

ULUSLARARASI

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER KONGRESİ

International Congress on Economic and Administrative Sciences
Şırnak/Türkiye, May 2-4, 2019

TAM METİN KİTABI

CONFERENCE PROCEEDINGS

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER KONGRESİ TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-7736-03-1

Yayın Editörü

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

03.10.2019

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: [0532 643 75 23](tel:05326437523)

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

JAVS congress

Kongremize teşrif ederek sözlü sunum yapan akademisyenler aşağıdaki ülkelerden katılım sağlamışlardır.

- Türkiye
- Ürdün
- Irak
- Bosna Hersek
- İspanya
- Cezayir
- Kazakistan

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Mehmet AKTAŞ

(Şırnak Valisi)

Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN

(Şırnak Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Asaf Tolga ÜLGEN

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Emre Esat TOPALOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Şirin SÖKMEN

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat UĞURLU

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim HÜSEYİNİ

Dr. Öğr. Üyesi Kemalettin ERYEŞİL

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HASKUL

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed MARUF

Dr. Öğr. Üyesi Osman ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZEN

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan VEDAT
SÖNMEZ

Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR

Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

Dr. Öğr. Üyesi Sedat ÇELİK

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdülaziz HATİP	Prof. Dr. Kenan PEKER
Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞ	Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Prof. Dr. Adem ESEN	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	Prof. Dr. Mahmut ÖZDEMİR
Prof. Dr. Ahmet AY	Prof. Dr. Mamadou Abdoulaye KONTE
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY	Prof. Dr. Mbodja MOUGOUE
Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Prof. Dr. Mehmet Aslan TEKİNSOY
Prof. Dr. Ali ŞAHİN	Prof. Dr. Mehmet BULUT
Prof. Dr. Arif ERSOY	Prof. Dr. Mehmet MUCUK
Prof. Dr. Arzdar KİRACI	Prof. Dr. Mieczyslaw W. SOCHA
Prof. Dr. Baki YILMAZ	Prof. Dr. Muhammet BEZİRCİ
Prof. Dr. Birol AKGÜN	Prof. Dr. Murat ÇEMREK
Prof. Dr. Celal YÜCEL	Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Dharm BHAWUK	Prof. Dr. Musa ŞAHİN
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Prof. Dr. Musa ÖZATA
Prof. Dr. Eugene KOUASSI	Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN
Prof. Dr. Hacer TUĞBA EROĞLU	Prof. Dr. Necmi UYANIK
Prof. Dr. Hayriye ATİK	Prof. Dr. Orhan ELMACI
Prof. Dr. Hilmi Bahadır AKIN	Prof. Dr. Osman OKKA
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ	Prof. Dr. Önder KUTLU
Prof. Dr. Hüseyin MISIRDALI	Prof. Dr. Rahmi YAMAK
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR

JAVS congress

Prof. Dr. Selami SEZGİN

Prof. Dr. Serdar ALTINOK

Prof. Dr. Seyyit IRMAK

Prof. Dr. Şaban Halis ÇALIŞ

Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ

Prof. Dr. Vaidas LUKOSIUS

Prof. Dr. Yeter DEMİR USLU

Prof. Dr. Yu-Feng LEE

Prof. Dr. Yunus CERAN

Prof. Dr. Zekeriya MIZIRAK

Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR

Doç. Dr. Aykut EKİYOR

Doç. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

Doç. Dr. Bedrettin KESGİN

Doç. Dr. Betül ALTAY TOPÇU

Doç. Dr. Derya YÜCEL

Doç. Dr. Durdu Mehmet BİÇKES

Doç. Dr. Ender GÜLER

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL

Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ

Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN

Doç. Dr. Hülya Eşki UĞUZ

Doç. Dr. Hüseyin ÇETİN

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ

Doç. Dr. Katia Zhivkova MIHAILOVA

Doç. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI

Doç. Dr. Melike Atay POLAT

Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN

Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

Doç. Dr. Ramazan YANIK

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

Dr. Abdullah AYDIN

Dr. Bilal SOLAK

Dr. Dragana RADICIC

Dr. Harun KILIÇARSLAN

Dr. Jennifer Ward-Batts

Dr. Mehmet YİĞİT

Dr. Murat YILDIZ

Dr. Savaş ERDOĞAN

Dr. Şahin ÇETİNKAYA

Dr. Yusuf SAYIN

Sekretarya

Öğr. Gör. Gazal CENGİZ

Arş. Gör. A. Sacid AKSOY

Arş. Gör. Haluk KURTULUŞ

Arş. Gör. Hüseyin AKSU

Arş. Gör. Muhammet Cemal ŞAHİNOĞLU

Arş. Gör. M. Nazım UYGUR

Arş. Gör. İhsan GÜZEL

Arş. Gör. Özgür BOZAN

Arş. Gör. Yusuf KÜÇÜK

Öğr. Gör. Fatih Selim ERDAMAR

Öğr. Gör. Talha BAYIR

Öğr. Gör. Erol KILIÇLI

Cudi Yağız

İÇİNDEKİLER

BÖLGESEL KALKINMADA ROL OYNAYABİLECEK ETKİN FAKTÖRLER: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ.....	6
KÜRESELLEŞEN DÜNYAYA BÖLGESEL EKONOMİLERİN UYUMU: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME.....	15
İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLER VE UYUM POLİTİKALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME.....	26
YEREL YÖNETİM POLİTİKALARI KURULUNUN YAPISAL VE İŞLEVSEL BOYUTLARININ İNCELENMESİ	38
YÖNETİMDE OTORİTE VE TAKDİR YETKİSİNİN ANAYASAL MEŞRUIYETİ	52
KIRSAL KENTSEL NÜFUS, TÜRKİYE'DE KIRDAN KENTE GÖÇ VE CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE GÖÇÜ ÖNLEMENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR	62
PLACE OF SUPERCONDUCTING MATERIALS FOR OVERCOMING MAIN GLOBAL PROBLEMS IN MODERN WORLD	72
DUYGUSAL BAĞLILIK, ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	77
TÜRKİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU TTO/TGB'LERİN MİLLİ EKONOMİYE VE SANAYİYE SAĞLADIĞI KATKILAR	83
SATISFACTION MAPS FOR AIRPORTS IN ASIAN CAPITALS	99
KÜLTÜR ROTALARININ VE TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA ARACI OLARAK KULLANILABİLME OLANAKLARI.....	109
TÜRKİYE'DE ORMANCILIK ÖRGÜTÜNÜN YAPISI NASIL OLMALI?.....	118
PINE NUTS PRODUCTION AND CURRENT PROBLEMS IN TURKEY	127
ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ YAZINININ YARATICI KATKISI: YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ.....	136
YEŞİL ÇALIŞAN KAVRAMI: DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ GENEL DURUMA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME.....	147
SANAYİ DEVRİMİNİN OSMANLI EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ EKONOMİK POLİTİKALARINA YANSIMALARI	163
(1876-1938).....	163
TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA DİL, DİN VE EĞİTİM ALANINDAKİ İLİŞKİLER	183
PAZARLAMADA MİSTİK ÖGELERİN KULLANIMI.....	195
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNE YAPILACAK İLAVE YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARININ BÖLGEYE SAĞLAYACAĞI EKONOMİK KAZANÇLAR	200
TÜRKİYE'DE FOSİL ENERJİ BAĞIMLILIĞININ NEDEN OLDUĞU EKONOMİK VE ÇEVRESEL MALİYETLER	213
DEVLETE DUYULAN GÜVEN AZALMASI NEYİN HABERCİSİ?.....	223
TEKNOLOJİNİN KENT YAŞAMINA YANSIMASI: AKILLI KENTLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME.....	233
TÜRKİYE'DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN YANSIMALARI.....	245
ALEVİ NİTELEMELİ GRUPLARDA ZEKÂT VE LOKMA ANLAYIŞI.....	254
BOLU YUKARI TAŞHAN'I YENİDEN İŞLEVLENDİRME	258
HACETİN EVRİMİ	267
İŞLEVİNİ KAYBETMİŞ CEZAEVLERİNİN YENİDEN KULLANIM ÖRNEKLERİ.....	276
GENÇLERİN FAST FOOD TÜKETİM ALIŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR ÇALIŞMA	285
KUR'ÂN KISSALARINDA PEYGAMBERLERİN YÖNETİM VE SİYASETLE İLİŞKİLERİ.....	295
2008-2018 YILLARI ARASINDA TMS İLE İLGİLİ ÖNERİ ŞEKLİNDE YAZILAN MAKALELERİN KRONOLOJİK ÇALIŞMASI... 304	
"MALİ DENETİMDE BULUT BİLİŞİM UYGULAMALARI".....	320

LÜBNAN / TRABLÜS ÖRNEĞİ.....	320
EVRENSEL SOSYAL KORUMA EĞİLMELERİ.....	335
(2017-19 Dünya Sosyal Koruma Raporu Perspektifinden).....	335
KAYITDIŞI İSTİHDAM VE SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI	343
SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI KAPSAMINDA ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNLENMESİ	352
EHLİYET VE LİYAKAT SAHİPLERİNİN İKTİSADİ VE İDARİ GÖREV TALEBİ: HZ. YUSUF ÖRNEĞİ.....	360
HASTANELERDE E-DEVLET UYGULAMALARININ KULLANIMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: DİCLE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ VE MEMORİAL DİYARBAKIR HASTANELERİ ÖRNEĞİ.....	375
TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞLARI TARAFINDAN 2013-2018 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN ŞEFFAFLIK RAPORLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	387
TİCARET - AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER TARAFINDAN YASAKLANAN BAZI ALIŞ VERİŞ TÜRLEİ .	400
GÖÇ, SUÇ VE GÜVENLİK ÜÇGENİNDE İRKÇILIK VE ZENOFOBİ.....	408
DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK TARZININ ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	415
YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN SORUNLARI: ŞIRNAK'TA BİR ARAŞTIRMA	433
HAYAL KURAMAYAN ÇOCUKLAR:	443
SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA ERKEN YAŞTA EVLİLİK SORUNU	443
PAY PİYASALARINDA FİNANSAL KALDIRAÇ ETKİSİNİN TEST EDİLMESİ: GENELLEŞTİRİLMİŞ OTOREGRESİF KOŞULLU DEĞİŞEN VARYANS MODELLERİ İLE BIST 30 ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	456
MADENİ VE KÂĞIT PARALARLA İLGİLİ BİR RİSALENİN TANITIMI VE İSLAM İKTİSADİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	471
SAĞLIK ALANINDA ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK MOTİVASYON ALGILARININ İNCELENMESİ: MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	481
ONKOLOJİ HASTALARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARI İLE İLETİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	490
PLASTİK SEKTÖRÜNDE TERSİNE LOJİSTİK MALİYETLERİNİN FAALİYET TABANLI MALİYETLEME YÖNTEMİ İLE HESAPLANMASI.....	497
REKLAM İÇERİKLERİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	514
TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ BAYRAMI VE TÜRKİYE'DE NEVRUZ BAYRAMININ SOSYAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	522
KENTLEŞME SÜRECİNDE MEYDANA GELEN NÖROPSİKİYATRİK DEĞİŞİMLER	531
SAĞLIKLI TOPLUM İÇİN YEREL YÖNETİMLERCE ÖNEMSENMESİ GEREKEN BİR RİSK FAKTÖRÜ: DEZENFEKSİYON YAN ÜRÜNLERİ.....	538
SOSYAL HİZMET ÇALIŞANLARINDA GÖZLENEN DUYARSIZLAŞMANIN NÖROBİYOKİMYASAL MEKANİZMASI.....	546
KURUM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN KURUMSAL İTİBAR VE YÖNETİMİ.....	553
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY MESELESİ VE HATAY'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ.....	558
KUR'ÂN VE SÜNNET'E GÖRE ALIM SATIMDA ŞEFFAFLIK İLKESİ VE BU İLKEYİ ZEDELEYEN ŞARTLARIN YASAKLANMASI.....	570
VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI AÇISINDAN TEMEL FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ.....	581
İLGİLİ RİVAYETLER BAĞLAMINDA İSLAM İKTİSADİ VE İSLAM İKTİSADININ TEMEL İLKELERİ	587
ÜNİVERSİTE İKLİMİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİNE ETKİSİ.....	594
SOSYAL SERMAYE ÜNİVERSİTE YAŞAMINDAN TATMİNİ NASIL ETKİLER?.....	608
AĞIRLIK KISITLI BULANIK VERİ ZARFLAMA ANALİZİ	619

YERLİ TURİSTLERİN DİNİ BAYRAMLARDA DESTİNASYON TERCİHLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: RODOS ÖRNEĞİ ...	626
DÜNYA HAYATINI DEĞERLENDİRME BAĞLAMINDA TİCARETİN ÖNEMİ İLE İLGİLİ BAZI HADİSLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	636
MARKA YAŞAM DÖNGÜSÜ VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ.....	642
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	647
TÜRKİYE'DE 1996-2018 YILLARINDA ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ PROGRAMINDA LOJİSTİK ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN PROFİLİ	669
MUHASEBE ALANINDA TEKNOLOJİ KULLANIMINDA ÖĞRENCİLERİN ALGI DÜZEYİNİ BELİRLEME	675
REKLAM VE TANITIM HARCAMALARI FİRMA KARLILIK İLİŞKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİRMALAR ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	689
TEKNOLOJİK YAYILMANIN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	697
SOSYAL VE EKONOMİK KALKINMADA YEREL KAYNAKLARIN ROLÜ: CUDİ DAĞI ÖRNEĞİ.....	707
KIRSAL ALANDA KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ.....	717
BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN BANKALARIN CAMELS ANALİZİ İLE PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	726
PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMLERİNİN İNCELENMESİ: TOPSIS VE MOORA UYGULAMA	745
ULUSLARARASI UYUM KURAMLARI VE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK.....	759
İNANÇ-DAVRANIŞ İLİŞKİSİ AÇISINDAN MÜSLÜMANLARIN TÜKETİM KÜLTÜRÜ SORUNU.....	768
TÜRKİYE'DEKİ DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜNÜN MEVUT DURUMU, ULUSLARARASI PAZARLAMADA YERİ VE ÖNEMİNİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA.....	775
KISA VADELİ YABANCI KAYNAK KULLANIMININ İŞLETMELERİN AKTİF KARLILIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ: BİST MADEN ENDEKSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA.....	789
DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE ADLİ MUHASEBE/MUHASEBECİLİK.....	795
SİSTEMATİK RİSKİN FİRMA İÇİ BELİRLEYİCİLERİ: BİST 100 ENDEKSİ FİRMALARI ÜZERİNDE BİR PANEL VERİ UYGULAMASI.....	801
TÜRKİYE BİLGİ EKONOMİSİNE GEÇİŞTE NE ÖLÇÜDE BAŞARILI OLMUŞTUR?	819
ÇUKUROVA YÖRESİNDE ÜRETİLEN ŞALGAM SUYUNUN GELENEKSEL GASTRONOMİK ÜRÜN OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ.....	830
BAZI FUTBOL KULÜPLERİNİN YILLARA GÖRE GELİR KAYNAKLARININ İNCELENMESİ	836
ZİYARETÇİ BEKLENTİLERİYLE SORUMLU TURİZM: HAMSİLOS TABİAT PARKI ÖRNEĞİ.....	851
PLACE OF SUPERCONDUCTING MATERIALS FOR OVERCOMING MAIN GLOBAL PROBLEMS IN MODERN WORLD	864
TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE MEYVE ÖZLERİNDEN YAPILAN ŞEKERLEMELERİN İNCELENMESİ.....	873
ASİMETRİK BİLGİ VE PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	885
DÜNYA DA E-TİCARET VE E-TİCARET ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ.....	898
DÖVİZ KURU GETİRİ VOLATİLİTESİNİN MODELLENMESİ: DOLAR VE EURO SERİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA.....	907
BULANIK AHP VE BULANIK TOPSIS TEMELLİ RİSK DEĞERLENDİRME	938
PHYSICAL WORKLOAD CAPACITY BASED ASSEMBLY LINE BALANCING PROBLEM	944
OECD VE BRICS ÜYESİ ÜLKELERİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE KÜMELEME ANALİZİ İLE SINIFLANDIRILMASI.....	951

ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ STOK VE HASILATLARININ ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINCA RAPORLANMASI	969
USING CAMEL MODEL TO EVALUATE THE FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM PUBLIC AND PRIVATE BANKS IN TURKEY	977
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİKTE MARKALAŞMA SÜRECİ: GIDA SEKTÖRÜNDE AL-ŞERİF MARKA ÖRNEĞİ	990
ETNİK ÇATIŞMA SONRASI TOPLUMSAL BELLEK: BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ.....	1000
1980 SONRASI TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN ANALİZİ	1009
ŞIRNAK TARIM SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI	1025
TÜRKİYE'DE OKUL KÜLTÜRÜ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI	1049
FIRSAT EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA KIRSALDA OKUYAN ÖĞRENCİLERİN AVANTAJLARI.....	1064
BELEDİYE BAŞKANLIĞI İLE BELEDİYE MECLİSLERİ ARASINDA İDARİ İLİŞKİLER VE VESAYET DENETİMİ GERİLİMİ .	1079
AB ORTAK TARIM POLİTİKASI VE TÜRKİYE TARIMINA ETKİSİ	1089
KAMU ÇALIŞANLARININ TÜKETİCİ KARAR VERME TARZLARININ İNCELENMESİ	1098
(ŞIRNAK İLİ ÖRNEĞİ)	1098
İSLAM EKONOMİSİ PERSPEKTİFİNDE ADİL EKONOMİK DÜZENİN VERGİLENDİRME ESASLARI	1116
'ZEKAT VERGİ MİDİR?' VE 'ZEKAT VERGİ YERİNE GEÇER Mİ?' SORULARINA İSLAM EKONOMİSİNDEN BİR BAKIŞ.	1135
MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BEKLENTİLERİNİN ANALİZİ: ELAZIĞ VE MALATYA İLLERİ UYGULAMASI	1150
ÜRÜN VE SÜREC İNOVASYONUNU ETKİLEYEN BİR FAKTÖR OLARAK DESTEKLEYİCİ LİDERLİK VE BİR ARAŞTIRMA	1177
BİNA YAPIMINDA DEMİR İŞLERİYLE İLGİLİ RİSK DEĞERLENDİRME	1190
ÖRGÜTSEL ADALETİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞININ ARACILIK ROLÜ.....	1201
BEKLENMEDİK POLİTİK OLAYLARIN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR OLAY ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ	1208
TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN SAVAŞ HAREKETLERİ İLE İLİŞKİLİ OLAYLARIN BIST-100 ENDEKS GETİRİSİNE ETKİLERİ	1222

1237.....	الربا وأضراره الاجتماعية	1277
1254.....	الموارد المالية وسبل تنميتها من خلال السنة النبوية.....	1291
1263.....	تقييم الأداء المالي للمصارف الاسلامية باستخدام مؤشرات الربحية والسيولة والقدرة الايفانية دراسة تحليلية لعينة من المصارف الاسلامية المدرجة في سوق العراق للأوراق المالية للفترة من (2015 - 2017).....	1296
CURRENT ACCOUNT AS AN EXCHANGE RATE ANCHOR: COULD IT WORK?.....		1277
ANKARA-İZMİR YÜKSEK HIZLI TREN HATTININ AHP İLE DEĞERLENDİRİLMESİ.....		1291
VE LOJİSTİK ÖNEMİ		
AVRUPA BİRLİĞİ KIRSAL ALAN SINIFLAMASINA GÖRE TÜRKİYE'DE BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRETİM DEĞERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN PANEL VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ.....		1296
TÜRKİYE'DE COĞRAFİ İŞARET SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELERİN YANSIMALARI.....		1312
TÜRKİYE'DE SOSYAL BELEDİYECİLİK VE SOSYAL BÜTÇE UYGULAMALARI: VAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ.....		1323

BÖLGESEL KALKINMADA ROL OYNAYABİLECEK ETKİN FAKTÖRLER: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Bölgesel kalkınma ile ilgili olarak gerek az gelişmiş ülkeler gerekse gelişmiş ülkeler son yıllarda yeni bir model olarak kalkınmanın belirleyici niteliğinde bilgiyi ön plana çıkartan çalışmalar yürütmüşlerdir. Bilginin, emek ve sermaye gibi klasik üretim faktörleri yerine üretim sürecine daha yoğun bir biçimde girdiği düşüncesi ağır basmaktadır. Bilginin elde edildiği yerler ise eğitim kurumları yani üniversitelerdir. Bir ülkenin ya da bir bölgenin kalkınması eğitilmiş insan gücüne verilen önemdedir. Kalkınma, bir toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan gelişmesi demektir. Kalkınmanın en önemli faktörü eğitilmiş insan faktörüdür. Eğitim, bir insanın kabiliyet ve davranışlarını geliştirmek, toplumun iyi değerlerini benimsetmek için yapılan işler, uygulanan yollardır. Eğitimin konusu insandır. İnsan da üniversitelerde yetiştirilmektedir. Üniversiteler, bulunduğu bölgeye ve şehre hem bilimsel hem de ekonomik katkı yapmakta şehrin gelişmesini hızlandırmaktadır. Üniversiteler, kuruldukları bölgede ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir. Yaptıkları harcamalar, istihdam ettikleri personel ve bağlantılı sektörlerle sağladıkları uyarıcı etkiler nedeniyle yerel ekonomilerin canlanmasında önemli etkilere sahiptirler. Ayrıca, üniversitelerin kuruldukları şehirlere daha pek çok açıdan da etkileri olmaktadır. Bu etkiler, şehirlerin nüfuslarında ve nüfus yapısındaki değişimler, şehir alanının büyümesi, birçok yeni istihdam alanlarının ortaya çıkması, emlak ve konut piyasasının canlanması, kentsel alan kullanımında önemli değişimlere neden olması gibi etkilerdir. 7203 km² alana sahip olan Şırnak İl'i tarihsel olarak çok eskibir geçmişe sahip bir il olmasına rağmen eğitim kurumları itibariyle, Türkiye'de iller sıralamasında son sıralarda yer almaktadır. Bölgesel gelişme için önemli bir faktör olan Şırnak Üniversitesinin kuruluş tarihi 2008 yılıdır. Bu çalışmada Şırnak İl'inin sosyo-ekonomik durumu ve Şırnak Üniversitesinin İl'e yaptığı katkı ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, az gelişmiş bölgeler, teşvikler ve Şırnak Üniversitesi

Abstract

Regarding regional development, both the underdeveloped countries and the developed countries have carried out studies that highlight the decisive nature of development as a new model in recent years. The idea that knowledge is more intensely entered into the production process than the classical production factors such as labor and capital. The places where the information is obtained are educational institutions, ie universities. The development of a country or a region is of importance to the trained manpower. Development means the social, economic and cultural development of a society. The most important factor of development is the trained human factor. Education is a way to develop the skills and behaviors of a human being, and to implement the good values of society. The subject of education is human. It is grown in universities. Universities contribute to the region and the city in both scientific and economic ways and thus accelerate the development of the city. Universities promote economic development in their region. Their expenditures have a significant impact on

the revival of local economies due to the stimulus effects they provide to the personnel and related sectors they employ. In addition, universities have many more impacts on the cities in which they are founded. These influences are influences such as changes in the population and population structure of the cities, the growth of the urban area, the emergence of many new employment areas, the revival of the real estate and housing market, and the significant changes in the use of urban space. 7203 km² which has historically been a very old history of Şırnak province, despite not having as educational institutions, located in the last row at the provincial ranking in Turkey. The year of establishment of Şırnak University, which is an important factor for regional development, is 2008. In this study, the socio-economic status of Şırnak Province and the contribution of Şırnak University to the province will be discussed.

Key Words: Regional development, underdeveloped regions, promotions and Şırnak University

1-Giriş

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir sorundur. Bu sorunun giderilebilmesi için Planlı döneme geçişle birlikte, özellikle kamunun kaynak dağılımına doğrudan veya dolaylı yollarla yön verilmeye çalışılarak bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda geri kalmış bölgelerin kalkınması için bu bölgelerden elde edilen bütçe gelirlerin üzerinde bir harcama yapılması politikasının yanı sıra az gelişmiş bölgelere teşviklerin verilmesi politikası da yürütülmüştür. Amaç az gelişmiş bölgelerde yatırımların çekiciliğini arttırmaktır. Bunda başarılı olunamadığından dolayı devlet her il’e bir üniversite kurulmasını gündemine almıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Şırnak İl’i ülkemizin görece az gelişmiş illerinden biridir. Şırnak İl’inin ekonomisi tahıl üretiminin yanı sıra hayvancılık ve ticarete dayalıdır. Köylerde başlıca gelir kaynağı hayvancılıktır. Başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, mercimek, üzüm ve GAP projesinin faaliyete geçmesiyle birlikte bölgede pamuk da yetiştirilmektedir. Yaylacılık metoduyla çok sayıda küçükbaş hayvan beslenmektedir. Tereyağı, peynir, yün, kıl, tiftik bölgede üretilen başlıca hayvansal gelir kaynaklarıdır. Şırnak İl’i flora ve fauna bakımından oldukça zengindir. Endemik bitki, ters lale veya dağ lalesi Türkiye’de sadece Uludere-Hakkâri arasında dağlarda yetişen bir bitkidir. Şırnak İl’i yeraltı kaynakları bakımından kömür madeni çıkarılmaktadır.(<http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>).

Şırnak İl’inin sosyal yapısı itibarıyla genç bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. İl’in nüfusunun %65’i 25 yaşın altındadır.

Bölgesel kalkınma, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması amacıyla, Dünyada her devletin her dönem üzerinde durduğu önemli bir konudur. Bölgesel kalkınma ile izlenen bölgesel politika ile ekonomik olarak güçsüz durumda bulunan bölgelerin kötü durumdan kurtulmaları, büyüme potansiyellerinin harekete geçirilmesi ve ulusal ekonomiye katkısının artırılmasında eğitimin özellikle de üniversitelerin payı çok büyüktür. Üniversiteler sayesinde bölgesel dengesizliğin sebep olduğu sorunlar hafifleyecek, işgücü ve sermaye erozyonu frenlenecek ve zayıflayan bölgenin yerel dinamikleri harekete geçerek geri kalmış bölgelerin kalkınmaları hızlanacaktır.(Bozdoğan, 2014: 60). Bir bölgenin az gelişmiş olmasının temel nedenleri yatırım ve üretim imkânlarının kısıtlılığı, kurumlaşmanın yetersizliği, işsizlik, doğal kaynakların yeterince değerlendirilememesi, girişimcilerin eğitim ve tecrübe eksikliği, zaten yok denecek kadar yetersiz olan sanayi işletmelerinin mali yapılarının zayıflığı, para ve kredi piyasalarının gelişmemiş olması ve ekonomik istikrarsızlıklar başta gelmektedir (Bozdoğan, 2014: 64).

Türkiye’de bölgeler arası dengesizlik sorununu gidermek amacıyla, özellikle az gelişmiş bölgeler başta olmak üzere bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan en önemli araçlar, yatırım teşviklerinin sağlanması, bölgesel kalkınma planları, kırsal kalkınma projeleri, organize sanayi bölgeleri v.b. gibi teşvik araçlarının uygulanmış olmasına rağmen bölgede yaşanan terör olayları kalkınmayı sekteye uğratmıştır (Dinler, 2008: 283). Bu kalkınmayan iller arasında yer alan bölgelerden biri de Şırnak ilidir.

2-Şırnak İl’inin Sosyo-Ekonomik Durumu

Şırnak ili tarihsel olarak çok eski bir geçmişe sahiptir. Şırnak ili Kâtip Çelebi’nin 17.yüzyılda yazdığı “ seyahatname” ve tarihi rivayetlere göre “Nuh Tufanı” öncesine dayanır. Şırnak Nuh Gemisi kalıntılarının olduğu öne sürülen Cudi dağının Kuzeyinde Şehr-i Nuh adıyla kurulmuş, önceleri Şerneh, daha sonraki yıllarda ise Şırnak adını almıştır. Yüzölçümü 7712 km²ve nüfusu ise 503.236’dır. Şırnak İl’i tarihte birçok önemli devletin başkentini kendi toprakları içinde barındırmıştır. Birinci Babil Devletinin başkenti Babil (Kebeli Köyü) Cizre sınırı içerisinde. Aynı zamanda Guti (GUDİ) imparatorluğunun başkenti olan BAJARKARD Silopi ilçesi topraklarındadır. Şırnak; Guti, Babil, Med, Asur, Pers, Sasani, Emevi, Abbasi, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde Cizre’ye bağlı bir yerleşim birimi idi. 23 Temmuz 1914’de ilçe olmuş ve Siirt iline bağlanmıştır. 18.05.1990 tarih ve 20522 sayılı resmi gazetede yayınlanan 16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı kanun ile il statüsüne kavuşmuştur. Şırnak iline bağlı altı ilçe bulunmaktadır. Bu ilçeler; Beytüşşebap, Cizre, Güçlükönak, İdil, Silopi ve Uludere’dir(www.Sirnak.gov.tr/tarih ve coğrafya, erişim tarihi:30.08.2018). Şırnak ilinin komşuları ise Batıda Mardin, Kuzeyde Siirt, kuzeydoğuda Hakkâri illeri ile Güneyde Irak ve Suriye devletleriyle çevrilidir. Topoğrafik yapısı itibariyle Şırnak ilinin Batı ve Güney kesimlerindeki bazı düzlükler dışında, büyük bölümü akarsular tarafından derince yarılmış platolar halindedir. Şırnak ilinin başlıca akarsuları ise Hezil Çayı, Çağlayan Çayı, Kızılsu Çayı ve Dicle Nehridir(www.Sirnak.gov.tr/tarih ve coğrafya, erişim tarihi:30.08.2018).

İklimi; Bölgenin iklimi sert ve karasaldır. İklimin bu özelliğinden dolayı Şırnak ili bir bozkır görünümündedir. GAP’IN devreye girmesinden sonra iklimde belirgin değişiklikler gözlenmiş, ilkbaharda daha fazla yağış yağmaktadır. Bitki örtüsü ve orman bakımından fakir bir bölgedir. Dağlık alanda yer alan ormanlar seyrek olup meşe ağaçlarından ibarettir. Yer yer de ardıç ağaçlarına rastlanmaktadır(Siirt İl Yıllığı, 1998,65).

Ekonomisi; Şırnak’ta tarım, hayvancılık ve sınır ticareti ekonominin ana damarlarını oluşturmaktadır. Buğday, arpa ve mercimek üretilir. Sanayi bitkilerinden pamuk ekimi son yıllarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Cizre ve Silopi ilçelerinde halkın en çok sevdiği ürünler olan nar ve üzüm yetiştirilmektedir(www.Sirnak.gov.tr/tarih ve coğrafya, erişim tarihi:30.08.2018).

Hayvancılık bakımından bölgede yetiştirilen hayvanlar arasında küçükbaş hayvanlardan kıl keçisi, koyun ve yöreeye has kahverengi tüylü tiftik keçisi beslenmektedir(www.Sirnak.gov.tr/tarih ve coğrafya, erişim tarihi:30.08.2018).

Sanayi sektörü: Şırnak’ta sanayi sektörü gelişmemiştir. Bir Organize Sanayi Bölgesi bir de Küçük Sanayi Sitesi bulunmaktadır. Cizre ilçesinde ise bir Organize Sanayi Bölgesi iki de Küçük Sanayi Sitesi faaliyettedir. Şırnak’ta sanayi ürünleri olarak kilim, halı ve heybe

dokumacılığı geleneksel bir biçimde yapılmaktadır. Özellikle Beytüşşebap ilçesinin kilimleri meşhurdur. Ancak bölge de yaşanan terör olayları nedeniyle dokuma tezgâhlarında önemli ölçüde azalma olmuştur(www.gap.govtr/sirnak-sanayi-12html).

3-Şırnak'ta Küçük ve Orta Ölçekli Sanayinin Durumu

Bölgede küçük ve orta ölçekli sanayilerin (KOBİ) geliştirilebilmesi için finansman ve eğitim desteği ötesinde incelenen sanayi odaklarında KOBİ'lere yönelik üretim, teknoloji ve dış satım konusunda çeşitli destekler sunan kurumlar önem kazanmaktadır. Farklı konularda hizmet veren bu kurumların ana işlevi her aşamada firmaların ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağlamak olmaktadır. Bu kurumlar tüketim mallarında moda eğilimleri ve tüketici tercihleri konusunda bilgi derleyerek yardımcı olmaya çalışırken, ara ve yatırım mallarında teknoloji ağırlıklı olarak çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda;

- KOBİ'ler teşvik edilmeli,
- Dış satımı kolaylaştırmak amacıyla yönelik politikalar izlenmeli,
- Özel kesimin önündeki yatırım engelleri kaldırılmalı,
- Vergi kolaylığı sağlanmalı,
- Para, kredi ve faiz konusunda kolaylıklar getirilmelidir.

Sanayi odaklarının gelişiminde yerel dinamiklerin harekete geçirilmesine imkânlar tanınmalıdır. Kamu ve özel ortaklığı sanayinin gelişmesinde önemli bir odak noktası oluşturabilir. Yine bir diğer önemli konuda merkezi hükümetin yenilikçilik amaçlı, yeni ve ileri teknoloji konularında sanayi destekleme politikaları kapsamında verdiği önemin artırılmasıdır([http:// researchgate](http://researchgate) yeni sanayi odakları, Ayda Eraydın).

4-Türkiye'nin Gelişmişlik Göstergesi

Bir ülkenin gerçek zenginliği o ülkenin insanlarıdır. Ülkelerin kalkınmasını ekonomik büyüme ve büyümeyi ifade eden sayısal değerlerde gören kalkınma anlayışı 1980'ler sonrası zayıflayarak yerini insani gelişme anlayışına bırakmıştır. Bu yaklaşım üretim ve zenginliğin artmasını bir ön koşul, bir başlangıç olarak görür ve kalkınmanın merkezine insanı koyar. Felsefi düşünsel temellerini Amartya Sen tarafından geliştirilmiş 'yapabilirlik yaklaşımı'ndan alan bu anlayış MahbubulHag öncülüğünde bir ekip tarafından UNDP'de yaşama geçirilmiştir(Didem,2009:339-350).

Türkiye 1970'lerden 2000'lere uluslararası insani gelişme sıralamasında başarılı bir çizgi izlemiş başlarda yer aldığı düşük insani gelişmişlik kategorisinden orta gelişmişlik kategorisine geçmeyi başarmıştır. Aşağıdaki Tablo:1'de Türkiye'nin de içinde bulunduğu seçilmiş 6 ülkenin İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) görülmektedir.

Tablo:1 Seçilmiş Bazı Ülkelerin İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)

Ülkeler	İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması	Yaşam Süresi (yıl)	Yetişkin okur-yazar oranı	Birleşik okullaşma oranı(%)	Kişi başına GSYİH (dolar)	İnsani Gelişme Endeksi değeri
Bosna-Hersek	66	74.5	96.7	69.0	7032	0.8000
Arnavutluk	68	76.2	98.7	68.6	5316	0.801
Ukrayna	76	67.7	99.4	86.5	6848	0.788
Çin	81	72.5	90.9	69.1	6757	0.777
Ermenistan	83	71.7	99.4	70.8	4945	0.775
Türkiye	84	71.4	87.4	68.7	8407	0.775

Kaynak: 2007-2008 yılları arası İnsani Gelişme Raporu (UNDP)

Türkiye, Tablo:1'den de görüldüğü üzere Dünyada bulunan 196 devlet arasında orta sıralarda yer almaktadır. Kişi başına düşen gelir itibariyle Çin'inde içinde bulunduğu seçilmiş orta gelir grubuna sahip 6 devlet arasında en iyi durumda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kendi içinde Doğu ile Batı arasında İnsani Gelişmişlik Endeksi bakımından da büyük farklılıklar görülmektedir. Örneğin, İGE sıralamasında ilk sırada yer alan Kocaeli'nin İGE değeri 0869 olup, kişi başına düşen GSYİH 16.536 dolar iken Şırnak ilinin insani gelişmişlik endeks değeri 0.560 olup kişi başına düşen GSYİH miktarı da 1816 dolardır. İller arasında belirginleşen bölgelerarası eşitsizliğin bir başka çarpıcı göstergesi de yaşam süresidir. Türkiye'nin en yüksek İGE değerine sahip olan Kocaeli için 73.8 yıl olan doğumda yaşam beklentisi, Şırnak ilinde 57.7 yıla düşmektedir. Yetişkin okur-yazar oranı, Kocaeli'nde %91.8 iken Şırnak ilinde %62.3'dür (UNDP,2008; www.milliyet.com.tr/turkiye-de-illere-göre-okur-eğitim-2234272/erişim tarihi:06.09.2018). Ayrıca kadın ve erkekler arasında kaynaklara erişim, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, siyasal alanda temsil edilme, iş yaşamında yer alma konularında ciddi ve derin eşitsizlikler bulunmaktadır. Örneğin, 2007-2008 İnsani Gelişme Raporunda yetişkin erkekler için okuma yazma oranı %95.3 iken bu oran kadınlarda %79.6'ya düşmektedir. Birleşik okullaşma oranı erkekler için %73 olup kadınlarda bu oran %64'dür. Kişi başına gelir erkekler için 12.368, kadınlar için 4385 dolardır. İstatistiklere yansıyan bu cinsler arası eşitsizliklerin sonucularak uluslararası sıralamada Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi değeri 0.763'tür. Budeğer ile Türkiye, dünyada 78. Sırada yer almaktadır. Ülkenin Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme ölçütünde (GEM) ise 0.298'lik bir değer ile 93 ülke arasında 90.sırada yer almaktadır. Bu sıra vedegerler cinsiyet temelinde derin eşitsizliklerin olduğunu ve bu eşitsizliklerin giderilebilmesi için ciddi ve sürekli çaba harcanması gerektiğini göstermektedir (UNDP,2008). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri de ülke içindeki bölgesel gelişmişlik farkını gözler önüne sermektedir. Türkiye endeksi 100 olarak alındığında en yoksul iller olarak

ilk grupta Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars (endeks=34) yer almakta, bu grubu Hakkâri, Muş, Bitlis ve Van (endeks=35) izlemektedir. Üçüncü grup ise (endeks=46) ile Batman, Mardin, Şırnak ve Siirt illerini kapsamaktadır. Bu illerin coğrafi dağılımına bakıldığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde buldukları görülmektedir. Buna karşın en zengin bölge Düzce, Bolu, Kocaeli, Sakarya, Yalova illerinden oluşan bir grup illerin endeks değeri yüksek iken (endeks=191), bu illeri takip eden İzmir (endeks=150) ve İstanbul (endeks=143) izlemektedir.(TÜİK ve DPT, 2008).

Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2018 yılı Mayıs döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 89 bin kişi azalarak 3 milyon 136 bin kişi oldu. İşsizlik oranı 0,5 puanlık azalış ile %9,7 seviyesinde gerçekleşti. Oysa bu rakam Şırnak ili için 22'dir.

5-Üniversitelerin Bölgesel Kalkınmadaki Rollerini

Üniversitelerin bölgesel kalkınmadaki rolleri, çeşitli düşünürler tarafından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Karlson (2005), üniversite-bilgi odaklı ekonomi bölgesel kalkınma ilişkileri üzerinde durmuştur. Kendine özgü özelliklere sahip, kendi alanında nasıl ilerleyeceği konusunda sürekli yenilikler araştıran, geleceğe dönük güçlü bir pozisyon sergileyebilmek için organizasyonel yapısında ciddi değişimleri göze alan yani girişimci özelliği ağır basan bu tür girişimci üniversiteler olarak adlandırılır. Üniversitelerin bölgesel kalkınma sürecinde anahtar rol oynamakla birlikte temel fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Çetin, 2007:217).

- Bölgesel bilgi ekonomisi ve toplumun destekleyicisidir.
- Ekonomik istikrarın önemli bir unsurudur.
- Bölgenin sosyal yaşamının temel gücüdür.
- Kültürel kaynakların temelini oluşturur.
- Bölgenin uluslararası işbirliği ve dışa açılma sürecinde etkilidir.
- Yenilikçi aktiviteler ve girişimciliğin temel kaynağıdır.

Üniversitelerin asıl önemi, yüksek katma değerli faaliyetleri geliştirme ve bölgeye çekmede, mobil sermaye oluşumu ve endojen kalkınmadaki başarısını etkileyen bilgi üretmesi ve transferi sürecindeki rollerinden kaynaklanır. Üniversiteler ileri teknoloji yenilikleri ve bilgi endüstrilerini besleyen bilim adamları, öğretmenler, araştırmacılar, girişimciler ve diğer yetenekli bireylerin yetişmesi ve eğitiminde merkezi ve stratejik bir rol üstlenir(Rosen,2006:3).

Üniversiteler, bir bölgenin araştırma politikasının gelişmesinde katılımı sağlayarak, teknik ve teknolojik sorunları çözerek ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olur. Üniversite mezunları kadar, öğretim elemanları araştırmacı ve yöneticiler uluslararası işbirliği bilim ve eğitim kültürünün yayılmasında etkilidir. Bu nedenle üniversiteler bölgenin uluslararası işbirliği ve dışa açılmasında önemli görevler üstlenebilmektedir. Üniversite ayrıca yenilikleri hızlandırır, işletmelerin yeni kuruluş aşamasından büyüme aşamasına kadar girişimcilerin sayılarının artırılmasında önemli rol üstlenmektedirler. Böylece binlerce yeni iş imkânı doğabileceği gibi, ekonomide geleceğe dönük yatırım imkânlarını kolaylaştıran yeni gelir akımları da oluşmaktadır (Rosen, 2006:3).

6-Üniversitelerin Fonksiyonu

Üniversiteler üç temel fonksiyona sahiptir. Bunlar:

- Toplumun ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmek,

- Toplumsal gelişmeye yön vermek,
- Gelişmeyi engelleyen yanlış enformasyonu ortadan kaldırmaktır (Karakoç, 1996; Hatipoğlu, 2005)

Üniversiteler ile kentsel ekonomik gelişme arasındaki ilişkinin belirlenmesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bugün eğitim girdisi olarak bilinen ve çok kullanılan ölçü, üniversite tarafından yapılan parasal harcamalardır. Devletin yaptığı harcamalar yanında Şırnak Üniversitesinde 600'e yakın çalışan 3500 civarında bulunan öğrencilerin yaptıkları harcamalar İl ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır. Bu maddi katkıların yanında daha önemlisi ise maddi değeri ölçülemeyen bilimsel katkısıdır.

Üniversite bilgi ekonomisinin değeri olan bilgiyi üreten ve yayan kurumlardır. Geleneksel üniversite faaliyetleri olarak nitelendirilen eğitim-öğretim, beşeri sermayenin yetiştirilmesi ve araştırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi çağdaş üniversitelerin en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca sanayi-üniversite işbirliği de sanayileşmenin temelini oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile kalkınmanın bel kemiğidir. Her bir üniversite yaptığı tüketim ve yatırım harcamalarıyla doğrudan ve dolaylı olarak sağladığı istihdamla kent ekonomisine katkı sağlar. Harcamalar yoluyla şehre giren para, şehir içinde el değiştirerek gelir, istihdam, tüketim ve yatırım artış şeklinde çoğalan bir etki doğurur (Steele, 1969).

7- Şırnak Üniversitesi

Şırnak Üniversitesi, 22 Mayıs 2008 tarihinde 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilat Kanunu'nun Ek:101'nci maddesi uyarınca kurulmuştur. Kuruluşunda 4 akademik bir idari personel varken 2017 yılı için 225 akademik 184 idari personel, 73 geçici hizmetli personel ve 3108 öğrencisi bulunmaktadır. Üniversitede 4 Fakülte vardır. Bunlar sırasıyla:

- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
- Mühendislik Fakültesi,
- İlahiyat Fakültesi,
- Ziraat Fakültesi'dir.

Şırnak Üniversitesine bağlı olarak 2 Yüksekokul, 4 Meslek Yüksekokulu, 2 Enstitü bulunmaktadır. Rektörlüğe bağlı olarak da üç bölüm vardır. Yüksekokullardan biri Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu diğeri ise Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokuludur.

8- Sonuç ve Öneriler

Bir ülkenin gerçek zenginliği o ülkenin insanları ve o insanların refah seviyelerinin yüksekliğidir. Refah seviyesi yüksek toplumlar kalkınmış toplumlar iken refah seviyesi düşük toplumlar kalkınmamış toplumlardır. Bölgesel kalkınma, insan kaynaklarının, ekonomik ve potansiyel imkânların harekete geçirilmesi aracılığı ile bölge refahının artırılmasını amaçlayan çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile bölgesel kalkınma, bir bölgede yaşayan insanların ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel güzelliklerini arttırarak refah düzeylerinin yükseltilmesi ve sağlıklı bir yaşam düzeyine kavuşturulmasıdır. Bunun içinde yapılması gereken iş; sanayinin desteklenmesi, altyapının iyileştirilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi ve emek piyasalarının geliştirilmesi olarak görülmektedir. Bölgesel dengesizliği giderebilecek ve bölgesel kalkınmayı sağlayabilecek en önemli faktör kamu ve özel kesim tarafından yapılacak olan yatırımlardır. Hedeflenen bölgelerde yatırım düzeyi yükseltilerek ekonomik kalkınma sağlanabilecektir. Yapılan yatırımlar sayesinde bölgedeki satın alma gücü

artarken, eğitim seviyesi yükselecek ve altyapı yetersizliği giderilerek üretim hacmi genişletilecektir. Özellikle insanların bilgi seviyesini yükseltecek türden yapılan yatırımlar yani okullaşma ve kaliteli öğretmenlerin bölgede istihdam ettirilmesi hem Şırnak ilinin kalkınmasına hem de sanayinin ihtiyacı olan eleman temininde önemli rol oynayacak olan Şırnak Üniversitesi'dir. Şırnak Üniversitesi ekonomik değeri yüksek olan bilgiyi üretip yöre halkına ve ülkeye sunması açısından önemlidir. Şırnak Üniversitesinden, bölge ile işbirliği içinde olması, yenilik üretmeye katkıda bulunacak laboratuvarları, teknoparkları ve araştırma parklarını inşa etmesi ve bölgesel düzeyde etkinliği ile bölgeye ihtiyaç duyduğu yüksek eğitilmiş, akıllı, bilgili bireyleri çekmesi ve inovasyon yaratması da beklenmektedir.

Kaynakça

AnandS ve Sen, A (1994) Human Development Index: Methodology and Measurement Human Development Report Office Occasional Paper.12 UNPP, New York

Bozdoğan, M. N., (2014), "Bölgesel Kalkınma ve İBBS Esasına Dayanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları, : Editör, Mine N Erdoğan, Nobel Yayınevi, Ankara

Çetin, M., (2007), Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler, Ege Academic Review 7/1 Mayıs 2007, s.217-238

Didem, G,(2009), İnsani Gelişme ve Türkiye, Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:21, Haziran 2009

Dinler, Z. (2008), Bölgesel İktisat, Ekin Yayınları, Bursa

Karakoç, N. (1996), Üniversitelerde Halkla İlişkiler Örgütü ve Yapısı ÖNERİSİ, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, No:2

Hatipoğlu, N.T.(1995), Yükseköğretim Mevzuatı, Selvi Yayınları, No:2, Ankara

Rosen, R. M, (2006), "The role of Universities Today: Critical Partners in Economic Development and Global Competitiveness" , [http:// www.icfconsulting. com/markets/communitydevelopment/docfiles/role-universities.pdf](http://www.icfconsulting.com/markets/communitydevelopment/docfiles/role-universities.pdf)

Siirt Valiliği, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü (1999), Siirt İl Yıllığı, Nurol Matbaacılık A.Ş., Ankara

Schmitz ve Musyck,1994). Sen, A.K., (1999), Development As Freedom, AnchorBooks, New York

Steele,D.B.,(1969), "RegionalMultipliers in Great Britian", Oxford EconomicPapers, 21(2) 268-292.

TÜİK, (2018), Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 15 Ağustos 2018

TÜİK ve DPT (2008), Yıllık Programdan aktaran UNDP,2008

UNDP (2007-2008), Human Development Report,HumanSolidarity in a Divided World, UNPD, New York

www.Sirnak.gov.tr/tarih ve corafya, erişimtarihi:30.08.2018

www.gap.gov.tr/sirnak-sanayi-12html<http://researchgate.net/publication/3234272> yeni sanayi odakları, Ayda Eraydın
www.milliyet.com.tr/turkiye-de-illere-gore-okur-egitim-2234272/erisim
tarihi:06.09.2018

<http://www.gap.gov.tr/tarim-sayfa-15.html>

KÜRESELLEŞEN DÜNYAYA BÖLGESEL EKONOMİLERİN UYUMU: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME¹

Prof. Dr. Cengiz YILMAZ

Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer ÖZDİL

MCBÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Beyza Betül ŞEN

MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Günümüzde bir yandan uluslararası ticaretteki serbestleşme, diğer yandan Dünya ticaret hacmindeki artışın doğal sonucu olarak, ülkeler arasındaki sermaye hareketleri, ulaşım ve iletişim maliyetlerinde azalmalar, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler; firmalara neyin nerede nasıl üretileceği ve kime satılacağı konusunda çok geniş farklı tercihleri sunabilmektedir. Böylece bir yandan sınırları ulus ötesine taşınan endüstri ve firmalar hızla çoğalırken diğer yandan da piyasalardaki rekabet gittikçe artmaktadır. Dışa açılmayla birlikte ülke dışı yatırımların artışı uluslararası üretimi arttırarak bir yandan ulusal piyasayı genişletirken diğer yandan da daha büyük ve geniş ölçekli bölgesel ve küresel piyasaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ayrıca hızla gelişen bilişim teknolojileri ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırarak rekabeti dünya ölçeğine yaymış, böylece tüm dünya adeta bir köy görünümüne kavuşmuştur. Dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olay iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla hızla dünya ölçeğine yayılarak tüm bölge ve ülke ekonomilerini etkiler hale gelmiştir. Günümüzde bu sürece kısaca **küreselleşme** denmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte sermaye akışının yanı sıra bilimsel ve teknik gelişmelerin aktarımı kolaylaşırken, gelişmiş ülke işletmelerinin yoğun rekabetinin gelişmekte olan ülkelerin işletmelerini zor duruma düşürdüğü de bilinmektedir. Bu durumda; gerek ülke gerekse de bölge ekonomilerinin küreselleşmenin olumlu yönlerinden olabildiğince çok faydalanması ve olumsuz yönlerinden olabildiğince az etkilenmesi için uygun stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ve bölge ekonomilerinin küreselleşme sürecinin dışında kalmaları da düşünülemez. Böyle bir düşünceyle çalışmamızda; küreselleşmenin olumlu ve olumsuz etkileriyle geliştirilmesi gereken uygun stratejiler genelde gelişmekte olan ülkeler ve bölge ekonomileri açısından, özelde ise ülkemiz Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Şırnak yöresinin ekonomik yapısı dikkate alınarak incelenmiş ve uygun politika önerilerinin getirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölge Ekonomileri, Küreselleşme endeksi, Güneydoğu Anadolu – Şırnak ekonomisi

¹ Bu çalışma, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

THE COMPATIBILITY OF LOCAL ECONOMIES IN A GLOBALIZING WORLD: A STUDY ON SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION

Abstract

Lately the liberalization of trade and the increase in the volume of transactions worldwide, the capital movements between countries and the substantial cost reduction in logistics and communications added with the recent developments in information technologies provide multiple options for the manufacturers as to where to produce and whom to sell a product. As a result there has been an abundance of manufacturers and companies competing worldwide and the competition rate has increased substantially among these firms. While the international expansion as a result of globalization and investments abroad helps expand the domestic markets it also creates substantial market opportunities on a global scale.

Additionally the advancements in information technologies helped eliminate the logistical boundaries and brought the international markets together by turning the world into a homogenous marketplace. Thanks to innovation brought by the advancements in information technologies today events happening in one part of the world affect the whole world economies by disseminating to masses in a short amount of time. We call this process “**globalization**” in short. While it is easier to convey the scientific and technological advancements along with the capital flow thanks to globalization it is also seen that the competition brought by international corporations has put a heavy burden on local firms in emerging countries. To evade the negative effects of globalization local firms need to come up with new strategies aligned with the needs of the new globalizing age.

With so much at play it is impossible for the local and national economies of the industrial and emerging countries to stay out of the globalozation game. In this study we identify the strategies to tackle with the positive and negative impacts of globalization from a stand point of emerging countries and local economies by specifically focusing on Şırnak of Southeastern Anatolia region. The study aims to provide political solutions to the aforementioned issues.

Key Words: Globalization, Local Economies, Globalization Index, Local Economy in Şırnak

1.Giriş

Günümüzde gerek akademik gerekse de günlük hayatta en çok kullanılan kavramların başında “küreselleşme” gelmektedir. Çok uzun zamandan beri bilinen bu kavram ilk kez W. Foster’in 1833 yılında yazmış olduğu “Dünya Üzerindeki Kaynakların Dağılımı ve Kullanımı” adlı makalesinde kullanılmıştır (Naisbit,1995, s: 35). Söz konusu çalışmada, Küreselleşmenin insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı ve başlangıç tarihi olarak da insanoğlunun uygarlaşma çabaları gösterilmektedir. İktisat kökenli bir kavram olan “Küreselleşme”; sosyal bilimlerin her alanında kullanılır hale gelmiş ve kocaman dünyayı bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler nedeni ile küçük bir “Pazar” haline getirmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen bir mal ya da hizmet binlerce kilometre uzakta bir yerde kendine alıcı bulur hale gelmiştir.

Literatürde çok sayıda küreselleşme tanımına rastlamak mümkündür. Bu tanımlardan Zengingönül’e ait tanımlamada Küreselleşme; “Dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasi,

ekonomik, sosyal, ekolojik, kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin birbirlerinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişkenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir “farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelerle bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu, gelişen bir süreç” olarak ifade edilmektedir (Zengingönül, 2005).

Üzerinde çok konuşulan küreselleşme kavramının çok sayıda tanımı olduğu gibi bu kavram aynı zamanda bazı önermeler ve telkinleri de içinde barındırmaktadır. “Küreselleşme ülkelere hem yeni fırsatlar vermekte, hem de yeni tehlikeler (veya riskler) yaratmaktadır” ifadesi bunun başlıca örneğidir. Bu ifade, eğer küreselleşme döneminde vaat edilen nimetlerden nasibini alamayan ülke varsa, mevcut fırsatlardan istifade edememesinden ve tehlikelerin başına gelmesinden kendisinin sorumlu olduğunu ima ederek, muhtemel eleştirilerin önünü almaya çalışmaktadır (Somel, 2002,142).

Küreselleşme süreciyle birlikte sermaye akışının yanı sıra bilimsel ve teknik gelişmelerin aktarımı kolaylaşırken, gelişmiş ülke işletmelerinin yoğun rekabetinin gelişmekte olan ülkelerin işletmelerini zor duruma düşürdüğü de bilinmektedir. Bu durumda; gerek ülke gerekse de bölge ekonomilerinin küreselleşmenin olumlu yönlerinden olabildiğince çok faydalanması ve olumsuz yönlerinden olabildiğince az etkilenmesi için uygun stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Küreselleşme hiç kuşkusuz günümüzün en moda kavramlarından biridir. Gerek bilimsel-akademik, gerekse siyasal-bürokratik düzlemlerde çeşitli verilerle kendisine en çok atıf yapılan, en sık anılan kavramların başında küreselleşme gelmektedir. Seven ve destekleyen de, eleştirip karşı çıkan da bir şekilde kendisini küreselleşme kavramıyla içli-dışlı olmak durumunda hissetmektedir. Kimileri için özgürlük, açıklık ve karşılıklı etkileşim temelinde, yeni ve daha iyi bir dünyanın kurulmasında anahtar bir süreç olan küreselleşme, kimileri için de eşitsizlik, sömürü ve gelişmişlerle az gelişmişler arasındaki uçurumun daha da açıldığı bir dünyaya kapı aralayan dehşet verici bir süreçtir (Acar, 2002,13).

Küreselleşme üzerine yapılan tanımlamalar çerçevesinde kavramın içinde olmazsa olmaz olarak değerlendirilebilecek başlıca unsurlar; -Ülkeler arası serbest mal ve hizmet ticareti, - Sermayenin ülkeler arası serbest dolaşımı, -İşgücünün ülkeler arası serbest dolaşımı, -Teknoloji üretme, kullanabilme, endüstri ilişkilerinde dönüşüm, yeni istihdam biçimleri, -Rekabet derecesini yükseltici yasal ve kurumsal düzenlemeler olarak belirtilebilir (Elçin 2012, 12).

2. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Küreselleşme ile ilgili olumlu görüşler olduğu kadar olumsuz görüş belirtenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Neo-Marksist iktisatçılar küreselleşmeyi merkez sermayenin azgelişmişliğin sürdürülebilmesindeki “engelsiz” yeni oyunu şeklinde yorumlarken, Drucker gibi yönetim guruları konuyu yeni sömürgecilik tezlerinden uzak tutmayı tercih ederler. Giddens ve Harvey gibi Postmodern düşünürler ise küreselleşmenin, zaman-mekân kavram setini kökten değiştiriyor olmasının kapitalizm-modernizm ikilisi ile doğrudan bağıntılı ve bunun etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine koşut olarak farklılaşacağını ima etmektedirler. Bu varsayıma dayanan küreselleşme projesine, ülkelerin ulusal projeleri ile karşılık vermemelerinin olumsuz sonuçlara yol açacağını söylemek mümkün olabilir. Ancak söz konusu küresel projenin, ulusal aktörlere yön verme gücüne sahip olduğu düşünülürse, bu durumda küreselleşme karşısında çevre ülkelerinin nasıl başarılı olacağı bir muammaya dönüşebilir. Bu bağlamda küreselleşme, dünya dokusunu zedelemeyen gelişen rekabet ortamında dünyaca daha ılımlı bir düzen yaratma yolundaki evrensel

insani değerleri sergilemekle birlikte, beraberinde birçok paradoksları da taşımaktadır (Dulupçu, 2001,17-18). Yeni Küreselleşme düzeni rekabet ve serbest ticaretin erdemi üzerine kurulmuştur (Gökdere, 2001).

Ekonomik ve sosyal açıdan küreselleşmenin en çok eleştirilen yönleri, ülkeler arasında derin eşitsizliklere yol açması, işsizliği artırması, ülkelerdeki gelir dağılımını olumsuz etkilemesi, çok uluslu işletmeler aracılığıyla egemen olduğu işgücü piyasalarını düzensizleştirilmesi ve nihayet yoksulluğu yaygın bir hale getirmesidir. Bu tezlerin karşısında, küreselleşmenin gelişmenin öncüsü olduğu ve her geçen gün insanlığın önüne yeni fırsatlar çıkardığı antitezlerinin de azımsanmayacak derecede destekçisi bulunmaktadır. Bu noktada, küreselleşmenin bir dayatma mı yoksa bir tercih mi olduğu da tartışılmaktadır (Zenginoğlu, 2005). Küresel para piyasası; döviz işlemleri, küresel bonolar, kredi kartları gibi gittikçe artan miktarda spekülasyon araçlarından oluşmaktadır. Günün 24 saatinde trilyonlarca dolar, dünyanın belli başlı döviz piyasalarında saniyenin binde biri oranında hızlarda veri bitleri şeklinde dönmektedir. Bu baş döndürücü tutarın sadece yüzde 10 kadarı mal ya da hizmet ticareti ile ilgilidir. Uluslararası para trafiği kendi başına bir amaç, son derece kazançlı bir oyun haline gelmiştir. Küreselleşmenin olumsuz etkileri sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayacaktır. Küreselleşme ulusal bağımsızlığı zedeleyerek ulus devleti ortadan kaldıracaktır (Işıklı, 2000). Finansal piyasaların uluslararasılaşmasıyla oluşacak rant ekonomisinin özellikle insanları üretmeden kazanç elde etmeye ve dolayısıyla tüketmeye teşvik edeceği ve bunun da rekabet gücü zayıf gelişmekte olan ülke ekonomileri aleyhine tek taraflı kaynak transferine yol açacağı düşünülmektedir. Sermayenin getirinin yüksek, üretim faktörünün ucuz olduğu alanlara kayması az gelişmiş ülkeler arasında ucuz faktör rekabeti yaratmaktadır. Bu durum da gelişmiş ülkeleri karlı çıkarmaktadır (Somel, 1995).

Küreselleşmenin olumlu yanları ise genel olarak; Ekonomik açıdan; sermaye yatırım getirisi yüksek olan yerlere gittikçe mal ve hizmetler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkeler tarafından üretilecek, özelleştirme sonucu etkinlik arttıkça elde edilen kazançlar küresel ekonomide katılımcılar arasında paylaşılacaktır. Bu sürece bilgi teknolojilerindeki hızlı değişim ve otomasyon eklendiğinde elde edilecek maliyet avantajları doğrudan taraflara yansıtacaktır. Hızlı, kolay ve ucuz iletişim ağı kıtalar arası ölçekte üretim organizasyonlarını yeniden yapılandırarak sermaye hareketliliğini hızlandırmakta, ülkeler bazında üretkenlik ve verimlilik artışlarına yol açmaktadır (Oksay, 2001).

3.Küreselleşmenin Yerel Ekonomilere Etkileri

Küreselleşme, ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve ekolojik denge açılarından global bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artması anlamına gelmektedir. Sabit sermayenin esnek ve hareketli sermayeye hızla dönüştüğü küreselleşme sürecinde, bazı ülkeler ya da bazı yöreler, aralarında kurdukları ekonomik ya da politik bağlarla kendi içlerinde “bölgeler” oluşturmaktadırlar. Ülkeler yoğun rekabetten korunabilmek ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek amacıyla çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir (Uyar, 2000,).

Kent veya yöre, küresel-yerel geçişliliğin ve etkileşiminin yaşandığı mekân olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin bölgesel etkisine benzer bir etkisi de yörelerde gözlemlenmektedir. Küreselleşme sürecinde; tıpkı bölgelerde olduğu gibi yörelerinde seçilmiş bazı alanları geliştirilirken, küresel süreç yörenin bazı diğer alanlarını göz ardı etme eğilimindedir. Bunun yanı sıra, küreselleşmenin bir diğer sonucunun yörelerin otonomi kazanması olduğu görüşü de yaygındır. Küreselleşmeyle birlikte bölgeler ve/veya kentler, uluslararası sermayeyi kendilerine çekme çabasıyla bağlı buldukları ulusal ekonomiden bağımsız olarak hareket eden, canlı organizmalar olarak tanımlanmaktadır. Aslında burada devletin bir kenti veya bölgeyi ön plana çıkartarak ulusal ekonomiye girdi sağlama amacı söz konusudur. Bu nedenle devlet yatırımcının kentte / bölgede yatırım

yapması için elinden gelen bütün tavizleri vermeye hazırdır. Devletin kente uluslararası yabancı sermayenin çekilmesi ve kentin küresel boyutta çekici kılınması için yapılacak yatırımlara gücü yetmediğinde ise yetkileri yerel yönetimlere aktarmaktadır. Bu noktada yerel yönetimler girişimci gibi hareket ederek kenti/bölgeyi pazarlamak adına özel sektörle işbirliği yaparak projeler üretmektedirler. Küreselleşmenin kentlere etkisinden söz edilirken “dünya kenti” ve “uluslararası kent” kavramlarından söz edilmelidir. Dünya kentleri, “küresel ekonominin kontrol merkezleri” olarak tanımlanır. Küreselleşen kentler ise daha çok görece az gelişmiş ülkelerin büyük kentleridir. Bu kentler kontrol merkezi olmamakla birlikte, küresel sermayenin akış trafiği üzerinde yer alırlar. Böylesi bir merkezleşme yaşanmasının temel nedeni; bazı hizmetlerin, ihtiyaç duyduğu bazı diğer hizmetlerle bir arada bulunma zorunluluğudur. Örneğin finans sektörü, bankalar, sigorta şirketleri, danışmanlık şirketlerinin merkezleri bu “dünya kenti” adı verilen odalarda bulunur. Önemli kabul edilen birçok üretim de bu kentlerden yönetilmektedir; üretimin kendisinin ise işgücü ve toprak maliyetlerinin çok düşük olduğu ülkelere ve bölgelere yayılması tercih edilmektedir.

4. Küreselleşen Dünya Ekonomisi

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin yönlendirdiği Dünya ekonomisi küreselleşmenin de etkisiyle her alanda olduğu gibi ekonomik alanda yoğun bir dönüşüm ve değişim süreci yaşamaktadır. Bu sürece maalesef ara ara küresel ekonomik krizler de eşlik etmektedir. Böylesi bir süreçte ekonomik krizlere rağmen dünya ekonomisi ara ara duraklasa da geçmişte de olduğu gibi ekonomik yönden büyümeye ve kalkınmaya devam etmiştir. Dünya ekonomisiyle ilgili daha açıklayıcı somut bilgilere ulaşabilmek için seçilmiş makro ekonomik verilerle Tablo 1 oluşturulmuştur.

2014-2018 dönemine ilişkin gerçekleşen değerler incelendiğinde, arada iniş çıkışlar olmakla birlikte genel olarak dünya ekonomisinin ortalama %3,5 oranında büyüdüğü görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Dünya ticaret hacminde 2015 ve 2016 yıllarında azalma görülse de 2017 yılında yüksek bir artış olmuş ve son yılda azalma olmasına rağmen %4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dünya ticaret hacmindeki dalgalanmalarla birlikte dünya milli gelirinin 78,8 trilyon dolardan 84,8 trilyon dolara çıktığı görülmektedir. 2019 yılı için tahmin değerlerine bakıldığında dünya ticaret hacminin aynı kalacağı, ekonomik büyüme oranlarının ise hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için azalacağı ancak küresel hasılanın 88,1 trilyon dolara çıkacağı öngörülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Küreselleşen Dünya Ekonomisi

Yıllar	Büyüme Hızı (%)			Küresel Hasıla (trilyon \$)	Dünya Ticaret Hacmi (%)
	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler		
2014	3,6	2,1	4,7	78,8	3,8
2015	3,2	2,3	4,3	74,6	2,8
2016	3,3	1,7	4,4	75,6	2,2
2017	3,8	2,4	4,7	80,1	5,3

2018	3,7	2,3	4,6	84,8	4,0
2019(*)	3,5	2,0	4,5	88,1	4,0
2020(*)	3,6	1,7	4,9	---	4,0

(*): Tahmini değerlerdir.

Kaynak: EBSO, 2018 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi, İzmir-2019,ss.7,132.

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler küreselleşmenin de etkisiyle hızla yaygınlaşırken dünya üzerinde e-ticaret de hızlı bir şekilde büyümektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Online Perakendenin Toplam Perakende İçindeki Payı (%)

Yıllar	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Türkiye
2014	7,1	2,9	2,4
2015	7,9	3,3	2,9
2016	8,8	4,1	3,5
2017	9,8	4,8	4,1
2018	11,1	5,9	5,3

Kaynak: TÜBİSAD, Türkiye’de E-Ticaret 2018 Pazar Büyüklüğü, İstanbul - 2019, ss.20.

2014 yılında gelişmiş ülkelerin perakende içindeki e-ticaret oranı %7,1 iken sürekli artarak 2018 yılında %11,1’e ulaşmıştır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelere bakıldığında ise %2,9’dan %5,9’a bir artış görülürken Türkiye’de bu oran hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin altında kalmış ancak sürekli artış göstererek %2,4’ten %5,3 oranına yükselmiştir (Tablo 2). Elektronik ticaretle birlikte ortaya çıkan Pazar yerleri, sınır ötesi ticaret olanakları, dinamik fiyatlandırma, ürünlerde kişiselleştirme, yapay zekâ uygulamaları gibi olanaklar sayesinde üretici ve tüketiciler için cazip fırsatlar ortaya çıkabilmektedir. Çin’deki nüfusun % 17’sinin sınır ötesi ticaret yaptığı e-ticaretin %25’inin Çin kaynaklı olduğu ve bu oranın 2020’de %40’a çıkacağı belirtilmektedir (TÜSİAD, 2017, ss.28-37).

5. Küreselleşme Sürecinde Şırnak İlinin Yeri ve Önemi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden biri olan Şırnak, 2018 yılı verilerine göre, 524.190 merkez nüfusu ile 6 ilçesi olan 7.172 km² alana sahip bir ildir. Şırnak ili topraklarının batı kesimi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle bölümünde yer alırken diğer yarısı da Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yer almaktadır. İl batıda Mardin, kuzeyde Siirt, kuzey doğuda Hakkâri illeri, güneyde de Irak ve Suriye ile çevrilidir. Güney yönünde Suriye ve Irak topraklarıyla sınırlanan ilin doğu ve kuzey doğusunu Cudi, Namaz ve Gabar dağları, batı ve güney batısını düzlükler kaplamaktadır. Namaz dağının yamaçlarına kurulan ilin denizden yüksekliği 1350 metredir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde toprakları bulunan ilde hayat şartlarını

güçleştiren en önemli faktör iklimdir. İlde Doğu Anadolu ikliminin birbirine karşıt iki hava kütlesi etkisinin belirdiği görülmektedir. Bunlardan birisi, bölgeyi özellikle kış aylarında etkisi altında bulunduran buna karşılık yaz aylarında kuzeye çekilen soğuk kuru hava kütlesidir. Kuzeydoğu-güneybatı yönlü bir eksen boyunca Türkiye'nin Doğu bölgelerini kış şartlarına hazırlar. Şırnak ilinin iklimini belirlerken ilin bulunduğu bölgelere göre değerlendirmek gerekir: **1-Doğu Anadolu bölgesinde kalan kısımda kışlar serttir. Kuzeyden gelen soğuk havalar kışın bu yörenin sert ve karlı geçmesini sağlar. Kar yağışı Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sınırına kadar devam eder ve karla örtülü gün sayısı ile dolu ve sisli gün sayısı güney bölümüne göre fazladır. 2-Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde kalan kısımda kışlar daha ılık fakat yazın bölge aşırı sıcak geçmektedir. Kışın kuzeyden gelen soğuk havalar güneyden gelen ılık hava ile karşılaşır. Karşılaşan hava yoğunluğu az olanın yukarı çıkması sonucu yağış ve sisin oluşmasına sebep olur. Kışın kar, ilkbaharda yağmur, sonbahar ve yaz aylarında ise çok az yağış düşer. İlin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalan kısımda, Akdeniz iklimini görmek mümkündür. Pamuk, Zakkum ve Zeytin bunun en büyük kanıtıdır. Yaz aylarında dağ ile vadilerde, dağ ve vadi meltemleri görülür. İlkbahar sonlarında havanın aniden ısınıp yükselmesi, özellikle Mayıs aylarında dolu tipi yağışların görülmesine sebep olur.**²

Mevsim içindeki yağışların az olması, doğal bitki örtüsünün step (bozkır) olmasına neden olmuştur. Bozkırlar ilde küçükbaş hayvancılığın gelişmesinde önemli yer tutmaktadır. İli saran dağların yamaçlarında 'Bıttım' denilen yabani fıstıkları görmek mümkündür. Bıttımların (Yabani Fıstık) aşılanıp geliştirilmesiyle elde edilen fıstığın özel bir yeri olması bıttımların korunup çoğaltılmasına neden olmaktadır. İlin suları Dicle ırmağında toplanır. İlin sularını toplayan Dicle ırmağının başlıca kolları Habur ve Kızılısu'dur. Habur çayının kolu olan Hezil çayı Irak ve Suriye sınırını çizmektedir. İl topraklarından ve bu sulardan daha fazla yararlanmak amacıyla projesi GAP'a dâhil olan baraj yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3: Şırnak İli Demografik Yapısı

	Nüfus ve İl içindeki payı(%)	İl Nüfusunun Güneydoğu Anadolu Bölgesi içindeki payı (%)
İl Nüfusu	524.190	8.847.980 (5,92)
15-24 yaş arası nüfus	123.133 (23,49)	1.701.361 (7,24)
25-44 yaş arası nüfus	143.519 (27,38)	2.475.308 (5,80)
45-64 yaş arası nüfus	47.257 (9,02)	1.165.442 (4,06)
65 yaş üstü nüfus	16.571 (3,16)	430.211 (3,85)
Üniversite ve üstü mezun oranı	6,15	5,03
Lise ve dengi mezun oranı	9,63	5,32

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Yaşa ve Cinsiyete Göre Nüfus, 2019

² <http://www.sirnakkulturturizm.gov.tr/TR-56419/cografya.html>, Erişim tarihi 16.04.2019

Şırnak ili nüfusu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusunun %5,9'unu oluşturmaktadır. İl nüfusunun yaklaşık %24'ünü 15-24 yaş arası genç nüfus, ortalama %3'ünü ise 65 yaş üstü yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Şırnak il nüfusunun %6,15'ini üniversite ve üstü (yüksek lisans ve doktora) mezunları oluştururken buna %9,63 lise ve dengi okul mezunları ilave edildiğinde ildeki eğitim görmüş nüfus payının %15,28 olduğu görülmektedir. Şırnak ilinin Güneydoğu Anadolu bölgesi içindeki eğitim görmüş (lise ve üniversite mezunu) nüfus oranı ise yaklaşık %10,4'tür (Tablo 3). İşgücü olarak kabul edilen 15-65 yaş arası nüfusun il içindeki nüfusa oranı %60 iken Güneydoğu Anadolu bölgesi nüfusu içindeki payı %17 dir.

Şırnak ekonomisi tarım ve ticarete dayalı olmakla birlikte ilin kırsal kesimlerinde başlıca gelir kaynağı hayvancılıktır. Ayrıca Türkiye'nin Irak ve Ortadoğu'ya açılan sınır kapılarından biri olan Habur sınır kapısının Şırnak ili Silopi ilçesinde yer alması, ilin bir diğer gelir kaynağı olmuştur. Şırnak ilinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi içindeki göreceli konumunu ve önemini açıklayabilmek için 2018 yılı ihracat göstergeleriyle Tablo 4 hazırlanmıştır.

Ekonomik yönden araştırmalar yapıldığında, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 8.794.451.000 dolar toplam ihracat yapılırken bunun 440.588.000 dolar ile ortalama %5'lik payını Şırnak ili oluşturmaktadır. Şırnak ilinin yaptığı ihracatın bölge içindeki payı sektörlere göre ayrıldığında %6,47 oranında tarım, %4,11 oranında sanayi ve %8,97 oranında madencilik olduğu görülmektedir. Yaş Meyve ve Sebze, Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar, Kuru Meyve Ürünleri, Hayvansal Ürünler ve Zeytin ve Zeytinyağının oluşturduğu Tarım üretimi içinde Şırnak ilinin diğer illere göre aldığı en büyük pay, bölgenin %53,93 oranı ile Yaş Meyve ve Sebzedir. Çelik, Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri, Hazır Giyim ve Konfeksiyon, Otomotiv Endüstrisi, Deri ve Deri Mamulleri, Makine Aksamları ve Mücevherin oluşturduğu sanayi üretiminde ise Şırnak ilinin bölgenin diğer illeri arasındaki aldığı paylar şu şekildedir: %28,04 oranında Çelik, %14,66 oranında Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri, %18,96 oranında Hazır Giyim ve Konfeksiyon, %12,77 oranında Otomotiv Endüstrisi paylaşmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Şırnak İli İhracat Göstergeleri

	İl İçindeki Payı (1000\$)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçindeki Payı (%)
Tarım	201.925	6,48
Yaş Meyve ve Sebze	52.452	53,93
Sanayi	228.957	4,11
Çelik	76.503	28,04
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	17.788	14,66
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	74.176	18,96
Otomotiv Endüstrisi	7.560	12,77

Madencilik	9.707	8,97
Madencilik Ürünleri	9.707	8,97

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, **İller Bazında Sektör Rakamları**, 2018.

6.Sonuç

Günümüzde bilişim teknolojilerinin hızla gelişimi ve yaygınlaşması sonucu daha da önemli hale gelen küreselleşme olgusu tüm ülke, bölge ve yöreler için kaçınılmaz bir gerçek halini almıştır. Ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmış, rekabet bölge, ülke ölçeğinden çıkarak tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya ticareti hızla artmış. Buna elektronik ticarete eklendiğinde ülkeler ve bölgeler arası iletişim ve ulaşım faaliyetleri daha da çoğalmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir doğal afet veya terörist faaliyet bütün herkesi çok yakından ilgilendirir ve etkiler hale gelmiştir. Küreselleşme; dünyanın belli bölgelerinde yoğunlaşmış zenginliklerin dengeli dağılımının bir aracı olarak da değerlendirilirken, diğer yandan da gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ulusal sanayilerini kurma ve geliştirme olanaklarının küreselleşmenin yarattığı yoğun rekabet ortamında gittikçe imkânsızlaştığı görülmektedir.

Hangisi geçerli olursa olsun küreselleşmenin fiilen varlığı ve gelişmiş ya da gelişmekte olan hiçbir ülke ve bölgenin bunun dışında kalamayacağı tartışılmaz bir gerçektir. O halde küreselleşme sonucunda ortaya çıkacak yoğun rekabet ortamında gelişmiş ülkelerle ve bölgelerle rekabet kaçınılamaz bir zorunluluktur. Ülke veya bölge ekonomileri açısından avantajlı sektörlerin ve faktörlerin belirlenmesi ve eldeki kıt kaynakların bu alanlara yöneltilmesi gerekmektedir.

Küresel rekabet anlayışında sosyal ve çevre boyutlarının da artık ele alındığı ve bunun **sürdürülebilir rekabet anlayışını** gündeme getirdiği görülmektedir. Sürdürülebilir rekabet gücü; işletmelerin veya ülkelerin, mevcut ve gelecekteki rakiplerinin taklit çabalarına karşın farklı kalmayı başarabilen bir değer yaratma stratejisi uygulamasıdır.

Bu kapsamda Şırnak ilinin ekonomik ve sosyal yönden daha da geliştirilebilmesi için yapılabilecekler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Şırnak genel olarak hayvancılığa dayalı bir tarım bölgesi olduğundan organik hayvansal tarım ürünleri üretimine önem verilerek üretilen ürünlerin bölgeye, ülkeye hatta yurt dışına satışı yapılacak şekilde bilişim teknolojilerinden de yararlanarak reklam-tanıtım ve satış faaliyetlerine önem verilmelidir.
- Bölgede Örtülü tarımsal üretim yapılmamaktadır. Ancak örtülü tarımsal üretimin yatırım teşvikleri kapsamında desteklendiği dikkate alındığında çeşitli meyve ve sebzelerin örtülü üretimiyle ilgili projeler geliştirilebilir.
- Bölgeye özgü üretilen çeşitli hayvansal ürünler, kuru meyveler, bittım fıstığı, zeytin ve zeytin yağı gibi ürünlerde markalaşmaya gidilerek bir marka yaratılmalı, markaya dayalı farkındalığın oluşturulabilmesi için gerekli önlemler alınmalı ve ortaya çıkacak rekabet avantajı ve marka sermayesi sürdürülebilir rekabet anlayışıyla katma değeri yüksek uygun alanlara yönlendirilmelidir.
- Şırnak ilinin içinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu bölgesindeki geleneksel ve tarihsel doku ön plana çıkarılarak kırsal turizm geliştirilirse ilin sahip olduğu Habur sınır kapısı önemli bir avantajla dönüşebilir.

- Yöre demografik potansiyelini harekete geçirecek şekilde emek yoğun teknolojilerin kullanıldığı tarıma dayalı sanayilerin özendirilmesi, kırsal kalkınmayı destekleyen Avrupa fonlarından faydalanmayı sağlayacak tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- Dünya ölçeğinde tüm paydaşlara eşit rekabet fırsatı ve iş olanağı sunan elektronik ticaret ve buna dayalı girişimcilik faaliyetleri mutlaka özendirilmelidir. Elektronik ticaretin hızla yaygınlaştığı düşünüldüğünde iyi eğitilmiş, dil bilen genç nüfusun bu konudaki potansiyel katkısının kesinlikle dikkate alınması gerekmektedir.

Dış ticarete “küçük ülke olmanın avantajı” veya “Önemsiz olmanın önemi” olarak da bilinen teoriden hareketle Günyedoğu Anadolu Bölgesi ve Şırnak yöresinin ekonomik ve sosyal yönden kalkınabilmesi için, bilişim teknolojileri ve e-ticaretin önemli dışsal ekonomiler sağladığı gerçeği de dikkate alındığında yukarıda belirtilenler çerçevesinde uygulanacak rasyonel plan ve politikaların bölgenin ve ilin kalkınmasına önemli katkılar sağlayabileceğini düşünüyoruz.

7. Kaynakça

- 1- Acar, M. (2002). Ekonomik Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi? Fırsat mı?. Liberal Düşünce, Kış-Bahar, 7(25-26).
- 2- Dulupçu, M. A. (2001). Küresel Rekabet Gücü- Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- 3- EBSO, (2019), 2018 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi: 10-147, İzmir.
- 4- Elçin, A. B. (2012). Küreselleşmenin Tarihçesi, Ankara.
- 5- Gökdere, A. (2001). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Güz: 71-101.
- 6- Işıklı, A. (2000). Küresel Saldırı, Ulusal Devlet ve Sendikalar. Türk-İş Sendikası Yayınları, Yayın No: 68. (www.turkis.org.tr/yayinlar.htm).
- 7- Naisbitt, J. (1995). Global Paradoks, Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları. Sabah Kitapları, İstanbul.
- 8- Oksay, S. (2001). Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi. DTM, Dış Ticaret Dergisi, Sayı 22, Temmuz.
- 9-Somel, C. (2001). Küreselleşen Dünyada Kalkınma, Türk-İş Sendikası Yayınları, Yayın No: 71. (www.turkis.org.tr/yayinlar.htm).
- 10- Somel C. (2002). Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme. Doğu Batı Düşünce Dergisi, sayı:18.
- 11-Uyar, S. (2000). Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi. Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 19 <http://www.econturk.org/dtp13.htm> (Erişim tarihi: 15.10.2010).
- 12- Zengingönül O. (2005). Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?. ESİAD Dergisi, Bahar: 85-106.
- 13- <http://www.sirnakkulturturizm.gov.tr/TR-56419/cografya.html>, Erişim tarihi 16.04.2019
- 14- <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, (Erişim tarihi 16.04.2019)

15-<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do?d-4326216-p=1&d-4326216-o=2&d-4326216-s=1>, (Erişim tarihi 20.04.19)

16- <http://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0>, (Erişim tarihi 26.04.19).

İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'DEKİ GÖÇMENLER VE UYUM POLİTİKALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız ATMACA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi

Arş. Gör. Didem GEYLANI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi

Öz

Tarihi bir göç geçmişine sahip olan Türkiye, devlet düzeninin bekası ve yerel halkın huzur ve güvenliği için kamu yönetimi politikalarında önemli ölçüde bir değişim süreci gerçekleştirmiştir. 2011 yılında yaşanan Suriye krizi sonucu ortaya çıkan kitlesel göç akımları ise bu politikalara bir ivme kazandırmıştır. Oluşturulan politikalar, insan hak ve özgürlüklerini ulusal ve uluslararası düzeyde muhafaza eden Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne bağlı bir birim olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunca takibe alınmakta ve rapor haline getirilmektedir.

Bu çalışmada, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun en son 2018 yılında yayınladığı göç ve uyum raporu incelenmiştir. Rapor kapsamında Suriyeli sığınmacılara uyum sürecinde sunulan hizmetler, uygulamadaki görünüşleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu uygulamaya Van İl Göç İdaresi Müdürlüğü örnek olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Uyum, Göç, Göçmen, Van

COHESION POLICY AND EVALUATION TOWARDS MIGRANTS IN TURKEY HUMAN RIGHTS INVESTIGATION COMMISSION IN LINE

Absract

Date with a migration background Turkey, state regulation of survival and significantly in public management policy for peace and security of the local population has performed a process of change. The mass migration flows that emerged as a result of the Syrian crisis in 2011 gave momentum to these policies. Created policies that maintain human rights and freedoms at the national and international level Grand National Assembly of Turkey (Parliament) of a unit depends on what is taken to follow up Human Rights Review Commission and is brought into the report.

In this study, the migration and adaptation report of the Parliamentary Human Rights Investigation Commission, which was published in 2018, was examined. Within the scope of the report, the services

provided to the Syrian asylum seekers during the adaptation process were evaluated comparatively with their appearance in practice. Van Provincial Directorate of Migration Management is shown as an example of this practice.

Key Words: Parliamentary Human Rights Investigation Commission, Integration, Migration, Immigrant, Van

Giriş

Göç, Türkiye'nin yakın zamanda gündeminde olan bir konu olmuştur. Özellikle, 2011 yılında yaşanan savaş krizi ve sonrasında yaşanan kitlesel göç, göç yönetiminin gündemdeki yerini arttırmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye çok önemli göç politikaları geliştirmek durumunda kalmıştır. Göçmenlerin belediye koridorlarında yardım bekleyen kuyruk görüntülerinden, hizmetlere en kolay ve yakın mesafeden ulaşabilecekleri profesyonel yöntemlere gelinmiştir. Bu profesyonel yöntemlerden faydalanan şehirlerden biri de Van ili olmuştur.

Van, Türkiye'nin sınırında kalan gelişmiş büyükşehirlerinden biridir. Van'ın coğrafi bu statüsü, Van'ı çok sayıda kitlesel göç akımlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu kadar yoğun göçün yaşandığı şehirde göç politikalarının nasıl bir seyir aldığı ve 2018 yılında TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye'de göç ve uyum faaliyetlerini gerçekleştiren ilgili kurumlar ve uygulamadaki görünümü perspektifinde incelemek çalışmanın temel hedefidir. Komisyon raporunda yer alan ilgili kişiler, inceleme ziyaretleri, konu ile ilgili hukuki düzenlemeler ve milletvekillerce yapılan değerlendirmeler çalışmanın sınırı dışında tutulmuştur. Çalışma, Komisyonun ilgili kurumlar bölümünde yer alan "İçişleri Bakanlığı, Acil Durum ve Afet Yönetimi, Çalışma, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı" göç ve uyum politikalarını ve bu politikaların Van ili özelindeki uygulanabilirliğini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, Van'daki göç ve uyum çalışmalarının İnsan Hakları Komisyonu Raporuna ne ölçüde uyumluluk gösterdiğini tespit etmektir.

Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak Türkiye'deki göç politikaları üzerine genel bir bilgi verilmiş ve göç yönetimi literatüre hâkim olan ilgili kavramların açıklaması yapılmıştır. Daha sonra, İnsan hakları ve İnceleme Komisyonu ele alınmış, Komisyonun ilgili kurumların göç ve uyum çerçevesinde gerçekleştirdiği politikalar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise Van göç idaresi genel başkanı ile yapılan görüşmeler doğrultusunda Van'da gerçekleştirilen göç ve uyum politikalarının neler olduğundan bahsedilerek Komisyon raporuna uyumluluk derecesi hakkında genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

A. Türkiye'de Göç Politikası

Göç olgusu bir ülkenin hem iç hem de dış politikasının önemli konularından biri olması nedeniyle göç konusunda kamu politikaları oluşturulması gerekmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 2064). Bir ülkenin göç politikası, göç eden insanların ülkeye girişleri, ülkede kalışları ve ülkeden çıkışlarına yönelik düzenlemeleri içermektedir. Göç politikasının ekonomi politikası, sağlık politikası, eğitim politikası gibi birçok politika ile ilişkili olması nedeniyle kapsamını belirlemek zorlaşmaktadır. Bu bağlamda göç politikası çoklu etkileşim noktasında yer almaktadır. Bunun yanında göç politikaları ülke içinde ve ülke dışında çeşitli parametreleri olan bir alandır (Kesgin ve Öztaş, 2015: 62). Göç politikaları oluşturulurken göçmenlerle ilgili sayısal veriler önemlidir. Özellikle göçmenler yönelik ikamet ve diğer hizmetlerin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi ve göçmenlerin kontrol altına alınabilmesi için kayıtların net bir şekilde tutulması ve ikamet ettikleri adreslerin belirlenmesi önemlidir (Ertan ve Ertan, 2018: 14). Ancak kayıt dışı göç nedeniyle göç eden kişilere yönelik bilgi eksiklikleri politika geliştirilmesini zorlaştırmaktadır.

Göç alan, göç veren ve transit konumda bulunan ülkeler için önemli sorunlara yol açması nedeniyle göç olgunusunun iyi yönetilmesi gerekmektedir. Ülke güvenliği ve vatandaşların güvenliği göç olgusunun neden olduğu en önemli sorunlardır. Bu nedenle göç olgusu acil ve hızlı bir şekilde bu alana yönelik politikalar oluşturularak yönetilmelidir. Göç politikalarının etkin bir şekilde uygulanması hem sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamakta hem de bu politikalar aracılığı ile göçmenlerin topluma entegre olması, işgücüne katılımı gibi göçmenlerin ülkenin kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına olumlu etkide bulunması gerçekleştirilecektir (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 2064-2065)

Türkiye önemli göç rotaları üzerinde yer alması nedeniyle tarih boyunca çeşitli göçlere maruz kalmıştır. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşmenin etkisiyle göç olgusu nitelik değiştirerek uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu durumda Türkiye göçe yönelik olarak kapsamlı politikalar izlemek zorunda kalmıştır (Işıkcı, 2017: 27). Türkiye bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle göç alan ve göç veren bir ülke olmanın yanında önemli göç rotalarının üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin göç politikası oluştururken bu gerçeği göz önüne alarak hareket etmesi gerekmektedir (Ertan ve Ertan, 2018: 13).

2000'li yıllara kadar Türkiye'nin göçmenlere yönelik etkin, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir politika izleyemediği görülmektedir. 2011 yılında başlayan ve giderek artan Suriye kitlesel göçü Türkiye'nin en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bu sorunla baş edebilmek için Türkiye'nin özellikle son yıllarda almış olduğu yoğun göç nedeniyle yeni, kapsayıcı ve sürdürülebilir göç politikası oluşturması gerekmektedir (Işıkcı, 2017: 28).

Türkiye son yıllarda yoğun bir şekilde göç almıştır. Bu göçe yönelik olarak yürürlüğe koyduğu 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile Türkiye'nin göç alanında geniş düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Bu kanun ile kurulan İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü de bu alanda yapılan önemli düzenlemelerden birini oluşturmaktadır.

1.Kavramsal Açılım

Göç, menşei ve varış yönüyle doğru orantılı olmak üzere özelliklerine göre farklı anlamlar ifade etmektedir (Lee,1966:47). Göç, nedeni, yapısı ve süresi ne olursa olsun kişinin uluslararası sınırı geçerek ya da bulunduğu ülke içinde yer değiştirmesiyle oluşan nüfus hareketliliğidir (IOM, 2009: 22). Göç iç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülke sınırları içinde yer değiştirilirse iç göç; uluslararası sınırlar geçilirse dış göç olarak adlandırılmaktadır. TDK Sözlüğü'ndeki tanıma göre göç, siyasi, ekonomik, toplumsal nedenlerle kişilerin ya da toplulukların buldukları ülkeden başka bir ülkeye taşınması, gitmesi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Göç olgusu ilk zamanlarda çoğunlukla kıtlık, coğrafi nedenler, iklim koşulları gibi nedenlerden kaynaklanırken, günümüzde siyasi, kültürel, iktisadi, eğitim, sanayileşme gibi nedenlerden dolayı yer değiştirmelerin meydana geldiği görülmektedir (Akıncı vd., 2015: 61).

Uluslararası Göç Terim Sözlüğü'ne göre göçmen, kişisel rahatlık için ve herhangi bir zorlama olmaksızın kişinin kendi isteğiyle yer değişikliği yapmaya karar verdiği durumları kapsamaktadır. Bu bağlamda göçmen terimi, maddi ve sosyal durumu iyileştirmek ve gelecekte beklenenleri artırmak amacıyla başka bir yere göç eden kişiler için kullanılmaktadır (IOM, 2009: 22).

Uluslararası hukuka göre, geniş anlamda mülteci (refugee), vatandaşı olduğu ülkede kişilerin yaşamını, özgürlüğünü veya güvenliğini tehdit eden silahlı çatışma, şiddet veya ciddi bir tehdit altında kalmaları durumunda uluslararası korumaya ihtiyaç duyan ülke dışındaki insanlardır (UN General Assembly, 1994: 16).

YYUK'un 61. maddesine göre mülteci, Avrupa ülkelerinde meydana gelen çeşitli olaylardan dolayı, sahip olduğu toplumsal grup ya da siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağı gerekçesiyle korktuğu için ülkesinde bulunamayan ve ülkesinin korumasından faydalanamayan ya da faydalanmak istemeyen kişilerin ya da ülkesinde çeşitli olaylar yaşandığında başka bir ülkede olan ve ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen vatansız kişilere mülteci statüsü verilebilmektedir. Bu maddede belirtilen nedenlerden dolayı ülkesine dönemeyen ya da dönmek istemeyen kişilere benzer şekilde şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Şartlı mülteci ülkesine yerleşeceği zamana kadar Türkiye'de kalma iznine sahiptir (YYUK, 62. Md). Mülteci veya Şartlı mültecinin yanı sıra literatürde sığınmacı kavramı da mevcuttur. Sığınmacı, mülteci gibi ülkesinden istemeyerek ayrılan kimseler topluluğudur. 1951 yılında gerçekleştirilen Cenevre Sözleşmesi, sığınmacıları maddesinde "zulüm görmekten haklı bir korku duyduğu için kendi ülkesinden ayrılan ve başka bir ülkeye sığınan ve mülteci olarak kalıcı yerleşimi bekleme sürecindeki kişiler" olarak tanımlamaktadır (United Nations, 1951).

Mülteci ve sığınmacı kavramları içerik olarak birbirlerine benzerlik gösterse de temelde birbirlerinden tamamen bağımsız kavramlar bütünüdür. Çünkü Mülteci, başka bir yerleşim yerinde oturma hakkını yasal bir zeminle güçlendirmişken, sığınmacı bu yasal haktan tamamen yoksundur. Bu sebeple, sığınmacılar mültecilik statüsünün kabulünde bir ön koşul olarak kabul edilmektedir.

Geçici koruma, ülkesine dönemeyen kişilerin kitlesel olarak bir diğer ülkeye göç etmesi ya da göç edebilecek olması durumunda bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla istisnai bir durum olarak geçici koruma prosedürü uygulanmaktadır (IOM, 2009: 19). YYUK'un 91. Maddesine göre geçici korumanın sağlanması için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Kişi ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ülkesine geri dönemiyorsa ya da acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak ülke sınırlarına girmişse bu kişilere geçici koruma statüsü tanınmaktadır.

2. Göç ve Uyum

Suriye'den Türkiye'ye doğru yaşanan kitlesel göçle birlikte Suriyeli sığınmacıların uyum sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunların tespit edilmesi, eksikliklerin ortaya konulması ve sığınmacıların topluma uyum sağlanmasında karşılaşılan problemler ortaya konulması önem arz etmektedir (Göç ve Uyum Raporu, 2018: 8). Suriyelilerin, Türk toplumuna uyum sağlayabilmesi ve Türk toplumu tarafından kabul görüp görmeyeceği önemli bir konudur. Uyum konusunda hem göçmenlere hem de ülke vatandaşlarına çeşitli görevler düşmektedir. Göçmenlere düşen görevler, yaşadıkları topluma ve kültüre sahip oldukları kültürden kopmadan uyum sağlamaktır. Bu konuda ülkede yaşayan kişilere düşen görev ise doğru altyapının oluşturulması ile entegrasyonun sağlıklı bir şekilde sağlanmasıdır. Aksi durumda göç eden kişiler ve göç alan ülke vatandaşları arasında çeşitli kopukluklar meydana gelecek ve bu durumda ülkede çok dilli, çok kültürlü ve birbirinden kopuk toplulukların oluşmasına neden olacaktır. Bu nedenle göç yönetiminde göç eden kişilerin toplumla entegrasyonu önemli bir konudur. Göç ve uyum sorunları göç eden ile ülke vatandaşları arasındaki entegrasyonu zorlaştırmaktadır (Akıncı vd, 2015: 70).

Göç eden kişilerin ülkeye kendiliklerinden uyum sağlayamaması nedeniyle göç ettikleri ülkenin toplumunun sağladığı imkânlar ve onlara tanıdığı alanlar aracılığı ile bu kişiler topluma entegre olabilmektedir. Göç eden kişilere sadece maddi yardımlar yapılmamalı, çeşitli eğitimler verilerek, çeşitli programlar aracılığı ile bu kişilerin topluma uyum sağlamaları gerçekleştirilmelidir. Türkiye'nin göç ve uyum sürecine yönelik olarak uyguladığı politika alanlarına bakıldığında, eğitim, sağlık, siyasal katılım, daimi ikametgâh, iş gücü piyasa hareketliliği, ayrımcılığın önlenmesi, vatandaşlığa erişim öne çıkmaktadır (Taştan, 2018: 16).

Mülteci Hakları Alt Komisyonunu kurmasındaki amaç; Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki hukuki durumlarının tespit edilmesi, sığınmacılara sunulan hizmetlerde yaşanan aksaklıkların ortaya konulması, geçici barınma merkezlerinde bulunan Suriyelilerin sorunlarının tespitinin yapılması ve Suriyelilerin gündelik hayatta ve hukuk alanında karşılaştıkları sorunların çözülmesi için nelerin yapılması gerektiğini belirlemek ve alınması gereken tedbirleri ortaya koymaktır (Göç ve Uyum Raporu, 2018: 8).

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu 2018 Göç ve Uyum Raporu'nda AFAD(Afet ve Acil Durum) Yönetim Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler alt başlıklarda ele alınmıştır.

2.1. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, temelini 1990 yılında kabul edilen “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu”ndan almaktadır. Kanunun amacı “dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale olunan başvurular ile ilgili konuları inceler. Komisyon, görevleri ile ilgili olarak hazırladığı raporları Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunar. Üye sayısı Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca belirlenecek İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunda; siyasi parti grupları ile bağımsızlar Meclisteki sayılarının -boş üyelikler hariç- üye tamsayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilirler. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, görevleri ile ilgili olarak, Bakanlıklarla Genel ve Katma Bütçeli Dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir” (www.tbmm.gov.tr,2019)

Aşağıda İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun İçişleri bakanlığı, Acil Durum ve Afet Yönetimi, Çalışma, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı kurumlarının göç ve uyum politikalarına yönelik yürüttüğü çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir (TBMM,2018).

2.1.1. AFAD (Afet ve Acil Durum) Yönetimi Başkanlığı

Türkiye'de 10 ilde toplam 25 geçici barınma merkezi bulunmaktadır. Bu barınma merkezlerinin sayısını artırmak yerine bunların standartlarının yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu barınma merkezlerinde yaklaşık 280.000'den fazla sığınmacı yaşamaktadır. Geçici barınma merkezlerde barınma, beslenme, sağlık, eğitim, haberleşme, market, psiko-sosyal destek gibi çeşitli hizmetler verilmektedir. Bu hizmetler dünya standardının üzerindedir. AFAD, geçici barınma merkezlerinde verilen hizmetlerin koordinasyonunu sağlayarak bu hizmetlerin aynı standartta ve benzer olmasına yönelik çalışmaktadır.

Geçici barınma merkezlerinde yaşayanlara Gıda Kartı verilerek ihtiyaçlarını marketlerden temin edilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca AFAD'ın oluşturduğu Elektronik Yardım Dağıtım Sistemi (EYDAS) ile ihtiyacı olan Suriyeli göçmenler ile onlara yardım yapmak isteyenler bir araya getirilmektedir. Bu sistem aracılığıyla yardımlar en çok ihtiyaç duyanlara ulaştırılmakta ve sürekli aynı kişilere yardım yapılmasının önüne geçilmektedir. Böylece yardımlardan tüm ihtiyaç sahipleri faydalanabilmektedir. 75 AFAD, Türkiye'de yer alan 25 geçici barınma merkezi dışında Suriye sınırları içerisindeki kamplara da yardım götürülmesini sağlamaktadır. Böylece sınırın diğer tarafında yer alan ihtiyaç sahiplerine de yardım götürülmektedir. Bu

sistem BM tarafından kabul edilen yeni bir yardım sistemi olup, sıfır noktası yardımlar olarak adlandırılmaktadır. -77 AFAD geçici barınma merkezlerinde hizmet vermek isteyen sivil toplum örgütlerini ihtiyaca göre ilgili merkezlere yönlendirmektedir.

Geçici barınma merkezlerinde bulunan öğrencilerin neredeyse tamamı geçici barınma merkezi içinde bulunan okullarda eğitim almaktadır. Bu merkezlerde görev alan öğretmenlerin büyük bir kısmı ise MEB akreditasyonuna sahip Suriyeli öğretmenlerdir.

2.1.2. İçişleri Bakanlığı

2013 yılında çıkarılan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda (YUKK) yabancıların ülkeye kolay bir şekilde giriş ve çıkışlarının sağlanmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bununla amaçlanan yasal göçü teşvik etmek ve aynı zamanda yasa dışı göçe engel olmaktır. Türkiye yasal göçü teşvik etmek ve bu süreci kolaylaştırmak amacıyla e-ikamet sistemine geçmiştir. İlk defa ikamet izni alacak kişiler için elektronik sistemden başvuru alınmakta ve belirtilen gün ve saatte Göç İdaresi İl Müdürlüğüne mülakat için gidilmektedir. Eğer kişinin ilk başvurusu değilse, e-ikamet sistemi üzerinden ikamet süresini uzatma başvurusu yapması yeterlidir. Ayrıca ikamet harçları da internet ortamından ödenebilmektedir. Bu hizmetler sayesinde Türkiye’de yasal ikamet iznine yapılan başvurularda artış görülmektedir.

Yabancıların, vize ihlali, ikamet ihlali ve kaçak çalışma durumları düzensiz göç kapsamında ele alınmaktadır. Türkiye’de ortalama olarak 50.000 düzensiz göçmen yakalanırken, 2015 yılında bu sayı 146.000’e yükselmiştir. Düzensiz göçle mücadele etmek için YUKK kapsamında Düzensiz Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. 2015 yılında toplanan bu kurul çeşitli kararlar almıştır. Bu kararlar şunlardır:

“Türkiye’nin Strateji Belgesi ve Düzensiz Göç Ulusal Eylem Planı ve Avrupa Birliği-Türkiye Geri Kabul Anlaşması’nın yürütülmesine yönelik Ulusal Eylem Planı için izleme mekanizmasının oluşturulması, düzensiz göç veri tabanının oluşturulması, izleme ve değerlendirme mekanizmasının oluşturulmasıdır”. Geri kabul anlaşmaları düzensiz göçle mücadele etmenin bir aracı olarak imzalanmaktadır. Türkiye’nin imzaladığı geri kabul anlaşmalarının uygulanma yükümlülüğü Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ndedir.

2014 yılında Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Suriye’den göç eden kişilere geçici koruma statüsü verilmiştir. Geçici koruma statüsü kişilere ülkede gerektiği kadar kalma hakkı vermektedir. Bunun dışında bu statü vatandaşlık haklarına sahip olmalarını sağlamamaktadır. Ayrıca bu yönetmelikte geçici koruma statüsüne sahip kişilerin faydalanacağı hizmetler ve bunlarla sorumlu bakanlıklar yer almaktadır.

Geçici koruma statüsüne sahip olan kişilere geçici koruma kimlik belgesi verilmektedir. Bu kimliklerde yabancı kimlik numarası yer almaktadır. Bu kişilerin geçici koruma sistemi ile eğitim durumları, medeni halleri gibi kişisel bilgileri gizli tutulmak şartıyla kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca geçici koruma kimlik belgesi alanların adres kayıt sistemine kayıt yaptırılmaları gerekmektedir. Geçici koruma kimlik belgesine sahip olan kişi temel hizmetlerden faydalanmak isterse abonelik sözleşmesi yapabilmektedir.

Suriyeli göçmenleri kayıt işlemleri hakkında bilgilendirmek amacıyla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından İngilizce, Arapça ve Türkçe olarak 400.000 bilgilendirme broşürü dağıtılmıştır. Bununla amaçlanan Suriyeli göçmenleri kayıt için teşvik etmek, sahip oldukları hak ve sorumluluklar hakkında bilgilendirmektir.

2015 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Uyum Dairesi Başkanlığı bünyesinde Yabancı İletişim Merkezi (YİMER) kurulmuştur. Bu merkezde 7/24 İngilizce, Arapça, Rusça ve Türkçe hizmet veren personel bulunmaktadır. Merkeze yapılan aramalar aracılığı ile botları batmak üzere olan 2.595 kişinin hayatı kurtarılmıştır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından tüm illerde Türkçe dil kursu açılmıştır. Bu kurs ile ülkenin kültürel ve sosyal yapısını anlatan eğitimler verilmektedir. Ayrıca resim ve müzik alanında çeşitli yarışmalar düzenlenerek sığınmacıların ülkeye hızlı bir şekilde uyum sağlaması amaçlanmaktadır.

2.1.3. Çalışma, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Suriye'den göç öden nüfusun %52'si 18-65 yaş aralığında olup, çalışma yaşındaki nüfusu oluşturmaktadır. Bu kişiler büyük oranda vasıfsız konumdadır. Türkiye, Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle 2016 tarihinde çıkarılan "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile geçici koruma statüsüne sahip olan Suriyelilerin çalışma izni almasını kolaylaştırmıştır. Çalışma izni başvuruları çoğunlukla kabul edilerek bu kişilerin nitelikli işgücü olarak çalışma hayatına girmesi sağlanmaktadır. Bu kişilerin asgari ücretin altında çalıştırılmaları yasaktır.

"Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile sağlık ve eğitim alanında çalışabilecek nitelikli kişilerin kendi toplumlarına hizmet sunmasına imkân tanınmaktadır. Bu kişiler ilgili bakanlıklardan ön izin aldıktan sonra mesleklerini yasal olarak yapabilmektedir. Ayrıca yönetmelikle geçici koruma statüsündeki kişilerin mesleki eğitimlerden faydalanabilmesi sağlanmaktadır. İŞKUR'un bu yöndeki eğitimleri artarak devam etmektedir. Bu eğitimlerle amaçlanan bu kişilerin iç savaşın bitmesiyle geçici koruma statüsünün sona etmesi sonucunda ülkelerine döndüklerinde ülkelerinin yeniden inşasında rol almalarını sağlamaktır.

AFAD'ın 2014 yılında hazırladığı "Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesiyle ilgili Genelge"ye göre, geçici koruma altındaki kişilere psiko-sosyal destek hizmetlerinden de bu bakanlık sorumludur. Geçici barınma merkezlerinde bu kişilerin yaşadığı sosyal ve psikolojik sorunlar tespit edilip psiko-sosyal destek hizmeti sağlanmaktadır. Bu hizmet, Bakanlığın il müdürlükleri aracılığıyla verilmektedir.

Geçici barınma merkezlerinde uygulanan Aile Eğitim Programı (AEP), psiko-sosyal destek hizmetleri kapsamında yürütülmektedir. AEP, AFAD ve UNICEF Türkiye Temsilciliği işbirliğiyle gerçekleştirilmektedir. 19 eğitim modülü ile başlamış olan AEP, bugün 31 modüle ulaşmıştır. Bu modüllerin 198'e çıkarılması hedeflenmektedir. Bu modüller, ilk yardım, üreme sağlığı ve sağlıklı annelik, çocuk sağlığı, sağlık okuryazarlığı, okul-aile ilişkileri, hastalıklardan korunma, evlilik, aile hayatı gibi çeşitli konulardan oluşmaktadır. Eğitim materyalleri Arapça olarak hazırlanmıştır. 26 konuda kitap yazılmıştır. Bunlarla amaçlanan geçici koruma statüsündeki kişilerin Türkiye'nin toplumsal yapısına entegre olmasını kolaylaştırmaktır. Geçici koruma statüsüne sahip kişiler için psiko-sosyal destek amaçlı uygulanan bir diğer faaliyet kamp içi ve kamp dışı psiko-sosyal destek merkezlerinin kurulmasıdır. Osmaniye, Şanlıurfa, Kilis ve Gaziantep'te kamp içi; Mardin, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mersin'de ise, kamp dışı psiko-sosyal destek merkezlerinin kurulması planlanmaktadır.

Suriyeli üniversite mezunlarından 105 kişi AEP'nin geçici barınma merkezlerinde uygulanabilmesi için eğitim görmüştür. Bu 105 kişi, 12 merkezde eğitim vermeye başlamıştır. Bugüne kadar 15.000 Suriyeli bu eğitimlerden faydalanmıştır. Eğitim ücretleri UNICEF Türkiye Temsilciliği tarafından ödenmektedir.

Çeşitli nedenlerle geçici barınma merkezlerinin dışında bulunan refakatsiz çocuklar konusunda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa çalışmalar yürütülmektedir. Kayıt sisteminden çocuğun aile takibi yapılıarak tekrar ailesine dönüşü sağlanmaktadır. Refakatsiz ocuklar (0-18 yaş) Bakanlığa intikal ettiğinde, en yakın sosyal hizmet kurumunda koruma altına alınmaktadır. Suriyeli ocukların dışında Irak, Somali, Afganistan gibi ülke vatandaşı olan çocuklarda bunlar arasında yer almaktadır. Bu ocuklar Bakanlığın Konya, Van, Gaziantep, Ağrı, Bilecik, İstanbul ve Erzincan illerinde kurduğu ocuk Destek Merkezlerine gönderilmektedir. Adı geçen illerde yer alan ocuk Destek Merkezleri'nde toplamda 288 ocuk kalmaktadır. 8 çocuğun bakımı ise koruyucu aile yanında sağlanmaktadır. Ailesi yanında kalan 450 çocuğa ise sosyo-ekonomik destek verilmektedir. Geçici barınma merkezlerinde aileleriyle yaşayan çocukları ile birlikte yaşayan aileler için kreşler ve ocuk dostu alanlar oluşturulmaktadır. Toplamda 6810 ocuk bu merkezlerde sunulan kreş hizmetlerinden faydalanmaktadır. Suriyeli ocukların topluma entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Çocuklara yönelik çeşitli uyum eğitimleri verilmektedir. Bu çalışmalardan toplamda 4500'den fazla ocuk faydalanmıştır. Çocuklara temel eğitim, sağlık, eğitim, barınma ve rehabilitasyon hizmetlerinin verileceği ocuk Yaşam Merkezlerinin oluşturulması planlanmaktadır. Toplamda 55 evde 990 yetim çocuğa hizmet verilmesi planlanmaktadır.

Bakanlık tarafından engelli ve yaşlı sığınmacılar için de çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Suriye uyruklu engellilere ve yaşlılara yönelik danışmanlık, rehabilitasyon ve destek hizmetleri sunulmaktadır. Ancak bu durumdaki Suriye uyruklu kişiler bakım merkezleri ya da huzurevlerinde kalmayı tercih etmemektedir. Bu nedenle bu merkezlerde kalan engelli ve yaşlı Suriye uyruklu kişi sayısı 20'dir.

Kadınlara yönelik yapılan etkinliklerle, Suriye uyruklu kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddet konusunda farkındalığını artırmak, erken yaşta ve zorla evliliklerle ilgili bilgilendirilmeleri, kadınlar arasında dayanışma oluşturmak, kadın ve üreme sağlığı ve çeşitli hastalıklar hakkında bilgilendirmek amaçlanmaktadır. şiddete maruz kalmış ve can güvenliği tehlikede olan Suriyeli kadınlar İstanbul Sözleşmesi kapsamında Türkiye'deki kadın konuk evlerinden çocuklarıyla birlikte faydalanabilmektedir. 2015 yılında toplamda 81 kadın ve 47 ocuk kadın konukevinde barınmıştır.

Bakanlık geçici koruma statüsündeki Suriyelilere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun belirlediği kriterler doğrultusunda sosyal yardımlar sağlamaktadır. Geçici koruma statüsündeki kişilere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Vakıfları kendi imkânları doğrultusunda çeşitli yardımlar yapmaktadır. Türkiye'de uygulanan asker ailesine, engelli ve engelli ailesine, yetim, asker ve ksz çocuklarına, eşi vefat eden kadınlara yönelik yapılan yardımlardan faydalanma konusunda geçici koruma statüsündeki kişiler Türk vatandaşları ile aynı şekilde faydalanmaktadır.

2.1.4. Milli Eğitim Bakanlığı

Milli Eğitim Bakanlığı, geçici koruma merkezlerinde eğitim ğretim faaliyetlerini koordine edecek personel gvlelendirmiştir. AFAD, MEB'in il müdürlükleri ile koordineli şekilde çalışmaktadır. Suriye iç savaş öncesinde Türkiye'de yabancı öğrencilere sağlanan hizmetler 2010/48 sayılı Yabancı Uyruklu ğrenciler Genelgesi kapsamında yürütülürken Suriye'den Türkiye'ye yaşanan yoğun göç nedeniyle adı geçen genelde ihtiyaçları karşılayamamıştır. Bu nedenle 2014/21 sayılı Yabancılara Yönelik Eğitim – ğretim Hizmetleri Genelgesi çıkarılmıştır.

2017 yılında Türkiye'de 618.948 ocuk geçici eğitim merkezlerinde ve resmi okullarda eğitim almaktadır. Okullaşmış ocuk oranı %65'tir. Okullaşma yoğun olarak ilkokul düzeyinde gerçekleşmektedir. Okullaşma

oranının en düşük olduğu eğitim kademesi lisedir. Temel hedef bütün Suriyeli çocukların okullaştırılmasıdır. 2015 yılında düzenlenen “Yabancı Öğrenciler İçin Lise Yeterlilik ve Denklik Sınavı” ile başarılı olan 6.000 Suriyeli öğrenci çeşitli üniversitelere yerleştirilmiştir.

Geçici barınma merkezlerinde yer alan geçici eğitim merkezlerinde Suriyeli çocuklara MEB tarafından gözden geçirilmiş Suriye müfredatı okutulmakta ve haftada en az altı saat Türkçe ders zorunluluğu bulunmaktadır. Bu merkezlerde dersler 1000 Türk öğretmenler ve 11.5000 gönüllü Suriyeli öğretmen tarafından yapılmaktadır. UNICEF gönüllü 10.000 Suriyeli öğretmene maddi destek vermektedir. Geriye kalan gönüllü Suriyeli öğretmenler ise STK’lardan maddi destek almaktadır. Suriyeli gönüllü öğretmenler için de öğrencilere psikolojik destek olmaları ve derslerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik çeşitli eğitimler düzenlenmektedir. Bu merkezlerde eğitimler 12. Sınıfa kadar verilmekte olup, merkezlerde toplamda 80 bin öğrenci eğitim görmektedir. Geçici barınma merkezleri dışında da geçici eğitim merkezleri bulunmaktadır. Bu eğitim merkezlerinde ise 167 bin öğrenciye eğitim verilmektedir. Eğitim çağındaki Suriyeli çocuklar dışında yetişkinlere yönelik çeşitli eğitimler de düzenlenmektedir. Halk eğitim merkezi tarafından açılan merkez edindirmeye yönelik kurslardan faydalanan Suriyeli sayısı 130.000’den fazladır.

2.2. Göç ve Uyum Faaliyetlerinin Van Özelinde Analizi ve Komisyon Raporuna Uyumluluğu

Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesindeki en önemli gelişmiş illerinden biri olana Van, tarihsel süreçte farklı dönemler içerisinde birden fazla göç hareketine maruz kalmıştır. Van, Türkiye’nin sınır bölgesinde yer alan bir şehirdir. Van’a sınır olan en önemli ülkelerden biri İran’dır. Van, İran’dan gelen çok sayıda göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki sayıca fazla olan İranlı göçmenlere hizmetlerde kolaylık sağlamak amacıyla dil kursları organize edilmektedir. Göçmenlerin uyum sürecine hizmet eden bu faaliyetler, yerel entegrasyonun gerçekleşmesini kolaylaştırma amacını taşımaktadır.

İranlı göçmen akımının yanı sıra 2011 yılında Suriye’de yaşanan savaş krizi sonrasında Türkiye, büyük oranda bir göç akımı ile karşılaşmıştır. Sınır şehir olan Van’da bu göç akımının etkisi altında kalmıştır. Geri gönderme merkezine sahip olan şehirlerden biri olan Van’da en son (2017-2018) yayınlanan istatistikî raporlara göre merkez ve Van (Kurubaş)’da toplam 1142 geri gönderme merkezi bulunmaktadır. Sınırlar içerisinde bulunan geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacıların sayısının 2129, ikamet izni olan Suriyeli sığınmacıların sayısının ise 1661 olduğu bilinmektedir.

İstatistikî veriler, İran, Suriye, Irak, Afganistan ve Pakistan Van’da sayıca en fazla bulunan göçmenler olarak gösterilmektedir. Doğunun gelişmiş illerden biri olan Van, sayıca fazla olan bu göçmenleri nasıl istihdam etmiştir? İnsan Hakları İnceleme Komisyonu’nun göç ve uyum çalışmalarını düzenlediği raporla ne derece uyumluluk göstermektedir?

İlgili sorulara cevap bulabilmek üzere Van’daki göç ve göçmen politikalarını düzenleyen faaliyet raporları incelenmiştir. Sonrasında konu ile ilgili göç politikalarını yürütmek ve koordine etmekle sorumlu göç idaresi genel başkanı ile 01.05.2019 tarihinde görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede Van’da göç ve uyum politikalarıyla ilgili çok önemli ilerlemeler kaydedildiği tespit edilmiştir. Komisyon raporunda ilgili kurum ve kuruluşlarca “gerçekleştirilmiştir” diyerek altı çizilen uyum politikalarının uygulanabilirliği araştırıldığında Van’daki geçicilik oranının yüksek olduğu anlaşılmıştır. Başkan, göçmenlerin uyum faaliyetleri ile ilgili projelerini aşağıda belirttiği üzere açıklamıştır;

- Yabancı ve Türk kanaat önderleri ile toplanarak onların görüş ve düşünceleri doğrultusunda karar almak,

- Bünyelerindeki iki sosyal araştırmacı ve üç psikolog ile koordineli çalışarak uyumlaştırma çabasında bulunmak, koruma masaları kurmak,
- Suriye'den aile fertlerinden bağımsız ve kimsenin koruması altında olmadan göç eden refakatsiz çocuklar için Van Çocuk Destek Merkezi tarafından "Çocuk Oyun Odası Projesi" ve "Haydi Tüm Çocuklarımıza Oyuncak Hediye Edelim Projesi" gerçekleştirmek,
- Açılan meslek edindirme kursları ile öğrenci ve velilere maddi destek sağlayarak okullaşma oranını artırma çabaları,
- Şehrin önemli bir bilim merkezi olarak kabul edilen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ile ortak kültürel ve tanıtımcı işbirliği çalışmaları yapmak,
- Kadınlar günü, 23 Nisan, 19 Mayıs gibi özel günlerde organizasyonlar düzenleyerek, bu özel günleri ve değerler bütünlüğümüzü anlatmaya çalışmakla birlikte onları da yaşanan mutluluğun bir parçası haline getirmek, dışlanma ve ayıplanma gibi sosyal hayat korkularını azaltmaya çalışmak,
- Şehir kütüphanelerinden faydalanma imkânı sunmak,
- Şehre kötü bir görüntü kazandıran ve toplumun huzurunu bozan dinleyicilik faaliyetlerini barınma merkezlerine geri gönderme gibi cezalandırıcı yöntemler kullanarak azaltmaya çalışmak,
- Sağlanan gıda kartları ile temel ihtiyaç olan gıda masraflarını karşılamaya yardımcı olmak,
- Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde hazırlanan göçmenlerin çalışma izinlerine dair ilgili yönetmelik doğrultusunda çalışmalarına ve iş bulmalarına yardımcı olmak,
- Mevcut göçmen oranını şehre yatırım sağlayacak doğrultuda fırsata çevirmek için çalışmak,
- Göçmenlere gittikleri herhangi bir ülke ile Türkiye'yi karşılaştırma ve farklılıkları göç idaresi yetkililerince paylaşabilme hakkı tanımak.

Van Göç İdaresi Genel Müdürü ile yapılan görüşmeler, Van'da yapılan göç yönetimi politikalarının önemsenen ve kapsamlı politikalar olduğunu göstermektedir. Konu üzerine Genel Müdürlük bünyesinde, 12 daire başkanlığı ve üç sürekli komisyon (Göç Araştırmaları Merkezi, Göç Danışmaları Kurulu ve Göç Politikaları Kurulu) göç politikaları üzerine koordineli olarak çalışmaktadır.

Van göç idaresi başkanı, uyumluluk yönünde gösterilen performansı ve geline aşamayı, kapı kapı dolaşarak bir şeyler gerçekleştirmekten, kurumsal ve teknik düzenlemelerin gerçekleştirildiği bir aşamaya getirilmesi olarak özetlemektedir. Bu doğrultuda, İçişleri Bakanlığı, AFAD, Çalışma, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'na gerçekleştirilen uyum çalışmaları şeklinde sunmuş oldukları raporlarla Van ilinde gerçekleştirilen göç ve uyum çalışmaları arasında uyumluluk olduğu anlaşılmaktadır. Van göç idaresi genel başkanının ifadesi doğrultusunda, dağıtılan gıda kartları, eğitim noktasında sağlanan maddi destekler ve meslek edindirme kursları ile oluşturulmaya çalışılan okullaşma çabaları, yönetmelik çerçevesinde hazırlanmış çalışma izinleri, çocuklara iyi bir yaşam merkezi oluşturmak adına geliştirilen projeler, psiko-sosyal destek hizmetler ve yerel entegrasyonu sağlama çabaları gibi önemli çalışmalar bu uyumluluğu gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de geçici koruma statüsü altında en son istatistikî verilerle kanıtlanmış 3.251.997 Suriyeli bulunmaktadır. Suriyelilerin %10 kadarı geçici barınma merkezlerinde kalmaktayken, geri kalanı illere dağılmış durumdadır. Van, bu önemli illerden biridir. İran'a sınır bir şehir olması durumu, Van'daki göçmen sayısını arttırmıştır. Özellikle yaz aylarında bu sayı il nüfusunun yarıya yakını kadar artmıştır. Ancak Van,

yaşanan bu göç akımını geliştirdikleri politikalarıyla sorun olmayan bir boyuta getirmiştir. Aksaklıkları ekonomik anlamda destek olacak şekilde fırsata dönüştürmüştür. Yerel halkın huzur ve salahiyetini korumakla birlikte göçmenlerin uyum sürecini azaltacak çalışmalar gerçekleştirmiştir. Göçten en fazla etkilenen çocuklar için geliştirilen çocuk projeleri, psko-sosyal destek hizmetleri bu çalışmaların en önde gelenleri olarak kabul edilmektedir.

TBMM İnsan Hakları Komisyon Raporu'nun "Konu İle İlgili Kişi Ve Kurumlardan Bilgi Alınması" başlıklı bölümde yer alan kurumlar ve yapılan çalışmaları incelendiğinde, kurumların Türkiye genelinde göç yönetimine ilişkin stratejik politikalar geliştirdiği anlaşılmıştır. Bu politikaların Van özelinde incelenmesi ise ilgili rapor ve Van göç yönetimi politikalarının örtüştüğünü tespit etmiştir. Van göç idaresi başkanı, kitlesel göç akımıyla bir anda karşı karşıya kalmanın kendilerinin etkili ve verimli politikalar gerçekleştirmemeleri durumunu yaşattığını ifade etmektedir. Van halkının göçmen akımından olumsuz etkilenmemesi, yerel huzursuzluğun ortaya çıkmaması için öncelikle kendi vatandaşını düzenledikleri sempozyum ve kongrelerle bilgilendirmiş ve duyarlaştırmıştır. Böylelikle yerel halkın da desteğini alarak göçmenlerin uyum sorununu çözmüşlerdir. Bundan sonraki amaçlarının ise bu uzlaşmacı, bütünleşik ve uyum içinde çalışma güzelliklerinin Suriyeli göçmenlere empoze edilmesi ve yeni Suriye'nin inşasına yardımcı olmak olduğu yetkililerce belirtilmektedir. Genel başkan değişimin bir parçası olacaklarını, Van için en iyisini yapmak için çalışacaklarını ve kendilerine 2019 yılını uyum yılı olarak hedeflediklerini, altını çizerek belirtmektedir.

Kaynakça

Akıncı, B., Nergiz, A., Gedik, E. (2015), "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2015, s. 58-83.

Ertan Akkoyunlu, K. ve Ertan, B. (2018), "Türkiye'nin Göç Politikası", Yeditepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, s.7-39.

Işıkçı Mamur, Y. (2017), "Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:8, Sayı:13, Nisan-Eylül 2017, s.25-47.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/kanun.htm> (Erişim tarihi:29.06.2019)

Kesgin, S. S. ve Öztaş, N.(2015), "Uluslararası İnsan Hareketliliklerinin Yönetimi ve Göç Politikaları", http://sbf.sakarya.edu.tr/sites/sbf.sakarya.edu.tr/file/7Selman_Salim_KESGIN-Nail_OZTAS2.pdf Erişim Tarihi 01.07.2019.

LEE, E. S. (1966), "A theory of migration. *Demography*", 3(1), 47-57.

Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016), "Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 43, s.2063-2072.

Taştan, C., İrdem, İ. ve Özkaya, Ö. (2018), Politika ve Uygulama Boyutlarıyla Göç ve Uyum Raporu, Polis Akademisi Yayınları.

TBMM (2018), Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç Ve Uyum Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf, 27.06.2019.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <http://sozluk.gov.tr/>, 27.06.2019.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2009), Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü, No:18.

UN General Assembly, Note on International Protection, 7 September 1994, A/AC.96/830, www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html, 25.06.2019.

United Nations (1951), “The Refugee Convention, 1951”, <http://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf> (29.07.2018).

“6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 11 Nisan 2013 Tarih ve 28615 Sayılı Resmi Gazete.

YEREL YÖNETİM POLİTİKALARI KURULUNUN YAPISAL VE İŞLEVSEL BOYUTLARININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Vedat YILMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Dünyada akıl almaz bir şekilde gelişen bilim ve teknolojiye bağlı olarak değişen ve gelişen yönetim anlayışına duyarsız kalmayan Türkiye’de yönetim anlayışında yeni düzenlemelere giderek çağa ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kararların hızlı ve etkin bir şekilde alınması amacıyla parlamenter hükümet sistemi terk edilerek Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrası 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayınlanarak Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları oluşturulmuştur.

Çalışmada, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kapsamında 10 Temmuz 2018 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak oluşturulan Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve özellikle bu kurullar arasında Yerel yönetimler ve kentleşme üzerine politikalar oluşturmak üzere kurulan Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun yapısal ve işlevsel boyutlarının yanında 6360 sayılı yasaya yönelik yapılan eleştiriler doğrultusunda kurulun politika önerileri hazırlaması gerekliliği konuları hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu, Yerel Yönetimler, 6360 Sayılı Yasa

INVESTIGATION OF STRUCTURAL AND FUNCTIONAL DIMENSIONS OF LOCAL GOVERNMENT POLICY COMMITTEE

Abstract

In a way inconceivable in the world due to advances in science and technology the management approach in the management philosophy has changing. In this context, new arrangements have been made in Turkey. With editing the parliamentary government system was abandoned and the presidency government system was created in order to make decisions quickly and effectively. After the transition to the presidential government system, the Presidential Decree No. 1 was issued and the Presidential Policy Boards were formed.

In this study, the policy recommendations of the Board in line with the criticism of the Law No. 6360 on the Presidency's policy boards and the Presidency policy committees established in the Official Gazette on 10 July 2018 and in particular the structural and functional aspects of the Local Governments Policy Board established to form policies on local governments and urbanization. will be informed about the necessity issues.

Key Words: Presidential Policy Boards, Local Government Policies Board, Local Governments, Law No. 6360

Giriş

Türkiye’de 16 Nisan 2017 tarihinde halk oylaması (referandum) sonrası yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte halk parlamenter hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmeyi onaylamıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel seçimleri sonrasında ise Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi fiili olarak Türkiye’de hayata geçmiştir. Her hükümet sisteminde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de kendini meşrulaştıracak adımların atılması gerekiyordu. 24 Haziranda yapılan seçim sonrası Cumhurbaşkanı’na halk beş yıl süresince; güvenlik, dış politika, eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomi gibi toplumu ilgilendiren birçok alanda kamu politikalarının dolaylı ya da doğrudan oluşturulması yönünde yetki vermiştir. Bu doğrultuda politikalar üretmek amacıyla Cumhurbaşkanlığı tarafından 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayınlanarak Cumhurbaşkanlığı Ofisleri ve Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları resmi olarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası 10 Temmuz 2018 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve özellikle ilgili kurullar arasında yer alan yerel yönetimler ve kentleşme üzerine politikalar oluşturmak üzere kurulan Yerel Yönetim Politikaları Kurulu’nun yapısal ve işlevsel boyutları ile Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun 6360 sayılı yasaya yönelik yapılan eleştiriler noktasında politika önerisi üretmesi gerekliliği konuları hakkında bilgilendirmeler yapmaktır. Çalışmada ayrıca Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri ve yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli düzenlemeler yapan 6360 sayılı yasa hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Bakış

Türkiye’de 2007 yılında yapılan referandum sonrası kabul edilen Anayasa değişikliği sonrası Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından doğrudan seçilmesi ile birlikte Yarı Başkanlık Hükümet Sistemine yakın bir durumda görünen hükümet sistemi yerine 2017 yılında Anayasa değişikliğine yönelik yapılan halk oylaması sonrası Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine yönelik ilk adım atılmıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sonrasında da resmi olarak yeni hükümet sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi yürürlüğe girmiş ve parlamenter hükümet sistemi terk edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine göre Yasama yetkisi parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) verilmiştir. Yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaşılırken yürütme yetkisi doğrudan seçilmiş olan Cumhurbaşkanı’na verilmiş ve Bakanlar Kurulu kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Cumhurbaşkanına yetkileri artırılmış güçlü bir yürütme yetkisi beş yıl süreliğine verilmiştir. İkinci bir beş yıl daha aynı Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmesi halinde aynı yetkiyi bir daha kullanabilecektir. Cumhurbaşkanına verilen yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı tarafından atanacak, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar ile icra edilecektir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi her hükümet sisteminde olduğu gibi kendini meşrulaştıracak birtakım adımları, Cumhurbaşkanına verilen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisini kullanarak atmaktadır.

Atılan bu adımlar arasında 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Ofisleri ve Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı'nın yürütme ile ilgili yönetsel anlamda kararname çıkarmış olması başkanlık hükümet sistemlerinde rutin olarak yapılan işlerden biri olup, dünyada yaygın olarak kullanılan bir yetki türüdür. Çünkü halk tarafından doğrudan seçilen Cumhurbaşkanı yürütme ile ilgili görevlerini yerine getirirken yapacağı düzenlemeleri, atamaları ve ihtiyaç duyulan yapısal düzenlemeleri yapma gibi yetkilere sahip olması gerekmektedir. Nitekim Anayasada da Cumhurbaşkanı tarafından kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve kanunlara aykırı olmaması koşuluyla Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi bulunmaktadır (Durgun, 2017: 5)

Cumhurbaşkanlığı Ofisleri

Cumhurbaşkanlığı Ofisleri 10 Temmuz 2018 tarihinde 30474 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" nin yedinci kısım 525. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanlığına bağlı verilen görevleri icra etmek üzere özel bütçesi olan, kamu tüzel kişiliğine sahip, mali ve idari özerkliğe haiz; Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, Yatırım Ofisi ve İnsan Kaynakları Ofisi olmak üzere 4 tane ofis oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı ofislerinin her birinin ayrı ayrı görevleri vardır. Bu görevler (CK-1, m.527, 2018):

Dijital Dönüşüm Ofisi: Dijital dönüşüm ofisinin e-devlet dönüşümünün koordinesi, milli teknolojinin gelişiminin sağlanması ve bu doğrultuda farkındalık oluşturulma maksadıyla projeler geliştirme, yüksek düzeyde veri analizleri yapma, yapay zeka uygulamaları noktasında öncülük etme, siber ve bilgi güvenliğini artıracak projelerin üretilmesi ile geliştirilmesi görevleri vardır.

Finans Ofisi: Finans ofisinin; Ulusal ve uluslararası bankacılık ve finans sektörünü izleyecek, analizler yapması ve raporlama, Türkiye'nin finans piyasaları içerisindeki konumunu raporlama, finansal kaynakların çeşitlerinin artırılması ve uluslararası fonların Türkiye'ye gelmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirme, İstanbul Finans Merkezi projesini yürüterek gelişmeleri takip etme görevleri bulunmaktadır.

İnsan Kaynakları Ofisi: İnsan kaynakları ofisinin; Türkiye'nin insan kaynakları envanterini çıkartarak, ihtiyaç olduğu tespit edilen alanlarda yetenek gelişim çalışmalarını yürütme, Türkiye'nin vizyonu hedefleri ve öncelikleri çerçevesinde insan kaynağının geliştirilmesine ilişkin proje geliştirme, kamu istihdamında yetkinlik ve liyakatin artırılmasına ilişkin projelerin oluşturulması, verimliliğin artırılmasına yönelik insan kaynakları planlaması yapma görevleri bulunmaktadır

Yatırım Ofisi: Yatırım ofisinin; Türkiye'de ekonomik kalkınmanın sağlanması için ihtiyaç duyulan yatırımların artırılması amacıyla ülkede yatırım yapılmasını teşvik etmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirme, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşları tarafından yürütülen uluslararası seviyedeki yatırım ortamı tanıtım faaliyetleri çerçevesinde kurum ve kuruluşları arasında işbirliğinin sağlanması, yatırımcıların karşılaşılabilecekleri sorun ve engelleri belirleyerek, sorunların çözülmesi noktasında yetkili kurum ve kuruluşlar nezdinde girişimde bulunma, Ülkede yatırımların artırılması noktasında katkı sağlayıcı her çeşit bilgi ve verinin oluşturulması ya da ilgili olan kurum ve kuruluşlardan istenilerek, toplanılması, güncellenmesi ve dağıtılması, ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile bu konuda işbirliğinin yapılması, yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik reform sürecine katkı sağlama ve bu çerçevede öneriler geliştirme görevleri bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Görevleri

Cumhurbaşkanlığı politika kurulları, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri gibi 10 Temmuz 2018 tarihinde 30474 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile oluşturulmuştur. İlgili Resmi Gazetede 4 adet Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayınlanmış olup, 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CK-1) ile Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan politika kurulları şunlardır (CK-1, m.20, 2018):

- Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu
- Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
- Ekonomi Politikaları Kurulu
- Güvenlik ve Dış Politikaları Kurulu
- Hukuk Politikaları Kurulu,
- Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu
- Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu
- Sosyal Politikaları Kurulu
- Yerel Yönetim Politikaları Kurulu

Yukarıda belirtildiği gibi 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 9 tane politika kurulu oluşturulmuş olup, belirtilen politika kurulları arasında yerel yönetim politikaları kurulu incelenecektir.

Yerel Yönetim Politikaları Kurulu ve Oluşumu

Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun başkanı Cumhurbaşkanı'dır. Kurul üç üyeden oluşmaktadır. Kurulun üyeleri Cumhurbaşkanı kararı ile atanmakta ve yine Cumhurbaşkanı kararı ile görevden alınabilmektedir. Cumhurbaşkanı kurul üyelerinden herhangi birini başkanvekili olarak görevlendirmektedir (CK-1/m.21).

3 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre Yerel Yönetim Politika Kurulu üyesi olarak atanacaklarda aranacak şartlar şunlardır (CK-3/m.3):

- 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48 inci maddesinde yer alan genel şartlara sahip olmak,
- Asgari dört yıl süreli lisans mezunu olunması,
- Kamu kurumlarında ve/veya sosyal güvenlik kurumlarına tabi olunması koşuluyla uluslararası kuruluşlarla özel sektörde ya da serbest olarak asgari 5 yıl çalışmış olunması,

Yerel Yönetim Politikaları Kurulu ve diğer politika kurulu üyeliğine atanacaklarda aranan koşullarda dikkat çeken önemli bir konu kurul üyelerinin özel sektör çalışanlar arasından birinin atanabilmesidir. Kamu tecrübesi olmayan özel sektör çalışanının kamuya yönelik politika üreten kurul üyesi olabilmesi düşündürücüdür.

Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları üyelerinin görev süresi 3 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 4. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; Kurul üyelerinin görev süreleri atandıkları tarihte görevdeki Cumhurbaşkanı'nın görev süresi kadardır. Cumhurbaşkanının görev süresini tamamlaması ile birlikte kurul üyelerinin de görev süreleri tamamlanmaktadır. Ancak yeni kurul üyeleri atanana kadar eski üyeler görevlerini

sürdürmektedir. Görev süresi sona eren kurul üyesi yeniden üyeliğe atanabilir. Kurul üyelerinin görev süreleri bitmeden de Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmektedir.

Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan Yerel yönetim politikaları kurulunun yetki ve görevleri aşağıda belirtilmiştir (CK-1/m.31):

- Kentleşme ve yerel yönetim alanlarında politika ve strateji önerilerinin geliştirilmesi,
- Türkiye'nin ekonomik, toplumsal, siyasal ve ekonomik gerçekliklerine uygun olacak şekilde yerel yönetim politikalarına yönelik strateji önerileri sunulması,
- Göç ve iskan konularına yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi,
- Çevre, orman ve su gibi alanlara özgü koruyucu ve geliştirici politika önerilerinin geliştirilmesi,
- Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerilerinin geliştirilmesi,
- Akıllı şehircilik konularıyla ilgili araştırmalar yaparak strateji önerilerinde bulunulması,
- Boğaziçi imar uygulama programları gereğince kamu yatırımlarının planlanmasına yönelik çalışmaların yapılması,
- Etkin bir çevre yönetiminin oluşturulması amacıyla politika ve strateji önerilerinin geliştirilmesidir.

Yerel yönetim politikaları kurulunun **diğer genel yetki ve görevleri aşağıda belirtilmiştir** (CK-1/m.22):

- Cumhurbaşkanı tarafından alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalar ile ilgili önerilerin geliştirilmesi,
- Geliştirilmiş olan politika ve strateji önerileri arasından Cumhurbaşkanı tarafından uygun görülenler hakkında gerekli olan çalışmaların yapılması,
- Küresel rekabetin oluşturduğu ani değişimlere yönelik strateji ve politika önerilerinin geliştirilmesi,
- Görev alanları içerisinde yer alan konular çerçevesinde kamu kuruluş ve kurumlarına görüşlerinin bildirilmesi,
- Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlar, sektör ve sivil toplum temsilcileri, alanlarında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesiyle genişletilmiş kurul toplantılarının yapılması,
- Görev alanları içerisinde yer alan konular çerçevesinde ihtiyaç, talep ve etki analizlerinin yapılması ve/veya yaptırılması,
- Cumhurbaşkanı tarafından verilmiş olan diğer görevlerin yerine getirilmesidir.

Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları

Yerel yönetim politikaları kurulunun çalışma esas ve usulleri aşağıda belirtilmiştir (CK-1/m.33-36):

- Yerel yönetim politikaları Kurulu, alanlarında doğrudan Cumhurbaşkanıyla çalışır ve Cumhurbaşkanı'nın talimatlarını yerine getirir.
- Yerel yönetim politikaları Kurulu, kendi görev alanları ile ilgili olarak her türlü bilgi ve belgeyi ilgili bakanlıklarla kamu kurum ve kuruluşlarından isteyebilir. İstenilen söz konusu bilgiler öncelikli olarak değerlendirilir. Ayrıca bütün kamu kurum ve kuruluşları kurulun bilgi istediği bu bilgileri vermekle yükümlüdür.

- Yerel Yönetim politika Kurulu görev alanları ile ilgili toplantı ve çalışmalarına; bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ile sivil toplum temsilcileri, akademisyenler ve yerli ya da yabancı uzman kişiler davet edilebilir.
- Yerel Yönetim politikaları Kurulu, görev alanları içerisindeki konular ile ilgili olarak çalışma grupları oluşturabilir.
- Birden çok politika kurulunun görev alanları içerisinde yer alan konular, genişletilmiş kurul toplantılarında ilgili kurullar tarafından birlikte görüşülür ve birlikte karar verilir.
- Yerel Yönetim Politika Kurulunun başkan, üyeleri ve personeli, görevlerini yaptıkları sırada edinmiş oldukları, kamuya, ilgililere ve üçüncü kişilere ait gizli niteliğindeki bilgileri, kişisel verileri, ticari sırları ve bunlara ilişkin belgeleri, bu konuda mevzuat gereğince yetkili kılınan makamlardan başkasına açıklayamaz, kendilerinin ya da üçüncü kişilerin faydasına kullanamaz. Bu yükümlülük görevden ayrılmaları sonrasında da devam etmektedir.

Yerel yönetim politika kurulu yukarıda belirtilen kurulun oluşumu, görevleri ve çalışma esaslarını değerlendirdiğimizde; doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olarak çalıştığı ve öncelikli görevinin ise yerel yönetimler alanında politikalar üretip Cumhurbaşkanı'na sunmak olduğunu söyleyebiliriz. Yerel yönetimler politika kurulunu günümüz itibarıyla işlevsel boyutu bakımından değerlendirildiğinde tam anlamıyla kendisine verilen görevleri yerine getirdiğini söylemek zordur. Ancak kurulun yeni bir oluşum olması nedeniyle işlevselliğinin yeteri düzeyde olmadığını da söylemek gerekir. Yerel yönetimler politika kurulunun öncelikli olarak yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli düzenlemeleri getiren 6360 sayılı yasanın yeniden revize edilmesine yönelik Cumhurbaşkanı'na yeni düzenlemelerin yapılmasına yönelik öneriler sunması gerektiği düşünülmektedir. Bu konunun nedeninin daha iyi anlaşılması adına aşağıda 6360 sayılı yasa, 6360 sayılı yasa ile yapılan genel düzenlemeler ile 6360 sayılı yasaya yönelik akademisyenler tarafından yapılan eleştirilere yer verilmiştir.

6360 Sayılı Yasa ve Yerel Yönetimler Alanında Yapılan Genel Düzenlemeler

6360 sayılı “*On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*”, 12/11/2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiş ve 06/12/2012 tarihinde 28489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmasıyla birlikte uygulamaya geçmiştir. 6360 sayılı yasanın ismi 14/03/2013 tarihinde 6447 sayılı yasa ile Ordu ilinin de büyükşehir belediyesi olmasıyla “*On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” olarak yeniden düzenlenmiştir.

5216 sayılı büyükşehir belediye yasasında yapılan değişiklik sonrası 6360 sayılı yasa oluşturulmuştur. 6360 sayılı yasa ile yerel yönetimlerin yönetim yapılarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yasanın; diğer yerel yönetim birimlerini ortadan kaldırarak, yerelde tek bir yerel yönetim birimini öne çıkartması, güçlendirmesi ve hizmetlerin tek elden yapılmasını öngören yasal bir düzenlemedir.

6360 sayılı yasa ile genel olarak yapılan düzenlemeler şunlardır (Yılmaz ve Kaypak, 2019: 4; İzci ve Turan, 2013: 128):

- 6360 sayılı yasa sonrası 14 yeni büyükşehir belediyesi kurulmuştur (Van, Şanlıurfa, Trabzon, Tekirdağ, Muğla, Mardin, Kahramanmaraş, Manisa, Malatya, Hatay, Denizli, Balıkesir, Aydın, Ordu büyükşehir belediyesi). Böylelikle yasa sonrası Türkiye’de bulunan büyükşehir belediyelerinin sayısı 30 olmuştur.

- Büyükşehir belediyesi olan ve olmayan illerde olmak üzere toplamda 27 tane yeni ilçe oluşturulmuştur.
- Büyükşehir belediyesi olunmasında 750.000 nüfus koşulunun oluşturulması öngörülmüştür. Diğer bir ifade ile herhangi bir ilin 750 bin veya üzerinde bir nüfusa sahip olması halinde diğer unsurlar dikkate alınmaksızın yasa ile büyükşehir belediyesi olunmasının yolu açılmıştır.
- Yeni ve eski büyükşehir belediyelerinin tamamının sınırları il mülki sınırları olarak değiştirilmiştir.
- Bütün Büyükşehir belediyelerinde bulunan il özel idareleri kapatılmıştır. İl özel idaresinin bulunduğu ve bulunmadığı iller olarak ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.
- Büyükşehir belediyelerinde il özel idarelerinin yerine Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) kurulmuştur. YİKOB'a 01/09/2016 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile tüzel kişilik kazandırılmıştır.
- Büyükşehir belediyesi olan illerdeki köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle konumuna getirilmiştir. Köy muhtarlığı ismi mahalle muhtarlığına dönüşmüştür.
- Büyükşehir belediyesi olan illerde ve büyükşehir belediyesi olmayan illerde uygulanan yerel yönetim modeli olmak üzere iki farklı yerel yönetim yapısı uygulamaya konmuştur.
- Büyükşehir belediyesi olan illerdeki belde belediyeleri kapatılarak en yakın ilçenin mahallesi konumuna getirilmiştir.
- Büyükşehir belediyesi olan illerdeki mahalli idare birlikleri kaldırılmıştır.
- Yeni bir mahalle kurulmasında en az 500 ve üzerinde nüfusa sahip olma koşulu öngörülmüştür.

6360 sayılı yasa ile nüfusu 750 bin ya da üzeri olan yerleşim yerlerinin büyükşehir belediyesi olması ve büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırları olarak değiştirilmesi ile beraber belirtilen sınırlar dahilinde bulunan belde belediyesi ve köyler kaldırılarak buldukları ilçenin mahallesi olarak dönüştürülmüştür. Bu yol ile az nüfusa sahip belde belediyelerinin ihtiyaç duyulan hizmeti mali imkansızlıktan dolayı karşılayamaması ve yeterli sayıda uzman personeli belde belediyesi ve köylerde daha etkin ve verimli hizmet verilmesi hedeflenmiştir (Belli ve Aydın, 2016: 1712). 6360 sayılı yasa ile birlikte büyükşehir belediyelerinin il mülki sınırlarına kadar sorumluluk alanlarının genişletilmiş olması ilin en uç kısmında bulunan eskiden köy olan mahallelere hizmet sunma sorumluluğu üstlendirilmiştir. Bu bakımdan büyükşehir belediyelerinin hizmet yükünün ve alanının genişlediği söylenebilir.

6360 sayılı yasa 14 ilin büyükşehir belediyesi olma niteliği kazandırmasıyla birlikte mevcut 16 büyükşehir belediyesiyle beraber birleşme ve katılmalarda, il mülki sınırları içerisindeki il özel yönetimleri ve köylerin kaldırılması bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bütün bu yapılan düzenlemeler büyük eleştiriler olsa da 06/12/2012 tarihinde resmi gazetede yayınlanması ile yürürlüğe girmiştir (Atmaca, 2013: 177). 6360 sayılı yasanın yayınlanması sonrasında da bazı düzenlemeleri akademisyenler tarafından eleştirilmiş ve günümüzde de eleştirmeye devam edilmektedir.

6360 Sayılı Yasaya Yönelik Eleştiriler

2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı yasa, hukuki anlamda anayasaya ve Türkiye'nin taraf olduğu birçok uluslararası sözleşmelere aykırı olduğu, siyasi anlamda idari ve mali özerklik ile beraber yerel demokrasiyi

sarstığı, ekonomik anlamda da ölçek ekonomileri ve optimal belediye ölçeğine yönelik bilgileri göz önüne almadığına dair eleştiriler yapılmıştır (Çolak, 2017: 318).

6360 sayılı yasa öncesinde yalnız İstanbul ve Kocaeli Büyükşehir Belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olarak düzenlenmiş durumdayken 6360 sayılı yasayla büyükşehir belediyelerinin tamamının sınırları il mülki sınırı olarak düzenlenmiştir. Yapılan uygulama İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, gibi daha önce büyükşehir belediyesi tecrübesine sahip olan iller için uygulanabilir fakat yeni büyükşehir belediyesi olan 14 ilin bir anda böyle bir sorumluluğun altına girmiş olması ilin uzak kısımlarında yaşayan yerel halka hizmet sunma noktasında kısa vadede aksaklıklar yaşanacağı açıktır.

6360 sayılı yasa ile getirilen yeni sistemin sorunlarından biri, uygulanan tüm ilin de aynı ölçüde kentleşmiş ve homojen olarak kabul edilmiş olması ile bu iller arasında bulunan farklı özellik, yapı ve dinamiklerin dikkate alınmamış olmasıdır. Uygulan bu sistemin, İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir, Adana, Eskişehir, Sakarya gibi göreceli olarak şehirleşmiş ve kentsel büyümenin kent sınırları dışına çıkmış olduğu illerde etkin ve verimli sonuçlar alınacağı düşünülebilir. İlaveten bahsedilen illerde bölgesel kalkınma ajanslarının ve kapatılan il özel yönetimleri ve köylerin hizmet, sunum ve koordinasyon eksikliklerinin giderilmesine ve yerel halka daha etkin bir hizmet verilmesine katkı sunabilir. Ancak alan olarak çok geniş, kent merkezine mesafesi uzak ve dağınık kırsal özelliğe sahip yerleşim yerlerine hizmet verilmesinde, maliyetlerin yükseleceği, halkın temsili ve denetim sorunlarının gündeme geleceği muhtemeldir (Gül vd. 2014: 199-200). Yerel yönetimlerde hizmet sunum alanlarının genişletilmesi belirli bir büyüklüğe kadar ekonomiklik ve verimlilik açısından olumlu görülse de bu alanlardaki yerel halkın yönetime katılımı noktasındaki demokratik faaliyetleri zorlaştıracığından dolayı sakıncalıdır (Gündoğan ve Özcan, 2015: 284).

6360 sayılı yasaya ilişkin eleştiriler, yasanın taslak çalışmalarında başlamış hem komisyon görüşmelerinde hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanıp Resmi Gazetede yayımlanmasının sonrasında da devam etmiştir (Altan ve Karaca, 2016: 560).

6360 sayılı yasa tasarısı, 08/12/2012 tarihinde TBMM'nin gündemine gelmiş ve İçişleri Komisyonunda görüşülmeye başlanmasından sonra 12/11/2012 tarihinde TBMM Genel Kurulunda görüşülmesi sonucunda kabul edilmiştir. Yapılan bu yasal düzenlemeyle ilgili öncesine ilişkin literatürde, basında veya kamuoyunda herhangi bir faaliyete rastlanmamaktadır. Nitekim tasarıyla ilgili bilgiler kamuoyuyla paylaşılmamıştır. Öncelikli olarak meclis tutanaklarına bakıldığında, muhalefet milletvekillerinden gelen ilk itirazın, yasanın Sivil Toplum Kuruluşları (STK), belediyeler ve uygulayıcıların kendilerine tasarının içeriğine ilişkin önceden bilgi verilmemesi ya da düşüncelerinin sorulmaması yönünde itirazları olmuştur. Doğrusu böylesine büyük bir etki oluşturacak, bir yasa metninin daha katılımcı bir anlayış yoluyla değerlendirilmesi daha doğru olabilirdi. Çünkü böyle bir değerlendirmeye yasa metni farklı bakış açılarıyla incelenecek, daha az hata yapılması, demokrasinin katılımcı yönünün işletilmesi ve geliştirilmesini sağlayabilirdi (Bozatay ve Kızılkaya, 2016: 620).

6360 sayılı yasa yerelleşme bakımından incelendiğindeyse yasada bir takım eksiklikler görülmektedir. Nitekim yasa, ilgili kurumların, uzman personelin, STK'ların görüşlerine başvurulmaksızın ve yeterli seviyede tartışılıp araştırılmadan hızlı bir şekilde yasalaşmıştır. Yerel demokrasi, hizmette halka yakın olma, katılımcılık, hesap verebilirlik gibi yerelleşmenin önemli ilkeleri büyük oranda göz ardı edilmiştir (Taş ve Altınbaş, 2013: 584).

6360 sayılı yasa büyükşehir belediyelerini, merkezi idareyle ilçe belediyeleri arasında yeni bir kademe olarak düzenlenmiştir. İlçe belediyelerinin kendi aralarında yaşadıkları sorunların çözümü noktasında, büyükşehir

belediye meclislerinin yönlendirici ve düzenleyici kararlar alabilme yetkisine sahip olması, yerel yönetimlerin birbirlerinin bağımsızlığına yönelik temel ilkeye ters düşmektedir. (Bozatay ve Kızılkaya, 2016: 627). Diğer taraftan, yasayla birçok yerel yönetim birimlerinin tüzel kişiliğinin ortadan kaldırılmış olması yerel özerkliği, katılımcılığı ve yerindelik denetimini sarsmakla birlikte büyükşehir belediyelerinin sınırlarının İstanbul ve Kocaeli büyükşehir belediyeleri için uygulanan model gibi olması büyükşehir belediyesi sisteminin tek tipleştirilmesine, merkeziyetçi bütünleşik bir yapıya ve çeşitliliğin olmadığı bir modele dönüştürülmesine neden olmuştur (Gül, 2014: 54).

6360 sayılı yasayla büyükşehir belediyelerindeki il özel idarelerinin kapatılması sonrası il özel idarelerinin yerine getirildiği düşünülen Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'nın (YİKOB) yetkileriyle büyükşehir belediyesinin yetkilerinin çakışması durumu söz konusudur (Gürbüz vd. 2014: 131).

6360 sayılı yasayla büyükşehir belediyesi olan illerdeki il özel idareleri kaldırılmış, diğer büyükşehir belediyesi olmayan illerdeyse devam ettirilerek ikili bir yapı oluşturulmuştur (Genç, 2014: 6). Büyükşehir belediyesi olan belde belediyeleri ve köylerin kapatılarak mahalleye çevrilmesi konusunda bu yerleşim alanlarında yaşayan yerel halkın hiçbir görüşü alınmamış ve bu alanlarda konuya ilişkin halk oylaması yapılmamıştır. Yerel halkın görüşüne başvurmadan yerel yönetim birimlerinin kaldırılması Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)'na da aykırı bir durumdur (Çelik ve Altıparmak, 2013: 31). Kamu hizmetlerinde başarılı olunması isteniliyorsa yerel halkın destek ve katkısının alınması önemlidir. Fakat böyle kabul edilmesine rağmen bürokratların kararların alınmasında, halkı katma düşüncesinde geri durdukları da açıktır (Kırışık, 2013: 287).

Yerinden yönetim; halkın mahalli müşterek ihtiyaçlarının yine yerelde yaşayan halk tarafından seçilen yerel yöneticilerce, yoğun olarak yerelde bulunan kaynaklarla karşılanmasıdır. Yerinden yönetimin temelinde, halkın kendi yerel ihtiyaçlarının karşılanmasında katılımın esas alınması vardır. Bu temel ilke yerel yönetimleri demokratikleşme konusunda önemli kuruluşlar haline getirmektedir. Yerel halkın kamusal alanlardaki yapılacak olan işlere katılımı hakkı temel bir demokratik hak olup, ancak yerel düzeyde en uygun biçimde kullanılmalıdır (DPT, 1994: 1). Türkiye'de İl özel İdare, belediye ve köyler yerel yönetim kuruluşlarıdır. 6360 sayılı yasayla getirilen düzenlemeyle büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunan halkın, yerel kendi ihtiyaçlarının karşılanması konusundaki katılım haklarının ellerinden alınmış olduğu söylenebilir.

Yerel yönetim politika kurulunun Yukarıda belirtilen yazarların eleştirileri doğrultusunda 6360 sayılı yasa sonrası görülen sorunların çözümü noktasında politika önerileri geliştirerek üretmesi hem yerelde görülen sorunların giderilmesi hem de yerel yönetimler politika kurulunun işlevselliğini artırma noktasında önemli bir adım olacaktır.

Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun Günümüzdeki Yapısal ve İşlevsel Durumu

Yerel yönetim politika kurulu yapısal anlamda Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulmuş dokuz politika kurulundan birisidir. Yerel yönetim politika kurulu yerel yönetimlerin aksayan yönlerini gidermek, yerel yönetimlerin gelişimini ve kalkınmasına yönelik politika önerilerini geliştirerek Cumhurbaşkanına sunmakla görevlendirilmiştir. Diğer bir ifade ile yerel yönetim politika kurulunun önerileri tavsiye niteliğinde Cumhurbaşkanına sunulmaktadır. Cumhurbaşkanı kurulun sunduğu önerilerin tamamını veya bir kısmını ya da hiç birini dikkate almayabilir, bu konuda takdir yetkisi tamamen Cumhurbaşkanına aittir. Yerel yönetim politika kurulunun teşkilatlanması tam anlamıyla yerine oturmamıştır. Kurulun il merkezlerinde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünde ilgili şube olarak Yerel Yönetim Politika birimi bulunmaktadır. Henüz ilgili şube

müdürlüğü ve birimlerin kurulmasına 2019 yılının Ocak ve Şubat aylarında kurulmasına başlandığı için yerine oturmamış bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde yerel yönetim politika kurulunun tam anlamıyla yerine oturmuş bir teşkilatlanma ve sisteminin olmaması nedeniyle elle tutulur bir çalışmasının olduğu söylenemez.

Yerel yönetim politika kurulu merkez ve taşra arasındaki ilişkileri Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüklerinde bulunan yerel yönetim politika birimi; yereldeki istatistiki verilerin merkeze iletilmesi, merkezden yapılan geri dönüşler ve harici veri paylaşımının yerele iletilmesi görevlerini üstlenmiş durumdadır.

Sonuç

Yerel yönetim politikaları kurulu 10 Temmuz 2018 tarih ve **30474 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan** “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile diğer kurullar ile birlikte oluşturulmuştur. Yerel yönetim politikaları kurulunun; kentleşme ve yerel yönetimler alanında politika ve strateji önerileri ile birlikte akıllı kent, göç, iskan, çevre, orman, su ve benzeri alanlarda geliştirici politika önerileri hazırlayarak Cumhurbaşkanı’na sunma görevleri bulunmaktadır. Günümüz itibariyle yerel yönetim politikaları kurulunun tam anlamıyla yerel yönetimler alanındaki sorunların çözümü noktasında politika önerileri geliştirdiği ve yerele yansıyan bir durumun olduğundan söz etmek güçtür. Aynı zamanda daha bir yılı dolmamış olan kuruldan hemen kısa bir süre zarfında yerelde görülen sorunların tamamının çözümünü beklemekte doğru olmasa gerek. Ancak yerel yönetim politikaları kurulunun yerelde görülen sorunların tespiti ve çözümü noktasında adım atacaksa öncelikli olarak yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli değişiklikler getiren 6360 sayılı yasanın yerel yönetimleri olumsuz yönde etkileyen maddelerin revize edilmesine yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi gerekliliği açıktır. Akademisyenlerin 6360 sayılı yasaya yönelik eleştirileri doğrultusunda yerel yönetim politika kurulunun politika önerileri üretmesi gereken konular şunlardır:

Özellikle 6360 sayılı yasa ile yeni büyükşehir belediyesi olan illerin il mülki sınırlarına kadar hizmet sunma noktasında sorunlar yaşanmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan yerel halk, merkeze daha yakın yerleşim alanlarında yaşayanlara kıyasla daha az hizmet almaktadır. 6360 sayılı yasa sonrası kırsal kesimde yaşayan halkın çoğunluğu büyükşehir merkez ilçelerinin olduğu yerleşim alanlarına göç etmektedir. Büyükşehir belediyesi merkez ilçelerinin nüfusu artarken büyükşehir ilçe belediyelerinin kırsal alanda bulunan eskiden köy olan mahallelerin nüfusu her geçen gün azalmaktadır. Bu sebepten dolayı ülke genelindeki tarımsal ürünlerin üretilmesi noktasında da gerileme yaşanmaktadır. 6360 sayılı yasayla köylerin mahalleye dönüştürülmesi ile birlikte yerel halkın büyükşehir belediyelerinde kendi ihtiyaçlarının karşılanması noktasında kararların alınması sürecinde katılımları noktasında uzak kalmışlardır. Bu doğrultuda yerel halkın büyükşehir belediyesi yönetiminin karar alma sürecinde halkın katılımının artırılmasına yönelik öneriler geliştirilmelidir. Hizmet sunma noktasında ilçe büyükşehir belediyesi yönetimi ile büyükşehir belediyesi arasındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik politika önerileri geliştirilmelidir. 6360 sayılı yasa ile oluşturulan yerel yönetim sisteminin aksayan yönlerine ilişkin yeni politika önerileri geliştirmek üzere alanında uzman akademisyenler ve STK’ların bir araya getirilerek görüş ve önerilerinin alınmasına yönelik dönem dönem çalıştayların düzenlenmesi gerekmektedir.

Yerel yönetim politikaları kurulunun günümüzde yerine oturmuş bir teşkilatı ve sistemi olduğu söylenemez. Kurulunun işlevselliği zamanla ortaya çıkacaktır. Günümüz itibariyle kurulun işlevselliği noktasında yeterli seviyeye ulaşmadığı aynı zamanda istenilen seviyeye kurulunun ulaşabilmesi için daha zamana ihtiyaç olduğu söylenebilir. Sonuç olarak yerel yönetim politikaları kurulunun yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli değişiklikler getiren 6360 sayılı yasa ile yapılan düzenlemelerin belirtilen kısımlarının revize edilmesine

yönelik politika önerileri geliştirilmesi gerektiği ve bu sayede hem yerel yönetimlerde yaşanan bu noktadaki sorunlar giderilmiş olacak hem de yerel yönetim politikaları kurulunun işlevselliğinin de artacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Atmaca, Y. (2013), “Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 2. ss. 168-184.

Bozatay, Ş. A. & Kızılkaya, K. (2016), “Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim Tartışmalarının Odağında Bir Düzenleme: 6360 Sayılı Yasa Hakkındaki Değerlendirmeler”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 1, s. 609-637.

Çelik, M.L. & Altıparmak, C. (2013), Hukuki Açıdan 100 Soruda Yeni Büyükşehir Belediye Modeli, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Çolak, D.Ç. (2017), “6360 Sayılı Kanun’un Büyükşehir İlçe Belediye Başkanlığı Seçimlerine Etkileri: Trabzon Örneği”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, S.18, s. 317-338.

Genç, F. N. (2014), “6360 Sayılı Kanun ve Aydın’a Etkileri”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1.Özel Sayı, s. 1-29.

Gül, H. & Kiriş, M.H. & Negiz, N. & Gökdayı, İ. (2014), Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Gül, H. (2014), “6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mimar ve Mühendis Dergisi*, S.76, s. 50-54.

Gündoğan, E. & Özcan, G. (2015), “Yerel Yönetimlerde Optimal Ölçek ve Alan Yönetimi Perspektifinden 6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediyeleri Kanunu”, (Ed. Mustafa Ökmen), *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler-Kuramdan Uygulamaya*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, s.281-311.

Gürbüz, M. & Yıldırım, U. & Belli, A. (2014), “Büyükşehir Belediye Kanunu’nun Kahramanmaraş İli Ölçeğinde Analizi”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, Özel Sayı, s. 102-135.

İzci, F., Turan, M. (2013), “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 18, S. 1, s. 117-152.

Belli, A. & Aydın, A. (2016). “6360 Sayılı Yasa İle Kapatılan Belde Belediyelerinin Hizmette Etkinlik, Verimlilik ve Temsil Sorunsalı Üzerine Bir Alan Araştırması: Önsen Belediyesi Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, 1698-1713.

Kırışık, F. (2013), “Kamu Yönetiminde Küresel Değişimler ve Yeni Sorun Alanları”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.38, s. 285-295.

Taş, İ. E. & Altınbaş, S. (2013), “Büyükşehir Belediyelerine İlişkin Yeni Düzenlemenin Yerelleşmeye Etkileri”, (Editörler: Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.579-594.

Resmi Gazete **10 Temmuz 2018 tarih ve 30474 sayılı**,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm>, 11/05/2019.

Yılmaz, V. & Kaypak, Ő. (2019), “6360 Sayılı Yasa Sonrası Yeni Büyükşehir Belediyelerindeki evre Sorunlarının İrdelenmesi: Malatya Büyükşehir Belediyesi rneği”, Kent Akademisi Dergisi, C.1, S. 1, ss. 1-28.

Durgun, Gonca Bayraktar (2017), “Anayasa Referandumu ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/006.pdf, Et. 10/05/2019.

<http://mecliste.org/mecliste-org-dan/hukumet-sistemi-nedir-yeni-sisteminin-ozellikleri-nelerdir>, ET. 10/05/2019.

YÖNETİMDE OTORİTE VE TAKDİR YETKİSİNİN ANAYASAL MEŞRUIYETİ

Prof. Dr. Ferit İZCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Vedat YILMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

İster özel, ister kamu olsun, yönetme eyleminin olduğu her yerde otorite vardır. Otorite, emir ve talimatların gereğini yerine getirme özelliği veya yetkinin kullanılma biçimidir. Otoritenin meşruiyeti, yönetme sıfatına haklılık sağlayan geniş tabanlı bir düşüncenin oluşudur. Siyasal iradenin emri altında çalışan ve onun politika ve kararlarının yürütülmesinde en önemli araç olan kamu yönetiminin otoritesinin de anayasal gerekçe ve sınırlarının genel kabul görmesi şarttır. Kaynağını anayasadan alacak olan idari otoritenin temel göstergesi takdir yetkisidir. Ancak, takdir yetkisinin doğru anlaşılması ve kullanılması konusunda genelde sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların iki temel nedeni vardır; birincisi, otorite ve takdir yetkisinin anayasal meşruiyeti konusunda tam bir inanç ve açıklığın olmaması, ikincisi ise, takdir yetkisinin sınırlarının hem idareciler hem de yönetilenler tarafından tam olarak bilinmemesidir. Bu yüzden, çalışmada önce anayasal devlette yönetimin otoritesinin meşruiyeti incelenmiş, hemen akabinde de yönetimin takdir yetkisinin kapsamı ve yasal sınırlarının ne olması gerektiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşru Otorite, Takdir Yetkisi, İdarenin Sorumluluğu, Anayasal İdare

CONSTITUTIONAL LEGITIMACY OF AUTHORITY AND DISCRETION OF ADMINISTRATION

Abstract

There is authority wherever there is the act of governance, whether private or public. Authority is the ability to fulfill the requirements of orders and instructions or use of competence. The legitimacy of the authority is the existence of a broad-based thought that gives the right to rule. The constitutional grounds and limits the authority of the of public administration, which are the most important means of working under the direction of political authority and carry through the conduct of its policies and decisions, have to be accepted generally. The main indicator of the administrative authority that will get its source from the constitution is discretion. However, problems are often encountered in the understanding and use of discretion. There are two main reasons for these problems; the first is that there is no complete belief and openness about the constitutional legitimacy of authority and discretion, and the second is that the limits of discretion are not fully known by both the administrators and the rulers. Therefore, the legitimacy of the authority of the administration in the constitutional state was first examined in the study, and then the scope of the discretionary power of the administration and the legal limits should be discussed

Key Words: Legitimate Authority, Discretion of Authority, Responsibility of Administration, Constitutional Administration

Giriş

Otorite olgusu, doğası gereği bireysel özgürlüğü sınırlayıcı olması nedeniyle birçok tartışmanın da merkezinde yer almıştır. Özgür hareket etme isteği ağır basan bireyin bu hareket alanı kısıtlanacaksa, bu kısıtlamayı yapacak otoritenin bireysel ve toplumsal açıdan kabul görmesi gerekir. Dolayısıyla siyasi yönetimin tarihte ortaya çıkışını sağlayan koşullar, tarih boyunca gelişen çeşitli yönetim biçimleri, devletin topluma karşı görev ve işlevleri, bunları yerine getirirken sahip olması gereken yetkinin sınırları gibi meseleler her zaman tartışılmıştır.

Bilindiği gibi siyasi yaşamın önemli bir kısmı genelde anayasalardaki hükümlere uygun bir biçimde yürütülür. Aksi durumda, toplumsal düzenin ana çatısını oluşturan devlette çekişme ve çöküşler kendini göstermeye başlar. Anayasal hareketlerin ortaya çıkış amacı, devlet otoritesinin meşru bir zemine oturtulması, bireysel özgürlük alanlarının hem genişletilmesi hem de devlet güvencesine kavuşturulmasıdır. Ancak, anayasa koyucularının amacı her ne kadar bu olsa da, anayasa yapımcılarının içinde buldukları ortam ve sahip oldukları devlet geleneği, anayasaların kapsamını derinden etkilemektedir. Totaliter rejimlerde normal şartlarda özgürlükçü bir anayasa yapılması imkansız gibi bir şeydir. Böyle bir ülkede, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa yapmayı istemek, pek çok dramatik sonucu kabullenmek demektir. Bu şu anlama geliyor, her anayasa meşru değildir. Anayasanın meşruiyetinde, otoritenin oluşumu, kullanımı ve özgürlükler konusunda toplumsal mütabakat ve kabul görme esastır. Aynı zamanda, kaynağını anayasadan alan otoritenin meşruluğu da anayasal meşruluğa bağlıdır. “kaynağını anayasadan almayan hiçbir yetki meşru değildir” sözü de sadece meşru anayasalar için geçerlidir.

Meşruiyetin en önemli temelli olan rıza ve itaat bile meşruiyet açısından tartışmalıdır. Çünkü itaat ve rıza, zora dayalı olabilir. Otoriter devletler genelde uygulamalarını zora dayalı bir itaat üzerine bina ederler. Oysa asıl olan, gönüllü bir rıza ve itaat ilişkisinin olmasıdır. Gönüllü itaat, iktidarı ortaya çıkarır. Böyle bir durumda, otoritenin kullanımı sadece kamu yararının bir gereği olarak görülür. Bu açıdan bakıldığında, siyasi iktidar dışında kamu yönetiminin sahip olduğu iktidar yetkisi de vardır. Bu yetkinin temel kullanım amacı sadece kamu yararındır. Bu yetkinin meşruiyeti de anayasal ve yasal olmasıdır. Ancak uygulamada karşılaşılan bir sorun vardır ki bu da takdir yetkisi kavramıdır. Takdir yetkisinin sınırları net olarak belirlenmediğinden, kullanımında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu çalışmada, iktidarın anayasal boyutu, meşruiyeti, iktidar ile idarenin araçsallık ilişkisi ve yönetimin takdir yetkisinin meşruiyet sınırları tartışılmaya çalışılmıştır.

1. İktidar Kavramı ve İktidarın Anayasal Olma Zorunluluğu

İktidar her varlığın özellikle siyasi varlığın em temel özelliğidir. İktidar, bir topluluğun mutlak varlığının bir yansıması olarak anlaşılabilir. Her topluluk varlığını devam ettirme mücadelesi verir ve bu mücadelenin belli bir düzen içinde olması için bir iktidar ihtiyacı kendini gösterir. İktidar kavramı, sadece siyasi bir kavram olmadığı gibi, birlik yani tek adamlık anlamına da gelmez (Höpfl, 1999: 219). Kişinin bulunduğu konum itibarıyla, kendisine duyulan saygı ve sözüne itaat edilmesi olarak tanımlanabileceği gibi, topluluğu belli amaçlar doğrultusunda en uygun şekilde yönetme hakkı olarak da ifade edilebilir. Şahıs üzerine bina edilen otorite uzun süreli olmayabilir. Çünkü, şahsın her an hata yapma olasılığı vardır. Ayrıca, insanlar, menfaatleri gereği şahısları rahatça yalnız bırakıp otoritelerinin çökmesine ve bitmesine zemin hazırlayabilir. Bu yüzden,

asıl üzerinde durulması gereken topluluk için gerekli olan düzenin sağlanmasının nelere bağlı olduğudur. Foucault (2015:38), “on yedinci yüzyıl toplumu gibi bir toplumda kralın bedeni bir metafor değil, siyasi bir gerçekliktir: kralın fiziksel varlığı monarşinin işleyişi için gereklidir” tespitinden sonra, “on dokuzuncu yüzyıl boyunca yeni ilke haline gelen şey, toplumun bedenidir ve bu bedenin mutlak surette korunması gerekir” vurgusunu yapmaktadır. Çünkü, toplumsal bedel, taleplerin evrenselliğiyle oluşturulan toplumsal bir beden fikridir. Dolayısıyla, toplumsal bedeni ortaya çıkaran şey, konsensüs değildir. Burada, iktidarın kişisel özelliklerden ziyade, iktidarı kullanacak makamların genel kabul görmesidir. Hiç şüphesiz, ortak hareket için kural koymak, bu kuralları uygulamak ve düzenin sağlanmasından sorumlu olmak iktidarın temel nitelikleridir. İktidarın doğasında teklik vardır. Yani bir elden yönetmektir. Eğer topluluk veya ülke için gerekli olan yetkileri bir tek elde toplarsanız, bunun ismi mutlak monarşi olur. Dolayısıyla, ülkenin her şeyi monarkın kararına bağlı olur. Monarkın yetkileri sınırsız olduğu için ancak onun izin verdiği kadar özgürlük olabilir. Günümüz dünyasında bunun kabul edilmesi düşünülemez bile. Burada iktidarın sınırlandırılması ve bölünmesi zorunludur. Anayasacılık, özellikle modern anayasacılığın esas aldığı da budur. Yani, iktidarın bölünmesini sağlayarak, onu denge ve denetim içinde tutarak, iktidarın en uygun biçimde nasıl dağıtılacağını belirlemek ve uygulanmasına yol göstermektir. Çünkü, iktidar sahip olunan cismani yani maddi bir mal değildir. İktidar karşılıklı ve ilişkisel bir olgudur.

İktidarın karşılıklı ve ilişkisel olma özelliği, karşımıza iktidarın anayasal olma zorunluluğunu çıkarmaktadır. Tarihsel olarak Anayasacılık, iktidarın bir kaynaktan toplanmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle mutlak monarşik yönetimlerin sınırsız yetkilerle donatılmış olması ve halkın tamamen edilgen bir konuma itilmesi, iktidarın sınırlandırılması ve yetkilerin bölüşülmesini kaçınılmaz kılmıştır. İlk anayasalar incelendiğinde, hepsinde de iktidarın sınırsız olan yetkilerinin sınırlandırılması amacının ön plana çıktığını görmekteyiz. Nitekim, ilk anayasal belge niteliği taşıyan ve 1215 yılında Papa 3. İnnocent, Kral John ve baronları arasında imzalanan Magna Carta, sözleşmesinde kralın yetki sınırlarının belirlenip kayıt altına alınma amacı güdülmüştür. Bizim tarihimizde de 1839 Tanzimat Fermanı, 1854 Islahat Fermanı, 1876 Kanuni Esasi ve 1909 Kanuni Esasi değişikliği padişahın mutlak yetkilerine sınır çekmek ve otoriteyi meşruti bir boyuta taşımaya çalışılan anayasal gelişmeler olarak bilinmektedir.

Dünyada anayasal hareketlerin ön plana çıkmasıyla birlikte otoritenin bölüşülmesi önem kazanmış ve yönetsel erkler siyasi ve yönetsel düşüncenin gündemine oturmuştur. Bu fikri ilk kez olarak ortaya atan ve üç parçalı sistem olarak bilinen kavram Fransız Aydınlanma çağı siyaset bilimi düşünürü Baron de Montesquieu'ya atfedilmektedir. Montesquieu politik gücün ayrılmasını; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlamıştır. Bu modeli Roma Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık anayasal sistemi üzerinden geliştirerek açıklamıştır. Montesquieu bu bakış açısını Roma Cumhuriyetindeki ayrılmış güçlerden hiçbirinin bir diğerinin gücünü elde edemiyor oluşundan almıştır. Locke, Montesquieu'dan önce, yönetimin mutlak gücünün özgürlükçü ve eşitlikçi bir çerçevede ele alınarak mutlaka belirli bir düzeye indirilmesi gerektiğini ve bunun ancak kuvvetler ayrılığı ilkesiyle gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Locke'un yasama ve yürütme güçlerinin birbirinden ayrılığı olarak açıkladığı kuvvetler ayrılığı ilkesi; Montesquieu tarafından yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığı olarak geliştirilmiştir. Montesquieu, yürütme ve yasama güçlerinin yanında yargı sisteminin de bağımsız oluşuyla tam bir denge kurulmuş olacağını ileri sürmüştür, iyi bir demokrasi için en iyi hükümet biçiminin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrıldığı, her birinin bir diğerini denetleyebildiği ve herhangi birinin aşırı güçlü hale gelmesini engellebildiği hükümet biçimi olabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Böylece, güçler ayrılığı üzerine bine edilen anayasalar yapılmaya başlanmış ve otoritenin kullanımına sınırlamalar getirilmiştir. Politik yaşamın büyük bir kısmı, çoğu zaman, anayasadaki hükümlere uygun yürütülür. Çünkü anayasal bir ülkede, anayasaya uygun hareket etmeme, çekişme ve çöküşe neden olur. Düşünürler, devlet iktidarının keyfi kullanımına sınırlamalar getirilmezse ve adalet düşüncesi yönetime hakim olmazsa, devletin bir soyguncular çetesine dönüşeceğini ileri sürmüşlerdir.

İktidar, özgürce birbiriyle işbirliği yapabilen insanlar arasındaki ilişkidir. Anayasacılığın dayanması gereken temel felsefe budur. Çünkü, iktidar bir topluluk içinde ortaya çıkar ve maddi bir şey olmayıp, insan ilişkilerinin ortak yansıması olan kararlara katılma olgusudur. İktidar, grubun bazı üyelerinde doğal olarak bulunan bir şey olmayıp, daha çok grubu birbirine bağlayan ve bu grubu topluluk haline getiren ilişkilerin doğasında bulunan bir şeydir. Bu yüzden, iktidarın amacına uygun kullanılması için anayasal olması ve sınırlarının net bir biçimde anayasalarda belirlenmiş olması gerekir.

2. Anayasal İktidarın Meşruiyeti Konusu

Siyaset “bir toplumda meşru otoriteye dayanmak suretiyle yapılan varlık ve değer dağıtma faaliyeti” (Oktay, 2003:6) olarak tanımlandığında, tanım içerisindeki en belirleyici kavramın meşruiyet olduğu söylenebilir. Meşruiyet bağlamında önemli olan ve çoğu kez iktidar kavramıyla birlikte kullanılan kavram “otorite”dir. “Otorite” kavramı, iktidarın özel bir biçimi olup, en genel anlamıyla “meşru iktidar” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, “iktidar” ve “otorite” kavramları ele alınırken, “meşruiyet” kavramı merkezi bir rol üstlenmekte ve birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemektedir (Friedman, 1993: 28). İktidarın meşruiyeti, sadece anayasal olması ile açıklanabilecek bir durum değildir. Meşruiyet, “siyasi itaati alışkanlıklara dayalı bir rutin olmaktan çıkarıp etik/normatif bir gerekçeye dayandıran ilkenin adıdır. “Meşru” sözcüğü, sözlük anlamı itibarıyla şeriate uygun olan demektir. Bu, meşru sözcüğünün anlamını dinî olanla sınırlama anlamına gelmez. Meşru denince karşılıklı uygun bulma ve anlayış paylaşımını düşünmeliyiz. Bu bir tür razı olma halidir. Meşruiyet bir inanç meselesidir. Bu dinî anlamda bir inanç değil, bireyin ve yöneticilerin siyasi otoritenin meşruiyetine duydukları inançtır. Weber, iktidarı, insanları itaat etmeye ve onları arzu etmedikleri şeyleri dahi yapmaya zorlayabilme iradesi olarak tanımlamaktadır. İktidarı, “meşru” ve “meşru olmayan” iktidar olarak ikiye ayırarak, rızaya dayalı olan kısmına “meşru iktidar” anlamında “otorite” adını vermektedir. O’na göre, otorite ile iktidar arasındaki en temel fark, insanların otoritenin yönetme hakkını (meşruiyetini) onaylamaları ve verdiği emirlere isteyerek itaat etmeleridir. Bu yönüyle otorite kavramı, sadece hukuksal bir meşruiyeti değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyeti de içermektedir (Weber, 2006: 110). Meşruluk, yönetmek veya hükmetmek hakkıyla ilgili bir oydaşma (temel değerlerde anlaşma) biçimidir. Ferrarotti, (1987:22) meşruiyeti, bireyin ve yöneticilerin otoritenin haklılığına duydukları inanç” şeklinde ifade etmektedir. Meşruiyeti “Siyasi sistemin kurumun ve yöntemlerinin en uygun kurum ve yöntemler olduğu yolundaki inanç ve güven” (Oktay, 2003:53) olarak tanımlanmaktadır. Yani meşruluk, toplumda yönetme sıfatına haklılık sağlayan yaygın bir düşünce var olduğu zaman kazanılabilir. Eğer toplulukta bu konuda bir anlaşma yoksa, meşruluk da sözkonusu olamaz. Bu tanımdaki inanç ve güvenin nasıl oluştuğu konusunda Weber’in tanımladığı “üç meşruiyet modeli” oldukça açıklayıcıdır. Bu meşruiyet tipleri saf ideal tiplerdir. Gerçek hayatta bütün unsurlarıyla bulunmazlar. Bunlar geleneksel, yasal-ussal ve karizmatik meşruiyet tipleridir. Bu kavramları ortaya koymaktaki amaç donuk tarihi resimler çizmek değil, tarihi süreçte gerçekleşen değişiklikleri anlamak için analitik malzemeye sahip olmaktır. Dolayısıyla, herhangi bir toplumu saf modern ya da geleneksel diye nitelendirmek olanaksızdır. Aynı şekilde, gelenekselden moderne geçiş de keskin tarihi çizgilerle belirlenemez.

Friedric, (1999: 179): Meşruluk değişik biçimlerde ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. Bunlar:

- Dini inanca dayalı meşruiyet
- Hukuksal meşruiyet
- Geleneksel meşruiyet
- Biçimsel meşruiyet
- Performansa dayalı meşruiyet
- Milliyetçilik

Dini meşruiyetin kaynağı, dinlerin yönetimle ve yöneticilikle ilgili ilke ve prensipleriyle ilgilidir. Bunlar tartışmasızdır. Kaynağını dinden aldığı için meşruiyeti herkesçe kabul görür. Geleneksel iktidar günlük yaşamın olağan ve tek düze gereksinimlerinin sağlanmasına dayanır (Weber, 2003: 325). Bu meşruiyet anlayışına göre, siyasî iktidarın buyruklarına uymanın temelinde gelenekler yatar. Bir mirası sürdürme işidir. Dinsellik ve kutsallık içerir. Hem uyan hem de uyulan açısından kurallar kutsal değerler üzerine kurulmuştur. Kuralların temelini kutsallığı açısından taraflar arasında bir anlayış birliği vardır ve meşruiyet bu anlayış birliğinden kaynaklanır. “Bu sistem fonksiyonel yerine kişisel ilişkiler çerçevesinde hüküm veren efendinin kısıtlanmamış keyfilğini ve lütuflarını beraberinde getirir. Bu anlamda, gelenekçi otorite irrasyoneldir.” (Weber, 373).

Yasal meşruiyete Weber usallık boyutunu da eklemektedir. Hukuksal/ussal otoritenin temel kaynağı, toplumun ortak bilinçle oluşturduğu kurallar bütünü yani hukuk ve yasalardır. Emretme yetkisine sahip olan kişiler, bu kurallar bütününe göre iktidar olurlar, onların sınırları içinde yetkilerini kullanır ve yine bu kurallara göre iktidardan uzaklaşırlar (Weber, 2006: 59, 80-81). Dolayısıyla iktidarın, hukuka uygun olarak oluştuğu ve onun sınırlarını aşmadığı inancı, bu otorite tipinin meşruluğunun kaynağıdır (Weber, 2005: 379). Bu meşruiyetin temel özelliği sürdürme değil değişimdir. Aslanan içinde yaşanan durumun gereklerine pragmatik çözümler üretmektir. İtaat toplumsal ve dünyevi olan bir takım kurallara yönelmiştir. Bu kurallarla amacın elde edilebileceğine yönelik bir inanç vardır. Kuralın sürdürülmesi değil ihtiyacı karşılaması önemlidir. Kurallar bir amaç değil araçtır. Amaca uygun olmadığı düşünülen kurallar meşruiyetini kaybeder. Kuralların kaynağı doğa üstü bir kaynak olmadığı için sıradanlaşırlar ve kuru matematiksel ifadelere dönüşürler. Kuralların sihirden, olağanüstülükten yada doğaüstülükten arınmış olması onu sıradanlaştırır ve ister istemez faydacılıkla sınırlanmış yalın bir kural haline getirir (Oktay, 43) Dünyevi meşruiyet kavramının temelini bu kurallar oluşturur. Bu meşruiyet anlayışı rasyonalizasyon sürecinin meşruiyet anlayışıdır. Hesap, öngörme, yeni duruma ayak uydurma önemlidir. Meşruiyetin kaynağı yaşamın ve zamanın içindedir. Dolayısıyla meşruiyetin kaynağı kutsala karşı özerkliği gittikçe artan toplumdur.

Geleneksel meşruiyet anlayışına göre, siyasî iktidarın buyruklarına uymanın temelinde gelenekler yatar. Bir mirası sürdürme işidir. Dinsellik ve kutsallık içerir. Hem uyan hem de uyulan açısından kurallar kutsal değerler üzerine kurulmuştur. Kuralların temelini kutsallığı açısından taraflar arasında bir anlayış birliği vardır ve meşruiyet bu anlayış birliğinden kaynaklanır (Weber, 375). “Bu sistem ‘fonksiyonel’ yerine ‘kişisel’ ilişkiler çerçevesinde hüküm veren efendinin kısıtlanmamış keyfilğini ve lütuflarını beraberinde getirir. Bu anlamda, gelenekçi otorite irrasyoneldir.”

Demokratik meşruiyetin nedeni, ulusal özgürlüğün kazanılmasında etkili olduğu inancıdır. Demokratik meşruiyet yaklaşımını sonuç veren yeni anlayışa, başta Rousseau olmak üzere birçok düşünür katkı sunmakla birlikte, Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan süreçler de önemli katkı sağlamıştır (Kapani, 1999: 70).

Milliyetçilikte, daha çok yeni ortaya çıkan siyasi düzenlerde meşruluğun en etkili kaynağı olarak ulusun özgürlüğünü gerçekleştirilmesine kaynak olmuş olmasıdır. Bizdeki Kemalist otoritesinin ulusal kurtuluş savaşından alınması buna örnek gösterilebilir. Ulusal bağımsızlık hareketinin başlaması ve cumhuriyetin kurulması ile sonuçlanması, bu otoriteyi meşrulaştırmaktadır. Bu meşruiyet türünde, liderin mi ulusu yoksa ulusun mu lideri meşrulaştığını tespit etmek mümkün olamamaktadır. İyi performansın meşrulaştırıcı etkisi vardır. Kaynağı ne olursa olsun, tüm meşru yönetimlerin devamlılığı sergilenen performansla ilgilidir.

Meşruiyet kavramına anayasal olarak baktığımızda farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce meşruluk, hükümet bakımından yönetmeye hakkı olduğu bilinciyle ve yönetilenlerin de belli ölçüde bu hakkı kabul etmeleriyle kullanılan hükümet iktidarının temelidir. Otoritenin yasal olması, onun meşru olduğu anlamına gelmez. Fransız devrimi, meşruluk sorununu somut terimlerle ortaya koymuştur. Rousseau, Toplum sözleşmesi adlı yapının başlangıç cümlelerinde konuyu şöyle ifade etmektedir: “«insan özgür doğar, ama her yerde zincirlere vurulmuştur. Kişi başkasının efendisi olduğunu düşünebilirse de, onlardan daha fazla köle durumuna düşmektedir». Rousseau'nun meşru gördüğü yönetimin kaynağı «halkın iradesi»dir. Yani anayasa yapma iktidarı, halkın kurucu gücü, meşru iktidarı ortaya çıkarmaktadır. Yani, demokratik meşruluk. Rousseau'ya göre “Toplum anlaşması şöyle ifade edilebilir: İçimizden her biri, varlığını, bütün kuvvetini, müştereken, genel iradenin emrine verir ve biz, her ortağı bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz” (Rousseau, 1997: 19). Toplumsal rıza, iktidarın meşruiyetinin esasıdır. İktidar meşru olunca, kişiler itaat ederler ve iktidarın icraatlarında güç kullanımını tasdik ederler. Rıza ve zorlama, psikolojik anlamda gerçek güçlerdir. Her ikisi de iktidara vücut verir. Sadece rıza ve sadece zorlamaya dayanan iktidar, gerçek hayatta durumları sürekli değişen «gerçek olmayan» uçları oluşturur. Dolayısıyla, yapılacak anayasanın toplumun tüm kesimlerince benimsenmesi ve anayasal sınırların halkça kabul görmesi, onu meşrulaştırır. Böyle bir anayasal inançtan kaynaklanan otorite ve zorlamanın altında bir tek faktörün olduğu düşüncesi olduğu kanaati hakimdir. O faktör de kamu yararadır. Yani devlet dediğimiz aygıt, sadece kamu yararı saikiyle hareket eder. Bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemelerin sınırlarının belirlenmesinde kamu yararı düşüncesi yatar. J. Look bunu şu şekilde ifade etmektedir; “İktidar güç kullanıyorsa, bunun altında kamu yararı düşüncesi vardır”. Bu yüzden, iktidarın kullandığı güce rıza göstermenin nedeni de budur. Toplumsal rıza, iktidarın meşruiyetinin esasıdır. İktidar meşru olunca, kişiler itaat ederler ve iktidarın icraatlarında güç kullanımını tasdik ederler.

3. Meşru Anayasal Bir Toplumda İktidar ile İdare Arasındaki İlişkiler

Modern bir devlette siyasal iktidar, yani devleti kullanan irade ile devletin görevlerini yürüten aygıt, yani irade birbirini tamamlayan bütünün iki temel parçasıdır. Ancak, zaman zaman ikisi arasında ciddi sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu sorunların temelinde siyasal iktidar ile idare yani bürokrasinin net olarak konumlandırılmaması yatmaktadır. “*Mevkiin, ona sahip olanı takdis etmesinden daha kötü hiçbir sapkınlık yoktur*”. Acton'un son derece anlamlı olan bu sözü ne yazık ki yürütmenin iki kanadı arasındaki yanlış düşünceleri bariz biçimde tasvir etmektedir. Çünkü, hem iktidar hem de bürokrasi mevkilerinin kendilerine verdiği güçten vazgeçmeyip, birbirlerine karşı baskı ve konum elde etme aracı olarak kullanabilmektedir. Bu yüzden irade dediğimiz siyasal iktidar ile idare arasındaki ilişkinin irdelenmesi ve konumlandırmanın doğru yapılması gerekir.

Herşeyden önce, idare yani bürokrasi bir iradenin aracıdır. devletin kendisi bir toplumsal olgudur. devlet topluma karşı görevlerini yerine getirirken bir takım yönetsel aygıtlara ihtiyaç duyar. Burada yürütme erkinin en önemli yönetme aygıtı, idare yani kamu yönetimidir. İdare/kamu yönetimi dediğimiz oluşum, kuruluş ve işleyiş kurallarını kendi dışından, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik dünyadan alır. Dolayısıyla kendi başına otorite olamaz. Çünkü, otoritenin doğarında bağımlılık yoktur. başkasının iradesine tabi olan, onun belirlemiş

olduğu sınırların dışına çıkamaz. Siyasal iktidar, amaçlarını idare dediğimiz aygıtla gerçekleştirir. Siyasal iktidar patronudur. Bürokrasi ise, uzman makine olarak onun emrinde yetenekli ücretlilerdir. Nihayet Weber de bu durumu şöyle ifade etmektedir: “yönetimde memur, bir makinenin dişilisi hükmündedir. Dişli makinenin amacına uygun görev yapmakla mükelleftir. Makinaya muhalefet edecek konumda değildir”. Devletin varlığı, milletin can ve mal güvenliğini sağlamak, onların temel ihtiyaçlarını gidermeleri için ortam sağlamak ve bir takım ortak ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bütün bunlar devleti yönetme hakkını halktan alan siyasal iktidarla olur. Siyasal iktidar da süreklilik arzeden bü işleri idare eliyle yerine getirir. Bu yüzden siyasal iktidar bağımsız, idare ise bağımlı konumundadır.

İdare ile siyasal iktidar arasındaki ilişkinin bir diğer önemli boyutu da idarenin her zaman rejimin rengini almasıdır. Bu yüzden, totaliter rejimler ile demokratik rejimlerdeki idarenin kural ve işleyişleri aynı değildir. totaliter sistemlerde kurallar ve devletçilik anlayışı çok baskın bir biçimde hissettirilirken, demokratik sistemlerde insan unsuru daha fazla ön plana çıkmaktadır. Modern bir devlet, toplumun hangi sınıfından gelirse gelsin, yurttaş olan herkese kamu hizmetlerine girme hakkını eşit olarak veren devlettir. Uygulamada liyakat sistemi olarak ifade edilen bu durumun tam anlamıyla uygulandığı bir ülke yoktur. Liyakatsizlik, beraberinde pek çok sorunu da getirmektedir. Kamu hizmetlerinin aksaması kadar, yönetimde tarafgirlik ve adam kayırma gibi olumsuzluklar yangınlaşmaya başlar.

Eğer idari makamlar liyakate göre dağıtılsa, bu durum dağıtıcı adalet olarak kendini gösterir. her ne kadar yöneticilik bir ödül olduğu kadar bir külfet ise de, liyakat ile ilgili kavramlar belirli bir toplulukta hangi meşruluğun kabul edileceğini belirler (Friedrich, 1999:180). Çünkü, meşruluğun en önemli özelliği; o şeyin doğruluğuna olan inançtır. Anayasanın doğruluğuna olan inanç, idareye olan inancı da artırır. İdarenin liyakat ilkesine göre belirlenmesi ve çalışması da meşruiyet kavramını pekiştirir ve ona yönelik gelebilecek itirazları bertaraf eder.

4. Meşru Bir Yönetimde İdarenin Takdir Yetkisi

Anayasal sistemlerde tartışılan önemli konulardan bir tanesi yönetimin görev ve yetkileri bakımından sahip olabileceği öngörülen sınırlarla ilgilidir. Söz konusu yetkinin maksimum düzeyde geniş olması gerektiğini savunanların varlığına karşın bunun olabildiğince dar sınırlar içinde kalması hatta hiç olmaması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Yönetimin yetki sınırlarının geniş olması gerektiğini ileri süren görüşün öncülerinden Hobbes’a göre; “Uyruklar hükümet şeklini değiştiremezler”, “egemenin eylemleri uyruk tarafından değiştirilemez”, “egemenin yaptığı hiç bir şey uyruk tarafından cezalandırılmaz”, “uyruklarının barışı ve savunulması için neyin gerekli olduğuna egemen karar verir”, “uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir”, uyrukların adalet ölçüleri içinde nelere sahip olacağına egemen karar verir, “yargılama ve anlaşmazlıkları çözmeye hakkı da ona aittir”, “uygun gördüğü şekilde savaş ve barış yapma hakkı da ona aittir”, “ödül ve ceza vermek”, “şeref ve paye vermek” de egemenlerin yetkisi dâhilindedir. Zira “uyrukların gücü ve şerefi egemen güç karşısında yok olur” (Hobbes, 2007: 131-137). Burada; devlet olmaksızın insanın hiç bir değerinin kalmayacağı görüşünden hareketle kutsal devlet anlayışına varıldığı ve bu tüzel kişiliği temsil eden gerçek kişilere (yönetici konumundaki bireylere) adeta bir dokunulmazlık zırhının giydirildiği görülmektedir. Böylece yaptıklarının hikmetinden sual olunmazlık vasfı verilen yönetenler ile yönettikleri kitleler arasında kesin çizgilerle bir ayırım getirilmiş olmaktadır (Malkoç, 2017:93).

Yönetimin yetki alanlarının sınırlı olması gerektiğini savunan görüşün öncüleri genelde liberal olarak bilinen düşünürlerdir. Marshall, Liberalizm, ister monarşik, isterse feodal, askeri, ruhbanı

ya da cemaatçi olsun her çeşit siyasal mutlakiyetçiliğe karşı olduğunu ileri sürmektedir. Locke, David Hume, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi liberalizmin öncüsü olan düşünürler “toplum sözleşmesi kuramını vurgular ve devletin bireylerin yaşamına en az düzeyde müdahale etmesini savunurlar (Marshall, 1999: 256).

Liberaller; siyasal bir yönetimin insanlar üzerindeki yaptırım gücünü, ancak belli sınırlar içinde kalması şartıyla makul ve meşru kabul etmektedirler. Thomas More’da ütopyasında son derece gelişmiş kurumların oldukça az sayıda yasayla idare edildiği bir özgür yaşam modeli oluşturma çabasıydı (More, 1999: 79-80). Bununla birlikte Ütopya’da toplum yaşantısının kanunlar ve devlet

baskısı yerine kemikleşmiş gelenekler kullanılarak neticede yine son derece katı kalıplarla çevrelenmiş olduğunu da not düşmek gerekiyor.

Buraya kadar anlatılanlar, daha çok devletin hareket alanlarının sınırlandırılmasıyla ilgiliydi. Ancak, konunun önemi açısından üzerinde durulması gereken, idarenin yetki sınırlarının ne olması gerektiğidir. Bilindiği gibi, hukuk resmi yetkiyi iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan birincisi bağlı yetkidir ki, idarece yasaların ön gördüğü ve sınırları net olup kullanılması zorunlu yetkidir. Bir diğer yetki türü ise takdir yetkisidir. Birinci tür yetkinin kullanılmasıyla ilgili pek sorun yaşanmazken, ikinci tür yetki olan takdir yetkisinin yaşanmasında ciddi sorunların yaşandığı bilinmektedir.

Takdir yetkisi değişik biçimlerde tanımlanabilir. Fakat nasıl tanımlanırsa tanımlansın bu kavram:

- Alternatif faaliyet yönlerinden birini tercih etmeyi
- Bu seçimin keyfi, dikkatsizce ve nedensizce değil, durumun gereklerine uygun olarak yapılmasını içerir.
- Takdir yetkisi, bu yetkinin nasıl kullanılacağına çerçevesi gerektirir.

Takdir yetkisi, idareye davranışta bulunurken veya görevlerini yerine getirirken belirli oranda hareket serbestliği tanınması, çeşitli ihtiyaçlara cevap verme zorunluluğu bulunan idareye bazı hallerde tasarrufun sebebi, konusu veya zaman ve mekanını belirleme noktasında çeşitli ihtimallerden birini tercih edebilmesidir. İdarenin yetkilerinin kanunla düzenlenmesi anayasal bir zorunluluktur. Buna göre kanunda yer alan düzenleme, belli şart ve durumların gerçekleşmesi halinde belli bir kararı alıp almama veya değişik çözümler arasından birisini seçmek konusunda idareye bir tercih imkanı tanıyorsa, bu düzenlemenin idareye takdir yetkisi tanıdığı kabul edilir. Kanunlarda da emredici kelimeler yerine “verebilir”, “edilebilir”, “atayabilir”, “görevlendirilebilir”, “dönüştürülebilir” gibi yetki verdiği makama yapmak ya da yapmamak konusunda bir seçim imkanı tanıyan düzenlemelerle idarenin takdir yetkisinin mevcut olduğu durumlar gösterilmektedir.

Anayasa başta olmak üzere yasalar ve politika her durumu öngörececek biçimde ayrıntılı olamazlar, bu yüzden birçok şey bunları yürütecek kişinin takdirine bırakılmak durumundadır. Etkin bir yönetim için takdir yetkisi şarttır. Hukuk devleti ilkesinin en temel gereklerinden birisi; idarenin işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi olmasıdır. Kral hata yapmaz, hatayı memur yapar ve yaptığı hatanın külfetine katlanır. Bu yüzden takdir yetkisinin yazılı dayanaklarının olması şarttır. «Sorumlu bürokrasi» yönetimle anayasacılığı birbirine bağlayan bir ifadedir. Takdir yetkisinin temelinde kamu yararı olduğu için teşebbüsten doğacak zararı toplum karşılamalıdır.

İdare takdir yetkisini; “Eşitlik”, “Sosyal Devlet”, “Hukuk Devleti”, “Ölçülülük”, “Çevrenin korunması”, “Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti” gibi Anayasal ilke ve kurallara uygun olarak kullanılmalıdır. Kamu yararı ve kamu hizmeti gereklerine uygun olarak kullanılmalıdır. İdare takdir yetkisini gerekçeli olarak kullanılmalıdır.

İdari kararların meşruiyeti, anayasaca öngörülen «kararın gerekçelendirilmesi»dir. Yönetim hukuka başvurarak, kararlarını ayrıntılı bir biçimde gerekçelendirilmedikçe, güvene layık olmayı veya yetkili olmayı bekleyemez. Çünkü, bir kararda gerekçe yoksa, kararın doğruluğuna körü körüne itaat var demektir.

Takdir yetkisi ile sorumluluk arasındaki dengenin de korunması gerekir. Yetkilinin sorumlu davranıp davranmadığı sorunu, zorunlu olarak ne kadar takdir yetkisine sahip olduğu sorusuyla ilişkilidir. Çünkü takdir yetkisi yoksa, sorumluluk da söz konusu olmaz. Takdir yetkisi ile donatılan kişinin bu yetkisini nasıl kullandığını açıklaması gerekir. Bu açıklama genelde anayasada öngörülen kamu yararı ilkesi temelinde olmalıdır. Kullanılan takdir yetkisi, kurum üyelerinin paylaştıkları düşüncelere, değerlere ve inançlara bağlı olduğu kadar yapılması gereken işin niteliğine de bağlıdır. Takdir yetkisinin sadece hukuka uygunluğu yeterli değildir, aynı zamanda kendisinden beklenen kamu yararına da uygun olması gerekir. Yani kamu yararı amacını gerçekleştirmek için en etkili aracın da seçilmesi gerekir.

Takdir yetkisi, idarenin hukuka bağlılığı ilkesinin bir istisnası veya sınırı değildir. Takdir yetkisi, idareye biri hukuka uygun diğeri hukuka aykırı olan iki karar arasında tercih yapma imkanı sunmaz. Burada her iki tercih de hukuka uygundur. Ancak, önemli olan kamu yararı fazla olan tercihin yapılmasıdır. Takdir yetkisinin yargısal denetimi mümkün değildir. Bu yüzden, yargı idari işlem ve eylemleri hukukilik açısından denetler, yerindelik açısından denetleyemez. Burada sadece idarenin yetkisini kullanırken kamuyu zarara uğratıp uğratmadığı şikayet üzerine veya denetimlerle ortaya çıkabilir. Yaptırım da, bu zarara sebep olan kişi hakkında daha açılamasıdır.

Sonuç

Çoğu zaman kaynağının meşruiyetine bakılmaksızın otoriteye itaat edilir. Oysa bu durum beraberine pek çok sorunun yaşanmasına neden olduğu gibi özek düşünebilen insan doğasına da aykırılık teşkil etmektedir. Akıl sahibi ve özgürlüğüne düşünen insan her şeyi sorguladığı gibi bu durumu da sorgular. Sorgulamanın temelinde rasyonel bakış ve akli yaklaşımı koyan birey, meşruiyetini kabul etmediği otoriteye itaat etmeme eğilimi gösterir. Bu yüzden nerden geliyorsa gelsin, otoritenin kaynağının meşru olması şarttır.

Her şeyden önce, iktidar otoritesinin dayandığı anayasanın meşru olması, yani toplumsal rıza ve kabule dayanması gerekir. 1982 anayasası gibi toplumsal meşruiyeti tartışılan bir ülkede, yönetsel otoritenin kaynağının da bu anayasa olarak gösterilmesi otoritenin kabul edilebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir diğer husus, otoritenin dayanağı mutlaka meşru anayasa olmalıdır. Anayasal dayanağı olmayan otorite, zamanla totalitarizme doğru kayacaktır. Totalitarizmin kısa dönemde «etkin» bir yönetim geleneği sağladığı açıktır. Ancak planlama ve programlama ve diğer alanlardaki kısa dönemli avantajlar zaman içinde ölümcül kusurlara dönüşme olasılığı taşımaktadır.

Üzerinde önemle durulması gereken bir diğer konu da takdir yetkisi konusudur. Ne yazık ki, kurumlarımızda takdir yetkisinin meşruiyeti tam idrak edilememektedir. Takdir yetkisinin kullanımı ya keyfiliğe kaçmakta, ya da sorumluluk ve hesap verme kaygısıyla kullanılmama eğilimi doğurmaktadır. Kamu hizmeti gereklerinin idarenin takdir yetkisi dahilinde değerlendirilmesi, idari tasarrufun ihtiyaçlara uygunluğu, idarenin karşılaştığı problemlere en makul çözümü bulması, idari işlem veya eylemlerin uygulanmasında hal ve şartlara göre, idari gereklere uygun davranılması ve takdir yetkisi bulunan bir işlemde, idarenin, kendisine hukukun tanıdığı sınırlar içinde tercih edilebilir seçeneklerden hangisi tercih edilirse edilsin kamu yararına eşdeğer ölçüde hizmet edildiğinin gösterilmesi için şarttır.

Kaynakça

- Dagger, R. (2018) Authority, Legitimacy, And The Obligation To Obey The Law, *Legal Theory*, (24) 77–102. <https://doi.org/10.1017/S1352325218000083>. 24.06.2019
- Höpfl, H. M. (1999). Power, Authority and Legitimacy, *Human Resource Development International*, Vol.2, Iss.3, pp. 217-234, DOI: 10.1080/13678869900000024
- Foucault, M. (2015). İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4 (Fransızca'dan Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.
- Ferrarotti, F. (1987) “Legitimation, Representation and Power”, *Current Sociology*, vol. 35, no. 2 s. 22.
- Friedman, R. B. (1993). Authority. D. Miller, J: Coleman W. Connolly ve A. Ryan (Der.) *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought* (s.24-25). Oxford: Blackwell.
- Habermas, J. (2004). “Kamusal Alan”, *Kamusal Alan*, Edit: Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları.
- Hobbes, T. (2007) *Leviathan*, (Çev. Semih Lim). 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hurd, I (1999). Legitimacy and Authority in International Politics, *International Organization*, Vol: 53, Iss.2, pp. 379–408
- Kapani, M. (1999) *Politika bilimine giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Mahcupyan, E. (1997). “Kapitalizm, Liberalizm ve Devlet”, *Doğu Batı Dergisi*, 1, 17-23.
- Malkoç, E. S. (2017), *Siyasi Yönetimde Meşruiyet Sorunu*, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 15. ss. 85-97
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oktay, C. (2003). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdemir, G., (2014), *Weberyan Anlamda Türklerde Otorite ve Meşruiyet İlişkisi (15.yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar)* *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, ss.69-90.
- Rousseau, J. J. (1992). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Uphoff, N. (1989). Distinguishing Power, Authority & Legitimacy: Taking Max Weber at His Word by Using Resources-Exchange Analysis, *Polity*, Vol. 22, No. 2. ss. 295-322
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. (Çev. B. Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2006). *Sosyoloji yazıları*. (Çev.: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

KIRSAL KENTSEL NÜFUS, TÜRKİYE'DE KIRDAN KENTE GÖÇ VE CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE GÖÇÜ ÖNLEMENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Türkiye’de kırsal nüfus Cumhuriyetten günümüze çok hızlı bir değişim göstermiştir. 1927 yılında yapılan sayımlarda kırsal nüfus toplam nüfusun yaklaşık yüzde 76’sını oluştururken, kalan yüzde 24 ise kentsel nüfusu meydana getirmektedir. Son dönem nüfus sayımlarında ise Aralık 2012 tarihinde yapılan kanun değişikliği ile ortaya çıkan büyük değişiklik dikkate alınmasa dahi bu oran tam tersine dönmüştür. Bu süreç, kent ile kırsal bölgeler arasında keskin bir farkın olduğu ülkemizde dikkatleri üzerine çekmiş ve sürecin doğal süreçten çok daha hızlı gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca tarım sektöründe yaşanan gerilemenin de süreçle ilgisinin bulunması kırdan kente göçü en önemli ekonomik ve sosyal sorunlardan biri haline getirmiştir. Bu sorunun ortadan kalkması ve sürecin en azından yavaşlaması için özellikle siyasi parti liderleri tarafından bazı yaklaşımlar ortaya atılmış ve bazı yaklaşımlar söz konusu siyasi partilerin iktidar olması sonucunda uygulama imkanına sahip olmuşlardır. Çalışmada Türkiye’deki kırsal ve kentsel nüfusun büyüklüğü, Türkiye ve dünyada kırsal istihdamın yapısı araştırılmakta, Cumhuriyetten günümüze kırdan kente göçü önlemeye yönelik yaklaşımlar ve bu yaklaşımların uygulamaları ile ilgili siyasi çabalar ve sonuçları incelenmektedir. Türkiye’deki uygulamalar ve sonuçları incelendiğinde bu uygulamaların olumlu sonuçlara ulaştığını ifade etmek mümkün değildir. Zira kırsal ve kentsel nüfus göstergeleri de bu sonucu kanıtlar niteliktedir. Tarım sektörünün içinde bulunduğu durum da göz önüne alındığında sorunun ciddi boyutlara ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı acil bir eylem planı tasarlanmalı, kent kır arasındaki dengeyi sağlayıcı yeni politikalar oluşturulmalı ve bir an önce uygulamaya konulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kırdan Kente Göç, Kırsal Nüfus, Kırsal İstihdam, Örnek Köy Yaklaşımları

RURAL URBAN POPULATION, RURAL TO URBAN MIGRATION IN TURKEY, APPROACHES AND APPLICATIONS TO PREVENT MIGRATION FROM REPUBLIC TO PRESENT

Abstract

Rural population in Turkey has shown a very rapid change from republic to today. In the censuses made in 1927, the rural population constituted approximately 76 percent of the total population, while the remaining 24 percent constituted the urban population. In the recent censuses, this ratio was reversed even if the major amendment made in December 2012 was not taken into consideration. This process has attracted attention in our country where there is a sharp difference between urban and rural areas and the process has been realized much faster than the natural process. In addition, the decline in the agricultural sector is related to the process, making migration from rural to urban areas one of the most important economic and social problems. In order to eliminate this problem and at least slow down the process, some approaches have been put forward

especially by political party leaders and some approaches have the opportunity to implement these political parties as a result of the power. In this study, the rural population and the urban population in Turkey with the size and structure of rural employment in the world are being investigated. In addition, approaches to the prevention of rural to urban migration from the Republic to the present day and the political efforts related to the implementation of these approaches and their results are examined. When the applications and results of these approaches are examined, it is not possible to state that these positive results have been achieved. This is because rural and urban population indicators prove this result. When the situation in the agricultural sector is taken into consideration, it becomes clear that the problem has reached serious dimensions. Therefore, an urgent action plan should be devised, new policies should be established to ensure the balance between urban and rural areas and implemented as soon as possible.

Keywords: Rural to Urban Migration, Rural Population, Rural Employment, Model Village Approaches

Giriş

Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus politikaları daha çok batının etkisinde şekillenmiştir. Ancak nüfusa yönelik politikaların aktarılmasının gerek toplumsal yapının müsaade etmeyişi gerekse diğer ekonomik ve sosyal politikalarındaki uyumsuzluklar dolayısıyla gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır. Türkiye'nin geleneksel toplumsal yapısı tarımdan uzaklaşmasına olanak tanımamaktadır. Bundan dolayı her ne kadar Cumhuriyetten sonra kırsal nüfus özellikle 1950'den sonra hızla azalsa da tarımsal istihdam hala çok yüksek bir oranda bulunmaktadır.

Kırdan kente göçün dengesiz bir şekilde gerçekleşmesi ve bunun sonucunda meydana gelen ekonomik ve sosyal problemlerin artmaması için çeşitli yaklaşımlar ortaya atılmış ve bu yaklaşımlardan bazıları başta kalkınma planlarında yer alarak uygulamaya konmuştur. Ancak Türkiye'de siyasi istikrarsızlıkların hüküm sürmesi dolayısıyla bu uygulamalar genellikle bir sonraki iktidar tarafından rafa kaldırılmış ya da sürdürülememiştir. Çalışmada öncelikle kırsal ve kentsel nüfus ele alınmakta, kırsal istihdama dikkat çekilmekte ve nihayetinde yukarıda bahsedilen yaklaşımların temel özellikleri sıralanarak sonuçları özetle ortaya konulmaktadır.

Kırsal ve Kentsel Nüfus

Kır kavramı köy ve beldeyi ifade ederken, il ve ilçe merkezleri ise kenti ifade etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ise nüfusu 20.001 ve daha fazla olan yerleri kent, 20.000 ve daha az olan yerleşim yerlerini ise kır olarak kullanmaktadır. Aşağıdaki tabloda kırsal nüfus olarak belde ve köyler, kentsel nüfus olarak il ve ilçe merkezleri temel alınmıştır.

Tablo 1. Türkiye'nin Kırsal ve Kentsel Nüfusunun Değişimi (1927-2017 Dönemi)

YILLAR	KIRSAL NÜFUS		KENTSEL NÜFUS		GENEL NÜFUS	
	SAYI	ORAN (%)	SAYI	ORAN (%)	SAYI	NÜFUS ARTIŞI (%)
1927	10.342.391	75,8	3.305.879	24,2	13.648.270	-
1940	13.474.701	75,6	4.346.249	24,4	17.820.950	1,96
1950	15.702.851	75,0	5.244.337	25,0	20.947.188	2,17
1960	18.895.089	68,1	8.859.731	31,9	27.754.820	2,85
1970	21.914.075	61,6	13.691.101	38,4	35.605.176	2,52
1980	25.091.950	56,1	19.645.007	43,9	44.736.957	2,07
1990	23.146.684	41,0	33.326.351	59,0	56.473.035	2,17
2000	23.735.567	35,0	44.109.336	65,0	67.803.927	1,83
2007*	20.838.397	29,5	49.747.859	70,5	70.586.256	1,23
2008**	17.905.377	25,0	53.611.723	75,0	71.517.100	1,32
2009	17.754.093	24,5	54.807.219	75,5	72.561.312	1,46
2010	17.500.632	23,7	56.222.356	76,3	73.722.988	1,60
2011	17.338.563	23,2	57.385.706	76,8	74.724.269	1,36
2012	17.178.953	22,7	58.448.431	77,3	75.627.384	1,21
2013***	6.633.451	8,7	70.034.413	91,3	76.667.864	1,38
2014	6.409.722	8,2	71.286.182	91,8	77.695.904	1,34
2015	6.217.919	7,9	72.523.134	92,1	78.741.053	1,35
2016	6.143.123	7,7	73.671.748	92,3	79.814.871	1,36
2017	6.049.393	7,5	74.761.132	92,5	80.810.525	1,25

* 2007-2017 dönemi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile genel nüfus sayım sonuçlarını göstermektedir.

** 22 Mart 2008 tarihli ve 5747 Sayılı Kanun Sonrası Yerel Yönetimlerde yapılan değişikliğin etkisiyle yıllık verilerde önemli farklılıklar meydana gelmiştir.

*** 6 Aralık 2012 tarihli ve 6360 Sayılı Kanun Sonrası Yerel Yönetimlerde yapılan değişikliğin etkisiyle yıllık verilerde önemli farklılıklar meydana gelmiştir.

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Kırsal nüfus 1927 yılında Türkiye'nin yaklaşık yüzde 75'ini oluşturmakta ve bu durum 1950'li yıllara kadar aynı şekilde devam etmektedir. Buna göre 1927-1950 döneminde Türkiye'de dört kişiden üçü kırsalda yaşarken 2010 yılında oran tersine dönmüş ve dört kişiden yalnızca bir kişinin kırsalda yaşadığı görülmüştür. 1980'li yıllara kadar kırsal nüfus sayısı olarak artarken toplam nüfusa oranı azalmıştır. Ancak 1980'li yıllardan itibaren oran olarak azalmaya devam etmekle birlikte sayı olarak da azalmaya başlamıştır.

Türkiye'de 2004 yılından itibaren yürürlüğe giren bazı yerel yönetim kanunları (5216, 5302, 5355, 5393, 5747, 6360) kır ve kent oranı bakımından önemli düzenlemeler gerçekleştirmiştir (Aydınlı & Çiftçi, 2015, s. 197). Bunlardan önemli değişiklikler içeren ilk kanun 2008 yılında yapılan 5747 sayılı kanundur. Bu kanun ile 879 adet belde belediyesinin tüzel kişiliği sona ermiştir.

İkinci ve en önemli değişiklik içeren kanun ise 6360 Sayılı Kanundur. 2012 yılı sonunda yapılan ve adına kısaca Büyükşehir Yasası adı verilen bu kanun ile bazı beldeler ve köyler mahalle haline gelmiştir. Bunun sonucunda kırsal nüfus 2012 yılında yüzde 22,7 iken 2013 yılında yalnız ve yalnız yüzde 8,7 oranında hesaplanmıştır. 2017 yılında ise bu oran yüzde 7,5'e düşmüş olup bu hesaplama göre yüzde 92,5 kentlerde yaşamaktadır.

Tekrar ifade etmek gerekir ki Büyükşehir Yasası ile 16 bin köy mahalleye dönüştürülmüş ve yaklaşık 1.600 belde de köyler gibi il/ilçe merkezlerine dahil edilmiştir. Bundan dolayı son dönem rakamları kırsal nüfus anlamında çok sağlıklı bir istatistiki bilgi sunmamaktadır. Kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı belde ve köyler esas alındığında ve son yasa hesaba katılmadığında 2017 yılı için yaklaşık olarak yüzde 21'dir. Ancak yine TÜİK verilerinden elde edilen bu oran, TÜİK'in tanımlamasına göre değil, belde ve köylerden oluşan kırsal nüfus oranıdır. Yukarıda açıklandığı şekliyle TÜİK tanımlamalarını temel alan Dünya Bankası (World Bank) verilerine göre (ki bu veriler de TÜİK'den elde edilmiştir) 2017 yılında Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 25,6'dır.

Kırsal Nüfus ve Kırsal İstihdam

Dünya Bankası verilerine göre 2017 yılında tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki oranı yüzde 19,4 olarak hesaplanmıştır. Tablo 2'de seçilmiş bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal nüfus oranları ve kırsal istihdam oranları verilmiştir.

Tablo 2. Bazı Ülkeler İçin Kırsal Nüfus ve Kırsal İstihdam Oranları (2017)

	Kırsal Nüfus*	Kırsal İstihdam**
Japonya	5,7	3,5
Arjantin	8,0	1,0

Brezilya	13,8	10,3
İngiltere	16,9	1,1
Güney Kore	17,3	4,9
Kanada	17,8	1,9
ABD	18,0	1,7
Fransa	20,0	2,9
İspanya	20,0	4,1
Meksika	20,2	13,1
Almanya	24,3	1,3
Türkiye	25,6	19,4
İran	25,6	17,1
Rusya	25,8	6,7
İtalya	30,7	3,9
Tunus	32,7	13,7
Güney Afrika	34,2	5,5
Çin	42,1	17,5
Mısır	56,7	24,8
Hindistan	66,5	42,7

* Kırsal nüfusun Toplam Nüfus İçerisindeki Oranı (%)

** Kırsal İstihdamın Toplam İstihdam İçerisindeki Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Dünya Bankası verilerine göre (veriler ülkelerin milli istatistik kurumlarından sağlanmıştır), gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin kırsal nüfus oranları birbirlerine çok fazla uzak değilken kırsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki oranı gelişmiş ülkelerde oldukça düşüktür. Bunun en önemli nedeni tarımsal üretimdeki teknolojik altyapıdır. Gelişmekte olan ülkeler hala geleneksel üretim şekli olan emek yoğun teknoloji ile üretimlerini sürdürmektedirler. Bundan dolayı kırsal nüfus oranı çok farklı olmamakla birlikte tarımsal istihdam oranı gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir.

Almanya ve Türkiye karşılaştırıldığında kırsal nüfus oranı birbirinden çok farklı değildir. Endüstrileşmesini çok yükseğe taşımış olan Almanya’da, kırsal nüfus içerisinde küçük bir kesim (%1,3) tarımda çalışmaktadır. Buna karşın Türkiye için bu oran yüzde 19,4’tür. Bu devasa farklılık yukarıda da açıklandığı gibi tarımda yüksek teknoloji kullanımı başta olmak üzere uygulanan tarım ve istihdam politikaları ile ilgilidir.

Benzer şekilde ABD’de de kırsal istihdam oranı çok düşüktür. Buna rağmen üretim miktarı ihracat yapacak kadar yüksek düzeydedir. Bu durum kişi başına düşen üretim miktarı yani işgücü verimliliği ile daha iyi anlaşılabilir. Örneğin 1980 yılı için “buğday birimi” cinsinden tarımda çalışan kişi başına verim, ABD’de 285,1 birim iken Fransa’da 101,8, Yunanistan’da 25,8 ve Türkiye’de 12,7 birim olarak hesaplanmıştır. Bu rakam Mısır’da 4,6 ve Hindistan’da 3,1 olarak gerçekleşmiştir (Dinler, 2014, s. 101). Ayrıca yine anlaşılmaktadır ki gelişmiş ülkelerde kırsal nüfusun büyük bölümü tarım sektöründe değil sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir.

Kırdan Kente Göç

Kırdan kente göç, kırsal kesimin nüfusunun azalması ve kent nüfusunun artışı ile sonuçlanan bir iç göç kavramıdır. Tarım ve hayvancılığın hala büyük bir oranda kırsal nüfus tarafından gerçekleştiriliyor olması ve kırdan kente göçün son dönemde tarım ve hayvancılıkta yaşanan gerilemenin en önemli nedenlerinden biri olması, tarım politikalarında yaşanan gelişmelerin de kırdan kente göçün nedenlerinden biri olması (Sugözü, 2017, s. 173; Sugözü ve Hüseyini, 2017, s.395) Türkiye’de iç göçün bir şekli olan kırdan kente göç olgusunun önemini birinci sıraya çıkarmaktadır.

İç göçün başka bir şekli olan iller arasındaki göç konusunda da Türkiye’nin doğu ve güneydoğusundan batısına doğru iç göç yaşanmasının nedenlerinden biri yine tarım kesiminin yaşadığı sorunlardır. Ancak önemi itibarıyla tarımsal üretime direkt etki eden kırdan kente göç konusu ve bunu önlemeye yönelik yaklaşımlar özet olarak aşağıda incelenmektedir.

Kırdan Kente Göçün Nedenleri

Kırdan kente göçün çok çeşitli nedenleri olmasına karşın bu konu temelde uygulanan tarım politikaları ve onun sonuçları ile yakından ilgilidir. Diğer bir ifadeyle ekonomik nedenler başta gelmektedir. Kırsal kesimin gelirlerinin düşmesi onları kentlere yönlendiren birinci etkidir. Kırsal istihdamın bünyesinde gizli işsizler kitlesini barındırması, maliyetlerin yükselmesi ve ürün fiyatlarının yeterli düzeyde olmaması kırsal kesimin gelirini azaltmakta ve gelir dağılımı adaletsizliğine neden olmaktadır.

Arazilerin miras yoluyla parçalanması ve işletmelerin küçüklüğü nedeniyle üretimin niteliksiz ve maliyetli hale gelmesi, bu vb. nedenlerle pazarlamadaki güçlükler, piyasada rekabet gücünü kaybetme, planlı üretimden uzaklaşma, tarımsal işgücü ücretlerinin yetersiz olması vb. durumlar ekonomik nedenleri oluşturmakta ve bu nedenler kırdan kente göçün ilk sıralarında yer almaktadır.

Kırdan kente göçün siyasi ve sosyal nedenleri de ekonomik nedenlerden daha az öneme sahip değildir. Cumhuriyet’ten günümüze kadar uygulanan nüfus politikaları direkt ya da dolaylı olarak kırdan kente göçü özendirilmiş ve hızlandırmıştır. Bugün gelinen noktaya bakıldığında kırsal nüfus 1950 öncesi oranının tam tersine dörtte bir ya da beşte bir oranına gerilemesi bunu göstermektedir.

Siyasetin Türkiye gibi temel belirleyici olduğu bir ülkede bu sonucun siyasi erkten bağımsız ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Ancak iktidara gelmiş olan siyasi partilerin tamamının programında kırdan kente göçü en azından durdurmak için eylem planları mevcuttur. O halde siyasiler bu vaatlerini gerçekleştirmede ya

başarılı olamamışlar veya uyguladıkları tarım politikaları ve diğer ekonomik ve sosyal politikalar kırdan kente göçü daha da hızlandırmıştır.

Kırsalın ya da köylerin itici nedenleri ortadan kaldırılırken diğer yandan kentin cezbedici özellikleri arttırıldığında kırdan kente göçün önüne geçilemez. Köylerin en önemli itici nedenlerinin başında ekonomik nedenler geldiği ifade edilmişti. İlave olarak altyapı yetersizlikleri, kırsalda teknolojik üretimin ve istihdam oluşturacak özellikle tarımsal sanayinin olmaması, kooperatiflerin, birliklerin vd. organizasyonların olmaması kırsalın itici nedenleri arasındadır.

Sosyal nedenler ise kırsalın en önemli itici nedenlerinden olmakla birlikte kentlerin çekici nedenlerinden bir tanesidir. Bunun ilk sırasında eğitim gelmektedir. Kırsalda yaşayanların yeterli eğitim olanaklarına sahip olmaması, çocuklarını iyi okullarda okutmak istemeleri kırdan kente göçün nedenlerinden biridir. Köylerde yeterli sağlık hizmetlerinin olmaması sosyal nedenlerden bir diğerini oluşturur. Alışveriş merkezleri ve diğer büyük mağazalara erişim, sanatsal ve kültürel faaliyetler, eğlence gibi kentlerin cezbedici gücü de kırdan kenti hızlandıran sosyal nedenlerdendir.

Kırdan kente göçün nedenlerinden bir diğeri de güvenlik sorunudur. Türkiye’de özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda doğu ve güneydoğu illerinin büyük bir bölümünde yaşanan terör sorunu, bu sorunun yaşandığı köylerin zorunlu ya da iradi olarak boşaltılmasına ve bu bölgelerde yaşayan halkın kentlere göç etmesine neden olmuştur. Zorunlu köy boşaltmalar nedeniyle köylerini terk edenlerin büyük bir kısmının geri dönme isteği olmasına rağmen geri dönüşün gerçekleşmemesinin nedenlerinin başında göçün temel nedeni olarak anılan terörden çok ekonomik yaşamın organizasyonunun gerçekleşmemiş olması gelmektedir. Arkasından terörün bitmemiş olması ve alt yapı hizmetlerindeki yetersizlikler gelmektedir (Pazarlıoğlu, 2001, s. 20). Kısaca bu bölgelerde kente göçün nedeni tarım politikaları olmasa da dönüşün önündeki engellerin kaldırılması en başta tarım politikaları ile ilgilidir.

Kırdan Kente Göçün Önüne Geçmeye Yönelik Başlıca Yaklaşımlar

Kırdan kente göçün önüne geçmeye yönelik yaklaşımlar, uygulamalar ya da modeller incelendiğinde bu yaklaşımların temel amacının kırsal kesimin itici nedenlerini ortadan kaldırmak, kentin cazibesini kırsal kesime taşımak ve böylece bir yandan kırdan kente göçün önüne geçmek diğer yandan kalkınmayı gerçekleştirmek için kırsal kesimi sosyal, kültürel ve ekonomik altyapı yatırımlarıyla desteklemek olduğu görülmektedir. Uygulamaların temelinde köyler arasında bir bağlantı kurmak ve devlet hizmetlerini bu köylere daha kolay ve daha az maliyetle ulaştırmak vardır. Aşağıda genel olarak ele alınan yaklaşımlar/uygulamalar ilgili dönem kırsal kalkınma politikaları başlığı altında daha detaylı olarak incelenmektedir.

Uygulamalardan birincisi 1924 yılında yayınlanan Köy Kanunu sonrasında Batı Anadolu’da özellikle Eskişehir-Ankara hattı üzerinde kurulan “Numune Köyler”dir. Köy hayatını cazip hale getirmek ve köylüden ekonomik anlamda daha fazla istifade etmek için yapılan bu düzenlemenin önemli amaçlarından biri de modern tarım aletleriyle köylüyü buluşturmadır. Daha sonra beş yıllık kalkınma planlarına konu olacak ve kısmen uygulamaları görülecek olan Merkez Köy, Köykent vd. yaklaşımların veya uygulamaların Cumhuriyet dönemindeki ilk örneğini teşkil etmektedir. Ancak yerleşik ağa düzeni, köylülerin maddi imkansızlıkları, okur yazar oranlarının düşük olması gibi nedenlerle bu uygulama başarılı olamamıştır.

Köy kanunu ile ortaya çıkan Numune Köy uygulamasından sonra tamamen bir köy modeli olan ve planlı dönemin bir uygulaması olan “Örnek Köy” modeli 1963-1965 yılları arasında İstanbul ve Ankara illerinde uygulanmıştır. Örnek Köy modeli çevresindeki köylere örnek bir model şeklinde tasarlanacak ve aynı zamanda

çevre köylerin örnek köye götürülen hizmetlerden faydalanılması sağlanacaktır. Ancak ömrü çok kısa süren bu uygulama başarılı olmamıştır.

Uygulama imkanı bulamasa da yaklaşımlardan biri “Tarım Kent” yaklaşımıdır. Tarım Kent yaklaşımında köylerin birleştirilerek tarım kent haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Yaklaşım, Alparslan Türkeş’in genel başkan olduğu dönemde Milliyetçi Hareket Partisi’nin programında yer almıştır (Dinler, 2014, s. 120). Bu yaklaşıma göre 70 bin civarındaki köy sayısının birleştirilmek suretiyle 4-5 bin civarına düşürülmesi planlanmaktadır. Modelde köylülerin taşınması ve köylerin zorunlu bir şekilde birleştirilmesi özellikle sosyal açıdan önemli sorunlara yol açacağından dolayı uygulama imkanı bulmamıştır.

Yaklaşımlardan bir diğeri ise “Merkez Köy” yaklaşımıdır. Süleyman Demirel’in genel başkan olduğu Adalet Partisi programında yer alan, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) yer alan, Turgut Özal hükümetleri döneminde Beşinci (1985-1989) ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (1990-1994) yer bulan Merkez Köy yaklaşımı, belli bir bölgede bulunan köyler içerisinde bir köyün merkez olarak seçilmesi ve o bölgedeki diğer köylerin eğitim, sağlık, güvenlik, banka, posta vb. ihtiyaçlarını bu köy üzerinden karşılamayı amaçlamaktadır.

Bir diğer yaklaşım “Köykent” Yaklaşımıdır. Bülent Ecevit’in genel başkan olduğu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında yer alan ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan Köykent yaklaşımı, Merkez Köy yaklaşımına benzemekle birlikte ekonomik boyuta daha fazla ağırlık veren bir yaklaşım olmuştur. Buna göre tarımsal sanayiye ve işletmeleri kırsal kesime taşıyarak hem kırsal kesimin kalkındırılması sağlanmış olacak hem verimlilik artırılmış olacak hem de diğer altyapı hizmetlerinin götürülmesiyle birlikte kırsalın itici nedenleri ortadan kaldırılmak suretiyle kırdan kente göçün önüne geçilmiş olacaktır.

Köykent yaklaşımı Ecevit’in iktidarda olduğu dönemlerde uygulama imkanı bulmuş ve Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde Köykentler kurulmuştur. Dünya Bankası da Köykent projesini destekleme kararı almış ve Türkiye’de Köykentlerin kurulması için kredi vermiş ve daha fazlasını taahhüt etmiştir. Ancak Ecevit iktidarından sonra proje rafa kaldırılmıştır. Böylece projenin uygulamaya konulduğu dokuz köyde avantajlar dezavantaja dönüşmüş ve fabrikalar borçlanmış, eğitim kurumları atıl hale gelmiş, tesisler yıkıntı halleriyle çevre kirliliğine dahi neden olmuşlardır.

Yaklaşımdan ziyade 2000 sonrası dönemde yeni bir uygulama ise 2002 yılında iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından kırsal bölgelerde konutlar inşa etmek ve sosyal ve kültürel altyapı hizmetlerini sağlamak için tasarlanan “Tarımköy” projesidir. İktidara gelmesiyle Köykent projesini rafa kaldıran Ak Parti iktidarı, kırdan kente göçü durdurmak için Tarımköy projesini uygulamaya koymuş ve bu proje ile 2017 itibarıyla yaklaşık 6 bin konut inşa edilmiştir. Genellikle belediye, valilikler veya kaymakamlıklar tarafından altyapısı tamamlanarak TOKİ’den talep usulüyle konutlar inşa edilmektedir. Tarımköy uygulamaları ile köy mimarisinin geliştirilmesi, köylerin ve köylülerin yaşanabilir konutlara kavuşturulması ve sosyal yaşam standardının yükseltilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. Ancak Köykent yaklaşımının sahip olduğu tarımsal sanayi ve işletme altyapılarının geliştirilmesi hedeflerinden yoksundur. Daha çok dağınık yerleşim yerlerini bir araya getirmek ve kentin modern konut, oyun parkı vb. cezbedici kentleşme olanaklarının kırsal alana taşınması amaçlanmaktadır. Yapılan konutlar metrekarelerine göre belirli fiyatlardan köylülere satılmaktadır.

Son dönemde ortaya çıkan ikinci bir uygulama ise 1963-1965 döneminde uygulanan ve başarılı olmayan bir model olan, 2017 yılında gündeme gelen ve 2018 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından

açıklanan yeni bir “Örnek Köy” projesidir. Projeye göre her ilde 3 köy olmak üzere 250 Örnek Köy yapılacak ve bu köyler 30 Haziran 2019 tarihinde tamamlanmış olacaktır (Sugözü, 2018, s. 296). Proje ortakları İl/İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, TARSİM, Tarım Kredi Kooperatifleri, Et ve Süt Kurumu olacaktır. Örnek Köy Projesi'nin amacı kırsalda yaşayan vatandaşların hayat standartlarını daha iyi bir noktaya çıkarmak ve tarım ve hayvancılığı kalkındırmak olarak belirlenmiştir. Dönemin tarım bakanı tarafından yapılan açıklamaya göre projenin parçalı ve hisseli arazilerin toplulaştırılmasında da kolaylık sağlayacağına işaret edilmiş, bu köylere destek ve teşviklerde bazı ayrıcalıkların tanınacağı ifade edilmiştir.

Sonuç

Türkiye’de kırsal ve kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı Cumhuriyetten günümüze tam tersine dönmüş ve 1950 öncesinde dörtte bir kentlerde yaşarken bugün dörtte bir kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu durum iktisadi olarak çok büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Gerek içinde bulunulan çağın gerekli kıldığı şekilde kentlerin gelişmesi gerekse sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirdeki payının artması bu sonucu gerekli kılmaktadır. Sorun, kırdan kente göçün sınırlarının belirlenmemiş olması ve sonuçlarına hazırlıksız olunmasıdır.

Tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı ise Türkiye’nin tarım politikalarını gözden geçirmesini gerekli kılan bir yapıdadır. Gelişmiş ülkelerde oldukça düşük olan kırsal istihdam oranı Türkiye’de oldukça yüksektir. Türkiye’de kırsal istihdam içerisinde yüksek oranda bulunan gizli işsizliğin de hesaba katılarak modern üretime geçilmesi, toplulaştırma yapılması, desteklemeler vb. politikaların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Burada ortaya çıkacak ve gizli işsizlerin dahil olduğu yeni işgücünün kentlere taşınmadan buldukları bölgede yeni istihdam alanlarının oluşturulması suretiyle işgücüne katılması en uygun hedef olacaktır.

Türkiye’de köylerin itici nedenlerini ortadan kaldırmaya ve kentin çekici nedenlerini köylere taşımaya yönelik hiçbir proje sürdürülememiştir. Son dönemde uygulanan ilk proje ise daha çok konut sorununu gidermeye yöneliktir ki toplamda altı bin konut yapılması kırsalda yaşayan yaklaşık yirmi milyon vatandaşa hitap etmekten çok uzaktır. Kaldı ki bu projenin tarımsal üretime ve istihdama yönelik tarafı ihmal edilmiştir. İkinci proje ise henüz tamamlanmadan devletin yönetim şekli değişmiş ve başta bakan olmak üzere bakanlıkta da önemli değişimler gerçekleşmiştir. Projenin uygulanıp uygulanmayacağını zaman gösterecektir. Durum böyle olunca kırsal alanda üretim ve istihdam olanakları gittikçe azalmakta, altyapı ile ilgili yetersizlikler devam etmekte, üretimin maliyetleri artmakta ve nihayet kırdan kente göç bütün hızıyla devam etmektedir.

Kaynakça

Aydınlı, H. İ., & Çiftçi, S. (2015, Yaz). Türkiye’de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 192-200.

Dinler, Z. (2014). *Tarım Ekonomisi* (7. Basım b.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Pazarlıoğlu, M. (2001). 1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması. V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu (s. 1-24). Adana: Çukurova Üniversitesi.

Sugözü, İ. H. (2017). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları ve İç Göç İlişkisi. 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, (s. 173). Malaga, İspanya.

Sugözü, İ. H. (2018). Türkiye’nin Tarım Politikaları. I. Arpacı içinde, Türkiye’de Devlet Politikaları (s. 283-319). Ankara: Nobel Yayınevi.

Sugözü, İ. H., & Hüseyini, İ. (2017). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Kırdan Kente Göç Üzerindeki Etkisi: 1986-2015 Dönemi Türkiye Örneği. *Turkish Studies*, 12(31), 379-396.
doi:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12829>

PLACE OF SUPERCONDUCTING MATERIALS FOR OVERCOMING MAIN GLOBAL PROBLEMS IN MODERN WORLD

Dr. Asaf Tolga ÜLGEN

Şırnak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. Gurcan YILDIRIM

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Prof. Dr. Ömer ÖZYURT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. Yusuf ZALAOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü

Abstract

In this review, we present the solution proposals to overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials. The main global problems lead to appear four fundamental objectives: climate protection, ecological stability, resource conservation and cost savings. In this regard, the worth of policy on the energy efficiency and efficient energy use of energy resources increases rapidly. Thus, the reduction of ohmic dissipation (heat dissipation or energy loses) in the electrical power systems should be hampered as possible as. The usage of ceramic superconducting materials with the zero resistance, cheap, efficient, reliable, power quality, ecological and economic superiors is one of the probable motivations to overcome the main problems. However, some disappointments namely the short coherence lengths, low charge carrier densities, large penetration depths, structural layers, low mechanical stabilization and high brittleness nature limit the practical implementations of superconductors in the application-oriented materials science, materials science engineering, spintronics, heavy-industrial technology, potential metallurgical, electro-optic, power transmission, network, energy technology areas due to the lack of strong, flexible, ductile and fatigue strength parameters. Accordingly, the difficulties can be improved by means of the differentiation in the preparation conditions to use the superconducting materials in more and more application fields. In the current work, we discuss how the fundamental characteristic properties such as the crystallinity quality, superconducting, structural morphological, electrical, strength quality of grain boundary couplings and connection between the superconducting grains change with the doping, addition and partial substitution mechanism based on the preparation conditions to overcome the main global problems.

1. Introduction

Within the globalizing world, the energy consumption requirements in all the application fields increase gradually day by day. Therefore, new scientific disciplines appear to solve the global problems-associated the energy production, energy protection and energy consumption contents all over the world. The demand of

electricity is another problem in the globalizing world. On this basis, the global energy management science with three fundamental contents: (these are the climate protection, ecological stability, resource conservation and cost savings) points out the basic planning and operation in the units of energy production and energy consumption [1]. In fact, the energy management is shortly known as the protection, continuity, varieties, reliable and economical of the main sources. Namely, the management forms a policy on the energy efficiency (=energy consumption and efficient energy use) and combating climate change. In this regard, the dissipation (ohmic or energy losses and power consumption) is one of the main problems for the global energy management science and needs to be dealt with seriously for the energy supply security. The use of superconducting materials instead of the conventional conductors is a crucial motivation to overcome four fundamental problems discussed above for the production management and environmental management. In other words, the superconductors exhibiting zero resistance, energy efficient, reliable, available, cheap, efficient, power quality and economic point of views are anticipated to be the alluring solution of main problems discussed. It is to be apparent to confirm that the superconducting technology much more takes the valuable places in the diagnostics. Nevertheless, it is to be mentioned here that the type-II superconductors have some obstacles: these are arranged as the structural layers with randomly oriented crystals (layered anisotropic structure nature), brittleness nature, mechanical stabilization, intergranular boundary, spatial characteristic of superconducting electron, low charge carrier densities, short coherence lengths, weak interaction between the superconducting grains, large penetration depths and sensitivity to the magnetic field and current [2, 3]. These obstacles can be overcome by several techniques as regards the change of chemical dopant type, quantity, composition in the material, preparation conditions such as the calcination, sintering ambient atmosphere, operational procedure, heat-treatment environment conditions (pressure, time and temperature) and new mechanisms related to the chemical substitution, addition and evaporation of atoms in the crystal structures of materials [4–8]. With the improvement in the problematic features of type-II (ceramic) superconductors we encounter the superconducting materials in a number of novel and feasible application fields in the close future.

2. Relationship between the physical characteristic features and preparation conditions

As well known that only if a material exhibits the appropriate physical features (meaning the interest to electric utilities of superconductors), the material is preferred to use in the application fields such as the application-oriented material science, metallurgical, commercial, engineering, heavy-industrial technology, sensitive process control, electro-optic, medicine, refrigeration, future hydrogen society, power transmission, spintronics, innovative energy infrastructure, network, magnet and energy technology areas [9–14]. This is because, the fundamental physical characteristics are required to make wire and useful devices for humanbeings due to the increment in the electrical application fields of superconductors. In other words, the superconductors should be strong, flexible, ductile, pinning ability and able to carry larger current and magnetic field carrying ability so that the materials take much more places in novel, new and feasible application areas for the economic considerations. Similarly, stronger physical characteristics a material obtains, smaller energy losses, power consumption and dissipations it exhibits. Thus, the physical characteristic problems are serious obstacles for the ceramic superconducting materials. In this respect, there is no doubt that the major disappointment for the type-II ceramic cuprate-layered perovskite superconducting materials is the inability to make the wire. On the other hand, the ceramic superconducting compounds can be produced in the ductile formation by changing the preparation conditions (dopant type, dopant quantity, chemical composition, material calcination and sintering (atmosphere pressure, time and temperature)

processes, operational procedure, transition metal evaporation onto the surface, new metallic interfaced or multilayered structures in the crystal lattice and chemical composition, doping, addition and partial substitution into the material crystalline structure [15–18]. Particularly, the existence of different cations in the superconducting compounds leads to generate new complexes to compensate the structural problems (voids, lattice strains, dislocations, cracks, porosity, defects, distortions, grain alignment distributions/orientations, coupling problems, stress raisers, omnipresent flaws and crack initiation sites in the cuprate-layered perovskite superconducting materials) [19, 20].

Furthermore, the hardness and brittleness nature founded on the basic physical characteristic features are directly related to the interatomic bonding and nondirectional interactions. Accordingly, the elastic and bond distortions belonging to the crystal lattice can be improved seriously depending on the preparation conditions [21–23] and the fundamental characteristic properties such as the crystallinity quality, superconducting, structural morphological, electrical, strength quality of grain boundary couplings and connection between the superconducting grains also develop harshly to use the materials in much more application fields and overcome the main global problems. To sum up, the preparation conditions automatically affect positively the fundamental characteristic properties given above. Therefore, the materials with physical-strengthened can exhibit the ductile behavior and it is clear that the superconducting compounds can be wounded in the coil forms. Now, the superconducting materials can widely be used in the application-oriented material science, metallurgical, commercial, engineering, heavy-industrial technology, sensitive process control, electro-optic, medicine, refrigeration, future hydrogen society, power transmission, spintronics, innovative energy infrastructure, network, magnet and energy technology application fields. All in all, the preparation condition enables us to overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials.

3. Conclusion

In the present work, we discuss whether there is a direct relationship between the physical characteristic features and preparation conditions for the type-II ceramic cuprate-layered perovskite superconducting materials or not. It is deduced from this study that the preparation conditions (dopant type, dopant quantity, chemical composition, material calcination and sintering (atmosphere pressure, time and temperature) processes, operational procedure, transition metal evaporation onto the surface, new metallic interfaced or multilayered structures in the crystal lattice and chemical composition, doping, addition and partial substitution into the material crystalline structure are the important quantities to improve the fundamental characteristic properties of the ceramic superconducting materials so that we overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials.

Acknowledgement

This work is supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (Project no. 117F263) and in part by Şırnak University Research Fund Grant No. 2017.03.02.01.

References

[1] A.T. Ulgen, T. Turgay, C. Terzioglu, G. Yildirim, M. Oz, Role of Bi/Tm substitution in Bi-2212 system on crystal structure quality, pair wave function and polaronic states. *J. Alloys Compd.* 2018;764: 755–766.

- [2] H. Hilgenkamp, J. Mannhart, Grain boundaries in high T_c superconductors, *J. Rev. Mod. Phys.* 74 (2002) 485–549.
- [3] C. Autret-Lambert, B. Pignon, M. Gervais, I. Monot-Laffez, A. Ruyter, L. Ammor, F. Gervais, J.M. Bassat, R. Decourt, Microstructural and transport properties in substituted $\text{Bi}_2\text{Sr}_2\text{CaCu}_2\text{O}_{8+\delta}$ modulated compounds, *J. Solid State Chem.* 179 (2006) 1698–1706.
- [4] T. Egi, J.G. Wen, K. Kuroda, H. Unoki, N. Koshizuka, High-current Density of $\text{Nd}(\text{Ba},\text{Nd})_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ Single-crystal, *Appl. Phys. Lett.* 67 (1995) 2406–2408.
- [5] K. Salama, V. Selymanickam, L. Gao, K. Sun, High-current Density in Bulk $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_x$ superconductor, *Appl. Phys. Lett.* 54 (1989) 2352–2354.
- [6] L. Zhou, P. Zhang, P. Ji, K. Wang, X. Wu, The properties of YBCO Superconductors prepared by a new approach-the powder melting process, *Supercond. Sci. Technol.* 3 (1990) 490–492.
- [7] S. Jin, T.H. Tiefel, R.C. Sherwood, M.E. Davis, R.B. Van Dover, G.W. Kammlott, R.A. Fasnacht, H.D. Keith, High critical currents in Y-Ba-Cu-O superconductors, *Appl. Phys. Lett.* 52 (1988) 2074–2076.
- [8] I.A. Parinov, *Microstructure and Properties of High-Temperature Superconductors*, Springer Berlin Heidelberg, 2007.
- [9] T.A. Coombs, A finite element model of magnetization of superconducting bulks using a solid-state flux pump, *IEEE T. Appl. Supercond.* 21 (2011) 3581–3586.
- [10] F.N. Werfel, U. Floegel-Delor, R. Rothfeld, T. Riedel, B. Goebel, D. Wippich, P. Schirrmeister, Superconductor bearings, flywheels and transportation, *Supercond. Sci. Technol.* 25 (2012) 014007.
- [11] W. Buckel, R. Kleiner, *Superconductivity: Fundamentals and Applications*, 2nd ed., Wiley-VCH Verlag, Weinheim, (2004).
- [12] H.H. Xu, L. Cheng, S.B. Yan, D.J. Yu, L.S. Guo, X. Yao, Recycling failed bulk YBCO superconductors using the NdBCO/YBCO/MgO film-seeded top-seeded melt growth method, *J. Appl. Phys.* 111 (2012) 103910.
- [13] K.Y. Choi, I.S. Jo, S.C. Han, Y.H. Han, T.H. Sung, M.H. Jung, G.S. Park, S.I. Lee, High and uniform critical current density for large-size $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-\delta}$ single crystals, *Curr. Appl. Phys.* 11 (2011) 1020–1023.
- [14] G. Yildirim, Determination of optimum diffusion annealing temperature for Au surface-layered Bi-2212 ceramics and dependence of transition temperatures on disorders, *J. Alloy. Compd.* 699 (2017) 247–255.
- [15] K. Salama, V. Selymanickam, L. Gao, K. Sun, High-current Density in Bulk $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_x$ superconductor, *Appl. Phys. Lett.* 54 (1989) 2352–2354.
- [16] L. Zhou, P. Zhang, P. Ji, K. Wang, X. Wu, The properties of YBCO Superconductors prepared by a new approach-the powder melting process, *Supercond. Sci. Technol.* 3 (1990) 490–492.
- [17] S. Jin, T.H. Tiefel, R.C. Sherwood, M.E. Davis, R.B. Van Dover, G.W. Kammlott, R.A. Fasnacht, H.D. Keith, High critical currents in Y-Ba-Cu-O superconductors, *Appl. Phys. Lett.* 52 (1988) 2074–2076.
- [18] T. Egi, J.G. Wen, K. Kuroda, H. Unoki, N. Koshizuka, High-current Density of $\text{Nd}(\text{Ba},\text{Nd})_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ Single-crystal, *Appl. Phys. Lett.* 67 (1995) 2406–2408.

- [19] S. Martin, M. Gurvitch, C.E. Rice, A.F. Hebard, P.L. Gammel, R.M. Fleming, A.T. Fiory, Nonlinear Temperature-Dependence of the Normal-State Resistivity in $\text{YBa}_2\text{Cu}_4\text{O}_{8+y}$ Films, Phys. Rev. B 39 (1989) 9611–9613.
- [20] D.M. Newns, P.C. Pattnaik, C.C. Tsuei, Role of Vanhove Singularity in High-Temperature Superconductors-Mean field, Phys. Rev. B 43 (1991) 3075–3084.
- [21] Jr. W.D. Callister, D.G. Rethwisch, Materials Science and Engineering: An Introduction, 9th ed., Wiley Binder Version, USA, 2013.
- [22] B. Akkurt, G. Yildirim, Change of mechanical performance and characterization with replacement of Ca by Gd nanoparticles in Bi-2212 system and suppression of durable tetragonal phase by Gd, J. Mater. Sci. Mater. Electron. 27 (2016) 13034–13043.
- [23] I. McColm, Ceramic Hardness, Springer, Berlin, 1990.

DUYGUSAL BAĞLILIK, ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi Kemalettin Eryeşil

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve Bilimler Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Mehtap Öztürk

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve Bilimler Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi S. Hikmet Gezici

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve Bilimler Fakültesi

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların sergiledikleri duygusal bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranış ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bu amaçla, Konya ilinde gıda sektöründe çalışan 394 işgören üzerinde görgül bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda, duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranış arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilirken, duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında, duygusal bağlılığın örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyerek, işten ayrılma niyetini üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularından hareketle, gıda sektörü çalışanlarının duygusal bağlılıklarını ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını etkilemek suretiyle işten ayrılma niyetlerinin azaltıldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İşten Ayrılma Niyeti.

Abstract

The main purpose of this study is to examine the relationships between employees' affective commitment, organizational citizenship behavior and turnover intention. For this purpose, an empirical study was conducted on 394 employees working in food sector in Konya. As a result of the research, a positive and statistically significant relationship was found between affective commitment and organizational citizenship behavior, while a negative and statistically significant relationship was found between affective commitment and organizational citizenship behavior with turnover intention. In addition, it was found that affective commitment had an impact on the turnover intention by affecting organizational citizenship behavior. Based on the findings of the study, it can be stated that the turnover intention is reduced by affecting the affective commitment and organizational citizenship behaviors of food sector workers.

Key Words: Affective Commitment, Organizational Citizenship Behavior, Turnover Intention.

Kavramsal Çerçeve

Katz (1964) örgütlerde bireylerin davranışlarını; bireylerin örgütsel sisteme girmesi ve sistemde kalması teşvik edilmeli, güvenilir ve özel rol gereksinimlerini yerine getirmeli ve rol gereksinimlerinin ötesine geçen yenilikçi ve spontan faaliyette bulunmalı şeklinde üç temel durum üzerinden tanımlamıştır (Smith vd., 1983: 653). Örgütte bireylerin rol gereksinimlerinin ötesine geçen, örgüt üyeleri tarafından örgütsel rolü yerine getirirken etkileşimde bulunduğu bireye, gruba veya örgüte yönelik ve bireylerin, grubun veya örgütün refahını artırmak amacıyla gerçekleştirilen prososyal örgütsel davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışı olarak tanımlanmıştır

(Brief ve Motowidlo, 1986: 711). Organ (1988: 4)'ın iyi asker sendromu olarak ifade ettiği örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütün biçimsel ödül sisteminde doğrudan veya açıkça tanımlanmayan, ancak örgütün etkili ve verimli çalışmasına yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı birey davranışı olarak tanımlanmaktadır (Organ, 1997: 86; Organ vd., 2005: 3). Van Dyne vd. (1994: 766) kavramı siyaset felsefesi açısından ele alarak örgütsel performansı artırmak için bireylerin göstermiş oldukları fazladan rol davranışlarını örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirmiştir. Netemeyer vd. (1997: 86) ise kavramının tanımı genişleterek; formal olarak öngörülen, örgütsel olarak tanımlanan rol davranışlarının üstünde ve ötesinde, gönüllülüğe dayalı, örgütün biçimsel ödül sisteminde doğrudan ve açıkça yer almayan, örgütün etkili ve başarılı işleyişi için öneme sahip davranışları örgütsel vatandaşlık davranışı olarak tanımlamıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine yapılan çalışmaların bir çoğu bu davranışın öncülleri üzerine odaklanmıştır (Smith vd., 1983; Netemeyer vd., 1997; Tang ve Ibrahim, 1998; Alotaibi, 2001; Jahangir vd., 2004). Podsakoff vd. (2000) yapılan bu çalışmaların, kişilik özellikleri, görevlerin özellikleri, liderlik davranışları ve çalışanın işe ve örgüte karşı tutumu gibi çeşitli öncüllerin belirlenmesine neden olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda örgütsel vatandaşlık davranışının öncüllerinden birinin de örgütsel bağlılık olduğu ifade edilmiştir (Moorman vd., 1993). Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışına öncüllük eden örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki sosyal değişim perspektifi çerçevesinde açıklanmıştır. Sosyal değişim perspektifi, çalışanın davranışının bir değişim ilişkisinin sonucu olduğunu ifade eder. Örgütsel vatandaşlık davranışı sosyal değişim ilişkilerinin kalitesini karakterize eden bir durumdur (Moorman vd., 1993; Deluga, 1994; Konovsky ve Pugh, 1994; Pillai vd., 1999; Aryee vd., 2002). Bir diğer ifade ile, sosyal değişim/mücadele ilişkileri çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışında bulunma eğilimlerini artırmaktadır (Lavelle vd., 2007). Ayrıca normatif, duygusal ve devam bağlılığı (Allen ve Meyer, 1990) olarak ele alınan örgütsel bağlılığın birçok örgütsel davranışın güçlü bir yordayıcısı olduğu (Mathieu ve Zajac, 1990; Mowday vd., 1982) ve sosyal değişim ilişkileri açısından ise örgütsel bağlılık türleri içerisinde de duygusal bağlılığın örgütsel davranışın en temel belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Örgütsel bağlılık, örgütün hedefleri ve değerleri ile üst düzeyde bir özdeşleşme sağlayarak çalışanların örgüt yararına fazladan rol davranışında bulunma ve örgüt üyeliğini devam ettirme istekliliğini artırmaktadır (Zeinabadi ve Salehi, 2011: 1474). Bu doğrultuda duygusal bağlılık işten ayrılma niyetinin de önemli bir öncülü olduğu ifade edilebilmektedir (Griffeth vd., 2000; Meyer vd., 2002). Ayrıca yapılan çalışmalarda işten ayrılma niyeti ile devam bağlılığı ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif bir ilişki olduğu belirtilmiştir (Chen vd., 1998; Jaros vd., 1993; Paré ve Tremblay, 2007; Coyne ve Ong, 2007; Felfe vd., 2008; Felfe ve Yan, 2009; Ahmad vd., 2010; Perryer vd., 2010; Nadiri ve Tanova, 2010; Yi vd., 2011; Uludağ vd., 2011; Benjamin, 2012). Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı Konya ilinde gıda sektöründe çalışanların duygusal bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

- Hipotez 1: “Çalışanların duygusal bağlılık algısı ile işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü ilişki vardır.”
- Hipotez 2: “Çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ile işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü ilişki vardır.”

Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın veri setinin oluşturulmasında anket yönteminden yararlanılmış olup araştırma Konya'da özel sektörde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerde çalışanlar üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada veriler Likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla cevaplayıcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmada örnekleme dahil edilecek çalışanların belirlenmesinde benzer çalışmalarda kullanılan kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örnek büyüklüğünün hesaplanmasında Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)'dan yararlanılmıştır. Araştırma evreni olarak seçilen Konya ilinde gıda sektöründe çalışan 394 işgören üzerinde görgül bir araştırma yapılmıştır.

- **Örgütsel bağlılık ölçeği:** Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen ve Wasti (2000) tarafından Türkçe'ye uyarlanan “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan duygusal bağlılık örgütsel bağlılık ölçeği aracılığıyla ölçülmüştür.
- **Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği:** Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen ve Türkçe 'ye uyarlanan “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” 19 ifade ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. İlgili boyutlar diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik, sivil erdem'dir.
- **İşten ayrılma niyeti ölçeği:** İşten ayrılma niyeti düzeylerini belirlemek amacıyla Mobley (1977) tarafından geliştirilen “İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek 4 ifade ve tek alt boyuttan oluşmaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma, Güvenilirlik ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	SD	1	2	3
Duygusal Bağlılık	3,53	0,98	(0,891)		
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	3,75	0,55	0,605**	(0,870)	
İşten Ayrılma Niyeti	2,26	1,10	-0,422**	-0,390**	(0,857)

Araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde, duygusal bağlılık (Ort.=3,53; S.S.=0,98), örgütsel vatandaşlık davranışı (Ort.=3,75; S.S.=0,55) ve işten ayrılma niyeti düzeylerinin (Ort.=2,26; S.S.=1,10) orta düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca araştırma değişkenlerine ilişkin pearson korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, duygusal bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasında orta düzeyde ve negatif yönlü ($r=-0,422$, $p<0,001$), duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında yüksek düzeyde ($r=0,605$, $p<0,001$) pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyeti arasında düşük düzeyde ($r=-0,390$, $p<0,001$) negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin ise yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ileri sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R ²	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	F
İşten Ayrılma Niyeti	0,207	Sabit	4,991	0,612	8,151	15,638**
		Duygusal Bağlılık	-0,328	0,114	-2,876	
		Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	-0,421	0,202	-2,081	

Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde, açıklayıcı değişken olan duygusal bağlılığın ve örgütsel vatandaşlık davranışının bağımlı değişken olan işten ayrılma niyetini anlamlı bir şekilde yordadığı ve %20,7'sini açıkladığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışının işten ayrılma niyetini üzerinde duygusal bağlılıktan daha yüksek düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçları dikkate alındığında araştırmanın ileri sürülen hipotezleri desteklenmektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında çalışanların duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının yüksek düzeyde olduğu, işten ayrılma düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada, çalışanların duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada duygusal bağlılık ve

örgütsel vatandaşlık davranışının işte ayrılma niyeti üzerinde etkisi olduğu ve bu değişkenlerin işten ayrılma niyetlerini açıklamada etkisi olan değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları literatürde yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri desteklenmiştir. Araştırmanın örneklemini Konya ilinde belirli bir sektörde faaliyet gösteren çalışanlar oluşturduğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kalmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar doğrultusunda çalışmada bahsi geçen değişkenler arasındaki ilişkide iş performansı, duygusal zeka, örgütsel bağlılık, iş stresi, duygusal emek vb. değişkenlerin de rol oynadığı ve bu değişkenlerin de dikkate alınması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, S., Shahzad, K., Rehman, S., Khan, N. A., & Shad, I. U. (2010). Impact of organizational commitment and organizational citizenship behavior on turnover intentions of call center personnel in Pakistan. *European Journal of Social Sciences*, 17(4), 585-591.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance, and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Alotaibi, A. G. (2001). Antecedents of organizational citizenship behavior: A study of public personnel in Kuwait. *Public Personnel Management*, 30(3), 363-376.
- Aryee, S., Budhwar, P. S., & Chen, Z. X. (2002). Trust as a mediator of the relationship between organizational justice and work outcomes: Test of a social exchange model. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(3), 267-285.
- Basım, H. N., ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 83-101.
- Benjamin, A. (2012). The influence of affective commitment on citizenship behavior and intention to quit among commercial banks' employees in Nigeria. *Journal of Management & Sustainability*, 2, 54.
- Brief, A. P., & Motowidlo, S. J. (1986). Prosocial organizational behaviors. *Academy of Management Review*, 11(4), 710-725.
- Chen, X. P., Hui, C., & Segó, D. J. (1998). The role of organizational citizenship behavior in turnover: Conceptualization and preliminary tests of key hypotheses. *Journal of Applied Psychology*, 83, 922-931.
- Coyne, I., & Ong, T. (2007). Organizational citizenship behaviour and turnover intention: A cross-cultural study. *The International Journal of Human Resource Management*, 18(6), 1085-1097.
- Deluga, R. J. (1994). Supervisor trust building, leader-member exchange and organizational citizenship behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67(4), 315-326.
- Felfe, J., & Yan, W. H. (2009). The impact of workgroup commitment on organizational citizenship behaviour, absenteeism and turnover intention: the case of Germany and China. *Asia Pacific Business Review*, 15(3), 433-450.
- Felfe, J., Yan, W., & Six, B. (2008). The impact of individual collectivism on commitment and its influence on organizational citizenship behaviour and turnover in three countries. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8(2), 211-237.
- Griffeth, R. W., Hom, P. W., & Gaertner, S. (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of Management*, 26(3), 463-488.
- Jahangir, N., Akbar, M. M., & Haq, M. (2004). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *BRAC University Journal*, Vol. 1, No. 2, 75-85.

- Jaros, S. J., Jermier, J. M., Koehler, J. W., & Sincich, T. (1993). Effects of continuance, affective, and moral commitment on the withdrawal process: An evaluation of eight structural equation models. *Academy of Management Journal*, 36, 951-995.
- Konovsky, M. A., & Pugh, S. D. (1994). Citizenship behavior and social exchange. *Academy of Management Journal*, 37, 656-669.
- Lavelle, J. J., Rupp, D. E., & Brockner, J. (2007). Taking a multifoci approach to the study of justice, social exchange, and citizenship behavior: The target similarity model. *Journal of Management*, 33(6), 841-866.
- Mathieu, J. E., & Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, 108, 171-194.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237.
- Moorman, R. H., Niehoff, B. P., & Organ, D. W. (1993). Treating employees fairly and organizational citizenship behavior: Sorting the effects of job satisfaction, organizational commitment, and procedural justice. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 6(3), 209-225.
- Mowday, R. T., Porter, L. W., & Steers, R. M. (1982). Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover. New York: Academic Pres.
- Nadiri, H., & Tanova, C. (2010). An investigation of the role of justice in turnover intentions, job satisfaction, and organizational citizenship behavior in hospitality industry. *International journal of hospitality management*, 29(1), 33-41.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., McKee, D. O., & McMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- Organ, D. W. (1988). Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome. Lexington Books/DC Heath and Com.
- Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human performance*, 10(2), 85-97.
- Organ, D. W., Podsakoff, P. M., & MacKenzie, S. B. (2005). Organizational citizenship behavior: Its nature, antecedents, and consequences. Sage Publications.
- Paré, G., & Tremblay, M. (2007). The influence of high-involvement human resources practices, procedural justice, organizational commitment, and citizenship behaviors on information technology professionals' turnover intentions. *Group & Organization Management*, 32(3), 326-357.
- Perryer, C., Jordan, C., Firms, I., & Travaglione, A. (2010). Predicting turnover intentions: The interactive effects of organizational commitment and perceived organizational support. *Management Research Review*, 33(9), 911-923.
- Pillai, R., Schriesheim, C. A., & Williams, E. S. (1999). Fairness perceptions and trust as mediators for transformational and transactional leadership: A two-sample study. *Journal of Management*, 25(6), 897-933.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26, 513-563.

- Smith, C. A., Organ, D. W., & Near, J. P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 68(4), 653.
- Tang, T. L. P., & Ibrahim, A. H. S. (1998). Antecedents of organizational citizenship behavior revisited: Public personnel in the United States and in the Middle East. *Public Personnel Management*, 27(4), 529-550.
- Uludağ, O., Khan, S., & Guden, N. (2011). The effects of job satisfaction, organizational commitment, organizational citizenship behavior on turnover intentions. *Hospitality Review*, 29(2), 1.
- Van Dyne, L., Graham, J. W., & Dienesch, R. M. (1994). Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, 37(4), 765–802.
- Wasti, A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Örgüt Kongresi Bildiriler Kitabı, Nevşehir, 25-27 Mayıs 2000.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yi, Y., Natarajan, R., & Gong, T. (2011). Customer participation and citizenship behavioral influences on employee performance, satisfaction, commitment, and turnover intention. *Journal of Business Research*, 64(1), 87-95.
- Zeinabadi, H., & Salehi, K. (2011). Role of procedural justice, trust, job satisfaction, and organizational commitment in Organizational Citizenship Behavior (OCB) of teachers: Proposing a modified social exchange model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 29, 1472-1481.

TÜRKİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU TTO/TGB'LERİN MİLLİ EKONOMİYE VE SANAYİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN

**Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü, Şırnak
Öğr. Gör. Talha BAYIR**

Şırnak Üniversitesi, Silopi MYO, Lojistik Programı Bölümü

Dr. Ferhat UĞURLU

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Dr. Mehmet HASKUL

Şırnak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Dr. Asaf Tolga ÜLGEN

Şırnak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü

Öz

Kalkınma sorunu ile birlikte soyso-ekonomik ve kültürel oluşumlar arasındaki farklılıkların giderek artmasını önlemek amacıyla geçmişten günümüze birçok kalkınma politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. 1990'lı yılların başında Avrupa Birliği (AB)'de artan rekabet ortamı ve politik etkilerle bölgesel kalkınma alanındaki çalışmalar hızlı bir artış göstermiş ve bu çalışmalara paralel olarak ortak bir ortamda Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği kurulmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne katılımı süresince bölgesel gelişme politikalarının da dahil edilmesiyle Kalkınma Ajansı Ofislerine 2003 yılında başlamıştır. 2008 yılı sonuna gelindiğindeyse toplamda 26 kalkınma ajansı faaliyetleriyle başlatılmıştır. Ülkemizde, 2011 yılında "Üniversitede Yenilikçiliğin ve Girişimciliğin Tetiklenmesi Amacıyla Politika Araçlarının Geliştirilmesi" başlığında desteklenmesine karar verilen Teknoloji Transfer Ofisleri (TTO), doğru bir vizyon ile üniversitelerde geliştirilen teknolojinin ticarileştirilmesi, üniversite-sanayi (KÜSİ) işbirliklerinin artırılması ve akademik araştırmaların lojistiğinin sağlanması temelleri üzerine kurulmaktadır. Aynı senelerde kurulan birçok bölgesel kalkınma ajansları da bu kapsamda söz konusu kararı destekleyen çağrıya çıktılar ve günümüzde aynı kararlılıkla TTO ve TGB (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri) yapılarını desteklemektedirler. Günümüzde yaşanan hızlı değişim için kuvvetli bir ekosistem ve güçlü bir organizasyon kurmamız gerekmekte ve birlikte iş yapabilme kültürümüzü geliştirerek bu ekosistemi canlı tutmaya ihtiyacımız vardır. Biz araştırmamızı yaptığımız bu çalışmada, Türkiye'deki ve Güneydoğu Anadolu (GA) Bölge TTO ve TGB'lerin milli ekonomiye yaptığı destek türleri, miktarları ve programları üzerine araştırmalarını yaptık, bununla birlikte ülke ve bölge sanayisine sağladığı katkıları genel bir çerçevede değerlendirerek karşılaştırdık. Bu çalışmamızda, son 20 yıl için GA Bölgesinde yapılan saha çalışmaları değerlendirmeleri verilecek olup, aynı zamanda Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda bölgesel bir yol haritası oluşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Transfer Ofisi, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Milli Ekonomi ve Sanayi

1. Giriş

Teknoloji kelimesinin anlamı, bilginin insan oğlunun yararına olacak şekilde pratik amaçlar barındıran ve uygulamalı bir bilim olarak tanımlanmış ve bu uygulamalı pratik amaçlar günümüzde güçlü ile zayıf arasındaki farkın ana sebebi hâline gelmiştir. Başka bir yaklaşım ile teknoloji, insan amaçları için doğanın manipüle edilmesine ilişkin bilgiler olarak tanımlanmıştır (Durgut, Arıkan, Akyos ve Göker, 2003; Betz, 2010). Teknolojinin artan katma değeri, toplumun yükselen refah düzeyleri ve global ölçekte ülkelerin özgün değer olarak teknolojilere olan ihtiyaçları, üniversitelerin yanı sıra kamu araştırma kurumlarına bu talep ve ihtiyaçlara yönelik büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bu sebepler doğrultusunda, teknoloji zemini hazırlamak, bu teknoloji kültürünü yaygınlaştırmak ve toplumun ihtiyaçlarını karşılık verecek ürün ve hizmetlere dönüştürmeye yönelik üniversite ve sektör firmalarının etkileşimini sürekli hale getirecek ve ortak bir eksen ve anlayışta meydana gelecek birlikteliklerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için teknoloji transfer ofisleri, teknoparklar, teknokentler, teknoloji geliştirme bölgeleri gibi etkileşim ortamlarının oluşturulması ve fiilen işletilmesine dönük faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Kiper, 2004).

Teknoloji transfer ofisleri, akademik araştırma sonuçlarının, yani entelektüel bilginin, verimli ve hızlı bir şekilde ticarileşmesine yönelik faaliyetleri yürütmekte ve her türlü araştırma sonucunda ortaya çıkan bilgi birikimini tasarıma ve üretime dönüştürme olanağı sağlamaktadır. Organizasyonlardır (Lin vd., 2004). Üniversiteler, araştırma ve uygulama merkezleri, özel sektör temsilcileri arasında; araştırmacılar ile girişimciler, yatırımcılar ve sanayiciler ile gerekli ve ihtiyaç duyulan organik bağlantıların sağlanması yönünde hizmet vermektedir. Ayrıca üniversite bilgisini edinebilmek (akademisyenin uzmanlığı) ve üretim süreçlerine dâhil etmek amacıyla bölgesel yada küresel kümelenmenin sağlayacağı ortak proje geliştirme kültürü sayesinde firmalar arası teknoloji transferini de gerçekleştirme avantajına sahip olabilmektedirler (Sayın, 2000). Bu faaliyetlerin etkinliğinin sağlanmasında ise özellikle son dönemde önemleri hızla anlaşılan Teknoloji Transfer Ofislerine büyük görevler düşmektedir (TTGV, 2010).

Sanayi ile etkileşimi hızlandırmak ve verimli hale getirmek için birçok üniversite kendine özgü yöntem geliştirmişler, bunların başında ise ODTÜ bünyesinde kurulan BİL-TIR, Ege Üniversitesi bünyesinde kurulan EBİLTEM (Ege Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi) bu tür merkezler için verilebilecek örneklerdendir. Bu merkezlerin sağladığı bir takım hizmetler ise şunlardır (Kiper, 2010); Üniversiteden doğru bilimsel destek, analitik hizmet ve danışmanlık hizmet almak, patent, faydalı model ve marka tescil konusunda yardım, yeni yatırım konularında danışmanlık, AB proje destekleri konusunda danışmanlık, yabancı uzman temini ve teknoloji transfer hizmetleridir. Daha sonra üniversitelerin girişimcilik ve yenilikçilik olgularını artırmak amacıyla Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2012 yılında başlatılan “Üniversiteler Girişimcilik ve Yenilikçilik Endeksi” uygulaması yürürlüğe girmiştir. Böylece, üniversitelerin sadece yayın sayısında değil aynı zamanda üretilen proje sayısı, alınan patent sayısı, ticarileşen patent sayısı ve kurulan spin-off firma sayısı gibi farklı konularda rekabet ortamı oluşturulmuştur. Bu süreci destek vermek amacıyla TÜBİTAK tarafından 1513 Teknoloji Transfer Ofisleri (TTO) programı başlatılmıştır (Miynat ve Gülden, 2016). Bu sayede hem bakanlık hem de TÜBİTAK gibi fon sağlayıcı kuruluşlarda, Türkiye'nin teknolojiyi takip etmesi, en yüksek seviyede üretime geçmesi ve teknolojinin içinde var olması için oldukça etkili politika/stratejiler belirlermişlerdir. Bu politika ve stratejiler sayesinde Türkiye geçtiğimiz 20 yıl içinde gelişmişlik düzeyi bakımından iyileşmeler olmuştur.

Biz bu çalışmamızda, literatürde Kamu-Üniversite-Sanayi iş birliğinde temel sağlayıcı ortamlardan en önemlisi olarak gösterilen ve bugün Türkiye’de 54 ilde sayıları 81’a ulaşmış ve 21’i organize sanayi bölgesinde kurulmuş (BSTB, 2019) Teknoparkların ve Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB), Ülke bazında teknoloji transferi konusunda yaptıkları iş birliklerinin uygulanış sıklığını ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile arasında olgunluk seviyesi bakımından karşılaştırmalar yapılmıştır.

2. Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği

19.yy’dan sonra birçok ülke orta gelir seviyesini aşamamasının en önemli nedenlerinden birinin yeni bilgi ve yeni teknolojiler üretmiyor olması gerçeği yatmaktadır. Bu durum “Orta Gelir Tuzağı” olarak adlandırılır ve ülke ekonomileri devamlı olarak düşük büyüme hızıyla devam eder. Orta Gelir Tuzağında olan toplumların ortak özelliği ise insan kaynaklarının etkili ve verimli bir şekilde kullanacak yenilikçi bilgiyi ve teknolojiyi üretmiyor olmasıdır (Yalçıntaş, 2014).

Yenilikçiliği ve gelişmeyi sağlayan en önemli faktörler; entelektüel bilginin üretildiği üniversiteler, bu bilginin ve teknolojinin dönüştürülüp pazarlandığı sektörel şirketler ve üniversite – şirket bağına zemini hazırlayan ve altyapısını üstlenen devlet politikası ve mekanizmasıdır. Bu nedenle teknik altyapısı olan, bilgiyi üreten ve ileriye taşıyan üniversitelerle üreticilerin bu iş birliğini sağlayacak arayüzlere (köprüye) ihtiyacı bulunmaktadır. Bu arayüzler, teknoparklar, Ar-Ge merkezleri, teknoloji transfer ofisleri ve TekMer gibi oluşumlardır. Bu arayüz oluşumlarının verimli ve etkin bir şekilde işleyebilmesi için devlet desteği ve yönlendirmesi önemlidir (Kiper, 2010). Tablo 1’de görüldüğü üzere üniversite – sanayi işbirliğinin her iki tarafa da sağladığı kazançlar verilmiştir. Bu kazan – kazan (win/win) modelinin sağlıklı bir şekilde işlemesiyle birlikte üretilen bilgi sadece bilgi olarak kalmayacak; katma değer yaratan, seri üretimi geliştirici birer teknolojiye dönüşecektir.

Tablo 1. KUSİ’nin Potansiyel Kazançları (TEKPOL, 2016)

Sanayinin Kazançları	Üniversitenin Kazançları
<ul style="list-style-type: none">• Yeni bilgiye erişim,• Sanayideki teknik personelin teorik bilgiye ulaşabilmesi ve eğitilmesi,• Öğretim üyelerinin sanayi ile ilgili konferanslara katılımının artması,• Teknolojik olarak geride olan alanların geliştirilmesi,• Teknolojik sorunların teorik çözümü ve uygulanması,• Üniversitenin teknik altyapısına ulaşma imkânı,• Dünya’da meydana gelen yenilikleri ve değişiklikleri üniversite aracılığı ile takip edebilme,• Birlikte proje yürütebilme, iş kurabilme ve kazanç elde edebilme.	<ul style="list-style-type: none">• Akademik bilginin ve akademik bilgiyi üreten, bilgiye ulaşan akademik personelin pratikteki uygulamalarla desteklenmeleri,• Üniversitedeki eğitim öğretim müfredatının uygulama alanlarına göre geliştirilmesi,• Sanayi desteğiyle birlikte öğrencilere staj imkanlarının sağlanması,• Sanayinin sahip olduğu teknik donanım ve teçhizata erişim imkânı,• Bu birliktelikle birlikte sanayi için uygun elemanların yetişmesi ve mezunlar için iş olanaklarının oluşması,• Üniversitenin danışma kurullarında sanayiden üyelerin yer alması,• Birlikte proje yürütebilme, iş kurabilme ve kazanç elde edebilme.

Türkiye’de doğrudan ya da dolaylı şekilde üniversite – sanayi işbirliği sağlayan mekanizmaların sınıflandırılması Tablo 2’de verilmiştir. Proje odaklı ve kamu destekli işbirliği programları, kurumsal işbirliği yapıları, üniversiteler tarafından yürütülen sözleşme bazlı projeler ve eğitim programlarının yanı sıra üniversitelerdeki işbirliği amaçlı hizmet merkezleri tablolannmıştır.

Tablo 2. Türkiye’de KUSİ Sağlayan Mekanizmalar (Miynat ve Gül den, 2006).

Proje Odaklı, Kamu Destekli İşbirliği Programları	Kamu Programlarınca Biçimlenen Kurumsal İşbirliği Yapıları	Üniversiteler Tarafından Yürütülen Sözleşme Bazlı Projeler ve Eğitim Programları	Üniversitelerdeki İşbirliği Amaçlı Hizmet Merkezleri
İşbirliğini Dolaylı Geliştiren Proje Destekleri (TEYDEB, TTGV, TUBİTAK) Sanayi Tezleri Destekleme Programı (San-Tez) İşbirliği Ağları ve Programları Destek Programı (İSBAP) Proje Pazarı Platformu Destek Programı	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER) Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (USAMP)	Üniversite Döner Sermaye Sistemi ile Sözleşme Bazlı Projeler Üniversitelerin Sürekli Eğitim Merkezleri (SEM) Endüstri ile İşbirliğiyle Kariyer Programları (Endüstriyel Doktora Programı- Anadolu Üniversitesi vb.)	İşbirliği Amaçlı Üniversite Enstitü ve Merkezleri Teknoloji Transfer Ofisleri (TTO)

Şekil 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de Bilim, Sanayi ve Teknoloji bakanlığının verilerine göre; Türkiye’de 54 ilde 81 Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) kurulmuş olup, 56 tanesinde Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri gerçekleştirilmekte, 25 tanesinde ise alt yapı çalışmaları devam etmektedir. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren firma sayısı ise 4 bin 794’e ulaşmıştır. Bu firmaların %37’si yazılım sektöründe, %17’si Bilgisayar ve İletişim Teknolojileri sektöründe, %8’i Elektronik ve %6’sı Makina ve Teçhizat İmalatı alanlarında faaliyet göstermekte, ayrıca Medikal, Enerji, Kimya, Gıda, Savunma, Otomotiv gibi farklı bir çok sektörde firmalar araştırma-geliştirme faaliyetlerini göstermektedir.

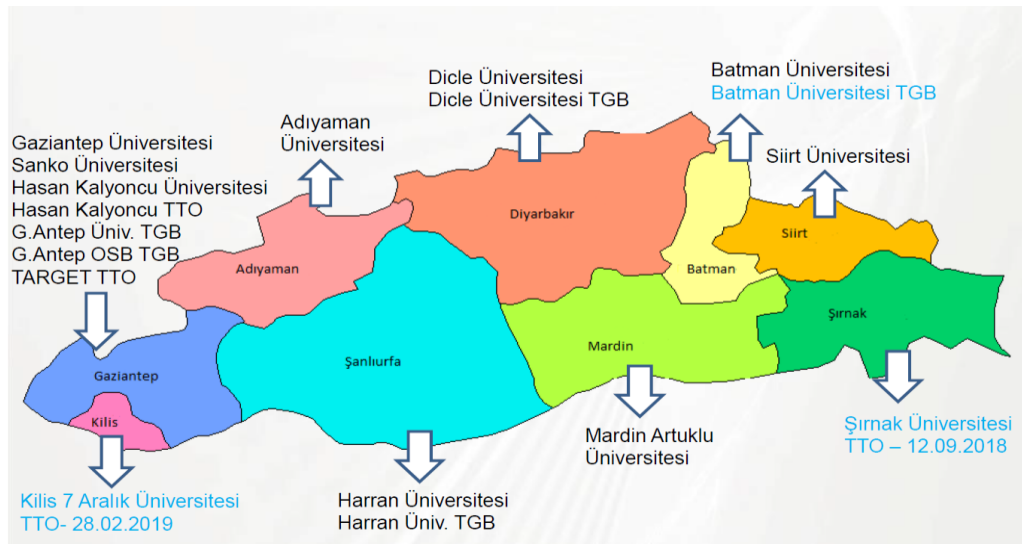

Şekil-1: Türkiye'deki teknopark sayıları.

Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde bulunan firmalarda toplam 37 bin 702'si Ar-Ge personeli olmak üzere toplam 46 bin 236 kişiye yeni bir iş imkânı sağlanmakta ve yürürlükte olan toplam Ar-Ge proje sayısı 2019 yılı itibarıyla 35 bin 758 adettir. Faaliyete geçen TGB'lerinde bulunan şirketlerin, ABD başta olmak üzere, Japonya, İngiltere ve Almanya gibi dünyanın önde gelişmiş ülkelerine yaptıkları teknolojik ürün satışı 3,4 Milyar \$ seviyelerine ulaşmıştır (Erbay ve Erkan, 2019).

Yabancı sermaye bakımından; Türkiye-TGB'lerinde toplam 281 adet yabancı/yabancı ortaklı firma yer almaktadır. Bunun yanında tüm bölgelerde faaliyet gösteren firmalar tarafından tescil ettirilen patent sayısı (Ulusal/Uluslararası) 940'dır. KUSİ açısından bakıldığında ise Teknoparklar ve TGB'ler, Ar-Ge projeleri ile yeni ürünler ve yeni teknolojiler üretilmesinde büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin sanayiden ve teknolojiden diğer bölgelerle kıyaslandığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi (GAB) oldukça geride kalmıştır. Şekil 2'de GAB bölgesinde bu oluşuma hizmet veren TGB ve TTO'lar verilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde Türkiye'nin doğusu hem kuzeyden hem de güneyden açık renkle boyanmış, yani bu mekanizmaların eksikliği görülmektedir.

Şekil-2: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki TGB/TTO'lar.

Tablo 3. Türkiye’de Bölgesel Ar-Ge harcamaları (TÜİK, 2016)

	İBBS-1.Düzey	Ar-Ge harcaması (TL)	Ar-Ge insan kaynağı (Kişi sayısı)
TR	Türkiye	24 641 251 935	242 213
TR1	İstanbul	6 520 668 931	61 517
TR2	Batı Marmara	569 254 729	7 249
TR3	Ege	2 218 099 002	26 288
TR4	Doğu Marmara	4 060 304 823	31 414
TR5	Batı Anadolu	7 653 481 270	55 726
TR6	Akdeniz	1 061 458 851	15 134
TR7	Orta Anadolu	562 997 807	9 363
TR8	Batı Karadeniz	457 281 559	8 621
TR9	Doğu Karadeniz	320 959 666	6 298
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	392 754 375	6 061
TRB	Ortadoğu Anadolu	398 479 171	6 929
TRC	Güneydoğu Anadolu	425 511 751	7 613

Gayrisafi yurtiçi Ar-Ge harcaması 2016 yılında bir önceki yıla göre 4 milyar 26 milyon TL artarak, %19,5 artışla 24 milyar 641 milyon TL’ye yükseldi. Tablo 3’de Türkiye’nin ve bölgelerinin Ar-Ge için harcadığı bütçeler ve bu bütçelere karşılık istihdam sayıları verilmiştir. TÜİK 2016 verileri ışığında Türkiye’de Ar-Ge için ayrılan bütçe yaklaşık 25 Milyar TL iken istihdam 242 bin 213 kişidir. GAB bölgesi verileri incelendiğinde ise Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerine kıyasla yaklaşık 423 Milyon TL ile daha yüksek paya sahip olması ve buna paralel olarak da istihdam oranı da bu bölgelere hatta Batı Marmara’dan da iyi durumdadır. Şekil 1 ve Şekil 2 grafikleri dikkate alındığında GAB, ülkede faaliyet gösteren TGB ve TTO’lar bakımından az sayıya sahipken Ar-Ge harcamaları ve istihdam bakımından oldukça iyi durumdadır. Bu iyileşme diğer bölgelere nazaran iyi bir orana sahip olması bakımından gelecek birkaç yılda yükselen bir ivmeye sahip olacağını düşünmekteyiz.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Literatür incelemelerimiz sonucunda Teknoloji Transferi olgusu, detaylı ve kapsamlı bir sürece gereksinim duymakta, teknolojinin herhangi bir nesne gibi satın alınabilmesi mümkün olmayacağı sonucuna varılmıştır.

Teknopark ve TGB'lerle ilgili yapılan incelemeler sayesinde bu alanların gelişmiş ülkelerin teknoloji ve iktisadi iyileştirmelerinin mihenk taşı olduğu tespit edilmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda bölgede en temel sorunun, iş birliği için gerekli olan profesyonel aracı kurum/kuruluşların yetersizliği olarak görünmekte ve her bir kesimin (kamu-üniversite-sanayi) kendi özel kültürü ve anlayışıyla tek başına bir şey ifade etmediği gerçeğiyle radikal, pratik ve hızlı çözümler gereklidir. TGB bölgesi için çözüm önerilerinin en başında, alanında uzmanlarla teknoloji transfer iş birliklerini yönlendirme kabiliyeti olan, disiplinler arası bütüncü bakış yeteneğine sahip TTO'ların sayılarının artırılması gelmektedir.

Teşekkürler

Bu çalışmada emeği geçen Şırnak Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi A.Ş. yönetimine ve yönetim kurulu üyelerine teşekkür eder, minnettarlığımızı sunarız.

Kaynakça

Betz, F. (2010). *Teknolojik Yenilik Yönetimi*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Durgut M., Arıkan C., Akyos M. ve Göker A. (2003). *Ulusal inovasyon sistemi, kavramsal çerçeve, Türkiye incelemesi ve ülke örnekleri*, TÜSİAD-T/2003/10/362.

ERBAY, E. R., ve ARKAN, D. (2019). Teknoparkların Mevcut Durumu. Cataloging-In-Publication Data, 703.

Kiper M. (2004). *Teknoloji transfer mekanizmaları ve bu kapsamda Üniversite-Sanayi İşbirliği*, Ankara: TMMDB 50 Yıl Yayınları.

Kiper, M. (2010), *Dünyada ve Türkiye'de Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Bu Kapsamda Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (ÜSAMP)*, İşkur Matbaacılık, Ankara.

Lin, J.L., Fang, S.C., Fang, S.R. ve Tsai, F.S., 2009. *Network Embeddedness and Technology Transfer Performance in R&D*, *Technovation*, 29: 763-774.

Miynat, M. ve Gülden O. (2006). *Türkiye'de Üniversite-Sanayi İşbirliğini Sağlayan Mekanizmalar ve İşlevleri*, 2. Uluslar arası İşletme ve Ekonomi Kongresi (ICEB'16), Sarajevo.

Sayın, E. (2000). *Teknoloji yönetimi seminer notları*, ODTÜ Sürekli Eğitim Merkezi ve Dadaexpert, Ankara.

TTGV, (2010). *Üniversite-Sanayi İşbirliğinde Önemli Bir Araç: Teknoloji Transfer Arayüzleri*. Ankara: İşkur Matbaacılık.

Yalçıntaş, M. (2014), “ Üniversite - Sanayi - Devlet İşbirliğinin Ülke Ekonomilerine Etkileri: Teknopark İstanbul Örneği ”, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10):83-106.

TEKPOL, (2016). “Değişen Üniversite – Sanayi İşbirliğinde Üniversite Örgütlenmesi” raporu.

TÜRKİYE'DE ORMANCILIK ÖRGÜTÜNÜN YAPISI NASIL OLMALI?

Prof. Dr. Sezgin ÖZDEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Ekonomisi ABD

Öz

Türkiye’de ormancılık örgütünün nüvesi sayılan Orman Genel Müdürlüğü’nün (OGM) kuruluş tarihi 1839 kabul edilir. Her ne kadar çağdaş ormancılık anlayışına göre bu örgütlenmenin ormancılıkla dolaylı yoldan ilgisi varsa da ormanlardan hazineye gelir sağlanması fikri ilk olarak bu tarihte ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar ormancılık örgütü farklı örgütlenme modelleri denemiştir. Merkezden yönetimin esas kabul edildiği bu anlayışla ormancılığın birçok sorununu çözmek mümkün olmamıştır. Bu çalışmada çağdaş yönetim ilkelerine dayanan, performans değerlendirmesini esas alan, motivasyon, ödül, ceza gibi araçların etkin kullanıldığı, özerk bir örgütlenme ve yönetim modelinin önerildiği bir model üzerinde durulmuştur. Bu modelin temel ilkeleri; işletmeler ve çalışanlar arasında rekabete ve motivasyona dayanan, yöneticilere özgürlük ve esneklik tanıyan, bilgiyi, uzmanlığı ve araştırmayı öne çıkaran, politik ve merkezi kararları dışlayan, yöresel koşullara uygun kararlar verilmesini sağlayan, özellikle taşrada havza bazında bütün ormancılık faaliyetlerini tek bir otorite altında toplayan, demokratik katılımcı ve özerk bir örgüt yapısı şeklinde formüle edilmiştir. Bu çalışmada OGM, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP), Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü (AGM), Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü (OTGM) ve Ormancılık Bilimleri Akademisi şeklinde örgütlenmiş bir model tartışılmıştır. Bu modelin mevcut durumla karşılaştırılması yapılmış ve merkezden yönetimin esas alındığı mevcut sistemin aksine, daha dinamik, sorun odaklı ve çağdaş yönetim anlayışına uygun bir öneri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, ormancılık, örgütlenme modeli, bürokrasi.

Ormancılıkta Örgütlenmenin Tarihi

Osmanlı döneminde toplumun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktaydı ve çeşitli ihtiyaçlarını ormandan serbestçe karşılayabiliyorlardı. Bu durum ormanlar üzerinde büyük bir baskıya neden olmakta ve ormanların tahribiyle sonuçlanmaktaydı. 1870 yılında yürürlüğe giren Orman Nizamnamesine kadar *cibali mübaha* denilen bu serbest yararlanma devam etmiştir. Her ne kadar Nizamname ile bu durumun engellenmesi amaçlandıysa da günümüzde bile ormanlar üzerinde yararlanma baskısı yer yer devam etmektedir. Bu bölümde ormancılıkta örgütlenmenin tarihi 1839 yılından başlayarak günümüze kadar anlatılacaktır.

Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti'nde ormanlar, hava, su gibi herkesin serbestçe yararlandığı cibali mübahadan sayılan yerlerdendi. Sadece sarayın, tophanenin ve tersanenin ihtiyaçlarının karşılandığı ormanlardan yararlanmak yasaklanmıştı. Osmanlı döneminde Devletin ormancılık konusu ile ilgilenmesi 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'tan sonra ekonomik sorunları aşmaya yönelik kaynak yaratmak amacıyla başlar. Ormancılık hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda ilk ciddi girişimin Fransa'dan getirilen Louis Tassy ve arkadaşları ile 1857 yılında başladığı kabul edilmektedir. Bu tarihte ormancılık örgütünün ihtiyaç duyduğu teknik elemanların yetiştirileceği orman okulu Fransız uzmanların yönlendirmesi ile faaliyete başlarken bu sayede ormancılık örgütünün temelleri atılmıştır (Gümüş, 2014; Erdönmez ve ark., 2010; Gümüş, 2004).

1839'da Ticaret Nezaretine bağlı bir Orman Müdürlüğü kurulmuşsa da faaliyetleri daha çok orman ürünlerinden vergi almaya yönelik olmuş, teknik anlamda ormancılık olamamıştır. 1857-1869 yıllarında orman işleri, önce Nafia Nezareti, sonra Ticaret ve Nafia Nezareti, sonunda da Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanan Meclisi Meabir tarafından yürütülmüştür.

1869 yılında ilk defa Maliye Nezaretine bağlı olarak Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu örgüt, 1872 yılında Orman ve Maadin Nezareti adı ile bir Bakanlık haline de getirilmiştir. Hizmetler 1879 yılında Ticaret ve Ziraat Nezaretine, 1892 yılında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaretine bağlı bir Umum Müdürlük olarak teşkilatlandırılmıştır.

İkinci Meşrutiyet Devrinde 1908 Orman Heyeti Fenniyesi (sonradan Orman Müdüriyeti Umumiyesi) Orman ve Maadin Ziraat Nezaretine bağlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti döneminde ormancılık hizmetleri, İktisat Vekâletine bağlı Orman ve Maadin Umum Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür.

Cumhuriyet Dönemi

Gerek Meşrutiyet ve gerekse Cumhuriyet döneminde bütün memleket ormancılığını yeni bir düzene sokmak amacı ile çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Hatta Atatürk'ün daha Cumhuriyetin ilânından önce Türkiye ormancılık politikası amaçlarını hedefleyen söylemleri vardır. Nitekim 1922 yılında Büyük Millet Meclisinin açılışında Atatürk: “*Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhati umumiyesi noktai nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asri tedbir ile hüsnü halde bulundurmak, tevsi etmek ve azami fayda temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir*” diyerek bu konuya verdiği önemi belirtmiştir. Bu bölüm esas olarak 1971 yılında TBMM'de görüşülen *Orman Bakanlığı Kuruluş ve görevleri hakkında kanun tasarısı ve Orman ve Plân komisyonları raporlarından* derlenmiştir (TBMM, 1971)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından sonra, Orman Umum Müdürlüğü, İktisat Vekâletine bağlı iken 1924 yılında kurulan Ziraat, Orman ve Baytar Müdüriyeti umumiyelerinden oluşan Ziraat Vekâleti bünyesi içinde yer almıştır. Ülkenin temel ihraç maddelerinden olan kuru üzüm ve incirin ambalajlanması ve maden direği ve travers ihtiyaçlarının karşılanması için ilk kez 1924 yılında Dirgine-Devrek bölgesinde Karadere Devlet Orman İşletmesi kurulmuştur (Gümüş, 2017)

1928 yılında Ticaret ve Ziraat vekâletleri birleştirilerek yeniden İktisat Vekâleti kurulduğundan, Ormanı Umum Müdürlüğü bu vekâlete bağlanmıştır. 1931 yılında ise, yeniden Ziraat Vekâleti kurulmuş ve bu vekâlete 1937 yılında çıkartılan 3204 sayılı Kanunda “Memleketin ziraat, hayvan ve orman politikalarının tatbiki” işleri verilmiştir.

Atatürk’ün yukarda belirtilen, direktiflerinin ışığı altında yine 1937 yılında 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarılmış ve bu kanunda yer alan görevler ile *yurt ormanlarını korumak, işletmek, imar etmek, yeniden orman yetiştirme işleri yapmak ve orman verimlerini çoğaltmak ve bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli kurumları kurmak, teknik personel yetiştirmek ve özel kanunlarla verilen görevleri ve ormanlarla ilişkili hizmetleri görmek üzere 3204 sayılı Kanunla Ziraat Bakanlığına bağlı kamu tüzel kişiliği olan Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur.*

1937 yılı ormancılık tarihi açısından en önemli dönüm noktasıdır. Gümüş (2018)’e göre 1937’de çıkarılan 3116 sayılı orman yasası tam bir *devrim* yasasıdır. Yasa ile ormancılıkta, devlet orman mülkiyeti ve işletmeciliğine geçilmiştir. Orman müdürlükleri kapatılmış ve yerine “Orman Çevirge Müdürlüğü”, “Orman Revir Amirliği” ve 1945 yılında da bu günkü yapı olan “Orman İşletme Müdürlükleri” oluşturulmuştur.

1937 yılından 1969 yılına kadar geçen zaman içinde ülke nüfusunun artışına paralel ihtiyaçlar da büyük ölçüde artmış olması ormancılık hizmetlerinin de aynı ölçüde artmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında Orman Genel Müdürlüğü örgütünün tüm işleri yapmada yetersiz kalması nedeniyle Devletin ormancılık politikasını yürütecek bir bakanlık kurulması düşünülmüş ve bunun bir sonucu olarak “orman varlığının korunması, işletilmesi, geliştirilmesi, imar ve ıslah edilerek veriminin artırılması gibi hususlarda İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının öngördüğü 'hedef ve tedbirlerin daha süratli ve etkili” bir şekilde gerçekleştirilmesi için Orman Genel Müdürlüğü hizmetlerinin 4961 sayılı Kanunun 1’nci maddesine göre Tarım Bakanlığından alınarak ve yeni kurulacak Orman Bakanlığına bağlı olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Orman Bakanlığının Kuruluşu

Orman Bakanlığı bünyesinde 1969’da Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, 1970’te Orman Ürünleri Sanayii Genel Müdürlüğü ve Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ve 1976’da Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlüklerin taşra teşkilatları da kurulmuş ve 1970’li yıllar ağaçlandırma ve ORKÖY çalışmaları açısından çok başarılı yıllar olmuştur. 1980 askeri darbesinden sonra 1981 yılında Orman Bakanlığı kapatılmış, ormancılık örgütü önce Tarım, daha sonra da Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlanmıştır. 7.8.1991 yılında yeniden ve bağımsız olarak kurulan Orman Bakanlığı bir kez daha 2003 yılında kapatılmıştır.

2003-2011 döneminde faaliyet gösteren Çevre ve Orman Bakanlığı döneminde de ormancılık etkinlikleri bağlı kuruluş olan OGM dışında, bakanlık merkezinde Ana Hizmet Birimleri içerisinde yer alan Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü aracılığı ile yürütülmüştür.

3.6.2011 tarihinde Çevre, Orman ve Œehircilik Bakanlığı Œeklinde bir **garabetle** karŒılaŒılmıŒtır. Œehircilikle, çevre ve ormanı hangi beklenti bir araya getirmiŒtir, bilinmemektedir. 26 gün sonra 29.6.2011 tarihinde çıkarılan bir baŒka KHK ile bu Bakanlık ikiye ayrılmıŒtır. Çevre, Orman ve Œehircilik Bakanlığı 26 gün gibi çok kısa ve rekor denebilecek mrde bir bakanlık olarak tarihteki yerini almıŒtır. Bu kadar kısa süreler içerisinde hiçbir danıŒma ve katılım süreci iŒletilmeden açılıp kapatılan bakanlık kuruluŒları ile dikkat çekicidir (GmŒ, 2014). Bu yapılanmada ORKÖY ve Ağaçlandırma Genel Müdürlükleri OGM'ye bağlı birer daire baŒkanlıđı düzeyinde dŒrlmŒtir. Ayrıca taŒra rgt olmayan lleŒme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (EM) bu dönemde kurulmuŒtur.

Son olarak CumhurbaşbaŒkanlıđı Hükümet Sistemi ile ortaya çıkan anlayıŒ çerçevesinde 10 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Kararname ile Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuŒ ve ormancılık rgt de bu Bakanlığa bađlanmıŒtır. AŒađıdaki tabloda ormancılık faaliyetlerinin Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar bağlı olduğu bakanlıklar verilmiŒtir. Tablodan da görüleceği üzere 1969'da ve 1991'de iki kez bağımsız Orman Bakanlığı ngrlmŒ bu yıllar dıŒında; iktisat, tarım, köy iŒleri, çevre, Œehircilik ve su iŒleri ile birlikte yürütülmeye alıŒılmıŒtır.

1923'ten Günümüze Kadar Ormancılık rgtnn Bağlı Olduğu Bakanlıklar	Yıllar
İktisat Bakanlığı	1923-1924
Tarım Bakanlığı	1925-1928
İktisat Bakanlığı	1928-1931
Tarım Bakanlığı	1931-1969
Orman Bakanlığı	1969-1981
Tarım ve Orman Bakanlığı	1981-1983
Tarım, Orman ve Köy İŒleri Bakanlığı	1983-1991
Orman Bakanlığı	1991-2003
evre ve Orman Bakanlığı	2003-2011
evre, Orman ve Œehircilik Bakanlığı	2011 (26 Gün)
Orman ve Su İŒleri Bakanlığı	2011- 2018
Tarım ve Orman Bakanlığı	2018-...

Kaynak: Ekizoğlu ve Erdönmez (2011), TOD, (2019)

Günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığının da yeni bir örgütleme çalıŒması yaptığı duyulmakta ancak üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin grŒleri alınmadığı için tam olarak nasıl bir alıŒma yapıldığı bilinmemektedir. Bilinen bu yapılanmanın özel sektör tarafından özel sektör mantığı ile yapıldığı. Ancak göz ardı edilen Anayasanın amir hükmü olan sosyal devlet ilkesi ve

ormancılığın kamu hizmeti üretme fonksiyonudur. Özel sektörle kamu sektörünün temel farklılığı gelecek beklentisidir. Özel sektör kar odaklı çalışırken kamu sektörü kamu yararını önceler.

Yeni yapılanmada; Bakan ve Yardımcılarına bağlı olarak, Ortak Hizmet Birimleri, Milli Birlik Kooperatifi, Stratejik Hizmet Birimleri ve Ticari Operasyon Birimlerinden oluşan bir şirket yapısı görülmektedir. Stratejik Hizmet Birimleri başlığı altında Orman Politikaları Daire Başkanlığı dışında ormancılıkla ilgili bir yapılanma görülmemektedir. Genel müdürlük düzeyinden daire başkanlığı düzeyine düşürülmüş örgüt yapısından anlaşılan ormancılıktan vaz geçildiğidir. Ancak *iklim değişikliği çağında* ormancılığın öneminin çok daha fazla artacağı ve yaşanılabilir bir ülke ve dünya için ormanların karbon depolama işlevine daha çok ihtiyacımız olacağı açıktır. Yeni yapılanma özellikle tarımsal üretimde yaşanan iktisadi sıkıntılara tepki olarak ortaya çıkmış gibi görünüyor. Oysa ormancılık çok uzun üretim süresine sahip bir ekonomik sektör olduğundan bugünden yarına alınacak ve sürekli değişen, kurumsallaşamamış kararlarla yönetilemez.

Tartışma ve Sonuç

Herhangi bir hizmeti yürütmeye ve bunun için gerekli örgütü kurmada temel ilke, ulaşılmak istenen amaçların belirlenmesidir. Özellikle ormancılıkta, gerçekleştirilmek istenen amaçlar uzun bir zaman döneminin teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına ve değer yargılarına göre belirlenir. Her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de ormanların olumlu ve düzenleyici etkilerinden ve ürünlerinden toplumun çok yönlü, sürekli, düzenli ve en iyi şekilde yararlandırılması için, ulaşılması gerekli temel amaçlar gerek Anayasamızda ve gerekse ormancılık mevzuatında belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu amaçlar genel olarak: ormanların korunması, gözetilmesi, denetimi ve devamlılıklarının sağlanması; mevcut ormanların, nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve veriminin artırılması ve küresel iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuzlukları azaltma ve bu sürece uyum sağlamaya yönelik ormancılık çalışmaları olarak sayılabilir. Bu amaçlara ulaşabilmek için kullanılacak en önemli araç ormancılık örgütüdür. Dolayısıyla örgüt yapısının çok sık değiştirilmesi kurumsallaşmasını engelleyebileceği gibi örgütten beklenen işlevlerin de yerine getirilememesi sonucunu doğurabilecektir.

Bu nedenle ormancılık örgütünün aşağıdaki sorumlulukları yerine getirebilecek şekilde yapılandırılması önerilmektedir.

- Ormanların korunması, gözetilmesi, denetimi ve devamlılıklarının sağlanması;
- Mevcut ormanların ve orman alanlarının, nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve veriminin artırılması;
- Topraklarının erozyonla yok olmasının önlenmesi ve su toplama havzalarında doğal dengenin sağlanması için yoğun ağaçlandırma ve bitkilendirme çalışmaları;
- Devlet ormanlarının sosyal, ekonomik ve teknik gereklere göre yönetilmesi ve işletilmesi;
- Orman ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, ormanların içinde veya bitişiğinde yaşayan köylülerin kalkındırılması için, ilgili kuruluşlara işbirliği yapılması, ayrıca

kentli toplumların ormanlardan beklentilerinin sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde karşılanması;

- Orman ürünleri endüstrisinin, orman hammaddelerine olan ihtiyacının ormanların devamlılığına halel getirmeden karşılanması;
- Orman ürünlerinin işlenmesi ve değerlendirilmesi, dünya kalite ve standartlarına uygun üretim yapılabilmesi için gerekli orman ürünleri sanayi tesislerinin kurulması, işlenmiş orman ürünlerinin ihracının artırılması ormancılık örgütünün temel görevleridir.

Yukarda sayılan sorumlulukların yerine getirilmesi için Orman Bakanlığının, yeniden etkili, verimli ve süratli bir şekilde yapılandırılması, doğal kaynakların, işgücü ve olanakların daha akılcı bir şekilde ormancılık hizmetlerine yöneltebilmesi için iklim değişikliğini de göz önüne alan günün gereklerine uygun modern bir örgüt yapısına kavuşturulması zorunludur.

Merkezden yönetimin esas kabul edildiği mevcut anlayışla ormancılığın birçok sorununu çözmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle çağdaş yönetim ilkelerine dayanan, performans değerlendirmesini esas alan, motivasyon, ödül, ceza gibi araçların etkin kullanıldığı, özerk ve demokratik bir örgütlenme ve yönetim modeline ihtiyaç vardır. Bu modelin temel ilkeleri; işletmeler ve çalışanlar arasında rekabete ve motivasyon dayanan, yöneticilere özgürlük ve esneklik tanıyan, bilgiyi, uzmanlığı ve araştırmayı öne çıkaran, politik ve merkezi kararları dışlayan, yöresel koşullara uygun kararlar verilmesini sağlayan, özellikle taşrada havza bazında bütün ormancılık faaliyetlerini tek bir otorite altında toplayan, demokratik katılımcı ve özerk bir örgüt yapısı şeklinde önermekteyiz.

Bu öneride OGM, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP), Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü (AGM), Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü (OTGM) ve Ormancılık Bilimleri Akademisi şeklinde örgütlenmiş bir model tartışılmıştır.

Bu örgüt yapısının beklenen başarıyı sağlayabilmesi için birtakım süreçlerin ve yöntemlerin izlenmesi gereklidir. Bunlar:

1. Uygulayıcı birimlerin performansının ölçülmesi

Uygulayıcı birimlerin performansını (başarısını) ölçmek için, o birimde cereyan eden tüm faaliyetleri çeşitli açılardan ölçecek bilimsel ve objektif kriterler geliştirilmeli ve bunların belirli ağırlıkta kombinasyonunu sağlayacak bir başarı ölçüm modeli esas alınmalıdır.

2. Performansın değerlendirilmesi (motivasyon, ödül, ceza)

Kamu kuruluşlarında en önemli motivasyon aracı primli ücrettir. Başarı tüm hedeflere ulaşma yüzdesine göre 100 puan üzerinden ölçüleceği için, 75'ten fazla puan alan işletmeler, başarı düzeylerine göre artan oranlı prim yüzdeleri ile değerlendirilmeli ve tüm çalışanlar değişik yüzdelerde yararlanmalıdır.

3. Özerk bir örgütlenme ve yönetim modelinin esas alınması

Özerk bir örgüt yapısının ve yönetim modelinin merkez ve taşradaki birimleri ve bunların yapılanmaları, görev yetki ve sorumlulukları, katılımcı bir anlayışla belirlenmeli, hiçbir çalışan keyfi olarak başka yerlere sürülmemeli, işletme yöneticileri başarı ve liyakate göre atanmalıdır.

4. Liyakate dayalı atama-yükselme sistemi

Yapılan bir bilimsel çalışmada “liyakate ve uzmanlığa dayalı personel politikasının olmayışı, atama ve yükseltmelerde liyakat yerine siyasi etkenlerin ağır basması faktörü ormancılık örgütünün birinci öncelikli zayıf yönü olarak saptanmıştır (Köse ve ark. 2018). Bu bilimsel tespitten hareketle ormancılık örgütünün her biriminde liyakate dayalı bir sistem katılımcı olarak belirlenmeli, mesleğe girişte objektiflik ölçüsüne zarar veren mülakat gibi uygulamalardan vaz geçilmelidir.

Bu çalışmada Orman Bakanlığına bağlı Merkez Teşkilatı, doğrudan Bakana bağlı Araştırma ve Denetleme ve Hukuk Birimleri, Taşra Örgütü ile ihtiyaca göre oluşturulan daire başkanlıkları ve bunların üzerinde Müsteşar ve Yardımcıları şeklinde formüle edilmiştir

Genel Müdürlükler

1. OGM
2. DKMP
3. AGM
4. Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü
5. Ormancılık Bilimleri Akademisi

Taşra Teşkilatı ise havza yaklaşımına göre formüle edilmiştir. Ülkedeki büyük havzaların sınırlarını esas alan aşağıdaki havzalarda Orman Bölge Müdürlükleri kurulması önerilmektedir.

1. Meriç-Ergene BM	12. Doğu Akdeniz BM
2. Marmara BM	13. Konya BM
3. Sakarya BM	14. Antalya BM
4. Batı Karadeniz BM	15. Burdur-Akarçay BM
5. Kızılırmak BM	16. Batı Akdeniz BM
6. Yeşilirmak BM	17. Menderes (Büyük ve Küçük) BM
7. Doğu Karadeniz BM	18. Gediz BM
8. Çoruh ve Aras BM	19. Kuzey Ege BM
9. Fırat ve Dicle BM (Van Gölü Havzası da Dahil)	20. Susurluk BM
10. Ceyhan-Asi BM	
11. Seyhan BM	

Bu Bölge Müdürlüklerine bağlı her biri ortalama 50 bin hektar sahadan sorumlu olacak 440 Orman İşletme Müdürlüğü ve bu işletme müdürlüklerine bağlı, her biri ortalama 10 bin hektar sahadan sorumlu olacak 2200 orman işletme şefliği kurulması önerilmektedir. Bu yapı hem ormancılıkta etkin çalışmayı sağlayacak hem de işsiz orman mühendislerinin işlendirilmesine yardım edecektir. Ayrıca her bir işletme müdürlüğünde ağaçlandırma ve orman toplum ilişkileri şefi, ihtiyaç duyulan işletmelerde milli park şeflikleri kurulmalıdır. Sözü edilen genel müdürlükler ve temel görevleri aşağıda açıklanmıştır.

DKMP Genel Müdürlüğü

Bütün koruma statülerinde katılımcı planlama ve yönetim zorunludur. Saha ile ilgili tüm ilgi ve çıkar grupları planlamada ve yönetimde etkindir ve karar alma mekanizmalarında yer alırlar. Milli Park, Tabiat parkı vb gibi koruma statülerinin temel amacı sahanın özelliklerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu amaçla yapılacak uygulamaların sahanın özelliklerine zarar vermemesi temel ilkedir.

AGM

Her bölge müdürlüğünde bir temsilcilikle (baş mühendislik gibi) temsil edilecektir. Orman içi ağaçlandırmalar, orman dışı ağaçlandırmalar, endüstriyel ağaçlandırmalar, fidanlıklar, erozyon kontrolü dairelerinden oluşur. Bu Genel Müdürlük öncelikle ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarına öncelik verecek, çalışılan sahaların başarısı her yıl takip edilecektir.

Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü

Bu genel müdürlük temel olarak üç bölümden oluşacaktır. Orman-köylü, orman-kentli ilişkileri ve profesyonel bir yapıda örgütlenmiş, bakanlığın halkla ilişkiler ve tanıtım çalışmalarını yapacak bir birimden oluşması önerilmektedir. Günümüzde kırsal göç nedeniyle orman köylülerinin ormanlar üzerindeki baskısı azalmış ancak kentli toplumların ormanlar üzerinde baskısı ortaya çıkmıştır. Bu baskılar rekreasyon talebi, yerleşim yeri ve alt yapı tesislerinin kurulması, ulaşım, doğalgaz boru hatları, elektrik iletim hatlarının ormandan geçirilmek istenmesi vb şeklinde görülmektedir. Bu taleplerin dengelenmesi ormancılık toplum ilişkilerinin düzeltilmesi amacıyla bu genel müdürlük faaliyet gösterecektir.

Ormancılık Bilimleri Akademisi

En az doktora diplomasına sahip Akademi Başkanı yönetiminde merkez teşkilatı her bir akademik birimi temsil edecek şekilde Bölüm Başkanlıkları (Silvikültür, Ekonomi, Koruma vb) kurulmalıdır. Bu birimlerde çalışan personelin mutlaka lisansüstü eğitim yapmış olmaları gerekmektedir. Her bir havzada bölgelere bilimsel hizmet verecek şekilde örgütlenmiş toplam 20 Araştırma Enstitüsü Başkanlıklarında da konusunda akademik çalışmalar yaparak uzmanlaşmış personel işlendirilecektir. Bilimsel yapı ile bürokratik yapıyı ayırmak için müdürlük, şube müdürlüğü, daire başkanlığı, genel müdürlük gibi ifadelerden özellikle kaçınılmalıdır.

Ormancılık uzun erimli bir uğraş olduğundan alınan kararların etkisi uzun zaman sonra görülecektir. Bu nedenle ormancılık örgütü ve mevzuatının çok sık değiştirilmesinin önüne geçilerek kurumsallaşmış, meslek aidiyetine sahip mühendislerin ve çalışanların örgütü yönlendirdiği bir yapıya zaman kaybetmeden geçilmelidir.

Kaynakça

Ekizoğlu, A., Erdönmez, C. 2011. Ormancılık Tarihi. İÜ Orman Fakültesi, Yayınlanmamış Ders Notu. İstanbul

Erdönmez, C., Özden, S., Atmış, E., Akesen, A., Ekizoğlu, A., Kuvan, Y. (2010). Ormancılık Politikası. TOD Yayını, ISBN: 978-9944-0048-3-1

Gümüş, C. 2004. Ormancılık Politikası. KTÜ Orman Fakültesi Yayınları. ISBN: 9756983396

Gümüş, C. 2014. Osmanlıdan Günümüze Ormancılık Politikalarının Ormancılık Örgütlenmesi Üzerine Etkileri ve Güncel Sorunlar. II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu “Akdeniz ormanlarının geleceği: Sürdürülebilir toplum ve çevre” 22-24 Ekim 2014-Isparta.

Gümüş, C. 2017. Devlet Ormancılığına Geçiş Sürecinde Karadere Serüveni. TOD Yayını. ISBN: 978 605 64482 6 3. Ankara

Gümüş, C. 2018. TÜRK ORMAN DEVRİMİ. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları. TOD Yayın No:43. ISBN: 978 605 68977 0 2. Ankara

Köse, M., Daşdemir, İ., Yurdakul Erol, E., Yıldırım, H.T., Arslan, A., Göksu, E., Şekercan, U.A., Alkan, S., 2018. Türkiye’de ormancılık örgütü ve yönetimine ilişkin R’WOT analizi uygulaması. Turkish Journal of Forestry, 19(3): 252-264. DOI: 10.18182/tjf.451363

TBMM, 1971. Orman Bakanlığı Kuruluş ve görevleri hakkında kanun tasarısı ve Orman ve Plân komisyonları raporları. TBMM Tutanakları.

TOD, 2019. Türkiye Ormancılığı: 2019, TOD Yayın No 47. ISBN: 978-975-93478-4-0, 164+20 sayfa, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara

SATISFACTION MAPS FOR AIRPORTS IN ASIAN CAPITALS

Prof.Dr. Nevin YAVUZ

Eskişehir Thecnical University

Serkan OLGAÇ

Anadolu University

Önder YAYLA

Anadolu University

Semra GÜNAY AKTAŞ

Anadolu University

Öz

Hava taşımacılığı ulaşım süresini kısaltır. Ulaşım süresinin kısalması turistlerin destinasyon içerisinde harcadıkları ortalama zamanı arttırmıştır. Bunun yanında dünya üzerindeki uzak noktalar havayolu taşımacılığı ile birbirlerine bağlanabilmiş ve turizm pazarı genişlemiştir. Hava taşımacılığı hizmetinin üretilmesinde tüm tarafların bir araya geldiği fiziksel ve sosyal ortamı havaalanları sağlamaktadır. Havalimanları buldukları ülkelerin itibarını temsil eder, ülkeye girişte anahtar konumundadır, turistlerin seyahatlerinin başlangıç ve bitiş noktası olduğundan ilgili destinasyondaki tatil deneyimlerinin memnuniyeti içerisinde havalimanı hizmetleri memnuniyeti önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla havalimanları yolcuların gelecekte ilgili ülkedeki turizm ve ticari faaliyetlerini desteklemek ya da caydırmak için önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu nedenle, havaalanı yönetimi için havaalanı hizmetlerine yönelik yolcu memnuniyet seviyelerinin değerlendirilmesi önem teşkil etmektedir. Bu bildiride Asya Kıtasında yer alan ülkelerin başkentlerinde bulunan havalimanlarının terminal oturma kapasitesi, sırada bekleme, temizlik ve genel durum boyutlarına yönelik memnuniyet haritaları oluşturulmuştur. 47 havalimanı araştırmaya dâhil edilmiştir. Veriler Skystrax'tan alınmıştır. Havalimanlarına yönelik memnuniyetin mekânsal olarak incelenmesi bütün havalimanlarının bir arada değerlendirilmesi ve kıyaslanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asya kıtası, başkent hava limanları, Memnuniyet haritaları, Skytrax, Havalimanı temizliği, Sırada bekleme süresi, Havalimanında oturma olanakları ve Genel memnuniyet.

ASYA KITASI BAŞKENTLERİNDEKİ HAVALİMANLARINA İLİŞKİN MEMNUNİYET HARİTALARI

Abstract

Air transport makes the duration of transportation shorter. The shortening of the transport time has increased the average time that tourists spend at the destination. Besides, the distant points on earth have been connected to each other by airway transport and tourism market has expanded. Airports provide the physical and social environment in which all parties come together in the production of air transport services. The airports represent the prestige of the countries they are in, placing as a key when entering the country. Airport services' satisfaction has an important place in satisfaction of holiday experiences because they are the start and the end points of tourists' journeys. Therefore, airports may have a significant influence on the passengers in order to support or deter future tourism and commercial activities in the country concerned. For this reason, it is important to assess passenger satisfaction levels of airport services for airport managers. In this study, satisfaction maps are driven for the terminal seatings capacity, queuing time, cleanliness and overall satisfaction dimensions in the capital cities of Asian countries. 47 airports were included in the survey. Data were obtained from Skytrax. A spatial review of satisfaction of the airports will contribute to the evaluation and comparison of all airports.

Key Words: Asian continent, capital city airports, Satisfaction maps, Skytrax, Terminal cleanliness, Queuing time, Terminal seating facilities, overall satisfaction.

Introduction

Transportation is a system that contributes greatly to the social, cultural and economic development of societies by means of transporting passengers and freight from one point to another for a specific purpose through a number of components. Transportation is one of the most important factors affecting the phenomenon of tourism (Yavuz, 2018: 5-11). Therefore, transportation enterprises are the most important component of the tourism sector. Air transport is one of the most preferred and most important contribution to the development of tourism. An important innovation brought by air transport has been the speed factor. The shortening of transportation time has increased the average time spent by tourists in destinations. In addition, remote points of the world could be connected to each other by air transport, long-distance destinations were opened to tourism, and the tourism market expanded (Tan 2008: 24).

Airports provide the physical and social environment in which all parties come together in the production of air transport services (Kuyucak 2007: 14). Today, airports are evaluated as multi-service units and are designed and built for this purpose and are managed accordingly (Tan 2008: 1). Unlike other types of transportation, increase in the number of passengers traveling internationally in recent years and as a result of this increase in private and public sector investments in air transportation in many countries has brought airports to a different position

(Kuyucak 2007: 19). Airports serve as the gateway to the country (Kuyucak 2007: 19). At the same time, it is the first point or the last impression of the passenger coming to that country or city (Kazda and Caves 2000: 245).

The increasing commercial revenues of the airports and the new outlook brought by the airports bring service quality, which is the basis for tourism. (Tan 2008: 35). Airports are key to entering the country and represent the prestige of their countries (Douglas et al. 2001: 224). At the same time, the airport is the first place where tourists will get the first impression of the holiday experience in the destination as it is the starting and ending point of their travels. Therefore, the satisfaction of the airport services has an important place in the satisfaction of the holiday experiences. Effective and efficient planning of the functions of the airports will minimize the time that tourists devote to basic and compulsory services, provide the environment in which they can spend and increase the quality of service provided and increase the amount of expenditure per capita (Rendeiro and Cesar 2006: 874).

The airports, which have become multifunctional businesses today, have become important employment, shopping, trade, business meetings and entertainment centers. Therefore, they are no longer an important means of reaching a tourism destination and have become a tourism destination in their own right. In particular, airports in Asia have begun to transform into airport cities (Aerotropolis). These include Changi Airport, Hong Kong International Airport, South Korea's Incheon Airport and Capital Beijing International Airport. This transformation in Asian airports affected other continents and countries and created a new competitive environment (Sezgin and Yavuz, 2018: 69).

Satisfaction and dissatisfaction that the passengers perceive from the services provided directly affect the service quality and customer satisfaction of the airport. Therefore, if it is known to what extent the services provided to passengers affect customer satisfaction, making the necessary plans and strategies will be an important step in achieving/increasing customer satisfaction (Çolak and Doğan, 2015: 517). In addition, overall satisfaction has a positive impact on the intention of re-use and the willingness to recommend the airport to others. The more passengers are satisfied with the services they use, the more likely they are to recommend them to others (Kim et al. 2016: 156)

Method

There are multiple airports in Amman, Bangkok, Jakarta, Beijing, Tehran, Taipei, Kuala Lumpur, Moscow, Seoul, Tel Aviv and Tokyo. Skytrax does not include data for Marka International (Amman Civil) Airport in Amman, Chaoyang Airport and Nanyuan Airport in Beijing, Chiang Kai Shek (Taoyuan) International Airport in Taiwan, and Sultan Abdul Aziz Shah Airport in Kuala Lumpur. Therefore, the largest airports in other capitals with more than one airport were included in the study. Suvarnabhumi Airport for Bangkok, Jakarta Soekarno-Hatta Airport for Jakarta, Domodedovo Airport for Moscow, Seoul Incheon International Airport for Seoul, Imam Khomeini Airport for Tehran, Tel Aviv Ben Gurion International Airport for Tel Aviv and Haneda Airport for Tokyo were included in the study. In addition, Skytrax do not include data about

evaluations of Velana International Airports in Maldives and Ashgabat Airport in Turkmenistan's capital Ashgabat. There is also only general satisfaction data on Sana'a International Airport in Yemen. Thus, passenger satisfaction of 46 airports in 48 countries was examined.

In this study, passenger satisfaction opinions about airports are mapped and analyzed. Mapping is a powerful visual expression method, which shows the superiority of the information to be given at first glance and makes it easier to reach the result. Passenger satisfaction data for the airports used in mapping were obtained from Skytrax. Skytrax has been conducting airport surveys since 1999. Since Skytrax is a platform where passengers voluntarily give their opinions, the number of participants for all airports cannot be equal. To be able to do quantitative studies in a continent dimension can be done by using the opinions in such platforms. For this reason, all evaluations regarding the airports located in the capitals of the Asian Continent are mapped without considering the number of participants. On the other hand, the names of the countries where the airports are not available are written in pink and separated from the others. Satisfaction of terminal seating areas, terminal cleanliness and queuing time were evaluated according to 1 (minimum) to 5 (highest) scores, and overall satisfaction according to 1 (minimum) to 8 (highest) scores. Dissatisfaction is shown in red and orange in the maps, and blue and green in the highest satisfaction rates.

Findings

In this section, the satisfaction levels of the seating areas in the terminals of the airports, the cleanliness of the terminals and the queuing time are mapped. Also, general satisfaction levels of passengers about airports are mapped.

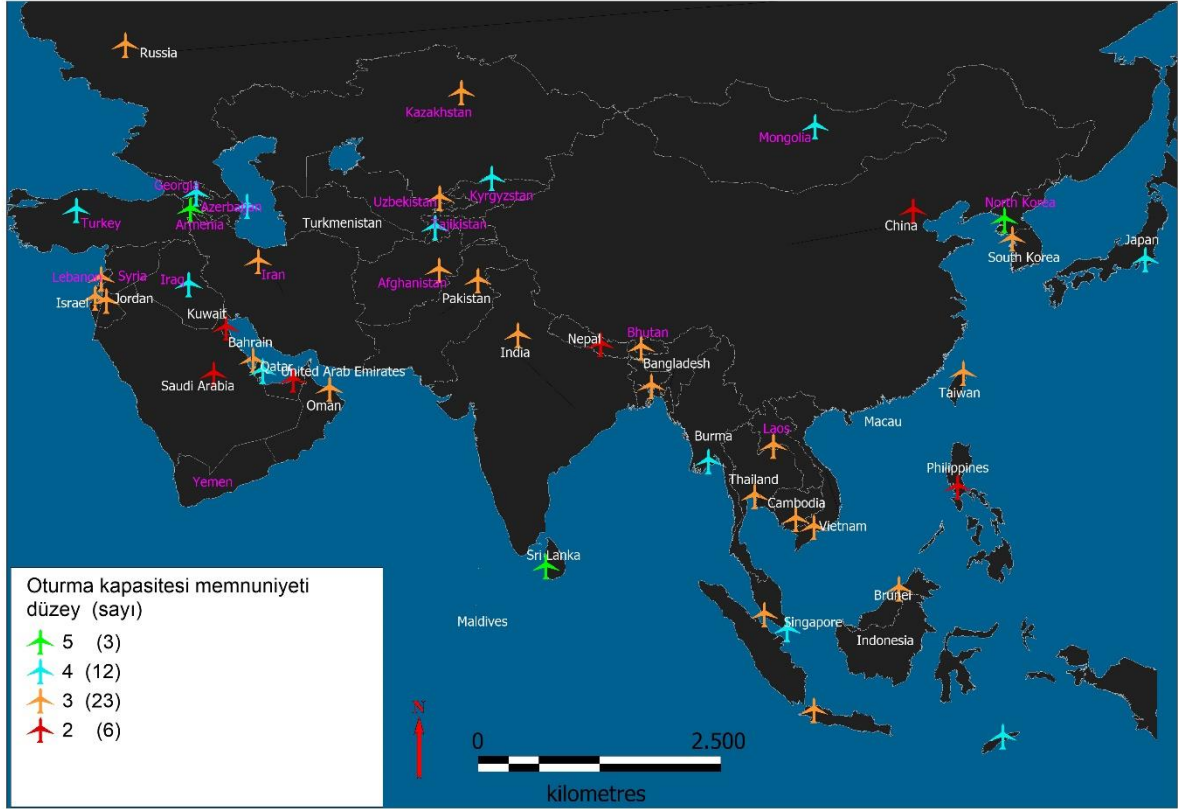

Figure 1. Satisfaction map of the airports' seating areas

Singapore Changi, Qatar Doha, Myanmar (Burma) Yangon and Tokyo Haneda, respectively, are the most popular airports in terms of seating capacity. Subsequently, Bangkok Suvarnabhumi International, New Delhi, Taipei Sung Shan, Ho Chi Minh City, Soul Incheon Int'l, Bahrain International, Amman Queen Alia International, Phnom Penh, Kuala Lumpur International, Jakarta Soekarno Hatta, Colombo, Muscat, Moscow Domodedovo, Dhaka, Bandar Seri Begawan and İslamad airports are appreciated in terms of seating capacity. On the other hand, Kuwait, Saudi Arabia Riyadh, Nepal Kathmandu, China Beijing, UAE Abu Dhabi and the Philippines Manila Ninoy Aquino are the least admired airports.

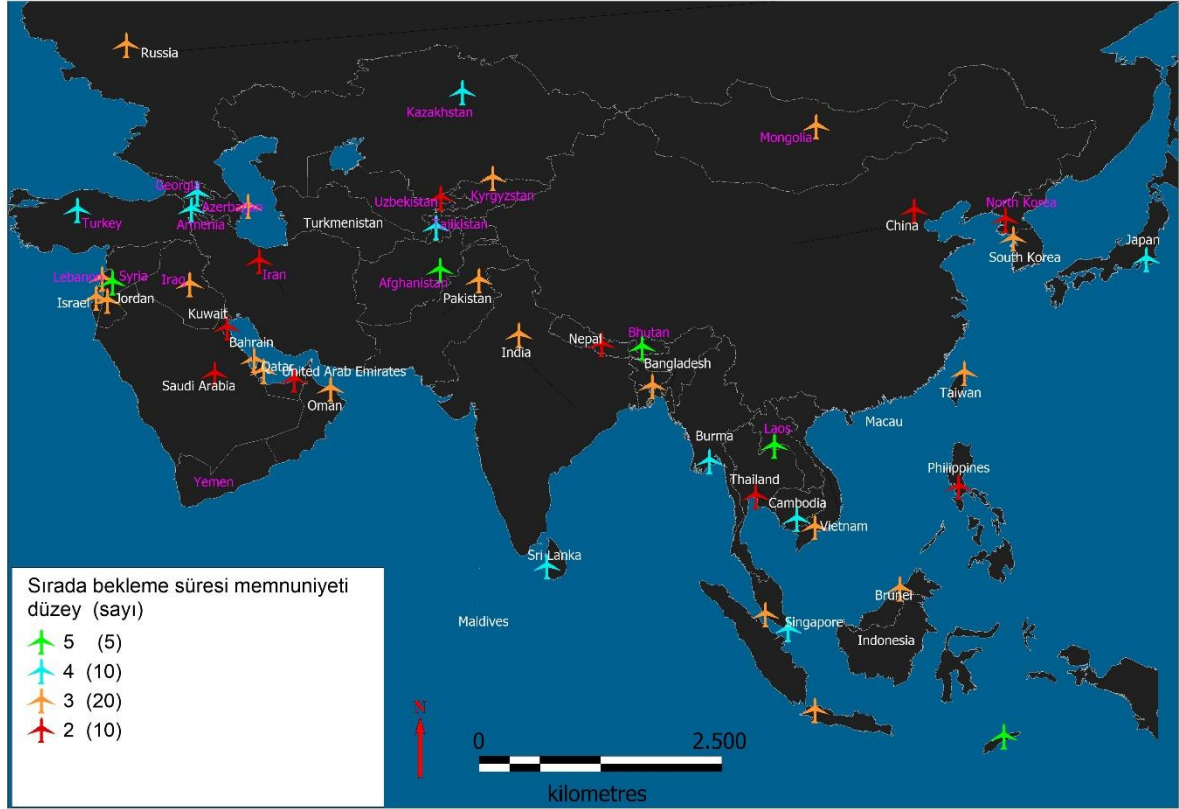

Figure 2. Satisfaction map of the queuing time of airports

In terms of queuing time, Singapore Changi, Tokyo Haneda, Burma (Myanmar) Yangon and Cambodia Phnom Penh, respectively, are the most satisfied airports. In terms of queuing time, the following airports are preferred; Doha, New Delhi, Taipei Sung Shan, Ho Chi Minh City, Soul Incheon Int'l, Tel Aviv Ben Gurion International, Bahrain International, Amman Queen Alia International, Kuala Lumpur International, Jakarta Soekarno Hatta, Colombo, Muscat, Dhaka, Bandar Seri Begawan and Islamad Airports. Conversely, Saudi Arabia Riyadh, China Beijing, UAE Abu Dhabi, Philippines Manila Ninoy Aquino, Nepal Kathmandu and Kuwait airports have the lowest level of satisfaction.

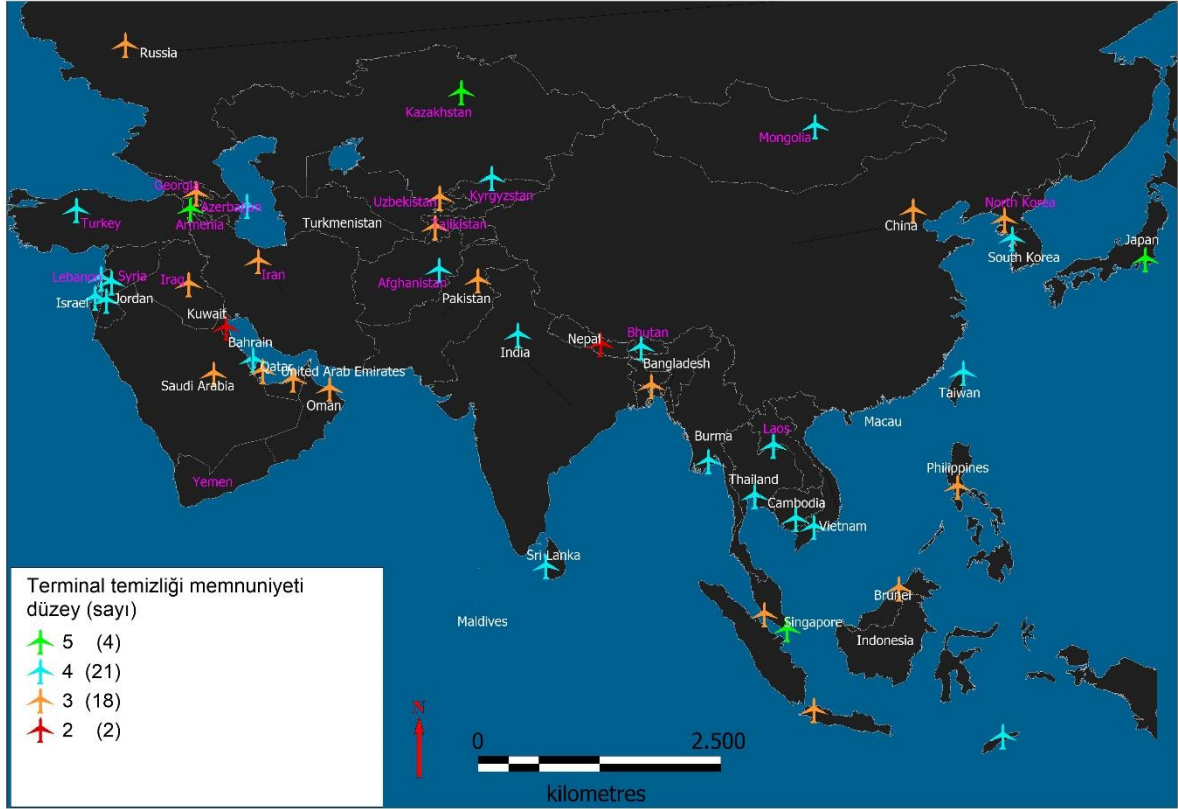

Figure 3. Satisfaction map for the cleanliness of airports

Singapore Changi and Tokyo Haneda are the most satisfied airports in terms of the cleanliness. These airports are followed by Bangkok Suvarnabhumi International, Yangon, Pnom Penh, New Delhi, Taipei Sung Shan, Ho Chi Minh City, Soul Incheon International, Tel Aviv Ben Gurion International, Bahrain International, Amman Queen Alia International. Kuwait and Nepal Kathmandu are the airports with the lowest satisfaction in terms of the cleanliness.

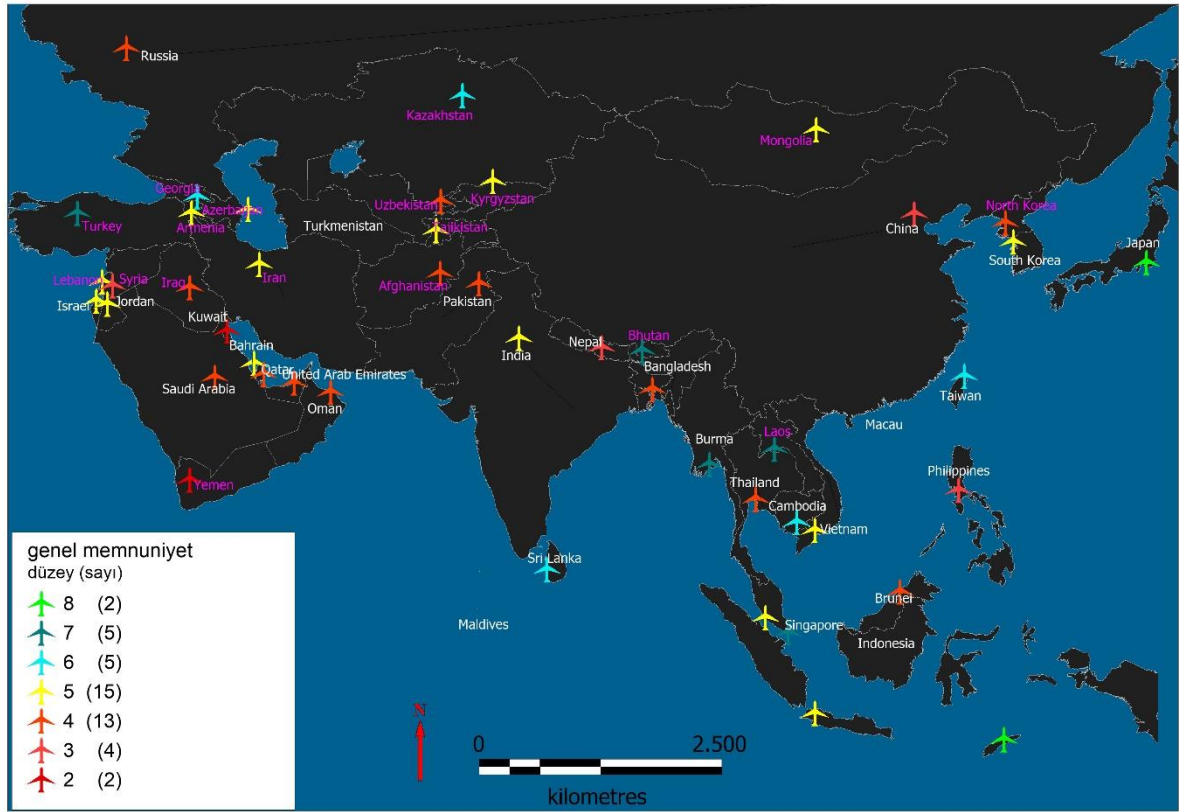

Figure 4. General satisfaction map for airports

Tokyo Haneda is the most satisfied airport in general. Singapore Changi and Burma (Myanmar) Yangon airports are followed. This is followed by Cambodia Phnom Penh and Taipei Sung Shan. On the other hand, Kuwait is the airport with the lowest overall satisfaction. Nepal Katmantu, Philippines Manila Ninoy Aquino and China Beijing are also airports with low satisfaction.

Results

Passenger satisfaction is one of the most important factors in revisiting the destination. As Buhalis (2000) points out, satisfying tourists by maximizing their level is one of the key strategic management objectives for destinations. Tourist destinations include accommodation, transportation, food and beverage services, entertainment and travel agencies. The compound satisfaction level of all these sectors is branding destinations. Therefore, the objective of measuring customer satisfaction is to assess the quality of existing management practices and to identify strategies to improve them. The purpose of this study is to evaluate the passenger satisfaction of the capital airports in Asia.

While Singapore Changi, Qatar Doha, Myanmar (Burma) Yangon and Tokyo Haneda are the most popular airports in terms of seating capacity, Kuwait, Saudi Arabia Riyadh, Nepal Kathmandu, China Beijing, UAE Abu Dhabi and the Philippines Manila Ninoy Aquino are the

least admired. Moreover, Singapore Changi, Tokyo Haneda, Burma (Myanmar) Yangon and Cambodia Phnom Penh are the most satisfied airports in terms of queuing time. Saudi Arabia Riyadh, China Beijing, UAE Abu Dhabi, Philippines Manila Ninoy Aquino, Nepal Kathmandu and Kuwait airports have the lowest level of satisfaction. Furthermore, Singapore Changi and Tokyo Haneda are the most satisfied airports. Kuwait and Nepal Kathmandu are the airports with the lowest satisfaction in cleanliness. In general, Singapore Changi and Tokyo Haneda are the most popular airports in all categories. Kathmandu is the airport which is not liked in all categories. Myanmar Yangon is one of the most popular airports in 3 categories, Cambodia and Phnom Penh in 2 categories. Kuwait, Beijing and Ninoy Aquino were among the most unpopular in 3 categories and Riyadh and Abu Dhabi in 2 categories. Satisfaction is very high in Changi, which is classified as an airport city, and in Beijing, the situation is not heartwarming. When we look at the maps, no spatial similarity can be seen. Satisfaction levels of all major Asian airports should be examined to see whether there are spatial similarities for the entire continent.

As a result, airport maps that determine satisfaction levels according to terminal seating capacity, queuing time, cleanliness and overall satisfaction level will contribute to increasing the satisfaction levels of the airports by examining them in terms of factors causing such satisfaction or dissatisfaction. At the same time, it is thought that the study will shed light on other studies to be conducted in terms of different factors that affect satisfaction. The study should be expanded and applied to all airports.

References

- Çolak S, Doğan Ü. (2015) “Havaalanı Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Kayseri Havalimanı Örneği” <https://docplayer.biz.tr/19025548-Havaalani-hizmet-kalitesinin-musteri-memnuniyetine-etkisi-kayseri-havalimani-ornegi.html>.
- Douglas A, Lubbe Be, Zambellis J, (2001), “An Application Of The Airport Service Quality Model İn South Africa”, *Journal Of Air Transport Management* Vol:17, pp 224.
- Kazda, A. (2000). *Airport Design and Operation*. İçinde; A. Kazda ve R.E. Caves (Editörler) *Passenger Terminals* (ss.245- 263). UK: Pergamon Elsevier Science.
- Khan, S. A. R., Qianli, D., SongBo, W., Zaman, K., Zhang, Y. (2017). Travel and tourism competitiveness index: The impact of air transportation, railways transportation, travel and transport services on international inbound and outbound tourism. *Journal of Air Transport Management*, 58, 125-134.
- Kim M-H, Park J-W, Choi Y-J. (2016) “A study on the effect of airport choice attributes on airport users’ satisfaction and behavioral intentions: The case of Gimpo International Airport”. *Journal of Airport Management*. Spring2016, Vol. 10 Issue 2, p145-157.
- Kuyucak F. (2007) “Havaalanlarında Değer Odaklı Yönetim Yönelimli Bilgi Sistemlerinin Kullanılması ve Atatürk Havalimanı Terminal İşletmeciliği uygulaması” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rendeiro R, Cesar M, (2006) “Tourism service quality begins at the airport”, *Tourism Management*, 27, (2006), 874–877

Saatçioğlu, C. (2016). *Ulaştırma Ekonomisi Sistemler-Politikalar-Uygulamalar*. Sümer Kitabevi, İstanbul.

Sarılgan A.E., (2016). Impact of Low Cost Carriers on Turkish Tourism Industry. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6 (4), 176-188.

Sezgin, E. ve Yavuz, N. (2018). “Aktarma (Transfer) Yoğun ve Üç Yıldızlı İki Havalimanı: Atatürk ve Dubai Havalimanları Yolcularının Hizmet Algıları Üzerine Bir Çalışma”, *Turan-Sam*, 10(49), pp 66-77.

Tan H. (2008) *Havaalanlarının Turizmdeki Etkinliği Ve Verimliliği: Veri Zarflama Analizi (Dea) Kullanılarak Türkiye Cumhuriyeti Havalimanlarında Ölçümü*. Uzmanlık Alan Tezi. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.

Yavuz N. (2018) “Türkiye’de Demiryolu ulaştırması alanında Politika ve planlar ile Bilimsel Yayınlar Arasındaki ilişki” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜLTÜR ROTALARININ VE TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA ARACI OLARAK KULLANILABİLME OLANAKLARI

Prof. Dr. Sezgin ÖZDEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi

Öz

Ülkemiz coğrafi yapısı ve doğal ve tarihi değerleriyle dünya turizminde dikkat çeken bir ülkedir. Bu değerler turizm sektörünün de temel girdilerinden birisi olarak kullanılmaktadır. Mevsimsel farklılıkların aynı anda yaşanabilmesi, biyolojik çeşitliliğin yüksek olması, Anadolu’nun tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması gibi daha birçok parametre ülkemizde turizme kaynak teşkil etmektedir. Kentleşmenin tüm dünyada hızla doğadan kopardığı insanların doğaya hissettikleri ihtiyaç duygusuyla doğa turizmi etkinleri hızlı büyüme göstermektedir. Bir doğa turizmi etkinliği olan kültür rotasında trekking son yıllarda özellikle kentli insanların talep ettikleri bir turizm türüdür. Kültür rotası; tarihi, kültürel veya doğal bir temayı içeren sürdürülebilir tek bir rota halinde ya da rotaların birleşimi” olarak tanımlanabilir. Türkiye’nin ilk trekking rotası olan Likya Yolu’nun 1999’da açılmasının ardından ülkemizdeki kültür yollarının sayısı hızla artmıştır. Bu rotalar tarih boyunca Anadolu’ya kök salmış farklı medeniyetler tarafından inanç, ticaret ve göç vbg. amaçlarla kullanılan çeşitli yolları takip ederek Anadolu’nun kültürel zenginliklerini ve doğal güzelliklerini yürüyerek keşfetmek isteyen kentliler için oluşturulmuş uluslararası standartlarda uzun yürüyüş yollarıdır. Türkiye’de uzunlukları farklı farklı 30’a yakın kültür rotası tescil edilmiştir. Kültür rotalarını yürüten gezginler özellikle köy evlerinde ya da çadırlarda konaklamakta, yöresel besinlerle beslenmekte ve bu yolla kırsala ekonomik katkıda bulunmaktadır. Türkiye turizm açısından hızlı gelişen bir ülke olmasına rağmen, turizmi deniz kıyılarından kurtaramadığı için turizm gelirleri de kırsal kesimin kalkındırılmasında kullanılamamıştır. Bu bildiri de kültür rotalarının kırsal kesimin kalkınmasına katkıları incelenmiş ve bu turizm türünün yaygınlaştırılması için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Doğa Turizmi, Trekking, Kırsal Kalkınma

Giriş

Turizmin tanımı hakkında uluslararası literatürde çok farklı tanımlamalarla karşılaşmakla beraber, genel kabul gören tanımlamalar da mevcuttur. Bize göre bu tanımlamalardan en uygunu Dünya Turizm Örgütü’nün (WTO) tanımlamasıdır. Buna göre; en az bir gece, uluslararası turistler için en fazla bir yıl ve ulusal turistler için en fazla altı ay süren; zevk için yapılan ve ziyaret edilen yerlerdeki bedelli ya da bedelsiz etkinliklere katılmak (Fennel, 2008), kültürleri tanımak, ilgi çekici yerlerde bulunmak olarak tanımlanabilir. Turizm, günümüzde birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye tarafından da bir kalkınma aracı olarak kullanılarak yaşam standardını artırma ve

refahın yükseltilmesi ve bu yolla büyüme ve yoksulluğun azaltılması amaçlanmaktadır. Doğa turizmi, ekoturizm gibi açık hava etkinlikleri son yıllarda kitle turizminin “sürü” yapısından uzaklaşmak isteyen turistler için önemli bir alternatif olarak gelişme göstermektedir. Yayla, mağara, dağcılık, akarsu turizmi ve kuş gözlemciliği gibi açık hava turistik etkinliklerine son yıllarda ülkemizde uzun mesafeli yürüyüşleri kapsayan ve trekking olarak adlandırılan turizm türü de eklenmiştir.

Trekking turizmi günümüzde bir turistik yeri deneyimlemenin en popüler ve sağlıklı yollarından birisidir ve turistlerin yerel halk, doğa ve kültürle daha sıkı bir ilişki kurmasını sağlar. Ayrıca bu turizm türü, klasik turizmden kaçmak, doğa ve kültürle iç içe olmak isteyen gezginlerin artan talebini karşılamaktadır. Trekking turizmi, nispeten küçük bir yatırımla sürdürülebilir bir turizm olanağı olarak herhangi bir yerde yapılabilir. Doğru şekilde planlanıp yönetilirse, yerel halk ve topluluklara sosyal ve ekonomik faydalar sağlayabilir (WTO, 2019).

Trekking rotaları II. Dünya Savaşından hemen önce Avrupa’da ortaya çıkmış, kırmızı-beyaz rota işaretleme kuralları Savaştan sonra kabul edilmiş, yine Avrupa’da bu yıllarda yürüyüş federasyonları ve dernekleri kurulmaya başlanmıştır. Günümüze gelindiğinde batılı birçok devlet bu tür doğa turizmi etkinliklerini desteklemekte bu yolla turizmin kırsal kesime yaygınlaşmasına, sağlıklı nüfus nedeniyle azalan sağlık harcamaları ve yeni yatırımlar nedeniyle artan vergi gelirleri gibi üst düzey faydalar elde edilmiştir. Ulusal ölçekte trekking, bisiklet ve at binme rotalarını oluşturma ve varlıklarını koruma çalışmalarına ek olarak, kültür rotası olarak uluslararası ölçekte onaylayan bir sistem de geliştirmiştir (Cojocariua, 2015).

Yapılan akademik çalışmalar bu tür açık hava turizmi etkinliklerinin yatırımları kısa sürede karşıladığı ve uzun vadede önemli katma değerler yarattığını ortaya koymaktadır. Türkiye üç kıtanın birleşim yerinde bulunan coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu çok farklı sosyokültürel, coğrafik, doğal ve tarihi kaynak değerleri nedeniyle önemli trekking rotalarına doğal olarak sahiptir. Ülkemizde kültür rotası oluşturma girişimleri 1999’da başlamış 2012’de Kültür Rotaları Derneğinin (KRD) kurulmasıyla rotalar bu Derneğin öncülüğünde standartlara uygun olarak belirlenmeye başlamıştır. Derneğin amacı; yürüyüş, bisiklet ve at binme rotalarını korumak, yeni rotaların açılmasını desteklemek ve rotaların uygulama standartlarını belirlenmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Şu ana kadar ülkemizde planlaması yapılarak turizme kazandırılmış otuz yakın trekking rotası mevcuttur.

Kültür rotalarının başlıca yararları şu şekilde sıralanabilir. Kültür rotaları;

1. Uluslar ve kültürler arası bağı güçlendirir
2. Rotaların ve yöresel ürünlerin marka imajını geliştirir
3. Rota boyunca yaşayan yerel halkın geçimine katkıda bulunur
4. Doğanın ve kültürlerin korunması bilincini geliştirir
5. Toplum sağlığına olumlu etki yaparak kamunun sağlık harcamalarını düşürür
6. Toplumun sürdürülebilir doğa turizmi talebine cevap verir

Bu bildirinin amacı Türkiye’nin trekking rotaları potansiyelini belirleyip; kitle turizmine alternatif olarak kıyı kesimlerinden uzakta yaşayan toplum kesimlerinin de oluşacak katma değerden

yararlanması olanaklarını incelemek ve politika önerileri oluşturmaktır. Ayrıca çalışmada Türkiye turizm arzında kültür rotaları sayesinde turizm faydalarının kırsal kesime yöneltilmesi üzerinde durularak ve bu alandaki zorluklar ve potansiyel ele alınmıştır.

Sürdürülebilir Turizm

İnsanların serbest zamanlarını değerlendirmek için doğa ve doğaya dayalı açık (outdoor) veya kapalı (indoor) alanlarda yaptıkları turistik etkinliklerin önemi kentleşmeyle birlikte sürekli artmaktadır. Bu alanlardaki rekreasyon talebi eko-turizm, doğa turizmi, sorumlu turizm, macera turizmi, sürdürülebilir turizm vb. gibi birçok turizm türünün ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmaktadır. Ekoturizm, yerel, doğal ve kültürel varlıkları sürdürülebilir anlayışla turizmin amaçlı kullanmak olarak tanımlanabilir. Kentleşmenin artması ve bazı indoor rekreasyon araç ve faaliyetleri olan televizyon, internet, video vb. kullanımlarının hızla yaygınlaşması, çocukların ve bireylerin zihinsel ve fiziksel performanslarında olumsuz sonuçlar yaratmakta ve bu nedenle doğaya dayalı rekreasyon talebi giderek artmaktadır.

Türkiye, deniz, kum, güneş gibi kaynaklara dayalı ve mevsimlik turizme göre yaratılan turizm ürünlerine odaklanmış ve bu kaynakları yoğun olarak baskılayan ve bu nedenle rekabet üstünlüğünü zayıflatan bir konumdadır. Diğer taraftan ülkemizin turizm politikası sürdürülebilir değildir ve kaynak değerlerini tahrip ederek *kendi bindiği dalı kesmektedir*. Türkiye bulunduğu ekocoğrafik konum nedeniyle çok farklı kültürel, sosyal, doğal ve tarihi kaynaklara sahiptir. Bu potansiyel ile ulusal ve uluslararası turizm talebine ve gelişen eğilimlere uygun, rekabet üstünlüğü ve avantajı yüksek turistik ürün bileşimleri geliştirmek mümkündür. Fakat bunun için Türkiye’de doğaya dayalı turizm kaynak ve çekiciliklerin tanımlanması, gruplandırılması ve potansiyellerinin belirlenmesi, buna bağlı olarak kamu ve özel sektör konumlarının küresel rekabet koşullarına göre yeniden belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu yolla turizmden elde edilen gelirlere daha geniş kitlelerin ulaşması, doğal ve kültürel kaynaklarını koruma ve geliştirmenin finanse edilmesi ve yerel halkın yaşam kalitesinin artırılması sağlanabilmektedir.

Dünyada Turizmin Tarihi ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşının bitişi turizm endüstrisinin doğuşu kabul edilir. 1945’ten sonra ekonomik ve siyasi olarak daha stabil bir ortama geçiş özellikle Batı Avrupa’da turistik seyahatlerin başlamasına neden olmuştur.

1950’lerden itibaren özellikle refah düzeyi yüksek insanların serbest zamanının artışı, paket turların ortaya çıkışı, hava ulaşımındaki gelişmelere özellikle uluslararası turizmin gelişmesinde etkili faktörlerdir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin dikkatinden kaçmamış doğal güzelliklerini turizm pazarlaması amacıyla kullanarak ulusal ekonomilerine katkı sağlamışlardır. 1980’lerden itibaren bazı havayolu şirketlerinin sunduğu ve içinde ulaşım dışında otel konaklaması, tıbbi ve seyahat sigortaları ve hatta araç kiralama gibi seçeneklerin de eklendiği tümleşik seyahat hizmetleri sektörü artık farklı bir yaklaşımla büyütürken bugüne gelmesine neden olmuştur (Lickorish & Jenkins, 2011). Turizmin doğasını değiştiren bu yaklaşımlar kitle turizminin ortaya çıkmasına neden olmuş bu sayede de maliyetler düşürülerek farklı sosyal grupların turistik etkinliklere katılmalarının önü açılmıştır.

Turizm, zaman zaman yaşadığı şoklara rağmen, sektörün gücünü ve dayanıklılığını gösteren, zaman içinde neredeyse kesintisiz bir büyüme kaydetmiştir. Uluslararası turist seyahatleri, 1950’de Dünya genelinde 25 milyon iken 1980’de 278 milyona, 2000 yılında 674 milyon ve 2016 yılında ise 1 milyar 235 milyona ulaşmıştır. Aynı şekilde, dünya çapındaki turistik seyahatlerden kazanılan uluslararası turizm gelirleri, 1950’de 2 milyar ABD dolarından 1980’de 104 milyar dolar, 2000’de 495 milyar dolar ve 2016’da 1.220 milyar dolara ulaşmıştır. Bu miktar dünyada 2016 yılında üretilen toplam gelirlerin %10’u ve her 10 işten biri demektir (WTO, 2017)

Türkiye’de Turizmin Tarihi ve Gelişimi

Turizm Akdeniz ve Ege bölgeleri basta olmak üzere, bütün ülke turizm açısından turistlerin talep ettiği kaynak değerlerine sahiptir. Fakat turizmin yarattığı ekonomik etkiler, zaman zaman abartılmakta ve turizm neredeyse Türkiye’nin bütün kalkınma problemlerini çözecek sihirli bir değnek gibi gösterilebilmektedir (Yağcı, 2007). Tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerin çoğu yerde birlikte olduğu ülkemiz, dört mevsimin tüm özelliklerinin aynı anda yaşanabildiği bölgeleri, ekosistem çeşitliliğine sahip ormanları, kayak sporuna elverişli yüksek dağları, mavi bayraklı denizleri, kumsalları ve kaplıcaları bakımından da zengin bir ülkedir.

Türkiye’de turizm amaçlı kurulan ilk oluşum daha sonra adı Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü olacak olan Seyyahin Cemiyeti’dir (evcin, 2014). Bu kurum yaptığı çalışmalarla ülkenin turizm mayasını çalmıştır. Turizmin örgütlenmesi ilk kez 1939 yılında bir müdürlük olarak Ticaret Bakanlığının bünyesine alınmıştır. 1972 yılında Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) oluşturulmuş ve seyahat acentelerinin ilk kez bir çatı altında toplandığı ve koordinasyon sorununa çözüm arandığı görülmektedir. Yapılan tüm altyapı ve yasal düzenleme çalışmaları sonucunda 90’lı yıllardan itibaren turizm gelirleri ve turist sayıları katlanarak artmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2015-2017 yıllarında yıllık ortalama 26,6 milyar dolarlık turizm geliri elde edilmiştir. Ülkemizin son yıllarda yaşadığı siyasal, ekonomik ve uluslararası problemlere rağmen aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere turizm sektörü büyümeye devam etmektedir (Anonim, 2019).

Son yıllarda yaşanan turist profili değişimleriyle Türkiye’nin ağırladığı turistlerin çoğunluğu Rusya ve Almanya kaynaklıdır. 2018 yılında ülkeye giriş yapan turistlerin %65’i İstanbul ve Antalya’dan ve %76’sı havayolu ile girmişlerdir.

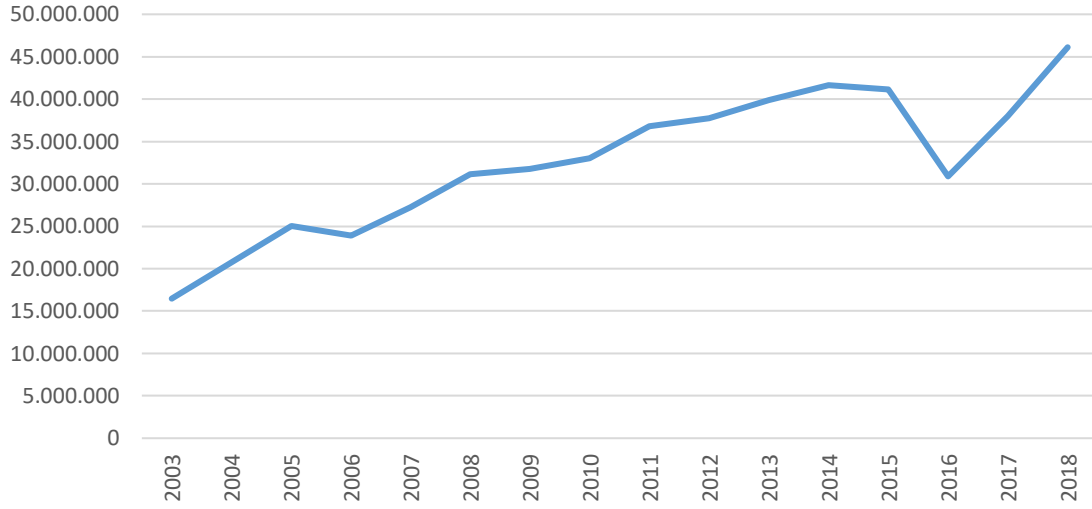

Tablo 1. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Yıllara Ve Aylara Göre Dağılımı

Aylar	YILLAR			% DEĞİŞİM ORANI	
	2017	2018	2019	2018/2017	2019/2018
Ocak	1 055 474	1 461 570	1 539 496	38,48	5,33
Şubat	1 159 833	1 527 070	1 670 238	31,66	9,38
Mart	1 587 007	2 139 766	2 232 358	34,83	4,33
Nisan	2 070 322	2 655 561	3 293 176	28,27	24,01
Mayıs	2 889 873	3 678 440		27,29	
Haziran	3 486 940	4 505 594		29,21	
Temmuz	5 075 961	5 671 801		11,74	
Ağustos	4 658 463	5 383 332		15,56	
Eylül	4 076 630	4 792 818		17,57	
Ekim	2 992 947	3 755 467		25,48	
Kasım	1 652 795	1 966 277		18,97	
Aralık	1 703 789	1 950 705		14,49	
TOPLAM	32 410 034	39 488 401		21,84	

Kaynak: Anonim, 2019

Türkiye turizmi uzun yıllar 3S (sun, sea, sand) olarak tanımlanan *güneş, deniz, kum* turizmi ile büyümüştür. Son yirmi yılda gelişen “her şey dahil” (*all inclusive*) konsepti kitle turizmini geliştirmesine rağmen turizm gelirlerinin toplum kesimlerine yayılmasını engelleyerek küçük esnafın ve kırsal kesimin bu gelirlerden mahrum kalmasına neden olmuştur.

Şekil 1. Türkiye turist sayısı (2003-2018)

Şekil 1’de görüldüğü gibi darbe girişiminin gerçekleştiği 2016 yılı dışında turist sayısı giderek artan bir eğilim izlemektedir. 2003’te ülkeyi ziyaret eden turist sayısı 16.463.623 iken 2014 yılına kadar sürekli artmış ve 41.627.246 rakamına ulaşılmıştır. 2016 yılında 30.906.680 düşen turist sayısı 2017 yılında tekrar yükselişe geçmiş ve 2018 yılında 46.112.592 turist ile tarihi zirvesine ulaşmıştır. Turizm gelirlerine bakıldığında ise 2003 yılında 13,8 milyar \$ olan gelir 2018 yılında 29,5 milyar \$’a kadar yükselmiş ancak 2003’te 850\$ olan ortalama kişi başı harcama 2018 yılında 648\$’a kadar düşmüştür (Anonim, 2019).

Fakat yukarıda da değinildiği gibi mass turizm yaklaşımı ile planlanan ve yürütülen bu turizm politikası sürdürülebilir olmaktan uzak, geliri tabana yaymayan, ülkenin güney ve batı bölgelerini kapsayan doğal kaynaklara yıkıcı etkisi olan özelliklere sahiptir. Son yıllarda bu turizm yaklaşımına alternatif olarak doğa, tarih ve kültürü temel alan, sürdürülebilir, doğal kaynaklara zarar vermeyen, turizm gelirlerinin kırsala da yayıldığı turizm türleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak *soft turizm* olarak adlandırılan bu turizm türlerinden birisi de kültür rotalarında yürüyüş, ata ve bisiklete binmek şeklinde yaygınlaşan *trekking* turizmidir.

Türkiye’nin Açıkalan Turizm Potansiyeli

Açık alan (outdoor) etkinlikleri; suda, karada, havada yapılan boş zaman etkinlikleridir. Piknik, dağcılık, doğa yürüyüşleri, kuş gözlemi, botanik gözlem, yayla şenlikleri, doğada yapılan eğitim faaliyetleri, su üstü ve altı etkinlikleri, yamaç dalışı ve yamaç paraşütü, uçurtma şenlikleri gibi etkinlikler bu kapsamda değerlendirilebilir (Ardahan ve Lapa, 2011). Doğada yapılan her türlü spor da açık hava etkinlikleri arasında tanımlanmaktadır. Türkiye bulunduğu üç kıtanın birleşme yerinden oluşan konumu nedeniyle açık hava turizmine konu olabilecek çok farklı biyolojik, coğrafik, tarihi, kültürel ve arkeolojik kaynak değerlerine sahiptir.

Ülkemiz, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan olarak isimlendirilen üç floristik bölgeye sahip olması ve Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında köprü işlevi sağlaması nedeniyle; iklimsel ve

coğrafik özelliklerin kısa aralıklarla değişmesi sonucu orman, dağ, step, sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemlerine dayalı zengin biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Türkiye'nin floristik zenginliği tek başına Avrupa kıtası kadar olmakla birlikte bilinen 11 bine yakın bitki türünün üç bine yakın kısmı ülkemize endemiktir (Anonim, 2013; Özçelik, 2006). Çevresindeki alanlara göre bitki çeşitliliği bakımından dikkati çeken Türkiye'nin bu özelliği, bitkilerin yetişme ortamlarının çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. İklim özelliklerinde kısa mesafelerde ortaya çıkan değişiklikler, jeomorfolojik özelliklerinden kaynaklanan çeşitlilikler, toprak tiplerinin farklılıkları gibi çok sayıda coğrafi faktör, bitki formasyonlarının da farklılaşmasına ve türce çeşitlenmesine yol açmaktadır (Avcı, 2014). Tüm bu coğrafik, kültürel, tarihi ve doğal özellikler Türkiye'yi potansiyel açık hava turizmi merkezi haline getirmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye Turizm Stratejisi 2013 raporuna göre, Türkiye'de turizmde kitle turizmine yönelik gelişmeler ve turizm planlamasına parçacı yaklaşımlar sonucunda; Akdeniz ve Ege kıyı kesiminde aşırı yığılma, kıyı gerisi ve çevresi alanlarda çarpık kentleşme/yapılaşma, altyapı yetersizliği ve çevre sorunları ortaya çıkmıştır (Anonim, 2007). Kitle turizminin dezavantajlarından kaçınmak için gelişen açık hava turizmi etkinliklerinden olan trekking turizmi ülkemizin çeşitli kaynak değerleri ile gelecek vaat eden bir turizm türüdür. Bu potansiyeli sürdürülebilir olarak kullanmak için doğaya saygılı, kültürleri koruyan, rotaların geçtiği bölgeleri ekonomik olarak kalkındıran planlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bunun için Kültür ve Turizm Bakanlığı eşgüdümünde ilgili tüm paydaşların katılımcılık ilkesi çerçevesinde yer alacağı bir koordinasyon birimi kurulmalı tüm rota planlamaları bu birim eşgüdümünde yapılmalıdır.

Kültür rotalarının geçtiği bölgelerde yaşayan halk yapılacak eğitim çalışmaları ile bilinçlendirilmeli; rotaların bakım ve işletmesinde mutlaka yer almalarının sağlanması gerekir. Toplum tarafından desteklenmeyen ve sahiplenilmeyen projelerin yaşam şansı olmadığı bilinmelidir. Yürüyüş yapan gezginlerin konaklama ve beslenme gibi ihtiyaçları yerel halk tarafından karşılanmalıdır. Ancak konaklama ve yeme içme standartları yerel özellikler de dikkate alınarak yukarıda sözü edilen birim tarafından tanımlanmalıdır. Konaklanacak köy evlerinin yöresel özelliklerde olması teşvik edilmeli bu tip girişimler düşük faizli kredilerle desteklenmelidir. Her bölge için yörenin kültürel konut özelliklerine uygun tip konut projeleri belirlenmeli ve bu projeleri uygulayan girişimciler desteklenmelidir. Ayrıca rota boyunca güvenlik önlemleri alınmalıdır. Bilinmektedir ki turizmin temel şartı güvenlidir.

Rotaların uluslararası standartlara göre işaretlenmesi yapılmalı, rotaların uydular tanıtılması, her rotanın haritalarının ve turistik özelliklerinin bulunabildiği akıllı telefon uygulamaları hazırlanmalı ve kullanıcıların hizmetine ücretsiz sunulmalıdır. Ayrıca rotaların sürekli hizmete açık tutulması için aşağıdaki önlemlerin de alınması gerekmektedir.

1. Rotaların net olarak belirlenmesi için baştan sona yürünerek GPS koordinatları elde edilerek haritaya işlenmeli
2. Planlama aşamasında rota hattı üzerinde yer alan orman, milli park, askeri saha, özel mülk gibi alanlar belirlenerek eşgüdüm için yetkili mercilere iş birliği yapılmalıdır.

3. Halka ve yerel yetkililere yönelik bilgilendirme eğitim toplantıları periyodik olarak yapılmalıdır.
4. Rotanın doğal, kültürel, tarihi ve arkeolojik varlığının tespiti için proje uzmanlarının arazi çalışmaları ile tespitlerde bulunması gerekir.
5. Bisiklet ve at binme rotalarının düşük eğimli bölgelerde yerlerinin belirlenmesi ve projelendirilmesi gerekir.
6. Tanıtım için rota boyunca belgesel çekimi ve ulusal kanallarda yayınlanması sağlanmalıdır.
7. Proje kitap, broşür ve haritalarının basımı, akıllı telefonu uygulamalarının ücretsiz olarak indirilebilir olması gerekir.
8. Pazarlama planlarının hazırlanması için profesyonel pazarlama ve tur şirketleriyle de eş güdümlü çalışılmalıdır.

Türkiye, seyahat ve turizm geliri bakımından 2016 yılında 185 ülke arasında 14.sıradadır, Seyahat ve turizmin toplam mili hasılaya direkt katkısı 2017 yılında %2,0 olarak tahmin edilmekte ve böylece 161. Sıraya yerleşmektedir. Seyahat ve turizmin toplam milli hasılaya toplam katkısı ancak %1,0 olarak tahmin edilmekte ve böylece 171. sıraya yerleşmektedir. Seyahat ve turizmin uzun dönem (2017-2027) toplam milli hasılaya doğrudan katkısı %4,9 büyüme oranıyla Türkiye 185 ülke arasından 74. sırada olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca seyahat ve turizm uzun dönemde (2017-2027) toplam milli hasılaya toplam katkısının %4,4 büyüyeceği ve böylece 185 ülke arasında 91. Sırada yer alacağı tahmin edilmektedir (WTTC, 2017). Bu beklenen büyümeye açık hava turizmi etkinliklerinin sürdürülebilir olarak katılmasıyla amaca ulaşmak daha kolay olabilecektir. Söz konusu açık hava turizmi etkinliklerinin başında, özellikle turizmden yeterli kadar pay alamayan kırsal kesim halkını destekleyen uzun mesafeli yürüyüş, bisiklete ve at binme rotaları gelmelidir.

Kaynakça

- Anonim (2007). Türkiye Turizm Stratejisi (2023). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2007.
- Anonim (2013). Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu 2012. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayını. ISBN: 978-605-4610-23-5, Ankara.
- Anonim, (2019). Turizm İstatistikleri. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> Erişim Tarihi: Haziran-2019.
- Ardahan F., ve Lapa, T. Y. (2011). Açık alan rekreasyonu: bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi. Cilt:8 Sayı:1 Yıl:2011
- Avcı, M. (2014). Türkiye'nin Bitki Çeşitliliği ve Coğrafi Açısından Değerlendirmesi. (Editör) Akkemik, Ü. 2014. Türkiye'nin Doğal-Egzotik Ağaç ve Çalıları I. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, MRK Baskı ve Tanıtım., ISBN: 978-605-4610-48-8, Ankara. s: 28-53.
- Cojocariua, S. (2015). The development of cultural routes: a valuable asset for Romania. Procedia Economics and Finance 32 (2015) 959 – 967.

- Evcin, E. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Yıllarında Turizm ve Tanıtma Faaliyetleri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S. 55, Güz 2014, s. 23-82
- Fennell, D. A., (2008). Ecotourism, Third edition. Taylor & Francis Publishing. ISBN 978-0-415-42930-6. New York.
- Lickorish, J.L., & Jenkins, C.L. (2011). An Introduction to Tourism. Taylor & Francis Publishing. ISBN 0 75061956 2.
- Özçelik, R. (2006). Biyolojik Çeşitliliği Korumaya Yönelik Yapılan (Planlama ve Koruma) Çalışmalar ve Türkiye Ormancılığına Yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, Sayı: 2, Yıl: 2006, ISSN: 1302-7085, Sayfa: 23-36
- WTO, (2017). UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition. ISBN (electronic): 978-92-844-1902-9
- WTO, (2019). *Walking Tourism–Promoting Regional Development*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420346>
- WTTC, (2016). Travel Tourism Economic Impact Turkey, <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/turkey2017.pdf>, ulaşım (02.11.2017).
- Yagcı, Ö. (2007). Turizm Ekonomisi. Detay Yayıncılık, Ankara

TÜRKİYE’DE ORMANCILIK ÖRGÜTÜNÜN YAPISI NASIL OLMALI?

Prof. Dr. Sezgin ÖZDEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Ekonomisi ABD

Öz

Türkiye’de ormancılık örgütünün nüvesi sayılan Orman Genel Müdürlüğü’nün (OGM) kuruluş tarihi 1839 kabul edilir. Her ne kadar çağdaş ormancılık anlayışına göre bu örgütlenmenin ormancılıkla dolaylı yoldan ilgisi varsa da ormanlardan hazineye gelir sağlanması fikri ilk olarak bu tarihte ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar ormancılık örgütü farklı örgütlenme modelleri denemiştir. Merkezden yönetimin esas kabul edildiği bu anlayışla ormancılığın birçok sorununu çözmek mümkün olmamıştır. Bu çalışmada çağdaş yönetim ilkelerine dayanan, performans değerlendirmesini esas alan, motivasyon, ödül, ceza gibi araçların etkin kullanıldığı, özerk bir örgütlenme ve yönetim modelinin önerildiği bir model üzerinde durulmuştur. Bu modelin temel ilkeleri; işletmeler ve çalışanlar arasında rekabete ve motivasyona dayanan, yöneticilere özgürlük ve esneklik tanıyan, bilgiyi, uzmanlığı ve araştırmayı öne çıkaran, politik ve merkezi kararları dışlayan, yöresel koşullara uygun kararlar verilmesini sağlayan, özellikle taşrada havza bazında bütün ormancılık faaliyetlerini tek bir otorite altında toplayan, demokratik katılımcı ve özerk bir örgüt yapısı şeklinde formüle edilmiştir. Bu çalışmada OGM, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP), Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü (AGM), Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü (OTGM) ve Ormancılık Bilimleri Akademisi şeklinde örgütlenmiş bir model tartışılmıştır. Bu modelin mevcut durumla karşılaştırılması yapılmış ve merkezden yönetimin esas alındığı mevcut sistemin aksine, daha dinamik, sorun odaklı ve çağdaş yönetim anlayışına uygun bir öneri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, ormancılık, örgütlenme modeli, bürokrasi.

Ormancılıkta Örgütlenmenin Tarihi

Osmanlı döneminde toplumun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktaydı ve çeşitli ihtiyaçlarını ormandan serbestçe karşılayabiliyorlardı. Bu durum ormanlar üzerinde büyük bir baskıya neden olmakta ve ormanların tahribiyle sonuçlanmaktaydı. 1870 yılında yürürlüğe giren Orman Nizamnamesine kadar *cibali mübaha* denilen bu serbest yararlanma devam etmiştir. Her ne kadar Nizamname ile bu durumun engellenmesi amaçlandıysa da günümüzde bile ormanlar üzerinde yararlanma baskısı yer yer devam etmektedir. Bu bölümde ormancılıkta örgütlenmenin tarihi 1839 yılından başlayarak günümüze kadar anlatılacaktır.

Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti'nde ormanlar, hava, su gibi herkesin serbestçe yararlandığı cibali mübahadan sayılan yerlerdendi. Sadece sarayın, tophanenin ve tersanenin ihtiyaçlarının karşılandığı ormanlardan yararlanmak yasaklanmıştı. Osmanlı döneminde Devletin ormancılık konusu ile ilgilenmesi 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'tan sonra ekonomik sorunları aşmaya yönelik kaynak yaratmak amacıyla başlar. Ormancılık hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda ilk ciddi girişimin Fransa'dan getirilen Louis Tassy ve arkadaşları ile 1857 yılında başladığı kabul edilmektedir. Bu tarihte ormancılık örgütünün ihtiyaç duyduğu teknik elemanların yetiştirileceği orman okulu Fransız uzmanların yönlendirmesi ile faaliyete başlarken bu sayede ormancılık örgütünün temelleri atılmıştır (Gümüş, 2014; Erdönmez ve ark., 2010; Gümüş, 2004).

1839'da Ticaret Nezaretine bağlı bir Orman Müdürlüğü kurulmuşsa da faaliyetleri daha çok orman ürünlerinden vergi almaya yönelik olmuş, teknik anlamda ormancılık olamamıştır. 1857-1869 yıllarında orman işleri, önce Nafia Nezareti, sonra Ticaret ve Nafia Nezareti, sonunda da Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanan Meclisi Meabir tarafından yürütülmüştür.

1869 yılında ilk defa Maliye Nezaretine bağlı olarak Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu örgüt, 1872 yılında Orman ve Maadin Nezareti adı ile bir Bakanlık haline de getirilmiştir. Hizmetler 1879 yılında Ticaret ve Ziraat Nezaretine, 1892 yılında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaretine bağlı bir Umum Müdürlük olarak teşkilatlandırılmıştır.

İkinci Meşrutiyet Devrinde 1908 Orman Heyeti Fenniyesi (sonradan Orman Müdüriyeti Umumiyesi) Orman ve Maadin Ziraat Nezaretine bağlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti döneminde ormancılık hizmetleri, İktisat Vekâletine bağlı Orman ve Maadin Umum Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür.

Cumhuriyet Dönemi

Gerek Meşrutiyet ve gerekse Cumhuriyet döneminde bütün memleket ormancılığını yeni bir düzene sokmak amacı ile çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Hatta Atatürk'ün daha Cumhuriyetin ilânından önce Türkiye ormancılık politikası amaçlarını hedefleyen söylemleri vardır. Nitekim 1922 yılında Büyük Millet Meclisinin açılışında Atatürk: “*Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhati umumiyesi noktai nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asri tedbir ile hüsnü halde bulundurmak, tevsi etmek ve azami fayda temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir*” diyerek bu konuya verdiği önemi belirtmiştir. Bu bölüm esas olarak 1971 yılında TBMM'de görüşülen *Orman Bakanlığı Kuruluş ve görevleri hakkında kanun tasarısı ve Orman ve Plân komisyonları raporlarından* derlenmiştir (TBMM, 1971)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânından sonra, Orman Umum Müdürlüğü, İktisat Vekâletine bağlı iken 1924 yılında kurulan Ziraat, Orman ve Baytar Müdüriyeti umumiyelerinden oluşan Ziraat Vekâleti bünyesi içinde yer almıştır. Ülkenin temel ihraç maddelerinden olan kuru üzüm ve incirin ambalajlanması ve maden direği ve travers ihtiyaçlarının karşılanması için ilk kez 1924 yılında Dirgine-Devrek bölgesinde Karadere Devlet Orman İşletmesi kurulmuştur (Gümüş, 2017)

1928 yılında Ticaret ve Ziraat vekâletleri birleştirilerek yeniden İktisat Vekâleti kurulduğundan, Ormanı Umum Müdürlüğü bu vekâlete bağlanmıştır. 1931 yılında ise, yeniden Ziraat Vekâleti kurulmuş ve bu vekâlete 1937 yılında çıkartılan 3204 sayılı Kanunda “Memleketin ziraat, hayvan ve orman politikalarının tatbiki” işleri verilmiştir.

Atatürk’ün yukarıda belirtilen, direktiflerinin ışığı altında yine 1937 yılında 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarılmış ve bu kanunda yer alan görevler ile *yurt ormanlarını korumak, işletmek, imar etmek, yeniden orman yetiştirme işleri yapmak ve orman verimlerini çoğaltmak ve bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli kurumları kurmak, teknik personel yetiştirmek ve özel kanunlarla verilen görevleri ve ormanlarla ilişkili hizmetleri görmek üzere 3204 sayılı Kanunla Ziraat Bakanlığına bağlı kamu tüzel kişiliği olan Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur.*

1937 yılı ormancılık tarihi açısından en önemli dönüm noktasıdır. Gümüş (2018)’e göre 1937’de çıkarılan 3116 sayılı orman yasası tam bir *devrim* yasasıdır. Yasa ile ormancılıkta, devlet orman mülkiyeti ve işletmeciliğine geçilmiştir. Orman müdürlükleri kapatılmış ve yerine “Orman Çevirge Müdürlüğü”, “Orman Revir Amirliği” ve 1945 yılında da bu günkü yapı olan “Orman İşletme Müdürlükleri” oluşturulmuştur.

1937 yılından 1969 yılına kadar geçen zaman içinde ülke nüfusunun artışına paralel ihtiyaçlar da büyük ölçüde artmış olması ormancılık hizmetlerinin de aynı ölçüde artmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında Orman Genel Müdürlüğü örgütünün tüm işleri yapmada yetersiz kalması nedeniyle Devletin ormancılık politikasını yürütecek bir bakanlık kurulması düşünülmüş ve bunun bir sonucu olarak “orman varlığının korunması, işletilmesi, geliştirilmesi, imar ve ıslah edilerek veriminin artırılması gibi hususlarda İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının öngördüğü 'hedef ve tedbirlerin daha süratli ve etkili” bir şekilde gerçekleştirilmesi için Orman Genel Müdürlüğü hizmetlerinin 4961 sayılı Kanunun 1’nci maddesine göre Tarım Bakanlığında alınarak ve yeni kurulacak Orman Bakanlığına bağlı olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Orman Bakanlığının Kuruluşu

Orman Bakanlığı bünyesinde 1969’da Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, 1970’te Orman Ürünleri Sanayii Genel Müdürlüğü ve Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü ve 1976’da Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlüklerin taşra teşkilatları da kurulmuş ve 1970’li yıllar ağaçlandırma ve ORKÖY çalışmaları açısından çok başarılı yıllar olmuştur. 1980 askeri darbesinden sonra 1981 yılında Orman Bakanlığı kapatılmış, ormancılık örgütü önce Tarım, daha sonra da Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlanmıştır. 7.8.1991 yılında yeniden ve bağımsız olarak kurulan Orman Bakanlığı bir kez daha 2003 yılında kapatılmıştır.

2003-2011 döneminde faaliyet gösteren Çevre ve Orman Bakanlığı döneminde de ormancılık etkinlikleri bağlı kuruluş olan OGM dışında, bakanlık merkezinde Ana Hizmet Birimleri içerisinde yer alan Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü, Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü aracılığı ile yürütülmüştür.

3.6.2011 tarihinde Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı şeklinde bir **garabetle** karşılaşılmıştır. Şehircilikle, çevre ve ormanı hangi beklenti bir araya getirmiştir, bilinmemektedir. 26 gün sonra 29.6.2011 tarihinde çıkarılan bir başka KHK ile bu Bakanlık ikiye ayrılmıştır. Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı 26 gün gibi çok kısa ve rekor denebilecek ömürde bir bakanlık olarak tarihteki yerini almıştır. Bu kadar kısa süreler içerisinde hiçbir danışma ve katılım süreci işletilmeden açılıp kapatılan bakanlık kuruluşları ile dikkat çekicidir (Gümüş, 2014). Bu yapılanmada ORKÖY ve Ağaçlandırma Genel Müdürlükleri OGM'ye bağlı birer daire başkanlığı düzeyinde düşürülmüştür. Ayrıca taşra örgütü olmayan Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (ÇEM) bu dönemde kurulmuştur.

Son olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ortaya çıkan anlayış çerçevesinde 10 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Kararname ile Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuş ve ormancılık örgütü de bu Bakanlığa bağlanmıştır. Aşağıdaki tabloda ormancılık faaliyetlerinin Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar bağlı olduğu bakanlıklar verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere 1969'da ve 1991'de iki kez bağımsız Orman Bakanlığı öngörülmüş bu yıllar dışında; iktisat, tarım, köy işleri, çevre, şehircilik ve su işleri ile birlikte yürütülmeye çalışılmıştır.

1923'ten Günümüze Kadar Ormancılık Örgütünün Bağlı Olduğu Bakanlıklar	Yıllar
İktisat Bakanlığı	1923-1924
Tarım Bakanlığı	1925-1928
İktisat Bakanlığı	1928-1931
Tarım Bakanlığı	1931-1969
Orman Bakanlığı	1969-1981
Tarım ve Orman Bakanlığı	1981-1983
Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı	1983-1991
Orman Bakanlığı	1991-2003
Çevre ve Orman Bakanlığı	2003-2011
Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı	2011 (26 Gün)
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	2011- 2018
Tarım ve Orman Bakanlığı	2018-...

Kaynak: Ekizoğlu ve Erdönmez (2011), TOD, (2019)

Günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığının da yeni bir örgütlenme çalışması yaptığı duyulmakta ancak Üniversitelerin ve sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınmadığı için tam olarak nasıl bir çalışma yapıldığı bilinmemektedir. Bilinen bu yapılanmanın özel sektör tarafından özel sektör

mantığı ile yapıldığı. Ancak göz ardı edilen Anayasanın amir hükmü olan sosyal devlet ilkesi ve ormancılığın kamu hizmeti üretme fonksiyonudur. Özel sektörle kamu sektörünün temel farklılığı gelecek beklentisidir. Özel sektör kar odaklı çalışırken kamu sektörü kamu yararını önceler.

Yeni yapılanmada; Bakan ve Yardımcılarına bağlı olarak, Ortak Hizmet Birimleri, Milli Birlik Kooperatifi, Stratejik Hizmet Birimleri ve Ticari Operasyon Birimlerinden oluşan bir şirket yapısı görülmektedir. Stratejik Hizmet Birimleri başlığı altında Orman Politikaları Daire Başkanlığı dışında ormancılıkla ilgili bir yapılanma görülmektedir. Genel müdürlük düzeyinden daire başkanlığı düzeyine düşürülmüş örgüt yapısından anlaşılan ormancılıktan vaz geçildiğidir. Ancak *iklim değişikliği çağında* ormancılığın öneminin çok daha fazla artacağı ve yaşanılabilir bir ülke ve dünya için ormanların karbon depolama işlevine daha çok ihtiyacımız olacağı açıktır. Yeni yapılanma özellikle tarımsal üretimde yaşanan iktisadi sıkıntılara tepki olarak ortaya çıkmış gibi görünüyor. Oysa ormancılık çok uzun üretim süresine sahip bir ekonomik sektör olduğundan bugünden yarına alınacak ve sürekli değişen, kurumsallaşamamış kararlarla yönetilemez.

Tartışma ve Sonuç

Herhangi bir hizmeti yürütmeye ve bunun için gerekli örgütü kurmada temel ilke, ulaşılmak istenen amaçların belirlenmesidir. Özellikle ormancılıkta, gerçekleştirilmek istenen amaçlar uzun bir zaman döneminin teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına ve değer yargılarına göre belirlenir. Her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de ormanların olumlu ve düzenleyici etkilerinden ve ürünlerinden toplumun çok yönlü, sürekli, düzenli ve en iyi şekilde yararlandırılması için, ulaşılması gerekli temel amaçlar gerek Anayasamızda ve gerekse ormancılık mevzuatında belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu amaçlar genel olarak: ormanların korunması, gözetilmesi, denetimi ve devamlılıklarının sağlanması; mevcut ormanların, nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve veriminin artırılması ve küresel iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuzlukları azaltma ve bu sürece uyum sağlamaya yönelik ormancılık çalışmaları olarak sayılabilir. Bu amaçlara ulaşabilmek için kullanılacak en önemli araç ormancılık örgütüdür. Dolayısıyla örgüt yapısının çok sık değiştirilmesi kurumsallaşmasını engelleyebileceği gibi örgütten beklenen işlevlerin de yerine getirilememesi sonucunu doğurabilecektir.

Bu nedenle ormancılık örgütünün aşağıdaki sorumlulukları yerine getirebilecek şekilde yapılandırılması önerilmektedir.

- Ormanların korunması, gözetilmesi, denetimi ve devamlılıklarının sağlanması;
- Mevcut ormanların ve orman alanlarının, nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve veriminin artırılması;
- Topraklarının erozyonla yok olmasının önlenmesi ve su toplama havzalarında doğal dengenin sağlanması için yoğun ağaçlandırma ve bitkilendirme çalışmaları;
- Devlet ormanlarının sosyal, ekonomik ve teknik gereklere göre yönetilmesi ve işletilmesi;
- Orman ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, ormanların içinde veya bitişğinde yaşayan köylülerin kalkındırılması için, ilgili kuruluşlara işbirliği yapılması, ayrıca

kentli toplumların ormanlardan beklentilerinin sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde karşılanması;

- Orman ürünleri endüstrisinin, orman hammaddelerine olan ihtiyacının ormanların devamlılığına halel getirmeden karşılanması;
- Orman ürünlerinin işlenmesi ve değerlendirilmesi, dünya kalite ve standartlarına uygun üretim yapılabilmesi için gerekli orman ürünleri sanayi tesislerinin kurulması, işlenmiş orman ürünlerinin ihracının artırılması ormancılık örgütünün temel görevleridir.

Yukarda sayılan sorumlulukların yerine getirilmesi için Orman Bakanlığının, yeniden etkili, verimli ve süratli bir şekilde yapılandırılması, doğal kaynakların, işgücü ve olanakların daha akılcı bir şekilde ormancılık hizmetlerine yöneltebilmesi için iklim değişikliğini de göz önüne alan günün gereklerine uygun modern bir örgüt yapısına kavuşturulması zorunludur.

Merkezden yönetimin esas kabul edildiği mevcut anlayışla ormancılığın birçok sorununu çözmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle çağdaş yönetim ilkelerine dayanan, performans değerlendirmesini esas alan, motivasyon, ödül, ceza gibi araçların etkin kullanıldığı, özerk ve demokratik bir örgütlenme ve yönetim modeline ihtiyaç vardır. Bu modelin temel ilkeleri; işletmeler ve çalışanlar arasında rekabete ve motivasyon dayanan, yöneticilere özgürlük ve esneklik tanıyan, bilgiyi, uzmanlığı ve araştırmayı öne çıkaran, politik ve merkezi kararları dışlayan, yöresel koşullara uygun kararlar verilmesini sağlayan, özellikle taşrada havza bazında bütün ormancılık faaliyetlerini tek bir otorite altında toplayan, demokratik katılımcı ve özerk bir örgüt yapısı şeklinde önermekteyiz.

Bu öneride OGM, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP), Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü (AGM), Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü (OTGM) ve Ormancılık Bilimleri Akademisi şeklinde örgütlenmiş bir model tartışılmıştır.

Bu örgüt yapısının beklenen başarıyı sağlayabilmesi için birtakım süreçlerin ve yöntemlerin izlenmesi gereklidir. Bunlar:

5. Uygulayıcı birimlerin performansının ölçülmesi

Uygulayıcı birimlerin performansını (başarısını) ölçmek için, o birimde cereyan eden tüm faaliyetleri çeşitli açılardan ölçecek bilimsel ve objektif kriterler geliştirilmeli ve bunların belirli ağırlıkta kombinasyonunu sağlayacak bir başarı ölçüm modeli esas alınmalıdır.

6. Performansın değerlendirilmesi (motivasyon, ödül, ceza)

Kamu kuruluşlarında en önemli motivasyon aracı primli ücrettir. Başarı tüm hedeflere ulaşma yüzdesine göre 100 puan üzerinden ölçüleceği için, 75'ten fazla puan alan işletmeler, başarı düzeylerine göre artan oranlı prim yüzdeleri ile değerlendirilmeli ve tüm çalışanlar değişik yüzdelerde yararlanmalıdır.

7. Özerk bir örgütlenme ve yönetim modelinin esas alınması

Özerk bir örgüt yapısının ve yönetim modelinin merkez ve taşradaki birimleri ve bunların yapılanmaları, görev yetki ve sorumlulukları, katılımcı bir anlayışla belirlenmeli, hiçbir çalışan keyfi olarak başka yerlere sürülmemeli, işletme yöneticileri başarı ve liyakate göre atanmalıdır.

8. Liyakate dayalı atama-yükselme sistemi

Yapılan bir bilimsel çalışmada “liyakate ve uzmanlığa dayalı personel politikasının olmayışı, atama ve yükseltmelerde liyakat yerine siyasi etkenlerin ağır basması faktörü ormancılık örgütünün birinci öncelikli zayıf yönü olarak saptanmıştır (Köse ve ark. 2018). Bu bilimsel tespitten hareketle ormancılık örgütünün her biriminde liyakate dayalı bir sistem katılımcı olarak belirlenmeli, mesleğe girişte objektiflik ölçüsüne zarar veren mülakat gibi uygulamalardan vaz geçilmelidir.

Bu çalışmada Orman Bakanlığına bağlı Merkez Teşkilatı, doğrudan Bakana bağlı Araştırma ve Denetleme ve Hukuk Birimleri, Taşra Örgütü ile ihtiyaca göre oluşturulan daire başkanlıkları ve bunların üzerinde Müsteşar ve Yardımcıları şeklinde formüle edilmiştir

Genel Müdürlükler

1. OGM
2. DKMP
3. AGM
4. Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü
5. Ormancılık Bilimleri Akademisi

Taşra Teşkilatı ise havza yaklaşımına göre formüle edilmiştir. Ülkedeki büyük havzaların sınırlarını esas alan aşağıdaki havzalarda Orman Bölge Müdürlükleri kurulması önerilmektedir.

1. Meriç-Ergene BM	12. Doğu Akdeniz BM
2. Marmara BM	13. Konya BM
3. Sakarya BM	14. Antalya BM
4. Batı Karadeniz BM	15. Burdur-Akarçay BM
5. Kızılırmak BM	16. Batı Akdeniz BM
6. Yeşilirmak BM	17. Menderes (Büyük ve Küçük) BM
7. Doğu Karadeniz BM	18. Gediz BM
8. Çoruh ve Aras BM	19. Kuzey Ege BM
9. Fırat ve Dicle BM (Van Gölü Havzası da Dahil)	20. Susurluk BM
10. Ceyhan-Asi BM	
11. Seyhan BM	

Bu Bölge Müdürlüklerine bağlı her biri ortalama 50 bin hektar sahadan sorumlu olacak 440 Orman İşletme Müdürlüğü ve bu işletme müdürlüklerine bağlı, her biri ortalama 10 bin hektar sahadan sorumlu olacak 2200 orman işletme şefliği kurulması önerilmektedir. Bu yapı hem ormancılıkta etkin çalışmayı sağlayacak hem de işsiz orman mühendislerinin işlendirilmesine yardım edecektir. Ayrıca her bir işletme müdürlüğünde ağaçlandırma ve orman toplum ilişkileri şefi, ihtiyaç duyulan işletmelerde milli park şeflikleri kurulmalıdır. Sözü edilen genel müdürlükler ve temel görevleri aşağıda açıklanmıştır.

DKMP Genel Müdürlüğü

Bütün koruma statülerinde katılımcı planlama ve yönetim zorunludur. Saha ile ilgili tüm ilgi ve çıkar grupları planlamada ve yönetimde etkindir ve karar alma mekanizmalarında yer alırlar. Milli Park, Tabiat parkı vb gibi koruma statülerinin temel amacı sahanın özelliklerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu amaçla yapılacak uygulamaların sahanın özelliklerine zarar vermemesi temel ilkedir.

AGM

Her bölge müdürlüğünde bir temsilcilikle (baş mühendislik gibi) temsil edilecektir. Orman içi ağaçlandırmalar, orman dışı ağaçlandırmalar, endüstriyel ağaçlandırmalar, fidanlıklar, erozyon kontrolü dairelerinden oluşur. Bu Genel Müdürlük öncelikle ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarına öncelik verecek, çalışılan sahaların başarısı her yıl takip edilecektir.

Orman Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü

Bu genel müdürlük temel olarak üç bölümden oluşacaktır. Orman-köylü, orman-kentli ilişkileri ve profesyonel bir yapıda örgütlenmiş, bakanlığın halkla ilişkiler ve tanıtım çalışmalarını yapacak bir birimden oluşması önerilmektedir. Günümüzde kırsal göç nedeniyle orman köylülerinin ormanlar üzerindeki baskısı azalmış ancak kentli toplumların ormanlar üzerinde baskısı ortaya çıkmıştır. Bu baskılar rekreasyon talebi, yerleşim yeri ve alt yapı tesislerinin kurulması, ulaşım, doğalgaz boru hatları, elektrik iletim hatlarının ormandan geçirilmek istenmesi vb şeklinde görülmektedir. Bu taleplerin dengelenmesi ormancılık toplum ilişkilerinin düzeltilmesi amacıyla bu genel müdürlük faaliyet gösterecektir.

Ormancılık Bilimleri Akademisi

En az doktora diplomasına sahip Akademi Başkanı yönetiminde merkez teşkilatı her bir akademik birimi temsil edecek şekilde Bölüm Başkanlıkları (Silvikültür, Ekonomi, Koruma vb) kurulmalıdır. Bu birimlerde çalışan personelin mutlaka lisansüstü eğitim yapmış olmaları gerekmektedir. Her bir havzada bölgelere bilimsel hizmet verecek şekilde örgütlenmiş toplam 20 Araştırma Enstitüsü Başkanlıklarında da konusunda akademik çalışmalar yaparak uzmanlaşmış personel işlendirilecektir. Bilimsel yapı ile bürokratik yapıyı ayırmak için müdürlük, şube müdürlüğü, daire başkanlığı, genel müdürlük gibi ifadelerden özellikle kaçınılmıştır.

Ormancılık uzun erimli bir uğraş olduğundan alınan kararların etkisi uzun zaman sonra görülecektir. Bu nedenle ormancılık örgütü ve mevzuatının çok sık değiştirilmesinin önüne geçilerek kurumsallaşmış, meslek aidiyetine sahip mühendislerin ve çalışanların örgütü yönlendirdiği bir yapıya zaman kaybetmeden geçilmelidir.

Kaynakça

- Ekizoğlu, A., Erdönmez, C. 2011. Ormancılık Tarihi. İÜ Orman Fakóltesi, Yayınlanmamış Ders Notu. İstanbul
- Erdönmez, C., Özden, S., Atmış, E., Akesen, A., Ekizoğlu, A., Kuvan, Y. (2010). Ormancılık Politikası. TOD Yayını, ISBN: 978-9944-0048-3-1
- Gümüş, C. 2004. Ormancılık Politikası. KTÜ Orman Fakóltesi Yayınları. ISBN: 9756983396
- Gümüş, C. 2014. Osmanlıdan Günümüze Ormancılık Politikalarının Ormancılık Örgütlenmesi Üzerine Etkileri ve Güncel Sorunlar. II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu “Akdeniz ormanlarının geleceği: Sürdürülebilir toplum ve çevre” 22-24 Ekim 2014-Isparta.
- Gümüş, C. 2017. Devlet Ormancılığına Geçiş Sürecinde Karadere Serüveni. TOD Yayını. ISBN: 978 605 64482 6 3. Ankara
- Gümüş, C. 2018. TÜRK ORMAN DEVRİMİ. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları. TOD Yayın No:43. ISBN: 978 605 68977 0 2. Ankara
- Köse, M., Daşdemir, İ., Yurdakul Erol, E., Yıldırım, H.T., Arslan, A., Göksu, E., şekercan, U.A., Alkan, S., 2018. Türkiye’de ormancılık örgütü ve yönetimine ilişkin R’WOT analizi uygulaması. Turkish Journal of Forestry, 19(3): 252-264. DOI: 10.18182/tjf.451363
- TBMM, 1971. Orman Bakanlığı Kuruluş ve görevleri hakkında kanun tasarısı ve Orman ve Plân komisyonları raporları. TBMM Tutanakları.
- TOD, 2019. Türkiye Ormancılığı: 2019, TOD Yayın No 47. ISBN: 978-975-93478-4-0, 164+20 sayfa, Kuban Matbaacılık Yayıncılık, Ankara

PINE NUTS PRODUCTION AND CURRENT PROBLEMS IN TURKEY

Prof. Dr. Sezgin ÖZDEN

Forest Economics Department Faculty of Forestry of Cankiri Karatekin University

Abstract

Mediterranean stone pine *Pinus pinea* L. is naturally grown naturally in the Mediterranean region. Pine nuts were used in ancient cultures as food, and also as a drug and beside this its wood has been preferred in furniture and forest industry. Pine nuts have a significant share in producer income and are used in food industry. The geographical spread of *Pinus pinea* L. starts from Portugal and extends to Syria. It has a wide distribution in the western Anatolia, and has a local distribution in the other parts of Turkey. World pine nut production can vary substantially from year to year. Over the last five years, global production averaged ca. 26,300 MT. The highest production was recorded in 2014 in the last decade with 39,950 metric tons and the least production was recorded in 2013 with 11,480 metric tons. North Korea and China led the production in 2018/19, accounting for 23% and 20% of the world crop, respectively. As of 2017, Germany is the world leader in pine nut import with 7365 metric tons. This value is more than 31% of the world's total i Worldwide pine nut imports increased 218% over the last decade. Pine nut market is developing rapidly in the world imports. Turkey is an important pine nuts producer in the world. In 1979-1987 period, an average of 435 tons of pine nut exports received USD 2.780.000 and with the development of demand and marketing opportunities, exports have increased to 1100 tons/year in the last decade and export revenues have increased to 28 million Euros/year in Turkey. Declines in pine nuts production over the last decade have been reported by authorities and local peasants. It is claimed that the reason of the problem is an exotic seed bug *Leptoglossus occidentalis*, a seed-feeding pest known to produce analogous damages in more than 40 conifer species in the Northern America and Europe. On the other hand, it is claimed that fungal disease and climate change may be other causes of the low level of productivity. Izmir Metropolitan Municipality and the Foresters' Association of Turkey (FAoT) signed a protocol to conduct a research describe the problem and find a solution. FAoT immediately formed a scientific working group and began work. Within the three-year project, all possible causes will be investigated.

Key Words: Pine nuts, export, import, Kozak

Pine nuts production and Turkey

Mediterranean stone pine *Pinus pinea* L. is naturally grown naturally in the Mediterranean region (Atalay, 1994), and has economic importance due to its seeds have high market value which have been used as a food item in the region since Paleolithic times (Mutke et al, 2005). Pine nuts are the seeds of the *Pinus pinea* L. that the species is native to the entire Mediterranean basin, whereas others limit its natural range exclusively to the eastern Mediterranean and Asia Minor (Agustench et al, 2011). Pine nuts were used in ancient cultures as food, and also as a drug. Its wood is preferred in furniture and forest industry. The turpentine used in the dye industry is obtained from its resin.

Pine nuts are obtained from stone pine tree cones. Pine nuts have a significant share in producer income and are used in food industry. Some studies have shown that the seeds have high protein, fat, vitamin (B1 and B2), potassium and phosphorus contents (Nergiz & Dönmez, 2004). The geographical spread of *Pinus pinea* L. starts from Portugal and extends to Syria. Because *Pinus pinea* L. is sensitive to climate and prefers temperate climates (Akkemik, 2000). It is seen as small stands in France, Spain and Italy. *Pinus pinea* L. has a wide distribution in the western Anatolia, Bergama, Aydın and Muğla, and has a local distribution in the Marmara, Manavgat, Kahramanmaraş, Trabzon and Çoruh valleys ((Anşin & Özkan, 1997)). The cones that reach maturity in three years are harvested between January and May of the third year. Pine nuts are an important export product in Turkey. The main export port of pine nuts is Izmir, Gaziantep and Istanbul.

Approximately 120 kg of cones and 6-8 kg of peanuts are produced from a tree (OGM, 1987).

The difference in annual production of pine nuts causes volatility in prices. The sale of pine nuts in the market at high prices started the import in 1993. Imports from Asian countries are often poor-quality pine nuts (Bilgin & Ay, 1997).

Production, Trade and Consumption in the World and Turkey

According to statistics published by the International Nut and Dried Fruit Council, World pine nut production can vary substantially from year to year; for the 2018/2019 season, the total crop amounted to over 17,555 metric tons (kernel basis). Over the last five years, global production averaged ca. 26,300 MT (INC, 2018).

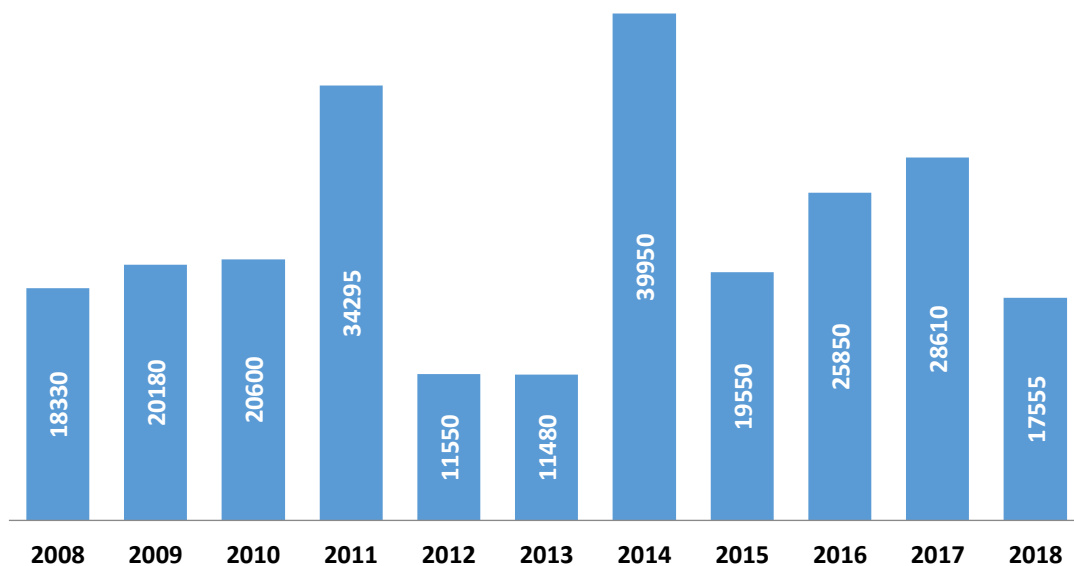

Figure 1. World Pine Nut Production, Kernel Basis (Metric Tons) (INC, 2018)

As shown in Figure 1, the highest production was recorded in 2014 in the last decade with 39,950 metric tons and the least production was recorded in 2013 with 11,480 metric tons. Average production in the last decade is 22,540 metric tons worldwide.

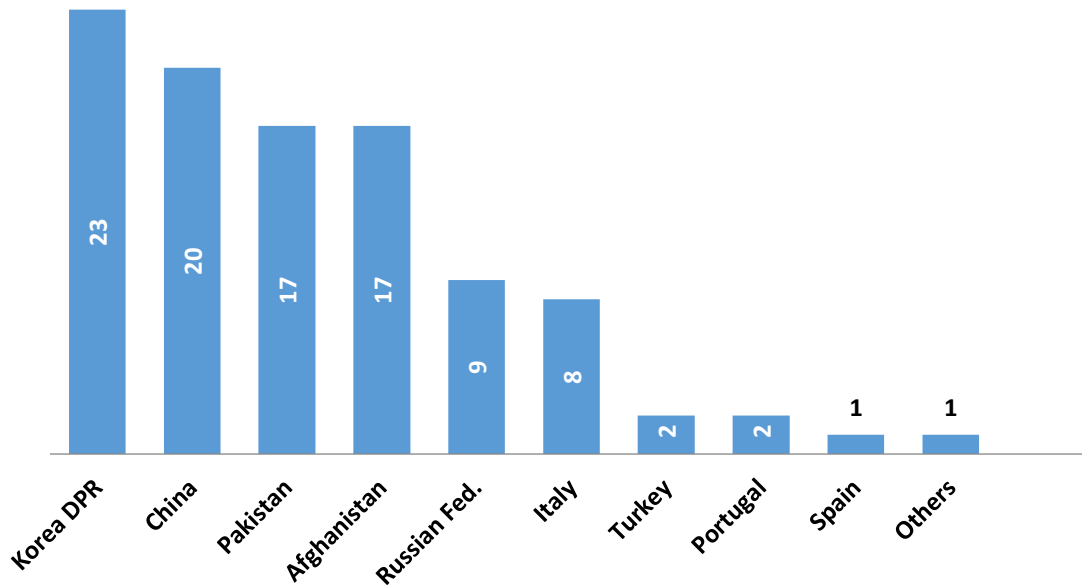

Figure 2. 2018 Pine Nut Production Kernel Basis (Percent)

North Korea and China led the production in 2018/19, accounting for 23% and 20% of the world crop, respectively. Italy topped the Mediterranean pine nut production due to a crop of over 1,400 MT, up by 40% from the previous season (INC, 2018).

Table 1. World Pine Nut Imports / Shelled (Metric Tons)

Country	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Growth
Germany	1362	654	1657	1781	2361	2449	2259	2365	5334	5138	7365	6003
USA	2112	1496	2438	2214	3010	3718	3144	3350	3879	3670	3619	1507
Netherlands	945	503	219	1262	1316	955	1933	-	1563	2054	2083	1138
Italy	1471	1284	1514	1308	965	850	1978	525	1949	2170	1922	451
UK	665	249	527	413	636	471	710	398	448	1082	1319	654
France	618	246	325	323	219	246	787	863	914	933	1202	584

Israel	210	128	302	228	529	384	-	-	359	634	820	610
Australia	271	174	515	427	636	860	-	622	722	902	808	537
Spain	282	114	175	255	200	232	91	85	160	502	675	393
Belgium	62	42	145	55	37	283	295	265	345	304	420	356
China	322	881	918	1620	2481	2279	1938	6810	703	237	260	-62
Others	154 4	102 8	2456	2211	1375	2356	886	4117	2030	3949	3129	1585
World Total	986 4	679 9	1119 1	1209 7	1376 5	1508 3	1402 1	1940 0	1840 6	2157 5	2362 2	13756

INC, 2018

As of 2017, Germany is the world leader in pine nut import with 7365 metric tons. This value is more than 31% of the world's total imports. USA and Germany realize half of world pine nuts imports in 2017. Worldwide pine nut imports increased 218% over the last decade. Pine nut market is developing rapidly in the world.

Table 2. Turkey's trade of pine nut (2008-2018)

Years	Export (Tons)	Import (Tons)	Export Total (€)	Import Total (€)	Exp €/kg	Imp€/kg2
2008	1350,81	573,67	30.379.863	2.344.086	22,49	4,09
2009	2209,612	77,55	35.764.136	1.639.380	16,19	21,14
2010	2166,633	70,153	50.586.005	1.519.912	23,35	21,67
2011	1221,093	209,531	28.131.498	965.069	23,04	4,61
2012	634,657	33,545	19.056.914	1.163.515	30,03	34,69
2013	499,864	351,567	19.058.570	2.491.845	38,13	7,09
2014	425,208	179,93	16.751.609	137.876	39,40	0,77
2015	1104,243	93,048	36.356.107	603.192	32,92	6,48
2016	1218,21	17,47	29.028.037	187.640	23,83	10,74

2017	698,113	80,19	21.170.417	493.391	30,33	6,15
2018	593,192	52,5	21.390.004	71.764	36,06	1,37

Source: TUIK, 2018

When Turkey's exports of pine nuts analyzed; In 2008, while exports amounted to 1350 tons and export income was €30379863, exports increased by 63% in 2009 to 2209 tons, while export revenues increased by only 17.7%. This situation is also observed in export prices. Export price was 22.43 €/kg in 2008, the price fell 16,19 € / kg in 2009. In 2010, according to 2000 data, the export amount increased by 1208% and reached to 2166 tons. With this increase, export revenues increased by 2896% to €50586005. In 2014, the export amount decreased to the lowest level of the last decade and declined to 425 tons. Accordingly, in the same year, export revenues declined to the lowest level of the last 10 years and amounted to € 16751609. With the decrease in production, the price increased to 39.40 €/kg. In 2018, production decreased more than twice to 1350 tons to 593 tons compared to ten years ago. Export revenue dropped from EUR 30 million to EUR 21 million. The unit price increased by 60% from 2008 to 2018.

Imports started in the 90s due to the development of the market and the increase in pine nut prices. Imported pine nuts are claimed to be marketed to the domestic market. In the period of 2008-2018, the year with the highest imports was 351 tons in 2013. The lowest import year was in 2018 due to the financial crisis faced by the rising exchange rate in Turkey. In the last decade, the average export volume is 1101 tons and the import average is 158 tons. In the same period, an average income of EUR 28 million was generated from exports and EUR 1 million was spent for imports. In this period, the average unit export price was EUR 28.77, while the average import price was EUR 10.79.

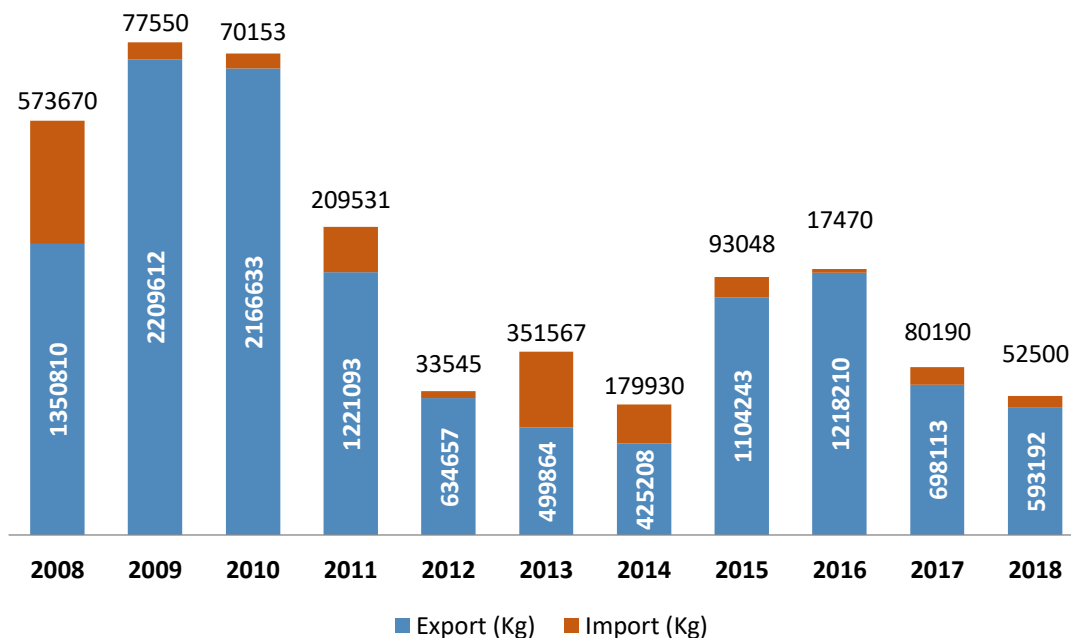

Figure 3. Pine nut export-import (2008-2018)

According to a study conducted in 1979-1987 period, an average of 435 tons of pine nut exports received USD 2.780.000 (Yazici & Gavcar, 1998). With the development of demand and marketing opportunities, exports have increased to 1100 tons/year in the last decade and export revenues have increased to 28 million Euros/year.

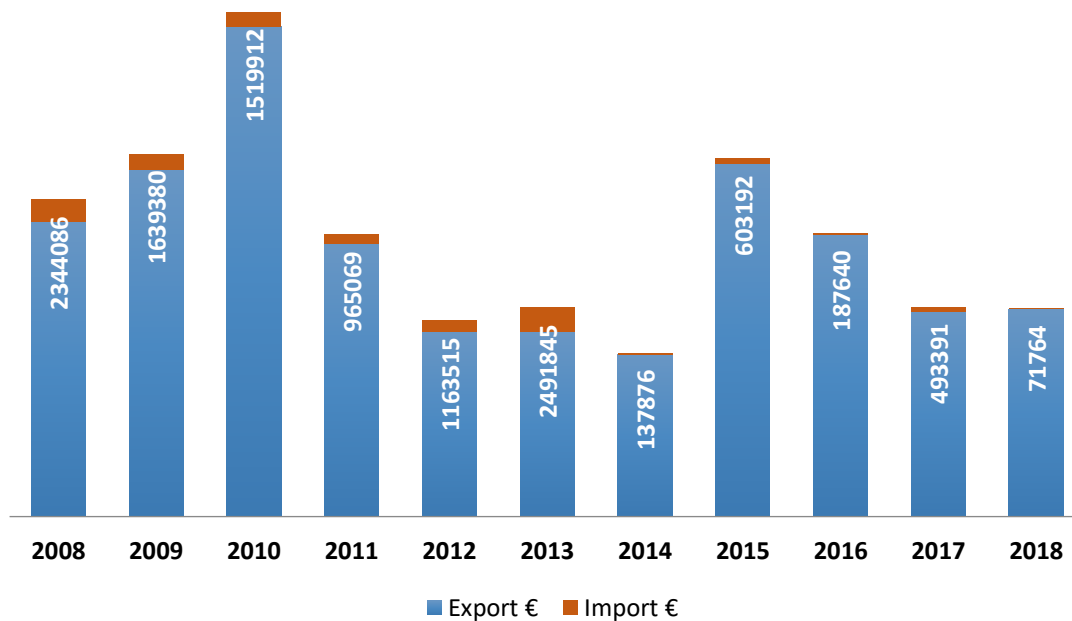

Figure 4. Value of export and import (2008-2018)

Declines in pine nuts production over the last decade have been reported by authorities and local peasants. However, due to the increase in unit prices, total income did not fall at the same rate. In the following section, the reasons of the decrease in pine nut production will be mentioned.

Research area and production problems

In the field, economic activities consist of agriculture, animal husbandry, transhumance, beekeeping, pine nuts production, granite stone processing and mining. Pine nut farming is the most important economic sectors in the region. The main livelihood of peasants is pine nut production. However, there has been a dramatic decline in the production of pine nuts in the last decade and the income levels of producers have declined rapidly.

Locations that provide optimum growing conditions of pine in Turkey Izmir Bergama Kozak, Aydin, Mugla, Antalya, and the Artvin-Coruh valley. The largest habitat in these areas is in Kozak region. Stone pine develops under Mediterranean climate conditions in Mediterranean basin. Extreme values and deviations, especially in temperature and rainfall, directly affect the yield.

Pine nuts has been cultivated in the region for thousands of years. Economical production of pine nuts accelerated after 1970s. Although cones are mature in three years, stone pine gives products every year. Cones

are harvested between January and March every year. However, while cones need to be harvested after ripening, they are collected early in some regions. Therefore, as the cones are collected without full ripening, their nutritional value decreases (Safak & Okan, 2004). Collected cones are spread to the sun continuously until June and the cones are opened.

One mature tree has an average of 150-200 cones. From an average of 70 cones, 1 kg of pine nuts is obtained. An average of 2.5-3 kg of pine nuts is obtained from one mature tree. There are about 100 trees in 1 hectare area. Thus, an average of 250-300 kg of nuts is obtained from a hectare area. The average wholesale price of the pine nut is € 20 in 2018. The annual income of a family with one hectare of stone pine forest is about € 5000-6000.

Pine nut production problems in recent years

For almost 10 years decreased production yield is observed that Turkey and the Mediterranean basin. Mutke et al, 2017 reported that a severe loss of kernel-per-cone yield has been seen that up to half of the extracted seeds are empty or contain only withered remains of the kernel. Additionally, a high percentage of small unripe conelets abort before maturity. The coincident emergence of both phenomena in several countries has coined the common name Dry Cone Syndrome (DCS). DCS has spread out all over the Mediterranean range of stone pine in the last years, after first reports from Italy ten years ago. If persisting, DCS is regarded as a serious threat for commercial pine nut harvesting, an activity essential for the economic sustainability of Mediterranean pine forests and plantations, with a market of several hundred million euros annually. It is claimed that the reason of the problem is an exotic seed bug *Leptoglossus occidentalis*, a seed-feeding pest known to produce analogous damages in more than 40 conifer species in the Northern America and Europe (Mutke et al, 2017).

On the other hand, it is claimed that fungal disease may be another cause of the low level of productivity. Production and trade of pine nuts in Mediterranean Europe have been negatively affected by the spreading of *Diplodia sapinea* (a fungus) associated with an adventive insect *Leptoglossus occidentalis* (fungal vector), with impacts on forest management, production and profitability and thus in value chain organization (Awam & Pettenella, 2017).

Some researchers also claim that the reasons for the declining kernel production are the negative effects of climate change and the change of the regime of groundwater. According to a research conducted in 2005, researchers analyze historical weather and yield registers over 41 years in one of the world's main Stone pine areas, the Northern Inland Plateau of Spain. Significant relationships found between rainfall and temperatures at certain key periods during the 4-year cone development period allowed for a multiple linear regression model for the log-transformed annual cone yield to be set up (Mutke et al, 2005).

A study in Chile showed that, number of pine nuts in shell significantly increased when accumulated rainfall during cone ripening was above 133 mm. Therefore, water supply would be recommended as a cultural practice to mitigate the negative impact of reduced water availability on fruit productivity (Munoz et al, 2016).

Conclusions

In the Kozak region, which is the research area, declines in pine nut production have been recorded for the last 10 years. This situation economically adversely affects the peasants based on this production system. Some peasants even want to cut pine trees and shift to alternative production systems.

In fact, some researches have been carried out by some institutes, especially the General Directorate of Forestry in the last decade. However, no solution to the problem has been reached. For this reason, producers' beliefs towards the solution have been eroded. Izmir Metropolitan Municipality and the Foresters' Association of Turkey (FAoT) signed a protocol to conduct a research describe the problem and find a solution. FAoT immediately formed a scientific working group and began work. Group consist of scientists of phytopathology, entomology, meteorology, dendroclimatology and soil and water scientists, air pollution scientists and economists. The scientific group started their multidisciplinary research by planning a study program. Within the three-year project, all possible causes will be investigated.

A study in Chile showed that, number of pine nuts in shell significantly increased when accumulated rainfall during cone ripening was above 133 mm. Therefore, water supply would be recommended as a cultural practice to mitigate the negative impact of reduced water availability on fruit productivity (Munoz et al, 2016).

References

- Akkemik, Ü. 2000. Dendroclimatology of umbrella pine (*Pinus pinea* L.) in Istanbul, Turkey. *Tree-Ring Bulletin* 56:17-20.
- Anşın, R., Özkan, Z.C.1997.Tohumlu Bitkiler (Spermatophyta) Odunsu Taksonlar, KTÜ Orman Fakültesi Yayınları, KTÜ Yayın No:167, O.F. Yayın No:19, Trabzon.
- Bilgin, F., Ay, Z., 1997. Ege Bölgesinde Çam Fıstığı İşletmeciliği Üzerine Araştırmalar. Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları Teknik Bülten No:8, Bakanlık Yayın No: 045, İzmir.
- Agustench, P.C., Huetos, A. S., Salvado, J. S. 2011. Mediterranean nuts: origins, ancient medicinal benefits and symbolism. *Public Health Nutrition*: 14(12A), 2296–2301 doi:10.1017/S1368980011002540.
- Awan, H.U.M., Pettenella, D. 2017. Pine Nuts: A Review of Recent Sanitary Conditions and Market Development. *Forests* 2017, 8, 367; doi:10.3390/f8100367
- INC, 2018. Nuts & Dried Fruits. Statistical Yearbook 2018-2019.
- Munoz, W. L., Balzarini, M., Contrerasa, A. A., Rodrigez, C. D., Cerrillo, R. N. 2016. Fruit productivity of Stone pine (*Pinus pinea* L.) along a climatic gradient in Chile. *Agricultural and Forest Meteorology* 223 (2016) 203–216. <http://dx.doi.org/10.1016/j.agrformet.2016.04.011>
- Mutke, S., Gordo, J., Gil, L. 2005. Variability of Mediterranean Stone pine cone production: Yield loss as response to climate change. *Agricultural and Forest Meteorology* 132 (2005) 263–272.
- Mutke S., Calama R., Nasrallah Neaymeh E., Roques A. Impact of the Dry Cone Syndrome on commercial kernel yield of stone pine cones. In: Carrasquinho I. (ed.), Correia A.C. (ed.), Mutke S. (ed.). Mediterranean pine nuts from forests and plantations. Zaragoza: CIHEAM, 2017. p. 79 -84 (Options Méditerranéennes: Série A. Séminaires Méditerranéens; n 122)
- Nergiz, C., Donmez, I. 2004. Chemical composition and nutritive value of *Pinus pinea* L. seeds. *Food Chemistry* 86 (2004) 365–368. doi:10.1016/j.foodchem.2003.09.009
- OGM 1987. Ülkemizdeki Bazı Önemli Tali Ürünlerin Teşhis ve Tanıtım Kılavuzu, T.C. Tanım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayın No: 659, Seri No: 18, s. 20, Ankara.

- Safak, I., Okan T. 2004. Kekik, defne ve am fistiğinin etimi ve pazarlamasi “Production and marketing of oregano, bay laurel and stone pine”. DOA Dergisi (Journal of DOA) Sayı: 10 Sayfa: 101-129 Yıl: 2004
- Yazici, K., Gavcar, E. 1988. Türkiye'nin am fistiği ihracati üzerine bir araştırma. IU Orman Fakultesi Dergisi, Seri B Cilt 38 Sayı 3.

ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ YAZINININ YARATICI KATKISI: YEŞİL ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Doç. Dr. Ali ERBAŞI

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Çevre ile ilgili araştırmalar, son yıllarda birçok bilim alanının ilgisini çektiği gibi örgütsel davranış yazınında da ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeşil konseptinin örgüt içindeki çalışan davranışları açısından kavramsallaştırılması, yeşil örgütsel davranış kavramını ortaya çıkarmıştır. Yeşil örgütsel davranış, çalışanların çevre dostu örgüt içi davranışlarıdır. Kavram, ulusal ve uluslararası yazın açılarından oldukça yeni olmasına rağmen içerdiği anlam ve çevreye vereceği katkı bağlamında oldukça büyük önem taşımaktadır. Çevrenin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak için örgütler, çalışanlarının yeşil örgütsel davranış eğilimlerini artırabilecek arayışlar içerisine girmek durumundadırlar. Bu araştırmanın amacı, örgütsel davranış yazınında oldukça yeni olan yeşil örgütsel davranış kavramına yönelik teorik bir çerçeve sunmaktır. Konunun alan yazında yeni olması ve bu konuda yapılmış araştırma sayısının oldukça kısıtlı olması gibi nedenler, yeşil örgütsel davranış kavramıyla ilgili teorik bir çerçeve oluşturmanın önemini ve literatüre yapacağı katkıyı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil örgütsel davranış, yeşil yönetim, yeşil işletmecilik.

136

CREATIVE CONTRIBUTION OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR TO THE SUSTAINABILITY OF THE ENVIRONMENT: GREEN ORGANIZATIONAL BEHAVIOR

Abstract

Environmental studies have attracted the attention of many fields of science in recent years and have begun to come to the fore in the literature of organizational behavior. The conceptualization of the green concept in terms of employee behavior within the organization has revealed the concept of green organizational behavior. Green organizational behavior is the environmentally friendly behaviors of employees. Although the concept is quite new in terms of national and international literature, it has great importance in terms of its meaning and contribution to the environment. In order to contribute to the sustainability of the environment, organizations have to seek to increase their employees' green organizational behavior. The aim of this research is to provide a theoretical framework for the concept of green organizational behavior which is quite new in the literature of organizational behavior. The reason why the subject is new in the literature and the number of researches on this subject is very limited, reveals the importance of creating a theoretical framework for the concept of green organizational behavior and its contribution to the literature.

Key Words: Green organizational behavior, green management, green business.

1. Giriş

Çevreye karşı duyarlı davranışların araştırılması, literatürde çok yer bulmuş bir konudur. Hatta aslında çevreci davranışların, insanoğlunun var olduğu günden beri insanlığın ilgi alanı olduğu söylenebilir. Ancak çevre ile ilgili bakış açısında meydana gelen değişiklikler, küreselleşme olgusu, çevreye duyarlı olmanın bir maliyet unsuru yerine bir rekabet aracı olarak değerlendirilmesi gerektiğine yönelik inançta meydana gelen artış gibi unsurlar, çevreye karşı duyarlı davranışların araştırılması gereğini biraz daha ön plana almıştır.

Son yıllarda çevre dostu arayışlar, diğer tüm bilim dallarında yaygın olduğu gibi işletme biliminin de ilgi alanı olmaya başlamıştır. Bu bağlamda işletme bilimi, çevreye duyarlı işletmecilik bağlamında yeşil işletme kavramına odaklanmıştır. Yönetim ve organizasyon alan yazını ise, konuya yeşil yönetim kavramını gündeme taşıyarak dahil olmuştur. Bu kapsamda çevreye duyarlı olabilmek için işletmeler açısından yeşil işletme ve işletme yönetimleri açısından yeşil yönetim kavramları gündeme taşınmıştır. İşletme fonksiyonları açısından inceleme yapıldığında üretim fonksiyonu yeşil ürün/yeşil üretim/yeşil tedarik kavramlarına odaklanırken, pazarlama fonksiyonu yeşil pazarlama, muhasebe fonksiyonu yeşil muhasebe, lojistik fonksiyonu yeşil lojistik gibi çeşitli yeşil orijinli kavramlara odaklanmaya başlamıştır.

Çevreye duyarlı işletmecilik anlayışının yönetim alanı açısından incelenmesi neticesinde yeşil yönetim kavramı gündeme gelmiştir. Ancak sadece yönetim kademesinin çevreye duyarlı davranışlar sergilemesi, çevreye katkı bağlamında yeterli değildir. Yönetim kademeleriyle birlikte çalışanların da örgüt içinde çevreci davranışlar sergilemesi gerekmektedir. İşte örgüt içinde çalışanların çevreci davranışlarını konu alan kavram, literatürde yeşil örgütsel davranış olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak kavram alan yazında oldukça yeni olup bu konuda yapılmış araştırma sayısı da oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla kavramın gelişim seyrinin ortaya konulmasına yönelik yapılacak araştırmalar önem taşımaktadır. Bu varsayımdan yola çıkarak bu araştırmanın amacı, örgütsel davranış yazınında oldukça yeni olan yeşil örgütsel davranış kavramına yönelik teorik bir çerçeve sunmak olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik olarak birbirlerini destekleyici anlamlar ihtiva eden ancak birbirlerinden farklı olan yeşil işletmecilik, yeşil yönetim ve yeşil örgütsel davranış kavramları incelenmiştir.

2. Çevreye Duyarlı İşletmecilik: Yeşil İşletmecilik

Çevreye duyarlı hareket etme anlayışı, 1970'li yıllardan beri toplumsal, ahlaki ve politik açılardan güç kazanarak ekonomiyi ve işletmeleri önemli ölçüde etkiler hale gelmiştir. Özellikle endüstri işletmeleri, üretim sürecinin girdileri olarak doğal kaynakların korunması ve atıkların yönetimi konusunda daha hassas davranmaya başlamıştır (Usta, 2007: 12-13). Bu bağlamda “çevreye duyarlı işletmecilik” ya da “yeşil işletmecilik” kavramları ortaya çıkmıştır.

Yeşil işletmecilik kavramını literatürde tartışan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Newton and Harte, 1997; Kirchoff, 2000). Bu kapsamda kavrama yönelik çok farklı tanımlar geliştirilmiştir. Bunlardan birinde Çekanavicius vd. (2014: 79) yeşil işletmeciliği; yeşil paketleme, doğal ürünlerin kullanımı, güç israfının azaltılması, eko-etiketleme, yeşil inşaat, eko-temizlik, daha az çıktı (baskı) alma, toplu taşımacılığı kullanma, elektronik uygulamaları kapatma, atık ayırma, ofiste sigara içmeme ve yeşil işletmecilik konusunda seminerler düzenlemeyi içeren geniş bir kavram olarak ele almıştır. Fonksiyonel açıdan konu incelendiğinde yeşil işletmecilik faaliyetlerinin, genel olarak işletmeciliğin (yönetim, muhasebe-finance, üretim, pazarlama, halkla ilişkiler, araştırma geliştirme, insan kaynakları ve tedarik gibi) farklı fonksiyonlarında ele alınan bir kavram olduğu söylenebilir (Ceyhan ve Ada, 2015: 118).

Genel bir tanım yapacak olursak yeşil işletmecilik; yönetim, üretim, pazarlama, insan kaynakları, finans, muhasebe, lojistik, arge gibi işletme fonksiyonlarında süreçlerin olumsuz çevresel etkilerini azaltmaya odaklanan, kaynakların daha etkin kullanımı suretiyle çevreye fayda sağlayacak faaliyetleri içeren, karar alma süreçlerinde çevreyi dikkate alan ve çevre dostu anlayışı kurum kültürüne yerleştirmeye çalışan işletmecilik anlayışı olarak tanımlanabilir.

Yeşil kavramını içselleştirerek fonksiyonlarında kullanan işletmeler, üst kademeden en alt kademeye kadar tüm birimlerinde çevreye katkı sağlayan veya zarar vermeyen davranışlar sergilemeye odaklanmaktadır. Bu konuda yapılmış araştırmaların ortak vurgusu, yeşil kavramının işletmecilik anlayışına entegrasyonunun sürdürülebilirlik ile doğrudan ilgili olduğudur. Bu bakış açısıyla yeşil konseptinin işletmecilik yazınında en çok ilişkilendirildiği kavram sürdürülebilirliktir.

Sürdürülebilirlik trendinin iş dünyasını değiştireceğine yönelik şüphe bulunmamaktadır. Aslında yeşil pazarlama çabaları, sermaye akışı, üretim portföyünün türleri gibi örneklerle ekonomi bu duruma cevap vermeye başlamıştır (Sommer, 2012: 5). Eko-inovasyon raporuna göre (Eko-inovasyon Raporu, s. 41, http://ec.europa.eu/environment/eco-innovation/files/docs/publi/eaci_brochure_eco_innovation_a4_lr_en.pdf), çevre dostu mal ve hizmetler, Avrupa Birliğinde faaliyet gösteren işletmelerin yaklaşık %99'unu oluşturan 20 milyon küçük işletme için bir gereklilik haline almıştır. Aslında AB ekonomisinin lokomotifini olan günümüz küçük işletmeleri, iklim değişikliği, enerji ve kaynaklar arzındaki azalma gibi nedenlerle ve yeşil kavramının sunduğu pazar fırsatlarını yakalamak için çaba sarf etmektedirler. Ayrıca Avrupalı işletmelerin, ürün ve hizmetin çevresel etkilerine yönelik farkındalıklarının artış gösterdiği rapor edilmektedir.

Şenocak ve Bursalı (2018), yeşil işletmecilik faaliyetleri ile işletme başarı göstergeleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına vurgu yapmaktadırlar. Bu doğrultuda yeşil faaliyetler arttıkça işletmenin başarı göstergelerinin bundan olumlu etkilendiği söylenebilir. Ayrıca çevreyi daha az kirleten teknolojiler ve çevre dostu ürünlere müşterilerden gelen talep de artış göstermektedir (Usta, 2007: 13). Özellikle tüketicilerin, çevreye duyarlı işletmeleri tercih ettiklerine yönelik literatürde bu gibi çeşitli vurgular bulunmaktadır. Buradan hareketle sektör ayrımı gözetmeksizin çevresel duyarlılığı olan işletmelerin daha başarılı sonuçlara ulaşabilecekleri açıktır. Bu bağlamda çevreye duyarlı işletmecilik anlayışı, işletmelerde bir maliyet unsuru değil, bir rekabet unsuru olarak kabul edilmelidir. Bu bakış açısıyla işletmeler, stratejilerine çevre ve yeşil konseptlerini dahil etmek durumundadırlar.

3. Çevreye Duyarlı Yönetim: Yeşil Yönetim

Ekonomik ve teknolojik gelişmelerle beraber çevresel değerlerin bozulması ve yok edilmesi, toplumların tüm gelişmişliklerine rağmen küresel sorunların artıyor olması gibi hususlar, yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren çevre konularına artan ölçüde dikkat çekmiş ve böylece yeşil yönetim kavramı gündeme gelmiştir (Büyüközkan ve Vardaloğlu, 2008: 67). Bu çerçevede 1970'li yıllarla birlikte artan çevreci hareketler, işletme yönetimlerinde de yansıma bulmaya başlamıştır. Bu çerçevede çevresel konularla ilgili insanlarda artan farkındalık, yeşil işletmelerde ortaya çıkan kurumsal çevrecilik ya da yeşil yönetim anlayışının oldukça popüler bir kavram haline gelmesini sağlamıştır.

İşletmelerin herhangi bir zorunluluk ve baskı olmadan yeşil yönetim uygulamalarını benimseyebilmeleri ve faaliyetlerine uyarlayabilmeleri için yeşil kavramının önemini anlamaları gerekmektedir. İşletmeler çevre

koruma yönelimli faaliyetleri genellikle maliyet arttırıcı bir unsur olarak görmekte veya paydaş baskılarına karşı sadece sosyal sorumluluk çerçevesinde hareket etmektedirler (Karakuş ve Erdirençelebi, 2018: 685).

İşletmelerin doğal kaynak talebinde sürekli bir artışın olması, dünyanın doğal sistemlerinin kapasitesini zorlamaya başlamıştır. Doğal kaynakların sınırsız olmayışı ve kaynakların etkin kullanılabilmesi sonucu işletmelerde çevre(nin) yönetimi kavramı ortaya çıkmış ve işletmeler çevre yönetim sistemlerini uygulamaya başlamıştır (Çavuş ve Tancı, 2013: 73). Bu uygulamalar, yeşile duyarlı yönetim anlayışının gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak yeşil yönetim, çevreci davranışları önemseyen ve doğal kaynakları verimli kullanmaya gayret eden, çevreye zarar verecek davranışlardan kaçınan yönetsel kararların alınmasını içermektedir.

Kurland ve Zell (2011: 49-56) işletmelerde oluşturulacak yeşil yönetimin prensiplerini 10 ana başlıkta ele almaktadır. Buna göre yeşil yönetim uygulamaları için yöneticilerin şunları yapmaları gerekmektedir:

- İşletmede temel kişisel değerler ve temel kurumsal değerlerden oluşan yeşil değerler oluşturmaları,
- Yeşil hedefler geliştirmeleri ve formüle etmeleri,
- Yeşil hedeflere uygunluk sağlayabilme seviyesini belirleyebilecek sürdürülebilir ölçütler geliştirmeleri,
- Yeşile yönelmeyi sağlayabilecek sürdürülebilir girişimler için iş durumları oluşturmaları,
- Değişime karşı direnişlerin üstesinden gelebilmeleri,
- Örgüt içi değerleri ve sürdürülebilir uygulamaları pekiştirmeleri,
- Tedarikçilerin temel ihtiyaçlarını anlayabilmeleri,
- Müşterilerini ve rakiplerini yönlendirebilmeleri,
- Genel kamu, düzenleyiciler ve sivil toplum kuruluşlarını yönlendirebilmeleri,
- İşletmelerinin yeşil yönelimli çabalarını anlık takip ederek görünür kılmaları gerekmektedir.

Çevreye duyarlı işletmecilik anlayışının beraberinde getirdiği yeşil işletmecilik kavramı ile çevreye duyarlı yönetim anlayışının yansımaları olan yeşil yönetim kavramı, sırasıyla işletme ve yönetim açılarından çevreye bakış açısını ortaya koymaktadır. Konuya çalışan davranışları açısından bakıldığında çevreye duyarlı çalışan davranışları anlayışı ile beraber yeşil örgütsel davranış kavramı literatüre dahil olmuştur.

4. Çevreye Duyarlı Çalışan Davranışları: Yeşil Örgütsel Davranış¹

Yeşil örgütsel davranış kavramı, literatürde farklı isimlerle zikredilmektedir. Örneğin yeşil örgütsel davranış kavramı yerine örgüt içi çevreci davranış, çevre dostu çalışan davranışı, örgüt içi çevreci davranış, çevreci işyeri davranışı gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır.

Steg ve Vlek'e göre (2009: 309) çevreci davranış, çevreyi mümkün olduğu kadar en az şekilde olumsuz etkileyen, hatta çevreye faydalı olan davranıştır. Mesmer-Magnus vd.'ne göre (2012: 159) çevreci davranış, çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan bireysel davranışlardır. Ones ve Dilchert'e göre (2012: 456) işletmede çevreci davranış, örgüt içinde, çevresel sürdürülebilirliği arttıran eylemler ve davranışlardır.

¹ Araştırmanın bu başlığı, yazarın Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 18401013 numaralı "Yeşil Örgütsel Davranış: Özgün Bir Ölçek Geliştirme" isimli proje kapsamında sunduğu sonuç raporunun bir kısmından alınmıştır. Yazar, verdiği destekten dolayı Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğüne şükranlarını sunar.

Ciocirlan'a göre (2017: 51) çevreci işyeri davranışı, organizasyon içinde doğal çevrenin korunması ya da iyileştirmesine yönelik değer oluşturan, örgütsel düzeyde çalışanlar tarafından yapılan davranıştır. Türkçe yazında rastlanan tek tanımda ise Erbaş ve Özalp (2016: 298) yeşil örgütsel davranışı, çalışanların örgüt içinde sergiledikleri çevre dostu davranışlar olarak tanımlamışlardır.

Çalışanların yeşil yönelimli çevreci davranışları Stern (2000) tarafından çevresel aktivizm (çevre örgütlerine ve aktivitelerine katılım), kurumsal alanda aktivist olmayan davranışlar (çevreci kamu politikalarına destek vermek) ve özel alan çevreciliği (bireysel çevreci davranışlar) olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Norton vd. (2014) ise çalışanların çevreci davranışlarını zorunlu ve gönüllü davranışlar olarak ikiye ayırmaktadır. Buna göre zorunlu yeşil davranışlar, çalışanların görev tanımları çerçevesinde gerçekleştirmek zorunda oldukları yeşil davranışlar anlamına gelmektedir. Gönüllü yeşil davranışlar ise, çalışanların örgütün beklentilerinin ötesinde yeşil yönelimli kişisel davranışlarda bulunmalarıdır. Örneğin öngörülmediği halde elektrik tasarrufuna katkıda bulunacak davranışlar sergilemek gibi. Yeşil çalışan davranışlarını kamusal olarak ve bireysel aktivist davranışlar olarak inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Ones ve Dilchert, 2012: 455).

Yeşil davranışlar, çalışanların özel hayatlarında olduğu gibi iş hayatları açısından da büyük öneme sahiptir (Carrico ve Riemer; 2011: 2) ve bu konuda farkındalığın oluşabilmesi açısından işletmelere büyük görevler düşmektedir. Ancak işletme açısından bakış, tek başına yeterli değildir. Çünkü Carrico ve Riemer'in (2011) tespitine göre, çalışanların büyük kısmı özel hayatlarında çevreye karşı olan duyarlılıklarını iş hayatına yansıtmamaktadırlar. Yazarlara göre bu durumun ana nedeni, işletme içindeki yeşil davranışlarından çalışanların mali çıkarlarının olmamasıdır. Örneğin mali çıkarlarından dolayı evlerinde enerji tasarrufu sergileyen çalışanlar, işyerinde bu tür çıkarları olmamasından dolayı enerji tasarrufu hakkında herhangi bir önlem almamaktadırlar. Bu kapsamda yeşil örgütsel davranış kavramının içerdiği anlamın detaylı şekilde incelenmesi, çalışan davranışlarının nedenlerinin anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışanların örgüt içindeki yeşil yönelimli davranışlarını (farklı isimler altında da olsa) zikreden bazı öne çıkan araştırmalara yönelik kısa bir literatür özeti aşağıda verilmiştir. Ancak tekrarlamakta fayda vardır ki, bu araştırmaların çok büyük bir kısmında yeşil örgütsel davranış kavramı kullanılmamış, daha çok çevre dostu çalışan davranışı, örgüt içi çevreci davranışlar gibi kavramlar kullanılmıştır. Dolayısıyla literatürde konuya sadece örgütsel davranış yazını açısından bakarak kavramı yeşil örgütsel davranış olarak tanımlayan çok az sayıda araştırmaya rastlanmıştır.

Erbaş ve Özalp (2016) çevre tutkusu ve işyerinde çevre dostu davranışların çalışanların örgütsel bağlılıklarına etkisini incelemiştir. Konya il merkezinde bulunan 4 ve 5 yıldızlı 9 oteldeki çalışanlar arasından rastlantısal olarak seçilen 255 katılımcıdan yüzyüze görüşme yöntemiyle anket uygulaması sonucu elde edilen veriler analiz edilmiştir. Katılımcıların orta düzeyde örgütsel bağlılık, yüksek düzeyde çevre tutkusu ve yüksek düzeyde yeşil örgütsel davranış eğilimine sahip oldukları bulgulanmıştır. Ayrıca çalışanların çevre tutkusu ve çevre dostu davranışları ile örgütsel bağlılıkları arasında istatistiksel açıdan düşük seviyede anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çevre tutkusunun ve yeşil örgütsel davranışların örgütsel bağlılık üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Norton vd. (2014) araştırmalarında örgütsel sürdürülebilir politikalar ve çalışanların çevreci davranışları ilişkisinde örgütsel iklim algılarının aracı rolünü incelemiştir. Online anket sitesi (Amazon's Mechanical Turk) üyeleri kullanılarak, sanayi sektöründe bir ve altı yıl arasında çalışma tecrübesi olan 168 çalışandan anket verileri toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda algılanan örgütsel sürdürülebilir politikalar ve çalışanların çevreci davranışları arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu ilişkide çalışanların örgütsel iklim algılarının aracı

rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda örgüt içerisinde çevreci davranışlar sergileyenler olursa, diğer çalışanlar da bundan etkilenip çevreci davranışlar sergileme eğilimine girmektedirler.

Norton vd. (2015) araştırmalarında çalışanların çevreci davranışlarını teorik bir modelle incelemişlerdir. Yeşil örgütsel davranış için anahtar kelime olarak çevre, çevresel (çevre yanlısı), yeşil, sürdürülebilir, ekolojik ve koruma; sürdürülebilirlik için anahtar kelime olarak çevre, kurumsal ve örgütsel kelimeleri kullanılmıştır. Araştırmanın kapsamına 54 nicel ve 15 nitel çalışma alınmıştır. Araştırmada liderlerin, çalışma arkadaşlarının, diğer çalışanların, kurumsal faktörlerin ve örgüt içi faktörlerin çalışanların çevreci davranışları üzerinde önemli etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çalışanların çevreci davranışlarını etkileyen faktörler üzerinde çok az sayıda çalışma yapıldığı ve yapılan çalışmaların daha çok kişilik özelliklerine odaklandığı belirtilmiştir.

Cantor vd. (2012) araştırmalarında çalışanları çevreci davranışlara sevk edecek çevresel yönetim uygulamalarını incelemişlerdir. Orta düzeyde 317 yöneticiye uygulanan anketler sonucunda elde edilen verilere göre yönetim, eğitim ve ödül uygulamalarının çalışanları çevreci davranışlara sevk ettiği bulgulanmıştır. Bu bağlamda çalışanları çevreci davranışlara teşvik etmek için ödül, eğitim ve yönetim desteği motivasyon aracı olarak kullanılabilir unsurlardır.

Ciocirlan (2017) araştırmasında çevreci işyeri davranışlarının bileşenlerini belirleyebilmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bulgularına göre çalışanların çevreci örgüt içi davranışları; örgütsel vatandaşlık davranışı, çevresel davranışlar ve çevreye zarar verici örgüt içi davranışları kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada çalışanları örgüt içinde çevreci davranışlara sevk etmeye yönelik bir örgütsel kültür oluşturmada lider davranışlarının ve yönetici ile çalışan arasındaki güven ilişkisinin önemli rolü olduğu vurgulanmıştır.

Kim ve Choi (2013) araştırmalarında otel çalışanlarının yeşil uygulamaları nasıl algıladıklarını ve bazı demografik özellikler ile yeşil uygulama algıları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma kapsamında Orlando, Florida'da (ABD) bulunan yeşil sertifikaya sahip 15 otelden uygulamaya katılmayı kabul eden 8 oteldeki 220 çalışana anket uygulaması yapılmıştır. Çalışanların buldukları otellerdeki yeşil uygulama performanslarını önemli ölçüde düşük buldukları, yeşil uygulamaları yüksek düzeyde önemli gördükleri, yeşil uygulamalara verilen önemin cinsiyet, etnik köken ve çalışılan departman açısından farklılaştığı, yeşil uygulamaların performans algısının yaş ve otel sınıfı açısından farklılaştığı bulgulanmıştır. Ayrıca çalışmada yeşil uygulamalar ve örgütsel bağlılık arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Davis vd. (2009) çalışmalarında Griffith Üniversitesi bünyesindeki akademik olmayan personelin sürdürülebilir çevreci tutum ve davranışlarının belirleyicilerini tanımlamaya çalışmışlardır. Araştırmanın sonucunda çalışanların üniversitenin sürdürülebilirlik politikalarından memnuniyet duydukları ve demografik özellikler ile departman farklılıklarının sürdürülebilir tutum ve davranışlar üzerinde belirleyici faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Erbaşı (2017) çalışanların yeşil örgütsel davranış eğilimlerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşmasını incelemiştir. Antalya'da bulunan 5 yıldızlı otel işletmelerindeki 319 çalışandan elde edilen verilerin analizi neticesinde çalışanların yeşil örgütsel davranış eğilimlerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, gelir durumu ve iş deneyimi değişkenlerine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışanların yeşil örgütsel davranış eğilimlerinin çalıştıkları işletmedeki kıdemine göre farklılaştığı, bu farklılaşmanın 1 yıldan az kıdeme sahip olanlarla 4-7 yıl arasında kıdeme sahip çalışanlar arasında olduğu bulgulanmıştır.

Ramus ve Steger (2000) alışmalarında Avrupa'nın en iyi 200 şirketindeki 353 çalışana anket uygulamışlardır. Araştırmada işletmelerin evre politikalarının çalışanların sürdürülebilir evre girişimlerine doğrudan etki yaptığı ve yönetimsel destek davranışlarının çalışanların eko-girişim isteği üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Graves vd. (2013) alışmalarında, Çin'deki 4 global işletmenin 294 çalışanından elde edilen anketler yoluyla elde ettikleri veriler çerçevesinde dönüşümcü liderlik düzeyi yüksek iken motivasyon ve evre dostu davranış ilişkisinin olumlu olduğu, ancak bu düzey düştüğünde ilişkinin olumsuzla döndüğünü tespit etmişlerdir.

Bunların yanısıra Bissing-Olson vd. (2013) araştırmalarında çalışanların çevreci tutumlarının çevreci davranışları üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Robertson ve Barling (2013) araştırmalarında, örgütlerde liderlerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının, çalışanların evre tutkuları ve işyerindeki evre dostu davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Chou (2014) araştırmasında Tayvan'ın evre odaklı otellerinde çalışanların yeşil örgütsel iklim algılamalarının çevreci davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Steg ve Vlek (2009) araştırmalarında çalışanları çevreci davranışlara zendirebilmek için izlenecek sürece ilişkin bir model geliştirmişlerdir. Kollmuss ve Agyeman'ın (2002) demografik faktörler, i faktörler ve dış faktörlerin çalışanların yeşil davranışları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisinin olduğuna yönelik bir çalışmaları bulunmaktadır. Unsworth vd. (2013) alışanların evre dostu davranışlar sergilemelerinin altında yatan psikolojik nedenleri tespit etmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Zibarras ve Barlinger (2011) İngiltere'nin farklı bölgelerindeki 147 işletmeye anket uygulamış ve çalışanların yeşil yönelimli davranışlara sevk edilebilmesi için yönetimin önemine işaret eden bulgular elde etmişlerdir. Ayrıca araştırmada insan kaynakları departmanlarının, çalışanları yeşil davranışlara teşvik etmede aracı rolü tespit edilmiştir. Del Brio vd. (2007) İşpanya'da yapmış oldukları bir araştırmada çalışanların evre yönetimine düşük düzeyde katkı yaptığı ve yalnızca %10'luk kısmının işletmenin evre uygulamalarına katılmasının işletmeye rekabet avantajı getireceğini düşündüklerini tespit etmiştir.

Bamberg ve Möser (2007) araştırmalarında sorun bilinci, i atıf, sosyal normlar, suçluluk duyguları, algılanan davranış kontrolü, tutum, ahlaki normlar ve niyetler olmak üzere 8 ana faktörün çalışanların çevreci davranışlarını etkilediğini tespit etmişlerdir. Ture ve Ganesh (2014) araştırmalarında, örgütte çalışanların çevreci davranışlarının üzerindeki psikolojik etkenleri incelemişler ve örgütsel evrecilik, kişisel normlar ve sosyal normların, çalışanların evre dostu davranışlarını etkileyeceği bulgulanmıştır. Kim vd. (2014) alışanların işyerinde gönüllü olarak evre dostu davranışlar sergilemelerinin nedenlerini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda dürüstlük ve ahlak faktörlerinin, lider ve yardımcılarn gönüllü işyeri evre dostu davranışlar sergilemesine yardımcı olacağını tespit etmişler ve gönüllü evre dostu davranışların motivasyon, vatandaşlık ve sosyal sorumluluk unsurlarıyla ilişkisine değinmişlerdir. Stern (2000) alışmasında değer, inanç ve norm kavramları üzerinde durarak bunların çalışanların evre dostu davranışlar sergilemeleri için önemli faktörler olduğunu dile getirmiştir. Araujo (2014) alışanların kullandıkları izlenim yönetimi taktiklerinin evre dostu davranışlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda çalışanların örgüt içerisindeki olumlu imajlarını artırmak ve terfi alabilmek için evre dostu davranışlar sergiledikleri, tanımlayıcı normları yerine getiremeyen çalışanların evre dostu davranışlar sergilemede olumsuz etkilendikleri ve bu ilişkiye sosyal normların aracılık edebileceği vurgulanmıştır.

Sonuç

İşletmelerin ya da işletme yönetimlerinin çevreye duyarlı davranışlar sergilemesi, işletmelerin sürdürülebilir evre politikaları açısından yeterli değildir. İşletmenin ve yönetim kademelerinin çevreye duyarlılıklarının

yanısıra, işletmedeki insan kaynaklarının da çevreci davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Bir bakıma işletmelerdeki çevreye karşı duyarlı davranışların, örgütsel davranış yazını açısından incelemesinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda literatürdeki boşluğu doldurabilmek için yeşil örgütsel davranış kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak kavramın literatürde tartışmasına yönelik akademik çalışmaların sayısının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda yeşil örgütsel davranış konusunun araştırılarak teorik bir çerçeve oluşturulması için sürükleyici temel unsur, yeşil örgütsel davranış kavramıyla ilgili yapılmış literatürde çok az sayıda araştırma bulunmasıdır.

Literatürde bu alandaki boşluğu giderebilmek için yapılması gereken ilk husus, kavramın tartışılarak daha iyi anlaşılabilir hale gelmesi ve diğer benzer kavramlardan (yeşil işletmecilik, yeşil yönetim vb.) farklı yönlerinin ortaya konmasıdır. Bu çalışmada, örgütsel davranış yazınında oldukça yeni olan yeşil örgütsel davranış kavramına yönelik teorik bir çerçeve sunmak amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak çevreye duyarlı işletmecilik, çevreye duyarlı yönetim ve çevreye duyarlı çalışan davranışları kavramları irdelenerek arasındaki farklar ve ilişkilere yönelik teorik bir çerçeve sunulmuştur. Çevreye duyarlı işletmecilik anlayışının yeşil konseptindeki karşılığı yeşil işletmecilik, çevreye duyarlı yönetim anlayışının karşılığı yeşil yönetim ve çevreye duyarlı çalışan davranışlarının karşılığı yeşil örgütsel davranış kavramıyla ele alınmıştır. Konunun alan yazında yeni olması ve bu konuda yapılmış araştırma sayısının oldukça kısıtlı olması gibi nedenler, yeşil örgütsel davranış kavramıyla ilgili teorik bir çerçeve oluşturmanın önemini ve literatüre yapacağı katkıyı ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Araujo, Felipe F. (2014). Do I Look Good in Green? A Conceptual Framework Integrating Employee Green Behavior, Impression Management, and Social Norms. *Amazon, Organizations and Sustainability*, 3(2), 7-23.
- Bamberg, S. & Möser, G. (2007). Twenty Years After Hines, Hungerford, and Tomera: A New Meta-Analysis of Psycho-Social Determinants of Pro-environmental Behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1), 14-25.
- Bissing-Olson, M.; Iyer, A.; Fielding, S. & Zacher, H. (2013). Relationships Between Daily Affect and Pro-environmental Behavior at Work: The Moderating Role of Pro-environmental Attitude. *Journal of Organizational Behavior*, 34(2), 156-175.
- Büyüközkan, G. & Vardaloğlu, Z. (2008). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi. *Lojistik Dergisi*, 8, 66-73.
- Cantor, D.E.; Morrow, P.C. & Montabon, F. (2012). Engagement in Environmental Behaviors Among Supply Chain Management Employees: An Organizational Support Theoretical Perspective. *Journal of Supply Chain Management*, 48(3), 33-51.
- Carrico, A.R. & Riemer, M. (2011). Motivating Energy Conservation in the Workplace: an Evaluation of the Use of Group-level Feedback and Peer Education. *Journal of Environmental Psychology*, 31(1), 1-13.
- Čekanavičius, L.; Bazytė, R. & Dičmonaitė, A. (2014). Green Business: Challenges and Practices. *Ekonomika*, 93(1), 74-88.
- Ceyhan, S. & Ada, S. (2015). İşletme Fonksiyonları Açısından Çevreye Duyarlı İşletmecilik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 115-137.

- Chou, C.J. (2014). Hotels' Environmental Policies and Employee Personal Environmental Beliefs: Interactions and Outcomes. *Tourism Management*, 40(2014), 436-446.
- Ciocirlan, C.E. (2017). Environmental Workplace Behaviors: Definition Matters. *Organizations and Environment*, 30(1), 51-70.
- Çavuş, M.F. & Tancı, N. (2013). Yeşil İşletme ve Çevre Yönetim Sistemleri. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 48(1), 73-82.
- Davis, G.; O'Callaghan, F. & Knox, K. (2009). Sustainable Attitudes and Behaviours Amongst a Sample of Non-academic Staff: A Case Study From The Information Services Department, Griffith University, Brisbane. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 10(2), 136-151.
- Del Brio, J.A.; Fernandez, E. & Junquera, B. (2007). Management and Employee Involvement in Achieving an Environmental Action-Based Competitive Advantage: An Empirical Study. *International Journal of Human Resource Management*, 18(4), 491-522.
- Erbaşı, A. (2017). "The Investigation of Employees' Green Organisational Behaviour Tendencies in terms of Some Demographic Variables", 4th International Scientific Conference Tourism and Creative Industries: Trends and Challenges, 159-168, Opatija, Croatia.
- Erbaşı, A. & Özalp, Ö. (2016). Çevre Tutkusu ve Yeşil Örgütsel Davranışın Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi. *Eurasian Business and Economics Journal*, 2, 297-306.
- Graves, L.M.; Sarkis, J. & Zhu, Q. (2013). How Transformational Leadership and Employee Motivation Combine to Predict Employee Pro-environmental Behaviors in China. *Journal of Environmental Psychology*, 35, 81-91.
- Homburg, A. & Stolberg, A. (2006). Explaining Pro-environmental Behavior with a Cognition Theory of Stress. *Journal of Environmental Psychology*, 26(1), 1-14.
- Karakuş, G. & Erdirençelebi, G. (2018). İşletmelerin Yeşil Yönetim Algılarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 681-704.
- Kim, A.; Kim, Y.; Han, K.; Jackson, S.E. & Ployhart, R.E. (2014). Multilevel Influences on Voluntary Workplace Green Behavior: Individual Differences, Leader Behavior, and Coworker Advocacy. *Journal of Management*, 43(5), 1335-1358.
- Kim, S. & Choi, Y. (2013). Hotel Employees' Perception of Green Practices. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 14(2), 157-178.
- Kirchhoff, S. (2000). Green Business and Blue Angels. *Environmental and Resource Economics*, 15(4), 403-420.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-environmental Behaviour?. *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Kurland, N.B. & Zell, D. (2011). Green Management: Principles and Examples. *Organizational Dynamics*, 40(1), 49-56.

- Mesmer-Magnus, J.; Viswesvaran, C. & Wiernik, B.M. (2012). “The Role of Commitment in Bridging the Gap between Organizational Sustainability and Environmental Sustainability” (Eds. Jackson, S.E.; Ones, D.S. & Dilchert, S.), *Managing Human Resources for Environmental Sustainability*, pp. 155-186, CA: Jossey-Bass/Wiley, San Francisco.
- Newton, T. & Harte, G. (1997). Green Business: Technician Kitsch?. *Journal of Management Studies*, 34(1): 75-98.
- Norton, T.A.; Parker, S.L.; Zacher, H. & Ashkanasy, N.M. (2015). Employee Green Behavior: A Theoretical Framework, Multilevel Review, and Future Research Agenda. *Organization & Environment*, 28(1), 103-125.
- Norton, T.A.; Zacher, H. & Ashkanasy, N.M. (2014). Organisational Sustainability Policies and Employee Green Behavior: The Mediating Role of Work Climate Perceptions. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 49-54.
- Ones, D.S. & Dilchert, S. (2012). Environmental Sustainability at Work: A Call to Action. *Industrial and Organizational Psychology*, 5(4), 444-466.
- Ramus, C.A. & Steger, U. (2000). The Roles of Supervisory Support Behaviors and Environmental Policy in Employee “Ecoinitiatives” at Leading-edge European Companies. *The Academy of Management Journal*, 43(4), 605-626.
- Robertson, J.L. & Barling, J. (2013). Greening Organizations through Leaders’ Influence on Employees’ Pro-environmental Behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, 34(2), 176-194.
- Sommer, A. (2012). *Managing Green Business Model Transformations*, Springer, Berlin.
- Steg, L. & Vlek, C. (2009). Encouraging Pro-environmental Behavior: An Integrative Review and Research Agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 29(3), 309-317.
- Stern, P.C. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Şenocak, B. & Bursalı, Y.M. (2018). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları ile İşletme Başarısı Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 161-183.
- Ture, R. & Ganesh, M.P. (2014). Understanding Pro-environmental Behaviours at Workplace: Proposal of a Model. *Asia Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 10(2), 137-14.
- Unsworth, K.L.; Dmitrieva, A. & Adriasola, E. (2013). Changing Behavior: Increasing the Effectiveness of Workplace Interventions in Creating Pro-environmental Behavior Change. *Journal of Organizational Behavior*, 34(2), 211-229.
- Usta, R. (2007). “Otel İşletmeciliğinde Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Zibarras, L. & Ballinger, C. (2011). “Promoting Environmental Behaviour in the Workplace: A Survey of UK Organisations” (Ed. D. Bartlett), *The Psychology of Sustainability in the Workplace*, pp. 84-90, The British Psychology Society, London.

http://ec.europa.eu/environment/eco-innovation/files/docs/publi/eaci_brochure_eco_innovation_a4_lr_en.pdf, Erişim Tarihi: 29.04.2019

YEŞİL ÇALIŞAN KAVRAMI: DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ GENEL DURUMA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ali ERBAŞI

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Gülsüm AKDENİZ

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Doktora Öğrencisi

Öz

Dünya ticaretinde yeşil odaklı ürünlerin bir ihtiyaç olarak algılanmaya başlanmasıyla birlikte bu alandaki yatırımların ve dolayısıyla istihdamın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu doğrultuda işletme yönetimleri, yeşil kavramını yönetim çabalarının içinde değerlendirmeye başlamışlardır. Dünyada yeşil çalışanların sayısı hızla artmaktadır ve buna bağlı olarak çok sayıda istihdama yönelik yeni kariyer fırsatları ortaya çıkmaktadır. Dünyada özellikle yenilenebilir enerji alanında istihdam olanakları artış göstermekte olup, bu kapsamda dünyadaki yeşil çalışan istihdamına yönelik çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de yeşil çalışan kavramının ölçümüne yönelik çeşitli arayışlar bulunmasına rağmen daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın amacı, literatürde yeşil yakalı, yeşil işgücü, yeşil işgören, yeşil işler yapan gibi farklı kavramlarla ifade edilen yeşil çalışan kavramına ilişkin teorik bir çerçeve sunmak ve yeşil çalışan bağlamında dünyadaki ve Türkiye'deki genel durumu ortaya koymaktır.

147

Anahtar Kelimeler: Yeşil çalışan, dünyadaki durum, Türkiye'deki durum.

THE CONCEPT OF GREEN EMPLOYEES: AN ASSESSMENT OF GENERAL SITUATION IN THE WORLD AND IN TURKEY

Abstract

Investments in this area and employment are seen to increase significantly as green products in world trade are perceived as a need. In this direction, business management began to evaluate the concept of green within the management efforts. The number of green employees in the world is rapidly increasing and new career opportunities are emerging for many jobs. In the world, employment opportunities are increasing especially in the field of renewable energy and in this context, it is seen that various studies have been carried out for the employment of green employees in the world. In addition to this, although there are various quest for the measurement of the concept of green employee in Turkey, is a need for more comprehensive studies. The purpose of this research is to provide a theoretical framework about the concept of green employee which is expressed in different terms in the literature as green collar, green labor, green worker, maker of green job and is to to reveal the general situation of the world and Turkey in the context of green employees.

Key Words: Green employees, the situation in the world, the situation in Turkey.

1. Giriş

Yeşil ve sürdürülebilirlik kavramları, her ne kadar birbirlerinden farklı kavramlar olsa da birbirlerini bütüncü niteliktedir. Her iki kavram da esasen çevre dostu bakış açısını yansıtmaya odaklanmaktadır. İki kavramın bir araya gelmesi ile çevresel sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Literatürde daha sıklıkla kavramın bu şekliyle kullanımına rastlanmaktadır.

Çevresel sürdürülebilirlik, tüm dünyada gerek kamu gerek özel sektör için tüm toplumları ilgilendiren önemli bir konudur. Çevresel sürdürülebilirlik, yeşil büyümenin benimsenmesi temeline kurulan, benimsenme ile birlikte duyarlılığın da ötesinde bir yaşam biçimi şeklinde yaygınlaşması gereken bir olgu niteliğindedir. Çevresel sürdürülebilirlik kavramı; ekonomik, sosyal ve çevresel refahın artmasını sağlayan ve bu üç toplumsal unsurda meydana gelen aksaklıklar sonucu ortaya çıkmış yeni bir kavramdır. Bu bağlamda çevresel sürdürülebilirlik; günümüz ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama modeli olarak 1900'li yılların son çeyreğinde gündeme girmiş bir yeşil ekonomi ya da yeşil büyüme stratejisi olarak ifade edilebilir.

Çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin yaklaşımlar, petrol kaynaklarının mevcudiyetindeki uzun vadeli ve zorunlu düşüş, finansal kargaşa, sosyal bozulma ve işçilerin işten çıkarılması ile meydana gelen uluslararası politik ve ekonomik sorunlar, dünyadaki ekonomik krizler, petrokimya ve petrol kaynaklı endüstriyel atıklara uzun süre maruz kalma gibi durumlar sonucunda dünya merkezli bir ihtiyaç, hatta bir rekabet unsuru olarak ortaya çıkmıştır (Pope vd., 2016: 508). Hızlı büyüme anlayışı yerine sürdürülebilir büyüme anlayışını kabul eden ve çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların israfını engelleyerek kaynakların doğru kullanımına, çevresel tahribatın engellenmesine ve biyolojik zenginliğin korunmasına olanak sağlar.

1972 yılında Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nda Büyümenin Sınırları Araştırması ile temeli atılan, 1987 yılında Brundtland Raporu ile uluslararası popülarite kazanan, 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), uluslararası kalkınma ve sürdürülebilirlik kapsamında uygulanabilirliği ortaya konulan ve 1999'dan itibaren meydana gelen dünya küresel ekonomik krizlerine çözüm olarak sunulması ile uygulanmaya başlanan "çevresel sürdürülebilirlik" olgusu, beraberinde farklı sektörlerde iş imkânları ile birlikte farklı meslek gruplarının oluşumunu da getirmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik kavramının oluşturduğu meslek gruplarında (ya da ilgili sektörlerde) çalışanlara genel olarak yeşil çalışan adı verilmektedir. Bu araştırmanın amacı, literatürde yeşil yakalı, yeşil işgücü, yeşil işgören ya da yeşil işler yapan gibi farklı kavramlarla ifade edilen, yeşil istihdamın temel unsuru olan yeşil çalışan kavramına dair teorik bir çerçeve sunmak ve yeşil çalışan bağlamında dünyadaki ve Türkiye'deki genel durumu ortaya koymaktır.

2. Yeşil Çalışan Kavramı

Sanayileşme sürecinde hammadde ihtiyacının giderek artması ile birlikte yüksek enerji talebini karşılamaya yönelik alternatif yöntemlere başvurulmuştur. Teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve nüfus artışının olumsuz etkileri sonucunda oluşan sosyal ve ekonomik bozulma, fosil yakıtların aşırı kullanımı, petrokimya ve petrol kaynaklı endüstriyel atıklara uzun süre maruz kalma gibi çevresel sorunlara sebep olan durumların önlenmesi için 1970'li yıllardan itibaren çeşitli çevre politikaları geliştirilmiştir.

İlk olarak 1972 yılında Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nda yer alan "Büyümenin Sınırları Araştırması" çevre politikalarının temelini oluşturmuştur. Gelecek kuşakların da göz önünde bulundurularak refah içinde, yaşanabilir bir çevrede; çevrenin önemi, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve çevre dengesinin korunmasının gerekliliği ile doğanın canlılığının insan tarafından desteklenmesi konuları bildirge maddelerinde yer almıştır. Konferans sonunda, küresel çevre sorunlarının sosyo-ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeylerine

bakılmaksızın tüm insanlığa yönelik tehditler içerdiği kabul edilerek sorumluluğun paylaşılması hususunda ortak kanağa varılmış ve her insanın sağlıklı bir çevre ortamında yaşama hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Stockholm Bildirgesi kapsamlı bir bildirge olmasına rağmen, çevre konusu bu bildirge ile uluslararası boyuta ulaşmamıştır.

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) "Ortak Geleceğimiz Raporu" adı ile bilinen "Brundtland Raporu"nu yayımlaması ile sürdürülebilir kalkınma, uluslararası boyut kazanarak sonraki yıllarda giderek artan bir önem kazanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın, "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak ilk kez tanımlandığı bu raporda, çevre hakları ve sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliği konularına dikkat çekilerek gelecek kuşakların ihtiyaçlarının sağlanmasında çevre faktörünün önemi vurgulanmıştır. Raporda, sürdürülebilirliğin sosyal, ekonomik ve çevresel uyumla mümkün olabileceğinin ifade edilmesi ile çevresel sürdürülebilirliğin çevre sorunlarına yol açmadan, çevre dostu olarak üretimi amaçladığı belirtilmiştir.

1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkeleri uluslararası düzeyde belirlenmiş, bu tarihten itibaren de günümüze kadar Karbon vergisi ve Kyoto Protokolü gibi çevreci sözleşme ve protokoller ile çevrenin korunmasına ilişkin taahhütler verilmiştir (Yılmaz, 2014: 1). Rio Zirvesi olarak da adlandırılan bu konferansta ülkelerin çevreye duyarlı yönetim şekillerini benimsemelerine dair bir takım ilkeler kabul edilmiştir. Ayrıca bu zirvede 1972 Stockholm Bildirgesi aynen kabul edilmiş, çevresel sürdürülebilirlik hususunda işbirlikçi ve küresel tutum sergilenecek bildirgenin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Yine bu zirvede, Stockholm ve Brundtland raporlarında yer almayan yoksulluk üzerine de tartışma yapılmıştır. Sağlıklı ve yaşanabilir çevre, bir hak olarak tanımlanmış ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri içinde çevrenin kalkınmadan ayrı, sürdürülebilirlikle bütünleşmiş şekilde ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Zirvede tartışmaya konu edilen maddeler Gündem 21 adı altında toplanmıştır. Gündem 21'in yanı sıra Orman Prensipleri kabul edilmiş, BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi imzaya açılmıştır.

2000 yılında BM Binyıl Zirvesi'nde, Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan ve 2015 yılını hedefleyen Binyıl Bildirisi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması kapsamında kabul edilmiştir. 2002 yılında BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı bir diğer adı ile Rio +20 Zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirve ile 1992 Rio Konferansı'nda ortaya çıkan sonuçların takibinde Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmak için gereken çabaların uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. 2015 yılında, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğinde, Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kabul edilerek yeni bir küresel kalkınma çerçevesi oluşturulmuş, çevre konularının sürdürülebilir kalkınma gündeminde yer alması sağlanmıştır. Bu hedeflere ilişkin kaydedilen ilerleme her yıl, BM Genel Sekreteri tarafından yayınlanmaktadır (Dış İşleri Bakanlığı, 2019). Ayrıca yine 2015 yılında, Paris Anlaşması yoluyla, sera gazı emisyonlarını azaltmak için ulusal taahhütler oluşturulmuştur.

Dünya genelinde yaşanan krizler sonucunda popüler hale gelen çevresel sürdürülebilirlik kavramının beraberinde yeşil iş kavramı literatürde yer bulmuştur. Yeşil iş, çevresel tehditleri gidermeyi amaçlayan işleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Başka bir açıyla yeşil iş, özellikle yenilenebilir enerji (rüzgar, hidroelektrik, güneş, biyoenerji ve jeotermal) olmak üzere enerji verimliliği, yalıtım, organik tarım, geri dönüşüm gibi alanlarda faaliyet gösteren ve yeşil işletme olarak adlandırılan sektörlerde yapılan işleri ifade etmektedir (Baykan, 2009: 1). Kavramın literatüre girmesiyle birlikte mavi yakalı, beyaz yakalı, gri yakalı gibi sınıfların

dışında yeni bir çalışan sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu yeni renk, çevre odaklılık anlayışını ön plana çıkaran bir sınıfı temsil etmektedir.

Sürdürülebilirlik anlayışıyla üretim yapan çevre ve enerji verimliliği odaklı yeşil işletmeler, yeşil ekonomi kapsamında hızla büyüyerek gelişmeye devam eden yeni yeşil meslekler sunmaktadır. Bu kapsamda yapı güçlendirme, toplu taşıma, akıllı şebeke teknolojisi ve yenilenebilir diğer enerji kaynakları gibi çeşitli alanlarda yeşil çalışan istihdam imkanları ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda görev yapan yeşil çalışan ise mühendisten işçiye, tasarımcıdan danışmana, denetçiden üretim müdürüne kadar günümüzde var olan birçok meslek grubundan oluşmaktadır (Moore vd., 2016: 155). Tablo 1’de yeşil ekonomi alanlarına göre yeşil çalışanlara yönelik bir sınıflandırma yer almaktadır.

Tablo 1. Yeşil Ekonomi Alanlarına Göre Yeşil Çalışanlar

Yeşil Ekonomi Alanları	Yeşil Çalışanlar
Yapı güçlendirme	Elektrik mühendisleri, elektrik teknikerleri, marangoz, inşaat aracı operatörleri, yalıtım işçileri, endüstriyel kamyon sürücüler, inşaat yöneticileri.
Toplu taşıma	İnşaat mühendisleri, demir yolu çalışanları, elektrik mühendisleri, elektrik teknikerleri, üretim yardımcıları, otobüs sürücüler, hareket memurları, lokomotif mühendisleri, demiryolu kondüktörleri.
Akıllı şebeke teknolojisi	Bilgisayar yazılımı mühendisleri, elektrik mühendisleri ve teknisyenleri.
Yenilenebilir enerji kaynakları	Kimya mühendisleri, kimyagerler, tarım işçileri, endüstriyel kamyon sürücüler, çiftlik ürünü satanlar, tarım ve orman denetçileri, çevre mühendisleri, işçiler, inşaat araç operatörleri, endüstriyel kamyon sürücüler, üretim denetçileri, elektrik mühendisleri, elektrikçiler, inşaat yöneticileri.

Kaynak: Özsoy, 2011: 21-22; Pollin vd., 2008: 6.

Tablo 1’de örnekleri verilen ve çeşitli meslek gruplarını bünyesinde barındıran yeşil çalışanların sahip oldukları genel özellikler aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Harvey vd., 2010: 501; Karaosmanoğlu, 2015):

- Atıkların geri dönüşümünü sağlamak ve kirliliği önlemekle görevlidirler.
- Enerji tasarruflu teknoloji kullanarak enerji ve girdi verimliliğini arttırmaktadırlar.
- Kâğıt, pet şişe gibi geri dönüşümü mümkün olan ürünlerin geri dönüşümünü sağlamaktadırlar.
- Gelecekteki verimli enerji teknolojileri ile ilgili, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar.
- Çevre ile ilgili projeler geliştirerek ekosistemi ve biyoçeşitliliği korumak ve onarmaktadırlar.
- Çevreye zararlı olarak algıladıkları ürünlerin kullanımını ve üretimini engellemektedirler.

- İklim değişikliğinin etkilerine uyumu desteklemektedirler.
- Sürdürülebilirlik yönetimini geliştirmektedirler.
- Düşük karbon ekonomisine gidişi hızlandırmaya yardım etmek için çalışmakta ve tüm bu çevreci faaliyetler için teşvik edici çalışmalarda bulunmaktadır.

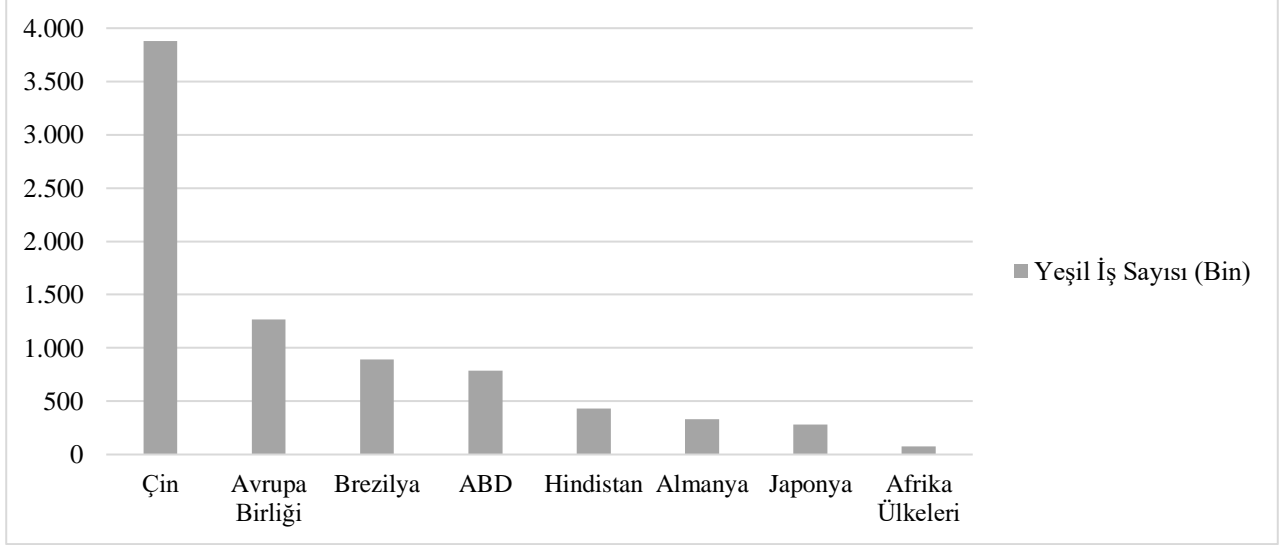
3. Dünyada Yeşil Çalışan İstihdamı

Yeşil çalışan istihdamı, son zamanlarda ilgi görmeye ve dünyada özellikle gelişmiş ülkelerdeki işletmeler tarafından tercih edilmeye başlamıştır. Özellikle enerji verimliliğini artırmak ve sera gazı emisyonlarına bağımlılığı azaltmak için enerji, tarım ve atık yönetimi sektörlerinde değişiklik yapılması gerektiği birçok araştırmada rapor edilmektedir (Montt, 2018: 39; IPCC, 2014; ILO, 2012). Bu sektörler sera gazı emisyonlarının büyük bir kısmını oluşturan, yüksek düzeyde kaynak kullanan ve özellikle tarımda çok sayıda çalışana istihdam eden sektörlerdir.

ILO'nun Dünya İstihdam ve Sosyal Durum 2018: Yeşillenme ve Yeni İşler Raporu'nda, iklim değişikliği ve çevresel bozulmanın kısa vadede istihdam piyasasındaki olumsuz etkilerine değinilirken, çevresel açıdan sürdürülebilir bir ekonomiye geçildiği takdirde daha fazla ve daha nitelikli istihdam olanakları yaratılabileceği belirtilmiştir. Fosil yakıtların yerini yenilenebilir enerji kaynaklarının alması ve enerji verimliliğinin artmasıyla birlikte, ulaştırma ve inşaat sektörlerinde önemli dönüşümlerin yaşanması beklenmektedir. Yenilenebilir enerji üretimi, inşaat sektöründe enerji verimliliği yüksek yapı imalatı, ulaştırma sektörü ve atık değerlendirme en fazla çalışanın istihdam edilen sektörler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda 2030 yılı itibariyle 24 milyon iş yaratılması, 6 milyon işin kaybedilmesi ve sonuç olarak net 18 milyon işin yaratılması öngörülmektedir. İncelenen 163 sektör arasında, 14 sektörde dünya genelinde 10.000'den fazla işin kaybedileceği, petrol rafinerileri ve ham petrol çıkarılması sektörlerinde ise 1 milyon veya daha fazla iş kaybı yaşanacağı tahmin edilmektedir. Rapora göre, 1,2 milyar iş ve özellikle tarım, balıkçılık ve ormancılık sektörleri, sağlıklı bir çevrenin sürdürülebilmesine doğrudan bağlı sektörlerdir. Çevresel bozulmanın etkilediği kişilerin büyük bir kısmını ise düşük gelirli ülkelerdeki ve ada ülkelerindeki işçiler, kırsal bölgelerde yaşayanlar, yoksullar ve diğer işçiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla yeşil ekonomiye geçiş, söz konusu gruplar için de kritik öneme sahiptir (ILO, 2018).

Yeşil ekonominin en etkin olduğu sektör enerji sektörüdür ve enerji sektörü, düşük karbonlu bir ekonomiye başarılı bir geçişin anahtarı olarak görülmektedir (ILO, 2018). Bu sebeple yeşil çalışanlar genel olarak yenilenebilir enerji alanındaki yeşil işlerde istihdam edilmektedir. Bu hususta dünyadaki yeşil çalışanlarla ilgili çok sayıda araştırma yapılmış olup Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (IRENA) Raporları ön plana çıkmaktadır. IRENA 2018 yılı raporuna göre dünya genelinde 150'den fazla ülke, yenilenebilir enerji istihdamına yönelik hedeflerini açıklamıştır. Dünya genelindeki istihdama bakıldığında, 2016 yılına kıyasla, %5,3'lük bir büyüme daha yaşayan yenilenebilir enerji alanında istihdam edilen çalışan sayısı 2017 yılında, 10,3 milyona ulaşmıştır.

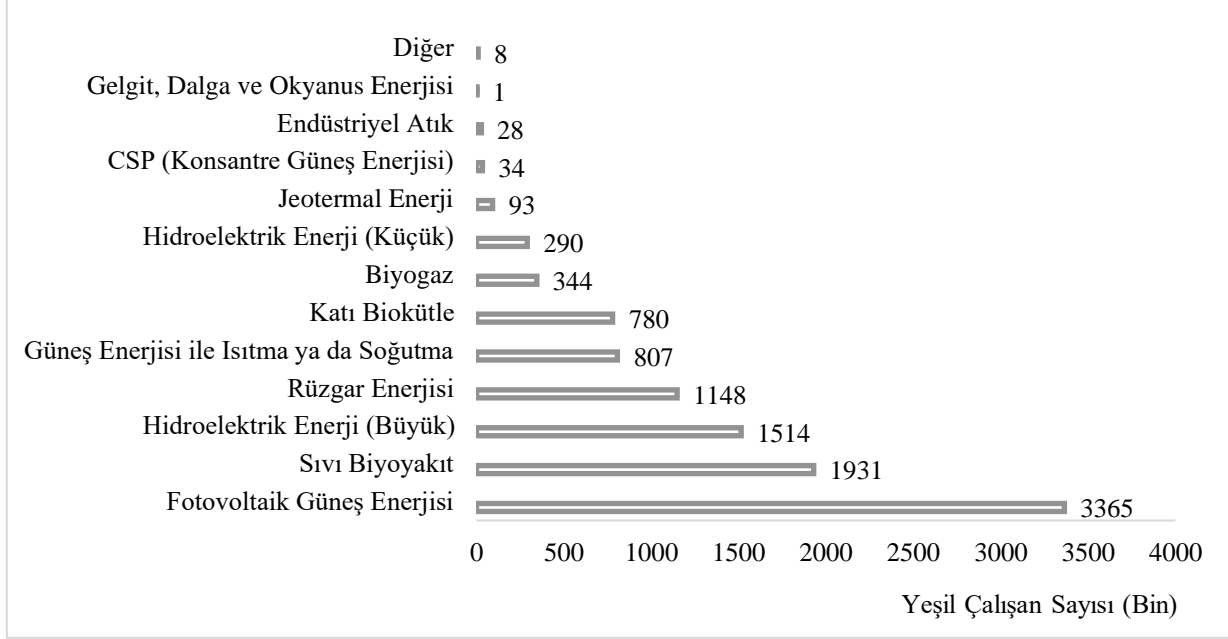
Şekil 1'de 2017 yılı verilerine göre yenilenebilir enerji sektöründeki istihdam alanlarının ülkelere göre sayıları verilmiştir. Buna göre Çin 3 milyon 880 bin istihdam alanı ile öndeyken, AB ülkelerindeki istihdam alanı sayısı 1 milyon 268 bindir. Brezilya'nın 893 bin, ABD'nin 786 bin yenilenebilir enerji sektöründe istihdam alanı yarattığı görülmektedir.

Şekil 1. Dünyada Yenilenebilir Enerji Sektöründe Yeşil İş Sayısı

Kaynak: Veriler IRENA (2018)'den alınmıştır. IRENA, International Renewable Energy Agency (2018). Renewable Energy and Jobs. Erişim Tarihi: 30.01.2019, <https://www.irena.org/publications/2018/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2018>.

Alan bazlı bakıldığında ise, dünya genelinde, 3,4 milyon yeşil çalışana sahip olan güneş enerjisi alanındaki istihdam, yenilenebilir enerji istihdamında ilk sırada yer almaktadır. Bunların dışında istihdamın sınırlı kalmaya devam ettiği ancak yenilenebilir enerji potansiyelinin yüksek olduğu, enerji erişiminin arttığı ve yerel tedarik zinciri kapasitelerinin geliştiği ülkeler de bulunmaktadır. Örnek: Afrika ülkeleri. Yenilenebilir enerji sektöründeki en fazla istihdam artışı 2017 yılında fotovoltaik güneş enerjisi (PV) ve biyoenerji endüstrilerinde gerçekleşmiştir. Dünyada yenilenebilir enerji alanındaki yeşil çalışanların alanlara göre dağılımı Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Dünyada Yenilenebilir Enerji Alanındaki Yeşil Çalışanlar

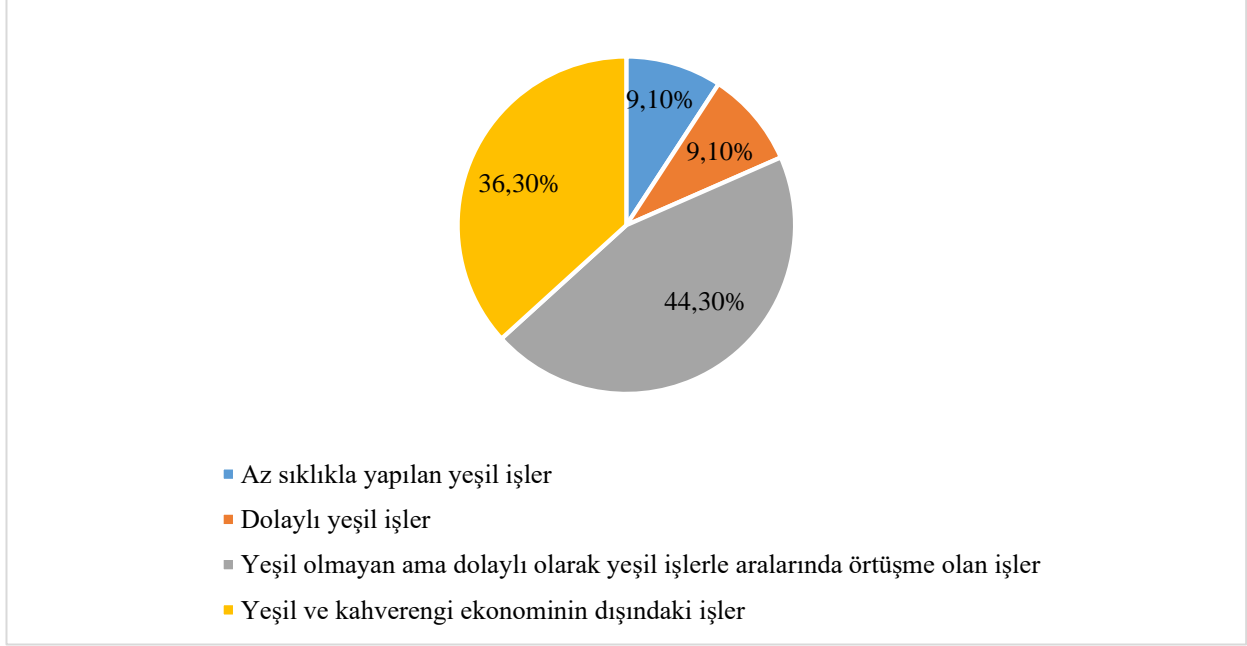
Kaynak: Veriler IRENA (2018)'den alınmıştır. IRENA, International Renewable Energy Agency (2018). Renewable Energy and Jobs. Erişim Tarihi: 30.01.2019, <https://www.irena.org/publications/2018/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2018>.

Şekil 2'de yer alan ve yenilenebilir enerji alanında yeşil çalışanları gösteren IRENA'nın 2018 yılı raporuna göre, fotovoltaik güneş enerjisi (PV), sıvı biyoyakıt, rüzgâr, güneş enerjisi ile ısıtma ve soğutma ile hidroelektrik enerjisinde büyük artış meydana gelmiştir. 2017 yılında fotovoltaik güneş enerjisi (PV) alanında istihdam edilen yeşil çalışan sayısı yaklaşık 3,4 milyondur. Onu takiben gelen sıvı biyoyakıt alanında ise yaklaşık 1,9 milyon yeşil çalışan istihdam edilmektedir. 1,5 milyon yeşil çalışan istihdamı ile hidroelektrik enerji alanı biyoyakıt alanını takip ederken, 1,2 milyon yeşil çalışan istihdamı ile rüzgar enerjisi alanı dördüncü sırada yer almaktadır (IRENA, 2018).

3.1. ABD'de Yeşil Çalışan İstihdamı

Yeşil istihdamın gelişiminde önemli bir çıkış noktası olan Amerika Birleşik Devletleri'ne bakıldığında, 2006 yılında 750 binin üzerindeki yeşil çalışan sayısının, 2010 yılında ABD'nin toplam istihdamının %2,4'ünü oluşturan yaklaşık 3 milyon 130 bine ulaşmış olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılında ise 3 milyonun üzerinde olmaya devam eden yeşil çalışan istihdam sayısının 2038 yılına kadar 5 milyona yaklaşacağı tahmin edilmektedir (Peters vd., 2011: 22; Bureau of Labor Statistics, 2013: 2; Başol, 2018: 79).

ABD 2017 yılı Enerji ve İş Gücü Raporuna (2017) göre, en önemli yeşil istihdam alanı olan yenilenebilir enerji istihdamı giderek artmaya devam etmektedir. Bu rapora göre, 2016 yılından bu yana %5,3 artış gösteren yenilenebilir enerji sektöründe, ABD güneş enerjisi iş gücü %25, rüzgâr enerjisi iş gücü ise %32 artış göstermiştir. Elektrik enerjisi sektörüne bakıldığında ise ABD'deki toplam işgücü içerisinde yaklaşık %5'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Şekil 3'te Kuralbayeva (2018) tarafından yapılan analizler sonucunda elde edilen ABD yeşil işgücünün yüzdesel oranlarına yer verilmiştir.

Şekil 3. ABD Yeşil İşgücünün Dağılımı

Kaynak: Veriler, Kuralbayeva (2018)'den alınmıştır. Kuralbayeva, K. (2018). How many green jobs are there in the US?, LSE (The London School of Economics and Political Science), Erişim Tarihi: 12.05.2019, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/news/how-many-green-jobs-in-the-us/>.

Şekil 3 incelendiğinde, ABD'de yapılan işlerin %9,1'inin şehir ve bölge planlamacıları gibi az sıklıkla yapılan yeşil işlerden oluştuğu görülmektedir. Yapılan işlerin diğer %9,1'lik kısmı yeşil ekonomiyi desteklemek için gerekli ancak doğrudan yeşil işlerle ilgisi bulunmayan işlerden oluşmaktadır. Örneğin; finansal analistler, iklim değişikliğinin finansal maliyetini tahmin edebilir veya analiz edebilir. Bu işler, yeşil ekonomik faaliyete katkıda bulunan perde arkası iş olarak piyasada yer almaktadır. ABD çalışanlarının %44,3'ünü yeşil olmayan ama dolaylı olarak yeşil işlerle örtüşük olan işler oluşturmaktadır. Bu işlerde, yeşil ekonomiye katkıda bulunmak için gerekli becerilere sahip olunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sınırlı bir yeniden eğitimle, dolaylı olarak yeşil iş alabilirler. Örneğin; perakende çalışanları güneş panelleri gibi yeşil ürünler için perakende satışa geçebilir. Bu tür bir iş hareketi, yeşil ekonomiyi desteklemek için işgücünde hızlı bir artışa neden olabilir. Uzun vadede işgücü piyasasının yeşillenmesi, daha geniş bir beceri açığı olan ve özel eğitim gerektirebilecek, yeşil ekonomiye özgü doğrudan yeşil işlere (örneğin çevre mühendisi, geri dönüşüm operatörü gibi) geçişi gerektirmektedir. %36,3'lük kısım ise düşük karbon değişiminden etkilenmeyecek işlerden oluşmaktadır. Yeşil ve kahverengi işlerin dışında kalan bu işlerin (örneğin doktorlar, öğretmenler gibi) düşük karbon geçişinden sonra da aynı kalması beklenir (Kuralbayeva, 2018).

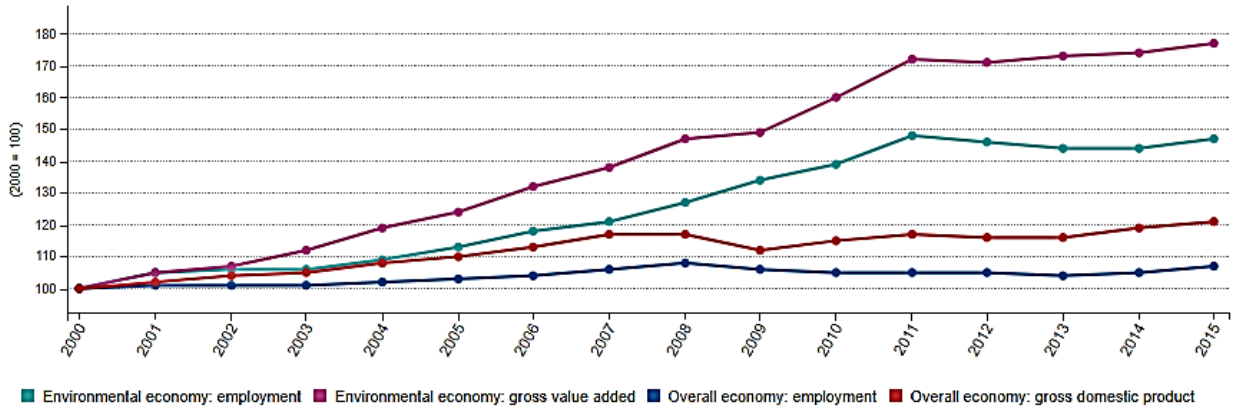
2014 yılından itibaren ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu (BLS) ve ABD İşgücü İşleri Ağı Veri Tabanı (O*NET) verilerinden elde edilen bulgular kullanılarak ABD'deki yeşil iş yelpazesi detaylandırılmıştır. Çalışanların şu anda yılda en az bir yeşil görev üstlendiği tüm işler dahil edildiğinde mevcut ABD işlerinin %10,3'ünün yeşil olduğu tahmin edilmektedir (Kuralbayeva, 2018). Öte yandan BLS'nin 2016'dan 2026'ya kadar en hızlı istihdam artışında, yeşil mesleklerin ön planda olacağı ve bu mesleklerin %105'lik artış

beklentisi ile güneş fotovoltaik tesisatçıları ve %96'lık artış beklentisi ile rüzgar türbini servis teknisyenleri olacağı öngörülmektedir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında, her on ABD çalışanından bir tanesinin yeşil işler yürüttüğü gözlenmiştir. Bu işlerin, yeşil mal ve hizmet üretiminde kullanılması ile fosil yakıt kullanımının azaltılması, kirlilik ve sera gazı emisyonlarının azaltılması, geri dönüşüm malzemeleri kullanılması, enerji verimliliğini artırması veya yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimini içermesi hedeflenmekle birlikte yeşil istihdam potansiyeli yüksek olan ABD'deki işgücünün yeşilleşmesinin gün geçtikçe hızlanarak devam etmesi beklenmektedir.

3.2. AB'de Yeşil Çalışan İstihdamı

Günümüzde çevre kirliliği ile mücadele ve doğal kaynakların korunmasına duyulan ihtiyaç bilinci artmaya devam etmektedir. Küreselleşme, teknolojik değişim ve yeni siyasi öncelikler kapsamında da çevre ekonomisine büyük önem verilmektedir. Bu durum, ekonomik sürdürülebilir kalkınmaya geçişte önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle çevresel mal ve hizmetlerle ilgili ulusal ve uluslararası veriler özellikle çevresel ekonomide büyük önem taşımaktadır. Şekil 4'te yer alan grafikte 2000-2015 yılları arasındaki çevre ekonomisi ve genel ekonomi için temel göstergelere yer verilmiştir.

Şekil 4. Çevre Ekonomisi ve Genel Ekonomi İçin Temel Göstergeler, AB-28, 2000-2015

Kaynak: EUROSTAT (2018). Environmental Economy–Statistics On Employment and Growth. Erişim Tarihi: 10.05.2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_economy_%E2%80%93_statistics_on_employment_and_growth#Development_of_key_indicators_for_the_environmental_economy.

Şekil 4 incelendiğinde, Avrupa'da 2015 yılında enerji ve su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetlerinde 1,4 milyon istihdamın olduğu görülmektedir. Öte yandan 1,1 milyon istihdam inşaat sektöründe, 0,7 milyon istihdam çevre ekonomisi hizmet faaliyetlerinde, 0,5 milyon istihdam madencilik, taş ocağı ve imalat sektöründe ve 0,4 milyon istihdam ise balıkçılıkta gerçekleştirilmiştir.

Avrupa Birliği, ekonomisi büyük ölçüde çevreye bağlı olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkelerdeki yeşil istihdama bakıldığında, 2000 yılında 2,08 milyonun üzerinde olan yeşil istihdam sayısının, 2003 yılında 3,04 milyonun üzerine ulaşarak, 2014 yılında 4,16 milyona ulaştığı ve 2017 yılında ise bu sayıda %50 oranında artış yaşandığı görülmektedir (EUROSTAT, 2018). 2000 yılından bu zamana bakıldığında iki kat büyümenin olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik, sosyal, politik ve diğer birçok toplumsal faktörle şekil kazanan

istihdam eğilimleri, yenilenebilir enerji teknolojilerinin maliyetlerinin düşürülmesi ve kurumsal bir takım strateji ve düzenlemeler ile teşvik edilmeye devam edilmektedir.

Avrupa Çevre Durum ve Görünüm Raporu'nda (European Environment Agency, 2015), özellikle 2000-2010 yılları arasında Avrupa'nın %50 oranında artan bir büyüme ile yeşil ekonomisini geliştirmeye devam ettiği belirtilmiştir. 2020 yılında bugünün iki katına çıkması beklenen yeşil iş alanında birçok yeni iş imkanı doğacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan Avrupa'da yeşil teknoloji ve yeşil işlerde kaydedilen büyük ilerlemelere rağmen, üye ülkeler arasında hala önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Birçok ülke, ekonomilerini yeşilleştirmek için gerekli koşul ve becerilerde kıtlık çekmektedir. Yeni roller için işçilere ve yenilikçi malzemeler tasarlayan mühendislerden güneş panelleri monte eden elektrik teknisyenlerine kadar geleneksel işleri güncellemelerine ihtiyaç olduğu rapor edilmektedir (EUROSTAT, 2018).

4. Türkiye'de Yeşil Çalışan İstihdamı

Türkiye'de yeşil çalışan istihdamının izlenmesine yönelik önemli bir açık bulunmaktadır. Öyle ki yeşil çalışan istihdamını takip edebilecek güncel verilerin bulunmaması, bu açığın genişlemesine neden olmuştur. Bu alanda atılması gereken ilk adım, yeşil çalışan istihdamının izlenmesini mümkün kılacak ölçüm sistemlerinin geliştirilmesi olmalıdır.

İlk olarak 1995 yılında hazırlanan ve 1996-2000 yılları arasında uygulanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile alan yazınımıza giren yeşil iş kavramı; sekizinci, dokuzuncu ve onuncu beş yıllık kalkınma planlarında da önemi vurgulanmaya ve istihdam olanaklarının artırılmasına yönelik sürdürülebilirlik hedefleri içeren bir kavram olmaya devam etmiştir. Türkiye'de 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kanununun 2005 yılında yürürlüğe girmesiyle yenilenebilir enerji alanında gelişmeler hızlanmıştır. Ancak düşük sabit fiyat garantisi gibi nedenlerle 2005 ile 2010 döneminde yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırım sınırlı kalmıştır. Aralık 2010'da Yenilenebilir Enerji Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve daha yüksek sabit fiyat garantisi ve çeşitli parasal ve parasal olmayan teşviklerin getirilmesiyle 2005-2010 dönemine göre yenilenebilir enerji sektöründe canlanma görülmüştür (Yeşil ve Fidan, 2017: 610).

2013'te Ankara'da çevresel sürdürülebilirlik kapsamında gerçekleştirilen "Başlangıç ve İlk Görev Gücü" toplantısında, ILO Türkiye Ofisi tarafından ILO Yeşil İşler Programı ile bir yıl boyunca gerçekleştirilecek proje ortaya atılmıştır. Bu proje (Efendioğlu, 2013: 11):

- Türkiye'ye özgü "Yeşil İşler Değerlendirme Çalışmasının" gerçekleştirilmesini,
- İlgili kamu kurumları ve sosyal aktörlerin temsilcilerinden oluşacak çok paydaşlı bir görev gücünün kurulmasını ve kurulacak olan görev gücüne yönelik yeşil işler konusunda gerekli teknik desteklerin sağlanmasını,
- Türkiye için yeşil işler strateji önerilerinin, görev gücü tarafından geliştirilmesini öngörmüştür.

2016 yılında TEMA Vakfı tarafından, sürdürülebilirliğin bir iş hedefi değil de bir yaşam felsefesi olarak benimsenmesi amacıyla geliştirilen "Yeşil Yaka" programı ile ülkemizde "yeşil yakalı" olarak yer almaya başlamıştır. Yeşil yakalı kavramı, çeşitlilik, bütünsellik ve döngüsellik temelinde insan ile doğa arasındaki ilişkiyi ve sürdürülebilir yaşamın ne olduğunu gözler önüne sermektedir (TEMA, 2016).

Sektör tabanlı incelendiğinde, Türkiye'de yeşil istihdam sayısı ile ilgili özel sektörde net bir veriye ulaşılamamış olunmakla birlikte kamu sektöründe Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) "Çevresel İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri" yeşil çalışan istihdamı hakkında bilgi vermektedir. TÜİK'in 2017 yılında

yayınladığı rapora göre, çevresel harcamaların %76,1'i kamu sektörü, %23,9'u ise iş sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre çevresel harcamaların %40,4'ünü atık yönetimi hizmetleri, %32,6'sını su hizmetleri, %17,6'sını atık su yönetimi hizmetleri ve %9,4'ünü de diğer konularda yapılan çevresel harcamalar oluşturmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda TÜİK, %42,3 ile su hizmetlerinin kamu sektöründeki, %65 ile atık yönetimi hizmetlerinin çevresel harcamalarda en yüksek paya sahip olduğunu rapor etmektedir (TÜİK, 2017).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre 2017 yılında ülkemizdeki elektrik üretiminin %37'si doğal gazdan, %33'ü kömürden, %20'si hidrolik enerjiden, %6'sı rüzgardan, %2'si jeotermal enerjiden ve %2'si diğer kaynaklardan elde edilmiştir. 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planında ise enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatlarının değerlendirileceği, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları ile arge ve yenilikçilik çalışmalarının destekleneceği belirtilmiştir. Bu çerçevede yenilenebilir enerjinin payının artmasıyla enerji sektöründe, bununla birlikte inşaat ve diğer sektörlerde yaşanması beklenen gelişmeler neticesinde ülkemizde de yeşil işlerin sayısında artış gözlenmesi beklenmektedir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017). IRENA'nın 2018 yılı raporuna göre;

“Batı Asya'da, Türkiye'nin yenilenebilir enerji sektöründe, güneş enerjisi PV alanında ilerlediği görülmektedir (Hirtenstein ve Ant, 2016). Türkiye, 2017 yılında, güneş enerjisi PV alanında 33.400 kişi ve güneş enerjisi ile ısıtmada 16.600 kişiden daha fazla çalışana istihdam sağlamıştır. Rüzgar enerjisi alanında ise, yaklaşık 14.200, hidroelektrik enerji (küçük), jeotermal enerji ve biyogaz alanları için 18.000 yeni istihdam alanı sağlamıştır. Böylece toplamda, yenilenebilir enerjide çalışan kişi sayısı yaklaşık 84.000'e ulaşmıştır.”

5. Sonuç

Dünyanın küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve artan çevre tahribatı gibi gelişmelerle birlikte artan çevre bilincinin, beraberinde şirketlerin, maliyetlerini düşüren, enerji verimliliğini arttıran, çevreci ürün ve hizmet üretimine olanak sağlayan yeşil işlere ve yeşil çalışanlara olan ihtiyacı artmaya devam etmektedir. Özellikle rüzgar enerjisi alanında istihdamın fazla olduğu ülkemizde, ilerleyen zamanlarda yeşil ekonominin canlanacağı ve yeşil çalışan sayısının artacağı düşünülmektedir.

Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde, henüz çok yeni bir kavram olan yeşil kavramı ile ilgili doğrudan yapılmış çalışma sayısı sınırlı olmakla birlikte, kamu sektörü (Korucuk ve Mert, 2017; Deschenes, 2013; Baykan, 2009; Forstater, 2006), turizm sektörü (Erbaşı ve Özalp, 2016; Tutar, 2015; Erkan vd., 2013; Hann ve Kim, 2010), hizmet sektörü (Kurnaz ve Özdoğan, 2017), endüstri sektörü (McClure vd., 2018; Kim vd., 2017), sağlık sektörü (Moore vd., 2016), finans sektörü (Vona vd., 2018; Metcalf, 2007) gibi sektörlerde farklı alanlarla bütünleştirilerek konunun ele alındığı görülmektedir.

Ayrıca yeşil kavramı; yaşam değerleri (Kılıç ve Vatansever, 2017), yeşil pazarlama (Çelik, 2014; Özkaya, 2010; Üstünay, 2008), yeşil insan kaynakları yönetimi (Uslu ve Kedikli, 2017; Tariq vd., 2014), yeşil ekonomi (Demirtaş, 2017; Tutar, 2015; Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015; Özsoy, 2011; Allianca, 2008), yeşil turizm (Tutar, 2015), yeşil istihdam (Gerşil ve Kalfaoğlu, 2018; Reyhan ve Duygu, 2015; Topal ve Özer, 2014), yeşil örgütsel davranış (Erbaşı, 2018; Yiğit, 2017; Norton vd., 2015), yeşil işler (Başol, 2018; Yeşil ve Fidan, 2017; Günaydın, 2015), sürdürülebilir/ yeşil girişimler (Kapusuz ve Çavuş, 2017; Keskin, 2015; Başol, 2013), yeşil

yönetim (Akatay ve Aslan, 2008), işletme başarısı (Şenocak ve Bursalı, 2018), çalışan bağlılığı (McCunn ve Gifford, 2012) gibi konularla incelenmiştir.

Yeşil istihdamın temel unsuru olan yeşil çalışan kavramına dair teorik bir çerçeve sunmayı ve yeşil çalışan bağlamında dünyadaki ve Türkiye’deki genel durumu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma neticesinde bazı sorunsallar belirlenmiştir. Yeşil çalışan kavramı literatürde yeşil işler yapan, yeşil yakalı, yeşil işgören ya da yeşil işgücü gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla tartışmalı olarak çeşitli şekillerde iç içe girmiş ya da ayrı anlamlarda kullanılmış olan yeşil konseptine dayalı kavramların daha net tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Şöyle ki bir işin yeşil iş olabilmesi için yeşil bir amaca mı sahip olması lazımdır, yoksa yeşil sektörde yer alan yeşil işletmelerin yaptığı her iş yeşil iş midir? Yapılan işin niteliğinin önemli olduğu ve sektör ayırımına gidilmeksizin yapılan işin eğer “yeşil amacı” taşıyor ise “yeşil iş” olarak tanımlanabileceği bakış açısına karşılık, sadece yeşil sektörlerde yapılan işlerin “yeşil iş” olarak tanımlanabileceği karşıt görüşü bulunmaktadır.

Buradaki ana sorunsalın, yeşil çalışan kavramının sadece sektörel tabanlı mı kullanılması gerektiği, yoksa her sektörde de kullanılabilir olup olmadığı ile ilgili olduğu söylenebilir. Öyle ki sorunsalın, yeşil ile ilgili sektörlerde mi yoksa yeşil kavramına giren işlerde mi (meslek gruplarında mı) çalışanların yeşil çalışan olarak nitelendirileceğine yönelik başka bir boyutu da bulunmaktadır. Nitekim her sektörün içindeki yeşil hususu ile ilgilenenler yeşil çalışan mıdır, yoksa yeşil çalışan olması için yalnızca yeşil sektöründe mi olmak gerekir? Örneğin bir gıda şirketinde çalışan çevre mühendisinin, yeşil çalışan konseptine yönelik istatistiklere dahil edilip edilmemesi önemli bir konudur. Bu bağlamda çevre mühendisliği, yeşil kavramına giren meslek grubundadır ancak gıda sektörü yeşil kavramını doğrudan çağrıştıran bir sektör değildir. Bu sorunsala yeşil yakalı ile yeşil çalışan kavramları arasındaki farklılıklar da eklenebilir. Konuya bu açıdan bakıldığında, yeşil çalışan veya yeşil yakalı kavramları arasındaki farklılığın, yeşil sektörlerde çalışanların ya da sektör ayırımına gidilmeksizin yeşil iş yapanların dahil edilmesi tartışılabilir. Örneğin bir belediyede çalışan çevre mühendisi yeşil çalışan mıdır, yeşil yakalı mıdır ve yeşil iş yapar mı? Bu kavramların net bir şekilde ayrıştırılmasına gerek duyulmaktadır.

Yapılan araştırmalar sonucunda ülkemizde yeşil çalışan hakkında önemli bir veri temini sorunu olduğu görülmektedir. Gelecek çalışmalar bu konuda şekillendirilebilir. Ayrıca yeşil çalışan ile ilgili ulusal yazınımızda kısıtlı çalışmalara rastlanmıştır. Bu konuda yeni çalışmalar yapılarak ulusal literatüre katkı yapılabilir. Tüm bunların yanı sıra, dünyadaki gelişmiş birçok ülkeye kıyasla, yeşil çalışan ve yeşil yakalılar, Türkiye’de daha yeni kavramlar olarak görülmektedir. Bu konuda da günümüz işletmelerine yön verecek şekilde ülkemizde devlet teşvikleri artırılarak, yeşil ekonomiye ve böylece toplum refahına katkı sağlanabilir.

Kaynakça

Akatay, A. & Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (10), 313-339.

Alliance, A. (2008). Green Collar Jobs in America’s Cities Building Pathways Out of Poverty And Careers in the Clean Energy Economy, Apollo Alliance And Green For All Publishing, USA.

Başol, O. (2013). Yeşil İşler: Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakışır İşler ve Düşük Karbon Ekonomisi. Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi, Kırklareli.

- Başol, O. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Yeşil İşlerin Gelişimine İlişkin Bir Değerlendirme, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 55 (636): 71- 87.
- Baykan, B. G. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yeşil Yakalılar, Betam Araştırma Notu 09/37. Erişim Tarihi: 01.02.2019, [Http://Betam.Bahcesehir.Edu.Tr/Tr/Wpcontent/Uploads/2009/06/Arastirmanotu037.Pdf](http://Betam.Bahcesehir.Edu.Tr/Tr/Wpcontent/Uploads/2009/06/Arastirmanotu037.Pdf).
- BLS, Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor (2013). Employment in Green Goods and Service Report-2011, USDL-13-0476. Erişim Tarihi: 10.05.2019, <https://www.bls.gov/news.release/pdf/ggqcew.pdf>.
- Çelik, M. (2014). “Yeşil Pazarlama ve Yeşil İşletmecilik”, Üretim Ekonomisi Kongresi, 21-22 Mart 2014, İstanbul Kültür Üniversitesi, 1-9, İstanbul.
- Demirtaş, I. (2017). Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları, Alternatif Politika, 9 (Özel Sayı): 107-132.
- Deschenes, O. (2013). Green Jobs, Iza Policy Paper Series, 62: 1-19.
- Efendioğlu, Ü. D. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil İşler, Kariyer Gündemi, 3: 9-11.
- Erbası, A. & Özalp, Ö. (2016). Çevre Tutkusu ve Yeşil Örgütsel Davranışın Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi. 15. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 26-28 Mayıs 2016, İstanbul Üniversitesi, 297-306, İstanbul.
- Erbası, A. (2018). Yeşil Örgütsel Davranış: Özgün Bir Ölçek Geliştirme, 6. Örgütsel Davranış Kongresi, 2- 3 Kasım 2018, Süleyman Demirel Üniversitesi, 581- 590, Isparta.
- Erkan, Ç.; Tutar, F.; Tutar, E.; & Eren, M. V. (2013). “Yeşil Ekonomi ve Turizm”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5 (1): 62-72.
- European Environment Agency (2015). The European Environment: State and Outlook 2015 Report. Erişim Tarihi: 10.05.2019, <https://www.eea.europa.eu/soer>.
- ETKB, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2017), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2017 Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 12.05.2019, <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%252f1%252fDocuments%252fBakanl%25c4%25b1k%2BDuyurular%25c4%25b1%252f2017%2BETKB%2BFaaliyet%2BRaporu%2B02032018%2B1426.pdf>.
- EUROSTAT (2018). Environmental Economy–Statistics On Employment and Growth. Erişim Tarihi: 10.05.2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_economy_%E2%80%93_statistics_on_employment_and_growth#Development_of_key_indicators_for_the_environmental_economy.
- Forstater, M. (2006). Green Jobs: Public Service Employment and Environmental Sustainability, Challenge, 49 (4): 58-72.
- Gerşil, G. ve Kalfaoğlu, S. (2018). “Türkiye’de Yeşil İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Yansımaları”, IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, 7-8 September, Adnan Menderes Üniversitesi, 1211-1220, Aydın.
- Günaydın, D. (2015). Yeşil İşler ve İşgücü Piyasasına Etkileri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13 (3): 503-525.

- Han, H., & Kim, Y. (2010). An Investigation of Green Hotel Customers' Decision Formation: Developing an Extended Model of the Theory of Planned Behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 29 (4), 659-668.
- Harvey, D. M.; Bosco, S. M. & Emanuele, G. (2010). "The Impact of 'Green-Collar Workers' on Organizations", Emerald Group Publishing Limited, 33 (5): 499- 511.
- Hirtenstein, A. & Ant, O. (2016). Turkey Seeking Renewables Industry with Make-It-Here Rules. Erişim Tarihi: 30.01.2019, www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-22/turkey-seeking-renewable-energy-industry-with-make-it-here-rules.
- ILO, International Labour Organization (2012). Working Towards Sustainable Development: Opportunities for Decent Work and Social Inclusion in a Green Economy. Erişim Tarihi: 04.02.2019, https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_181836/lang--en/index.htm.
- ILO, International Labour Organization (2018). Green Jobs. Erişim Tarihi: 04.02.2019, <https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/lang--en/index.htm>.
- IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change (2014). Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Cambridge University Press, New York, NY.
- IRENA, International Renewable Energy Agency (2018). Renewable Energy and Jobs. Erişim Tarihi: 30.01.2019, <https://www.irena.org/publications/2018/Mar/Renewable-Capacity-Statistics-2018>.
- Kapusuz, A. G. & Çavuş, M. F. (2017). Geçmişten Yeni Bir Kavram: Yeşil (Eko) Girişimcilik. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52 (Özel Sayı), 104-119.
- Karaosmanoğlu, F. (2015). Yeşil Meslekler. Erişim Tarihi: 30.01.2019, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yesil-meslekler/24855>.
- Keskin, S. (2016). Yeşil Girişimcilik, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12): 285-294.
- Kılıç, N. & Vatanserver, Ç. (2017). "Çalışanların "Yeşil" Tutum ve Davranışları ile Yaşam Değerleri İlişkisi İçinde Değerli İnsana Değerli Çalışmalar "(Ed. Turgut, T. & Çinko, M.), Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları-Türkiye İncelemesi, ss. 4896-4916, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kim, A.; Kim, Y.; Han, K.; Jackson, S. E. & Ployhart, R. E. (2017). "Multilevel Influences on Voluntary Workplace Green Behavior: Individual Differences, Leader Behavior, and Coworker Advocacy", *Journal of Management*, 43 (5): 1335-1358.
- Korucuk, S. & Mert, F. (2017). Yeşil Lojistik Uygulamaları: Ptt Örneği. *Ulakbilge*, 5 (12), 865-879.
- Kuralbayeva, K. (2018). How many green jobs are there in the US?, LSE (The London School of Economics and Political Science), Erişim Tarihi: 12.05.2019, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/news/how-many-green-jobs-in-the-us/>.
- Kurnaz, A., & Özdoğan, O. N. (2017). İstanbul'da Yer Alan Yeşil Restoran İşletmeleri Hizmet Kalitesinin Grserv Modeli ile Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 75-99.

- Mcclure, A.; Munger, M. H.; Murnen, T., & Green, B. (2018). 12-Hour Reading And Literacy Core Redesign. Erişim Tarihi: 01.02.2019, https://www.ohiohighered.org/sites/ohiohighered.org/files/uploads/education-prep/documents/Reading%20Core%20Standards%20February%202018_0.pdf.
- McCunn, L. J. & Gifford R. (2012). Do Green Offices Affect Employee Engagement and Environmental Attitudes? *Architectural Science Review*, 55 (2), 128-134.
- Metcalf, G. E. (2007). A Green Employment Tax Swap: Using A Carbon Tax To Finance Payroll Tax Relief, Brookings Institution, Policy Brief.
- Montt, G.; Capaldo, J.; Esposito, M.; Harsdorff, M.; Maitre, N. & Samaan, D. (2018). “Employment and the Role of Workers and Employers in a Green Economy”, *World Employment and Social Outlook*, 2018 (2): 37-68.
- Moore, K. J.; Chen, C.; Lee, D. J.; LeBlanc, W. G.; Fleming, L. E. & Caban-Martinez, A. J. (2016). “Epidemiology of Occupational Skin Conditions in the Emerging U.S. Green Collar Workforce”, *Dermatitis*, 27 (3): 155- 157.
- Norton, T. A.; Parker, S. L.; Zacher, H. & Ashkanasy, N. M. (2015). “Employee Green Behavior: A Theoretical Framework, Multilevel Review, and Future Research Agenda”, *Organization & Environment*, 28 (1): 103-125.
- Özçağ, M. & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 303-324.
- Özkaya, B. (2010). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi*, 9 (34): 247-258.
- Özsoy, C. (2011). Yeşil Ekonominin Dinamikleri: Yeşil İşler ve Beceriler, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48 (562): 19-32.
- Peters, D.; Eathington, L. & Swenson, David (2011). “An Exploration of Green Job Policies, Theoretical Underpinnings, Measurement Approaches, and Job Growth Expectations”, *Industrial Research and Services at Iowa State University, USA*.
- Pollin, R.; Garrett-Peltier, H.; Heintz, J. & Scharber, H. (2008). “Green Recovery: A Program to Create Good Jobs and Start Building a Low-Carbon Economy”, *Center for American Progress, USA*.
- Pope, B. D.; Smith, E. A.; Shacks, S. J. & Hargrove, J. K. (2016). “Booker T. and the New Green Collar Workforce: An Earth- Based Reassessment of the Philosophy of Booker T. Washington”, *Journal of Black Studies*, 42 (4): 507- 529.
- Reyhan, S. A. & Duygu, E. (2015). Çevre Politikalarında Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil İşler ve Yeşil İstihdam, *Memleket Siyaset Yönetim. MYS Dergi*, 10 (23), 21-39.
- Şenocak, B. & Bursalı, M. Y. (2018). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları ile İşletme Başarısı Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (23), 161-183.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019). Türkiye'nin Çevre Politikası. Erişim Tarihi: 12.05.2019, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?c74e3b4e-02fc-45fb-b019-384acb992538>.

- Tariq, S.; Jan, F. A. & Ahmad, M. S. (2016). “Green Employee Empowerment: A Systematic Literature Review on State-Of-Art in Green Human Resource Management”, *Quality & Quantity*, 50 (1): 237-269.
- TEMA, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (2016). Sürdürülebilirlik Hedeflerine “Yeşil Yaka” Desteği. Erişim Tarihi: 11.04.2019, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entitalfocus.aspx?primary_id=1570&target=categorial1&type=2&detail=single.
- Topal, M. & Hanefi, Ö. U. (2014). Ekoloji Odaklı Bir İş Yaratma Stratejisi: Yeşil İstihdam. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5 (11), 257-275.
- Tutar, F. K. (2015). Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm: Türkiye’de Turizm Sektöründe Yeni Trend Yeşillenen Oteller Projesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13): 328-352.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (2017). Çevre İstihdam, Gelir ve Harcama İstatistikleri. Erişim Tarihi: 01.02.2019, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24587>.
- United States of America, Department of Energy (2017). U.S. Energy and Employment Report. Erişim Tarihi: 15.05.2019, https://www.energy.gov/sites/prod/files/2017/01/f34/2017%20US%20Energy%20and%20Jobs%20Report_0.pdf.
- Uslu, Y. D. & Kedikli, E. (2017). Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimine Genel Bir Bakış. *Third Sector Social Economic Review*, 52 (3), 66-81.
- Üstünay, M. (2008). “İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.
- Vona, F.; Marin, G.; Consoli, D. & Popp, D. (2018). “Environmental Regulation and Green Skills: An Empirical Exploration”, *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, 5 (4): 713-753.
- Yeşil, Y. & Fidan, F. (2017). Çevresel İstihdam Bağlamında Yeşil İşlerde Eğitim ve Beceri Kazandırma. *International Journal of Social Sciences And Education Research*, 3 (2), 607-617.
- Yılmaz, S. A. (2014). “Yeşil İşler ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyeli”. Uzmanlık tezi, T. C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yiğit, B. (2017). Örgütsel Davranışta Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil İşgören Davranışı, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 1(1): 67-70.

**SANAYİ DEVRİMİNİN OSMANLI EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE CUMHURİYET
DÖNEMİ EKONOMİK POLİTİKALARINA YANSIMALARI
(1876-1938)**

Doç. Dr. Bahattin KELEŞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Öz

XIX. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Sanayi devrimi sonucu ekonomileri gelişen Avrupa ülkeleri çevre ülkeleri bir pazar olarak kullanmaya başlamışlardır. Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devrimi merkezden çevreye doğru bir ticaret akımının varlığını güçlü bir şekilde ortaya koymuş ve ilk olarak Osmanlı Devletini, Hindistan'ı ve Çin'i etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bu sanayileşme devrimine ayak uyduramamış ve 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Balta Limanı antlaşmasıyla adeta Avrupa ülkelerinin bir açık pazarı haline gelmiş ve gün geçtikçe sanayisi çökmeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile seri üretime geçen ve ürettiği mamulü ucuza mal eden Avrupa ülkeleri, bu malları çok düşük gümrükle Osmanlı ülkesinde satıyorlar ve çok büyük gelirler elde ediyorlardı. Kanuni döneminde ilk defa Fransızlara verilen kapitülasyonların 1740 yılında kalıcı hale gelmesi ve başka ülkelere de bu ayrıcalığın tanınması sonucunda, Osmanlı sanayisi Avrupa'daki yeni gelişmelere ayak uyduramamış ve tamamen devre dışı kalmıştır. Osmanlı devleti zaman içerisinde sanayi-i teşvik kanunları çıkardıysa da imalat sanayisinin hala klasik metotlarla yönetilmeye çalışılması, kalifiye eleman yetersizliği ve üretimdeki kalite düşüklüğü gibi sebepler yüzünden bu gerileme ve çöküş durdurulamamıştır. Cumhuriyet kurulduğunda Osmanlı Devleti'nden devraldığı ekonomik yapı tarıma dayandığından köklü bir ekonomik kalkınma için sanayileşme çok önemliydi. Cumhuriyet kurulduktan sonra 1923'den 1938 yılına kadar geçen süre zarfında ekonomi %8.72 oranında reel olarak büyümüştür. Bu gelişme öz kaynaklarla yapılmış ve Türkiye dış dünyadan kaynak transfer etmek suretiyle sadece kalkınma değil, Osmanlı döneminden kalma borçlarını da öz kaynaklarıyla ödemiştir. Atatürk döneminde uygulanan sanayi politikalarıyla üreten sektörler desteklemiş ve iç piyasayı elde tutularak, dış piyasalara yüksek rekabet gücü ile girmek suretiyle ulusal sanayi desteklenerek gelişmiştir. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi ile ekonomide yeni atılımlar ve hedefler belirlenmiş ve bu doğrultuda çalışılarak ekonomik kalkınmanın önü açılmıştır. Ülkenin bir çok yerine yeni fabrikalar kurulmuş ve özel sektörün de desteği aranmıştır. Bu bildirimizi dönemin kaynak eserleri ve tetkik eserlerini inceleyerek ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti, İktisat Politikası

Giriş

Endüstri devrimi ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Makineleşmenin İngiltere'de başlamasının nedenleri arasında; artan talep, yeterince sermaye birikiminin var olması, tarımda gerçekleşen makineleşme niteliğindeki devrim ve artan aşırı nüfus gibi nedenler gösterilebilir¹.

Yine XVIII.yüzyılın başlarında devlet müdahalesi sınırlandırılmış, özel sermaye dolaşımı desteklenmiş ve yeni buluşlar ışığında toplumsal desteğin de varlığıyla bu yüzyılın başında sanayileşme ve üretimde teknolojinin nimetlerinden faydalanma gibi nedenler ilk kez İngiltere'de görülmeye başlamıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, sanayileşme sadece İngiltere'den ibaret değildi. XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren İngiliz pamuklu dokuma endüstrisinin gelişmesinde dış pazarların etkisi inkar edilemez. Hatta XVIII. yüzyılda İngiltere iç pazarı tam anlamıyla genişlememiş, bunun yerine Kuzey Amerika, Kıta Avrupa'sı ve üçüncü dünya ülkelerindeki pazarlara doğru bir büyümenin gerçekleştiği de görülmüştür². Ancak İngiltere zaman içerisinde dokuma sektöründe kendisinden daha önde olan Hollanda'yı geride bırakmıştır. Bunun en büyük sebebi ise, İngiliz dokuma sanayisinin tarımla iç içe olması ve Hollanda sermaye fazlasının İngiliz girişimcilerine transfer olması gösterilebilir³.

Avrupa'da Sanayi Devrimi özellikle pamuklu dokuma sektöründe ortaya çıkmış ve modern fabrikalar XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ilk defa İngiltere'de görülmeye başlamıştır. İngiltere'de 1797 yılında pamuklu dokuma fabrikası 900 iken, 1850'li yıllarda bu rakam 1407' ye yükselmiştir⁴. Sanayi Devriminin ilk kez pamuklu dokuma sanayisinde ortaya çıkmasının sebebine bakıldığında, hammaddenin bölge coğrafyasına yakın olmasına bağlanabilir. Uzmanlaşma ve teknik gelişme ile birlikte buna bağlı olarak sanayileşme de hızlı bir şekilde artmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa'da yaşanırken Osmanlı Devleti'nde sanayileşme hareketleri Avrupa'nın gerisinde kalmıştır diyebiliriz. Çünkü Sanayi Devrimi, temelde tarımsal üretimden makine teknolojisine geçişi ifade ederken, Osmanlı Devleti'nde bütün bu gelişmeler tam anlamıyla iyi okunamamıştır.

1.1.Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Öncesi Sanayileşme Faaliyetleri

XIX.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başında III.Selim ve II.Mahmut vardı. Bunların döneminde Osmanlı-Rus savaşları devam ediyordu ve bu savaşlar sürekli kaybediliyordu. Savaşların kaybedilmesi ise iç isyanların artmasına sebep oluyor ve Osmanlı ekonomisi gün geçtikçe güç kaybediyordu. III.Selim (1789-1807) döneminde ilk sanayi kuruluşlarının ortaya çıktığı görülmektedir. III.Selim döneminde 1793-1794 yıllarında top, tüfek, barut ve maden ocaklarındaki üretim için Avrupa tarzı bir üretimin yapılmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra 1805'de Beykoz Kağıt ve Çuha fabrikaları açılarak ülkenin ihtiyacı olan ürünlerin buradan karşılanmasına gayret edilmiştir⁵.

□□ Beykoz Kağıt Fabrikası (1804).

□□ Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1812).

¹ I.Wallerstein, Modern Dünya Sistemi III. (çev.L. Boyacı), İstanbul 2011, Yarın Yayıncılık, s.16.

² Altuğ Murat Köktaş- Ali Gökhan Gölçek, " Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu:Askeri Fabrikalaşma Örneği", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.9(4), Ekim(2016),s.97.

³ G.Arrighi, Uzun Yirminci Yüzyıl, (çev. R. Boztemur), Ankara 2000, İmge Kitabevi, s.241; Altuğ Murat Köktaş, a.g.m., s.97.

⁴ S.D. Chapman, The Cotton Industry in the Industrial Revolution, London: 1972, Macmillan Press,, s.70; Altuğ Murat Köktaş, a.g.m., s.98.

⁵ Adnan Giz," İstanbul'da İlk Sanayi Tesislerinin Kuruluş Yılı 1805", İ.S.O.D., Yıl:2, S:23,(15 Ocak 1968), s.25 vd.

- Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası (1822).
- Eyüp İplik Fabrikası (1827).
- İslimye Çuha Fabrikası (1830)⁶.

Osmanlı Devleti'nde bu ilk girişimden sonra uzun bir süre ülkenin değişik yerlerinde her hangi bir fabrika açılmamıştır. Ancak II.Mahmut (1808-1839) tahta çıktıktan uzun bir süre sonra 1827 yılında Eyüp'te bir iplik fabrikası açmıştır⁷. İstanbul'da 1810 yılında Hamza Bey adında bir girişimci tarafından kurulan Beykoz Deri Fabrikası, Padişah II.Mahmut tarafından satın alınarak ordunun hizmetine verilmiştir. II.Mahmut döneminde ordunun fes ihtiyacının karşılanması için 1835 yılında Defterdar Fabrikası diye anılan Feshane kurulmuştur⁸. Yine II.Mahmut döneminde Tophane yakınlarında bir kereste ve bakır levha fabrikası inşa edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Tophaneye bağlı Top Döküm Fabrikası ve Dolmabahçe Tüfek Fabrikası sanayileşme ile birlikte ilk defa hayvan gücünden buhar gücü ile çalışan bir fabrikaya dönüşmüştür⁹.

Yukarıda belirtilen güzel gelişmeler II.Mahmut döneminde yaşanırken ayrıca ülkede bu dönemde iç isyanlar daha da artmıştır. Bu olaylar arasında; Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve ayrıca Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın merkezi yönetime karşı gelmesi gibi olaylar sayılabilir. Bu yaşanan durumlar ülkenin gidişatını farklı bir boyuta çekmiş ve devlet gün geçtikçe giderek zayıflamaya başlamıştır¹⁰. Osmanlı Devleti bir taraftan siyasi gücünü kaybederken öte yandan modern kapitalizmin yavaş yavaş etki alanına girerek ekonomik gücünü de kaybetmeye başlamıştır. Buna dayanarak çoğu iktisat tarihçileri 1830'a kadar Osmanlı Devleti'nin sağlam ve dirayetli bir iktisat politikasına sahip olmadığını söylemişlerdir¹¹.

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dakine benzer bir sanayileşme tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Sanayi Devrimi, Avrupa'da tarımsal üretimden makine teknolojisine geçişi ortaya koyarken, bu süreç Osmanlı Devleti'nde daha farklı bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Çok geniş bir coğrafi alana sahip olan Osmanlı Devleti bu coğrafyayı kontrol edebilmek için güçlü bir askeri ve mali yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden gücünü koruyabilmek için öncelikli olarak askeri alanda fabrika ve imalathaneler inşa etmeye önem vermiştir. Böylece Osmanlı'da ağır sanayi olarak, tersane, cephane, baruthane görülmekte ve bunlar daha çok İstanbul ve bazı diğer şehirlerde kurulmuştur. Örnek vermek gerekirse, İstanbul, Sinop, İzmit, Gelibolu ve Süveyş'te tersaneler inşa edilmiş, bunun yanında İstanbul, Selanik, Gelibolu, Bor ve İzmir gibi yerlerde ise baruthaneler yapılmıştır¹².

⁶ Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S:48, (Temmuz-Aralık 2016), s.22.

⁷ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, c.VI, Ankara 1976, TTK yayınları, s.241.

⁸ H.Arslan, "Beykoz Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi", Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C:1, S:1 (Temmuz 1964), s.22.

⁹ Edward Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S:82-83-84, s.17.

¹⁰ Musa Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 2013, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.103.

¹¹ A.G.Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul 1986, Der Yayınları, s.111 vd.

¹² Niyazi Berkes, 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, C.II, İstanbul 1975, Gerçek Yayınevi, s.132.; Altuğ Murat Göktaş, a.g.m., s.99.

Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisine bakıldığında özel sektörün sanayi kuruluşlarında daha çok küçük el sanatları şeklinde var olduğu, devlet sektörüne bağlı sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun askeri amaçlı savunma sanayisine yönelik kuruluşlar olduğu görölmektedir. Osmanlı'da bu ilk sanayi teşebbüsleri ve atılımları gerek devlet gerekse özel sektöre ait olsun Avrupa sanayisi karşısında çok zayıf kalmaktadır. Fakat III. selim ve II.Mahmut döneminde kurulan bu sanayi sektörleri kendilerinden sonraki dönemler için bir temel teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti XVIII.yüzyılın sonlarında başlayan sanayileşme çabaları arasında sadece askeri alanda sanayileşmeye önem vermemiş aynı zamanda yüksek teknolojiye dayalı üretim anlayışının ithaline de büyük önem vermiştir. Bu dönemde devlet bir yandan eski usullerle üretime devam ederken, bir yandan da bazı kuruluşlarda yeni teknolojiye göre yeni fabrikalar kurma yoluna gitmiştir¹³. Hatta Osmanlı Devleti bir fabrikanın kurulması söz konusu olduğunda, genellikle makine ve tezgahları yurtdışından getirtmekte ve bu makinelerin kurulması ve işletilmesi gibi durumlarda bile dışarıdan mühendis, usta ve işçileri yabancılardan tercih etmiştir. Başlangıçta bu yurtdışından gelen elemanların çoğu İngilizlerden gelirken, daha sonraları Fransa, Belçika, Avusturya ve İtalya'dan da teknik eleman gelmiştir. Osmanlı fabrikalarında çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu ise gayri Müslimlerden oluşuyordu. Fabrikada çalıştırılan işçiler arasında Türklerin sayısı çok azdı¹⁴. Bütün bu gelişmelerin yanında yabancı teknik elemanlara ödenen ücret çok yüksekti. Örneğin 1840'larda İslimiye Fabrikasında görevlendirilmek üzere Belçika'dan getirilmesi düşünölen mühendis Grenvill'e yıllık ödenecek miktarın 42.200 guruş olması büyük tepkilere yol açmıştır. Böylesi durumlara yerli işçiler büyük tepki göstermişlerdir. Örneğin Paşabahçe Fabrikasına beş altı Avusturyalı amelenin getirilerek çalıştırılmasına Anadolu'dan gelen yerli işçiler isyan etmişler ve bunun üzerine bu isyanın bastırılması için güvenlik güçlerinden destek ve müdahale edilmesi istenmiştir¹⁵.

1.1.1. Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Sanayisindeki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme faaliyeti XIX. yüzyılda küçük el sanatlarına dayalı geçimlik küçük ölçekli sanayiden, fabrikalı seri üretime geçiş şeklinde başlamıştır. Tanzimat Dönemi ise sanayi alanında en belirgin adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Tanzimat Fermanı yayınlandığı zaman her ne kadar sanayi ile ilgili hükümler yer almasa da bu dönemde devlet adamlarının ekonominin bir ülke için ne kadar da önemli olduğunun farkına varmaları ve sanayi alanında bir takım köklü adımların atılması önemli bir durumdur. Tanzimat Dönemi devlet adamlarından başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere sanayii geliştirmek için "sanayii güçlendirme operasyonu" diyebileceğimiz bir takım çalışmalar yapmışlardır. Bu alandaki çalışmalarını iki ayrı döneme ayırarak ele almak mümkündür. Devletçi politikaların ağır bastığı ve 1840-1860 yılları arasındaki yaklaşık 20 yıllık döneme birinci dönem; 1860-1876 yılları arasındaki özel sektörün de sanayileşmeye destek verdiği dönem ise ikinci dönemi kapsamaktadır¹⁶.

¹³ Abdullah Martal, Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme, 19. Yüzyıl, İzmir 1999, Dokuz Eylül Yayınları, s. 25vd.

¹⁴ Rifat Önsoy, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.54; Yaşar Bülböl- Remzi Deniz Özbay, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi", " İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C:9, S:4, (Eylöl 2007),s.36.

¹⁵ Yaşar Bülböl- Remzi Deniz Özbay, a.g.m., s.36.

¹⁶ Önsoy," Tanzimat Dönemi" Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Faköltesi Dergisi, C:2, S: 2,(Ankara 1984), s.15 vd.; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Faköltesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S:28(46), s.59.

Birinci dönem olarak nitelenen 1840-1860 yılları arasındaki sanayi, daha çok devlet desteğinde ve öncülüğünde benimsenen ve geliştirilen bir sanayi olarak devam etmiştir. Özel girişimcilerin bu dönemde görülmemesinin ve aynı zamanda İstanbul'da ya da Osmanlı toplumunun genelinde böyle bir tartışmanın yaşanmamasının temelinde devlet sektörünün uzun bir süre devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet ne zaman özel sektörü desteklediyse ondan sonra özel sektör yatırımlarının canlandığı görülmektedir. 1860'lı yıllara gelindiğinde Osmanlı yüksek bürokrasisi Avrupa'nın gerisinde kaldığının farkına varmış ve artık bu konuda bir şeyler yapmanın zamanının geldiğini anlamıştır.

Osmanlı Devleti bu gelişmeleri gördükten sonra özel teşebbüs yoluyla sanayileşme çabalarına destek vermeye başlamıştır. Bu çabaların gerçekleşebilmesi için şu önlemleri almaya gayret göstermiştir. Başlangıçta ithal gümrüğünün yükseltilmesini düşünerek yerli sanayinin rekabet gücünün artırılmasına önem vermiştir¹⁷.

Osmanlı Devleti sanayii teşvik ve üretilen malların kalitesini ve çeşidini arttırmak için uluslararası sanayi sergilerine katılmaya başlamıştır. İstanbul'da 1863 yılında bir sergi açılmış ve bu sergide yerli ve yabancı ürünler sergilenmiştir¹⁸.

1.1.2. Tanzimat Sonrası Kurulan Önemli Sanayi Tesisler

Tanzimat Dönemi'nde kurulan önemli ve büyük ölçekli sanayi tesislerden bazıları faaliyet alanlarına göre aşağıdaki gibidir:

□ □ *Çini ve seramik alanında:*

□ Beykoz Çini Fabrikası (1845).

□ □ Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu (1890-92).

□ □ *Elektrik üretimi alanında:*

□ Dolmabahçe Gazhanesi (1853).

□ Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi (1862).

□ Yedikule Gazhanesi (1880).

□ Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi (1891).

□ Silahtarağa Elektrik Santrali (1910-13).

□ Üsküdar Elektrik Fabrikası (1911).

□ □ *Deri ve kunda alanında:*

□ Osmanlı İttihat Saraçlık Anonim Şirketi (1913).

□ Beykoz Ayakkabı Fabrikası (1884).

□ □ *Tekstil ve hazır giyim alanında:*

□ Feshane-i Amire (1839).

¹⁷ Önsoy, a.g.m., s.8.

¹⁸ Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)", Belleten, C.XLVII, S:185 (Ocak 1983), s.195.vd.

- İslimye Şayak Fabrikası (1840).
- Hereke Fabrika-i Hümayunu (1843-45).
- İzmit Çuha (Yün Kumaş) Fabrikası (1844).
- Hereke Çuha Fabrikası (1845).
- Bursa İpek Fabrikası (1846).
- İzmir Muslin Boyama ve Basma Fabrikası (1847).
- Bakırköy Bez Fabrikası (1850).
- İzmir Kumaş Fabrikası - Basmahane (1861).
- Kula Mensucat (1866), Kırkağaç Çırçır Fabrikası (1876).
- İzmit İpek Fabrikası (1880).
- Adana Milli Mensucat Fabrikası (1907).
- Kimya alanında:* İzmir Yağ Fabrikası (1850).
- Beykoz İspemecet (Mum Yağı) Fabrikası (1863).
- İkinci İzmir Yağ Fabrikası (1870).
- Tanen (Asit) Fabrikası (1891).
- Küçükçekmece-Osmanlı Kibritleri Fabrikası (1898).
- Galata Yüksek Kaldırım Pil Fabrikası (1917).
- Makine ve metal alanında:*
- Zeytinburnu Demir Fabrikası (1843).
- Yedikule Şimendifer Fabrikası (1843).
- Eskişehir Demiryolu İnşa Fabrikası (1894).
- Şakir Zümre Soba Fabrikası (1918-23).
- Zeytinburnu Mavzer ve Fişek Fabrikası (1902).
- Zeytinburnu Asit ve Eter Fabrikası (1902).
- Zeytinburnu Kimyahane Fabrikası (1902).
- Savunma sanayii alanında:*
- İstinye Tersanesi (1856).
- Cebehane-i Amire (Savaş Mühimmatı İmalatı) (1868).
- Kayseri Güherçile Fabrikası (1891-92).
- Konya Güherçile Fabrikası (1896).

Yukarıda belirtilen sanayi yatırımlarına dikkat edilecek olursa, tıpkı İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’nde olduğu gibi, Osmanlı sanayileşme sektöründe tekstil ve hazır giyim sektörü en başta yer almaktadır. Hatta Tanzimat öncesinde de dokuma fabrikalarının faaliyete geçtiği görülmektedir. Bu yüzyılda toplam 14 tekstil fabrikası kurulmuştur. Böylece, Sanayi Devrimi'nin etkisinin sektörel bazda hemen kendini hissettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, geleneksel olarak rekabet gücü yüksek olan deri ve ayakkabı alanında 3 fabrika ile çini ve seramik sektörlerine ait 2 fabrika ve bunlara ek olarak, makine ve metal sektöründe 7 fabrika, kimya alanında 6 fabrika, savunma alanında 4 fabrika ve elektrik üretimi alanlarında ise 6 fabrika ve çok sayıda tesisin faaliyete geçtiği bilinmektedir¹⁹.

1.1.3. Osmanlı Sanayisini Etkileyen Faktörler

1.1.3.1. Lonca Teşkilatı

Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisine bakıldığında Osmanlı sanayisinin temeli küçük el sanatlarına ve "gedik usulü"ne dayanıyordu. Osmanlıda iş hayatını düzenleyen kural ve kaideler Lonca Teşkilatı tarafından belirleniyordu ve asırlardır bu şekilde devam etmekteydi. Her meslek grubunun bir loncası vardı ve çalışanlar bu loncalara bağlı kalmak zorundaydı. Lonca Teşkilatı'nın kurallarına göre zanaatkar olmak isteyen bir kişi çıraklık ve kalfalık yapmadan usta olamazdı. Her meslek dalına ait loncanın, ürün kalitesini ve standartlarını belirleyen katı kuralları vardı. Her meslek erbabı belirlenen standartların dışına çıkamazdı. Osmanlı Devleti bu şartlarla yüzyıllardır sanayi faaliyetlerini düzenleyen Lonca Teşkilatı'na oldukça fazla yetki vermiş, bu sistem ise rekabeti engellemiş, endüstrinin gelişmesini önlemiş ve sermaye birikimine imkan vermeyerek girişimcilik zihniyetinin doğmasına bile fırsat vermemiştir²⁰.

Ancak Lonca Teşkilatı'nın Osmanlı sanayisi üzerinde olumlu etkileri de olmuştur. Osmanlı'nın lonca sistemiyle sadece dokumacılıkta değil, çinicilik ve gemi yapımı alanlarında da oldukça ileri durumdaydı. Lonca Teşkilatı'nın ülke için önemi büyüktü. Bunlar devletin sivil ve askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan malları üretmekle kalmıyor, aynı zamanda vergi gelirlerinin önemli bir kısmını da bunlar sağlıyorlardı. Osmanlı ve Avrupa kaynakları loncaları kısıtlayıcı tedbirleri tatbik eden, fikirlerini değiştirmeyen, katı hiyerarşileri olan, üye sayılarını sınırlayan, fiyatları tespit eden, ihtiyaçları olduğu maddeleri himaye ederek rekabete engel olan müesseseler olarak incelemelerine rağmen, bu dernekler 13. yüzyıldan 17. Yüzyıla'a kadar devletin sosyo-ekonomik yapısını belli bir düzen içinde organize etmişlerdir. 17.Yüzyıla.'a kadar ahilerin kontrolünde olan bu dernekler, bu yüzyılın başlarından itibaren askeri sınıfın yönetimi altına girmişlerdir. 17.Yüzyılın ortalarına gelindiğinde sadece İstanbul'da 1109 Lonca Teşkilatı vardı²¹.

1.1.3.2. Gedik Usulü

Lonca Teşkilatı'nın yanında Osmanlı sanayisi üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise "gedik usulü"dür. Bir tür esnaf tekeli olan bu usulde, sanayi ve ticaretin her dalındaki iş yerlerinin sayısı ve bu sektörlerde çalışan işçi sayısının bile ne kadar olabileceği de bu sistem tarafından belirlenerek sınırlanıyordu. Bu sistem o kadar katı kurallar içeriyordu ki, çıraklıktan kalfalığa geçen ve sonunda usta olmak isteyen bir kişi, bir gedik demek olan bu ustalığı elde edebilmek için ölüm ya da her hangi bir sebeple o kadro boşalmadıkça asla usta olamıyordu.

¹⁹ Ekrem Erdem,a.g.m., s.23.

²⁰ Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, İş Bankası Yayını, Ankara 1970, s.111 vd.

²¹ Çiğdem Ünal," Türkiye Sanayisinde Osmanlı Devleti'nin Etkileri", Çukurova Araştırmaları Dergisi, C:4, S:1,(Yaz 2018),s.96.

Usta olsa bile iş yeri açamaz ve gedik boşalınca kadar beklemek zorunda kalırdı. Bu tür kurallar sayesinde bu insanlar girişimcilik ruhunu, zengin olma hayal ve arzusunu ancak uzun yıllar sonra yaşlanınca elde edebilirdi. Bu durum ise hiç kuşkusuz bireylerin körelmesine ve meslekten soğumalarına sebep oluyordu ve böylece sağlıklı bir rekabete dayalı sanayinin gelişmesi de böylece engellenmiş oluyordu²².

Lonca Teşkilatı ve Gedik Usulü sayesinde Osmanlı sanayisi gelişmediği gibi özel sektörün sanayinin gelişmesine katkı sağlamasının da önü böylece tıkanmış oluyordu. Osmanlı yöneticileri ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren uyanabilmiş ve Gedik Usulünü 1855'ten sonra kaldırmaya başlamıştır²³.

1.1.3.3. Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Sanayisini Etkilemesi

Osmanlı Devleti, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırabilmek ve topraklarının parçalanmasını önlemek için İngiltere ile 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, İngiliz hükümetine ağır ticari imtiyaz ve tavizler vermek zorunda kalmıştır. Balta Limanı Antlaşmasıyla İngiliz tüccarına en fazla müsaadeye mazhar tüccar vasfı verilmiş ve İngiliz tüccarlar böylelikle yerli tüccarla aynı haklara sahip duruma gelmişlerdir. Bu antlaşmadan birkaç yıl sonra diğer bazı Avrupa ülkelerine de benzer antlaşmalar yapılarak tavizler verilmeye başlanmıştır. Ancak yapılan bu antlaşmanın Osmanlı ekonomisine dış ticaret üzerinden kısmi bir açılım ve yarar sağladığı da söylenebilir²⁴. Balta Limanı Antlaşması'nın en önemli hükmü ikinci ve üçüncü maddelerinde yazılıdır. Bu antlaşmanın ikinci maddesiyle Osmanlı ülkesindeki tekel usulü kaldırılarak İngiliz tüccarları istedikleri işlenmiş veya işlenmemiş tarım veya sanayi ürünlerinden istediklerini alıp satabilme hakkına sahip oluyordu. Üçüncü madde ile de İngiliz tüccarlarına Osmanlı ülkesi sınırları içerisinde yerliler gibi ticaret serbestisi tanınmıştı ki, işte özellikle bu maddenin hükmü kapsamında Osmanlı ülkesi Avrupa ülkelerinin bir açık pazarı haline getiriliyordu. Bu ticaret antlaşmasına göre iç gümrüklerin tamamı kaldırılmıştır. Tanzimat döneminde maliye ve gümrüklerin yenilenmesi nedeniyle ihraç mallarından %12; ithal mallarından % 5; transit mallarından da % 3 gümrük resmi alınmaya başlanmıştır²⁵. Osmanlı yöneticileri Mısır'ı kaybetmemek için İngiltere'ye tanıdıkları bu ticari imtiyaz sayesinde sanayi devrimine yeterince ayak uyduramamıştır. Böylece uluslararası pazarlarda yeterince rağbet görmeyen ve zorlanan Osmanlı sanayisi büyük zarar görmüş, yabancı sermaye giderek güçlenmiş ve dış ticaret dengeleri bozulduğundan ülke bir dış borçlanmanın içine sürüklenmiştir²⁶.

Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti tamamen yabancıların açık bir pazarı durumuna gelmiş, bu ve ondan sonra yapılan antlaşmalar Osmanlı sanayisinin tamamen çökmesine ve ticaretin önemli bir kısmının yabancıların eline geçmesine sebep olmuştur. Osmanlı sanayisinde çöküş önce pamuk ve tiftik sanayisinde görülmüş ve daha sonra pamuklu sanayi zarar görmeye başlayınca İskodra ve Tirnova'da 2000 ipek dokuma fabrikasının sayısı 200'e kadar düşmüştür²⁷. Bu durum da göstermektedir ki, Osmanlı sanayisi Balta Limanı Antlaşmasıyla bir çöküşün içine girmiştir.

²² Enver Ziya Karal, a.g.e., c.VI, s.276; Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Dönemi Sanayii(1839-1876), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S:28(46),s.55.

²³ Vedat Eldem, a.g.e., s.113.

²⁴ Ekrem Erdem, a.g.m., s.23.

²⁵ Necdet Kurdağ, Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar, İstanbul 1981, Döler Neşriyat, s.29 vd.

²⁶ Ekrem Erdem, a.g.m., s.23.

²⁷ Çiğdem Ünal, a.g.m., s.97.

1.1.3.4. 1863 Yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun Kurulması

Osmanlı Devleti'nde geleneksel olarak ticaret ve sanayi sektörlerinin kendi kurallarını tayin eden ve gerekli yapısal düzenlemeleri yapan ahilik, lonca ve gedik gibi kurumlar zaman içinde köklü değişime uğrasa da kendine has olan teşkilatı devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte bu geleneksel kurumlar işlerliğini yitirmeye başlayınca, Tanzimatçılar 1864 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu'nu kurmuşlardır. Bu komisyon zaman içerisinde gittikçe küçülmeye başlamış ve bu sanayi dalları şirketler haline getirilmeye çalışılmış ve 11 maddelik bir nizamname hazırlamıştır. Ancak, 10 yıl kadar faaliyetini sürdüren Islah-ı Sanayi Komisyonu, dönemin siyasi ve ekonomik bunalımı ve yetkililerin yeterince sahip çıkmamaları gibi nedenlerle yetkilerini Belediye ve Şurayı Devlet-i Nafia dairesine bırakarak bu faaliyetlerden uzaklaşmıştır. Aslında bu komisyon bugünkü ticaret ve sanayi odalarının kuruluşuna temel bir adım olması bakımından da oldukça önemlidir²⁸. Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun görevleri şunlardı: Yüzde 5 olan gümrük vergisini attırmak, sergiler açarak sanayii teşvik etmek, esnaf şirketleri oluşturmak ve sanayi okulları açmak suretiyle sanayi faaliyetlerine önemli katkılar sağlamaktır²⁹.

1.1.3.5. Tanzimat Sonrası Özel Teşebbüs İçin Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrasında sanayileşmeye dönük olarak büyük ölçekli fabrikalar desteklendiği gibi küçük esnafı desteklemek ve onları daha iyi bir seviyeye getirmek amacıyla özel teşebbüsler de desteklenmiştir. Devletin kurmaya çalıştığı büyük ölçekli fabrikaların yapımı daha çok 1840-1860 yılları arasında yoğunlaşırken, 1860 sonrasında ise özel teşebbüsü destekleme girişimlerinde bir artış görülmeye başlanmıştır. Devlet özel teşebbüsü desteklemek için fabrika kurmak isteyenlere devlet arazisini bedava tahsis etmiştir. Ayrıca özel fabrikalara teşvik olarak verilen haklardan birisi de tekel hakkı uygulamasıdır. Yani fabrikaların üreteceği ürünler için gerekli olan hammaddeyi temin etme, üretme ve üretileni satma tekel hakkı verilmiştir. Tekel hakkı her zaman geçerli değildi ve bazen verilmediği durumlar da olabiliyordu. Mesela Balıkesir Sancağı Kırkağaç Kasabası'nda Monsieur Edwards adlı şahıs 1864 yılında pamuk tohumu temizlemek için bir fabrika kuracağına dair bir dilekçeyi Kaymakamlığa vermiş ve yapılan yazışmalardan sonra Meclis-i Vala'da alınan kararla imtiyaz ve tekel hakkı bu kişiye verilmemiştir. Özel fabrika kurmak isteyenlere verilen önemli imtiyazlardan biri de yurtdışından getirilecek alet ve edevat için gümrük muafiyetinin sağlanması olmuştur³⁰.

1.1.1.4. Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimine Ayak Uyduramamasının Sebepleri

Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimine niçin ayak uyduramadığı hakkında birbirinden farklı görüşler vardır. Rhoads Murphey'e göre Osmanlı Devleti üç alandaki gelişmeyi sürekli desteklemiştir. Bu gelişmeler arasında; Askeri alandaki yenilikler, madencilik ve saat yapımı ile diğer işlerde ise mekanik hareketlerin uygulanmasıdır. Bu üç alandaki gelişmeyi sürekli desteklemeyi hedef edinmesindeki ana faktör ise malzeme ve insan gücü tedariki olmuştur³¹.

²⁸ Rifat Önsoy, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, s.95 vd.

²⁹ Ekrem Erdem, a.g.m., s.27.

³⁰ Sefer Şener, "Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:9, S:3,(2007), s.68 vd.

³¹ Rhoads Murphey, Osmanlıların batı teknolojilerini benimsemedeki tutumları, Efrenci teknisyenlerinin sivil ve askeri uygulamadaki rolü. E.İhsanoğlu(Editör), Osmanlılar ve Batı teknolojisi, yeni araştırmalar yeni görüşleriçinde. İstanbul 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 3692, s.11;Çiğdem Ünal, a.g.m., s.101.

Osmanlı Devleti yeni Avrupa sanayi tekniklerini almak için 1840'lı yıllara kadar beklememiştir. III.Selim 1793-94 senelerinde top, gülle, mayın ve barut üretiminde kullanılan çağdaş Avrupa yöntem ve tekniklerini ülkeye getirmiştir. Osmanlı toplumu esas yapısı itibariyle yeni fikirlere açık, yabancı teknolojiyi kullanmaya hevesli açık bir toplumdur. Ancak Avrupa ile ekonomik ve teknolojik alış-veriş ve temas yolları on yedinci asrın sonlarına doğru yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu açığın kapanmamasının sebebi kısmen ekonomik gelişmenin devamlılığı için gerekli olan minerallerin, kereste ve diğer maddelerin doğal kaynaklarının gittikçe azalmış olmasıdır. Fakat kaynaklardaki bu eksilmenin etkileri, devletin Kuzey Atlantik ekonomileri tarafından bilinçli olarak dışlanmasıyla daha da artış göstermiştir. Bütün bu veriler ışığında Osmanlı'nın bir sanayileşme politikasının var olduğunu söylemek elbette doğru olacaktır. Takip edilen bilimsel gelişmeler ve yapılan teknolojik yatırımlar, icatlar şüphesiz bir ülkenin sanayileşmesinde en önemli başlangıç faktörünü oluşturur. Osmanlı Devleti maalesef bu gelişmeleri tam anlamıyla takip edememiş ve özellikle sanayileşmek için eğitim alanında gerekli adımı zamanında atmamış ve bu yapının oluşmasında yapılan çabalar zayıf kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devletinin sanayileşmeme nedenlerinden biri olarak görülebilir³².

1.1.5. Osmanlı Devletinde Sanayinin Zayıflaması ve Ekonomik Çöküş

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki büyük siyasi devrimi Avrupa'daki toplumların sosyal yapılarında büyük değişimlere sebep olmuştur³³. Sanayi Devrimiyle birlikte makineler icat edilmiş, buhar gücü keşfedilmiş, elektrik enerjisi insanların kullanacağı şekilde hizmete sunulmuş ve böylece makineleşmenin süratle gelişmesi, kol kuvvetiyle iş yapan sanatkâr ve ustaların durumunu temelinden sarsmıştır. Böylece küçük atölyelerin yerini büyük işletmeler ve fabrikalar almıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında, ülke ekonomisinin ciddi bir sanayi bağımlılığı içerisine girdiği görülmektedir³⁴. Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllarda batı'da meydana gelen sanayileşme devrimine tam anlamıyla ayak uyduramamış ve bu sebeple ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı özelliğini sürdürmeye devam etmiştir³⁵. Osmanlı Devleti'nin bu özelliğinin uzun yıllar değişmediği görülmektedir. Tarımsal üretim, devletin son asırlarında milli gelirin yaklaşık % 65'ne tekabül etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplam çalışan nüfusun % 80'inin tarım kesiminde istihdam edildiği görülmektedir³⁶. Bu istatistiki veriler de göstermektedir ki, Osmanlı Devleti bir tarım ülkesidir ve Avrupa ülkeleri standardında bir sanayileşmeyi yakalaması kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Osmanlı Devleti, 20. yüzyıla, tarım sektörünü geliştirmek maksadıyla bir reform paketi uygulamaya çalışmış fakat döven, karasaban ve kağından oluşan ilkel tarım aletleriyle tarımsal üretimi arttırmaya çalışması mümkün olmamıştır³⁷. Osmanlı Devleti'nde sadece ilkel metotlarla tarım yapıldığı için geri kalınmamış, aynı zamanda insan ve hayvan gücü sıkıntısı da çekilmiştir³⁸.

³² Çiğdem Ünal, a.g.m., s.101.

³³ Meryem Koray, Sosyal Politika, Ankara 2005, İmge Kitabevi, s.37.

³⁴ Oktay Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950), Ankara 1986, Yurt Yayınları, s.92 vd.

³⁵ Öztin Akgüç, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devletinden Aldığı Ekonomik Miras, Bursa 2001, Ekin Kitabevi, s.4 vd.

³⁶ Reşat Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, İstanbul 1993, s.22 vd.; Serdar Öztürk-Fatih Yıldırım, "Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C:10,S:2,(2009), s.147.

³⁷ Faruk Tabak, Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, İstanbul 1978, s.24.

³⁸ Oktay Yenal, Cumhuriyet'in İktisat Tarihi, İstanbul 2003, Homer Kitabevi, s.25.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sanayinin durumuna bakıldığında sanayi, tüketim malları üretmekte, fakat ara mamul ve yatırım malları üreten sanayi dallarına sahip değildi. Osmanlı sanayinin hammaddesinin büyük çoğunluğu tarıma dayanmaktaydı. Büyük sanayi tesislerinin çoğu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Osmanlı sanayisinde, dış sermayenin payı oldukça düşüktü ve fabrikalarda enerji daha çok kol gücüne dayanıyordu³⁹. Ayrıca, Osmanlı Devleti sanayileşmiş ülkelere hammadde satan ve onlardan mamul mal satın alan ülke konumuna düşmüştür. Kol gücüyle üretilen mallar, iyi, kaliteli ve ucuz Avrupa fabrikalarının mamulleriyle rekabet edemeyince, bu yabancı mallar iç piyasaya hakim olmaya başlamıştır⁴⁰.

1.1.5. Atatürk Dönemi Sanayisi ve Sanayi Politikaları

1.1.5.1. Atatürk Dönemi Sanayi Politikası

Atatürk dönemi sanayisi daha çok üretim olarak makine gücünden çok, kol gücüne dayanmaktan ibaretti. Batılı ülkelerin hem elde ettikleri kapitülasyonlardan önemli derecede faydalanırken, hem de empoze ettikleri serbest ticaret yoluyla Anadolu'da sanayinin kurulmasını ve yerleşmesini engellemişler ve mevcut olanı da yok etmeye çalışmışlardır. Atatürk'ün sanayi ile ilgili konuşmaları ve uygulamalarına bakıldığında, tarım kesimine verdiği büyük öneme rağmen, ülke kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğunu hep vurgulamıştır. Atatürk'ün sanayi politikası, Türkiye'nin katma değer üreten sektörleriyle bütünleşmiş, hedefi ise iç piyasayı elde tutmak ve dış piyasalara karşı yüksek rekabet gücü ile bu piyasalara girmek olmuştur. Atatürk, bu yolla Türkiye'nin dış ticaret bilançosuna katkıda bulunmak ve bir taraftan az gelişmişliği yok ederken diğer taraftan da Türkiye'nin dünya ekonomisindeki konumunu değiştiren ulusal bir sanayi gücüne ulaştırmayı hedeflemiştir⁴¹.

Gelişmiş bir ekonominin asıl olarak tarım dışı etkinliklere dayanması yani, başta sanayi olmak üzere eğitim, sanat, bilim, teknoloji, ticaret, ulaşım, sağlık vb. etkinliklere dayalı bir ekonomi modeli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Atatürk, tarım dışı etkinliklerin odak noktasının sanayi olduğunu belirtmiştir. Atatürk, cumhuriyetin daha başlarında iken sanayileşmenin sağlanması için 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda birtakım önlemler almıştır. Bu kongre sonrası alınan birçok önlemlerden birisi de Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve Sanayi Teşvik Yasası'nın çıkarılmasıdır. 1927 yılında 1913 Sayılı Sanayi-i Teşvik Kanunu bir kez daha revizyondan geçirilmiş, özel sektörü desteklemek için devlet eliyle teşvik sistemi resmen hayata geçirilmiştir. Bu teşviklerden sonra daha çok makine kullanarak üretim yapan, yani daha çok iş yapan ve daha çok istihdam üreterek iş imkânı sağlayan işletme ve kuruluşlara önemli teşvikler verilmiştir⁴².

1.1.5.2. İzmir İktisat Kongresinin Toplanması ve Sanayi Alanındaki Atılımlar

17 Şubat 1923 tarihinde sanayici, tüccar, işçi ve çiftçi kesiminden 1135 delegenin katılımıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi 4 Mart 1923 tarihine kadar devam etmiştir. Kongrede çok çeşitli kararlar alınırken bu arada

³⁹ Köksal Bilge, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi, İstanbul 1973, Yapı Kredi Yayınları, s.16.

⁴⁰ Robert Matran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1991, Say Yayınevi, s.210; Serdar Öztürk-Fatih Yıldırım, a.g.m., s.147.

⁴¹ Nesrin Yıldırım, Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikaları, Ankara 2006, Platin Yayınları, s.210 vd.

⁴² Şiar Yılmaz, "1923'den Bu Yana Ekonomi Politikaları:Devletçilikten Devletin Tasfiyesine", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C:XXII, S:213,(1988), s.313.; Serdar Öztürk-Fatih Yıldırım, a.g.m., s.161.

"Misak-ı İktisadi" belgesi de kabul edilmiştir⁴³. Kongreye katılanlar arasında sanayici, tüccar, işçi ve çiftçi gruplarının kongreye sundukları öneriler zaman zaman uzun tartışmalara neden olmuş ve sonuç metninde bu grupların öne sürdükleri görüşler içerisinde reddedilenlerin dahi olduğu görülmektedir. Bu kongreye katılan tüm gruplar temsil ettikleri topluluğun menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuşlar ve bu konuda büyük çaba sarf etmişlerdir⁴⁴.

1.1.5.3. İzmir İktisat Kongresinde Gruplarca Alınan Kararlar

1.1.5.3.1. Sanayii Grubu için alınan kararlar:

1. Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması.
2. Sanayinin ve sanayicinin teşvik edilmesi.
3. Ulaştırma ucuz tarifelerin uygulanması ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi.
4. Sanayi alanında kredi imkanlarının artırılması ve çeşitli kolaylıkların sağlanması.
5. Sanayinin ihtiyacı olan teknik elemanların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının oluşturulması ve sanayi odalarının kurulması⁴⁵.

İzmir İktisat Kongresi'nden bir yıl sonra 1924 yılında söz edilen kalkınma modelinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla devlet imkanları seferber edilerek ve milletvekilleri, tüccar, ve esnaf tarafından Türkiye İş Bankası kurulmuştur⁴⁶. Türkiye İş Bankasının ilk sermayesi bir milyon lira olan bu sermayenin 250.000 liralık kısmı ise Atatürk tarafından karşılanmıştır⁴⁷.

Türkiye'de sanayi grubunun isteği üzerine ve devlet öncülüğünde bir sanayi ve kredi bankası kurulma düşüncesi 1925 yılında 633 sayılı kanun ile Sanayi ve Maden Bankası'nın kurulmasıyla bu istek de karşılanmıştır⁴⁸.

Sanayi ve ticareti geliştirmek için cumhuriyetin ilk on yılında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde önemli adımlar atılmıştır. Bu kongrede sanayi grubu tarafından alınan önemli kararlar üç kategoride ele alınabilir.

1. Sanayinin Korunması

Başta sanayinin ihtiyacı olan hammaddenin öncelikli olarak yurt içinde sağlanması eğer yurt içinde yoksa gümrüksüz olarak temin edilmesi ve ekipmanlara gümrük muafiyetinin sağlanması, ayrıca ülkede üretilen yerli malların dış rekabete karşı korunması için önlemler alınması ve ülke ihtiyaçlarının kendi öz kaynaklarımız tarafından temini yoluna gidilmesidir.

⁴³ Yüksel Ülken, "İzmir İktisat Kongresi'nin Anlam ve Değerlendirilmesi", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1982, s.81.

⁴⁴ İ.Ceyhan Koç, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", s.152 vd.

⁴⁵ Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), Ankara 1982, s.51 vd.; A.Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Ankara 1981, s.390 vd.

⁴⁶ A.Gündüz Ökçün, a.g.e., s.493.

⁴⁷ İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1970 İsmail Cem Yayınları, s.27.

⁴⁸ Oya Silier, 1923-1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık Türkiye İktisat Tarihi Seminer-Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973, s.493.

2.Sanayinin Özendirilmesi

Sanayi tesislerinin kurulabilmesi için müteşebbislere beş dönüme kadar arazi verilmesi, Teşvik-i Sanayi Kanunundan sadece Türklerin yararlanması, yerli ürünlerin tercih edilmesi ve vergide değişiklik ve indirimler yapılarak sanayicinin desteklenmesi.

3.Sanayinin Finansmanı

Kredi bankalarının kurulması ve sanayi bankalarının kurulması.

Bütün bu başlıkların yanında indirimli ulaşım tarifesi, ticaret ve sanayi odalarının kurulması gibi istekler göz önünde bulundurulmuştur. İzmir İktisat Kongresi sonunda gelişen şartlar doğrultusunda 1923-1929 yılları arasındaki dönemde bu alan özel sektöre bırakılmıştır⁴⁹.

Mustafa Kemal Atatürk İzmir İktisat Kongresinden sonra sanayii geliştirmek için bir takım adımlar atmıştır. Bunların en önemlilerini sıralayacak olursak şunlar sayılabilir.

1.1.5.3.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu:

Teşvik-i Sanayi Kanunu 28/5 1927 tarih ve 1055 sayılı yasayla yürürlüğe girmiş ve 1942 yılına kadar da yürürlükte kalmıştır⁵⁰. Bu kanunla getirilen teşvik tedbirlerinin önemli maddeleri şunlardır:

1. Bu kanuna göre uygun görülen girişimlere 10 hektara kadar arazi karşılıksız verilecektir.
2. Kazanç, gümrük vergilerinden ve harçlardan muaf tutulacaktır.
3. Haberleşme imkanları ve makine gücü hükümet tarafından sağlanacaktır.
4. Fabrikaların kuruluşunda yurt dışından sağlanan araç-gereçlerin demir ve deniz yollarında %30 indirimli taşınması sağlanacaktır.
5. Yıllık üretimin %10'una ulaşan kısma devlet desteği sağlanacaktır.
6. Kamu kesiminin ve bu kanundan yararlanan kuruluşların teşvik gören üretimin yeterli ve kaliteli ise ve fiyatı dış alım fiyatından %10 fazla değil ise bunların tercih edilmesi sağlanacaktır.
7. Tekel maddelerinin verimli satılması sağlanacaktır⁵¹.

1.1.5.4. Cumhuriyet Döneminin Başlarında Uygulanan Sanayi Politikaları (1923-1929)

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Cumhuriyet Döneminde uygulanan sanayileşme politikalarını birkaç evreye ayırarak günümüze getirmek mümkündür. Uygulamaya konulan büyüme ve sanayileşme politikalarının ilk adımı 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan I.Türkiye İktisat Kongresiyle başlayan dönemdir. Cumhuriyet daha kurulmadan İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde, özel sektör ağırlıklı ve piyasa ekonomisinin uygulanmasına yönelik bir kalkınma programı üzerinde çalışılmış ve sonunda bu modelin uygulamaya konulması hususunda önemli kararlar kılınmıştır. Cumhuriyetin ilk on yılı genellikle ekonomi politikası ve özellikle sanayileşme açısından "Birinci Liberal Dönem" olarak adlandırılabilir. Bu süreçte hükümet, sanayi sektörüne öncelik vermiş ve tarım sektörünü de ihmal etmemiş ve bu sektörü hep

⁴⁹ İ.Ceyhan Koç, a.g.m.,s.162 vd.;Akın İlkin, " Atatürk Döneminde Sanayi Politikası", ADTE Semineri, s.94.

⁵⁰ Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, Ankara 1982, s.86.

⁵¹ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 50. Yılda Türk Sanayii, Ankara 1973, s.5.;İ.Ceyhan Koç, a.g.m., s.163.

desteklemiştir. Bu dönemde özel sektörün sanayi yatırımlarının içindeki payı çok düşük düzeyde kalmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra sanayi alanında kurumsal yenileşme ve atılım hareketlerine sahne olmuş ve Cumhuriyet'in ilk on yılında sanayileşme beklenen düzeyde gerçekleşmemiş ve 1929'da patlak veren ve ekonomimize de büyük etki eden dünya ekonomik krizi patlak vermiştir. Böylece devletin sanayi alanına doğrudan yatırım yapma gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır⁵².

Osmanlı Devleti'ndeki sanayileşmede hâkim olan devletçi politikaların yansımaları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu konuyu araştıran bazı yabancı araştırmacılar bu durumu şöyle açıklamaktadırlar; Osmanlı döneminden kalan bazı fabrika ve işletmelerin küçük bir kısmı Türkiye Cumhuriyetine miras olarak kalmıştır. Neticede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir hal çaresi olarak Osmanlıdan kalan eski fabrikaları kullanmanın yanında, bir takım yeni üretim teknikleri geliştiremediği gibi onların yerine eskiden devam eden geleneksel usulde üretim yapmaya devam etmiştir. Atatürk devrindeki devletçiliğin devam etmesi, Osmanlı döneminde 1840'dan kalan şanssız sanayileşme hamlesinden doğmuştur⁵³.

1.1.5.5. 1930-1938 Yılları Arasında Uygulanan Sanayi Politikaları

Cumhuriyetin başlarında uygulanan ekonomik model daha çok devlet müdahaleciliğini ön plana çıkarmış ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte bu uygulamasını ağırlıklı olarak hissettirmeye başlamıştır. Aslında daha önceki dönemlerde de liberal sistem uygulanmasına rağmen devlet, ekonomi gibi önemli bir konuyu özel sektörün inisiyatif alanına bırakmamıştır. Hükümet üyeleri de bu konuya zaman zaman değinmişlerdir. Dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, İzmir'de İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada; "...Yeni Türkiye, karma bir iktisat sistemi izlemelidir. İktisadî girişimler kısmen devlet ve kısmen kişiler tarafından yerine getirilmelidir. Ülkemizin ekonomik durumu bunu gerektiriyor" demiştir⁵⁴. Bakanın yaptığı açıklamalardan sonra özel sektördeki girişimcilerin, ekonomik gelişmeye hizmet ettikleri taktirde her türlü desteğin sağlanacağı bu konuşma ile resmen açıklanmıştır. Bu konuda daha sonraki dönemde İktisat Bakanı Celal Bayar; "Devleti kendilerine hizmet için amade tutuyoruz. Şu şartla ki, tüccar fırsat gözetleyen, yalnız kendi menfaatini düşünen bir adam olmamalıdır. Burada önemli olan ekonomik gelişmedir" şeklinde beyanatta bulunmuştur⁵⁵.

Devletçilik politikasının uygulandığı 1930'lu yıllar özel sermaye birikimi üstünde genellikle olumlu sonuçlar bırakmıştır. Fakat, varlıklı çevrelerin, devletin yönetici kadroları tarafından uygulanan iktisat politikalarından duyulan kuşku ve güvensizlik de yine bu dönemde ortaya çıkmıştır⁵⁶. Devletin 1930'da hazırladığı ekonomik program içerisinde Merkez Bankası'nın kurulması büyük bir önem arz etmektedir. Devlet sanayileşme konusuna büyük önem vermiş ve 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı çıkardığı bir kanunla Türkiye

⁵² Ç.Ünal, Türkiye'de Sanayi Tarihi, tarihi gelişimi ve bugünkü yapısı, Erzurum:Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:985, Araştırma Serisi No:52, s.38 vd.; Çiğdem Ünal, a.g.m., s.102.

⁵³ Edvoard C.,Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, yeni araştırmalar yeni görüşler, Ekmeleddin İhsanoğlu(Ed.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3692,s.52.; Ç.Ünal,a.g.m., s.102.

⁵⁴ Ali Nejat Ölçen, " 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.134.

⁵⁵ Beşir Hamitoğulları, 1" Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.128.

⁵⁶ Y.Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul 1994, s.257.

Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuş ve Ocak 1932 yılından itibaren de döviz işlemlerine resmen başlanmıştır⁵⁷.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetin yeni sanayileşme politikası başlatmaya çalıştığı geçiş yıllarında, sanayinin gelişmesi için özel sermayenin teşvik edilmesi bir yana, bu teşvikin kaldırılması yönünde birtakım fikirler ortaya atılmıştır. Bu düşüncelerin gerçekleşmesi hususunda bir kısım sanayi şirketlerine makine ithalatında tanınan gümrük muafiyeti 1932 yılında Sanayi Kredi Bankası'nı kurmak amacıyla çıkartılan kanuna bir madde eklenmek suretiyle, hammadde ithalatı sırasında tanınan gümrük muafiyeti kaldırılmıştır⁵⁸. 15 yıl yürürlükte kalmak üzere çıkartılan bu kanunun özel sanayi işletmelerine tanıdığı en önemli teşvik maddelerinin içerisinde bulunan bazı unsurların 5 yıl sonra kaldırılması, hem özel sermaye tarafından hem de siyasi çevrelerce büyük tepkilere yol açmıştır. 1932'de kurulan Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası ile hükümetin sanayi politikasını ele alış biçiminden rahatsızlık duyan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in müdahalesiyle, Başbakan İsmet Paşa, kabinesinde değişiklik yaparak İktisat Bakanı Mustafa Şeref Bey'i görevden alarak onun yerine İş Bankası'nın kurucularından olan Celâl Bayar'ı bu göreve getirmek zorunda kalmıştır. Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası 1933 yılında dağıtılarak yerine Sümerbank kurulmuş, Haziran 1933'te hammadde ve makine ithalatındaki gümrük muafiyetleri tekrar getirilmiştir⁵⁹.

Devletin özel sektöre ağırlık verdiği bir dönemde, 1929 dünya ekonomik buhranının da etkisiyle başarılı olamaması üzerine, 1930-1933 yılları arasında, ithalatı düzenleyen, ihracatı denetleyen bazı kanunlar çıkarılmıştır. Sanayileşmenin plânlı bir hale getirilmesi için ilk beş yıllık sanayi kalkınma planı hazırlanmıştır. 1934'te yürürlüğe konulan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı" ile ilgili çalışmalar büyük bir titizlikle yapılmış, Haziran 1929'da Âli İktisat Meclisi'ne sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik "İktisadî Rapor" hazırlama görevinin verilmesiyle bu süreç başlamıştır⁶⁰.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın 44 milyon TL'na mal olacağı ve bunun 21 milyonluk kısmının döviz harcaması olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı, büyük ölçüde uygulamaya konulmuş, fakat tahmin edilenin çok üstünde bir maliyetle karşılaşılmıştır. Hükümet bu ilk kalkınma programında maliyetin yüksek rakamlarla gerçekleşmesi üzerine 1935'te İkinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın hazırlanmasında daha titiz davranmıştır ve program Kasım 1936'da dönemin İktisat Bakanı Celâl Bayar tarafından Başbakanlığa sunulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına göre daha kapsamlı olan ve 1936 projesinde de yer alan yatırımların 110 milyon TL'ye mal olacağı ve bunun 45 milyonluk bölümünün döviz harcaması gerektireceği tespit edilmiştir⁶¹.

Celal Bayar 1 Kasım 1938'de TBMM'nin Beşinci Dönem toplantısında Atatürk adına yapılan açış konuşmasında, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na oldukça geniş yer vermiştir. Celal Bayar bu konuşmasında; kalkınmanın köyden başlayacağını söylemekte, madencilik ve imalat sanayi dışında enerji ve ulaştırma sektörlerinde de önemli yatırımların olacağını ifade etmiştir⁶². Bu kalkınma planında kararlaştırılan projeler

⁵⁷ Gürkan Çelebican, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmeleri Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 26.

⁵⁸ A.Mustafa Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İstanbul 2000, s.145.

⁵⁹ Fezullah Ezer, "1923-1938 Döneminde Türkiye'de Uygulanan İmalat ve Sanayi Politikaları", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2005, s.3.

⁶⁰ Reşat Aktan, Türkiye İktisadi, Ankara 1978, s.47.

⁶¹ Tezel, a.g.e., s.305; Fezullah Ezer, a.g.m., s.3.

⁶² Afet İnan, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, Ankara 1972, s.161 vd.

arasında; madencilik, metal ürünleri, kimya sanayi, alüminyum, uçak motoru, toprak ürünleri sanayi, gıda sanayi, elektrik sanayi ve ulaştırma sanayinden oluşmaktaydı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Eylül 1938'de uygulanmaya başlanmış, fakat 1939 yılında çıkan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle yürürlükteki projelerin uygulanmasında büyük sıkıntılar yaşanmıştır⁶³.

Yukarıda izah edilmeye çalışılan projelerin uygulanması için çok az miktarda bir dış kaynak kullanılmıştır. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın finansmanında kullanmak için Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar, 1938 yılında 16 milyon sterlin dış borç ise İngiltere'den alınmıştır. Alınan dış borcun 6 milyonu askeri malzeme temininde kullanılmış, 10 milyonluk bir kısmı ise dış ticaret finansmanı için harcanmıştır⁶⁴.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kurulması öngörülen ve büyük ölçüde

gerçekleştirilen sanayi beş ana grupta toplanmaktaydı. Bunlar sırasıyla

- Dokuma Sektörü (Pamuk, Kendir, Yün)
- Maden Sektörü (Demir-Çelik, Kükürt, Bakır)
- Kağıt Sektörü (Selüloz)
- Kimya Sektörü (Suni İpek, Fosforik Asit, Süper Fosfat, Kireç

Kaymağı, Posata, Kibrit)

- Taş-Toprak Sektörü (Cam, Çimento, Şişe, Seramik)

olarak gerçekleşmiştir⁶⁵.

Yukarıda bahsedilen sanayi dallarında 20 fabrikanın kurulması ve bu fabrikalar için 43.453.000 TL bir yatırım yapılması hedeflenmiştir. Bu fabrikalar için gerekli olan finansman Sümerbank ve İş Bankası tarafından karşılanması planlanmıştır. Devletçi bir sanayileşme sürecinin finansmanı sırasında ülkede iç ve dış borç yükü arttırılmadığı gibi istikrarlı bir para politikası izlenerek açık finansman modeli de tercih edilmediği görülmüştür. Finansmanın asıl kaynağını tüketim malları üzerine konulan vergiler tarafından karşılandığı bilinmektedir⁶⁶.

Sonuç ve Değerlendirme

Tanzimat'tan sonra Batı'ya açılımla birlikte ticaretin serbestleşmesi, ticari alanda verilen imtiyazlar ve tekel haklarının kaldırılması gibi durumlar sonucunda yabancı sanayi ürünlerinin düşük gümrükle Osmanlı ülkesine girmesi sonucunda yerli mal üreten esnaf zor durumda kalmıştır. Gelişmelere, yeni tekniklere ayak uydurabilen Osmanlı esnaf ve zenaatkarı varlıklarını devam ettirirken, ayak uyduramayanlar faaliyetlerine son vermişlerdir. Bunlara rağmen Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede fazla gelişmemiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Sanayi Devrimi'nin olduğu yıllara kadar pamuklu dokumada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin sanayisinin rakipleri ile rekabet edebilecek düzeylerde olduğu görülmektedir. 1840'larda ordunun,

⁶³ Koray Başol, Türkiye Ekonomisi, İzmir 1983, s.62 vd.

⁶⁴ Nahit Töre, "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.59.

⁶⁵ Cezmi Sevgi, Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı, İstanbul 1994, s.51.

⁶⁶ İlker Parasız, Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1998, s,50.

donanmanın ve sarayın taleplerini karşılamak amacı ile Osmanlı yöneticileri, Avrupa'dan en son kullanılan teknolojiyi ithal ederek bir dizi fabrika açmışlardır. Osmanlı'da Tanzimat sonrası dönemde hız kazanan sanayileşme hareketi sonucu kurulan devlet fabrikaları genelde İstanbul ve yakın çevresinde yer almıştır. Pamuklu ve yünlü dokuma fabrikaları, feshane, çuka ve basma fabrikaları, Tophane, Tershane ve demir döküm fabrikaları bunlardan bazılarıdır. Fakat gördüğümüz kadarıyla devlet sermayesi ile sanayileşme amacıyla kurulan bu fabrikaların üst düzeyde başarılar elde ettiğini söylemek oldukça zor gözükmektedir. Bu fabrikalarda üretilen ürünlerin çoğu devlet tarafından satın alınmasına, başarıları için Avrupa'dan son teknoloji makineler getirilmesine hatta yabancı işçiler, mühendisler çalıştırılmasına rağmen kuruluşlarından on, on beş yıl sonra kapanma noktasına geldikleri anlaşılmaktadır. Osmanlıdaki devlet ve özel girişim sanayileşme çabaları sonucu kurulan fabrikaların bir çoğu cumhuriyet dönemi Türkiye'sine geçmiştir.

Özellikle büyük çaplı devlet fabrikaları 1960'lara kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu fabrikalar 1927'lerden itibaren başlatılan sanayileşme çabalarına ışık tutmuştur. Öte yandan özellikle küçük çaplı teşebbüsler şeklinde gerçekleştirilen özel girişim fabrikaları iç talebin karşılanmasında önemli etkiye sahip olmuştur.

1923-1929 döneminde İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ile ekonomik yapı ve kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde kısmi bir liberal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Devlet özel sektörü yatırım yapmaya teşvik edecek çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmekle birlikte doğrudan ekonomik yatırımlara girişmemiştir. Cumhuriyetin başlarında özel sermaye güçlü olmadığı için tam anlamıyla bir özel teşebbüsün varlığından söz etmek çok zordur.

Kaynakça

Akgüç, Öztin , Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devletinden Aldığı Ekonomik Miras, Bursa 2001, Ekin Kitabevi.

Aktan, Reşat , Türkiye İktisadı, Ankara 1978.

Arslan, H., " Beykoz Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi", Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C:1, S:1(Temmuz 1964), s.22-36.

Aysan, A.Mustafa, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İstanbul 2000.

Başol, Koray, Türkiye Ekonomisi, İzmir 1983.

Berkes, Niyazi, 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, C.II, İstanbul 1975, Gerçek Yayınevi.

Bilge, Köksal, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi, İstanbul 1973, Yapı Kredi Yayınları.

Boratav, Korkut, Türkiye'de Devletçilik, Ankara 1982.

Cem , İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1970, Cem Yayınları.

Chapman, S.D., The Cotton Industry in the Industrial Revolution, London: 1972, Macmillan Press..

Clark, Edward , " Osmanlı Sanayi Devrimi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:82-83-84, s.16-24.

Clark, Edvard C., "Osmanlı Sanayi Devrimi", Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler, Ekmeleddin İhsanoğlu(Ed.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3692, s.37-52.

Çadırcı, Musa , Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 2013, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çelebican, Gürkan, " Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmeleri Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.23-34.

Çiğdem Ünal," Türkiye Sanayisinde Osmanlı Devleti'nin Etkileri", Çukurova Araştırmaları Dergisi, C:4, S:1,(Yaz 2018),s.86-106.

Eldem, Vedat , Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, İş Bankası Yayını, Ankara 1970.

Erdem, Ekrem ,"Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri:Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S:48,(Temmuz-Aralık 2016), s.17-44.

Ezer, Feyzullah , "1923-1938 Döneminde Türkiye'de Uygulanan İmalat ve Sanayi Politikaları", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2005, s.3-17.

G.Arrighi, Uzun Yirminci Yüzyıl, (çev. R. Boztemur), Ankara 2000, İmge Kitabevi.

Giz, Adnan," İstanbul'da İlk Sanayi Tesislerinin Kuruluş Yılı 1805", İ.S.O.D., Yıl:2, S:23,(15 Ocak 1968), s.25-37..

Hamitoğulları, Beşir,"Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.105-132.

İlkin, Akın, " Atatürk Döneminde Sanayi Politikası", ADTE Semineri, s.94.

İnan, Afet , Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, Ankara 1972.

İnan, Afet , İzmir İktisat Kongresi(17 Şubat-4 Mart 1923), Ankara 1982.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.VI, Ankara 1976, TTK Yayınları.

Kasaba, Reşat , Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, İstanbul 1993.

Koç, İ.Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", Atatürk Dergisi, Cilt,3, Sayı:1(2000), s.145-166.

Koray, Meryem, Sosyal Politika, Ankara 2005, İmge Kitabevi.

Köktaş, Altuğ Murat - Gölçek, Ali Gökhan, " Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu:Askeri Fabrikalaşma Örneği", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.9(4), Ekim(2016),s.97-114.

Kurdakul, Necdet , Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar,İstanbul 1981, Döler Neşriyat.

Martal, Abdullah, Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme, 19. Yüzyıl, İzmir 1999, Dokuz Eylül Yayınları.

Matran, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1991, Say Yayınevi.

Murphey, Rhoads , Osmanlıların batı teknolojilerini benimsemedeki tutumları, Efrenci teknisyenlerinin sivil ve askeri uygulamadaki rolü. E.İhsanoğlu(Editör),Osmanlılar ve Batı teknolojisi, yeni araştırmalar yeni görüşler içinde. İstanbul 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 3692, s.53-120.

Ökçün, A.Gündüz, Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir, Ankara 1981.

Ölçen, Ali Nejat, " 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.133-151.

Önsoy, Rıfat," Tanzimat Dönemi" Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C:2, S: 2,(Ankara 1984), s.15-27.

Önsoy, Rıfat," Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi))",Belleten, C.XLVII, S:185 (Ocak 1983), s.195-235.

Önsoy, Rıfat,Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara 1988, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İlker, Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1998.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 50. Yılda Türk Sanayii, Ankara 1973.

Sayar, A.G., Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul 1986, Der Yayınları.

Serdar Öztürk, Serdar-Yıldırım, Fatih , " Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C:10,S:2,(2009), s.145-165.

Sevgi, Cezmi, Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı, İstanbul 1994.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S:28(46), s.53-69.

Silier, Oya, 1923-1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık Türkiye İktisat Tarihi Seminer-Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran 1973.

Şener, Sefer, "Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:9, S:3,(2007), s.68 vd.

Tabak, Faruk , Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, İstanbul 1978.

Tezel, Oktay, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950),Ankara 1986, Yurt Yayınları.

Tezel, Y.Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul 1994.

Töre, Nahit , "Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Semineri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.45-62.

Ülken, Yüksel, "İzmir İktisat Kongresi'nin Anlam ve Değerlendirilmesi", Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul 1982, s.81-94.

Ünal, Ç., Türkiye'de Sanayi Tarihi, tarihi gelişimi ve bugünkü yapısı, Erzurum:Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:985, Arastırma Serisi No:52.

Yenal, Oktay, Cumhuriyet'in İktisat Tarihi, İstanbul 2003, Homer Kitabevi.

Yıldırım, Nesrin , Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikaları, Ankara 2006, Platin Yayınları.

Yılmaz, Şiar," 1923'den Bu Yana Ekonomi Politikaları:Devletçilikten Devletin Tasfiyesine", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C:XXII, S:213,(1988), s.313-326.

Wallerstein, I, Modern Dünya Sistemi III. (çev.L. Boyacı), İstanbul 2011, Yarın Yayıncılık.

Yaşar Bülbül- Remzi Deniz Özbay, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi", " İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C:9, S:4, (Eylül 2007),s.36-49.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA DİL, DİN VE EĞİTİM ALANINDAKİ İLİŞKİLER

Doç. Dr. Bahattin KELEŞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Öz

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra siyasi, iktisadi ve ticari alanlarda başladığı gibi dil, din, kültür ve eğitim alanlarında da başlamıştır. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye on binin üzerinde öğrenci eğitim almak için çeşitli üniversitelere gelmiştir. Bu öğrenciler lisans eğitimini tamamladıktan sonra kimisi kendi ülkesine dönerken bir kısmı yüksek lisans ve doktora eğitimi için kalmıştır. Türkiye Türk Cumhuriyetleri ile kültür ve eğitim alanında ilişkilerini geliştirmek için 6 Haziran 1991 tarihinde Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesi, 30 Eylül 1995 tarihinde ise Kırgızistan'da Manas Üniversitesi açılmıştır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir dil oluşturmak amacıyla 16-23 Mayıs 1992 tarihleri arasında Ankara'da Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanlarının katıldığı bir kongre gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir alfabenin kabul edilmesi üzerinde çalışılmıştır. Aynı toplantı Eylül 1992'de Kırgızistan'da tekrar yapılmıştır. Bugün Türk Cumhuriyetleri arasında Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan latin alfabesine geçtiği halde Kazakistan ve Kırgızistan hala geçmemiştir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında dini alanda da ilişkiler devam etmektedir. Sovyetler döneminde birçok cami; gece kulübü, sinema ve dans merkezine dönüştürülmüştür. 1942 yılından önce Türk Cumhuriyetlerinde cami sayısı 30.000'in üzerinde iken bu sayı 1942'de 1200'e, 1966'da 400'e, 1976'da 300'e ve 1980'li yıllarda 146'ya düşmüştür. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra buralara imam, Kur'an-ı Kerim eğiticileri ve din ateşeleri göndermiştir. Türkiye, bu cumhuriyetlerde cami yapımına ve eski camilerin restore edilmesine de katkıda bulunmuştur. Bugün Kırgızistan'da Türk Diyanet Vakfı Oş kentinde bir ilahiyat fakültesi açmıştır. Ayrıca Manas Üniversitesi ve Ahmet Yesevi Üniversitesinde de ilahiyat fakülteleri vardır ve öğretim elemanları Türkiye'den gitmektedir. Biz bildirimizi uluslararası ilişkiler çerçevesinde belirlediğimiz konuyu hem sahada yaptığımız gözlemler hem de kaynak eserler ışığında hazırlamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, Dil, Din, Eğitim

Giriş

Türkiye 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye, bağımsızlıklarını elde eden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'da ilk elçilik açan ülke olarak tarihe geçmiştir. Türkiye bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetleriyle ; dil, din, eğitim, kültür ve ekonomik ve diğer alanlarda anlaşmalar yaparak ilişkilerini olumlu ve kalıcı yönde geliştirmeyi planlamıştır. Türk Cumhuriyetleri ilişkilerini Türkiye ile kurmaya çalışırken Rusya'nın baskısını her zaman göz önünde bulundurmuşlardır. Çünkü her ne kadar bağımsızlıklarını kazansalar da Rusya'nın baskısını başlangıçta her zaman hissetmişlerdir.

Türkiye bu durumu bildiğinden Rusya ile de arasını bozmak istememiş ve Türk Cumhuriyetlerine ölçülü yaklaşmıştır.

Türkiye, 21.yüzyıla girerken Türk Cumhuriyetlerinin kısa süre içerisinde bağımsızlıklarına kavuşacağını tahmin edemedi ve hazırlıksız yakalandı. Aslında Türk Cumhuriyetleri de kendilerinin bağımsız olacağını bu kadar kısa süre içerisinde gerçekleştireceğini beklemiyorlardı. Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik şartlar Türk Cumhuriyetlerini ve diğer devletleri kendi üzerinde ekonomik bir yük olarak gördüğü için bu devletlerin kendi isteğiyle bağımsızlıklarına kavuşmasına göz yumdu ve bu durum SSCB'nin de işine geliyordu. Fakat Rusya bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerini kendi kontrolünde tutmak için BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'nu kurdu ve bu cumhuriyetleri böylece denetimi altında tutmaya devam etti.

1.1.Türkiye Türk Dünyası Arasında Ortak Alfabe Geçiş Çalışmaları

Bağımsızlığına 1991 yılında kavuşan Türk Cumhuriyetlerinin ortak sorunlarından birisi de ortak bir alfabenin ve ortak bir yazı dilinin olmamasıdır. Dil, alfabe ve kültürel kimlik sorunları Türkiye ile Türk dünyasının ortak sorunlarının başında gelmektedir. Türk dünyasının bütünleşmesini hızlandırmak amacıyla şuurlu devlet adamlarının, aydınların ve yazarların çalışmalarına ve öncülük etmelerine büyük ihtiyaç vardır. Büyük düşünür ve fikir adamlarından İsmail Gaspıralı'nın "dil, fikirde, işte birlik" sözü öncülüğünde, 1991 yılının sonbaharından itibaren çeşitli kurultaylar, kongreler, sempozyumlar ve konferanslar düzenlenerek bu ülkeler aralarında ortak bir alfabe ve kültür aktarımının gerçekleşmesi için büyük bir gayret içerisine girilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün öncülüğünde 18-20 Kasım 1991 tarihleri arasında İstanbul'da "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlenmiştir. Bu sempozyumun sonuç bildirisinin birinci ve dördüncü maddesinde şöyle bir ortak karara varılmıştır: "Sempozyumda muhtelif Türk bölgelerinden gelen bilim adamlarının hemen bütünü Türk boylarında Latin harflerine dönme düşüncesinin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sempozyumda diğer Türk boyları için Latin asıllı alfabenin kabulünün Türk boylarının birbirini anlamada ve kültür birliğinin pekiştirilmesinde en önemli unsur olduğu görüşüne oy birliğiyle varmışlardır."¹

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığının daveti üzerine 16-23 Mayıs 1992 tarihinde Ankara'da, Türk Cumhuriyetleri Millî Eğitim Bakanları ve Türk Topuluk Eğitim Temsilcileri ile bir konferansın düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda yapılan görüşmeler sonucunda bu heyet tarafından önerilen çalışmaların üçüncü maddesinde ortak Türkçe konusu ile ilgili şu kararın alınması uygun görülmüştür:

"Ortak Türkçenin oluşmasında; birbirinden sözler almaya, dilimizin zenginleşmesine, dilimizin öz köklerinden kaynaklanmasına önem verilecektir" .²

23-25 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da düzenlenen I.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayının sonuç bildirisinin on beşinci ve on altıncı maddelerinde ortak alfabe ve ortak edebî dilin önemine değinilmiş ve bu konuda: Bütün Türk Cumhuriyet ve Toplulukları Latin alfabesine geçmesi hususunda yazar ve şairler kamuoyu oluşturmalıdır. Ayrıca alfabede birliği sağlamak ve aradaki farklılıkları azaltmak için bir komisyon oluşturulmalıdır. Yazar ve şairlerimiz ortak bir edebî dilin oluşturulmasına gayret sarf etmelidirler. Bunun için

¹ Metin Oktay, " Türk Dünyasının Bütünleşme ve Kaynaşma Sürecinde Edebiyatın İşlevi" Journal of Academic Social Science Studies, JASSS, Number:54, Spring I, (2017), s.208.

² Tahir Erdoğan Şahin, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar I, İkinci Kitap, Ankara 1993, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Dairesi Yayınları, s.65.

hepimiz Türk dilinde ortak kullanılan kelimeleri birbirimizden alıp bu kelimeleri eserlerimizde kullanmalıyız. Bütün Türk cumhuriyetleri ve Türk toplulukları Türkçede ortak olan kelimeleri tercih etmeli; dillerimizde ki İngilizce, Rusça, Fransızca kelimeler yerine birbirimizden aldığımız kelimeleri kullanmalıyız diye bir ortak karara varılmıştır³.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı tarafından 8-10 Mart 1993 tarihinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni dışındaki altı Türk Cumhuriyeti'nin katılımıyla Ankara'da Alfabe-İmla Konferansı düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen bu konferans neticesinde alınan kararların ikinci maddesi şöyledir:

"Konferans, bu duygu ve düşüncelerle iletişimdeki bu eksikliğin giderilmesinde atılacak ilk adımın, Türk Cumhuriyetlerinin aynı esaslar dâhilinde bir alfabede birleşmenin olduğunu dile getirir ve Türk Cumhuriyetlerinin hem Türk dilinin yapısına uygunluğu hem de modern dünyayı daha yakından ve kolay olarak takip edip yararlanmak ve modern dünyada hak ettiği yeri almak için Latin esasında kurulacak alfabe Ortak Türk Alfabeti olarak kabul eder"⁴.

1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin karşılaştıkları en büyük sorunların başında dil ve alfabe konusu gelmektedir. Türk Cumhuriyetleri ve akraba Türk toplantı, kongre ve resmi görüşmelerinde çok defa Rusçaya başvurulmaktadır. Halbuki, Türk lehçe ve şiveleri arasında belli ölçülerde bir yakınlık vardır ve bazı tedbirler alınmak

suretiyle bu yakınlıklar daha da kuvvetlendirilebilir ve Türkçe, Türk Toplulukları arasında iletişim dili olabilir. Dilde birliği sağlamak, Türkler arasındaki yakınlaşmayı daha da artıracak, siyasî, iktisadî ve kültürel iş birliğini daha da güçlendirecektir. Bugün, dünyadaki Türklerin yazı dilinin karşı karşıya olduğu alfabe, imlâ, terimler ve söz varlığında, yabancı dillerin tahakkümü gibi konular çözümü mümkün olan problemlerdir. Bu sorunların çözümü için atılacak en önemli adım ise, samimi olarak bunu istemek ve bu hususta karar vermektir. Bu amaçla, Avrasya TV kanalına ortak bir televizyon kanalı olarak işlerlik kazandırılması Türk toplulukları arasındaki iletişimi sağlaması açısından son derece önemlidir. Bu Türk Cumhuriyet ve akraba topluluklarda yayımlanacak programlarda Türkiye Türkçesinin verilmesi dinleyiciler üzerinde önemli bir etki yapacaktır. Bu, Türk Toplulukları arasındaki iletişime vasıta bir lehçe konumuna yükselerek, her bakımdan avantajlı gözükken Türkiye Türkçesinin yaygınlaşmasını kolaylaştıracaktır. Aynı şekilde, bu Avrasya TV kanalında diğer Türk lehçe ve şivelerine de yer verilmesi, lehçeler arası bir aşinalığın kazanılmasına yardımcı olması bakımından önem arz etmektedir. Türk toplulukları arasında dil probleminin çözümü, detaylı projelerin hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu çerçevede, TİKA Sosyal, Kültürel, Eğitim İşbirliği Dairesi bünyesinde hazırlanmış olan "Türk Dili Projesi"nin faaliyet plânında yer alan konuların tümünün uygulamaya konması ve söz konusu projenin hayata geçirilmesi oldukça önemlidir⁵.

Bu gün hala Türkiye ile Türk dünyası arasında ortak bir alfabede anlaşma sağlanamamış ve bu konuda bazı Türk cumhuriyetleri Latin alfabesine geçmede isteksiz görünmeyi sürdürmektedirler.

³ Zeki Gürel, I. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 1992, İletişim Yayınları, s.148.

⁴ Mehmet Saray, Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 2003, Çantay Yayınları, s.211.

⁵ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, Yayın No: DPT:2410-ÖİK:471, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) ve Türkiye (AT, EFTA, KEİ, TÜRK CUMHURİYETLERİ, İSLAM ÜLKELERİ, ECO) ilişkileri Özel İhtisas Komisyonu, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, Kitap 5, s.72.

2.1. Din

Türk dünyası uzun tarihi geçmişe sahip bir bölgedir. Türkler kendi arzu ve istekleri doğrultusunda İslam dinini benimsemişlerdir. Türkler bu dine girdikten sonra onu tüm insanlığa tanıtmak için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. İslamiyet bu millet sayesinde çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bugün bu coğrafya arasında Avrupa'dan Uzak Doğu'ya kadar birçok ülke bulunmaktadır. Türkler İslamiyeti geniş bir coğrafyaya yaymakla kalmamış aynı zamanda kültürel alanda da İslam dinine hizmet etmek suretiyle Semerkant, Buhara, Hive, Harezmi, Tirmiz, Rey, Belh, Serahs ve Oş gibi çok sayıda farklı şehirlerde mümtaz şahsiyetler yetiştirmişlerdir. Tarihi süreç içerisinde İslami kültürün canlı olduğu dönemlerde yapılan bu faaliyetlerin şüphesiz faydaları olmuştur. Ancak Türk Cumhuriyetlerinin uzun yıllar Rus hegemonyası altında kaldığı yıllarda (1850-1990) büyük bir asimilasyona tabi tutulmuşlar dinlerinden ve kültürlerinden uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır. Bugün Orta Asya'da Müslüman Türklerin dini problemler arasında şunları sayabiliriz.

2.1.1. Dini Kurumsallaşma

Türk dünyası Sovyetler Birliği döneminde dört ayrı merkezden idare ediliyordu. Bu yüzden din hizmetleri alanında bağımsızlık sonrasında bu cumhuriyetlerde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle Türkistan'ın Taşkent merkezli yönetimi, bu bölgeyle ilişkili olan Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan gibi ülkelerde dini kurumsallaşmanın olmaması sebebiyle dini konularda çözüm aramak için yeni bir model arayışına girilmiştir. Bağımsızlığına kavuşan bu cumhuriyetlerde dini idarenin konumu, din adamı istihdamı, nitelikli din adamı yetiştirme gibi konularda başlangıçta çok sıkıntılar yaşanmıştır ve hala da yaşanmaya devam etmektedir. Bu ülkelerde hizmet veren resmi, gayri resmi cami ve mescitlerin bir envanteri yapılmamıştır. Dolayısıyla din hizmetleri konusunda bir arz-talep dengesi istenildiği şekilde oluşturulamamıştır. Toplumun dini ihtiyaçlarının neler olduğu ve bunlara karşı çözüm yollarının neler olduğu konusunda detaylı çalışmalar yapılmamıştır. Türk Dünyasında Diyanet İşleri Başkanlığına benzer bir kurumun oluşturulmasına acilen ihtiyaç vardır. Din alanında hizmet veren kişi, kurum ve kuruluşlar devlet güvencesine kavuşturulmalıdır⁶.

2.1.2. Din Eğitimi

Türk Cumhuriyetleri SSCB döneminde her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da büyük baskılara maruz kalmıştır. Bu bölgelerin başında Türkistan bölgesi gelmektedir⁷. Türkistan bölgesi eskiden beri İslami din eğitiminin önemli merkezlerinden birisidir. Fakat Türkistan bölgesi XVI. yüzyıldan itibaren bir duraklama ve çöküntü dönemine girmiştir. Bunun sebebi olarak çeşitli siyasi olaylar ve bölünmüşlüğü yanında, geçmişten günümüze gelen o tarihi bilince sahip çıkılmaması, bu bölgedeki dini gelişimi ve din eğitimi de olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece bu bölgede bulunan eğitim kurumları zaman içerisinde değişen şartlara karşı kendilerini muhteva ve metot yönünden yenileyememiştir. XIX. yüzyılda bu bölgede Sovyet hakimiyetinin yayılmasından sonra bölge iyice etkilenmiş ve Rusya'nın baskılarına fazla dayanamamış ve eğitim yok denecek seviyelere düşmüştür. Komünizmin dine karşı bilinen olumsuz tutumu dolayısıyla Türkistan bölgesindeki din eğitim kurumlarını destekleyen vakıflar kapatılmış ve mallarına el konulmuştur. Bu eğitim kurumlarından Buhara'daki Mir Arap Medresesi ile Taşkent'teki İmam İsmail el-Buhari Medresesi çok düşük bir kapasite ile eğitim faaliyetlerine devam etmesine müsaade edilmiştir. Günümüzde Türk dünyasında din eğitimi hususunda kısmi bir canlanma başlamıştır. Fakat alt yapı yetersizliği ve geçmişe bağımlı kalması sebebiyle bu alanda

⁶ Mustafa Erdem, "Türkistan'ın Dini Problemleri", Türk Dünyasının Dini Meseleleri (Kutlu Doğum Haftası: 1997), Yayına Hazırlayan, Dr Ömer Turan, Ankara 1998, s.61 vd.

⁷ Bahattin Keleş, a.g.m., s.19.

yapılan çalışmaları yeterli görmek mümkün değildir. Türkiye Diyanet Vakfı Azerbaycan, Türkmenistan ve Kırgızistan'a birer ilahiyat fakültesi açmıştır. Kırgızistan'da Manas Üniversitesinde de ilahiyat fakültesi açılmıştır⁸. Kazakistan'da da Ahmet Yesevi Üniversitesi bünyesinde ilahiyat fakültesi vardır ama bunlar ihtiyaca cevap verecek durumda değildir.

2.1.3.Dini Literatür Yetersizliği

Türk dünyasında birçok dini kitaplar, batıl inanç yaydığı gerekçesiyle kara listeye alınmış ve bu kitaplar SSCB tarafından toplatılarak yakılmıştır⁹. Dini literatür konusunda Türk dünyası büyük kayıplar vermiştir. İslam dünyasında meşhur alimlerden İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam-ı Buhari, İmam-ı Maturidi, Tirmizi, Zemaşeri, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, El-Biruni gibi alim ve bilginler bu bölgede yetişmiştir. Bu alimler eserlerini hep Arapça yazmışlardır. Türkistan bölge halkı Türkçe konuştuğu için bu eserleri doğrudan anlama imkanı olmamıştır. İslami kaynak olarak Türk dünyasındaki meşhur kütüphanelerin raflarında yer alan bu alimlerin eserleri, ancak Arapçayı iyi bilen alimler aracılığıyla bölge insanına ışık tutmaya devam etmiştir. Bunun yanında bölge insanının dilinde yani Türkçe olarak güzel eserler veren Hoca Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevai gibi alimler de oldukça faydalı olmuşlardır. Çarlık Rusya ve Bolşevikler döneminde, dil alanında bölgedeki Türkler asimilasyona tabi tutulmuş ve bölge insanının bu kıymetli eserlerle irtibatı kesilmiş, sonra da bu önemli eserlerin büyük bir kısmı imha edilmiştir. Bu imhadan kurtulan eserler de Taşkent ve Moskova kütüphanelerinde toplanarak bölge insanının istifadesinden uzak tutulmuştur. Türk Cumhuriyetlerinin kendi dillerini kendi aralarında tam olarak geliştirememiş olmaları ve lehçe farkının olması, Türkçenin Kril alfabesiyle ifade edilmesi gibi sebepler yüzünden Türk dünyasında dini kaynak teminini oldukça güçleştirmiştir¹⁰. Bütün temennimiz Türk Cumhuriyetlerinin tümünün bir an önce Latin alfabesine geçerek ortak bir alfabede birleşmeleridir. Bu sağlanırsa çıkan tüm dini eserler tüm Türk dünyası tarafında rahatlıkla okunup anlaşılacaktır.

2.1.4.Din Adamı Yetersizliği

Türk Cumhuriyetlerine SSCB zamanında aşırı bir baskı uygulanmış ve komünizmde din afyon olarak nitelendirildiğinden dine ve din adamlarına karşı olumsuz bir tavır sergilenmiştir. Böylece din adamı yetiştiren kurumların tamamı kapatılmıştır. Bölge halkı din eğitimini çok kapalı ve zor şartlar altında sınırlı bilgiye sahip mollalar aracılığıyla almaya çalışmış, onlar da sünnet, nikah, cenaze teşhiz ve tekfin gibi işleri kendi imkan ve birikimleri sayesinde yapmaya çalışmışlardır. Yukarıda adları verilen Buhara ve Taşkent'teki iki medreseye sınırlı sayıda öğrenci alınarak din eğitimi yürütülmeye çalışılmıştır. Bu medreselerdeki hocaların bir kısmı Suriye, Mısır ve Libya gibi ülkelerde sosyalist ideolojiye göre eğitim almış kişilerdi. Buralardan getirilen bu görevliler halkın dini problemlerine çözüm aramak yerine, Sovyet rejiminin meşruiyetini halka anlatmak için görevlendirilmişlerdir. Bugün Türk dünyasındaki ülkelerin dini idarelerinin başında bulunan din görevlilerinin çoğu, bu medreselerden yetişmiş kişilerdir. Bu dönemde halkın dini ihtiyaçlarına çözüm getirecek olan mollaların bilgi, kültür ve her alandaki donanımları çağın gerçeklerinden uzakta kalmakta ve toplumda bir ilgi odağı olamadıkları gibi bir saygınlık vasfı da kazanamamıştır¹¹. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığına

⁸ Mustafa Erdem, a.g.m., s.62.

⁹ Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, a.g.e.,s.156; Bahattin Keleş, a.g.m., s.19.

¹⁰ Mustafa Erdem, a.g.m., s.63.

¹¹ Mustafa Erdem, a.g.m., s. 63 vd.

kavuştuktan sonra eski medreselere tekrar işlerlik kazandırmışlar ve din adamı yetiştirmeye gayret göstermektedirler.

2.1. 5.Mabet Konusu ve İbadet yeri Eksikliği

Türk Cumhuriyetlerinde SSCB döneminde her alanda olduğu gibi ibadetlerini rahat yapma hususunda da büyük baskılara maruz kalmışlardır. Sovyetler döneminde din ve kültürel yapıya karşı esas saldırı 1932 yılında 5 yıllık bir planla başlatılmış ve bütün Türk Cumhuriyetlerinde camilerin denetimi" Tanrısızlar Birliği" ne verilmiştir. Bu dönemde birçok cami, gece kulübü, sinema ve dans merkezlerine dönüştürülmüştür. Sovyetler Birliğinin Müslüman Türkleri din konusunda yaptığı dehşet verici baskının boyutlarını öğrenebilmek için kapatılan cami sayısına bakmak yeterli olacaktır. Bolşevik İhtilali'nden önce Rusya'daki cami sayısı 30.000'in üzerinde idi. Cami sayısı 1942'de 1200'e, 1966'da 400'e, 1976'da 300'e, 1980'li yıllarda 146'sı Türkistan'da 27'si Dağıstan ve Çeçenistan'da 13'ü Tatar bölgesinde ve geri kalanı da Azerbaycan'da olmak üzere toplam cami sayısı 200'e kadar inmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinde her alanda olduğu gibi dini alanda da geçmişte yaşanan sıkıntıları gidermek ve bu konudaki boşluğu doldurmak için bir takım önlemler alınmıştır¹². Türk dünyasında bugün bile yeterli sayıda mescit ve cami bulunmamakta ve halk dini ihtiyaçlarını güçlüklerle karşılamaktadır. Mevcut mescit ve camiler, her geçen gün sayıları artan Müslümanlarla dolup taşmaktadır. Türk dünyasındaki özellikle merkezi şehirlerde, fiziki ve mimari yapı özelliği itibariyle bölgenin dini dokusuna da uygun cami ve mescitlerin yapılmasına büyük bir ihtiyaç vardır¹³.

2.1.6. Misyoner Faaliyetleri

Türk dünyasının bugün en büyük problemlerinden birisi ciddi bir misyonerlik baskısı altında olmasıdır. Misyonerlik kavramıyla, Hıristiyanlığı yayma faaliyetleri kast edilir. Ancak bazı Hıristiyan gruplar misyonerlik kavramının taşıdığı olumsuz manadan kaçınmak için kendi faaliyetlerini "proseltizm" olarak adlandırmaktadırlar. Büyük çoğunluğu Müslüman olan bu bölgelerde Komünizm döneminde oluşan dini bilgi eksikliğini fırsat olarak değerlendiren misyonerler ve bazı zararlı akımlar, insanları kendi arzuları doğrultusunda kullanabilmek için yoğun bir misyonerlik faaliyetine başlamışlardır. Bu misyonerlik faaliyetlerinden bazıları Protestanlık ve buna bağlı ekollerden; Presbiteryenler, Vaftizciler, Katolikler, Evangelistler, Diyalog Misyonerleri, Moon Teşkilatı, Adventistler, ve Yehova Şahitleridir¹⁴.

Misyonerler amaçlarına ulaşabilmek için kitle iletişim araçları başta olmak üzere her yola baş vurmaktadırlar. Türk dünyasının ekonomik yönden bazı zorluklarla karşılaşması ve dini yönden bilgi eksikliğinin bulunması misyonerlerin işini daha da kolaylaştırmaktadır. Hıristiyan ve Budist kökenli misyonerler, özellikle kendileriyle etnik ve dini müşterekleri bulunan yerel unsurların dil ve bölgeyi yakından tanıma imkanlarından da faydalanarak, Müslümanlar üzerinde etkili olmaya gayret sarf etmektedirler. Türk dünyasında bunun canlı örneklerini her zaman ve mekanda görmek mümkündür. Bölgenin ekonomik imkanlarından faydalanmak isteyen Hıristiyan ülkeler, İngilizce öğretmek amacıyla bölgeye çok sayıda "Barış Gönüllüsü" göndererek bu misyoner faaliyetlerini sürdürmektedirler. Alman asıllı protestanlar, Yahova Şahitleri, Bapistler gibi benzeri misyoner kuruluşları, basın-yayın ve medya desteğinden azami ölçüde yararlanmaktadırlar. Türk dünyasında

¹² Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, a.g.e., s.156.

¹³ Mustafa Erdem, a.g.m., s.64 vd.

¹⁴ Abdurrahman Haçkalı, "Globalleşme Sürecinde Kırgızistan'da Din Eğitiminin Önemi", Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, "Türk Dünyasının Geleceği", (Celalabad/Kırgızistan, 11-13 Haziran 2007),İstanbul 2007, s.357 vd.

Hint kökenli dinlerin de hızlı bir şekilde misyonerlik faaliyetinde buldukları ve bu konuda Hıristiyanlarla bir yarış halinde olduğu da görülmektedir¹⁵.

3.1.Eğitim

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin en önemli konularından birisi de eğitimidir. Bu ülkelerle eğitim alanındaki başlıklar arasında; yüksek öğretim öğrencilerine sağlanan burslar, orta öğretim bazında açılacak okullar ve Türk Cumhuriyetlerinde kurulması planlanan üniversiteler, öğretmen, eğitici, yönetmen, danışman ve araştırmacıların birbirlerini karşılıklı ziyaret etmeleri gibi konular yer almaktadır. Ayrıca eğitilen personele burs verilmesi, bilim, teknoloji ve ar-ge alanında danışma ve irtibat mekanizmasının kurulması gibi konuların gerçekleşme düzeyinin denetlenmesi için de karma komisyon ve komitelerin oluşturulması konusunda çeşitli hedefler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuda 09.02.1994 tarihinde Ankara'da bilimsel, teknik, sosyal, kültürel ve ekonomik kapsamlı iş birliği anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmada her iki taraf ülkeleri kendi aralarında eğitim, bilim, kültür, ve spor alanlarında işbirliğini öngörmüşlerdir. TÜBİTAK ile Azerbaycan İlimler Akademisi arasında yayın alışverişi yapılması, Türkçe-Azerice sözlük oluşturulması ve öğretmen ve öğretim üyesi mübadelesi gibi konularda protokoller imzalanmıştır. Her iki ülke Milli Eğitim bakanlıkları arasında eğitim ve bilim alanındaki ilişkileri daha da geliştirmek için 01.03.1997 tarihinde ayrı bir protokol daha imzalanmıştır¹⁶.

3.1.1.Türkiye-Kazakistan Eğitim İlişkileri

Türkiye-Kazakistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için birçok alanda olduğu gibi dil, eğitim ve kültür alanındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla 6 Haziran 1991 tarihinde Kazakistan'ın Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi açılmıştır¹⁷. Bu Üniversite Kazakistan'ın Türkistan Kentinde açılmıştır ve üniversite faaliyetlerini Türkistan, Çimkent ve Kentav şehirlerinde yürütmektedir. Üniversitenin eğitim-öğretim dili Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Rusça'dır. Üniversitenin 12 fakültesi, lisans diplomasına yönelik 50'ye yakın çeşitli programları bulunmaktadır¹⁸. Türkiye ile Kazakistan arasında 01.05.1992 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre eğitim, bilim ve kültür alanlarında yapılan işbirliği anlaşması ile taraflar üniversitelerarası doğrudan teması artırma, ortak bilimsel faaliyet gerçekleştirme, uzman değişimi, ilk, orta ve teknik eğitim hususunda bilgi alışverişi ve birbirlerini destekleme yönünde kararlar almışlardır. Ayrıca Türkiye ile Kazakistan arasında 04.03.1997 tarihinde yapılan eğitim bakanlıkları arasında imzalanan eğitim ve bilim alanındaki işbirliği anlaşması ile her iki taraf, karşılıklı olarak öğrenim bursu verme, Türkçe eğitim merkezleri açma, Türkiye'de yapılacak hizmet içi eğitim seminerleriyle ilgili konularda anlaşma yapılmıştır¹⁹.

3.1.2.Türkiye-Kırgızistan Eğitim İlişkileri

Türkiye ile Kırgızistan arasında 30.09.1992 tarihinde yapılan anlaşma ile eğitim, bilim, kültür ve sanat alanlarında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin

¹⁵ Mustafa Erdem, a.g.m., s.165 vd.

¹⁶ İteriş Yıldırım, Türkiye'nin Türk Dünyası Politikaları: Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile İlişkiler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015, s.141.

¹⁷ Ahmet Yesevi Üniversitesi Tanıtım Kitapçığı, Ankara 2013, s.14.

¹⁸ Yüksel Kavak-Gülsüm Atanur Başkan, "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akaraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:20(2001),s.95(92-103).

¹⁹ İteriş Yıldırım, a.g.t., s.143.

kurulması kararlaştırılmış ve üniversitenin eğitim-öğretim dilinin Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesi olacağı, öğrencilere Kırgız devlet diploması verileceği ve burada okuyan öğrencilerin Türkiye, Kırgızistan ve Türk Dünyasının değişik yerlerinden gelecek öğrencilere imkanlar ölçüsünde öncelik tanınması ve bütçenin Türk ve Kırgız taraflarca eşit olarak belirlenmesi gibi hususlarda ortak bir kanaat oluşturulmuştur. Ayrıca 17.12.1995 tarihinde imzalanan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tüzük metni konusunda bir mutabakat zabtı imzalanmıştır. Bu mutabakat zabtına göre bu üniversiteden mezun olan öğrenciler Türk ve Kırgız yükseköğretim diplomalarına sahip olarak mezun olacaklar ve bu diploma milletlerarası geçerliliğe eşdeğer olacaktır. Manas üniversitesi eğitim-öğretimine 1997-1998 yılında başlamıştır²⁰.

Kırgızistan ile Türkiye arasında eğitim ve bilim alanında kapsamlı bir anlaşma 28.06.1996 tarihinde imzalanmış ve bu işbirliği anlaşması ile her iki taraf daha önce imzaladığı tüm anlaşmaları yürürlükten kaldırarak yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmada öne çıkan konular arasında; taraflar arasında öğrenci değişiminin devam ettirilmesi, Kırgız tarafının resmi okullar açılmasında Türk tarafına yardımcı olması, Türkiye'nin talep etmesi durumunda Türkiye'de Van'ın Ulupamir köyündeki Kırgızlara uzman öğretmen göndermesi gibi hususlar yer almaktadır. Ayrıca her iki taraf personel değişimi, ortak tarih ve edebiyat programlarına uygun lise ve dengi okulların kitaplarının hazırlanmasında da birbirlerine yardımcı olacaklar ve bu konularda daimi komisyonlar kurulacaktır. Yukarıda sayılanların dışında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı arasında 1998-2001 yıllarını kapsayan ayrı bir işbirliği anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde taraflar, arşiv konusunda karşılıklı olarak arşiv belgelerinden yararlanabilmeleri hususunda da taraflar anlaşmışlardır²¹.

3.1.3. Türkiye-Özbekistan Eğitim İlişkileri

Türkiye Özbekistan ile arasında eğitim, bilim, kültür, sanat ve spor alanlarında 19.12.1991 tarihinde bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar, eğitim, bilim ve kültür alanlarında araştırmacı, akademisyen, öğretmen ziyaretlerinin karşılıklı olarak teşvik edilmesi, bunlara araştırmalar yapmaları için burslar tahsis edilmesi, spor ve gençlik kuruluşları arasında etkileşimin sağlanması gibi hususlarda anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca yukarıda belirtilen anlaşmanın dışında bir anlaşma da 09.07.1995 tarihinde yapılan bilim ve teknoloji alanında yapılan işbirliği anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre her iki ülke, bilim ve teknolojiye önem vererek bu alanda kurumlar arası işbirliğini geliştirmek, temel bilimler, enformasyon teknolojileri, tarım, sağlık, çevre vb. alanlarda uzman değişimi ve bu alanlardaki eğitimi geliştirmek için teşvik etme kararı almışlardır. Bu iki ülke arasında belirlenen hedeflerin gerçekleşmesini sağlamak ve takip etmek için Özbekistan Bilim ve Teknoloji Devlet Komitesi ile TÜBİTAK arasında ortaklaşa bir daimi komisyonun oluşturulmasına karar verilmiştir²².

3.1.4. Türkiye Türkmenistan Eğitim İlişkileri

Türkiye ile Türkmenistan arasında 18.11.1996 tarihinde iki ülkenin milli eğitim bakanlıkları arasında eğitim ve öğretim alanında bir işbirliği protokolü imzalanmış ve bu protokole göre her iki taraf karşılıklı olarak ihtiyaç duydukları alanlarda yükseköğretim bursu tahsis etmeyi kararlaştırmışlardır. Ayrıca Türkiye'nin Türkmenistan'da açmış olduğu hem devlet hem de özel vakıflara ait ilk ve orta öğretim okullarının çalışma esasları belirlenerek, bu okulların müfredat ve ders kitapları gibi eğitim malzemelerinin hazırlanmasında bilgi

²⁰ Bahattin Keleş, "Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve 2023 Hedefleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:222, Haziran 2016, s.148; İleriş Yıldırım, a.g.t., s.143.

²¹ İleriş Yıldırım, a.g.t., s.144.

²² İleriş Yıldırım, a.g.t., s. 144.

alışverişi sağlanması hususunda kolaylıklar sağlanmıştır. Ayrıca kardeş okul projeleri, her alanda hizmet içi eğitim seminerleri, uzman değişimi, sempozyum ve konferans gibi etkinliklerin düzenlenmesi gibi hususlarda anlaşma sağlanmıştır²³.

3.1.5. Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra siyasi, iktisadi ve ticari alanlarda başladığı gibi dil, din, kültür ve eğitim alanlarında da başlamıştır. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye on binin üzerinde öğrenci eğitim almak için çeşitli üniversitelere gelmiştir. Bu öğrenciler lisans eğitimini tamamladıktan sonra kimisi kendi ülkesine dönerken bir kısmı yüksek lisans ve doktora eğitimi için kalmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti ile eğitim alanında 3 Mayıs 1992 tarihinde Bakü'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde her iki ülkenin eğitim bakanları ve yetkilileri görüşmeler sonunda eğitim ve öğretimle ilgili konular görüşülmüş ve bir protokol imzalanmıştır. Bu anlaşma metni her iki ülkenin resmi gazetelerinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir²⁴. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Azerbaycan ile Türkiye arasında eğitim faaliyetlerinde bir artış gözlenmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde 1992 yılında Bakü'de Türk Anadolu Lisesi, 2000 yılında ise Bakü Türk ilk ve Ortaokulu açılmıştır. Bu okullarda toplam 1454 öğrenci okumaktadır. 2010-2011 Eğitim- Öğretim yılında Azerbaycan için 156 kontenjan ayrılmıştır. Bu rakam bir yıl önce 125 idi²⁵. İki kardeş ülke arasında eğitim alanında işbirliğinin sürdürülmesindeki ana amaç tarihin bize sunduğu bu imkanları her iki ülkenin yararına kullanmak ve gençleri en iyi şekilde yetiştirerek onları geleceğe hazırlamaktır. 2003-2010 yılları arasında Türkiye'de eğitim gören öğrenci sayısına bakıldığında yıllara göre bir artış gözlenmektedir. Örneğin; 2003-2004 Eğitim- Öğretim yılında: 1084 kişi; 2004-2005:2045 kişi; 2005-2006:2094 kişi; 2006-2007:2612 kişi; 2007-2008:3283 kişi; 2008-2009:3459 kişi; 2009-2010:3223 kişi'dir²⁶.

Türkiye Türk Cumhuriyetleri ile kültür ve eğitim alanında ilişkilerini geliştirmek için 6 Haziran 1991 tarihinde Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesi, 30 Eylül 1995 tarihinde ise Kırgızistan'da Manas Üniversitesi açılmıştır²⁷.

3.2. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Öğrenci Eğitim Hizmetleri

Türkiye 1992-1993 öğretim yılından itibaren, Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ikili anlaşma ve protokoller çerçevesinde " Büyük Öğrenci Projesi" kapsamında bağımsızlığına yeni kavuşmuş Türk Cumhuriyetlerinden, 10 000 öğrencinin Türkiye'ye gelip okumaları için burs imkanı sağlamıştır. Başlangıç aşamasında bu

²³ İteriş Yıldırım, a.g.t., s.145.

²⁴ Resmi Gazete, 14.07.1992, Sayı:21284 (Asıl) Düstur Tertip:5Cilt:32.

²⁵ Zaur Memmedov, "Azerbaycan ile Türkiye Arasında Öğrenci Değişim Alanındaki İşbirliği", (2003-2010 Yıllar Arası), [http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksbd/article/view file\(27.06.2019\)](http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksbd/article/view/file(27.06.2019)).

²⁶ Zaur, Memmedov, " Azerbaycan ile Türkiye Arasında Öğrenci Değişim Alanındaki İşbirliği"2(2003-2010 Yılları Arası), [http://dergipark.org.tr/download/article-file/149875\(27.06.2019\)](http://dergipark.org.tr/download/article-file/149875(27.06.2019)).

²⁷ Pınar, Altıok Gürel, " Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Girişimcilik Üzerinde Kültür Birliği Vurgusunun Öneme İlişkin Bir Değerlendirme", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler, Cilt 2, (Bakü-Azerbaycan, 16-17 Haziran 2011), İstanbul 2011, s.680.

öğrencilerin 7.000'nin yükseköğretim, 3.000'inin de orta öğretim için olması hedeflenmiştir. Bu Büyük Öğrenci Projesinin amacı şöyle belirlenmiştir;

- Türk Cumhuriyetleri ve Topuluklarının eğitim düzeyini arttırmak,
- Yetmiş insan gücü ihtiyacının karşılanması için yardımcı olmak,
- Türkiye dostu genç bir nesil yetiştirmek,
- Türk dünyasıyla kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak.

Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinden gelen Yüksek öğretim ve orta öğretim kurumu mezunlarına öğrencilerine burs vermektedir. Ayrıca Türkiye'de lisansüstü eğitim yapmak isteyen Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarının üniversite mezunlarına bu bursu vermektedir. Türkiye, burs sağladığı ülkelere bu öğrencilerin Türkiye'deki eğitimini takip ve izlemek için ve aynı zamanda iki ülke arasındaki eşgüdümü sağlamak için eğitim temsilcileri de istemektedir. Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye gelen öğrenciler bir yıl Türkçeyi öğrenmek ve geliştirmek için; Ankara Üniversitesi TÖMER, Gazi Üniversitesi TÖMER, Ege Üniversitesi TÖMER ve İzzet Abant Üniversitesi TÖMER'den kurs görmektedirler. Türkiye Büyük Öğrenci Projesiyle önemli bir adımı zamanında atmıştır ve bu cumhuriyetlere çeşitli alanlarda eleman yetiştirerek onların kısa süre içerisinde kalkınmaları için destek vermeye çalışmıştır. Bu projenin aksayan yönleri olmuştur ve zaman içerisinde bunlar giderilmeye çalışılmıştır. 1992-1999 yılları arasındaki dönemde 2.981 öğrenci yükseköğrenimini tamamlamıştır. Bunların 803'ü ön lisans, 2.064'ü lisans, 89'u yüksek lisans ve 25'i doktora derecesi elde ederek ülkelerine dönmüşlerdir²⁸.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir dil oluşturmak amacıyla 16-23 Mayıs 1992 tarihleri arasında Ankara'da Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanlarının katıldığı bir kongre gerçekleşmiştir. Bu kongrede Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir alfabenin kabul edilmesi üzerinde çalışılmıştır. Aynı toplantı Eylül 1992'de Kırgızistan'da tekrar yapılmıştır. Bugün Türk Cumhuriyetleri arasında Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan latin alfabesine geçtiği halde Kazakistan ve Kırgızistan hala geçmemiştir²⁹.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri 1991 yılında başladı. Türkiye bağımsızlığını elde eden Azerbaycan, Türkmenistan Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile siyasi, sosyal, kültürel, ticari, eğitim ve dini konular gibi çeşitli alanlarda ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye bu bağımsızlığını kazanan beş cumhuriyette ilk elçilik açan ülke olmuştur. Bugün Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında dil konusunda tam bir alfabe birliğine henüz geçilememiştir. Bütün arzumuz Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir alfabe birliğinin en kısa süre içerisinde yapılması ve ortak bir alfabede birliğin sağlanmasıdır. Bu konuda Kırgızistan ve Kazakistan biraz yavaş davranmaktadır ama bu konunun aşılacağını ümit etmekteyiz.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki önemli hususlardan birisi de eğitim alanındaki işbirliğidir. Bağımsızlığını elde eden bu Türk Cumhuriyetleriyle Türkiye arasında değişik zaman ve tarihlerde eğitim ve kültür bakanları bir araya gelerek eğitim ve kültür alanında gerek orta öğretim gerekse yüksek öğretimde çeşitli konular üzerinde anlaşmalar yapmışlardır. Türkiye bu konuda eğitim alanındaki tecrübe ve deneyimini kardeş

²⁸ Yüksel Kavak-Gülsüm Atanur Başkan, a.g.m., s.96 vd.

²⁹ Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası, Konya 2000, s.155.

Türk devletleriyle paylaşmıştır ve paylaşmaya da devam edecektir. Eğitim bir milletin en çok üzerinde durması gereken bir konudur. Gençlik eğitim sayesinde geleceğe ümitle bakacaktır ve çağın eğitim imkanlarından en iyi şekilde istifade ettikçe kendisini en iyi şekilde yetiştirecek ve ülkesine hizmet edecektir. Türkiye başlangıçta on bin öğrenci alarak Türk Cumhuriyetlerine kapısını açmış ve Türk Cumhuriyetlerinden gelen bu gençleri çağın teknik imkanlarından en iyi şekilde istifade ettirerek kardeşlerine yardımcı olmaya çalışmıştır.

Türkiye Türk Cumhuriyetleriyle dini konularda da işbirliği yapmaya gayret etmektedir. Fakat Yabancı devletler Türk Cumhuriyetlerinde misyonerlik faaliyetlerini çeşitli sosyal yardımlaşma dernekleri adı altında yapmaktadırlar. Misyoner faaliyetlerini engellemek çok zordur çünkü gelen misyonerler çok gizli faaliyet göstermektedirler ve kendilerini misyoner olarak tanıtmamaktadırlar. Bu yüzden Türkiye'ye çok önemli görevler düşmekte ve özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda çok iyi yetişmiş ve eleman yani imam, vaiz ve Kur'an-ı Kerim öğreticisi gibi çeşitli din görevlisini göndermek durumundadır. Yoksa misyoner faaliyetleri toplumda bir karşılığını bulur ve gençleri etkilemeye başarlarsa Türkiye din görevlisi de gönderse fazla faydası olacağı kanaatinde değilim. Ben Kazakistan'da bir yıl Kırgızistan'da 3 yıl üniversitede görev yaptım. Her iki ülkenin durumunu biliyorum ve misyoner faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmektedir. Sonuç olarak; Türkiye Türk Cumhuriyetleriyle siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, ticari, eğitim ve dini konularda ilişkilerini sürdürmeye devam etmelidir.

Kaynakça

Ahmet Yesevi Üniversitesi Tanıtım Kitapçığı, Ankara 2013.

Erdem, Mustafa, "Türkistan'ın Dini Problemleri", Türk Dünyasının Dini Meseleleri (Kutlu Doğum Haftası: 1997), Yayına Hazırlayan, Dr Ömer Turan, Ankara 1998, s.61 -75.

Gürel, Pınar, Altıok," Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Girişimcilik Üzerinde Kültür Birliği Vurgusunun Önemine İlişkin Bir Değerlendirme", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğler,Cilt 2, (Bakü-Azerbaycan, 16-17 Haziran 2011), İstanbul 2011, s.680-694.

Gürel, Zeki , I.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler ve Tartışmalar,Ankara 1992, İletişim Yayınları, s.148.

Oktay, Metin, " Türk Dünyasının Bütünleşme ve Kaynaşma Sürecinde Edebiyatın İşlevi" Journal of Academic Social Science Studies, JASSS, Number:54, Spring I, (2017), s.205-214.

Haçkalı, Abdurrahman , " Globalleşme Sürecinde Kırgızistan'da Din Eğitiminin Önemi", Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, "Türk Dünyasının Geleceği", (Celalabad/Kırgızistan, 11-13 Haziran 2007),İstanbul 2007, s.357-369.

Kavak, Yüksel Kavak-Başkan, Gülsüm Atanur , "Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:20(2001),s.92-103.

Keleş, Bahattin," Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve 2023 Hedefleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:222, Haziran 2016, s.148-167.

Memiş, Ekrem -Köstüklü, Nuri , Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası, Konya 2000, s.155.

Saray, Mehmet , Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul 2003, Çantay Yayınları.

Şahin, Tahir Erdoğan , Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar I, İkinci Kitap, Ankara 1993, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Dairesi Yayınları.

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, Yayın No: DPT:2410-ÖİK:471, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) VE TÜRKİYE(AT, EFTA, KEİ,TÜRK CUMHURİYETLERİ, İSLAM ÜLKELERİ, ECO) İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, Kitap 5.

Yıldırım, İleriş , Türkiye'nin Türk Dünyası Politikaları: Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile İlişkiler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

Zaur Memmedov, "Azerbaycan ile Türkiye Arasında Öğrenci Değişim Alanındaki İşbirliği", (2003-2010 Yıllar Arası), [http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksbd/article/view file\(27.06.2019\)](http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksbd/article/view/file(27.06.2019)).

Zaur, Memmedov, "Azerbaycan ile Türkiye Arasında Öğrenci Değişim Alanındaki İşbirliği" (2003-2010 Yılları Arası), [http://dergipark.org.tr/download/articlefile/149875\(27.06.2019\)](http://dergipark.org.tr/download/articlefile/149875(27.06.2019)).

PAZARLAMADA MİSTİK ÖĞELERİN KULLANIMI

Doç. Dr. Baran ARSLAN

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Öz

Post modern pazarlama dönemi itibari ile kullanabilecekleri tüm öğeleri pazarlama faaliyetlerinde kullanan pazarlamacılar, tüketicilerin gizemli olana, bilinmeyene yönelik olan merak duygusunu da bir pazarlama aracı haline getirmişlerdir. Genelde inandıkları gerçeklere bağlı hareket eden tüketiciler, bilinmeyene çağıran, merak uyandırıcı serüvenlere sürükleyen mistik pazarlama araçları kullanılarak etkilemeye çalışılmaktadırlar. Tüketicilerin bilinmeyene olan merakı, bir şeyleri öğrenme ve çözümlemede tüketiciyi sürekli olarak ihtiyaç duyulan mal veya hizmetlere sahip olma noktasında telkin etmektedir. Gizemli alanlarda mistik öğelerin bir meta olarak kullanılması ile birlikte hem talep hem de arz saflarından gelen etkilerle pazar gittikçe büyümektedir. Fantastik ve mistik oyunların, Harry Potter serilerinin satış rekorları kırması tüketicilerin bilinmeze olan merakından kaynaklanmaktadır. Gizemli, bilinmeyen şeylere karşı ilgilenimi yüksek olan insanların tüketim potansiyelleri göz önüne alındığında mistisizmin ne denli büyük bir güç olduğu daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada mistik öğelerin pazarlamada kullanılması ile ilgili kavramlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mistisizm, pazarlama, mistik pazarlama.

195

Giriş

Günümüz popüler kültür alanına bakıldığında belki geçmiştekenden daha fazla mistik ve gizemli anlam, pratik ve uygulamalara yöneldiği görülmektedir. Popüler kültür ürünlerinde mistik tecrübelerin oldukça sık bir şekilde işlendiği görülmektedir. Hem dünya çapında hem de ülkemizde müzik, roman, televizyon, dizi ve sinema gibi alanlarda oldukça yaygın bir biçimde mistik öğelerle karşılaşmaktadır. Yine aynı şekilde modern şehirlerde, lüks ortamlarda boy gösteren mistik, ruhsal terapi ve pratikler uygulayan işletmelerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Bilinçaltında bilinmeyene olan merak tüketicilere sürekli bir şeyleri öğrenmek için bazı şeylere sahip olması gerektiği inancını aşmaktadır. Satış rekorları kıran mistik ve fantastik oyunlar, hatta tüm dünyada birçok kişi tarafından binlerce lira para vererek satın alınan yoga eğitimleri, Hint felsefesi öğrenme merakı mistisizmin etkisinden kaynaklanmaktadır. İnsanoğlunun merakının farkında olan pazarlamacılar, bu merakı tetikleyebilecek ürünlere yönelmeye başlamışlardır.

Literatür Taraması

Mit, Mistisizm ve Mistik Pazarlama Kavramları

Mit, "olağanüstü kahramanlıkları ve doğaüstü güçleri anlatan hayal ürünü sözdür. Bilgi dışındadır, pratikte denetlenemez, inanç alanının kapsamı içindedir. Bilgisiz insanlığı, dünyayı açıklama gereksiniminden doğmuştur." (Hançerlioğlu, 2010:334).

Mistisizm, hem dini hem de felsefi yönü olan bir kavramdır. Mistisizm Yunancadan gizli törenlerle ilişkili bir deyimden gelmektedir. Yunancada “sır” demek olan “misterion” sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük bazı kaynaklarda, "dilsiz olmak, konuşmamak, dudakları ve gözleri yummak" gibi anlamlara gelir. Tanrı'nın aracısız olarak kavranması anlamına gelen mistisizm, dinî tecrübenin temel konularından birisidir. Mistisizm, Tanrıya ve gerçeğe akıl ve araştırma yoluyla değil de gönül yolu ile duygu ve sezgi yoluyla ulaşılabileceğini savunan dini ve felsefi doktrindir (TDK, 2000:1517).

Mistik pazarlama, markaların pazarlama faaliyetlerinde inanç, doğmalar, tılsımlar gibi insanların büyük bir çoğunluğu tarafından merak edilen öğelerin kullanılması olarak ifade edilebilmektedir.

Campbell'e göre mitlerin dört temel fonksiyonu vardır (Yalın:2011:37-38):

1. Mistik Fonksiyon: Mit, tüm formların altında yatan gizemin fark edilmesine yol açar. Eğer gizem her şeyde tecelli ediyorsa evren kutsal bir resim haline gelir.
2. Kozmolojik Boyut: Bununla bilim ilgilenir, bilim evrenin şeklini gösterir ama öyle bir şekilde gösterir ki gizem yeniden ortaya çıkar.
3. Sosyolojik Fonksiyon: -Belirli bir sosyal düzeni desteklemek ve geçerli kılmak- (...) dünyamızda ön plana çıkan bu sosyolojik fonksiyondur ve artık bunun modası geçmiştir.
4. Pedagojik Fonksiyon: Bununla her türlü koşul altında insan hayatının nasıl yaşanması gerektiğini ve mitlerin bunu insanlara öğretebileceğini ifade eder. Bu da pazarlamanın alanıdır. Yeni koşullara göre mistisizmi uyarlama. Böylece insanların iki isteği de gerçekleşir, doğayı yenmek ve iç huzuru yakalamak.

Mistik Deneyim

Mistik deneyimde, bilinç önemli bir rol oynar. Mistisizm, sadece dinle ilgili olduğu için ve aynı zamanda nesnel gerçekliğin düşmanı olarak kabul edildiği için değil ayrıca bilimsellikten uzak olduğu için de çok uzun bir süre disiplin olarak kabul görmemiştir (Deikman, 2008:299).

Temel olarak 3 tane doğüstü inanç kaynağı olduğu iddia edilmektedir (Kırdar, 2012:226):

- Rüyaları yorumlama girişimi
- Ölüm korkusu ve ölümü açıklama arzusu
- Mistik deneyimler: Mistik deneyim, içinde güçlü bir temas ve birlik hissinin olduğu deneyimdir. Mistisizm maneviyat altında sınıflandırılmış bir terimdir ve dinden daha kapsamlıdır.

Mistik deneyimler, bir birlik duygusu, zaman ve mekân yokluğu, bilinmeyen bir gerçeği keşfetme, ilahi gerçeğe ulaşma ve sonsuzluk hissi yaratabilir.

Maslow mistik deneyime "Zenith Deneyimi" demektedir ve kişiliği kalıcı bir şekilde etkileyebilecek derin ve vurucu bir deneyim olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, Freud bu deneyimi dış dünyayla tam bir birleşme, okyanus hissi olarak tanımlamaktadır (Meissner, 2005:507.)

Pazarlamada Mistik Öğelerin Kullanımı

Pazarda benzer ürün ve hizmetlerin varlığı ve onları farklı kılan neredeyse hiç bir özelliğin bulunmamasından dolayı, üreticilere ürettikleri ürünlere tüketicilerin dikkatini çekmek ve talebi arttırmak amacı için farklı stratejiler geliştirmek zorundadırlar. Bu noktada akıl ve mantık ile ulaşılamayan gerçeklere sezgi yolu ile ulaşmak olarak ifade edilen mistisizm, pazarlamacıların dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Mistisizm, pazarlama teknikleri, reklam, kod ve sembollerin entegrasyonu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Filmler, hikayeler, romanlar, gazeteler, TV dizileri ve reklamlar tıpkı bir kitap gibi farklı kodlardan ve sembollerden oluşmaktadır. Bu kodlar izleyicinin bilgi düzeyi ile orantılı olarak gösterilir. Reklam gelişmesi ile birlikte Batılı yönetici ve pazarlamacılar, tüketicilerin ilgisini çekmek için gizem, ritüeller, mitler, masallar, efsaneler gibi unsurları kullanarak bilinçaltına ulaşmayı sağlayan farklı bir yol bulmuşlardır (Walters ve Bergiel, 1989:188).

Genellikle akıl, mantık, bilim yolu yerine sezgi ve duygu yolu ile ulaşmanın söz konusu olduğu mistisizm gücünü meraktan almaktadır. Mistik pazarlama, insanoğlunun bilinmeyen karşı olan ilgisi ve gelecekte neler olacağını bilme arzusundan doğmaktadır. Mistisizm günümüzde hayatımıza ciddi anlamda girmiş bulunmaktadır. Nazar boncukları, muskalar, yoğa, NLP eğitimleri gibi maneviyatın öne çıktığı konular mistik pazarlama kapsamında ele alındığında, hiç kuşkusuz hedef kitle potansiyeli de kapsama oranında büyük olacaktır (<https://www.dunya.com/ozel-dosya/isim-iletisim/sadik-musteriye-giden-yol-mistisizmden-geciyor-haberi-226558>, Erişim Tarihi: 01/04/2019). Pazarlanan mistisizm ürünleri mistik felsefeden nazar boncuğuna kadar geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

Psikanalist Slavoj Jijek, günümüz dünyasında tüketicinin ürünü satın almasında ürüne mistik bir değer katılmasının etkili olduğunu ifade etmektedir. Ve "Kinder Sürpriz Çikolata" örneğini vermektedir. Görülen her ürünün sadece görünenden ibaret olmadığı içinde daha başka gizemli bir parça olduğu mesajını tüketiciye vermektedir (<https://pazarlamasyon.com/pazarlamada-ve-reklamcilikta-mistik-degerler/>, Erişim Tarihi:01/04/2019).

Yalın (2011) Mistik Pazarlamanın kalsik 4P'sinden biri olan Promotion (tutundurma) çalışmalarının işlevinin ürünü çekici hale getirmek, diğer bir deyişle onları totemleştirmek olduğunu ifade etmektedir. Bu süreçte tüketiciye "sen farklısın, sen (...) grubundaki özel insanlardansın" mesajı verilir. Burada dikkat çekici nokta; totemizmin sınıf farkına dayalı gruplarla karıştırılmayacak özel bir grup formasyonunu betimlemesidir.

Mistisizm totem olarak kullanılacak bir üründür. Onun hitap etmek için özel bir gruba ihtiyacı yoktur. Çünkü mistik felsefeyi sunmaya yönelik oluşturulmuş ürünler tüketicilerin genlerinde yüzyıllardır vardır. Pazarlamaya düşen onları su yüzüne çıkarmaktır. Örneğin nazar boncuğu sınıf ayrımı gözetmeden her gruptaki insan için aynı şeyi ifade eder ve inanan herkes için aynı beklentiye karşılar. Bu beklenti kötü niyetli bakışlara karşı korunmaktır (Yalın, 2011:39).

Worstell (2007) yazdığı Mystic Marketing Guide kitabında mistik yolculukta yedi noktaya işaret etmekte ve etkili bir pazarlama gücü oluşturmada bunların temel alınması önermektedir:

- i. Hareketsiz olmayı öğrenmek: Büyüme, uygun hareketler için düzen ve ahenk gerektirir, bu nedenle, sakince yaşamak, düşünmek, hareket etmek ve sakince konuşmak önemlidir.
- ii. Neşeli ve memnun olmak: Neşeli ve umutlu olmak hem zihnin hem de bedenin ilacıdır.
- iii. Herkesi sevmek ve nazik olmak: Kabahati başkalarından değil kendinden bilme, herkese saygı gösterip bu doğrultuda davranmak.
- iv. Bereketeye inanmak: insana, kendine, inanmayana inanmak. İnançlı olmak.
- v. Dua etmek: Dua kalbini ve zihnini Allah'a çevirip, O'ndan hep daha iyisini, daha yükseğini istemektir. Sürekli dua etme halinde olmak.
- vi. Asıl gerçeği düşünmek: Yaradanın ve var olan herşeyin insanın ve kainatın bir numunesi olduğunu bilmek.

vii. Ruhunla yaşamak: Zihnin ve bedenın yetersizliğinin ötesinde insanın en üst katmanını hatırlamak ve ondan yana olmak.

Mistisizmin ruhsalcılık akımıyla bir ilgisi vardır. Kişisel gelişim alanında ruhsalcılık ile ilişkilendirilmiş eğitim ve danışmanlık hizmetleri pazarında dünya çapında büyük cirolara ulaşıldığı da bilinmektedir. ABD'nin New York şehrinde Times Meydanı başta olmak üzere tüm meydanlarda gizemi, tarihi ve toplumla ilişkileri gösteren işaretlerin çokluğu mistik unsurların ne kadar yayıldığına bir göstergesidir.

Dini simgelerin reklamlarda ve pazarlama alanlarında kullanılmasında, bu simgelerin satın alma davranış üzerindeki etkilerine dair çalışmalar, mistik öğeler içeren ürün ve reklamlar ile tüketici arasında oluşabilecek aidiyet duygusuna dikkat çekmekte bu bağın da tüketim edinimine neden olabileceğini göstermektedir. Ayrıca mistik öğelerle süslenmiş ürünlerin bir merak ve cazibe duygusu yaratabileceği, markaların çeşitli dini ritüel ile bir araya getirilmesinde aidiyet duygusunu ve markaya bağlılığı pekiştiren bir yanının olduğu iddia edilmektedir (Aydemir, 2017:144).

Mistik Pazarlama Örnekleri

Mistisizm tüketiciyi etkileyen keşfetme duygusu ve keşfetme duygusuna yönelik strateji oluşturulmasını sağlayan popüler kültürden oldukça büyük pay almaktadır.

Dan Brown yazdığı kitaplarda (Da Vinci Şifresi, Melekler ve Şeytanlar vb.) mistik öğeleri başarılı bir şekilde kullanmıştır. Öyle ki dini örgütlenmeleri, özel ayinleri vb. bir çok ritüeli içeren kitapları okuyan okuyucuların Vatikan'a olan ilgisi artmıştır. Bu kitaplara özel turlar düzenleyen firmalar meraklı olan bireyleri Vatikan'ın gizemli dünyasında yolculuğa çıkarmaktadır.

Maskotların aslı olan muska, mistik pazarlamanın önemli bir öğesidir. Nazar boncukları da kötülüklerden korunmak, iyiliklere kavuşmak arzusu ile kullanılmaktadır. Tayland Bangkok'daki ünlü Thai Amulet Market'te satılan, mistik etkiler taşıdığına inanılan Budist takılar, çeşitli boy ve şekillerde müşterilere sunuluyor ve ihtiyaca göre belli amaçlarla kullanılıyor (<http://pazarlamabitanedir.blogspot.com/2011/08/mystic-mystical-marketing-mistik.html>, Erişim Tarihi:05/04/2019).

Kimileri için bir istismar göstergesi de olsa bazı sembollerin ve ritüellerin ticari amaçlarla kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu duruma en güzel örneklerden biri olarak Sirkeci'de bulunan Hocapaşa Hamamındaki sema gösterileri verilebilir. Turistlerden oluşan gruplar önce hamamdaki kubbelerin birinin altında saz semaisi dinliyor sonra da küçük bir sema gösterisini izliyorlar. Dönen dervişlerin etekleri turistlerin yüzlerini yaladıkça hepsinin yüzünde ortak bir huzur beliriyor. Büyülenmiş bir şekilde izliyorlar. İşte 800 senedir süren bir dini ritüelin pazarlama aracına dönüşmesi bu şekilde oluyor.

Sonuç

Mistik pazarlama, insanoğlunun bilinmeyen karşı olan ilgisi ve gelecekte neler olacağını bilme arzusundan doğmuştur. Pazarlanan mistisizm ürünleri mistik felsefeden nazar boncuğuna kadar geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

Günümüz küresel dünyasında teknolojinin gelişmesi ile birlikte pazarda üretilen mal ve hizmetlerin giderek benzediği görülmektedir. Üreticiler kendi mal ve hizmetlerini farklılaştırmak için, tüketicilerin ilgisini çekmek ve talebi arttırmak için farklı yöntemler denemeye başlamışlardır. Bu yöntemlerden biri de akıl ve mantık ile ulaşılamayan gerçeklere sezgi yolu ile ulaşmak olarak ifade edilen mistisizme ait öğelerin bir pazarlama aracı olarak kullanılmasıdır.

Bu çalışmada, mistisizmin pazarlamadaki önemine değinilmiş ve mistik öğelerin alternatif bir pazarlama aracı olarak nasıl kullanıldığı örnekleriyle beraber ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Pazarlama aktivitelerinde yeni rotalar oluşturulmasında ve pazarda rekabet avantajı elde edilmesinde alternatif bir araç olarak mistik öğelerin kullanılabileceği görülmektedir.

Kaynakça

Sözlük, T. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Deikman, A. J. Aktaran Atalay, M. (2008). Mistisizm: Bir İşlevsel Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (14), 299-318.

Kırdar, Y. (2012). Mysticism in subliminal advertising. *JAMMO*, 4(15), 222-239.

Meissner, W. W. (2005). On putting a cloud in a bottle: Psychoanalytic perspectives on mysticism. *The Psychoanalytic Quarterly*, 74(2), 507-559.

Walters, C. G., & Bergiel, B. J. (1989). *Consumer Behavior: A Decision-Making Approach*. South-Western Pub.

<https://www.dunya.com/ozel-dosya/isim-iletisim/sadik-musteriye-giden-yol-mistisizmden-geciyor-haberi-226558>, Erişim Tarihi: 01/04/2019.

<https://pazarlamasyon.com/pazarlamada-ve-reklamcilikta-mistik-degerler/>, Erişim Tarihi:01/04/2019.

<http://pazarlamabitanedir.blogspot.com/2011/08/mystic-mystical-marketing-mistik.html>, Erişim Tarihi:05/04/2019.

Worstell, R. C. (2007). *Mystic Marketing Guide – Spritual Techniques to Achieve Your Success*. Midwest Journal Press.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNE YAPILACAK İLAVE YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARININ BÖLGEYE SAĞLAYACAĞI EKONOMİK KAZANÇLAR

Doç. Dr. Coşkun KARACA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Alaattin BİNGÜL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE Maliye ABD

Öz

Günümüzde kalkınmasını tamamlamak isteyen bölgelerin ulusal gelirden daha fazla pay almak için birbirleriyle mücadele içinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte kaynakları rasyonel biçimde tahsis edemeyen bölgeler; ekonomik ve sosyal bazı sorunlarla karşılaşmakta, bölge nüfusuna yeterli istihdam olanakları sağlayamamaktadır.

Bu çalışma Güneydoğu Anadolu Bölgesinde elektrik üretiminde yenilenebilir enerji payının artırılması halinde yenilenebilir enerji sektörüne yapılacak ilave yatırımların istihdamda sağlayacağı artışı tahmin etmektedir. Ancak bu artışın tahmin edilebilmesi için öncelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hangi yenilenebilir enerji kaynağının daha fazla potansiyele sahip olduğu belirlenmelidir. Eğer bu belirlenebilirse Bölge kaynaklarının optimal olmayan yenilenebilir enerji yatırımlarına gitmesi önlenmiş olacaktır. Bu kapsamda belirlenen yenilenebilir enerji yatırım büyüklüklerinin ülkedeki istihdama yapacağı katkı ise Amerika Ulusal Enerji Laboratuvarı (NREL) tarafından geliştirilen İstihdam ve Ekonomik Kalkınma Modeline (JEDI) göre tahmin edilmiştir.

Yapılan hesaplamalar neticesinde güneş enerjisi kurulu güç miktarının 914 MW olacağı ve bu büyüklükteki yatırımın sağlayacağı istihdam miktarının ise Bölgeye toplamda 64.631 kişi istihdam imkânı sağlayacağı tahmin edilmiştir. Bu istihdamın 63.332'si güneş santrallerinde kullanılacak malzemelerin üretimi, inşası ve kurulumu sürecinde çalışırken 1.299'u santrallerin işletim ve bakım-onarım sürecinde gerçekleşmektedir

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Yenilenebilir Enerji, Yatırım, İstihdam

ECONOMIC BENEFITS OF ADDITIONAL RENEWABLE ENERGY INVESTMENTS IN SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION

Abstract

Nowadays, it is seen that the regions that want to complete their development are struggling with each other to get more shares from national income. Regions that cannot rationally allocate resources in this process; It faces some economic and social problems and does not provide adequate employment opportunities for the population of the region.

This study predicts the increase in employment of additional investments in the renewable energy sector if the share of renewable energy in electricity generation in the Southeast Anatolia Region is increased. However, in order to predict this increase, first of all the renewable energy source in Southeastern Anatolia Region has to be determined. If this can be determined, the region's resources will be prevented from investing in non-optimal renewable energy investments. The contribution of renewable energy investment sizes to employment in the country is estimated according to the Employment and Economic Development Model (JEDI) developed by the National Energy Laboratory (NREL).

As a result of the calculations, it is estimated that the installed amount of solar energy will be 914 MW and the employment amount of this size investment will provide 64.631 people employment in total. While 63,332 of this employment is working in the production, construction and installation of the materials to be used in solar power plants, 1,299 are in operation and maintenance-repair process of the power plants.

Key Words: Southeastern Anatolia Region, Renewable Energy, Investment, Employment

Giriş

Bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasında, yerel yönetimlerin ve coğrafi bölgelerin önemi büyüktür. Günümüzde bazı coğrafi bölgelerin ve sanayi kentlerinin bazı üretim alanlarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve ülkelerin ekonomik büyümesinde lokomotif rol oynadığı görülmektedir. Ancak hangi bölge olursa olsun üretimin temel girdilerinden biri enerjidir. Enerji olmadan hiçbir üretimin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan girdi maliyetlerinin düşürülmesi, ulusal ve küresel anlamda rekabet gücü elde edilebilmesi için enerjinin uygun maliyetli, kesintisiz ve yerel imkânlarla üretilmesi son derece önemlidir.

Yerli enerji üretiminin ülkenin büyüme ve kalkınmasındaki temel rolü ekonomik ve çevresel maliyetlerin düşürülmesi şeklinde karşımıza çıkar. Öncelikle birçok ülkenin birincil enerji arzı içerisinde büyük yer tutan fosil yakıt kullanımı çoğunlukla ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yerli parasının konvertibl olmayışı ve yabancı paralar karşısında değerinin düşük olması, bu ülkelerin ithalatın finansmanı için büyük bedeller ödemesine neden olmaktadır. Bunun yanında fosil yakıt ithal eden ülkeler, fosil yakıtlar yerine ikame edebilecekleri yerli enerji yatırımlarından vazgeçtikleri için önemli bir istihdam fırsatını kaçırmaktadırlar. Ekonomik sorunların yanı sıra fosil yakıtlar, çevre ve insan sağlığı üzerinde de önemli miktarda negatif dışsallığa neden olmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklarına rağmen Türkiye'nin birincil enerji arzının ve elektrik üretiminin önemli kısmının fosil yakıtlarla sağlandığı görülmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2017 yılı verilerine göre Türkiye'nin birincil enerji arzı içinde fosil yakıtların payı %88'dir. Kalan %12'lik pay ise yenilenebilir enerji kaynaklarına aittir. 2017 yılı için elektrik enerjisi üretiminde ise fosil yakıtların payı %70 ile birincil enerji arzının payına göre nispeten daha düşük paya sahiptir (ETKB, 2019). 2019 Ocak ayı verileri elektrik enerjisinde fosil yakıt payının giderek düştüğünü göstermektedir (EPDK, 2019). Buna göre fosil yakıtların elektrik üretimindeki payı iki yıl içindeki yenilenebilir enerji yatırımlarındaki artışla birlikte %57,4'e düşmüştür. Aşağıda Türkiye'de elektrik enerjisi kurulu gücünün kaynaklar bazında dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye 2018-2019 Ocak Ayı Elektrik Enerjisi Üretimi

Kaynak Türü	2018 Ocak Üretim (MWh)	Oran (%)	2019 Ocak Üretim (MWh)	Oran (%)	Değişim (%)
FOSİL YAKITLAR	19.061.620	72,5	14.711.409	57,4	-20,8
Doğal Gaz	9.101.184	34,6	5.482.142	21,4	-39,8
İthal Kömür	5.788.357	22,0	5.118.971	20,0	-11,6
Linyit	3.645.158	13,9	3.585.835	14,0	-1,6
Taş Kömürü	268.009	1,0	269.916	1,1	0,7
Asfaltit	179.789	0,7	168.225	0,7	-6,4
Fuel Oil	79.123	0,3	86.319	0,3	9,1
YENİLENEBİLİR	7.214.003	27,5	10.911.807	42,6	55,1
Rüzgâr	1.813.886	6,9	2.201.832	8,6	21,4
Akarsu	1.453.246	5,5	2.201.504	8,6	51,5
Jeotermal	664.252	2,5	773.623	3,0	16,5
Biyokütle	193.272	0,7	261.293	1,0	35,2
Güneş	1.668	0,0	6.250	0,0	274,8
Barajlı Hidrolik	3.087.681	11,8	5.467.305	21,3	77,1

Kaynak: EPDK, 2019.

Tablodan da görüldüğü üzere 2018-2019 Ocak ayı içerisinde Türkiye'nin elektrik üretiminde fosil yakıtların payı %20,8 düşerken yenilenebilir enerji payında %55,1 artış yaşanmıştır. Fosil yakıtlar içerisinde en yüksek pay %21,4 ile doğal gaza aitken yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde en yüksek pay %21,3 ile hidroelektrik enerjisine aittir.

Ülkenin enerji arzında başvurduğu yüksek fosil yakıt kullanımı ithalat rakamlarına da yansımaktadır. Buna göre Türkiye, 2017 yılında kullandığı ham petrolün %91'ini, doğalgazın %99'unu, kömürün %31'ini ithal etmiştir. Bu nedenle ülkeden çıkan sermaye miktarı trilyon dolarlar ile ölçülmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının dış ticaret verilerine bakıldığında Türkiye'nin 2017 yılı enerji arzı içinde ithal kaynakların payının %88 olduğu görülmektedir (ETKB, 2019). Bu verilere göre tükettiği enerjinin yaklaşık dörtte üçünü ithal eden Türkiye, enerjide dışa bağımlılığın en yüksek olduğu birkaç ülke arasında yer almaktadır. 2017 yılı verilerine göre ülkemiz 217 ülke içerisinde doğal gaz ithalinde 6 ncı, ham petrol ithalatında ise 17 inci sırada yer almaktadır (World Bank, 2019). Ayrıca Türkiye'nin 2017 Aralık ayında 47,1 milyar ABD Dolarına ulaşan

cari açığının 33 milyar ABD Doları, net enerji ithalinden kaynaklanmaktadır (TCMB, 2018). İç tasarrufları yeterli olmadığı için kalkınmanın finansmanında zorluklar yaşayan ülkemizde kamu ve özel sektörde aynı yıl gerçekleşen toplam sabit sermaye yatırımlarının 132,9 milyar dolar olduğu (World Bank, 2016) düşünüldüğünde dış ticaret açığı nedeniyle ülkeden çıkan sermayenin ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır (Karaca vd., 2017: 113).

Yüksek enerji ithalinin neden olduğu olumsuzluklar işsizlik verilerine de yansımaktadır. Öyle ki Türkiye, son 14 yıldır, kriz dönemi dışında tutulursa, %6 oranında büyüme göstermektedir (World Bank, 2016). Ancak milli gelirden yaşanan bu artışın, işsizlik rakamlarına yansımadağı görülmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye ekonomisi 2002-2015 döneminde kümülatif olarak %68 büyümesine rağmen bu artış istihdama yansımamış aksine işsizlik oranlarında bir puanlık artış yaşanmıştır. GSYİH açısından dünya sıralamasında 17'nci sırada olan ülkemiz için bu verilerin anlamı "ülkenin istihdam yaratmayan büyüme gösterdiği" şeklinde yorumlanmaktadır (Taban, 2011:31; Barışık vd., 2010:88; Ataman, 2006:93-94). Toplam ithalat içinde enerji kaynaklarının da yer aldığı ara malı ve hammadde ithalatının %69'a ulaşması, ithalat nedeniyle Türkiye'nin "işsiz büyüme gösteren bir ekonomi çıkmazına" sürüklendiğini açıkça göstermektedir (Karaca vd., 2017: 114).

Günümüzde ülkeler kadar kalkınmasını tamamlamak isteyen tüm bölgeler de üretim hacmini ve rekabet gücünü artırmak için kıyasıya mücadele içerisinde. Bu süreçte mevcut kaynaklarını daha etkin kullanan ve yüksek katma değer elde eden bölgelerin yarışta daha öne çıktığı buna rağmen kaynaklarını rasyonel biçimde tahsis edemeyen bölgelerin ise düşük kişi başına düşen gelir ve işsizlik sorunuyla karşılaştığı görülmektedir (Karaca vd., 2017:112). Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi de mevcut kaynaklarını etkin olarak kullanamayan bölgeler içerisinde yer almaktadır. Kişi başına milli gelir düzeyi açısından Türkiye ortalaması 38.680 TL iken Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu rakam 20.000 TL düzeyindedir. 3.1 trilyon TL olan Türkiye'nin 2017 yılı GSYİH'sının yalnızca 169 milyar TL'si Güneydoğu Anadolu Bölgesine aittir.

Bu çalışma Güneydoğu Anadolu Bölgesinin elektrik enerjisi üretiminin fosil yakıtlı santrallerle karşılanan kısmının Bölgenin yüksek potansiyele sahip olduğu güneş enerjisi yatırımları ile ikame edilmesi önerisinde bulunmaktadır. Çalışmanın odaklandığı temel konu fosil yakıtlar yerine güneş enerjisi santrali kurulumu ve bu santrallerde kullanılan güneş enerjisi panellerinin Bölgede üretilmesi durumunda sağlanacak istihdam miktarının hesaplanmasıdır. Güneş enerjisi yatırımlarının ve santral kurulumunun sağlayacağı istihdam miktarının hesaplanması için Amerika Ulusal Enerji Laboratuvarı (NREL) tarafından geliştirilen JEDI yöntemi kullanılmıştır.

1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Önemi

Yenilenebilir enerji kaynakları ülkeler için iki konuda oldukça önemlidir. İlki çevre ve insan sağlığı üzerinde gösterdiği olumlu yararlarıdır ve bu kaynaklar çevre ve insan dostu kaynaklar olarak adlandırılmaktadır. İkinci konu ise bu kaynakların ülkelere sağladıkları ekonomik yararlarıdır. Aşağıda öncelikle yenilenebilir enerji kaynaklarının insan ve çevre üzerinde gösterdiği olumlu etkiler fosil yakıtlar ile karşılaştırmalı olarak gösterilecek ardından çalışmanın konusunu oluşturan ekonomik yararlar anlatılmaya çalışılacaktır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı tüm insanlığın geleceğini güvence altına almak için yaşamsal bir öneme sahiptir. Karbondioksit gazının atmosferde yoğun olarak birikmesi, küresel ısınmaya yol açmaktadır. Ortaya çıkan sıcaklık artışı, dünya ikliminde değişmeye, kutuplarda buzulların erimesine, deniz seviyesinin yükselmesine ve verimli tarım alanlarının sular altında kalmasına neden olmaktadır. Küresel ısı artışını önlemenin ilk koşulu, fosil yakıt kullanımını azaltarak, enerji altyapısını yenilenebilir enerjileri kullanmaya

uygun duruma getirmektir (Keleş ve Hamamcı, 2002:105). Aynı zamanda kalkınmanın sağlanması için de yenilenebilir enerji kaynakları büyük öneme sahiptir.

Kalkınma, kelime manası itibarıyla ekonomik ve sosyal gelişmişliği ifade etmektedir. Çevrenin de sosyal bir nitelik ihtiva etmesi çevre dostu enerji üretiminin ülkelerin kalkınmasını gerçekleştirmedeki önemini bir kez daha göstermektedir. Bu bakımdan aşağıda Tablo 2’de fosil ve yenilenebilir enerji kaynaklarının atmosfere bıraktığı kirletici miktarlar karşılaştırıldığında yenilenebilir enerji kaynak üretiminin ülkelerin kalkınmasına sağladığı katkı net biçimde görülmektedir

Tablo 2: Enerji Kaynaklarının Doğaya Bıraktığı Kirlilik Miktarları (gram/kWs)

Yakıt Tipi	CO ₂	CH ₄	NO _x	SO ₂
Petrol	760	4.216	0.622	0.314
Kömür	836	4.716	0.696	0.351
Doğal gaz	400	1.076	0.351	0.125
Hidrolik	32	0.135	-	-
Rüzgâr	8	0.169	0.055	0.071
Jeotermal	21	0.059	-	-
Biyokütle	-	-	0.35	0.087
Nükleer	17	-	0.047	0.072

Kaynak: EWEA, 2008; Erdoğan, 2009.

Çevresel zarar açısından Tablo 2’ye bakıldığında kömürün, çevreye en fazla zarar veren enerji kaynağı olduğu görülmektedir. Bu kaynağı sırasıyla petrol ve doğal gaz izlemektedir. Yenilenebilir kaynakların çevreye verdiği zarar ise yok denecek kadar azdır. Sera gazları içinde en önemlisi olan karbondioksit (CO₂) gazı salınımının önemli bir kısmı, fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Rüzgâr enerjisi ile karşılaştırıldığında 1 kWs enerji üretimi sonucunda kömür, petrol ve doğal gaz dış ortama sırasıyla 105, 95 ve 50 kat daha fazla CO₂ gazı bırakmaktadır (Karaca, 2013:2).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının ülkeler için bir diğer önemi bu kaynakların ülkelere sağladığı ekonomik fırsatlardır. Fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerjilerin kullanılmasının bir ülkenin ekonomisine sağlayacağı kazançlardan bazılarını enerji arz güvenliği sağlama, ithal enerji bağımlılığını önleme, düşük üretim maliyetlerine imkân verme ve istihdamı artırma şeklinde sıralamak mümkündür (Karaca ve Erdoğan, 2012:158).

Enerji arz güvenliği sağlama konusunda yenilenebilir enerjiler sahibi tarafından kesilme riski bulunmayan ve fiyatının yükseltilmesi riskiyle karşı karşıya olmayacağımız fırsatlara sahiptir. Öyleki bu riskleri içinde

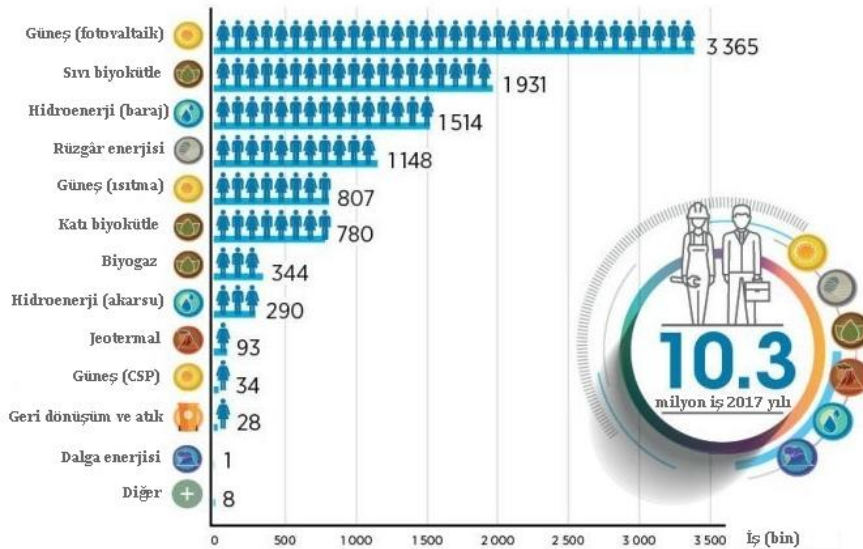
barındıran fosil yakıtların sahibi tarafından kesilmesi, azaltılması veya fiyatının yükseltilmesi, ülke ekonomileri üzerinde telafi edilemeyecek sorunlara neden olmaktadır.

Ülkeler için yenilenebilir enerjinin bir diğer önemi dış ticaret açığını azaltıcı etkiler sağlamasıdır. Çünkü fosil yakıtlara olan yüksek bağımlılık, ülkelerin makroekonomik dengelerini tehdit etmektedir. Belirli ülkelerin elinde bulunan petrol ve doğal gaz fiyatlarında meydana gelen artışlar, ithalatçı ülkelerdeki üretim ve milli hâsılaya zarar vermekte ve ithal edilen kaynaklardan doğan cari açığın da artmasına neden olmaktadır (Karaca ve Erdoğan, 2012:159).

Üretim maliyetleri açısından ise konuya iki şekilde yaklaşmak mümkündür. Günümüzde yenilenebilir enerji üretim maliyetleri bazı fosil yakıtlara göre yüksek maliyete sahip olabilir. Ancak maliyetler değerlendirilirken günümüzdeki ölçü, kalkınma maliyetleri açısından değerlendirme yapmaktır. Kalkınma maliyetleri ise ikiye ayrılır. Doğrudan maliyetler ve dolaylı maliyetler. Enerji maliyetlerini ölçerken doğrudan maliyetleri kullanmak kalkınma açısından bazı sakıncalara sahiptir. Özellikle fosil yakıtların çevreye ve insan sağlığına verdiği zararlar dikkate alındığında fosil yakıtların üretim maliyeti yenilenebilir enerji üretim maliyetlerinin üstüne çıkacaktır. Ayrıca yenilenebilir enerji üretimiyle ülkede sağlanacak ekonomik kazançları da maliyet kısmına eksi olarak koyduğumuzda yenilenebilir enerji maliyetleri fosil yakıt üretim maliyetlerine göre oldukça düşük maliyete sahip hale gelecektir.

Yenilenebilir enerji yatırımlarının ülkelere sağlayacağı son kazanç ta istihdam kazancıdır. Sınırlı sayıda ülke fosil yakıt rezervine sahiptir ve bu ülkeler fosil yakıtların çıkarılması, işlenmesi, depolanması ve pazarlanması aşamalarındaki tüm istihdamı kendi ülkelerinden karşılamaktadır. Hâlbuki yenilenebilir enerji yatırımları hem kurulum aşamasında hem de üretim aşamasında çok yüksek istihdam potansiyeline sahiptir. Bu fırsatı değerlendiren çok sayıda ülke yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmışlar ve bu yatırımlar küresel olarak 10,3 milyon kişiye ilave istihdam fırsatı sağlamıştır. Aşağıda Şekil 1, yenilenebilir enerji yatırımlarının sağlanmış olduğu küresel iş miktarını göstermektedir (IRENA, 2018).

Şekil 1: Kaynaklarına Göre Küresel Yenilenebilir Enerji İstihdam Miktarı (2017)

Kaynak: IRENA, 2018:6

Şekilden de görüldüğü üzere en yüksek iş potansiyeline sahip yenilenebilir enerji bizim de çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yatırım önerisi sunduğumuz güneş enerjisine aittir. İkinci ve üçüncü kaynak ise sırasıyla hidro enerji ve biyokütle enerji yatırımlarıdır.

2. Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Güneydoğu Anadolu Bölgesine Ekonomik Katkısı

Yenilenebilir enerji kaynakları toplumsal bilinçlenmenin bir aracı olarak toplumsal bir işlev üstlenmektedirler. Merkezden kontrol edilen geleneksel enerjilere göre, alternatif enerjiler yerel birimler tarafından üretilmektedir. Böylece alternatif enerjiler çevre korumanın yanında, yerel demokrasinin en önemli özelliği olan, yerel kararların yerel halk tarafından alınıp, uygulanmasının da bir aracı olacaktır (Mutlu, 2002:66). Yerel enerji kaynaklarının bir diğer önemli yararı bölge halkına ilave istihdam fırsatı sunmasıdır. Gerçekten de her bölge, farklı yenilenebilir enerji potansiyeline sahiptir ve bu kaynaklar tarım, sanayi, ulaşım ve konut olmak üzere pek çok sektörde yoğun olarak kullanılabilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sahip olduğu yenilenebilir enerji potansiyeli değerlendirildiğinde en fazla potansiyelin güneş enerjisine ait olduğu görülmektedir. Aşağıda Bölgenin sahip olduğu güneş enerjisi potansiyeli görülmektedir.

Tablo 3: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Güneş Enerjisi Potansiyeli

Bölgeler	Toplam Güneş Enerjisi (kWh/m ² -yıl)	Güneşlenme Süresi (Saat/yıl)
Güneydoğu Anadolu	1460	2993
Akdeniz	1390	2956
Doğu Anadolu	1365	2664
İç Anadolu	1314	2628
Ege	1304	2738
Marmara	1168	2409
Karadeniz	1120	1971

Kaynak: YEGM, 2019.

Güneşlenme süresi yönünden en zengin bölgeyi 2.993 saat ile Güneydoğu Anadolu kapsamakta, bunu sırasıyla Akdeniz (2.956 saat), Doğu Anadolu (2.664 saat), İç Anadolu (2.628 saat), Ege (2.738 saat), Marmara (2.409 saat) bölgeleri izlemekte, en düşük değer 1.971 saat ile Karadeniz bölgesinde görülmektedir. Türkiye’de güneş radyasyon intensitesinin yıllık ortalaması yatay düzlem üzerinde 3.7 kWh/m² gün olup, aylara göre 5.9 kWh/m² gün ile 1.5 kWh/m² gün arasında değişmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 3.97 kWh/m² gün ile radyasyon intensitesi en yüksek bölgedir (Ültanır, 1998:125).

Bir yandan Bölgedeki güneş enerji potansiyelinin yüksek oluşu diğer yandan güneş enerjisi istihdam potansiyelinin diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre yüksek oluşu, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki

fosil yakıtlı elektrik santralleri yerine güneş enerjisi santralının kurulmasının daha uygun olduğunu göstermektedir.

3. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Fosil Yakıtlı Santraller Yerine Güneş Enerjisi Santral Kurulumuna İlişkin Analiz

3.1. Güneş Enerji Yatırımlarında Sağlanacak İstihdam

Yenilenebilir enerji yatırımlarında istihdam artışı dört aşamada ortaya çıkmaktadır. İlk aşama, yatırımlar için gerekli olan malzemelerin üretimi aşaması iken bu aşamayı santralin kurulum aşaması izlemektedir. Sonraki iki aşama ise santralin işletilmesi ve bakım onarımından oluşmaktadır. Tüm aşamalarda ortaya çıkan istihdam ise doğrudan, dolaylı ve uyarılmış istihdam şeklinde üçe ayrılmaktadır (Karaca vd., 2017:115).

Doğrudan istihdam yenilenebilir enerji yatırımlarında kullanılacak malzemelerin imalatında çalışan işçilerle santralin projelendirilmesinde, kurulumunda, bakım ve onarımında çalışan işçilerden oluşmaktadır. Dolaylı istihdam ise genellikle doğrudan istihdamın çalıştığı birincil sektöre girdi sağlayan ikincil sektörlerden oluşmaktadır. Yenilenebilir enerji yatırımlarında kullanılan malzemelerin üretimi için gerekli hammaddenin çıkarılması ve işlenmesi yanında danışmanlık firmalarında ve araştırma-geliştirme kuruluşlarında çalışanlar bu tür istihdamı oluşturmaktadır. Uyarılmış istihdam ise doğrudan ve dolaylı istihdamın çalışmış olduğu sektörlerin piyasada sağlamış olduğu çarpan etkisi nedeniyle ortaya çıkan istihdam türüdür. Yenilenebilir enerji sektöründe çalışanların yeme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması veya çocuklarına sağlanan kreş ve eğitim hizmetleri için ilave çalışma alanları oluşması uyarılmış istihdama örnek verilebilir (Karaca vd., 2017:115-116).

3.2. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde İllerin Sahip Olduğu Enerji Santrali Kurulu Güçleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan iller Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olarak sıralanabilir. Aşağıda bu illere ait yenilenebilir ve fosil yakıtlı santrallerin kurulu güçleri görülmektedir.

Tablo 4: Güneydoğu Anadolu Bölgesinde İllerin Enerji Santrali Kurulu Gücü (MW)

	Toplam Yenilenebilir Enerji Santrali Kurulu Gücü	Fosil ve Yenilenebilir Toplam Kurulu Güç	Fosil Yakıtlı Santral Yerine İlave Güneş Enerjisi Kurulu Güç
Adıyaman	290	248	428,96 MW
Batman	59	63	
Diyarbakır	457	2253	
Gaziantep	419	640	
Kilis	61	8	
Mardin	1223	159	
Siirt	1590	345	
Şanlıurfa	3197	3431	
Şırnak	1	578	

Kaynak: Enerji Atlası, 2019.

Tablo 4’de ikinci satır yenilenebilir enerji kurulu gücü üçüncü satır ise şehirlerin toplam enerji santrali kurulu gücünü göstermektedir. Son sütun ise Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki fosil yakıtlı santrallerin kurulu güç miktarını göstermektedir. Dolayısıyla analizde kullanılacak olan ve güneş enerjisi santrallerinin kurulu güç büyüklüğünü belirleyecek olan kurulu güç 428,96 MW’dır.

3.3. Fosil Yakıtlı Santraller Yerine Kurulacak Güneş Enerjisi Santrali Büyüklüğü

Güneş enerjisi santralleri ile fosil yakıtlı santraller karşılaştırıldığında fosil yakıtlı santrallerdeki verimlilik daha yüksektir. Bu yüzden Güneydoğu Anadolu Bölgesi verilerine göre güneş enerjisi santrallerinin % 90 verimlilikle çalıştığı kabul edildiğinde fosil yakıtlı santrallerin ürettiği aynı miktar elektriğin güneş enerji santrallerinde üretilebilmesi için 2,13 kat daha fazla güneş enerjisi kurulu gücüne ihtiyaç vardır.

Bir başka deyişle;

- 1 MW kurulu güce sahip güneş santrali günde 1 GW elektrik üretebiliyorsa,
- 1 MW kurulu güce sahip bir doğal gaz termik santrali 2,13 GW elektrik üretmektedir.

Bu verimlilik kaybının temel nedeni güneş enerjisinin kesikli üretim yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak verimlilik oranı santrallerde kullanılan teknoloji türüne göre değişmektedir.

Buna göre fosil yakıtlı santraller yerine gereksinim duyulan güneş enerjisi kurulu güç miktarı: $429 * 2,13 = 914$ MW olarak bulunur.

3.4. Güneş Enerjisi Yatırımlarının Sağlayacağı İstihdam Miktarının JEDI Analizi ile Tahmini

Amerika Ulusal Enerji Laboratuvarı (NREL) tarafından geliştirilen JEDI modeli, geçmişte yapılan yenilenebilir enerji yatırım projelerinden sağlanan gerçek istihdam verilerini kullanmaktadır. Bu nedenle sonuçlar gerçeğe daha yakındır.

Analiz gerçekte Amerika'nın farklı eyaletlerindeki yenilenebilir enerji yatırım sonuçlarını dikkate almaktadır. Ancak diğer ülkelerin de bu verilerden yararlanmasını sağlamak için modüle, ülkelerin ekonomik ve sosyal karakteristiğini yansıtan model seçenekleri konulmuştur. Böylelikle Amerika için gerçekleşmiş sonuçların diğer ülkeler için de türetilmesine imkân verilmektedir. Bu nedenle analizde Türkiye için ekonomik açıdan en yakın karakteristiğe sahip olan OECD Ülkeleri skalası seçilmiştir.

Aşağıdaki iki tablo 914 MW güneş enerjisi yatırımlarından sağlanacak ilave istihdam miktarını göstermektedir. İlk tablo malzeme üretimi, inşaat ve kurulum sürecindeki ilave istihdam miktarını gösterirken ikinci tablo güneş enerjisi santrallerinin işletim ve bakım-onarım sürecindeki ilave istihdam miktarını göstermektedir.

Tablo 5: Malzeme Üretimi, İnşaat ve Kurulum Sürecindeki İlave İstihdam Miktarı

	Doğrudan	Dolaylı	Uyarılmış	Toplam
Tarım İşleri	0	1.585	3.747	5.332
Maden İşleri	0	158	66	224
Araç, Gereç ve Malzeme Üretimi	514	240	126	880
İnşaat İşleri	0	142	85	227
İmalat	15.463	11.688	4.642	31.794
Satış ve Pazarlama	0	3.202	3.256	6.459
Taşıma ve Depolama	0	1.012	1.580	2.592
Bilişim ve Bilgi	0	166	285	451
Finans ve Ticari Hizmetler	735	4.259	3.513	8.508
Eğitim ve Sağlık Sektörü	0	57	3.989	4.046
Diğer	0	450	2.371	2.821
Toplam	16.713	22.959	23.660	63.332

Tablo 5'de görüldüğü üzere ilave güneş enerji yatırımlarıyla sağlanacak malzeme üretimi, inşaat ve kurulum sürecindeki ilave istihdam miktarı toplamda 63.332 kişidir. Söz konusu miktarın 31.794'ü imalat sürecinde çalışırken bu aşamayı 8.508 kişi ile finans sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. Doğrudan, dolaylı ve uyarılmış istihdam açısından ise en yüksek istihdam potansiyeli uyarılmış istihdam aşamasında ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6: İşletim ve Bakım-Onarım Sürecindeki İlave İstihdam Miktarı

	Doğrudan	Dolaylı	Uyarılmış	Toplam
Tarım İşleri	0	35	76	111
Maden İşleri	0	3	1	4
Araç, Gereç ve Malzeme Üretimi	0	3	3	6
İnşaat İşleri	0	3	2	4
İmalat	348	254	94	696
Satış ve Pazarlama	0	63	66	129
Taşıma ve Depolama	0	20	32	52
Bilişim ve Bilgi	0	3	6	9
Finans ve Ticari Hizmetler	0	83	71	154
Eğitim ve Sağlık Sektörü	0	1	81	82
Diğer	0	5	48	53
Toplam	348	473	478	1.299

Tablo 6, güneş santralleri kurulduktan sonraki süreçte santrallerin işletilmesi ve bakım-onarım sürecindeki istihdam miktarını göstermektedir. Her iki süreçte toplam istihdam miktarı 1.299 kişidir. Yine en yüksek istihdam miktarı uyarılmış istihdam aşamasında ortaya çıkarken istihdama en çok katkı yapan aşama yine imalat aşamasıdır.

Sonuç

Ülkelerde ekonomik büyüme için vazgeçilmez olan enerji, bölgelerde kalkınmanın ve gelişmişliğin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Ancak enerji gereksinimi yeterli, kesintisiz, uygun fiyatlarla ve çevreyle dost biçimde karşılanmadığı durumda bölgelerin kalkınması için risk oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin elektrik enerjisi ihtiyacını kendi imkânları ile karşılayacak yeterli fosil kaynak rezervi bulunmamaktadır. Enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü ithalat ile karşılayan bölge, ülkenin dış ticaret açığına olumsuz katkı yapmaktadır. Ayrıca bölgede fosil yakıtlarla karşılanan elektrik enerjisi bölge halkının sağlığını da tehdit etmektedir.

Bu nedenle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde elektrik enerjisinin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla sağlanması oldukça önemlidir. Bölgede elektrik enerjisinin önemli bir kısmı hidroelektrik ve güneş enerjisinden karşılanmaktadır. Bölgede yenilenebilir enerji içerisinde hidroelektrik enerji yatırımlarının payı %93 düzeyindedir ve hidroenerji potansiyelinin tamamına yakını kullanılmaktadır. Ancak bölgenin en yüksek potansiyele sahip olduğu güneş enerjisi potansiyeli yeterli miktarda değerlendirilememektedir. Güneş enerjisi kurulu gücü Bölgedeki toplam yenilenebilir enerji kurulu gücü içerisinde yalnızca %3'tür. Büyük göllü barajlar yaparak, verimli tarım alanlarını ve tarihsel dokuları yok eden elektrik üretimi yerine küçük kapasiteli daha fazla sayıda güneş enerjisi santrali kurmak ekonomik açıdan daha etkin sonuçlara sahiptir. Böylece bölgede farklı il ve ilçelerde elektrik ihtiyacı karşılanırken güneş enerjisi santralinin kurulum ve bu santrallerde kullanılacak olan malzemelerin üretimi aşamasında sağlanacak istihdam, bölgede daha heterojen yayılma imkânı bulacaktır. Bu bakımdan çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinde elektrik enerjisi üretiminin %100 yenilenebilir kaynaklarla sağlanması için fosil yakıtlarla sağlanan elektrik enerjisinin güneş enerjisi ile sağlanmasına yönelik politika önerisi geliştirilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde fosil yakıtlı santraller yerine kurulacak güneş enerji santrali ve yatırımlarının Bölgede sağlayacağı istihdam miktarını analiz eden bu çalışmada sonuçlar ciddi bir istihdam potansiyeli olduğunu göstermiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde fosil yakıtlı santrallerin kurulu güç büyüklüğü 429

MW'dır. Bu büyüklükteki bir fosil yakıtlı santralin sağlayacağı elektrik enerjisi, verimlilik farkı nedeniyle daha yüksek miktarda güneş enerjisi santrali ile sağlanmak zorundadır. Yapılan hesaplamalar neticesinde güneş enerjisi kurulu güç miktarının 914 MW olacağı hesaplanmış ve bu büyüklükteki bir yatırımın sağlayacağı istihdam miktarı toplamda 64.631 kişi olarak tahmin edilmiştir. Bunun 63.332'si güneş santrallerinde kullanılacak malzemelerin üretimi, inşası ve kurulumu sürecinde çalışırken 1.299'u santrallerin işletim ve bakım-onarım sürecinde gerçekleşmektedir.

Kaynakça

Ataman, B.C. (2006), Türkiye'de 2000-2005 Dönemi İşsizlik Üzerine Tartışmalar. İktisat İşletme ve Finans, 21(239), 93-107.

Barışık, S., Çevik, E.İ. ve Çevik, N.K. (2010), Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı, Maliye Dergisi Yayınları, 159.

Enerji Atlası (2019). Şehirlerin Elektrik Santrali Kurulu Güçleri ile Üretim ve Tüketim Bilgileri, <https://www.enerjiatlası.com/sehir/>

EPDK (2019), Elektrik Piyasası Sektör Raporu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, Ankara.

Erdoğan, E., (2009). On the wind energy in Turkey, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 13(6-7):1361-1371.

ETKB (2019), İstatistikler, Denge Tabloları, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları>

EWEA, 2008. Wind Energy Facts, European Wind Energy Association, Chapter 5, Environmental Issues.

IRENA (2018). Renewable Energy and Jobs Annual Review 2018, International Renewable Energy Agency.

Karaca, C., ve Erdoğan, M. M. (2012). Türkiye'de Rüzgâr Çiftliklerinden Elektrik Üretilmesiyle Sağlanabilecek Çevresel ve Ekonomik Kazançlar. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(23), 156-188.

Karaca C, Ulutaş A, Eşgünoğlu M (2017). Türkiye'de Optimal Yenilenebilir Enerji Kaynağının COPRAS Yöntemiyle Tespiti ve Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının İstihdam Artırıcı Etkisi. Maliye Dergisi (172).

Karaca, C. (2013). Türkiye'de sürdürülebilir tarım politikaları: tarım sektöründe atıl ve yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 19(1), 1-11.

Keleş, R., ve Hamamcı, C. (2002). Çevrebilim,(4. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.

Mutlu, A. (2002). "Nükleer Demodelik mi, Sürdürülebilir Enerji mi", Standart, Temmuz.

Taban, S. (2011), Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. SETA Analiz, 37, 1-33.

Ültanır, M. Ö. (1998). 21. Yüzyıla girerken Türkiye'nin enerji stratejisinin değerlendirilmesi. TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD, 98-12.

TCMB (2018). Dış Ticaret İstatistikleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

World Bank (2016), World DataBank, World Development Indicators. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

World Bank (2019), World DataBank, World Development Indicators.
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
YEGM (2019). Güneş Enerjisi, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, Ankara.

TÜRKİYE’DE FOSİL ENERJİ BAĞIMLILIĞININ NEDEN OLDUĞU EKONOMİK VE ÇEVRESEL MALİYETLER¹

Doç. Dr. Coşkun KARACA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Alaattin BİNGÜL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE Maliye ABD

Öz

Ülkelerin ekonomik büyümesi için vazgeçilmez bir kaynak olan enerji, yanlış kullanıldığında çevresel ve ekonomik problemlere neden olmakta ve halkın yaşam kalitesine zarar vermektedir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan enerji kaynağı petrol, doğalgaz ve kömür gibi tükenbilir nitelikteki fosil yakıtlardır. Ancak bu kaynakların kullanımıyla birlikte açığa çıkan zehirli gazlar büyük ölçekli hava kirliliğine neden olmakta; küresel ısınma, iklim değişikliği ve asit yağmurları gibi küresel çevre felaketlerine yol açmaktadır.

Ülkelerin fosil yakıt bağımlılığı, çevreye verdiği zararlara ilave olarak, ekonomik anlamda da ülkelere önemli maliyetler yüklemektedir. Fosil yakıt bağımlılığının ekonomi üzerinde üç temel etkisi bulunmaktadır. Bunlar enerji ithalinin neden olduğu ödemeler dengesi açıkları, kaçırılan istihdam fırsatları ve çevresel zararların neden olduğu zararları onarım maliyetleridir.

Bu denli olumsuzluklarına rağmen ülkelerde fosil yakıtlar yaygın olarak tüm sektörlerde kullanılmaktadır. Bu çalışma ile fosil yakıtların zararlarının ortaya konulmakta ve Türkiye’de fosil yakıt bağımlılığının azaltılabilmesi için alternatif çözüm önerilerinin getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fosil yakıt bağımlılığı, fosil yakıtların ekonomik ve çevresel maliyetleri, fosil yakıtlara alternatif enerji kaynakları

ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL COSTS OF THE FOSSIL ENERGY DEPENDENCE IN TURKEY

Abstract

Energy, which is an indispensable resource for the economic growth of countries, causes environmental and economic problems when used incorrectly and damages the quality of life of the people. Today, the most widely used energy source is consumable fossil fuels such as oil, natural gas and coal. However,

¹ Bu çalışma Alaattin Bingül tarafından Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE Maliye ABD’da gerçekleştirilen yüksek lisans tezi ile Coşkun Karaca tarafından Marmara Üniversitesi SBE Maliye ABD’da hazırlanan doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

toxic gases released by the use of these sources cause large-scale air pollution; global warming, climate change and acid rain.

In addition to the damages to the environment, fossil fuel dependence of countries imposes significant economic costs on countries. Fossil fuel dependence has three main effects on the economy. These are balance of payments deficits caused by energy imports, missed employment opportunities and costs of repairing damages caused by environmental damages.

Despite such disadvantages, fossil fuels are widely used in all sectors in countries. This study of the fossil fuels lays down the losses and the introduction of alternative solutions in order to reduce fossil fuel dependency in Turkey.

Key Words: Fossil fuel dependence, economic and environmental costs of fossil fuels, alternative energy sources to fossil fuels

Giriş

Çevre sorunlarının büyük bölümünde, enerji kaynaklarının kullanımı, endüstrinin bıraktığı atıklar, taşıtların egzoz gazlarındaki kirleticiler ve kentsel alanlarda tüketilen enerjiden kaynaklanan emisyon salınımı etkili olmaktadır (Tezcan, 1997:199). Ancak çevre sorunlarına bütünsel olarak yaklaşıldığında soruna asıl neden

olan kaynağın fosil yakıtlar ve bu yakıtlardan kaynaklanan emisyon-atık salınımları olduğu anlaşılır (Bingül, 2018:74).

Ülkelerin fosil yakıt bağımlılığı, çevreye verdiği zararlara ilave olarak, ekonomik anlamda da ülkelere önemli maliyetler yüklemektedir. Bu konuda bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Araştırmalardan çıkan sonuçlara göre fosil yakıtların neden olduğu ekonomik maliyetleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar (Karaca, 2016: 250);

- Enerji ithalatında artış ve cari açık maliyeti,
- Onarım ve önleme maliyetleri,
- İstihdam nedeniyle doğan alternatif maliyet,
- Uluslararası yükümlülükler (Kyoto vb.) neticesinde doğabilecek sera gazı azaltım maliyetleri.

Türkiye fosil yakıt kullanımından dolayı önemli ekonomik maliyetlere katlanmaktadır. Cari açık, istihdam ve üretim kaybı bunlardan bazılarıdır. Türkiye, doğal gazda %99, petrolde ise 96 oranında dışa bağımlıdır. Ülkenin fosil yakıt ithalatı nedeniyle dış dünyaya ödediği bedel cari açığın önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Ayrıca ülkedeki ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında istihdamdaki artış ile aynı oranda olmadığı görülmektedir. Ülkenin üretimini dışa bağımlı olarak gerçekleştirmesi istihdamın artmasını engellemekte ve yüksek düzeylere ulaşan işsizlik oranları, ülkenin ekonomik ve sosyal olarak zarara uğramasına neden olmaktadır.

Ekonomik sorunların yanında fosil yakıtların kullanılması ile çevresel sorunlar da hızla artış göstermektedir. Bunların başında; küresel ısınma, iklim değişikliği, atmosfer kirliliği ve sera etkisi gibi sorunlar gelmektedir. Fosil yakıt kullanımındaki artış nedeniyle Türkiye’de 1990-2013 döneminde CO₂ artış oranı %110 olmuştur. Üretim sürekli artış gösterdiği buna rağmen üretimin büyük oranda fosil

yakıt kullanımıyla gerçekleştiği ülkemizde, üretim artışına bağlı olarak gelecekte de çevre sorunlarının artarak devam etmesi beklenmektedir (Karaca, 2016: 250). Bu tür sorunlar artık dünya kamuoyuna mal olmuştur. Bütün bunların temel sebebi büyük miktarlarda kullanılan fosil yakıtların atmosfere saldıkları zararlı gazların artmasıdır (Şen, 2009: 29). Bir yandan fosil yakıt rezervlerinin azalması, diğer yandan artan çevre kirliliği ve ekonomik maliyetler, Türkiye’de sürdürülebilir bir enerji politikasını zorunlu kılmaktadır.

Fosil yakıtların söz konusu olumsuz etkilerinden hareketle bu çalışma, fosil yakıtların ekonomik ve çevresel zararlarını ortaya koymakta ve ortaya çıkan zararın telafi edilebilmesi için Türkiye’de fosil yakıtlara alternatif olabilecek enerji kaynaklarına ve diğer çözüm önerilerine yer vermektedir.

2. Çevresel Maliyetler

Sürdürülebilir bir çevre ile “ekosistemin, işlevlerini kesintisiz olarak ve aşırı kullanımla tüketmeden ya da hayati bağı olan ana kaynaklara aşırı yüklenmeden varlığını devam ettirmesini sağlamak” anlaşılmaktadır. Başka bir anlatımla fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların değeri, kullanılan doğal kaynakların değerine en azından eşit olmalıdır ki çevre o zaman sürdürülebilir olsun. Çevre ve doğal kaynak rezervlerinin tükenmesi, insanlık için sonraki dönemlerde o kaynaklardan bir daha yararlanılmasını engellemektedir. Bunun en önemli sonucu nesiller arası kaynak dağılımının gelecek nesiller aleyhine bozulması olacaktır. Kalkınmanın temel öğelerinden birisi, kalkınma gerçekleşirken yararlanılan doğal kaynak tabanlarının tahrip edilmeden ve onları geliştirerek yararlanmayı sağlamaktır (Karaca, 2016:242).

Doğal çevreyi etkileyen ve bozan tüm faaliyetler insanoğlu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerden biri de fosil enerji üretim ve tüketim faaliyetidir. Endüstri devriminin başlangıcından bu yana tüketimi aşırı boyutlara ulaşan ve artışı tükenme pahasına sürdürülen fosil yakıt kullanımı, enerji-çevre sorunlarının oluşmasının temel nedenidir. Enerji üretiminin neden olduğu çevresel etkiler; asit kirleticiler, küresel ısınma, insan sağlığı ve emniyet sorunu, partiküller, ağır metaller, afet olasılığı, atık sorunu, çirkin görüntü, gürültü, ışık ve radyasyon kirliliği olmak üzere sıralanabilir (Kaya ve Öztürk, 2014:6). Söz konusu sorunlardan önemli olan bazılarına aşağıda değinilmiştir.

2.1. Küresel Isınma

Küresel ısınma, insanların çeşitli faaliyetleri sonucunda meydana gelen ve sera gazları olarak adlandırılan çeşitli gazların atmosferde yoğun bir şekilde artması sonucunda yeryüzüne yakın atmosfer tabakaları ile yeryüzü sıcaklığının yapay olarak artması sürecidir. Başka bir deyişle küresel ısınma, bütün dünyada sıcaklığın sistematik bir şekilde artması sürecidir (Çepel, 2003:125). Küresel ısınmanın en büyük etkisinin, kutuplardaki buzulların erimesine yol açması ve denizlerin yükselerek birçok ülkenin sular altında kalması olacağı belirtilmiştir. Fosil yakıt tüketiminin mevcut kullanımına devam edilmesi durumunda, önümüzdeki 50 yıl içerisinde dünya sıcaklığının 5 derece artacağı tahmin edilmektedir. Sera etkisi nedeniyle yeryüzü sıcaklığının artması ise denizlerden, göllerden ve nehirlerden daha çok buharlaşmaya neden olacak ve bu durum doğal felaketlere yol açacaktır (Tezcan, 1997: 99; Kumbur vd, 2005).

Son yüzyılda ciddi bir artış gösteren küresel iklim değişiminin en önemli nedeni insanoğlunun faaliyetleri sonucunda ve sanayileşmeyle birlikte atmosfer içindeki zararlı sera gazı emisyonlarının

(CHG) tehlikeli oranda artış göstermesidir (Karaca, 2011: 12). Fosil yakıtlar yakıldığında atmosfere yayılan karbon dioksit, metan, kükürt dioksit, azot oksit, toz ve kurum yakın çevreyi kirletip ölümlere yol açarken, özellikle karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄) ve kükürt dioksit (SO₂) gibi gazlar küresel iklim değişikliğine yol açmakta ve tüm dünyada yaşamı tehdit etmektedir. Örneğin, son 50 yılda metan (CH₄) gazı atmosferde bulunması gereken doğal seviyesinin 2 katı düzeyinde artış göstermiştir. CH₄ gazının atmosferdeki zararlı artışına, içeriğinde bu gazı bulunduran birçok faktör etkili olsa da fosil yakıtların yanmasıyla ortaya çıkan metan gazı kirliliği %30 düzeyindedir. Doğal gaz içeriğinde bulundurduğu %90 oranındaki CH₄ düzeyi ile fosil yakıtlar içerisinde en fazla metan içeren yakıttır. Çöp toplama alanlarında, petrol üretiminde ve kömür madenlerinde de önemli oranda CH₄ gazı salınmaktadır (Haktanır ve Arcak, 2000: 293). Tablo 1, fosil ve yenilenebilir enerji kullanımı sonucunda doğaya bırakılan sera gazı miktarlarını göstermektedir.

Tablo 1. Enerji Kaynaklarının Doğaya Bıraktığı Kirletici Miktarı (gram/kWs)

Yakıt Tipi	CO ₂	CH ₄	NO _x	SO ₂
Petrol	760	4,216	0,622	0,314
Kömür	836	4,716	0,696	0,351
Doğal gaz	400	1,076	0,351	0,125
Hidrolik	32	0,135	-	-
Rüzgâr	8	0,169	0,055	0,071
Jeotermal	21	0,059	-	-
Biyokütle	-	-	0,350	0,087
Nükleer	17	-	0,047	0,072

Kaynak: Erdoğan 2009: 1368; EWEA 2008: 326.

Çevresel zararlar açısından Tablo 1'e bakıldığında, enerji üretim sistemlerinde kullanılan kaynaklardan kömürün çevreye en fazla zarar veren kaynak olduğu görülmektedir. Bu kaynağı sırasıyla petrol ve doğalgaz izlerken yenilenebilir kaynakların çevreye verdiği zarar yok denecek kadar azdır (Karaca, 2011:13).

2.2. İnsan Sağlığına Verdiği Zararlar

Günümüzde fosil yakıtların insan sağlığı açısından yarattığı olumsuzluklar her geçen gün artmaktadır. İklim değişikliğinin, insan sağlığı üzerinde ölümlere neden olabilecek düzeyde olumsuz ve geniş bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu etkiler doğrudan olabileceği gibi dolaylı yollardan ortaya çıkabilir. Kalp-damar ve solunum hastalıklarından ölümler ve sıcak hava dalgalarının şiddetindeki ve süresindeki artışlar nedeniyle oluşan hastalıklar dolaylı etkilerin başında gelmektedir. Taşkınlar ve fırtınalar gibi aşırı hava olaylarındaki artışlar, ölüm ve yaralanma olaylarında yükselmeye ve tatlı su

oranlarında azalmaya neden olmaktadır. İklim değişikliğinin dolaylı etkileri, malarya (sıtma) ve bazı virüs kökenli beyin iltihapları gibi enfeksiyon salgınlarnın taşınma potansiyelindeki artışları içermektedir. Enfeksiyon hastalıklarındaki olası artışlar, esas olarak taşıyıcı organizmaların etkin olduğu coğrafi alanların sınırlarındaki ve mevsimlerdeki genişlemeden kaynaklanmaktadır (MEB, 2012: 8). Yine fosil yakıtların yanmasıyla açığa çıkan ve zehirli bir gaz olan kükürt, insanlarda solunum ve dolaşım yetersizlikleri ile beliren hastalıklara yol açmaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 1997: 36). Aşağıda Tablo 2’de Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilen ve enerji üretiminin insan sağlığı ve çevre üzerinde ortaya çıkardığı dışsal maliyetler gösterilmektedir.

Tablo 2: Enerji Üretiminden Doğan Marjinal Dışsal Maliyetler (2003, kW’s başına € cent)

	Kömür	Petrol	Doğalgaz	Güneş	Rüzgâr	Hidro
Zarar maliyeti	0,75 €	1,01 €	0,35 €	0,46 €	0,08 €	0,05 €
Gürültü	0 €	0 €	0 €	0 €	0,005 €	0 €
İnsan Sağlığı(ömür)	0,73 €	0,99 €	0,34 €	0,45 €	0,072 €	0,051 €
Bedensel	0,015 €	0,02 €	0,007 €	0,012 €	0,002 €	0,001 €
Tarımsal	0 €	0 €	0 €	0 €	0,0007 €	0,0002 €
Onarım Maliyetleri	1,80 €	2,78 €	0,77 €	0,37 €	0,08 €	0,06 €
Çevresel	0,2 €	0,78 €	0,04 €	0,04 €	0,04 €	0,03 €
Küresel Isınma	1,6 €	2 €	0,73 €	0,33 €	0,04 €	0,03 €

Kaynak: EC, 2003:13.

Yukarıdaki tablo, AB’de birbirinden farklı enerji kaynağı kullanan enerji santrallerinin insana, çevreye, tarımsal alana ve iklim değişimine verdiği zararları ve bu zararlardan kurtulabilmek amacıyla yapılması gerekli harcamaları göstermektedir (EC, 2003: 13-14). Toplumsal maliyetlerin hesaplanmadığı durumda uygun bir kaynak olan petrol, kömür ve doğal gazın toplumsal maliyetlerin eklenmesiyle pahalı kaynaklara dönüştüğü Tablo 2’de açıkça görülmektedir. Yine tabloda, yenilenebilir enerji kaynaklarının toplumsal maliyetlerinin son derece düşük olduğu görülmektedir. Zarar kategorisinde görülen gürültü, insan sağlığı, bedensel sağlık ve tarımsal zararların toplam maliyetleri, kömür ve petrol gibi fosil yakıtlarda oldukça yüksektir. Bu maliyetler 1 kW’s fosil yakıt üretimi başına kömürde 0,75 avro iken petrolde 1,01 avrodur. Tabloda ayrıca her enerji kaynağının yol açtığı çevresel sorunların ve küresel ısınma sorunun önlenmesi amacıyla kW’s başına yapılması gerekli onarım maliyetleri gösterilmiştir. Görüldüğü gibi onarım maliyetleri açısından da yine aynı durum söz konusudur. Fosil yakıtların çevreye ve iklim değişimine verdiği zararların onarılması için diğer enerji kaynaklarına nispeten daha yüksek harcama yapmak gerekmektedir (Karaca, 2011:127-128).

2.3. Atmosferin ve Toprak Örtüsünün Zarar Görmesi

Fosil yakıtlar içerisinde en fazla rezerve sahip olan kaynak kömürdür. Kullanım oranı bu denli yüksek olan kömür, yakıldığında, yakılan her gram kömür başına 4 gram karbondioksit salmaktadır. Gerekli tedbirlerin alınmadığı yanma olaylarında yakılan kömürün dört misli ağırlığında CO₂ atmosfere salınarak sera etkisine sebep olunmaktadır (Altın, 2004: 13). Bir birim kömür yandığında atmosferde oluşan karbon gazı; bir birim doğal gaz yandığında atmosfere yayılan karbon gazının iki katıdır. Aynı zamanda kömürün çıkarılması sırasında kömür madenlerinden atmosfere yayılan metan gazı, çevre üzerinde olumsuz etkisi olan en büyük antropojenik metan kaynağıdır (Moomav, 2004: 404). Dünyada ağırlıklı olarak ulaşım sektöründe ve ayrıca elektrik üretimi, ısıtma, kimya, plastik, ilaç ve diğer sanayilerde hammadde olarak kullanılan petrol ise bir yandan atmosfere bıraktığı zararlı gazlar ile hava kirliliğine yol açarken diğer yandan içeriğindeki kimyasal atıklar nedeniyle toprak kirliliğine neden olmaktadır. Petrol ürünlerinin motorlu taşıtlarda ağırlıklı olarak kullanımı, canlıların solunum sistemlerine zarar vermektedir. Bir insanın günlük ihtiyacı olan 15 m³ temiz havayı bir tek taşıtın sadece 10 dakikalık bir süre içerisinde tehlikeli hale getirmesi, yeryüzündeki binlerce hava, deniz ve karayolu taşıtlarının neden olduğu hava kirliliğinin boyutu hakkında yeterli bilgiyi vermektedir (Karaca, 2011: 16).

2.4. Asit Yağmuru

Asit yağmuru sorunu Kuzey Amerika, Avrupa ve dünyanın diğer kısımlarını saran bir olgudur. Buralarda, atmosfere salınan kükürt oksit ve azot oksitler, bulutlarda veya yağmur damlalarında çözülerek yağmurun asitleşmesine neden olur. Bu da ormanların bozulmasına, sudaki yaşamın yok olmasına ve tarihsel mirasın bulunduğu yapılarda zarara yol açar (Hepbaşlı, 2010: 48).

3. Ekonomik Maliyetler

Ülkelerin fosil yakıt bağımlılığı, çevreye verdiği zararlara ilave olarak, ekonomik anlamda da ülkelere önemli maliyetler yüklemektedir. Enerji, iktisadi temelde ele alındığında hızlı büyüme ve kalkınma ile kentleşmenin gereksinim duyacağı enerjinin uygun fiyatla, kesintisiz ve yeterli miktarda karşılanabilmesi için son derece önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen hızlı büyüme ve kentleşme olgusu konuyu ilgili ülkeler için çok daha hassas hale getirmektedir. Bir yandan hızla artan enerji talebi öte yandan söz konusu ülkelerin önemli bir kısmının enerjide dışa bağımlı olması ve önemli ödemeler dengesi sorunları yaşamaları bu ülkelerin ekonomik ve mali dengelerini sürekli kırılgan hale getirmektedir (Demir, 2013:3). Aşağıda fosil yakıt bağımlılığının neden olduğu ekonomik maliyetlerden önemli olanlarına değinilmiştir.

3.1. Enerji Bağımlılığı ve Cari Açık

Enerjiye bağımlılık hava ve su gibi vazgeçilmezdir. Ulaşım, sanayi ve konutta enerji kullanımı büyük önem arz etmektedir. Dünyada var olan enerji bağımlılığının büyük bölümü petrol ve türevleri, doğalgaz, kömür ve nükleer kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu bağımlılıkta en büyük oran, ham petrol ve türevlerine aittir (Ayhan, 2009: 72).

Fosil yakıtların ithal bağımlılığa neden olduğu ve fiyat değişimleri nedeniyle ülkelerin döviz açığı içerisine girdiği ve dış ticaret kayıpları yaşadığı literatürde hâkim olan görüşlerdir. Politik belirsizliklerle sürekli olarak değişen petrol ve doğalgaz fiyatları, enerji ithal eden ülkelerde talebin karşılanmasına

yönelik sıkıntılar oluşturmakta ve yoğun olarak kullanılan fosil enerji kaynaklarının sınırlı sayıda ülkenin elinde bulunması, enerjinin sürdürülebilirliği açısından soru işaretleri oluşturmaktadır (Özertan, 2008: 19).

Türkiye, üretimini yıllarca ithal ettiği kaynaklar ile karşılamıştır. Türkiye 2017 yılında kullandığı ham petrolün %91'ini, doğalgazın %99'unu, kömürün %31'ini ithal etmiştir. Bu nedenle ülkeden çıkan sermaye miktarı trilyon dolarlar ile ölçülmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının dış ticaret verilerine bakıldığında Türkiye'nin 2017 yılı enerji arzı içinde ithal kaynakların payının %88 olduğu görülmektedir (ETKB, 2019). Türkiye'nin 2017 Aralık ayında 47,1 milyar ABD Dolarına ulaşan cari açığının 33 milyar ABD Doları net enerji ithalinden kaynaklanmaktadır (TCMB, 2018). Bu verilere göre tükettiği enerjinin yaklaşık dörtte üçünü ithal eden Türkiye, enerjide dışa bağımlılığın en yüksek olduğu birkaç ülke arasında yer almaktadır.

3.2. Ekonomik Büyüme

Son yıllarda enerji kullanımı ile iktisadi büyüme arasındaki etkileşim iktisadi analizin önemli bir konusu haline gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri sanayileşme ve kentleşme ile birlikte tüm ekonomik aktivitelerde enerji kullanımının artması ve bunun sonucu olarak enerjinin ekonomik büyüme, sanayileşme ve kentleşme için kilit bir girdi haline gelmesidir (Karagöl vd, 2007: 2).

Endüstri devrimi ile meydana gelen makineleşme ve sanayi sektörünün hız kazanması, enerji kullanımında da artış meydana getirmiştir. Bir ülkenin kalkınması için daha fazla üretim yaparak daha fazla enerji kullanımı gerekmektedir. Enerji sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için üretim sürecindeki en temel girdidir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrasında nüfusun ve sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte enerji tüketimi hızla artmıştır. Neo-liberal politikalar sonucunda Türkiye'nin daha fazla dışa açılımı gerçekleşerek sanayi ve hizmet sektörü önem kazanmıştır. Ekonominin gelişiminin temel yapı taşı olan enerji bu dönemde daha fazla kullanılmaya başlamıştır (Mucuk ve Uysal, 2009).

Ancak yerli kaynaklarla karşılanamayan büyüme, ülke sermayesinin dışarıya çıkmasına neden olmaktadır. Üretimde ithal bağımlılığın yüksek olduğu ülkelerde ekonomik büyüme kavramı dışa dayalı ekonomik büyüme olarak adlandırılır ve ülkenin potansiyel kaynakları yeterince değerlendirilemez ve ülkede işsizlik oranı oldukça yüksektir (Bingöl, 2018:83).

3.3. İşsizlik

Fosil yakıt bağımlılığının diğer bir ekonomik maliyeti, fosil yakıt kullanımıyla ortaya çıkan dolaylı maliyetlerdir. Fosil yakıtların dış ülkelere karşılanıyor olması, bu kaynakların çıkarılması, işlenmesi ve taşınması gibi süreçlerdeki istihdam kazancını, kaynağın sahibine bırakmaktadır (Karaca, 2011:112).

Türkiye'de işsizlik oranının yüksek oluşundaki en önemli faktör dışa bağımlılık oranının yüksek olmasıdır. Türkiye'de Borsa İstanbul'a kayıtlı en büyük ilk 500 firmanın üretim maliyetleri içinde ithal malların oranı yaklaşık %60 düzeyindedir. Yani Türkiye'de üretilen 100 birim maliyetli malın 60 birimlik kısmı ithal ara malına bağımlıdır. Dolayısıyla her birim için bir işçi çalışacağı varsayıldığında 100 birim malın üretiminde kabaca Türkiye'de sadece 40 işçi çalışmaktadır. Geriye kalan 60 işçi ise ithal malın satın alındığı ülkenin istihdamına katkı sağlamaktadır (Karaca, 2016: 21).

Türkiye için yapılan çalışmalar ülkedeki yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmanın ve bu yatırımlarda kullanılacak ekipmanın ülkenin yerli imkânları ile üretilmesinin ülkeye önemli miktarda istihdam sağlayacağını göstermektedir. Dünya’da bu imkânı değerlendiren pek çok ülke yenilenebilir enerji yatırımlarıyla yaklaşık 8 milyona yakın kişinin istihdam edilmesine imkân tanımıştır (IRENA, 2016: 17).

3.4. Diğer Ekonomik Maliyetler

Uluslararası yükümlülükler ve sera gazı azaltım maliyetleri de fosil yakıtların neden olduğu maliyetler arasında sayılabilir. Fosil yakıtlar tarafından salınan sera gazı emisyonlarının çevreye verdiği zararların azaltılması için yapılan uluslararası girişimler, mali ve ekonomik araçların kullanılarak bu emisyonların azaltılabileceğini savunmaktadır. Bu nedenle 1997 yılında imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü sera gazı salınımı yüksek olan ülkelere sera gazı azaltım yükümlülükleri getirmiştir. Söz konusu yükümlülükleri yerine getiremeyen hükümetler ise sonraki dönemleri kapsayacak olan bazı cezalarla karşılaşacaklardır (Karaca, 2011:111-112).

Fosil yakıtların neden olduğu maliyetlerden bir diğeri de ülkelerin bütçeleri üzerinde ortaya çıkmaktadır. IEA 20 ülkede farklı gerekçelerle fosil yakıtlar için teşvik uyguladığını ve bu teşviklerin toplam miktarının 310 milyar dolar olduğunu hesaplamıştır. Fosil yakıtlara uygulanan bu tür teşvikler, hükümet bütçeleri üzerinde büyük yük oluşturmaktadır. Özellikle dış ticaret hacimlerinin artırılması amacıyla enerji girdi maliyetlerinin düşürülmeye çalışılması, fosil kaynakların çevre üzerindeki baskısının göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Karaca, 2011:112).

4. Sonuç

Türkiye’nin enerji politikasında uyguladığı yüksek ithal bağımlılık ülkenin kalkınması önünde büyük engeldir. Ekonomik açıdan bakıldığında cari açığın, fiyat enflasyonunun ve döviz kurundaki hareketliliğin büyük oranda ithal enerji bağımlılığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ülkenin ithal kaynaklarla büyüyor olması işsizliğin artmasına da neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerle Türkiye, ithal enerji bağımlılığını azaltmak üzere etkin ve kalıcı çözümler üretmek zorundadır. Enerji kaynak çeşitliliğine gidilmesi ve fosil yakıtlara alternatif olabilecek yenilenebilir enerji alanındaki yatırımların artırılması ilk ve en önemli çözümdür. Türkiye rüzgâr, güneş ve jeotermal kaynakları açısından ciddi bir potansiyele sahiptir. Bu yatırımların desteklenmesi sayesinde ülkenin enerji bağımlılığı azaltılabileceği gibi bu kaynakların üretimi için gereken ekipmanların yerli imkânlarla üretilmesi ekonomik büyümeye ve istihdam artışına da katkı sağlayacaktır. Farklı yenilenebilir enerji potansiyeli bulunan bölgelerde kurulacak üretim tesislerinin hem bölgesel hem de kırsal kalkınma için fırsat olacağı da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca enerji bağımlılığını azaltmanın etkin ve ucuz diğer bir yolu verimlilikten geçmektedir. Sektörlerde enerjiyi verimli kullanmayı teşvik edecek sübvansiyonlara başvurulmalı ve özel sektör bu konuda teşvik edilmelidir. Bu bakımdan ulaşımda, konutlarda ve sanayide enerji verimliliği sağlanabilecek potansiyelin değerlendirilmesine çalışılmalıdır.

Kaynakça

Altın, V. (2004). “Enerji Sorunu ve Türkiye”, Mimar ve Mühendis Dergisi, Sayı 33.

Ayhan V. (2009). Orta Doğu ve Petrol İmparatorluk Yolu. Bursa: Dora Basım Yayın

- Bingül, A. (2018). Enerji Bağımlılığının Türkiye Ekonomisine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Maliye ABD, Sivas.
- Çepel, N. (2003). Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Demir, M. (2013). “Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi İle Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi. Yıl 5. Sayı 9.
- EC (2003), “External Costs Research Results on Socio-Environmental Damages Due to Electricity and Transport”, **Community Research**, EUR 20198.
- Erdogdu, E. (2009), “On the wind energy in Turkey”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 13, 6-7, ss. 1361-1371.
- ETKB (2019), İstatistikler, Denge Tabloları, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- EWEA (2008). Wind Energy Facts. Chapter 5, Environmental Issues European Wind Energy Agency.
- Güler, Ç. & Z. Çobanoğlu (1997). Enerji ve Çevre. Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:41, Ankara.
- Haktanır, K. & Arcak, S. (2000), “Enerji ve Ekoloji”, Enerji 2000 Ulusal Enerji Verimliliği Kongresi’ne sunulan bildiri, Ankara 26-28 Ocak.
- Hepbaşlı, A. (2010). Enerji Verimliliği ve Yönetim Sistemi Yaklaşımlar ve Uygulamalar. İstanbul: Esen Yayınları.
- IEA (2015). IEA Energy Atlas, IEA Energy Statistic, International Energy Agency.
- IRENA (2016), “Renewable Energy and Jobs Annual Review 2016”, International Renewable Energy Agency.
- Karaca, C. (2011). Sürdürülebilir Çevre ve Çevre Dostu Maliye Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, Maliye ABD, İstanbul.
- Karaca, C. (2016).Türkiye’nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Karagöl, E., Erbaykal, E., & Ertuğrul, H. M. (2011). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. Doğu üniversitesi dergisi, 8(1), 72-80.
- Karakaya, E. & M. Özçağ (2004), “Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi”, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Maliye Konferansı, Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar.
- Kumbur, H., Özer, Z., Özsoy, H. D., & Avcı, E. D. (2005). Türkiye’de geleneksel ve yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli ve çevresel etkilerinin karşılaştırılması. Yeksem 2005, III. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu ve Sergisi, 19-21.
- MEB (2012), Yenilenebilir Enerji Teknolojileri, Yenilenebilir Enerji kaynakları ve Önemi, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Moomav, M. (2004). “Climate Protection and Energy Policy”. C. Cleveland (Ed). Encyclopedia of Energy. Volume 1. Elsevier, US: California.

Mucuk, M., & Uysal, D. (2009). Türkiye ekonomisinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. Maliye Dergisi, 157, 105-115.

Özertan, G. (2008) “Biyoyakıtların Türkiye’nin Enerji, Tarım, Çevre ve Kırsal Kalkınma Politikaları İçin Önemi”, İktisat, İşletme ve Finans 23(262) 2008, ss. 17-34

Şen, Z. (2009). Temiz Enerji Kaynakları ve Modelleme ilkeleri. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

TCMB (2018), Ödemeler Dengesi Gelişmeleri, Mart 2018, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.

Tezcan, G. (1997). Çevre ve Enerji, Çevre ve Enerji Kongresi Bildiriler Kitabı.

DEVLETE DUYULAN GÜVEN AZALMASI NEYİN HABERCİSİ?

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öğr. Gör. Zekeriya BİLİCİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYRAKCI

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Günümüzde ne içinde yaşadığımız toplumda kurumlara ne de diğer bireylere güvenmeden yaşamımızı sürdürmemiz mümkün değildir. Nitekim güven her türlü birlikteliğin en temel koşuludur. Bir başka ifadeyle güven, bireylerin etkileşim halinde bir arada bulunmalarını, ilişkilerin sürekliliğini gücünü ve yoğunluğunu sağlayan en önemli faktördür. Bunun yanında devlet ile vatandaş arasında da sağlıklı bir ilişkinin kurulabilmesi için güven en temel unsurlardan birisidir. Devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete ne kadar güven duyduğu veya güven duyması için gerekli faktörlerin neler olduğunun bilinmesi devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin daha sağlıklı bir zeminde yürümesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, azalan güven, devletin ve kurumların meşruiyet algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Modern devletler açısından ise meşruiyetin sorgulanması sürdürülebilir bir durum değildir. Bu açıdan değerlendirildiğinde güven azalması arzu edilen bir durum olmamakla birlikte, devlete ve kurumlara güven duyulmasını sağlamak kolay bir husus değildir. Çalışmada öncelikle güven olgusu ile vatandaşların devlete ve kurumlara duyduğu güven ile güven azalmasının nedenleri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güven, devlet, güven düşüşü, Türkiye.

1. Giriş

Devlet ile vatandaş arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulabilmesi için güven en temel unsurlardan birisidir. Devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete ne kadar güven duyduğu veya güven duyması için gerekli faktörlerin neler olduğunun bilinmesi devlet ile vatandaş arasındaki ilişkinin daha sağlıklı bir zeminde yürümesini sağlayacaktır.

Bireyler, güven duydukları kurumlara karşı daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Bireylerin söz konusu kuruma olan güvenleri arttıkça da bu kurumun performansını daha iyi bulmaları ve bunun yanında ise güven duyulmayan kurumlara karşı ise olumsuz bir kanaate sahip olmaları söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, azalan güven, devletin ve kurumların meşruiyet algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Modern devletler açısından ise meşruiyetin sorgulanması sürdürülebilir bir durum değildir. Bu açıdan düşünüldüğünde güven azlığı arzu edilen bir durum olmamakla birlikte, devlete ve kurumlara güven duyulmasını sağlamak kolay bir husus değildir.

Son yıllarda birçok ülkede, devlete duyulan güven gözle görülür biçimde azalmakta ve vatandaşla devlet arasında oluşan bu güven açığı, devletin ve kurumlarının meşruiyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle 1960’lardan beri dünya genelinde vatandaşların devlete ve dolayısıyla da kamu kurumlarına duydukları güvende bir azalma eğilimi olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Son zamanlarda Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmalarda, vatandaşların kamu kurumlarına, kamu görevlilerine ve bu bağlamda da kamu kurumlarının yönetim süreçlerine yönelik güvenlerinin azaldığını göstermektedir.

Çalışmanın ana konusu öncelikle kurumsal güvendir. Çalışmanın amacını ve kapsamını Türkiye’de vatandaşların kamu kurumlarına ne ölçüde güvendikleri sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle güven olgusu ile vatandaşların devlete ve kurumlara duyduğu güven ile güven azalmasının nedenleri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma nitel yöntemle oluşturulmuştur.

2. Güven Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Literatür incelendiğinde, güven kavramının üzerinde uzlaşmış bir tanımının olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir (Örselli, 2016: 25). Güven kavramının net tanımının yapılamamasının temel nedeni kavramın çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim güven kavramının tanımlanması konusundaki belirsizlik; güven ile ilgili çok farklı yaklaşımların olması; güven konusunu inceleyen her disiplinin konuya kendi perspektifinden bakması, (bkz. Frankema ve Costa, 2005: 260-261; Matzler ve Renzl, 2006: 1261-1265; Demircan ve Ceylan, 200: 139-142) ve güven konusunun farklı toplumlar içerisinde toplumun örf, adet, gelenek, değer, din, ideoloji gibi ahlaki, sosyal ve kültürel unsurlarına göre anlam kazanması nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Mortaş, 2005: 2; Şahin, Örselli ve Taşpınar, 2016: 73). Ancak güvenin literatürde “*risk, olasılık, beklentiler, motivasyon, iş birliği, dayanışma, karşılıklı yükümlülük, birlikte çalışma ve belirsizlik*” gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülmektedir (Köylü, 2006: 4; Can, 2015: 26-27; Şahin, 2014: 263-265).

Coleman, güven kavramını “belirsizlik altında iş birliği yapma kararı” (Coleman, 1990); olarak Hardin, “birbiri içerisine geçmiş çıkarlar” (Hardin, 2002) şeklinde, Braun, “nesnelere yönelik belirli standartlara ve beklentilere dayalı olumlu yönelim ya da iki kişinin birbiri ile ilişkilerinin özelliği” olarak tanımlamıştır (Gökçe, 2010: 168). Miller ve Listhaug (1990) güveni siyasal sistemin vatandaşların taleplerine duyarlı olduğuna ve sürekli bir gözetim olmasa dahi sistemin doğru olanı yapacağına ilişkin kanaatlerin bir özeti olarak tanımlanmaktadır (Akgün, 2007: 118).

Uslaner (2004) güven kavramı konusunda 3 farklı güven tipinin bulunduğunu belirtmektedir. Uslaner’in güven tipolojisine göre güvenin ilk sınıflandırma biçimi “Stratejik/kısmi güven”; ikincisi “ahlaki/genelleştirilmiş güven” ve üçüncüsü ise “kurumlara duyulan güven”dir (Uslaner, 2004: 2-6).

Sınıflandırmanın ilkinde yer alan “stratejik/kısmi” güven şu şekilde açıklanabilir: Eğer, “A”, “B”nin sözünü tutacağına ve B’de A’nın sözünü tutacağına inaniyorsa, iş birliğine gitmeye karar verirler ve durum her ikisi içinde daha iyi olur. Bu durumda A ve B’nin tercihleri stratejik tercihlerinin bir sonucudur ve her ikisi birbirini tanıyorsa geçerlidir. İlk defa karşılaşan 2 kişinin birbirlerine güvenmeleri için stratejik bir sebep bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında güven kavramı bireyleri iş birliğine motive edecek bir değişken olarak denkleme dahil olmaktadır. İkinci tür güven ise; bireylerin diğer bireylerin davranışları hakkındaki beklentilerine dayanmaktadır. Uslaner’e göre ahlaki/genelleştirilmiş güven bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini belirtmektedir. Ahlaki/genelleştirilmiş güven daha iyimser bir dünya görüşüne dayanır ve bireylerin yaşadıkları deneyimlerden etkilenmez. Güvenin

üçüncü boyutu ise bireylerin kurumlara duyduğu güvendir. Kurumlara duyulan güven, stratejik güvene benzemektedir ve kurumlara duyulan güven hükümetlerin ekonomide, savaşta ve barışta toplumda kanun ve düzeni tesis etmekte ne kadar başarılı olduğuna bağlıdır (Uslaner, 2004: 2-6'dan akt. Erdoğan, 2010: 6).

Mühl (2014) ise güven kavramının; Rousseau'nun (1998) belirttiği gibi "*psikolojik bir durum*"dan mı yoksa Coleman (1991) veya Tyler'ın (1996) ifade ettiği gibi "*bilişsel bir tahmin*"den mi kaynaklandığını sorgulamakta; ayrıca güvenin inşası için gereken koşulların ne olduğu konusunda da farklı görüşlerin bulunduğu dikkat çekmektedir (Mühl, 2014: 7).

Luhmann (1988) güveni, "*karmaşıklık azaltmanın etkili bir yolu*" olarak tanımlamaktadır. Tanımda geçen karmaşıklık kavramı ise ona göre, dünyanın gerçekleri ve olanaklarının tahayyül edilemez derecedeki fazlalığıdır. Bireylerin sosyal çevresi, dünyanın karmaşıklığını daha da artırır. Bu nedenle artan sosyal karmaşıklığa karşı, bireyin karmaşıklıkla mücadele etmek konusunda daha etkili yollar geliştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda güven, insanlar tarafından yaşamın karmaşıklığını azaltmak için kullanılan bir zihinsel sezgi olarak ele alınabilmektedir. Bireyler, hızlı karar almaları gerektiğinde veya dış dünyaya ilişkin yeterli bilgi eksikliğinde, böyle bir sezgiyi devreye sokabilmektedirler (Luhmann, 1988: 94; Weierzbicki, 2010: 35).

Hardin (1999) de, güvenin birçok tanımının bulunduğunu kabul ederek, kavramın kapsamının daraltılması gerektiğini ileri sürmektedir. Hardin'e göre, A, B'nin kendi çıkarlarına uygun hareket etmesini bekliorsa A, B'ye güvenir. Ayrıca Hardin, güvenin kişilerarası bir konu olduğunu ve güvenin bir gereklilik olduğunu iddia etmektedir (Hardin, 1999: 36).

Gambetta güveni, "*başkalarının bizi kandırmamaya niyetli oldukları ve onların bu niyetlerini gerçekleştirmek için üstün çaba gösterebilecek bilgi ve yeterliliğe sahip olduğuna dönük inanç*" olarak tanımlamaktadır (Gambetta, 1988: 218).

Güveni oluşturabilmek veya sağlamak oldukça zor ve zaman isteyen bir husus olmakla birlikte, buna karşın güvenin kaybedilmesi veya bozulması daha kolay gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda güven geleceğe dönük anlamlar çıkarılan, geçmiş deneyimlere dayalı olarak oluşabilmektedir. Ancak geçmiş tecrübeler her zaman güven oluşturmayabilir bunun yanında güvensizliğe de yol açması olasıdır.

Castaldo (2002) güven tanımlarının birbiriyle ilişkili beş kategoriden temel aldığını ve güven tanımlarının ortak özelliklerinin şu şekilde özetlenebileceğini belirtmektedir (akt. Castelfranchi ve Falcone, 2010: 9):

- *Yapı*: Güvenin, *bir beklenti, bir inanç, bir yatkınlık ve bir tutum* olarak tasavvur edildiği.
- *Güvenilen*: Genellikle bireyler, gruplar, firmalar, örgütler, satıcılar vb. Güvenilenin farklı doğası göz önünde bulundurulduğunda, güvenin farklı türleri (kişisel ve kurumlara duyulan) vardır. Güvenilenin mutlaka bir bilişsel sistem, ya da canlı veya özerk bir kurum olması şart değildir. Güven, günlük yaşantımız içerisinde itibar ettiğimiz birçok şeye (kurallara, prosedürlere, sözleşmelere, altyapılara, teknolojiye) ve genel olarak insan yapısı olan şeylere (aletlere, otorite ve kurumlara, çevreye ilişkin düzenlemelere vb.) yönelik olabilir.

- *Eylemler ve davranışlar*: Güvenin davranışsal yönü güven kavramının kendisini tanımlamakta esastır hem güvenen hem de güvenilenin davranışları güven ilişkisinin yönünü dikkate almak zorundadır. Güvenin davranış yönleri de güvenin çok boyutlu doğasının olduğunu gösterir.
- *Davranışın sonuçları ve çıktıları*: Güvenilenin eylemlerinin, güvenen için hem öngörülebilir ve hem de olumlu olduğu düşünülmektedir. Diğer kişinin davranışlarının öngörülebilirliği ve davranışın güvenenin hedeflerine ilişkin olumlu neticeleri üretiyor olduğu gerçeği, güvenin iki tipik sonucudur.
- *Risk*: Belirsizlik ve risk olmazsa güven de yoktur. Güvenen buna inanmak zorundadır. Güvenen taraf isteyerek kendisini *güvenilenle ilgili bir savunmasızlık pozisyonuna* koymak zorundadır. Risk, belirsizlik ve muğlaklık güvenin temel karakteristik özellikleridir.

3. Devlete Güven: Kurumsal Güven

Güven sadece kişiler arasında gerçekleşmez. Giddens'in güven sınıflandırması kişiler arasındaki güven ve soyut sistemlere duyulan güven olmak üzere iki kategoriye ayrılır (Mistral, 1996: 90). Ona göre güven bir kişi veya sistemin inanılabilirliğidir (Sydow, 1998: 35). Devlet veya kurumlara güven duymak, bireysel güvenden farklı bir durumdur. Ancak yine de devletler ve kurumlar da insanlar tarafından oluşturulmuştur. Her ne kadar kurumlar somut nesnelere olmasalar da arka plandaki yine insandır. Bu türden kurumsal güveni bireyler arası güvene bağlayan sorumluluktur. Devletler ya da kurumlarda görev alanlar sorumlu olduğu ölçüde o devlet ya da kurumu güvenilir kılarlar (Solomon ve Flores, 2001: 73). Bu bağlamda, kurumsal güvenin de aslında kurumları yönetenlerin sorumluluğu ile kurumsal eylemleri meşru kılan yapıların geçerliliğinin kurumsal güveni belirlediğini söylemek mümkündür (Taşpınar, 2012: 43).

Devlete ve kamu kurumlarına güven, yönetim ve organizasyon, hukuk, sosyoloji, siyaset ve kamu yönetimi alanındaki akademisyenler tarafından tartışılan ve kamu yönetimi açısından güncelliğini koruyan konuların başında gelmektedir (Örselli, 2016: 43). Nitekim siyasal, sosyal, ekonomik, yönetsel ve yargısal alanda görülen güven azalması ile ilgili rahatsızlıklar sık sık gündemdeki sıcaklığını korumaktadır. Gazetelerde, televizyon kanallarında ya da bilimsel çalışmalarda ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kurum ve kişilerce yapılan ve toplumlarda güven azalmasını gösteren kanıtlara her gün bir yenisi eklenmektedir (Şahin, 2014: 258). Nitekim devletin vatandaşlara, vatandaşların da devletin fonksiyonlarını icra eden kamu kurumlarına yönelik güven düzeyleri ile bunların olumsuz etkileri ve çözüm yöntemleri; neredeyse her yıl yürütülen saha çalışmaları ile bulunmaya ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede, devlete ve kurumlara vatandaşların duyduğu güven düzeyinde ciddi azalmanın olduğu görülmektedir.

Özellikle 1960'lerden beri dünya genelinde vatandaşların devlete ve dolayısıyla da kamu kurumlarına duydukları güvende bir azalma eğilimi olduğu açıkça gözlemlenmektedir (Blind, 2007; TÜSİAD, 2003: 17). Türkiye açısından da durum çok farklı değildir. Vatandaşların devlete ve yönetim sürecine yönelik güveninin azaldığı birçok araştırma tarafından ortaya konulmaktadır (Akgün, 2001: 4; Örselli, 2016: 63-157).

Kurumlara duyulan güven soyut bir kavram olması nedeniyle ölçülmesi de zordur. Güven, siyasal-yönetsel sistemin meşruluğu, kamu kurumları ve hizmetlerine yönelik spesifik tecrübeler ve bu iki faktör arasındaki dinamik etkileşimi gibi genel ve sistemik pek çok faktörün etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca kamu kurumları hakkında kamuoyunun oldukça değişken ve tutarlılıktan uzak oluşu yani bu husustaki bilişsel karmaşa (Christensen ve Lægheid, 2002: 7) da güvene ilişkin yapılan çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda kurumlara duyulan güvenin tek boyutlu olacağını söyleyebilmek oldukça güçtür. Bireylerin kurumlarla olan tecrübeleri, bu kurumlara duyulan gereksinimlerin yoğunluğu ve bunların uzun dönemli performanslarıyla paralel olarak kurumlara duyulan güven değişecektir (Adaman ve Çarkoğlu, 2000: 15). Ancak alan araştırmaları ile güven seviyesi, oluşturulan güven ölçekleri üzerinden ölçülebilmektedir (Möllering, 2006: 137).

Bu bağlamda Örselli (2016) tarafından Türkiye evreninde 2000 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları değerlendirildiğinde benzer sonuçlara ulaşıldığı; Türkiye’de devlete ve kamu kurumlarına olan güven düzeyinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada katılımcıların Türkiye’de devlete ve kurumlarına duydukları güveni ölçülemek için “Aşağıda yazılı olan kurumlara ne kadar güvendiğinizi lütfen belirtir misiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

Tablo 1. Devlete ve Kurumlara Duyulan Güven Düzeyi

Kurumlar	Ortalama	ss.
Cumhurbaşkanı	6,43	2,744
Ordu-Silahlı Kuvvetler	6,01	3,044
Diyanet	5,83	3,069
Eğitim Kurumları	5,67	2,836
Üniversiteler	5,56	2,728
Emniyet Genel Müdürlüğü	5,51	3,146
Valilik/Kaymakamlık	5,46	2,882
Polisler	5,40	3,056
Karakollar	5,37	3,037
Belediye Başkanları	5,33	2,850
Hükümet*	5,30	2,653
Sivil Toplum Örgütleri	5,29	2,693
TBMM	5,09	3,238
Vergi Daireleri	5,07	2,689

* Çalışma gerçekleştirildiğinde parlamenter sistem bulunduğundan Hükümet şeklinde bir seçenek katılımcılara verilmiştir.

Gümrük	5,01	2,741
Hastaneler	4,97	3,543
Tapu Daireleri	4,83	3,391
ÖSYM	4,71	2,902
Televizyonlar	4,22	2,782
Gazeteler	4,18	2,798
Muhalefet Partisi (MHP)	3,21	3,017
Ana Muhalefet Partisi (CHP)	3,18	3,177
Muhalefet Partisi (HDP)	2,23	3,062

Not: Ölçekte 0 “güvenmiyorum” ve 10 “güveniyorum” anlamındadır.

Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, Türkiye’de en güvenilen kurum olarak Cumhurbaşkanlığı bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığını birbirine yakın ortalamalar ile sırasıyla ordu-silahlı kuvvetler, diyanet, eğitim kurumları, üniversiteler, emniyet genel müdürlüğü, valilik/kaymakamlık, polisler, karakollar, belediye başkanları, hükümet, sivil toplum örgütleri, TBMM, vergi daireleri, gümrük takip etmektedir. Verilen cevaplara göre katılımcılar hastaneler, tapu daireleri, ÖSYM, televizyonlar, gazeteler ve muhalefet partilerine güvenmemektedir. Devlet ve kurumlarına güvenin yaratılabilmesi için öncelikli olarak devlete vatandaşların güven duyması gerekmektedir. Diğer bireylere güven duyma noktasında güvensiz olarak nitelendirilebilecek Türkiye’nin kurumlara duyulan güven konusunda da sıkıntılı olduğu söylenebilir (Örselli, 2016: 86-90).

Devlete ve kamu kurumlarına güveni ölçen bir başka çalışma ise Dünya Değerler Araştırması (*World Values Survey*)’dır. 1981 yılından bu yana dünyanın pek çok ülkesinde düzenli aralıklarla yürütülen kapsamlı araştırmalar dizisidir. 5 yılda bir yaklaşık olarak değişimi takip etmek üzere gerçekleştirilen en önemli ve kapsamlı araştırmadır. Online olarak sunulan ham araştırma verileri ve web tabanlı istatistiksel analiz imkânı hem büyük bir kolaylık sağlamakta, hem de bilim adamları tarafından benzer verilere ulaşmayı sağlamaktadır (Tecim, 2011: 36). Araştırmada birçok değişkene cevap aranmakta güven ve kurumlara duyulan güven de incelenmektedir.

Dünya Değerler Araştırmasının 2011 yılı sonuçlarına göre Türkiye’de kurumlara güven konusunda en dikkate değer bulgu ise, 2008 yılından bu yana Ordu-Silahlı Kuvvetlere duyulan güvenin azalmasıdır. Hükümete güvenenlerin oranı 2008 yılından itibaren sürekli yükseliş eğiliminde iken, orduya duyulan güven azalma eğilimindedir.

Devlete ve kurumlara yönelik yaşanan güven bunalımının nedenleri, güven artırıcı faktörler ile süreçler henüz net olarak ortaya konabilmiş değildir. Bu alanda yapılan çalışmalar kamu kurumlarına yönelik güveni, doğrudan ya da dolaylı olarak pozitif ya da negatif anlamda etkileyen faktörlerin çok boyutlu ve farklı değerleri ihtiva ettiğini göstermektedir (Şahin, 2014: 265-283).

Vatandaşların devlete ve kurumlara duyduğu güven düzeyini artırmak amacıyla, devletin de vatandaşlara güvenini artırmak gerekir. Çünkü devlet ve kurumlarına duyulan güven karşılıklı bir ilişkidir. Devlet vatandaşına, devleti baltalayacak ve suç işleyecek unsurlar olarak bakar ve böyle bir ön yargıda bulunursa o zaman da bunu engelleyecek bir dizi önlem alma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda yeni düzenlemelere gitmekte, vatandaş veya çalışanların dürüstlüğüne belgelemeye çalışmakta aşırı bir denetim uygulamaktadır (Bulut ve Kahraman, 2010: 339). Bu da devlete karşı güvensizliği körüklemektedir. Bu aynı zamanda devlet kurumlarının kendilerinden iş birliği ve uyum bekledikleri kişilere güvenmediklerine dair kanıtın da göstergesidir (Levi 1998: 93). Yöneticilerin vatandaşlara güveni; yönetsel sürece dâhil olduklarında onların eylemlerinden etkilenen vatandaşların, yöneticilerin performanslarına yardımcı bir tarzda hareket edecekleri yönündeki inançları olarak tanımlanabilir. Bu, yöneticilerin vatandaşların yetkinliği, dürüstlüğü, iyi niyetine dönük inançlarına dayanmaktadır (Yang, 2005: 276).

Vatandaşlar nezdinde kurumların ve kamu görevlilerinin güvenilirliği, yönetimin dürüstlük, tarafsızlık, adalet, hukuka uygunluk, saydamlık, eşitlik ve etkinlik gibi değerlere ne ölçüde bağlı olduğuyla ilgilidir. Bir başka deyişle devletin güvenilirliğinin temeli etik standartlardır (Canan, 2006: 65). Genel olarak toplumda ve özel olarak da devlet kurumlarında güvenin oluşturulabilmesi etkili bir etik sistemin kurulması ile başarılabilir (Gençkaya, 2009: 25). Bunun yanında bir de kamu örgütlerinde genel ve özel durumları gözeten etik kodların ortaya konulması kadar, bunların kurum kültürünün ayrılmaz bir parçası durumuna getirilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır (Uluğ, 2009: 8).

Herhangi bir sistemin kurumlarına güven duyulması o sistemin meşruiyetinin bir göstergesidir. Belli başlı kurumlarına makul düzeylerde güven duyulmayan bir sistem vatandaş gözünde doğru, haklı ve adil kısacası meşru olması mümkün değildir (Esmer, 1999: 41). Bununla beraber, güvensizliğin devlet kurumlarına olan güveni de ortadan kaldırdığı ve bunun da insanların kanunlara uymamasına neden olduğu ifade edilebilir (Ulbig, 2002: 789). Özetle devlete ve kurumlarına olan güven düzeyleri, demokratik toplumlarda meşruiyetin kaynağıdır (Perrucci ve Perrucci, 2009: 53). Dolayısıyla güven düzeyinin düşük olması ve vatandaş ile devlet arasında oluşan bu güven açığı, devletin ve kurumlarının bir bakıma meşruiyetini de olumsuz yönde etkilemesi söz konusudur (Akgün, 2001: 2-3). Güven düzeyi düşük olan ülkeler, demokratikleşme yolunda daha fazla çaba harcaması bunun yanında bir an önce açık topluma geçişlerini hızlandırması, yurttaş memnuniyetinin sağlanması, sivil örgütlenmelerin teşvik edilmesi, suç oranlarının azaltılması, ekonomik refahın yükseltilmesini sağlamak için gerekli önlemleri almaları gerekmektedir (Can, 2015: 62).

4. Sonuç

Son yıllarda birçok ülkede, devlete duyulan güven gözle görülür biçimde azalmakta ve vatandaşla devlet arasında oluşan bu güven açığı, devletin ve kurumlarının meşruiyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yüzden azalan güven sistemle ilgili bir memnuniyetsizliği ve sistem krizinin habercisidir. Meşruiyet krizi de modern devletlerde sistemin sürdürülebilirliği açısından arzu edilen bir durum değildir.

Vatandaşın gözünden devlete ve kurumlara bakmak, sistemin meşruiyetinin ortaya konulması açısından, bu meşruiyeti zedeleyen veya sağlamlaştıran unsurların incelenmesi bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Türkiye’de vatandaşların devlete ve kurumlara yönelik

güven seviyelerinin azaldığını tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular da güven azalmasını destekler niteliktedir.

Türkiye açısından devlete ve kamu kurumlarına güven seviyesi değerlendirildiğinde vatandaşların güven düzeylerinin az olduğu veya düşüş trendinde olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu güven azlığı sistemin sorgulanmasına, devlet-vatandaş arasında meşruiyet krizine yol açmaktadır. Bu tür bir krizin önlenmesi, güvenin oluşturulabilmesi için öncelikle devletin vatandaşına güvenmesi gereklidir. Çalışmanın teorik kısmında da ifade edildiği gibi güven oluşturabilmek hiç de kolay değildir ve bu konuda sihirli bir sopa bulunmamaktadır. Bu doğrultuda güven oluşturmanın uzun zaman aldığına dikkatlerden kaçırılmadan; uzun soluklu önlemlerin alınması, ayrıca karar alma süreçlerine daha fazla vatandaşların katılımının sağlanması, etik bir yönetim yapısının oluşturularak sergilenmesi oldukça önemlidir.

Kaynakça

Adaman, F. ve Çarkoğlu, A. (2000). Türkiye’de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform, TESEV Yayınları, İstanbul.

Akgün, B. (2001). “Türkiye’de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(4), 1-23.

Akgün, B. (2007). Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara.

Blind, P. K., “Building Trust In Government In The Twenty-First Century: Review of Literature and Emerging Issues”, 7. Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government, 26-29 June 2007, Vienna, Austria, <http://unpan1.un.org/intrdoc/groups/public/documents/un/unpan025062.pdf> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

Bulut, Y. ve Kahraman, M. (2010). “Kamu Yönetiminin İşleyişinde Vatandaş-Yönetim İlişkileri”, (Ed. A. Hamdi Aydın and İ. Ethem Taş), Küreselleşme Sürecinde Kamu Yönetiminde Eğitim ve Araştırma, Kahramanmaraş, 337-350.

Can, İ. (2015). Türkiye’de Siyasal Güven: Liderler, Kurumlar, Süreçler, Açılım Kitap, İstanbul.

Canan, F. (2006), “Kamuya Güvenin Tesisinde Etik Altyapının Önemi”, Türk İdare Dergisi, 543, 63-73.

Castelfranchi, C. ve Falcone, R. (2010). Trust Theory A Socio-Cognitive and Computational Model, Wiley Publication, UK.

Christensen, T. ve Læg Reid, P. (2002). Trust In Government-The Relative Importance Of Service Satisfaction, Political Factors and Demography, Stein Rokkan Centre for Social Studies, Bergen University Research Foundation.

Coleman, J. S. (1990), Foundations of Social Theory, Cambridge, Harvard University Press.

Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). “Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları” Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10(2), 139-150.

Erdoğan, E.; “Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği”, http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf (Erişim Tarihi: 21.06.2019).

Esmer, Y. (1999). Devrim, Evrim, Statüko; Türkiye’de Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Değerler, TESEV Yayınları, İstanbul.

Frankema, K. B. ve Cristina, A. C. (2005). “Understanding The Trust-Control Nexus”, *International Sociology*, 20(3), 259-282.

Gambetta, D. (1988). “Can We Trust?”, (Ed. Gambetta Diego), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Oxford, Basil Blackwell, UK, 213-237.

Gençkaya, Ö. F. (2009). “Çıkar Çatışması”, *Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi, Akademik Araştırma Çalışması*, T.C. Başbakanlık, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara.

Gökçe, G. (2010). “Türkiye’de Kurumlara Güvenin Yapısı ve Gelişimi”, *Türk Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları*, 5. Kamu Yönetimi Sempozyumu, 13-14 Mayıs, Konya, 167-175.

Hardin, R. (1999). “Do We Want Trust in Government?”, (Ed. Mark E. Warren), *Democracy and Trust*, Cambridge University Press, UK, 22-41.

Hardin, R. (2002). *Trust and Trustworthiness*, The Russel Sage Foundation, New York.

Köylü, M. (2006). “Halkın Kamu Yönetimine Güveni Araştırması, Kocaeli Örneği”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kocaeli.

Levi, M. (1998). “A State of Trust”, (Ed. Valerie Braithwaite and Margaret Levi), *Trust and Governance*, Russell Sage Foundation, New York, 77-101.

Luhmann, N. (1988). “Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives”, (Ed. Gambetta Diego), *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, Oxford, Basil Blackwell, UK, 94-107.

Matzler, K. ve Renzl, B. (2006). “The Relationship Between Interpersonal Trust, Employee Satisfaction and Employee Loyalty”, *Total Quality Management*, 17(10), 1261-1271.

Miller, A. H. ve Listhaug O. (1990), “Political Parties and Confidence in Government: A Comparison of Norway, Sweden and the United States”, *British Journal of Political Science*, 20(3), 357-386.

Misztal, B. (1996). *Trust in Modern Societies, The Search for The Bases of Social Order*, Polity Press, Cambridge, UK.

Möllering, G. (2006). *Trust: Reason, Routine, Reflexivity*, Elsevier Publication, Amsterdam.

Mortaş, K. (2005). “Örgütsel Güven ve İşyeri Güçlendirmesinin Hemşirelerin Örgütsel Bağlılığına Etkisi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Mühl, J. K. (2014). *Organizational Trust, Measurement, Impact and The Role of Management Accountants*, Springer, London.

- Örselli, E. (2016). Türkiye’de Yargıya Güven, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Perrucci, R. ve Perrucci, C. C. (2009). America At Risk the Crisis of Hope, Trust and Caring, USA: Rowman & Littlefield Publishers.
- Rousseau, D.; Sitkin, S.; Burt, R. ve Camerer, C. F. (1998). “Not so Different After All: A Cross-Discipline View of Trust”, The Academy Management Review, 23(3), 393-404.
- Şahin, A. (2014). Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet, 2. Baskı, Atlas Akademi Yayıncılık, Konya.
- Şahin, A.; Örselli, E. ve Taşpınar, Y. (2016). Etik ve Güven, Atlas Akademi, Konya.
- Solomon, R. C. ve Flores, F. (2001). Building Trust in Business, Politics, Relationships, and Life, Oxford University Press, New York.
- Sydow, J. (1998). “Understanding The Constitution of Interorganizational Trust”, (Ed. Lane Christel, and Bachmann Reinhard), Trust Within and Between Organizations, Conceptual Issues and Empirical Applications, Oxford University Press, New York.
- Taşpınar, Y. (2012). “E-devlet Güven İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Tecim, E. (2011). Sosyal Güven: Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması, Konya: Çizgi Kitabevi.
- TÜSİAD, (2003). Kamu Hizmetinde Etik, Güncel Konular ve Uygulama, TÜSİAD Yayınları, Ankara.
- Ulbig, S. G. (2002). “Policies, Prodedures and People: Sources of Support for Government?”, Social Science Quarterly, 83(3), 789-809.
- Uluğ, F. (2009), “Yönetim ve Etik”, Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 1, TODAİE, Ankara, 3-33.
- Uslaner, M. E. (2004), “Trust as a Moral Value” Handbook of Social Capital, Ed. Dario Castiglione, Jan W. Van Deth and Guglielmo Wolleb, Oxford University Pres.
- Wierzbicki, A. (2010). Trust and Fairness in Open, Distributed Systems, Issue: 298, Springer, London.
- Yang, K. (2005). “Public Administrators’ Trust in Citizens: A Missing Link in Citizen Involvement Efforts”, Public Administration Review, 65(3), 273-285.

TEKNOLOJİNİN KENT YAŞAMINA YANSIMASI: AKILLI KENTLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYRAKCI

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Berfin GÖKSOY

Bitlis Eren Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim ve dönüşüm beraberinde insanoğlunun hayatını kolaylaştıracak birçok yenilik getirmiştir. Bununla birlikte devlet-vatandaş ilişkileri bağlamında kamusal hizmetlerin 7/24 bir anlayışla hızlı, etkin, kaliteli ve verimli sunulması gündeme gelmiştir. Zaman içerisinde nüfus yoğunluğunun da artmasıyla kentsel yaşamın karmaşıklaşması bunun yanında vatandaşların çeşitlenen ihtiyaçlarının karşılanması hususunda zorlukların yaşanması söz konusu olmuştur. İşte tam da bu noktada günümüzde teknolojinin kent yaşamını kolaylaştırabilecek ve daha kaliteli hale getirebilecek etkili bir çözüm yolu olup olamayacağı gündeme gelmiştir. Böylece hayatımıza giren teknolojinin kentlerdeki yansıması, kentin problemlerini teknolojiden faydalanarak çözmeyi amaç edinen “akıllı kent” modeli ile olmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, kentler üzerinde bilgi iletişim teknolojileri vasıtası ile önemli bir değişime sebep olan ve vatandaşların hizmet alma kalitesini yükselteceğine inanılan akıllı kentlerin temel özellik ve bileşenlerini açıklayarak, dünya ve Türkiye’de iyi uygulama örnekleri üzerinden akıllı kent uygulamalarını ele alıp incelemektir. Bu amaçla çalışmada, ilk bölümde, akıllı kent tanımı, bileşenleri ve akıllı kent göstergelerine yer verilmektedir. İkinci bölümde ise uluslararası ölçekte uygulanan akıllı kent uygulamaları kısaca değinildikten sonra, Türkiye’deki akıllı kentlere geçiş sürecine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, Akıllı Kent Bileşenleri, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Türkiye.

1. Giriş

Uygurlık tarihindeki önemli dönüm noktaları teknoloji alanındaki gelişmelerle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Kentlerin gelişimi ise, uygarlık kavramından ayrı düşünülmemektedir. Bu bakımdan uygarlaşma süreci ile kentsel gelişim süreci birlikte ele alınabilir (Turan, 2014: 131-136).

Türkiye tarihsel olarak incelendiğinde 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir kentleşme sonucu artan kentli nüfus, bu yerleşmelerde birçok sosyo-ekonomik problemin doğmasına sebep olmuştur. Bunlar arasında mesken, işsizlik, insan sağlığını tehdit eden kirlilik, alt yapı hizmetlerinin yetersizliği, gecekondular, ulaşım problemleri, belediye hizmetlerinde aksamalar gibi problemler sayılabilir (Ünsal, 2011: 192).

Bu problemlerin kısa sürede aşılabilmesi, nüfus artışlarıyla beraber güçleşmeye başlamıştır. Ancak 1990’lı yıllarla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte hem yerel hem de

ulusal bazda vatandaşa sunulan kamusal hizmetlerin daha kaliteli, daha hızlı ve verimli olması adına elektronik devlet (e-devlet) anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda vatandaşların günlük yaşantılarına olduğu gibi devletle olan ilişkilerine yeni bir olgu olarak bilgi iletişim teknolojilerinin etkisiyle birlikte e-devlet, e-belediye ve e-vatandaş gibi kavramlar eklenmiştir. Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel yaşama adaptasyonu ile birlikte e-belediyenin bir ileri seviyesi olarak değerlendirilebilecek akıllı kent kavramı da literatürde yerini almıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, kentler üzerinde bilgi iletişim teknolojileri vasıtası ile önemli bir değişime sebep olan ve vatandaşların hizmet alma kalitesini yükselteceğine inanılan akıllı kentlerin temel özellik ve bileşenlerinin incelenmesi, dünyada ve Türkiye'deki akıllı kent çalışmaları ile uygulamalarının değerlendirilmesidir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde, akıllı kent tanımı, bileşenleri ve akıllı kent göstergelerine yer verilmektedir. İkinci bölümde ise uluslararası ölçekte uygulanan akıllı kent uygulamaları kısaca değinildikten sonra, Türkiye'deki akıllı kentlere geçiş sürecine değinilmektedir.

2. Akıllı Kent Kavramı ve Özellikleri

Akıllı kentler, başlangıçta “sanal kentler” olarak isimlendirilmiş; genel olarak ise “sayısal (dijital) kent”, “bilgi kenti”, “kablolu kent”, “bilgi tabanlı kent”, “elektronik topluluklar”, “elektronik topluluk alanları”, “siber alanlar” gibi çok çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Zamanla literatürde akıllı kent kavramına doğru bir geçiş yaşanmıştır (Çelikyay, 2017: 505-511). Yeni bir kent modeli olarak akıllı kentler daha yaşanabilir, fonksiyonel, rekabetçi, yeni teknolojileri kullanan, yenilikçi ve bilgiyi yönetebilir kentler olarak düşünülmelidirler.

Akıllı kent yaklaşımının temel amacı, kamu kaynaklarının daha iyi kullanılması, vatandaşlara sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılması ve hizmet maliyetlerinin düşürülmesidir (Zanella vd., 2012: 57-67). Bu bağlamda, akıllı kent, bilişim teknolojilerinden güvenli bir şekilde faydalanılarak kent varlıklarının ve kaynaklarının entegre edilmesini ifade eden bir kentsel gelişim vizyonudur. Kent kaynak ve varlıkları, yerel bilgi sistemlerini, okulları, kütüphaneleri, ulaşım sistemlerini, hastaneleri, enerji tesislerini, su kaynaklarını, çöp toplama ve geri dönüşüm yönetimini, kolluk kuvvetlerini kapsamaktadır (Kamu Teknoloji Platformu, 2016: 10-11). Bu doğrultuda, akıllı kentlere iki perspektiften bakılabilir: Birinci perspektif, akıllı kentlerin yeni düşünce paradigmasını kullanarak yönetim ve ekonomiyle ilgili her şeyi gerçekleştirmesi ve ikincisi ise akıllı kentlerin akıllı cihazlar, sensörler, gerçek zamanlı veriler ve bilgi ve iletişim teknolojileri ile insan hayatının tüm yönleriyle bütünleşmesi ile ilgilidir (Cretu, 2012: 57-67).

Avrupa Komisyonu tarafından sürdürülebilir kalkınma, ekonomik gelişim, yaşam kalitesi ve kentin kaynaklarının verimli kullanılması gibi bilgi ve iletişim faktörlerine bağlı olarak tanımlanan akıllı kent, geleceğin kent anlayışını yansıtmaktadır (Taş, Uçacak ve İncecek, 2017: 369). Akıllı kent, kentin problemlerini rasyonel ve bilişim teknolojilerinden faydalanarak güvenli şekilde çözmeyi amaç edinmiştir. Akıllı kentler, “bilgi ve iletişim teknolojilerini kentin yaşanabilirliğini, çalışabilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kullanabilen” kentlerdir (Kamu Teknoloji Platformu, 2016:13).

Bir kentin, sadece bilgi ve iletişim teknolojileri ile donatılmış olması akıllı kentler için yeterli değildir. Burada insan unsuru da unutulmamalıdır. Zira akıllı bir kentte “akıl” genellikle ehliyet, yetenek, IQ, ve sosyal adaptasyondur (Batty, 2014: 481-518). Bunun yanında kentler ancak beşerî ve sosyal sermayenin,

geleneksel ve modern iletişim altyapısının, katılımcı yönetimle birlikte sürdürülebilir ekonomik gelişme ile yaşam kalitesini beslediğinde akıllı olmaları söz konusudur (Caragliu, Bo ve Nijkamp, 2011: 65-82).

Akıllı kentlerin, son yirmi yılda popüler olmuş veya doğmuş olmasına rağmen, önceki yüzyılın kentsel gelecek hakkındaki vizyonlarına dayanan uzun bir geçmişe sahip olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Nitekim geleceğe dair vizyonlar, teknolojinin ve bulunulan dönemin üretim araçlarının etkisi altında şekillenip evrilmiştir. Akıllı olma stratejilerinin çoğunluğu kısa zamanda elde edilebilecek bir olgu olmamakla birlikte, uzun süreli bir çalışma ve kararlılıkla hayata geçirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle, geleceğin kentleri ile ilgili vizyon, akıllı kent söyleminin önemli bir olgusudur. Hem kent yönetimi hem de vatandaşlar tarafından bu vizyonun kavranması ve kabul edilmesi akıllı kent yaklaşımının başarıya ulaşması için oldukça önemlidir (Örselli ve Akbay, 2018: 1109; Örselli ve Akbay, 2019: 229).

Akıllı kentlerin kapsamı göz önüne alındığında, günümüz sorunlarına çözüm bulabilmek ve daha rahat yaşam sürebilmek adına kentin altyapı, üstyapı, bilgi iletişim teknolojileri ve diğer tüm etmenleri kapsayan büyük bir organik sistem olarak düşünülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda; akıllı kent, bir kentin sakinleri için sürdürülebilir, müreffeh ve tüm paydaşlarını kapsayıcı şekilde geleceğe hazırlamak adına fiziksel altyapı araçlarını bilgi iletişim teknolojileri ile geliştirerek, kent sakinlerinin benimsemesi ile ortaya çıkan yenilikçi ve teknolojik yaklaşımı olarak ifade edilebilir (Örselli ve Dinçer, 2019: 93).

3. Akıllı Kent Bileşenleri ve Göstergeleri

Akıllı kentlerin dönüşümlerinin planlanması ve bu dönüşümlerin izlenmesiyle ilgili her ülke akıllı kent uygulamalarına farklı şekillerde katkılarda bulunmuş ve çeşitli uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımlardan Cohen'in "Akıllı Kentler Çarkı (Smart Cities Wheel SCW)" metodolojisi ise ön plana çıkmaktadır (Elvan, 2017: 7). Bu metodoloji Avrupa Birliği tarafından da kabul edilmiş ve akıllı kentler fikrini daha büyük ve daha sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma, daha iyi bir yaşam kalitesi için beşerî sermaye, sosyal sermaye ve bilgi iletişim teknolojisi alt yapısının oluşturulmasının etrafında şekillenmesi gerektiğini ön görmüşlerdir. Avrupa Birliği Parlamentosu tarafından yayınlanan raporda da akıllı kentlerin Cohen'in yaklaşımı çerçevesinde altı boyutu veya bileşeninin olduğundan söz edilmektedir. Bunlar (Kutlu, Örselli ve Çelik, 2018: 528):

- Akıllı İnsan,
- Akıllı Ekonomi,
- Akıllı Hareketlilik,
- Akıllı Ortam,
- Akıllı Yaşam,
- Akıllı Yönetişim (Smart Cities Council, 2014: 18) şeklinde belirtilmiştir.

Akıllı Ekonomi: Küreselleşme, artan yerelleşme ve kentlerde artan nüfus oranları, kentlerin rekabet edebilme hızlarını düşürmüştür. Bu da kentleri yeni stratejiler oluşturmaya zorlamaktadır. Bu noktada devreye teknoloji girmiştir. Bu bağlamda akıllı kent kavramı ile birlikte, kentler hem teknolojinin gücü ile dönüşebilmekte hem de rekabet edebilme güçleri artmaktadır. Bu sayede kentler, güçlü bir ekonomiye sahip olmakla birlikte kentsel işsizlik oranları düşmektedir.

Akıllı Ulaşım: Akıllı kentlerin bir diğer bileşeni olan akıllı ulaşım ise, akıllı ulaşım sistemleri (AUS) adı verilen bir sistem ile sağlanmaktadır. Ulaştırma alanında hem yolcu hem de yük taşımacılığı hizmetlerinde artan talebin daha etkin, daha güvenli ve daha çevreci bir şekilde karşılanması amacıyla geliştirilen ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla oluşturulan AUS, özellikle bilgiye hızlı ve etkin bir şekilde erişilmesini sağlayarak, ekonomik, çevresel ve toplumsal açıdan sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. AUS uygulamaları, karayolu ulaşım altyapısını kuran, işleten ve kullanan bireylerin veya kurumların maruz kaldığı maliyetlerin azalmasını sağlayarak verimliliği arttırmakta, seyahat bilgileri ile etkin talep yönetimini bir araya getirerek seyahat seçeneklerini ve mobilitayı çoğaltmaktadır. Benzer biçimde, verimlilik ile birlikte çevreye olan zararlı etkilerin azalmasına neden olmakta ve kaynakların etkin kullanılmasını sağlamakta olup, emniyet ile güvenliğe yönelik uygulamalar ile de insan sağlığı ve sosyal yapının korunmasına yardımcı olmaktadır (Tufan, 2014: 2-17).

Akıllı Çevre: Akıllı kentler için, düşük enerji kullanımı ile yaşanabilir bir çevre sunabilmek önemlidir. Bu noktada akıllı elektrik şebekeleri, akıllı binalar ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliğinde tüketilen elektriğin %40'dan fazlası binaların aydınlatma, ısıtma ve soğutmasında kullanılmaktadır. Avrupa Birliği tarafından topluluk programları kapsamında desteklenen akıllı bina pilot projelerinden %20 enerji tasarrufu sağlandığı görülmüştür (Taş, Uçacak ve Çiçek, 2017: 6).

Akıllı İnsan: Akıllı kentlerde, akıllı insanlar sosyal ve insani sermaye olarak görülmektedir. Buradaki akıllı insandan kasıt, nitelik seviyesi yüksek, hayat boyu öğrenmeye eğilim, sosyal ve etnik çoğulcu olabilen, esnek, yaratıcı, açık görüşlü ve sosyal hayata katılan insandır (Karadağ, 2013: 21).

Akıllı Yaşam: Akıllı kentlerin tanımlama unsurlarından biri olan akıllı yaşam unsuru ile yaşam kalitesi anlatılmak istenmektedir. Yani akıllı yaşam ile gerçekleştirilmek istenen, kültürel faaliyetler ve imkânlar, sağlık koşullarının iyileştirilmesi, kişisel güvenliğin sağlanması, konut kalitesi, eğitim faaliyetleri ve imkânlarının artırılması, turistik çekicilik, sosyal kaynaşma ve bütünlüğün sağlanmasıdır (Karadağ, 2013: 22).

Akıllı Yönetişim: Yönetişim, kısaca karar verme süreçlerine katılımı ifade etmektedir. Akıllı yönetim unsuru ile akıllı kentlerde sağlanmak istenen ise, kent sakinlerinin doğrudan ve doğru şekilde kendilerini temsil etmesi için arzularını ve yeterliliklerini kullanmalarını ve bunların koordine edilmesidir. Burada devreye girecek olan aracı bilgi teknolojileridir. Bilgi teknolojileri sayesinde, kentteki çeşitli paydaşlar ile kent yöneticileri arasındaki ilişki daha verimli ve kolay hale getirilebilir. Bilgi iletişim teknolojilerinin bunu, platform yaklaşımı ile sağlayacağı öngörülmektedir. Belirtilen akıllı yönetim için platform yaklaşımı, iki cephede değişiklikler getirmesi beklenen politika enformatiğini destekleyen bir çerçeve sunmaktadır. İlki, teknolojik olanakların kullanılmasıyla kontrol aracı olarak duran eski yapıyı değiştirmektedir. İkincisi ise, platform yaklaşımı esnekliğe ve yönetim süreçlerinde kamu kuruluşlarının cevap verme yeteneğinin ve kapasitesinin artırılmasına imkân vermektedir (Anttiroiko vd., 2014: 323- 334). Akıllı girişimlerin başarıya ulaşmasında akıllı kent yönetişimi önemlidir. Akıllı kent vizyonu, tüm paydaşları dâhil eden, paylaşımcı süreçle politika ve kuralları tanımlamakla oluşturulmalıdır.

Akıllı kentlerin yukarıda sayılan 6 bileşenin farklı göstergeleri bulunmaktadır. Akıllı kent olma hedefine ilerlerken bu bileşenlerden herhangi birinin bir kentte öne çıkabileceği belirtilmektedir.

Bununla birlikte, her kentin bileşen ve göstergelerde yer alan alanlarda hizmetlerini gerçekleştirmesi beklenmektedir (Çelikyay, 2017: 507).

Tablo 1. Akıllı Kent Göstergeleri

<i>Akıllı İnsan</i> Eğitim Katılımcı toplum modeli Yeniliklerin desteklenmesi	<i>Akıllı Çevre</i> Yeşil Binalar Yeşil Enerji Yeşil Şehir Planlaması
<i>Akıllı Ulaşım</i> Entegre Çözümler Karma Erişim Modeli Çevre Dostu Motorsuz Ulaşım Seçenekleri	<i>Akıllı Yönetişim</i> Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve e-devlet uygulamaları Şeffaflık ve Kamuya Açık Veri Etkin arz ve talep politikaları
<i>Akıllı Yaşam</i> Sağlık Güvenlik Enerji Kültürel	<i>Akıllı Ekonomi</i> Girişimcilik Yerel ve küresel bağlar İnovasyon Verimlilik

Kaynak: (Çelikyay, 2017: 507).

Akıllı kente ait olan bileşen ve göstergeler arasında en önemli olan akıllı insan bileşenidir. Çünkü yöneten, öncelikle akıllı insan faktörüdür. Kentte yaşayan insanların karar mekanizmalarına katılımları, yüzyılın gerektirdiği düzeyde erişilebilir ve bedelsiz eğitim imkânlarına sahip olmaları ve bu imkânların sunulması, bilgi ve teknolojiye kolayca erişebilmeleri öncelenmelidir. Akıllı kent kavramı sadece bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması değil, insanların ve toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması ile doğrudan ilintili görülmektedir (Albino vd., 2015: 3-21).

4. Dünyadaki Akıllı Kent Projeleri

Kentleşme oranları arttıkça aynı paralelde, akıllı kentlere olan ilgi ve gereksinim de artmaktadır (Kamu Teknoloji Platformu, 2017: 15). Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde akıllı kentler bir politika öncüsü olarak, üye devletlerin sosyo-ekonomik gelişmelerini güçlendirmek için tüm bilgi merkezlerinin yenilik merkezleri olarak inşa edilmesi üzerine tasarlanmaktadır (Kourtiti, vd., 2012: 232). Bu bağlamda AB'de akıllı kent kavramı, daha etkin kaynak kullanımı ve daha az emisyon için bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının ötesine geçmektedir. Bu kavram, daha akıllı kentsel ulaştırma ağları, modernize edilmiş su şebekeleri, atık/çöp toplama ve imha tesisleri, binaların aydınlatılması ile ısıtılması için daha etkin yöntemler anlamına gelmektedir (Uçar, Şemsit ve Negiz, 2017: 1790).

New York, Londra, Paris, Barselona, Amsterdam, Berlin, Manchester, Edinburgh, Hamburg, Guayaquil ve Bath gibi pek çok kent akıllı kent stratejilerini caddelerine, kamu hizmetlerine, eğitime ve sağlık altyapısına akıllı uygulamalar ekleyerek ve yeni bölgeler kurup, kurulan bu bölgelerde dijital hizmetlerin tamamını vererek, kademeli olarak daha akıllı hale gelmeye çalışmaktadır (Herzberg, 2017: 21). Bu uygulamalar içinde; toplu taşıma uygulamalarında kullanılabilen çok fonksiyonlu akıllı kartlar, akıllı vatandaşlık kartları, dijital yetenek öğretim programları, e-yönetim uygulamaları gibi akıllı uygulamalar yer almaktadır (Örselli ve Akbay, 2019: 234).

Avrupa Komisyonu, Avrupa'nın araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini güçlendirmek ve AB üye ülkeleri, AB aday ülkeleri ve AB'nin iş birliği yaptığı diğer ülkeler ile AB politikalarına ilişkin farklı alanlarda iş birliğini geliştirmek amacıyla yürütülen 7. Çerçeve Programı içerisinde yer alan akıllı kentler için finansal destekler sunmuştur (Vanolo, 2014: 883-898). AB Komisyonu tarafından 2010 yılında yayınlanan Avrupa 2020 Stratejisi ile Avrupa'da akıllı, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme gerçekleştirmek ve Avrupa'nın mali ve ekonomik krizden güçlü çıkmasını sağlayacak bir çerçeve oluşturmak için yenilikçiliğe dayanan bir strateji ortaya konulmuştur. Yenilikçilik, iklim değişikliği ve enerji etkinliği gibi temel toplumsal meydan okumalarla mücadele etmek için en iyi araçtır (Uçar, Şemsit ve Negiz, 2017: 1790).

Enerji tasarrufu konusunda birçok konuda çalışma yürüten Londra belediyesi bu konuda dünyadaki akıllı kent yapılanmalarının birçoğuna örnek olacak şekilde uygulamalar geliştirmektedir. Hücresel teknolojinin kullanılmadığı, kent elektrik şebekelerinin ulaşmadığı Londra'nın yoğun bölgelerinde kullanılmak üzere 28.000'den fazla akıllı sokak lambası kullanılmaktadır. Londra'nın birçok noktasında enerji tasarrufu sağlanan bu uygulamalarla aynı zamanda nesnelerin internetinin (IoT) kullanım alanlarına yönelik gelecekteki uygulamalar içinde bir platform oluşturmaya yardımcı olmayı hedeflemektedir (Smart Cities World, 2017'den akt. Kutlu, Örselli ve Çelik, 2018: 530).

Akıllı telekom ağları, veri tabanları, akıllı aydınlatma sistemleri, akıllı eğitim araçları, akıllı ulaşım, açık hükümet gibi ortaya koyduğu yaklaşık 20'ye yakın faaliyet alanı ve uygulama aşamasında olan 200'e yakın projesi ile Barcelona (<http://ajuntament.barcelona.cat>, 2018) dünyada akıllı kentleşmenin iyi örnekleri arasında ilk sıralarda gelmektedir. Barcelona kentinin bilgi iletişim yaklaşımının pozitif olması kenti 2023 yılına kadar "Mobil Dünya Başkenti" olmasını sağlamıştır (<https://www.chip.com.tr>, 2018). 2014 verilerine göre akıllı kent dönüşüm sürecinde 53,7 milyon € yatırım yapılmıştır. 25 bin kişiye iş gücü sağlanmış, yapılan yatırımların yarısı kadar belediye bütçesi ek kaynak elde etmiştir. Ortaya konulan hedefler dahilinde 2025 yılına gelindiğinde kümülatif olarak 832 milyon € kent ekonomisine fayda sağlanacağı tahmin edilmektedir. Tüm bunların ötesinde ortaya konulan çevreci yaklaşımla birlikte her yıl 9.700 ton CO² ve 600.000 litre su tasarrufu sağlanması planlanmaktadır (<http://smartcity.bcn.cat/en>, 2018).

5. Türkiye'de Akıllı Kente Geçiş Süreci ve Çalışmaları

Türkiye'de akıllı kent çalışmaları veya uygulamaları incelendiğinde, akıllı kent gelişiminin henüz emekleme aşamasında olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak bununla birlikte Türkiye'de akıllı kent uygulamalarının yavaş yavaş hızlanmaya başladığı da görülmektedir (Yıldız vd., 2015). Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren, akıllı kentlere ilişkin politika ve stratejilere, kalkınma planlarında ve bazı programlarda yer vermeye başlanmıştır. 10. Kalkınma Planı, Yıllık Programlar ve konuyla ilgili strateji belgelerinden olan Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi-Vizyon 2023, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planları akıllı kentlere geçiş ile ilgili temel sayılabilecek politika belgelerine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca akıllı kentlere geçişle ilgili Akıllı Belediyecilik Zirveleri, Akıllı Şehirler Kurultayı, Akıllı Şehirlere Dönüşüm

Hareketi Projesi, Akıllı Kent Fuarı ve Akıllı Kentler Otomasyon Sistemi (Varol, 2017: 47) gibi projeler de hayata geçirilmiştir.

Türkiye’de akıllı kentler konusu 06 Mart 2015 tarihinde yayınlanan Bilgi Toplumu Stratejisi belgesinde yer almıştır. Konu ile ilgili dünyadaki çalışmalara kısa olarak değinen belge Avrupa özelinde genel bir çatı çizmeye çalışmıştır. Türkiye’deki çalışmalar bağlamında merkezi kurumlar ve yerel yönetimlerin CBS tabanlı çözümlerinin bulunduğu bahsedilmiş, Türkiye’nin akıllı kentler konusunda henüz temel hedef ve stratejisinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Belgenin 279. maddesinde “BİT destekli ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetlerin kalitesinin artırılmasının hedeflenmesinden” söz edilmiştir. 280. maddesindeyse akıllı kentlerin dönüşümü için gerekli tedbirlerin alınacağından bu amaçla da stratejilerin ve hedeflerin oluşturularak yönetim modellerinin hayata geçirilmesine yönelik politikaların belirlenmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca metropol bölgelerinde ve kentsel dönüşüm kapsamındaki bölgelerde akıllı kent uygulamalarına öncelik verileceği vurgulanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 57-60).

2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı, Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Büyüme hedefi altındaki Bilgi ve İletişim Teknolojileri alt başlığında BİT kullanımı ve yaygınlaştırılması yer almakta, bu bağlamda akıllı uygulamaların sağlık, ulaştırma, bina, enerji ile afet ve su yönetimi gibi alanlar başta olmak üzere kullanımının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle kentlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki altyapı, kapasite ve beceri düzeyleri artırılarak akıllı kentlere dönüşmesinin desteklenmesi politikası (No. 731) yer almaktadır. Bununla birlikte, Lojistik ve Ulaştırma alt başlığında Trafik Elektronik Denetim Sistemlerinin kullanımının Akıllı Ulaşım Sistemleriyle bütünleşik bir şekilde yaygınlaştırılacağı politikası (No. 841) yer almaktadır. Bu; Kalkınma Planının Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre hedefi altındaki Kentsel Altyapı alt başlığında, başta büyükşehirler olmak üzere birçok kentte Trafik Elektronik Denetim Sistemi (TEDES) gibi akıllı ulaşım ve trafik yönetim modelleri yoluyla ana arterlerde ortalama araç hızlarında artış sağlandığı (No. 973) bunun devamı niteliğinde, kent içi ulaşımda trafik yönetimi ve toplu taşıma hizmetlerinde bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden etkin bir şekilde faydalanılacağı politikası (No. 987) ile desteklenmektedir (Varol, 2017:49-50).

Türkiye’de Akıllı Ulaşım Sistemleri konusundaki ilk adımların 1980’li yıllarda inşa edilen Gebze-İzmit Ekspres Yolu’na kadar götürülebilir. Ancak asıl gelişmenin 1992’de hizmete sokulan Otoyol Ücret Toplama Sistemi ile başladığı ifade edilebilir. Bu sistem, otoyol üzerinde seyreden araçların kat ettikleri mesafe ve araç sınıfına göre ücretlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş operatörlü bir sistemdir (Yardım ve Akyıldız, 2005:405-414).

Gene Akıllı Kentler ve Bilgi Toplumu Stratejisi (2015-2018) Eylem Planı’nda yer alan Bilgi Toplumu Stratejisinin eksenleri şu şekilde belirlenmiştir: Büyüme ve istihdam amacıyla akıllı kentler temelinde bilgi toplumu stratejisi 2015-2018 eylem planında, Bilgi Teknolojileri Sektörü, Geniş Bant Altyapısı ve Sektörel Rekabet, Nitelikli İnsan Kaynağı ve İstihdam, Bilgi İletişim Teknolojilerinin Topluma Nüfuzu, Bilgi Güvenliği ve Kullanıcı Güveni, Bilgi İletişim Teknolojiler Destekli Yenilikçi Çözümler, İnternet Girişimciliği ve e-Ticaret, Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık- Etkinlik olarak 8 eksen belirlenmiştir. Bunların başarılması için ise 26 sorumlu kurum ve 72 eylem belirlenmiştir.

2010-2023 yıllarını kapsayan Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı’nda ise, Kentges’te birleşen eylemler adı altında 2023 vizyonuna uygun olarak kurumlara akıllı kent uygulamalarını içeren bazı görevler yüklenmiştir (Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023, Kentges, 2010: 11-12). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile belediyeler; sürdürülebilir kentsel gelişme sürecinde maliyetleri düşüren,

kaynakları verimli kullanan ve yayılmayı önleyen kompakt kent makro-formunun oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. Belediyeler, kent içi ulaşımda, trafik hizmetleri ve toplu taşıma sistemlerinin teknolojik düzeyinin artırılması, çevreye duyarlı ve dezavantajlı grupları gözetene hale getirilmesi için düzenlemeler yapılacak ve akıllı ulaşım stratejileri benimsenecektir.

Belediyeler, kentleri teknolojik altyapı ile donatmak ve teknolojiyi bölge halkına en iyi hizmeti verecek şekilde sunmak için özel sektörün de desteğiyle vatandaşın hayat standartlarını yükseltmekle görevli, halka en yakın ve uygulamacı kamu kurumları olduklarından, akıllı kentler uygulamalarında temel aktörlerdir (Varol, 2017: 52).

“Türkiye’deki ilk uygulama Yalova’da 2000 yılı başlarında başlatılan, kavramsal olarak Bilişim Vadisi Projesi olarak adlandırılan bir eko-tech yerleşim yerinin kurulması projesidir. Bilişim Vadisi Projeleri daha sonra Bursa, Kocaeli, Ankara ve başka kentler tarafından da gündeme getirilmiştir. Ancak, bu proje tanımından ayrı olarak özellikle İstanbul’daki ilçe belediyelerinin bazılarında Akıllı Kent uygulamaları bir proje tasarımı biçiminde ele alınarak uygulamaya alınmıştır. Bunların içinde Fatih ve Beyoğlu belediyeleri Google Eart programı ile uyumlu çalışan üç boyutlu sokak görüntülerini uygulamaya almıştır. İstanbul Fatih Belediyesi bir adım daha öne giderek Artırılmış Gerçeklik (augmented reality) uygulamasını da Akıllı Kent projeleri içine almaktadır. Bu uygulamaya göre Fatih Belediyesi içindeki herhangi bir binanın görüntüsünün fotoğrafı çekilerek ilgili servis merkezine 3G-4G iletişim teknolojisi ile gönderildiğinde, bilgi merkezinden o binaya ilişkin var olan bilgiler kullanıcıya hemen aktarılabilir.” (Kamu Teknoloji Platformu, 2016: 38-39).

Türkiye’de akıllı kent yaklaşımı ile ilgili çalışmaları yönlendirecek ve gerçekleştirecek kurum olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı “Akıllı Şehirler ve Coğrafi Teknolojiler Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Aynı zamanda bu başkanlık içerisinde üç ayrı daire bulunmaktadır: “Akıllı Şehirler Şube Müdürlüğü ve Görevleri, Kent Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü ve Görevleri, Uygulama ve Geliştirme Şube Müdürlüğü”. Akıllı Şehirler ve Coğrafi Teknolojiler Dairesi Başkanlığı’nın görevleri şu şekilde sayılmıştır (<https://cbs.csb.gov.tr>):

- Akıllı kent uygulamaları ile ilgili yazılımları geliştirmek, politika ve strateji çalışmalarını yürütmek, projeler gerçekleştirmek, eşgüdüm sağlamak ve yaygın kullanımı temin etmek üzere faaliyette bulunmak,
- Kent bilgi sistemlerinin standart ve yaygın bir şekilde oluşturulması için gerekli düzenlemeleri yapmak,
- Coğrafi bilgi sistemleri uygulamalarını bütünleyen navigasyon, yönetim, otomasyon ve dokümantasyon sistemleri ile ilgili uygulama, düzenleme, geliştirme ve izleme faaliyetlerini yürütmek,
- Genel Müdürlük tarafından geliştirilen coğrafi uygulamaların işletilmesine, bakımına ve yönetimine ilişkin iş ve işlemleri yapmak ve yaptırmak,
- Coğrafi bilgi teknolojileri ve akıllı kentler ile ilgili gerçekleştirilen uygulamalara ilişkin araştırma, izleme, endeksleme ve raporlama faaliyetlerini yürütmek,
- Görev alanına ilişkin konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen çalışmalarda ülkemizi temsil etmek, iş birliği ve uyum çalışmalarını koordine etmek,
- Genel Müdür tarafından verilen diğer iş ve işlemleri yapmak.

Bu başkanlık kendi hiyerarşisinde üç ayrı daire bulundurmaktadır. Bu daire ve görevleri şunlardır:

Akıllı Şehirler Şube Müdürlüğü ve Görevleri

- Akıllı kent uygulamaları ile ilgili yazılımları geliştirmek, politika ve strateji çalışmalarını yürütmek, projeler gerçekleştirmek, eşgüdüm sağlamak ve yaygın kullanımı temin etme üzere faaliyette bulunmak,
- Görev kapsamına giren konularda araştırma geliştirme faaliyetlerini yürütmek.
- Görev kapsamına giren konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen çalışmalarda kurumsal temsilde bulunmak,

Kent Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü ve Görevleri

- Kent Bilgi Sistemlerinin standart ve yaygın bir şekilde oluşturulması için uygulama yazılımlarını geliştirmek, ulusal düzeyde programlar hazırlamak, işbirliği projeleri yapmak,
- Kent Bilgi Sistemi için merkezi düzeyde hizmet verecek sistemin işletimini yürütmek,
- Görev kapsamına giren konularda araştırma geliştirme faaliyetlerini yürütmek
- Görev kapsamına giren konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen çalışmalarda kurumsal temsilde bulunmak.

Uygulama ve Geliştirme Şube Müdürlüğü ve Görevleri

- Coğrafi bilgi sistemleri uygulamalarını bütünleyen uzaktan algılama, navigasyon, yönetim, otomasyon ve dokümantasyon sistemleri konularında uygulama, geliştirme ve izleme faaliyetlerini yürütmek,
- İhtiyaç duyulan konularda Coğrafi Bilgi Sistemi uygulamaları için tasarım ve geliştirme amaçlı iş birliği projeleri yapmak,
- Coğrafi bilgi teknolojileri konusunda masaüstü, web ve mobil yazılım geliştirme çalışmaları yapmak, coğrafi veri tabanı sistemleri ve Coğrafi Bilgi Sistemi yazılımları üzerinde uygulamalar geliştirmek, ihtiyaç duyulacak Coğrafi Bilgi Sistemi tabanlı yazılımlarını geliştirmek ve yazılım kurulumlarını gerçekleştirmek,
- Genel Müdürlük tarafından geliştirilen ve Daire Başkanlığı sorumluluğunda olan uygulamaların işletilmesine, bakımına ve yönetimine ilişkin iş ve işlemleri yapmak ve yaptırmak,
- Görev kapsamına giren konularda araştırma geliştirme faaliyetlerini yürütmek,
- Görev kapsamına giren konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen çalışmalarda kurumsal temsilde bulunmak.

6. Sonuç

Türkiye’de akıllı kent çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde; akıllı kentlere geçişte uygulanacak stratejilerin belirli düzeyde geliştirildiği ve eylemlere yönelik adımların oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Merkezi hükümet/kabine tarafından desteklenen bu politika ve eylemler dışında akıllı kentler konusunda çeşitli tartışma platformlarının da ortaya çıktığı görülmektedir. Akıllı Belediyecilik Zirveleri, Kentsel Dönüşüm ve Akıllı Şehirler Kurultayı, Akıllı Şehirlere Dönüşüm Hareketi Projesi, Akıllı Kent Fuarı ve Akıllı Kentler Otomasyon Sistemi kamu ve özel sektörü bir araya getiren oluşumlardandır. Ancak konuya belediyeler açısından bakıldığında, akıllı bir kent olma yolunda artan bir ilgi olmasının yanında temel hedef ve stratejilerin tutarlı bir ekosisteminin olmaması nedeniyle çeşitli problemlerin yaşanmasıdır.

Kalkınma Bakanlığının raporlarına göre, finansal kaynakların olmaması, belediyeler arasında birlikte çalışabilirlik için standartların bulunmaması ve rehberlik (hatların) bulunmaması, yeterli kanun ve yönetmeliklerle ilgili sorunlar, başarılı bir uygulama için nitelikli personel bulunmaması ve düşük uygulama maliyetleri, teknik altyapı ve standartların olmaması da büyük bir engel oluşturmaktadır. 2015-2018 Kalkınma

Bakanlığı Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'na üç eylem maddesi eklenmiştir. Bu eylem kalemlerinden birincisi, Akıllı ulaşım sistemlerine vurgu yapılması ve akıllı bir kent stratejisinin kapsamlı bir biçimde hazırlanması ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na akıllı bir kent programının geliştirilmesinden sorumludur; geri bildirim ve ilgili tüm menfaat sahiplerinin sürece dâhil edilmesini içermektedir. İkincisi, Kalkınma Bakanlığına, yerel ve ulusal hükümet verilerini, akıllı uygulamaları geliştirmek ve uygulamak için kullanacak işi atamaktadır. Ve son olarak üçüncüsü, Türkiye'deki akıllı kent kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nı, yaşayan laboratuvarları ve pilot programları oluşturmanın sorumlu ajansı olarak atamaktadır.

Akıllı kent çalışmalarının başarıya ulaşabilmesinde önemli bir husus olarak belirtilebilecek eğitim ve halkın bilinçlendirilmesi kampanyalarıdır. Çünkü bilgi iletişim teknolojilerinden uzak olan vatandaşın akıllı kent hizmetlerinden faydalanması güç olacaktır. Bu doğrultuda bu tür çalışmalara ağırlık verilmesi akıllı kent çalışmalarının kullanımının artırılması ve yaygınlığı açısından gereklidir.

Türkiye'deki akıllı kent çalışmalarının henüz politika düzeyinde gelişmeye başladığı ve kentsel sorunların yoğunlaştığı metropoliten kentlerden olan Ankara ve İstanbul örneğinde görüldüğü üzere, uygulama düzeyinde çeşitli çalışmalar yapıyor olsa da atılacak daha çok adım olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sunulacak akıllı kent vizyonu, tüm paydaşları dâhil eden, paylaşımcı süreçle politika ve kuralları tanımlamakla oluşturulmalı ve konuyla ilgili ulusal ve yerel düzeyde kamu ve özel sektör iş birliği ile gerçekleştirilmelidir.

Sonuç olarak Türkiye'deki akıllı kent uygulamaları değerlendirildiğinde, yapılan çalışmaların dünyadaki uygulama örnekleri ile kıyaslandığında oldukça yeni ve emekleme düzeyinde olduğu belirtilebilir. Gerçekleştirilen akıllı kent uygulamaları konunun sadece teknolojik boyutuna önem vermekte; akıllı kenti oluşturan diğer bileşenlerin ise göz ardı edildiği görülmektedir. Ancak yine de bazı metropol kentlerde çok az da olsa önemli ve başarılı akıllı kent uygulamalarına yer verdiği görülmektedir. Bu konuda özellikle büyük şehir belediyeleri bir adım önde olmakla birçok akıllı kent uygulamasının hayata geçirildiği söylenebilir.

Kaynakça

- Albino, V., & Berardi, U. (2015). Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance and Initiatives. *Journal of Urban Technology*, 3-21.
- Anttiroiko, A. V., Valkama, P., & Bailey, S. J. (2014). Smart Cities in the New Service Economy: Building Platforms for Smart Services. *AI&Society*, 323-334.
- Batty, M., Axhausen, K., Fosca, G., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Portugali, Y. (2012). Smart Cities of The Future. *The European Physical Journal Special Topics*, 481-518.
- Caragliu, A., Bo, C. D. ve Nijkamp, P. (2011). "Smart Cities in Europe", *Journal of Urban Technology*, 18(2), 65-82.
- Cretu, L. G. (2012). Smart cities Design using Event-driven Paradigm and Semantic Web. *Informatica Economica*, 16(4), 57-67.
- Çelikyay, H. H. (2017). İstanbul Perspektifinden Akıllı Şehirlere Bakış: Şehirleri Akıllı Kılan Sadece Teknoloji Mi? *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 505-512.
- Elvan, L. U. (2017). *Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç*, Akıllı Şehirler, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, İstanbul, Sayı. 77.

Herzberg, C. (2017). Akıllı Şehirler Dijital Ülkeler, (Çev. Nadir Özata), İnfoloji-Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul.

Kamu Teknoloji Platformu. (2016, Haziran). Akıllı Kent Masabaşı Araştırması. *XSights*.

Karadağ, T. (2013). *An Evaluation of Smart City Approach*. Ankara: Middle East Technical University.

Kourtit, K., Nijkamp, P., & Arribas, D. (2012). Smart Cities İn Perspective – A Comparative European Study By Means Of Self-Organizing Maps. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 229-246.

Kutlu, Ö, Örselli, E. ve Çelik E. (2018). “Yerel Kalkınmanın Anahtarı Akıllı Kentler: Londra Örneği”, VI. Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 26-28 EKİM 2018, 524-536.

Örselli, E. ve Akbay C. (2019). “Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.228-241

Örselli, E. ve Akbay, C. (2018), Bir Kenti Geleceğe Taşıma ve Kent Alışkanlıklarını Değiştirme Projesi Olarak Akıllı Kentler, *Alanya 1. Uluslararası Yerel Yönetimler Sempozyumu*, 1-3 Kasım 2018, Alanya, 1108-1118.

Örselli, E. ve Dinçer S. (2019). “Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Yıl: 2019, Cilt: 2, Sayı: 1, ss.90-110

Planı 2010-2023.

Smart Cities Council (2014). *Mapping Smart Cities in The EU*, European Parliament. Erişim Tarihi: 01.01.2018, Erişim Adresi: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET\(2014\)507480_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET(2014)507480_EN.pdf).

Smart Cities World (2017). *London Expands Smart Lighting*, Erişim Tarihi 02.01.2018, Erişim Adresi: <https://smartcitiesworld.net/news/news/london-expands-smart-lighting-1978>.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2010). *Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem*

T.C. Kalkınma Bakanlığı Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı. (2015). *Akıllı Kentler ve Bilgi Toplumu Stratejisi (2015-2018) Eylem Planı*.

Taş, İ. E., Uçacak, K., & Çiçek, Y. (2017). Geleceğin Kent Anlayışı: Akıllı Kent. *Al- Farabi 1st International Congress on Social Sciences*, 369.

Tufan, H. (2014). *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Türkiye İçin Bir AUS Mimarisi Örneği*. Ankara: T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı.

Turan, A. (2014). Sanayi Kentinden Dijital Kente. *International Trends and Issues In Communication & Media Conference*, 131-136.

Uçar, A., Şemşit, S., & Negiz, N. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 1785-1798.

Ünsal, Ş. (2011). Şehircilik. *Sosyoloji Konferansları*, 0 (20), 191-216.

Vanolo, A. (2013). Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy. *Urban Studies*, 883-898.

Varol, Ç. (2017, Ocak). Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara'daki Belediyelerin Uygulamaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(1), 43-58.

- Yardım, M.S., Akyıldız, G. (2005, Mayıs). Akıllı Ulaştırma Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar. 6. *Ulaştırma Kongresi*, 405-414.
- Yıldız, M., Şahin, S. Z., Erkul, A. K., Babaoğlu, C., & Özacit, İ. (2015). The Real Smart City, Please Stand Up: The Case of Turkey . *EGPA*.
- Zanella, A., Bui, N., Castellani, A., Vangelista, L., & Zorzi, M. (2014). Internet of Things for Smart Cities. *IEEE Internet of Things Journal*, 22-32.

TÜRKİYE’DE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN YANSIMALARI

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öğr. Gör. Zekeriya BİLİCİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Meslek Yüksekokulu

Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYRAKCI

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

İlk Türk devletlerinden günümüz Türkiye’ sine yönetim tarihimiz incelendiğinde farklı hükümet modellerinin uygulana geldiği görülmektedir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra parlamenter sisteme geçiş söz konusu olmuş; özellikle 1961 anayasasının kabul edilmesinden sonra Türkiye’de Westminster tipi parlamenter hükümet sistemine geçilmiştir. Uzun bir süredir parlamenter sistemle yönetilmesine rağmen Türkiye’de, çok partili siyasal yaşama geçildiği 1950 yılından günümüze kadar uzun soluklu ve istikrarlı hükümetlerin kurulabildiğini ve yönetildiğini söylemek oldukça güçtür. 24 Haziran 2018 öncesi 65 hükümetin göreve geldiği düşünülürse, cumhuriyet hükümetlerinin görev sürelerinin oldukça kısa süreli olduğu ve hatta ortalama 1,5 yıl ile sınırlı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. 1980 yılların başında Türkiye’de başkanlık sistemine geçilmesi ile ilgili bazı tartışmalar gündeme gelmiş olsa da başkanlık sistemine geçiş çok uzun bir süre; 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumu sonrası mümkün olabilmektedir. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan erken seçimle birlikte cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi fiilen yürürlüğe girmiştir. Günümüzde başkanlık sistemi aralarında bazı farklılıklar bulunsa da birçok ülkede uygulanmaktadır. Bu farklılıklar ülkelerin tarihi geçmişi, siyasi kültürü, coğrafi konumu ve ekonomik anlayışı gibi bazı faktörlerden kaynaklanmakla beraber, sistemin işleyişi ve mantığı aynıdır. Türkiye’de cumhurbaşkanlığı sistemine çok kısa bir süre önce geçilmiş olduğu göz önüne alınırsa, sistemin kendi içinde gelişerek zamanla ortaya çıkacak eksiklerini tamamlamaya çalışacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu ve amacı Türkiye’de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve sistemin özelliklerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin genel hatları ve ülkemiz yönetim sistemine yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, parlamenter sistem, devlet, Türkiye.

1. Giriş

Her ülkenin kendi tarihsel, toplumsal ve kültürel birikimi ile kendine özgü toplumsal koşulları bulunmaktadır. Bu koşullar ve birikim o ülkenin toplumsal ve siyasal hayatına yön vermektedir. Bu bağlamda her ülkenin benimsemiş olduğu hükümet modelinin tarihsel bir geçmişi bulunmakta ve aynı zamanda bir birikimin ürünü olduğu söylenebilir. Ayrıca bir ülkenin hangi hükümet modelini benimsediği genellikle kuvvetler arasındaki ilişki incelendiğinde anlaşılabilir. Bu doğrultuda özellikle yasama ve yürütme arasındaki ilişkiye bakılarak modelin ne olduğu rahatlıkla görülebilir (Arslan ve Arslan, 2018: 1219).

Türkiye’de başkanlık sisteminin uygulanabilirliği ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi son otuz-kırk yıllık dönemde hem siyasi kadrolar ve liderler (Yayman, 2016: 281-293; Kuzu, 2016: 12) tarafından hem de literatürde oldukça yoğun tartışılan bir konudur (Gülener, 2016: 7). Başkanlık sisteminin Türkiye’de uygulanması gerektiğini belirten tezlerde, “*güçlü yürütme ve bunun doğurduğu siyasal istikrar ve yönetilebilirlik*” konuları üzerine yoğunlaşma mevcutken (Miş ve Duran, 2017: 7), sisteminin “*tek adamlığa ve sonuçta otoriter bir yönetime yol açabilmesi nedeniyle bölünme ihtimalinden*” bahsedildiği (Bayram, 2016: 58) karşı tezler de öne sürülmüştür.

1990’lı yılların başında 8. Cumhurbaşkanı merhum Özal tarafından ilk kez dile getirilen bu konu, 1997 yılında zamanın cumhurbaşkanı Demirel tarafından yeniden tartışmaya açılmıştır. Ancak tartışmaların sağlıklı bir şekilde yapılamaması, ilkelerden ziyade şahısların gözetilmesi ve konunun parlamento gündemine taşınmaması nedeniyle herhangi bir anayasal ya da yasal değişiklik girişimi yapılmadan rafa kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır (Kahraman, 2012: 432). Ancak Türkiye’de mevcut parlamenter sistemin uygulamada yaratmış olduğu çözümsüzlük ve kriz dönemleri, hükümet sisteminin değişmesi noktasında koşulların oluşmasına alt yapı sağladığını (Eren ve Akıncı, 2018: 65) söylemek mümkündür.

Çok partili siyasal dönemin başlangıcından itibaren yaklaşık her 10 yılda bir yapılan darbeler, askeri vesayet hem güçlü iktidarların oluşmasına hem de siyasal istikrarın sağlanmasına sekte vurmuştur. Bu bağlamda, yönetsel anlamda ortaya çıkan istikrasızlık, beraberinde ekonomik krizler ve sosyal sorunların da sıklıkla görülmesine zemin hazırlamıştır (Yazıcı, 2019: 237). Ayrıca, Türkiye’de cumhurbaşkanı seçim tecrübesi değerlendirildiğinde, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin çoğunlukla problem olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Son olarak 2007 yılında yaşanan 367 krizi bütün bu sıkıntılı seçim süreçlerini bambaşka bir mecraya sürüklemiş, nihayetinde anayasada yapılan değişikliklerle süreç farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Yapılan değişikliklerin referandum sonucu halk oylamasında kabul edilmesiyle birlikte, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine karar verilmiştir (Kutlu, Örselli ve Kahraman, 2018: 57).

15 Temmuz 2016 yılında yaşanan menfur darbe girişiminden sonra fiilen yarı başkanlık olarak uygulanan hükümet modelinin başkanlık sistemine uygun olarak dönüştürülmesi tartışmaları bu bağlamda daha da alevlenmiştir. Nitekim 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli kabul edilmiştir. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan erken seçimle birlikte cumhurbaşkanlığı hükümet modeli fiilen yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de cumhurbaşkanlığı sistemine çok kısa bir süre önce geçilmiş olduğu göz önüne alınırsa, sistemin kendi içinde gelişerek zamanla ortaya çıkacak eksiklerini tamamlamaya çalışacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu ve amacı Türkiye’de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve sistemin özelliklerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin genel hatları ve ülkemiz yönetim sistemine yansımaları ele alınacaktır. Çalışma nitel bir yöntemle oluşturulmuştur.

2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş Tartışmaları

Devletin üç temel fonksiyonu ve bu fonksiyonları yerine getirecek olan üç temel organı mevcuttur. Bunlar yasama, yürütme, yargı fonksiyonları ile yasama, yürütme, yargı organlarıdır. Hükümet sistemleri, kuvvetler ayrılığı prensibine göre, daha ziyade yasama ve yürütme organları arasındaki mevcut ilişkilere göre belirlenmektedir (Gidersoy, 2017: 501). Bu bağlamda herhangi bir hükümet sisteminin karakterini belirleyen temel nitelik, yürütme ve yasama organları arasındaki ilişkinin niteliği ve iş bölümünün yapısıdır (Güneler ve

MiŖ, 2017: 16). ÇeŖitli ÷lkelerde uygulanan hükümet modelleri incelendiğinde, hükümet sistemleri konusundaki genel kabulün; “parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı-başkanlık sistemi” olarak isimlendirildiği gör÷lmektedir (CoŖkun, 2015: 15).

Kuvvetler ayrılığı ilkesi geliŖmiŖ demokratik ÷lkelerde yaygın bir biçimde uygulanmakla birlikte, iliŖkilerin biçimi, başka bir ifadeyle kuvvetler ayrılığının “yumuŖak” ya da “sert” oluŖu uygulamada birbirinden oldukça farklı hükümet modellerinin doğmasına yol açmıŖtır. Kuvvetler ayrılığı devletlerin “yasama”, “yürütme” ve “yargı” kuvvetlerinin birbirinden bağımsız olarak kurulan üç ayrı organa verilmesini savunan bir teori olarak ifade edilmektedir. Kuvvetler ayrılığının amacı, iktidarın kullanılmasını farklı organlar arasında bölüŖtürerek, devletin baskısına karşı vatandaŖın hak ve özgürlüklerini korumaktır. Bunun yanında kuvvetler ayrıldığında, devletin fonksiyonlarını paylaŖan organlar, karşılıklı olarak birbirlerini denetleyerek, iktidarın yetkilerini kötüye kullanmasını engellerler. Karşılıklı olarak denetlenen organların, görevlerini anayasa ve yasalara uygun olarak yerine getirmesi beklenir ve böylece vatandaŖın hak ve özgürlüklerinin, devlet iktidarına karşı korunması söz konusu olmaktadır (Karatepe, 2013: 223).

Kuvvetlerin yasamada birleŖmesi durumunda ortaya “Meclis Hükümet Sistemi”, kuvvetlerin sert bir şekilde ayrılması halinde “Başkanlık Hükümeti Sistemi”, yumuŖak ayrılmasında ise “Parlamenter Hükümet Sistemi” ortaya çıkmaktadır. Birçok demokratik ÷lke de kültürel, tarihi ve sosyal yapısı açısından kendisine en uygun olan bu hükümet sistemlerinden birini seçmekte ve uygulamaktadır (Gidersoy, 2017: 501).

Türkiye, uzun bir tartışma sürecinden sonra güçlerin yumuŖak ayrılığı olan parlamenter sistemden güçlerin sert ayrılığı olarak nitelenen başkanlık sistemine geçmiŖtir (Yıldız, 2019: 2). Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hükümet sistemi değişikliği önerileri sunulmuŖtur. 1921 Anayasası ile Meclis Hükümeti Sistemi tercih edilmiŖtir. Bu Anayasa’da 1923 yılında yapılan değişiklikle sistem değişmeye başlamıŖtır. 1924 Anayasası ile Parlamenter Sistem ve Meclis Hükümeti Sistemi karışımı bir sisteme ve 1961 Anayasası’nda saf parlamenter sisteme geçilmiŖtir. Anayasa’da 1971 ve 1973 yılında yapılan değişikliklerle parlamenter sistemden uzaklaşma başlamıŖ ve 1982 Anayasasıyla bu sistemden ciddi sapmalar olmuŖtur. Bu sapmalar rasyonelleŖtirilmiŖ parlamentarizm olarak ifade edilmiŖtir (Kılınç, 2016: 501’den akt. Akman, 2019: 40).

Türkiye’de, siyasal sistemin dönüŖümüne yönelik tartışmalar zaman içerisinde farklı bağlamlarda yürüt÷lse de temelde yaŖanan hükümet krizleri üzerinden ÷lkenin “yönetilebilirlik” sorununa vurgu yapılmaktadır (MiŖ ve Duran, 2017: 7). Türkiye’de başkanlık sistemi ve bu sistemin uygulanabilirliği ile ilgili tartışmaları 1980’li yılların başlarına kadar götürmek mümkündür. 1980 yılı Mart ayında, Tercüman Gazetesi’nin düzenlediği Anayasa Semineri’nde başkanlık sisteminin uygulanabilirliği tartışılmaya açılmıştır. Bunun yanında Yeni Forum Dergisi’nin önerdiği Anayasa Projesi’nde de sistem tartışmaları gündeme getirilmiŖtir. Tartışmalarda, yarı başkanlık sistemine geçiŖi veya mevcut sistem içinde cumhurbaşkanının yetkilerini artırmayı savunanlar olmuŖtur. Bu tartışmalar 1982 Anayasası’nın hazırlanması esnasında da gündeme getirilmiŖ; ancak başkanlık sistemine geçiŖe iliŖkin devlet başkanının halk tarafından seçilmesi ve geniŖ anayasal yetkilerle donatılmasına iliŖkin öneriler diktatörlük tehlikesine yol açabileceği gerekçesiyle reddedilmiŖtir (İzci ve Sarıtürk, 2017: 524)

Ülkemizde hükümet sistemi tartışmaları uzun süredir tartışılmakla birlikte sistem değişikliği ile ilgili olarak Ocak 2017’ye kadar elle tutulur herhangi bir sonuç ortaya koyulamamıŖtır (Eren ve Akıncı, 2018: 46). Böylece ilk defa 2014 yılında parlamenter sistemde yürütmenin sorumsuz kanadını oluŖturan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması, mevcut parlamenter sistemin sorgulanmasını beraberinde getirmiŖtir. 2014 yılı sonrası için Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile birlikte mevcut hükümet sisteminin parlamenter olma vasfını yitirip daha ziyade yarı-başkanlık sistemini andırır hale geldiği belirtilmektedir (Tosun ve Tosun,

1999: 101'den akt. Kılınç, 2015:12). Cumhurbaşkanının seçimle belirlenmesi ve sahip olduğu yetkiler dikkate alındığında mevcut hükümet sisteminin parlamenter olduğunu söyleme imkânı kalmamış (Kılınç, 2015: 12); artık parlamentarizm olarak adlandırılmayacağı ve yarı başkanlık sistemine çok daha yakın olduğu açıkça görülmektedir. Bu yöndeki tartışmalar 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile son bulmuştur (Demirkaya, 2018: 14).

3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Türkiye'ye Etkileri

Hükümet sitemleriyle ilgili olarak yapılan değişikliklerin temelinde bir önceki sistemin işlemeyen, aksak yanlarından kaynaklanan olumsuz yanlarının değiştirilerek daha iyi bir hükümet sisteminin yürürlüğe sokulması isteği yatmaktadır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş de benzer bir anlayışla gerçekleştirildiği rahatlıkla ifade edilebilir (Yazıcı, 2019: 18)

6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 16 Nisan 2017 tarihli referandumda kabul edilmesinden sonra, yapılan değişiklikler, 24 Haziran 2018 tarihli milletvekili genel seçimleri ve cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından 9 Temmuz 2018 tarihinde cumhurbaşkanının ant içmesi ile yürürlüğe girmiştir (Mutlu, 2019: 120). Bu bağlamda 16 Nisan 2017 Pazar günü yapılan referandum ile kabul edilen yeni hükümet sistemi, "yasama, yürütme ve yargı" organları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi bakımından başkanlık sistemine benzediği belirtilebilir (Demirhan vd., 2018: 110). Nitekim Türkiye'nin yeni hükümet sistemi "*halk tarafından seçilen devlet başkanına dayalı, üniter devlet yapısını esas alan, Partili Cumhurbaşkanlığı modeli olan ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği, siyasi rejim değişikliği içermeyen bir sistem*" (Turan, 2018: 48-79) olarak ifade edilebilir. Buradan hareket ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi farklı ülkelerden çeşitli özellikleri içerisinde barındıran bir başkanlık sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin işleyişi ve demokratikliği bağlamında yapılacak yorumlar ve eleştiriler, aslında Cumhurbaşkanının yetkileri, denetlenmesi ve sorumluluğu kapsamında düğümlenmekte (Yıldız, 2019: 3) ayrıca sistemin Türk yönetim sistemine getirdiği yenilikler açısından değerlendirilmektedir.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile kabul edilen ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimle yürürlüğe giren değişiklikler arasında hükümet sisteminin parlamenter sistemden başkanlık sistemine doğru kayışının önemli ifadeleri anayasanın 104. maddesinde düzenlenmiştir: "*Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir... Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder, Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder... Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenler... Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir*". Düzenlemeye göre yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanına ait olması ile parlamenter sistemde mevcut olan Bakanlar Kurulu'na son verilmiştir. Cumhurbaşkanının, yardımcı(lar)ını ve bakanları ataması ve görevlerine son vermesi; cumhurbaşkanı yardımcısı ile bakanların bireysel olarak siyasi sorumluluğunun Cumhurbaşkanına karşı olması söz konusudur.

16 Nisan 2017'de yapılan referandum sonucu halkın %51,41'inin oyuyla kabul edilen ve 24 Haziran 2018'de gerçekleştirilen seçim ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile özetle; bakanlar kurulu kaldırılmış, yürütme yetkilerinin hepsi cumhurbaşkanında toplanmış; yasama organı ile yürütmenin birbirine olan bağımlılığı son bulmuş; yönetimde istikrarın sağlanması açısından karşılıklı olmak üzere hem yürütmeye

(Cumhurbaşkanına) hem de yasamaya fesih hükmünde olan, seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi tanınmıştır. Yürütme doğrudan halk tarafından seçildiği için sorumluluğu halka karşıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı hukuki ve cezai sorumluluk sahibi ve işlemleri yargı denetiminden bağımsız olmayacaktır. Cumhurbaşkanının yürütme ile ilgili anayasa ve kanunla sınırlama getirilmeyen her alanda kararname ile düzenleme yetkisi verilmiştir (İzci ve Sarıtürk, 2017: 524-525).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Güler, 2018: 312'den akt. Akman, 2019: 40-41):

- Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilecek ayrıca Cumhurbaşkanlığı seçimi ve TBMM genel seçimi beş yılda bir ve aynı günde yapılacaktır.
- Başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılarak çift başlılığa son verilmiş, yürütme organı sadece Cumhurbaşkanından oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı, yardımcılarını ve bakanlarını atayacaktır.
- Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin olarak kararname çıkarabilecektir. Üst düzey kamu görevlilerinin atanması da bu kararnamelerle gerçekleştirilecektir.
- Cumhurbaşkanı ve Meclis birbirlerini (karşılıklı fesih) feshedebilecektir. Ancak birlikte seçilme kuralı gereğince fesih durumunda her iki organ için de yeniden seçim yapılacaktır.
- Cumhurbaşkanına cezai sorumluluk getirilmektedir. Parlamenter sistemde yetkili, ancak sorumsuz Cumhurbaşkanının yerine yeni sistemde halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının hem siyaseten hem de diğer konularda sorumlu olması esası benimsenmiştir.
- Parlamenter sistemde yürütmenin meclise karşı sorumlu olmasının bir sonucu olarak işleyen gensoru mekanizması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde sorumluluğun halka karşı olması nedeniyle kaldırılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlar Kurulu kaldırıldığından dolayı yürütmenin bir tür kural koyma işlevi olan olağan veya olağanüstü dönemlerde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerden söz etmek artık mümkün değildir. Buna mukabil olarak yeni sistemde yürütmeye Anayasa Mahkemesinin denetleyeceği işlemler arasında da sayılan “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri” (CBK) ile kural koyma imkânı tanınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin bir tür kural koyma işlevi olan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Gönenç, 2018, 3-4; Gülenner ve Miş, 2017: 63; Yıldırım, 2017, 14-15; Örselli, Babahanoğlu ve Bilici, 2018: 312):

- Cumhurbaşkanlığı kararnameleri her konuda değil, ancak “yürütme yetkisi”ne ilişkin konularda çıkarılabilecektir.
- Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenecektir.
- Kamu tüzel kişilikleri kanunların yanı sıra artık cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile de kurulabilecektir.
- Sosyal ve ekonomik hak ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile “düzenlenebilir” ancak “sınırlanamaz”. Kişinin hak ve ödevlerinin ve siyasal hak ve ödevlerin ise, cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi ve sınırlanması ise mümkün değildir.
- Anayasada “münhasıran” kanunla düzenlenmesi öngörülen ve kanunda açıkça düzenlenen konular cumhurbaşkanlığı kararnamelerine konu edilemez.
- Parlamento daha sonra cumhurbaşkanlığı kararnamesinin düzenlediği konu ile ilgili bir kanun çıkarırsa cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir.

- Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanun hükümleri çatışırsa, kanun hükmü uygulanır.
- Kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.

Yine 104. maddede yer verilen bir diğer önemli değişiklik ise Cumhurbaşkanının üst düzey kamu görevlilerini kararname ile atayabilmesidir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin başarısı özellikle bürokrasiye ne kadar hâkim olduğu ile ilişkili olacaktır. Bu bağlamda liyakate sahip üst düzey bürokratların atanması sistemin başarısını doğrudan etkileyecektir. Çoğunluğu alan ve seçimi kazanan Cumhurbaşkanının yürütmeye kendi ekibini kurabilmesi ve atama yetkisinin olması doğaldır. Ancak TBMM'nin bu atamalarda tamamen devre dışı bırakılması herhangi bir filtrenin öngörülmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yeni bir örgütlenme modeli benimsenmiştir. Bu modelde Cumhurbaşkanlığı teşkilatına bağlı politika kurulları ve ofisler oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet Sisteminde yeni bir örgütlenme biçimi şeklinde değerlendirilen Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları 10 Temmuz 2018 tarih ve 30474 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile cumhurbaşkanlığı teşkilat yapısı içinde ekonomik, sosyal ve kültürel politikalar üretmek amacıyla 9 farklı kurul şeklinde oluşturulmuştur. Bu kurullar ilgili mevzuat gereğince doğrudan doğruya cumhurbaşkanına bağlı olarak görev ve faaliyetlerini yürüteceklerdir. En az üç üyeden oluşturulması öngörülen kurul üyeliklerine Cumhurbaşkanı tarafından atama yapılmakta ve Cumhurbaşkanı kurul üyelerinden birini başkanvekili olarak belirlemektedir. Esas olarak politika kurullarının adından da anlaşılacağı üzere görevli buldukları alanlarda etkin politika üretmeleri ve üretilen politikaların uygulama sürecini izleyerek gerekli adımları atmaya yönelik görev ve yetkileri belirtilmektedir (Turan, 2018, 63; Örselli, Babahanoğlu ve Bilici, 2018: 314). Kurulların genel görev ve yetkileri ise 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

- Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek,
- Geliştirilen politika ve strateji önerilerinden Cumhurbaşkanınca uygun görülenler hakkında gerekli çalışmaları yapmak,
- Küresel rekabetin getirdiği ani değişimlere karşı strateji ve politika önerileri geliştirmek,
- Görev alanlarına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek,
- Görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak,
- Cumhurbaşkanı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak,
- Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak,
- Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak,
- Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.

Yeni hükümet sistemi kapsamında Cumhurbaşkanlığı bünyesinde 9 yeni kurul oluşturulmuştur. Yeni sistemde, Cumhurbaşkanı'na bağlı bu kurullar, politika üretme araçları olarak görev yapacak ve her alanda stratejik ve uzun vadeli vizyonlarla bakanlıklara yol gösterecektir. Bunlar, Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu (1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi).

“Cumhurbaşkanı, kurulların başkanıdır. Kurullar en az 3 üyeden oluşur. Kurul üyeleri Cumhurbaşkanınca atanır. Cumhurbaşkanı kurul üyelerinden birini başkanvekili olarak görevlendirir. Kurullar, alanlarında doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalışır ve Cumhurbaşkanının talimatlarını yerine getirir” (1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi).

5. Sonuç

Başkanlık sistemi tartışmalarının Türkiye’de uzun bir mazisi vardır. Ancak geçen süre içerisinde genellikle başkanlık sistemi tartışması doğru mecrada yapılamamıştır. Tartışmanın uzun mazisine bakıldığında meselenin yapısal bir mesele olarak ele alınmadığı, konjonktürel olarak tartışıldığı görülmektedir. Siyasi kriz anlarında tartışmanın yoğunlaşması, krizler atlatıldıktan sonra konunun gündemden düşmesi, başkanlık sistemi meselesinin kısa vadeli ve yüzeysel tartışıldığını göstermektedir. Bunun yanında başkanlık tartışmalarının genel seyrine bakıldığında tartışmanın uygun mecrada ilerlemediği de görülmektedir. Parlamenter veya başkanlık sistemlerinden hangisinin Türkiye için daha uygun olacağına ve uygun sistemin birçok farklı örnek ve uygulama içerisinde hangisine daha yakın olacağına odaklanması gereken tartışma, genellikle gündelik siyasi hesaplara hapsedilmiştir (Bayram, 2016: 8).

Türkiye’nin yönetim sisteminin değiştirilmesi yönünde hazırlanan Anayasa değişikliği paketi, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum sonucunda %51,41’lik halk desteği ile kabul edilmiştir ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan ilk Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiştir. Cumhurbaşkanına daha fazla sorumluluğun verildiği bu sistemde, yetkili ama siyasal anlamda sorumlu bir cumhurbaşkanı modeli bulunmaktadır. Yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanı sorumlu hale gelmiş; Cumhurbaşkanına yürütmeye ilişkin her konuda (bazı istisnaları bulunmakla birlikte) kararname çıkarma yetkisinin verilmiş; Cumhurbaşkanına üst düzey kamu görevlilerinin atanması hususunda yetki verilmiştir.

Türkiye’de 24 Haziran 2018 itibarıyla uygulanmaya başlayan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin başarılı olabilmesi için sistemin üniter bir devlet yapısı içerisinde tüm özellikleriyle ve özellikle de yasama ile yürütme organları arasında “fren ve denge” mekanizmasının kurularak uygulanması büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, seçim sisteminin ve kanununun; siyasi partiler kanununun değiştirilmesi de önemlidir. Seçim sistemi olarak dar bölge çoğunluk seçim sistemine geçilmesi, siyasi partilerin disiplinsiz partiler olması, partilerde parti içi demokrasinin sağlanması ve iki partili sisteme geçilmesi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin uygulanmasında başarısını ve geleceğini etkileyecek en önemli faktörlerdendir (Gidersoy, 2017: 518)

Kaynakça

- Akman, E. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri”, PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 15(1), 35-54.
- Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2018). Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Temelinde Göçün Bireylerin Siyasi Tutum Ve Davranışları Üzerindeki Etkisi: Mersin Örneği, 15(2), 1216-1248.
- Bayram S. (2016). Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları: Algılar, Argümanlar ve Tezler. SETA Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, B. (2015). Önsöz. Başkanlık Sistemi. (Ed. Aktaş M. ve Coşkun B.), Liberte Yayınları, Ankara, 15-19.

Demirhan, Y.; Aslan, S.; Adıgüzel, Ö.; Kurt, M. E.; Han, B. ve Taylan, Ö. (2018). “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki Halkın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Bakışı ve Sistemden Beklentilerinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma”, Turkish Studies, Economics, Finance, Politics, 13(30), 105-124.

Demirkaya, Y. (2018). “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetiminde Yeni Aktörler: Sivil Toplum Örgütleri”. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetiminde Değişim. (Ed. Demirkaya, Y.), Hiperyayın, İstanbul, 13-34.

Eren V., Akıncı B. (2018). Yasama Yürütme İlişkileri Açısından Başkanlık Sistemi İle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Karşılaştırılması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetiminde Değişim. (Ed. Demirkaya, Y.), Hiperyayın, İstanbul, 35-70.

Gidersoy, B. (2017). Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Türkiye İçin Geçerliliği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19), 500-519.

Gönenç, M. L. (2018). “Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, TEPAV, <http://www.tepav.org.tr> (Erişim Tarihi: 06.10.2018).

Gülener, S. (2016). Başkanlık Sistemlerinde Denge ve Denetleme, SETA Yayınları 66, İstanbul.

Gülener, S. ve Miş, N. (2017). “Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Anayasal Tasarımı”, Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi, (Ed. Miş N. ve Duran B.), İstanbul: SETA Kitapları, 58-81.

Güler, T. (2018), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(39), 299-322.

İzci, F. ve Sarıtürk, M. (2017). Yeni Anayasa Değişikliği İle Getirilen Cumhurbaşkanlığı Sisteminin İdari Yapı Ve İşleyiş Etkisi, Proceedings Book of 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017), 517-532.

Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya Da Yarı Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 431-457.

Karatepe, Ş. (2013). Hükümet Sistemleri ve Türkiye. Yeni Türkiye, 51, 223-225.

Kılınç, D. (2016), “Türkiye’ de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XX(1), 447-510.

Kılınç, Z. A. (2015). Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti. International Journal of Political Studies, 1(2), 12-24.

Kutlu, Ö., Örselli, E., Kahraman, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Algısı: Konya Örneği, Gençlik Araştırmaları Dergisi, 6(14), 55-74.

Kuzu, B. (2016). Her Yönüyle Başkanlık Sistemi. Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

Miş N. ve Duran B. (2017). Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi. SETA Kitapları 19, İstanbul.

- Mutlu, A. E. (2019). “Hukuki Statüsü Ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1), 119-132.
- Örselli, E.; Babahanoğlu, V. ve Bilici, Z. (2018). “Kamu Politikalarında Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri”, Turkish Studies, Economics, Finance, Politics, 13(30), 303-318.
- Tosun, G. E., Tosun, T. (1999). Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı: Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Turan, M. (2018). “Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, Social Sciences Research Journal, 7(3), 42-91.
- Yayman, H. (2016). Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi. Doğan Kitap, İstanbul.
- Yazıcı, H. (2019). “Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Liberal Düşünce Dergisi, 24(93), 17-33.
- Yıldırım, T. (2017). “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(2), 13-28.
- Yıldız, A. (2019). “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD), 9(1), 1-20.

ALEVÎ NİTELEMELİ GRUPLARDA ZEKÂT VE LOKMA ANLAYIŞI

Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

Öz

Sözlükte artma, çoğalma, temizlik, bereket anlamlarına gelen zekât, dinî bir terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere dağıtılması demektir. Müslümanlar için malî ibadetlerden biri olan zekât, İslâm'ın beş temel esasından olup, hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin..." (Bakara, 2/43, 110; Hac, 22/78; Nur, 24/56; Mücadele, 58/13; Müzzemmil, 73/20); "Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, arıtıp yücelteceğin bir sadaka al ve onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah işitendir, bilendir." (Tevbe, 9/103) buyrulmaktadır.

Bu noktada Alevî-Bektaşî toplulukların zekât konusunda İslami anlayıştan farklı bir yaklaşım ve yorum içinde oldukları bilinmektedir. Onlar "Eğer Allah'a ve Hakk'ı batıldan ayıran o günde (bedirde)-kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, peygamberin ve yakınlarının; yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kadirdir". (Enfal 41) ayetinden hareketle Alevî nitelemeli gruplardan Bektaşîler kârlarının beşte birini Ehl-i Beyt hakkı olarak Hacı Bektaş-ı Veli Dergâh'ına veya Kızılbaşlar da dedelere ve ocaklara verirler. Ancak bunun adı, İmamiyye Şia'sındaki gibi "humus" değil, "hakkullah" veya "lokma"dır. Bu tebliğimizde Anadolu'da Alevî nitelemeli gruplar arasında yukarıda zikredilen gündelik hayatta uygulanagelen zekât vb. maddi yani mali pratikler tebliğimizin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Bektaşîlik, Zekât, Humus, Hakkullah.

Giriş

Anadolu Alevîliğinin ibadet algısı genel olarak bâtinî ve zahirî anlamlar kapsamında yorumlanmaktadır. Alevîlik ve Bektaşîlikte bulunan ibadet telakkisi dört kapı, kırk makam ve üç sünnet, yedi farz etrafında tarikat geleneklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Alevî nitelemeli gruplarda görülen namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler; bâtinîliğin etkisiyle zahirî amel yönü bırakılıp farklı kalıplarda bâtinî ibadet şekillerine dönüştürülmüştür. Bu durum Alevîliği diğer İslamî geleneklerden farklı bir yerde konumlandırmaktadır. "Alevîlerin temel kaynaklarında, İslâm'ın temel ibadetlerinden zekât hakkında "Allahu Teâlâ'nın verdiği malın yüz akçede iki buçuk akçe Hakkullâh'ı vardır. Sene be sene vermek gerektir. Zirâ sonra hisâbı ve azabı vardır." şeklinde yer alan ifadelere rağmen, Alevîler fiilen zekât vermemektedirler."¹

Geleneksel İslamî literatüre baktığımızda zekât, İslam'ın temel rükûnlarından olup zengin Müslümanların Kur'an'da belirtilen sınıflara belli miktarda maddi destekte bulunmak suretiyle yerine getirdikleri sosyal yardımlaşma ve kaynaşmayı tesis eden bir ibadettir. Alevîler, şariat ibadetlerine bâtinî yorumlar getirerek, şariat ibadetlerini tarikat ibadetleri şekline dönüştürmüşlerdir. Bu husus zekât ibadeti içinde de varlığını

¹ Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslamî İbadetlere Yaklaşımları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: V, sayı: 2, s. 182.

pratikteki farklı uygulamalarıyla kendisini göstermektedir. Bu durum karşısında tekke ve dergâhlara yapılan mali yardımlar, hakkullah, karakazan, çerağ hakkı, çıralık, tercüman veya cem erkânlarında taliplerin evlerinde bulunan yiyecekleri ikram etmek üzere getirdikleri lokmalar Alevî gruplar tarafından icra edilen mali ibadetlerdir.² Alevî nitelimeleli gruplarda mali ibadetler genellikle üçe ayrılmaktadır:

a-Karakazan Hakkı (Mürşid Hakkı)

Anadolu Alevîleri, zekâtlarını Hacı Bektaş-ı Veli dergâhına vermektedirler. Bazı Alevîler eskiden zekâtlarını Kerbelâ'ya bağlı olduklarından eskiden oraya da ulaştırmaya çalıştıklarını fakat günümüzde bu imkânın mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Alevî nitelimeleli gruplar yardımlaşma, fakirlere destek olmayı insani bir görev olarak kabul ederler. Alevîlere göre zekât vermenin şartı, olanaklar dâhilinde fakirlere, yoksullara, yetimlere ve öksüzlere yardımcı olmaktır. Hangi mallardan zekât vermek gerekir diye bir şey yoktur. Yeter ki yoksullara yardımcı olunsun. Bu yardımlar aynı ve nakdî olabilir. Alevîlikte dedelere zekât verilmez; zekât fakirlere, muhtaçlara verilir. Belirli mallardan belirli oranlarda fakire zekât verme olarak kabul edilen İslamî anlayıştaki zekât verme hadisesi dede ve talipler tarafından ihtiyaç sahiplerine verilmektedir.

Alevî ve Bektaşilerde Karakazan Hakkı denilen tarikat hayatının gereği olarak dergâh, tekke ve türbelerde yapılan maddi bir ibadet çeşidi vardır. Karakazan, ocaklara bağlı tekkelerde kaynatılır; fakir fukaraya, ziyarete ve cemlere gelenlere dağıtılır. Alevî talipler tarafından dergâhın giderleri, mürşid ve diğer pirlerin ihtiyaçları için verilen hissedir. Çerağ hakkı ise darda kalan muhiplere dağıtılmak üzere verilir. Bunlar para olabildiği gibi arpa, buğday, hatta halı, kilim veya gücü yeten kimsenin gücünün yettiği herhangi bir şeydir.³ Karakazan, tarikat geleneği içinde değerlendirildiğinde taliplerin bağlı oldukları ocaklara, dergahlara veya pir evlerine verdikleri mali yardımların bütünüdür.

b-Hakkullah

Anadolu Alevîliğinde Hakkullah denilen malî bir ibadet çeşidi de vardır. Bazı Alevî zümreler Hakkullah terimi için ayrıca dede parası veya dede hakkı kavramlarını da kullanmaktadırlar. Talipler, dedelere Ehl-i Bey'ten olmalarının yanı sıra kendilerine dini öğretmeleri ve rehberlik etmeleri gerekçesiyle Hakkullah adıyla bilinen malî yardımı yaparlar; bunun da herhangi bir miktarı yoktur.⁴ Seyyid olarak kabul edilen dedelerin belirli dönemlerde taliplerini dolaşarak taliplerine maddî manevî rehberlik yaptıklarını, bu hizmetlerin karşılığında taliplerin dedelere çıralık da vermektedirler.⁵ Günümüzde dedelerden bazıları geçmişte malî ibadet olarak dedeye verilen Hakkullah veya Karakazan Hakkı olarak kabul edilen malî ibadetin bugün çok yaygın olmadığını ifade etmişlerdir.⁶

c-Lokma

Alevîler Hakkullah için, dede parası veya dede hakkı kavramları da kullanılmakla birlikte lokma ibadetini de çoğunlukla telaffuz edilmektedirler. Anadolu Alevîleri arasında bu malî ibadeti düzenli olarak vermeye çalışan talipler bulunmakla beraber bunun yanında dinî vecibe olarak kabul edilen bu malî ibadetleri

² Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014, s. 245-247.

³ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul, Şato Yayınları, 2001, s. 290.

⁴ Mustafa Alkan, 1958 Adıyaman doğumlu, Zakir.

⁵ Ahmet İshak Demir, Yaşar Şanlı, "Cem Dergisi'nin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2018, cilt: XI, sayı: 1, s. 22.

⁶ Niyazi Arslan, 1965 Adıyaman Besni Doğumlu, Dede.

yapmayan da bulunmaktadır. Bunun yerine daha çok fakir-fukaraya maddi ve manevi yardımlar yapmakta, bu yardımları da dinî vecibelerin gereği olarak kabul etmektedirler. Alevî talipler özellikle cem erkanlarına gelirken evlerinde mevcut olan yiyecek içecek ne varsa lokma olarak ceme katılanlara ikram edilmek üzere getirmektedirler. Alevî talipler hangi niyetle cem erkanlarına geliyorsa bu lokmalar “Hızır Lokması, Birlik Lokması, Dardan İndirme Lokması, Düşkünlük Lokması” gibi isimlerle zikredilmektedir. Talipler tarafından cemlere getirilen lokmalar gelen misafirler arasında mümkün merteye eşit bir şekilde dağıtılır. Yapılan yardımların belli bir maddeden ya da para cinsinden olması gibi bir şart olmadığı gibi, verilecek şeylerin miktarı hakkında da belli bir ölçü yoktur. Dolayısıyla yardımlar aynı olarak arpa, buğday, mısır, nohut, canlı hayvan vb. şeylerle mümkün olmakla beraber nakdi olarak parayla da yapılabilir. Bu yardımların çeşidi ve miktarı herkesin gönlü ve kudretine göre değişir.⁷

Özellikle Alevî ve Bektaşîlerin kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte talipler, dinî bir vecibe olarak yardımlarını dernek, vakıf, cem ve kültür evlerinin hizmetlerinde kullanmaktadırlar. Alevîlerin Sünnî Müslümanlar gibi zekâtı vermemektedirler. Bununla birlikte Alevîler arasında zekât için belirlenen bir formül ya da miktar yoktur. Alevîlerin şeriat makamları içinde yer alan zekât ve diğer mali ibadetleri batini yorumlar çerçevesinde şekillendirdikleri, tarikat hayatının kalıpları içerisinde anlamlandırdıkları ve uygulamalarını bu çerçevede yerine getirdikleri bilinmektedir.⁸

Sonuç

Alevîler için zekât söz konusu olunca İslami anlayıştaki mevcut zekât verme ölçütü pratikte uygulanmamaktadır. Anadolu Alevîleri ihtiyacından fazlasını fakirlerle paylaşmaktadırlar. Şîa’da humus olarak verilen mali yardımlar da Anadolu’da yaşayan Alevî nitelemeli gruplarda görülmemektedir. Özellikle büyük şehirlere göçün başlaması, şehirleşme, sekülerleşme, modernleşme ve Alevî gençlerin sorgulayıcı tavrı gibi nedenlerle geçmişte dedelere rehberlik hizmetleri ve gördükleri ikrarlardan dolayı senede bir kez verilen Hakkullah gibi mali yardımların günümüzde daha az verildiği bilinmektedir. Geçmişte Karakazan, Hakkullah veya lokma olarak yapılan mali ibadetler, günümüzde eskisi kadar rağbet görmemektedir. Bunun yerine daha çok yardımlaşma, ihtiyacı olana ihtiyacını verme şeklinde tezahür etmektedir. Geçmişte İran ile kültürel ilişkileri olan Alevî büyüklerinin mallarını zekât olarak verdikleri bilinmekle beraber günümüzde bu imkân da ortadan kalkmıştır.

Kaynakça

Ahmet İshak Demir, Yaşar Şanlı, “Cem Dergisi’nin Sunumuyla Alevi Gelenekte İbadetler”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 2018, XI, sayı: 1, s. 22.

Cenksu Üçer, Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: V, sayı: 2, s. 182.

Cenksu Üçer, Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı, Bazı Âdâb ve Erkân, *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, 2010, s. 490-492.

Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

⁷ Cenksu Üçer, Geleneksel “Alevilikte İbadet Hayatı, Bazı Âdâb ve Erkân”, *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, 2010, s. 490-492.

⁸ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s. 329-331.

Ethem Ruhi Fıçlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul, Şato Yayınları, 2001.

Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Kaynak Kişiler

Mustafa Alkan, 1958 Adıyaman doğumlu, Zakir.

Niyazi Arslan, 1965 Adıyaman Besni Doğumlu, Dede.

BOLU YUKARI TAŞHAN'I YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Enes Emre ALEMDAR

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Öz

Tarihi eserler, ait oldukları çağın toplumsal ve kültürel yapısının birer simgesi olarak insanların çevreleriyle ilişkilerinde, mekân bağlamında belirleyici nitelikte olmalarıyla önemli bir role sahiptirler. Bu eserler, değişen ve gelişen toplum şartlarına karşı tarihi çevreleri değişse bile inşa edildikleri dönemin mimari karakteristiğini yansıtmaktadırlar. Yeni kentsel mekân ihtiyaçları doğrultusunda işlevlendirilerek kullanılmaları kentlerin imajı açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Bolu Yukarı Taşhan'ın kent içindeki konumu, mimari, görsel değeri ile tarihi önemi ve mekân açısından korumanın, yeniden işlevlendirilmesinin gerekliliği üzerine değerlendirme ve öneriler sunulmuştur. Bolu Yukarı Taşhan, kentle özdeşleşmiş olan geleneksel mimari dokuyu ve Osmanlı ticaret mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle bu değerli taraflarının ön plana çıkartılabilmesi için yapının günümüz koşullarına ve kullanıcılara uygun bir işlevle geliştirilmesi mümkün ve doğru gözükmektedir. Taşhan'a verilecek yeni işlevin, taklit tasarımlardan uzak, tarihi özelliklerini gölgelemeyecek, taşınabilir ve çok az müdahale içeren bir işlev olması gerekmektedir.

258

Anahtar Kelimeler: Tarihi Mekân, İşlevlendirme, Bolu Yukarı Taşhan, Taşhan, Osmanlı Mimarisi

Abstract

Historical artifacts, as a symbol of the social and cultural structure of the era they belong to, have an important role in the relations of people with their environment and being determinative in the context of space. These works reflect the architectural characteristics of the period in which they were built even if their historical environment changed against the changing and developing conditions of society. It is important for the image of cities to be functionalized and used in line with the needs of new urban spaces. In this study, evaluations and suggestions about the position of Bolu Yukarı Taşhan in the city, its architectural, visual value and historical importance and the necessity of re-functionalization in terms of space are presented. Bolu Yukarı Taşhan has the traditional architectural texture identified with the city and the characteristics of the Ottoman commercial architecture. Therefore, it is possible and correct to develop the structure with a function suitable for today's conditions and users in order to highlight these valuable sides. The new function to be given to Taşhan should be a function that is far from imitation designs, does not overshadow its historical features, is portable and contains little intervention.

Key Words: Historical Space, Functioning, Bolu Yukarı Taşhan, Taşhan, Ottoman Architecture

1. Giriş

Anadolu toprakları pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bunların her biri kültürel-sosyal anlamda bölgeyi zenginleştirmiştir. Bu topraklarda yaşamış olan medeniyetlerden kalan, evrensel değer taşıyan ve tüm insanlığın ortak mirası olan mimari eserler; o toplumun kültürünü, yaşama biçimini, yönetim organizasyonunu, yapım sistemlerini ve yapı malzemeleri ve tüm bunların en önemlisi o zamana kadar oluşmuş olan tüm bilgi ve kültür hazinesini göstermektedir. Toplumların kültürel kimliklerini koruyup yaşatabilmeleri ve gelecekte de var oluşlarını kanıtlayabilmeleri için geçmişlerini yaşatmaları hem bugün hem gelecek zaman için gereklidir. (Candaş, 2009).

Tarihi yapıların korunamaması ve günümüz koşullarına uygun hale getirilememesi bu yapıların bugünkü şartların altında kalmasına ve yok olmasına sebep olmaktadır. Bu yapıların bugünün şartlarına uyum sağlayabilmesi için uygun müdahale yöntemleriyle korunabilmesine bağlıdır. Bu yöntemlerin başında gelen yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların, bulunduğu yer, kullanıcı grubu, fiziksel durumu gibi durumlarına dikkat edilerek yapının çağdaş yapılar kadar yaşanabilir bir hale gelmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca mimari nitelikleri açısından zengin bir tarihi yapının yeniden işlevlendirilmesi, bölgenin ekonomik ve sosyal getirilerini de olumlu yönden etkilemektedir. Bugüne gelene kadar işlev ve önem kaybına uğramış olan yapının işlevlendirilmesi, hem kültürel mirasın korunmasını sağlarken hem de sosyal ve kültürel gelişimi de desteklemektedir.

Osmanlı Dönemi'nde ticaret işlevinin önemli yapılarından olan ve Anadolu topraklarında fazlaca bulunan han yapıları, maalesef günümüzde şehrin merkezinde kalmasına rağmen işlevini kaybetmiş durumdadır. İşlevi kalmamış olsa da yapıların boyutları ve mekânsal özellikleri önem arz etmektedir. (Tunçel, 2002). Bu yapılar, günümüze sayıları azalarak ulaşabilse de restore edilerek korunmaya çalışılmaktadır. Verilen yeni işlevler arasında hastaneden-otele, farklı sosyal ve kültürel fonksiyonlar bulunmaktadır.

Bolu kent merkezinde, Büyükcami Mahallesinde, yer alan Yukarı Taşhan, 18 yy. Osmanlı mimarisi ürünüdür. Yapı, şehrin merkezinde kalmasına rağmen mevcut haliyle kullanıcıların ilgisini çekememektedir. Bu çalışmada Bolu Yukarı Taşhan'ın mimari özellikleri korunarak yeniden işlevlendirilmesi ve kent için yeniden bir merkez olabilmesi için öneriler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında önerilen yeni işlevin kente kazandıracakları ve kent imajına katkıları irdelenmektedir.

2. Tarihi Yapılarda Yeniden İşlevlendirme

Tarihi yapılar inşa edildikleri zamandan günümüze gelene kadar pek çok değişikliğe uğrar. Bu değişikliklerden biri de yapının yer aldığı bağlamın ve sosyal-kültürel çevrenin değişmesidir. Yapının özgün hali ve işlevi ile ayakta kalabilmesi mümkün olmaz ise bu değişimler yapıda da bazı müdahaleleri gerektirir. Korunacak yapının mevcut haline göre yeniden inşa, restorasyon ve basit onarımlar yapılabilir.

Yeniden işlevlendirme, yapının korunup yaşatılabilmesi için, inşa edildiği zamandaki işlevi yerine yeni bir işlev kazandırılması yöntemidir (Aydın ve Okuyucu, 2009). Fiziksel olarak ayakta kalan yapının günümüz şartlarında özgün işleviyle yaşatılamaması durumu farklı bir işlevle yeniden kullanımı gerektirmektedir (Aydın ve Yıldız, 2010). Bu yöntemle yapının günümüze ve geleceğe ulaşabilmesi için yeniden kullanımı sağlanıp, aktif bir rol olarak yaşatılması ve gelecek nesillere aktarımı sağlanabilir.

2.1. Yeniden İşlevlendirmeyi Gerektiren Nedenler

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi durumu, günümüzde özgün işlevini devam ettiremeyecek olan yapılar için bir seçenektir. Saray, han, hamam, kervansaray ve medrese gibi yapıların günümüzde özgün işlevleriyle kullanılmaları toplum düzeninin farklılaşması nedeniyle mümkün olmamaktadır (Tayla, 1988). Bu nedenle tarihi yapıların gerekli önem ve özeni göstererek değerlerinin korunarak yeniden işlevlendirilmeleri gerekmektedir (Bkz. Şekil 1). Kültürel mirasımızın bu değerli yapıları yok olmaya bırakılmamalı, yeniden kullanımı sağlanarak korunmalıdır.

Zamanla değişen yaşam şartlarına uyum sağlayabilmesi ve korunabilmeleri için yapıların yeniden işlevlendirilmesi gereklidir. Günümüzde özgün haliyle kullanılmayan tarihi yapıların, tarihe ışık tutan birer belge olması ve öğretici nitelikleri bu yapıların var olması ve yaşatılmasını gerekli kılmaktadır (Halaç ve Demir, 2017).

Şekil 1 : Yeniden İşlevlendirilmiş Anıtsal Yapılar

	
Ayasofya Müzesi (Türkiye Kültür Portalı “Gezilecek Yerler, Ayasofya”, 2019)	Topkapı Sarayı (Türkiye Kültür Portalı “Gezilecek Yerler, Topkapı”, 2019)
	
Kız Kulesi (Türkiye Kültür Portalı “Gezilecek Yerler, Yerebatan Sarcını”, 2019)	Yerebatan Sarcını (Türkiye Kültür Portalı “Gezilecek Yerler, Yerebatan Sarcını”, 2019)

2.2. Anıtsal Yapılarda Yeniden İşlevlendirme İle İlgili Yasal Çerçeve

Evrensel değeri olan anıtsal yapıların korunması ile ilgili birçok yasal ve yönetsel çalışma bulunmaktadır. 1931'de Atina'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenler Kongresi'nde yapıların varlıklarını sürdürebilmeleri için kullanılması, bu kullanımın estetik ve tarihi kimliğine saygılı bir şekilde olması gerektiği vurgulanmıştır. Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde ise, kültür varlıklarının korunmasının topluma yararlı bir işlev yüklenerek yapılmasının daha kolay olacağına değinilmiştir. Ancak bu şekilde yeni işlev için gereken değişikliklerin tasarlanması sırasında, yapıların plan veya bezemelerinin değiştirilmemesine dikkat edilmelidir. Yapıların kendi karakterlerine uygun şekilde çağdaş gereksinimlere göre işlevler yüklenmeli böylelikle korunmaları sağlanmalıdır (Amsterdam Bildirgesi, 1975).

2.3. Yeniden İşlevlendirmede Önemli Unsurlar

Yapıların ömürleri işlev ömründen daha fazladır. Geçmişte mevcut olan bazı işlevlerin günümüzde sürdürülememesi gibi günümüz işlevleri de gelecekte yok olma durumuyla karşılaşabilir. İşlevlerin tamamen değişimi ya da işlevin geliştirilmesi gerekebilir. Ekonomik, çevresel, tarihsel ve kültürel nedenler ile yapılara yeni işlevler yüklenmektedir.

Eski değerini kaybeden tarihi yapılar kullanılamaz duruma gelmekte sonrasında da uygun olmayan ek ve müdahaleler ile tarihi değerini de kaybedebilmektedir. Tarihi dokuların bütüncül şekilde değerlendirilip buna uygun şekilde korunup sürdürülebilmesi hem bu yapılar hem de tüm kültürel mirasın doğru şekilde geleceğe aktarılabilmesini sağlayacaktır.

Tarihi yapının yeniden işlevlendirilmesindeki en önemli hususlar, yapının fiziki açıdan uygun bir durumda olup olmadığı ve gerekliyse müdahalenin yapılması, yapının niteliklerini geri plana atmayacak şekilde bir işlevin seçilmesi, yapının kültürel ve sosyal değerlerinin korunması, kullanıcı ve yakın çevre gibi dış etkenlere karşı gerekli şartların sağlanabilmesi olarak belirtilebilir. Tüm bunlar yapıların geçmişten gelen tüm bilgi ve birikimi ile geleceğe doğru şekilde ulaşabilmesi yönünden çok önemlidir.

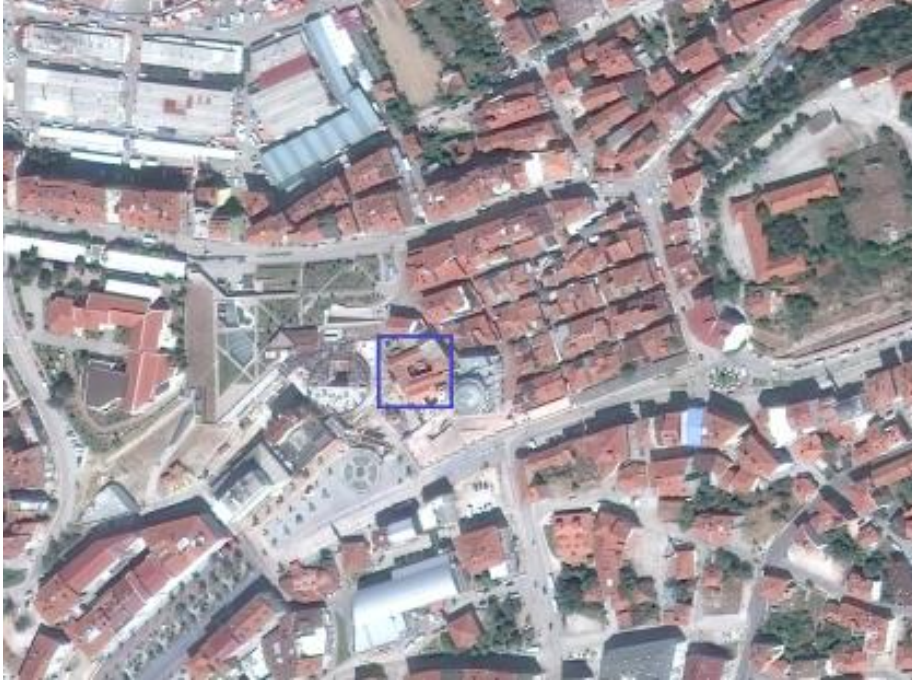
3. Bolu Yukarı Taşhan'ın Fiziksel ve Mekansal Analizi

Bolu'da Büyükcami mahallesinde anıtsal bir yapı olan Aşağı Taşhan'ın, kuzey bitişiğinde yer alan ve ondan daha büyük olan Yukarı Taşhan, günümüzde işlevlendirilmemiş durumdadır. Daha yüksekte bulunmasından dolayı daha abidevi bir görünüme sahiptir. Yapının hem ziyaretçi çeşitliliğinin ve ziyaretçi sayısının az olması nedeniyle, hem de kent kimliğindeki önemi nedeniyle yeniden işlevlendirilerek eski günlerine dönebilmesini sağlamak amaçlanmıştır.

3.1. Yukarı Taşhan'ın Konumu

Yukarı Taşhan, Bolu il merkezinde Büyükcami Mahallesinde ve Pamukçular Sokakta bulunmaktadır. Aşağı Taşhan'ın bitişik kuzeyinde, Yıldırım Bayezid Caminin batısında yer almaktadır (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2: Yukarı Taşhan'ın Konumu (Google Maps)

3.2. Yukarı Taşhan'ın Tarihi

Yapı üzerinde yer alan kitabesine göre; 1804 tarihinde Serbevvar Hacı Abdullah Ağa tarafından yaptırılmıştır. Pamukçular sokağa bakan cümle kapısında bulunmaktadır. Yukarı Taşhan 1940 yılına kadar Han olarak kullanılmıştır (Bkz. Şekil). 1980'li yıllarda şahısların mülkiyetine, 1990'larda ise Vakıfların mülkiyetine geçmiştir. 1999 Gölcük depreminden sonra Yıldırım Bayezid Cami ile beraber gördüğü restorasyon çalışması sonrası, günümüzde mevcut durumunu korumaktadır ve küçük çaplı değişiklikler hariç ciddi bir değişim yaşamamıştır (Anonim, 1977).

Şekil 3: 1940'lı Yıllarda Yukarı Taşhan (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

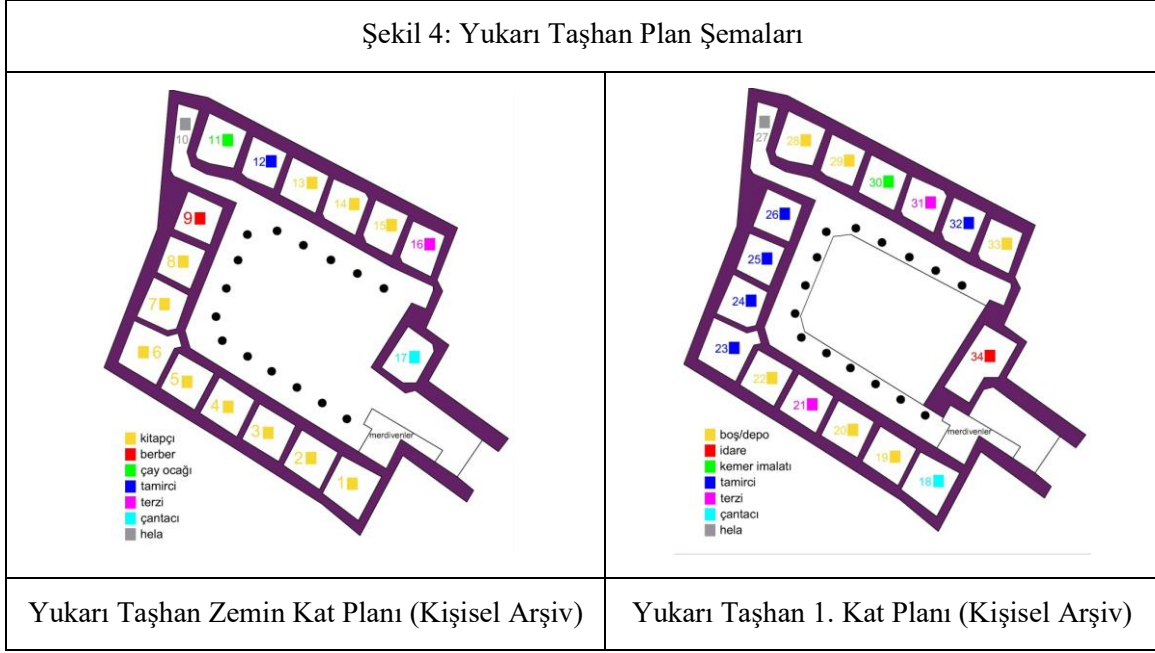
3.3. Yukarı Taşhan'ın Mevcut Durumu

Kesme taştan 2 katlı şekilde inşa edilen Yukarı Taşhan açık avlulu bir yapıdır. Yapının giriş kapısı batı yönünde bulunmaktadır ve beşik tonozla örtülüdür. Cümle kapısı giriş eyvanına açılmaktadır. Yapının doğu yönünde bulunan cümle kapısının iki yanında, yuvarlak kemerli iki dükkan bulunmaktadır. Duvarları kesme taştan yapılmıştır. Giriş eyvanı avluya köşeden açılmaktadır. Yapıda avlu etrafında kare kesitli taşıyıcılar ve yuvarlak kemerlerle oluşturulmuş revaklar bulunmaktadır. Bu revaklar çapraz tonoz ile örtülmüştür (Anonim, 2010). Yapının girişe göre sağ ve sol kollarında 6'şar birim karşısında ise 3 birim bulunmaktadır. Ayrıca karşı kola açılan bir koridorla hela birimine ulaşılmaktadır. Zemin katta 15, 1. katta 15 olmak üzere 30 birim bulunan yapının kuzeybatı köşesine açılan koridorda ıslak hacimler yer almaktadır (bkz. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**).

3.4. Yukarı Taşhan'ın Mekansal Analizi

Yukarı Taşhan'ın mevcut durumu ticaret işlevi ile ilgili birimleri barındırmaktadır. Fonksiyon olarak günümüzdeki küçük ticaret merkezleriyle benzerlik göstermektedir. Yukarı Taşhan'ın zemin katında, 16 dükkan ve 1 ıslak hacim bulunmaktadır. Zemin katta yer alan dükkanların 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14 ve 15 numaralı toplam 11 dükkan kitapçı olarak hizmet vermektedir. Ayrıca 9 numaralı dükkan berber, 11 numaralı dükkan çay ocağı, 12 numaralı dükkan tamirci, 16 numaralı dükkan terzi ve 17 numaralı dükkan çantacıdır. Yapının 1. katında 15 dükkan, 1 ıslak hacim ve 1 idari birim bulunmaktadır. 1. katta bulunan 15 dükkandan; 23, 24, 25, 26 ve 32 numaralı olanlar kuyum ve saat tamircisidir. 19, 20, 22, 28, 29 ve 33 numaralı dükkanlar boş veya depo işleviyle kullanılan birimlerdir. Ayrıca; 18 numaralı dükkan çantacı, 21 ve 31 numaralı dükkanlar terzi, 30 numaralı dükkan ise kemer imalatçısıdır (bkz. Şekil).

Şekil 4: Yukarı Taşhan Plan Şemaları

4. Sonuç ve Öneriler

Kentin ticari ve turistik faaliyetleri ve üretim kapasitesi o kentin kalkınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Turizm, kültürel etkileşim ve tanıtım faaliyetleri için önemli bir araçtır. Kentin değerleri doğru aktarıldığında kente ve kentlilere yarar sağlayabilir. Bir kentin hem yerli hem yabancı turistler tarafından tanınması, kentin değerlerinin doğru bir şekilde aktarım ve tanıtımı sayesinde mümkündür. Bolu'nun yöresel ürün ve yerel değerleri, kentin tanıtımına fayda sağlamakta ayrıca kentin imajıyla ilgili de fikir vermektedir.

Kent imajını güçlendirmek ve kentin markalaşmasını sağlamak, kalkınma açısından önem taşır. Kent markalaşması kısaca bir hedefe bağlı olarak kentle ilgili somut ve soyut tüm değerlerin şekillendirilmesidir. Kent markalaşması; ulusal ve uluslararası pazarda rekabet gücünü, mekanın kalitesini, tarihsel değerlerini, yaşam biçimini ve kültürel değerlerini açıklayan ve tanıtan bir araçtır (Akturan ve Oğuztımur, 2016).

Bolu'nun kültürel ve yöresel değerleri, kentin imaj ve kalkınmasına olumlu etki edecek şekilde değerlendirilmelidir. Kent bu değerler ile tanıtılmalı böylelikle turizm potansiyeli artırılıp turistik faaliyetlere katkı sağlanmalıdır.

Tarihi yapı ve tarihi dokuların değerlendirilip uygun şekilde korunup sürdürülebilmesi hem bu yapılar hem de tüm kültürel mirasın doğru şekilde geleceğe aktarılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Tarihi yapıların korunması için yeniden işlevlendirme hem yapının tekrar kentli ile buluşabilmesini hem de kentin turizm potansiyelini artırabilmek açısından oldukça etkili bir yoldur. Yeni işlev seçilirken şehirselleştirme, çevresel ve yapısal açıdan gerekli analizler yapıldıktan sonra seçimin yapılması gerekmektedir. Şehirselleştirme açısından bakıldığında kent gelişimine, kent ekonomisine ve kent markalaşmasına katkıları irdelenmelidir. Çevresel açıdan bakıldığında konumu, çevresinde yer alan diğer yapılar ve ulaşım ağları gibi etmenleri incelenmeli ve bunlara sağlayacağı katkılar göz önünde tutulmalıdır. Yapısal açıdan bakıldığında ise yapıya en az müdahaleyi gerektirecek, yapıyı yaşanılır kılacak ve mekan algısını bozmayacak şekilde bir seçim olması gerekmektedir.

Bolu Yukarı Taşhan, hem Bolu hem de Osmanlı dönemi mimarisine özgü nitelikleri olan bir yapıdır. Bu niteliklerin yeni bir işlevle ile yeniden ortaya çıkartılması kültürel aktarım açısından önem arz etmektedir. Verilen yeni işlev hem yapıyı beslemeli hem de yapının anıtsal niteliklerinin önüne geçmemelidir. Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde yapının özgün durumunu da bozmamaya dikkat ederek bir tasarım geliştirilmelidir. Bolu Yukarı Taşhan yeniden işlevlendirilirken, kültürel değerlerin bir arada ve bir bütün olarak algılanabileceği şekilde yöresel ve kültürel ürünlerin satış ve üretiminin gerçekleşeceği bir mekana dönüştürülebilir. Bu şekilde hem kent imajına katkı sağlanacak hem de Taşhan yapısı bir kültür merkezi olarak aktif bir rol üstlenecektir.

Yukarı Taşhan'ın mevcutta faaliyette olan ama yeterli düzeyde cazibesi olmayan mekanları kültürel ve yöresel ürünlerin satışının yapıldığı, Bolu iline özgü yöresel gıda ürünlerinin satışa sunulabileceği, birkaç dükkanın geleneksel sanatlardan dokumanın yapılabileceği bir atölyeye ve üretilen ipekli dokuma ürünlerinin sunulup satılabileceği dükkanlara dönüştürülebilir. Yukarı Taşhan'ın zemin katında yöresel yemeklerin pişirilip/satışa sunulduğu restoran, kafe ve çay ocağı gibi birimlere yer verilmesiyle, yapıdaki revak ve avlu birimleri de oturma, dinlenme ve eğlence mekânları haline dönüştürülebilir. Mevcut halinde zemin katta yer alan kitapçıların üst kata taşınması ve üst kattaki boşlukların da kitap okuma bölümlerine dönüştürülmesiyle daha tanımlı mekanlar elde edilebilir.

Bolu Yukarı Taşhan'a önerilen işlev, yapının tarihi ve karakteristik özelliklerini gölgelemeden az müdahale ile ve gerektiğinde kaldırılabilir nitelikli olmalıdır. İşlev seçiminden önce restorasyon yapılmamalı ve işlevin gereklilikleri ile yapı uyum sağlayacak şekilde restore edilmelidir. Restorasyon ve işlevlendirmenin aynı anda veya yanlış sırayla yapılmasının sonucunda doğabilecek maddi ve yapının değerine zarar verebilecek maddi-manevi zararlardan kaçınılmalıdır. Anadolu'da çeşitli yerlerde bulunan pek çok ticaret yapısı gibi Yukarı Taşhan da, Bolu'ya fayda sağlayacak şekilde işlevlendirilip halkın kullanımına sunulmasıyla yaşatılmalı ve aktif bir mekana dönüşmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akturan, U., Oğuztimur S., (2016). "Kent Markalaşması Kavramının İçeriği ve Gelişimi: Farklı Disiplinler Farklı Yaklaşımlar", Planlama Dergisi, 26(2):117-129, DOI: 10.14744/planlama.2016.76376

Amsterdam Bildirgesi: Avrupa Mimari Miras Kongresi, (1975). Çeviri: Zeynep Ahunbay, <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Amsterdam-Bildirgesi%2C-COE%2C-1975-ZA.pdf> (Erişim tarihi:28.05.2019)

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, (1985).

Aydın, D., Okuyucu, Ş.E. (2009). 'Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamı'nın Değerlendirilmesi', Megaron Dergisi, 4(1): 35-44.

Aydın, D., Yıldız, E. (2010), "Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi", Metu Jfa Dergisi, 27(1): 1-22, DOI: 10.4305/METU.JFA.2010.1.1

Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi

Candaş Kahya, N. (2009). 'Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Koruma Kavramının Gelişimi', Uluslararası Katılımlı Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-2 Bildirileri. (s.99-108). Ankara: Diyarbakır İMO.

Google Maps, Bolu Yukarı Taşhan uydu görüntüsü, <https://www.google.com/maps>. (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Halaç, H. H., Demir, İ., (2017), 'İşlevini Kaybetmiş Hamamların Yeni İşlevleri İle Turizme Kazandırılması; Kütahya Örneği', 4. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 4: 458-466. s.

<https://tpe.anadolu.edu.tr/content.php?pg=92>. (Erişim Tarihi: 07.04.2018)

Tunçel, M., (2002). 'Osmanlı Mimarisinde, Makedonya'daki Arasta ve Bedesten Binaları, Prof. Dr. Haluk Karamağaralı Armağanı. (s.317-360), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı

Türkiye Kültür Portalı/Bolu, <https://www.kulturportali.gov.tr/arama/bolu> (Erişim Tarihi: 25.05.2019)

HACETİN EVRİMİ

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi

Halit HALAÇ

Yüksek Mimar

Öz

İnsanoğlunun yaşadığı yerler her zaman merak konusu olmuştur. Barınma sorununun nasıl çözüldüğü konut tiplerinin nasıl ortaya çıktığı bu tiplerin oluşmasında coğrafyanın ne kadar etkili olduğu araştırılmıştır.

Bu çalışmada konut denilen üst ölçeğin önemli parçalarından biri olan tuvaletin nasıl olup da doğadan konuta geçtiğinin cevabının, tarihsel gelişiminin ve bu gelişim sürecinde yaşanan tüm sorunların, kronolojik bir dizgi ile aranması hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında literatürden edinilen bilgiler ışığında M.Ö. 3000'lerden başlayan ve günümüze kadar uzanan bir tarih sürecinde tuvaletin gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın bilimsel anlamda yeni çalışmalara ışık tutması ve yeni araştırmaların yapılması için alt yapı oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: hacet, tuvalet, hela, klozet, kanalizasyon

Abstract

The places where mankind lives have always been the subject of curiosity. How the housing problem is solved how housing types emerge and how effective geography is in the formation of these types are investigated.

In this study, it is aimed to search the answer of how the toilet, which is one of the important parts of the upper scale called housing, from nature to the house, its historical development and all the problems experienced during this development process with a chronological composition.

In the light of the information obtained from the literature within the scope of the study; The development of the toilet has been examined in a historical process starting from 3000s and extending to the present day. The aim of the study is to shed light on new studies in scientific sense and to form the infrastructure for conducting new researches.

Giriş

İnsanoğlu konut denilen ve bizi sarmalayan barınağın gelişim süreçlerini ilk insandan bugüne nerelerde yaşadığımızın derdine düşerek takip etmiştir. Coğrafyanın, konut tiplerinin oluşumundaki etkisini keşfettiğimiz andan itibaren de, onları karşılaştırıp değerlendirerek bilgi birikiminin artırılması amaçlanmıştır.

“Geleneksel Türk konutunun gelişim evrelerinin irdelenmesi ve Şereflikoçhisar örneğinin değerlendirilmesi”, “Modern Batı konutunun oluşum süreçlerinde Türkiye yansımalarının Ankara üzerinden irdelenmesi çalışması”, “Neden geleneksel Türk konutu apartmanlara yenik düştü?”, “Neden konut?” gibi sorgulamalara girişilmiştir.

Bu çalışmada konut denilen üst ölçeğin önemli parçalarından biri olan tuvaletin nasıl olup da doğadan konuta geçtiğinin cevabının, tarihsel gelişiminin ve bu gelişim sürecinde yaşanan tüm sorunların, kronolojik bir dizgi ile aranması hedeflenmiştir.

Tuvaletin Evrimi

Sümerlerin ünlü kralı I. Sargon M.Ö. 3000 yıllarında yaptırdığı sarayında altı adet tuvalet koydurarak, temizlik dünyasında da önemli bir yer edinmiştir. Tuvaletler bir lağım çukurunun üstünde bulunmakta ve kullanıcının rahatlamasına yardımcı olmak adına, arkalıklı oturaklar şeklinde tasarlanmıştır. Aynı zamanlarda, Pakistan yakınlarındaki Harappanların evlerinin sokak lağım kanallarına açıldığı ve bu kanalların üstlerini kapatmış oldukları keşfedilmiştir (Naumann, 1985).

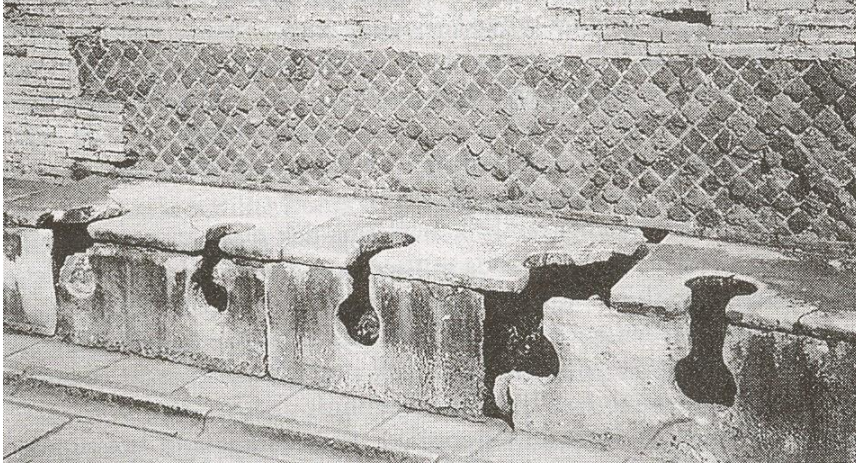
Doğuda bu örnekler görülürken batıda ise Minos'ta Knossos Sarayı'nda sifonlu tuvaletlerin varlığından söz edilmektedir. Özel kurulmuş bir sistem ile çatıdan tuvaletlere kadar ulaşan su ve oturakların deliklerinin ahşap paneller ile kapatılabiliyor olması medeniyet göstergesi olarak kabul edilebilir. (Julie, 1997).

Mısır, her alandaki gelişmişliğine rağmen temizlik konusunda başarısızdır. Mezopotamya'daki oturağın benzeri tuvaletler ancak yüksek memurların evlerinde görülmüştür. (Julie, 1997).

İbraniler'de ise Tanrı'nın, kampın kutsal olması adına kampın dışında belirli bir alanda hacet gidermek için bir delik kazıp sonrasında üstünü örtmeleri gerektiği uyarısı (eski ahid 23/12) nedeni ile pek çok Yahudi'nin evinde ilkel tuvaletler yer almıştır.

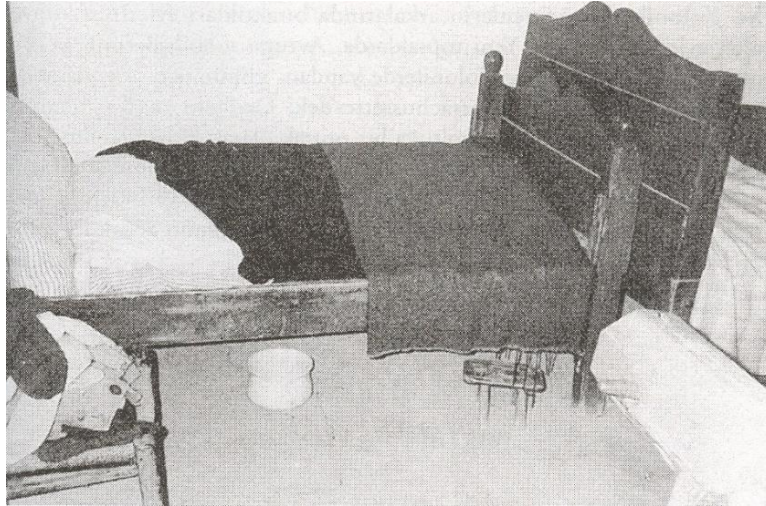
Yunanlılarda, sadece üst sınıf insanların evlerinde Mısır'dakine benzeyen bir tuvalet söz konusudur. Geri kalanlar ise ihtiyaçlarını gidermek için ya doğadan faydalanmış ya da hayatı kolaylaştıran bir unsur olarak lazımlık kullanmıştır.

Su kanalları ile ünlü olan Romalılar, Etrüskler tarafından önceden inşa edilmiş olan 5 metrelik Cloaca Maxima'yı genişletmiş ve kentin diğer kanallarını 7 dal olarak sokakların altından bu kanala bağlamışlardır (Carcopino, 1940). Bunun haricinde oturaklar, lağım çukurları ve genel tuvaletler de Romalılar tarafından kullanılmıştır.

Resim 1. Genel hacet merkezi

Evinden kanala bağlantı yapamayan halk genel hacet merkezlerini kullanmıştır. (Emiroğlu, 1996) Evde bireysel bir şekilde hacet gidermek için kullanılan yol ise oturaktır. Bu oturaklar ya bir lağım çukuruna ya da daha çok tercih edilen bir yöntem olarak pencereden aşağıya boşaltılmıştır. Roma iktidarı tarafından bununla ilgili cezalar belirlenmiştir. Romalılar fethettikleri yerlere kendi yapı tiplerini de götürmüşlerdir. Bir avlu çevresindeki yapıların köşelerinde tuvalet ve mutfak gibi servis hacimleri mevcuttur. Surlarda ise en üst kısma tuvaletler yerleştirilmiştir (Carcopino, 1940). Böylece yeterli büyüklük sağlanmıştır.

Resim 2. 17. yy Amerikan Evi Oturağı

Ortaçağ Avrupa'sında fakirlik, pislik ve aşırı nüfus görülmüştür. Ortaçağ kentlerinde dışkıının ortadan kaldırılması ırmağa atılması, kuyulara gömülmesi ya da kentten uzaklaştırılması ile gerçekleştiriliyordu. Nürnberg kentinde kanallar nehre ulaşmakta fakat üstleri açık olduğundan dolayı dayanılmaz bir koku yaymaktadır. Yazın sular çekildiğinde ise, arabalar ile pislik sur dışına atılıp koku azaltılmaya çalışılmıştır. Paris'te ise kentin dışında atılan pislikler nedeni ile yığınlar oluşmuştur. Londra'daki Fleet ırmağı genel

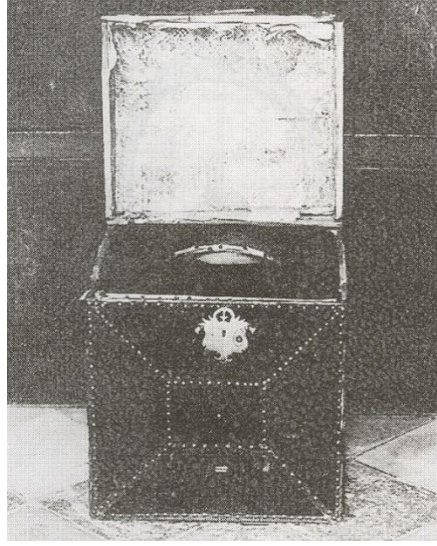
tuvaletlerin lağım kanallarının kalıntılarını toplamıştır. Oluşan koku nedeniyle insanlar bu kokudan burunlarını arındırabilmek için çiçek yapraklarını ceplerinde taşımayı adet edinmişlerdir. (Julie, 1997). Ortaçağ'ın sonlarına doğru ahşap kutulu oturaklar çömelmek yerine oturmayı sağladığından zenginler arasında sıklıkla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Paris'te bazı evlerde iki bina arasında 2. katları birleştiren köprü helaları kullanılmıştır. (Vigarello, 1996). Ahşap direklerle desteklenmiş bu basit yapıların ciddi tehlikeler yarattığı anlaşılmaktadır.

Resim 3. Bir Ortaçağ Fransız Helasının Tehlikeleri

1449 yılında Thomas Brightfield sarnıca dolan tazyikli yağmur suyunu, bir boru aracılığıyla taştan tuvalete akıtan bir mekanizma tasarlamıştır. Maalesef tasarım taşmayı engelleyecek bir valf içermediğinden kötü kokuları yok etmeyecek basitliktedir (Julie, 1997). Leonardo Da Vinci ise su kıyısında bir kent tasarımı öngörüyordu. Nehrin yerleşim alanlarına ulaşmadan kollara ayrılarak adalar oluşturması sağlanacaktı. Korunmanın yanı sıra en önemli tasarım etkeni hijyen ortam oluşturabilmeyi istemiştir. (Halaç, 1997). Bunun dışında Da Vinci'nin kent tasarımında tuvalet, ahır ve diğer pis yerlerin yer altı geçitleriyle boşaltılması, her kemerde tuvalet olarak kullanımı sağlanabilen spiral bir merdiven yapılması yer almaktaydı (Carcopino, 1940).

I. James'in gümüşten yapılmış bir oturağı vardı. Kardinal Mazarin'ininki ise, kadifeyle ipek ve altın püsküllü bir altın bant geçirilmiş, camdan bir oturaktı. XIV. Louis, gösterişçi kişiliğine yaraşan, kraliyet armalarıyla süslenmiş altın bir oturağa sahipti. Louis 'in ayrıca yolculuk ve savaşta kullandığı yedek oturakları da vardı (Julie, 1997). Akşam şölenlerinden sonra, soylu hanımlar salondan ayrıldıklarında, yemek odasındaki erkeklere oturakları getiriliyor, böylece diğer erkeklerin sohbetinden yoksun kalmamış oluyorlardı.

Resim 4. İngiltere Kralı II. James'in Kullandığı Kutulu Oturak

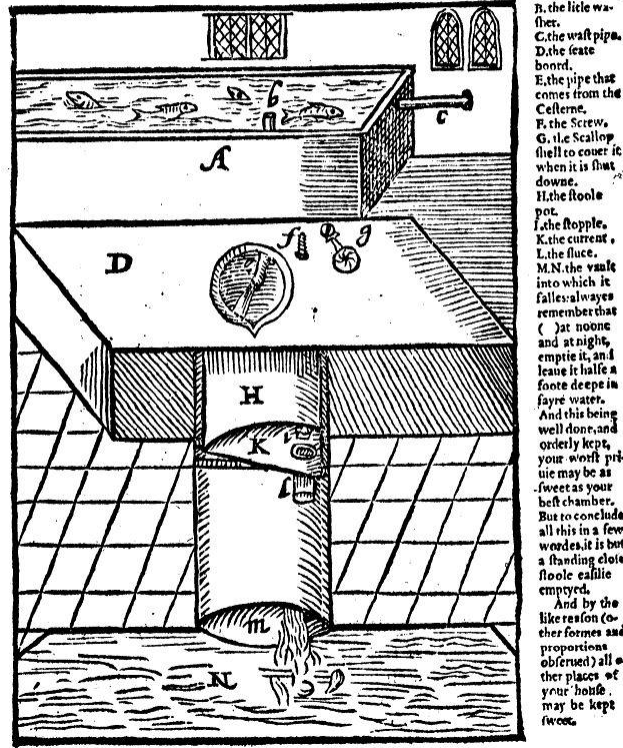
Bazı insanlar ise oturağı boşaltmak yerine direkt sokağa fırlatmışlardır. 1395'te Paris'teki yetkililer dışkıların sokağa fırlatılmasını yasaklamışlardır. Fakat Fransız yurttaşları 17. yy'a kadar bu uygulamayı sürdürmüşlerdir (Chapman, 1992).

Bütün bu kamusal boşaltımın tek çaresi, tuvaletin geliştirilmesiydi. Yavaş yavaş temizlik alışkanlıkları tuvaleti günlük yaşamın bir parçasına dönüştürmüştür. Maalesef ki, bu aracın yaygın kullanımı on dokuzuncu yüzyılın sonuna değin gerçekleşmemiştir.

1500'lere gelindiğinde ilk tuvaletler, tahtayla örtülmüş oturaklardan ya da tabureli oturaklardan oluşmaktaydı. Bu tuvaletlerin sahipleri mahremiyete önem vermekte ve kapalı kapılar ardında ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Avrupa aristokrasisi tedricen odalarına küçük bir oda eklemeye başlamıştı. Fransa Burgundy Dükünün şatosunda ve Paris'te Saint-Genieve yakınlarında tuvaletlerin varlığı görülmüştür.

Kraliçe Elizabeth'in çok sevdiği vaftiz oğullarından biri olan Sir John Harington (1561–1612), büyük zekası ile ilk tuvaletin mucidi olmuştur. Metamorphosis of Ajax (Ajax'ın Başkaları) adlı eserinde, icadının güzel koku için sadece yarım tonluk bir sarnıca ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu kitapta güzel kokan bir tuvalet için; maliyet, yönergeler, malzemeler ve bir de şema bulunmaktadır. (Donno, 1962).

A privie in perfection.
Here is the same all put together, that the work-
man may see if it be well.

Resim 5. Sir John Harington'ın sifonlu tuvalet çizimi

Maalesef Harington 'ın icadı on altıncı yüzyıl toplumunca hemen benimsenmemiştir. Sadık vaftiz annesi bile onun tuvaletini denemeyi reddetmiş ve kötü zevki yüzünden onu sarayından uzaklaştırmıştır.

18. yy'da Londra kanallarında ve sokaklarında hayvan leşleri, pencerelerden atılan insan dışkıları ve evlerin diğer çöpleri birikmiştir. Temizlik işçileri tüm atıkları arabalar ile kent sınırlarının dışına taşımaktaydılar. (Emiroğlu, 1996). Daha sonra Batı toplumunda oturak ya da koltuklu oturakları içeren kapalı tuvaletler yaygınlaşmıştır. Mobilya imalatçıları, oturağı gizleyen parçalar tasarlamışlardır. Londra'ya hizmet veren ana kanalizasyona daha çok ev bağlanmıştır. İlkel klozetler zengin evlerine yerleştirilmiştir. Son olarak da yüzyılın sonlarında bir valfi olan ilk klozet icat edilmiştir (Donno, 1962).

Aristokratlar oturaklardan vazgeçip daha hijyenik olan tuvaletleri kullanmayı pek istememişlerdir. Çünkü sahibinin zevkine göre aşırı süslü şekilde yapılan kutulu oturaklar kişinin tahtını simgelemiştir.

Tuvaletin Konuta Girişi

Utangaçlık duygusu, mahremiyeti sağlamak üzere kutulu oturağın dolaba girmesine yol açmıştır. Bir zamanlar herhangi bir cinsle özel olarak hizmet etmeyen bu araç, cinsleri ayıran yeni bir araca dönüşmüştür.

Ev içindeki tuvaletler 3 aşamada; hela, oturak ve kutulu oturak olarak ev içinde var olmuştur. Akan bir suyun mevcut olmaması tuvaletin gelişimini zorlaştırmış, mahallin havalandırılmaması ise büyük bir sorun yaratmıştır.

18. ve 19. yy'da Avrupa ve Amerika'daki tuvaletlerin birçoğu dışarıda bahçe yakınında yapılmıştır. Tuvaletler sahiplerinin maddi gücünü yansıttığından görünüşleri çok farklılık göstermiştir. Ayrıca bu dönemde tuvaletler birçok kişinin aynı anda kullanılabilmesi için uygun şekilde yapılmıştır hatta bazı tuvaletlerde çocuklar için uygun bir biçim bile bulunmaktaydı.

İlk WC'ler içeri taşınmış köşede bulunan bir niş veya küçük bir dolap içindeki helalar idi. Sifon çekmek için boruyu açan bir sap çekilip yukarıdaki sarnıçtan su gelmesi sağlanıyor ve bu suyun tazyiki ile dışının itilmesi sağlanıyordu. Lağım kanalına duyulan ihtiyaç nedeniyle pahalı olan WC sadece birkaç zenginin evinde bulunmaktaydı.

İngiltere Kraliçesi Anne'nin (1665-1714), Windsdor Şatosu'ndaki giyinme odasının bir köşesinde bulunan wc'sinin, oturma yeri mermerden yapılmıştı. Su ile pislik hela çukuruna gitmekte fakat U borusu ve valf olmaması sebebiyle tam temizlik olmamakta ve lağım kanalının kokusu devamlı olarak yukarıya gelmesine sebebi (Chapman, 1992).

18. yy. sonlarındaki basit klozette yaşanan gelişmeler sonraki yüzyılın çağdaş tuvaletinin öncüsü olmuştur. Sir John Harrington'ın acemi icadının gelişmiş olan Alexander Cummings'in icadı ile başlayan Joseph Bramah'ın düzenlemeleri 18. yy'ın kokusuz tuvaletinin habercisi olmuştur (Julie, 1997).

Hindistan'da Joseph Bramah, tuvalete yaptığı katkılar nedeni ile önemli bir tarihsel kişilik olmuştur. Bugün klozet içindeki pisliğin rahatça temizlenmesini sağlayan suyun burğu hareketini ve gelişmiş kapakçık sistemini Bramah'a borçluyuz (Donno, 1962).

Viktorya çağının hem insanları hem de kent sokakları kirli idi. Sokaklar kalabalık kentlerin yarattığı çöp ve insan pisliği ile doluydu. Hükümet önceliklerinin arasında temizlik bulunmamaktaydı. 19. yy. öncesi batılı hükümetlerce yapılan temizlik düzenlemeleri ender ve zorlama ile olmuştur. Pisliğin imha edilmesi ile ilgili olan yaptırım ve yasalar genellikle büyük bir salgın sonrasında ortaya çıkmıştır. Ancak Sanayi Devrimi sırasında önce İngiltere sonra Amerika'da olmak üzere kent merkezlerinin kalabalıklaşması, hükümetten müdahale talep edilmesine yol açmıştır.

1800'lerin sonlarına gelindiğinde tuvaletler herkesin önem verdiği bir araç olmuştur ve mimarlar bina planlarına sifonlu klozetler koymaya başlamışlardır. Temizlik reformu her zamanki gibi en son yoksullara ulaşmıştır. Orta sınıf ve zengin mahallelerinde kanalizasyon ve tuvaletler yaygınlaşırken yoksulların yaşadıkları apartman ve bahçelerin lağım kuyuları fazlasıyla dolu idi.

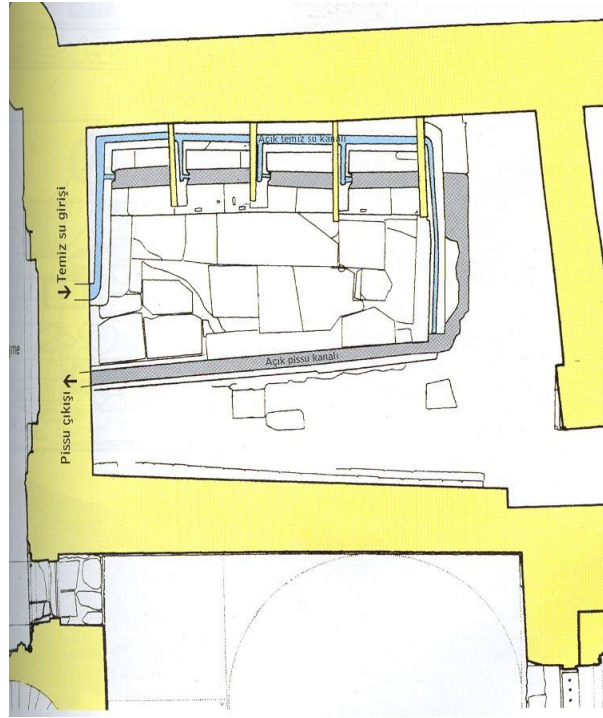
Paris'te 1870'lerde kent sokaklarının büyük kısmının altında kanalizasyon yapılmış durumdaydı. İngiltere'nin Manchester kentindeki evler yüzyıl sonuna kadar kova sistemi kullanmıştır. Bu sistemde, pislikler oturaklardan her evin önündeki varillerde toplanmaktaydı (Julie, 1997).

Cummings ile Bramah'ın icatlarına dayanan üç İngiliz girişimci olan George Jennings, Thomas Crapper ve Thomas Twyford, İngiltere'nin en başarılı tuvalet tüccarları olmuşlardır. Özgün bir tasarımdan ziyade, sorunları çözene kadar "Bramah" sistemini kullanmışlardır (Donno, 1962).

George Jennings, tuvalet çanağına gelen suyun basıncını yükselten bir sifon sistemi oluşturmuştur. Thomas Crapper, valfsiz bir sarnıçla bağlantılı olarak işleyen, böylece gürtütyü azaltan ve suyu tutan bir çekme zinciri

yaratmıştır. Thomas Twyford tuvaletin görünümüne katkıda bulundu. Su sistemi bulunan klozetin metal aksamalarını kapatan tahta koltuk yerine aksamı bir porselen içine yerleştirmiştir böylece hem estetik hem de temizlik kolaylığı nedeni ile işlevsel değer katmıştır.

On dokuzuncu yüzyıl sonunda artık temizlik sorunu inşaat kusurları nedeniyle olmaya başlamıştı. Evdeki tüm oluklar, mutfak, banyo küveti ve sifonlu klozetler lağım kanalına tek bir ana boru ile bağlıydı. Bu boruların ise valfleri olmadığından ve havalandırma sisteminin iyi olmayışından dolayı koku ve bakteriler eve sızılmaktaydı.

Resim 6. Temiz ve Pis Su Bağlantıları

Thomas Crapper 1884'te "Valfsiz Pis Su Önleyici" adlı buluşu ile tuvaletlerdeki valf sistemini mükemmelleştirmiştir. Bu buluşunda sarnıç üzerindeki zincir çekilip su boşaldıktan sonra sarnıç içine su otomatik olarak tekrar dolmaktaydı. Bu buluşu ile Thomas Crapper kraliçe adına bir şövalyelik kazanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlu tuvalet sorununu ancak M.Ö. 3000 yıllarından günümüze kadar olan süreçte yani 5000 yılda çözebilmiştir. Bu süreçte hacetin evrimi ve tuvaletin konut içine girişi görülmektedir. Tuvalet çözümü olarak Mezopotamya ve Minos'ta ileri seviyede çözümler görülürken, Yunanlılar'da sadece üst sınıfın evinde oturaklı tuvaletler olup geri kalan ihtiyacını doğada görmüştür. Mısırlılar tuvalet konusunda başarısızlık gösterirken, Roma'lular lağım sistemini, sisteme bağlantı yapamayan halk ise genel hacet merkezlerini kullanmıştır. Ayrıca yine Roma'da oturakların içinin ve hatta bazen oturağın kendisinin sokağa atıldığı görülmüştür.

Ortaçağ'daki nehirler pislik sokaklarına dönüşmüştür. Paris'te 2. katlar arasında 2 evi birbirine bağlayan köprü tuvaletler tehlikeli yapılar olarak görülmektedir. Leonardo Da Vinci'nin kent ve tuvalet için bulduğu çözümler ise benimsenmemiştir.

16. yy.'da Sir John Harington ilk tuvaletin mucidi sayılmasına rağmen toplum tarafından bu girişim de benimsenilmemiştir. 18. yy.'da oturaklar, koltuklu oturaklar ve tuvaletler tuvalet çözümü olarak kullanılmıştır. Londra'da pislikler arabalarla kent dışına taşınmıştır. Aristokratlar ise tuvalet kullanmak yerine taht simgesi olarak gördükleri kutulu oturaklarını tercih etmişlerdir.

İlk tuvalet köşe nişi ya da küçük bir dolap içine yerleştirilmiş birer oturaktan ibaret olmuştur. WC'lerin yapımı pahalı olduğundan sadece bazı zenginlerin evlerinde görülmüştür.

Tuvaletin gelişim süreci boyunca Sir John Harington, Alexander Cummings ve Joseph Bramah'ın çalışmalarına ek olarak George Jennings, Thomas Crapper ve Thomas Twyford'ın tesisat çözümleri sayesinde günümüz tuvaletinin ilk oluşumları görülmüştür. Sonuç olarak yüzyıllar süren pislik ve kokulara rağmen ancak 100 yıl önce kadar şu anki kullandığımız tuvaletin ilk adımlarının atıldığı görülmektedir.

Kaynakça

Carcopino, J. (1940). Daily Life in Ancient Rome. Yale University Press.

Chapman, R. (1992). A Stone Toilet Seat Found in Jerusalem in 1925. Palestine Exploration Quarterly, sayı 124

Donno, E. S. (1962) Sir John Harington's a New Discourse of a Stale Subject, Called the Metamorphosis of Ajax, Columbia University Press

Emiroğlu, K. (1996). Gündelik Hayatımızın Tarihi. Ankara: Dost Kitabevi

Halaç, H. (1997). Hayal/et Ülke/li/ler ve Mimarlık, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997

Julie, L. H. (1997). Tuvaletin Sosyal Tarihi, İstanbul: Milliyet Yayınları

Naumann, R. (1985). Eski Anadolu Mimarlığı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Vigarelo, G. (1996). Temiz ve Kirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi

İŞLEVİNİ KAYBETMİŞ CEZAEVLERİNİN YENİDEN KULLANIM ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Saadet TURAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Öz

Türkiye’de uluslararası şartları sağlayamadığı, fiziki, donanımsal ve kapasite yetersizliği nedenler ile boşaltılmış, kapatılmış olan pek çok cezaevi bulunmaktadır. Adalet Bakanlığı’nın faaliyet raporlarından görüldüğü üzere de 2006-2017 yılları arasında kapatılmış olan 203 tane ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Tüm kapatılmış cezaevleri binalarının yeniden işlevlendirilmesinin önemini vurgulamak amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, internet arama motorları ve literatürlerden taramalarından elde edilen kapatılmış ceza infaz kurumlarının verileri ve Adalet Bakanlığı’nın 2006-2017 yılları arası yıllık yayımlanan faaliyet raporlarındaki, kapatılmış cezaevlerinin sayısı, ismi, tipolojisi, türü, bulunduğu yer bilgileri ışığında yapılmıştır.

Kapatılmış cezaevlerinin topluma kazandırılması ile ilgili yapılan çalışmalarda bilinirliği yüksek olan cezaevleri örneklem olarak gösterilmiş ve bu yapıların müze, restoran ve otel yapısı olarak yeniden işlevlendirilmesine dikkat çekilmiştir. Atıl hale dönüşmüş olan kapatılmış cezaevlerinin fazlalığı yapılan çalışmaların yeterli olmadığını göstermektedir.

Türkiye’deki kapatılmış cezaevi binalarının, hala kullanım ömürlerini tamamlamamış olmalarına rağmen, kullanılmadıklarından dolayı atıl hale dönüşmüş veya dönüşecek olmalarından dolayı yeniden işlevlendirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Abstract

Today, there are many prison structure, which adhere to international principles, physical, hardware and emptied several reasons such as lack of capacity, abandoned or closed in Turkey. As it is seen from the activity reports of the Ministry of Justice, there are 203 penal institutions which were closed between 2006-2017. It is aimed to emphasize the importance of re-functionalization of all closed prisons buildings.

This study was conducted in the light of the data of closed penitentiary institutions obtained from internet search engines and literature surveys and the number, name, typology, type, location of closed penitentiaries found in the annual reports of the Ministry of Justice published between 2006-2017.

In the studies carried out on the integration of closed prisons to the society, prisons with high recognition are cited as examples and attention was paid to the re-functionalization of these structures as museums, restaurants and hotels. The excess of closed prisons, which have become idle, shows that the studies are not sufficient.

Closed prison buildings in Turkey, although they still have not completed their useful life has become unused buildings. Emphasis has been placed on the importance of re-functionalization of these buildings as they become or will become idle.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nden günümüz Türkiye'sine kadar her dönemde farklı koşulları karşılayabilmek amacıyla çeşitli tipolojiler ile inşa edilmiş birçok cezaevi bulunmaktadır. Tutukluların ihtiyaçlarının ve ceza durumlarının değişmesine ek olarak cezaevinin teknik donanım eksikliği nedeniyle yaşam koşullarının uygunsuz hale gelmesi ve güvenlik sorunlarının oluşması nedeniyle ceza infaz kurumlarında farklı tipler oluşturulmuştur. Eski cezaevlerinin çoğu boşaltılmış ve bu binalar ya yıkılmış ya da atıl halde ayakta kalmaya çalışmaktadır.

1950'lerden itibaren yapılmış olan ve kültürel miras değeri bulunan kapatılmış ve ilerleyen süreçte kapatılacak olan cezaevleri için farkındalık oluşması, koruma bilincinin artması ve yapısal ömrünü hala tamamlamamış olan bu binaların yeniden işlev verilerek tekrar kullanılabilme şansı Türkiye'den örneklerle anlatılmak amaçlanmıştır.

Adalet Bakanlığı'nın 2006-2017 yılları arası yıllık yayımlanan faaliyet raporları incelenmiş, yıllık olarak kapatılmış cezaevlerinin sayısı, ismi, tipolojisi, türü, bulunduğu yer bilgileri elde edilmiştir. İnternet arama motorlarından "kapatılan cezaevi", "kapatılmış hapisane", "kapatılan ceza infaz kurumu" anahtar kelimeleriyle tarandığında ulaşılabilen yayınlar kapsamında Türkiye'de yeniden işlevlendirilmiş olan kapatılmış cezaevlerinin görselleri ve bilgileri derlenip, kapatılan cezaevlerinin dönüşüm süreci ve daha sonrasındaki oluşan olumlu durumlar adına kanıt niteliğinde sunulmuştur.

Yapılan literatür taramasında, Banu Apaydın'ın Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerinin Analizi: "Four Seasons Oteli Sultanahmet Cezaevi" Örneği, Nezihat Köşklük Kaya'nın Buldan Eski Hükümet Konağı ve Cezaevi'nin Belediye El Sanatları ve Kültür Merkezi'ne Dönüşümü, Olca Sezen Doğancılı ile Makbule Civelek Oruç'un Cezaevlerinin Müzeye Dönüşüm Süreci: Sinop Cezaevi Örneği makalelerinde tek bir örneklem üzerinden cezaevlerinin işlevlendirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Seda Meral'in Cezaevi Yapılarının Mekansal Analizi ve Bu Bağlamda Yeniden Değerlendirilmesi, Münevver Özedirne Çavuş'un Korumada Otantiklik: Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmesi, Melih Emre Acar'ın Kültürel Mirası Korumayı Yeniden Düşünmek: Eski Cezaevlerine Yaklaşımların Değerlendirilmesi adlı yüksek lisans tezlerinde ise Türkiye'deki ve yurtdışında bilinirliği yüksek olan yapılar üzerinden çalışıldığı görülmüştür.

Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun'un (1930) 1. maddesinde "Türkiye'de her mahkeme bulunan yerde hapishane ve tevkifhane bulunur." denilmiştir. Ceza İnfaz Kurumları İle Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük'te (1967) "Ceza evleri ile tevkif evleri her mahkeme bulunan yerde, ıslah evleri Adalet Bakanlığınca belirtilecek yerlerde bulunur." denilmiştir. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük (2006)'te "Kurumlar, Bakanlıkça ihtiyaç bulunan yerlerde ayrı ayrı veya bir arada kurulabilir." denilmektedir.

Amsterdam Bildirgesi'nde (1975), Atina Tüzüğü'nde (1931), Icomos Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde (1999), Icomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013), Venedik Tüzüğü'nde (1964), Mimari

Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler’de (2003) belirtildiği üzere kültürel mirasımız olarak görülen kullanılmayan tarihi yapılara yeniden işlev verilirken ya da restorasyon yapılırken yapının bütünlüğüne ve karakterine saygı gösterilmeli, gereksiz değişim ve eklemelerden kaçınılmalıdır.

2. Kapatılmış Cezaevlerinin Durumu

Türkiye’de ceza infaz kurumları; açık, kapalı ceza infaz kurumları müdürlüğüne bağlı açık, kadın kapalı, kadın açık, çocuk kapalı, çocuk eğitimevi, BTOK (belirli bir tipi olmayan) kapalı, yüksek güvenlikli ve 16 adet tip ceza infaz kurumu olarak sınıflandırılmıştır (Sağlam, 2003, s. 15-17).

Adalet Bakanlığı’nın 2010 yılı faaliyet raporunda “Uluslararası normlara uymayan ve fiziki şartları ve kapasiteleri itibariyle eğitim ve iyileştirmenin kısıtlı yapıldığı ya da hiç yapılamayan küçük ilçe ceza infaz kurumlarının kapatılarak, birden çok merkeze hitap edebilen çağdaş ve modern ceza infaz kurumlarının yapımı zorunluluk taşımaktadır.” denilmektedir. (s. 58)

Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü tarafından 01 Mayıs 2006 yılında başlatılan ve hala devam etmekte olan çalışmalar çerçevesinde (“Ceza İnfaz Kurumları Genel Bilgi”, 2018) toplam 214 adet cezaevi kapatılmıştır. Adalet Bakanlığı’nın 2006-2017 yılları arası yıllık yayımlanan faaliyet raporlarında ise, 203 tane kapatılmış cezaevinin tipoloji, tür, bulunduğu yer bilgileri yazmaktadır.

3. Yeniden İşlevlendirilen Kapatılmış Cezaevleri

İnternet arama motorlarından “kapatılan cezaevi”, “kapatılmış hapisane”, “kapatılan ceza infaz kurumu” anahtar kelimeleriyle tarandığında ulaşılabilen yayınlardan seçilen yeniden işlevlendirilmiş olan kapatılmış cezaevlerinin görselleri ve bilgileri derlenip, kapatılan cezaevlerinin dönüşüm süreci ve daha sonrasındaki oluşan olumlu durumlar adına kanıt niteliğinde sunulmuştur.

Şekil 1. Sultanahmet Cezaevi (İshakpaşa Hapishanesi)

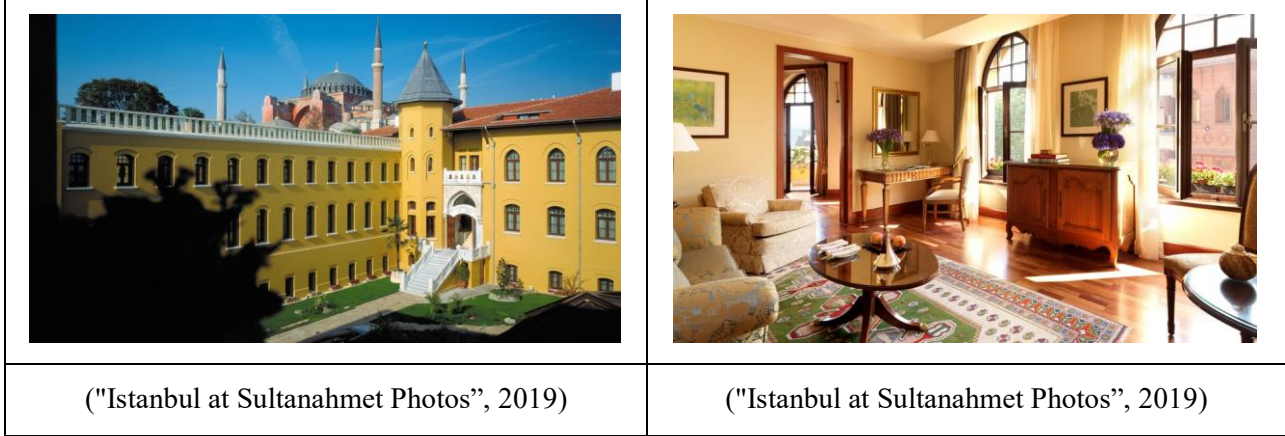

(“Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi”, 2019)

İstanbul’da çağdaş bir anlayışla inşa edilmiş olan ilk hapisane Sultanahmet Cezaevi’dir. Girişin üzerindeki kitabedeki bilgiye göre yapım tarihi 1918-1919 yıllarıdır. Mimarı kimi kaynakta Mimar Kemaleddin Bey olarak yazarken kimisinde de Mimar Vedat Tek olarak gözükmektedir. 1970’li yıllara kadar cezaevi olarak kullanılmıştır (Özkan, 2002, s.55). Cezaevi binası 1996 yılında Four Seasons Otel olarak 65 odası ile hizmete

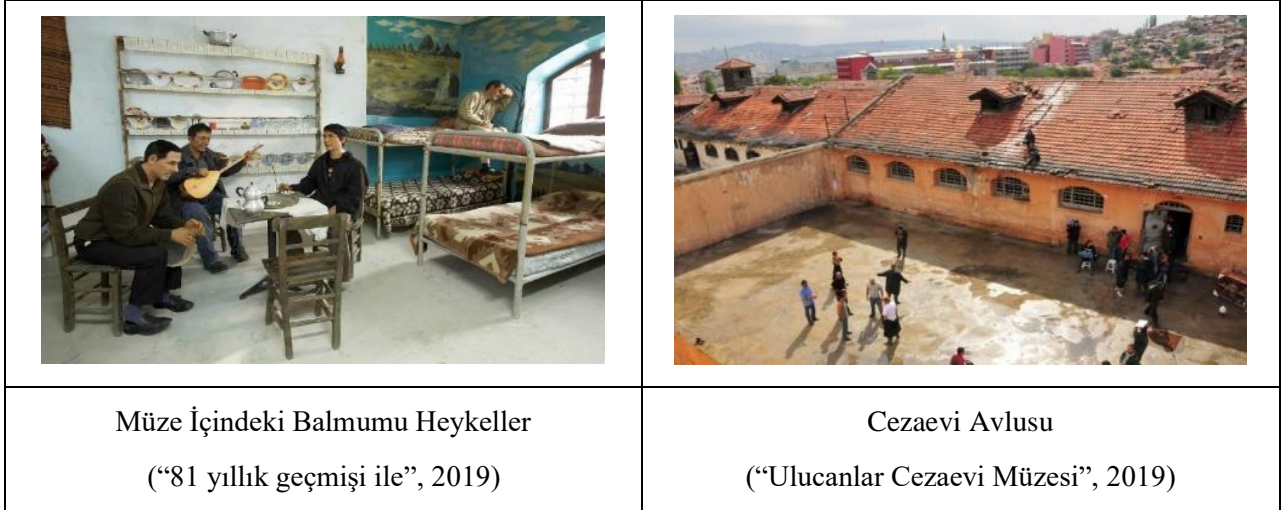
girmiş ve otele dönüştürülen ilk örneklerden birisi olmuştur. (“Nyt, Otele Dönüşen Sultanahmet”, 2018). (bkz. Şekil 1, Şekil 2)

Şekil 2. Four Seasons Hotel İstanbul (Eski Sultanahmet Cezaevi)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hapisanesi olarak 1925 yılında inşa edilmiş 81 yıl faaliyet göstermiş olan Ulucanlar Cezaevi, Altındağ Belediyesi tarafından müze, kültür ve sanat merkezine dönüştürülmüştür (“Ulucanlar Cezaevi Müzesi”, 2018). Cezaevi koşullarının, gerçeğine uygun olarak restorasyonu yapılmış ve bu koşullara balmumu heykeller yerleştirilmiştir. Ayrıca dönemin şartlarını hissettirebilmek amacıyla işkenceleri yansıtan çığlık sesleri yankılanmaktadır. Cezaevi avlusunda bulunan dilek ağacının dallarında ise orada tutuklu olarak bulunmuş olan birçok siyasetçi, edebiyatçı ve siyasi aktivistin fotoğrafları asılıdır (“İşkenceler, idamlıklar, tecrit odalar:”, 2018). (bkz. Şekil 3)

Şekil 3. Ankara Ulucanlar Cezaevi

Türkiye'deki en bilinen cezaevlerinden birisi olan Sinop Cezaevi "Anadolu'nun Alkatrazı" olarak da anılmaktadır. Bilinirliğinin en büyük nedeni ise Sabahattin Ali'yi ağırlamış olmasıdır. Günümüzde müzeye dönüştürülmüş olan cezaevi binasında, Sabahattin Ali'nin koğuşu kendisine ait eşyalar ile birlikte sergilenmektedir (“Mutlu şehrin "mutsuzluk" müzesi:”, 2018). (bkz. Şekil 7)

Şekil 4. Sinop Cezaevi

(“Mutlu şehrin "mutsuzluk" müzesi”, 2018)

Osmaniye ilinin Kadirli ilçesindeki cezaevi 1970 yılında yapılmış ve 2010 yılında kapatılmıştır. Belediyeye devredilen cezaevi, kent müzesine dönüştürülmüştür. Yörenin kültürel değerleri, sosyal ve ekonomik yaşamdan öğeler ile Çukurova’da yaşamış ünlü sanatçı ve önemli isimlerin silikon heykel, eşya ve eserleri müzede sergilenmektedir (“Cezaeviydi "kent müzesi" oldu”, 2018). (bkz. Şekil 5)

Şekil 5. Osmaniye Kadirli Cezaevi

Eski Durumu
 (“Ordu Ulubey K Tipi Cezaevi”, 2019)

Şu Anki Durumu
 (“Eski Cezaevinde "Müzeler Haftası", 2019)

Ordu ilinde bulunan Ulubey K Tipi Cezaevi 2008 yılında kapatılmıştır. Bina 1988 yılından 2008’e kadar atıl halde kalmış, günümüzde silah fabrikasına dönüştürülmüştür (“Ordu Ulubey K Tipi Cezaevi”, 2018).

Yine Ordu ilinin Korgan ilçesinde bulunan K-2 tipi Kapalı Cezaevi’nin, atıl hale dönüşmekten korumak için 16 derslikli liseye dönüştürülmesi planlanmaktadır (“Ordu’da kapanan cezaevi”, 2018).

Sivas ilindeki Divriği K-1 Cezaevi 30 yıllığına Divriği Hacı Bektaş Veli Derneği’nin kullanımına verilmiştir. Bina, dernek tarafından cezaevi mahkumlarının eşyalarının sergileneceği bir müze ve aynı zamanda cem evi olarak kullanılacaktır (“Divriği Cezaevi Cemevi Oluyor”, 2018).

Şekil 6. Tunceli Pertek Cezaevi

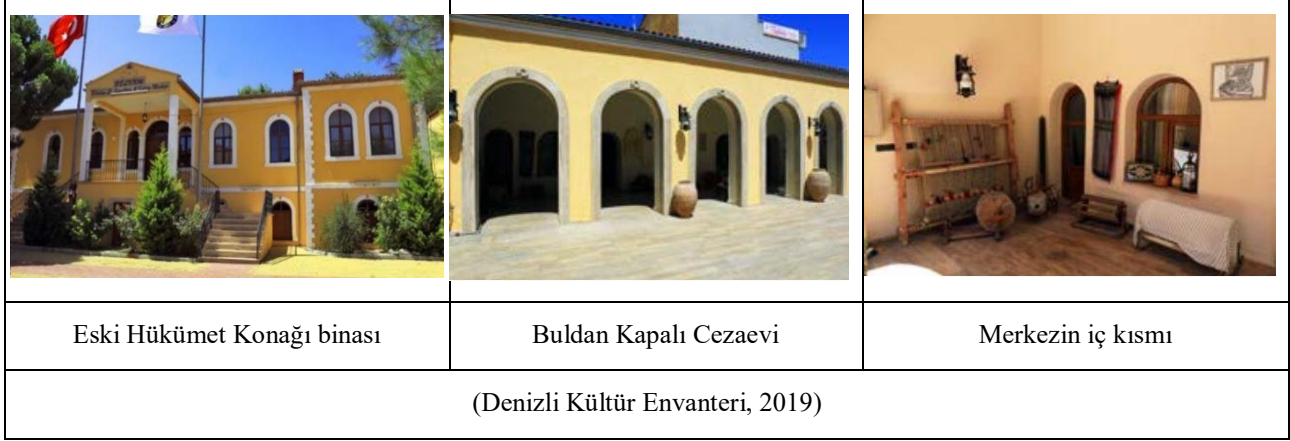
		
("Anadolu Ajansı - Eski cezaevi film", 2019)	("Anadolu Ajansı - Eski cezaevi film", 2019)	("Eski Cezaevi Film Stüdyosuna", 2019)

Tunceli ilinin Pertek ilçesinde bulunan 2000'lerden sonra kullanılmamış olan cezaevi binası Tunceli Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar ve İletişim Fakültesi'ne tahsis edilmiştir. Koğuşlar, idari birim odaları, mutfaklar, banyolar, tuvaletler, avlu, gözetleme kuleleri ve bekçi kulübesi gibi bir çok mekandan oluşan binanın, bakım onarım çalışmaları sonrasında fakültenin kullanacağı bir film stüdyosuna dönüştürüleceği belirtilmiştir ("Üniversiteliler eski cezaevini film", 2018). (bkz. Şekil 6)

Artvin ilinin Ardanuç ilçesindeki 2003 yılında kapatılan açık cezaevi, kapalı spor salonu ve gelenlerin kitap da okuyabileceği sosyal alana dönüştürülmüştür ("Artvin'de Kapatılan Cezaevi Sosyal", 2018).

Bingöl ilinin Solhan ilçesindeki kapatılan cezaevi ise Solhan Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği'nce onarımı yapılarak 'Eğitim ve İstihdam Projeleri Uygulama Merkezi' haline getirilmiştir ("T.C. Solhan Kaymakamlığı", 2018).

Denizli ilinin Buldan İlçesi'ndeki kapatılan Buldan Kapalı Cezaevi ile avlusunda yer aldığı eski Hükümet Konağı, Buldan El Sanatları Merkezi'ne dönüştürülmüştür. Belediye tarafından, tadilatları yapıp, yeniden düzenlenen binalara tahta ve metal dokuma tezgahları, çözümlü makineleri konulmuş, ayrıca havlu, eşarp ve dokumalar cezaevinin koğuşlarında sergilenmeye başlanmıştır ("Buldan Cezaevi artık el sanatları", 2018). Eski Hükümet Konağı ile Buldan Kapalı cezaevinin benzer mimari özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Her iki yapı da 2009-2011 yılları arasında restore edilmiştir. Yapılar bugün Buldan Belediyesi El Sanatları Merkezi olarak hizmet vermektedir (Denizli Kültür Envanteri, 2014). (bkz. Şekil 7)

Şekil 7. Buldan Cezaevi

Denizli ilinin Tavas ilçesindeki Tavas A1 Tipi Kapalı Cezaevi 1955 yılında inşa edilmiş ve 51 yıl kullanılmıştır. 2006'da kapatılan cezaevi binası yıllar içerisinde atıl bir hale dönüşmüştür. Tavas Belediyesi tarafından “Zeybek ve Etnografya Müzesi” olarak yeniden işlevlendirilmesi adına proje çalışmaları başlatılmıştır (“Eski Cezaevi Zeybek Müzesi”, 2018). (bkz. Şekil 8)

Şekil 8. Denizli Tavas Cezaevi

5. Sonuç ve Değerlendirme

Henüz yapı henüz ömrünü tamamlamadan terk edilmekte, kullanımına son verilmektedir. Bu yapılar işlev verilmediği takdirde zamanla atıl bir hale dönüşmektedir. Atıl hale dönüşen yapılarda zamanla kullanılmaması nedeniyle bakımlarının yapılmayışı yüzünden veya içinde bulunan istenmeyen kullanıcılar tarafından geri dönülemez zararlar oluşmakta ve hatta yapının yıkılma tehlikesi ortaya çıkmaktadır.

Yapısal ömrünü doldurmayıp boşaltılıp zarar görmesine ve sonucunda da yıkılmasına müsaade edilen yapı gruplarından biri de kapatılmış cezaevi binaları olmaktadır. Toplu kapatma kararları ile kapatılmalarına karar verilmiş olan küçük ilçe ceza infaz kurumlarının henüz 60-70 yıllık oldukları ortadadır. Ayrıca cezaevi olarak kullanılmış olmalarından dolayı çoğunun taş yapı olması ve güvenlik endişesi nedeni ile de sağlam bir şekilde inşa edilmiş oldukları görülmektedir. Bu yapıların yeniden kullanılması ekonomik olarak yeniden bina yapımındaki inşa masraflarını ve birçok doğal kaynak tüketimini engellediği gibi, yıkılması, enkazın kaldırılması vs. masraflarının da önüne geçecek, mevcut binanın işlev dönüşümü bir fırsat olarak değerlendirilerek tasarruf edilmiş ve farkındalık yaratılmış olunacaktır.

Ayrıca bu yapı grubunun toplum bilinçlendirmesi adına psikolojik açıdan rol üstlenebileceği, kişilerin cezaevlerindeki sıkıntılı durumu yapıyla temas ederek algılaması ve suça teşvik olmaması adına bu yapıların caydırıcılık niteliği taşıyabileceği de öngörülmektedir.

Bu yapıların fiziki koşullarının iyi olması halinde, üzerindeki kültürel izleri yok etmeden farklı işlevler verilerek tekrar kullanılmasının sağlanması hem kentli hem de yapı açısından en olumlu durum olmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde ise yapının özgün halinin mevcudiyet durumuna, işlevin yapıya uygunluğuna, yapının taşıdığı kültürel miras değerine dikkat edilmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın bir parçası olan bu tarihi yapıların geleceğe, üzerinde barındırdığı korunabilmiş olan izleriyle birlikte aktarımı önem arz etmektedir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı - Eski cezaevi film stüdyosuna dönüştürülecek. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=KDZ8QfuU_1Y

Artvin'de Kapatılan Cezaevi Sosyal Alana Dönüştürüldü. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.haberler.com/artvin-de-kapatilan-cezaevi-sosyal-alana-8066604-haberi>

Bir Zamanlar Cezaevi Olan Müzeye Yoğun İlgi. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/bir-zamanlar-cezaevi-olan-muzeye-yogun-osmaniye-yerelhaber-2010989/>

Buldan Cezaevi artık el sanatları merkezi. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.egedesonsoz.com/haber/buldan-cezaevi-artik-el-sanatlari-merkezi/795032>

Ceza İnfaz Kurumları Genel Bilgi. (2018, 26 Ekim). Erişim adresi: <http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/genelbilgi.asp>

Cezaeviydi "kent müzesi" oldu. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/cezaeviydi-kent-muzesi-oldu-37254464>

Denizli Kültür Envanteri, (2014). Erişim adresi: <http://geka.gov.tr/2480/denizli-kultur-envanteri-2014>

Divriği K-1 Cezaevi, cemevi olarak kullanılacak. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/divrigi-k-1-cezaevi-cemevi-olarak-kullanilacak-1940919#>

Divriği Cezaevi Cemevi Oluyor. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://m.bianet.org/bianet/yasam/196548-divrigi-cezaevi-cemevi-oluyor>

Eski Cezaevi Film Stüdyosuna Dönüştürülecek. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <http://www.memleket.com.tr/eski-cezaevi-film-studyosuna-donusturulecek-199734h.htm>

Eski cezaevi Zeybek Müzesi olacak. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/eski-cezaevi-zeybek-muzesi-olacak/1357127>

Eski Cezaevi Zeybek Müzesi Olacak. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/eski-cezaevi-zeybek-muzesi-olacak-denizli-yerelhaber-3223899/>

Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <http://www.eskiistanbul.net/>

Istanbul at Sultanahmet Photos & Videos Hotel Overview. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <https://www.fourseasons.com/istanbul/photos-and-videos/>

İşkenceler, idamlıklar, tecrit odalar: Burası Ulucanlar. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/208464/iskenceler__idamlıklar__tecrit_odalar__Burasi_Ulucanlar.html

Mutlu şehrin "mutsuzluk" müzesi: Tarihi Sinop Cezaevi. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/yasam/mutlu-sehrin-mutsuzluk-muzesi-tarihi-sinop-cezaevi-357045.html>

Nyt, Otele Dönüşen Sultanahmet Cezaevi'ni Haber Yaptı. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.haberler.com/nyt-otele-donusen-sultanahmet-cezaevi-ni-haber-haberi/>

Ordu Ulubey K Tipi Cezaevi silah fabrikasına dönüştürüldü!. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://emlakkulisi.com/ordu-ulubey-k-tipi-cezaevi-silah-fabrikasina-donusturuldu/496023>

Ordu'da kapanan cezaevi liseye dönüştürülecek. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.61saat.com/genel/orduda-kapanan-cezaevi-liseye-donusturulecek-h295007.html>

Özkan, Ö. (2002). *Mevcut Binaların Lüks Otellere Dönüştürülme Olanakları ve Tasarlama Yaklaşımları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sağlam M. Y. (2003). Ceza İnfaz Kurumları Mimarisi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimari Özellikler. *Adalet Dergisi*, 14, 6-27. Erişim adresi: acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1278/1875.pdf

T.C. Solhan Kaymakamlığı. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.solhan.gov.tr/solhan-eski-cezaevi-binasi-egitim-ve-istihdam-projeleri-uygulama-merkezine-dnstrld>

Ulucanlar Cezaevi Müzesi. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <https://www.ulucanlarcezaevimuzesi.com/eng/>

Ulucanlar Cezaevi Müzesi – Ankara. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <http://turkiyedogarehberi.blogspot.com/2014/09/ulucanlar-cezaevi-muzesi-ankara.html>

Üniversiteliler eski cezaevini film stüdyosuna dönüştürecek. (2018, 15 Kasım). Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/universiteliler-eski-cezaevini-film-studyosuna-donusturecek-23413812>

81 yıllık geçmişi ile Ulucanlar Cezaevi. (2019, 8 Ocak). Erişim adresi: <https://sanatkaravani.com/81-yillik-gecmisi-ile-ulucanlar-cezaevi/>

GENÇLERİN FAST FOOD TÜKETİM ALIŞKANLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Murat Toksarı

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Öğr. Gör. Hüseyin Fatih Atlı

İskenderun Teknik Üniversitesi

Öz

İnsanların sağlıklı bir şekilde yaşayabilmeleri için besin unsurlarının kalite ve miktar olarak yeterli düzeyde tüketilmesi ile mümkündür. Günlük yaşamın hareketliliği ve hızlı temposu insanların beslenme alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Özellikle gençler fast food ürünleri daha çok tercih etmektedirler. Gençlerin fast food tüketme eğiliminde olmalarında çevresel unsurların etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı gençlerin fast food tüketim alışkanlıklarını değerlendirmek ve bir örneklem üzerinde araştırma yapmaktır. Bu çalışmada beslenme, fast food ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim kavramları ele alınacak ve İskenderun şehir merkezinde yaşayan hedef tüketicilere yönelik olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi uygulanarak çıkan bulguların sonuçları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fast Food, Tüketici, Tüketim, Beslenme.

285

A STUDY ON THE EVALUATION OF FAST FOOD CONSUMPTION HABITS OF YOUNG PEOPLE

Abstract

It is possible for people to live in a healthy way by consuming sufficient nutrients in terms of quality and quantity. The mobility and fast pace of daily life have also changed people's eating habits. Young people especially prefer fast food products. Environmental factors have an impact on young people's tendency to consume fast food. The aim of this study is to evaluate the fast food consumption habits of young people and to do research on a sample. In this study, the concepts of change in nutrition, fast food and consumption habits will be discussed.

Key Words: Fast Food, Consumer, Consumption, Nutrition.

1. Giriş ve Çalışmanın Amacı

Her insan günlük yaşamını daha kaliteli ve yaşanabilir hale getirmek için tüketim eylemini gerçekleştirmektedir. Özellikle pazarlamanın temel amacı olan tüketicilerin psikolojik ve temel ihtiyaçlarını karşılamak işletmeleri etkin pazarlama yapma noktasında bu alana yöneltmiştir. Pazarlama; değişim sürecinde insanların ihtiyaçlarını tatmin etmeye yönelik faaliyetleri barındırmakta olup (Kotler ve Keller, 2012),

tüketicilerin ihtiyaçlarını belirlemekte ve buna uygun üretim yaparak tüketicilerin istifadesine sunmaktadır (Altunışık vd., 2011). Pazarlamanın tüketicilere sunduğu ürün ve hizmetler ile tüketiciler bir değer satın almış olmakta. satın alınan bir ürünün sağladığı faydalar ile birlikte değerlerin toplamı ürün değer önerisi olarak ifade edilmektedir (Özmen, 2013).

Günümüz dünyasında tüketim; fizyolojik tatminin ötesine geçerek bir psikolojik tatmin sağlamakta, dış çevre ile iletişim kurma aracı olarak görülmektedir (Eroğlu, 2012). Tüketicilerin ihtiyacının ortaya çıkmasından tüketim eyleminin gerçekleşmesine kadar olan süreç tüketici karar verme sürecini oluştururken, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen pazarlama çabaları, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kişisel değişkenler olarak görülmektedir (Özdemir, 2013).

Fast food tüketim alışkanlığı, insanların çalışma koşullarının karmaşıklığı, çabuk hareket etme zaman kısıtı, düzensiz yaşam vb. gibi durumlardan dolayı çok fazla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle yaşamın hızlı temposundan dolayı insanların çalışma saatleri içerisinde beslenmeye daha kısa süre ayırma arayışı bu tüketim kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Bu durum fast food üretim hacmini daha da fazla genişleterek dünyada ayrı bir endüstri oluşmasını sağlamıştır.

Fast food ürünleri içeriğindeki besin değerleri itibariyle diğer beslenme ürünlerinden farklılaşmakta olup, ürünlerin içeriğindeki enerjinin önemli bir bölümünü yağlar oluşturmaktadır. Ayrıca, fast food ürünlerinin yanında, besinsel değerlerden yoksun asitli içecekler daha çok tercih edilmektedir. Bazı ülkelerde, son zamanlarda sağlıklı bir beslenme için günlük fast food tüketiminde belirli sınırlar içerisinde kalınması gerektiği ile ilgili yasal uygulamalar getirilmiştir.

Dengeli beslenme için süt, süt ürünleri veya doğal meyve suyu tüketilmesi sağlıklı bir insan yaşamı için gereklidir. Büyüme çağındaki bir çocuğun günlük yeme içme alışkanlığının önemli bir kısmını fast food ürünlerinin oluşturması durumunda vücudun önemli değerlerinden biri olan kalsiyumu yeterince almamasına sebebiyet vereceğinden dolayı, daha sonraki dönemlerde sağlık problemleri ile karşılaşmaları daha fazla muhtemeldir. Ayrıca fast food tüketimine ek olarak asitli içecekler tüketilmesinin yanında aşırı miktarda kahve ve çay tüketimi de demir eksikliğine neden olmaktadır.

Günümüzde özellikle yazılı ve görsel medyanın etkisi, internet teknolojisinin iletişimi hızlandırması fast food ürünlerine daha çok ilgiyi çekmiştir. Özellikle de sosyal, ekonomik ve kültürel çevrenin etkisiyle gençler arasında fast food tüketim alışkanlığı hızlı bir artış göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı gençler arasında hızla yaygınlaşan ve tüketimi sürekli bir artış gösteren fast food tüketimini değerlendirmek ve bir örneklem üzerinde araştırma yapmaktır. Bu amaçla İskenderun şehir merkezinde yaşayan hedef tüketicilere yönelik olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi uygulanarak çıkan bulguların sonuçları değerlendirilecektir.

2. Yöntem

Araştırma bağlamında ana kütleyi, İskenderun kentsel alanda fast food ürünlerini tüketenler oluşturmaktadır. Araştırma verileri, 10.11.2018-10.12.2018 tarihleri arasında İskenderun merkezde yaşayan ve ana kütleyi en iyi temsil eden 1100 tüketici ile hem yüz yüze görüşülerek hem de online olarak yapılmıştır. Araştırma verilerine, ihtimalsiz örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, araştırmacının hiçbir çaba sarf etmeden sebep sonuç ilişkisinden ziyade, ön bilgi toplama, pilot çalışma ve keşfedici araştırma türüne göre yapılan araştırmalar da çok fazla tercih edilmektedir (Nakip, 2013: 184). Örneklem, güven aralığı %95, hata payı %5 dikkate alınarak hesaplanmış (Altunışık vd., 2002:59)

ve güdülen amaca göre tanımlayıcı araştırma türü ile yapılmıştır. Tanımlayıcı araştırma türü çok geniş bir alanı içeren pazar çevresiyle ilgili doğru ve tam bir bilgi olarak ifade edilmiştir (Nakip vd. 2012: 107).

Anket formu ise iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda fast food tüketen genç tüketicilerin satın alma tutumlarının belirlenmesi, ikinci grupta ise tüketicilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Anket soruları; Uğur, (2018), İkikat Tümer, (2018), Yazıcıoğlu vd., (2013), Yaman, (2007), Korkmaz, (2005), Babekoğlu, (2000) çalışmalarından elde edilerek hazırlanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Demografik Özellikler

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Yaş aralığı	Frekans	Yüzde	Erkek	Kadın
Yaş	17 - 20	472	42,9	124	348
	21 - 24	371	33,7	144	227
	25 - 28	115	10,5	51	64
	29 - ve üzeri	142	12,9	58	84
Eğitim	Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde	Erkek	Kadın
	İlköğretim	52	4,7	25	27
	Lise	342	31,1	118	224
	Üniversite	648	58,9	201	447
	Yüksek Lisans	46	4,2	24	22
	Doktora	12	1,1	9	3
Gelir	Aylık Gelir (TL)	Frekans	Yüzde	Erkek	Kadın
	600 TL den az	404	36,7	93	311
	601 TL – 800 TL	90	8,2	25	65
	801 TL – 1000 TL	69	6,3	29	40
	1001 TL – 1200 TL	88	8	24	64
	1201 TL – 1500 TL	90	8,2	33	57

	1501 TL – 2500 TL	181	16,5	78	103
	2501 ve üzeri	178	16,2	95	83
Toplam		1100	100	377	723

Tablo 1’de demografik özellikler dikkate alındığında, katılımcıların % 58,90 üniversite, % 31,10 lise, % 5,30 lisansüstü ve % 4,70’i ilköğretim eğitim seviyesine sahiptir. Ankete katılan bireylerin % 61’i ailesiyle, % 20’si öğrenci yurdu/apartta, % 11’i öğrenci evinde, % 8’i tek başına yaşamaktadır. Gelir düzeyine göre 1 – 600 (TL) aralığında gelire sahip olanlar % 36,7, 1500 – 2500 (TL) aralığında gelire sahip olanlar % 16,5, 2500 (TL) ve üzeri gelire sahip olanlar % 16,2 paya sahiptir. Yaş düzeyine göre 17 – 20 yaş aralığı % 42,9 paya sahipken 21 – 24 yaş aralığı % 33,7 paya sahiptir.

3.2. Fast Food Tüketimi

Tablo 2. Fast Food Tüketim Nedenleri

	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Lezzetli olması	83	285	368	33,45
Hızlı olması	125	188	313	28,45
Görüntüsünün ilgi çekici olması	8	18	26	2,36
Ekonomik olması	80	114	194	17,64
Damak tadına uygun olması	36	71	107	9,73
Sağlıklı olması	7	8	15	1,36
Güvenli olması	12	13	25	2,27
Rağbet görmesi	26	26	52	4,73
Toplam	377	723	1100	100,00

Tablo 2’de fast food tüketim nedenleri arasında (368 kişi) lezzetli olması, 313 kişi hızlı olması ve 194 kişi ekonomik olması nedeniyle tercih etmektedir. Özellikle, fast food ürünlerinin son yıllarda hızla çeşitlenmesi ve sektörde rekabetin artmasıyla birlikte tüketicilere farklı lezzetler sunulmaktadır.

Tablo 3. Fast Food Tüketim Tercihleri

Tercih	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Sandwich	17	21	38	3,45
Tost	7	18	25	2,27
Pizza	36	92	128	11,64
Şinitzel	3	2	5	0,45
Nugget	4	8	12	1,09
Lahmacun	16	17	33	3,00
Asitli içecekler	4	11	15	1,36
Döner	98	123	221	20,09
Hamburger	187	426	613	55,73
Hazır köfte	2	0	2	0,18
Şekerli İçecekler	3	5	8	0,73
Toplam	377	723	1100	100,00

Tablo 3’de insanların fast food tüketim tercihlerinde hamburger, döner, pizza vb ürünler işletmeler tarafından tutundurma faaliyetlerinde sıkça görülmektedir. Tüketicilerin fast food tüketim tercihlerinde en çok tercih edilen ürün olarak 613 kişi ile hamburger iken ikinci sırada 221 kişi ile döner yer almakta olup bunu 128 kişi ile pizza takip etmektedir.

Tablo 4. Fast Food Tüketim Sıklığı

	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Günde bir kez	42	55	97	8,8
Günde bir kaç kez	36	40	76	6,9
Haftada 3 - 4 kez	112	138	250	22,7
Haftada 1	84	228	312	28,4
Ayda 1	41	112	153	13,9
Nadiren	62	150	212	19,3
Toplam	377	723	1100	100

Tablo 4’te kullanıcıların fast food tüketim sıklığına bakıldığında, kadınların (%65,70) erkeklere göre (%34,30) günde, haftada, ayda 1’den fazla fast food yiyeceklerini tükettikleri ve sağlıksız yaşamı tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 5. Fast Food Tüketiminde Tercih Edilen İçecek

İçecek	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Ayran	85	178	263	23,91
Meyve suyu	37	77	114	10,36
Şekerli İçecek	12	16	28	2,55
Soda	19	27	46	4,18
Meyve özlü içecek	11	15	26	2,36
Asitli içecek	213	410	623	56,64
Toplam	377	723	1100	100,00

Tablo 5’de fast food tüketilirken tercih edilen içecekler incelendiğinde, katılımcıların en fazla asitli içecekleri (623 kişi) özellikle de kadınların (410 kişi) tercih ettiği, daha sonra ayran (263 kişi) ve meyve suyunu (114

kişi) tercih ettikleri görülmüştür. Bu durum da gösteriyor ki ileri dönemlerde, fast food gibi obezite ve bir takım hastalıklara sebebiyet veren yiyeceklerin yanında asitli içeceklerin de daha fazla tercih edilmesi sağlık problemleri açısından insanlara büyük bir tehdit oluşturacaktır.

Tablo 6. Fast Food Tüketim Ortamı

	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Araba / Toplu taşıma aracı	3	5	8	0,73
Lokanta	24	20	44	4,00
Ev	118	242	360	32,73
Alışveriş Merkezi	136	313	449	40,82
Büfe	12	13	25	2,27
Yürüyüşte	5	5	10	0,91
Kafe	46	85	131	11,91
Restoran	33	40	73	6,64
Toplam	377	723	1100	100,00

Tablo 6’da fast food tüketim ortamı olarak kullanıcıların en fazla tercih ettiği yerin 449 kişi ile alışveriş merkezleri olduğu, bunu ev (360 kişi), kafe (131 kişi) ve restoranların (73 kişi) takip ettiği görülmektedir. Özellikle ülkemiz de alışveriş merkezlerinin artması ile birlikte hem öğrencilerin hem çocukların hem de iş hayatından olan ya da evde olan insanların yemek kültüründen uzaklaşıp daha çabuk ve sağlıksız olan bu tür yiyecekleri tercih etmesi ilerde tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de büyük sağlık riskleri oluşturacağını göstermektedir.

Tablo 7. Fast Food Tüketim Nedenleri

	Erkek	Kadın	Frekans	Yüzde
Reklamlar (TV, internet, gazete, dergi vb...	42	93	135	12,27
Arkadaş tavsiyesi	28	77	105	9,55
Zamanı iyi değerlendirme	28	47	75	6,82
Fast food firmalarının ilgi çekici sunumu	27	77	104	9,45
Ailede beslenme alışkanlıklarının değişmesi	5	16	21	1,91
Sosyal çevrenin etkileri	19	53	72	6,55
Fast food markalarının giderek yaygınlaşması	20	26	46	4,18
Yemek hazırlama zorlukları	40	86	126	11,45
Hayatın hızlı temposu	118	185	303	27,55
İş hayatındaki yoğunluk	50	63	113	10,27
Toplam	377	723	1100	100,00

Tablo 7’de fast food tüketim nedenleri olarak ankete katılan katılımcıların görüşleri dikkate alındığında, hayatın hızlı temposu (303 kişi), reklamlar (135 kişi), yemek hazırlama zorlukları (126 kişi), iş hayatındaki yoğunluk (113 kişi), arkadaş tavsiyesi (105 kişi), fast food firmalarının ilgi çekici sunumları (104 kişi), zamanı iyi değerlendirme (104 kişi) olarak görülmektedir. Bu sonuçlarda gösteriyor ki, insanların artık her geçen gün beslenme alışkanlığından uzaklaştığı, hayatın yoğun olmasıyla birlikte sağlıklı yaşamı daha fazla tercih ettiklerini göstermektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

İş yaşamının yoğunluğu ve hayatın hızlı temposu insanları daha hızlı yeme içme alışkanlığına yöneltmiştir. Toplum içerisinde özellikle genç bireyler arasında fast food tüketiminin sürekli artış göstermesinde yazılı ve görsel medyanın yanı sıra yoğun reklam faaliyetlerinin de büyük etkisi vardır. Özellikle gençler arasında arkadaş çevresinin tavsiyesi tüketici deneyimi açısından önemlidir. Aile ortamından uzakta yaşayan gençler yemek hazırlamanın zorluklarını gerekçe göstererek daha çok dışarıda yemek yemeyi tercih etmektedirler. Bu da doğal olarak geleneksel olarak beslenme alışkanlıklarının değişime uğramasına neden olmaktadır.

Fast food sektöründe karlılığın yüksek olması fast food markalarının daha fazla yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Yerel markalar küresel markalarla rekabet edebilmek için fast food tüketiminde tercih edilebilecek ürünler ile tüketicilerin karşısına çıkmaktadır.

Fast food ürünlerin gençler arasında yoğun bir şekilde tercih edilmesinde çocukluk dönemlerinde de bu tarz beslenme alışkanlıklarına sahip olmalarının etkisi vardır. Fast food satışı yapılan yerlerde çocuk menüleri yaygınlaşmakta olup çocuklar hedef kitle haline gelmektedir. Çocukluk döneminden itibaren yoğun fast food tüketimi sağlıksız beslenme sorunu ile karşı karşıya kalınması anlamına gelmektedir. Fast food tarzı ürünleri seçerken sağlık yönünden yeterli ve faydalı olanlar tercih edilebilir. Fast food ürünlerde enerji miktarının yüksek oluşu kalp ve diğer kronik hastalıklara yol açabileceği için tüketimin kısıtlanması gerekmektedir. Fast food tarzı ürünlerde vitamin ve kalsiyum yetersizliği büyüme çağındaki bireylerin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Sağlıklı bir yaşamın sürdürülebilmesi için pişirme yöntemlerine de dikkat edilmesi gerekir. Hijyen koşullarına özellikle sağlık açısından dikkat edilmeli, hijyen yönünden üretimin yapılp yapılmadığının sık sık denetlenmesi gerekmektedir. Fast food ürünler tercih edilirken besin içeriklerine diğer tüketim tercihleri kadar önem verilmelidir.

Kaynakça

- ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., YILDIRIM, E., BAYRAKTAROĞLU, S. (2002). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Research Methods In Social Sciences). Sakarya Kitabevi.
- ALTUNIŞIK, R., ÖZDEMİR, Ş., TORLAK, Ö. (2011), Pazarlamaya Giriş, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- BABEKOĞLU, Y., (2000). Tüketicilerin demografik özellikleri ve bireysel tutumlarının sorumlu tüketim davranışları üzerindeki etkisi .
- EROĞLU, E. (2012). “Tüketici Davranışı Kavramı ve Özellikleri”, s. 2-23, (Ed.) ODABAŞI, Y., Tüketici Davranışları, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- İKİKAT TÜMER, E., (2018), Lise ve Dengi Okullardaki Öğrencilerin Fast Food Tüketim Kararları, KSÜ Tarım ve Doğa Derg 21(1):1-6, 2018
- KORKMAZ S. (2005), “Fast Food (Hızlı Yemek) Pazarında Rekabetçi Stratejilerin Etkinliği: Üniversite Gençliğinin Tercihlerinin Analizi”, Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 22-39.
- KOTLER, P., KELLER, K.L. (2012). Marketing Management, Upper Saddle River N. J: PEARSON.
- NAKİP, M (2003). Pazarlama Araştırmaları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- NAKİP, M. (2013). Pazarlama Araştırmaları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- NAKİP, M., VARİNLİ İ., GÜLMEZ M. (2012), “Güncel Pazarlama Yönetimi”, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ÖZDEMİR, Ş. (2013). “Tüketici Davranışlarının Analizi.”, s. 44-61, (Ed.) TORLAK, Ö.,
- ÖZMEN, M. (2013). “Pazarlamada Temel Kavramlar”, s. 2-19, (Ed.) TORLAK, Ö., ÖZMEN, M., Pazarlama İlkeleri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- UĞUR, U., (2018). Gençlerin Fast Food Tüketimlerinin Sembolik Tüketim Kapsamında Değerlendirilmesi: Sivas İlinde Bir Araştırma, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 67 Mayıs-Haziran 2018
- YAMAN H.B. (2007), Tüketicilerin Hazır Yemek Tüketim Alışkanlıklarında Küreselleşmenin Etkileri ve Konuya İlişkin Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.

YAZICIOĞLU, İ., IŞIN, A., KOÇ, B., (2013), Üniversite Öğrencilerinin Fast Food Ürünleri Tercih Etme Nedenleri, Journal of Tourism and Gastronomy Studies 1/1 (2013) 36-41

KUR'ÂN KISSALARINDA PEYGAMBERLERİN YÖNETİM VE SİYASETLE İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Necmettin ÇALIŞKAN

HMKU İlahiyat Fakültesi

Öz

İnsanlara dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek üzere gönderilen İslam, hayra çağırma, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetmeyi tüm inananlara bir görev olarak tevdi etmiştir. Bu sebeple yeryüzüne örnek şahsiyetler olarak gönderilen peygamberlerin mücadelelerinde birey ve topluma yön verme, en belirgin ortak paydalardan biri olarak karşımıza çıkar. Peygamberlerin yönetimle ilişkileri ve siyasi mücadeleleri bu tebliğin ana temasını oluşturmaktadır. Peygamberler bireysel ibadetlerle, tek tek bireylerle ilgilenmekle veya kendilerini kuşatan dar kapsamdaki çevreleriyle kendilerini sınırlandırmamışlardır. Aynı zamanda statükoyla mücadele etmişler, yönetime karşı meydan okumuşlar ve dönemlerinde cari olan mevcut fasit düzene karşı hak üzere tesis edilen alternatif sistemler getirmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. İsa ve diğer birçok peygamberin ortak özelliği; zulme/haksızlığa karşı çıkmalarıdır. Son Peygamber'in Medine'ye hicretinden hemen sonra yaptığı icraatların birçoğu da yönetim teşkil etmeye yöneliktir. Devlet mekanizmasının yönetildiği, sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü, askeri kararların verildiği ve eğitim merkezi olarak kullanılan bir mescidin bina edilmesi, bu mescidin müdavimleri arasında kadrolaşma zemini olarak kardeşlik/muâhât uygulaması, devletin temel esaslarını oluşturan ve Medine vesikası olarak bilinen anayasa niteliğindeki belgenin yazımı, ekonomiyi düzenleme amacıyla pazar kurulması Hz. Muhammed'in bu çerçevede ortaya koyduğu ilk icraatlar olarak sayılabilir. Bu tebliğde peygamberlerin hayatlarından kesitler sunularak dönemlerindeki yönetimlere karşı yürüttükleri siyasi mücadeleler ele alınacak ve Hz. Muhammed'in mezkûr dört icraatı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Peygamberler, Siyaset, Yönetim, Mücadele.

THE RELATIONSHIP OF THE PROPHETS WITH THE ADMINISTRATION AND POLITICS IN THE STORIES (QISSA) OF THE QUR'AN

Abstract

Islam, sent to the people to ensure the happiness of the world and the Hereafter, has entrusted to all believers to call on good, to command goodness and to deny good. For this reason, directing the individual and the society in the struggles of the prophets sent to the earth as exemplary personalities emerges as one of the most obvious common denominators. The relations of the prophets with the

administration and their political struggles constitute the main theme of this communiqué. The prophets did not limit themselves to individual prayers, to care for individual by one by, or to their narrow circles surrounding them. At the same time, they have struggled with the status quo, have challenged against the administration and have introduced alternative systems that were established against the current system. The Prophet Noah, the Prophet Abraham, the Prophet Joseph, the Prophet Moses, the Prophet David, the Prophet Jesus and many other prophets in common; they are against oppression/injustice. Many of the actions of the Prophet Muhammad immediately after his emigration to Medina are aimed at forming a government. The establishment of a mosque in which the state mechanism is governed, social activities are carried out, military decisions are made and used as a training center. The establishment of the market can be regarded as the first actions of the Prophet Mohammed in this context. In this communion, the political struggles of the prophets against the administrations in their times will be discussed and the four mentioned acts of Prophet Muhammad will be evaluated.

Key Words: Prophet Muhammad, Prophets, Politics, Administration, Struggle.

Giriş

İnsanlara dünya ve ahiret mutluluğunu tesis etmek üzere gönderilen İslam, hayra çağırma, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetmeyi tüm inananlara bir görev olarak tevdi etmiştir. Bu sebeple yeryüzüne örnek şahsiyetler olarak gönderilen peygamberlerin mücadelelerinde birey ve topluma yön verme, en belirgin ortak paydalardan biri olarak karşımıza çıkar. Kur'ân kıssalarında anlatılan peygamberlerin yönetimle ilişkileri ve siyasi mücadeleleri bu tebliğin ana temasını oluşturmaktadır. Bu tebliğde peygamberlerin hayatlarından kesitler sunularak dönemlerindeki yönetimlere karşı yürüttükleri siyasi mücadeleler ele alınacak ve Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrasında uyguladığı ilk dört icraatı değerlendirilecektir.

I. Peygamberler Dönemi Siyaset ve Yönetim Şekli

İnsanı mükemmel bir şekilde yaratan (Tîn 95/4) Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara hidayet kaynağı olarak, dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek üzere göndermiştir. Bunu temin ise hayra çağırma, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme ile mümkündür (Âl-i İmrân 3/104, 110, 114; el-A'râf 7/157, 199; et-Tevbe 9/71, 112; el-Hac 22/41). Bu hususta âyetlerde belirtilen görevler tüm milletlere verilmiştir.

İyiliğin emrini ve kötülüğün nehyini temel düstur kabul eden İslam'ın kendilerinden öğrenildiği ve İslam'ın hayata tatbikinde örnek alınacak şahsiyetler olarak öncelikle peygamberlerin hayatları incelenmelidir. Bu sebeple Kur'ân, tarihi kayıtların ötesinde, örnek alınmaları için tarihe ve insanlığa yön veren peygamberlerin hayatlarını ve mücadelelerini anlatır. Bugünü anlayabilmek ve yaşanan çağda yapılması gerekli olanı tespit edebilmek için de Müslümanların günümüzde karşılaştığı temel sorunlar karşısında kendi dönemlerinde peygamberlerin neler yaptığı ve nasıl mücadele ettiği bilinmelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. İsa ve diğer birçok peygamberin ortak özelliği; buldukları devirlerde zulme/haksızlığa karşı çıkmalarıdır. Peygamberler, ibadetlerle kendilerini kurtarmanın peşinde olmak ya da kendi çevrelerini kuşatan birkaç kişiyle uğraşmak yerine, daha çok statükoyla mücadeleleriyle ve köklü değişimlerle öne çıkmışlardır. Peygamberler kendi dönemlerinde haksızlıklara yol açan fasit bir sistem yerine hak dini temsil edecek yeni alternatifler, haksızlıkları ortadan kaldıran ilâhî ve evrensel sistemler getirmişlerdir.

Peygamberlerin getirdikleri sistemleri toplumların benimsemeleri kolay olmamıştır. Onlar bu uğurda çok ciddi çaba ve gayret sarf etmişlerdir. Mesela Hz. Nuh 950 sene görev yapmış zalimlere başkaldırmış tüm tebliğ ve çabasına rağmen küfürde ısrar edenleri rahmet yerine azap beklentisiyle Allah'a şikâyet etmiştir (Nûh 71/5-28). O'nun tüm gayretlerine rağmen bu dönem içerisinde kendisine 80 kişinin iman ettiği rivayet edilir (Mukâtil, 1423/2002: II, 282). Hz. Nuh, yanında oğlu dahi olmadan, zalimlerin üzerine kopan tufandan, Allah'ın lütfuyla sadece iman edenlerle kurtulmuştur.

Hz. İbrahim, Babil kralı Nemrut ile mücadele etmiş davasından ateşe atılmak pahasına dönmemiştir. Nemrut, o günün süper gücü olan bir devletin imparatoruydu (Taberî, 1975: I, 233).

Kur'ân kıssalarında yine “ulü'l-azm” peygamberlerden Hz. Musa'nın, o günün süper gücünde zamanın devlet başkanı olan Firavun'a karşı mücadelesi anlatılmaktadır. Sosyal hayatı değiştiren çağının çarpık telakkilerine başkaldıran Hz. Musa, halkını zalim yöneticiden ve kölelikten kurtarmıştır (Taberî, 1975: I, 386).

Kur'ân kıssalarında yöneticilerle mücadele eden peygamberler olduğu gibi yöneticilik yapan peygamberler de vardır. Sadece bireysel ibadete değil aynı zamanda yeryüzünde Allah'ın halifesi olma görevine talip olan Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman hüküm sahibi olan peygamberlerdi. Hz. Süleyman: “Ey Rabbim bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir mülk (yöneticilik) lütfet ” (Sad 38/35) diye duâ etti, Allah da ona kimsenin ulaşamayacağı bir hâkimiyet verdi.

Kardeşleri tarafından kuyuya atılan, hayatı nice imtihanlarla dolu Hz. Yusuf da dünya zevklerinden hâpiste kalmayı tercih edecek zühdüne rağmen (Yûsuf 12/33) yeri geldiğinde “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” (Yûsuf 12/55) diyerek yöneticiliğe talip olmuştur. Zamanının Maliye Bakanı olarak halkı kuraklıktan kurtarmıştır (Taberî, 1975: I, 347). Böylece kalplerde imanın ve İslam ahlakının yerleşmesini sağladığı gibi insanları ekonomik olarak da refaha ulaştırmıştır.

Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın; Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Muhammed (s) ve diğer peygamberleri anlatımlarında siyasal bir sistem adlandırması yapılmaz. Bunun yanında, hem peygamberlerin mutlaka devlet idaresini ele almaları gereğinden hem de devlet yönteminden açık bir şekilde kuramsal olarak bahsedilmez. Ancak Kur'ân net siyaset şekline ilişkin yönlendirmede bulunmasa da yönetimde hedef ilkeler ortaya koyar (Severcan, 1999: 167). Kur'ân özellikle bu konuda, adaleti sağlama, görevi en liyakatli olana verme ve şûra gibi yönetim ilkelerinden ve yine, iyi olanı geçerli kılıp kötü olanı

ortadan kaldırma, inanç ve düşünce özgürlüğü, yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, insan onurunun korunması, neslin korunması ve barışın esas olması gibi evrensel temel hak ve özgürlüklerden bahseder (Boynukalın, 2003: 426). Kur'ân siyasal otoriteyi bu ilkeleri yerine getirmekle görevlendirirken, onu belirleyenlerden de bu ilkeleri yerine getirebilecek olan kişileri seçmelerini ister. Bu görevlendirme ve isteğin yerine getirilmesinde de onları sorumlu tutar (Severcan, 2015: 60-61).

Peygamberlere tevdi edilen tebliğ görevi, tarihin hiçbir döneminde devlet fikrinden bağımsız olmamıştır. Peygamberlerin önemli bir kısmı, içinde buldukları toplumlarda yönetimi üstlenmiş, yasama ve yargının yanı sıra devletin yürütme fonksiyonu dâhilindeki siyasî görevleri icra etmişlerdir (Bakara 2/251; Âl-i İmrân 3/79; Nisâ 4/54; Enâm 6/89; Enbiyâ 21/79; Sâd 38/35; Câsiye 45/16). Zira ilahi tebliğ, doğası gereği buldukları yerde peygamberlerin iktidar kullanmalarını zorunlu kılmaktadır. Çünkü hem peygamberlerin asıl vazifesi olan tevhit inancının yerleşmesi hem de yeryüzünde fitne ve zulmün kaldırılması ayrıca hak ve adaletin ikame edilmesi ve toplumsal düzenin sağlanması meşru bir otoritenin teşekkülüne bağlıdır (Türcan, 2001: 41-42).

II. Hz. Peygamber Dönemi Yönetim ve Siyaset İlişkisi

A. Mekke Dönemi

Hz. Muhammed'in hayatı Müslümanlar için en güzel örnektir (Ahzâb 33/21). Hz. Peygamber'in tebliğ hayatı 13 yıllık Mekke, 10 yıllık Medine süreçleriyle tamamlanmıştır. O'nun peygamberlik süreci içerisinde hicret, en önemli olaylardandır. Çünkü Mekke dönemi ahlak ve inanç sisteminin tesisinin gerçekleştiği bir direniş dönemini işaret ederken; Medine ise devletleşme sürecinin temellerinin atılıp sonrasında tüm yapısal formların ilahi emirlerle sosyal gerçeklik üzerine fitrî olarak tamamlandığı bir dönemdir.

Hz. Peygamber, Mekke'de bulunduğu süre içerisinde Allah Teâlâ'nın emri ile önce yakınlarına (Şuâra 26/214) tebliğe başladı. 13 sene içerisinde baskı, işkence, ambargo, suikast teşebbüsü vb. her türlü zulme maruz kaldı (İbn Hişâm, 1955: I, 354). Ama O hiçbir zaman zalimlere teslimiyeti ve zulüm üzere onlarla anlaşmayı düşünmedi. Mekkeli müşrikler'in dünyayı ilgilendiren; yönetim, mal, zenginlik vb. tüm tekliflerini reddetti. Bu durumun Hz. Peygamber'in, Allah'ın emirleri üzerine yapılan bir yönetime talip olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü O; "Vallahi bir elime güneşi diğer elime ayı verseniz, ben asla bu davamdan vazgeçmem" (İbn Hişâm, 1955: I, 265) diyerek mücadelesini sonuna kadar sürdürmüştür. Bu bilgiden hareketle Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu devletin zihni hazırlık aşamasının Mekke döneminde başladığı söylenebilir.

Devletin kökeni sorunu irdelediğinde tarih boyunca devleti bir amaç olarak gören düşüncelerle, onu toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasında bir araç olarak gören eden düşünceler ayırımında İslam düşünürlerinin yaklaşımı ikinci guruba girmektedir (Türcan, 2001: 41). Çünkü devleti amaç olarak görmek, belli bir aşamadan sonra onu kutsallaştırmaya daha sonraki süreçte de devletin yaptığı bütün faaliyetin kutsal değerler gibi meşrulaştırılmasına yol açar. Hâlbuki devlet, toplumsal düzeni

sağlamada ve korumada zorunlu olan bir araçtır. Kutsal ve değerli olan devlet değil, devletin düzeni sağlamda benimsediği ve belirlediği prensipler ve normlardır.

Mekke döneminin başından itibaren var olan Müslüman bir toplum oluşturma çabalarının, Medine'ye hicretle beraber bağımsız siyasi kimlik taşıyan bir yapıya dönüştüğü ifade edilmektedir. (Türcan, 2001: 41). Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu devlet, Mekke'de başlayan bilinçli bir siyasi sürecin nihaî aşamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'e göre tebliğ ibadet ve dini sorumluluğun yanı sıra yeryüzünde hak ve adaleti ikame etme göreviydi. Sadece vaaz ve nasihatle zulmün ve fesadın önüne geçilmesinin mümkün olacağını iddia etmek ise tarihî realitenin ve peygamberlerin mücadelesini ferdî ibadete indirgemek anlamına gelmektedir (Türcan, 2001: 44).

Mekke dönemi siyasi tavrı örnekleri olarak ele alınabilecek bazı uygulamalar;

1. Habeşistan'a göç (İbn Hişâm, 1955: I, 321): Siyasi anlamda bir iltica hadisesidir (Sıcak, Çalışkan, 2019: 157 vd.). Kureyş'in bu sığınmacıları geri getirmek için görevlendirdiği Abdullah b. Ebi Rebia ve Amr b. As'ın mültecilerin iadesini talep etmesi (İbn Hişâm, 1955: I, 333) günümüzde uluslararası hukukta suçluların iadesi kurumuna karşılık gelmektedir.
2. Akabe Biatları: Bu biatlar, siyasi bakımdan teşkilatlı bir toplum oluşturma yönünde atılmış bir adımdır. Özellikle II. Akabe biatı tamamen devlet oluşturma amacını taşıyan bir anlaşma görünümündedir. Bu biat, Bey'atü'l-harp, yani savaş sözleşmesi adıyla da anılmıştır (İbn Hişâm, 1955: I, 454). Bu hadiseler kurumsal bir siyasi yapıya doğru giden önemli aşamalardır (Türcan, 2001: 45).

Mekke döneminin başlangıcından itibaren yeni bir toplumsal düzen kurmak amacıyla Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu mücadele çizgisinde, hicrete kadar ve hicretle birlikte herhangi bir değişim olmamıştır (Türcan, 2001: 45).

Mekke döneminde, risâletin uzak hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli şartları hazırlamak, dinin korunmasını sağlamak ve model insan prototipini (sahabi neslini) inşa etmenin imkânlarını oluşturmak için uygun bir sosyal ve siyasi yapının hazırlık çabalarına şahit olunur (Türcan, 2001: 41). Mekke dönemi, Kur'ân'da en hayırlı olarak vasıflandırılan toplumun (ümme) temellerinin atıldığı dönemdir (Sıcak, Çalışkan, 2019b: 155-157). Medine'de toplumsal bir düzenin ve sonucunda İslam devletinin kurulması bu temeller üzerine kurulan bağlarla sağlanmıştır.

B. Medine Dönemi

Tüm zulümler ve işkencelere dayanan Hz. Peygamber artık dini anlatacak imana açık bir sima kalmayınca (Bakara 2/6; Yâsîn 36/10) Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Peygamber'in hicret sonrası yaptığı ilk icraatların sembolik (Apak, 2014: 349) bir anlamının olduğu, bu sebeple önemli uygulamalar olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

Hz. Peygamber'in yaptığı ilk icraat, cami kurmak olmuştur ki cami ile, o günkü şartlarda devletin yönetildiği, sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü, problemlerin çözüldüğü ve askeri kararların verildiği bir mekân anlaşılmaktadır. Bu mekân aynı zamanda eğitim merkezi, insanların her zaman uğrak noktası

olan bir yerdir. Güncel terminoloji içerisinde camiden; vakıf, dernek, sendika ve teşkilat binaları gibi her türlü sosyal faaliyetin yapıldığı yerleri anlamak mümkündür. Camiler, insanların bir düşünce etrafında toplandığı cem olma, birlik olma yerleridir ve toplumsal hayat içerisinde de oldukça önemlidir. Çünkü modern dünyada kurumsallaşamamış, toplumun muhatap alacağı bir teşkilat binası tesis edilmemişse sahip olunan ilkelerin bireysel yansımaları görülmekle birlikte toplumsal düzeyde kabul görmesi beklenemez.

Hız. Peygamber'in Medine'de yaptığı ikinci icraat ise kardeşlik "muâhât" oluşumudur. Hız. Peygamber; bütün malını, servetini, yakınlarını, bırakarak hicret etmiş muhacirleri, Medineli Müslümanlarla (Ensar) kardeş ilan etmiştir. Bunun nedeni, yapılan mescidin; din ve devlete ait binaların boş kalmaması ve aktifleştirilmesidir. Bir oluşum kurumların fiziksel yapılarından daha çok dayanışma içerisinde faaliyetlerini yürüten yönetime ve kadroya ihtiyaç duyar. Bir yerde sadece binanın olması tek başına işlevsel değildir, binanın yanında faaliyet gösterecek insanlara da ihtiyaç vardır.

Hız. Peygamber'in üçüncü icraatı da belge yazımı, bugünkü anlamıyla anayasa (Hamidullah, 2011: II, 195, 196) hazırlatmasıdır. Böylece Hız. Peygamber, Medine'de İslam devletini kurdu ve ilk devlet başkanı oldu. Bundan da anlaşıldığı üzere; İslam'ın en önemli taleplerinden birisi devlet yönetimine talip olmaktır. İslam dini, kişilerin sadece kendi çabalarıyla yaşayacakları ferdi bir din değildir. Toplum içinde bir ferd, küllî olarak toplum ve yönetim olarak yapılacak görevler de vardır.

Hız. Peygamber'in, Medine'de yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin doğal bir sonucu olan sosyal yapıyı bazı yasalarla düzenlemesi (Medine Sözleşmesi), ülke sınırlarını tespit ettirmesi, nüfus sayımı yaptırması gibi hususlar sosyo-kültürel düzenlemelerin yanında siyasî bir oluşumu göstermektedir (Sambur, 2014: 182). Bu oluşum, hukukî ve siyasî anlamda kurumsallaşma ve daha da ötesinde bir devletin varlığını öngörmektedir. Toplumsal yapının temel bir unsuru olan siyasî kurumun inşasının ilk adımı da Medine'de tüm taraflar arasında yapılan yazılı antlaşma Medine Sözleşmesi ile atılmıştır (Açık, 2015: 285; Koyuncu, 2009: 101).

O'nun (s) dördüncü icraatı pazar oluşturmaktır. Hız. Peygamber, Medine'de insanlara pazarın neresi olduğunu sorduğunda sahabe, pazarın Yahudilerin kontrolünde olduğunu söylerler. O (s) da bunu duyunca Beni Sa'd Kabilesi'nin arazisini satın almış ve pazar yeri olarak tahsis etmiştir (Semhûdî, 1908: I, 542). Böylece Müslümanların ekonomik yönden güçlü ve bağımsız olmaları gerektiği hususuna işaret edilmiştir.

Netice olarak; İslam, Müslümanlara kulluk görevi olarak bireysel ibadetlerin dışında toplumsal görevler (ibadetler) de yükleyen bir dindir. Hayatın yirmi dört saatine, günün her anına yaşantının her safhasına müdahale eder (Hicr, 15/99; Kâf, 50/18). Dindeki emirler, genel olarak bireysel ve toplumsal dolayısıyla bireyi ve toplumu yönetimle ilgilidir. Müslümanları namaz ve oruç gibi hem bireysel hem de toplumsal ibadetlere yönlendirir. Buna ek olarak bireyselliğinin yanı sıra toplumsal yönü öne çıkan zekât, hac, komşuluk ilişkileri gibi görevleri, yönetimle ilgili adaletli olmak ve rüşvet, faiz, yalan gibi yasaklardan sakınma gibi pek çok görev verir.

Allah Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'i göndermiş ve bu iki ana kaynakla nasıl yaşanması gerektiğini ve Allah yolunda nasıl mücadele edileceğini öğretmiştir.

Hız. Peygamber; bir kötülük görüldüğü zaman bu kötülüğün, bizzat elle sonra dille düzeltilmesi -buna hiçbir şekilde imkân bulunmuyor, baskı ve zulüm ortamı varsa- en düşük bir iman göstergesi olarak kalple buğz edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Müslim, "Îmân", 78. Ayrıca bk. Tirmizî, "Fiten", 11; Nesâî, "Îmân", 17). Bu da kötülüğün ortadan kaldırılmasında insanların bizzat aktif görev alması demektir. Müslümanlar toplumu şekillendiremiyorlarsa da hiç olmazsa kendi içlerindeki doğru oluşu ve zulme karşı duruşu devam ettirmelidirler. Bu sebeple Müslümanlar potansiyelleri ölçüsünde dini bir sorumluluk olarak sosyal faaliyetlerin içerisinde olmalıdır.

İlk İslâm toplumunun inşa sürecinde dinî, siyasî, eğitim, aile ve ekonomik kurumların bütüncül bir nazarla ele alındığı görülmektedir. Toplumsal değişim ve dönüşümün sadece dini kuralların tesis edilmesi anlayışı ile yapılmadığı kurumların inşasıyla geniş manada İslâm Medeniyetinin temellerinin atıldığı söylenebilir (Aydın, 1992: 111-112). Bu da Hz. Peygamber'in ibadeti sadece ferdî görevlerden ibaret olarak kabul etmediği, toplumun ve devletin inşasını ibadet kapsamında değerlendirdiği şeklinde yorumlanabilir.

III. Yönetim ve Siyaset Bağlamında Cihat

Toplumda bilişsel düzeyde ortaya çıkan, yönetim ve siyaset açısından dinî yönelimi Kur'ân merkezinden koparan önemli yanlışlardan birisi de güncel cihat algısıdır. Cihat söz konusuna olduğunda insanların zihnine yalnızca "savaşmak" gelmektedir. Hatta ırkçı emperyalizmi temsil eden medyanın yönlendirmesiyle cihad ve terörizm terimleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Hâlbuki Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette Müslümanlara bir ibadet olarak cihadı emretmiştir (Tevbe, 9/86; Hac, 22/78; Ankebût, 29/6). Hz. Peygamber de "Kim gaza etmeden veya kendini -niyet olarak- gazaya hazırlamaksızın vefat ederse, nifakta bir şube üzerinde (münafıklığın bir parçasını kendinde barındırılmış olarak) ölür." buyurmuştur (Müslim, İmâre, 158; Ebu Davud, Cihâd, 17; Nesâî, Cihâd, 2). Bu ise cihadın iman açısından önemini ortaya koymaktadır. Seyyid Kutub'a göre cihat Allah ile kulları arasındaki engellerin kaldırılmasıdır (Kutub, 2000: II, 992). Cihat, zamanı geldiğinde ve gerek duyulduğunda savaş meydanlarının hakkını vermek olsa da Hz. Peygamber'in Tebuk gazvesi sonrasında "Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz." (Râzî, 1999: XI, 194) buyruğuyla vurguladığı gibi "Hakiki mücahit nefisine karşı cihat açan kimsedir." (Tirmizî, Cihâd, 2). Verilen bilgilerden hareketle Müslümanlar nefisleriyle mücadele sürecinde ferdî ve toplumsal yaşamda Allah ile kulları arasındaki engelleri kaldırmayı amaç edinmelidir.

Kur'ân'dan ve hadislerden aktarılan bilgiler cihadın merhaleleri olduğunu göstermektedir. Kısaca "hakkı hâkim kılabilmek için tüm imkânlarla mücadele etmek" şeklinde tanımlanabilen cihat, ilk olarak Müslümanın kendi nefisine karşı mücadelesiyle başlamaktadır. Ancak Müslümanın esas görevi toplumla ilgili olan sosyal faaliyetlerdir. Bu bağlamda "savaş" nefisle başlanılan cihadın ve mücadelenin en son merhalesidir.

Cihadın en son ve en faziletli mertebesi İslam’da yönetimin kontrol altında tutulması ve hak üzere devam etmesini sağlayacak tedbirleri konu almaktadır. Hz. Peygamber’e “cihadın hangisi efdaldır?” diye sorulunca: “Zâlim sultana karşı hakkı söylemektir” buyurmuştur (Tirmizî, “Fiten”, 13; Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17; İbn Mâce, “Fiten”, 20). Hadisteki “Zâlim sultan” metaforuyla verilmek istenen mesaj cihadın bazı yoksunlukları da beraber getirebileceğidir. Bu sebeple peygamberlerin ve Hz. Peygamber’in sözlerine uyanların başına gelen zorlukların¹ başa gelmesi gerçek manada bir cihada ulaşıldığını göstermektedir.

Sonuç

Kur’ân kıssalarına bakıldığında Peygamberlerin bireysel ibadetlerin ve nefisle mücadelelerinin yanı sıra devlet adamları ve yönetime karşı kayıtsız kalmadıkları görülmüştür. Kıssalarda Peygamberler kimi zaman yönetimle mücadele ederken kimi zaman içinde buldukları yönetime yardımcı oldukları hatta kendilerinin yönetimi ele aldıkları anlatılmaktadır. Toplumun tümüne yönelik olmayan İslami hareketler dolayısıyla derneklerin, tarikatların, cemaatlerin ve mezheplerin üzerinde tüm bir ümmeti ve insanlığı muhatap almayan, bireysel kalarak sosyal bir camianın çatısı altında toplanmayan çalışmalar ve yönelimler Kur’ân kıssalarında verilmek istenen siyaset ve yönetim ilkelerine uymamaktadır.

Kaynakça

- Açık, F. (2015). Hicret Sonrası İlk İslam Medeniyetinin İnşa Sürecinde Toplumsal Kurumların Yapısı, *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (52): 285-309.
- Apak, A. (2014). Hz. Peygamber’in (SAV) Hicret Sonrası Medine’de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine, *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*, 347-356.
- Beyhakî, E. B. (2003). *Şuabü’l-İmân*, Thk. Abdul’aliy ‘Abdulhamîd Hâmîd. Riyâd: Mektebetu’r-Rüşd li’n-Neşr ve’t-Tevzî.
- Boynukalın, E. (2003) “Makâsîdü’ş-Şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: DİA, XXVII, 423-427.
- Buhârî, M. İ. (1422/2002). *el-Câmiu’s-Sahîh*, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. B.y.: Dâru Tavgi’n-Necât.
- Ebû Dâvud, S. (1992). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi*, Çev: Mustafa Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları.

¹ “İnsanlar içinde en ağır imtihana çekilenler peygamberlerdir. Sonra sırasıyla (rütbeleri) onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir. Kişi dinine göre müptela kılınır (imtihana çekilir) Eğer dininde salabetli ise imtihanı (göreceği bela ve musibet) ağır olur. Eğer dininde gevşek ise o oranda imtihan edilir. Bela o kimseyi devamlı takip eder. Nihayet onu bırakıncaya kadar. Böylece kul, yeryüzünde hatası olmadığı halde yürür.” (Tirmizî, “Zühd”, 56; İbn Mâce, “Kitabu’l-Fiten”, 23)

- İbn Hişâm, M. C. (1955). *es-Siretü'n-Nebevî*, Thk. Mustafa Sakka. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- İbn Mâce, E. A. (1975/1395). *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye.
- Kutub, S. (1412/2000). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü's-Şurûk.
- Mukâtil b. Süleyman. (1423/2002). *Tefsîru Mukâtil*, Thk. Abdullah Mahmud. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî.
- Müslim, H. (1375/1956). *Sahih-i Müslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî.
- Nesâî, E. A., (1406/1986). *Sünenü'n-Nesâî*, Thk: Abdülfettah Ebû Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye.
- Râzî, F. (1420/1999). *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî.
- Sambur, B. (2014). Medine Vesikasının Özgürlük ve Çoğulculuk Açısından Tahlili, *Liberal Düşünce*, 19 (76), 179-186.
- Semhûdî, N. (1908). *Vefau'l-Vefâ bi Ahbari Dâri'l-Mustafa*, Kahire: Matbaatü'l-Âdâb ve'l-Müeyyed.
- Severcan, Ş. (1999). Peygamberlik ve Siyaset, *Liberal Düşünce*, 4 (14): 162-168.
- Severcan, Ş.; Palabıyık, M. H. ; Sarıkaya, Saffet. vd. (2015). *Asr-ı Saadet Dünyası: Önder Bir Peygamber ve Yeni Bir Devletin Kuruluşu*, Der. Adnan Demircan, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Sıcak, A. S.; Çalışkan, N. (2019). İnsan Şahsiyetinin İnşası ve Korunması Bağlamında Kur'ân'da Sığınma Realitesinin İsimlendirilmesi, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 140-168.
- Sıcak, A. S.; Çalışkan, N. (2019b). Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi Bağlamında Tahlili ve Otantik Anlamının Türkçe Meallere Yansımaları Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım -I-, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 127-168.
- Taberî, İ. C. (1387/1967). *Târîhu't-Taberî Târîhu'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, Beyrut: Dâru't-Türâs.
- Tirmizî, E. İ. (1395/1975). *el-Câmiü's-sahih (Sünenü't-Tirmizî)*, Thk: Ahmed Muhammed Şakir, 2. Baskı. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Türcan, T. (2001). *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri: İslam ve Batı Hukuk Düşüncesi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Okulu.

2008-2018 YILLARI ARASINDA TMS İLE İLGİLİ ÖNERİ ŞEKLİNDE YAZILAN MAKALELERİN KRONOLOJİK ÇALIŞMASI

Doç. Dr. Ramazan YANIK

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Arş. Gör. Serpil SUMER

Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü

Öz

Standartlar oluşturuldukları alanda kaliteyi artırmakta, karşılaştırmanın yapılmasını kolaylaştırmakta ve tekdüzeliği sağlamaktadır. Muhasebe standartları muhasebe uygulamalarında yeknesanlığı sağlayarak hem muhasebe kullanıcılarına hem de muhasebe uygulayıcılarına doğru, güvenilir, gerçeğe uygun bilgiler sağlamaktadır. Muhasebe alanında oluşturulan standartlar muhasebe mesleğini icra edenlere yol gösterici niteliktedir.

Bilimsel bilgilerin üretilmesinde literatür taraması önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da inceleme, araştırma, derleme vb. biçimlerde çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada 2008-2018 yılları arasında Türkiye Muhasebe Standartları konusunda öneri şeklinde yazılan makaleler içerik analizi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan çalışmada, 2008-2018 yılları arasında literatürdeki 294 makalenin 22 tanesinin öneri şeklinde yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öneri şeklinde yazılan makalelerin konuları bilanço ve gelir tablosuna göre ayrı ayrı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: TMS/TFRS, Öneri Çalışması, İçerik Analizi

The CHRONOLOGICAL STUDY Of The ARTICLES WRITTEN In The SHAPE Of SUGGESTION On ABOUT TURKISH ACCOUNTING STANDARDS BETWEEN The YEARS 2008-2018

Abstract

The standards increase the quality in the area in which they are created, facilitate the comparison and provide uniformity. Accounting standards provide true, reliable, realistic information both accounting users and accounting practitioners by providing uniformity in accounting practices. The standards established in the field of accounting guide those who practice the accounting profession.

Literature review has an important place in the production of scientific knowledge. In our country, as in many fields, studies are carried out in the fields of accounting, research and compilation etc. In this study, articles written in the shape of suggestion Turkey Accounting Standards between the years 2008-2018 was examined using content analysis. In the study, it is concluded that 22 of the 294 articles in the literature between 2008 - 2018 were written in the shape of suggestion. The topics of the articles written in the shape of suggestion are handled separately according to the balance sheet and income statement.

Key Words: TMS/TFRS, Suggestion Study, Content Analysis

Giriş

Toplumun gelişmesi ve ilerlemesi o toplumda bilimsel bilginin üretilmesine bağlıdır. Üniversiteler bilimsel bilginin üretildiği ve var olan bilgilerin geliştirildiği en önemli kurumlardandır. Üniversitelerde verilen lisansüstü eğitim programları ile hem akademisyen yetiştirilmekte hem de bilimsel bilginin üretildiği akademik çalışmalar yürütülmektedir. Makale, tez, bildiri vb. türde yapılan akademik çalışmalar mevcut literatürü oluşturmaktadır.

Bilimsel bilgilerin üretilmesinde literatür taraması önemli bir yere sahiptir. Literatür taraması ile düşünölen araştırma konusu ile ilgili olarak daha önce çalışma yapıp yapılmadığı, yapılmış bir çalışma varsa çalışmanın eksik kalan veya araştırılmayan yönünün araştırılması konusunda yardımcı olmaktadır. Literatürde muhasebe ile ilgili yapılan içerik analizi çalışmaları mevcut bulunmaktadır.

Bibliyometrik analiz yapılan akademik çalışmaların istatistik ve sayısal analiz metotlarıyla incelenmesinden oluşmaktadır. Bibliyometrik analizler belli bir yılda veya yıllar arasında yapılan çalışmaların sayısını gösterir şekilde sayısal olabileceği gibi, yapılan çalışmaların kendinden sonra yapılan çalışmaları nasıl etkilediği ile ilgili olarak atıf analizi şeklinde de yapılabilmektedir (Zan, 2012:15).

İçerik analizi sözcüklerin, cümlelerin, toplanan verilerin bir bütün olarak önceden saptanan kıstaslara göre sınıflandırmanın yapılmasıdır. Birçok farklı disiplinde kullanılan içerik analizlerinin sistematiklik, tarafsızlık, nesnellik ve genellik gibi taşıması gereken temel özellikleri vardır (Koçak ve Arun, 2006:22).

Bu çalışmada, 2008-2015 yılları arasında TMS ile ilgili yazılan makaleler orijinal/uygulama, inceleme, karşılaştırma, derleme, eleştiri ve öneri alanlarına göre sınıflandırılarak ele alınmıştır. Çalışmada yapılan sınıflandırma ile ilgili yıllarda yazılan makaleler toplu bir şekilde ele alınmış ve TMS alanında yazılan makale çalışmalarının en fazla inceleme, an az ise derleme şeklinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bilimsel bilgilerin üretilmesinde literatür taraması önemli bir yere sahiptir. Literatür taraması ile düşünölen araştırma konusu ile ilgili olarak daha önce çalışma yapıp yapılmadığı, yapılmış bir çalışma varsa çalışmanın eksik kalan veya araştırılmayan yönünün araştırılması konusunda yardımcı olmaktadır. Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da inceleme, araştırma, derleme vb. biçimlerde çalışmalar yapılmaktadır.

Literatür incelendiğinde muhasebe ile ilgili olarak maliyet muhasebesi, Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, denetim gibi alanlarda lisansüstü tez, bildiri, makale vb. türlerde çalışmalar mevcuttur.

Standartlar oluşturuldukları alanda kaliteyi artırmakta, karşılaştırmanın yapılmasını kolaylaştırmakta ve tekdüzeliği sağlamaktadır. Oluşturulan standartlar bir meslek ile ilgili ise o işi yapanlara yol ve yöntem göstermektedir. Muhasebe alanında oluşturulan standartlar da muhasebe mesleğini icra edenlere yol göstermektedir.

Türkiye’de mevcut 26 TMS ve 16 TFRS finansal tabloların hazırlanmasında uygulanmaktadır. TMS 1’de finansal tabloların sunuluşuna yer verilmiştir. Standardın amacı önceki dönem finansal tablolar ile mevcut dönem finansal tabloların karşılaştırmasını sağlamaktır. Finansal tablolarla işlemin varlıkları, borçları,

öz kaynakları, gelir ve giderleri, nakit akışları ve ortakların yaptıkları katkılar ile ortaklara yapılan dağıtımlar ile ilgili olarak bilgiler sunulmaktadır (Özerhan ve Yanık, 2015, 34).

Bu çalışmada, 2008-2015 yılları arasında TMS ile ilgili yazılan makaleler orijinal/uygulama, inceleme, karşılaştırma, derleme, eleştiri ve öneri alanlarına göre sınıflandırılarak ele alınmıştır. Çalışmada yapılan sınıflandırma ile ilgili yıllarda yazılan makaleler toplu bir şekilde ele alınmış ve TMS alanında yazılan makale çalışmalarının en fazla inceleme, en az ise derleme şeklinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

1. Türkiye Muhasebe Standartları

İşletmeler faaliyet sonuçları ile ilgili olarak belirli kurallar çerçevesinde muhasebe verilerinden yararlanarak mali tablolar hazırlanmaktadır. Hazırlanan mali tablolar yardımı ile işletmelerle ilgilenen kişi ve kurumlar istedikleri bilgileri elde etmektedirler. İşletmeler mali tabloları hazırlarken belirli kural ve ilkelere uymak zorundadırlar. Ülke genelinde hazırlanan mali tablolarda hem tekdüzeliği sağlamak hem de mali tablolardaki bilgilerin doğru, güvenilir, karşılaştırılabilir ve gerçeğe uygun bir şekilde hazırlanması için tüm işletmelerin var olan kurallar ve ilkelere uyması gerekmektedir. Uyulması gereken tüm kural ve ilkeler muhasebe standartlarını oluşturmaktadır.

“Muhasebe konularında uygulama birliğini sağlamak için; muhasebenin evrensel terim, ilke, yasa, kural, yöntem, kuram ve tümlemlerine uygun olarak belirlenmiş tek düzen hesap çerçevesi, ilgili yasa hükümleri ve bildirilerden oluşan kendi içinde tutarlı muhasebe işlemleri bütünlüğü ve sonra; bilanço kazanç ve yitmiş tablolarına dayalı mali tabloları, belirli amaçlar içinde ayrıca düzenleme, değerlendirme ve sunma bildirileri gibi kendi içinde tutarlı çerçeve, yönerge, bildiri ve benzer nitelikte uyulması gerekli kurallar birliği ya da ölçünlüğü anlamına gelen bir terimdir” (Yazıcı, 2004:35).

Muhasebe standartlarında olması gereken bazı ölçütler vardır. Bu ölçütlerden bazıları şunlardır (Sağlam vd.2008, 6):

- Muhasebe standartları anlamlı ve uygun muhasebe bilgileri üretmeli,
- İşletmelerin performansına ilişkin gerçekçi ve ihtiyatlı bilgiler üretmeli,
- Oluşturulan standartlar sadece teorik olmamalı aynı zamanda uygulanabilir nitelikte de olmalı,
- Standartlarda ele alınan konularda karmaşa olmamalı,
- Standartlar tutalı ve kesin olmalı,
- Standartlarda alternatif uygulamalara izin vermemesi tercih edilir eğer alternatif uygulamalar yapılmışsa gerekli açıklamalar yapılmalıdır,
- Muhasebe standartları gelişmekte olan piyasalarda da uygulanabilmelidir,

Muhasebe standartları muhasebe uygulamalarında yeknesanlığı sağlayarak hem muhasebe kullanıcılarına hem de muhasebe uygulayıcılarına doğru, güvenilir, gerçeğe uygun bilgiler sağlamaktadır. Muhasebe uygulamalarında yeknesanlığı sağlamak için birçok ülkede standartlaştırma çalışmaları yürütülmüştür. Türkiye’de ise yapılan standartlaştırma çalışmaları kamu alanında başlamıştır. 1972 yılında uygulanmaya başlanan Kamu İktisadi Teşekkülleri Tekdüzen Muhasebe Sistemi bu alanda yapılan çalışmaların ilkidir (Erdoğan ve Dinç, 155-156). Muhasebe mesleğinin sahiplenilmesi için 1989 yılında Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) kurulmuştur. Kamu

İktisadi Teşekkülleri Tekdüzen Muhasebe Sistemi 1993 yılına kadar kamuda uygulama alanı bulmuştur. Maliye Bakanlığı akademisyenler tarafından Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan muhasebe uygulamaları dikkate alınarak hazırlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğini 1993 yılında yayınlamıştır (Kocamaz, 111). TÜRMOB ulusal muhasebe standartlarının uluslararası standartlara uyumlaştırılması sürecini başlatmış, TÜRMOB bünyesinde 1994 yılında kurulan Türkiye Muhasebe Denetim Standartları kurulu (TMUDESK) uyumlaştırma alanında önemli çalışmalar yürütmüş olup 19 adet ulusal muhasebe standardı yayınlamıştır (Yalkın, 2002: 4). 1999 yılında Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) oluşturulmuş ve 2002 yılında faaliyete başlamıştır. 2018 yılı TMS/TFRS seti aşağıdaki tabloda sunulduğu gibidir.

Tablo 1 TMS/TFRS SETİ

TMS		TFRS	
TMS 1	Finansal Tabloların Sunuluşu	TFRS1	Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının İlk Uygulaması
TMS 2	Stoklar	TFRS2	Hisse Bazlı Ödemeler
TMS 7	Nakit Akış Tablosu	TFRS3	İşletme Birleşmeleri
TMS8	Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar	TFRS4	Sigorta Sözleşmeleri
TMS10	Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar	TFRS5	Satış Amaçlı Elde Tutulan Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler
TMS12	Gelir Vergileri	TFRS6	Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi
TMS16	Maddi Duran Varlıklar	TFRS7	Finansal Araçlar: Açıklamalar
TMS17	Kiralama İşlemleri	TFRS8	Faaliyet Bölümleri
TMS19	Çalışanlara Sağlanan Faydalar	TFRS9	Finansal Araçlar
TMS20	Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklaması	TFRS10	Konsolide Finansal Tablolar
TMS21	Kur Değişiminin Etkileri	TFRS11	Müşterek Anlaşmalar
TMS23	Borçlanma Maliyetleri	TFRS12	Diğer İşletmelerdeki Paylara İlişkin Açıklamalar
TMS24	İlişkili Taraf Açıklamaları	TFRS13	Gerçeğe Uygun Değer Ölçümü

TMS		TFRS	
TMS26	Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama	TFRS14	Düzenlemeye Dayalı Erteleme Hesapları
TMS27	Bireysel Finansal Tablolar	TFRS15	Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat
TMS28	İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar	TFRS16	Kiralamalar
TMS29	Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Finansal Raporlama		
TMS32	Finansal Araçlar: Sunum		
TMS33	Hisse Başına Kazanç		
TMS34	Ara Dönem Finansal Raporlama		
TMS36	Varlıklarda Değer Düşüklüğü		
TMS37	Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar		
TMS38	Maddi Olmayan Duran Varlıklar		
TMS39	Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme		
TMS40	Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller		
TMS41	Tarımsal Faaliyetler		

Kaynak: <http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/7890/TMS/TFRS-2018-Seti>
(Tarih:15.10.2018)

2. Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada 2008-2018 yılları arasında öneri şeklinde yazılan makaleler yer aldığı için TMS/TFRS konusunda ve bu alanda çalışma yapacak olanlar için ışık tutacaktır. TMS/TFRS konusunda çalışma yapacak olanlar bu konu ile ilgili yapılan önerileri toplu bir halde bulabilecekler ve aynı konuların tekrar çalışılmasına engel olacaktır. Çalışmada yer alan öneriler yeni çalışma yapacaklar için konu ile ilgili genel bir fikir verecek ve bu alanda eksik yönlerin çalışılmasına olanak sağlayacaktır.

3. Çalışmanın Sınırlılıkları

2008-2018 yılları arasında Türk araştırmacılar tarafından yapılan 294 makale çalışmasıyla sınırlıdır. Bu çalışmaya TMS/TFRS konusunda yazılan makaleler dahil edilmiştir. TMS/TFRS konusunda yazılan bildiri ve

tezler çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Konu ile ilgili 2008-2018 yılında yazılan makaleler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2 İçerik Sınıflandırması

Makale İçeriği	Sayısı
Orijinal / Uygulama	80
İnceleme / Teori	126
Karşılaştırma	56
Öneri	22
Derleme	6
Eleştiri	4
Toplam	294

TMS/TFRS ile ilgili en fazla inceleme (teori) türünde en az eleştiri türünde yapılmıştır. Öneri türünde ise 22 çalışma yapılmıştır.

4. Varlıklar Konusunda Yapılan Çalışmalar

4.1. Maddi Duran Varlıklar Konusunda Yapılan Öneri Çalışmaları

Gökgöz ve Temelli (2016), 2014 yılından önce TMS 41 standardında muhasebeleştirilen taşıyıcı bitkilerin 2014 yılında yapılan değişiklikle TMS 16 Maddi Duran Varlıklar standardında nasıl muhasebeleştirileceği ile ilgili öneride bulunmuşlardır. Taşıyıcı bitkilere yapılan yatırımlar taşıyıcı bitkiler istenilen büyüklüğe ulaşınca kadar “25X Yapılmakta Olan Taşıyıcı Bitki Yatırımları Hesabı” adında bir hesapta izlenmesi, taşıyıcı bitki istenen büyüklüğe ulaştığında ve üretim yapılabilir duruma geldiğinde “25X Taşıyıcı Bitkiler Hesabı” adındaki bir hesapta katlanılan maliyetlerin izlenmesi muhasebe sistemi açısından uygun görüldüğünü belirtmişlerdir. Taşıyıcı bitkiler maddi duran varlık kapsamında değerlendirildiği için amortisman ayrılmaktadır. Ayrıca taşıyıcı bitkilerin istenen şekle ve üretim konumuna gelinceye kadar belli zaman gerektirdiği için özellikli varlık olarak da değerlendirilebilmektedir.

4.2. Maddi Olmayan Duran Varlık Konusunda Yapılan Çalışmalar

Esen ve Perek (2009), TMS 36 standardı çerçevesinde şerefiye, nakit yaratan birim ve şirket varlıkları açısından öneride bulunmuşlardır. Türk Ticaret Kanunu kapsamında belirlenen işletmeler mali tablolarını TMS’lere göre tutmak zorundadırlar. TMS 36 eksiksiz bir şekilde uygulanabilmesi için açıklamalar, örnekler ve ek hükümler getirilmelidir.

4.3. Canlı Varlıklar Konusunda Yapılan Çalışmalar

Taştan vd. (2013), TMS 41 kapsamında büyükbaş canlı varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik öneride bulunmuşlardır. Canlı varlıkların muhasebeleştirilmesinde boşluklar bulunmaktadır. Tekdüzen hesap planına

getirilecek olan düzenlemelerle oluşan boşluklar giderilebilir. Verilen eğitsel çalışmalarla meslek mensupları birlikte çalıştığı işletmelere daha doğru bilgileri içeren hizmet vereceği düşünülmektedir.

Taştan (2014), canlı varlıklara amortisman ayrılmasını TMS ve VUK kapsamında incelemiş ve öneride bulunmuştur. Canlı varlıklara amortisman ayrılmasında VUK ve TMS arasında farklılıklar bulunmaktadır. VUK'a göre bazı canlı varlıklar için faydalı ömür sabit olarak belirlenmiştir. TMS 16'ya göre ise her bir canlı varlığın faydalı ömrü işletme yönetimi tarafından belirlenmektedir. TMS 16'ya göre amortisman tabi tutar hesaplanırken kalıntı (hurda) değer büyükbaş canlı varlığın değerinden düşülerek hesaplanmaktayken, VUK'a göre kalıntı değer dikkate alınmamakta büyükbaş hayvanın maliyet bedeli amortisman tabi tutarı oluşturmaktadır. Amortisman uygulamasının VUK kapsamından çıkarılarak muhasebe standartlarına göre hesaplaması yapılmalı ve muhasebeleştirilmelidir. Böyle yapılması durumunda vergi kaybı olmayacaktır. Büyükbaş hayvan işletmelerinde mali tabloların gerçeğe uygun bir şekilde hazırlanması ve maliyetin doğru hesaplanabilmesi TMS ile uyum gösterilirse sağlanabilecektir.

Antepli (2016), canlı varlıklarda amortisman konusunu incelemiş ve canlı varlık konusuna yorum getirmiştir. TMS 41 standardı canlı varlıkları değerlemede gerçeğe uygun değer yöntemini benimsediği için canlı varlıkların amortisman tabi tutulması sakıncalı görülmektedir. Canlı varlıklarda raporlama dönemlerinde değerlendirme işlemleri yapılmalı ve ortaya çıkan değer artış veya azalışları gelir tablosunda gösterilmelidir.

Süklüm ve Akdoğan (2016), büyükbaş canlı varlıkların muhasebeleştirilmesinde yaşanan sorunları ele almış ve muhasebeleştirme sırasında yaşanan sorunlar için çözüm önerisinde bulunmuşlardır. TMS 41 standardı canlı varlıkları konu edinmesine rağmen, canlı varlıkların muhasebeleştirilmesine yönelik tekdüzen hesap planında ayrı bir hesap grubu bulunmamaktadır. Bu eksiliğin giderilmesine yönelik yapılan çalışmalarda, kısa vade içinde satılmak ya da yararlanmak amacıyla işletme bünyesinde tutulan canlı varlıkların 16 nolu hesap grubunda, uzun vadeli amaçlar için tutulan canlı varlıkların 23 nolu hesap grubunda muhasebeleştirilmesi önerilmektedir. Örneğin; X hayvancılık işletmesi süt elde etmek amacıyla 05.02.2012 tarihinde tanesi 4.000 TL'den peşin bedelle 5 adet inek satın almıştır. İnekler uzun süre işletmede sütünden faydalanmak amacıyla satın alındığından duran varlık olarak değerlendirilmiş ve 232 Büyükbaş Canlı Varlıklar hesabına alınmıştır.

05.02.2012	
232 Büyükbaş Canlı Varlıklar	20.000
232.01 İnekler	
100 Kasa	20.000

Hatunoğlu ve Kılı (2016), TMS 41 standardı kapsamında bitkisel üretim faaliyetlerinin 7/B seçeneği ile giderlerin çeşitlerine göre izlenmesine imkan veren bir model önerisinde bulunmuşlardır. TMS 41 standardına göre kâr veya zarar sadece satış anında ortaya çıkmamaktadır. Kâr veya zarar satış anında, ilk kayıta ve her raporlama döneminin sonunda ortaya çıkabilir. Bu sebeple değerlendirme sonucu oluşacak değer artışları "604 Tarımsal Ürün Değerleme Artışları" hesabına azalışların ise "605 Tarımsal Ürün Değerleme Azalışları Hesabı"na kaydedilir. Ayrıca tarım işletmelerinde ortaya çıkan yan ürünlerin satışından elde edilecek gelirin dönem geliri olarak yazılması önerisinde bulunmuşlardır.

4.4. Stoklar Konusunda Yapılan Çalışmalar

Güngörmüş ve Coşkun (2009), hizmet üretim maliyetlerinin TMS 2 standardına göre muhasebeleştirilmesinde öneride bulunmuşlardır. Hastanelerde ortaya çıkan hizmet üretim maliyetlerinin TMS 2 standardına göre kaydedilmesinin VUK açısından da daha doğru sonuç verebileceği öngörülmektedir.

Yanık (2013), sağlık işletmelerinde üretilen hizmetler sonucu oluşan gelirlerin ve giderlerin gerçekleştikleri dönemde TMS 2 Stoklar standardı kapsamında muhasebeleştirilmesine yönelik öneride bulunmuştur. Sağlık işletmelerinde üretilen hizmetler tamamlandığında kayda alınmaktadır. Dönem sonunda tamamlanmamış hizmetler TMS 2 Stoklar standardı ve TDHP'ye muhasebeleştirilememesi dönemsellik ilkesi ile uyumsuzlukta, aykırı bir durum oluşturmaktadır. Dönem ayırıcı hesap niteliğinde olan "Gelir Tahakkukları" hesabının dönem sonlarında kullanılması bu durumu ortadan kaldıracaktır.

4.5. Ertelenmiş Vergi Alacakları

Yanık ve Karadaş (2013), TMS'ye e-faturanın uyum sürecinde muhasebeleştirilmesine ilişkin olarak öneride bulunmuşlardır. TMS'ye göre borçlanma maliyeti, stoklar vb. standartlarda vade farkının belirtilmesi gerekmektedir. E-fatura düzenlenirken vade farkı ve TMS dikkate alınmadığı için TMS'ye uyum sürecinde herhangi bir katkı sağlamamaktadır. Bu yüzden vade farkları KDV dahil edilmeksizin fatura toplamından ayrılmasını sağlayabilmek için yeni bir veri alanı olarak e-fatura eklenebilir.

Küçük (2016), öz kaynaklarda muhasebeleştirilen gider ve gelirlerin ortaya çıkardığı ertelenmiş verginin TMS'ye uygun bir biçimde nasıl muhasebeleştirilmesinin gerektiği ile ilgili öneride bulunmuştur. Çalışmada kayıtların nasıl yapılması gerektiği ile ilgili hipotetik bir örnek geliştirilmiştir. Örnek: İşletme, elindeki atıl fonları değerlendirmek ve gerek duyulduğunda satmak üzere 01.12.2013 başlangıç tarihli, 180.000 TL nominal bedelli ve 31.05.2014 vadeli (6 ay) hazine bonosunu 170.084 TL bedelle satın almıştır. İşletme, likidite ihtiyacı olduğunda vadesini beklemeden bonoyu satma niyeti vardır. Bu nedenle TMS 39'a göre söz konusu bono satışa hazır finansal varlık olarak sınıflandırılmıştır.

Dönemlere İlişkin Yapılan Faiz Hesaplamaları

Tarih Aralığı	Peşin Değer Farkları	Faiz Tutarları
01.01.2013-31.12.2013	171.698-170.084	1.614
01.01.2014-28.02.2014	174.972-171.698	3.274
01.01.2014-31.05.2014	180.000-171.698	8.302

Örneğe ilişkin varsayımlar

Varsayım	Borsa Değeri (31.12.2013)	Durum 1	Satış Bedeli (28.02.2014)	Durum 2	Vadeye Kadar Bekleme
A1	172.698	↑	177.000	↑	Yok
A2	172.698	↑	170.000	↓	Yok
A3	169.000	↓	177.000	↑	Yok
A4	169.000	↓	170.000	↓	Yok
B1	172.698	↑	-	-	Var
B2	169.000	↓	-	-	Var

Örneğe ilişkin varsayım A1'in muhasebe kayıtları

	01.12.2013	170.084	
112 Kamu Kesimi Bonoları			
112.01 Alış Bedeli	102 Bankalar		170.084
Hazine Bonosu Satın Alımı			
	31.12.2013	1.614	
112 Kamu Kesimi Bonoları			
112.02 Tahakkuk Eden Faiz	642 Faiz Gelirleri		1.614
Cari Döneme Ait Faiz Geliri			
	31.12.2013	1.000	
112 Kamu Kesimi Bonoları			
112.03 Borsa Değer Farkı			1.000

	556 Finansal Varlık Değerleme Farkı		
--	--	--	--

5. Kaynaklar Konusunda Yapılan Çalışmalar

5.1. Karşılıklar Konusunda Yapılan Çalışmalar

Kaygusuzoğlu (2010), TMS 19 çerçevesinde kıdem tazminat konusunu öneride bulunmuştur. TMS 19 çerçevesinde yapılacak olan kıdem tazminatı kayıtları finansal tablo kullanıcılarına daha gerçekçi bilgiler sunacaktır. Türkiye’de kıdem tazminatı açısından yeni ve eski sistemlerin bir arada uygulanması sistemin aksamasına sebep olmaktadır. Türkiye’de oluşturulacak olan Kıdem Tazminat Fonu ile işletmeler bu fona ödeme yapacak, fonda işçiyeye ödemedede bulunacaktır.

6. Diğer Hesaplarla İlgili Yapılan Çalışmalar

Fırat ve Badem (2008), marka değerinin finansal tablolara yansıtılmasında öneride bulunmuşlardır. Muhasebenin önemlilik, sosyal sorumluluk ve tam açıklama kavramaları gereğince marka değerinin bilançolara yasal zorunluluk olarak getirilmesi şeklinde öneride bulunmuşlardır. Böylece piyasalar daha şeffaf hale gelmiş olacak ve haksız rekabet önlenecektir.

Örten ve Kurt (2011), Tekdüzen hesap planı ve finansal tablo format önerisinde bulunmuşlardır. Bilanço şeklinin esas olarak hesap tipi biçiminde düzenlenmesi, rapor tipi bilançoya ihtiyaç olmadığı, fonksiyon esaslı gelir tablosunun üzerinde durulduğu, çeşit esasına göre hazırlanan gelir tablosunun belirlenmediği görülmüştür. Örten ve Kurt’a göre Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) tarafından, nakit akış tablosu ve gelir tablosu formatlarının belirlenmesi ve hangi işletmelerin hangi formatta tabloyu kullanacağını belirtmesi gerekir. Yılmaz ve Güngörmüş (2013), TMS’ye göre oluşturulacak yönetsel amaçlı hesap planı ile ilgili olarak öneride bulunmuşlardır. Vakıf üniversitelerinde TMS’ye göre oluşturulacak olan yönetsel hesap planı ile hizmet ve birim olarak performans ölçümünün ve yönetiminin daha kolay bir şekilde yapılabileceği, yöneticilerin oluşturulan hesap planı yardımıyla etkili ve doğru kararlar alabileceği ve TMS’ye göre oluşturulan yönetsel hesap planları üniversitelerin performansını arttırabilmesine katkı sağlayabilecektir.

Yanık (2012), vade farklarının TMS’ye göre kaydedilmesinde öneride bulunmuştur. Vade farklarının TMS standartlarına göre kaydedilmesi piyasa oranları ile cari oranların karşılaştırılmasını sağlayarak, gelir ve maliyet açısından avantajlı olan seçeneklerin tercih edilmesini sağlayacaktır.

Ağca ve Dalkılıç (2014), muhasebe meslek elemanlarının KOBİ TFRS’ye ilgilerini ve hâkimiyet durumunu araştırmışlar ve öneri sunmuşlardır. Kütahya ilinde faaliyet gösteren meslek mensupları muhasebe uygulamaları için muhasebe temel kavramlarının yeterli olduğunu, THP’nin tam olarak özümsemiğini ancak TFRS ile Muhasebe Sistemi Genel Uygulama Tebliği arasında uyumun olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca KOBİ TFRS’lerin uygulanmasında kısa sürede başarı sağlanamasa bile KOBİ TFRS tam olarak özümsemiğinde başarının artacağını ifade etmişlerdir. KOBİ TFRS ile ilgili olarak yazarların önerilerde bulunmuşlardır. Yapılan öneriler; KOBİ TFRS’lerin uygulanmasında başarı sağlanabilmesi için uygulama

süresinin uzatılması, KOBİ TFRS ile ilgili meslek mensuplarına KGK, üniversiteler ve TÜRMOB aracılığıyla eğitimlerin verilmesi şeklindedir.

Gençoğlu vd. (2014), TMS ve TFRS'lerle uyumlu hale getirilen mali tabloların denetlenmesinde yanlış beyan tespitinin önlenmesi için öneride bulunmuşlardır. TMS ve TFRS'ler mali tablolarda bazı kalemlerin değerlendirilmesinde şirket yöneticilerine tanınan takdir yetkisi hata ve hilelere yol açabilir. Bağımsız denetçiler farklılıkların olduğu mali tabloları daha dikkatli bir şekilde incelemelidirler. Bağımsız denetçiler gerçeğe uygun değer hesaplamalarını, bu hesaplamaların açıklamalarını, oluşturulma süreçleri ile ilgili uygun ve yeterli denetim kanıtı temin etmelidir. Denetçiler, mali tablolarda bazı kalemlerin (maddi ve maddi olmayan duran varlık, stoklar, türev ürünler vb.) kontrolünde daha özenli ve dikkatli oluşturulacak bir modelle denetimin yapılması önerisinde bulunmuşlardır. Kaplanoğlu (2014), TFRS 11 standardı çerçevesinde iş ortaklığı anlaşmalarını incelemiş ve öneride bulunmuştur. İş ortaklığındaki paylar 2011 yılına kadar TMS 31 İş Ortaklığındaki Paylar standardına göre muhasebeleştirilmekteyken, TFRS 11 standardının 2013 yılında yürürlüğe girmesiyle TMS 31 standardı yürürlükten kaldırılmıştır. TTK kapsamında düzenlenmemiş tüm ortaklıklar ve iş ilişkileri adi ortaklık olarak tanımlanmakta ve düzenleme bulunmadığı için vergi boyutuyla değerlendirilmektedir. Çalışmada iş ortaklıklarıyla ilgili ortak bir tanımın ve muhasebe hesap planı yardımıyla iş ortaklığı ile alakalı hukuki düzenlemenin yapılması önerilmiştir.

Dızman (2015), finansal yatırımları TMS/TFRS çerçevesinde örnek uygulamalarla ele almış ve muhasebe kayıtlarında öneride bulunmuştur.. Uzun vadeli finansal yatırımları yeni hesap planıyla uyumlu olacak şekilde öneri niteliğinde kaydetmiştir. Örneğin; işletme, 10.04.2014'te, C Şirketinin %19 hissesini oluşturan 90.000 TL'lik hisse senedini uzun vadeli amaçla satın almıştır. Dönem sonunda hisselerin değeri 100.000 TL olmuştur. Bu durumda yapılacak kayıtlar;

	10.04.2014	Borç	Alacak
1	220 Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarara Yansıtılan Finansal Yatırımlar 100Kasa	90.0000	90.000
2	31.12.2014		
	220 Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarara Yansıtılan Finansal Yatırımlar 647 Gerçeğe Uygun Değer Artış Kârları	10.000	10.000

Deran ve Savaş (2017), TMS 23 Borçlanma Maliyetleri Standardını uygulamalı örnekler yardımıyla açıklamışlardır. Borçlanma maliyetlerini TMS 23 standardını dikkate alarak hem temel yöntemle göre hem de alternatif yöntemle göre kaydetmek mümkündür. Temel yöntemle göre borçlanma maliyetleri oluştuğu dönemde giderleştirilmektedir. Alternatif yöntemde ise borçlanma maliyeti özellikli varlıkla ilgiliyse aktifleştirilebilmektedir. Özellikli varlıklar için yapılan giderler 258 Yapılmakta Olan Yatırım Hesabına kaydedilmektedir. Özellikli varlık için yapılan aktifleştirme varlık kullanıma ya da satışa hazır duruma geldiğinde sona ermektedir.

Yükü vd. (2018), normal maliyetlemeyi teorik açıdan açıklayarak uygulanmasında çözüm önerisi sunmuşlardır. Bütçe kontrolleri sayesinde hesaplanan bütçe farkları normal maliyetleme yöntemine göre “Değişken G.Ü. G. Bütçe Farkları”nın üretilen birimlerle ilişkilendirilirken, “Sabit G.Ü. G.”leri doğrudan sonuç hesaplarına aktarılmaktadır. Örnek; Bütçe farklarının üretilen birimlere dağıtımı:

$$620\text{-Satılan Mamuller Maliyeti } 80.000 \text{ TL} \times (1.200.000 / 2.000.000) = 48.000 \text{ TL}$$

$$152\text{-Mamuller } 80.000 \text{ TL} \times (600.000 / 2.000.000) = 24.000 \text{ TL}$$

$$151\text{-Yarımamuller – Üretim } 80.000 \text{ TL} \times (200.000 / 2.000.000) = 8.000 \text{ TL}$$

Dönem sonunda bütçe fark hesaplarının kapatılması:

620 Satılan Mamuller Maliyeti	48.000	
151 Yarımamuller-Üretim	24.000	
152 Mamuller	8.000	
		80.000
732 Genel Üretim Gideri		

315

$$620\text{-Satılan Mamuller Maliyeti } 20.000 \text{ TL} \times (1.200.000 / 2.000.000) = 12.000 \text{ TL}$$

$$152\text{-Mamuller } 20.000 \text{ TL} \times (600.000 / 2.000.000) = 6.000 \text{ TL}$$

$$151\text{-Yarımamuller – Üretim } 20.000 \text{ TL} \times (200.000 / 2.000.000) = 2.000 \text{ TL}$$

620 Satılan Mamuller Maliyeti	12.000	
151 Yarımamuller-Üretim	6.000	
152 Mamuller	2.000	
		20.000
734 Genel Üretim Giderleri Kapasite Farkları		

Dinç ve Atasel (2018), riskten korunma ürünleri için hesap önerisinde bulunmuşlardır. BOBİ FRS kapsamında riskten korunmak için kullanılan hesap planı önerisi aşağıdaki tablodaki gibidir:

11 Finansal Yatırımlar Hesap Grubu
116 Türev Ürünler 116.00 Forward Sözleşmeler 116.01 Swap Sözleşmeler
31 Finansal Yükümlülükler Hesap Grubu
316 Türev Ürünlerden Yükümlülükler 316.00 Forward Sözleşmeler 316.01 Swap Sözleşmeler
55 Korunma Yedekleri Hesap Grubu
550 Gerçekleşme ihtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Kur Riskine Karşı Korunma Kayıp veya Kazançları 551 Gerçekleşme İhtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Emtia Fiyatı Riskine Karşı Korunma Kayıp veya Kazançları 552 Yurt Dışındaki Net Yatırımın Kur Riskine Karşı Korunma Kayıp veya Kazançları 553 Kayda Alınmış Finansal Araca İlişkin Değişken Faiz Oranı Riskine Karşı Korunma Kayıp veya Kazançları
66 Finansal Gelirler Hesap Grubu
664 Finansal Yatırımlar Değer Artış Kazançları 664.01 Kayda Alınmış Finansal Aracın Sabit Faiz Oranı Riskine Karşı Korunma Kazançları 664.02. Elde Tutulan Emtianın Fiyat Riskine Karşı Korunma Kazançları 664.03 Gerçekleşme İhtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Kur Riskine Karşı Korunma Kazançları 664.04 Gerçekleşme İhtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Emtia Fiyatı Riskine Karşı Korunma Kazançları 664.05 Yurt Dışındaki Net Yatırımın Kur Riskine Karşı Korunma Kazançları 664.06 Kayda Alınmış Finansal Araca İlişkin Değişken Faiz Oranı Riskine Karşı Korunma Kazançları
67 Finansal Giderler Hesap Grubu
674 Finansal Yatırımlar Değer Azalışları 674.01 Kayda Alınmış Finansal Aracın Sabit Faiz Oranı Riskine Karşı Korunma Kayıpları 674.02. Elde Tutulan Emtianın Fiyat Riskine Karşı Korunma Kayıpları 674.03 Gerçekleşme ihtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Kur Riskine Karşı Korunma Kayıpları 674.04 Gerçekleşme İhtimali Yüksek Tahmini Bir İşleme İlişkin Emtia Fiyatı Riskine Karşı Korunma Kayıpları

674.05 Yurt Dışındaki Net Yatırımın Kur Riskine Karşı Korunma Kayıpları

674.06 Kayda Alınmış Finansal Araca İlişkin Değişken Faiz Oranı Riskine Karşı Korunma Kayıpları Kaynak

Küçük (2018), düşük faizli kredileri BOBİ FRS açısından değerlendirmiş ve devlet teşviklerinin kaydedilmesi ile ilgili farklı bir hesap önerisinde bulunmuşlardır. Hesaplamalar sonucu ortaya çıkan devlet teşviki niteliğindeki gelir işletmenin benzer şartlarda katlanacağı faiz yükünün bir kısmının olmayışından kaynaklanır. Devlet teşviki niteliğindeki kredinin hesaplanması ile ilgili olarak BOBİ FRS'nin gereklerini de karşılayacak şekilde bugünkü değer de dikkate alınarak taksit hesaplamaları yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucu muhasebe kayıtları direkt ve endirekt yönteme göre muhasebeleştirilmiştir. Vade sonunda yapılan kayıt aşağıdaki gibidir.

Diğer Finansal Yükümlülükler	92.536	
Finansman Gideri	12.464	
Kasa/Bankalar		105.000
Ertelenmiş Gelirler	7.933	
Devlet Teşvikinden Gelirler		7.933

Yapılan kayıta vade sonunda anapara ödemesi yapılmış ve faiz yüküyle teşvik geliri tahakkuk ettirilmiştir.

8. Sonuç

Toplumun gelişmesi ve ilerlemesi o toplumda bilimsel bilginin üretilmesine bağlıdır. Bilimsel bilgiler ise teori, uygulama, inceleme, öneri, eleştiri vb. türlerde yapılmaktadır. Bu çalışmada 2008-2018 yılları arasında Türkiye Muhasebe Standartları konusunda öneri şeklinde yazılan makaleler içerik analizi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan çalışmada, 2008-2018 yılları arasında literatürdeki 294 makalenin 80'i orijinal (uygulama), 126'sı inceleme (teori), 56'sı karşılaştırma, 6'sı derleme, 4'ü eleştiri ve 22 tanesinin öneri şeklinde yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öneri şeklinde yazılan makalelerin konuları bilanço ve gelir tablosuna göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Bilançoda varlıklar konusunda yapılan öneri çalışmaları; maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar, canlı varlıklar, stoklar ve ertelenmiş vergi alacakları konularında yapılmıştır. Kaynaklarda ise karşılıklar konusunda öneri çalışması yapılmıştır. Ayrıca tekdüzen hesap planı format önerisi, marka değerinin bilançolara yasal zorunluluk olarak getirilmesi, vade farklarının kaydedilmesi önerisi, BOBİ FRS kapsamında riskten korunma hesap planı önerisi, TMS 31 İş Ortaklığındaki Paylar ve TMS 23 Borçlanma Maliyeti konularında da öneri çalışması yapılmıştır.

Kaynakça

AĞCA, A., & DALKILIÇ, E. (2014). Muhasebe Meslek Mensupları KOBİ'ler için TFRS'ye Hazır mı?, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 1-20.

ANTEPLİ, A., (2016), Live Assets Amortisation, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(2), 1-9.

- COŖKUN, A., & GÜNGÖRMÜŖ, A. H. (2009). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2'ye Göre MuhasebeleŖtirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, (95),19-33.
- DERAN, A., & SAVAŖ, A. G. İ. (2014). BORÇLANMA MALİYETLERİNİN MUHASEBELEŖTİRİLME ESASLARININ 23 NOLU TÜRKİYE MUHASEBE STANDARDI (TMS 23) KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, 24(124),113-128.
- DIZMAN, Ŗ. (2015), Finansal Yatırımların Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) Kapsamında MuhasebeleŖtirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 279-298.
- DİNÇ, E., & ATASEL, O. Y. (2018). Büyük Ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (Bobi Frs) Kapsamında Riskten Korunma Muhasebesi Ve Korunma Yedeği, *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(4),1185-1204.
- ERDOĞAN, M., & DİNÇ, E. (2009). Türkiye Muhasebe Standartları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (43), 154-169.
- ESEN, Ö. M., & PEREK, A. A. (2009). Varlıklarda değer düşüklüğü standardının (TMS-36) nakit yaratan birim, Ŗerefiye ve Ŗirket varlıkları açısından incelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 11(3), 143-171.
- FIRAT, D., & BADEM, A. C. (2008). Marka Değerleme Yöntemleri ve Marka Değerinin Mali Tablolara Yansıtılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38),210-219.
- GENÇOĞLU, Ü. G., ARSOY, A. P., ERTAN, Y., & BORA, T. (2014). TMS/TFRS'ye DönüŖtürülen Finansal Tabloların Denetim Modelinin Özellikleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 1-26.
- GÖKGÖZ, A., & TEMELLİ, F. (2016). TaŖıyıcı Bitkilerin Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde MuhasebeleŖtirilmesi/Recognition of Carrier Plants Within The Frame of Turkish Accounting Standards 1. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 142.
- KAYGUSUZOĞLU, M. (2010). Kıdem Tazminatı KarŖılıđı Uygulamasının Muhasebe Standardı (IAS-TMS 19) Kapsamında Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (47), 173-191.
- KILLI, M., & HATUNOĞLU, Z.,(2016) Dünya'da Ve Türkiye'de Tarım Muhasebesi Yazınına Tarihsel Bir BakıŖ, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 3(1), 1-12.
- KOCAMAZ, H. (2012),Uluslararası Muhasebe Standartlarının Dünyada ve Türkiye'de OluŖum ve GeliŖim Süreci, *KahramanmaraŖ Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 105-120.
- KOÇAK, A., & ARUN, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örnekleme Sorunu, *Selçuk Üniversiteleri Dergileri*, (4), 13, 21-28.
- KÜÇÜK, E. (2016). Özkaynaklarda MuhasebeleŖtirilen Gelir Ve Giderlerin Ertelemiş Vergi Etkisi: SatıŖa Hazır Finansal Varlık Olarak Sınıflandırılmış Hazine Bonosu Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4),679-704.
- ÖRTEN, R., & Kurt, G. (2011). Türkiye Muhasebe Standartlarına Uygun Finansal Tablo Formatları Ve Tekdüzen Hesap Çerçevesi Önerisi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 4(2),1-36.

- ÖZERHAN, Y., & YANIK, S, Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları, TÜRMOB Yayınları, 2015, Ankara
- SAĞLAM, O., & SAĞLAM, N. (2008). TMS-21 Kur Değişiminin Etkileri. Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması (Yorum-Açıklama-Örnekler), 2, 557-582.
- SÜKLÜM, N., & AKDOĞAN, H. (2016). TMS 41 Çerçevesinde Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi. *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2),1-9.
- TAŞTAN, H. (2014). Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Vergi Usul Kanununa (VUK) Göre Büyükbaş Canlı Varlıklar İçin Amortisman Ayrılmasının Karşılaştırmalı İncelenmesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 175-184.
- TAŞTAN, H., AZALTUN, M., & MERT, H.,(2013). Büyükbaş Canlı Varlık İşletmelerinde TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardının Uygulanmasına Eğitsel Bakış. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 117-130.
- YALKIN Y. K. (2001). Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Uygulaması, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, (4), 1-8.
- YANIK R. (2012). Vade Farklarının Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Kaydedilmesinin Banka Kredileri İle İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 325-334.
- YANIK, R., & KARADAŞ, A. (2013). E-Faturanın Türkiye Muhasebe Standartları Uyum Sürecine Uygun Düzenlenmesine İlişkin Bir Öneri. *Ekev Akademi Dergisi*, 57(57), 133-142.
- YANIK, R., (2013). Hizmet Maliyetlerinin Stoklar Hesap Grubunda Aktifleştirilmesi Ve Sağlık İşletmeleri Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 81-90.
- YAZICI, M. (2003), Muhasebe Standardının Tanımı, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 18,33-37.
- YÜKÇÜ, S., İÇERLİ, M. Y., & YÜKÇÜ, C.,(Normal Maliyetlemenin Teori ve Uygulaması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2),499-511.
- ZAN, B. U. (2012). Türkiye'de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

**"MALİ DENETİMDE BULUT BİLİŞİM UYGULAMALARI"
LÜBNAN / TRABLÜS ÖRNEĞİ**

Doç. Dr. Ramazan YANIK

Atatürk Üniversitesi İİBF Muhasebe ve Finansman Bölümü

Uğur YAVUS

Atatürk Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Ali Al Housain Al Eid

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilişim Sistemleri A.B.D

Öz

Bulut bilişim kısaca, kullanıcının internet aracılığı ile yazılım uygulamalarına, donanıma, veriye ve işlem gücüne erişmesini sağlayan bir teknoloji olarak tanımlanabilmektedir. Mali denetim gün geçtikçe daha fazla firmayı kapsamaya sonucunda muhasebe ve diğer işletme disiplinlerinde dönüşüm ve değişim başlattığı düşünülen bulut teknolojisinin benimsenmesi ve kabulü, ampirik bir zemin üzerine inşa edilerek tartışmaya açılması ilgi çeken bir konu olarak görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın Trablüs ilinde denetimcilerine göre denetim firmalarının bulut bilişim uygulamalarına bakış açısının belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Çalışmanın amacını gerçekleştirilmesi için hem literatür çalışması yapılmış hem de veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma türlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Ulaşılabilirlik durumuna göre Trablüs'da 60 denetimciler ile bir anket gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda denetim firmalarının bulut bilişim uygulamalarını tercih etme nedenlerinin kaynakların daha esnek kullanımı, iş performansı ve verimliliğin artırılması ve iş sürekliliği ve felaketten kurtarma seçenekleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılan denetimcilerine göre bulut bilişim uygulamalarını kullanmasının tercih etme avantajlarının yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır, kurumsal verimliliği artırır ve görevlerin uygulanmasını daha verimli hale getirir ve yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulut Bilişim, Mali Denetim

“CLOUD COMPUTING APPLICATIONS IN FINANCIAL AUDITING” TRIPOLI PROVINCE IN LEBANON

Abstract

Cloud computing can briefly be defined as a technology that enables the user to access software applications, hardware, data and processing power via the Internet. The adoption and adoption of cloud technology, which is thought to have initiated transformation and change in accounting and other business disciplines as a result of financial auditing covering more and more companies, is seen as an interesting subject to be built on an empirical ground and opened for discussion. Therefore, this study aims to determine and evaluate the point of view of the audit firms in cloud computing applications according to their supervisors in the province of Tripoli. In order to realize the aim of the study, both the literature study and the data collection method were used as the qualitative research type questionnaire technique. According to availability, a survey was conducted with 60 auditors in Tripoli. As a result of the study, it has been determined that the reasons of preference of cloud computing applications of audit firms are more flexible use of resources, increasing business performance and productivity, and business continuity and disaster recovery options. In addition, because the advantages of preferring cloud computing applications to reduce the investment cost, the firms gain flexibility in investing in other areas, increase the institutional efficiency and make the implementation of the tasks more efficient and reduce the investment costs, and therefore, the flexibility to invest in other areas required by the firms. It is determined that it will win.

321

Key Words: Cloud Computing, Financial Audit

1. Giriş

Bilişim teknolojileri giderek yaşantımızın en önemli parçası haline gelmektedir. Bilgiye ulaşılamayan bir dünya artık çok gerilerde kaldı. Bilgiye her an ulaşabilen ve buna alışan bir toplum olarak artık bilgiyi elimizin altında istemekteyiz. İşletmelerin çoğu sanallaşma teknolojileri ile tanıştı ve bilgiyi kullanıma hazır halde tutmaya başladı. Artık işletmelerin yeni teknolojilere çabucak adapte olması ve ondan fayda sağlamaya çalışması, işletmeleri rekabette ayakta tutacak, rakiplerinin önüne geçirecek zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir [1].

Bulut bilişim, ortak kullanılan kaynaklar üzerinde, ihtiyaca göre ölçeklenebilen, anında kullanıma hazır, kaynak ataması ve yönetimi kolay yapılabilen bilgi ve iletişim servisleri olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, bulut bilişim internet üzerinden ihtiyaca göre sağlanabilen bilgi ve iletişim teknoloji servislerini ifade eden genel bir kavramdır [2].

Mali Denetim sektöründe bulut bilişim son yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bulut bilişim uygulamaları, finansal denetim sürecinde önemli ve etkili bir rol oynamaktadır. Çünkü geleneksel yöntemler ve prosedürler, elektronik bilgi işleme ve bulut bilişim teknolojilerinin size yüksek hız ve yüksek doğruluk ve verimlilikle bilgi sağladıkları bilgi çağının ışığında denetim sürecine artık uymuyor. Bu çalışmanın amacı ise,

bulut bilişim ve mali denetimde bazı kavramlar açıklamaktadır, bulut bilişim hizmet çeşitleri, avantajlar ve dezavantajlar hakkında bilgi vererek mali denetim alanındaki güncel uygulamaları tanıtmaktır. Bu amaçla çalışmanın temel sorunsalı “Trablüs ilindeki denetimcilerin algılarına göre mali denetimde bulut bilişim uygulamalarının avantajları ve dezavantajlar nelerdir?” şeklinde ifade edilebilmektedir.

2. Bulut Bilişim ve Mali Denetim Tanımı

2.1. Bulut Bilişim Tanımı

Bulut bilişim teriminde kullanılan “bulut” ifadesinin kökeni, interneti temsil etmek için kullanılan bir mecaza dayanmaktadır [3]. Söz konusu mecazda, sunucu ve istemci bilgisayarlar, yönlendiriciler, ağ geçidi ve anahtar gibi ağ elemanları ağ içerisinde konumlandırılmış ve bunların dışında kalan detaylar bir bulut içerisine ve internet kapsamına alınmıştır. Bulut bilişim iki temel bilgi teknolojisi alanını bir araya getirmektedir - (a) BT verimliliği, modern bilgisayarların gücü, yüksek ölçeklenebilir donanım ve yazılım kaynakları ve (a) iş esnekliği ile daha verimli bir şekilde kullanılmaktadır. Hızlı dağıtım, paralel seri işlem, iş yoğun bilgi işlem analitiği, interaktif mobil uygulamalar aracılığıyla rekabetçi araç, kullanıcı ihtiyaçlarına gerçek zamanlı yanıt verir [4]. Amerikan Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (National Institute of Standards and Technology (NIST), tarafından yapılan tanıma göre Bulut Bilişim; ağ, sunucu, depolama, uygulama ve servisler gibi düzenlenebilen bilgisayar kaynaklarına ait paylaşım havuzuna talebe uygun ağ erişimi sağlayan bir teknolojidir [5]. Bulut bilişim uygulamalarına ve servislerine örnek olarak Google Mail, Apple iCloud, Ubuntu One, Google Docs, Microsoft SkyDive, Picasa, Flickr, TNET NETDISK vb. olarak verilebilir.

2.2. Mali Denetim Tanımı

Mali denetim, bütçe uygulamasına ilişkin olarak kamu idarelerinin mali karar ve işlemlerinin denetimidir. Harcama öncesi kontrolden farklı olarak, faaliyetlerine gerçekleşmesinden sonraki bir zamanda yürütülür. Dolayısıyla, Denetim başladığında işler olmuş bitmiş, elde izleri (kayıtları ve belgeleri) kalmıştır. Mali karar ve uygulamaların izleri, muhasebe düzeni aracılığıyla sistematik bir şekilde toplanır, anlamlı bir şekilde sınıflanır, işlenir ve kaydedilir. İşte, denetim bu izler üzerinden yürütülür. Kamu idaresinin gelir, gider, borç ilişkileri ile her türlü malları ve kıymetlerine ilişkin işlem ve tasarrufları muhasebe düzeni tarafından kayda alınır. Denetim bu veriler üzerinden gerçekleştirilir. Bu yönüyle mali denetim, muhasebe denetimidir [6].

3. Bulut Bilişim Hizmet Çeşitleri

Bulut bilişim teknolojisi hizmetleri genel olarak üç kategoriye ayrılır: Altyapının Servis Olarak Sunulması (IaaS), Platformun Servis Olarak Sunulması (Paas), Yazılımın Servis Olarak Sunulması (Saas).

3.1. Altyapının Servis Olarak Sunulması (IaaS)

Hesaplama gücü ve / veya belleğinin sanal sağlanması. Amazon WS hizmetinin bir IaaS hizmetinin önemli bir örneğinden bahseder [7]. Ağ üzerinden standartlaştırılmış veri depolama ve diğer bilgi işlem kabiliyetlerinin sunulduğu bir araçtır. Sunucular, saklama sistemleri, anahtarlar, yönlendiriciler ve diğer sistemler iş yükünün belli türlerini ele almak için havuzda (örneğin sanallaştırma teknolojisi aracılığıyla) tutulmaktadır. Sun Microsystems, Amazon ve GoGrid bu tür servis sağlayıcılara örnek olarak verilebilir [8].

3.2. Platformun Servis Olarak Sunulması (Paas)

Bu platform kullanıcıya iletişim ağını, sunucuları, işletim sistemleri veya depolama aygıtlarını da kapsayan ağ altyapısını konumlandırma ve çalıştırma imkânı sağlamaktadır. Kullanıcı kendisi dışında platform altyapısını oluşturan diğer bileşenler üzerinde herhangi bir yönetim ve kontrole sahip değildir. Kullanıcı altyapı üzerinde konumlandığı yazılım uygulamalarını ve uygulama barındırma ortam ayarlarını yönetebilmektedir [5].

3.3. Yazılımın Servis Olarak Sunulması (Saas).

Genellikle doğrudan kullanılacak tarayıcı tabanlı uygulamaların sağlanması. Google Dokümanlar veya salesforce.com'un müşteri ilişkileri yönetimi yazılımı örnek olarak gösterilebilir. Bu konuda en yaygın olarak bilinen uygulamalar Google'ın Google Apps adını verdiği kelime işlemci, hesaplama, v.b. ofis programlarıdır [9].

4. Mali Denetimde Bulut Bilişimin Avantajları ve Dezavantajlarının Analizi

Takip eden bölümde kurumsal mali denetimde bulut bilişimin temel avantajları ve dezavantajlarını sunuyoruz.

4.1. Mali Denetimde Bulut Bilişimin Avantajları

Yeni bir BT hizmetleri modeli olan Bulut Bilişim, şirketlere hem ekonomik hem de mali denetimde açısından çeşitli fırsatlar ve faydalar sağlayabilir. Bu avantajlar genel olarak aşağıda tartışılmıştır:

Esneklik; Bulut bilişim, şirketler için önemli esneklik sağlayabilir. Bulut bilişim modelinde kullanıcı firmaların ihtiyaçları arttıkça, servis sağlayıcısı müşterinin bilgi kapasitesini hemen bu yönde artırmaktadır. Teknolojik yapısından dolayı, bu sistemler, kullanıcı taleplerini kaynakların arasında daha dengeli bir şekilde dağıtma olanağına sahiptir. Geleneksel modelde, kullanıcı bu hizmetleri kendi başına gerçekleştirir ve çeşitli dönemlerde artan iş yüküne cevap vermek için yetersiz olan BT kapasitesini artırır. Bu yeni yatırımlar ve maliyetler anlamına gelir. Bununla birlikte, iş yükü artışı sürekli olmadığında, yatırımlar daha sonra boş bir duruma dönüştürülür ve bu kapasitenin büyük bir kısmı kullanılmadığı için büyük miktarda kaynak israfı söz konusudur [10].

Hizmet kalitesi; Bulut bilişim, birçok kullanıcının şirket için kaliteli BT hizmeti alması anlamına gelir. Servis sağlayıcılar birçok kullanıcıya hizmet sunduğundan, yedekleme, güvenlik ve kesintisiz servis konusunda büyük bir bilgi ve deneyime sahip olacaklar [11].

Bilgiye Kolay Erişim; denetimciler bulutta kayıt olduktan sonra, bir internet bağlantısının olduğu her yerden bilgiye erişebilirler. Bu kullanışlı özellik, kullanıcıların saat dilimini ve coğrafi konum sorunlarını aşmasına olanak tanır [12].

Düşük maliyet; Kullandığın kadar öde modeli müşterilere önemli bir maliyet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, donanım ve yazılım almak, uzman personel bulundurmamak gibi maliyetler de ortadan kalkmaktadır (Mehmet Kozan, Mehmet Fatih Bozkaplan ve Müzeyyen Bulut Özek, 2014).

4.2. Mali Denetimde Bulut Bilişimin Dezavantajları

Yukarıda belirtilen birçok faydaya rağmen, bulut bilişim de dezavantajlarına sahiptir. İşletmeler, özellikle küçük olanlar, bu teknolojiye girmeden önce bu yönlerden haberdar olmalıdır. Bulut Bilişim ile ilgili temel riskler şunlardır:

Hizmet Devamlılığı ve Kullanılabilirliği; Bulut Bilişim hizmet sağlayıcılarda hizmet kesintisine sebebiyet verebilecek bir sorun yaşanması durumunda, bu hizmet sağlayıcıdan hizmet tedariki yoluna gitmiş tüm şirketler birden bundan etkilenecek ve kesinti sonuçlanana kadar, şirketlerin müşterilerine hizmet veremez hale gelmelerine sebep olacaktır [14].

Gizlilik; Bulut bilişim, kullanıcı firmanın verilerini hizmet sağlayıcı firmaya emanet etmesi anlamına gelmektedir. Hizmet sağlayıcı firmanın sistemi içerisinde tutulan bu verilerin gizliliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Verilerin gizliliğinin sağlanması, sadece yetkili kişilerin veya uygulamaların bu verilere erişebilmesi demektir. Ancak bulut bilişimde ilgili taraf, uygulama ve cihaz sayısı arttığından bu gizliliğin sağlanması zorlaşmakta ve gizlilikle ilgili riskler artmaktadır [15].

Güvenlik merkezli suskunluk; Bulut bilişimde veri güvenliği ve gizliliği ile ilgili sorular ortaya çıkarmaktadır. Denetim alanında en büyük tehlike işletmenin nakit ve finans yönetiminde kullandıkları bilgiler olduğu için bu bilgilerin güvenle korunması endişesi bulunmaktadır [16].

Araştırma Yöntemi (Metot)

Bu çalışmanın amacı, mali denetimde bulut bilişimin uygulamalarını incelemektir. çalışmanın amacını gerçekleştirmesi için, bir araştırma türü olarak tanımlanan tanımlayıcı analitik yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımda, hesaplama aracından boşaltılan cevaplar aracılığıyla mali denetimde bulut bilişim uygulamalarını belirlemek için hesaplama ortalamaları ve standart sapmaların tanımlayıcı istatistikleri kullanılmıştır. Araştırma topluluğunun, araştırma problemini oluşturan tüm bireyler, nesnelere veya kişiler olduğu gerçeğine dayanarak, çalışma topluluğu, Lübnan'daki Trablüs ilinde tüm denetimcilerden oluşmuştur, ancak toplumunun bireylerinin sayısı çok fazla olmasından dolayı. Araştırmacının çalışmasına bütün bireyleri çalışmaya almayabilir. Bu nedenle, araştırmacı, çalışma toplumunun kısmi bir grubu olan ve toplumun unsurlarının temsilcisi olan çalışma örnekleme kullanmaktadır. Bunu gerçekleştirmesi için, araştırmacı (Google Forms), çalışma örneğine gönderilen bir elektronik anketi tasarlamıştır ve çalışmaya katılan denetimcilerden 60 katılımcının elde edilmiştir.

5. Bulgular ve Yorum

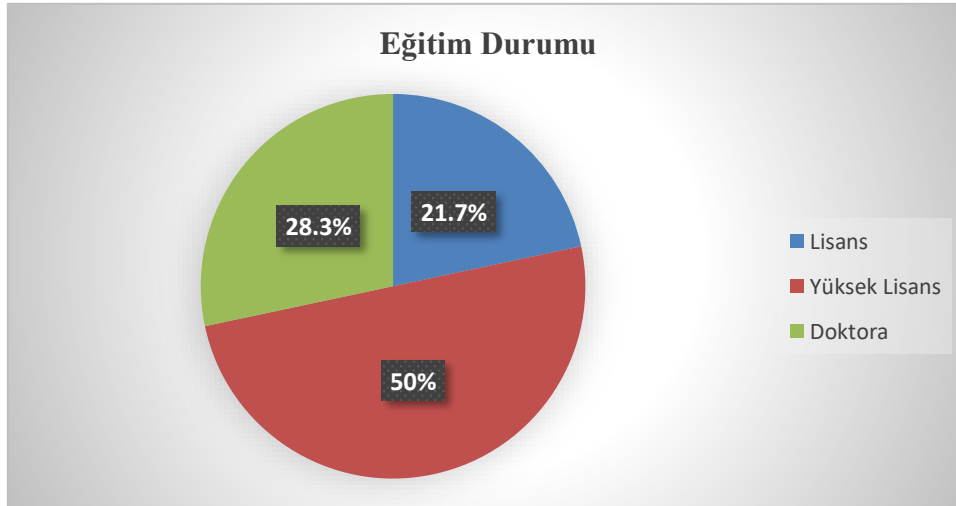
Trablüs ilindeki araştırmaya katılan denetimcilerin algılarına göre şöyle sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Eğitim Durumu Dağılımı

Eğitim Durumu		Frequency	Percent	Mean	Deviation	Std.	Mode
variables	Lisans	13	21.7	2.06	0.70	2	
	Yüksek Lisans	30	50.0				
	Doktora	17	28.3				
	Total	60	100.0				

Çalışmaya katılan denetimcilerin eğitim durumuna göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablo 1’de ifade edildiği üzere; çalışmaya katılan denetimcilerin %50,0’ı (30 katılımcı)Yüksek lisans, %28,3’ü (17 katılımcı) doktora, %21,7’si (13 katılımcı) ise lisans mezunudur. Ayrıca eğitim durumunun ortalaması 2.06, standart sapması ise 0.70. Modun da 2 olduğunu görürüz.

Şekil 1. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Eğitim Durumu Dağılımı

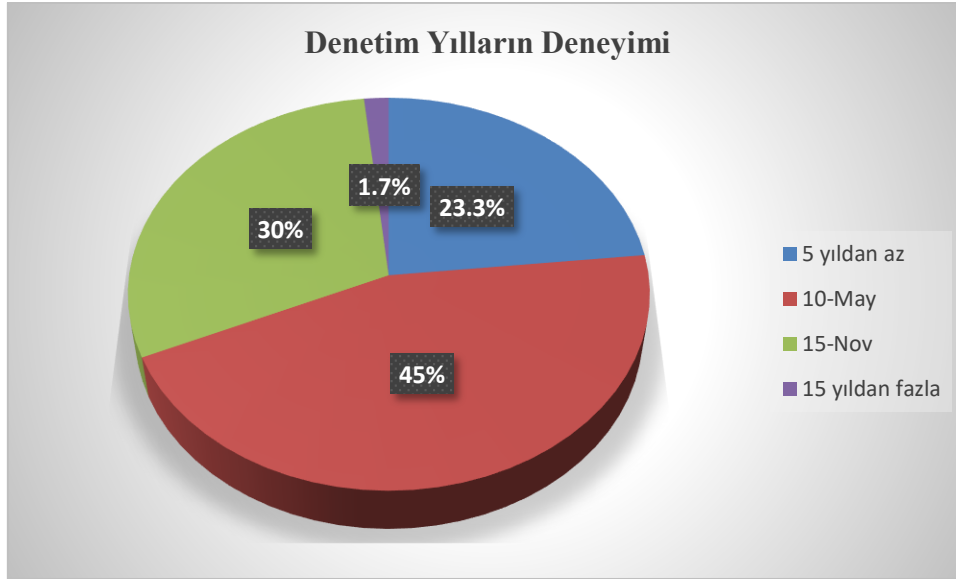

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Denetimde Yılların Deneyimi Dağılım

Denetimde Yılların Deneyimi		Frequency	Percent	Mean	Std. Deviation	Mode
variables	5 yıldan az	14	23.3	2.10	0.77	2
	5 - 10	27	45.0			
	11 - 15	18	30.0			
	15 yıldan fazla	1	1.7			
	Total	60	100.0			

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan denetimcilerin %45’i (27 katılımcı) 5 – 10 yıl arası, %30’ü (18 katılımcı) 11-15 yıl arası, %23.3’ü (14 katılımcı) 5 yıldan az ve %1.7’i (1 katılımcı) 15 yıldan fazla tecrübeye sahiptir. Ayrıca Denetim yılların deneyimin ortalaması 2.10, standart sapması ise 0.77. Modun da 2 olduğunu görürüz.

Şekil 2. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Eğitim Durumu Dağılımı

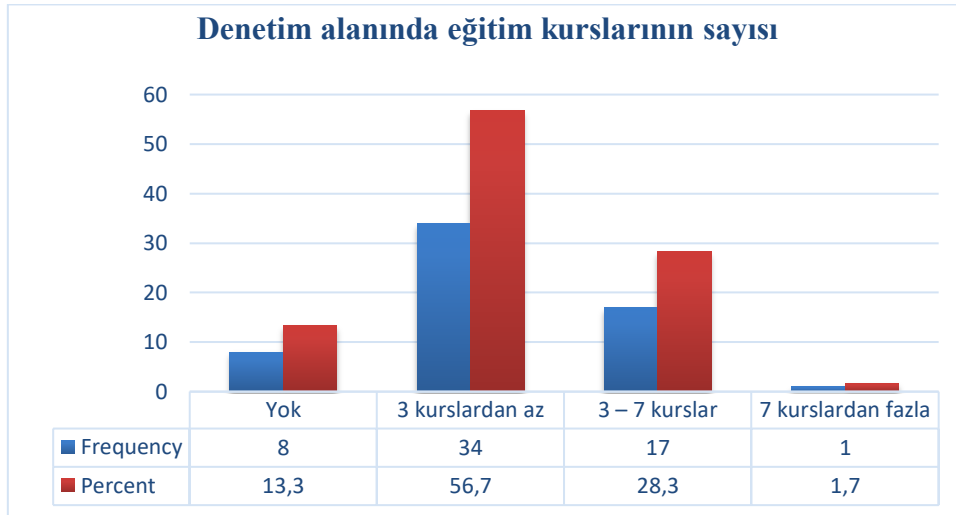

Tablo 3. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Denetim alanında eğitim kurslarının sayısı Dağılımı

Denetim alanında eğitim kurslarının sayısı		Frequency	Percent	Mean	Std. Deviation	Mode
variables	Yok	8	13.3	2.18	0.67	2
	3 kurslardan az	34	56.7			
	3 – 7 kurslar	17	28.3			
	7 kurslardan fazla	1	1.7			
	Total	60	100.0			

Tablo.3 incelendiğinde; araştırmaya katılan Denetimcilerin %13.3'ü (8 katılımcı) yok, %56.7'i (34 katılımcı) 3 kurslardan az, %28.3'ü (17 katılımcı) 3 – 7 kurslar arası, %1.7'i (1 katılımcı) 7 kurslardan fazla Denetim alanında eğitim kurslarının sayısına sahiptir. Ayrıca Denetim alanında eğitim kurslarının sayısının ortalaması 2.18, standart sapması ise 0.67, Modun da 2 olduğunu görürüz.

Şekil 3. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Denetim alanında eğitim kurslarının sayısı Dağılımı

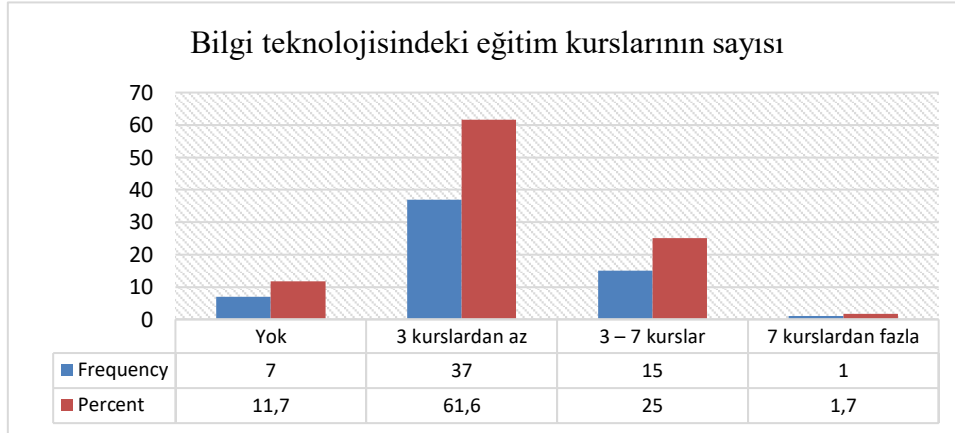

Tablo 4. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Bilgi teknolojisindeki eğitim kurslarının sayısı Dağılımı

Bilgi teknolojisindeki eğitim kurslarının sayısı		Frequency	Percent	Mean	Std. Deviation	Mode
variables	Yok	7	11.7	2.16	0.64	2
	3 kurslardan az	37	61.6			
	3 – 7 kurslar	15	25.0			
	7 kurslardan fazla	1	1.7			
	Total	60	100.0			

Tablo.4 incelendiğinde; araştırmaya katılan Denetimcilerin %11.7’i (7 katılımcı) yok, %61.6’ı (37 katılımcı) 3 kurslardan az, %25’i (15 katılımcı) 3 – 7 kurslar arası, %1.7’i (1 katılımcı) 7 kurslardan fazla Bilgi teknolojisindeki eğitim kurslarının sayısına sahiptir, Ayrıca Bilgi teknolojisindeki eğitim kurslarının sayısının ortalaması 2.16, standart sapması ise 0.64, Modun da 2 olduğunu görürüz.

Şekil 4. Çalışmaya Katılan Denetimcilerin Bilgi teknolojisindeki eğitim kurslarının sayısı Dağılımı

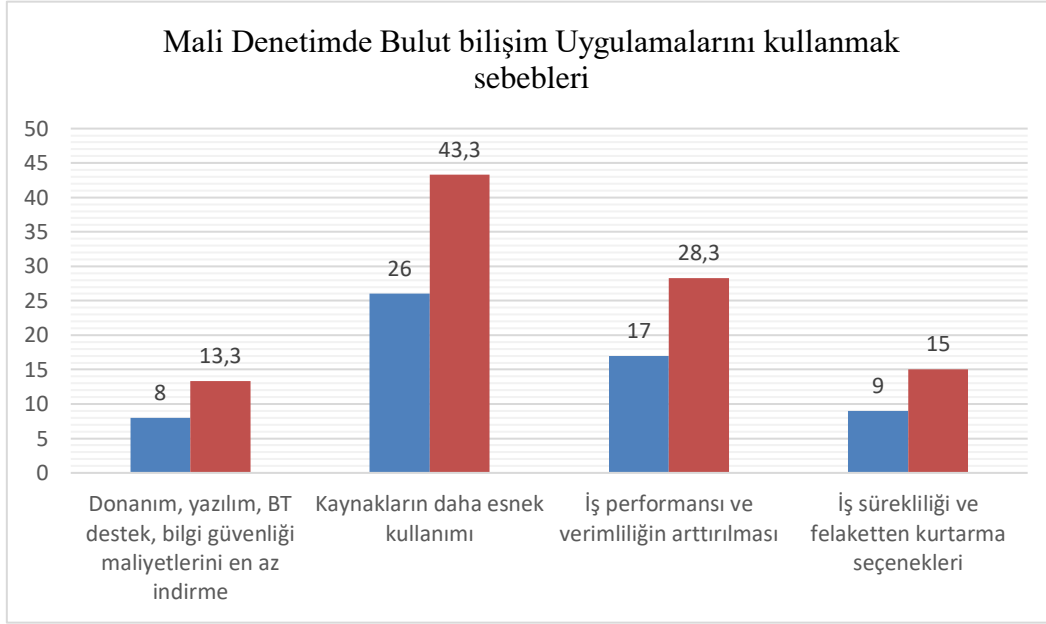

Tablo 5. Mali Denetimde Bulut bilişim Uygulamalarını kullanmak için en önemli sebepleri

variables	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Donanım, yazılım, BT destek, bilgi güvenliği maliyetlerini en az indirme	8	13.3	13.3	13.3
Kaynakların daha esnek kullanımı	26	43.3	43.3	56.7
İş performansı ve verimliliğin artırılması	17	28.3	28.3	85.0
İş sürekliliği ve felaketten kurtarma seçenekleri	9	15.0	15.0	100.0
Total	60	100.0	100.0	

Tablo 5. İncelendiğinde; denetimcileri “Mali Denetimde Bulut bilişim Uygulamalarını kullanmak için en önemli sebebiniz ne olurdu?”Sorusuna en yüksek oranda “Kaynakların daha esnek kullanımı” (%43.3) ve “İş performansı ve verimliliğin artırılması” (%28.3) cevaplarını vermişlerdir. “Mali Denetimde Bulut bilişim Uygulamalarını kullanmak için en önemli sebebiniz ne olurdu?”Sorusuna en düşük oranda “Donanım, yazılım, BT destek, bilgi güvenliği maliyetlerini en az indirme” (%13.3) ve “İş sürekliliği ve felaketten kurtarma seçenekleri” (%15) cevaplarını vermişlerdir.

Şekil 5. Mali Denetimde Bulut bilişim Uygulamalarını kullanmak için en önemli sebepleri

Mali Denetimde bulut bilişim uygulamalarının sorunlarına ait analiz sonuçları yorumlanırken bazı durumlarda kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum seçenekleri birlikte ele alınarak “**katılıyorum**”, bazı durumlarda kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum seçenekleri birlikte ele alınarak “**katılmıyorum**” şeklinde yorum yapılmaya çalışılmıştır.

Tablo 6. Bulut bilişim uygulamalarının mali denetimde kullanılmasının avantajları

Sorular	Likert ölçeği						Mean	Std. deviation	Yüzde
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum				
S1	F	2	8	10	29	11	3.64	1.03	0.72
	%	3.3	13.3	16.7	48.3	18.3			
S2	F	2	7	23	23	5	3.36	0.91	0.67
	%	3.3	11.7	38.3	38.3	8.3			
S3	F	3	6	7	23	21	3.88	1.15	0.77

	%	5.0	10.0	11.7	38.3	35.0			
S4	F	3	9	21	19	8	3.33	1.05	0.66
	%	5.0	15.0	35.0	31.7	13.3			
S5	F	3	11	8	29	9	3.50	1.11	0.70
	%	5.0	18.3	13.3	48.3	15.0			
S6	F	1	8	11	20	20	3.83	1.09	0.76
	%	1.7	13.3	18.3	33.3	33.3			

Ankete katılan denetimcilerine göre mali denetimde bulut bilişimin uygulamalarının avantajları frekans dağılımları Tablo (6)' da gösterilmiştir. Tablo (6) incelendiğinde “Yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır” yargısı %3,88 oran ile yüksek düzeyde kabul görerek mali denetimde bulut bilişim avantajlarının ilk sırasında yer almaktadır. “Kurumsal verimliliği artırır ve görevlerin uygulanmasını daha verimli hale getirir” yargısı %3,83 oran ile yüksek düzeyde kabul görerek mali denetimde bulut bilişim avantajlarının İkinci sırasında yer almaktadır. Ayrıca ankete katılan denetimcilerine göre “Yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır” yargısı %3,64 oran ile orta düzeyde üçüncü sırasında yer almaktadır. Beşinci cümleyi “Bulut bilgi depolama alanı neredeyse sınırsız depolama sağlar” yargısı %3,50 oran ile dördüncü sırada yer almaktadır.

Ayrıca, ikinci ve dördüncü cümleleri, araştırmacıların cevaplarının bu paragraflar hakkında tarafsız olduğu zayıf bir ortama sahip olmuştur.

Tablo 7. Bulut bilişim uygulamalarının mali denetimde kullanılmasının dezavantajları

Sorular	Likert ölçeği						Mean	Std. deviation	Yüzde
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum				
S1	F	6	11	16	19	8	3.20	1.19	0.64
	%	10.0	18.3	26.7	31.7	13.3			

S2	F	7	7	15	18	13	3.38	1.27	0.67
	%	11.7	11.7	25.0	30.0	21.7			
S3	F	4	7	10	28	11	3.58	1.12	0.71
	%	6.7	11.7	16.7	46.7	18.3			
S4	F	6	9	12	19	14	3.43	1.28	0.68
	%	10.0	15.0	20.0	31.7	23.3			
S5	F	7	9	9	22	13	3.41	1.30	0.68
	%	11.7	15.0	15.0	36.7	21.7			

Şekil 7’de görüldüğü üzere katılımcıları en çok endişelendiren dezavantajlar yüzde 71 ve 68 oran ile “Kullanıcıların fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmeyeceğine dair hiçbir garanti yoktur” ve “Diğer şirketlere tamamen güvenmek, kullanılan teknolojiyi etkiler ve kullanıcıların çalışmalarının esnekliğini azaltır”, “Birçok kullanıcı arasında depolama ve ağ kaynaklarını paylaşma, mali denetimde bulut bilişim kullanımı için önemli bir risktir” iken, “Uygulamaların Yavaş Çalışması ve Düşük Hızlarda Servis Sorunları mali denetim işlemleri için bir risk sayılır” ve “Bulut Alanlarının Saldırıların Hedef Haline Gelmesi” yüzde 64-67 oranında olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, Anket yöntemi ile Trablüs ilinde denetimcilerine göre Mali Denetimde Bulut Bilişim Uygulamaları, kabul durumlarını ve karşılaştıkları zorluklar hakkında görüşlerini belirlemektir. bulut bilişim uygulamaları ile ilgili birçok araştırmacının üzerinde durdukları noktaları belirlemek için bir literatür çalışması yapılmıştır.

Bu çalışma çerçevesinde Trablüs ilinde 60 denetimciye bir anket yayılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmış ve toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre mali denetimde bulut bilişim uygulamaları kullanması için birkaç sebebi var, Kaynakların daha esnek kullanımı, İş performansı ve verimliliğin artırılması ve İş sürekliliği ve felaketten kurtarma seçenekleri. Aynı zamanda bulut bilişim uygulamaları pek çok avantajlar gerçekleştiriyor; Yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır, Kurumsal verimliliği artırır ve görevlerin uygulanmasını daha verimli hale getirir ve Yatırım maliyetinde düşüş sağladığı için firmaların gerekli başka alanlara yatırım yapmak konusunda esneklik kazanacaktır.

Örneklem kapsamındaki katılımcılarına göre mali denetimde bulut bilişim uygulamalarında birkaç dezavantajlar ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmeyeceğine dair hiçbir garanti yoktur ve Diğer şirketlere tamamen güvenmek, kullanılan teknolojiyi etkiler ve kullanıcıların çalışmalarının

esnekliğini azaltır, bulut sağlayıcının taahhüdünün ve güvenli şifrelemenin riskleri azaltabileceğini vurgulamışlardır.

Kaynakça

- [1] Alper Aytekin, Yıldırım Erdoğan ve Kübra Kavalcı, «YENİ BİR İŞ MODELİ: MUHASEBE ALANINDA BULUT BİLİŞİM,» Journal of Management Economics and Business, no. ICAFR 16 Special Issue, p. 2.
- [2] Cemal Elitaş ve Serkan Özdemir, «Bulut Bilişim ve Muhasebede Kullanım,» Muhasebe Bilim dünyası Dergisi, pp. 2-3, 02 16 2014.
- [3] Anthony T. Velte, Toby J. Velte and Robert Elsenpeter, «Cloud Computing: A Practical Approach,» 2010.
- [4] W. Kim, «Cloud computing: Today and Tomorrow,» Journal of Object Technology 8, cilt 1, pp. 65-72, 2009.
- [5] Mell, P., Grance, T, «The NIST Definition of Cloud Computing Authors,» 2011.
- [6] D. Bayar, «Mali Denetim Nedir,» Maliye Dergisi, no. 155, Temmuz-Aralık 2008.
- [7] M. Jansen, «What does it service management,» %1 içinde Proceedings of the International Conference on COMPUTERS, DIGITAL COMMUNICATIONS and COMPUTING (ICDCC'11), Barcelona, Spain, September 15-17, 2011.
- [8] Ö. R. Yıldız, «BİLİŞİM DÜNYASININ YENİ MODELİ: BULUT BİLİŞİM (CLOUD COMPUTING) VE DENETİM,» SAYIŞTAY DERGİSİ, no. SAYI: 74-75.
- [9] Anca Aposto, Florina Puican, Geanina Ularu, George Suci and Gyorgy Todoran, «Study on advantages and disadvantages of Cloud Computing – the advantages of Telemetry Applications in the Cloud,» Recent Advances in Applied Computer Science and Digital Services, no. 15-17, pp. 2-3.
- [10] Iyer, B., & Henderson, J. C, PREPARING FOR THE FUTURE: UNDERSTANDING THE SEVEN CAPABILITIES CLOUD COMPUTING. MIS Quarterly Executive, 2010, pp. 117-131.
- [11] İ. H. Seyrek, «Bulut Bilişim: İşletmeler için Fırsatlar ve Zorluklar,» Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (<http://sbe.gantep.edu.tr>), pp. 3-6, 2011.
- [12] Evangelinos, C. and C. Hill, «Cloud Computing for parallel Scientific HPC Applications: Feasibility of Running Coupled Atmosphere-Ocean Climate Models on Amazon's The First Workshop on Cloud Computing and its Applications,» Chicago, IL, 2008.
- [13] Mehmet Kozan, Mehmet Fatih Bozkaplan ve Müzeyyen Bulut Özek, «Eğitimde Bulut Bilişim Uygulamaları,» %1 içinde Mersin Üniversitesi, turkiye, 2014.
- [14] Ö. Palta, «Bulut Bilişimin Yararları ve Zararları,» 1 NİSAN 2014. [Çevrimiçi]. Available: <http://ozlempalta.blogspot.com/2014/04/bulut-bilisim-yararlar.html>. [Erişildi: 15 12 2018].
- [15] Dimitrios Zisis ve Dimitrios Lekkas, «Addressing cloud computing security issues,» Future Generation Computer Systems, 22 December 2010.

[16] Ionescu, B., Ionescu, K., Bendovschi, A. and Tudoran, L., «Traditional Accounting vs Cloud Accounting,» %1 içinde Proceedings of the 8th International Conference, June, 2013.

EVRENSEL SOSYAL KORUMA EĞİLİMLERİ (2017-19 Dünya Sosyal Koruma Raporu Perspektifinden)

Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL

Batman Üniversitesi, İ.İ.B.F

Öz

Sosyal koruma, insanların yaşam standardını olumsuz yönde etkileyen durumların önlenmesi, yönetilmesi ve üstesinden gelinmesi ile ilgili bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle sosyal koruma, insanların risklere maruz kalmalarını azaltarak; işsizlik, dışlanma, hastalık, sakatlık ve yaşlılık gibi ekonomik ve sosyal riskleri yönetme kapasitelerini artırarak; yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmak için tasarlanmış politika ve programlardır. Öte yandan, sosyal koruma eksikliği, insanları yaşam döngüsü boyunca yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanmaya karşı savunmasız bırakılmasına neden olur. Bu durum, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önündeki en büyük engellerden birini oluşturur. Konunun önemi nedeniyle bu çalışmada genel olarak “2017-19 Dünya Sosyal Koruma Raporu” perspektifinden, evrensel sosyal koruma eğilimlerini ele almaya çalıştık. Teorik çerçevede ele alınan çalışma, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO)’nden elde veriler göre çeşitli açılardan açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada, öncelikle çocukların, çalışma çağındaki kadın ve erkeklerin sosyal koruma kapsamındaki küresel görünümüne değinilmiştir. Ardından da, dünyadaki, bölgesel sosyal koruma eğilimlerine değinilmiştir.

335

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma, ILO, Çocuk, Kadın, Erkek.

UNIVERSAL SOCIAL PROTECTION TRENDS (FROM THE PERSPECTIVE OF THE WORLD SOCIAL PROTECTION REPORT 2017-19)

Abstract

Social protection is a concept related to prevention, management and overcoming of situations that negatively affect the standard of living of people. In other words, social protection reduces people's exposure to risks; increasing the capacity to manage economic and social risks such as unemployment, exclusion, illness, disability and old age; policies and programs designed to reduce poverty and vulnerability. On the other hand, the lack of social protection causes people to be left vulnerable to poverty, inequality and social exclusion throughout their life cycle. This situation constitutes one of the biggest obstacles to economic and social development. Due to the importance of the subject, in this study, in general, from the perspective of “2017-19 World Social Protection Report “, we tried to address universal social protection tendencies. The study, which has been deal with in the theoretical framework, has been tried to be explained from various angles according to the data obtained from the International Labor Organization (ILO). In this context, this study, firstly of children, working age women and men the global view within the scope of social protection was mentioned. Then, regional social protection tendencies in the world are mentioned.

Key Words: Social Protection, ILO, Child, Female, Male.

Giriş

Herkes, toplumun üyesi olmaktan kaynaklı sosyal koruma hakkına sahiptir. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığına ve mutluluğuna uygun, yeme, içme, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması hakkı; gerekli tıbbi bakım ve sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere yeterli yaşam standardı hakkı; işsizlik, hastalık, sakatlık, ölüm, analık gibi risklerle karşı karşıya kalma durumunda sosyal güvenlik hakkı vardır. Sosyal koruma, insanlara gerekli transferleri ve hizmetleri sağlayarak, onların ve çocuklarının geleceğine yatırım yaparak, yoksulluktan uzaklaştırmak için güçlü bir araçtır. Bu bağlamda, başta ILO ve diğer birçok uluslararası kuruluş sosyal korumayı toplumun tüm kesimlerine genişletmek için sürdürülebilir çözümlere odaklanmaktadır (ILO, 2019a: 2).

Kavramsal olarak ele alındığında bir insan hakkı olan sosyal koruma, yaşam döngüsü boyunca yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmak ve önlemek için tasarlanmış politikalar ve programlar seti olarak tanımlanır (ILO, 2017: xxix). Gelişmekte olan ülkelerde yoksul ve savunmasız kişilerin (dezavantajlı grupların) korunmasını amaçlayan sosyal koruma, gelişmiş ülkelerde ise işsizlik, iş kazası, hastalık, sakatlık, yaşlılık, kayıtdışı istihdam, düzgün iş, dışlanma, çocuk işçiliği gibi birçok ekonomik ve sosyal riskleri yönetme kapasitesini arttırmayı da hedeflemektedir (IPC, 2006: 2). Sosyal koruma politikaları, öncelikle ekonomik ve sosyal risklerin etkilerini hafifletmek veya insanların, ortaya çıkarsa risklerle baş etmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış bir koruma sistemidir (ADB, 2003: 8).

Sosyal koruma, sürdürülebilir yoksulluğu azaltma stratejilerinin önemli unsurlarından biridir (ILO, 2019a: 2). Öyle ki, sosyal koruma politikaları, yoksulluğu azaltarak ve hanehalkı gelirlerini yükselterek, verimliliği ve insani kalkınmayı teşvik ederek, iç talebi artırarak, ekonominin yapısal dönüşümünü kolaylaştırarak ve teşvik ederek, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyümeyi destekleyen ulusal kalkınma stratejilerinin hayati unsurlarından biridir. Diğer bir ifadeyle sosyal koruma, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, sosyal adaletin teşvik edilmesinde ve sosyal güvenlik hakkının herkes için hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynar (ILO, 2017: xxix). Buna karşılık sosyal koruma eksikliği durumunda ise insanlar, ekonomik güvenceden yoksun ve sosyal dışlanmaya daha yatkın hale gelir. Sosyal koruma, daha fazla üretkenliği ve sonuç olarak kapsayıcı bir büyümeyi ve sosyal uyumu artıran, ekonomik ve sosyal açıdan faydalı bir politikadır (ILO, 2019a: 2).

Dünyanın birçok yerinde sosyal korumanın genişletilmesindeki önemli ilerlemeye rağmen, sosyal koruma dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu kapsa(ya)mamaktadır. Öyle ki, küresel nüfusun yalnızca yüzde 45'i en az bir sosyal koruma ödeneği ile etkin bir şekilde korunurken, geri kalan yüzde 55'i (4 milyar kişi) korunmasızdır (Ortiz, 2018: 32). ILO'ya göre, dünya nüfusunun yalnızca yüzde 29'u, çocuk ve aile yardımlarından, yaşlılık aylığına kadar tüm faydaları içeren kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemleri tarafından kapsamaktadır. Öte yandan yüzde 71 ya da diğer bir ifadeyle 5,2 milyar insan, sosyal koruma kapsamında ya korunmuyor ya da sadece kısmen korunuyor (ILO, 2017: xxix).

1. Genel Olarak Sosyal Koruma Kapsamı

Sosyal koruma, çocukların, kadınların, erkeklerin yaşamları boyunca yeterli yaşam standartlarına ulaşmalarını veya yeterli yaşam standartlarını sürdürmelerini sağlamaya yardımcı olacak bir dizi politika anlamına gelir. Sosyal koruma politikası en temel haliyle aşağıdaki konuları kapsar.

- (i) Beslenme, eğitim, bakım ve diğer gerekli “mal ve hizmetlere erişimi”,
- (ii) Hastalık, işsizlik, doğum ve sakatlık durumları dâhil yeterli gelir elde edemeyen kişiler için “temel gelir güvenliğini”,
- (iii) Analık bakımı da dâhil olmak üzere herkes için “temel sağlık hizmetlerini” kapsar (ESCAP, 2018: 1).

1.1. Çocuklar Açısından

Sosyal koruma politikaları, çocuk haklarını gerçekleştirme, onların refahlarını artırma, yoksulluk ve kırılganlık döngüsünü kırma, çocuk işçiliğini önleme ve çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için temel bir unsurdur. Gelişmekte olan ülkelerdeki geniş çapta genişleme planlarına rağmen, mevcut sosyal koruma politikaları, özellikle büyük bir çocuk nüfusa sahip düşük ve orta gelirli ülkelerde, çocukların gelir güvenliği ihtiyaçlarını yeterince karşılamaz. Bu nedenle her gün yaklaşık 18.000 çocuk, temel olarak önlenebilir sebeplerden dolayı ölüyor. Oysaki bu ölümlerin birçoğu yeterli sosyal koruma ile önlenebilir. Aslında mevzuatta yer alan belirli çocuk ve aile yardım programları 108 ülkede var olmakla birlikte, çoğunlukla sadece nüfusun küçük bir kesimini kapsıyor. Hem çocuk hem de ailelerine yönelik gelir güvenliğini sağlayacak önlemlerin artırılması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekiyor (ILO, 2015: xi).

Sosyal koruma politikaları, nakit para ya da aynı olarak çocuklara ve ailelerine yapılan transferler ile çocukların yoksulluğa düşmelerini engelleyerek, çocuk ölümlerini önleyerek, sağlıklı gelişimlerine ve refahlarına katkıda bulunarak, temel mal ve hizmetlere erişimlerini sağlayarak ve çocuk işçiliğini önlemeye çalışarak çocukların korunmasına yardımcı olan politikalarlardır. Böylece sosyal koruma, çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve yeterli bir yaşam standardına ulaşmalarını sağlar (ILO, 2017: xxxi). Aşağıda dünya çapındaki çocukların sosyal koruma kapsamındaki genel görünümü yer almaktadır.

- (i) Dünyada çocukların büyük çoğunluğu, hala etkili bir sosyal koruma kapsamında değildir. ILO - UNICEF tarafından “Çocukların Evrensel Sosyal Korunmasına Doğru” isimli ortaklaşa hazırlanan rapora göre, dünya çapındaki çocukların yalnızca yüzde 35’i, önemli bölgesel eşitsizliklerle de olsa, sosyal korumaya etkin bir şekilde erişebiliyor. Buna göre Avrupa ve Orta Asya’daki çocukların yüzde 87’si ve Amerika’da yüzde 66’sı, Asya ve Pasifik’teki çocukların yalnızca yüzde 28’i ve Afrika’daki yüzde 16’sı sosyal koruma kapsamındadır (ILO-UNICEF, 2019: 2). Dolayısıyla küresel olarak çocukların neredeyse üçte ikisi diğer bir deyişle 1,3 milyar çocuk sosyal koruma kapsamında değildir. Bu çocukların çoğu Afrika ve Asya’da yaşıyor (ILO, 2017: xxxi).
- (ii) Gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 1,1’i, 0-14 yaşları arasındaki çocuklar için çocuk ve aile yardımları olarak harcanmaktadır. Bu durum yalnızca çocukların genel refahını ve uzun vadeli gelişimini değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları ülkelerin gelecekteki ekonomik ve sosyal gelişimlerini de etkiler (Viana & Silva, 2018).
- (iii) Çocuklara yönelik nakit transferleri, son on yılda düşük ve orta gelirli ülkelerde genişlemiştir. Arjantin, Brezilya, Şili ve Moğolistan gibi bazı ülkelerde, çocukların evrensel sosyal koruma kapsamına girmesi sağlanmıştır. Ancak söz konusu bu ülkelerde çocuklara yönelik uygulanan evrensel sosyal korumanın kapsamı ve faydası hala yetersizdir (ILO, 2017: xxxi).

1.2. Çalışma Çağındaki Kadın ve Erkekler Açısından

Kadınlar, kaynaklara ve temel hizmetlere erişimde, karar alma süreçlerine dâhil olmada ayrımcılığa maruz kaldığı gibi çalışma yaşamında da ayrımcılığa maruz kalıyor. Bu bağlamda sosyal koruma, cinsiyet eşitliğine ve kadınların işgücüne katılımının artırılmasına, aile içi şiddetin önlenmesine ve ücretsiz bakım hizmetlerinin desteklenmesine yardımcı olur (ESCAP, 2018: 7).

Sosyal koruma, çalışma çağındaki kadın ve erkekler için analık yardımı, işsizlik ödeneği, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası ve sakatlık yardımları gibi bir dizi konuda gelir güvenliğinin sağlanmasında kilit rol oynar. Bu programlar, gelirlerin ve toplam talebin düzenlenmesine, insan sermayesinin artırılmasına, kaliteli ve üretken istihdamın teşvik edilmesine katkıda bulunur. Sosyal koruma, ekonomideki ve işgücü piyasasındaki yapısal değişimi kolaylaştırır; kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeye katkıda bulunur (ILO, 2017: xxxi). Aşağıda sosyal koruma kapsamı açısından, çalışma çağındaki kadın ve erkeklerin küresel görünümü yer almaktadır.

- (i) Çalışma çağındaki kişilerin sosyal koruma kapsamı hala sınırlıdır. Analık sigortasından, yeni doğum yapmış annelerin yalnızca yüzde 41,1'i faydalanırken, 83 milyon yeni doğum yapmış anne kapsam dışındadır.
- (ii) Çalışma çağındaki kadın ve erkeklerin sadece yüzde 21,8'i işsizlik ödeneğinden yararlanırken, 152 milyonu ise işsizlik ödeneğinden faydalanmamaktadır (ILO, 2017: xxxi).
- (iii) Küresel işgücünün küçük bir kısmı iş kazasına karşı etkili bir şekilde korunmaktadır.
- (iv) Dünya çapında ağır engelli bireylerin sadece yüzde 27,8'i engelli yardımı (parası) almaktadır (Viana & Silva, 2018).
- (v) Çalışma çağındaki insanlar, dünya genelinde nüfusun büyük bir kısmını oluşturmasına rağmen, harcama tahminleri, dünya genelinde gayri safi yurtiçi hasılanın yalnızca yüzde 3,2'sinin çalışma çağındaki insanların gelir güvenliğini sağlamak için kamu sosyal koruma kapsamında harcadığını gösteriyor.
- (vi) Ukrayna ve Uruguay'da etkili bir evrensel analık sosyal koruma kapsamı sağlanmış; Arjantin, Kolombiya, Moğolistan ve Güney Afrika gibi diğer gelişmekte olan ülkelerde de önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca Brezilya, Şili ve Moğolistan'da evrensel sakatlık yardım programları bulunmaktadır. Bununla birlikte, birçok ülkede kapsam ve yeterlilik boşlukları önemli ölçüde hala devam etmektedir (ILO, 2017: xxxi).
- (vii) Sosyal korumanın en çok ihtiyaç duyulduğu bir zamanda birçok ülke, kemer sıkma politikalarının bir parçası olarak, çalışma çağındaki kişilere yönelik sosyal koruma politikalarını azaltmıştır (Viana & Silva, 2018).

Sonuç olarak sürekli işsizliğin arttığı, istikrarsız ve kayıtdışı istihdamın yaygınlaştığı, buna bağlı olarak çalışan yoksullarının sayısının arttığı işgücü piyasalarında; sosyal koruma politikaları, düzgün iş, istihdam, ücret ve vergi politikaları ile iyi koordine edilirse, çalışma çağındaki insanlar için yeterli gelir güvenliğini sağlayabilir (ILO, 2017: xxxii).

2. Sosyal Korumadaki İlerlemenin İzlenmesi: Bölgesel Eğilimler

Sosyal koruma hem insan hakkı hem de güvenilir bir ekonomi politikasıdır. Sosyal koruma, yoksulluğu, dışlanmayı ve eşitsizliği azaltmaya güçlü bir şekilde katkıda bulunur; politik istikrarı ve sosyal uyumu artırır. Sosyal koruma aynı zamanda hanehalkı gelirini ve dolayısıyla iç tüketimi destekleyerek ekonomik büyümeye

katkıda bulunur. Ayrıca, sosyal koruma, insan sermayesini ve üretkenliği arttırdığı, dönüştürücü ulusal kalkınmaya katkı sağladığı için kritik bir politika aracı haline gelmiştir (ILO, 2015: xi).

Ulusal sosyal koruma politikalarının geliştirilmesi tüm bölgelerde büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte, reformlar ve benimsenen yaklaşımlar bir ülkeden diğerine büyük ölçüde farklılıklar gösterir (ADB, 2003: 33). Bu nedenle sosyal koruma kapsamındaki gözlemlenen eğilimler, bölgeler arasında ve hatta aynı bölgedeki ülkeler arasında büyük ölçüde farklılık gösterir (ILO, 2017: xxxiii). Aşağıda bölgesel (kıtasal) ölçekte, sosyal korumanın genel eğilimi yer almaktadır.

- (i) Afrika, nüfusun büyük oranının yeterli sağlık hizmetine erişemediği ve bebek ölüm oranlarının en yüksek olduğu kıtadır. Bunlar, günlük yaşamda karşılaşılan sosyal risklerin ve zorlukların sadece bir kısmıdır. Ancak Afrika aynı zamanda sosyal güvenlik kapsamının en düşük olduğu kıtadır. Sosyal güvenlik ihtiyaçları ile bu ihtiyaçları karşılama kapasitesi arasında net bir açık vardır. Özellikle sağlık hizmetlerine erişim, Afrika'daki sosyal koruma için en önemli zorluklardan biridir. Birçok kişi sağlık kısıtlamalarından dolayı sağlık hizmetlerine erişimde büyük zorluklarla karşılaşır. Kenya ve Senegal'de toplam sağlık harcamalarının yüzde 45'i kullanıcılar tarafından ödenir. Karşılaşılan felaketler ile ilgili sağlık harcamaları, bireyler ve aileleri için en büyük yoksulluk risklerinden biridir (ILO, 2019b). Esasen Afrika'da, sosyal koruma kapsamının genişletilmesine rağmen, ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte nüfusun yalnızca yüzde 17,8'i sosyal koruma kapsamında en az bir nakit yardımı almaktadır. Yaşlılık korumasını genişletmeye yönelik gösterilen büyük çabalar neticesinde, Afrika'da yaşlı nüfusunun yüzde 29,6'sı emekli maaşı alıyor. Botswana, Cabo Verde, Lesoto, Mauritius ve Namibya gibi ülkeler evrensel emeklilik teminatına ulaşmış ya da yaklaşmışlardır. Bununla birlikte, çocuklar, yeni doğum yapmış anneler, işsizler, engelliler ve savunmasız kişiler açısından önemli kapsam boşlukları vardır. Sosyal koruma tabanlarının geliştirilmesi bu nedenle Afrika'da acil bir önceliktir (ILO, 2017: xxxiii).
- (ii) Genel olarak Amerika'da sosyal koruma, 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası ile sağlanmaya başlamıştır. Medicare programı ile 1965'den beri ülkedeki sigorta kapsamı, sağlık sigortası yardımlarını da içermiştir. Amerika'da sosyal koruma, Sosyal Güvenlik Yasası'nda belirtildiği gibi,
 - a. İşçilere ve ailelerine sağlanan yardımlar;
 - b. Sağlık sigortası programları;
 - c. Zorluklarla karşılaşan bireylere ve ailelerine sağlanan yardımlar ve diğer güvenlik ağı programları olmak üç ana hizmetten oluşur.

2012 mali yılında, federal hükümet, toplam federal bütçenin yüzde 55'ine yakın bir rakamı diğer bir ifadeyle 1,9 trilyon doları bu programlara harcamıştır. ILO'nun Washington Ofisi, sosyal güvenlik sistemlerinin tartışılması ve tasarlanmasında Amerika Birleşik Devletleri seçmenlerini ve çok taraflı örgütleri dâhil ederek, sosyal koruma kapsamını genişletmiştir. Ayrıca ILO'nun Washington Ofisi, Dünya Bankası ve IMF gibi Washington merkezli Uluslararası Finansal Kurumları ve düşünce kuruluşları ile birlikte sosyal koruma ve sosyal güvenlik uzmanları arasındaki diyalogu kolaylaştırmıştır (ILO, 2019c). Bu bağlamda Amerika'da nüfusun yüzde 67,6'sı en az bir sosyal koruma programına (nakit yardımlarına) erişim sağlamaktadır. Çocukların üçte ikisinden fazlası, hamile kadınlar ve yeni doğum yapmış annelerin yanı sıra yaşlılar da sosyal koruma (nakit yardımları) kapsamındadır. Ancak engellilik ve işsizlik yardımları istenilen seviyede değildir. Buna rağmen Arjantin, Brezilya, Şili'de çocuklara; Kanada, Uruguay'da yeni doğum yapmış annelere; Brezilya, Şili, Uruguay, Amerika Birleşik Devletleri'nde engelli kişilere ve

Arjantin, Bolivya, Kanada, Trinidad ve Tobago, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlılara evrensel veya evrensele yakın bir sosyal koruma sağlanmıştır. Bununla birlikte bölgedeki ülkeler, sosyal koruma açığını kapatmak, sosyal koruma tabanlarını güçlendirmek ve faydalarının yeterliliklerini arttırmak için konuyla ilgili çabalarını artırmalıdır (ILO, 2017: xxxiii).

(iii) Bugün birçok Arap ülkesinde, sosyal güvenlik programları, emeklilik maaşlarının sağlanmasına odaklanma eğilimindeyken, işsizlik, doğum veya hastalık gibi diğer sosyal riskleri ya kapsamamakta ya da kısmen kapsamaktadır. Bazı emeklilik sigorta programları etkinlik, eşitlik, sürdürülebilirlik ve yönetim açısından zorluklarla karşı karşıya kalırken, nüfusun büyük bir kısmı kapsama alanı dışındadır. Çoğu sosyal sigorta sistemi diğer işçi kategorileri hariç olmak üzere, kamu ve özel sektör çalışanlarına uzun vadeli sözleşmelerle hizmet vermektedir. Bölgede kayıtdışılığın yüksek olması, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olması ve işsizlik oranlarının yüksek olması sosyal koruma oranının düşük kalmasına neden olmaktadır (ILO, 2019d). Arap devletlerinde veri eksikliği, etkili sosyal koruma kapsamının yalnızca kısmi bir değerlendirme yapılmasına izin vermektedir. Söz konusu kısmi değerlendirme içerisinde sadece emeklilik oranları yer almaktadır. Arap devletlerinde, emekli maaşlarının kapsamı yüzde 27,4 olarak tahmin edilmekte ve bu oran oldukça düşüktür. Aktif işgücünün, toplam işgücündeki yüzde 32,9'luk gibi düşük payı nedeniyle, emeklilik oranı düşüklüğünün ileriki yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. Bölgedeki olumlu kazanımlar ise işgal altındaki Filistin Bölgesi'ndeki özel sektör çalışanları için bir sosyal sigorta planının başlatılması, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan'da işsizlik sigortası programlarının oluşturulması ve Ürdün ve Irak'ta doğum koruma kapsamının artırılmasıdır (ILO, 2017: xxxiii).

(iv) Hızlı ekonomik büyümeye ve genel yoksulluğun azalmasına rağmen, Asya ve Pasifik'teki insanların çoğu sosyal koruma kapsamı dışındadır. Bölgedeki işçilerin ve ailelerinin yarısından fazlası şu anda orta sınıf durumundadır. Bununla birlikte, ülkeler içindeki eşitsizlikler dikkat çekici boyutta olup, eşitsizlikler toplum genelinde genişleme eğilimindedir. Bölgede her on çalışandan biri aşırı yoksulluk içindedir. Yani günlük olarak 1.90 dolardan daha düşük bir gelire sahiptir. Bu durumda çoğu zaman güvencesiz istihdamın diğer bir ifadeyle sosyal güvenliğe erişim sağlamayan gayri resmi çalışma düzenlemeleri ile bağlantılıdır (ILO, 3 Ekim 2015: 1). Esasen sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesine ve sosyal koruma tabanlarının genişletilmesine rağmen Asya ve Pasifik bölgesinde, nüfusun yalnızca yüzde 38,9'u etkin bir şekilde en az bir sosyal koruma (nakit yardımı) kapsamındadır. Çocuk ve aile yardımları, analık-doğum yardımı ve engellilik yardımları alanlarında geniş kapsamlı sosyal koruma açığı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Avustralya ve Moğolistan'da çocuklar evrensel olarak sosyal koruma kapsamındadır. Bangladeş, Hindistan, Moğolistan'da analık sigortası kapsamı genişletmiştir. Moğolistan, Yeni Zelanda, Timor-Leste, Çin'de yaşlılar için evrensel sosyal koruma sağlamak için primsiz emeklilik planları uygulamaya konmuştur. Buna rağmen söz konusu sosyal koruma politikalarının yeterliliği endişe vermeye devam etmektedir (ILO, 2017: xxxiii).

(v) Avrupa ve Orta Asya'da, nispeten geniş kapsamlı ve uygun sosyal koruma sistemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda bölge nüfusunun yüzde 84,1'i en az bir sosyal koruma (nakit yardım) hakkına sahiptir. Bölgesel sosyal koruma tahminleri, çocuk ve aile yardımları, analık nakit yardımları, engellilik yardımları ve yaşlılık maaşları için yüzde 80'i geçmektedir. Bazı ülkelerde ise sözü edilen sosyal korumalar evrensel düzeydedir. Bununla birlikte, analık ve işsizlikten korunma alanlarındaki kalıcı sosyal koruma açığı

yanında, demografik değişim ve kısa vadeli mali baskılar ışığı altında emekli maaşları ve diğer sosyal koruma yardımlarının yeterliliği ile ilgili endişeler de bulunmaktadır (ILO, 2017: xxxiii).

Sonuç

2017-19 Dünya Sosyal Koruma Raporu perspektifinden ele aldığımız bu çalışmamızda, evrensel sosyal koruma eğilimlerinin, dünya nüfusunun büyük bir bölümünü kapsamaktan uzak olduğunu görmekteyiz. Oysaki günümüzde dünya çapında sosyal koruma alanında önemli artışlar yaşanmasına rağmen, dünya nüfusunun yüzde 71'i herhangi bir sosyal koruma kapsamında yer almamaktadır. Bu oran çocuklarda da azımsanmayacak seviyede olup, dünya çapında yüzde 65 çocuk, sosyal koruma kapsamı dışındadır. Diğer bir ifadeyle dünya çapındaki çocukların sadece yüzde 35'i önemli bölgesel eşitsizliklerle birlikte küresel olarak sosyal koruma kapsamında yer almaktadır. Bu durum başta çocuklar olmak üzere kadınlar ve erkeklerin yeterli sosyal koruma kapsamında yer alamadığını göstermektedir.

Öte yandan konuyu bölgesel olarak ele aldığımızda Afrika'da nüfusun yalnızca yüzde 17,8'i sosyal koruma kapsamındayken; bu oran Amerika'da yüzde 67,6'ya kadar çıkmaktadır. Arap devletlerinde, veri eksikliği kısmi bir değerlendirme yapılmasına izin vermektedir. Söz konusu kısmi değerlendirme içerisinde sadece tahmini yüzde 27,4 olarak emeklilik oranları yer almaktadır. Asya ve Pasifik bölgesinde, nüfusun yalnızca yüzde 38,9'u en az bir sosyal koruma (nakit yardımı) kapsamındayken; Avrupa ve Orta Asya'da ise bölge nüfusunun yüzde 84,1'i en az bir sosyal koruma (nakit yardım) programına erişim sağlamaktadır. Dolayısıyla doğu ülkelerinde / bölgelerinde sosyal koruma kapsamı, batı ülkelerine / bölgelerine kıyasla oldukça geri kalmıştır.

Sosyal koruma kapsamının genişletilebilmesi için evrensel sosyal koruma politikaları, kalkınma gündeminin ön saflarında yer almalıdır. Kapsayıcı sosyal koruma sistemleri dünyadaki değişen demografik yapıya, gelişen iş dünyasına, işsizliğe, yoksulluğa, göçlere, kayıtdışılığa gibi konulara entegre olmalı; mevcut sosyal koruma politikalarının etkinliği ve verimliliği denetlenmelidir. Aksi halde dünyanın yarısından fazlası, sosyal korumadan mahrum kalmaya devam edecektir. Sosyal koruma eksikliği sadece bugünü değil, sosyal korumadan mahrum kalan çocuklarımız vasıtası ile yarınlarımızı da derinden etkiler.

Kaynakça

ADB. (2003). Social Protection. ADB Publications, Philippine.

ESCAP. (2018). Why We Need Social Protection. Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.socialprotection-toolbox.org/files/documents/Social-Protection-module-1.pdf>

ILO. (2019a). Social Protection. Erişim Tarihi: 05.04.2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/genericdocument/wcms_561758.pdf

ILO. (2019b). Social Protection in Africa. Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.ilo.org/addisababa/areas-of-work/social-protection/lang--en/index.htm>

ILO. (2019c). Poverty and Social Protection. Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.ilo.org/washington/areas/social-protection/lang--en/index.htm>

ILO. (2019d). Social Security. Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.ilo.org/beirut/areasofwork/social-security/lang--en/index.htm>

ILO. (2017). World Social Protection Report 2017–19. ILO Publications, Geneva.

ILO. (2015). Social Protection for Children: Key Policy Trends and Statistics. (Social Protection Policy Paper, No.14). ILO Publications, Geneva.

ILO. (3 Ekim 2015). Social Protection in Asia and the Pacific and the Arab States. Erişim Tarihi: 05.04.2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_535032.pdf

ILO-UNICEF. (2019). Towards Universal Social Protection for Children: Achieving SDG 1.3. International Labour Organization & UNICEF Publications, Geneva & USA.

IPC. (2006). Social Protection the Role of Cash Transfers. UNDP Publications, Brazil.

Ortiz, I. (2018). The Case for Universal Social Protection Everyone Faces Vulnerabilities During Their Lifetime. Erişim Tarihi: 05.04.2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2018/12/pdf/case-for-universal-social-protection-ortiz.pdf>

Viana, A. L. D. & Silva, H. P. (2018). Neoliberal Meritocracy and Financial Capitalism: Consequences for Social Protection and Health. Ciênc. Saúde Coletiva, Erişim Tarihi: 05.04.2019, http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S1413-81232018000702107&script=sci_arttext&tlng=en

KAYITDIŞI İSTİHDAM VE SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI

Doç. Dr. Sevgi İŐIK EROL

Batman Üniversitesi, İ.İ.B.F

Öz

Kayıtdışı istihdam kavramı, istihdama katılan işgücünün çalışmalarının, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına gün veya ücret olarak eksik bildirilmesi veya hiç bildirilmemesidir. Son yıllarda küreselleşme, istihdamda esneklik, yoksulluk, artan nüfus, kırsal alanlardan kentsel alanlara göç, plansız kentleşme ve kronik işsizlik gibi faktörler kayıtdışı istihdamın işgücü piyasasında hızla yayılmasına neden olmuştur. Kayıtdışı istihdam seviyesindeki artış ve düşük kayıtlı istihdam düzeyi, işgücünün önemli bir bölümünün sosyal koruma sisteminden dıŐlanmasına neden olmuştur. Özellikle uzun vadeli işsizler, iş güvenliği olmayanlar, işsizlik riski yüksek olanlar, kayıtdışı sektörde çalışanlar, işgücü piyasasında sosyal koruma ihtiyacını daha da arttırmaktadır. Nitekim ILO'ya göre dünya nüfusunun yarısından fazlası temel sağlık hizmetlerine erişemiyor ve yalnızca yüzde 29'u sosyal güvenlik (sosyal koruma) hakkına sahip. Başka bir deyişle, dünya nüfusunun yüzde 71'i sosyal güvenceden yoksundur. Oysaki sosyal koruma temel bir insan hakkıdır ve toplumun refahı için çok önemlidir. Konunun önemi nedeniyle bu çalışmada kayıtdışı istihdam ve sosyal koruma politikaları ele alınmıştır. Teorik çerçevede ele alınan çalışma, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Dünya Bankası (World Bank) ve Birleşmiş Milletler (United Nations)'den elde edilen verilere göre çeşitli açılardan açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıtdışı İstihdam, Sosyal Koruma, Sosyal Koruma Açığı, Sigorta, ILO.

INFORMAL EMPLOYMENT AND SOCIAL PROTECTION POLICIES

Abstract

The concept of unregistered employment is that the work of the labor force participating in the employment is reported missing as day or fee to the related public institutions and organizations or it is not reported at all. In recent years, factors such as globalization, flexibility in employment, poverty, increasing population, migration from rural to urban areas, unplanned urbanization and chronic unemployment have caused the unregistered employment to spread rapidly in the labor market. The increase in the level of unregistered employment and the low level of registered employment have caused a significant portion of the labor force to be excluded from the social protection system. Especially the long-term unemployed, those without job security, those high risk of unemployment, those employed in the informal sector further increase the need for social protection in the labor market. As a matter of fact, more than half of the world's population cannot access basic health services and only 29 per cent have the right to social security (social protection), according to the ILO. In other words, 71 percent of the world's population lacks social security. But social protection is a fundamental human right and is very important for the welfare of society. Due to the importance of issue, we deal with informal employment and social protection policies in this study. The study, which has been dealt with in the theoretical

framework, has been tried to be explained from various angles according to the data obtained from International Labor Organization (ILO), World Bank and United Nations.

Key Words: Informal Employment, Social Protection, Social Protection Deficit, Insurance, ILO.

Giriş

Birçok ülkede kayıtdışı sektörün büyümesine paralel olarak, standart dışı, atipik, alternatif, düzensiz, güvencesiz gibi isimler ile anılan kayıtdışı istihdam şekilleri de artmıştır. Kayıtdışı istihdam, sadece gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ülkeleri için değil, aynı zamanda çoğu gelişmiş ülkelerde de söz konusudur (Husmanns, 2004: 4). Diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olmasına rağmen, sosyo-ekonomik gelişmelerine bakılmaksızın tüm ülkelerde kayıtdışılık mevcuttur (ILO, 2018: v). Ancak kayıtdışı istihdamın etkileri bir ülkeden diğerine ekonomik, sosyal, kurumsal ve kültürel olarak değişiklik gösterebilir (Hirose & Hetteş, 2016: 1).

ILO'ya göre dünyada istihdam edilen nüfusun yarıdan fazlası, kayıtdışı ekonomide geçimlerini sağlıyor. Kayıtlı sektörde istihdam olanağı bulamayan böylece sosyal korumadan mahrum işgücü, kayıtdışı sektörde istihdam edilmek durumunda kalmıştır. Kanıtlar, çoğu insanın kayıtdışı sektöre seçimle değil, kayıtdışı sektördeki fırsatların ve diğer geçim kaynaklarının yokluğunun bir sonucu olarak girdiğini göstermektedir (ILO, 2018: v).

Demokratik ve sosyal haklar açısından gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biri, çalışanlara tanınan haklar ve güvencelerdir. Çalışma hakkının temel bir hak olarak tanınması ile birlikte çalışanların sosyo-ekonomik risklere karşı güvence kapsamına alınması çok önemlidir. Bu bağlamda çalışanların ne kadarının bu güvence kapsamı içine alınmış olduğu, o ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir. Nitekim gelişmiş ülkelerde, toplumun geniş bir kesimi sosyal korumaya erişim sağlarken; az gelişmiş ülkelerde ise toplumun sınırlı bir kesimi sosyal korumaya erişim sağlayabilir. Diğer bir ifadeyle demokratikleşme, ekonomik ve sosyal gelişme bakımından geri kalmış toplumlarda, çalışanların büyük bir kısmı, hiçbir sosyal koruma ve güvenceye sahip olmayan korunmasız bir işgücü kesimi içinde yer almaktadır (Güngör, 1999: 119).

Oysaki herkesin toplumun bir üyesi olmaktan kaynaklı sosyal koruma hakkı vardır. Kayıtdışı sektörde istihdam edilenlerin, sosyal koruma kapsamını genişletmek onların iş ve gelir güvenliğini artırır, temel sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırır (Social Protection – Human Rights, 2019a), kayıtdışı çalışan işçilerin ve ailelerinin çeşitli sosyal risklere karşı koruyarak onların refah seviyesini artırır. Sosyal koruma ayrıca kayıtdışı çalışan işçilerin verimliliğini ve istihdam edilebilirliğini arttırmaya yardımcı olur; bu durum onların kayıtlı ekonomiye geçmelerini de kolaylaştırır (Hirose ve Hetteş, 2016: 2).

1. Kayıtdışı İstihdam

Günümüzde bazı işverenler, işçiler veya kendi hesabına çalışanlar özellikle vergi, sigorta primi gibi mali yükümlülüklerini yerine getirmemek ve bürokratik işlemlerden kurtulmak için kayıtdışı ekonomik faaliyette bulunmakta; böylece elde ettikleri gelirleri kayıtdışında bırakmaktadırlar. Kayıtdışı istihdam, sosyal güvenlik açısından niteliği itibarıyla yasal işlerde çalışarak istihdama katılan işgücünün, çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına eksik bildirilmesi veya hiç bildirilmemesi olarak tanımlanabilir (SGK, 2019).

Kayıtdışı sektör birçok ülkede ekonominin ve işgücü piyasasının önemli bir bölümünü temsil etmekte ve istihdam oluşturmakta, üretim ve gelir meydana getirmekte önemli bir rol oynamaktadır. Nüfus artışının veya şehirleşme oranının yüksek olduğu ülkelerde, kayıtdışı sektör, genişleyen işgücünün büyük bir kısmını bünyesine çekme eğilimindedir. Kayıtdışı istihdam, işsizlik sigortası gibi sosyal güvenlik ağlarına sahip olmayan ülkelerde veya kamu sektöründe ücret ve emekli maaşlarının düşük olduğu ülkelerde alternatif bir hayatta kalma stratejisi sunmaktadır. Bu gibi durumlarda, işsizlik oranı ve zamana bağlı işsizlik gibi göstergeler işgücü piyasasını tamamen tanımlamak için yeterli değildir. Kayıtdışı ekonomiye ilişkin istatistikler, bir ekonomideki istihdamın kalitesini değerlendirmek için önemli bir faktördür (ILO, 2019a: 1).

ILO'nun Kayıtdışı Ekonomide Kadınlar ve Erkekler: İstatistiksel Bir Görünüm (Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture) isimli raporuna göre dünyada istihdam edilen nüfusun yüzde 60'ından fazlası diğer bir ifadeyle iki milyar insan kayıtdışı ekonomide yaşamlarını sürdürüyor. Rapora göre, tarım hariç tutulduğunda, istihdam edilen nüfusun yarısı kayıtdışı istihdam içindedir. Öyle ki,

- (i) Afrika'da, istihdamın yüzde 85,8'i,
- (ii) Asya ve Pasifik'te istihdamın yüzde 68,2'i,
- (iii) Arap Devletlerinde istihdamın yüzde 68,6'ı,
- (iv) Amerika'da istihdamın yüzde 40'ı,
- (v) Avrupa ve Orta Asya'da istihdamın yüzde 25,1'i kayıtdışı sektörde istihdam edilmiştir.

Rapor, dünyadaki kayıtdışı istihdamın yüzde 93'ünün az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde olduğunu gösteriyor. Cinsiyet açısından ele alındığında kayıtdışı istihdam, erkekler için (yüzde 63,0) kadınlardan (yüzde 58,1) daha fazla bir istihdam kaynağıdır. Ayrıca eğitim seviyesi kayıtdışılık seviyesini etkileyen önemli bir faktördür. Raporda küresel olarak, eğitim seviyesi arttıkça kayıtdışılığın azaldığı belirtiliyor. Orta ve yükseköğretimini tamamlayanların, eğitimsiz ya da ilköğretimi tamamlamış işçilere kıyasla kayıtdışı istihdamda olma olasılığı daha düşüktür. Benzer şekilde kırsal kesimde yaşayan insanların kayıtdışı istihdamdaki oranı, kentsel kesimde yaşayan insanların neredeyse iki katıdır. Tarım, kayıtdışı istihdamın en yüksek olduğu sektördür. Nitekim tarımda yüzde 90'dan fazla kayıtdışılığın olduğu tahmin edilmektedir (ILO, 30 Nisan 2018).

Kısa ve uzun vadede ülke ekonomisine ve kişilere zararları bulunan kayıtdışı istihdamın sonuçları işçi, işveren, toplum ve devlet açısından da değerlendirilebilir. Buna göre;

- (i) **Çalışanlar açısından:** Kayıtdışı sektörde istihdam edilenler, sosyal güvenlik kapsamında yer almazlar. Öyle ki, kayıtdışı sektörde çalışanlar, iş kazası veya meslek hastalığı, analık durumlarında analık sigortasından faydalanamazlar. Bu durum sağlıksız bir toplumu meydana getirir. Ayrıca söz konusu bu çalışanlar uzun vadede de emeklilik aylığı alamazlar; ölüm halinde eş ve çocuklarına aylık bağlan(a)maz.
- (ii) **İşverenler açısından:** Kayıtdışı sektörde işyerleri açısından prim ödeyenler ile prim ödemeyenler arasında haksız rekabet meydana gelir. Bu durum sistemde olan işyerlerini, zamanla diğer işyerleri ile rekabet edebilme amacıyla kayıtdışılığa yönelir. Sorumluluk bilinciyle sistemde yer alan kişilerin, kayıtdışı çalışan / çalıştıran kişilerden olumsuz etkilenmesi, bilinç kirliliğinin oluşmasına neden olur.
- (iii) **Toplum ve devlet açısından:** Kayıtdışı istihdam, gelecek nesiller için olumsuz sonuçlar doğurur. Nitekim bu grup, sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan yükleri taşımak zorunda kalır ve sistemden yeteri düzeyde faydalanamazlar. Gelir dağılımında adaletsizliklere, toplumun ahlaki

yapısında bozulmalara neden olur. Kayıtdışı istihdam devletin prim kaybına neden olarak, sosyal güvenlik açıklarını artırır (SGK, 2019).

2. Sosyal Koruma Kavramı

Sosyal güvenlik kavramı için alternatif bir terim olan sosyal koruma sistemleri, hastalık, sakatlık, analık, iş kazası, işsizlik, yaşlanma, ölüm gibi genel yoksulluk ve sosyal dışlanmanın neden olduğu risklerle ilgili meydana gelen gelir kesilmesi, gider artışı ve/veya gelir eksikliği gibi durumlarda bireylere korunma sağlar. Sosyal koruma çocuklar ve yetişkin bağımlıları için aile desteği sağlar. Sosyal koruma ayrıca eğitim, sosyal hizmet ve sosyal bakım gibi temel hizmetlere ve işgücü piyasası politikalarına da erişimi sağlar (United Nations, 2018: 5-6). Bu bağlamda dar anlamda sosyal koruma, gelir güvenliğini ve sağlık hizmetlerine erişimi güvence altına almak için nakit veya aynı fayda sağlayan tüm tedbirler olarak tanımlanabilir (United Nations, 2018: 5). Diğer bir ifadeyle sosyal koruma yaşam döngüsü boyunca yoksulluğu ve kırılganlığı önlemek ya da en azından azaltmak için tasarlanmış politikalar ve programlar seti olarak tanımlanabilir (ILO, 2017: 2).

Daha geniş açıdan ele alınacak olursa, bir sosyal koruma sistemi veya sosyal güvenlik sistemi, bir ülkedeki her tür sosyal koruma düzeninden ve programından oluşan bir kavramdır. Bu farklı düzen ve programlar, kendi amaçları ve işlevlerinde birbirine bağlanmalı ve tamamlayıcı olmalıdır. Etkililik ve verimlilik nedeniyle, sistem içerisinde yakın bir koordinasyonun da olması esastır (Social Protection – Human Rights, 2019b).

Sosyal koruma işçilerin, ailelerinin ve tüm toplumun refahı için çok önemlidir. Sosyal koruma temel bir insan hakkıdır ve sosyal uyumu sağlamak için temel bir araçtır. Böylece sosyal koruma, sosyal barışı ve sosyal içermeyi sağlamaya yardımcı olur. Sosyal politikanın vazgeçilmez bir parçası ve yoksulluğun önlenmesi ve azaltılması için önemli bir araçtır. Ulusal dayanışma ve adil yük paylaşımı yoluyla insan onuruna, hakkaniyetine ve sosyal adalete katkıda bulunan bir araçtır. Ayrıca politik katılım, güçlendirme ve demokrasinin gelişimi için de önemlidir. Sosyal koruma uygun bir şekilde yönetilirse, gelir güvenliğine, sağlık hizmetlerine erişimi sağlayarak verimliliği artırır. Büyüyen bir ekonomi ve aktif işgücü piyasası politikaları ile birlikte, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınma için önemli bir araçtır. Uyarlanabilir ve mobil işgücü gerektiren yapısal ve teknolojik değişiklikleri kolaylaştıran sosyal korumanın bir maliyet olmasına rağmen, aynı zamanda insanlar için bir yatırım veya destek olduğu da unutulmamalıdır (ILO, 2002: 57).

3. Kayıtdışı İstihdamda Sosyal Koruma Açığı

Sosyal korumanın olmayışı, kayıtdışı ekonominin belirleyici bir özelliğidir ve aynı zamanda sosyal dışlanmanın kritik bir yönüdür. Kayıtdışı ekonominin büyümesi, dünya çapında milyonlarca insanın resmi sosyal koruma mekanizmalarına ya hiç erişememesine ya da önceden sahip oldukları kapsamlı koruma biçimlerini kaybetmelerine neden olabilir. Ancak kayıtdışı ekonomideki kişiler, yalnızca iş ve gelir güvencesizlikleri nedeniyle değil, aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliğinden mahrum olmaları nedeniyle de sosyal korunmaya muhtaçtır. Kötü iş kalitesi ve kötü yaşam kalitesi birlikte gitme eğilimindedir. Örneğin HIV / AIDS salgınının kayıtdışı ekonomideki iş ve işçiler için daha etkili olması gibi. Hastalığın bazı ülkelerde üretken işgücünün çok büyük bir kısmını ortadan kaldırmasıyla birlikte, sosyal koruma sistemlerinin yetersizliği giderek daha belirginleşmiştir (ILO, 2002: 55).

Nitekim kayıtdışı istihdamın en olumsuz sonuçlarından biri çalışanların sosyal güvenlik kapsamında yer almamasıdır. Dünya nüfusunun yarısından fazlası temel sağlık hizmetlerine erişemiyor ve yalnızca yüzde 29'u kapsamlı bir sosyal güvenlik güvencesine sahip durumdadır. Küresel olarak, emeklilik yaşındaki kişilerin

sadece yüzde 68'i bir tür emekli maaşı alıyor ve birçok az gelişmiş ülkede bu oran yüzde 20'ye kadar düşüyor (ILO, 11 Mart 2019).

Kayıtdışı ekonomideki diğer makul iş açıklarında olduğu gibi, haklar ve kayıtlı istihdama erişim açısından özellikle dezavantajlı olan kişilerde sosyal korunma açısından en dezavantajlı olan kişilerdir. Sosyal korunmadan dışlanmanın önemli toplumsal cinsiyet boyutları vardır. Birincisi, birçok ülkede, kadın işçilerin çoğunluğu kayıtdışı ekonomidedir ve sosyal koruma eksikliği, sosyal dışlanmalarının bir başka göstergesidir. İkincisi, kadınlar toplumdaki bakıcılarıdır ve son zamanlardaki sosyal ve demografik değişiklikler (örneğin göç, boşanma, kadın başlı haneler, yaşlanma ve ölüm gibi) daha fazla kadına daha fazla yük bırakmış ve bu durum onların kendilerine bakma imkânını azaltmıştır. Benzer şekilde çoğu ülkede, engelli insanlar ve iş kazası veya meslek hastalıkları yaşayanlar sosyal korumaya sahip değiller. Kayıtdışı ekonomiye girme eğiliminde olan göçmenler de koruyucu önlemlere, yasal sosyal koruma sistemlerine ve sosyal destek ağlarına erişimde aynı eksikliği yaşarlar. Kayıtdışı ekonomide çalışan çocuklar, özellikle de çocuk işçiliğinin en kötü hallerinde olanlar, yalnızca fiziksel ve ahlaki tehlikelere maruz kalmazlar; bu çocuklar aynı zamanda büyüdükçe yoksulluk tuzağından kaçma olasılıklarını ön planda tutan eğitim imkânını da kaçırmaları (ILO, 2002: 56).

Esasen kayıtdışı ekonomi, çocuk işçiliğinin gelişmesini sağlayan bir ortam sağladığı gibi çocuk işçiliği de kayıtdışı ekonominin önemli bir bileşenidir. İstihdam oluşturma ve yoksulluğu azaltma stratejilerinin yanı sıra eğitim ve öğretim programları ile ülkelerin kalkınma umutları baltalanır. Çocuk işçiliği sadece geri kalmış ülkelerde değil, sanayileşmiş ülkelerde de vardır. Bu nedenle çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, yoksulluğun azaltılması, iyi yönetim, etkili uygulama, evrensel eğitime erişim ve sosyal korumanın geliştirilmesini gerektirir. Çocuk işçiliğinin kaldırılmasının başarısının anahtarı ise öncelikle yetişkinler için daha kaliteli işlerin meydana getirilmesinden geçer (ILO, 2019b: 26).

347

Kayıtdışı ekonomide güvencesiz koşullarda çalışan çoğu işçi, sosyal korumaya ya erişemez ya da yetersiz bir şekilde erişebilir. Çalışan gruplar için sosyal koruma kapsamını genişletmek, onların kırılma noktalarını azaltabilir; gelir güvenliğini ve sağlık hizmetlerine erişimini iyileştirebilir; önceden plan yapmalarını sağlayabilir ve kayıtlı ekonomiye geçişlerini kolaylaştırabilir. Buna rağmen kayıtdışı ekonomide çalışanlar için sosyal korumanın genişletilmesi, kayıtdışılık oranlarının yüksek olduğu birçok ülkede zorlu bir mücadele olmaya devam etmektedir (Social Protection – Human Rights, 2019a).

4. Kayıtdışı İstihdam ve Sosyal Koruma Politikaları

İşgücü piyasası faaliyetlerinin iyileştirilmesi, kayıtdışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçilmesi öncelikle yoksulluğu azaltmak, insan sermayesinin gelişmesini kolaylaştırmak ve cinsiyet ayrımcılığını ele almak açısından önemli bir strateji unsurudur. Ayrıca kayıtlı istihdama geçilmesi bir ülkenin insan kaynaklarını en verimli kullanmaya, genel ekonomik refahı arttırmaya, ekonomik büyümeye ve gelişmeye yardımcı olur (ADB, 2003: 15).

Sosyal koruma ve işgücü piyasası faaliyetlerinin iyileştirilmesi, kayıtdışı istihdamın önlenmesi, kapsayıcı bir büyüme ve sosyal istikrar için bir temel oluşturarak, aynı zamanda geniş ölçüde dönüştürücü de olabilirler. Diğer bir ifadeyle bu tür uygulamalar işsizliği ve yoksulluğu azaltarak tüm toplumu kapsayan bir büyümeyi teşvik etmek için gerekli fırsatlar oluşturmaya yardımcı olur (The World Bank, 2012, I). Bu bağlamda kayıtdışı istihdamın yaygın yer aldığı işgücü piyasalarında uygulanabilecek sosyal koruma politikalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- (i) **İşgücü piyasası değerlendirmeleri:** Sosyal koruma bağlamında işgücü piyasasının değerlendirilmesi; kayıtdışılığı önlemek, yoksulluğun üstesinden gelmek ve gelir eşitsizliğini azaltmak için etkili mekanizmalar arasında yer alır (Bertranou & Maurizio, 2010: 3). Öyle ki, demografik eğilimleri, işgücünü verimsiz kullanan sektörleri, işsizliği, göç akışlarını ve kayıtdışı sektörün büyüklüğünü ve nedenlerini açıklayan işgücü piyasası değerlendirmeleri, hem bir ülkenin ihtiyaçlarını ve gelişme seçeneklerini belirlemede, hem de çalışma hayatının sosyal koruma açığının kapatılmasında yardımcı olur (ADB, 2003: 15).
- (ii) **Aktif işgücü piyasası politikaları:** Aktif işgücü piyasası politikaları, işsizlik riskini azaltmak ve işçilerin kazanç sağlama kapasitelerini artırmak amacıyla kullanılan etkili yöntemlerden biridir (Betcherman, Olivas & Dar, 2004: i). Aktif politikalar, işgücü arz ve talebi tarafından alınacak önlemler yoluyla işgücü piyasası entegrasyonunu ifade eder (Auer, Efendioğlu & Leschke, 2008: 13). Diğer bir ifadeyle aktif işgücü piyasası politikaları, mesleki eğitim ile işgücüne beceri ve nitelik kazandırma eğilimi yanında, işgücü arzı ile talebini çeşitli eşleştirme politikaları ile birleştirmeyi amaç edinir. Çoğunlukla işgücünün arz boyutunu düzenleyen bu politikalar, işsizleri, işgücü piyasasındaki açık işlere yerleştirmeyi; kayıtdışı istihdam edilen grupların, kayıtlı istihdama geçmelerini sağlayarak işsizliği ve kayıtdışı istihdamı kontrol altına almayı amaçlar. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için ise sermaye teşvikleri, prim ve vergi indirimleri, krediler gibi genel olarak doğrudan yatırımları ve özel olarak da küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik ederek işgücünün talep boyutunu düzenler (Erdoğan & Kutlu 2014: 82). Dolayısıyla aktif politikaların ana itici güçleri, işgücü piyasasının entegrasyonu için aktif bir destek sağlamaktır (Auer, Efendioğlu & Leschke, 2008: 13). Söz konusu bu destekleri şu şekilde özetleyebiliriz:
- (a) **Becerileri geliştirme programları oluşturmak:** İşgücünün eğitimi veya yeniden eğitilmesi gibi,
(b) **Doğrudan istihdam oluşturmak:** Küçük ve orta ölçekli girişimlerin, kamu işletmelerinin teşvik edilmesi gibi,
(c) **İstihdam hizmetleri sunmak:** Meslek danışmanlığı gibi (ADB, 2003: 15).
- (iii) **Pasif işgücü piyasası politikaları:** Pasif olarak adlandırılan politikalar, işsizlik veya iş arama dönemlerinde istihdam oluşturmaktan daha ziyade ikame gelir sağlamakla ilgili bir kavramdır (Auer, Efendioğlu & Leschke, 2008: 13). Pasif işgücü piyasası politikalarını kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:
- (a) **İşsizlik sigortası:** İşsizlik sigortası, kazancı sosyo-ekonomik nedenlerle yani kendi isteği dışında kesilen, çalışma isteği ve yeteneğinde olan bağımlı çalışanların geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılamak üzere, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren sosyal güvenlik sistemi içinde kurulmuş bir sosyal sigorta koludur. İşsizlik sigortasının asıl gayesi, gelecekte ortaya çıkması olası işsizlik riskine karşı, çalışana güvence altına almaktır. Böylece ileride işsiz kalma riski ile karşı karşıya kalabilecek bir çalışan, aktif çalıştığı dönemde düzenli prim ödeyerek, işsiz kaldığı dönemde de gelir kaybını telafi edebilecek bir gelire kavuşabilecektir (Yiğit, 2005: 76).
- (b) **Gelir desteği:** Pasif işgücü piyasası politikaları arasında yer alan bu program çalışma yeteneğine sahip olan işsizlere belirli bir süre için gelir desteği sağlamayı amaçlar. Gelir desteğinin amacı, geçici işsizlikten kaynaklanan kazanç kaybı için en azından kısmi bir gelir desteği sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle yararlanıcıya, geçiş döneminde, uygun istihdamı elde edene kadar belirli bir

yaşam standardını sürdürmesini sağlamaktır. Böylece işsizliğin ağır koşulları altında işgücü kayıtdışı sektörü seçmek durumunda kalmayacaktır (Social Protection – Human Rights, 2019c).

- (c) **Uygun bir yasal çerçeve oluşturmak:** Bu sosyal koruma programı ise ekonomik verimlilik ile işgücünün korunması arasındaki dengeyi sağlayan uygun bir yasal çerçeveyi içermektedir. Bu bağlamda uygun bir yasal çerçeve, asgari yaş, azami saatler ve fazla mesai, iş sözleşmeleri, endüstriyel ilişkiler, yeni annelere uygun özel koruma, kadınları ve azınlıkları korumak için ayrımcılıkla mücadele gibi konularla ilgili yasal hükümleri içerir (ADB, 2003: 15).
- (d) **Güvenlik önlemleri:** Güvenlik önlemleri mal ve hizmet alımlarının, müteahhit, taşeron ve danışmanların, ülkenin iş mevzuatına (örneğin asgari ücret, güvenli çalışma koşulları, sosyal güvenlik primleri gibi) uymasının yanı sıra, “Temel Çalışma Standartları”ndan meydana gelir. Temel Çalışma Standartları ise şu şekilde sıralanabilir:
- Örgütlenme özgürlüğü ve toplu iş sözleşmesi hakkının etkin bir şekilde tanınması,
 - Her türlü zorla çalıştırma veya zorunlu çalıştırma hakkının kaldırılması,
 - İstihdam ve meslek bakımından ayrımcılığın ortadan kaldırılması,
 - Çocuk emeğinin ortadan kaldırılması gibi çalışma hayatı ile ilgili önemli konuları içerir (ADB, 2003: 15).

Sonuç

ILO'ya göre kayıtdışı ekonomi, küresel işgücünün yarısından fazlasını ve dünya genelinde mikro ve küçük ölçekli işletmelerin yüzde 90'ından fazlasını oluşturmaktadır. Kayıtdışılığın dünyadaki işgücü piyasalarının önemli bir özelliği olduğu, milyonlarca ekonomik birimin faaliyet gösterdiği ve yüz milyonlarca işçinin kayıtdışılığın koşullarını sürdürdüğü bilinmektedir. Kayıtdışı ekonomi kavramıyla yakından ilişkili olan kayıtdışı istihdam, kayıtdışı ekonominin genişlemesine paralel olarak büyüyerek günümüzde sadece az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de yaygın olarak görülür.

Prim kaybına, sosyal güvenlik açıklarının artırılmasına, söz konusu açıkları kapatmak için bütçeden transfer yapılmasına, böylece bütçe açıklarının artırılmasına neden olan kayıtdışı istihdam devleti ekonomik yönden olumsuz etkiler. Kayıtdışı olarak istihdam edilen bir işçi ise uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, iş güvencesinden yoksunluk, analık, hastalık, iş kazası ve meslek hastalığı, yaşlılık sigortası gibi birçok sosyal güvenlik imkânlarından yararlanılmaması gibi durumlar ile karşı karşıya kalması nedeniyle hem ekonomik hem de sosyal yönden etkilenir.

Kayıtdışı sektörde istihdam edilen işgücünün temel özellikleri, kayıtsızlık ve sosyal güvencesizlik, düşük verimlilik, yoksulluk, dışlanma, düşük gelir ve buna bağlı olarak düşük yaşam standardı ve sosyal statü yoksunluğu olarak sıralanabilir. Bu tür işgücünün koruma sistemi dışında kalması nedeniyle bu aşamada; işgücü piyasalarının verimli olmasını teşvik ederek, insanların risklerle karşı karşıya kalmalarını azaltarak, onların işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık gibi ekonomik ve sosyal riskleri yönetme kapasitelerini artırarak yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmak için tasarlanmış sosyal koruma politikaları büyük önem taşımaktadır.

Kayıtdışı sektörlerde sosyal korumayı arttırmak için alınabilecek önlemler başta işgücü piyasası değerlendirmeleri; hem aktif hem de pasif politikalardan oluşan işgücü piyasası müdahaleleridir. İşgücü piyasalarında sosyal koruma önlemleri, ülkelerin sosyal, hukuki, kültürel ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine

bağlı olarak değişiklik gösterse de, söz konusu önlemlerden işgücü piyasalarının olumlu yönde etkileneceği konusunda kuşku yoktur.

Kaynakça

ADB. (2003). Social Protection. ADB Publications, Philippine.

Auer, P.; Ümit, E. & Leschke, J. (2008). Active Labour Market Policies around the World. ILO Publications, Geneva.

Bertranou, F. & Maurizio, A. R. (December 20 2010). The Role of Labour Market and Social Protection in Reducing Inequality and Eradicating Poverty in Latin America. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://www.oecd.org/dev/pgd/46839493.pdf>

Betcherman, G.; Olivas, K. & Dar, A. (2004). Impacts of Active Labor Market Programs: New Evidence from Evaluations with Particular Attention to Developing and Transition Countries. The World Bank Publications, USA.

Erdoğan, S. & Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum, 2(41), 63-114.

Güngör, Y. (1999). Enformel Sektör, Ermormel İstihdam, Korunmasız İşgücü ve Korunmasızlığa Yönelik Önlemler. Kamu-İş Dergi, 5(1), 119-127.

Husmanns, R. (2004). Defining and Measuring Informal Employment. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/papers/meas.pdf>

Hirose, K. & Hetteš, M. (2016). Extending Social Security to the Informal Economy. ILO Publications, Geneva.

ILO. (2019a). Informal Economy. Erişim Tarihi: 30.03.2019, https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_IFL_EN.pdf

ILO. (2019b). Resolution Concerning Decent Work and the Informal Economy. Erişim Tarihi: 30.03.2019, <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc90/pdf/pr-25res.pdf>

ILO. (11 Mart 2019). Social Protection, Erişim Tarihi: 30.03.2019, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_675946/lang--en/index.htm

ILO. (30 Nisan 2018). Informal economy. Erişim Tarihi: 30.03.2019, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_627189/lang--en/index.htm

ILO. (2018). Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. ILO Publications, Geneva.

ILO. (2017). World Social Protection Report 2017–19. ILO Publications, Geneva.

ILO. (2002). Decent Work and the Informal Economy. Report VI, 90th Session. ILO Publications, Geneva.

SGK. (2019). Nedir Kayıtdışı İstihdam. Erişim Tarihi: 30.03.2019, <http://www.sgk.gov.tr/genelbilgi/index.html>

Social Protection – Human Rights. (2019a). Informal and Precarious Workers. Erişim Tarihi: 30.03.2019, <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/informal-and-precarious-workers/>

Social Protection – Human Rights. (2019b). Social Protection Systems And Social Protection Floors. Erişim Tarihi: 30.03.2019, <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/social-protection-systems/social-protection-systems-and-social-protection-floors/>

Social Protection – Human Rights. (2019c). Unemployment Protection. Erişim Tarihi: 30.03.2019, <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/social-protection-systems/unemployment-protection/>

The World Bank. (2012). The World Bank’s Social Protection and Labor Strategy 2012-2022. The World Bank Publications, USA.

United Nations. (2018). Promoting Inclusion Through Social Protection: Report on the World Social Situation 2018. United Nations Publication, New York.

Yiğit, Y. (2005). Türkiye’de İşsizlik Sigortası’nın Uygulama Alanı ve Sigorta Yardımlarına Hak Kazanmanın Koşulları. Çalışma ve Toplum, 2(5), 75-102.

SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI KAPSAMINDA ÇOCUK İŒÇİLİĞİNİN ÖNLENMESİ

Doç. Dr. Sevgi İŒIK EROL

Batman Üniversitesi, İ.İ.B.F

Öz

Genellikle, çocukların yoksulluğun olumsuz etkilerine maruz kalma riski, yetişkinlere göre daha yüksektir. Nitekim yoksulluk, çocukların eğitimden uzak kalmasına ve kayıtdışı sektörde çalışmasına neden olabilir. Bu durum, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkiler. ILO'nun araŒtırmalara göre, dünyada 5-17 yaş arası 218 milyon çocuk çalışmakta ve dünyadaki çocukların yalnızca yüzde 35'i sosyal koruma kapsamında yer almaktadır. Diğeri bir ifadeyle dünyadaki çocukların yüzde 65'i sosyal korumanın dıŒındadır. Oysaki işgücü piyasalarının yetişkin istihdamını artıracak biçimde yeniden düzenlenmesi, çocuk işçiliğinin sona ermesi açısından önemlidir. Gelecekteki işgücünün sağlıklı ve üretken gelişimini sağlamak için çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimi korunmalı ve onlara kaliteli eğitim verilmelidir. Bu durum gelecekte daha sağlıklı bir toplum yapısına sahip olmak açısından önemlidir. Konunun önemi nedeniyle, bu çalışmada, çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunu sosyal koruma politikaları kapsamında ele aldık. Teorik çerçevede ele alınan çalışma özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization - ILO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund - UNICEF), Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank - ADB)'ndan elde edilen veriler doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma, Sosyal Koruma Bileşenleri, Sosyal Koruma Politikaları, ILO, Çocuk İşçiliği.

PREVENTION OF CHILD LABOUR IN THE SCOPE SOCIAL PROTECTION POLICIES

Abstract

Generally, the risk of children being exposed to the negative effects of poverty is higher than for adults. As a matter of fact, poverty can cause children to be away from education and to be employed in the informal sector. This situation, affects children's physical and mental development negatively. According to research by the ILO, 218 million children between the ages of 5 and 17 are employed in the world and only 35 percent of children in the world are covered by social protection. In other words, 65 percent of children in the world are outside social protection. However, the rearrangement of labour markets to increase adult employment is important for the termination of child labour. The physical and mental development of children must be protected to ensure the healthy and productive development of the future workforce and quality education should be provided to them. This situation is important in terms of having a healthier society structure in the future. Due to the importance of the subject, in this study, we dealt with the issue of prevention of child labour in the scope of social protection policies. The study, which was dealt with in the theoretical framework, was tried to explained in particular in line with the data obtained from the International Labour Organization (ILO), United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), Asian Development Bank (ADB).

Key Words: Social Protection, Social Protection Components, Social Protection Policies, ILO, Child Labour.

Giriş

Çocuk işçiliği terimi, çocukları çocukluklarından, gelişim potansiyellerinden mahrum bırakan, onların fiziksel ve zihinsel gelişime zarar veren iş olarak tanımlanır. Bu nedenle çocuk işçiliği, çocuklar için fiziksel, zihinsel, sosyal veya ahlaki açıdan tehlikeli bir durumdur. Çocuk işçiliği, çocukların okullarına müdahale ederek onların okula katılma fırsatından mahrum bırakarak, okuldan erken ayrılmalarını zorunlu kılabilir. Öte yandan çocuk işçiliği, çocuk okula devam etse bile emsallerine göre derslerinde başarısız olmalarına neden olabilir (ILO, 2019).

Esasen UNICEF, çocukların okula gitmesine mani olmayan ve çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini engellemeyen işlere olumlu bir yaklaşım sergiler. Söz konusu işler evde, aile çiftliğinde veya bir aile işletmesinde olabilir. Ancak ILO'nun tanımladığı gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, çocukların sağlığına zarar verir, eğitimlerini tehdit eder ve daha fazla istismar ve sömürüye neden olur (UNICEF, 2019).

Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri çocukların köleleştirilmesi, ailelerinden ayrılması, ciddi tehlikelere ve hastalıklara maruz kalmaları ve/veya büyük şehirlerin sokaklarında, genellikle çok erken yaşlarda kendileri için yaşam mücadelesi vermeye bırakılmalarıdır. Belirli iş biçimlerinin çocuk işçiliği olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı ise çocuğun yaşına, yapılan işin türüne ve saatlerine, hangi koşullarda yapıldığına ve ülkelerin bu konu ile ilgili olarak izlediği politikalara göre değişebilir (ILO, 2019). ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesinin 3. maddesinde tanımlandığı şekilde **“en kötü çocuk işçiliği”** biçimleri şunlardır:

- (i) Çocukların ticareti ve köleliği, silahlı çatışmada kullanılmak üzere zorla veya zorunlu olarak işe alınması dâhil olmak üzere çocukların kötüye kullanılması veya zorunlu çalıştırılması,
- (ii) Fuhuş, pornografi veya pornografik gösteriler için çocuğun kullanılması, tedarik edilmesi veya teklif edilmesi,
- (iii) Yasadışı faaliyetler için, özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda tanımlandığı şekilde ilaçların üretimi ve ticareti için bir çocuğun kullanılması, satın alınması veya teklif edilmesi,
- (iv) Doğası gereği veya içinde bulunduğu koşullar altında, çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlakına zarar vermesi muhtemel işler olarak sıralanabilir (ILO, 2017: 21).

Öte yandan **“tehlikeli çocuk işçiliği”** ya da tehlikeli iş, doğası ya da içinde bulunduğu koşullar nedeniyle, çocukların sağlığına, güvenliğine ya da ahlakına zarar verme olasılığı yüksek olan işlerdir. ILO'nun 190 sayılı Tavsiye Kararının 3. maddesine göre bu işler şu şekilde sıralanmıştır.

- (i) Çocukları fiziksel, psikolojik veya cinsel istismara maruz bırakan işlerde çalıştırmak,
- (ii) Çocukları yeraltında, su altında, tehlikeli yükseklikte veya kapalı alanlarda çalıştırmak,
- (iii) Çocukları tehlikeli makine, donanım ve aletlerle çalıştırmak veya ağır yüklerin elle taşınmasını veya taşınmasını içeren işlerde çalıştırmak. Bu bağlamda çocukları tehlikeli maddelere veya işlemlere ya da sağlıklarına zararlı sıcaklıklara, gürültü seviyelerine veya titreşimlere maruz bırakabilecek sağlıksız bir ortamda çalıştırmak,
- (iv) Çocukları uzun saatler boyunca veya gece boyunca çalıştırmak (ILO, 2019) tehlikeli çocuk işçiliği sınıfındaki işlerdir.

En kötü çocuk işçiliği biçimlerinin ve tehlikeli çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ve bunun için gerekli ve etkili önlemlerin alınması, çocukların ve ailelerinin sosyal koruma kapsamına alınması bugünün çocukları, yarının gelecek nesilleri açısından son derece önemlidir. Nitekim sosyal koruma, hane halkının riskler karşısında başa çıkma stratejisi olarak çocuk işçiliğine güvenmesini önlemeye yardımcı olan önemli bir koruma sistemidir (ILO, 2017: 52).

1. Sosyal Koruma Kavramı Ve Bileşenleri

Sosyal politikanın kilit bir bileşeni olan sosyal koruma, insanların refahını olumsuz yönde etkileyen durumların önlenmesi, yönetilmesi ve aşılması ile ilgili bir kavramdır. Sosyal koruma hastalık, doğum, engellilik veya yaşlılık gibi “sosyal risklerle”, işsizlik, ekonomik kriz gibi “piyasa riskleriyle” veya sel baskını, deprem gibi “doğal risklerle” karşı karşıya kalan bireylerin yaşam standartlarını korumalarına yardımcı olan çok önemli bir politika türüdür (UNRISD, 2010: 135).

Esasen sosyal koruma sanayileşmiş ülkelerde, Bismarck ve Beveridge modellerinin etkisiyle 19. yüzyılın sonlarında kurulmuş ve o tarihten bu yana kademeli olarak geliştirilmiştir. Sosyal koruma, refahın iyileştirilmesi, eşitsizliğin azaltılması, siyasi ve sosyal çatışmaların ortadan kaldırılması gibi çoklu hedeflerin yerine getirilmesine odaklanmıştır (Clément, 2015: 1). Ancak 1990’lı yıllarda sosyal koruma, özellikle gelişmekte olan ülkeler bağlamında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Ekonomik krizler, yapısal uyum ve küreselleşme arka planına karşı, gelişmekte olan ülkelerde sosyal koruma giderek yoksulluk ve kırılganlığa yönelik bir politika çerçevesi tanımlamaya başlamıştır (Barrientos, 2010: 2). Öyle ki, sosyal koruma, verimli işgücü piyasalarını teşvik ederek, insanların risklere maruz kalmalarını azaltarak, onların tehlikelere ve gelir kesintilerine / gelir kayıplarına karşı koruma kapasitelerini artırarak; yoksulluğu ve kırılganlığı azaltmak için tasarlanmış politikalar ve programlardır diyebiliriz (ADB, 2003: 1).

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal koruma ile yoksulluğun azaltılmasına ve en yoksullara destek sağlanmasına yönelik güçlü bir eğilim varken, gelişmiş ülkelerde ise sosyal koruma ile insanların gelirlerinin ve yaşam standartlarının korunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Esasen hane halklarını sosyal risklerin etkilerine karşı koruma endişesi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygındır. Ancak yoksul kişilerin zarar görebilirliğine karşı rasyonel olarak, zararlı tepkileri en aza indirme sorunu, gelişmekte olan ülkelerde sosyal korumanın yaygınlaştırılmasında en önemli etkidir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ve kırılganlığa yönelik olarak “sosyal koruma” kalkınma politikasının önemli bir bileşenidir. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal koruma üç ana işlevi içermektedir. Bunlar;

- (i) Yoksulluk içinde veya yoksulluk içinde olma tehlikesi bulunanlar arasında temel tüketim seviyelerinin korunmasına yardımcı olmak,
- (ii) Nesiller arası yoksulluktan kaçış yolları sağlayabilecek insan ve diğer üretken varlıklara yatırım yapılmasını kolaylaştırmak,
- (iii) Yoksulluk içinde olanların örgütlenmesini güçlendirerek, onların çaresizliklerinin üstesinden gelebilmelerini sağlamaktır (Barrientos, 2010: 2).

Neticede sosyal koruma herkesin, sosyal adaletin temel prensibine uygun bir şekilde sosyal güvenliğe, kendilerinin ve ailelerinin sağlığı ve refahı için yeterli bir yaşam standardına özgü evrensel haklara sahip olmasını sağlar. Bu haklar genellikle evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nde listelenen bir dizi hakla yakından alakalıdır. Temel fikir, hiç kimsenin belirli bir gelir seviyesinin altında yaşamaması ve herkesin en azından temel sosyal hizmetlere erişiminin sağlanmasıdır. Sosyal koruma; yoksulluk, yoksunluk ve eşitsizlikle

mücadelede başarılı olmak için “insana yakışır iş” gündemi ile de yakından ilgilidir. Yoksulluğun azaltılmasının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için onun stratejilerine; (emek ve sosyal kurumların güçlendirilmesi ve istihdam yanlısı makroekonomik ortamların desteklenmesi gibi) diğer değişkenlerinde eşlik etmesi gerekmektedir (Bachelet, 2011: xxiv). Bu nedenle sosyal korumada yer alan politikalar ve programlar, aşağıda özetlenen beş ana bileşen türünü içermektedir:

- (i) İstihdamı kolaylaştırmak ve işgücü piyasalarının etkin çalışmasını teşvik etmek için tasarlanmış **işgücü piyasası politikaları ve programlarını**,
- (ii) İşsizlik, sağlık, sakatlık, iş kazası ve yaşlılık ile ilgili riskleri hafifletmek için **sosyal sigorta programlarını**,
- (iii) Yeterli desteğe sahip olmayanlar diğer bir ifadeyle en savunmasız gruplar için **sosyal yardımlaşma ve refah hizmetlerini**,
- (iv) Topluluk düzeyinde kırılganlığı gidermek için **mikro ve alan temelli programları**,
- (v) Gelecekteki işgücünün sağlıklı ve üretken bir şekilde gelişmesini sağlamak için **çocukların korumasını** içermektedir (ADB, 2003: 14).

Aşağıda Tablo 1’de de sosyal korumanın bileşenleri ve karşısında da alıcıları yer almaktadır.

Tablo 1. Sosyal Korumanın Bileşenleri ve Alıcılar	
Sosyal Korumanın Bileşenleri	Amaçlanan Alıcılar ve Hedeflenen Hassas Gruplar
İşgücü Piyasası Politikaları ve Programları	Çalışma çağındaki nüfusu, ücretlileri ya da ücretli olmayan çalışanları, işsiz ya da eksik istihdam edilenleri kapsar.
Sosyal Sigorta Programları	Hastaları, yaşlıları, dulları, engellileri, hamile kadınları, işsizleri vb. içerir.
Sosyal Yardımlaşma ve Refah Hizmetleri	Fiziksel ve zihinsel engellileri, etnik azınlıkları, madde bağımlılarını, tek ebeveynli hane halklarını, mültecileri, doğal afet mağdurlarını, hastaları, yaşlıları, dulları, engellileri, hamile kadınları ve işsizleri kapsar.
Mikro ve Alan Temelli Programları	Risk altındaki kırsal ve kentsel toplulukları kapsar.
Çocuk Koruması	0-18 Yaş aralığındaki çocukları ve gençleri kapsar.

Her ne kadar sosyal koruma politikaları ve programları, birçok ülkenin yoksulluğun azaltılması gündemlerine kilit unsurlar olarak dâhil edilmişse de, mevcut gelişmeler ve son eğilimler (UNICEF, 2011: 4), sosyal korumanın “çocukların korunması” konusunda istenilen seviyeye gelemediğini göstermektedir.

2. Çocuk İşçiliğinin Küresel Görünümü ve Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Sosyal Koruma Politikaları

Sosyal koruma politikaları, çocukların ve ailelerinin içinde bulunduğu yoksulluğun önlenmesi ve azaltılmasında, eşitsizliklerin giderilmesinde ve çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde çok önemli bir politika türüdür. Dünyanın birçok yerinde son gelişmelere rağmen, çok fazla çocuk yoksulluk içinde yaşıyor ve en temel haklardan mahrum kalıyor (Social Protection-Human Rights, 2019). Bu bağlamda ILO - UNICEF tarafından “Çocukların Evrensel Sosyal Korunmasına Doğru” isimli ortaklaşa hazırlanan raporda da benzer bulgular yer almaktadır (ILO, 6 Şubat 2019).

Söz konusu raporda, sosyal korumanın, çocukların yoksulluktan ve yıkıcı etkilerinden kaçmalarına yardımcı olmak için kritik öneme sahip olduğu ancak çocukların büyük çoğunluğunun etkili bir sosyal koruma kapsamında yer almadığı belirtilmiştir. Kanıtlar, nakit transferlerinin, yoksulluk ve kırılabilirlik döngüsünün kırılmasında hayati bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Buna rağmen, dünya genelinde çocukların yalnızca yüzde 35’i sosyal koruma kapsamında yer alırken; yüzde 65’i sosyal koruma kapsamı dışında yer almaktadır. Öte yandan dünya genelinde çocukların sosyal koruma kapsamında yer alması orantısız bir yapı sergilememektedir. Buna göre,

- (i) Avrupa ve Orta Asya’da yüzde 87’si,
- (ii) Amerika’da yüzde 66’ı,
- (iii) Asya’da yüzde 28’i
- (iv) Afrika’da yüzde 16’sı sosyal koruma kapsamındadır.

Bu bağlamda her beş çocuktan biri günde 1.90 doların altındaki bir rakamla aşırı yoksulluk içinde yaşıyor; dünyadaki çocukların neredeyse yarısı da günde 3.10 doların altındaki bir rakamla yoksulluk içinde yaşıyor. Bu nedenle dünyanın birçok yerinde, yoksulluk orantısız bir şekilde çocukları etkilemektedir (ILO, 6 Şubat 2019).

Aslında yoksulluğun sonuçları çocuklar için çok önemlidir. Her gün, önlenemez sebeplerden dolayı ölen beş yaşın altındaki 18.000 çocuğun çoğu, yeterli sosyal koruma ile kurtarılabilir. Çocukların iyi bir yaşam standardından yoksun kaldıkları, kaliteli sağlık, eğitim ve bakım hizmetlerine erişim sağlayamadıkları durumlarda onların gelecekte tehlikeye girer. Çocukların çocuk işçiliğine katılmaya zorlandığı yerlerde, bu tür bir sömürü onların fiziksel ve bilişsel gelişmelerini, gelecekteki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkiler (Social Protection-Human Rights, 2019).

Çocuk yoksulluğu çocukların sadece bireysel refahını değil, içinde yaşadıkları toplumun ve ülke ekonomisinin bugünü ve yarını da etkiler (Social Protection-Human Rights, 2019). Çocuk refahının önemine rağmen, “yoksulluk” çocukları çalışmaya iten en önemli etkidir. Yoksul hanelerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve belirsizlikle baş etmek için çocuk işçiliğine başvurmaları daha olasıdır. Ailenin gelir kaybıyla sonuçlanan risklere maruz kalmaları da çocuk işçiliğine başvurmalarında benzer bir etkisi olabilir. Örneğin, ailenin yetişkin bir üyesinin işini kaybetmesi gibi ekonomik riskler ya da ciddi bir hastalığa veya iş kazasına uğraması gibi sağlıkla ilgili riskler veya kuraklık, sel ve mahsul yetersizliği gibi tarımla ilgili riskler aile gelirini önemli ölçüde azaltabilir. Bu durum çocukların okuldan ayrılmalarına ve aile gelirine katkıda bulunmak için işe

gitmelerine neden olabilir (ILO, 12 Haziran 2014). Bu bağlamda ILO'nun "Çocuk Emeğinin Küresel Tahminleri: Sonuçlar ve Eğilimler, 2012-2016" isimli araştırmasına göre çocuk işliği ile ilgili aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

- (i) Dünya çapında 5 ila 17 yaş arası 218 milyon çocuk çalışıyor. Bunlar arasında 152 milyonu, çocuk işçiliği mağduru ve neredeyse yarısı (73) tehlikeli çocuk işçiliğinde çalışıyor.
- (ii) Çocuk işçiliğinin 72,1 milyonu Afrika'da; 62,1 milyonu Asya ve Pasifik'te; 10,7 milyonu Amerika'da; 1,2 milyonu Arap Ülkelerinde, 5,5 milyonu Avrupa ve Orta Asya'da yer almaktadır.
- (iii) Yaygınlık açısından, Afrika'daki 5 çocuktan 1'i (%19,6); Arap Ülkelerinde 35 çocuktan 1'i (%2,9); Avrupa ve Orta Asya'da 25 çocuktan 1'i (%4,1); Amerika'da 19 çocuktan 1'i (% 5,3) ve Asya ve Pasifik bölgesinde 14 çocuktan 1'i (%7,4) çocuk işçisidir.
- (iv) 152 milyon çocuk işçiliği mağduru çocukların, neredeyse yarısı 5-11 yaşları arasında; 42 milyonu (%28) 12-14 yaş arasında; 37 milyonu (%24) 15-17 yaşları arasındadır.
- (v) Tehlikeli çocuk işçiliği 15-17 yaşları arasında en yaygındır. Bununla birlikte, tehlikeli çocuk işçiliğinin dörtte birine kadar (19 milyon), 12 yaşından küçük çocuklar tarafından yapılmaktadır.
- (vi) Çocuk işçiliğinde 152 milyon çocuktan 88 milyonu erkek, 64 milyonu kızdır.
- (vii) Çocuk işçiliği, balıkçılık, ormancılık, hayvancılık ve su ürünleri yetiştiriciliği içeren hem geçimlik hem de ticari tarımı kapsayan işlerde %71; hizmetler sektöründe %17 oranında ve madencilik dâhil sanayi sektöründe %12 oranında yoğunlaşmıştır (ILO, Eylül 2017).

Adı geçen raporda; zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılması, modern köleliğin sona erdirilmesi ve 2025 yılına kadar çocuk emeğinin tüm biçimlerinin yasaklanması, ortadan kaldırılması ve bunun için gerekli ve etkili önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır (ILO, 2017: 11). Nitekim çocuklar yoksulluktan, yetişkinlerden daha farklı olarak etkilenir. Bir yetişkin geçici olarak yoksulluğa düşebilirken, yoksulluğa düşen bir çocuk çok uzun süre yoksul olarak kalabilir. Kaldı ki, kısa süreli gıda yoksunluğu bile çocukların uzun vadeli gelişimleri için zararlı olabilir. Çocuklar yeterli beslenme al(ma)zarsa, zihinsel kapasiteleri gelişemeyebilir, yaşantısını tehdit eden hastalıklara karşı daha savunmasız hale gelebilir; okulda yaşlarına göre düşük performans gösterebilir ve üretken yetişkin olma olasılığını kaybedebilir. Çocuk yoksulluğu yalnızca bireysel çocuğu tehdit etmez; gelecek nesillere aktarılmasına ve böylece toplumdaki eşitsizliğin daha da artmasına neden olur (Social Protection-Human Rights, 2019).

Bu açıdan bakıldığında çocuklar için sosyal koruma ayrı bir önem arz etmektedir. Sosyal koruma, yoksul ailelere destek sağlamayı ve çeşitli riskleri engellemeyi amaçlar. Çocuk işçiliğiyle mücadelede en çok yardımcı olan sosyal koruma politikaları ise aşağıda sıralanmıştır:

- (i) **Nakit ve aynı transfer programları:** Aileler için gelir güvenliğini artıran ve koşullu olsun ya da olmasın, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştıran nakit ve aynı transfer programları, çocuk işçiliğinin önlenmesine yardımcı olur, çocukların okula gitmesini teşvik eder ve çocukların sağlık hizmetlerinden faydalanmasını sağlar.
- (ii) **Kamu istihdam programları:** Yetişkinlerin yol, okul, sağlık merkezleri gibi inşaat işlerinde istihdamını sağlayan, böylece çocuklarının işte değil okulda olmasını, yetişkinlerin de işte olmasını sağlayan kamu istihdam programlarıdır.
- (iii) **Sosyal sağlığı koruma programları:** Hastalık durumunda sağlık hizmetlerine ve mali korunmaya erişimi sağlayan bir programdır. Söz konusu program ile ebeveynler, ailenin bir üyesi hastalandığında, çocuklarını işe göndermek zorunda kalmazlar.

- (iv) **Annelik yardım programları:** Hamile kadınları ve yeni doğum yapmış anneleri koruyan ve yeni doğmuş bebeklerin bakımını sağlayan annelik yardımları, annelerin ve çocukların sağlığını korumada önemli bir etkiye sahiptir. Bu program ile ailenin büyük çocukları, annelerinin kaybedilen gelirini telafi edebilmek için çalışmak zorunda kalmazlar.
- (v) **Engelliler ve istihdamla ilgili yaralanmalar veya hastalıklardan muzdarip olanlar için sosyal koruma programları:** Engelliler ve işle ilgili yaralanmalar veya hastalıklardan muzdarip olanlar için sağlanan bu sosyal koruma hizmeti ile hane halkı, çocuk işçiliğine başvurmak zorunda kalmaz.
- (vi) **Yaşlılıkta gelir güvencesi programları:** Bu program ile yaşlılıkta, yaşlılara emekli aylığı verilmesi ile hanenin ekonomik güvenliğine bir bütün olarak katkıda bulunarak genç nesillerin korunmasına yardımcı olur.
- (vii) **İşsizlik koruma programları:** Yetişkinlere en azından kısmi gelir değişimi sağlayan işsizlik koruması, iş kaybına maruz kalan aile üyelerinin, çocukların gelirine güvenme ihtiyacını azaltır.

Aslında tüm bu araçlar birbirini tamamlar niteliktedir. Özellikle nakit yardımlar ve hizmetler iyi koordine edilmeli ve çocuk işçiliğine yönelik tek bir sosyal koruma aracı bulunmamalıdır. İyi tasarlanmış sosyal koruma politikaları, ulusal ihtiyaçlara en iyi şekilde uyum sağlayabilirse, özel bir müdahale aracı olabilir (ILO, 12 Haziran 2014).

Sonuç

Yasalar ile belirlenmiş belli bir yaşın altındaki çocukların çalışmasını ifade eden çocuk işçiliği, günümüz çalışma hayatının önemli bir sorunudur. İşgücü maliyetlerini minimuma indirmek isteyen sektörlerde çocuklar ağırlıklı olarak istihdam edilmektedir. Oysaki çocuk işçiliği, çocukların sağlıklı bir yaşam standardından yoksun kalmalarına neden olur. Olumsuz etkileri bilinmesine ve konu ile ilgili olarak ILO'nun uluslararası boyutta sağladığı katkılara rağmen günümüzde çocuk işçiliğine son verilebilmiş değildir.

Çocuklar, bir ülkenin geleceğini oluşturur; bu nedenle çocukların sağlıklı yetişmeleri, eğitilmeleri, korunmaları konusuna büyük bir özen gösterilmesi gerekmektedir. Söz konusu gerekliliğe rağmen ILO'nun verilerine göre dünya genelinde çocukların yalnızca yüzde 35'i sosyal koruma kapsamındadır. Diğer bir ifadeyle neredeyse her üç çocuktan ikisi sosyal koruma kapsamı dışında yer almaktadır. Bu durum geleceğimiz adına kaygı vericidir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi noktasında sosyal koruma ayrı bir öneme sahiptir. Çocuk işçiliğiyle mücadelede en çok yardımcı olan sosyal koruma politikaları ise nakit ve aynı transfer programları; kamu istihdam programları; sosyal sağlığı koruma programları; annelik yardım programları; engelliler ve istihdamla ilgili yaralanmalar veya hastalıklardan muzdarip olanlar için sosyal koruma programları; yaşlılıkta gelir güvencesi programları; işsizlik koruma programlarıdır. Tüm bu programlar çocuğa duyarlı ve özellikle de çocuk işçiliğine duyarlı sosyal koruma programları olarak tasarlanması açısından son derece önem taşımaktadır.

Ulusal sosyal koruma stratejilerini formüle etmenin ve mümkün olduğu kadar nüfusu kapsayacak şekilde ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin sağlanmasının ve genişletilmesinin birincil sorumluluğu bilindiği gibi hükümetlere aittir. Ancak işçilerin, işverenlerin, sendikaların, sivil toplum kuruluşlarının, akademisyenlerin de konuyla ilgili olarak kilit bir rolü vardır. Öyle ki, sosyal ortaklar, hükümetin çocuk işçiliği ile ilgili geliştireceği ulusal politikaların tasarımına, uygulanmasına ve izlenmesine yardımcı olmalıdır. Böylece çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik mevcut farkındalık artırılmalı ve daha geniş bir kamuoyu oluşturulmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, çocuklar bizim geleceğimizdir!

Kaynakça

ADB. (2003). Social Protection. ADB Publications, Philippine.

Barrientos, A. (2010). Social Protection and Poverty. Social Policy and Development Programme Paper Number 42. UNRISD Publications, Geneva.

Bachelet, M. (2011). Social Protection Floor for a Fair And Inclusive Globalization. ILO Publications, Geneva.

Clément, M. (2015). The Diversity of Social Protection Systems in Developing Countries: A Multidimensional Statistical Analysis. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://www.researchgate.net/publication/49136142>

ILO. (2019). What is Child Labour. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>

ILO. (6 Şubat 2019). Only One Third of Children Covered by Social Protection: ILO, UNICEF. Erişim Tarihi: 26.04.2019, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_668572/lang--en/index.htm

ILO. (Eylül 2017). Child Labour. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang--en/index.htm>

ILO. (12 Haziran 2014). Child Labour and Social Protection. Erişim Tarihi: 26.04.2019, https://www.ilo.org/ipec/Campaignandadvocacy/wdacl/2014/WCMS_245210/lang--en/index.htm

ILO. (2017). Global Estimates of Child Labour Results And Trends, 2012-2016. ILO Publications, Geneva.

Social Protection-Human Rights. (2019). Children. Erişim Tarihi: 26.04.2019, <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/children/>

UNICEF. (2019). Child Labour. Erişim Tarihi: 26.04.2019, https://www.unicef.org/protection/files/child_labour.pdf

UNICEF. (2011). Social Protection Strategic Framework. Erişim Tarihi: 26.04.2019, https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Concept_note_external-fv-dec2011.pdf

UNRISD. (2010). Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics. UNRISD Publications, Geneva.

EHLİYET VE LİYAKAT SAHİPLERİNİN İKTİSADİ VE İDARİ GÖREV TALEBİ: HZ. YUSUF ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD

Öz

Sosyal varlık olan insanların sevk ve idare edilmeye ihtiyaçları vardır. Hz. Yusuf, Ahd-i Atık ve Kur'an-ı Kerim'de geçtiği üzere, tarihin bir döneminde Mısır medeniyetinde kölelikten üst düzey devlet yöneticiliğine terfi eden bir peygamberdir. Yaşanan bazı hadiselerin ardından dönemin Mısır hükümdarı idari, iktisadi yetenek ve öngörüsünü fark ettiği Hz. Yusuf'a danışmanlık teklif etmiştir. Fakat Hz. Yusuf bilgi ve becerisine vurgu yaparak, hükümdardan günümüzdeki karşılığıyla maliye bakanlığı görevini talep etmiştir. Hz. Yusuf, kendisine verilen bu görevi uyguladığı yerinde politikalar neticesinde büyük bir başarıyla ifa etmiştir.

360

Bu çalışmada Hz. Yusuf üzerinden, idari ve iktisadi yeteneğin kaynağının vehbi olmakla beraber kesbi olma imkânı, idari görev üstlenenlerde aranması gereken kıstaslar ve idari görev talep etmenin meşruiyet zemini gibi konular üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Yusuf, Ehliyet, İktisat, Görev talebi, İktidar.

ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE REQUEST FOR QUALIFICATION AND MERIT OWNERS: HZ. YUSUF EXAMPLE

Abstract

People who are social entities need to be referred and managed. Hz. Yusuf, Ahd-i Atîk, and the Qur'an, which is mentioned in a period of history in Egyptian civilization from slavery to a high level of state administration is a prophet After some events, the Egyptian ruler of the period realized the administrative, economic ability and foresight of Hz. Yusuf. He offered Joseph counselling. But Hz. Yusuf emphasized his knowledge and skills and demanded the post of minister from the government for the present. Hz. Yusuf successfully executed this task as a result of successful policies.

Economic and Administrative Request for Qualification and Merit Owners: Hz. Yusuf Example . In our paper, Through Hz. Yusuf, the source of administrative and economic ability will be the possibility of being an intercooler, the criteria to be searched for those who work in the administrative posts, the grounds for the legitimacy of demanding administrative duty.

Key Words: Hz. Yusuf, Adequacy, Economics, Demand for duty, Power.

Giriş

İnsanlar sosyal bir varlık olmaları hasebiyle bir arada yaşamak durumundadırlar. Beraber yaşayan insanların kaostan uzak, huzur, barış ve düzen içinde hayatlarını idame edebilmeleri için onları hayatın her alanında sorunsuzca sevk ve idare edebilecek yöneticilere ihtiyaç vardır. Mutlu, huzurlu, her şeyin olması gerektiği gibi aktığı bir yaşam için alanında tecrübeli, işini bilen, liyakat sahibi yöneticilerin olması şarttır. Yöneticilik aynı zamanda birçok yetkiye sahip olmayı ve bunun doğal sonucu olarak insanlar arasında prestiji de beraberinde getirmektedir. Kötü bir yöneticinin toplumu her açıdan kaosa sürükleyebileceği, elindeki yetkileri maddi ve manevi bir istismar aracı olarak kullanabileceği ortadadır. İslam coğrafyasında da idari otoritenin zayıfladığı dönemlerde iç

karışıklıkların ve dış tehditlerin ortaya çıktığı görülmektedir.¹ Tüm bunlar göz önüne alındığında bir toplum için yönetim konusunun ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Bir görev ve sorumluluğa getirilecek yöneticilerde liyakat ve ehliyet şartı aranmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: *"Allah size görev, yetki ve sorumluluk gibi tüm emanetleri ehline teslim ve tevdi etmenizi emreder..."*² buyrulmaktadır. Yine Allah Resulu: *"Emanet kaybolduğunda kıyameti bekleyiniz."* buyurmuş, emanet nasıl kaybolur diye sorulduğunda ise: *"İş ehil olmayana verildiğinde..."* diye cevap vermiştir.³ Öyleyse bir göreve getirilecek kişilerde aranması gereken asgari şartlar nelerdir?

Yöneticiliğin büyük sorumluluklar içermesi, küçük bir yanlışta dahi ciddi sorunlara sebebiyet vermesi ve istismara kolayca açık olması sebebiyle, kişilerin kendileri için görev talep etmeleri hoş karşılanmamıştır. Konuyla ilgili Resulullah şöyle buyurmuştur: *"Ey Abdurrahman! Emirlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emirlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen talibi olmadan sana emirlik verilirse, o işte yardım görürsün."*⁴ Bu hadisten mülhemle, toplumda "görev istenmez, verilir" sözü yaygın olarak kullanılmaktadır. Hal böyleyken -Hz. Yusuf örneğinde olduğu üzere- herhangi bir işe ehil olanların iktisadi ve idari görev talep etmeleri yanlış mıdır?

Malum olduğu üzere Kur'an-ı Kerim'in büyük bir ekseriyeti kıssalardan oluşmakta ve bu kıssalar doğrudan veya dolaylı olarak yoğun mesajlar içermektedir.⁵ Kur'an kıssaları arasında Yusuf kıssası, diğer kıssaların aksine Kuran'da bir bütün olarak bulunan tek kıssa olması, mutlu sonla bitmesi,

¹ Bk. Cengiz, E. (Ed.) (2018). Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği. Mardin: Şirnak Üniversitesi Yayınları. s.31.

² Nisâ 4/58.

³ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhü'l-Buhârî*, Şerh Mustafa Dip Buğa, I-IX, Beyrut: Dâru Tavkî'in-necât, 1422, "İlim", 2.

⁴ Buhârî, "Eymân" 1.

⁵ Bk. Yusuf 12/111.

kaybedenin olmaması gibi bazı hususiyetleriyle diğer kıssalardan ayrılmaktadır.⁶ Yusuf kıssasının ince ince, gergef gibi dokunması, okuyucunun duygu, düşünce ve ilgisini canlı tutmaktadır.⁷

Konuyu ele almadan önce Yusuf kıssasına kısaca değinmek gerekir. Küçük bir çocuk olan Hz. Yusuf gördüğü bir rüya sebebiyle onu kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılır. Yoldan geçen bir kervan onu kuyudan çıkarıp Mısır'da "Aziz" denilen üst düzey devlet yöneticisine köle olarak satar. Aziz'in evinde büyüyen Hz. Yusuf, evin hanımının iftirasına maruz kaldıktan sonra zindana atılır. Allah tarafından kendisine rüya yorumu öğretilen Hz. Yusuf, Mısır hükümdarının gördüğü rüyayı başarılı bir şekilde yorumlamakla kalmaz aynı zamanda kendisine öneri ve tavsiyelerde bulunarak, rüyanın olumsuz neticelerine dayalı çıkış yolu gösterir. Bu sayede yetenek ve öngörüsünü keşfeden hükümdar Hz. Yusuf'a özel danışmalık teklif eder. Zindanda köle konumunda olan Hz. Yusuf, şaşırtıcı bir şekilde bu teklifi kabul etmez. Bunun yerine ehliyet ve liyakatine vurgu yaparak hükümdardan kendisini devletin tüm hazinelerinden sorumlu bir yönetici olarak atamasını ister. Bu göreve getirilen Hz. Yusuf, Mısır'da ekonomik buhranların yaşandığı zorlu yıllarda görevini üstün başarıyla yerine getirir.

Yusuf kıssasında anlatılan bu olaylar zincirinden hareketle, göreve getirilecek bir kişi ne gibi özelliklere sahip olmalıdır? Peygamberimizin konuyla ilgili uyarılarını da göz önünde tuttuğumuzda, işe liyakatli olan birinin görev talebinde bulunması doğru mudur? Hz. Yusuf gibi özel bir şahsiyetin idari ve iktisadi liyakatinin kaynağı sadece vehbi midir, yoksa bunun kesbi boyutu da var mıdır? Bu gibi sorularımızı Yusuf kıssası üzerinden cevaplandırmaya çalışacağız. Konuyla ilgili sorularımızı yanıtlamak için özellikle kıssanın bazı noktaları üzerinde durmamız gerekecektir.

1. İşe Ehil Olmada Aranılan Kıstaslar

⁶ Yusuf 12/3'te geçen *لَقَدْ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ* ibaresi Yusuf kıssasının Kur'an'ın en güzel kıssası olduğu anlamına gelecek şekilde meallendirilmektedir, bu doğru bir ifade tarzı değildir. Halbuki Kur'an'daki her kıssa kendi konusunda en güzel kıssadır. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Âşûr, M. (1984). e't-Tahrîr ve't-Tenvîr. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye. XII/203; Bağış, M. (2018). Beydâvî Tefsiri'nde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü. Mardin: Şirnak Üniversitesi Yayınları. s. 83.

⁷ Kıssanın bu yönüne dair bk. Mir, M. (2005). Kur'an'da Yusuf Kıssası: Taslak, Temalar ve Karakterler (Ali Akay çev.). Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, CVII/II, 183-200.

İslam'da Allah'ın insanlara bir emri olarak yönetici olacak insanlarda birtakım özelliklerin bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu şartlara kısaca aşağıda yer verilecektir.

1.1. Bedeni ve Akli olgunluk

Bir göreve namzet olanlardan öncelikle belli bir bedeni ve akli olgunluk istenir. Zira belli bir yaşa gelmemiş kişilerin akli melekelerini tam olarak kullanamadıkları ortadadır. Dini sorumluluklarda da kişinin akıl-baliğ olması şart koşulmuştur. Yine İslam hukukunda kişinin mükellef sayılması için aranan vücûp ve edâ ehliyetleri de bedeni ve akli olgunluklarla doğrudan ilişkilidir.⁸

Yusuf suresinde de konuyla ilgili şöyle denilmektedir: “*Yusuf olgunluk çağına gelince وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ biz ona güçlü bir muhakeme yeteneği, yöneticilik kabiliyeti ve ilim/vahiy verdik. İşte biz sıkıntı ve zorluklara güzelce sabredenleri böyle mükafatlandırırız.*”⁹ Olgunluk çağı olarak ifade edilen أَشُدَّهُ kelimesi, güç/kuvvet anlamına gelir ki bu olgunluk çağının kaç yaşına tekabül ettiğine dair müfessirlerin farklı yorumları olmuştur. Bu çağın 18, 20, 33, 40 yaşlar olabileceği belirtilmiştir.¹⁰ Bu görüşlerden 33 yaş, aklın olgunluk yaşı, 40 yaş da ruhun olgunluk yaşı olarak kabul edildiğinden bu rakamlar daha çok tercih edilmiştir.

Nitekim Ahd-i Atik'te Hz. Yusuf'un Firavun'un¹¹ hizmetine girdiğinde otuz yaşında olduğu şöyle ifade edilmektedir: “*Mısır'da iş başına geçtiği sırada otuz yaşında olan Yusuf bütün ülkeyi dolaşarak tedbir alır ve yedi bolluk yılında buğdayı depolar, sonraki yedi kıtlık yılında ise bunu dağıtır.*”¹²

Olgunluk çağının hangi yaşa tekabül ettiğine dair ifade edilen farklı görüşler bulunmasına rağmen aslında belirtilen tüm yaşlarda kişinin bedeni ve akli olgunluğa erişmiş olduğu ortadadır.

1.2. Bilgi ve Birikim Yeterliliği

⁸ Bk. Bardakoğlu, A. (1994). Ehliyet. Ankara: DiA. X, 533-539.

⁹ Yusuf 12/22.

¹⁰ Zemahşerî, C. (1407). el-Keşşâf. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî. II/454; Şevkânî, M. (1414). Fethu'l-kadîr. Dimaşk: Dârü İbn Kesîr. III/18; İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, XII/206.

¹¹ Kur'an bu kıssada Tevrat'ın aksine, Mısır hükümdarı için Firavun değil, Hükümdar (Melik) ifadesini kullanır. Bunu Kur'an'da Firavun isminin, Musa kıssasında olduğu gibi, azgınlık ve tuğyanın sembolü olarak kullanılmış olması ile izah etmek mümkündür. Yusuf kıssasındaki hükümdar ise, Musa kıssasındaki Firavun gibi zalim değildir. Aksine, Yusuf'a iyi davranmış, ona ülke hazinelerini emanet edecek kadar güvenmiş ve kıssanın sonunda anlatıldığı üzere, ailesine ikramda bulunmuştur. Bkz: Câbirî, M. (2017). Fehmü'l Kur'an (Muhammed Coşkun çev.). İstanbul: Mana Yayınları. I/458.

¹² Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). (2009). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi. Tekvin, 41/46.

Göreve talip olanların işleriyle ilgili mutlaka bilgi ve tecrübeye sahip olmaları gerekmektedir. Hz. Yusuf örneği üzerinden gidecek olursak, o her ne kadar soy olarak seçkin bir şahsiyet, Allah'ın gözetiminde olan bir peygamber olsa da bu göreve gelmeden önce iktisadi ve idari görevlerde tecrübe kazanmış olmalıdır. Yani bu yeteneğinin hem vehbi hem de kesbi bir yönü vardır. Nitekim şu ayetler Hz. Yusuf'un ileride üstleneceği görevler için özel bir eğitim ve tecrübeden geçmiş olduğunu ima etmektedir. “Mısır’da Yusuf’u satın alan adam (Mısır hazine bakanı veya Menfis şehrinin valisi Potifar), karısına şöyle dedi: “Bu çocuğa iyi bak. Belki bize ileride bir yararı olur veyahut bakarsın onu evlat ediniriz.” İşte böylece Yusuf’un Mısır’da iyi bir konuma gelmesine zemin hazırladık...”¹³ “Yusuf olgunluk çağına gelince biz ona güçlü bir muhakeme yeteneği, yöneticilik kabiliyeti ve ilim/vahiy verdik. İşte biz sıkıntı ve zorluklara güzelce sabredenleri böyle mükafatlandırırız.”¹⁴

Hz. Yusuf Mısır’a gelene kadar göçebe hayatı yaşamış, temiz bir ahlak ve karaktere sahip peygamberler soyundan gelen bir aile içinde yetişmiştir. Yaşadığı Kuzey Arabistan ve Ken’an’da gelişmiş bir medeniyet yoktu, bölge bağımsız kabileler tarafından mesken tutulmuştu. Fakat bu nitelikler Mısır’ın hükümet işleri için doğrudan yeterli değildi. Çünkü Mısır, dönemin dünyaca tanınmış en kültürlü ve medeni ülkesiydi. Bu yüzden böyle bir ülkenin işlerini yönetmek için apayrı bir tecrübe ve eğitimden geçmek gerekiyordu. Her şeye Kadir olan Allah bu eğitim için gerekli düzenlemeleri yaparak onu Mısır’ın yüksek kademelerinde görevli bir devlet adamının evine gönderdi.¹⁵ Hz. Yusuf’un hayatının bu safhası, konumuz açısından önem arz etmektedir. Zira çocukluğunun geçtiği coğrafyada böyle bir tecrübeden bahsetmek güçtür. Eğer böyle bir tecrübe ve birikimden bahsedilecek olursa bu durum, köle olarak geldiği Mısır’da yaşanmış olmalıdır.

Hz. Yusuf’u Mısır’da köle olarak satın alan şahsın kim olduğu, bu noktada önem arz etmektedir. Zira Hz. Yusuf çocukluğundan gençliğine kadar olan süreyi bu şahsın evinde ve onun gözetiminde köle olarak geçirmiştir. Hz. Yusuf’u Mısır’da satın alan kişi Kitab-ı Mukaddes’te Potifar (Potiphar)¹⁶ ismiyle, Kur’an’da ise bu şahıs, ismiyle değil “Aziz” ünvanıyla¹⁷ zikredilir. Daha sonra yüksek makamlara geldiğinde Hz. Yusuf’un da bu ünvanla anılacak olması¹⁸ bu ünvanın Mısır’da oldukça

¹³ Yusuf, 12/21.

¹⁴ Yusuf 12/22.

¹⁵ Mevdûdî, E. (1996). Tefhimu’l-Kur’an (M. Han Kayânî v.dğr. çev.). İstanbul: İnsan Yayınları. II/449.

¹⁶ Tekvîn, 39/1-6.

¹⁷ Yusuf 12/30, 51.

¹⁸ Yusuf 12/78.

yüksek bir resmi makama delalet ettiğini gösterir. Zira “aziz” kelimesi, karşı çıkılmayan ve itaatsizliğin mümkün olmadığı muktadir şahıslar için kullanılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’un zikrettiğine göre “Aziz” Mısır kralının maliye nâzırı veya Mısır (Menfis) şehrinin valisi ve muhafız askerlerin kumandanı Potifardır.¹⁹ Bu bilgilerden hareketle Hz. Yusuf’u satın alan şahıs ya Mısır hazine bakanı veya Menfis şehrinin valisi Potifardır. Her iki ihtimalden de anlaşıldığı üzere Hz. Yusuf’un evinde uzun süreler kaldığı bu şahıs sıradan biri değil, aksine kendinden iktisadi ve idari tecrübeler edinilebilecek işinde ehliyetli, becerikli biridir.

Mevdûdî, Hz. Yusuf’un Aziz’in yanında iki-üç yıl kadar bir süre kaldığını ifade etmesine²⁰ rağmen bu sürenin çok daha uzun olduğu söylenebilir. Zira Hz. Yusuf çocuk (غُلَامٌ)²¹ yaşlarda kervanın sucusu tarafından kuyuda bulunmuş, olgunluk yaşına (أَشَدَّة) geldiğinde ona muhakeme yeteneği, yöneticilik kabiliyeti ve ilim/vahiy verilmiştir. Bu kelimelerin hangi yaşlara tekabül ettiği hakkındaki görüşler göz önüne alındığında Hz. Yusuf’un Aziz’in evinde daha uzun süreler kaldığı sonucuna varılabilir.

Kur’an-ı Kerim Hz. Yusuf’un Aziz’in evindeki halinden çok fazla söz etmez, sadece Aziz’in onu ilk satın aldığı anda hanımına Yusuf’a iyi bakmasını belki onu evlat edinebileceklerini söyler.²² Tekvin ise Yusuf’un, Aziz’in evindeki durumunu daha detaylı ve olumlu olarak aktarmaktadır.²³ Tekvin’in anlatımlarından, Potifar’ın Yusuf’u bir köle olarak değil evin bir üyesi olarak kabul edip yetişmesini sağladığı anlaşılmaktadır.²⁴ Potifar’ın karısına söylediklerinden Hz. Yusuf’un gelecekte büyük işler yapabileceği kanaatine vardığı ortaya çıkmaktadır.

¹⁹ Tekvîn, 37/36, 39/1; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XII/206, 245; Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, II/448.

²⁰ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, II/439.

²¹ غُلَامٌ kelimesi yaşı 10 ile 20 arasında olanlar için kullanılır diyen İbn Âşûr, *Tevrat’ta geçen Hz. Yusuf’un kuyuya atıldığı anda 17 yaşında olduğu görüşünü benimsemektedir.* (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XII/242) ki bu görüş de haklı olarak şöyle eleştirilmiştir: “Kur’an’ın açıklama getirmediği, ama Tekvin’in güvenilirliği adına oldukça düşündürücü olan meselelerden bir tanesi de kuyuya atıldığı anda Yusuf’un kaç yaşlarında olduğu konusudur. Bu hususta Tekvin oldukça kesin konuşmakta ve o zamanlar Yusuf’un -en azından- on yedi yaşında olduğunu haber vermektedir. (Tekvin, 37/2) Ancak on yedi yaşındaki bir delikanlının kendisini kimi kötülöklere karşı rahatlıkla koruyabileceği, bu yüzden her an babasının korumasına ihtiyaç duymayacağı, hatta atıldığı kuyudan kendi başına da çıkabileceği düşünüldüğünde bu haberin doğruluğu hakkında ciddi şüphelerin belirdiği gizlenmemelidir.” (Ünver, M. (2001). *Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atik ve Kur’an-ı Kerim’e Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Diyanet İlmî Dergi, Sayı:32, s. 79)

²² Yusuf 12/21.

²³ Tekvîn, 39/ 2-5.

²⁴ “*Ve her işini Yusuf’un eline teslim etti. Biliyordu ki o bu işin altından kalkar, yediği ekmeği muhafaza eder.*” Tekvîn, 39/6.

Ayrıca kaynaklarda “Hz. Yusuf’u Mısır’a götüren tüccarlar kendi aralarında anlayamayınca onu bir süre için bir dükkân sahibinin yanına bırakırlar. Dükkân sahibi de Yusuf orada kaldığı müddet zarfında çok para kazanır.”²⁵ bilgisi de yer almaktadır. Bunların doğru olduğu düşünüldüğünde Hz. Yusuf’un iktisadi konularda bir hazır bulunuşluğundan da söz edilebilir.

İbn Âşûr, Hz. Yusuf’un rüya yorumuna dair bilgisi için bu bilginin alt yapısını babası Hz. Yakup’tan almış olduğunu, ona da ataları Hz. İbrahim, Hz. İshak’tan tevarüs ettiğini ifade etmiştir.²⁶ Dolayısıyla Hz. Yusuf’un rüya yorumundaki yeteneğinde bir eğitim ve arka plandan bahsedilebiliyorsa, idari ve iktisadi maharetinde de kesbi bir yönün olduğu yukarıdaki bilgiler ışığında rahatlıkla söylenebilir.

Kısaca ifade edilecek olursa, Hz. Yusuf’un kendisine Allah tarafından verilen vehbi bir bilgisi olduğu gibi aynı zamanda hayatında iktisadi ve idari tecrübeler kazandığı deneyimleri de olmuştur, denilebilir. Yani Hz. Yusuf’un ileride görev talep edeceği konuda vehbi ve kesbi bir liyakat ve ehliyete haizdir.

2. Hz. Yusuf’un Liyakatiyle İktidara Gelme Serüveni

Hz. Yusuf’un tecrübe ve liyakatiyle zindandan iktidara yürümesini sağlayan olayların konumuzla ilgili olan kısımları üzerinde biraz daha durulmalıdır. Zira bu süreçteki olaylar Hz. Yusuf’un iktisadi ve idari yeteneğini gözler önüne serecektir. Özetle Hz. Yusuf, Aziz’in evinde gençlik yıllarına kadar kalmıştır. Aziz’in karısı tarafından kurulan bir komplo sonucu zindana düşmüştür. Zindan arkadaşlarından ikisinin gördüğü rüyaları yorumlaması onun rüya yorumundaki üstün becerisinin bilinmesine ve daha sonra hükümdarın gördüğü karışık rüyayı yorumlamak üzere Hz. Yusuf’a müracaat etmesine vesile olmuştur.

Eski dönemlerde rüyalara önem verilmesi, rüyaların ciddiye alınıp rüya yorumuna göre harekete geçilip yapılacak işlere koyulması tarihte örneklerine rastlanılan bir durumdur. Nitekim Hz. Musa doğumu öncesinde Firavunun gördüğü bir rüya üzerine İsrailoğulları’nı katletmiştir. Rüya yorumu ya da astrolojiye dayalı bilgiler, bütün kadim toplumlarda oluğu gibi eski Mısır’da da önemli bir yer tutmaktadır.”²⁷ Rüyanın mahiyetini merak eden insanlar eskiden beri bu konu üzerinde kafa yormuş

²⁵ Harman, Ö. (2013). *Yusuf*. Ankara: DİA. XXXIV. 1-2.

²⁶ İbn Âşûr, et-Tahrîr ve’t-Tenvîr, XII/209.

²⁷ Bk. Kaya, M. (2008). *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*. Ankara: İsam Yayınları. s. 609-611.

birbirinden farklı izahlara gitmişlerdir. Psikanalizin kurucusu Freud, rüyanın kaynağının, ferdin şuur altı; rüyanın ise arzuların tatmini için yapılan bir teşebbüs olduğunu ileri sürmüştür.²⁸ İslam alimlerinin rüya ile ilgili tanımlarında bazı ifade farklılıklarına rastlansa da özde ve esasta birleşirler. Onlara göre rüya, Allah'ın yaratmasıyla vukua gelen bir hadisedir. Yaratma işinde şeytan ve melek vasıta kılınmaktadır. Rüyanın sâdik ve sâlih²⁹ olanları bulunduğu gibi, kâzip ve gayr-ı sâlih olanları vardır. Yorum/te'vil suretiyle rüyanın anlamına yaklaşılabılır.³⁰ Hz. İbrahim'in Hz. İsmail ile alakalı gördüğü rüya, Hz. Ömer ve bazı sahabilerin rüyalarında muradı ilahiye muvafık bir şekilde ezan rüyasını görmeleri; rüyaların genellikle dış dünyaya ait bir gerçeğe işaret ettiklerinin göstergesidir. Doğru rüya görmek sadece müminlere mahsus değildir. Müslüman olmayanlar da bu tür rüyalar görebilirler. Mısır hükümdarı ve zindandaki iki kişinin gördüğü rüyalar buna örnek verilebilir. Rüyaları Freud'un iddia ettiği gibi sadece bilinç altı olayı olarak algılamak eksik kalacaktır. Rüyalar aynı zamanda geleceğe ait bazı bilgiler ihtiva edebilmektedir.

2.1. İlginç Bir Rüya, Sıra Dışı Bir Yorum

Hükümdarın rüyasıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'in anlatımı şu şekildedir: “Günün birinde hükümdar yakın çevresindeki kişilere (kâhinlere) şöyle dedi: “Ben rüyamda yedi semiz inek gördüm. Bu yedi semiz ineği yedi cılız inek yiyordu. Bir de yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördüm. Efendiler! Madem siz rüya tabirinden anlayan kimselerseniz, o halde benim bu rüyamı da yorumlayınız.”³¹ Hükümdarın etrafında rüya yorumuyla ilgilen kâhinler bu rüyanın yorumlamasında aciz kalınca Hz. Yusuf'a müracaat edilmiştir.

Hz. Yusuf hükümdarın gördüğü rüyayı şöyle yorumlamıştır: “Yedi sene boyunca her zamanki gibi ekip biçin. Ancak bu bolluk döneminde tarlalardan kaldırdığınız hasadı -yiyecek ihtiyacınızı karşılayacak miktar hariç- depolayın. Çünkü ilk yedi yılın ardından yedi yıl sürecek bir kıtlık dönemi gelecek ve daha önceden bu dönem için sakladığınız tüm mahsulü size tükettirmek suretiyle silip süpürecek. O kadar ki elinizde çok az bir miktarda tohumluktan başka mahsul kalmayacak. Bu yedi yıllık kıtlık döneminin ardından bol yağışlı bir yıl gelecek ve o yıl insanlar bolluk ve bereket içinde

²⁸ Freud, S. (2008) Psikanaliz Üzerine (Ali Avni Öneş çev.). Say Yayınları. s.118.

²⁹ Rüyaların vahiyle ilgisinin olduğu, sadık rüyaların nübüvvetin 46 parçasından biri olduğu hakkında bk. Buhârî, “Ta'bir” 1-6.

³⁰ Kutub, S. (1986). Fi Zilâli'l-Kur'ân (M. Emin Saraç v.dğr. çev.). İstanbul: Hikmet Yayınları. VI/253.

³¹ Yusuf 12/43; rüyanın Kitab-ı Mukaddes'teki anlatımı için bk. Tekvîn, 17-21.

sıkıp sağacaklar.”³² Bereket inanışlarıyla ilgili olduğu görülen bu yorumun isabetli olmasının yanında kutsal olan bazı kadim geleneklere göndermelerde bulunması Hz. Yusuf’un kadim bilgelikten bigane olmadığını da kanıtlamaktadır.³³

Burada Hz. Yusuf’u olağanüstü bir rüya yorumcusu olarak görüyoruz. Hükümdarın rüyasının yorumunu öğrenmek için büyük bir çaba içerisine girdiği, rüyadan çok etkilendiği, rüya sebebiyle korku ve kaygılara kapıldığı ortadadır. Görüldüğü gibi Hz. Yusuf sıradan bir yorumlamadan çok ileride vuku bulacak bolluk ve kıtlık yıllarındaki ürünlerin organizasyonu konusunda akıllı ve tedbirli önerilerde bulunur. Yani rüyaya yaptığı sıradan basit yorumlar değil aynı zamanda krize dair çözüm önerileri ve projeleri de ortaya koymaktadır.³⁴ Örneğin zirai ürünlerin rekolte fazlasını saklama politikası bunlardan biridir. Anlaşılan o ki hükümdarı etkileyen Hz. Yusuf’un sıradan yorumlarından çok vuku bulacak bolluk ve kıtlık senelerindeki ürünlerin organizasyonu konusundaki önerileridir. Bu öneriler sayesinde hükümdar Hz. Yusuf’un maharetini keşfeder. Hz. Yusuf’un bu sıra dışı yorumunda vehbi bilgisiyne³⁵ beraber önceki tecrübe ve deneyimlerinin de etkisi vardır.

2.2. Liyakat Sahiplerinin Görev Talebi ve Meşruiyeti

Mısır hükümdarı, gıyaben Hz. Yusuf’un bu akıllı ve tedbirli önerilerle dolu yorumunu duyunca onun sıradan biri olmadığını anlar ve onun bu bilgi ve becerisinden istifade etmeyi düşünerek: “*Yusuf’u bana getirin*” dedi. “*Onu kendime özel danışman yapacağım.*” Yusuf’la tanışıp konuştuğundan sonra da “*Bundan böyle sen bizim yanımızda önemli bir mevki sahibisin. Ayrıca sen benim güvenilir bir adamım olacaksın.*” dedi.”³⁶ Fakat rüya yorumuyla bilgisini, becerisini ve işe liyakatli olduğunu ispatlayan Hz. Yusuf bundan daha fazlasını isteyerek şöyle demiştir: “*Öyleyse beni ülkenin*

³² Yusuf 12/47-49.

³³ Bk. Gül, A. (2014). Kur’an’da Kutsallık. Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları. s.6-56; Gül, A. (2017). Kur’an’da Kutsalla İlgili Kavramlar. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. CVIII/16. s. 27-54.

³⁴ Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Yusuf’un hükümdara yapması gerekenleri şöyle aktarıyor: “Ve şimdi, Firavun akıllı ve hikmetli bir adam arasın ve onu Mısır diyarı üzerine koysun. Firavun bunu yapsın ve bütün diyar üzerine memurlar koysun ve yedi bolluk yılında Mısır diyarının beşte birini alsın. Ve bu gelecek iyi yılların bütün yiyeceğini toplasınlar ve buğdayı şehirlerde yiyecek olarak Firavunun eli altında yığsınlar ve saklasınlar. Ve bu yiyecek Mısır diyarında olacak yedi kıtlık yılı için memlekete zahire olacaktır; ta ki, memleket kıtlıkla kırılsın.” (Tekvîn, 41/33-36)

³⁵ Rüya yorumunda daha sonra ki gelecek bolluk yıllarını haber vermesi vehbi bilgiye işaret etmektedir. Zira rüyada buna işaret edecek bir şey yoktur.

³⁶ Yusuf 12/54.

*hazinelere sorumlu olacağım bir makama getirin. Çünkü ben hazineyi iyi korur ve mali işlerden anlarım dedi.*³⁷

H. Yusuf'un göreve talip olurken hazineyi iyi koruyacağını ve mali işlerden anladığını gerekçe göstermesi, işi bilene ve onun hakkını vererek koruyana verilmesi gerektiği gibi çok önemli bir ilkeye işaret etmektedir. Belki insanlar işe girdikten sonra onu öğrenebilirler; ancak söz konusu işi daha önceden bilen birine vermek çok daha doğru bir tercihtir ki H. Yusuf da buna dikkat çekmiştir.³⁸ Yoksa H. Yusuf'un bu talebi bir makama gelmek için fırsat kollayan hırslı birinin teklifi değildir.³⁹

H. Peygamberin görev talebinde hırslı ve ısrarlı olunmaması gerektiği konusunda uyarıları bulunmaktadır. Bu uyarılardan birisi de şu şekildedir: *“Ey Abdurrahman! Emirlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emirlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen talibi olmadan sana emirlik verilirse, o işte yardım görürsün.”*⁴⁰ Bu gibi hadisler ışığında H. Yusuf'un Mısır hükümdarından maliye bakanlığı nezdindeki idari bir görevi talep etmesinin caiz olup olmadığı sorularını akla getirmektedir. Resullullah'ın bu uyarıları, kamu görevine layık olanların bulunup tayin edilmesine teşvik içindir. H. Yusuf'un, kendi niteliklerini açıklayarak yöneticiden görev istemesi, herhangi bir alanda uzman olan kimsenin, umumun menfaati için yetkililerden görev istemesinin câiz olduğunu göstermekte⁴¹ hatta ilgili alanda kendisinden o işi daha iyi yapan olmaması halinde göreve talip olması gerekmektedir. Öyle ki, Kurtubî, orada bu göreve ondan daha layık biri olmadığı için bu görevi istemesi H. Yusuf için farz-ı ayn olduğunu ifade etmiştir.⁴² Bunun aksine ehliyet ve liyakatları

³⁷ Yusuf 12/55.

³⁸ Okuyan, M. (2018). Kur'an'da Yusuf Kıssası. Samsun: Üniversite Yayınları. s. 159.

³⁹ Şu da vardır ki, Kur'an-ı Kerim'de göreve talip olan H. Yusuf'ken; Kitab-ı Mukaddes'te görevi teklif eden hükümdarın kendisidir. (Tekvîn, 41/39) Seyyid Kutub H. Yusuf'un görev talebini şöyle değerlendirmektedir: *“H. Yusuf, bu teklifiyle kendi şahsı için bir şey istemiyordu. Tam tersine o sadece, en şiddetli kriz döneminde geniş kitlelere karşı bu zorlu ve ağır görevi üstlenebilmesi; yedi yıl süresince Mısır halkının tümünü ve çevredeki komşu halklarına gıda sağlama görevine getirilebilmesi için bu isteğini harika bir zamanlamayla dile getiriyordu. Üstelik bu süreç içinde ne tarımdan bir ürün elde edebilecekti, ne de hayvancılıktan! Dolayısıyla Yusuf'un kendisi için talip olduğu bu görev, bulunmaz bir ganimet olarak nitelenemez. Yedi yıl aralıksız bir biçimde bir halkın gidasını sağlama sorumluluğunu yüklenmenin, bulunmaz bir altın fırsat olduğunu kimse söyleyemez. Bu, insanların normalde kabul etmeye yanaşmayacakları bir sorumluluktur! Zira bu görev, sonuçta kelleyi yitirmeye götürebilecek denli risklidir! Açlık, insanları nankörleştirir! Aç kalan kitleler, küfür ve delilik noktasına gelerek, kendilerini bile parçalayacak denli zıvanadan çıkarlar...”* (Kutub, Fi Zilâli'l-Kur'an, VIII/430.)

⁴⁰ Buhârî, “Eymân” 1.

⁴¹ Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'an, III/117; Karaman, H. vd. (2006). Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. II/241.

⁴² Bk. Râzî, F. (1420). Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb). Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsil-Arabî. IX, 86; Kurtubî, M. (1384). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye. IX/213-214.

olmayanlara yöneticilik vermek haramdır. Bunu, talep etmek de talep edilen bu görevi vermek de haramdır.⁴³ Tüm bunlardan hareketle görev talebinde bulunmanın hükmü, liyakat ve bu göreve daha layık kimsenin olup olmamasına göre değişmektedir.

Hz. Yusuf'un yöneticilik ve idarecilik yönüyle ilgili kıssasının bundan sonrasına Kur'an-ı Kerim'de yer verilmezken; Ahd-i Atîk'te Hz. Yusuf'un bütün Mısır'a yönetici olarak atandığı ve hemen işine dört elle sarılarak görevinde yüksek bir performans kaydettiği ifade edilmektedir.⁴⁴

Sonuç

İnsanlar, toplumda sorunsuzca bir arada yaşayabilmek için yöneticilere ihtiyaç duyarlar. İşinin ehli, iyi bir yönetici huzur ve düzen temin ederken, kötü liyakatsiz bir yönetici ise kaosun kaynağı olmaktadır. Bundan dolayıdır ki herhangi bir göreve atanacak yöneticilerin mutlaka o işte ehliyet ve liyakat sahibi olmaları gerekmektedir. Yöneticilerde öncelikle bedeni ve akli olgunluk yanında işiyle ilgili bilgi ve birikim sahibi gibi vasıflar da aranmalıdır.

Bu çalışmada bir peygamber olan Hz. Yusuf'un kölelikten üst düzey devlet yöneticiliğine uzanan ibretlik hayatından bazı ilkeler tespit edilmiştir. Üst düzey devlet yönetiminde idari ve iktisadi görevlere kendi isteğiyle talip olan ve hükümdar tarafından bu göreve atanan Hz. Yusuf, bedeni ve akli olgunluğu yanında işiyle ilgili bilgi ve birikim sahibi olduğu anlaşılmıştır. İşiyle ilgili bilgi ve birikiminin, vehbi ve kesbi iki kaynağı vardır. Vahiyle vehbi bilgi ve birikime sahip olurken, Kur'an'da "Aziz" ünvanıyla anılan Mısır'ın ileri seviyedeki devlet yöneticisinin evinde yetişmesi de ona kesbi tecrübelerin kapısını aralamıştır. Buradan hareketle vehbi bir kazanımı olmayan sıradan insanların işleriyle ilgili tecrübelerini arttıracak çabalara girmesi gerekmektedir.

Hz. Yusuf, hükümdarın rüyasını çözüm ve önerilerle yorumlayarak idari ve iktisadi işlerdeki liyakatini ispatlamıştır. Ayrıca işindeki liyakatini dile getirmiş ve buna dayanarak da hükümdardan görev talep etmiştir. Buradan hareketle görevinde liyakatli olanların görev talebinde bulunmalarının caiz olduğu, o işi yapacak liyakatli başka kimsenin olmaması durumunda görev talebinde bulunmanın gerekli olduğu ve liyakatsiz kişilerin görev talep etmelerinin ise caiz olmadığı söylenebilir. Ayrıca

⁴³ Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'an, III/118.

⁴⁴ Tekvin, 41/33-45.

JAVS congress

Peygamberimizin görev talebinde bulunulmaması konusundaki uyarılarının, kamu görevine liyakatli olanların bulunup teşvik edilmesi amacına matuf olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Bağış, M. (2018). *Beydâvî Tefsîri'nde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1994). *Ehliyet*. Ankara: DİA. X, 533-539.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhü'l-Buhârî, Şerh Mustafa Dip Buğa, I-IX*, Beyrut: Dâru tavkî'in-necât, 1422.
- Câbirî, M. (2017). *Fehmü'l Kur'an* (Muhammed Coşkun çev.). İstanbul: Mana Yayınları.
- Cengiz, E. (Ed.) (2018). *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Freud, S. (2008) *Psikanaliz Üzerine* (Ali Avni Öneş çev.). Say Yayınları.
- Gül, A. (2014). *Kur'an'da Kutsallık*. Saarbrücken: Türkiye Alim Kitapları.
- Gül, A. (2017). *Kur'an'da Kutsalla İlgili Kavramlar*. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. CVIII/16. s. 27-54.
- Harman, Ö. (2013). *Yusuf*. Ankara: DİA. XXXIV. 1-2.
- İbn Âşûr, M. (1984). *e't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye.
- Karaman, H. vd. (2006). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, M. (2008). *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*. Ankara: İsam Yayınları.
- Kurtubî, M. (1384). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). (2009). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Kutub, S. (1986). *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (M. Emin Saraç v.dğr. çev.). İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Mevdûdî, E. (1996). *Tefhimü'l-Kur'an* (M. Han Kayânî v.dğr. çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mir, M. (2005). *Kur'an'da Yusuf Kıssası: Taslak, Temalar ve Karakterler* (Ali Akay çev.). Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, CVII/II, 183-200.
- Okuyan, M. (2018). *Kur'an'da Yusuf Kıssası*. Samsun: Üniversite Yayınları.
- Râzî, F. (1420). *Tefsîr-i Kebîr* (Mefâtihu'l-Ğayb). Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsil-Arabî.
- Şevkânî, M. (1414). *Fethu'l-kadîr*. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr.
- Ünver, M. (2001). *Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atik ve Kur'an-ı Kerim'e Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Diyanet İlmî Dergi, Sayı:32.

Zemahşerî, C. (1407). el-Keşşâf. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî.

HASTANELERDE E-DEVLET UYGULAMALARININ KULLANIMI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: DİCLE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ VE MEMORİAL DİYARBAKIR HASTANELERİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

Dicle Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Mümtaz KORKUTAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yöneticiliği ABD

Dr. Öğr. Görevlisi Mehmet Emin KURT

Dicle Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü

Öz

Sanayileşme, teknoloji ve küreselleşmenin etkisi ile dünya ülkeleri her açıdan gelişmek için birbirleri ile ciddi bir yarış içindedirler. Bu yarışın önemli göstergelerinden biri vatandaşlara sunulan kamusal hizmetlerin kalitesi ve memnuniyet düzeyidir. Bu nedenle her devlet vatandaşlarına sunduğu kamusal hizmetleri en az maliyetle, en hızlı, en kaliteli ve en yüksek memnuniyet düzeyi ile ulaştırmaya gayret göstermektedir. Devletler bunu sağlamak için de çeşitli yol ve yöntemlerden istifade etmektedirler. Uzun süre boyunca devletler klasik yöntemlerle kamusal hizmetleri kamu binalarından vatandaşlarına ulaştırmaya çalışırken son yüzyılda bilgi ve iletişim tabanlı teknolojilerin gelişmesi ile hizmet sunumunda alternatif seçenekler ortaya çıktığı gibi hizmet sunumu başka bir boyuta evirildi. İnternete bağlı bilgisayarlar sayesinde ülkelerin pek çoğunda özellikle kamusal hizmetlerin bazı süreçleri klasik hizmet sunum yönteminden farklı olarak vatandaşların ayağına götürülmeye başlanmıştır. E-Devlet olarak tanımlanan bu hizmet sunumu önce özel sektör alanında gelişmiş daha sonra devletler de ayrıntılı olarak bundan yararlanmaya çalışmıştır. Elektronik olarak sunulan kamu-özel hizmetlerine bakıldığında, e-devletin kullanım alanları günlük yaşam, uzaktan yönetim ve politik katılım olarak üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca E-devlet uygulamaları; bilgi verme hizmetleri, iletişim hizmetleri ve online hizmetler olarak da sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de de 1960’lı yıllardan itibaren kamusal hizmetlerin sunumunda bilgisayarlar, 1990’lı yıllardan itibaren ise internet ve bilgisayar bileşimine bağlı elektronik devlet uygulamaları yaygın bir şekilde kullanılmakta olup, bugün bu kullanım sayısal hem de hizmet kalitesi bakımından önemli bir aşamaya gelmiştir. Çok sayıda kamusal hizmete veya hizmet süreçlerine kamu binalarına gidilmeden internete erişimin olduğu her yerden bilgisayar veya mobil telefonla ulaşmak olanaklı hale gelmiştir. Elektronik hizmet veya e-devlet uygulamaları sadece kamusal alanda değil özel sektör alanında da başarılı bir şekilde uygulanmakta hatta özel sektörün bu kullanımda çoğu zaman öncülük ettiği de bilinmektedir. Önceki satırlarda da belirtildiği gibi her kamu hizmetinin kalitesi vatandaşlar için önemlidir. Ancak bunlardan bir kısmı özellikleri itibari ile diğerlerine oranla daha önemlidir. Sağlık hizmetleri de çoğunlukla hayati değere sahip olduğundan onların hızlı, etkili ve kaliteli sunumu da hem devlet hem vatandaşlar için öncelikli bir öneme sahiptir. Bu nedenle kamu sağlık hizmet sunucuları klasik yöntemlerin dışında e-devlet gibi bilgi ve teknoloji tabanlı hizmet sunum yöntemlerini en önce kullanan kamu örgütleri arasında yer almaktadırlar.

Bu çalışmada kamu ve özel hastanelerde elektronik devlet uygulamalarının kullanım düzeyi araştırma konusu yapılmaktadır. Karşılaştırma yapmak amacıyla Diyarbakır ilinde bulunan Dicle Üniversitesi hastaneleri ile Diyarbakır Memorial Hastanelerinin web siteleri üzerinden elektronik uygulamalarının karşılaştırılması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, E-devlet, Kamu kurumları, Özel Sektör

A COMPARATIVE STUDY ON THE USE OF E-GOVERNMENT PRACTICES IN HOSPITALS: THE CASE OF DICLE UNIVERSITY HOSPITALS AND MEMORIAL DIYARBAKIR HOSPITALS

Abstract

With the impact of industrialization, technology and globalization, the countries of the world are in a serious race with each other for development. One of the important indicators of this race is the quality and satisfaction level of public services offered to citizens. Therefore, every state strives to deliver the public services it offers to its citizens with the lowest cost, fastest, highest quality and highest satisfaction level. States have also benefited from various ways and methods to achieve this. While the states have been trying to deliver public services from public buildings to the citizens through classical methods for a long time, service provision has evolved to another dimension as alternative options emerged in the provision of information and communication-based technologies in the last century. Owing to computers connected to the Internet, in many countries, in particular, unlike the classical service delivery method, some processes of public services, have been taken to the citizens' feet. This service, which is defined as E-Government, first developed in the private sector and then the states tried to benefit from it in detail. When the public-private services provided electronically are considered, it is possible to classify the areas of use of e-government under three headings: daily life, remote administration and political participation. In addition, E-government applications; information services, communication services and also classified as on-line services. Also in Turkey since the 1960s with the computer in the provision of public services, since the 1990s, electronic government applications connected to the Internet and computers have been used extensively, and this usage has reached an important point in terms of both digital and service quality. It has become possible to access a large number of public services or service processes from anywhere without access to public buildings via a computer or mobile phone. Electronic service or government applications are successfully implemented not only in the public sector but also in the private sector, and even mostly the private sector is known to be the pioneer of this usage. As stated in the previous lines, the quality of every public service is important for citizens. However, some of them are more important than others because of their properties. Since health services are often vital, their fast, effective and high-quality delivery is of primary importance for both the state and citizens. Therefore, public health service providers are among the first

public organizations that use information and technology based service delivery methods such as e-government in addition to classical methods.

In this study, the usage level of electronic state applications in public and private hospitals is investigated. In order to make a comparison, comparison of electronic applications of Dicle University hospitals in Diyarbakır and Diyarbakır Memorial Hospitals' websites will be done.

Key Words: Health, E-government, Public institutions, Private sector

Giriş

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “toplumun siyasal örgütlenişi ve örgütlerinin tümü” olarak tanımlanan devlet, bireylerin ortak yaşamlarını düzenlemek, olası toplumsal kargaşaları önlemek ve vatandaşlarına kamusal mal ve hizmetleri üretmek üzere yaklaşık 3.500 yıl önce ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde toplumun ihtiyaçları ve dışsal koşullar devletin yapı ve işlevlerinin değişmesine ve bu nedenle çeşitli formlar almasına sebep olmuştur. Devlet genel itibari ile son yüzyıla kadar istikrarlı bir şekilde büyümüştür. Sanayi ve teknolojinin son birkaç yüzyılda hızla ilerlemesi devletten beklentileri de eski dönemlere nazaran oldukça değiştirmiştir. Globalleşen dünya bu beklentileri daha da arttırmıştır. Zira ülkeler küreselleşmenin etkisi ile birbirlerinden daha fazla haberdar olmuş ve birbirlerinden daha iyi mal ve hizmetler üretmek için adeta yarış içine girmişlerdir. Bu yarışta teknolojiyi iyi üreten ve kullanabilen ülkeler, diğerlerini pek çok alanda geride bırakmıştır. Bununla birlikte geride kalan ülkeler de gördükleri iyi politika ve uygulamaları kendi ülkelerinde yürürlüğe koymak için gayretlerini sürdürmektedirler. Dünya küreselleşip küçüldükçe devletlerin kamusal mal ve hizmet üretimleri ve dolayısıyla kamu örgütleri adeta değişime zorlanmışlardır. Bu da yeni yönetim anlayışlarını zorunlu kılmıştır. Yeni yönetim anlayışı, yeni kamu hizmet üretim biçimi manasına da geldiğinden bu hizmet üretimini sağlayacak araçlar da önem kazanmıştır.

377

Kamu yönetiminin hizmet sunumunda internet ve bilgisayar destekli hizmet üretimi, kısaca elektronik devlet olarak adlandırılan uygulamaların ortaya çıkması bu arayışın bir sonucudur. Devletin sunmak zorunda olduğu bütün hizmetlerin hızını, yaygınlığını ve etkililiğini artıran, aynı zamanda hizmet maliyetlerini de önemli ölçüde düşüren e-devlet uygulamaları ile bürokratik ve kırtasiyecilik hizmet anlayışı yerini kalite ve verimlilik odaklı hizmet anlayışına, bireyin devlet için var olması anlayışı yerini devletin birey için var olması anlayışına bırakmaktadır (Çarıkçı 2010: 12). Gün geçtikçe artan ve gelişen bilgi ve bilgi teknolojileri ile ortaya çıkan e-devlet sistemi, daha önce uygulanan geleneksel devlet anlayışının yerini almaktadır. Özellikle 1990'ların sonundaki teknolojik devrim, internet üzerinden hizmet sunmanın mümkün olmasıyla devletin fonksiyonlarında hızlı ve büyük bir dönüşüme sebep olmuştur (Çiçek, Çiçek, & Çiçek 2007:2). Bu sistem; kısa sürede dünyanın dört bir yanında yayılarak büyük bir değişime ve gelişime vesile olmuştur.

E-Devlet uygulamaları ile kamu hizmeti için gerekli finansman giderlerinin azalacağı, kamu hizmetlerinin verilisinde zamandan tasarruf sağlanacağı ve böylece sunulan hizmetin kalitesinin artacağına inanan gelişmiş ülkeler gibi Türk Kamu Yönetimi de kamu hizmetlerini elektronik ortama taşımaya bir politika olarak benimsemiştir (Demirhan ve Türkoğlu, 2014: 236).

Türkiye'nin modern bilgi teknolojilerinden yararlanmasının geçmişi 1950'li yıllara dayanmaktadır. Söz konusu dönemde Karayolları Genel Müdürlüğünde kullanılan bilgisayar Türkiye'yi bilgisayar kullanan ilk ülkelerden biri yapmıştır. Tıpkı bilgisayar kullanımında olduğu gibi interneti de çağdaşları ile aynı dönemde kullanan ülkelerden biri Türkiye'dir. Kamu hizmetlerinde bilgisayar kullanımı ile farklı hizmet yöntemlerinden istifade eden Türkiye, 1990'lı yılların sonundan itibaren ise yavaş yavaş e-devleti kullanmaya başlamıştır (Onay 1998:37).

Türkiye'nin e-Devletleşme süreci hızlı sayılabilecek bir şekilde başlamış ve ilerlemiştir. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum süreci ile birlikte bu alanda da devlet önemli strateji belgeleri açıklamış, ardından içinde e-devlet marifeti ile hizmet yönteminin yer aldığı kendine özgü bilgi toplumu stratejisini oluşturmuştur. 2000'li yıllar bu anlamda oldukça verimli geçmiştir. Bu dönemde oluşturulan e-devlet politikası ve strateji belgeleri ile içinde sağlık kuruluşlarının da yer aldığı kamu örgütleri bireysel olarak e-devlet hizmetlerine adapte olmaya çalışırken, 2008 yılında ise bu hizmetlerin ortak bir noktadan verileceği "e-devlet kapısı" açılmıştır. Böylece hizmet alıcıları birden fazla kamu hizmetine bu platform üzerinden ulaşabilir hale gelmişlerdir (Demirhan, 2011:3-4).

Yukarıda kısaca özetlenen bilgiler ışığında bu çalışmada, kısaca e-devlet kavramı hakkında bilgi verilecek, e-devletin amaçları ve avantajlarına değinilecektir. Ardından hastanelerde kullanılan bilgi sistemlerinden bahsedilecek ve sonrasında kamu ve özel hastanelerde elektronik devlet uygulamalarının kullanım düzeyi hakkında bilgi vermek üzere Diyarbakır ilinde bulunan Dicle Üniversitesi hastaneleri ile Diyarbakır Memorial Hastanelerinin elektronik uygulamaları karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır. Çalışma ilgili literatür ve iki kurumun web sitelerinin incelemesi bağlamında oluşturulmuştur.

1. E-Devlet Nedir?

Klasik devlet, literatürde genellikle üç unsuru ile tanımlanmaktadır. Bunlar toprak, halk ve egemenliktir. Başka tanımlarda devlet, meşru şiddet tekeli kullanma yetkisine sahip en üst ve en büyük siyasal, toplumsal ve ekonomik örgütlenme olarak açıklanmaktadır. E-Devlet ise toprak üzerinden örgütlenmiş devletten farklı bir biçimde tanımlanmıştır. Bu konuda yazılan eserlerde e-devlet tanımında çoğunlukla devletin kamu hizmetlerini sunarken kullanmış olduğu bilgi ve iletişim teknolojilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Osborne ve Gaebler (1992)'e göre devletin teknolojiyi özellikle de web tabanlı internet teknolojilerini kullanması kamu hizmetlerinin vatandaşlara, iş dünyasına, çalışanlara ve diğer kamu kurumlarına erişim ve dağıtımını arttırmaya yöneliktir. Bu yeni bir yoldur. Bu yol ile hükümet kamu hizmetlerine erişim kalitesini arttırmakta demokratik katılıma imkân sunmaktadır. Bensghir (2008: 54)'e göre en geniş tanımıyla e-devlet, kamusal politika geliştirme sürecini güçlendirmek, kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik sağlamak ve demokratik prosedürleri iyileştirmek için kamu kurumlarında bilgi teknolojilerinin kullanılmasıdır. H. Kuran (2005: 11-15)'a göre e-devlet yönetimde bilgi teknolojilerinin stratejik bir biçimde kullanımını vasıtasıyla, bilgi toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilecek, vatandaşı ve kurumları (özel ve/veya kamu) elektronik ortamda iletişime geçirerek verimliliği, şeffaflığı ve kalkınmayı sağlayacak bir yeniden yapılanma modelidir.

Yukarıdaki tanımların çoğunda bilgi ve iletişim teknolojileri marifeti ile devlet ve hizmet alıcıları arasında elektronik ortamda sağlanan iletişime odaklanılmış olsa da e-devlet bunlarla sınırlı bir model değildir. Bunun çok daha ötesinde bir dönüşüm ve değişime dikkat çekmektedir. Ntulo ve Otike (2019)'e göre e-devlet sadece devlet ve vatandaşlar arasında elektronik araçların kullanımını değildir. Bununla birlikte e-devlet enformasyon çağında örgütler arası bir fenomen haline gelmiştir. Ve ayrıca teknolojik gelişmeler, bölünmüş, karmaşık, kompleks kamu kuruluşları arasında işbirlikçi girişimleri de desteklemektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında e-devlet için bilgi teknolojileri vasıtasıyla kamusal hizmetlere veya onların süreçlerine bulunulan yerden hızlı ve az maliyetli erişim olarak tanımlanabilir.

2. E-Devlet Modelinin Amaçları, Yararları ve Farklılıkları

Kamu hizmetlerini bilgisayar ve internet altyapısına dayana e-devlet platformu üzerinden sunmanın pek çok amacından bahsedilebilir. Bunların başında kamusal örgütlerin daha verimli hale gelmesi, hizmet sunumunda zaman ve maliyet tasarrufu sağlanması, hizmet için gerekli idari süreçlerin azaltılması ve en önemlisi de hizmete erişimin zaman ve mekâna bağlı olmaktan çıkarılması gelmektedir. Ayrıca e-devletin klasik devlete nispeten pek çok yararı ve farkı bulunmaktadır. İlgili literatürde bu yarar ve farklılıklar pek çok araştırmada ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Yanqing (2019) e-devletin başlıca amaçlarını daha iyi bir iş çevresi oluşturmak, online müşteriler, e-yönetişimi güçlendirme ve kamusal katılımı geliştirme, kamu idarelerinin etkinlik ve verimliliğini artırma ile dezavantajlı bireylerin yaşam kalitesini arttırmak şeklinde açıklamıştır. Balcı (2003:267) ise e-devletin farklı boyutlarına dikkat çekerek amaç ve yararlarını ortaya koymuştur. Ona göre, e-devlet uygulamalarını sadece hizmet sunumunda bilgi-iletişim teknolojilerinin kullanılması olarak düşünmek eksik bir değerlendirme olacaktır. E-devlet uygulamaları bunun çok ötesinde insan kaynaklarının, iş süreçlerinin ve hizmetten faydalanan vatandaşların potansiyellerin artırılması manasına da gelen köklü bir anlayış değişikliğidir. Türkiye’de başlayan en eski e-devlet projelerinden biri olan Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) projesiyle birlikte posta ve kırtasiye işlemleri maliyetleri azaldığı gibi önemli oranda iş gücü tasarrufu da sağlanmıştır. MERNİS kapsamında en sık yapılan işlemlerden biri olan ve günler alan “doğum ve nüfus cüzdanı verilme” hizmeti elektronik ortamda dakikalar içinde verilir hale gelmiştir (Arifoğlu 2004:20). E-devletin pek çok yararından bahsedilse de bunları iki kümede toplamak mümkündür: Birincisi bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla devlet tarafından edilen verimlilik artışlarıdır. İkincisi ise e-devlet kullanıcıların diğer bir ifade ile vatandaşların ve iş dünyasının elde edeceği faydalarıdır

(Foley 2005: 5).

Tablo 1. Geleneksel Devlet ve E-Devlet Arasında Başlıca Farklar

GELENEKSEL DEVLET	E-DEVLET
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri Yurttaş
Kağıt Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey / Hiyerarşik Yapılanma	Yatay, Koordineli Ağ Yapısı
Yönetimin Veri Yüklemesi	Yurttaşın Veri Yüklemesi
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Yanıt, E- Posta
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım / Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesi İle Denetim
Nakit Akışı Çek	Elektronik Fon Transferi
Tek Tip Hizmet	Kişiselleştirilmiş, Farklılaştırılmış Hizmet

Bölümlenmiş / Kesintili Hizmet	Bütünsel, Sürekli, Tek Durak Hizmet
Yüksek İş Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılımlı İlişki
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: Özgür Üçkan, E- Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Literatür Yayınları, İstanbul, 2003. s. 47.

Etkileşimin Yönü	Etkileşim Alanları	Avantajlar
Devletten Vatandaşa	Bilgilendirme, Vergi, Eğitim, Sağlık, Kültür	Alternatif dağıtım kanallarının Kullanılması Kişiselleştirilmiş, hızlı ve kolay hizmetler, açıklık düşük işlem maliyetleri
Devletten Ticari Kurumlara	Destek programları Tavsiye ve yol gösterme Düzenlemeler, Vergi	Hızlı ve etkin etkileşim Daha az bürokrasi Düşük işlem maliyetleri
Devlet ve Tedarikçiler	E- satın alma	Verimlilikte artış Düşük işlem maliyetleri
Kamu Kuruluşları	Kamu kurumları arası iletişim Merkezi ve yerel yönetimler arası iletişim	Kamu kurumları arası iletişim Merkezi ve yerel yönetimler arası iletişim Verimlilikte artış Etkin bilgi paylaşımı Esnek çalışma ortamı

Tablo 1: E-Devletin Etkileşim Alanları ve Sağlayacağı Yararlar

Kaynak: <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/neden-edevlet.htm>, (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

2. Sağlık Kurumlarında Bilgi Sistemleri ve E-Devlet Kullanımı

Hastane ve benzeri sağlık kurumlarında bilgi sistemleri veya bilgi teknolojilerinin yaygın biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Gerek klinik öncesi süreçlerde gerekse klinik sürecindeki muayene, teşhis ve sonrasındaki bazı tedavilerde bilgi teknolojileri araçları kullanılmaktadır. Esas itibari ile hastanelerdeki bilgi sistemleri ve tıbbi cihazlar göz önüne alındığında sağlık sektörünün bilgi teknolojileri kullanımında öncü olduklarını bile söylemek mümkündür. Hastane bilgi sistemleri marifetiyle amaç hastanelerden hizmet alan bireylere sunulan sağlık hizmetlerinin memnuniyet düzeyini artırmak, hasta, doktor ve sağlık kurumu arasında güvenli ve hızlı bir hizmet ağı oluşturmaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi hastane bilgi sistemleri hastalıkların teşhis, tedavi ve izlemleri ile bunların yönetimlerine çok yönlü destek verir hale gelmiştir.

Hastane yönetim ve bilgi sistemleri, hasta bakımı, klinik yönetimi, kurumsal performans ölçümü, finansman ve araştırmanın engelsiz işleyişine imkan sağlamaktadır (Lee vd. 2009: 18). Hastane yönetim ve bilgi sistemleri aynı zamanda kaliteli sağlık hizmeti verilmesinde de önemli rol oynar (Ribiere vd. 1999: 32). Sağlık kurumlarında bilgisayar ve internet bileşimine dayalı elektronik online uygulamalar ortaya çıkmadan önce de bazı bilgi sistemleri kullanılmaktaydı. Yönetim Bilgi Sistemi (YBS) bunlardan biri olup, genel olarak organizasyonların özel olarak da sağlık kurumlarındaki kararların daha etkili ve verimli alınmasını sağlamak, organizasyonların tüm kademelerindeki yönetim, planlama ve denetleme işlemlerini en üst seviyede gerçekleştirmek, organizasyon içi ve dışından, gereksinim duyulan veriyi toplayan, işleyerek enformasyona dönüştüren, depolayan ve ileten insan makine uyumlu bütünleşik bir sistemdir (Anameriç, 2005:28). Bazı kaynaklarda hastanelerde kullanılan bilgi sistemleri için daha özel bir isim olan Hastane Bilgi Sistemleri (HBS) kavramı da kullanılmaktadır. Özünde benzer bir işlev gören HBS de hastane hizmetlerinin bilgisayar aracılığı ile gerçekleştirilmesi, bilgisayarlar arası veri alışverişi yapılması, tıbbi, finansal ve mali hizmetler açısından ortaya çıkan detaylı bilgilerin bilgisayara dayalı bir enformasyon sistemi ile kayıt altına alınıp, bilgiye dönüştürme işlemi olarak tanımlanmaktadır (Köksal ve Esatoğlu, 2005: 54). Başlangıçta sadece fatura ve irsaliye işlemlerinde kullanılan HBS zaman içerisinde hastaların kimliklerinin tespiti, tetkik, muayene bilgilerinin kayıt altına alınması, reçete ve randevu verilmesi, laboratuvar sonuçlarının aktarılması, hastaların bilgilerinin elektronik ortama aktarılıp, buradan takip edilmesi işlevlerini yerine getirmeye başlamıştır (Rodoplu, 2007-2008: 410)

Son yıllarda hastanelerde kullanılan bilgi sistemleri web tabanlı başka bir ifade ile e-devlet olarak açıklayabileceğimiz bir özelliğe kavuşmuştur. Artık hastanelerde bu uygulama sayesinde hastalar ve hastaneden hizmet alan veya hastaneye hizmet sağlayan kişi ve kurumlar uzaktan hastanelere erişerek gerek bazı klinik süreçlerine gerekse, klinik öncesi ve sonrasındaki bazı süreçlere ulaşma imkanı elde edebilmektedirler. Hastanelerin web siteleri üzerinden hastalar randevu alabilmekte, laboratuvar sonuçlarına ulaşabilmekte, hastanenin misyonu, vizyonu, personel bilgisi vb. ne erişebilmektedir.

3. Dicle Üniversitesi Hastaneleri ve Diyarbakır Memorial Hastanelerinin E-Devlet Uygulamalarının Karşılaştırılması

Çalışmanın bu başlığında Diyarbakır ilinde sağlık hizmeti sunan iki önemli kurumun elektronik ortamda muhataplarına sundukları hizmetlerin karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Karşılaştırma iki kuruma ait web sitelerin incelenmesi bağlamında yapılmıştır.

Karşılaştırmada web sitesi incelenecek hastane bir kamu hastanesi olan Dicle Üniversitesi Hastaneleridir. Uzun yıllardır gerek Diyarbakır gerekse bölge illerine sağlık hizmeti sunan hastanenin klinik ve idari olmak

üzere pek çok birimi ve birden fazla hastane binası ve bu binalarda hizmet veren binlerce sağlık personeli bulunmaktadır.

Dicle Üniversitesi hastanelerinin web sitesinde sunulan online hizmetlere baktığımızda, potansiyel sağlık çalışanları, potansiyel hastalar, takipli ve tedavi gören hastalar, mevcut çalışanlar ve hastane yönetiminin de kolayca erişebileceği bazı hizmetler mevcuttur. Elektronik ortamda sunulan hizmetler aşağıdaki başlıklarla sıralanmıştır (<http://hastane.dicle.edu.tr/>);

E-Başvuru,

E-Randevu,

E-Sonuç,

E-Rehber,

E-HBYS,

Mikrobiyoloji sonuç verme takvimi,

Biyokimya sonu verme takvimi,

Patoloji sonuç verme takvimi ve Sağlık turizmi.

E-Başvuru; bu hizmet kurumda çalışmak isteyenlerin kuruma gelmeden online olarak kuruma başvurabileceği bir sistemdir. Bu durumda hem kırtasiye malzemelerinden hem de zamandan tasarruf edilebilmektedir.

E-Randevu; bu hizmette hastalar hastaneye gelip sıra beklemeden daha rahat ve kolay bir şekilde muayene sırası alabilmektedir. Bu hizmet ile hastane açısından personelden; hastalar için de zamandan tasarrufu etme imkânı doğmaktadır.

E-Sonuç; bu hizmet ile hastalar hastanede yaptıkları tahlil ve tetkiklere çok kolay ve hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Böylece hastane veya şehir dışında başka bir sağlık kurumunda olsalar dahi bunları başka sağlık personeli ile paylaşabilme imkanı bulabilmektedirler.

E-Rehber; web sitesine ulaşacak herkesin bu hizmet ile hastanedeki birimlerin, doktorların ve yöneticilerin irtibat numarasına ulaşabileceği bir online hizmettir.

E-HBYS; Elektronik hastane yönetim bilgi sistemleri, hastane çalışanlarının daha önceden almış oldukları kullanıcı ve şifre bilgisi ile giriş yapabildikleri ve bazı idari süreçleri yerine getirdikleri bir sistemdir.

Mikrobiyoloji sonuç verme takvimi; kültür, bakteri tanımlama ve antibiyotik duyarlılık testlerinin sonuçlarının öğrenilebileceği online hastane sistemidir.

Biyokimya sonuç verme takvimi; biyokimya testlerinin neler olduğu ve sonuçlarının ortalama ne kadar sürede sonuçlanabileceğinin yazıldığı online hizmettir.

Patoloji sonuç verme takvimi; biyopsi, sitoloji ve frozen numunelerinin ortalama kaç günde sonuçlandırıldığının yazıldığı online sağlık sistemidir (<http://hastane.dicle.edu.tr/e-dicle/patoloji-sonuc-verme-takvimi.html>).

Sağlık turizmi; başka ülke vatandaşlarının Diyarbakır'a gelmeden hastane hakkında genel bilgileri alabileceği bir hizmet modülüdür. Burada kişiler kendi bilgilerini doldurduktan sonra sormak istedikleri soruyu yazılı bir

şekilde yazarak hastanenin ilgili birimine gönderip, cevabını alabilmektedirler (<http://hastane.dicle.edu.tr/e-dicle/sagl-k-turizmi.html>).

Çalışmamızda karşılaştırma yapmak amacıyla web sitesini incelediğimizi diğer kurum Memorial Sağlık Grubuna bağlı Diyarbakır Memorial Hastaneleridir. 2011’de Diyarbakır’da hizmet vermeye başlayan hastane ciddi bir hasta potansiyel ve talebine sahiptir. Bu nedenle çalışmada karşılaştırma kurumu olarak tercih edilmiştir. Kurumun Web sitesine baktığımızda; aşağıdaki elektronik hizmetleri sunduğu görülmektedir (<https://www.memorial.com.tr/hastane-ve-tip-merkezleri/diyarbakir/>):

Hastane randevu,

Fiyat sor,

E-Sonuç,

E-Bebek,

E-Geçmiş olsun,

E-Teşekkür,

E-Öneri,

E-Şikâyet,

Diyarbakır’ın önemli kurumsal hastanelerinden olan Memorial hastanesinin web sitesine baktığımızda, daha çok hasta (müşteri) odaklı olduğunu görmekteyiz. Hastanın randevu alma sürecinden, memnuniyet, şikâyet, öneri ve birçok hizmetin online olarak sunulup takip edildiği bir elektronik sağlık sistemine sahiptir.

Hastane Randevu; bu bölümde kişiler hastaneye uğramadan istedikleri bölümden randevu alabilir ya da iletişim adreslerini göndererek ilgili kişilerin randevu oluşturmak için kendilerine dönüş yapmalarını sağlayabilirler.

Fiyat sor; Hastane bünyesinde yapılan tahlil, tetkik ve cerrahi işlemlerin ücretlendirmesinin ne kadar olduğunu öğrenmek amacıyla oluşturulan bir online sağlık hizmetidir. Bu aşamada hasta/hasta yakınları ilgili formu doldurarak hastanenin yetkili birimlerine gönderebiliyor ve bu şekilde istedikleri işlemin fiyatını öğrenebiliyorlar.

E-Sonuç; Genetik, IVF Laboratuvar ve patoloji test sonuçları dışında yapılan tüm tetkik sonuçlarının görüntülendiği bir uygulamadır. TC kimlik numarası ile sorgulanabilmektedir.

E-Bebek; Hastanede doğan bebeklerin bilgi ve görsellerine ulaşılabilen bir hizmettir. Hastaneden doğan bebeklerin görselleri ancak ailelerinin izni dahilinde sitede yayınlanabilmektedir.

E-Geçmiş Olsun; bu uygulama ile hastalarını hastanede ziyaret edemeyen, hasta yakınlarının yatarak tedavi gören hastalarına mesaj kartı gönderebildikleri ve geçmiş olsun dileğinde bulunabildikleri bir hizmettir.

E-Teşekkür; bu uygulama hastaneye veya personele teşekkür göndermek için oluşturulmuş bir elektronik sağlık sistemidir.

E-Öneri; Bu uygulama hasta/hasta yakınlarının hastane için öneride bulunabileceği bir online sağlık hizmetidir.

E-Şikayet; Bu uygulama hasta/hasta yakınlarının hastanenin personel veya uygulamalarını şikayet edebileceği ve bunun üzerinden dönüş alabildiği bir online sağlık hizmetidir.

Yukarıda her iki hastanenin web sitesinde müşterilerine sunduğu online sağlık hizmetleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu hizmetler dışında her iki hastanenin de elektronik ortamda sunduğu diğer hizmetler ise şu şekilde sıralanabilir;

1. Hastanenin tanıtımı, vizyonu, misyonu
2. Hastanede bulunan bölüm ve birimler hakkında detaylı bilgi
3. Hastane hekimlerinin geçmişi
4. Hastanede gerçekleştirilen önemli cerrahi işlemlerin haberleri
5. Hastaların hastane hakkında yaptığı olumlu/olumsuz eleştiriler
6. Hastane ulaşım ve iletişim adresleri vb.

Sonuç

Son yüzyılda bilgisayar ve internet teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler birey ve kurumlar için önemli fırsatlar sağlamış, özellikle bu araçlardan istifade eden kurumların mal ve hizmetlerinin daha kaliteli, etkin ve verimli olması amaçlanmış, iş ve işlem süreçlerinin daha rasyonel hale getirilmesi hedeflenmiştir. Adına e-devlet denilen uygulamalar kurumsal hizmetlerin hizmet binaları dışından da erişimine imkan tanımıştır. Dünyada ve Türkiye’de hızla yaygınlaşan e-devlet uygulamaları sağlık kurumlarında da çokça kullanılmaya başlanmıştır. Sağlık kurumları hizmetlerinin niteliği gereği teknolojik imkanları yakından takip etmesi gereken kurumlardandırlar. Bu nedenle bu alandaki yeniliklere gerek kamu gerekse özel sağlık kurumlarının kısa zamanda intibak ettikleri görülmektedir.

Çalışmamızda elektronik ortamda verdikleri hizmetleri görmek amacıyla karşılaştırmaya konu ettiğimizi Dicle Üniversitesi ve Memorial Diyarbakır hastanelerini temelde benzer hizmetleri internet siteleri vasıtasıyla sundukları görülmektedir. Bir kamu kurum olan Dicle Üniversitesi Hastanesi genel itibari ile hastanenin temel bazı süreçlerini internet ortamında paylaşmayı veya hastaları bu süreçlere erişirmeyi hedeflerken, Memorial Diyarbakır hastanesi daha interaktif bir yöntem benimsemiştir denilebilir. Çünkü bir özel sektör kuruluşu olan Memorial Hastanesi temel bazı hizmetlerin dışında hastaların memnuniyetini elektronik ortamda daha fazla temin etmek amacıyla web sitesine menüler eklemiştir.

Kaynakça

Anameriç, H. (2005), “Yönetim Bilgi Sistemlerinin Yönetim Fonksiyonları Üzerine Etkisi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 45 (2), 25-43.

Arifoğlu, A. (2004), e-Dönüşüm: Yol Haritası, Dünya, Türkiye, Birinci Baskı, Sas Bilişim Yayınları.

Balcı, A. (2003), “E-Devlet: Kamu Yönetiminde Yeni Perspektifler, Fırsatlar ve Zorluklar”, Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bensghir, T. K. (2008), “E-Devlet Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve”, E-Devlet Semineri Kitabı, (Nevzat Fırat Kunduracı Ed.) içinde, TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

Canaktan, C.C. (2019), “Neden E-Devlet”, <http://www.canaktan.org/politika/e-devlet/neden-edevlet.htm>, (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

Lee, C., Robinson, K. M., Wendt, K., & Williamson, D. (2009), "The preparedness of hospital Health Information Services for System Failures Due to Internal Disasters", *Health Information Management Journal*, 38(3), 18-26.

Çarıkcı, O. (2010), "Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (12), 140-154.

Çiçek, S., Çiçek, H. G., & Çiçek, U. (2007), "Kamu Hizmetlerinin Etkinliğinde E-Devlet Kullanımı ve Beklentileri", *Mali Yapılanma Sürecinde Stratejik Yönetim ve Sosyal Güvenlik Sisteminin Kamu Maliyesine Etkileri* konulu 22. Türkiye Maliye Sempozyumu. Antalya.

Demirhan, Y. & Türkoğlu, İ. (2014), "Türkiye'de E-Devlet Uygulamalarının Bazı Yönetim Süreçlerine Etkisinin Örnek Projeler Bağlamında Değerlendirilmesi", *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (22), 235-256.

Demirhan, Y. (2011), *Türk Kamu Yönetiminde E-Devlet Politikası ve Yönetimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Foley, P. (2005), "The Real Benefits, Beneficiaries and Value of E-Government" *International Electronic Commerce*, Research Centre, De Montfort University, Leicester, *Public Money & Management* January.

Kuran, M. H. (2005), *Devlet Babadan E-Devlete, Türkiye İçin E-Devlet Modeli Analiz ve Model Önerisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Köksal, A. & Esatoğlu, A. E. (2005), "Ankara İlindeki Üniversite ve Özel Hastanelerde Kullanılan Elektronik Bilgi Sistemlerinin Analizi", *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 53-65.

Ntulo, G. & Otiye, J. (2019), "E-Government: Its Role, Importance And Challenges", <https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id>, (Erişim Tarihi:15.04.2019).

Onay, Z. (1998), "Sağlık Sektöründe Bilgi Sistemleri" *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 (2), 35-46.

Osborne, D. & Gaebler, T. (1992), *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is transforming the Public Sector*; , Addison-Wesley.

Rodoplu, D. (2007-2008), "Bilgi Teknolojileri Uygulamalarına Karşı Çalışan Direnci; Hastane Bilgi Sistemi Üzerinde Bir Uygulama", *Review Of Social, Economic & Business Studies*, 9 (10), 409- 438.

Uçkan, Ö. (2003), *E- Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*, Literatür Yayınları, İstanbul.

Ribiere, V., Laselle, A. J. Khorramshahgol, R., & Gousty, Y. (1999), "Hospital Information Systems Quality: A Customer Satisfaction Assessment Tool", *32nd Hawaii International Conference on System Sciences*, Aston Wailea Resort, Maui, Hawaii.

Yanqing, G. (2019), "E-Government : Definition,Goals,Benefits and Risks", <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=5576557>, (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

Erişim Tarihi: 01.05.2019: <http://hastane.dicle.edu.tr/>

Erişim Tarihi: 01.05.2019: <http://hastane.dicle.edu.tr/e-dicle/patoloji-sonuc-verme-takvimi.html>

Erişim Tarihi: 01.05.2019: <http://hastane.dicle.edu.tr/e-dicle/sagl-k-turizmi.html>

JAVS congress

Erişim Tarihi: 01.05.2019: <https://www.memorial.com.tr/hastane-ve-tip-merkezleri/diyarbakir/>

TÜRKİYE’DE BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞLARI TARAFINDAN 2013–2018 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN ŞEFFAFLIK RAPORLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Doç. Dr. Ahmet TANÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Türkiye’de 2013 yılında Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlara bağımsız denetim faaliyeti sunan denetim kuruluşlarının mevzuatta belirtilen şekil ve içeriklere göre şeffaflık raporu yayınlamaları zorunlu hale getirilmiştir. Şeffaflık raporu, bağımsız denetim kuruluşlarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerde şeffaflığı sağlamak amacıyla ortaya çıkmış bir raporlama aracıdır. Yatırımcılar ve diğer çıkar grupları bağımsız denetim firmaları tarafından gerçekleştirilen denetimlerin kalitesi, bağımsız denetim firmasının kalite kontrol sistemi ve şeffaflığı konularında bilgi sahibi olmak istemektedirler. Bu yüzden söz konusu çıkar grupları kapsamında yer alan kişi ve kuruluşlar, alacakları kararlarda bağımsız denetim firmaları tarafından hazırlanan şeffaflık raporlarını dikkate almaktadırlar. Ancak yayınlanmış olan şeffaflık raporlarının bir kısmı incelendiğinde, raporlardaki yer alan bilgilerin denetim kuruluşlarının şeffaflıklarına ilişkin bilgileri yıllar itibariyle güncelleyemediklerini göstermektedir. Bir başka ifadeyle “denetim kuruluşları tarafından yayınlanan şeffaflık raporları yıllar itibariyle sunulan bilgi içeriği açısından birbirinin aynısı mı?” sorusunu akıllara getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacını 2013–2018 yılları arasındaki beş yıllık süreçte Türkiye’de yayınlanmış olan şeffaflık raporlarının içerik açısından değişimini tespit etmektir. Söz konusu amaç doğrultusunda beş yıllık süreçte yayınlanmış olan şeffaflık raporları bağımsız denetim kuruluşlarının kalite güvence sistemleri, sürekli eğitim politikaları, bağımsızlık ilkesine uyum ve kalite kontrol sistemleri başlıkları altında analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda söz konusu şeffaflık raporu başlıklarının hemen hemen çoğunda yıllar itibariyle benzerlik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Şeffaflık Raporları, İçerik Analizi

COMPARATIVE ANALYSIS OF TRANSPARENCY REPORT PUBLISHED BY THE INDEPENDENT AUDIT FIRM IN TURKEY BETWEEN 2013-2018

Abstract

Publish transparency reports indicated according to the form and content of public interest in 2013 when the Organization of the audit institutions in the legislation offers independent audits Turkey has become obligatory.

¹ Bu çalışma 2-4 Mayıs 2019 tarihlerinde Şırnak’ta düzenlenen Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresinde sunulan aynı adlı çalışmanın tam metin halidir.

The transparency report is a reporting tool that has been developed to ensure transparency in the activities carried out by independent audit organizations. Investors and other interest groups want to be informed about the quality of audits performed by independent audit firms, the quality control system of the independent audit firm and transparency. Therefore, the persons and organizations included in these interest groups take into account the transparency reports prepared by independent audit firms in their decisions. However, when some of the published transparency reports are analyzed, it can be seen that the information contained in the reports cannot update the information about the transparency of the audit institutions. In other words, mı Are the transparency reports published by the auditing organizations identical to the information content presented in years? “Brings to mind the question. In this context, the purpose of the study, the five-year period between the years 2013-2018 is to detect changes in terms of the content of the transparency report, which was published in Turkey. For this purpose, transparency reports published in the five-year period have been analyzed under the headings of quality assurance systems, continuous education policies, compliance with independence principle and quality control systems. As a result of the study, it has been found that there are similarities in years in almost all of the transparency report headings.

Key Words: Independent Audit, Transparency Reports, Content Analysis

Giriş

Ülkelerin gelişmesi ve büyümesi söz konusu ülke toplumlarının oluşturmuş oldukları kurumların başarısıyla doğru orantılıdır. Kuruluşların başarılı olmasında en önemli faktörlerden biriside muhasebenin hukuksal altyapısı ile birlikte uygulanacak muhasebe ve denetim teknikleridir(M. Erdoğan, 2002:51). Dolayısıyla uygulanacak muhasebe ve denetim teknikleri ülkeler için oldukça büyük önem arz etmektedir. Özellikle günümüz işletmelerinin hızlı bir şekilde küresel pazarlara adapte olması muhasebe denetimi mesleğini ulusal ve uluslararası arenade giderek daha önemli ve gerekli kılmıştır. Bu durum muhasebe denetimi özelinde uluslararası standartların oluşturulmasına, denetim mesleğine önceye nazaran daha fazla önem verilmesine ve denetim faaliyetini gerçekleştiren kuruluşların devlet, toplum, yatırımcı, kredi kuruluşları vb. tarafından daha yakından ve dikkatle takip edilmesini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan hızlı değişimler, işletmelerin faaliyet alanlarının genişlemesine ve karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. İşletmelerin küresel düzeyde faaliyetlere başlaması ve söz konusu faaliyetlerde meydana gelen karmaşıklıklar beraberinde söz konusu işletmelerin muhasebe sistemlerinde de karmaşıklıkların meydana gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla işletmelerin finansal verilerine ihtiyaç duyan finansal bilgi kullanıcılarının söz konusu karmaşıklıktan ötürü kendilerine sunulan bilgilere güven derecelerini olumsuz etkilemiştir. Bu durum finansal bilgi kullanıcılarının doğru ve güvenilir bilgiye ihtiyacını artırmıştır. Dolayısıyla finansal bilgi kullanıcılarını doğru ve güvenilir bilgiler sunmak temel işlevi olan bağımsız denetim faaliyetleri daha da önem kazanmaya başlamıştır (Dönmez ve Ersoy, 2006:69).

Bağımsız dış denetim faaliyetleri, bağımsız denetim kuruluşları bünyesinde görev yapan bağımsız denetçiler tarafından yapılmaktadır. Söz konusu denetim faaliyetleri önceden belirlenmiş prosedürler çerçevesinde yapılmakta ve denetim faaliyeti sonucunda tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde doğru ve güvenilir bilginin yer aldığı denetim raporları hazırlanmaktadır. Bu noktada söz konusu denetim raporlarını hazırlayan bağımsız denetim kuruluşlarının güvenilirliği, yapılan denetim faaliyetinin aşamaları, ulaşılan bulgular ve denetim görüşü önem kazanmaktadır. Başta Amerika Birleşik Devletleri merkezli olmak üzere küresel düzeyde faaliyet gösteren denetim kuruluşlarında yaşanan denetim skandalları bilgi kullanıcılarının

denetim kuruluşlarına olan güvenlerini düşürmüştür. Bu durum karşısında ülkeler kendi ulusal yasaları çerçevesinde ve çeşitli uluslararası kuruluşlarda uluslararası düzeyde çeşitli düzenlemeler yapmışlardır. Bu şekilde denetim kuruluşlarının faaliyetlerinin kamu tarafından daha şeffaf bir şekilde takip edilebilmesine olanak tanımıştır.

Tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de bağımsız denetim ve bağımsız denetim kuruluşlarıyla ilgili ulusal düzeyde yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerde temel amaç denetim faaliyetlerinde uygulanacak prosedürleri belirlemek ve denetim faaliyetlerinin daha şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesine imkan tanımaktadır. 26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan bağımsız denetim yönetmeliğiyle bir takvim yılında Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların (KAYİK) denetimini yapmış olan bağımsız denetim kuruluşlarının ilgili takvim yılını müteakip dördüncü ayın sonuna kadar yıllık şeffaflık raporunu Kamu Gözetim Kurumuna (KGK)’na bildirmesi ve kendi internet sitesinde yayınlaması zorunlu kılınmıştır. Kuruluşların yayınlamak oldukları şeffaflık raporlarında yer alması gereken asgari bilgiler şu şekildedir (Resmi Gazete, 2012:Md.36);

- Hukuki yapısı ve ortakları hakkında açıklama,
- Kilit yöneticileri ve sorumlu denetçileri hakkında açıklama,
- İçinde yer aldığı denetim ağının hukuki ve yapısal özelliklerine ilişkin açıklama,
- İlişkili denetim kuruluşları ve diğer işletmelere ve bu ilişkilerin mahiyetine ilişkin açıklama,
- Organizasyon yapısı hakkında açıklama,
- Kalite güvence sistemi incelemesinin en son ne zaman yapıldığına dair bilgi,
- Bir önceki yılda denetim hizmeti verdiği KAYİK’lerin listesi,
- Denetçilerinin sürekli eğitimine yönelik izlenen politikalar hakkında açıklama,
- Bağımsızlıkla ilgili uygulamalarına ilişkin, bağımsızlık ilkesine uyumun gözden geçirilmiş olduğunu da teyit eden açıklama,
- Toplam gelirlerin finansal tablo denetimi, diğer denetimler ve denetim dışı hizmetler itibarıyla dağılımı gibi denetim faaliyetinin ağırlığını gösteren finansal bilgiler,
- Sorumlu denetçilerin ücretlendirilme esaslarına ilişkin bilgiler,
- Kalite kontrol sisteminin tanıtımı ve bu sistemin etkin olarak çalıştığına dair denetim kuruluşu yönetiminin beyanı,
- Kurum tarafından istenen diğer bilgiler şeklindedir.

Yukarıda yer alan kriterler incelendiğinde yapılan denetim faaliyetleriyle ilgili 4 temel kriterin olduğu söylenebilir. Bunlar denetim kuruluşlarının kalite güvence sistemleri, denetçilerin sürekli mesleki eğitimleri, denetim kuruluşunun kalite kontrol sistemi ve bağımsızlık ilkesine uyumdur. Söz konusu dört kategori esasında yapılan yada yapılacak olan denetim faaliyetinin özünü ve ortaya çıkacak olan denetim raporunun niteliğini doğrudan yada dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacını 2013–2018 yılları arasındaki beş yıllık süreçte Türkiye’de yayınlanmış olan şeffaflık raporlarının içerik açısından değişimini tespit etmek oluşturmaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda beş yıllık süreçte yayınlanmış olan şeffaflık raporları bağımsız denetim kuruluşlarının kalite güvence sistemleri, sürekli eğitim politikaları, bağımsızlık ilkesine uyum ve kalite kontrol sistemleri başlıkları altında içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk kısmında bağımsız denetim kuruluşlarının yayınlamış oldukları şeffaflık raporlarını konu edinen ulusal çalışmaların incelenmesine yönelik literatür incelemesi yer almaktadır. Sonrasında araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı, yöntemi, kısıtları ve yapılan analiz sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmı olan sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular yorumlanarak Türkiye’de Şeffaflık raporlarının amacına uygun bir Şekilde ve daha etkin bir Şekilde uygulanmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1.Literatür İncelemesi

Bağımsız denetim kuruluşlarının Şeffaflık raporları hazırlamasının zorunlu hale getirilmesi Türkiye için yeni bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla literatürde bağımsız denetim kuruluşlarının hazırlamış oldukları Şeffaflık raporlarını konu edinen çalışma sayısı oldukça az denilebilecek miktardır. Bu bağlamda aşağıda ulusal literatürde yer alan çalışmaların bir kısmına yer verilmiştir.

Yazıcı (2019) çalışmasında bağımsız denetim Şirketlerinin denetim kalitelerini etkileyen unsurları Şeffaflık raporlarında inceleyerek bir model önerisinde bulunmuştur. Çalışmada araştırma kapsamına alınmış olan bağımsız denetim Şirketlerinin 2015-2017 yılları arası Şeffaflık raporları SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Şirket yaşı, ortak sayısı, sorumlu denetçi sayısı ve denetim sayısı değişkenlerinin 2016 ve 2017 yılları için denetim gelirini sırasıyla % 28,8 ve % 43,7’sini açıkladığı tespit edilmiştir.

Bozcuk ve diğ. (2018) çalışmalarında KAYİK’lerin denetim durumlarını denetim sektörünün kurumsal yapısı içerisinde incelemişlerdir. Çalışmada 2013 ila 2016 yılları arası araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda küresel dört büyük bağımsız denetim Şirketinin sektördeki baskın etkisi niceliksel olarak ortaya konulmuştur.

Bozcuk (2018) çalışmasında Türkiye’deki bağımsız denetim kuruluşlarında sorumlu denetçi seviyesindeki çalışanların cinsiyet çeşitliliğine ilişkin durumu tespit etmiştir. Çalışmada 2016 yılında en az 1 KAYİK denetimi yapmış olan bağımsız denetim kuruluşları incelenmiş ve 472 sorumlu denetçinin %10’unu kadın denetçilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda yerel denetim kuruluşlarının %81’inde ve uluslararası denetim ağına üye kuruluşların ise % 68’inde hiç sorumlu kadın denetçi bulunmadığı da tespit edilmiştir.

Kaya (2017) çalışmasında bağımsız denetim Şirketlerinin denetim kadrolarında yer alan toplam denetçi sayısını etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada KAYİK denetimi yapmış 70 bağımsız denetim Şirketinin 2015 yılında hazırlamış oldukları Şeffaflık raporları incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak denetim kadrosu büyüklüğü, bağımsız değişkenler olarak da toplam gelir, toplam sermaye, ortak sayısı, uluslararası denetim ağına dahil olma ve Şirket yaşı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda denetim kadrosunda yer alan denetçi sayısının denetim Şirketlerinin toplam gelir ve ortak sayısının artmasına bağlı olarak arttığı, ancak toplam sermaye, uluslararası denetim ağına dahil olma ve Şirket yaşı değişkenlerinin denetim Őirketlerinde denetim Őirketlerinde çalışan denetçi sayısı üzerinde bir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Gürol ve Tüysüzoğlu (2017) çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, Kanada ve Türkiye’de faaliyet gösteren ve dört büyük denetim Şirketi olarak sınıflandırılan (Deloitte, Ernst & Young, KPMG ve PricewaterhouseCoopers) Şeffaflık kuruluşların Şeffaflık raporlarını incelemişlerdir. Çalışmada Şeffaflık raporlarının rapor kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda iyi örnek teşkil ettiği düşünölen 25 husus tespit edilmiştir. Yine çalışmada iyi örnek teşkil eden uygulamalarda İngiltere’nin başı çektiği tespit edilmiştir.

Gürol ve Tüysüzoğlu (2016) çalışmalarında KAYİK denetimi yapan bağımsız denetim Şirketlerinin 2014 yılında hazırlamış oldukları Şeffaflık raporlarını niteliksel olarak incelemişlerdir. Çalışmada söz konusu

şeffaflık raporlarında bağımsız denetim kuruluşlarının kalite kontrol sistemleri, uzmanlaştıkları sektörler, tecrübeleri, ana faaliyet alanları ve yapmış oldukları denetim faaliyetlerinin kalitesi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda şeffaflık raporlarında bağımsız denetim kuruluşlarının hukuki yapıları ve ortaklık durumlarıyla ilgili bilgilerin yer almasına karşın ofis adres ve sayılarının, yurt dışı temsilcilikleri varsa bunlara ilişkin bilgilerin yer almadığı tespit edilmiştir. Yine söz konusu şeffaflık raporlarında kalite kontrol denetimlerinin yapıldığı tarihlere yer verilmediği de tespit edilen diğer bir sonuçtur.

Erdoğan ve Solak (2016) çalışmalarında Türkiye’de bağımsız denetim yapmaya yetkilendirilmiş olan şirketlerin yapısını ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada 2013 yılında bağımsız denetim kuruluşlarının yayınlamış oldukları şeffaflık raporları incelenmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de bağımsız denetim işinin henüz yeni olduğu ve bağımsız denetim şirketlerinin ve bağımsız denetim işinin genelde İstanbul ve belli başlı büyükşehirlerde toplandığı tespit edilmiştir.

Erdoğan ve Kutay (2016) çalışmalarında bağımsız denetim şirketlerinin denetim faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler üzerinde bağımsız denetimin kalitesiyle ilişkilendirilen denetim şirketlerinin karakteristiklerinin etkisini incelemişlerdir. Çalışmada araştırma kapsamına alınmış olan bağımsız denetim şirketlerinin 2013 yılı şeffaflık raporları incelenmiştir. Çalışma sonucunda bazı karakteristiklerin bağımsız denetim gelirleri üzerinde pozitif etki oluşturmalarına karşın bir takım karakteristiklerin ise bağımsız denetim gelirleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

2.Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Yayınlamış Oldukları Şeffaflık Raporlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

391

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de 2013 yılında Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlara bağımsız denetim faaliyeti sunan denetim kuruluşlarının mevzuatta belirtilen şekil ve içeriklere göre şeffaflık raporu yayınlamaları zorunlu hale getirilmiştir. Şeffaflık raporu, bağımsız denetim kuruluşlarının gerçekleştirdikleri faaliyetlerde şeffaflığı sağlamak amacıyla ortaya çıkmış bir raporlama aracıdır. Yatırımcılar ve diğer çıkar grupları bağımsız denetim firmaları tarafından gerçekleştirilen denetimlerin kalitesi, bağımsız denetim firmasının kalite kontrol sistemi ve şeffaflığı konularında bilgi sahibi olmak istemektedirler. Dolayısıyla söz konusu çıkar grupları kapsamında yer alan kişi ve kuruluşlar, alacakları kararlarda bağımsız denetim firmaları tarafından hazırlanan şeffaflık raporlarını dikkate almaktadırlar. Böylelikle bağımsız denetim kuruluşlarının hazırlamış oldukları şeffaflık raporları çeşitli bilgi kullanıcıları tarafından kullanılmakta ve söz konusu kullanıcıların kararları raporlar doğrultusunda değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bağımsız denetim kuruluşlarının hazırlamış oldukları şeffaflık raporlarını konu edinmesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Söz konusu önem doğrultusunda çalışmanın amacı Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarının 2013–2018 yılları arasındaki beş yıllık süreçte yayınlamış oldukları şeffaflık raporlarındaki değişimi tespit etmektir.

2.2.Araştırmanın Kapsamı

Çalışma kapsamına Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim kuruluşlarının 2013-2018 yılları arasında yayınlamış oldukları sürdürülebilirlik raporları alınmıştır. Beş yıllık süreçte, her yıl rapor yayınlamış olan bağımsız denetim kuruluşları dikkate alınmıştır. Araştırmada tam örneklem yöntemi seçilerek, araştırma kapsamında 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait 50 bağımsız denetim kuruluşunun hazırlamış olduğu

250 şeffaflık raporunun tamamı incelenmiştir. 30.09.2018 tarihi itibarıyla KGK web sayfasında 126 bağımsız denetim kuruluşunun şeffaflık raporu yayınladığı görülmektedir². Bu bağlamda araştırma kapsamına alınan örneklem kümesi, evrenin %39,68'ini temsil etmektedir.

2.3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada şeffaflık raporlarının 5 yıllık süreçteki değişimini tespit etmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi uygulanırken incelenen her bir şeffaflık raporu;

Kalite güvence sistemi,

Sürekli eğitim politikası,

Bağımsızlık ilkesine uyum ve

Kalite kontrol sistemleri başlıkları altında ayrı ayrı incelenmiştir. İnceleme sırasında söz konusu başlıkta yer alan bilgilerin bir önceki yıl yayınlanmış olan raporda yer aldığı şekilde aynı kelime ve biçimde aktarılıp aktarılmadığına bakılmıştır. Aynı içeriğe sahip olan başlıklar “İçerik Aynı”, aynı içeriğe sahip olmayanlar ise “İçerik Aynı Değil” şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.4.Araştırmanın Kısıtları

Tüm ampirik çalışmalarda olduğu gibi yapılan bu araştırmanın da bir takım kısıtları mevcuttur. Öncelikli olarak çalışma 50 bağımsız denetim kuruluşunun 5 yıllık süreçte yayınlamış olduğu 250 şeffaflık raporu üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla araştırma sonucunda yapılan analiz sonuçlarının Türkiye’de yayınlanmış tüm şeffaflık raporlarına genellenmesi doğru olmayacaktır. Yine araştırmada yapılan içerik analizi 4 başlık altında sınırlandırılmıştır. Bu dört başlık altında ulaşılan benzerlik ve farklılık sonuçlarının raporlarda yer alan diğer başlıklara genellenmesi de doğru sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Son olarak araştırma 2013-2018 yılları arasında 5 yıllık süreçle sınırlı tutulmuştur. Farklı araştırmacıların farklı yılları ve konu başlıklarını baz alarak farklı sonuçlara ulaşabilecekleri dikkate alınmalıdır.

3.Bulgular

Yapılan içerik analizi sonucu ulaşılan bulgular analiz yılları itibarıyla kalite güvence sistemi, sürekli eğitim politikası, bağımsızlık ilkesine uyum ve kalite kontrol sistemleri olmak üzere dört alt başlık altında sınıflandırılmıştır. 2013 yılı hem araştırma kapsamının başlangıç yılı hem de Türkiye’de şeffaflık raporlarının yayınlanmasının zorunlu olarak başladığı yıl olması nedeniyle söz konusu yılda yayınlanmış olan tüm şeffaflık raporlarının içeriklerinin özgün ve önceki yıllarla aynı olmadığı kabul edilmiştir. Aşağıda ilk olarak kalite güvence sistemine ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1.Kalite Güvence Sistemine İlişkin Bulgular

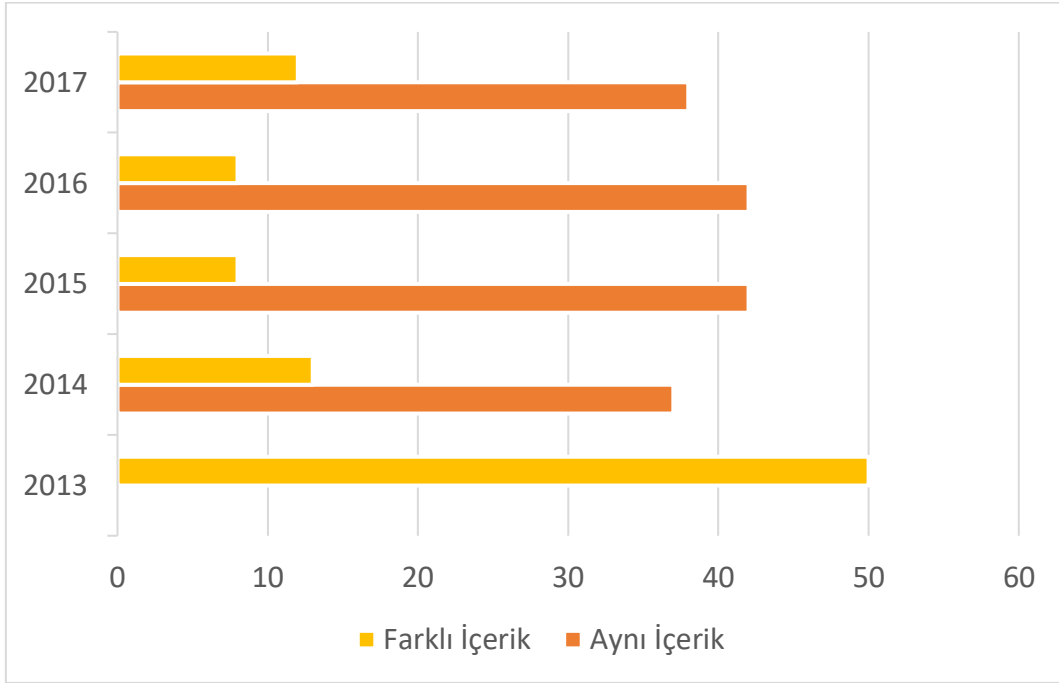
Araştırma kapsamında analiz yılları itibarıyla yayınlanmış olan şeffaflık raporlarında kalite güvence sistemi başlığına ilişkin bulgular Tablo-1’de yer almaktadır.

²<http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5304/Bag%CC%86%C4%B1ms%C4%B1z-Denetim-Kurulus%CC%A7lar%C4%B1n%C4%B1n-S%CC%A7effafl%C4%B1k-Raporlar%C4%B1-ile-S%CC%A7effafl%C4%B1k-Raporlar%C4%B1na-I%CC%87lis%CC%A7kin-Ac%CC%A7C4%B1klamalar%C4%B1> (Erişim Tarihi:03.09.2018)

Tablo 2: Kalite Güvence Sistemine İlişkin Bulgular

Yıl	İçeriği Aynı Olan Rapor Sayısı	İçeriği Aynı Olmayan Rapor Sayısı
2013	0	50
2014	37	13
2015	42	8
2016	42	8
2017	38	12

Tablo-1’de görüldüğü üzere 2014 yılında yayınlanmış olan raporların 37 tanesinde kalite güvence sistemi başlığı altında yer verilen bilgi ve açıklamalar 2013 yılında yayınlanan raporlarla aynıdır. 2015 ve 2016 yıllarında bu rakam 42’ye yükselmişken 2017 yılında 38’e gerilemiştir. Aşağıda Grafik-1’de Tablo-1’de yer alan bilgiler grafiksel olarak gösterilmiştir.

Grafik 1: Kalite Güvence Sistemine İlişkin Bulguların Grafiksel Gösterimi

Grafik-1 incelendiğinde araştırma kapsamına alınmış olan bağımsız denetim kuruluşlarının çoğunluğunun yıllar itibariyle düzenlemiş oldukları şeffaflık raporlarında kalite güvence sistemi başlığı altında bir önceki yıla benzer ifade ve bilgilere yer verdikleri görülmektedir.

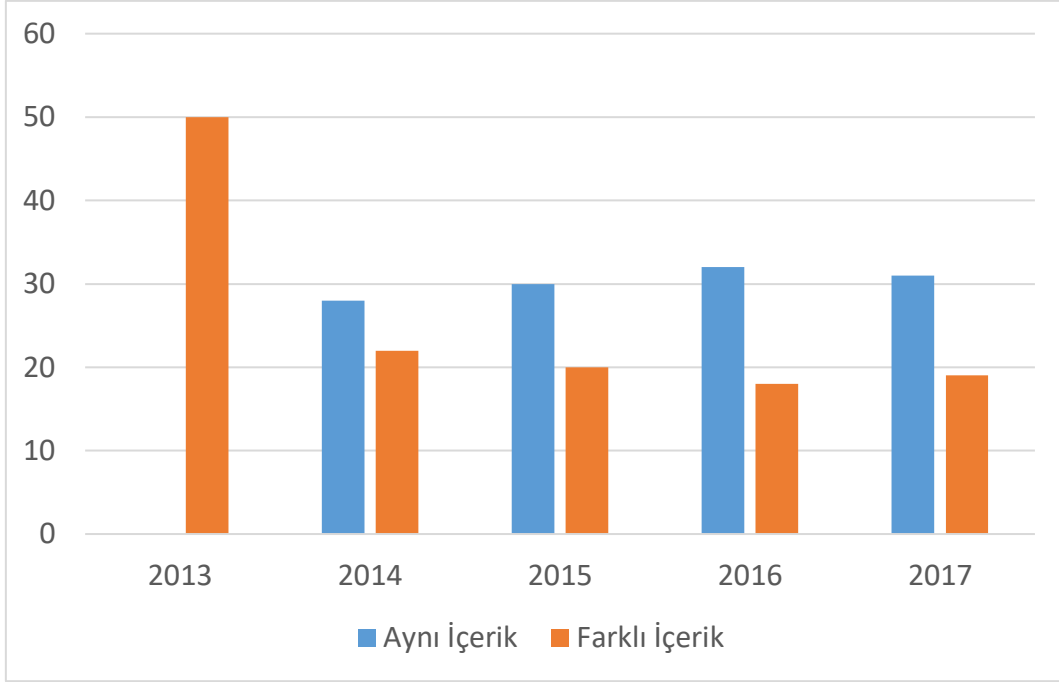
3.2.Sürekli Eğitim Politikasına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında analiz yılları itibariyle yayınlanmış olan şeffaflık raporlarında sürekli eğitim politikası başlığına ilişkin bulgular Tablo-2’de yer almaktadır.

Tablo 3: Sürekli Eğitim Politikasına İlişkin Bulgular

<i>Yıl</i>	<i>İçeriği Aynı Olan Rapor Sayısı</i>	<i>İçeriği Aynı Olmayan Rapor Sayısı</i>
2013	0	50
2014	28	22
2015	30	20
2016	32	18
2017	31	19

Tablo-2’de yer alan bilgiler incelendiğinde 2014 yılında 28 şeffaflık raporunun 2013 yılında yer alan sürekli eğitim politikasına ilişkin bilgilerin aynısını içerdiği 22 raporun ise sürekli eğitim politikası başlığı altında farklı bilgiler içerdiği görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde bir önceki yıllara aynı bilgileri içeren rapor sayısı 30’a yükselirken aynı bilgileri içermeyen rapor sayısı 20’ye düşmüştür. 2016 ve 2017 yıllarında aynı içeriğe sahip olan rapor sayıları sırasıyla 32 ve 31 iken aynı içeriğe sahip olmayan rapor sayılarının 18 ve 19 olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda Grafik-2’de Tablo-2’de yer alan bilgiler grafiksel olarak gösterilmiştir.

Grafik 2: Sürekli Eğitim Politikasına İlişkin Bulguların Grafikselleştirilmesi

Eğitim faaliyetinin temelinde dinamik bir yaklaşımın ve sürekli yenilenmenin önemli olduğu dikkate alındığında bağımsız denetim kuruluşlarının yarısından fazlasının aynı eğitim içeriklerine yönelik eğitim faaliyeti gerçekleştirdiği söylenebilir. Ayrıca sürekli eğitim politikası başlığı altında yer verilen bilgilerin kelimesi kelimesine aynı olduğu rapor sayısının yüksek olduğu bu durumda söz konusu eğitim faaliyetlerinin yapılıp yapılmadığı, yapıldı ise amacına uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediği de sorgulanması gerekir.

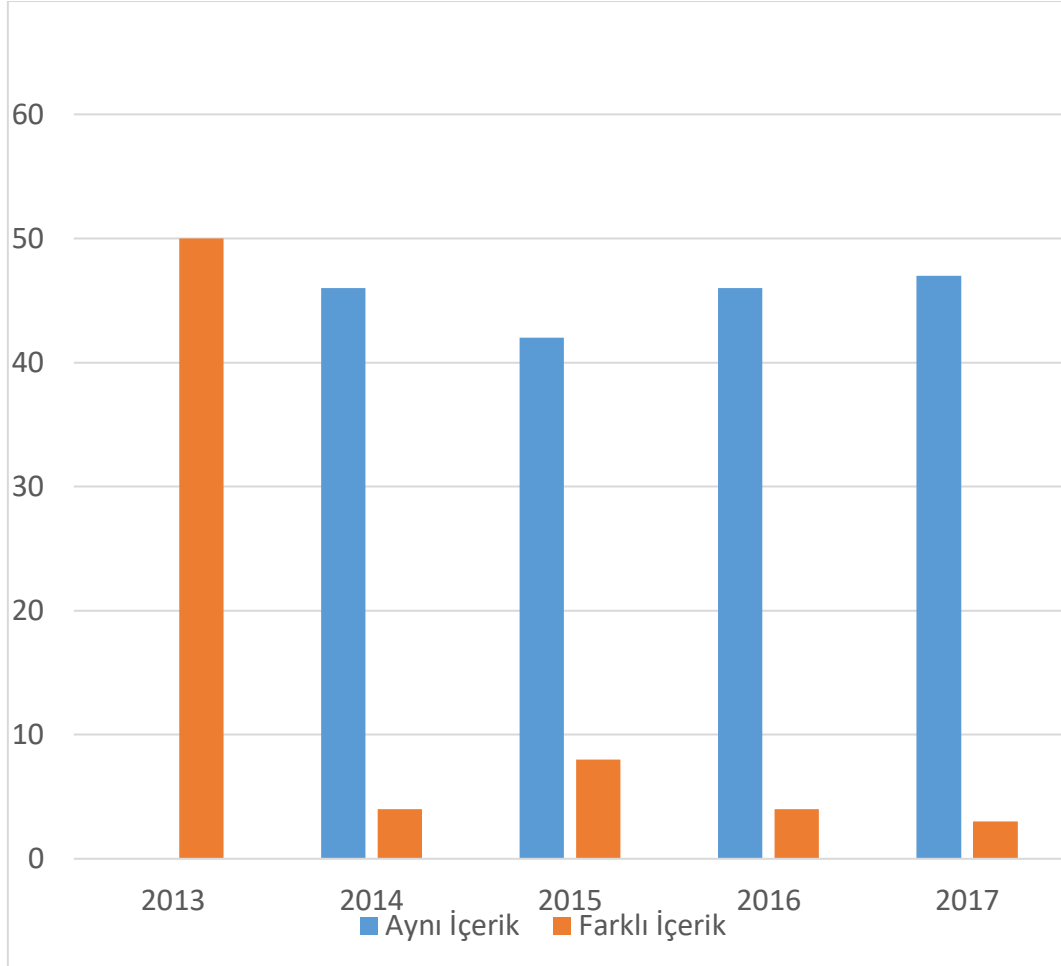
3.3. Bağımsızlık İlkesine Uyuma İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında analiz yılları itibarıyla yayınlanmış olan şeffaflık raporlarında bağımsızlık ilkesine uyum başlığına ilişkin bulgular Tablo-3'de yer almaktadır.

Tablo 4: Bağımsızlık İlkesine Uyuma İlişkin Bulgular

Yıl	İçeriği Aynı Olan Rapor Sayısı	İçeriği Aynı Olmayan Rapor Sayısı
2013	0	50
2014	46	4
2015	42	8
2016	46	4
2017	47	3

Tablo-3 incelendiğinde 2014 yılında 46, 2015 yılında 42, 2016 yılında 46 ve 2017 yılında 47 şeffaflık raporunun bağımsızlık ilkesine uyum başlığı altında yer vermiş olduğu bilgilerin önceki yıl yayınlanmış rapordaki bilgilerle aynı olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda Grafik-3'te Tablo-3'te yer alan bilgiler grafiksel olarak gösterilmiştir.

Grafik 3: Bağımsızlık İlkesine Uyuma İlişkin Bulguların Grafiksel Gösterimi

Grafik-3 incelendiğinde temel çıkış noktası bağımsızlık olan bağımsız denetim kuruluşlarının bağımsızlık ilkesine uyum başlığı altında yıllar itibariyle vermiş olduğu bilgilerin çoğu raporda aynı bilgiler olmasının oldukça dikkat çekici olduğu düşünülmektedir

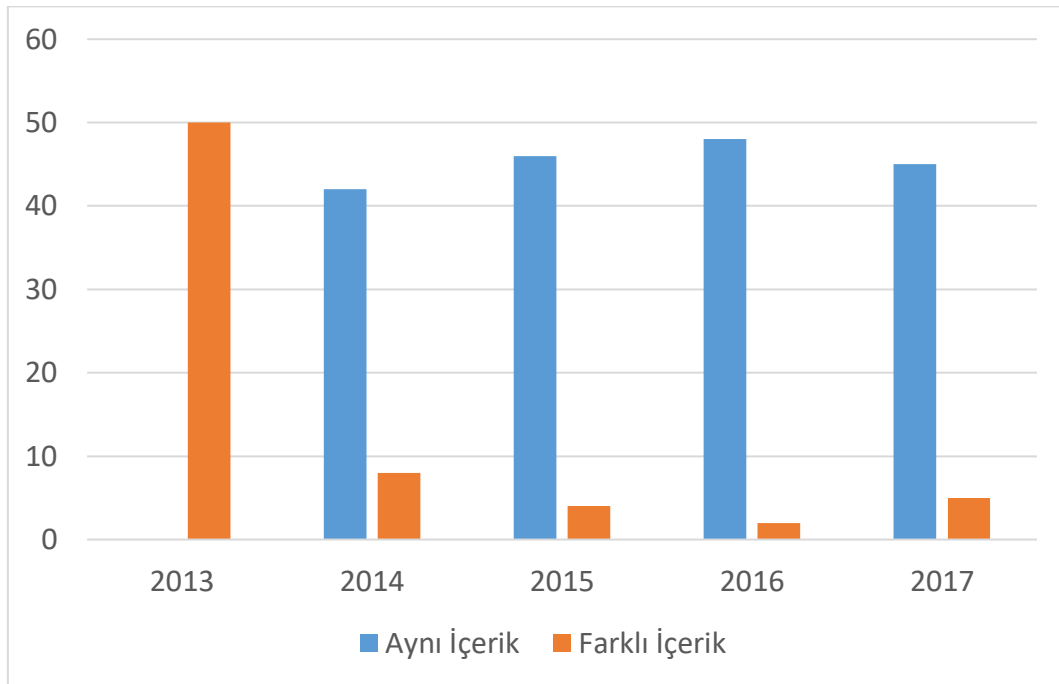
3.4.Kalite Kontrol Sistemlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında analiz yılları itibariyle yayınlanmış olan şeffaflık raporlarında kalite kontrol sistemleri başlığına ilişkin bulgular Tablo-4'de yer almaktadır.

Tablo 5: Kalite Kontrol Sistemlerine İlişkin Bulgular

Yıl	İçeriği Aynı Olan Rapor Sayısı	İçeriği Aynı Olmayan Rapor Sayısı
2013	0	50
2014	42	8
2015	46	4
2016	48	2
2017	45	5

Tablo-4’de görüldüğü üzere 2014 yılında 42 raporda kalite kontrol sistemi başlığı altında yer alan bilgi 2013 yılında yer alan bilgilerle aynıdır. Bu rakam 2015 yılına gelindiğinde 46’ya, 2016 yılına gelindiğinde ise 48’e yükselmiştir. 2017 yılında ise 45 raporda yer alan bilgi 2016 yılında yer alan bilgilerle aynıdır. Aşağıda Grafik-4’te Tablo-4’te yer alan bilgiler grafiksel olarak gösterilmiştir.

Grafik 4: Kalite Kontrol Sistemlerine İlişkin Bulguların Grafiksel Gösterimi

Grafik-4 incelendiğinde hemen hemen yayınlanmış olan tüm şeffaflık raporlarında kalite kontrol sistemi başlığı altında yer alan bilgilerin önceki yıllarda yayınlanan bilgilerle aynı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Ülke ekonomileri ve finansal bilgi kullanıcıları için bağımsız denetim faaliyetleri giderek önem kazanmıştır. Bu noktada denetim faaliyetini icra eden bağımsız denetim kuruluşlarının yapmış oldukları faaliyetlerin şeffaf bir şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir. Söz konusu önem doğrultusunda bu çalışmada Türkiye’de KAYİK denetimi yapmış ve şeffaflık raporu yayınlamış olan bağımsız denetim kuruluşlarının şeffaflık raporları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışmada içerik analizi yönteminden faydalanılmış olup araştırma kapsamına 2013-2018 yılları arası 5 yıllık süreçte yayınlanmış olan şeffaflık raporları dahil edilmiştir. Yapılan içerik analizi şeffaflık raporlarında yer alan kalite güvence sistemi, kalite kontrol sistemi, sürekli mesleki eğitim ve bağımsızlık ilkesine uyum kategorileri altında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda analiz kapsamına alınmış olan şeffaflık raporlarında özellikle kalite kontrol sistemi olmak üzere diğer kategorilerde de büyük çoğunluğunun yıllar itibariyle aynı bilgilere yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu durum şeffaflık raporlarının amacına uygun olarak hazırlanmadığı, yasal bir zorunluluk olmasından ötürü hazırlandığı yönünde oluşan düşüncüyü sağlamıştır. Söz konusu raporların hazırlanma amacı, verilen zamansal ve maddi emek göz önünde bulundurulduğunda şeffaflık raporlarının etkin bir şekilde amacına hizmet etmediği söylenebilir. Dolayısıyla bağımsız denetim kuruluşlarının hazırlayacak oldukları şeffaflık raporlarında daha dikkatli olmaları ve gereken önem ve hassasiyeti göstermeleri gerektiği söylenebilir.

Yapılan bu çalışmayla literatüre azda olsa katkı sağlandığı düşünülmektedir. Konuya ilgi duyan araştırmacılar, ilerleyen zamanlarda yapacak oldukları araştırmalarda şeffaflık raporlarının etkin bir şekilde hazırlanmamasına neden olan faktörleri tespit etmeye çalışabilirler. Ayrıca farklı yöntem ve analizlerle şeffaflık raporlarını raporlarda yer alması gereken her konu başlığı altında ayrı ayrı inceleyebilirler.

Kaynakça

- Bozcuk, A. E., Uçar, M. ve Yılmaz, Ç. B. (2018). Türkiye’de Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşların Bağımsız Denetimine İlişkin Bir İnceleme. *Journal of Accounting Finance and Auditing Studies*, 4(4), 125–143.
- Bozcuk, Aslıhan E. (2018). Türkiye’de Bağımsız Denetim Kuruluşlarında Üst Düzeydeki Cinsiyet Çeşitliliği ve Gelir Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 11(59), 882–890.
- Dönmez, A. ve Ersoy, A. (2006). Bağımsız Denetim Firmaları Bakış Açısıyla Türkiye Bağımsız Dış Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış(36), 69–91.
- Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5), 51–63.
- Erdoğan, S. ve Kutay, N. (2016). Türkiye’de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Karakteristiklerinin Bağımsız Denetim Gelirleri Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 105–122.
- Erdoğan, S. ve Solak, B. (2016). Türkiye’de Şeffaflık Raporları ve Bağımsız Denetim Sektörüne Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 175–195.
- Gürol, B. ve Tüysüzoğlu, T. (2016). Türkiye’de Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar Nezdinde Bağımsız

Denetim Yapan Denetim Kuruluşlarının Şeffaflık Raporları Üzerinde Bir İnceleme. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 15(47), 131–148.

Gürol, B. ve Tüysüzoğlu, T. (2017). Şeffaflık Raporlarına İlişkin İyi Uygulama Örnekleri ve Ülke Uygulamalarının Karşılaştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1), 189–206.

Kaya, H. P. (2017). Türkiye’de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Denetim Kadrolarında Yer Alan Denetçi Sayısını Etkileyen Faktörler. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50(Temmuz-Aralık), 45–60.

Resmi Gazete. Resmi Gazete (2012).

Yazıcı, N. (2019). Türkiye’de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Gelirlerini Etkileyen Unsurların Şeffaflık Raporlarının Analizi ile Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 168–180.

TİCARET - AHLAK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER TARAFINDAN YASAKLANAN BAZI ALIŞ VERİŞ TÜRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı

Öz

Toplum içinde yaşayan sosyal bir varlık olması hasebiyle insanoğlunun günlük hayatta tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılaması mümkün değildir. Dolayısıyla diğer insanların ürettikleri mal veyahut hizmeti alabilmek için hemen hemen herkes, müşteri veya satıcı sıfatıyla az çok ticari hayata katılmaktadır. Toplumdaki kazanç yollarının en başında da ticari faaliyetler gelmektedir. Bireysel ve toplumsal hayatta bu kadar önemli olan ticari faaliyetler, hak, hukuk ve adalet ilkelerine uygun bir şekilde yapıldığı zaman hem fert hem de toplum fayda görmektedir. Tersî söz konusu olduğunda ise bireysel ve toplumsal zarar söz konusudur.

Hz. Peygamber, nübüvvetle görevlendirildiği dönemde ticaretle meşgul olan Arap toplumunun kendilerine has cahiliye döneminden kalma birçok ticari faaliyetleri vardı. Toplumda yaygın olarak yapılan bu alış verişlerin bir kısmı, İslam dininin getirmiş olduğu ahlaki ilke ve prensiplerle uyuşmadığı için Allah'ın Peygamberi tarafından yasaklandı. Bu tebliğde özellikle hadis kaynaklarında Hz. Peygamber tarafından yasaklanan ticari faaliyetlerin neler olduğu tespit edilecek ve bu alış verişlerin temel özellikleri, ticaret-ahlak ilişkisi bağlamında incelenecektir. Böylece İslam ahlakına göre bir ticari faaliyette bulunması gereken temel ilke ve prensiplerin neler olduğu anlaşılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, İktisat, Hadis, Ahlak.

SOME EXCHANGES PROHİBİTED BY THE PROPHET MUHAMMAD İN THE CONTEXT OF TRADE AND MORALİTY

Abstract

During the period when the Prophet was taken into service of prophethood, the Arabs engaged in trade and the Arab society had many commercial activities of the period on their own illiteracy. Some of these common exchanges in the society were forbidden by the Prophet of Allah for not complying with the moral principles and principles of the religion of Islam. In this paper, especially in the sources of hadith what the commercial activities prohibited by the Prophet are and will be determined. Moreover, the main characteristics of these exchanges will be examined in the context of the trade-ethics relationship. Thus, what the basic principles and rules be engaged in commercial activities will have been understood with reference to Islamic moral values.

Key Words: Trade, Economics, Hadith, Morality,

Giriş

Cahiliye döneminde Arapların en önemli geçim kaynağı ticaretti. Başta Mekke ve Medine şehirleri, konumları gereği çevre ülkelerle sıkı ticari ilişkileri neticesinde ticaret açısından stratejik konuma sahipti. Arabistan'ın kuzey ve güney bölgeleri olmak üzere Suriye, Irak, Yemen ve Habeşistan devletleriyle yaz kış devam eden kervan ticareti yapılmaktaydı.¹ Bölgede ticari panayır denilen pazarlar, sene boyunca Arabistan'ın içinde ve dışında olmak üzere birçok yerde kurulurdu. Ticaret için kurulan bu panayırlar, bölgenin sosyo-kültürel kimliğini taşımaktaydı.² Ticaret yapılan çarşı ve pazarlarda tüccarların ödedikleri vergi miktarı genellikle siyasi gücün elinde olduğundan, bu durum çoğu zaman keyfi muamele ve haksız uygulamalara neden oluyordu. Panayırlarda kural birlikteliği yoktu. Her pazarın kendine has bir takım kaide ve satış usulleri vardı. Faiz, riba, haksız kazanç, aldatma, aldanma, karaborsa gibi insanların şikâyet ettikleri birçok alışveriş çeşidi vardı. Dolayısıyla ticari ahlak bakımından çarşı ve pazar, emniyetin olduğu mekânlar değildi. Hz. Peygamber'in ashabına “*Sakin çarşı pazar karmaşasına düşmeyin*”³ sözü aslında o günkü çarşı ve pazarın içinde bulunduğu ahlaki duruma işaret etmektedir.

Hayatın vazgeçilmezi olan ticaretin usulüne göre yapılabilmesi için bazı hukukî ve ahlakî ilke ve prensiplerin varlığı zaruridir. Ahireti kazanmak için dünya hayatını adeta bir pazar yeri olarak gören İslam'da ibadetler,⁴ yalnızca namaz, hac, oruç ve zekâtla sınırlı değildir. Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün davranışlar ibadet kapsamında değerlendirilmiştir. Kişinin insanlara selam vermesi ve yolda insanları rahatsız eden herhangi bir şeyi kaldırması ibadet olduğu gibi kazancını helal yoldan kazanması ve ahlaka uygun bir şekilde ticaret yapması da geniş anlamda ibadet olarak görülmüştür.⁵ İslam'da insanlar arası hukuki ilişkilerde olduğu gibi ticari ilişkilerde de hak ve adalet prensibi ön planda tutulmuştur. Satış esnasında her iki tarafın akde ilişkin rızaları önemli olduğundan islamî ticaret ahlakı, alıcı ve satıcı iradesini kısıtlayan ve onları barış ve kardeşlik ortamından uzaklaştıran her türlü olumsuz durum karşısında önleyici tedbirler almıştır. İslam, ticari faaliyetlerin hakkaniyet ölçülerine göre yapılabilmesi için mülkiyet ve alın terinin korunması, hileye, aldatmaya, sömürü ve haksız kazançla cepheden alınması, haksıza karşı haklının savunulması gibi birçok önemli ahlakî prensip getirmiştir.⁶

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiği zaman Yahudilerin elinde olan pazar yerinin Müslümanlar için uygun olmadığını belirterek onlar için yeni bir pazar yeri belirledi. Ardından tüccarları zor durumda bırakan vergileri kaldırdı ve insanlardan zulümle vergi toplayanların ahirette akıbetlerinin kötü olacağını belirtti.⁷ Medine'de vergisiz ve yeni bir ticaret merkezinin kurulması, artık bundan sonra orada haksız kazançla, mağduriyete yol açan alışverişlerin yasaklandığı ve hakkaniyet ilkelerine uygun yeni bir ticarî anlayışın inşa edileceği anlamına gelmektedir. İslam dini, çarşı pazarda yapılan ticaretle ilgili ilk önemli kuralı faizin haram olduğunu “*İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz*”⁸ ayetiyle bildirdi.

¹ Kureş, 106/ 1-2. Ayrıca bkz. Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-arabi kable'l-islam*, 4. Baskı, (Dârü's-saki, 2001), 7: 5 -128, 13: 232

² Cevâd, *Mufasssal*, 14: 57-72; Komisyon, *Hadislerle İslam*, 2. Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 5: 111

³ Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Dârü İhyai't-Turâsi'l-Arabî, ts.), “Salât”, 56

⁴ Bkz. İnsanın dünya ve ahiret arasında bir denge gözetmesi gerektiği ve her ikisini de imar etmesi lazım olduğu husus için bkz. Bakara, 2/201; en-Nahl, 16/30; el-Kasas, 28/76-77; Muhammed, 47/36

⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987), “Nafakât”, 1; “Buyû”, 15

⁶ Bkz. Komisyon, *İlmihal II*, (Ankara: TDV, Yayınları, 2005), 342-343; Abdussemi' el-Mısrî, “İslam'da Ticaret Adabı”, Çvr. Ramazan Şimsek, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25/1, (1982): 477-484, Doi: 10.1501/İlhak_0000000662; Muhlis Akar, “İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticarî ve Ahlakî Prensipler”, *Diyanet İlmî Dergi*, 39/1 (Ocak-Şubat- Mart, 2003): 55-66; Hidayet Aydar, “Kur'ân-ı Kerim'de Ticaret”, *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 10 (2010): 8-10; Ahmet Tabakoğlu, “İslâm İktisat Ahlakı”, *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 10 (2010): 18-22; Nebi Bozkurt, “Hz. Peygamber'in Ticaret Ahlakı”, *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 10 (2010):11-13; Sabri Erturhan, “İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlakî İlkeler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010): 213-246

⁷ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, (Kahira: Müessesetu Kurtuba, ts.), 2: 90; İbn Mace, “Ticaret”, 40

⁸ er-Rûm, 30/39

Ardından da ticarete adaleti sağlayabilmek için mutlaka ölçü ve tartıya dikkat edilmesi gerektiğini “*Ölçüde haddi aşmayın. Tartıda adaletli olun, teraziyi eksik tartmayın*”⁹ ayetleriyle hatırlattı. Hatta Kur’ân’da bu konuda geçmiş milletlerden Hz. Şu’ayb’ın gönderildiği Medyen halkı örnek olarak verilmiştir. Medyen halkının helak olmasının önemli nedenlerinden bir tanesi ticarî hayatta ölçü ve tartıya dikkat etmemeleridir.¹⁰ İslam ahlakı, dünya malına karşı aşırı hırslı ve açgözlü olmamayı,¹¹ ibadette olduğu gibi ticari faaliyetlerde de doğru olmayı, başkasına zara vermemeyi ve alıp satarken aldatmamayı önemli bir prensip olarak görmüştür.¹² Ayrıca Hz. Peygamber, doğru ve dürüst olan tüccarların kıyamet günü peygamberler, âlimler ve doğru olan kişilerle beraber olacağını da “*Kıyamet günü emin ve güvenilir olan tüccar, peygamber, siddik ve şehitlerle beraberdir*”¹³ şeklinde müjdelemiştir.

İslam dinine göre ticarete uyulması gereken ilke ve prensipler özellikle hadis ve fıkıh eserlerinde belirtilmiştir. Hadis kaynaklarında bu konular daha çok “*kitâbu’l-buyû*” ve “*kitâbu’t-ticâret*” başlıkları altında işlenmekle beraber “*kitâbu’s-selem*”, “*kitâbu’ş-şuf’a*”, “*kitâbu’l-havâle*”, “*kitâbu’l-icâre*”, “*kitâbu’l-muzâra’a*”, “*kitâbu’l-musâkât*”, “*kitâbu’ş-şerike*” ve “*kitâbu’r-rehin*” gibi farklı birçok başlık altında da ilgili meseleler işlenmiştir. Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber’in cahiliye dönemine ait bazı alış veriş türlerini yasakladığını görmekteyiz. Yasaklanan söz konusu ticari alım satımlar, daha çok günümüzdeki şans oyunlarına benzemektedir. Bu satışlardaki diğer önemli bir özellik ise satıcı veya müşterinin aldanmasının muhtemel olduğu ve bir tarafın haksız kazanç elde ettiği hususudur. Kısacası yasaklanan alışveriş türlerinin İslam’ın ahlak ilke ve prensipleriyle bağdaşmadığını söylememiz mümkündür.¹⁴ Şimdi hadis kaynaklarında Hz. Peygamber tarafından yasaklanan cahiliye dönemine ait belli başlı alışverişlerin neler olduğu ve bu akitlerin İslam ahlakı açısından ne tür özelliklere sahip olduğunun tespitine geçmek istiyoruz.

I. Hadis Kaynaklarında Hz. Peygamber Tarafından Yasaklanan Cahiliye Dönemine Ait Bazı Alış Veriş Türleri

a) Şans Oyunlarına Benzeyen ve İçerisinde Belirsizlik Olan Satışlar

1. Taş Atımı Satışı (بيع الحصاة):

Satıcının; “şu attığım taş hangi ürüne isabet ederse o ürün senindir ve sana sattım” veya “şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım” ya da “şu malı elimdeki taşı atıncaya kadar muhayyer kalman şartıyla sana sattım” şeklinde yapılan satışlardır.¹⁵ Bu ticaret türü günümüzdeki şans oyunlarına benzemektedir. Müşterinin hangi ürünü aldığı ve aldığı üründe rızasının olup olmadığı belli değildir. Ayrıca akitte ileri sürülen şart da geçersizdir. Dolayısıyla satıştaki belirsiz hususlar ve şans oyunlarına olan benzerliği, insanlar arası tartışmalara, aldanma ve aldatmaya neden olmaktadır.¹⁶

⁹ er-Rahmân, 55/8-9. Ayrıca başka bir surede durum şu şekilde belirtilmiştir: “*Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.*” (Mutaffifin, 83/1-3)

¹⁰ Hüd, 11/84: “*Medyen halkına da kardeşleri Şu’ayb’ı peygamber olarak gönderdik. Şu’ayb şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum.*”

¹¹ Buhârî, “zekât”, 46: “*Dünya malı talı ve çekicidir. Kim onu tok gözlü bir şekilde alırsa bereketlenir. Kim de onu açgözlülük ve ihtirasla alırsa bereketi kaybolur.*”

¹² Bakara, 2/188; Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, Thk. M. Fuad Abdalbaki, (Beirut: Dâru’l-Fikr, ts.), “Ticaret”, 45: “*Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bir malı satarken onun kusurunu gizleyip söylememek Müslümana yakışmaz.*”

¹³ Tirmizî, “Buyû”, 4

¹⁴ Hadislerde ticari ahlak hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Arslan, *Hadislerde Ticari Ahlak*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 18-89

¹⁵ Müslim b. Haccac, *Sahih*, Th. M. Fuad Abdalbaki, (Beirut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, ts.), “Buyû”, 4; Mecduddin Ebu Sa’âdât İbn Esir, *en-Nihâye fi ğaribi’l-hadis*, thk. Tahir Ahmed ve Mehmud Muhammed, (Beirut: el-Mektebetu’l-ilmiyye, 1979), 1: 398

¹⁶ Bkz. Nureddin Ebu’l-Hasan es-Sindî, *Haşiyetu’s-sindî ala’n-nesâi*, Thk. Ebu Ğudde, (Halep: Matbuatu’l-İslamiyye, 1986), 7: 262

2. Mülânese ve Münâbeze (الملاسة والمنابذة):

Mulânese, müşterinin satılan elbiseye dokunması şartıyla satışın zorunlu hale gelmesi, top halindeki ruloya veya karanlıktaki ürüne dokunduğunda ürünün görünmüş ve incelenmiş olarak kabul edilmesi veya alıcının ürüne dokunmasıyla akitteki hiyâru'l-meclisin sona ermesi şeklinde yapılan bir alışveriştir.¹⁷ Münâbeze ise mulâneseye benzer bir şekilde satıcının; “bu malı, sana attığım zaman ürünü satmış olacağım” veya “malı sana attığımda muhayyerliğin bitecek” şeklinde yapılan satıştır.¹⁸ Bu alışverişlerde alınan malın özelliklerinin tam olarak bilinmemesi, müşterinin ürünü inceleme imkânına sahip olmayışı, onun rızasının kısıtlanması söz konusudur.¹⁹ Ayrıca elbisenin atılması veyahut tutulması neticesine hükümlerin bağlanması bir çeşit şans - kumar oyununa benzemektedir.²⁰

b) Fiyat, Tartı-Ölçü, Vade Açısından Belirsiz Olan Satışlar

1. Muhâkale ve Müzâbene (المحاكاة والمزابنة):

Muhâkale, başaktaki ekini, tahmini veya kilosu belli olan kuru buğday karşılığı satmaktır. Müzâbene ise ağaç üzerindeki taze hurmayı, tahmin ve takdir ederek ya da kilosu belli olan kuru hurma ile değiştirmektir.²¹ Başaktaki ekinin olgunlaşıp olgunlaşmayacağı belli değildir. Herhangi bir afet gelip ekinin olgunlaşmasına mani olabilir. Kuru hurmanın ağaçtaki yaş hurma ile değiştirilmesinde de tahmini ölçü söz konusu olduğundan bir tarafın aldanması söz konusudur. Her iki alışverişte tartıda bilinmezlik var ve bir tarafın aldanması mümkündür. Akitteki belirsizlikler, taraflar arasında ihtilâfa ve haksız kazanca sebep olmaktadır.

2. Muhâbere (المخابرة) ve Mu'âveme (المعاومة وبيع السنين):

Muhâbere, toprağı çıkan mahsulün üçte biri, dördte biri gibi bir ürün karşılığında kiraya vermektir.²² Bu satışta ürünün çıkıp çıkmayacağı belli değildir. Şayet ürün yetişmezse arsa sahibi kendi emeğini alamamış olur. Ürün çıkarsa da üzerinde anlaşılan miktar yine belli değildir çünkü arsadan ne kadar ürünün çıkacağı belli değildir. Mu'âveme ise bir meyve ağacını birkaç yıllığına kiraya vermektir.²³ Burada çıkıp çıkmayacağı belli olmayan bir ürünün satışı söz konusudur. Kısacası bir alışverişte satılan veya kiralanan ürünün fiyatı belirsizdir. Diğerinde ise bizzat satılan ürün belirsizdir. Günümüzde buna benzer şu uygulama örneği verilebilir. Güneydoğuda pamuk tarlasını, çıkacak ürünün yüzdeliğine ortak olmak suretiyle sulayan işçiler vardır.

3. Yığın Halindeki (Tartılmamış) Hurmanın, Tartılmış Hurma İle Satılması (بيع صبرة التمر المجهولة القدر بتمر):

Ölçeği belli olmayan hurma yığınının, ölçeği belli olan başka kuru hurma ile satılması demektir.²⁴ Ancak her iki hurma birbirine eşit olursa satış caizdir. Hurma tartılmadığı için bir taraf mağdur olmaktadır. Aynı zamanda iki taraf eşit olmadığı zaman faiz de meydana gelmektedir.

4. Gebe devenin karnındaki yavruyu satmak (بيع حبل الحبله):

¹⁷ Buhârî, “Buyû” 62; Süleyman b. Eş'as Ebu Davud, *Sünen*, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, ts.), “Buyû”, 25.

¹⁸ Buhârî, “Buyû” 63; Ebu Davud, “Buyû”, 25; Ebu Zekerîyya Muhyiddin en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim*, 2. Baskı, (Beyrut, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1392), 10: 154

¹⁹ Cahiliye dönemine ait bu alışveriş şekilleri için bkz. Celal Yeniçeri, “Münâbeze”, *DİA*, (İstanbul: TDV yayınları, 2006), 31: 563.

²⁰ Bkz. İbn Battal, el-Bekri el-Kurtubî, *Şerhu sahihi buhârî*, thk. Ebu Temim Yasir, 2. Baskı, (Riyad: Mektebetu'r-rüşd, 2003), 6: 273

²¹ Buhârî, “Buyû” 82; Tirmizî, “Buyû”, 14; Ebu Davud, “Buyû”, 19.

²² Ebu Davud, “Buyû”, 34; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 193

²³ Ebu Davud, “Buyû”, 24; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 193

²⁴ Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, (Helep: el-Mektebetu'l-Matbuât el-İslami, 1986), “Buyû”, 37; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 172

Bu satışın şekli, gebe olan deve doğuruncaya kadar bir malı vadeli olarak satmak veyahut gebe olan devenin karnındaki yavruyu satmak şeklinde anlaşılmıştır.²⁵ Her iki halde de satış batıldır.²⁶ Birincisinde vadenin tarihi belli değildir. İkincisinde ise satılan mal meçhuldür. Henüz dünyaya gelmemiş bir yavrunun satışı, meçhul bir malı veya kabzetmesi henüz mümkün olmayan bir malı satmaktır.²⁷

c) Temlik Edilmeyen, Hazır Olmayan ve Meçhul Malların Satılması

1. Malın, Teslim Alınmadan Satılması (مَنْ ابْتِئَاعَ طَعَامًا فَلَا يَبِيعُهُ حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ):

Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Her kim bir yiyecek satın alırsa onu tamamıyla teslim almadıkça satmasın.”²⁸ Bu tür alışverişte mal, henüz satıcının mülkiyetine geçmemiştir. Kişinin mülkiyetinde olmayan bir ürünü, başkasına satması caiz değildir. Ayrıca satıcının elinde olmayan bu malın, müşteriye sağlıklı bir şekilde teslim edilmesi problemi de vardır. Bu satışta satıcının malı kendi mülkiyetine geçirmeden müşteriye daha yüksek bir fiyatla satması, paradan para kazanmasına benzediği için ayrıca ribâya da benzetilmiştir.²⁹

2. Meyvenin Olgunlaşmadan Satılması (المخاضرة):

Cahiliye döneminde tüccarlar meyveleri olgunlaşmadan daha yeşil iken satıyorlardı. Ancak belli bir dönem sonra insanlar, Hz. Peygamber’e meyvenin bazı afet veya hastalık sonucu yetişemediğini dolayısıyla zarar ettiklerini söylediler. Hz. Peygamber, insanlar arasında husumet çıkmaması, alıcı ve satıcının aldanmaması için meyvelerin olgunlaşmadan daha dalında yeşil iken satılmasını yasakladı.³⁰ Meyve henüz olgunlaşmadığı için aslında yok hükmündedir dolayısıyla meçhul olan bir ürünün satılması caiz değildir.

3. Yanında Hazır Olmayan Malın Satılması (بيع ما ليس عندك):

Sahabeden Hâkim b. Hişam Hz. Peygamber’e dedi ki bazen insanlar benden yanımda olmayan malı kendilerine satmamı isterler, satayım mı? Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Yanında olmayan malı satma.”³¹ Yanında hazır olmayan malın satışı aldanmaya ve her iki taraf arasında ihtilafa neden olabilir. Zira mal ortada olmadığı için hem özellikleri belli değildir hem de malın müşteriye sağlıklı bir şekilde teslim edilmesi problemi vardır.

d) Malı Farklı Gösterme, Aldanma-Aldatmaya Neden Olan ve Kardeşliği Zedeleyen Satışlar

1. Musarrât (بيع المصراة):

Hayvanı satışa çıkarmadan önce sütü bol gözüksün diye birkaç gün sütünü memesinde hapsedip sağlamamaktır.³² Buradaki hile, hayvanın olduğundan farklı gösterilmesidir. Bu alışverişte bir malı, olduğunda farklı göstermek söz konusu olduğu için alıcı malı veya ürünü aldıktan sonra üç güne kadar geri verme hakkına sahiptir.³³ Görüldüğü gibi burada mal sahibi sattığı ürünün gerçek özelliğini gizlemekte onu olduğundan farklı göstermektedir. Bu durum alıcının aldanmasına sebep olmaktadır.

2. Celep Mallarını Karşılama (تَهَى أَنْ تُتَلَفَى السِّلْعُ حَتَّى تَبْلُغَ الْأَسْوَاقَ):

²⁵ Ebu Davud, “Buyû”, 25; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 157-158

²⁶ Buhârî, “Buyû”, 61.

²⁷ Bkz. İbn Esir, *en-Nihâye*, 1: 334

²⁸ Müslim, “Buyû”, 29; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 168

²⁹ Buhârî, “Buyû”, 54, 55.

³⁰ Buhârî, “Buyû”, 85; Ebu Davud, “Buyû”, 23; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 178-179; İbn Esir, *en-Nihâye*, 2: 41

³¹ İbn Mâce, “Ticaeret”, 20.

³² Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 166; İbn Esir, *en-Nihâye*, 3: 27

³³ Bkz. Buhârî, “Buyû”, 64; Şükrü Özen, “Musarrât”, *DİA*, (İstanbul: TDV yayınları, 2006), 31: 240-241

Ahlaka uygun olmayan davranışlardan biri de malların pazara gelmeden yolda karşılanmasıdır.³⁴ Satıcı, henüz pazar fiyatından haberdar olmadığı için aldanabilir. Hz. Peygamber bu durumda satıcı, pazar fiyatını öğreninceye kadar muhayyer olduğunu belirtmiştir.³⁵ İslâm ahlakında asıl olan toplumun kazanmasıdır. Malı yolda karşılayan kişi ürünü alıp halka satarsa kendisi tek başına kar eder. Ancak eğer mal pazara ucuz gelirse halkın tamamı ürünü ucuz alma imkânı bulur. Bu ilke, genel ekonomik dengeyi muhafazayı amaçlamaktadır.

3. Şehirlinin Bedevi (Köylü) Namına Satış Yapması (أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ):

Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaklanmıştır.³⁶ Bu satış şu şekilde olmaktadır. Şehirdeki fiyatlardan haberdar olmayan bir kişi şehre gelir ve toplumun muhtaç olduğu bir ürünü günün rayiç bedeli üzerinden satmak istemektedir. Şehirli ise malı kendisine teslim etmesini ve malı peyderpey daha pahalıya satacağını söylemektedir.³⁷ Burada malın depolanıp fiyatın yükselmesine sebep olma ve halkın zararı söz konusudur.

4. Kardeşin Pazarlığı Üzerine Pazarlık (بيع الرجل على بيع أخيه):

Alıcı ile satıcı arasında pazarlık devam ederken başkasının araya girip fiyat vermesi ve devam etmekte olan pazarlığı bozmasıdır. Örneğin müşteri bir ürünü alır ve her iki tarafın muhayyer olacağı süre içerisinde başka bir kişi araya girip mal sahibine daha fazla ücret teklif ederek anlaşmayı bozmaya çalışmaktadır. Burada devam etmekte olan pazarlığı kızıştırma ve ilk müşterinin zararı söz konusudur. Dolayısıyla ilk müşteri alış verişten vaz geçmeden diğer bir müşterinin araya girip fiyat artırması gayri ahlaki olarak görüldüğü için yasaklanmıştır.³⁸

5. Pazarlığı Kızıştırmak (التجش):

Kişinin bir ürünü almaya niyeti olmadan sadece fiyatı yükseltip diğer müşterinin zarar etmesine sebep olmasıdır.³⁹ Müslüman kardeşinin zarar etmesine bilerek sebep olmak gayri ahlaki bir davranıştır. Bu tür alışverişler günümüzde büyük firmalar arasında meydana geldiği söylenmektedir. Özellikle açık artırmalı satışlarda bir firmanın malı almaya niyet olmamasına rağmen sırf rakip firmayı zarara sokmak için fiyat teklifinde bulunmaktadır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in nübüvvetle görevlendirildiği dönemde Arapların, başta Mekke ve Medine'de olmak üzere kurdukları ve cahiliye döneminin bir nevi sosyo-kültürel hüviyetini taşıyan birçok ticarî pazar ve panayır mevcuttu. Bu pazarlarda ağır vergiler, faiz, ribâ, haksız kazanç, kara borsa, ölçü ve tartıya riayet etmeme, aldatma ve aldanma gibi olumsuz birçok uygulama mevcuttu.

Hadis kaynaklarında ticaret ile ilgili rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in Medine'ye ilk geldiğinde Müslümanlar için yeni bir pazar yeri kurduğunu, tüccarlara uygulanan vergileri kaldırdığını ve ticaretin ahlaki ilkelere uygun bir şekilde yapılması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunduğunu görmekteyiz. İslam'da Allah'ın hoşnut ve razı olduğu bütün davranışlar ibadet olarak görüldüğü için kişinin ahlaka uygun bir şekilde ticaret yapması da geniş anlamda ibadet olarak görülmüştür. Yine insanlar arası hukuki ilişkilerde olduğu gibi ticari ilişkilerde de hak ve adalet prensibi ön planda tutulmuştur. Bunun için mülkiyet hakkı, alıcı ve satıcının

³⁴ Buhârî, "Buyû" 71; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 162

³⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 162

³⁶ Buhârî, "Buyû" 70, 71

³⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 164

³⁸ Buhârî, "Buyû" 58; *Sahih*, Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 158

³⁹ Buhârî, "Buyû" 58, 60; Nevevî, *el-Minhâc*, 10: 159; İbn Esir, *en-Nihâye*, 5: 21

akde ilişkin iradeleri, emek ve alın terine önem verilmiştir. Faiz, riba, hile, aldatma, sömürü, kara borsa ve haksız kazanca neden olan uygulamalar ise yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in cahiliye dönemine ait belli başlı alım satımları yasaklamasının tek bir nedeni olduğunu söylemek, her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü aynı satış türü, farklı özelliklerinden dolayı ayrı ayrı konu başlıkları altında incelemek mümkündür. Dolayısıyla bir alış verişin yasaklanmasına neden olan hikmet birden fazla olabilir. Bunu belirtmekle beraber, ahlak-ticaret ilişkisi bağlamında Hz. Peygamber'in yasakladığı alım satımlar, şu şekilde kategorize edilebilir:

1. Haksız kazanca neden olan faiz ve ribânın her türlü yasaklandığı gibi bir nevi şans oyunlarına benzeyen satışlar da yasaklanmıştır. Buna “*bey’u’l-hasât*”, “*bey’u’l-mülânese*” ve “*bey’u’l-münâbeze*” gibi satışlar örnek verilebilir.
2. Akde konu olan malın fiyat, ölçü-tartı ve vade açısından belirsiz olması ve bu belirsizliklerin insanlar arasında anlaşmazlıklara sebebiyet vermesi nedeniyle yasaklanan satışlar. Buna “*bey’u’l-mühâkale*”, “*bey’u’l-müzâbene*”, “*bey’u’l-muhâbere*”, “*bey’u’l-mu’âveme*” ve “*bey’u habli’l-habele*” gibi alım satımlar örnek verilebilir.
3. Temlik edilmemiş, hazır olmayan ve müşteriye sağlıklı bir şekilde teslim edilip edilmeyeceği kuşku olan satışların yasaklanması. Buna “*bey’u’l-muhâdare*” ve “*bey’u habli’l-habele*” örneği verilebilir.
4. Aldatma, aldanma ve stokçuluk nedeniyle yasaklanan alım satımlar. Buna “*celeb (kervan) mallarının yolda karşılanması*” ve “*şehirlinin köylü adına satış yapması*” örneği verilebilir.
5. Toplumsal barış ve kardeşliği zedeleyen alım satımlar. Buna da “*kardeşin pazarlığı üzerine pazarlık*” ve “*pazarlığı kızıştırma*” gibi satışlar örnek olarak verilebilir.

Son olarak şunu söylememiz mümkündür. İslamiyet, dinî ve ahlakî prensiplerle bağdaşan tüm ekonomik faaliyetleri ibadet dairesi içerisinde değerlendirmiştir. Bu faaliyetlerin hak ve adalet çerçevesinde yürütülmesini sağlamak amacıyla bazı ilke ve prensipler de getirmiştir. Bu ilkeler, ticaret yapan insanlar tarafından benimsenip tatbik edildiği takdirde, günümüzde ticari piyasada var olan bireysel ve toplumsal sorunların birçoğu kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. *Musned*. Kahira: Müessesetu Kurtuba, ts.

Akar, Muhlis. “İslam’ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticarî ve Ahlâkî Prensipler”. *Diyanet İlmî Dergi*. 39/1 (Ocak-Şubat- Mart 2003): 55-66.

Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî tarihi’l-arabi kable’l-islam*. 4. Baskı, Dâru’s-saki, 2001.

Arslan, Abdurrahman. *Hadislerde Ticari Ahlak*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Aydar, Hidayet. “Kur’ân-ı Kerim’de Ticaret”. *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi* 10 (2010): 8-10

Bozkurt, Nebi. “Hz. Peygamber’in Ticaret Ahlakı”. *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 10 (2010):11-13

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahih*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1987.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as. *Sünen*. Beyrut: Daru’l- Kitabi’l-Arabî, ts.

- Erturhan Sabri. “İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlaki İlkeler”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 16/1 (2010): 213-246
- İbn Esir, Mecduddin Ebu Sa’âdât. *en-Nihâye fi ğaribi’l-hadis*. thk. Tahir Ahmed ve Mehmud Muhammed. Beyrut: el-Mektebetu’l-ilmiiye, 1979.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *Sünen*. Thk. M. Fuad Abdulbaki. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Komisyon. *Hadislerle İslam*. 2. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Komisyon. *İlmihal II*. Ankara: TDV. Yayınları, 2005.
- Kurtubî, İbn Battal, el-Bekri. *Şerhu sahihi buhârî*, thk. Ebu Temim Yasir. 2. Baskı, Riyad: Mektebetu’r-rüşd, 2003.
- Mısrî, Abdussemit’. “İslam’da Ticaret Adabı”. Çvr. Ramazan Şimsek. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25/1 (1982), Doi: 10.1501/Ilhfak_0000000662
- Müslim, b. Haccac. *Sahih*. th. M. Fuad Abdulbaki. Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, ts.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Helep: el-Mektebetu’l-Matbuât el-İslami, 1986.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin. *el-Minhâc şerhu sahihi müslim*, 2. Baskı. Beyrut, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, 1392.
- Özen, Şükrü. “Musarrât”. *DİA*. 31: 240-241, İstanbul: TDV yayınları, 2006.
- Sindî, Nureddin Ebu’l-Hasan. *Haşiyetu’s-sindî ala’n-nesâî*. Thk. Ebu Ğudde. Halep: Matbuatu’l-İslamiyye, 1986.
- Tabakoğlu, Ahmet. “İslâm İktisat Ahlakı”. *Din ve Hayat TDV ve İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 10 (2010): 18-22.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, ts.
- Yeniçeri, Celal. “Münâbeze”. *DİA*. 31: 563, İstanbul: TDV, 2006.

GÖÇ, SUÇ VE GÜVENLİK ÜÇGENİNDE İRKÇILIK VE ZENOFOBİ

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Mahmut METE

Şırnak Üniversitesi, Siyaset Ekonomisi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

İnsanlık tarihi ile yaşıt olan göç olgusunun inter disiplinler olmasının dışında modern dönemde farklı dinamikler barındırması; uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve sosyoloji bilimlerinin dikkatini çekmektedir. Son yüzyılda gerçekleşen kitlesel hareketliliklerin toplumlar arası tesirinin artması; konunun toplumsal bütünlük, ırkçılık ve zenofobi ekseninde incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bilhassa son yılların önemli meselelerinden Suriye Savaşı sonrası yaşanan göç dalgalarının sistematik teorilere konumlandırılmasının zorluğu, Batı ülkelerinin bu olguya yaklaşımı ve onu temel değerlere karşı tehdit olarak görenlerin oranında gözlemlenen artış, son tahlilde ulus devletinin sınır ve kimlik endişeleri, göç mefhumunun güvenlik boyutu ile incelenmesi mecburiyetini doğurmuştur. Çalışmada, göçün güvenlik boyutunun göç eden ve hedef ülke açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır; literatür taramaları ile elde edilen bulgular ve gelişmelerin gözlemlenmesi sonucunda konunun suç, ırkçılık ve zenofobi ile ilişkisi irdelenmiştir. Türkiye ve Avrupa’da yapılan çalışmalara atfen göçün devletleri ve uluslararası kurumları güvenlik önlemlerine zorlayan bir faktör olarak “ırkçılığın tetikleyici” özelliği analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Güvenlik, Irkçılık, Suç, Zenofobi.

Abstract

Immigration fact that is contemporary with humanity history draw attention thanks to include different dynamics, international relationships, politic science and sociology science expect to being inter-disciplinary improving interracial effect of mass movement pins down being in vesdigaded axis of topics social endireedy racism and xenophobia. Hardness of being posidroned to sistematic theories of immigration waves that are lived after Syrian War that is especrally important matters one. Approach of Western Countries to this phenomenon and the increase in the percentage of those who see it as a threat to the fundamenteal valves have led to the necessity of examining the nation of berder and identity of the nation state with the security dimension of the nation of immigration. In this study, it is aimed to evaluate the security dimension of immigration from the point of view of immişigrants and destination countries an the relationship between crime, racism and xenophobia has been examined as a result of observing the findings and deveploments obtained through literature surveys. Reffering to studies are made in Turkeyand Europe it is mentioned, immigration’s effect to countries and international associations as a compelling factor to security precautions triggerer racism feature has been analyzed.

Key Words: İmmigration, Security, Racism, Crime, Xenophobia.

Teorik Bağlamda Uluslararası Göç

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu sosyal bilimler literatüründe mühim bir yer tutar. Toplumlar ilk insanlardan itibaren bazen savaş, kıtlık gibi “zorunlu” sebeplerden, bazen de daha iyi yaşam koşulları elde etmek için “gönüllü” olarak göç etmişlerdir. Siyaset bilimi dışında tarih, coğrafya, ekonomi, antropoloji, sosyoloji ve hukuk alanlarında bu konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Dilediği imkânları bulamayan insanların başat başvuru yolu göç, tarihten beri ülkelerin kurulmasında ve yıkılmasında, sosyolojik değişikliklere uğramasında, bölgesel ekonomik ve siyasi dinamiklerin değişiminde önemli bir faktör olagelmıştır. Karmaşık bir süreç olarak göç süreci ile ilgili araştırmalar daha çok inter-disiplinlerdir (Castles & Miller, 2008). Söz gelimi; coğrafya bilimi mekânsal değişiklik olarak ele aldığı göç hareketlerini “yer değiştirme” bağlamında araştırırken psikoloji bilimi göç eden kişilerin veya grupların ruh sağlığını araştırarak göç olgusuna başvurur. Aynı şekilde göçmenlerin ekonomi üzerindeki etkileri ekonomistleri, kalıcı göçmenlerin siyasi tercihleri siyasi partileri, göçün sosyo-kültürel etkileri ise sosyologları ilgilendirecektir.

BM'nin verilerine göre dünyada doğdukları ülke dışında yaşayan 175 milyon insan bulunmaktadır. Bu, dünyada yaşayan her 35 kişiden birinin göçmen olduğu manası taşımaktadır. Uluslararası Göç Örgütü ise 2015'te dünya genelinde uluslararası göçmen sayısını 232 milyon, 2018'e gelindiğinde ise 248 milyon olarak açıklanmıştır (BM Raporu, 2018). Azımsanmayacak bir aşamaya gelen göçmen sayısı, farklı bilimlerin bu konuya ilgisini diri tutmaktadır. Göç ile ilgili konulara farklı açılardan yaklaşan disiplinler, bu olgunun tanımını yaparken de farklı bakış açılarından faydalanır. Türk Dil Kurumuna göre göç; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanır (TDK). Göç; “bireylerin veya grupların, sembolik veya siyasi sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketleri” (Marshall, 1999), “daha iyi, daha elverişli geçinme, yerleşme yolunu bulmak üzere bir yerden başka bir yere taşınma işi” (İzbirak, 1986) gibi tanımlara sahip olmakla birlikte genel kabul gören görüşe göre “coğrafi olarak yer değiştirmeyi içerir” (Gündoğmuş, 2018).

IOM, göç olgusunun önemli kavramlarından biri olarak “göçmen” mefhumunu, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklediklerini artırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertleri olarak tanımlamaktadır. Bir ülkenin kendi mevcut yasalarına göre ülkesine gelen göçmene verdiği statü ise “göçmen statüsü” olarak nitelendirilmektedir. Göç olgusu içine gittikçe artan kadın katılımı durumuna “göçün kadınlaşması” denmektedir. Göç hukuku kurallarını çiğneyerek, gizli ya da saklı şekilde gerçekleşen göç durumuna “gizli göç” denmektedir (IOM, 2003).

Göç literatüründe göç türleri ile ilgili farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Petersen göç türlerini beşe ayırır: ilkel göç, zorlama göç, yönlendirilen göç, serbest göç ve kitlesel göç (Petersen, 1958). İlkel göç, avcılık ve toplayıcılık döneminde ilkel kabilelerin yiyecek bulmak amacı ile bir yerden başka bir yere göç anlamına gelen bir göç türüdür. Zorlamalı göçte insanlar buldukları yerden siyasi, hukuki, ekonomik, doğal afetler vb. kararlar sonucu yer değiştirmeye zorlanmaktadır. Kitlesel göç, büyük nüfus gruplarının, çeşitli sebeplerle toplu olarak, kitleler halinde göç etmesi durumudur. Yönlendirilen göç, bir ülkedeki bir nüfusun diğer bir ülkeye kontrollü olarak göç etmesi demektir. Bu göç türünde gidilecek ülke, kabul edeceği nüfusu bizzat belirler. Son olarak serbest göç; daha çok ülke içinde insanların kendi istekleri ile yaptıkları göç hareketlerini tanımlar.

Göç sınıflandırmasında süre ölçütünün baz alınması, göçlerin “kesin göç” ve “geçici göç” olarak ayrılmasını gerektirir. Birey ya da grubun kalıcı ve daimi olarak yaptığı göç olayı “kesin göç” olarak tanımlanırken

insanların buldukları yeri belirli sürelerle terk etmesi ise “geçici göç” olarak adlandırılır (Mutluer, 2003). Bir başka sınıflandırma, göçün mekânla ilişkisi bakımından yapılır. Bu bağlamda bir ülkenin sınırlarının aşılması “uluslararası göç” olarak tanımlanırken siyasi sınırları aşmayan ve bir ülke sınırları içinde meydana gelen göç olayı ise “iç göç” olarak tanımlanır ((Mutluer, 2003). Göçlerin yasal olup olmadığı ölçütü üzerinden göçler, “yasal göçler” ve “yasadışı göçler” olarak ikiye ayrılır. Yasal göç çerçevesinin en yaygın göç türü, “beyin göçü”dür. Beyin göçü; eğitilmiş ve yetenekli bireylerin çeşitli nedenlerle (siyasal nedenler, yetersiz imkânlar vs.) ülkelerinden ayrılıp başka bir ülkeye göç etmeleridir. Daha önce göç etmiş tanıdıkların ya da akrabaların yanına göç etme durumuna “zincirleme göç” denmektedir (IOM, 2003).

Göç ve Güvenlik İlişkisi

“Güvenlik” mefhumunu Türk Dil Kurumu “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak tanımlamıştır (TDK, 2018). McSweeny ve Buzan gibi yazarlar ise kavramın muğlak ve tanımlanmasının zor olduğunu belirtmişlerdir. McSweeny, güvenliği “tıpkı barış, onur, adalet gibi bir dizi diğer kavramla ilişkilendirilebilen fakat tanımlanmaya direnen bir terim” olarak açıklamaktadır (McSweeny, 1999) Buzan’a göre güvenlik, “tıpkı sevgi, özgürlük ve güç kavramları gibi tartışmaya açık ve oldukça muğlak bir kavramdır” (Buzan, 1991).

Uluslararası göçte ve göç algılamalarında meydana gelen değişimler, göçün “güvenlik” boyutunda yeni bir literatür oluşması ile sonuçlanmıştır. Hollifield, ulus-devletlerin göçe bakışının daha çok toplu insan hareketliliklerini engellemek için sınır güvenliği üzerinde toplandığını anlatmaktadır. Ulus-devletin konu ile ilgili temel rolü ülkeye giriş çıkışları ne düzeyde belirleyebildiğidir (Hollifield & Brettell, 2000) Bu boyutuyla düşünüldüğünde uluslararası göç insani, ekonomik veya siyasi perspektiften ziyade “güvenlik” boyutu ile ele alınmaktadır. Göçün insani boyutunun göz ardı edilmesi bilhassa 11 Eylül sonrasına denk gelmektedir, zira insan haklarından daha fazla önemsenmeye başlanan güvenlik, ulus-devletlerin sürekliliklerini sağlamaları için zaruri ihtiyaç olarak görülmektedir. Kirişçi’ye göre 11 Eylül saldırıları neticesinde göç olgusuna ilişkin yumuşak güvenlik önlemleri “denetim” ve “engelleme” politikalarına evrilmiştir (Kirişçi, 2003). Son dönemde Ortadoğu’da yaşanan süreçle beraber sınır güvenliği politikaları ciddi anlamda önem kazanmıştır. Bu durumdan siyasi partiler de etkilenmiş ve gündemlerine yasadışı göç ve mültecilerle ilgili konuları eklemeye başlamışlardır. Bunun en büyük örneği ise ABD’nin 2016 seçimlerinden önce göçmen karşıtı söylemleriyle gündemde yer alan Cumhuriyetçi aday Donald Trump olmuştur. Trump ülkesinin güvenlik şartlarından biri olarak Suriye’den gelen mültecilerin ülkeye alınmaması olarak açıklamış, sert sınır güvenliğinden yana tavır alacağını deklare etmiştir. Söz konusu süreç incelendiğinde güvenliğin devletlerle ilgili olan kısmında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’nın göçü hedef alan siyasi duruşlar sergiledikleri görülecektir. Göç ve güvenlik ilişkisi irdelendiğinde güvenlik çalışmalarında “devlet güvenliğine”, 1994 İnsani Gelişim Raporu ile birlikte “birey güvenliği” kavramının eklendiğini görmek mümkündür. “İnsan Güvenliği”ni gıda güvenliği, iktisadi güvenlik, çevre güvenliği, sağlık güvenliği, siyasal güvenlik, toplum güvenliği ve birey güvenliği olmak üzere yedi başlıkta kategorize eden rapor kavramı geniş bir şekilde analiz etmiştir. Göç ve güvenliğe dair bu yaklaşım, göçün “insan hakkı” olarak kabul edilmesine dair görüşlerin yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki en büyük uluslararası göç akımının başlangıcı olan Suriye İç Savaşı ile artış gösteren mülteci akımları, insan kaçakçılığı ve göçmenlerin hayati riskleri devlet ve uluslararası organizasyonların tartışmalarına “mülteci güvenliği”, “insan hakları” gibi terimleri eklemiştir. Soğuk Savaş sonrası hâkim anlayış olarak güvenlik olgusunu devlet ekseninde tartışan akımların gölgesinde kalsa da insan güvenliği kamuoyunda yer edinmeye başlamıştır.

IOM verilerine göre son iki yılda 1,5 milyon mültecinin Avrupa'ya ulaşması, 800 binden fazlasının yolda hayatını kaybetmesi, medyaya yansıyan çocuk mülteci vakaları ve yaşanan insani dramlar göçün “haklar” boyutunda tartışılmasını ve “Kimin güvenliği?” sorusunda ibrenin ulus-devletlerden göçmenlere dönmesini sağlamıştır.

Göçün Suç Oranlarına Etkileri

Türk Dil Kurumu, suçu “yasalara aykırı davranış, cürüm” olarak tanımlar (TDK, 2018). Jhering'e göre ise suç; “toplum halinde yaşama yönelmiş her türlü saldırılardır.” (İçli, 2007). Hem uluslararası göç hem de iç göçe katılan insanların yerleştikleri bölgelerde suçlara ne oranda katıldıkları, hangi suçları işledikleri alıcı ülke ve vatandaşları tarafından merak konusu olmaktadır. Önyargıların beslediği düşünceler ile çoğu zaman “potansiyel suçlu” ilan edilen göçmenlerin suç ile ilişkileri birçok saha araştırmasına kaynaklık etmiştir.

Yapılan araştırmalar göçün evrelerden oluştuğunu göstermiştir. Bu evreler karar verme, uygulama, uyum sağlama ve uyum şeklinde kavramlaştırılmıştır (Balcıoğlu, 2002). Göçün psikolojik etkileri yoğun olarak uyum evresinde yaşanır. Kişi, bu safhada kültürel çatışma yaşar, boşlukta hisseder ve kendisi ve çevresi ile kavgaya girer. Sürecin devamında arayışa itilen göçmen çeşitli gruplarla bağlantı kurar. Tam da bu noktada bazen yasadışı örgütlerin etkisi altında kalır. İlerleyen safhalarda ise şiddet eylemlerinin militanı olma ihtimali belirir (Balcıoğlu, 2002).

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde adli vakalara karışan gençlerin çoğunluğunun, köyden kente göç etmiş ailelerin çocukları olduğu görülmektedir; bu çocukların diğer ortak özellikleri gecekondu ikamet etmeleri ve %41'inin aile bütünlüğünden yoksun olmalarıdır (Balcıoğlu, 2002). Aile ilişkilerinin kötü olması ve gecekondu ortamında bulunmaları da gençleri suça itmede pay sahibidir. İbrahim Balcıoğlu'na göre gecekondu mahallelerinin içki, kavga, çatışmalı aile ortamları ile dolu olduğunu öne süren Balcıoğlu, çoğunlukla göçmenlerin gecekondu yaşıyor olmasının göçmenlerin suça karışma oranını arttırdığını iddia etmiştir, Akkayan'a göre ise gecekondu “çatışma bölgeleri” oluşturur (Balcıoğlu, 2002).

Madde kullanımı-suç işleme arasında ilişki olduğu varsayımı altında kimlik bunalımı yaşayan göçmenlerin “kaçış” olarak gördükleri uyuşturucu maddelerin, onları suça yönelten bir faktör olduğu düşünülebilir. Özellikle ikinci nesil göçmen çocuklarında görülen kimlik karmaşası, alkol ve esrar kullanımı ile sonuçlanabilmektedir. (Balcıoğlu, 2002). Göçmen ve göçmen çocuklarının karşılaştıkları zorluklar, madde bağımlılığı ve devam eden süreçte suç arasında bir ilişki mevcuttur.

Adana Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü'nün yaptığı bir araştırma ile çocuk suçlu profili irdelenmeye çalışılmıştır. Çocuk suçluların tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sosyolojik ve hukuksal bir problem olduğu gerçeğini araştırmaya değer bulan Çocuk Şube Müdürlüğü, çocuk suçluluğunun nedenlerinin başından göç, ailesel etmenler, okul çevresi gibi etmenler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışma sonunda suça karışmış çocukların %70'inin Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerine kayıtlı olduğu ve bunların %53,8'inin Adana'ya göçle geldiği bildirildi (Milliyet Gazetesi, “Suç İşlemede Göç Faktörü”, 16.10.2010).

Göç ve suç oranlarının artışı arasında bağlantı kuran göçüşlerin aksine göç ile artan suç oranları arasında ilgi olmadığına yönelik araştırmalar, fikirler de mevcuttur. Sözgelimi, Amerika Birleşik Devleti'nin New York eyaletindeki Buffalo Üniversitesi yaptığı çalışma ile -ABD özelinde- artan suç oranları ile göç arasında bir ilgi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Robert Adelman, söz konusu çalışma ile ABD'de suçlar ile göç arasında

istikrarlı kanıtlar olmadığını belirtmiştir (www.haberler.com, “Göç Artan Suç Oranlarının Sorumlusu Değil”, 13.02.2017).

Buffalo Üniversitesinin araştırmasına benzer bir araştırma da Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bakanlık, 5 Temmuz 2017 tarihli açıklamasında Türkiye’deki Suriyeliler ile ilgili “suçu tırmandırdıklarına yönelik haberlerin gerçeği yansıtmadığı” bildirilmiştir. Resmi rakamlara göre Suriyeli göçmenlerin karıştıkları olayların Türkiye’deki toplam asayiş olaylarına 2014-2017 yılları arasında yıllık ortalama %1.32 olduğu tespit edilmiş, bu olayların da bir kısmının kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığı ortaya konmuştur (www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017, 15.06.2019)

İrkçılığı Tetikleyen Bir Olgu Olarak Göç

İrkçilik kavramı iki açıdan ele alınmaktadır. Bir ideoloji olarak ırkçılık insan ırklarıyla ilgili bir öğretiyi ifade ederken davranış biçimi olarak ırkçılık, fiziksel nitelikleri kendilerinden farklı olan bireyleri dışlama, onlardan nefret etme, bu kişileri küçük görmenin ifadesidir (Todorov, 2000). Günümüzde “klasik ırkçılık” ve “yeni ırkçılık” olarak ayırabileceğimiz ırkçılık olgusunda ilk kavramın etnik temelli “biyolojik ırkçılığa” ikincisinin “kültürel ırkçılığa” denk geldiğini söylemek mümkündür (Ballibar & Wallerstein, 2000).

Zenofobi kavramı (xenophobia), Türkçe’ye “yabancı düşmanlığı” olarak geçmiş ve Yunanca yabancı anlamına gelen ‘xenos’ ve korku anlamına gelen ‘phobos’ kelimelerinden türetilmiştir. Vorster’e göre yabancı düşmanlığı, bir kişinin yabancı olarak algıladığı diğer kişi ya da gruplardan korkması ya da onlardan uzak durmasını tanımlayan muğlak psikolojik bir kavramdır. Ayrıca ona göre yabancı düşmanlığı geniş anlamdan ırkçılıktır çünkü yabancı düşmanlığını tetikleyen etkenler ırkçılığı tetikleyen etkenlerle aynıdır (Vorster, 2002).

Biyolojik özelliklerden ziyade kültürel nitelikleri ayırıştıran “yeni ırkçılık”, kültürel özelliklerin farklılığı temelinde kurulduğu için hedef kitleye göçmenleri, mültecileri, yabancıları; ezcümle “öteki” sayılabilecek herkesi koymaktadır. Aşıkâr bir üstün-aşağı ırk ayrımı barındırmayan bu yeni ırkçılığın tezahürü; Ballibar’ın da dediği gibi bazı grup ya da halkların üstünlüğünü değil, sınırların kaldırılmasının sakıncası, kültür ve hayat tarzlarının bağdaşmazlığının savunulması fikri ile vuku bulur ki buna da “ayırıştırıcı ırkçılık” denmektedir (Ballibar & Wallerstein, 2000). Farkçı ırkçılık da denilen bu ırkçılık ideolojisine göre kendisi gibi olmayanlar, çizilen coğrafi ve siyasi sınırların içinde yaşamalıdır.

Göçmenler gerek biyolojik özellikleri gerek kültürel farklılıkları yüzünden ırkçı şiddet olaylarına maruz kalmaktadırlar. Günümüzde ise göçmenlerin maruz kaldıkları ırkçılığın Ballibar’ın bahsettiği farklı ırkçılık olduğu savunulabilir. Zira merkezine göçü alan ayrımcı-farkçı ırkçılık, biyolojik üstünlük-aşağılıktan değil hayat tarzları, kültürlerin uyumsuzluğu savını kullanarak ülke sınırlarının kaldırılmasının tehlikelerini kullanır.

Göçmenler, güvenlik ve yabancı düşmanlığı olgularının birlikte anılmasında dönüm noktalarından biri 11 Eylül Saldırısı’dır. 11 Eylül ve akabinde gerçekleşen terör saldırıları mültecileri, yabancıları, sığınmacıları ırkçılığın hedef noktası haline getirmiştir. Ulus devletlerin güvenlik kaygıları sonrası sıkılaştırdıkları sınır kontrolleri de ülke sınırları içerisinde sayılmayan ‘öteki’ ile ülkenin sahibi addedilen hâkim sınıf arasındaki farkı belirginleştirmiştir. Her ne kadar Ross’un başını çektiği, güvenlik açısından problem sayılanların göçmenler değil teröristler olduğunu vurgulayan bir görüş oluşmuşsa (Ross, 2004) da pratikte söz konusu tarih ve sonrasındaki süreçte başta Avrupa-Amerikalı Müslümanlar olmak üzere tüm göçmenlere yaklaşım giderek kötü boyutlara ulaşmıştır. Sözgelimi; ırkçı şiddet olayları 12 Eylül sonrası dönemden sonra Danimarka’da

%314.3, Fransa’da %210.6, İrlanda’da %138.1 oranında artış göstermiştir (Yılmaz, 2008). İslamofobi’nin en yüksek oranlarda yaşandığı 11 Eylül sonrası Amerika-Avrupa’ında Müslümanlar, dönemin fiziksel saldırılardan mobbinge kadar çeşitli eylemlerin odağı haline gelmişlerdir.

Göçmenlere yönelik düşmanlığın en tanınmış örneğinin Almanya’ya giden Türk işçilerin yaşamında görmemiz mümkündür. Önyargılar, basmakalıp düşüncelerle ötekileştirilen Türk işçiler hakkında çeşitli internet sitelerinde “Türk şakaları” başlıklı ırkçı söylemlerin türetilmesine varan aşağılayıcı tavır, ırkçılığın Alman sokaklarındaki duvar yazılarında saldırgan cümlelerle devam etmiştir (Doyuran, 1990):

“*Turken raus!*” (Türkler Dışarı)

“*Turken raus, sonst löschen wir euch aus!*” (Türkler gidin yoksa sizi öldüreceğiz!)

Was die Juden hinter sich haben, haben die Türken noch vor sich” (Yahudiler için mazide kalanı Türkler yaşayacak).

Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye hem transit ülke olarak hem de alıcı ülke konumunda göç olgusu ile fazlasıyla karşı karşıya kalmıştır. 2018 resmi verilerine göre yaklaşık 4 milyon göçmene ev sahipliği yapan Türkiye göç çalışmaları ile ilgili geniş bir çalışma sahasına sahiptir. Bu çalışmalardan biri olan Transatlantik Eğilimler Araştırması (2013) Türkiye ölçeğinde göçmenlere yönelik algıyı ölçmeye çalışmıştır. Buna göre “*göç ülkeler için bir fırsat mı, yoksa sorun mu?*” sorusuna Türkiye’de yanıt verenlerin %54’ü göçün sorun, %18’i de göçün fırsat olduğunu düşünmektedir. Yine bu çalışmadan, Türkiye’de %55 oranında “*göçmenlerin ulusal kültür için bir tehdit olduğu*” düşüncesinin var olduğu sonucu çıkmıştır (Transatlantic Trends, 2013).

Çalışmalar ve veriler bize göç ile ırkçılık arasındaki ilişkinin varlığı ve “göçler çağı” olarak isimlendirilen günümüzde yoğunlaştığını göstermektedir.

Kaynakça

Akkayan, T. (1979), Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Balcıoğlu, İ. (2002), Medikal ve Psikososyal Açıdan Göç *Olgusu*, Alfabe Basım Yayın, İstanbul.

Ballibar E. & Wallerstein I. (2000), Irk Ulus Sınıf, Metis Yayınları, İstanbul.

Buzan, B. (1991), People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Lynne Rienner Publishers, Boulder, s.7.

Castles, S. & Miller M.J. (2008), Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Doyuran, B. (1990), “Önyargılar-Yabancı Düşmanlığı ve Yurt Dışındaki Türk İşçi Aileleri”, Kurgu Dergisi, 7: 57-67.

Gündoğmuş, B. (2018) Göç, Din ve Siyaset, Bilsam Yayınları, İstanbul.

Hollifield J. F. & B. Brettell, “The Politics of International Migration: How Can We 'Bring the State Back in?’” Routledge, Caroline, ss 137 – 187.

International Organization for Migration (IOM), Glossary on Migration, IOM, Geneva, Switzerland, 2003.

İçli, T. (2007), Kriminoloji, Hukuk Kitapları Dizisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- İzırak, R. (1986), Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kirişçi, K. (2003), “The Question of Asylum and illegal Migration in European Union-Turkish Relations”, Turkish Studies, 2003, ss. 79 – 106.
- Marshall, G. (1999), Sosyoloji Sözlüğü, Bilim Sanat Yayınevi, Ankara.
- McSweeny, B. (1999), Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, s.13.
- Milliyet Gazetesi, (16.10.2010), Suç İşlemede Göç Faktörü, Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- Mutluer, M. (2003), Uluslararası Göçler ve Türkiye, Çankaya Kitabevi, İstanbul.
- Petersen, W. (1958), A General Typology of Migration, American Sociological Review, No.3, ss. 256 – 266.
- Ross, J. C. (2004), “Securitizing Migration after 11 March”, Real Instituto Elcano, No. 56 , s. 2.
- Todorov T. (2000), Theories of Race and Racism, Routledge, London and Newyork.
- Transatlantic Trends (2013), <http://trends.gmfus.org/files/2013/09/TT2013-KeyFindings-Report-in-Turkish.pdf>
- Haberler.com, (13.02.2017), Göç Artan Suç Oranlarının Sorumlusu Değil, Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- İçişleri Bakanlığı, www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017
- Vorster, J. M., “Racism, Xenophobia and Human Rights”, The Ecumenical Review, Vol. 54, Issue 3, 2002, ss. 297 – 303.
- Yılmaz, F. (2008) Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı, USAK Yayınları, Ankara.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK TARZININ ÖRGÜTSEL ÇİFT YÖNLÜLÜK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Berat Çiçek

Muş Alparslan Üniversitesi

Öz

Günümüz işletmelerinin yeniliği keşfetme becerisiyle, yeniliği uyarlama becerisini aynı anda barındırması gerekliliğinden hareketle örgütsel çift yönlülük kuramı ortaya çıkmıştır. Böylelikle işletmelerin sadece bir yenilik ortaya koymasından ziyade, diğer paydaşlarca üretilen yeniliklerin uyarlanması da önemli bir unsur olarak ele alınmıştır. Lider ise konumu gereği organizasyonun işleyişine doğrudan etki edebilecek bir durumdadır. Özellikle dönüşümcü lider, organizasyonun yapısına etki ederek gelecek hedeflerine ulaşmada büyük bir rol oynayabilmektedir. Bu çalışmada dönüşümcü liderlik türünün işletmelerin çift yönlülüğü üzerindeki etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Malatya ilindeki organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerin yöneticileriyle nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket yöntemiyle toplanan verilerin analizinde dönüşümcü liderlik ile örgütsel çift yönlülüğün her iki boyutu arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Çalışma gerek Türkçe literatürde kullanımına daha önce rastlanılmamış örgütsel çift yönlülük ölçeğini uyarlaması yönüyle gerekse de literatürde görece az tartışılan örgütsel çift yönlülüğü ele alması yönüyle özgün bir çalışmadır. Ayrıca araştırma bulgularının literatürü genişletmesinin yanı sıra gerek ilgili örnekleme gerekse de diğer sektörlere yönelik çözüm önerileri sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Çift Yönlülük, Dönüşümcü Liderlik, Organize Sanayi Bölgesi

THE EFFECT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY

Abstract

Organizational ambidexterity theory emerged from the necessity of present-day enterprises to accommodate the ability to exploitation and exploration for the ability to adopt innovation. Thus, the adaptation of innovations produced by other stakeholders is considered as an important element rather than merely introducing innovation. And the leader is in a position to directly affect the functioning of the organization due to his/her position. In particular, the transformational leader can play a major role in achieving future goals by influencing the structure of the organization. In this study, it is aimed to examine the effect of transformational leadership type on organizational ambidexterity. For this purpose, quantitative research was conducted with the managers of the enterprises operating in the organized industrial zone in Malatya. In the analysis of the data collected by the survey method, a strong relationship was found between transformational leadership and both dimensions of organizational ambidexterity. This study is an original study both in terms of adapting the organizational ambidexterity scale which has not been used before in the Turkish literature, and also in terms of addressing the relatively less discussed organizational ambidexterity in the literature. In addition, the

findings of the research are expected to expand the literature and provide solutions for both the relevant sampling and other sectors.

Key Words: Organizational Ambidexterity, Transformational Leadership, The Organized Industrial Zone

1. Giriş

Bir organizasyonun uzun vadedeki başarısına dair önemli fikirlerin başında, organizasyonun mevcut yeteneklerini korurken aynı zamanda yeni yetkinlikleri keşfetmenin gerekliliği gelmektedir (Levinthal ve March, 1993). Önceleri akademik çalışmalar bu iki faaliyet arasındaki dengeyi kurulamaz görürken, yeni araştırmalarla mevcut yetenekleri aynı anda kullanabilme ve yeni fırsatları keşfetme özelliklerine aynı anda sahip örgütsel bir çift yönlülüğün mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir (Raisch vd., 2009). Bu durumun organizasyonlar açısından büyük bir stratejik başarı olacağını da ayrıca belirtmişlerdir (Tushman ve O'Reilly, 1996).

Her ne kadar çift yönlülüğün önemli olduğu savunulsa da bunun elde edilmesinin kolay olmadığı da sıkça vurgulanmıştır. Rekabet hedefleri nedeniyle yenilik ve verimlilik ile yeniliği keşfetme ve üretmenin aynı anda uygulanabilmesi oldukça çelişkili görünmektedir (Lewis, 2000). Bu nedenle mevcut araştırmalar liderin davranışlarının ve oluşturdukları örgütsel yapıların örgütsel çift yönlülüğü sağlayabileceğine dikkat çekmişlerdir (Beckman, 2006; Nemanich ve Vera, 2009; Tushman ve O'Reilly, 1996). Dönüşümcü liderlik tarzına bakıldığında, dönüşümcü liderin takipçilerinin gereksinimlerini yakından takip ettiği ve gelişimlerine duyarlılık gösterdiği bilinmektedir (Beugre, 2002). Yukarıda bahsedilen çift yönlülüğü organizasyonlara kazandırmak adına insan faktörünün katkısı oldukça önemlidir. Çünkü inovasyonun keşfedilmesinde ve adapte edilmesinde en önemli unsurlardan bir tanesi insan kaynaklarıdır (Dakhli ve De Clercq, 2004; Marvel ve Lumpkin, 2007). Dönüşümcü liderin bu yönüyle çalışanlar üzerindeki etkisinin altını çizmek gerekmektedir. Çünkü literatürde dönüşümcü liderin stratejik avantaj yaratmak için örgütsel çift yönlülüğü sağlayacak en önemli liderlik türü olduğu sıkça altı çizilen bir durumdur (Jansen vd., 2008; Nemanich ve Vera, 2009).

Bu araştırmada dönüşümcü liderlik tarzının örgütsel çift yönlülük üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda Malatya organize sanayi bölgelerindeki imalat işletmeleri yöneticileri ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre dönüşümcü liderlik tarzı ile örgütsel çift yönlülük arasında güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca firma faaliyet yılı ve yöneticinin çalışma süresinin dönüşümcü liderlik davranışı ile örgütsel çift yönlülüğün keşfedici yenilik boyutu üzerindeki ilişkisinde düzenleyicilik rolüne sahip olduğu görülmüştür.

2. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderlik kavramı ilk defa Burns (1978) tarafından kullanılmış ve "liderlerin ve astların birbirlerini daha yüksek ahlak ve motivasyon seviyelerine çıkarması" olarak tanımlanmıştır. Dönüşümcü liderlik tarzı, günümüzün belirsiz ve çalkantılı iş yapma ortamındaki değişimlere uyum sağlamakta gerek duyulan bazı özellikleri (değişimi okuyabilme, cesaretli, güçlüklere başa çıkabilme yeteneğine sahip olma vb.) barındıran bir liderlik tarzıdır (Gerome, 2008). Etkileşimci liderliğin en üst düzeyi bir modeldir ve bu tip liderlik modelinde lidere bağlı olan astlar kendilerini güvenilen, takdir edilen, saygı duyulan sadık kişiler olarak görmektedir (Kouzes ve Posner, 2006). Dönüşümcü liderlerin en büyük özellikleri astları korku, açęözlülük, kıskançlık ve nefret gibi duygularla değil de yüksek ideal ve ahlak değerlerini (özgürlük, adalet, eşitlik, barış

gibi) cazip kılarak bilinçlendirmeleridir (Burns, 2004). Her ne kadar ahlaki değer vurgusu yapılsa da Bass (1985), Hitler'in liderliğinin dönüşümcü olduğunu ve dönüşümcü liderliğin şeytanca amaçlar için de kullanılabileceğini ileri sürmüştür.

Burns (1978) dönüşümcü liderin örgüt içerisinde herhangi bir pozisyonda bulunan herhangi biri olabileceğini savunmuştur. Başka bir deyişle dönüşümcü liderlik davranışını sergilemek için üst kademedeki yer almak şart değildir. Burada önemli olan dönüşümcü liderin takipçilerini daha yüksek bir düzeyde motive etmesi ve onları ahlaklı davranmaya teşvik etmesidir. Bass (1985) da benzer şekilde dönüşümcü liderliği; örgütlerde gereken görevi yapmanın yanı sıra astların kendilerine olan güvenlerini arttıran, ortak hedeflere ulaşmak için çalışanların işini sahiplenmesini sağlayan, tüm bu kazanımlar sonucunda işletmenin sunduğu ürünlerde ve hizmetlerde etkililiği, kaliteyi ve verimliliği sağlamaya yardımcı olan liderlik türü olarak tanımlamıştır.

Boal ve Bryson (1988) dönüşümcü liderliğin takipçiler üzerindeki etkisini: “sıradan insanları olağanüstü pozisyonlara taşıyabilen liderlik biçimi” olarak ifade etmiştir. Podsakoff vd. (1990) dönüşümcü liderleri, çalışanların beklenenin üzerinde bir performans göstermelerini sağlayan, onların üstlendikleri görevlerinde ve sergiledikleri davranışlarında etkin bir rol oynayan kişiler olarak tanımlamıştır. Orabi (2016) ise çalışanların davranışlarını ve çalışma ortamında ve bilgi paylaşımında iyileşmelere yol açan bağlılıkları toplu olarak etkileyebilecek bir liderlik türü olarak tanımlanmaktadır.

Dönüşümcü liderlik, liderlerle takipçileri arasındaki ilişkiyi zenginleştirmeye adanmıştır. Bu yaklaşım literatürde dört temel boyuta ayrılmıştır. Bu boyutlar başlıca araştırmacılar tarafından (Bass, 1985; Bass ve Riggio, 2006; Bass ve Steidlmeier, 1999; Burns, 2004) şu şekilde tanımlanmıştır:

İdealleştirilmiş Etki: Dönüşümcü liderler rol model olarak hareket eder ve lider gibi olmak isteyen diğerlerini etkileyen karizmatik bir kişilik sergilerler. Bu bağlamda idealleştirilmiş etki dönüşümcü bir liderin, risk alma ve yürüttüğü eylemlerde temel değerler, inanç ve etik ilkeleri takip etme istekliliği ile ifade edilebilir.

İlham Verici Motivasyon: Bu boyut liderin takipçilerinde güven, motivasyon ve amaç duygusu uyandırma kabiliyetini ifade etmektedir. Dönüşümcü lider, gelecek için net bir vizyon ifade etmeli, grubun beklentilerini iletmeli ve ortaya konulan hedeflere bağlılık göstermelidir. Dönüşümcü liderliğin bu yönü, liderin mesajlarını hassasiyet, güç ve otorite duygusuyla iletmeye gerektiği için üstün bir iletişim becerisi gerektirmektedir.

Zihinsel Uyarım: Dönüşümcü liderler takipçileri arasındaki yaratıcılığı ve özerkliği önemsemektedir. Lider, onları karar alma sürecine dahil eder ve çözümleri tanımlamak için mümkün olduğunca yaratıcı ve yenilikçi olma çabalarını teşvik eder ve takipçilerine destek verir. Bu amaçla, dönüşümcü lider varsayımlara meydan okumakta ve eleştirmeden takipçilerinden fikirler istemektedir.

Bireyselleştirilmiş İlgi: Her takipçi veya grup üyesinin kendine özgü ihtiyaçları ve istekleri vardır. Örneğin bazıları parayla, bazıları ise değişim ve heyecanla motive edilir. Dönüşümcü lider takipçilerinin bu yönünü ve ihtiyaçlarını iyi bilir. Böylelikle lider, her bir kişiyi motive eden şeyleri tanıyabilir veya belirleyebilir. Bire bir koçluk ve mentorluk yoluyla her ekip üyesi için özelleştirilmiş eğitim oturumları için fırsatlar sunar. Bu faaliyetler ekip üyelerinin büyümelerini ve pozisyonlarını doldurmalarını sağlar.

3. Örgütsel Çift Yönlülük

İlk kez Duncan (1976) tarafından kullanılan örgütsel çift yönlülük kavramı March (1991) tarafından “işletmelerin dikkatlerini ve kaynaklarını paylaşarak elde edebilecekleri iki farklı öğrenme aktivitesi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre uyarlayıcı yenilik iyileştirme, verimlilik, seçim ve uygulama ile ilgiliyen, keşfedici

yeniliğin arama, çeşitlilik, deneme ve keşifle ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle ilk dönemlerdeki çalışmalar (Hannan ve Freeman, 1977; McGill vd., 1992) uyarlayıcı ve keşfedici yeniliğin temelde farklı organizasyon yapıları, stratejileri ve şartları gerektirdiğini ve aynı anda bir organizasyonda yer alamayacağını savunmuşlardır. Fakat çağdaş dönem çalışmaları işletmelerin her iki yönüyle yeniliği kendilerine uyarlayabileceklerine ve her ne kadar karmaşık ve de zor gibi görünse de aynı anda sahip olabileceklerine dikkat çekmişlerdir (Denison vd., 1995; Levinthal ve March, 1993; Tushman ve O'Reilly, 1996). Bu tanımlardan da hareketle örgütsel çift yönlülüğü; yeniliği üretip organizasyonun tüm süreçlerinde kullanmayı ve başka firmalarca üretilen yeniliği kendisi üretmişçesine organizasyonuna adapte etme yeteneğini aynı anda bir işletmede barındırma yeteneği olarak tanımlayabiliriz. Bunu yapabilen işletmeler tıpkı iki elini aynı anda kullanma yeteneğine sahip bir bireye benzetilebilir. Her iki eliyle de çalışabilen bir insan nasıl bir yetenek sergiliyorsa, yeniliğin her iki türüne de uyum sağlayabilen bir işletme aynı tür bir yetenek sergiliyordur. Her iki elini aynı oranda kullanabilmek her insan için mümkün ve de kolay değildir. Aynı şekilde yeniliğin iki yönünü adapte etmek de her işletme için kolay değil. Bu nedenle bu çift yönlülük stratejik öneme sahip bir durumdur.

Tushman ve O'Reilly (1996) yaptıkları çalışmalarında çok yönlü işletmelerin keşfedici ve uyarlayıcı yenilikçiliği bir araya getirme yeteneklerine aynı anda sahip işletmeler olduklarını öne sürmüştür. Levinthal ve March (1993) örgütsel çift yönlülüğün, sadece şirketlerin yeniliği keşfetmeye odaklanmasından kaynaklanan yapısal tembelliği aşmalarına yardımcı olmakla kalmayacağını aynı zamanda bu faaliyetlerden faydalanmadan kendi araştırmalarını hızlandırmaktan kaçınmalarını da sağlayacağını belirtmişlerdir. Wadhwa ve Kotha (2006) yenilikçiliği uyarlamının yolunun mevcut yetenekleri kullanmadan ve ürün tekliflerini sürekli iyileştirebilmek için verimlilik ile bir noktada birleşen bir düşünce yapısı inşa etmekten geçtiğini belirtmişlerdir. Bunun aksine yeniliği keşfetmenin ise araştırma yapılması, çeşitliliğin artırılması ve denemeler yapılması gerekliliğini savunmuşlardır. Tushman ve O'Reilly (1996) bu durumun günümüz rekabetçi ortamında iyi bir stratejik üstünlüğe dönüşebileceğini savunmuşlardır. Sheremata (2000) gerek keşfedici gerekse uyarlanan yenilikçilik için başarılı olmanın anahtarını, başarılı ürün ve hizmet geliştirme ile bu başarıyı uzun vadeli bir performans sergilemeden geçtiğini belirtmiştir.

Yapılan çalışmalar örgütsel çift yönlülüğün öncüllerinden biri olarak liderliği işaret etmiştir (Beckman, 2006; Lubatkin vd., 2006; Smith ve Tushman, 2005). Birçok diğer çalışma (Jansen vd., 2008; Nemanich ve Vera, 2009) ise doğrudan dönüşümcü liderlik davranışının örgütsel çift yönlülük üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağını belirtmiştir. Bu görüşlerden hareketle araştırmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H₁: Dönüşümcü liderlik tarzı keşfedici yenilik üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

H₂: Dönüşümcü liderlik tarzı uyarlayıcı yenilik üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.

Raisch ve Birkinshaw (2008) örgütsel çift yönlülüğe etki edecek unsurlar üzerinde birtakım çevresel ve organizasyonel düzenleyicilerin olabileceğini belirtmişlerdir. Özellikle pazar yönelimi, kaynak ayırmanın, firmanın kapsamının düzenleyiciler olduğunu belirtmişlerdir. Nemanich ve Vera (2009) ise doğrudan dönüşümcü liderlik ile örgütsel çift yönlülük arasında öğrenme kültürünün aracılık etkisine sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Jansen vd. (2008) ise üst yönetimin tutumları ve vizyonu ile örgütsel çift yönlülük arasındaki ilişkiyi dönüşümcü liderliğin düzenlediğini bulgulamışlardır. Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere örgütsel çift yönlülüğe etki eden faktörleri düzenleyebilecek birtakım moderatör değişkenler mevcuttur. Bu çalışmada dönüşümcü liderlik davranışı ile örgütsel çift yönlülük arasındaki ilişkide firmanın faaliyet yılı ve liderin çalışma süresinin etkili olabileceği düşünüldükçe test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₃: Dönüşümcü liderlik tarzı ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide firma faaliyet yılı düzenleyicilik etkisine sahiptir.

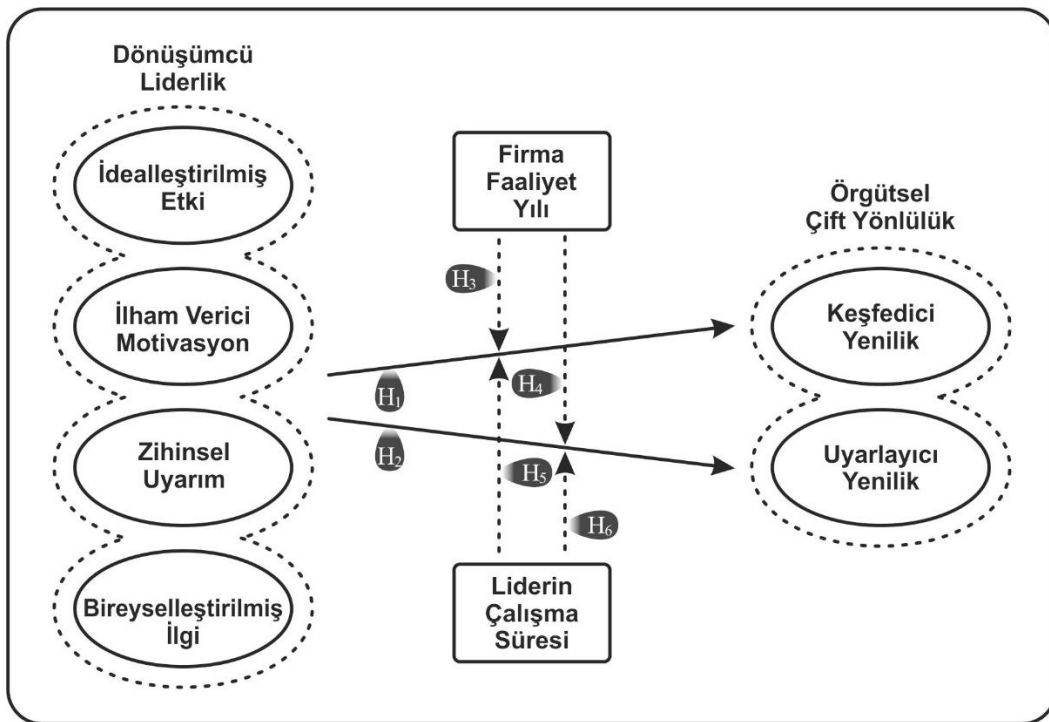
H₄: Dönüşümcü liderlik tarzı ile uyarlayıcı yenilik arasındaki ilişkide firma faaliyet yılı düzenleyicilik etkisine sahiptir.

H₅: Dönüşümcü liderlik tarzı ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide liderin çalışma süresi düzenleyicilik etkisine sahiptir.

H₆: Dönüşümcü liderlik tarzı ile uyarlayıcı yenilik arasındaki ilişkide liderin çalışma süresi düzenleyicilik etkisine sahiptir.

4. Yöntem

Bu ampirik araştırma Malatya ili organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan imalat işletmelerinin yöneticileri ile gerçekleştirilmiştir. Firma büyüklükleri açısından en az 50 çalışanı olan firmalar tercih edilmiştir. Bu firmaların tercih edilmesinin temel sebebi gerek konuya uygun bir şekilde faaliyet yürütüyor olmaları gerekse de nispeten kurumsal bir yapıda olmaları dolayısıyla dönüşümcü liderliğe uygun bir zemine sahip olmalarıdır. Veri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Firma yetkilileriyle yüz yüze görüşülerek anketler doldurulmuştur. Toplamda 40 firmadan 102 yöneticiyle görüşülmüştür. Katılımcıların 98'i erkek 4'ü ise kadındır ve mevcut işyerlerinde ortalama 5,4 yıldır çalışmaktadırlar. Elde edilen veriler SPSS v25 programı ve Process Macro v3.3 eklentisi ile AMOS v24 programları aracılığıyla test edilmiştir. Araştırmanın önerilen modeli ve hipotezleri Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4.1. Ölçüm Araçları

Dönüşümcü liderlik davranışını ölçmek için Bass ve Avolio (2000) tarafından geliştirilen ve çeşitli çalışmalarla (Aydognmus vd., 2018; Peterson vd., 2009; Walumbwa vd., 2004) geçerlilik ve güvenilirliği kanıtlanmış olan çok faktörlü liderlik ölçeğinin (Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ)) 5X versiyonu kullanılmıştır. Dört boyuttan oluşan ölçeğin boyutları “idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, zihinsel uyarım ve bireyselleştirilmiş ilgi” şeklinde adlandırılmıştır. Ölçek yerli ve yabancı literatürde sıkça kullanıldığından ötürü doğrulayıcı faktör analizine (DFA) tabi tutulmuştur. Yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri Tablo 1’de verilmiştir.

Örgütsel çift yönlülüğü ölçmek için ise Nemanich ve Vera (2009) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek “keşfedici yenilik ve uyarlayıcı yenilik” olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Türkçe literatürde ölçeğin daha önce kullanımına rastlanılmamıştır o nedenle ilk önce açımlayıcı faktör analizi yapılarak faktör yükleri kontrol edilmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .50’nin üzerinde olduğundan ve orijinal ölçekteki boyutlarıyla aynı dağılımı sağladığından uygun olduğuna karar verilmiştir. Daha sonra ölçeğin yapısını doğrulamak için DFA analizi yapılmıştır. Amos programı ile Maximum likelihood modunda yapılan DFA analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri Tablo 1’de verilmiştir. Kullanılan ölçek çalışmanın ek kısmında verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin DFA Analizi Sonucunda Elde Edilen Uyum İndeksleri

	χ^2/df	AGFI	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
	<5	>.90	>.90	>.90	>.90	>.90	<.08
Dönüşümcü Liderlik	2,658	,976	,985	,978	,962	,991	,068
Örgütsel Çift Yönlülük	1,434	,974	,993	,998	,992	,994	,048

Tablo 1’de görüleceği üzere ölçekler mükemmel uyum değerlerine sahiptir (Craney ve Surles, 2002; Hu ve Bentler, 1999). Ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değiş.	CR	AVE	MSV	Ort.	SS.	1	2	3	4	5	6
(1) İE	0,921	0,700	0,459	3,08	1,64	-	-	-	-	-	-
(2) İVM	0,908	0,613	0,459	3,28	1,54	0,778***	-	-	-	-	-
(3) ZU	0,906	0,689	0,631	3,14	1,21	0,741***	0,693***	-	-	-	-
(4) Bİ	0,899	0,555	0,369	3,45	1,22	0,341***	0,291***	0,618***	-	-	-
(5) Kİ	0,894	0,611	0,434	3,85	1,34	0,463***	0,577***	0,641***	0,531***	-	-

(6) Uİ 0,881 0,558 0,631 3,64 1,86 0,456*** 0,528*** 0,581*** 0,339*** 0,389*** -

***p<0.001; İE=İdealleştirilmiş Etki; İVM=İlham Verici Motivasyon; ZU=Zihinsel Uyarım; Bİ=Bireyselleştirilmiş İlgi; Kİ=Keşfedici İnovasyon; Uİ=Uyarlayıcı İnovasyon; CR= Composite Reliability; AVE=Average Variance Extracted; MSV=Maximum Shared Variance; Ort=Ortalama Değer; SS=Standart Sapma; Değiş=Değişkenler.

Araştırmada kullanılan ölçekler 5’li Likert tipinde kullanılmıştır. “1= Hiç katılmıyorum” ve “5= Tamamen katılıyorum” olarak kodlanmış ve katılımcıların ölçek ifadelerine ne düzeyde katıldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ölçeklerin geçerliliğini test etmek için yakınsak ve ayırt edici geçerlilik yöntemleri izlenmiştir. Yakınsak geçerlilik için öncelikle tüm faktör yükleri anlamlı ve 0.50 değerinin üzerinde olmalıdır, ilgili yapılara göre maddelerdeki ortalama varyans (AVE) açıklanamayan varyans (MSV) daha büyük olmalıdır ve faktör kompozit (CR) güvenilirliği 0,60 veya daha büyük olmalıdır, ayırt edici geçerlilik için ise maddelerdeki ortalama varyansın (AVE) maddeler arasındaki korelasyon katsayısı değerinden yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Tablo 2’de görüldüğü üzere kullanılan ölçeklerin, CR, AVE, MSV değerleri oldukça iyi çıkmıştır ve ölçek alt boyutları arasında yüksek anlamlılık düzeyinde (tüm boyutlar için p<0.001) bir korelasyon olduğu görülmüştür. Tüm bu ölçümlerden hareketle ölçeklerin oldukça yüksek geçerlilik değerlerine sahip olduğu söylenebilir. Nihai analizlere geçmeden önce ölçeklerin güvenilirlikleri ve çoklu bağlantı sorunları olup olmadığı test edilmiştir. Bu amaçla yapılan analizlerin sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Doğrudaşlık ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	VIF	Tolerance	Cronbach’s
İdealleştirilmiş Etki	1,639	,61	,91
İlham Verici Motivasyon	1,333	,75	,89
Zihinsel Uyarım	2,439	,41	,86
Bireyselleştirilmiş İlgi	2,083	,48	,81
Keşfedici İnovasyon	1,724	,58	,95
Uyarlayıcı İnovasyon	1,538	,65	,94

Tablo 3’de görüldüğü üzere ölçeklerde herhangi bir bağlantı sorununa rastlanılmamıştır (VIF<5). Aynı zamanda ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu görülmüştür (Zinbarg vd., 2005). Bu sonuçlara göre kullanılan ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır. Ayrıca ölçeklerin alt boyutlarıyla ilgili herhangi bir bağlantı sorunu da olmadığından analizlere geçilmiştir.

4.2. Bulgular

Dönüşümcü liderlik tarzının örgütsel çift yönlülük analizini ortaya koymak için çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. İlk olarak kontrol değişkenlerin ve dönüşümsel liderlik özelliklerinin keşfedici inovasyon üzerindeki etkisini ortaya koymak için yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Dönüşümsel Liderliğin Keşfedici İnovasyon Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	R ²	Düz. R ²	F
İdealleştirilmiş Etki	,481***	,431	,428	168,217
İlham Verici Motivasyon	,311***			
Zihinsel Uyarım	,285***			
Bireyselleştirilmiş İlgi	,049			
Firma Faaliyet Yılı	-,189*			
Yönetici Çalışma Süresi	,218*			

N= 102; ***p<0,001; *p<0,05

Dönüşümsel liderliğin alt boyutlarından, idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, zihinsel uyarım, bireyselleştirilmiş ilgi ile kontrol değişkenleri olarak kullanılan firma faaliyet yılı ve yöneticinin çalışma süresi değişkenlerinin keşfedici inovasyon üzerindeki etkisini ortaya koymaya yönelik yapılan regresyon analizine göre model açıklama yüzdesi $R^2 = \%42,8$ ile anlamlıdır ($F(3, 99)=168,217$; $p<0.001$). Yapılan çoklu regresyon analizine göre keşfedici inovasyon üzerinde dönüşümcü liderlik davranışının alt boyutlarından idealleştirilmiş etki ($\beta=,481$), ilham verici motivasyon ($\beta=,311$) ve zihinsel uyarım ($\beta=,285$) boyutlarının pozitif yönlü ve anlamlı ($p<0.001$) bir etkisi vardır. Kontrol değişkenlerinden firma faaliyet yılının ($\beta=,-189$) negatif yönlü ve anlamlı ($p<0.05$), yönetici çalışma süresinin ($\beta=,218$) ise pozitif yönlü ve anlamlı ($p<0.05$) bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dönüşümcü liderlik tarzının bireyselleştirilmiş ilgi boyutunun ise keşfedici inovasyon üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Araştırmanın bu bulgularına göre idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, zihinsel uyarım boyutları için “**H₁: Dönüşümcü liderlik tarzı keşfedici yenilik üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir**” hipotezi **kabul edilirken**; bireyselleştirilmiş ilgi boyutu için **H₁ hipotezi reddedilmiştir**. Firma faaliyet yılı ile yönetici çalışma süresinin keşfedici inovasyon üzerinde bir etkiye sahip olmasından ötürü düzenleyicilik etkileri de kontrol edilmiştir. Bu değişkenlerin düzenleyicilik etkisini ortaya koymaya yönelik yapılan hiyerarşik regresyon analizleri Tablo 6 ve Tablo 7’de verilmiştir. Kontrol değişkenlerin ve dönüşümsel liderlik özelliklerinin uyarlayıcı inovasyon üzerindeki etkisini ortaya koymak için yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Dönüşümsel Liderliğin Uyarlayıcı İnovasyon Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	R^2	Düz. R^2	F
İdealleştirilmiş Etki	,463***	,524	,521	202,181
İlham Verici Motivasyon	,348***			
Zihinsel Uyarım	,337***			
Bireyselleştirilmiş İlgî	,187**			
Firma Faaliyet Yılı	-,019			
Yönetici Çalışma Süresi	,033			

N= 102; ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05

Dönüşümsel liderliğin alt boyutlarından, idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, zihinsel uyarım, bireyselleştirilmiş ilgi ile kontrol değişkenleri olarak kullanılan firma faaliyet yılı ve yöneticinin çalışma süresi değişkenlerinin uyarlayıcı inovasyon üzerindeki etkisini ortaya koymaya yönelik yapılan regresyon analizine göre model açıklama yüzdesi $R^2 = \%52,1$ ile anlamlıdır ($F(3, 99) = 202,181$; $p < 0.001$). Yapılan çoklu regresyon analizine göre uyarlayıcı inovasyon üzerinde dönüşümcü liderlik davranışının alt boyutlarından idealleştirilmiş etki ($\beta = ,463$), ilham verici motivasyon ($\beta = ,348$) ve zihinsel uyarım ($\beta = ,337$) ve bireyselleştirilmiş ilgi ($\beta = ,187$) boyutlarının pozitif yönlü ve anlamlı ($p < 0.001$) bir etkisi vardır. Kontrol değişkenlerinin ise anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Araştırmanın bu bulgularına göre “**H₂: Dönüşümcü liderlik tarzı uyarlayıcı yenilik üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir**” hipotezi tüm boyutlar için **kabul edilmiştir**. Ayrıca yöneticinin çalışma süresi her iki değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığından “**H₄: Dönüşümcü liderlik tarzı ile uyarlayıcı yenilik arasındaki ilişkide firma faaliyet yılı düzenleyicilik etkisine sahiptir**” ve “**H₆: Dönüşümcü liderlik tarzı ile uyarlayıcı yenilik arasındaki ilişkide liderin çalışma süresi düzenleyicilik etkisine sahiptir**” hipotezleri **reddedilmiştir**. Burada dikkat çeken detay firma faaliyet yılı ile yönetici çalışma süresinin uyarlayıcı inovasyon üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmamasıdır.

Firma faaliyet yılının keşfedici inovasyon üzerindeki düzenleyicilik etkisini ortaya koymaya yönelik Process Macro v3.3 eklentisi ile yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Keşfedici Yenilik ile Dönüşümcü Liderlik Davranışı İlişkisinde Firma Faaliyet Yılıının Düzenleyicilik Etkisine Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler ^a	β	R ²	Düz. R ²	F
1. Adım				
İE	,529***	,25	,24	99,617
2. Adım				
İE	,411***	,20	,00	49,186
FFY	-,266***			
3. Adım				
İE	,314***	,18	,17	38,345
FFY	-,286***			
İE X FFY	,011			
1. Adım				
İVM	,389***	,35	,34	99,617
2. Adım				
İVM	,316***	,41	,40	64,621
FFY	-,216***			
3. Adım				
İVM	,294***	,42	,41	46,369
FFY	-,164**			
İVM X FFY	-,125*			
1. Adım				
ZU	,286***	,35	,34	99,617
2. Adım				

ZU	,207***	,37	,36	58,142
FFY	-,176**			
3. Adım				
ZU	,188***	,37	,37	37,481
FFY	-,161**			
ZU X FFY	-,032			

N= 102; ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05; İE=İdealleştirilmiş Etki; FFY=Firma Faaliyet Yılı; İVM=İlham Verici Motivasyon; ZU=Zihinsel Uyarım; *Bağımlı Değişken=Keşfedici Yenilik

Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda firma faaliyet yılının yalnızca dönüşümcü liderliğin ilham verici motivasyon boyutu ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide anlamlı bir düzenleyicilik etkisine sahip olduğu ($\beta=-,125$) görülmüştür. Araştırmanın bu bulguları ile "**H₃: Dönüşümcü liderlik tarzı ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide firma faaliyet yılı düzenleyicilik etkisine sahiptir**" hipotezi **kabul edilmiştir**. Yönetici çalışma süresinin düzenleyicilik etkisine yönelik yapılan hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Keşfedici Yenilik ile Dönüşümcü Liderlik Davranışı İlişkisinde Yönetici Çalışma Süresinin Düzenleyicilik Etkisine Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler ^a	β	R ²	Düz. R ²	F
1. Adım				
İE	,529***	,25	,24	99,617
2. Adım				
İE	,399***	,20	,00	58,018
YÇS	,241***			
3. Adım				
İE	,326***	,18	,17	34,441
YÇS	,211***			
İE X YÇS	,188**			
1. Adım				

İVM	,389***	,35	,34	99,617
2. Adım				
İVM	,306***	,41	,40	58,126
YÇS	,214*			
3. Adım				
İVM	,261***	,42	,41	41,921
YÇS	,144*			
İVM X YÇS	,030			
1. Adım				
ZU	,286***	,35	,34	99,617
2. Adım				
ZU	,167*	,37	,36	53,016
YÇS	,049			
3. Adım				
ZU	,188***	,37	,37	28,587
YÇS	,111*			
ZU X YÇS	-,028			
N= 102; ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05; İE=İdealleştirilmiş Etki; YÇS=Yönetici Çalışma Süresi; İVM=İlham Verici Motivasyon; ZU=Zihinsel Uyarım; ^aBağımlı Değişken=Keşfedici Yenilik				

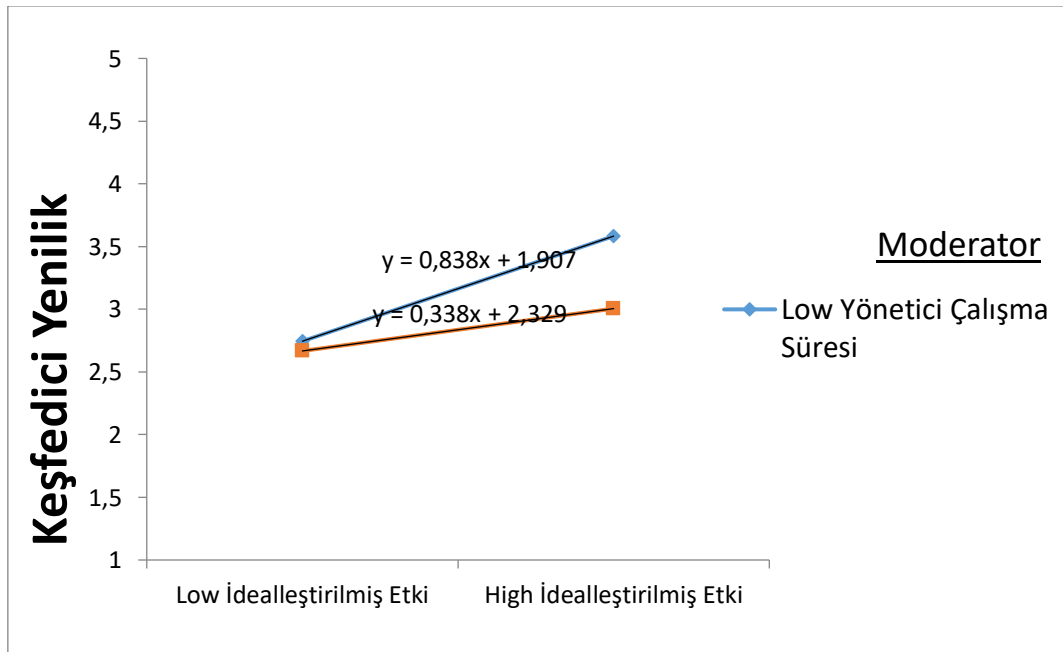
Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda yöneticinin çalışma süresinin yalnızca dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki boyutu ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide anlamlı bir düzenleyicilik etkisine sahip olduğu ($\beta=,188$) görülmüştür. Araştırmanın bu bulguları ile "**H₅: Dönüşümcü liderlik tarzı ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkide liderin çalışma süresi düzenleyicilik etkisine sahiptir**" hipotezi **kabul edilmiştir**. Process Macro eklentisi aracılığıyla elde edilen koşulsal ilişki değerleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Düzenleyici Değişkenlerin Koşullu Etkileri

Firma Faaliyet Yılı						
Koşul	β	S.h	t	p	LLCI	ULCI
Düşük	,060	,095	4,252	,488	,2224	,6055
Orta	-,212	,071	3,311	,001	,0981	,3856
Yüksek	-,406	,099	,692	,000	-,1281	,2681

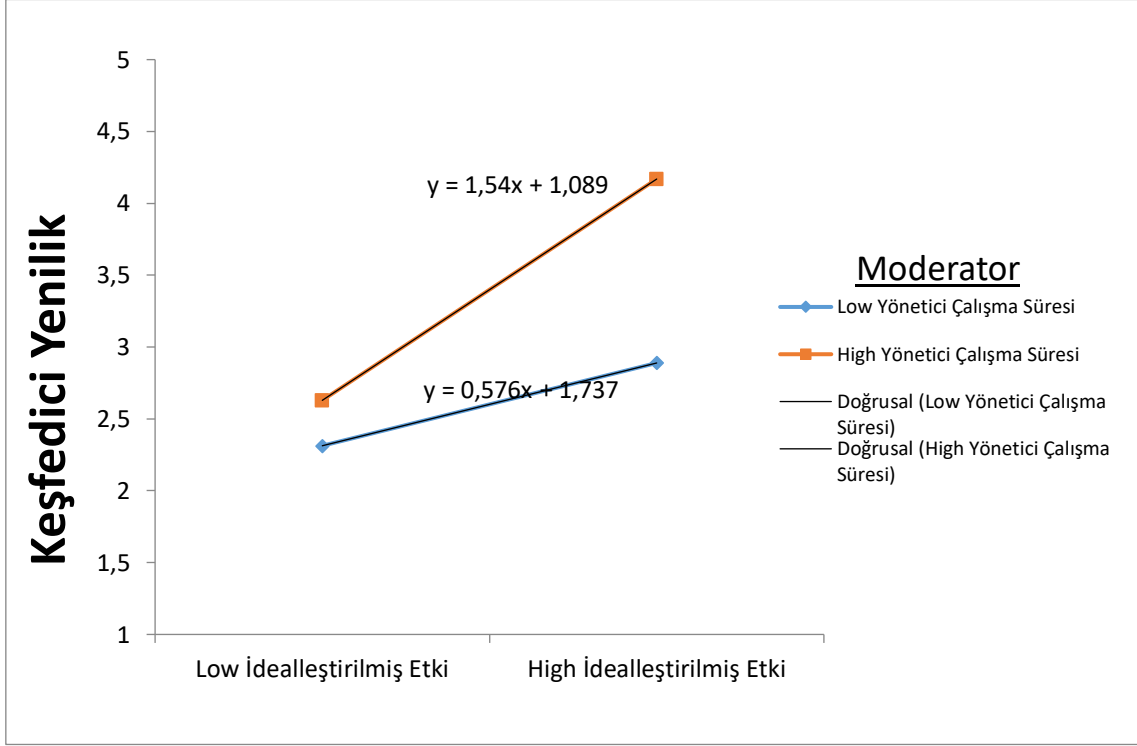
Yönetici Çalışma Süresi						
Koşul	β	S.h	t	p	LLCI	ULCI
Düşük	,048	,106	5,424	,512	,3735	,7989
Orta	,302	,074	4,148	,001	,1681	,4721
Yüksek	,512	,106	,501	,000	-,1590	,2680

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere firma faaliyet yılı ve yönetici çalışma süresi değişkenleri orta ve yüksek düzeyde olduğunda anlamlı ($p < ,01$) düşük olduğunda ise anlamsızdır. Buna göre firma faaliyet yılı ve yönetici çalışma süresi arttıkça dönüşümcü liderlik davranışının keşfedici yenilik üzerindeki etkisini düzenlediği görülmektedir. Düzenleyicilik ilişkisine ait oluşturulan slope matrisleri Şekil 1 ve 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Firma Faaliyet Yılı'nın Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 2’de görüldüğü üzere firma faaliyet yılı arttıkça ilham verici motivasyon ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkinin gücünü azaltmaktadır.

Şekil 3. Yönetici Çalışma Süresinin Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 3’de görüldüğü üzere yöneticinin çalışma süresi arttıkça idealleştirilmiş etki ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkinin gücünü artırmaktadır.

Sonuç

Örgütsel çift yönlülüğü; yeniliği üretip organizasyonun tüm süreçlerinde kullanmayı ve başka firmalarca üretilen yeniliği kendisi üretmişçesine organizasyonuna adapte etme yeteneğini aynı anda bir işletmede barındırma yeteneği olarak tanımlayabiliriz. Bunu yapabilen işletmeler tıpkı iki elini aynı anda kullanma yeteneğine sahip bir bireye benzetilebilir. Her iki eliyle de çalışabilen bir insan nasıl bir yetenek sergiliyorsa, yeniliğin her iki türüne de uyum sağlayabilen bir işletme aynı tür bir yetenek sergiliyordur. Her iki elini aynı oranda kullanabilmek her insan için mümkün ve de kolay değildir. Aynı şekilde yeniliğin iki yönünü adapte etmek de her işletme için kolay değil. Bu nedenle bu çift yönlülük işletmeler açısından stratejik öneme sahip bir durumdur. Çünkü günümüz çetin rekabet koşulları içerisinde ayakta kalabilmenin yegâne yolu rekabet avantajı sağlayabilmektir. Bu konuda yapılan birçok çalışma (Bradford ve Florin, 2003; Rohrbeck vd., 2009; Weerawardena, 2003; Weerawardena ve Mavondo, 2011) göstermektedir ki inovasyon yapabilmek rekabet avantajının önemli bir anahtarıdır. Hatta bazı çalışmalar inovasyon olmadan bir işletmeye girişim denilemeyeceğini savunmuşlardır (Çiçek ve Karakaş, 2017). Buradan hareketle inovasyon çalışmaları derinleşmiş ve her işletmenin inovasyonu keşfetmesinin mümkün olmayacağı kimilerinin başkaları tarafından üretilen inovasyonu uyarlamasının daha uygun olabileceği üzerinde durulmuştur. Fakat örgütsel çift yönlülük çalışmaları bunu reddederek her iki inovasyon türünü aynı anda kullanabilen işletmelerin ancak başarıya

ulaşabileceklerini savunmuşlardır (Tushman ve O'Reilly, 1996). Bununla birlikte birtakım çalışmalar (Nemanich ve Vera, 2009; Orabi, 2016) dönüşümcü liderliğin de inovasyon üzerinde ve hatta örgütsel çift yönlülük üzerinde önemli etkilere sahip olabileceğinin altını çizmişlerdir.

Bu çalışmada Malatya Organize Sanayi Bölgesi'ndeki imalat işletmelerinin yöneticilerinin sergiledikleri dönüşümcü liderlik davranışlarının firmaların örgütsel çift yönlülük davranışlarını etkileyip etkilemediklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda yapılan nicel araştırmanın sonuçlarına göre dönüşümcü liderlik davranışının firmaların örgütsel çift yönlülük sergilemesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca örgütsel çift yönlülüğün keşfedici yenilik boyutu ile dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkide firma faaliyet yılı ve yönetici çalışma süresinin düzenleyicilik rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Düzenleyicilik rolüne ilişkin yapılan analizlerin bulguları incelendiğinde; firma faaliyet yılının dönüşümcü liderlik tarzının ilham verici motivasyon boyutu ile keşfedici yenilik arasındaki pozitif yönlü ilişkinin gücünü azalttığı görülmüştür. Başka bir deyişle firma faaliyet yılı arttıkça yöneticinin ilham verici motivasyon etkisi artık yeniliğe dönüşmemektedir. Aslında firmaların faaliyet süresi uzadıkça muhafazakarlaştığı ve yeniliklerden uzak durduğu bilinen bir gerçektir. Fakat bu çalışmadan çıkarılacak önemli bir sonuç firma yılının liderin davranışı üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip olmasıdır. Bu durum işletmeler açısından oldukça negatif bir yargıya işaret etmektedir ve modern işletmecilik mantalitesi içerisinde olmaması gereken bir durumdur. Diğer anlamlı çıkan düzenleyicilik etkisi ise yöneticinin çalışma süresinin idealleştirilmiş etki ile keşfedici yenilik davranışı arasındaki ilişkide sahip olduğu düzenleyicilik rolüdür. Buradan çıkma sonuca göre, yöneticinin çalışma süresi arttıkça idealleştirilmiş etki ile keşfedici yenilik arasındaki ilişkinin gücü de artmaktadır. Başka bir ifadeyle lider tecrübe kazandıkça idealleştirilmiş etkide bulunduğu çalışanların davranışı daha kolay keşfedici yeniliğe dönüşebilmektedir. Bu durum lider açısından oldukça önemlidir.

429

Ortalama değerler incelendiğinde gerek dönüşümcü liderlik davranışının gerekse de örgütsel çift yönlülüğün ilgili örnekleme ortalamanın üzerinde olduğu görülmüştür. Bu durumda ilgili örneklem açısından sevindiricidir. Çünkü Anadolu'daki işletmelerin de çağdaş yönetim anlayışını yakalayabildiklerini görmek oldukça önemlidir. Rekabette sınırların kalktığı düşünüldüğünde bu önem daha da iyi anlaşılmaktadır. Fakat çift yönlülük her zaman gelişmesi gereken bir süreçtir. Çünkü inovasyondan bir defa uzaklaşıldığında geri dönüşü mümkün olmayan yaralar açabilmektedir. Dünya'da yok olup giden devasa şirketlerin yok olmalarındaki temel unsur incelendiğinde, bu yok oluşun temel sebebi genellikle muhafazakarlaşıp yeniliğe kapanmak olduğu görülebilmektedir. Bu durumdan çıkarılabilecek en büyük ders ise yeniliğin her daim takip edilmesidir. Ancak bu şekilde çetin rekabet ortamlarında stratejik üstünlük sağlanıp işletmeler daha uzun süre ayakta kalabilecektir.

Kaynakça

- Aydogmus, C., Camgoz, S. M., Ergeneli, A., & Ekmekci, O. T. (2018). Perceptions of transformational leadership and job satisfaction: The roles of personality traits and psychological empowerment §. *Journal of Management & Organization*, 24(1), 81-107.
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*: Collier Macmillan.
- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (2000). *Multifactor leadership questionnaire: MLQ; sampler set; technical report, leader form, rater form, and scoring key for MLQ form 5x-short*: Mind Garden.
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership*: Psychology Press.

- Bass, B. M., & Steidlmeier, P. (1999). Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior. *The Leadership Quarterly*, 10(2), 181-217.
- Beckman, C. M. (2006). The influence of founding team company affiliations on firm behavior. *Academy of Management Journal*, 49(4), 741-758.
- Beugre, C. D. (2002). Post privatization performance of state owned enterprises in emerging economies. *A Transformational Leadership Framework*, 1-13.
- Boal, K. B., & Bryson, J. M. (1988). *Charismatic leadership: A phenomenological and structural approach*: Lexington Books/DC Heath and Com.
- Bradford, M., & Florin, J. (2003). Examining the role of innovation diffusion factors on the implementation success of enterprise resource planning systems. *International journal of accounting information systems*, 4(3), 205-225.
- Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harper & Row.
- Burns, J. M. (2004). *Transforming leadership: A new pursuit of happiness* (Vol. 213): Grove Press.
- Craney, T. A., & Surles, J. G. (2002). Model-dependent variance inflation factor cutoff values. *Quality Engineering*, 14(3), 391-403.
- Çiçek, B., & Karakaş, Y. E. (2017). İşletme kuluçkaları döneminde inovasyon hedefi ve performansı ilişkisi: İşgem örneği. *International Journal of Academic Value Studies (javstudies)*, 3, 133-145.
- Dakhli, M., & De Clercq, D. (2004). Human capital, social capital, and innovation: a multi-country study. *Entrepreneurship & regional development*, 16(2), 107-128.
- Denison, D. R., Hooijberg, R., & Quinn, R. E. (1995). Paradox and performance: Toward a theory of behavioral complexity in managerial leadership. *Organization science*, 6(5), 524-540.
- Duncan, R. B. (1976). The ambidextrous organization: Designing dual structures for innovation. *The management of organization*, 1(1), 167-188.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Gerome, S. C. (2008). *An examination of relationships between transformational leadership behavior and interactive justice perceptions among membership of a local chapter of human resource professionals*. (Doktora Tezi), Capella University, Minnesota, USA.
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American journal of sociology*, 82(5), 929-964.
- Hu, L. t., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Jansen, J. J., George, G., Van den Bosch, F. A., & Volberda, H. W. (2008). Senior team attributes and organizational ambidexterity: The moderating role of transformational leadership. *Journal of Management Studies*, 45(5), 982-1007.
- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2006). *The leadership challenge* (Vol. 3): John Wiley & Sons.

- Levinthal, D. A., & March, J. G. (1993). The myopia of learning. *Strategic management journal*, 14(2), 95-112.
- Lewis, M. W. (2000). Exploring paradox: Toward a more comprehensive guide. *Academy of Management review*, 25(4), 760-776.
- Lubatkin, M. H., Simsek, Z., Ling, Y., & Veiga, J. F. (2006). Ambidexterity and performance in small-to medium-sized firms: The pivotal role of top management team behavioral integration. *Journal of management*, 32(5), 646-672.
- March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. *Organization science*, 2(1), 71-87.
- Marvel, M. R., & Lumpkin, G. T. (2007). Technology entrepreneurs' human capital and its effects on innovation radicalness. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(6), 807-828.
- McGill, M. E., Slocum Jr, J. W., & Lei, D. (1992). Management practices in learning organizations. *Organizational dynamics*, 21(1), 5-17.
- Nemanich, L. A., & Vera, D. (2009). Transformational leadership and ambidexterity in the context of an acquisition. *The Leadership Quarterly*, 20(1), 19-33.
- Orabi, T. G. A. (2016). The impact of transformational leadership style on organizational performance: Evidence from Jordan. *International Journal of Human Resource Studies*, 6(2), 89-102.
- Peterson, S. J., Walumbwa, F. O., Byron, K., & Myrowitz, J. (2009). CEO positive psychological traits, transformational leadership, and firm performance in high-technology start-up and established firms. *Journal of management*, 35(2), 348-368.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Raisch, S., & Birkinshaw, J. (2008). Organizational ambidexterity: Antecedents, outcomes, and moderators. *Journal of management*, 34(3), 375-409.
- Raisch, S., Birkinshaw, J., Probst, G., & Tushman, M. L. (2009). Organizational ambidexterity: Balancing exploitation and exploration for sustained performance. *Organization science*, 20(4), 685-695.
- Rohrbeck, R., Hölzle, K., & Gemünden, H. G. (2009). Opening up for competitive advantage—How Deutsche Telekom creates an open innovation ecosystem. *R&d Management*, 39(4), 420-430.
- Sheremata, W. A. (2000). Centrifugal and centripetal forces in radical new product development under time pressure. *Academy of Management review*, 25(2), 389-408.
- Smith, W. K., & Tushman, M. L. (2005). Managing strategic contradictions: A top management model for managing innovation streams. *Organization science*, 16(5), 522-536.
- Tushman, M. L., & O'Reilly, C. A. (1996). Ambidextrous organizations: Managing evolutionary and revolutionary change. *California management review*, 38(4), 8-29.

Wadhwa, A., & Kotha, S. (2006). Knowledge creation through external venturing: Evidence from the telecommunications equipment manufacturing industry. *Academy of Management Journal*, 49(4), 819-835.

Walumbwa, F. O., Wang, P., Lawler, J. J., & Shi, K. (2004). The role of collective efficacy in the relations between transformational leadership and work outcomes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(4), 515-530.

Weerawardena, J. (2003). The role of marketing capability in innovation-based competitive strategy. *Journal of strategic marketing*, 11(1), 15-35.

Weerawardena, J., & Mavondo, F. T. (2011). Capabilities, innovation and competitive advantage. *Industrial Marketing Management*, 40(8), 1220-1223.

Zinbarg, R. E., Revelle, W., Yovel, I., & Li, W. (2005). Cronbach's α , Revelle's β , and McDonald's ω H: Their relations with each other and two alternative conceptualizations of reliability. *psychometrika*, 70(1), 123-133.

EK: Örgütsel Çift Yönlülük Ölçeği Maddeleri

Keşfedici İnovasyon:

1. İşyerim yeni fikirlerimin çoğunu uygular
2. Yeni bir fikri paylaştığımda iş yerimdeki hissedarlar tarafından bu konuda ayrıntılı bir inceleme yapılır
3. İşlerimizi yapmak için yeni yöntemler denememiz teşvik edilir

Uyarlayıcı İnovasyon:

1. İşyerime değer katmamın yolu hızla en iyi uygulamaları benimsememizden geçmektedir
2. İşyerime değer katmamın yolu çalışma şeklimizde gelişmeler veya düzeltmeler yapmaktan geçmektedir
3. Başkalarının yaptıklarından öğrenmek suretiyle işleri yapmanın yeni yollarını ararız
4. İşimin verimli bir şekilde yerine getirilmesi için belirlenmiş prosedürlerin izlenmesi bir gerekliliktir.

YİYECEK-İÇECEK İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN SORUNLARI: ŞIRNAK'TA BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ERTAŞ

Şırnak Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu

Arş. Gör. Gökhan KADIRHAN

Şırnak Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu

Öz

Bu araştırma, yiyecek-içecek işletmeleri çalışanlarının iş yaşamındaki sorunlarını tespit etmek üzere tasarlanmıştır. Araştırmanın temel amacı, ilgili konuya dikkat çekmek ve turizm yazınına katkı sunmaktır. Araştırmanın nüfusu, Şırnak şehir merkezinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmeleri çalışanlarıdır. Araştırma verisi, anket aracılığıyla ve 15 Ekim-9 Kasım 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Toplamda 169 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Araştırmada, tek madde dağılımlarının incelenmesi için frekans analizi ve merkezi eğilim için ortalama puanlar kullanılmıştır. Her madde için tek değişkenli dağılımların yanı sıra, katılımcıların genel sorunlarını belirlemek için özet indeksler geliştirilmiştir. Ayrıca özet indeksler, ordinal ölçümün her bir düzeyindeki genel frekans dağılımı puanlarını sağlamak amacıyla hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, katılımcıların sorunları orta sıklıkta yaşadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, benzer konudaki araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Yöneticilerin, mutlu bir çalışma ortamı yaratmak için, çalışanlarının sorunlarının üzerine gitmesi önem arz etmektedir. Araştırma, yiyecek-içecek çalışanlarının sorunlarını göz ardı eden yazına katkı ve yiyecek-içecek işletmeleri yöneticilerine karar destek zemini sunması bakımından değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek-içecek çalışanlarının sorunları, iş yaşamındaki sorunlar, yiyecek-içecek işletmeleri, Şırnak.

PROBLEMS OF FOOD & BEVERAGE EMPLOYEES: A RESEARCH IN SIRNAK

Abstract

This research was planned in order to identify problems of employees in the food & beverage facilities. The main purpose of the study is to draw attention to this subject and to contribute to tourism literature. The population of the research is the employees of food & beverage facilities operating in Sirnak city center. The research data were collected through questionnaire between October 15 and November 9, 2018. Purposeful sampling, one of the non-probability sampling methods, was used in the research. 169 usable questionnaires were obtained. In the study, frequency analysis to examine single item distributions and average scores for central tendency were used. Summary indexes were developed for each item to identify the general problems of the participants. In addition, summary indexes were calculated to provide general frequency distribution

scores at each level of the ordinal measurement. As a result of the analysis, it was determined that the participants experienced problems with moderate frequency. The results of the research are largely similar to other studies in the literature. In order to create a happy working life, managers need to ensure that their employees do not have problems in business life. Because of contributing to the literature that ignores the problems of food & beverage employees and providing the decision support for food & beverage facilities managers, the study is valuable.

Key Words: Problems of food & beverage employees, work life problems, food & beverage facilities, Sırnak.

Giriş

Yiyecek-içecek işletmeleri, günümüz tüketicilerin her geçen gün daha sık uğradığı mekânlar haline gelmiştir. Bu durumda birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. İnsanların gelir düzeyinin artması, dışarıda yemek yeme alışkanlığının oluşması, iş yoğunluğundan dolayı evde yemek yapmaya ayıracak zamanın azalması bu faktörlerden bazılarıdır. Yiyecek-içecek işletmelerinin insanların sık uğradıkları mekânlar haline gelmesi ise, bu işletmelerin sundukları hizmetleri geliştirmesine sebep olmaktadır.

Hizmet sektörünün emek-yoğun bir üretim alanı olması, sektörde insan unsurunun ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmakta ve nitelikli personel, sunulan hizmetin kalitesinin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir (Kozak, 2001). Nitekim yiyecek içecek işletmelerinde çalışanlar da, gerek başarılı bir hizmet sunumunda gerekse tüketici memnuniyeti üzerinde kilit faktör konumundadır (Pienaar & Willemse, 2008). Bu durumda, hizmetin soyut özelliği, belki de en önemli faktördür. Dolayısıyla hizmet sektöründe insan, yani hizmeti sunan kişi, önemli bir unsur konumuna gelmektedir. Bu ise çalışanlara önemli bir sorumluluk yüklemektedir.

Hizmet sektöründe çalışanların sürekli güler yüzlü olması, işletmenin müşterilerine kibar davranması gibi baskılar yapılmaktadır. Ancak bu kişilerin de bir insan olduğu, sorunlarının olabileceği göz ardı edilmemelidir. Yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanların yaşadıkları sorunların başında aldıkları ücret gelmektedir. Giezen (1994) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, bu çalışanlar asgari ücret civarında ücret almaktadırlar. Alınan bu düşük ücret de çalışanların çoğunu memnun etmemektedir. Öyle ki, sektörde işi bırakanların en önemli nedenleri arasında alınan ücretle ilgili memnuniyetsizlik bulunmaktadır (Aziz vd., 2007). Öte yandan yiyecek-içecek işletmelerinde çalışma sürelerinin çok uzun olması, çalışanların sosyal hayatına zaman ayıramamasına yol açmaktadır, bu durum ise çalışanların stres düzeyini artırabilmektedir (Pienaar & Willemse, 2008). Dolayısıyla çalışanların iş yaşamındaki sorunlarının minimize edilmesi, işletme yöneticilerinin temel görevlerinden biri haline gelmelidir. Örneğin yöneticiler iş dağılımını çalışanların yeteneklerine, özelliklerine ve önceliklerine göre yapabilirler (Pelit & Türkmen, 2008). Ayrıca yiyecek-içecek işletmelerinde hizmet başarısında ekip çalışması önemlidir. İşletmelerin ekip çalışmasına önem vermesi, çalışanların motivasyonlarını artırabilecektir (Pelit & Türkmen, 2008). Çalışanların iş yaşamında yaşadıkları bir diğer sorun ise, işletme kültürüyle ilgilidir. Nitekim bu husus, Türkiye'deki birçok işletmenin belki de en önemli sorununu oluşturmaktadır (Uslu & Demirel, 2002). Çalışanların motive edilememesi, ekip çalışmasının olmaması, çalışanların birbirleriyle veya amirleriyle iletişim kuramaması, güvensizlik, bilgi eksikliği, dengesiz bir ücret politikasının olması ve kayırmacılık gibi birçok faktör, sağlıklı bir işletme kültürünün olmasına engeldir (Uslu & Demirel, 2002). Bunun için işletme yöneticilerin şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışı benimsemesi gerekmektedir (Uslu & Demirel, 2002). Yiyecek-içecek işletmelerindeki en önemli sorunlardan

bir diğeri, işgücü devir hızının yüksekliğidir. Yiyecek-ıcecek işletmelerinde çalışanların çok önemli bir kısmının 1 yıldan az çalışıyor olmasına ilişkin tespit (Giezen, 1994), bunun en önemli göstergesidir. Bu oranının günümüz için de pek değişmediği söylenebilir. Bu durum ise, yiyecek-ıcecek işletmelerinin verimliliğini düşürmektedir (Aziz vd., 2007). Yukarıda belirtildiği gibi, yiyecek-ıcecek işletmelerindeki çalışma koşulları (uzun çalışma, düşük ücret ve stres), iş gücü devir hızının yüksek olmasında etkilidir (Pelit & Türkmen, 2008). Yiyecek-ıcecek işletmelerinde bahsedilen bu olumsuzluklar ise, hem çalışanların memnuniyetsizliğine hem de işe geç gelme/devamsızlık (Eren, 2015), işte hata yapma (Kara, 2010), işgücü devir hızının artması (Taner, 1993) ve psikolojik sorunlar (Herzberg) gibi istenmeyen sonuçlara sebep olmaktadır. Sonuç itibariyle işletmeler amaçlarını gerçekleştirememektedir (Yüksel, 2003). Dolayısıyla yiyecek-ıcecek işletmelerinde çalışanların iş yaşamında ne tür sorunlar yaşadığını belirlemek, önem kazanmaktadır.

Yiyecek-ıcecek işletmeleri çalışanlarını örneklem olarak almış ve iş tatmini (Yazıcıoğlu & Sökmen, 2007; Gill vd., 2010; Sezgin & Ünlüöner, 2011; Çoban & İrmış, 2014), yaşam tatmini (Ghiselli vd., 2001; Hayes & Weathington, 2007), motivasyon (Dermody vd., 2004; Curtis vd., 2009) ve iş stresi (Chiang vd., 2010) ile ilgili sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Atçı vd., 2015: 2). Ancak yiyecek-ıcecek işletmeleri çalışanlarının sorunlarına odaklanan araştırma sayısının sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla konunun incelenmesi genelde hizmet sektörüne, özelde turizm yazınına katkı sunmak açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Şırnak şehir merkezinde faaliyet gösteren yiyecek-ıcecek işletmelerinde çalışanların yaşadıkları sorunlar incelenmiştir. Günümüzdeki huzursuzlukların birçoğunun empati yoksunluğundan kaynaklandığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla çalışanların iş yaşamında yaşadıkları sorunları onlarla birlikte belirlemek ve çözmek önemlidir (Uslu & Demirel, 2002: 175).

Yöntem

Bu araştırmanın nüfusu, Şırnak şehir merkezinde faaliyet gösteren yiyecek-ıcecek işletmelerinde yönetici pozisyonu dışındaki çalışanlardır. Araştırmanın örnekleme yöntemi, olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden amaçlı örneklemedir. Olasılık dışı örnekleme yönteminde araştırma sonuçlarını nüfusa genellemek gibi bir amaç bulunmamaktadır (Erdoğan, 2012). Araştırma verisi, 15 Ekim 2018-9 Kasım 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Süreç sonunda toplam 169 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırmanın veri toplama aracı, ankettir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların temel demografik özelliklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine dönük sorular, cinsiyet, medeni durum, aylık kişisel gelir, eğitim durumu ve yaş ile ilgilidir. Anketin ikinci bölümünde ise, katılımcıların yaşadıkları sorunları ölçen “Yiyecek-İcecek İşletmeleri Çalışanlarının Sorunları Ölçeği” bulunmaktadır. Söz konusu ölçek, bu araştırma yazarının da araştırmacılarından biri olduğu bir araştırma sonucunda (bkz. Çakıcı & Ertaş, 2011) oluşturulmuş ve daha sonra bu araştırma yazarlarından biri tarafından (bkz. Ertaş, 2013) geliştirilmiştir. Ölçek, 27 maddeden ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddeleri beşli Likert derecelemesine (1: Hiçbir Zaman, 2: Nadiren, 3: Ara Sıra, 4: Genellikle, 5: Her Zaman) tabi tutulmuştur.

Araştırmada, merkezi eğilim için ortalama puanlar ve tek madde dağılımlarının incelenmesi için de frekans analizi kullanılmıştır. Her madde için tek değişkenli dağılımların yanı sıra, katılımcıların genel sorunlarını belirlemek için özet indeksler geliştirilmiştir. Bu amaçla iki tür özet indeks geliştirilmiştir. Genel sorun indeksini belirlemek için, 27 maddenin ortalama puanları hesaplanmıştır. Her sütun için frekans dağılımı endeksi, sütun puanlarının ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Bu özet indeksler, 27 maddenin ortalama dağılımları için çalışanların genel sorunlarını tespit etmek ve ordinal ölçümün her bir düzeyindeki genel

frekans dağılımı puanlarını sağlamak amacıyla hesaplanmıştır. Bu, katılımcıların yanıtlarını özetlemek amacıyla yapılan bir işlemdir (Erdoğan, 2013: 1089).

Analizler ve Bulgular

Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, katılımcıların önemli bir kısmı erkek, 18,35 yaş arası, evli, yarısından çoğu en az lise mezunu ve yine önemli bir kısmı aylık 2000 TL’den az kişisel gelire sahiptir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	44	26,0
	Erkek	125	74,0
Yaş	18-35 yaş	153	90,53
	36 yaş ve üzeri	16	9,47
Medeni Durum	Evli	111	65,7
	Bekâr	58	34,3
Eğitim Durumu	İlkokul	21	12,4
	Ortaokul	41	24,3
	Lise	77	45,6
	Üniversite	30	17,8
Aylık Kişisel Gelir	2000 TL ve altı	126	74,5
	2001 TL-2500 TL	15	8,9
	2501 TL-3000 TL	16	9,5
	3001 TL ve üzeri	12	7,1

Araştırmada kullanılan “Yiyecek-içecek işletmeleri çalışanlarının sorunları ölçeği”nin bir bütün olarak güvenilirlik katsayısı 0,883, ikiye bölerek yapılan analizde ise ilk yarının değeri 0,762, ikinci yarının değeri ise 0,830 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda kullanılan ölçeğin iyi düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir (Özdamar, 2013). Araştırmanın esas amacı olan çalışanların sorunları, yüzde dağılım, ortalama puanlar ve çalışanların puan endeksleri aracılığıyla belirlenmiştir. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde, genel yönelim indeksine göre, yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan servis personelinin %31.04’ü hiçbir zaman, %22.12’si ise nadiren sorun yaşamaktayken; %9.17’si her zaman, %14.97’si ise

genellikle sorun yaşamaktadır. Öte yandan servis personelinin %22.66'sı, ara sıra sorun yaşadığını belirtmiştir. Yine Tablo 2 incelendiğinde, genel sorun indeksi açısından yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan servis personelinin genel oryantasyonu 2.49 düzeyindedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Şırnak şehir merkezinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan servis personeli, söz konusu sorunları “nadiren” ile “ara sıra” ortasında bir sıklıkta yaşamaktadır.

Tablo 2. Frekans, Ortalama ve Genel Sorun İndeksi

Maddeler	Dağılım (%)					N	Ortalama	Standart Sapma
	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara sıra	Genellikle	Her Zaman			
1. Motivasyon ile ilgili sorun	20,1	21,9	36,7	17,2	4,1	169	2,63	1,110
2. Ekip çalışması ile ilgili sorun	18,3	33,7	24,3	16,6	7,1	169	2,60	1,171
3. Çalışanların birbirine güveni ile ilgili sorun	26,0	33,1	23,1	13,6	4,1	169	2,36	1,131
4. İşletmeye duyulan güven ile ilgili sorun	34,9	18,9	26,0	10,7	9,5	169	2,40	1,315

Tablo 2. Frekans, Ortalama ve Genel Sorun İndeksi

Maddeler	Dağılım					N	Ortalama	Standart Sapma
	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara sıra	Genellikle	Her Zaman			
5. Çalışanlar arası iletişim ile ilgili sorun	29,6	30,8	18,9	14,8	5,9	169	2,36	1,218
6. Çalışanlar arası ayırım/kayırmacılık ile ilgili sorun	34,3	22,5	23,7	10,7	8,9	169	2,37	1,294
7. Teri/taayin imkânı ile ilgili sorun	42,6	18,9	21,9	16,0	0,6	169	2,13	1,152
8. Amirlerin çalışanlara karşı tutumlarıyla ilgili sorun	34,3	25,4	18,9	11,2	10,1	169	2,37	1,326

9. Mesai saatlerinde verilen dinlenme zamanı ile ilgili sorun	33,7	23,1	16,6	17,8	8,9	169	2,44	1,349
10. Sosyal faaliyetlere ayrılan zaman ile ilgili sorun	30,8	14,2	29,0	9,5	16,6	169	2,66	1,425
11. Çalışma saatlerinin uzunluğu ile ilgili sorun	26,0	18,9	25,4	8,3	21,3	169	2,79	1,462
12. Ücret ile ilgili sorun	33,1	18,9	22,5	13,6	11,8	169	2,52	1,380
13. Müşterilerin çalışanlara karşı tutumları ile ilgili sorun	31,4	19,5	24,9	16,0	8,3	169	2,50	1,305
14. Amirlerin çalışanlara verdiği değer ile ilgili sorun	30,8	20,7	27,8	12,4	8,3	169	2,46	1,272
15. İşyerinin fiziki düzenlenmesiyle ilgili sorun	36,7	26,6	17,2	13,0	6,5	169	2,26	1,259
16. Üstlenilen işlerin ağırlığıyla/zorluğuyla ilgili sorun	24,9	24,9	25,4	16,6	8,3	169	2,82	1,450
17. İşlerin çalışanlar arasında dengeli veya adil bir şekilde dağılımı ile ilgili sorun	33,1	23,7	21,3	15,4	6,5	169	2,38	1,267
18. Çalışanların performanslarının ölçümü ile ilgili sorun	29,0	21,3	18,3	25,4	5,9	169	2,57	1,302
19. Çalışanların performanslarının değerlendirilmesi ile ilgili sorun	20,1	23,7	27,8	19,5	8,9	169	2,73	1,236
20. Sürekli ayakta kalma zorunluluğu ile ilgili sorun	25,4	18,3	26,6	17,8	11,8	169	2,72	1,336

Tablo 2. Frekans, Ortalama ve Genel Sorun İndeksi

Maddeler	Dağılım (%)					N	Ortalama	Standart Sapma
	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara sıra	Genellikle	Her Zaman			
21. Çalışanlar arası sosyal etkileşim ile ilgili sorun	29,0	17,8	24,3	23,7	5,3	169	2,58	1,274
22. Yöneticiler ve çalışanlar arası sosyal etkileşim ile ilgili sorun	27,2	26,6	24,9	14,2	7,1	169	2,47	1,229
23. Sosyal güvence (sigorta) ile ilgili sorun	40,8	15,4	18,3	12,4	13,0	169	2,41	1,449
24. İşyerinin kapanış saati ile ilgili sorun	27,2	21,3	21,9	17,8	11,8	169	2,65	1,358
25. Tiplerin (bahşiş) adil bir şekilde dağılımı ile ilgili sorun	50,3	11,2	15,4	11,8	11,2	169	2,22	1,450
26. Personel yetersizliğinden kaynaklanan sorun	35,5	21,9	17,8	11,8	13,0	169	2,44	1,409
27. Yapılacak işin sınırlarının tam olarak belli olmamasından kaynaklanan sorun	33,1	24,3	13,0	16,6	13,0	169	2,52	1,427
Genel Yönelim İndeksi	31,04	22,12	22,66	14,97	9,17	169	2,49	1,309

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanların iş yaşamında ne tür sorunlar yaşadığı Şırnak şehir merkezinde faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmeleri çalışanları örnekleminde incelenmiştir. Bu araştırmanın temel sonucu, yiyecek-içecek işletmeleri çalışanlarının genel olarak orta düzeye yakın (ara sıra) sorun yaşadığıdır. Ancak “genellikle” ya da “her zaman” sorun yaşadığını belirten çalışanlar, az sayıda da olsa,

küçümsenmemelidir. Nitekim “ara sıra”, “genellikle” ve “her zaman” birlikte ele alındığında, birçok sorunda katılımcıların nerdeyse yarısının (%46.8) söz konusu sorunları en az “ara sıra” yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan araştırma sonuçları, yazındaki benzer araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin bu araştırma yazarlarından birinin de araştırmacıları arasında olduğu araştırmalar (bkz. Atçı vd., 2015; Unur & Ertaş, 2015; Unur vd., 2017) da, yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanların orta düzeye yakın sıklıkta sorun yaşadığını bulmuştur. Dolayısıyla farklı şehirlerde yapılmış söz konusu araştırma sonuçlarıyla bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanların benzer sorunları benzer sıklıkta yaşadığı söylenebilir.

Çalışmanın giriş kısmında verilen bilgilerden hatırlanacağı üzere, yiyecek-içecek işletmeleri yöneticilerinin söz konusu sorunların üzerine gitmesi önemlidir. Bu noktada yöneticilere önemli görevler düşmektedir. Örneğin işletmeler çalışma saatlerini makul sürelerde tutmalı veya vardiyalı çalışma sistemini getirmelidir. Böylece çalışanlar daha az yorulacak ve bir sonraki gün çalışmak için daha istekli olabileceklerdir. Yapılan araştırmalara göre, hizmet sektöründe çalışanların işlerine karşı isteksizliklerinin en önemli sebepleri arasında, uzun çalışma saatlerinden ötürü doğan yorgunluk ve stres bulunmaktadır (Pelit & Türkmen, 2008). Öte yandan kapanış saatlerinin geç olması ve sonucunda çalışanların yorgun düşmesi, çalışanların aileleriyle yeterince zaman geçirmesini kısıtlamaktadır. Ayrıca çalışanlar yorgunluklarını atmak ve stresten uzaklaşmak isteyeceklerdir. Bunun için de sosyal etkinliklere ihtiyaç duyacaklardır. Özellikle mesai saatlerinin çalışanlar lehine düzenlenmesi ile çalışanlar hem ailelerine hem de sosyal faaliyetlere daha fazla zaman ayırabileceklerdir. Aksi takdirde, çalışanın işinden soğuması ve hatta işi bırakması muhtemel bir sonuçtur.

Erdil vd.’ne (2004) göre, yönetim tarzı, çalışanların memnuniyeti üzerinde tek başına etkili olan önemli bir faktördür. Çalışanların sorunlarının en azından minimize edilmesi için, yöneticilerin demokratik bir yönetim tarzı benimsemesi faydalı olacaktır. Ayrıca iş dağılımlarının çalışanların bilgi, beceri, deneyim ve yeteneklerine uygun şekilde yapılması önemlidir. Yöneticiler, nepotizme yer vermemelidir. Nitekim Büte (2011) yapmış olduğu araştırmada, nepotizmin çalışanlarda memnuniyetsizliğe yol açtığını belirtmektedir. Bu ise çalışanlar iş yaşamında sorunlar yaşamasına sebep olacaktır. Bu araştırmaya göre çalışanların en çok yaşadığı sorunlar göz önünde bulundurularak, yöneticilerin işletmede güven ortamını tesis etmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında güven ortamı, diğer sorunların minimize edilmesini de sağlamada önemli bir etkidir. Zira çalışanların işletmeye ya da yöneticilerine/mesai arkadaşlarına güvenleri arttığı zaman, çalışanların performansları da aynı oranda artacaktır. Öte yandan bir diğer önemli sorun, yapılacak işin sınırlarının tam olarak belli olmamasıdır. Zira bu sorun, çalışanın performansını olumsuz şekilde etkilemektedir (Fisher, 2001). Dolayısıyla yöneticilerin çalışanın görev tanımını açık bir şekilde yapması ve hatta bunu yazılı hale getirmesi önemli bir unsurdur.

Kaynakça

Atçı, D., Çakıcı A. C. & Ertaş, Ç. (2015). Fast-Food Çalışanlarının İş Sorunlarının İş ve Yaşam Tatminlerine Etkisi: Mersin Şehir Merkezinde Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1): 161-173.

Aziz, A., Goldman, H. M. & Olsen, N. (2007). Facets of Type A Personality and Pay Increase Among The Employees of Fast Food Restaurants. *Hospitality Management*, 26: 754-758.

- Büte, M. (2011). Kayırmacılığın Çalışanlar Üzerine Etkileri ile İnsan Kaynakları Uygulamaları İlişkisi: Türk Kamu Bankalarına Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 383-404.
- Chiang, F. F. T., Birtch, T. A. & Kwan, H. K. (2010). The Moderating Roles of Job Control and Work-Life Balance Practices on Employee Stress in The Hotel and Catering Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29: 25-32.
- Curtis, C. R., Uphurch, R. S. & Severt, D. E. (2009). Employee Motivation and Organizational Commitment: A Comparison of Tipped and Nontipped Restaurant Employees. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 10 (3): 253-269.
- Çakıcı, C. & Ertaş, Ç. (2011). Mersin Şehir Merkezinde Faaliyet Gösteren Fast-Food İşletmeleri Çalışanlarının Sorunlarını Tespite Dönük Bir Araştırma. 12. Ulusal Turizm Kongresi, Akçakoca.
- Çoban, H. & İrmış, A. (2014). Duygusal Emek ve İş Tatmini İlişkisi: Hazır Yemek Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Konya.
- Dermody, M. B., Young, M. & Taylor, S. L. (2004). Identifying Job Motivation Factors of Restaurant Servers: Insight for The Development of Effective Recruitment and Retention Strategies. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 5 (3): 1-14.
- Erdil, O, Keskin, H., İmamoğlu, S. Z. & Erat, S. (2004). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5: 17-26.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi*. Erk Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, N. (2013). Environmental Worldviews in Higher Education: A Case Study of Turkish College Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 106: 1086-1095.
- Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Ertaş, Ç. (2013). *Mersin Şehir Merkezindeki Lüks Restoranlarda Çalışan Servis Personelinin Sorunlarının Tespiti*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Fisher, R. T. (2001). Role Stress, The Type A Behaviour Pattern, and External Auditor Job Satisfaction and Performance. *Behavioral Research in Accounting*, 13: 143-170.
- Ghiselli, R., Lopa, J. & Bai, B. (2001). Job Satisfaction, Life Satisfaction, and Turnover Intent Among Food-Service Managers. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42 (2): 28-37.
- Giezen, R. W. V. (1994). Occupational Wages in the Fast-Food Restaurant Industry. *Monthly Labor Review*: 24-30.
- Gill, A., Flaschner, A. B., Shah, V. & Bhutani, I. (2010). The Relations of Transformational Leadership and Empowerment With Employee Job Satisfaction: A Study Among Indian Restaurant Employees. *Business and Economics Journal*: 1-10.
- Hayes, C. T. & Weathington, B. L. (2007). Optimism, Stress, Life satisfaction, and Job Burnout in Restaurant Managers. *The Journal of Psychology*, 141 (6): 565-579.

Kozak, M. (2001). Türkiye’de Konaklama Sektörü ve Çalışan Kadınların Tükenmişlik Durumları Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Akademik Dergisi*, 2: 11-12.

Özdamar, K. (2013). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nisan Kitabevi, Eskişehir.

Pelit, E. & Türkmen, F. (2008). Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri: Yerli ve Yabancı Zincir Otel İşletmeleri İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1): 117-139.

Pienaar, J. & Willemse, S. A. (2008). Burnout, Engagement, Coping and General Health of Service Employees in the Hospitality Industry. *Tourism Management*, 29: 1053-1063.

Sezgin, E. K. & Ünlüönen, K. (2011). Mutfak Personelinin Hizmet İçi Eğitiminin Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi Üzerine Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 3-16.

Taner, B. (1993). Beş Yıldızlı Otellerde Çalışanların İş Tatmininin Değerlendirilmesi. *Anatolia*: 22-24.

Unur, K. & Ertaş, Ç. (2015). Mersin Şehir Merkezindeki Lüks Restoranlarda Çalışan Servis Personelinin Sorunlarının Tespiti ve Bu Sorunların İş Tatminine Etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12 (1): 6-24.

Unur, K., Ertaş, Ç. & Kanca, B. (2017). Yiyecek-İçecek İşletmeleri Servis Çalışanlarının İş Yaşamındaki Sorunları: Giresun’da Bir Araştırma. VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Gaziantep.

Uslu, Ş. & Demirel, Y. (2002). Kobilerde Çalışanların Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 173-184.

Yüksel, İ. (2003). Hemşirelerin İş Güçlüğünü Oluşturan Değişkenlerin İş Doyumu, İş Gerilimi ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin Analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13: 261-272.

Yazıcıoğlu, İ. & Sökmen, A. (2007). Otel İşletmelerinin Yiyecek-İçecek Departmanlarında Görev Yapan İşgörenlerin İş Tatmin Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Adana’da Bir Uygulama. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18: 73-95.

**HAYAL KURAMAYAN ÇOCUKLAR:
SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA ERKEN YAŞTA EVLİLİK SORUNU¹**

“Çocukların tek işi vardır: hayal kurmak...”

Dr. Öğr. Üyesi Dilara Ustabaşı Gündüz

KTO Karatay Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Demet Akarçay Ulutaş

KTO Karatay Üniversitesi

Arş. Gör. Ayşe Nur Boz

KTO Karatay Üniversitesi

Öz

1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi doğrultusunda uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk olarak tanımlanmaktadır. Bir toplumda kadına ve erkeğe yüklenen anlamlar olduğu gibi çocuğun da farklı boyutlarla ve sorumluluklarla şekillendiği görülmektedir. Çocukların yaşı itibarıyla en büyük yeteneklerinin hayal kurmak olduğu düşünüldüğünde; çalışma hayatına katılım, aile kurma, çocuk sahibi olma gibi sorumlulukların çocuğa yüklenilmesi hukuki bir düzlemde değil, toplumsal algı ve anlamlandırma ile kendini göstermektedir. Hukuki açıdan ülkemizin de taraf olduğu en önemli milletlerarası anlaşma olan Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, her insanın olduğu gibi çocuğun da yaşama hakkı, eksiksiz biçimde gelişme hakkı, zararlı etkilerden, istismar ve sömürüden korunma hakkı koruma altına alınmıştır. Ülkemizde, kadına yönelik şiddetle mücadelenin toplumsal kökenlerine inildiğinde, erken yaşta evlilik her ne kadar erkek çocuklarının da maruz kaldığı bir olgu olarak görülse de, özellikle kız çocuklarının ağırlıklı sorunu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, erken yaşta evlilik temasının teorik boyutundan ve kurumsal olarak sunulan sosyal hizmet uygulamaları açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu amaçla, 11 Mart 2019 tarihinde KTO Karatay Üniversitesi yerleşkesinde çocuk istismarı ve erken yaşta evlilik konularında uzmanlaşmış Öğretim Elemanlarının katılımıyla gerçekleştirilen bilimsel toplantının sonuç raporundan elde edilen çıktılar, bu çalışmada yansıtılmaya çalışılacaktır. Toplantı sırasında katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınan bilimsel bilgiler, içerik analizi prosedürleri izlenerek bir araya getirilmiş ve başlıklandırılmıştır. Erken yaşta evliliğin hukuki boyutu, erken yaşta evliliğin bilişsel ve kültürel yansımaları ve erken yaşta evlilikle mücadelede kurumsal hizmetler ve uygulamalar şeklinde belirlenen başlıklar altında, erken yaşta evliliğin, çocuk ihmalinin ve istismarının tanımı, erken yaşta evliliğe yönelik toplumsal bakış açısı ve hukuki yaptırımlarla ilgili bilgiler paylaşılmaktadır.

¹ Erken yaşta evlenmelerine rağmen geleneği sürdürmeyen ve kızlarının okuması için ellerinden geleni yapan annelerimiz Nedime Ustabaşı'ya, Nezahat Akarçay'a ve Emine Boz'a ve bizim güçlü kadınlar olmamız için yolumuzu açan babalarımız Harun Ustabaşı'ya, Mustafa Akarçay'a ve Celaletdin Boz'a en içten teşekkürlerimizle...

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Çocuk İstismarı, Erken Yaşta Evlilik, Sosyal Hizmet

1. Giriş

Dünyanın pek çok yerinde ve ülkemizde geçmişten günümüze kadar devam eden erken yaşta evlilik, tartışılması ve çözümlenmesi karmaşık bir sorunu işaret etmektedir. Bu konunun ele alınmasını zorlaştıran temelde iki bileşen bulunmaktadır. Bazı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de özellikle bazı bölgelerde erken yaşta evliliğin bir sorun olarak görülmemesi, hatta bazı kesimler tarafından kız çocuğunun “başıboş kalmasındansa evlenmesi daha iyidir” denilerek sorunun meşrulaştırılmaya çalışılması, konunun bilimsel açıdan değerlendirilmesini etkileyebilmektedir. Bunun yanında, sosyokültürel ve ekonomik pek çok farklı etkene sahip olan bu soruna yönelik tek bir doğru yol üzerinde uzlaşmaya çalışmak zaman kaybı gibi görünmektedir. Bu açıdan, bu sorunun pek çok farklı bileşeni ve çocuk, anne, baba, çocukla evlenmek isteyen kişi, mevzuat, devlet gibi farklı tarafları olduğu kabul edilmeli ve bu bileşenleri içinde bireylerin kültürel arka planları ve yaşam deneyimleri ele alınmalıdır. Bu bileşenler bir arada düşünüldüğünde, erken yaşta evlilik sorununu biyopsikososyal açıdan bir bütün olarak ve bilimsel araştırma metodolojisini kullanarak ele almak oldukça zorlaşmaktadır.

“Çocuk gelin” ifadesi yazılı olarak ilk defa, Oxford İngilizce Sözlüğü’nün 1843 yılı basımında kullanılmıştır. 1870’lerden sonra ise Amerikan gazetelerinde normal kullanım niteliği taşımaya başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren, çocuk gelin ifadesinin yanı sıra “çocuk karı” ve “çocuk koca” kavramları da popülerlik kazanmıştır. Çocuk gelin ifadesi, aynı zamanda evlilik kurumunun yasal gücünü açıkça ifade etmektedir. Bu da evliliğin bir çocuğu, yetişkin bir bireye dönüşme baskısını beraberinde getirmektedir. 19. yüzyılın ortasına kadar birçok Amerikalı tarafından, evliliğin bir çocuğu yetişkin bir kadına dönüştüreceğine inanılmakla birlikte, bu bakış açısına göre, bireyin medeni hali, kronolojik yaşının önünde yer almaktaydı (Syrett, 2016, s. 4). Erken yaşta evlilik diğer adıyla çocuk evliliği kavramının tanımı ile başlanacak olursa, 18 yaşın altında olup, “çocuğun fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi sorumlulukları taşımaya hazır olmadan yapılan evlilik” şeklinde (Boran vd., 2013) ya da kısaca, bireyin ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan evlilik birliği kurması olarak ifade edilmektedir (Aydemir, 2011, s. 3). Bu tanıma sosyokültürel arka plan eklendiğinde, kavram geniş bir pencerede daha iyi anlaşılabilir. Erken yaşta evliliğin, kadının kendi hayatı hakkındaki duygu ve düşüncelerinin yok sayıldığı, kendisi hakkında verilen kararların dini, kültürel ve toplumsal olgular üzerine inşa edilen bir eylem olduğu görülmektedir. Dünya genelindeki ataerkil toplum yapısının yanı sıra, Türkiye gibi dini ve kültürel öğelere bağlı olan ülkelerde, erken yaşta evlilikler kadının tüm haklarının erkek tarafından elinden alınması şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ailenin kutsal kabul edildiği toplumlarda kadının temel işlevi, bir an önce ailenin bir parçası olup anne olması olarak görülmektedir (Kara, 2015, s. 65). Kadına, ataerkil yapıdan dolayı aile içinde yüklenen “anne” rolü için gerekli görülen erken yaşta evlilikte, başka bir gösterge eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de erken yaşta evlilik sorununun temeline bakıldığında, kadının çok uzun yıllar geri planda tutulmasının yanı sıra eğitim düzeylerinin ve ekonomik gelirlerinin düşük seviyede olması en önemli faktör olarak görülmektedir. Özcebe ve Biçer (2013, s. 89), Türkiye’deki erken yaşta evliliğin temelinde eğitim ve gelir düzeyi, kültürel değerler, dine bağlılık ve çevre baskısının önemli belirleyiciler olduğunu ifade etmektedir. Bu belirleyiciler arasında etkili faktör olan kültürel değerler, özellikle kırsal kesimlerde aile kurma mekanizmalarının işleminde önemli rol oynamaktadır. Buna karşın, tüm dünyada toplumsal yapıda köklü değişimler yaratan küreselleşme, Türkiye’de de kültürel bir değişime sebep olmuştur. Küreselleşmeyle beraber, kadının artık daha açık görüşlü

bir hale gelen toplum içindeki rolleri değişmiş, eğitim süreleri uzamış ve kadın istihdamı sağlanmaya başlanmıştır (Berktay, 2004, s. 26-27). Türkiye’de zaman içerisinde kadınların sivil toplum örgütleri aracılığıyla güç kazanması ve devletin güçlü bir yasal çerçeve çizmesiyle erken yaşta evlilik konusu yeni bir boyut kazanmıştır (Çakmak, 2009, s. 12).

Erken yaştaki evliliklerin toplumda çizdiği çerçeveyi daha iyi görebilmek adına nedenleriyle birlikte sonuçlarını da irdelemek faydalı olabilecektir. Çocuk yaşta yapılan evliliğin psikososyal ve toplumsal pek çok çıktısı olmakla birlikte, kadınların maruz kaldığı en belirgin sorunların eşit olmayan toplumsal cinsiyet rolleri, bu rol ve ilişkilerin çizdiği katı normlar, eğitimde, ekonomide ve sosyal alanda yer edinememe, şiddet ve istismar olarak saymak yanlış olmayacaktır. Erken evlilikler, kadınları, eğitimsiz ve ekonomik olarak bağımlı kılarak, hem toplumsal hayattan yeterince faydalanmalarını engellemekte hem de kadınların toplumdaki eşitsiz konumunu güçlendirmektedir (Aydemir, 2011, s. 3-4). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadının durumu değerlendirildiğinde itiraz etme hakkı bulunmayan, başkaları tarafından belirlenmiş yaşam alanının dışına çıkamayan, sosyal hayata katılımı engellenerek ikinci planda bırakılan kadının konumu, annelerinden kız çocuklarına aktararak gelecekteki konumları da belirlemektedir. (Doğan, 1999, s. 137). Kültürel değerlerin yanı sıra ekonomik zorluklar sebebiyle erken yaşta evliliklerin, kız çocuğunun hayatının kurtulması olarak değer kazandığı görülmektedir. Çakmak (2009) bu ekonomik zorlukların, kız çocuklarının evlendirilmesinde yaş sınırı aranmaması ve böylelikle çocuk gelinlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını ifade etmektedir.

2018 yılı itibariyle TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre Türkiye’de 553. 202 resmi evlilik gerçekleştirilmiş olup yapılan evliliklerin 16-19 yaş grubundaki erkek ve kadınların toplamda 6.998’ini oluşturduğu görülmektedir. Yine ayrı rapora göre, erkeğin yaş grubu artarken kadının yaş grubunun 16-19 yaş arasında kaldığı görülmektedir. Buna göre, erkeğin yaş 20-49 yaş grubundaki erkeklerle 16-19 yaş grubundaki kadınlarla yapılan toplam 75.719 evliliğin gerçekleştiği belirtilmektedir. 50 yaş ve üzeri erkeklerle 16-19 yaş grubundaki kadınlar arasında ise 2018 yılında 13 resmi evliliğin kaydı raporda yer almaktadır. Bu noktada, erken yaşta evliliğin cinsiyet üstü bir kavram olduğu vurgulansa da bu şekliyle özellikle ülkemiz için kadınların temel bir sorunu gibi görünmektedir. İl bazında değerlendirildiğinde ise, TÜİK 2018 yılı Evlenme İstatistiklerine göre, 16-19 yaş grubundaki kadınlarla 16-19 yaş grubundaki erkekler arasında yapılan evliliklerde 548 evlilik ile İstanbul ilk sırada yer alırken, 447 evlilikle Şanlıurfa ikinci sırada, 341 evlilikle Konya üçüncü sırada yer almaktadır. 16-19 yaş grubundaki kadınlarla 16- 60 ya üzeri erkekler arasında yapılan evliliklerde ise 7882 evlilikle İstanbul yine ilk sırada yer alırken, 4415 evlilikle Gaziantep ikinci ve 3467 evlilikle Ankara üçüncü sırada görülmektedir. Bunun yanında, 2011 yılında iç savaş sebebiyle ülkelerinden kaçarak ülkemize sığınan ve geçici koruma altına alınan ve 13 Haziran 2019 tarihi itibariyle sayıları 3.613.644 olan (<https://www.goc.gov.tr>) Suriyelilerin %4’lük dilim içerisinde yer almadıklarına vurgu yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu bilimsel toplantıda erken yaşta evliliğin geçici koruma altındaki Suriyelilerdeki yaygın olduğuna ve bunun önüne geçilebilmesi için ailelerle bire bir çalışmaların yürütülmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler’in kurulduğu tarihten beri gündeminde “evlilik” konusu hep yer almıştır. Bunun yanı sıra evlilikle ilgili 1962 yılında ilk büyük Genel Konvansiyon (anlaşma) imzalanmıştır. Sonraki yıllarda da evlilik konusu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kapsamında sıkça ele alınmaya devam edilmiştir (Aydemir, 2011, s. 6). Her ne kadar kavramların kullanımı, mevzuatta yer alması eski tarih gibi görünse de erken yaşta evlilik sorunu halen devam etmekle birlikte, özellikle insan hakları

bağlamında hukuki ve toplumsal düzeyde ciddi bir çözüme yönelik çok sayıda sivil toplum örgütü çalışmalarını sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun, kadınların sorunlarının çözümü için harekete geçmesiyle Türkiye’de 2000’lere doğru kadın hakları konusunda sivil toplum örgütleri oluşmaya başlamıştır. Bu süreçten itibaren, kadınların sağlık ve eğitim alanındaki sorunları dikkate alınmaya başlanmış, kadının toplumdaki yeri küresel dünyanın gerekleri doğrultusunda yeniden gözden geçirilmiştir (Akşit, 2007, s. 11-12).

Erken yaşta evliliğin teorik olarak detaylandırılması ve bu sorunun önlenmesine ilişkin kurumsal faaliyetlerin ve mevzuatın kadına ve çocuğa yönelik sosyal hizmet uygulamaları açısından değerlendirilmesi amaçlanan bu çalışmada, bilimsel bir toplantıda sunulan uzman görüşleri kayıt altına alınarak incelenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucu elde edilen bulgular, erken yaşta evliliğe ilişkin genel bilgiler, erken yaşta evliliğin kültürel arka planı, erken yaşta evliliğin psikososyal gelişime etkileri, erken yaşta evliliğin sağlık statüsüne etkileri, erken yaşta evlilikte hukuki boyut olarak oluşturulan başlıklar altında sunulmaya çalışılmıştır.

2. Yöntem

Nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanan bu çalışmada 11 Mart 2019 tarihinde KTO Karatay Üniversitesi yerleşkesinde KTO Karatay Üniversitesi Kadın Hakları Komisyonu öncülüğünde, çocuk istismarı ve erken yaşta evlilik konularında uzmanlaşmış Öğretim Elemanlarının ve alandaki uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen bilimsel toplantının sonuç raporundan elde edilen çıktılar bu kapsamda kullanılmaktadır. Erken yaşta evlilik, aile içi ve kadına yönelik şiddet konularında çalışma yapan dört öğretim elemanının (sosyal hizmet, çocuk gelişimi, hukuk, sosyoloji bölümleri) ve alanda çalışan dört uzmanın (Konya Adliyesi, Konya Çocuk Destek Merkezi, Konya Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi, Konya Büyükşehir Belediyesi’nde çalışan) katılımıyla gerçekleşen toplantıda konuşmaların ve tartışmaların yazılı olarak ve ses kaydı alınarak kayıt altına alınacağı katılımcılara toplantı öncesi yapılan görüşmelerde bildirilerek onayları alınmıştır.

KTO Karatay Üniversitesi’nde gerçekleştirilen erken yaşta evlilik temalı bilimsel toplantının sonuç raporunda edinilen verilerden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada erken yaşta evliliğin çocuklar üzerindeki sosyal, bilişsel ve sağlık yönünden etkilerini, kültürel ve hukuki yansımalarını sosyal hizmet bakış açısıyla tartışmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda bilimsel toplantıda edinilen veriler nitel veri analiz süreçlerinden biri olan içerik analizine tabi tutulmuştur. Yazılan, söylenen, kayıt altına alınan metinlerin, mesajların ya da görsellerin objektif bir bakış açısıyla analiz edilmesi sürecini kapsayan (Koçarlan, 2018, s. 377) içerik analizinde, Silverman’a (2001) ve Özdemir’e (2010) göre, araştırmacının konuya ilişkin kategoriler oluşturarak elde ettiği verileri bu kategorilere göre sınıfladığı görülmektedir (Tanrıverdi ve Köksal, 2018, s. 250). Buna göre, bu çalışma kapsamında, “erken yaşta evliliğe ilişkin genel bilgiler”, “erken yaşta evliliğin kültürel arka planı”, “erken yaşta evliliğin psikososyal gelişime etkileri”, “erken yaşta evliliğin sağlık statüsüne etkileri”, “erken yaşta evlilikte hukuki boyut” şeklinde beş kategori ile veriler sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Erken yaşta evlilik temalı bilimsel toplantının sonuç raporunda, içerik analizi yöntemiyle elde edilen temalar aşağıdaki gibi başlıklandırılmıştır. Katılımcıların ifadeleri doğrudan bu çalışmaya aktarılarak literatürde konuyla ilgili araştırmalarla desteklenmiştir. Bilimsel araştırmada etik ilkelere uygun olarak, katılımcıların açık isimleri yerine K1, K2, K3 ... K8 olarak kısaltmalar kullanılmıştır.

3.1. Erken Yaşta Evliliğin Tanımı ve Mevzuatta Yeri

Erken yaşta evlilik, literatürde çocuk evlilikleri ya da zorla yapılan evlilikler şeklinde isimlendirilebilmektedir (Lemmon & ElHarake, 2014, s. 5). Erken yaşta evlilik, çocuk gelinler üzerinden tartışılan bir konu olsa da erken yaşta evlendirilen erkek çocuklarının da olduğu bir gerçektir. Yasal evlenme yaşı olan 18 yaşın altındaki evlenme girişimlerini tanımlayan bu kavramın, hukuki uygulamada pek çok farklı yönleri karşımıza çıkabilmektedir. Bilindiği üzere erken yaşta evlilik tanımındaki yaş kriteri 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre, 18 yaşını doldurmamış kişi çocuktur. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda daha erken yaşta ergin olsa dahi 18 yaşını doldurmamış kişinin çocuk olduğuna vurgu yapılmaktadır (<https://www.anayasa.gov.tr/>).

KTO Karatay Üniversitesi'nde gerçekleştirilen erken yaşta evlilik temalı bilimsel toplantıda erken yaşta evliliğin tanımlanmasında mevzuatın esas alındığı vurgulanmıştır (K5). Bir katılımcı erken yaşta evliliği çocuk evliliği olarak ifade ederken, 18 yaştan küçük olup yasal olmayan evlilik şeklinde açıklama getirmiştir (K7). Bir başka katılımcı kimin çocuk, ergen ya da genç olarak kabul edileceği konusunda evrensel olarak belirlenmiş tanımlamaların olmadığına vurgu yapmış ve şu sözleri sarf etmiştir:

“Biyolojik yaş tanımlama yapmak için yeterli değildir. Çocukluk olgusu farklı ortamlarda çok farklı biçimlerde anlaşılabilir. Yalnızca fiziksel ve ruhsal gelişimi değil ayrıca sosyal ve kültürel ortamı da göz önünde bulundurmak gerekir.” (K3)

Erken yaşta evlilik tanımı yapılırken esas alınan mevzuatta, 18 yaşın altında olup da yasal olarak gerçekleştirilebilen evliliklerin varlığını da görmek mümkündür. 15 yaşını doldurmamış, 17 yaşını doldurmamış ve 18 yaşını doldurmamış kız çocukları ifadeleri erken yaşta evliliğin tanımlanmasında karışıklığa neden olabilmektedir. Bu odaktan yaklaşan bir katılımcı, kanunlardaki karışıklığa şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“İstanbul sözleşmesi 37. Maddesine göre çocuğu kasten evliliğe zorlamak suç. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda, 18 yaşını doldurmamış kişi korunmaya muhtaç çocuktur. Türk Ceza Kanunu 15 yaş bitirmiş olan çocukla, Türk Medeni Kanun'u 17 yaş doldurma koşulu ile hâkim bazı durumlarda bunu 1 yıl geri çekebilir, evlenebilmekte. Çocuk Koruma Kanunu'nda, Türk Medeni Kanunu'nda ve Türk Ceza Kanunu'ndaki çelişkiler giderilmeli.” (K1)

UNICEF tarafından 2005 (s. 1) yılında hazırlanan rapora (Early Marriage: A Harmful Traditional Practice A Statistical Exploration) göre, Dünyada pek çok aile 18 yaşını henüz doldurmamış kız çocuklarını evlendirmek için teşvik etmektedir. Bu süreçte, kız çocuğu evlendikten sonra elde edebileceği finansal ve sosyal faydalara yönelik umutlar beslemeye başlarken, aile de kız çocuğunun evlenmesiyle kurtulacağı finansal yükün hesabını yapmaktadır erken yaşta gebelik, eğitim hayatının sonlanması ve zayıf mesleki deneyimden kaynaklanan sosyal dışlanma, tüm bunlara bağlı olarak kadının yoksullaşması gibi birbiriyle bağlantılı sonuçlara sahip olan erken yaşta evlilik, bir insan hakları ihlali olarak ifade edilmektedir.

Erken yaşta evlilik kapsamında çocuğu ve haklarını korumayı esas alan ulusal ve uluslararası mevzuatta yer alan kanun ve sözleşmelere değinilmiştir. Bunlar BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1995), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (2002), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (2004), Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyar Protokol (2018) Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi) (2012), Avrupa Konseyi Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesi (2015), Avrupa

Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi (2016) ‘ne, ulusal mevzuatta yer alan T.C. Anayasası (1982) 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (1983), 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (2005), 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (2001), 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (2004), 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu olarak sıralanabilmektedir.

Çocuk hakları sözleşmesinin amaç ve ilkelerinin anlatıldığı toplantıda bir katılımcı erken yaşta evliliğin uluslararası hukukta şiddet ve istismar olarak kabul gördüğünü ifade etmiş ve toplumsal yaşamın kadınlar lehine değişmesi için zihniyet değişiminin gerekliliği olduğuna ve bu konuda bir dizi önlemin alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bir başka katılımcı erken yaşta evliliğin bir cinsel istismar suçu olmasına vurgu yapan ifadeleri dikkati çekmektedir:

“Çocuk yaşta evlilik aslında çocuğun cinsel istismarı demek. TCK cinsel istismar 102. Madde çocuğu cinsel yönden istismar edene 8-15 yıl hapis. Sarkıntılık boyutundaysa 3-8 yıl. Mağdurun 12 yaşını doldurmamış olmasında da fark var. Çocuk Hakları Sözleşmesi, 3595 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu ile istismara yönelik yeterli önlemler alındı. 15 yaşının tamamlanmış olması 18 yaşı doldurmamış çocuklarda, şikayet üzerine 2-5 yıla kadar evlenme yasağı olan kişi.. Rızayla olmuş olsa bile şikayet söz konusu olunca dikkate alınmıyor. Ahlaki boyutta bir ceza olduğu için ileriki yaşlarda da sorun yaratıyor. 6284 kapsamında reşit olmadan evliliğe zorlanan kız koruma altına alma tedbiri, önleme tedbirinden yararlanabilir. Zorlayan aile kız çocuğu kendisinin korunmasının talebi olabilir. Barınmada, doğudan cinayet tehlikesi varsa korunma talebinden yararlanabilir. Reşit olsun olmasın cinsel saldırı halinde cezalar farklı. TCK kapsamında 15 yaş dolduranda rıza olup olmadığına bakmak gerekir.” (K7)

Bunun yanında, erken yaşta evliliğin bir insan hakları ihlali olduğunu ve kadına yönelik gösterilen her türlü şiddetin evrensel bir yaptırım olduğunu vurgulayan katılımcılardan biri, ülkemizde yürürlükte olan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun konuya vatandaşlık temelinden ziyade insan hakları ve değeri üzerinden yaklaştığını ve şiddete maruz kalan kadınlar arasında ırk, dil, din, eğitim ve gelir durumu gibi hiçbir değişken açısından ayırım yapılmadığını vurgulamıştır.

“6284 kanundan kadınlar, 18 yaş altı çocuklar, evli, bekar tüm kadınlar eşten, sevgiliden, tanımadığı kişilerden tehdit alan, sadece TC uyruklu değil her kadının yararlanabileceğini ifade eder. İstanbul Sözleşmesi ısrarlı takip mağdurları diye vurgular. Birinin birine sosyal medyada veya normal hayatta musallat olması, takıntı hale getirmesi, aile bireyi veya aileden sayılabilecek kişilerden dahil. Tüm bu kişiler başvuruda bulunabilir. Kolluk görevlilerine gitmediyse, biz ŞÖNİM olarak bildirim yaparız. Herhangi bir ödeme yapmaksızın, hizmet verilir. Beyan esaslı (darp raporuna, görgü tanığına gerek yok) hizmet verilir. Herhangi bir süreye gerek yok. Çok hızlı tedbir kararları alınabilir. ŞÖNİM yargıyla mağdur arası aracılık, izleme ve takip yapar.” (K3)

Bu durumun, evrensel etik ilkeler ışığında, ayrımcılık ve baskı karşıtı, insan hakları, sosyal adalet, eşitlik gibi temel ilkeleri odağına alan sosyal hizmet uygulamalarına ciddi bir yasal hareket alanı tanıdığı yorumu yapılabilmektedir. Buna karşın, şiddete maruz kalan kadının beyanının esas alınarak hukuki işlemlerin yürütülmesinin erkekler açısından suçlayıcı ve uygulama açısından istismar edilmesi mümkün olabileceği noktasında eleştiriler yönelten tarafların olduğu da zaman zaman medyada ve bilimsel çalışmalarda dikkati çekmektedir. Bu kötüye kullanım olasılığının ortadan kaldırılabilmesi için bütün şiddet türlerindeki iddiaların

somut olarak değerlendirilmesi (tarafların dinlenerek) ve asgari olasılık koşullarının tanımlanması önerilmektedir (Öztürk, 2017, s. 13). Bu farklı bakış açıları sosyal hizmet açısından değerlendirildiğinde, kanıtla dayalı ilkelerin takip edilmesi sosyal hizmet uygulamalarına bilimsel bir arka plan kazandırdığı gibi, insanı değiştirmeye odaklanan bu mesleği yerine getiren uzmanların bilgi, beceri ve değerleri harmanlayarak saha içinde edindikleri deneyimleri de uygulamalara yansıtılmalarının kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, müracaatçıların gözlenen tutum ve davranışlarının eldeki somut kanıtlarla birlikte değerlendirilmesi ve tüm bunların müdahale raporlarına açıkça yansıtılması süreci ön plana çıkmaktadır.

3.2. Erken Yaşta Evliliğin Kültürel Arka Planı

Çocuk yaşta evliliklerin sosyokültürel bir arka planının olduğuna vurgu yapılan toplantıda, ataerkil düzenin bu tür evlilikleri tetiklediği üzerinde durulmuştur. Erken evliliğin nedenlerini geleneksel toplum yapısı, yoksulluktan kurtulma isteği, aidiyet arayışı, mevcut durumdan kurtulma, ailedeki baskılar, aşk, evlilik dışı gebelik ve kendini ifade etme isteği olarak belirten bir katılımcı, erken yaşta evliliği teşvik eden deyim ve atasözlerine de vurgu yapmıştır. Bu düşünceye vurgu yapan bir katılımcı şu sözleri sarf etmiştir:

“Kız beşikte çeyiz sandıkta, erken evlenen döl alır, demir tavında dilber çağında ve on beşindeki kız ya erdedir ya yerde gibi atasözleri de bu manada meşru zemin hazırlamakta. Tabi çocuk yaşta evliliklerin beslendiği sosyokültürel ortam var. Ataerkil, maskülin, erkek sözünün getirisi olduğu, kadının arkada olduğu töre geleneklerin söz sahibi olduğu ortamlarda bu olgu yaygındır. Demokratik toplumun olmadığı ortamlar bunlar. Zorlamayla, kaçarak, aile büyüklerince ikna sonucu, gönüllü de olsa ciddi bir sorundur.” (K1)

Deyimler ve atasözlerinin bir toplumun en belirgin sembollerinden olduğu düşünüldüğünde, hukuki yapı her ne kadar kadının statüsünü olumlu yönde etkilemeye çalışsa da kadın özgürlük, eşitlik ve insan hakları söylemlerini belli sınırlar içinde arkasına alabilmekte, belli toplumsal kalıpların dışına çıkamamaktadır. Benzer şekilde, erkek de kadına belirlenen bu çerçeve gibi kendi üzerine düşün rolleri kabul etmeye ve bu rollerin gerektirdiği davranış kalıplarına uymaya zorlanabilmektedir (Kırlıoğlu, Akarçay ve Kırlıoğlu, 2016, s. 118). Erken yaşta evliliği teşvik eden ataerkil, geleneksel anlayışın hâkim olduğu (Burcu vd., 2015, s. 63) ve eğitim seviyeleri düşük zayıf sosyokültürel yapıdaki bölgelerde (Aktepe ve Atay, 2017, s. 412), bu sosyokültürel arka plandan dolayı erken yaşta evlilik yaygın olarak görülebilmektedir. Bunun yanında, sosyoekonomik düzeyi düşük olan bazı ailelerde kız çocuklarının erken evlendirilmesi ailede bakım ve geçim sağlamada bir kişinin eksilmesinin ekonomik refaha katkı sağlaması olarak görülebilmekte ve bu sebeple erken yaşta evliliklere onay verilebilmektedir (Boran vd., 2013, s. 60; Kara, 2015, s. 70). Ekonomik gerekçeler öne sürülerek kızlarını erken yaşta evlendiren aileler, erkeğin ailesinden süt parası, çeyiz eksiğinin giderilmesi gibi gerekçelerle başlık parası talep edebilmekte ve çocukları üzerinden kazanç elde edebilmektedirler (Gezer Tuğrul, 2018, s. 25). Erken yaşta evliliklerin ebeveynlerce tercih edilmesinin bir başka sebebi ise, kız çocuğunun küçük yaşta yeni yaşam ortamına daha kolay uyum sağlayabileceği, eşine itaat edebileceği ve evlilikle himayesi altına girdiği kişi tarafından tacizden korunacağı inancı da etkili olabilmektedir (Aktepe ve Atay, 2017, s. 413). Bu düşünceleri destekler nitelikte olan açıklama bir katılımcı tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Sonuç olarak ailenin yoksulluğu arasında doğru orantılı ilişki var. Kız çocuklarının aileye ekonomik yük algılanışı, aileye gelir getirme olarak başlık parası alma amacı taşıması da etkili. Küçük yaşta evlilikle küçük yaşta daha iyi uyum sağlanacağı düşünülmekte tercih edilmektedir.” (K6)

Erken yaşta evliliğe sebebiyet verecek bir başka konunun kız çocuğunun kendi ailesinde mutsuz olması olduğuna dikkat çekilmiştir. Erken yaşta evliliğin ayrıca bir aidiyet arayışı olabileceğine değinen bir katılımcı bu evlilik tercihinin yeni bir arayış, merak ya da mutsuz aile ortamından kaçış olarak da ele alınması gerektiğini şu sözlerle vurgulamıştır:

“Erken yaşta evlenme isteği bir aidiyet arayışı olabilir. Kendi ailesinde mutsuz olan insan bu yolu çözüm olarak görebilir. Evden, ailesinden uzaklaşmak için bu yola girmiş olabilir.” (K2)

Gezer Tuğrul (2018, s. 29) bir çalışmasında toplumun kadına bakışı, evliliğin maddi ve manevi kurtuluş yolu olarak gösterilmesi gibi toplumsal baskılar sebebiyle evliliğin bir kaçış yolu olarak görülebildiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, evlilik zamanı bireylerin demografik özelliklerine ve aile geçmişlerine göre değişim göstermekte ve sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerde ya da erken yaşta evlenen ebeveynlerin olduğu ailelerde bir gelenek olarak erken yaşta evlilik daha yaygın olarak görülmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olduğu bireylerde, ailelerin özellikle ekonomik olarak bireye bir bağımlılığı olduğu için erken yaşta evlilik oranı az olmaktadır. Ayrıca, erken yaşta evlilikte etkili olan başka bir etken de yetişilen ve yaşanılan coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, ebeveynlerin evlilik yaşının da hem kadınlar hem de erkekler açısından erken yaşta yapılacak evliliğe bakış açısını etkileyebildiği görülmekte ve dolayısıyla, evlilik normlarının ailelerden çocuklarına kuşaklararası aktarılabilirdiği yorumu yapılabilmektedir (Uecker ve Stokes, 2008, s. 842-843). Buna karşın, erken yaşta evlenen ailelerde gelen kızların erken yaşta evlenmek yerine eğitime devam etme eğilimlerinin olduğuna dair önceki sonucun tam tersini ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Carlson, 1979, s. 341). Buraya kadar vurgulanmaya çalışıldığı üzere, erken yaşta evliliğin örüntü sürekliliği oluşturan bir kültürel arka planının olduğunu ifade etmek yerinde olabilecektir. Kalıplaşmış ifadeler, davranış ve rol örüntülerinin kadını namus ve erkeğe bağımlılık üzerinden tanımlaması kadının eğitim ve meslek hayatından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Çalışma yaşamının gereklerine sahip olmayan ve ait olduğu yer tanımını aile içi rollerle yapılan kadının bu haliyle ekonomik yönden özgürlük kazanması zor olmakla birlikte toplumsal kalıplar nedeniyle engellenmektedir. Aile bütçesine katkıda bulunamayan kadın aile için ekonomik bir yük olarak tanımlanmakta ve bu nedenle evden ne kadar erken ayrılırsa o kadar faydalı gözüyle bakılabilmektedir. Böylesine dar sınırlar içine hapsedilen kız çocuklarının fikir beyan etmelerinin, isteklerini ve hayallerini gerçekleştirmek adına adım atmalarının çok mümkün olmadığı görülebilmektedir. Bir birey olarak kendi yaşamı ve bedeni üzerinde söz sahibi olamayan kadınlar evlendiklerinde kazanacakları farklı bir toplumsal statüyle dar olan sınırlarının biraz olsun genişletilerek temel düzeyde kararlara katılabilecekleri yönünde umut beslemektedirler.

3.3. Erken Yaşta Evliliğin Psikososyal Gelişime Etkileri

Erken yaşta evliliğin psikolojik ve sosyal gelişime olumsuz yansımalarının olduğu vurgulanan bilimsel toplantıda, bir katılımcı psikolojik sorunların başında “iyi bir gelin” ve “anne” olma rolünün getirdiği yük olduğunu ifade etmiştir. Sosyolojik sonuçlar ise sosyal çevreden kısıtlanma ve yeterince sosyalleşememe, eğitim ve öğretimin yarıda kalması, çalışma hayatına girememe ve yeni nesillerin sağlıksız bir şekilde yetişmesi gibi olgular kapsamında ele almıştır. Singh ve Samara (1996, s. 148) tarafından yapılan çalışmada, kadınlar arasındaki erken yaşta evlilik sıklığının Sahra Altı Afrika ve Güney Asya’da en yoğun olarak görüldüğü ve erken yaşta evlilikle birlikte eğitim yaşamının sonlanması arasında önemli bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir.

Çocuk yaşta evliliklerin çocuğa nasıl zararlar verdiğini bazı katılımcılar şu sözlerle açıklamıştır:

“Psikolojik, ekonomik, sosyolojik sonuçlar var. Özellikle para karşılığı evlendirmeler sonucu çocuk yaşta değersizlik duygusu, ucuz işçilik-evde emek sömürüsü, ekonomik bağımlılık, erken gelen geçim sıkıntısı ve yoksulluk kısır döngüsünün devam etmesi.” (K1)

“Erken evlilik fiziksel, ruhsal gelişimini tamamlamamış kişinin evlendirilmesi demek, psikolojik açıdan aile yükü kaldıramayacak kişilerin evliliği de yoksullukla sonuçlanacaktır. Ergenlik psikolojik duygular açısından karmaşık bir dönem. Evlilik hem kalp hem mantık işidir. Bu nedenle uygun olgunluğa erişmek gerekir. Çocukluğun yaşanmadan bitmesi ve erişkin rollerine girmek zorunda kalmak, ergenin kişilik-kimlik gelişimini baltalar. Kişisel özgürlüklerin kaybının yanı sıra eğitim ve gelişim fırsatı da elinden alınmış olur. Çoğunlukla cinsel istismar sonrası evlendirilen çocuk, zorunlu cinsel ilişkileri yaşamak durumunda kalır. Sürekli istismar ile tekrar tekrar travmatize olur.” (K2)

Jensen ve Thornton (2003, s. 12-13) tarafından yapılan çalışmada, erken yaşta evliliğin kadın üzerindeki olumsuz etkilerinin eğitim hayatından ayrılma, doğum, ev içinde kadının rolleri gibi nedenlerle görünür olduğunun altı çizilmiştir. Yine aynı çalışmada, erken evliliğin eğitime düşük seviyede ulaşım ile ilişkilendiren araştırmacıların incelenen ülke örnekleri arasında (Benin, Kolombiya, Hindistan, Türkiye) 16-20 yaş arasında evlenen kadınların ortalama iki yıl ve altında eğitim sürecine devam ettiklerini belirtmektedirler. Yapılan başka bir çalışmanın sonuçları ise, evliliğin ertelendiği her bir yılın okullaşmada ek 0.22 yıl ve % 5.6 daha yüksek okuma yazma oranı ile ilişkili olduğunu göstermekle birlikte kadınların koruyucu sağlık hizmetlerini kullanımı da artırdığını ifade etmektedir (Field ve Ambrus, 2008, s. 881). Nepal’de de erken yaşta evliliğin erkeklere göre kadınlarda daha yaygın olduğunu söyleyen başka bir çalışma da yine erken yaşta yapılan evlilik ile eğitim arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğuna dikkat çekilmiştir (Choe, Thapa ve Mishra, 2005, s. 143). Özetle, erken yaşta evliliğin olumsuz etkilerinin sağlık, eğitim ve kadınların ekonomik özgürlükleri bağlamında şekillendiği söylenebilmektedir (Walker, 2012, s. 231). Ayrıca, erken yaşta evlilikle birlikte ev içi rollerini tam olarak bilmeyen kadının pek çok dezavantajlı durumla karşılaştığı görülmektedir. Genellikle, düşük sosyoekonomik düzey ve sınırlı okullaşma ve mesleki deneyim ile karakterize olan erken yaşta evlilik durumlarında, kadının kendi gücünden taviz verdiği ve aile planlamasında, çocuk sahibi olma ve sağlık hizmetlerini kullanma gibi konularda verilen kararlara katılmadığı ifade edilebilmektedir (Erulkar, 2013, s. 13). Erken yaşta evliliğin kadının psikososyal gelişimine olan olumsuz etkilerine bakıldığında, bu kavramın dayandığı kültürel nedenlerle işlevsel bir ilişkisinin olduğu ve kadının toplumdaki konumu açısından bir kısır döngü yarattığı görülebilmektedir.

3.4. Erken Yaşta Evliliğin Sağlık Statüsüne Etkileri

Sosyoekonomik ve kültürel çıktılarının yanında, erken yaşta evlilik sağlık açısından değerlendirildiğinde ise, çocuk sahibi olma yaşı karşımıza çıkmaktadır. Çocuk sahibi olma yaşı hem anne hem de çocuk sağlığı açısından önem arz etmektedir. Yirmi yaşından önce gebelik geçiren kadınların oranı, adolesan doğurganlığının bir ölçütü olarak ele alınmaktadır (<http://www.hips.hacettepe.edu.tr/>). Bunun yanında, erken yaşta yapılan evlilikler, adolesan hamileliklerinin toplumsal olarak onaylanmasına sebep olmakla birlikte adolesan hamileliğin risklerini ortadan kaldırmamaktadır. Adolesan dönemde gebe kalma, hem yeterli fizyolojik ve psikolojik olgunluğa erişmemiş anne hem de doğacak bebek için ciddi bir sağlık riski olarak karşımıza çıkmaktadır. Anneliğe hazır olmayan, henüz kendisi çocuk olan adolesanlarda bebeğe karşı ihmal ve istismar, yetişkin annelere göre daha fazla görülmektedir. (Bulut, Gürkan ve Sevil, 2008: 38). Adolesanlarda doğum ve gebelik için yeterli hazırlık yapılmamasından dolayı, doğum ve doğum sonrası yaşanan

komplikasyon oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Covington vd., 1994). Adölesan kadınlarda yetişkin kadınlara göre daha fazla anemi ve gebelik hipertansiyonu görülmektedir (Montessero vd., 1996). Ayrıca, 15 yaşın altı kadınlardan doğan bebeklerde daha fazla nörolojik defekt görülmekle birlikte bu durum, ileriki dönemde mental retardasyon, serebral palsi ve diğer nörolojik bozukluklara neden olabilmektedir (Özgünen, 2006, s. 63).

“Erken yaşta evliliğin getirdiği erken yaş gebelik, doğum gibi fizyolojik sorunlara bağlı anne ölümleri dört kat daha fazladır. Erken yaş gebeliğinde; bebekte anomali, baş-pelvis uyumsuzluğu, uterus yırtıkları, enfeksiyon ve beden imajı bozukluğu gibi semptomlarla karşılaşmaktadır. Fiziksel gelişimini ve ruhsal olgunlaşmasını tamamlayamamış gençler erkenden evlendiklerinde; depresyon, kaygı bozuklukları, fobik problemler, intihar girişimleri, erken gebelik ve doğumlar, aile içi sorunlar ile çocuk bakımı ve çocuğu büyütmede yetersizlik problemleri yaşanmaktadır.”
(K2)

Moore and Waite (1981, s. 20) tarafından yapılan çalışmada, erken yaşta evlilik ile evlilikte görülen olası çözümler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve erken yaşta evlilikle birlikte gerçekleşen doğumun evliliğin sabit kalmasına olumlu yönde etki üzerine katkıda bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır. Aile gelişimine yönelik teorilerin ve yaklaşımların odak noktalarını oluşturan üç temel bileşen, ailenin ekonomik gelişimine yönelik aşamalar, çocuk gelişimine ilişkin yaklaşımlar, erken çocukluk döneminden ergenlik dönemine kadar kişilik yapılanmasını etkileyen aile uygulamaları olarak sayılabilmektedir (Hill, 1986, s. 20). Bu açıdan bakıldığında, yeterli eğitim ve mesleki deneyim elde edemeden erken yaşta evlenen bir kadının aile ekonomisine katkısının olmaması ailenin ekonomik durumundaki düşüklüğü sabit hale getirdiği gibi, kadının da ekonomik anlamda eşine ya da diğer aile bireylerine bağımlı olmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, ergenlik dönemini tamamlayarak kendi karar verme yetisini geliştirmiş bir birey olmadan erken yaşta çocuk sahibi olmanın sadece annenin fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkilemekle kalmadığı aynı zamanda dünyaya gelen çocuğun da annesiyle sağlıklı ilişki kurulamadığından dolayı olumsuz etkilere maruz kalmasına neden olabilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

İnsanların ve deneyimlerini biyopsikososyal olarak bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşan sosyal hizmet her türlü şiddet, zorbalık, özel alana müdahale, baskı unsurların karşı çıkarak bireylerde, gruplarda ve toplumlarda değişim yaratabilmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için ise başta insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, sosyal refah gibi ilkelere hareket etmekte ve ulusal/uluslararası mevzuatın uygulama gücünü arkasına almaktadır. İnsanı yaşadığı toplumdaki, kültürden, aileden, sosyal çevreden ayrı düşünmeyen sosyal hizmet müdahale alanı içinde çocuğun yüksek yararını odak noktasına almaktadır. Kadın ve çocuğu tanımlarken kesin bir şekilde ayırım yapılmasını engelleyen erken yaşta evlilik konusunda da Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi, Çocuk Koruma Kanunu ve Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanun gibi ulusal/uluslararası hukuki çerçeveyi kullanmaktadır. Mevzuatı ve “çevresi içinde bireyi” birlikte ele alan sosyal hizmetin çocuğun biyopsikososyal gelişimini ön planda tutarak zaman zaman inisiyatif alarak kararlar verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, pek çok farklı değişken bir arada bulunduran erken yaşta evliliği ele alırken kültürel arka planın ve toplumun kadına ve erkeğe yüklediği anlam ve roller daha görünür olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, erken yaşta evliliğin sosyoekonomik ve kültürel arka planı üzerine yapılan bir çalışmada, kız çocuklarının ailelerinin sahip olduğu ‘kız çocukları okumaz’ ifadesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca, ekonomik kaygılar nedeniyle okuldan uzaklaştırılarak evlenmeye zorlanan

kız çocukları evlendikleri evde başka ekonomik şiddet türleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Evlendikten sonra da çalışmasına izin verilmeyen kadın eşinin gelirine ve inisiyatifine bağımlı hale gelebilmektedir (Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sanıyaman, 2015, s. 74). Parayı kullanma ve yönetme hakkı eşinin inisiyatifinde olan kadının ihtiyaçlarına yönelik harcamalarının ev içinde eşin iznine bağılı olması kadının kendi yaşamı hakkında karar vermesini engelleyen bir durum ortaya çıkarabilmektedir.

Feministler tarafından cinsiyet körü olarak yaklaşan sosyal hizmeti ve kadınların sorunlarına yöneltilen çözümlerin toplumsal cinsiyet algısından kaynaklanan rollerde bağdaştırılmasını eleştirmişlerdir. Bununla birlikte, sosyal hizmet bireylere aile içinde yaşadıkları çalışmalarla etkili bir şekilde başa çıkmaları için yardım edilmesini vurgulayan terapötik-yardım edici, bireyin başa çıkma mekanizmalarına müdahaleden ziyade kaynaklar ve olanaklar hakkında bilgi vermeyi işaret eden bakım-koruma ve sosyal adaleti ve eşitsizliklerle mücadeleyi hedefleyen özgürleştirici yaklaşım olmak üzere üç temel yaklaşımı harmanlayarak feminist sosyal hizmet uygulamasıyla farklı bir bakış açısı sunmaktadır (Buz, 2009). Erken yaşta evlilik, her ne kadar cinsiyet üstü bir kavramı işaret etse de dünyada ve ülkemizde ağırlıklı olarak kadınları etkileyen bir sorun gibi görünmektedir. Sayısal verilerin de ifade ettiği gibi, kadın üzerinden tanımlanan bu sorunun neden olduğu olumsuz biyopsikososyal etkileri başa çıkabilmek adına multidisipliner çalışmalara ve kurumlararası işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında, güçlü bir kültürel söyleme sahip bu kavramın bir toplumdan kaldırılması için hukuki yatırımlar tek başına yetersiz kalabildiğinden, temelini anlaşılabilirliği ve çocuk istismarı olarak değerlendirilebilecek bu olgunun nedenlerini ve sonuçlarının açık bir şekilde görülebilmesi için kültürel çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır.

Hukuki yaptırımların istenilen etkiyi gösterebilmesi için öncelikli olarak mevzuatta yer alan çelişkinin giderilmesi ve normale hiyerarşisine uygun bir yapının takip edilmesinin gerekliliği kaçınılmaz gibi görünmektedir. Uluslararası mevzuatta göre 18 yaşın altında çocuk olarak kabul edilen herkes buna uygun olarak değerlendirilmesi ve bu yaş sınırının altında hâkim ya da ebeveyn iznine dayalı evlilikleri önüne geçilmesinin toplumda kadının yerini güçlendirici bir etki yapacağı düşünülmektedir. Bu anlamda, yine farklı disiplinlerden uzmanlarla bu konu hakkında farklı görüşlere sahip hukukçuların bir araya gelerek karar alması gerekmektedir. Bunun yanında, kadının ve çocuğun korunmasına yönelik kurum uygulamalarına bakıldığında, krize müdahaleden ziyade kalıcı çözümlerin bulunduğu sosyal politikalar yönetmenin önemli bir adım olduğu düşünülmektedir. En iyi çözümü müracaatçıları en iyi tanıyan uzmanların üretebileceği düşüncesiyle, kurumların değeri yadsınamaz bir imkân olan barınma ve koruma kararlarının uygulamasının yanında yine hukuki yapı ve kültürel çalışmalara doğrudan öncülük edecek şekilde güçlendirilmesi ve yetkilendirilmesi kalıcı çözümlerin bulunmasına imkân tanıyacaktır. Bir toplumda değişim yaratmanın en iyi yolunun çocukların eğitimi olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu anlamda, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde öğrencilere çocuk istismarı, erke yaşta evlilik, kadına yönelik şiddet, şiddet türleri, konuya ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat ile yasal haklar konusunda bilgilendirme seminerlerinin yapılması başka bir öneri noktasını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, insanların kendi yaşamları hakkında karar vermesi, evleneceği kişiyi seçmesi, evlenme zamanına karar vermesi, hayal kurması cinsiyet temeline değil dünya görüşüne dayanmaktadır. Güçlü bir toplum için çocuğun eğitiminin temel alınması ve eşitlik ilkesinden ayrılmadan insana değer verilmesinin gerekliliğinden şüphe duyulmamaktadır.

Kaynakça

- Akşit, B. (2007). *Küresel Akışkanlık ve Sivil Toplum, 80. Yılında Cumhuriyet'in Türkiye Kültürü*, Ankara: Mimarlar Odası ve SANART Görsel Kültür ve Estetik Derneği ortak yayını.
- Aktepe, E., Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410-420.
- Aydemir, E. (2011). *Evlilik Mi Evcilik Mi? Erken ve Zorla Evlilikler: Çocuk Gelinler*. Ankara: USAK Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi. (No.7)
- Boran, P., Gökçay, G., Devicioğlu, E., Eren, T. (2013). Çocuk gelinler. *Marmara Medical Journal* 26, 58-62.
- Bulut, A. G. S., Gürkan, A., & Sevil, Ü. (2008). Adölesan gebelikler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 13(13), 37-44.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., Sanyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi: Türkiye'de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig*, (73), 63-98.
- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-65.
- Carlson, E. (1979). Family background, school and early marriage. *Journal of Marriage and Family*, 41(2), 341-353.
- Choe, M. K., Thapa, S., & Mishra, V. (2005). Early marriage and early motherhood in Nepal. *Journal of Biosocial Science*, 37(2), 143-162.
- Covington, D. L., Churchill, M. P., Wright, B. D. (1994). Factors affecting number of prenatal care visits during second pregnancy among adolescents having rapid repeat births. *Journal of adolescent health*, 15(7), 536-542.
- Çakmak, D. (2009). "Türkiye'de Çocuk Gelinler", Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu-Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara
- Doğan, İ. (1999). Sivil Toplumun Kültürel Temelleri. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(4), 133-146.
- Erulkar, A. (2013). Early marriage, marital relations and intimate partner violence in Ethiopia. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 39(1), 6-13.
- Field, E., & Ambrus, A. (2008). Early marriage, age of menarche, and female schooling attainment in bangladesh. *Journal of Political Economy*, 116(5), 881-930.
- Gezer Tuğrul, Y. (2018). Erken yaşta evlendirilen kadınların evlilik süreçleri, deneyimleri ve sonraki yaşamları üzerine nitel bir çalışma. *Sosyoloji Notları*, 1(2), 2-38.
- Hill, R. (1986). Life cycle stages for types of single parent families: Of family development theory. *Family Relations*, 35(1), 19-29.
- Jensen, R., & Thornton, R. (2003). Early female marriage in the developing world. *Gender & Development*, 11(2), 9-19.

- Kara, B. (2015). Değişen aile dinamikleri açısından erken yaşta evlilikler sorunu ve toplumsal önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 59-72.
- Kırloğlu, H. İ. K., Akarçay, D., & Kırloğlu, M. (2016). Atasözleri ve deyimlerde kadına yönelik şiddetin izleri: Niteliksel bir çalışma. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 101-122.
- Koçarlan, H. (2018). Gözlem. Şebnem Aslan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar için Bir Rehber* içinde (371-382). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Lemmon, G. T., & ElHarake, L. S. (2014). *Child Brides, Global Consequences: How to End Child Marriage*. New York Council on Foreign Relations.
- Montesero, A. C., Blixen, C. E. (1996) Public policy and adolescent pregnancy: a reexamination of the issues. *Nursing Outlook*, 44, 31-36.
- Moore, K. A., & Waite, L. J. (1981). Marital dissolution, early motherhood and early marriage. *Social Forces*, 60(1), 20-40.
- Özcebe, H., Biçer, B.K. (2013). Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, (48), 86-93.
- Özgünen T.F. (2006). Adölesan Gebelikler. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 2(1), 61-66.
- Öztürk, N. (2017). Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair kanunun getirdiği bazı yenilikler ve öneriler. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-32.
- Singh, S., & Samara, R. (1996). Early marriage among women in developing countries. *International Family Planning Perspectives*, 22(4), 148-157.
- Syrett, NL (2016). *Amerikalı çocuk gelini: Amerika Birleşik Devletleri'nde küçüklerin tarihi ve evlilik tarihi*. UNC Basın Kitapları.
- Tanrıverdi, H., Köksal, G. (2018). Etnografik Araştırma. Şebnem Aslan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar için Bir Rehber* içinde (245-255). Konya: Eğitim Yayınevi.
- UNICEF (2005). Early Marriage: A Harmful Traditional Practice A Statistical Exploration, ISBN: 92-806-3869-6. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=FOh-h6oSVQwC&oi=fnd&pg=PA1&dq=early+marriage&ots=SvLA20IkTl&sig=9R2W4S8W9S516rTQyFXFOaDVwkw&redir_esc=y#v=onepage&q=early%20marriage&f=false. Erişim Tarihi: 24.06.2019.
- Uecker, J. E., & Stokes, C. E. (2008). Early Marriage in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 70, 835-846.
- Walker, J.-A. (2012). Early marriage in Africa—trends, harmful effects and interventions. *African Journal of Reproductive Health*, 16(2), 231-240.
- <https://www.anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf>, Erş. 25.06.2019
- https://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, Erş. 25.06.2019
- <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/pdf/TNSA1998-AnaRapor.pdf>, Erş.25.06.2019

**PAY PİYASALARINDA FİNANSAL KALDIRAÇ ETKİSİNİN TEST EDİLMESİ:
GENELLEŞTİRİLMİŞ OTOREGRESİF KOŞULLU DEĞİŞEN VARYANS MODELLERİ İLE BIST
30 ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Dr. Öğretim Üyesi Emre Esat TOPALOĞLU

**Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman
ABD**

Özlem ALTUN

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finans ABD

Büşra GÖRGEL

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans ABD

Öz

Çalışmada, pay piyasalarında finansal kaldıraç etkisinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda, Borsa İstanbul (BIST) 30 Endeksinin 01.04.2005-02.04.2019 dönemindeki günlük kapanış değerleri esas alınarak kaldıraç etkisinin varlığı, EGARCH, APGARCH ve TGARCH genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile test edilmiştir. Volatilite modellemesi kapsamında BIST30 serisinde değişen varyans ARCH LM, otokorelasyon hata terimleri korelogramları ile incelenirken; seride doğrusal olmayan unsurların varlığı ise BDS testi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını çözen ve model kısıtlamalarını sağlayan EGARCH(2,1) modelinin BIST30 endeksi için geçerli model olduğu tespit edilmiştir. EGARCH(2,1) model sonucuna göre, BIST30 endeksinde finansal kaldıraç etkisinin geçerli olduğu, endekste meydana gelen negatif bir şokun getiri volatilitesi üzerinde pozitif şoktan daha etkili ve asimetric olduğu belirlenirken, finansal kaldıraç etkisinin de 13.18 gün sürdüğü ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Volatilite, Volatilite Modelleri, Finansal Kaldıraç, Pay Piyasası,

**TESTING THE IMPACT OF FINANCIAL LEVERAGE IN STOCK MARKETS: AN
APPLICATION ON BIST 30 INDEX WITH GENERALIZED AUTOGERESSIVE CONDITIONAL
VARIANCE MODEL**

Abstract

In this study, it is investigated whether financial leverage effect is valid or not. Accordingly, the leverage effect of the Borsa İstanbul (BIST) 30 Index until the period of 01.04.2005-02.04.2019 tested by using generalized autoregressive conditional variance models of EGARCH, APGARCH and TGARCH. The heteroscedasticity in the BIST30 series analyzed by using ARCH LM test; autocorrelation analyzed by using error term

correlogram test and the nonlinear elements in the series examined by BDS test. As a result of the analysis, the volatility structure of the BIST100 index is analyzed by EGARCH (2,1) model which solves heteroscedasticity and autocorrelation problems and provides model constraints. According to the results of EGARCH (2,1) model, a negative shock from the financial side reveals that the index is more influenced by positive shock of the same magnitude and there is leverage effect, shock is asymmetric on return volatility, the effect of shock lasted 13.18 days.

Key Words: Volatility, Volatility Models, Financial Leverage, Stock Market.

1. Giriş

Kaynakların sınırlı olduğu finansal ve ekonomik alanlarda bireysel ve kurumsal yatırımcılar para ve sermaye piyasalarında yatırım yaparken finansal risklerle karşılaşabilmektedir. Bu riskler yatırıma yönlendirilecek olan fonların optimum değerlendirilmesinde engel teşkil edebilmektedir. Bu açıdan kazanç elde etmek isteyen yatırımcılar, maruz kaldıkları riskler doğrultusunda fonlarının bir kısmını kaybedebilmektedir. Dolayısıyla, yatırımın hedeflenen amaca ulaşılabilmesi için yatırım araçlarının beklenen getirilerinin doğru analiz edilmesi oldukça büyük bir öneme sahiptir. Risk ve getiri analizi ile geleceğe yönelik olan belirsizlik az da olsa minimize edilebilmektedir (Yıldız, 2016: 84).

Modern Portföy Teorisi doğrultusunda yatırım kararı veren rasyonel yatırımcılar, rasyonel tutumda bulunarak minimum risk düzeyinde belirli getiri ya da maksimum getiriye belirli risk düzeyinde ulaşmak isterler (Koy ve Ekim, 2016: 2). Yatırım kararı veren yatırımcıların yatırım araçlarının barındırdığı risk ve getirilerin yanı sıra bu iki faktörün birbirileri ile olan etkileşimlerinin de göz önünde bulundurulması, finansal piyasalar açısından oldukça önemlidir.

Yatırım araçları fiyatlarında beklenmedik durumların ani değişimlere yol açması, yatırım araçlarının fiyatlarında önemli düzeyde oynaklığa neden olabilmektedir. Oynaklık o yatırım aracında yüksek riskin olduğunu gösterirken, risklerden korunma ve risk ölçümünün de gerekliliğini ortaya koymaktadır. Pay senedi yatırımcıları, finansal varlık getirileri hakkında öngörülebilir bulunabilmek için pay senedi fiyatlarında meydana gelebilecek oynaklığı oynaklığa etki eden faktörleri dikkate almak durumundadır. Bu doğrultuda, yatırımcılar rasyonel kararlar verebilmek için analiz edilebilir, doğru, güvenilir ve tutarlı bilgiler edinmek isterler. Dolayısıyla, risk ölçümü ve riskten korunma kapsamında iyi bir değerlendirme yapılması, oynaklığın yatırım kararı üzerindeki olumsuz etkisini minimize edebilmektedir.

Oynaklık olarak da ifade edilebilen volatilité kavramı, herhangi bir değişken serisinde ortalama değerde meydana gelen pozitif ya da negatif yönlü değişimleri ifade etmektedir. Serilere ilişkin varyans ve standart sapma değerleri volatilitenin ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Finansal piyasaların barındığı riskler ve bu risklerin karmaşık yapıları doğrultusunda finansal zaman serilerinin varyansının hesaplanmasında basıklık, kaldıraç etkisi, asimetrik hareketler ve volatilité kümelenmesi gibi ileri düzeyde istatistiki ve matematiksel işlem gerektiren ekonometrik yöntemler geliştirilmiştir. Volatilité modellemesine ilişkin 1982 yılında Engle tarafından Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (ARCH) modeli geliştirilmiştir. ARCH modeli, koşulsuz varyansın sabit olduğunu varsaymakta ve çeşitli kısıtlama ve parametre sorunlarını barındırmaktadır. Bu doğrultuda 1986 yılında Bollerslev, ARCH modelini geliştirerek Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) modelini ortaya çıkarmıştır. GARCH modeli, volatilité üzerinde negatif ve pozitif şokların simetrik bir etki oluşturmakta ve kaldıraç etkisini dikkate almamaktadır. Ancak, koşullu varyans değeri

üzerinde negatif bir şokun pozitif şoka karşı daha fazla asimetric etkiye yol açmaktadır. GARCH modelindeki bu eksiklik, TGARCH, APGARCH, IGARCH ve EGARCH modellerinde giderilmektedir.

Bu çalışmada, pay piyasalarında finansal kaldıraç etkisinin geçerli olup olmadığı, TGARCH, APGARCH ve EGARCH genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile test edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, literatür taraması, volatilité modellemesi ve sonuç olmak üzere giriş hariç üç bölümden oluşturulmuştur. Çalışmanın, Türkiye'nin en büyük otuz firmasının paylarının işlem gördüğü BIST30 endeksini ele alması, finansal kaldıraç etkisini üç farklı volatilité modeli ile incelemesi ve kapsamı doğrultusunda özgünlük sunduğu ve literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

2. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın kapsamı doğrultusunda ulusal literatürde pay piyasalarında finansal kaldıraç etkisinin çeşitli pay piyasa endekslerinde volatilité tahminleme ve modellemesi üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları içeren çalışmalara yer verilmiştir.

Mazıbaş (2005) tarafından yapılan çalışmada, İMKB Mali, Sınai, Bileşik ve Hizmet endeksleri için volatilité modellemesi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, 1997- 2004 dönemlerine ait aylık, günlük ve haftalık verileri kullanarak, Asimetrik CGARCH, Asimetrik PARCH, EGARCH ve GJR-GARCH modellerinden yararlanılmıştır. Çalışmada incelenen endekslerde asimetrik ve kaldıraç etkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Özden (2008) tarafından yapılan çalışmada, İMKB Bileşik 100 Endeksinin getiri volatilitesi, GARCH ve ARCH modellerinin yanı sıra kaldıraç etkisini de gösteren TGARCH ve EGARCH modelleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. 04.02.2000-29.09.2008 dönemlerine ait İMKB bileşik 100 endeksinin günlük logaritmik getirileri kullanılmıştır. ARCH-LM testi uygulanarak ortalama denklemin artıklarının ARCH etkisine sahip olduğu gözlemlenmiştir. ARCH etkisine sahip olan getiri serisinin TGARCH(1), GARCH(1,1), ARCH(1) ve EGARCH(1,1) ile yani koşullu değişen varyans modelleri kullanılarak tahmin edilmiş olup bunlar içerisinde en uygun modelin TGARCH(1,1) modeli olduğu gözlemlenilmiştir.

Çağlayan ve Dayıoğlu (2009) tarafından yapılan bu çalışmada, OECD ülkelerine özgü döviz kuru getirilerinin volatilitesinin öngörüsünde ve modellenmesinde kullanılan asimetrik ve simetrik koşullu değişen varyans modellerinin öngörü performanslarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, OECD ülkelerinin aylık reel döviz kuru getirileri kullanılarak birbirinden farklı koşullu değişen varyans modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. İnceleme yapılan her ülke için USD Dolar kuru dikkate alınmıştır. Ocak 1993-Aralık 2006 dönemleri için asimetrik ve simetrik koşullu değişen varyans modelleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, birçok ülke için simetrik koşullu değişen varyans modellerine oranla asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin daha iyi sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca döviz kuru getiri dağılımlarının çoğunun kalın kuyruğa sahip ve aşırı basık olduğu da tespit edilmiştir. Örnek dışı öngörü sonuçları doğrultusunda döviz kuru getirileri artarken volatilitede ki artış ve azalışların ülkelere göre farklılık gösterdiğine dair bulgulara da rastlanılmıştır.

Kalaycı, Demir ve Gök (2010) tarafından yapılan çalışmada, Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nın işlem hacmi ile getiri volatilitesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. 02.01.2006- 31.10.2009 dönemlerinde 17 Endeks-30 futures kontratı incelenip 1930 veri analiz edilmiştir. Çalışmada, getiri volatilitesinin işlem hacmi üzerinde etki oluşturup oluşturmadığı ve kaldıraç etkisi E-GARCH modeli ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda,

kaldıraç etkisinin geçerli olduğu ve getiri volatilitelerinin pozitif şoklara oranla negatif şoklardan daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir.

Korkmaz, Başaran ve Çevik (2010) tarafından yapılan çalışmada, İMKB 100 endeks getirisi üzerinde Ekim 1987- Haziran 2009 dönemi için FIGARCH ve EGARCH modelleri ile hafta sonu ve yaz saati anomalilerin varlığı incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, İMKB 100 endeks getiri serisinin koşullu varyansında kaldıraç, uzun hafıza etkisi ve anomalilerin varlığı tespit edilmiştir.

Kıran (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1990-2008 dönemleri için İMKB Bileşik endeks getiri volatilitesi ile işlem hacmi aralarındaki ilişki TARARCH, GARCH ve EGARCH modelleri ile araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, zaman serisinde haftanın günleri etkisinin mevcut olduğu belirlenmiştir. Ayrıca asimetrik etkileri dikkate alan TGARCH ve EGARCH modelleri doğrultusunda kaldıraç ve asimetrik etkilerin varlığı da ortaya çıkarılmıştır.

Demir ve Çene (2012) tarafından yapılan çalışmada, 04.11.2002– 25.11.2011 dönemi için İMKB 100 endeks verileri kapsamında kaldıraç etkisinin geçerliliği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, İMKB endeksi EGARCH ile modellenmiş ve kaldıraç etkisinin varlığı saptanmıştır.

Kutlar ve Torun (2013) tarafından yapılan çalışmada, 01.11.2002-08.08.2012 dönemi için volatiliteler modellemesi yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, İMKB Ulusal 100 Endeksi için getiri ile risk arasındaki nedensellik ilişkisi de araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, TGARCH (1,1) modelinin İMKB Ulusal 100 Endeksi günlük getiri serisi için en uygun model olduğu sonucuna varılmış olup, endekste kaldıraç etkisinin var olduğu belirlenmiştir.

Yöntem (2014) tarafından yapılan çalışmada, BIST 30 endeksinin günlük getiri değerlerindeki volatiliteler 02.01.2005- 31.12.2013 dönemi baz alınarak ARCH, EGARCH, GARCH koşullu değişen varyans modelleri ile incelenmiş ve kaldıraç etkisinin varlığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, negatif şokların ve kaldıraç etkisinin asimetri volatilitelerinin koşullu varyansını arttırdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Karabacak, Meçik ve Genç (2014) tarafından yapılan çalışmada, altın getirisi ile BİST 100 endeks getirisi volatilitesi koşullu değişen varyans modelleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, BIST 100 için TGARCH (1,1) modeli; altın serisi için ise GARCH (1,1) modelinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. bu doğrultuda BIST 100 serisinde kaldıraç etkisinin geçerli olduğu buna karşın altın serisinde kaldıraç etkisinin olmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Koy ve Ekim (2016) tarafından yapılan çalışmada, BIST Sektör Endekslerinin volatiliteler modellemesi yapılmıştır. Çalışmada, 2011-2014 yılları arasındaki BİST Ticaret, Hizmetler, Sınai ve Banka endekslerinin zaman serilerine ilişkin volatiliteler modellemesi TGARCH, EGARCH ve GARCH modelleri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, BİST Ticaret, Sınai ve Hizmet endeksleri için EGARCH ve GARCH modellerinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Bu üç endekste de kaldıraç etkisinin geçerli olduğu gözlemlenmiştir.

Işıklar (2016) tarafından yapılan çalışmada, 04.01.2007- 31.12.2009 döneminde İMKB 100 endeks getirisinin volatiliteler modellemesi gerçekleştirilmiştir. Endeks serisi için en uygun modelin EGARCH(2, 3) olduğu ve endekste kaldıraç etkisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Yapraklı, Bozma ve Akdağ (2018) tarafından yapılan bu çalışmada, BIST şehir endeksleri için 2009:01-2017:04 döneminde TGARCH, GARCH ve EGARCH modelleri ile volatilité araştırılmıştır. Araştırma neticesinde, BIST şehir endekslerinde kaldıraç etkisinin geçerli olduğun ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

3. Volatilité Modellemesi

BIST 30 endeks getiri serisinde kaldıraç etkisinin geçerli olup olmadığına yönelik olarak gerçekleştirilen volatilité modellemesi sonucunda yapılan analizler ve analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tablolar yardımıyla gösterilmiştir. Volatilité modellemesi için serilerin durağanlığı, en uygun başlangıç ARMA modelinin belirlenmesi, değişen varyans, otokorelasyon ve seride doğrusal olmayan unsuların varlığı gibi varsayımların sınanması gerekmektedir. Bu doğrultuda serilerin durağanlık test sonuçları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

	Test	Fark	Yüzde	Krtk Dğr.	t-ist.	Olas.	Karar
Sabit			% 1	-3.432			
	ADF	Düzey	% 5	-2.862	-58.132	0.0001	I(0)
			% 10	-2.567			
			% 1	-3.432			
	PP	Düzey	% 5	-2.862	-58.119	0.0001	I(0)
			% 10	-2.567			
Trend ve Sabit			% 1	-3.960			
	ADF	Düzey	% 5	-3.411	-58.130	0.0000	I(0)
			% 10	-3.127			
			% 1	-3.960			
	PP	Düzey	% 5	-3.411	-58.117	0.0000	I(0)
			% 10	-3.127			

Tablo 1 incelendiğinde, PP ve ADF birim kök test sonuçlarına göre BIST 30 endeks getiri serisinin düzeyde durağan olduğun tespit edilmiştir. Durağanlık koşulu sonrasında Schwarz Bilgi Kriteri doğrultusunda en uygun ARMA modeli belirlenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Schwarz Bilgi Kriteri Doğrultusunda ARMA(p/q) Seçimi

p/q	0	1	2	3
0	3.950649	3.954846	3.956967	3.959282
1	3.954834	3.957039	3.959282	3.961152
2	3.956968	3.959283	3.952155	3.954458
3	3.959283	3.961066	3.954458	3.956233

Schwarz Bilgi Kriteri (SBIC) 3. gecikmeye kadar olan değerleri incelenmiş ve en düşük değer BIST 30 endeksi için ARMA (0,0) olarak belirlenmiştir. Belirlenen ARMA modelinin ardından otokorelasyon ve değişen varyans varsayımlarının, volatilité tahmininde bulunabilmek için sınamalarıyla beraber seride doğrusal olmayan öğelerin olup olmadığının incelenmesi de gerekmektedir. Seride, bahsi geçen bu üç unsurun da olması halinde ARCH veya GARCH türevi olan modellerde volatilité tahmininde bulunabilmek için ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, değişen varyans BIST 30 serisine yönelik araştırılmıştır. ARCH- LM testi bu amaçla 1, 5, 10, 20, 30. gecikme değerleriyle test edilmiştir.

Tablo 3. ARCH LM Değişen Varyans Test Sonuçları

BIST30				
ARMA (0,0)	F-İst.	F-İst. Anlam.	R ² -Göz.	R ² -Anlam.
1.Gecikme	46.62058	0.0000	46.03814	0.0000
5.Gecikme	59.04848	0.0000	272.8418	0.0000
10.Gecikme	43.92861	0.0000	391.6108	0.0000
20.Gecikme	26.65252	0.0000	465.1536	0.0000
30.Gecikme	18.86099	0.0000	490.7899	0.0000

Test edilen ARCH-LM sonuçları doğrultusunda hesaplanmış olan olasılık değerleri bütün gecikme değerlerinde kritik olarak belirlenen değer altında olduğu gözlemlenmiş ve hata terim varyansını seride sabit kabul eden hipotez yani H₀ hipotezi reddedilerek seride değişen varyans sorunu olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon varsayımı volatilité tahmininde bulunabilmek için gerekli olan diğer koşul olup Hata Terimleri Korelogramları temelinde gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Hata Terimleri Korelogramları

BIST30					
ARMA (0,0)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	0.114	0.126	0.105	0.106	0.096
PAC	0.114	0.067	0.033	0.016	0.007
Q-İst.	46.086	408.25	753.89	1244.9	1584.0
Olas..	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Otokorelasyon analiz sonuçları incelendiğinde, Q istatistiği olasılık değerinin belirlenen kritik değerinin altında olduğu sonucuna varılmıştır. Otokorelasyon ve değişen varyansın yanı sıra seride doğrusal olmayan unsurların varlığının seride bulunup bulunmadığının gözlemlenmesi gerekmektedir. Seride oluşabilecek doğrusal unsurlarla yalnızca ARMA modeli ilgilendiğinden, volatilité yapısının meydana gelebilmesi için doğrusal olmayan unsurlarda ise ARCH veya GARCH türevi olan modellerden yararlanılması gerekmektedir. Doğrusal unsurların seride yer alıp almadığını tespit etmek için de BDS Doğrusallık testi uygulanmıştır.

Tablo 5. BDS Doğrusallık Test Sonuçları

	Boyut	BDS-İst.	Std. Hata	z- İst.	Olas. Dğr.
BIST30	2	0.010958	0.001407	7.785272	0.0000
	3	0.026415	0.002235	11.82046	0.0000
	4	0.038009	0.002659	14.29677	0.0000
	5	0.044655	0.002768	16.13049	0.0000
	6	0.046267	0.002667	17.34701	0.0000

BDS testi sonuçları doğrultusunda, BDS testi olasılık değerleri endekste de 0.05 kritik değer olarak belirlenen düzeyin altında olduğu tespit edilmiş ve seride doğrusal unsur varlığının olmadığını belirten H_0 hipotezi reddedilerek serilerde doğrusal olmayan unsurların varlığının bulunduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, volatilité modellenmesi için ARCH veya GARCH türevi olan modellere gereksinim duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada q ve p değerleri, parametre ve anlamlılık kısıt şartları kapsamında tespit edilerek BIST30 serisinde volatilité tahmininde bulunabilmek amacıyla asimetric modellerden olan TGARCH (p,q), EGARCH (p,q) ve APGARCH (p,q) modelleri kullanılmıştır. Tablo 6' da analiz sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 6. ARMA(0,0) Volatilite Tahmin Modelleri Sonuçları

Seri	Modeller	Katsayılar							
		α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
BIST30	TGARCH (1,1)	0.093	0.038	-	-	0.888	-	-	0.080
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 + \gamma_i u_{t-i}^2 d_{t-1} \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j}$							
BIST30	EGARCH (1,1)	-0.085	0.149	-	-	0.969	-	-	-0.061
	EGARCH (2,1)	-0.091	0.092	0.072	-	0.962	-	-	-0.067
	EGARCH (2,2)	-0.142	0.122	0.127	-	0.308	0.638	-	-0.107
	EGARCH (3,2)	-0.153	0.082	0.121	0.071	0.289	0.650	-	-0.112
		$\log(h_t) = \alpha_0 + \sum_{j=1}^q \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^p \alpha_i \left \frac{u_{t-i}}{\sqrt{h_{t-i}}} \right + \sum_{k=1}^r \gamma_k \frac{u_{t-k}}{\sqrt{h_{t-k}}}$							
BIST30	APGARCH (1,1)	0.071	0.079	-	-	0.897	-	-	0.336
		$\sigma_t^d = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i (\varepsilon_{t-i} + \gamma_i \varepsilon_{t-i})^d + \sum_{i=1}^p \beta_i \sigma_{t-i}^d$							

Volatilite tahmininde bulunabilmek amacıyla BIST30 endeksinde asimetrik modeller kullanılmıştır. Katsayılar modellere yönelik hesaplanarak belirtilen katsayıların TGARCH, EGARCH ile APGARCH modellerine özgü olan sınırlamaları karşılayıp karşılamadığı gözlemlenmiş olup endekslere dair bulgulara ulaşılmıştır. Bu tabloda gözlemlenen modeller dışında kalan diğer modeller, pozitif katsayı taşıma veya olasılık değerlerinin anlamlı olması gibi sınırlamalardan ötürü analiz sonucuna eklenememiştir. BIST30 endeksinde volatilite tahmininde bulunabilmek amacıyla yararlanılacak modellerde ARCH- LM testi, değişen varyans probleminin ortadan kalkıp kalkmadığını tespit etmek amacıyla tekrar yapılmıştır. İlgili modellerde eğer ki değişen varyans problemi ortadan kaldırılmamışsa endekslere yönelik volatilite tahmininde bulunabilmek için ARCH ve GARCH türevi olan modellerinin eksik kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Tablo 7’de ARCH-LM testinin sonuçları belirtilmektedir.

Tablo 7. ARCH LM Değişen Varyans Test Sonuçları

Seri	EGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
------	--------------	-------	-------	--------	--------	--------

ARMA(0,0)	F-İst.	0.0795	1.7761	1.2852	1.5032	1.2176
	F-İst.Olas.	0.7779	0.1142	0.2326	0.0696	0.1926
	R ² -Göz.	0.0796	8.8733	12.845	29.987	36.471
	R ² -Olas.	0.7778	0.1142	0.2324	0.0701	0.1930
	EGARCH (2,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
	F-İst.	0.6436	1.2657	1.0369	1.3603	1.1329
	F-İst.Olas.	0.4224	0.2758	0.4090	0.1305	0.2825
	R ² -Göz.	0.6438	6.3279	10.371	27.158	33.959
	R ² -Olas.	0.4223	0.2756	0.4085	0.1309	0.2825
	EGARCH (2,2)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
	F-İst.	0.0063	1.4469	1.1057	1.4154	1.1239
	F-İst.Olas.	0.9364	0.2041	0.3534	0.1032	0.2934
	R ² -Göz.	0.0063	7.2322	11.057	28.250	33.691
	R ² -Olas.	0.9363	0.2039	0.3530	0.1036	0.2933
	EGARCH (3,2)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
	F-İst.	0.5411	1.2973	1.0350	1.3804	1.0995
	F-İst.Olas.	0.4620	0.2620	0.4106	0.1199	0.3241
	R ² -Göz.	0.5413	6.4857	10.352	27.557	32.968
	R ² -Olas.	0.4619	0.2618	0.4101	0.1203	0.3239

	TGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
F-İst.		0.7915	0.9558	0.7682	1.1181	0.962340
F-İst.Olas.		0.3737	0.4435	0.6597	0.3219	0.5346
Gözlenen R ²		0.7917	4.7810	7.6902	22.354	28.88778
R ² -Olas.		0.3736	0.4432	0.6591	0.3216	0.5235
	APGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
F-İst.		0.453380	1.232214	0.923879	1.259965	1.051735
F-İst.Olas.		0.5008	0.2911	0.5098	0.1949	0.3894
R ² -Göz.		0.453579	6.160786	9.243419	25.16916	31.54707
R ² -Olas.		0.5006	0.2909	0.5092	0.1950	0.3889

ARCH-LM sonuçları incelendiğinde, değişen varyans probleminin bütün modellerde ortadan kalkarak analize eklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, serilerde değişen varyans problemi ortadan kalktığından dolayı otokorelasyon probleminin de ortadan kalkması istenilen bir diğer sonuçtur. Bu doğrultuda otokorelasyon durumu yeniden sınanarak hata terimleri korelogramları test edilmiştir.

Tablo 8. Hata Terimleri Korelogramları

EGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	-0.005	-0.005	0.005	-0.004	0.027
PAC	-0.005	-0.007	0.005	-0.005	0.023
Q-İst.	0.079	8.755	12.16	27.69	33.56
Olas.	0.778	0.119	0.274	0.117	0.299
EGARCH (2,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	0.014	-0.010	0.004	-0.003	0.029
PAC	0.014	-0.011	0.004	-0.004	0.025
Q-İst.	0.644	6.429	10.09	25.67	31.96
Olas.	0.422	0.267	0.432	0.177	0.369
EGARCH (2,2)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	-0.001	-0.003	0.005	-0.003	0.026
PAC	-0.001	-0.005	0.005	-0.004	0.023
Q-İst.	0.006	7.203	10.56	26.57	31.55
Olas.	0.936	0.206	0.393	0.148	0.388
EGARCH (3,2)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	0.012	-0.010	0.003	-0.003	0.026
PAC	0.012	-0.012	0.002	-0.004	0.022
Q-İst.	0.541	6.607	10.09	25.96	30.98
Olas.	0.462	0.251	0.432	0.167	0.416
TGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	-0.015	-0.008	-0.001	-0.006	0.029

PAC	-0.015	-0.009	-0.001	-0.006	0.027
Q-İst.	0.792	4.664	7.420	21.39	27.17
Olas.	0.373	0.458	0.685	0.375	0.614
APGARCH (1,1)	Gec-1	Gec-5	Gec-10	Gec-20	Gec-30
AC	-0.011	-0.007	0.002	-0.005	0.028
PAC	-0.011	-0.008	0.002	-0.006	0.026
Q-İst.	0.454	6.002	8.798	23.63	29.26
Olas.	0.500	0.306	0.551	0.259	0.504

Q istatistik değerleri incelendiğinde, otokorelasyon probleminin bütün modellerde ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. BIST30 endeks serisine yönelik ulaşılan değişen varyans ile otokorelasyon sonuçlarının birbirlerini destekler biçimde oldukları gözlemlenmiştir. Endeks volatilitésinin tahmin edilmesinde yararlanılmak üzere hata terimine yönelik uygulanmış olan otokorelasyon ve değişen varyans testi sonuçları çerçevesinde tespiti yapılan modeller içerisinde en uyumlu olanını belirleyebilmek için modeller karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın yapılabilmesi için Ortalama Mutlak Hata (MAE), Theil Eşitsizlik Katsayısı (TIC) ile Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) katsayıları hesaplanmış olup bu çalışmada dikkate alınan katsayı ise RMSE' dir.

Tablo 9. Volatilite Modeli Karşılaştırmalar

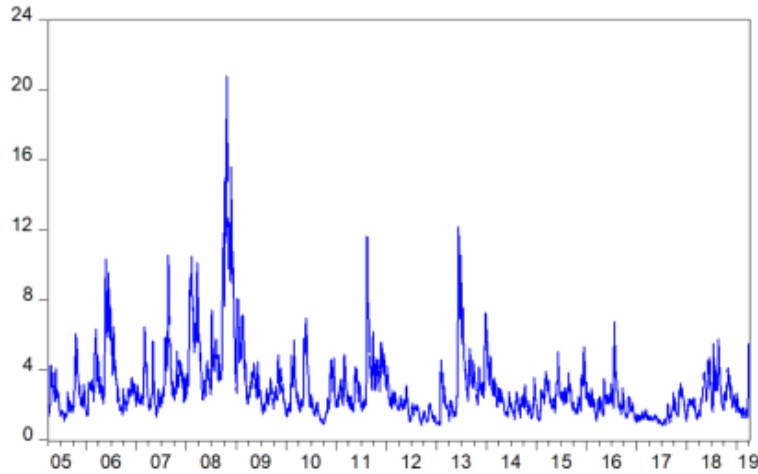
Seri	Modeller	Theil	RMSE	MAE
BIST30	EGARCH (1, 1)	0.966348	1.742506	1.273090
	EGARCH (2, 1)	0.966990	1.742489	1.273089
	EGARCH (2, 2)	0.965267	1.742535	1.273093
	EGARCH (3, 2)	0.966832	1.742493	1.273090
	TGARCH (1, 1)	0.965388	1.742532	1.273092
	APGARCH (1, 1)	0.965601	1.742526	1.273091

Bu çalışmada esas kabul edilen katsayı RMSE olduğundan 1.742489 katsayısı en düşük değerli katsayı şeklinde hesaplanmış olup BIST30 endeksinde volatilitenin tahmin edilmesinde kullanılacak en uyumlu modelin EGARCH (2,1) modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. BIST30 endeksine göre 2005-2019 dönemine ilişkin Tablo 10’da tahmin edilen volatilité sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 10. ARMA(0,0) Volatilité Tahmin Modelleri Sonuçları

Seri	Modeller	Katsayılar							
		α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
	EGARCH (2,1)	-0.091	0.092	0.072	-	0.962	-	-	-0.067

EGARCH modelinin geçerli sayılabilmesi açısından katsayılardan α_i , β_i ve γ_1 ’in sıfırdan daha yüksek ve anlamlı çıkması gerekmektedir. EGARCH (2,1) modelinde hesaplanan anlamlılık düzeyi ve katsayılar bu koşulları sağlamaktadır. γ katsayısı negatif bulunduğundan finansal kaldıraçın geçerli olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Koşullu Varyans Grafiği

Yukarıda yer alan koşullu varyans grafiği incelendiğinde, 2005-2019 döneminde en yüksek varyans değerinin 2008 ile 2009 yılları arasında olduğu sonucuna varılmıştır. 2007 yılının son çeyreğinde Amerika’ da başlayan küresel finansal krizin etkisi 2008 yılının son çeyreğine doğru tüm dünyada hissedilen ‘Mortgage’ krizinin etkisi BIST30 endeksinin oldukça şiddetli bir etkiye yol açtığı söylenebilir. İlgili dönem itibarıyla 2011, 2013, 2016 ve 2018 yıllarında yaşanan birtakım siyasi ve ekonomik olumsuzlukların piyasayı olumsuz etkilediği de görülmektedir.

4. Sonuç

Volatilité, pozitif ya da negatif yönlü ortalamadan sapma değerlerini ifade etmektedir. Risk açısından değerlendirdiğinde genellikle negatif sonuçlar veren volatilité kavramı, belirli durumlarda ise olumlu sonuçlara da yol açabilmektedir. Yatırımcılar açısından düşünüldüğünde finansal piyasalarda ciddi risk ögesi olarak

görülebilen volatilitenin modellenip piyasalarda ekonomik, politik ve finansal şok etkileriyle ve bu etkilerin devamlılık arz ettiği zaman dilimi ile uzun hafıza halinde oluşup oluşmadığının saptanması da ayrıca önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada, genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile BIST 30 endeksinin 01.04.2005-02.04.2019 dönemindeki günlük kapanış değerleri esas alınarak kaldıraç etkisinin varlığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Buna yönelik kaldıraç etkisinin varlığı, EGARCH, APGARCH ve TGARCH genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile test edilmiştir. Modellerin tespit edilmesinden önce serinin durağan olması koşulu sağlanarak, muhtemel değişen varyans ve otokorelasyon sorununun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yapılan bu çalışmada gerekli koşullar sağlanarak volatilitenin tahmini gerçekleştirilmiştir. Çalışmada volatilitenin modellenmesi kapsamında BIST30 serisinde değişen varyans ARCH LM, otokorelasyon hata terimleri korelogramları ile incelenirken; seride doğrusal olmayan unsurların varlığı ise BDS testi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını çözen ve model kısıtlamalarını sağlayan EGARCH (2,1) modelinin BIST30 endeksi için geçerli model olduğu tespit edilmiştir. EGARCH (2,1) model sonucuna göre, BIST30 endeksinde finansal kaldıraç etkisinin geçerli olduğu, endekste meydana gelen negatif bir şokun getiri volatilitesi üzerinde pozitif şoktan daha etkili ve asimetric olduğu belirlenirken, finansal kaldıraç etkisinin de 13.18 gün sürdüğü ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca EGARCH modeli katsayılarının hepsinin pozitif olduğu ve finansal kaldıraç katsayısının negatif olduğu koşullarda geçerli sayılmaktadır. Elde edilen koşullu varyans grafiğinde de görüldüğü üzere 2011, 2013, 2016 ve 2018 yıllarında volatilitenin kümelenmelerinin yaşandığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle çeşitli iç karışıklıklar ve krizlerin yaşanması dönemler içerisinde sermaye piyasalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Olumlu haberlere oranla olumsuz haberlerin piyasayı anında olumsuz bir şekilde etkilemesi de bu durumun olumsuz sonuçlar doğurabileceğinin bir göstergesi konumundadır.

Kaynakça

- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity, *Journal of Econometrics*, 37: 307-327.
- Çağlayan, E. & Dayıoğlu, T. (2009). Döviz Kuru Getiri Volatilitésinin Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile Öngörüsü, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 9: 1-16.
- Demir, İ. & Çene, E. (2012). İMKB 100 Endeksindeki Kaldıraç Etkisinin ARCH Modelleriyle İki Alt Dönemde İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41: 214-226.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of the Variance of the United Kingdom Inflation, *Econometrica*, 50(4): 987-1007.
- İşıklar, E. Z. (2016). İMKB Ulusal 100 Endeksi Getiri Volatilitésinin Analizi Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12: 245-260.
- Kalaycı, Ş., Demir, Y. & Gök, Y. İ. (2010). Getiri Volatilitésini İşlem Hacmi İlişkisi: Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Üzerinde Ampirik Bir Uygulama, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 20: 104-120.
- Karabacak, M., Meçik, O. & Genç, E. (2014). Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile BİST 100 Endeks Getirisi ve Altın Getiri Serisi Volatilitésinin Tahmini, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6: 79-90.
- Kıran, B. (2010). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Hacmi ve Getiri Volatilitésini, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11: 98-108.

- Korkmaz, T., Başaran, Ü. & Çevik, İ. E. (2010). Yaz Saati Uygulaması Anomalisinin İMKB 100 Endeks Getirisine Etkisinin Test Edilmesi, *Ege Akademik Bakış*, 10: 1139-1153.
- Koy, A. & Ekim, S. (2016). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 5.
- Kutlar, A. & Torun, P. (2013). İMKB 100 Endeksi Günlük Getirileri İçin Uygun Genelleştirilmiş Farklı Varyans Modelinin Seçimi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42: 1-24.
- Mazıbaş, M. (2005). İMKB Piyasalarındaki Volatilitenin Modellenmesi ve Öngörülmesi: Asimetrik GARCH Modelleri ile Bir Uygulama, *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 1-29.
- Özden, H. Ü. (2008). İMKB Bileşik 100 Endeksi Getiri Volatilitelerinin Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13: 339-350.
- Yapraklı, S., Bozma, G. & Akdağ, M. (2018). BIST Şehir Endekslerinde Oynaklığın Ölçülmesi: Alternatif Ekonometrik Modellerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 639: 67-86.
- Yöntem, G. (2014). Finansal Piyasalarda Stilize Gerçekler: BIST 30 Örneği, <http://www.academia.edu/7212950> Erişim tarihi:22.05.2019, 1-27.

MADENÎ VE KÂĞIT PARALARLA İLGİLİ BİR RİSALENİN TANITIMI VE İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Şırnak Üniversitesi

Öz

Sözü edilen risale, el yazması olup Feyzullah Erzen (1932-2002)'e aittir. Erzen, Şırnak'ın Güçlükonak ilçesine bağlı Fındık köyünde doğmuş, bölgedeki ve Suriye'deki zamanın âlimlerinden ders almış, yıllarca müderrislik yapmış ve gündemdeki bazı fikhî meseleler hakkında yaptığı çalışmalarını kaleme almış bir âlimdir. Telif ettiği risalelerinden birinde, altın ve gümüş dışındaki madenî ve kâğıt paralar ile ilgili İslam toplumunun gündeminde olan bazı meseleler hakkında izahlarda bulunmuştur. “Keşfu'l-Ervâk ‘an Ahkâmi'l-Fulûs ve'l-Evrâk” adlı bu el yazma risalesinde; madenî ve kâğıt paralar ile yapılan ticarî muamelelerde faizin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, bu paralarla yapılan karz (ödünç) işlemlerinde faizin cereyan edip etmeyeceği, bu paraların zekâtı ve bunlarla mudâربه şirketinin (emek-sermaye ortaklığı) kurulması konularında Şafîî fıkıh düşüncesi temelinde bilgi verilmiş, tahliller yapılmıştır. Dolayısıyla günümüzde önem arz eden bu iktisadî konular, el yazması bir risalede İslam fıkıh ve iktisat düşüncesi açısından incelenmiş ve bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Önemine binaen söz konusu risale hem tanıtılmayı hem de Hanefî fıkıh ve iktisat düşüncesi ile mukayese edilerek değerlendirilmeyi hak edecek şöhrete sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İtibarî para, altın ve gümüş, faiz, karz

Giriş

“Keşfu'l-Ervâk” Adlı Risalenin Kısaca Tanıtımı

Tam adı “Keşfu'l-Ervâk ‘an Ahkâmi'l-Fulûs ve'l-Evrâk” olan bu risale, Feyzullah Erzen¹ (1932-2002)'in Arapça olarak kaleme aldığı bir eserdir. Tamamı orta boy elli iki sayfadan ibaret olan eser, hâlen matbu değildir. Her ne kadar bilgisayar hattı ile yazılmış ve basit bir şekilde iki kapak arasında ortaya çıkarılmışsa da bu nüsha birçok yazım yanlış barındırmaktadır. Eser, madenî ve kâğıt paralarla ilgili olup, bunlarla yapılan ticarî muamelelerde faizin gerçekleşip gerçekleşmediği durumları konu edinmektedir. Şafîî fıkıh kitapları ve Şafîî fukahânın görüşleri esas alınan, gayet sistematik bir şekilde ve bilimsel bir ciddiyetle hazırlanmış olan risalede dikkat çeken bir eksiklik, çokça tekrarların olmasıdır.

Müellif eserine bir mukaddime ile başlamaktadır. Mukaddimeye öncelikle kendi soyu ve yöresini (Bohtanlı Kürtlerden olduğunu), eserini ulemadan nakillere dayanarak telif ettiğini ve hüsn-ü kabul görmesine dair temennisini ifade eden bir şiirle başlamaktadır. Mukaddimede risalenin telif sebebi şöyle izah edilmektedir: Madenî ve kâğıt paralar alış-verişlerde, altın-gümüş alım-satımında ve para bozdurma işlemlerinde artık

¹ Feyzullah Erzen'in hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Yılmaz, “Şırnaklı Bir Âlim: Molla Feyzullah Erzen ve Fıkıhla İlgili Eserleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2012): 59-74; Emin Cengiz, “Molla Feyzullah Erzen'in Levâmî'u'l-Cevâhir Adlı Eserindeki Arap Diliyle İlgili Değerlendirmeleri”, *Üç Ülkenin Kavşağında Uluslararası Sılopi Sempozyumu (Şırnak, 26-28 Ekim 2018)*, ed. İbrahim Baz v.dğr. Şırnak Üniversitesi, 2018), 439-445.

günümüzde tamamen yaygın bir şekilde kullanılmakta ve bunların faize yol açıp açmayacağı Müslüman insanımızın zihninde önemli bir problem teşkil etmektedir. Müellif bu paraların, ribevî mallardan olan altın ve gümüşle aynı olmadığını; dolayısıyla menfaat elde edilen karz akdi dışında faize yol açmayacağını belirtmektedir. Ancak bir ticaret malı olmaları yönüyle de bunlara zekât gerektiğini ifade etmektedir. Müellif eserinde bu konuları Şafî mezhebi özelinde ispat edeceğini dile getirmiştir.²

Dikkat çeken bir husus; müellifin, klasik teliflerdeki usule aykırı olarak besmele, hamdele ve salveleyi mukaddimede değil de bundan sonra zikretmesidir. O mukaddimeden sonra şöyle diyerek başlamaktadır: “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla... Hamd Allah’a mahsustur ki; ilme teşvik etmiş, bazılarını ilme karşı sağlam bir bağlılık vermiş, onları cehaletten çıkarmış ve böylece onlar da cehaletten uzaklaşmıştır. Salât, (ahirette) bolca şefaate edip yardımcı olacak olan Hz. Peygamber’in (s.a.s), ilimlerin kabı olan aile fertlerinin ve hem aslanlar hem de yıldızlar olan ashabının kabirlerine gülsün. Şeyh Hasan’ın oğlu şeyh Muhammed’in oğlu zayıf kul Feyzullah el-Buhtî el-Fındikî -Allah bunların açık ve gizli hatalarını affedip onları sıkıntılar ve musibetlerden uzaklaştırsın- der ki: Bakırdan yapılan madenî paralar (fulûs) ve banknot denen kâğıt paralar ile yapılan muameleler zamanımızda yaygınlaştı. İnsanlar arasında bunlarla alış-veriş ve değiş-tokuş çoğaldı ve şu soru çokça sorulur oldu: Bu paralar, akit meclisinde teslim-tesellümün peşin olarak ve eşit miktarlarda değişilmesi gereken ribevî mallardan mıdır; yoksa değil midir? ...”³

Eser şu sözlerle de sona ermektedir: “Bu asırlarda madenî ve kâğıt paralarla mudârabe (kırâd) akdinin sahih olmayacağı, gündüzün ortasında güneş gibi açıktır. Dolayısıyla senin taklit etmen gerekir. Zira taklit faydalı bir iştir. Allah, dolunay doğduğu ve ehriman’a (atesperestlerin şer ilahı) lanet edildiği sürece, Adnan oğullarının seyyidi Efendimiz Hz. Muhammed’e, aile ve ashabına salât etsin.”⁴

Eserin sonunda kız kardeşinin oğlu Abdurrahîm Yusuf tarafından kaleme alınmış olan, müellifin ailesinin ve hayatının kısaca tanıtıldığı bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda belirtildiğine göre müellif, bu risalesini 1990 yılında kaleme almıştır. Bu tanıtım yazısından sonra eserin sonuna çok da sistematik olmayan bir fihrist de eklenmiştir.⁵

Müellif, risalesini öncelikle giriş mahiyetinde bazı temel bilgileri verdiği dört mukaddime⁶ ve bunlardan sonra asıl konuyu ele aldığı üç ana başlık (bâb) ile tertip etmiştir. Nihayet risalesini, sonuç bölümü (hâtime) ile sona erdirmektedir.

Birinci mukaddimede faizin (ribâ) tanımı, hangi mallarda faizin gerçekleştiği (ribevî mallar) ve faizin kısımları örneklerle tanıtılmıştır. İkinci mukaddimede faizin haramlığı, bu hükmün Kitap, Sünnet ve icmadan delilleri, inen son ayetin faiz hakkında olduğu ve bu haramlık hükmünün hikmetlerinden söz edilmiştir. Cümle aralarında ribevî mallar ve ribanın dört çeşidi tekraren zikredilmiştir. Üçüncü mukaddimede fıkhîta “fulûs” denilen madenî paraların tanımı yapılmış ve birtakım delil ve karinelere dayanarak; bunların sahabe döneminde de mevcut olduğu vurgulanmıştır. Bu kısımda müellif, risalesini hazırlarken esas aldığı Şafî fıkhî eserlerinin de listesini vermiştir. Bu arada Mısırlı yazar Abdulkadir Ahmed Atâ (v. 1984)’nın “*Hâzâ helâl ve hâzâ harâm*” adlı eserindeki bahis mevzuu paraların ribevî mallardan olduğu şeklindeki görüşünü de eleştirmiştir. Müellif, dördüncü ve son mukaddimede ise para (nakit/semen) oluş vasfını aslî ve arızî olarak iki kısımda

² Feyzullah Erzen, *Keşfu’l-Ervâk ‘an Ahkâmi’l-Fulûs ve’l-Evrâk* (b.y.: y.y., ts), 3-4.

³ Erzen, *Keşfu’l-Ervâk*, 6.

⁴ Erzen, *Keşfu’l-Ervâk*, 45.

⁵ Erzen, *Keşfu’l-Ervâk*, 46-51.

⁶ Buradaki “Mukaddime” şeklindeki başlıklardan maksat, eserin önsözü mahiyetindeki mukaddime değildir. Bunların, eserde incelenen araştırma konusuna başlamadan önce genel malumatın verildiği giriş mahiyetindeki başlıklar olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

değerlendirmiş; aslı nakit ifadesinin altın ve gümüş için, arızî nakit ifadesinin de diğer madenî ve kâğıt paralar için kullanıldığını vurgulamıştır.⁷

Birinci ana başlıkta (bâb) üzerinde durulan konu, Şafî mezhebine göre alışverişten kaynaklanan faizin (fadl, nesîe ve yed faizleri) altın ve gümüş dışındaki paralarda gerçekleşmeyeceğidir. Çünkü bunlar hakikî manada para olmayıp esasen ticaret eşyasıdır. Aynı şekilde değinilen bir diğer husus da Şafîlere göre aynı gerekçeden dolayı bu paralarla mudâra (kırâd) akdinin de caiz olmayacağı meselesidir. Müellifin risalesinde ele aldığı ikinci temel konu, bahis mevzuu paralarda karz (borç verme) akdinden kaynaklı faizin gerçekleştiğidir. Bu kısımda borçlunun aldığı borçtan daha fazlasını veya daha azını geri ödemesinin caiz olup olmayacağı gibi karz akdi ile ilgili bazı detay meselelere de yer verilmiştir. Ayrıca müellif, burada zikrettiği “tenbih (uyarı)”, “mühimme (not)” gibi alt başlıklarla konuyla ilgili özel bazı hususlara değinmiştir. Mesela karz akdinde ileri sürülen şartların akde tesiri, alacaklının borçlusundan hediye alması, ek meğin karz akdine konu olup olamayacağı ve karz akdinin önemi gibi konulara izah getirmiştir. Müellif üçüncü ana başlıkta ise bahis mevzuu paralardan zekât verilmesi gerektiğini ele almıştır. Yine bu konuyla ilgili olarak; Şafî mezhebinde olmayan bir görüşün taklit edilebileceği, yani bu paraların zekâtının, altın ve gümüş veya ticaret eşyası cinsinden kıymetlerinin verilebileceği de belirtilmiştir.⁸

Müellif son olarak risalenin hâtime (sonuç) kısmında Şafî mezhebinde kırâd (mudâra) akdinin paralar ile yapılmasının sahih olmayacağı; bunu ancak Hanefî mezhebi gibi sahih kabul eden görüşlerden birinin taklit edilerek yapılabileceği üzerinde durmuştur.⁹

B. Risalenin Değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere risalede insanımızın zihninde soru işaretlerinin bulunduğu dört güncel iktisadî mesele Şafî mezhebi özelinde açıklığa kavuşturulmuştur. Biz bu konuları gerektiği yerlerde Hanefî mezhebinin görüşleriyle de mukayese ederek değerlendirmeye gayret göstereceğiz. Öncelikle müellifin dört mukaddimede ele aldığı sonrasında asıl mevzu ile ilgili bilgileri inceleyeceğiz.

1. İslam İktisadı Açısından Faiz ve İtibarî Paraların Mahiyeti

1. Müellif faizi şöyle tanımlamaktadır: “Faiz (ribâ), akit esnasında Şeriatın ölçüsüne göre eşit oldukları belli olmayan özel bir bedel üzerine yapılmış olan akit veya iki bedelin yahut birisinin tehir edilmesiyle yapılan akittir.”¹⁰ Bu tanım Şafî fukahânın yaptığı faiz tanımıdır.¹¹ Bu tanımdaki “eşit oldukları belli olmayan özel bir bedel” ifadesinden kasıt, bedellerden birinin diğerinden fazla olmasıdır. Hanefî fukahânın yaptığı tanım ise şu şekildedir: “Belli nitelikteki iki malın birbiriyle mübadelesinde, iki taraftan biri lehine akitte şart koşulan karşılıksız maddî veya manevî menfaattir.”¹² Bu tanımdaki “manevî menfaat” ifadesinden kasıt ise bedellerin

⁷ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 7-21.

⁸ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 22-42.

⁹ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 43-45.

¹⁰ Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 7.

¹¹ Şafî fukahânın faiz tanımı için bk. İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts); Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2: 363; Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza er-Ramlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 3: 424; Muhammed ez-Zührî el-Ğamrâvî, *es-Sirâcu'l-Vehhâc 'alâ metni'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 174; İbnu'n-Nakîb Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Mısrî, *Envâru'l-Mesâlik şerhu 'Umdeti's-Sâlik ve 'Uddeti'n-Nâsik* (Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2010), 206.

¹² Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 12: 109; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mavsulî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Adnân Derviş (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts), 1: 282; Abdulaziz Beki, *İslam'da Güncel Ticarî Meseleler* (Kayseri: Bekke Yayınları, 2005), 73. Her iki mezhebin faiz tanımları için bk. Halil Abdulkerim Gönenç, *el-Mevsû'atu'l-fikhiyyetu'l-müeyyessa* (Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2012), 1: 354.

her ikisinin veya birinin vadeli olmasıdır. Buna göre her iki tanım aynı paralelde olup özellikle faizin iki çeşidine vurgu yapmaktadır. Şafiîlerin yaptığı tanımın birinci kısmı ile Hanefîlerin tanımının maddî menfaat kısmı fazlalık faizini (ribe'l-fadl), tanımlardaki ikinci kısımlar ise nesîe faizini (ribe'n-nesîe) ifade etmektedir.

2. Müellif, faizi hiyerarşik bir taksime tabi tutmuştur. Öncelikle faizi, alışverişten kaynaklanan faiz (ribe'l-bey') ve karz akdinden kaynaklanan faiz (ribe'l-karz) diye iki kısma ayırmıştır. Daha sonra ribe'l-bey'i de kendi içinde ribe'l-yed, ribe'l-fadl ve ribe'n-nesîe şeklinde üçe bölmüş ve bu üçünü tanımlamıştır. Buna göre ribe'l-yed, akit yapanlardan birinin, karşılıklı olarak bedeller kabz (teslim-tesellüm) edilmeden önce akit meclisinden ayrılmasıdır. Mesela A şahsı B şahsından altın karşılığında altın satın alsın ve satın aldığı altını teslim almadan meclisten ayrılrsa; bu faiz türü gerçekleşmiş olur. Ribe'l-fadl, aynı cins iki bedelden birinin diğerinden daha fazla olması şartıyla yapılan alışveriştir. Mesela A şahsı akit esnasında B şahsından yirmi beş gram ağırlığındaki bir altın bilezik karşılığında otuz gram ağırlığındaki altın bir bilezik satın almayı şart koşarsa; faizli bir alışveriş gerçekleştirmiş olurlar. Ribe'n-nesîe ise aynı veya farklı cins olsun, iki bedelden biri için bir süre şartı koştur. Mesela A şahsı B şahsından yüz gram altın karşılığında yüz gram altın satın alır ve kendi altınını altı ay sonra vereceğini şart koşarsa; yine faizli bir işlem gerçekleşmiş olur.¹³

Müellifin belirttiği ilk iki kısım faiz; yani ribe'l-bey' ve ribe'l-karz, bütün fukahânın teslim ettiği faiz çeşitleridir. Ribe'l-bey'in, ribe'l-fadl ve ribe'n-nesîe şeklinde iki çeşidini de yine bütün fukahâ belirtmektedir.¹⁴ Ancak bu ikisinin yanında bir de ribe'l-yed denen üçüncü bir faiz çeşidinin varlığını sadece Şafiîler kabul etmektedir.¹⁵ Diğer üç mezhebe göre alışverişten kaynaklanan faiz fadl ve nesîe olmak üzere iki çeşittir.¹⁶

Muhtemelen Şafiî fukahâ, ribevî malları açıklayan meşhur hadiste¹⁷ geçen “mislen bi-mislin (tartı ve ölçekte eşit olmak)”, “sevâen bi-sevâin (teslim ve tesellüm zaman ve mekânında eşit olmak)” ve “yeden bi-yedin (peşin olmakta eşit olmak)” şeklindeki üç ifadeye dayanarak; faizi üç çeşit olarak benimsemişlerdir. Fakat diğer fukahâ, “sevâen bi-sevâin” ile “yeden bi-yedin” ifadelerinin aynı minvalde gelen iki farklı lafız olarak görüp; bu ikisini “teslim ve tesellümün akit meclisinde gerçekleşmesi” şeklinde tek bir noktaya indirgemişlerdir.

Esasen ribe'l-yed denen faizde bedellerin akit meclisinde teslim alınmayıp bu işin sonraya bırakılması; yani kabzın tehiri söz konusudur. Her ne kadar ribe'n-nesîede bedellerin sonradan ödenmesi için belirli bir süre şartı varsa da sonuç olarak bu faiz çeşidinde de kabz işlemi sonraya bırakılmış olmaktadır. Dolayısıyla süre belli olsun veya olmasın her iki faizde bedeller, akit meclisinden bir zaman sonra kabz edilmektedir. Son tahlilde aynı manayı taşıdığından; ribe'l-yed, aslında ribe'n-nesîedir. Bu açıdan bu ikisini farklı iki faiz türü olarak saymak yerine; ribe'l-yedi ribe'n-nesîe içerisinde değerlendirilmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

¹³ Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 7-8. Bu tanımlar için ayrıca bk. el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, 4: 272-273; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2: 363; er-Ramlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, 3: 424.

¹⁴ Bk. Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, thk. Ali Muhammed Mu'avved - Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 539.

¹⁵ Bk. eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2: 363; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2: 221.

¹⁶ el-Cezîrî, *el-Fıkh*, 2: 221; Gönenc, *el-Mevsû'a*, 1: 355; Beki, *Ticarî Meseleler*, 74-77.

¹⁷ “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, tuz tuzla (sadece) mislen bi-mislin (tartı ve ölçekte eşit olmak), sevâen bi-sevâin (teslim ve tesellüm zaman ve mekânında eşit olmak) ve yeden bi-yedin (peşin olmakta eşit olmak) şartıyla mübadele edilebilir. Şayet bu mallardan bir cins başka bir cinsle mübadele edilirse, artık bunları istediğiniz farklılıkla, peşin olmak şartıyla satabilirsiniz.” Bk. Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi-nakli'l-'adli 'ani'l-'adl ilâ rasûlillah*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî (Beyrut: Dâru lhyâit-Turâsi'l-'Arabî, ts), “Müsâkât”, 1587.

3. Müellif, müfredi “fels” şeklinde gelen “fulûs” kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Altın ve gümüş dışında bakır, kâğıt gibi maddelerden edinilen basılmış paradır.”¹⁸ Ona göre fulûs denilen paralar, ilk asırda; yani sahabe asrında, hatta öncesinde de mevcut idi.¹⁹

Müellif, altın ve gümüş (hakikî para) dışında diğer madenlerden elde edilen madenî ve kâğıt paraların (itibarî para) mahiyeti ile ilgili olarak, altın ve gümüşün nakit (semen/para); fakat itibarî paraların nakit olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü ona göre altın ve gümüşün haddizatında izzeti ve şerefi vardır ve var oldukları sürece, devlet başkanı bunları tedavülden kaldırırsa dahi, her halükârda böyledir. Ancak itibarî paraların izzeti, üzerindeki resmî (devlete ait) işlemler ve rakamlardan kaynaklanır ve bu rakamların var olduğu süreyle sınırlıdır. Bu rakamların ve işlemlerin kaldırılması durumunda; insanlar arasında bu paraların da kıymeti kalmaz. Altın ve gümüşteki bu semen (para) oluş cevheri, bu ikisini malların kıymeti, bedeli ve her durumda fiyatların ölçütü olmalarını sağlamaktadır. İtibarî paralar ise böyle değildir. Bu paralara nakit denilmesi, onların tıpkı altın ve gümüş gibi malî muamelelerde kullanılmasına benzemeleri yönüyledir; mecazîdir. Bu paralar birer ticaret eşyasından ibarettir.²⁰

Yukarıda zikredilenlerden anlaşıldığına göre fikhî ve iktisadî bir kavram olarak “nakit (para)” iki kısımda değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi aslî veya hakikî nakit diyebileceğimiz altın ve gümüştür. İkincisi ise arızî veya itibarî nakit diyebileceğimiz altın ve gümüş hâricindeki diğer madenlerden elde edilen ve devletin eşyanın fiyatlarının belirleyicisi ve satın alım gücüne sahip bir değeri haiz olarak resmen tedavüle soktuğu paralardır. Diğer taraftan görüldüğü gibi müellif, itibarî parayı bir ticarî emtia olarak değerlendirmektedir.

Sarf işlemlerinin haram ve günaha girmeyecek şekilde gerçekleşmesi ve faizin meydana gelip gelmediğinin anlaşılması için; İslam fıkhi ve iktisadı açısından itibarî para dediğimiz madenî ve kâğıt paraların mahiyetinin net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. İslam fıkhi ekollerince kâğıt paranın mahiyetine dair beş nazariye ortaya atılmıştır. Buna göre kâğıt para hakkında; onun senet, ticarî emtia ki bu müellifin benimsediği görüştür, fulûs (değişik madenlerden elde edilen bozuk para) ki bir yönüyle bu da müellifin benimsediği bir görüştür, altın ve gümüşün bedeli ve nihayet kendi başına para olduğu şeklinde beş farklı görüş söz konusudur. İlk üç görüş faize büyük oranda kapı açmakta, kâğıt paralarla sarf, selem gibi bazı akitlerin yapılmasını zora sokmakta ve büyük servetlerin zekâta tabi olmamasına yol açmakta; dördüncü görüş de realiteye uygun düşmemektedir. Bunlardan beşincisi, kâğıt parayı müstakil bir para çeşidi olarak gördüğü, faiz, sarf, zekât gibi konularda İslam fikhinin belirlediği sakıncalara en uzak anlayış olduğu için en isabetli görüştür. Dolayısıyla bugünkü paralar şer’an da paradırlar.²¹

İktisat bilimcileri parayı, bir toplumda herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen nesne olarak tanımlamaktadırlar.²² İslam da paranın cinsine, çeşidine karışmamış; bunu zaman ve zemine göre değişen bir konu olarak değerlendirmiştir. Bu yüzden tanımda geçen para özelliklerini taşıyan, halk tarafından kabul gören ve servet olarak saklanan her şey paradır, paranın hükümlerine tabidir. Nitekim müellifimizin de iktibas ettiği ve İmam Malik’e ait olan para ile ilgili şu içtihat da bu gerçeği ifade etmektedir: “İnsanlar arasında para olarak kabul edilecek şekilde para diye basılan hayvan derileri dahi paradır; bunların

¹⁸ Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 12. Bu tanım için ayrıca bk. el-Cezîrî, *el-Fıkh*, 2: 245; Muhammed Revvâs Kal'acî, “Fels”, *Fıkh Lugatı* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 248. Ayrıca bu çalışmada altın ve gümüş için “hakikî para”, diğer eşyalardan elde edilen madenî ve kâğıt paralar için de “itibarî para” tabirlerini kullanacağız.

¹⁹ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 12.

²⁰ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 13-18.

²¹ Paranın mahiyetine dair nazariyeler ve bunların değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bk. Beki, *Ticarî Meseleler*, 23-37.

²² Bk. Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para Faiz ve İslam* (İstanbul: y.y., 2015), 11-13.

altın ve gümüş karşılığında vadeli olarak satılması kerihdir.”²³ Öyleyse müellifin belirttiği kâğıt paranın bir ticaret eşyası olduğu görüşü, ciddi birtakım sakıncalara yol açtığından İslam iktisat anlayışına uzak olarak görünmektedir.

2. İtibarî Paralarda Alışveriş Kaynaklı Faizin Gerçekleşip Gerçekleşmemesi

Müellife göre gerek madenî gerekse kâğıt paralarda faiz (burada faizle kastedilen; yed, fadl ve nesîe çeşitleriyle ribe'l-bey'dir) söz konusu değildir. Zira faizin illeti olan semeniyet, sadece altın ve gümüşte bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle altın ve gümüşteki faizin illeti, bunların gâliben semen cinsi olmaları veya bunlardaki semen cevheri yahut yaratılışlarının aslıyla semen cinsi olmalarıdır. Altın ve gümüşteki bu illet, kâsır bir illet olduğu için, bu ikisi dışındaki başka şeylerde mevcut olmaz. Şu hâlde başka paralar bu ikisine kıyas edilemez. Yani altın ve gümüş haddizatında izzet ve şeref sahibi paralardır. İtibarî paralar, hakikî manasıyla nakit olarak kabul edilemezler. Aksine bunlar bir ticaret eşyasıdır. Bunlara nakit denilmesi, hakikî nakitler (altın ve gümüş) gibi ticarî muamelelerde kullanılması yönüyle onlara benzediklerinden dolayıdır. Ayrıca bunların nakit oluşu arızîdir. Dolayısıyla sadece isim benzerliğine dayanarak bunların ribevî mallardan olduğu söylenemez. Hatta insanlar arasında malî mübadelelerde altın ve gümüş gibi revaç bulsa dahi; asla bunlarda faiz meydana gelmez. Buna göre bu paraların birbiriyle mübadelesinin fazla olarak veya belirli bir vadeyle yapılmasında herhangi bir beis yoktur. Bu görüş, Şafî mezhebinde şaz bir görüş haricinde genel kabul gören görüştür.²⁴

Müellif, itibarî paraların ribevî mallardan olmadığını benimsemekte ve bunlarda alışverişten kaynaklı faizin cereyan etmediğini açıkça belirtmektedir. Yukarıda da zikredildiği üzere bu anlayış, itibarî paraların bir ticaret eşyası olarak varsayımına ve hakikî manada para olarak görülmemesi düşüncesine dayanmaktadır. Ancak bu fikhî olarak ciddi sıkıntılar doğuran bir anlayıştır. Öncelikle sarf işlemlerinde vadeli alım satımlarda faizin gerçekleşmediği, selem işlemlerinde sermaye olarak kullanılmayacağı ve ticarete kullanılmadığında biriktirilmiş büyük miktardaki paralara zekât düşmeyeceği bu problemlerin en önemlilerindedir.

Şafî mezhebine göre altın ve gümüşte faizin gerçekleşmesinin illeti semeniyet; yani para olma vasfıdır. Bu illet kâsır (geçişsiz) olduğundan, cevheriyle nakit olma vasfı sadece altın ve gümüşe münhasır kalmakta; başka şeylerde bulunmamaktadır.²⁵ Ancak günümüz iktisat anlayışına göre para oluş vasfı, halkın bir şeyi para olarak kabul etmesine bağlıdır. Dolayısıyla toplum, iktisadî hayatında neyi para olarak kullanıyorsa; o şey paradır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi İmam Malik, bugünkü anlayışla paralel bir şekilde; bir derinin devlet tarafından para olarak basılması ve halkın benimsemesi durumunda para olacağını belirtmiştir. Kanaatimizce İmam Şafî'nin para oluş vasfını sadece altın ve gümüşe hasretmesi, onun yanlış anlaşılabilir görüşlerinden biridir. İmam Şafî, aslında sadece altın ve gümüşün kendi döneminde tedavülde para olarak kullanıldığı için para oluş vasfının sadece onlarda olduğunu belirtmiştir. Nitekim yukarıda da geçtiği gibi pek çok Şafî fıkıh kaynağında illet olarak “galiben (yaygın olan) semeniyet (para oluş vasfı)” ifadesi kullanılmıştır. Yani bir dönemde yaygın olarak hangi şey para olarak kullanılıyorsa; o şeyde faiz illeti vardır. Öyleyse buradaki kasır illet, galip (yaygın) olmayan para türleri için söz konusudur.²⁶

²³ Malik b. Enes el-Asbahî el-Medenî, *el-Müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3: 5. Ayrıca bu değerlendirmelerle ilgili daha geniş bilgi için bk. Beki, *Ticarî Meseleler*, 23-37.

²⁴ Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 14,17-18, 22-26. Konuyla ilgili bu bilgiyi Şafî fıkıh kaynaklarındaki malumatla karşılaştırmak için bk. Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb* (y.y: Dâru'l-Fikr, ts), 9: 394-395; el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, 4: 279; İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî, *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâir* (b.y: Dâru'l-Fikr, 1987), 1: 369; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2: 369; er-Ramlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, 3: 433; el-Cezîrî, *el-Fıkh*, 2: 245; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-Sünne* (Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 2002), 3: 219-220.

²⁵ Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-imâmi's-Şâfi'i* (b.y: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 2: 26.

²⁶ Bu değerlendirmeler hakkında daha geniş bilgi için bk. Beki, *Ticarî Meseleler*, 91-93.

Kendisi de Şafî bir müellif olan Halil Gönenç, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Günümüzde kâğıt paralar, altın ve gümüşün yerini almıştır. Bu sebeple altın ve gümüşte nasıl ki faiz cereyan ediyor ve bunlara zekât gerekiyorsa; kâğıt paralar da aynı hükümlere tabidir. Dolayısıyla doların dolar karşılığında veya Türk lirasının Türk lirası karşılığında bozdurulması, ancak aynı miktar ve peşin olarak yapılması durumunda caiz olur. Fakat doları Türk lirası karşılığında bozdurmak, peşin olması şartıyla değişik miktarda yapılabilir. Çünkü bu ikisi farklı iki cinstir. Evet, her ne kadar fıkıh kitapları, itibarî paralarda faizin ve zekâtın olmayacağını; çünkü bunların hakikî nakit olmayacağını söylüyor olsa da bu düşünce o zamana aitti. Şu an durum değişti. Bugün itibarî paralar dışında bir para yok ve altın ile gümüşün de para olarak kullanılışı terk edilmiştir.”²⁷

Diğer taraftan Nevevî, “kâsır illet sadece bulunduğu şeyde var olup başka şeylere sirayet etmiyorsa; neden Şafî mezhebi kâsır illetle ta’lil yapıyor; zira burada illeti belirtmenin kıyasa hiçbir faydası yoktur” şeklindeki bir itiraza şöyle cevap veriyor: “Öncelikle kâsır illet, hükümün o şeye mahsus olduğunu anlamamızı sağlıyor. İkinci olarak belki bir zaman sonra illette o şeye ortak olan başka bir şey meydana gelir ve böylece o da buna kıyas edilir.”²⁸ Nevevî’nin bu ikinci izahı gösteriyor ki; şu an için kâsır illet ile ta’lil edilen bir hüküm için ilerideki bir zamanda aynı illeti taşıyan başka bir durumun gerçekleşmesi her zaman mümkündür. Böyle bir durumda o illet kâsır olmaktan çıkar ve artık önceki hükme kıyas yapılabilir. Buna göre müçtehit imamlar döneminde semeniyet vasfı, sadece altın ve gümüşte olup başka şeyde bulunmadığından; bu vasf o günkü ortamda kâsır illettir. Ama günümüz şartlarında altın ve gümüş dışında her toplumun benimsediği bir para çeşidi vardır. İktisadî hayatta yaygın olarak o para çeşidi kullanılmakta, insanlar o paraları bir servet olarak biriktirmektedir. Artık “galiben para oluş” vasfı bu paralarda da mevcuttur. Öyleyse faiz illeti onlarda da mevcut olup faiz gerçekleşmektedir. Sonuç olarak kanaatimize göre Şafî mezhebinde altın ve gümüşteki faiz illeti sadece semeniyet değil; galip semeniyettir.

3. İtibarî Paralarda Karz (Borç) Kaynaklı Faizin Gerçekleşip Gerçekleşmemesi

Müellifin değindiği konulardan biri de karz akdinden kaynaklı faizin itibarî paralarda gerçekleşeceği. Mesela “bana 120 TL geri ödemen şartıyla sana 100 TL borç verdim” beyanıyla yapılan bir karz akdinde faiz vardır. Çünkü burada “mukrid” dediğimiz borç veren kişi lehine akit esnasında şart koşulan, az veya çok karşılıksız bir menfaat devşirilmektedir. Bu şekilde bir karz akdinde herhangi bir menfaatin şart koşulması, o akdi vaz’ olunduğu mananın dışına çıkaracaktır. Konuyla ilgili hadiste şöyle buyrulur: “كل قرض جر منفعة فهو ربا / Menfaat getiren her borç faizdir.”²⁹ Bu çeşit faiz; altın, gümüş, yiyecek maddelerinde olduğu gibi ticarî eşyalarda; yani itibarî paralarda da gerçekleşmektedir.³⁰

Kredi faizi diyebileceğimiz ribe’l-karz, bir kimseye borç verip akitte bu borcun alacaklı lehine bir menfaatle birlikte ödenmesini şart koşma şeklinde gerçekleşen faiz çeşididir.³¹ Yukarıda zikredilen ve fikhın genel kurallarından biri olduğu da söylenen hadis nedeniyle bu da haramdır. Basit bir örnek verecek olursak; borç verilirken borçlunun ödeme sırasında ayrıca yemek yedirmesi de şart koşulursa bu faiz olur. Dikkat edilirse burada alacaklı lehine elde edilmeye çalışılan menfaatin akit esnasında şart koşulması, o akdi faizli hâle dönüştürmektedir. Bu esasa göre hangi türden olursa olsun; kendisinde bir menfaatin şart koşulduğu bütün

²⁷ Gönenç, *el-Mevsû’a*, 1: 356.

²⁸ en-Nevevî, *el-Mecmû’*, 9: 394.

²⁹ Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 5: 571.

³⁰ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 27-35.

³¹ el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, 4: 272; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2: 363; Gönenç, *el-Mevsû’a*, 1: 356; Beki, *Ticarî Meseleler*, 77.

borçlar faizli olmaktadır.³² Bu işlemin meşru olmadığı noktasında hem Şafîî hem de Hanefî mezhebi ittifak hâlinindedir.³³

4. İtibarî Paralardan Zekâtın Gerekli Olup Olmaması

Müellifin ele aldığı diğer bir mesele hem madenî hem de kâğıt paralardan zekât verilmesinin farz oluşudur. Bunlar zekât verilmesi gereken mallardan olup zekâtı iki sebepten dolayı verilir. Birinci sebep, bazılarında göre bunların ticaret eşyası olmalarıdır. Dolayısıyla ticarete niyet edildiğinde kendilerinden zekât verilmelidir. Şu var ki; ticaretine niyet edilmemiş ise bu paralara zekât düşmez. Diğer bir kısım fukahâya göre ise bu paralar, merkez bankasındaki altın ve gümüşün kıymetini tazammun ettiği için zekâtı verilmelidir.³⁴

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi itibarî paraların birer ticarî emtia görülmesi, zekât noktasında da ciddi problem ortaya çıkarmaktadır. Ticaret eşyasından zekâtın farz olmasının şartlarından biri de satın alınırken o malın ticaretinin yapılmasına niyet edilmesidir. Bu niyet yoksa o mala zekât düşmez.³⁵ Buna göre ticaretine niyet edilmedikçe, biriktirilmiş olan; hatta bir servet hâline gelmiş olan kâğıt paralar zekâtın muaf tutulacaktır. Faizle ilgili kısımda müellif, itibarî paraları ticaret eşyası olarak gördüğünü net bir şekilde ifade etmişti. Müellifin bu düşüncesi, ticaretine niyet etmeyerek para biriktirmiş olan ve toplumun bundan dolayı zengin olarak gördüğü her şahsı zekât mükellefi olmaktan çıkarmaktadır.

5. İtibarî Paralarla Mudârabe (Kırâd) Akdinin Sahih Olup Olmaması

Müellifin hâtime kısmında ele aldığı son mesele, mudârabe (emek-sermaye ortaklığı) akdinin itibarî paralarla yapılmasının sahih olup olmayacağı meselesidir. İfade ettiğine göre günümüz insanların kâğıt paralarla yaptıkları mudârabe akdi, Şafîîlerin büyük çoğunluğunca sahih olarak kabul edilmemektedir. Bu durumda böyle bir işlem yapmak isteyen, Şafîîlerden Bulkînî ve İbn Zeyyâd gibi fakihleri veya Hanefîleri taklit etmelidir. Zira Şafîî mezhebine göre mudârabe akdinde sermayenin altın ve gümüş olması şarttır; ticaret eşyası sermaye olarak kullanılamaz. Daha önceki bahislerde de itibarî paraların ticaret eşyası olduğu geçmişti. Şu hâlde bu paralarla mudârabe yapılamaz.³⁶

Mudârabe, bir tarafın sermaye ortaya koyması, diğer tarafın da bu sermayeyi ticarete işletmesi sonucu elde edilen kârın belirli nispette taraflar arasında paylaşılması esası üzere kurulan şirkettir.³⁷ Bu şirket akdinin diğer bir ismi kırâd veya mukâradadır.³⁸ Bilindiği gibi mudârabe akdinde sermayenin bulundurulması gereken şartlardan biri de onun nakit olmasıdır.³⁹ Ancak itibarî paralar ticaret eşyası olarak değerlendirilince; mudârabenin bunlarla yapılması söz konusu olamamaktadır.⁴⁰ Oysa Hanefîlere göre tedavülde olan para her neyse; o bu akitte sermaye olabilir.⁴¹ Müellifin itibarî parayı ticaret eşyası olarak görmesi, mudârabe gibi İslam bankacılığının en temel işlemlerinden birini atıl bırakmaya sebep olmak sûretiyle yine ciddi bir problem teşkil etmektedir. Bu durumda müellif, Hanefîlerin taklit edilmesini bir çıkış yolu olarak sunmak mecburiyetinde

³² Bk. Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1994), 172-173.

³³ İbn Kudâme Muvaftakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1968), 4: 240-241; el-Mavsilî, *el-İhtiyâr*, 1: 287; el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, 5: 46-47; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3: 33-34; İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer, *Raddu'l-Muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 5: 166; el-Cezîrî, *el-Fıkıh*, 2: 304-307.

³⁴ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 37-40.

³⁵ el-Ğamrâvî, *es-Sirâcu'l-Vehhâc*, 126; el-Mısrî, *Envâru'l-Mesâlik*, 144-145.

³⁶ Bk. Erzen, *Keşfu'l-Ervâk*, 43-45.

³⁷ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *el-'İnâye şerhu'l-Hidâye (Fethu'l-Kadir'le birlikte)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8: 467.

³⁸ el-Cezîrî, *el-Fıkıh*, 3: 34.

³⁹ Bk. el-Cezîrî, *el-Fıkıh*, 3: 34-46; Sâbık, *Fıkıhu's-Sünne*, 3: 253.

⁴⁰ Şafîî mezhebinin konu hakkındaki görüşü için bk. eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 226-227; el-Cezîrî, *el-Fıkıh*, 3: 42.

⁴¹ el-Cezîrî, *el-Fıkıh*, 3: 36.

kalmıştır. Hâlbuki müçtehit imamlar dönemindeki para anlayışını bırakıp günümüz para anlayışını esas alırsak problem kendiliğinden çözülmüş olacaktır.

Sonuç

Kapitalist ekonomi sisteminin temel yapı taşı olan faiz, İslam fıkıh ve iktisadına taban tabana zıttır. Faiz, İslam dininin iki temel kaynağı ile, gösterdiği en şiddetli tepki ve redde maruz kalan haramlar ve günahlar listesinin başlarında yer almaktadır. İslam, faizi kesin olarak haram kılmıştır. Bu kesin yasak ve şiddetli tehditten dolayı; fukahâ sadece faizin değil, içerisinde faiz şüphesi olan bir ticarî muamelenin dahi dinen haram, hukuken gayr-ı sahih olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla faiz, kendisinde son derece ihtiyatlı olunması gereken bir işlemdir. Şu hâlde altın ve gümüş için Şafiî mezhebi açısından faizin illetini, “galiben semeniyet (yaygın olarak para oluş vasfı)” olarak benimsemek en ihtiyatlı yol olsa gerektir. Nitekim bu ifade pek çok Şafiî fıkıh kitabında sarîh olarak zikredilmiştir.

Öte yandan Şafiî fukahânın “altın ve gümüşteki semeniyet illetinin başka paralarda bulunmadığı” şeklindeki ifadelerini, kendi zamanları içerisinde değerlendirmek gerekir. Çünkü o zamanlarda altın ve gümüş haricinde para kullanılmıyor veya toplumda yaygın olarak bulunmuyor yahut fulûs dediğimiz bakır gibi madenlerden elde edilen ve sadece ufak tefek eşyanın alımında kullanılan değeri düşük paralar vardı. Günümüzde ise itibarî paralar; siyasî otoritece basılmış, toplumlarca para olarak benimsenmiş, servet olarak biriktirilen bir anlam ifade etmektedir. Paranın bütün özelliklerini taşıyan bir nesneyi para olarak görmemek gerçekçi olmaz. Bu açıdan biz, İmam Şafiî'nin konuyla ilgili içtihadının yanlış anlaşıldığını düşünmekteyiz. Onun, faize illet olarak belirlediği “semeniyet”in sadece altın ve gümüşe mahsur olduğu şeklindeki görüşünün, itibarî paraların bulunmadığı kendi zamanı içerisinde değerlendirilmesi ve bugünkü para anlayışı çerçevesinde bu illetin itibarî paralarda da bulunduğu gerektiği kanaatindeyiz. Sonuç olarak kanaatimiz şudur ki; bahsettiğimiz ihtiyat, Şafiî çevrelerde de itibarî paralarla sarf işlemlerinin verisiye olarak yapılmasından kaçınılması ve ticarete kullanılmaya dahi biriktirilen bu paralardan zekât verilmesini gerektirmektedir.

Kaynakça

Beki, Abdulaziz. *İslam'da Güncel Ticarî Meseleler*. Kayseri: Bekke Yayınları, 2005.

Cengiz, Emin. “Molla Feyzullah Erzen'in Levâmi'u'l-Cevâhir Adlı Eserindeki Arap Diliyle İlgili Değerlendirmeleri”. *Üç Ülkenin Kavşağında Uluslararası Silopi Sempozyumu (Şırnak, 26-28 Ekim 2018)*. Ed. İbrahim Baz v.dğr. 437-458. Şırnak Üniversitesi, 2018.

Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1994.

el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *el-İnâye şerhu'l-Hidâye (Fethu'l-Kadîr'le birlikte)*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

el-Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

el-Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

el-Ğamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *es-Sirâcu'l-Vehhâc 'alâ metni'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

- el-Heytemî, İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali. *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâir*. 2 Cilt. b.y: Dâru'l-Fikr, 1987.
- el-Heytemî, İbn Hacer Ahmed b. Muhammed b. Ali. *Tuhfetu'l-Muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- el-Makdisî, İbn Kudâme Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1968.
- el-Mavsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*. Thk. Muhammed Adnân Dervîş. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- el-Medenî, Malik b. Enes el-Asbahî. *el-Müdevvene*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- el-Mısırî, İbnu'n-Nakîb Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed. *Envâru'l-Mesâlik şerhu 'Umdeti's-Sâlik ve 'Uddeti'n-Nâsik*. Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2010.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. b.y: Dâru'l-Fikr, ts.
- en-Nîsâbûrî, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi-nakli'l-'adli 'ani'l-'adl ilâ rasûlillah*. Thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- er-Ramlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza. *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Erzen, Feyzullah. *Keşfu'l-Ervâk 'an Ahkâmi'l-Fulûs ve'l-Evrâk*. b.y.: y.y., ts.
- es-Serahsî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- eş-Şirâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb fî fikhi'l-imâmi's-Şâfi'î*. 3 Cilt. b.y: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Gönenç, Halil Abdulkerim. *el-Mevsû'atu'l-fikhiyyetu'l-müeyssera*. 2 Cilt. Diyarbakır: Mektebetu Seydâ, 2012.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs. "Fels". *Fıkıh Lugatı*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Orman, Sabri. "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz". *Para Faiz ve İslam*. İstanbul: y.y., 2015.
- Ömer, İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. *Raddu'l-Muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn. *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*. Thk. Ali Muhammed Mu'avved - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Sâbık, Seyyid. *Fıkıhu's-Sünne*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 2002.
- Yılmaz, İbrahim. "Şırnaklı Bir Âlim: Molla Feyzullah Erzen ve Fıkıhla İlgili Eserleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2012): 57-82.

SAĞLIK ALANINDA ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK MOTİVASYON ALGILARININ İNCELENMESİ: MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fuat KORKMAZER

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu Sağlık Yönetimi

Öz

Motivasyon, insan davranışlarını etkileyen önemli bir güçtür; kişiyi belirli bir hedef ya da amaca doğru harekete geçirerek, çalışmaya teşvik etmektedir. Motivasyon özellikle eğitim hayatında öğrenciler, iş hayatında ise çalışanlar açısından oldukça önem arz etmektedir. Akademik olarak motive olan öğrenciler; derslere sürekli katılım göstermekte, derslere yönelik olumlu tutumlar sergilemekte, akademik başarı ve performansları olumlu şekilde etkilenmektedir. Ayrıca motivasyon düzeyi yüksek öğrenciler eğitim kurumuna karşı daha olumlu tutum sergileyerek daha düşük kaygı düzeyine sahip olmaktadır.

Bu çalışma: Muş Alparslan Üniversitesi'nde sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin motivasyon düzeyini belirlemek ve sosyo kültürel özelliklerin motivasyon üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Veri toplamak amacıyla katılımcılara Akademik Motivasyon Ölçeği anketi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin motivasyon düzeyinin sosyo demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği, motivasyon derecesi ortalama puanının 3,78 çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Akademik Motivasyon, Öğrenci

481

1. Giriş

Motivasyon, bir davranışı hedefe doğru harekete geçiren, devam ettiren ve yönlendiren bir güç, öğrenenin öğrenmeye etkin katılım ve yaklaşım derecesi ve herhangi bir şekilde eylemde bulunma eğilimine neden olan belli bir ihtiyaç ya da istektir (Pintrich ve Schunk, 2002). Öğrenenin öğrenmeye etkin katılma ve yaklaşma düzeyini ifade eden motivasyon kavramı, yükleme kuramı, beklenti-değer kuramı, öz belirleme kuramı, öz-yeterlik kuramı, başarı hedefleri kuramı ve Gelecek Zaman Perspektifi / gibi birçok çağdaş motivasyon kuramına temel oluşturmuştur (Karataş ve Erdem 2012).

Akademik motivasyon konusu hem eğitimciler hem de psikologlar tarafından ilgi çekmiştir. Birçok araştırma merak, ısrar, öğrenme ve performans gibi çeşitli çıktılarının motivasyon ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Deci ve Ryan, 1985).

İçsel bir durum olan motivasyon, davranışın ortaya çıkmasını sağlar, yönlendirir ve davranışın devamlı hale gelmesini sağlar. Kişinin bir hedefi başarmasına yardımcı olan bir iç enerji veya zihinsel bir kuvvet olarak da düşünülebilir (Sternberg ve Williams, 2009). Alderman, (2004) öğrenmeye yönelik motivasyonun akademik başarıyı etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu söylemektedir. Öğrenmeye motive olan bir öğrencinin, tüm davranışlarını o konuyu öğrenmeye yönelik düzenleyeceği ve okulda daha fazla zaman geçirerek, daha fazla öğrenerek derslerinde daha başarılı olmaya yönelim gösterir (Sternberg ve Williams, 2009). Bu nedenle öğrencinin akademik başarısını arttırmak için öğrenciyi öğrenmeye karşı motive etmek gereklidir.

Yapılan araştırmalar motivasyonun öğrencilerin; derslere katılımlarının sürekliliği, derslere yönelik tutumları, akademik başarı ve performansları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca motivasyon düzeyi yüksek öğrencilerin okula karşı daha olumlu tutum sergilediği ve bu öğrencilerin kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir (Ratelle vd., 2007). Bu sebeple öğrencinin akademik başarısının artırılması amacıyla öğrencinin öğrenmeye karşı motive edilmesi gerektiği söylenebilir.

Akademik motivasyonun daha iyi anlaşılabilmesi konusunda çeşitli teoriler ortaya konulmuştur (Vallerand vd., 1992). Bu teorilerden biri Özerklik Teorisi'dir. Kuramda özerklik bireyin kendi hedeflerini belirlemesi, bu hedeflerine ulaşabilmek için önceliklerini belirleyerek motive olması ve sorumluluk üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). Özerklik teorisi bireylerin doğuştan içsel uyarılma ve öğrenme isteğine sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu içsel uyarılmanın derecesi bireyin ihtiyaçlarının karşılanma dercesine bağlı olarak gerçekteşmektedir. Yani bu ihtiyaçlarının karşılanması içsel motivasyonun ön koşuludur (Karagüven, 2012).

Özerklik teorisi, insanların üç temel gereksinimleri olduğunu savunmaktadır. Bunlar; özerklik, yeterlik ve sosyal ilişki içinde olmaktır (Deci ve Ryan, 1985). **Özerklik**, bireyin davranışlarını dış etkilerden bağımsız, kendi kendine başlatma ve düzenlemesi; **yeterlik**, çeşitli içsel ve dışsal sonuçları nasıl elde edebileceğini anlaması ve yapılması gereken işlerin etkili bir şekilde yapabilmesi; **sosyal ilişki içinde olmak ise**, bireyin sosyal ortamda başkalarıyla güvenli ve tatminkâr ilişkiler geliştirmesi anlamına gelmektedir. Bu üç ihtiyaç, bireylerin içsel veya kişiler arası davranışlarını açıklamaktadır (Deci, Ryan ve Williams, 1996).

Özerklik teorisi temel alındığında içsel motivasyon, dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk olmak üzere üç tür motivasyondan bahsedilebilir (Ryan ve Deci, 2000). **İçsel motivasyon**, bir etkinliğin kendisine zevk verdiği ve tatmin ettiği için yapılması ve devam ettirilmesi dürtüsüdür. İçsel olarak motive olmuş bireylerin davranışları öğrenmeye duyulan merak, başarmanın verdiği haz gibi içsel faktörlerden etkilenmektedir (Deci ve Ryan, 1985).

İçsel motivasyon üç alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar (Vallerand vd., 1992): bilmeye yönelik, başarmaya yönelik ve uyarım yaşamaya yönelik içsel motivasyondur. **Bilmeye yönelik içsel motivasyon**, bireyin öğrenmeyi, yeni bir şeyi anlamayı ya da keşfetmeyi, yaşadığı zevk ve tatmin olma sebebiyle devam ettirmesidir. Örneğin, yeni bir şeyler öğrenmekten keyif aldığı için kitap okuyan bir öğrencinin bilmeye yönelik içsel motivasyonunun yüksek olduğu söylenebilir. **Başarmaya yönelik içsel motivasyon**, bireyin bir şeyi başarma ya da yeni bir şeyleri ortaya koyma sebebiyle yaşadığı zevk için harekete geçmesidir. Örneğin, bazı öğrencilerin sınavlarda başarılı olmanın verdiği mutluluktan dolayı derslerine sıkı çalışmaları gibi. **Uyarım yaşamaya yönelik içsel motivasyon ise**, bir işin yapılması ya da bir davranışta bulunulması sadece bireyin o işi yapmaktan zevk almasından dolayı yapması veya yapmaya istekli olmasıdır. Örneğin, bazı öğrencilerin sınıftaki tartışmaların bir parçası olmaktan zevk aldığından dolayı okula gitmesi gibi (Vallerand vd., 1992).

Dışsal motivasyon, bireylerin davranışlarını dışsal etmenlere bağlı olarak gerçekteşirme dürtüsüdür (Ryan ve Deci, 2000). Öğrenciler, takdir kazanma, ödül alma ya da olumsuz eleştirilerden kaçınma sebebiyle öğrenmeye istekli davranmaktadır. Dışsal motivasyon; dört alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar: dış düzenleme- dışsal motivasyon, içe yansıyan dışsal motivasyon, belirlenmiş dışsal motivasyon ve bütünleşmiş dışsal motivasyondur (Vallerand vd., 1992). **Dış düzenleme- dışsal motive** olan bireyler davranışı bir ödül alma ya da baskıdan kurtulma sebebiyle gerçekteşirmektedir. **İçe yansıyan dışsal motivasyon** durumunda bireyler davranışlarını gerçekteşirmeye iten sebepleri içselleştirmeye başlarlar. Fakat bu sebepler her ne kadar

içselleştirilse de, bireyler geçmişteki olaylardan yola çıkılarak motive olduklarından dışsal motivasyonlu kabul edilirler. İyi öğrencilerden yapması beklenen şeyin sınavdan bir önceki gece çalışmak olduğunu söyleyen bir öğrencinin durumu buna bir örnektir. **Belirlenmiş dışsal motivasyon** durumunda davranış birey açısından değerli ve önemli hale gelmiş, özellikle de kendi tercihiymiş gibi algılanmaya başlanmıştır. **Bütünleşmiş dışsal motivasyon** ise içsel motivasyona en yakın olan dışsal motivasyondur, fakat davranışların gerçekleştirilme nedeni hala dışsal faktörlere dayandığından dışsal motivasyon başlığı altında yer almıştır (Vallerand vd., 1992; Ryan ve Deci, 2000).

Motivasyonsuzluk, davranışa isteksiz olma durumudur (Ryan ve Deci, 2000). Motivasyonsuzluk durumu, birey davranışlarının sonuçları ile davranışları arasındaki bağlantıyı algılayamaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Vallerand vd., 1992). Motivasyonsuzluk, davranış ya da aktiviteye değer vermeme, davranış gerçekleştirme konusunda kendini yetersiz hissetme veya istediğini elde edemeyeceğine inanmaktan da kaynaklanabilir (Ryan ve Deci, 2000).

Ebeveynler ve öğretmenlerin üstesinden gelmek zorunda olduğu en zorlayıcı görevlerden birisi belki de öğrencileri öğrenme etkinliklerine dâhil etme, çalıştırma ve motive etmektir. Bu anlamda, öğrencilerin motivasyonlarına etki eden faktörleri tespit ederek gerekli önlemleri almak ve özellikle öğrenme ve öğretme süreçlerinin daha etkili ve verimli kılınması öğrencilerin daha başarılı olmaları açısından oldukça önem arz etmektedir.

2.Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma: Muş Alparslan Üniversitesi'nde sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin akademik motivasyon düzeyini belirlemek ve sosyo kültürel özelliklerin akademik motivasyonları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın yapılabilmesi için araştırmanın yapılacağı üniversiteden yazılı izinler alınmıştır. Araştırmaya katılacak öğrencilere, araştırmaya başlanmadan önce araştırmanın yapılma amacı, yöntemi, araştırma için ayırmaları istenen zaman ve katılımın tamamen gönüllülük ilkesine dayandığı konularında bilgi verilerek izinleri alınmıştır. Araştırma verileri, öğrencilere araştırma ile ilgili bilgiler verildikten sonra, yüz yüze görüşülerek anket formu dağıtılıp toplandı. Uygulanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler yer alırken, ikinci bölümde ise akademik motivasyonun belirlenmesi amacıyla Vallerand ve arkadaşları (1989) tarafından geliştirilen Yurt ve Bozer (2015) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılan 28 sorudan oluşan Akademik Motivasyon ölçeğinden faydalanılmıştır.

Araştırma verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Bu değerlendirmeler için; sayı, ortalama, yüzdelik dağılımlar, Mann withney U, kruskal wallis ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Muş Alparslan Üniversitesi'nde 2018- 2019 Bahar yarıyılında sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Belirlenen örneklem büyüklüğüne ulaşmak ve geçmek için dağıtılan 320 adet anket formunun 292'si geri dönmüş, geri dönen anketlerden 17 tanesi eksik veya yanlış doldurulduğu için değerlendirme dışında bırakılmış ve geriye kalan anketlerin 275'i analize uygun görülmüştür.

3. Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerinin Dağılımı

Özellikler			
Yaş	0-18	12	4,4
	19-20	94	34,2
	21-22	123	44,7
	23-24	39	14,2
	25 ve üstü	7	2,5
Cinsiyet	Kadın	188	68,4
	Erkek	87	31,6
Medeni durum	Evli	7	2,5
	Bekâr	268	97,5
Öğrenim durumu	Önlisans	161	58,5
	Lisans	114	41,5
Bölüm	Sağlık Yönetimi	57	20,7
	Hemşirelik	58	21,1
	Yaşlı bakım	38	13,8
	Ameliyathane	62	22,5
	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	60	21,8
Sınıf	1	73	26,5
	2	105	38,2
	3	37	13,5
	4	60	21,8
Not Ortalaması	0-1,99	32	11,6
	2,00-2,99	172	62,5
	3,00-4,00	71	25,8
Annenin Eğitim Durumu	İlkokul	237	86,2
	Ortaokul	29	10,5
	Lise	8	2,9
	Önlisans	1	,4

Babanın Eğitim Durumu	İlkokul	126	45,8
	Ortaokul	64	23,3
	Lise	65	23,6
	Önlisans	10	3,6
	Lisans	10	3,6
Anne Baba Çalışma Durumu	Sadece baba	193	70,2
	Sadece Anne	1	,4
	Anne ve Baba	9	3,3
	İkisi de çalışmıyor	72	26,2
Gelir Durumu	Asgari ücret altı	113	41,1
	Asgari ücret-4000	140	50,9
	4000 TL üstü	22	8,0

Araştırmanın örnekleme yaş itibarıyla dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 44,7'sinin 21-22 yaş, %34,2'sinin 19-20 yaş, % 14,2'sinin 23-24 yaş, % 4,4 'sının 18 yaş ve altı, % 2,5'inin ise 25 ve üstü yaş aralığında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede örneklemin ağırlıklı olarak (%78,9) 19-22 yaş aralığında bulunduğunu söylemek mümkündür. Tablo üzerinde de izlendiği gibi örneklemin % 4,4'unun eğitim hayatına yeni katılacağı düşünülen 0-18 yaş aralığında genç öğrencilerden oluştuğu gözlenmiştir.

Araştırma örneklemine dâhil edilen öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 68,4'ü kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Erkek katılımcıların ise genel örneklem içerisindeki ağırlığı % 31,6 seviyesinde kalmıştır.

Araştırma örnekleminin medeni durum itibarıyla dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 2,5'ini evli katılımcılar, bekâr katılımcıların ise örneklemin % 97,5'ini oluşturduğu gözlenmiştir.

Araştırma örneklemine dâhil edilen öğrencilerin öğrenim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, ön lisans düzeyindeki öğrencilerin katılımcıları oranı oldukça yüksektir. Elde edilen verilere göre, örneklemin % 41,5'inin lisans, % 58,5' inin meslek yüksekokulu öğrencisi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların okuduğu bölüm durumları incelendiğinde katılımcıların % 22,5'inin ameliyathane bölümünde, % 20,7'ünün sağlık yönetimi bölümünde, katılımcıların % 21,1'i hemşirelik bölümünde, % 21,8'ünün sağlık kurumları işletmeciliği bölümünde,% 13,8'inin ise ameliyathane Hizmetleri bölümünde kayıtlı öğrenci olduğu gözlenmiştir.

Katılımcıların okuduğu sınıf durumu incelendiğinde katılımcıların % 38,2'sinin 2. Sınıf öğrencisi, % 26,5' inin 1. Sınıf öğrencisi, % 21,8' inin 4. sınıf öğrencisi,% 13,5'inin ise 3. Sınıf öğrencisi olduğu gözlenmiştir. Söz konusu bulgulara bakılarak, sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin yarısından fazlasının (% 64,7) 1-2 sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların not ortalaması durumuna göre dağılımı incelendiğinde, 00-1,99 not ortalamasına sahip katılımcıların % 11,6; 2,00-2,99 not ortalamasına sahip katılımcıların % 62,5'lik kısmını teşkil ettiği ve 3,00-4,00 not ortalamasına sahip katılımcıların ise %25,8'lik kısmı oluşturduğu gözlenmiştir. Söz konusu bulgular incelendiğinde not ortalaması vasat durumda(2,00-2,99) olan öğrencilerin çalışmaya katılım noktasında hassasiyet gösterdiği söylenebilir.

Araştırmanın örneklemini annenin eğitim durumu itibariyle dağılımı incelendiğinde katılımcıların annelerinin ekseriyetle % 86,2 ilkökul düzeyinde, Ortaokul düzeyinde olanların % 10,5 olduğu, Lise düzeyinde olanların %2,9 olduğu görülmüş ve Ön lisans düzeyinde olanların sadece %0,4 olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bulgular incelendiğinde öğrencilerin anne eğitim durumlarının çok düşük olduğu söylenebilir.

Araştırma örneklemine dâhil edilen öğrencilerin babanın eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların babalarının yaklaşık yarısının (%48,4) ilkökul mezunu, Ortaokul mezunlarının %23,3 Lise mezunlarının ise %23,6 olduğu görülmüştür. Ön lisan mezunu oranının %3,6 ve Lisans mezun oranının da %3,6 olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın örneklemini annenin ve babanın çalışma durumu itibariyle dağılımı incelendiğinde katılımcıların ekseriyetle % 70,2 sinin sadece babasının çalıştığı, katılımcıların yaklaşık çeyreğinin ise %26,2 sinin anne ve babasının çalışmadığı görülmüş ve sadece anne ya da anne ve baba ikisinin çalışma oranının çok düşük 3,7 olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bulgular incelendiğinde öğrencilerin annenin işgücüne katılım durumlarının çok düşük olduğu söylenebilir.

Araştırmanın örneklemini Gelir durumu itibariyle dağılımı incelendiğinde katılımcıların yaklaşık yarısının %50,9 asgari ücret-4000 gelir aralığında olduğu, %41,1'inin asgari ücretin altında bir gelire sahip olduğu ve % 8,0'ının da 4000 TL üstü gelir düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu bulgular incelendiğinde öğrencilerin gelir durumlarının kişi başına düşen GSMH'nin altında olduğu ve yoksulluk sınırının altında olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Ölçeğin ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Sonuçları

	Cronbach's Alpha	N of Items
Motivasyon Genel	,840	28
Dış Düzenleme- Dışsal Motivasyon	,490	4
Bilmeye Yönelik İçsel Motivasyon	,856	4
Başarıya Yönelik İçsel Motivasyon	,774	4
Uyarım Yaşamaya Yönelik İçsel Motivasyon	,732	4
İçe Yansıyan Dışsal Motivasyon	,557	4
Belirlenmiş Dışsal Motivasyon	,752	4
Motivasyonsuzluk	,814	4

Anketin güvenilirliği, iç tutarlılık katsayıları değerlendirilerek ölçek ve alt boyutlar için ayrıca hesaplanmıştır. Akademik motivasyon ölçeğinin geçerliliği alt boyutlarda incelendiğinde bilmeye yönelik içsel motivasyon alt boyutunda güvenilirlik katsayısının en büyük ($=.856$), dış düzenleme- dışsal motivasyon alt boyutunda ise güvenilirliğin en düşük ($=.490$) olduğu tespit edilmiştir. Akademik motivasyon ölçeğinin tüm alt boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde anketin güvenilirliğinin ($=.840$) olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermiştir.

Tablo 3. Akademik Motivasyon Ölçeği Alt boyut ve Toplam Puan Ortalaması

	Min	Max	Mean± SD	Range
Akademik Motivasyon Alt Boyut Puan Ortalamaları				
Bilmeye Yönelik İçsel Motivasyon	6,00	23,00	18,96±1,54	4-28
Başarıya Yönelik İçsel Motivasyon	7,00	20,00	20,79±2,17	4-28
Uyarım Yaşamaya Yönelik İçsel Motivasyon	4,00	19,00	12,04±1,64	4-28
İçe Yansıyan Dışsal Motivasyon	5,00	22,00	16,27±2,21	4-28
Dış Düzenleme- Dışsal Motivasyon	4,00	18,00	11,79±2,17	4-28
Belirlenmiş Dışsal Motivasyon	5,00	21,00	16,04±2,14	4-28
Motivasyonsuzluk	6,00	21,00	18,27±1,81	4-28
Akademik Motivasyon Toplam Puan Ortalamaları	37,00	144,00	114,16±2,76	28-140

Sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin akademik motivasyon puan ortalaması $114,16±2,76$ 'dir. Katılımcıların akademik motivasyon ölçeğinde başarıya yönelik içsel motivasyon bilmeye yönelik içsel motivasyon ve motivasyonsuzluk alt boyut puan ortalamaları sırası ile $20,79±2,17$; $18,96±1,54$ ve $18,27±1,81$ 'dir.

katılımcıların akademik motivasyon algısı dış düzenleme- dışsal motivasyon, uyarım yaşamaya yönelik içsel motivasyon, belirlenmiş dışsal motivasyon ve içe yansıyan dışsal motivasyon alt boyutlarına yönelik puan ortalaması diğer alt boyutlara göre daha düşük düzeydedir (Tablo 3)

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda Sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin akademik motivasyona yönelik algılarının sosyo demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği, motivasyon derecesi ortalamasının $3,78$ çıktığı görülmüştür. Bu rakamın orta düzeyin biraz üstünde olduğu saptanmıştır.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesi sonucunda; Kişisel özelliklerin akademik motivasyona etkilerinin incelendiği çoklu regresyon modellemesi neticesinde; akademik motivasyonun eğitim düzeyi, okuduğu bölüm ve not ortalamasından etkilendiği;

Yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu ve okuduğu sınıfın akademik motivasyon üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda, üniversite yöneticilerine öğrencilerin akademik motivasyonlarını arttırmaya yönelik çabalar içine girmesi önerilebilir. Yöneticilerin öğrencilerin akademik motivasyonunu arttırmaya yönelik olarak,

- Kurumda verilen eğitimin içerik ve eğitim metodu kalitesini artırma,
- Öğrencilerin iletişimlerini güçlendirmelerini sağlayacak mekanizmalar oluşturma,
- Akademik personelin motivasyonu sağlayacak teknik bilgi ve becerilerini elde edecekleri hizmet içi eğitim programları düzenleme
- Gerekirse eğitimi zevkli hale getirecek sosyal ortamları ve etkinliklerin sayısını artırma gibi bir takım çabalar içine girmesi beklenmektedir.
- Ayrıca öğrencilerin belirli periyotlarla motivasyon algılarını ölçme ve bu alguları etkileyen faktörler ile ilgili araştırmaların yapılması da, güçlü bir motivasyonun oluşmasına katkısı olabilecektir.

5. Kaynakça

Alderman, M. K. (2004). *Motivation for achievement: Possibilities for teaching and learning* (İkinci Baskı). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Deci, E. L., Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and selfdetermination in human behavior*. New York: Plenum.

Deci, E. L., Ryan, R. M., Williams, G. C. (1996). *Need satisfaction and the self- regulation of learning*. *Learning and Individual Differences*, 8 (3), 165- 183.

Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychologic al Inquiry*, 11, 227-268.

Gömleksiz, M. N., Serhatlıoğlu, B. (2013). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(3), 99-127.

Karagüven, M.H. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçeye adaptasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2599-2620.

Karataş, H. ve Erden, Akademik motivasyon ölçeğinin dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *M.e- Journal of New World Sciences Academy NWSA-Education Sciences*, 1C0558, 7, (4), 983-1003.

Pintrich, P.R., & Schunk, D.H., (2002). *Motivation in education: Theory, research and applications*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.

Ratelle, C. F., Guay, F., Vallerand, R. J., Larose, S., & Senécal, C. (2007). Autonomous, controlled, and amotivated types of academic motivation: A person-oriented analysis. *Journal of Educational Psychology*, 99(4), 734746.

Ryan, R. M., & Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.

Sternberg, R. J., & Williams, W. M. (2009). *Educational Psychology* (İkinci Baskı). New Jersey: Pearson.

Vallerand, R. J., Blais, M. R., Brière, N. M., & Pelletier, L. G. (1989). Construction et validation de l'Échelle de Motivation en Éducation (EME). *Revue canadienne des sciences du comportement*, 21, 323–349.

Vallerand, R. J., Pelletier, L.G., Blais, M. R., Brière, N. M., Senécal C., & Vallières, E. F. (1992). The academic motivation scale: A measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education. *Educational and Psychological Measurement*, 52, 1003-1017.

Yurt, E., Bozer, Nur E. (2015) Akademik Motivasyon Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması Gaziantep University *Journal of Social Sciences* (<http://jss.gantep.edu.tr>) 14(3):669-685

ONKOLOJİ HASTALARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARI İLE İLETİŞİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Fuat KORKMAZER

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu Sağlık Yönetimi

Öz

Hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde hasta-sağlık çalışanı ilişkisinde bazı farklılaşmalar meydana gelmiştir. Hastaların beklentileri ve hasta-sağlık çalışanı ilişkisine bakış açıları giderek değişmiş, beklentilerinin eskiye nazaran daha yüksek olması ile birlikte daha fazla bilgi sahibi olmaları da hasta-sağlık çalışanı ilişkisini zorlaştırmıştır.

Bu çalışma; sağlık çalışanlarının onkoloji hastalıkları tanı ve tedavi aşamasındaki hastalar ile iletişimini anlamak, hastaların da bu konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma Ankara’da bir Kamu Hastanesinde onkoloji poliklinik ve kliniklerinde Aralık 2018- Ocak 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Çalışma sonucunda hastaların süreçte yoğun olarak endişe ve korku içinde oldukları görülmüştür. Hastaların yaşadığı yoğun duygularla birlikte kurumun işleyişi ile ilgili prosedürlerden kaynaklanan zorluklar iletişim problemlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu birimlerde çalışacak personel iyi seçildikten sonra iyi bir insan ilişkileri yeteneğine sahip olması için de eğitilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hasta, Sağlık Çalışanları, İletişim

1. Giriş

İletişim kavramı, iki kişinin duygu, düşünce ve bilgilerini paylaşarak birbirini anlamasını içeren çok kanallı bir süreçtir (Cüceloğlu, 2005: 27-32; Üstün, 2005: 88-94). Başka bir ifade ile iletişim, bir şahıstan başka bir şahsa olan bilgi, veri ve anlayış aktarmasıdır (Davis, 1987: 399). Organizmaların çeşitli yöntemlerle bilgi alışverişi yapmalarına olanak tanıyan bir mesaj alışverişidir (Koçel, 2010: 522).

Etkili iletişim becerileri, her türlü insan ilişkisinde ve her türlü meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıcı olabilmektedir. Matheney ve Topalis (1970)’e göre; hastayla kurulan kişilerarası ilişkiler, sağlık çalışanlarının elindeki önemli bir tedavi aracıdır ve hastalığın gidişatını etkilemekte ve bu ilişkinin “ağrıyı tedavi ederken kullanılan morfin kadar önemli ve yararlı olabilir (Özcan,1992: 41). Aksine kötü iletişim açık bir yaraya toz ve tuz serpmeye benzer biçimde kullanılabilir. Hastayla etkileşime girilmediği sürece sahip olunan tıbbi ve bilimsel bilgi bir değer ifade etmemektedir (Babadağlı vd., 2006: 54).

Kişilerarası etkileşimin temelini oluşturan iletişim her bireyin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Sağlık çalışanları, insanlara doğrudan hizmet veren meslek grubu içinde yer almaktadır. Sağlık sektöründe, her yaşta ve sosyo-ekonomik düzeyde bireyler ile iletişim kurulmaktadır. Bu iletişimlerde, bireylerin günlük yaşam aktivitelerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak ve sağlıkları ile ilişkili sorunlarla baş edebilmelerine yardımcı olmak amacıyla birtakım faaliyetler yapılmakta, gösterilen tepkiler değerlendirilerek geri bildirimler

verilmektedir. Bu nedenle sağlık çalışanlarının iletişim beceri düzeylerinin yüksek olması gerekir. Meslek sahiplerinin başarıları da onların iletişim becerilerine bağlıdır.

Sağlık sektörü, insan hayatını ilgilendiren kritik bir çalışma alanıdır. Yapılan basit bir hata insan hayatına mal olacağından dolayı bu alanda çalışanlar da kritik bir öneme sahiptir.

Kendilerini sağlık personelinin ellerine teslim eden hastalar başvurdukları sağlık kurumuna ve çalışanlarına güven duyarak tedavi yoluna gitmektedirler. Bu güveni sarsan sıradan bir durum sağlık kurumlarının müşterisi olan hastaların bu kurumu tercih etmemesine neden olmaktadır. İletişim tedavide önemli bir bakım aracıdır. Hayatın her aşamasında var olan, fakat hastalık halinde daha da önem kazanan iletişim becerisi tüm sağlık çalışanlarının bilmesi ve dikkate alınması gereken bir beceridir. Bu nedenle hastanın gereksinimlerinin saptanmasında zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların giderilmesinde de iletişim becerisi önemlidir (Babadağlı vd., 2006: 54; Bowles vd, 2001: 347).

İletişim, insanların birbirlerini anlama, düzeltme ve dolayısıyla davranışlarına rehberlik etmede yardımcıdır. Doğru kurulan etkili bir iletişim yaşanan pek çok sorunun çözülmesine yardımcı olmaktadır. Hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde hasta-sağlık çalışanı ilişkisinde bazı farklılaşmalar meydana gelmiştir. Hastaların beklentileri ve hasta-sağlık çalışanı ilişkisine bakış açıları giderek değişmiş, beklentilerinin eskiye nazaran daha yüksek olması ile birlikte daha fazla bilgi sahibi olmaları da hasta-sağlık çalışanı ilişkisini zorlaştırmıştır.

Kuramsal olarak hasta bir bütün olarak kabul edildiği ve sağlık personelinin bu konuda sorumluluğu olduğu halde, çoğu sağlık personelinin yalnızca hastayı, hatta bazen yalnızca hastalığı ele alma, bireysel ve sosyal çevresiyle ilgilenmeme eğilimi gösterdiği belirtilmektedir.

Literatürde, hasta memnuniyetini etkileyen en önemli faktörün iletişim becerisi ve hastayı yeterli bilgilendirme olduğu bildirilmektedir. Çünkü sağlık personelinin hastalar ile iletişim kurma becerileri, hastaların kendilerini değerli ya da değersiz hissetmelerinde başlıca rolü oynamaktadır.

Sonuç olarak, sağlık hizmeti verilen bireye ulaşmak, değer vermek, bireyi anlamaya çalışmak, onunla ilgilenmek ve onun farkına varmayı sağlayan araç iletişim bilgi ve becerisidir. İletişimin etkili olması kurumlar ve çalışanlar açısından olumlu sonuçlar getirebilecek ve önemli yararlar sağlayacaktır.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, onkoloji tanı ve tedavisi alan hasta ve yakınlarının sağlık çalışanlarıyla iletişimini anlamak, hasta ve yakınlarının da bu konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla, niteliksel olarak yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini, Ankara Demetevler Onkoloji Hastanesi poliklinik ve kliniklerinde Aralık 2018- Ocak 2019 tarihleri arasında tanı ve tedavi hizmeti alan 16 hasta ve yakını oluşturmuştur. Niteliksel araştırmalarda örneklem büyüklüğü gibi bir kaygı olmadığından örneklem büyüklüğüne araştırmacı tarafından karar verilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi ve gözlem kullanılmıştır. Görüşmeler yapılmadan önce, Baykal ve Tütüncü (2017) tarafından oluşturulan görüşme rehber formu ile

sağlık çalışanlarının hasta ve yakınları ile iletişimine ilişkin literatür taranarak araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme rehber formu oluşturulmuştur. Görüşme formu, hasta veya yakınının kişisel bilgileri, sağlık ve hastalık durumu hakkındaki genel bilgiler ve deneyimleri, duygu ve düşünceleri, beklentileri ve hastanedeki sağlık çalışanlarıyla ilişkisinin değerlendirilişinden oluşan sorulardan oluşmaktadır. Görüşmeler öncesinde hasta ve yakınlarından rızaları alınmış, görüşmeler kesintiye uğramadan sürdürülebilecek bir ortamda yapılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin her biri 15-42 dakika arasında sürmüştür. Ses kayıt cihazı kullanarak kayıtlar gerçekleştirilmiş, hasta ve yakınlarının gözlemlenen tepkileri de gözlemci notları olarak kaydedilmiştir. Görüşme esnasında alınan cevapların benzer hale gelmesiyle veri doygunluğuna ulaşıldığı kanaati oluştuğunda görüşmeler sonlandırılmıştır.

2.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Görüşmeler, birebir gerçekleştirilmiş ve analizinde Nvivo7 paket programı kullanılmıştır. Çözümlemelerde kişilerin kendi ifadelerinin olduğu gibi korunmasına özen gösterilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen veriler niteliksel araştırmanın da doğası gereği genellemeye gitmeden daha çok gözlemler ve deneyimler üzerinde yoğunlaşarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Kişisel Bilgileri

Özellikler	Sayı	Yüzde
Yaş		
18-25	5	31.3
26-35	4	25.0
36-45	4	25.0
46 ve üstü	3	18.7
Cinsiyet		
Erkek	6	37,5
Kadın	10	62,5
Eğitim Durumu		
(İlkokul, Ortaokul, Lise)	7	43.8
Ön lisans	5	31,3
Lisans	3	18.7
Lisans üstü	1	6,2
Tam ve tedavi süresi (yıl)		
1 yıl ve aşağısı	10	62,5

2-4	4	25.0
5 yıl ve üzeri	2	12.5
İl Dışından Gelme Durumu		
Evet	11	68,7
Hayır	5	31,3

3.2. Hastane Ortamı Hakkındaki Görüşler

Hastaneler genellikle kritik ve özel bakım gerektiren hastaların yattığı 24 saat hareketliliğin yaşandığı bir ortam olarak bilinir. Hasta ve yakınlarının bu ortamla ilgili düşüncelerinin genelde endişe içerdiği görülmektedir. Hastayı hayata bağlayan cihazların hastalar açısından ürkütücü olduğu söylemlerinden anlaşılmaktadır.

“Bir kere hastane bana çok ürkütücü gibi geldi.” (32 yaşında, lise, Ağrı)

“Hastanede birçok alet var, cihazlar var. Çok gürültülü bir ortam her cihazdan garip sesler çıkıyor, bide çok kalabalık bir ortam var” (43 yaşında, lise, Çorum).

“O hastane aslında herkesin birgün ihtiyaç duyacağı ama kimsenin severek ve isteyerek gelmek istemediği bir yer bence.” (48 yaşında, Önlisans, Kırıkkale)

“hastaların çoğu kanser teşhisi veya tedavisi için geliyor buraya, çoğu kişi kaygılı ve endişe içinde görünüyor. Bu durumu görünce çok korktum.” (36 yaşında, evli, lise, Iğdır)

3.3. Hastayı Dışarıda Beklerken Yaşanılan Duygular

Ameliyathane önünde, dışarıda ya da kafeteryada yakınlarını beklerken yaşanılan duyguların hastasının yanında olamamaya bağlı çaresiz bir bekleyiş ekseninde olduğu görülmektedir.

“Herkesin bir derdi var, herkes üzgün. Böyle yani hastane kapısı başka nasıl olabilir ki.” (58 yaşında, lise, Adapazarı)

“Tabii çok çaresizlik hissettiriyor. Hiçbir şey yapamıyor insan. Beklerken bir bilgi alamamak ya da elinden bir şey gelmeden beklemek acı veriyor” (56 yaşında, y.lisans, İstanbul)

3.4. Sağlık Çalışanları Tarafından Bilgilendirilme

Hastaların anlatımlarında sağlık çalışanı ayrımı yapmaksızın yeterince bilgilendirilmediklerini ifade etmişlerdir. Sordukları soruların cevabı basit olsa da cevap alamadıklarını kimi zaman da kendilerine emri vaki davranıldığından bahsetmektedirler.

“İnsan hasta olarak haber almak istiyor. Biz ilk gün pek bilgi alamadık. Daha sonra işte kısmen bilgilendirildik. Yani bazen işte canları isteyince yarım yamalak ağzının ucuyla bilgi veriliyordu...” (52 yaşında, lise, Adana)

“Orda da işte hemşiresinden hasta bakıcısına öyle bir şey sorunca bilgi vermiyorlar. Bir ilaç kan alacak senden aç kolunu kan alacağım diyor. Bu kanı niçin verecem diyorum. Aç kolunu!(Sinirlenerek ve üstüne bastırarak bu kelimeyi ifadeyi ediyor). Doktor öyle yazmış nerden bileyim? Doktora sorunca da alınacak bu kan diyorlarsa dinleyeceksin diyor...” (45 yaşında, lisans, Kastamonu)

“Oradasın ama serviste hiçbir hemşire veya asistan doktorun hastayla sağlık durumu hakkında açık ve net konuştuğunu duymadım açıkçası, bir şey sorduğumuzda bunu doktorunuzla görüşün diyorlar” (39 yaşında, Lisansüstü, Sivas)

3.5. Sağlık Çalışanlarından Beklentiler

Hastaların tedavi gördüğü birimlerde hastaların bakım ihtiyaçlarının yanında sağlık çalışanlarından beklentilerinin de arttığı görülmektedir. Genel olarak kendileriyle ilgili empatik yaklaşıma ihtiyaçları olduklarını ifade etmektedirler.

“Yani sadece ben değil orda başka bir hasta da yatıyor olabilir ama tabii hastaların durumunu anlamak lazım. Ordaki görevli kişiler de yani herkes herhalde hastanın yerine, refakatçinin yerine kendisini koyması lazım. Neticede bugün bizim için var olan bu durum yarın kendileri için geçerli olabilir” (46 yaşında, lisans, Ankara).

“Benim hastam ameliyata girdi bir tahlili yapılmadığı için yeniden kan aldılar ve ameliyat elbiseleri ile odaya aldılar. Bu kan sonucuna bakıp ameliyata kara vereceklerini söylediler. Bu kanın çalışıldığı laboratuvar binasına iki saat sonra gittiğimde daha kanın kurye tarafından getirilmediğini öğrendim. Biraz gerildim tabi benim hastam bu halde iken adam belirli aralıklarla geliyormuş diğer binadan. Bana verseler belki beş dakkada götürür teslim ederim. Doktora söylediğimde ise siz kan taşıyamazsınız hastanızın başında bekleyin ve sonuç çıkınca biz size haber veririz zaten dedi. Tam dört saat öylece beklettiler bizi.” (40 yaşında, Önlisans, Bitlis)

“Çünkü hepimizin yakınları sevdiği, akrabasıdır içerde yatan. Yani tedirgin bir bekleyişle bekliyoruz dışarıda kafada bir sürü soru işaretleri, merakla bekliyoruz, üzüntülüyüz ve tedirginiz. Hani bizimle ilgilenmelerini istiyoruz. Sorduğumuz sorulara cevap versinler istiyoruz. Ama bize bunların hiçbirini göremedik.” (26 yaşında, Hasta yakını, İlkokul, Iğdır)

3.6. Hastane Yönetiminden Beklentiler

Hastane kuralları veya sağlık politikalarına bağlı gelişmelerden dolayı hasta yakınlarına yansıyan sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Hastasına sürekli kan takılması gerektiğini ifade eden hasta yakını:

Bir gece yaşadığı olay doğrultusunda hastane yönetiminden beklentisini şu şekilde açıklar:

“Anestezi, başhekim bey şeyi imzalamıyormuş. E ihale olmuş, ihalede almamış damar setini. Seti biz takıyoruz, setlerini de herkes kendisi bulsun demişler. Gecenin 12’si sabahın 2’si ben nerden kan seti bulacağım açık eczane yok, açık medikalci yok. Gezmediğim bölüm kalmıyor hastanede ...” (45 yaşında, lise, Kars)

“Hastane çok karışık labirent gibi adeta yönlendirme elemanları olsa. Bir broşür olsa orda hastane kuralları olsa yapılması gerekenler yapılmaması gerekenler bildirilse belki” (36 yaşında, lise, Iğdır).

“ Süreçler hasta ve yakınları lehine daha kolay hale getirilebilir. Benim zaten hastam ile ilgili kaygılarım var bir de bu prosedürlerle çok zaman kaybedince ben de hasta oluyorum. (46 yaşında, lisans, Ankara)

3.7. Sağlık Çalışanlarının Kurması Gereken İletişim

Hasta yakınları, sağlık çalışanlarına hak vermelerine, zor bir işleri olduğunu kabul etmelerine rağmen onlardan güler yüz, sıcak davranış beklemektedir.

“Yani hasta ve yakınlarının durumları kritikse onlar için çok daha zor oluyor. Çalışanların yorucu bir işleri olabilir ancak daha anlayışlı daha sevgi dolu olmaları gerekir. Yani bize anlayışlı davranmaları, hiç değilse bizi anlamak için çaba göstermeleri gerekir.”(40 yaşında, Önlisans, Bitlis)

“Şöyle karşımda insanın gözüne bakan, acısını anladığını hissettiren insan evladı görmek istiyorum. Sanki bize bakınca makine veya robot ile muhatap olan çalışanlar acımızı daha da arttırıyor. (46 yaşında, lisans, Ankara)

“Daha içten bir şekilde konuşmak, bir gülmek en azından tebessüm etmek aslında bunlar hasta yakınları için o an çok anlamlı gibi geliyor bana. Bence moral açısından bu içtenlik onlara çok iyi gelebilir ” (58 yaşında, lise, Adapazarı).

4. Sonuç ve Öneriler

Sağlık çalışanlarının bilgilendirme konusunda (özellikle tabiplerin) tıbbi terimleri yoğunlukla kullandığı ya da bilgilendirme esnasında bazı kalıplaşmış kelimeler -hastanızın durumu aynı gibi- kullandıkları hasta yakınları tarafından farklı algılanabildiği anlaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular sonucunda;

Sağlık çalışanlarının bazen de empati gücü yüksek, anlayışlı ve destekleyici yaklaştıkları görülmektedir. Bireysel yaklaşımlar her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de değişebilir. Kişilik özellikleri, iş yoğunluğu ve kişilerin karşılıklı tutumları iletişimi etkileyebilmektedir. İletişimin tek yönlü bir süreç olmadığı kabul edildiği için yönetimin sağlık çalışanlarının iletişim konusunda yaşadıkları güçlükleri tespit ederek, sağlık çalışanlarının iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla iletişim becerisi, kişilerarası ilişkilerle ilgili çalışmalara yer verilmesi gereklidir (Işıl ve Karaca, 2008: 87).

Onkoloji hastasını iyileştirmede, yaşam kalitesini yükseltmede, hasta ve ailesini merkeze alan etkili bir iletişimin oluşturulması ve devamlılığının sağlanması sunulacak sağlık hizmetlerinin etkililiği açısından önemli bir alan oluşturmaktadır.

Bu nedenle onkoloji gibi hasta ve yakınlarına karşı yoğun ilgi ve hassasiyet gerektiren sağlık kuruluşlarında çalışanların hasta ve ailesi ile terapötik iletişim kurabilme becerilerinin geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Bu bulgular doğrultusunda;

- Sağlık kurumlarında çalıştırılacak sağlık personelinin iyi seçilmesi gerekir. Bu kişiler hastaneyi tanıyan ve hasta yâda yakınına yardımcı olabilen vasıflar taşımalıdır.
- Bu personel iyi seçildikten sonra iyi bir donanıma sahip olması için de eğitilmelidir.
- Sağlık çalışanlarının hasta ve yakınlarına yönelik iletişim algılarının belirlenmesi,
- İletişimde yaşanan sorunların çözülerek sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılmasına yönelik iletişim stratejilerin belirlenmesi,
- Kurumdaki olumlu iletişim davranışların desteklenip ödüllendirilmesi,
- Hizmet içi eğitim programları düzenlenirken iletişim ve kişiler arası ilişkiler konularına yer verilmesi
- Etkili iletişim konusunda çalışanların duyarlılıklarının arttırılması ve
- Çalışanlarda iletişim algısını etkileyebilecek parametrelerle ilişkisini inceleyen çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Babadağlı, B., Ekiz Erim, S., Erdoğan S. (2006) Hekim ve Hemşirelerin Hastayla İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:3
- Baykal D., Koç Tütüncü S. (2017), Yoğun Bakımdaki Sağlık Çalışanlarının Hasta Yakınlarıyla Olan İletişiminin Araştırılması, IGUSABDER, 1 (2017): 33-47.
- Bowles N, Mackintosh C, Torn A.(2001) Nurses' Communication Skills: An Evaluation of The İmpact of Solution-Focused Communication Training, J Adv Nurs. 2001 Nov;36(3):347-54.
- Cüceloğlu D. İletişim ve Algılama, Yeniden İnsan İnsana, 34. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.27-32.
- Davis, K. (1987) Human Behavior At Work: Organizational Behavior 6th ed.McGraw Hill
- Işıl Ö, Karaca S. Ölüm Yaklaşırken Yaşananlar Ve Söylenebilecekler: Bir Gözden Geçirme, Maltepe Üniv. Hemşirelik Bilim Sanat Dergisi 2009; 2: 82-87.
- Koçel, Tamer, (2010) İşletme Yöneticiliği, (12. Baskı), Beta yayıncılık, İstanbul.
- Özcan A (1992). Hemşirelikte İletişim ve Değer Sorunlar, Türk Hemşireler Dergisi 42(4) :41-45.
- Üstün B. Çünkü iletişim Çok Şeyi Değiştirir. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2005; 2: 88-94.

PLASTİK SEKTÖRÜNDE TERSİNE LOJİSTİK MALİYETLERİNİN FAALİYET TABANLI MALİYETLEME YÖNTEMİ İLE HESAPLANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Gülay İRAK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İ.İ.B.F, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü

Mürüvet ACAR KARABOĞA

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, S.B.E., Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik A.B.D. Doktora Programı Öğrencisi

Öz

21. Yüzyılda dünyamızın sürdürülebilir yaşamında, gerek yürürlükteki yasalarda çevreyle ilgili düzenlemeler gerekse ekonomik ve ekolojik faydaların yanı sıra artan sosyal sorumluluk bilinci nedeniyle işletmelerde tersine lojistik faaliyetleri önem kazanmıştır. Özellikle tersine lojistik faaliyetlerini uygulayan işletmelerde, müşteri tatminini gerçekleştirmek, fiyat ve maliyetleri en doğru şekilde belirlemek için gerçekleşen tersine lojistik faaliyetlerinin analizi ve bu faaliyet maliyetlerinin gerçeğe en yakın şekilde hesaplanması önemlidir. Bu çalışmanın amacı, işletme yöneticilerinin göz ardı etmemesi gereken önemli konulardan biri olan tersine lojistik sürecinde gerçekleştirilen faaliyetlerin maliyetlerinin en doğru şekilde hesaplanmasıdır. Bu kapsamda Mardin’de plastik atıkların geri dönüşümünü sağlayan bir işletmede tersine lojistik faaliyetlerinin maliyeti Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemi ile hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar işletmenin kullandığı geleneksel maliyetleme yöntemi sonuçlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, FTM yöntemi ile hesaplanmış, tersine lojistik süreci sonunda elde edilen 1. ve 2. Kalite plastiğin maliyetlerinin, geleneksel yöntemden farklı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tersine Lojistik, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Maliyet Yönetimi

CALCULATION OF REVERSE LOGISTICS COSTS OF PLASTIC SECTOR BY ACTIVITY BASED COSTING METHOD

Abstract

In the 21st century, in the sustainable life of our world, reverse logistics activities have gained importance due to environmental regulations in the laws in force as well as economic and ecological benefits as well as increased social responsibility awareness. In particular, it is important to analyze the reverse logistics activities in order to realize customer satisfaction and to determine the most appropriate price and costs in enterprises applying reverse logistics activities and to calculate these operating costs. The aim of this study is to calculate the costs of activities in the most correct way that are carried out within the reverse logistics processes, which is one of the important subjects that the companies should not ignore. Within this scope, costs of reverse logistics activities have been calculated through Activity Based Costing (ABC) Method in a business ensuring recycling of plastics wastes in Mardin, and the results obtained have been compared with the traditional costing

method used by the company and they have been assessed. As a result of the study, it has been seen that the costs of 1st and 2nd quality plastics obtained at the end of reverse logistics process through ABC method, are different from those of the traditional method.

Key Words: Reverse Logistics, Activity Based Costing, Cost Management

1. Giriş

İşletmeler için ömrünü tamamlamış ürünlerin geri kazanımı, ürün yönetiminde önemli bir konudur ve tersine lojistik bu konunun önemli bir parçasıdır. Son yıllarda, tersine lojistik kavramı; yeniden üretim, geri dönüşüm, tamir gibi faaliyetler için toplama merkezleri aracılığıyla müşterilerden toplanan ömrünü tamamlamış ürünlerin geri kazanımı ile ilgili süreci kapsadığından birçok üreticinin dikkatini çekmiştir. İşletmeler, ömrünü tamamlamış ürünlerin toplanarak yeniden kullanımı ve geri kazanımı sürecinde rekabet avantajı elde etmek için çevresel stratejiler uygulamaya başlamışlardır.

Tersine lojistik kavramı, bir ürünün tasarımından tüketimine ve sonra tekrar fabrikaya dönüşüne kadar ki tüm yaşamı boyunca uygulanabilir. Tersine lojistik, ürünlerin en son varış noktasından yeniden değerlendirmek ya da uygun şekilde imha etmek amacıyla taşınması işlemi olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle tersine lojistik, kullanılmış ürün, paketleme ve üretim atıklarının yönetilmesi, işlenmesi, azaltılması ve imha edilmesi faaliyetlerini kapsamaktadır.

Tersine lojistik ekonominin her alanında uygulanabilir. Özellikle plastik uygulamalarının çok yönlü ve günlük hayatın neredeyse her alanında kullanılabilir olmasından dolayı tersine lojistik uygulaması bu sektör için vazgeçilmezdir. Hammadde kaynakları kıt ve pahalıdır. Bu anlamda plastik atıkların 6 kez geri dönüştürülebilir özelliğinin olması göz önünde bulundurulduğunda tersine lojistiğin önemi artmaktadır. Bununla birlikte önemli olan bir diğer konu ise tersine lojistik faaliyetlerini uygulayan işletmelerde müşteri tatminini gerçekleştirmek, fiyat ve maliyetleri en doğru şekilde belirlemek için gerçekleşen tersine lojistik faaliyetlerinin analizi ve bu faaliyet maliyetlerinin gerçeğe en yakın şekilde hesaplanmasıdır.

Bu çalışmanın amacı, plastik geri dönüşüm sektöründe tersine lojistik faaliyetlerinin maliyetlerini modern maliyet yönetim yaklaşımlarından Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yöntemini kullanarak hesaplamak, daha kesin ve doğru maliyet verileri elde etmek ve tersine lojistik sürecinde gerçekleştirilen değer yaratan ve değer yaratmayan faaliyetlerin en doğru şekilde analizini sağlamaktır. Çalışmada, maliyet hesaplamasında FTM yönteminin tercih edilmesinde sebep, FTM yönteminin genel üretim giderlerinin ürünlere dağıtılmasında daha ayrıntılı gider dağıtımını yapması ve dolayısıyla gerçeğe daha yakın maliyet bilgisi sunarak daha doğru maliyet analizleri yapılmasına imkân tanınmasıdır.

Bu kapsamda Mardin’de plastik atıkların geri dönüşümünü sağlayan bir işletmede Ocak 2019 yılına ait tersine lojistik faaliyetlerinin maliyetleri modern maliyet yönetim yaklaşımlarından FTM yöntemi kullanılarak hesaplanmış ve uygulama sonuçları geleneksel yöntemle hesaplanmış maliyet sonuçlarıyla karşılaştırılarak, farklılıklar analiz edilmiştir.

2. İleri Lojistikten Tersine Lojistiğe

Rekabet ortamının küresel düzeyde olduğu günümüz dünyasında teknolojinin hızlı ilerlemesiyle birlikte pazarlar daha da yakınlaşmış ve bu yakınlaşma ile çok çeşitli ürün gruplarının, daha kaliteli, daha kullanışlı, daha uygun fiyatlı, daha hızlı bir şekilde pazara ulaşması gerekliliği zorunlu hale gelmiştir. Böyle bir ekonomik

yapı içerisindeki firmalar rekabet avantajı elde edebilmek için diğer gereklilikleri yerine getirirken ürünün hızlı ulaşımı ve hizmetini bütünleşik olarak ele alarak, lojistik hizmetlerinin kalitesiyle hedeflenen düzeye ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu durum doğal olarak da lojistiğin önem kazanmasına neden olmuştur.

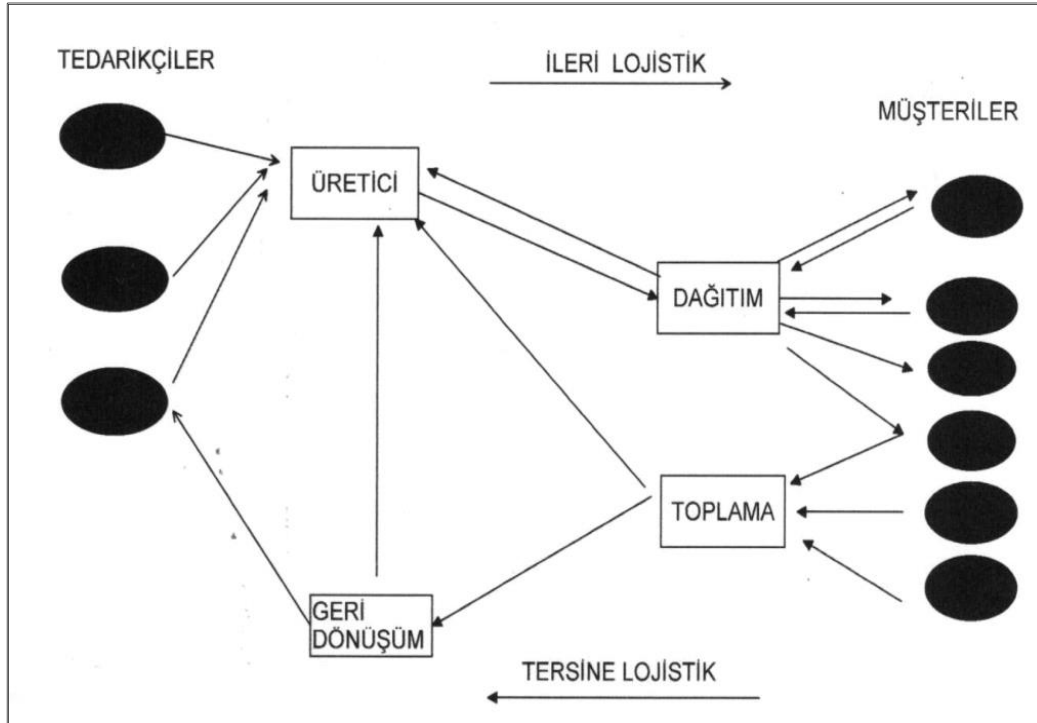
Lojistiğin çok geniş bir çalışma sahasının olması sebebiyle bu kavrama çeşitli açılardan bakılmakta ve dolayısıyla birçok tanımıyla karşılaşılmaktadır. Lojistiğin en çok kabul gören tanımı Lojistik Yönetimi Konseyi (Council of Logistics Management) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre lojistik: “Bir tedarik zinciri süreci olarak hammadde, hizmet, yarı mamul, mamul ve ilgili bilgilerin üretim noktasının tüketim noktasına kadar, müşteri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, etkin ve düşük maliyetli bir şekilde akış ve depolama süreçlerinin planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.

Uzun yıllar, tedarik zinciri yönetimi ileriye doğru olan faaliyetlerle ilgilenmiştir. Fakat günümüz dünyasında doğal kaynakların tükenmesi, artan çevre bilinci ve şirketlerin maliyet avantajı yaratma isteği ile birlikte geri dönüşümlü imalat sistemleri ve tersine lojistik kavramları elzem konular haline gelmiştir.

1980’li yıllarda fiziksel dağıtım literatürünün bir parçası olarak görülen tersine lojistik kavramı literatürde ilk defa Barnes tarafından kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda ise tersine lojistik endüstri ve işletmelerin misyonunda yerini alarak önem kazanmıştır (Barnes, 1982)

Tersine lojistik yeni bir araştırma alanı olduğu için literatürde, farklı isimlerle adlandırılmış ve farklı tanımlamalar yapılmıştır. Lojistik Yönetim Konseyi’nin, tersine lojistikle ilgili yaptığı tanıma göre tersine lojistik; “hammaddelerin, yarı mamullerin, mamullerin ve bunlar hakkındaki bilginin tüketim noktasından üretim noktasına tekrar değer elde etme veya düzgün bir şekilde elden çıkarma amacıyla verimli ve maliyet avantajlı akışını planlama, yürütme ve kontrol etme sürecidir Fleischmann vd. (1997)’ye göre tersine lojistik ise “geleneksel tedarik zincirinin aksi yönde mal zeminin yeniden kazanılması ya da uygun yöntemle yok edilmesi amacıyla ikincil malzeme depolarının, malzeme akışının ve ilişkin bilginin verimli ve etkili planlanması, uygulanması kontrol edilmesi işlemleri” olarak tanımlanmıştır.

Şekil 1. İleri ve Tersine Lojistik Karşılaştırması

Kaynak: Fleischmann, M. Bloemhof-Ruwaard, J. M. Dekker, R. Laan, E.V.D. Nunen, J. A.V. and Wassenhove, L. N. V. (1997). Quantitative models for reverse logistics: A review. European Journal of Operational Research, 103(1), 1-17.

Lojistik ve tersine lojistik arasında benzerlikler bulunsa da Şekil 1’de görüldüğü gibi çok çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. İleri lojistik, bir dağıtım kanalı içinde ürünlerin üreticilerden müşterilere doğru taşınmasıdır. Tersine lojistik ise bir dağıtım kanalı içinde ürünlerin müşterilerden tekrar geriye doğru üreticilere taşınmasıdır (Murphy, 1986: 12).

İleri Lojistik ana fonksiyonları, satın alma, taşıma, depolama, malzeme, doğru bilgi akışının sağlanması ve bu faaliyetlerin organize edilmesi ve planlanmasının yapılması, tedarik kaynağından müşteriye kadar oluşan kanal süresince bir kurallar silsilesiyle mümkündür. Ancak Tersine lojistik, içerdiği belirsizlikler sebebi ile tahminler, planlamalar ve kontroller yapılması çok daha zor bir akış türüdür. Geri dönen ürünün miktarı ve zamanlaması hakkında belirsizlikler bulunmakta, dahası firmanın ürettiği her ürün için farklı bir dönüş oranı geçerli olmaktadır (Gilanlı vd., 2012: 157).

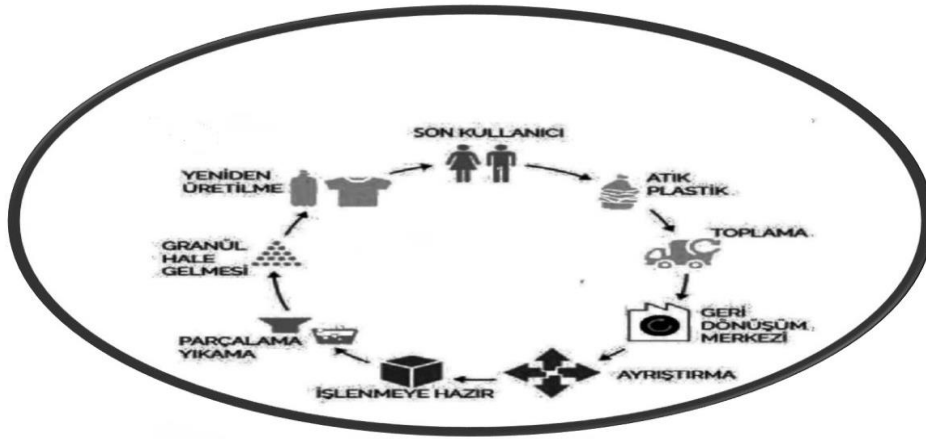
Ayrıca tersine lojistik ile ileri lojistik arasındaki en önemli fark; ileri lojistikte yeni bir ürünün tasarımı, üretimi, lojistiği gibi konular çalışma alanıyken, tersine lojistikte ise kullanılmış ürünlerin, toplama, ayrıştırma, sınıflandırma, geri dönüşüm, geri kazanım aşamaları gibi konular sonrası lojistik çalışma alanıdır (Karaçay, 2005: 325).

3. Plastik Sektöründe Tersine Lojistik Faaliyetler

Plastik kelimesi Yunancadan döküme uygun anlamındaki plastikos kelimesinden türemiştir. Plastikler bize sadece kullanışlı, hafif ve dayanıklı ürünler sunmanın yanı sıra dünyamızın sürdürülebilir kalkınmasında da

kilit rol oynamaktadırlar. Plastiklerle günlük yaşamın her alanında karşılaşmak mümkündür. Plastikler kullanım sürelerini doldurduktan sonra ister bir otomobil tamponu ister bir temiz su borusu ister bir pet şişe olsun, geri dönüştürülebilir. Kısacası tüm plastikler geri dönüştürülebilir ancak ne oranda geri dönüştürülebilecekleri hem ekonomik hem de de lojistik faktörlere bağlıdır.

Şekil 2. Plastik Sektöründe Tersine Lojistik Faaliyetleri

Plastik sektöründe tersine lojistik faaliyetleri tersine ürün akışının yönetimi ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadır. Yani atık plastiklerin toplanması, geri dönüşüm tesisine taşınması, depolanması, ayrıştırılması ve işlem görmesi (parçalanması, yıkanması, kurutulması, granül hale getirilmesi gibi) ile geri kazanım sonrası elde edilen ürün, bileşen veya malzemenin pazarlara yeniden dağıtılması aşamalarından oluşmaktadır. Plastik tersine lojistik sürecinde yer alan faaliyetler açıklaması aşağıda yer almaktadır.

- Toplama: Plastik atıkların toplanması “getirme planları” ile veya kaldırım kenarı toplama yoluyla yapılmaktadır. Değerlendirilebilir atıklar, oluştukları yerde çöplerden ayrılarak biriktirilmekte veya kaynağından toplama sırasında ayrıştırılarak toplanan atıklar geri dönüşüm merkezine getirilmektedir.
- Ayrıştırma: Bu süreçte atık plastik çeşitleri özellikleri ve renklerine göre ayırma masasında elle ayrılmaktadır. Plastik malzemeleri ayırırken fiziksel özellikleri de (poşet, boru, plaka, kap) dikkate alınmaktadır. Plastikleri türlerine göre ayırdıktan sonraki aşama ise kirli plastiğin su tanklarında veya tamburlu yıkama makinelerinde yıkanıp temizlenmesi ve kurutulması aşamasıdır.
- Parçalama, Yıkama ve Kurutma: Plastikler kullanım yerlerine göre irili ufaklı ve farklı biçim ve boyuttadırlar. Granül makinalarına hazır hale getirebilmek için ayrıştırılan atık plastikler kesme ve kırma makineleri ile küçük parçalar haline getirilmektedir. Kırık plastikler buradan yıkama havuzuna gönderilmekte ve yıkama havuzları kırılmış plastiklerin geri dönüşümünde maksimum temizlik ve minimum fireye göre yıkama yapmaktadırlar. Daha sonra yıkanan plastik geri dönüşümlerinin neminin alınması ve kurutulması işlemi yapılmaktadır.
- Granül haline getirme: Ekstrüzyonda granül hammadde elde etme aşamasıdır. Bu aşamada plastik geri dönüşümün fiziksel olarak değişime uğrayıp yeni bir ürün olarak ekonomiye kazandırılmasıdır. Yeniden üretilme fiziksel olarak değişime uğramış geri dönüşümün yeniden kullanıma sunulmasıdır.

Dünyada uygulanan plastik geri dönüşümü faaliyeti için iki yöntem vardır. Bu yöntemlerden ilki mekanik geri dönüşümdür ve bu yöntem, ısıtmada yumuşayan plastiklerin, yeni ürünler elde etmek için granüllere çevrilmesidir. İkinci yöntem olan besleme stoku geri dönüşümü ise polimerlerin ısı veya basınç yoluyla bileşen parçalarına ayrılmasını içermektedir. Bu şekilde bu parçalar yeni kimyasallar ve plastiklerin yapımında kullanılmaktadır. Alternatif yöntem ise plastiklerin termal içeriğini atık yakma işleminden elde edilen enerji ile geri kazanıp alternatif bir enerji kaynağı oluşturmaktır.

Plastiği geri dönüştürmek, hammaddelerinden plastik üretmekten %80-90 daha az enerji tüketimi sağladığından ülke ekonomilerine katkısı çok büyüktür. Avrupa, plastiğin dünyadaki en büyük üretim ve ihracat bölgelerinden biridir. Avrupa'nın uzun vadeli hedefi, atığı önleyen ve oluşan atığı da kaynak olarak kullanan bir geri dönüşüm toplumu oluşturmaktır. Deponi vergisi gibi çeşitli yasal düzenlemelerle geri dönüşüm oranlarını etkilemektedirler. AB ülkeleri, Norveç ve İsviçre kullanılmış plastiğin %84 'ünden fazlasını geri dönüştürmektedir (Şakı, 2010: 24)

Ülkemizin plastik atıklar ve geri dönüşümü ilgili ciddi sorunları bulunmaktadır. Ülkemizdeki rekabet ortamı çok sayıda plastik üreticisini "granül" olarak adlandırdığı geri dönüşüm plastiği kullanarak maliyetleri düşürmeye yönelmiştir. Bu nedenle her kademedeki atık plastiklerin toplanarak değerlendirilmesi giderek yaygınlaşmaktadır.

Türkiye' de toplam 8 milyon 612 bin ton plastik tüketilmektedir. 1.800.000 ton plastik ambalaj piyasaya sürülmekte ve bunun sadece 384.000 tonu toplanmaktadır. Plastik atıklarımızın toplanması, geri kazanılması sürecinin sağlıklı olmadığı sayılarla da ortaya çıkmaktadır. Plastik geri kazanım ve geri dönüşüm hedefi (AAKY) ve Ulusal atık yönetimi ve eylem planı Aralık 2017'de yayınlanmıştır ve 2023 yılına kadar planlanan hedefleri içermektedir (TMMOB, 2018: 25).

Ülkelerin atık bertaraf yöntemleri üzerine yoğunlaşmak yerine atığı bir sonraki kaynak olarak planlaması kaynak kullanımı ve enerji tasarrufunda daha sürdürülebilir bir politikadır. Futurolog Ray Hammond, gelecekteki petrolün enerji ve taşımacılıkta boşa harcanmayacağını, ancak "plastik imalatı gibi yüksek değerli süreçler ve ürünler için saklanacağını" öngörüyor. Çünkü plastiklerin içindeki enerji geri dönüştürülebilir veya geri kazanılabilir ve ısı üretimi için kullanılabilir (Graczyk ve Witkowski: 2011: 50).

4. Plastik Sektöründe Tersine Lojistik Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi ile Hesaplanması

Maliyet kavramını en genel haliyle "işletmelerin istenilen hedefe ulaşmaları için katlandıkları parasal fedakârlıkların toplamı olarak" ifade edilmektedir (Alkan, 2003: 4). Plastik geri dönüşüm işletmeleri buldukları sektörde varlıklarını sürdürebilmek ve rekabet edebilmek için maliyetleri düşürmek ve kaliteyi artırmak zorundadırlar. Bu bakımdan tersine Lojistik sürecinde, geri dönen ürünlerin yeniden hammaddeye dönüşmesi firmalar açısından maliyet avantajıdır. Çünkü plastik sektöründe, tersine lojistikte geri dönen ürünler, ileri lojistikte tüketicilere ulaştırılan orijinal ürünler gibi yüksek değere sahip olmadıkları için, bu ürünlerin satın alma maliyeti, orijinal ürünlerin satın alma maliyetine göre çok daha düşüktür (Erduru, 2017: 112).

Plastik sektöründe tersine lojistik sürecinde gerçekleştirilen ilk faaliyetlerden biri olan toplama faaliyetlerindeki maliyetlerden en önemlisi taşıma maliyetleridir. Taşıma maliyetleri; amortisman, yakıt, işçilik, vergi, araç kiralama, araç bakım onarım gibi giderlerin toplamından oluşmaktadır. Sürecin sonraki aşaması ise kullanılmış plastik ürünlerin geri dönüştürülüp hammadde haline getirilmek üzere işletmede

gerçekleştirilen ayırma, sınıflandırma, yıkama, kurutma, parçalama, kırma ve yeniden granül haline getirme işlemlerinin parasal fedakârlığını ifade etmektedir. Plastik geri dönüşümünün tersine lojistik faaliyetlerinin bu ikinci aşamasındaki maliyetleri; eğer bina kiralık ise kira bedeli, bina firmaya ait ise binanın amortismanı, makine amortismanı, sigorta, vergi, işçilik, kullanılan enerji, makine bakım onarım, haberleşme, ofis giderleri gibi giderlerin toplanması ile hesaplanmaktadır.

Plastik sektöründe tersine lojistik faaliyetleri genellikle geleneksel maliyetleme yöntemleriyle hesaplanmaktadır. Ancak son dönemlerde geleneksel yöntemin doğruluğu ve gerçek verileri yansıtmadığı yönünde kuşku olması sebebiyle gerçeğe yakın maliyetler ve sağlıklı veriler elde etmek için modern maliyetleme yaklaşımlarından Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımının uygulanabilirliği araştırılmaktadır.

4.1 Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme kavramı literatürde ilk kez 1986 yılında Robert Kaplan ve Robin Cooper tarafından kullanılmış ve “ işletme stratejisinin bir aracı olarak, ürün maliyetleme sisteminin yanında faaliyetlerle ilgili veri kaynağı oluşturan ve işletmenin faaliyetlerine ilişkin detaylı ve gerçekçi bilgiler sunan bir stratejik maliyetleme yaklaşımı” olarak tanımlanmıştır (Köroğlu, 2013: 41). Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte, ürün hattı ve pazarlama kanallarının çoğalması ile fabrika destek süreçleri, pazarlama, dağıtım, mühendislik ve diğer genel giderlerin üretim maliyeti içindeki payının büyük oranda artmasına neden olmuştur. Genel üretim giderlerinin üretim maliyetlerindeki payının artması ile birlikte bu giderlerin ürünlere doğru bir şekilde dağıtımını sağlayacak yeni bir maliyet modeline ihtiyaç duyulmuştur (Irak ve Saban, 2018: 606). Geleneksel sistemin eksiklerini tamamlayacak, yönetimin ihtiyaç duyduğu doğru maliyet bilgisini sağlayacak ve geleceğe yönelik alınacak stratejik kararlarda yönetime yardımcı bir araç olacak yeni bir maliyet modeli olan FTM yöntemi geliştirilmiştir.

Faaliyet tabanlı maliyetleme yönteminin amacı; düşük katma değere sahip, değer yaratmayan süreçteki faaliyetlere ait maliyetleri en aza indirmek veya ortadan kaldırmaktır; karlılığı ve kaliteyi artırmak için katma değeri yüksek faaliyetlerin artırılması için sağlıklı ve detaylı bir veri tabanı oluşturmak; üretim koşullarındaki problemlerin temel nedenlerinin saptanmasında ve anlaşılmasını kolaylaştırarak daha net ve doğru kararların alınmasını sağlamaktır (Hacırüstemoğlu ve Şakrak, 2002, 31).

FTM sisteminin yapısı iki aşamadan oluşmaktadır. Bu sistemde ilk aşamada kaynak maliyetleri faaliyetlere, ikinci aşamada faaliyet maliyetleri ürünlere yüklenmektedir. Birinci aşamada üretim sürecinde gerçekleştirilen faaliyetler analiz edilmekte ve faaliyet merkezleri belirlenmektedir. Daha sonra kaynak maliyetleri, maliyet sürücülerini aracılığıyla faaliyetlere dağıtılmakta ve faaliyet maliyet havuzları oluşturulmaktadır. İkinci aşamada ise faaliyetlerin maliyet sürücüsü belirlenip, faaliyet maliyetleri ürünlere dağıtılmaktadır.

4.2 Dünyada ve Türkiye’de Tersine Lojistik Faaliyetlerinin FTM Yöntemiyle Hesaplanmasına Yönelik Literatürde Yer alan Çalışmalar

Literatürde “Tersine Lojistik Faaliyetlerinin FTM Yöntemiyle Hesaplanmasına yönelik çalışmalar incelendiğinde çok fazla çalışmaya rastlanamamıştır. Tersine lojistik sürecinde gerçekleştirilen faaliyetlerin maliyetlerini FTM yöntemi ile hesaplanması ve analizi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Goldsby (2000), yöneticilerin, yaptığı işlemlerin gerçek maliyetlerini görmeleri için, FTM yönteminin doğru bir yöntem olduğunu savunurlar. Operasyonel maliyetlerin sağlıklı takibinin FTM yöntemiyle mümkün

olabileceğini belirtmişlerdir. ABD'nin Michigan Eyaletinde yer alan toptancılar ve perakendeciler için geri dönüşüm amacıyla boş içecek kaplarını toplama amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ortalama maliyetlerini FTM yöntemini kullanarak hesaplamışlardır.

Gürel (2006), çalışmasında FTM yönteminin endüstriyel faaliyetler sonucu ortaya çıkan plastik katı atıkları geri dönüşüm faaliyetiyle geri kazanarak poşet imalatı yapan bir imalat işletmesinde uygulanabilirliğini araştırmıştır. Bu kapsamda atık plastiklerin geri dönüşümü sonunda elde edilen farklı kalitedeki poşetlerin maliyetleri, hem FTM yöntemi hem de geleneksel maliyetleme yöntemi ile hesaplanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Tsai (2009), elektrik ve elektronik malzeme atıklarının geri dönüşümünü FTM yöntemi ile ele almışlardır. FTM yönteminin tersine lojistik faaliyeti uygulamak isteyen yöneticilerin karar vermelerinde uygulanabilir bir yöntem olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Erduru (2015), işletmenin tersine lojistik kanal ve işlem maliyetlerini FTM yöntemi kullanarak hesaplamış ve aynı maliyetleri geleneksel yöntem ile de hesaplayarak, her iki yöntemin sonuçları karşılaştırmıştır.

Kılınç (2017), çalışmasında bir demir geri dönüşüm firmasının 2015 yılına ait maliyet verileri kullanılarak FTM yöntemi ile hesaplama yapılmış olup sağlayacağı avantajlar değerlendirilmiştir. Sonuçta FTM yönteminin klasik maliyet yöntemlere oranla daha gerçekçi maliyet verileri ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Aksoylu ve Demirel (2018), çalışmalarında ömrünü tamamlamış araçların geri dönüşüm faaliyetlerini FTM yöntemiyle hesaplamışlardır. Geleneksel muhasebe hesaplamalarının maliyetleme için yetersizliğinden oysa FTM yönteminin tersine lojistikte daha gerçekçi sonuçlar verebileceğinden bu yöntemin tersine lojistiğin yönetilmesinde yardımcı olacağını belirtmişlerdir.

5. Plastik Geri Dönüşüm İşletmesi Örneği

Plastik geri dönüşüm işletmesi 1989 yılında Mardin Organize Sanayi bölgesinde 3500 m² alan içerisinde kurulmuştur. Genellikle plastik geri dönüşüm üzerine faaliyetini sürdürmektedir. Mardin ve ilçelerindeki plastik atıkları değerlendirerek yeniden üretime kazandırmayı amaçlayan firma en son teknolojiyle gün geçtikçe kapasitesini artırmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, faaliyet konusu tersine lojistik olan bir işletmede tersine lojistik faaliyetlerinin maliyetlerinin gerçekçi bir şekilde hesaplanabilmesi için modern maliyet yönetim yaklaşımlarından Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) yönteminin uygulanabilirliğini araştırmaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak işletmenin tersine lojistik sürecinde ortaya çıkan maliyetler, FTM yöntemi ile hesaplanmıştır. Daha sonra FTM sonuçları, seçilen işletmenin tersine lojistik sürecinde geleneksel maliyetleme yöntemi ile hesaplanmış veriler ile karşılaştırılarak ortaya çıkacak farklılıklar analiz edilmiş ve bunun işletmenin finansal performansına olan etkileri değerlendirilmiştir.

5.1. İşletmenin FTM Yöntemine Göre Tersine Lojistik Maliyetlerinin Hesaplaması

Bu çalışmada öncelikle GÜG'nin ürünlere yüklenmesinde FTM yöntemi kullanılacak ve hesaplamalarda plastik geri dönüşüm işletmesine ait Ocak 2019 dönemine ait maliyet verilerinden yararlanılacaktır. Uygulamanın gerçekleştirildiği işletmede tersine lojistik süreci sonunda birinci kalite ve ikinci kalite plastik üretilmektedir. Ürünler için genel üretim giderlerine ait veriler işletme dokümanlarından ve çalışanlarla yapılan görüşmelerden yararlanılarak elde edilmiştir.

Uygulama kapsamında ilk olarak plastik geri dönüşüm işletmesi tersine lojistik sürecinde gerçekleştirilen faaliyetlerin belirlenebilmesi için literatür incelemesi ve çalışanlarla yapılan görüşmeler sonucunda aşağıda Tablo 1’de yer alan faaliyetler ve faaliyet merkezleri belirlenmiştir.

Tablo 1. Plastik İşletmesinde Tersine Lojistik Süreci

FAALİYET MERKEZİ	FAALİYETLER
Tedarik	Toplama Nakliye
Geri Dönüşüm	Kontrol Etme Ve Ayırıştırma Kırma Yıkama Kurutma Sıkma Paketleme Granül Hale Getirme
Kalite Kontrol	Akışkanlık Kontrol Basınç Kontrol Yoğunluk Kontrol Nem Kontrol
Depolama	Çuvallama
Dağıtım	Satış Nakliye

FTM yönteminin uygulanmasında ilk olarak Genel Üretim Giderleri süreçte yer alan faaliyetlere direkt olarak ya da birinci aşama dağıtım anahtarları (maliyet sürücüsü) ile endirekt olarak dağıtılacaktır. Dağıtım anahtarları faaliyetlerin maliyetlerine katkı yapan her türlü maliyet unsurlarıdır ve her bir faaliyetin o maliyetten yararlanma derecelerine göre belirlenecektir. Genel üretim giderleri faaliyetlere dağıtıldıktan sonra her bir faaliyetin maliyeti, ilgili faaliyet merkezlerinde toplanacaktır.

Söz konusu işletmeye ait plastik tersine lojistik sürecinde ortaya çıkan genel üretim giderleri (Ocak 2019) ve dağıtım anahtarları Tablo 2’de yer aldığı gibidir.

Tablo 2. Plastik İşletmesi Genel Üretim Giderleri (Ocak 2019)

GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	MALİYETLER (TL)	DAĞITIM ANAHTARI
Endirekt Malzeme Gideri	1.500	Direkt
Endirekt İşçilik Gideri	52.231	Çalışan Sayısı
Elektrik Gideri	20.364	Kilowatt
Haberleşme Gideri	800	Direkt
Su Gideri	3.000	Direkt
Amortisman Gideri	10.700	
Makinelere Ait	3.650	Direkt
Taşıtlara Ait	2.850	Direkt
Binaya Ait	4.200	Kapladığı Alan
Bakım Onarım Gideri	3.500	Makine Saati
Yakıt Gideri	10.000	Direkt

İşletmenin genel üretim giderlerinden endirekt malzeme gideri, haberleşme gideri, su gideri, amortisman giderlerinden makinelere ve taşıtlara ait amortisman gideri ve yakıt gideri ile faaliyetler arasında direkt ilişki kurulabildiği ve hangi faaliyetler için ne kadar tüketildiği doğrudan belirlenebildiği için direkt kaynak maliyeti olarak nitelendirilmiştir. Bu giderler dışında kalan endirekt işçilik gideri, elektrik gideri, bina amortisman gideri ve bakım onarım gideri ise faaliyetlerle doğrudan ilişki kurulamadığı ve bu giderlerin faaliyetlere doğrudan yüklenmesi mümkün olmadığı için endirekt kaynak maliyeti olarak sınıflandırılmıştır. Endirekt kaynak maliyetlerinin faaliyetlere dağıtılmasında çeşitli maliyet sürücülerinden yararlanılmıştır. Maliyet sürücülerini belirlerken süreç gözlenmiş, personelle görüşmeler yapılmış ve literatür incelenmiştir. Tablo 3’de uygulama kapsamında gerçekleşen her bir endirekt kaynak maliyeti için tanımlanmış maliyet sürücülerini yer almaktadır.

Tablo 3. Endirekt Kaynak Maliyet Sürücüleri

FAALİYET MERKEZİ	Çalışan Sayısı (Kişi)	Kilowat	Metrekare	Makine Saati
Tedarik-Dağıtım*	13	810	40	208
Geri Dönüşüm	10	28990	3300	1040
Kalite Kontrol	1		30	—
Depolama	1	200	130	
Toplam	25	30000	3500	1248

*Tedarik ve dağıtım faaliyeti için ayrı departmanlar olmadığı ve işlemler aynı çalışan tarafından gerçekleştirildiğinden bu merkezlerdeki yakıt gideri hariç diğer tüm giderler iki merkeze eşit dağıtılacaktır. Yakıt giderinin her iki merkeze eşit olarak dağıtılmamasının sebebi ise atık plastiklerin toplanmasında araçların daha çok sefer yapması ve sonuç olarak ürünlerin dağıtımına nazaran daha fazla yakıt giderinin ortaya çıkmasındandır.

İşletmenin maliyet sürücülerinin faaliyet merkezlerine dağılımı belirlendikten sonra, dağıtım anahtarları kullanılarak söz konusu endirekt kaynak maliyetleri faaliyet merkezlerine Tablo 4’de yer aldığı şekilde dağıtılmıştır.

Tablo 4. Genel Üretim Giderlerinin Faaliyet Merkezlerine Dağıtılması (TL)

FAALİYET MERKEZLERİ	Tedarik	Geri Dönüşüm	Kalite Kontrol	Depolama	Dağıtım	Toplam
End.Malzeme Gideri	20,0	1460,0	0,0	0,0	20,0	1500,0
End.İşç. Gideri	19812,0	6511,0	3048,0	3048,0	19812,0	52231,0
Elektrik Gid.	274,9	19678,4	0,0	135,8	274,9	20364,0
Haberleşme Gideri	400,0	0,0	0,0	0,0	400,0	800,0
Su Gideri	0,0	3000,0	0,0	0,0	0,0	3000,0
Makine Amort. Gideri	25,0	3600,0	0,0	0,0	25,0	3650,0
Taşıt Amort Gideri	1425,0	0,0	0,0	0,0	1425,0	2850,0
Bina Amort. Gideri	24,0	3960,0	36,0	156,0	24,0	4200,0
Yakıt Gideri	7000,0	0,0	0,0	0,0	3000,0	10000,0
Bakım Onarım Gideri	291,7	2916,7	0,0	0,0	291,7	3500,0

Toplam	29272,6	41126,1	3084,0	3339,8	25272,6	102095,0
--------	---------	---------	--------	--------	---------	----------

Tablo 4’de her bir faaliyet merkezinin Genel üretim giderlerinden aldığı pay yer almaktadır. Faaliyet merkezlerine dağıtılan maliyetler toplandıktan sonra, bu maliyetlerin ürünlere dağıtılmasını sağlayacak uygun faaliyet sürücüsünün belirlenmesi gerekmektedir. Faaliyet sürücüsü, faaliyetlerde toplanan kaynak maliyetlerinin ürünlere dağıtılmasını sağlamakta ve faaliyetler ile ürünler arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Tablo 5’de Plastik işletmesi tersine lojistik sürecinde yer alan faaliyet merkezleri için belirlenmiş faaliyet sürücülerini yer almaktadır.

Tablo 5. Plastik Tersine Lojistik Süreci Faaliyet Merkezlerine ait Faaliyet Sürücülerini

FAALİYET MERKEZLERİ	Dağıtım Anahtarı	1. Kalite Plastik	2. Kalite Plastik	Toplam
Tedarik	Taşınan Malzeme Miktarı (Ton)	80	100	180
Geri Dönüşüm	İşçilik Saati	2600	2600	5200
Kalite Kontrol	Kontrol Sayısı	50	70	120
Depolama	Kapladığı Alan (Metrekare)	65	65	130
Dağıtım	Satış Dosya Sayısı	20	30	50

Faaliyet merkezlerinde biriken maliyetler ürünlere o faaliyetten yararlanma derecelerine göre dağıtılmaktadır. Örnek işletmede tersine lojistik süreci sonucunda iki çeşit ürün üretilmektedir. Bu ürünler, birinci kalite plastik ve ikinci kalite plastiktir. Tablo 6’da her bir ürünün GÜG’den aldığı maliyet payları yer almaktadır.

Tablo 6. Faaliyet Merkezlerinde Biriken Maliyetlerin Ürünlere Aktarılması

Ürünler	Tedarik	Geri Dönüşüm	Kalite Kontrol	Depolama	Dağıtım	Birim Maliyet	Üretim Miktarı (Ton)	Toplam Maliyet
1. Kalite Plastik	180,69	285,60	17,85	23,19	140,40	647,74	72,00	46636,99
2. Kalite Plastik	191,32	241,92	21,16	19,65	178,39	652,45	85,00	55458,01
							157,00	102095,00

İşletmenin her bir ürünü için Genel Üretim Giderleri paylarına direkt ilk madde ve malzeme (DİMG) ile direkt işçilik giderleri (DİG) ilave edilerek ürünlerin toplam üretim maliyeti belirlenmiş olacaktır.

Ürünlerin DİMG’den alacağı pay, geri dönüştürülecek ürünlerin satın alma bedelinin ürün miktarına bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Uygulamada, bu ürünlerin taşınması için katlanılan yakıt gideri, satın alınan

malzemenin maliyetine dâhil edilmeyip, Genel Üretim Giderleri içinde Tedarik ve Dağıtım faaliyet merkezleri maliyeti kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 7. İşletmenin Ürünlerine İlişkin Birim DİMG'nin Hesaplanması

Ürünler	Toplam DİMG (TL)	Toplam miktar (TON)	Birim DİMG (TL)
1. Kalite Plastik	240.000	72	3.333,33
2. Kalite Plastik	200.000	85	2.352,94

İşletmenin ana faaliyet konusu kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde rol alan personelin brüt ücretleri toplamı DİG kapsamında değerlendirilmektedir. Direkt işçilik gideri işletmenin, esas faaliyet yerlerine ilişkin (söz konusu işletmede geri dönüşü süreci) işçilik giderlerinin toplamından oluşmaktadır. Bu giderler ürünlere dağıtım anahtarına gerek duyulmaksızın aktarılmaktadır. İşletmenin ürünlerine ilişkin direkt işçilik giderleri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. İşletmenin Ürünlerine İlişkin Birim DİG'nin Hesaplanması

Ürünler	Toplam DİG (TL)	Miktar (TON)	Birim DİG (TL)
1. Kalite Plastik	17.800	72	247,22
2. Kalite Plastik	15.400	85	181,17

İşletmenin ürünlerine ilişkin birim DİMG, birim DİG ve birim GÜG'leri hesaplandıktan sonra bu giderlerin toplamından oluşan birim tersine lojistik maliyetlerinin hesaplanması Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. FTM Yöntemine Göre Hesaplanmış Birim Tersine Lojistik Maliyetler

Ürünler	DİMG Ton/TL	DİG Ton/TL	GÜG Ton/TL	Tersine lojistik maliyeti (TL)
1. Kalite Plastik	3333,33	247,22	647,74	4228,29
2. Kalite Plastik	2352,94	181,17	652,45	3186,56

FTM yöntemine göre işletmenin tersine lojistik maliyetlerinin doğru ve gerçekçi bir şekilde hesaplanıp hesaplanmadığının değerlendirilmesi açısından geleneksel maliyet yöntemine göre tersine lojistik maliyetlerin de hesaplanıp karşılaştırılması önem arz etmektedir.

5.2. İşletmenin Geleneksel Maliyetleme Yöntemine Göre Tersine Lojistik Maliyetlerinin Hesaplaması

FTM yöntemi ile süreçte ortaya çıkan maliyetlerin tersine lojistik süreci sonunda üretilen 1. Kalite plastik ve 2. Kalite plastiğe dağıtım yapıldıktan sonra sonuçlarının, geleneksel maliyet yöntemine göre dağıtım yapılmış maliyet sonuçları ile karşılaştırılması önem arz etmektedir.

Geleneksel maliyetleme yönteminde FTM yönteminden farklı olarak atık plastiklerin toplanıp işletmeye getirilmesi sırasında ortaya çıkan araçların yakıt giderinin, satın alınan malzemenin maliyetine eklenmesi ve üretim sürecinde direkt ilk madde ve malzeme gideri olarak kaydedilmesidir. Ayrıca üretim sonrası geri dönüşümü sağlanan plastiklerin müşterilere satışı sonucu dağıtım sırasında ortaya çıkan yakıt giderinin ise 760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım gideri olarak hesaplanmasındır. Bunun sonucu, dönemde ortaya çıkan 10.000 TL'lik yakıt gideri Genel Üretim Gideri içinde yer almayacağı için ürünlere dağıtılan GÜG toplamı (102.095 TL-10.000 TL) 92.095 TL olacaktır.

Tablo 10'da geleneksel maliyetleme yöntemi ile süreçte ortaya çıkan giderlerin ürünlere dağıtım yer almaktadır.

Tablo 10. Geleneksel Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanmış Birim Tersine Lojistik Maliyetler (TL)

Ürünler	DİMG	DİG	GÜG	Tersine Lojistik Maliyeti
1. Kalite Plastik	3376,54	247,22	586,59	4210,36
2. Kalite Plastik	2398,69	181,18	586,59	3166,46

Tablo 11'de işletmenin ürünlerine ait FTM yöntemine ve geleneksel maliyetleme yöntemine göre hesaplanmış tersine lojistik maliyetleri yer almaktadır.

Tablo 11. FTM Ve Geleneksel Yönteme Göre Birim Tersine Lojistik Maliyetlerin Karşılaştırılması

Ürünler	FTM Yöntemi (TL)	Geleneksel Maliyetleme Yöntemi (TL)	Fark (TL)
1. Kalite Plastik	4228,29	4210,36	17,93
2. Kalite Plastik	3186,56	3166,46	20,10

İşletmenin ürünlerine ilişkin tersine lojistik maliyetleri her iki yöntemine göre hesaplanmıştır. Tablo 11 incelendiğinde ürünlerden birinci kalite plastik ve ikinci kalite plastik için FTM yöntemine göre hesaplanan ton başına tersine lojistik maliyetlerinin geleneksel maliyetleme yöntemine göre hesaplanan ton başına tersine lojistik maliyetlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ortaya çıkan farklılıklar temelde iki noktadan kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, geri dönüştürülecek ürünlerin nakliyesi sırasında ortaya çıkan yakıt giderinin FTM yönteminde Genel Üretim Gideri içinde yer alıp, tedarik-dağıtım faaliyet merkezlerine doğrudan yüklenmesidir. Geleneksel yöntemde ise yakıt giderinin, Genel üretim gideri içinde yer almayıp, malzemenin işletmeye getirilmesi sırasında ortaya çıkan yakıt giderinin üretim sırasında direkt ilk madde ve malzeme gideri ve tersine lojistik süreci sonunda üretilen plastiklerin müşteriye

dağıtım sırasında ortaya çıkan yakıt giderinin ise pazarlama, satış ve dağıtım gideri olarak hesaplanmasındandır.

Ayrıca bu farklılık geleneksel maliyetleme yönteminde genel üretim giderlerinin çıktı sayısı temel alınarak ürünlere dağıtılmasıdır. Bu da daha az faaliyet gerektiren ürünlere daha fazla maliyet yüklenmesine veya daha fazla faaliyet gerektiren ürünlere daha az maliyet yüklenmesine sebep olabilmektedir. Oysa FTM yönteminde ürünlere her bir faaliyetten yararlanma derecelerine göre dağıtım yapılmakta ve böylece ürün bazında eksik veya fazla maliyet yüklenmesine engel olunmakta ve daha doğru, gerçekçi maliyet bilgisi ortaya çıkmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Tersine lojistik, kaynakların ve ekonominin sürdürülebilir gelişimi için yeni bir alan olduğundan lojistiğin önemli bir parçası haline gelmiştir. Etkin bir şekilde yönetilen tersine lojistik süreci, işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğine ve düşük hammadde maliyetleri ile rekabet avantajı sağlamalarına katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmada plastik geri dönüşüm sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin Ocak 2019 dönemine ait giderleri göz önünde bulundurularak tersine lojistik sürecinde ortaya çıkan maliyetler öncelikle FTM yöntemi ile hesaplanmıştır. Daha sonra FTM yöntemi ile hesaplanmış tersine lojistik maliyetleri, geleneksel maliyetleme yöntemi ile hesaplanmış maliyetlerle karşılaştırılmıştır. Uygulamada özellikle modern maliyet yönetim yaklaşımlarından biri olan FTM yönteminin tercih edilmesinin sebebi, tersine lojistik sürecinde ortaya çıkan Genel Üretim Giderlerini ürünlere dağıtırken, faaliyetlerin bu giderleri tükettiği ölçüde pay almasını ve faaliyetlerde toplanan Genel Üretim Giderlerini ise ürünlere yüklerken yine ürünlerin faaliyetleri tüketim düzeyi dikkate alınarak dağıtmasıdır. Bu sayede süreçte ortaya çıkan giderlerin ürünlere dağıtımını daha etkin ve gerçekçi bir şekilde yapabilmekte ve faaliyetlerin maliyetleri sürekli olarak kontrol edilebilmektedir.

511

Çalışmanın sonucunda FTM yöntemi ile hesaplanmış tersine lojistik süreci sonucunda elde edilen 1. Kalite ve 2. Kalite plastiğin birim maliyetleri, geleneksel maliyetleme yöntemi ile hesaplanmış birim maliyetlerden farklı çıkmıştır. Bu farklılığın temelinde iki sebebi vardır. Bu sebeplerden ilki, süreçte ortaya çıkan taşıtlara ait yakıt giderinin, FTM yönteminde Genel Üretim Gideri olarak dikkate alınıp, Tedarik ve Dağıtım faaliyetlerine bu gideri tükettikleri ölçüde dağıtılmasıdır. Geleneksel maliyetleme yönteminde ise yakıt giderinin Genel Üretim Gideri kapsamında değerlendirilmeyip, bir kısmının satın alınan plastik atıklarının maliyeti, bir kısmının ise satış sırasında dağıtım faaliyetinde ortaya çıkması sebebiyle pazarlama, satış ve dağıtım gideri olarak değerlendirilmesindedir.

Ortaya çıkan farklılığın bir diğer sebebi ise, FTM yönteminde 1. Kalite ve 2. Kalite plastiğe her bir faaliyetten yararlanma derecelerine göre Genel Üretim Giderinden pay verilmekte ve böylece ürün bazında eksik veya fazla maliyet yüklenmesine engel olunmaktadır. Geleneksel maliyetleme yönteminde ise giderlerin ürünlere dağıtımında çıktı sayısının temel alınması ve bunun sonucu olarak az faaliyet gerektiren ürünlere daha fazla maliyet yüklenmesi veya daha fazla faaliyet gerektiren ürünlere daha az maliyet yüklenmesine sebep olabilmektedir.

Bu çalışmada plastik geri dönüşüm sektöründe faaliyet gösteren uygulamayı gerçekleştirdiğimiz işletmenin, FTM sonuçlarını da dikkate alarak ürün fiyatlandırma politikalarını yeniden gözden geçirmesi; tersine lojistik sürecinde düşük katma değere sahip, değer yaratmayan faaliyetlere ait maliyetleri en aza indirmesi veya ortadan kaldırması; süreçte karlılığı kaliteyi artırmak için katma değeri yüksek faaliyetlere daha çok önem vermesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Aksoylu, S. & Demirel, N. (2018). Application Of Activity Based Costing İn Reverse Logistics Environment: A Case Of End-Of-Life Vecihle Recovery İn Turkey, *Journal Of Business Research-Turk*.
- Barnes, J. H. (1982). "Recycling: A Problem In Reverse Logistics", *Journal Of Macromarketing*, 2/2, Sayı No31–37.
- Bupe G. M, Charles. M, Arnesh. T (2017) The Significance Of Reverse Logistics To Plastic Solid Waste Recycling İn Developing Economies.
- Erduru. İ, (2015). Tersine Lojistik Kanal Ve İşlem Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Göre Hesaplanması, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde.
- Fleßschmann, M. & J.M, Bloemhof. R (1997). "Quantitative Models For Reverse Logistics: A Review", *European Journal Of Operational Research*, Sayı No103, 1-17.
- Hacırüstemoğlu, R. & Şakrak, M. (2002). Maliyet Muhasebesinde Güncel Yaklaşımlar, Türkmen Kitabevi, İstanbul, s.31.
- Gilanlı, E. & Altuğ, N. & Oğuzhan, A. (2012). İşletmelerde İleri Ve Ters Lojistik Karşılaştırması, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt14 Sayı 1 S149-166*, Edirne.
- Goldsby, T. J. & D. J. Closs. (2000). "Using Activity Based Costing To Reengineer The Reverse Logistic Channel", *International Journal Of Physical Distribution And Logistics Management*.
- Graczyk, M. & Witkowski, M. (2011)." Reverse Logistics Processes In Plastics Supply Chams",*Total Management*, Sayı:4 s.43-55.
- Gürel, S. (2006). Plastik Sektöründe Endüstriyel Atıklardan Geri Dönüşüm Sonucu Elde Edilen Mamullerin Maliyetlemesinde Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Uygulanması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Kocaeli.
- Irak, G & Saban, M. (2018). Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemi İle Genel Üretim Giderlerinin Ürünlere Dağıtımı: Gemi İnşa Projelerinde Bir Uygulama. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(3), 604-618.
- Karaçay G, (2005). Tersine Lojistik: Kavram Ve İşleyiş, Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. Cilt;14 Sayı1,S 317-331 Adana.
- Kılınç, M. (2017). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Geri Dönüşüm Sektöründe Kullanılması: Demir Geri Kazanım Sektöründe Örnek Bir Uygulama, *Yayımlanmış Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İzmir.
- Köroğlu, Ç. (2013). Otel İşletmelerinde Rekabet Üstünlüğü Elde Etmek İçin Bir İleri Yönetim Muhasebesi Yöntemi Olarak Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yönteminin Analizi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 57, 52. Adana.
- Şakı, M. Ö (2010) Avrupa'da Atık Hiyerarşisi Genel Durum, Hedefler Ve Politikalar, Sayı No.24 Avrupa Çevre Ajansı, Ankara.
- TMMOB (2018) Çevre Mühendisleri Odası, Dünya Çevre Günü Türkiye Raporu, Çorum.

Tsai, W. H. & S. J. Hung. (2009). "Treatment And Recycling System Optimisation With Activity Based Costing In Weee Reverse Logistics Management: An Environmental Supply Chain Perspective", International Journal Of Production Research, (19).

REKLAM İÇERİKLERİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Şengün

Dicle Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

Arş.Gör.Dr. Nurettin Mentеш

Dicle Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü

Öz

Reklam, tutundurma karma elemanlarından işletmelerin en sık kullandıkları yöntemlerden biridir. Satış arttırıcı çabalardan olan reklam, işletmelere rekabet avantajı sağlamakla beraber ürün veya hizmetin tanınmasını veya hatırlanmasını sağlar. Bu bakımdan oldukça önemli olan reklam için işletmeler büyük bütçeler ayırmaktadır. Fakat, reklamların da özellikle hedonik tüketimi motive edici rolü artık daha sık gündeme gelmektedir. İnsanlar, reklamlardan dolayı ihtiyaç dışı tüketime yönelmekte bu da kaynakların israfına yol açmaktadır. Özellikle de çocukların aile üzerindeki ikna edici gücünü iyi yakalayan işletmeler, çocukların ilgisini çekmeye yönelik reklamlara yönelmektedir. Bu reklamların çocuklar tarafından ilgiyle takip edilmesi işletme açısından ürün veya hizmetin satılması anlamına gelse de çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişimine olumsuz etkide bulunabilmektedir. Ayrıca aile bütçesini zor durumda bırakacak harcamalar yapılabilmektedir. Bu harcamalar nedeniyle borç batağına giren ailelerde sosyal ve psikolojik bir çok problem ortaya çıkabilmektedir.

514

Bu çalışmada da Diyarbakır ilinde yaşayan ve 3-13 yaş arası çocuğu olan kişilere reklamların çocuklar üzerindeki etkilerini belirleyen faktörleri bulmaya yönelik bir takım sorular yöneltilmiştir. Gelen yanıtlar istatistik paket programına yüklenmiş olup veriler frekans analizi ve faktör analizine tabi tutulmuştur. Yüzyüze anket yöntemiyle seçilen 250 ebeveyne birtakım sorular yöneltilmiştir. Buna göre çocukların genel olarak reklamlardan dolayı bilinçsiz tüketime yönelebildikleri ve beyin fonksiyonlarını etkin kullanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çocukların reklamlardan ötürü davranışlarının bozulabildiği ve reklamların fiziksel gelişimlerine de olumsuz etkide bulunabildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Etik, Çocuk, Reklam.

ETHICAL EVALUATION OF THE EFFECTS OF THE ADVERTISEMENT ON CHILDREN

Abstract

Advertising is one of the most used elements of promotion mix by firms. Being one of the sales increasing efforts, advertisements provide competitive advantage and it makes the service or product known and remembered. Because of its importance, firms dedicate huge amount of money for advertisement efforts. But the motivating role of advertisements on hedonic consumption habit has been on the forefront recently. People are diverted to redundant consumption and this phenomenon causes waste of resources. Especially firms

noticing the convincing role of children on families, focus on advertisements that excite the attention of children. Although the close attention of children on such advertisements means more sales for firms, they may have a negative impact on mental and physical development of children. Besides, expenditures putting the budget into trouble can be realized. Families falling into debt spirals because of these expenditures may face many social and psychological problems.

In this study, people living in Diyarbakir with children between 3-13 years were asked a number of questions to identify the factors determining the effects of advertisements on children. Then answers were put into the statistical package program and data were subjected to frequency and factor analysis. 250 parents determined by face-to-face survey were asked a couple of questions. As a result, it was seen that children can't use their brain functions effectively and advertisement can lead children to unconscious shopping. Besides, it was also determined that children can have behavior disorder and advertisements may have negative impact on children's physical development.

Key Words: Ethic, Child, Advertisement.

Giriş

Reklam en görünür ve şirketler için en etkili kişisel olmayan tutundurma faaliyetidir. Karşılığında ücret ödenen ve kişisel olmayan iletişim aracı olarak reklam, genellikle büyük kitlelere ulaşmayı hedeflemektedir (Boone & Kurtz, 2011, s. 434).

Bireylerin ihtiyaçları ve algısı reklamların nasıl yapılacağını belirlemektedir. Bireylerin doğasını ve algısını çözen reklam bilimciler tüketiciyi nasıl etkileyeceklerini çok iyi bilmektedirler. Teknolojik imkânlar kapsamında doğrudan bilinçaltına etki edecek reklamlar yapılmaktadır (Şahin & Keskin, 2016, s. 49-50).

Reklamın temel amaçları bilgi vermek, ikna etmek, hatırlatmak ve pekiştirmek olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak günümüzde reklam çalışmaları çok daha kompleks bir iletişim sürecine dönüşmüştür. Reklam bugün sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları yansıtan ve etkileyen bir fenomen durumuna gelmiştir (Kalan, 2016, s. 76).

Etik araştırma alanına verilen isimdir; ahlaklılık veya erdem ise araştırmanın nesnesinin/konusunun adıdır. Erdem belli bir yer ve zamanda belli bir grupta, cemaatlerde veya toplumlarda kabul edilebilir davranış kodlarıdır. Birbirleriyle ilintili birkaç kod türü vardır:

- Yasal Kodlar: Yasal kodlar belli bir grupta minimum kabul edilebilir davranışları temsil ederler.
- Ahlak/Erdem Kodları: Bu kodlar daha geniş davranışsal kontrol takımlarıdır. Toplum genellikle bu kodların ihlaline karşı, bir yasanın ihlalindekinden daha tolerans gösterirler.
- Görgü Kodları: Toplumun çok daha geniş davranışsal beklentilerini temsil eden kodlardır (örneğin kibarlık, centilmenlik vb.).

Tüm bu kodlar toplumda insanların davranışlarını kontrol etmek için vardır (Erdoğan, 2006, s. 5-6).

Oluşturulan reklam ürünlerinin toplumun genel ahlak kurallarına, kişilik haklarına, haksız rekabetin önlenmesine ve tüketici haklarının korunması ilkelerine uygun olacak şekilde üretilmesine yönelik, reklam sektörünün aktörleri ve genel toplum bazında yapılan değerlendirmeler, belli kanunlar ve yönetmeliklerde şekillenebileceği gibi aynı zamanda reklam dünyasının tarafları olan reklam ajansı, reklam veren ve reklam

mecrasının kendi inisiyatifine, kendi vicdanına, kısaca kendi içinde oluşturacağı meslek prensiplerine de bağlıdır (Elden & Ulukök, 2006, s. 2).

Çocukluk yılları, bireyin düzenli ve sürekli olarak geliştiği ve tüketici davranış kalıplarının şekillendiği en önemli dönemlerdendir. Bu dönemde birey tüketim ile ilgili çeşitli beceriler kazanır ve bu kazanımları deneyimlere dönüştürür. Dolayısıyla çocukların mal ve hizmetleri satın alma ile ilgili edindikleri tecrübeler, ilerideki yaşamları için kendilerine fayda sağlayacaktır. Yetişme sürecinde çocuk tüketicilerin çevrelerinde bulunan ürün ve hizmetleri tanımlarında ise reklamların büyük etkisi bulunmaktadır (Quadır & Akaroğlu, 2009, s. 79).

Sürekli tekrarlanan canlı renklerle ve hareketlerle, kısa sürede değişen görüntüler çocukların dikkatini çekmekte ve böylece yetişkinlerin ürün dünyasına çocuk da katılmaktadır. Reklam sloganlarını hatırlayıp yineleyen, reklamlarda gördüğü ürünleri alması için anne-babasını sıkıştıran, alışveriş yaparken belli markaları arayan çocuklar yaratılmaktadır. Tüm sorunların çözüldüğü, mutluluk veren reklamların çocuklar tarafından beğeniyle izlenmesi nedeniyle reklamlar ve çocuk davranışları ilişkisinin yakından izlenmesi gerekmektedir (Önder & Dağal, 2015, s. 3)

Reklamlardan en çok etkilenen kesim olan çocuğun reklamlardan ve özellikle televizyon reklamlarından bu kadar fazla etkilenmesini birkaç çarpıcı araştırma sonucuyla da gözleyebiliriz.

- Çocuklar televizyonda izlediklerine dikkatle bakmakta ve yetişkinlerden daha çok ayrıntıyı anımsamaktadır. (Kendilerine yönelik olmayan reklamlarda bile.)
- Çocuklar reklamları gerçekten sevmektedir. Yetişkinlere göre yedi kat daha fazla sevdiklerini dile getirmektedirler.
- Televizyonun mesajları, çocuğun dünyasına, çocuklar için çok önemli olan görsel öğeleri, eğlenceli müzik ve seslerle birleştirerek taşıyabilme özelliği vardır.
- Televizyon uyarıcı ve paylaşılabilen bir tecrübedir. Çocuklar arkadaşlarıyla televizyon karşısında oturup gösterilenlerle ilgili yorum yapabilmektedirler.
- Televizyon, çocuklarla anne-babalara aynı iletişim kanalından erişmeyi, göreceli kolaylaştırmaktadır.

İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, bir çocuk 18 yaşına gelene kadar yaklaşık 140.000 televizyon reklamı izlemektedir (Elden & Ulukök, 2006, s. 4).

2.Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışma, Diyarbakır il merkezinde yaşayan 3-13 yaşları arasında en az 1 çocuğu olan ailelerin televizyon reklamlarının çocukları üzerinde nasıl bir etki bıraktığını ve bu etkinin etik açıdan nasıl algılandığını tespit etmeye yöneliktir. Bu çalışma reklam veren firmalara ve medya araçlarına reklamın zararlı etkileri hatırlatmakla, çocuklar açısından etik değer oluşturacak olası problemlerin en asgari seviyeye indirilmesini amaçlamaktadır. Bu açıdan toplumsal bir yarının tedavisi için de adım atılmış olacaktır.

2.1. Demografik Bulgular

Katılımcılara ait demografik bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

		F	%			F	%
Cinsiyet	Erkek	131	52				
	Kadın	119	48				
Toplam		250	100				
Yaş	20-25	4	2	Eğitim Durumu	İlkokul	38	15
	26-31	55	22		Ortaokul	21	8
	32-37	81	32		Lise	70	28
	38-43	63	25		Önlisans	22	9
	44-49	35	14		Lisans	93	37
	50-55	10	4		Yüksek Lisans/ Doktora	6	2
	55ve üzeri	2	1				
Toplam		250	100	Toplam		250	100
Mesleği	E v hanımı	61	24	Gelir Durumu	0-2000	45	18
	S erbest meslek	52	21		2001-4000	112	45
	M emur	67	27		4001-6000	52	21
	E mekli	2	1		6001-8000	23	9
	Ö zel sektör	34	14		8001-10000	11	4
	D iğer	34	14		10000 ve üzeri	7	3

Toplam	250	100	Toplam	250	100
--------	-----	-----	--------	-----	-----

Tablo 1'e göre katılımcılarda erkeklerin kadınlardan; 32-37 yaş grubunun diğer yaş gruplarından; meslek açısından memurların; lise mezunlarının ve aylık 2001TL -4000 TL gelire sahip kişilerin daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir.

Araştırmaya katılanların çocuklarının yaşları Tablo 2'de gösterilmiştir.

ÇOCUĞUNUZUN YAŞI	F	%
3	34	13,6
4	34	13,6
5	32	12,8
6	22	8,8
7	28	11,2
8	22	8,8
9	23	9,2
10	21	8,4
11	15	6,0
12	9	3,6
13	10	4,0
Total	250	100,0

Tablo 2'ye göre katılımcıların çoğu 3 ve 4 yaşında çocuğa sahiptir.

Araştırmaya katılanların çocuklarının reklamlardan hangi açılardan rahatsız olduklarını tespit etmeye yönelik yapılan faktör analizi bulguları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Reklamların Zararları Konusuna İlişkin Görüşlerine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Reklamın Zararlarına İlişkin İfadeler	FFaktör YYükü	ÖÖz Değer (%) (atif s
FAKTÖR 1: BİLİNCSİZ TÜKETİM			
İhtiyaç dışı ürün almaya yönlendirir	„,77 7		
Her gördüğünü almaya özendirir	„,71 3		
Yanlış beslenmeye özendirir	„,71 0		
Tüketim alışkanlıklarını olumsuz etkiler	„,70 3		
Çocukları savurganlaştırır	„,50 7		
FAKTÖR 2: MENTAL GELİŞİMİ OLUMSUZ ETKİLEMESİ			
Psikolojik gelişim sürecini olumsuz etkiler	„,792 ,		
Algılama sürecini bozmaktadır	„,78 4		
Zihinsel gelişime zarar verir	„,56 7		
FAKTÖR 3: DAVRANIŞLAR ÜZERİNDE OLUMSUZ ETKİ YAPAR			
Saldırgan,sinirli v.b. Özelliklere özendirir	„,73 3		
Tv reklamlarının içerikleri etik açıdan uygun değildir	„,64 6		
Ahlaki gelişime zarar verir	„,61 5		

Dilde bozulmalara yol açar	„50 2	
Marka Bağımlılığı Yaratır	„740	
FAKTÖR 5: REKLAMLARDA ÇOCUKLARIN KULLANILMA DURUMU		
Çocukların kullanıldığı reklamlar çocukları daha olumsuz etkiler	- ,783	
Çocuklara yönelik olmayan reklamlar çocukları daha olumsuz etkiler	„64 3	
FAKTÖR 6 : MEDYA FAKTÖRÜ		
Tv reklamları çocukların hayal gücünü-yaratıcılığını etkiler	„86 5	
Fiziksel gelişime zarar verir	„49 9	
KMO:0,77 BARTLETT TEST: 868,514 ÖZ DEĞER: 1'DEN FAZLA ANLAMLILIK:0,0000		

Tablo 3’de gösterilen Faktör Analizi’ne uygulanan Varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi sonucunda 6 ayrı faktör elde edilmiştir. Tabloda görülen analiz sonuçlarına göre araştırmanın yapıldığı kitlenin reklamın çocuklar üzerindeki zararlarını açıklayan 6 temel faktör vardır. Bu faktörler tabloda da görüldüğü gibi Bilinçsiz Tüketim, Mental Gelişimi Olumsuz Etkilemesi, Davranışları olumsuz etkilemesi, Marka Bağımlılığı, Reklamlarda çocukların kullanılma durumu ve Medya faktörleri olarak belirlenmiştir. Bu 6 faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 59. Bu faktörlere ait ifadeler Tablo 3’de gösterildiği gibidir.

Bilinçsiz tüketime özendirme faktörü, reklamın en önemli etkilerinden biridir. Hızlı tüketimin teşviki konusunda reklamın çocuklar üzerinde özellikle renkli ambalaj vs gibi unsurlarla etkisi görülebilecektir. Bilinçsiz tüketim konusunda çocukları ihtiyaç dışı ürün almaya yönlendirmesi, çocuğun her gördüğünü almaya onu özendirmesi, onu yanlış beslenmeye özendirmesi, tüketim alışkanlıklarını olumsuz etkilemesi ve çocukları savurganlaştırması reklamın bilinçsiz tüketime teşviki konusunda yer alan alt maddeler olarak belirlenmiştir. Özellikle çocukları ihtiyaç fazlası ürün tüketmeye teşvik etmesi ve bunu bir kültür gibi aşılması reklamın önemli zararlarından.

Mental gelişimi olumsuz etkilemesi; reklam sadece tüketime teşvik konusunda değil çocukların mental-zihinsel gelişimi olumsuz etkiler. Bu çerçevede çocukların psikolojilerinde olumsuz etki bıraktığı gibi algılama sürecini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, zihinsel gelişimini olumsuz etkilemekte olup bunun gelecekte toplumda açacağı yaralar korkutucu boyuttadır.

Davranışları olumsuz etkilemesi; fiziksel anlamda da çocukları saldırganlaştırması ve ahlaki açıdan olumsuz etkiledikleri görülmüştür. Ayrıca konuşma geriliği gibi dilde bozulmalara yol açıp, erken yaşta marka bağımlılığı yaratarak çocuğu ileride potansiyel bir hazzı tüketici konumuna getirmektedir.

Çocukların reklamlarda kullanılması; reklamlarda içerik olarak çocukların yer alması onları daha fazla olumsuz etkilemektedir. Kendilerine benzeyen akranlarının aynı ürünü tükettiklerini gören çocuklar tabiatıyla daha fazla etkileneceklerdir.

Medya faktörü; TV reklamları çocukların hayal gücünü olumsuz etkilemekte ve onlar üzerinde kabus ve korkutucu rüya görme gibi etkiler bırakabilmektedir.

Sonuç

Çocuklar, ülkelerin geleceği olduğundan onlar için atılacak her olumlu adım, ülkeye yatırım olduğu gibi onların zararına olan her şeyin de ülke için önemli kayıplar doğuracağı bilinmelidir. Bu çalışma sonucunda ebeveynlerin çocuklara yönelik reklamlardan rahatsız oldukları ifade edilmiştir. Reklam içeriklerinin çocuklar üzerindeki etkileri şu başlıklar altında sıralanabilmektedir: bilinçsiz tüketime özendirme, mental gelişimi olumsuz etkilemesi, davranışlar üzerinde olumsuz etki yapar, marka bağımlılığını arttırır, çocukların fiziki gelişimi olumsuz etkilenir.

Çocukların yetişkinlere göre daha fazla reklamlardan etkilendikleri göz önünde bulundurularak onların yetişmesinde reklamın olumsuz etkilerini en aza indirmek gerekir. Bu açıdan devletin caydırıcı tedbirler alması gerektiği gibi toplum olarak da bu konuda sağduyulu olmak gerekir. Ailelerin bilinçlendirilmesi ve aşırı TV izlenmesinin önüne geçilmelidir. Bu sayede gereğinden fazla televizyon izlemeyecek çocuklar fazla reklama maruz kalmayacaklar ve reklamın zararları da en aza indirilecektir.

Kaynakça

Boone, L. & Kurtz, D. (2011). *Contemporary Business*, Chicago IL: Dryden Press.

Şahin, Ş., & B. Keskin, (2016). Bilinçaltı Reklam Uygulamalarının Ve Tüketicinin Davranışları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. 5. *Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, 4-5 Kasım 2016*, İstanbul.

Kalan, Ö. (2016). Yeni Medyada Reklam Ve Etik Sorunlar, *Atatürk İletişim Dergisi* (10),71-89.

Erdoğan, İ. (2006). Medya Ve Etik: Eleştirel Bir Giriş, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (23), Yaz-Güz 2006, 1-26.

Elden, M., & Ö. Ulukök, (2006). Çocuklara Yönelik Reklamlarda Denetim ve Etik, *Küresel İletişim Dergisi* (2) Güz-2006.

Quadir S., G. Akaroğlu(2009), Televizyon Reklamlarının Çocuk Tüketiciler Üzerine Görsel Etkilerinin Bir İncelemesi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(1),78-98.

Önder, A., & A. Dağal, (2015). 3-6 Yaş Grubu Çocuklarının Reklamlardan Etkilenme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere İlişkin Olarak İncelenmesi, *The Journal Of Academic Social Science Studies* (35), 1-12.

Elden, M., & Ulukök, Ö. (2006). Çocuklara Yönelik Reklamlarda Denetim ve Etik, *Küresel İletişim Dergisi*(2), Güz 2006, 1-23.

TÜRK DÜNYASINDA NEVRUZ BAYRAMI VE TÜRKİYE'DE NEVRUZ BAYRAMININ SOSYAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kürşat Türkan

Mustafa Kemal Üniversitesi

Öğr. Gör. Hüseyin Fatih Atlı

İskenderun Teknik Üniversitesi

Öz

Türk Dünyasında Nevruz Bayramı Türklerin demirden dağı eriterek Ergenekondan çıkmalarını, tabiatın dirilişini ve baharın başlangıcını temsil ettiği için kutlanır. Gece ve gündüzün eşit olduğu 21 Mart Türklerin kullandığı 12 Hayvanlı Türk Takvimi ve diğerlerinde yılbaşı olarak belirlenmiştir. Nevruz Bayramı; Sultan Nevruz, Mart Dokuzu, Yeni Gün, Yumurta gibi değişik adlarla bilinmektedir. Günümüzde Türkiye’de nevrüz bayramlarında şölenler, yemek ziyafetleri, mezar ve türbe ziyaretleri önemli etkinlikler arasında yer almaktadır. Anadolu’da Türkmenler nevrüzde yaylalara çıkmaya başlarlar. Nevruz Bayramında yumurta boyama, börek, çörek, lokma dağıtımı da yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Nevruz Bayramının sosyal ve kültürel özelliklerini değerlendirmek ve bir örnek üzerinde araştırma yapmaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Türk Dünyasında Nevruz Bayramı, nevrüz kavramı ele alınacak ve Hatay ilinde yaşayan insanlara nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi uygulanarak çıkan bulguların sonuçları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Sultan Nevruz, Nevruz Bayramı, Yeni Gün.

NOWRUZ FEAST THE TURKISH WORLD AND ASSESSING THE SOCIAL AND CULTURAL CHARACTERISTICS OF NOWRUZ FEAST IN TURKEY

Abstract

Nowruz Feast in the Turkish World is celebrated because it represents the emergence of the spring, the resurrection of nature and the beginning of spring by dissolving the mountain from the iron. March 21 is the first day of the year in Turkish communities. Nowruz Feast; Sultan Nowruz, March Nine, New Day, Egg etc. are known with different names. Today, the feast of Nowruz in Turkey entertainment, feasts, visits to graves and tombs are among the major events. Turkmens in Anatolia begin to climb to the plateau. Nowruz feast, egg painting, burrito, donut, bite distribution is also made.

The aim of this study is to evaluate the social and cultural characteristics of the Nowruz Feast and to do research on a sample. In this study, the Nowruz Feast in the Turkish World, the concept of nowruz will be discussed and the results of the findings will be evaluated by applying the survey method from the quantitative research methods to the people living in the province of Hatay.

Key Words: Turkish World, Sultan Nowruz, Nowruz Feast, New Day.

1. Giriş

Türk Kültüründe Nevruz

Dinî ve millî bayramlar, toplumdaki fertlerin kaynaşması ve birlik beraberliklerin temini bakımından önemli fonksiyonlara sahiptir. Türklerin bilinen en eski tarihlerinden beri bayramlar birlik ve bütünlüğü sağlayan bir vasfa sahip olmuştur. Çeşitli Türk toplulukları arasında görülen av, toy, yağ ve şölenler büyük bir coşku ile kutlanmıştır (Güzel, 1996: 167). Bahar bayramı olarak hem doğu hem batı toplumlarında değişik isimlerle bir kutlamanın yapıldığı bilinmekle beraber, bu kutlamanın doğu toplumlarındaki yaygın ismi “Nevruz”dur. Aşağı yukarı tüm Asyalı kavimlerce kutlana gelen nevruz bayramı Türk kültüründe yer almış ve Anadolu ile tüm Türkî Cumhuriyetlerde bir birlik ve dayanışma günü olarak kutlana gelmiştir (Yüksel, 2001: 153). Nevruz; Karakalpaklar’da “Nevruz”, Kırım Türklerinde “Navrez”, Azerbaycan’da “Novruz”, Kazan Türkleri “Neürüz”, Yugoslavya Türklerinde “Sultan Nevruz”, Orta Asya’da “Navruz-Nevbahar”, Batı Trakya Türkleri “Mevris”, Anadolu’da “Ergenekon, Nevruz, Hıdır-Nebi, Hıdır Ellez, Yörük, Mesir Bayramı, Bahar Bayramı” gibi isimlerle kutlanılmaktadır (Kamalov, 1996: 257-259).

Tabiatla başa başa yaşayan ve toprağı “*anasır-ı erba*”dan sayan Türkün düşünce sisteminde Nevruz, doğuş, diriliş anlamına gelmektedir. Türk dünyasının tamamında yaygın olarak kutlanan Nevruz törenleri bahara duyulan özlemi anlattığı kadar, bir takvim değişikliğini de ifade etmektedir. Bu takvime göre yılların ve ayların adları, hayvan isimlerine bağlı olarak söylenmiş ve yeni yılın başlangıcı olarak 21 Mart esas alınmıştır (Şengül, 2006: 162). Türkler, gecenin ve gündüzün eşit olduğu 21 Mart gününü yılın ilk günü kabul etmiş ve binlerce yıl bu günü, “Yeni Gün” veya “Ergenekon Günü”, “Çağan”, “Ulusun Ulu Günü” gibi adlarla yılbaşı olarak kutlaya gelmişlerdir. Dünyanın en eski bayramlarından biri olan Nevruz, dinî bir bayram olmaktan öte bir halk bayramıdır. Her dinden insanlar bu bayramı kutlamaktadır. Nevruz, tabiatla insan arasındaki münasebeti artıran neşe demlerinden biridir (Olcabay, 1995: 229; Tuzlugul, 1995: 323; Askarov, 1995: 237). Toprağın kış mevsiminde yattığı ölüm uykusundan kalkması, ilkyaz ile yeniden dirilişi, Türk destanları içinde karşılığını Ergenekon’da bulmuştur. Nevruz kutlamalarının bir diğer adı da “Ergenekon Bayramı”dır. Bu isim geçmişten günümüze kadar hâlen çeşitli Türk boyları arasında canlılığını korumakta, aynı zamanda milletin destanların gücüyle birbirlerine olan güven bağına güçlendirmektedir. Karın kalkması, havaların ısınması, tabiatın uyanışı, özgürlüğün, bağımsız hareket etme yeteneğinin geri gelmesi, tabiatla iç içe yaşayan Türklerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu önemli olayı yani yeniden dirilişi bayrama çevirmişlerdir. Tabiatla ilgili bilgilerinde, mitolojide ve inançlarda bunun temelleri hazırlanmıştır (İndraliyev, 1996: 189-198). Köklerini tarihten alan Nevruz, halkı bir araya toplama, ortak etkinlik, dayanışma, sevgi, saygı gibi toplumu ayakta tutan değerleri bugünde yaşatmaktadır.

Nevruz, Türk dünyasında, ortak kültürel değer olması yönüyle önemli bir yere sahip olup, Türklük dünyasında ve Anadolu’da ortak inanmalarla, ortak heyecanlarla yüzyıllardır Türk kültürüne özgü özelliklerle kutlanılmaktadır (Artun, 1999). Başka bir ifade ile Nevruz, Türk boylarının genel ve ortak bir tarihî değeridir. Nevruz ulu Türk tarihinin, Türk millî tefekkürünün, halk felsefesinin bayramıdır. Bu bayram, Azerbaycan, Başkurt, Gagauz, Hakas, Karaçay, Kaşkay, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Türkmen, Uygur gibi bütün Türk boyları tarafından bilinip, kutlanmaktadır. Her biri farklı bir coğrafyada yaşayan bu Türk boyları öz millî, tarihî, coğrafi, geleneksel zenginliklerini bu bayrama katmışlardır (Nebiyev, 1995: 44; Veliyev, 1995: 125).

Türkler, İslâm dinine intisap ettikten sonra bazı Türkçe adların yerine Farsça, Arapça adlar almışlar. “Tanrı” kelimesinin yerine genellikle “*Rab, Halik, Huda*”; “*Yalvaç*” yerine “*Peygamber, Resul*”; “*gök*” yerine “*asuman*” gibi. Aynı şekilde “*Yeni Gün*” yerine de “*Nevruz*” kelimesini almışlardır. Büyük Türk Bilgini Kaşgârlı Mahmut, “*Divan-ü Lügat-it-Türk*” adlı eserinde “*Nevruz*” yerine “*Yeni Gün*” ifadesini kullanmıştır: “Yeni gün (Nevruz)den sonra ilkbahara “*oğlak ay*” derler, sonra “*uluğ oğlak ay*” derler; çünkü bu ikinci parçada oğlak büyür.” (Atalay, 1992: I/347). Nevruz, farklı adlandırmalarla karşımıza çıksa da her toplumda aynı işleve sahiptir.

Türkiye’de Nevruz Kutlamaları

Türk Dünyasının Ansiklopedisi gibi görünen Nevruz Bayramı, mitolojik dönemlerden başlayarak günümüze kadar getirilmiş bütün dini ve destani hayatımızın çeşitli unsurlarını içine alarak beslenmiştir (Seyidoğlu, 1998: 15). Nevruz Türkiye’de 1991 yılında Türki Cumhuriyetlerle birlikte ortak bir milli gün olarak kabul edilmiş, resmi tatil olmaksızın bayram ilan edilmiştir. Türk dünyasında Azerbaycan olmak üzere Kırım Türkleri, Kafkasya Türkleri, Kazan Türkleri, Yugoslavya Türkleri, Bulgaristan Türkleri arasında Özbekistan’da, Kazakistan’da Kırgızistan’da, Türkmenistan’da, Tacikistan’da, Afganistan’da benzer adet ve törenlerle ve değişik adlar altında Nevruz törenleri asırlardır yapılmaktadır (Köse, 2007: 14). Nevruz bayramının fonksiyonları, insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıyı pekiştirme, insanlar arasındaki dargınlıkları unutturma; birlik ve beraberliğin, birlikte yaşama isteğinin güçlenmesi, dayanışmayı sağlama; geleneklerin, göreneklerin, inançların sergilendiği bir gelenek bayramı; bolluk ve bereketin simgesi; barış ortamının evrensel boyutta geliştirilmesi ve takvim ihtiyacı olarak tanımlanmıştır (Karaman, 2014: 19). Orta Asya döneminden beri kutlanan ve yenilenme, canlılık anlamı taşıyan bu bayram, Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde de kutlanmış olup Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Türklere ait olduğu bilinen ve Orta Asya’da yaşanmış olduğu öne sürülen Ergenekon Destanı’na dayandırılan bu bayram, binlerce yıldan beri kutlandığı için Türklerin ortak bir bayramı olarak gösterilmektedir. Yaşanan dönemlere bağlı olarak farklı anlamlar kazanan Nevruz törenlerine, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren de farklı anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında Nevruz geleneği milli bir özellik haline almaya başlamıştır (Çetin, 2009: 63).

Türkiye’de Nevruzla ilgili gelenekler Türküyle, Kürdüyle, Çerkeziyle, Lazıyla ırk ve mezhep farkı gözetilmeksizin; Nevruz, Nevroz, Sultan-ı Nevruz, Nevruz Sultan, Mart Dokuzu, Ergenekon ve Yörük gibi adlarla anılan Nevruz, Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kutlanmaktadır. 21-22 Mart akşamı, komşular ve yakın akrabalar birbirini ziyarete giderler ve topluca yemek yerler. Daha sonra bayramlaşırlar. 23 Mart sabahı mezar ziyaretine gidilir. Küskünler barışır, kabahatler affedilir. Bayrama katılmayanlara köy halkı darılırlar. Alevî-Bektaşî Türk topluluklarında 21 Mart bayramı büyük törenlerle kutlanır. Nevruz günü ayini cem icra edilir. Gündüz başlayan törenler ertesi gün sabaha kadar devam eder. Meydan açılır, yeni âşıklar, şiirlerini, manilerini okurlar. Daha sonra Nevrûziyeler okunur (Ünver 1976: 223, 224).

Manisa’da 21 Mart’ta düzenlenen şenliklerle halka dağıtılan “mesir macununun terkindeki baharatlar ile İranlıların Nevruz bayramlarında yaptıkları “heftsin” macunu neredeyse aynıdır. Günümüzde Eylül ayında kutlanan “*Ertuğrul Gazi Töreni*”, Abdülhamit zamanında Nevruz günü yapılırdı. Bu bayrama “*Yörük Bayramı*” da denilmektedir. Mersin’in Silifke ilçesinde yörük köyleri arasında Nevruz çeşitli âdetleriyle dünden bugüne kutlanmaktadır (Mustafayev, 2013: 66). Güneydoğu Anadolu yörelerinde bölge halkı tarafından 22 Mart günü kutlanan Nevruza, “*Sultan-ı Navruz*” denilmektedir. Doğu Anadolu’da Nevruz Mart ayı sonunda yapılmaktadır. Doğu Anadolu toplulukları Alevî, Sünnî, çeşitli aşiretler bu gecede canlı cansız

bütün varlıkların Tanrı'ya secde ettiklerine inanırlar. Gün boyunca karşılıklı ziyaretler yapılır. Ölmüş yakınlar için dualar okunur. Çünkü bu gün rızkların yıllık olarak verildiği gündür, inancıyla dargınlar barışır. Birlik ve beraberlik temin edilir (Fırat 1981: 217). Öte yandan Anadolu'da Nevruz bayramında oynanan oyunlar şunlardır; gökböri, at yarışları, kılıç sallama, güreş, sinsin, tiyatro, orta oyunu, deve oyunları, kızık gül oyunu, yeşil yaprak oyunu, ateş oyunu vb. Bu oyunlar yörelere göre değişik adlar almaktadır. Günümüzde Türkiye'nin İç ve Batı Anadolu gibi yörelerinde kutlanan Hıdır İlyas (Hıdır Ellez) bayramı da (daha çok Romanların ilgi gösterdiği) Nevruz bayramının bir varyantıdır.

Nevruz, günümüzde İran'dan Çin'e, Anadolu ve Batı Trakya'dan Sibiryaya steplerine kadar çok geniş bir coğrafyada kutlanan kozmolojik ve kozmogonik karakterli bir bahar bayramıdır. Anadolu'nun özellikle doğu ve güneydoğusunda Nevruz kutlamaları görülürken, orta ve batı Anadolu'da 6- 8 Mayıs tarihlerine denk düşen ve yaz başlangıcı olarak kutlanan Hıdrellez şenlikleri dikkati çekmektedir. Gündüzle gecenin birbirine eşit olduğu 21 Mart tarihine denk düşen Nevruz, bir yönden uzun süren kıştan sonra baharla tabiatın yeniden uyanışını, dirilişini kutlayan ve kutlamalar sırasında düzenlenen oyunlar, bazı bitkileri çimlendirme gibi ritüeller, piknikler ve benzeri törenlerle tabiatın yeniden dirilişini sembolize eden bir bayram; diğer yönden ise, baharla birlikte başlayan tarımsal faaliyetlerin bir yıldönümü, dolayısıyla bir yeni yıl festivalidir (Gündüz, 2000: 2). Yüzyıllardır insanın doğayla başa çıkma mücadelesi, yaşadığı dünyayı anlamlandırma gayreti tüm toplumların ortak meselesi olmuştur. Bu tarihsel süreçte etkileşime bağlı olarak ortak bir düşün yapısının sürekli üretildiği, yeni formlar kazandığı söylenebilir. Buradan hareketle toplumların ortak değeri haline gelen Nevruz, yeni formlara dönüşmüş olsa da belli ritüelleri halen devam ettirmektedir.

Türkiye'den Kırgızistan'a, Özbekistan'dan Azerbaycan'a kadar Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada Nevruz Bayramı coşkuyla kutlanmaktadır. Kazaklar, Nevruz törenlerinde ev duvarlarında kil kapları kırarken Kırgızlar "*Nevruz Köcü*" denilen özel yemekle Nevruz'u kutlamaktadırlar. Özbekistan'da "*Seyil Eğlenceleri*" ile Nevruz coşkusu yaşanırken Türkmenler yılın bereketli geçmesi için değişik yemekler hazırlamaktadırlar. Türkiye'de de Nevruz kutlamaları yörelere göre farklılık göstermektedir.

2. Yöntem

Araştırma bağlamında ana kütleyi, Hatay ilinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Araştırma verileri, 01.03.2019-20.03.2019 tarihleri arasında Hatay ilinde yaşayan ve ana kütleyi en iyi temsil eden 386 birey ile hem yüz yüze görüşülerek hem de online olarak yapılmıştır. Araştırma verilerine, ihtimalsiz örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, araştırmacının hiçbir çaba sarf etmeden sebep sonuç ilişkisinden ziyade, ön bilgi toplama, pilot çalışma ve keşfedici araştırma türüne göre yapılan araştırmalar da çok fazla tercih edilmektedir (Nakip, 2013: 184). Örneklem, güven aralığı %95, hata payı %5 dikkate alınarak hesaplanmıştır (Altunışık vd., 2002:59). Araştırma yöntemi olarak keşifsel araştırma türü seçilmiştir. Keşfedici araştırma türü, hakkında çok fazla bilginin olmadığı konularda veya görece olduğu durumlarda yapılmakta olup hipotez ve model kullanılmadan yapılmaktadır (Stebbins, 2001, 9). Anket formu ise iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda bireylerin Nevruz Bayramına ilişkin algılarının belirlenmesi, ikinci grupta ise bireylerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

3. Bulgular

Hatay ve çevresinde 22 Mart gününe "*Sultan Navruz*" adı verilmektedir. Halk arasındaki inanca göre, Sultan Navruz güzel bir kızdır ve 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece batıdan doğuya doğru göç eder, bir başka inanca göre ise kuş kılığında uçan bir dervıştır. Nevruz gecesi Sultan Navruz'un geçtiği saatte uyanık

olanların bütün dileklerinin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Tablo 1’de demografik özelliklere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 1’de demografik özelliklere göre, 18 – 25 yaş aralığı % 50,3 ve 26 – 35 yaş aralığı ise % 21,2’dir. Üniversite eğitim düzeyi % 48,2 ve Lise eğitim düzeyi ise % 33,4’tür.

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Yaş aralığı	Frekans	Yüzde	Erkek	Kadın
	Yaş	18 – 25	194	50,30%	96
26 – 35		82	21,20%	53	29
36 – 45		47	12,20%	25	22
46 - 55		31	8,00%	11	20
56 ve üzeri		32	8,30%	10	22
Eğitim	Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde	Erkek	Kadın
	İlköğretim	46	11,90%	17	29
	Lise	129	33,40%	61	68
	Üniversite	186	48,20%	99	87
	Yüksek Lisans	21	5,40%	15	6
	Doktora	4	1,00%	3	1
Toplam		386	100	195	191
				50,50%	49,50%

Hatay’da Nevruzdan önceki gün ev temizliği yapılarak halılar havalandırılır. Nevruz günü, toplu şekilde kırlara çıkılarak eğlenceler, şölen ve yarışmalar düzenlenir. Bunların dışında yapılanlar arasında; büyük bir ateş yakılarak üzerinden atlama, çeşitli yemekler yapıp dağıtma ve oyunlar oynama da bulunmaktadır.

Tablo 2. Bahar ve Nevruz Bayramına Yönelik Algı

S.NO		Ortalama
1	Baharda doğada renk cümbüşü olur.	3,96
2	Baharda çevremizde güzel kokular yayılır.	3,94
3	Bahar taze bir başlangıçtır.	3,92
4	Baharda kuş sesleri rahatlık ve huzur verir.	3,90
5	Bahar bayramı baharın gelişini müjdelir.	3,87
6	Bahar ayları zindelik verir.	3,83
7	Bahar kışın bitmesine işaret eder.	3,80
8	Bahar bayramı kültürel bir mirasımızdır.	3,77
9	Bahar tabiatın dirilişini temsil eder.	3,75
10	Bahar Bayramı gelenek ve göreneklerimizden bir parçasıdır.	3,71
11	Bahar bayramı Birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirir.	3,70
12	Bahar bayramı sevgi ve kardeşliğimizi pekiştirir.	3,62
13	Bahar uğur getirir.	3,61
14	Bahar bereket getirir.	3,59

Tablo 3. Baharda ve Nevruz Bayramında Çoğunlukla Yapılanlar

S.NO	
1	Evlerde bahar temizliği yapılır.
2	Şenlikler düzenlenir.
3	Mesire yerlerinde piknikler yaparız.
4	Şölenler ve ziyafetler düzenlenir.
5	Dost ve akrabalarımızı ziyaret ederiz.

6	Yumurta boyama yapılır.
7	Yumurta çarpıştırma yapılır.
8	Aile, akraba ve dostlarımızla hediyeleşiriz.
9	Sağlık ve bereket için dilekler tutulur.
10	Lokma, börek ve çörek vb... dağıtımı yapılır.
11	Mezar türbe ziyaretleri yapılır.
12	Adaklar adanır.

Sonuç

Bugün “Nevruz” adıyla yaygınlaşan; ancak Asya’da birçok Türk topluluğu tarafından hâlâ yeni yılın geliştiği ritüelleri içinde kutlanan ve her yeni dönemde yeni mitlerle beslenerek zenginleşen olgu, başlangıç mitlerinin kitleselleşerek ve kültüre dönüşerek günümüze ulaşmasından başka bir şey değildir. Türklerdeki Nevruz ve Hıdrellez kutlamalarına ve bu kutlamalar içindeki inanmalara, ayinlere ve diğer pratiklere bakıldığında, yapılan her şeyin “yeni yıl”ın gelişini kutlamak olduğu açıkça görülmektedir (Oğuz, 2002: 77-88). Nevruz, toplumsal yaşamda canlandırıcı etkisinin bulunması, geleneklerin sürmesine aracı olması, törelerin kökleşmesini sağlaması yönüyle işlevseldir. Nevruz geleneğini sürdürenler kültür taşıyıcıları olarak görev yapmaktadırlar. Nevruz, halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getiren, Türk kültürünün korunup yaşatılmasında önemli bir yeri olan mevsimlik törenlerimizdendir. Bayramlar fertleri bir araya getirir, onlar arasında toplumsal bağları güçlendirir, ortaklıkları pekiştirir. İslamiyet’in kabulüyle birlikte Nevruz’un coğrafi ve tarihi nedenlerinin yanı sıra geniş halk kitlelerince inanılan ve menkıbevi nedenlerle kutsal olarak kabul edildiğini görüyoruz. Nevruz, yeni kültürde kutsanmış, bayram olarak kutlanmıştır. Nevruz, ister ayini, dini ritüele dayansın, isterse din dışı bir ritüele dayansın takvime bağlı bir kültür veya folklor olayı olarak toplumu, belli değerler üzerinde birleştirir (Artun, 1999: 3-4).

Türkiye’de bölgeden bölgeye uygulamalarda farklılıklar bulunsa da her yıl Nevruz bayramı şenlikle kutlanmaktadır. Hatay’daki Nevruz uygulamaları Türkiye’nin güney bölgesinde uygulananlardan farklı değildir. Birlik ve beraberliğin güçlenmesi ve baharın gelişinin kutlanması olan Nevruz, aynı zamanda bereketin de habercisidir. Türk dünyasından hareketle ele alınan Nevruz, Türkiye’deki uygulamalardan sonra Hatay’daki uygulamalara da değinilerek sonlandırılmıştır. Türk dünyasından hareketle Nevruz, Türkiye’deki uygulamalarda görüldüğü gibi Hatay’da da benzer uygulamalarla kutlanmaya devam etmektedir.

Kaynakça

ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., YILDIRIM, E., BAYRAKTAROĞLU, S. (2002). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Research Methods In Social Sciences). Sakarya Kitabevi.

ARTUN, Erman (1999), Türk Halk Kültüründe Nevruz, *Uluslararası Nevruz Sempozyumu*, Kazakistan.

- ASKAROV, Akhmatali (1995), Özbekistan’da Nevruz Tekrar Halkın Bayramı Oldu, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1992), *Divanü Lûgat-it Türk Tercemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, C.I, Ankara.
- ÇETİN, Emrah (2009). Türk Dünyasında Ortak Kültür Mirası: Nevruz, *International Journal of Social Science*, Volume:2 Issue:1.
- GÜNDÜZ, Şinasi (2000), Kadim Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Nevruz, *Bilig Dergisi*, Sayı:12-Kış.
- GÜZEL, Abdurrahman (1996), Türk Kültüründe Nevruz ve Millî Birlik-Beraberlik, *Nevruz ve Renkler Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, 19-21 Mart, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Sadık Tural-Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- İNDRALİYEV, İsa (1995). Nevruz Bayramında Nogay Halk Âdetleri, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, 9 (Ankara, 20-22 Mart 1995), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 151153.
- KAMALOV, Sabır (1996), “Karakalpaklar’da Nevruz”, *Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni*, Bildiriler, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- KARAMAN, Ramazan (2014), *Türk Dünyasını Bayramı Yenigün (Nevruz)*, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul.
- KÖSE, Fatih (2007), *Osmanlı Devleti’nde Nevruz*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- MUSTAFAYEV, Beşir (2013), Adriyatik’ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Temmuz, Türkiye.
- NAKİP, M. (2013). Pazarlama Araştırmaları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- NEBİYEYEV, Azad, (1997), *Azerbaycan’da Nevruz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal (1995), Türk Dünyasında Nevruz Kitapları, *Milli Folklor*, Cilt: 4, Sayı: 25, Ankara.
- OLCABAY K. Karatayev (1995), Kırgız Tarihi ve Nevruz, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1998), *Nevruz*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Erzurum.
- STEBBINS, R.A., *Exploratory Research in the Social Sciences*, Little Blue Book.
- ŞENGÜL, Abdullah (2006), Türk Kültüründe Nevruz - Mete Han’dan Atatürk’e, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 3.
- TUZLUGUL, T. Tacioğlu, (1995), Kazakistan’da Nevruz Kutlamaları, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, Süheyl, (1976), Türkiye’de Nevruz ve Nevruziye, *Vakıflar Dergisi*, Cilt: XI, Ankara.
- VELİYEYEV, Kâmil Nerimanoğlu, (1995), Nevruz Geleneği ve Azerbaycan, *Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

YÜKSEL, Hasan (2001), Türk Dünyasında Nevruz, *Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni* (21-23 Mart), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Sivas.

KENTLEŞME SÜRECİNDE MEYDANA GELEN NÖROPSİKİYATRİK DEĞİŞİMLER

Dr. Öğr. Üyesi İhsan Çetin

Hitit Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya

Öz

Kentleşme sürecinde hızla inşa edilen yapıların yaşam alanlarını daraltması, altyapıların yetersiz kalması nedeniyle su baskınlarının yaşanması ve trafik sıkışıklığı gibi çeşitli stres kaynakları psikoz, öfke kontrol problemleri, anksiyete, duygudurum bozuklukları ve madde kullanım bozukluklarının dâhil olduğu birçok psikiyatrik hastalığın gelişiminde potansiyel risk faktörleri olarak rol oynarlar.

Yapay ışığa uzun süre maruz kalmayla ilişkili beyin türevli nörotrofik faktör ekspresyonunun azalması, depresyon oluşmasında temel mekanizma olduğu ifade edilen noradrenalin ve serotoninin dâhil olduğu monoamin nörotransmitter düzeylerindeki dengenin bozulması; pineal bezden salınan melatonin ve sirkadiyen ritim ile birçok nöropsikiyatrik düzensizlikle ilişkili uyku bozukluğunun oluşmasında rol oynayan hipotalamustaki suprakiazmatik nükleusun farklılaşması kentleşme sürecinden olumsuz etkilenen bireylerde gözlenen değişimler olarak ifade edilebilir.

Kentleşme sürecinin, bireylerin sosyolojik ve psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkisinin altında yatan faktörlerin belirlenerek insanlar üzerindeki olumsuz etkisini engellemek için gerekli tedbirlerin alınması depresyon, duygudurum bozukluğu ve madde kullanım bozukluğunun da dâhil olduğu problemlerin önlenmesi için önemli bir strateji olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Nöropsikiyatri, Depresyon, Dopamin

Kentleşme süreci

Kent terimi üzerinde ittifak edilmiş olan bir tanım olmamakla beraber birçok bilim insanı ve düşünür bu terim üzerinde kafa yormuştur. Etimolojik kökeninden ayrı olarak kent kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır (Eşmeler, 2017). Keleş, kent kavramını “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşim birimidir” şeklinde tanımlarken (Keleş, 1980), Demir ise “Nüfusu belirli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşim birimidir” olarak tanımlamaktadır (Demir ve Acar, 1997). Bir başka tanıma göre ise kent, “Tarım dışı etkinliklere, özellikle işleyim ve hizmet sektörlerine dayalı, 10.000’den daha kalabalık nüfuslu yerleşim yeridir” (Eşmeler, 2017).

Kent yöneticileri, kentlerin geliştirilmesi için kent kültürünün ve dokusunun yaşatılması gibi pek çok ideal ile hareket etmeye çalışırken, kentleşme olgusunun da üstesinden gelmek için mücadele etmektedirler. Çünkü, dünyada yaşanan ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyo-kültürel gelişmeler karşısında, birlikte getirdiği

gelişme ve sorunlarla önemli olan olgulardan biri de kentleşmedir (Zengin, 2018). Bununla birlikte, yönetimler açısından kente göç eden kesimin kentleşmesinin sağlanması, göç hareketleri ile kentin eski cazibesini yitirmesine neden olan yığılmaların önlenmesi ve bireylerin kente göç etmedeki nedenlerin tespitinin doğru bir şekilde yapılması gibi birçok alandaki düzenlemeler çoğu zaman çıkmaza dönüşmektedir (Zengin, 2018).

Keleş, kentleşmeyi “sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir” şeklinde tanımlamaktadır (Keleş, 2015). Demir ve Acar’a ise kentleşmeyi, “sanayileşmenin işgücünü çekmesi, tarımsal üretimin de fazla nüfusu itmesi sonucu, nüfusun kırsal alandan şehir merkezlerine doğru akması, nüfusun kitlesel boyutlarda kentlere akın etmesiyle ortaya çıkan sosyolojik olgudur” olarak tarif etmektedirler (Demir ve Acar, 1997). Şahin ise, kentleşmeyi bir an olarak değil bir süreç olarak düşünmektedir (Şahin, 2015).

Doğası gereği kent, farklı disiplinlerin çalışma konusudur. Çünkü, iş hayatında oluşan uzmanlaşma ve iş bölümü, kent hayatının işleyişindeki değişiklikler, rekreasyon ve kentlilik gibi olguların ortaya çıkmış olması kentleşme sürecinin salt ekonomik bir süreci ifade etmediğini göstermektedir. Kentleşme, kendisinden kaynaklanan sorunlarla bireyleri psikolojik yönden etkileyen ve içerisinde toplumsal yansımaları olan bir meseledir (Eşmeler, 2017). Diğer taraftan, metropol kentler sosyolojik açıdan belirgin değişimlere sahne olurken buna ek olarak, kent yaşantısının gündelik rutini içinde bireylerin maruz kaldığı olumsuz psikolojik değişkenler de kendisine yer bulmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde kentleşme, ne altyapı ve konut yetersizliği gibi salt fiziki sorunlar ile tanımlanacak kadar kısıtlı ne de ekonomik bir tanıma indirgenecek kadar sığ bir kavramdır.

Kentleşme sürecinde oluşan stres faktörleri

Bugün dünya nüfusunun yüzde 50'den fazlası kentlerde yaşamaktadır. 2050 yılına gelindiğinde ise, 500.000'in üzerinde nüfusa sahip şehirlerde yaşayan kentsel nüfus oranının yüzde 50'den yaklaşık yüzde 70'e yükseleceği tahmin edilmektedir (World urbanization prospects, 2014).

Türkiye’de kentleşme süreci ise 1950 yılından sonra hız kazanmaya başlamıştır. Hızlı kentleşme süreci, beraberinde barınma sorunlarının dahil olduğu toplumsal problemlerle birlikte altyapı yetersizlikleri gibi fiziki sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte başta İstanbul olmak üzere, Türkiye’nin neredeyse tüm büyük kentlerinde fiziki ve sosyal sorunların varlığı güçlü biçimde hissedilmiştir (Eşmeler, 2017). Diğer taraftan, kentleşmenin, sağlık üzerinde olumsuz değişiklikler meydana getirebileceği ve etkilerinin önümüzdeki yıllarda daha belirgin bir şekilde gözlenebileceği ifade edilmektedir (Adli vd. 2016). Çünkü, sağlıksız ve hızlı kentleşmeyle birlikte, gittikçe daha fazla sayıda insan kentlerde yoksulluk, trafik sıkışıklığı, suç korkusu gibi zihinsel sağlığı olumsuz yönde etkileyebilen stres faktörlerine maruz kalmaktadırlar. Bununla birlikte, kentleşmeyle birlikte değişen aile yapısı, kalabalıkların içinde artan yalnızlık duygusu ve dini bağlılıktaki aşınmalar gibi toplumsal ve bireysel sorunlar kent sakinleri üzerinde derin psikolojik etkiler oluşturmaktadır (Eşmeler, 2017). Diğer taraftan, anksiyete, psikotik ruh hali, öfke kontrol bozukluğu, alkol ve madde bağımlılığı gibi önemli psikiyatrik hastalıkların oluşma riskinin şehirlerde daha fazla olduğu kanıtlanmıştır. Benzer şekilde, bazı Latin Amerika ve Asya ülkelerinde yapılan çalışmalarda anksiyete bozuklukları ve travma sonrası stres bozukluğunun kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha yüksek oranlarda olduğu bulunmuştur (Prina vd. 2011; Silove vd. 2014; Sharifi vd. 2015). Benzer bulgular Çin'deki ve Almanya'daki geniş kentsel alanlarda yapılan araştırmalarda da elde edilmiştir (Long vd. 2014; Jacobi vd. 2014; Frick vd. 2013). Danimarkada yapılan bir çalışmada, şizofreni riski, ilk 15 yılını büyük bir şehirde

geçirmiş olanlarda kırsal kesimde yetişenlere göre iki kattan daha fazla görülmüştür (Pedersen ve Mortensen, 2001).

Epidemiyolojik çalışmalar şehirlerde büyüyen insanlarda şizofreni riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca bir birey çocukluk döneminde kentsel ortamda ne kadar uzun süre kalırsa, yetişkin olduğunda şizofreni riskinin de o kadar yüksek olacağı ifade edilmiştir (Vassos vd. 2012; van Os vd. 2010; Haddad vd. 2015; Heinz vd. 2013; Lederbogen vd. 2011; Galea vd. 2011; Mortensen vd. 1999). Şehirlerde ruh sağlığı için sosyal risk faktörleri arasında düşük sosyoekonomik statü (eğitim ve gelir düzeyleri), düşük sosyal sermaye (sosyal destek ve etkinlik) veya sosyal ayrımcılığın (algılanan azınlık statüsü ve etnik grup üyeliği) dahil olduğu değişkenler bulunmaktadır (Rapp vd. 2015; Honold vd. 2014; Meyer vd. 2014; Fone vd. 2014; World Health Organization, 2014; Maimon vd. 2010; Galea vd. 2007; Veling vd. 2008). Sosyoekonomik statü ruh sağlığı ile ilişkisinde tutarlı olan ve bugüne kadar en çok çalışılan risk faktörüdür. Örneğin, fakir veya yoksul mahallelerde yaşamak, daha zengin mahallelerde yaşamaya karşı daha kötü ruh sağlığı (örneğin, depresyon, şizofreni) riski ile ilişkilidir (Rapp vd. 2015; Meyer vd. 2014; Galea vd. 2007). Kenlerde dezavantajlı bölgelerdeki kişiler daha fazla zorluk yaşayabilirler. Bu durum bu bölgelerde yaşayan bireylerde destekleyici sosyal ilişkiler kurma ve sürdürme ile akıl hastalığına karşı duyarlılıklarında artış oluşturabilir (Prina vd. 2011). Ayrıca, insanların kendilerini güvensiz hissettiği ve sık sık şiddete maruz kaldıkları, sosyal olarak örgütlenmemiş mahalleler, zihinsel sağlıkta olumsuz sonuçlara ve travmanın artmasına katkıda bulunmaktadır (Stockdale vd. 2007).

Kentleşme ve nöropsikiyatrik hastalıklar

Kentleşme ekonomik büyüme ve sanayileşmenin yanı sıra toplumda sosyal organizasyondaki ve aile yaşamındaki köklü değişiklikler oluşturarak meydana gelmektedir (Keleş, 2015). Kentleşme sürecinde, artan stres etkenleri, aşırı kalabalık, kirli çevre, artan şiddet düzeyleri ve düşük sosyal destek gibi faktörlerin etkisiyle psikiyatrik sağlık olumsuz etkilenmektedir. Çünkü, insanların kentsel alana taşınması için daha fazla sosyal ve ekonomik imkan ile birlikte sağlıklı kentsel büyüme için düzenli bir altyapı gereklidir. Ancak, bu durum nüfus artışına paralel olarak gerçekleşmez. Dahası, çekirdek ailelerin sayısı artışı bu ailelerin sosyoekonomik durumlarındaki iyilik halinin ve ailenin aldığı sosyal desteğin azalmasına neden olabilir. Dolayısıyla, yeterli altyapı eksikliği, yoksulluk ve çevresel faktörler zihinsel bozukluklara karşı kırılabilirliğin artışı hızlandırmaktadır (Srivastava, 2009). Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan bir raporda, zihinsel bozuklukların küresel hastalık yükünün yaklaşık % 12'sini oluşturduğu belirtilmiştir. 2020 yılına gelindiğinde, bu oranın % 15'i bulabileceği tahmin edilmektedir. Özellikle, zihinsel bozukluklara atfedilebilen yükün gelişmekte olan ülkelerde yaşayan bireylerde önümüzdeki on yılda orantısız şekilde büyük bir artış göstermesi muhtemeldir (World Health Organization, 2003).

Çekirdek ailelerin kentsel toplumda artması, genel olarak kadına yönelik şiddet vakalarında artışa yol açmıştır. Bunlar alkol ve maddenin kötüye kullanımı ve kadınların zihinsel sağlığı ile ilişkilidir. Dahası, bu ailelerde kadınların eşleri tarafından zihinsel ve fiziksel istismarlarının, kadınların psikolojik olumsuz sonuçlarının daha yaygın olduğunu göstermektedir (Lori vd. 1994). Yoksulluk ve zihinsel sağlık, karmaşık ve çok boyutlu bir ilişkiye sahiptir. Kentleşme, günlük olarak kazanılan “saçak nüfus” olarak bir grup kümenin oluşmasına yol açmaktadır (Mursaleena vd. 2006).

Mumbai'nin kuzeyindeki bir gecekondu mahallesinde yapılan bir Hint araştırması, erkekler arasında alkolizm oranının yüksek olduğunu ve kadınların kocaları tarafından sözlü olarak kötüye kullanıldığını göstermektedir (Shubhangi vd. 2003). Dünya sağlık örgütü araştırması ayrıca şiddet deneyimi ile kadınların ruh sağlığı

arasındaki yakın ilişkiyi de belgelemiştir (World Health Organization, 2005). Kadınlar özellikle savunmasızdır ve çoğunlukla orantısız bir şekilde kentleşme ile ilgili değişikliklerin yükünü taşırlar. Ev içi şiddet, kentsel alanlarda da oldukça yaygındır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, kentsel ortamlarda yaşayan kadınlar, kendi samimiyetlerinin saldırısına maruz kalmak için en büyük risk altındadır (Kessler vd. 1995).

Özellikle kırsaldan modern topluma kültürel dönüşüm, psikolojik bozukluğun sebeplerinden biri olarak kabul edilir. Bununla birlikte, kırsal kültürden kentsel kültüre geçiş, stresle ilgili sorunlara yol açan faktörlerden biri olarak reddedilemez. Çünkü, kültürel faktörler kentsel dinamiklerle benzersiz bir şekilde etkileşime girmektedir. Bu doğrultuda, kültürel dinamiklerin uyumla nasıl ifade edilebileceğini anlamak kentleşme sürecinde meydana gelen ruhsal bozuklukların uygun şekilde yönetilmesini kolaylaştırabilir. Kentsel bölgelerde yaşayan hastaların değerlendirilmesinde ve tedavisinde, bağlamsal kültürel faktörler de önemli bir rol oynamaktadır (Caracci vd. 2001). Bu alanda kullanılan iki ana hipotez vardır (Frick vd. 2013). İlk hipotez, yüksek düzeyde kentleşmiş topluluklardaki insanların sosyal uyum eksikliği, kısıtlı yaşam alanı, aşırı uyarılma, düşük kaliteli konut ve daha yüksek suç seviyeleri gibi çevresel stresler nedeniyle psikiyatrik sendromlardan muzdarip olduğunu öne sürmektedir (Pedersen vd. 2001; Vassos vd. 2012; van Os vd. 2010). İkinci hipotez ise seçici göçün gerçekleştiğini varsayar ve bunun da kentsel ortamlarda zihinsel hastalığın daha da yoğunlaştığını ileri sürmektedir (Haddad vd. 2015; Jitendra vd. 2008; Ricardo vd. 2007).

Kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir olgu olarak görülür. Ancak, hızlı ve sıklıkla planlanmamış kentsel büyüme, standart altı konut, kalabalık, hava kirliliği, yetersiz veya kirli içme suyu, yetersiz temizlik ve katı atık bertaraf hizmetleri, vektör kaynaklı hastalıklar, endüstriyel atıklar, motorlu taşıt trafiği, yoksulluk ve işsizlikle ilişkili stres nöropsikiyatrik hastalıklarda artışa neden olmaktadır. Bu nedenle nöropsikiyatrik hastalıklar üzerindeki etkisi hakkındaki farkındalık, büyümekte olan Türkiyenin toplumsal ve ekonomik değişiminde kolaylaştırıcı olarak hareket edecektir.

Sonuç olarak, kentleşme sürecinde hızla inşa edilen yapıların yaşam alanlarını daraltması, altyapıların yetersiz kalması nedeniyle su baskınlarının yaşanması ve trafik sıkışıklığı gibi çeşitli stres kaynakları psikoz, öfke kontrol problemleri, anksiyete, duygudurum bozuklukları ve madde kullanım bozukluklarının dâhil olduğu birçok psikiyatrik hastalığın gelişiminde potansiyel risk faktörleri olarak rol oynarlar. Yapay ışığa uzun süre maruz kalmayla ilişkili beyin türevli nörotrofik faktör ekspresyonunun azalması, depresyon oluşmasında temel mekanizma olduğu ifade edilen noradrenalin ve serotoninin dâhil olduğu monoamin nörotransmitter düzeylerindeki dengenin bozulması; pineal bezden salınan melatonin ve sirkadiyen ritm ile birçok nöropsikiyatrik düzensizlikle ilişkili uyku bozukluğunun oluşmasında rol oynayan hipotalamustaki suprakiazmatik nükleusun farklılaşması kentleşme sürecinden olumsuz etkilenen bireylerde gözlenen değişimler olarak ifade edilebilir. Kentleşme sürecinin, bireylerin sosyolojik ve psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkisinin altında yatan faktörlerin belirlenerek insanlar üzerindeki olumsuz etkisini engellemek için gerekli tedbirlerin alınması depresyon, duygudurum bozukluğu ve madde kullanım bozukluğunun da dâhil olduğu problemlerin önlenmesi için önemli bir strateji olabilir.

Kaynakça

Adli, M., Berger, M., Brakemeier, E.L., Engel, L., Fingerhut, J., Hehl, R., Heinz, A., Mayer, J., Matussek, H, T., Mehran, N., Tolaas, S., Walter, H., Weiland, U. & Stollmann, J. (2016). Neurourbanism—a joint methodological approach between urban planning and neurosciences. *Die Psychiatrie*, 13(2):70–78.

- Caracci, G. & Mezzich, J.E., (2001). Culture and urban mental health. *Psychiatr Clin North Am*, 24(3):581–593.
- Demir, Ö. & Acar M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Vadi Yayınları. Ankara.
- Eşmeler, A.Ş. (2017). The effect of urbanization problems on the suicide. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 1(2): 98-116.
- Fone, D., White, J., Farewell, D., Kelly, M., John, G., Lloyd, K., Williams, G. & Dunstan, F. (2014). Effect of neighbourhood deprivation and social cohesion on mental health inequality: a multilevel population-based longitudinal study. *Psychol Med*, 44(11): 2449-2460.
- Frick, U., Frick, H., Langguth, B., Landgrebe, M., Hubner-Liebermann, B. & Hajak, G. (2013). The revolving door phenomenon revisited: time to readmission in 17“145 [corrected] patients with 37”697 hospitalisations at a German psychiatric hospital. *PLoS ONE*. 8 (10): 75612.
- Galea, S., Ahern, J., Nandi, A., Tracy, M., Beard, J. & Vlahov, D. (2007). Urban neighborhood poverty and the incidence of depression in a population-based cohort study. *Ann Epidemiol*, 17(3):171–179.
- Galea, S., Uddin, M. & Koenen, K. (2011). The urban environment and mental disorders: Epigenetic links. *Epigenetics*, 6(4):400–404.
- Geneva: World Health Organization; 2005. World Health Organization, WHO Multi-Country Study on Women’s Health and Domestic Violence Against Women: Summary Report of Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women’s Responses.
- Haddad, L., Schäfer, A., Streit, F., Lederbogen, F., Grimm, O., Wüst, S., Deuschle, M., Kirsch, P., Tost, H. & Meyer-Lindenberg, A. (2015). Brain structure correlates of urban upbringing, an environmental risk factor for schizophrenia. *Schizophr Bull*, 41(1):115-22.
- Heinz, A., Deserno, L. & Reininghaus, U. (2013). Urbanicity, social adversity and psychosis. *World Psychiatry*, 12(3): 187–197.
- Honold, J., Wippert, P.M. & van der Meer, E. (2014). Urban health resources: physical and social constitutes of neighborhood social capital. *Procedia Soc Behav Sci*, 131:491–496.
- Jacobi, F., Höfler, M., Siegert, J., Mack, S., Gerschler, A., Scholl, L., Busch, M.A., Hapke, U., Maske, U., Seiffert, I., Gaebel, W., Maier, W., Wagner, M., Zielasek, J. & Wittchen, H.U. (2014). Twelve-month prevalence, comorbidity and correlates of mental disorders in Germany: the Mental Health Module of the German Health Interview and Examination Survey for Adults (DEGS1-MH) *Int J Methods Psychiatr Res*, 23(3):304–319.
- Jitendra, K., Himanshu, T.S. & Dhyani, M. (2008). Rapid urbanization-Its impact on mental health: A South Asian perspective. *Indian J Psychiatry*, 50(3): 161-165.
- Srivastava, K. (2009). Urbanization and mental health. *Ind Psychiatry J*, 18(2): 75–76.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kessler, R.C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M. & Nelson, C.B., Post-traumatic stress disorder in the National Co-morbidity Survey. *Arch Gen Psychiatry*, 52(12):1048–1060.
- Lederbogen, F., Kirsch, P., Haddad, L., Streit, F., Tost, H., Schuch, P., Wüst, S., Jens, C.P., Rietschel, M., Deuschle, M. & Meyer-Lindenberg, A. (2011). City living and urban upbringing affect neural social stress processing in humans. *Nature*, 474: (7352), 498-501.
- Long, J., Huang, G., Liang, W., Liang, B., Chen, Q., Xie, J., Jiang, J. & Su, L. (2014). The prevalence of schizophrenia in mainland China: evidence from epidemiological surveys. *Acta Psychiatr Scand*, 130(4):244-256.
- Heise, L.L, Raikes, Aç, Watts, C.H. & Zwi, A.B. (1994). Violence against women: a neglected public health issue in less developed countries. *Soc Sci Med*, 39(9):1165-1179.
- Maimon, D., Browning, C.R. & Brooks-Gunn, J. (2011). Collective efficacy, family attachment, and urban adolescent suicide attempts. *J Health Soc Behav*, 51(3):307–324.
- Meyer, O.L., Castro-Schilo, L. & Aguilar-Gaxiola, S. (2014). Determinants of mental health and self-rated health: a model of socioeconomic status, neighborhood safety, and physical activity. *Am J Public Health*, 104(9):1734–1741.
- Mortensen, P.B., Pedersen, C.B., Westergaard, T., Wohlfahrt, J., Ewald, H., Mors, O., Andersen, P.K. & Melbye, M. (1999). Effects of family history and place and season of birth on the risk of schizophrenia. *N Engl J Med*, 25;340(8):603-8
- Mursaleena, I., Mark, R. & Taneja, M.S. (2006). *Urban Health and Care-Seeking Behavior: A Case Study of Slums in India and the Philippines* (Bethesda, MD: PHRPlus Program, Abt Associates.
- Pedersen, C.B. & Mortensen, P.B. (2001). Evidence of a dose-response relationship between urbanicity during upbringing and schizophrenia risk. *Arch Gen Psychiatry*, 58(11):1039–1046.
- Prina, A.M., Ferri, C.P., Guerra, M., Brayne, C. & Prince, M. (2011). Prevalence of anxiety and its correlates among older adults in Latin America, India and China: cross-cultural study. *Br J Psychiatry*, 199 (6):485–491.
- Rapp, M.A., Kluge, U., Penka, S., Vardar, A., Aichberger, M.C., Mundt, A.P., Schouler-Ocak, M., Mösko, M., Butler, J., Meyer-Lindenberg, A. & Heinz, A. (2015). When local poverty is more important than your income: Mental health in minorities in inner cities. *World Psychiatry*, 14(2):249-50.
- Araya, R., Rojas, G., Fritsch, R., Gaete, J., Rojas, M., Simon, G. & Peters, T.J. (2003). Treating depression in primary care in low-income women in Santiago, Chile: a randomised controlled trial. *Lancet*, 361(9362):995-1000.
- Sharifi, V, Amin-Esmaeili, M., Hajebi, A., Motevalian, A., Radgoodarzi, R., Hefazi, M. & Rahimi-Movaghar, A. (2015). Twelve-month prevalence and correlates of psychiatric disorders in Iran: the Iranian Mental Health Survey, 2011. *Arch Iran Med*, 18(2):76-84.
- Shubhangi, R., Fernandes, P.J. & Weiss, M.G. (2003). “Contextualizing Mental Health: Gendered Experiences in a Mumbai Slum,” *Anthropology and Medicine*, 10(3):291–308.

Silove, D., Ivancic, L., Rees, S., Bateman-Steel, C. & Steel, Z. (2014). Clustering of symptoms of mental disorder in the medium-term following conflict: an epidemiological study in Timor-Leste. *Psychiatry Research*, 219(2):341–346.

Stockdale, S.E., Wells, K.B., Tang, L., Belin, T.R., Zhang, L. & Sherbourne, C.D. (2007). The importance of social context: Neighborhood stressors, stress-buffering mechanisms, and alcohol, drug, and mental health disorders. *Soc Sci Med*, 65(9): 1867–1881.

Şahin, Y. (2015). *Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Yayınları

United Nations. (2015). Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations. *World urbanization prospects*. New York.

van Os, J., Kenis, G. & Rutten, B.P.F. (2010). The environment and schizophrenia. *Nature*, 468:203–212.

Vassos, E., Pedersen, C.B., Murray, R.M., Collier, D.A. & Lewis, C.M. (2012). Meta-analysis of the association of urbanicity with schizophrenia. *Schizophr Bull*, 38(6):1118–1123.

Veling, W., Susser, E., van Os, J., Mackenbach, J.P., Selten, J.P. & Hoek, H.W. (2008). Ethnic density of neighborhoods and incidence of psychotic disorders among immigrants. *Am J Psychiatry*. 165(1):66–73.

World Health Organization, Calouste Gulbenkian Foundation. (2014). *Social determinants of mental health*, Geneva.

World Health Organization (2003). *The Mental Health Context, Mental Health Policy and Service Guidance Package*, Singapore.

Zengin E.Ç. (2018). Turkey within The Spiral of Urban and Being Urbanized. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1):84-103.

SAĞLIKLI TOPLUM İÇİN YEREL YÖNETİMLERCE ÖNEMSENMESİ GEREKEN BİR RİSK FAKTÖRÜ: DEZENFEKSİYON YAN ÜRÜNLERİ

Dr. Öğr. Üyesi İhsan Çetin

Hitit Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya

Öz

Küreselleşme sürecinde kamusal hizmetlerin önemli bir kısmı yerel yönetimlere aktarılmıştır. Yerleşim alanlarındaki su yönetimi çalışmaları insan sağlığını doğrudan etkilediği için yerel yönetimlerin bu konuda yapacağı hizmetler oldukça önemlidir. Suların sağlıklı şekilde kullanıcılara ulaştırılmasındaki aksamalar ise enfeksiyöz salgınlar, astım, mesane kanseri, kolorektal kanser ve kronik sağlık sorunları için risk oluşturmaktadır.

Yerleşim yerleri için gerekiyorsa arıtma ve dezenfeksiyon yaparak, kullanıcıya güvenilir suyu ulaştırma görevi yerel yönetimlere aittir. Ancak, suyun dezenfeksiyonu sırasında, suda bulunan organik maddeler ve dezenfektan maddeler arasında meydana gelen reaksiyonlar sonucunda, dezenfeksiyon yan ürünleri olarak bilinen oldukça zararlı moleküller meydana gelmektedir.

Oluşan bu dezenfeksiyon yan ürünleri, insan sağlığı için önemli bir risk oluşturduğu için halk sağlığı kaygısının önemli bir sebebi haline gelmiştir. Bu kaygının oluşmasında yapılan çalışmalarla dezenfeksiyon yan ürünlerinin karsinojenik, mutajenik ve genotoksik özelliklerinin gösterilmesi etkili olmuştur. Bu nedenle su yönetimiyle ilgili hizmetlerin sunulmasında yerel yönetimlerce görevlendirilen sorumluların, dezenfeksiyon yan ürünleri ve hastalık ilişkisi konusundaki farkındalıkları son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, İçme Suyu, Dezenfeksiyon Yan Ürünleri, Kanser

İçme suyu ve sağlık

Gıda almadan haftalarca hayatta kalabileceği belirtilen insan, yaşam için oksijenden sonra gelen en önemli öge olan vücut suyunun %20'sini yitirmesi durumunda ancak birkaç gün hayatta kalabilir. İnsan vücut suyu yaş ve cinsiyete bağlı olarak % 45-70 arasında değişir. Vücut içindeki fonksiyonları oldukça fazla olan suyun temel görevlerine besinlerin sindirim ve emilimi, pH dengesinin sağlanması, vücut ısısının düzenlenmesi, eklemlerin kayganlığının sağlanması örnek verilebilir (Hossain, 2015). Farklı kaynaklardan temin edilen su, gerekli arıtma işlemleri yapılarak, şehir şebekesi aracılığıyla, içme ve kullanma suyu olarak topluma ulaştırılmaktadır. Bununla birlikte, büyük kentler için kullanılacak su kaynağı olan havzaların, aşırı kirlenme tehdidi altında olduğu ifade edilmiştir. Endüstriyel yerleşimlerin kontrolsüz bir biçimde yayılması su kaynaklarının kirlenmesinde büyük bir tehlike oluşturmaya devam etmektedir (Yönügül, 2007).

Geçtiğimiz yüzyılda halk sağlığına katkı sağlayan adımlardan biri de, içme suyunun dezenfeksiyonunun gerçekleştirilmesiydi. Suyun dezenfeksiyonu, hastalık etkeni mikroorganizmaların yok edilmesi işlemidir. Suda yaşayan bazı mikroorganizmaların (Leptospira, Hepatitis A, Salmonella typhi, Enteroviruses v.b.) dezenfeksiyonla yok edilemediği de belirtilmiştir (Gürses, 2006). Dezenfektanın, belirlenen miktar ve sıcaklık

aralığında, sağlanan temas süresinde patojen organizmaların uzaklaştırılması için uygun olması; dezenfeksiyon süresinin ve etkinliğinin kontrol edilebilmesi için doğru ve pratik biçimde analizinin mümkün olması gerekmektedir (Gürses, 2006). Bu nedenle, arıtma tesislerinde suyun dezenfeksiyonu çoğunlukla klorla gerçekleştirilir (National Research Council, 1987). Bununla birlikte, su kaynaklı hastalık salgınlarının önlenmesini sağlamak amacıyla sadece içme sularında değil, yüzme havuzlarında da dezenfeksiyon uygulamaları yapılmaktadır (World Health Organisation, 2006). Bu sayede tifo, kolera ve dizanteri gibi infeksiyöz hastalıkların insidansı keskin bir şekilde azaltılmıştır (Cutler ve Miller, 2005). Ancak, suların dezenfeksiyonu sayesinde sağlık alanında görülen bu önemli gelişmeyle birlikte başka bir halk sağlığı kaygısı da ortaya çıkmıştır. Çünkü, suyun dezenfeksiyonu sürecinde, dezenfeksiyon maddeleri ve suda bulunan organik maddeler arasında meydana gelen tepkimelerin neticesinde, dezenfeksiyon yan ürünleri olarak tanımlanan sağlık açısından risk oluşturan moleküllerin meydana geldiği anlaşılmıştır (Kanan ve Karanfil, 2011). Kaynak suda bulunan doğal organik maddelerin kimyasal dezenfektanlarla reaksiyona girerek kloroform gibi bazı uçucu halojenli organik bileşikler meydana getirdiği 1970'lerin başında anlaşılmıştır (Rook, 1971). Sularda bulunan doğal organik maddelerin yapısına ve kullanılan dezenfektanın türüne bağlı olarak farklı dezenfeksiyon yan ürünleri oluşmaktadır. Klorlama ile oluşan dezenfeksiyon yan ürünlerine trihalometan, haloasetik asit, haloasetonitril ve halopikrinler; ozonlama ile oluşan dezenfeksiyon yan ürünlerine bromat; kloraminle oluşan dezenfeksiyon yan ürünlerine N-nitrosodimetilamin örnek gösterilebilir (Yaman, 2010). Diğer taraftan yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular dezenfektan dozu, sıcaklık ve pH gibi faktörlerin dezenfeksiyon yan ürünü oluşumunda önemli rol oynadığını göstermiştir (Chowdhury, 2013).

Dezenfeksiyon yan ürünleri ve limit düzeyleri

Dezenfeksiyon yan ürünlerinin toksik seviyeleri ve dezenfeksiyon yan ürünü çeşitleri üzerine bir çok çalışma yapılmış, bu çalışmalarda 600'den fazla dezenfeksiyon yan ürünü tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarla bu moleküllerin bromlama, klorlama ve ozonlama sürecinde meydana gelen dezenfeksiyon yan ürünleri olduğu anlaşılmıştır (Tibbets, 1995).

Özellikle su gibi sürekli olarak vücuda alınan maddelerde bulunan ve sağlık açısından ciddi riskler oluşturabilecek moleküllerin toksikolojik etkilerini anlamak için, atılması gereken ilk adım bu moleküllerin vücuda giriş yolunu anlamaktır. Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular dezenfeksiyon yan ürünlerine dermal yolla, inhalasyonla ve sindirim kanalından emilimle maruz kalınabileceği göstermiştir (Grellier vd. 2015). Su ile uzun süreli temas, cildin en dış tabakasında bozulmalara yol açabilir (Arner vd. 1999). Bu durum, dezenfekte edilen sudaki dezenfeksiyon yan ürünleri de dahil olmak üzere cilde nüfuz edebilen maddeler için daha fazla geçirgenliğe sebebiyet verir. Bununla birlikte, nüfuz etme yeteneğinin kimyasal olarak spesifik olmasından dolayı dezenfeksiyon yan ürünlerinin emilim hızlarının farklı olduğu da bilinmelidir (Pelling vd. 1997). Evlerde sıcak su kullanımı, duş alma, banyo yapma, bulaşık yıkama vb. gibi faaliyetler sırasında da inhalasyon yoluyla uçucu dezenfeksiyon yan ürünlerine maruz kalınabileceği anlaşılmıştır (Meek vd. 2002). Kahve ve çay gibi içecekler ile yemeklerde bulunan suyla alınan dezenfeksiyon yan ürünlerine maruz kalma durumu da yutma yoluyla gerçekleşen maruziyetler sınıfında yer almaktadır (Basu vd. 2011).

Gelişmiş ülkelerde bilinen olumsuz sağlık etkilerinden dolayı dezenfeksiyon yan ürünleri kontrol altına alınmaya çalışılmış ve Avrupa Birliği'nin 1995 yılında hazırladığı yönergeye göre, kloroform değerinin 40 µg/L, ve bromodiklorometan değerinin 15 µg/L düzeylerinde olması kararlaştırılmıştır. İçme suyu kalite standartı olarak trihalometan değerinin ilk kademedede 80 µg/L olmasının, ikinci kademedede 40 µg/L'ye düşürülmesinin uygun olacağı (USEPA, 1999), sonraki süreçte ise dezenfeksiyon yan ürünlerinden bazıları

için yeni limit değerler getirilmesi konularında çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır. 2003 yılında ise trihalometan türlerinden biri olan kloroform için bu değer 70 µg/L olması uygun görülmüştür (USEPA, 2003). Ülkemizde insani Tüketim Amaçlı Sular için Sağlık Bakanlığı tarafından düzenlenerek Şubat 2005’de yürürlüğe giren Yönetmeliğe göre trihalometan limitinin 150 µg/L olmasına karar verilmiştir (USEPA, 2005).

Dezenfeksiyon yan ürünleri ve ilişkili hastalıklar

Oluşan bu dezenfeksiyon yan ürünleri, insan sağlığı için önemli bir risk teşkil edebileceğinden halk sağlığı kaygısının önemli bir sebebi haline gelmiştir. Bu kaygının oluşmasında en önemli faktör, yapılan deneysel ve klinik çalışmalarla bazı dezenfeksiyon yan ürünlerinin karsinogenik, mutajenik ve genotoksik özelliklere sahip olduklarının tespitidir (Zazouli ve Kalankesh, 2017).

Dezenfeksiyon işlemlerinin sonucunda oluşan dezenfeksiyon yan ürünlerinin kanser oluşturma riski dışında da akut ve kronik etkilerinin bulunduğu bildirilmiştir (Chowdhury, 2013). Toksikolojik ve mutajenik araştırmalar, kansere neden olma riski açısından bromürlü trihalometan türlerinin klorlu trihalometan türlerinden daha zararlı olduğunu bildirmektedir (Marhaba vd. 2000; Teksoy ve diğ., 2008). Yapılan çalışmalarla trihalometanların doğum kilosu, üreme-gelişme, karaciğer, böbrek ve sinir sistemi üzerinde olumsuz etkilere ve bağırsak ile birlikte mesane kanserlerine de sebep oldukları ortaya çıkarılmıştır (Komulainen, 2004).

Bununla birlikte, üzerinde en fazla çalışma yapılan ve hem dünya sağlık örgütü hem de diğer yetkili kuruluşlar tarafından önemsenen iki dezenfeksiyon yan ürün grubunun trihalometanlar ve haloasetik asitler olduğu görülmektedir (Richardson vd. 2007). Halojenlenmiş dezenfeksiyon yan ürünleri geniş bir dezenfeksiyon yan ürün çeşidini içine alır (Richardson ve Postigo, 2015). Son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarla, rutin izlemede kullanılan analitik yöntemlerin çoğunluğunun sadece bir veya iki dezenfeksiyon yan ürünleri sınıfını belirleyebilecek hassasiyette olduğu gösterilmiştir. Bu durumun hem maliyet hem işgücü hem de zaman açısından önemli bir dezavantaj oluşturacağı söylenebilir. Bununla birlikte yapılan literatür taramasından, birden fazla dezenfektasyon yan ürününü aynı anda tespit edebilen yeni yöntemlerin geliştirilmesi ve daha geniş bir dezenfeksiyon yan ürünleri yelpazesinin izlenmesini kolaylaştıracak çeşitli çalışmaların yapıldığını görmekteyiz (European Commission, 2018). Bu amaca ulaşmak için geliştirilmeye çalışılan yeni bir yöntemde, halojen spesifik dedektör ile gaz kromatografisinin birleştirilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü, halojenli dezenfeksiyon yan ürünlerinin saptanması için tasarlanan yöntemin, halojenler için yüksek seçicilik ve özgüllüğe sahip olması beklenmektedir. Yapılan bu çalışmalar esnasında, yöntemin etkinliğini değerlendirmek için araştırmacıların, nötr dezenfeksiyon yan ürünleri (trihalometanlar, haloasetonitriller, haloasetik asitler ve halonitrometanlar) ve haloasetik asitler dahil üzere bir dizi halojenli dezenfeksiyon yan ürünlerini eşzamanlı olarak ölçümeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak, araştırmacılar ilk laboratuvar denemelerinde umut verici sonuçlar alsalar da, yöntemin haloasetik asitler ve trihalometanların eş zamanlı olarak belirlenmesi için uygun olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü bazı haloasetik asitler metil esterleri ölçüm sürecinde bozularak trihalometanlar için yanlış pozitif sonuçlar üretmektedir (Andersson vd. 2019).

İnsanlar içme suyu kullanımı, duş alma veya yüzme sırasında dezenfeksiyon yan ürünlerine maruz kalabilir (Richardson vd. 2010). Yapılan birçok çalışmada, dezenfeksiyon yan ürünlerine maruz kalma düzeyi ile çeşitli sağlık problemleri arasında pozitif bir ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Dezenfeksiyon yan ürünleriyle ilişkili olan hastalıklara, astım (Bernard vd. 2006), mesane kanseri (Villanueva vd. 2007) ve kolorektal kanser örnek verilebilir (Rahman vd. 2010). Bununla birlikte, spontan abortuslar, ölü doğum ve fetal büyüme kısıtlaması gibi advers gebelik sonuçlarının dezenfeksiyon yan ürünleriyle ilişkili olduğu daha sonraki yıllarda

görülmüştür (Costet vd. 2012). Bugüne kadar, dezenfekte sularda trihalometanlar, haloasitler, halonitriller, haloaldehitler, haloketonlar, halonitrometanlar, haloaminler, haloamidler, haloalkoller ve halobenzokinonlar olmak üzere altı yüzden fazla dezenfeksiyon yan ürünü tanımlanmıştır (Richardson vd. 2010; Manasfi vd. 2016).

Sitotoksik, genotoksik, karsinojenik ve teratojenik potansiyelleri hakkında bir çok bulgu elde edilen dezenfeksiyon yan ürünlerinin potansiyel toksisitelerini değerlendirmek için çeşitli kontrollü çalışmalar da yapılmaktadır (Jeong vd. 2015). 2001 yılı sonunda yayınlanan bir meta-analizde, klorinasyon yan ürünlerine maruz kalmanın genel olarak doğumsal defekt riskini, özellikle nöral tüp ve idrar yolu defektlerini arttırabileceği gösterilmiştir (Hwang vd. 2008). İsveç'te yapılan başka bir çalışmada ise dezenfeksiyon yan ürünlerinin kardiyak defekt riskini arttırdığına dair kanıt sunulurken, nöral tüp defektleri, yarık dudak ve damak ile dezenfeksiyon yan ürünleri arasında pozitif ilişkinin olduğu ifade edilmiştir (Shaw vd. 2003). Norveç'te ülke çapında yürütülen bir çalışmada, ventriküler septal defekt, yarık dudak ve obstrüktif idrar yolu kusurları riski, dezenfeksiyon yan ürünlere maruz kalınmasıyla ilişkili bulunmuştur (Hassan vd. 2012). İngiltere ve Galler'de yapılan başka bir çalışmada, ventriküler septal defekt riskinin, dezenfeksiyon yan ürünlere maruz kalınmasıyla ilişkili olduğu bildirilmiştir (Nieuwenhuijsen vd. 2008). Bu bulgularla beraber, bugüne kadar, içme suyu klorür yan ürünlerinin üreme üzerindeki etkisine dair epidemiyolojik çalışmaların, gebelik sonuçlarına odaklandığı görülmektedir. Trihalometanların semen kalitesi üzerindeki etkileri konusunda henüz bir çalışma yapılmamış da, deneysel çalışmalar trihalometanların semen kalitesini değiştirme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir (Fenster vd. 2003). Bu durum göz önüne alındığında, içme suları ile potansiyel olarak en çok maruz kaldığımız dezenfeksiyon yan ürünü olan trihalometanlar üzerinde bile hala yapılması gereken bir çok araştırma konusunun olduğunu söylenebilir.

Yerel yönetimler ve sağlıklı toplum

Dünya Sağlık Örgütü'nce yayınlanan Temel Sağlık Hizmetleri Bildirgesi'nde "Temiz Su Sağlanması ve Sanitasyon" ilkesi, bir devletin toplumuna sunacağı olmazsa olmaz sağlık hizmetlerinden birisi olarak kabul edilmiş; güvenli ve temiz su kullanımının dünyadaki her birey için bir insan hakkı olduğu vurgusu yapılmıştır (Report of the International Conference, 1978).

Bir ülkenin coğrafi konumu veya mekansal dağılımı açısından insanların temiz su gereksinimlerinin karşılanması kolay olmamaktadır. Bununla birlikte, su kaynaklarının mevcut hidrometeorolojik veriler kullanılarak, hızlı nüfus artışının da baskısı altında su kaynaklarının son damlasına kadar iyi değerlendirilmesi ve mümkün olduğunca korunması özellikle iklim değişimi ve küresel ısınma söylemlerinin hız kazandığı bu dönemde oldukça önem arz etmektedir (Yönüğü, 2007).

Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen içme-kullanma suyunun sahip olması gereken kalite standartlarının sağlanması, büyükşehir belediyesi olan kentlerde belediyelerin su ve kanalizasyon idaresi genel müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Büyükşehir olmayan kentlerde su işleri tek bir elden yürütülmemekte, ilçe belediyeleri bu alandaki görevleri tek başına yönetmektedir.

Dolayısıyla, su yönetimiyle ilgili belediyeler tarafından sunulan hizmetlerde karar verici yetkililerin ve bu süreçte görev alan personellerin kalite standartlarına uygun su ile insan sağlığı arasındaki ilişki hakkındaki birikimleri, hassasiyetleri, bu hususa verdikleri önem ve öncelik, görevli personellerin sayı ve nitelik olarak yeterliliği gibi konular son derece önemlidir. Çünkü bu etkenler toplum sağlığını doğrudan etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Çamur, 2018).

İnsanlarda içme suyu kullanımı, duş alma veya yüzme sırasında dezenfeksiyon yan ürünlerine maruz kalınmasıyla astım, mesane kanseri, kolorektal kanser, spontan abortuslar, ölü doğum ve fetal büyüme kısıtlaması gibi advers gebelik sonuçlarının dezenfeksiyon yan ürünleriyle ilişkili olması yerel yönetimlerce önemsenmesi gereken bir durumdur (Villanueva vd. 2007; Richardson vd. 2010; Bernard vd. 2006). Dolayısıyla sağlık açısından önemli bir risk faktörü olan ve toplum sağlığını doğrudan etkileyen sonuçlar ortaya çıkaran dezenfeksiyon yan ürünlerinin yerel yönetimlerce önemsenmesi büyük önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde kamusal hizmetlerin önemli bir kısmının yerel yönetimlere aktarıldığı bilinmektedir. İçme ve kullanma suyu için uygun nitelikte su kaynağını bulma arıtma ve dezenfeksiyonunu yaparak kullanıcıya ulaştırma yerel yönetimlere (belediyeler ve il özel idareleri) ait bir görevdir (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004; Belediye Kanunu, 2005; İl Özel İdaresi Kanunu, 2005). Bu nedenle, yerleşim alanlarındaki su yönetimi çalışmaları insan sağlığını doğrudan etkilediği için yerel yönetimlerin bu konuda atacağı adımlar oldukça önemlidir. Suyun sağlıklı bir şekilde kullanıcılara ulaştırılmasındaki aksamalar ise enfeksiyöz salgınlar, kolorektal kanser, mesane kanseri, astım ve daha birçok kronik sağlık sorunu için risk oluşturmaktadır. Yerleşim yerlerinde kullanılacak su için gerekli olduğu durumlarda arıtma ve dezenfeksiyon yaparak, kullanıcıya güvenilir suyu ulaştırma görevi yerel yönetimlere aittir. Fakat, suyun dezenfeksiyonu sürecinde, dezenfektanlar ve suda bulunan organik maddeler arasında meydana gelen tepkimeler sonucunda, dezenfeksiyon yan ürünleri olarak tanımlanan oldukça zararlı bileşikler meydana gelmektedir. Oluşan bu dezenfeksiyon yan ürünleri, insan sağlığı için önemli bir risk oluşturduğu için halk sağlığı kaygısının önemli bir sebebi haline gelmiştir. Bu kaygının oluşmasında yapılan çalışmalarla dezenfeksiyon yan ürünlerinin karsinogenik, mutajenik ve genotoksik özelliklerinin gösterilmesi etkili olmuştur. Bu nedenle su yönetimiyle ilgili hizmetlerin sunulmasında yerel yönetimlerce görevlendirilen sorumluların, dezenfeksiyon yan ürünleri ve hastalık ilişkisi konusundaki farkındalıkları son derece önemlidir.

Kaynakça

- Andersson, A., Ashiq, M.J., Shoeb, M., Karlsson, S., Bastviken, D. & Kylin, H. (2019). Evaluating gas chromatography with a halogen-specific detector for the determination of disinfection by-products in drinking water. *Environ Sci Pollut Res Int*, 26(8):7305-7314.
- Arner, R.R., Boissy, Y.L., Lilly, N.A., Spears, M.J., McKillop, K., Marshall, J.L. & Stone, K.J. (1999). Water disrupts stratum corneum lipid lamellae: damage is similar to surfactants. *J Invest Dermatol*, 113(6): 960-966.
- Basu, M., Gupta, S.K., Singh, G. & Mukhopadhyay, U. (2011). Multi-route risk assessment from trihalomethanes in drinking water supplies. *Environ Monit Assess*, 178(1-4):121-134.
- Belediye Kanunu (2005). Kanun No: 5393. Resmi Gazete; Tarih: 13/7/2005, Sayı: 25874.
- Bernard, A., Carbonnelle, S., de Burbure, C., Michel, O. & Nickmilder, M. (2006). Chlorinated pool 18 attendance, atopy, and the risk of asthma during childhood. *Environ. Health Perspect*, 114(10): 1567-1573.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004). Kanun No: 5216. Resmi Gazete; Tarih: 23/7/2004, Sayı: 25531.
- Chowdhury, S., (2013). Exposure assessment for trihalomethanes in municipal drinking water and risk reduction strategy, *Science of the Total Environment*, 463-464, 922-930.
- Costet, N., Garlantezec, R., Monfort, C., Rouget, F., Gagnière, B., Chevrier, C. & Cordier, S. (2012). Environmental and urinary markers of prenatal exposure to drinking water disinfection byproducts, fetal

growth, and duration of gestation in the PELAGIE birth cohort (Brittany, France, 2002-2006). *Am J Epidemiol*, 175(5):263-275.

Cutler, D. & Miller, G. (2005). The Role of Public Health Improvements in Health Advances: The 17 Twentieth-Century United States. *Demography*, 42(1):1-22.

Çamur, D., İltter, H. & Topbaş, M. (2018). Water management in Turkish municipalities from the perspective of employees. *Turk J Public Health*, 16(1):34-47.

European Commission For Environment Policy. (2018). Disinfection by-products in drinking water: new detector may meet need for monitoring and detection of broader range of DBP classes, Sweden, 27, 514.

Fenster, L., Waller, K., Windham, G., Henneman, T., Anderson, M., Mendola, P., Overstreet, J.W. & Swan, S.H. (2003). Trihalomethane levels in home tap water and semen quality. *Epidemiology*, 14(6): 650-658.

Grellier, J., Rushton, L., David J. & Nieuwenhuijsen, B.M.J. (2015). Assessing the human health impacts of exposure to disinfection by-products—A critical review of concepts and methods. *Environment International*, 78: 61–81.

Gürses, F.P. (2006). “Klorlanmış İçme ve Havuz Sularında Sıvı-Sıvı Ekstaksiyonu ve İyon Kromatografisi ile Karsinojenik Dezenfeksiyon Yan Ürünlerinin Tayini”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Hassan, R.H.S., El Sayeh, B.M. & Aly Salem, H. (2012). Study of the Neurotoxicity of a Certain Drinking Water Disinfection By-Product in Experimental Animals. *Faculty of Pharmacy Cairo University*, 1: 1-32.

Hossain, M.Z. (2015). Water: the most precious resource of our life. *Global Journal of Advanced Research*, 2(9):1436-1445.

Hwang, B.F., Jaakkola, J.J. & Guo, H.R. (2008). Water disinfection by-products and the risk of specific birth defects: a population-based cross-sectional study in Taiwan. *Environ Health*, : 7-23.

İl Özel İdaresi Kanunu (2006). Kanun No: 5302. Resmi Gazete; Tarih: 4/3/2005, Sayı: 25745.

Jeong, C.H., Postigo, C., Richardson, S.D., Simmons, J.E., Kimura, S.Y., Marinas, B.J., Barcelo, D., Liang, P., Wagner, E.D. & Plewa, M.J., (2015). Occurrence and Comparative Toxicity of Haloacetaldehyde Disinfection Byproducts in Drinking Water. *Environ Sci Technol*, 49 (23): 13749-13759.

Kanan, A. & Karanfil, T. (2011). Formation of disinfection by-products in indoor swimming pool water: The contribution from filling water natural organic matter and swimmer body fluids. *Water Res*, 45(2): 926-932.

Komulainen, H. (2004). Experimental cancer studies of chlorinated by-products. *Toxicology*, 198(1-3): 239-248.

Manasfi, T., De Méo, M., Coulomb, B., Di Giorgio, C. & Boudenne. J.L. (2016). Identification of disinfection by-products in freshwater and seawater swimming pools and evaluation of genotoxicity. *Environ Int*, 88: 94-102.

Marhaba, T.F. & Van, D. (2000). Variations of mass disinfection by-products formation potential dissolved organic material fractions along a conventional surface water treatment plant, *J.Hazardous of Materials.*, 74(3):133-144.

Meek, M.E., Beauchamp, R., Long, G., Moir, D., Turner, L. & Walker, M. (2002). Chloroform: exposure estimation, hazard characterization, and exposure-response analysis. *J Toxicol Environ Health B Crit Rev*, 5(3): 283-334.

National Research Council (US) Safe Drinking Water Committee. *Drinking Water and Health: Disinfectants and Disinfectant By-Products: Volume 7*. Washington (DC): National Academies Press (US); 1987.

Nieuwenhuijsen, M.J., Toledano, M.B., Bennett, J., Best, N., Hambly, P., de Hoogh, C., Wellesley, D., Boyd, P.A., Abramsky, L., Dattani, N., Fawell, J., Briggs, D., Jarup, L. & Elliott, P. (2008). Chlorination disinfection by-products and risk of congenital anomalies in England and Wales. *Environ Health Perspect*, 116(2): 216-222.

Pelling, D., Phillips, J.C. & Cunninghame, M.E. (1997). Absorption of hydrophilic and lipophilic compounds through epidermal and subepidermal strata of rat skin in vitro. *Toxicol In Vitro*, 12(1): 47-55.

Primary Health Care – Report of the International Conference on Primary Health Care (1978). Alma-Ata, USSR, 6-12 September 1978, World Health Organization, Geneva.

Rahman, M.B., Driscoll, T., Cowie, C. & Armstrong, B.K. (2010). Disinfection by-products in drinking water and colorectal cancer: a meta-analysis. *Int. J. Epidemiol*, 39(3): 733-745.

Richardson, S.D. DeMarini, D.M., Kogevinas, M., Fernandez, P., Marco, E., Lourencetti, C., Balleste, C., Heederick, D., Meliefste, K. & McKague, A.B. (2010). What's in the Pool? A Comprehensive Identification of Disinfection By-products and Assessment of Mutagenicity of Chlorinated and Brominated Swimming Pool Water. *Environ. Health Perspect*, 118 (11): 1523-1530.

Richardson, S.D., Plewa, M.J., Wagner, E.D, Schoeny, R. & Demarini, D.M. (2007). Occurrence, genotoxicity, and carcinogenicity of regulated and emerging disinfection by-products in drinking water: a review and roadmap for research. *Mutat Res*, 636(1-3): 178–242.

Richardson, S.D., Postigo, C. (2015). Formation of DBPs: state of the science. In: Society AC (ed) *Recent Advances in Disinfection By-products*. ACS Symposium Series, Washington DC, 1190:189–214.

Rook, J.J., (1971). Formation of haloforms during chlorination of natural waters. *Water Treatment Exam*, 23:90-92.

Shaw, G.M., Ranatunga, D., Quach, T., Neri, E., Correa, A. & Neutra, R.R. (2003). Trihalomethane exposures from municipal water supplies and selected congenital malformations. *Epidemiology*, 14(2): 191-199.

Teksoy, A., Kaplan, U. & Başkaya, H. (2008). Influence of the treatment process combinations on the formation of THM species in water, *Separation Purification Technology*, 61(3): 447- 454.

Tibbets, J. (1995). What's in the water: the disinfection dilemma? *Environ Health Perspect*, 103 (1): 30-34.

USEPA (2005). Guidelines for carcinogenic risk assesment, EPA/630/ P-3 / 001, USA.

USEPA (2003). List of drinking water contiminants and MCLs, EPA 816F02016, USA.

USEPA (1999). *Microbial and Disinfection By-Product Rules Simultaneous Compliance Guidance Manual*, United States Environmental Protection Agency, 815/ 99-015.

Villanueva, C.M., Cantor, K.P., Grimalt, J.O., Malats, N., Silverman, D., Tardon, A., GarciaClosas, R., Serra, C., Carrato, A. & Castano-Vinyals, G. (2007). Bladder cancer and exposure to water disinfection by-products through ingestion, bathing, showering, and swimming in pools. *Am J Epidemiol*, 165(2): 148-156.

World Health Organisation. (2006). Guidelines for safe recreational water environments: Volume 2. Swimming pools and similar environments. 2 :146.

Yaman, B. (2010). “Büyükçekmece gölü ve gölü besleyen derelerde farklı dezenfeksiyon yan ürününün öncü maddelerinin araştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yönügül, Y. (2007). “İstanbul'daki içmesuyu havzaları'nın önemi, içme suyu koruma havzaları'nda yaşanan sorunlar, idari yargıya intikal etmiş uyuşmazlıklar, nedenleri ve çözüm önerileri” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zazouli, M.A. & Kalankesh, L.R. (2017). Removal of precursors and disinfection by-products (DBPs) by membrane filtration from water; a review. *J Environ Health Sci Eng*, 8: 15-25.

SOSYAL HİZMET ÇALIŞANLARINDA GÖZLENEN DUYARSIZLAŞMANIN NÖROBİYOKİMYASAL MEKANİZMASI

Dr. Öğr. Üyesi İhsan Çetin

Hitit Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya

Öz

Sosyal hizmet çalışanları, dezavantajlı grupların refahını etkileyen hayatî kararlar alan meslek grubu olarak tanımlanabilir. Bu nedenle bu meslek grubunun toplumda dezavantajlı grupların sosyal yaşamda diri tutulması gibi konularda görevlerini yerine getirirken motivasyon düzeylerinin yüksek olması hizmet sunumunda daha verimli olmaları için önem arz etmektedir.

Sosyal hizmet çalışanlarının, kimsesiz çocuklardan engelli bireylere, şiddet mağdurlarından madde bağımlılarına kadar geniş bir hedef kitlesi vardır. Dezavantajlı grupların psikososyal durumlarıyla sürekli olarak meşgul olmaları, hizmetin yoğunluk düzeyi ve medya araçlarının kimi zaman sahte mağdurları konu alan haberleri bilinçsiz bir şekilde yayınlaması sosyal hizmet çalışanlarında duyarsızlaşma gibi olumsuz ve kronik değişimlere neden olmaktadır.

Duyarsızlaşmanın nörobiyokimyasal mekanizması inferior frontal korteks, insula ve amigdalayı da içine alan beyin bölgelerinde meydana gelen bir takım değişikliklerin neden olduğu duygusal yolağın bozulmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, duyarsızlaşmanın oluşumunda rol oynayan nörobiyokimyasal değişimlerin engellenmesi adına gerekli önlemlerin alınması sosyal hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde devam etmesi için çok önemli bir adım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmetler, Duyarsızlaşma, Nörobiyokimya, Amigdala

Sosyal hizmetler

21 yy. dünyasında mutlak yoksulluk ile küreselleşmenin etkileşimi ve kitlesel mülteci hareketleri, sınırlar ötesindeki terörizm, uluslararası ve iç savaşlar, çok kültürlü nüfus yapısındaki artış nedeniyle ortaya çıkan gerilim, birçok toplumda var olan etnik ayrımcılık ve köleliğin devam etmesi gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Keçeci, 2017).

Sosyal Hizmetler Kanununun 3/a maddesinde sosyal hizmetler: “kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü” olarak tarif edilmektedir. Sosyal hizmet faaliyetleri ile yaşanan olumsuz yaşam sürecinde uzman desteği sayesinde, bireylerin yaşadıkları olumsuz durumlardan en kısa sürede çıkılmalarını sağlamak, yaşam kalitelerinin düşmesini engellemek, çalışma kapasitelerini desteklemek amaçlanır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983).

Sosyal hizmet, kişinin yetişmiş olduğu ortam ve çevrenin psiko-sosyal olarak yapısına ve değişimlerine uyum sağlayabilmesi, topluma verimli olabilecek mesleki bilgi, beceri ve sosyal işlevselliği kazanabilmesi ve

kendisini ilgilendiren kararların kendi yararına olacak şekilde alınabilmesinde yardımcı olunmasıdır (Kut, 1998). Çünkü birey, yaşamında üslendiği görev ve sorumluluklardan dolayı olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir. Özellikle barınma, eğitim, sağlık hizmetleri ve aile ilişkilerinde yaşadıkları problemler ve destek ihtiyacı olan kişilerin hayat standartlarını iyileştirmek, destek olmak gibi çözüm yolları ortaya koyan sosyal hizmetler oldukça önem arz etmektedir (Kut, 1998). Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet mesleği, bireylerin sosyal çevresinde yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilmelerinde yardımcı olurken, bu bireylerin kırılganlıklarının en aza indirilmesinde yardımcı olur.

Sosyal hizmet mesleğinin odak noktası olan insanlara her türlü desteğin sağlaması olduğu için: engellilik, aile ve çocuk refahı, sokak çocukları, alkol ve madde bağımlılığı, gençlik ve okul, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, yaşlılık refahı, eğitim ve aile hayatı, suçluluk ve ıslah hizmetleri sosyal hizmetin kapsama alanında bulunur (Duman, 2000). Bununla birlikte, devletlerin anayasal sorumluluğunu ortaya koyması açısından sosyal hizmetler sunumunda kalite ve kurumsal başarı çok önemlidir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet mesleğinde yönetsel pozisyonda veya uzman olarak çalışanlar görevleri icabı dezavantajlı grupların refahını etkileyecek kritik kararlar alan meslek grubu olarak bilinir.

Yapılan çalışmalar iş doyumunu yüksek olan personellerin hizmet sürecinde daha verimli ve etkin olduklarını desteklemektedir (Uğur ve Erol, 2015; Simons vd. 2015). Bu nedenle, toplumda dezavantajlı grupların sosyal yaşamda diri tutulması, sosyal hayata uyum sağlamasına destek olunması gibi konularda hizmet veren ve odak noktası insan olan sosyal hizmet çalışanlarının, bu görevi yerine getirirken, iş yaşam kalitesi ve motivasyon düzeylerinin yüksek olması önem arz etmektedir (Erdal, 2017).

Sosyal hizmet çalışanları

Sosyal hizmet çalışanları, çoğu zaman karmaşık problemleri olan dezavantajlı bireylerle çalışırlar ve bu nedenle çoğu zaman birden fazla mesleki rolü aynı anda yerine getirirler (Çoban, 2016). Ancak maddi imkanlar kısıtlıdır ve sosyal hizmetlerin yürütülmesinde bir çok prosedür bulunmaktadır. Dahası, bazı durumlarda diğer meslek çalışanları ile çatışmalar dahi yaşanmaktadır (Hansung ve Young, 2009). Bu gibi olumsuzluklar, sosyal hizmet çalışanlarında, insanla çalışan hemşire, doktor ve öğretmenin dahil olduğu mesleklerde olduğu gibi tükenmişliğe ve doyumsuzluğa yol açabilir. Dahası, hangi nedenle olursa olsun sosyal hizmet çalışanlarının ikincil travmatik stres yaşamalarına, psikososyal işlevselliklerinde sorunların ortaya çıkmasına ve mesleki tükenmişlik yaşamalarına neden olabilir. Bundan dolayı, iyilik halinde meydana gelen değişimler; sosyal hizmet çalışanlarının örgütsel ve mesleki verimliliğini zayıflatabilir; hatta aile, arkadaş ve yakınları ile olan ilişki ağlarını olumsuz biçimde etkiler (Çoban, 2016).

Bu değişimlerin oluşturduğu etkiyle sosyal hizmet çalışanları; işe devamsızlık, işe geç gelme ve işten erken ayrılma, önemli rutin sorumlulukları unutma gibi mesleki yaşantılarla ilgili gereksinimlerini yerine getiremez duruma gelebilirler (Calvo-Merino, 2005). Bu nedenle, müracaatçıları ile ilişkileri, sunulan hizmetlerin sürekliliği, niteliği ve kalitesi olumsuz etkilenir. Bu durum ise gerek kişisel gerek toplumsal düzeyde ciddi sorunların yaşanmasına yol açabilir (Hansung ve Young, 2009; Çoban, 2016).

Müracaatta bulunan kişilere ait problemlere ve bu problemlerin nedenlerine birlikte çözümünin üretilmesi, müracaatçıların yaşamlarında ortaya çıkan işlevsizliklerin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesine yönelik uygulamalar ve sorunlarla baş etme kapasitelerinin artırılması müracaatçı ile oluşturulan güçlü bir çalışma ilişkisi içerisinde gerçekleştirilebilir (Figley, 2002). Bu şekilde güçlü bir çalışma ilişkisinin oluşması ise birey, aile ve grupların etkileşimde buldukları fiziksel sosyal çevrelerinin gözlemlenmesini,

karşılaştıkları travmaya neden olan üzücü yaşam olayları karşısında üzüntünün dinlenmesini ve yardım etmeyi gerekli kılar. Bu uygulamalar esnasında sosyal hizmet uzmanlarında müracaat eden birey ve sorun ile etkileşim nedeniyle bazen ikincil travmatik stres, merhamet yorgunluğu, üstlenilmiş travma oluşabilir (Newell, 2010).

Sosyal hizmet çalışanlarında meydana gelebilecek ikincil travmatik stres ise travma sonrası stres bozukluğu belirtileri etrafında şekillenen bir tür travmatik stres durumu olarak tanımlanır ve travmaya doğrudan maruz kalan bireylerin yaşam olayları bilgisini sosyal hizmet uzmanlarına ilemesiyle oluşabilir (Galovski, 2004). Travma yaşantısının sadece travmaya doğrudan maruz kalan bireylerde değil, bu bireylerle çeşitli şekillerde iletişim içinde olan çalışanlarda da meydana gelebileceği literatürde belirtilmektedir (Weiss, 1995).

İkincil travmatik stres belirtileri, travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine benzer şekilde uyarılmışlık, yeniden yaşama ve kaçınma boyutları şeklinde görülür. Söz konusu boyutların içinde yer alan semptomlar; uykusuzluk, konsantrasyonu sağlamada zorluk, öfke patlamaları veya kronik sinirlilik, kabuslar, yorgunluk, müracaat eden bireylerden veya bu bireylerin problemlerinden kaçınma ve irkilme tepkileri (*DSM-III-R*, 1987; Figley, 1995; Rothschild, 2006; Bride, 2007) şeklindedir.

Sosyal hizmet çalışanlarında değişime neden olan faktörler

Tükenmişlik kavramı ilk kez 1974 yılında Freudenberger tarafından “başarısız olma, yıpranma, aşırı yüklenme sonucu güç ve enerji kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu” olarak tanımlanmıştır.

Maslach’a göre tükenmişlik, işyerindeki stres artırıcı faktörlere karşı bir tepki olarak uzun süreçte oluşan psikolojik bir sendromdur (Maslach, 2003). Kimi araştırmacılar ise tükenmişliği, stresle başa çıkmadaki başarısızlığın bir sonucu olarak görürler (Torun, 1997; Kaçmaz, 2005; Tepec, 2005).

Literatürde stresin üç aşaması alarm, direniş ve tükenme olarak ifade edilmektedir. Tükenmişlik kavramı, kişisel başarıda düşme hissi, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Tükenmişliğin kişilerarası boyutu duyarsızlaşma olarak bilinir (Budak ve Sürgevil, 2005). Bu boyut literatürde tükenmişliğin en belirleyici ve en kritik boyutu olarak düşünülmektedir. Mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma boyutu bireyde enerji eksikliği, yorgunluk, duygusal yönden kendini yıpranmış hissetme gibi belirtiler göstermektedir (Arı, 2008). Sosyal hizmet çalışanının, duyarsızlaşma durumunda hizmet sunduğu kişilere karşı birey olduklarını dikkate almaksızın duygudan yoksun tutum ve davranışlar sergilediği söylenebilir. Sosyal hizmet çalışanının insancılıktan uzaklaşmış, katı, duygusuz, küçümseyen, alaycı ve kayıtsız bir tutum içerisine girdiği gözlenir (Kaçmaz, 2005). Dahası sosyal hizmet çalışanlarının bu durumdan dolayı rahatsızlık duymayacağı söylenebilir (Çimen, 2001). Küçültücü bir dil kullanma, insanları kategorize etme, katı kurallara göre iş yapma ve endişe duyarsızlaşmanın belirtileri arasındadır (Arı, 2008). Duyarsızlaşma başladığında çalışan, hizmet verdiği bireylerin kendisinden beklentileri ile içinde bulunduğu durum arasındaki uyumsuzluğu fark eder. Bu da çalışanın kendisini başarısız bulması ve kendisini yetersiz görmesiyle sonuçlanır. Maslach Modeli’nde duygusal tükenmişlik duyarsızlaşmanın bir nedeniyken, duyarsızlaşma da kişisel başarıda düşme hissini bir nedeni olarak düşünülür. Golembiewski Modeli’nde duyarsızlaşmanın çalışanın performansına yansıtacağı ve kişisel başarıda düşme hissine yol açacağı ve bir sonraki aşamada duygusal tükenmişlik yaşayacağı söylenebilir (Arı, 2008).

Sosyal hizmetin yoğunluk düzeyi ve bu hizmeti alan dezavantajlı bireylerin psiko-sosyal durumları göz önüne alındığında, çalışanların etkin ve verimli bir şekilde hizmet edebilmeleri için iş doyumunu yaşamaları gerekmektedir. Bu sebeple iş doyumsuzluğu ve tükenmişlik sendromunun çoğunlukla duygusal empati ve

katılım gerektiren, stresli çalışma şartlarına sahip sosyal hizmetler çalışanlarında gözlemlendiği ifade edilmektedir (Arı, 2008).

Duyarsızlaşmanın nörobiyokimyası

Yukarıda açıklanan durumlar göz önüne alınırsa sosyal hizmet çalışanlarının duyarsızlaşmalarına neden olan faktörlerin iyi anlaşılması, duyarsızlaşma sürecinde meydana gelen psikolojik ve nörobiyokimyasal değişikliklerin ortaya çıkarılması ve mümkün olduğunca duyarsızlaşmalarının engellenmesi hem çalışanlar açısından hem de hizmet verilen bireyler açısından çok büyük önem arz etmektedir.

Kaygının tedavisinde kullanılan sistematik duyarsızlaştırma yönteminde olduğu gibi üzüntü veren olaylara sürekli olarak maruz bırakılan kişiler duyarsızlaşabilmektedir (Karakaya, 2013). Böylece ızdıraptan kıvranan kişilerin yakınında bulunurken hiçbir duyguya sahip olmayan ve en dramatik yaşantılar ile durumlara bürokratik bir dille cevap veren bir çalışan meydana gelebilir (Yumrukuz, 2017). Duyarsızlaşmanın nörobiyokimyasal temellerine göz attığımızda, insanın empatik duygusal yolağının bozulması ve bunun neticesinde de yine çok önemli bir duygu olan merhametin kaybedilmesiyle izah edilen nörobiyokimyasal bir değişimin meydana geldiği ifade edilmiştir (Murrow, 2015). Empati farklı psikoloji kuramlarının öncüleri tarafından tanımlanmış ve yüzyıllar öncesinde farklı kuramlar empatinin biyolojik yansımalarıyla ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Sosyal hizmet çalışanı için empati, çalışanın dezavantajlı bireyin yerine kendini koyabilmesi ya da duygudaşlık olarak tanımlanırken, merhamet, kişinin başka bir bireyin yaşamış olduğu travmayı, kötü olayı ve ağrıyı derinden hissetmesi ve etkilenmesi sonucunda üzüntü ve acıma hissinin ortaya çıkması ve bu durum karşısında bireye en güzel şekilde hizmet etme isteğinde bulunması olarak tanımlanır (Altınbaş, 2010).

Bilim insanları yıllar boyunca, içten gelen bu “karşısındakiyle kendini özdeşleştirme” durumunun mekanizmasını araştırdıklarında bir hareketi kendimiz yaptığımızda ya da başkalarını yaparken izlediğimizde beyindeki birtakım nöronların aynı şekilde uyarılıyor ya da etkileniyor olduklarını ortaya koymuşlardır. İşte bu sinir hücreleri “ayna nöronlar” olarak adlandırılmaktayken, bu hücreler için, bir şeyi görmekle yapmak aynı şey! denilmekteydi (Eslinger, 1998; Murrow, 2015). Ancak daha sonra yapılan araştırmalarla çok önemli bulgular elde edilmiş ve duygusal empatik ağın oluşmasında sadece gözlemsel duygulanım ile karşılaştırıldığında, yardıma ihtiyaç duyan bireyler için eyleme geçilmesinin empatinin oluşmasında rol oynayan inferior frontal korteksin yanı sıra superior temporal kortekste, insula da ve amigdala da daha fazla aktivasyon oluşturduğu bulunmuştur (Carr, 2003). Eylem gösterimi için ve insula yoluyla limbik sisteme bağ kurabilmek için üst temporal ve inferior frontal korteksler kritik bölgelerdir. Yapılan çalışmalar insanların zor durumlarında eyleme geçen bireylerin duygusal aktivitelerinin de modüle edildiği ve empati için gerekli olan işlevsel sinirsel mimarinin sağlandığı gösterilmiştir (Calvo-Merino, 2005). Yani sosyal hizmet çalışanı, empati kurmaya ve duygusal içeriğini düzenlemeye izin veren bir hizmet ile birlikte başkalarının ne hissettiği gerçekten anlaşılabilen ve bu anlamlandırma mekanizmasında insula temel bir rol oynamaktadır (Murrow, 2015; Calvo-Merino, 2005; Craig, 2012). Anatomik veriler de, insula lobunun bir bölümü olan disgranüler alanın, posterior parietal, inferior frontal ve üst temporal korteks ile olduğu kadar limbik sistemle de bağlantılı olduğunu göstermektedir (Lovero, 2009). Ayrıca, yaş, cinsiyet, türler ve kişilik gibi etkenler açısından öteki ve kendisi arasında benzerliklerin arttığı durumlarda davranışsal empatinin arttığı bildirilmiştir (Preston ve De Waal, 2002). Tüm bu bulgular göz önünde tutulursa, devletin ilgili kurumlarına başvuran dezavantajlı bireylerin yaşadıkları travma ve acılarının gerçekten anlaşılabilmesi için en güzel şekilde hizmet edilme gerekliliğini ve aslında bu bireylerin belkide bu dezavantajlı dönemlerinden önce kişilik, yaş veya cinsiyet gibi

faktörler açısından sosyal hizmet çalışanlarıyla özdeş türler olduğununun farkedebilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede sinirbilim yaklaşımıyla, sosyal biliş ve empatinin diğer boyutları arasındaki ilişkiye çok daha derinden bakmak ve sosyal hizmet aracılığıyla toplumsal dayanışmayı desteklemek oldukça önemli gözükmektedir. Aksi takdirde insula da meydana gelen kalıcı değişikliklerle birlikte modern toplumun en yaygın bozukluğu haline gelen duyarsızlık hastalığının pençesine sosyal hizmet çalışanlarının bile yakalanması an meselesidir.

Sonuç olarak, sosyal hizmet çalışanları, dezavantajlı grupların refahını etkileyen hayati kararlar alan meslek grubu olarak tanımlanabilir. Bu nedenle bu meslek grubunun toplumda dezavantajlı bireylerin sosyal yaşamda diri tutulması gibi konularda görevlerini yerine getirirken motivasyon düzeylerinin yüksek olması hizmet sunumunda daha verimli olmaları için önem arz etmektedir. Sosyal hizmet çalışanlarının, kimsesiz çocuklardan engelli bireylere, şiddet mağdurlarından madde bağımlılarına kadar geniş bir hedef kitlesi vardır. Dezavantajlı grupların psikososyal durumlarıyla sürekli olarak meşgul olmaları, hizmetin yoğunluk düzeyi ve medya araçlarının kimi zaman sahte mağdurları konu alan haberleri bilinçsiz bir şekilde yayınlaması sosyal hizmet çalışanlarında duyarsızlaşma gibi olumsuz ve kronik değişimlere neden olmaktadır. Duyarsızlaşmanın nörobiyokimyasal mekanizması inferior frontal korteks, insula ve amigdalayla da içine alan beyin bölgelerinde meydana gelen bir takım değişikliklerin neden olduğu duygusal yolağın bozulmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, sosyal hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde devam etmesi için duyarsızlaşmanın oluşumunda rol oynayan nörobiyokimyasal değişimlerin engellenmesi adına gerekli önlemlerin alınması çok önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Altınbaş, K., Gülöksüz, S., Özçetinkaya, S. & Oral, T. (2010). Biological Correlates of Empathy. *Approaches In Psychiatry*, 2(1):1525.
- American Psychiatric Association (1987). *Diagnostic & Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-III-R)*, 3 rd ed. Washington, DC, 247-251.
- Arı G.S. & Bal, E.Ç. (2008). The Concept of Burnout: Its Importance For Individuals and Organizations. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1): 131-148.
- Bride BE. (2007). Prevalence of secondary traumatic stress among social workers, *Social Work*, 52(1): 63-70.
- Budak, G. & Süregevil, O (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine ilişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama, *D.E.Ü.B.F.Dergisi*, 20(2): 95-108.
- Calvo-Merino, B., Glaser, D.E., Grèzes, J., Passingham, R.E. & Haggard, P. (2005). Action observation and acquired motor skills: an FMRI study with expert dancers. *Cereb Cortex*, 15(8): 1243-1249.
- Carr, L., Iacoboni, M., Dubeau, M.C., Mazziotta, J.C. & Lenzi, G.L. (2003). Neural mechanisms of empathy in humans: a relay from neural systems for imitation to limbic areas. *Proc Natl Acad Sci USA*, 100 (9) 5497-5502.
- Craig AD. (2002). How do you feel? Interoception: the sense of the physiological condition of the body. *Nat Rev Neurosci*, 3(8):655-66.
- Çimen, M. & Ergin, C. (2001), "Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeylerinin incelenmesi", *Gülhane Tıp Dergisi*, 43 (2): 169–176.

- Çoban, M.A.İ. & Özbesler, C. Hastanelerde Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarında Tükenmişlik ve İş Doymu. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2016, 1(2): 90-109.
- Duman, N. (2000). “Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Erdal, L. & Turan, A.H. (2017). Job Satisfaction and Wellbeing of Employees' Providing Social Services: The case of Provincial Directorate of Family and Social Policies in Istanbul (Istanbul FSPPD) and Its Affiliates. Çankırı Karatekin University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences, 7(1):61-89.
- Eslinger, P.J. (1998). Neurological and neuropsychological bases of empathy. *Eur Neurol*, 39(4):193-199.
- Figley CR. (1995). Compassion Fatigue as Secondary Traumatic Stres Disorder: An Overview. In: Figley CR (ed). *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stres Disorder in Those Who Treat the Traumatized*, Brunner Mazel. New York.
- Figley, C.R. (2002). Introduction. In: Figley CR (ed), *Treating Compassion Fatigue*, Brunner-Routledge. New York.
- Galovski, T. & Lyons, J. (2004). Psychological sequelae of combat violence: a review of the impact of ptsd on the veteran’s family and possible interventions, *Agress Vio. Behav*, 9(5): 477-501.
- Hansung, K. & Sun Young, L. (2009). Supervisory communication, burnout, and turnover intention among social workers in health care settings. *Social Work in Health Care*, 48 (4), 364-385.
- Kaçmaz, N. (2005), “Tükenmişlik (Burnout) Sendromu” ,*stanbul Üniversitesi _stanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 68(1):29-32.
- Karakaya, E. & Öztop, D.B. (2013). Kaygı Bozukluğu Olan Çocuk ve Ergenlerde Bilişsel Davranışçı Terapi, *JCBPR*, 10-24.
- Keçeci G. (2017). The Models, Techniques and Social Workers’ Roles in Macro Social Work Practice. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1):187-201.
- Kut, S. (1998). *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- Lovero, K.L., Simmons, A.N., Aron, J.L. & Paulus, M.P. (2009). Anterior insular cortex anticipates impending stimulus significance. *Neuroimage*, 45(3):976-983.
- Maslach, C. (2003), Job Burnout: New Directions in Research and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12 (5):189-192.
- Murrow, G.B. & Murrow, R. (2015). A hypothetical neurological association between dehumanization and human rights abuses. *J Law Biosci*, 2(2): 336-364.
- Newell, J.M. & MaCNeil, G.A. (2010). Professional burnout, vicarious trauma, secondary traumatic stress, and compassion fatigue: a review of theoretical terms, risk factors, and preventive methods for clinicians & researchers, *Best Practices in Mental Health*, 6(2): 57-68.
- Preston, SD. & de Waal, F.B.M. (2002). Empathy: Its ultimate and proximate bases. *Behav Brain Sci*, 25(1): 1-72.

Rothschild, B. & Rand, M. (2006). *Help for The Helper: The Psychophysiology of Compassion Fatigue & Vicarious Trauma*, Norton Company. New York.

Simons K., An S. (2015). Job Satisfaction Among Gerontological Social Workers in Ontario, Canada, *Journal of Gerontological Social Work*, 58(6): 547-571.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu. 1983;22 (5): 355.

Tepeci, M. & Birdir, K. (2005), “Otel Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu”, *11.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 22Mayıs 2005, Afyon Kocatepe Üniversitesi, ,958–972, Afyon.

Torun, A. (1997), “Stres ve Tükenmişlik”, *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi* içinde, Türk Psikologlar Derneği ve Kalite Derneği Ortak Yayını, İstanbul.

Uğur, A. & Erol, Z. (2015). Sosyal Çalışmacıların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Stres Faktörlerine Yönelik Kavramsal Bir Değerlendirme ve Stres Yönetimi Müdahale Programları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39): 987-997.

Yumrukuz, Ö. (2017). Şiddete Karşı Duyarsızlaşma ve Sosyal Medya İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Marmara İletişim Dergisi*. 25(1): 89-105.

KURUM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN KURUMSAL İTİBAR VE YÖNETİMİ

Dr.Öğr.Üyesi İrfan Ertekin
Siirt Üniversitesi İ.İ.B.F

Öz

Kurum ve kuruluşlar soysal yaşamda, kamunun ve geniş hedef kitlelerin başta barınma, beslenme, güvenlik, eğitim, sağlık olmak üzere birçok temel ihtiyaçlarına cevap veren en önemli hizmet sağlayıcılarıdır. Dolayısıyla bir anayasal ve kamusal hizmet sağlayıcısı olarak kurum ve kuruluşlar bir toplumun en önemli bileşenleridir. Bu çalışmada, kurum ve kuruluşlar açısından oldukça önemli olduğuna inandığımız; kültür, kurum kültürü, itibar, kurumsal itibar, kurumsal itibar yönetimi vb. kavramlara açıklık getirilerek, kurum kültürü açısından kurumsal itibar yönetimi sürecinin nasıl işlevselleştirilmesi gerektiği üzerinde durulması amaçlanmıştır. Çalışmada konu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış olup, betimleme yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda, kurum ve kuruluşların toplumda var olarak sosyal paydaşlar arasında yer alması açısından kurumsal itibar algısının olmaz ise olmaz bir gerçeklik olduğu görülmüştür. Çalışma, kurum ve kuruluşların muhtemel yaşayabilecekleri her türlü kriz süreçlerinden sağlıklı çıkmak için üst yöneticiler nezdinde kurumsal itibar ve yönetimi konusunda farkındalık oluşturması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kurum, Kurum Kültürü, Kurum Kimliği, Kurumsal İtibar, Kurumsal İtibar Yönetimi

CORPORATE REPUTATION AND MANAGEMENT IN TERMS OF CORPORATE CULTURE

553

Abstract

Organizations and institutions are the most important service providers that cover many basic needs of people and large target groups, especially in terms of housing, nutrition, security, education and health in public life. For this reason, organizations and institutions are the most important components of the society as constitutional and public service providers. In the present study, the purpose was to examine how corporate reputation process should be managed in terms of corporate culture by clarifying concepts like culture, corporate culture, reputation, management etc., which we believe to be very important for organizations and institutions. A literature review was carried out on the subject, and the Descriptive Method was employed in this study. As a result of the study, it was determined that corporate reputation perceptions are a vital reality in terms of taking place among the social stakeholders in the society for organizations and institutions. The study is important in that it creates awareness on corporate reputation and management for top-level executives to overcome all crisis processes that institutions and organizations might experience.

Key Words: Institution, Corporate Culture, Corporate Identity, Corporate Reputation, Corporate Reputation Management

1.Giriş

Kurum ve kuruluşlar, sosyolojik açıdan değeri olan temel unsurlardır. Kurum ve kuruluşlar, bireyin sosyal yaşamda barınma ihtiyacından, kendini ifade etme ve gerçekleştirme sürecine kadar olan ihtiyaçlarını karşılarlar. "Genel anlamda bir menfaat birliği meydana getiren fertlerin, bu birliği yürütebilmek, fonksiyonlarını ifa eder hale getirebilmek üzere tesis ettikleri veya tesis edilmiş olarak buldukları usuller,

kurum olarak adlandırılabilir. Sendika bir menfaat birliği olarak ele alınırken, kolektif pazarlık, grev, lokavt da kurum olarak ele alınmaktadır (Bilgiseven, 1986: 13). Kurumlar, topluma hizmet sağlayıcı olarak, yine toplum içerisinde oluşur. Kurumları, belirgin bir kurumsal kimliğe büründüren toplum ve toplumun sosyal ihtiyaçlarıdır. Bu bağlamda, "kurumlar bu nesnel koşulları daha da sağlamlaştırmak ve belirgin kılmak üzere toplumca oluşturulurlar" (Ozankaya, 1984: 140) Bu oluşum sürecinde, kurum kültürü¹, kurumsal kimlik, kurumsal itibar ve yönetimi vb. kavramlar ön plana çıkarak içselleştirilir ve önemszenir. Çünkü, kurum ve kuruluşlar, toplum nezdinde çaba harcayarak elde ettikleri kurumsal itibarlarını koruma ve sürdürme eğiliminde olmak durumundadırlar. Aksi halde, kurumsal yaşanabilecek bir kriz karşısında, her an kurumsal itibarlarını kaybetme süreci ile karşı karşıya kalabilirler. Dolayısıyla kurumsal itibar ve yönetimi söylemleri, kurum ve kuruluşların gelecekle açısından hayati öneme sahiptir.

2.Kurum Kültürü

"Kurum kültürü, bir kurumda var olan ve yeni gelenlere öğretilen ortak kurallar ve değerler bütünüdür " (Vechio, 1988: 542'den aktaran Kılıç, 2015: 59). Kurum kültürü, kurumda iş görenler tarafından benimsenip ve içselleştirilerek özümsemiğinde sürdürülebilir bir boyut kazanır ve kurumsal kimliğin ve imajın oluşmasında etkili olur. Bu, kurumsal davranış biçimini uygulayıp, başarılı olmuş, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok firma vardır.

Bu firmalar, iş hayatında, kendilerine özgü geleneksel ve kültürel alışkanlıkları ile var olmuş ve varlıklarını devam ettirmişlerdir. "Kurum kültürü; örgüt üyeleri tarafından paylaşılan değerler bütünü, ortak bir anlayış ve bir örgütte işlerin nasıl yapıldığını etkileyen inançlar bütünüdür" (Göksel, 2010: 132). "Bir başka ifadeyle kurumsal kültür, tüm çalışanlara rehberlik eden normlar ile kurumun olayları ele alış biçimi olarak tanımlanabilir" (Peltekoğlu, 2012: 555). Coşkun Can Aktan ve Hasan Tutar ise kurum kültürünü "bir organizasyonun amaç ve hedeflerinin, organizasyonda mevcut inanç ve değerlerin, çalışanların tutum ve davranışlarının bir bileşimi" olarak tanımlamaktadırlar (Aktan ve Tutar, 2009: 1). M.Nejat Özüpek ise "kurum kültürünün değer ve norm sistemi kurum kimliği için bir temel oluşturmaktadır" şeklinde, kurum kültürü ve kurum kimliği arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. (Özüpek, 2013: 124).

Flint (2000) ise, kurum (örgüt) kültürünü oluşturan ve birbirine bağlı altı boyuttan söz eder. Bunlar;

a.Örgütün tarihi,

b.Örgütü açıklayan mitler ve hikâyeler,

c.Örgütün değerleri ve inançları,

d.Örgütte beklenen davranış biçimleri,

e.Örgütün adetleri, gelenek ve görenekleri,

f.Örgütün kahramanları. (Flint, 2000'den aktaran Ertekin, 2017: 52)

Ahmet Bülent Göksel'e göre kurum kültürünün işletmelere şu faydaları özetlenebilir (Göksel, 2010: 132);

a.İç çevreyle bütünleşme,

¹ **Kültür:** "İnsan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirlerinden ayırt eden özelliklerinin toplamı. Kültür, bütün bir toplumun yaşam biçimini oluşturur; bu da hal ve hareket kodlarını, giyim kuşama, dili, törenleri, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içerir" (Mutlu, 2012: 205).

Kültür: "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür " (www.tdkterim.gov.tr'den aktaran Ertekin, 2017:51).

Kültür: "Kültür kavramı, en geniş anlamıyla insanoğlunun doğada değişim yaratarak ortaya çıkardığı, her türlü fiziksel ve düşünsel birikimi içerir. Bu yönüyle insanın gündelik deneyiminde ortaya koyduğu her tür somut ve soyut tecrübe kültür kavramı içinde değerlendirilebilir" (Aktan, 2009'dan aktaran Ertekin, 2017: 50).

b. Dış çevreye adaptasyon,

c. Çalışanların motivasyonlarının artırılması,

d. Belirsizliğin olduğu yerde çözüm sunması,

e. Örgütsel davranışta tutarlılık sağlama ve işletmeyi diğer işletmelerden farklı kılma. (Göksel, 2010: 132).

Kurum kültürünün, kurumsal anlamda yerleşmesinde iş görenler sergilediği örgütsel davranışları kurum açısından önemlidir. Bu bir anlamda örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD)² olarak ifade edilir. ÖVD, birçok kurum ve kuruluşun, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda katma değerinin olmasında oldukça üstün rol oynar.

Özetleyecek olursak, kurum kültürü, bir kurumun her yönden gelişmesi ve topluma sosyal, ekonomik vb. katkısının oluşmasında, kurumun sağlıklı var olması ve sürekliliğinin devam ettirilmesinde, kurumda iş görenlerin psikolojik motivasyonlarının sağlanmasında, kurum içinde iş görenler açısından modern davranış kuramları ve insan ilişkileri kuramlarının özümsemesi ve içselleştirilerek uygulanmasında, KSS projelerinin alt yapı çalışmalarının yapılarak, planlı ve sistematik bir şekilde hayata geçirilmesinde, kurumun organize edeceği PR kampanyalarının etkili ve faydalı olmasında, kurum ve kuruluşların dönemsel olarak yaşayabilecekleri krizlerin yönetilmesinde, toplum barışı ve toplumsal mutabakat açısından tüm kamu kurum ve özel sektör kuruluşları, sendikalar, STK'lar vb.'ler ve paydaşları ile yapıcı iletişim ve etkileşimin gerçekleştirilmesinde oldukça etkili olan bir geleneksel bir değerdir.

3. Kurumsal İtibar ve Yönetimi

İtibar³, tıpkı imaj gibi algılamalar ile ilgili bir kavramdır ve sosyal paydaşlarının duygu ve düşüncelerini kapsamaktadır (Karaköse, 2007: 5'den aktaran Budak ve Budak, 2010: 128). "İtibar, bir şirketin ya da endüstrinin genel bir değerler dizisine dayanan güvenilirliği, iltimada layık oluşu, sorumluluğu ve yeterliliği (gücü) hakkında çok sayıda kişisel ve kolektif yargıdan oluşmuş bir bütün olarak tanımlanmaktadır" ("Wyh Reputation Matters", www.bsmg.com/hot/reput.htm'den aktaran Okay ve Okay, 2013: 384). İtibar, konusunda "güven" söylemi oldukça önemlidir. Kurum ve kuruluşların, kamuda ve medyada "güven"i hedef kitleler nezdinde kazanması, kurum ve kuruluşlara, kurumsal itibar kazandırılması açısından oldukça önemlidir. Kurumların güvenilir olması ve bu güvenin yıllar içerisinde sürdürülebilir olması gerek kurum içi hedef kitleler ve gerek ise kurum dışı hedef kitlelerce, kurumlara itibar kazandırılmasında oldukça etkilidir. "Güven", kurum ve kuruluşlara itibar kazandırır, ancak bir kriz ve sorun sürecinde kurum ve kuruluşlar hakkında "güvensizlik" algısının oluşmaya başladığı anda kazanılan "itibar" anında kaybedilir.

İtibar, imaj mühendisliği⁴ yardımıyla yönetilebilen işletmenin tüm faaliyetlerinin ortak paydasında yer alır (Budak ve Budak, 2010: 128). "Sözü edilen faaliyetlerin itibarı etkileyen boyutları aşağıdadır (Karaköse, 2007: 43'den aktaran Budak ve Budak, 2010: 128);

²ÖVD: "Bu kavram, iş görenlerin formal iş tanımlarının ötesindeki gönüllü olarak yaptıkları ekstra rol davranışlarını ifade eder" (Sezgin, 2005'den aktaran Ertekin, 2017: 95).

³İtibar: "Bir şirketin mal ve hizmetlerinin, çalışanlara ve çevreye nasıl davrandığı, insan hakları konusundaki geçmişi, yerel cemiyetlere yatırımı ve faturaları ödeme hızının maliyetinden ve faydalarından etkilenir" (Davis, 2006: 108).

İtibar: "İtibar, firmanın bütün hissedarları-yatırımcılar, müşteriler, alıcılar, çalışanlar, destek sağlayanlar, ortaklar, satıcılar, medya, finans uzmanları, özel çıkar grupları, politikacılar, sendikalar vb. gibi tarafından benimsenen görüşlerin toplamıdır" (Jim Kartalia, White Paper Total Reputation Management, <http://publicrelations.about.com/gi/dynamic/offsite.htm>' den aktaran Okay ve Okay, 2013: 385).

⁴İmaj Mühendisliği: "İmaj oluşturma çabasındaki işletme önce halkı tanıyarak beklentilerini, zayıflıklarını, ihtiyaçlarını saptar, daha sonra bu noktalardan hareketle halkla kucaklaşabileceği mesajların seçimine geçer" (Budak ve Budak, 2010: 91).

- a. Duygusal cazibe ve saygınlık,
- b. Ürün ve hizmet kalitesi,
- c. Ekonomik performans ve uzun dönemli yatırımların değeri,
- d. Genel itibar ve yönetim kalitesi,
- e. Çalışma ortamı ve finansal istikrar,
- f. Sosyal sorumluluk ve yenilikçilik,
- g. Etik ve kurumsal değerleri kullanmadaki bilgelik" (Karaköse, 2007: 43'den aktaran Budak ve Budak, 2010: 128).

Anthony Davis kurumsal itibarı (Davis, 2006: 60) şu şekilde açıklar;

"Kurumun itibarı yaşanan deneyime dayanır ve bu da tam olarak tasarlanmış imge olmayabilir.

Deneyim;

- a. Doğrudan, ürün ve hizmetlerin alındığı yerde; ya da
- b. Dolaylı, başkalarının deneyimlerinin aktarımıyla yaşanabilir.

Sözü edilen başkaları ise;

- a. Yargılarına güvenilen ya da çok değer verilen ve
- b. Yaşadığı olaylar anlaşılabilir ve yeterince benzer olan kişilerdir" (Davis, 2006: 60).

Kurumlar açısından bakıldığında, "imaj ve kimlik" kavramları bazen birbiriyle karıştırılabilir. Dolayısıyla, "kurumsal kimlik ve kurumsal itibar" söylemleri de doğal olarak karıştırılmaktadır. "Kurumsal itibar, örgüt içi paydaşlarla, örgüt dışı paydaşların kurum hakkındaki düşünceleridir ve sosyal paydaşlarının paylaştığı net imajdır. Dolayısıyla kurumsal itibar, kurumsal kimlik ile desteklenen, kurumsal imajın yarattığı her iki kavramı da kapsayan bir algıdır" (Sabuncuoğlu, 2004: 73'den aktaran Budak ve Budak, 2010: 128). Kurum itibarı (Reputation Overview, www.shandwick.com/rm.1-2.html'den aktaran Okay ve Okay, 2013: 385), "bir şirketin bütün pay sahipleri ile geliştirdiği hem rasyonel, hem de duygusal net imajın tanımıdır".

Özetleyecek olursak, kurumsal itibar, kurum içi ve kurum dışı hedef kitlelerin, kamunun, halkın, tüketicilerin, paydaşların, medyanın vb'lerin kurumun imajı, kimliği, kişiliği ve kültürü hakkındaki görüş ve düşünceleridir.

4.Sonuç

Kurumlar, kimliklerini, kişiliklerini, imajlarını ve itibarlarını oluşturacak değerlerin, uzun vadede sürdürülebilir olmaları için faaliyetlerine devam ederler. Bu amaçla kurum ve kuruluşlar, PR kampanyaları, KSS projeleri, SSP'ler, tanıtım ve reklam faaliyetleri, sempozyumlar, paneller, kongreler düzenlerler. Çünkü, kurumlar için sürekli hedef kitlelerin, kamunun, halkın, paydaşlarının dikkatini çekmek ve ilgi odağı olmak, uzun projeksiyonda gelecekte açısından oldukça önemlidir. Kurumlar, bu faaliyetler ile önce kurumsal kültürlerine, kurumsal kimliklerine, kurumsal kişiliklerine ve kurumsal imajlarına sonra da kurumsal itibarlarına sahip olurlar. Bu konuda, ünlü iletişimci Roger Hayword, yapmış olduğu bir mülakatta itibarın, bir şirketin en değerli varlığı olduğunu ifade eder (Hayword, 2005: 66'dan aktaran Kadıbeşegil, 2012: 87). Dolayısıyla kurumsal itibar yönetimi kurum ve kuruluşlar açısından en önemli süreçlerden birisidir. Bu süreç, kurum ve kuruluşlar açısından oldukça zahmetli, maliyeti yüksektir.

Kurumlar ve kuruluşlar, kurumsal itibarlarını oldukça güç elde ederler. Asıl amaç, zor şartlar (maliyet, süre vb.) altında uzun yıllar sonra elde edilen kurumsal itibara süreklilik kazandırılması ve yönetilmesidir. Çünkü, kurumsal itibar, güç ve uzun sürede kazanılır ama çok kısa bir sürede kaybedilebilir. Bu amaçla, kurum ve kuruluşlar açısından "kurumsal itibar yönetimi" söylemi önemlidir ve mutlaka ciddiye alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda, kurumsal itibar yönetimi denilince, "sadece itibar değil, entelektüel sermaye,

çalışanların katılımı, toplumun güvenini kazanmak ve kurumsal markalar, kuruluşların başarısı için korunması ve geliştirilmesi gereken değerler olarak karşımıza çıkmaktadır" (Okay ve Okay, 2013: 384).

Kurumsal itibar yönetimine, kurum ve kuruluşları bünyelerinde çalışmakta olan profesyonel PR uzmanlar eşliğinde profesyonel PR departmanlarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, kurumsal itibar yönetimi özellikle geniş hedef kitleleriyle etkili bir iletişim ve etkileşime ihtiyaç vardır. Her kurumun, kuruluşun, şirketin, firmanın, işletmenin vb. kendine özgü hedef kitleleri veya kamusu vardır. Ancak, kurumsal itibar yönetimi açısından bakıldığında, sadece kurum ve kuruluşların kendi hedef kitleleri ve kamularıyla iletişime ve etkileşime geçmeleri yeterli olmayabilir. Çünkü kurumsal itibar yönetimi, özel hedef kitlelerden ziyade genel hedef kitleler hitap edilmesinde fayda vardır.

Kaynakça

- Bilgiseven, A. K. (1986). Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Budak, G. & Budak, G. (2010). İmaj Mühendisliği Vizyonundan Halkla İlişkiler, Beta Yayınları, İstanbul.
- Aktan, C.C. & Tutar H. (2009). Kurumsal Kültür, Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar, SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi 3, Ankara.
- Davis, A. (2006). Halkla İlişkilerin ABC'si, MediaCat Yayınları, İstanbul.
- Ertekin, İ. (2016). Halkla İlişkilerde Mükemmellik Kuramı Açısından Kurumsal İletişim, İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı 2, Yıl 3, (25-38).
- Ertekin, İ. (2017). Kamu ve Özel Sektör Sağlık Kuruluşlarında Örgütsel İletişim Çalışmalarının Karşılaştırılması, Doktora Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertekin, İ. (2017). Örgütsel İletişim, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Göksel, A.B. (2010). Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Kadıbeşegil, S. (2012). İtibar Yönetimi, Mediacat Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, T. (2015). Kurum Kültürü: Bir Kamu Kuruluşunda Mevcut ve Arzulanan Kurum Kültürü Üzerine Bir Araştırma, İİSBFSD, Cilt 2, Sayı 4, (58-74).
- Mutlu, E. (2012). İletişim Sözlüğü, Sofos Yayınları, Ankara.
- Okay, A. & Okay, A. (2013). Halkla ilişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları, Der Yayınevi, İstanbul.
- Ozankaya, Ö. (1984). Toplum Bilimine Giriş, S Yayınları, Ankara.
- Özüpek, M.N. (2013). Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Peltekoglu, F. B. (2012). Halkla İlişkiler Nedir?, Beta yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı İstanbul.

İnternet Kaynakları

<http://www.bingol.edu.tr/media/256862/1KURUMLARA-GENEL-BAKiS.pdf>.

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY MESELESİ VE HATAY'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Dr. Öğretim Üyesi Kadir SANCAK

Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Bugün Türkiye'nin karadan sınır komşusu olduğu sekiz ülke vardır ve bunlardan biri de Suriye'dir. İki ülkede yaşayan insanların birbirleri ile olan ilişkileri çok eski zamanlara kadar uzanmakla birlikte bağımsız devletler olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişi çok daha yakın zamanlarda başlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Fransa tarafından manda idaresi altında yönetilen Suriye, gerçek anlamda bağımsızlığını İkinci Dünya Savaşı sonrasında elde etmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler ve sorunlar Suriye'nin manda yönetimine tabi olduğu dönemlerde başlamıştır. İki ülke arasındaki temel sorunlardan biri Hatay Meselesi olmuş ve bu sorun konjonktürel olarak zaman zaman geri plana itilmiş olsa da bugüne kadar devam etmiştir.

Hatay, iki ülke arasında bir sorun kaynağı olmanın ötesinde Doğu Akdeniz'e hakim konumu ile jeopolitik açıdan önemli bir coğrafyadır. Bu durum 2011 yılından sonra Suriye'de başlayan iç savaşla birlikte daha fazla ön plana çıkmaktadır. PYD terör örgütünün Suriye'nin kuzeyinde oluşturduğu hakimiyet alanının Akdeniz'e çıkış planlarında Hatay stratejik bir öneme sahiptir. PKK'nın Amanos Dağları'nda tesis etmeye çalıştığı özel yapılanmaların da bununla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ilave olarak son dönemde Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinden olumlu sonuçlar alınması da Hatay'ın önemini artıran bir başka faktör olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir sorun olan Hatay Meselesi'nin tarihi süreçte iki ülke ilişkilerine etkisi ele alınacaktır. Devamında ise Hatay'ın jeopolitik konumuna ve Suriye'de yaşanan savaşla birlikte bu konunun artan önemine işaret edilecektir.

HATAY ISSUE IN TURKEY- SYRIA RELATIONS AND HATAY'S GEOPOLITICAL IMPORTANCE

Abstract

Today, there are eight countries that Turkey shares a land border with and one of them is Syria. However relations between people live in both sides date back to ancient times, relation history of both countries as an independent states is much more closer. Syria which was ruled under mandate government by France together with the Ottoman Empire had falled down, gained it's independence in real terms afterwards World War 2. In addition to this, relations and problems between both countries have started in the periods when Syria was under the mandate. One of the primary problem titles has been the Hatay Issue and this problem has continued to date even putting on the back burner depending on the conjuncture on occasion.

Hatay, beyond being a problem source between both countries, is a significant region in terms of geopolitics with its prevailing geographical location on the East Mediterranean. This situation has come to the front together with the civil war occurred in Syria after 2011. Hatay has a strategic importance in the plans of Mediterranean accession of the sovereignty territory constituted by the PYD terror organization on the north of the Syria. It is clear that special set-ups the PKK trying to carry into effect on the Amanos Mountain is related with this. In addition to these, getting positive outcomes from researching operations of oil and natural gas in Mediterranean recently is considered as another factor rising Hatay's importance.

In this paper, first of all, effects of the Hatay Conflict, which is an important problem title in Turkey-Syria relations, on both country's relations in the historical context will be handled. Then, Hatay's geopolitical location and rising importance of this location together with the war has been going on in Syria will be marked.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağıldığında daha önce sahip olduğu topraklarda kurulan yeni devletlerden bazıları yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin komşuları olmuştur. Türkiye, daha önce aynı devletin siyasi çatısı altında yer aldığı bu yeni devletlerle eşit egemen devletler anlayışı çerçevesinde ilişki kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra dış politikasını *Yurtta sulh cihanda sulh ilkesi* çerçevesinde barışçıl temeller üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Bütün komşuları ile olan ilişkilerinde bu ilkeyi esas almıştır. Ancak bir büyük imparatorluğun mirasçısı olarak yeni ortaya çıkan siyasi haritada bazı sorunlarla muhatap olmak zorunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda güneyinde Irak ve Suriye devletleri ile değil mandater yönetimlerle komşu olmuştur. Bölgedeki mandater devletler olan İngiltere ve Fransa Arap nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Orta Doğu topraklarını 1916 yılında gizli olarak yapılan ve Sykes-Picot Anlaşması adıyla tanınan anlaşmayla kendi aralarında paylaşma kararı almışlardır.¹ Savaş sonrasında 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı ile bölgenin siyasi haritasına son şekli verilmiş, Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'nın manda yönetimine bırakılmıştır.²

Suriye toprakları her ne kadar Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa tarafından manda idaresi altında yönetilmeye başlanmış olsa da Fransa'nın bölgeye olan ilgisi daha eski tarihlere uzanmaktadır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Fransız misyonerler Suriye'de okullar açarak faaliyetlerde bulunmaya başlamışlar ve özellikle bölgedeki Katolik Hristiyanlarla (Maruniler) özel olarak ilgilenmişlerdir.³ 1860 yılında meydana gelen Dürzi-Maruni çatışmasını fırsata çevirerek bölgeye asker göndermeleri de bu ilginin devam ettiğini göstermiştir.⁴ Bu durum Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş ve Fransızlar Lübnan'ın Osmanlı Devleti zamanındaki topraklarını iki katına çıkararak Marunilerin yoğun olarak yaşadığı bu bölgeyi Suriye'den ayrı bir devlet haline getirmişlerdir.⁵

¹ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s.182.

² Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye – Suriye İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10(53), 2017, s.272.

³ Arthur Goldschmidt Jr., Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, 2011, İstanbul, s.275.

⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2012)**, Der Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2013, s.257.

⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2009, s.250.

Fransız manda yönetimi Suriye'ye büyük bir askeri güç yığmış ve burayı doğrudan yönetmeye başlamıştır. Lübnan'dan sonra Suriye içerisinde de federal bir yapılanmaya giden manda yönetimi ilk iş olarak Suriye'de Halep, Şam, Lübnan, Lazkiye Alevi devletçiklerini kurmuş⁶ ve bu parçalanmışlıkları kullanarak ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. Ancak gerek Marunilere tanınan ayrıcalıklar gerekse Suriye'yi parçalara ayırarak yönetme çabaları Suriye halkında büyük bir huzursuzluk uyandırmıştır.⁷ Artan huzursuzlukları yatıştırmak amacıyla Fransa 1926 yılında Lübnan'a ve 1930 yılında Suriye'ye sözde bir bağımsızlık vermiştir. Sözde, çünkü her iki ülkenin anayasalarında manda hükümetinin yetkilerine geniş bir yer ayrılmıştır. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesiyle birlikte Akdeniz'de şartların değişmeye başlaması Fransa'yı bölge politikalarında yumuşamaya zorlamıştır. Bu bağlamda Fransa 1936 yılında Suriye ile bir ittifak anlaşması yaparak üç yıl içerisinde bu topraklardan çekilmeyi taahhüt etmiştir. Ancak 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması bu anlaşmanın belirtilen tarihte uygulamaya geçirilmesine imkân vermemiş ve Suriye'nin gerçek anlamda bağımsız hale gelmesi savaş sonrasına kalmıştır.⁸

Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay Meselesi

Türklerin bugünkü Suriye topraklarına kitleler halinde gelmelerinin tarihi bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın hükümdarlığı döneminde 1063-1064 yıllarında yaklaşık bin kişilik bir Türkmen grubun Halep yöresine geldiği kaynaklarda yer almaktadır.⁹ Ancak bugünkü Türkiye-Suriye ilişkilerinin başlangıcı daha ziyade Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile başlamaktadır. Yaklaşık dört yüz yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan bölgenin yönetiminde son dönem hariç tutulduğunda önemli bir sorun yaşanmadığı bilinmektedir.¹⁰

1798 yılında Napolyon'un Mısır Seferi¹¹ ile birlikte Fransız Devrimi'nin milliyetçilik düşüncesinin bu topraklara taşınması ilerleyen zamanlarda önemli bir soruna dönüşmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Mısır, Lübnan ve Suriye'de gelişme gösteren milliyetçi hareketler II. Abdülhamid döneminde uygulanan İslam Birliği siyaseti bağlamında bir duraklama yaşamıştır. Ancak II. Meşrutiyet'le birlikte yükselen Türk milliyetçiliği tepkisel olarak Arap milliyetçiliğinin güçlenmesine neden olmuştur.¹² 1914 yılında olağanüstü yetkilerle Suriye'ye atanan Cemal Paşa'nın sert ve otoriter yönetimi de bu Arap milliyetçiliği düşüncesini daha ileri noktaya taşıyarak Suriye'deki Arap toplumunun Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını ciddi bir şekilde sarsmıştır.¹³ Savaş sona erip Osmanlı Devleti dağıldığında Türklerle Araplar arasında karşılıklı olarak dile getirilen ve özellikle belli kesimler tarafından bugüne kadar sürdürülen ithamlar toplumlar arasında muhtemel bir yakınlaşmayı da engellemiştir. Türklerin *Araplar bize ihanet etti* ithamına karşılık Arapların, *Türkler bizi sömürdü* argümanını kullanmaları genel anlamda iki toplumun birbirlerine karşı

⁶ Ahmet Asker, "Misak-ı Milli' den Anavatan'a: Sancak Meselesi ve Çözümü", **Yeni Türkiye**, (93), 2017, ss.1105-1116, s.1108.

⁷ Cleveland, a.g.e., s.245.

⁸ Şerif Demir, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye Politikası", **Turkish Studies**, 6(3), 2011, ss.691-713, s.696.

⁹ İbrahim Gök, "Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşâh", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** (36), 2014, ss.217-251, s.219.

¹⁰ İsmail Cingöz, "Tarihsel Süreçte Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay", **Bulgaristan Stratejik Araştırmalar Merkezi**, 10 Haziran 2016, <https://www.bghaber.org/bghaber/tarihsel-surecte-turkiye-suriye-iliskileri-ve-hatay/>

¹¹ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali Ve Tahliyesi (1798-1801)" **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, (II), 2008, ss.141-183.

¹² Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği", **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ortadoğu Özel Sayısı, (1), 2016, ss.105-150, s.105.

¹³ Demir, a.g.e., s.693.

menfi düşünceler beslemelerine neden olurken bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerinin de bir anlamda zeminini oluşturmuştur.¹⁴

1.1.Hatay'ın İlhak Süreci

Türkiye ile Suriye arasında birçok sorun başlığı bulunmaktadır¹⁵ ve bunlar içerisinde en eski olanı Hatay Meselesi'dir. Bu sorun daha önce Osmanlı Devleti'ne ait olan toprakların Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa tarafından işgal edilmesi ile başlamıştır. Savaş sonrasında Fransa, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesi'ne dayanarak İskenderun Sancağı'nı 11 Aralık 1918 tarihinde işgal etmiştir.¹⁶ 25 Nisan 1920 tarihinde toplanan San Remo Konferansı'nda da Suriye ve Lübnan toprakları mandater devlet olarak Fransa'nın yönetimine bırakılmıştır.¹⁷ Öte yandan Türkiye, Yunan işgaline karşı başarılı bir mücadele göstermeye başlamış ve 13 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Meydan Muharebesi'nde önemli bir zafer kazanmıştır. Bu zafer Fransa ile Türkiye'yi bir anlaşma yapmak hususunda ortak bir noktaya getirmiş ve iki ülke arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye Suriye sınırı belirlenmiş ve İskenderun Sancağı Fransız mandası yönetimi altındaki Suriye'ye bırakılmıştır. Ancak söz konusu antlaşmanın 7. Maddesinde bu bölge için özel bir yönetim rejimi kurulması kayda alınmış ve bölgede Türk kültürünün, nüfusunun geliştirilmesi ve Türkçenin resmi dil olarak kullanılması kabul edilmiştir. Bu madde sonraki tarihlerde İskenderun Sancağı'nın bağımsızlığını elde etmesinde ve Türkiye'ye ilhakında önemli bir dayanak noktası olmuştur.¹⁸

Lozan Antlaşması'nın 3. Maddesi'nde Ankara Antlaşması'nın hükümleri teyit edilmiş ve Türkiye'nin Suriye sınırı aynı şekilde belirlenmiştir.¹⁹ 30 Mayıs 1926 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında *Dostluk ve İyi Komşuluk* Sözleşmesi imzalanmış ve Ankara Antlaşması'nda Sancak(Hatay) Bölgesi için öngörülen idari düzenleme tekrar teyit edilmiştir.²⁰

30'lu yılların başından itibaren uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan yeni konjonktür Hatay Meselesi'nin seyrini etkilemiştir. 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması Batı Dünyası ile olan ilişkilerinde geldiği aşamayı gösterirken öte yanda 1933 yılında Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi ve 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgali İngiltere, Fransa ve Türkiye'yi birbirlerine yaklaştırmıştır.²¹ 1932 yılında İngiltere'nin Irak'a bağımsızlığını vermesi Suriye halkının da aynı beklenti içerisine girmesine ve Fransız yönetimine daha fazla tepki göstermesine neden olmuştur. Nitekim 9 Kasım 1936 tarihinde Suriye'deki manda yönetiminin sona erdirilmesi için Fransa ile Suriye Hükümeti arasında bir anlaşma yapılmıştır.²² Bu antlaşmada İskenderun Sancağı ile ilgili herhangi bir ifade yer almamıştır. Bu durum Türkiye tarafından tepki ile karşılanmış ve İskenderun Sancağı'na bağımsızlık verilmesi 9 Ekim 1936 tarihinde Fransa'ya bir nota

¹⁴ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 15(1), 2016, ss.171-192, s.172.

¹⁵ Benek, a.g.e., s.172.

¹⁶ Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci", **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 4(7), 2015, ss.192-209, s.193.

¹⁷ Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(2), 2009, ss. 1-16, s.2.

¹⁸ Atabey, a.g.e., s.193.

¹⁹ Demir, a.g.e., s.697.

²⁰ Asker, a.g.e., s.1108.

²¹ Dilek Barlas, "Türkiye'nin Güney Sınırları", **Güncel Tartışmalar Işığında LOZAN**, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2017, ss. 54-63, s.58.

²² Topal, a.g.e., s.3.

verilerek istenmiştir.²³ Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılışında İskenderun-Antakya havalisinin durumunun Fransa ile Türkiye arasındaki en önemli ve tek sorun olduğunu beyan etmiş ve bölgenin öz Türk yurdu olduğuna vurgu yapmıştır.²⁴ Nitekim bu tarihlerden itibaren Türkiye'de, bölge için kullanılan *Sancak* adının Fransızlar tarafından icat edildiği ve bunun yanlış olduğu, oysa buranın kırk asırlık Türk yurdu olarak *Hatay* adıyla anılması gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır. Köken olarak Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerinden olan Hattuşa'ya dayandırılan Hatay adı Türkiye tarafından bundan sonra bölgeyi adlandırmak için kullanılmaya başlanmıştır.²⁵

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Akdeniz'de ortaya çıkan gelişmeler karşısında Fransa ile Türkiye arasında sorun çıkmasını istemeyen İngiltere süreci Türkiye'yi destekleyecek şekilde dahil olmuştur.²⁶ Fransa, Hatay Meselesi'ni Milletler Cemiyeti'ne taşımış ve Türkiye'nin de kabul ettiği süreç sonrasında 27 Ocak 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi Hatay'ı *ayrı bir varlık* olarak kabul etmiştir.²⁷ Suriye Parlamentosu ise bu karara tepki göstermiş ve Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğunu iddia eden açıklamalar yapmıştır.²⁸ Ancak bu durum Hatay'ın bağımsızlığına giden süreci engellememiş ve 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devleti kurulmuştur.²⁹ Öte yandan Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'a saldırması Hatay konusunda Türkiye'nin tezlerine pek de yakın durmayan Fransa'yı tavrı değişikliğine ve Türkiye ile işbirliği yapmaya zorlamıştır. 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ve Türkiye arasında *Türkiye ile Suriye arasındaki toprak sorunlarının kesin çözümüne ilişkin anlaşma* imzalanmış ve sınır, İskenderun-Antakya Türkiye sınırları içerisinde kalacak şekilde belirlenmiştir.³⁰ Bu gelişmenin akabinde 29 Haziran 1938 tarihinde son defa toplanan Hatay Meclisi Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Suriye Meclisi ise kararı protesto ederek bunu tanımadığını ilan etmiş ancak bu durum ilhaki engelleyememiştir.³¹

1.2. İlhak Sonrası İlişkilerde Hatay Meselesi

Hatay'ın Türkiye'ye katılma süreci her ne kadar Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkiler bağlamında gerçekleşmiş olsa da Suriye'nin bağımsızlığını kazanması ile birlikte artık bir Türkiye-Suriye meselesi haline dönüşmüştür. Bağımsızlığını 1946 yılında kazanan Suriye'nin ilk hamlelerinden biri Hatay üzerinde hak iddia etmek olmuştur.³² Bu iddiasını bugüne kadar devam ettiren Suriye Yönetimi bastırdığı haritalarda Hatay'ı kendi toprakları içinde göstermeye devam etmiştir.³³ Hatay Meselesi iki ülke ilişkilerinde sürekli gündemde yer almamışsa da mevcut durum Suriye tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Suriye-Türkiye ilişkilerinde yaşanan diğer sorunlar her ne kadar Hatay Meselesi'nden bağımsız olsa da bu sorun iki ülke ilişkilerinde her alanda negatif bir zemin oluşturmuştur.

1946 yılında bağımsızlığı kazanan Suriye'nin Hatay'ın ilhakını bir sorun haline getirmesi üzerine dönemin Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın arabuluculuğunda Türkiyeli ve Suriyeli yetkililer görüşmeler yaparak bir

²³ Demir, a.g.e., s.697,698.

²⁴ Ercan Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", *Bilig*, 2009 Yaz, (50) ss. 97-118, s.103.

²⁵ Asker, a.g.e., s.1106.

²⁶ Hasan Köni, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1(4), 1989., ss.535-539, s.537.

²⁷ Topal, a.g.e., s.5.

²⁸ Atabey, a.g.e., s.198.

²⁹ Kaştan, a.g.e., s.273.

³⁰ Asker, a.g.e., s.1113.

³¹ Demir, a.g.e., s.698.

³² Demir, a.g.e., s.698.

³³ Türkiye Gazetesi, "Suriye'den Türkiye'yi tahrik eden harita: Hatay'ı Suriye sınırlarına aldılar", 2017, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/496477.aspx>

mutabakata varmışlardır. Buna göre Türkiye Hatay'ın ilhakını tanınması hususunda Suriye'ye karşı ısrarlı olmayacağını ifade ederken, Suriye de sorunu resmen ileri sürmeyeceğini taahhüt etmiştir. Sorun, bu şekilde çözülmemiş olsa da bir anlamda dondurulmuş ya da ertelenmiştir.³⁴

Suriye'nin bağımsızlığını elde ettiği 1946 yılı dünyanın iki kutuplu bir yapıya evrildiği tarihlere denk gelmektedir. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Türkiye'nin Batı Bloğu'nda yer alması ve Suriye'nin SSCB'ye yakın durması iki ülke ilişkilerinde belirleyici olmuştur.³⁵ Bu dönem boyunca iki ülke ilişkilerinde doğrudan Hatay kaynaklı sorunlar yaşanmamış olsa da bu meseleden beslenen güvensizlik ilişkisi başka alanlarda sorunların yaşanmasını kolaylaştırmıştır.

Türkiye-Suriye ilişkilerini belirleyen faktörleri doğrudan iki ülke arasındaki ilişkiler ve Türkiye ile Arap Dünyası arasındaki ilişkiler şeklinde iki ayrı boyutta ele almak meseleyi daha anlaşılır kılmaktadır. Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması Arap Dünyası'ndaki itibarını olumsuz etkilemiş ve bu durum Suriye ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği ise iki ülke ilişkilerinde iyileşmeyi engelleyecek bir başka gelişme olmuştur. Ancak, esas kriz 1955 yılında Bağdat Paketi'nin kurulması sonrasında ortaya çıkmıştır.³⁶ Bağdat Paketi'nden rahatsız olan Suriye, pakta karşı benzer bir duruş sergileyen SSCB'nin desteğini kazanmıştır. 1956 yılındaki Süveyş Krizi sonrasında Suriye'de Batı karşıtlığı yükselmiş ve ülke hızla SSCB'ye yaklaşmıştır. Suriye'deki bazı kurumlarda tasfiyelerin gerçekleştirilerek yerlerine komünist eğilimli kişilerin atanması Türkiye'yi komünist bir çevrelenme konusunda tedirgin etmiştir. Bunu bir tehdit olarak algılayan Türkiye 1957 yılında Suriye sınırına asker yığmış ve böylece bir savaşın eşiğine gelinmiştir. ABD'nin Türkiye'yi, SSCB'nin Suriye'yi desteklemesi meseleyi bloklar arası bir sorun haline getirmiştir. Ancak S. Arabistan'ın arabulucu olarak devreye girmesi ile kriz çözülmüş ve iki ülke ilişkilerinde gerginlik ortadan kalkmıştır.³⁷

1967 ve 1973 yılındaki Arap İsrail Savaşları'nda Türkiye Arap ülkelerini desteklemiştir. Bu durum Suriye'de memnuniyet yaratmış olmakla birlikte ilişkilerde gerçek bir iyileşme sağlanamamıştır. Bunda bir darbe ile ülke yönetimini ele geçiren Hafız Esad'ın aşırı milliyetçi tutumu etkili olmuştur. 70'li yıllardan itibaren iki ülke ilişkilerinde yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Kısaca *su sorunu* olarak tanımlanan bu sorun Türkiye'nin Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde barajlar inşa etmeye başlamasıyla ortaya çıkmış ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'teki ilerlemelerle birlikte Irak, Suriye ve Türkiye arasında suların paylaşılması bir soruna dönüşmüştür. Türkiye'nin sınıraşan sular olarak tanımladığı nehirleri Suriye uluslararası sular olarak nitelendirmiştir. Bu farklı hukuki tanımlamalar suyun paylaşımı konusunda bir uzlaşma sağlanmasını zorlaştırmıştır.³⁸ Suriye üzerinden geçip Hatay'dan Akdeniz'e dökülen Asi Nehri ile ilgili Suriye'nin yaklaşımı ise farklıdır ve doğrudan Hatay Meselesi ile bağlantılıdır. Suriye, Hatay'ı kendi toprağı olarak gördüğü için bu nehri bir uluslararası su olarak değerlendirmemektedir ve ona *mutlak egemenlik* doktrinine yakın bir yaklaşım göstermektedir.³⁹

³⁴ Demir, a.g.e., s.698.

³⁵ Demir, a.g.e., s.700

³⁶ Cingöz, a.g.e.

³⁷ Demir, a.g.e., s.705.

³⁸ Metin Saltürk, "Orta Doğu'da Su Sorunu Ve Türkiye Açısından İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, (3), 2006, ss.21-38, s.28-32.

³⁹ Mehmet Dalar, "Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi Ve Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, 2(15), 2010,ss.106-113, s.110.

İki ülke ilişkilerinde 70’li yılların sonunda başlayıp 90’ların sonuna kadar devam eden bir başka sorun PKK terör örgütüne Suriye tarafından sağlanan destektir. Suriye gerek kendi topraklarında gerekse Lübnan’da kontrolü altındaki Bekaa Vadisi’nde PKK’nın barınmasına ve kamplar kurmasına imkan sağlamıştır. Ayrıca PKK lideri Abdullah Öcalan’ın 1999 yılına kadar Şam’da ikametine izin vermiştir.⁴⁰ Ancak 90’lı yılların sonuna gelindiğinde Türkiye’nin bu konuda artık sabrının kalmadığını beyan etmesi ve Suriye’ye yönelik bir askeri müdahaleyi gündeme alması Suriye Yönetimi’ne geri adım attırmıştır. 19-20 Ekim 1998 tarihinde Adana’da bir mutabakat imzalanmış ve bununla Suriye PKK’ya verdiği desteği kesmeyi kabul etmiştir.⁴¹

Adana Mutabakatı adeta bir milat olmuş ve iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. 2000 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Suriye lideri Hafız Esad’ın cenazesine katılması ilişkilerin düzeltilmesi adına Türkiye tarafından atılan somut bir adım olmuştur. Nitekim bu adım karşılıksız kalmamış ve Suriye’nin yeni lideri Beşar Esad döneminde ilişkiler çok daha ileri noktalara taşınmıştır. Dış politikada *komşularla sıfır sorun* anlayışı ile hareket eden Türkiye’nin olumlu tavrı Suriye tarafından da desteklenince iki ülke arasında daha önce yaşanmayan bir bahar havası oluşmuştur.⁴² Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurularak ortak bakanlar kurulu toplantılarına kadar varan bu yakınlaşma 2011 yılında Suriye’de başlayan çatışmalarla birlikte akamete uğramıştır.⁴³

2011 yılının hemen öncesinde iki ülke ilişkileri şimdiye kadarki en iyi noktaya gelmişken, 2011 yılından sonraki dönem ise tam aksi bir durum arz etmiştir. Arap Halk Hareketleri’nin Suriye’yi etkilemesi ile birlikte başlayan çatışmalarda Türkiye, sorunların diyalog yoluyla şiddete başvurulmadan çözülmesi için Suriye yönetimine çağrıda bulunmuştur. Ancak bu çağrı karşılık bulmamış ve Suriye yönetimi şiddeti artırmıştır. Diplomatik görüşmelerle artık bir sonuç alınamayacağını düşünen Türkiye 2012 yılının Mart ayında Şam’daki temsilciliğini kapatmıştır. 22 Haziran 2012 tarihinde Türkiye’ye ait bir savaş uçağının Suriye tarafından düşürülmesi ise ilişkileri onarılamaz bir noktaya getirmiştir.⁴⁴ İlerleyen dönemde Suriye tarafında yuvalanan terör örgütlerinin Türkiye’ye yönelik oluşturdukları tehdide son vermek için Türkiye, Suriye’nin kuzeyine Ağustos 2016 tarihinde *Fırat Kalkanı*⁴⁵ ve Ocak 2018’de *Zeytin Dalı*⁴⁶ adı verilen askeri operasyonları yapmıştır.

1. Hatay’ın Jeopolitik Önemi

Türkiye’nin en uzun kara sınırı Suriye sınırır ve bu ülke ile olan sınırın da en uzun bölümü Hatay iline aittir. Suriye ile 279,3 kilometre sınır uzunluğu olan Hatay’ın Akdeniz’e olan kıyı uzunluğu ise 175,6 kilometredir.⁴⁷ Hatay, coğrafi konumu itibarıyla Anadolu’nun güneye doğru uzanmış ve bir anlamda Suriye içerisindeki

⁴⁰ Benek, a.g.e., s.184,185.

⁴¹ Özkan Gökcan, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 2018, ss.169-198, s.186,187.

⁴² Nurettin Altundeğer, M. Ertuğrul Yılmaz, “İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye’ye Faturası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 2016,ss.289-301 s.292.

⁴³ Hasan Duran, “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Ortadoğu Yılığ*, 2011, s.512-514.

⁴⁴ Altundeğer, Yılmaz, a.g.e, s.291.

⁴⁵ Fatih Bayezit, “Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 2016, ss.84-112.

⁴⁶ Murat Köylü, “Suriye, Pyd/Ypg Yapılanması Ve Zeytin Dalı Harekâtı”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)*, (11), 2018.

⁴⁷ Ahmet Atasoy, Reşat Geçen, Hüseyin Korkmaz, “Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye (Hatay) – Suriye Sınırı”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, s.108.

karakolu gibidir.⁴⁸ Bugün oldukça stratejik bir bölge olan Hatay coğrafyası, tarih boyunca da özellikle İskenderun limanı hasebiyle önemini muhafaza etmiştir. Büyük İskender tarafından kurulduğu ifade edilen İskenderun, Doğu Asya'dan gelen ticaret yolunun Akdeniz'e uzanan son noktası olmuştur. Önemli bir ticaret merkezi olan Halep, İskenderun Limanı üzerinden dünyaya açılmıştır.⁴⁹ Sanayi Devrimi sonrası buharla işleyen gemilerin inşa edilmesiyle beraber bütün limanlarda olduğu gibi İskenderun Limanı'nda da yoğunluk artmıştır. Doğu Akdeniz'den Orta, Güney ve Doğu Anadolu'ya geçişi sağlayan en kestirme yol olarak Osmanlı Devleti için olduğu gibi bölge üzerinde planlar yapan emperyalist ülkeler için de stratejik bir konum kazanmıştır. Nitekim 19.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'nin ve Fransa'nın İskenderun Limanı'na olan ilgileri artmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin topraklarının pay edilmesi planlarında da karşılık bulmuştur. 1916 yılında yapılan ve Sykes-Picot adı verilen gizli anlaşmayla Osmanlı Devleti'ne ait olan Suriye toprakları Fransa'ya bırakılmış iken İskenderun için farklı bir düzenleme yapılmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre İskenderun Limanı'nın İngiltere'nin ticaretine açık bir serbest liman olması kararlaştırılmıştır.⁵⁰ Bütün bir Suriye'yi Fransa'ya bırakan İngiltere İskenderun Limanı'ndan vazgeçememiştir.

1.1. PKK/PYD Faktörü

Tarihte daha ziyade İskenderun Limanı nedeniyle ilgi gören Hatay Bölgesi bugün sahip olduğu stratejik konumu ile ön plana çıkmaktadır. Özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan iç çatışmalar ve sonrasında burada değişen iç siyasal denge Hatay'ı daha önemli hale getirmiştir. Tunus'ta başlayan Halk Hareketleri domino etkisi yaratarak bölgedeki diğer ülkeleri de etkilemiş ve bundan en fazla etkilenen ülkelerden biri de Suriye olmuştur. Ülkede başlayan gösterileri Suriye Yönetimi'nin şiddet kullanarak engellemeye başlaması kısa bir zaman sonra iç çatışmaya dönüşmüştür. Devletin otoritesi aşınmış ve devlet dışı silahlı örgütlenmeler ülkenin farklı coğrafyalarında otorite tesis etmeye başlamıştır. Dış güçlerin de fiilen ya da destekledikleri örgütler vasıtasıyla dolaylı olarak dahil oldukları süreçte Suriye'de kaotik bir ortam meydana gelmiştir.

Suriye'de ortaya çıkan kaostan yararlanan birçok terör örgütü burada çatışmalara dahil olmuş ve farklı bölgelerde kendilerine egemenlik alanları yaratmaya başlamışlardır. Bu terör örgütleri içerisinde özellikle PYD/YPG⁵¹ ve IŞİD(DAESH)⁵² daha fazla ön plana çıkmış ve geniş alanları kontrol etmeye başlamışlardır. Başlangıçta küçük bir alana hakim olan PYD, ABD'nin ve Suriye yönetiminin de desteği ile birkaç yıl içerisinde kontrolünde bulundurduğu alanı genişletmiştir. 2014 yılında Suriye'nin kuzeyinde birbirinden ayrı üç küçük bölgede hakim olan PYD, 2017 yılı sonuna gelindiğinde Irak sınırından Hatay'a kadar olan bölgenin neredeyse tamamını⁵³ kontrol eder hale gelmiştir. IŞİD'in eylemleri üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılan PYD'nin, Suriye'nin kuzeyinde oluşturmaya çalıştığı birleşik hat Türkiye'nin yaptığı Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonları ile şimdilik akamete uğratılmıştır.

⁴⁸ Reşat Geçen ve Çetin Furkan Usun, "Hatay İli Jeopolitiğini Şekillendiren Temel Faktör: Suriye Sınırı", **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, 3(2), ss.126-149, s.147,148.

⁴⁹ Naim Ürkmez, **Doğu Akdeniz'de Bir Liman Kenti: İskenderun (1914-1919)**, Pegem Akademi, Ankara, 2016, s.1,2.

⁵⁰ Asker, a.g.e, s.125.

⁵¹ Abdullah Öcal'nın da talimatıyla 2003 yılında Suriye'de Partiya Yekitiya Demokrat adıyla kurulmuştur. Köylü, a.g.e.

⁵² IŞİD, 2004 yılında Irak'ta Tevhid ve Cihat adıyla kurulmuş ve kendi bünyesindeki bir takım değişikliklerden sonra 8 Nisan 2013'te adını "Irak Şam İslam Devleti" (IŞİD), 29 Haziran 2014'te de İslam Devleti olarak değiştirdiğini ilan etmiştir. Türkçe literatürde genellikle IŞİD adı kullanıldığı için bu çalışmada da aynı şekilde yer almıştır. Öncelikle devlet otoritesinin zayıf olduğu Irak topraklarında güç kazanan ve Haziran 2014'te Musul'u ele geçiren IŞİD, ardından Suriye'de de etkili olmaya başlamış ve geniş bir alana hakim olmuştur. Muammer Cengil, Ali Rıza Aydın, "IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme", **İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (6), 2014, ss.51-63, s.53. Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, "Işid: Küresel Bir Terör Örgütü", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 26(2), 2016, ss.277-292, s.278.

⁵³ Türkiye'nin adı geçen askeri operasyonlarla kontrol ettiği bölgeler hariç.

PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerle Arap ve Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri birleştirerek oluşturduğu koridorun Akdeniz'e çıkışına Hatay engel teşkil etmektedir.⁵⁴ Bu nedenle PYD'nin Kuzey Suriye'de kurmaya çalıştığı siyasi yapı için Hatay üzerinde planlar yapıyor olması beklenen bir durumdur. Çünkü burada denize çıkışı olmayan bir devlet veya benzeri siyasi bir oluşumun uzun soluklu olacak şekilde varlığını sürdürmesi oldukça zor görünmektedir. ABD ve benzeri emperyal destekle burada bir siyasi yapının kurulması mümkün olsa bile bunun varlığını devam ettirebilmesi pek muhtemel değildir. Bu nedenle de önce Suriye'nin, genel olarak da Irak ve Suriye'nin kuzeyinde oluşturulacak bir yapının denize çıkışının sağlanması için Hatay kilit bir öneme sahiptir. Nitekim PKK'nın eylem haritasına bakıldığında bu düşüncenin bir karşılığının olduğu ve burada eylem sıklığının yaşandığı görülmektedir.⁵⁵ Teslim olan teröristlerin itiraflarında PKK'nın Amanoslara özel bir önem verdiği ve buraya gönderilen militanların özel olarak seçildiği ifade edilmektedir.⁵⁶ Son birkaç yıl içerisinde PKK'nın Amanos yapılanması çökertilmiştir ancak PKK varlığını hala devam ettirmektedir. Bu nedenle PKK/PYD bağlantılı olarak Hatay bölgesi stratejik önemini muhafaza etmektedir.

1.2. Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz

Hatay, sahip olduğu jeopolitik konum itibariyle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. 2000'li yıllardan itibaren Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinden olumlu sonuçlar alınması bölgeyi Türkiye için daha önemli hale getirmiştir.

Bugüne kadar yapılan arama faaliyetleri sonucunda Doğu Akdeniz havzasında 3,4 trilyon metreküp doğal gaz rezervi tespit edilmiştir.⁵⁷ Ancak bölgedeki arama faaliyetleri henüz tamamlanmış değildir. Lübnan ve Suriye'ye ait bölgelerde de önemli rezervler olduğu düşünülmektedir. Yine resmi kaynaklarca ifade edilmese de Mısır'a ait Noor sahasında şimdiye kadar keşfedilenlerin toplamından daha büyük bir rezerv keşfedildiği iddia edilmektedir.⁵⁸ Öte yandan Türkiye de kendisine ait olan bölgelerde arama faaliyetlerine başlamıştır. Arama faaliyetleri aktif bir şekilde devam ettirildiği için Doğu Akdeniz rezerv miktarları ile ilgili nihai bir ifade kullanmak doğru değildir. Bulunacak her yeni keşfin ifade edilen rezerv rakamlarını artırması muhtemeldir. Diğer yandan bölge ülkeleri arasında deniz egemenlik sahalarının sınırları konusundaki anlaşmazlıklar çözülebilmüş değildir ve bu durum arama faaliyetlerini de etkilemektedir. Yeni rezervler ortaya çıktıkça bölgenin stratejik öneminin daha da artacağı düşünülmektedir.

Kıbrıs'ın özel durumu hariç tutulduğunda Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki varlığının en önemli unsurunun Hatay olduğu görülmektedir. Hatay, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sahip olduğu münhasır ekonomik bölgenin sınırlarını güneye doğru genişletmektedir. Buna ilave olarak sahip olduğu konum itibariyle Kıbrıs'ın ve bölgenin güvenliği için stratejik bir rol üstlenmektedir. Bölgede keşfedilen rezerv miktarlarındaki artışlar ve yeni rezervlerin keşfinin Doğu Akdeniz'in ve bu vesile ile de Hatay'ın önemini artıracığı muhakkaktır.

⁵⁴ Güneri Cıvaoglu, "Hatay'ın önemi", 21.10.2015, http://www.milliyet.com.tr/hatay-in-onemi/siyaset/ydetay/2135152/default.htm?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral

⁵⁵ Son dönemde Hatay İli sınırında PKK'nın gerçekleştirdiği eylemler için bakınız. <https://yenidenergenekon.com/247-teror-neden-hatayda/>

⁵⁶ Sabah Gazetesi, "PKK'lı teröristten flaş Amanos itirafı", 31.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/08/31/son-dakika-pkkli-teroristten-flas-amos-itirafi>

⁵⁷ Erdal Tanas Karagöl ve Büşra Zeynep Özdemir, **Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü**, SETA Yayınları, Ankara, 92, 2017, s.14.

⁵⁸ Sputniknews, "Akdeniz'de Dengeleri Değiştirecek Doğalgaz Keşfi", Erişim Adresi: Barlas, Dilek, "Türkiye'nin Güney Sınırları", Güncel Tartışmalar Işığında LOZAN, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2017, ss. 54-63, s.58. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201806291034070594-akdeniz-dogalgaz-kesfi/> (12.09.2018)

Sonuç

Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki Suriye-Türkiye ilişkilerindeki en eski ve muhtemelen en önemli sorundur. İki ülke arasında her ne kadar bu sorundan kaynaklı olarak doğrudan bir çatışma ya da kriz yaşanmamış olsa da ilişkilerin gelişmesinde bu sorun daima olumsuz rol oynamıştır. Uluslararası alandaki gelişmelere veya iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrine göre bu mesele bazı zamanlarda geri plana atılmış olsa da çözümü bağlamında bugüne kadar ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. İki ülke arasında başka konulardan kaynaklı olarak yaşanan sorunlarda hemen bu mesele gündeme gelmekte ve zaman zaman dışarıya servis edilen haritalarda Hatay, Suriye'nin parçası olarak gösterilmektedir. 2000'li yıllardan sonra iki ülke ilişkilerinde yaşanan bahar havası ortamında bile sorunun çözümü mümkün olmamıştır.

Hatay, iki ülke ilişkilerinde bir sorun kaynağı gibi görülse de vatanın bir parçası olmasının yanında bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle Türkiye için büyük bir öneme sahiptir. İskenderun Limanı vesilesi ile tarih boyunca önemli bir coğrafya olan Hatay, Doğu Asya'da ticaret yollarının Akdeniz'e ulaştığı son nokta olmuştur. Öte yandan Karadeniz ve Anadolu coğrafyaları ile Mısır ve Filistin'i de birbirine bağlamıştır. Kadim zamanlardan beri önemli bir bölge olan Hatay, 2011 yılından sonra Suriye'de başlayan iç çatışmalar sebebi ile daha önemli hale gelmiştir. PKK/PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde oluşturmaya çalıştığı kuşağın Akdeniz'e çıkış kapısı olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik yaptığı iki askeri operasyonla Irak sınırından Akdeniz'e uzanması arzu edilen hattın batısı önemli ölçüde terör örgütlerinden temizlenmiştir. Buna ilave olarak son dönemde Doğu Akdeniz'de yeni enerji sahalarının keşfi, Doğu Akdeniz'in ve bu bağlamda Doğu Akdeniz'e uzanan Hatay İli'nin jeopolitik önemini artırmıştır. Kıbrıs'ın ve Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından değerlendirildiğinde de Hatay'ın bölgede stratejik bir konuma sahip olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Altundegir, N. & Yilmaz, M. E. (2016). İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(1):289-301.
- Armaoğlu, F. (2009). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Asker, A. (2017). Misak-ı Milli' den Anavatan'a: Sancak Meselesi ve Çözümü, **Yeni Türkiye**, (93):1105-1116.
- Atabey, F. (2015). Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci, **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 4(7):192-209.
- Atasoy, A. & Geçen, R. & Korkmaz, H. (2012). "Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye (Hatay) – Suriye Sınırı", **Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara.
- Bayezit, F. (2016). Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 4(2):84-112.
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 15(1):171-192.
- Cengil, M. & Aydın, A. R. (2014). IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (6): 51-63.

- Cingöz, İ. (2016). Tarihsel Süreçte Türkiye-Suriye İlişkileri ve Hatay, Bulgaristan Stratejik Araştırmalar Merkezi, 10 Haziran 2016, <https://www.bghaber.org/bghaber/tarihsel-surecte-turkiye-suriye-iliskileri-ve-hatay/>
- Cıvaoglu, G. (2016). Hatay'ın önemi, 21.10.2015, http://www.milliyet.com.tr/hatay-in-onemi/siyaset/ydetay/2135152/default.htm?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral
- Cleveland, W. L. (2008). **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Çolak, K. (2008). Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali Ve Tahliyesi (1798-1801), **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, (II): 141-183.
- Dalar, M. (2010). Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi Ve Geleceği, **Ortadoğu Analiz**, 2(15): 106-113.
- Demir, Ş. (2011). Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye Politikası, **Turkish Studies**, 6(3): 691-713.
- Dolunay Ş. & Erdem, S. & Erdem, E. (2016). Işid: Küresel Bir Terör Örgütü, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 26(2):277-292.
- Duran, H. (2011). Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri, **Ortadoğu Yıllığı**.
- Geçen R. & Usun, Ç. F. (2017). Hatay İli Jeopolitiğini Şekillendiren Temel Faktör: Suriye Sınırı, **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, 3(2):126-149.
- Goldschmidt Jr. A. & Davidson, L. (2011). **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Çeviren: Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Gök, İ. (2014). Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşâh, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** (36):217-251.
- Gökcan, Ö. (2018). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle "İlan Edilmemiş Savaş", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 13(1): 169-198.
- Hut, D. (2016). Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği", **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ortadoğu Özel Sayısı, (1):105-150.
- Karagöl, E. T. (2017). Özdemir, Büşra Zeynep, **Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü**, SETA Yayınları, Ankara, 92.
- Kaştan, Y. (2017). Atatürk Dönemi Türkiye – Suriye İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10(53).
- Köni, H. (1989). Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 1(4):535-539.
- Köylü, M. (2018). Suriye, PYD/YPG Yapılanması Ve Zeytin Dalı Harekâtı, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)**, (11).
- Sabah Gazetesi, (2018). PKK'lı Teröristten Flaş Amanos İtirafı", 31.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/08/31/son-dakika-pkkli-teroristten-flas-amos-itirafi>

Saltürk, M. (2006). Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, (3):21-38.

Sputniknews, Akdeniz'de Dengeleri Değiştirecek Doğalgaz Keşfi, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201806291034070594-akdeniz-dogalgaz-kesfi/>

Topal, C. (2009). Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11(2):1-16.

Türkiye Gazetesi, (2017). Suriye'den Türkiye'yi tahrik eden harita: Hatay'ı Suriye sınırlarına aldılar, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/496477.aspx>

Uçarol, R. (2013). **Siyasi Tarih (1789-2012)**, Der Yayınları, 9. Basım, İstanbul.

Ürkmez, N. (2016). **Doğu Akdeniz'de Bir Liman Kenti: İskenderun (1914-1919)**, Pegem Akademi, Ankara.

KUR'ÂN VE SÜNNET'E GÖRE ALIM SATIMDA ŞEFFAFLIK İLKESİ VE BU İLKEYİ ZEDELEYEN ŞARTLARIN YASAKLANMASI

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Şırnak Üniversitesi

Öz

Kur'ân ve Sünnet kaynaklarından beslenen İslam, insan hayatının değişik alanlarında ortaya çıkan birçok probleme çözümler ürettiği gibi insanın toplumdaki diğer bireylerle arasında gerçekleşen ticari ilişkileri de düzene sokmuş ve kurallara bağlamıştır.

Hiç şüphesiz ki ticaretin ana gayesi hem satıcı hem de alıcının karşılıklı rızaya dayanan alışverişlerinden menfaat elde etmeleri ve bu anlamdaki ihtiyaçlarının giderilmesidir. Bu gayenin gerçekleşebilmesi için de ticaretin, taraflarca şeffaf bir şekilde ve dürüstlük ilkesine dayalı olarak yapılması gerekmektedir. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde ticaretin karşılıklı rızaya uygun olarak şeffaf ve dürüst bir şekilde yapılmasını bildiren birçok emir bulunmaktadır.

Kur'ân ve Sünnet'e Göre Alım Satımda Şeffaflık İlkesi ve Bu İlkeyi Zedeleyen Şartların Yasaklanması adlı bu çalışmamızda, İslam'ın şeffaflık ilkesine verdiği önemin yanı sıra, alım satımda şeffaflığı zedeleyen şartlar üzerinde durulacak ve bu mesele, geçmişten günümüze örnekler eşliğinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Alım satım, şeffaflık, şart

570

Giriş

İslâm öncesi Arap toplumuna bakıldığında bu toplum düzeni içerisinde dînî, ictimâî, siyasi vb. alanlarda hakkı ve adaleti gözeten bir hukuk ve ahlak düzeni olmadığı gibi iktisadî ve ticari ilişkilerde de adalet, dürüstlük ve şeffaflık ilkesine dayalı yerleşmiş bir hukuk sisteminden bahsetmek mümkün değildi.¹ Bu toplum yapısında insanlar arası hiyerarşik sınıfların bulunmasından ötürü, bu sınıflar arasında cereyan eden baskı ve zulümlerin yanı sıra birçok haksız kazanç yolu da vardı.²

Kur'ân'ın inişinden sonra İslâm'la birlikte toplum yapısı her alanda köklü değişimler yaşamıştır.³ İktisadi alandaki değişimler kapsamında, ticarî faaliyetler de büyük oranda değişmiştir. İslam dini bazı ticari faaliyetleri olduğu hal üzere bırakmış, bazılarını değiştirmiş bazılarını da kökten yasaklamıştır.⁴ İslam'ın iktisat mantığında ticaret sadece bir kazanç aracı değil, insanların ihtiyaç duyduğu maddelerin kendilerine ulaştırılmasını sağlayan böylelikle Allah cc. rızasının kazanılmasına sebep olana bir vesiledir. Bu sebeple İslâm

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. ebî Bekr el-Hazrecî el- Kurtubî, *el-Câmi'ü li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûni; İbrâhîm Atfîş, (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 3: 54; İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 2. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 294-296, 309-311, 314-316.

² Ebû Said Nâsruddîn Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418), 1: 121-122; Kurtubî, *el-Câmi'ü li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 54; Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 309-311, 314-316.

³ Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 294-296, 309-311, 314-316.

⁴ Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 309-311.

dini, ticari ilişkilerin şeffaflık ve dürüstlük ilkeleri ile temel ahlâk kuralları çerçevesinde yürütülmesi için birtakım kurallar ve şartlar ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili Kur'ân'ı-Kerîm'e, Hz. Peygamber'in hadislerine ve bu iki kaynaktan ilham alan İslâm âlimlerinin görüşlerine bakıldığında, ticaretin bu ilke ve kurallar çerçevesinde yürütülmesini ön gören birçok emir ve tavsiyeler vardır.

1. Alım Satımda Şeffaflık ve Dürüstlük İlkesine İşaret Eden Ayet ve Hadisler

Alım satımın tarafların rızasına dayalı olarak, meşru bir şekilde şeffaflık ve dürüstlük ilkeleri çerçevesinde yapılmasını emreden ayetler şunlardır:

1. *Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*"⁵

Yukarıdaki ayette ifade edilen bâtil yolların başlıcaları hırsızlık, kumar, içki, gasp, rüşvet, faiz, fâhiş fiyat ve aldatma gibi durumlardır.⁶ Bu bâtil yollardan alım satımla ilgili olanları, taraflardan birini zarara soktuğu için ticaretteki şeffaflık ve dürüstlük ilkesini zedelemektedir. Aynı şekilde alım satım şekillerinden biri olan ğarar⁷ da meçhul olduğu ve müşteriyi riske soktuğu için bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra fasid⁸ akitlerle yapılan alım satımlardan elde edilen mal ve değerlerin bütünü, ayetin ifade ettiği bâtil kapsamına girer.⁹

Ayetteki "karşılıklı rıza ile" ifadesi hakkında ise âlimlerin muhtelif yorumları vardır. Burada sadece konumuzla ilgili şu görüşe yer vereceğiz: İbn Ömer, Ebû Hureyre, Şurayh, Ş'abî, İbn Sîrîn ve imâm Şâfiî'ye göre bu ifade, alım satım meclisinden ayrılmadan önce tarafların muhayyerliğinin olması (tarafların vazgeçme yetkisinin bulunması) anlamına gelmektedir. Bu âlimler, görüşlerini İbn Ömer'den gelen şu rivayete dayandırmışlardır: *Taraflar alım satım meclisinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.*"¹⁰

Görüldüğü üzere ayetteki söz konusu ifadede, alım satımın tarafların rızasına dayalı olmasına vurgu yapılmış; hadiste de bu rızalarını pekiştirecek şekilde alım satım meclisi devam ettiği müddetçe, istemeleri durumunda bu sözleşmeden hiçbir gerekçe göstermeden vazgeçebilecekleri ifade edilmiştir.

Netice itibariyle ayet-i kerîme, alım satımın tarafların rızasına dayalı olarak, meşru ölçüler çerçevesinde ve hiçbir aldatma olmadan, şeffaflık ve dürüstlük ilkelerine bağlı kalınarak yapılmasını emretmiştir.

2. *Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan*

⁵ Nisâ, 4/29.

⁶ Hayreddin Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 50; Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2: 338, V, 152; Beydâvî, *Envârü't-Tenzil*, 2: 70.

⁷ Ğarar: Meçhul bir yönü bulunan (bilinmezlik/belirsizlik içeren) ve genellikle müşterinin aldatıldığı alım satımlara denir. Bu bilinmezlik/belirsizlik satılan malda, bedelde veya vadede teslim müktevel olup olmama şeklinde olabilir. Havadaki kuşu, denizdeki balığı satmak gibi. Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, 3: 54; IV, 302; Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 154.

⁸ Fasid, kendi nefsinde meşru iken ğayr-i meşru bir şeyle bulunma sebebiyle meşruiyetten çıkan akitir. Bkz. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 136.

⁹ Kiyâ el-Herrâsî, 'İmâdû'd-Dîn, Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Mûsâ Muhammed Ali, İzzet Abd Atiyye, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405), 2: 438.

¹⁰ EbûBekr İbn Arabî Kâdî Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk Muhammed Abülkâdir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1: 522.

korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹¹

Toplumda ticari hayatın sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlayan etkenlerden biri de ihtiyaç halinde insanlar arasında mal ve para borçlanmasının meydana gelmesidir. Kur'an, insanların bu ihtiyacı istismar ederek faizciliğe yönelmemesi için gerek ödünç almak ve gerekse diğer meşru akitleri yapmak suretiyle borçlanmalarını helâl kılmıştır. Borç ilişkisinde en önemli mesele onun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesidir. Bunun sağlanabilmesi için de hem unutmayı hem de inkârı önleyecek tedbirlere ihtiyaç vardır. Arapça metnini tam olarak vermediğimiz yukarıdaki ayette; insanlar arası borçlanmada yazma, şahit tutma, teminat alma, insanlarda emanet ve sorumluluk duygusunu geliştirme gibi tedbirlerden bahsedilmektedir.¹² Bu tedbirler borçlanma ilişkisinde şeffaflığı gerektirdiği gibi alım satımın da şeffaf bir şekilde yapılmasını sağlayan şartlardandır.

3. *“يَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ”* Ey kavimim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”¹³

Yukarıdaki ayette Hz. Şuayb, kavmine (Medyen halkına) alım satımda ölçü ve tartıyı adaletle, tam yapmalarını, insanların mallarını ve haklarını eksiltmemeleri gerektiğini hatırlatmaktadır.¹⁴ Bir önceki ayette Allah'a iman ve ibadet emrinden sonra ölçü ve tartıyı eksik yapmaktan alıkonulmaları¹⁵, bunun mukabili olarak bu ayette de ölçü ve tartıyı adaletle tam yapmalarının emredilmesi, emri pekiştirmek ve konunun önemine dikkat çekmek içindir.¹⁶

Hz. Şuayb'ın kavmi, kafir olmalarının yanı sıra, ticarete insanları aldatan, alım satıma türlü hileler karıştıran kimseler idi. Birisinden hububat nev'inden bir mal satın aldıklarında büyük hacimli ölçüyle satın alır, sattıklarında ise küçük hacimli ölçüyle satarlardı. Böylece karşı tarafı, rızası ve bilgisi olmaksızın aldatmış olurlardı.¹⁷

Ayette geçen “الْعْتُو” kelimesi ise genel olarak hukuksuzluk ve diğer fesat çeşitlerini kapsar. Bu kelimenin hırsızlık, yol kesicilik ve yağma gibi mal ile diğer insanlara verilen zararlar anlamında olduğu da ifade edilmiştir.¹⁸

¹¹ Bakara: 2/282.

¹² Bkz. Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu*, I, 446.

¹³ Hûd 11/85.

¹⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 3: 144; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 4: 295.

¹⁵ Hûd 11/84.

¹⁶ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 3: 144.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9: 85.

¹⁸ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 3: 144.

Görüldüğü üzere söz konusu ayette insanlar arasında yapılacak alım satımların adaletle, hilesiz ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yukarıda zikri geçen ayetlerin dışında şu ayetler de dolaylı olarak alım satımda dürüstlüğe ve şeffaflığa işaret etmektedir:

- “فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ” *Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.*”¹⁹
- “وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ” (*Ey insanlar!*) *yalan sözden sakının.*”²⁰
- “Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.”²¹
- “يَمِينَلَرِنِيزِي اِرَانِيزِدَا اَلِدَاتْمَا وَفَسَادَا وَاسَاتَا اِدِينْمَيزِي، سُونْرَا سَاĞْلَام بَاسْمِشْكَن بİR AYAK KAYAR DA ALLAH YOLUNDAN SAPTIĞINIZ İÇİN، دُنْیَادَا كُوتُ اَزَابُ تَادARSINIZ. AHİRETTE DE SİZE BÜYÜK BİR AZAB OLUR.”²²

Alım satımın şeffaf, dürüst ve ahlaklı bir şekilde yapılmasıyla ilgili Hz. Peygamber’den birçok hadis-i şerif nakledilmiştir. Bunlardan bazılarını ele alacak olursak:

1. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِرَجُلٍ يَبِيعُ طَعَامًا، فَسَأَلَهُ: كَيْفَ تَبِيعُ؟ فَأَخْبَرَهُ، فَأَوْجَبَ: “إِلَيْهِ: أَدْخَلَ يَدَكَ فِيهِ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ، فَإِذَا هُوَ مَبْلُورٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَشَرَ

Ebû Hureyre’den gelen bir rivayette Hz. Peygamber, buğday satan bir adama uğradı ve adama, ‘Nasıl satıyorsun?’ diye sordu. Adam Hz. Peygambere, satışı hakkında bilgi verdi. O arada Hz. Peygamber’e ‘Elini buğdayın içine daldır!’ diye vahiy geldi. O da elini daldırdı ve buğdayın ıslak (rutubetli) olduğunu gördü. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ‘Bizi aldatan bizden değildir.’ buyurdu.”²³

2. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: “ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ كَانُوا مِنْ أُخْبِثِ النَّاسِ كَثِيرًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ {وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ} [المطففين: 1]. فَأُخْبِثُوا الْكَيْلَ بَعْدَ ذَلِكَ أَلْحَقُوا فِيهِ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ، فَإِذَا هُوَ مَبْلُورٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ مِنَّا مَنْ عَشَرَ”²⁴

3. *Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber ‘Dürüst tacir (ahirette) peygamberler, siddıklar ve şehitlerle birlikte dir.’ demiştir.*”²⁵

¹⁹ Hûd 112.

²⁰ Hac 22/30.

²¹ Bakara 2/42.

²² Nahl 16/94.

²³ Bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed*, thk. Şuayb el-Arnâvûtî, v.dğr. (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1421/2001), 12: 242; Ebû Abdillâh İbn Mâce Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnâvûtî v.dğr. (by. Dâru’l-Risâle, 1430/2009), “Ticârât”, 36; Ebû Dâvud Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdilhamîd, (Beyrut: Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut trsz.), “Büyü”, 16; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir ‘Ata, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 5: 523.

²⁴ Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, 4: 53; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Ticârât”, 35; Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmeccid es-Selefi, (Kâhîre: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994/1415), 11: 371.

²⁵ Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü’rî, *Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Ata, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1411/1990), 2: 7.

4. *İbn Ömer'den gelen rivayete göre ise Hz. Peygamber 'Dürüst ve güvenilir müslüman tacir kıyamet gününde şehitlerle birlikte'dir. demiştir.*"²⁶

5. *عن قَيْسِ بْنِ أَبِي عَرَزَةَ، قَالَ: كُنَّا نُسَمِّي فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: السَّمَايِرَةَ، فَمَرَّ بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمَّانَا. Kays b. ebî Ğaraze şöyle demiştir: Hz. Peygamber döneminde bize 'simsar' denilirdi. O, bir sefer yanımıza uğradı ve bundan daha güzel bir isimle isimlendirip şöyle dedi: Ey tüccar topluluğu! Yalan yemin, faydasız ve boş sözlerin karıştığı bir satışa sadaka karıştırın. (Tasaddukta bulunun/ardından sadaka verin.)"*²⁷

6. *عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رجلا ذكر للنبي صلى الله عليه و سلم أنه يُخدع في البيوع فقال: إذا بايعت فقل لا خلابة. İbn Ömer'den gelen bir hadise göre bir adam Hz. Peygamber'e, alım satımda sürekli aldatıldığını söyledi. Hz. Peygamber de: 'Alım satım yaparsan (karşı tarafa): Aldatma yok, de!' buyurdu."*²⁸

Yukarıdaki hadislerde de görüldüğü gibi İslam toplumunda yapılacak alım satımların şeffaflık, dürüstlük ve ahlak kuralları çerçevesinde, karşılıklı rızaya dayalı olarak ve hiçbir aldatma olmadan gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda; alım satımda insanları aldatan kişilerin İslam dairesinin dışına çıkacağı, ölçü ve tartının hilesiz ve eksiksiz bir şekilde yapılması gerektiği, dürüst tacirlerin ahirette peygamberler, siddıklar ve şehitlerle birlikte olacağı ve alım satım esnasında yalan söz ve yeminlerden sakınılması gerektiği ifade edilmiştir.

2. Alım Satımın Şeffaflık İlkesi Çerçevesinde Yürütülmesi İçin Müşteriye Tanınan Bazı Haklar

İslam hukukuna göre alım satımın şeffaflık ve dürüstlük çerçevesinde yürütülmesi için müşteriye tanınan haklardan birisi de muhayyerliktir. Muhayyerlik, iki şeyden daha hayırlı olanı tercih etmek anlamına gelir. Alım satım sözleşmesinde bu iki şey, fesih (sözleşmeyi iptal etmek) ve onaylamaktır.²⁹ Muhayyer (tercih etme yetkisine sahip olan) müşteri, bu iki durumdan birini tercih edebilir. Aynı şekilde modern hukukta da mesafeli veya daha başka satış sözleşmelerinde müşteri lehine ihdas edilmiş "6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun" bulunmaktadır. 7/11/2013 tarihinde kabul edilen ve 28/11/2013 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan kanununun 48. maddesine göre: "Tüketici, on dört gün içinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin sözleşmeden cayma hakkına sahiptir. Cayma hakkının kullanıldığına dair bildirim bu süre içinde satıcı veya sağlayıcıya yöneltilmiş olması yeterlidir. Satıcı veya sağlayıcı, cayma hakkı konusunda tüketicinin bilgilendirildiğini ispat etmekle yükümlüdür. Tüketici, cayma hakkı konusunda gerektiği şekilde bilgilendirilmezse, cayma hakkını kullanmak için on dört günlük süreyle bağlı değildir. Her hâlükârda bu süre cayma süresinin bittiği tarihten itibaren bir yıl sonra sona erer. Tüketici, cayma hakkı süresi içinde malın mutata kullanımı sebebiyle meydana gelen değişiklik ve bozulmalardan sorumlu değildir."³⁰ Görüldüğü üzere bu kanuna göre müşteri, on dört gün içinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin yaptığı alım satım akdinden cayma hakkına sahiptir. Örneğin internet vb. uzaktan iletişim araçları yoluyla yapılan alım satım sözleşmelerinde müşteri, malın kendisine teslim tarihinden itibaren on dört gün

²⁶ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 5: 266.

²⁷ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Ticârât", 3.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el- Buhârî, *el-Câmî'ü's-Sahîh el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr- Yemâme, 1407/1987), "Büyû", 48; Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, trsz.), "Büyû", 1533.

²⁹ Bkz. Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 3: 1300; Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 194; Sabri Erturhan, *Temel Fıkh Bilgileri*, 2. Baskı (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 228.

³⁰ Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, "Resmî Gazete", erişim: 25 Nisan 2019, resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131128-1.htm.

içinde malı kabul edip etmeme konusunda yetkilidir. Mal ayıplı olsun veya olmasın her durumda sözleşmeden cayabilir.

İslam hukukuna göre de alım satımda; şart, görme, ayıp, ğabn, istihkâk, nakd, tağrîr, ta'yîn ve vasf muhayyerliği gibi birçok muhayyerlik çeşidi vardır.³¹ Biz burada müşteri için söz konusu olan ve alım satımın şeffaf bir şekilde yapılması gerektiğine temas eden görme ve ayıp muhayyerliği üzerinde duracağız.

2.1. Görme Muhayyerliği

Hanefîler'e göre bir müşteri görmediği bir malı satın alırsa, böyle bir alım satım caizdir.³² Ancak müşteri malı gördüğünde muhayyerdir (tercih hakkına sahiptir). İsterse satın alır isterse satın almaz. Şâfiî mezhebine göre ise böyle bir satış sahih olmaz. Çünkü satılan mal meçhuldür (belirsizdir).³³ Ancak Şâfiî mezhebinin kadim görüşüne göre akit meclisinde bulunmayan bir malın alım satımı caizdir. Bu takdirde müşteri için görme muhayyerliği vardır.³⁴

Mecelle'de (320. madde) bu muhayyerlik çeşidi şöyle tarif edilmiştir: "Bir kimse bir malı görmeden iştirâ etse, görünceye dek muhayyerdir; gördükte dilerse fesheder ve dilerse kabul eder."³⁵

Böyle bir satışta müşteri malı göreceği vakit muhayyer (tercih hakkına sahip) olduğu için Hanefî mezhebine göre meçhuliyet (belirsizlik) kalkar. Dolayısıyla satıcı ve müşteri arasında da münâza'a (anlaşmazlık) olmaz.³⁶

Satım akdinde görmenin amacı mal hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bazen sadece gözle görmek yetmeyebilir. Görme, binek hayvanı için binmek, esans için koklamak, et hayvanı için dokunmak, gıda maddesi için tatmak ve ev için içerisini gezmek, şeklinde olabilir.³⁷

2.2. Ayıp Muhayyerliği

Ticaret örfünde malın fiyatını düşüren her eksiklik ya da müşterinin bu maldaki sahih bir maksadının elden kaçmasına sebep olan her şey, ayıp/kusur sayılır.³⁸ Bir alım satımda müşteri, satın aldığı bir malda sonradan bir ayıp fark ederse, muhayyerliği önceden şart koşmamış olsa bile muhayyerdir. Dilerse anlaştıkları fiyat üzerinden (bir şey eksiltmeksizin) malı satın alır. Dilerse malı reddeder.³⁹

Örneğin bir kimse sebze, meyve vb. bir gıda maddesi satın alır sonra o gıda maddesinin yenilemeyecek veya yararlanılamayacak şekilde bozuk olduğunu fark ederse bu malı iade eder ve buna karşılık verdiği bütün parayı geri alır.⁴⁰

Ayıp muhayyerliğinin dayanak noktalarından birisi, Hz. Peygamber'in, "قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (مَنْ اشْتَرَى شَاةَ مُصْرَاءَ، فَلَئِنْ قَلْبُهَا فَلْيُخْلَبْ بِهَا فَإِنَّ رَضِيَ جَلَابِهَا أَمْسَكَهَا وَإِلَّا رَدَّهَا وَمَعَهَا صَاعُ تَمْرٍ) وَفِي رِوَايَةٍ مِنْ ابْتِاعِ شَاةَ مُصْرَاءَ فَهُوَ فِيهَا بِالْخِيَارِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِنْ شَاءَ"

³¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 194-196.

³² Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebibekr b. Abdilcelil el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Talâl Yûsuf, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trsz.), 3: 34; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı*, 3: 1362; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 276; Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 230.

³³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 34; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı*, 3: 1358.

³⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, 279.

³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Metni kontrol eden ve lügatçeyi hazırlayan: Ali Himmet Berki, (Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1959), 43; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, 275.

³⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 34.

³⁷ Bkz. Abdullâh b. Mahmûd b. Mevrûd el-Mevsilî, thk. Muhammed Adnân Dervîş, *el-İhtiyâr li T'alîli'l-Muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Erkam, trsz.) 1-2: 266; Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 230.

³⁸ Bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 37; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı*, 3: 1326; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1-2: 267.

³⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 36-37; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı*, 3: 1325; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1-2: 267.

⁴⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 39.

Her kim (sütü çok zannedilsin diye) sağılmayarak memesi şişirilmiş bir hayvan satın alırsa (üç gün) muhayyerdir. Dilerse aldığı bedel ile kabul eder, dilerse iade eder ve sağdığı süte karşılık bir sâ' (ölçek) hurma verir.”⁴¹ şeklindeki hadis-i şerifidir.⁴²

Netice itibariyle İslâm dini alım satımda şeffaflığı, dürüstlüğü ve aldatmama esasına göre hareket etmeyi öngörmektedir. Nitekim şu hadis de buna delalet eder: “ عَنْ وَائِلَةَ بِنِ الْأَسْفَعِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ”مَنْ بَاعَ عَيْبًا لَمْ يُبَيِّنْهُ، لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتِ اللَّهِ، وَلَمْ تَزَلْ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهُ إِشْتِمِشْتِرَ: 'Kim sattığı bir malın ayıbını açıklamazsa (gizlerse) devamlı olarak, Allah'ın gazabına ve melekelerin lanetine maruz kalır.”⁴³

Bütün Kusurlardan Beraatin Şart Koşulması Suretiyle Yapılan Alım Satım

Ticaret piyasasında, geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdüren ve ayıp muhayyerliğiyle alakalı olan bir alım satım şekli de satıcının, satacağı maldaki bütün kusurlardan beraati şart koşarak yaptığı alım satımdır. Böyle bir alım satımda satıcı, müşteriye “Sana bir toprak kümesi sattım; bir demir yığını sattım ya da günümüzdeki şekliyle toz toprak sattım vb.”⁴⁴ ifadeler kullanarak satıştan sonra malda çıkacak bütün kusurlardan sorumlu olmadığını bildirir. Bu şekildeki alım satımdan sonra ayıp muhayyerliğinin ortadan kalkıp kalkmayacağı hakkında, mezheplerin farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Hanefilere göre böyle bir alım satımda, müşteri başından beri malın kusurlarını kabul ettiği için -daha açık bir ifadeyle- satın alınacak malın, yüksek ihtimalle kusurlu çıkacağı müşteri tarafından bilindiği için satıcı ile müşteri arasında anlaşmazlık çıkmayacaktır. Dolayısıyla böyle bir satış caizdir.⁴⁵ Şafî mezhebine göre ise böyle bir alım satım caiz değildir. Çünkü malın kusurlardan beraati (satıcının hiçbir kusur kabul etmemesi şeklindeki şart) bilinmeyen/belirsiz haklarda sabit olamaz.⁴⁶ Yani Şafî mezhebinin mantığında kusurlardan beraati şart koşmak, malı karşı tarafa temlik etmek (mülkiyetine geçirmek) anlamındadır. Malda kusur çıkıp çıkmayacağı veya çıkarsa hangi kusurların çıkacağı, meçhuldür (belirsizdir). Meçhul bir malı satmak da caiz değildir.⁴⁷

Aynı şekilde Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri de bu şekildeki bir satışı caiz görmemektedir.⁴⁸

Gerek alım satım gibi insanlar arası yapılan iş ve eylemlerde gerekse insanın kendine has duygu, düşünce ve davranışlarında her zaman güzeli, mükemmeli ve kusursuz olanı elde etme düşüncesi yatmaktadır. Bu durum insanoğlunun fitratında vardır. Nitekim şu ayet de buna delalet eder. “ *Mukakkak ki Biz, insanı en güzel bir biçimde yarattık.*”⁴⁹ Alım satımda her ne kadar açıkça söylenmese de alınan şeyin sağlam ve işe yarar olması esastır.⁵⁰ Müşteri böyle bir şartı kabul etse bile maldaki kusurlar, alım satımdan önce ona net bir şekilde söylene, belki de o malı almayacak veya daha düşük bir değerle satın almaya

⁴¹ Bkz. Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî. *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, 2. Baskı. (Beirut, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1392), 10: 166; İbn Mâce, *Sünenü İbn-i Mâce*, “Ticârât”, 42.

⁴² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 2, 281.

⁴³ İbn Mâce, *Sünenü İbn-i Mâce*, “Ticârât”, 45.

⁴⁴ Bkz. Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, 3: 1335.

⁴⁵ Bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 41-42; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1-2: 271-272; Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle*, 45; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 2, 282.

⁴⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 41-42;

⁴⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 42.

⁴⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, 3: 1335-1337

⁴⁹ Tîn 95/4.

⁵⁰ Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 2, 281.

çalışacaktır. Kaldı ki günümüzde şahit olunan bu gibi meçhuliyet (kapalılık) ifade eden böylesi satışlarda, satış sonrasında malda kusur çıkması durumunda taraflar arasında genellikle anlaşmazlık çıkmaktadır.

Netice itibariyle şeffaflığı zedeleyen “Sana bir toprak kümesi sattım; bir demir yığını sattım, toz toprak sattım vb.” şeklindeki kapalı ifadelerin kullanıldığı alım satımlar, Hanefiler dışındaki diğer üç mezhep tarafından caiz görülmemektedir. Kaldı ki Hanefiler açısından da düşünüldüğünde bu alım satımdaki kapalı ifadelerin şart konulması ile satıcı, müşteriye malın yüksek ihtimalle kusurlu olabileceğini imâ etmiş olmaktadır. Zira Hanefî mezhebinin mantığında böylesi bir alım satımda yüksek ihtimalle kusurlu veya defolu olabilecek bir mal satılmıştır. Müşteri de bunu bildiği halde satın almıştır. Dolayısıyla satış sonrasında, satıcı ile müşteri arasında anlaşmazlık çıkmayacaktır.

Eldeki verilerden hareketle sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki satıcının, “Sana bir toprak kümesi sattım; bir demir yığını sattım; toz toprak sattım vb.” ifadeleri söyleyerek, alım satımdan sonra malla ilgili çıkabilecek hiçbir kusuru kabul etmemek üzerine yaptığı bir alım satım, cumhur ulemaya göre caiz değildir. Günümüzde Hanefî mezhebine mensup birisi böyle bir alım satım yapmak isterse, bu konudaki Hanefî mezhebinin görüşünde mevcut olan ana gayeye binaen şunlara dikkat etmelidir:

1. Bu kişi; satıcı olup, satacağı malın kusurlu olduğunu biliyorsa, malının kusurlarını kesinlikle müşteriye söylemelidir. Kusurlarını bilmiyor ve yine de sonradan çıkabilecek sorun veya uğraşlarla karşılaşmamak için böylesi kapalı ifadelerin yer aldığı bir şartla malı satıyorsa; bu durumda, büyük ihtimalle kusurlu bir mal sattığı bilinciyle hareket ederek, kusur çıkma ihtimaline karşı malı, normal piyasa değerinin biraz altında satması gerekir.

2. Bu kişi, müşteri ise büyük ihtimalle kusurlu/defolu bir mal satın aldığı düşüncesiyle hareket ederek malı, normal piyasa değerinin biraz daha altında satın almaya çalışır. Satış sonrasında malda kusur çıkması durumunda ise kusurları alım satım öncesinde peşinen kabul ettiği için anlaşmazlık çıkarmamalıdır.

Eğer satıcı; satacağı malın kusurunu gizleyip, bu şartı ileri sürerek satmaya çalışır; ya da müşteri de malı böyle bir şartla satın aldığı halde malın kusurlu çıkması durumunda akitten caymak veya sorun çıkarmak düşüncesinde olursa, bu alım satım Hanefî mezhebi açısından da caiz bir alım satım olmaz. Kanaatimize göre günümüzde yapılan böylesi alım satımlarda, gerek satıcıların var olan kusurları bildikleri halde mallarıyla ilgili sonradan ortaya çıkacak sorunları bertaraf etmek istemeleri gerek bu şeklindeki ifadelerde meçhuliyet bulunması ve gerekse satış sonrasında anlaşmazlık çıkma ihtimali çok yüksek olduğu için bu şeklindeki alım satımlar, Hanefî mezhebinin dışındaki diğer mezheplerin de iddia ettiği gibi caiz bir işlem değildir.

3. Alım Satımda Şeffaflık İlkesini Zedeleyen Şartların Yasaklanması

1. Satış akdi fasid şartlardan uzak olmalıdır.⁵¹ Fasid, aslında meşru olduğu halde gayrı meşru bir şeye bitişmesi dolayısıyla meşruiyetten çıkan fiildir. Örneğin meçhul (mahiyeti tam olarak bilinmeyen) bir şeyi satmak⁵² ya da gebe olması şartıyla bir deveyi satma durumunda yapılan akit fasid bir akittir.⁵³ Akit esnasında tek taraflı yarar sağlayan, yasak bir şeyi içeren, akdin muhteva ve yapısal amaçlarına veya örfe aykırı olan şartlar da fasid şart olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴

⁵¹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, 3: 1297.

⁵² Bkz. Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, 8: 3699.

⁵³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, 3: 1297.

⁵⁴ Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 227.

Bu bağlamda domuz, şarap gibi haram şeylerin satışı⁵⁵; elde edilmesi kesin olmadığı için havadaki kuş ile denizdeki balığın satışı⁵⁶; satılan malın başkası ile karışma durumu olduğu için koyunun sırtındaki kırılmamış yün ile memedeki sütün satışı⁵⁷ fasid bir satıştır.⁵⁸ Aynı şekilde ağaçtaki yaş meyvenin, kuru ve dalından koparılmış (tartısı belli) meyve ile satışı fasittir. Çünkü bu satışta da adedi, ölçüsü ve tartısı tam olarak bilinmeyen bir malı, miktarları bilinen bir mal ile tahmini olarak satma durumu vardır.⁵⁹ Dolayısıyla her hâlükârda bir tarafın zarara uğrama durumu bulunmaktadır.

2. Satılan mal ve bu mal için verilecek bedel, anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde taraflarca mâlum olmalıdır. Mâlum olma, akdin sahih olmasının şartlarındandır. Şayet akitte, taraflar arasında anlaşmazlığa yol açacak şekilde fahiş cehalet (aşırı bilinmezlik) varsa yukarıda da ifade edildiği gibi bu akit fâsid olur. Çünkü mahiyeti belirsiz bir malı satmak sahih olmaz. Kişinin, sürüsünden belirlenmemiş bir koyunu satması fahiş cehalet (aşırı bilinmezlik) sayılır.⁶⁰ Değişik marka ve kalitede telefonun satıldığı bir mağazadan, belirlemeksizin herhangi bir telefon satılırsa, aynı durum söz konusu olur.⁶¹

Koyun örneğinde satıcı, zayıf, hastalıklı veya yaşlı bir koyun vermek isteyebilir. Müşteri de semiz ve genç bir koyun almak isteyebilir. Bu durumda anlaşmazlık kaçınılmaz olur. Aynı şekilde telefon örneğinde de satıcı keyfine göre kablolu ev telefonu, kablosuz telsiz telefon veya herhangi bir cep telefonu vermek isteyebilir. Müşteri de bunlardan herhangi birini tercih edebilir. Kaldı ki telefonun çeşidi üzerinde anlaşmış olsalar bile bu telefonların marka ve kalitesi değişeceği için her hâlükârda taraflar arasında anlaşmazlık çıkacaktır.

3. Akit ğarar içermemelidir. Bu şart da akdin sahih olmasının şartlarındandır. Akdin var oluşu, gerçekleşmesi ve malın teslimi konusundaki riziko, belirsizlik ve şüphe durumuna ğarar denilmektedir. Gökteki kuşun veya denizdeki balığın satılması, ya da münâbeze denilen atılan okun isabet edeceği şeyin satın alınması gibi işlemler bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁶² Çünkü böylesi alım satımlarda bu malların müşteri tarafından elde edilmesi mümkün olmayabilir. Ğarar içeren akitler de fasid alım satım kapsamında değerlendirilmektedir.⁶³

Sonuç

Kur'ân'ın inişinden sonra toplum yapısı İslâm'la birlikte her alanda köklü değişimler yaşamıştır. İktisadi alandaki değişimler kapsamında, ticarî faaliyetler de büyük oranda değişmiştir. İslâm'ın iktisat mantığında ticaret, sadece bir kazanç aracı değil, insanların ihtiyaç duyduğu maddelerin kendilerine ulaştırılmasını sağlayan, böylelikle Allah cc. rızasının kazanılmasına sebep olan bir vesiledir. Bu sebeple İslâm dini, ticarî ilişkilerin şeffaflık ve dürüstlük ilkeleri ve temel ahlâk kuralları çerçevesinde yürütülmesi için birtakım kurallar ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili Kur'ân'ı-Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in hadislerine bakıldığında; ticaretin şeffaflık, dürüstlük ve ahlak kuralları çerçevesinde, karşılıklı rızaya dayalı olarak ve hiçbir aldatma olmadan gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda; alım satımda insanları aldatan kişilerin İslam dairesinin dışına çıkacağı, ölçü ve tartının hilesiz ve eksiksiz bir şekilde yapılması gerektiği, dürüst tacirlerin

⁵⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 42.

⁵⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 43.

⁵⁷ Alım satım akdinden sonra yün, kırpmaya kadar alttan biraz daha uzayabilir, aynı şekilde memedeki süt de artabilir.

⁵⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 43-44.

⁵⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 44.

⁶⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı*, 3: 1297; Erturhan, *Temel Fıkh Bilgileri*, 226.

⁶¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, 163-165; Erturhan, *Temel Fıkh Bilgileri*, 226.

⁶² Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku 2*, 163-165; Erturhan, *Temel Fıkh Bilgileri*, 226.

⁶³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 43.

ahirette peygamberler, siddıklar ve şehitlerle birlikte olacağı ve alım satım esnasında yalan söz ve yeminlerden sakınılması gerektiği ifade edilmiştir.

İslam hukukuna göre alım satımın şeffaflık ve dürüstlük çerçevesinde yürütülmesi için müşteriye tanınan haklardan birisi muhayyerliktir. Alım satımda müşterinin muhayyer olması, alım satım sözleşmesini ya onaylama ya da iptal etme gibi bir yetkiye sahip olması anlamına gelir. Bu durum modern hukukta da görülmektedir. Mesafeli veya daha başka satış sözleşmelerinde, müşteri lehine ihdas edilmiş 6502 sayılı tüketicinin korunması hakkındaki kanuna göre müşteri, on dört gün içinde herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin yaptığı alım satım akdinden cayma hakkına sahiptir.

İslam hukukunda alım satım ilişkisi çerçevesinde; şart, görme, ayıp, ğabn, istihkâk, tağrîr, ta'yîn ve vasf muhayyerliği gibi birçok muhayyerlik çeşidi vardır. Müşterinin, görmediği bir malı satın alması durumunda, bu malı gördüğünde muhayyer (kabul veya ret tercih hakkına sahip) olması, yine satın aldığı bir malda sonradan bir ayıp fark etmesi durumunda muhayyerlik hakkının bulunması, alım satımın şeffaf bir şekilde yapılması için müşteri lehine var olan görme ve ayıp muhayyerliği ile ilgilidir.

Bunun yanı sıra alım satım akdinin tek taraflı yarar sağlayan, yasak bir şey içeren, akdin muhteva ve yapısal amaçlarına veya örfeye aykırı olan fasid şartlardan uzak olması; satılan mal ile bu mal için verilecek bedelin anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde taraflarca mâlum olması gibi kurallar; ticaretin şeffaflık, dürüstlük ve ahlak kuralları çerçevesinde yapılabilesini sağlamaktadır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed*. Thk. Şuayb el-Arnâvûtî, v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*. Metni kontrol eden ve lügatçeyi hazırlayan: Ali Himmet Berki. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1959.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. "Resmî Gazete". Erişim: 25 Nisan 2019. resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131128-1.htm.

Beydâvî, Ebû Saîd Nâsiruddîn Abdullâh b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1418.

Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkâdir 'Ata, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. Beyrut: 1424/2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'ü's-Sahîh el-Muhtasar*. Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr- Yemâme, 1407/1987.

Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*. Çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

Ebû Dâvud Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Mektebetü'l-'Asriyye. 4 Cilt. Beyrut: trsz.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Erturhan, Sabri. *Temel Fıkıh Bilgileri*. 2. Baskı İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî. *Müstedrek ale's-Sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkâdir 'Ata, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

İbn Arabî, EbûBekr Kâdî Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Abülkâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Şuayb el-Arnâvûtî, 'Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Kara, Abdullatif Hirzullâh, 5 Cilt. by. Dâru'r-Risâle, 1430/2009.

Karaman, Hayreddin – Çağrıçı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kâfi – Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku 2*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

Kiyâ el-Herrâsî, 'İmâd'ü'd-Dîn, Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'an*. Thk. Mûsâ Muhammed Ali, İzzet Abd Atiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. ebî Bekr el-Hazrecî. *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed el-Berdûnî; İbrâhîm Atfîş. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.

Merğînânî, Burhânüddîn Ali b. Ebibekr b. Abdilcelîl el-Ferğânî. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Thk. Talâl Yûsuf, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trsz.

Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevrûd. *el-İhtiyâr li T'alîli'l-Muhtâr*, Thk. Muhammed Adnân Dervîş. Beyrut: Dâru'l-Erkam, trsz.

Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî. *Sahih-u Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trsz.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, 2. Baskı. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *Mu'cemu'l-Kebîr*. Thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994/1415.

VERGİ DENETİMİNDE ETKİNLİĞİN SAĞLANMASI AÇISINDAN TEMEL FİNANSAL TABLOLAR ANALİZİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Dr.Öğr.Üyesi MEHMET DAĞ

Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Dr.Öğr.Üyesi Tunay ASLAN

Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Kamu harcamalarının finansmanında temel gelir kaynağı olan vergilerin tahsilinde etkinliğin sağlanması kamu harcamalarının finansmanı açısından temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Etkin bir vergi denetimi, vergi tahsilat oranlarında artışı sağlamak açısından belirleyici rol oynamaktadır.

Muhasebe sistemi ve temel finansal tablolar vergi denetiminin etkinliği açısından oldukça önemli bir role sahip olup bu tabloların vergi denetiminde nasıl kullanılacağına bilinmesi gerekmektedir. Temel finansal tablolar üzerinden işletmelerin finansal yapısı, faaliyetlerindeki etkinliği ve kârlılığı ölçülebilmektedir. Buna göre söz konusu tabloların etkin vergi denetimi açısından büyük bir önem taşıdığı ifade edilebilir. Bu çalışmada öncelikle vergi denetimi hakkında bilgiler verilecek, daha sonra vergi denetiminde etkinliğin sağlanması açısından temel finansal tablolar analizinin rolü ve önemine değinilecektir.

581

Abstract

Ensuring efficiency in the collection of taxes, which are the main source of income in the financing of public expenditures, is considered as a fundamental requirement in terms of financing public expenditures. An effective tax audit plays a decisive role in ensuring an increase in tax collection rates.

The accounting system and the basic financial statements have a very important role in terms of the effectiveness of the tax audit, and it is necessary to know how to use them in tax audit. The financial structure of the companies, their effectiveness and profitability in the operations can be measured over the basic financial statements. Accordingly, it can be stated that these tables have a great importance in terms of effective tax audit. In this study, first of all, information about tax audit will be given and then the role and importance of basic financial statement analysis will be discussed.

1.Giriş

Vergi, devletin kamu harcamalarına katılım amacıyla gerçek ve tüzel kişilerden topladığı karşılıksız ve zorunlu bir gelir kaynağı olarak günümüz ekonomik ve sosyal hayatında yeri ve önemini korumaktadır. Devletlerin giderek artan toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla için çeşitli harcamalar yaptıkları ve bu harcamaların finansmanında başlıca kaynak olarak verginin yer alması nedeniyle vergilerin etkin bir şekilde tahsil edilmesi gerekmektedir. Böylelikle kamu mali dengelerinin sürdürülebilirliği sağlanacak ve kamu hizmetlerinin

sunumu amacıyla daha fazla kaynak sağlanmış olacaktır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte ülkelerde kamu gelirleri kamu giderlerini karşılayamadığından başlıca kamu geliri olan vergilerin tahsilinde artışın sağlanmasına yönelik çeşitli mekanizmalar geliştirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Vergi tahsilat oranlarının istenilen düzeye ulaşamamasında kayıt dışı ekonominin önemli bir sebep olarak görüldüğü ortadadır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmesi amacıyla ise etkin bir vergi denetiminin önemli ölçüde katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

Vergi denetiminde etkinliğin sağlanması açısından muhasebe ve finansa ilişkin tabloların büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Zira finansal tablolar bir denetim aracı olarak vergi denetiminde önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bu çalışmada vergi denetiminde istenen sonuçlara ulaşılması açısından temel finansal tablolar analizinin yeri ve önemi hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu amaçla öncelikle finansal tablolar ve finansal tablo analizi hakkında bilgiler verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır. Daha sonraki bölümde ise temel finansal tablolar analizi ile vergi denetimi arasındaki ilişki hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Çalışma sonuç ve öneriler kısmı ile son bulacaktır.

2. Finansal Tablolar ve Finansal Tablo Analizi

Finansal tablolar, belirli dönemler itibariyle işletmede meydana gelen finansal olayları ortaklara, kredi kuruluşlarına ve diğer ilgili gruplara aktarılmasını sağlayan mali tablolardır. Finansal tabloların düzenlenmesi ile ilgili usul ve esaslar Muhasebe Sistemi Uygulama Tebliği ve Türkiye Muhasebe Standartlarında (TMS1) belirtilmiştir. Muhasebe sistemi Uygulama tebliğine göre işletmelerin düzenleyecekleri finansal tablolar;

- Bilanço (Finansal Durum Tablosu),
- Gelir Tablosu,
- Nakit Akış Tablosu,
- Öz kaynak Değişim Tablosu,
- Satışların Maliyet Tablosu,
- Kar Dağıtım Tablosu,
- Fon Akım Tablosu.

Bu finansal tablolardan finansal durum tablosu (bilanço) ve gelir tablosu ana mali tabloları oluştururken diğer mali tablolar ise ek mali tabloları oluşturmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 1991:5). Bilanço, bir işletmenin belli bir tarihte sahip olduğu varlıklar ile bu varlıkların sağlandığı kaynakları gösteren finansal tablodur. Bilanço dipnotları ise dönem bilançolarının ilgililer tarafından daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla ek ilave bilgiler içermektedir.

Bilançonun aktif tarafında yer alan ekonomik varlıklar, paraya dönüşme hızlarına göre en çok likitten en az likit değere doğru, pasifinde yer alan kaynaklar ise en kısa vadeli kaynaktan en uzun vadeli kaynağa doğru sıralanmaktadır. Varlıklar, dönen varlıklar ve durun varlık olarak iki gruba ayrılır iken kaynaklar kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar ve öz kaynaklar olarak üç gruba ayrılmaktadır (Ünkaya ve Aslan, 2015:37).

Düzenlenme biçimlerine göre bilançolar; hesap tipi bilançolar ve rapor tipi bilançolar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Hesap tipi bilançoda aktif ve pasif kalemler karşılıklı olarak düzenlenmekte olup sol tarafa varlıklar sağ tarafa kaynaklar yazılmaktadır. Rapor tipi bilanço, aktif ve pasif kalemlerin alt alta yazılmasından oluşmakta olup bu bilanço tipi bir işletmenin birden fazla yılına ait verileri yan yana yazarak karşılaştırma imkânı verdiği için analiz amacıyla kullanılması daha uygundur (Ünkaya ve Aslan, 2015: 38). Kapsamına göre bilançolar özet ve ayrıntılı bilanço olarak düzenlenir. Özet bilançolar genel olarak hesap grupları ile

gösterilirken ayrıntılı bilançolar hesap grupları ile birlikte ilgili hesap gruplarının alt gruplarını da göstermektedir.

Gelir tablosu, işletmenin belli dönemde elde ettiği tüm gelirleri ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ile bunların sonucunda işletmenin elde ettiği dönem net karı veya zararını gösteren dinamik bir mali tablodur. Gelir tablosu ana faaliyetlerden sağlanan gelirler ile ana faaliyet dışından süreklilik gösteren gelirler ve de süreklilik göstermeyen olağandışı gelir ve karlar ayrı ayrı gösterilir. Ana faaliyet konusu işlemlerden dolayı yapılan giderler (maliyet ve faaliyet giderleri) ve ana faaliyet dışı süreklilik arz eden giderler, süreklilik arz etmeyen olağandışı giderler ve zararlar olarak ayrı ayrı gösterilir. Gelir tablosu özet tipi veya ayrıntılı gelir tablosu olarak düzenlenebilmektedir (Karaca ve Akyel: 2010:10).

Türkiye Muhasebe Standardına göre finansal tablolar; genel amaçlı finansal tablolar ve özel amaçlı finansal tablolar olarak sınıflandırılmıştır. TMS 1 finansal tabloların sunuluşu standardına göre belirlenen genel amaçlı finansal tablolar ve özel amaçlı finansal tablolar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (<http://kgk.gov.tr/>).

Tablo 1: Finansal Tabloların Sınıflandırılması

Tam Bir Finansal Tablo Seti	Özel Amaçlı Finansal Tablolar
i. Finansal Durum Tablosu (Bilanço),	i. Kar Dağıtım Tablosu,
ii. Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu,	ii. Satışların Maliyeti Tablosu,
iii. Öz kaynak Değişim Tablosu,	iii. Fon Akım Tablosu,
İv. Nakit Akış Tablosu,	İv. Net Çalışma Sermayesi Değişim Tablosu.
v. Diğer Açıklayıcı Notlar.	

Kaynak: <http://kgk.gov.tr/>

Genel amaçlı finansal tablolar, özel bilgi ihtiyacını karşılamak için isteğe bağlı olarak hazırlanmış olmayan finansal tablolardır. Özel amaçlı finansal tablolar ise daha çok özellikli bilgi sunması için talep edilen ve hazırlanan finansal tablolardır. Finansal tabloların bilgi ihtiyacı olan gruplara faydalı olabilmesi için bu tablolarda yer alan bilgilerin kanıtlanabilir, doğruluk özelliği taşıyan, karşılaştırılabilir nitelikte olması gerekir (Arabacı ve Cavdar, 2018:176).

Finansal analiz; Bir işletmenin finansal durumunu, faaliyet sonuçlarını ve finansal performansını değerlendirebilmek, gelişme yönünü saptayabilmek amacıyla yapılır. Finansal analiz ile hem işletmelerin kendileri hem de kamuoyu işletmeler hakkında bilgi sahibi olabilirler. İşletmeler finansal analiz yöntemleri ile mali durumlarını sektördeki diğer firmalarla karşılaştırabilir ve karlılık durumlarını analiz edebilirler (Bilici ve Aydın, 2018:2334).

Finansal analiz üç başlık altında toplanabilir. Bunlar;

1.Amacına göre finansal analiz: İşletmelerde yapılan finansal analiz üçe ayrılır. Bunlar yönetim analizi, kredi analizi ve yatırım analizidir. Kredi analizi daha çok işletmelerin borç ödeme gücünü ölçmek amacıyla yapılır.

2.Yapanın Kimliğine Göre Analiz: Bu analizde kendi içinde dış ve iç analiz olarak ikiye ayrılır. Dış analiz işletme dışından kişiler tarafından yapılırken iç analiz işletme içindeki kişiler tarafından yapılmaktadır.

3.Kapsamına Göre Analiz: Bunlar ise statik ve dinamik analiz olarak ikiye ayrılır. Statik analiz sadece belli bir tarihe ait finansal tabloların analiz edilmesidir. Dinamik analiz ise birbirini takip eden birkaç dönemin finansal tabloların analiz edilmesidir (Özolgün,2017:56).

İşletmelerin bilançosu ve gelir tablosu kullanılarak yapılan başlıca finansal analiz teknikleri şunlardır (Saraç, 2012:10).

- Dikey Analiz (Yüzde Yöntemi),
- Karşılaştırmalı (Yatay) Tablolar Analizi,
- Trend Analizi(Eğilim Yüzdeleri Yöntemi),
- Oran Analizi.

Dikey analiz yöntemi; finansal tablolarda yer alan her bir hesap kaleminin aynı tabloda yer alan başka bir hesap kalemi ya da hesap toplamına oranlanması ile bulunan yüzdelerle göre yapılan analiz yöntemidir. Bilançoda dikey yüzde yöntemi uygulanırken bilançonun aktif ve pasifi 100 kabul edilir. Bu yolla aktifi ve pasifi oluşturan her bir hesap kaleminin aktif toplamı ve pasif toplamı içindeki yüzdelik payı bulunur (Özer, 2012:185).

Karşılaştırmalı analiz, iki veya daha fazla döneme ait mali tabloların birbirini takip eden yıllar bakımından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesi ve bu tablolarda yer alan kalemlerin göstermiş olduğu artış/azalışların incelenerek yorumlanmasıdır. Mali tablo analiz tekniklerinden en yaygın olarak kullanılan yöntem olup bu yöntemle finansal tablolarda yer alan kalemlerin yıllar içinde değişimi incelenmektedir. Bu yöntem sayesinde şirketlerin mali durumları hakkındaki gelişmeler incelenmektedir (Ersöz, 2017: 14).

Trend analizi, birbirini takip eden dönemlere ait finansal tablolarda yer alan kalemlerin temel alınan mali tablo kalemlerine göre göstermiş olduğu artış ve azalışların yüzde olarak hesaplanmasıdır. Temel alınan yıllara göre hesaplanan yüzdeler belli bir tarih veya dönemler arasındaki mali durumu ve faaliyet sonuçlarında meydana gelen değişimleri gösterir. Bu yöntem ile baz alınan yıla göre belirlenen trend ve bir önceki yıla göre trend hesaplamaları yapılır (Ukav ve Kodav, 2017:4).

Oran analizi, Finansal tablolarda yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesidir. Finansal analizde çok çeşitli oranlar kullanılmakta olup bu oranlar kullanıcının amacına göre farklılık göstermektedir. İşletme yöneticileri ve diğer guruplar işletmenin göstermiş olduğu performansı ve hedeflerine ne kadar ulaştıklarını belirleyebilmek için oran analizinden faydalanmaktadır (Aslan, 2018: 351). Finansal analizde kullanılan oranlar amaç ve fonksiyonlarına göre beş ana guruba ayrılmaktadır (Yılmaz ve Aslan: 2018:40).

- Likidite Oranları,
- Finansman Oranları,
- Faaliyet (Verimlilik) Oranları,
- Karlılık Oranları,
- Performans Oranları,

Çalışmanın bundan sonraki kısmında finansal tabloların etkin vergi denetimi açısından önemi belirtilecektir.

3. Temel Finansal Tablolar Analizinin Etkin Bir Vergi Denetimi Açısından Önemi

Finansal tablolar, işletme hakkında finansal bilgilere yer verilen ve işletmenin finansal durumu ile faaliyet sonuçlarını gösteren tablolar olup bu tabloların denetiminin temel amacı taraflara sunulan geniş içerikli bilgilerin bu tabloların düzenlenme esaslarına ve amaçlarına uygun belirlenmiş kriterlere uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını tespit etmektir. Bu noktada kriterler, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden oluşmaktadır. Finansal tabloların denetimi esnasında, denetçiler tarafından finansal tabloların genel muhasebe ilkeleriyle uygunluğu da incelenmektedir.

Vergi denetimi, vergi idaresi ile mükelleflerin kanunlarda yer verilen ilkeler çerçevesinde davranıp davranmadığının tespiti olarak nitelendirilebilir. Beyan esasına göre vergi ödenen ülkelerde vergi denetimi bir zorunluluk olarak vergi sistemin bir parçasını oluşturmaktadır. Vergi denetimi ile aynı zamanda vergi adaletinin sağlanması, potansiyel vergi kaynaklarının vergilendirilmesi hedeflenmektedir. Vergi denetimi yoklama, arama, bilgi toplama ve vergi inceleme gibi müesseselerden oluşmaktadır. Bu müesseseler genel olarak vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi amacıyla kamu idarelerince mükellefler veya mükelleflerle iş yapan gerçek ve tüzel kişilerin, vergi denetimi esnasında kendilerinden istenecek bilgileri vermesinden oluşmaktadır. Vergi incelemesi, vergi idaresi adına inceleme yapma yetkisine sahip olanlar tarafından vergi matrahının doğruluğunun araştırılması ve tespit edilmesini ifade etmektedir (Pehlivan, 2018:127). Belirtilen tüm bu müesseselerin uygulama aşamasında vergi denetiminin amaçlarına uygunluk sağlayarak etkin bir şekilde işlemesi, temel finansal tablolara dair analizlerin doğru yapılmasına bağlıdır. Bu tablolara dair analiz bilgisinin gerekli seviyede olması vergi denetim elemanlarının vergi denetiminde başarılı sonuçlar elde etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Vergi denetiminde istenen sonuçların elde edilmesi amacıyla vergi denetiminin sektör odaklı olarak yapılandırılması ve sektörel vergi incelemesine gidilmesi fayda sağlayabilecektir. Bu amaçla özellikle temel finansal tablolar analizi ve Tek Düzen Muhasebe Sistemi'ne hakim serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin bilgilerinden istifade edilmesi vergi denetiminde başarının sağlanmasına katkı sağlayabilecektir (Arabacı ve Çavdar, 2018:181). Böylelikle hem vergi kayıp ve kaçağı azaltılacak ve vergi incelemelerinde temel finansal tablo analizinin doğru bir şekilde kullanılması ile vergi denetiminde işgücü ve zaman kaybının önüne geçilebilecektir. Bütüncül bir bakış ile bakıldığında etkin bir vergi denetiminin etkinliğinin mükelleflerin vergiye uyumunu artırarak vergi politikalarının başarısına olumlu etkide bulunacağı ifade edilebilir.

4. Sonuç

Vergi sistemi beyana dayanan ülkelerde vergi denetimi yoluyla kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ve kayıp ve kaçakların önlenmesi hedeflenmektedir. Vergi denetimi vergi idaresinin en önemli görevleri arasında yer almakta olup yoklama, arama, inceleme, bilgi toplama gibi aşamalardan oluşmaktadır. Vergi denetim araçları arasında temel finansal tablolar analizi de bulunmaktadır. Bu tabloların analizi ile şirkete ait mali kayıtların gerçeklerle uygunluğu incelenmektedir. Böylelikle muhasebe bilgileri yeterli düzeyde olan denetim elemanları tarafından doğru bir şekilde vergi denetimi yapılması yolu ile işletmenin finansal durumu ve bu durumdaki değişimin doğru bir şekilde tespiti mümkün olabilecektir. Buna göre, işletmelerin geçmiş ve şimdiki durumunun doğru bir şekilde karşılaştırılabilmesi ve faaliyette bulunulan işkoluna ilişkin ortalama oranlar ile mukayese edilerek işletmede vergi kayıp ve kaçağı tespit edilebilir. Bu noktada daha önce belirtildiği üzere konuyla ilgili gerekli bilgi ve donanıma sahip vergi denetim elemanlarının istihdamı ve sektörel bazlı vergi denetimi vergi denetiminin etkinliğinde başarıyı sağlayacak öneriler olarak belirtilebilir.

Kaynakça

- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (1991). Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Mali Tablolar ve Oran Analizi, Ankara
- Arabacı, H. ve Çavdar, F.(2018). Temel Finansal Tablolar Analizinin Etkin Bir Vergi Denetimi Açısından Önemi, Social Sciences Research Journal, V: 7(4), s.172-182.
- Aslan, T. (2018). Futbol Kulüplerinin Finansal Performansının Oran Yöntemi ile Analizi: Bist’de İşlem Gören Futbol Kulüpleri Üzerine Uygulama, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, C: 11(3), s.349-362.
- Bilici, N. ve Aydın, N.(2018). Konaklama İşletmelerinde Finansal Analizlere İlişkin Bir Örnek Olay İncelemesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22(4), s. 2333-2355.
- Ersöz, M. (2017). Kamu Kurumlarında Mali Analiz Yöntemlerinin Uygulanabilirliği, Sayıştay Dergisi, C:105, s.1-40.
- Finansal Tabloların Sunuluşu (2019), <http://kgk.gov.tr>. TMS 1. Finansal Tabloların Sunuluşu. (23.04.2019)
- Karaca, N. ve Akyel, N. (2010). Dönem Sonu Muhasebe İşlemleri, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Özer, Ö.(2012). Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, C:6, s.183-199.
- Özolgün, H.(2017). Karşılaştırmalı Mali Tablolar Analizi, Journal Of Emerging Economies And Policy, V:2(1), s.55-62.
- Pehlivan, O. (2018). Vergi Hukuku, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Saraç, M. (2012). Finansal Yönetim, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Ukav, İ. ve Kodav, S. (2017). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Bir Turizm İşletmesinin Finansal Oranlar İle Analizi, 1st International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability, s.1-10.
- Ünkaya, G. ve Aslan, S.(2015). Finansal Muhasebe, Beta Kitapevi, İstanbul.
- Yılmaz, E. ve Aslan, T. (2018). Oran Analizi Yöntemi İle Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri Alt Sınıfındaki Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli İşletmelerin Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi, Muhasebe Maliye Dergisi, C: 1(2), s.36- 52.

İLGİLİ RİVAYETLER BAĞLAMINDA İSLAM İKTİSADI VE İSLAM İKTİSADININ TEMEL İLKELERİ

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri

Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Öz

İslam İktisadı, insan merkezli bir iktisadi yapının oluşmasını amaç edinen, temelinde Kur'an, Hadis, icma, kıyas, toplumun örf ve adetleri bulunan, çağın iktisadî meselelerine çözüm bulmaya çalışan, İslam'ın genel ilkelerine uygun olarak ekonomik bir uygulama alanı oluşturan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda gerek Kur'an'da gerekse de hadislerde adalet ve denge, sosyal adalet denklemine ahlâk, emeğe dayalı bir iktisat, infâk, zekât ve miras, sınıfsızlık, adil gelir dağılımı ve iktisadî istikrar gibi konulara vurgu yapıldığı ve özellikle de iktisatla alakalı hadislerin çoğunun ahlâka ve davranışlara dair hadisler arasında bulunduğu görülmektedir. Bu tebliğde ilgili rivayetler bağlamında İslam iktisadı ve İslam iktisadının temel ilkeleri hakkında bazı açıklamalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, Hadis, Ahlak,

ISLAMIC ECONOMICS AND BASIC PRINCIPLES OF ISLAMIC ECONOMICS IN THE CONTEXT OF RELATED RUMORS

Abstract

Islamic Economics is a science that aims to form a human-centered economic structure, which is based on the Qur'an, Hadith, icma, comparison, customs and traditions of society, and tries to find solutions to the economic problems of the age and constitutes an economic application field in accordance with the general principles of Islam.

In this context, both the Qur'an and the hadith emphasize issues such as justice and balance, morality, labor-based economics, detachment, zakat and inheritance, classlessness, fair income distribution and economic stability in the equation of social justice. It is seen that it is among the hadiths about morals and behaviors. In this paper, some explanations will be given about Islamic economics and basic principles of Islamic economics in the context of related narratives.

Key Words: Islamic Economics, Hadith, Morality.

Giriş

İslam iktisadı, insan merkezli bir iktisadi yapının oluşmasını sağlayan ilkeleri içermektedir. İnsan hem üretimi belirleyen temel faktör hem de kendisi için üretim yapılan üstün bir varlıktır. O, üretim biriminde üreticidir.

Tüketim biriminde de tüketicidir. İnsan hem ekonominin arz cephesinde, hem de tüketim cephesinde aktifrol üstlenen bir varlıktır.¹

İslam dünyasında yetişen bilim adamları iktisadi konularla da uğraşmışlar ve yaşadıkları dönemlerde toplumun karşılaştığı iktisadi sorunlara çözümler üretmişlerdir. İslam dünyasında iktisat ayrı bir bilim dalı olarak geliştirilmemiş; İslam hukukunun bir bölümü sayılmıştır. Bu nedenle bilim adamlarının iktisadi görüşleri, diğer görüşlerden ayrılarak tasnif edilmemiştir. İktisadi konular, fıkıh ve ahlaki konularda yazılan eserlerin bir alt bölümünde incelenmiştir.²

Hadis kitaplarında ticaret/alış-veriş, selem, ödünç para alıp verme, şirket kurma, mudârebe yoluyla ortaklık, ekim-dikim ve sulama, rehin ve ipotek, kiralama ve hibe gibi, günümüz ticarî ve iktisadî hayatındaki çeşitli uygulama ve işlemlere dair pek çok rivayet bulunmaktadır.³

İlk dönemlerden itibaren Kur'an ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarının yorumu şeklinde tefsir ve hadis kitaplarında yer alan bilgileri de dikkate alarak fakihler, iktisadi konularda önemli bir birikim oluşturmuşlardır. Fıkıh kitaplarında ekonomik ilişkilere ait genel kurallar, bir arada ve sistematik olmasa da, şimdiki isimlendirmeye "akdın muhtelif nevileri" başlığı altında yer almaktadır.⁴

İslam İktisadî'nin temel ilkeleri, doğal kanunlar ve dört temel delile (Edille-i Erbaa) dayanan ilmi çözümler, maruf olan örf ve adetlere dayanılarak belirlenen ilkelerdir. İslam medeniyetinde ilmi çözümler (içtihatlar), akıl, deney ve nakle dayanılarak üretilir. Bu ilkelere dayanılarak oluşturulan sosyal kurumlarının amacı yeryüzünü imar ve ıslah etmektir. İslam İktisadî'nin dayandığı bazı temel ilkeler İslam İktisadî'nde iktisadi ilişkiler menfaat çatışmasına değil, menfaat paralelliğine dayınır. Toplumun menfaati ile bireysel menfaatin dengelenmesi esas alınır. İktisadi ilişkiler irade ve rızaya dayalı serbest mukavelelere göre cereyan eder. İslam İktisadî, üretim merkezli bir iktisadi düzendir. Emek temel üretim faktörüdür Herkes, emeğinin ürünü olan eşya üzerinde mülk edinme hakkına sahiptir.⁵

İslam İktisadının Temel İlkeleri

İslam iktisadının temel ilkelerinden biri adalettir. Adalet kelime anlamıyla denge demektir.

Müslüman için geniş bir nesil veya büyük maddî imkanlar kendiliklerinden hiç bir değere sahip değildir. Onların değerini belirleyen Allah rızasına yönelik olmalarıdır. Allah müslümandan sadece temiz bir kalp (kalb-i selîm) isteyecektir.⁶ İşte iktisadî faaliyetler, sadece, bu temiz kalbi elde etme ve ahlâki arınma sürecini kolaylaştırıcı tedbirler olarak yorumlanabilir.⁷ İslâm ferdi hakları reddetmez, fakat ferdi cemiyetten de mesul tutar. Bu konuda Hz. peygamber şöyle buyurmaktadır. Kişi çevresinde bir kötülük gördüğünde eliyle, gücü yetmezse dili buna da gücü yetmezse onu kalbiyle kötülemedir.⁸ Toplumda zulüm ortaya çıktığında zulüm

¹ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınevi., 2008, s. 300.

² Essid, M.Y., *Islamic Economic Thought*. S.T. Lowry (Ed.). *Pre-Classical Economic Thought, From the Greeks to the Scottish Enlightenment*. Bostan: Kluwer Academic Publishers.1986, s.78- 9'den naklen Arif Ersoy, *İslam Ekonomisi Ve Finans! Dergisi*. 2015/1; 37-64 *İslam İktisadî ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı*, s. 40.

³ Geniş bilgi için bkz. Özcan Hıdır, *Hadislerde Üretim, Tüketim ve Dolaşım Ekonomisine Dair "Orta Yol/Denge" Prensibi ve Bediüzzaman'ın "İktisad" Anlayışı*, Köprü Dergisi, 2009, sayı 106.

⁴ Tevhit Ayengin, *İslam'da İktisadi Hayatın Ahlaki Boyutu İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 4, 2003, Sayfa: 648-659, s. 652.

⁵ Arif Ersoy, *İslam İktisadî ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı*, *İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi*, 2015/1; 37-64 s.44-48.

⁶ Şuarâ, 26/88.

⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Bir İlim Olarak İslâm İktisadî*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sy.16, 2010, s.11-34, s. 19-20.

⁸ Ebû Dâvûd, Salat, 1140.

yapmayan ve fakat buna engel olmayan kişiler de sorumludur: “Sizden sadece zulmedenlere isâbet etmekle kalmayacak fitneden sakınınız”⁹

Keza sosyal adalet de İslam iktisadının temel ilkelerindedir. Adalet herkese insanca yaşamasını sağlayan haktır. Bunun ötesi emeğiyle orantılıdır. Yani kişinin emeği oranında istediklerini elde edebilmesi de adaletin gereğidir. İslâm iktisadının topluma ilişkin hükümleri sosyal adalet olarak ifade edilebilir. Sosyal adalet ilkesi, toplumda nispi eşitlik ve adalet ilkesini savunmaktadır. İslam ekonomisinde ise adalet ilkesi esas olarak kabul edilmiştir.¹⁰

“Adalet düşüncesi iktisadi ve sosyal konularda da belirir. İşte servet yığmaya ve başkasına tahakküm etmeye yol açan sömürünün reddedilişi! İslam, zenginler arasında gidip gelen bir şey olmasın diye bunu redd etmiştir. Ribanın yasaklanması da bununla ilgilidir; zira o sömürün en acımasız türlerinden biridir. Zenginlerin fakirleri köleleştirme yolu olduğu içindir ki, İslam, ribaya şiddetle saldırmıştır. İslam, özellikle insanların temel ihtiyaçlarıyla ilgili konularda tekelciliği (ihtikar) red etmiştir. Yine, İslam her şekli ve çeşidiyle çalışmanın saygınlığı üzerinde ısrarla durmuştur ki bu, bazı çalışma türlerini hor gören kabileci bakış açısından farklı bir yöneliştir. İslam, çalışmayı, zamanla İslam-Arap düşüncesi içinde gücü artan bir görüş olan tevekkülle ibadet etmeye üstün tutmuştur. Ayrıca, sağlıklı ve şerefli yollardan olması ve başkasına zarar vermeye yol açmaması şartıyla kazanmayı da teşvik etmiştir.”¹¹

Keza İslam iktisadının temel ilkelerinden biri de ahlaktır. İktisat sistemi ahlaktan güç almak zorundadır. Zira hukuk gibi iktisat da, ahlaki tamamlayıcı bir etkidir. Millî gelirin artmasına veya üretim artışına katkıda bulunmak önemlidir. Ancak son hedef iktisadî faaliyetleri temiz bir kalbe sahip olmaya engel olmaktan çıkarmaktır. Ancak bazı ahlak kuralları ve davranışları değişmez. Örneğin “kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına da yapma” biçimindeki evrensel ahlak kuralı her zaman ve yerde geçerlidir. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: İnsan, başkalarına karşı, kendisine nasıl davranılmasından hoşlanıyorsa öyle davransın.¹² İktisadın temelinde kültür, kültürün de temelinde ahlak vardır. O halde iktisat ahlaktan kaynaklanırsa belli bir kültürün izini barındırabilir.¹³ Aldatan bizden değildir”¹⁴ hadisinin de gösterdiği gibi, iktisadî hayattaki önemli bir ahlâkî problem teşhis edilmiştir. Aynı şekilde, “Malı daha fahiş bir fiyata satmak için günahkâr olandan başkası stok yapmaz”¹⁵ hadisinin de gösterdiği üzere, piyasada malın dolaşmasına engel olan “stokçuluk” yapmak, bir ahlâkî müeyyide olarak hadislerde yasaklanmıştır. Ayrıca sadece kendisi için yaşayıp komşu ve akrabalarına önem vermeme kuruntusundan kurtulmayı öğütleyen hadislerde ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Komşusu aç iken tok olarak geceleyen (olgun-kâmil) mü’min değildir.”¹⁶

Allah, sana mal-mülk verdiğinde bu nimetin izlerini ve cömertliğini göster.”¹⁷

⁹ Enfâl, 8/25.

¹⁰ Kozak, İbrahim Erol, İbn Haldun’a Göre İnsan-Toplum-İktisat, Değişim Yayınları, Adapazarı, 1999. s. 243.

¹¹ Abdülaziz Duri, İslam İktisat Tarihine Giriş (Çev: Sabri Oman), 2014, İnsan Yay. s. 88.

¹² Müslim, İmâre, 46.

¹³ Tabakoğu, 22.

¹⁴ Müslim, İmân, 164; Ebû Dâvûd, Büyü’, 50; Tirmizî, Büyü’, 72; İbn Mâce, Ticâret, 36.

¹⁵ Müslim, Müsâkât, 120, 129; Ebû Dâvûd, Büyü’, 47; İbn Mâce, Ticâret, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 453.

¹⁶ İbn Ebî Şeybe, Kitâbu’l-İmân (nşr. Nâsirüddin el-Elbânî), Dımeşk ts., s. 33.

¹⁷ Ebû Dâvûd, Libâs, 14; Nesâî, Zînet, 54; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 473.

Malı daha fahiş bir fiyata satmak için günahkâr olandan başkası stok yapmaz”¹⁷ hadisinin de gösterdiği üzere, piyasada malın dolaşmasına engel olan “stokçuluk” yapmak, bir ahlâkî müeyyide olarak hadislerde yasaklanmıştır.¹⁸

Aynı şekilde emeğe dayalı bir iktisat da İslam iktisadının temelini oluşturmaktadır.

Ahlakın temelinde insan, dolayısıyla emek vardır. İnsanın başkasına muhtaç olmadan, kendi emeğiyle geçimini sağlaması ahlaklı olmanın esaslarından. Çalışma ibadettir. En kötü şartlar altında çalışma başkalarına yük olmaktan üstün tutulmuştur. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır: Kişinin sırtında odun taşıyarak geçimini sağlaması, versin veya vermesin birisinden bir şey istemesinden daha hayırlıdır”:¹⁹ Çalışma ahlâkının esası insanın emek sarfederek geçimini sağlamasıdır. Sömürü iş olmadığı gibi işsizliğin ve ahlâksızlığın temelidir. Dünya hakimiyetinin şartı, salih amel yani yerinde ve yararlı iş yapmaktır. Bunun için müslüman-kafir ayrımı söz konusu değildir.²⁰ Hemcinslerine faydalı olan ve bir şey üreten insan iman etmek şartıyla Allah’ın yeryüzündeki halifesi olma sıfatına hak kazanır. “Allah sizden iman edip salih amel işleyenleri, tıpkı daha öncekileri olduğu gibi, yeryüzüne halife kılmayı vâdetmiştir.”²¹

.İslâm iktisadı emeği yüce bir değer olarak görür, kanaat sahibi olmayı önemser, servet ve mülkiyetin tek ele toplanmasını kabullenmez, sosyal refahı gerçekleştirmeyi amaçlar. Emek temel değer kaynağı ve üretim faktörüdür. İslam’a göre kazancın dolayısıyla mülkiyetin en kutsalı el emeğinin mahsulü olanıdır: “Ve gerçekten de insan ancak kendi çalıştığını elde eder”²² ayeti bunu ifade eder.²³ Hiç kimse asla kendi el emeğinin karşılığında daha hayırlı bir rızık temin etmemiştir. Çünkü Davûd Peygamber (a.s.) el emeği ile geçinirdi.”²⁴

İslam iktisadının temel ilkelerinden biri de şahsiyetçiliktir. İslâm insana büyük değer vermiş ve bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş, bir insanı dirilten bütün insanlığı diriltmiş gibi²⁵ bir ilkeyi bünyesinde barındırmıştır. Merhametli ve adaletli olmak ahlâkî esaslar ferdin şahsiyet kazanmasında olduğu kadar cemiyetin de sağlam temellere dayanmanın göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda fert, manevî ve kültürel bağları fazla olan bir cemiyete sığınır. Böyle yapıya karşı çıkmak İslam’a karşı çıkmak olarak kabul edilmiş ve kınanmıştır.²⁶ İslam insanların doğuştan “hür ve eşit” olduklarını kabul eder. Hz. Peygamber, “Bütün kulların hepsinin kardeş olduklarına tanıklık ederim” buyurur.²⁷

Yakınları daima gözetmeyi teşvik, onlarla ilginin kesilmemesini tavsiye buna bir başlangıçtır. Öncelikle yakınların ihtiyaçları karşılanmalıdır: “Allah adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emreder.”²⁸ “Yakına, miskine ve yolcuya hakkını ver.”²⁹ Bütün bunlar cemiyetin ayakta kalmasının şartı olan genel ahlâkî koruma ve sağlıklı

¹⁸ Müslim, Müsâkât, 120, 129; Ebû Dâvûd, Büyü’, 47; İbn Mâce, Ticâret, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 453.

¹⁹ Buhârî, Nefekât, 1.

²⁰ Enbiya, 21/105.

²¹ Nûr, 24/55.

²² Necm, 53/39

²³ Hz. Peygamber de kazancın en üstününün el emeğinin ürünü olduğunu belirtir: “Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir”: Buhârî, Büyü’, 15.

²⁴ Buhârî, Büyü’, 15; İbn Mâce, Ticâret, 1.

²⁵ Mâide, 5/32.

²⁶ Buhârî, Fiten, 2; Ahkâm, 4.

²⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 1508.

²⁸ Nahl, 16/90.

²⁹ Rum, 30/38.

bir kamuoyunu gerçekleştirme amacındadır: “Siz insanlar için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışsınız. Çünkü Allah’a inanıyorsunuz”.³⁰

Belki de İslâm’ın sosyal ve iktisadî ilkelerinden en önemlisi toplumculuk fikridir. Toplum çıkarları her zaman kişi çıkarlarından üstün addedilmiştir “Müslümanlar, kendileri fakirlik ve ihtiyaç içerisinde olsalar bile diğer kardeşlerini kendi canlarına tercih ederler.”³¹ Hatta fıkhîta cemiyetin hakları, Allah’ın hakları arasında zikredilmiştir. Bunları affetmek kimsenin yetkisinde değildir. İslâm, toplumculuğunu, kişilere sorumluluk verip ve kişilikleri güçlendirip onları toplumun hizmetine vererek sağlamak istemiştir. Yine, sonuçta toplumun hakları olan kul hakları da ancak bu hak sahiplerinin affetmesiyle ortadan kalkabilir. İstihsân ve istislâh bahislerinde belirtilen hususlar, İslâm’ın cemaatçi yönünü ortaya koymaktadır. İçtimai adalet, dayanışma ve güvenliğin temeli olan hizmet ilkesi de İslâm’ın bu yönünü vurgular. Şöyle bir rivayet vardır: İnsan, başkalarına karşı, kendisine nasıl davranılmasından hoşlanıyorsa öyle davransın.³²

Kur’an ve Peygamberimiz inananlara, bir gün mutlaka öleceklerini, mal, mülkün kendilerini aldatmamasını, pişman olmamak için serveti Allah rızası için, kendilerinin ve ailelerinin geçimini temin maksadıyla kazanmalarını ve fazla kısmı yine Allah yolunda sarfetmelerini söyler. Şöyle bir rivayet vardır: “Her biriniz, bir hurma parçasıyla da olsa, ateşten korunsun”;³³

Sınırlı özel mülkiyet de İslam iktisadının temel ilkeleri ile ilgili olan durumlardır.

Mülkiyetin asıl sahibi Allah’tır. İnsanların mülkiyeti Allah’ın kullarına bağışladığı mülk bir emnettir. Kulun elindeki mülk bir imtihan vesilesidir ve özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla uyum içinde olması gerekmektedir. : “Biliniz ki mallarınız da, çocuklarınız da ancak birer imtihan vasıtasıdır. Asıl büyük mükâfat ise şüphesiz Allah katındadır.”³⁴ “İslâm mülkiyetin temelinde öncelikle emeği arar. Sermaye ve toprak gibi diğer üretim faktörlerinin de ürünlerinin ferde ait oluşu ancak onun emeğiyle desteklenmiş olmasıyla mümkündür. Yine özel mülkiyetin toplumsal çıkarlarla çatışmaması lazımdır. Bu yüzden enerji kaynakları, stratejik madenler, geniş tarımsal topraklar üzerinde kamu mülkiyeti öngörülmüştür.

Özel mülkiyet bir hak olarak kabul edilmekle “Erkeklerin kendi kazandıklarından bir payı olduğu gibi kadınların da yine kendi kazandıklarından payı vardır.”³⁵ birlikte kişiye malında her dilediği şeyi yapmak hakkı verilmemiştir.³⁶İslâm’da böyle bir esas olan özel mülkiyetin çerçevesini toplum çıkarları çizmektedir. Toplumun menfaati gerektirdiği zaman özel mülkiyete müdahale edilebilir. Zaruret hallerinde ferdi mülkiyete geçici olarak yeni sınırlar konabilir. Örneğin, Medine’ye hicretten sonra ensar ile muhacirler arasında bir kardeşlik kurulmuş, muhacirlere ensarın bir kısım malları verilmiş, kazançları ortak kılınmıştı. Hatta Hz. Peygamber de bu şekilde bir hurmalığa sahip olmuştu. Hayber’in fethinden sonra bu malların eski sahiplerine geri verildiğini biliyoruz.³⁷ Burada zekâtta olduğu gibi belirli bir nisbet söz konusu değildir. Nisbeti tayin eden zarurettir.³⁸

³⁰ Tabakoğlu, s. 24. Âl-i İmrân, 3/110.

³¹ Haşr, 59/9.

³² Müslim, İmâre, 46.

³³ Buhari, Zekât, 9-10; Menâkıb, 35; Müslim, Zekât, 66-68.

³⁴ Enfâl, 8/28 ve Âl-i İmrân, 3/186; Kehf, 18/7; Casiye, 45/22; Teğabün, 64/15,

³⁵ Nisa, 4/32.

³⁶ Hûd, 11/84-88.

³⁷ Müslim, Cihad, 70.

³⁸ Abdurrahûl Ali, el-Mebâdü’l-İktisadiyye fi’l-İslâm, Kahire, 1968, s. 110.

Gelirin adaletli bir şekilde dağılım ve iktisadî istikrar aynı şekilde İslam iktisadının temel ilkelerindedir.

Servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması ile adil gelir dağılımı iktisat siyasetinin temel hedeflerindedir. Özel mülkiyetin yaygınlaştırılması, belirli kişilerde toplanmasının önlenmesi aynı zamanda İslâm iktisadının en önemli hedeflerindedir. Ayrıca servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılmasını sağlayan bir başka faktör, mirasın mümkün olduğu kadar geniş bir yakınlar zümresi arasında bölüştürülmesidir. İslâm miras hükümleri mülkiyeti küçükparçalara ayırmaya eğilimlidir.³⁹ Bu doğrultuda ilk olarak büyük mülkiyetlerin oluşma süreci ortadan kaldırılmaya çalışılır. Kapitalist devletin büyükleri ve büyümeyi teşvik politikası söz konusu olmadığı gibi küçük üreticiliğin ve girişimciliğin hakim kılındığı tarihten itibaren tecrübe ispatlamaktadır. İktisadî istikrar sosyal adaletin ve adil gelir dağılımının sağlanmasının temel şartlarındandır. Bunun da üç önemli esası üretim ve arzın yüksek seviyede tutulması, istikrarlı para sistemi ile fiyat ve kalite denetimidir. İslâm'ın, iktisadî ahlâka bağlama yönündeki temel tavrı fiyat konusunda da geçerlidir. Burada alıcı ve satıcılara müsamahalı olmaları yönünde bir davranış öğütlenir: “Satarken cömert ve müsamahakar hareket eden, alacağını isterken cömert ve müsamahakar olan kula Allah merhamet eder”.⁴⁰

Sonuç

İktisat bilimi, genel olarak insanların toplu halde yaşamaları neticesinde üretim, dağıtım ve tüketim ile ilgili olayları denetlemek ve insanların ihtiyaçlarını kıt kaynaklarla en etkin şekilde karşılanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda iktisat, toplum yaşamını yönlendiren ve toplum için vazgeçilmez unsurlardan kabul edilmiştir. Toplumlar sahip oldukları sosyo-kültürel ve dini değerlerden kaynaklı ihtiyaçları doğrultusunda iktisadî sistemleri oluşturmuşlardır. Buna bağlı olarak İslami ekonomik anlayışı ve birçok ekonomi sistemi ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi esas itibarıyla asli kaynakları Kur'an, Sünnet bunun yanında icma, kıyas, istihsân, istishâb, mütekabiliyet gibi kaynakları da referans alan ve bu yönüyle de dini temellere dayanan bir iktisadî sistemdir. İslam İktisadının, dini referanslara sahip olmasından dolayı diğer ekonomik sistemlerden farklılaştığı görülmektedir. Bu ekonomik sistemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için devlet ve toplumun İslam ekonomisi kuralları doğrultusunda uyumlu bir şekilde birbiri ile uyumlu hareket etmesi gerekmektedir. Sistemin işleyişi konusunda herhangi bir tarafın eksik ya da yetersiz kalması durumunda İslam ekonomisi etkinliğini kaybedecektir. İnsanoğlunun sayısında zamanla önemli şekilde çoğalmalar olmuş ve bu doğal olarak onları birbirlerine muhtaç hale getirmiş ve birbirleri ile iyi anlaşmanın yolunu kurallar koyarak bulmuşlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan evrensel kurallar insanoğlunun çevresinden öğrendiği kurallar, içinde yaşadığı toplumun kurallarından ve dini kuralları da içerisine alan çeşitli ahlak ve saygı kurallarından oluşmuştur. Bu çerçevede dini kurallar, yaratıcının emirlerinden oluşmaktadır. İslami açıdan ortaya çıkan kurallarda Allah'ın emir ve yasaklarını içerisine alan kurallar bütünüdür. Bu kuralların sadece gündelik ibadetlerimize bakan bir yönü bulunmaktadır. Bunun yanında sosyal, ekonomik vb. konularda da kendini hissettirmiştir. Bu kurallar temelde toplumda ölçülü olmayı, ahlaki değerlere sahip olmayı ve sosyal adalete sahip olmayı emreden kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Sugözü, İ.H. (2010). Devlet Borçları IMF- Dünya Bankası ve Türkiye. Nobel Yayınevi, Ankara.

Abdülaziz Duri. (2014). İslam İktisat Tarihine Giriş (Çev: Sabri Oman), İnsan Yay.

³⁹ Nisa, 4/176.

⁴⁰ Buhârî, Büyü', 16; Ayrıca bkz. İbn Mâce, Ticârât, 28.

- Abdurrasul A. (1968). el-Mebâdiü'l-iktisadiyye fi'l-İslâm, Kahire.
- Ahmed b. Hanbel. (1992). el-*Müsned*, I-VI, Çağrı Yay, İstanbul.
- Ayengin, T.(2003). İslam'da İktisadi Hayatin Ahlaki Boyutu İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 4, Sayfa: 648-659.
- Buhârî, (1992). Ebu Abdillâh Muhammed b. Đsmaîl, el-Camiu's-sahih, I-VIII, Çağrı Yay. İstanbul.
- Ebû Dâvûd.(1992). Sünen, I-V, Çağrı yay., İstanbul.
- Ersoy, A. (2008). İktisadi *Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Nobel Yayınevi, Ankara
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi, 37-64.
- Essid, M.Y. (1986). Islamic Economic Thought. S.T. Lowry (Ed.). *Pre-Classical Economic Thought, From the Greeks to the Scottish Enlightenment*. Bostan: Kluwer Academic Publishers.
- Hıdır, Ö.(2009). Hadislerde Üretim, Tüketim ve Dolaşım Ekonomisine Dair “Orta Yol/Denge” Prensibi ve Bediüzzaman'ın “İktisad” Anlayışı, Köprü Dergisi, sayı 106.
- İbn Ebî Şeybe, Kitâbu'l-îmân (nşr. Nâsiruddîn el-Elbânî), Dîmeşk.
- İbn Mâce, (1992). Muhammed b. Yezid el-Kazvini, Sunen, I-II, Çağrı Yay. İstanbul.
- Kozak, İ.E.(1999). İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat, Değişim Yayınları, Adapazarı.
- Müslim, (1992).*Sahihu Muslim*, I-III, Çağrı yay. İstanbul.
- Nesâî, (1992). Sünenü'n-Nesâî, I-VIII., Çağrı Yay. İstanbul.
- Tabakoğlu, A.(2010). Bir İlim Olarak İslâm İktisadı, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sy.16, s.11-34, s. 19-20.
- Tirmizî, (1992).Sünen, I-V, Çağrı Yay. İstanbul.

ÜNİVERSİTE İKLİMİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi **Metin IŞIK**

Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Dünya ekonomisinde girişimcilik faaliyetleri ve girişimciler çok büyük bir öneme sahiptir. Gün geçtikçe daha da büyüyen bu önem girişimcilikle ilgili çalışmaların da cazibesini diri tutmaktadır. Girişimcilik faaliyetlerine yönelik yapılan çalışmalarda girişimciliğin doğuştan gelen bir özellik mi olduğu yoksa sonradan kazanılabilecek bir yetenek mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Bu yönüyle sonradan alınacak eğitimlerle girişimci olunabileceği görüşü ağır basmıştır. Bu durumda yükseköğretim kurumlarının rolü üzerinde durulmaya başlanmıştır. Çünkü üniversiteler, öğrencilere eğitim imkanları sunmanın yanı sıra öğrencilerin sosyolojik ve kültürel eğilimlerine de katkılar sunabilmektedir. Özellikle iyi bir üniversite iklimi oluşturulabildiğinde bu katkılar daha da değerlendirilerek toplumsal faydaya dönüşebilmektedir. Bu çalışmada üniversite ikliminin öğrencilerin girişimcilik eğilimi üzerindeki eğiliminin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde nicel bir araştırma yapılmıştır. Anket tekniğiyle toplanan verilerle üniversite ikliminin ve öğrencilerin girişimcilik eğilimi düzeyinin ortaya konulması ve aralarındaki ilişkinin tespiti hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite İklimi, Girişimcilik Eğilimi, Bitlis Eren Üniversitesi

594

Abstract

Entrepreneurship activities and entrepreneurs have a great importance in the world economy. Growing day by day, this importance keeps the attractiveness of entrepreneurship activities alive. It has been debated whether entrepreneurship is an innate feature or a talent that can be acquired later in the studies for entrepreneurship activities. In this respect, it is noteworthy that it can be an entrepreneur with the trainings to be taken later. In this case, the role of higher education institutions has been emphasized. Because universities offer students educational opportunities as well as contribute to the sociological and cultural trends of students. Especially when a good university climate can be created, these contributions can be transformed into a social benefit. In this study, it is aimed to examine the tendency of university climate on students' entrepreneurial tendency. In this context, a quantitative study was conducted in Bitlis Eren University Faculty of Economics and Administrative Sciences. With the data collected through survey technique, it is aimed to determine the relationship between university climate and entrepreneurial tendency of students and to determine the relationship between them.

Key Words: University Climate, Entrepreneurship Tendency, Bitlis Eren University

1. Giriş

Girişimcilik, uzun yıllar boyunca farklı disiplinlerden birçok bilim insanının dikkatini cezbeden bir konu olmuştur. Girişimcilik olgusunun bu kadar dikkat çekmesinin nedeni; girişimcinin bir ekonominin en önemli itici güçlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır (Dutta vd., 2009). Girişimcinin bu itici gücü bir toplumun ekonomik kalkınmasında ve gelişmesinde ve aynı zamanda refah artışının sağlanması, işsizlik sorununun çözümü gibi konularda sağladığı önemli katkılara dayanmaktadır (Uluyol, 2013: 352). Girişimcilik; bir ürün veya hizmet üretmek amacıyla üretim faktörlerinin biraraya getirilmesi ve bunun sonucunda meydana gelebilecek olası risklerin gözetilmesi suretiyle bir organizasyon oluşturmaktır (Çiçek, 2016: 365). Başka bir tanımda girişimcilik, çevrenin sunmuş olduğu fırsatlardan faydalanmak ya da yeni fırsatlar yakalamak için risk unsurunun dikkate alınarak, ekonomik değeri olan bir ürün veya hizmet üretmek amacıyla üretim faktörlerinin bir araya getirilmesi ve bu faktörlerin yönetilmesi süreci (Demircan, 2000) şeklinde ifade edilmiştir. Girişimcilik olgusu temelde yenilikçi ve yaratıcı düşünce yapısını gerektirir. Diğer taraftan girişimcilik potansiyeli olan bireylerde girişimcilik bilincinin oluşması, girişimciliğe yönelik faaliyetlerin artmasıyla ve bireylerin yönlendirilmesiyle gerçekleştirilebilir (Yüksel vd., 2015: 145). Bu bakımdan bireylerin gerekli yönlendirmelerle topluma girişimci olarak kazandırılması ve girişimciliğin gelişmesi için üniversite öğrencilerine girişimcilik eğilimi ve eğitiminin kazandırılması çok önemlidir (Uluyol, 2013: 352).

Üniversitelerin temel misyonlarından birisi de iş hayatının gerekliliklerine uygun potansiyel iş gücünü yetiştirmektir. Nitekim Adenike'nin (2011: 152) de belirttiği üzere üniversite, insan gücünün hem kamu hem de özel sektörde ulusal kalkınmayı ilerletmesi için gerekenleri sağlayan bir yükseköğrenim kurumudur. Bu bakımdan; üniversitelerin özellikle işletme yönetimi gibi eğitim verilen bölümleri, öğrencileri gerekli bilgi, beceri, yetenek ve tecrübeyle donatarak iş hayatında başarılı olmaları ve girişimcilik potansiyellerini icra etmelerinde önemli bir eğitim geliştirme görevi üstlenmiştir (Galloway ve Brown, 2002). Kısacası girişimcilik eğiliminin artması ve yaygınlaşmasının yanı sıra başarılı ve deneyimli girişimci bireylerin çoğalması noktasında üniversitelerin son derece önemli katkısı (Bayraktaroğlu, 2005). Ayrıca yaratıcılık ve yenilikçi temelde farklı düşüncelerin iş süreçlerinde uygulanmasını sağlayan girişimcilik olgusu yeni endüstrilerin de oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bakımdan bireylere girişimcilik ruhunun aşılması ve girişimciliğin benimsenmesini sağlamak için üniversitelerde girişimciliğin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde yer alması son derece önem arz etmektedir (Uysal ve Çatı, 2016: 78).

Üniversiteler ister kamu isterse özel olsun, pek çok program veya disiplin için eğitim veren, öğrencilerin teorik olarak öğrendikleri bilgiyi pratiğe dönüştürmelerine olanak sağlayan kapsamlı eğitim alanlarıdır (Adenike, 2011: 152). Üniversiteler aynı zamanda hem sosyal bir yaşam alanı hem de çok yönlü öğrenme ortamı sunan bir eğitim kurumudur. Öğrencilerin öğrenme ve gelişimleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olan üniversitelerin nasıl bir iklime sahip oldukları da bu bakımdan önem arz etmektedir. Üniversite kampüsünden öğretim elemanlarının niteliğine, üniversite yönetiminin sergilediği destekleyici davranışlardan, idari personelin öğrencilerle olan iletişimine kadar birçok faktör üniversite iklimi kapsamındadır. Bu iklimsel faktörlerin her birisi de farklı açılardan öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmada üniversite ikliminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Girişimcilik Eğilimi

Tarihsel süreçte girişimci kavramının ilk olarak Richard Cantillon (1680– 1734) adlı İrlanda'lı bir iktisatçı tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir (Korkmaz, 2002; Özden vd., 2008; Çiçek, 2016). Cantillon,

girişimciyi işletme faaliyetlerini yerine getirirken belirsizlikle yüzleşen (Özden vd., 2008) ve henüz netleşmemiş bir bedelle satmak için üretim faktörlerini satın alan ve bu faktörleri bir araya getirerek ürün veya hizmet üretimi yapan kişi olarak tanımlanmıştır (Tügiad, 1993). Başka bir tanımda ise girişimci, ürün ya da hizmet üretmek amacıyla yatırım yapan ve bunu tesis etmek için üretim faktörlerini toplayıp harekete geçiren ve yapılan iş sonucunda kar beklentisi içinde olan kişi (Çiçek ve Karakaş, 2015) şeklinde tanımlanmıştır. Çevresini inceleyen ve çevrenin sunduğu fırsatları görebilen, işi yapma noktasında kaynakları yönetebilme kabiliyetine sahip, değişime ve yenilikçi fikirlere açık, risk almayı gözetken kişi olarak tanımlanabilir (Bozkurt, 2006:94). Girişimciliğe yönelik belirtilen bu tanımlamalara bir katkı olması bakımından girişimcilik konusunda önemli çalışmaları bilinen Joseph Schumpeter'in tanımı verilebilir. Schumpeter yenilikçi ve dinamik gibi temel iki özelliğiyle girişimcinin ekonomik gelişmede insan kaynağının temel bileşeni olduğunu belirterek genişletmiştir (Pinchot, 1985: 50). Schumpeter'e göre, girişimcinin fonksiyonu, bir icadı veya henüz tam olarak pratiğe geçirilmemiş teknolojik bir imkanı kullanarak, ekonomik bir değeri olan bir ürün meydana getirmek veya hali hazırda olan bir ürünü farklı bir şekilde üretmek amacıyla üretim biçimini değiştirmek ya da yenilemektir. Dolayısıyla girişimci sadece yeni bir işletme kuran kişi olmayıp, fırsatları teşhis eden, gereken kaynakları bir araya getiren, kullanan, yenilik yapan ve yapılan iş sonuçlarını belirli bir zamanda ve esnek bir biçimde elde eden kişidir (Gözek ve Akbay, 2012: 46). Nitekim Drucker'ında belirttiği üzere (1986: 28) bu olgu (statü) girişimcileri her zaman değişim arayışı ve kendileri dışında gelişen değişimlere cevap vermeye ve değişimleri bir fırsat alanı olarak algılamaya itmektedir.

Girişimciliğin şekillenmesinde ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere üç koşul etkili olmaktadır. Girişimcinin içinde doğduğu ve bulunduğu ekonomik çevre onun ekonomik koşullarını; eğitim, yaş, ailenin kökeni ve yapısı gibi sosyolojik koşullarını; son olarak kendini tanıması noktasındaki benlik algısı, iş sevgisi ve disiplini gibi özellikleri ise psikolojik koşullarını oluşturmaktadır. Girişimcilik belirtilen bu üç koşulun farklı tezahürlerinin bir neticesi olarak şekillenmektedir (Bahadır, 1996: 44; Arslan, 2002: 3; Ballı ve Koca Ballı, 2014: 103). Sarıtaş ve Duran, (2017:150)'a göre girişimcilik eğiliminin şekillenmesinde bireylerin kişisel özellikleri, aile yapısı, toplum kültürü ve aldığı eğitim olmak üzere dört faktör etkili olmaktadır. İşcan ve Kaygın (2011: 276)'a göre ise, girişimcilik ekonomik, sosyal, sosyal, kültürel, teknolojik, psikolojik ve demografik faktörlerin bileşimi ile şekillenmekte ve bireylerin büyük bir girişimcilik güdüsüne ve ruhuna sahip olmaları ve girişimcilik faaliyetlerine heveslilik ve eğilim göstermeleriyle ortaya çıkmaktadır. Girişimcilik eğilimi bireyin yeni bir girişimde bulunma yönündeki istek ve yatkınlığını ifade etmektedir (Wiklund ve Shepherd, 2008). Çocukluktan itibaren, yetişkinlik döneminin sonuna kadar bireyin gelişmesini etkileyen etmenlerin tümü girişimcilikte de etkilidir. Girişimcilik üzerinde etkili olan ve bireylerin girişimci olma kararlarını belirleyen; aile desteği, finansal imkanlar, devlet teşvikleri ve yetişme tarzı gibi psikolojik, sosyal ve ekonomik etkenlerin yanı sıra eğitimin, özellikle de üniversitelerde verilen eğitimin bireylerin girişimciliğe bakışını etkilemede önemli olduğu söylenebilir (Özdemir, 2015: 44). Girişimcilik eğilimi kişilerin girişimci olmasını etkileyen etmenlerle yakından ilgilidir. Bu eğilim, doğuştan kazanılmış olsa da belirlenmesi, geliştirilmesi ve yönlendirilmesi gereklidir. Girişimcilik eğiliminin oluşmasında (i) ekonomik, sosyal ve siyasal yapı, (ii) bölgesel ve çevresel koşullar, (iii) kişilik özellikleri, (iv) eğitim düzeyi gibi çeşitli faktörler etkili olabilmektedir (Güreşçi, 2014: 27). Girişimcilik eğilimini üniversite öğrencileri açısından irdelediğimizde ise karşımıza potansiyel girişimci kavramı çıkmaktadır. Bireyin kendisini girişimci bir davranışa yönlendirebilecek özelliğe, niteliğe ve isteğe sahip olmasını belirtmek için potansiyel girişimci kavramı kullanılmaktadır (Chelariu vd., 2008). Bu bakımdan araştırma potansiyel girişimci olarak ifade edilen üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Yapılan literatür incelemesi, girişimcilik olgusunun farklı açılardan üniversite öğrencilerini konu edinen birçok araştırma olduğunu göstermektedir. Söz konusu araştırmaların çok büyük bir kısmı iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerini konu edinen araştırmalardır. Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerine yönelik yapılan çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Arslan (2002) öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin oluşmasında ve mesleki tercihlerinde fiziksel, sosyal ve ekonomik çevrenin rolünü incelemiştir. İşcan ve Kaygın (2011); Bilge ve Bal (2012); Kılıç vd., (2012); Türkmen ve İşbilir (2015); Sarıtaş ve Duran (2017) öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini cinsiyet ve eğitim seviyesi (okullar bazında), aylık gelir gibi demografik özellikler açısından karşılaştırmıştır. Bozkurt (2006) ile Yüksel vd., (2015) öğrencilerinin girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi belirlemeye çalışılmıştır. Balaban ve Özdemir (2008), Uluyol (2013) ve Çiçek (2016) öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörleri ve bu eğilimler ile girişimcilik eğitimi/dersi arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik araştırma yapmıştır. Çarıkçı ve Koyuncu (2010) ile Alparslan ve Özmen (2017) öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinde kültürel bağlamın etkisini tespit etmeye çalışmıştır. Korkmaz (2002) öğrencilerin girişimci bir kişiliğe sahip olup olmadıklarını tespit etmek ve girişimcilik eğilimlerinde etkili olan psikolojik, demografik ve aile faktörlerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla araştırma yapmıştır. Ballı ve Koca Ballı (2014) öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri ile bireysel değerleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. Anlaşılacağı üzere üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde üniversite ikliminin etkisini inceleyen araştırmanın olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı bu araştırma ile ilgili literatüre bir katkı sunulması hedeflenmektedir.

3. Üniversite İklimi

İklim kavramının literatürde daha çok örgüt iklimi olarak çalışılan bir değişken olduğu görülmektedir. Örgüt iklimi, bireylerin kendi örgütlerine yönelik bir içsel algılamının değerlendirmesini ifade etmektedir. Bu değerlendirmenin kapsamı, bireylerin algılarını şekillendiren fiziki koşulların bireylerde yarattığı hissiyat ile birlikte, bireyler veya gruplar arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkan örgütsel iletişim gibi faktörlerin bileşiminden oluşmaktadır (Bursalıoğlu, 2012). Batlis'e (1980) göre örgüt iklimi, çalışanların örgütteki çalışma iklimine yönelik algılarına etki eden pek çok uygulamadan meydana gelen karmaşık bir yapıya sahip olup, örgüt ikliminin genel yapısının üst yönetimin davranış ve politikaları ile şekillendiğini, çalışma ortamı ile bağlantılı koşulların ağırlanma biçimine dayandığını, çalışma ortamının değerlendirilmesinde bir temel teşkil ettiğini ve faaliyetlere istikamet veren baskın bir kaynak özelliğine sahiptir (Ural, 2014: 146). Örgüt iklimi, yönetim veya liderlik stillerini, karar alma sürecine katılımı, çalışanlara zorlayıcı işlerin sağlanmasını, can sıkıntısı ve hayal kırıklığının azaltılmasını, faydaların sağlanmasını, personel politikalarını, iyi çalışma koşullarının sağlanmasını ve akademisyenler için uygun kariyer basamakları yaratmayı içerir (Nicholson ve Miljus, 1992).

Okul iklimi teriminin örgüt ikliminden bir uyarılma olarak eğitim örgütlerinde kullanılmaktadır (Yılmaz ve Altinkurt, 2013). Okul iklimi bağlamında iklim kavramı genellikle okul veya sınıftan duyulan memnuniyet düzeyini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bakımdan bir okulun iklimi ortam, atmosfer, nitelik veya hava gibi kavramlar kullanılarak açıklanmaya çalışılmaktadır (Özdemir vd., 2013: 214). Okul iklimi, okulun öğtmenlerinden öğrencisine okul idarecilerinden velilere kadar bütün paydaşların hem etkilenen hem de etkiledikleri örgütsel bir özelliği ifade eder (Çalık ve Kurt, 2010). Okul iklimi, okuldaki yetişkinler ile öğrenciler arasındaki etkileşimin kalitesi ve sıklığı (Emmons, 1993) olarak tanımlanmakta ve okuldaki sosyal çevrenin, öğrencilerin adaletle ilgili algıları, okul kurallarının kesinliği veya öğrenci-öğretmen arasındaki ilişkilerin nitelikleri (Kuperminc vd., 1997) ve okulun yeterli derecede uygun bir öğrenme çevresine sahip olup

olmadığına dair kanaatler (Davis & Peck, 1992) gibi birçok yönünü kapsamaktadır. Bir okulun iklimi onu diğer okullardan farklılaştıran ve paydaşlarının tutum ve davranışlarını etkileyen okula özgü özelliklerin bütünüdür. Bu çerçevede okul iklimi için, paydaşların okula yönelik kolektif olarak algıladıkları ve onların davranışlarına yön veren ve şekillendiren okul ortamının paydaşlara yansıyan genel özelliği (Hoy ve Miskel, 1987) denilebilir. Omay (2008)'e göre okul iklimi, bir okulun sahip olduğu özelliklerin bütünü olarak, onu diğer okullardan ayıran, okuldaki resmi ve gayri resmi grupları etkileyen ve onlardan etkilenen, bir kimlik özelliği taşımaktadır (Omay, 2008).

Okul ikliminin öğrenciler üzerindeki etkisinin yadsınamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla okuldaki iklimin öğrencilerin davranışlarına yön verdiği ve etkilediğini söylemek mümkün (Akman, 2010). Özdemir vd., (2013: 215) “okul ikliminin başarı, destek ve güvene dayalı olması, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin öğrencilerle iyi ilişkiler kurması ve onları desteklemesi, öğrencilerin okulda iyi arkadaşlıklar edinmesi, okulun fiziki ortamının ve sosyal etkinliklerin yeterli olması, akademik programların öğrencilerin gelişimini desteklemesi ve şiddetten arınmış güvenli bir okul iklimi, öğrencilerin okuldan memnuniyetini artırarak onların okula daha fazla bağlanmalarına yardımcı olabileceğini” ifade etmişlerdir. Yapılan literatür taramasında üniversite iklimine yönelik çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu ve ilgili çalışmalarda “üniversite iklimi” terimi yerine “üniversite okul iklimi” şeklinde bir terimin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada üniversite iklimi terimi tercih edilmiştir. Üniversiteler eğitim ve öğretim dizisinin en son halkasını oluşturan ve diğer eğitim ve öğretim (ilköğretim, lise gibi) basamaklarından daha farklı bir özelliğe sahiptir. Hem yönetim hem işleyiş hem de öğrencilerin hareket alanı bakımından diğer eğitim öğretim dizilerinden farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, okul ikliminden farklı bir uyarılma ile üniversite iklimi teriminin kullanılmasının daha yerinde olacağını söyleyebiliriz. Bu açıklamalar çerçevesinde üniversite iklimi için, üniversitenin iç paydaşlarının üniversite kampüsünün fiziksel yapısı, akademik ve idari personel ile öğrenciler arasındaki etkileşimin kalitesi ve nihayet üniversite yönetiminin iç paydaşları ile olan iletişimine yönelik algılarıyla biçimlenen atmosfer şeklinde bir tanım yapılabilir.

4. Yöntem

Araştırma niceliksel bir araştırma yöntemi olarak kugulanmıştır. Araştırmaya veri toplamak amacıyla, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileriyle bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Hazırlanan anket formu, her iki fakültede öğrenim gören öğrencilere ders esnasında dağıtılmış ve yanıtlamaları istenmiştir. Cevaplandırılan anketlerin 7 tanesinde ölçeklerin büyük kısmı cevaplandırılmadığı için, 19 tanesi ise yapılan analizlerde (boxplot ve mahalnobis uzaklığı ile aykırı değer belirleme) uç değer oluşturduğu ve tekrar ettiği tespit edildiği için değerlendirmeye alınmamıştır. Böylece 254 adet anket formu değerlendirmeye alınarak, analiz edilmiştir.

Hipotezler

H₁: Üniversite ikliminin girişimcilik eğiliminin kontrol odağı boyutu üzerinde etkisi vardır

H₂: Üniversite ikliminin girişimcilik eğiliminin yeni fikirlere açıklık boyutu üzerinde etkisi vardır

H₃: Üniversite ikliminin girişimcilik eğiliminin yaratıcılık boyutu üzerinde etkisi vardır

4.1. Ölçüm Araçları

Girişimcilik Eğilimi Ölçeği: Çarıkçı ve Koyuncu (2010) tarafından geliştirilen 3 boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından boyutlar, 4 ifadeli kontrol odağı $\alpha = .78$; 4 ifadeli yeni fikirlere açıklık $\alpha = .65$; 4 ifadeli yaratıcılık $\alpha = .57$ olarak ölçülmüştür.

Üniversite İklimi Ölçeği: Çalık ve Kurt (2008) tarafından geliştirilen 3 boyuttan oluşan okul iklimi ölçeğinden uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Özdemir vd., (2013) araştırmalarında ölçek boyutlarını; 8 ifadeli destekleyici davranışları $\alpha = .84$; 4 ifadeli başarı odaklılık $\alpha = .73$; 10 ifadeli güvenli öğrenme ortamı $\alpha = .80$ olarak tespit etmişlerdir.

4.2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı ve geçerliliğini tespit etmek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) tekniği kullanılmaktadır. Ölçeklerin faktör analizine uygunluğunu anlamak için ise KMO ve Bartlett testleri yapılmaktadır. KMO değerinin 1'e yaklaştıkça daha iyi sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür (Tavşancıl, 2010). Ayrıca ana kütledeki dağılımın normal olması beklenmektedir. Bu durum da Bartlett testi ile incelenmektedir. Literatürde KMO testi ölçüm sonucunun 0.50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin KMO ve Bartlett Değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1. KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

	Okul İklimi Ölçeği	Girişimcilik Eğilimi Ölçeği
KMO	,890	,719
Ki-Kare	1824,234	591,758
Bartlett's Test		
df	136	66
Sig.	,000	,000

Yapılan analizde ölçeklerin iyi KMO değerlerine sahip olduğu (Üniversite İklimi Ölçeği= ,890; Girişimcilik Eğilimi Ölçeği= ,719); Bartlett değerlerinin ise $\chi^2=1824,234_{(136)}$ ve $\chi^2=591,758_{(66)}$ ile anlamlı ($p<0.001$) olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre ölçekler faktör analizine uygundur. Üniversite iklimi ölçeği için yapılan AFA sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Okul İklimi Ölçeği AFA ve Güvenirlik Analizi

Maddeler	1	2	3	Açıklanan Varyans %	Cronbach's Alpha α
(1)					
Başarı1	,691			38,921	,792
Başarı2	,757				
Başarı3	,750				
Başarı4	,746				
(2)					
Destek1		,747		10,496	,834
Destek2		,766			
Destek3		,779			
Destek4		,744			
Destek5		,540			
Destek6		,611			
Destek7		,621			
(3)					
Ortam1			,398	6,790	,817
Ortam2			,492		
Ortam3			,646		
Ortam4			,820		
Ortam5			,599		
Ortam6			,682		
Ortam7			,599		

Ortam8			,682		

Tablo 2’de de görüldüğü üzere yapılan AFA sonucunda 3 faktörlü bir yapı oluşmuştur. Birinci boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ,691 ile ,757; ikinci boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ,540 ile ,779; üçüncü boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ise ,398 ile ,820 arasında değerler aldığı bulgulanmıştır. Literatürde yaygın olarak kabul gören görüşe göre faktör yükünün ,300’den büyük olması beklenmektedir. Bu kritere uymayan Destekleyici Davranışlar boyutunun 8 ile Güveli Öğrenme Ortamı botunun 9 ve 10. ifadeleri analizden çıkarılmıştır. Kalan ifadelerle tekrar yapılan AFA’nın daha iyi sonuçlar verdiği görülmüştür. Boyutların Cronbach’s alpha değerleri ise sırasıyla ,792; ,834 ve ,817 olarak bulgulanmıştır. Ayrıca ölçeğin tüm maddelerinin toplam ölçek puanı ile yüksek korelasyon gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuçlarla kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Girişimcilik Eğilimi Ölçeği için yapılan AFA sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Girişimcilik Eğilimi Ölçeği AFA ve Güvenirlik Analizi

Maddeler	1	2	3	Açıklanan Varyans %	Cronbach’s Alpha α
(1)					
Kontroll1	,778			21,432	,724
Kontrol2	,776				
Kontrol3	,705				
Kontrol4	,664				
(2)					
YeniFikir1		,601		20,255	,710
YeniFikir2		,770			
YeniFikir3		,738			
YeniFikir4		,747			
(3)					
Yaratıcılık1			,476	10,819	,689
Yaratıcılık2			,759		

Yaratıcılık3			,726		
Yaratıcılık4			,415		

Tablo 3’de de görüldüğü üzere yapılan AFA sonucunda 3 faktörlü bir yapı oluşmuştur. Birinci boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ,664 ile ,778; ikinci boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ,601 ile ,770; üçüncü boyuttaki maddelerin faktör yüklerinin ise ,415 ile ,759 arasında değerler aldığı görülmüştür. Tüm maddeler için ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 52,506’dır. Boyutların Cronbach’s alpha değerleri ise sırasıyla ,724; ,710 ve ,689’dur. Ayrıca ölçeğin tüm maddelerinin toplam ölçek puanı ile yüksek korelasyon gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuçlarla kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu görülmüştür ve ilişki analizlerine geçilmiştir.

4.3. İlişki Analizleri

Araştırmada okul ikliminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini görmek amacıyla birtakım analizler yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çoklu regresyon analizine geçmeden önce değişkenlerin kendi arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon değerleri, katılımcıların değişkenlere verdiği yanıtların ortalaması ve standart sapması Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. İlişki ve Ortalama Analizleri

Değişkenler	Ort	SS	1	2	3	4	5	6
Kontrol O. (1)	2,390	,905	-					
Yeni Fikir A. (2)	3,506	,809	-,025	-				
Yaratıcılık (3)	3,051	,734	,285**	,134*	-			
Başarı O. (4)	2,668	,952	,130*	,131*	,235**	-		
Destek (5)	2,938	,907	,074	,109	,289**	,518**	-	
Güvenli Ö.O (6)	2,815	,915	,127*	,048	,322**	,613**	,637**	-

*p<0.05; **p<0.01

Yapılan analizlerde kontrol odağı boyutu ortalamasının en düşük (2,390) değere sahip olduğu görülmüştür. Ortalaması en yüksek (3,506) boyutun ise Yeni Fikirle Açıklık boyutu olduğu bulgulanmıştır. Boyutlar arasında anlamlı ilişki bulunanlar * ve ** işaretleri ile gösterilmiştir. Okul ikliminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini test etmek için ise regresyon analizleri yapılmıştır. İlk olarak okul ikliminin kontrol boyutu üzerindeki etkisini göstermek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Üniversite İkliminin Kontrol Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler ^a	β	R ²	Düz. R2	F
Sabit	1,998***	,021	,009	1,791
Başarı	,085			
Destek	-,031			
Ortam	,091			

^aBağımlı Değişken: Kontrol; ***p<0.001

Üniversite ikliminin kontrol odağı boyutu üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan regresyon analizinin R²=,009 ile anlamsız olduğu bulgulanmıştır. Araştırmannın bu sonucu neticesinde H₁ hipotezi reddedilmiştir. Üniversite ikliminin yeni fikirlere açıklık değişkeni üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Okul İkliminin Yeni Fikir Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler ^a	β	R ²	Düz. R2	F
Sabit	2,177***	,168	,163	12,083
Başarı	,121			
Destek	-,202*			
Ortam	,178**			

^aBağımlı Değişken: Yeni Fikir; *p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

Üniversite ikliminin yeni fikir değişkeni üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan regresyon analizinin R²=,16 ile anlamlı ((F_{1,252})=12,083; p<0,001) olduğu bulgulanmıştır. Üniversite ikliminin alt boyutlarından destekleyici davranışların girişimcilik eğiliminin alt boyutlarından olan yeni fikirlere açıklık üzerinde pozitif yönlü ($\beta = ,202$) anlamlı (p<0.05) bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ortam ($\beta = ,178$) boyutunun pozitif yönlü anlamlı (p<0.01) bir etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Araştırmannın bu sonucu neticesinde H₂ hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Üniversite ikliminin yaratıcılık değişkeni üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçları Tablo 7'da verilmiştir.

Tablo 7. Okul İkliminin Yaratıcılık Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler ^a	β	R ²	Düz. R2	F
Sabit	2,184***	,115	,104	10,805
Başarı	,027			
Destek	,100			
Ortam	,179*			

^aBağımlı Değişken: Yaratıcılık; ***p<0.001; *p<0.05

Üniversite ikliminin yaratıcılık boyutu değişkeni üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik yapılan regresyon analizinin modeli açıklama gücü $R^2=10,4$ ile anlamlı ($F(3, 250) = 10,805$; $p<0.001$) olduğu bulunmuştur. Alt boyutları da içine alan çoklu regresyon analizinde üniversite ikliminin alt boyutlarından olan güvenli öğrenme ortam boyutunun girişimcilik eğiliminin alt boyutlarından olan yaratıcılık boyutu üzerinde ($\beta = ,179$) anlamlı ($p<0.05$) bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu sonuçlarına göre H_3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Sonuç

Ülkelerin kalkınmasında ve gelişmesinde girişimcilik faaliyetleri ve girişimciler çok büyük bir öneme sahiptir. Liberal ekonomik sistemin hergün etkisini derinden hissettirdiği bununla paralel olarak da kamu kesiminde çalışma (devlet memuru) oranının gitgide azaldığı bir döneme geçildiği görülmektedir. Bu durumda ülkelerde özel sektörün gelişmesine ve çalışma alanının çok büyük bir kısmının bu sektöre kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu sistem içinde özel sektör devletin kalkınma ve büyümesinde çok önem arz etmektedir. Gün geçtikçe daha da büyüyen bu önem girişimcilikle ilgili çalışmaların da cazibesini diri tutmaktadır. Girişimcilik faaliyetlerine yönelik yapılan çalışmalarda girişimciliğin doğuştan gelen bir özellik mi olduğu yoksa sonradan kazanılabilecek bir yetenek mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Bu yönüyle sonradan alınacak eğitimlerle girişimci olunabileceği görüşü ağır basmıştır. Bu durumda yükseköğretim kurumlarının rolü üzerinde durulmaya başlanmıştır. Çünkü üniversiteler, öğrencilere eğitim imkanları sunmanın yanı sıra öğrencilerin sosyolojik ve kültürel eğilimlerine de katkılar sunabilmektedir. Özellikle iyi bir üniversite iklimi oluşturulabildiğinde bu katkılar daha da değerlendirilerek toplumsal faydaya dönüşebilmektedir. Bu bağlamda araştırmada üniversite ikliminin girişimcilik eğilimine etkisi irdelenmiştir. Sonuç olarak, yapılan analizlerde üniversite ikliminin öğrencilerin girişimcilik eğilim üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Özellikle de üniversite ikliminin güvenli öğrenme ortamı ile destekleyici davranışlar boyutlarının girişimcilik eğilimi üzerinde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle üniversitelerde yeni fikirleri ve yaratıcılığı destekleyen bir iklim oluşturulmasının önemli olduğu söylenebilir. Ülkelerin itici güçlerinden olan girişimcilik faaliyetlerini artırmak için üniversitelerde buna uygun bir iklim oluşturulmasının gerekliliği ise oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Adenike, A. (2011). Organizational climate as a predictor of employee job satisfaction: Evidence from Covenant University. *Business intelligence journal*, 4(1), 151-166.
- Akman Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin şiddet ve okul iklimi algıları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Alparslan, A. M., ve Özmen, M. (2017). Kişisel Değerlerin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Demografik Özelliklerin Rolü. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2). 957-976.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli gençlerde mesleki tercihler ve girişimcilik eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, 1-11.
- Balaban, Ö., ve Özdemir, Y. (2008). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Sakarya üniversitesi İİBF örneği. http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/952/Ozlem_Balaban_Makale.pdf?sequence=1 adresinden alındı
- Ballı, E., ve Koca Ballı, A. İ. (2014). Üniversite öğrencilerinin bireysel değerleri ve girişimcilik eğilimleri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1). 101-121.
- Batlis, N. C. (1980). The effects of organizational climate on job satisfaction, anxiety and propensity to leave, *The Journal Of Psychology*, 104, 233-240.
- Bayraktaroğlu, S. (2005). Girişimcilik Ders Notları, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Bozkurt, Ö. (2006). Girişimcilik eğiliminde kişilik özelliklerinin önemi. http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/982/Oznur_Bozkurt_Makale.pdf?sequence=1 adresinden alındı
- Bilge, H., ve Bal, V. (2012). Girişimcilik eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 131-148.
- Bursalıoğlu, Z. (2012). Okul Yönetiminde Yeni Yapı Ve Davranış. Ankara: Pegem Yayınları.
- Chelariu, C., Brashear, G. T., Osmonbekov, T. ve Zait, A. (2008). Entrepreneurial propensity in a transition economy: Exploring micro-level and meso-level cultural antecedents, *Journal of Business & Industrial Marketing*, 23(6), 405-415.
- Çalık, T., ve Kurt, T. (2010). Okul iklimi ölçeğinin geliştirilmesi (SCS). *Eğitim ve Bilim*, 35(157), 167-180.
- Çarıkcı, İ., ve Koyuncu, O. (2010). Bireyci-toplumcu kültür ve girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 1-18.
- Çiçek, B. (2016). Girişimcilik dersinin öğrencilerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Muş Alparslan Üniversitesi İİBF’de bir araştırma. In *International Conference on Quality in Higher Education* (ss. 365-368).
- Çiçek, B., ve Karakaş, E. (2015). Girişimcilik eğitimi alan adayların kurumsallaşma algısını ölçmeye yönelik bir araştırma. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi*, 3, 11-13.

- Davis, L. E., ve Peck, H. I. (1992). Outcome measures school climate: Curriculum and instruction. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association, Knoxville, TN.
- Demircan, N. (2000). Girişimcilik ve Girişimcilerin Kişilik Özellikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.
- Drucker, P. F. (1986). Management: Tasks, responsibilities, practices. Truman Talley Books
- Dutta, N., Roy, S., ve Sobel, R. (2009). Does a free press nurture entrepreneurship. Department of Economics, West Virginia University.
- Emmons, C. L. (1993). School development in an inner city: An analysis of factors selected from Comer's program using latent variable structural equations modeling. Dissertation Abstracts International, 54, 1287A.
- Galloway, L. ve Brown, W. (2002). Entrepreneurship education at university: a Driver in the creation of high growth firms?. Education and Training. 44: 8/9, 398- 405.
- Gözek, S., ve Akbay, C. (2012). Girişimci adaylarının girişimcilik eğilimleri ve sorunları. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 45-60.
- Güreşçi, E., (2014). Girişimcilik eğilimi üzerine bir araştırma: İspir Hamza Polat Myo örneği, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(1), 23-38.
- Hoy, W. K., ve Miskel, C. G. (1987). Educational administration: Theory, research, and practice (4th ed.). New York: McGraw-Hill.
- İşcan, Ö. F., ve Kaygın, E. (2011). Potansiyel girişimciler olarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), 275-286.
- Kılıç, R., Keklik, B., ve Çalış, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma: bandırma iibf işletme bölümü örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 423-435.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: bülent ecevit üniversitesi örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 209-226.
- Kuperminc, G. P., Leadbeater, B. J., Emmons, C., ve Blatt, S. J. (1997). Perceived school climate and difficulties in the social adjustment of middle school students. Applied Developmental Science, 1, 76-88.
- Nicholson, E. A ve Miljus, R. C (1992). Job satisfaction and turnover among liberal arts college professors. Personnel Journal. 51, 840-845.
- Omay, H. (2008). İlköğretim okulları öğrencilerinin okul iklimi algıları ile saldırganlık ölçeği puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, L., (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 20(1), s.41-65.

- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E., ve Erkan, S. (2010). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(38), 213-224.
- Özden, K., Temurlenk, M. S., ve Başar, S. (2008). Girişimcilik eğilimi: Kırgızistan-Türkiye manas üniversitesi ve Atatürk üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. Review of Social, Economic & Business Studies, 11(12), 1-20.
- Özer, Y. E. (2011). Girişimci üniversite modeli ve Türkiye. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30 (2), 85-100.
- Pinchot, G. (1985). Intrapreneuring, USA: Harper-Row.
- Sarıtaş, A., ve Duran, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin tespitine ilişkin bir araştırma. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5(1). 147-165.
- Schumpeter, J. A. (1974), Kapitalizm, Sosyalizm Ve Demokrasi, Çeviren Tunay Akoğlu, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Tügiad. (1993). Ekonomik Kalkınmada Girişimciliğin Önemi ve Değişen Girişimcilik Nitelikleri. İstanbul: TÜGİAD Yayınları.
- Türkmen, M., ve İşbilir, U. (2015). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9(2), 18-28.
- Uluyol, O. (2013). Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi: Gölbaşı meslek yüksekokulu örneği. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15, 349-372.
- Ural, A. (2014). Gazi Üniversitesi'nde örgütsel iklim. Amme İdaresi Dergisi, 47(2), 145-165.
- Uysal, H. T., ve Çatı, K. (2016). Yükseköğretim kurumlarındaki yöneticilerin girişimci üniversite algılamalarında iş ve örgüt psikolojisinin etkisi. Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 6(1).
- Wiklund, J., ve Shepherd, D. (2005). Entrepreneurial orientation and small business performance: A configurational approach, Journal of Business Venturing, 20, 71-91.
- Yılmaz, K., ve Altinkurt, Y. (2013). Örgütsel iklim ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(1), 1-11.
- Yüksel, H., Cevher, E. ve Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1), 143-156.

SOSYAL SERMAYE ÜNİVERSİTE YAŞAMINDAN TATMİNİ NASIL ETKİLER?

Dr. Öğr. Üyesi Metin IŞIK

Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK

Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Yusuf Emre KARAKAŞ

İnönü Üniversitesi

Öz

Üniversite denilince insanların zihninde ulvi bir algı oluşmaktadır. Bu algı boş yere değildir ve öyle de olmamalıdır. Bu algının temelinde yatan dinamiklere gelince üniversitelerden beklentilerin yüksek olmasıdır. Dışarıdan bakıldığında üniversitelerden beklenen yalnızca öğrenci yetiştirme faaliyetlerinin çok ötesindedir. Bilginin aktarılmasından ziyade üretimi işlevi de üniversitelere atfedilmiştir. Bunun yanı sıra içinde bulunduğu toplumun entelektüel ve sosyal sermayesine katkı sunması da beklenmektedir. Üniversitelerin ancak tüm bu işlevleri gerçekleştirebildiği takdirde gerçek anlamda bir işlevselliğinden bahsedilebilir. Öğrencilerin üniversite yaşamlarından tatminini etkileyebilecek birçok unsur olmakla birlikte, bu çalışmada yükseköğretim kurumlarının öğrencilerine sunduğu sosyal sermayenin etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda Muş Alparslan Üniversitesi ile Bitlis Eren Üniversitesi öğrencilerinin katılımlarıyla nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket yöntemiyle toplanan verilerin analizine göre üniversitelerdeki köprü kurucu sosyal sermaye ile üniversite yaşamından tatmin arasında oldukça güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Üniversite Yaşamından Tatmin, Üniversiteler

Abstract

When the university is mentioned, there is a sublime perception in people's minds. This perception is not and should not be in vain. As for the dynamics underlying this perception, the expectations from universities are high. From the outside, it is much more than just student-raising activities expected from universities. Rather than transferring knowledge, the function of production is also attributed to universities. It is also expected to contribute to the intellectual and social capital of the society. It is possible to talk about a real functionality of universities only if they can perform all these functions. Although there are many factors that may affect students' satisfaction with university life, this study deals with the impact of social capital that higher education institutions offer to their students. In this context, a quantitative research was conducted with the participation of Muş Alparslan University and Bitlis Eren University students. According to the analysis of the data collected by the questionnaire method, it is concluded that there is a strong relationship between bridging social capital in universities and satisfaction with university life.

Key Words: Social Capital, University Life Satisfaction, Universities

1. Giriş

İnsanoğlu medeniyeti deneyimler, ilişkiler ve etkileşimler sonucunda ortaya çıkan değerlerin birbirine eklenerek devam etmesiyle gelişimini sürdürmektedir. Bu durum insanoğlunun sahip olduğu her türlü birikimin bir çeşit sermaye olduğunu göstermektedir. Bu sermaye türleri; beşeri, entelektüel ve sosyal sermaye gibi farklı biçimlerde dir. Bu sermaye türlerinden biri olan sosyal sermaye, bir toplumda ki dürüstlük, çalışma, ortak paylaşım, bilgi paylaşımı, beşeri ilişkiler gibi sosyal erdemlerin, insanları koordineli bir şekilde çalışmaya, ortak hareket etmeye ve karşılıklı yardımlaşmaya teşvik eden bir olgudur (Healy ve Ct, 2001; Geril ve Aracı, 2011: 40). Bu tanım itibariyle güven, ağlar, sivil toplum vb. sosyal sermaye ile ilişkilendirilenlerin hepsi sosyal sermaye nedeniyle ortaya çıkan fakat sosyal sermayenin kendisini oluşturan gölge fenomenlerdir (Fukuyama, 2018: 4). Bu minvalde sosyal sermaye olgusunun bir dinamiği olarak bir bireyin eğitim ve öğrenim ortamı olarak üniversitelerin önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkün. Çünkü niversiteler, sosyal sermayenin temelini oluşturan “etkileşim” olgusunun en çok ve en etkili meydana geldiği kurumlardır.

Toprak ve Bozgeyikli (2011:129-130)’ye göre niversiteler öğrencilerin yeni bilgi ve beceriler edinmelerini ve davranışlarını şekillendirerek onların beşeri sermayelerini artırmakta ve böylelikle öğrenciler üniversitede edindikleri bu sermayeyi topluma katkı sunmak için kullanmaktadırlar. Öğrencilerin sosyal bir düzlemde bir araya gelmelerine olanak sağlayan niversiteler, doğrudan veya dolaylı bir biçimde motivasyon ve çabayı etkilemekte ve böylelikle öğrencilerden istenen ya da beklenen değişim hareketinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan etki düzeyi yüksek olan üniversitelerin, öğrencilerin eğitsel kazanımlarla kendilerini gerçekleştirmeleri için gereken değişimleri sağlaması ve sosyal sermaye açısından uygun imkanlar sunan bir öğrenme çevresine sahiptirler. Üniversiteler oluşturdukları sosyal etkileşim çevresi sayesinde ğretim elemanlarının ve öğrencilerin beklenti ve istekleri değişime kılavuzluk etmektedir. Üniversiteler sunmuş oldukları nitelikli eğitsel bölümlerle aracılığıyla öğrencileri ileri düzeyde uzmanlık gerektiren bilgi ve becerileri öğrenmeye teşvik ederler. Böylelikle ğrenciler kabiliyetlerini geliştirerek niversitenin kendilerine sunmuş olduğu ders, derece veya sertifikaları elde edecek yetkinliğe ulaşırlar (Etcheverry, 1996: 48). Yine, niversitelerde ğretim elemanları öğrencilerin yetkinliğe ulaşmaları noktasında bilginin üretilmesi, korunması ve yayılması sürecine aktif katkı sunmaktadırlar. Bu bakımdan, ğretim elemanlarının öğretici faaliyetleri vasıtasıyla bilgi, yetenek ve tutumlarını öğrencilere aşılmakta ve bu durum onların bireysel gelişimine katkı sağladığı gibi toplumunda gelişimine katkı sağlamaktadır (Toprak ve Bozgeyikli, 2011: 129).

Sonuç olarak niversiteler öğrencilerin kariyer gelişimleri noktasında birçok ihtiyaçlarını karşıladığı ve onlara değer kattığı kurumlardır. Ayrıca niversiteler insanlar arasındaki bağlantıyı ve etkileşimi dinamik tutması bakımından da sosyal sermayenin yoğun olarak üretildiği bilim yuvalarıdır. Bu anlamda üniversitelerin sosyal sermayenin kazanılması noktasında öğrencilere sunacakları imkanlar öğrencilerin kendilerinden duyacakları memnuniyeti artıracaktır. Ayrıca bu durum öğrencilerin niversite yaşam tatminlerini pozitif anlamda etkileyecektir. Bu anlamda araştırmada öğrencilerin niversite yaşam tatminlerine sosyal sermaye algılarının etkisi incelenmek istenmiştir.

2. Sosyal Sermaye

Sermaye kavramına ilişkin literatür bireyin sahip olduğu birçok sermaye türünün olduğunu göstermektedir. Bu sermaye türlerinden biriside sosyal sermayedir. Sosyal sermaye, bir kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerinden elde ettiği faydaları tanımlamak için kullanılan elastik bir yapıdır (Lin, 1999; Adler ve Kwon, 2002). Sosyal sermaye olgusuna önemli katkıları ile bilinen Bourdieu ve Wacquant, (1992: 14) sosyal sermayeyi, az veya

daha fazla kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanıma ilişkileri arasında kalıcı bir ağa sahip olmaları nedeniyle, bir bireye veya bir gruba tahakkuk eden kaynakların toplamı olarak tanımlarken, Coleman (1988) sosyal sermayeyi, geniş anlamda insanlar arasındaki ilişkiler yoluyla biriken kaynaklar olarak tanımlamaktadır. Sosyal sermaye, kişilerarası etkileşim ve örgütsel katılım hareketlerinden geçmekten daha fazlasını içerir. İnsanlar topluma karşı güçlü bir tutuma sahip olduklarında - motive olmuş, sorumlu bir aidiyet duygusu varsa - sosyal sermayelerini daha istekli ve etkili bir şekilde harekete geçirirler (McAdam, 1982). Nitekim Fukuyama (2005), sosyal sermaye olgusunun bir topluluktaki bireyler arasında karşılıklı samimi duygulanımlar çerçevesinde koordinasyon ve işbirliğini teşvik eden normlar birliği olarak tanımlamıştır. Sosyal sermaye olgusuna dair bu açıklamalar kavramın farklı boyutlarda ele alınabileceğine işaret etmektedir. Bu noktada Özdemir (2008: 82), sosyal sermaye olgusuna yönelik farklı perspektifler olduğunu belirtmiş ve sosyal sermaye olgusunun temelinde sosyal ilişkilerin yer aldığını ifade etmiş ve sosyal sermayeyi bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin etkileşimi neticesinde ortaya çıkardığı birtakım fayda ve önemli kaynak edinimi olarak tanımlamıştır.

Sosyal sermaye insanlar arasında yaratılan bir niteliktir (Coleman, 1988). Sosyal sermaye azaldığında, bir topluluk artan sosyal bozukluğu, sivil faaliyetlere katılımı ve topluluk üyeleri arasında potansiyel olarak daha fazla güvensizliği yaşar. Daha fazla sosyal sermaye, bir topluma olan bağlılığı ve diğer faydaların yanı sıra, ortak eylemleri seferber etme yeteneğini de artırır. Sosyal sermaye, olumsuz amaçlar için de kullanılabilir, ancak genel olarak sosyal sermaye, bir sosyal ağdaki katılımcılar arasındaki etkileşimin olumlu bir etkisi olarak görülmektedir (Helliwell ve Putnam, 2004). Sosyal sermaye, zeka, eğitim ve kıdemlere geri dönüşün bir kısmının bir kişinin bir pazarın veya hiyerarşinin sosyal yapısındaki konumuna bağlı olduğunu tahmin eder. İnsan sermayesi bireysel yeteneği ifade ederken, sosyal sermaye fırsatı ifade eder. Bir yöneticinin bir firmaya eklediği değer bir kısmı, diğer insanları koordine etme kabiliyetidir: bir kurum içinde değer katma fırsatlarını belirlemek ve fırsatları geliştirmek için doğru insanları bir araya getirmek. Kim, ne zaman ve nasıl koordine edeceğini bilmek, yöneticinin firma içindeki ve dışındaki irtibat ağının bir işlevidir. Sosyal ağ olarak kabul edilen bazı ağ biçimleri, yöneticinin fırsatları belirleme ve geliştirme yeteneğini artırabilir. Daha fazla sosyal sermayeye sahip olan yöneticiler, insanlara daha yüksek getiri elde ederler çünkü daha fazla kazanç sağlayacak fırsatları tespit etmek ve geliştirmek için konumlandırılmışlardır (Burt, 1997: 339).

Literatürde sosyal sermayenin bağlayıcı sosyal sermaye (bonding) ve köprüleyici (bridging) sosyal sermaye şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bağlayıcı sosyal sermaye, aile ve yakın arkadaş gibi sıkı sıkıya bağlı, duygusal açıdan yakın ilişkideki bireyler arasında bulunur (Ellison vd., 2007: 11469). Aile, arkadaşlar ve komşu gibi yakın bağlar arasındaki ilişkileri ifade eden bağlayıcı sosyal sermaye, benzeş gruplar içerisindeki ilişkilerle alakalıdır. Bu ilişkiler sosyal normların aile bireylerine aktarımı, uygun sosyal davranışların kazanılması, dayanışmanın tesis edilmesi ve yardıma muhtaç olanın korunması gibi normların inşasında önemli fonksiyonları içermektedir. Diğer taraftan farklı etnik, mesleki, sosyo-ekonomik geçmişe sahip gruplar arasındaki formel ve informal ilişkileri kapsayan köprüleyici sosyal sermaye, heterojen grup ilişkilerinde gözlenen güçsüz bağlardan oluşmaktadır (Duman ve Alacahan, 2011: 184-185). Putnam'a göre bağlayıcı sosyal sermaye seçkin kimlikleri destekleme ve homojenliği sürdürme eğiliminde olan bir tür *dışsallaştırıcı* sermaye iken; köprüleyici sermaye ise çeşitli sosyal bölümler içinden insanları bir araya getirme heterojenliği sürdürme eğiliminde olan bir tür *içselleştireci* sermaye niteliğindedir. Son olarak Putnam, bağlayıcı sosyal sermayenin geçinmek için, köprüleyici sosyal sermayenin ise başarılı olmak için önemli olduğunu söylemektedir (Şan ve Şimşek, 2011: 97).

3. Üniversite Yaşamından Tatmin

Yaşam tatmini ilk kez Neugarten tarafından 1961 yılında ortaya atılmış bir kavramdır. Bu kavram daha sonraki yıllarda araştırmacılara yol göstermiştir. Tatmin kavramı, insanların beklenti, gereksinim, istek ve arzularının karşılanması olarak ifade etmek mümkündür (Yiğit vd., 2011). Yaşam tatmini, öznel refahın bilişsel bileşeni olarak kabul edilir ve kişinin yaşam kalitesinin global bir değerlendirmesini içerir. Öznel refahın en istikrarlı bileşeni olduğu için, yaşam memnuniyeti genellikle bireyin algılanan yaşam kalitesinin en iyi göstergesi olarak kabul görmektedir (Antaramian, 2017).

Yaşam tatmini, yaşam koşullarınızın olumlu bir değerlendirmesi, en azından dengede olduğu bir yargı olarak bilinir; standartlarınıza veya beklentilerinize göre olumlu bir şekilde ölçer. Bu, genel bir ölçüt veya insan deneyiminin nihai sonucunu sembolize eder. Belirli bir zaman diliminde, olumsuzdan olumluya kadar değişen, kişinin hayatı hakkındaki duygu ve tutumlarının da genel bir değerlendirmesidir. Yaşam memnuniyeti, olumlu etki ve olumsuz etki mutluluğun üç ana göstergesinden biri olarak ifade edilmektedir (Tiwari vd., 2018). Bireyin sosyal hayatı, kültürel aktiviteleri, aile yaşantısı, kişilik özellikleri, psikolojik özellikleri, beklentileri, inançları, deneyimleri gibi birey hayatıyla doğrudan ilişkili olan birçok faktör yaşam tatminini etkiler (Çınar ve Özyılmaz, 2019: 540).

Bir toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, teknolojik, etik ve entelektüel gelişiminde önemli bir misyona sahip olan üniversitelerin bu misyonlarını yerine getirebilmelerinin öncüllerinden biriside öğrencilerinin kurumlarından memnuniyet duymalarıdır. Öğrencinin üniversitesinden memnuniyet duyması ise çok yönlülük arz etmektedir. Örneğin; fiziki mekanlardan eğitim kalitesine kadar sunulan uygulama imkanlarına, sosyal, kültürel, sportif faaliyetlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan öğrencinin kişisel değerlendirmesine bağlı pek çok unsuru içerisinde barındırmaktadır (Ay ve Koç, 2014: 124). İş, aile, arkadaşlık gibi sosyal hayatın önemli birçok doyum alanlarından duyulan memnuniyet ya da tatmin olma, bireyin genel yaşam tatmini etkilemekte ve bireyin mutluluğunda bu alanlardan duyulan memnuniyet önemli birer belirleyicidir. Örneğin, öğrenci ya da akademisyen olarak bir bireyin üniversite yaşamından duyduğu memnuniyet, onun akademik yönden duyacağı memnuniyetten etkilenebilmektedir. Bu bakımdan daha çok akademik yönden memnuniyet daha çok üniversite yaşamından memnuniyeti de beraberinde getireceği söylemek mümkün. İlaveten, daha yüksek üniversite yaşam kalitesinden, sosyal yaşamdan, aile yaşamından memnuniyet daha yüksek genel yaşam doyumunu getirecektir. Bütün bu faktörlerin her birisi birbirine bağlı ve bir şekilde birbirini etkilemektedirler (Kangal, 2011: 17).

Öğrencilerin üniversitede yaşadığı genel memnuniyet duygusu, üniversite yaşam kalitesi olarak adlandırılır. Öğrencilerin daha sık etkileşim içinde oldukları hizmetler, üniversite yaşam kalitesini büyük ölçüde etkiler. Üniversitenin tesis hizmetlerinden duyulan memnuniyetin, diğerleri arasında, öğrencilerin üniversite yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Tesisler, öğrencilerin memnuniyeti ile olumlu yönde ilişkilidir. Bu nedenle, tesisler öğrencilerin daha fazla ihtiyaç ve beklentilerini karşıladıkça, daha memnun öğrenciler olacaktır (Muhammad vd., 2014). Sirgy ve arkadaşları (2010: 377)'na göre üniversite yaşam kalitesi ölçeğini kavramsal bir modele dayandırılmaktadırlar. Bu üniversite yaşam kalitesi ölçeğinin; üniversite yaşamında var olan iki tür öğrenci deneyimlerinin olumlu ve olumsuz etkilerinden önemli ölçüde etkilenmesinden yola çıkarak kavramsallaştırılmıştır. Yani üniversite yaşamının akademik ve sosyal yönlerinde öğrencilerin yaşadıkları memnuniyetler bu ölçeğin oluşmasında etkindir. Akademik yönden memnuniyeti sırasıyla, üniversite tesislerinden ve hizmetlerinden memnuniyetler olarak ifade edilebilir. Sosyal yönden memnuniyeti ise üniversite olanaklarından ve hizmetlerindeki memnuniyetler meydana getirmektedir.

Bir kurumun hizmetlerinin sosyal ve fiziksel faktörleri, çekicilik derecesini, öğrencilerin genel memnuniyetini yani tatmin seviyelerini büyük ölçüde etkileyebilir. Sosyal faktörler; öğrenci-öğretim üyesi ilişkileri, öğrenci yönetimi üyeleri ilişkileri ve öğrenci-öğrenci ilişkilerinden oluşmaktadır. Fiziksel faktörlere bakıldığında ise sınıf büyüklüğü, çevre, derslerde kullanılan teknoloji, kütüphane ve bilgisayar laboratuvarı, kampüste wi-fi bağlantıları, kafeterya ve öğrencilere yönelik tüm servis olanakları sıralanabilmektedir (Uka, 2014: 7). Xiao ve arkadaşları (2009)'na göre, sübjektif refahın yaşamın çeşitli boyutları üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alındığında, araştırmacılar sübjektif refahı ve yaşam memnuniyetini etkileyen belirli faktörleri incelemekle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Daha spesifik olarak, finansal davranışların üniversite öğrencilerinin finansal memnuniyetini ve bunun genel yaşam memnuniyetini olumlu veya olumsuz etkilerinin olduğundan da söz edilebilir.

4. Yöntem

Araştırmada öğrencilerin üniversitelerinden edindikleri köprüleyici sosyal sermayenin, üniversite yaşamlarından tatmini nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Anketler, bırak-topla tekniğiyle Bitlis Eren Üniversitesi (BEÜ) ve Muş Alparslan Üniversitesi (MŞÜ) öğrencilerine uygulanmıştır. YÖK verilerine göre araştırmanın anakütlesi BEÜ için 8657 ve MŞÜ için 8383'dür. Anakütlenin tümüne erişilemeyeceği için çalışmada örnekleme yöntemine gidilmiştir. Örnekleme yöntemi olarak "basit tesadüfi örnekleme" yöntemi seçilmiştir. Bu yönteme göre anakütlerdeki her bireyin örnekleme dahil olma olasılığı eşittir (İslamoğlu ve Alınçık, 2014). Anakütleyi temsil kabiliyetine sahip örneklem büyüklüğü ise 377 olarak belirlenmiştir (Cohen vd., 2002). Çalışmada öğrencilere her üniversiteden 200 olmak üzere toplamda 400 anket uygulanmıştır. Fakat anketlerden 8 tanesi büyük oranda doldurulmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Böylelikle 392 anket değerlendirmeye alınmıştır. Her bir üniversitenin çeşitli enstitü, fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullarından katılan öğrencilerin yaş ortalaması 22,4'tür. Katılımcılardan %59,7'si kız (n=234); %40,3'ü ise erkek öğrencidir (n=158).

Araştırmaya veri toplamak için Steinfield, Ellison ve Lampe (2008) tarafından geliştirilen 8 ifade ve tek boyuttan oluşan köprüleyici sosyal sermaye ölçeği ile 5 ifade ve tek boyuttan oluşan üniversite yaşamından tatmin ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından ölçeklerin güvenilirliği sırasıyla $\alpha = .84$ ve $\alpha = .89$ olarak ölçülmüştür. Ankette yer alan ifadeler beşli aralıklı likert tipinde "(1) kesinlikle katılmıyorum"dan "(5) kesinlikle katılıyorum"a doğru kodlanarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler öncelikle normallik testlerine tutulmuştur. Dağılımın normal olduğu görüldüğünden verilerin analizinde parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 25 ve IBM AMOS 24 paket programları kullanılmıştır.

Literatürden hareketle araştırmada test edilmek üzere aşağıda belirtilen hipotezleri oluşturulmuştur;

H₁: Sosyal sermayenin üniversite yaşamından tatmin üzerinde etkisi vardır

H₂: Sosyal sermayenin üniversite yaşamından tatmin üzerindeki etkisi üniversitelere göre farklılık göstermez

4.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğini istatistiksel olarak tespit etmek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) tekniği kullanılmaktadır. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO (Kaiser Mayer Olkin) ve Bartlett testi yapılmaktadır (Tavşancıl, 2002). Ölçeklerin güvenilirliği test etmek için ise Cronbach's Alpha değerine bakılmaktadır (Zinbarg vd., 2005). Kullanılan ölçeklere ilişkin faktör analizi değerleri; KMO = 0,911; $\chi^2 = 1522,408$; $p = ,000 < 0,05$ bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin

iyi KMO ve Bartlett değerlerine sahip olduğu ve faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Buna göre SPSS programıyla maximum likelihood modunda promax çevirme yöntemi kullanılarak ölçekler faktör analizine tabi tutulmuştur. Ölçeklere ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirliği

Ölçeği Boyutları ve Maddeleri	Faktör Yükleri	Varyans %	Cronbach’s α
Köprüleyici Sosyal Sermaye			
Kendimi üniversitemiz topluluğunun bir parçası olarak hissediyorum	,493	39,20	,844
Üniversitemde olup bitenlerle ilgilenirim	,417		
Üniversitem okumak için iyi bir yer	,452		
Üniversitemdeki bireylerle etkileşimde bulunmak yeni şeyler deneme isteğimi artırıyor	,730		
Üniversitemdeki bireylerle etkileşim kurmak beni daha büyük bir topluluğun parçası gibi hissettiriyor	,836		
Üniversite faaliyetlerine destekte bulunmak için zaman geçirmeye hazırım	,632		
Üniversitemde sürekli yeni insanlarla temas kuruyorum	,665		
Üniversitemdeki insanlarla etkileşimde bulunmak bana dünyadaki herkesin bağlı olduğunu hatırlatıyor	,550		
Üniversite Yaşamından Tatmin			
Birçok yönüyle üniversitemdeki hayatım idealime yakın	,676	28,50	,868
Üniversitemdeki hayat koşullarım mükemmel	,894		
Üniversite hayatımdan memnunum	,780		
Şimdiye kadar üniversitemden istediğim önemli şeyleri elde ettim	,793		
Üniversitemde geçirdiğim zamanı tekrar yaşayabilsem neredeyse hiçbir şeyi değiştirmedim	,585		

Toplam Varyans: %70,49; **Tekrarlama Sayısı:** 4; **Döndürme Yöntemi:** Promax; **KMO Uygunluk:** 0,911; **Bartlett Küresellik Testi:** $\chi^2 = 1522,408$ (78); **Anlamlılık:** $p = ,000$; **Goodness of Fit:** $\chi^2 = 79,240$ (53)

Tablo 1’de görüldüğü üzere kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliği literatürde kabul gören sınırlar içerisinde. Ayrıca kuramsal bir temelden destek olarak pek çok değişkenden oluşturulan faktörlerin (gizil değişkenlerin) gerçek verilerle ne derece uyum gösterdiğini değerlendirmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmaktadır (Sümer, 2000). Araştırmada kullanılan ölçekler önceden kullanıldığından ve yeni bir kültürde uygulandığından AFA’nın yanı sıra DFA’da yapılmıştır. Amos 24 programı ile maximum likelihood modunda yapılan DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin DFA Uyum İndeks Değerleri

	χ^2/df	AGFI	GFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
Köprüleyici Sosyal Sermaye	2,608	,925	,958	,954	,929	,936	,075
Üniversite Yaşamından Tatmin	1,222	,975	,992	,998	,991	,997	,028

Uyum iyiliği değerlerinin belirlenmesinde literatürde yaygın kullanılan “kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri” esas alınmıştır (Cole, 1987). Tablo 2’deki değerler incelendiğinde, ölçeklerin iyi uyum indeksi kriterlerini yakaladığı görülmüştür (Hu ve Bentler, 1999). Böylelikle kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğini sağladığı ispatlanmıştır. Ölçeklerle ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek	Ort.	SS.	1	2
Köprüleyici Sosyal Sermaye (1)	3,234	,932	-	-
Üniversite Yaşamından Tatmin (2)	2,760	1,124	,584**	-

Ort = Ortalama; SS = Standart Sapma; **p<0.01

Tablo 3’de görüldüğü üzere katılımcıların köprüleyici sosyal sermaye ölçeğine cevap ortalaması 3,234 iken üniversite yaşamından tatmin ölçeğine cevap ortalaması 2,760’dır. Ayrıca yapılan korelasyon analizine göre, değişkenler arasında pozitif yönlü güçlü ve anlamlı ($r = ,584$; $p < 0.01$) bir ilişki olduğu görülmüştür.

4.3. Bulgular

Üniversitelerin öğrencilere sunduğu köprüleyici sosyal sermayenin, üniversite yaşamından tatmin üzerindeki etkisini incelemek için tekli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Sermayenin Üniversite Yaşamından Tatmin Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	β	Beta	R ²	Düz. R ²	F
Sabit	,500**		,336	,334	144,363
Sosyal Sermaye	,699***	,580***			

N= 392; ***p<0,001; **p<0,01

Yapılan tekli doğrusal regresyon analizinin sonuçlarına göre, köprüleyici sosyal sermaye üniversite yaşamından tatmin üzerinde anlamlı bir etkiye ($\beta = ,58, p < 0.001$) sahiptir. Ayrıca sosyal sermayenin üniversite yaşamından tatmini önemli ölçüde açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır $R^2 = \%33,4; F(1, 390) = 144,363; p < 0,001$. Bu sonuçlara göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Sosyal sermayenin üniversite yaşamından tatmin üzerindeki etkisinin üniversitelere göre karşılaştırılması için Ki-Kare fark analizi yapılmıştır. Yapılan analizde herhangi bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2 = 194.000_{(973)}; p > 0.05$). Başka bir deyişle sosyal sermayenin üniversite yaşamından tahmini etkileme gücü her iki üniversite (BEU ve MŞÜ) için eşittir. Bu bulgulara göre H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada üniversitelerdeki köprüleyici sosyal sermayenin, öğrencilerin üniversite yaşamlarından tatminleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversitelerin, güçlü birer sosyal yapılar olduğu düşünüldüğünde bu etki aslında beklenen bir durumdur. Çünkü üniversiteler öğrencilere sadece bilgi aktarmanın ötesinde, onlara belki de tüm hayatları boyunca kullanabilecekleri bir sosyal sermaye sunmaktadır. Bu sayede öğrenciler gerek sosyal yaşamlarında gerekse de iş yaşantılarında bu sermayeyi kullanabilmektedir.

Olumlu bir imaja sahip olmak günümüz rekabet stratejileri açısından en önemli unsurlardan bir tanesidir (Gray ve Balmer, 1998; Nguyen ve Leblanc, 2001). Günümüzde değişen rekabet ortamı üniversitelere de sıçramış durumdadır. Geçmişte pek de gündeme gelmeyen kontenjanların dolmaması, üstün yetenek ve bilgi birikimine sahip hocaların bazı üniversitelerde çalışmak istememesi gibi durumlar bugün sıkça yaşanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu tarz sorunların önüne geçebilmek için üniversite yaşam tatmininin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Çünkü bu durum üniversitelerin imajlarına olumlu bir katkı sunacaktır ve rekabet avantajı sağlayacaktır. Buradan hareketle üniversite yönetimlerine sosyal sermaye ve üniversite yaşamından tatmini artırmaya yönelik uygulamalar geliştirmeleri önerilebilir.

Çalışmada sosyal sermaye ve üniversite yaşamından tatmin konuları ele alınarak ilgili literatür geliştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle yerli yazında üniversite yaşamından tatmin konusunun görece az çalışılmış olduğu düşünüldüğünde bu anlamda konunun özgün ve literatürdeki boşluğu doldurur nitelikte olduğu savunulabilir. Bunun yanı sıra köprüleyici sosyal sermaye ve üniversite yaşamından tatmin ölçeklerinin Türkçe'ye çevrilmesi ve geçerlilik güvenilirlik analizlerinin yapılması yönüyle de literatüre katkı sunduğu görülmektedir.

Çalışmada her ne kadar kısıtlardan kaçınılmaya çalışılsa da araştırmanın yalnızca iki üniversitede yapılmış olması ve bu üniversitelerin her ikisinin de kuruluş yılı itibarıyla köklü üniversitelere nazaran yeni olması ve de aynı bölgede benzer kültüre sahip öğrencilerin algıları üzerinden gerçekleştirilmiş olması yönleri sınırlılık

oluşturmaktadır. Gerek bu sınırlılıkların bertaraf edilmesi gerekse de ilgili literatürün genişletilmesi adına, konunun başka üniversitelerde de araştırılması ve yalnızca öğrencilere değil personel üzerinden de ele alınması önerilebilir.

Kaynakça

- Adler, P., & Kwon, S. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17–40.
- Antaramian, S. (2017). The importance of very high life satisfaction for students' academic success. *Cogent Education*, 4(1), 1307622.
- Ay, G., & Koç, H. (2014). Yükseköğretimde öğrenci tatmin düzeylerinin belirlenmesi ve bazı değişkenler açısından analizi: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programındaki öğrenciler üzerine bir uygulama. *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(3).
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press
- Burt, R. S. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative science quarterly*, 339-365.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). *Research methods in education*: Routledge.
- Cole, D. A. (1987). Utility of confirmatory factor analysis in test validation research. *Journal of consulting and clinical psychology*, 55(4), 584.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- Çınar, Ö., & Özyılmaz, F. Z. (2019). İş tatmini ile yaşam tatmini arasındaki ilişki: Bayburt üniversitesinde bir uygulama. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 533-556.
- Duman, B., & Alacahan, O. (2011). Sosyal sermaye/güven boyutunda etniklik. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 181-208.
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends:” Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of computer-mediated communication*, 12(4), 1143-1168.
- Etcheverry, E. (1996). *Social Capital: A Resource for The Human Capital Development of University Students*, University of Manitoba, Faculty of Education, Doctorate Thesis, Manitoba.
- Fukuyama, F. (2005); *Güven-Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çeviren: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Fukuyama, F. (2018). *Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum*. Tercüme: Erhan Tecim - Rukiye Kaya, *Muhafazakar Düşünce Dergisi Sayı 29-30: Sivil Toplum-Ara Kurumlar*, 3.
- Gerşil, G. S., & Aracı, M. (2011). Sosyal sermayenin güven unsurunun işgörenlerin performansı üzerine etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-74.
- Gray, E. R., & Balmer, J. M. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long range planning*, 31(5), 695-702.

- Healy, T., & Côté, S. (2001). *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Education and Skills*. Organisation for Economic Cooperation and Development, 2 rue Andre Pascal, F-75775 Paris Cedex 16, France.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 359(1449), 1435–1446.
- Hu, L. t., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- İslamoğlu, A. H., & Alnaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kangal, A. (2011). Üniversite yaşam kalitesi ölçeğinin türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 16-32.
- McAdam, D. (1982). *Political process and the development of Black insurgency 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- Muhammad, S., Sapri, M., & Sipan, I. (2014). Academic buildings and their influence on students' wellbeing in higher education institutions. *Social indicators research*, 115(3), 1159-1178.
- Nguyen, N., & Leblanc, G. (2001). Corporate image and corporate reputation in customers' retention decisions in services. *Journal of retailing and Consumer Services*, 8(4), 227-236.
- Özdemir, A. A. (2008). Sosyal ağ özellikleri bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi: Akademisyenler üzerinde yapılan bir alan araştırması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(2), 81–102.
- Resnick, P. (2001). Beyond bowling together: Sociotechnical capital. In J. Carroll (Ed.), *HCI in the New Millennium* (pp. 247–272). Boston, MA: Addison-Wesley.
- Sirgy, M. J., Lee, D.-J., Grzeskowiak, S., Grace, B. Y., Webb, D., El-Hasan, K., . . . Krishen, A. (2010). Quality of college life (QCL) of students: Further validation of a measure of well-being. *Social indicators research*, 99(3), 375-390.
- Steinfeld, C., Ellison, N. B., & Lampe, C. (2008). Social capital, self-esteem, and use of online social network sites: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(6), 434-445.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk psikoloji yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şan, M., & Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arkapları, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 6(1), 88-110.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tiwari, S. K., Singh, S., Lindinger-Sternart, S., & Patel, A. K. (2018). Self-esteem and life satisfaction among university students of Eastern Uttar Pradesh of India: A demographical perspective. *Indian Journal of Positive Psychology*, 9(3).
- Uka, A. (2014). Student satisfaction as an indicator of quality in higher education. *Journal of educational and instructional studies in the world*, 4(3), 6-10.

Toprak, E., & Bozgeyikli, H. (2011). Öğretmen adaylarının sosyal sermaye düzeylerinin karşılaştırmalı incelenmesi (Erciyes Üniversitesi Örneği). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 125-147.

Yiğit, R., Dilmaç, B., & Deniz, M. (2011). İş ve yaşam doyumu: Konya emniyet müdürlüğü alan araştırması. *Turkish Journal of Police Studies/Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3).

Xiao, J. J., Tang, C., & Shim, S. (2009). Acting for happiness: Financial behavior and life satisfaction of college students. *Social indicators research*, 92(1), 53-68.

Zinbarg, R. E., Revelle, W., Yovel, I., & Li, W. (2005). Cronbach's α , Revelle's β , and McDonald's ω H: Their relations with each other and two alternative conceptualizations of reliability. *psychometrika*, 70(1), 123-133.

AĞIRLIK KISITLI BULANIK VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed MARUF

Ahi Evran Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

Öz

Veri zarflama analizi, literatürde benzer girdi ve çıktılarına sahip birden çok karar verme birimine ilişkin etkinlik analizi amaçlı yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Akademi ve endüstride yaygın olarak kullanılan bir yöntem olmasına rağmen, kesin ve sayısal değeri tam olarak bilinen veriler gerektirmesi veri zarflama analizi yönteminin en önemli dezavantajı olarak ifade edilmektedir. Söz konusu dezavantajın ortadan kaldırılması için kesin değeri bilinmeyen sıralı ve sınırlandırılmış verilerle etkinlik analizi yapılmasına olanak sağlayan bulanık veri zarflama analizi yöntemi kullanılmaktadır. Ancak söz konusu yöntemle yapılan uygulamalar bulanık girdi ve çıktı değişkenlerinin karar verme birimlerinin etkinlik değerlerini ve sıralamalarını yüksek oranda değiştirdiğini göstermektedir. Hem bu sorunun ortadan kaldırılması hem de uygulayıcının girdi ve çıktı değişkenlerinin önem ağırlıklarının karar verici tarafından belirlenebilmesine olanak sağlamak amacıyla bu çalışmada “Ağırlık Kısıtlı Bulanık Veri Zarflama Analizi” modeli önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik Analizi, Veri Zarflama, Güven Bölgesi, Ağırlık Kısıtı

Abstract

Data envelopment analysis is a widely used method in the literature for efficiency analysis of multiple decision-making units which have similar inputs and outputs. Although it is a widely used method in academia and industry, the most important disadvantage of data envelopment analysis method is that it requires exact and numerical data is stated. In order to eliminate this disadvantage, fuzzy data envelopment analysis method is used which enables efficiency analysis with imprecise, sequential and limited data. However, the applications made with this method show that fuzzy input and output variables change the efficiency values and rankings of decision making units significantly. In order to eliminate this problem and to allow the decision maker to determine the importance weights of the input and output variables, Weight Restricted Fuzzy Data Envelopment Analysis ”model was proposed in this study.

Key Words: Efficiency Analysis, Data Envelopment, Assurance Region, Weight Constraint

Giriş

Günümüz rekabet koşulları işletmeler açısından kaynakların doğru kullanımının önemini artırmıştır. Bu durum işletmeler için verimlilik, etkinlik, etkililik gibi kavramların öneminin daha fazla artmasına neden olmuştur. Verimlilik kavramı çıktının girdiye oranı olarak tanımlanmaktadır. Etkinlik ise istenen sonuçların en az girdi ile elde edilmesi durumu olarak ifade edilmektedir. Belirlenen hedeflere ulaşma düzeyi ise etkililik kavramı ile ifade edilmektedir. Çıktının girdiye oranı söz konusu olduğunda verimlilik, çıktıların en az kaynakla elde edilmesi durumu söz konusu olduğunda etkinlik kavramından bahsedilmektedir (Bal, 2013: 4).

Çok sayıda girdi ve çıktıya sahip karar verme birimlerinin etkinliklerinin analiz edilmesini sağlayan yöntemlerden birisi “Veri zarflama analizidir (VZA). VZA çoktu girdi ve çıktıya sahip karar verme birimleri için görelilik ölçümüne olanak sağlayan doğrusal programlama tabanlı bir etkinlik analiz yöntemidir. VZA bir karar verme biriminin sahip olduğu kaynakları ne kadar etkin kullandığını ölçümler. VZA veri tabanlı bir etkinlik ölçüm yöntemi olduğu için yöntemde kullanılacak verilerin doğru olması ve kesin olarak bilinmesi gerekmektedir. Ancak pratikte bir karar verme biriminin görelilik etkinliğinin ölçülebilmesi için kullanılacak girdi ve çıktılarının değerleri her zaman tam ve doğru olarak bilinmemektedir. Buna benzer durumlarda karar verme birimlerinin etkinliklerinin ölçülebilmesi için “Bulanık veri zarflama analizi” (BVZA) modelleri geliştirilmiştir (Oruç ve diğerleri, 2009: 280). Bu çalışmada bulanık etkinlik analizi yapılan karar verme birimleri için, etkinlik hesaplamalarında kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin önem ağırlıklarının belirlenmesine olanak sağlayan bir model önerilmiştir.

Bulanık Veri Zarflama Analizi

Veri zarflama analizi veri tabanlı bir etkinlik ölçüm yöntemi olduğu için yöntemde kullanılacak verilerin kesin olarak bilinmesi gerekmektedir. Ancak pratikte bir karar verme biriminin görelilik etkinliğinin ölçülebilmesi için kullanılacak girdi ve çıktılarının değerleri her zaman kesin bilinmemektedir. Buna benzer durumlarda karar verme birimlerinin etkinliklerinin ölçülebilmesi için “Bulanık veri zarflama analizi” (BVZA) modelleri geliştirilmiştir (Oruç ve diğerleri, 2009: 280). Klasik veri zarflama analizi modelleri verilerin değişimine ve verilerin tam ve güvenilir olmasına çok hassastır. Verilerdeki bir uç değer yada kayıp veri karar verme birimlerinin etkinlik skorlarını oldukça etkilemektedir. Bu nedenle görelilik ölçümünde BVZA modellerinin kullanımı daha sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlar (Angiz ve diğerleri, 2012: 2263). Bulanık ve kesin olmayan veriler kullanan bulanık veri zarflama analizi gerçek hayat durumlarının daha gerçekçi modellenmesini sağlar. Ayrıca dilsel olarak ifade edilen verilerin de etkinlik ölçümünde kullanılması mümkündür (Lertworasirikul ve diğerleri 2003: 380).

Bulanık veri zarflama analizi yönteminde kullanılan veriler sıralı veriler, sınırlandırılmış veriler kesin değer bilinen veriler, hiçbir şekilde elde edilememiş veriler olmak üzere dört gruba ayrılır. Sıralı veriler büyük, küçük veya önemli, çok önemli gibi sıralı ilişkilerin söz konusu olduğu verileri ifade etmektedir. Sınırlandırılmış veriler alt, üst sınırının veya üyelik fonksiyonunun bilindiği verileri, kesin değer bilinen veriler bulanık olmayan arı verileri, elde edilememiş veriler ise kayıp verileri ifade etmektedir. Bulanık veri zarflama analizi modelleri kullanılan verilerin türüne göre üç başlık halinde sınıflandırılır. İlk grup modeller; Sıralı ve kesin değer bilinen veriler için bulanık veri zarflama analizi modelleridir. İkinci grupta yer alan modeller; Sıralı, sınırlandırılmış ve kesin değer bilinen veriler için bulanık veri zarflama analizi modelleridir. Üçüncü grupta yer alan modeller ise; Sınırlandırılmış ve kesin değer bilinen veriler için bulanık veri zarflama analizi modelleri olarak ifade edilmektedir (Güngör ve Oruç, 2009: 19).

Literatürde yaygın olarak kullanılan bulanık veri zarflama analizi modellerinden birisi Despotis – Smirlis modelidir. Sınırlandırılmış, kesin değer bilinen ve sıralı veriler için uygulanan bulanık veri zarflama analizi modellerinden biridir. Despotis - Smirlis modeli CCR formunda bulanık veri zarflama analizi modelidir (Despotis ve Smirlis, 2002: 25). Sınırlandırılmış ve kesin değer bilinen veriler için üyelik fonksiyonu belirlenmiş olan z. karar verme birimi etkinliğini belirleyen doğrusal girdi odaklı CCR bulanık veri zarflama modeli aŒađdaki şekildedir (Oruç, 2008: 64).

Amaç Fonksiyonu:

$$\text{Maks} \sum_{r=1}^s u_r y_{rz}^L + p_{rz} (y_{rz}^U - y_{rz}^L) \quad (1)$$

Kısıtlar:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^m v_i x_{iz}^L + q_{iz} (x_{iz}^U - x_{iz}^L) &= 1 \\ \sum_{r=1}^s u_r y_{rz}^U - \sum_{i=1}^m v_i x_{iz}^L &\leq 0 \\ \sum_{r=1}^s u_r y_{rj}^L + p_{rj} (y_{rj}^U - y_{rj}^L) - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij}^L + q_{ij} (x_{ij}^U - x_{ij}^L) &\leq 0 \\ p_{rj}, -u_r &\leq 0 \quad q_{ij} - v_i \leq 0 \quad j = 1 \dots n \quad r = 1 \dots s \quad i = 1 \dots m \\ u_r, v_i &\geq \varepsilon \quad p_{rj}, q_{ij} \geq 0 \quad j = 1 \dots n \quad r = 1 \dots s \quad i = 1 \dots m \end{aligned}$$

Model z. karar verme birimi için sınırlandırılmış verilerden kendi çıktı değeri için üst sınır, girdi değeri için alt sınırdaki veriyi, diğer karar verme birimleri için çıktı olarak alt sınır, girdi olarak üst sınır verinin seçilmesini sağlar. Modelin bu formu ile yapılan uygulamalarda etkinlik analizi gerçekleştiren uygulayıcının girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin önem ağırlığını belirlemeleri mümkün değildir. Etkinlik analizinde kullanılan tüm girdi ve çıktı değişkenlerin karar verici veya işletme açısından aynı öneme sahip olması beklenemez. Ayrıca bazı durumlarda tüm girdi ve çıktı değişkenlerinin etkinlik değerini etkilemede sahip olacağı önem ağırlığının uygulayıcılar ve uzmanlar tarafından belirlenmesi daha doğru ve gerçekçi etkinlik sonuçları elde edilmesini sağlayabilir. Bu nedenle yukarıda verilen model ağırlık kısıtları eklenerek aşağıdaki forma dönüştürülmüştür.

Amaç Fonksiyonu:

$$\text{Maks} \sum_{r=1}^s u_r y_{rz}^L + p_{rz} (y_{rz}^U - y_{rz}^L) \quad (2)$$

Kısıtlar:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^m v_i x_{iz}^L + v_{iz} (x_{iz}^U - x_{iz}^L) &= 1 \\ \sum_{r=1}^s u_r y_{rz}^U - \sum_{i=1}^m v_i x_{iz}^L &\leq 0 \end{aligned}$$

$$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj}^L + u_{rj} (y_{rj}^U - y_{rj}^L) - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij}^L + v_{ij} (x_{ij}^U - x_{ij}^L) \leq 0$$

$$u_r - Au_s \geq 0 \quad v_i - Bv_j \geq 0$$

$$j = 1 \dots n \quad r = 1 \dots s \quad i = 1 \dots m$$

Veri zarflama analizi metodunda ağırlık kısıtlı modellerin uygulanmasında en yaygın kullanılan yöntemler güven bölgesi (Assurance region) ve mutlak ağırlık metodlarıdır. Bu çalışmada literatürde yaygın bir şekilde uygulanan güven bölgesi modeli metodu tercih edilmiştir. Modele ilişkin önerilen formda girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin önem ağırlıklarına ilişkin kısıtlar, AHP veya DEMATEL gibi ikili karşılaştırma imkanı veren bir yöntem yardımı ile oluşturulabilir.

Örnek Uygulama

İzmir ilinde faaliyet göstermekte olan üretim işletmelerinin sektörler bazında görece üretim performans etkinliği bulanık veri zarflama analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İzmir’de faaliyet göstermekte olan 471 işletmenin yer aldığı 9 sektör için performans etkinliği analizi yapılmıştır. Etkinlik analizi için çıktı değişken olarak belirlenen Finansal Yönetim performansı objektif rakamlara dayalı bir değerlendirme içerdiği için kesin değer olarak belirlenmiştir. Girdi değişkenler olarak belirlenen Üretim yönetimi, Kalite, Pazarlama performansı aynı şekilde kesin değer olarak belirlenmiştir. İnsan kaynakları performansına ilişkin değerlendirme ise daha subjektif yargılara dayalı olarak yapıldığı için alt ve üst sınır değerler şeklinde bulanık veriler kullanılmıştır. Tablo 1’de tüm sektörler için girdi ve çıktı değişken değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Girdi ve Çıktı Değişkenlerin Sektörlere Göre Aldığı Değerler

SEKTÖRLER	ÇIKTI	GİRDİLER			
	FİNANS	PAZ.	ÜRET.	KAL.	İ KAY
Gıda	3,10	3,18	3,66	3,02	[2; 3,33]
Tekstil	3,45	3,51	3,66	3,18	[2; 4,67]
Otomotiv	3,26	3,64	3,70	3,36	[1; 4,67]
Makine - Teçhizat	3,43	3,44	3,79	3,08	[2,33; 4,67]
Boya – Kimya	3,15	3,15	3,93	3,22	[2,33; 4,67]
İnşaat ve Malzemeleri	3,21	3,50	3,66	3,81	[2,67; 5]
Mobilya	3,17	3,27	3,80	3,12	[1,67; 4,67]
Ambalaj	3,39	3,46	3,58	3,25	[2,33; 4]
Temizlik Ürünleri	3,28	3,53	3,75	3,03	[2; 4,67]

Tablo 1’de verilen girdi ve çıktı değişken değerleri baz alınarak gıda sektörü için girdi odaklı doğrusal bulanık Despotis – Smirlis modelinin amaç fonksiyonu ve girdi – çıktı değişken değerlerine ilişkin kısıtlar aşağıdaki gibi yazılır.

Amaç Fonksiyonu:

$$Maks = 3.10u_1$$

Kısıtlar

$$3.18v_1 + 3.66v_2 + 3.02v_3 + 2v_4 + 1.33q_{41} = 1$$

$$3.10u_1 - 3.18v_1 - 3.66v_2 - 3.02v_3 - 2v_4 - 1.33q_{41} \leq 0$$

$$3.45u_1 - 3.51v_1 - 3.66v_2 - 3.18v_3 - 2v_4 - 2.67q_{42} \leq 0$$

$$3.26u_1 - 3.64v_1 - 3.70v_2 - 3.36v_3 - 2v_4 - 1q_{43} \leq 0$$

$$3.43u_1 - 3.44v_1 - 3.79v_2 - 3.08v_3 - 2.33v_4 - 2.34q_{44} \leq 0$$

$$3.15u_1 - 3.15v_1 - 3.93v_2 - 3.22v_3 - 2.33v_4 - 2.34q_{45} \leq 0$$

$$3.21u_1 - 3.50v_1 - 3.66v_2 - 3.81v_3 - 2.67v_4 - 2.33q_{46} \leq 0$$

$$3.39u_1 - 3.46v_1 - 3.58v_2 - 3.25v_3 - 1.67v_4 - 3q_{47} \leq 0$$

$$3.39u_1 - 3.46v_1 - 3.58v_2 - 3.25v_3 - 2.33v_4 - 1.67q_{48} \leq 0$$

$$3.28u_1 - 3.53v_1 - 3.75v_2 - 3.03v_3 - 2v_4 - 2.67q_{49} \leq 0$$

Tablo 1’de görüldüğü gibi tek çıktı değişken olduğu için çıktı değişken için ağırlık kısıtı belirlemeye gerek yoktur. Girdi değişkenler için AHP ikili karşılaştırma skalasına göre belirlenen ikili karşılaştırma değerleri Tablo 2’de sunulmuştur. Uygulamada modelde yer alan sınırlandırılmış girdi değişkeninin alt sınırı ve alt sınır ile üst sınırın farkını ifade eden değerler ayrı birer girdi değeri gibi varsayılarak ikili karşılaştırmaya tabi tutulmuş ve ayrı ağırlık değeri belirlenmiştir.

Tablo 2: Girdi Değişkenleri İkili Karşılaştırma Matrisi

	V1	V2	V3	V4A	V4B
V1	1	2	3	5	7
V2	1/2	1	2	4	6
V3	1/3	1/2	1	3	5
V4A	1/5	1/4	1/3	1	2
V4B	1/7	1/6	1/5	1/2	1

Tablo 2’de verilen ikili karşılaştırma değerlerine göre güven bölgesi metodu ile modele eklenecek ağırlık kısıtları aşağıdaki şekilde oluşturulur ve model her bir karar verme birimi için ayrı ayrı çözümlenerek bulanık etkinlik sıralaması yapılır.

$$\frac{v_1}{v_2} \geq 2 \rightarrow v_1 \geq 2v_2 \rightarrow v_1 - 2v_2 \geq 0$$

$$v_1 - 2v_2 \geq 0 \quad v_1 - 3v_3 \geq 0 \quad v_1 - 5v_{4A} \geq 0 \quad v_1 - 7v_{4B} \geq 0$$

$$v_2 - 2v_3 \geq 0 \quad v_2 - 4v_{4A} \geq 0 \quad v_2 - 4v_{4B} \geq 0 \quad v_3 - 3v_{4A} \geq 0$$

$$v_3 - 5v_{4B} \geq 0 \quad v_{4A} - 2v_{4B} \geq 0 \quad v_i \geq 0$$

Sonuç

Veri zarflama analizi literatürde görece etkinlik analizi amaçlı olarak yaygın bir şekilde kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. VZA çok yaygın bir şekilde kullanılan bir yöntem olmasına rağmen veri tabanlı bir yöntem olmasından dolayı verilerin kesin olarak bilinmesini gerektirmektedir. Ayrıca verilerdeki bir uç değer yada kayıp veri karar verme birimlerinin etkinlik skorlarını oldukça etkilemektedir. Pratikte bir karar verme biriminin görece etkinliğinin ölçülebilmesi için kullanılacak girdi ve çıktılarının değerleri her zaman tam ve doğru olarak bilinmemektedir. Bu nedenle görece etkinlik ölçümünde bulanık veri zarflama analizi modelleri kullanılmaktadır. Bulanık veri zarflama analizinde kesin değeri bilinen veriler ile birlikte sıralı ve sınırlanmış veriler de görece etkinlik analizinde kullanılabilir.

Klasik veri zarflama analizi modelleri ağırlık kısıtlı olarak uygulanmakta ve görece etkinlik analizi için kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin önem ağırlıkları karar vericiler tarafından belirlenebilmektedir. Bulanık veri zarflama analizi modellerinde de girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin ağırlık değerlerinin belirlenmesi daha net ve doğru etkinlik değerlerinin elde edilmesini sağlayabilir. Bulanık veri zarflama analizi yönteminde sıralı girdilerin değerleri büyük küçük şeklinde sıralı olarak girildiği için bulanık değişkenler etkinlik sıralamasına önemli ölçüde etki etmektedir. Etkinlik analizinde hem bulanık değişkenlerin kullanılabilmesi, hem de bulanık değişkenlerin etkinlik değerlerine etkisinin sınırlanması için bu çalışmada assurance region (Güven bölgesi) modeli ile ağırlıklandırılmış ağırlık kısıtlı bulanık veri zarflama analizi modeli önerilmiştir. Bulanık veri zarflama analizi yönteminin ağırlık kısıtlı olarak uygulanması ayrıca, karar vericilerin girdi ve çıktı değişkenlerinin önem ağırlıklarını kendi işletmeleri açısından ifade ettikleri öneme göre belirlenmesine de olanak sağladığı için daha gerçekçi ve doğru sonuçların elde edilmesine de olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Angiz, M. Z. L., Emrouznejad, A. ve Mustafa, A. (2012). Fuzzy Data Envelopment Analysis. A Discrete Approach. *Expert Systems With Applications*. 39: 2263-2269
- Bal V. (2013). Vakıf Üniversitelerinde Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2 (1): 1-20
- Despotis, D. K. ve Smirlis, Y. G. (2002). Continupus Optimization Data Envelopment Analysis With Imprecise Data. *European Journal of Operational Research*. 140: 24-36
- Güngör, İ. ve Oruç, K. O. (2009). Bulanık Veri Zarflama Analizi Modellerinin Karşılaştırılması: Sıralı ve Sınırlanmış Bulanık Veriler İçin. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 1 (1): 17-32

Lertworasirikul, S., Fang, S. C., Joines, J. A. ve Nuttle, H. L. W. (2003). Fuzzy Data Envelopment Analysis (DEA): A Possibility Approach. *Fuzzy Sets and Systems*. 139: 379-394

Oruç, K. O. (2008). Veri Zarflama Analizi ile Bulanık Ortamda Etkinlik Ölçümleri ve Üniversitelerde Bir Uygulama. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Oruç, K. O., Güngör, İ. ve Demiral, M. F. (2009). Üniversitelerin Etkinlik Ölçümünde Bulanık Veri Zarflama Analizi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22: 279-294

YERLİ TURİSTLERİN DİNİ BAYRAMLARDA DESTİNASYON TERCİHLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: RODOS ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa AKSOY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Öğr.Gör. Şaban KARGİGLİOĞLU

Sinop Üniversitesi

Öz

Destinasyon, insanların tatillerini geçirmek, dinlenmek, eğlenmek, tarihi kalıntıların olduğu antik kentleri gezmek, festivallere katılmak, gastronomik faaliyetlere katılmak gibi mal, hizmet ve tatil deneyimlerinin birleşimini ifade eden ve iyi bir ulaşım ağına, gelişme potansiyeline, turistlere sunulan yeme-içme imkânları, bölgeye ait altyapı özellikleri ve turistik işletmelerin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge olarak açıklanmaktadır. İnsanların günlük hayatlarında yaşadıkları olumsuzlukların etkisinden kurtulup, güzel bir deneyim yaşama, dinlenme ve tazelenme beklentileriyle verdikleri tatil kararları oldukça önemlidir. Türkiye’de yılda iki dini bayram bulunmaktadır Bunlar; Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramıdır. Dini bayram boyunca insanlar tatillerini geçirmek istedikleri yerle ilgili olarak en iyi seçimi yapmak isterler. Destinasyon tercihlerinde, turistik çekicilikler, büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda araştırmanın amacı; dini bayramlarda turistik bir destinasyon olarak Rodos’da tatillerini geçirmeye karar vermiş olan yerli turistlerin karar süreçlerinde Rodos Adası ile ilgili olarak hangi unsurları göz önünde bulundurdıklarını belirlemektir. Rodos’da tatilini geçirmekte olan turistlere yönelik olarak veri toplamak amacıyla hazırlanmış olan anket formu, 2018 yılı Kurban Bayramında 21.08.2018-24.08.2018 tarihleri arasında Türk turistlere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Birebir uygulanan anket formları aracılığı ile elde edilen veriler istatistiksel analizlerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Destinasyon Tercihi, Dini Bayram, Kurban Bayramı, Rodos.

A STUDY ON DESTINATION PREFERENCES OF NATIVE TOURISTS IN RELIGIOUS HOLIDAYS: THE CASE OF RHODES

Abstract

Destination is described as a region with sufficient geographical area for the development of touristic managements and infrastructure features where people spend their holidays, relax, have fun, visit ancient cities with historical ruins, participate in festivals and gastronomic activities, express a combination of goods, services and holiday experiences, and provide a good transportation network, development potential and catering to tourists. The expectations of getting rid of the negative effects in people's daily lives, having a nice experience, relaxation and refreshing are very important in making holiday decisions. There are two religious holiday in Turkey annually, they are Ramadan Feast and Sacrifice Holiday. During the religious holiday, people

want to make the best choice in terms of where they want to spend their holidays. Tourist attractions are of great importance in destination preferences. In this context, the aim of the study is to determine the factors which are related to the island of Rhodes in the decision-making process of native tourists who decided to spend their holidays in Rhodes as a touristic destination on religious holidays. The questionnaire form was prepared for collecting data from the Turkish tourists who were spending their holidays in Rhodes between the dates of 21.08.2018 - 24.08.2018 in the 2018 Sacrifice Holiday. The data obtained through one-to-one questionnaire forms were analyzed with statistical analysis.

Key Words: Destination, Destination Preference, Religious Holiday, Sacrifice Holiday, Rhodes.

Giriş

Günümüzde insanların büyük çoğunluğunun yılda birden fazla kez tatil yaptıkları görülmektedir. Önceleri bu tatillerde ücretli izin hakkı kullanılırken bugünlerde resmi tatiller, bayramlar, hafta sonları turistik seyahat için uygun bir zaman olarak görülmektedir. Kültürel değerlerin yaşatıldığı dini bayramlarda geleneklerin sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle dini bayramlarda, gelenek ve göreneklerin yaşatılması anlamında önceleri bayram ziyaretleri, mezarlık ziyaretleri vb. örf ve adetler daha büyük önem arz etmekte iken günümüzde bu durumun biraz değiştiği gözlemlenmektedir. Bayram tatillerinin süresine bakılmaksızın önceden tatil planlarının yapılması, bayram tebriklerinin cep telefonu, bilgisayar gibi kitle iletişim araçlarıyla yapılıyor olması günümüzde oldukça yaygınlaşmıştır.

Turizmin yüksek gelir sağlayan bir sektör olması, destinasyonların gelişmesinde önemli bir rol oynamakta olduğu düşünülmektedir. Dünya turizmindeki gelişmeler ve eğilimler, turizm pazarlamasını ülke boyutundan destinasyon boyutuna taşımış ve yeni destinasyonların, yeni turistik ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Turizmin bölgesel gelişmede öncü rolü oynayabilmesi için yeni trend olarak destinasyon düzeyindeki tanıtım faaliyetlerine önem ve ağırlık verilmesi gerekmektedir (Ersun ve Arslan, 2011, s.229). Turistlerin seyahat motivasyonunu, ihtiyaç ve arzuların bileşimi olarak ele alınmakta ve seyahat etme eğilimini belirlediği kabul edilmektedir (O'Leary ve Deegan, 2005). Rodos, yaklaşık 400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süre içinde birçok cami, imaret, mektep, medrese ve yol yapılmıştır. Rodos, Ege Denizi'nde bulunan On iki Adaların en büyüğü ve merkezidir. Dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Rodos Heykeli (Kolossos) M.Ö. 280 yılında Dorlar tarafından Rodos liman girişinde inşa edilmiştir. Rodos şehrinin Tapınak Şövalyeleri tarafından inşa edilmiş kalesi ve Orta Çağ'dan kalma mahallesi UNESCO Dünya Mirası Listesi'ndedir (Rodos Adası, 2019).

Çalışmanın amacı; 2018 yılı Kurban bayramında, turistik bir destinasyon olarak Ege adalarının en büyüğü ve merkezi olan Rodos'ta tatillerini geçirmeye karar vermiş olan yerli turistlerin karar süreçlerinde Rodos Adası ile ilgili olarak, ne kadar süre konakladıkları, Rodos'u tercih ederken hangi kaynaklardan yararlandıkları ve karar verme süreciyle ilgili olarak hangi unsurları göz önünde bulundurduklarını belirlemektir.

Kuramsal Çerçeve

Destinasyon, en basit tanımıyla turistlerin tatillerini geçirmek için tercih ettikleri yeri ifade etmektedir (Jafari, 2000: 144). Buhalis (2000)' e göre; Destinasyon, ziyaretçilerin, seyahat güzergâhlarına, geçmişlerine, seyahat amaçlarına, eğitim seviyelerine ve deneyimlerine bağlı olarak nesnel olarak geliştirdikleri bir kavram olarak tanımlamak mümkündür (Buhalis, 2000: 97). Turizm ile ilgili pek çok faaliyet turizm destinasyonlarında

gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple destinasyonlar, gerçekleştirilen faaliyetlerin çeşidine bakılmaksızın turizm sisteminde temel unsurlardan biri olarak görülmektedir (Wang ve Pizam, 2011: 1).

Destinasyonların birbirine benzemeyen yapılar içinde olmaları onları benzersiz kılmakta, ancak destinasyon geliştirme ya da yeni destinasyon oluşturma çabaları birbirine benzeyen tipte destinasyonların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, tüm mekânlar eşit özelliklerle oluşmamıştır. Bazı destinasyonlar doğal kaynaklar anlamında bereket içindeyken, diğerleri sınırlı doğal kaynaklara ve yetersiz altyapıya sahip olduğu ve turizm gelişimi için yeterli destek göremediği için dezavantajlıdır (Hsu, Wolfe and Kang, 2004: 121-126). Turizm destinasyonlarının etkin yönetilmesi, destinasyonunun özelliklerinin iyi irdelenmesi, kaynaklarının koordine edilmesi ve arzu edilen düzeyde talep yaratacak şekilde pazarlanabilmesi gibi unsurlara bağlıdır. Destinasyonun sahip olduğu ürünler ve hedef kitle, destinasyon yönetimini de etkileyebilmektedir. Bu bakımdan, her bir destinasyon için ortaya konulan yönetim programının da farklılık göstermesi beklenir (Atay ve Akyurt, 2007).

Tatil kararı veren tüketicilerin, bu kararı verme sürecinde gözden geçirdikleri ve kararlarını etkileyecek olan bazı unsurlar; karar verme sürecinde göz önünde bulundukları birtakım aşamalar mevcuttur. Tüketiciler bir turistik destinasyonda tatil kararlarını vermeden önce, bu unsurları irdelerek kararlarını biçimlendirmektedirler (Ülker, 2010). Her turist, turistik faaliyetlere katılırken belirli bir motivasyonla hareket eder. Bu durumu da turizm hizmetlerinde önemli bir fonksiyona sahip “beklenti” ve “eğilim” kavramlarıyla ilişkilendirebiliriz. Beklenti, kişinin kültür yapısına göre farklılık ve değişkenlik gösteren ve tatmini arzulan bir istektir ve dinamik bir özelliğe sahiptir. Eğilim ise, gerçekleşmemiş fakat gerçekleşeceği beklenen düşünce, duygu ve tutum ifadeleri olarak tanımlanabilir. Bu genel çerçeve içerisinde turistlerin bazı beklenti ve motivasyonlarını belirlemek mümkündür (Avcıkurt, 2007, s.150-151).

Turistlerin seyahat motivasyonları birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bireylerin istekleri ve ihtiyaçları kişilere göre farklılık gösterdiği için motivasyon düzeyleri ve bunun bileşenleri de doğal olarak farklılık göstermektedir (Toksöz ve Aras, 2016: 174-189). Bu yüzden destinasyon pazarlamasında müşteri odaklılık ön plana çıkmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın evrenini Rodos'u kurban bayramında (21 Ağustos- 24 Ağustos 2018) ziyaret eden Türk turistler oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında konu ile ilgili olarak yapılan alan araştırmalarının ardından, Ülker (2010)'in oluşturmuş olduğu anket formunun kullanılmasının uygun olduğu görülmektedir. Anket tekniği, belirlenen hedef kitle hakkında genel bir kanıya varılmak istendiğinde, hedef kitlenin tümü ya da seçilecek örneklem üzerinde yapılan genel bir incelemeyi kapsamaktadır (Baş, 2006: 11).

Soru formlarını uygulamadan önce pilot çalışma yapıp, ön test aşamasında soruların anlaşılabilirliği bireylerden gelen öneriler gibi hususlar dikkate alınmış ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra anketin kapsam ve şekli oluşturulmuştur. Bu çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizine tabi tutulması sonucunda Cronbach Alfa değeri 0,785 olarak bulunmuştur. Bu oran kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla üç bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ankete katılan turistlerin demografik özellikleri ile ilgili bilgiler tespit edilmiş, anketin ikinci bölümde ise katılımcıların Rodos seyahat deneyimlerine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Anketin üçüncü bölümünde, Rodos'ta tatil kararına etki eden faktörlere ilişkin ifadeler için beşli likert tipi dereceleme ölçeği

kullanılmıştır. Bu derecelendirme, “Çok Önemli, Önemli, Ne önemli ne önemsiz, Önemsiz, Hiç önemli değil” şeklinde değerlendirilmiştir. Toplamda 500 anket dağıtılmış ve geri toplanmıştır. Elde edilen anketlerden 36 adet anket eksik veri sebebiyle dikkate alınmamıştır. Geriye kalan 464 kullanılabilir anketin verileri kullanılarak anketlerin analizleri sağlanmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde anket katılımcılarının; demografik özelliklerine, Rodos seyahatlerine, tatillerini Rodos’ta geçirme kararını vermedeki faktörlere yönelik olarak soru ve ifadelere vermiş oldukları yanıtlara göre hazırlanan tablolar yer almaktadır.

Tablo.1. Demografik Özellikler Tablosu

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	205	44,2
	Kadın	259	55,8
	Toplam	464	100
Yaş	18-24	21	4,5
	25-34	61	13,1
	35-44	144	31,0
	45-54	61	13,1
	55-64	92	19,8
	65 yaş ve üzeri	85	18,3
	Toplam	464	100
Meslek	Öğrenci	67	14,4
	Ev hanımı	43	9,3
	Memur	32	6,9
	İşçi	127	27,4
	Esnaf	122	26,3
	İşsiz	8	1,7
	Emekli	65	14,0

	Toplam	464	100,0
Eğitim Düzeyi	Hiç eğitim almadım	24	5,2
	İlköğretim	33	7,1
	Lise	64	13,8
	Ön lisans	148	31,9
	Lisans	173	37,3
	Lisansüstü	22	4,7
	Toplam	464	100,0
Ortalama Aylık Gelir (Türk Lirası)	3601-7200	63	13,6
	7201-12000	71	15,3
	12001-18000	133	28,7
	18001-24000	164	35,3
	24001-30000	26	5,6
	30001-42000	7	1,5
	Toplam	464	100,0

Katılımcılar cinsiyet açısından incelendiğinde %44,2'sini erkekler, yaklaşık %55,8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş gruplarına ilişkin verilere göre; katılımcıların önemli bir bölümünü 35-44 yaş arası (% 31,0) kişiler oluştururken, bu grubu % 19,8 ile 55-64 yaş arasındakiiler ve % 18,3'lük oranla 65 yaş ve üzerindeki kişiler izlemektedir. Bu oranlara bakıldığında, ankete katılanların büyük çoğunluğunun orta yaşta ve orta yaş üstündeki kişilerden oluştuğu söylenebilmektedir.

Katılımcıların çoğu bir işe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların mesleklerine bakıldığında, en büyük oran %27,4'lük oranla 127 kişi işçi, %26,3'lük oranla 122 kişi esnaf, % 6,9'luk oranla 32 kişinin memur olduğu görülmektedir. Emekli, Öğrenci ve işsiz oran ve sayılarına bakıldığında ise, % 14,4'lük oranla 67 kişinin öğrenci, %14'lük oranla 65 kişinin emekli olduğu, %1,7'lik oranla 8 kişi işsizdir.

Eğitim durumu açısından katılımcılar incelendiğinde; % 37,3 oranla 173 kişi lisans, % 31,9'unun ön lisans mezunu, % 4,7'si lisansüstü, %13,8'inin lise, %7,1'inin ilköğretim mezunu oldukları görülmektedir. Katılımcıların, % 5,2'si ise hiç eğitim almadığını belirtmişlerdir. Bu durum, katılımcıların yaklaşık % 73,9'unun yükseköğrenim programlarından mezun olduklarına işaret etmektedir.

Katılımcıların aylık gelir durumlarına bakıldığında, en fazla % 35,3 ile 18001-24000 gelir grubunda olanlar, onu sırasıyla %28,7 ile 12001-18000, %15,3 ile 7201-12000, %13,6 ile 3601-7200, % 5,6 ile 24001-30000 ve en düşük oran % 1,5 ile 30001-42000 Türk lirası aralığındadır.

Tablo.2. Katılımcıların Rodos seyahat deneyimlerine ilişkin bulgular

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Rodos'u tercih ederken yararlanılan kaynaklar	Aile - Arkadaş Tavsiyesi	29	6,3
	Tv-Radyo	74	15,9
	Rehber Kitaplar	85	18,3
	İnternet	157	33,8
	Gazete – Dergi	0	0
	Seyahat Acentası	119	25,6
	Toplam		464
Rodos'u asıl tercih etme sebebiniz	Uygun fiyat	20	4,3
	Deniz kum güneş	24	5,2
	Popülarite	0	0
	Doğal güzellikler	37	8,0
	Kültürel etkinlikler	221	47,6
	Yakınlık	162	34,9
	Toplam		464
Rezervasyon durumu	Önceden rezervasyon yaptırdım.	142	30,6
	Önceden rezervasyon yaptırmadım.	322	69,4
	Toplam		464
Rodos'u daha önce ziyaret etme durumu	Rodos'u daha önce ziyaret ettim.	135	29,1
	Rodos'u daha önce ziyaret etmedim.	329	70,9

	Toplam	464	100
	İlk	330	71,1
	İkinci	60	12,9
	Üçüncü	29	6,3
	Dördüncü	26	5,6
	Beşinci	19	4,1
Rodos'u daha önce ziyaret etti iseniz kaçınıcı ziyaretiniz?	Toplam	464	100

Katılımcıların Rodos'a seyahat konusunda yararlandıkları kaynaklara bakıldığında, en büyük oran internet ile 157 kişi %33,8 ve sırasıyla, seyahat acentesi %25,6, rehber kitaplar %18,3, Tv-radyo %15,9, aile ve arkadaş tavsiyesi ise %6,3'lük dilimi oluşturmaktadır.

Tercih sebeplerine bakıldığında ise, %47,6 gibi büyük bir oranla 221 kişinin kültürel etkinliklerim ağır bastığı gözlemlenmiştir. Kültürel etkinlikleri sırasıyla, %34,9 oranla 162 kişi tarafından ikincil olarak en fazla tercih sebebi ve %4,3 en düşük oran ile 20 kişinin uygun fiyat olması nedeniyle tercih ettiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların konaklamaları ile ilgili rezervasyon yaptırmalarına ilişkin soruya, katılımcıların %30,6'sı 142 kişi önceden rezervasyon yaptırdığını, %69,4'ünün ise 322 kişinin rezervasyon yaptırmadan seyahate çıktıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların Rodos'a kaçınıcı seyahati olduğuna yönelik soruya, 135 kişi %29,1 daha önce ziyaret ettiğini, 329 kişi %70,9'u ise Rodos'u ilk kez ziyaret edeceklerini belirtmişlerdir. Rodos'u kaçınıcı kez ziyaret ettiklerine yönelik soruya, 330 kişi (%71,1) ilk kez ziyaret edeceklerini, 60 kişi (12,9) ikinci kez ziyaret edeceklerini, 29 kişi (%6,3) üçüncü kez, 26 kişi (%5,6) dördüncü kez ve 19 kişi (%4,1) beşinci kez ziyaret edeceklerini belirtmişlerdir.

Tablo.3. Rodos'ta tatil kararına etki eden faktörlere ilişkin standart sapma ve ortalama değerleri (1=Hiç önemli değil, 5=Çok önemli)

İfadeler	\bar{x}	s.s.
Konaklama tesislerinin sayısı	3,99	1,06
Konaklama tesislerindeki hizmet kalitesi	4,04	1,05
Konaklama tesislerinin fiyatları	4,04	1,14
Adadaki sağlık hizmetleri	4,04	1,07
Rodos'a ulaşım olanakları	4,00	1,03

Rodos'a ulaşım maliyeti	4,11	1,05
Yiyecek-içecek işletmelerinin sayısı	4,01	1,15
Yiyecek-içecek işletmelerindeki fiyatlar	3,88	1,17
Yiyecek-içecek işletmelerindeki hijyen	3,71	1,25
Yiyecek-içecek işletmelerinin çeşitliliği	3,76	1,30
Yöresel yiyecekler	3,89	1,14
Yöresel mezeler (deniz ürünleri)	3,91	1,18
Yöresel şaraplar	3,91	1,24
Kültürel etkinlikler	4,07	1,05
Bozulmamış çevre koşullarına sahip olması	4,13	,88
Rahatlamak ve dinlenmek için uygun bir yer olması	4,41	,91
Kişisel güvenliğin sağlanmış olması	3,83	1,23
Rodos'taki iklim koşulları	3,97	1,18
Rodos'taki çevre koşulları	3,82	1,17
Rodos'taki plajların temizliği	3,97	1,36
Rodos'ta denizin temizliği	3,65	1,28
Benim için çevre koşullarının hijyen standartlarına uygunluğu	4,07	1,05
Benim için Rodos'taki konaklama tesislerinin hizmet kalitesinden memnuniyet	4,13	,88
Benim için Rodos'taki yiyecek içecek işletmelerinin hizmet kalitesinden memnuniyet	4,41	,91
Benim için ulaşım imkânlarının yeterliliği	3,83	1,23
Benim için fiyatların uygunluğu	3,97	1,18
Benim için Rodos'ta tatil yapmaktan duyduğum memnuniyet	3,71	1,15

Rodos'ta tatil kararına etki eden faktörlere ilişkin standart sapma ve ortalama değerlerine bakıldığında, en olumlu ifadenin, 'Rahatlamak ve dinlenmek için uygun bir yer olması' ve 'Benim için Rodos'taki yiyecek içecek işletmelerinin hizmet kalitesinden memnuniyet' ifadesi olduğu görülmektedir (Genel ortalama: 4,41). Genel ortalamaya bakıldığından en düşük ortalamaya sahip ifadenin 'Rodos'ta denizin temizliği' ifadesi olduğu görülmektedir (Genel ortalama: 3,65).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde, turizm endüstrisinde hem arz hem de talep bakımından önemli değişimler yaşanmakta olduğu görülmektedir. Düşük maliyetli havayolları, internet ve sosyal medya kullanımı, daha kısa süreli ancak daha sık tatile çıkma yönünde eğilimler, yeni ve egzotik destinasyonlar görme isteği gibi etkenler turistik destinasyonlarda ve turizm endüstrisinin yapısında önemli değişimler yaratmaktadır (Lopez-Guzman ve Sanchez-Canizares, 2012). Bu değişimlerin takip edilerek destinasyonla ilgili olarak geliştirmeler ve iyileştirmeler trendlere uygun, özgünlüğü bozmadan yapılmalıdır.

Bu çalışma, 2018 yılı Kurban bayramında Rodos'u ziyaret eden turistlere kolayda örnekleme yöntemi kullanarak anketlerin uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler sonucu elde edilen verilere göre; katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşları incelendiğinde katılımcıların 35 üstü yaş aralığında olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir düzeylerine bakıldığında ise % 63 seviyesinde 12.000-24.000 Türk lirası aralığında gelir düzeyine sahip oldukları görülmüştür.

Katılımcıların büyük kısmının karar verme sürecinde internetin en yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir. İnternetin yanı sıra seyahat acentalarının büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Rodos'a seyahat etmede en önemli faktörler, kültürel etkinlikler ve yakınlık olarak görülmektedir. Bu durum, Osmanlı döneminden eserlerin yer alması, azımsanamayacak kadar Türk vatandaşının yaşıyor olması ve belli başlı Türk kültürüne ait öğelerin yaşatılıyor olması ile ulaşım açısından hem denizden hem de havadan oldukça ulaşılabilir olması ile açıklanabilmektedir. Katılımcıların çoğunun ilk ziyareti olması ve rezervasyon yapmadan adaya gelmiş olması, bayram tatilinden yararlanarak ilk defa gelmeleri ve konaklama konusunda sıkıntı yaşamama düşüncesine sahip oldukları şeklinde düşünülebilmektedir.

Katılımcıların Rodos'ta tatil kararına etki eden unsurları içerisinde en önemli olanlar sırasıyla; Rodos'taki yiyecek içecek işletmelerinin hizmet kalitesinden memnuniyet, rahatlamak ve dinlenmek için uygun bir yer olması, Rodos'taki konaklama tesislerinin hizmet kalitesinden memnuniyet, bozulmamış çevre koşullarına sahip olmasıdır. Karar verme sürecinde daha düşük etkiye sahip ifadeler ise sırasıyla; Rodos'ta denizin temizliği, yiyecek-içecek işletmelerindeki hijyen, Rodos'ta tatil yapmaktan duyduğum memnuniyet olarak belirtilmiştir.

Tüm bu sonuçlar göz önüne alınarak Rodos için şu önerilerde bulunulabilir:

- Turistlerin ziyaretlerinde en çok hizmet kalitesine dikkat etikleri görülmüştür bu yüzden hizmet kalitesinden duyulan memnuniyetin sürekliliği sağlanmalıdır.
- Yiyecek içecek işletmeleri ile ilgili olarak bakıldığında genel olarak ortalamaların düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun adada genel olarak Türk yemekleri ya da benzer yemeklerin bulunması ve büyük oranda deniz ürünlerinin sunulmasından dolayı ortaya çıktığı düşünülmektedir. Adadaki yetiştirilen otlar,

sebzeler ve küçükbaş hayvanlar ile adaya özgü yemeklerin ve yöresel yemekler sunan işletmelerin artması tavsiye edilmektedir.

- Katılımcıların Rodos'a ulaşım olanaklarından ve ulaşım maliyetinden genel olarak memnun olduğu söylenebilmektedir. Bu durumun çok fazla sayıda turiste ev sahipliği yapan adanın tercih edilmesinde ulaşılabilirliğin olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmada zamanın kısıtlı olması sebebiyle anket uygulaması, Rodos'u kurban bayramında ziyaret eden 464 Türk turist ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle genelleme yapılması olası değildir. Zaman kısıtlılığından dolayı tüm analizler yapılamadığında çalışmanın geliştirilerek makale olarak yayımlanması düşünülmektedir. Daha sonraki çalışmalarda destinasyon karar verme sürecinde tatil çıkmadan önce ve tatilden dönüşte aynı kişilere anket uygulanarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

Kaynakça

Atay, L. ve Akyurt, H. (2007). Turizm Endüstrisinde Destinasyon Yönetimi. *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*, URAK Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği, İstanbul.

Avcı Kurt, C. (2007). *Turizm sosyolojisi: turist-yerel halk etkileşimi*. Detay Yayıncılık.

Baş, T. (2006). *Anket nasıl hazırlanır, uygulanır, değerlendirilir*. Seçkin Yayınları.

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21 (1), 97–116.

Ersun, N. ve Arslan, K. (2011). Turizmde Destinasyon Seçimini Etkileyen Temel Unsurlar ve Pazarlama Stratejileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 229- 248.

Hsu, C. H., Wolfe, K., and Kang, S. K. (2004). Image assessment for a destination with limited comparative advantages. *Tourism Management*, 25(1), 121-126.

Jafari, J. (2000). *Encyclopedia of Tourism*. New York: Routhledge.

Lopez-Guzman, T. ve Sanchez-Canizares, S. (2012). Gastronomy, Tourism and Destination Differentiation: A Case Study in Spain. *Review of Economics & Finance*, 1, 63-72.

O'Leary, S., ve Deegan, J. (2003). People, pace, place: Qualitative and quantitative images of Ireland as a tourism destination in France. *Journal Of Vacation Marketing*, 9(3), 213-226.

Rodos Adası Rehberi. (2019). Rodos Hakkında Genel Bilgiler. Erişim Tarihi: 20.05.2019, <http://www.rodosadasi.net/rodos-adasi-hakkinda/>.

Toksöz, D. ve Aras, S. (2016). Turistlerin Seyahat Motivasyonlarında Yöresel Mutfağın Rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 174-189.

Ülker, E. (2010). "Destinasyon pazarlamasında destinasyon seçimi karar verme süreci üzerine bir çalışma: Bozcaada örneği". Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Wang, Y. and Pizam, A. (2011). *Destination marketing and management: Theories and applications*. Cambridge, USA.

DÜNYA HAYATINI DEĞERLENDİRME BAĞLAMINDA TİCARETİN ÖNEMİ İLE İLGİLİ BAZI HADİSLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

İnsanoğlu, dünyaya başıboş ve amaçsız gönderilmediği gibi belli sorumluluklar ile muhatap olan bir varlıktır. Allah'a kulluk etmek gibi temel bir yükümlülüğü olan insanın, asıl hedefinin ahirette başarılı ve mutlu olmaya yönelik olduğu bir gerçektir. Aslında tüm ilahi dinler, ahirete iman esasına sahip olmuşlardır. Nitekim İslam dini de bunu, iman esaslarından biri olarak kabul etmiş ve insanlara izâh etmiştir. Bu yönüyle ahirete iman insanın bu dünyadaki davranışlarına yön verme etkisi yüksektir. Bu durum bazen dünya hayatı ile ahiret hayatının tamamen birbirinin zıddı iki âlem olduğu şeklinde anlaşılabilmiştir. Hâlbuki İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve sünnete göre her iki âlem de birbirini tamamlayan, biri asıl varış yeri ve diğeri de hazırlık alanı hüviyetindedir. İslamiyet, dünya ve ahiret ilişkisinde de dengenin korunmasını esas almaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (sas) bir yandan tembelliği, yerinde saymayı kötülerken, diğer yandan her iki dünya için çalışıp çabalamayı emretmiştir. Onun sünnetinde çalışmaya dayalı, hareketli ve canlı ticaret ilkelerinin önemsendiğini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Dünya hayatı, İslam, Hadis, Ticaret.

636

AN EVALUATION ON SOME HADITHS RELATED TO THE IMPORTANCE OF TRADE IN THE CONTEXT OF EVALUATING THE WORLD LIFE

Abstract

Human beings are not sent to the world in a stray and purposeful way, but are also subject to certain responsibilities. It is a fact that a person who has a fundamental obligation to serve Allah is to be successful and happy in the Hereafter. In fact, all divine religions have the basis of faith in the Hereafter. As a matter of fact, Islam accepted this as one of the principles of faith and explained it to people. In this respect, the belief in the Hereafter has a high influence on how people behave in this world. This situation can sometimes be understood that the world life and the life of the Hereafter are two opposite realms. However, according to the main sources of Islam, the Qur'an and the Sunnah, both worlds complement each other, one is the main destination and the other is the preparation area. Islam is based on the maintenance of balance in the world and the Hereafter. Because Hz. Peygamber (sas) ordered to work and work for both worlds, while on the one hand he lamented laziness and counting. In his circumcision, we see that the principles of work-based, active and vibrant trade are considered important.

Key Words: World life, Islam, Hadith, Trade.

Giriş

Allah'a kulluk etmekle görevlendirilmiş insanın¹ belli yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülükleri yerine getirmeyi kabul edenler olarak Müslümanların takip edecekleri ilahî bir sistem vardır. Bu sistem de temel kaynağı Kur'ân olan İslam'dır.

Kur'ân'ın rehberliğinde yaşayan bir Müslüman, dünyanın gerçeklerini inkâr etmeyecek kadar gerçekçi; asıl ve nihai amaç olarak Allah'ın rızasını hedefleyecek kadar idealisttir. Müslümanın düşüncesi bu dünyadan başka bir hayat yokmuş gibi yaşayarak dünya hayatıyla mağrur olmak şeklinde olamaz. O, fani hayatla beraber ebedi saadeti elde etmeye çalışır.²

Cahiliye Arapları arasında kıyametin kopması, öldükten sonra dirilme ve yaptıklarından hesaba çekilerek sonunda cennete veya cehenneme gitme diye bir anlayış olmamıştır. İslam dini gönderildikten sonra, cahiliye anlayışına özgü şirkle karışık bu batıl inanç kökünden değiştirilmiştir. Dünya ve ahiret saadetini elde etmeyi, daha üst seviyede Allah sevgisi ve rızasını kazanmayı amaçlayan dünya ve ahiret dengesi üzerine kurulu yeni bir kulluk bilinci yerleştirilmiştir.³

Dünya hayatı programlanırken Allah'ın rızasına ulaşma zirve hedef kabul edilir. Allah'ın hoşnutluğunu kazanma ekseninde yapılacak tüm işler için de güçlü bir ahirete iman duygusuna sahip olunmalıdır. Şu nokta unutulmamalıdır ki ahirete iman eden bir kul, bu dünyada yapılanların ahirette karşılığının olacağını bilir ve hayatını ona göre bir düzene koyar. İyi olmaya, kötülükten uzak durmaya, hayatın olumsuz anlarında bile Allah'ın nimetlerini unutmamaya, O'na şükretmeye, böylece her zaman pozitif enerji ile dolu bir hayat yaşamaya çalışır. O bu hali ile iyiliklerin odağı haline gelir.⁴ Aslında imanın bulunduğu bir kalpte din, âdetleri, fikirleri çepeçevre sararak kendini bir ilişkiler bütünü olarak sunar.⁵ Zira dinin bu yönünü esas alan insan, ebedi hayatı temel alan hareket tarzıyla iyi ahlak, fazilet vb. vasıfların toplandığı örnek insan olma yolunda mesafe kat etmiş olur.⁶

Müslümanlar İçin Dünya-Ahiret Dengesi ve Dünyanın Değerlendirilmesi

İnananlar için dünya-ahiret dengesi daima önemlidir. Bu bağlamda kul, ahiret amaçlı dünya hayatını imar etmenin ihmal edilmemesi gereken bir görev olduğunun farkında olmalıdır. Nitekim kullarına helal kazanarak hayatlarını idame ettirmenin yollarını da Allah, yine peygamberler vasıtasıyla göstermiştir. İnsan emeğinin karşılığının olacağını *“Doğrusu kişiye çalıştığından başkası yoktur”*⁷ ayetiyle ifade ederken; *“Kim zerre miktarı bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir, kim de zerre miktarı şer işlerse onu görecektir”*⁸ ayetleriyle davranışlarının sorumluluğunun mükâfat veya ceza olarak kendine döneceğini beyan etmiştir. *“İnsanlara mal ve ücretini eksik vermeyin”*⁹ ayetiyle alışverişin ve emeğin temel iki esasına dikkat çekmiş, *“Sizden erkek ve*

¹ Bkz. ez-Zâriyât, 51/56

² Mesut Okumuş, “Kurân ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2012, s. 721-747, 747.

³ Okumuş, “Kurân ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, 747.

⁴ Rahmi Yaran, “Ahirete İmanın Dünya Hayatına Yansımaları”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2012, sayı: 16, s. 4-7, 7.

⁵ Jean, Chevalier, “Din Fenomeni”, Çev. Mehmet Aydın, (dergi.org.tr'den Erişim: 22.06.2019), 79-125, 93.

⁶ Cavit Sunar, “Dünyada Ebedî Hayatı Yaşamak Elimizdedir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, cilt: I, sayı: 1, s. 89-90, 90.

⁷ en-Necm, 53/39.

⁸ Zilzâl, 99/7-8.

⁹ el-A'raf, 7/85.

*kadın hiç kimsenin amelini zayıf etmem*¹⁰ beyanıyla çalışanların mükâfatlarının kendilerine verileceğine işaret etmiştir.¹¹

*“Ahiret yurdunu ara, dünyadan nasibini de unutma”*¹² şeklinde verdiği emirle sağlam bir dünya-ahiret dengesi ortaya koyan İslamiyet; koyduğu her esas ve belirttiği bütün görüşlerde, insan fitratına uygun orta yolu; öz gerçeği, tam doğruyu, en faydalıyı, göstermiştir. İslam, hayat görüşünde de bu ana ve değişmez özelliğinden ayrılmış değildir. İnsan, başka bazı dinlerde olduğu gibi ne “benim yurdum yalnız bu dünyadır” diyebilir ne de “bu dünya benim yurdum değildir” düşüncesine satabilir.¹³

İslam’ın ilk yıllarında Müslümanların dünya ve ahireti değerlendirmeye çalıştıklarını görürüz. O devirde ne dünya ne de ahiret aleyhine bir aşırılık görülmemiştir. Her geçen gün artan Müslüman nüfusu, fethedilen ülkeler, kazanılan gönüller, düzelen davranış ve anlayışlar, temeli atılan İslam Medeniyeti bu hakikatin gerçek şahitleridir.¹⁴

Bu durumla çelişen vakıalar da elbette olmuştur. Ancak genel hatlarıyla ilk dönemde Müslümanların böyle düşündüklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İslam medeniyeti, İslami anlayışla yaşayan, çalışan, çalışmasını bilen Müslümanların eseridir. Bu medeniyet, ahireti dünyada arayan Müslümanların emegidir. Müslüman ülkelerde, medreselere, hanlara, hamamlara, köprülere, kısacası toplumun yararına, halkın çıkarına olan birçok şeye rastlamak mümkündür. Görünüş ve neticesi itibarıyla dünyayı imar demek olan bütün bu faaliyetler, dinî bir gayret ve niyetle yapılmıştır. Yani Müslümanlar, dine hizmeti dünyevi kurum ve kuruluşların vücuda getirilmesinde canlandırmışlar, ahireti düşünüyorum diye dünyayı ihmal etmemişlerdir.¹⁵

Dünya ile ahiretin birbirinden tamamen ayrı, birbirinin zıddı iki âlem olduğunu değil, birbirini tamamlayan iki âlem olduğunu bilmeliyiz. Dünya adeta meyveli bir ağaç gibidir. Bu ağacın dalları ve meyveleri, ahiret sokaklarına kadar uzanmaktadır.¹⁶ Bu dünyanın ahiretin tarlası hükmünde olduğu, burada ne ekilirse ahirette onun biçileceği gerçeği hep akılda tutulmalıdır.

Her iki hayatı ayrı düşünmek, insanı ifrat ve tefrite götürür. Bazılarını ahiret gayesiyle dünyadan vazgeçmeye ve uzlete sevk ederken, bazılarının da tamamen dünya hayatına meyledip ahireti unutmalarına yol açar. Öyle ise doğru olan, her iki yolu da birleştirmektir.¹⁷

İnsan hayatını ilgilendiren her konuda örnek alınacak model şahsiyet Hz. Peygamber’dir (sas).¹⁸ Dünya ve ahiret dengesini gözeterek, ancak esas olanın ahiret olduğu bilinciyle hareket etmenin de en güzel örneklerini yine Resûlullah’ta (sas) bulmaktayız. Bu bağlamda onun ticaret ile ilgili bazı hadisleri ele alınacaktır. Hadis rivayetleri verildikten sonra kısa değerlendirmelerle Müslümanlar için uygun ve ideal ticaret için bazı ilke ve prensiplerin tespiti ve vurgulanması hedeflenmektedir. Ayrıca İslam dininin dünyadan elini eteğini çekmiş,

¹⁰ Âl-i İmran, 3/195.

¹¹ Erdoğan Köycü, “Emek Ekonomi İktisat Kavramlarının İslâm Dini ile (Âyet ve Hadislerle) İlişkisi Bağlamında Bir Literatür Denemesi”, *Emeğin Değeri: Din ve Emek İlişkisi*, 2018, s. 47-74, 50.

¹² Kasas, 28/77.

¹³ İsmail Lütfi Çakan, “İslâm’da Dünya -Âhiret Dengesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1974, cilt: XIII, sayı: 5, s. 275-288, 280.

¹⁴ İsmail Lütfi Çakan, “Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1975, cilt: XIV, sayı: 1, 5-20, 5.

¹⁵ Çakan, “Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları”, 6.

¹⁶ Kemal Sandıkçı, “Hz. Peygamber’in Dünya Hayatına Bakışı”, *Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu, 16-17 Haziran 1990, Bursa*, 1990, s. 63-77, 65.

¹⁷ Sandıkçı, “Hz. Peygamber’in Dünya Hayatına Bakışı”, 66.

¹⁸ Bkz. el-Ahzâb, 33/21.

toplumsal hayatla ilgisi olmayan, sadece camiye kilitlenmiş veya ezoterik bir yapı gibi anlaşılması gerektiğinin altı çizilecektir. Zira Hz. Peygamber'in getirdiği ve inşa ettiği bu din, hayatla iç içe ve yaşamın her alanına dair söyleyecek sözü olan bir ilahi sistemdir.

Ticaretin Önemi İle İlgili Bazı Hadisler ve Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber'in dünya hayatını değerlendirme bağlamında dünya-ahiret dengesine verdiği önemi aşağıdaki örnek bazı rivayetlerde açıkça görmek mümkündür. Örnek rivayetler Kütüb-i Sitte kaynakları esas alınarak, konu hakkında bir fikir verecek sayıda seçilmiştir. Bir tebliğin sınırlarını aşmamak için rivayetlerin sened ve metin tenkidine girilmeyecektir. Konuyla ilgili 8 rivayet sunularak kısa bazı değerlendirmeler yapma yolu tercih edilmiştir.

1- *“Dünyayı güzel ve uygun olarak talep edin, zira her biri (dünya ve ahiret) bir amaç için yaratılmıştır.”*¹⁹

2- *“En düşünceli insan hem dünyasını hem de ahiretini düşünerek hareket edendir.”*²⁰

Yukarıda verilen iki rivayette görüldüğü üzere, dünya ve ahiretin her ikisinin de belli bir amaç uğruna yaratıldığı ve bu iki hayatın da dengeli bir biçimde birbirini tamamlayan bir özelliğe sahip olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Ayrıca “dünyayı güzel bir biçimde talep edin” ifadesi dünyadan soyutlanmadan ahiretin hedeflenmesi gerektiğini ve bu bağlamda İslam'ın dünya hayatına dair ilke ve prensipler getirdiğini göstermektedir. Aksi olsaydı, dünyayı tamamen bırakarak ahirete hazırlık yapılması talep edilirdi. Kur'an ve Sünnet'in getirdiği prensip ve ölçülerde yukarıda zikredilen rivayetlerin beyan ettiği hususun desteklediği bir gerçektir.

Öte yandan ticaret yaparken uyulması gereken bazı prensip ve kuralların varlığı da kaçınılmazdır. Bu çerçevede aşağıda verilen bazı hadis rivayetleri dikkat çekmektedir:

3- *“Ey insanlar! Allah'tan (hakkıyla) sakının ve (rızkınızı) ararken güzel yollarla arayın. Zira hiç kimse, rızkını elde etmeden ölmeyecektir, gecikse bile (rızkına kavuşacaktır). Allah'tan (hakkıyla) sakının ve (rızkınızı) ararken güzel yollarla arayın. Helâl olanı alın, haram olanı terk edin.”*²¹

4- *“Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar hariç, tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltileceklerdir.”*²²

5- *“Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Kişinin kendine, ehline, çocuğuna, hizmetindekilere harcadığı hep sadaka hükmündedir.”*²³

Mezkûr rivayetler de göstermektedir ki, rızık aranması ve bu amaçla ticaretin yapılması teşvik edilmiş, ancak güzel yollarla yapılması gerektiği şartına bağlanmıştır. Helal- haram hassasiyetinin gösterilmesi, bir imtihan dünyasında bulunulduğunun hatırdan çıkarılmaması için elzemdir. Başkasına muhtaç olmama, insanlara yük olmama, aile ehline helal ve temiz rızık temin edilmesi gibi hususların birer prensip olarak anlaşılması mümkündür. Veren el olmak ve yardım edebilecek konumda olabilmek için gerekli araçlardan biri olan ticaretin doğru-dürüst bir biçimde yapılması da tavsiye edilen hususlardandır. Ancak bu yapılmadığı takdirde ahirette karşı karşıya kalınabilecek durum noktasında bir uyarıda bulunulduğu da görülmektedir.

¹⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, I-II, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdalbaki, Dârü'l-fikr, Beyrut ts., Ticârat, 2.

²⁰ İbn Mâce, Ticârat, 2.

²¹ İbn Mâce, Ticârat, 2.

²² İbn Mâce, Ticârat, 3.

²³ İbn Mâce, Ticârat, 1.

Yine ticaret teşvik edildiği gibi yanlış işler yapılmaması, ticaretin dünya hayatında önemli bir imtihan aracı oluşu, ticaretin sadaka ve iyiliklerle temiz tutulması gerektiği konusunda da Müslümanlara önemli uyarılar barındıran şu rivayetler göz önünde bulundurulmalıdır.

6-“Hz. Peygamber (sas) buğday satan bir adama rastladı. Satıcıya: “Nasıl satıyorsun?” diye sordu. Adam da kendince anlattı. O esnada Resûlullâh’a “Elini onun (buğdayın) içine daldır!” diye vahy (işaret) edildi. Hz. Peygamber de elini daldırdı ve buğdayın ıslak olduğunu gördü. Bunun üzerine, “İnsanların görmesi için ıslak olanı üst tarafına koysaydın ya! Aldatan bizden değildir.”²⁴ buyurdu.

7- “Her ümmetin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi maldır.”²⁵

8-Ticâretin kâidelerini ortaya koyan Hz. Peygamber “Ticâretinizi sadaka ile karıştırınız (temizleyiniz)!”²⁶ buyurmaktadır.

Yukarıda verilen rivayetlerde ticaretin öncelikle dürüstçe yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Aldatma ve hileden uzak durulmasının lüzumu, kendisine yapılması istenmeyen bir davranışın başkasına yapılmaması gerektiği, aksi takdirde aldatan kişinin “ümmetten sayılmayacağı” yani Müslümanın yapmaması gereken kötü bir iş yaptığı anlaşılmaktadır. “Malın fitne” olması noktasında da ticaretin insanı yanlış ve günaha sevk edebilecek bir imtihan vesilesi olduğu nazara verilmektedir.

Sonuç

Netice olarak İslâm, ticâret ile ilgili kâidelerini Kur’an’a ve Hz. Peygamber’in koyduğu temel bazı ilkelere dayandırarak bu alanı önemsemiştir. Ticaret, dünya hayatı için olmazsa olmaz bir faaliyettir. Dünya hayatını değerlendirmesi gereken Müslümanın asıl hedefi olan ahiretten sapmadan, onun tarlası hükmündeki dünyayı imar etme yükümlülüğü de bulunmaktadır. Dünya ahirete hazırlık yapma yeri, salih amellerin işlenme alanıdır. Dünya ve ahiret dengesini gözetmeyen bir insanın doğru ve isabetli hareket etmesi çok zordur. Her konuda olduğu gibi bu hususta da Hz. Peygamber’in hadislerine dayanan ilke ve prensiplerin takip edilmesi ve uygulanması en faydalı yoldur.

İncelediğimiz örnek hadis rivayetlerinde de gördük ki, dünya ve ahiretin her ikisinin de belli bir amaç uğruna yaratıldığı ve bu iki hayatın da dengeli bir biçimde birbirini tamamlayan bir özelliğe sahip olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Ayrıca dünyadan soyutlanmadan ahiretin hedeflenmesi gerektiği ve İslam’ın dünya hayatına dair ilke ve prensipler getirdiği belirtilmiştir. Mezkûr rivayetlerde rızkın aranması ve bu amaçla ticaretin yapılması teşvik edilmiş, ancak güzel yollarla yapılması gerektiği şartına bağlanmıştır. Helal- haram hassasiyetinin gösterilmesi, bir imtihan dünyasında bulunulduğunun hatırdan çıkarılmaması, başkasına muhtaç olmama, insanlara yük olmama, helal ve temiz rızık temin edilmesi, ticarete yanlış işler yapılmaması, ticaretin sadaka ve iyiliklerle temiz tutulması gerektiği gibi hususların birer prensip olarak ortaya konduğu da anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Chevalier, Jean, “Din Fenomeni”, Çev. Mehmet Aydın, (dergipark.org.tr’den Erişim: 22.06.2019), 79-125.

²⁴ Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiü’s-sahîh*, I-V, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdulbaki, Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrut ts., İmân 164, Fiten 16.

²⁵ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiü’s-sahîh Sünenu’t-Tirmizî*, I-V, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, Beyrut ts., Zühd 26.

²⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Dârü’l-kütübî’l-Arabî, Beyrut ts., Buyû 1; Tirmizî, Buyû 4; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine’s-Sünen*, I-VIII, Mektebetü’l-matbûati’l-İslâmiyye, Halep ts., Eymân 7.

Çakan, İsmail Lütfi, “Dünya Hayatına Karşı Müslümanların Tutumları”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1975, cilt: XIV, sayı: 1, 5-20.

Çakan, İsmail Lütfi, “İslâm'da Dünya -Âhiret Dengesi”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1974, cilt: XIII, sayı: 5, s. 275-288.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Dârü'l-kütübî'l-Arabî, Beyrut ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, I-II, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdalbaki, Dârü'l-fikr, Beyrut ts.

Köycü, Erdoğan, “Emek Ekonomi İktisat Kavramlarının İslâm Dini ile (Âyet ve Hadislerle) İlişkisi Bağlamında Bir Literatür Denemesi”, *Emeğin Değeri: Din ve Emek İlişkisi*, 2018, 47-74.

Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiü's-sahîh*, I-V, Tahk. Muahmmmed Fuad Abdalbaki, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, I-VIII, Mektebetü'l-matbûati'l-İslâmiyye, Halep ts.

Okumuş, Mesut, “Kurân ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2012, 721-747.

Sandıkçı, Kemal, “Hz. Peygamber'in Dünya Hayatına Bakışı”, *Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu, 16-17 Haziran 1990, Bursa*, 1990, 63-77.

Sunar, Cavit, “Dünyada Ebedî Hayatı Yaşamak Elimizdedir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, cilt: I, sayı: 1, 89-90.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiü's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Yaran, Rahmi, “Ahirete İmanın Dünya Hayatına Yansımaları”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2012, sayı: 16, 4-7.

MARKA YAŞAM DÖNGÜSÜ VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Osman Özdemir

Şırnak Üniversitesi

Öz

Markalar günümüz ekonomik ortamında maliyet, zaman, kalite ve işlevsellik açısından rekabet edebilir olma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorunluluk markaların kaynaklarını etkin kullanmalarında yardımcı olacak performans bilgilerini sağlayacak yeni yaşam dönemi çalışmalarını gündeme getirmiştir. Markalar için müşterilere değer sunmak önemlidir ve sunulan değer içeriğini markanın içinde bulunduğu dönem belirlemektedir. Bu çalışmada marka yaşam döngüsünün sosyal medya, duygu ve iletişim kavramları ile ilişkisine odaklanılmaktadır. Yapılan literatür araştırmalarında duygu, iletişim kavramları ile günümüzde sosyal medya sitelerinin markaları ve marka yaşam dönemlerini etkilediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka Yaşam Döngüsü, Sosyal Medya

Abstract

In today's economic environment, brands face the necessity of being competitive in terms of cost, time, quality and functionality. This necessity has brought up new life period studies that will provide performance information that will help brands effectively use their resources. It is important to present value to customers for brands. Brand life period determine the content of the value presented within the brand.

This study focuses on the relationship between brand life cycle and social media, emotion, communication concepts. In the literature researches, it was understood that the concepts of emotion, communication and social media sites affected the brands and brand life periods.

Key Words: Brand, Brand Life Cycle, Social Media

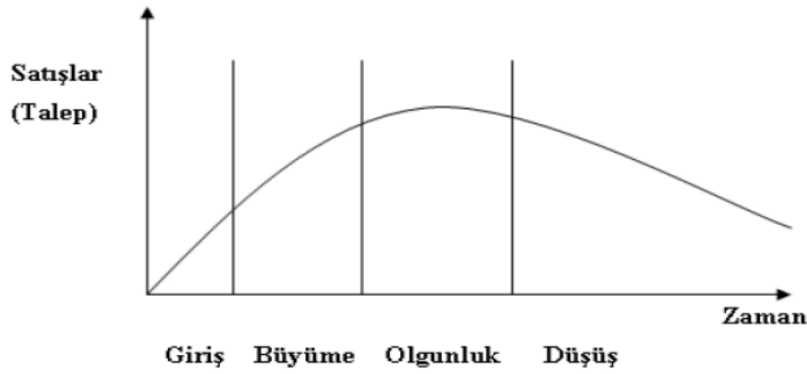
1. Giriş

Genel olarak marka stratejilerine yönelik bir kavram olarak kullanılan marka yaşam döngüsü kavramı, yapılan belirli analizlerinin pazarlama faaliyetleri açısından markanın yaşam dönemini ortaya koymaktadır. Johnson (2006) markalara sunulan değeri belirlemesi; Szming (2006), müşteri kararlarını yönlendirmesi; Janonis (2007), markaların kolay taklit edilememesi için marka yaşam döngüsünün öneminden bahsetmektedir (Bivainiene, 2010).

Markaya yönelik olarak maliyetlerin azaltılması ve gelirlerin artırılması için marka yaşam döngüsündeki yere odaklanılmalıdır (Lapasinskaite, 2006). Uzun dönemde karlılık için gerçekçi değerlendirilmeler ile stratejiler uygulanmalıdır. Tüm bu süreçte iletişim ve sosyal medyanın önemi de göz ardı edilmemelidir.

2. Yaşam Dönemi ve Marka Yaşam Döngüsü

Pazara sunulan bir markanın çeşitli dönemleri içeren bir ömre sahip olduğunu ifade eder (Perreault et al, 2013). Bu kavram, bir markanın varoluşlarının zaman içindeki gelişimini çeşitli dönemler halinde inceleyen bir model olarak ortaya atılmıştır. Bu dönemler giriş, büyüme, olgunluk ve düşüş dönemleridir (Gherasim, 2011). Dönemler içerisinde bu farklılıklar doğrultusunda kaynak kullanımı da farklılık gösterecektir. İlk dönemlerde tutundurma faaliyetlerinde bulunulurken, sonraki dönemlerde sadakate yönelik faaliyetlerde bulunulur (Bennett ve Thiele, 2005)

Yaşam dönemi, markanın yaşam dönemine ait bütün evrelerde, marka yöneticisinin alacağı optimum üretim ve pazarlama kararları ile marka için maksimum karı sağlamayı amaçlamaktadır (Robins, 2005). Pazarlama literatüründe oldukça sık kullanılan bu kavram, marka yöneticilerince fazla dikkate alınmamaktadır. Marka yaşam döngüsü kavramı belirli genel özellikler çerçevesinde bir markanın tutundurma derecesini arttırıp, yaşam ömrünü uzatma yolunda sistemli genellemelerin olduğu, marka ile ilgili planlamaların yapılması, uygulanması ve denetlenmesinde yönlendirici olmayı amaçlamasıdır (Tek, 1999).

Yaşam döneminin oluşumu ve uzunluğu, genellikle önceleri artan, bir noktadan itibaren azalan bir yapıya sahiptir. Bunun nedeni olarak aşağıdaki etkenler gösterilmektedir (Tek, 1999);

- Teknolojik değişimlerin hızı,
- Pazarın markayı benimsemesi,
- Sosyal ve kültürel değişim,
- Rakiplerin pazara girme kolaylığı,
- Pazarının dar ya da geniş olması,
- Marka için yeni kullanım alanlarının olması vb. etkenlere bağlıdır.

Pazarlama bakış açısına göre marka yaşam döngüsü markanın farklı yaşam dönemlerden geçerken, genellikle satışa odaklanmaktadır. Markalar pazarda sürekli olarak aynı seviyede tutunamazlar; yaşam dönemi boyunca satışları azalır, maliyetleri artar ve sonuçta karı azalır. Bu bağlamda, marka yaşam döngüsü hem planlama hem de denetim aracı olarak kullanılmaktadır (Mucuk, 1994).

Marka yaşam döngüsünün markanın kimliğine de önemli etkileri bulunmaktadır. Farkındalığa yönelik olarak markalar marka yaşam dönemlerini dikkate almalıdırlar. Bu bağlamda değerler, ilişkiler ve tutundurma faaliyetleri etkin olacaktır (Kapferer, 2003) .

Marka kimliği ile bağlantılı olarak marka imajının oluşmasında da marka yaşam döngüsünün etkisi vardır. Markanın içinde bulunduğu yaşam dönemi onun sembolik olarak tüketicilerde farklı anlamlar ifade etmesine neden olacaktır (Keller, 1993). Bu bağlamda farklı algılamalar meydana gelir. Ayrıca markanın sahip olduğu hikayeler (myht), onun gücünü artıracaktır (Klein, 1999).

Markanın pazardaki pozisyonunda tüketicilerin algıları etkilidir. Bu bağlamda tüketici davranışları ile marka yaşam döngüsü şekillenecektir. Markanın değerli algısına sahip olması uzun vadede satışları garantileyecek ve markanın yaşam döngüsünde önemli bir dönemde olmasını sağlayacaktır (Smith, 2011).

Pazarlama bakış açısına göre marka yaşam döngüsü markanın yaşam dönemi boyunca satış seyrinin yapısıyla ilgilenebilir. Bu bağlamda markalar kendileri için en uygun stratejileri belirlemektedirler. Markaların satışlarındaki zaman içerisindeki değişim, beş dönem içerisinde incelenmektedir (Tek, 1999). Önceki bölümdeki dört döneme, markanın pazardan kaldırılması kararını da ekleyerek beş dönem olarak ifade edilmektedir.

Marka yaşam döngüsü yaklaşımının başlıca yararları şu şekilde belirtilmektedir.

- Yaşam dönemi boyunca markaların kârlarının ve satışlarının tahmin edilebilir bir seyir izlediğini açıklar. Böylece satış gelirlerinin tahmini daha sağlıklı yapılır.
- Markaların pazarda kalış süresini verir ve malları sınıflamaya yardımcı olur.
- Bir planlama aracı olarak, her evrede alternatif pazarlama stratejilerini ortaya koyar.
- Yaşam döneminin her aşamasında markaların farklı bir yönetim, pazarlama, üretim, finansman vb. unsurları gerektirdiğini hatırlatır.
- Ürün ve pazar dinamiklerini ortaya koyar.
- Bir kontrol aracı olarak işletmenin, ürün performansını, geçmişte pazara sunulmuş benzer nitelikteki ürünlerle karşılaştırarak, ölçme olanağı verir.

3. Duyguların Önemi, İletişimin Değişimi ve Sosyal Medyanın Gücü

Günümüzde markalar işlevlerine ek olarak duygusal olarak da müşterilerini tatmin etmek durumundadır. Müşteriler ile kurulan duygusal bağlar uzun dönemde ilişkileri sağlamlaştıracak ve müşterinin marka değiştirme riskini azaltacaktır (Elliott ve Percy, 2007).

İşleve dayalı tüketimin yanı sıra hazcı tüketimin de etkisini artırması ile duygular pazarda önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda markalar rakipleriyle neredeyse aynı işlevsel özelliklere sahip ürün ve hizmetlerine soyut eklemelerde bulunmuşlardır. Böylece tüketicilerin markaları için fazla ücret ödeyebilecekleri duyguyu etkisi karları da artırır hale gelmiştir (Shoemaker, 1986).

Geçmişte markaların tüketicileri ile kurmuş oldukları iletişim tek yönlüydü, günümüzde ise bu iletişim diyalog eksensidir ve iletişimin kontrolü müşterilere geçmiş durumdadır. Aynı ihtiyaç ve isteği karşılayan rakip markalar arasından tercihte bulunacak olan müşteriler değer ifade etmekle birlikte iletişimde de baskın taraf durumundadır (Jaffe, 2007).

Aaker'e (2001) göre günümüz iletişimi sosyal medyanın da etkisiyle boyut değiştirmektedir. Bu bağlamda ağızdan ağıza iletişimin önemi artmıştır, viral pazarlama vb. uygulamalar kendilerine iletişimde yer bulmuştur.

İletişimle beraber ilişkilerde soyutlaşmıştır. Geleneksel iletişimde yüz yüze olan ilişki günümüzde sanallaşmıştır ve markalar da bunu kullanmak için uygulamalarda bulunmaktadır (Smith, 2011).

Teknolojideki gelişme hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Bu alanlardan biri de sosyal medyadır. Web 1.0 ve Web 2.0 sonrası Web 3.0 ve Web 4.0 ile beraber tüketiciler anlık olarak birbirini etkiler hale gelmişlerdir. Sosyal medya üzerinde ortaya atılan bir iddianın kısa sürede yayılması ve markayı olumlu ya da olumsuz etkilemesi olağandır (Smith, 2011). Üreticiler (producer) bu haberlerin yayılmasında oynadıkları roller ile üretici-tüketici (prosumer) halini almaktadır. Böylece sosyal medyanın gücünden yararlanarak olumlu imaj oluşturabilirler (Rogers, 2005). Diğer taraftan bunun aksi de mümkündür.

Dijital çağ ile Y ve Z kuşağı da markaların yaşam döngüsünü etkiler hale gelmiştir. Gerek yapmış oldukları ağızdan ağıza pazarlama gerekse online olarak markaların savunuculuğunda bulunmaları markalar için önemlidir. Ekonomik olarak hem sadık müşteriler olması hem de yeni müşterilerin çekilmesine yönelik tutundurma faaliyetlerinde bulunmaları markalar için avantajdır. Y ve Z kuşağı, markalar için Facebook, Twitter, Instagram vb. siteler üzerinden tutkulu bir biçimde marka savunuculuğunu yapmaktadır (Smith, 2011).

4. Sonuç

İşletmelerin müşterileri ile kuracakları duygusal ilişkiler; hızlı, güvenilir ve interaktif iletişim; bütünleşik sosyal medya mesajları işletmelere avantaj sağlayacaktır. Müşterilerin kararlarını sadece bilişsel ve davranışsal vermediği duygusal tutumların da önemi dikkate alınmalıdır. İletişim çağında işletmelerin 7/24 iletişime ve müşterileri ile iletişime açık olmalarının gerekliliği de unutulmamalıdır. Diğer taraftan da kullanılan sosyal medya kanallarının hepsinin birbiri ile entegre olması; aynı mesajları içermesi ve birbiri ile çelişmemesi de önemlidir. Böylece bütünleşik bir sosyal medya yönetimi sağlanmış olur. Bu bağlamda duygu, iletişim ve sosyal medyanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aaker, J. L., Garolera, J., & Benet-Martinez, V. (2001). Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Construts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8 7 (3), 492
- Bennett R. and S. R. Thiele, (2005). The Brand Loyalty Life Cycle: Implications For Marketers Brand Management, Vol. 12, No. 4, 250-263
- Bivainiene L, (2010). Brand Life Cycle: Theoretical Discourses, Economics and Management, Vol. 15, 408-415
- Elliott, R, Percy, L. (2007). Strategic Brand Management, Oxford University Press
- Gherasim A, (2011). Product Life Cycle Approach, Economy Transdisciplinarity Cognition, Vol. 15, Issue 2, p. 158-167
- Jaffe, J. (2007). Join The Conversation: How To Engage Marketingweary Consumers With The Power of Community, Dialogue and Partnership, Hoboken, John Wiley&Son
- Kapferer, J. N. (2003). The New Strategic Brand Management. London: Kogan Page

- Keller, K.L. (1993). Conceptualising, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity. *Journal of Marketing*, Vol. 57 Pp.1-22
- Klein, N. (1999). *No Logo: Taking Aim At The Brand Bullies*, New York Picador
- Lapasinskaite, R., Boguslauskas, V. (2006). Non-Linear Time-Cost Break Even Research In Product Lifecycle. *Engineering Economics*, No 1 (46), 7-12
- Mucuk İ, (1994). *Pazarlama İlkeleri*, 6. Basım, İstanbul, Der Yayınları, S. 142.
- Perreault W.D., Cannon J.P., McCarthy E.J., (2013) *Pazarlamanın Temelleri*, Çev. Önce A.G, Nobel Yayınları, Ankara
- Robins R, *Building Better Brands: Brand Lifecycle Management, Myth or Reality*. *Brand Papers*, 28, 2005
[Http://Www.Brandchannel.Com/Papers_Review.Asp?Sp_İd=632](http://www.brandchannel.com/papers_review.asp?sp_id=632)
- Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of Innovation*, 5th Ed.. New York: Free Press,
- Shoemaker R, (1986). Comment on Dynamics of Price Elasticity and Brand Life Cycles: An Empirical Study, *Journal of Marketing Research*, Vol. 23, 78-82
- Smith T, (2011). Brand Salience Not Brand Science: A Brand Narrative Approach To Sustaining Brand Longevity, *The Marketing Review*, Vol. 11, No
- Tek, Ö. B. (1999). *Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları*, 8. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, S. 416.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŖİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ: BATMAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŖTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi Osman YILMAZ

Batman Üniversitesi

Yusuf AYDEMİR

Batman Üniversitesi

Öz

Globalleşen, dijitalleşen dünya ve buna bağlı olarak gelişen yeni yönetim, üretim ve paylaşım modelleri, kamu ve özel sektör istihdamını da değiştirmektedir. Devletlerin küçülmesi veya küçülmek zorunda olması hem kamunun yükümlülükleri hali hazırda öğrenci olan yeni neslin ekonomik öz yeterliliği bakımından girişimciliği gerekli kılmaktadır. Girişimcilik kişisel özelliklerin yanında demografik özelliklerle de ilişkilidir. Demografik çevrenin girişimcilik niyeti ile etkileşim içerisinde olması beklenir. Bu çalışmada ülke ve kişi öz yeterliliğine; üretim yapma, istihdam sağlama, ticari gelir, ülke bütçesine katkı vb... etkileri ile katkı sağlayan girişimciliğin öncülü olan girişimcilik niyetine demografi ve çevre etkileri tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla 16 adet hipotez geliştirilmiştir. Çalışmanın evreni Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Girişimcilik niyetini etkileyen demografik ve kişisel özelliklerin tespit etmek ve hipotezleri test etmek için; tesadüfi yöntemle seçilen öğrencilere, 1.000 adet geçerli anket formuna ulaşılnca kadar birebir anket uygulaması yapılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde girişimcilik niyeti seviyelerini ölçmek üzere geliştirilen Girişimcilik Niyeti Ölçeği, ikinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmek için 18 soruluk kişisel demografik sorular bulunmaktadır. Anket aracılığıyla toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla Cromba alfa değeri, frekans analizleri, T testi ve ANOVA testleri analiz edilerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Öğrencilere ve kamuoyuna görüş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Demografi, Girişimcilik Niyeti

1.Giriş

Girişim; iş ve işleyiş ile ilgili, yeni fikirleri geliştirme, uygulama faaliyetidir (Zhao, 2005). Girişimcilik; yeni fikir ve uygulamalara ilişkin fırsatları gören (Arıkan, 2015), bunları uygulama ve geliştirme iken (İrmiş vd., 2010), Girişimcilik niyeti, uygulanırsa da uygulanmasa da girişimcilik davranışları sergilenmesidir. Girişimcilik niyeti gelişmeden girişimcilik davranışı geliştirilemez (Kalkan,2011).

Bilgi ve telekomünikasyon çağı ile birlikte yaşanan globalleşme ile birlikte endüstri 4.0 gelişmeleri hem kamu hem de özel sektörün bağlı çalışan ihtiyacını ve imkânlarını daraltmaktadır. Devletin bağlı çalışanlar biçiminde istihdam sağlayamaması nedeni ile oluşan işsizlik kamu gelirlerini azaltırken toplumsal bazı problemlere neden olmaktadır. Bunu aşabilmek için tüm toplumu ve devletleri girişimciliğin yaygınlaştırılmasına mecbur kılmaktadır. Girişimcilik davranışları yenilikçi ve inovatif teknoloji gelişme etkileri ile istihdam artışı

sağlanmakta ve ülke için ekonomik değer üretilmektedir (Akyurt, 2018; Durak, 2011; Durak, 2018; İrmış ve Barutçu, 2012) Özellikle resesyon dönemlerinde işsizliği aşabilmenin çözüm yöntemi girişimciliğin yaygınlaştırılmasıdır (Yılmaz ve Günel, 2011). Bu bağlamda, devlet, toplum, iş dünyası ve aile girişimciliği teşvik edici davranış ve uygulamaları benimsemelidir (Korkmaz, 2012).

Girişimciliğin “doğuştan gelen bir özellik mi, yoksa sonradan mı gelişmektedir” tartışmalarının sonucunda girişimcilik niyetini etkileyen temel faktörler; ekonomik, politik, sosyal, kişisel geçmişin bireylerin tutumlarını etkilediği inancına ulaşılmış (Bozkurt vd., 2012; Bird, 1988; Uygun vd., 2012), girişimcilik eğiliminin özgeçmiş hikayesi ve kişilik özellikleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuştur.

2. Literatür

Girişimcilik niyetini belirleyen temel faktörlerin; kişisel özellikler, çevresel faktörler ve demografik faktörler olmak üzere üç ana kategoride değerlendirildiği görülmektedir (Franco ve diğerleri, 2010; Şeşen ve Basım, 2012; Korkmaz, 2012).

Girişimcilik niyetinin belirleyicileri olan kişilik özellikleri pek çok araştırmaya konu edilmiştir. Girişimcilik niyetini etkileyen kişisel özelliklerin, başarı motivasyonu (McClelland, 1961; Hisrich ve Peters, 1998) kontrol motivasyonu (Rotter, 1954), risk alabilme eğilimi (Macko ve Tyszka, 2009), belirsizliği tolere edebilme (Schere, 1982), özgüven, (Bozkurt, 2006), yenilikçilik (McDaniel, 2002; Schumpeter, 1982; Sundbo, 1998) faktörlerinden oluştuğu kabul görmektedir. (Bozkurt, 2006; Koh, 1996).

Girişimciliği etkileyen demografik faktörler; Aile, Gelir, eğitim, cinsiyet, rol modeller, yaş, özgeçmiş, deneyim, cinsiyet şeklinde sayılabilir (Kalkan, 2011; Şeşen ve Basım, 2012; Durak, 2018; Solmaz vd., 2014; Uygun vd., 2012; Hisrich, 1995).

Girişimciliği etkileyen demografik faktörler; Sosyal yaklaşım bağlamında incelenmiştir. Sosyal yaklaşıma göre; gözlenen sosyal yapı ile ekonomik çevreden (Chen ve Lai, 2010) edinilen bilgi ve deneyimin etkisi ile geleceğe ilişkin tercih ve davranışları belirlenmektedir (Godsey, 2006).

Bireysel yaklaşıma göre demografik faktörler aynı zamanda, genetik, fiziksel, sosyal sermaye, kültür, sınıf ve diğer etkenleri ile kişiliğin oluşumuna etkisi ile girişimcilik niyetini etkilemesi beklenir (Türkel, 1992). Bazı araştırmalarda görülen demografik faktörlerin girişimcilik niyeti üzerindeki doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı etkiye göre; (Solmaz vd., 2014; Uygun vd., 2012; Bozkurt, 2006) doğal girişimcilik yeteneklerinin ortaya çıkabilmesi için aile, arkadaşlar, sosyal çevre gibi demografik faktörler etkili olmaktadır (Örücü vd., 2007).

Türkiye’de üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri/niyetlerini ölçen çalışmalarda farklı düzeylerde demografik niteliklerin girişimcilik niyetini etkilediği görülmüştür (Cansız, 2007; Naktiyok ve Timuroğlu, 2009; Güney ve Nurmakhamatuly, 2007; Karabulut, 2009; Demirel ve Tıkıcı, 2010; Patır ve Karahan, 2010; İbicioğlu vd., 2009; Yılmaz ve Günel, 2011).

Öğrencilerin cinsiyetinin girişimcilik niyetine etkisinin olabileceğine ilişkin, cinsiyetin girişimcilik niyeti üzerinde etkisinin ölçüldüğü çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların genelinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla girişimcilik niyeti taşıdığını gösteren çalışmaların yanı sıra (Negiz vd., 2009; Örücü vd., 2007; Kılıç vd., 2012; Barutçu ve İrmış 2012; Uygun vd., 2012; Kuvat, 2019), anlamlı farkların bulunmadığı (Yılmaz ve Sünbül, 2009; Geri, 2013; Abbas, 2013; Öztürk vd., 2014) çalışmalar ve

daha az sayıda kadınların girişimcilik eğilimini erkeklere göre daha yüksek bulan çalışmalar da (Özdemir, 2015) vardır.

Aile ortamında rol model olarak alınan başarılı veya başarısız bir girişimci veya profesyonel girişimcilik rol modeli olması ile girişimcilik eğilimini etkiler. Belirsizliğe karşı tolerans, yenilikçilik ve risk alma davranışları ile ailenin girişimci geçmişi ilişkilidir (Bilge ve Bal, 2012; Gurel vd., 2010; Geri, 2013; Özdemir, 2015).

Girişimci bir aile ortamı genç yaşta deneysel bilgi edinilmesini ve girişimcilik altyapısı sağlamakta girişimcilik alternatifini düşünen öğrencilerde bu yönde işletmecilik ve girişimcilik dersi alma davranışı beklenir (Davidsson, 2000; Korkmaz, 2012). Bu konuyu inceleyen çalışmalarda, işletme bölümü öğrencilerinde girişimcilik eğilimini yüksek bulmuş, girişimcilik dersi almanın önemine işaret edilmiştir (Soylu vd.,2015; Çatır vd., 2015).

Demografik çevre kişisel algılamalar üzerinde etki yapmakta; Kişisel tutum, davranış ve özellikler ile birlikte girişimcilik niyetini etkilemektedir (Kalkan, 2011).

Ailenin ekonomik koşulları ve demografik özellikleri girişimcilik niyeti üzerinde etkilidir. Kılıç vd., (2012) öğrencinin geliri ile yenilikçilik, risk alma, özgüven, başarıya inanma, açıklık, nitelikleri bakımından anlamlı düzeyde ilişki bulmuştur. Eğitilmiş anne ve baba görgü düzeylerinde farklılıklar beklenmesi ve ekonomik sonuçlarına olan etkisi dolayısı ile eğitime ve tecrübe aktarımı ile girişimciliğe ilişkin konularda daha duyarlı olmaktadır (İbicioğlu vd., 2009; Arslan, 2002; Örucü vd., 2007; Denanyoh, 2015; Keleş vd., 2012).

Keleş vd (2012) vakıf üniversitesi öğrencileri ile devlet üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada vakıf üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini “çok yüksek”, devlet üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini “düşük” bulmuştur. Korkmaz, O. (2012) araştırmasında kamuda paralı ve parasız eğitim gören öğrencilerin yenilikçilik ve risk algılarının farklılaştığını tespit etmiştir. Bu farklılığın nedeni; gelir, yaş ve iş sahipliği farklılaşmalarına bağlanabilir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Girişimcilik dünyada başta istihdam olmak üzere ekonomik olarak kalkınmayı sağlamaktadır. Girişimciliğin önemini anlayan ülkeler girişimci sayısını artırmak için girişimciliği teşvik edecek çalışmalar yapmakta kaynaklarını bu yönde harcamaktadır. Bu çalışmaların verimliliğini artırarak kaynak israfını önlemeye yönelik bir katkı sağlamak üzere; mal ve hizmet üretimi ile ülke ekonomisine zenginlik yaratacak, işgücü istihdamı sağlayacak, ekonomik ve sosyal pek çok fonksiyonu barındıran girişimcilik niyetine öğrencilerin demografik özelliklerinin etkileri ortaya koyarak, girişimcilik çabalarına katkı sağlamak için; Batman Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin demografik özelliklerinin, girişimcilik niyetleri olan etkileri tespit etmek amaçlanmıştır.

Öğrencilerin girişimcilik niyetini etkileyen demografik ve kişisel özelliklerin etkileri belirlenmeye çalışılmış ve bu amaçla anket uygulaması yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

3.2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Girişimcilik niyetini etkileyen demografik ve kişisel özelliklerin tespit etmek ve hipotezleri test etmek için; tesadüfi yöntemle seçilen öğrencilere, 1.000 adet geçerli anket formuna ulaşıncaya kadar birebir anket uygulaması yapılmıştır.

3.2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizler

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde girişimcilik niyeti seviyelerini ölçmek üzere geliştirilen Girişimcilik Niyeti Ölçeği, ikinci bölümde katılımcıların demografik belirlemek niyetiyle araştırmacılar tarafından literatür taraması ile geliştirilen sorular hazırlanmıştır. Bu sorularla araştırmaya katılan öğrencilerin “cinsiyet, bölüm, sınıf, ailenin ikamet ettiği yer, aile bireylerinin mesleği, eğitim durumları, ailenin aylık geliri, aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci/çalışan ve aile ve yakın çevrede iflas eden kişiler, girişimcilik ve işletme alanlarında alınan dersler ve başarı durumları, kendini girişimci kişiliğe sahip görüp görmediğine” ilişkin demografik özellikleri gösteren bilgileri edinmek amaçlanmıştır

3.2.3 Verilerin Analizi

Bu çalışmada anket uygulanmış olup, anket yardımıyla elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla analizler yapılmıştır. Araştırmada; güvenilirlik analizi, t testi, ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Bu çalışmada lisans ve ön lisans okuyan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerinin girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Buna uygun olarak çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2: Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti öğrenim türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3: Girişimcilik niyetinin ailenin ikametgâh değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4: Girişimcilik niyeti anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5: Girişimcilik niyeti baba mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H6: Girişimcilik niyeti anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H7: Girişimcilik niyeti baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H8: Girişimcilik niyeti aile gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H9: Girişimcilik niyeti aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

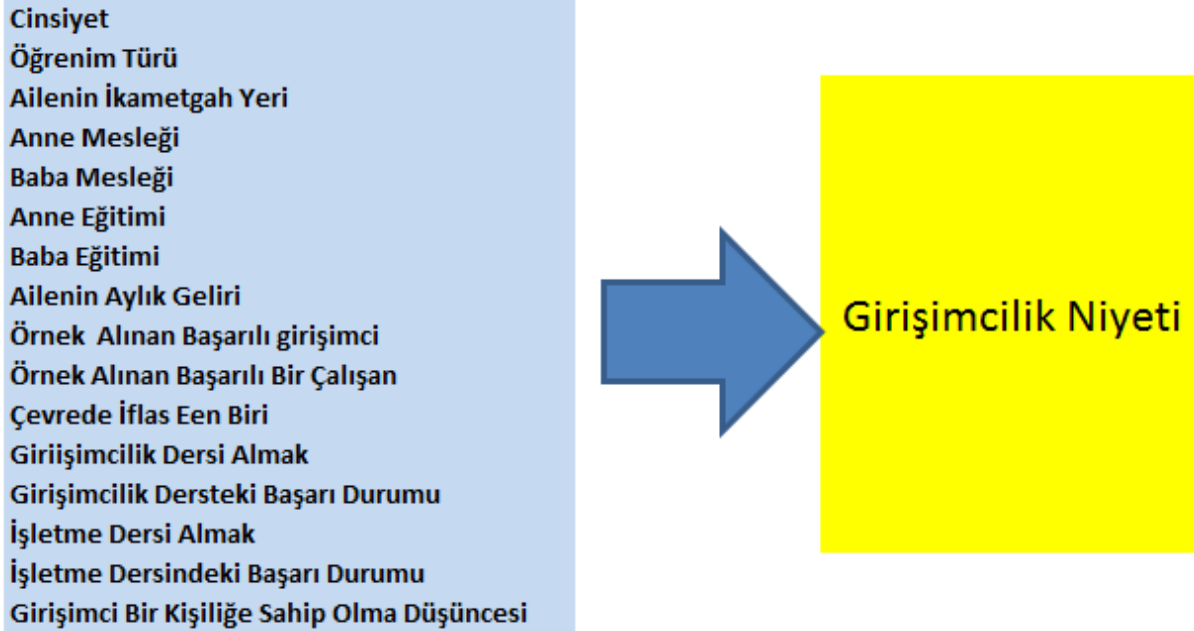
H10: Girişimcilik niyeti, aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir çalışan birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H11: Girişimcilik niyeti aile ve yakın çevrede iflas eden birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

- H12:** Girişimcilik niyeti ve girişimcilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H13:** Girişimcilik niyeti (Varsa) Girişimcilikle ilgili aldığımız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H14:** Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti işletmecilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H15:** Girişimcilik özellikleri ve (Varsa) İşletmecilikle ilgili aldığımız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- H16:** Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik niyeti kendini girişimci bir kişiliğe sahip olarak görme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

3.3.1 Araştırmanın Modeli

3.4. Araştırma Bulguları

3.4.1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Özelliklere Ait Dağılımlar

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Erkek	468	46,8
Kadın	532	53,2
Fakülte/Yüksekokul	Sayı (n)	Yüzde (%)
Fen Edebiyat Fakültesi	120	12
Mühendislik Mimarlık Fakültesi	127	12,7
Teknoloji Fakültesi	21	2,1
Güzel Sanatlar Fakültesi	20	2
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	52	5,2
İslami İlimler Fakültesi	47	4,7
Turizm ve Otel İşletmeciliği YO	22	2,2
Besyo	78	7,8
Sağlık YO	19	1,9
Meslek YO	335	33,5
Sağlık Hizmetleri MYO	149	14,9
Kozluk MYO	10	1
Öğrenim Türü	Sayı (n)	Yüzde (%)
Normal Öğrenim	676	67,6
İkinci Öğrenim	324	32,4
Ailenin İkamet Yeri	Sayı (n)	Yüzde (%)
Büyük Şehir	188	18,8
İl Merkezi	458	45,8

İlçe Merkezi	211	21,1
Kasaba	30	3
Köy	113	11,3
<hr/>		
Annenin Mesleği	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Özel Sektörde Çalışıyor	41	5,9
Kamu Sektöründe Çalışıyor	36	3,6
Kendine Ait İşyerinde Çalışıyor	30	3
Çalışmıyor	893	89,3
<hr/>		
Babanın Mesleği	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Özel Sektörde Çalışıyor	297	29,7
Kamu Sektöründe Çalışıyor	197	19,7
Kendine Ait İşyerinde Çalışıyor	193	19,3
Çalışmıyor	313	31,3
<hr/>		
Annenin Eğitim Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Okuma Yazma Bilmiyor	404	40,4
İlköğretim	435	43,5
Lise	132	13,2
Üniversite	25	2,5
Yüksek Lisans	4	4
<hr/>		
Babanın Eğitim Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Okuma Yazma Bilmiyor	84	8,4
İlköğretim	481	48,1
Lise	304	30,4
Üniversite	120	12

Yüksek Lisans	11	1,1
<hr/>		
Aylık Aile Geliri	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Asgari Ücret	314	31,4
1301-2500	417	41,7
2501-5000	204	20,4
5001-Üstü	63	6,3
<hr/>		
Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Girişimci Var mı?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	653	65,3
Hayır	347	34,7
<hr/>		
Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Bir Çalışan (Kamu/Özel Sektör) Var mı?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	693	69,3
Hayır	307	30,7
<hr/>		
Aile ve Yakın Çevrede İflas Eden (Başarısız Girişimci) Var mı?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	427	42,7
Hayır	573	57,3
<hr/>		
Girişimcilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	418	41,8
Hayır	582	58,2
<hr/>		
(Varsa) Girişimcilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Düşük	599	59,9
Orta	236	23,6
Yüksek	165	16,5
<hr/>		
İşletmecilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	355	35,5

Hayır	645	64,5
<hr/>		
(Varsa) İşletmecilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumu	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Düşük	676	67,6
Orta	218	21,8
Yüksek	106	10,6
<hr/>		
Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor Musunuz?	Sayı (n)	Yüzde (%)
<hr/>		
Evet	752	75,2
Hayır	248	24,8

Tabloda görüldüğü gibi ankete katılanların 468'i (%46,8) erkek, 532'si (%53,2) kadındır. Öğrencilerin 120'si (%12,0) Fen Edebiyat Fakültesi, 127'si (%12,7) Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 21'i (%2,1) Teknoloji Fakültesi, 20'si (%2,0) Güzel Sanatlar Fakültesi, 52'si (%5,2) İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi, 47'si (%4,7) İslami İlimler Fakültesi, 22'si (%2,2) Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O, 78'i (%7,8) Beden Eğitimi ve Spor Y.O, 19'u (%1,9) Sağlık Y.O, 335'i (%33,5) Meslek Y.O, 149'u (% 14,9) Sağlık Hizmetleri MYO, 10'u (%1) Kozluk MYO öğrencileridir. Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Hizmetler Meslek Yüksekokulunun frekans (n) değerinin yüksek olmasının nedeni öğrencilerin araştırma daha fazla katılım sağlamalarından kaynaklanmaktadır.

Öğrenim türü bakımında bakıldığında 676'sı (%67,6) normal öğretim ve 324'i (%32,4) ikinci öğretim öğrencilerinin araştırmaya katılım sağlamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun normal öğretim okuyan öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır.

Ailenin ikamet yerine göre dağıtımına bakıldığında 188'i (%18,8) Büyükşehirde, 458'i (%45,8) İl Merkezinde, 211'i (%21,1) İlçe Merkezinde, 30'u (%3) Kasabada, 113'ü (%11,3) Köyde yaşamaktadır.

Anne meslekleri açısından bakıldığında 41'i (%5,9) özel sektörde çalışıyor. 36'sı (%3,6) kamu sektöründe çalışıyor. 30'u (%3) kendine ait işyerinde çalışıyor ve 893'i (%89,3) çalışmıyor. Ankete katılanların büyük çoğunluğunun annesi çalışmamaktadır. Babanın mesleğine bakıldığında 297'si (%29,7) özel sektör, 197'si (%19,7) kamu sektörü, 193'ü (%19,3) kendi işyerinde ve 313'nün (%31,3) çalışmadığı anlaşılmaktadır. Eğitim durumu açısından annenin 404'ü (%40,4) okuma yazma bilmiyor. 435'i (%43,5) İlköğretim, 132'si (%13,2) Lise, 25'i (%2,5) Üniversite ve 4'ü (%4) Yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Babanın 84 (%8,4) okuma yazma bilmiyor. 481'i (%48,1) İlköğretim, 304'ü (%30,4) Lise, 120'si (%12,0) Üniversite ve 11'i (%1,1) yüksek lisans mezunudur.

Katılımcıların 314'ü (%31,4) asgari ücretle, 417'si (%41,7) 1301-2500 TL, 204'ü (%20,4) 2501-5000 TL ve 63'ü (%6,3) 5001-Üstü ile geçinmektedir. Ailenin eğitim ve gelir durumuna ilişkin veriler örnek kütlenin ekonomik ve sosyal olarak gelişmemiş olduğunu göstermektedir

“Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Girişimci Var mı?” sorusuna öğrencilerin 653’ü (%65,3) Evet, 347’i (%34,7) Hayır demiştir. “Aile ve Yakın Çevrede Örnek Alınan Başarılı Bir Çalışan (Kamu/Özel Sektör) Var mı?” sorusuna öğrencilerin 693’ü (%69,3) evet, 307’si (%30,7) Hayır cevabı vermiştir. “Aile ve Yakın Çevrede İflas Eden Var mı?” sorusuna öğrencilerin 427’si (%42,7) Evet, 573’ü (%57,3) hayır cevabını vermiştir.

“Girişimcilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı?” sorusuna öğrencilerin 418’i (%41,8) ile girişimcilik dersi aldığını, 582’si (%58,2) girişimcilik dersi almadığını belirtmiştir. “(Varsa) Girişimcilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumunuz” sorusuna öğrencilerin 599 (%59,9) Düşük, 236’sı (%23,6) Orta ve 165’i (%16,5) Yüksek cevabı vermiştir. “İşletmecilikle İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız mı sorusuna öğrencilerin 355’i (%35,5) Evet 645’i (%64,5) Hayır cevabı vermiştir. “(Varsa) İşletmecilikle İlgili Aldığınız Dersteki Başarı Durumu” sorusuna öğrencilerin 676’sı (%67,6) Düşük, 218’i (%21,8) Orta ve 106’sı (%10,6) Yüksek cevabı vermiştir. “Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor Musunuz? Sorusuna” sorusuna öğrencilerin 752’si (%75,2) girişimci olarak görmekte iken 248’i (%24,8) kendini bir girişimci olarak görmemektedir.

3.4.2 Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2: Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

S.n	Açıklama	Ortalama	Standart sapma
1	Bir girişimci olarak her şeyi yapmaya hazırım.	3,49	1,149
2	Profesyonel olarak hedefim bir girişimci olmaktır.	3,40	1,251
3	Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim.	3,89	1,175
4	Gelecekte bir iş kurma konusunda kararlıyım.	3,83	1,210
5	Ciddi anlamda kendi işimi kurmayı düşünüyorum.	3,75	1,232
6	Bir gün kendi işimi kurma konusunda ciddi niyetlerim var.	3,84	1,240

Girişimci ölçeğinde 5’li Likert kullanılmıştır. Söz konusu ifadeler, “Kesinlikle katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Bazen katılıyorum Bazen katılmıyorum (3)”, “Katılıyorum (4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde oluşmaktadır. Katılımcıların ifadelerine verdikleri cevaplar “1” değerine yaklaştıkça değişkenlere ilişkin algıları olumsuz olmakla birlikte, “5” değerine yaklaştıkça olumlu olmaktadır.

Tablo Girişimcilik Niyeti Boyutuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistiklerde detaylı olarak incelendiğinde; girişimcilik niyeti boyutunda en çok katıldıkları ifade, ortalama 3,89 (Standart Sapma.1,175) ile “Kendi işimi kurmak ve sürdürmek için her türlü çabayı göstereceğim” ifadesi, en az katıldıkları ifade ise ortalama 3,40 (Standart Sapma.1,251) ile “Profesyonel olarak hedefim bir girişimci olmaktır.” ifadesidir

3.4.3 Araştırma Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Güvenilirlik analizi, araştırma konusunu üzerinden ulaşılan verilerin kendi içinde tutarlı olup olmadığı göstermek için kullanılır.

Tablo 3: Girişimci Niyeti Cronbach Alpha Katsayısı

Girişimcilik niyeti	Başlık Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
	6	0,874

3.4.4. Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların cinsiyetleri arasında farklılık olup olmadığını, medeni hallerini ve girişimcilik faaliyetinde bulunup bulunmadığını karşılaştırmak için %95 güvenirlkte bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır.

Girişimci kişilik özelliklerinin boyutlarına ilişkin yapılan t testine ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Girişimci Kişilik Özelliklerinin Boyutları İçin Yapılan T Testi Analizleri

Cinsiyet	N	Ortalama (ortalama)	Standart sapma	T	P
Erkek	468	3,7048	0,96237	0,233	0,270
Kadın	532	3,6908	0,93405		
Öğrenim türü	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Normal	676	3,6948	0,92025	-0,123	0,905
İkinci Öğretim	324	3,7027	1,00184		
A.İ.Y.Ç.Ö Başarılı Bir Girişimci Var Mı?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Evet	652	3,77	0,94631	3,371	0,001
Hayır	347	3,56	0,93544		
A.Y.Ç.Ö.A. B. Bir Maaşlı Çalışan (Kamu/Özel Sektör) Var Mı?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P

Evet	692	3,71	0,95438		
Hayır	307	3,65	0,93094	0,969	0,333
A.İ.Y.Ç.Ö İflas Eden Birisi Var Mı?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Evet	427	3,64	0,98455		
Hayır	572	3,74	0,9148	-1,555	0,120
Girişimcilik Dersi Aldınız Mı?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Evet	418	3,76	0,98914		
Hayır	582	3,65	0,91388	1,707	0,092
İşletmecilikle İlgili Ders Aldınız Mı?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Evet	355	3,75	0,97837		
Hayır	643	3,67	0,93001	1,302	0,117
Kendinizi Girişimci Bir Kişiliğe Sahip Görüyor Musunuz?	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Evet	752	3,83	0,92115		
Hayır	248	3,3	0,9131	7,895	0,000

Tablo 5: Girişimcilik Niyetiyle Farklılık Gösteren Grupların Anova Sonuç Bulguları

Grup	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Ailenin ikametgâh yeri					
B.Şehir	188	3,7234	,99076		
İl Merkezi	458	3,6419	,95834		
İlçe Merkezi	211	3,7362	,90262	1,248	0,289
Kasaba	30	3,9889	,64317		
Köy	111	3,7237	,97507		

Anne mesleğine göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Özel	39	3,3846	,85682		
Kamu	36	3,3565	1,06320	3,312	0,020
Kendi	30	3,7167	1,14984		
Çalışmıyor	893	3,7275	,93250		

Baba mesleğine göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Özel	297	3,6728	,94035		
Kamu	197	3,7166	,96372	0,172	0,915
Kendi	193	3,7288	,98698		
Çalışmıyor	313	3,6890	,92085		

Anne eğitim durumuna göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Okuma Yazma Bilmiyor	404	3,6823	,94231		
İlköğretim	435	3,7241	,95830		
Lise	132	3,6818	,93000	0,294	0,882
Üniversite	25	3,6067	1,00102		
Y. Lisans	4	3,3750	,58333		

Baba eğitim durumuna göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Okuma Yazma Bilmiyor	84	3,6012	1,06892		
İlköğretim	481	3,7238	,92648	0,330	0,858
Lise	304	3,6913	,94961		
Üniversite	120	3,6764	,94708		

Ailenin aylık gelir durumuna Göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Y. Lisans	11	3,6667	,88506		
Asgari	314	3,7362	,92015		
1301-2500	417	3,7086	,95024	0,603	0,613
2501-5000	204	3,6430	,96737		
5001 Üstü	63	3,6085	1,01254		
Varsa Girişimcilikle İlgili Aldığımız Dersteki Başarı Durumuna Göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Düşük	599	3,645799	0,916619		
Orta	236	3,718927	0,938965	3,207214	0,041
Yüksek	165	3,853535	1,049065		
İşletmecilikle İlgili Aldığımız Dersteki Başarı Durumuna Göre	N	Ortalama	Standart sapma	F	P
Düşük	676	3,6358	0,94760		
Orta	218	3,7653	0,89593	5,805	0,003
Yüksek	106	3,94	1,00110		

Girişimci Kişilik Özelliklerini Cinsiyet Arasındaki T Testi sonuçlarının Girişimcilik Niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$) kadınlar ile erkekler arasında katılım oranı bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere, öğrencilerin cinsiyetleri açısından girişimcilerin kişilik özelliklerinde farklılık gösterip göstermediğini belirten (H1) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimci Kişilik Özelliklerinin Öğrenim Türü Arasındaki T Testi Bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p>0,05$); farklı öğrenim arasında anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik niyetinin öğrenim türü arasındaki değişkeni farklılık olduğunu belirtilen (H2) hipotezi reddedilmiştir.

Tabloya bakıldığından Girişimcilik niyetinin Ailenin ikametgâh yerine göre ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere ailenin ikametgâh yerinin girişimcilik üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H3) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin göre Annenin mesleğine göre anlamlılık derecesi, ($p < 0,05$) anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere **annenin çalışmasının girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğundan (H4) hipotezi kabul edilmiştir.**

Girişimcilik niyetinin göre baba mesleğine göre anlamlılık derecesi ($p > 0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere babanın çalışmasının girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H5) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin Annenin eğitim durumuna göre anlamlılık derecesi ($p > 0,05$) anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere annenin eğitim durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H6) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin baba eğitim durumuna göre anlamlılık derecesi ($p > 0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere babanın eğitim durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H7) hipotezi reddedilmiştir.

Girişimcilik niyetinin ailenin aylık gelirine göre anlamlılık derecesi ($p > 0,05$) anlamlı bir farklılık yoktur. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere ailenin **aylık gelirinin girişimcilik niyeti üzerine etkili olmadığı anlaşıldığından (H8) hipotezi reddedilmiştir.**

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede örnek aldığımız başarılı bir girişimci var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p < 0,05$); **farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı bir fark vardır. Bu bulgulardan hareketle (H9) hipotezi kabul edilmiştir.**

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede örnek aldığımız başarılı bir çalışan (kamu/özel sektör) var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p > 0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle **(H10) hipotezi reddedilmiştir.**

Girişimci kişilik özellikleri ile “Aile ve yakın çevrede iflas eden var mı?” Sorusu arasındaki t testi bulguları Girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p > 0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle **(H11) hipotezi reddedilmiştir.**

Girişimci kişilik özellikleri ile “Girişimcilikle ilgili ders alanlar” arasındaki T testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p > 0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle **(H12) hipotezi reddedilmiştir.**

Girişimcilik niyetinin (varsa) Girişimcilikle ilgili aldığımız dersteki başarı durumuna göre anlamlılık derecesi ($p < 0,05$) anlamlı bir fark vardır. Buradan (varsa) Girişimcilikle ilgili aldığımız **dersteki başarı durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğu anlaşıldığından (H13) hipotezi kabul edilmiştir**

Girişimci kişilik özellikleri ile “ İşletmecilikle ilgili ders alanlar arasındaki T Testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p > 0,05$); farklı katılım oranları arasında girişimcilik niyeti boyutuna katılma düzeyi bakımından anlamlı farklılık yoktur. Bu bulgulardan hareketle **(H14) hipotezi reddedilmiştir.**

Girişimcilik niyetinin (varsa) İşletmecilikle ilgili aldığımız dersteki başarı durumuna göre anlamlılık derecesi ($p < 0,05$) anlamlı bir fark vardır. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere **(varsa) İşletmecilikle ilgili aldığımız**

dersteki başarı durumunun girişimcilik niyeti üzerine etkili olduğu anlaşıldığından (H15) hipotezi kabul edilmiştir

Girişimci kişilik özellikleri ile “Kendinizi girişimci bir kişiğe sahip görüyor musunuz?” sorusu arasındaki t testi bulguları girişimcilik niyeti boyutunda yapılan t testi sonucunda ($p < 0,05$); farklı katılım oranları arasında anlamlı fark olduğu sonucuna varılmıştır. **Bu bulgulardan hareketle (H16) hipotezi kabul edilmiştir.**

Tablo 6: Hipotezlerin Kabul/Ret Durumları

NO	HİPOTEZ	SONUÇ
H1	Girişimcilik niyetinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H2	Girişimcilik niyetinin öğrenim türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H3	Girişimcilik niyetinin ailenin ikametgâh değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H4	Girişimcilik niyetinin anne mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H5	Girişimcilik niyetinin baba mesleğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir	RED
H6	Girişimcilik niyetinin anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H7	Girişimcilik niyetinin baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H8	Girişimcilik niyetinin aile gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H9	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir girişimci birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H10	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede örnek alınan başarılı bir çalışan birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H11	Girişimcilik niyetinin aile ve yakın çevrede iflas eden birisi olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H12	Girişimcilik niyetinin ve girişimcilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED
H13	Girişimcilik niyetinin (Varsa) Girişimcilikle ilgili aldığımız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H14	Girişimcilik niyetinin işletmecilik dersi almış olma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	RED

H15	Girişimcilik niyetinin (Varsa) İşletmecilikle ilgili aldığınız dersteki başarı durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL
H16	Girişimcilik niyeti girişimcilik niyeti kendini girişimci bir kişiliğe sahip olarak görme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	KABUL

Sonuç ve Öneriler

Girişimciliğin niyetinin şekillenmesinde kişinin demografik ve sosyal koşullar ile birlikte bu çevrenin ve kişinin bizzat kendisinin hikâyesi kişilik oluşumunun ve girişimci kişilik yapısının ve girişimcilik niyetinin oluşumunda etkilidir. Kişilerin doğup büyüdüğü ve yaşadığı çevrenin, aldığı eğitimin ve en fazlada kendi kanaatini etkileyen öykündüğü kişilerin anlattığı ve ya onlar hakkında anlatılanlardan etkilenir.

Batman Üniversitesinde okuyan öğrencilere kişilik özellikleri, demografik özellikler ve girişimcilik niyetleri üzerinden yapılan t testi ve ANOVA testi sonucunda ulaşılan sonuçlara göre; girişimcilik çalışmalarının genelindeki “kadınların erkeklere göre daha az girişimcilik niyeti taşıyor olduğu” ve “kadınların girişimcilik niyetinin erkeklere göre farklılık göstermesi hipotezinin reddedilmiştir. Batman Üniversitesi öğrencilerinde cinsiyet bağlamında tüm öğrencilerde benzer girişimcilik niyeti olduğunun görülmesi sevindirici bir durumdur. Bu gelişimi sağlayan dinamiklerin tespit edilerek kadın girişimciliği daha da teşvik edilebilir.

Büyükşehirlerdeki üniversitelerde okuyan öğrencilerde örgün eğitim ve ikinci öğretim gören öğrenciler ve ikamet ettikleri yerlere göre; öğrencilerin genelinin ekonomik, sosyal vd. özellikler bakımından önemli farklar görülmesine karşın; bu çalışmada girişimcilik niyetini etkileyen bir farklılık görülmemiştir. Bu bulgular bize Batman Üniversitesi öğrencilerinin bu bakımlardan daha homojen nitelik taşıdığını ve genel itibari ile bu bölgenin çocukları olan öğrenciler için köy ve kentte ikamet ediyor olmak anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetinin anne baba eğitimi ve babanın mesleğine göre farklılaşmamasına karşın annenin çalışıyor olmasından etkileniyor olması dikkat çekici bir bulgudur. Batman üniversitesi öğrencilerinin yüzde 89,3’ünün annesi çalışmamaktadır. Düşük oranda çalışan anne olgusu bu öğrenci kitlesinin girişimcilik niyetini anlamlı düzeyde etkilemektedir. Bu etkinin gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve aile çevresinin girişimcilik geçmişi ile birlikte etkili olduğunu düşünülebilir. Bu bulgu kadın girişimcilik niyeti ile birlikte değerlendirildiğinde girişimcilik çabalarında daha fazla etkinlik sağlayabilmek için kadın girişimciliği özellikle özendirilmelidir. Batman üniversitesi öğrencilerinde bu çabanın etkisinin gelecek nesillere de olumlu etki yapacağı beklenir.

Aile geliri gençlere sağladığı eğitim imkânı, sosyal sermaye, olumlu girişimcilik başarı hikâyeleri, işe girişte gerekli girişim sermayesinin sağlanabilmesi ve girişimin başarısız olması halinde oluşacak riski kabullenebilme etkileri ile girişimcilik niyetini olumlu yönde etkilemesi beklenir. Ancak bu çalışmada bu hipotez reddedilmiştir. Bunun nedeni değerlendirildiğinde Batman’ın kadim bir şehir olmaması ve dolayısı ile yaygın bir burjuva sınıfının olmaması, zengin olarak kabul edilenlerin önemli bir kısmının Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO)’da iyi koşullarda çalışan orta sınıf olduğu görülmekte ve tekrar bu imkânlarla öykünülmektedir. Ve yine ekonomik olarak güçlü ailelerin çocukları benzer puanlar ile batıdaki özel okullarda okumayı tercih etmektedir.

Ailenin eğitimi, geliri gibi çevresel etkilerin ve bu yönde verilen dersler gibi önemli etki doğurması beklenen faktörlerin Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetini etkilemiyor olmasına rağmen yakın çevredeki başarılı girişimcilik hikâyesi Batman üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Girişimciliği yaygınlaştırmak ve girişimcilik niyetini geliştirmek için başarılı girişimcileri ön plana çıkarmak ve öğrenciler ile bir araya getirmek bu konuda ders anlatmaktan daha etkili olacağı görülmektedir. Eğitim kurumları ve diğer STK'lar bu konuda çalışmalar yapmalı ve bu yöndeki çabaları desteklemelidir.

Girişimcilik ve işletme dersleri almak girişimcilik niyetini etkilemez iken bu derslerde başarılı olan öğrencilerin girişimcilik niyetini daha fazla taşıdığı görülmektedir. Bu bulgu bize girişimciliğin geliştirilmesi yönünde hangi çabaların gereksiz hangi çabaların ise etkili sonuç doğuracağını göstermektedir. Girişimcilik eğitimi herkese değil seçmeli olarak isteyene verilmeli ve başarılı ve girişimcilik niyeti olan öğrenciler için ek eğitim ve başka girişimcilik destekleri sağlanmalıdır.

Başta öğrencilere olmak üzere kişilere girişimciliği sevdirmeye yönelik ilkokuldan başlamak üzere eğitim kurumlarında başta üniversitelere büyük görev düşmektedir. Üniversiteler sadece öğrencilere yönelik değil tüm insanlara, kişilere yönelik eğitimler, seminerler ve kurslar vermelidir. Eğitim kurumları girişimcilikle ilgilenen tüm kurum kuruluşlar (Sanayi ve Ticaret Odası, KOSGEB, Dernek, Vakıf vb.) ortaklaşa hareket etmeli kişilere girişimci olmaları konusunda yol göstererek desteklemelidir.

Üniversiteler (eğitim kurumları) sadece teoriye yönelik olarak girişimcilik eğitiminin yanında uygulamalı olarak pratik yapmaları sağlanmalıdır.

Girişimcilik niyeti beklendiği üzere girişimci kişiliğe sahip olma düşüncesinden olumlu yönde etkilenmektedir. Öğrencilere bu yönde özgüven vermek girişimciliklerini geliştirecektir. Bu konuda tarihte Atatürk Türk milletini motive etmek ve içerisindeki cevheri çıkarabilmek için yaptığı/söylediği gibi “Yalnız tek bir şeye ihtiyacımız vardır, çalışkan olmak. Servet ve onun tabii neticesi olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır...” Batman üniversitesi öğrencilerine başarabileceklerini söyleyerek motive etmek gerekir.

Dünya’da ki ülkelerin gelişip kalkınmasında girişimciliğin payı yüksek olmakla beraber, eğitim verilip programlı çalışılması halinde daha büyük ilerlemeler sağlanabilir. Bu nedenle öğrencileri girişimciliği sevdirmede yönlendirmede ve girişimcilerinin yetiştirilmesinde eğitim çok önemli olduğundan akademisyenlere önemli görevler düşmektedir. Ayrıca öğrencilerin kendilerine örnek olarak seçtikleri aile ve içinde bulunduğu yakın çevre kişileri de, maddi manevi sorumluluk almalıdırlar. Geleceğin ekonomik olarak güçlü Türkiye’sini girişimci yeteneklerine sahip bu öğrenciler oluşturacaktır.

Kaynakça

- Abbas, Lutfiah N. (2013), “Engineering Students: What Factors Effects Their Entrepreneurial Intention”, IOSR J. Hum. Soc. Sci, 15 (20), 35-40.
- Akyurt, N. (2018). üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi: sağlık örneği. Medical Sciences, 13(2), 43-57.
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2003). Clarifying the intrapreneurship concept. Journal of small business and enterprise development, 10(1), 7-24.

- Arıkan, S. (2015), Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Yaklaşımlar, 4.Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi
- Barutçu, E., & İrmiş, A. (2012). öğrencilerin kendilerini girişimci bir kişiliğe sahip görmelerini ve iş kurma niyetlerini etkileyen faktörler: bir alan araştırması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(2), 1-25.
- Bilge, H., & Vedat, B. A. L. (2012). Girişimcilik eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (16), 131-148.
- Bird, B. (1988). Implementing entrepreneurial ideas: The case for intention. Academy of management Review, 13(3), 442-453.
- Bozkurt, Ö. (2006). Girişimcilik eğiliminde kişilik özelliklerinin önemi.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., & Koyuncu, O. ve AM Alparşlan, 2012, Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. Journal Of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciencesyear, 1(15), 230-247.
- Cansız, E. (2007). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir çalışma (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler).
- Chen, Y. F., & Lai, M. C. (2010). Factors influencing the entrepreneurial attitude of Taiwanese tertiary-level business students. Social Behavior and Personality: an international journal, 38(1), 1-12.
- Chye Koh, H. (1996). Testing hypotheses of entrepreneurial characteristics: A study of Hong Kong MBA students. Journal of managerial Psychology, 11(3), 12-25.
- Çatır, O., Şimşek, A. ve Ölekli, N. (2015). “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma.” Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, UMYOS Özel Sayısı, 105-114.
- DAVIDSSON, P., "Determinants of Entrepreneurial Intentions", Jönköping International Business School, Swedish Foundation of Small Business Research, 1-20, (2000).
- Demirel, E. T., & Tıkıcı, M. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Beyin Baskınlık Analizi İle Değerlendirilmesi: İnönü Üniversitesi İi Bf İşletme Bölümü Örneği. Electronic Journal of Social Sciences, 9(32).
- Denanyoh, Richard, Adjei Kwabena, and Gabriel E.Nyemekye (2015), “Factors That Impact On Entrepreneurial Intention Of Tertiary Students In Ghana”, International Journal of Business and Social Research, 5 (3), 19-29.
- Durak, İ. (2011). Girişimciliği Etkileyen Çevresel Faktörlerle İlgili Girişimcilerin Tutumları: Bir Alan Araştırması.
- Durak, İ. (2018). Girişimcilik Niyeti ile Duygusal Zekâ ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 281-297.
- Franco, M., Haase, H., & Lautenschläger, A. (2010). Students' entrepreneurial intentions: an inter-regional comparison. Education+ Training, 52(4), 260-275.

- Geri, S. (2013). “Research on Entrepreneurial Characteristics of Students in School of Physical Educational and Sports”, Turkish Journal of Education, 2(3):50-60.
- Godsey, M. L. (2006). Gaining entrepreneurial perspective: The impact of venture creation role models on high school career intention. The University of Nebraska-Lincoln.
- Güney, S., & Nurmakhmatuly, A. (2007). Kültürün girişimciliğe etkisi: Kazakistan ve Türkiye üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik kültürlerarası araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(18), 62-86.
- Gürel, A., & Senel, Z. (2010). Organik atıklardan biyogaz üretimi. Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma-Girişimcilik Sempozyumu, 1, 123-133.
- Hisrich, R. D. (1990). Entrepreneurship/intrapreneurship. American Psychologist, 45(2), 209.
- İbicioğlu, H., Özdaşlı, K., & Alparslan, A. G. A. M. (2009). Girişimci özellikler ve girişimcilik türü tercihi üzerinde ebeveyn etkisi: mehmet akif ersoy üniversitesi araştırması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 12(1-2), 521-538.
- İrmiş, A., Durak, İ., & Özdemir, L. (2010). Girişimcilik kültürü: Anadolu girişimciliğinden örnekler. Ekin Yayınevi.
- Kalkan, A. (2011). Kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), 189-206.
- Karabulut, T. (2009). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerini ve eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(1), 331-356.
- Keleş, H., Özkan, T. K., Doğaner, M., & Altunoğlu, A. (2012). Önlisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (9).
- Kılıç, R., Keklik, B., & Çalış, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma: bandırma iibf işletme bölümü örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 423-435.
- Korkmaz, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 209-226.
- Kuvat, Ö. (2019). Bilişim Sektöründe Girişimcilik, Balıkesir Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilim Ve Niyetleri Üzerine Bir Araştırma. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 295-308.
- Macko, A., & Tyszka, T. (2009). Entrepreneurship and risk taking. Applied psychology, 58(3), 469-487.
- McClelland, D. C. (1961). The Achieving Society, Princeton, NJD. Van no strand Co.
- McDaniel, B. A. (2014). Entrepreneurship and Innovation: An Economic Approach: An Economic Approach. Routledge.

- Naktiyok, A., & Timuroğlu, M. K. (2009). Öğrencilerin motivasyonel değerlerinin girişimcilik niyetleri üzerine etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 85-103.
- Negiz, N., Özdaşlı, K., Özkul, G., & Alparslan, A. M. (2009). Girişimcilik özellikleri ve tipleri açısından cinsiyet farklılıkları: SDÜ-İİBF araştırması. *Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, 05-07.
- Örcü, E., Kılıç, R., & Yılmaz, Ö. (2007). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinde ailesel faktörlerin etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 27-47.
- Özdemir, L. (2015). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 41-65.
- Öztürk, Y. E., Köksal, O., & Kıracı, R. (2014). Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 582-597.
- Patir, S., & Karahan, M. (2010). Girişimcilik Eğitimi ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması/A Field Research on Entrepreneurship Education and Determination of the Entrepreneurship Profiles of University Students. *Business and Economics Research Journal*, 1(2), 27.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Schere, J. L. (1982, August). Tolerance of Ambiguity as a Discriminating Variable Between Entrepreneurs and Managers. In *Academy of management proceedings* (Vol. 1982, No. 1, pp. 404-408). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Schollharnmer, H. Internal corporate entrepreneurship. In C. A. Kent, D. L. Sexton, & K. H. Vesper (Eds.), *Encyclopedia of entrepreneurship*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1982, 209-223.
- Solmaz, S. A., Aksoy, Ö., Şengül, S., & Sarıışık, M. (2014). Üniversite öğrencilerinin girişimci kişilik özelliklerinin belirlenmesi: Turizm lisans ve ön lisans öğrencileri üzerine bir alan araştırması.
- Soylu, A., Şenel, D., Kalfa, V. R., & Kocaalan, M. L. Girişimcilik Eğitimlerinin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerine Olan Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Pamukkale Üniversitesi.
- Sundbo, J. (1998). *The theory of innovation: Entrepreneurs, technology and strategy*. MA: Edward Elgar.
- Şeşen, H., & Basım, H. N. (2012). Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12, 21-28.
- Türkel, Asuman, Uluçınar; (1992), İşletme Yöneticilerinin Davranışlarına Yön Veren Hakim Kişilik Faktörleri İle Yönetimsel Davranış Arasındaki İlişkiler ve Uygulama, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşl. Matbaası, İstanbul.
- Uslu, D. (2015). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri bölümü öğrencilerinin girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik niyetinin duygusal zeka faktörlerine göre incelenmesi (Doctoral dissertation, Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

- Uygun, M., Mete, S., & Güner, E. (2012). Genç girişimci adayların girişimcilik eğilimi ve girişimcilik özellikleri arasındaki ilişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 145-156.
- Yılmaz, B. S., & Günel, Ö. D. (2011). Üniversite eğitimi ve girişimcilik: Bireyleri girişimciliğe yönlendiren etkenler üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-20.
- Yılmaz, E., & Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 195-203
- Zhao, F. (2005). Exploring the synergy between entrepreneurship and innovation. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 11(1), 25-41.

TÜRKİYE'DE 1996-2018 YILLARINDA ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ PROGRAMINDA LOJİSTİK ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN PROFİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk EFE

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Öz

Değişen pazar koşulları, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için bazı kavramları yeniden gözden geçirmelerini ve pazardaki beklentilere göre değerlendirmelerini zorunlu kılmaktadır. Pazarın ihtiyaçlarını doğru olarak algılayan ve bunlara yeterli düzeyde cevap verebilen işletmeler büyümeye devam edeceklerdir. Müşteri ihtiyaçlarına cevap vermede en etkili uygulamalardan birisi de lojistikdir.

Lojistik uygulamaları, işletmelerde müşteri memnuniyetinin önem kazanmasıyla birlikte çok önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Lojistik ile ilgili hem özel sektör hem de akademik alanda yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışma, ülkemizde endüstri mühendisliği programında tamamlanan lojistik ile ilgili lisansüstü düzeyinde yapılmış tezlerin genel profilini ortaya çıkarmak amacıyla yürütülmüştür. Çalışmada, tarama modeli ile elde edilen lisansüstü tezlerin, içerik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirmeleri yapılmıştır. Çalışmanın evrenini, Türkiye'de 1996-2018 yıllarında yapılmış 340 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Tezler; yayın yılı, araştırma konusu, kullanılan yöntem ve yaklaşımlar bakımından sınıflandırılmıştır. Çalışma sonuçlarının, gelecekte lojistik ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılar içinde bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma sayesinde, araştırmacılar için çalışılan konuların yoğunluklarını değerlendirmeleri ve literatürde var olan eksiklikleri görmelerini sağlaması da beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, İçerik Analizi, Lisansüstü Tezler

PROFILE OF THESIS AND DISSERTATIONS ON LOGISTICS PUBLISHED in INDUSTRIAL ENGINEERING DEPARTMENT OF 1996 and 2018 YEARS in TURKEY

Abstract

The changing market conditions necessitate companies to reconsider some concepts and evaluate them according to market expectations in order to sustain their assets. Businesses that perceive the needs of the market correctly and respond to them adequately will continue to grow. Logistics is one of the most effective applications to respond to customer needs.

Logistics has become a very important research area with the customer happiness activities in enterprises. Many number of studies have been conducting related to logistics in private sector and academia. The aim of this study is to review all theses and dissertations in the field of industrial engineering Turkey to go into the detail of the research related to logistics. Council of Higher Education database in Turkey is used to retrieve all theses and dissertations. In total, 340 theses and dissertations are gathered in 1996-2018. These theses are classified with respect to research topic, method/approach. Content analysis is utilized to analyse all retrieved

theses and dissertations in Turkey. It is expected that the results of this study can prevent the researchers to conduct the similar studies in the future. In addition, the researchers can evaluate the intensity of the topics being studied and find the existing gap in logistics literature.

Key Words: Logistics, Content Analysis, Postgraduate Theses

1. Giriş

Her geçen gün daha da küreselleşen dünya ekonomisinde, verimlilik ülkelerin ekonomik kalkınmalarını sürdürebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Verimlilikte meydana gelecek artışlar, gelir seviyesini artıracak, satın alma gücünü ve yatırımların artmasını sağlayarak ekonomik kalkınmaya büyük ölçüde katkıda bulunacaktır [1]. Verimlilik ve yaşam standardı birbiriyle ayrılmaz derecede bağlantılıdır; çünkü verimlilik uzun dönemde ortalama hayat standardını belirleyen ana faktördür. Daha çok çıktıyı daha az girdi kullanarak, hatasız tek seferde üretmek ve müşteriye sunmak şirketler için daha fazla kazanç, gelecek nesiller içinde kullanılabilir daha fazla kaynak anlamına gelmektedir. Günümüz rekabet ortamında müşteriye odaklı olmak, işletmelerin en önemli amaçlarından birisi olmuştur. Bu amaç etrafında üretimde ve tüketimde dikkat çeken araçlar maliyet, kalite, zaman ve hızdır. İşte lojistik bu amaç ve araçları bir noktada birleştirerek, işletmeler ile müşterileri arasında ulaşımı ve iletişimi sağlamaktadır.

Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hammaddenin başlangıç noktasından, ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, servis hizmetlerinin ve bilgi akışının etkin ve verimli bir şekilde iki yöne doğru hareketinin ve depolanmasının, planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir. İşletmelerde lojistik yönetimi, müşteri ihtiyaçları doğrultusunda talep tahminleri ile başlamaktadır. Eski zamanlardan bu zamana değin tedarik ve lojistik yönetimi önemli bir konu olarak güncelliğini korumaktadır. 2. Dünya savaşıdan sonra da daha fazla üzerinde çalışma yapılan önemli bir alan haline gelmiştir.

İşletmeler üretilen ürün ve hizmetler ile bu ürün ve hizmetlere ilişkin bilgilerin ulaştırılmasını ya kendi bünyelerinde oluşturdukları dağıtım sistemiyle ya da toptancı veya perakendeci olan aracı kuruluşlar vasıtası ile denizyolu, demiryolu, havayolu ve karayolu ile dağıtım metotlarından bir yada birkaçını tercih ederek gerçekleştirmektedir.

Bu çalışma, lojistik konusunda, Endüstri Mühendisliği Anabilim dalında yazılmış olan tezlerin genel bir profilini ortaya koymak için hazırlanmıştır. Çalışmada Türkiye’de 1994-2018 yıllarında yapılmış 340 lisansüstü tez, bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tezler; konusu, türü (yüksek lisans/ doktora), tezin yapıldığı üniversite, çalışmada kullanılan yöntemler bakımından incelenmiştir. Çalışma, bu güne kadar hazırlanmış “lojistik” temalı lisansüstü tez çalışmalarının genel profilini sunması nedeniyle; gelecekte ele alınmak istenen lojistik/tedarik zinciri ile ilgili çalışma konularına da ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Metod

Bu araştırmada, “lojistik” ana temalı birçok konunun endüstri mühendisliği bakış açısıyla hazırlandığı yüksek lisans ve doktora tezleri, tarama modeli yardımı ile toplanmış, içerik analizi yöntemi ile nicel olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma modeli, tarama modeline dayanan betimsel araştırma yöntemidir. Tarama modeli; mevcut bir durumu veya olguyu mevcut şekliyle tanımlamayı, bir grubun çeşitli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan araştırma yaklaşımıdır [2, 3, 4]. Tezlerin

incelenmesinde ise nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; belge veya doküman niteliğindeki bilgi yığından sistematik bir şekilde, araştırma sorularımız doğrultusunda çıkarım yapmak için kullanılan faydalı bir yöntemdir [5].

Bu araştırmanın amacı, 2018 yılı itibari ile “lojistik” ana temalı lisansüstü tez çalışmalarının, konu, yöntem, probleme yaklaşım vb. hususlardaki eğilimlerini belirlemeye çalışmaktır. Bu amaçla aşağıdaki temel soruların yanıtları, evreni oluşturan tezler dikkate alınarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Başkanlığı Ulusal Tez merkezinde erişime açık bulunan ve “lojistik” ile ilgili tezlerin, Tablo 1’de yer alan anahtar kelimelerin taratılması ile ulaşılan tezler incelenmiştir [7]. Aşağıda ifade edilen soruların yanıtları elde edilen tezlerin içerik analiz yöntemi uygulaması ile belirlenmeye çalışılmıştır.

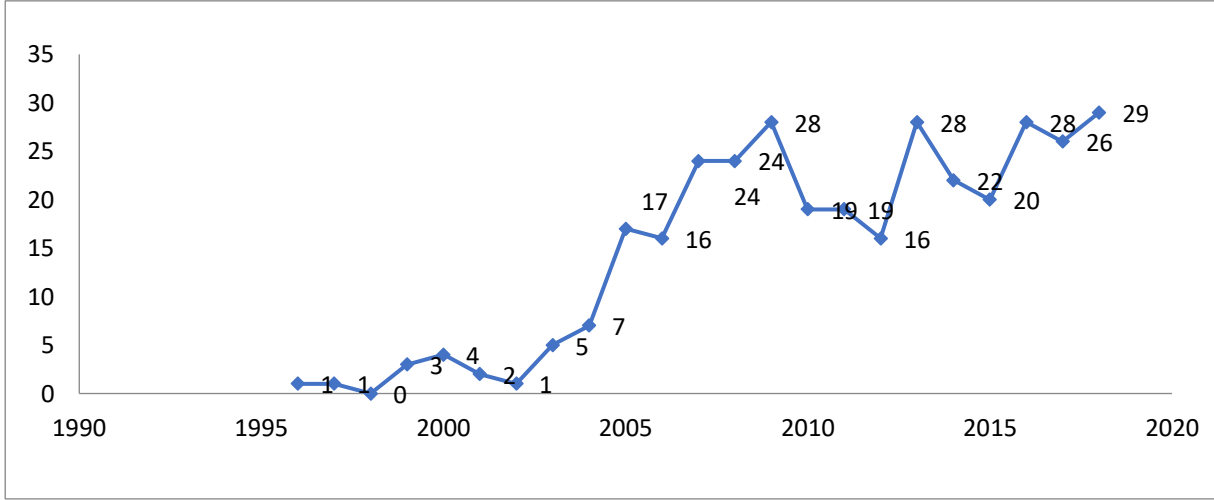
Tablo 1. Araştırma kapsamında kullanılan tez arama ölçütleri

Ölçütler	Grup
Anahtar Kelime	Lojistik veya Tedarik Zinciri
Aranan Alan	Tez Adı
Arama Tipi	İçinde Geçsin

Lisansüstü tezlerde araştırma sorularının cevaplarını belirleyebilmek için tezin başlığı, içindekiler bölümü, özeti, araştırmanın amacı, araştırmanın modeli, araştırmanın yöntemi, araştırma evren ve örnekleme, verilerin analizi bölümleri okunarak elde edilmiştir. Tezler incelenirken faydalanılan sorular: Lisansüstü tezlerin türleri, lisansüstü tezlerin yıllara göre birikimli sayıları, lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelenmiştir. Araştırma kapsamında YÖK tez veri tabanında Endüstri Mühendisliği anabilim dalında hazırlanan “lojistik” temalı tezleri elde edebilmek için arama ölçütleri tanımlanmıştır. Çizelge 1’de belirtilen ölçütlere göre 340 teze ulaşılmıştır. Araştırma evrenini bu tez sayısı oluşturmaktadır. Veri analiz aracı olarak Microsoft Office Excel programı kullanılmıştır. Yüzdeleme, frekans gibi tanımlayıcı istatistikler ile konu-tez türü, yıl-üniversite tez türü, tez sayısı-üniversite sayısı gibi karşılaştırmaları yapılmıştır. Tezlerin incelenmesi için belirlenen her bir araştırma sorusuna yönelik inceleme sonuçları bulgular bölümünde ifade edilmiştir

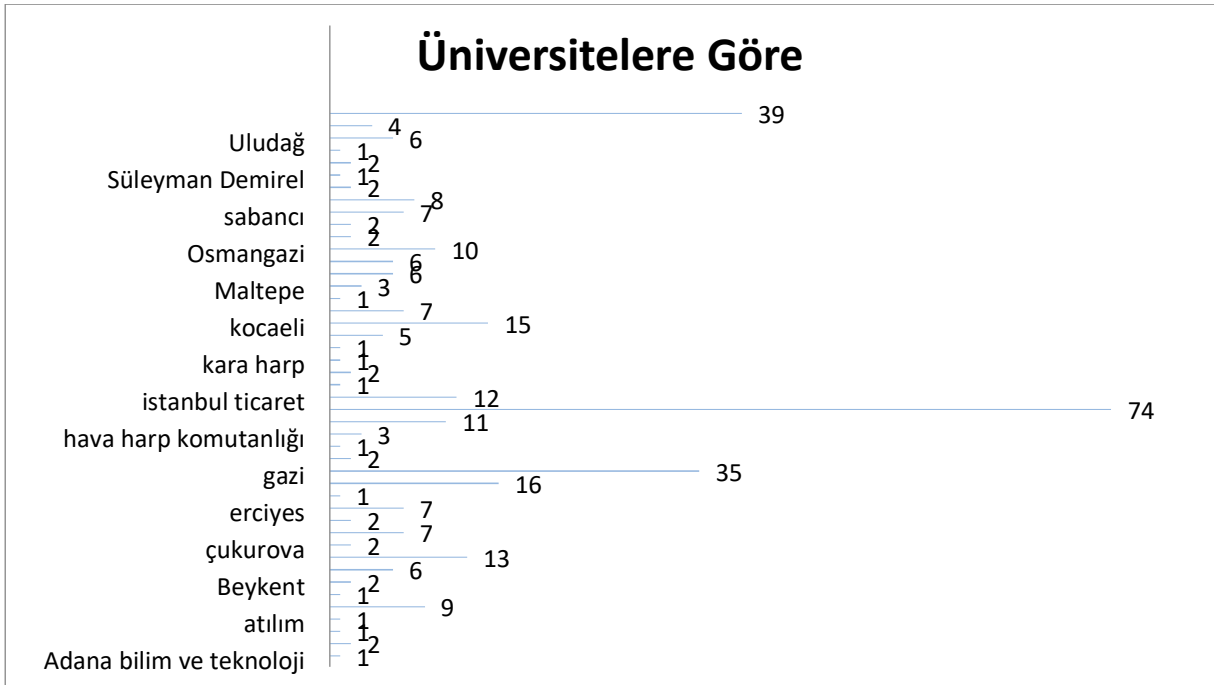
3. Araştırma Bulguları

Türkiye’de Endüstri Mühendisliği ABD’da 1994-2018 yılları arasında “lojistik” konu başlığı altında 340 lisansüstü tez üretilmiştir. İlk lisansüstü tez 1996 yılında, Özlem BAŞARA tarafından hazırlanmış olup yüksek lisans seviyesindedir. İstanbul Teknik Üniversitesinde hazırlanan çalışmanın tez başlığı “Küresel dünyada lojistik anlayışı ve Türkiye'deki gelişmeler”dir. Daha sonra ilk doktora tezi 2005 yılında, Murat ERMİŞ tarafından hazırlanmıştır. İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim dalında hazırlanan tez çalışmasının başlığı “Lojistik sistemlerin yapay sinir ağları ile modellenmesi, gerçekleşmesi ve kontrolü”dür. Bu tarihten itibaren yapılan tez ve makale çalışmaları her geçen yıl artmaya devam etmiştir. Yıllara göre hazırlanmış olan tez sayıları Şekil 1’de gösterilmiştir. 25 yıllık bir zaman periyodunda 290 yüksek lisans, 50 doktora tezi hazırlanmıştır. Türüne göre hazırlanan lisansüstü tez sayıları Şekil 2’de gösterilmiştir.

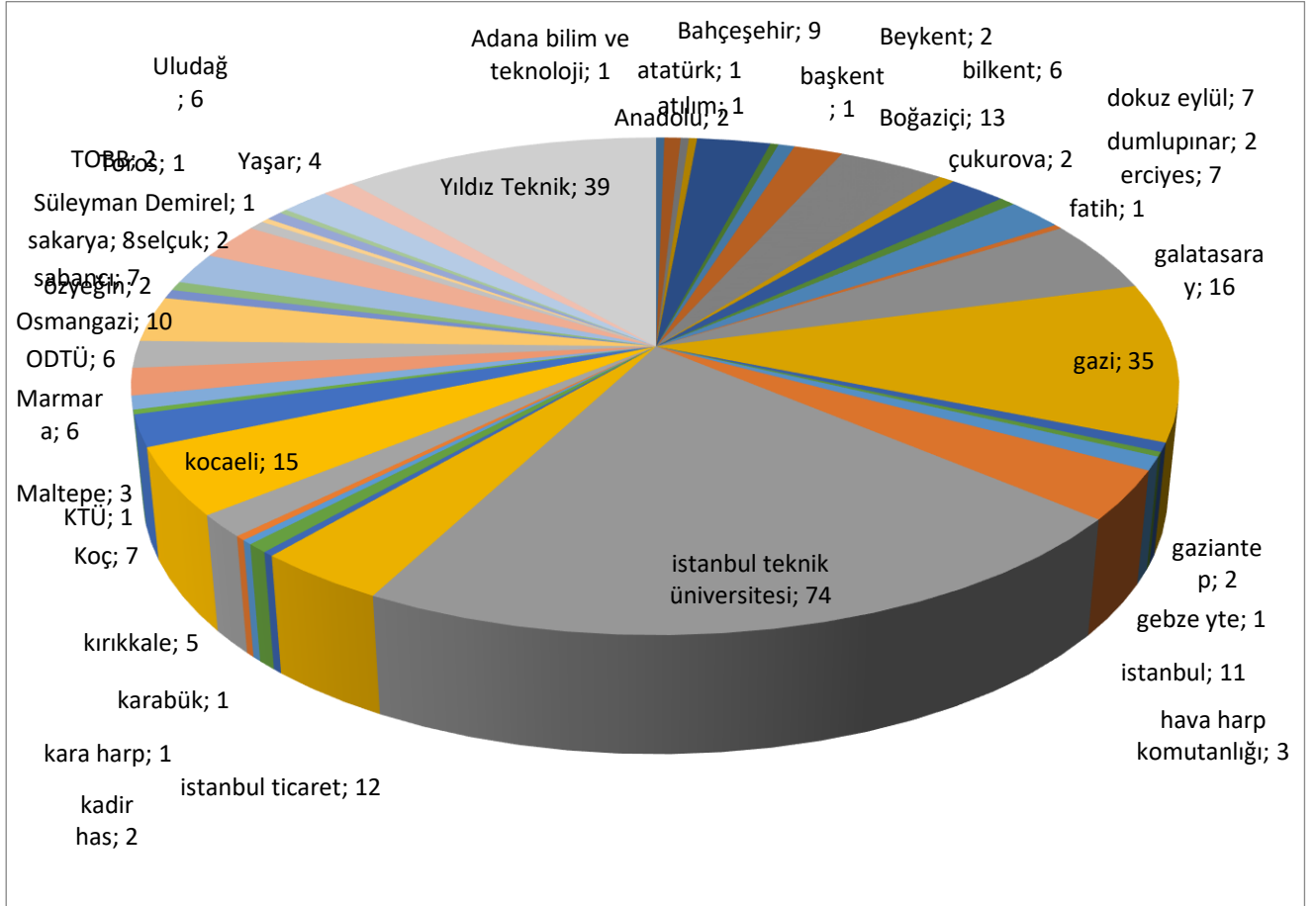
Şekil 1. Yıllara Göre Lojistik ile ilgili tez sayısı

Türkiye’de lojistik temalı lisansüstü tezler toplam 45 farklı üniversitede üretilmiştir. Şekil 3’te ifade edildiği gibi 190 yüksek lisans tezi 45 üniversitede, 50 doktora tezi 14 üniversitede hazırlanmıştır Şekil 2’de ayrıntılar ifade edilmiştir.

Şekil 2. Üniversitelere göre tez sayısı

En fazla tez sayısı, 74 tez (64 Y.L, 10 Dr.) ile İstanbul Teknik Üniversitesinde hazırlanmıştır (%22). Daha sonra sırasıyla 39 tez (29 Y.L, 10 Dr.) ile Yıldız teknik (%11) ve 35 tez (23 Y.L, 12 Dr.) ile Gazi üniversitesi (%10) gelmektedir. Üniversitelere göre dağılım oranını gösteren grafik Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, 1994-2018 yılları arasında “lojistik” temalı tezler göz önünde bulundurularak YÖK Başkanlığı Ulusal Tez merkezi veri tabanından aratılan, tez künye, tez özet metin ve tez tam metin bilgilerine ulaşılabilen yüksek lisans, doktora tezlerinden oluşan 340 lisansüstü tez incelenmiştir. Araştırma evrenini oluşturan tez çalışmaları, Türkiye’de 45 üniversitede Endüstri Mühendisliği Anabilim dalında üretilmiştir

25 yıllık zaman periyodunda “lojistik” temalı hazırlanan lisansüstü tezlerin %8.65’lik bölümü 2018 yılında hazırlanmıştır. En çok tez hazırlanan ilk üç üniversite sırasıyla, %22’lik kısmı İstanbul Teknik Üniversitesinde, %11’lik bölümü Yıldız teknik Üniversitesin’de ve %10’luk kısmı ise Gazi Üniversitesinde hazırlanmıştır.

Gelecek çalışmalarda daha fazla araştırma soruları ilave edilecektir. Çalışmalarda kullanılan yöntemlerin irdelenmesi planlanmaktadır.

Kaynakça

1- Efe, Ö. F. & Engin, O. (2012). Yalın Hizmet - Değer Akış Haritalama ve Bir Acil Serviste Uygulama, Verimlilik Dergisi, 4, 79-107.

- 2- Karasar, N. 2005. Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. 15. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- 3- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö.,E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. 2010. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 5. Basım, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 249 s.
- 4- Mutlu, N. G., Altuntaş, S. 2017. Türkiye’de 1974-2016 Yıllarında İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Profili. Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi, 7(2):509-535.
- 5- Stemler, S. 2001. Stemler, Steve (2001). An overview of content analysis. Prac Asse., Res & Eval, 7(17), (<http://PAREonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>)
- 7- Yüksek Öğretim Kurul Başkanlığı Tez Merkezi (01.04.2019- 15.04.2019). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

MUHASEBE ALANINDA TEKNOLOJİ KULLANIMINDA ÖĞRENCİLERİN ALGI DÜZEYİNİ BELİRLEME¹

Dr. Öğr. Üyesi Özcan DEMİR

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme ABD

Gözde ÖZMEN

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi Enes PEKER

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Globalleşen dünya ve gün geçtikçe bilgi teknolojilerinin hayatın her alanına özellikle iş alanlarına dahil olması iş süreçlerinin değişimine, gelişimine olanak sağlamıştır. Teknolojik olanakların artması ve değişimlerin muhasebe alanına yansması öğrenme süreç ve tekniklerinin değişimi, bilgi teknolojilerinin bu alanda daha etkili olarak kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Muhasebe alanının güncel durumlara göre ihtiyaç duyduğu teknolojinin kullanımı ile geçmişteki klasik ve geleneksel yöntemlerin karşılaştırılması, öğrencilerin değişen koşullara karşı düşüncelerini etkilemektedir. Muhasebe; yöneticilerin karar alma ve kontrol fonksiyonlarına yardımcı olmasının yanı sıra geleceğin planlanması için gerekli bilgileri bu sistem sayesinde oluşturmaktadır. Bu sistem bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi, verilerin kayda alınması ve raporlanması ile kısa zamanda çok hızlı ve etkin bir şekilde yapılabilir hale gelmesi, süreci olumlu yönde etkilemiştir. Muhasebe dünyasının ihtiyaç duyduğu hem güncel bilgilerle donatılmış hem de o alandaki teknolojiye hakim meslek elemanlarının yetiştirilmesi adına geleneksel eğitim yöntemlerinin teknoloji kullanımı ile desteklenmesi ve pekiştirilmesi gerekmektedir. Çalışmada muhasebe eğitimi alan üniversite öğrencilerinin teknolojiye yatkınlıkları ve bu alana bakış açıları test edilmiştir. Çalışmamız Fırat Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F öğrencileri üzerinde yüz yüze anket uygulaması ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları istatistiksel yöntemlerle değerlendirilerek sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Teknoloji, Bilgi Teknolojileri

¹ Bu çalışma, 2-4.Mayıs.2019 tarihlerinde Şırnak'ta düzenlenen "Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde" sözlü bildiri şeklinde sunulmuş olup; kongre özet bildiri kitabında özet olarak yayınlanmıştır.

DETERMINING STUDENTS 'PERCEPTION LEVEL IN THE USE OF TECHNOLOGY IN ACCOUNTING

Abstract

Globalizing world and day-to-day integration of information technologies in all areas of life, especially in business areas has allowed the development and development of business processes. The increase of technological opportunities and the changes in the accounting field, the change of learning, processes and techniques necessitated the use of information technologies more effectively in this field. The comparison of traditional and traditional methods with the use of the technology required by the current situation in the field of accounting affects the students' thoughts against changing conditions. Accounting; In addition to assisting the decision-making and control functions of managers, this system also provides the necessary information for future planning. The rapid development of information technologies, the recording and reporting of data, and the fact that the data can be made very quickly and effectively in a short period of time have affected the process positively. Traditional education methods need to be supported and reinforced with the use of technology in order to educate the professionals who are equipped with up-to-date information and who have the technology in this field. In this study, university students' tendency to technology and their perspectives have been tested. Our study was carried out with face-to-face questionnaire on Fırat University and İnönü University İ.İ.B.F students. The results of the study were evaluated by using statistical methods.

Key Words: Accounting Education, Technology, Information Technology

Giriş

Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, işletmelerin yapıları, üretim de izlenen süreçler ve pazarlama stratejileri gibi birçok unsurda da değişiklik meydana getirmiştir. Yaşanan bu değişimler sonucunda da etkilenen en önemli alanlardan birisi işletmenin beyni olarak bahsedilen muhasebe fonksiyonu olmuştur. Teknolojik gelişmeler yaşanmadan önce işletme ile ilgili kararlar alınırken muhasebe fonksiyonunda, bilgilere ulaşılması çok fazla emek ve vakit istiyordu. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ise, istenilen bilgiye ulaşmak çok daha hızlı ve kolay hale gelmiştir. Böylelikle de karar alıcılara istedikleri bilgiler tam zamanında kolaylıkla sunulmaktadır.

Teknolojinin gelişmesinden sonra muhasebe işini yerine getiren personelin de teknoloji kullanımına hakim olması bir ihtiyaç haline almıştır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için de daha üniversitedeyken mesleğe hazırlanan adaylara yeterli düzeyde teknoloji eğitimi verilmesi gerekmektedir. Derslerin teknoloji ile iç içe verilmesinden sonra ilerleyen aşamalarda da daha özele indirgenerek muhasebe alanındaki teknolojik eğitime geçilmeye başlanmıştır. Biz de bu bağlamda Fırat Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi'nde muhasebe eğitimi alan öğrencilere anket uygulayarak bu konuya bakış açılarını ve bunun kendileri üzerindeki etkilerini araştırdık.

Teknoloji ve muhasebe arasındaki ilişkiyi iki farklı açıdan ele alabiliriz. Birincisi, meslek sürdürüldüğü sırada kullanılan teknolojik gelişmeler, ikincisi ise meslek eğitimi alındığı sırada kullanılan ve eğitimi alınan teknolojilerdir. Bunların ikisi de birbirleriyle ilişkilidir. Fakat meslek sırasında kullanılan teknoloji yeterliliği meslek icra edildiği süre boyunca güncel tutulmalı, yenilikler yakalanmalıdır.

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişim ve değişimler, muhasebe mesleğinde kaydedilen belgelerde ve birçok şeyde değişiklik meydana getirmiş, literatüre yeni kavramlar eklenmiştir. Teknolojik gelişmelerden çok önce defterlere el ile muhasebe kaydı yapılırken, teknolojinin gelişmeye başlamasıyla faturalar el ile bilgisayara girilmeye başlanmıştır. Son zamanlarda ise E-Fatura'ya geçilmesiyle birlikte kayıt sistemi tamamıyla değişmiştir. Şu an günümüzde muhasebeciler denetim ve finansal raporlar hazırlamanın yanında vergi danışmanlığı, finansal planlama, stratejik danışmanlık gibi işlerle de ilgileneceklerdir. Bu sebeple meslek adaylarının da kendilerini bu konularda geliştirmeleri hususunda ihtiyaç doğmaktadır.

Uluslararası muhasebeciler federasyonu, kamu sektörüne finansal bilgileri güvenilir bir şekilde sunmakla yükümlü olan muhasebecilerin eğitimlerinin önemli olduğunu belirtmiş ve bu konuya rehber olacak bir eğitim standardı yayımlamışlardır. Bilgi teknolojileri de yayımlanan bu standartlardan birisidir. Buna göre muhasebe meslek mensupları, bilgi teknolojilerine genel olarak hakim olmalı, kontrol edebilmeli ve sistemi yönetebilmelilerdir.

1. Literatür Taraması

Meslek mensubu aday sayılan üniversite öğrencilerinin üniversitede direkt teknoloji eğitimi alabilecekleri gibi ders aldıkları öğretim elemanları tarafından da derslerde teknolojiden yararlanarak öğrenilebilirler. Literatürümüzde yer alan muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı ile alakalı bazı çalışmalar incelenmiştir.

Sayın ve diğerleri (2005), “ çalışmada teknolojik araçlardan yararlanma düzeyi ile derslerdeki başarı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiş, sadece bir derste anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğretim araçlarına yönelik olarak derslerde teknolojik anlatım araçlarının dersi anlamayı kolaylaştırması ile derse olan ilgiyi arttırması arasındaki ilişki incelenmiş pozitif ve anlamlı bir ilişki çıkmıştır.”

Babuçoğlu (2006), “tez çalışmada derste anlatılan kasa hesabının dönem sonu işlemleri konusu ile ilgili internet üzerinden kısa anlatımlara yer verilerek kendi başına anlaşılabilir materyal üzerinde örnek uygulamalar içeren bir sistemi örgün eğitim veren bir kursta derste katılan öğrenciler üzerine uygulamıştır. Babuçoğlu, öğrencilerin bu çalışmadan genel olarak memnun kaldıklarını bildirmiştir.”

Toraman ve diğerleri (2008), “bilgi teknolojilerinin meslek mensuplarının eğitimi üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, muhasebe ders programları içerisinde yer alan temel konuların hiçbirisinde, bunların bilgi teknolojilerine etkisi veya ilişkisi gibi konulara değinilmediğini belirtmişlerdir. Bu durumun bilgi teknolojisi veya sistemlerinin anlaşılmasını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Ayrıca muhasebe eğitimi gören öğrencilerin ve meslek mensuplarının bilgi teknolojisi konusunun önemi konusunda bilinçlendirilmeleri gerektiğini vurgu yapmışlardır.”

Hacıüstemoğlu (2008), “Bilgi Çağında Muhasebe Eğitimi, çalışmada üniversitelerin muhasebe eğitiminde elektronik ortamdaki uygulamaların ders programlarına alınması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Ayrıca muhasebe eğitiminin görsel malzemeler destekli powerpoint ortamında sunumları içermesi gerektiğine vurgu yapan araştırmacı, öğrencinin dikkatini ayakta tutacak interaktif bir ortam yaratarak bilgi teknolojilerinin kullanıldığı eğitim modelinin tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca web siteleri ve web kütüphaneleri yardımı ile öğrencilere sürekli öğrenme alışkanlık ve becerisi kazandırılması, ders araç gereçlerinin dijital ortama taşınması ve muhasebe ile ilgili kurum ve kuruluşların muhasebedeki gelişmeleri ücretsiz dijital platformlardan sunması gerektiğini ifade etmiştir.”

Coşkun (2008), “ çalışmada muhasebe eğitiminde geleneksel yöntemlerin kullanımının öneminin devam ettiğini vurgulamakla birlikte, öğretme tekniklerinde değişikliğe ve teknoloji kullanımı gibi yeni yöntemlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Muhasebe derslerinde tepegöz veya yansı kullanılması, bilgisayarın ve hazır paket programlarının yaygın olarak kullanılması, ders araç gereçlerinin ve materyallerinin dijital ortama taşınması gibi konuların önemine işaret etmiştir. Ayrıca muhasebe eğitiminde örgün eğitimde verilen derslere

yardımcı olmak amacıyla dersin web sayfasının hazırlanmasının öğrenmeye katkı sağlayan bir unsur olduğunu da ifade etmiştir.”

Çankaya ve Dinç (2009), “bilgi teknolojileri ile desteklenen muhasebe derslerinin öğrenciler üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, KTÜ-İİBF İktisat bölümünde genel muhasebe dersi alan 600 öğrenciyi tek ve çift numaralı olmak üzere 2 gruba ayırmıştır. Tek numaralı öğrenci grubuna klasik usulde ders anlatılırken, çift numaralı öğrenci grubuna powerpoint gibi multimedya araçları kullanılarak ders anlatılmıştır. Yazarlar, akademik performans açısından, powerpoint sunumu ile ders gören öğrencilerin, klasik usulde ders gören öğrencilere göre daha başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, powerpoint sunumu ile ders gören öğrencilerin, klasik ders gören öğrencilere göre derse olan ilgilerinin nispeten fazla olduğu ve powerpoint sunumu ile ders gören öğrencilerin, dersin daha ilgi çekici daha eğlenceli daha dinlendirici ve daha yararlı hale geldiğini düşündüklerini ortaya koymuşlardır. Çalışmada, powerpoint sunumu ile ders gören öğrencilerinin yargılarının, klasik ders gören öğrencilere göre daha olumlu olduğu belirtilmiştir.”

Tekşen ve diğerleri (2010), “Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’ne bağlı MYO’nda öğrenim gören muhasebe öğrencilerin muhasebe eğitimini değerlendirdikleri bir çalışma yapmışlardır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %69,5’i muhasebe eğitim kalitesini etkileyen en önemli unsurun öğretim elemanlarının kalitesi olduğunu, %67,7’si muhasebe eğitiminde en çok tahta kaleminin eğitim aracı olarak kullanıldığını ve %85’i de muhasebe derslerinin aktif yöntem (düz anlatım ve ödev verme) olarak işlendiğini ifade etmişlerdir.”

Fidan (2012), “powerpointle ve klasik usulde muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe dersini anlayabilmeleri açısından algı ve yargılarında farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmada, bilgi teknolojisi araçlarının mevcut eğitim yöntemlerinin eksikliklerini gidermek ve muhasebe dersine karşı öğrencilerin olumsuz düşüncelerinin giderilmesi amacıyla bir araç kullanımının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bilgi teknolojilerinin muhasebe derslerinde kullanılması ile dersin anlaşılmasının daha kolay hale geleceği ve derse katılımın artacağını ifade etmiştir.”

Fidan ve diğerleri (2015), 11 devlet üniversitesinde yaptıkları çalışma da ankete katılan öğrencilerden aldıkları cevaplara göre, öğrenciler muhasebe dersinin işlenişinde en çok projeksiyon cihazı, bilgisayar ve akıllı tahta kullanılarak ders işlenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Muhasebe derslerinde yazılım aracı olarak ise en fazla “İnternet Tabanlı Muhasebe Yazılım Programları ve Paket Muhasebe Yazılım Programları” seçeneklerinin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Çeviren S.M. ve Kılılı M. (2018), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada bilgisayarlı muhasebe dersinin başarı durumlarına ve derse bakış açılarına etki düzeyini incelemişlerdir. Bilgisayarlı muhasebe dersi aldıktan sonra öğrencilerin muhasebe dersine ve muhasebe mesleğine karşı bakış açılarının değişip değişmediğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda ise ikinci öğretim öğrencilerinin bakış açılarında normal öğretime göre daha fazla anlamlı bir değişiklik olduğu saptanmıştır.

İncelediğimiz çalışmalarda, muhasebe eğitiminde ve genel olarak eğitimde teknoloji kullanımına yeterli seviyede ulaşılmadığını ve bu konularda yeterli çalışmalar yapılmadığını görüyoruz. Yaptığımız çalışmayla literatüre katkı sunarak konu üzerine dikkat çekmeyi de amaç edinmekteyiz.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın amacı Elazığ ve Malatya illerindeki üniversitelerde muhasebe eğitimi veren öğretim elemanlarının derslerde teknolojik donanım ve yazılım araçlarını kullanma seviyelerini öğrencilerin bakış açısıyla belirlemektir. Aynı zamanda öğrencilerin teknolojiyi kullanabilme özelliklerine göre muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı konusuna karşı yaklaşımlarını belirlemek ve öğrenciler arasındaki görüş farklılığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamız, üniversitelerin daha çok İşletme bölümleri ve Muhasebe bölümlerinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe dersinin işlenişi esnasında, dersi veren öğretim elemanının teknolojiyi ne derecede kullandığının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca öğrenciler tarafından da hangi teknolojik araçların kullanılmasıyla dersin daha iyi anlaşılacağı belirlenmesine yöneliktir. Konu ile ilgili daha önce farklı birkaç üniversitede çalışma yapılmış olup, bizim çalışma alanımızda buna yönelik bir çalışma ilk kez yapılacaktır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmamızın evreni Elazığ ve Malatya illerindeki Fırat ve İnönü Üniversitelerinde muhasebe eğitimi alan tüm öğrencilerden oluşmaktadır. Örnek kütleimiz bu öğrencilerden gönüllülük esasına göre rastgele seçilmiş öğrenciler tarafından oluşturulmuştur. Anket öğrencilere yüz yüze görüşme sağlanarak uygulanmıştır. Ankete gönüllü olarak katılan öğrenci sayısı 450 olup anketlerin tamamı değerlendirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Alan araştırmasında, veriler yaygın olarak kullanılan anket yöntemi ile yüz yüze görüşme sağlanarak elde edilmiştir. Anket uygulaması için Fidan ve diğerleri (2015) tarafından bu konuda Türkiye’de birçok ilde uygulanan anket formundan yararlanılmıştır.

Ankette kapalı uçlu (Evet/Hayır) cevaplarıyla ölçülen 47 ifade ve 5’li Likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum.....5=Kesinlikle Katılıyorum.) ile ölçülen 17 ifade yer almaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler (SPSS 20.0 for Windows) “Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı” kullanılarak analiz edilmiştir. Veri analizinde yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma tekniklerinden faydalanılmıştır.

2. Muhasebe Alanında Teknoloji Kullanımının Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

2.1. Araştırma Analizinin Sonuçları

Araştırmamızda örneklem alanından rastgele seçtiğimiz 450 kişiye uyguladığımız anketlerden elde ettiğimiz verilerin analiz edilmesiyle aşağıda oluşturduğumuz tablo ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 1: Öğrencilerin Muhasebe Mesleğini Yapmaya Yönelik İsteği

Evet	Frekans	253
	Yüzde	%56,2
Hayır	Frekans	197
	Yüzde	%43,8
Toplam	Frekans	450
	Yüzde	100

Tablo 1’de öğrencilerin muhasebe mesleğini ne ölçüde istedikleri verilmiştir. Öğrencilerin 253 tanesi muhasebe mesleğini yapmak istediklerini söylemiş, 197 tanesi ise bu mesleği yapmak istemediğini söylemiştir. Buna göre öğrencilerin %56,2’si bu mesleği yapmayı isterken, %43,8’i muhasebeci olmayı istememektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Bu Zamana Kadar Muhasebeyle İlgili Aldıkları Dersler

Dersler	Evet		Hayır	
	Frekans		Frekans	
Genel Muhasebe	Frekans	439	Frekans	11
	Yüzde	%97,6	Yüzde	%2,4
Maliyet Muhasebesi	Frekans	300	Frekans	150
	Yüzde	%66,7	Yüzde	%33,3
Mali Tablo Analizi	Frekans	324	Frekans	126
	Yüzde	%72	Yüzde	%28
Denetim	Frekans	394	Frekans	56
	Yüzde	%87,6	Yüzde	%12,4
Yönetim Muhasebesi	Frekans	266	Frekans	184
	Yüzde	%59,1	Yüzde	%40,9
Bilgisayarlı Muhasebe	Frekans	103	Frekans	347
	Yüzde	%22,9	Yüzde	%77,1

Tablo 2’de öğrencilerin anket uyguladığımız döneme kadar muhasebe ile alakalı olarak aldıkları derslere yer verilmiştir. Öğrencilerin, birçoğu %97,6 oranla Genel Muhasebe dersi almışlardır. Genel Muhasebe dersinden sonra en fazla alınan derslerden biri de %87,6 oranıyla Denetim dersi olmuştur. %72 oranında ise Mali Tablo Analizi en çok alınan dersler içerisinde yer almaktadır. En az alınan ders ise %22,9 oranıyla Bilgisayarlı Muhasebe dersi olmuştur. Bu da gösteriyor ki muhasebe alanında teknolojiye fazla önem verilmiyor.

Tablo 3: Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanılması Konusunda Öğrenci Görüşleri

Teknolojik Donanım Araçları	Evet		Hayır	
	Frekans		Frekans	
Projeksiyon Cihazı	Frekans	334	Frekans	116
	Yüzde	%74,2	Yüzde	%25,8
Akıllı Tahta	Frekans	251	Frekans	199
	Yüzde	%55,8	Yüzde	%44,2

Laptop-Tablet	Frekans	269	Frekans	181
	Yüzde	%59,8	Yüzde	%40,2
Hoparlör ve Mikrofon	Frekans	132	Frekans	318
	Yüzde	%29,3	Yüzde	%70,7
Sunum Kumandası	Frekans	238	Frekans	212
	Yüzde	%52,9	Yüzde	%47,1
Lazer Kalem	Frekans	156	Frekans	294
	Yüzde	%34,7	Yüzde	%65,3
Elektronik Ölçme Değerlendirme Sistemleri	Frekans	124	Frekans	326
	Yüzde	%27,6	Yüzde	%72,4
CD-DVD	Frekans	88	Frekans	362
	Yüzde	%19,6	Yüzde	%80,4
Tepegöz	Frekans	100	Frekans	350
	Yüzde	%22,2	Yüzde	%77,8
Video Konferans Cihazı	Frekans	87	Frekans	363
	Yüzde	%19,3	Yüzde	%80,7
Kamera	Frekans	53	Frekans	397
	Yüzde	%11,8	Yüzde	%88,2
TV	Frekans	49	Frekans	401
	Yüzde	%10,9	Yüzde	%89,1

Öğrencilere muhasebe derslerinde kullanılması gereken teknolojik donanımlarla ilgili düşüncelerini sorduğumuzda %74,2 oranla en çok projeksiyon cihazı kullanılması gerektiği cevabını aldık. Projeksiyon cihazından sonra %59,8 ile tablet-laptop, %55,8 ile akıllı tahtalar gibi teknolojik donanım araçları gelmektedir. Öğrencilerin kullanılmasını tercih etmedikleri teknolojik donanımlara baktığımızda ise, öğrencilerin %89,1'i TV kullanılmasını, %88,2'si kamera kullanılmasını, %80 civarında CD-DVD ve Video Konferans Cihazı kullanılmasını tercih etmemişlerdir. Bunlar dışında Tepegöz, Lazer Kalem ve Elektronik Ölçme Değerlendirme Sistemler, öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından tercih edilmemektedir.

Tablo 4: Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanılması Konusunda Öğrenci Görüşleri II

Teknolojik Yazılım Araçları	Evet		Hayır	
	Frekans		Frekans	
Muhasebe Paket Programı	Frekans	367	Frekans	83
	Yüzde	%81,6	Yüzde	%18,4
İnternet Tabanlı Muhasebe Yazılımları	Frekans	379	Frekans	71
	Yüzde	%84,2	Yüzde	%15,8
E-Mail	Frekans	112	Frekans	338
	Yüzde	%24,9	Yüzde	%75,1
Ofis Programları	Frekans	353	Frekans	97
	Yüzde	%78,4	Yüzde	%21,6
Kişisel Web Sitesi	Frekans	118	Frekans	332
	Yüzde	%26,2	Yüzde	%73,8
Sosyal Medya	Frekans	112	Frekans	338
	Yüzde	%24,9	Yüzde	%75,1
Sosyal Gruplar	Frekans	98	Frekans	352
	Yüzde	%21,8	Yüzde	%78,2
Bulut Depolama Araçları	Frekans	86	Frekans	364
	Yüzde	%19,1	Yüzde	%80,9

Öğrencilere muhasebe derslerinde kullanılmasını istedikleri teknolojik yazılım araçlarıyla ilgili görüşlerini sordüğümüzda Tablo 4'te gördüğümüz üzere öğrencilerin %84,2'si İnternet Tabanlı Muhasebe Programlarını, %81,6'sı ise Muhasebe Paket Programlarını tercih etmişlerdir. Ofis Programlarını tercih edenlerin oranının ise %78,4 olduğunu görmekteyiz. Sosyal Medya, Sosyal Gruplar, Bulut Depolama Araçları, Kişisel Web Siteleri ve E-Mail gibi yazılımların ise %70'ten fazla öğrenci tarafından tercih edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Muhasebe Teknolojik Araçların Kullanımı

Cevap	Frekans	Yüzde
Evet	289	%64,2
Hayır	161	%35,8
Toplam	450	%100

Tablo 5'te muhasebe derslerinde öğretim elemanlarının teknolojiye ne oranda yer verdiklerini görüyoruz. Anket uyguladığımız 450 öğrencinin 289'u muhasebe derslerinde teknolojik araçlara yer verildiğini söylemişlerken 161'i muhasebe derslerinde teknolojik araçların kullanılmadığını klasik usulde ders işlediklerini ifade etmişlerdir. Buna göre de örneklem alanının %64,2'sinin derslerinde teknolojik araçlara yer veriliyor, %35,8'inin ise derslerinde teknolojik araçlara yer verilmediği sonucuna ulaşıyoruz.

Tablo 6: Muhasebe Derslerinde Öğretim Elemanları Tarafından Teknoloji Kullanılma Durumu

Teknolojik Materyal	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Power Point kullanıldı mı?	Frekans	235	Frekans	215
	Yüzde	%52,2	Yüzde	%47,8
Ödev veya ders notları e-posta yoluyla ulaştırıldı mı?	Frekans	190	Frekans	260
	Yüzde	%42,2	Yüzde	%57,8
İnternet siteleri kullanıldı mı?	Frekans	174	Frekans	276
	Yüzde	%38,7	Yüzde	%61,3
Ödev veya ders notları sosyal medya aracılığıyla paylaşıldı mı?	Frekans	158	Frekans	292
	Yüzde	%35,1	Yüzde	%64,9
Muhasebe paket programı kullanıldı mı?	Frekans	136	Frekans	314
	Yüzde	%30,2	Yüzde	%69,8
Kişisel web sitesine yönlendirildiniz mi?	Frekans	106	Frekans	344
	Yüzde	%23,6	Yüzde	%76,4
Video kamera kullanıldı mı?	Frekans	86	Frekans	364

	Yüzde	%19,1	Yüzde	%80,9
İnternet tabanlı muhasebe yazılımı kullanıldı mı?	Frekans	58	Frekans	392
	Yüzde	%12,9	Yüzde	%87,1
Akıllı tahta kullanıldı mı?	Frekans	34	Frekans	416
	Yüzde	%7,6	Yüzde	%92,4
Mobil uygulamalar kullanıldı mı?	Frekans	16	Frekans	434
	Yüzde	%3,6	Yüzde	%96,4
Elektronik ölçme değerlendirme sisteminden faydalanıldı mı?	Frekans	10	Frekans	440
	Yüzde	%2,2	Yüzde	%97,8

Yukarıdaki tablo'yu incelediğimiz zaman muhasebe derslerinde öğretim elemanlarının %52,2 oranında power point sunusu kullandığını görmekteyiz. İkinci olarak %42,2 oranında ise ödev veya ders notlarının e-posta yoluyla ulaştırılması yer almıştır. En az kullanılan teknolojik unsurlara baktığımız zaman, İnternet Tabanlı Muhasebe Yazılımlarının, Akıllı Tahtaların, Mobil Uygulamaların ve Elektronik Ölçme Değerlendirme Sistemleri gibi teknolojik unsurların çok düşük oranda kullanıldığını görüyoruz.

Tablo 7: Öğrencilerin Teknolojiye Hakimiyet Düzeyleri

İfadeler	Evet		Hayır	
Kişisel bilgisayara sahip misiniz?	Frekans	425	Frekans	25
	Yüzde	%94,4	Yüzde	%5,6
Kişisel akıllı telefonunuz var mı?	Frekans	409	Frekans	41
	Yüzde	%90,9	Yüzde	%9,1
Üniversitenize ait Wi-Fi var mı?	Frekans	419	Frekans	31
	Yüzde	%93,1	Yüzde	%6,9
Wi-Fi hizmetinden düzenli olarak yararlanır mısınız?	Frekans	198	Frekans	252
	Yüzde	%44,0	Yüzde	%56,0
Muhasebe dersleri için yararlandığınız internet siteleri var mı?	Frekans	186	Frekans	264
	Yüzde	%41,3	Yüzde	%58,7

Muhasebe paket programlarından birini yeterli düzeyde kullanabileceğinizi düşünüyor musunuz?	Frekans	109	Frekans	341
	Yüzde	%24,2	Yüzde	%75,8
Muhasebe derslerine hazırlık yaparken teknolojiden yararlanıyor musunuz?	Frekans	208	Frekans	242
	Yüzde	%46,2	Yüzde	%53,8
Muhasebe sınavlarına hazırlık yaparken teknolojiden yardım alıyor musunuz?	Frekans	218	Frekans	232
	Yüzde	%48,4	Yüzde	%51,6

Öğrencilere kendi sahip oldukları teknolojik materyallerle ilgili sorular sorduk ve aldığımız cevapları Tablo 7’de analizini yaparak inceledik. Buna göre öğrencilerin en büyük çoğunluğu kişisel bilgisayara ve akıllı telefona sahip olduklarını belirtmiş, üniversitelerinde Wi-Fi hizmetleri olduğunu söylemişlerdir. Fakat öğrencilerin sadece %24,2’si bir muhasebe paket programını yeterli düzeyde kullanabileceklerini söylemişlerdir. Öğrencilerin %90’dan fazlasında bilgisayarlı muhasebe öğrenebilmek için gerekli koşullar sağlanmışken, sadece %24,2’si tam bir şekilde öğrenebilmiştir. Öğrencilerin %46,2’si muhasebe derslerine hazırlanırken teknolojiden yararlandıklarını söylemiş, %48,4’ü ise muhasebe sınavlarına hazırlanırken teknolojiden yararlandıklarını söylemişlerdir. Muhasebe derslerine hazırlık için belli bir internet sitesinden faydalanan öğrencilerin oranı ise %41,3 olarak ölçülmüştür.

Tablo 8: Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımının Öğrenciler Üzerindeki Etkisi (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum.)

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı dersleri daha zevkli hale getirdi.	3,51	1,109
Muhasebe derslerindeki teknoloji kullanımı muhasebeyi anlamama kolaylaştırdı.	3,44	1,092
Teknolojiyi kullanmak muhasebe dersini sevmeme yardımcı oldu.	3,34	1,095
Derslerde teknolojiyi kullanmak muhasebe derslerini anlamama kolaylık sağladı.	3,35	1,073
Teknoloji kullanımı muhasebedeki başarıyı artırdı.	3,39	1,117

Aldıkları muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı sorusuna “Evet” cevabı veren 289 öğrenciye sorulan Tablo 8’deki sorulara aldığımız cevapları analiz ettiğimizde “Muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı dersleri daha zevkli hale getirdi” (3,51) sorusu en yüksek ortalamaya sahip olmuştur ve öğrencilerin çoğunluğu teknoloji

kullanımının dersleri zevkli hale getirdiğini düşündüğü sonucuna ulaşmaktayız. Ayrıca “Teknolojiyi kullanmak muhasebe dersini sevmeme yardımcı oldu” (3,34) sorusu ise sorulan sorular içerisinde en düşük ortalamaya sahiptir.

Tabloya genel olarak baktığımızda, soruların her birine öğrencilerin verdikleri cevaplara göre önem dereceleri yüksektir.

Tablo 9: Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı Konusunda Öğrenci Düşünceleri

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Muhasebe dersi veren öğretim elemanları eğitim teknolojilerini yakından takip etmelidir.	4,12	1,171
Muhasebe ile alakalı yazılımları ayrı bir ders olmalıdır.	4,06	1,342
Muhasebe derslerinde teknoloji donanımlı özel sınıflar kullanılmalıdır.	3,84	1,140
Muhasebe dersi veren öğretim elemanlarının kendilerine ait web siteleri olmalıdır.	3,51	1,170
Muhasebe dersleri uzaktan eğitim yoluyla anlatılabilir.	2,48	1,358
Muhasebe dersleri sınıfta anlatıldıktan sonra ders notları internet ortamında paylaşılmalıdır.	3,98	1,258
Derslerde teknolojik araç kullanımı sadece alıştırma yaparken öğrenmeye katkı sunar.	3,36	1,091
Muhasebe gibi zor derslerin daha kolay hale gelmesi teknoloji kullanımıyla olacaktır.	3,70	1,146
Öğrencilerle ders hakkında iletişim kurmak için sosyal medya kullanımı etkilidir.	3,54	1,148
İnternet sitelerinde muhasebe eğitimiyle ilgili verilen bilgiler muhasebe eğitiminde faydalıdır	3,56	1,114
Temel muhasebe konularının öğretilmesinde teknoloji kullanımı fayda sağlamaz.	2,32	1,264
Muhasebe derslerinde klasik anlatım yerine teknoloji araçlarıyla anlatım tercih edilmelidir.	3,35	1,303

Tablo 9’da öğrencilerin muhasebe derslerinde teknoloji kullanılmasına karşı düşünceleriyle ilgili aldığımız cevapları incelediğimizde “Muhasebe dersi veren öğretim elemanları eğitim teknolojilerini yakından takip etmelidir” (4,12) ve “Muhasebe ile alakalı yazılımları ayrı bir ders olmalıdır” (4,06) soruları en yüksek ortalamalara sahip olduklarını görmekteyiz, yani öğrencilerin en yüksek derecede önem verdikleri konular bu konular olmuştur. “Temel muhasebe konularının öğretilmesinde teknoloji kullanımı fayda sağlamaz” (2,32), “Muhasebe dersleri uzaktan eğitim yoluyla anlatılabilir” (2,48) gibi sorular ise en düşük ortalamaya sahiplerdir. Yine bu soruların düşük ortalamaya sahip olmasıyla da muhasebe dersinde öğrencilerin teknoloji kullanımına önem verdikleri sonucuna ulaşmaktayız. Ayrıca “Muhasebe derslerinde teknoloji donanımlı özel sınıflar kullanılmalıdır” (3,84), “Muhasebe gibi zor derslerin daha kolay hale gelmesi teknoloji kullanımıyla olacaktır” (3,70) ve “Muhasebe dersleri sınıfta anlatıldıktan sonra ders notları internet ortamında paylaşılmalıdır” (3,98) sorularına da baktığımızda öğrencilerin bu konulara yüksek derece de önem verdikleri sonucuna ulaşmaktayız. Yani muhasebe eğitiminde teknoloji kullanılması öğrenciler üzerinde olumlu etki oluşturmuştur.

3. Sonuç

Çalışmamız Elazığ ve Malatya illerinde bulunan Fırat Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi’nde okumakta olup muhasebe eğitimi alan 450 öğrenciye uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analiz edilmesiyle meydana getirilmiştir. Sorduğumuz sorulara aldığımız cevaplara göre muhasebe derslerinde teknoloji donanım ve yazılım araçlarının kullanılması konusundaki öğrenci fikirlerini alarak bu konuda genel bir görüş edinilmeye çalışılmıştır.

Anketlerde alınan cevaplara göre öğrencilerin %56,2’si muhasebeci olmayı isterken %43,8’i istememektedir. Öğrenim hayatlarında buldukları güne kadar aldıkları dersleri sorduğumuzda en fazla alınan derslerin Genel Muhasebe, Denetim, Mali Tablo Analizi ve Yönetim Muhasebesi dersleri olduğunu görmekteyiz. En az ise Bilgisayarlı Muhasebe dersi alınmıştır. Derslerde kullanılması gereken teknolojik donanımlara verilen cevaplarda, öğrenciler en fazla Projeksiyon Cihazını ve Laptop-Tableti tercih etmişlerdir. En az tercih ettikleri teknolojik donanım cihazları ise TV, Kamera ve Video Konferans Cihazları olmuştur. Araştırmada oluşturduğumuz diğer bir tabloyu incelediğimizde derslerde kullanılması gereken yazılımlara yer verildiğini görmekteyiz. Bunun sonucuna göre, İnternet Tabanlı Muhasebe Programları ve Muhasebe Paket Programları en fazla tercih edilen yazılımlar olmuştur. Bulut Depolama Araçları, Sosyal Gruplar ve Sosyal medya gibi platformlar en az tercih edilen yazılımlar arasındadır. Anket uyguladığımız öğrencilerin %64,2’sinin dersinde teknoloji kullanılırken, %35,8’inin dersinde teknoloji kullanılmadığını görmekteyiz. Derslerinde teknolojik araçlara yer veren öğretim elemanları en fazla Power Point sunumuna yer vermekte ve ödevleri e-posta yoluyla almaktadır. Elektronik Ölçme Değerlendirme Araçları ve Mobil Uygulamalar en az kullanılan teknolojik araçlar içerisinde. Araştırmamızda incelediğimiz diğer bir unsur öğrencilerin teknolojiye hakimiyet düzeyleri olmuştur. Öğrencilerin %90’dan fazlasının kendilerine ait bilgisayarları, cep telefonları ve üniversitelerine ait Wi-Fi hizmeti bulunmakta. Fakat tüm bu koşulların elverişliliğine rağmen öğrencilerin %75,8’i herhangi bir Muhasebe Paket Programını yeterli şekilde kullanamayacaklarını düşünmektedir. Derslerinde teknolojiye yer verilen 289 öğrencinin %59,9’u teknoloji sayesinde muhasebe derslerinin daha zevkli hale geldiğini söylemiştir. Yine öğrencilerin büyük çoğunluğu derslerde teknoloji kullanımı sayesinde muhasebe dersini daha iyi anlamış, dersi sevmeye başlamış ve başarı düzeyleri artmıştır. Son olarak öğrencilerin teknoloji kullanımıyla ilgili düşüncelerini sorduk ve aldığımız cevaplarda öğrenciler, öğretim elemanlarının teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiğini, muhasebe ile alakalı yazılımların ayrı

bir ders olarak verilmesi gerektiğini ve muhasebe için özel teknolojik donanımlı sınıfların hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tüm bu sonuçları bir araya getirince bu konudaki görüşümüz öğretim üyelerinin derslerinde teknolojik materyallere ağırlık vermesi gerektiği ve bilgisayarlı muhasebe öğretimine daha fazla zaman ayrılması gerektiği yönündedir. Öğretim elemanları ve öğrenciler muhasebe alanındaki teknolojik gelişmelere açık olmalı ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmelidir.

Kaynakça

BABUÇOĞLU, B. (2006). İnternet Destekli Olarak Sunulan Muhasebe Uygulamaları Dersinde Öğrenci Memnuniyetinin Ölçülmesi: Özel İnci Anadolu Açıköğretim Kursunda Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

COŞKUN, A. (2008). “Akademik Kişisel Web Sayfalarının Muhasebe Eğitiminde Yardımcı Kaynak Olarak Kullanılması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S:40, (s.154-164).

ÇANKAYA, F. ve DİNÇ E., (2009), “Powerpoint ve Klasik Usulde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrenciler Arasındaki Farklılıkların Tespiti: Karadeniz Teknik Üniversitesinde Bir Araştırma”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:1, S:17, (s.28-52)

ÇEVİREN, S.M. ve KILLI M. (2018), “İşletme Bölümü Lisans Öğrencilerinin Bilgisayarlı Muhasebe Derslerindeki Başarı Düzeylerinin ve Derse Bakış Açılarının İncelenmesi”, International Journal of Academic Values Studies, C:4, S:18, (s.104-110).

FİDAN, M.E. (2012), “Üniversitelerde Muhasebe Dersini Powerpoint Sunumu ve Klasik Yöntem İle Alan Öğrenciler Arasındaki Farklılıklar: Bilecik Üniversitesi Örneği”, Journal of Yasar University, 25(7), (s.4281-4306).

FİDAN, M.E. ve diğerleri (2015). Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Öğrenci Görüşleri, Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies C:1 S:2, (s.34-61)

HACİRÜSTEMOĞLU, R. (2008). “Bilgi Çağında Muhasebe Eğitimi”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, C:3, (s.1-6).

SAYIN ve diğerleri. (2005). Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF’nde öğrenci açısından ve altyapı bakımından muhasebe ve finans eğitiminin etkinliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. Muhasebe Eğitiminin Değerlendirilmesi: Muhasebe ve Finansman Dergisi, 26, 101-108.

TEKŞEN, Ö. ve diğerleri (2010), “Muhasebe Eğitiminin Değerlendirilmesi: Mehmet Akif Üniversitesi’ne Bağlı Meslek Yüksekokulları Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi S:46, (s.100-112).

TORAMAN, C. ve diğerleri, (2008). “Bilgi Teknolojileri ve Meslek Mensuplarının Eğitimi Üzerindeki Etkileri”, EKEV Akademi Dergisi Y:12, S:37 (s.15-26).

REKLAM VE TANITIM HARCAMALARI FİRMA KARLILIK İLİŞKİSİ: BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİRMALAR ÜZERİNE BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Çalışmamızın amacı, reklam ve tanıtım harcamalarının firma karlılığı üzerindeki etkisini analiz etmektir. Sektörlerin ve ekonomilerin büyümesi, firmaların yerellikten sıyrılıp ulusal ve uluslararası boyutlara ulaşması, firmaların daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Firmaların birebir müşterilerine ulaşmasının mümkün olmadığı günümüzde bu iletişimin, reklamlar ve tanıtımlar aracılığı ile olması zorunlu bir hal almıştır.

Firmaların satış ve karlılığı artırma isteği daha çok reklam ve tanıtım harcaması yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Reklam ve tanıtım harcamalarının firmanın karlılığı üzerinde olumlu etki yarattığına yönelik literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat reklam ve tanıtım faaliyetlerinin karlılığı etkileme gücü ve düzeyi her sektör için farklılık arz etmekte ve sektörlerle göre önem düzeyi değişmektedir.

Bu amaçla çalışmada Borsa İstanbul'da Metal Eşya Makine ve Gereç Yapımı sektöründe işlem gören 32 firmadan 2008-2017 yılları verisi ulaşılabılır 15 firmanın reklam ve tanıtım harcamalarının firma karlılığı üzerindeki etkisi ekonometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışmada reklam ve tanıtım harcamalarının ilgili sektör firmaları karlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reklam ve Tanıtım Harcamaları, Karlılık, Panel Veri Analizi, Borsa İstanbul

THE RELATIONSHIP BETWEEN ADVERTISING AND PROMOTIONAL EXPENDITURES TO COMPANY PROFITABILITY: AN ANALYSIS ON THE COMPANIES TRADED IN BORSA İSTANBUL

Abstract

The aim of our study is to analyze the effect of advertising and promotion expenditures on the profitability of the company. The growth of sectors and economies, the fact that companies have strayed from locality and reached national and international dimensions have brought out the necessity of companies to reach a wider customer base. This communication, which is not possible for companies to reach one-to-one customers, has become obligatory through advertisements and promotions.

The desire of companies to increase sales and profitability reveals that they should spend more on advertising and promotion. There are many studies in the literature that advertising and promotional expenditures have a positive effect on the profitability of the company. However, the power and level of advertising and

promotional activities affecting profitability vary for each sector and the level of importance varies according to the sectors.

For this purpose, the effects of advertising and promotional expenditures on the profitability of 15 companies from 2008 to 2017 data of 32 firms traded in Metal Goods Machinery and Equipment Manufacturing sector in Borsa Istanbul were analyzed by econometric methods. In the study, it was determined that advertising and promotional expenditures do not have a significant effect on the profitability of the related sector firms.

Key Words: Advertising and Promotion Expenditures, Profitability, Panel Data Analysis, Borsa İstanbul

1. Giriş

1765'te James Watt tarafından buhar makinesinin icadı ile yaşanan sanayi devriminin etkisiyle kitlesel üretim artış göstermiş ve sanayi hızlı bir gelişim göstermiştir (Abdioğlu, Yavuz, 2013:25). Geçmişte enerji kaynaklarının çok fazla olmaması ve bu kaynaklara ulaşmanın maliyetli olmasından ötürü üretim çok fazla gelişim gösterememiş, bundan dolayı da toplumlar ihtiyaçların temini konusunda güçlükler yaşamıştır. Toplumlar bu sanayi gelişimi ile birlikte ihtiyaç duyduğu ürünlere daha kolay ulaşabilmiştir. Üretimin artması toplumlarda ihtiyacı daha çok ön plana çıkarmış ve artan ihtiyaçlar doğrultusunda daha çok üretim yapılması gereksinimi doğmuştur. Artan teknoloji ile toplumun ihtiyaçlarına çok hızlı yanıt veren üretim sektörü daha çok üretim yapmaya başlamış ve ürün arzı ürün talebini aşmıştır. Artan ürün arzı ile birlikte ürünlerin satışı için müşteriye ulaşmak ihtiyacı doğmuştur. Eskiden üretilen her ürün kendi talebini yaratmış olsa da günümüzde artan üretimle birlikte ürün farklılaştırma ve çeşitlendirme ile müşteri kazanmaya başlanmıştır.

Müşteriye ulaşım ve daha çok ürün satabilmek adına firmalar çeşitli tutundurma faaliyetleri geliştirme yoluna gitmiştir. Bu tutundurma faaliyetlerinden en önemlisi ürünün reklam ve tanıtımdır. Bilgi çağının yaşandığı günümüzde işletmeler daha çok reklam ve tanıtım faaliyetlerinde bulunarak daha geniş müşteri kitlesine ulaşmayı hedeflemekte ve buna bağlı olarak ciddi reklam ve tanıtım harcamaları gerçekleştirmektedir. Özellikle üretim yapan firmalar sürdürülebilirliği sağlayabilmek için ürettikleri ürünleri satmak zorundadır. Ürünün satışı için en önemli işletme fonksiyonu pazarlama olup en önemli pazarlama aracı da günümüzde reklam ve tanıtım faaliyetleri olarak bilinmektedir. Yapılan bu reklam ve tanıtım faaliyetleri işletmelere ciddi bir maliyet olarak yansımakta fakat bu maliyetin ciddi bir satış hacmi de yaratabileceği düşünülmektedir.

Reklam ve tanıtım harcamalarının günümüzde git gide arttığı ve ciddi bir maliyet unsuru olduğu düşüncesinden hareketle çalışmamızda, reklam tanıtım harcamalarının firmaların karlılığı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, üretim sektöründe yer alan ve teknoloji yoğun üretim gerçekleştiren Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı sektöründe faaliyet gösteren verisi ulaşılabilir 15 firmanın 2008-2017 yılları yıllık verileri kullanılarak bir panel veri analizi gerçekleştirilmiş ve reklam ve tanıtım harcamalarının firmaların karlılığının üzerinde nasıl bir etki yarattığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Geçmişte pazarlama ve reklam anlayışının olmadığı, üretimde talebin yoğun arzın sınırlı olduğu ve doğal olarak, üretilen her ürünün bir alıcısı vardır düşüncesi hâkim iken günümüz pazarlama anlayışında reklam ve tanıtım faaliyetleri üretimin öncesinde başlayıp üretimin tamamlanması ve müşteriye ulaşması sonrasına kadar devam etmektedir. Günümüzde üretilen mal tek başına bir anlam ifade etmemekte ve maliyet açısından düşünüldüğünde işletmede bir maliyet yükü olarak nitelendirilmektedir. Esas amaç üretilen maldan tüketiciyi

haberdar etmek daha sonra tüketiciye bu malı benimsetmek ve sonrasında da bu malı satmaya ikna etmek önemlidir (Koçoğlu, Haşiloğlu, 2008:41). Malın tüketiciye ulaşması ve tüketicinin malı edinme karşılığında bir ödeme yapmayı kabul etmesi ile mal işletmede bir maliyet yükü olmaktan çıkarak bir satış ve kazanım niteliği kazanmaktadır.

Günümüz rekabete dayalı üretim anlayışında kalite kavramı üretimde ayırt edici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde tüm firmalar üretim yapmakta ve aynı ürünü çok sayıda firma üretebilmektedir. Kalite anlayışı, aynı ürünler arasındaki kalite farkını ortaya koymakta ve tüketiciler genellikle kaliteyi tercih etmektedir. Pazarda daha fazla yer almak isteyen işletmeler rekabet uygulamalarını gündeme taşımaktadır. Rekabet uygulamaları maliyeti azaltma ve fiyat dengesi oluşturmanın yanında kalite ve farklılaştırma ile de gündeme gelmektedir (Sayım, Arısoy, 2010:245). Artan rekabet ortamı işletmeleri farklılaştırma, kaliteli ürün üretimi ve daha çok satış konusunda güdülendirmekte ve bunun sonucunda ürünün üretime başlamasından tüketicinin ürünü kullanması ve ürün satışı sonrası hizmetler sunulması gibi çok sayıda maliyet, ürün maliyetine dahil olmaktadır. İşletmelerin temel amacının kar elde etmek olduğu düşünüldüğünde reklam ve tanıtım harcamaları, mal ve hizmetlerin satışını ve karlılığını arttırmada malın varlığı hakkında bilgi vermek, pazarın belli bir bölümde farkında olmayı yaratmak, maldaki belirli değişiklikleri tüketiciye iletmek, marka imajı yaratmak, malda kalite imajı sağlamak ve işletmenin tüketicinin gözünde saygınlığını arttırmak (Atay ve Yücel, 2007:163) gibi amaçlarla yapılmaktadır. Bu durum da işletmelerde reklam ve tanıtım giderleri gibi önemli bir maliyet unsurunu ortaya çıkarmaktadır.

Reklam ve tanıtım harcamaları perakende ve hizmet sektöründe olduğu gibi üretim sektöründe de önemli bir gider ve maliyet unsuru olarak görülmektedir. Üretim firmalarının ürün üretimi, ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar geçen süreçte ilk aşamadır. Ürün üretildikten sonra bu ürünün depolanması, pazara sunulması, pazarlanması, satışı, satış sonrası hizmetler gibi birden çok aşaması ve birden çok maliyet yükleme sürecinden geçmektedir. Üretim firmaları da diğer firmalarda olduğu gibi ürünü tüketiciye ulaştırabilmek için reklam ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirmek ve bu doğrultuda harcama yapmak zorundadır. Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı sektörü teknoloji yoğun üretim gerçekleştiren ve ağırlıklı olarak katma değeri yüksek ürün üreten firmalardan oluşmakta olup bu firmaların ürünlerini tüketiciye ulaştırması aşamasında ciddi reklam giderlerine katlanmaktadır. Bu reklam ve tanıtım giderleri ürün maliyetini yükseltmekte ise de doğru reklam politikaları ile ciddi satış hacmine ulaşabilmektedirler.

3. Literatür Araştırması

Geçmişte talep odaklı üretim stratejileri benimsenirken günümüzde arz yönlü üretim stratejileri güdülmektedir. Geçmişte üretilen her ürünün bir alıcısı olduğu ve bu nedenle firmaların ürün satışında reklam ve tanıtıma ihtiyaç duymadığı ve doğal olarak da böyle bir harcama maliyetine katlanmamaktaydı. Günümüzde herkes her ürünü üretmekte piyasada çok sayı ve çeşitte ürün yer almakta, tüketici ise artık tercih yapmaktadır. Bu nedenle firmalar tüketici ile bir bağ kurmak, ürünün bilinirliğini arttırmak ve yüksek satış rakamları yakalayarak yüksek kar elde edebilmek için ciddi reklam ve tanıtım harcamaları yapmaktadır.

İşletme nezdinde reklam tanıtım harcamalarının sürekli bir artış eğilimi göstermesi, firmaların 5 TL'lik bir ürün için 5 Milyon TL reklam giderlerine katlanması, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve konu ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Literatür incelendiğinde reklam ve tanıtım harcamalarının firma satış, karlılık, firma büyüklüğü gibi makroekonomik faktörler üzerinde etkisinin ölçüldüğü çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Atay ve Yücel, (2007), hedef ötesi reklam kavramıyla birlikte reklamın amaç etkileri ve reklam stratejilerini incelemeyi amaçlayan çalışmalarında Derby Samuray traş bıçağı örneği ışığında 2000 kişi ile anket

düzenlenmiştir. Yapılan anketler sonucunda, ürünün kullanım süresi ve kalitesinin ambalajı ve piyasadaki yaygınlığından daha önemli olduğu, gelir ile tüketim arasında bir ilişkinin bulunmadığı, ürün tercihi ile fiyat arasında bir ilişkinin bulunmadığı ve reklam faaliyetlerinin ürün tercihleri ile ilişkili olmadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Koçoğlu ve Haşiloğlu (2008), reklam harcamalarının işletmelerin etkinlik seviyesi üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Yazarlar, imalat sanayinde illere göre revize 3-3 dijital sektör yapısında etkinlik seviyelerini hesaplayarak sektörler ve illere göre ortalamaları belirlemeye çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre etkinliği en düşük ilin Adıyaman, en yüksek illerin de Uşak ve Şanlıurfa olduğu, sektör dağılımına göre bakıldığında Elektrik Ampülü ve Lambaları ile Aydınlatma Teçhizatı İmalatı sektörü en düşük, Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı sektörü ise en yüksek etkinlik seviyesine sahip sektörler olarak belirlenmiştir. Ceran ve Karaçor. (2013), reklam maliyetleri ve muhasebeleştirilmesine yönelik yaptığı çalışmada, reklam giderlerinin nasıl muhasebeleştirildiği ve reklamın faydasının gelecek dönemlerde de devam ettiği varsayımı altında reklam harcamasının yapıldığı dönem itibarıyla gider olarak maliyetlere eklenmesinin faaliyet sonuçlarını önemli derecede etkileyeceğini bu nedenle bu giderlerin dönemlere yayılarak itfa edilmesinin daha uygun olacağı savunulmuştur. Hüseyini vd., (2017) çalışmalarında, reklam ve tanıtım harcamalarının yurtdışı satışlar üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmıştır. Çalışmada Türkiye’de BİST’de işlem gören gıda maddeleri sanayii sektör grubundaki 28 firmadan, 2008 ve 2015 yılları arasında verisi ulaşılabilir olan dokuz firmanın yıllık yurtdışı satış ile reklam ve pazarlama giderlerine ait veriler kullanılmıştır. Yapılan panel analizler sonucunda reklam ve pazarlama harcamalarının uzun dönemde yurtdışı satışlar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

4. Araştırmanın Analizi

Günümüzde işletmelerin en önemli gider unsuru olarak değerlendirilen reklam ve tanıtım harcamalarının firma karlılığı üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı sektöründe yer alan 32 firmadan verisi ulaşılabilir 15 firmanın 2008-2017 yılları yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu’nda (KAP) firmaların yayınladığı yıllık bağımsız değerlendirme raporlarından elde edilmiştir. Çalışmada reklam ve tanıtım harcamaları bağımsız değişken, Aktif Karlılık Oranı (ROA) da bağımlı değişken olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmada öncelikle araştırmanın hipotezi oluşturulmuştur.

Ho: Reklam ve tanıtım harcamaları ile karlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1: Reklam ve tanıtım harcamaları ile karlılık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırmanın hipotezi kurulduktan sonra çalışmada kullanılan değişkenler aracılığı ile bir panel veri modeli kurulmuştur.

$$\text{RTH}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{AKO}_{it} + u_{it}$$

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi yardımıyla analiz edilmiştir. Panel veri ekonometrisi ile ilgili analizlerde öncelikle değişkenlerin homojen olup olmadıkları incelenmelidir. Değişkenlerin homojen olup olmamaları, uygulanacak olan birim kök ve eşbütünlük testlerinin yönünü ve biçimini değiştirmektedir. Bunun için değişkenlere ilk olarak Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi yapılmıştır.

DELTA TEST		
	RTH	AKO
Delta_tilde [Prob]	-0.248 [0.598]	-1.893 [0.971]
Delta_tilde_adj [Prob]	-0.296 [0.616]	2.263 [0.988]

Yukarıdaki delta testi tablo sonuçları incelendiğinde, olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu dolayısıyla değişkenlerin homojen oldukları gözlemlenmektedir. ($p > 0,05$) serilerin homojen oldukları belirlendikten sonra modelde Yatay kesit Bağımlılığı (YKB) test edilmiştir.

$RTH_{it} = \beta_0 + \beta_1 AKO_{it} + u_{it}$		
CD TESTS	Stat	Prob
CD LM1 (Breusch Pagan 1980)	118.731	0,170
CD LM2 (Pesaran 2004)	0,948	0,172
CD LM (Pesaran 2004 CD)	-1,621	0,052

Birimlerinden birine gelen bir şokun, diğer birimleri farklı düzeyde etkilenme derecelerinin aynı olması olarak ifade edilen yatay kesit bağımlılığı testi incelendiğinde, her üç YKB test sonucuna göre $p > 0,05$ kritik değeri dikkate alındığında model de YKB olmadığı görülmüştür. Modellerde YKB olmadığından serilerin durağanlığı 1. Nesil birim kök testleri ile test edilmiştir.

Panel veri analizlerinde, zaman serisi analizlerindeki gibi değişkenlerin durağan olması önem arz etmektedir (Güngör ve Kaygın, 2015:159). Durağan olmayan seriler ile kurulacak bir modelde, elde edilen parametreler, değişkenler arasındaki gerçek ilişkiyi yansıtmaktan ziyade, serilerde var olan aşağı veya yukarı yönlü bir trendden kaynaklanabilir. Bundan dolayı serilerde sahte regresyon durumuyla karşılaşmamak için serilerin durağanlığı test edilerek değişkenler durağan olduğu seviyede modele dâhil edilmelidir (Tarı, 2011).

	RTH		AKO	
Unit Root Test	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Levin, Lin & Chu	-5.857***	-10.969***	-9.767***	-8.247***

Tablodaki birim kök test sonuçları incelendiğinde serilerin %1 önem düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Birim Kök Test sonuçlarına bakıldıktan sonra modelin F test istatistiğine bakılmıştır.

Test	Statistic	p-value
F-group_Fixed	10.11024	0,000000
F-time_Fixed	1.2277877	0,283905
F-two_Fixed	6.702861	0,000000

Yukarıda yer alan F test istatistiği sonuçlarına bakıldığında, modelde grup etkisinin olduğu ve tek yönlü sabit etkiler modelinin geçerli olduğu görülmektedir.

Panel veri analizinde oto-korelasyon, zaman serilerinde olduğu gibi önemli bir sorundur. Regresyon analizinin temel varsayımlarından biri, farklı gözlemler için aynı hatalar arasında korelasyonun olmaması olarak bilinmektedir. Eğer hata terimleri arasında bir ilişki söz konusu ise bu durum modelde oto-korelasyon olduğunu ifade etmektedir (Korkmaz vd. 2010:101). Değişen varyans ise hata teriminin varyansının, bağımsız değişkendeki değişimlere göre değiştiği durum olarak ifade edilmektedir. Modele ait oto-korelasyon ve değişen varyans test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Autocorrelation tests for fixed effects model		
LMp-stat	0.234023	0.628557
LMp*-stat	3.261604	0.070920
Durbin-Watson	1.731184	
Heteroscedasticity tests		
LMh_random	62.08096	0.000000
LMh_fixed	77.71035	0.000000

Yukarıdaki tabloda yer alan oto-korelasyon test sonuçları incelendiğinde modelin olasılık değerinin 0,05'ten büyük olmasından dolayı modelde oto-korelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Değişen varyans test sonuçları ise modelde değişen varyansın olduğunu işaret etmektedir.

Reklam tanıtım harcamalarının firma karlılık ilişkisinin incelendiği çalışmada tüm test sonuçları dikkate alınarak tahminleme yapılmıştır. Modele ilişkin tahmin sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Model	Sabit Parametre	Olasılık Değeri	Eğim Parametresi	Olasılık Değeri	R ²
$RTH_{it}=\beta_0+\beta_1AKO_{it}+u_{it}$	0.067943	0.268913	0.252658	0.8009	0.5431
Modelin Olasılık Değeri					0.0000
Durbin-Watson stat					1.9093

Tüm analiz sonuçları dikkate alınarak yapılan model tahminlemede, reklam ve tanıtım harcamalarının karlılık üzerinde pozitif fakat istatistiki olarak anlamsız sonuç verdiği görülmektedir. Modelin olasılık değeri ve Durbin Watson Stat değeri dikkate alındığında modelin anlamlı olduğu fakat değişkenin anlamsız olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Reklam tanıtım harcamalarının genel olarak firmaların satış, ciro ve karlılık gibi makroekonomik göstergeleri üzerinde etkili olması gerektiği düşünülmekte fakat bu durum kullanılan sektör, kullanılan veri yapısı ve ele alınan dönemler gibi farklı durumlardan kaynaklı beklenen sonucu yansıtmayabilmektedir. Yapılan analiz sonucunda model anlamlı olmasına karşın reklam ve tanıtım harcamalarının karlılık üzerindeki etkisi pozitif fakat istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Ho hipotezi reddedilmiş, H1 hipotezi olan “Reklam ve tanıtım Harcamaları Karlılık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçların veri yapısından kaynaklandığı düşünülmekte olup, reklam ve tanıtım harcamalarının karlılık üzerinde olumlu bir etki yaratması beklenmektedir.

6. Kaynakça

- Abdioğlu, H., ve Yavuz, S. (2013). İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçülmesi Ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Journal Of Economics ve Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 25-56
- Atay, M. S. ve Yücel, H. (2007). Hedef Ötesi Reklam Politikaları Ve Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 161-177.
- Ceran, Y. ve Karaçor, S. (2013). Pazarlama iletişimi aracı olarak reklâm: reklâm maliyetleri ve muhasebeleştirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 9-24
- Güngör, B., ve Kaygın, C. Y. (2015). “Dinamik panel veri analizi ile hisse senedi fiyatını etkileyen faktörlerin belirlenmesi”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 149-168
- Hüseyini, İ., Sakur, R., ve Doru, Ö. (2017). Reklam ve Tanıtım ile Yurtdışı Satışlar Arasındaki İlişki: BİST’te İşlem Gören Gıda Firmaları Üzerinde Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 242-246.
- Koçoğlu, D., ve Haşiloğlu, S. B. (2008). Reklam Harcamalarının İşletmelerin Etkinlik Seviyesi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 39-65.

- Korkmaz, T., Yıldız, B., ve Gökbulut, R. İ. (2010). “Testing the validity of CAPM in ISE national 100 index with panel data analysis”. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 39(1), 95-105.
- Sayım, F. ve Sarısoy, S. (2010). Kamu Sağlık Kurum Bütçelerinde Mevzuat ve Kalite Uygulamaları Açısından Tanıtım ve Reklam Harcamaları. *Maliye Dergisi*, (159), 244-261.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*, 7. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

TEKNOLOJİK YAYILMANIN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğretim Üyesi REYHAN CAFRI

İskenderun Teknik Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi FERHAT ŞİRİN SÖKMEN

Şırnak Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi YUNUS AÇCI

İskenderun Teknik Üniversitesi

Öz

Teknolojik yayılma, sosyal bir sistemin üyeleri arasında belirli kanallar aracılığı ile yeniliğin haber alınması süreci olarak tanımlanmaktadır. İktisadi literatürde ise Schumpeter yayılmayı, yeni ürün veya sürecin rakiplerce benimsenmesi olarak ifade etmektedir. Teknolojinin; bilgi ve iletişim teknolojileri/altyapısı, uluslararası ticaret, patentler, doğrudan yabancı yatırımlar, Ar-Ge harcamaları ve nitelikli eğitim gibi kanallar aracılığı ile yayıldığı düşünülmektedir. Teknolojik yayılma kanalları ile değişimlerin toplumlarda sosyo-ekonomik olumlu yansımalarının yanı sıra olumsuz yansımaları da günümüzde dikkat çekmeye başlamaktadır. Genellikle, teknolojinin büyümeyi arttıracığı yönünde veya yoksulluğu azalttığı yönünde bir sonuç beklenmektedir. Ancak, teknolojiye adaptasyon süreci, kredi kısıtları gibi faktörler teknolojinin olumsuz yanının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca, günümüzde otomasyon teknolojisindeki gelişmeler sonucunda robotların işgücünün yerini almaya başlaması da teknolojinin olumsuz yanlarının tartışılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada OECD ülkelerinde teknolojinin ekonomik büyüme, yoksulluk-gelir dağılımı, istihdam-işsizlik ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini karşılaştırmaları olarak ele alınmıştır.

697

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Büyüme, Yoksulluk, İstihdam, OECD

SOCIAL AND ECONOMIC IMPACTS OF TECHNOLOGICAL DIFFUSION: AN INVESTIGATION ON OECD COUNTRIES

Abstract

Technological diffusion is defined as the process of receiving news of innovation through certain channels among the members of a social system. In the economic literature, Schumpeter refers to expansion as the adoption of new product or process by competitors. Technology is thought to be spread through channels such as information and communication technologies/infrastructure, international trade, patents, foreign direct investment, R & D expenditures and qualified education. As well as the socio-economic positive reflections of changes through technological diffusion channels in societies, the negative reflections are starting to attract attention today. Generally, a result is expected that technology will increase growth or reduce poverty.

However, such factors as technology adaptation process and credit constraints cause the negative side of the technology to emerge. In addition, as a result of the developments in automation technology, robots have started to take the place of the labor force, which causes the negativity of the technology to be discussed. In this context, the study examines the effects of technology on economic growth, poverty-income distribution, employment-unemployment and social structure in OECD countries.

Key Words: Technology, Growth, Poverty, Employment, OECD

1. Giriş

Üretim sürecinde daha gelişmiş makinelerin, daha nitelikli işgücünün kullanılması ve/veya üretim organizasyonunun daha etkin hale getirilmesi sonucu, aynı miktarda çıktının daha az miktarda girdiyle üretilmesine teknolojik gelişme denmektedir. Teknolojik gelişme veya eşanlamlı olarak kullanılan teknolojik değişim sürecinde kavramsal olarak üç aşama bulunmaktadır. Bunlar buluş, yenilik ve yayılma şeklindedir. Buluş (icat), ekonomide uygulanma potansiyeli olan yeni bir düşüncenin oluşturulmasıdır, yani; yeni veya geliştirilmiş alet, ürün, süreç ve sistem hakkında yeni bir bilgi veya fikirdir. Yenilik, icattan farklı bir kavramdır. Yeni hizmetler veya ürünler tasarlamak, yeni üretim ve sunum yöntemleri kullanmak veya o zamana kadar hiç imal edilmemiş bir malı endüstriye ilk kez sunmak olarak ifade edebileceğimiz yenilik kavramı bir buluşun ilk kez ticarileştirilmesidir. Yayılma ise, sosyal bir sistemin üyeleri arasında belirli kanalların aracılığı ile yeniliğin haber alınması sürecidir. Schumpeter ise yayılmayı, yeni ürün veya sürecin rakiplerce benimsenmesi olarak tanımlamıştır (Ricardo, 1965; Dinçer ve Fidan, 1999).

Rogers (2003), teknolojinin bir toplumun üyeleri arasında bir çan eğrisi şeklinde yayıldığını belirtmektedir. Buna göre, ilk aşamada risk alan yeniliği meydana getiren toplumun % 2.5'lük kısmını meydana getiren yenilikçiler bulunmaktadır. Sonrasında bu yeniliği ilk benimseyenler %13.5'lük kısmı oluştururken, %34'lük eşit dilimlerle ilk ve sonraki çoğunluk bulunmaktadır. % 16'luk geride kalan kısım ise teknolojiyi en son benimseyen genellikle yoksul, az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu dilimde olanlar son aşamaya kadar yeniliği benimsemek için direnen kesimi de göstermektedir.

Şekil 1. Teknolojik yayılmayı gösteren çan eğrisi

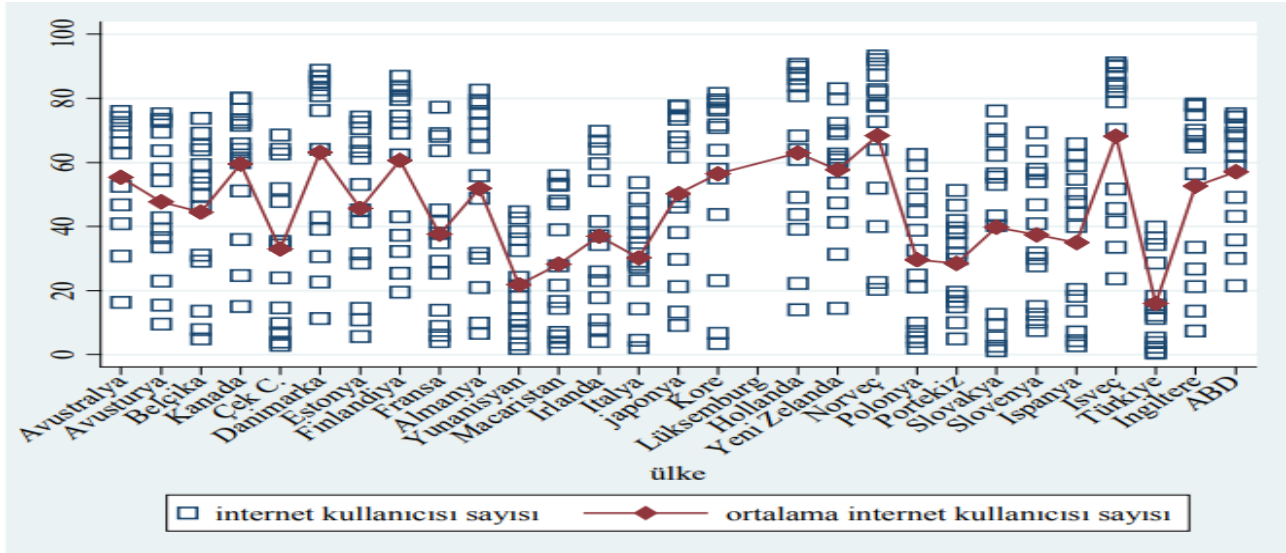
Kaynak: Rogers, 2003. *Diffusion of innovations* (5th. Ed.). New York: Free Press, s. 246.

İktisadi literatürde genellikle teknolojinin yayılma kanalları denildiğinde akla aşağıdaki faktörler gelmektedir;

- Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) ve altyapısı
- Uluslararası Ticaret
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar
- Patentler
- Ar-Ge Harcamaları
- Nitelikli eğitim

1990'li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ve altyapısındaki hızlı gelişmelerin teknolojinin yayılmasında oldukça önemli olduğu kabul edilmektedir (Greenword ve Yorukoglu, 1997). Bilgi ve iletişim teknolojilerinden biri olan internet ile ilgili grafik dikkate alındığında Norveç'in sonrasında ise İsveç'in hem ortalama olarak hem de yıllar itibari ile en çok internet kullanıcılarına sahip ülke konumunda olduğu görülmektedir. Türkiye ve Yunanistan'ın ise ortalama olarak en düşük değerlere sahip oldukları görülmektedir (Şekil 2.).

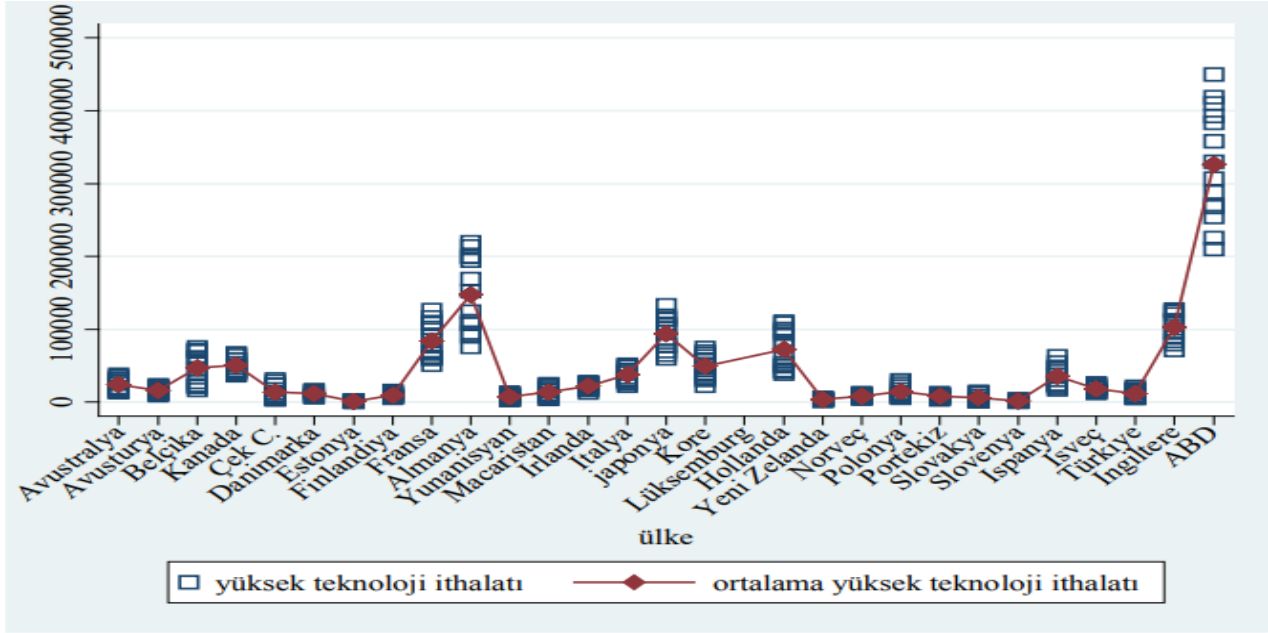
Şekil 2. OECD Ülkelerinde İnternet Kullanıcı Sayısı

Yine uluslararası ticaretin özellikle de ithalatın, doğrudan yabancı yatırımların teknolojik yayılmada önemli unsur olduğu kabul edilmektedir. İleri teknolojiye sahip olan ülkelerin teknolojisini ülke içine getirip öğrenme yoluyla da teknolojinin yayıldığı düşünülmektedir (Keller, 2004). Yüksek teknolojlü ürün ithalatı yapan ülkelere bakıldığında en yüksek ithalat yapan ülkenin hem yılları itibari ile hem de ortalama olarak aynı zamanda yüksek teknolojlü ihracatı yapan ülkelerin de başında gelen Almanya olduğu görülmektedir.

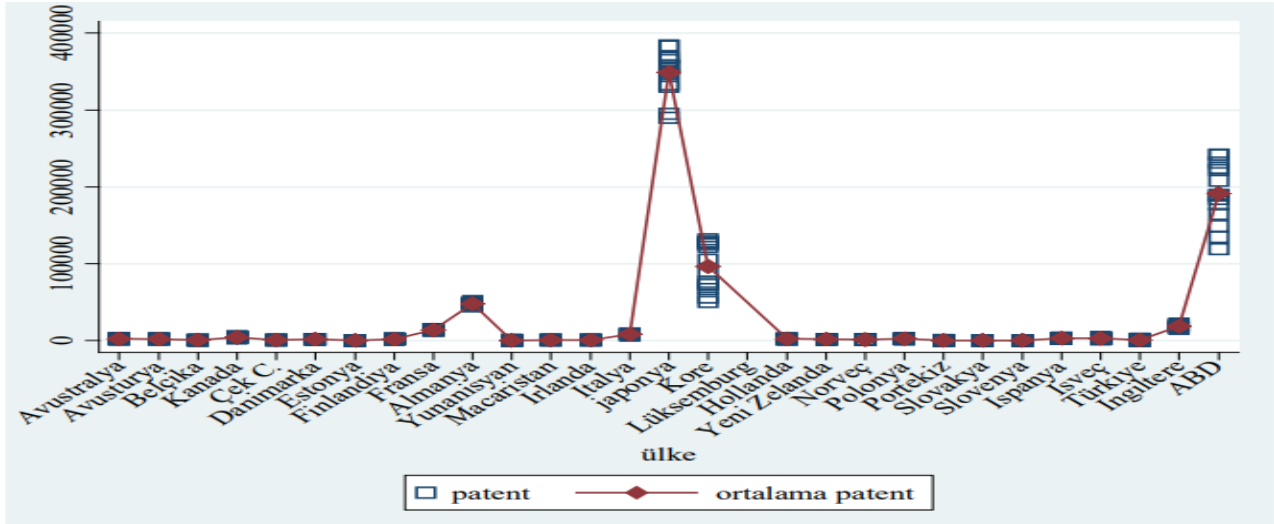
Sonrasında ise Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkeler gelmektedir. Bu ihracat yapabilmek için ilk aşamada yüksek teknolojiyi ülkeye getirip öğrenmenin önemini göstermektedir (Şekil 3).

Şekil 3. OECD Ülkelerinde Yüksek Teknoloji İthalatı

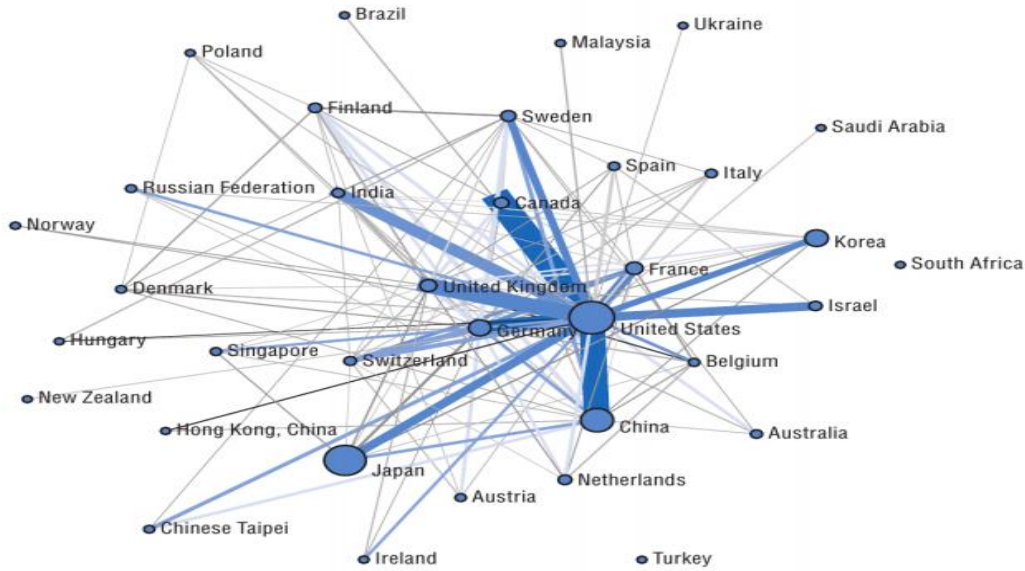
Teknolojinin yayılmasının önemli bir kanalının da uluslararası patentler olduğu, patentlerin var olan bilgiyi açığa çıkarttığı düşünülmektedir. Daha fazla patent başvurusu yapılması, mevcut bilginin diğerleri tarafından alınmasına yol açmakta ve böylece daha fazla yeniliklerin yapılmasına olanak sağlarken, ciddi oranda teknolojik bilginin yayılmasına da yol açtığı düşünülmektedir (Eaton ve Kortum, 1995). Patent başvuruları dikkate alındığında bu konuda açık farkla Japonya sonrasında ise ABD ve Kore'nin lider olduğu gözler önünde bulunmaktadır. Bu ülkeleri Almanya takip ederken diğer ülkelerin de benzer ortalamalara sahip olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 4.)

Şekil 4. OECD Ülkelerinde Patent Başvuruları

Teknolojinin yayılmasında nitelikli eğitime de vurgu yapılmaktadır. Eğitimli insanların yenilikleri yapma konusunda daha fazla beceriye sahip oldukları, yeni teknolojiyi öğrenmede ve yeni teknolojilere uyum sağlayabilme konusunda daha hızlı oldukları iddia edilmektedir (Nelson ve Phelps, 1966). Ayrıca, uluslararası işbirliği ağlarının da büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Ağların en merkezinde Almanya, İngiltere, ABD, İsviçre, Fransa, Japonya gibi ülkelerin varlığı dikkat çekmektedir. Ucuz işgücüne sahip bu yönüyle avantaj sağlayan Çin ve Hindistan gibi ülkelerin de ağ içindeki önemi dikkat çekmektedir. Türkiye'nin ise bu uluslararası işbirliği ağlarının oldukça dışında kaldığı dikkat çekmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Bilişim ve İletişim Teknolojilerinde Uluslararası İşbirliği Ağları

Teknolojik yayılmanın sosyo-ekonomik etkileri bir sonraki bölümde anlatılmaya başlanılacaktır. Ancak öncesinde konunun temelinde yer alan “Beceri Yanlı Teknolojik Değişme Hipotezi” nin açıklanmasında yarar bulunmaktadır. Beceri yanlı teknolojik değişme yaklaşımının temelinde; buluş, yenilik ve yayılma aşamalarından meydana gelen teknolojik değişimin (gelişmenin), yüksek becerili işgücünü tamamladığı varsayımı yatmaktadır. Beceri yanlı teknolojik değişme hipotezine göre; yeni teknolojilerin ve özellikle yüksek teknoloji kullanan sektörlerin, değişime hızlı uyum sağlayacak daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duyduğu kabul edilmektedir (Çelik, 2008). Literatürde becerili ya da vasıflı işgücünün genel olarak; daha eğitilmiş, daha yetenekli, daha tecrübe sahibi ve yeniliklere daha çabuk adapte olabilen, yaşam boyu öğrenme potansiyeline sahip olma anlamında kullanıldığı görülmektedir. Becerili yanlı işgücüne sahip ülkelerin teknolojinin olumsuz etkilerinden daha zarar gören toplumlar olduğu, teknolojik gelişmeleri birer avantaja dönüştürdükleri düşünülmektedir.

Bir sonraki bölümde teknolojinin ekonomik büyüme ile ilişkisinden bahsedilecektir. Üçüncü bölümde yoksulluk ve gelir dağılımı ilişkisi dikkate alınacak, dördüncü bölümde ise son zamanlarda oldukça gündemde olan teknoloji, istihdam ve işsizlik bağlantısına yer verilecektir. Beşinci bölümde teknolojinin özellikle teknoloji ile birlikte artan sosyal medya kullanımının toplum üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Son bölüm olan altıncı bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2. Teknoloji ve Büyüme İlişkisi

Büyüme, reel milli gelirin uzun dönemli olarak artmasına denmektedir. Reel milli gelirdeki artış ise üretim miktarındaki artışlar anlamına gelmektedir. Schumpeter, ekonomik büyüme teorisinin merkezine yenilikleri (innovation) koymuştur. Buna göre, kalite artışına yol açan yeniliklerin birbiri ardına gelmesi ile büyüme sürmektedir. Ancak birbiri ardına gelen yeniliklerin her biri, bir önceki yenilik tarafından elde edilen rantı da yıkmaktadır (Nelson ve Winter, 1974). Schumpeterci büyüme teorisi; beşeri sermayenin sadece mal üretiminde değil, aynı zamanda fikir üretiminde de kullanıldığı üzerine inşa edilmiştir.

Genellikle çalışmalarda yeni teknolojilerin ekonomik büyümenin motoru olduğu vurgulanmaktadır ve beklenen sonuç da teknolojinin büyümeyi arttıracığı yönündedir. Teknolojinin sermaye ve işgücü verimliliğini artırarak, ekonomik büyümeye katkı sağladığı literatürde ağırlıklı olarak düşünülmektedir (Bilbao-Osorio ve Rodriguez-Pose, 2004; Amaghous ve Ibourk, 2013). Ancak, yeni bir teknolojinin ekonomik öneminin ortaya çıkması zaman almaktadır. Bundan dolayı insanlar bu sürece aşama aşama adapte olabilmektedirler. Ayrıca teknolojiyi öğrenmek için firmaların zaman ve çaba sarfetmesi sonucunda, giderek artan Ar-Ge harcamalarıyla birlikte teknolojinin her daim ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı söz konusu olamamaktadır (Jovanovic ve MacDonald, 1994; Landesmann ve Pfaffermayr, 1997).

3. Teknoloji ve Yoksulluk-Gelir Dağılımı İlişkisi

Yoksulluk herhangi bir kişinin varlığını sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli gelir düzeyine sahip olmaması şeklinde tanımlanabilmektedir. Gelir dağılımı ise bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen millî gelirin; bireyler, hane halkları, toplumsal gruplar, bölgeler ya da üretim faktörü sahipleri arasında bölüşülmesidir (Çalışkan, 2010). Dolayısıyla gelir eşitsizliği, bir ülkede veya tüm dünyada gelirlerdeki farklılığının derecesini, hane halklarının veya grupların gelirlerinin ortalama dağılımdan sapmasını ifade etmektedir.

Teknoloji çoğu zaman yoksulluğu sonlandırmak için bir çözüm olarak nitelendirilmektedir (Mendola, 2007; Toyama, 2010). Ancak, Şekil 1' de yer alan teknolojik yayılmanın çan eğrisi şeklinde görülen % 16'lık geri kalanlar kısmı genellikle yoksul ülkelerden oluşmaktadır ve yoksul ülkeler çeşitli kredi kısıtları ve adapte olma zorlukları sebebiyle teknolojiyi benimsemekte geride kalarak yoksulluklarını daha da derinleştirebilmektedirler (Kaplinsky, 2013).

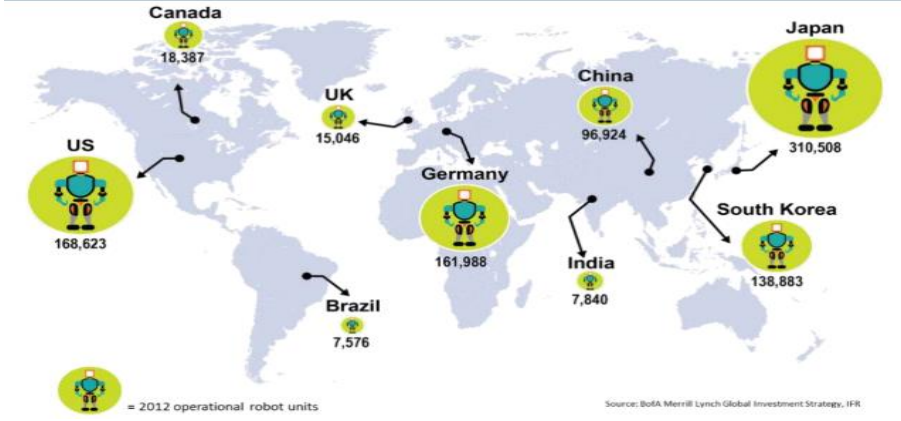
Teknoloji ile gelir eşitsizliği ilişki için ise yaygın görüş teknolojik yayılmanın gelir eşitsizliğini arttırdığı şeklindedir (Hall, 2009; Hyytinen ve Toivanen, 2011). Teknolojik yayılmanın gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkisi beceri yanlı teknolojik gelişme hipotezi ile bağlantılı olmaktadır. Teknolojilerin gelişmesi sonucunda kalifiye ve kalifiye olmayan işgücü arasındaki ücret uçurumunun arttığı, bundan dolayı da teknolojinin gelir eşitsizliğini arttırdığı düşünülmektedir. Kalifiye işgücü diğer adıyla beceri yanlı işgücü yeni teknolojilere daha çabuk adapte olurken bu şekilde ücretini arttırmakta ancak kalifiye olmayan işgücü teknolojiye adapte olamadığından ya daha düşük ücret ile çalışmaya razı olmakta ya da işsiz kalmaktadırlar.

4. Teknoloji ve İstihdam/ İşsizlik

İstihdam, ekonomide çalışmak istek ve arzusunda olan tüm yetişkin insanların iş bulup çalışmalarını ifade eder. İşsizlik ise çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır.

Günümüzde teknolojik gelişme ve istihdam konusu oldukça ilgi uyandırmaktadır. Özellikle son zamanlarda makinalaşmanın artması ve işgücünün yerini robotların almasıyla birlikte acaba gelecekte insanlar işsiz mi kalacak, işsizlik artacak mı sorusu tartışma konusu olmaktadır. Böyle bir değişime Ludizm akımı örnek verilebilmektedir. 19. yüzyılda tekstil işçilerinin yerine makinaların gelmesiyle birlikte işçilerin makinaları parçalaması olarak isimlendirilen Ludizm günümüzde de işgücünün yerini robotların almasıyla birlikte yeniden mi doğuyor sorusu son zamanlarda literatürde ilgi uyandırmaktadır. Bununla ilgili farklı senaryolar bulunmaktadır. Buna göre; teknolojik yayılma istihdamı olumsuz etkileyecektir ve işsizlik artacaktır. Beceri yanlı olmayan fiziksel işgücünün yerini hızlı bir şekilde robotlar alacak ve beceri yanlı olmayan işgücünün istihdam edilebilme olasılığı azalacaktır. Ancak, teknolojinin şu an hayal edilemeyen işlerle ilgili istihdam olanakları yaratacağı dolayısıyla da teknolojilerin yeni işler de yaratacağı ve işsizliği azaltacağı da iddialar arasında yer almaktadır. Teknolojik ilerlemenin mevcut işlerde yapısal değişikliklerin olmasına neden olarak, bazı mesleklerin yok olmasına ve yenileriyle değişmesine sebebiyet vereceği düşünülmektedir (Vivarelli, 2013).

Şekil 6. Endüstride Kullanılan Robotların Ünelere Göre Dağılımı

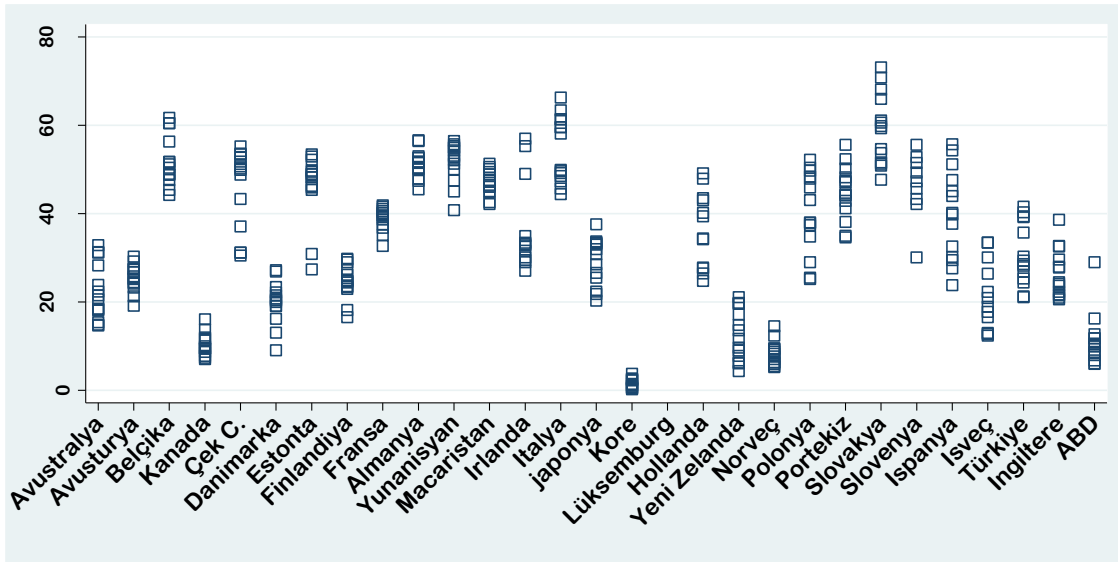

6

Kaynak: <https://www.theeconomyjournal.eu/texto-diario/mostrat/607188/geografia-robotica>

Üretimde en fazla robot kullanan ülkelere bakıldığında ilk sırada Japonya'nın olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise ABD, sonrasında sırası ile Almanya, Güney Kore, Çin, Kanada, İngiltere, Hindistan ve Brezilya'nın geldiği görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 7. OECD Ülkelerinde Uzun Dönemli İşsizlik Oranları

704

Ancak, uzun dönemli işsizlik oranlarına bakıldığında endüstride en çok robot kullanan ülkelerin başında gelen Japonya'da işsizlik oranlarının birçok AB ülkesinin işsizlik oranlarının çok altında olduğu görülmektedir. Yine robot kullanan ülkelerin başında gelen ABD, Kore, Kanada, İngiltere gibi ülkelerde işsizlik oranlarının düşük; Almanya, İtalya, Slovakya gibi ülkelerde ise uzun dönemli işsizlik oranlarının göreceli olarak yüksek olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 7).

5. Teknoloji ve Toplumsal Yapı

Toplumsal çevrenin alışlageldik kalıplarını etkileyen ve insan ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran diğer bir olgunun internet ve sosyal medya olduğu düşünülmektedir. İnternet kullanımının aile bağlarını zayıflatarak aile ilişkilerine zarar verdiği, internette geçirilen zamanın aile içi iletişimi azalttığı, internetin sunduğu sanal

dünyanın ailenin yerine geçtiği dolayısı ile internet kullanımının aile içi ilişkilere zarar verdiği ileri sürülmektedir (Lee ve Chae 2007; Frey, 2010).

Teknolojinin aşırı kullanımının uyku hastalıklarından yeme bozukluklarına, hafıza sorunlarından tembelliğe kadar birçok soruna yol açabileceği gibi psikiyatrist rahatsızlıklara, endişeye, düşük özgüvene, depresyona, hatta obsesif-kompulsif bozukluğa da sebep olabileceği söylenebilmektedir (Korda ve Itani, 2013).

6. Sonuç

Büyüme ve verimlilik artışının ana nedeni olarak nitelendirilen teknolojiye yaşanan gelişmelerden, geri kalmak da söz konusu olamamaktadır. Ülkeler arasında ve ulusal düzeyde bu yeni ve sürekli yenilenen sürece hızlı bir şekilde adapte olabilmek gerekmektedir. Hızlı bir şekilde adaptasyon ise daha becerili ve daha vasıflı bireyler ile mümkün olabilmektedir.

Daha becerili ve vasıflı bireylerden oluşan bir beşeri sermaye stoku elde edebilmek için daha kaliteli bir eğitim ile eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve hem fiziksel hem de ruhsal olarak daha sağlıklı insanlar oldukça önem arz etmektedir.

Formal eğitimin yanı sıra; mesleki eğitim de beceri yanlı işgücünün yetiştirilmesinde etkili olmaktadır. Özellikle düşük becerili işgücü için; teknolojik gelişmenin hızındaki artışla birlikte, bu işgücüne yönelik oryantasyonlar sağlanabilmeli ve yaşam boyu eğitim programları tanıtılmalıdır. Düşük becerili işgücü, değişen dünyaya hızlı adapte olabilmelerini sağlayacak eğitimler almaları için teşvik edilmelidirler.

Amaç araştırmak ve bilgi sahibi olmaksızın teknoloji benzersiz bir kaynak olmaktadır. Türkiye ve dünya genelinde yapılan araştırmalara göre teknolojik cihazların eğitim amacıyla kullanımı öğrencilerin okul başarısını artırmaktadır. Ayrıca eğitim sisteminde teknoloji kullanımını benimseyen okullarda öğrencilerin dil, düşünme, araştırma ve sosyal becerileri gelişmektedir. Teknolojiyi kullanarak eğitim alan öğrencilerin daha özgüvenli, yenilikleri yakından takip eden, zamanı verimli kullanan, bulunduğu ortama ve zamana göre risk alabilen, yaratıcı bireyler oldukları da tespit edilmiştir. Ancak TÜİK' in araştırmasına göre ülkemizde teknoloji kullanıcıları gün içerisinde ortalama 7 saatini bilgisayar karşısında, 3 saatini sosyal medya platformlarında ve 2 saatini TV karşısında geçiriyor.

İnsanların interneti yalnızca eğlence, sosyalleşme ve vakit geçirme aracı olarak görmeleri halinde teknolojinin dezavantajları karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla teknolojiyi amacına uygun olarak yani araştırmak, bilgi sahibi olmak için kullanmak oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

Amaghouss, J. ve Ibourk, A. (2013). Entrepreneurial Activities, Innovation and Economic Growth: The Role of Cyclical Factors Evidence from OECD Countries for the Period 2001-2009", *International Business Research*, 6(1), 153-165.

Bilbao-Osorio, B. ve Rodríguez-Pose, A. (2004). From R&D to Innovation and Economic Growth in the EU. *Growth and Change*, 35 (4), 434-455.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), s. 89-132.

Çelik, N. (2008). Beceri yanlı teknolojik değişme yaklaşımı ve gelişmiş ülkelerde işgücü talebi. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3.

- Dinçer, Ö. ve Fidan, Y. (1999). İşletme yönetimine giriş (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eaton, J. and Kortum, S. (1995). Trade in ideas. Patenting and productivity in the OECD. NBER Working Paper Series.
- Frey, P. (2010). How Technological Advances Have Impacted Marriage in America. A Master's Thesis. Graduate School of Arts & Sciences of Georgetown University, Washington.
- Greenwood, J. and Yorukoglu, M. (1997). 1974. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 46, s.49-95.
- Hall, J. (2009). The diffusion of technology, education and income inequality: evidence from developed and developing countries. http://www.pages.drexel.edu/~jdh56/p2_09_nov.pdf. Erişim Tarihi: 20.04.2019.
- Hyytinen, A. ve Toivanen, O. (2011). Income inequality and technology diffusion: evidence from developing countries. *Scand. J. of Economics* 113(2), s.364-387.
- Jovanovic, B. ve MacDonald, G. (1994). Competitive diffusion. *Journal of Political Economy* 102, s. 24-52
- Keller, W. (2004). International technology diffusion. *Journal of Economic Literature* Vol. XLII, s. 752-782.
- Kaplinsky, R. (2013). Globalization, poverty and inequality: Between a rock and a hard place. John Wiley & Sons.
- Korda, H., & Itani, Z. (2013). Harnessing social media for health promotion and behavior change. *Health promotion practice*, 14(1), 15-23.
- Landesmann, M. ve Pfaffermayr, M. (1997). Technological Competition and Trade Performance. *Applied Economics*, 29(2), 179-196.
- Lee, S. ve Chae, Y. (2007). Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Parental Mediation. *Cyberpsychology & Behavior*, 10(5), 640-644.
- López Peláez, Antonio. The geography of robotics. <https://www.theeconomyjournal.eu/texto-diario/mostrar/607188/geografia-robotica>. Erişim Tarihi: 18.04.2019.
- Mendola, M. (2007). Agricultural technology adoption and poverty reduction: A propensity-score matching analysis for rural Bangladesh. *Food policy*, 32(3), 372-393.
- Nelson, R. and Phelps, E. (1966). Investment in humans, technological diffusion and economic growth. *The American Economic Review*, Vol. 56, No. 1/2, s.69-75.
- Nelson, R. and Winter, S. (1974). Neoclassical vs. evolutionary theories of economic growth: critique and prospectus. *The Economic Journal*, Vol. 84, No. 336, s. 886-905.
- Ricardo, D. (1965). The principles of political economy and taxation. London: Everyman's.
- Rogers, E. (2003). Diffusion of innovations (5th. Ed.). New York: Free Press.
- Taymaz, E. (2018). Dijital Teknolojiler ve Ekonomik Büyüme, TUSİAD Raporu. Erişim Tarihi: 18.04.2019. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10130-dijital-teknolojiler-ve-ekonomik-buyume-raporu>.
- Toyama, K. (2010). Can technology end poverty. *Boston Review*, 36(5), 12-29.
- Vivarelli, M. (2013). Technology, employment and skills: an interpretative framework. *Eurasian Business Review*, 3(1), 66-89.

SOSYAL VE EKONOMİK KALKINMADA YEREL KAYNAKLARIN ROLÜ: CUDİ DAĞI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Aziz AKİN

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Günümüzün küreselleşen dünyasında ülke gündemlerini sürekli olarak meşgul eden temel sorunlardan birisi de kalkınma sorunudur. Bu sorun, tüm dünya ülkelerini hem sosyal hem de ekonomik yönlü kalıcı bir şekilde çözüm arayışına itmiştir. Çünkü ülkeler refah alanında kendi birey ve toplumların karmaşık bir şekilde çeşitlenen beklentilerini karşılayabilmesinin temel kaynağını kalkınmada bulmuşlardır. Bu bağlamda kalkınma konusunda uzun bir süre mücadele veren Türkiye de çeşitli şekil ve yöntemlerle bu alanda çözüm geliştirmeye çalışmaktadır. Gelişmekte olan dünya ülkeleri kategorisinde gösterilen Türkiye, büyük bir tarihi geçmiş, farklı kültürel zenginleri ve coğrafyasındaki çeşitli doğal kaynakları itibarıyla hem sosyal hem de ekonomik yönden kalkınmayı yakalayabileceği birikim ve imkânlarla sahip bir ülke olmuştur. Fakat Türkiye'nin günümüzdeki sosyal ve ekonomik yönlü gelişim süreci sahip oldukları doğal kaynak ve imkânlarla kıyasla daha yavaş ve geride kalmıştır. Bu mevcut durumun tespit edilmesinde en büyük kanıtlardan birisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Şırnak ilidir. Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası Hz. Nuh Peygamber'e ev sahipliği yapan Şırnak, sahip olduğu sosyal ve tarihi kültürel zenginliği ve Cudi Dağı ile hem ilin hem de ülkenin sosyal ve ekonomik yönlü kalkınabilmesinde etkili bir kaynaktır. Ancak bu büyük potansiyel ve fırsatlara karşın bu imkân ve kaynaklar henüz değerlendirilememektedir. Dolayısıyla çalışmada yerel bir kaynak olan Cudi Dağı'nın, hem tarihi ve kültürel hem de ekonomik yönden sahip olduğu potansiyeline işaret edilerek sosyal ve ekonomik kalkınmadaki güçlü rolüne dikkat çekilmiştir.

707

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Cudi Dağı, Yerel Kaynak, Sosyo-Kültürel Kalkınma, Şırnak.

THE ROLE OF LOCAL RESOURCES IN SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT: THE EXAMPLE OF MOUNT CUDI

Abstract

Globally, one of the most fundamental problems that keeps almost all countries busy is the problem of development. This problem has forced all countries to find permanent solutions in social and economic ways since countries believe that the main resource to meet welfare expectations of people and the society is development. Similarly, being one of the countries that has struggled for development for years, Turkey also

tries to develop solutions with various forms and methods. In addition to being regarded as one of the developing countries, Turkey has enough experience and opportunities to achieve social and economic development thanks to its long history, cultural wealth and various natural resources. However, the social and economic development of Turkey has been slower when we consider natural resources and opportunities that Turkey owns. The best example to observe the situation is the city of Şırnak located in Eastern and Southeastern Anatolia. Hosting Adam and Noah prophets, this city has been an effective place in social and economic development of the country thanks to its social and historical wealth and Mt. Cudi. Yet again, the potential power and possible opportunities here are not studied in detail. Therefore, we aimed to underline historical, cultural and economic power of Mt. Cudi and to draw attention to its role in social and economic development.

Key Words: Development, Mt. Cudi, Natural Resources, Social and Cultural Development, Şırnak.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik hareket ve krizler ülkelerin kalkınma ve refah düzeylerini artırmaya yönelik sosyal ve ekonomik kalkınma girişimlerinin başlamasına neden olmuştur. Özellikle küreselleşmeyle birlikte son yarım asırda dünyada mevcut kaynakların verimli kullanımı sağlanmak için kalkınma politikaları düzenlenmiş ve kaynakların etkin kullanımı esas öncül haline gelmiştir. Bu süreç içerisinde ülkeler özellikle refah alanında değişen ve çeşitlenen beklentilerine karşılık vermek amacıyla ellerindeki kaynakları kullanarak bu beklentilere karşılık vermeye çalışmış hatta kimi kaynaklar bazen bölgelerin ve bununla orantılı olarak ülkelerin gelişim göstererek zenginleşmesine sahne olmuştur.

Sosyo-ekonomik kalkınma konusunda kimi ülkeler yerel kaynaklarını harekete geçirmede önemli bir noktaya ulaşırken Türkiye bu konuda henüz tam olarak potansiyel çizgisine ulaşamamıştır. Bu alanda Zonguldak ilindeki kömür madeni, Batman ilindeki petrol kaynağı gibi doğal kaynakların kalkınmadaki etkisini tecrübe eden Türkiye diğer bölgelerdeki kaynakların kullanımında biraz daha geride kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin coğrafi bölgeleri arasında önemli zengin bir doğal kaynağı olan Şırnak ilindeki Cudi Dağı bu duruma örnektir. Maden kaynakları, flora ve faunası, turizm ve ticaret potansiyeli ile Cudi Dağı sosyal ve ekonomik yönden bölge kalkınmasına etki edebilecek bir doğal kaynaktır. Bu nedenle Cudi Dağı'nın mevcut potansiyeli ile bulunduğu bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmaya olası katkı ve etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve: Sosyal ve Ekonomik Kalkınma

1950'li yıllardan sonra varlığını daha fazla göstermeye başlayan kalkınma kavramı genelde iki durumdan etkilenmiştir. Bunlardan ilki sömürgecilik anlayışının ortadan kalkması ikincisi ise 2. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyayı etkileyen ekonomik ve finansal krizlerin etkilerini ortadan kaldırma düşüncesidir. Kalkınma ile yapılmak istenen temel amaç artan yoksulluğu en aza indirmek ve uluslararası barışı koruyabilmektir. Kalkınma kavramı, büyüme, toplumların sosyo-ekonomik değişimleri, küreselleşme, modernleşme çabaları gibi olgularla bağlantılı olmasından dolayı net bir tanımı yapılamamaktadır (Özyakışır, 2011: 48). Ayrıca kalkınma olgusu hem ekonomik ve sosyal faktörler hem de toplumların gelişmişlik düzeylerine göre de farklılıklar göstermektedir (Alataş, 2014: 4).

Kalkınmada temel olan faktör belli bir sınıf, grup ya da bölge halkının artan refah düzeyinden kendilerine düşen paylarını dengeli bir şekilde alabilmesidir. Kalkınma olgusu sadece refah düzeyindeki dengenin sağlanması olmayıp toplumsal sorunları çözerek bireyin yaşam standartlarını artırıcı politikalar geliştirmektir. Kalkınmanın varlığından söz edebilmek için üretim sürecinde hem düzenli bir artış olması hem de bu artışın gerçekçi olması gereklidir (Aktuğ, 2010: 8). Dolayısıyla kalkınma kavramı sadece ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimle sınırlandırılmayıp bu değişimlerin olumlu ve süreklilik arz eden yönde artış göstermesiyle ilgilidir. Nitekim Ockley ve Gorforth'un (1985) "kalkınma, bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareketle, değişime girmeyi öneren bir kavramdır", tanımlaması ile Geray'ın (1981) "bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimi" şeklindeki tanımı, süreklilik arz edip olumlu bir artış sağlayan değişimin ancak kalkınmayla ilgili olduğuna işaret edilmiştir (Tolunay ve Akyol, 2006: 118).

1.1. Ekonomik Kalkınma

Yaşanan ekonomik ve finansal krizlerin zararlarını minimize etmek, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek gibi ekonomik sorunlara çözüm bulmak amacıyla ele alınan kalkınma türüdür. Ekonomik kalkınma Todara ve Smith'e (2012) göre, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla kıt kaynakların etkili dağılımının yanında ekonomik, sosyal ve siyasal düzeneklerin toplumun yaşam standartlarını artırmak için organize olması iken Geulet (2001) "ekonomik, sosyal ve politik değer değişimi" olarak görmektedir (aktaran, Alataş, 2014: 5). Bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta kavramsal olarak karıştırılan ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme ulusların kişi başı gelirlerindeki artışı betimlerken ekonomik kalkınma kişi başı gelirin yanı sıra sayısal olmayan birçok kavramı da kapsamaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ekonomik büyümeyi de içine alırken ekonomik büyüme daha mikro ölçekli olup kalkınma için tek başına yeterli olmamaktadır (Alataş, 2014: 6). Ekonomik büyüme, üretim artışı, gayrisafi yurt içi hâsıladaki kişi başına düşen oranın artışı, nüfus artışı, doğal kaynaklar, sermaye birikimi, şehirleşme, okuma yazma oranı ve teknoloji ekonomik kalkınmanın ölçütleri olarak sayılabilmektedir (Aktuğ, 2010: 10-12).

1.2. Sosyal (Toplumsal) Kalkınma

Ekonomik kalkınma kavramının ayrılmaz bir parçası olan bu kavram, ekonomik ölçütlerin kalkınma için tek başına yeterli olamayacağı ve kalkınmadan söz edebilmek için toplumun tüm birimlerinde meydana gelecek olumlu bir artış olması gerektiği düşüncesi sonucu ortaya çıkmıştır (Zengin, Başkurt ve Es, 2014: 103). Ekonomik ve sosyal kalkınma arasındaki fark; ekonomik kalkınmada insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretimi sonucu ortaya çıkan refah ve mutluluk düzeyini belirtirken sosyal kalkınma ise sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme gibi sosyal yaşam koşullarının düzeltilmesi için yapılan hizmet yönlü tüm çalışmalardır (Tolunay ve Akyol, 2006: 119).

2. Cudi Dağı

Kavramsal bağlamda sosyal ve ekonomik kalkınma için önemli bir kaynak olan Cudi Dağı ele alınarak, kalkınma konusunda olası etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. Topoğrafik ve Coğrafik Bilgileri

Türkiye'de yer alan Cudi Dağı ile ilgili fizyolojik bilgiler sınırlıdır. Bunun nedenlerinden birisi dağ ile ilgili araştırmaların çeşitli inançlara konu olan büyük tufanla ilgili olmasıdır. Başka bir nedeni ise güvenliğe bağlı olarak araştırmaların çok derin tutulmasıdır. Dolayısıyla dağ ile ilgili fizyolojik bilgiler geri planda kalmıştır.

Cudi Dağı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan Şırnak ili ile Silopi ve Cizre ilçeleri sınırlarına kadar uzanan üçgen içerisinde, Hezil Irmağı, Zap Suyu ve Dicle Nehri gibi önemli su kaynaklarının ortasında, Mezopotamya olarak anılan, insanlığın ilk yerleşim yeri ve medeniyetlerin beşiği olarak nitelendirilen bir alanda yer almaktadır. Dağın yüksekliği 2124 metredir. Asurlular, Urartular ve Gudi İmparatorluğu gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapan bu dağ çok çeşitli isimlerle anılmıştır. Bunlar ilk çağlardan bugüne kadar Novakin, Hılgirt, Gudi, Mıssir, Nıssir, Karda, Qarda, Kardu, Cardu, Quarda, Kardiyen, Gardiyen, Gordyeen Dağı, Judi, Karduchian Dağları ve TüreKûrd gibi çeşitli isimlerdir (Yaşın, 2013: 16). Günümüzde ise Cudi olarak anılan bu dağın kelime anlamı “cud” kökünden türeyen “cömertlik” kelimesidir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-dagi>).

Tur Abidin Sıradağlarının bir devamı olan Cudi Dağı dört yüksek tepeden meydana gelirken en yüksek tepesi Çeko Tepesi olarak bilinmektedir. Diğer yüksek tepelikleri ise Cudiye Mırada (Dileklerin Cudi'si diye anılan ve Hz. Nuh (a.s)'ın gemisinin bulunduğu nokta olarak bilinen tepe), Helanipir ve Deryizi tepeleridir. Şırnak'ın Cizre ilçesinin kuzeyinde bulunan Kurtuluş (Missiri) Köyü'nden başlayıp Tanin Dağları ile birleşerek Irak topraklarının 45 km içlerine kadar devam eden Musul'a yakın, Nusaybin'e komşu ve Dicle Nehri'nin solunda kalan büyük bir dağdır (Yaşın, 2013: 16). İki ana coğrafi bölge arasında geçiş noktası konumunda olması sebebiyle yükseklik, iklim, arazi yapısı ve bitki örtüsü bakımından çevresindeki yerleşim alanlarına önemli bir değer katarken aynı zamanda bu durum dağın sahip olduğu biyolojik çeşitlilik yönünden zenginliğini de yansıtmaktadır. Elipse benzer bir şekle sahip olan Cudi Dağı'nda yarı kurak ve subtropikal iklim özellikleri görülmektedir. Akdeniz yağış rejimi sezilirken yağışlar asgarisi olarak kış aylarına rastlamaktadır. Dağın alçak kesimlerde yağışın az, yersel şartlara göre değişme varsa da orografik yağış belirgin olup Ekim ayından Nisan ayına kadar yağışların sürdüğü yerler mevcuttur. Ayrıca dağın çevresinde 500 mm'den fazla yağış miktarı da görülmektedir (<https://sirnak.ktb.gov.tr/TR-56419/cografya.html>).

Cudi Dağı'nın Kuzey yamaçlarında 1500-2000 m civarında yer yer çam ve meşe ormanları görülürken zirveye doğru çıkarken de zeytinlikler, fundalık ve sulak alanlar yer almaktadır (Yaşın, 2013: 17). Binlerce yıl önce aktif bir volkan olarak bilinen Cudi Dağı'nın patlaması sonrası lavlar, İdil ilçenin yakınları ile Mardin ilinin Nusaybin ilçesinin 45 km yakınına kadar yaklaşmıştır. Patlayan tepe noktası bazalt taşlarla, içi toprak ve etrafı taşlarla dolu bir krater dönüşmüştür. Bu durumu bazalt taş ve kayalardan oluşan tepe kısmının sabah saatlerinde tepede oluşan sis bulutları eski bir volkan oluşunu ispatlar niteliktedir (Yaşın, 2013: 20). Dağın tepe noktalarında su kaynakları az olarak bilinse de en önemli su kaynağı Çağlayan Deresi'dir. Dolayısıyla Cudi Dağı tepesinde tarihi, kültürel ve dini birçok eser ile çeşitli doğal güzellikleri mevcuttur.

2.2. Fauna ve Florası

Flora bir ülke, bölge veya belirli bir yöredeki bitki, mantar ve bakteri türlerinin tümüne verilen addır. Cudi Dağı az ve seyrek bir bitki örtüsüne sahip olsa da tahmini 2500 bitki türünün varlığından bahsedilmektedir (www.sehrivangazetesi.com). Güney eteklerinin yukarı kesimlerinde ağaçlı stepler ve seyrek meşelikler yer alırken aşağı kesimlerde ise stepler yer almaktadır. Bitki topluluğu olarak yükseklerde çam, meşe ve alp tipleri bulunurken alçak ve düzlük alanlarda bozkır, fundalık ve zeytinlikler mevcuttur (Yaşın, 2013: 17). Korunmuş kesimlerde ılıman tipler ile orman ve çayırılık, kuzeydoğuda çam ormanı, güneyde ise Akdeniz bitki ve mahsulleri görülür. Orman tabii sınırı yüksek seviyelerdir. Uzun kışa ve az yağışa uyum sağlamış orman az türe sahiptir. Orman altı tür yönünden fakirken hâkim ağaç türünde ise meşedir. Dağın batı kısmı erozyondan dolayı seyrek alanlar ve kuru kayalıklardan oluşmaktadır.

Geven bitkisinin yanı sıra elma bahçeleri, cevizlikler ve Beşeri deresi boyunca söğütlük ve kavaklıklar mevcuttur. Endemik türlerinden olan dik kavgaloz ve zarınga bitkileri dünya çapında türü tehlikede olan bitkileridir. Diğer endemik türleri ise; Kürt Şalbası, Işıkotu, Mardin Çingırağı (www.dogadernegi.org) ve son olarak 2013 yılında Türk botanikçi Arş. Gör. Mehmet Fırat ve Prof. Dr. Necmi Aksoy tarafından keşfedilen ve “Spiraeo Cudidaghane Fırat & N. Aksoy (odunsu takson)” olarak adlandırılan endemik türlerindedir. Bu odunsu takson, süs bitkisi olarak önemli bir ihracat ürünü olmaya aday gösterilmektedir (www.sehrivangazetesi.com). Güvenlik nedeniyle florası keşfedilmeye kapalı olan ve keşfedilmiş veya daha keşfedilemeyen birçok türü yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir diğer önemli nokta ise Bursa Uludağ Üniversitesi Genetik İstatistik Bölüm Başkanı Prof. Dr. Halis Ruhi Ekingen’in 1975 yılında Türkiye’nin çeşitli yerlerinde yapmış olduğu “Buğdayın Atası” araştırmasında buğdayın atasının Cudi Dağı eteklerinde olduğunu dile getirmiştir (Yaşın, 2013: 229).

Fauna, belli bir bölgede yaşayan hayvanların tümüne verilen addır. Hayvan çeşitliliği olarak binlerce türe ev sahipliği yapan Cudi Dağı, kuş türleri, sürüngenler, karada ve suda yaşayan ya da hem karada hem suda yaşayabilen hem yabani hem de evcil sayısız hayvana yaşam alanı sunmaktadır. Bu bölgede çok eski tarihlerde yaşayıp şuanda soyu tükenmiş olan fil, aslan, ceylan, leopar, Dicle kaplanı, timsah ve develer hem bulunan fosil kalıntıları hem de yazılı kaynaklarda varlıklarından bahsedilmektedir (Yaşın, 2013: 219-229). Günümüzde ise yaşamakta olan binlerce fauna türü arasından endemik olan türler ise, çizgili sırtlan, oklu kirpi, çöl varanı (en önemli türü), yaban keçisi, kızıl keçi ve “Turanana Cytis Kurdistana” diye bilinen “Mavi Kanatlı Kelebek” Cudi Dağı ile özdeşleşmiştir (www.dogadernegi.org). İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından yürütülen foto kapan uygulaması ile Cudi Dağında yaşayan hayvanlar fotoğraflanarak kayıt altına alınmaktadır (Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr). Ancak Cudi Dağı’ndaki fauna için en büyük tehlikelerden bir tanesi güvenliğe bağlı olaylar diğeri ise kaçak avcılıktır.

2.3. Doğal Maden ve Enerji Kaynakları

Cudi Dağı doğal maden kaynakları (taş kömürü, asfaltit, vanadyum, petrol, uranyum, kireçtaşı, mermer ve güneş enerjisi) açısından çok değerli rezerv alanlarına sahiptir (Yaşın, 2013: 2229). Bu kaynakların işlenip, değerlendirilebilmeleri halinde hem bölgesel hem de ulusal ölçekte, sosyal ve ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sağlama potansiyeline sahip olabileceklerdir. Bu bakımdan kaynaklardan bazılarının barındırdıkları mineraller açısından, işlenme ve kullanım alanlarına bakıldığında, kalkınma için ne kadar önemli olabilecekleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Taş kömürü: Linyit ve antrasit arasında yer alan kömür türüdür. Isı, ışık ve güç kaynağının yanında kauçuk, yağlama yağı, akaryakıt, yapay reçine, naylon şeklinde kullanılabilir (https://www.turkcebilgi.com/taşkömürü). Cudi Dağı’nın madenleri arasında çıkarılması en çok tercih edilen madenlerden bir tanesidir.

Asfaltit: Petrol kökenli katı bir yakıt olup yüksek yumuşama noktasına sahip doğal asfalt benzeri bir madendir. Günümüzün en önemli madenlerinde biri olan asfaltit çıkarılıp işletilmesi halinde hem yöre halkı hem de ülke ekonomisine getirisini oldukça yüksek olacaktır. Ayrıca Türkiye’nin petrole olan ihtiyacı azaltacağından ithalat giderlerini de azaltıcı özellik gösterebilecektir (Şengüller, 2007: 186). Bölgedeki rezerv açısından en önemli maden kaynağı olan asfaltit, ısınma amaçlı yakacak, termik santraller için katı yakıt, boya, vernik, oto lastiği, elektrik yalıtımı, batarya koruyucuları, genleştirilmiş kauçuk, zemin karoları, su geçirmez kabloların yapımı gibi birçok alanda kullanılmaktadır (<http://www.marbleport.com/dogal-kaynaklar/65/asfaltit>).

Vanadyum: Bu maden en çok çelik endüstrisinde kullanılmaktadır. Diğer kullanım alanları ise otomobil endüstrisi, uzay araçları ve uçak sanayisinde titanyumlu alaşımlarla birlikte kullanılan elementtir (<http://www.mta.gov.tr>).

Petrol: Türkiye açısında en maliyetli maden kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu maliyetin azaltılması amacıyla 2013 yılında Cudi Dağı'nda çalışmalara başlayan Petrol Ofisi, 6 ay süren çalışmalar sonucunda Çalışkan Beldesi sınırları içerisinde “Raman Petrolü” kalitesinde ve 2920 metre derinlikte petrol bulunduğunu belirtilmiştir (<http://ekonomi.haber7.com>). Fakat hem ulaşım hem de güvenlik nedeniyle gerekli çalışma ve verimlilik sürdürülemediği (Yaşın, 2013: 229).

Uranyum: Nükleer enerji sağlamada kullanılan bir madendir. Türkiye’de yalnızca Giresun ve Aydın’da olduğu bilinen uranyum, 1970 yılında Maden Tetkik Arama Enstitüsü’nün Cizre’li Makine Mühendisi Ayhan Ekingen ile beraber Alman ve ABD’li bilim adamlarının yaptıkları incelemeler sonucunda Cudi Dağı’nda uranyumun tespit edildiği belirtilmiştir (Yaşın, 2013: 229).

Güneş Enerjisi: Küresel ısınma sürecine girmiş olan dünyamızda özellikle iklim değişikliklerine karşı mücadele amacıyla hem çevreye duyarlı hem de ekonomik kalkınma sürecinde süreklilik arz edebilecek önemli kaynaklar arasında görülmektedir (Alp ve Demir, 2018: 223). Güneşlenme süreleri bakımından Türkiye’nin en çok güneş gören bölgesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi iken üçüncü sırada ise Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bunun yanı sıra güneşlenme süresi olarak en yüksek veriye sahip bölge olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi İlleri arasında Şırnak 3. sırada yer alırken radyasyon değeri açısından 1. Sırada yer almaktadır (Alp ve Demir, 2013: 228). Bu çerçevede iki bölge içerisinde sınırları olan Şırnak ili ve Cudi Dağı güneş enerjisi için çok önemli bir konumda yer almakta ve gerekli çalışmaların yapılması halinde hem bölgenin hem de ülkenin kimi alanlarının özellikle elektrik enerjisi ihtiyacını giderme potansiyeline sahiptir.

2.4. Ekonomik, Siyasi ve Sosyo-Kültürel Durumu

Binlerce yıllık tarih ve kültüre sahip olan Cudi Dağı; Babil, Med, Asur, Pers, Sasani, Gudi, Urartu, Abbasi, Osmanlı gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, birçok kavmin devletleşmesine şahit olmuş ve medeniyetlerin beşiği konumunda olmuş bir dağdır. Üç ülkeye sınırı olan (Suriye, Irak, Türkiye) ve Türkiye’de iki ana coğrafi bölge (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu) arasında geçiş noktası olan Cudi Dağı sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan jeopolitik önemi yüksek olan bir dağdır. Jeopolitik öneminin yanında yükseklik, iklim, arazi yapısı ve vejetasyon bakımından önemli bir yere sahip olması zengin biyoçeşitliliğini ortaya koymaktadır. Ekonomi açısından Cudi Dağı barındırdığı madenler, turizm yönlü doğal, kültürel, tarihi ve dini mekânlar yanında zengin flora ve faunası ile çok yönlü ekonomik zenginliğe sahiptir. Bu bağlamda maden rezervi açısından bir hazine olan Cudi Dağı’ndaki madenlerin tetkik edilip işlenmesi halinde hem bölge hem de Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını önemli derecede azaltacak potansiyele sahiptir. Türkiye’de belli madenlerle bölgesel ve ulusal kalkınmaya kısa sürede getiri sağlayan Batman ve Zonguldak illeri gibi Şırnak’ta da özellikle asfaltit madeninin çıkartılıp işlenmesi halinde önemli bir kalkınma hamlesi olarak görülebilir.

Cudi Dağı’nda yapılan araştırmalar sonucunda Hz. Nuh (a.s)’un gemisine ait “mıt” isimli büyük çivi ve tahta kalıntıları ile önceki medeniyetlerin ibadet, eğitim, sosyal alanlarla yerleşim yerlerine ait kalıntıların hâlâ var olması inanç, tarih ve kültür turizmine yönelik önemli kaynak oluşturmaktadır. Görülmeye değer tüm güzelliklerin yanında ekonomik getirisi yüksek madenlerden henüz yararlanılamaması altyapı, ulaşım ve yatırımların olmaması gibi sebeplere dayandırılabilir. Ayrıca hem coğrafi konum ve şartlar hem de ekonomik gelişmişlik nedeniyle Türkiye’ye baskı kurmaya çalışan ülkelerin siyasi rant peşinde olması, çeşitli içsel

eksiklikler ve sorunlar nedeniyle sosyal ve kültürel noktada mevcut kaynaklardan Türkiye'nin günümüzde yararlanabilmesini de zorlaştırmaktadır.

2.5. Dini Açıdan Önemi

Cudi Dağı ile ilgili kaynakların çoğunluğunun dini açıdan önemi ile ilgili olması bu dağın, dini açıdan ne kadar önemli olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu çerçevede Cudi Dağı, yalnızca tufanın gerçekleşme alanı olmasının ötesinde, dini olarak önem arz eden Nur ve Tur dağları gibi, yüksekliğiyle ulu olana işaret eden bir sembolik değeri temsil etmektedir. Dolayısıyla “Manevî özgürlük arayan dervişler kadar maddî özgürlük arayan eşkıyaların da mekânı olmaktadır” (Baz, 2013: 287). Cudi Dağı'nın maddi birçok özelliğinin yanında manevî olarak da birçok dinin ve medeniyetin kutsallık arz eden mekânları açısından dinler tarihi ve bilhassa İslam dini bakımından oldukça önemlidir. Zira Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh'un gemisinin tufandan sonra buraya oturduğu belirtilmektedir. Bu konudaki ayetin meali şöyledir; “Ey arz, suyunu yut ve ey gök suyunu tut! Denildi. Su azaldı, iş bitirildi. Gemi Cûdî üzerine oturdu” (Hûd 11/44) (<https://kuran.diyaret.gov.tr>). Hz. Nuh Tufanı kıssası ile Kur'an da açıkça belirtilen Cudi ibaresi Müslümanların yanında Yahudi, Süryani ve Yezidi gibi dinlerin yanı sıra birçok etnik grubun bu dağa ilgisini artırmaktadır. Hz. Nuh gemisinin Cudi Dağı'na indiğine tanıklık edecek mahiyette olan kalıntıların, yerleşim yerlerinin, ziyaret alanları ve rivayetlerin olması bu dağa ilgiyi artırmıştır. Hz. Nuh(a.s)'ın gemisinin bu dağa inildiğine dair gösterilen bazı deliller;

- Gemiden çıktığına inanılan kişilerin kurduğu ve bölgenin ilk yerleşim alanı olarak bilinen Seksen anlamına gelen Heştıyan (Heştan) köyünün bu bölgede olması (Baz, 2013: 287),
- Arapça gemi anlamına gelen sefine makamı ve gemiye ait çivi kalıntılarının bulunması,
- Yazları sıcak olan bölgede yazlık ve yayla olarak kullanılmak üzere kurulan ve adı Şera Nuh(Şehri Nuh) ve günümüzde Şırnak olan yerleşim alanının olması,
- Cizre surlarının tarihinin milattan önceye dayanması ve bu surların gemi şeklini andırmasının yanı sıra Hz. Nuh(a.s)'ın üç oğlundan biri olan Yafes'in Cizre'de kaldığı inancı ve isminde bir köprü ve mahalle olması, Hz. Nuh(a.s)'a ait olduğu söylenen mezarın Cizre'de bulunması (Yaşın, 2013: 172-176).
- Hz. Nuh(a.s)'ın oğullarının kurduğu söylenen ve Süryaniler için büyük önem arz eden eski adı Bazedbay-Hezex olan İdil'in bölgede olması (Yaşın, 2013: 183).
- Şuan bölgede yaşamamasına rağmen fosilleri ve rivayetleri bulunan fil, deve, timsah gibi hayvanlardan bahsedilmesi (Yaşın, 2013: 195).
- Cudi Dağı'nda Hz. Nuh(a.s) ait olduğu söylenen evinin varlığının yanında mağaraların, ibadetgâhların, şeytan kovuğunun, Cebrail Kapısı'nın, sarnıçların olması (Yaşın, 2013: 191).
- Cudi Dağı'nın yükseklik, iklim, canlı çeşitliliği gibi birçok etkene ev sahipliği yapması, verimli toprakların ve yaşamaya elverişli yapısı diğer deliller olarak gözükmektedir. Ayrıca Hz. Nuh(a.s)'ın gemisinin Cudi Dağı'na indiğine yönelik Baz'ın aktardığı aşağıdaki bilgi ve yorumlar da dikkat çekicidir:

“Hz. Nuh Tufanı'nın son durağı olmasının ötesinde insanın Tanrı ve ilahi emirler karşısındaki tavır ve tutumu ile bunun karşılığı olan Sünnetullahın işleyişini ifade eden kadim bir anlam derinliğini sırtında taşımaktadır. Eskiden Müslüman, Yahudi, Süryani ve Yezidilerin Temmuz-Eylül aylarında burada toplanıp ziyaretlerini yapması, Hacca gidemeyenlerin 7 kere sefine alanına çıkanların Hacı sayılması, bu yönüyle eşyanın sadece fiziksel bir durumu değil duygusal bir bağı olarak ta belirtilebilir. Bu mekân coğrafi olarak sadece zahiri ve yatay değil içerdiği anlam ile dikey ve dini ahlaki bir boyutun da taşıyıcısı ve sözcüsüdür” (Baz, 2013: 287).

3. Sonuç ve Öneriler

20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hızlanmaya başlayan kalkınma olgusu toplumların artan ve değişim gösteren isteklerine karşılık vermek amacıyla ülkeler tarafından yerel kaynaklar kullanılarak politikalar düzenlenmeye çalışılmıştır. Yerel kaynakların varlığı bölgeler ve ülkeler için avantajlı bir durum iken, teknolojik gelişmelere karşılık veremeyen, yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, reel kalkınma planları ile ekonomik ve sosyal politikaların etkin biçimde düzenlenmemesi gibi sorunlar yerel kaynakların kullanımında dezavantaj olmuştur. Bu durumların yanı sıra Türkiye açısından baktığımızda ulaşım sıkıntısı, güvenlik sorunları, mevcut kaynaklar hakkında bilinçsiz toplum gibi ekstra sorunların varlığı mevcut kaynaklardan yararlanmayı aksatmıştır. Bu durumların sonucunda da Türkiye'nin sahip olduğu zengin yerel kaynaklara rağmen bölgesel ve ulusal kalkınma zayıflamış hatta kimi durumlarda ise durma noktasına gelmiştir.

Türkiye'nin ekonomik olarak az gelişmiş iki coğrafi bölgesi içerisinde yer alan Cudi Dağı'nın mevcut potansiyelinin harekete geçirilmesi durumunda hem bölgenin hem de ülke kalkınmasında dağ lokomotif bir görev üstlenebilecektir. Bu rolü ile Cudi Dağı sosyo-ekonomik kalkınmaya katkısı yanında Türkiye açısından kalkınmayı kolaylaştırabilecek ve ulusal bazda gelişim göstererek çeşitli kaynakta dışa bağımlılığı en aza indirmeye potansiyelini harekete geçirecektir. Yerel, bölgesel ve ulusal yönlü sosyal ve ekonomik kalkınma konusunda Cudi Dağı'nın mevcut kaynaklarından bazıları şu şekilde kullanılabilir:

- Öncelikli olarak bölgenin güzelliklerini öne çıkaran tanıtım çalışmaları¹ başlatılarak bölgeye yönelik oluşan kötü imaj ve algı yıkılabilir,
- Bünyesindeki birçok endemik bitki türünün, korunma altına alınarak geliştirilebilir. Böylece gelecekte bitkilerden (özellikle 2013 yılında Türk botanikçi Arş. Gör. Mehmet Fırat ve Prof. Dr. Necmi Aksoy tarafından keşfedilen ve "Spiraeo Cudidaghanes Fırat & N. Aksoy (odunsu takson)" olarak adlandırılan bitkinin güzel kokulu ve yıl boyu çiçek açması sebebi ile) ilaç, kozmetik vb. alanlardan peyzaj, cadde ve park süslemelerine kadar çeşitli yönlerden üretimin yapılarak hem ülkenin ihtiyacının karşılanması hem de ihracat ürünü olarak kullanılabilir.
- Soyu tükenmekte olan hayvanlar, koruma altına alınarak tükenme tehlikelerini ortadan kaldırılabılır. Böylece gelişen fauna ve florası ile milli park statüsüne alınarak Cudi Dağı doğal tabiat parkı yapılabilir. Bu durumla mevcut hayvan türlerinin yeterli nüfusa ulaşması halinde özel avlanma etkinlikleri ile hem ekonomik bir kaynak oluşturulabilir hem de kaçak avcılık engellebilir.
- Çok eski tarihe sahip Cudi Dağı'nın jeolojik çalışmalara açılarak keşfedilememiş birçok medeniyet ile canlıların izlerinin gün yüzüne çıkarılması. Nitekim Jeofizik Mühendisi Abdullah Suphi "karındanbacaklılar" deniz canlısını (12 milyon yıllık geçmişe sahip) bu bölgede keşfetmiştir (<https://www.internethaber.com>). Böylelikle medeniyet ve kültür müzesi ile çeşitli canlı ve cansız hayvan türlerini kapsayan ziyaret merkezleri açılabilir.
- Var olduğu tespit edilenlerle olması kuvvetle muhtemel madenlerin (petrol, kömür gibi) etkin olarak çıkarılarak kullanımı sağlatılabilir. Böylece Türkiye ithalatında önemli maden kalemleri azaltılarak hem

¹ Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın bir şekilde oynanan beyzbol sporunun atası olarak keşfedilen "Guşgegi Oyunu"nun tanıtımının gerçekleştirilmesi gibi çeşitli çalışma ve tanıtımlar yürütülebilir. Böylelikle çeşitli ulusal organizasyonlarla bölgenin kötü imajına yönelik ortaya çıkan algıya son verilebilir ("Beyzbol, Şırnak'ın Ata sporu çıktı" <http://arsiv.ntv.com.tr/news/134560.asp>).

bölgeye hem de ülkeye önemli getiriler kazandırılabilir. Örneğin asfaltit madeni sayesinde hem yakıt kullanımı sağlatılabilir hem de termik santraller için ithalat ve ithalata bağımlılık azaltılabilir.

- Güneş ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları için tespitler ile teknolojik durumlar oluşturularak elektrik enerjisi üretimi için dağ potansiyeli ortaya çıkarılabilir. Böylece hem bölgenin doğal güzelliklerinin korunması hem de enerji üretimi ile ekonomik yönlü bir kalkınma sağlatılabilir.
- Cudi Dağı'nın iki ana coğrafi bölge sınırlarında yer alması, iklim çeşitliliği ve dikey olarak değişim gösteren sıcaklık derecesi ile verimli su kaynakları (Dicle Nehri, Zap Suyu) dağı önemli tarım noktası haline getirmiştir. Bu bakımdan kullanılmayan binlerce hektarlık alanın ekilmesi için teşvik destekler verilebilir ve bölge çiftçilerinin bilgilendirilmesi yapılabilir.
- Büyük tufan sonrası yaşam belirtileri olduğu görülen mağaralar, geminin indiğine inanılan sefine alanı, ibadet yerleri ve tarihi kalıntıların ziyaretine yönelik, inanç turizmi noktasında, bölgeye özgü çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi halinde bölgeyi tercih edecek olan turist sayısı artırılabilir.
- Şırnak'tan Cudi Dağı'ndaki sefine alanına kadar teleferik projesi geliştirilerek bölgede gizlenmiş doğal güzelliklerin izlenmesi sağlatılabilir.
- Cudi Dağı'nın bazı bölgelerinde altı ay süre ile karın kalması nedeniyle kayak turizmi potansiyeli kullanılabilir.
- İklim çeşitliliği ve yüksek noktalarındaki serin hava nedeniyle hem bölge nüfusuna hem de turizme yönelik Karadeniz Bölgesi'ndeki gibi yayla turizmi yapılabilir.
- Dağ bisikletçiliği, doğa yürüyüşü, mağara turizmi, hava sporları, yaban hayatı, avcılık, fotoğrafçılık, izcilik, kamp, uçurtma şenlikleri gibi birçok sportif faaliyetler için mevcut potansiyel harekete geçirilebilir.

Kaynakça

Aktuğ, S. (2010). Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, Erişim Tarihi: 14.06.2019, <http://kisi.deu.edu.tr//asuman.altay/>.

Alataş, S. (2014). "Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.

Alp, D. & Demir, E. (2018), "Şırnak İlinin Güneş Enerji Potansiyeli ve Kullanım Oranı", Uluslararası Şırnak Enerji ve Maden Çalıştayı, 22-24 Mart 2018, Editörler: İbrahim Baz, Dilan Alp, Öykü Bilgin, Şırnak Üniversitesi ve Dicle Kalkınma Ajansı, 223- 254, Şırnak.

Baz, İ. (2013). "İnsanın Zaman ve Mekânla İlişkisi Bağlamında", Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu, 27-29 Eylül 2013, Editörler: Ömer Ali Yıldırım, Mehmet Ata Az, Hamdi Gündoğar, Şırnak Üniversitesi, 286-290, Şırnak.

Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1), 46-71.

Şengüller, İ. (2007). "Asfaltit ve Bitümlü Şeylin Türkiye'deki Potansiyeli ve Enerji Değeri", TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu- Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği, 22-23-24 Ekim 2007, TMMOB Yayını, TMMOB, 186-195, Ankara.

Tolunay, A. & Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, A(2), 116-127.

Yaşın, A. (2013). Nuh Peygamber Tufanı ve Cudi Dağı, Kent Işıkları, İstanbul.

Zengin, E; Başkurt, M. & Es, M. (2014). “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(2), 95-124.

URL:1. Fırat, M. (2017). Cudi Dağı'nda Yeni Bitki Keşfedildi, Şehri Van Gazetesi, 29 Aralık 2017, Erişim Tarihi: 10.03.2019, <http://www.sehrivangazetesi.com/bolge/cudi-daginda-yeni-bitki-kesfedildi-h46741.html>

URL:2. KTB. (2019). Şırnak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Neredeyim: Coğrafya, Erişim Tarihi: 15.03.2019, <https://sirnak.ktb.gov.tr/TR-56419/cografya.html>

URL:3. TDV. (2019). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cudi Dağı: Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Nûh'un gemisinin tûfandan sonra üzerine oturduğu dağ, Erişim Tarihi: 20.03.2016, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-dagi>

URL:4. Doğa Derneği. (2019). <http://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2018/11/gda019-cudi-dagi-onemli-doga-alanlari-kitabi.pdf> Erişim Tarihi: 11.03.2019

URL:5. <https://www.turkcebilgi.com/ta%C5%9Ffk%C3%B6m%C3%BCr%C3%BC> Erişim tarihi: 01.03.2019

URL:6. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, (2016), T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı III. Bölge Müdürlüğü Şırnak Şube Müdürlüğü Şırnak İli Tabiat Turizmi Master Planı 2016-2019, Erişim Tarihi: 11.03.2019, <http://bolge3.ormansu.gov.tr/3bolge/Files/DogaTurizmi/%C5%9EIRNAK.pdf>

URL:7. MTA. (2019). Vanadyum, Erişim Tarihi: 11.03.2019, <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/vanadyum>

URL:8. Haber7. (2013). Cudi dağında petrol sevinci, Erişim Tarihi: 11.03.2019, <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/1018645-cudi-daginda-petrol-sevinci>

URL:9. DİB. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Erişim Tarihi: 25.03.2019, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1517/44-ayet-tefsiri>

URL:10. İnternethaber. (2010). Cudi Dağı'nda dolaşırken tesadüfen buldu 12 milyon yıllık, Erişim Tarihi: 20.03.2019, <https://www.internethaber.com/cudi-daginda-dolasirken-tesadufen-buldu-12-milyon-yillik-foto-galerisi-2010000.htm>

URL:11. Viranhaber. (2014). Cudi Dağı'na temsili "Nuh'un Gemisi" yapılacak, Erişim Tarihi: 25.03.2019 <https://www.virahaber.com/cudi-dagina-temsili-nuhun-gemisi-yapilacak-33494h.htm>

URL:12. Haberler.com. (2012). Şırnak'ın Guhşegi Oyunu Kitaplaştırıldı, Erişim Tarihi: 25.03.2019, <https://www.haberler.com/sirnak-in-guhsegi-oyunu-kitaplastirildi-4180837-haberi/>

URL:13. Marbleport. (2007). Asfaltit, Erişim Tarihi: 14.03.2019, <http://www.marbleport.com/dogal-kaynaklar/65/asfaltit>

URL:14. AA. (2019). Anadolu Ajansı Yaşam, Arşiv. Şırnak'ta Çizgili Sırtlan Görüntüldü. Erişim Tarihi: 10.03.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/sirnakta-cizgili-sirtlan-goruntulendi/205790>

URL:15. NTV. (2019). NTV Spor. Beyzbol, Şırnak'ın Ata sporu çıktı. Erişim Tarihi: 01.04.2019, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/134560.asp>

KIRSAL ALANDA KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN YERİ: ŞIRNAK ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Zeynep AYTİŞ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

İnsan onuruna yaraşır asgari bir yaşam standardına erişememe durumu şeklinde tanımlanabilen yoksulluk, toplumların karşılaştığı önemli sosyal ve ekonomik sorunlar arasında yer almaktadır. Ülkelerin mücadele ettiği en büyük temel sorunlardan biri olan yoksulluk, bireyin ruh halinden toplum sağlığına kadar hayatın birçok kesimlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu çerçevede ülke toplumlarında, yoksulluğun kötü etkilerinin en hızlı görüldüğü kesimler arasında kadınlar da bulunmaktadır. Varlığı ve toplum içerisindeki konumu itibarıyla büyük bir yükümlülüğü bulunan kadının yoksulluktan kaynaklı oluşan olumsuzluklardan daha fazla etkilendiği bilinmektedir. Özellikle kırsal alandaki yoksulluk ele alındığında en fazla hissedilen dezavantajlı gruplar arasında kadınlar belirgin bir şekilde daha fazla öne çıkmaktadır. Çünkü kırsal alandaki kadının hem eş, hem anne, hem de iş gücü rollerini bir arada yürütme sorumluluklarının yoksullukla da bütünleşmesi yoksulluk sorununun daha da derinleşmesine ve farklı biçimlere doğru evrilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla imkân ve fırsat yönünden kentsel mekânlara kıyasla kırsal alandaki yoksullukla mücadelenin boyutu değişerek farklı mücadele arayışlarına yönele bilinmektedir. Bu bakımdan kırsal alandaki yoksullukla mücadele şekli sadece cinsiyete bağlı işi gücü alanı üzerinden ya da kamusal alanın yürüttüğü bir durumdan çıkarılabilmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşu olan Kızılay'ın kadın yoksulluğuna yönelik Şırnak ili özelinde yürütmekte olduğu mücadele yöntemi çalışmada ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sivil Toplum Kuruluşları, Kadın Yoksulluğu, Refah.

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN POVERTY OF RURAL WOMEN: THE EXAMPLE OF THE CITY OF ŞIRNAK

Abstract

Poverty, described as lacking enough living conditions, is one of the important social and economic problems. Being one of the most fundamental problems for which countries strive hard, poverty adversely affects many different levels of life from personal psychology to the health of the society. As one of those groups in society, women feel adverse effects of poverty deeply. Owing to their existence and social position, women with several responsibilities are more affected by problems caused by

poverty. Especially, when we consider poverty in rural areas, it's true to say that women have the most adverse disadvantages. The combination of poverty and mother and wife roles with different responsibilities makes the problem of poverty a deeper case and makes it evolve. Therefore, by comparison with urban areas with better opportunities, different methods to combat against poverty in rural areas are used, thus, the methods for alleviating poverty have changed from gender-based workforce or government-based facilities to different approaches and implementations. In the study, we evaluated the methods used by a Turkish non-governmental organization Kızılay in the city of Şırnak to combat against poverty of rural women.

Key Words: Poverty, Non-governmental Organizations, Poverty of Women, Welfare.

Giriş

Yoksulluk olgusu ve etkileri ülkelere, bölgelere, ailelere ve cinsiyete göre değişiklik arz ettiği dile getirilmiştir. Yoksulluğun ağırlık noktası ekonomik nedenlere bağlı gelir yetersizliğine dayandırılmış olsa da zamanla sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik boyutlar kazanarak bu yönde nedenleri çeşitlenmiştir. Bu bağlamda yoksulluk kavramı ile ilgili farklı şekillerde tanımlamalara gidilmiştir. Kavramın tanımlanması tanımlamayı yapan kişiye, kültüre ve koşullara göre farklılaşmıştır. Ancak genel anlamıyla yoksulluk olgusu İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, kişilerin yaşayabilecekleri asgari yaşam standartlarına sahip olmaması durumu olarak belirtilmiştir (Öztürk ve Çetin, 2011). Birleşmiş Milletler yoksulluğu; “yeterli bir yaşam standardına ulaşma ve diğer sivil, kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve siyasal haklardan yararlanma açısından gerekli haklardan, seçeneklerden, güçten ve güvenlikten kronik ya da sürekli olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumu” şeklinde tanımlamıştır (Karataş, 2010: 2-3).

Günümüzde yoksulluk dünya ölçeğindeki sorunlardan biri haline gelmiştir. Dünyadaki her bir ülkede farklı boyutlarda yaşanmasına rağmen henüz çözümlenememiş temel sorunlar arasındadır. Bu bağlamda bu sorundan en çok etkilenen kesimlerden birisi de kadınlardır. Eğitim imkânlarından yeterince yararlanamayan, toplum ya da hane içinde eşitsizliklere maruz kalabilen veya çalışma hayatında farklı olumsuzluklarla mücadele eden kadınlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla kadınların yoksulluk sorunuyla daha fazla karşı karşıya kalması zamanla kadın yoksulluğu kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yoksulluğun kadınlaşması kavramı, ilk kez 1978 yılında Diane Pearce tarafından ortaya atılmış ve 1995'te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Plan'ında “yoksulluğun kadınlaşması” ifadesi şeklinde literatürdeki yerini almıştır. Böyle bir kavramlaştırmaya gidilmesinin temel nedeni ise Amerika Birleşik Devletleri'nde tek ebeveynli ailelerin ya da yalnız yaşayan kadınların toplumdaki diğer kesimlere oranla daha yoksul olduğuna ilişkin çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 25).

Toplumun her kesiminde farklı şekillerde ortaya çıkması nedeniyle yoksulluk sorunuyla mücadele etme yöntemleri de farklılaşmıştır. Bu nedenle yaşanan sorunun boyutuna veya türüne göre her bir ülke farklı uygulama ve politikalar yürütmektedir. Bu uygulamalardan bir tanesi de mikro kredi uygulamasıdır. Dünyada uygulanan mikro kredi uygulaması günümüzde yoksullukla mücadelede etkili ve önemli bir rol oynamaktadır. Dar gelirli kadınların kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarına imkân sağlayan küçük bir sermaye yardımıyla bulunma şeklindeki bir uygulamaya

dayanmaktadır. Bu uygulama dünyada ilk kez 1970’li yıllarda Chitagong Üniversitesi ekonomi profesörü Muhammet Yunus tarafından Bangladeş’te mikro kredi projesi ile başlatılmıştır. Uygulama yoksulluğun şiddetli bir biçimde yaşandığı Bangladeş’te 1974 yılında pilot bölge olarak seçilen bir köyde başlatılmıştır. Verilen kredilerin geri dönüşlerinin yüksek olması bu projenin uygulama alanını genişletmiştir. Uygulama alanı genişleyen projenin daha yüksek oranlarda kredi verilmesi için de Grameen Bank kurulmuştur (Şengür ve Taban, 2012: 65-66). Türkiye’de ise mikro kredi uygulaması ilk olarak 2002 yılında Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı tarafından İstanbul ve Kocaeli’nde kadınlara kredi vermek amacıyla kurulan MAYA (Mikro Ekonomik Destek İşletmesi)’dir (Soyak, 2010: 137; www.kedv.org.tr, 2019). Bir diğer uygulama ise 2003 yılında Grameen Bank’ın desteğiyle kurulan Mikro Finans Programı’dır. Bu program Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ile Diyarbakır Valiliğince yürütülmüştür (www.israf.org, 2019).

Çalışmada yoksulluk olgusu ile kadın yoksulluğuna yer verilerek Türkiye’nin Şırnak ilinde Grameen Mikro Finans Ofisi kapsamında kadınlara gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları amacıyla Kızılay ve Türkiye İsrافی Önleme Vakfı desteğiyle sağlanan kredilere değinilerek kadın yoksulluğu ile mücadelede sivil toplum kuruluşlarının yerine dikkat çekilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve: Yoksulluk

1.1. Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk hem geçmişte hem günümüzde hem de gerekli tedbirler alınamazsa gelecekte de önemli sorunlar arasındadır. 1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte yoksulluk sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmaktan çıkıp gelişmiş ülkelerin başlıca sorunu haline almıştır. Ancak her ülkenin içinde bulunduğu koşullar farklılık arz ettiğinden dolayı yoksulluk sorunları da farklılık göstermiştir. Dolayısıyla yoksullukla mücadele eden ülkelerde farklı boyut ve kategorilerde ele alınmıştır (Altay, 2007: 349). Ayrıca yoksulluk niteliği gereği karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olduğu için net bir tanımının yapılması da güç olmuştur. Bunların yanı sıra ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, işgücü piyasalarının yapısal durumları, toplumsal kültür ve görüş farklılıkları da yoksulluğa ilişkin ortak bir tanım etrafında toplanılabildiğini engellemiştir (Yıldırım, Doğan ve Topçuoğlu, 2019: 3). Yoksulluk kavramı genel olarak temel insani ihtiyaçların karşılanamaması durumunu ifade etmiştir. En genel anlamda yoksulluk, insanca bir yaşam için gerekli olan en temel kaynaklardan, olanaklardan yoksun olma halidir. Yaşamın idamesi için; beslenme, barınma, giyinme, sağlıklı olmak için hastalıklardan korunma, eğitim alma, bireysel, toplumsal, ekonomik ve kültürel tüketim gerekliliklerinin karşılanmasıdır. Bu bağlamda Bauman (1999: 60) yoksulluğu: “Normal yaşamı sürdürmek için gerek duyulan her şeyden mahrum bırakılma, istenilen düzeyde olamama demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duygusu ile sonuçlanmaktadır. Bunun yanı sıra yoksulluk, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak” olarak tanımlamıştır.

Yoksulluk toplumun tüm kesimini ilgilendiren temel sorunlardan birisidir. Ancak yoksulluğu tecrübe etme konusunda kadınlar ile erkekler farklılaşmıştır. Bu bağlamda kadın yoksulluğu kavramsal olarak 1970’li yıllardan itibaren alan yazında yerini almış ve kadın yoksulluğunun artması ile beraber yoksulluğun kadınlaşması kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu kavram ilk kez “Diane Pearce” tarafından kullanılmıştır. Bu kavramın kullanılmasının sebepleri arasında kadınların toplumun diğer

kesimlerine oranla yoksulluğu daha sık ve keskin yaşadıklarının belirtmeye çalışması olmuştur. Buviniç'e göre kadının iş gücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkânlarından yararlanma durumu kadın yoksulluğunun temel iki özelliğidir. Bu bağlamda hem dünyada hem de Türkiye'de kadınların iş gücü piyasasında ikinci konumda olup iş gücü piyasasına katılımı düşük seviyelerde kalmıştır. Ayrıca iş gücüne katılım konusunda da kadın belirli iş kollarında istihdam edilerek kayıt dışı sektörlerde çalıştırılmaktadırlar. Kadınların eğitim imkânlarından yeterince faydalanamaması kadınların mesleki becerilerinin eksik kalmasında büyük bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra kadınların aile içindeki sorumluluklarının da aşırı olması yoksulluk konusunda olumsuz bir etken oluşturmuştur. Yoksulluk kavramı gibi kadın yoksulluğu kavramı çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kadın yoksulluğu sadece ekonomik temelli bir kavram olmayıp siyasal, sosyal ve kültürel boyutları da bulunmaktadır. Kadının düşük eğitim düzeyi, sosyo-kültürel faaliyetlere erişimde yetersizliği, karar mekanizmalarında katılımlarının düşük olması kadının sosyal, kültürel ve siyasi yönden yoksulluğunu da ortaya koymuştur (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 25; Eştürk ve Kılıç, 2016: 145-146).

Şırnak ili, hem coğrafi ve kültürel yapısının hem de çeşitli ekonomik kaynakların yeterli olarak kullanılamaması nedeniyle mevcut kapasitesine ulaşamamış kentler arasındadır. Bu durum genç nüfusa sahip bu ildeki istihdamın sınırlı kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla genel anlamda yoksulluk sorunu özel de ise kadın yoksulluğu sorunu henüz tam olarak çözümlenememiştir. Bu bağlamda Türkiye genelinde olduğu gibi Şırnak ilinde de kadınların ekonomik yaşamdaki yeri belirli bir düzeyde kalmıştır.

1.2. Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşları

Karmaşık bir yapıya sahip olan sivil toplum kavramı en genel anlamda kamusal alan dışında, devletin doğrudan yönetmediği, devlet idaresinden uzak ve sıkı bir denetimin olmadığı gönüllü kuruluşların bulunduğu alanı ifade etmektedir (Özdemir, 2014: 28). Devletin idaresinden uzak kavramıyla, kendilerinin belirlediği kurallar içinde hareket edebilen bir yapıya işaret etmektedir. Sivil toplum kavramı ise toplumun kendini devlete karşı örgütlemenin önemini vurgulayan bir alanın ifadesi için kullanılmaktadır (Akay, 2012: 7-8). Sivil toplum kuruluşları eğitim, sağlık, sosyal yardımlaşma, insan hakları gibi farklı alan ve konularda çalışmalarını yürütmektedirler. Bu bağlamda yoksullukla mücadele konusunda sivil toplum kuruluşları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek önem kazanmaktadır. Bu kuruluşlar, hem merkezi yönetim hem yerel yönetimler hem de özel sektör girişimlerinin yanında yer alarak bu sorunun sonlandırılması veya azaltılması için faaliyetler yürütmektedir. Bu çerçevede yoksulluğu ortadan kaldırmayı ya da azaltmayı hedefleyen bu tür kuruluşlardan aşağıda belirtilen belirli standartlar beklenilmiştir (Seyyar, 2019):

- Sosyal faaliyet kapsamındaki hedef kitlenin yoksullardan oluşması,
- Yoksullukla mücadele kapsamında uygulanan sosyal politikaların ülke genelinde dengeli bir şekilde düzenlenmesi,
- Yoksulluk ile muhtaç kişilerin tespitinde gerçekçi kıstasların uygulanması,
- İhtiyaç sahibi kimselerin hayat standartlarının iyileştirilmesi ve üretime dönük kapasitelerinin artırılması,
- Yoksulların belirli kategorilere göre sınıflandırılması ve belirlenen bu sınıflara göre aynı ve nakdi yardımın yapılması,
- Yapılan maddi yardım yanında psiko-sosyal, mesleki, teknik, tıbbi gibi ihtiyaçların da sağlanması.

Ülke genelinde yoksullukla mücadele etme konusunda merkezi yönetim ile yerel yönetimlere ve diğer çeşitli kamu ve özel kuruluşlara destek olma konusunda sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Böylece daha etkili politikalar üretilerek daha verimli sonuçlara hızla ulaşılabilmektedir. Bu bağlamda Şırnak ilinde yoksulluk sorunuyla mücadele konusunda sivil toplum kuruluşu olan Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ile Türk Kızılay'ı faaliyet göstermektedir. Türk Kızılay'ı bölgede yer alan yoksul kadınlara gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları için mikro kredi sağlayan Grameen Mikro Finans Programı'na fon desteği vererek yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ise yoksulluğun azaltılması için; mikro kredi, mikro finans, gıda bankacılığı ve eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu çerçevede vakıf kamu, özel sektör ve diğer gönüllü kuruluşlarla iş birliği yaparak kadın yoksulluğunu önlemek için eğitici programlar ile konferans ve seminerler düzenlemektedir.

2. Kadın Yoksulluğuyla Mücadele: Mikro Finans Ofisi

2.1. Mikro Kredi Ofisi

Türkiye'de mikro kredi projesi açısından iki uygulama yürütülmektedir. Bunlardan ilki 2002 yılının haziran ayında Yoksulluğu Azaltma Projesi kapsamında, Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından kadınlara mikro kredi vermek amacıyla kurulan MAYA Mikro Ekonomik Destek işletmesidir (Ozan Dündar, 2007: 24). Diğer uygulama ise Bangladeş merkezli Grameen Bank'ın desteği ile Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) ve Diyarbakır Valiliği'nce yürütülmüş olan projedir. Proje, 11.06.2003 tarihinde Diyarbakır'da başlatılmıştır. Türkiye Grameen Mikro finans Programı (TGMP) Türkiye'nin dar gelirli ailelerine, kadınlar aracılığıyla uygun finansal hizmet sunmayı amaçlamıştır. Kadınların kazanç elde etmeleri için faaliyet yapmalarını teşvik ederek, sosyal ve ekonomik durumlarını geliştirmelerini sağlayacak bir ortam kurmalarına yardımcı olmayı hedeflemiştir (Altay, 2007a: 64). Dolayısıyla program, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı tarafından oluşturularak, Grameen Trust ile iş birliği içinde kar amacı gütmeyen yürütülmüştür (Burtan Doğan ve Kara, 2013: 156). Günümüzde halen yürütülen bu program Türkiye genelinde 67 ilde 107 şubesiyle faaliyet göstermektedir.¹ Mikro kredi projesi ilk olarak Diyarbakır'da yoksul kadınlara yönelik olarak başlatılmış olmasına karşın verilen kredilerin geri dönüşlerinin yüksek olması ve kadınların yaşam kalitelerinin iyileşmesinden dolayı program diğer illere de yayılmıştır (Altay, 2007a: 65). Bu program kapsamında çeşitli amaçlara yönelik kredi türleri verilmektedir. Bu kredilerden bazıları, ilk giriş kredisi olan temel kredi; dükkânı olan ya da eski üyelere verilen girişimci kredisi; üyelerin bayramdan önce büyük ya da küçükbaş hayvan besleyip satabilmeleri için verilen hayvancılık kredisi; üyelerin kozmetik, temizlik gibi belli ürünler satabilmeleri için verilen sosyal kalkınma kredisidir (Ece, 2014: 29).

2.2. Şırnak İli Mikro Kredi Programı

Dar gelirli ailelere kadınlar aracılığıyla uygun finansal destek sağlanarak kadınların gelir getirici faaliyetlere yönelmeleri sağlamak, sosyal ve ekonomik durumlarını geliştirmelerine katkıda bulunmak mikro kredi programının temel amacıdır. Bu bağlamda 2013 yılından itibaren Şırnak'ta mikro kredi programı, yaklaşık 700 üyesi ile birlikte çeşitli faaliyetler gösterirken 2015 yılında güvenlikle ilgili yaşanan olaylar nedeniyle program sonlandırılmıştır. Yaşanan olumsuzluklardan sonra dar gelirli kadınların iş sahibi olmalarını sağlamak amacıyla Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Türk Kızılay'ın iş

¹ www.tgmp.net/tr/ Biz Kimiz?

birliği ile Grameen Mikro Finans Ofisi tekrar açılarak mikro kredi uygulaması yeniden hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda Şırnak ili pilot bölge olarak seçilip program kapsamındaki fonunun bir kısmı Türk Kızılay'ı tarafından sağlanmaktadır. Bu bağlamda program kapsamında Şırnak'taki girişimci kadınlara mikro kredi desteği sağlanmıştır.² Kadınlara yönelik verilen mikro kredi ile kadınların çalışma hayatında yer alması ve kendi gelirlerini elde etmeleri amaçlanmıştır. Bu krediden faydalanan kadınlar genel olarak ev işleriyle ilgilenmekte olup gelir getirici faaliyette bulunmalarını sağlayan el işi ürünleri üretimini ağırlıklı olarak yapmaktadır (Ece, 2014: 96). Bu program kadınların genellikle ev tabanlı girişimcilik şekli türleriyle üretim yapmakta ve kendi küçük girişimlerini açmaları için fırsat tanımaktadır. Böylece kadınlar aldığı mikro kredi ile çalışma hayatına girerek yeni fırsat ve imkânları elde edebilme olanağına sahip olmaktadır. Ayrıca mikro kredi programından finansal destek alabilmek için ön şart ve teminat gibi gereklilikler olmadığı için kadınlar bu tür uygulamaya daha sıcak bakmaktadır.

Mikro finans programı dâhilinde kredi desteği alabilmek için aynı mahallede oturan, birinci derecede akraba olmayan benzer ekonomik şartlara sahip ve bir iş yapma fikri olan 5 kadının bir araya gelmesi şartı aranmaktadır. Gruptaki her bir kadına kredi verilmekte olup³ Her yıl için kadınlara verilmesi öngörülen kredi tutarı 100 TL ile 1000 TL arasında olmaktadır. Ancak krediyi alan kadının üretim yapma potansiyeli dikkate alınarak kredi tutarı her yıl 10.000 TL'ye kadar da artırılabilir.⁴ Program dâhilinde kredi alan kadınlara mikro sigorta, mikro konut ve gönüllü tasarruf hizmetleri de sunulmuştur. Mikro sigorta, mikro kredi kullanan kadınlara verilen ve onları beklenmedik kazalara karşı korumak amacıyla oluşturulan ferdi kaza sigortasıdır. Bu sigortadan yararlanan kadınlar herhangi bir kazaya uğradıklarında 10.000 TL'ye kadar nakdi yardım almaktadırlar. Mikro konut krediden yararlanan kadınların konutlarını beklenmedik kazalara karşı koruma altına almaları için verilen ferdi kaza sigortasıdır.⁵ Gönüllü tasarruf hizmetinde ise mikro kredi kullanan kadınlar haftalık belirli miktardaki parayı kendi kumbara hesaplarına yatırarak tasarruf yapmaları sağlanmaktadır. Ancak ihtiyaç halinde bu tasarruf da kullanabilmektedirler (Ece, 2014: 103).

Alınan mikro kredi, kredinin alındığı haftada yapılması düşünülen faaliyette kullanılması gerekmektedir. Gelir getirici faaliyette kullanılan para bir hafta sonra alınan hizmet maliyeti ile birlikte 46 haftada ve haftalık taksitler halinde ödenmektedir. Mikro kredi uygulamasından kredi alan kadınlar aldığı kredinin tümünü ödedikten sonra talep ettiği takdirde aynı miktarda ya da daha fazla yeni kredi de alabilmektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Yoksulluk sorunu insanlığın var olmasıyla birlikte ortaya çıkmış bir olgudur. Bu sorun sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu olmayıp her ülkeyi ilgilendiren küresel bir sorundur. Geçmişten günümüze her ülke ve bölgede bu soruna çözüm için çeşitli politika ve uygulamalar üretilmiştir. Bu uygulama ve politikalarından bir tanesi de 1970'li yıllarda ortaya çıkan mikro kredi uygulamasıdır. Bu uygulama ilk kez Bangladeş'te Grameen Bank adıyla faaliyete geçirilmiş ve yoksullara küçük miktarda kredi vererek

² www.tgmp.net/tr/

³ <http://tgmp.net/tr/sayfa/nasil-mikro-kredi-alinir--/132/1>

⁴ <http://tgmp.net/tr/sayfa/mikrokredi-alma-sureci/126/1>

⁵ <http://tgmp.net/tr/sayfa/mikro-sigorta-nedir-/129/1>

onların bu sorunla mücadele etmesine yardımcı olunmaya çalışılmıştır (Çoşan ve Çiloğlu Yörübulut, 2017: 44). Türkiye’de ise bu program ilk kez Diyarbakır’da kadınlara yönelik uygulamaya konulmasının sonucunda başarılı olunması uygulamanın diğer illere de yayılmasına neden olmuştur. Bu iller arasında Şırnak ili de yerini almıştır.

Yoksulluk sorunu karşısında kadınların daha fazla dezavantajlı olduğu durumlarda mikro kredi uygulamasının yeri oldukça önem arz etmiştir. Bu bağlamda ilk kez Güneydoğu Anadolu bölgesinde uygulanan bu programın yoksulluk özelinde göz önüne alındığında kadınların istihdamına destek olma, özgüvenlerini artırma, insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma duygusunu pekiştirme gibi doğrudan veya dolaylı önemli katkıları bulunmaktadır. Ayrıca bu programla kırsal alandaki kadınların ihtiyaç duyduğu finansal desteğe ulaşmaları bankacılık sistemine göre daha kolay olmaktadır. Her geçen gün büyüyen yoksulluk sorununa karşı mücadelede kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi önem arz etmiştir.

Sivil toplum kuruluşu eliyle yürütülen mikro kredi uygulaması günümüzde önemli bir uygulama olarak görülmüştür. Ancak mikro kredi kapsamında sağlanan fon desteği miktarının artırılması kadın yoksulluğu ile mücadele de girişimciliğin ve istihdamın büyümesine olumlu etki yapacaktır. Ayrıca mikro finans ofislerinin varlıkları ile yaptıkları çalışmaların tanıtılması ve daha fazla şeffaflığın olunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların yanı sıra mikro finans programı sivil toplum kuruluşları eliyle yürütüldüğü için bu alandaki hukuki alt yapının güçlendirilmesine ve uygulamanın istenilen düzeyde yoksul kadınlara ve hane halkına ulaşması için kırsal bölgelerde bilgilendirme, eğitim, teknik yardım gibi çalışmalar arttırılmalıdır.

Kaynakça

- Akay H. (2012). Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Anlayışındaki Değişime Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Altay A. (2007). Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikro Finansman Yaklaşımı. Finansal Politik ve Ekonomik Yorumlar, 44(510):57-67
- Altay A.(2007). Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi. Ege Akademik Bakış Dergisi, 7(1):337-362
- Bauman Z. (1999). “Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar”. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Buğra, A. (2007). Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikrokredi: Acıklı Bir Hikaye. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Bülteni 2: 1-13.
- Burtan Doğan, B. ve Kaya, M. (2013). Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Sistemi: Diyarbakır Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(45): 144-170.
- Coşan B. & Yörübulut M.(2017). Küreselleşme- Yoksulluk İkileminde Mikro Kredi Çıkmazı. Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, Özel Sayı:43-54
- Doğan B. & Kara M.(2013). Yoksullukla Mücadelede Mikro kredi Sistemi: Diyarbakır Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(45):144-170

- DPT. (2001). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Kalkınma Planı, Ankara,103-104
- Dündar S. O. (2007). Mikro Finansman. Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara. Erişim tarihi: 29.03.2019
http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2007-GA/GA-07-05-28_Mikro_Finansman.pdf
- Ece S. (2014). Mikro Kredi Kullanan Kadınlar: Şirnak Örneği. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Erdem T. (2006). Yoksulluk, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler. Lotus Yayınevi, Ankara.
- Eştürk Ö. ve Kılıç A. (2016). Türkiye Kırsalında Kadın Yoksulluğu. Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(3):143-153.
<http://israf.org/sayfa/Mikrokredi-Nedir/204> Erişim Tarihi: 26.03.2019
<http://tgmp.net/tr/sayfa/mikrokredi-alma-sureci/126/1> Erişim Tarihi: 26. 03.2019
<http://tgmp.net/tr/sayfa/mikro-sigorta-nedir-/129/1> Erişim Tarihi: 26. 03.2019
<http://www.kedv.org.tr/maya/> Erişim Tarihi: 26.03.2019
- Karataş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 1-16.
- Özdemir B. (2014). Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Öztürk, M. & Çetin, I. B. (2011). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. Yaşar Üniversitesi Dergisi, 2661-2698
- Seyyar A. Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede STK’ların Roller ve Önemleri: Deniz Feneri Derneği Örneği, Ali Seyyar Makaleleri, Erişim tarihi: 20.03.2019
www.sosyalsiyaset.net/documents/yoksullukla_mucadele_hm
- Soyak, M. (2010). Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24): 129- 144.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İl Örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1): 59-89.
- TGMP (2019). www.tgmp.net/tr/ Erişim Tarihi: 25.03.2019
- TGMP(2019). www.tgmp.net/tr/ Biz Kimiz? Erişim Tarihi: 25.03.2019
- Tokgöz G. (2011). “Kalkınmada Kadın Emeği”, Varlık Yayınları, 2011, İstanbul.
- Topçu A. ; Yıldırım A. & Doğan C. (2011). “Türkiye’de 1980-2010 Yılları Arasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Analiz”. Ekonomik Yaklaşım Kongresi, Ankara,Gazi Üniversitesi.1-20. Erişim Tarihi: 27. 03.2019
https://www.academia.edu/32140109/T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_1980_2010_YILLARI_ARASI

NDA_ UYGULANAN_ YOKSULLUKLA_ M% C3% 9CCADELE_ POL% C4% B0T% C4% B0KALARI
NIN_ ETK% C4% B0NL% C4% B0% C4% 9E% C4% B0_ % C3% 9CZER% C4% B0NE_ B% C4% B0R_ AN
AL% C4% B0Z_ AN_ ANALYS% C4% B0S_ ON_ THE_ EFFECT% C4% B0VENESS_ OF_ THE_ POL%
C4% B0C% C4% B0ES_ OF_ STRUGGLE_ AGA% C4% B0NST_ POVERTY_ IN_ TURKEY_ BETWEE
N

Ünlütürk U. Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. Çalışma ve Toplum
Dergisi, (21): 25-40.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN BANKALARIN CAMELS ANALİZİ İLE PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ

Adnan Menderes Üniversitesi, İİBF

Erkan ÇIBIK

Adnan Menderes Üniversitesi, İİBF

Arş. Gör. Hatice Can ÖZİÇ

Adnan Menderes Üniversitesi, İİBF

Öz

Bankacılık sektörü, finansal sistem içerisinde sahip olduğu konum ve üstlendiği görevler itibarıyla büyük öneme sahiptir. Sektörün sergilediği başarı ya da başarısızlıklar ülkedeki tüm ekonomik birimleri etkilemektedir. Bu nedenle, bankaların finansal performanslarının ölçülmesinin ve bunun devamlı hale getirmesi gerekmektedir. Bankacılık sektörünün etkinliğini analiz edebilmek amacıyla geliştirilen birçok yöntem vardır. Yöntemlerden birisi de ABD’de geliştirilmiş olan ve Türk bankacılık sektöründe de uygulanabilirliği test edilmiş bir yöntem olan CAMELS değerlendirme sistemidir. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren mevduat bankaların 2007-2017 dönemindeki performanslarını CAMELS derecelendirme sistemine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. On bir yıllık periyot da bankalar, CAMELS analizinin kelimelerin ilk harflerini aldığı altı finansal grupta (C – Sermaye Yeterliliği, A - Aktif Kalitesi, M - Yönetim Kalitesi, E-Karlılık, L – Likidite, S- Piyasa Risklerine Karşı Duyarlılık) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: CAMELS Analizi, Bankacılık Sektörü, Performans Analizi.

EVALUATION OF THE PERFORMANCE OF THE BANKS TRADED IN BORSA İSTANBUL BY CAMELS ANALYSIS

Abstract

The banking sector has great importance in terms of its position in the financial system and the duties it has undertaken. The success or failure of the sector affects all economic units in the country. Therefore, it is necessary to measure the financial performance of banks and to make this continuous. There are many methods developed to analyze the effectiveness of the banking sector. One of the methods is the CAMELS evaluation system, which was developed in the USA and has been tested for applicability in the Turkish banking sector. The aim of this study is to analyze the performance of deposit banks operating in Borsa Istanbul in 2007-2017 period in comparison with CAMELS rating system. During the eleven year period, banks were evaluated comparatively in six financial groups (C - Capital

Adequacy, A - Asset Quality, M - Management Quality, E-Profitability, L - Liquidity, S- Sensitivity to Market Risks) in which CAMELS analysis took the first letters of the words.

Key Words: CAMELS Analysis, Banking Sector, Performance Analysis.

1.Giriş

Günümüzde ilerleyen teknoloji ve küreselleşme ile finansal piyasaların sınırları ortadan kalkmış ve bankalar bu finansal sisteminin en önemli ögesi konumuna gelmişlerdir. Bankalar ekonomik sistem içerisindeki yeri ve üstlendikleri görevler itibarıyla finansal sistemin temelini oluşturmaktadırlar. Bankacılık sektöründeki gelişmeler ekonomiye yön vermektedir. Bu yüzden bankacılık sektörü devamlı olarak denetlenmesi ve bankacılık politikalarının takip edilmesi gereken bir faaliyet alanıdır.

Bankaların finansal performanslarının analiz edilmesi ve denetlenmesi finansal piyasalarda meydana gelebilecek olası risklere karşı zamanında önlem alınması açısından önem taşımaktadır. ABD’de bankacılık sektörü performanslarını uzaktan gözetim ve denetim sistemiyle analiz etmek amacıyla, birçok ülke ve denetim kuruluşu tarafından genel kabul görmüş denetim sistemi olan CAMELS Derecelendirme Sistemi geliştirilmiştir.

Bankacılık sektörünün etkinliğini analiz etmek amacıyla geliştirilen ve son yıllarda literatürde sıklıkla yer alan yöntemlerden CAMELS sistemi, 1997 yılından sonra piyasa risklerine karşı duyarlılığı(S) bileşeni de dahil edilerek toplamda 6 bileşenden oluşmaktadır. İlk harflerinden oluşan bu 6 bileşen aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- C sermaye yeterliğini,
- A aktif (varlık) kalitesini,
- M yönetim yeterliliğini,
- E kazanç durumunu,
- L likidite durumunu,
- S piyasa risklerine karşı duyarlılığı göstermektedir.

Çalışmada Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren mevduat bankalarının mali performansları 2007-2017 döneminde CAMELS derecelendirme sistemine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olarak üç gruba ayrılan bankalar on bir yıllık periyot da CAMELS analizinin altı alt finansal grubun da karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

2.CAMELS Derecelendirme Sistemi

Finansal kurumların faaliyet performanslarının değerlendirilmesinde genel olarak maliyet analizler, istatistiksel yöntemler, uzman görüşleri ve görüşleri ve analitik yöntem kullanılmaktadır. CAMELS adıyla bilinen yöntem ilk olarak 1979 yılında ABD’de Federal Reserve (FED), Federal Deposit Insurance Commission (FDIC), U.S. Department of the Treasury, Office of the Comptroller of the Currency (OCC) gibi bankaları düzenleyen ve denetleyen kurumlar tarafından oluşturulmuştur. Farklı ülkelerin denetim otoriteleri tarafından kabul gören bir araç olup kullanımı yaygınlaşmıştır(Uslu,2019:204).

CAMELS sistemi, altı bileşenden meydana gelen bir oran yaklaşımıdır. Uzaktan gözetimin önemli bir parçası olan sistem bileşenlerin değerlendirirken, kurumun büyüklüğü, yapısal karmaşıklık ve işlemlerin zorluk derecesi gibi birçok faktör dikkate alınmaktadır. Bankaların genel performansı mali durumu, yönetim kalitesi, risk profili, iç kontrol sistemi, yasa ve düzenlemelere uygunluğunu sayısal olarak ortaya konmaktadır (Karaçor ve diğerleri,2017: 50)

CAMELS sistemi altı bileşeni aşağıda açıklanmıştır(Altınırnak ve Gül,2019:230-231).

- **Sermaye yeterliliği (C)** bileşeninde; kurumun genel finansal durumu, sermayenin miktarı ve kalitesi problemlili finansal varlıkların yapısı ve büyüklüğü, maddi olmayan duran varlıkların yapısı ve miktarı, piyasa riski, esas faaliyetler dışında kalan diğer faaliyetlerle ilgili riskler, sermaye piyasalarına ve diğer sermaye kaynaklarına erişim gibi faktörleri göz önünde bulundurulmaktadır.
- **Aktif kalitesi (A)**, varlıkların doğru bir şekilde yönetilme kabiliyeti, problemlili varlıklarının seviyesinin tespiti, takipteki krediler için ayrılan karşılıkların yeterliliği, önemli varlık kalemlerinin kalitesi ve iç kontrollerin yeterliliği unsurlarını inceler.
- **Yönetim yeterliliği (M)**, yönetiminin, kurumun faaliyetlerine olan katkısının derecesi ve kalitesi, risklere karşı aksiyon alabilme becerisi, kanunlar ve düzenlemelerle uyum içerisinde faaliyetlerin yürütülmesi gibi unsurları içermektedir.
- **Kazanç durumu (E)**, sadece kazançların miktarına değil, kazançların sürdürülebilirliğine etki edebilecek faktörlere ve kazançların kalitesine de odaklanmaktadır.
- **Likidite durumu (L)**,mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlara oranla likidite kaynaklarının yeterliliği, şartların olumsuz olması hinde faaliyetlerin etkilenmeden yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi ve yönetimin likidite durumunu doğru bir biçimde tespit ve kontrol eder.
- **Piyasa Riskine Duyarlılık(S)**, temelde kurumun oranlarındaki, kurlardaki vb. değişikliklere olan hassasiyeti ele alınmakla beraber, yine yönetimin maruz kaldığı piyasa risklerini belirleme ve kontrol etme becerisi ve faiz oranı riskinin yapısı ele almaktadır.

3.Literatür

CAMELS analizi, bankaların uzaktan denetim ve gözetim faaliyetlerinin yapılması açısından uygulanması kolay bir yöntemdir. Gerek kamu otoriteleri gerek özel sektör şirketleri tarafından kullanılmakla beraber son zamanlarda akademisyenler tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır.

CAMELS analizi kullanılarak uluslararası alanlarda yapılmış çalışmalardan bir kısma Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: CAMELS Yöntemi Kullanılarak Yapılan Uluslararası Çalışmalar

Kaynak	Ülke	Kapsam	Sonuç
Christopoulos vd. (2011)	ABD 2003-2007	Lehman Brothers Yatırım Bankası	Bankanın CAMELS yöntemine göre kredi notunun şüpheli olduğu tespit edilmiştir.
Rozzani ve Rahman (2013)	Malezya 2008-2011	İslami ve Geleneksel Bankalar	Bankaların CAMELS performanslarını yüksek ve birbirine yakın bulmuştur.
Gupta (2014)	Hindistan 2009-2013	Kamu bankaları	Kamu bankalarının genel performanslarının birbirine yakın çıktığını ortaya koymuştur.
Helhel ve Varshalomidze (2014)	Gürcistan 2007-2013	6 yabancı sermayeli banka	Kriz ve savaşın etkisinde olan ülke bankaları için, CAMELS bileşenleri açısından iyi bir performans gözlenememiştir.
Chatzi, Diakomihalis ve Chytis (2015)	Atina 2006 – 2012	Borsada işlem gören ticari bankalar	Bankaların yüksek sermaye yeterliliği, karlılık ve likitideye sahip CAMELS oranına sahip olduklarını tespit etmişlerdir.
Masood, Ghauri ve Aktan (2016)	Pakistan 2015	6 İslami Banka	Bankaların finansal performans düzeyleri genel olarak orta düzeydedir. 2 banka diğerlerine göre daha yüksek performans sergilemişlerdir.

Ulusal alanda da CAMELS yöntemi kullanılarak yapılan birçok çalışma vardır. CAMELS analizi kullanılarak ulusal alanlarda yapılmış çalışmalardan bir kısma Tablo 2 'de yer verilmiştir.

Tablo 2: CAMELS Yöntemi Kullanılarak Yapılan Ulusal Çalışmalar

Kaynak	Dönem	Kapsam	Sonuç
Sakarya (2010)	2005,2006 ve2007	BİST Yerli Ve Yabancı Sermayeli Bankalar	Yerli sermayeli bankaların karlılık, likidite ve sermaye yeterliliği bakımından iyi performans sergilerken yabancı sermayeli bankaların ise piyasa riskleri, aktif kalitesi açısından iyi performans sergilediğini vurgulamışlardır.
Kandemir ve Arıcı (2013)	2001-2010	Kamu, Özel Ve Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Analiz sonuçlarına göre, 2000-2001 krizi sonrasında girilen yeniden yapılandırma sürecinin sektör açısından olumlu sonuçlandığı ve mevduat bankalarının olası krizlere karşı temkinli davrandığı görülmektedir.
Gümüş ve Nalbantoğlu (2015)	2002- 2013	Kamu, Yerli Özel, Yabancı ve Katılım Bankaları	Özel Sermayeli bankalar yönetim kalitesi ve karlılıkta en iyi performans sergileyerek birinci sırada yer almaktadır. Kamu bankaları 2001 krizi sonrası güçlü sermaye yapısı ve aktiflerinde gösterdikleri düzelme ile 2.sıradadır.
Ege vd.(2015)	2002-2010	Kamu, Özel Ve Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	Kamu bankaları sermaye yeterliliği, piyasa riskine duyarlılık, yönetim açısından iyi performans göstermişlerdir. Özel sermayeli bankalar karlılık açısından iyi

			durumdadır. Yabancı sermayeli bankalar ise aktif kalitesi ve likidite açısından iyi durumdadır.
Coşkun ve Karğın (2016)	Satın alma öncesi ve sonrası 3 yıl	Türkiye’de üç sınır ötesi banka (Denizbank, Finansbank, ING Bank)	Bankaların satın alınmadan önceki dönemde performansları mevduat bankaları ortalamaları üzerindeyken, satın alınma sonrası dönemde performansları ortalamaların altına düşmüştür.
Gündoğdu (2017)	2005-2015	Aktif Büyüklük Açısından En Büyük 10 Banka(2015)	Analiz sonuçlarına göre bankaları finansal performans açısından sıralamıştır.
Altınparmak ve Gül (2018)	2008-2017	BİST Mevduat Bankaları	Her CAMELS bileşeni için en iyi performansa sahip bankaları ortaya koymuşlardır. Ayrıca genel performans en iyi finansal duruma sahip bankanın Akbank, en zayıf ise Şekerbank olduğu tespit edilmişlerdir.
Uslu(2019)	2010-2016	Yabancı sermayeli bankaların	2010 - 2016 arası yabancı sermayeli bankaların performansında % 50 düşüş olduğunu tespit etmiştir.

4.Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Uygulama Aşamaları

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde önemli konumda olan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalarının, 2007-2017 yıllarını kapsayan 11 yıllık dönemde göstermiş oldukları mali performansın analizinin yapılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için CAMELS derecelendirme modeli kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Bankalar Birliği'nin her yıl yayınladığı "Seçilmiş Rasyolar 2007-2017" istatistiki raporlarından elde edilmiştir ve 21 tane finansal oran kullanılmıştır. Bu oran grupları ve ağırlıkları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Analizde Kullanılan Finansal Oranlar ve Ağırlıkları

Bileşenler Ve Finansal Oranlar	Kodu	İlişki Yönü	Oran Ağırlıkları	Bileşen Ağırlığı
SERMAYE YETERLİLİĞİ –C				%20
1.Sermaye Yeterliliği Oranı	C1	+	%50	
2.Özkaynaklar / Toplam Aktifler	C2	+	%30	
3.(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	C3	+	%20	
AKTİF KALİTESİ-A				%15
4.Duran Aktifler / Toplam Aktifler	A1	-	%30	
5.Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	A2	+	%40	
6.Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	A3	-	%30	
YÖNETİM KALİTESİ- M				%15
7.Şube Başına Net Kar	M1	+	%25	
8.Toplam Faaliyet Gelirleri / Toplam Aktifler	M1	+	%25	
9.Faiz Dışı Gelirler/ Diğer Faaliyet Giderleri	M3	+	%25	
10. Personel Gideri / Diğer Faaliyet Giderleri	M4	-	%25	
KARLILIK DURUMU- E				%15
11. Dönem Net Karı / Özkaynaklar	E1	+	%30	
12.Dönem Net Karı / Toplam Aktifler	E2	+	%30	
13.Toplam Gelirler / Toplam Giderler	E3	+	%20	
14.Vergi Öncesi Kar/ Toplam Aktif	E4	+	%20	
LİKİTİDE-L				%20

15.Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	L1	+	%25
16.Likit Aktifler / Toplam Aktifler	L2	+	%25
17. Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	L3	+	%25
18.YP Likit Aktifler / YP Pasifler	L4	+	%25
PİYASA RİSKİNE DUYARLILIK-S			%15
19. Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler	S1	-	%35
20.Döviz Pozisyonu/Özkaynaklar	S2	-	%30
21.Yabancı Para Aktifler / Yabancı Para Pasifler	S3	+	%35

Çalışmada BİST' te kayıtlı mevduat bankaları kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olarak 3 gruba ayrılmıştır ve analizde Tablo 4'de belirtilen 10 adet bankanın verileri kullanılmıştır.

Tablo 4: BİST' te İşlem Gören Mevduat Bankaları

Kamu Sermayeli Bankalar	Kodu
1. Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB
2. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN
Özel Sermayeli Bankalar	
3. Akbank T.A.Ş.	AKBNK
4. Türkiye İş Bankası A.Ş.	ISBTR
5. Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK
6. Yapı Kredi Bankası A. Ş.	YKBNK
Yabancı Sermayeli Bankalar	
7. Deniz Bank A.Ş.	DENIZ
8. Türkiye Garanti Bankası A. Ş.	GARAN
9. ICBC Turkey Bank A.Ş.	ICBCT
10. QNB Finansbank A. Ş.	QNBFB

CAMELS Uygulama Aşamaları sekiz adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıda açıklanmıştır (Gündoğdu, 2017: 31-32; Aytekin ve Sakarya, 2013: 39).

• **1. Adım: Veri Setinin Oluşturulması**

Çalışmada incelenen 12 bankanın 2007-2017 yıllarına ait 22 adet finansal orandan oluşan veri seti oluşturulur.

• **2. Adım: Referans Değerinin Hesaplanması**

Finansal oranların aritmetik ortalaması alınarak referans değerleri hesaplanır.

• **3. Adım: Endeks Değerinin Hesaplanması**

Her yıl için hesaplanan referans değerinin, her bankanın o yıla ait değerine bölünmesi ile endeks değeri bulunur. (Referans Değeri / Banka Değeri)*100 şeklinde hesaplanır.

• **4. Adım: Sapma Değerinin Hesaplanması**

Eğer; finansal oranın yönü (+) ise (Endeks Değeri -100) ; (-) ise (100- Endeks Değeri) şeklinde sapma değerler bulunur.

• **5. Adım: Sapma Değerinin Ağırlıklandırılması**

Bulunan her sapma değer, söz konusu finansal oranın grup içerisindeki ağırlığına çarpılmaktadır. Böylece, sapma değerlerin ağırlıklandırılmış hali hesaplanır.

• **6. Adım: Ağırlıklı Sapma Değerlerinin Toplanması**

5. adımda bulunan ağırlıklandırılmış sapma değerler her grup bazında (C.A.M.E.L.S.) toplanarak hesaplanır.

• **7. Adım: Toplam Ağırlıklı Sapma Değerlerinin Grup Bazında Ağırlıklandırılması**

Toplam ağırlıklı sapma değerler ile grup ağırlıkları çarpılır.

• **8. Adım: CAMELS Değerlerinin Bulunması**

7. adımda bulunan grup bazındaki toplam ağırlıklı sapma değerler toplanır. Bulunan değer CAMELS değerleridir.

Analiz Bulguları

Bütün bileşenlerin olduğu bileşik CAMELS değerlerinin yorumlanmak yerine alt bileşen grup performansları tek tek ele alınmıştır. Banka grupları ve CAMELS bileşenlerine ait sonuçlar tek tek tablolar şeklinde verilmiştir.

Tablo 5: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Sermaye Yeterliliği (C) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	OR T.
HALK	-2,73	-1,86	-0,84	-2,24	-1,99	-1,97	-4,14	-2,90	-4,29	-3,52	2,11	-2,22
VAKIF	-1,44	-1,29	-1,49	-2,82	-2,71	-1,78	-3,58	-2,61	-2,92	-0,95	0,29	-1,94
AK	4,50	2,68	1,95	1,47	1,14	2,74	1,50	5,01	4,49	4,51	6,38	3,31
ŞEKER	-3,73	-3,28	-2,91	-2,67	-2,70	-2,59	-4,97	-2,70	-0,82	-0,09	2,60	-2,17
İŞ	1,35	0,89	0,59	0,04	-1,58	-1,62	-3,90	-0,99	-2,26	-2,81	1,81	-0,77
YAPIKRD	-1,22	-0,69	-1,39	-1,54	0,32	-0,97	-3,59	-2,19	-2,19	-2,68	-5,92	-2,01
DENİZ	0,32	-0,03	-1,57	-4,71	-5,29	-3,40	-2,51	-1,94	-0,74	0,16	-3,91	-2,15
ICBC	-1,42	1,33	-2,26	7,74	6,34	1,52	1,35	6,23	8,04	4,94	-0,85	3,00
QNBF	-0,93	-0,32	0,26	0,35	1,52	1,45	0,08	0,59	-0,52	0,08	-1,03	0,14
GARNT	4,65	3,77	1,87	0,42	-0,16	1,09	-0,29	2,04	1,49	0,16	-1,66	1,22

Analiz sonuçlarına göre bileşen bazında değerlendirmeler yapıldığında, C (sermaye yeterliliği) bileşeni, CAMELS içerisinde %20'lik bir paya sahiptir. Tablo 5'deki analiz sonuçlarına göre sermaye yeterliliği açısından en iyi durumda olan bankalar; Akbank, ICBC ve Garanti, Akbank, dönem boyunca istikrarını sürdürmüş ve genel olarak diğer bankalardan daha üstün sermaye yeterliliği durumuna sahip olmuştur. Vakıfbank, Halkbank, Denizbank ise diğer bankalara kıyasla sermaye açısından daha düşük bir yeterliliğe sahip konumdadır.

Kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli olarak gruplar şeklinde değerlendirilecek olunursa; Yabancı sermayeli bankaların diğer grup ortalamalarına göre sermaye yeterliliğinin daha iyi olduğunu söylenebilir. Mali yapılarının daha sağlam ve özkaynak karlılığının yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 6: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Aktif Kalitesi (A) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	ORT.
HALK	2,34	2,27	2,10	0,34	1,59	1,33	1,85	1,63	1,71	- 0,82	- 2,01	1,12
VAKIF	1,20	1,22	1,67	1,60	0,88	1,00	1,28	0,60	1,05	0,07	- 0,57	0,91
AK	2,54	4,25	4,66	4,93	5,29	5,52	3,85	3,25	2,22	3,14	3,10	3,89
ŞEKER	- 4,13	- 6,24	- 5,12	- 6,16	- 3,99	- 0,94	- 4,78	- 2,41	- 1,89	- 1,52	- 0,20	-3,40
İŞ	- 0,04	0,22	0,46	0,40	0,32	- 0,42	- 1,01	- 3,41	- 3,26	- 3,04	- 6,42	-1,47
YAPIKRD	- 1,45	- 1,50	- 0,42	0,37	- 0,96	- 2,38	- 0,91	- 1,05	- 3,42	- 4,39	- 6,84	-2,09
DENİZ	- 5,75	- 5,17	- 4,28	- 0,89	- 0,97	- 1,34	- 0,10	0,22	0,77	1,94	3,44	-1,10
ICBC	5,62	4,80	2,21	- 0,30	- 0,61	- 1,44	- 0,67	- 0,74	0,05	- 1,02	4,23	1,10
QNBF	- 1,26	- 2,19	- 2,18	- 2,41	- 3,06	- 2,91	- 2,30	- 0,97	0,54	2,51	3,02	-1,02
GARNT	1,26	1,58	1,71	2,34	2,39	2,35	2,72	1,95	2,05	2,87	2,92	2,20

Aktif Kalitesi (A) bileşeni, CAMELS içerisinde %15'lik bir paya sahiptir Tablo 6'daki analiz sonuçlarına göre, Aktif Kalitesi (A) bileşeni açısından en iyi durumda olan banka Akbank (3,89 puan) ve Garanti(2,20) bankasıdır. En kötü durumda olan banka ise Şeker bank (-3,40 puan) ve Yapı kredi(-2,09) olmuştur.

Kamu sermayeli bankaların grup ortalaması 1,01, özel sermayeli bankaların grup ortalaması -0,77 ve yabancı sermayeli bankaların grup ortalaması 0,29'dır. Kamu sermayeli bankalar diğer grup ortalamalarına göre aktif kalitesinin yüksek olduğu görülmektedir. Kamu sermayeli bankaların kredi kalitesinin yüksek olduğu, verilen kredilerin geri alımlarının sağlanabildiğini söyleyebiliriz.

Tablo 7: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Yönetim Kalitesi (M) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	ORT.
HALK	- 0,26	- 0,71	1,48	2,06	2,13	2,52	2,03	1,03	- 0,15	0,87	- 0,13	1,0
VAKIF	0,95	0,64	1,33	1,23	- 0,49	0,06	- 0,09	- 0,81	0,29	1,06	2,41	0,6
AK	5,55	4,07	4,84	4,40	2,03	1,62	1,08	2,10	1,60	3,06	3,58	3,1
ŞEKER	0,30	- 0,94	- 0,41	1,38	- 1,28	0,12	- 1,52	- 2,09	- 2,84	0,50	0,20	-0,6
İŞ	- 2,92	- 2,18	- 2,09	- 1,78	- 3,11	- 2,57	- 3,58	- 1,53	- 3,71	- 2,36	- 3,70	-2,7
YAPIKRD	3,03	2,86	3,24	2,70	4,09	1,75	1,53	1,93	1,16	3,00	1,79	2,5
DENİZ	0,19	1,81	- 2,61	- 3,02	0,61	1,35	5,18	5,52	8,04	0,56	- 0,41	1,6
ICBC	- 6,82	- 5,11	- 6,92	- 5,37	- 4,63	- 5,62	- 6,65	- 5,99	- 5,42	- 5,14	- 5,49	-5,7
QNBF	- 0,72	- 0,96	- 0,89	- 0,69	- 1,38	0,28	- 0,62	- 1,46	- 1,91	- 2,14	- 1,82	-1,1
GARNT	1,05	1,54	0,86	- 0,65	2,24	- 0,11	2,07	1,59	2,50	1,60	2,59	1,4

Yönetim Kalitesi (M) bileşeni, CAMELS içerisinde %15'lik bir paya sahiptir. Tablo 7'deki analiz sonuçlarına göre, Yönetim Kalitesi (M) bileşeni açısından en iyi durumda olan banka Akbank (3,1 puan),Yapıkredi(2,5)'dir. Denizbank(1,6) ve Garanti(1,4) de sıralamada 3.ve 4.bankalardır. ICBC (-5,7 puan) ,İşbankası(-2,7) ve QNBF(-1,1) ise diğer bankalara kıyasla sermaye açısından daha düşük yönetim kalitesine sahip konumdadır.

Kamu sermayeli bankaların grup ortalaması 0,8, özel sermayeli bankaların grup ortalaması -0,77 ve yabancı sermayeli bankaların grup ortalaması -3,9'dır. Kamu sermayeli bankalar diğer grup ortalamalarına göre yönetim kalitesinin yüksek olduğu görülmektedir. Şube başına kar gibi oranlar bileşenlerinden oluşan yönetim kalitesi bileşeni sonuçları karlılık durumunun analizinde ve aktif yönetimi gibi konularda bankalarının başarılı olduğunu gösterir.

Tablo 8: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Karlılık Durumu (E) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	ORT.
HALK	0,41	0,29	1,42	1,23	2,25	2,68	3,06	2,98	2,43	1,91	1,18	1,80
VAKIF	1,20	1,09	1,41	0,62	0,02	- 0,37	- 0,21	- 0,62	- 0,25	- 0,50	0,02	0,22
AK	1,51	1,72	1,60	1,51	0,89	0,09	- 0,14	0,31	0,64	0,14	0,55	0,80
ŞEKER	- 3,01	- 2,52	- 2,86	- 0,53	- 1,09	- 0,03	- 2,10	- 1,48	- 1,14	0,04	- 0,67	-1,40
İŞ	0,11	0,78	0,30	0,63	0,02	0,17	0,10	0,35	0,49	- 0,07	- 0,30	0,23
YAPIKRD	- 0,10	0,02	- 0,09	- 0,22	- 0,44	- 0,44	0,52	1,12	0,12	0,57	- 1,07	0,00
DENİZ	0,53	0,60	0,13	- 0,68	- 1,23	0,45	- 0,27	- 0,32	1,16	- 0,11	- 1,27	-0,09
ICBC	- 2,43	- 3,58	- 5,17	- 3,51	- 2,04	- 3,07	- 3,33	- 3,76	- 3,53	- 3,40	- 1,94	-3,25
QNBF	0,35	0,15	- 0,38	0,10	- 1,02	- 0,36	0,19	0,34	- 0,96	- 0,10	0,23	-0,13
GARNT	1,67	1,55	1,45	1,25	0,49	0,24	1,12	0,95	1,69	1,34	3,25	1,36

Bankaların Karlılık Durumu (E) bileşeni açısından incelendiğinde Tablo 8'deki analiz sonuçlarına göre, Halkbank (1,80) ve Garanti (1,36) diğer bankalardan daha iyi durumda buldukları söylenebilir. ICBC (-3,25 puan) ve Şekerbank(-1,40) ise, sağladıkları kazançlar ve kârlılık açısından diğer bankaların gerisinde kalarak en düşük puanlar alan bankalar olmuşlardır.

Kamu sermayeli bankaların grup ortalaması 1,01 özel sermayeli bankaların grup ortalaması -0,37 ve yabancı sermayeli bankaların grup ortalaması -3,9'dır. Kamu sermayeli bankalar diğer grup ortalamalarına göre yönetim kalitesinin yüksek olduğu görülmektedir. Şube başına kar gibi oranlar bileşenlerinden oluşan yönetim kalitesi bileşeni sonuçları karlılık durumunun analizinde ve aktif yönetimi gibi konularda bankalarının başarılı olduğunu gösterir.

Tablo 9: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Likitide (L) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	ORT.
HALK	1,18	2,46	3,55	2,45	1,45	2,54	5,41	6,40	8,29	6,05	-1,75	3,46
VAKIF	1,65	0,51	0,27	- 1,76	- 3,35	- 0,63	1,10	- 0,99	-5,53	-5,57	-5,66	-1,81
AK	- 3,61	-6,35	- 5,05	- 5,44	- 3,79	- 6,89	- 6,56	- 9,20	-3,88	3,05	-8,05	-5,07
ŞEKER	3,80	10,12	5,12	4,89	5,25	4,85	- 2,18	3,42	4,45	5,34	0,87	4,17
İŞ	0,95	-0,76	- 0,50	- 1,65	0,37	1,30	- 1,10	- 5,96	- 10,36	- 17,81	- 12,94	-4,41
YAPIKRD	0,86	2,73	1,75	- 1,41	- 0,80	- 0,20	6,68	8,30	9,37	7,91	13,28	4,41
DENİZ	0,02	-3,18	- 1,41	- 2,79	0,54	- 0,96	- 0,25	2,33	3,54	0,76	5,52	0,37
ICBC	- 8,83	-8,20	- 9,33	4,34	2,76	4,83	3,89	3,53	5,22	-1,98	5,31	0,14
QNBF	1,80	-0,60	3,51	2,05	- 0,32	- 0,14	- 1,93	- 1,16	-3,93	5,91	4,72	0,90
GARNT	2,19	3,26	2,07	- 0,69	- 2,12	- 4,70	- 5,06	- 6,66	-7,18	-3,67	-1,29	-2,17

Likidite (L) bileşeni, CAMELS içerisinde %20'lik bir paya sahiptir. Likidite(L), bankaların likidite durumlarını, borçları ödeme güçlerini, dönen varlıkların durumunu ortaya koyan beşinci bileşendir. Tablo 9'deki analiz sonuçlarına göre (L) bileşeni açısından en iyi durumda olan banka Yapı kredi(4,41 puan) ve Şekerbank(4,17)tır. Likidite bakımından diğer bankalara göre kötü durumda olan banka ise Akbank (-5,07 puan) ve İşbankası(-4,41) olmuştur.

Kamu sermayeli bankaların grup ortalaması 0,82, özel sermayeli bankaların grup ortalaması -0,22 ve yabancı sermayeli bankaların grup ortalaması -0,19'dur.

Tablo 10: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Piyasa Riskine Duyarlılığı (S) Değerleri

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	ORT.
HALK	- 1,34	- 0,91	- 1,35	- 1,55	- 0,58	- 0,92	- 1,59	- 1,75	- 1,61	- 1,13	- 0,39	-1,19
VAKIF	- 1,36	- 1,27	- 1,42	- 0,79	- 1,34	- 0,64	- 1,33	- 1,21	- 1,41	- 1,83	- 1,88	-1,32
AK	0,27	0,14	- 0,05	0,18	0,97	0,90	1,19	0,07	- 1,02	- 0,91	- 1,50	0,02
ŞEKER	0,58	- 0,41	- 0,14	- 0,28	- 0,69	- 1,96	- 1,44	- 0,05	1,11	0,87	0,59	-0,17
İŞ	0,24	0,30	0,16	0,14	- 0,28	- 0,14	- 0,30	- 0,39	- 0,45	- 1,45	- 1,39	-0,32
YAPIKRD	0,85	0,26	0,00	0,24	1,01	0,60	1,09	0,11	- 1,18	- 0,88	- 0,70	0,13
DENİZ	- 0,84	- 0,16	0,28	0,54	1,05	0,50	1,10	1,66	1,07	2,11	0,90	0,75
ICBC	1,28	0,85	2,19	0,68	0,85	0,88	1,76	1,59	2,66	1,50	2,05	1,48
QNBFB	0,75	0,85	0,64	0,88	- 0,21	1,10	0,49	1,29	1,69	2,23	2,23	1,09
GARNT	- 0,42	- 0,35	- 0,29	- 0,03	- 0,77	- 0,32	- 0,98	- 1,32	- 0,87	- 0,51	- 0,09	-0,46

Tablo 10'daki analiz sonuçlarına göre Piyasa Riskine Duyarlılığı (S) bileşeni açısından en iyi durumda olan bankalar ICBC(1,48 puan), QNBFB(1,09) iken en kötü durumda olan bankalar ise Vakıfbank (-1,32 puan) ve Halkbank(-1,32) olmuştur.

Piyasa riskine karşı duyarlılık bileşeni piyasada ortaya çıkabilecek riskler yani faiz riski, döviz riski, enflasyon riskine karşı dayanıklılığı durumunu ortaya koymaktadır.0,71 ortalama ile yabancı sermayeli bankaların diğer grup ortalamalarına piyasa riskine karşı duyarlılığının yüksek olduğu görülmektedir.

BİST 'te İşlem Gören Bankaların 2007-2017 periyodundaki CAMELS bileşik puanları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: BİST 'te İşlem Gören Bankaların CAMELS Puanları

BANKALAR	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
HALK	-0,82	1,26	4,95	1,05	2,60	3,51	3,57	4,42	3,95	1,44	-2,17
VAKIF	0,99	-0,19	0,35	-2,55	-7,02	-1,98	-2,62	-5,01	-8,52	-7,22	-5,41
AK	9,26	4,78	6,35	5,54	5,65	3,90	1,06	1,23	3,40	12,84	3,51
ŞEKER	-3,19	-0,75	-3,46	-2,83	-3,41	-0,51	-	-3,83	0,00	5,09	4,05
İŞ	-0,42	-1,52	-1,39	-2,86	-4,29	-3,45	-9,88	-	-	-	-
YAPIKRD	2,06	3,67	3,19	0,36	3,65	-1,21	4,81	7,10	3,73	2,96	1,60
DENİZ	-6,06	-6,73	-9,59	-	-4,06	-3,85	3,42	7,78	12,68	5,54	5,54
ICBC	-	-6,32	-	7,08	4,72	0,16	-0,32	4,62	10,56	-1,70	5,25
QNBF	-0,37	-3,22	1,33	0,17	-3,45	-0,22	-4,28	-1,70	-4,13	8,58	7,12
GARNT	8,72	10,50	6,22	1,40	1,59	-1,69	-1,53	-2,41	-2,01	0,45	2,65

Tablo11 ve Tablo 12'de yer alan bankaların ortalama CAMELS puanlarına göre, çalışma kapsamında bulunan 10 bankadan en iyi mali duruma sahip bankanın Akbank olduğu görülmektedir. Akbank dan sonra sırasıyla Yapıkredi, Garanti, Halkbank yer almaktadır. Kıyaslamalı olarak diğer bankalardan daha düşük finansal duruma sahip bankalar ise Şekerbank ve Vakıfbank olduğu görülmektedir.

Tablo 12: BİST 'te İşlem Gören Bankaların Ortalama CAMELS Puanları

BANKALAR	PUANLAR
HALK	2,16
VAKIF	-1,56
AK	5,23
ŞEKER	-2,16
İŞ	-1,11
YAPIKRD	2,90
DENİZ	-0,56
ICBC	-0,02
QNBFB	-0,01
GARNT	2,17
BANKALAR	2,16

5.Sonuç

Finansal sistem içerisinde büyük öneme sahip olan bankaların gösterdikleri performans ülkedeki tüm ekonomik birimleri etkilemektedir. Bankalar, likidite sağlamak, para politikalarının etkinliğini arttırmak gibi faaliyetlerle ekonomiye yön vermektedirler. Bankaların mali durumlarının ölçülmesinin ve bunun devamlı hale getirmesi gerekmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de bulunan ve hisse senetleri Borsa İstanbul’da işlem gören mevduat bankalarının finansal durumlarının karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple bankaların yıllık finansal tablolarından elde edilen finansal oranlar belirlenmiş, yöntem olarak CAMELS Analizi ve çalışma periyodu olarak son 11 yıllık dönem (2007-2017) seçilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışma kapsamında bulunan 10 bankadan en iyi finansal duruma sahip bankanın Akbank olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla Yapıkredi, Garanti, Halkbank yer almaktadır. Kıyaslamalı olarak diğer bankalardan daha düşük finansal duruma sahip bankalar ise Şekerbank ve Vakıfbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul’da işlem gören mevduat bankalarının finansal performans değerlendirmesini yapılmıştır. Analiz sonuçların banka yöneticilerine, yatırımcılara, kamu otoritelerine, araştırmacılara, sektöre ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Analizde kullanılan finansal

oranların ağırlıkları değiştirildiğinde, genel tablo çok değişmese de banka sıralamalarında farklılıklar gözlenebilir.

Kaynakça

Altınparmak, S.& Gül, Y.(2018). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Mevduat Bankalarının Finansal Durumlarının CAMELS Analizi İle Değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 17 Sayı: 1, ss. 222-243.

Chatzi, I.G., Diakomihalis, M.N., ve Chytis, E.T. (2015) "Performance of the Greek Banking Sector Pre and Throughout the Financial Crisis", Journal of Risk & Control, 2 (1): 45-69.

Coşkun, S.A. & Karğın, S. (2016) "Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almaların Bankaların Finansal Performansına Etkileri: Üç Banka Üzerinde CAMELS Analizi", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 69: 41-60.

Christopoulos, A. G., Mylonakis, J., & Diktapanidis, P. (2011). Could Lehman Brothers' collapse be anticipated? An examination using CAMELS rating system. International Business Research, 4(2), 11.

Gupta, PK. (2014), An analysis of Indian public sector banks using CAMEL approach. IOSR Journal of Business and Management, 16, 94-102

Ege, İ., Topaloğlu, E.E. ve Karakozak, Ö. (2015) "CAMELS Performans Değerlendirme Modeli: Türkiye'deki Mevduat Bankaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (4): 109-126.

Gümüş, F.B. & Nalbantoğlu, Ö. (2015) "Türk Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi", AKÜ İİBF Dergisi, 17 (2): 83-106.

Gündoğdu, A. (2017) "Türkiye'de Mevduat Bankalarının CAMELS Analizi", Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 4 (2): 26-43.

Helhel, Y. & Varshalomidze, M. (2014) .Gürcistan'da Faaliyet Gösteren Yerli Sermayeli Özel Ticari Bankaların CAMELS Derecelendirme Sistemi ile Değerlendirilmesi, 18.Finans Sempozyumu, Denizli.

Kandemir, T. & Arıcı, N.D. (2013) "Mevduat Bankalarında CAMELS Performans Değerleme Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma (2001-2010)", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1): 61-87.

Masood, O., Ghauri, S.M.K ve Aktan, B. (2016) "Predicting Islamic Banks Performance Through CAMELS Rating Model", Banks and Bank Systems, 11 (3): 37-43

Rozzani, N. & Rahman, R.A. (2013) "CAMELS and Performance Evaluation of Banks in Malaysia: Conventional versus Islamic", Journal of Islamic Finance and Business Research, 2 (1): 36-45.

Sakarya, Ş. (2010).CAMELS Derecelendirme Sistemine Göre İMKB'deki Yerli ve Yabancı Sermayeli Bankaların Karşılaştırmalı Analizi, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca Özel Sayısı:. 7-21.

Uslu, A.(2019). Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Bankaların CAMELS Analizi ile Performanslarının Ölçümü. Muhasebe ve Finansman Dergisi – Nisan, ss.199-220.

Karaçor, Z. Ö., Mangır, F., Kodaz, Ş. S., ve Kartal, M. (2017), Kamusal ve Özel Sermayeli Bankaların CAMELS Performans Analizi: Türkiye Örneği, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), ss. 47-65

PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANS ÖLÇÜMLERİNİN İNCELENMESİ: TOPSIS VE MOORA UYGULAMA

Dr. Öğrt. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF

Erkan ÇIBIK

Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arş. Gör. Hatice Can ÖZİÇ

Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi

Öz

Günümüzün küresel rekabet ortamında firmalar finansal performanslarını güç geçtikçe yükseltme eğiliminde oldukları aşikârdır. Durum böyleyken finansal performans ölçüm yöntemleri de gelişme göstermekte ve araştırmacılara uygulama alanları yaratmaktadır. Hali hazırda finansal performans ölçüm aracı olarak kullanılan rasyo oranları belirli performans ölçüm kriterlerinde yeterli görülmemektedir. Bu sebepten çok kriterli karar verme yöntemlerine başvurulabilmekte, finansal performans sıralamalarında bu yöntemler kullanılabilir. Bu çalışmada çok ölçekli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve MOORA yöntemleri kullanılarak analizler yapılmıştır. Ayrıca bu yöntemlerin uyumlu çalışıp çalışmadığı test edilmeye çalışılmış, bulgular ışığında benzer sonuçlar ortaya konulduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı perakende ticaret sektöründeki firmaların belirli rasyo oranlarında finansal performanslarını test etmektir. Çalışmada BİST’de işlem görüp perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren 10 adet işletmenin belirlenen 10 adet finansal oranı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan karar matrisi ile 8 aşamalı TOPSIS yöntemi ve MOORA yönteminin 4 temel tekniği uygulanmıştır. Analiz sonuçları için finansal oranlar 2017 yılı finansal tablolarından elde edilmiştir. Uygulamalar neticesinde TOPSIS ve MOORA yöntemlerinin sıralama sonuçları belirlenmiş, oluşan sıralama sonuçları finansal performans ölçütleri açısından belirlenmiş, ayrıca benzer sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Perakende Ticaret Sektörü, Finansal Performans, TOPSIS, MOORA

INVESTIGATION OF FINANCIAL PERFORMANCE MEASUREMENTS OF BUSINESS OPERATIONS IN RETAIL TRADE SECTOR: TOPSIS AND MOORA APPLICATION

Abstract

In today's global competitive environment, it is obvious that firms tend to upgrade their financial performance as they grow stronger. While this is the case, financial performance measurement methods also develop and create application areas for researchers. Ratio ratios currently used as financial performance measurement tools are not considered sufficient in certain performance measurement criteria. For this reason, multi-criteria decision making methods can be used and these methods can be used in financial performance rankings. In this study, TOPSIS and MOORA methods were used for the analysis of multidimensional decision making methods. In addition, it has been tried to test whether these methods are compatible or not, and similar results have been found in the light of the findings.

The main purpose of this study is to test the financial performance of the firms in the retail trade sector in certain ratio ratios. In the study, 10 financial ratios of 10 firms operating in retail trade sector were analyzed in BIST and analyzed. The 4-stage TOPSIS method and 4 basic techniques of MOORA method were applied with the decision matrix. Financial ratios for the results of the analysis are obtained from the 2017 financial statements. Sequence results of TOPSIS and MOORA methods were determined as a result of the applications and the results of the ranking were determined in terms of financial performance criteria and similar results were discussed.

Key Words: Retail Trade Sector, Financial Performance, TOPSIS, MOORA

1.Giriş

Günümüz şartlarında devamlı artan ve süreklilik gösteren perakende sektöründeki rekabet şartları perakendecileri tüketici beklentilerini tercihlerini kendi taraflarına çekebilmek için gelişmek ve koşullara uyum sağlamak zorundadırlar. Mal çeşitliliğine ve hizmet sunumuna ayrıca ürün farklılaştırılmasına dayalı fiyatlandırma stratejileri, satış geliştirmek için yapılan her türlü reklam çeşitli ürün tutundurma faaliyetleri pazarlamaya verilen ağırlıklı önemle birlikte şirketler birbirleriyle yoğun rekabet içerisine girmektedirler. Perakende sektörü bu yüzden dinamik ve hızlı değişimler yaşamaktadır. Bu sektörde yaşanan bu kadar değişimin temel sebebi ise müşteri tercihleri ve beklentilerin yaşam tarzları ile şekillenmesi ve değişmesidir. Hızlı bir şekilde değişen bu gelişmeyi teknolojinin verdiği fırsatlar ile öğrenip, kendisi için yapılan hizmetlerin farkına varan tüketiciler piyasadan beklentilerini buna göre şekillendirmektedirler. Tüketiciler açısından bu kadar önemli olan bir sektörde finansal performans analizleri yapmak ve finansal açıdan iyi durumda olan firmaları tespit etmek önem arz etmektedir.

Tüketiciler ve günümüz şirketleri için en önemli adımlardan bir tanesi olumlu ve etkili kararlar alabilmekten geçmektedir. İşletmeciler ve birçok yatırımcı belirli dönemlerde kendi finansal

durumlarını tespit etmek için analizler yapmaktadırlar. Sonuç olarak karar almada bu finansal analizlerin sonuçları etkilemesi, karar alma davranışlarını bu yönde değiştirmesi yadsınamaz bir gerçektir.

Alternatifler arasından optimal çözümü bulmaya olanak tanıyan çok ölçekli karar verme yöntemleri birçok alanda kullanılmasının yanı sıra finansal performans ölçüm yöntemi olarak da sıklıkla kullanılabilir. Literatürde finansal performans ölçüm aracı olarak AHP, VIKOR, MOORA TOPSIS ve ELECTRE gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmüş, çalışmada sadece MOORA yönteminin 4 tekniği ve TOPSIS yöntemi kullanılarak uygulama yapılmıştır.

Bu çalışmada perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2017 yılı finansal tabloları kullanılarak finansal rasyo analizleri yapılmış, bu yapılan analizler ile karar matrisi oluşturularak karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS ve MOORA teknikleri uygulanmış uygulama sonucunda belirli şirketler finansal performans açısından iyi olarak tespit edilmiştir. Analizler sonucunda uygulamalar arasında benzer özellikler olduğu gözlenmiş ve sonuçların benzer çıkması bunu desteklediği kanısına varılmıştır. Sonuçlar oluşan literatür çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.Literatür Taraması

TOPSIS Yöntemini Kullanan Çalışmalar

Orçun ve Eren (2017),BİST’de işlem gören 13 teknoloji firmasının Finansal performanslarının TOPSIS ile belirlenmesi; Karaoğlu (2018), BİST XKMYA firmalarını çok kriterli karar verme yöntemleri ile analizler; Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin (2011), 1999-2008 yıllarında İMKB’de işlem gören seramik sektöründe yer alan şirketlerin finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile incelemiş; Fai, Siew and Hoe (2016), çalışmalarında 2012-2014 yılları arasında Malezya Borsasında finans sektöründe yer alan 23 şirketin genel performanslarını değerlendirmek için TOPSIS kullanmışlar; Ksenija, Boris, Snežana and Sladjana (2017), 2007-2014 yılları arasında Sırbistan’da sigorta sektöründe faaliyet gösteren tüm şirketler AHP ve TOPSIS ile incelenmiş; Hoe, Din, Siew and Wai (2018), Malezya’da ki kahve tedarikçilerinin mali performansları TOPSIS ile incelenmiş; Dumanoglu ve Ergül (2010), İMKB’de işlem gören teknoloji firmaların performans ölçümlerini yapmışlardır.

MOORA Yöntemi Kullanan Çalışmalar

Özbek (2015), Akademik birim yöneticilerinin MOORA yöntemi ile seçilmesi; Özdağoğlu (2014), Farklı normalizasyon yöntemlerinde MOORA ile tercih sıralaması yapılması; Streimikiene ve Balezentis (2013), İklim değişikliği azaltım politikaları ve önlemlerin sıralama problemleri için MOORA kullanılması; Tepe ve Görener (2014), Analitik hiyerarşi süreci ve MOORA yöntemlerinin optimal personel seçiminde uygulanması; Aksoy vd. (2015), Kömür işletmelerinin performans değerlendirmesinin MOORA ile incelenmesi; Ömürbek ve Özcan (2016), BİST’de işlem gören sigorta firmalarının MOORA yöntemi ile incelenmesi; Görener, Dinçer ve Hacıoğlu, (2013), binalarda ısı kaybına karşılık farklı pencere ve duvar tasarım alternatiflerine karar vermede MULTIMOORA yöntemini kullanmışlardır; Kalibatas ve Turskis (2008), binalarda iç iklimi ve çeşitli yönlerden inceleyerek sorun çözümü için MOORA yöntemini kullanmışlardır.

Literatüre bakıldığı takdirde yukarıda belirtilen çalışmalar gibi çok ölçekli karar verme yöntemlerini kullanan birçok çalışma göze çarpmaktadır. Birçok çalışma olması doğaldır; çünkü çok kriterli karar

verme teknikleri her alanda kullanılarak alternatifler arasında seçim yapmaya olanak tanımaktadır. Bizim çalışmamızda da bu literatüre dayanılarak TOPSIS ve MOORA yöntemleri kullanılmıştır.

3. Perakende Sektörü

Günümüzün küresel ortamında değişen rekabet şartları ve gelişen teknoloji karşısında tüm piyasalar geleneksel yöntemlerden çıkıp yeni metotlar aramaktadır. Bu sürekli değişkenlik gösteren sektörler arası rekabet edebilme ve kendini bulup kabul ettirme çabasının doğması yeniliklere yol açmaktadır. Bu sektörlerden bir tanesi de perakende sektörüdür. Ülkemizde gerçekleşen sert jeopolitik ve makroekonomik koşullar yerel organize perakende sektörünün üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Döviz kurlarının sürekli olarak değişkenlik gösterdiği ve faiz oranlarının artarak arttığı günümüzde baskının daha devam edeceğini işaret etmektedir. (ekonomist.com.tr)

Perakende ticaret sektöründeki genel sorun aslında müşteri davranışlarının müşteri beklentilerinin ve küreselleşmeyle değişen tüketim alışkanlıkları gelmektedir. Bu sebepten dolayı faaliyet gösteren perakende şirketleri buldukları formattan çıkmaktadırlar.

Perakende sektöründe daha önceleri geleneksel yöntemler doğrultusunda daha büyük mağazalar açma yarışında olan perakendeciler şimdilerde mağaza metrekarelerini düşürerek büyüme stratejileri uygulamaya başlamaktadırlar. Sebebi ise tüketicilerin daha yakın yerlerde alışveriş yapmak istemesidir. Perakende mağazacılık sektörü önceleri daha çok segmantasyon ile lokal know-how benimseterek çok daha yeni ve yerel satış konseptleri geliştirmeye hazırlanmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi 80 / 20 formatı raflara kaldırılıyor. 'satışların %80'i faaliyetlerin %20'sinden sağlanıyor.' Kuralı ortadan kaldırılmaktadır. Artık yeni trend küçük cirolu mağazaların büyüklere özendiği, büyük formatlı mağazaların ise küçüklerin Pazar payına göz diktiği büyüme hızlarını daraltmadan yaşamlarını sürdürme eğilimine gitmektedirler. Bu şekilde pazarın kaymağını almayı hedeflemektedirler. Tüketicilerin ise beklentileri değişik formatlar göstermektedir. Talep edilen şeyler popüler ve genel olanı rafa kaldırıp kendisi için özgün olanı raflara yerleştirmektedir. (fortuneturkey.com).

4. MOORA ve TOPSIS Yöntemleri

4.1. MOORA Yöntemi

MOORA (Multi-objective Optimization By Ratio Analysis) metodu; ilk olarak Willem Karel M. Brauers ve Edmundas Kazimieras Zavadskas tarafından bir bütün olarak 2006 yılında "Control and Cybernetics" adlı çalışmaları ile tanıtılmıştır. Bu metodun üstünlükleri; tüm amaçları dikkate ve değerlendirmeye alması, alternatifler ve amaçlar arası tüm etkileşimler parça parça değil, aynı anda göz önüne alınması, sübjektif ağırlıklı normalleştirme yerine sübjektif olmayan yönsüz değerler kullanmasıdır. (Karaca, 2011).

ÇKKV problemlerinde sınırlı sayıda ya da sonsuz sayıda alternatifler arasından karar vericinin karar vermesi istenmektedir. Sonsuz sayıda alternatifler arasından karar vermeye destek olmak maksadıyla ÇKKV, sınırlı sayıda alternatiften ise ÇKKV yöntemleri geliştirilmiştir. Sınırlı sayıda alternatifini değerlendirmesine rağmen literatürde ÇKKV modeli olarak değerlendirilen MOORA metodu da bunlardan birisidir. (Karaca, 2011)

MOORA yönteminde genel itibari ile 5 adet teknik uygulanmaktadır;

- 1) MOORA-Oran Metodu
- 2) MOORA-Referans Noktası Yaklaşımı
- 3) MOORA-Önem Katsayısı
- 4) MOORA-Tam Çarpım Formu
- 5) MULTI-MOORA Tekniği

Multi moora yöntemi kendi başına bir yöntem olmayıp çeşitli metotlarıyla birlikte değerlendirilip sonuca ulaştırılan ve en son baskınlıklara göre değerlendirme yapılan birçok kraterli karar verme metotlarından birisi olmaktadır. MOORA yönteminde her teknik için belirli bazı basit formülizasyonlar kullanılarak analizler yapılmaktadır.

4.2. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS, çok boyutlu bir hesaplama alanında ideal çözüme göreli olarak en yakın olan, haliyle negatif ideal çözüme de uzak olan alternatifler arasından belirlenen kriterlerde en uygun seçeneğin tanımlanmasına denilmektedir. (Qin et al., 2008:2166). TOPSIS yöntemi tedarik zinciri seçimi, tasarım, bir taşınmazın seçimi veya üretim yeri seçimi gibi birçok alanda kullanılmasına nazaran işletmelerin mali yapı oranları ile finansal performans belirlemelerinde de etkin olarak kullanılabilir. (Velasquez and Hester, 2013:62-63)

TOPSIS, 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiş çok ölçekli karar verme yöntemlerinden birisidir (Pawlak, 1982: 341). TOPSIS kelimesi, Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

TOPSIS yönteminin ilk aşamasında alternatifleri sıralanmak istenen ölçeklerin verileri ile karar matrisinin oluşturulması aşaması yer almaktadır. Bu belirlenen kriterlerin ağırlıklarını belirlemek için bazı yöntemler kullanılabildiği gibi eşit ağırlık verilerek de kriter ağırlıkları belirlenebilir. Daha sonra ise oluşturulan bu karar matrisi ile normalize edilmiş karar matrisi oluşturulur. Normalize karar matrisinin amacı kriterler arasında büyük farklar ve birim faktörü var ise bunu ortadan kaldırmaktır. Normalize karar matrisi verilen kriter ağırlıkları ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi belirlenir. Ağırlıklandırılmış karar matrisine bakılarak kriterler arasında ideal çözüme ve negatif ideal çözüme uzaklık değerleri hesaplanır. Son aşama olarak ise alternatifler arasında göreceli uzaklıklar hesaplanarak, alternatifler hesaplanan puanlara göre büyükten küçüğe doğru sıralanır. Sıralama neticesinde puanlara göre en iyi ve en kötü alternatifler belirlenmiş olur. (Blanszcynski, 2013: 1030, Pawlak, 1982: 341).

5. Araştırmanın Amacı Kapsamı ve Veri Seti

BİST’ de işlem görüp perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2017 yılsonu finansal tablolarından yararlanılarak oluşturulan veri seti ile karar matrisi belirlenmiştir. Sektörde verileri süreklilik arz eden 10 adet firmanın sıklıkla kullanılan 10 adet finansal rasyo oranı dikkate alınmıştır. Sektörde belirlenen şirketler tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo1: Çalışmada Yer Alan Şirketler Ve Kodları

Sıra	BİST Kodu	Şirket Unvanı
1	ADESE	Adese Alışveriş Merkezleri Ticaret A.Ş.
2	BIMAS	Bim Birleşik Mağazalar A.Ş.
3	BMEKS	Bimeks Bilgi İşlem ve Dış Ticaret A.Ş.
4	BIZIM	Bizim Toptan Satış Mağazaları A.Ş.
5	CRFSA	Carrefoursa Carrefour Sabancı Ticaret Merkezi A.Ş.
6	MAVI	Mavi Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş.
7	MEPET	Mepet Metro Petrol ve Tesisleri Sanayi Ticaret A.Ş.
8	MGROS	Migros Ticaret A.Ş.
9	MIPAZ	Milpa Ticari ve Sınai Ürünler Pazarlama Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
10	TKNSA	Teknosa İç ve Dış Ticaret A.Ş.

TOPSIS ve MOORA yöntemleri için kullanılmak amacıyla veriler kamuyu aydınlatma platformu(KAP) kullanılarak sağlanmıştır. Uygulamalar ve finansal oranlar için ise Excel paket programından yararlanılmıştır. Uygulamalarda kullanılmak için kriter olarak 10 adet finansal oran tespit edilmiş ve uygulamaya alınmıştır. Kullanılan finansal oranlar tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Finansal Rasyo Oranları

NO	FİNANSAL ORAN KODU	FİNANSAL ORANLAR	
1	FO1	Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
2	FO2	Nakit Oranı	Hazır Değerler+ Menkul Kıymetler/ KVYK
3	FO3	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar / Toplam Aktifler
4	FO4	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ticari Alacaklar
5	FO5	Net İşletme Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar / Dönen Varlıklar - KVYK
6	FO6	Finansman Oranı	Öz kaynaklar/ UVYK+KVYK
7	FO7	Finansal Kaldıraç	(UVYK+KVYK)/Toplam Aktifler
8	FO8	Net Kar Marjı	Net Kar / Net Satışlar
9	FO9	Öz sermaye Karlılığı	Net Kar / Öz kaynaklar
10	FO10	Aktif Karlılık	Net Kar/ Aktif Toplam

6.Araştırmanın Bulguları

TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile analiz yapılmaya başlandığında yapılacak olan ilk iş karar matrisinin oluşturulması olacaktır. Karar matrisi farklı bulgular ile oluşturulabileceği gibi bizim çalışmamızda şirketlerin oran analizleri ile oluşturulmuştur. Karar matrisi oluşturulurken şirketler satırlarda, kriterler yani finansal oranlar ise sütunlarda yer alacak şekilde oluşturulur. Çalışmada perakende ticaret sektöründe yer alan 10 adet işletme ile 10 adet finansal oran karar matrisi için belirlenmiştir. Bu durumda 10*10 bir karar matrisi oluşturulacaktır. Uygulanacak iki yöntem için de bu karar matrisi kullanılmıştır. Yapılan analizler için oluşturulan karar matrisi tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: 2017 Yılı Perakende Sektörü Karar Matrisi

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08	F09	F10	
ADESE	0,4563	0,1854	1,4033	20,7488	-0,7748	0,0216	0,9789	-0,2631	-	4,4601	0,0943
BİM	0,9204	0,3953	4,0834	6,0849	-5,3419	0,1753	0,8509	0,1242	0,3017	0,0450	
BİMEKS	0,1464	0,0017	0,0159	15,9152	-0,0343	3,4521	0,2246	15,8704	0,0776	0,0601	
BİZİM	1,0259	0,3588	1,6570	6,6068	47,2004	0,2985	0,7701	0,0947	0,3641	0,0837	
CARREFOUR	0,8738	0,0042	0,5592	1,0186	-2,2090	0,4611	1,8554	3,4889	1,0257	0,8775	
MAVİ	0,6766	0,2932	1,4957	42,4334	-2,2882	0,1676	0,8554	0,1256	0,3462	0,0496	
MEPET	0,9404	0,2559	3,5270	4,8159	-18,505	0,7271	0,5790	0,2042	0,2188	0,0921	
MİGROS	0,7280	0,0274	13,3770	0,6163	-1,0815	1,2561	0,4432	0,4619	0,0541	0,0301	
MİLPA	0,7265	0,0952	4,6750	11,0288	-2,9639	0,0563	1,0597	0,0316	0,4512	0,0269	
TEKNOSA	0,8398	0,0379	0,6144	5,8575	-2,5676	0,9948	0,5013	0,2749	0,0780	0,0389	

MOORA ve TOPSIS yöntemlerin uygulanması aşamasında ikisinde de ortak olan bir diğer aşama ise normalize karar matrisinin oluşturulması aşaması gelmektedir. Normalize karar matrisi tabloda sütunlarda yer alan her bir değer, bütün o sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünmesi suretiyle tablo normalize edilir. TOPSIS ve MOORA yöntemleri için normalize etme işlemi önemli bir işlemdir. Çünkü işletmenin finansal oranları farklı statülerde çok yüksek veya çok düşük olabilir. Normalize işlemi ile veriler belirli bir standarda indirgenmiş olur. TOPSIS ve MOORA yöntemleri için oluşturulan normalize karar matrisi tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: 2017 Yılı Normalize Karar Matrisi

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08	F09	F10
ADESE	0,1863	0,2671	0,0910	0,3960	-0,0151	0,0055	0,3376	-	0,9607	-
BİM	0,3758	0,5693	0,2649	0,1161	-0,1042	0,0447	0,2935	0,0076	0,0650	0,0501
BİMEKS	0,0598	0,0025	0,0010	0,3037	-0,0007	0,8803	0,0775	0,9759	0,0167	0,0670
BİZİM	0,4189	0,5167	0,1075	0,1261	0,9211	0,0761	0,2656	0,0058	0,0784	0,0933
CARREFOUR	0,3568	0,0060	0,0363	0,0194	-0,0431	0,1176	0,6400	0,2145	0,2209	0,9776
MAVİ A.Ş.	0,2763	0,4223	0,0970	0,8098	-0,0447	0,0427	0,2950	0,0077	0,0746	0,0553
MEPET	0,3840	0,3686	0,2288	0,0919	-0,3611	0,1854	0,1997	0,0126	0,0471	0,1026
MİGROS	0,2973	0,0394	0,8679	0,0118	-0,0211	0,3203	0,1529	0,0284	0,0116	0,0335
MİLPA	0,2966	0,1371	0,3033	0,2105	-0,0578	0,0144	0,3655	0,0019	0,0972	0,0300
TEKNOSA	0,3429	0,0546	0,0399	0,1118	-0,0501	0,2537	0,1729	0,0169	0,0168	0,0434

Bir sonraki aşamada ise kriter ağırlıklarının belirlenmesi aşaması yer almaktadır. Kriter ağırlıkları AHP gibi bazı teknikler ile belirlenebildiği gibi eşit ağırlık olarak da verilebilmektedir. Çalışmada kriter ağırlıkları eşit alınması kararlaştırılmıştır. Bu yüzden ağırlıklar 0,10 olarak belirlenmiştir. TOPSIS yöntemi için verilen ağırlık değerleri ile normalize edilmiş karar matrisi çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi oluşturulmuştur. TOPSIS için ağırlıklandırılmış karar matrisi tablo 5’de şu şekilde gösterilmiştir.

Tablo5: TOPSIS Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08	F09	F10
ADESE	0,0186	0,0267	0,0091	0,0396	-0,0015	0,0006	0,0338	-0,0016	-0,0961	-0,0105
BİM	0,0376	0,0569	0,0265	0,0116	-0,0104	0,0045	0,0293	0,0008	0,0065	0,0050
BİMEKS	0,0060	0,0002	0,0001	0,0304	-0,0001	0,0880	0,0077	0,0976	0,0017	0,0067
BİZİM A.Ş.	0,0419	0,0517	0,0108	0,0126	0,0921	0,0076	0,0266	0,0006	0,0078	0,0093
CARFURSA	0,0357	0,0006	0,0036	0,0019	-0,0043	0,0118	0,0640	0,0215	0,0221	0,0978
MAVİ	0,0276	0,0422	0,0097	0,0810	-0,0045	0,0043	0,0295	0,0008	0,0075	0,0055
MEPET	0,0384	0,0369	0,0229	0,0092	-0,0361	0,0185	0,0200	0,0013	0,0047	0,0103
MİGROS.	0,0297	0,0039	0,0868	0,0012	-0,0021	0,0320	0,0153	0,0028	0,0012	0,0034
MİLPA	0,0297	0,0137	0,0303	0,0210	-0,0058	0,0014	0,0365	0,0002	0,0097	0,0030
TEKNOSA	0,0343	0,0055	0,0040	0,0112	-0,0050	0,0254	0,0173	0,0017	0,0017	0,0043

TOPSIS için bir sonraki aşamada tablo 5’de ki değerlere göre pozitif ideal çözüm için maksimum olan değerler, negatif ideal çözüm için ise minimum olan değerler belirlenir. Bu işlemden sonra performans kriteri sütunlarında yer alan her bir değer seçilen maksimum değer ile farkı alınarak pozitif ideal çözüme uzaklık değeri, minimum değerden çıkartılarak ise negatif ideal çözüme uzaklık değerleri hesaplanmış olur. TOPSIS yönteminin son adımında ise negatif ve pozitif ideal çözüme uzaklık değerlerinin oranlanması ile ideal çözüme göreli yakınlık değerleri hesaplanır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerleri büyüklük sıralaması ile sıralanarak da TOPSIS yöntemi sıralama sonuçları oluşturulur. TOPSIS yöntemi ile oluşturulan Sıralama sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

MOORA yöntemi için ise tablo 4’de yer alan normalize karar matrisinden yararlanılarak satırların maksimizasyon toplamları ve minimizasyon toplamları oranlanarak MOORA yönteminin oran metodu gerçekleştirilmiş ve oluşan sonuçlar büyükten küçüğe sıralanmıştır. MOORA yönteminin referans nokta yaklaşımında ise kriterler arasındaki sütunlardaki maksimum değer referans nokta olarak belirlenir ve bütün değerlerin bu referans noktadan mutlak değer farkları alınır. Mutlak değer farkları alınan bu tabloda ise alternatifler için min-maks formulizasyon uygulanarak referans nokta yaklaşımı sonuçları elde edilir. Elde edilen bu sonuçlar küçükten büyüğe sıralanarak referans nokta yaklaşımı sıralaması oluşturulur. MOORA yöntemi önem katsayısı tekniğinde ise kriterlerin ağırlık değerlerinden faydalanılır. Önem katsayısı tekniğinde tablo 5’de yer alan ağırlıklandırılmış karar matrisi kullanılmıştır. Burada önem katsayısı denilen kriterlerin verilmiş olan ağırlık dereceleridir. Alternatiflerin maksimizasyon ve minimizasyon toplamları alınarak aralarındaki fark önem katsayısı tekniği puanlarını

vermektedir. Oluşturulan puanlar büyükten küçüğe sıralanarak önem katsayısı sıralaması gerçekleştirilir. MOORA yönteminin bir diğer tekniği olan tam çarpım metodunda ise kriterlerin belirlenen maksimizasyon ve minimizasyon çarpımları oranlanarak oluşturulur. Son aşamada puanlamalar büyükten küçüğe sıralanarak tam çarpım tekniği sıralama sonuçları belirlenir. MOORA yönteminde genel itibarıyla bu dört teknik uygulanmaktadır. Formülizasyonlar daki farklılıklar sebebiyle sıralama sonuçları aynı çıkabildikleri gibi oldukça farklı sonuçlar da çıkabilmektedir. MOORA yönteminin bazı aşamaları TOPSIS 'e benzemekle birlikte farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Yapılan uygulamalar neticesinde oluşturulan MOORA ve TOPSIS sıralama sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: MOORA ve TOPSIS Sıralama Sonuçları

	ORAN METOD U		REFERAN S NOKTA METODU		ÖNEM KATSAYIS I METODU		TAM ÇARPIM METOD U		TOPSIS YÖNTEM İ	
ADESE	1,3881	8	0,97116	5	0,072702	4	1,26E-05	2	0,500	4
BİM	6,8389	5	1,28217	10	-0,014046	9	-3,9E-06	5	0,435	9
BİMEKS	1,7653	6	1,08266	8	0,050616	5	-0,07935	10	0,467	6
BİZİM	0,5783	9	1,02530	7	-0,008588	7	8,67E-05	1	0,450	7
CARREFOU R	12,7452	4	1,18161	9	-0,031963	10	-0,00498	9	0,415	10
MAVİ	44,6222	1	0,97004	4	0,117454	2	-3,2E-05	6	0,565	2
MEPET	-10,8818	10	0,94746	2	-0,013969	8	-3,2E-05	7	0,442	8
MİGROS	34,6670	2	0,96814	3	0,088688	3	-1E-06	3	0,517	3
MİLPA	23,3838	3	0,92173	1	0,224270	1	-2,9E-06	4	0,633	1
TEKNOSA	1,7084	7	0,97889	6	0,045782	6	-0,00025	8	0,481	5

Tablo 6'da ki MOORA ve TOPSIS ile yapılan analizler sonucu neticesinde MOORA ile uygulanan referans nokta metodu ve önem katsayısı metodu ve ayrıca TOPSIS uygulamasının benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Yapılan bu üç uygulamada da performans sıralamalarında ilk sırayı Milpa A.Ş. aldığı görülmektedir. Yapılan beş adet uygulamanın üç tanesinde ilk sırayı alması belirlenen ölçeklerde bu

şirketin finansal performansının iyi olabileceği kanısını ortaya çıkarmaktadır. Milpa A.Ş aynı zamanda MOORA yönteminin oran metodunda ise üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür.

Tablo 6'da yapılan sıralamalar ışığında aynı şekilde Migros A.Ş. işletmesinin MOORA yönteminin referans nokta metodu, önem katsayısı metodu, tam çarpım metodu ve TOPSIS uygulamalarında istikrarlı bir şekilde üçüncü sırada yer aldığı gözden kaçmamalıdır. Migros A.Ş aynı zamanda oran metodunda ikinci sırada yer alarak uygulamalarda güzel sonuçlar elde ettiği gözlemlenmiştir.

MOORA yönteminin tam çarpım metodunda oluşan sıralama sonuçlarının diğer uygulamalardan farklı sıralama sonuçları elde ettiği gözlemlenmektedir. Bu durumun tam çarpım metodunun aşırı subjektif olarak sadece maksimizasyon ve minimizasyon çarpımlarından oluştuğu için olduğu düşünülebilir.

Tablo 6'a göre Mavi AŞ'nin uygulamaların iki tanesinde ikinci sırada oran metodunda ise ilk sırada yer alması göze çarpan bir diğer unsur olmuştur. Sıralama sonuçları farklı olsa dahi tam çarpım metodu hariç uygulanan diğer dört yöntemin bir birlerine yakın ve benzer sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu durum uygulamaların birbirleri ile uyumlu çalıştıklarının göstergesi olmuştur. Finansal açıdan performansı belirlenen kriterlerde en kötü olarak değerlendirilebilecek işletmenin yapılan uygulamaların dört tanesinde dokuzuncu ve onuncu sıralarda yer alan Carrefour şirketi olduğu tespit edilmiştir.

7. Sonuç

Perakende gün geçtikçe önemini artıran ve artırmaya devam eden daha yeni gelişmelere ışık tutan bir sektör olmuştur. Bu sektörde ki işletmelerin gelişmesi tüketicilerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilmeleri önemlidir. Bu açıdan işletmelerin finansal performans analizleri gerek işletme yöneticileri ve gerekse tüketiciler açısından önemli görülmektedir. Çalışmada perakende ticaret sektörünün finansal performans analizlerini yapmak adına işletmelerin firmaların finansal oranları kullanılmış ve bu finansal oranlar MOORA yönteminin dört adet metodu ve TOPSIS yönteminde sıralama sonuçları için analiz edilmiştir.

Çalışmada 2017 yılı finansal tablolarından yararlanılarak 10 adet finansal rasyo oranı hesaplanmış, TOPSIS ve MOORA için karar matrisi bu şekilde oluşturulmuştur. Şirketler bazında alternatifler arasından yapılan analizler sonucunda tam çarpım metodu hariç uygulanan diğer dört yöntemde sıralama sonuçlarının benzer çıktığı gözlemlenmiştir. Böylelikle MOORA yönteminin bazı metotları ile TOPSIS yönteminin uyumlu ve benzer çıktığı düşünülebilir. Ayrıca önem katsayısı metodu ile TOPSIS yönteminin sıralama sonuçları direkt olarak aynı çıkması bu iki yöntemin bir birlerine çok benzer ve uyumlu çalıştıklarının bir göstergesidir. Çünkü bu iki yöntemde de kriter ağırlıkları dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Bu iki yöntem uyumlu ve düzenli çalıştıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile yapılan analizler sonucunda sıralamalar da bazı benzerlikler olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda TOPSIS ve MOORA yöntemlerinin bir birleri ile uyumlu ve benzer sonuçlar çıkartabildikleri tespit edilmiştir.

Kaynakça

Aksoy E., Ömürbek N., Karaatlı M.,(2015), “AHP Temelli MULTIMOORA Ve Copras Yöntemi İle Türkiye Kömür İşletmeleri'nin Performans Değerlendirmesi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 33, Sayı 4, 2015, s. 1-28

Akyüz, Y., Bozdoğan, T. ve Hantekin, E. (2011), TOPSIS Yöntemi İle Finansal Performansların Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 3(1), 73-92.

Blaszczynski, J., Greco, S., Slowinski, R., Matarazza, B., (2013), ‘JMAF- dominance based Rough Set Data Analysis Framework User’s Guide’
http://www.cs.put.poznan.pl/jblaszczyński/site/jRS_files/JMAFmanuel.pdf

Dumanoğlu S.ve Ergül N., (2010), İMKB’de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü, Marmara Üniversitesi MYO, Dergi park Dergisi, Cilt 1, Sayı 48

Fai, L.K., Siew, L. W., and Hoe, L.W. (2016). “Financial Analysis on the Company Performance in Malaysia with Multi-Criteria Decision Making Model”, Systems Science and Applied Mathematics, 1(1), 1-7.

Görener, A., Dinçer, H. & Hacıoğlu, Ü., (2013). “Application of Multi-Objective Optimization on the Basis of Ratio Analysis (MOORA) Method for Bank Branch Location Selection”, International Journal of Finance & Banking Studies, 2 (2): 41-52.

Hoe, L. W., Din, M. A., Siew, L. W., and Wai, C. J. (2018), “Evaluation on The Performance of Supplier in Malaysia with TOPSIS Model”, Journal of Fundamental and Applied Sciences, 10(6), 406-415.

<http://www.fortuneturkey.com/perakende-sektorunde-neler-oluyor-12993>

<https://www.ekonomist.com.tr/perakende/perakende-sektoru-yine-hareketli-olacak.html>

Kalibatas, D. & Turskis, Z. (2008). “Multicriteria Evaluation of Inner Climate by Using Moora Method”, Journal of Information Technology and Control, 37 (1): 79-8

Karaca, T., (2011). Proje Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini Kullanarak Kritik Yo-lun Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karaoğlu S. (2018), BİST XKMYA İşletmelerinin Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Ölçümü ve Yöntemlerin Karşılaştırılması, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt 18, Sayı 1

Ksenija, M., Boris, D., Snežana, K. and Sladjana, B. (2017), “Analysis of The Efficiency of Insurance Companies in Serbia Using The Fuzzy AHP and TOPSIS Methods”, Economic Research, 30(1), 550-565.

Orçun, Ç. ve Eren, B.S. (2017), “TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 75, 139-154.

Ömürbek N., Özcan A.,(2016) “BİST’de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Multimoora Yöntemiyle Performans Ölçümü”, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Mart 2016, s. 64-75

Özbek A., (2015), “Akademik Birim Yöneticilerinin MOORA Yöntemiyle Seçilmesi: Kırıkkale Üzerine Bir Uygulama”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:38 Yıl: 2015/1 s. 1-18

Özdağoğlu, A. (2014), “Normalizasyon Yöntemlerinin Çok Ölçütlü Karar Verme Sürecine Etkisi–MOORA Yöntemi İncelemesi”, Ege Akademik Bakış, Cilt 14, Sayı 2, s. 283-294

Pawlak, Z., (1982), ‘Rough Sets’ International Journal of Computer & Information Sciences, Vol 11, No 5, pp. 341-356.

Qin, X., Huang, G., Chakma, A., Nie, X., and Lin, Q. (2008). “A MCDM-Based Expert System for Climate-Change Impact Assessment and Adaptation Planning – A Case Study for the Georgia Basin, Canada”, Expert Systems with Applications, 34(3), 2164-2179.

Streimikiene, D., T. Balezentis (2013), “Multi-Objective Ranking of Climate Change Mitigation Policies and Measures In Lithuania”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Cilt 18, s.144-153

Tepe S., Görener A.,(2014), “Analitik Hiyerarşi Süreci Ve MOORA Yöntemlerinin Personel Seçiminde Uygulanması”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Sayı: 25, s.1-14

Velasquez, M., and Hester, P.T. (2013). “An Analysis of Multi-Criteria Decision Making Methods”, International Journal of Operations Research, 10(2), 56-66.

ULUSLARARASI UYUM KURAMLARI VE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK¹

Dr. Öğretim Üyesi Yeliz Polat

Fırat Üniversitesi

Ayşe Yılmaz

Fırat Üniversitesi

Öz

Toplumlar zaman içerisinde özellikle kitlesel göç akınlarının yaşanmasıyla aynı topraklar üzerinde farklı kültür, etnik, dilsel ve dinsel olarak çeşitlilik göstermeye başlamışlardır. Devletler, bu çeşitlilik karşısında bazı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu çerçevede, devletler ilk olarak tek kültürel düşünceye özgü bir mücadele vererek egemen kültürün dışındaki diğer kültürleri yok etme ya da egemen kültürün tüm değer ve kurallarını diğer kültürlerle dayatarak asimilasyona dayalı yaklaşım ortaya koymuşlardır. Zamanla, ulus devletin benimsemiş olduğu düşünce yapısına getirilen eleştiriler ve toplumlarda çok kültürlü yapıların tanınma çabaları toplumsal uyum kuramlarının ikincisi olan çokkültürlülük yaklaşımını meydana getirmiştir. Bu çalışmada, çokkültürlülük anlayışının Türkiye'deki uygulanabilirliği tartışması konusu edilmiştir. Literatürde çokkültürlülük düşüncesi ağırlıklı olarak azınlık ve etnik unsurlar üzerinde ele alındığı görülse de bu çalışmada çokkültürlülük yaklaşımı uluslararası göç bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada literatür taraması ile elde edilen veriler ışığında Türkiye'deki çokkültürlülük uygulamalarının çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Uyum, Asimilasyon, Çokkültürlülük, Türkiye.

INTERNATIONAL HARMONY THEORIES AND MULTICULTURALISM IN TURKEY

Abstract

Societies have begun to show different cultural, ethnic, linguistic and religious diversity on the same lands, especially when mass migration flows are experienced over time. States have developed some approaches to this diversity. In this scope, the states first introduced an assimilation-based approach by destroying other cultures outside the dominant culture, or by imposing all the values and rules of the dominant culture on other cultures, with a struggle specific to single cultural thought. The criticism of the state of mind adopted by the nation-state and the efforts to recognize multicultural structures in

¹ Şırnak Üniversitesi tarafından 2-4 Mayıs 2019 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

societies have created the multiculturalism approach over time which is the second of the social integration theories. In this study, the applicability of multicultural understanding in Turkey has been the subject of discussion. Although multiculturalism in the literature is mainly focused on minority and ethnic elements, multiculturalism approach is discussed in the context of international migration in this study.

In the study, it is aimed to analysis of multiculturalism practices in Turkey under the light of data obtained by literature review.

Key Words: Social harmony, assimilation, multiculturalism, Turkey.

Giriş

Zaman içerisinde savaşlar, küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişmesi gibi birçok faktörün etkisi göç akınlarının başlamasına sebep olmakta ve bu akınlar ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınması küresel göçleri meydana getirmektedir. Dolayısıyla devletlerin toplumsal yapısı içerisinde farklı kültür gruplarının birlikte yaşayabilmeleri için bazı uygulamalar benimsenmiştir. Asimilasyon ve çokkültürlülük benimsenen yaklaşımlar arasındadır. Bu konu için Doytcheva (2016), çokkültürlülük düşüncesinden önce 19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başlarının bir özelliği olan asimilasyondan bahsetmektedir. Asimilasyon, özel aidiyetler geçmişin, eskiliklerin modernitede yok olmaya mahkûm mirası şeklinde tanımlanmaktadır. 1960'lı yıllar, özel kimliklerin değerli ve önemli olduğu konusu tartışılmaya başlandığı dönemler olmasıyla toplumda yeni bir etnik hareketlenmeyi ortaya çıkarmıştır. İlerleyen dönemlerde çeşitli kültürlerin bir araya gelmesiyle oluşan farklılıklara saygının gerekliliği üzerinde durulmuş ve zamanla çokkültürlülük yaklaşımını meydana getirmiştir (Doytcheva, 2016: 27).

Dünyada çokkültürlülük tartışmaları pek çok alanda uygulama alanı bulmaktadır. Bireylerin etnik kökeni, dili, dinsel bağdaki farklılıkların tanınması için mücadele verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bu kavram, ülkedeki dinsel ve kültürel çeşitliliği olan gruplar için yaşlı bakımı hizmeti sunulması gerektiği üzerinde tartışma alanı bulduğu gibi diğer dezavantajlı grupların da taleplerinin karşılanması gerektiği konusunu da içermektedir. Ancak dünyada ağırlıklı olarak ayrı etnik, dini, kültürel grupların kendi değer, davranış ve inançlarını yitirmeden diğer topluluklarla eşit bir biçimde yaşaması dile getirilmektedir. Türkiye'de ise çokkültürlülük ile ilgili literatür incelendiğinde ağırlıklı olarak Cumhuriyet ile beraber uygulamaya konan ulus-devletleşme politikaları kapsamında asli kurucu unsur olan farklı etnik yapılar (Türk, Kürt, Arap vb.), azınlık ve mezhep (Alevilik) üzerinden tartışıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumu bağlamında çokkültürlülük politikalarının Türkiye'de uygulanabilirliği üzerinden ele alınmaktadır.

Çokkültürlülük

Sıfat olarak ilk kez 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçilerin bir anlam ifade etmeyen bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitelemek için kullanılmaktaydı (Doytcheva, 2016:15). Çokkültürlülük kavram olarak sömürgecilik dönemiyle birlikte ortaya çıktığı bilinmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren, dünyanın çok çeşitli bölgelerinde birbirlerinden farklı çeşitli medeniyetler ve kültürler doğup gelişmiştir. Birkaç yüzyıl öncesine kadar medeniyet ve kültürler arasındaki ilişkiler oldukça sınırlı düzeyde kalarak her toplumun sosyal yapısı, değerleri, kurumları vb. öğeleri de kendine özgü bir şekil

almıştır. Toplumların kendine has özelliklerinin değişmesi ve toplumların birbiriyle olan etkileşimlerini artıran faktör sömürgecilik ile olmuştur. (Bağlı ve Özensel, 2013: 43-44). Çokkültürlülük yaklaşımının arka planındaki gerçekler, ulus devletlerin oluşumunda siyasal sorun olarak görülen ulusal azınlıklar ile uluslararası göçlerin yaşanması yer almaktadır. Uluslararası göçlerle birlikte göçle gelen farklı kültür, dil, din ve etnik grupları ortaya çıkarmakta ve gelen kitle yarattığı farklılık için taleplerde bulunmaktadır. Çokkültürlülük anlayışının dünyada tartışılmasında küreselleşme, ulus devlette ısrar edilen evrensel yurttaşlık düşüncesinin meydana getirdiği sıkıntılar, etnik soykırımların yaşanması, milliyetçi düşüncelerin artışı, ulusal kimlik istekleri, postmodernizmde farklılıkların vurgulanması gibi etkenler bulunmaktadır (Yanık, 2011: 81). Günümüzde toplumlar içinde kültürel anlamda homojen bir ulus devlet modeli ortadan kalkmakta ve yerine farklılıkların kabul gördüğü bir ortamın varlığı vurgulanmaktadır. Modernitenin evrenselci anlayışı postmodernizmle birlikte bireyselci anlayışa bırakarak çoğulculuğun beslenmesini sağlamıştır. Ayrıca modernitedeki evrenselci anlayış, postmodernitedeki yaşama ilkesine karşı gelmektedir (Kaymakcan, 2006: 8). Taylor (2018)'a göre çoğulculuk anlayışı, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker. Kısacası Taylor için çoğulculuk kültürel kimliklerin tanınmasıdır. Taylor, bireylerin kendi özgün kimliklerinin farklılıklara dayalı oluşum sürecinde kültürel etkenlerin önemine vurgu yapmaktadır. Taylor'un bireysel kimliği, tek başına bireyin monolojik olarak değil, başkalarıyla diyalojik olarak oluşturduğu, sürekli yeniden kurulan ve değişiklik gösterebilen bir oluşumu ifade eder.

Toplumsal, siyasi, ekonomik, sosyal, düşünsel ve kültürel gelişmeler ve bunların sonucunda ortaya çıkan toplumsal dönüşümler çokkültürlülük kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Küreselleşme, uluslararası göç, demokratik ilkelerin yayılması, temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi ve bu konuda insanların bilinçlenmesi, ötekileştirilmenin yarattığı sorunların çözümü noktasında ülkelerin ortaya koyduğu irade çokkültürlülüğün ortaya çıkmasının arka planındaki etmenleri vermektedir (Hameş, 2016: 8). İnsan bilinci için Taylor, her insanın ayrı bir insan olma biçiminin olduğunu kabul etmesi ve başka birinin hayatını taklit ederek değil, insanın kendisine sadık kalması ile yaşamın özünün yakalayabileceğini belirtmiştir. Taylor'a göre kendine sadık olmak, kendi özgünlüğünü sürekli kılmasını ve sadece kendisine özgü olana gizilgücün devamlı kılmasını sağlamaktadır (Taylor, 2018). Modern dönemde benimsenen ulus devlet, tüm toplumlarda tek kimlik, tek kültür bilinciyle hareket etmesi bazı problemlere sebep olmuştur. Ülke içerisindeki çeşitli etnik, kültürel grupların varlığı özellikle göç akımlarının yaşandığı toplumlar için büyük sorun haline gelmiştir. 1960'lı yıllar modernite sürecine karşı eleştirilerin başladığı dönemler olup modern toplum ve devlet yapılarının değiştirip dönüştürüldüğü görülmektedir. Aynı dönem postmodernizmin ortaya çıkmasıyla, modernite süreci sorgulanmaya başlayarak tekli oluşturulmak istenen bütün yapıların ve ulus devlet yapısının değiştirilmesi için kapı aralanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte postmodernite ile ulus devletin sorgulanma süreci büyük bir hareketlenme yaşamıştır. 1960'lı yıllarda başlayan ve 1980'li yıllara kadar yoğun bir şekilde devam eden eleştiriler artık toplumlarda kabul edilmeyen, baskı ile karşılaşılan topluluklar için hak talebinde bulunabilme imkânı tanımıştır. Genel olarak çokkültürlülük tartışmaları böyle bir süreçte ortaya çıkan siyasal bir arayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Durdu, 2010: 34-35).

Türkiye'de Çokkültürlülük

Türkiye'nin çokkültürlülük tarihi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı itibarıyla ele alınmayarak Cumhuriyet öncesinde Osmanlı'da çokkültürlülük ve Cumhuriyet sonrasında Türkiye'de

çokkültürlülük şeklinde iki biçimde değerlendirme yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı içerisinde çokkültürlülük yaklaşımının görülüp görülmediği yönünde iki farklı görüş mevcuttur. Bu iki farklı görüş Özensel ve İnalçık gibi düşünen akademisyenler etrafında tartışılmaktadır. Özensel Osmanlı Devleti'nde çokkültürlülük yaklaşımının uygulama alanı bulabildiği yönündeki görüşlere karşı eleştirel yaklaşmaktadır. İnalçık ve İnalçık gibi düşünen akademisyenler ise çokkültürlülük anlayışının Osmanlı'nın devlet sisteminde başarılı bir şekilde uygulandığı görüşünü savunmaktadırlar. Literatürde ağırlıklı olarak bu görüş kabul edilmekle birlikte bu çalışmada ikinci görüş çerçevesinde ele alınmaktadır.

Özensel (2008) Osmanlı Devleti'nin çokkültürlülüğü uygulamayan bir devlet olarak değerlendirmesine gerekçe olarak, çokkültürlülüğün 1960'lı yıllarda Kuzey Amerika çıkışlı bir kavram olması ve Osmanlı Devleti ile Kanada'nın tarihsel gelişiminin farklı olması yani Osmanlı'nın anayasal anlamda Kanada'nın ulaştığı seviyeye gelememiş olmasını saymaktadır. Dolayısıyla Özensel (2008) Osmanlı Devleti için çokkültürlülük yaklaşımı dışında Osmanlı'nın kendine özgü yapısının ayrı değerlendirilip anlaşılması gereken bir konu olarak ifade etmektedir.

Osmanlı etnik yapıları ve dinleri farklı pek çok toplum kesiminin bir arada yaşadığı bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami ve kilisenin bir arada olduğu bir üst kimlik meydana gelmiş ve bu üst kültür "İlahi Mesuliyete" dayanmaktaydı. Fetihlerin temel felsefesini oluşturan da bu ilahi mesuliyet temelinin ürünüydü. Devletler fetih yapmak, yeni topraklar elde etmek, güçlü devlet kurmak gibi şeyler amaç değil araç olarak görülmekteydi. Temel hedef dinin yüceltilmesi, korunması ve İslam dininden bütün insanlığın istifadesiydi ve güçlü bir devlete ve fetihlere İslam dininin yayılması için bir ihtiyaç olarak bakılmaktaydı. Bu Osmanlı devletinin felsefi amacını oluşturmaktaydı. Osmanlı devletinin sosyal siyaseti uygulamada ise iki temel amacı bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi tebaa için barış ve güven içinde bir ortam sağlanması diğeri ise bir hukuk devleti olarak adaletin en iyi biçimde sağlanmasıydı. Bu sebeple Yakışır, çokkültürlülüğün yeni bir gerçekmiş gibi konuşuluyor olmasına dikkat çekmektedir. Çünkü Osmanlı tüm inanç ve ırklara eşit muamelede bulunmuştur. Örneğin, her millete padişah beratı ile özerklik verilmiş ve bu özerklikle birlikte millet guruplarına sadece dini konulardan değil, eğitim, evlilik gibi konulardan da özerklikler tanınmıştır (Yakışır, 2009: 67-68). Halil İnalçık, Osmanlı Devleti'nin egemenlik kurduğu topraklarda hiçbir zaman "etnik tasfiye" politikası uygulanmadığını belirtmektedir. Osmanlı Devleti tüm dinlerin, etnik grupların, cemaatlerin üstünde egemenlik şemsiyesi olarak görmüş; toplumsal barışın sağlanması ve korunması dışında herhangi bir ideolojinin zorla kabul ettirilmesi gibi bir siyaset izlenmemiştir. İnalçık'ın Padişah II. Mehmet ile alakalı aktarımı Osmanlı'nın azınlıklara yönelik uygulamış olduğu siyaseti göstermektedir: Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinde sonra, tebaasın katılan Rumların inançlarını öğrenmek için Patrik II. Gennadius'tan Hıristiyan dininin esaslarını yazıp kendisine vermesini istemiştir (İnalçık'tan akt. Anık, 2012: 123). Bu bağlamda topluma katılan yeni grupların etnik ve dinsel farklılıkların kabulü görülmekte ve Osmanlı'nın bireylerin bu farklılıkları sürdürebilmek için çeşitli uygulamaları olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla Osmanlı'da çokkültürlülük yaklaşımının izlerine rastlanmak mümkündür.

Kymlicka, Osmanlı'nın "millet sistemi" çerçevesinde Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler özyönetimli gruplar/milletler olarak kabul edilmekteydi. Osmanlılar bu azınlıklar için sadece din konusunda serbestlik tanımamış; kendi mahkeme ve yasalarıyla salt dahili meselelerinde karar özgürlüğü tanımıştır. Osmanlı'nın yıkılışına kadar Müslüman olmayan Yunanlı Ortodokslar, Ermeni

Ortodokslar ve Yahudiler özyönetimli cemaatler olarak tanınmış ve her millet bağlı olduğu kilise liderince (Hahambaşı ve iki Ortodoks Patrik) yönetilmiştir (Kymlicka, 2015). Osmanlı Devleti'nde etnik, dinsel, kültürel açıdan farklı kimliklere yaşam alanının tanınmış olması, aynı dönemde öteki devletlerde farklılıkları dolayısıyla baskı altında kalan grupların, bu baskıdan kurtulmak için göç ettiklerinde, sığınma talebinde buldukları temel bir coğrafya olmasına sebep olmuştur (Anık, 2012: 122).

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de çokkültürlülük tarihine bakacak olursak, çokkültürlülük kavramı etnik, azınlıklar ve dinsel (Alevilik) bir ayırım ile değerlendirilmeye alınmış ve çokkültürlülük kavramı Türkiyelilik söylemleri doğrultusunda tartışılmaktadır². Ancak bu araştırmada göçmenlerin göç ettikleri topluma uyumu bağlamında çokkültürlülük yaklaşımının, Türkiye'ye yerleşen göçmenlerin kültürel farklılıkları üzerinde ne denli yansıma bulduğu yer almaktadır.

Göç İdaresi verilerine göre 1923-1945 yılları arasında Balkanlar'dan Türkiye'ye 800 bin kişinin göç etmiştir (www.goc.gov.tr). 1970'li yıllardan başlayarak, Türkiye'deki düzensiz göç olgusunu ve Türkiye'nin göç alan bir ülke niteliği taşıdığını İçduygu, Rusların Afganistan'ı işgal etmesi, İran rejiminin değişmesi, Saddam'ın uyguladığı rejimler ile Orta Doğu'da çalkantıların ve savaşların yaşanması ile en çok kaynaklandığını açıklamaktadır. Ayrıca bunlara ek olarak küreselleşme sürecinin yoğun bir şekilde yaşanması, Doğu Avrupa ve Sovyet Birliği'ndeki komünist rejimin çökmesini sıralamaktadır. İçduygu Türkiye'deki göçlerin sığınmacı, mülteci, transit göçmen, kaçak göçmen ve düzenli göçmen şeklinde sıralayıp karmaşık bir insani hareketlerin birlikte görüldüğü bir ülke olduğuna dikkat çekmektedir (İçduygu vd., 2014: 230). 1979 yılında İran Devrimi'nin yaşanmasından sonraki dönemde, yaklaşık bir milyon kişi Türkiye'ye sığınmışlardır (GİGM, 2017). Irak, İran'la savaşına son vermeden önce 1988 yılında Halepçe kentine kimyasal silah kullanmış ve çoluk, çocuk, genç, ihtiyar 5.000 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Halepçe katliamının korkusuyla birçok kişi yurtlarını terk edip Türkiye'ye sığınmışlardır (Kaynak vd., 1992: 25). 1989'da Bulgaristan'daki komünist rejimin şiddetli zulmünden kaçan 300 binden fazla Bulgaristan vatandaşı Pomak ve Türk, Türkiye'ye sığındı. 1990'ların ortalarında ve sonunda 50 bin civarında Arnavut ve Boşnak da Türkiye'ye gelmiştir. Menşe ülkelerindeki durum istikrara kavuşunca bu mültecilerin çoğu ülkesine geri dönerken bazıları da Türkiye'de kalıp evlilik, iş piyasasına katılım ya da vatandaşlık almak yoluyla yerel topluma katılmıştır (Kirişçi, 2014: 13-14). Bu dönemde komşu ülkelerde gerçekleşen iç sıkıntılar neticesinde göçe maruz kalan Türkiye, birçok farklı etnik kökene de ev sahipliği yapmıştır. Bu kitlenin çoğunluğu, Türkiye'yi diğer ülkelere geçişte bir adım olarak görmüş ve Türkiye'ye gelen kitlenin kalıcılığını kısa vadeli kılmıştır. Bu da Türkiye'de kalan göçmenlerin ve Türkiye'de bulunan diğer küçük göçmen gruplarının çokkültürlü bir anlayışı gündeme taşıyacak kadar güç alanı oluşturmadığını göstermektedir.

Türkiye'ye son kitlesel göç Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle gerçekleşmiştir. Nisan 2011-11 Nisan 2019 tarihleri arasında Türkiye'de yaşayan geçici koruma kapsamında olan Suriyeli sayısı 3,6 milyonu geçmiş bulunmaktadır (www.goc.gov.tr). Türkiye'ye gelen Suriyeliler ilk önce kamplara yerleştirilmiştir. Ancak Suriyelilerin artan sayıları ve devamlı gelişleri dolayısıyla kamplar dışında, sadece sınır bölgesinde değil, Türkiye'nin her bölgesinde yaşamaya başladığı görülmüştür (Erdoğan,

² Çokkültürlülük yaklaşımını etnik ve azınlık çerçevesinde olarak ele alınan çalışmaları incelemek için; Tarık Ziya Ekinci, Demokrasi, Çokkültürlülük ve Yargısal Bir Serüven, İstanbul, Küyerel Yayınları, 1999; Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu, Ankara, 2004.

2017: 23). Türkiye göç alanına ilişkin politika ve uygulamaların daha etkili bir şekilde sürdürebilmesi için 04/04/2013 tarihinde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun madde 2(1) “Yabancılarla ilgili iş ve işlemleri; sınırlarda, sınır kapılarında ya da Türkiye içinde yabancıların münferit koruma talepleri üzerine sağlanacak uluslararası korumayı, ayrılmaya zorlandıkları ülkeye geri dönemeyen ve kitlesel olarak Türkiye’ye gelen yabancılara acil olarak sağlanacak geçici korumayı kapsar.” şeklinde ibarelere yer vererek göç yönetimine ilişkin işlemlere yer verilmiştir. Türkiye’nin ilk göç yasası olan YUKK’un çıkarıldığı tarih ve günümüze kadar ki dönemde göçmen ve göç politikası ilgili olarak birçok hukuksal düzenlemeler gerçekleşmiştir. Türkiye geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler için eğitim, sağlık, güvenlik, istihdam gibi hizmetlerin çerçevesi çizilmiş ve bu hizmetlerle ilgili uyulması gereken usul ve esaslar kararlaştırıldığı görülmektedir. Bu hizmetler sadece Suriyelilerin haklarını korumak için yapılan devlet uygulamaları olmadığı aslında Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı olduğunun anlaşılması ile ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Yine de ortaya çıkan göç hareketi bazı önemli politikaların ya da programların gelişmesini mümkün kılmıştır ancak Türkiye’nin göçmenlere yönelik dil, din, kültür vb. farklılıklara yönelik tanınma imkânı sunan çokkültürlülük yaklaşımını benimsemediğini bu dönem içerisinde de görmekteyiz. Türkiye’nin çokkültürlülük kuramının benimsememiş olması göçmenlerin farklılıklarını yok sayıyor yanılığına düşmeden önce, Türkiye’nin bu kavramla benzer ya da uygun düşmeyen uygulamalarının tartışılması gerekmektedir.

Çokkültürlülük politikasında devletten beklenen, farklılıklarıyla herkesin eşit olduğu idealini teşvik etmesi bulunmaktadır. Farklılıklarıyla birlikte herkesin eşit olduğu fikrini savunmak kamusal alanda bütün kültürlerin birbirine denk olduğunun tanınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüzün çokkültürlülük idealleri, devleti göreve çağırılmaktadır. Kamu otoriteleri açısından kültürel çeşitliliği teşvik etmek, kişilere farklılıkların geliştirmenin ve aktarmanın fiili yollarını sağlamak anlamını taşımaktadır. Geleneksel pratiklerle ilgili muafiyet önlemleri (örneğin siyah türbanı veya İslami başörtüsü takmak), dile ilişkin haklar (anadil öğretilmesinin kamusal olması, iki dilde eğitim), kültürle ilgili kurumlara devlet teşviki sağlamak, ayrımcılıkla mücadele programlarını teşvik etmek gibi örnekleri barındırmaktadır (Doğru, 2016: 23). Eğitim Reformu Girişimi (ERG) tarafından 2016 yılında hazırlanan, “Bir Arada Yaşamı ve Geleceği Kapsayıcı Eğitimle İnşa Etmek” başlıklı raporda hem mülteci hem de Türkiyeli çocukların tamamının etnik ve sosyo-ekonomik farklılıklarını göz önüne alan kapsayıcı bir eğitimin desteklenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla hem Türkçenin yabancı bir dil olarak öğretilmesi hem de çokkültürlülüğün vurgulanması ve barış eğitimi güçlü bir öğretmen kapasite güçlendirme programını zorunlu kılmaktadır. Türkçe öğretimi, mülteci gençlerin Türkiye’ye uyumu konusunda önemli bir aşama olsa da okulların çokkültürlülük, insan hakları ve barış gibi konularda olumlu algıyı güçlendirecek daha kapsamlı bir eğitim çerçevesi benimsemesini teşvik etmektedir. Rapor, Türkiye’de mevcut eğitim programlarının içeriğinin gözden geçirilmesi gerektiği yönünde eleştiri sunmaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programı insan hakları ve demokrasi gibi evrensel temaları ele alsada, bu temalar “milliyetçi ve otoriter bir yurttaşlık eğitimi” ile bir arada bulunması, üzerinde düşünülmesini gereken bir konu olarak görülmüştür. Ayrıca bu yapı çokkültürlü bir toplum duygusunu oluşturmasının önünde bir engel olarak düşünülmüştür.

Türkiye’de büyük kültürel çeşitliliği oluşturan Suriyeliler için çokkültürlülük politikası uygulanabilirliği tartışıldığında bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye’ye gelen Suriyelilerin eğitimlerine devam etmeleri için Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurulmuştur. GEM’lerde ilk önce Suriyeli öğretmenler

ile anadillerinde eğitim imkânı sunulmuş daha sonra bu politikadan vazgeçerek Türkçe dilinde öğrenim vermeye başlatılmış ve GEM'lerin kapatılarak Türk okullarına kaydedilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Yapılan bu eğitim politikasındaki değişiklik Suriyelilerin misafir söylemlerini sorgulamaya yol açtığı gibi eğitim dilinde resmi dilin yanında anadillerinde eğitim fırsatının tanınmaması çokkültürlülük politikasına ters düşen bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Suriyelilere geçici koruma statüsü kapsamında ele alındığı için çalışma piyasasına etkin rol alamadıkları bilinmektedir. Ancak 2016 yılında Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik çıkarılması ile yabancıların çalışma usulleri ve esasları belirlenerek çalışma piyasasına erişimlerine bir nevi sağlanmıştır. Yönetmeliğe göre Türkiye'deki Suriyelilerin çalışma izni olmadan ya da çalışma muafiyeti olmayan işlerde çalışması legal değildir. Suriyelilere yönelik çalışma muafiyeti sadece mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde bulunmakta olup bir Suriyelinin çalışma izni olmadan işyerinde çalışması ve çalıştırılması yasaktır. Aynı zamanda işverenlerin Suriyelileri çalıştırmada belli bir kota sınırlaması getirilmesi küçük gruplara (Suriyelilere) ve büyük gruplara (yerli halka) aynı düzeyde yaklaşmadığını gösterir ve bu da Türkiye'nin çokkültürlülükle bağdaşmayan farklı bir uygulamasını ortaya koymaktadır.

Dünyada çokkültürlülük ekseninde yaşlılık ve yaşlı bakımına yönelik tartışmaların da yapıldığı görülmüştür. Örneğin Avustralya Hükümeti, kültürel ve dilsel olarak farklı kökenden gelen (CALD) yaşlılara uygun bakım hizmetleri sunmaları için her eyalet ve bölgede bir kuruluşa fon sağlamaktadır. Bu kuruluşlar, özel ve çokkültürlü yaşlı bakım hizmetleri dahil kültürel olarak uygun yeni hizmetler geliştirilmesinde yaşlı bakım sağlayıcılarına destek olmaktadır (www.agedcare.health.gov.tr). Kymlicka'a göre kültürel azınlıkların haklarına ilişkin yetkin bir teori, dezavantajlı grupların haklı taleplerini karşılamalıdır. Dezavantajlı gruplar ile etnik grupların isteklerinin arasında benzerlikler olduğunu ve ikisinin de farklılıkları yüzünden dışlanabildiklerini belirtmektedir (Kymlicka, 2015: 53). Türkiye'nin toplumsal alanda geniş kitleyi oluşturan Suriyeliler için sunmuş olduğu sağlık hizmetlerine bakıldığı zaman muhtemel taleplerin karşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda 12.10.2015 tarihli ve 2015/8 sayılı Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi adındaki genelgede yabancıların sağlık hizmetleri hakkında hükümleri yer almaktadır. Bu genelge hükümlerine göre geçici koruma statüsünde olan yabancıların kayıtlarının yapıldığı ilde sağlık hizmetleri alabilmektedir. Sadece kayıtlı olmayan yabancılar acil müdahale gerektiren durumlar dışında sağlık hizmetlerinden yararlanamayacağı kararlaştırılmıştır. Bu genelgede anlaşılacağı üzere yabancılar genel sağlık hizmetleri sunulmaktadır ancak kültürel ve dilsel çeşitliliğe yönelik yaşlı bakım politikası geliştirmediği söz konusudur.

Sonuç

Dünyada çokkültürlülük yaklaşımı birçok çalışmalara konu edinmiş olsa da Türkiye'de uzun bir süre gündeme alınmayan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de 2000'lerden sonra ağırlıklı olarak etnik ve azınlık üzerinden inceleme konusu oluşturmuş ve göç/göçmenler üzerinden pek fazla yer bulmamıştır. Ayrıca Türkiye'de çokkültürlülük yaklaşımı Türkiyelilik söylemleri doğrultusunda ele alınmıştır. 2011 yılı itibariyle Suriye'den Türkiye'ye yoğun bir şekilde sığınma olayının yaşanması ve Türkiye'de 2019 yılına kadar uzanan dönemde Suriyeli sayının oldukça artış göstermesi bu kuramın göç üzerinde tartışılmasına sebep olmuştur. Aslında 2011 yılı öncesine kadar Türkiye'de büyük bir göç hareketinin yaşanmamış olması bu kuramın göç konusu üzerinde konuşulmamasındaki ve incelenmemesindeki nedeni açıklamaktadır.

Türkiye'nin uluslararası uyum kuramlarından çokkültürlülüğün toplumsal alanda yer edilişine bakıldığında genel olarak, Türkiye'de çokkültürlülüğün uygulanmadığı sadece bazı uygulama alanlarında izlerinin görüldüğü anlaşılmıştır. Yani Türkiye'nin sağlık, eğitim ve çalışma program ve politikaları ile göçmen grubunun (Suriyelilerin) kamusal alanda tanındığı ya da görünürlüklerinin sağlandığı görülmüştür. Ancak göçmenlere yönelik kültürel ve dilsel çeşitliliğe yönelik eşit bir program izlenmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de, eşitlik ve tanınma fikri ilkelerini taşıyan çokkültürlülük, resmi olarak devlet politikası olarak benimsenmediği ortaya çıkmıştır. Türkiye göç yönetimine çokkültürlülük uygulamalarını dâhil edildiği varsayıldığında, kavramın özündeki her bireyin temel hak ve özgürlüklerini eşit bir şekilde tanıyan bir seviyeye taşıması beklenecektir. Bahsedilen konu zor olsa da imkânsız olduğu söylenemez. Kısacası, içerisinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'nin Suriyeliler için ya da başka bir göçmen grupları için resmi olarak ne çokkültürlülük ne de farklı bir göç yaklaşımı uyguladığı görülmüştür. Türkiye'nin bu tutumu, Suriyelilerin ülkelerine gidip gitmeyeceği konusunda yaşanan belirsizliğe dayandırılabilir. Yine de hem Suriyelilerin hem de diğer göçmen gruplarının taleplerini karşılama noktasında sürdürülebilir bir göç yaklaşımının üretilmesi ya da benimsenmesi gerekmektedir. Bu da kültürel, etnik ve dinsel toplulukların birlikte yaşayabilmesini sağlayacak toplumu inşa edeceği gibi istikrarlı ve planlı bir göç yönetimi için önemli bir noktaya taşıyacaktır.

Kaynakça

- Anık, M. (2012). Çokkültürcülük ve Osmanlı Devleti. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27, 117-130.
- Bağlı, M. ve Özelsel, E. (2013). Çokkültürlü Vatandaşlık. Çizgi Kitapevi, Konya.
- Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu (2004). Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu, Ankara.
- Doytcheva, M. (2016). Çokkültürlülük. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Durdu, Z. (2010). Küresel Siyaset ve Çokkültürcülük. Sosyal Bilimler Dergisi, 3/1, 27-50.
- Ekinci, T. Z. (1999). Demokrasi, Çokkültürlülük ve Yargısal Bir Serüven. Küyese Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2017). Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri- Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği. Marmara Belediyeler Birliği. ISBN 978-605- 83293-4-8, İstanbul.
- Hameş, Ö. (2016). "Yerel Yönetimlerde Çokkültürlülük", Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- İçduygu, A. vd. (2014). Türkiye'nin Uluslar arası Göç Politikası, 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumlarından Ulus Ötesi Dönüşümlere Araştırma Raporu. Mirekoç Araştırma Raporları 1, İstanbul.
- Kaymakcan, R. (2006). Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi. Dem Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. vd. (1992). Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye. Tanmak Yayınları, Ankara.
- Kirişçi, K. (2014). SyrianrefugeesandTurkey'schallenges: Goingbeyondhospitality. Erişim Tarihi: 19.04.2019, <http://www.brookings.edu/research/reports/2014/05/12-syrian-refugees-turkeys-challengeskirisci>.

Kymlicka, W. (2015). Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi (A. Yılmaz, çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Özensel, E. (2008). Osmanlı Zimmî Hukuku ve Çokkültürlülük. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 20, 65-74.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). 2016 İdare Faaliyet Raporu. Erişim Tarihi: 15.04.2019, http://www.goc.gov.tr/files/files/faaliyet_raporu_020617.pdf

T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Geçici Koruma. Erişim Tarihi: 18.04.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Kitlesel Akınlar. Erişim Tarihi: 19.04.2019, http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar_409_558_559.

Taylor, C. (2018). Çokkültürcülük Tanınma Politikası (A. Gutmann, haz.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

www.agedcare.health.gov.au/sites/g/files/net1426/f/documents/08_2014/turk-cald.pdf. Erişim Tarihi:19.04.2019.

www.indd.adobe.com/view/6066c857-843a-4d49-b7e9-77f635a950cf. Erişim Tarihi: 18.04.2019.

Yakışır, A. N. (2009). “Bir Modern Olgu Olarak Çokkültürlülük”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yanık, C. (2011). Birlikte Yaşama Yolları: Liberalizm ve Çokkültürlülük. Sosyal Bilimler, 1/2, 75-95.

2015/8 sayılı Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Genelgesi. (2015, 12 Ekim).

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK). (2013, 4 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 28615).

8375 Sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik. (2016, 15 Ocak).

İNANÇ-DAVRANIŞ İLİŞKİSİ AÇISINDAN MÜSLÜMANLARIN TÜKETİM KÜLTÜRÜ SORUNU

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Okşar

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Aydın

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Popüler kültürün egemen olduğu ve tüketime dayalı yaşamın had safhaya çıktığı günümüzde diğer dinlere mensup bireyler kadar Müslüman toplumların da inanç-davranış ilişkisi açısından değerlendirildiğinde bir takım sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu itibarla inancımızın gereği olarak bizde bulunması gereken hasletler ile popüler kültürün ve haddi zatında yozlaşmış kapitalizmin sunduğu tüketim alışkanlıkları arasında oluşan tenakuz/paradoks bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yer alan inanç-davranış ilişkisi kelam ilminin iman-amel birlikteliği olarak anlaşılmalıdır. Amelden kastedilen klasik kelami literatür açısından ağırlıklı olarak yapılması gereken ibadetler şeklinde anlaşılrsa da bizim açımızdan buradaki davranıştan kasıt birtakım ahlaki tutum ve eğilimlerdir. Yani akait sahasında yer alan klişe ve teorik bilgilerden daha ziyade inancın hayatın pratikleri açısından yansımaları konunun temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu itibarla amacımız popüler kültürün temel ilkesi olan tüketim kavramını açıklamak ve inanç-davranış ilişkisi bağlamında da Müslümanların bu alışkanlıklarını değerlendirmektir. Ayrıca küresel zenginlik/varsıllık ile fakirlik/yoksulluk meselesi de itikadın ameli pratiklere etkisi açısından değerlendirilecektir. Tebliğimiz kuramsal/kavramsal çerçevede olacak ve hayatta süregelen tüketim alışkanlıkları örneklerinden faydalanılacaktır. Müslümanların, dinin; tasarrufu ve paylaşmayı, kanaati ve diğerkâmlığı emretmesi yanında ölçüsüzce ve sekülerleşmenin verdiği rahatlıkla da tüketimde buldukları görülmüştür. Ayrıca Müslümanların dünyaya kendi inanç pratikleri açısından uyum sağlamak yerine, popüler kültürün dayattıklarını kanıksadıkları gözlemlenmiştir. Son olarak Müçtehitlerin ve mütekellimlerin değişen ekonomik ve iktisadi alışkanlıklar çerçevesinde çözümler üretmekten de bir hayli uzak oldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Popüler kültür, kapitalizm, İnanç, Amel, Tüketim.

THE PROBLEM OF CONSUMPTION CULTURE OF MUSLIMS IN TERMS OF FAITH-BEHAVIOR RELATIONSHIP

Abstract

Today, when popular culture is dominant and consumption-based life has reached the extreme level, it is seen that Muslim societies as well as individuals from other religions face a number of problems when evaluated in terms of belief-behavior relationship. In this respect, as a necessity of our faith, we have to come across as a non-paradox / paradoxical problem that is formed by the necessities that must be present in our society and the consumption habits offered by the popular culture and the corrupt capitalism. The belief-behavior relationship here should be understood as the association of the science of faith. While the classical concept of Amal (action) is understood as the worship which should be done mainly in terms of literature, it is a moral attitude and tendencies for us from the point of view. In other words, the reflection of belief in terms of the practices of life rather than the cliché and theoretical knowledge in the field is the main starting point of the subject. In this respect, our aim is to explain the concept of consumption which is the basic principle of popular culture and to evaluate these habits of Muslims in the context of belief-behavior relationship. In addition, global wealth and poverty issues will be evaluated in terms of the effect of the faith on the practices. Our paper will be used in the theoretical / conceptual framework and the examples of ongoing life habits will be utilized. Muslims, religion; In addition to ordering and sharing, conviction and altruism; In addition, it is observed that Muslims adopt popular culture instead of adapting to the world in terms of their belief practices. Lastly, it was understood that the mujtahids and the others were far from producing solutions in the framework of changing economic and economic habits.

Key Words: Popular Culture, capitalism, Faith, Amal, Consumption.

Giriş

Modern yaşam tarzının insanları sürüklediği hal onları belli davranış kalıplarına mecbur bırakmakta ve onları daha önce eleştirel yaklaştıkları bir takım ritüellere farklı boyutlarla mecbur etmektedir. Bu ritüelleri oluşturan en önemli öğelerin başında tüketim kültürü gelmektedir. Aslında kültür, bir grup insan tarafından paylaşılan, çoğu zaman örtük veya verilmiş bir düzeyde verilen bir inanç, değer, anlam ve adet örüntüsü olarak anlaşılabilir. Tüketim kültürü, tüketimin - mal ya da hizmet satın alma eylemi olarak - yalnızca pratik ya da ekonomik faktörlerle değil, anlamlandırılmış ve yönlendirilen kültürel bir faaliyet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kültürel anlamların ticari etkilerini ortaya koymak, sınırlarını çizme ve araştırmak, nitel pazar araştırmasının temel işlevlerinden birine dönüşmüş durumdadır (aqr, 2019).

İnsanın yaşam boyu bir takım ihtiyaçlara sahip olması doğal bir durumdur. Bu itibarla insanlar tüketici konumundadırlar. Ancak değişen şartlar birçok zaman diliminde sadece belli zümrelere has olan aşırı/dengesiz tüketim alışkanlığını dünya geneline yaymıştır. Arz talep dengesizliğinin altında yatan en önemli sebep de bireylerin artık ihtiyaca dayanan tüketim alışkanlıklarının bir kimlik ve yaşam tarzı haline gelmiş olmasıdır. Bu noktada karşımıza çıkan “marka bağımlılığı“ tehlikesidir. Özellikle küresel

ölçekli markaların insan beyninde oluşturdukları *iyi marka, kaliteli hayat* ikilemi, insanların marka karşısında köleşmesine ve iradi gücünün ortadan kalkmasına neden olmaktadır.¹ Bu minvalde amacımız markaları şeytanlaştırıp bütün problemin onlardan kaynaklandığını söylemekten daha ziyade inanç-davranış ilişkisi açısından tüketim kültürünün Müslüman bireyler üzerinde oluşturduğu paradoksları incelemeye çalışacağız.

Tüketim Kültürü

Tüketim kültürü, piyasa tarafından kolaylaştırılan, böylece tüketici ile kullandığı veya tükettiği mal veya hizmetler arasında özel bir ilişki oluşturan bir maddi kültür türü olarak ifade edilebilir. Geleneksel olarak sosyal bilim, tüketimi üretimin önemsiz bir yan ürünü olarak görme eğilimindedir. Bununla birlikte, sosyologlar, tüketim kültürünü incelemenin değerini kendi iyiliği için kabullenmeye başlamıştır. Tüketim kültürünün, toplumsal değişimin unsurlarının günlük yaşamda oynandığı ana alanlardan birini temsil ettiği söylenebilir. Tüketim kültürü, tüketim mallarının mülkiyetinin öngördüğü statü ve eşitsizliklerden ziyade, maddi ve kültürel arasındaki ilişki hakkında olduğu sürece, tüketimden ayrı olarak ayırt edilebilir (Nava, 1991: 158-161). Bu anlamda tüketim kültürü, ticari ürünlerin tüketiciler tarafından “tüketildiği” bir süreç değildir. İnsanların tüketim kültürü ile olan ilişkisi anlamlıdır ve belirli statü değerlerini ve biçimlerini yansıtır ve potansiyel olarak yeniden üretir. Bu anlamda tüketim kültürü, çağdaş toplumdaki yapılar arasındaki ilişkinin merkezinde yer almaktadır. Tüketim bir toplumun vatandaşlarının günlük hayatlarını yaşadığı parametreleri ve yeniden üretmenin kapitalizmin gücünü göstermektedir. Tüketim kültürü bireye kim olduğunu ifade etmenin araçlarını verir, ancak bunu yaparken aynı zamanda bireyin özgür olma ya da seçme kabiliyetinin ironik olarak kısıtlandığı bir ekonomik sistemi güçlendirir (Featherstone, 1990: 5-7)

Tüketim kültürü 1990'larda sosyolojik olarak öne çıkmış bir kavramdır. 2000'li yıllarda bilim insanları tüketimin bireyin yaşamını belirleyen önemli bir olgu olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Bu, “Kültürel Dönüş” ve post-modernitenin kültürel boyutlarına artan odaklanma gibi daha geniş eğilimleri yansıtmaması açısından önem arz etmektedir. Bir dizi akademik çalışma tüketimin toplumsal değişime önemini göstermeye çalışmaktadır. *Featherstone (1990), maddi kültür birikiminin sosyolojik önemini incelerken, Ritzer (1993) rasyonelleşmenin tüketici kültürü bağlamında nasıl işlediğine ele almaktadır. Lee (2000), çeşitli kaynaklardan bir dizi iyi seçilmiş özütle kullanarak, tüketici kültürünün çağdaş önemine işaret etmektedir. Bu arada, Slater, (1997) tüketici kültürünü modernite ile yakından ilişkili bir mesele olarak tanımlarken, Gabriel ve Lang, (1995) tüketiciyi disiplinler arası bir bakış açısıyla araştırmaktadır. Lury (1996), özellikle değişen dünyadaki kimlik tüketiminde etkili olurken, Nava (1991) ve Sassatelli (2007), tüketimin politik önemine dikkat çekmektedir (Miles, 2015: 1).*

İnanç- Davranış ve Tüketim İlişkisi

İnsan davranışları, bireylerin veya insan gruplarının iç ve dış uyaranlara tepkisidir. İnsan ırkının yanı sıra bireylerle ilişkili her fiziksel eylem ve gözlemlenebilir duygu dizisini ifade etmektedir. Kişiliğin ve mizacın belirli özellikleri daha tutarlı olabilirken, diğer davranışlar doğumdan yetişkinliğe geçerken değişebilmektedir (opentextbc, 2019). Davranışlar yaş ve genetik etkenler tarafından değişebileceği

¹ Osman Mutluel, “İslam Düşüncesinde Meta Kavramı ve Tüketim Ahlakı”, Turkish Studies, 9/8, 2014, ss. 683-696, s. 685.

gibi, kısmen düşünceler ve hisler tarafından yönlendirilebilir. Davranış, diğer şeyler arasındaki tutumu ve değerleri ortaya koyan bireysel ruhsal bir anlayıştır. Bir insan davranışı alt kümesi olan sosyal davranış, sosyal etkileşim ve kültürün kayda değer etkilerini değerlendirebilir. Ek etkiler arasında etik, sosyal çevre, otorite, ikna ve zorlama da sayılabilir (hrdp-idrm, 2019).

İnsanların (ve diğer organizmaların ve hatta mekanizmaların bile) belli davranışları, ortak, sıra dışı, kabul edilebilir veya kabul edilebilirliğin dışında olduğu bir aralıkta yer aldığı söylenebilir. Sosyolojide, genel olarak davranış, anlamsız, başkalarına yöneltilmemiş eylemleri ve dolayısıyla tüm temel insan eylemlerini içerir. Bu genel anlamda davranış, özellikle diğer insanlara yönelik daha gelişmiş bir sosyal eylem olan sosyal davranışla karıştırılmamalıdır. Davranışın kabul edilebilirliği büyük ölçüde sosyal normlara dayanır ve çeşitli sosyal kontrol araçları ile düzenlenir. İnsan davranışı psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve antropoloji içeren sosyal bilimlerden incelenir. Davranış, bireyin yaşamı boyunca değişmekte ve yaşamın farklı aşamalarında ilerlemektedir. Örneğin, ergenlik, ebeveynlik ve yaşlılık süreçlerinde aynı olaylara farklı tepkiler verilebilir. İnsan davranışı psikolojik özelliklerle şekillenir. Toplumdan dışlanmış bireylerin, parti gibi sosyal aktivitelere katılmaları için içe dönük insanların daha fazla olması muhtemeldir (Argyle ve Lu, 1990: 1012-1013).

Karakter özellikleri kişiden kişiye değişir ve her kişiden farklı eylemler veya davranışlar üretebilir. Sosyal normlar aynı zamanda davranışı da etkiler. Genel olarak insan toplumunun doğal olarak uygun nitelikteki doğası gereği, insanlar belirli davranış kurallarına uymaya ve toplumdaki insanların davranışlarını belirleyen belirli davranışları göstermeye zorlanır. Farklı toplumlar ve kültürlerde farklı davranışların kabul edilebilir veya kabul edilemez olduğu kabul edilir (Gastil, 1961: 1283).

Bireylerin davranışlarını anlık etkileyen birçok faktörden söz edilebilir. Bunlardan biri de inançtır. Bu çerçevede yapılan birçok bilimsel çalışma, inanç ve uygulamaların daha fazla sosyal davranış ve sağlığı riske sokan faaliyetlerin daha düşük oranlarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Nitekim özgecilik / yardım etme davranışı, affetme ve etik seçimler de dâhil olmak üzere birçok davranış, inancın bireylerin davranışlarına etki ettiği alanlar olduğu söylenmektedir. Ayrıca sağlığı teşvik edici davranışlar ve alkol tüketimi, uyuşturucu kullanımı ve cinsel davranış gibi sağlık riski davranışları da inançla alakalı olarak sayılan diğer bir davranış grubudur (Miller-Perrin ve Mancuso, 2014: 62-64).

Bu açıdan insanların düşünme ve değerlendirme yapma özellikleri ortadan kaldırılacak şekilde reklam ve programlarla, sağlıklı düşünceleri engellenmeleri tüketim kültürü davranışının oluşmasına ciddi bir şekilde etki etmektedir. Buna karşın Allah, Müslümanlara dünyayı hikmet penceresinden okumalarını, daha kutsal kitabın en başında “oku!” emriyle vermektedir. Tasavvurlarımızı ve belki de çevrenin etkisiyle oluşturduğumuz hayallerimizi ve bunların davranışa ve tercihlerimize etkisini iman ettiğimiz gerçeklerin yönlendirmesi beklenmektedir. Bu açıdan inanç yalnızca kalbi tasdik değil aynı zamanda kendini eylemlerimizde gösteren bir kabul edıştır.

Yani ye, iç, eğlen, mutlu ol! Tükettiğin kadar mutlusun! Güzel ve kaliteli yaşa! gibi sloganlarla insanlar, tüketim kısıncı içine sokulmakta ve hayatı boyunca dikkat etmesi gereken imani ve etik değerlere yabancılaşabilmektedir. Böylece insan bu karambolün içinde nesneleşebilmekte ve yalnızca metalleri değil zamanı ve hayatı tüketebilmektedir. Yüce Allah Kasas suresi 60. Ayette “Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha değerli ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmayacak mısınız?” buyurmakla bir bakıma bütün bunların amaç değil araç olduğunu ve

asil kazanılması gerekenin de Allah katında olduğunu vurgulamıştır. “*Oysa dünya hayatı, ahiretin yanında basit bir metadan başka bir şey değildir...*” (Ra’d 13/26) ayeti de tüketim kültürünün ahirete iman fikrini ortadan kaldırdılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Kader; Allah’ın evreni bir ölçü ve düzen içerisinde yaratması ve takdir etmesidir. Yani Allah, evreni sünnetullah denilen ve değişmesi mümkün olmayan ilahi yasalar çerçevesinde dizayn etmiştir.² Kaza da bu takdir ve sünnet olgusu çerçevesinde cereyan etmektedir (Maturidi, 2002: 409; Gölcük ve Toprak,1996: 262; Okşar,2019: 199). Buna istinaden Allah insana evrendeki düzeni bozmaması gerektiğini emreder.³ Ancak karşımıza kirlenme olgusu çıkar. Kirlenme tüketim kültürünün sonu gelmez isteklerini karşılamak üzere evrendeki bütün kaynakları gelişigüzel tüketmeyle ortaya çıkan bir olgudur. Bu yalnızca bir yönde değil birçok noktada cereyan eden bir durumdur. Bunlar; zihinsel kirlenme, bilgi kirlenmesi, siyasal ve atmosferdeki kirlenme şeklinde özetlenebilir (Gürdoğan, 1989: 12- 15). Dünyanın bütün kaynaklarının sonu gelmez bir hırsla tüketilmesi ciddi çevre felaketlerini ve yıkımları da beraberinde getirmektedir. Yakın zamanda Chernobyl nükleer santralinde ortaya çıkan felaket ve ölümler bunun en güncel örneği olsa gerektir (Petryna,2003: 1-3). Ayrıca minarellerin ve birçok yer altı zenginliklerin tüketildiği, gıda sorunu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan açlık sorunu, çevreye gönderilen kimyasal atıkların kontrolsüzce toprağa gömülmesi gibi birçok olgu ve olay tüketim kültürünün sonucu olarak karşımızda durmaktadır.⁴

Tüketime dayalı hayat anlayışının ortaya çıkardığı kültürel ürünler bireylerin tasavvurunu sınırlayarak siyasal veya kültürel olarak pasif kalmalarını sağlarlar. Bu ürünler aracılığıyla insanların tasavvurları standartlaştırılır (Komisyon, 2014: 346). Tasavvurların tekdüzeliği özellikle Allah’a inanan ve bunu davranışında gösterme gayretine sahip olan Müslümanın zihnini de yönlendirmektedir. Olayları ve olguları ilahi emirler çerçevesinde anlaması gereken mü’min bir zaman sonra kendisini markaların yarattığı dünyada tanımlamaya başlamaktadır. Bu da Allah’a iman ve onun davranışa yansımaları boyutunda bir takım yanlışlara yol açmaktadır.

Böyle bir ortamda tüketim değerleri ile dini değerler aynı toplum içerisinde yaşamak durumunda kalınca bu defa karşımıza kutsalın yer değiştirmesi sorunu çıkıyor. Yani “tüketim etkinliklerine ve araçlarına çok yüksek bir önem atfedilmesi, insanlara büyümlü bir atmosferde hizmet sunulması. Aynı şekilde kutsalın tüketime dönüşmesiyle, dini değerlerin, sembollerin içinin boşaltılıp tüketim mantığı içerisinde tekrar sunulması” (yenisafak ,2019) başlı başına bir kaos ortamı doğuruyor. Yani her türlü tüketim etkinliğinin başına İslami ibaresini getirmek de sorunu çözmiyor. Zira bir şeyin dinin değerlerine uygun olup olmaması Kur’an ve sünnet çerçevesinde karar verilmesi gereken bir durumdur. Yani “İslami otel”, “İslami moda”, “İslami banka” ve buna benzer bütün adlandırmalar bizzat tüketim kültürünün bir nevi dayatmalarının ürünüdür. Bu itibarla kendilerini kulluk üzerinden tanımlamaya çalışan dindar insanlar,

² “Allah’ın öteden beri süregelen kanunu ve yöntemi budur. Allah’ın kanun ve yönteminde hiçbir değişiklik bulamazsın.” Fetih 48/23.

³ “Göğü bu âhenkle O yükseltti ve bu mîzânı koydu ki, siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız.” (Rahman, 55/7-9.)

⁴ Geniş bilgi için Bkz. Yusuf Okşar, “İslam Ahlakı ve Kapitalizm”, *Modernleşme Sürecinde Müslümanlar içinde*, ed. N. Çalışkan, Nobel Yay., Ankara, 2018, ss. 204-255.

ister istemez diğer taraftan bilinçli veya bilinçsiz olarak markaların işaret değerlerini satın almak için yarış durumda kalıyorlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüketim kültürü, tüketim ürünleri pazarlarında gelişen ortak deneyimler, semboller ve normlardır. Kültür, zaman içinde sosyal bir süreç olarak ortaya çıktıkça, bu büyük ölçüde üreticilerin kontrolünün ötesindedir. Dolayısıyla, şirketler, bir kültür yaratmaya çalışmak yerine hâlihazırda var olan kültürlere hizmet ederek fayda sağlamı daha çok tercih ederler. Tüketim, zenginlik veya moda uygunluk gibi sosyal statüleri belirleme isteği ile motive olmuştur veya çevre ve / veya sosyal konularla ilgilenen iyi bir insan olduğunuzu işaret etme arzusuyla motive edilmiştir (Spacey, 2018:1). Daha açık bir ifadeyle tüketim kültürünün ortaya koyduğu farklı motivasyonlar, bireyleri onların haberi olarak veya olmaksızın yönlendirir. Bu yönlendirme bazen onların bir ürünün ilk alıcısı olma saplantısına yönlendirebildiği (küçük tanrılar), o yeni ürünü kaçırmaktan endişe duyan tüketiciler (sadık dindarlar) gibi takipçileri de doğurabilir.

Bunların yanında günceli takip etmenin bir mecburiyet olduğu anlayışı gündeme hâkim olmamanın bir toplumsal baskıya dönüştüğü bir dönem yaşanmaktadır. Bireyler bahsedildiği gibi güncel ürünleri bilerek ve isteyerek takip ettikleri gibi tam aksine istemeseler de kendilerini mecbur hissetmektedirler. Bunun altında, tüketim kültürünün sadece bir kültür çeşidi olmasının yanında ilişkili olduğu, kapitalizmin ve modern yaşam tarzının sunduğu veya dayattığı diğer etkenlerin bireyleri tamamen çevrelemesi yatmaktadır.

Tüketim toplumunun en önemli sorunu olan metalaşma, Müslümanın zihnine, duygularına ve tutumlarına sinmektedir. Aslında maddi bir değere tekabül etmeyen birçok hizmeti, duyguyu, nesneyi, ilişkiyi piyasa şartlarına endeksleyerek bireyi ona ihtiyaç duyar hale getirmektedir. Bu durum, haliyle kültüre yansımakta ve kültürel değerlerin en önemli unsurlarından biri olan dini eğilimlere zarar vermektedir. Zira kendisini nebevi ilkelerle inşa etmesi gereken Müslüman kimlik inşası ve benlik algısında da tüketim ürünlerine yönelmektedir. Metalar bizatihi benlik projeleri olarak, kültürel ve toplumsal değer kazanmakta ve inanç-davranış ilişkisinin dejenere olmasına neden olmaktadır.

Kaynakça

Argyle Michael, Lu Luo (1990) The Happiness of Extraverts, Personality and Individual Differences, Sayı 11, Cilt 10, 1990, 1011-1017

Featherstone, Mike (1990) Perspectives on consumer culture, Sociology 24.1: 5–22.

Gastil Raymond D. (1961) The Determinants of Human Behavior, American Anthropologist, New Series, Vol. 63, No. 6 (Dec., 1961), s. 1281-1291.

Gölcük Şerafeddin Toprak, Süleyman (1996), Kelâm, 3. Baskı. (Konya: Tekin Kitabevi).

Gürdoğan, Ersin N. (1989), Kirlenmenin Boyutları, İz Yayıncılık, İstanbul.

<https://opentextbc.ca/socialpsychology/chapter/affect-behavior-and-cognition/>, Erişim Tarihi: 23.06.2019

<http://www.hrdp-idrm.in/e5783/e17327/e28013/e28938/>, Erişim Tarihi: 23.06.2019

<https://www.aqr.org.uk/glossary/consumer-culture>, Erişim Tarihi: 23.06.2019

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/tuketim-toplumunda-dini-degerler-2036057> Erişim tarihi: 28 Haziran 2019.

Komasyon, “Tüketim Toplumunda Dini Değerlerin Serencamı”, *Sosyoloji'de Hikmet ve Hikmette Sosyoloji* içerisinde, ed. B. Ali Çetinkaya, Zonguldak 2014, ss. s. 346

Mâtürîdî, Kitabü't-Tevhid, çev. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara 2002,

Miller-Perrin Cindy, Mancuso Elizabeth Krumrei (2014) , Faith and Behavior ,Ed. Cindy Miller-PerrinElizabeth Krumrei Mancuso, Faith from a Positive Psychology Perspective, Social Science Division, Pepperdine University, Malibu, USA

Miles Steven (2015), Consumer Culture, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0135.xml#firstMatch>, Erişim Tarihi: 23.06.2019

Nava, Mica. (1991) Consumerism reconsidered: Buying and power. *Cultural Studies* 5: 157–173.

Okşar Yusuf (2019), “Mâtürîdî'nin Kader Anlayışının Cebr ve Tefviz Açısından Değerlendirilmesi”, *Orta Asya Alimlerinin İslam Medeniyetine Katkıları Sempozyumu*, ed. M. Düzenli vdğr., 10-12 Ekim 2019, Bişkek, ss. 195-205, s. 199.

Petryna Adriana, Life Exposed: Biological Citizens After Chernobyl, Princeton University Press, New Jersey 2003, s. 1-3.

Spacey John (2018), 14 Examples of Consumer Culture, <https://simplicable.com/new/consumer-culture>, , Erişim Tarihi: 23.06.2019

TÜRKİYE'DEKİ DEMİR ÇELİK SEKTÖRÜNÜN MEVUT DURUMU, ULUSLARARASI PAZARLAMADA YERİ VE ÖNEMİNİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Hüseyin Fatih ATLI

İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun Meslek Yüksekokulu

Öz

Geçtiğimiz yüzyılda demir çelik endüstrisi tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin önemli göstergelerinden biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki demir çelik sektörünün mevcut durumu, uluslararası pazarlamada yerini değerlendirmek ve öneminin belirlenmesine ilişkin araştırma yapmaktır. Dünyada demir çelik endüstrisi ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın öncü sektörü konumundadır. Demir çelik endüstrisi ekonomik sistem içerisinde alt detayları ile birlikte tüm sektörleri etkilemektedir. Temel hammaddesi hurda olduğu için Türkiye'de ham çelik üretimi daha çok ark ocaklı tesislerde yapılmaktadır. Türkiye'de demir çelik sektörü yaklaşık 150.000 kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Türkiye'nin 2017 yılı ham çelik üretimi bir önceki yıla göre % 13,3 artışla 37,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu çalışmada demir çelik sektörünün mevcut durumu değerlendirilmiş olup sektörün geleceğine ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Çelik Üretimi, İhracat, İthalat.

775

DETERMINATION OF IMPORTANCE AND THE STATE OF THE STEEL INDUSTRY IN INTERNATIONAL MARKETING AND TURKEY

Abstract

In the past century, the steel industry has been an important indicator of the transition from the agricultural society to the industrial society. The aim of Existing state of the steel sector in Turkey this study is to evaluate the role of international marketing and research for the determination of significance. Steel industry in the world is the leading sector of economic development and development. The steel industry affects all sectors with its sub-details within the economic system. Crude steel production in Turkey because it is the basic raw material scrap is mostly made in arc furnaces. Steel sector in Turkey provide employment to about 150,000 people. Turkey's crude steel production in 2017, according to the previous year, an increase of 13.3% was realized as 37.5 million tons. In this study, the current situation of the steel industry has been evaluated and solution proposals for the future of the sector are presented.

Key Words: Turkey, Steel Production, Export, Import.

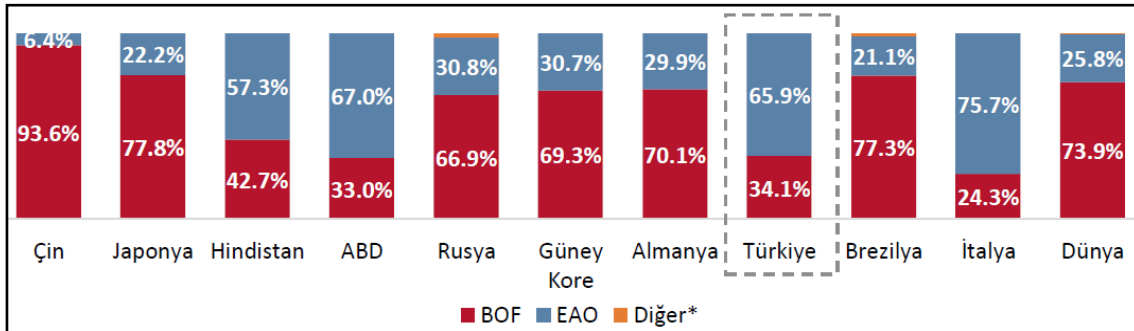
1. Giriş

Demirin kullanımının M.Ö. 8.000'e kadar dayandığı tahmin edilmektedir. Demir çelik sektörü, insanlık tarihi boyunca ekonomik yaşamın önemli bir parçası olmuştur. İnsanlık tarihinde çeşitli kültür ve medeniyetlerin oluşmasında payı büyüktür. Demir cevherinin ekonomiye kazandırılması için çeşitli teknikler geliştirilmiş ve günümüzdeki teknolojiye ulaşılmıştır. Tarihsel süreçte demir üretiminin ilk evresini demir ocakları oluşturmaktadır. Demir ocaklarını sırasıyla demir fırınları (bloomery furnaces), akışkan ocaklar ve odun kömürlü yüksek fırınlar (flowing furnaces and charcoal blast furnaces), kok kömürlü yüksek fırınlar (coke blast furnaces), doğrudan redüksiyon tesisleri (direct reduction facilities), izabe tesisleri (smelting reduction facilities) izlemiştir (Yıldız, 2013). 19. Yüzyılda haddane ve dövme teknolojisi ile çelik üretim teknolojinde de hızlı bir ivme yakalanmıştır. Çelik üretiminin gelişimi, haddehaneler ve dövme teknolojisiyle 19.yüzyılda hızlı bir gelişme gösterdi. 19. yüzyılda sanayileşmenin de etkisiyle kütleli çelik üretimi gelişmiş olup talebi karşılayabilmek amacıyla çeliğin şekillendirmesi ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. İlk sürekli halde sıcak levha üretimi yapan haddane 1937 yılında Almanya'da üretime başlamıştır. Bu aşamadan sonra soğuk şerit çekme özelliği olan haddehane ise ilk olarak 1953 de çalışmaya başlamıştır. Geçtiğimiz son iki yüzyıldaki teknolojik gelişmeler ile birlikte buhar makinasının icadı ve ulaşım olanaklarındaki artış pazar olanaklarını arttırmıştır.

2. Dünya'da Demir Çelik Üretimi

Demir çelik sektöründe teknolojik gelişmeler demir-çelik sektörüne bağımlı diğer alanlarında gelişmesine neden olmaktadır. Döküm demir çelik sektörü açısından önemlidir. Yüksek teknolojiyi bünyesinde barındırmasının yanında istihdama katkısı nedeniyle sanayileşmeye etkisi büyüktür. Dünya'da çelik üretimi temel girdi kaynaklarına göre farklılık göstermektedir. Yüksek fırına dayalı üretim yapan entegre tesisler (Bazik Oksijen Fırını) ve elektrik ark ocaklı tesisler (Elektrikli Ark Ocağı) en yaygın üretim yöntemidir. Dünya çelik üretiminde önde gelen ülkelerde yüksek fırına dayalı üretim yapan entegre tesislerde (Bazik Oksijen Fırını) üretim daha ağırlıktadır. İtalya, Türkiye, ABD, Hindistan gibi ülkelerde ise elektrik ark ocaklı tesislerde (Elektrikli Ark Ocağı) üretim ağırlıktadır.

Şekil 1: Üretim Yöntemlerine Göre Demir Çelik Üretimi (Ülkeler)

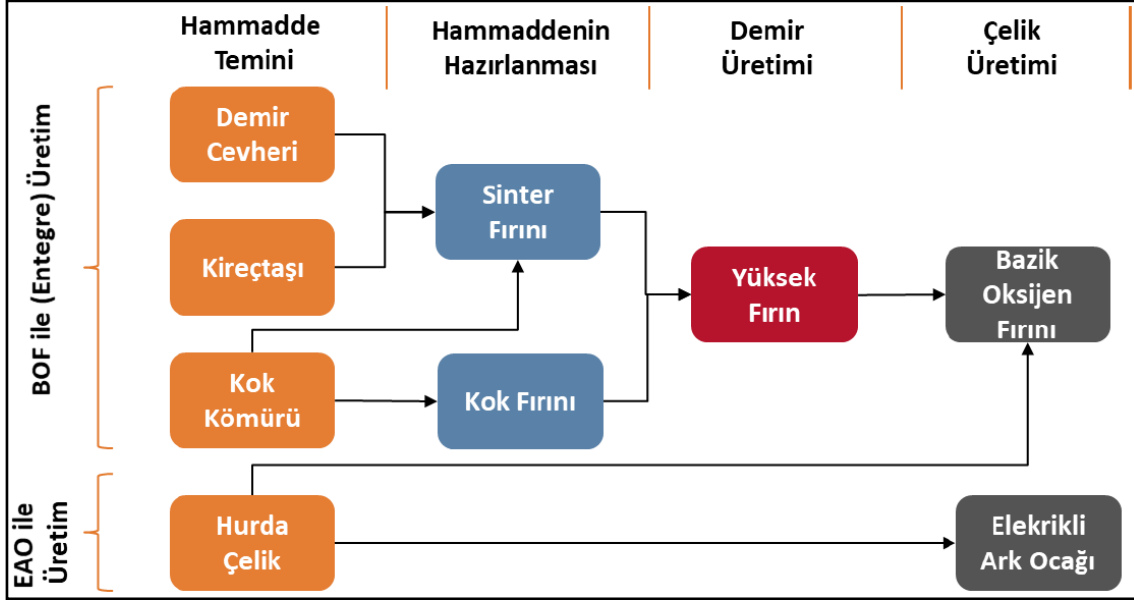

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Yüksek fırına dayalı üretim yapan entegre tesislerde (Bazik Oksijen Fırını) temel girdi kaynağı ağırlıklı olarak demir cevheri olmakla birlikte koklaşabilen taş kömürü ve kireç taşı ile hurda çelik kullanılmaktadır. Elektrik ark ocaklı (Elektrikli Ark Ocağı) tesislerde ise hurda çelik kullanılarak çelik

üretimi yapılmaktadır. Üretim yöntemine göre çelik üretiminde temel girdi kaynakları Şekil 2.'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Üretim Yöntemlerine Göre Çelik Üretimi

Kaynak : (TSKB, 2018), SteelConstruction

Elektrikli ark ocaklı tesislerin maliyet kalemleri hurda ve elektrik enerjisinden oluşurken entegre tesislerde maliyeti kok ve demir cevheri oluşturmaktadır. Elektrikli ark ocaklı tesisler girdi maliyetlerinin yüksek oluşu nedeniyle entegre tesislere göre daha fazladır. Ancak entegre tesislerin yatırım maliyeti elektrikli ark ocaklı tesislere göre daha yüksektir. Yatırım maliyeti yüksek olduğu için entegre tesislerin kapasitesinin de yüksek olması gerekir. Üretim aşamaları değerlendirildiğinde entegre tesislerin üretim aşaması elektrikli ark ocaklı tesislere göre daha fazladır.

Entegre tesislerin üretim aşamasının fazlalığının yanında üretim yelpazesi oldukça geniştir. Yatırım maliyetleri elektrikli ark ocaklı tesislere göre daha fazla olan entegre tesislerin karlılığı da buna bağlı olarak daha yüksektir. Şekil 3'te elektrikli ark ocaklı ve entegre tesislerin özellikleri karşılaştırılmıştır.

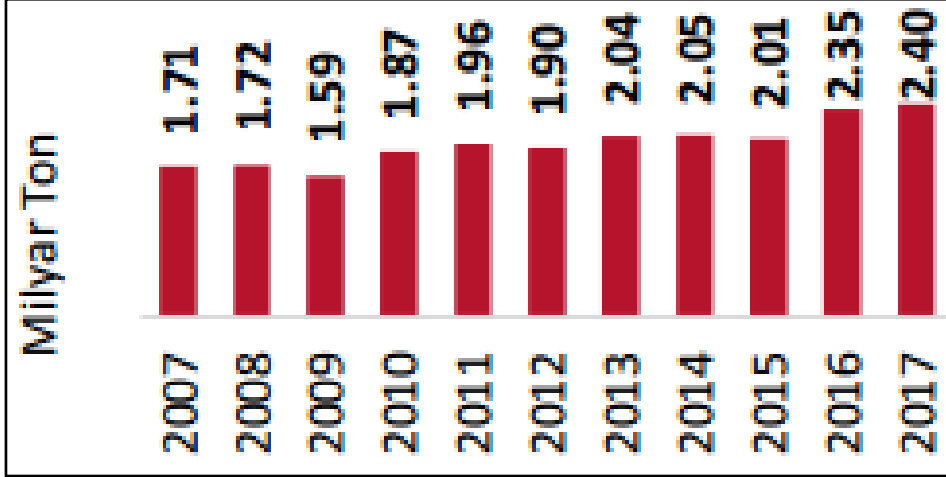
Şekil 3: Elektrikli Ark Ocaklı ve Entegre Tesislerin Başlıca Özellikleri

Elektrik Ark Ocaklı Tesisler (EAO)	Entegre Tesisler (BOF)
Maliyet Kalemleri: Hurda ve elektrik enerjisi	Maliyet Kalemleri: Kok ve demir cevheri
Üretim Maliyeti: Yüksek	Üretim Maliyeti: Düşük
Katma Değerli Ürün Üretimi: Az	Katma Değerli Ürün Üretimi: Fazla
Hammadde Fiyatları: Yüksek	Hammadde Fiyatları: Düşük
Yatırım Maliyetleri: Düşük	Yatırım Maliyetleri: Yüksek
Kapasite: Üretim kapasitesi 500 bin ton ve 3 milyon ton arasında değişkenlik gösterebilir	Kapasite: Yüksek yatırım maliyeti gerektirdiğinden genelde yüksek kapasiteli kurulması gerekir
Üretim Aşamaları: Az	Üretim Aşamaları: Fazla
Geri Dönüşüm: Hurda geri dönüşümü	Geri Dönüşüm: -
Atmosfere Atılan Sera Gazı Miktarı*: 0,2-0,4 tCO ₂ /t _{cs}	Atmosfere Atılan Sera Gazı Miktarı*: 1,8-2,0 tCO ₂ /t _{cs}
Ürün Yelpazesi/Çeşitliliği: Düşük	Ürün Yelpazesi/Çeşitliliği: Yüksek
Karlılık: Düşük	Karlılık: Yüksek

Kaynak : (Özmen ve ark., 2008), (TSKB, 2018)

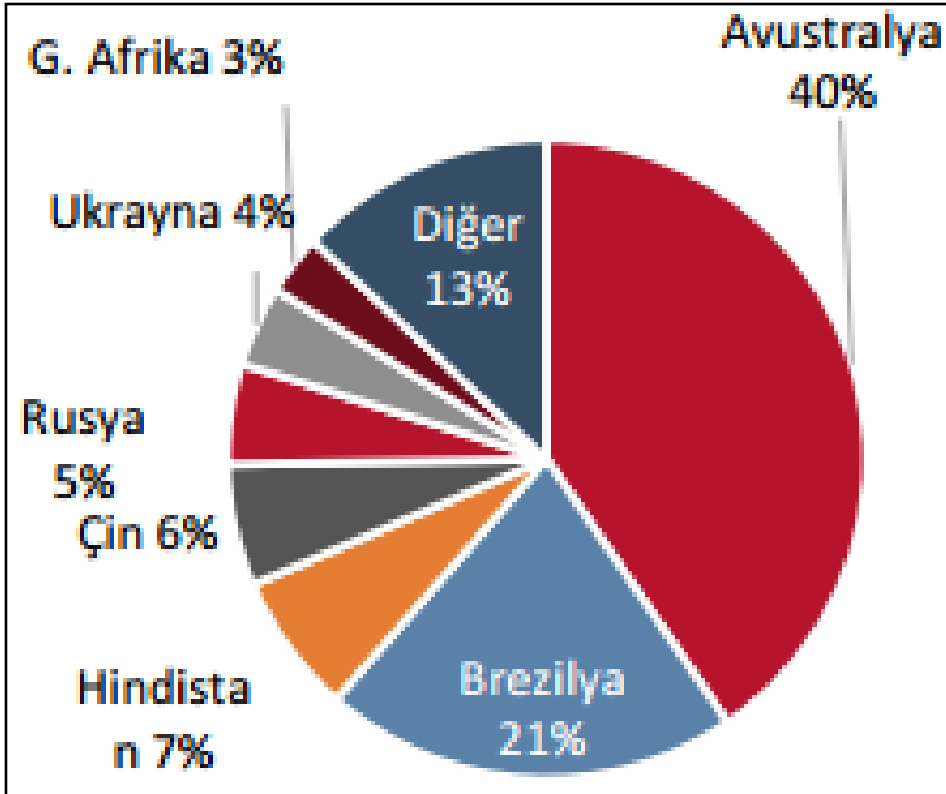
Çelik üretiminde demirin katkısı oldukça yüksektir. Dünya üzerinde demir cevheri çıkarıldıktan sonra yaklaşık % 98'i çelik üretiminde değerlendirilmektedir. Büyük şirketler üretimlerini sürekli artırırken küçük şirketler üretim maliyetlerine bağlı olarak üretimlerinde düşüş yaşayabilmektedir. Şekil 4'e göre 2007'den sonra demir cevheri üretiminin artan bir seyir izlediği görülmektedir. 2007 yılında 1,7 milyar ton seviyesinde olan demir cevheri üretimi 2017 yılına gelindiğinde 2,4 milyar ton seviyesine ulaşmıştır. Demir cevheri üretiminin yaklaşık % 40'ı Avustralya'da gerçekleşmekte olup birinci sırada yer almaktadır. Avustralya'yı yaklaşık % 21'lik üretimi ile Brezilya takip etmektedir. Avustralya ve Brezilya üretimlerinin büyük çoğunluğunu ihracat ile değerlendirmektedir. Şekil 5'e göre demir cevheri üretiminde % 7 pay ile önemli ülkelerden biri olan Hindistan ise üretimini daha çok iç tüketim ile değerlendirmektedir. Dünyanın ilk 5 demir cevheri üreticisi ülkeler arasında 4. sırada yer alan Çin aynı zamanda en önemli demir cevheri ithal eden ülke konumundadır. Dünya demir cevheri üretiminde önemli bir ülke olan Çin'in demir cevheri talebinde de yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. Bundan dolayı Çin'in talebindeki değişimler demir cevheri fiyatlarında artışa yada azalmaya neden olmaktadır.

Şekil 4: Demir Cevher Üretimi (Dünya)

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Şekil 5: Demir Cevher Üretiminin Ülkelere Göre Dağılımı

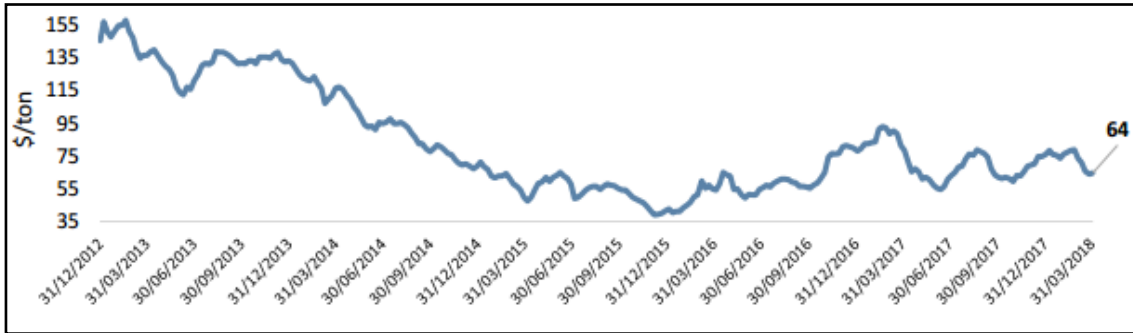

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Dünya demir cevheri üretiminde 1. Sırada yer alan Avustralya üretiminin yaklaşık % 75'ini Çin' e ihracat ile değerlendirmektedir. Avustralya'nın demir cevheri ihracatında Çin'den sonra Japonya başta

gelmektedir. Geriye kalan bölümünü de Asya ülkelerine ihracat yoluyla değerlendirmektedir. Çin'deki talep değişiklikleri ile birlikte inşaat sektöründeki daralmalar da demir cevheri talebini etkilemektedir. 2012 yılında 155 \$/ton seviyesinde olan demir cevheri piyasadaki gelişmelere bağlı olarak 2015 yılında 40 \$/ton seviyesine kadar gerilemiştir.

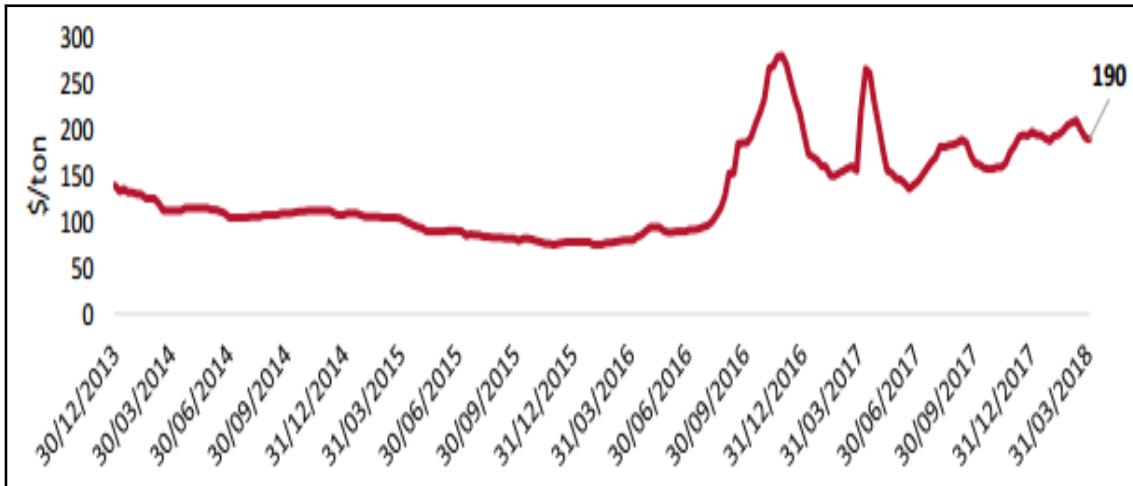
Şekil 6: Yıllara Göre Demir Cevher Fiyatı

Kaynak : (TSKB, 2018), Steelorbis

Kok kömürü çelik üretiminde yaklaşık % 70 etkiye sahiptir. Kömür üretiminin % 15'i çelik üretiminde kullanılmaktadır. Demir cevheri üretiminde olduğu gibi kok kömürü imalatında da Avustralya ilk sırada yer almaktadır. Avustralya ürettiği kok kömürünün önemli bir bölümünü başta Çin olmak üzere Hindistan ve Japonya'ya ihracat ile değerlendirmektedir. Kömür fiyatlarında üretim miktarlarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Kömür fiyatlarındaki değişimde büyük ölçüde doğa olaylarının etkisi vardır. Şekil 7'ye göre 2016 yılında geçmiş yıllara göre hızlı bir artış göstererek 280 \$/ton seviyesine yükselmiştir.

Şekil 7: Yıllara Göre Taş kömürü (Koklaşabilir) Fiyatı

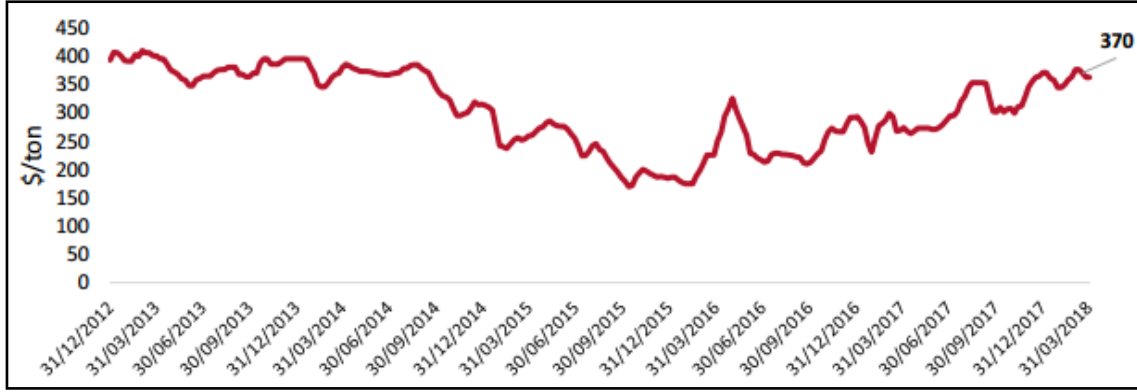

Kaynak : (TSKB, 2018), Steelorbis

Çelik üretiminde özellikle elektrikli ark ocaklı tesislerde hurda çelik kullanılmaktadır. Geri dönüşümü en kolay ürün olma özelliği taşıyan çelik tüm sektörlerin önemli girdi unsurudur. Üretim maliyetlerinin yüksek oluşu nedeniyle geri dönüşüm sayesinde enerjiden tasarruf edilmektedir. Şekil 8'e göre 2016 yılı

hurda çelik fiyatında bir önceki yıla oranla önemli bir artış olmuştur. Bu artışta 2016 yılında demir cevher fiyatındaki artışın etkisi vardır.

Şekil 8: Yıllara Göre Hurda Çelik Fiyatı

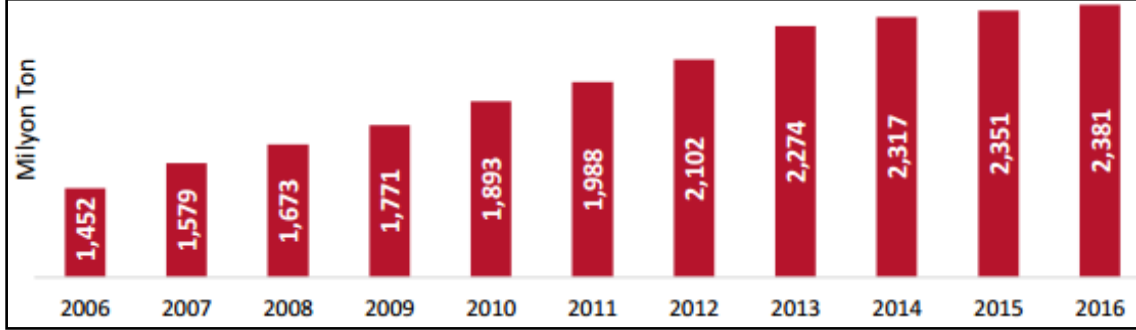
Kaynak : (TSKB, 2018), Steelorbis

Şekil 9: Hurda Çelik İhracat ve İthalatı (Dünya)

Hurda Çelik İhracatı			Hurda Çelik İthalatı		
Ülke	Miktar (Bin Ton)	Pay (%)	Ülke	Miktar (Bin Ton)	Pay (%)
ABD	13.230	15,2	Türkiye	17.716	20,2
Japonya	8.706	10,0	Hindistan	6.380	7,3
Almanya	8.168	9,4	G. Kore	5.845	6,7
Fransa	5.428	6,2	İtalya	4.434	5,1
Rusya	5.406	6,2	Almanya	4.107	4,7
Diğer	46.189	53,0	Diğer	49.029	56,0
Toplam	87.127	100	Toplam	87.511	100

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

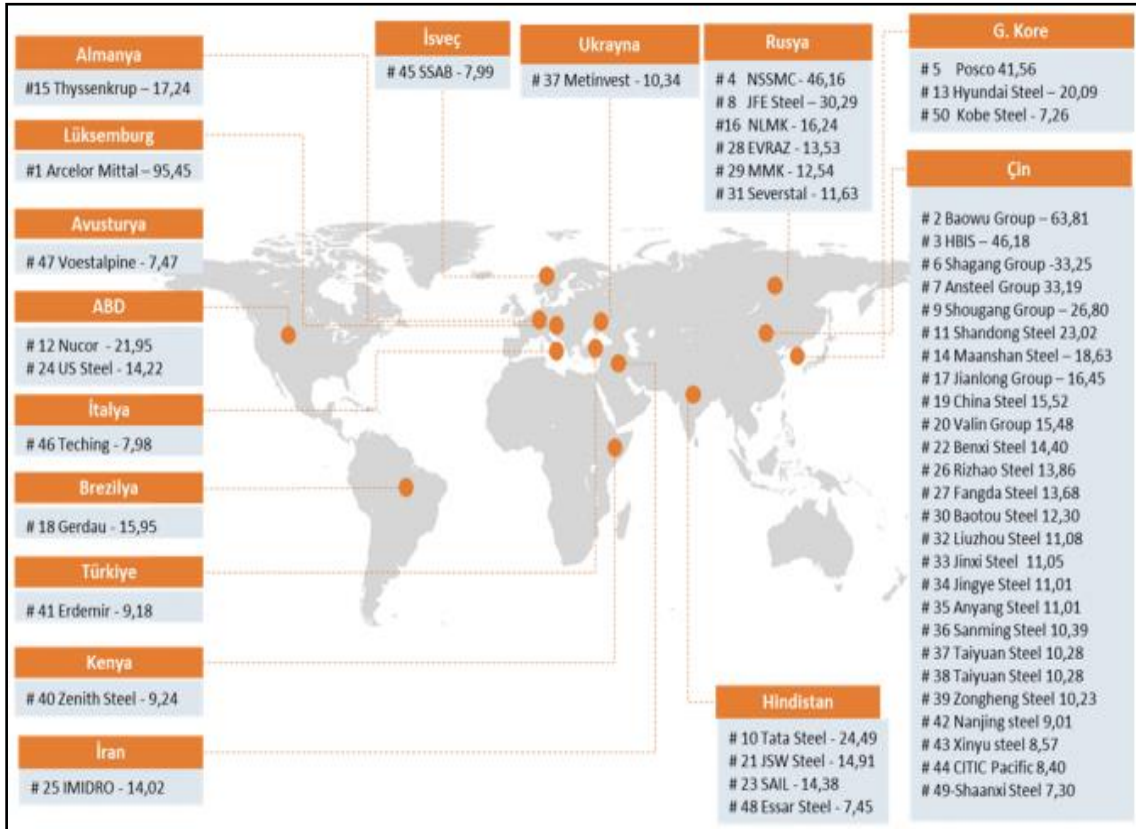
Şekil 10: Çelik Üretim Kapasitesi (Dünya)

Kaynak : (TSKB, 2018), OECD

Çelik üretim kapasitesinde son yıllarda hızlı bir artış olmuştur. Özellikle inşaat, otomotiv, tekstil ve diğer sektörlerin ihtiyacının sürekli olarak artmasının etkisi büyüktür. Özellikle demir cevherindeki üretim artışı zaman zaman hurda çelik üretimi yapan ülkelerdeki üretimi etkilemektedir. Şekil 11’de gösterildiği gibi çelik üreticileri Asya ülkelerinde yoğunlaşmaktadır.

Şekil 11: Üretim Miktarında İlk 50 Çelik Üreticileri (Dünya)

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

3. Türkiye’de Demir Çelik Üretimi

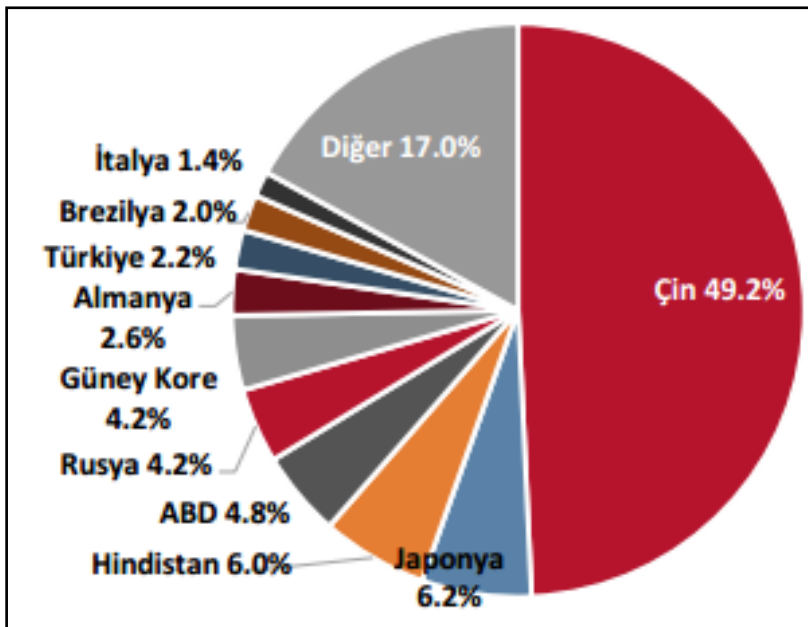
Türkiye’de çelik üretimi son yıllarda hızlı bir artış göstermiştir. Dünya çelik üretiminde % 2,6 oranla 8. sırada yer almaktadır. 2017 yılında bir önceki yıla göre en büyük 10 çelik üreticisi ülke arasında % 13,1’lik oranla en büyük artışı göstermiştir. 2016 yılında 33,2 milyon ton olan üretimini 2017 yılında 37,5 milyon tona yükseltmiştir.

Şekil 12: Çelik Üreticisi Ülkeler (Dünya)

Sıralama	Ülke	2017 Üretimi (Mn Ton)	2016 Üretimi (Mn Ton)	Değişim (%)
1	Çin	831,7	786,9	5,7
2	Japonya	104,6	104,7	(0,1)
3	Hindistan	101,4	95,5	6,2
4	ABD	81,6	78,5	4,0
5	Rusya	71,3	70,5	1,3
6	Güney Kore	71,1	58,6	3,7
7	Almanya	43,6	42,1	3,5
8	Türkiye	37,5	33,2	13,1
9	Brezilya	34,4	31,3	9,9
10	İtalya	24,0	23,4	2,9
Dünya		1.691,2	1.606,1	5,3

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

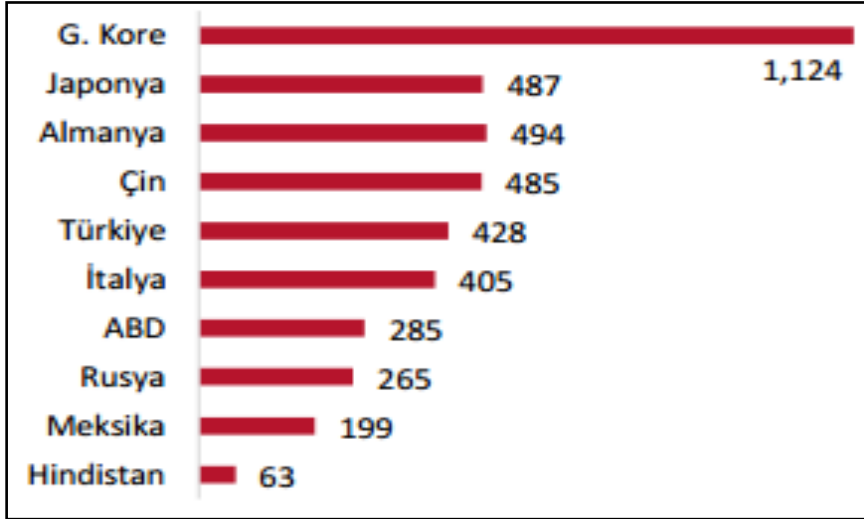
Şekil 13: Çelik Üreticisi Ülkeler (Dünya)

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

İnşaat, makine, otomotiv, beyaz eşya ve daha birçok sektörde kullanıldığı için çelik tüketimi de sürekli bir artış göstermektedir. Dünya çelik tüketiminde Güney Kore 1124 kg ile 1. sırada yer alırken Türkiye kişi başına 428 kg ile 5. sırada yer almaktadır.

Şekil 14: Kişi Başına Çelik Tüketimi Kg (Dünya)

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Şekil 15: Çelik İhracatı (Dünya)

Çelik Mamul ve Yarı Mamul İhracatı			
#	Ülke	Miktar (Bin Ton)	Pay (%)
1	Çin	108,1	22,8
2	Japonya	40,5	8,5
3	Rusya	31,2	6,6
4	Güney Kore	30,6	6,5
5	Almanya	25,1	5,3
6	Ukrayna	18,2	3,8
7	İtalya	17,9	3,8
8	Belçika	16,7	3,5
9	Türkiye	15,3	3,2
10	Fransa	13,7	2,9
Dünya Toplam		473,7	100,0

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Şekil 16: Çelik İthalatı (Dünya)

Çelik Mamul ve Yarı Mamul İthalatı			
#	Ülke	Miktar (Bin Ton)	Pay (%)
1	ABD	30,9	6,7
2	Almanya	25,5	5,5
3	Güney Kore	23,3	5,1
4	İtalya	19,6	4,2
5	Vietnam	19,5	4,2
6	Tayland	17,6	3,8
7	Türkiye	17,0	3,7
8	Fransa	14,6	3,2
9	Çin	13,6	2,9
10	Belçika	13,0	2,8
Dünya Toplam		461,3	100,0

Kaynak : (TSKB, 2018), WorldSteel

Şekil 17: Türkiye Çelik işletmeleri (ISO 500 Sıralaması)

Kaynak : İSO, (TSKB, 2018)

Türkiye’de demir çelik üretimi Akdeniz, Marmara, Ege ve Karadeniz bölgelerinde yer almaktadır. Akdeniz bölgesi üretim kapasitesi açısından ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’de İskenderun körfezi en fazla üretim kapasitesine sahiptir. Türkiye’de demir çelik sektörü üretiminin yaklaşık % 75’i elektrikli

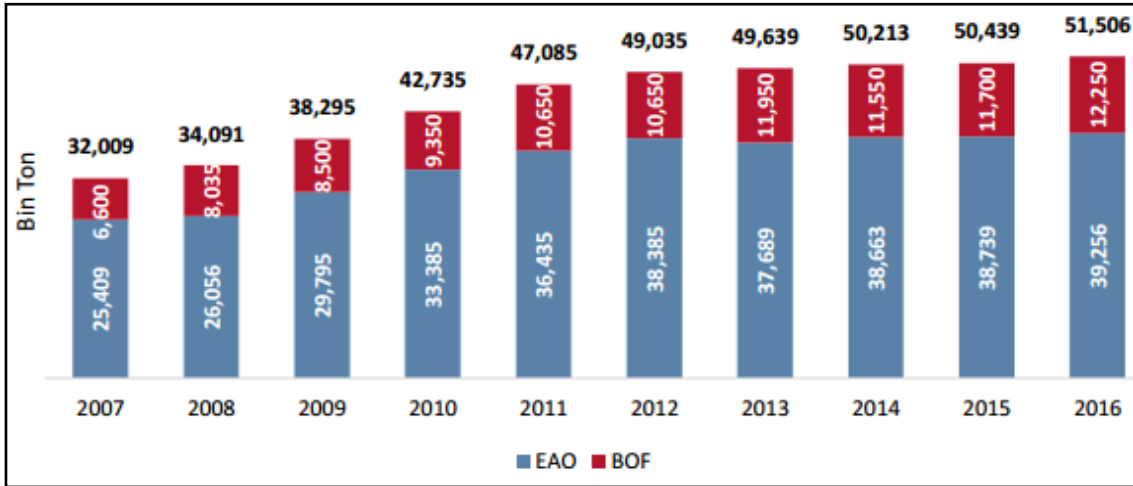
ark ocaklı tesislerde yapılmaktadır. Yatırım maliyetlerinin entegre tesislere göre düşük olmasının payı vardır. Türkiye çelik sektöründe yarı mamul satın alıp işleyerek çelik üretimi yapan işletmelerin sayısında artış ile üretim miktarında da artışa neden olmaktadır.

Şekil 16: Türkiye Demir Çelik Sektörü (2017)

Kaynak : TÇÜD, TÜİK, (TSKB, 2018), Steelorbis

Şekil 17: Türkiye Demir Çelik Sektörü (Üretim yöntemine Göre)

Kaynak : TÇÜD, (TSKB, 2018)

Türkiye’de çelik üretiminin yıllık üretim değeri 2017 yılında 41,1 milyar \$’a ulaşmıştır. 150.000’e yakın kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Demir çelik sektörü içerisinde faaliyet gösteren yaklaşık 3.000 işletme vardır. 2017 yılında ülke ekonomisine 6,7 milyar \$ katma değeri vardır. Türkiye demir çelik sektörünün toplam ihracattaki payı % 8,53 olarak gerçekleşmiştir.

4. Sonuç

Türkiye elik sektöründe faaliyet gösteren ŐŒletmeler ile üniversite-sanayi ŐŒbirlięi kapsamlı bir Şekilde geliŒtirilmelidir. Üniversitelerin araŒtırma olanakları sektörün istifadesine sunulmalıdır.

Türkiye elik üretiminde payı büyük olan elektrikli ark ocaklı tesislerin ŐŒletme organizasyonları ihracat olanakları arttıracak Şekilde gözden geçirilmelidir. Ar-ge desteği sağlanarak teknolojik olanakları iyileŒtirilmelidir.

Türkiye'nin demir madenleri sektörün istifadesine sunulması için madencilik sektörüne yatırım teŒvik olanakları arttırılmalıdır.

elik sektörünün Őleme sanayinde ihracat olanaklarının arttırılması için giriŒimciler desteklenmelidir. Özellikle otomotiv, makine, tarım aletleri, mutfak araç gereçleri ve benzeri alanlarda katma değeri yüksek ürünlerin ortaya konulması sağlanmalıdır.

Entegre tesislerin üretim kapasitesi arttırılmalıdır. Entegre tesislerde üretim kapasitesi artışı birim maliyetleri de azaltacaktır.

Entegre tesislerin teknolojik olanakları daha da geliŒtirilerek katma değeri yüksek ürünler üretilmesi sağlanmalıdır.

Demir elik sektörü özellikle inŒaat sektörünü çok etkilediği için inŒaat sektöründe talepteki daralmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak tedbirler alınmalıdır.

İnŒaat sektöründe faaliyet gösteren yurt dıŒı mütahhitlik firmalarına ŐŒlenmiŒ demir elik ürünleri ihracatına yönelik olarak yatırım teŒvięi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin ihracatında önemli bir yeri olan Ortadoğu ũlkelerinin inŒaat ve altyapı yatırımlarından daha fazla pay alınması sağlanmalıdır. Bu ũlkeler ile ekonomik iliŒkiler geliŒtirilmesi ile ihracat olanaklarına arttırılmalıdır.

Türkiyenin coğrafi konumu ile uluslararası pazarlara ulaŒımındaki kolaylıklar elik sektöründe avantaja dönüŒtürülmelidir.

Ortadoğu ve Afrika ũlkelerinde ekonomik geliŒmelerle birlikte artan elik ihtiyacı sektör açısından fırsata dönüŒtürülmelidir.

Dünyada hurda elik piyasasında sürekli bir artış eğilimi olması sektörün girdi maliyetleri açısından dikkatle takip edilmelidir.

elik sektörüne yönelik dünyada korumacı politikaların olası etkileri değerlendirilmeli ve buna iliŒkin tedbirler alınmalıdır.

Uluslararası pazarlarda düşük fiyatlı elik üreticilerinin iç piyasada üretici aleyhine geliŒmelere neden olmasının önüne geçilmesi için yasal önlemler alınmalıdır.

Kaynakça

http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_03/2003-2.pdf

httpswww.isyatirim.com.trtr-tranalizarastirma-raporlariArastirmaRaporlari2_20180629163704693_1.pdf

<http://celik.org.tr/demir-celik-sektoru/>

<http://www.demircelik.com.tr/>

<https://iskenderuntso.org.tr/demir-celik-sektoru-ozet-bilgi-notu/>

https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Demi_Celik_Demir_Celikten_Esya.pdf

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/demir-celik-sektoru/415163>

<http://www.demircelikstore.com/-1-3101-cetin-kaya--dunya--turkiye-demir-celik-sektoru-analizi.html>

<http://www.cib.org.tr/tr/default.html>

<http://www.matil.org.tr/haberler/celik-sektoru/sektorel-gorunum-demir-celik-mayis-2018-1193.html>

https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201703_demircelik.pdf

TSKB, (2018), Sektörel Görünüm: Demir Çelik, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.

<http://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/sektorel-demir-celik.pdf>

KISA VADELİ YABANCI KAYNAK KULLANIMININ İŞLETMELERİN AKTİF KARLILIKLARI ÜZERİNE ETKİSİ: BİST MADEN ENDEKSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Öğr .Gör. H.Yusuf GÜNGÖR

Adiyaman Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi M.Recep ARMUTLU

İnönü Üniversitesi

Öz

Firmalar uzun vadede sermayelerini artırmak, kısa vadede yüksek karlar elde etmek istemektedirler. Bunların sağlanması birçok makro ve mikro değişkene bağlıdır. Finansman kararları özellikle ülkemiz gibi finansal piyasaların çok çeşitli olmadığı ve piyasalardan faydalanmanın zor olduğu, yüksek enflasyona sahip dolayısıyla yüksek faizlere sahip bir ekonomide karlılığı ve sermayenin değerini etkilemektedir. Özellikle Bu etkiler sektörden sektöre değişiklik göstermektedir. Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören dört maden firmasının 2009-2018 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanılarak kısa vadeli borçlanma oranları, stok tutma süreleri ve aktif karlılığı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen veriler regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve kısa vadeli borçlanmanın aktif karlılığı üzerine etkisinin olumsuz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aktif karlılığı, kısa vadeli borçlanma, maden sektörü

789

EFFECT OF USING CURRENT LIABILITIES ON RETURN ON ASSETS: A STUDY ON BIST MINING INDICE

Abstract

Companies want to increase their capital in the long term and to achieve high profits in the short term. Their provision depends on many macro and micro variables. Financing decisions affect the profitability and the value of capital in an economy with high interest rates, thus having a high inflation rate and not having a wide variety of financial markets such as our country. In particular, these effects vary from sector to sector. In this study, the relationship between the short-term borrowing rates, holding times and asset profitability were analyzed by using the quarterly data of four mining companies traded at Borsa İstanbul in 2009-2018. The data were analyzed by regression analysis and the effect of short-term borrowing on the return on assets was negative.

Key Words: Return on Assets, Short loan, mining industry

Giriş

Firmalar, sermayelerini etkin şekilde kullanma amacındadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, makroekonomik göstergeler, artan rekabet koşulları ve firmanın iç dinamiklerine bağlı olarak bazı riskler bulunmaktadır. Firmalar bu riskleri karşılayacak ve firmayı zor durumda bırakmayacak bazı önlemler almak zorundadırlar. Sermaye yapısının ülkenin, sektörün ve firmanın dinamiklerine göre inşa edilmesi bu önlemlerden birisidir. Ayrıca elde edilen fonların mantıklı şekilde kullanılması gerekmektedir. Varlık yatırımlarının firma ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir. Ülkedeki finansal koşullara göre yatırımların hangi kaynaklardan karşılanacağı belirlenmelidir. Varlığın getirisi ile varlığın edinilmesi için katlanılacak maliyet tutarlı olmalıdır. Ayrıca hangi varlıkların hangi kaynaklardan karşılanacağı konusu firmanın içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak belirlenmelidir. Duran varlık yatırımlarının uzun vadeli yabancı kaynak, dönen varlık yatırımlarının kısa vadeli yabancı kaynaklardan finanse edilmesi genel kabul gören bir durum olsa da bütün finansman kararları içinde bulunulan durum göz önüne alınarak alınmalıdır. Özellikle durgunluk ve kriz dönemlerinde zamanlarında firmanın ödeme güçlüğüne düşeceği durumlar göz önüne alınmalıdır. Firmalar yabancı kaynak kullanma yoluyla daha düşük sermaye yatırımı ile daha büyük yatırımlar yapabilirler. Bu firmanın riskini artırmasının yanı sıra özellikle yabancı kaynak kullanımının maliyetinin vergi ödemesini düşürmesi dolayısıyla sermayeye göre bir avantajı bulunmaktadır. Bu avantaj çeşitli koşullara bağlıdır. Faiz oranı, sektör, katlanılan riskler, edinilen varlığın etkinliği bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla yabancı kaynak temini dikkatli şekilde yapılmalıdır.

Yabancı Kaynak Kullanımı ile Karlılık İlişkisi

Firmaların temel amaçları, kısa vadede karın, uzun vadede ise sermayenin değerini maksimum düzeye getirmektir. Ayrıca firmalar muhasebe ilkeleri gereği sınırsız bir ömür varsayılarak faaliyet gösterirler. Dolayısıyla bu amaçlara ulaşmak ve firmanın yaşamını tehlikeye düşürmeyecek kararlar alınmalıdır. Firmalar varlıklarını iki kaynaktan edinmektedirler. Bunlar yabancı kaynaklar ve öz kaynaklardır. Bu iki kaynağın bazı karakteristik özellikleri vardır. Fon arz edenlerin elde edilen fonlar karşılığında beklentisi öz kaynaklarda kar yabancı kaynaklarda ise faiz olarak bir maliyet içermektedir. Yabancı kaynakların maliyeti öz kaynağa nispeten belli ve öngörülebilirdir. Öz kaynaklardan fon arz edenlerin beklentileri ise fonun sağlayacağı faiz getirisinden az olmaması ve enflasyon karşısında arz edeni koruması beklenir. Bu iki kaynağın finansman maliyetleri firmanın sermaye yapılarının durumuna bakılarak ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti tespit edilebilir (Kaya, Tunç, & Topçuoğlu, 2018). Yabancı kaynakların firma karlılığı üzerindeki etkisi finansal kaldıraç olarak ifade edilmektedir. Firmanın yüksek finansal kaldıraç oranına sahip olması firmanın risklerini artırmaktadır. Dolayısıyla firmanın öz kaynak-yabancı kaynak dengesi firmanın, sektörün ve ülkenin durumunu göz önüne alarak en uygun şekilde kurulmalıdır.

Firmaların varlıklarını finanse etmekte kullandıkları kaynakları etkin şekilde kullandıklarını ölçmek için çeşitli oranlar kullanılmaktadır. Bunlar mali yapı ve kaldıraç oranlarıdır. Bu oranlar kullanılarak yabancı kaynakların firma karlılığına olumlu ve olumsuz etkisi ölçülmektedir. (Bektöre, Çömlekçi, & Sözbilir, 2015).

Literatür

Baum vd. (2006) yabancı kaynakların vadesinin karlılığa etkisini ölçmek için Amerikan ve Alman firmaları üzerine yaptıkları çalışmada, yabancı kaynak vadelerinin karlılık üzerine etkisinin olduğuna dair hipotez, Alman firmaları için desteklenmiş fakat Amerikan firmaları için desteklenmemiştir.

Myers (1977) yaptığı çalışmada, kısa vadeli kaynak kullanımının firmanın büyümesine ve kaynakların optimal kullanılmasına etki ettiğini ortaya çıkarmıştır.

Brick ve David (1985) yaptıkları çalışmada firmaların eğer uygun bir makroekonomik yapı varsa daha az vergi ödemek için uzun vadeli kaynağa başvurduklarını tespit etmişlerdir.

Diamond (1991) yaptığı çalışmada, firmaların finansman risklerini dengede tutmak ve gerektiğinde yeni finans kaynakları bulmakta zorlanmamak ve vade sonunda muhtemel ödeyememe risklerinden dolayı kısa vadeli finansman kaynaklarına yöneldiklerini tespit etmiştir. Ayrıca, yüksek kredi riskine sahip firmaların uzun vadeli kaynak bulma konusunda sorun yaşadıklarını tespit etmiştir.

Topal (2006) imalat firmalarına yönelik yaptığı çalışmada finansal kaldıraç oranının varlıkların yabancı kaynakla finanse edilmesinin belli bir düzeye kadar karlılığı olumlu etkilediği fakat belli bir düzeyden sonra bu olumlu etkinin olumsuzla döndüğü sonucunu ortaya koymuştur.

Salawu (2009) Nijerya borsasına kote olmuş 50 firmaya yönelik yaptığı çalışmada, firma karlılığının kısa vadeli borçlanmayla olumlu uzun vadeli borçlanmayla olumsuz bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Zubairi (2010) Karachi borsası otomotiv firmalarına yönelik yaptığı çalışmada, finansal kaldıraçın firma karlılığı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Karadeniz ve İskenderoğlu (2011) BİST'e kote turizm firmalarına yönelik yaptıkları çalışmada, kaldıraç oranının aktif karlılığı üzerine negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Doğan (2013) BİST'e kote sigorta firmalarına yönelik yaptığı çalışmada, kaldıraç oranı ve likiditedeki artışın karlılığı negatif, aktif büyüklüğündeki artışın ise pozitif etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Literatüre genel olarak bakıldığında, yabancı kaynak vadelerinin firma üzerindeki etkisinin ülkelere göre değişiklik gösterdiği, kısa vadeli kaynak kullanımının firma büyümesi üzerinde olumlu etkisinin olduğu, finansal kaldıraç oranının avantaj ve dezavantajlarının ülkelere göre değişiklik gösterdiğini, firmaların ödeyememe riskleriyle karşı karşıya kalmamak veya daha sonra tekrar kredi kullanabilmek için kısa vadeli kaynak kullandıkları sonuçları ortaya çıkmıştır.

Metod

Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören maden firmalarının borçlanma oranlarının, bu borçların vadelerinin firma karlılığını etkileme durumunu ölçmeye yönelik olarak toplanan veriler MS Office Excel programıyla tasnif edilmiş ve SPSS programıyla analiz edilmiştir. Çalışmada firmaların 2009-2018 arasındaki 10 yıllık verileri kullanılmıştır.

Çalışmada Aktif Karlılığının (*Aktif Karlılığı = Net Kar/Aktifler*) bağımlı değişken olarak diğer değişkenlerden etkilenme düzeyi ve diğer değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler:

- Kısa vadeli Borç Oranı= Kısa vadeli borçlar/Toplam Aktifler
- Stok Tutma Süresi= (Stoklar*360)/Satışların maliyeti
- Alacak Tahsil Süresi= (Ticari Alacaklar*360)/Net Satışlar

Bu değişkenler SPSS programı marifetiyle korelasyon ve lineer regresyon uygulanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Korelasyon					
		Aktif Karlılığı	KVB Oranı	Stok Tutma Süresi	Alacak Tahsil Süresi
Aktif Karlılığı	Pearson Corr.	1	.561**	.522**	.027
	Sig. (2-tailed)		.000	.001	.868
KVB Oranı	Pearson Corr.	.561**	1	.509**	-.132
	Sig. (2-tailed)	.000		.001	.415
Stok Tutma Süresi	Pearson Corr.	.522**	.509**	1	.269
	Sig. (2-tailed)	.001	.001		.093
Alacak Tahsil Süresi	Pearson Corr.	.027	-.132	.269	1
	Sig. (2-tailed)	.868	.415	.093	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi sonucunda firmanın karlılığının, kısa vadeli borç oranıyla pozitif anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Stok tutma süresiyle aktif karlılığı arasında pozitif güçlü bir ilişki vardır. Alacak tahsil süresi ile aktif karlılığı arasındaki ilişki anlamsız düzeydedir. Stok tutma süresi ile kısa vadeli borç oranı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Alacak tahsil süresi ile kısa vadeli borç oranı arasında ise anlamsız negatif bir ilişki vardır.

Model Sonucu				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Err. of the Estimate
1	.702 ^a	.493	.435	.045673006

a. Predictors: (Constant), Veri Yılı, Stok Tutma Süresi, Alacak Tahsil Süresi, KVB Oranı

Regresyon analizinin sonucunda, verilerin ait olduğu yıllar, stok tutma süresi, alacak tahsil süresi ve kısa vadeli borç oranının birlikte aktif karlılığını %43 oranında açıkladıkları sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	.059	.027		2.202	.034
	KVB Oranı	.314	.162	.296	1.940	.060
	Stok Tutma Süresi	.001	.000	.345	2.261	.030
	Alacak Tahsil Süresi	.000	.000	-.074	-.553	.584
	Veri Yılı	-.007	.003	-.335	-2.654	.012

a. Dependent Variable: Aktif Karlılığı

Regresyon analizi sonucunda verilerin yıllara göre tüm firmalara ait karlılığın değiştiği sonucu ortaya çıkmıştır. Aktif karlılığının, kısa vadeli borçlanma ve stok tutma süresinden etkilendiği sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç

Literatür taraması sonucunda finansal kaldıraçın belli bir düzeye kadar firma karlılığına olumlu etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında kaldıraçın aktif karlılığına etkisinin ulusal ekonomik göstergelere göre değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Nijerya'daki firmalara yönelik yapılan bir çalışmada kaldıraç oranının aktif karlılığına olumsuz etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Türkiye'de yapılan çalışmalarda finansal kaldıraçın aktif karlılığına olumlu etki ettiği belirtilmiştir. Burada ülkedeki özellikle enflasyon ve faiz oranlarının finansal kaldıraçın sonucunu olumlu veya olumsuz etkilediği sonucu anlaşılmıştır.

Ayrıca firmaların daha sonra kaynak ihtiyacını karşılamada sorun yaşamamak için kredibilitelerini yüksek tutmak amacıyla kısa vadeli yabancı kaynağa yöneldikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışma sonucunda firmaların aktif karlılığının stok tutma süresi ve kısa vadeli borç oranıyla anlamlı pozitif bir ilişki içerisinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Baum, C., Schafer, D., & Talavera, O. (2006). The Effects of Short-Term Liabilities on Profitability: A Comparison of German and US Firms. *Deutsche Bank*, 1-24.
- Bektöre, S., Çömlekçi, F., & Sözbilir, H. (2015). *Mali Tablolar Analizi*. Ankara: Nisan Kitabevi.
- Brick, I. E., & Ravid, S. A. (1985). On the Relevance of Debt Maturity Structure. *Journal of Finance*, 1423-1437.
- Diamond, D. W. (1991). Debt Maturity Structure and Liquidity Risk. *The Quarterly Journal of* , 709-737.
- Doğan, M. (2013). Sigorta Firmalarının Sermaye Yapısı ile Karlılık Arasındaki İlişki: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 121-136.
- Karadeniz, E., & İskenderoğlu, Ö. (2011). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Aktif Kârlılığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi. *Anatolia:Turizm Araştırmaları Dergisi*, 65-75.
- Kaya, M., Tunç, H., & Topçuoğlu, F. (2018). Kısa Vadeli Borçlanmanın İşletmelerin Aktif Karlılıkları Üzerine Etkisi: BİST Çimento Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 171-182.
- Myers, S. C. (1977). Determinants of Corporate Borrowing. *Journal of Financial Economics*, 25-43.
- Salawu, R. O. (2009). The Effect Of Capital Structure On Profitability: An Empirical Analysis Of Listed Firms In Nigeria. *The International Journal Of Business And Finance Research*, 121-129.
- Topal, Y. (2006). İMKB'ye Kayıtlı İşletmelerin Sermaye Yapıları ve Finansal Kaldıraç Oranlarının Karlılıklarına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 45-70.
- Zubairi, H. J. (2010). Impact of Working Capital Management and Capital Structure on Profitability of Automobile Firms in Pakistan. *Finance and Corporate Governance Conference 2011 Paper* (s. 1-18). Karachi: Social Science Research Network.

DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE ADLİ MUHASEBE/MUHASEBECİLİK

Öğr.Gör. İsa Kılıç

İskenderun Teknik Üniversitesi

Öz

Ekonomi, hukuk, teknoloji, iletişim vb. birçok alanında yaşanan değişim, gelişim ve entegrasyonlar öteden beri uygulanarak gelen mesleklerin iç içe geçmesiyle yeni multidisipliner alanların doğmasını da sağlamıştır. Bu multidisipliner alanların birisi de adli muhasebe alanıdır. Branş ve meslek geçmişine bakıldığında genç bir branş/meslek sayılan adli muhasebe/muhasebeciliğin yakın zamanda ilgi gören alanlar arasında olacağı düşünülmektedir. Çünkü bilgi ve iletişim çağı; kayıtların elektronik ortamlarda tutulması, bu ortamlarda yapılan alış veriş gibi avantajların yanında bu alanda oluşabilen birçok finansal hata, hile veya finansal suç unsurları gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Adli Muhasebe, ekonomik olaylara bağlı olarak ortaya çıkan uyuşmazlıklar ve ihlallerde, olayın gerçek yüzünün açığa çıkarılması ve doğru karara ulaşılmasını sağlamaya yönelik uzman görüşü geliştirmek üzere gerekli inceleme, araştırma ve soruşturmaların sistemli bir şekilde yapılması, bu amaçla gerekli kanıtların toplanması ve kanıtların analiz edilmesi için kullanılan teknik bilgi ve araştırmacılık şeklinde tanımlanmış olup dava destek danışmanlığı, uzman şahitlik ve hile denetçiliği gibi üç farklı faaliyette bulunmaktalar. Bu çalışmada, dünya da ve ülkemizde adli muhasebeciliğin; doğuşu, gelişimi, diğer bilim alanları ve meslekler ile olan ilişkilerine değinilerek, adli muhasebenin faaliyet alanları içerisinde olan dava destek danışmanlığı, uzman şahitlik ve hile denetçiliği hakkında bir literatür araştırması yapılarak bu alan/mesleğin geleceği hakkında önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Adli Muhasebe, Adli Muhasebecilik

FORENSIC ACCOUNTİNG/ ACCOUNTANT IN THE WORLD AND THE COUNTRY

Abstract

The change in many fields such as economy, law, technology, communication, development and intergrations has been applied all along and this has led to the emergence of new multi-disciplinary fields through the intermingling of professions. One of these multidisciplinary areas is the area of forensic accounting. Considering the branch and profession history, it is thought that judicial accounting / accounting will be among the areas of interest in the near future. Because the age of information and communication; In addition to the advantages such as keeping the records in electronic environments and the shopping in these environments, many financial errors that may occur in this area have brought about the disadvantages such as fraud or financial crime

elements. Forensic Accounting is used for systematically conducting the necessary investigations, investigations and investigations in order to develop the expert opinion in order to reveal the true face of the incident and to reach the right decision in case of conflicts and violations arising due to economic events, to collect the necessary evidence and to analyze the evidence. They are defined as technical knowledge and research, and they carry out three different activities such as litigation support consultancy, expert witness and fraud auditing. In this study, forensic accounting in the world and in our country; The aim of this course is to give information about the future of this field / profession by making a literature review about the case support consultancy, expert witness and fraud auditing in the fields of forensic accounting.

Key Words:Account,Forensic Accounting,Forensic Accountant

Giriş

Her geçen gün yeni bir buluşa, yeni bir uygulamaya ve yeni bir mesleğin doğmasına sahne olan çağımız bu dönemi yaşarken her bir buluş ve uygulama da geleneksel kabul edilen mesleklerin başka bir diğer meslek ile de iç içe geçmesini sağlamaktadır. Hiç şüphesiz ki insanları bu yeni buluş ve alanlara sevk eden en önemli faktörler değişen ticari hayat, artan rekabet ortamı ve gelişerek büyüyen ekonomik hayattır. Bu değişim ve gelişim olumlu etkiler yaptığı gibi yeni ve karmaşık suç ve suç işleyen yapıların meydana çıkmasına neden olmaktadır(Gülten,2010:311). Özellikle bilgisayar teknolojisinin kullanılması, çok değişik ve çeşitli on-line kayıt ortamlarının gündeme gelmesi, bilişim sektörüyle ilgili birçok avantajlar sağlarken, bu durumdan kötü niyetli faydalanmak isteyenler için de yeni alanlar oluşturmuştur. Bilişim suçları olarak ifade edilen bu suçlar bazı kaynaklarda “*yeni nesil beyaz yaka suçları*” olarak da yer almıştır(Karacan,2012:106).Yeni nesil beyaz yaka suçları ile mücadele etmek de normal bir denetim faaliyeti ile ortaya çıkarılması zor olacaktır. Bu sebeple o suçun ortaya çıkması/çıkartılması da yeni bir boyut kazanmakta olup bu suçları, hileleri ve usulsüzlükleri ortaya çıkarabilmek için, daha fazla uzmanlaşma ve eğitime ihtiyaç duyulmuş, bu konuda uzmanlık eğitimi almış, konuyu gerek muhasebe gerekse hukuk açısından değerlendirebilecek kişilere (adli muhasebeciler) olan gereksinme artmıştır (Keleş ve Keleş, 2014, 55). Günümüzde giderek önem kazanan bir bilim dalı olarak adli muhasebe, muhasebenin hukuk sürecinde kullanılması temeline dayanmaktadır. Diğer adli bilimlere benzer olarak yasal sorunların çözülmesini amaçlayan adli muhasebe, denetim, finans, muhasebe vb. bilimsel uygulamaların yargılama süresi boyunca kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir (Al, 2014:96).Görüldüğü gibi muhasebeciliğin özel bir alanı olan adli muhasebe daha çok hukuk alanına hizmet verirken bu görevini işletmecilik disiplinleri içerisinde yürütmektedir.

2. Adli Muhasebe/Muhasebecilik

Ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin çokluğu ve çeşitliliğine koşut olarak uyuşmazlık sayı ve çeşidindeki artış, özel ve teknik bilgi ve deneyime olan gereksinimi de artırmıştır. Özel uzmanlık alanlarının çok sayıdaki çeşidine bir tasnif sınırlaması getirmeden bunlar üç temel başlık altında toplanabilirler(Doğan,2018:13);

-Tıp ve sağlık alanındaki konularla ilgilenen *Adli Tıp*,

- Teknik ve teknolojik konularda *Fen ve Mühendislik*,
- Ekonomik ve mali konularda *Adli Muhasebe*.

Adli muhasebe ekonomik ve mali olayların gerçek yüzünü ortaya çıkarırken soruşturma ve araştırma tekniklerini kullanarak dikkatli, titiz ve metodolojik bir çalışma uygulayarak amacına ulaşmaktadır. Adli muhasebe için, yazında genel kabul gören tek bir tanım yapılamamış olup, çeşitli alanlara ve amaçlara yönelik olarak farklı şekillerde tanımları yapılmıştır. Örneğin; “Adli Muhasebe, muhasebe, denetim, finans, sayısal yöntemler, hukuk, davranış bilimleri, araştırma ve sorgulama gibi hünelerin, kanıt toplama, analiz etme ve değerlendirmede kullanılması, bulguların raporlanması gibi hizmetlerdir.” (Bozkurt, 2010, 4). Adli muhasebeci uyuşmazlığı çözen değil, çözüme katkı sağlayan uzmandır. Uyuşmazlık konusu ekonomik olayın dayandığı belgeleri inceler, araştırır, anlamlandırır (Doğan,2018:15).

Uygulama alanında adli muhasebecilerin sağladığı destek bakımından “Adli Muhasebe” mesleğini üç ana bölüme ayırmak mümkündür (Akyel,2012:81):

- Dava Destek Danışmanlığı (Hukuki Destek)
- Uzman Şahitlik (Bilirkişi Tanıklığı)
- Hile Denetçiliği veya Araştırmacı Muhasebecilik (İdari Destek)

2.1. Dava Destek Danışmanlığı (Hukuki Destek)

Adli muhasebeciliğin uygulanması bakımından, bir adli dava öncesinde ya da dava aşamasında yargı mensuplarına çeşitli açılardan hizmet verilmesi olarak ifade edilen dava destek danışmanlığının uygulama alanı çok geniştir (Çankaya vd.,2014:72). Örneğin, bir sözleşmenin ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkan mali kaybın adli muhasebeci tarafından hesaplanması, tipik bir dava desteğidir (Özkul ve Pektekin, 2009:65).

2.2.Uzman Şahitlik (Bilirkişi Tanıklığı)

Uzman tanıklık, özel ve teknik bilgi gerektiren konularda mesleki faaliyet gösteren kişilerin, bu konudaki bilgi ve deneyimlerine dayanarak mahkemeye intikal etmiş olan uyuşmazlıkların değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması aşamasında yargı mensuplarına destek sağlanmasıdır. Mahkemeye taşınan konularda, hukuki açıdan uzman olan yargı mensuplarının, ticari işlemler ve muhasebe alanında yeterli bilgi sahibi olmaları mümkün değildir. Dolayısıyla, bu konuların çözüme kavuşturulması amacıyla uzman tanıklardan destek alınabilmektedirler. Hakimler çoğunlukla, bir uzmanın yardımı olmadan hüküm veremediklerinde sonuca ulaşmak için bir uzmandan yardım isterler (Kıllı ve Çeviren,2017:91). Uzman şahit, davanın çözümüne ilişkin görüşlerini arz etmesiyle söz konusu davaya katkı sağlayan kişiye denir.

2.3. Hile Denetçiliği veya Araştırmacı Muhasebecilik (İdari Destek)

Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik mesleği Uzman Şahitlik ve Dava Destek Danışmanlığı gibi hizmetler veriyor ve bazı uyuşmazlıkların son bulmasına katkı sağlıyor olsa da ABD, AB veya faaliyet

gösterdiği birçok ülkede en çok rağbet görülen tarafı Hile Denetçiliği'dir. Son çeyrek asırda dünyada ve ülkemizde yaşanan birçok olumsuz durum ise bu alanın ilgi görmesine sebep olmuştur.

Hile araştırmacılığı, daha çok işletme sahipleri veya yöneticilerinin isteği üzerine, hile ile ilgili iddiaların, ya da olasılıklarının varlığını araştıran bir adli muhasebe hizmetidir. Bu hizmetler yapılan hilelerin ve aldatmaların aranmasını, bulunmasını ve engellenmesini amaçlar (Bekçioğlu vd.,2013:8).

3.Dünyada Adli Muhasebe/Muhasebecilik

Eski Mısır'da şimdiki muhasebecilerin ataları, firavunların muhasebe kayıtlarını tutmaktaydılar. Bu dönemlerde hububat, altın ve diğer varlıklar kayıt altına alınmaktaydı. Zaman içerisinde firavunun çalışanlarından bazıları bu kıymetli varlıkların cazibesine kapılarak, hırsızlık yapmaya başladılar. Bu sorunun çözümü için, birbirinden bağımsız iki ayrı muhasebecinin aynı kayıtları tutmasına karar verildi ve bu kayıtlar belli dönemlerde karşılaştırıldı. Eğer muhasebecilerin kayıt tutarları birbiri ile benzer ise bir sorun yoktu ve herhangi bir işlem yapılmamaktaydı; ancak önemli tutar farklılıkları bulunursa, ceza olarak her iki muhasebecinin de öldürülmesine karar verilmekteydi (Bozkurt 2007: 1). 1800'lü yıllarda, avukatlar ile muhasebeciler arasında sıkı ilişkiler olduğu göze çarpmakta, bu dönemde birçok avukatın müşterilerine muhasebe hizmetleri sundukları bilinmektedir. Bu dönemde muhasebeciler de ücret karşılığında uzman tanıklık görevleri üstlenmişlerdir (Uyar,2015:181).Forensic Accounting kavramını ilk kez 1946 yılında Maurice E.PELOUBET adlı bir muhasebeci "Adli Muhasebe: Bugünün Ekonomisindeki Yeri" - "Forensic Accounting: Its place in today's economy" adı ile yayınladığı makalede kullanmıştır (Dönmez, Çavuşoğlu, 2015:47). 1988 yılında ABD'de kurulan ACFE (Sertifikalı Hile Araştırmacıları Birliği) adli muhasebeciliğin gelişiminde özel bir konuma sahiptir. ACFE hile araştırmacılığı alanındaki çalışmaları ile adli muhasebenin gelişimini ve kurumsallaşmasını sağlayan en önemli kurumlardandır. ACFE, ABD'de kurulmuş olmakla birlikte giderek uluslararası bir kuruluş haline dönüşmüştür (Doğan,2018:23).

4.Ülkemizde Adli Muhasebe/Muhasebecilik

Görüldüğü gibi Adli Muhasebe dünya genelinde çok eskilere dayanmaktadır, ancak ülkemizde özellikle 2000'li yıllardan sonra giderek rağbet görmeye başlamış olup yaşanan bazı hileli iş ve işlemlerin tespit edilip ilanıya birlikte de önemi giderek artmaktadır. Adli muhasebe eğitimi için başta ABD olmak üzere, bazı gelişmiş ülkeler altyapı çalışmalarını tamamlamış ve bu alanda uzmanlar yetiştirebilir hale gelmiştir. Türkiye'de ise adli muhasebe eğitimi ile ilgili henüz ciddi bir alt yapı çalışması bulunmamaktadır(Pehlivan ve Dursun, 2012,s.130).Adli muhasebeciliği bir meslek olarak kabul etmiş ülkelerin vermiş olduğu eğitim, temel olarak muhasebe öğrenimi üzerinde şekillendirilmektedir. Adli muhasebeci olmak isteyenler, temel olarak lisans düzeyinde muhasebe eğitimi almak ve alınan bu eğitimin üzerine lisansüstü düzeyinde adli muhasebe dersleri almak ve başarmak zorundadır (Açık, 2016:1083).Ülkemizde lisansüstü seviyesinde Adli Muhasebe eğitimi yeterince yaygın bir hal alamamıştır.

Kılı (2016) tarafından yapılan çalışmada muhasebe mesleğinin bir dalı olarak Adli Muhasebe eğitiminin üniversitemizde lisans ve lisansüstü programlarında verilir vermediği üzerine yapılan araştırmada;

-Lisans düzeyinde adli muhasebe eğitimi verilen program sayısını muhasebe eğitimi verilen lisans

programlarının sayısına oranladığımızda devlet üniversitelerinde %1,68, vakıf üniversitelerinde %1,66, toplamda ise 1,67 oranına,

-Yüksek lisans düzeyinde adli muhasebe eğitimi verilen program sayısını muhasebe eğitimi verilen yüksek lisans programlarının sayısına oranladığımızda devlet üniversitelerinde %3,30, vakıf üniversitelerinde ise %5,45 oranına,

-Doktora düzeyinde adli muhasebe eğitimi verilen program sayısını muhasebe eğitimi verilen doktora programlarının sayısına oranladığımızda devlet üniversitelerinde %7,81, vakıf üniversitelerinde ise %3,03 oranına ulaşmıştır.

Sonuç

Günümüzde her alanda kendini hissettiren değişim, küresel anlamda da geçmişten günümüze gelen birçok geleneksel meslekleri bir araya getirerek yeni alanların ve mesleklerin oluşmasını sağlamıştır. Bu alanlardan birisi de Adli Muhasebe alanıdır. Adli Muhasebecilik mesleğinin ülkemizde gelişiminin sağlanması, eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ve mesleğin bir yasal altyapıya kavuşması bu mesleğin hak ettiği ilgiyi görmesini sağlayacaktır. Meslek için gerekli bir eğitim müfredatının oluşturulup tıpkı ceza kanunundaki “Uzlaştırımcı” uygulaması gibi eğitimini verecek olan kurum ve kuruluşların bakanlıktan izin alarak yasal bir akreditasyonunun sağlanması ve bu unvanı kullanmak için ise girilen bir sınav sonucunda başarılı olmak şartı aranmaktadır. Ayrıca mesleği icra etmeye başlayan meslek mensuplarının belirli dönemlerde (iki yılda bir) kısa eğitimler ile yeni yasal değişikliklerin hatırlatılması, yeni yöntemler hakkında bilgi edinilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Mesleğin gelişimi, kurumsallaşması, yasal alt yapısının hazırlanması tercih edilebilirliğini artıracaktır. Adli Muhasebe/Muhasebeciliğin branş ve meslek olarak geliştiği ülkelerin durumu incelendiğinde beyaz yakalı suçlarda bir azalma olduğu, şeffaflığın ön plana çıktığı, suç gelirlerinin azaldığı ve söz konusu ülkede yer alan yabancı sermaye oranının arttığı görülmektedir.

Kaynakça

Açık, S. (2016). Adli Muhasebecilik Mesleğinin Faaliyet Alanları ve Eğitim Boyutu Açısından İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (3), 1071-1090.

Akyel, N. 2012. Forensic Accounting Training: A Proposal For Turkey, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 55. 77 – 86

Al, A.(2014). Adli Muhasebe ve Karar Alma Arasındaki İlişkilerin Finansal Kararlar Açısından Değerlendirilmesi. Mali Çözüm Dergisi, 125, 95-124

Bekçioğlu, S., Çoşkun, A. Gümüş, U.T., (2013), İşletmelerde Hile ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 58, 1-16

Bozkurt, N. (2007). Hile: İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileler, Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/SEMPOZYUMLAR/SEMPOZYUM_08/kitap/03_1nejat%20bozkurt.pdf , e.t.09/05/2019

Bozkurt, Nejat (2010). Adli Muhasebenin İçeriği, Gelişimi ve Türkiye Uygulamaları, <https://image2.slideserve.com/4694145/adl-muhaseben-n-er-gel-m-ve-t-rk-ye-uygulamaları->

n.jpg,e.t.10/05/2019

Çankaya, F., E. Dinç ve Y. Çoban. 2014. Adli Muhasebede Uzman Tanıklık Mesleği: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23,70-94

Doğan, F. (2018). Yarğı Denetiminde Adli Muhasebecilik ve Hile İncelemesi. Beta Yayınevi. İstanbul

Dönmez, A., Çavuşoğlu, K. (2015), Hilenin Ortaya Çıkarılması Bakımından Bağımsız Denetim ile Adli Muhasebenin Karşılaştırılması. *journal of accounting finance and auditing studies*,1, 3,34-61

Gülten,S. (2010).Adli Muhasebe Kavramı ve Adli Müşavirlik Mesleği. *Ankara Barosu Dergisi*, 68,2010/3,311-320

Karacan,S. (2012), Hukuk İle Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe *International Journal of Economic and Administrative Studies* , 8,.105-128

Keleş, D. ve Keleş, Ü. (2014). Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye'deki Uygulamaları, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 9, 53-75

Kıllı,M. ve Çeviren, S.M. (2017), Muhasebe Meslek Mensuplarının Adli Muhasebe

Farkındalıkları: Mersin İlinde Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 19 (1), 87-108

Kıllı, M. (2016), Türkiye'deki Üniversitelerde Adli Muhasebe Eğitimi Ve Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, Icafr 16 Özel Sayısı, 719-728.

Ulucan Özkul, F. ve Pektekin. P. (2009). Muhasebe Yolsuzluklarının Tespitinde Adli Muhasebecinin Rolü ve Veri Madenciliği Tekniklerinin Kullanılması, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2009 (4).57-88

Ünal Uyar,G.F., (2015). Adli Muhasebecilik Mesleği ve Mesleğin Dünya'daki Gerekliği: Worldcom Skandalı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5.178-192

Pehlivan, A., Dursun, A. (2012). Türkiye'de Adli Muhasebe Eğitimine Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (2),129-141.

SİSTEMATİK RİSKİN FİRMA İÇİ BELİRLEYİCİLERİ: BİST 100 ENDEKSİ FİRMALARI ÜZERİNDE BİR PANEL VERİ UYGULAMASI

Öğr. Gör. Serdar YAMAN

Şirnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba NUR TOPALOĞLU

Şirnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Öz

Finansal yatırımlarda risk kavramı genel olarak sistematik ve sistematik olmayan risk olmak üzere iki kısımda incelenir. Sistematik olmayan risk, yatırımcıların çeşitlendirme ile yok edebildikleri riski ifade ederken, sistematik risk (beta) ise yatırımcıların çeşitlendirme ile yok edemedikleri ve kontrol altına alamadıkları riski ifade eder. Bu çalışmada, firmaların pay getirilerinin makroekonomik olaylara olan duyarlılığının genel bir ifadesi olan sistematik riskin firma içi belirleyicileri 2004/6-2018/12 döneminde BİST 100 Endeksi'nde yer alan 46 firmaya ait veriler kullanılarak panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan modelde bağımlı değişken olarak firmalara ilişkin beta değerleri kullanılırken bağımsız değişkenler olarak ise firmaların farklı finansal durumlarını ifade eden 10 adet finansal oran kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, net satışlarında büyüme, alacak devir hızı, toplam borç oranı ve cari oran ile sistematik risk arasında istatistiksel olarak pozitif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Akif devir hızı ve aktif karlılığı ile sistematik risk arasında ise istatistiksel olarak negatif anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sistematik Risk, Firma İçi Faktörler, BİST 100 Endeksi, Panel Veri Analizi

FIRM SPECIFIC DETERMINANTS OF SYSTEMATIC RISK: A PANEL DATA APPLICATION ON BIST 100 INDEX FIRMS

Abstract

The concept of risk in financial investments is generally examined in two parts as systematic and non-systematic risk. The non-systematic risk expresses the risk that investors can eliminate with diversification, systematic risk (beta) refers to the risk that investors could not eliminate or control with diversification. In this study, firm specific determinants of systematic risk, which is a general expression of the sensitivity of the share returns of the companies to macroeconomic events, were examined by panel data analysis method using data from 46 firms included BIST 100 Index for the period 2004/6-2018/12. In the model created within the scope of the study, beta values of firms were used as dependent variables, whereas 10 financial ratios that express the different financial status of firms were used as independent variables. According to the results of the study, a statistically significant positive

relationship was determined between the net sales growth, receivable turnover rate, total debt ratio and current ratio and systematic risk. A statistically significant negative relationship has determined between asset turnover rate and return on asset and systematic risk.

Key Words: Systematic Risk, Firm Specific Factors, BIST 100 Index, Panel Data Analysis

1. Giriş

Beklenmeyen bir durumun ortaya çıkma olasılığı risk olarak tanımlanabilmektedir. Finansal risk ise beklenen getirinin gerçekleşen getiriden negatif veya pozitif sapma olasılığıdır. Toplam risk işletmelerin maruz kaldığı sistematik ve sistematik olmayan risklerin toplamından oluşmaktadır. Sistematik risk, bir bütün olarak piyasada gerçekleşen değişiklikler karşılığında pay senetleri veya portföy getirisinde değişme yaratan risk türüdür (Van Horne ve Wachowicz 1997:98). Sistematik olmayan risk ise firmaya özgü veya tek bir sektörü etkileyen risklerdir. Bu kapsamda portföy teorisinin temel amacı iyi çeşitlendirme ile toplam riski düşürmektir. Aynı ekonomi içerisinde çeşitlendirme yaparak azaltılamayan sistematik risk yatırımcılar için önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Risk ile beklenen getiri arasındaki ilişki üzerinde duran Finansal Varlıkları Fiyatlama Modeli (FVFM) Sharpe (1964) tarafından ortaya konulmuştur. FVFM genel olarak tek bir değişkene dayanan bir model olup portföyleri analiz ederek tek bir menkul kıymet için en uygun risk ölçüsü ve beklenen getiri oranını vermektedir. FVFM modeline göre pazar portföyü bağımsız değişken olarak kabul edilmekte ve tüm riskli menkul değerlerin getirileri pazar portföyünün getirileri ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Beta katsayısı da sistematik riskin ölçüsü olarak kabul edilmekte ve bir menkul kıymetin getirisinin pazar portföyünün getirisi ile olan ilişkisini göstermektedir (Karan, 2004:207). Beta katsayısı, pazar portföyünün getiri oranlarında meydana gelen değişmelere bağlı olarak, hisse senedinin getirilerinde oluşan değişim arasındaki ilişkiyi gösteren katsayıdır. Bir işletmenin beta katsayısını etkileyen faktörler, işletmenin sermaye yapısı, faaliyet derecesi ve faaliyet alanıdır. FVFM içerisinde hesaplanan beta katsayısı, menkul kıymetlere ait riskin nicel ölçüsüdür ve riskli pay senetlerinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Ceylan ve Korkmaz, 2012:633).

Beta katsayısı aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$\beta = \frac{\sigma_{im}}{\sigma^2_{im}}$$

(1)

Denklemden:

σ_{im} : Pay senedi getirisi ile pazar portföyü getirisi arasındaki kovaryans

σ^2_{im} : Pazar portföyünün varyansı

Beta katsayısı 1 ise söz konusu menkul kıymetin getirisinin tüm menkul kıymetlerden oluşan pazar portföyünün getirisi ile aynı oranda değişme gösterdiği söylenebilmektedir (Ceylan ve Korkmaz, 2012:633). Bir menkul kıymetin betası genellikle 0-2 arasında değer almaktadır. Betanın negatif bir sayı olması ilgili menkul kıymet ile pazar portföyünün ters yönde bir ilişki içerisinde olduğunu gösterir ve bu durum piyasada sık gözlemlenmemektedir. Beta katsayısının 2'den fazla olması ise ilgili menkul

kıymetin Pazar portföyüne göre daha fazla hareketli olduğunun göstergesidir (Karan, 2004:208). Beta katsayısını farklı birçok değişken etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, 2004/6-2018/12 döneminde BİST 100 endeksinde faaliyet gösteren 46 firmaya ait veriler kullanılarak sistematik riskin göstergesi olan beta katsayısı ile firmaya özgü belirleyiciler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Giriş'den sonraki ikinci bölümde, firmalara özgü faktörler ile sistematik risk arasındaki ilişkiyi çeşitli yöntemlerle inceleyen ulusal ve uluslararası çalışmaların yer aldığı literatür taramasına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, sistematik riskin firma içi belirleyicileri incelenirken takip edilen metodoloji anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, araştırmanın bulgularına yer verilerek sonuçlar değişken bazında yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise, sonuç ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Sistematik risk ile muhasebe verilerinden elde edilen oranlar arasındaki ilişkiyi araştıran ilk çalışmalar Ball ve Brown (1969) ve Beaver, Kettler ve Schols (1970) tarafından gerçekleştirilmiştir. Her iki çalışma sonucunda da beta katsayısında meydana gelen değişimlerin belli bir kısmını finansal oranların açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ardından hem uluslararası hem de ulusal literatürde finansal oranlar ile beta katsayısı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı kronolojik sıralamaya göre aşağıda verilmiştir.

Almisher ve Kish (2000), çalışmalarında halka ilk arz olan firmaların muhasebe betaları ile piyasa betaları arasındaki ilişkiyi 1990-1995 döneminde 701 firma üzerinde incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmanın sonucunda muhasebe betası ile piyasa betasının ilişkili olduğunu tespit etmişler ve ilk halka arzda muhasebe betasının firmaların riskleri için bir önlem olarak kullanılabileceğini önermişlerdir.

Bekçioğlu vd.(2003), çalışmalarında 1999-2001 döneminde makine, imalat ve gıda sektörlerinde sistematik riski açıklayan oranları araştırmışlardır. Yaptıkları basamaklı regresyon analizi sonucunda risk göstergesi olabilecek oranlar ile beta arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiş ve beta katsayısındaki açıklama gücü %35 olarak tespit edilmiştir.

Chiou ve Su (2007), çalışmalarında sistematik risk ile muhasebe değişkenleri arasındaki ilişkiyi senaryo analizi ile incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda kazançlar, satışlardaki büyüme, defter değeri, finansal kaldıraç ve faaliyet kaldırıcı derecesini sistematik riskin belirleyicileri olarak tespit etmişlerdir.

Eryiğit ve Eryiğit (2009), çalışmalarında 1995-2005 yılları arasında İMKB'de işlem gören hisselerin sistematik riskini etkileyen beş temel finansal rasyolar incelenmiştir. Panel regresyon analizi yapılan çalışmanın sonucunda varlık devir hızı, savunma aralığı ölçümü ve asit test oranı ile sistematik risk arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Tanrıöven ve Aksoy (2011), çalışmalarında sistematik riskin belirleyicilerini 1997-2008 döneminde İMKB'de işlem gören firmalar üzerinde muhasebe değişkenleri kullanarak analiz etmişlerdir. İlk olarak beta üzerinde etkisi olan finansal oranları tespit ederken daha sonra hangi sektörde beta üzerinde daha etkili olduğunu araştırmışlardır. Yapılan analiz sonucunda metal sektöründe kaldıraç rasyosu ile beta, taş toprak sektöründe fiyat/ kazanç oranı ile beta ilişkili bulunmuştur. Satış büyümesinin beta üzerindeki etkisi ise gıda ve teknoloji sektörü dışında tüm sektörlerde gözlemlenmiştir.

Amorim vd. (2012), çalışmalarında Brezilya piyasasında sistematik risk ile muhasebe verileri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. 1995-2005 döneminde 15 sektörden 97 şirket üzerinde 468 muhasebe değişkeni ile beta arasındaki ilişkiyi ölçmek için panel veri analizi uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda muhasebe değişkenlerinden bazılarının betayı açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Lee ve Chee (2012) çalışmalarında 1990 ve 2010 yılları arasında Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'daki havayollarının sistematik riske ne ölçüde maruz kaldıklarını tespit etmek amacıyla beş faktörlü varlık fiyatlandırma modeli kullanılmıştır. Yapılan panel veri analiz sonucunda Kuzey Amerika havayollarına yönelik sistematik riskin finansal kaldıraç ve kârlılıkla pozitif ilişkili olduğunu ancak, Avrupa ve Asya havayollarına ilişkin sistematik riskin finansal kaldıraç ile pozitif, kârlılık ile ise negatif ilişkili olduğunu tespit edilmiştir.

Karadeniz vd. (2015), çalışmalarında Borsa İstanbul'da işlem gören turizm firmaları üzerinde 2003-2012 döneminde sistematik riski etkileyen faktörleri araştırmışlardır. GMM analizi yaptıkları çalışmanın sonucunda aktif büyüklüğü ile sistematik risk arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken aktif devir hızıyla sistematik risk düzeyi arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Kara (2016), çalışmasında sistematik risk ve muhasebe verileri ile hesaplanan risk ölçümü arasındaki ilişkiyi 2011-2015 döneminde BİST 100 firmaları üzerinde incelemiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, Maddi Duran Varlık/Uzun Vadeli Borç, Kısa Vadeli Borç/Toplam Borç, Stok Devir Hızı, Finansman Oranı, Faaliyet Karı/ Net Satış, Net Kar/Toplam Aktif, Hisse Başına Kar ile sistematik risk arasında ilişki ortaya çıkarılmıştır.

Qizam (2017), çalışmasında finansal kaldıraç ve sistematik risk(beta) arasındaki ilişkiyi nedensellik testleri ile araştırmıştır. Çalışmada finansal kaldıraç ve sistematik riskin farklı alanlardan elde edilen risk ölçüleri olduğunu vurgulamış ve çalışmanın sonucunda finansal kaldıraç ile beta arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Karakuş (2017), çalışmasında muhasebe değişkenleri ile sistematik risk arasındaki ilişkiyi 2006-2015 döneminde BİST 100 Endeksi'nde işlem gören 58 firma üzerinde araştırmıştır. Panel veri analiz yöntemi kullanılan çalışmanın sonucunda aktif büyüklük, aktif kârlılık, nakit oran ile sistematik risk arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Ziarko ve Pyke (2018), çalışmalarında sistematik riski bir sektörün kârlılığındaki değişikliklerin o sektördeki bir şirketin kârlılığını nasıl etkilediğini gösteren DAB yöntemi ile ölçmüşlerdir. Bu doğrultuda Varşova Menkul Kıymetler Borsası Polonya inşaat sektöründe listelenen şirketlerden elde edilen veriler kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonucunda sistematik risk ile aktiflerin kârlılığı (ROA) ve satışların kârlılığı (ROS) arasında ilişki tespit edilmiştir.

Uyar ve Çağlak (2019), çalışmalarında Türkiye, İspanya, İtalya, Almanya, Portekiz ve Yunanistan ülkelerinde çimento sektöründe işlem gören firmaların sistematik riskine etki eden finansal oranlar 2007-2017 döneminde araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda tüm firmalar çimento sektöründe faaliyet göstermesine rağmen beta ile ilişkileri tespit edilen finansal değişkenler Türkiye ve diğer ülkeler açısından farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir.

3. Veri ve Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı, firmaların pay getirilerinin makroekonomik olaylara olan duyarlılığının genel bir ifadesi olan sistematik riskin firma içi belirleyicilerinin panel regresyon analizi ile belirlenmesi ve pay yatırımlarında yatırımcıların dikkat etmeleri gereken firma içi unsurların finansal oranlar özelinde tespit edilmesidir. Çalışma, 2004/6-2018/12 dönemi (30 dönem) boyunca BİST’de faaliyet gösteren, BİST 100 Endeksi’nde yer alan ve verilerine düzenli olarak ulaşılabilen 46 firmaya ilişkin yarıyıllık verileri kapsamaktadır. Çalışmada örnekleme belirlenirken, finans sektöründe faaliyet gösteren firmalar ve holdingler farklı mali yapılaraya sahip olmalarından dolayı kapsam dışında tutulmuştur. Çalışmada verilerinden faydalanan firmaların listesi Tablo 1’de yer almaktadır. Araştırmanın başlangıç dönemi belirlenirken, 2004 yılında yürürlüğe giren mali tablolarla enflasyon düzeltmesi kanunu göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Dâhil Edilen Firmalar

No	Firma	Firma Adı	No	Firma	Firma Adı
1	AEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt	24	KARTN	Kartonsan Karton Sanayi ve
2	AFYON	Afyon Çimento Sanayi Türk	25	KERVİT	Kerevitaş Gıda Sanayi ve Ticaret
3	AKSA	Aksa Akriklik Kimya Sanayii	26	KORDS	Kordsa Teknik Tekstil A.Ş.
4	ANACM	Anadolu Cam Sanayii A.Ş.	27	KOZAA	Koza Anadolu Metal Madencilik
5	ARCLK	Arçelik A.Ş.	28	KRDMD	Kardemir Karabük Demir Çelik
6	ASELS	Aselsan Elektronik Sanayi ve	29	MGROS	Migros Ticaret A.Ş.
7	CEMTS	Çemtaş Çelik Makina Sanayi	30	NETAS	Netaş Telekomünikasyon A.Ş.
8	CLEBI	Çelebi Hava Servisi A.Ş.	31	OTKAR	Otokar Otomotiv ve Savunma
9	DGKLB	Doğtaş Kelebek Mobilya	32	PARSN	Parsan Makina Parçaları Sanayii
10	ECILC	Ezacıbaşı İlaç, Sınai ve	33	PRKME	Park Elektrik Üretim Madencilik
11	EGEEN	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.	34	SASA	Sasa Polyester Sanayi A.Ş.
12	ENKAI	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.	35	SISE	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları
13	EREGL	Ereğli Demir ve Çelik	36	SODA	Soda Sanayii A.Ş.
14	FROTO	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	37	TATGD	Tat Gıda Sanayi A.Ş.
15	GENTS	Gentaş Genel Metal Sanayi ve	38	TCELL	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
16	GEREL	Gersan Elektrik Ticaret ve	39	THYAO	Türk Hava Yolları Anonim
17	GOLTS	Göлтаş Göller Bölgesi Çimento	40	TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası
18	GOODY	Goodyear Lastikleri T.A.Ş.	41	TRKCM	Trakya Cam Sanayii A.Ş.
19	GUBRF	Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	42	TUPRS	Tüpraş, Türkiye Petrol
20	HEKTS	Hektaş Ticaret T.A.Ş.	43	ULKER	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.
21	HURGZ	Hürriyet Gazetecilik ve	44	VESTL	Vestel Elektronik Sanayi ve
22	IPEKE	İpek Doğal Enerji Kaynakları	45	YATAS	Yataş Yatak ve Yorgan
23	KARSN	Karsan Otomotiv Sanayii ve	46	ZOREN	Zorlu Enerji Elektrik Üretim A.Ş.

3.2. Araştırmanın Veri Seti ve İzlenen Metodoloji

Araştırma kapsamında oluşturulan veri seti, 2004/6-2018/12 döneminde BİST 100 Endeksi'nde yer alan 46 firmanın borsa ve mali tablo verilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın veri seti çok sayıda birim (46 firma) ve çok sayıda dönemi (30 yarıyıl) bir arada barındırması itibarıyla bir panel veri setidir. Bu nedenle, çalışmada firma içi belirleyiciler ile sistematik risk arasındaki ilişki panel regresyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda bağımlı değişken olarak firmaların sistematik risklerinin göstergesi olan Beta katsayısı kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise, firmaların finansal durumlarının farklı boyutlarını temsil eden 10 adet finansal oran kullanılmıştır. Çalışmada bağımsız değişken olarak kullanılan finansal oranlara ilişkin detaylı bilgiler ve formüller Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

	Finansal	Oran	Değişken Adı	Değişken	Oranın Hesaplanışı
Bağımlı Değişken	Sistematik Risk		Beta	Beta	$\beta = \frac{\sigma_{im}}{\sigma^2_{im}}$
		Büyüklik Oranları	Firma Büyüklüğü	BUY	Δ Toplam Aktif
			Satışlardaki Büyüme	SATIS	Δ Net Satışlar
Bağımsız Değişkenler	Borsa Performans	Piyasa Değeri Defter	PD/DD	Payın Piyasa Değeri/Payın Defter	
		Faaliyet Oranları	Aktif Devir Hızı	AKDH	Net Satışlar/Toplam Aktif
		Alacak Devir Hızı	ALDH	Net Satışlar/Ticari Alacaklar	
		Duran Varlık Oranı	DV/TA	Maddi Duran Varlık/Toplam	
	Finansal Yapı Oranı	Kısa Vadeli Borç Oranı	KVB/TB	Kısa Vadeli Borç/Toplam Borç	
		Toplam Borç Oranı	TB/TA	Toplam Borç/Toplam Aktif	
		Karlılık Oranı	Aktif Karlılığı	ROA	Net Kar/Toplam Aktifler
	Likidite Oranı	Cari Oran	CO	Dönen Varlık/KVB	

Çalışma kapsamında oluşturulan veri seti; 46 firma (yatay kesit) ve 30 döneme (zaman serisi) sahip bir panel veri setidir. Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birlikte ele alınmasıyla oluşturulan veri türüne panel veri denmektedir (Tatoğlu, 2013: 2). Panel veriler; daha fazla bilgilendirici veri kullanma olanağı sunma, bireysel heterojenlik üzerinde daha güçlü kontrol sağlama, değişkenler arasında daha fazla serbestlik derecesine sahip olma ve daha az çoklu doğrusal bağlantı içermelerinin yanı sıra saf yatay kesit veya zaman serisi verilerinde görülemeyen etkilerin, belirlenerek ölçülmesine olanak tanınmaları nedenleriyle çok daha verimlidirler (Hsiao, 2006: 3-8). Yatay kesit verilere göre daha uzun zaman boyutuna sahip olan panel veriler, firma ya da bireyler üzerinden toplanan verilerin içerdiği yanlılıkların azaltılmasını/ortadan kaldırılmasını sağlarlar. Firma ve bireyler üzerinden toplanan mikro panel veriler, makro düzeyde ölçülen benzer değişkenlerden daha doğru ve sapma içermeyen çıkarımlarda bulunulmasını sağlayabilir. Makro panel verilerde ise, daha uzun zaman serileri bulunmakta olup panel

birim kök testleri, standart asimptotik dağılımlara sahiptir ve zaman serileri analizinde olduğu gibi birim kök testlerinde karşılaşılan standart dışı dağılım problemi ile karşılaşılmamaktadır (Baltagi, 2013: 6-8).

Sundukları tüm bu avantajlarının yanı sıra panel veriler, saf yatay kesit veya zaman serisi verilerine göre veri toplama ve tasarım sürecinin daha zorlu olması, açık ve net olmayan sorular veya hafıza sorunları nedeniyle verilerde ölçüm bozukluğu hataları ile karşılaşılma olasılığı gibi çeşitli dezavantaj ve sınırlılıkları da içerir (Baltagi, 2013: 8-11). Ayrıca, mikro panel verilerde kısa zaman boyutu ve yüksek yatay kesit boyutu söz konusudur. Bu durum, asimptotik argümanların sonsuz eğilim gösteren yatay kesit sayısına duyarlı bir şekilde ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Makro panel verilerde ise, uzun zaman boyutu ve kısa yatay kesit boyutu söz konusudur. Bu tür panellerde, birimler, firmalar veya ülkeler arasındaki bağımlılık olarak ifade edilen yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması, yanıltıcı çıkarımlarda bulunulmasına yol açabilir.

Çalışma kapsamında oluşturulan panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Beta_{it} = \beta_0 + \beta_1 BUY_{it} + \beta_2 SATIS_{it} + \beta_3 PD/DD_{it} + \beta_4 AKDH_{it} + \beta_5 ALDH_{it} + \beta_6 DV/TA_{it} + \beta_7 KVB/TB_{it} + \beta_8 TB/TA_{it} + \beta_9 ROA_{it} + \beta_{10} CO_{it} + u_{it}$$

Modelde, $Beta_{it}$ bankaların aktif karlılıklarını, β_0 sabiti, β_n ise değişkenlere ait eğim katsayısını, i ve t indisleri ise değişkenlerin her firma ve döneme ait değer içerdiklerini ifade etmektedir.

Panel veri analizinde; bireyler arası etkiler, zaman etkileri ve eşanlı birim ve zaman etkilerine göre uygulanabilecek modeller, katsayılarının sabit veya rassal varsayılmasına bağlı olarak; Sabit Etkiler Modeli, Rassal Etkiler Modeli ve Havuz Modeli şeklinde sınıflandırılabilir (Yaman, Korkmaz ve Açıköz, 2017: 195). Sabit Etkiler Modelinin, belirli bir birey, firma veya ülke setine odaklanma ve sonuçların bu birey, firma veya ülkelerin davranışlarıyla sınırlı olması, Rassal Etkiler Modelinin, birey, firma veya ülkelerin rastgele geniş bir evrenden seçilmesi durumunda kullanılması uygun olur (Baltagi, 2013: 14-20). Havuz Modeli ise, panelde yer alan tüm yatay kesitlerin aynı olduğu ya da aralarında bir fark bulunmadığının varsayılması durumunda uygundur ve bu durum çeşitli testler yapılarak belirlenmeye çalışılır. Bu çalışma kapsamında oluşturulan veri setinde de, BİST’de faaliyet gösteren ve BİST 100 Endeksi’nde 2004/6-2018/12 döneminde yer alan 46 firma yatay kesit olarak yer almaktadır. Buna göre belirli bir firma setine odaklanma durumu geçerlidir ve panel veri analizinde Sabit Etkiler Modeli’nin kullanılması uygundur. Sabit Etkiler Modeli ile tahminleme yapılırken sadece yatay kesit boyutunda, sadece zaman boyutunda ve hem yatay kesit hem de zaman boyutunda sabit etkiler olup olmadığını belirlemek için F Test kullanılmıştır.

Panel veri analizinde tahminleme yapılmadan önce sınanması gereken çeşitli varsayımlar mevcuttur. Bu varsayımlar; bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon olmasını ifade eden çoklu doğrusal bağlantı (multi-collinearity)’nin olmaması varsayımı, serilerde birim kök bulunmamasını ifade eden serilerin durağan olması (stationary) varsayımı, kısaca hata terimleri arasındaki ilişki olarak ifade edilen otokorelasyon olmaması varsayımı ve varyansların sabit olması olarak ifade edilen değişen varyans (heteroskedasticity) olmaması varsayımlarıdır (Ün, 2015: 71).

Panel veri analizinde tahminleme yapılmadan önce sınanması gereken çeşitli varsayımlar mevcuttur. Bu varsayımlar; bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon olmasını ifade eden çoklu doğrusal bağlantı (multi-collinearity)’nin olmaması varsayımı, serilerde birim kök bulunmamasını ifade eden

serilerin durağan olması varsayımı, kısaca hata terimleri arasındaki ilişki olarak ifade edilen otokorelasyon olmaması varsayımı ve varyansların sabit olması olarak ifade edilen (değişen varyans olmaması) varsayımlarıdır (Ün, 2015: 71).

Uzun yatay kesit ve kısa zaman boyutlarına sahip paneller, mikro paneller olarak adlandırılmaktadır. Kısa veya orta yatay kesit ve uzun zaman boyutlarına sahip paneller ise makro paneller olarak adlandırılmaktadır. Mikro ve makro panellere farklı ekonometrik işlemler uygulanmaktadır. Mikro paneller uzun N ve sabit T boyutu gerektirirken, makro paneller uzun N ve uzun T boyutuna sahip olabilirler. Uzun zaman boyutlarına sahip olan makro paneller ile yapılan çalışmalarda zaman serilerinde durağanlık varsayımının sağlanması gerekmektedir. Mikro paneller ile yapılan çalışmalarda ise zaman boyutu kısa olduğundan durağanlık varsayımının sağlanması gerekmemektedir (Baltagi, 2013: 1). Bu çalışma kapsamında oluşturulan panel veri modeli 30 dönemlik zaman boyutuna ve 46 firmalık yatay kesit boyutuna sahiptir. Dolayısıyla analizlerde değişkenlerin durağanlığı ve yatay kesit bağımlılığı ve homojenite varsayımları dikkate alınmıştır.

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, firma içi faktörler ile sistematik risk arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik uygulanan panel veri analizi ve öncesinde yapılan testlere ilişkin sonuçlara yer verilmiştir.

Panel veri analizinde tahminleme yapılmadan önce sınanması gereken varsayımlardan biri olan çoklu doğrusal bağlantı sorunu, regresyon analizlerinde istenmeyen bir durum olan bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyonu ifade eder (Gujarati, 2004: 341-386). Yüksek korelasyona sahip bağımsız değişkenlerin aynı modelde kullanılması modelin hatalı tanımlanmasına ve otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunlara yol açabilmektedir. 'p' korelasyon katsayısı olmak üzere $p > 0.75$ veya $p < -0.75$ olan bağımsız değişkenlerin yer aldığı modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşılaşılabilir (Albayrak, 2005: 109). Modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilecek değişken veya değişkenlerin olup olmadığı çeşitli yöntemler ile belirlenebilmektedir. Bu çalışmada oluşturulan modelde çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olabilecek değişken veya değişkenlerin olup olmadığının belirlenebilmesi için korelasyon analizi ve Varyans Artırıcı Faktör (Variance Inflation Factor-VIF) yöntemlerinden faydalanılmıştır. Modellerde yer alan değişkenlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

	BUY	SATIS	PD/DD	AKDH	ALDH	DV/TA	KVB/T	TB/TA	ROA	C
BUY	1									
SATIS	0.35731	1								
PD/DD	0.01643	-0.00391	1							
AKDH	0.08039	0.09655	0.02570	1						
ALDH	1.35E-06	0.01992	0.03223	0.12542	1					
DV/TA	0.05089	0.04161	-0.00238	-0.37078	0.12962	1				

KVB/T	-0.0748	-0.01454	0.03552	0.35478	-0.09326	-	1			
TB/TA	0.07205	-0.01025	0.02944	0.22753	0.06931	-	-0.20041	1		
ROA	0.07338	0.08745	0.03055	0.11662	-0.01897	-	0.04909	-	1	
CO	-0.06099	-0.01547	-0.02339	-0.20962	0.02746	-	0.06792	-	0.27421	1

Tablo 3: Bağımsız Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

Tablo 3'te yer alan değerler incelendiğinde, çalışmada yer alan değişkenler arasında %75'ten yüksek veya -%75'ten düşük bir korelasyon bulunmadığı belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; çalışma kapsamında oluşturulan modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşılaşmayacağını söylemek mümkündür. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun incelendiği diğer bir yöntem olan VIF yönteminde; çalışma kapsamında kurulan modelde yer alan bağımsız değişkenlerin her biri için bu değişkenlerin kendi aralarında sırayla birinin bağımlı, diğerlerinin bağımsız değişkenler olarak yer aldığı regresyon modellerinin tahmininden elde edilen R^2 değerleri kullanılarak, $1/(1 - R^2)$ formülü ile VIF değerleri hesaplanmaktadır (O'Brien, 2007: 673-675). VIF değerinin 4'e eşit veya 4'den büyük olması durumunda, ilgili regresyon modelinde yer alan bağımlı değişkene ilişkin anlamlı çoklu doğrusal bağlantı sorunundan söz edilir. Bu çalışmada 4 olarak kabul edilen sınır değeri, bazı araştırmacılar tarafından 5 veya 10 olarak da kabul edilmektedir (Açıkgöz vd., 2015: 433). Modellerde yer alan bağımsız değişkenlere ilişkin VIF değerleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait VIF Değerleri

	R2	VIF
BUYUK	0.145812	1.170702
SATIS	0.140767	1.163829
PD/DD	0.007938	1.008002
AKDH	0.341119	1.517725
ALDH	0.09838	1.109115
DVTA	0.599863	2.499144
KVB/TB	0.536432	2.157181
TBTA	0.641247	2.787433
ROA	0.22822	1.295706
CO	0.602733	2.517199

Tablo 4’te ye alan değerler incelendiğinde, modelde 4’ün üzerinde VIF değerine sahip bir değişkenin bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, VIF analizi sonuçlarının korelasyon analizi sonuçları ile tutarlı olduğu ve modelde çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşılaşılmayacağını söylemek mümkündür.

Zaman serilerinin kullanıldığı regresyon modellerinde her bir değişkene ait serinin durağan olması gerekmektedir. Bir serinin durağan olması, o seriye ait ortalama, varyans ve kovaryansın hangi düzeyde ölçülürse ölçülsün sabit kalması ve ilgili seriye ait iki değer arasındaki farkın sadece iki zaman değeri arasındaki farka bağlı olması şeklinde ifade edilebilir (Gujarati, 2004: 798). Durağan serilerde, zaman içerisinde şoklar meydana gelse bile değerler ortalamaya dönebilmekte, diğer bir deyişle uzun dönemde dalgalanmalar olsa bile aynı ortalama korunmaktadır. Serilerin durağanlığı test edilmeden önce uygulanacak birim kök testinin türüne karar vermek için oluşturulan panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığı ve panelin homojen olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı, Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008)’in geliştirmiş oldukları LMadj. CD testi ile homojenite ise Pesaran ve Yagamata’nın (2008) ortaya koyduğu Delta ve Delta adj. testleri ile incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Honojenite Testlerine İlişkin Sonuçları

Değişkenler	Yatar Kesit Bağımlılığı		YKB Testi Sonucu	Homojenite Testleri				Homojenite Testi Sonucu
	LMadj CD Test			Delta tilde		Delta tilde adj		
	İstatisti	Olasılık		İstatisti	Olasılık	İstatisti	Olasılık	
BETA	-0.913	0.819	YOK	-2.389	0.992	-2.519	0.994	Homojen
BUY	2.107	0.018	VAR	10.061	0,000	10,605	0.000	Heterojen
SATIS	0,339	0.397	YOK	20,521	0,000	21.631	0.000	Heterojen
PD/DD	-0,333	0,630	YOK	24.372	0.000	25,691	0.000	Heterojen
AKDH	3,559	0.000	VAR	11,012	0.000	11.608	0.000	Heterojen
ALDH	-2.327	0.990	YOK	8,319	0.000	8.769	0.000	Heterojen
DV/TA	4.038	0.000	VAR	0.5875	0.000	6.193	0.000	Heterojen
KVB/TB	3,557	0,000	VAR	3,797	0.000	4.002	0.000	Heterojen
TB/TA	0,223	0,412	YOK	3.705	0.000	3.905	0.000	Heterojen
ROA	-1,432	0,924	YOK	2.402	0.008	2.532	0.006	Heterojen
CO	1,749	0,040	VAR	9.228	0.000	9.727	0.000	Heterojen

Not: Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri’ne (Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiştir.

Tablo 5’te yer aldığı üzere, Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008) LMadj CD testine ilişkin olasılık değerleri incelendiğinde BUY, AKDH, DV/TA, KVB/TB ve CO değişkenlerine ilişkin olasılık değerlerinin 0.05 kritik değerinden düşük gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu

değişkenler özelinde yatay kesit bağımlılığının varlığından söz edilebilir. BETA, SATIS, PD/DD, ALDH, TB/TA ve ROA değişkenlerine ilişkin olasılık değerlerinin ise 0.05 kritik değerinden yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu değişkenler özelinde yatay kesit bağımlılığının olmadığı söylenebilir. Pesaran ve Yagamata'nın (2008) Delta ve Delta adj. testlerinin sonuçları incelendiğinde ise her iki teste ait olasılık değerinin de BETA değişkeni için 0.05 kritik değerinin üzerinde, diğer değişkenler için ise 0.05 kritik değerinin altında gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre; her iki test sonucunda da, BETA değişkenine ilişkin serinin homojen, diğer değişkenlere ilişkin serilerin ise heterojen olduğu söylenebilir. Serilerde durağanlık sınaması yapılırken, yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testlerinin sonuçları göz önünde bulundurularak, BETA değişkeni için homojeniteyi dikkate alan ve birinci nesil bir birim kök testi olan Levin, Lin ve Chu (2002)'nin geliştirdiği birim kök testi (LLC testi), SATIS, PD/DD, ALDH, TB/TA ve ROA değişkenleri için heterojeniteyi dikkate alan ve birinci nesil bir birim kök testi olan Im, Pesaran ve Shin (2003)'in geliştirdiği birim kök testi (IPS testi) ve BUY, AKDH, DV/TA, KVB/TB ve CO değişkenleri için ise yatay kesit bağımlılığını ve heterojeniteyi dikkate alan ve ikinci nesil bir birim kök testi olan Smith vd. (2004)'ün geliştirdikleri Bootstrap panel birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin panel birim kök testi sonuçları Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Birim Kök Testlerine İlişkin Sonuçlar

Değişkenler	İstatistik Olasılık	Birim Kök Seviyesi					
		Sabitli			Sabitli ve Trendli		
		Levin, Lin & Chu t	Im, Pesaran and Shin	Smith Bootstrap Test	Levin, Lin & Chu t	Im, Pesaran and Shin	Smith Bootstrap Test
BETA	İstatistik	-23.5201			-25.5827		
	Olasılık	0.0000***			0.0000***		
BUY	İstatistik			-6.796			-7.158
	Olasılık			0.0000***			0.0000***
SATIS	İstatistik		-113.659			-116.840	
	Olasılık		0.0000***			0.0000***	
PD/DD	İstatistik		-7.11310			-8.11259	
	Olasılık		0.0000***			0.0000***	
AKDH	İstatistik			-2.975			-3.594
	Olasılık			0.0000***			0.0000***
ALDH	İstatistik		-8.16341			-8.42429	
	Olasılık		0.0000***			0.0000***	
DV/TA	İstatistik			-2.135			-2.423
	Olasılık			0.0000***			0.0000***

KVB/TB	İstatistik	-2.465	-2.884
	Olasılık	0.0000***	0.0000***
D(TB/TA)	İstatistik	-31.7556	-30.9062
	Olasılık	0.0000***	0.0000***
ROA	İstatistik	-8.50522	-12.7286
	Olasılık	0.0000***	0.0000***
CO	İstatistik	-1.915	-2.446
	Olasılık	0.0100***	0.0470***

Not: Testlerdeki gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi Kriteri'ne (Schwarz Info Criterion) göre belirlenmiştir. *** işareti %1 ve ** işareti %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, TV/TA değişkeninin birinci farkında durağan olduğu diğer değişkenlerin ise düzeyde durağan oldukları görülmektedir. Düzeylerinde ve birinci farklarında durağan olan değişkenler birlikte yorumlanacak olursa, tüm değişkenlere ait olasılık değerlerinin %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlı olduğu söylenebilir. Panel regresyon analizi yapılırken, değişkenler modele durağan oldukları düzeyde dahil edilmişlerdir.

Veri setinde sabit etkilerin yatay kesit boyutunda, zaman boyutunda veya her iki boyutta birden gözlenip gözlenmediği F testi ile incelenmiştir. F testinde havuz modeli ile sabit etkiler modeli arasında bir seçim yapılması söz konusudur. Bir diğer deyişle havuz ve sabit etkiler modelleri arasından daha tutarlı sonuçlar verecek olan modelin belirlenmesi için kullanılır. F testinde, verilerin birimlere göre farklılığı test edilmektedir. Veriler birimlere göre farklılık göstermiyorsa havuz modeli, gösteriyorsa sabit etkiler modeli tercih edilir (Tatoğlu, 2013: 164). Söz konusu farklılıkların yatay kesit boyutunda olup olmadığı F-Grup Sabit Etkiler Testi, zaman boyutunda olup olmadığı F-Zaman Sabit Etkiler testi ve her iki boyutta birden olup olmadığı F-İki Yönlü Sabit Etkiler testi ile incelenmiştir. Panel regresyon analizine geçilmeden önce test edilmesi gereken ve modelde hata terimlerinin birimler içerisinde ve birimlere göre sabit olmaması durumunu ifade eden değişen varyans sorunu, Breusch-Pagan'ın (1979) LMh testi ile modellerde hata terimleri arasında var olan ilişki olarak ifade edilen otokorelasyon sorununun olup olmadığı ise Baltagi ve Li'nin (1995) LMp ve bu testin geliştirilmiş bir versiyonu olan Born ve Breitung'un (2016) ortaya koyduğu LMp* testleri ile incelenmiştir. F, değişen varyans ve otokorelasyon testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. F-Test, Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testlerine İlişkin Sonuçlar

	Testler	İstatistik	Olasılık
F-Test	F-Grup Sabit Etkiler	3.141326	0.000000
	F-Zaman Sabit	21.39844	0.000000
	F-İki Yönlü Sabit	10.38837	0.000000
Değişen Varyans Testi	LMh_Sabit Etkiler	2480.948	0.000000
Otokorelasyon Testleri	LMp-İstatistiği	9.360614	0.002217
	LMp*-İstatistiği	18.71864	0.000015
İki Yönlü Sabit Etkiler Modeli İçin	LMh_Sabit Etkiler	5264.234	0.000000
İki Yönlü Sabit Etkiler Modeli İçin Otokorelasyon Testleri	LMp-İstatistiği	1.955574	0.161987
	LMp*-İstatistiği	7.088956	0.007756

Tablo 7’de yer alan F testi sonuçları incelendiğinde, her üç F testine ilişkin olasılık değerinin de 0.05 kritik değerden düşük gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda, modelde iki yönlü sabit etki söz konusu olduğu söylenebilir. İki yönlü sabit etkiler modeli için yapılan değişen varyans testi sonucunda, LMh fixed testine ilişkin olasılık değeri $0.000 < 0.05$ olarak gerçekleştiğinden, modelde değişen varyans sorununun olduğu söylenebilir. İki yönlü sabit etkiler modeli için yapılan otokorelasyon testleri sonuçları incelendiğinde; LMp testine ilişkin olasılık değerinin $0.161987 > 0.05$ olarak gerçekleştiği ve modelde otokorelasyonun olmadığına işaret ettiği, bu testin geliştirilmiş bir versiyonu olan LMp* testine ilişkin olasılık değerinin ise $0.007756 < 0.05$ olarak gerçekleştiği ve modelde otokorelasyonun olduğuna işaret ettiği görülmektedir. Panel regresyon analizlerinde tahminleme yapılırken, değişen varyans ve otokorelasyon gibi sorunların giderilmesinde kullanılan yöntemlerden biri de White’ın Dönem Kovaryans Katsayısı (White Period Coefficient Covariance) yöntemidir (Korkmaz vd., 2010: 102). Bu çalışmada da, panel regresyon modeli tahmin edilirken değişen varyans sorunu, White Dönem Kovaryans Katsayısı yöntemiyle standart hatalar düzeltilerek giderilmeye çalışılmıştır. Panel veri analizi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Panel Veri Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: BETA		Dahil edilen dönem sayısı: 29		
Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
BUY	0.008424	0.007188	1.171948	0.2414
SATIS	0.011791	0.006696	1.760769	0.0785*
PD/DD	-0.000183	0.000420	-0.436392	0.6626
AKDH	-0.035731	0.007769	-4.598871	0.0000***
ALDH	0.000636	0.000170	3.739420	0.0002***

DV/TA	-0.015295	0.029154	-0.524644	0.5999
KVB/TB	-0.004811	0.020198	-0.238171	0.8118
D(TB/TA)	0.087097	0.032133	2.710497	0.0068***
ROA	-0.187122	0.038175	-4.901716	0.0000***
CO	0.008239	0.002118	3.889984	0.0001***
C	0.707668	0.028817	24.55744	0.0000
R-Kare	0.897191	Bağımlı Değişken Ortalaması		1.142730
Düzeltilmiş R-Kare	0.894174	Bağımlı Değişken Standart Sapması		3.026778
S.E. of regression	1.000071	Sum squared resid		1295.184
F-İstatistiği	297.3992	Durbin-Watson İstatistiği		2.007144
P-Değeri (F-İstatistiği)	0.000000			

*** işaretleri %1, ** işaretleri %5, *%10 anlamlılık düzeylerini, "D" harfi ise birinci dereceden farkı göstermektedir.

Tablo 8'de yer alan istatistiklere göre, model %1 anlamlılık düzeyinde (P-Değeri 0.000<0.01) anlamlı bir modeldir. Modele ait R² değeri %89.7 olarak elde edilmiştir. Buna göre; modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkendeki değişimleri %89.7 oranında açıklayabildikleri söylenebilir. Modele ilişkin panel veri analiz sonuçları bir bütün halinde değerlendirildiğinde, finansal oranlar özelinde belirlenen firma içi faktörler ile firmaların sistematik riske olan duyarlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki ve/veya ilişkilerin olduğu yorumunda bulunulabilir. Panel veri analizi sonuçları değişkenler özelinde incelendiğinde; AKDH, ALDH, TB/TA, ROA ve CO değişkenlerinin %1, SATIS değişkeninin ise %10 anlamlılık düzeyinde BETA değişkeni ile ilişkili oldukları görülmektedir. Analiz sonuçları, BUY, PD/DD, DV/TA ve KVB/TB değişkenleri ile BETA değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını işaret etmektedir.

Tablo 8'de yer alan analiz sonuçlarına göre; Net Satışlarda Büyüme (SATIS) oranında meydana gelen 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.0117 birimlik bir artışa neden olacaktır. Firmaların belirli bir dönemde yaptıkları net satışlardan sağladıkları hasılatın önceki dönem hasılatına göre değişimini ifade eden net satışlarda büyüme oranındaki yükseliş beraberinde maliyet kalemlerindeki değişimlerin incelenmesini de gerektirmektedir. Analiz sonuçlarına göre, firmaların net satış oranlarının yükselmesinin pay getirilerinin sistematik riske duyarlılığını artıracakı söylenebilir. Aktif Devir Hızı (AKDH) oranında meydana gelen 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.0357 birimlik bir azalışa neden olacaktır. AKDH oranı firmaların sahip oldukları varlıkları verimli kullanıp kullanmadığının göstergesidir. Panel veri analizi sonuçlarına göre, firmaların varlıklarını daha verimli kullanmaları durumunda pay getirilerinin sistematik riske duyarlılığının azalacağı söylenebilir. Alacak Devir Hızı (ALDH) oranında meydana gelen 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.00063 birimlik bir artışa neden olacaktır. ALDH oranı, firmaların alacaklarını tahsil etme çabukluğunu ifade etmektedir. Panel veri analizi sonuçlarına göre, firmaların ALDH oranının yükselmesinin firmanın pay getirilerinin sistematik riske karşı duyarlılığını yükselteceği söylenebilir. Toplam Borç Oranında (TB/TA) meydana gelen 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.08709 birimlik bir artışa neden olacaktır. İşletmenin varlıklarının

ne kadarının borçlarla finanse edildiğini gösteren TB/TA oranının %50'nin çok üzerinde gerçekleşmesi işletme çevreleri tarafından bir tehlike sinyali olarak görülmektedir. Panel veri analizi sonuçlarına göre, firmaların borçlanma oranının yükselmesinin pay getirilerinin sistematik riske duyarlılığını artıracığı söylenebilir. Aktif Karlılığında (ROA) meydana gelecek 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.18712 birimlik bir azalışa neden olacaktır. ROA firmaların varlıkları üzerinden ne kadar net kar elde ettiği ölçen bir finansal performans oranıdır. Panel veri analizi sonuçlarına göre, firmalarının aktiflerinin kara dönüşme oranı arttıkça pay getirilerinin sistematik riske duyarlılığının azalacağı söylenebilir. Cari Oranda (CO) meydana gelen 1 birimlik bir artış, Beta katsayısında 0.00823 birimlik bir artışa neden olacaktır. Cari oran firmaların kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilme durumlarını ölçen kapsamlı bir likidite orandır. Genellikle 2'nin üzerinde gerçekleşmesi istenen bu oranın 2'den pozitif yönde uzaklaşması dönen varlık finansmanında özkaynak kullanma veya yüksek oranda uzun vadeli borçlanma yoluna gidildiğini ifade eder. Analiz sonuçlarına göre, firmaların cari oranlarının yükselmesinin pay getirilerinin sistematik riske duyarlılığını artıracığı söylenebilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Firmaların pay getirilerinin makroekonomik olaylara olan duyarlılığını ifade eden sistematik risk ile firma içi faktörler arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışmada, BİST 100 Endeksi'nde yer alan 46 firmanın 2004/6-2018/12 dönemi yarıyılık verileri panel regresyon analizi ile incelenmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak firmaların sistematik riske karşı duyarlılıklarını ifade eden Beta katsayısı, bağımsız değişkenler olarak ise, firma içi belirleyiciler olarak büyüme oranlarından firma büyüklüğü (BUY) ve satışlarda büyüme oranı (SATIS), likidite oranlarından Cari Oran (CO), faaliyet oranlarından Aktif Devir Hızı (AKDH) ve Alacak Devir Hızı (ALDH), finansal yapı oranlarından Toplam Borç Oranı (TB/TA), Kısa Vadeli Borç Oranı (KVB/TB) ve Duran Varlık Oranı (DV/TA), karlılık oranlarından Aktif Karlılığı (ROA) ve borsa performans oranlarından Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı (PD/DD) olmak üzere firmaların finansal performanslarının farklı boyutlarını ifade eden toplamda on adet finansal oran kullanılmıştır.

Yapılan panel regresyon analizi sonucunda, oluşturulan modelin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve modelin R²'sinin %89.7 olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda, firma içi belirleyicilerin sistematik risk üzerinde etkili olduğu ve modele bağımsız değişken olarak dahil edilen finansal oranların, firmaların Beta katsayılarında meydana gelen değişimlerin %89.7'sini açıklayabildikleri söylenebilir. Analizi sonucunda, ALDH, TB/TA ve CO değişkenleri ile Beta katsayısı arasında %1 anlamlılık düzeyinde, SATIS değişkeni ile Beta katsayısı arasında ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir pozitif ilişki bulunduğu, AKDH ve ROA değişkenleri ile Beta katsayısı arasında ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir negatif ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. BUY, PD/DD, DV/TA ve KVB/TB değişkenleri ile Beta katsayısı arasında ise herhangi bir anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bağlamda, firmaların alacak devir hızları, yabancı kaynak oranları ve likidite oranlarında meydana gelecek artışların ve net satışlarında meydana gelecek büyümelerin, firmaları pay getirilerini makro ekonomik olaylardan kaynaklanan risklere karşı daha duyarlı bir hale getireceği söylenebilir. Buna karşın, firmaların aktif devir hızlarında ve aktif karlılıklarında meydana gelecek artışların ise firmaların pay getirilerinin sistematik riske karşı duyarlılıklarının azalmasına neden olacağı söylenebilir. Çalışmada, genel olarak finans literatürüne

uygun ve finansal oranların sistematik risk üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara benzer sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Çalışma sonuçlarının, pay yatırımcıları, firma yönetimleri, araştırmacılar, portföy yöneticileri ve analistler gibi farklı çevrelerden ilgililere yatırım veya analiz yaparken daha etkili kararlar verme noktasında yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sonuçları değerlendirilirken, çalışmanın ele alınan örneklem ve dönem bağlamında kısıtlara tabi olduğu ve çalışmanın dönem itibarıyla 2008 küresel finansal krizini ve son dönemlerde ülkemizde yaşanan ekonomik krizi kapsadığı unutulmamalıdır.

Kaynakça

Açıkgöz, E.; Uygurtürk, H. & Korkmaz, T. (2015). “Analysis of factor affecting growth of pension mutual funds in Turkey”, *International Journal of Economics and Financial*, 5(2): 427-433.

Albayrak, A. S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde enküçük kareler tekniğinin alternatifi yanlı tahmin teknikleri ve bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 105-126.

Almisher, M. A. & Kish, R. J. (2000). Accounting betas – an ex anti proxy for risk within the IPO Market. *Journal of Financial and Strategic Decisions*, 13 (3), 23-34.

Amorim A.; Lima I. & Murcia F. (2012). “Analysis of the relationship between accounting information and Systematic risk in the Brazilian Market”, *R. Cont. Fin. – USP, São Paulo*, 23(60): 199-211.

Ball, R. & P. Brown, (1969). Portfolio Theory and Accounting Theory. *Journal of Accounting Research*, 7(2), 300-323.

Baltagi, B. H. (2013), *Econometric analysis of panel data. Fifth Edition.* Jhon Wiley&Sons Ltd., Chichester

Baltagi, B. H., & Li, Q. (1995). Testing AR (1) against MA (1) disturbances in an error component model. *Journal of Econometrics*, 68(1), 133-151.

Beaver, W.; Kettle, P. & Scholes, M. (1970). “The association between market determined and accounting determined risk measures”. *The Accounting Review*, 45: 654-682.

Bekçioğlu S.; Öztürk M. & Kaderli Y. (2003). “Beta katsayılarını etkileyen finansal oranlar gıda ve makine imalat sektöründe bir uygulama”. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 10.

Born, B., & Breitung, J. (2016). Testing for serial correlation in fixed-effects panel data models. *Econometric Reviews*, 35(7), 1290-1316.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica*, 47(5), 1287-1294.

Chiou, C. C., & Su, R. K. (2007). On the relation of systematic risk and accounting variables. *Managerial Finance*, 33(8), 517-533.

Eryiğit, C., & Eryiğit, M. (2009). Temel finansal oranların sistematik riske etkisi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 24(281), 60-76.

Gujarati, D.N. (2004). *Basic econometrics. Fourth Edition.* The McGraw-Hill Companies, New York.

- Hsiao, C. (2006). Panel data analysis – advantages and challenges. Institute of Economic Policy Research. University of Southern California, Working Paper.
- Im, K.K.; Pesaran, M.H., & Shin, Y. (2003). “Testing for unit roots in heterogeneous panels”. *Journal of Econometrics*, 115: 53-74.
- Kara S. (2016). Muhasebe verilerine dayalı risk ölçümü ile sistematik risk ilişkisi: Borsa İstanbul’da bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR-16 Özel Sayısı: 369-381.
- Karadeniz, E.; Kandır, S.Y., & İskenderoğlu, Ö. (2015). “Sistematik riskin belirleyicileri: Borsa İstanbul turizm şirketleri üzerinde bir araştırma”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1): 189-202.
- Karakuş R. (2017). Determinants of affecting level from systematic risk: evidence from BIST 100 Companies in Turkey. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 10(20): 33-46.
- Karan, M. B. (2004). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Korkmaz, T., & Ceylan, A. (2012). *Sermaye piyasası ve menkul değer analizi*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Korkmaz, T.; Yıldız, B., & Gökbulut, R.İ. (2010). “FVFM’nin İMKB ulusal 100 endeksindeki geçerliliğinin panel veri analizi ile test edilmesi”. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1): 95-105.
- Lee, C.H., & Chee, W. H. (2012). Determinants of systematic financial risk exposures of airlines in North America, Europe and Asia. *Journal of Air Transport Management*, 24, 31-35.
- Levin, A. T.; Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). “Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite sample properties”. *Journal of Econometrics*, 108(1): 1-24.
- O’Brien, R. M. (2007). A calculation regarding rules of thumb for Variance Inflation Factors. *Quality and Quantity*, 41(5): 673-690.
- Pesaran, M. H.; Ullah, A., & Yagamata, T. (2008). “A bias-adjusted LM test of error cross-section independence”. *Econometrics Journal*, 11: 151-127.
- Pesaran, M. H., & Yagamata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Qizam I. (2017). On the causality analysis of the correlation between financial leverage and systematic risk: evidence from Indonesian Stock Exchange Investment Management and Financial Innovations (open access), 14(4): 73-89.
- Smith, L. V.; Leybourne, S., Kim, T. H., & Newbold, P. (2004). “More powerful panel data unit root tests with application to mean reversion in real exchange rates”. *Journal of Applied Econometrics*, 19: 147-170.
- Tanriöven, C., & Aksoy, E. E. (2011). Sistematik riskin belirleyicileri: İMKB’de sektörel karşılaştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 51: 119-138.
- Uyar U., & Çağlak E. (2019). Çimento sektörü açısından sistematik risk – finansal oran ilişkisi: ana çimento üreticisi ülkeler karşılaştırması, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81): 231- 248.

Tatoğlu, F. Y. (2013). Panel veri ekonometrisi: Stata uygulamalı. Beta Basım, İstanbul.

Ün, T. (2015). Stata ile panel veri analizi. S. Güriş (eds.) Stata ile panel veri modelleri. (ss. 39-80). Der Kitabevi, İstanbul.

Van Horne, J. C., & Wachowicz, J. M. (1997). Fundamentals of financial management. Prentice Hall.

Yaman, S.; Korkmaz, T., & Açıkğöz, E. (2017). “Pay getirilerine etki eden finansal oranların panel veri analiz yöntemi ile tespiti: BİST gıda firmaları üzerine bir uygulama”. Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(4): 187-204.

Ziarko A., & Pyke C. (2018). Validating downside accounting beta: evidence from the polish construction industry. Contemporary Trends and Challenges in Finance, 81-87.

TÜRKİYE BİLGİ EKONOMİSİNE GEÇİŞTE NE ÖLÇÜDE BAŞARILI OLMUŞTUR?

Öğr. Gör. Seyhun TUTGUN

Bitlis Eren Üniversitesi- Hizan Meslek Yüksekokulu

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin bilgi ekonomisi performansını değerlendirmektir. Bu değerlendirme yapılırken bilgi ekonomisi kavramı ve tarihsel sürecine değinilmiştir. Türkiye'nin diğer ülkelerle olan karşılaştırması yapılarak dünyadaki durumu hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ülkelerin bilgi ekonomisi performanslarını ölçmek için Dünya Bankası tarafından "Bilgi Değerlendirme Metodolojisi" ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından "Ağ Hazırlık Endeksi" geliştirilmiştir. Bu geliştirilen yöntemlere göre yapılan karşılaştırmalarda Türkiye'nin bilgi ekonomisi konusunda giderek iyileştiği görülmektedir. Fakat yine de hala istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Ülkelerin bilgi ekonomisindeki yerini gösteren bilgi ekonomisi endeks sıralamasında Türkiye'nin yeri gelişmiş ülkelere göre pek iyi durumda değildir. Bu endeks hesaplamasında kullanılan başlıklarda Türkiye'nin en zayıf olduğu başlığın eğitim olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki eğitim endeks değerlerine bakıldığında 10 üzerinden 7 ve üzeri değerlere sahip iken Türkiye eğitim endeks değerinde 4 düzeylerinde bulunmaktadır. Diğer endeks değerlerinde ortalama düzeyde olan Türkiye bundan dolayı bilgi ekonomisi endeks sıralamasında 16. sırada yer almaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin bilgi ekonomisine geçiş sürecinin daha başarılı olabilmesi için yapılan eğitim başta olmak üzere, AR-Ge harcamalarını arttırmalı, bilgi işçisi yetiştirme konusunda çalışmalarını hızlandırmalı ve son olarak bilgi ve iletişim teknoloji yatırımlarına ivme kazandırmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bilgi Ekonomisi, Türkiye ve Bilgi Ekonomisi.

WHAT HAS BEEN SUCCESSFUL TRANSITION TO THE EXTENT OF TURKEY INFORMATION ECONOMY?

Abstract

The aim of this study was to evaluate the performance of Turkey's knowledge economy. In this evaluation, the concept of information economy and its historical process are mentioned. by comparing Turkey with other countries who are given general information about the world situation. The "Information Assessment Methodology" tarafından and the World Economic Forum's Dünya Network Preparation Index tarafından were developed by the World Bank in order to measure the performance of information economy of the countries. This improved method in accordance with the comparison

shows that Turkey's economy gradually improved on the information. However, it still has not reached the desired level. Showing the location of the knowledge economy in the knowledge economy index ranking of countries in Turkey's position is not doing well compared to developed countries. In the title used in the calculation of this index it is observed that education is the title that Turkey is weakest. While with 7 out of 10 and higher education looking at the indices in developed countries are located in Turkey worth 4 levels of education index. Turkey, which is the average level in other indices and ranks 16th in the ranking index of the economy therefore information. In this respect, Turkey's mainly education conducted in order to be more successful transition to a knowledge economy, R & D should increase their spending, the information should speed up its work on worker training and should accelerate the end of the information and communication technology investments.

Key Words: Turkey, Information Economy, Turkey and Information Economy.

Giriş

Tarihte yer alan bütün ekonomik süreçler bilgiyi yutarak bir sonraki seviyeye ulaşmışlardır. Her dönem bir önceki dönemin bilgi birikimini kullanarak yeni bir çağa adım atmıştır. Geçmişe bakıldığında bilginin nasıl birikimli ilerlediğini daha net anlaşılmaktadır. İnsanlık günümüze kadar üç büyük sanayi devrimi atlatmıştır. Bunlardan ilki 18.yy buhar makinelerinin kullanımı, ikincisi buhar gücünün yerini elektrik enerjisinin almasıdır. Son olarak üçüncüsü ise üretimin dijital ortama taşındığı devrimdir (Lu, 2017). Bu devrim P. Drucker'ın bahsettiği "Sanayi Ötesi Toplum"un oluşmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda ABD'nin öncülüğünü yapmış olduğu "bilgi ekonomisi" olarak adlandırılan dönem dünya açısından çok önemli bir olaydır. Çünkü artık ekonomiler kitle üretimlerin olduğu, kol gücüne dayanan, ağır sanayiden uzaklaşmıştır. Bunun yerine bilginin ön planda olduğu beyin gücüne dayanan bir üretim şekline dönüşmüştür. Bu üretim şekli ve bilginin ön planda olduğu ekonomik yapının en önemli özelliği tüketicinin bir üretici gibi üretim sürecini dahil olabilmesidir. Üretilen ürünlerde istekleri doğrultusunda ürünü kendine göre tasarlayarak elde edebilmesidir. Ayrıca bu yeni ekonomik yapıda yüksek katma değerli ürünler hızlı ve düşük maliyetle üretilebilmektedir. Bu durum üretici ve tüketiciler açısından arzu edilen bir durum olduğu için ekonomik faaliyetlerin hızlanmasına da büyük katkısı olmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye'nin bilgi ekonomisine geçiş sürecini ele almak ve Türkiye'nin bilgi ekonomisi performansını değerlendirmektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın ana temasını içeren bilgi ekonomisinin ne olduğuna ve tarihsel sürecine değinilmiştir. İkinci bölümde bilgi ekonomisinin unsurları ve özellikleri ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde Türkiye'nin bilgi ekonomisine geçiş sürecinde ne kadar başarılı olduğu incelenecektir. Bu bölümde bilgi ekonomisine geçen ülkeler ve bu süreci başarıyla devam ettiren ülkelerin Türkiye ile karşılaştırılması da yapılacaktır. Bu karşılaştırma yapılırken bilgi ekonomisi endeks sıralaması ve bazı bilgi ekonomisi göstergelerinden yararlanılacaktır.

1.Bilgi Ekonomisi

Tarihsel süreç açısından günümüze gelene kadar ekonomik dönemler bilginin boyutuna göre farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Ekonomik dönemler genel olarak 4 başlık altında ele alınmıştır (Özsağır, 2016: 18-19). Bu başlıklar İlkel Ekonomi, Tarım Ekonomisi, Sanayi Ekonomisi ve Bilgi Ekonomisi

şeklinde. Kısaca bu ekonomik dönemlere değinecek olursak İlkel dönemi “asalak ekonomik dönem” olarak adlandırılmıştır (Childe, 2007:36). Bu dönemde üretim olmadığından avcılıkla başlayan dönem toplayıcılıkla devam etmiştir. İnsanlar tarımsal üretime başlayınca yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretilen ürünler ihtiyaçtan daha fazla olmaya başlamış ve “artık ürün” denilen bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu fazla ürünler farklı toplumlarda farklı ihtiyaçlarla değiştirilmiş ve ekonomik yapı canlanmaya başlamıştır. Daha basit üretimden kitle üretime 18.yy ikinci yarısında İngiltere’de buharlı makinenin kullanılmaya başlanmasıyla geçilmiştir. Artık daha büyük ekonomik faaliyetlerin başladığı bir döneme girilmiştir. Ülkeler hızla sanayiye kucak açmaya ve bu yarış içerisinde hammadde ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum ülkeleri ticari olarak birbirlerine bağımlı hale getirmeye başlamıştır. Bu durum ülkelerin bu kaynakların tükenebileceğini ve alternatiflerin bulunması gerektiği düşüncesine itmeye başlamıştır. 1990’lı yılların başında ABD öncülüğünde üretim faktörleri arasında bilginin dahil olduğu yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkmaya başlamıştır: Bilgi Ekonomisi.

Bilgi ekonomisi kavramını literatüre kazandıran Avusturyalı iktisatçı Fritz Machlup’tur. Bilgi ekonomisinin dünya bankasına göre tanımı bilginin işlendiği, depolandığı, aktarımı için iletişim teknolojilerine başvurulmuş bir ekonomi şeklindedir (World Bank, 1993). Konuyla ilgili diğer bir tanım ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının gelişmesi ve yayılması olarak ifade edilmiştir (Salvarore, 2003:62).

2.Bilgi Ekonomisinin Unsurları ve Özellikleri

Bilgi ekonomisinin üç temel unsuru vardır; Bilgi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Bilgi İşçileridir. Bilgi, herhangi bir iletişim aracının kullanılarak aktarılan tecrübeye dayalı, düzenli sistemli ifadelerdir (Bell, 1973). Bilgi ekonomisinin en önemli unsuru olan ve diğer üretim faktörlerinin arasına giren bilgi belirli bir süreçten geçtikten sonra ortaya çıkan bir olgudur. Bu süreci tamamladıktan sonra belirli özellikleri barındırması gerekir. Bu özellikler şu şekildedir;

- Bilgi hatalardan arındırılmış, doğru ve konuya uygun olmalıdır,
- Bilgi, her yerde ve her zaman hazır,
- Bilgi, tam ve eksiksiz olmalıdır,
- Bilginin doğruluğunun denetlenebilir olması gerekir,
- Bilginin içeriğinin öz ve kısa olması gerekir,
- Son olarak bilgi üretilirken maliyetinin beklenenden düşük olması gerekir (Durna ve Demirel, 2008: 135).

Bilgi ekonomisinin diğer bir unsuru bilgi ve iletişim teknolojileri 20.yy sonları 21.yy başlarında gelişmeye başlamıştır. Bilgi teknolojileri ve iletişim teknolojileri bir araya gelerek ülkelerin, firmaların ve ekonomilerin bu doğrultuda evrilme sürecini başlatmıştır. Bilginin kullanılarak teknolojiyi oluşturması devamında bu teknolojilerin yeni bilgiler üretmesi toplumları çok daha ileriye taşımaya başlamıştır. Firmalar üretimlerini, pazarlamalarını, dağıtımlarını ve satışlarını bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak yapmaya başlamışlardır. Bu durum uluslararası sınırları ortadan kaldırarak maliyet, hız ve pazarlama avantajı sağlamıştır. Bu avantajları elde eden ülkeler daha yüksek bir ekonomik büyüme ve refah seviyesine ulaşmış ve ulaşacaklardır. Bilgi ekonomisi trenini kaçırmak istemeyen ülkeler bilgi ve iletişim teknolojilerine daha fazla önem göstererek bu alana büyük yatırımlar yapmaya karar vermişlerdir.

Değişen dünya düzeninde mavi yakalı işçiler yerini beyaz yakalı işçilere bırakmışlardır. Hizmet sektörünün ön plana çıkması kas gücünün yerini beyin gücünün alması gelişmiş ekonomilerde çalışanların yarısından fazlasını beyaz yakalı işçilere dönüştürmüştür. Bilgi işçisi, mühendis, bilim adamı veya teknolojiyi kullanabilen kişi olarak ifade edilmektedir (Toffler, 1992). Diğer bir tanıma göre ise farklı yetenekleri olan, yenilikçi, eğitim almış ve üretken kişilere bilgi işçisi adı verilmektedir (Özsağır, 2016: 136). Bu farklı yetenekteki işçiler gelişen dünyayı takip ederek AR-GE çalışmaları yapmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini dolayısıyla ülkenin ekonomik büyümeyi hızlandıran adımlar atılmasını sağlamaktadırlar.

Bilgi ekonomisi genel olarak ele alındığında önceki dönemlerden çok daha farklı özellikler taşımaktadır. Bilginin üretim faktörü olarak klasik üretim faktörleri arasına dahil olması tükenmeden giderek artan bir faktör olması değerini arttırmaktadır. Bunun yanına teknoloji dahil olduğunda hız da bu ekonomik yapı için vazgeçilmez bir hale gelmektedir. Diğer taraftan bilgi ekonomisini önceki ekonomik yapılardan ayıran en önemli özelliklerden biri ticaretin ve hizmetin artık dijital platformlardan olmasıdır. Bu durum pazar açısından ve zaman tasarrufu açısından çok önemli bir olaydır. Bilgi ekonomisinin sayılan özelliklerinin yanında yeni, dijital, ağ, katma değer yaratan, yenilik temelli, küresel bir ekonomidir (Koç, 1998: 63-66; Özgüler, 2003: 80-89).

3. Türkiye'nin Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinin Değerlendirilmesi

Bir ülkenin bilgi ekonomisi açısından içinde bulunduğu durum değerlendirme yapmak, potansiyelini ortaya çıkarmak ve bu süreçte gerekli stratejilerin belirlenmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda ülkelerin güçlü zayıf yönleri, fırsat ve tehditlerinin ortaya konularak uzun vadeli planların yapılması gerekmektedir. Herhangi bir ülkenin bilgi ekonomisindeki durumu incelenirken iki başlık altında ele alınır. Bunlardan biri bilgi ekonomisi endeksi, diğer gösterge ise AR-GE, BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) harcamaları, bilgi yatırım harcamaları, araştırmacı personel sayısı, yükseköğretim harcamalarına ayrılan pay gibi bazı göstergeler kullanılmaktadır. Çalışmanın devamında bu göstergeler ışığında Türkiye bilgi ekonomisinin neresindedir? sorusuna cevap aranacaktır.

Ülkelerin bilgi ekonomisindeki durumlarının görülebilmesi açısından Dünya Bankası tarafından belirli periyotlarda bilgi ekonomisi endeksi yayınlanmaktadır. Bu endeks ülkelerin ne kadar bilgi ekonomisinin içinde olduğu hakkında genel bir fikir oluşması açısından önemlidir. Bilgi Ekonomisi Endeksi (KEI), dört başlık dikkate alınarak hesaplanır. Bu başlıklar; eğitim ve öğretim, bilgi altyapısı, ekonomik teşvik ve kurumsal rejim son olarak yenilik şeklindedir (Bashir, 2013: 8). Bilgi ekonomisi endeksinde ülkelerin aldıkları en düşük değer aralığı 0-2 arasındayken en yüksek aralık 8-10 olarak belirlenmiştir. Bu aralıklara göre aşağıdaki tabloda Türkiye ve dünyadaki ülkelerin bilgi ekonomisi endeks sıralaması verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye ve Bazı Ülkelerin Bilgi Endeksi Sıralamaları (2000-2012)

Sıra	Ülkeler	Bilgi Ekonomisi İndeksi		Ekonomik Teşvik ve Kurumsal Rejim		Yenilik		Eğitim		Bilgi ve İletişim Teknolojileri	
		2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012	2000	2012
1	KANADA	9.01	8.92	8.64	9.52	9.39	9.32	9.22	8.61	9.03	8.23
2	ALMANYA	8.84	8.90	9.02	9.10	9.09	9.11	8.25	8.20	8.99	9.17
3	AVUSTRALYA	9.27	8.80	9.25	8.56	8.83	8.92	9.78	9.71	9.21	8.32
4	ABD	9.28	8.77	9.07	8.41	9.55	9.46	9.04	8.70	9.47	8.51
5	İNGİLTERE	8.89	8.76	9.06	9.20	9.38	9.12	8.11	7.27	9.02	9.45
6	JAPONYA	8.81	8.28	8.64	7.55	9.31	9.08	8.58	8.43	8.72	8.07
7	FRANSA	8.53	8.21	8.49	7.76	8.75	8.66	8.54	8.26	8.35	8.16
8	GÜNEY KORE	8.42	7.97	6.83	5.93	8.58	8.80	9.06	9.09	9.21	8.05
9	İTALYA	7.98	7.89	8.05	7.76	8.24	8.01	7.07	7.58	8.58	8.21
10	AB	7.56	7.47	6.72	6.95	8.38	8.28	7.38	7.13	7.78	7.50
11	S. ARABİSTAN	4.60	5.96	4.40	5.68	4.24	4.14	4.28	5.65	5.49	8.37
12	RUSYA	5.28	5.78	1.54	2.23	6.18	6.93	7.80	6.79	5.60	7.16
13	BREZİLYA	5.48	5.58	4.39	4.17	6.23	6.31	5.45	5.61	5.83	6.24
14	ARJANTİN	6.56	5.43	5.24	2.09	7.23	6.90	7.00	6.36	6.76	6.38
15	GÜNEYAFRİKA	5.77	5.21	5.31	5.49	6.78	6.89	4.71	4.87	6.28	5.58
16	TÜRKİYE	5.42	5.16	6.13	6.19	5.23	5.83	4.05	4.11	6.26	4.50
17	MEKSİKA	5.43	5.07	5.11	4.88	6.05	5.59	4.51	5.16	6.04	4.65
18	ÇİN	3.83	4.37	2.82	3.79	4.35	5.99	3.36	3.93	4.80	3.79

19	ENDONEZYA	3.02	3.11	3.44	3.47	2.26	3.24	2.84	3.20	3.54	2.52
20	HİNDİSTAN	3.14	3.06	3.56	3.57	3.83	4.50	2.30	2.26	2.85	1.90

Kaynak: <https://knoema.com/WBKEI2013/knowledge-economy-index-world-bank2012?location=1001340>

Dünya Bankası'nın geliştirmiş olduğu bilgi ekonomisi endeksi sıralamasında G-20 ülkelerinin değerleri Tablo 1'de verilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak endekste listenin başında Kanada olduğu görülmektedir. Bu gelişmiş 20 ülke arasında 16. Sırada Türkiye yer almaktadır. Türkiye'nin endeks puanı 2000 yılında 5.42 iken 2012 yılına gelindiğinde 5.16 seviyesindedir. Türkiye'nin bu endeks hesaplanırken en kötü olduğu konular eğitimden sonra bilgi ve iletişim teknolojileri olarak dikkat çekmektedir. Türkiye bilgi ekonomisi endeksinde yukarılara tırmanmak istiyorsa eğitimde kalite artışı sağlamalıdır. Ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerine gerekli önemin verilmesi ve uygun yatırımları yapılması önemlidir.

Bir ülkenin bilgi ekonomisindeki durumu incelenirken ele alınması gereken diğer başlıklar AR-GE harcamaları, BİT(Bilgi ve İletişim Teknolojileri) harcamaları, bilgi yatırım harcamaları, araştırmacı personel sayısı, yükseköğretim harcamalarıdır. Ülkelerin bilgi ekonomisindeki etkinliklerini ifade eden bu göstergelerin başında gelen AR-GE harcamalarıdır. Türkiye açısından AR-GE harcamalarının değişimi aşağıda verilmiştir.

Tablo 2:G-7 Ülkeleri ve Türkiye'nin AR-GE Harcaması (1990-2017, Milyon Dolar)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2017
Kanada	12.661	15.430	21.114	25.424	24.894	25.273
Fransa	38.052	39.982	43.156	45.975	50.859	55.582
Almanya	56.257	56.770	70.068	73.014	86.963	110.085
İtalya	20.587	17.070	20.228	22.073	25.382	28.014
Japonya	100.077	103.829	122.177	141.839	140.566	155.104
Türkiye	1.401	1.922	3.979	6.118	10.069	18.925
İngiltere	28.928	27.056	31.324	34.576	37.537	43.217
ABD	230.027	246.172	331.761	360.744	410.093	483.676

Kaynak: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

Türkiye'nin 1990'lardan bu yana AR-GE harcaması incelendiğinde sürekli bir artış görülmektedir. 1990-2017 yılları arasında Türkiye'nin AR-GE harcaması yaklaşık olarak 18 kat artış göstermiştir. Fakat G-7 ülkeleriyle kıyaslandığında bu artışın yeterli olmadığı daha fazla harcama yapılması gerektiği

sonucuna ulaşılmaktadır. Bilgi ekonomisinin öncü ülkelerinden ABD ele alındığında Türkiye’den çok daha büyük harcamalar yapıldığı tablo 2’de yer almaktadır.

Bilgi ekonomisi kavramı beraberinde bilgi toplumu kavramını da getirmiştir. Bilgi ekonomisini anlayabilmek adına bilgi toplumu kavramına da kısaca bakmak yerinde olacaktır. Şöyle ki, sanayi toplumunda maddi ürünlerin üretimi önemli iken, bilgi toplumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte bilgi üretimi önem kazanmıştır. Bilgi üretiminin önem kazanması devletleri geleneksellikten uzaklaştırmış ve devletleri e- devlet sürecine yöneltmiştir (Göksoy, 2015: 1957). Yani bilgi ekonomisi kavramının devletlerdeki ilk görünümü hizmetlerin elektronik olarak sunumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ekonominin bilgi ekonomisine geçişte başarı sağlanması için ise internet kullanıcı sayısının da önemli olduğu muhakkaktır. Aşağıdaki tabloda 2019 yılı 31 Mart tarihine ait dünyada internet kullanıcılarının en fazla olduğu yirmi ülke verilmiştir.

Tablo 3: Dünya ve Türkiye’de internet kullanıcılarının sayısı

EN FAZLA İNTERNET KULLANICI SAYISINA SAHİP OLAN 20 ÜLKE						
MART, 31, 2019						
#	Ülkeler	Nüfus 2019 Est.	Nüfus 2000 Est.	İnternet Kullanıcısı 31 Mar 2019	İnternet Kullanıcısı 31 Dec 2000	İnternetteki Büyüme Oranı 2000 - 2019
1	<u>Cin</u>	1,420,062,022	1,283,198,970	829,000,000	22,500,000	3,584 %
2	<u>Hindistan</u>	1,368,737,513	1,053,050,912	560,000,000	5,000,000	11,100 %
3	<u>ABD</u>	329,093,110	281,982,778	292,892,868	95,354,000	207 %
4	<u>Brezilya</u>	212,392,717	175,287,587	149,057,635	5,000,000	2,881 %
5	<u>Endonezya</u>	269,536,482	211,540,429	143,260,000	2,000,000	7,063 %
6	<u>Japonya</u>	126,854,745	127,533,934	118,626,672	47,080,000	152 %
7	<u>Nijerya</u>	200,962,417	122,352,009	111,632,516	200,000	55,716 %
8	<u>Rusya</u>	143,964,709	146,396,514	109,552,842	3,100,000	3,434 %
9	<u>Banglades</u>	168,065,920	131,581,243	92,061,000	100,000	91,961 %
10	<u>Meksika</u>	132,328,035	101,719,673	85,000,000	2,712,400	3,033 %
11	<u>Almanya</u>	82,438,639	81,487,757	79,127,551	24,000,000	229 %
12	<u>Türkiye</u>	82,961,805	63,240,121	69,107,183	2,000,000	3,355 %

13	<u>Filipinler</u>	108,106,310	77,991,569	67,000,000	2,000,000	3,250 %
14	<u>Vietnam</u>	97,429,061	80,285,562	64,000,000	200,000	31,900 %
15	<u>İngiltere</u>	66,959,016	58,950,848	63,061,419	15,400,000	309 %
16	<u>İran</u>	82,503,583	66,131,854	62,702,731	250,000	24,981 %
17	<u>Fransa</u>	65,480,710	59,608,201	60,421,689	8,500,000	610 %
18	<u>Tayland</u>	69,306,160	62,958,021	57,000,000	2,300,000	2,378 %
19	<u>İtalya</u>	59,216,525	57,293,721	54,798,299	13,200,000	315 %
20	<u>Mısır</u>	101,168,745	69,905,988	49,231,493	450,000	10,613 %

Kaynak: <http://www.internetworldstats.com/top20.html>

Tablo 3 incelendiğinde ilk sıralarda yer alan ülkelerde e-devlet uygulamalarının, bilgi ekonomisinin benimsenmesi ve gelişimi çok daha kolay olacaktır. Türkiye, bu sıralamada 12'inci sırada yer almaktadır. 2010 yılının verilerinde gene 12. Sırada yer alan Türkiye, 2015 yılında ise 16. Sıraya düşmüştü. Ancak 2019 yılında tekrardan 12. Sıraya yükselmiştir. Yani Türkiye'de e-devlet uygulamalarının benimsenmesi ve gelişiminin bu ülkelerdeki kadar kolay olması beklenmemektedir (Göksoy, 2015:1962). Bilgi ekonomisine geçiş göstergelerinden diğer önemli unsur Bilgi ve İletişim Teknolojileri sektörüdür. Türkiye'nin bu sektöre ait verileri aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü (2007-2017)

	2007	2008	2009	2010	2011*	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BİT sektörü pazar büyüklüğü (Milyar Dolar)	22,18	23,05	22,20	25,05	13,4	30,4	32,0	31,6	29,9	31,2	30,7
-İletişim	16,25	17,09	15,54	17,48	-	-	22,5	21,5	20,4	21,4	20,8
-Bilgi Teknolojileri	5,93	5,96	6,66	7,57	-	-	9,4	10,1	9,5	9,8	11,3
-BİT İstihdamı (bin kişi)	-	-	-	-	69,3	100,5	102,9	107	113	120	128

Kaynak: DPT, Bilgi Toplumu İstatistikleri, 2011.

*2011 yılına ait veriler milyar TL cinsinden alınmıştır.

Pazar büyüklüklerinin hesaplanmasında ABD Dolar kuru 2007, 2008, 2009, 2010, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 yılları için sırasıyla 1.30TL 1.28TL 1.55TL 1.50TL 1.80TL, 1.90TL 2.19TL 2.73TL 3.02TL 3.64TL olarak alınmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yanında sunmuş olduğu hizmetlerin boyutu açısından önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün 2007-2017 aralığında 2008 döneminde yaşanan küresel finansal kriz döneminden olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bilgi teknolojileri ve iletişimin Pazar büyüklüğüne bakıldığında iletişim teknolojilerinin daha fazla bir paya sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca veriler pazar büyüklüğünün yıllar itibariyle arttığını göstermektedir. Ayrıca BİT sektöründeki istihdamın son yıllara doğru arttığı da görülmektedir. Bunun yanında bilgi ekonomisine geçiş göstergelerinden biri olan araştırmacı sayısı aşağıda yer alan tabloda (Tablo 5) verilmiştir.

Tablo 5: Araştırmacı Sayısı (Her 1000 kişiye düşen)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kanada	8.07	8.33	8.44	8.89	9.10	8.85	9.18	9.40	9.10	9,07	8.95	8.92	8.41
Fransa	7.73	7.68	7.90	8.20	8.38	8.73	9.06	9.20	9,52	9.74	9.93	10.12	
Almanya	6.87	6.92	7.06	7.21	7.41	7,76	8.00	8.15	8.38	8.38	8.25	9.01	9.16
İtalya	2,96	3.37	3.54	3.68	3.78	4.09	4.18	4.27	4.47	4.78	4.86	5.14	5.39
Japonya	10.06	10.39	10,38	10,29	9.89	9.99	10.02	10.03	9.92	10.08	10.36	10.00	9.96
Türkiye	1,78	2,01	2.15	2.47	2.57	2.80	2.93	3,09	3.41	3.59	3.50	3.61	3.72
İngiltere	8.02	8.62	8.72	8.60	8.50	8.79	8.78	8.56	8.63	8,91	8.99	9.09	9.11
ABD	7.82	7.67	7.73	7.66	8.09	8.81	8.49	8.83	8.66	8.85	9.02	9,07	8.93

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/rd/researchers.htm>

Tablo 5 incelendiğinde 2004-2016 yılları arasında gelişmiş ülkelerde 1000 kişiye düşen araştırmacı sayısı en düşük olan ülke İtalya olarak görülmektedir. Buna rağmen gelişmiş ülkelerin tamamındaki araştırmacı sayılarının Türkiye’den daha fazla olduğu görülmektedir. Bilgi ekonomisi konusunda öncü ülkelerden ABD ve Japonya’ya bakıldığında araştırmacı sayıları Türkiye’deki araştırmacı sayısının 2

katından daha fazla olduğu bu durumun Türkiye açısından geliştirilmesi gereken bir konu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye açısından yukarıda yer alana tabolalar (Tablo 1, 2, 3 ve 4) incelendiğinde Türkiye'nin bilgi ekonomisi performansının diğer ülkelere nazaran biraz daha geride olduğunu ifade etmek gerekir. Bu farklılığın altında yatan nedenler arasında yapılan yatırımların (BİT sektörü ve AR-GE) düşük olması bundan dolayı yenilik içeren çalışmalarda geride kalmasına neden olmuştur. Ayrıca üretimde bilgi ve iletişim teknolojilerinin payının düşük olması verimlilik konusunda sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

21. yy insanlık tarihinin şimdiye kadar ki en büyük sıçrayışlarından birine şahit olmuştur. Bilgi ekonomisi adı verilen bu sıçrama toplumların bilginin ne kadar önemli bir unsur olduğunu fark etmelerini sağlamıştır. Kurumlar evrim geçirerek bilgiye dayalı hale gelmiş, bilgi gelişmiş ekonomilerin sermayesi halini almıştır (Drucker, 1992: 179). Toplumun değer ve normlarını belirleyen gruplar ise bilgi işçilerinden oluşmaya başlamıştır. Alvin Toffler "Rethinking the Future" isimli eserinde 21. yy cahillerinin okuyup yazamayanların değil yeniden öğrenemeyen kişiler olacağını vurgulamıştır. Bu açıdan bakıldığında insan faktörünün ne kadar önemli bir hale geldiği gözler önüne serilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin bilgi ekonomisi performansı ele alınmıştır. Çalışmanın ana teması çerçevesinde süreli yayınlar ve resmi veri tabanlarından edinilen bilgiler ışığında Türkiye hakkında bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye'nin bilgi ekonomisi endeks sıralamasında gelişmiş ülkelere nazaran daha gerilerde olduğu görülmektedir. Ülke olarak eğitim konusunda bazı düzeltmelerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojisinin yanında AR-GE harcamalarımızın da bilgi ekonomisine tamamen geçiş yapmış ülkelere nazaran düşük olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlardan yola çıkarak Türkiye'nin bilgi ekonomisine geçişi daha tam olarak gerçekleştiremediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Türkiye'nin sağlıklı bir şekilde bu süreci tamamlayan ülkeler seviyesine ulaşabilmesi için AR-GE harcamalarını, bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarını arttırması gerekmektedir. Aynı zamanda verimliliği arttıracak ve yenilik yaparak üretimde katma değer artışı sağlayacak beşeri sermaye açısından eğitime gerekli düzenlemelerin yapılması gereklidir. Türkiye açısından katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi bu ürünleri üretecek insan gücünün yetiştirilmesi atılması gereken ilk ve en önemli adımdır. Daha sonra gerekli sermaye birikimi açısından düzenlemeler yapılarak bu sürecin desteklenmesi gereklidir.

Kaynakça

Bashir, M. (2013). "Knowledge Economy Index (KEI) 2012 rankings for Islamic countries and assessment of KEI indicators for Pakistan". International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences, 2(6), 28.

Bell, D. The coming of Post-Industrialized Society. New York, 1973.

Childe, G. V. (1942). *Tarihte Ne Oldu?* (Çev. Alaeddin Şenel ve Mete Tunçay). İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2007.

DPT (2011), Bilgi Toplumu İstatistikleri 2011, DPT.

Drucker, P. F. Yeni Gerçekler. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları. 1992.

Durna, U. ve Demirel, Y. (2008). “Bilgi Yönetiminde Bilgiyi Anlamak”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30): 129-156.

Göksoy, B. (2015). “Yurttaş Odaklı Yönetim Yansımaları ile E-Devlet”. *Kayfor* 13, 1956-1965.

Koç, E. *Dijital Ekonomi*, İstanbul: Koç Sistem Yayınları, 1998.

Lu, Y. (2017). “Industry4.0: A Survey on Technologies, Applications and Open Research Issues”. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.

Özgüler, V, C. (2003). “Yeni Ekonomi Anlayışı Kapsamında Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkeler: Türkiye Örneği”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Özsağır, A. *Bilgi Ekonomisi*. İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2016.

Peter, F. D. (1969). *The Age of Discontinuity; Guidelines to Our Changing Society*.

Salvatore, D. (2003). “The New Economy and Growth in the G-7 Countries”. *Journal of Policy Modeling*, 25(5), 531-531.

Toffler, A. *Yeni Güçler Yeni Şoklar*. İstanbul: Altın, 1992.

World Bank (1993). *Turkey: Informatics and Economic Modernization Report*.

<https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

<https://data.oecd.org/rd/researchers.htm>

<https://knoema.com/WBKEI2013/knowledge-economy-index-world-bank-2012?location=1001340>

ÇUKUROVA YÖRESİNDE ÜRETİLEN ŞALGAM SUYUNUN GELENEKSEL GASTRONOMİK ÜRÜN OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Şeyda Karagöz

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile MYO, Gıda İşleme Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güllü

**Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İslt.Otl.Y.O., Gastronomi ve Mutfak
Sanatları Bölümü**

Öz

Toplumlar kültürel özelliklerinden ötürü farklılık gösterirler. Bu kültürel özellikler arasında yer alan yeme içme alışkanlıkları, toplumdaki yaşantıyla yakından ilişkilidir. Hayat standartlarının değişmesine paralel olarak, yeme-içme kültüründe de değişimler meydana gelmektedir. İnsanoğlu, beslenmesine avcı-toplayıcı olarak başlamış, tarihin akışı içerisinde, kendi yiyecek ve içeceğini yetiştirip üretir duruma gelmiştir. Buna ilave olarak yetiştirilen ürünlerin saklanması, pişirilerek farklı lezzetler elde edilmesini öğrenmiştir. Diğer birçok topluluk gibi Türk toplumunun da temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Orta Asya'da tarım ve hayvancılığa uygun şartlar ortadan kalkınca daha elverişli coğrafyalara göç etme zorunluluğu doğmuştur. Göç edilen bölgelerde doğal haliyle var olan veya yetişen hayvan ve tarımsal ürünler kullanılmış ve daha sonra Türkler tarafından yetiştirilmeye başlanmıştır. Bilhassa her mevsim bulunamayan ürünler basit yöntemlerle işlenerek daha sonra tüketilmek üzere saklanabilir hale getirilmiştir. Uzun bir tarihsel geçmişe bulunan Türkler, mutfak kültürü açısından oldukça zengin konumdadır. Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçilmesini sağlayan besinlerin üretilmesi, işlenerek saklanabilir hale getirilmesi ile ilgili teknolojilerin büyük ölçüde Anadolu'da geliştiği ve buradan diğer bölgelere yayıldığı bilinmektedir. Bu durum Anadolu'nun beslenme kültürü açısından zengin bir kültüre sahip olmasını sağlamıştır. Anadolu'da yeme-içme alışkanlıkları tarihsel ve bölgesel olarak; hatta köy ve kent gibi yerleşim biçimlerine göre de farklılık arz etmektedir. Bu çalışmada başta Adana, İçel, Hatay olmak üzere ülkemizin güney illerinde sevilerek tüketilen, geleneksel bir içecek olan şalgam suyunun üretilmesi, fermantasyonu, saklama koşulları ve geleneksel gastronomik bir ürün olarak değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şalgam Suyu, Türk Mutfak Kültürü, Geleneksel Gastronomik Ürünler.

EVALUATION OF FERMENTED CARROT JUICE PRODUCED IN ÇUKUROVA REGION AS A TRADITIONAL GASTRONOMIC PRODUCT

Abstract

Societies are differ from each other due to their cultural characteristics. The nutritional culture of a society is closely related to the way of life. Changing the way of life causes the nutritional culture to

change. In the early ages, man had to hunt the animals in nature to collect his own life and collect the plants. Over time, he learned to raise them, to save them, to cook and to bring them to a more delicious way. As in other communities, the life of the ancient Turks was also based on animal husbandry and agriculture. When the agricultural conditions in Central Asia became inappropriate, they migrated to the west and south with better conditions. As they use natural animals and plants in the regions where they go, they have cultivated the ones that are suitable for the local conditions and they used to use them with simple techniques and at times not available. The Turks, who have a long historical background, have a rich culture in terms of cuisine. Turkish society differs from other cultures in terms of food culture. The technologies related to the production, processing and storage of food, which enable human beings to settle, are largely developed in Anatolia and spread to other parts of the world. In this respect, Anatolia has a rich culture of nutrition. In our country, eating habits vary according to historical and regional forms of settlement, such as villages and cities. In this study; the production, fermentation, storage conditions and evaluation as a traditional gastronomic product of fermented carrot juice, which is consumed in the southern provinces of Turkey, especially in Adana, İçel and Hatay, is aimed.

Key Words: Fermented Carrot Juice, Turkish Cuisine Culture, Traditional Gastronomic Products.

Giriş

Yöresel ürünlere olan ilginin artması şüphesiz o ürünün geliştirilmesi ve üretim kapasitesinin artırılması düşüncesine yol açmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin üretiminin unutulmaması ve devamlılığının sağlanması ya da geliştirilmesi, o yörenin değerlerin unutulmaması adına ve de o yörenin kendini ifade etmesinde önemli bir yerdedir. Bu ifadeye en güzel örneklerden biri olarak ise şalgam suyu gösterilebilir. Şalgam suyunun nasıl üretildiği ve hangi yiyeceklerle birlikte tüketildiği o bölgenin insanı ve gelenekleri görenekleri hakkında bize bilgi vermektedir. Şalgam deyince aklımıza Adana kebabın gelmesi ve de Adana kebab deyince aklımıza Adana ilinin gelmesi, Adana ilimizin kendini ifade etmesinde güzel bir dil ve reklam olmuştur.

Şalgam suyu başta Adana olmak üzere Mersin, Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illerinde yaygın olarak üretilmekte ve tüketilmektedir. Ayrıca, son yıllarda şalgam suyu üretimi birçok ilde de mevcuttur. Şalgam suyunun tüketildiği yörenin yiyecekleri ile iyi bir uyum sağladığı ve bunları tat yönünden tamamladığı görülmektedir (Öztürk, 2009).

Şalgam suyu kırmızı renkte, ekşi, siyah havuç ve şalgam bitkisinden üretilen bir fermantasyon ürünüdür. Fermantasyon yöntem ile şalgam suyunda asit oluşturularak dayanıklılık kazandırılmakta, tat ve aroma sağlanarak lezzetli bir içecek haline getirilmektedir. Özellikle tadının beğenilmesi ve yararlı özellikleri nedeniyle son yıllarda tüm Türkiye’de ve hatta yurt dışında da yaygın tüketilir bir içecek haline gelmiştir. Geleneksel ve direkt üretimi olmakla birlikte içerisinde bulunan havuç ve şalgam nedeniyle birçok sağlık sorununa iyi gelmekte ve bağıışıklığı güçlendirmektedir. Bu sebeplerden ötürü; Türkiye’de gelişen bir sektör olmaya başlamıştır. Şalgam suyu üretimi, tüketimin yaygınlaşması ile küçük üretim tesislerinin yerini büyük tesisler almış ve şalgam suyu üretimi yapan işletme sayıları ve kapasiteleri de artmıştır (Tanrıseven ve ark., 2018).

Türk mutfağına özgü geleneksel fermente bir içecek olan şalgam suyunun gastronomik bir ürün olarak tanıtılması amacıyla yapılan bu çalışma, kaynak taramalarından derlenerek hazırlanmıştır.

Şalgam Suyu Hammaddeleri

Kırmızı renkli, bulanık görünümlü ve ekşimsi bir içecek olan şalgam suyunun yapımında bulgur unu, su, siyah havuç (*Daucus carota* L), tuz, maya (genellikle ekşi hamur kullanılır; *Saccharomyces cerevisiae*) ve şalgam bitkisi (*Brassica rapa* L.) kullanılmaktadır. Şalgam suyunda fermentasyon, genellikle sebzelerdeki doğal mikrofloranın kullanılması ile spontan olarak ya da starter kültür ilave edilmesi ile gerçekleştirilmektedir (Canbaş ve Fenercioğlu, 1984).

Şalgam Suyu ve Üretimi

Çukurova'ya özgü bir içecek olan şalgam suyunun görseli Şekil 1'deki gibidir. Şalgam suyu önceleri sadece yöresel olarak tüketilmekteydi. Günümüzde ise bütün bölgelerde sunulmaktadır. Evlerde üretildiği gibi ülkemizde birçok işletmede üretimi yasal olarak yapılmaktadır. Şalgam suyu üretimi i) yaygın olarak geleneksel üretim ve ii) direkt üretim olarak görülmektedir (Özer ve Çoksöyler, 2015). Ayrıca şalgam suyu üretimindeki aşamalar duyuusal tercihler doğrultusunda farklı olabilir. Acılı veya acısız üretilebilir. Acılı şalgam suyu üretiminde, geleneksel olarak acı süs biberi turşusunun suyu kullanılır. Bu suyun şalgam suyuna ürünü bozmaması için içmeden önce katılması önerilmektedir. Şalgam suyunun tüketimi ise genellikle siyah havuç ile ikram edilmekte ve kebab çeşitleri (özellikle adana kebabı) ile birlikte tüketilmektedir (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Ealgam_suyu).

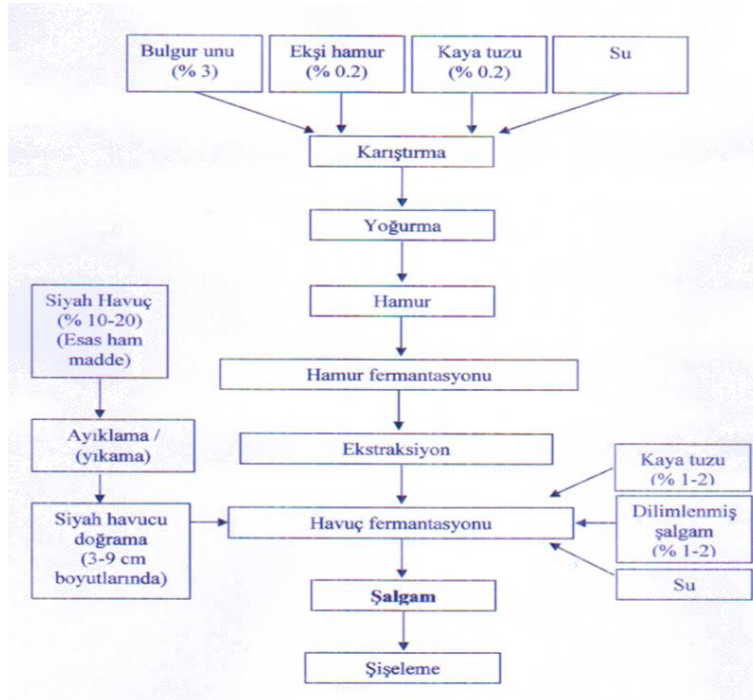
Şekil 1. Şalgam suyu

Kaynak: <http://ilkayinmekani.blogcu.com/salgam-suyu-nedir-nasil-yapilir-faydaları/4822701>

i) Geleneksel şalgam suyu üretimi

Geleneksel şalgam suyu üretiminde hamur fermentasyonu ve havuç fermentasyonu olmak üzere iki fermentasyon gerçekleşmektedir. Üretimdeki farklılıklar (süre, miktar vs.) ise damak tadına göre değişmektedir. Üretim genel olarak şu şekildedir: Bulgur unu (%3), tuz (%0,2), ekşi hamur (%0,2) ve su (içilebilir nitelikte) karıştırılıp 3-5 gün oda sıcaklığında fermentasyona bırakılır. Buradaki amaç laktik

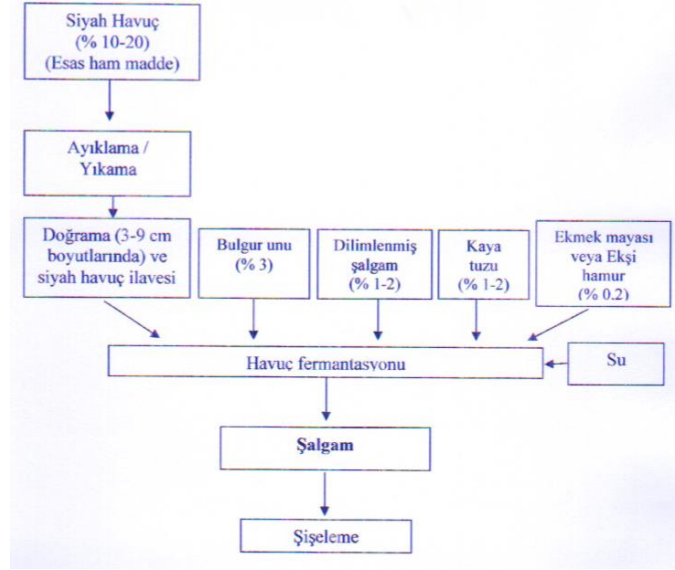
asit bakterilerinin ve mayaların zenginleşmesini sağlamaktır. Ardından 3-5 kez su ile ekstrakte edilir. Hamur fermentasyonu sırasında asit içeriği artar ve pH düşer. Ekşi hamur florasını içeren ekstrakt havuç fermentasyonun başlamasına yardımcı olur. Hamur fermentasyondan elde edilen ekstraktlar siyah havuç (%10-20, doğranmış, 3-9 cm), tuz (%1-2, kaya tuzu), istenirse dilimlenmiş şalgam (%1-2) ve yeterli miktarda su, havuç fermentasyonu için tankta birleştirilir. Oda sıcaklığında (10°C-35°C arasında) 3-10 gün fermentasyona bırakılır bu sırada antosiyaninlerde sıvıya geçer. İşlem sonunda şalgam üretimi gerçekleşmiş olur (Erten ve ark., 2008; Okçu, 2011; Erten ve Tangüler, 2019).

Şekil 2. Geleneksel şalgam suyu üretimi (Erten ve Tangüler, 2019)

ii)Direkt Şalgam suyu üretimi

Direkt şalgam suyu üretiminde geleneksel üretimden farklı olarak hamur fermentasyonu gerçekleştirilmemektedir (Erten ve Tangüler, 2019).

Şekil 3. Direkt şalgam suyu üretimi (Erten ve Tangüler, 2019)

Şalgam suyunun önemi

Şalgam suyu, fermente bir içecek olması ve içerisindeki şalgam ve siyah havuç gibi hammaddeleri bulundurmasından dolayı faydalı bir içecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şalgam suyu bağışıklık sistemini güçlendirir. Mide ve karaciğer için faydalı olmakla birlikte bağırsakları çalıştırarak kabızlığı önler. Hammaddelerinden ötürü iyi bir antioksidan ve vitamin kaynağıdır. Hücre yenileyici özelliği vardır. Kolesterolün düşürülmesine yardımcı olur. Anne sütünü artırıcı özelliğe sahiptir. Siyah havuç, yüksek miktarda A vitamini içermektedir. Bu nedenle göz sağlığını korumaktadır. Ayrıca B grubu vitaminleri, fosfor, kalsiyum, potasyum ve demir içeriği sayesinde, stresi önler, sinirleri yatıştır, kemik ve dişleri kuvvetlendirir (Yergök, 2018).

Sonuç

Şalgam suyu; kırmızı renkli, bulanık ve ekşi lezzette bir içecek olup Adana başta olmak üzere, Mersin ve Hatay illerinde çok yaygın tüketilen bir fermentasyon ürünüdür. Yapımında bulgur unu, ekmeklik hamur (ekşi hamur), tuz, kırmızı-mor havuç, şalgam ve içme suyu kullanılmaktadır. İstenirse acı biber katılarak acılı da yapılabilir. Şalgam suyu yapımında fermentasyon iki aşamada yürütülür. İlk aşama; bulgur unu, ekmek hamuru, tuz ve su ile yapılan hamurun fermentasyonudur. İkinci aşama ise; bulgurunun su ile ekstraksiyonu sonucu elde edilen sıvının dilimlenmiş havuç ve şalgamlarla birlikte fermentasyonudur. Fermentasyon süresi; yaz aylarında toplam 7 gün, kış aylarında 15-20 gün arasında değişmektedir. Şalgam suyunun besin değerinin yanı sıra; doğal antioksidanlar, fenoller ve laktik asit bakterileri gibi bileşenleri içermesi açısından güçlü bir işlevsel içecek olması nedeniyle tüketiminin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

Canbaş, A ve Fenercioğlu, H. (1984). Şalgam suyu üzerine bir araştırma. *Gıda*, 9 (5): 279-286.

Erten, H. ve Tangüler, H. (2019). Geleneksel Bir Fermente İçeceğimiz: **Şalgam** (Suyu), İçeceğimiz: Şalgam (Suyu) - Gidaderneği.Org. (Erişim Tarihi:18.06.2019).

Erten, H., Tangüler, H. ve Canbaş, A. (2008). A traditional Turkish lactic acid fermented beverage: Shalgam (Şalgam). *Food Reviews International*, Vol. 24, pp. 352-359.

Okcu, G. (2011). Geleneksel Olarak Üretilen Şalgam Suyundan Laktik Asit Bakterilerinin İzolasyonu, Tanımlanması ve Fenolik Asit Dekarboksilaz Enzim Üreten Suşların Seçimi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Ankara.

Özer, N. ve Çoksöyler, F. N. (2015). Şalgam suyunun bazı kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri. *Gıda*, 40 (1): 31-38.

Öztürk, O. (2009). Adana Piyasasındaki Şalgam Sularının Bileşimleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Adana.

Tanrıseven, D., Dıblan, S., Selli, S. ve Kelebek, H. (2018). Şalgam suyunun üretim yöntemleri ve biyoaktif bileşenleri. *Artubilim: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 38-45.

Yergök, L. (2018). <http://gidabilgi.com/Makale/Detay/salgam-suyu-nedir-ve-faydalari-nelerdir--1ba14c>, (Erişim Tarihi: 04.05. 2019).

<http://ilkayinmekani.blogcu.com/salgam-suyu-nedir-nasil-yapilir-faydalari/4822701>, (Erişim Tarihi: 28.05.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Ealgam_suyu, (Erişim Tarihi: 01.06.2019).

BAZI FUTBOL KULÜPLERİNİN YILLARA GÖRE GELİR KAYNAKLARININ İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Ali KELEŞ
Selçuk Üniversitesi

Selçuk Üniversitesi, Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu, Alaeddin Keykubat Kampüsü

Öz

Spor endüstrisinin ve ekonomisinin en büyük bölümünü kapsayan futbol pazarı ile beraber önde gelen profesyonel futbol kulüplerinin şirket yapısına doğru yol aldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak futbol kulüplerinin finansal olarak büyüme gösterdiği görülmektedir. Araştırmada uluslararası alanda sportif başarı sağlamış olan bazı futbol kulüplerinin yıllara göre finansal verilerine bakılarak gelişim grafikleri incelenmiştir. Yıllara göre futbol kulüplerinin gelirlerinde sürekli devam eden bir artış gözlemlenmiştir. Sponsorluk benzeri gelirlerinde artış olduğu görülmektedir. Sonuç olarak elde edilen veriler doğrultusunda profesyonel futbol kulüplerinin gelirlerinde pozitif yönde artış sağladığı görülmektedir. Yıllara göre gelir kaynakları çeşitlerinde değişiklik olduğu ve yüzdesel olarak gelir kaynaklarının oranlarının, farklı yıllarda değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Profesyonel futbol kulüplerinin; mali yapılarının ayrıntılı şekilde incelenerek kar zarar orantısı sağlanması ve finansal açıdan kulüplerin ileriye dönük uzun vadeli planlarının daha rasyonel bir şekilde yapılması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Kaynakları, Spor Ekonomisi, Spor Endüstrisi.

836

EXAMINATION OF THE INCOME SOURCES OF SOME FOOTBALL CLUBS BY YEARS

Abstract

Together with the football market, which covers the largest part of the sports industry and economy, it is seen that leading professional football clubs are moving towards the company structure. Accordingly, it is seen that football clubs are growing financially. In the research, the development graphs of some football clubs, which have achieved sporting success in the international arena, were examined by looking at their financial data. There has been a constant increase in the revenues of football clubs over the years. There is an increase in sponsorship-like revenues. As a result, it is seen that professional football clubs have a positive increase in their revenues in line with the data obtained. It is seen that there is a change in the types of sources of income according to years and the percentage of income sources vary in different years. Professional football clubs; financial structure of the financial structure of the clubs in a more rational manner.

Key Words: Sources of Income, Sport Economy, Sports Industry.

Giriş

Günümüzde spor endüstrisi gün geçtikçe büyümeye devam eden bir sektör olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak spor ekonomisi dünya pazarında söz sahibi olmaya devam etmektedir. Büyümeye devam

etmekte olan sektörde en fazla söz sahibi olan spor branşı olarak futbol ön plana çıkmaktadır. Profesyonel futbol kulüplerinin sürekli olarak göz önünde olduğu düşünüldüğünde önde gelen futbol kulüplerinin gelir kaynakları gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Gelir kaynaklarını etkin ve verimli kullanan profesyonel futbol kulüpleri sportif başarı ile beraber finansal başarıyı da elde etmektedirler. Güncel tarihte spor, kişiye özgü ve toplumun sağlığını koruyucu nitelikte önemli derece bir hizmet alanı olarak görülmektedir. günümüzdeki kitle iletişim araçları sayesinde yüksek kar getiren reklam ve tanıtım aracısı haline gelmekte olan spor, bir taraftan eğleneceyi ön plana çıkaran tüketim alanına dönüşürken, bir diğer taraftan yüksek oranlarda finansal hareketlenmelerin yaşandığı dikat çeken bir ekonomik alan durumuna gelmektedir (Devecioğlu, 2005: 118).

Bu araştırma uluslararası bir kurum olan; Deloitte, birçok farklı endüstride faaliyet gösteren özel ve kamu sektörü müşterilerine denetim, danışmanlık, finansal danışmanlık, risk danışmanlığı, vergi ve ilgili alanlarda hizmet sağlayan dünyanın önde gelen profesyonel hizmetler firmalarından birisidir. Deloitte dünya çapında farklı bölgelerde ve 150'den fazla ülkede yer alan global üye firma ağı ile, her beş Fortune Global 500 şirketinden dördüne hizmet vermekte olan kurumun 2019 futbol para ligi sıralaması raporu ele alınarak profesyonel futbol kulüplerinin gelir kaynaklarının incelenerek ve ayrıca ilk beş sırada yer alan profesyonel futbol kulüplerinin raporda yayınlanan gelir kaynaklarının içerik analizi incelemesi yapılmıştır.

1. Literatür Taraması

1.1. Spor Endüstrisi

Spor ekonomisi gözleme dayalı bir bilim olarak spora özgü düzenlemelerin özellikleri ile beraber sonuçlarını önceden görmeyi planlarken, kuramsal açıyla hedeflere en uygun şekilde nasıl bir şekilde ulaşılabileceğine özgü planlamalar ve stratejiler geliştirir (Cerrahoğlu, 2016: 309-329).

Dünya kupaları organizasyonlarına bakıldığında artık sadece futbol müsabakalarının ötesinde, yüksek düzeyde ekonomi potansiyeli hareketi sağlayan, bundan ayrıca ülkelerin büyümelerine yardımcı olabilen bir pazarlama etkinliğine dönüşmüştür (Arık, 2004).

2002 yılında yirmi üç gün de tamamlanmış olan dünya kupası verilerine bakıldığında, 213 ülkede toplam 41 bin saat süren televizyon yayını kapsadığı görülmektedir (Alver, 2008: 223-248).

1.2. Spor Kulüplerinin Finansal Yapıları

Spor kulüpleri belirlenmiş kurallar doğrultusunda kurulan, mevcut üyelerinin yetki ve görevlerinin belli olduğu amatör ve profesyonel spor branşları ile toplumdaki her yaş grubuna spor yaptırabilecek tesis ve araç gereç sahibi olan, ayrıca performans sporcularını yetiştirme hedefi güdüleyen özel hukuk kuruluşlarıdır (Genç, 1999: 27).

Günümüzde mevcut finansal bütçeleri ve fonlarının hacminin büyüklüğü ile beraber avrupa profesyonel futbol kulüpleri yüksek gelirlere ulaşma yolunda marka imajlarını kullanarak ticari bir yapıya doğru devam etmektedirler. Faaaliyet alanı profesyonel futbol kulüpleri haline gelen yatırımcılar ile beraber diğer fayda sağlayan gruplar bilgi sağlama ve karar verme aşamalarında finansal performans işaretlerinden yararlanmaktadırlar (Güngör, 2014: 133-160).

Spor kulüpleri yapılarına bakıldığında en başta “klasik model” ön plana çıkmaktadır. bu modeled ana hedef sportif başarı olarak önümüze çıkmaktadır. Bir diğer model olarak “aile şirketi” modeli ile yönetilen spor kulüpleri vardır. Bu modelin en önemli avantajı hissedar kulübü kendi işi olarak benimsemektedir. Örneğin Chelsea ve Liverpool kulüpleri bu modelle yönetilmektedirler. Son olarak “ara model” şeklinde yönetim görülmektedir. Bu yönetimde kulübün bir kısmı halka arzı şeklinde

uygulamalar görülebilir. Örneğin Fenerbahçe ve Bayer Leverkusen kulüpleri bu yönetim modelini kullanmaktadırlar (Devecioğlu vd., 2012: 35-42).

Sportif faaliyet gösteren Avrupa kulüpleri incelendiğinde, ticari yapıya ulaşma ve futbol alanında şirket yapısına ulaşmada İngiltere üzerinde devam eden ligler ve kulüplerin diğer ülke liglerinden daha önde olduğunu göstermektedir (Balcı, 2003: 53- 66).

1.3. Futbol Kulüplerinin Gelir ve Harcamaları

Gelişmekte olan futbol endüstrisi piyasası içinde bulunan futbol kulüplerinin daha baskın roller üstlenmeleri, piyasa içerisinde daha fazla oranda pay sahibi olmalarına bağlıdır (Kaya ve Gülhan, 2013: 1-20).

Futbolun ilk zamanlarında kulüpler sadece maç günü gelirlerine sahip iken, kurumsallaşan futbol kulüpleri ile beraber yayın geliri, eğitimlerden gelen gelirler, reklam gelirleri, sponsorluk gibi ticari gelirler ile beraber yüksek miktarlara ulaşan gelirlere ulaşmaya başlamışlardır (Ergül, 2017: 43-71).

Son zamanlarda futbol branşı milyar dolarları bulan bir alan haline gelmiştir. Yüksek miktarlardaki harcamalar, sözleşme bedelleri ve yıldız futbolcular aracılığıyla tanıtım yapmak isteyen şirketlerin ilişkileri şu anda devam eden futbol piyasasını oluşturmaktadır (Aslan, 2018: 349-362).

Kulüplerin ana geliri bilet satış gelirleri olurken son zamanlarda ticari ürünler, sponsorluk ve televizyon gelirleri önemli ölçüde artış görülmektedir. Manchester United kulübü 2003 yılında 800 milyon dolar değerinden 2012 yılındaki verilerde 2.25 milyar dolar değerine ulaştığı varsayılmaktadır. Diğer gelirler ve televizyon gelirlerinin artışından dolayı gelirler artmıştır (Kızıltepe, 2012: 77-88).

İtalya profesyonel futbol ligine bakıldığında Avrupa kıtasındaki beş büyük lig arasında yer almaktadır. Bu lig içerisindeki kulüplerin bazıları dernek olarak görülürken bazıları ise şirket sistemiyle yönetilmektedir (Devecioğlu, 2012: 35-42).

İtalya kulüplerinin bazıları şirket olarak görüldüğü halde stratejik anlamda potansiyel beklentilere ulaşamadıkları anlaşılmaktadır (Boon ve Jones, 2004).

2. Yöntem

Araştırmada 2019 futbol para ligi sıralaması raporu ele alınarak profesyonel futbol kulüplerinin gelir kaynaklarının incelenerek ve ayrıca ilk beş sırada yer alan profesyonel futbol kulüplerinin raporda yayınlanan gelir kaynaklarının içerik analizi incelemesi yapılmıştır. Araştırmada yöntem olarak, literatür taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Profesyonel futbol kulüplerinin gün geçtikçe marka değerlerinin artarak devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda yapılan incelemenin önem arz ettiği görülmektedir.

3. Bulgular

Bu bölümde Deloitte kurumunun hazırladığı 2019 uluslararası futbol para ligi raporundan elde edilen veriler ile ilk 20 sıralaması gelir dağılımları (bkz.tablo 1) , 2018 ve 2019 yıllarına ait ilk 10 sıralaması (bkz.tablo 2) ve 2019 yılı ilk 5 sıradaki profesyonel futbol kulüplerinin gelir kaynaklarının grafikleri yer almaktadır.

Tablo 1: 2019 Yılı Uluslararası Futbol Para Ligi Sıralaması

Sıra	Takım	Maç Günü Gelir (£m)	Yayın Geliri (£m)	Ticari ürünler (£m)
1	Real Madrid	143,40	251,30	356,20
2	FC Barcelona	144,80	223,00	322,60
3	Manchester United	119,50	230,40	316,10
4	Bayern Munich	103,80	176,70	348,70
5	Manchester City	63,90	238,80	265,70
6	Paris Saint-Germain	100,60	127,80	313,30
7	Liverpool	91,60	251,30	170,80
8	Chelsea	83,40	230,50	191,80
9	Arsenal	111,60	206,90	120,70
10	Tottenham Hotspur	85,20	226,60	116,50
11	Juventus	51,20	200,40	143,30
12	Borussia Dortmund	57,10	122,30	137,80
13	Atletico de Madrid	56,80	158,20	89,40
14	FC Inter	35,30	97,70	147,80
15	AS Roma	35,40	166,80	47,80
16	Shalke 04	47,00	91,00	105,80
17	Everton	18,90	160,00	34,00
18	AC Milan	36,90	100,60	70,20
19	Newcastle United	27,00	142,70	31,80
20	Westham United	27,70	133,80	36,40

Kaynak: Deloitte, (2019)

Tablo 1 incelendiğinde birinci sırada yer alan Real Madrid kulübünün gelirlerine bakıldığında sırasıyla ticari ürünler (356,20£m), yayın geliri (251,30£m) ve maç günü geliri (143,40£m) olarak görülmektedir. Bu verilere göre diğer kulüplere bakılarak maç günü gelirlerinde Barcelona kulübü ikinci sırada olmasına rağmen maç günü gelirlerinde birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde ilk 5 sıradaki kulüplere baktığımızda maç günü gelirlerinde Barcelona (144,80£m), yayın gelirlerinde Manchester City (238,80£m), ticari ürün gelirlerinde Real Madrid (356,20£m) kulübünün birinci sırada olduğu görülmektedir.

Tablo 2: 2017-2018 ve 2016-2017 Yılları Uluslararası Futbol Para Ligindeki Profesyonel Futbol Kulüplerinin Toplam Gelirleri İlk 10 Sıralaması

2017-2018 Toplam Gelir Top 10			2016-2017 Toplam Gelir Top 10		
Sıra	Takım	Gelir (£m)	Sıra	Takım	Gelir (£m)
1	Real Madrid	750,9	1	Manchester United	676,3
2	FC Barcelona	690,4	2	Real Madrid	674,6
3	Manchester United	666,0	3	FC Barcelona	648,3
4	Bayern Munich	629,2	4	Bayern Munich	587,8
5	Manchester City	568,4	5	Manchester City	527,7

6	Paris Saint-Germain	541,7
7	Liverpool	513,7
8	Chelsea	505,7
9	Arsenal	439,2
10	Tottenham Hotspur	428,3

6	Arsenal	487,6
7	Paris Saint-Germain	486,2
8	Chelsea	428,0
9	Liverpool	424,2
10	Juventus	405,7

Kaynak: Deloitte, (2019)

Tablo 2 incelendiğinde 2016-2017 sıralamasında Manchester United (676,3£m) toplam geliriyle birinci sırada iken bir sonraki yıl üçüncü sıraya gerilediği görülmektedir. 2016-2017 sıralamasında Real Madrid (674,6£m) toplam geliriyle ikinci sırada iken bir sonraki yıl birinci sıraya geldiği saptanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde 2016-2017 ve 2017-2018 yıllarına bakıldığında futbol para ligi sıralamasında ilk beş sıradaki takımların değişmediği görülmektedir.

3.1. 2019 Yılı Raporundaki Uluslararası Futbol Para Ligindeki İlk 5 Sırada Yer Alan Profesyonel Futbol Kulüpleri

3.1.1. Real Madrid

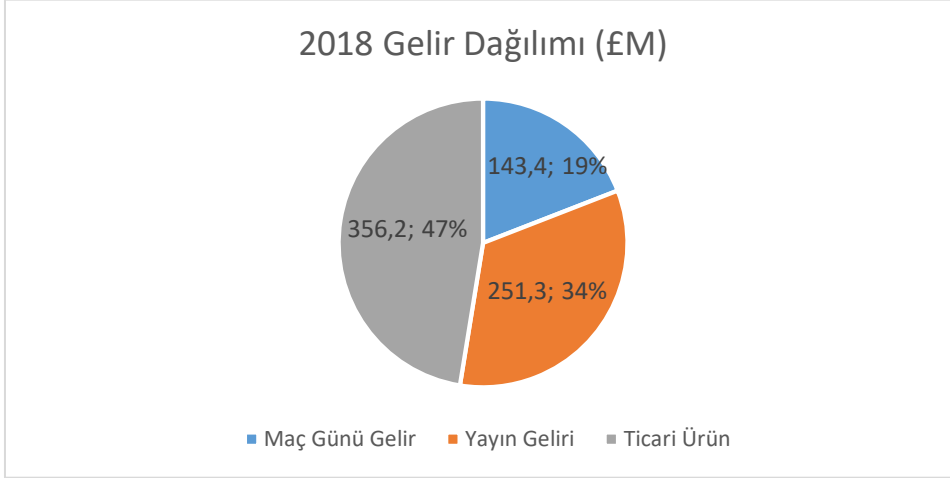
Grafik 1: Real Madrid kulübünün 2014-2018 yılları arası toplam gelirleri ve yıllara göre futbol para ligi sıralamaları

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 1 incelendiğinde Real Madrid kulübünün toplam gelirlerinin yıllara göre artış göstererek son beş sene içerisinde üç yıl birinci sırada yer bulduğu görülmektedir.

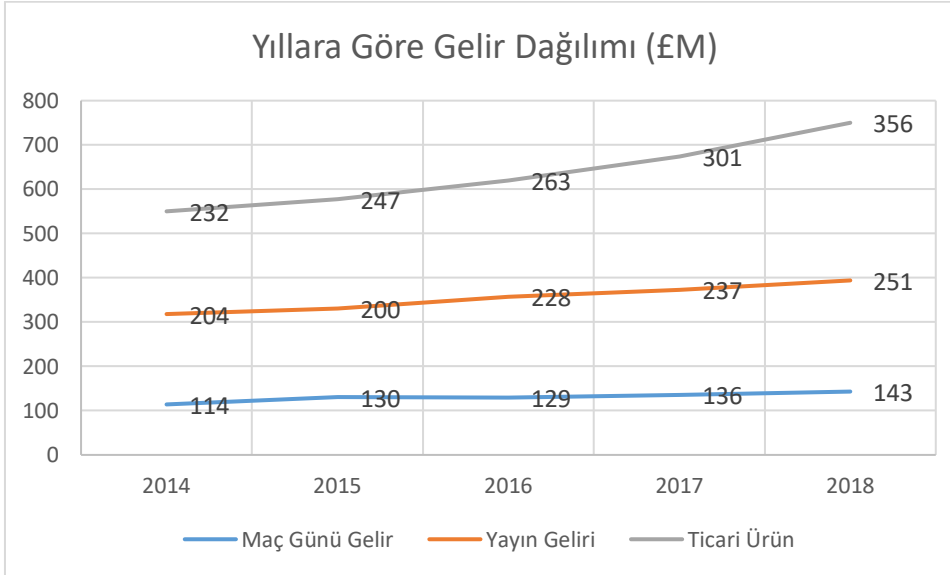
Grafik 2: Real Madrid kulübünün 2018 yılı yüzdesel gelir dağılımı

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 2 incelendiğinde Real Madrid kulübünün sırasıyla yüzdesel olarak ticari ürünler %47, yayın gelirleri %34, maç günü gelirleri %19 olarak görülmektedir.

Grafik 3: Real Madrid kulübünün 2014-2018 yılları arası gelir kaynakları dağılımı

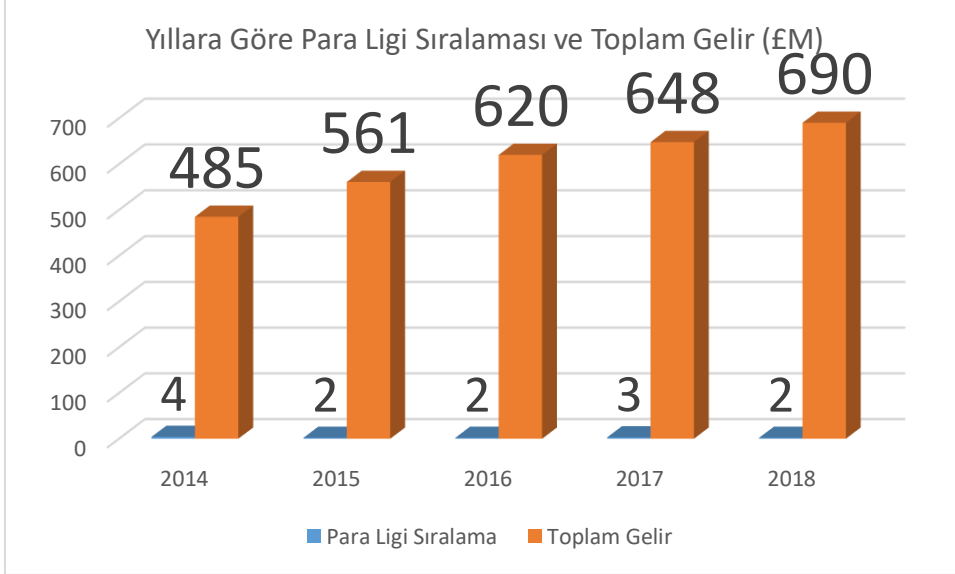

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 3 verileri incelendiğinde; yıllara göre ivmelenmesine bakıldığında 2014-2018 yıllarına göre sırasıyla ticari ürün gelirleri, yayın gelirleri ve maç günü gelirleri olarak sıralandığı görülmektedir.

3.2. Barcelona

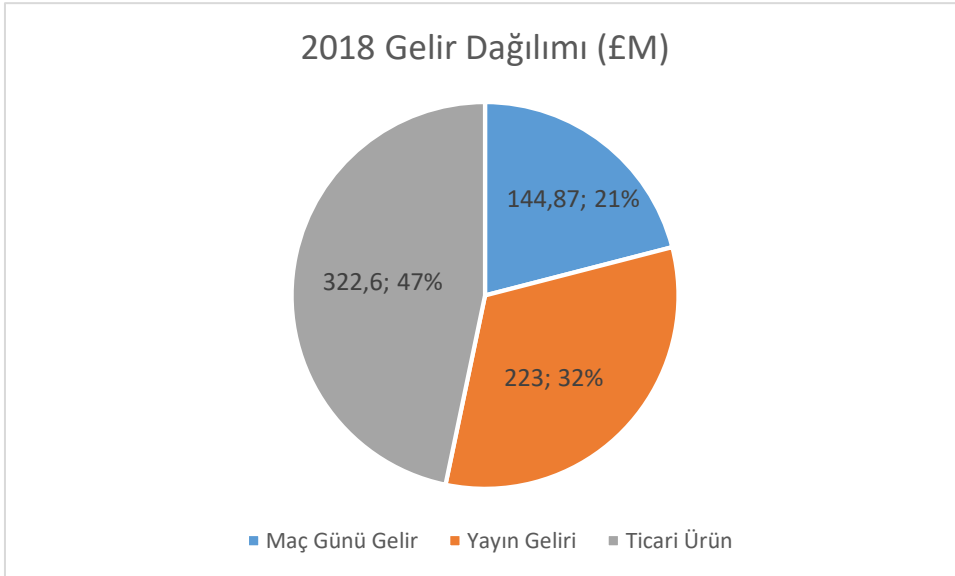
Grafik 4: Barcelona kulübünün 2014-2018 yılları arası toplam gelirleri ve yıllara göre futbol para ligi sıralamaları

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 4 incelendiğinde Barcelona kulübünün toplam gelirlerinin yıllara göre artış göstererek son beş sene içerisinde ilk dörtte sürekli yer bulduğu görülmektedir.

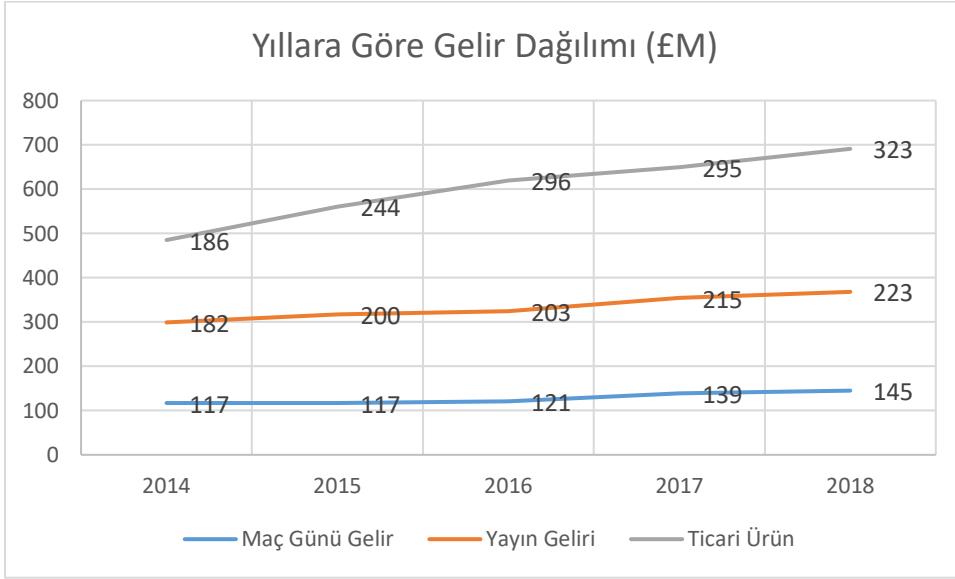
Grafik 5: Barcelona kulübünün 2018 yılı yüzdesel gelir dağılımı

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 5 incelendiğinde Barcelona kulübünün sırasıyla yüzdesel olarak ticari ürünler %47, yayın gelirleri %32, maç günü gelirleri %21 olarak görülmektedir.

Grafik 6: Barcelona kulübünün 2014-2018 yılları arası gelir kaynakları dağılımı

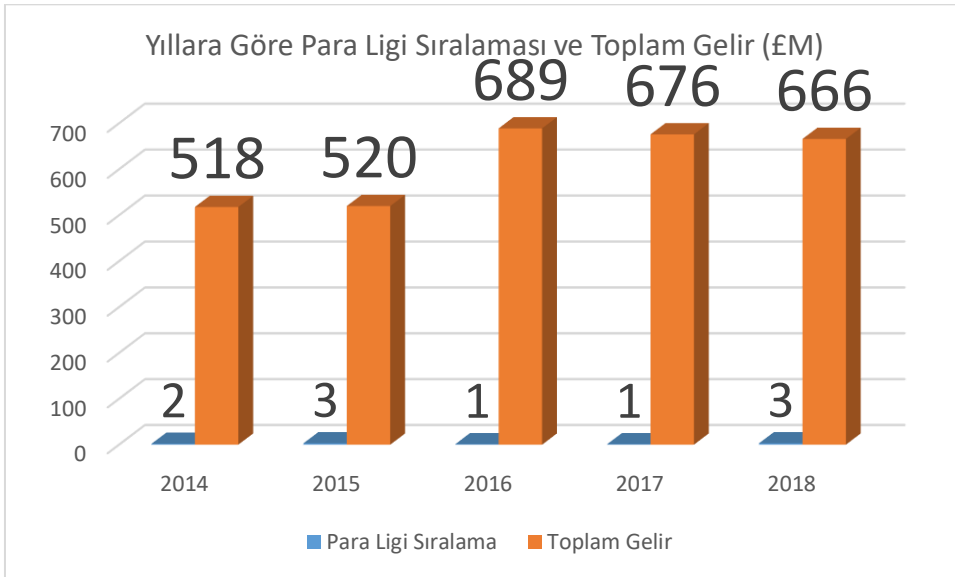
Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 6 verileri incelendiğinde; yıllara göre ivmelenmesine bakıldığında 2014-2018 yıllarına göre sırasıyla ticari ürün gelirleri, yayın gelirleri ve maç günü gelirleri olarak sıralandığı görülmektedir.

3.3. Manchester United

843

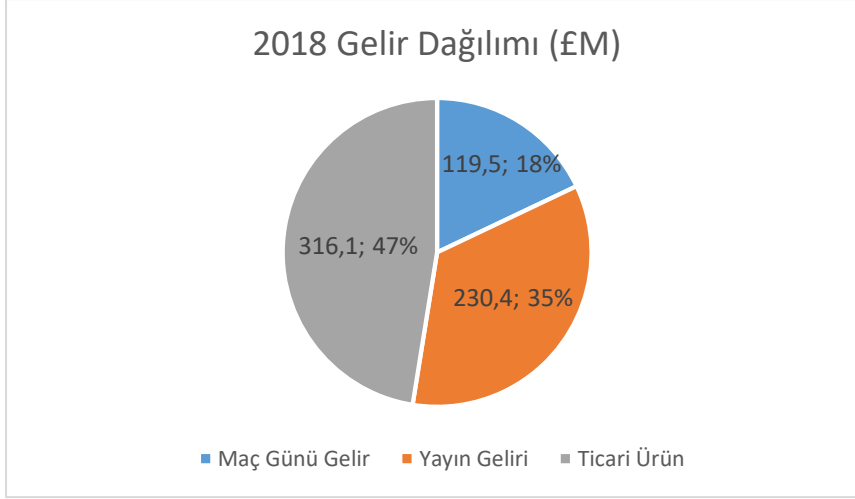
Grafik 7: Manchester United kulübünün 2014-2018 yılları arası toplam gelirleri ve yıllara göre futbol para ligi sıralamaları

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 7 incelendiğinde Manchester United kulübünün toplam gelirlerinin 2014, 2015 ve 2016 yıllarında artış gösterirken 2017 ve 2018 yıllarında azaldığı görülmektedir.

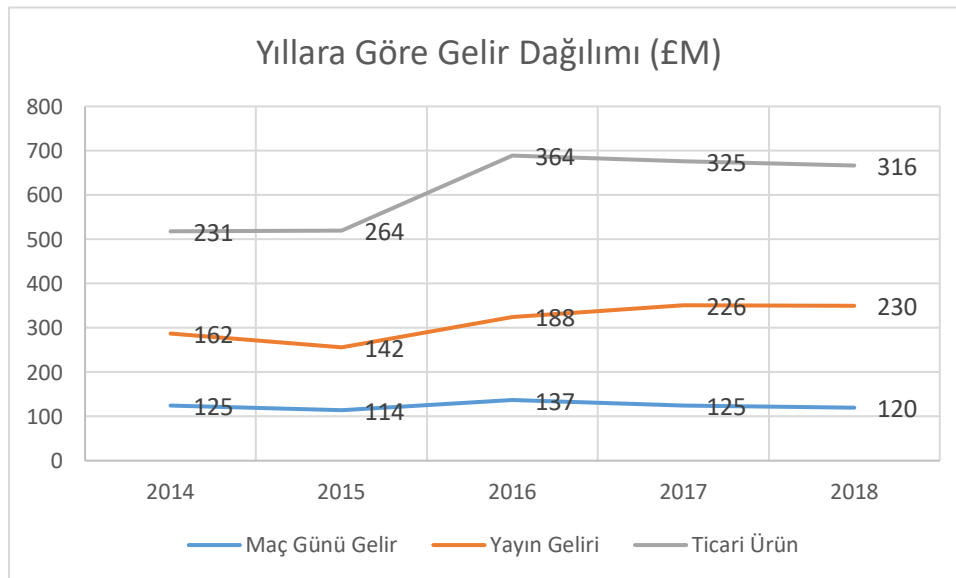
Grafik 8: Manchester United kulübünün 2018 yılı yüzdesel gelir dağılımı

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 8 incelendiğinde Manchester United kulübünün sırasıyla yüzdesel olarak ticari ürünler %47, yayın gelirleri %35, maç günü gelirleri %18 olarak görülmektedir.

Grafik 9: Manchester United kulübünün 2014-2018 yılları arası gelir kaynakları dağılımı

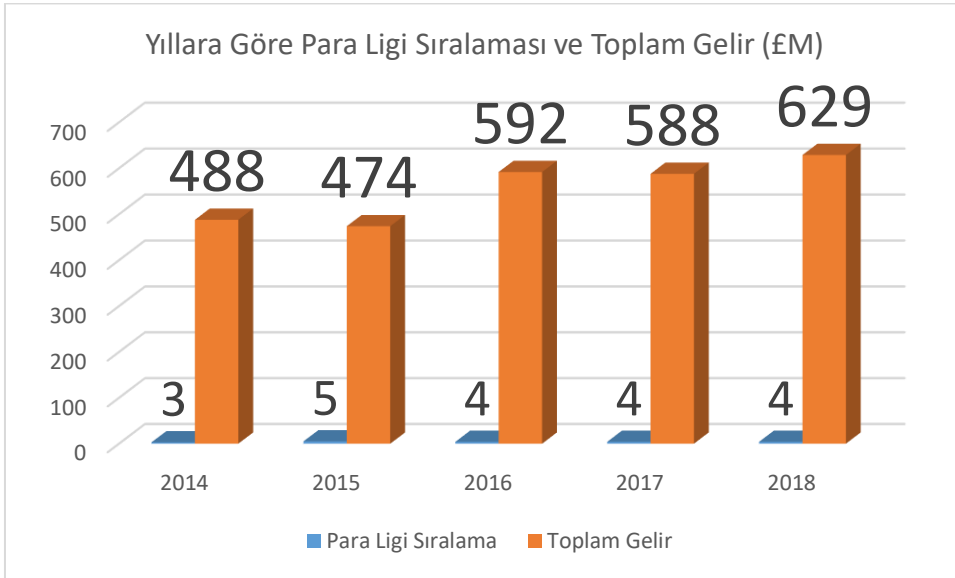

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 9 verileri incelendiğinde; yıllara göre ivmelenmesine bakıldığında ticari ürünlerin gelirlerinde 2015-2016 yılları arasında belirgin bir artış olduğu ve sonrasında hafif derecede azalarak devam ettiği saptanmıştır. Yayın gelirlerine bakıldığında 2014-2015 yılları arasında düşüş görülürken sonrasında düzenli olarak artış göstermiştir. Maç günü gelirleri ise düzensiz olarak artış gösterdiği görülmektedir.

3.4. Bayern Munich

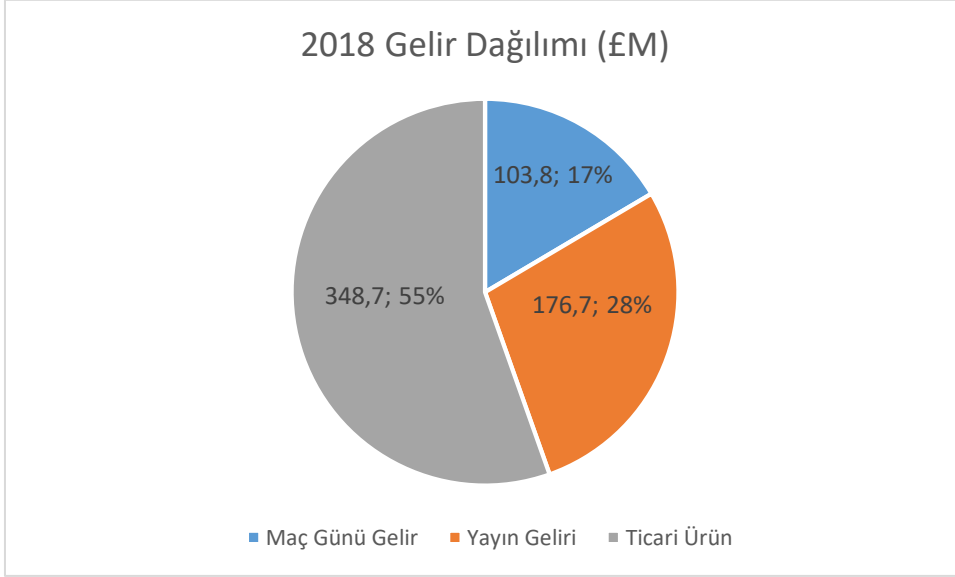
Grafik 10: Bayern Munich kulübünün 2014-2018 yılları arası toplam gelirleri ve yıllara göre futbol para ligi sıralamaları

Kaynak: Deloitte, (2019)

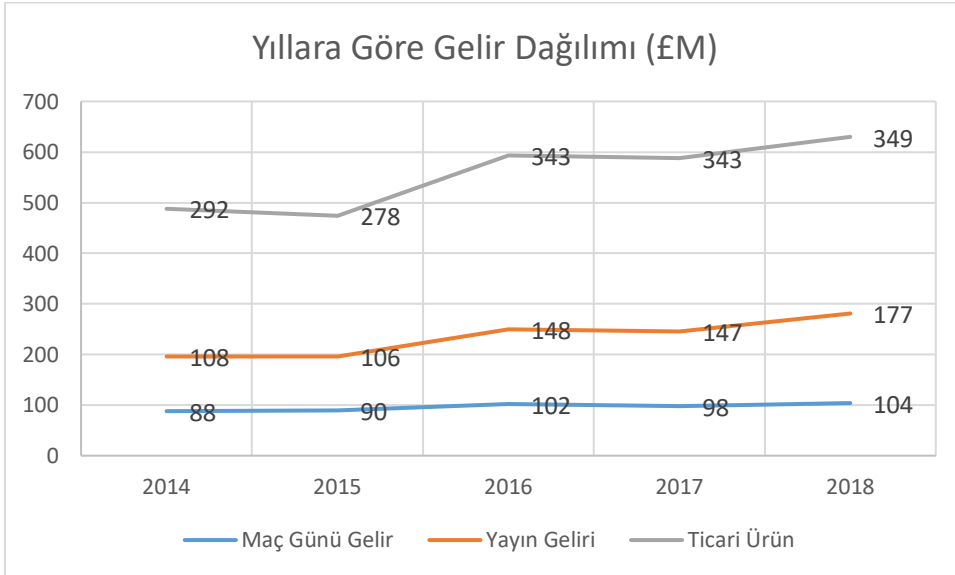
Grafik 10 incelendiğinde Bayern Munich kulübünün toplam gelirlerinin 2014-2018 yılları arasında düzensiz olarak artış gösterdiği görülmektedir.

Grafik 11: Bayern Munich kulübünün 2018 yılı yüzdesel gelir dağılımı

Grafik 11 incelendiğinde Bayern Munich kulübünün sırasıyla yüzdesel olarak ticari ürünler %55, yayın gelirleri %28, maç günü gelirleri %17 olarak görülmektedir.

Grafik 12: Bayern Munich kulübünün 2014-2018 yılları arası gelir kaynakları dağılımı

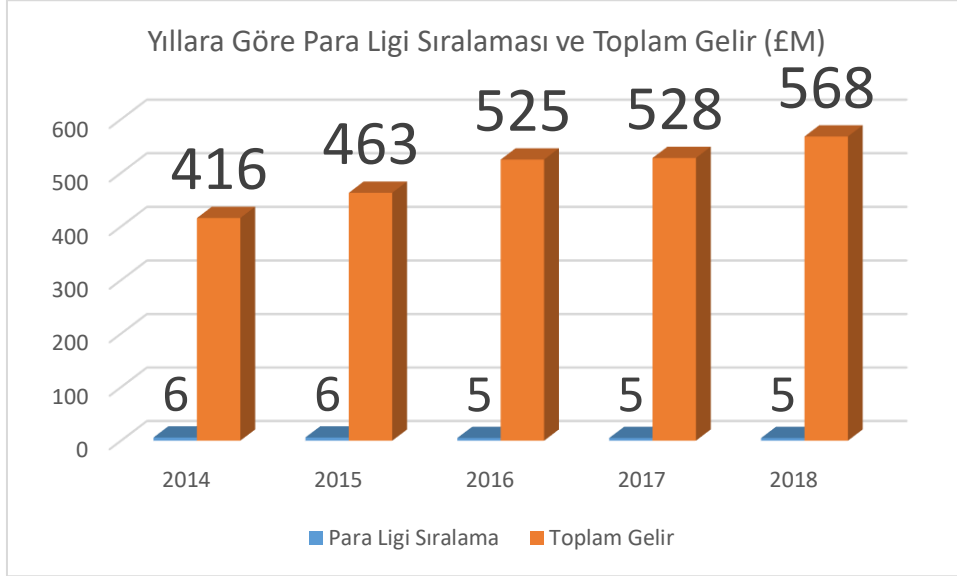

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 12 verileri incelendiğinde; yıllara göre ivmelenmesine bakıldığında 2014-2015 yılları arasında azalma gösterdiği görülürken daha sonrasında artış görüldüğü, maç günü gelirlerinde ise düzenli olarak artış sağlandığı görülmektedir.

3.5. Manchester City

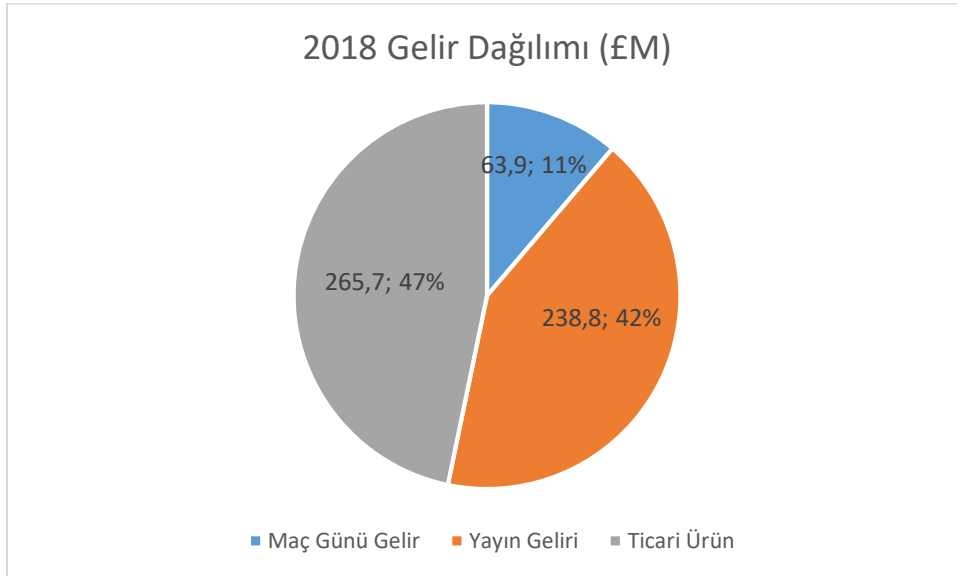
Grafik 13: Manchester City kulübünün 2014-2018 yılları arası toplam gelirleri ve yıllara göre futbol para ligi sıralamaları

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 13 incelendiğinde Manchester City kulübünün toplam gelirlerinin 2014-2018 yılları arasında düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir.

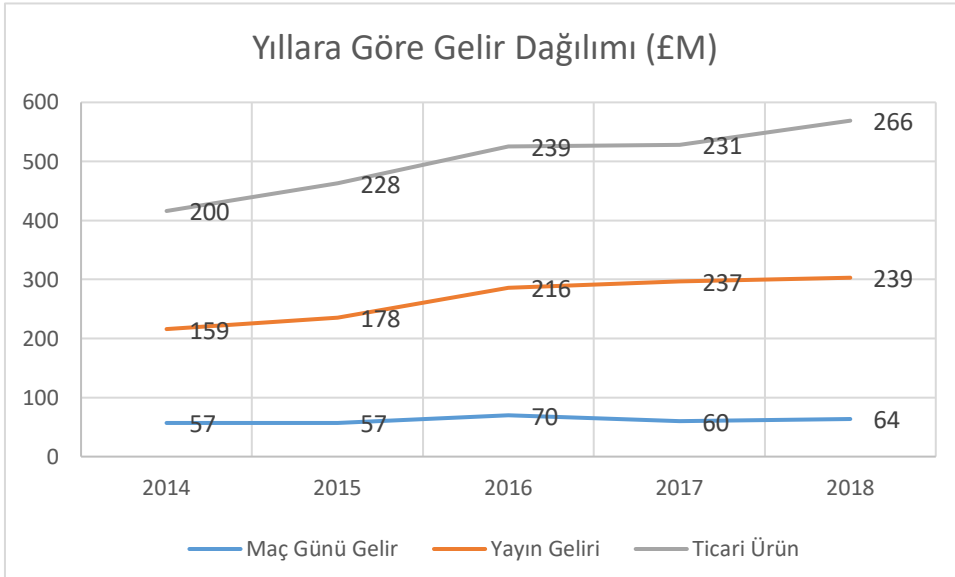
Grafik 14: Manchester City kulübünün 2018 yılı yüzdesel gelir dağılımı

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 14 incelendiğinde Manchester City kulübünün sırasıyla yüzdesel olarak ticari ürünler %47, yayın gelirleri %42, maç günü gelirleri %11 olduğu görülmektedir.

Grafik 15: Bayern Munich kulübünün 2014-2018 yılları arası gelir kaynakları dağılımı

Kaynak: Deloitte, (2019)

Grafik 15 verileri incelendiğinde; yıllara göre ivmelenmesine bakıldığında 2014-2018 yılları arasında ticari ürün ve yayın gelirlerinin düzenli olarak artış olduğu görülürken, maç günü gelirleri ise düzenli bir çizgide devam ettiği saptanmıştır.

Yukarıdaki bütün grafikler incelendiğinde ilk beş sıraya giren takımların gelir dağılım yüzdelere bakıldığında ticari ürün gelirleri yüzdeleri Real Madrid, Barcelona, Manchester United, Manchester City yüzdeleri %47 ile aynı oranda olduğu görülürken Bayern Munich takımının ticari ürün yüzdesi %55 olarak görülmektedir. Yayın gelirleri ve maç günü gelirleri yüzdesel olarak ilk beş takımın oranlarında orantılı oranlar görülmektedir.

Sonuç

Birinci liglere bakıldığında İspanya %38 maç günü geliri, % 31 yayın hakkı ve % 31 diğer gelirlerin oranlarına göre gelir düzeni en iyi olan takımların mücadele ettiği futbol ligi olarak görülmektedir. İspanya ligini takip eden Almanya ve İngiltere olup, İtalya ve Fransa liglerinde % 45-55 oranlarında yayın hakkı gelirlerine sahiplik, İskoçya ligi ise (Avrupa ligleri göz önünde bulundurken en fazla oran olan) % 50 oranla maç günü gelirlerine sahip olduğu görülmektedir (Kızıltepe, 2012: 77-88).

Son 6 yılda İngiltere takımlarının gelirlerinin %82, Almanya takımlarının %56 ve İspanya takımları %36,6 oranlarında artış sağladığı görülmektedir. Bu dönemde gelir oranlarını en fazla artış sağlayan ülkelere bakıldığında Türkiye kulüpleri ise %73 artış göstererek 7. Sıraya oturmuştur (Özevin, 2017: 479-508).

Sonuç olarak elde edilen veriler doğrultusunda profesyonel futbol kulüplerinin gelirlerinde pozitif yönde artış sağladığı görülmektedir. Uluslararası futbol para ligi ilk beş sırasında takımların kendi aralarında yer değişimi olduğu fakat ilk beşte ki yerlerini korudukları görülmektedir. Yıllara göre gelir kaynakları çeşitlerinde değişiklik olduğu ve yüzdesel olarak gelir kaynaklarının oranlarının, farklı yıllarda değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Profesyonel futbol kulüplerinin; mali yapılarının ayrıntılı şekilde incelenerek kar zarar orantısı sağlanması ve finansal açıdan kulüplerin ileriye dönük uzun vadeli planlarının daha rasyonel bir şekilde yapılması öngörülmektedir.

Kaynakça

ALVER, F. (2008), “Kapitalist Üretim Sürecinde Irkçılık, Futbol ve Medya”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 26, Kış-Bahar, s.223-248.

ARIK, M. B. (2004). Top ekranda. Salyangoz, İstanbul

ASLAN, T. (2018). Futbol Kulüplerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi: Bist’de İşlem Gören Futbol Kulüpleri Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU) / Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS), 11(3), 349–362. <https://doi.org/10.29067/muvu.374597>

BALCI, V., (2003) “Avrupa Birliği ve Spor”, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, VIII, 2, s. 53- 66.

BOON, G. and JONES, D., (2004). “Deloitte&Touche Annual Review of Football Finance”.

849

CERRAHOĞLU, N . (2016). Spor Ekonomisi Bilim Dalının Gelişim Analizi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 14 (1), 309-329. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/comuybd/issue/43601/533908>

DELOITTE. (2019). Deloitte Football Money League 2019. Erişim Tarihi: 27.05.2019, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/technology-media-and-telecommunications/articles/deloitte-football-money-league-2019.html>

DEVECİOĞLU, S , ÇOBAN, B , KARAKAYA, Y , KARATAŞ, Ö . (2012). Türkiye’de spor kulüplerinin şirketleşmeye yönelimlerinin değerlendirilmesi. SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10 (2), 35-42. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/spormetre/issue/41344/499765>

ERGÜL, N. (2017). Spor Kulüplerinin Futboldaki Başarıları ile Spor Şirketlerinin Finansal Başarıları Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35 (3), s. 43-71.

GENÇ, D. A., (1999) “Futbol Kulüplerinin Stratejik Yönetimi”. Bağırhan Yayınevi, Ankara, s. 27.

GÜNGÖR, A . (2014). Avrupa Futbol Pazarının Ekonomik Boyutu ve Avrupa Futbol Kulüplerinde Finansal Performans Analizi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 133-160. DOI: 10.17336/igusbd.29543

KAYA, A , GÜLHAN, Ü . (2013). Spor Kulüpleri Performanslarının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: BIST’de Bir Uygulama. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (2), 1-20. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13699/165812>

KIZILTEPE, M . (2012). Futbol kulüpleri için değerlendirme çerçevesi. SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10 (3), 77-88. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/spormetre/issue/41338/499551>

ÖZEVİN, O. (2017). Uefa Finansal Fair Play Düzenlemesinin Avrupa Futbol Kulüpleri Üzerindeki Etkisi: Avrupa 5 Büyük Ligi Ve Türkiye Süper Ligi Üzerine Bir İnceleme. *World of Accounting Science*, 19(2), 479–508. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=124102884&lang=tr&site=eds-li>

ZİYARETÇİ BEKLENTİLERİYLE SORUMLU TURİZM: HAMSİLOS TABİAT PARKI ÖRNEĞİ

Öğr.Gör. Şaban KARGİGLİOĞLU

Sinop Üniversitesi, Gerze MYO, Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri

Yavuz ÇETİN

Sinop Üniversitesi, TİOY, Turizm Rehberliği

Dr. Öğr. Üyesi Gül ERKOL BAYRAM

Sinop Üniversitesi, TİOY, Turizm Rehberliği

Öz

Genel bir tanımlama ile sorumlu turizm; yerel topluluklar ile etkileşim içinde olan ve onların hizmetlerinden yararlanan, turizmin oluşturabileceği olumsuz sosyal, kültürel, çevresel etkileri en aza indiren turizm türünü ifade etmektedir. Gelecek nesilleri düşünen ve bu kapsamda turistik faaliyetlere katılanlar da sorumlu turist olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir turizm, eko turizm, kırsal turizm, helal turizm gibi turizm türlerini içeren ve kapsamı oldukça geniş olan sorumlu turizmin turist perspektifinden incelenmesi turizm için önemli görülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı; turistlerin sorumlu turizme yönelik algılarını ve beklentilerini değerlendirmektir. Araştırmada; Hamsilos tabiat parkını ziyaret eden turistlerin sorumlu turizmden beklentileri nicel yöntemlerden biri olan anket tekniği aracılığıyla incelenmiştir. Anket formu; Saunders ve arkadaşlarının (2019) araştırmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Veriler; 1 Nisan- 20 Mayıs 2019 tarihleri arasında Sinop ilini ziyaret eden turistlere birebir uygulanan anket formları aracılığı ile elde edilmiş, elde edilen veriler istatistikî analizlerle incelenmiştir. Araştırma sonuçları kapsamında; ilgili kurum ve kuruluşlara bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sorumlu Turizm, Sorumlu Turist, Sürdürülebilir Turizm, Turizm.

Abstract

General description of responsible tourism; It refers to the type of tourism that interacts with local communities and takes advantage of their services, minimizing the negative social, cultural and environmental impacts of tourism. Those who think about future generations and in this context participate in touristic activities are also defined as responsible tourists. It is considered as important for tourism to examine the responsible tourism with a wide scope, which includes tourism types such as sustainable tourism, eco tourism, rural tourism and halal tourism. The aim of the research in this context; To evaluate the perceptions and expectations of tourists about responsible tourism. In the study; Expectations of the tourists visiting the Hamsilos nature park from the responsible tourism are examined through the survey technique as one of the quantitative methods. Survey form; Based on the research of

Saunders et al. (2019). The data; From April 1st to May 20th 2019, a survey was conducted to the tourists visiting Sinop province and the data were analyzed with statistical analysis. Within the scope of the research results; some suggestions were made to the related institutions and organizations.

Key Words: Responsible Tourism, Responsible Tourist, Sustainable Tourism, Tourism.

Araştırmanın Amacı

Sinop ilinde yer alan Hamsilos tabiat parkını ziyaret eden turistlerin sorumlu turizme yönelik beklenti ve algılarını ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada katılımcıların Hamsilos Tabiat Parkı algıları ve Tabiat parkına yönelik beklentileri Görsel ve Estetik, Uyum; Emniyet, Güvenlik ve Farkındalık için Uygulamalar, Yerel Halk başlıkları altında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına Hamsilos Tabiat Parkı'nı ziyaret etmiş yerli ve yabancı turistler dâhil edilmiştir.

Sorumlu Turizm

1980'lerde sorumlu turizm biçiminin vizyonu tartışılır hale gelmişken daha sonra ortaya çıkan sürdürülebilir turizm kavramı yanında sorumlu turizm ayrıca önemli bir unsur haline gelmiştir (Krippendorf, J. 1987). Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)'na göre sorumlu turizm, turistleri tatmin eden, destinasyon çevresini koruyan ve geliştiren ve aynı zamanda destinasyondaki yöre halkının fayda sağladığı turizm olarak tanımlanmıştır. WWF, sürdürülebilir turizmin ulaşılamaz bir ideal olduğuna inanmakla birlikte, bundan kaynaklı olarak daha geniş bir sürdürülebilir gelişim stratejisi kapsamında sorumlu turizmin dikkate alınmasının daha uygun olacağını önermektedir (WWF-Tourism, 2001).

Sorumlu Turizm 2002 yılında Cape Town'da Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde tanımlanmış ve Cape Town Deklarasyonu şimdi yaygın olarak kullanıldığı şekilde gibi kabul görmüştür. Sorumlu Turizm insanların yaşayacakları daha iyi yerler ve insanların ziyaret edebileceği daha iyi yerler anlamına gelir. Sorumlu Turizm, operatörlerin, otelcilerin, hükümetlerin, yerel halkın ve turistlerin sorumluluk almasını, turizmi daha sürdürülebilir hale getirmek için harekete geçmesini gerektirir. Sorumlu Turizm, turizmi insanların yaşayacakları daha iyi yerler yapmak ve insanların ziyaret etmeleri için daha iyi yerler yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Sürdürülebilir turizmden farklı olarak, turizmin olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini en üst düzeye çıkarmak için insanların, işletmelerin ve hükümetlerin neler yaptıklarına odaklanması nedeniyle farklıdır. Önemli sorunları yerel olarak belirlemek ve bunları ele almak, turizmi sürdürülebilir kalkınma için kullanma yolunda şeffaf bir şekilde rapor vermekle ilgilidir. Sorumlu turizm, olumlu etkileri en üst düzeye çıkarmak ve olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Goodwin and Francis, 2003).

Sorumlu Turizm: olumsuz ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri en aza indirir; yerel halk için daha büyük ekonomik faydalar sağlar ve ev sahibi toplulukların refahını artırır, çalışma koşullarını iyileştirir ve sektöre erişimi sağlar; yerel insanları hayatlarını ve yaşam şanslarını etkileyen kararlara dahil etmek; doğal ve kültürel mirasın korunmasına, dünyadaki çeşitliliğin korunmasına olumlu katkıda bulunur; yerel halkla daha anlamlı bağlantılar kurarak ve yerel kültürel, sosyal ve çevresel sorunları daha iyi anlayarak turistler için daha keyifli deneyimler sunar; fiziksel olarak zorlu insanlara erişim sağlar; ve kültürel olarak hassastır, turistler ve ev sahipleri arasında saygı duyulmasını sağlar ve yerel gurur ve güven oluşturur (Zengin ve Erkol, 2011).

Sorumlu turizm anlayışına sahip turist gurubu, turistik deneyim sürecinde ziyaret ettiği bölgede yaşayan toplumların davranışlarına, alışkanlıklarına, örf ve adetlerine uygun davranmakta, çevreye olan olumlu ve olumsuz etkileri önemsemekte, ziyaret ettiği yeri kendi eviymiş gibi düşünmekte ve ona uygun bir davranış içinde olmaktadır. Dolayısıyla sorumlu turizm, turizme kaynak oluşturan doğal ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından oldukça önemlidir (Güneş, 2018).

Turizm hareketine etki eden etmenlerin, turizm faaliyetlerinin sonuçlarından endişe duyup duymadıkları, bu kaygının daha sorumlu davranışlarla sonuçlanıp sonuçlanmadığı ve sorumlu turist tercihlerinin önündeki fırsatlar ve engeller olup olmadığı konuları arasında ilgileri vardır (Budeanu, 2007).

Yirminci yüzyılın başlarında insanların yaşadıkları yerler dışındaki diğer kültürleri ve yeryüzünün tabii güzelliklerini keşfedebilmek maksadıyla başlattıkları seyahat etme hareketleri günümüzde milyonlarca insanın hizmet verdiği ve milyarlarca dolar kazanılan dev bir endüstri haline gelmiştir. Günümüze kadar gelindiğinde tüm Dünyada ve ülkemizde “Bacasız Sanayi” olarak adlandırılan turizm faaliyetlerinin en az ağır sanayi kadar zararlı yan etkileri olan bir endüstri olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle turizm sektörünün dev pazarları haline gelmiş olan İspanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri ve Amerika’da son yıllarda “Sorumlu Turizm”, “Sürdürülebilir Turizm” anlayışı altında yeni turizm anlayışları oluşturulmuş, Unesco ve Green Peace gibi çevre örgütleri ve ayrıca birçok sivil toplum örgütleri tarafından da destek bulmuştur. İnsanların yeme içme, barınma, üreme gibi temel ihtiyaçların hemen ardından gelen başlıca sosyal ihtiyaç olan seyahat etmenin beraberinde getirdiği olumsuz etkileri en aza indirmek için oluşturulmuş bir turizm standardıdır sorumlu turizm. Sorumlu turizm gerek turizm hareketlerine katılan turistler gerekse de turistik işletmelere düşen basit ama etkili uygulamalarla daha sürdürülebilir ve daha nitelikli etkin bir turizm endüstrisi oluşturulabilmektedir.

Sinop ve Turizm

Sinop Merkez, sahip olduğu kumsallar, yaylalar, tarihi eserler, mesire yerleri, piknik ve kamp alanları ve doğal güzellikler ile Bölge’nin en önde gelen ilçelerinden biridir. Kıyı turizmüne uygun alanları; Aklıman, Hamsilos Koyu, İnceburun, Karakum, Sarıkum Gölü ve çevresi olarak sıralamak mümkündür (Kuzka, 2017).

Günümüzde iletişim ve ulaşım teknolojilerinin getirdiği olanaklar, sermaye ve bilginin küresel ölçekte hareket etmesini kolaylaştırmaktadır. Kentler, ulusal sınırları aşan yatırımları kendi coğrafyalarına çekebilmek için birbiri ile rekabet etmektedir. Bunun sonucu olarak da, bazı bölgeler yüksek kalkınma düzeyi gösterirken, bazı bölgeler bu yarışta geri kalabilmektedir.

Aşağıdaki şekilde Sinop ilinin turizm varlığı gözlemlenmektedir. Şekilde, Sinop ilinin turizm çeşitliliği görülmekte olup ayrıca hangi bölgede hangi turizm çeşidinin yapılmakta olduğuna dair fikir elde etmek mümkündür. Yayla, kuş gözlemciliği, su altı dalış, rüzgâr sörfü, su sörfü, yamaç paraşütü, kültür, inanç, bisiklet, akarsu, kanyon, deniz-kıyı, mağara, doğa yürüyüşü, cip safari, tabiat alanları, kaya tırmanışı, karavan, av-olta balıkçılığı, çadır gibi öge ve aktiviteler, Sinop turizminin unsurlarını oluşturmaktadır. Şekilden de anlaşılacağı üzere, Sinop ilinde pek fazla turizm çeşidine rastlanmakla birlikte Sinop’un, turizmden hak ettiği geliri elde edememesinin bölgesel gelişmeyi de doğrudan etkilediği görülebilmektedir.

Şekil 1: Bölgede Turizm Varlığı

Kaynak: Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2017

3.1. Sinop İlinin Turizm Potansiyeli

Çalışmanın bu bölümünde Sinop ilinin, alternatif turizm türleri kapsamında ayrıntılı olarak turizm potansiyelinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda izleyen kısımda, ilin sahip olduğu kuş gözlemciliği; milli parklar vb. sahalar; gastronomi turizmi gibi turizmi potansiyeli ele alınarak detaylandırılmaktadır.

- **Gastronomi Gezisi:** Ayancık İlçesi'nde keşkek, mısır ekmeği, tirit, kabak böreği, nokul, lokma tatlısı, mamalika, istet, Erfelek İlçesi'nde mantı, mısır çorbası, karalahana çorbası, karalahana sarması, ısırgan çorbası, ıslama, köy kahvaltısı(Erfelek Merkez'de Öztürk Restaurant), Türkeli İlçesi'nde düğün çorbası, et yemeği, keşkek, sarma, yoğurtlu patates, lokma tatlısı, sütlaç, piriç böreği, tirit, düğün helvası, kestane böreği, kabak böreği, mamalika, mısır ekmeği, cevizli mantı, tarhana çorbası, keş (Orman ve Su İşleri, 2013).
- **Kamp ve Karavan Turizmi:** Kampçılık ve karavan turizmi, bahar ve yaz dönemlerinde turistler tarafından en çok tercih edilen aktiviteler arasında yer almaktadır. Kampçılık ve karavan, insanlara kendi kararlarını vererek istedikleri rotalarda doğanın tadını çıkartma fırsatı sunmaktadır (Kuzka, 2017).
- **Kuş Gözlemciliği:** Kuş gözlemciliği, batı dünyasında, doğaya zarar vermeyen en yaygın açık hava rekreasyon faaliyeti haline gelmiştir. 1970'lerden günümüze kadar geçen süre içinde kuş gözlemcilerinin sayısı oldukça hızlı bir artış göstermiştir (Kerlinger ve Brett 1995). Gerze Çakıroğlu Mevkii, Gerze Güzrüzvet Köyü(Ovada Töngel Sokağı), Gerze İdemli Mevkii, Gerze Sökü Yaylası, Gerze Sarımsak Çayı, Türkeli sahillerinde, Durağan İlçe Merkezi'nden Gökırmak boyu, Boyabat Cemalettin Barajı ve Gökırmak boyu, Saraydüzü (Boyabat Barajı), Dikmen

sahilleri, Sinop Merkez İlçe'ye bağlı Aksaz, Karagöl sulak alanları ve Sarıkum Gölü'nde kuş gözlemi yapılabilir.

- **Milli Park vb. Sahalar:** Erfelek Tatlıca Şelaleleri Tabiat Parkı, Boyabat Topalçam Tabiat Parkı, Boyabat Bazalt Kayalıkları Tabiat Anıtı, Sarıkum Tabiatı Koruma Alanı(Sinop Merkez İlçe), Hamsilos Tabiat Parkı(Sinop Merkez İlçe).

3.2. Sinop İlinin Turizm İstatistikleri

Bu başlık dâhilinde Sinop'taki, yıllar itibariyle yerli ve yabancı ziyaretçi sayıları; seyahat acentaları ve konaklama tesislerine yönelik istatistikler ve müzelerin ziyaretçi sayıları üzerinde durulmaktadır. Sunulan bu istatistiki verilerle birlikte Sinop turizmine yönelik bir çıkarım yapmanın mümkün olacağı düşünülmektedir.

- Yerli Yabancı Ziyaretçi Sayısı: Sinop iline gelen ziyaretçi sayıları tabloya göre 2007 yılında gelen 382.900 kişi iken 2015 yılında 911.600 kişiye yükselmiştir. Bu yükselişin % 78'inden fazlasını yerli turistler oluşturuyor iken geriye kalan yaklaşık % 22'lik kısmını ise yabancı turistler oluşturmaktadır. Buradan çıkan sonuca göre, son yıllarda değişen turizm talebi ile birlikte Sinop'a gelen yerli turistte artış yaşandığı gibi yabancı turist sayısında da artış yaşanmıştır.

Tablo 1: 2007- 2017 Yılları Arasında Sinop İli Ziyaretçi Sayısı*

YILLAR	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2007	375.600	7.300	382.900
2008	536.150	53.200	589.350
2009	562.958	40.379	603.697
2010	592.597	19.171	611.768
2011	745.869	25.845	771.714
2012	790.151	30.011	820.162
2013	842.214	28.487	870.701
2014	856.278	53.742	910.020
2015	895.282	16.318	911.600
2016	884.926	11.656	896.582
2017	929.109	4.901	934.010

Kaynak: Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.

(*): Buradaki sayılar; otel konaklamaları, ev pansiyonculuğu, günübirlik ziyaretçiler, müze ziyaretleri, kruvaziyer gemileri ile gelen ziyaretçiler, karavan ve çadırlarda konaklayan ziyaretçiler, misafirler ve 12 yaşından küçük çocukların sayıları dâhil edilerek belirlenmiştir.

- Konaklama Tesisleri: Sinop ili 2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan turizm işletme belgesi olan toplam 10 adet konaklama işletmesi bulunmaktadır. Turizm işletme belgesi olan bu işletmelerin toplam oda sayıları 315, yatak sayıları ise 676'dır (Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017). Belediye belgeli tesislerin durumu incelendiğinde 56 adet tesis var olup 839 oda ve 1945 yatak kapasitesi ile Sinop turizmüne hizmet etmektedir. Kamu misafirhanelerine bakıldığında ise, 14 tesis, 167 oda ve 617 yatak kapasitesine sahip olduğu görülmektedir.

•

Tablo 2: 2017 Yılına Ait Sinop İlindeki Konaklama Tesis ve Yatak Sayıları

TESİS TÜRÜ	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm İşletme Belgeli	10	315	676
Belediye Belgeli	56	839	1945
Kamu Misafirhaneleri	14	167	617
Toplam	80	1321	3238

Kaynak: Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.

- Seyahat Acentaları: 2017 yılı verilerine göre Sinop ilinde bulunan seyahat acentaları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Sinop ilinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre beş adet A grubu seyahat acentesi bulunmaktadır.

Tablo 3: Sinop İlindeki Seyahat Acentaları

Sinope Tours
Fiyord Tour
Np Grup Turizm
Efnan Turizm
Tekşen Turizm

Kaynak: Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.

- Müze Ziyaretçi Sayıları: Yıllara göre müzelerin ziyaretçi sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir. 2010 yılından 2014 yılına kadar gözlemlenen ziyaretçi artışı 2014 itibariyle düşüş göstermeye başlamıştır.

Tablo 4: Yıllara Göre Sinop Müzelerinin Toplam Ziyaretçi Sayıları

YIL	ARKEOLOJİ MÜZESİ	ETNOGRAFYA MÜZESİ	TARİHİ CEZAEVİ	TOPLAM
2010	16437	7639	66461	90537
2011	19569	13448	135956	168973
2012	27962	16111	169584	213657
2013	33280	18985	273959	326224
2014	15876	14883	158441	189200
2015	6185	8915	174279	189394
2016	10519	6699	169609	186827
2017	8.288	5.975	177.096	191.359

Kaynak: Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017.

(*): 2017 yılı Ekim ayı sonu itibariyle elde edilen verilerdir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nicel yaklaşımla yürütülmüştür. Araştırmada ikincil verilerle birlikte birincil verilerde kullanılmıştır. Birincil verilere yönelik olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler güvenilirlik analizi ve betimsel analizlerin yanı sıra ankete katılanların sıra ankete katılanların demografik düzeyleri, ifadelerle yönelik aritmetik ortalama ve standart sapmalara da yer verilmiştir.

Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Aracı

Araştırmanın evreni Sinop ilini ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. Araştırma evrenindeki bireylerin sayısının 500 ve üzeri olması durumunda 0.95 güvenilirlikle 217 örneklem büyüklüğü yeterli görülmektedir (Sekeran, 1992). Bu araştırmada Sinop ilini 25.03.2019-15.04.2019 tarihleri arasında ziyaret etmiş 108 turiste ulaşılmış kullanılabilir düzeydeki 100 anketten veri elde edilmiştir. Çalışmada veri toplama süreci devam ettiğinden çalışma 100 katılımcıdan toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve Sinop'ta ne kadar kaldıklarıyla ilgili bilgilerini elde etmeyi amaçlayan demografik veriler, ikinci bölüm de sorumlu turizme yönelik beklenti ölçөгüdür. Sorumlu turizm ziyaretçi beklenti formu ölçөгü; Saunders ve arkadaşlarının (2019) çalışmasından alanında uzman çevirmenler tarafından

karşılaştırmaları olarak Türkçeye çevrilerek uyarlanmış ve uzman akademisyenlerce kontrol edilmiştir. Anket formunun ikinci kısmında yer alan beklenti ölçeği; 5’li Likert tipi (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum)’ne sahip bir ölçektir.

Araştırmanın Bulguları

Tablo.1. Demografik Özellikler Tablosu

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER TABLOSU		
CİNSİYET	n	%
Kadın	76	76,0
Erkek	24	24,0
TOPLAM	100	100,0
YAŞ	n	%
18-24	7	7,0
25-34	5	5,0
35-44	16	16,0
45-54	54	54,0
55-64	16	16,0
65 yaş ve üzeri	2	2,0
TOPLAM	100	100,0
EĞİTİM DURUMU	n	%
İlköğretim	1	1,0
Lise	25	25,0
Önlisans	65	65,0
Lisans	9	9,0
TOPLAM	100	100,0

Tablo 2'de katılımcıların demografik özellikleri tablosunda cinsiyet, yaş, eğitim durumuna yönelik ortalamaları gösterilmektedir. Katılımcıların %76'sı kadın, %24'ü erkek olduğu, 45-54 yaş grubundan olan katılımcıların %54 olduğu, hem 35-44 hem de 55-64 yaş grubundan olan katılımcıların oranının %16 ve ayrıca 65 yaş ve üzeri katılımcıların ise %2'lik bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi incelendiğinde %65 oranı ile önlisans mezunu adayların birinci sıradayken, lise mezunlarının oranının %25 ve %1'lik oran ile ilkökul mezunun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Görsel ve Estetik Boyutunun Ortalama ve Standart Sapmaları

S/N	GÖRSELLİK VE ESTETİK	\bar{X}	S.S.
1	Estetik çekicilik	4,51	,745
2	Kırsal (Bozulmamış, değiştirilmemiş) dekor	4,51	,703
3	Binaların mimarisinin doğal çevreye uyumlu olması	4,38	,801
4	Ekolojik olarak sorumlu bir tasarıma sahip binalar inşa etmek (Enerji verimliliği, su tasarrufu ve iklim kontrolü)	4,35	,743
5	Doğal yapı malzemelerinin kullanılması	4,38	,663
6	Yeterli dış aydınlatma	4,22	,732
7	Altyapının görsel etkisi en aza indirgenmiştir (Kablolar, trafo merkezleri, elektrikli çitler, baz istasyonları vs.)	4,13	,895
8	Dikkate alınmış yerel kültüre ait mimari	4,32	,776
9	Diğer ziyaretçilere ve çalışanlara karşı mahremiyet	4,15	,914
10	Etkili su yönetimi	4,25	,857
11	Su tasarrufu yönetimi	4,30	,858
12	Etkin enerji kullanımı	4,33	,779
13	Elektriğe erişebilirlik	4,34	,727
14	Ses seviyesinin yönetimi	4,22	,871
15	Geri dönüşüm	4,44	,742
16	Işık kirliliğini yönetme	4,34	,831
17	Sakıncalı kokuları yönetme	4,39	,839

18	İnsanların tüketimi, biyoçeşitlilik ve jeoloji için kamplarda erişilebilir suyun kalitesi	4,47	,744
19	Bölgedeki jeolojik ve doğal güzelliğin korunması	4,58	,638
20	Biyoçeşitliliğin korunması (Flora, fauna, vb.)	4,57	,728
21	Peyzaj bölgeleri sadece yerel, bölgeye özgü türleri içermektedir	4,48	,688

Tablo 2'de katılımcıların sorumlu turizm alt boyutlarından görsel ve estetik algılarına yönelik ortalamaları gösterilmektedir. görsel ve estetik alt boyutunda; “Bölgedeki jeolojik ve doğal güzelliğin korunması” (4,58), ve Biyoçeşitliliğin korunması (Flora, fauna, vb.) (4,57) ifadesi en en yüksek ortalamaya sahipken; “Altyapının görsel etkisi en aza indirgenmiştir (Kablolar, trafo merkezleri, elektrikli çitler, baz istasyonları vs.) ” (4,13) ve “Diğer ziyaretçilere ve çalışanlara karşı mahremiyet” (4,15) ifadesi en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 3. Uyum; Emniyet, Güvenlik ve Farkındalık için Uygulamalara Boyutunun Ortalama ve Standart Sapması

S/N	UYUM; EMNİYET, GÜVENLİK VE FARKINDALIK İÇİN UYGULAMALAR	\bar{X}	S.S.
22	Sürdürülebilirlik eğitimi / ziyaretçiler için farkındalık programları (su tasarrufu; sürdürülebilir ve yerel olarak üretilen el sanatları satın alma; geri dönüşüm; uygun ziyaretçi davranışı için kılavuzlar)	4,43	,670
23	Yorumlayıcı bilgiler (Ziyaretçilere parkın önemini açıklamak ziyaretlerinden daha çok zevk almalarını sağlamak)	4,40	,724
24	Park kural ve düzenlemelerinin uygulanması (Gürültü, rahatsızlık, araç bırakma, hız seviyesi)	4,44	,686
25	Yeterli parmaklık (Hayvanların bulunduğu alanlarda)	4,31	,787
26	Emniyet ve güvenlik (Suç unsurlarından, doğal afetlerden)	4,52	,745
27	Yoğunluk yönetme (Kamplarda, oyun izleme yollarında vs.)	4,27	,814
28	Yeterli oyun izleme yolları	4,08	,837
29	Yolların kalitesi	4,33	,899
30	Hizmetlere, olanaklara, ürünlere erişim (Mağazalar, yüzme, eğlence)	4,15	,978
31	Çevresel etkiyi en aza indirmek için özel ulaşım kullanımını sınırlamak	4,20	,852
32	Yeterli otopark alanı	4,30	,846

33	Akıllı telefon için resepsiyon	3,97	,979
34	Kapsamlı erişebilirlik (Engelli bireylerin erişebilmesi)	4,50	,758
35	Gözlem noktalarından, köprülerden veya piknik alanlarında araçtan çıkma fırsatı	4,30	,797

Tablo 3'de katılımcıların Sorumlu turizm alt boyutlarından Uyum; Emniyet, Güvenlik ve Farkındalık için Uygulamalar algılarına yönelik ortalamaları gösterilmektedir. Uyum; Emniyet, Güvenlik ve Farkındalık için Uygulamalar alt boyutunda; “Emniyet ve güvenlik (Suç unsurlarından, doğal afetlerden)” (4,52) ve “Kapsamlı erişebilirlik (Engelli bireylerin erişebilmesi)” (4,50) ifadeleri en yüksek ortalamaya sahipken; “Yeterli oyun izleme yolları” (4,08) ile “Akıllı telefon için resepsiyon” (3,97) ifadesi en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. Yerel Halk Boyutunun Ortalama ve Standart Sapması

S/N	YEREL HALK	\bar{X}	S.S.
36	Yerel halkın istihdamı	4,38	,707
37	Turistlerin yerel halkla etkileşime girmesi için fırsatlar sunulması	4,50	,745
38	Yerel halk tarafından üretilen ürün ve hizmetlere erişilebilmesi	4,46	,796

Tablo 4'de katılımcıların Sorumlu turizm alt boyutlarından Yerel Halk algılarına yönelik ortalamaları gösterilmektedir. Yerel Halk alt boyutunda; “Turistlerin yerel halkla etkileşime girmesi için fırsatlar sunulması” (4,50) ifadesi en yüksek ortalamaya sahipken; “Yerel halkın istihdamı “ (4,38) ifadesi en düşük ortalamaya sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Sinop ili zengin bir tarihi geçmişe, elde değmemiş doğal güzelliklere ve özgün bir kültüre sahip özgün bir destinasyondur. Özellikle Karadeniz'in incisi olarak kabul edilen Sinop yazın şifalı ve temiz denizi ve kıyı alanları, sonbahar ve ilkbaharda ise dinlenme, yürüyüş kamp gibi aktivitelere imkan sunan doğal alanları ile turizmin yükselen bir değeri olarak kabul edilmektedir. Sinop ilinin önemli doğal alanlarından bir olan Hamsilos Tabiat Parkı 1. derecede doğal sit alanıdır. Ayrıca Karadeniz'in ria tipli kıyılarından biri olan Hamsilos Koyunu da barındıran, oldukça zengin bir flora ve fauna yapısına sahip olan, Mesire yeri ile de kompleks bir turizm alanı olan Hamsilos Tabiat Parkı özellikle turizmde sürdürülebilirlik kavramını önemseyen turistlerin ilgisini çekmektedir.

Sorumlu turizm; konaklama, seyahat, yeme-içme gibi turistik faaliyetlerin çevreye, kültüre ve topluma en az zarar verme isteğiyle turizm faaliyetlerini gerçekleştirme motivasyonunu ifade etmektedir. Turistler için kaliteli bir tatil deneyimi, turistik işletmeler için ise; daha sorumlu bir hizmeti ifade eder. Özellikle son zamanlarda turistlerin beklenti ve ihtiyaçlarının değişmesiyle birlikte temel kavramlarda bazı değişiklikler görülmüştür. Turistlerin satın aldıkları ürünlerde kültürü, doğayı, gelecek nesilleri düşünerek kullanmaları bir düşünce biçimidir ve bu yaklaşımın farklı turizm türlerine yansması da sorumlu turizmin alt başlıklarında yer alan farklı turizm türlerini kapsamaktadır. Bu turizm türlerinden

biri olan ekoturizmin sorumluluk esasına uygun gerçekleştirilmesinin işletme, turistler, yerel halk gibi farklı paydaşlara katkı sunacağı umud edilmektedir. Bu kapsamda çalışmada Hamsilos Tabiat Parkı'nı ziyaret eden turist beklentileri sorumlu turizm perspektifinden incelenmiş ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Ziyaretçiler Hamsilos Tabiat Parkı'nı sorumlu turizm perspektifinden incelediğinde genel itibariyle olumlu bir algıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle görsellik ve estetik başlığında yer alan bozulmamış bir alanın olması, binaların doğal alanlara zarar vermemesi, doğal yapıların kullanılması, su, enerji kaynakları, elektrik, ses, geri dönüşüm gibi kavramların Hamsilos Tabiat Parkında yer aldığını ifade etmektedirler. Ayrıca kirlilik, gürültü, canlı çeşitliliğinin ve yaşam alanlarının korunması gibi kavramlara dikkat edildiğini belirtmektedirler.

Hamsilos Tabiat Parkı'nı ziyaret eden turistler kendilerini güvende hissettiklerini, yeterli emniyet olanaklarının sağlandığını, taşıma kapasitesinin ve ziyaretçi akışının etkin yönetildiğini düşünmektedirler. Ayrıca tabela, yönlendirme ve uyarların da park alanında yeterli düzeyde bulunduğunu düşünmektedirler. Otopark, rekreasyon alanlarına yakınlık, engelli bireyler için uygun alanlar oluşturulması hususlarına dikkat edildiğini belirten katılımcıların düşük bir ifade ile katılım gösterdikleri akıllı telefonlar için resepsiyon ise; Endüstri 4.0'ın getirdikleri arasında yerini alırken üzerinde çalışılması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar ayrıca; yerel halk ile turistlerin birbiri ile diyaloglarında sorunsuz bir iletişim sürecinin sağlandığını düşünmektedirler.

Araştırma son yıllarda koruma kullanma dengesinin gerekli görüldüğü bir dönemde sorumlu turizm gibi güncel bir konuyu ele alması açısından önemli olduğu öngörülmektedir. Ancak araştırmanın bir takım kısıtlılıkları da bulunmaktadır. Araştırmanın zaman, mekan ve maddi kısıtlılıklar sebebiyle bazı engeller ile karşılaştığını, ziyaretçilerin belirtilen dönemde sınırlı sayıda olması ve büyük bir alan olduğu için ziyaretçilerle görüşme imkanının sınırlı olması gibi hususların bu engellerden bir kaçı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıların; farklı değişkenlerle sorumlu turizmi incelemeleri önerilmektedir.

Kaynakça

Budeanu, A. (2007). Sustainable Tourist Behaviour – A Discussion of Opportunities for Change. *International Journal of Consumer Studies*, 31: 499–508.

Goodwin, H. and Francis, J. (2003). Ethical and Responsible Tourism: Consumer Trends in The UK. *Journal of Vacation Marketing*, 9(3): 271–284.

Güneş, S. G. (2018). Doğal ve Kültürel Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı Bağlamında Sorumlu Turizm. *Uluslararası Kentleşme ve Çevre Sorunları Sempozyumu*. (2): 218-225.

Kerlinger, P. ve Brett, J. (1995). Hawk Mountain Sanctuary: A Case Study of Birder Visitation and Birding Economics. İçinde Knight, R. L.(Editör), *Wildlife & Recreationists: Coexistence Through Management & Research*. (ss. 271-281). Covelo, CA, USA: Island Press.

Krippendorf, J. (1987). *The Holiday Makers: Understanding the Impact of Leisure and Travel*, Oxford: Heinemann.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı: www.kuzka.gov.tr_18_LR1E55OL_sinop_merkez_ilce_analizi.pdf, Erişim Tarihi: 15.09.2018.

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı: https://www.kuzka.gov.tr/dosya/2011_yillik_faaliyet_raporu.pdf,
Erişim Tarihi: 10.08.2018.

Orman ve Su İşleri (2013):

[http://bolge10.ormansu.gov.tr/10bolge/Files/DO%C4%9EA%20TUR%C4%B0ZM%C4%B0%20MA
STER%20PLANLARI/SINOP%20ILI%20DOGA%20TURIZMI%20MASTER%20PLANI.pdf](http://bolge10.ormansu.gov.tr/10bolge/Files/DO%C4%9EA%20TUR%C4%B0ZM%C4%B0%20MASTER%20PLANLARI/SINOP%20ILI%20DOGA%20TURIZMI%20MASTER%20PLANI.pdf),
Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Morrison-Saunders, A., Hughes, M., Pope, J., Douglas, A. and Wessels, J. A. (2019). Understanding visitor expectations for responsible tourism in an iconic national park: differences between local and international visitors. *Journal of Ecotourism*, 1-11.

Sekaran, U. (1992). *Research Methods for Business – A skill building approach*. (2nd Ed). United States of America: John Wiley & Sons, Inc.

Sinop İl Kültür Turizm Müdürlüğü: <http://www.sinopkulturturizm.gov.tr/TR-74927/istatistikler.html>,
Erişim Tarihi: 20.05.2019.

WWF (2001). *Guidelines for Community-Based Ecotourism Development*. Prepared by R. Denman, Switzerland, WWF International, 25 pp.

Zengin, B. ve Erkol, G. (2018). *Sorumlu Turizm Türleri Geliştirme Politikaları. Turizmde Politika ve Stratejiler*, Ed: O.Batman, O.Türkay, Ş.Ulema, İstanbul: Değişim.

PLACE OF SUPERCONDUCTING MATERIALS FOR OVERCOMING MAIN GLOBAL PROBLEMS IN MODERN WORLD

Dr. Asaf TOLGA ÜLGEN

Şirnak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. Gurcan YILDIRIM

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Prof. Dr. Ömer ÖZYURT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. Yusuf ZALAOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü

Abstract

In this review, we present the solution proposals to overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials. The main global problems lead to appear four fundamental objectives: climate protection, ecological stability, resource conservation and cost savings. In this regard, the worth of policy on the energy efficiency and efficient energy use of energy resources increases rapidly. Thus, the reduction of ohmic dissipation (heat dissipation or energy loses) in the electrical power systems should be hampered as possible as. The usage of ceramic superconducting materials with the zero resistance, cheap, efficient, reliable, power quality, ecological and economic superiors is one of the probable motivations to overcome the main problems. However, some disappointments namely the short coherence lengths, low charge carrier densities, large penetration depths, structural layers, low mechanical stabilization and high brittleness nature limit the practical implementations of superconductors in the application-oriented materials science, materials science engineering, spintronics, heavy-industrial technology, potential metallurgical, electro-optic, power transmission, network, energy technology areas due to the lack of strong, flexible, ductile and fatigue strength parameters. Accordingly, the difficulties can be improved by means of the differentiation in the preparation conditions to use the superconducting materials in more and more application fields. In the current work, we discuss how the fundamental characteristic properties such as the crystallinity quality, superconducting, structural morphological, electrical, strength quality of grain boundary couplings and connection between the superconducting grains change with the doping, addition and partial substitution mechanism based on the preparation conditions to overcome the main global problems.

1. Introduction

Within the globalizing world, the energy consumption requirements in all the application fields increase gradually day by day. Therefore, new scientific disciplines appear to solve the global problems-

associated the energy production, energy protection and energy consumption contents all over the world. The demand of electricity is another problem in the globalizing world. On this basis, the global energy management science with three fundamental contents: (these are the climate protection, ecological stability, resource conservation and cost savings) points out the basic planning and operation in the units of energy production and energy consumption [1]. In fact, the energy management is shortly known as the protection, continuity, varieties, reliable and economical of the main sources. Namely, the management forms a policy on the energy efficiency (=energy consumption and efficient energy use) and combating climate change. In this regard, the dissipation (ohmic or energy losses and power consumption) is one of the main problems for the global energy management science and needs to be dealt with seriously for the energy supply security. The use of superconducting materials instead of the conventional conductors is a crucial motivation to overcome four fundamental problems discussed above for the production management and environmental management. In other words, the superconductors exhibiting zero resistance, energy efficient, reliable, available, cheap, efficient, power quality and economic point of views are anticipated to be the alluring solution of main problems discussed. It is to be apparent to confirm that the superconducting technology much more takes the valuable places in the diagnostics. Nevertheless, it is to be mentioned here that the type-II superconductors have some obstacles: these are arranged as the structural layers with randomly oriented crystals (layered anisotropic structure nature), brittleness nature, mechanical stabilization, intergranular boundary, spatial characteristic of superconducting electron, low charge carrier densities, short coherence lengths, weak interaction between the superconducting grains, large penetration depths and sensitivity to the magnetic field and current [2, 3]. These obstacles can be overcome by several techniques as regards the change of chemical dopant type, quantity, composition in the material, preparation conditions such as the calcination, sintering ambient atmosphere, operational procedure, heat-treatment environment conditions (pressure, time and temperature) and new mechanisms related to the chemical substitution, addition and evaporation of atoms in the crystal structures of materials [4–8]. With the improvement in the problematic features of type-II (ceramic) superconductors we encounter the superconducting materials in a number of novel and feasible application fields in the close future.

2. Relationship between the physical characteristic features and preparation conditions

As well known that only if a material exhibits the appropriate physical features (meaning the interest to electric utilities of superconductors), the material is preferred to use in the application fields such as the application-oriented material science, metallurgical, commercial, engineering, heavy-industrial technology, sensitive process control, electro-optic, medicine, refrigeration, future hydrogen society, power transmission, spintronics, innovative energy infrastructure, network, magnet and energy technology areas [9–14]. This is because, the fundamental physical characteristics are required to make wire and useful devices for humanbeings due to the increment in the electrical application fields of superconductors. In other words, the superconductors should be strong, flexible, ductile, pinning ability and able to carry larger current and magnetic field carrying ability so that the materials take much more places in novel, new and feasible application areas for the economic considerations. Similarly, stronger physical characteristics a material obtains, smaller energy losses, power consumption and dissipations it exhibits. Thus, the physical characteristic problems are serious obstacles for the ceramic superconducting materials. In this respect, there is no doubt that the major disappointment for the type-

II ceramic cuprate-layered perovskite superconducting materials is the inability to make the wire. On the other hand, the ceramic superconducting compounds can be produced in the ductile formation by changing the preparation conditions (dopant type, dopant quantity, chemical composition, material calcination and sintering (atmosphere pressure, time and temperature) processes, operational procedure, transition metal evaporation onto the surface, new metallic interfaced or multilayered structures in the crystal lattice and chemical composition, doping, addition and partial substitution into the material crystalline structure [15–18]. Particularly, the existence of different cations in the superconducting compounds leads to generate new complexes to compensate the structural problems (voids, lattice strains, dislocations, cracks, porosity, defects, distortions, grain alignment distributions/orientations, coupling problems, stress raisers, omnipresent flaws and crack initiation sites in the cuprate-layered perovskite superconducting materials) [19, 20].

Furthermore, the hardness and brittleness nature founded on the basic physical characteristic features are directly related to the interatomic bonding and nondirectional interactions. Accordingly, the elastic and bond distortions belonging to the crystal lattice can be improved seriously depending on the preparation conditions [21–23] and the fundamental characteristic properties such as the crystallinity quality, superconducting, structural morphological, electrical, strength quality of grain boundary couplings and connection between the superconducting grains also develop harshly to use the materials in much more application fields and overcome the main global problems. To sum up, the preparation conditions automatically affect positively the fundamental characteristic properties given above. Therefore, the materials with physical-strengthened can exhibit the ductile behavior and it is clear that the superconducting compounds can be wounded in the coil forms. Now, the superconducting materials can widely be used in the application-oriented material science, metallurgical, commercial, engineering, heavy-industrial technology, sensitive process control, electro-optic, medicine, refrigeration, future hydrogen society, power transmission, spintronics, innovative energy infrastructure, network, magnet and energy technology application fields. All in all, the preparation condition enables us to overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials.

3. Conclusion

In the present work, we discuss whether there is a direct relationship between the physical characteristic features and preparation conditions for the type-II ceramic cuprate-layered perovskite superconducting materials or not. It is deduced from this study that the preparation conditions (dopant type, dopant quantity, chemical composition, material calcination and sintering (atmosphere pressure, time and temperature) processes, operational procedure, transition metal evaporation onto the surface, new metallic interfaced or multilayered structures in the crystal lattice and chemical composition, doping, addition and partial substitution into the material crystalline structure are the important quantities to improve the fundamental characteristic properties of the ceramic superconducting materials so that we overcome the main global problems founded on the energy production, protection, management and consumption contents and demand of electricity all over the world using the superconducting materials.

Acknowledgement

This work is supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (Project no. 117F263) and in part by Şirnak University Research Fund Grant No. 2017.03.02.01.

References

- [1] A.T. Ulgen, T. Turgay, C. Terzioglu, G. Yildirim, M. Oz, Role of Bi/Tm substitution in Bi-2212 system on crystal structure quality, pair wave function and polaronic states. *J. Alloys Compd.* 2018;764: 755–766.
- [2] H. Hilgenkamp, J. Mannhart, Grain boundaries in high T_c superconductors, *J. Rev. Mod. Phys.* 74 (2002) 485–549.
- [3] C. Autret-Lambert, B. Pignon, M. Gervais, I. Monot-Laffez, A. Ruyter, L. Ammor, F. Gervais, J.M. Bassat, R. Decourt, Microstructural and transport properties in substituted $\text{Bi}_2\text{Sr}_2\text{CaCu}_2\text{O}_{8+\delta}$ modulated compounds, *J. Solid State Chem.* 179 (2006) 1698–1706.
- [4] T. Egi, J.G. Wen, K. Kuroda, H. Unoki, N. Koshizuka, High-current Density of $\text{Nd}(\text{Ba},\text{Nd})_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ Single-crystal, *Appl. Phys. Lett.* 67 (1995) 2406–2408.
- [5] K. Salama, V. Selymanickam, L. Gao, K. Sun, High-current Density in Bulk $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_x$ superconductor, *Appl. Phys. Lett.* 54 (1989) 2352–2354.
- [6] L. Zhou, P. Zhang, P. Ji, K. Wang, X. Wu, The properties of YBCO Superconductors prepared by a new approach-the powder melting process, *Supercond. Sci. Technol.* 3 (1990) 490–492.
- [7] S. Jin, T.H. Tiefel, R.C. Sherwood, M.E. Davis, R.B. Van Dover, G.W. Kammlott, R.A. Fasnacht, H.D. Keith, High critical currents in Y-Ba-Cu-O superconductors, *Appl. Phys. Lett.* 52 (1988) 2074–2076.
- [8] I.A. Parinov, *Microstructure and Properties of High-Temperature Superconductors*, Springer Berlin Heidelberg, 2007.
- [9] T.A. Coombs, A finite element model of magnetization of superconducting bulks using a solid-state flux pump, *IEEE T. Appl. Supercond.* 21 (2011) 3581–3586.
- [10] F.N. Werfel, U. Floegel-Delor, R. Rothfeld, T. Riedel, B. Goebel, D. Wippich, P. Schirrmeister, Superconductor bearings, flywheels and transportation, *Supercond. Sci. Technol.* 25 (2012) 014007.
- [11] W. Buckel, R. Kleiner, *Superconductivity: Fundamentals and Applications*, 2nd ed., Wiley-VCH Verlag, Weinheim, (2004).
- [12] H.H. Xu, L. Cheng, S.B. Yan, D.J. Yu, L.S. Guo, X. Yao, Recycling failed bulk YBCO superconductors using the NdBCO/YBCO/MgO film-seeded top-seeded melt growth method, *J. Appl. Phys.* 111 (2012) 103910.
- [13] K.Y. Choi, I.S. Jo, S.C. Han, Y.H. Han, T.H. Sung, M.H. Jung, G.S. Park, S.I. Lee, High and uniform critical current density for large-size $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-\delta}$ single crystals, *Curr. Appl. Phys.* 11 (2011) 1020–1023.

- [14] G. Yildirim, Determination of optimum diffusion annealing temperature for Au surface-layered Bi-2212 ceramics and dependence of transition temperatures on disorders, *J. Alloy. Compd.* 699 (2017) 247–255.
- [15] K. Salama, V. Selymanickam, L. Gao, K. Sun, High-current Density in Bulk $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_x$ superconductor, *Appl. Phys. Lett.* 54 (1989) 2352–2354.
- [16] L. Zhou, P. Zhang, P. Ji, K. Wang, X. Wu, The properties of YBCO Superconductors prepared by a new approach-the powder melting process, *Supercond. Sci. Technol.* 3 (1990) 490–492.
- [17] S. Jin, T.H. Tiefel, R.C. Sherwood, M.E. Davis, R.B. Van Dover, G.W. Kammlott, R.A. Fasnacht, H.D. Keith, High critical currents in Y-Ba-Cu-O superconductors, *Appl. Phys. Lett.* 52 (1988) 2074–2076.
- [18] T. Egi, J.G. Wen, K. Kuroda, H. Unoki, N. Koshizuka, High-current Density of $\text{Nd}(\text{Ba},\text{Nd})_2\text{Cu}_3\text{O}_{7-x}$ Single-crystal, *Appl. Phys. Lett.* 67 (1995) 2406–2408.
- [19] S. Martin, M. Gurvitch, C.E. Rice, A.F. Hebard, P.L. Gammel, R.M. Fleming, A.T. Fiory, Nonlinear Temperature-Dependence of the Normal-State Resistivity in $\text{YBa}_2\text{Cu}_4\text{O}_{8+y}$ Films, *Phys. Rev. B* 39 (1989) 9611–9613.
- [20] D.M. Newns, P.C. Pattnaik, C.C. Tsuei, Role of Vanhove Singularity in High-Temperature Superconductors-Mean field, *Phys. Rev. B* 43 (1991) 3075–3084.
- [21] Jr. W.D. Callister, D.G. Rethwisch, *Materials Science and Engineering: An Introduction*, 9th ed., Wiley Binder Version, USA, 2013.
- [22] B. Akkurt, G. Yildirim, Change of mechanical performance and characterization with replacement of Ca by Gd nanoparticles in Bi-2212 system and suppression of durable tetragonal phase by Gd, *J. Mater. Sci. Mater. Electron.* 27 (2016) 13034–13043.
- [23] I. McColm, *Ceramic Hardness*, Springer, Berlin, 1990.

WHY WE NEED TO USE SUPERCONDUCTING MATERIALS IN INDUSTRIAL AND SENSITIVE APPLICATIONS

Dr. ASAF TOLGA ÜLGEN

Şırnak Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği

Doç. Dr. GURCAN YILDIRIM

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği

Prof. Dr. ÖMER ÖZYURT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makina Mühendisliği

Doç. Dr. Yusuf ZALAOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü

Abstract

Superconductivity phenomenon discovered in 1911 is shortly divided in two fundamental concepts: (I) exactly zero electrical resistivity value under a certain transition temperature and (II) perfectly diamagnetic feature smaller than such a value of critical magnetic field value (Meissner effect). Thus, especially the first characteristic property enables the materials to be good candidates for technology and economics application fields. Namely, like a financial support founded on the monetary resource provision, these kinds of materials thoroughly provide support for the national economy. In this work, we investigate directly the effect of industrial and sensitive application fields of superconducting materials with higher current and magnetic field carrying ability on the energy production-consumption plans and energy management. Particularly, throughout the sensitive application areas the usages of superconducting compounds in very large magnets seem to be very intriguing for the size of devices and money saved in electricity. Moreover, we declare that the substitution of conventional magnets for the superconducting one allows us to save money eventually. In this respect, the current work will be a pioneering study for new, innovation, novel and feasible market areas of superconducting materials in the universe economy.

1. Introduction

With the discovery of superconductivity phenomenon (by Heike Kamerlingh Onnes in 1911 [1]) that contains the combination of exactly zero electrical resistivity below a critical transition temperature and expulsion of magnetic fields known as Meissner effect behavior [2]), a number of compounds such as elements, alloys, organics, fullerenes, heavy fermions, rutheno-cuprates, chevre phase, pyrochlore oxides, iron pnictides, rare-earth borocarbides, silicon-based, chalcogens, carbon, A-15 compounds and copper oxide layered perovskite materials have widely exhibited the perfect superconductivity nature [3]. Nowadays, the scientists have attempted to find out new compounds exhibiting superconducting

behavior due to their indispensable features; namely, much higher current and magnetic field carrying capability, rather smaller energy losses and power consumption and dissipations [4–6]. It is well known that the superconducting materials with the improvement in the fundamental characteristic properties take much more places in the heavy-industrial technology and energy technology areas due to their own minimal sizes in the sensitive applications (such as the nuclear magnetic resonance imaging, biomagnetism and superconducting quantum interference devices) and money saved in electricity (overcoming the main global problems). Thus, in the current work we discuss why the high temperature superconductors are required for the sensitive application fields. In this respect, we are firstly interested in Nuclear Magnetic Resonance Imaging (abbreviated as MRI), secondly superconducting quantum interference devices (SQUID) and lastly biomagnetism application areas in detail.

2. Nuclear Magnetic Resonance Imaging Application Field of Superconducting Materials

As well known that the MRI technique taking place in the radiology among the medical imaging techniques is used to gather the pictures of anatomy and the physiological processes related to the organs of a body with the aid of strong magnetic fields and radio waves. In the technology of MRI, the body is not exposed to the ionizing radiation. Hence, it is not wrong to confirm that the MRI method is a noninvasive technique and executes for all the days of weeks along the world arena. As for the working principle, the MRI detects the position of hydrogen nuclei with the magnetic moments, and the emitted signals are interpreted by Fourier transforms. Namely, the MRI system is composed of the fundamental key design factors; namely, the homogeneity of magnet fields formed, persistence, weight and size, decreased fringe fields, and low operating cost. Besides, the magnetic field strength at the outside is less than the value of 5 Gauss. In fact, in case of rather greater sensitivity, the MRI system with the intricate and sophisticated science can be useful to perform the angiography related to the parameter for the flow of blood. Regardless, the cost for application seems to be high, that is called as limiting factor. However, the most modern MRI systems (produced by the superconducting coils) with two-stage cryocoolers are much cheaper than the traditional MRI systems. For the modern system the superconducting magnets create the most expensive components, but there occurs rarely the power consumption when the superconducting technology is in use. At the same time, it is another probable benefit that the shielding process is much more easily applied as compared to before. Namely, an active shield source (this is also superconductor) is placed outside the main superconducting (especially type-II superconductors) coils to generate the magnetic field for the cancellation of the magnetic field outside.

3. Application of Superconducting Materials in Superconducting Quantum Interference Devices

For the global energy management, another crucial application area of superconducting materials is to detect the relatively smaller magnetic fields due to their sensitivity. In this application field, the superconductors (superconducting quantum interference devices, SQUID) are used to detect the applied magnetic fields below such a value of 10^{-14} T [7]. The SQUID depends on the quantum tunneling related to the quantum mechanical phenomenon (passing of a subatomic particle through a potential barrier). In the superconducting compounds this mechanism is named as Josephson effect [8]. In the SQUID, there are two superconductors and each is separated by thin insulator so that two parallel Josephson junctions form. Here, the Josephson junctions with much smaller power dissipation are designed to switch in times

of a few picoseconds. The sensitivity of a SQUID is coincided with one flux quantum that is quantized in unit of $\Phi = h/2e$ (named as the flux quanta or Abrikosov vortices) [9].

4. Biomagnetism and Superconductivity

The last application field of superconducting materials in the present work is the Biomagnetism [7]. It is of course that this sector plays an important role on the global energy management. The word of “Biomagnetism” is directly related to the production of magnetic fields by living organisms and is a subset of bioelectromagnetism. The main areas of biomagnetism focuses sensitively on the future diagnosis of brain and neurological afflictions. Yet, a serious attempt is not still observed for this field. However, the humanbeings will start to use this sensitive technology soon as they can [10, 11]. Thus, in the future it seems that we will broadly encounter the superconducting materials in several (especially in medicine) application fields [12]. We should take precaution in advance for the global energy management.

5. Conclusion

It is well known that the superconducting materials are currently in use in various application fields. The current developments observed show that we will encounter the superconducting materials in new several novel and feasible application (especially in medicine) fields in the close future. However, to the best of our knowledge the type-II superconductors have some problems that limit the materials to use in several application areas. In case of the overcoming these problems with the several techniques provided above, the ceramic superconducting materials used in nuclear magnetic resonance imaging, superconducting quantum interference devices and future biomagnetism application fields serve for the global energy management.

Acknowledgement

This work is supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (Project no. 117F263) and in part by Şırnak University Research Fund Grant No. 2017.03.02.01.

References

- [1] H.K. Onnes, Further experiments with Liquid Helium. D. On the change of Electrical Resistance of Pure Metals at very low Temperatures, etc. V. The Disappearance of the resistance of mercury, Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen Proceedings, 14 (1911) 113-115.
- [2] W. Meissner, R. Ochsenfeld, New Theory of Superconductivity. Method of Equilibrium Density Matrix. Magnetic Field in Superconductor, Naturwissenschaften 21 (1933) 787–788.
- [3] R. Kleiner, W. Buckel, Superconductivity an introduction, Wiley-VCH, New York, 3th Ed., (2016).
- [4] J.D. Hodge, H. Muller, D.S. Applegate, Q. Huang, A resistive fault current limiter based on high temperature superconductors, Appl. Supercond. 3 (1995) 469–482.
- [5] S.Y. Oh, H.R. Kim, Y.H. Jeong, O.B. Hyun, C.J. Kim, Joining of Bi-2212 high-T_c superconductors and metals using indium solders, Physica C 463–465 (2007) 464–467.
- [6] M. Chen, W. Paul, M. Lakner, L. Donzel, M. Hoidis, P. Unternaehrer, R. Weder, M. Mendik, 6.4 MVA resistive fault current limiter based on Bi-2212 superconductor, Physica C 372 (2002) 1657–1663.

- [7] C. Kittel, Introduction to Solid-State Physics, 8th Ed. (Wiley, New York: 2004).
- [8] G. Yildirim, Formation of artificial flux pinning centers in Bi-2223 cuprate superconductor with Ni impurities and enhanced resistant to thermal fluxon motions of correlated 2D pancake vortices in new matrix, J. Alloy. Compd. 745 (2018) 100–110.
- [9] T.P. Sheahen, Introduction to High-temperature Superconductivity, 1st ed., Kluwer Academic Publishers, New York, Boston, 2002
- [10] B.R. Lehdorff, High- T_c Superconductors for Magnet and Energy Technology, Springer Ed. Springer, 2001.
- [11] W. Buckel, R. Kleiner, Superconductivity: Fundamentals and applications, 2nd ed., Wiley-VCH Verlag, Weinheim, 2004.
- [12] S.B. Guner, Y. Zalaoglu, T. Turgay, O. Ozyurt, A.T. Ulgen, M. Dogruer, G. Yildirim, A detailed research for determination of Bi/Ga partial substitution effect in Bi-2212 superconducting matrix on crucial characteristic features, J. Alloy. Compd. 772 (2019) 388–398.

TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE MEYVE ÖZLERİNDEN YAPILAN ŞEKERLEMELERİN İNCELENMESİ

Dr. Mehmet Güllü

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşlt.Otl.Y.O., Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Dr. Şeyda Karagöz

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile MYO, Gıda İşleme Bölümü

Öz

Meyve yetiştiriciliği açısından çeşitliliğe sahip olan ülkemizde meyveler, çoğunlukla yaz aylarında taze olarak tüketilmekte, bulunamadığı zamanlarda temin etmek ve dayanıklılığını arttırmak amacıyla farklı uygulamalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda meyveler kurutulularak veya farklı yöntemlerle işlenerek yeni ürünler ortaya çıkarılmaktadır. Gıda teknolojisinin çok çeşitli dallarında geleneksel ürünlere rastlamak mümkündür. Meyve ve sebzelerin geleneksel değerlendirilme yöntemleri de bunlar arasında önemli bir yere sahiptir. *Pestil, Köme (Cevizli Sucuk), Lokum, Cezerye* ve *Yaz Helvası* üretimi de başlıca geleneksel gıda üretim metodlarımızın başında gelmektedir. Bileşimleriyle, insan besin ihtiyaçlarını karşılanmasının yanı sıra, çeşitli rahatsızlıklara karşı bünyeyi koruyucu, kısmen de tedavi edici özellikleri, bu ürünlerin önemini daha da arttırmaktadır. Bu çalışmada; söz konusu ürünler, geleneksel yapıları ve içerdikleri karbonhidratlar, mineraller ve vitaminler açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Mutfak Kültürü, Yöresel Gastronomik Ürünler, Meyve Şekerlemeleri.

INVESTIGATION OF THE CONFECTIONS OF FRUITS IN TURKISH CULINARY CULTURE

Abstract

In our country, which is rich in fruit cultivation, summer fruits are mostly consumed in fresh, but various methods are used to ensure their availability and to increase their strength in periods when they are not present. For this purpose, it is generally either dried or processed in a variety of ways to produce many new products. Traditional products can be found in a wide range of food technology. Traditional methods of fruits and vegetables have an important place among them. *Pestil, Köme, Lokum, Cezerye* and *Summer Halva* production is one of the main traditional food production methods. In addition to meeting human nutritional needs with their compositions, the protective and partial therapeutic properties of various disorders increase the importance of these products. In this study, the products in

question were discussed in terms of their traditional structure and the carbohydrates, minerals and vitamins they contain.

Key Words: Turkish Culinary Culture, Local Gastronomic Products, Fruit Confections.

Giriş

Botanik terimler sözlüğünde **meyve** kavramı ‘kapalı tohumlu bitkilerde tohumları barındıran; gelişmiş dişi organ ve kimi zaman da ilgili üreme parçalarını bir arada bulunduran yapının adıdır’ şeklinde tanımlanmaktadır.

Meyveler, çeşitli mineraller ve vitaminler açısından zengin içeriğe sahip gıdalar olmalarından ötürü, hem beslenme ve hem de sağlık yönünden büyük önem arz etmektedir. Bireyin ihtiyacına göre uygun miktarda meyve tüketilmesi birçok kronik hastalığa yakalanma riskini azaltmakta, vücut direncini arttırarak bağışıklık sistemini güçlendirmekte ve cildin yaşlanmasını geciktirmektedir. Bireysel farklılıklara göre günlük gereksinim değişmekle birlikte; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ‘ne göre 400-500 g meyve, ülkemiz beslenme piramidine göre ortalama 2 ile 4 porsiyon arası meyve tüketilmesi önerilmektedir (Sezgin, 2014).

Meyve özü ise; meyvelerin, yıkanıp ayıklandıktan sonra çekirdeklerinin çıkarılması ve parçalanarak püre haline getirildikten sonra şekerlemelerin içine konmaya hazır hale gelmesidir. Yüksek gıda posası içerikleri ile kan şekerini ve kolesterolü dengelemeye yardımcı olur, bağırsakların hareketlerini düzenler, kabızlık gibi sindirim sistemi hastalıklarından korur (Sezgin, 2014).

Ülkemiz coğrafi konumu itibariyle çok çeşitli iklim ve çevre şartlarına sahiptir. Bu çeşitlilik üretilebilecek ürün potansiyelini oldukça zengin kılmaktadır. Türkiye’nin bu zengin potansiyeli yalnızca ürün çeşitliliği açısından değil, üretilen toplam ürün miktarının da oldukça fazla olmasından ileri gelmektedir. Türkiye’de meyve üretimi ise yaklaşık 18 milyon ton olarak tespit edilmiştir. Yaş meyve ihracatından elde edilen gelir ise yaklaşık 2 milyar dolardır (Akbaş ve ark., 2005).

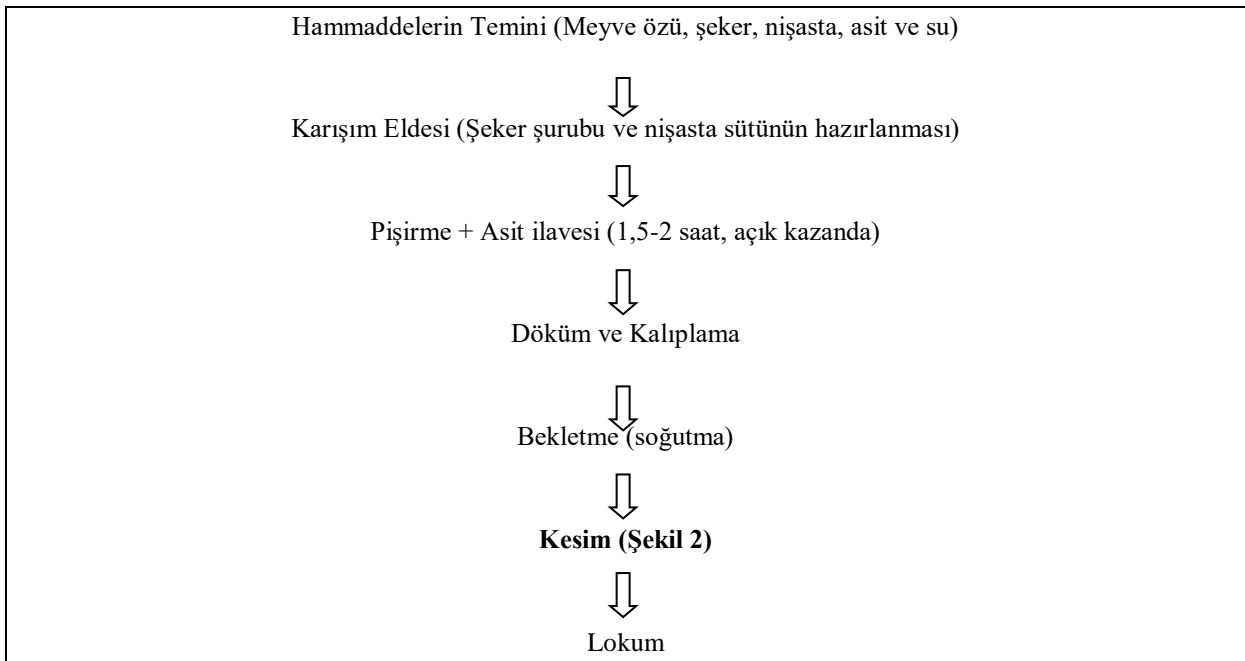
Şekerleme; şekerle veya şekerli malzemelerle yapılan tatlı yiyeceklerdir. Şekerlemelerin genellikle mikro besin ve protein değeri düşüktür ve kalori açısından zengindir. Hammadde olarak şeker pancarı ve şeker kamışının haricinde; çeşitli meyve pekmezleri ve şuruplar da kullanılmaktadır. Türk mutfak kültüründe mevsimlere göre farklı meyvelerden tatlı yapılmaktadır (Megep, 2013).

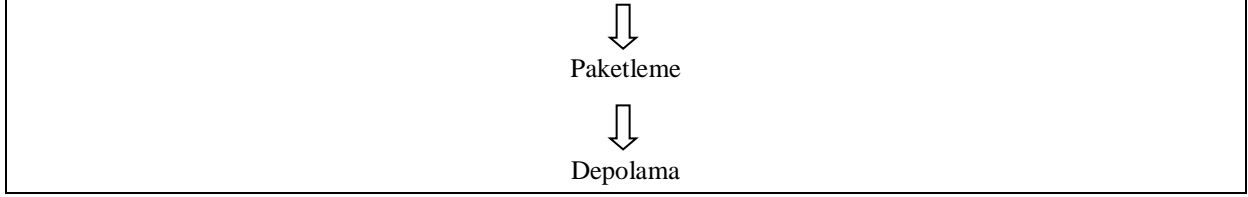
Kış mevsiminde; genellikle elma, armut, ayva gibi meyveler ve bal kabağı tercih edilmektedir (sebze olmakla birlikte, tatlısı yapıldığı için bal kabağı bu grupta ele alınmıştır). Bunların dışında ananas, muz, kivi gibi çeşitli meyvelerin de şekerleme ve tatlı yapımında kullanıldığı görülmektedir. Yaz aylarında ise genellikle taze kayısı, armut, elma, şeftali ve taze incir, tatlı ve şekerleme yapımında tercih edilmektedir. Ayrıca yaz mevsiminde meyveler kurutularak da daha sonra tatlı yapımında değerlendirilmektedir. Kurutularak tatlısı yapılan ve en fazla tercih edilen meyveler arasında kayısı ve incir başta yer almaktadır. Bunların haricinde hurma, erik ve üzüm de kullanılmaktadır. Meyvelerden tatlı hazırlarken meyvenin türüne ve yapısına göre kullanılacak araç ve gereçler değişmektedir (Megep, 2013).

Şekerlemelerin üretiminde hazırlanan şeker, su, sitrik asit ve katkı karışımı, her tür şekerleme işlemede pişirme işlemine tabi tutulur. Pişirme işlemi ile erime ve çözülme kolaylaşır, yapı düzgünleşir, su içeriği buharlaşma ile düşer, inversiyon (ters dönme) olayı gerçekleşir, karamelizasyon olur. Şeker ve glikoz şurubunun pişirilerek plastik bir şeker hamuru haline getirilmesiyle elde edilir. Bu hamur, uygun bir sıcaklığa kadar tutulur, işlenir, içine hoş koku maddeleri katılır ve mekanik olarak şekil verilir (Elgün, 2013). Bu işlemlerden sonra lezzeti ve içeriğiyle zengin ürünler ortaya çıkmaktadır. Bu ürünlerin başında lokum, pestil, köme ve cezerye gelmektedir.

Lokum

Lokum, ülkemize has ve uluslararası alanda tanınan bir besindir. Lokumun Türkiye’de ortaya çıkışı, üretim şekilleri, zaman içerisindeki değişimi, ticareti vb. hususlarda var olan bilgiler yetersizdir. Osmanlıca’da “*rahat ul-hulküm*” (boğazı rahatlatan) kelimesinden türemiş olan lokum, gelenekselleşerek bir Türk şekerlemesi haline gelmiştir. Anadolu’da 15. yüzyıldan bu yana bilinmekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaygınlaşması 17. Yüzyılda gerçekleşmiştir. O zamandan beri Ortadoğu’da ve Türkiye’de üretilmekte ve bu bölgelere has nitelikler barındırmaktadır. Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren “*Turkish Delight*” adıyla tanınmaya başlanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren günümüzdeki durumunu almış ve diğer ülkelere de yayılmıştır. Lokum üzerine bilimsel anlamda ilk çalışmalar Bulgaristan’da yapılmıştır (Doyuran ve ark., 2004). İlk önceleri pekmez ya da bal ve kıvam artırıcı olarak undan elde edilen lokum, daha sonraları pekmez ve bal yerine şeker kullanılarak üretilmiştir (Doyuran ve ark., 2004). Türkiye yıllık olarak yaklaşık 7 bin ton lokum ihraç etmekte ve 33 milyon dolar gelir elde etmektedir. Lokum yapımcıların kullandıkları temel hammaddeler şeker, mısır nişastası, su, asit, renk, koku, çeşitli kuruyemişler, meyve özünü ve çiçek yaprakları olarak sıralanmaktadır (Batu, 2006). Meyveli lokum; sade lokuma meyve suyu veya meyve özünü eklenmesi ile üretimi yapılan lokumdur (www.afyon.bel.tr). Lokum üretiminde kaliteli sonuç alınabilmesi, üretim aşamalarının uygun olarak gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Lokum üretim aşamaları Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 3. Lokum üretim aşamaları (Batu, 2006).

Şekil 2. Lokum Kesimi (www.lokummakinasi.net ,2018).

Kaliteli bir lokumda aranan özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Doyuran ve ark., 2004; Demirağ, 2003):

- Üstüne bastırıldığında yayılmalı, baskı kalktığında tekrar eski halini almalıdır.
- El ile iki yanından çekildiğinde lastik gibi uzamalı, aynı zamanda ele yapışmamalıdır.
- Pişkinliği yeterli olmalı ve yerken dişlere yapışmamalıdır.
- Kendine özgü tat, aroma ve kokusu olmalıdır. Çiğ nişasta tadı gelmemelidir.
- Depolama ve taşıma esnasında doğrudan güneş ışığına maruz bırakılmamalıdır.
- Meyveli lokumlarda meyve oranı en az %15 olmalıdır.
- Yeterli tatlılık ve tat sonrası tüketicide bıraktığı izlenim iyi olmalıdır.
- Genizde hafif yanma bırakmalıdır.

Pestil

Pestil; tatlı veya ekşimsi meyvelerin kabuk, çekirdek ve posalarının ayrılmasıyla elde edilen özsuyunun nişasta gibi katkı maddeleri katılarak koyulaştırıldıktan sonra kurutulup levha haline getirilmesiyle

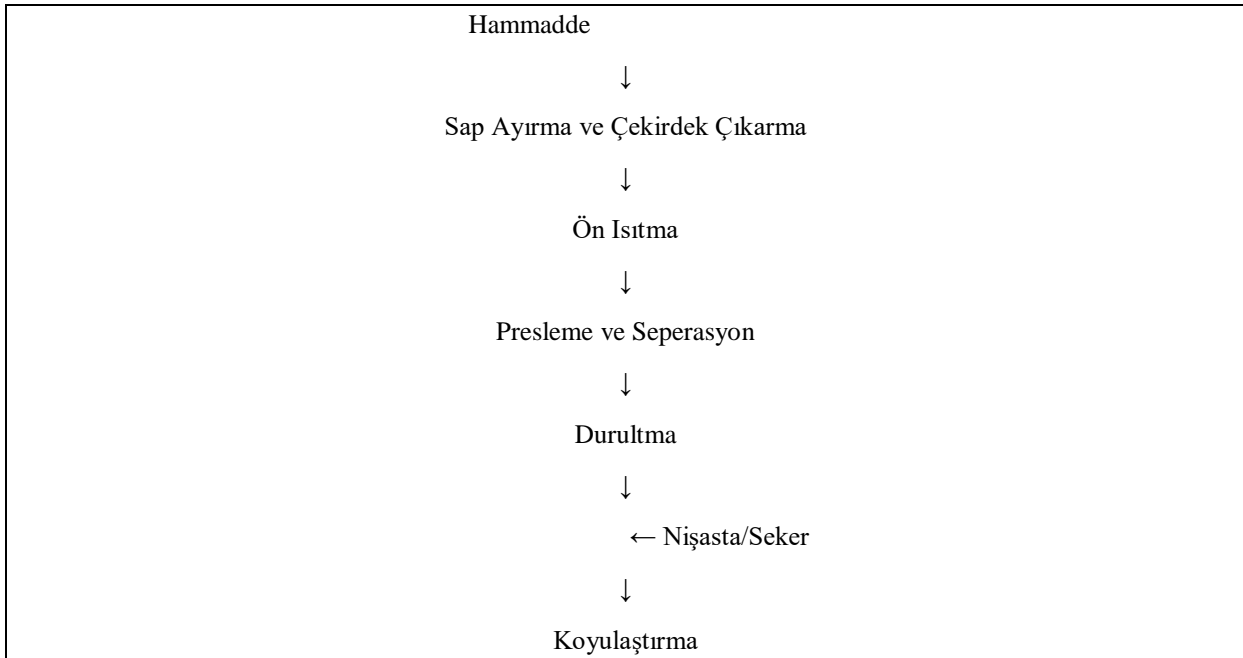

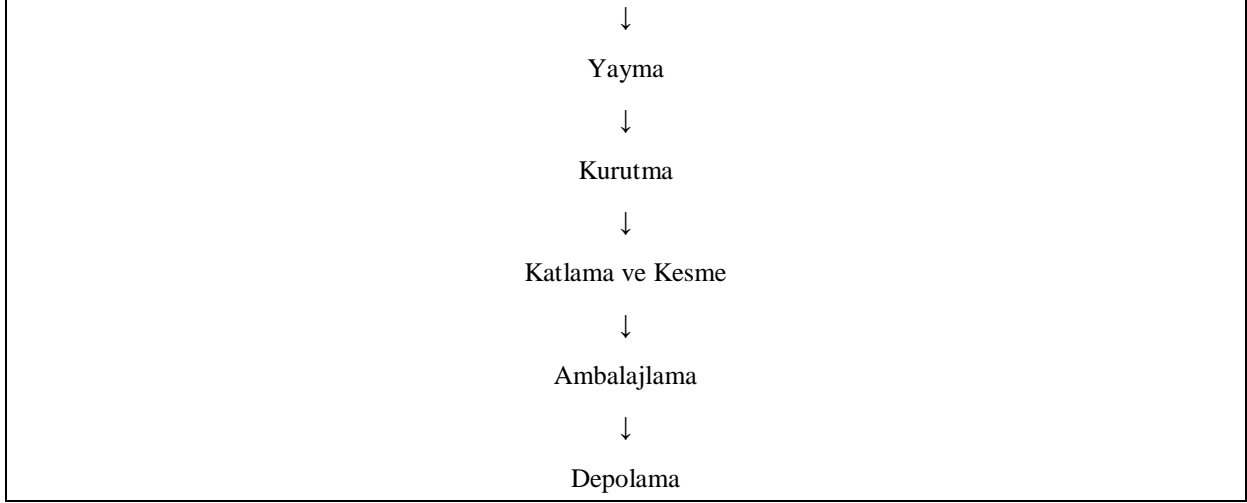
meydana gelen şekerlemedir. Pestil hangi meyveden yapılmış ise o meyvenin adı ile anılmaktadır. Ülkemizde pestil sektöründe en fazla üzüm olmak üzere kuşburnu, dut, elma, erik, kayısı, keçiyoynuzu, incir, kızılçik ve hurma gibi meyveler tercih edilmektedir (Nas ve Nas, 1987). Pestil çoğunlukla Anadolu'ya ait bir kültür olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminde de pestil yapıldığı fakat ticarete arz edilmediği tarihi kayıtlarda mevcuttur. Pestil hazırlarken hammadde olarak genellikle pekmez ya da koyu kıvamlı meyve şıralarından yararlanılmaktadır (Kalkışım ve Özdemir, 2012).

Ülkemizde bilhassa Gümüşhane ilinde yoğun olarak üretilmektedir. Bunun %98'lik kısmını dut pestili oluşturmaktadır (Özdemir, 2012). Sadece Gümüşhane'de yıllık üretim yaklaşık 1200 ton dolayındadır. Yalnızca bu ilimizde istihdam edilen kişi sayısı 300 civarındadır.

Pestil üretiminde ayrıca nişasta bulamacı da kullanılmaktadır. Bulamaç, soğuk şıraya % 10-12 oranında nişastanın ilave edilmesiyle hazırlanmaktadır. Bu bulamaç kaynamış olan pekmez şırasına eklenir ve 15 dakika daha kaynamaya devam edilerek nişastanın çirışlenmesi sağlanmaktadır. Koyulaşan şıra, sonra şekil vermek için tahta kerevet veya masa üzerindeki kaput bezine yayılmaktadır. Yayma işleminden sonra güneş ışığı alan yerlere serilmekte ve yaklaşık yarım gün güneşte kurumaya terk edilmektedir. Pestilleri bezlerden kırıp koparmadan ayırabilmek için, bezlerin arka kısımları soğuk su ile ıslatılıp az bir zaman bekletilir ve daha sonra yavaşça sökülür. Bezin üzerine ince bir tabaka halinde yayılan karışım, bir gün güneşte bekletilir. Sonraki gün ipe asılır ve diğer tarafının da kuruyabilmesi amacıyla yaklaşık 2 saat daha güneşte tutulur. Kuruyan pestil oldukça esnek bir yapı kazanmıştır. Böylece istenen şeklin verilmesi ve çeşitli boyutlarda kesilmesi kolaylaşmaktadır. Daha sonra pestil dilimleri birbirlerine yapışmamaları için aralarına nişasta serpilerek paketlenmektedir. (Batu ve ark., 2007).

Pestil üretiminde de iş akış şemasına uyum oldukça önem taşımaktadır (Şekil 3). Pestil üretim aşamalarının doğru bir şekilde takibi ve uygulanması ürün kalitesi açısından yaşamsal bir öneme sahiptir.

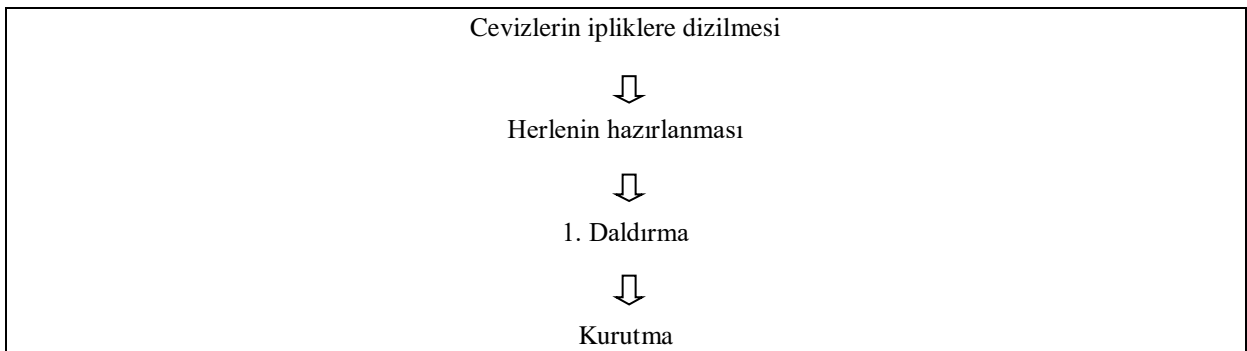

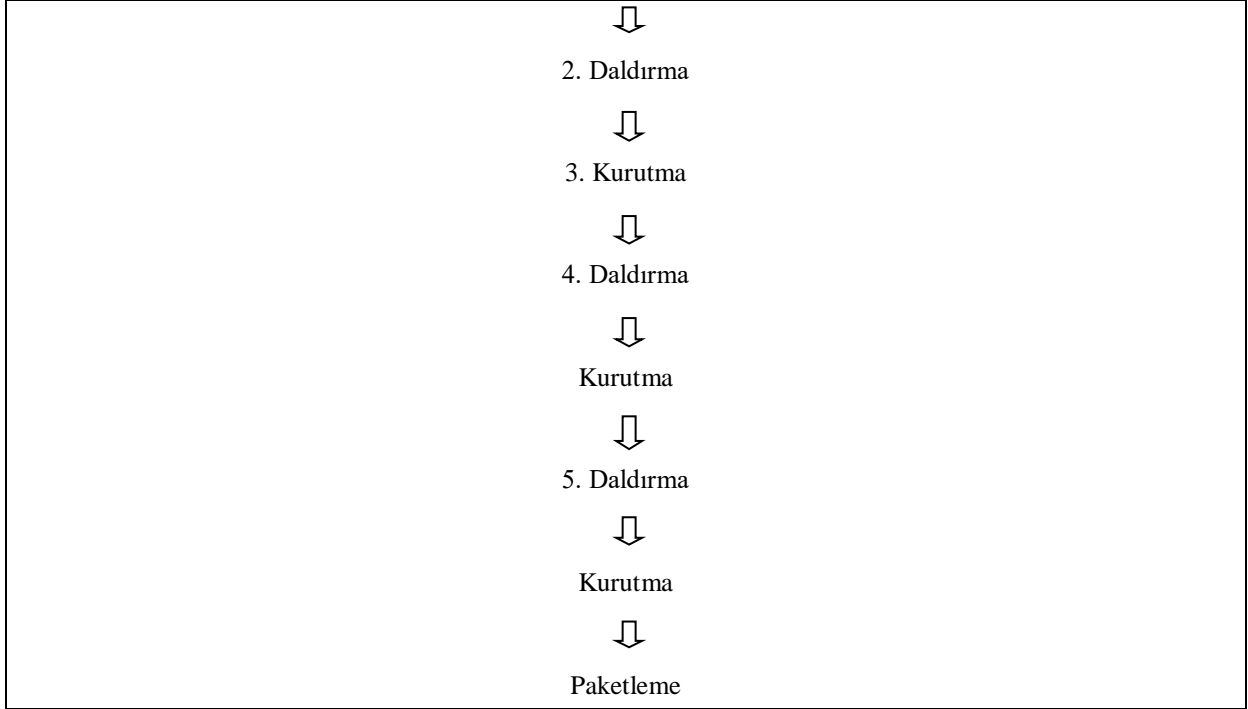
Şekil 3. Pestil Üretim Akım Şeması (Batu ve ark., 2007).

Pestil; içerdiği pekmez ve nişastadan dolayı iyi bir karbonhidrat, enerji kaynağıdır. Ayrıca demir, kalsiyum, fosfor, potasyum ve magnezyum gibi mineraller için zengindir. Ancak enerji değeri fazla olduğundan, aşırı tüketiminde şişmanlık gibi birtakım sağlık problemleri ortaya çıkabilir. Enerji içeriği fazla olan pestil; bilhassa sporcu beslenmesinde, çocukluk döneminde ve ağır beden işlerinde çalışan bireylere önerilmektedir (Özer ve Yağmur, 2004a; Batu ve ark., 2007). Bunun yanı sıra; tatlı ihtiyacının giderilmesi ve çerez olarak kullanılabilirliği açısından önemli bir halk yiyeceğidir (Nas ve Gökçalp, 1993).

Köme (Cevizli Sucuk)

Pestil ile aynı hammaddeyi paylaşan köme; ipliklere dizilmiş iç ceviz, badem, fındık veya fıstık gibi kuruyemişlerin üzüm şirasının nişasta ile usulüne göre kaynatılıp hazırlanan herleye (hasuda da denir) defalarca batırılıp kurutulmasıyla hazırlanan şekerlemedir. Üzümün raf ömrünün kısa olması nedeniyle uzun süre geleneksel olarak dayandırma yöntemlerinden biridir (Özer ve Yağmur, 2004b). Kömenin de pestil gibi miktar olarak en fazla üretildiği illerin başında Gümüşhane gelmektedir. Yıllık üretim miktarı pestille birlikte 2000 ton olmaktadır. Ayrıca Malatya, Gaziantep, Elâzığ, Maraş ve Tokat illerinde de köme üretilmekte olup üretim şekli veya kullanılan meyve sırası bakımından farklılıklar göstermektedir. Köme üretiminde de akış şemasına uyum önemlidir (Şekil 4).

Şekil 4. Köme Üretim Akım Şeması (Kalkışım ve Özdemir, 2012).

Köme yapımında tekrar daldırmalar ve ardından her seferinde kurutmanın yapılması ürün kalitesini belirleyen faktörlerin başında gelmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Köme Kurutma Aşaması (Kalkışım ve Özdemir, 2012).

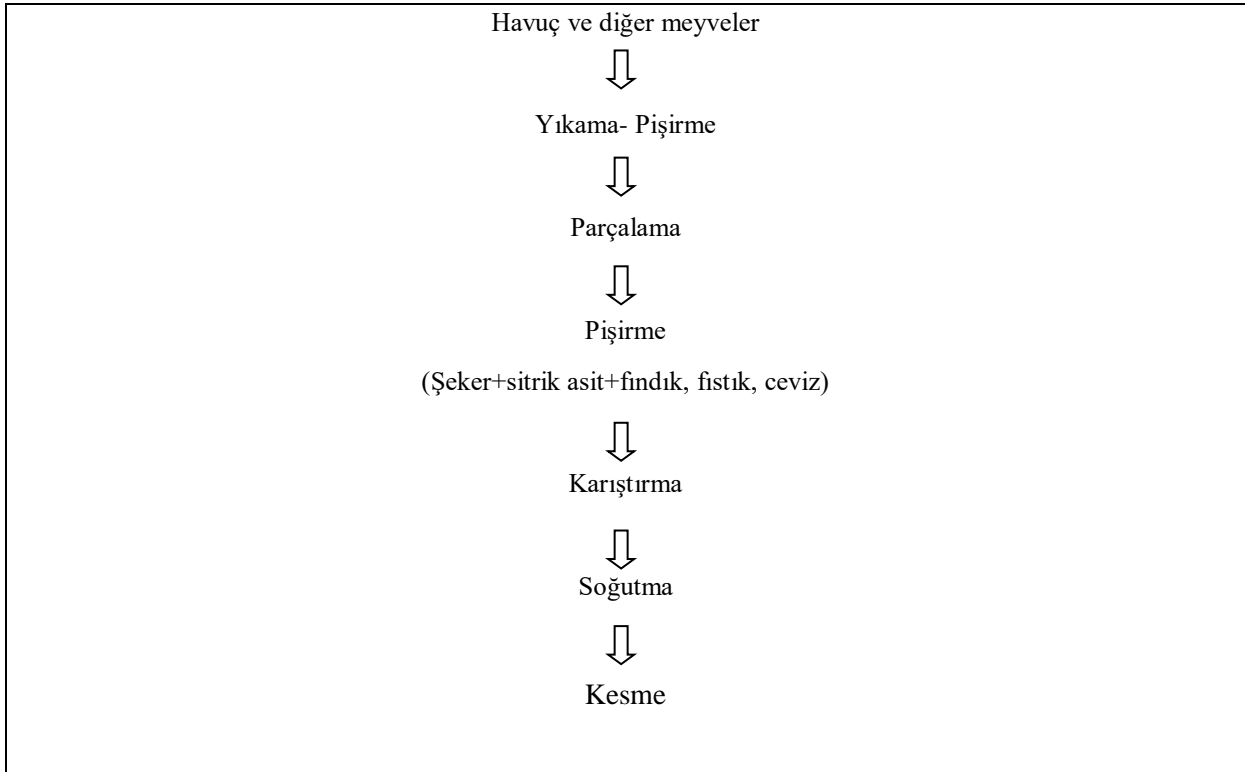
Cezerye

Cezerye, özellikle güney yörelerimizden Adana ve Mersin çevresinde yaygın olarak üretilen ve sevilerek tüketilen taze ve yöresel şekerlemelerden biridir. Cezerye yöresel bir tatlı olması nedeni ile dünya pazarında tanınmış bir şekerleme değildir (Gürocağ, 2011).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğüne göre “cezir (cezr)” Arapça kökenli olup kök anlamındadır. Osmanlıca-Türkçe lügatinde ise “cezer”, “havuç”, “cezeriye” havuç ile ilgili olarak tanımlamaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi “cezeriye” havucun kullanıldığı tatlılara verilen isimdir diyebiliriz. İçerik bakımından oldukça zengin bir bileşime sahiptir.

Cezerye yapımında; önce meyvenin sap ve uç kısımları hasar görmüş kısımları kesilip daha sonrasında meyve bol suyla yıkanarak bıçak yardımıyla birkaç parçaya kesilir ve bir kazanda yeterince yumuşak kıvama gelene kadar pişirilir. Meyve yeterince yumuşak hale gelince kazandan alınır rendelenerek veya kıyma makinesinden iki defa geçirilip püre haline getirilir ve tekrar kaynama kazanına alınır. Yeteri kadar şeker ve asit suda çözündürülerek ya da çözündürülmeden pürenin üzerine eklenir. Elde edilen karışım kısık ateşte karıştırılarak 3-5 saat pişirilir. İstenilen kıvama gelen ürüne, ocaktan alınmadan hemen önce, eklenmesi gereken katkı maddeleri (fındık, fıstık, ceviz vb.) eklenir. Şekerleme, mermer ya da düzgün bir yüzeyde üstü nişastalanmış tahta tablalar üstüne dökülerek soğumaya ve dinlenmeye bırakılır. Dinlenme süresi 8-24 saate kadar değişiklik gösterebilir. Olmuş olan cezeryeyi istenilen büyüklük ve şekilde keserek rendelenmiş Hindistan cevizi veya pudra şekeri-nişasta karışımına bulanarak paketlenir (Soylukan, 2019).

Üretim aşamaları diğer meyve özü şekerlemeleri gibi oldukça önem taşımaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Cezerye Üretim Akış Şeması (Soylukan, 2019).

Yıllık cezerye üretiminin yaklaşık olarak 50-60 bin ton aralığında olduğu belirtilmektedir. Cezerye de diğer meyve şekerlemeleri gibi ürün çeşitlendirmesine çok uygundur. Farklı kuruyemişlerle birlikte

yapılabilmektedir. Şekline göre farklı adlar alabilmektedir (Atom cezerye, yaprak cezerye, döner cezerye... vs.) (Şekil 7). Oldukça sevilerek ve yaygın şekilde tüketilen bir üründür.

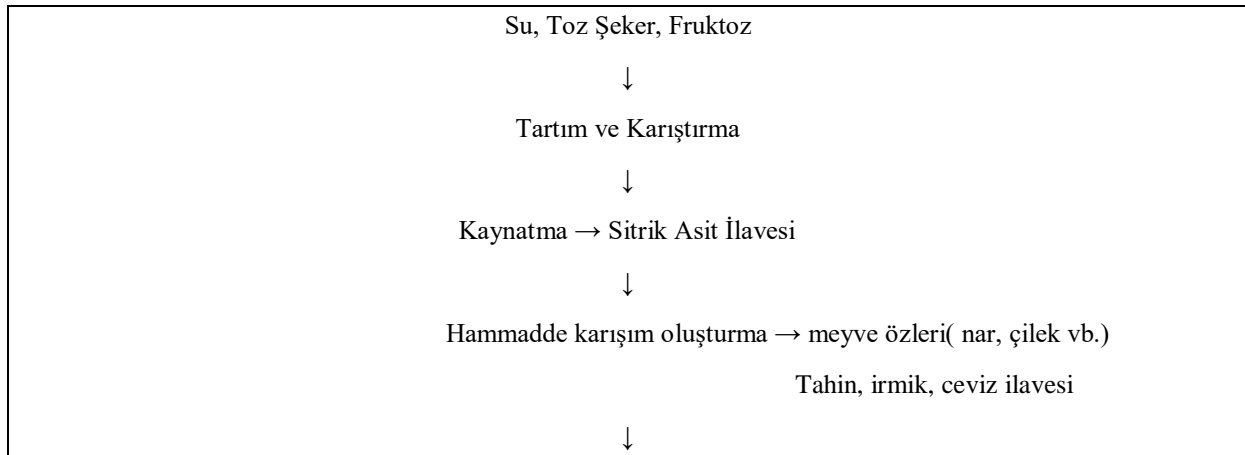

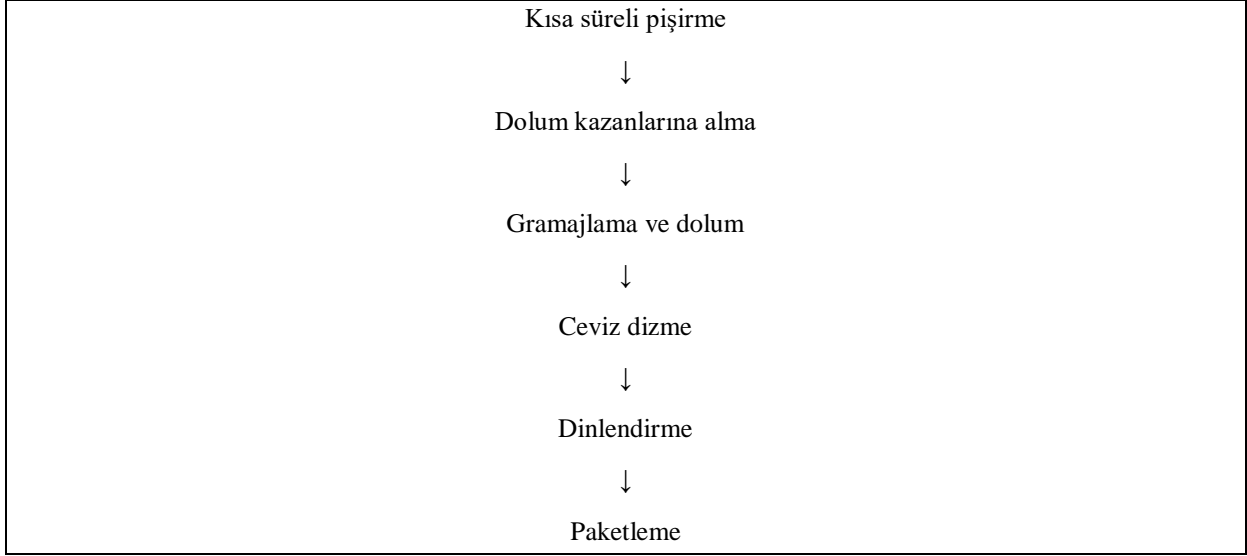
Şekil 7. Cezerye Çeşitleri (Atom cezerye) (www.gorallar.com.tr).

Cezerye; başta havuç olmak üzere meyvelerin besin değerini yitirmeden ömrünü uzatmak için yapılan bir şekerleme türü olmasından dolayı mevsim tüketilebilmektedir. Meyve özlerinin yanında içine ceviz, fındık ve fıstık gibi kuruyemişler eklenerek hem lezzet hem de besin içeriği zenginleştirilmektedir. Oda sıcaklığındaki uygun koşullarda hava almayacak şekilde saklanması halinde 3-4 ay tazeliğini korumaktadır (Altan, 2007).

Yaz Helvası

Tahin helvasının dışında özellikle ülkemizde gelenekselliğinin devamını sağlayan diğer bir ürün ise tahin ve meyve özü ile üretilen yaz helvasıdır. Uzun senelerden beri Türk toplumunda yaz helvası olarak isimlendirilen ve yaygın olarak tüketilen bu gıda, aslında cevizli ve kakao içeriği yüksek tahin helvasının çeşitli bileşenlerle türetilmiş halidir. Tahin helvasına ilave olarak Yaz helvası, adından da fark edilebileceği gibi yaz aylarında yoğun olarak üretilip tüketilmektedir. Dolayısıyla tahin helvası ve yaz helvası, helvanın mevsimlere göre tüketimi uyarlanmış birer örneğidir denebilir. Yaz helvası tahin, şeker, meyve özü ve irmikle yapılan yazlar için vazgeçilmez bir helva çeşididir. Şeker ve yağ oranı oldukça fazladır (Batu ve Elyıldırım, 2009). Yaz helvası kalite hedefleri doğrultusunda üretim aşamalarına uygun olarak üretilmelidir (Şekil 8).

Şekil 8. Yaz Helvası Üretim Akış Şeması (Batu ve Elyıldırım, 2009).

Yaz helvası bazı yörelerde ekmek ile tüketilirken bazı yörelerde yemekten sonra tatlı olarak tüketilir. Ege bölgesinde düğünlerde, özel günlerde ikram edilir. Helva serin ışık almayan, rutubetsiz ve kuru bir yerde saklanmalıdır. Helvanın paketi ya da kutusu açıldıktan sonra hava almayan kapalı bir kap içerisine konulmalı ve 1 ay içerisinde tüketilmelidir. Yaz helvalarında uygun depolama sıcaklığı 18-22 °C arasında olmaktadır. Yaz helvası gibi belli bir müddet hava ile teması olacak şekilde ortamda bekletilmemesi gereken gıdalarda da havanın tüm şartları önem taşımaktadır. Acı tat, kötü koku ve gaz oluşumu ile gıdaların bozulmasına sebep olan bakteri, küf, maya gibi mikroorganizmalar, gıdaların ömrünü önemli ölçüde kısaltmaktadır. Havadaki bakteri, küf ve maya sayısındaki çoğalış; işletme bakımından ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Havayla temasa maruz kalarak bozulan gıdalar; insan sağlığını ciddi anlamda tehdit etmektedir (Batu ve Elyıldırım, 2009).

Sonuç ve Öneriler

Kültür öğelerinin içerisinde önemli bir yere sahip olan mutfak kültürü, toplumları ayırt edici faktörlerin başında gelmektedir. Toplumların mutfak kültürlerini kendilerine özgü kılan unsurlar arasında geleneksel gıdalar önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel olanın yaşaması toplumsal varlığın devamı için bir gereklilik olarak kabul görmektedir. Öte taraftan günümüz tüketim toplumu yeni tatlar, geniş ürün yelpazesi, gıda güvenliği, daha az işlem görmüş ve katkı maddesi içeriği minimum düzeyde olan gıdaları tercih etmektedir. Geleneksel gıdalar, gıdaların ihtiyaç duyulduğu dönemde ve yerlerde tüketilmesine olanak sağlayan saklama yöntemleri olarak ortaya çıkmalarına rağmen, lezzet ve ürün çeşitliliği açısından büyük zenginlik içermektedir. Bu yönüyle yoğun talep görmekte ve önemli bir ekonomik sektör haline gelmektedir.

Bu ürünler; genellikle kışlık tüketim için hazırlanan, enerji, vitamin ve mineral değeri yüksek olan, beslenmede oldukça önemli yeri bulunan geleneksel gıdalarımızdır. Bileşimleriyle, insan besin ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra, çeşitli rahatsızlıklara karşı bünyeyi koruyucu, kısmen de tedavi edici özellikleri, bu ürünlerin önemini daha da arttırmaktadır. Meyve özlerinden yapılan şekerlemeler yurdumuzda değişik yörelerde, geleneksel alışkanlıklara göre üretilen ve yine geleneksel tüketim tarzına

sahip önemli ürünlerimizdir. Dünyada her geçen gün geleneksel ürünlere olan talep artmakta, bu ürünlerin pazar payları sürekli büyüme eğilimi göstermektedir.

Geleneksel olarak önem arz eden bu ürünlerin sürekliliğinin sağlanması için;

- Gıda bilimindeki yeni gelişmelerin ışığında üretim metotlarının yeniden gözden geçirilerek temel özelliklerini yitirmeksizin beklentileri karşılar hale getirilmesi,
- Meyve özlerinden yapılan geleneksel şekerlemelerin üretim koşullarının optimize edilmesi,
- Üretim artışını sağlayacak modern işletmelerin kurulması veya var olanların modernleştirilmesi,
- Denetim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalıştırılması ve bu tarz ürünlerin yeni nesillere tanıtımının sağlanmasına yönelik çalışmaların artırılması,
- Gelecek nesillere geleneksel ürünlerimizin aktarımını sağlamak üzere yapılan çalışmaların artırılması ve bu ürünlerimizin gelişmesine katkıda bulunacak her türlü araştırmaya destek verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Akbay, C., Candemir, S. ve Enver, O. (2005). Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Ürünleri Üretim ve Pazarlaması. *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8 (2): 96-107.

Altan, A. (2007). *Özel Gıdalar Teknolojisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınevi.

Batu, A. (2006). Türk Lokumu Üretim Tekniği ve Kalitesi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, (1): 35-43.

Batu, A.ve Elyıldırım, F. (2009). Geleneksel Helva Üretim Teknolojisi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 4 (3): 32-43.

Batu, A., Kaya, C., Çatak, J. ve Şahin, C. (2007). Pestil Üretim Tekniği. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*. (1): 71-81.

Demirağ, M.K. (2003). Kalorisi Düşürülmüş Lokum Üretiminde Bazı Katkı Maddelerinin Kullanılabilirliğinin Araştırılması. *Gıda Mühendisliği Dergisi*, (19): 35-41.

Doyuran, S.D., Gültekin, M. ve Güven. S. (2004). Geleneksel Gıdalardan Lokum Üretimi ve Özellikleri. *Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 23-24 Eylül 2004, Van.

Elgün, A. (2013). Şeker, Şekerlemeler ve Şekerli Ürünler. *Uluslararası 2. Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi*, 07-10 Kasım 2013, Konya.

Gürocağ, E. (2011). Cezeryenin Sorpsiyon İzotermelerinin Belirlenmesi ve Modellenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze.

Kalkışım, Ö. ve Özdemir, M. (2012). *Pestil ve köme teknolojisi*. 1. Baskı. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, ss.80.

Megep, (2013). *Yiyecek İçecek Hizmetleri. Şekerlemeler*. Ankara.

Nas, S. ve Nas, M.(1987). Pekmez ve Pestilin Yapılışı, Bileşimi ve Önemi. *Gıda*, 12(6): 347-352.

Özdemir, M. (2012). Gümüşhane’nin Yöresel Dut Pestili. *Türktarım Dergisi*, (205): 40-43.

Özer, E.A., ve Yağmur, C. (2004a). Pestilin Bileşimi ve Beslenmemizdeki Yeri ve Önemi. *Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 23-24 Eylül 2004, Van.

Özer, E.A., ve Yağmur, C. (2004b). Cevizli Sucuğun Bileşimi ile Beslenmedeki Yeri ve Önemi. *Geleneksel Gıdalar Sempozyumu*, 23-24 Eylül 2004, Van.

Sezgin, A. C. (2014). Meyve, Sebze ve Sağlığımız. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2 (2): 46-51.

Soylukan, C. (2019). https://prezi.com/_ne4frx6rs-7/cezerye/, (Erişim Tarihi: 21.05.2019).

www.afyon.bel.tr/news1/6167/afyon-lokumu-ve-bilinmeyenleri.aspx, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

<https://www.gorallar.com.tr/tr/meyve-donerleri--k>, (Erişim Tarihi: 21.05.2019).

<http://www.lokummakinesi.net/bant-sistemli-lokum-kesme-makinesi/p/1334>, (Erişim Tarihi: 21.05.2019).

ASİMETRİK BİLGİ VE PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Şahin ÇETİNKAYA

Uşak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Öz

Asimetrik Bilgi, birinin bildiğini başkasının bilmemesi durumuna verilen addır. Asimetrik bilginin geçerli olduğu durumlarda etkileşim içerisinde bulunan ekonomik aktörlerden daha çok bilgiye sahip olan taraf haksız bir üstünlük kazanmaktadır. Bu nedenle asimetrik bilginin geçerli olduğu durumlarda ekonomik faaliyetlerin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi mümkün olamaz. Piyasa mekanizması içerisinde kaynakların verimli biçimde kullanılması için birimler arasındaki bilgi akışının tam olarak sağlanması gerekmektedir. Ancak, bilgi akışının tam olarak sağlanamaması sonucu ekonomik birimler arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi nedeni ile önemli piyasa aksaklıkları yaşanmaktadır. Özellikle gündelik yaşam içerisinde yer alan birimler de mevcut bilgilere erişim artık daha ucuz ve kolay yollardan yapılmaktadır. Bunun yanında, bilginin ekonomi içerisinde dağılımı, edinimi ve bilgilerin doğru değerlendirilmesi büyük bir sorundur.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik Bilgi, Piyasa, Rekabet, Bilgi, Bilgi Ekonomisi

THE EFFECT OF ASYMETRIC INFORMATION ON MARKETS

Abstract

As it is understood from the its name, asymmetric information is a name of the situation which is valid for Asymmetric information is a name of situation which is valid for Asymmetric information, the side which has the more information than among the economic actors which is in interaction, gain an injustice mastery. Because of this reason, situations which is valid for asymmetric information, it is not possible to perform the economic activities in an efficient way using the sources efficiently in market mechanism, information course which is among the units, should be provided exactly. If this information course should not be provided exactly, it results of important market defects because of the asymmetric information among the economic units.

Key Words: Asymmetric Information, Market, Competition, Knowledge, Knowledge Economy

1. Giriş

Asimetrik bilgi adından da anlaşılacağı üzere birinin bildiğini başkasının bilmemesi durumuna verilen addır. Ekonomik birimlerden bir tarafın diğerine oranla daha fazla bilgiye sahip olması durumu “asimetrik bilgi” kavramı ile ifade edilmektedir. Asimetrik bilginin geçerli olduğu durumlarda etkileşim

içerisinde bulunan ekonomik aktörlerden daha çok bilgiye sahip olan taraf haksız bir üstünlük kazanmaktadır¹.

Bu nedenle asimetrik bilginin geçerli olduğu durumlarda ekonomik faaliyetlerin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi mümkün olamaz. Piyasa mekanizması içerisinde kaynakların verimli biçimde kullanılması için birimler arasındaki bilgi akışının tam olarak sağlanması gerekmektedir. Ancak, bilgi akışının tam olarak sağlanamaması sonucu ekonomik birimler arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi nedeni ile önemli piyasa aksaklıkları yaşanmaktadır.

Yaşamın hemen her sürecinde olduğu gibi ekonomik yaşam içerisindeki aktivitelerde de bilgi çok büyük bir rol oynamaktadır. Ancak yine yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi ekonomik yaşamda da aktiviteleri yürütmekle ilgili ihtiyacımız olan bilgilere tam olarak ulaşamayabiliriz. Bu durum şüphesiz aktivitelerimizi daha etkin yürütmemizi etkileyebilir. Ekonomik etkinliğin sağlanmasını aksatacak şekilde, bilginin ekonomik birimler arasında eşit derecede dağılmaması “asimetrik bilgi” kavramı ile ifade edilmektedir².

Özellikle gündelik ekonomik yaşam içerisinde yer alan birimler de mevcut bilgilere geçmiş dönemlere nazaran daha ucuz ve daha kolay olarak ulaşmanın yollarını çözmüş olmak ile birlikte, bilginin ekonomi içerisinde bireyler ve birimler arasında eşitsiz dağılımı, bilginin edinimi ve bilgilerin doğru değerlendirilmesi büyük bir sorundur. Dolayısı ile piyasa etkinliği ve işleyişi açısından çok önemli bir faktördür. Aynı ekonomik çevre içerisinde yer alan en az iki taraftan birinin, diğer taraf ya da taraflardan daha “değişik” bir bilgiye sahip olması, bilgiye sahip olan kişinin yer aldığı ekonomik çevrelerde diğer yer alan oyuncuların aleyhine ve kendi lehine yönlendirebilmesine imkan sağlamaktadır. Elbette bu durum “değişik bilgi sahibi” diğer bir oyuncu açısından da geçerli olabilecektir³.

2. Bilgi

İnsanın bilgiye olan ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski olup günümüz bilgi çağında bilgi ve bilgi teknolojilerine verilen önem artmıştır. Bilgi; çok boyutlu bir kavram olup, sıkça veri kavramı ile karıştırılmaktadır. Bu nedenle veri(data), bilgi (information) ve bilişim sistemleri ve teknolojileri ile ilgili gelişmeler sonucu literatüre girmiştir (Tekin, 2000).

2.1. Bilgi ve Enformasyon

Türkçe literatüre bakıldığında özellikle bilgi ve enformasyon kavramlarının henüz tam anlamıyla sınırlarının belirlenemediği, bu iki terim arasında hâlâ süregelen bir kavram kargaşasının yaşandığı ve çoğu zaman bu iki kavramın birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Özellikle bu karışıklığın temel nedeni, İngilizce yazılmış yabancı literatürde bilginin karşılığı olarak *knowledge*, enformasyonun karşılığı olarak da *information* sözcüğünün kullanılmasıdır. Bu iki sözcük ve/veya terim Türkçeye çoğu zaman bilgi olarak çevrilmiştir. Aslında bu karışıklık sadece Türkçe literatürde söz konusu değildir. Yabancı literatürde de bu kavramların tartışıldığı görülmektedir⁴.

¹ <http://turkekonmi.blogspot.com/2008/02/asimetrik-enformasyon-nedir.html>

² <http://www.bayar.edu.tr/~iibf/dergi/pdf/C13S22006/OK.pdf>

³ http://www.tsrbs.org.tr/nr/rdonlyres/03ee6db6-4920-461a-88ec-94f5a9bad73c/2143/127_142.pdf

⁴ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1517/16719.pdf>

2.2. Asimetrik Bilgi

Asimetrik bilgi, bir işlemle ilgili olarak taraflardan birinin belli bir bilgiye sahipken, diğer tarafın bu bilgiye sahip olmadığı durumun ifadesidir. Asimetrik Bilgi olgusunu ilk ortaya atan George Akerlof olmuştur. Akerlof otomobil piyasalarında asimetrik bilgi nedeniyle ortaya çıkan limon probleminin finansal piyasalar için de geçerli olabileceğini öne sürdüğü makalesinde, bu piyasaların etkin çalışabilmesi için kamu müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Bu ve benzeri durumlar “değişik” bilgi sahibi birimler buldukları ekonomik sistemleri aksatarak, sistemin işleyiş etkinliğini bozmaktadır. Asimetrik bilgi olgusunun iki tür temel probleme yol açması nedeni ile fonksiyonlarını yerine getirememektedir. Bunlardan ilki ters seçim (adverse selection) ikincisi ise ahlaki tehlike (moral hazard) durumudur⁵. Bahse konu problemlerin temel ayrımı ters seçim olgusu yada dürtüsünün ekonomik çevrede eylem gerçekleşmeden önce ortaya çıkması, ahlaki tehlikenin ise ters seçimin gerçekleşmesinden sonra ve değişik bilgiye sahip olunması ile ortaya çıkmasıdır⁵.

2.2.1. Asimetrik Bilgi Teorisi

Asimetrik bilgi, piyasalarda bazı ekonomik birimlerin diğerlerine göre daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Farklı ortamlar ve iş çevreleri bilgi simetrisinin optimal gerçekleşmesini engellemekte, bilgiye ulaşma imkanı fazla olanlar ile bilgiye ulaşma imkanı kısıtlı olanlar arasında bilgi simetrisi bozulmaktadır. Farklı piyasalar için farklı oranlarda olan bu ayrışma sonucu, taraflardan biri diğerine üstünlük sağlamaktadır. Akerlof’un bahsettiği ikinci el oto piyasası ve sigorta piyasasının yanı sıra finans, gayrimenkul, müzayede ya da daha genel anlamda ticarete konu olan her faaliyette asimetrik bilgi ve bunun etkilerinin gözlemlenmesi mümkündür.

J. Stiglitz ve M. Spence ile birlikte 2001 yılında Nobel Ekonomi ödülünü paylaşan G.A. Akerlof’un 1970 yılında yayınladığı “The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and Market Mechanism” başlıklı makalesi ile literatüre giren teori, aslında bilinen bir olgunun sistematik biçimde ele alınmasıdır. Akerlof’un teorisi, P. Krugman tarafından şu ilginç cümlelerle yorumlanmıştır: “Bir kez işittikten sonra sanki onu eskiden beri biliyormuşsunuz gibi hissettiğiniz etkileyici şarkılar yazabilen bir halk müziği bestecisi olduğunu duymuştum. Aynı geleneğe sahip iktisatçılar da bulunmaktadır. Bunlar, çok temel ve aynı zamanda çok basit, bir kez duyduğunuzda onları anlamadığımıza inanmamızın zor olduğu fikirleri sahiplenmeyi başarabilirler. George A. Akerlof bu yeteneğe sahiptir” (Krugman, 2002).

3. Piyasa

Piyasa alıcı ve satıcıları bir araya getiren onların, bilgi alışverişinde bulunup iş yapmalarını sağlayan bir düzenlemedir. Örneğin dünya petrol piyasaları, petrol alıcı ve satıcılarının bir araya geldikleri piyasa türüdür (Ertek, 2006). Piyasa alıcı ve satıcıyı bir araya getiren organizasyon olarak tanımlanır. Burada karşı karşıya gelen her zaman alıcı ve satıcıların bizzat kendileri değil, aslında alım ve satıma konu olan mal ve faktörün alıcı ve satıcılarının eğilim, karar ve niyetlerini temsilen arz ve talepleridir. Öyleyse piyasa, varlığı soyut olarak kabul edilen bir organizasyondur. Öyle ki, bu piyasanın yeri, piyasada alınan ve satılan malın hangi mal olduğu, alım satım işleminin ne zaman gerçekleştiği gibi hususlar piyasa

⁵ http://www.tsrso.org.tr/nr/rdonlyres/03ee6db6-4920-461a-88ec-94f5a9bad73c/2143/127_142.pdf

kavramı için söz konusu değildir. Şu halde, piyasa kavramı, karşılıklı iktisadi karar ve davranışlarını ilişkilendirildikleri tamamen teorik bir modeli ifade etmektedir (Yığıtbaşı, 1989).

3.1. Piyasa Türleri

Piyasalar genişlik kıstasına göre, üretime konu olan malların niteliğine göre, Rekabetin gerçekleşmesi açısından sınıflandırılabilir.

Genişlik Kıstasına Göre Piyasalar

- Yerel Piyasalar,
- Bölgesel Piyasalar,
- Ulusal Piyasalar,
- Uluslararası Piyasalar

Üretime Konu Olan Malların Niteliğine Göre Piyasalar;

- Ürün piyasası
- Faktör piyasası (kaynak piyasası)
- Döviz piyasası

Rekabetin Gerçekleşmesine Göre Piyasalar;

- Tam Rekabet Piyasası
- Aksak Rekabet Piyasası olarak sınıflandırılmaktadır (Dinler, 1998).

4. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir. Söz konusu krizlerin ortaya çıkışı ve olası sonuçlarının bir ülkedeki politik istikrarsızlıkla yakından ilişkili olduğu genelde kabul edilen bir görüştür (Kibritçioğlu, 2001). Ekonomik krizler, aniden, önceden bilinmeyen, beklenmedik bir anda ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, sürekli bir enflasyon veya sürekli bir resesyon gibi ekonomik durumlar ekonomik kriz olmamaktadır⁶.

Örneğin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de görülen yıllık % 8-9 gibi enflasyon oranları sürekli devam ediyorsa, ekonomik kriz olarak tanımlanamamaktadır. Ancak, bir anda belirli bir takım iktisadi faktörler sonucu enflasyon oranı % 9 gibi bir rakamdan %150'lere fırlarsa hiperenflasyon olarak tanımlanabilir- bunu ekonomik kriz olarak belirtebiliriz. Bu açıdan ekonomik krizlerin özelliği önceden kesin olarak tahmin edilemeyen, bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır. Ekonomik krizlerin kendini gösterdiği mevcut durumlar bir süreç oluşturmaktadır. Bu süreçte enflasyon, deflasyon, stagflasyon, devalüasyon, revalüasyon, resesyon gibi durumlar bu süreçlerde görülen başlıca olaylardır. Bunlar hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

⁶ <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>

4.1. Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyindeki artış olarak tanımlanabilecek olan enflasyon kavramı ortaya çıkış nedenlerine göre sınıflandırılabilir. Buna göre, etkenler göz önüne alınarak enflasyon, talep enflasyonu ve arz enflasyonu olarak ikiye ayrılır. Talep Enflasyonu; cari fiyatlar genel düzeyinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamının toplam talebi karşılayamaması durumunda, fiyatların yükselmesidir.

Arz Enflasyonu; Denge noktasından sonra, başlangıç hareket noktası olarak, bir ücret artışının neden olduğu arz azalması seçilirse bundan sonra gelecek enflasyon arz enflasyonu (maliyet enflasyonu) olarak adlandırılır. Arz enflasyonu toplam arz eğrisini sağ yukarıya kaydırmakta ve genel fiyatlar düzeyini artırmaktadır. Toplam talep eğrisinin sağa kayması farklı nedenlerden kaynaklanabilir. Bu nedenlere bağlı olarak maliyet enflasyonu ve ithal enflasyondan da bahsedilebilir⁸.

4.2. Deflasyon

İktisadi anlamda enflasyonun tam tersi anlama gelmekte olup, fiyatlar genel seviyesinin sürekli biçimde ve yüksek oranlarda düşmesi şeklinde tamamlanır⁷.

Deflasyon bir iktisadi istikrarsızlık halidir ve sebebi de talep yetersizliğidir. Bu defa toplam arz toplam talebi aşmakta ve toplam talep toplam arz karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu durum ekonomideki toplam talebin toplam arz karşısında yetersiz kalmasıdır. Ekonomideki toplam harcamaların mevcut mal ve hizmetlerin tamamını satın almaya yetmemesi demektir⁸.

4.3. Stagflasyon

Enflasyonla durgunluğun bir arada olması halidir. İktisadi anlamda tüm ekonomide fiyatların hissedilir derecede yükselmesi yanında potansiyel üretim faktörlerinin en düşük düzeyde istihdam edilmesiyle birlikte ekonomik büyümenin en alt düzeyde tutulması olarak tanımlanır.

4.4. Devalüasyon

İktisadi manası ise, ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi veya aynı anlama gelmek üzere döviz kurunun yükseltilmesidir.

5. 1929-2008 Arası Ekonomik Krizler

Ekonomik krizler yıllara göre oluş sebepleri ile sıralandığında, asimetrik bilginin etkileri daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır. Aşağıda yaşanan krizler ve “kriz yaratan” dünya olayları gösterilmektedir.

1. **1929-1931:** Büyük Dünya Depresyonu sürecinde çöken tarım ürünleri fiyatları ve şiddetle aleyhe dönen dış ticaret hadleri, daralan ihracat pazarları ve dış kredi olanakları;
2. **1954:** Kore Savaşı'nın bitmesiyle dünyada çöken hammadde ve tarım ürünü fiyatları, aleyhe dönen dış ticaret hadlerinin izleyen yıllarda sürmesi,
3. **1958:** ABD'nin durgunluğa girmesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu paralarının konvertibiliteye geçmesi ve Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin yarattığı pazar daraltıcı etki;

⁷ ://www.sosyalyardimlar.gov.tr/uce/2012/genel/ekonomik_krizlerin_yoksulk_uzrn_etki_orhan_bilge.pdf

⁸ http://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/enflasyon-cesitleri-nelerdir.html

4. **1968:** Doların altın değerinin, 1 ons eşit 35 dolarda kalmayacağını anlaşıldığını izleyerek dolar aleyhine spekülasyonun giderek şiddetlenmesi;
5. **1974:** 1. petrol krizinin patlamasıyla dış ticaret hadlerinin şiddetle aleyhe dönmesi; Alman markı ve İsviçre frankının dolara karşı hızla değer kazanması;
6. **1978:** “Petro-dolarları dolaşıma döndürme” politikasının yarattığı aşırı kısa vadeli borçlanmanın, Türkiye ile birlikte bir dizi gelişmekte olan ülkeyi (GOÜ) (Arjantin, Zaire, Peru gibi) birlikte krize götürmesi; uluslararası bankaların GOÜ’ye kredileri kısarken, faizleri yükseltmeleri,
7. **1979 – 1980:** Petrol fiyatlarının tekrar reel sıçramaya geçmesi, ABD’de para arzı kısılmasının dünya reel faiz hadlerini katlayarak artırması, tarım fiyatlarının tekrar çökmesi,
8. **1982:** Büyük borçlu Latin Amerika ülkelerinin borç ödeyemez duruma düşmesiyle dünyada “büyük borç krizi”nin patlaması, reel faiz hadlerinin tekrar yükselmesi,
9. **1987:** Kasım ayında New York borsasının çökmesi, izleyen yaygın banka iflaslarıyla ABD ekonomisinin uzun süreli (1987-91) durgunluğa girmesi, doların güçlü paralar karşısında (DM, yen gibi) değer kaybı,
10. **1990:** Tokyo borsasının çökmesi, Japonya’da finansal kırılganlığın ortaya çıkması ve uzun süreli durgunluk / deflasyon sürecinin başlaması,
11. **1990 – 1991:** Irak’a ambargo ve izleyen Körfez Savaşı; bölgeden turist ve sermaye kaçıışı, petrol fiyatı ve bölgeye kredilerin faizlerinde fırlama,
12. **1992 – 1993** (yaz ayları): Avrupa paraları aleyhine spekülasyon sonucu Türkiye’ye rakip ülkeler paralarının devalüasyonu; ABD’ye sermaye kaçıışı; ABD’de hızlı, AB’de yavaş büyüme; doların değerlenmesi
13. **1994:** Meksika’nın krize girmesi, Brezilya ve Arjantin’in onu izlemesi; bunların paralarının ve Çin parası yuan’ın devalüasyonu; bu ülkeler ile GOÜ pazarlarından sermaye kaçıışı,
14. **1997 – 1999:** Uzak Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde kriz; bu ülkeler ve GOÜ’den sermaye kaçıışı; krizin başta bölgeye yatırımcı Japonya, dünyayı tehdit eder boyuta varması; petrol fiyatının çökmesi, ülke paralarında büyük çaplı devalüasyonlar; dünya pazarının daralması,
15. **1998:** Asya krizinin Rusya’ya intikali ve Rusya’nın moratoryum ilanı; bölgeden sermaye kaçıışı ve kredi faizlerinin artışı; rublenin devalüasyonu; Rusya pazarının daralması,
16. **2000:** Dünya petrol fiyatlarının katlanarak artması; ABD’de Nasdaq’da çöküşün başlaması; ABD’de durgunluk işaretleri ve sermaye kaçıışı,
17. **2001:** Arjantin krizi ve Latin Amerika’ya yayılması; ABD’de 11 Eylül terörüyle birlikte savaş göstergelerinin ortaya çıkışı ve Nasdaq’daki çöküşün diğer hisseler de yayılması; ABD’de büyük boylu şirketlerin iflasları ve büyük çapta yolsuzlukların patlak vermesi; ABD’de durgunluğun yayılması,
18. **2002:** ABD’nin İngiltere ile birlikte Afganistan’ı bombalaması ve işgal etmesi, işgalin bölgedeki petrol yollarını kapsamaması; savaşın, ABD’ye boyun eğmeyi reddeden Irak ve İran’ı da kapsama

olasılığının artması; Nasdaq başta, ABD’de New York borsasında çöküş, şirket iflasları ve şirket yolsuzluklarının sürmesi; Avrupa’da dolaşıma giren Euro karşısında ABD dolarının değer yitirmesi, giren sermayenin ABD’yi terk etmesi; Arjantin’deki çöküşü başta Uruguay ve diğer bölge ülkelerinin izlemesi

19. **2008:** Dünya ekonomisinin 2007 yılından itibaren giderek küçülmesinin en önemli nedeni olan ABD emlak piyasasında 2007 yılı ortalarında ortaya çıkan Mortgage krizidir (Yıldırım, 2010: 12)

6. Asimetrik Bilginin Etkileri

6.1. Asimetrik Bilginin Piyasa Üzerindeki Etkileri

Bilgi akışının tam olarak sağlanamaması sonucu ekonomik birimler arasında ortaya çıkan asimetrik bilgi nedeni ile önemli piyasa aksaklıkları yaşanmaktadır¹⁴. Bu durum tercihleri etkileyecektir. Mevcut durumla ilgili olumsuzluklara neden olabilecektir. Bu açıdan ters seçim kavramı önemlidir. Ters seçim problemi, piyasaları olumsuz şekilde etkileyecek sorunlar doğurmaktadır. Bu sorunla, piyasada bulunan taraflardan birinin malların tipini veya kalitesini gözlemleyemediği durumlarda karşılaşılır. Bu ise bir sözleşmeyle ilgili olarak, bilginin bir tarafça bilindiği, diğer tarafça bilinmediği durumlarda meydana gelir. Sonuçta, ikinci taraf maliyete katlanmak durumunda kalır (Erdoğan, 2008).

Ters seçim bir piyasada işlemin gerçekleşmesinden önce asimetrik bilgi olgusunun yarattığı sorundur. Fon ihtiyacı bulunan ekonomik birimler ile fon fazlası bulunan birimlerin bir araya geldikleri piyasalarda borç bulmak isteyen kişiler, fon bulmalarını engelleyeceğini düşündükleri bazı olumsuz özelliklerini saklayabilir veya daha farklı gösterebilirler. Böylece istedikleri miktardaki fonu hem risk primi ödemedi hem de düşük maliyetle elde edebilirler. Finansal piyasalarda da böyle bir durumun varlığı, fon sağlayıcıların borç verme konusunda oldukça isteksiz davranmalarına yol açabilir. Tam tersi bir düşünce ile olanın dışında bir bilgilendirilme ihtimaline karşı fon arz edenler bir risk primi talep ederek fonlarını oldukça yüksek maliyet ile arz edebilirler. Bu durumda ise, piyasada gerçekten iyi özelliklere sahip bir biçimde borç arayan kişiler kendilerini diğerlerinden ayıramadıklarından, hak etmedikleri halde söz konusu olumsuzluklardan etkilenebileceklerdir.

Asimetrik bilginin o piyasada bulunan tüm birimler için bulunduğu düşüncesi yayıldığında, genel olarak borç isteyen kişilerin bilgilerine güvenilmeyeceği için, bu kişiler ya fon bulamaz ya da bulsalar bile risk primlerinin artırdığı yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalırlar. Fon arz eden ve talep edenlerin bulunduğu böyle bir piyasa asimetrik bilgi sebebi ile fon maliyetleri olması gerekenden daha yüksek seviyelerde oluşabilir. İlk olarak asimetrik bilgi sebebi ile fon arz edenlerin piyasadaki kısmen çekilerek çok az fon arz etmeleri durumu, ikinci olarak ise fon arz edenlerin asimetrik bilgi oluşumunu bir fırsat olarak düşünüp, arz edecekleri fonlara fiyat ya da risk primi olarak asimetrik bilgi maliyetini yansıtması sonucunu doğurabilecektir. Her iki durumda da piyasada fon maliyetleri olması gerekenin üzerinde oluşabilecektir. Böylesi bir durumun doğal sonucu fon talebinde bulunan iyi birimlerin bu piyasadaki uzaklaşmalarına yol açacak, fon piyasasında kötü durumdaki aktörlerin piyasadaki oranı artacaktır. Sonuçta piyasada fon arz edenlerin iyi nitelikli kişiler yerine kötü nitelikli kişilere kredi sağlama yani “ters seçim” olasılıkları artmaktadır. Piyasaların doğal dinamikleri “kötü” oyuncuların oranını artırması, piyasanın olması gerektiği gibi çalışmadığı anlamına gelmektedir.

İktisat teorisi incelenirken çoğunlukla üreticilerin ve tüketicilerin tercihlerinde diğer faktörlerin sabit olduğu varsayımıyla yapılan statik analizlere yer verilmektedir. Ekonomik birimlerin tam rekabet piyasası şartlarında hareket ettikleri varsayımıyla gerçekleştirilen teorilerde ‘tam bilgi’ sahibi olunması önemli bir faktördür. Ancak, piyasalarda istisnai durumlar haricinde tam bilgi sahibi olunması mümkün değildir. Bu durumda ideal piyasa yapısının bozulması kaçınılmaz olmaktadır. Diğer yandan, sahip olunan bilginin aynı bilgiye sahip olmayan kişiler tarafından algılanmasında meydana gelen güçlükler, bilgi sahibi olanlarla olmayanlar arasında bir iktidar sorununa yol açmaktadır ki bu sorun asimetrik bilginin iki temel yaklaşımı olan tersi seçim ve ahlaki tehlikenin temelinde yer almaktadır. Bu bağlamda, piyasanın yapısını bozan ve ekonomik taraflardan birinin diğerine oranla daha fazla bilgiye sahip olması anlamına gelen ‘asimetrik bilgi’ sorunu, bunun piyasa üzerindeki etkileri ve sorunların çözümüne yönelik çabalar olmaktadır. Asimetrik bilginin piyasalar üzerindeki etkilerine piyasa türlerine bakarak incelemekte yarar vardır.

- Genişlik kistasına göre piyasalar üzerinde etkileri,
- Ürün-Faktör ve Döviz Piyasası açısından etkileri
- Rekabet Piyasaları üzerindeki etkilerine bakılmalıdır.

6.1.1. Genişlik Kistasına Göre Piyasalar Üzerinde Asimetrik Bilginin Etkileri

Genişlik esasına bakıldığında en küçük olan Yerel Piyasalar da, asimetrik bilginin çok fazla etkisinin olmadığı görülecektir. Çünkü bu piyasalarda alıcı ve satıcıların etkileşimi dar bir alanda olduğundan asimetrik bilginin mevcut durumda ortaya çıkaracağı bilgi eşitsizliği çok uzun sürmeyecektir. Satıcılar ve alıcılar arasında alışveriş sırları olarak herkesçe bilinen sırlar olacaktır. Böylelikle satıcıların birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla belli sayıda sırları olacağından asimetrik bilgi olumsuzlukları da dengelemiş olacaktır.

Bölgesel Piyasalarda, etkileşim alanı genişlediğinden bu piyasalarda etki teorisini doğrulayacaktır. Benzer sektörlerde faaliyet gösteren satıcıların bilgilere ulaşımı aynı zamanda olmayacağı için asimetrik bilginin etkisi görülecektir.

Ulusal ve Uluslararası Piyasalarda, bu piyasa türlerinde asimetrik bilgi etkili olacaktır. Bu etkileşim geniş alana yayılan piyasanın alıcı ve satıcının aynı anda bilgiye ulaşımına her zaman imkan vermeyecektir. Çünkü etkileşim alanı geniş oldukça bilginin paylaşımıyla beraber çeşitliliği de artacaktır. Bu nedenle aynı anda bilgiye ulaşım her zaman mümkün olmayacaktır.

6.1.2. Ürün, Faktör ve Döviz Piyasaları

Ürün Piyasasında, bir malın kalite, üretim farklılıkları gibi çeşitli açıdan durumunu üretici tüketiciden daha iyi bilmektedir. Bu durum piyasada hem üreticiler hem de tüketiciler arasında asimetrik bilginin etkilerini göstermektedir. Bu durum yerel piyasalarda da aynı olumsuz durumu ortaya koyacaktır.

Çünkü yerel piyasalarda asimetrik bilgi satıcılar arasında veya müşteriler arasında değişken ve genel durumda bir süre sonra fark edilmesi muhtemel durumlar açısından asimetrik bilginin etkisini düşürecektir. Bunun dışında üreticinin tüketiciyi bilgilendirme hususunda bilgi farkı her piyasada olduğu gibi yerel piyasalarda da devam edecektir.

Faktör Piyasalarında, üretim faktörlerinin fiyatının belirlendiği piyasalara bakıldığında en önemlilerinden biri olan işgücünün ücretlerini devlet ve yasal olarak kurulmuş sivil toplum örgütleri kontrol etmektedir. Dolayısı ile bu piyasalarda asimetrik bilgi diğerlerine oranla daha az etkili olur diye düşünülebilir. Ancak sermaye, doğal kaynak gibi unsurlar tabii ki emek piyasası gibi organize takip altında olmadığından rekabet esaslı bir yapı görülmektedir. Dolayısı ile bu piyasalar da bilginin önemi asimetrik açıdan öne çıkacaktır. Yani bu piyasalarda asimetrik bilginin etkileri her zaman piyasa büyüklüğüne bakılmaksızın görülecektir.

Döviz Piyasaları, her ülkedeki ulusal paranın dışındaki paraların alınıp satıldığı piyasalar olarak bilinen döviz piyasaları da asimetrik bilgiden etkilenmektedir. Ancak bu piyasalar Merkez Bankaları, Ekonomi tabanlı Sivil Toplum Kuruluşları ve Yatırım Danışmanlık Şirketleri tarafından çok yakından takip edildiğinden sürekli değişim gösteren kısa ömürlü bilgiler ön plandadır. Asimetrik bilgi bu piyasaları da etkilemektedir.

6.1.3. Rekabet Piyasaları Üzerinde Etkileri

Rekabet piyasalarında, asimetrik bilgi son derece önemli bir sonuçtur. Satıcıların hem alıcılar hem de rakipler üzerinde oldukça etkilidir. Zaten asimetrik bilgi tam rekabet şartını bozucu unsur olarak da kabul edilebilir. Ürünler arasındaki farklılık tam rekabet şartlarından homojenlik şartını ortadan kaldırdığından tam rekabet engellenmiş olacaktır. Bu nedenle, satıcıları aralarında üretimde farklılık olabilecek bilgi farklılıkları asimetrik bilginin bu sonucunu ortaya çıkaracaktır.

6.2. Asimetrik Bilginin Finansal Sistem Üzerindeki Etkisi

Geleneksel Arrow-Debreu kaynak dağılımı modelinde işletmeler ve hane halkı pazarlar aracılığıyla bir araya geldiği için finansal araçlar bu süreçte hiçbir rol oynamamaktadır. Pazarların mükemmel ve etkin olduğu durumlarda, kaynak dağıtımı Pareto etkin olduğundan genel refah düzeyini arttırmak için finansal araçlara ihtiyaç yoktur⁹

Modigliani-Miller teoremi de, hane halkının portföyler oluşturarak finansal araçların aldıkları pozisyonları alabileceğinden dolayı, finansal aracılığın değer yaratmadığını ifade etmektedir.

Fakat kuvvetli etkinliğe sahip pazarların mevcut olmadığı günümüzde, finansal araçlar ekonomide kaynak dağıtım etkinliğini arttırmakta ve genel refah düzeyini yükseltmektedir. Finansal pazarlar ve kurumlar aşağıda sıralanan işlevleri yerine getirmektedir:

- Malların, hizmetlerin ve varlıkların el değiştirmesine aracılık edilmesi,
- Büyük ölçekli projelerin finansmanını kolaylaştırmak amacıyla tasarruf birikimi ve risk dağıtım sistemi oluşturarak mülkiyetin tabana yayılmasının sağlanması,
- Ekonomik kaynakların zaman içerisinde, coğrafi bölgeler ve sektörler arasında transferinin sağlanması,
- Risk yönetimi ve kontrolü yöntemlerinin geliştirilmesi,

⁹ <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>

- Fiyat bilgisinin sağlanması,
- Asimetrik bilgi sorununun çözümünün kolaylaştırılması.

Mikroekonomi teorisi, bireylerin, elde ettikleri ürün ve hizmetlerin bütün özelliklerinin farkında olduklarını ve bir işlem talimatı verenlerin, bunu yerine getirecek temsilcilerinin faaliyetlerini her zaman denetleyebildiklerini öngörmektedir. Fakat finansal pazarlarda katılımcıların bilgi düzeyinin farklı olması ile sözleşmelerin kontrol ve uygulanma süreçlerinin maliyetli olması, asimetrik bilgi sorununu ortaya çıkarmakta ve finansal pazar ve kurumların işlevlerini yerine getirmelerini engellemektedir.

Asimetrik bilgi sorunu, ters seçim (*adverse selection*), ahlâkî tehlike (*moral hazard*) ve temsilcilik sorunu (*agency problem*) şeklinde kendini göstermektedir.

Ters seçim sorunu, bir sözleşmeden önce oluşan, en istekli kredi müşterisinin potansiyel “kötü” borçlu (ödünç aldığı borçları zamanında ve tüm yükümlülükleri ile beraber geri ödeyemeyecek durumda olan güvensiz kredi sahipleri) olduğu asimetrik bilgi sorunudur. Dolayısıyla, ters seçim sorunu söz konusu ise finansal piyasalarda *tersi* (arzu edilmeyen) sonuçlar verecek (örneğin, krediyi geri ödemeyecek) müşteri seçimi yapılması olasılığı yüksektir. Bu durum, klasik Akerlof limon problemi olarak bilinmektedir. Finansal sistem içerisinde ters seçim sorununa örnek olarak, alacağı krediyi geri ödeme olasılığının çok düşük olduğu bilen bir banka müşterisinin bu sebeple alacağı krediye karşılık bankaya çok yüksek faiz oranını ödemeyi kabul etmesi ve dolayısıyla, krediyi ilk sırada alabilmesi gösterilebilir.

Bu durumda, asimetrik bilgi sorunu sebebiyle kredinin bu müşteriye verilmesi ters seçim durumunu oluşturmaktadır.

Ahlâkî tehlike olarak ifade ettiğimiz sorun, bir sözleşmeden sonra oluşan, kredi alanın kredi verenin bakış açısına göre *ahlâkî* olmayan (arzu edilmeyen) faaliyetlerde bulunarak, kredi verenin çıkarını zedeleme *tehlikesine* neden olan asimetrik bilgi sorunudur. Bu arzu edilmeyen faaliyetler veya davranışlar, kredinin geri ödenmeme riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Ahlâkî tehlike söz konusu ise, kredi alan yüksek riskli projelere yatırım yapmakta, yüksek getiri kazanırsa bundan kazançlı çıkmakta, sermayeyi kaybederse kaybın önemli kısmı kredi verene yüklenmektedir. Bu durumda, finansal sistem ödünç vereceği kaynağı kaybetmektense çok az sayıda güvenilir müşteriye kredi açmayı tercih etmekte; bu da finansal sistemin etkin çalışmasını engelleyerek piyasa dengesinin birinci en iyi durumundan sapmasına yol açmaktadır¹⁰.

Temsilcilik sorunu ise, bir sözleşmenin tarafının işlerini gördürmek için bir temsilci kullandığında, o temsilcinin faaliyetlerini tam olarak kontrol edemediği veya kontrol sürecinin maliyetli olduğu durum olarak tanımlanmaktadır.

Asimetrik bilgi sorunu, finansal istikrarsızlığın temel nedenlerinden birisidir. Finansal istikrar iki temel koşula bağlıdır:

1. Finansal sistemde temel kurumların istikrarlı oluşu, yani, dış yardım veya müdahale olmadan sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmelerine imkan verecek tam güvenin söz konusu olması,

¹⁰ <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>

2. Temel piyasaların istikrarlı oluşu, yani, piyasa katılımcılarının piyasadaki arz-talep dengesini yansıtan fiyatlar üzerinden güvenle işlem yapması ve temel göstergelerde köklü bir değişiklik olmadığı durumlarda kısa dönemde fiyatlarda önemli dalgalanmaların olmaması koşuludur¹¹

Asimetrik bilginin etkilerini en iyi anlatan çalışmalardan biride Akerlof'un klasik "limon" problemidir. 1970'de yayınladığı makalesinde ikinci el araba piyasası örneğinde geliştirilmiştir. Bu örnekte, Akerlof, ikinci el araba piyasasında, satıcıların satılan ürün hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu halde, alıcı bilgisinin yetersiz olduğunu, yani alıcı ve satıcı arasındaki ilişkide asimetrik bilgi sorununun bulunduğunu ifade etmektedir. Bu durumda, bu pazarda aldanabileceğini düşünen alıcıların ürüne değerinin altında fiyat vermesi veya pazardan çekilmesi sonucu ikinci el piyasasının çökmesi söz konusu olabilecektir. Göstergelerde köklü bir değişiklik olmadığı durumlarda kısa dönemde fiyatlarda önemli dalgalanmaların olmamıştır.

Finansal şoklar, finansal sistemin bilgi akış mekanizmasını engelleyerek, kaynakların verimli yatırım fırsatlarına aktarılmasının önünü kesebilmektedir. Böyle bir durumda piyasalarda asimetrik bilgi sorununun ortaya çıkması ile finansal istikrarsızlıklar ve bankacılık krizleri ile oldukça sık karşılaşmaktadır. Bu anlamda asimetrik bilgi kredi ve sermaye piyasalarında önemli etkiye sahiptir.

Piyasalardaki eksik bilgidен kaynaklanan farklı uygulamalar nedeniyle ekonomideki başarısızlıkların ve krizlerin de önemli açıklayıcısı durumundadır.

6.3. Asimetrik Bilginin Ekonomik Krizlere Etkisi

Belli başlı makroekonomik kriz türlerini, reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki ana başlık altında toplayabiliriz. **Reel Sektör Krizleri;** mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki miktarlarda yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar olarak biçiminde ortaya çıkar. Mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatların sürekli artışı enflasyon olgusunu ortaya koyar, bu artışlar belli bir sınırın üstünde ise buna enflasyon krizi de denilir.

Finansal Krizler ise, döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde geri dönmeyen batık kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilebilir (Kibritçioğlu, 2001). Finansal krizler birçok durumda yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızla terk etmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında anî sıçramalarla finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalma gibi reel sektör etkileri göstermektedir.

Ayrıca, bir ülkedeki kriz, başta bu ülkenin yakın ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkeler olmak üzere diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu ülkelerin bu etkilere karşı geliştirdikleri savunma mekanizmaları da krizin ilk başladığı ülkede ihracat daralması, uluslararası finans piyasalarında artan tedirginlik gibi yollarla mevcut olumsuzlukları daha da artırıcı yönde etkili olmaktadır. Krizin etkileri, daha sonra işgücü piyasalarına, sağlık, eğitim ve sosyal yardım kalemlerindeki kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşimine ve giderek yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelere doğru yaygınlaşmaktadır (Koyuncu ve Şenses, 2004).

¹¹ <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>

Ekonomik krizlerin ortaya çıkışı, yukarıda tanımlarını yaptığımız enflasyon, deflasyon gibi kavramlarla ifade edilen ekonomik olaylarla meydana gelmektedir. Örneğin, enflasyon oranlarındaki ani yükselmeler, ekonomide zamanla oluşan durgunluk veya bu paralelde meydana gelen belirsizliklere bağlı stagflasyonlar krizin temel göstergeleri kabul edilebilir.

Bu bahsedilen durumların ortaya çıkmasında en önemli etkenlerin başında şüphesiz ki, bilgi asimetrisi gelir. Piyasa aktörleri arasında bu farklılık enflasyon-deflasyon olgularını ortaya çıkarır. Döviz piyasaları asimetrik bilgi sonucu devalüasyonlarla karşılaşabilir. Bu piyasa aktörlerinin veya diğer yatırımcıların zamanında önlem almaları için gereken bilgi paylaşımını yeterince sağlayamadığından bazılarının aşırı kazanmasına, bazılarının da kaybetmesine neden olabilir. Kriz türleri incelendiğinde, gerek reel sektör krizlerinde, gerekse finansal krizlerde asimetrik bilgi daima en önemli etkileyici unsur olarak göze çarpacaktır. Çünkü kriz şartlarının oluşumu önceden taraflarca bilinecek olursa önlemler alınarak krizin oluşu engellenebilir¹².

Yukarıdaki kriz tablosunun izdüşümündeki Türkiye krizleri, bunların hiç küçümsenemeyecek uluslararası boyutları olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya ekonomisinde istikrarsızlığın çok arttığı 1970'li yıllar, özellikle 1990 sonrasında yaşanan mali serbestlik ile kısa/uzun vadeli sermayenin serbest dolaşım sürecinde Türkiye'nin de istikrarsızlığını artırmış; artan krizlerle birlikte kalkınması da duraklamıştır. Gerçekte bu süreci en yoğun yaşayanlar, dışa çok açık politikaları uygulayan Türkiye gibi orta derecede gelişmiş ülkelerdir; en fakir ülkeler ise artık açlık çeker duruma girmiştir.

7. Sonuç

Asimetrik bilgi piyasalar üzerinde büyüklük, ürün ve rekabet açısından bakıldığında etkilidir. Bundan dolayı finansal krizlerde oldukça önemli bir rolü olduğu kabul edilebilir. Özellikle finansal sistemin işleyişinde önemli olan sermaye piyasalarında asimetrik bilgi son derece etkili olmaktadır. Yatırımcının veya kamu idaresinin bilgiye eşit düzeyde ulaşamaması sonuçları değiştirecektir. Örneğin, siyasi açıdan meydana gelebilecek bir olumsuzluğun önceden yatırımcıya duyurulmuş olması, yatırımcının kararlarında çok büyük değişikliklere neden olacaktır. Bununla kısa sürede çözülecek olan siyasi olumsuzluk bir anda çözümsüz bir durum alabilecektir. Ekonomik etkileri ve sonuçları da bu şekilde geniş çaplı olabilecektir. Yatırımcının geç haberdar olması, zamanında önlem almasını engelleyeceği için, beklide tüm sermayesini kaybetmesine de neden olabilecektir. Ekonomik krizlere bakıldığında asimetrik bilginin çok önemli rolü olduğu görülmektedir. Bazen asimetrik bilginin tamamen sonucu oluşturduğu da söylenebilir¹³. Örneğin, Avrupa ülkelerinde “Yaratıcı Muhasebe” kavramı paralelinde asimetrik bilginin sonuçları son yıllarda etkili bir şekilde görülmektedir. AB ülkelerinden bazılarının finansal yapıları gerçekçi olarak zamanında gösterilmediğinden tüm Avrupa Birliğini hatta dünyayı önemli ölçüde sıkıntıya sokmuştur. Sermaye piyasalarında bilginin her zaman herkese eşit şekilde ulaşmaması nedeniyle piyasaların işleyişi zaman zaman aksamaktadır. Finansal pazarlarda tüm alıcı ve satıcılar her zaman aldıkları ve sattıkları ürünler hakkında tam bilgiye sahip değildir. Bir taraf diğerinden daha fazla bilgiye sahip olduğu için de bilginin asimetrik dağılımı söz konusudur. Menkul

¹² <http://www3.dogus.edu.tr/amuslimov/research/Article/Muslimov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>

¹³ <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>

kıymet piyasasında asimetrik bilgi, yatırımcıların kazançlarını etkilediği gibi etkin fon transferine engel olarak tasarrufların yatırımlara aktarılmasını da engellemektedir.

Kaynakça

- DİNLER, Z. (1998). İktisada Giriş. Ekin Kitabevi Yay, Bursa.
- ERDOĞAN, M. (2008). “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. DPU Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan.
- ERTEK, T. (2006). Temel Ekonomi. Beta Yayınları, İstanbul.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001). “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler”. Yeni Türkiye Dergisi.
- KOYUNCU, M. ve ŞENSES, F. (2004). “Kısa Dönem Krizlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri”. Çalışma ve Toplum Dergisi, 3.
- KRUGMAN, P. (2002). Politika Taşeronları: Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler ve Önemsizleşen Refah, N.Domaniç (Çev.), Literatür Kitabevi, İstanbul.
- TEKİN, M. (2000). Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi, Damla Ofset, Konya.
- YILDIRIM, S. (2010). “2008 Yılı Küresel Krizin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”. Karaman, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12.
- YİĞİTBAŞI, Ş. (1998). Mikro İktisat. Selçuk Üniversitesi Yay, Konya.

İnternet Kaynakları

- <http://www.bayar.edu.tr/~iibf/dergi/pdf/C13S22006/OK.pdf>, (01/04/2017).
- <http://ideas.repec.org/a/iif/iifjrn/v19y2004i225p81-94.html>
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1517/16719.pdf>, (23/05/2017).
- <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf>, (05/04/2017).
- http://www.ekodialog.com/uluslararası_ekonomi/enflasyon-cesitleri-nelerdir.html, (23/05/2017).
- <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc> “Türkiye’de Ekonomik Krizler Nedenleri ve Sonuçları”, (05/04/2017).
- <http://paribus.tr.googlepages.com>, (23/04/2017).
- <http://sbe.dpu.edu.tr/20/1-20.pdf> “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, (20/05/2017).
- http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/mce/2012/genel/ekon_kriz_yoksulluk_uzeri_etkileri_orhan_bilge.pdf, (20/05/2017).
- <http://www.tsrbs.org.tr/nr/rdonlyres/03ee6db6-4920-461a-88ec94f5a9>, (20/11/2017).
- <http://turkekonmi.blogspot.com/2008/02/asimetrik-enformasyon-nedir.html>, (20/11/2017).

DÜNYA DA E-TİCARET VE E-TİCARET ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ

Dr. Şahin ÇETİNKAYA

Uşak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Öz

Hızla gelişen e-ticaretin olumlu ve olumsuz sonuçları vardır. E-ticaretin büyümesi, kayıt dışı ekonomi açısından da önemlidir. E-ticaret internet ile yayılma göstermiştir.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, 2016 yılı verilerine göre 7 milyar dünya nüfusunun 3 milyarlık kesimi aktif internet kullanıcısıdır ve bu kullanıcı sayısı çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Örneğin, 2010 yılında 360 milyon civarında olan internet kullanıcı sayısı 2015 yılında 3,010 milyona ulaşmıştır.

Gelişen teknolojiyle birlikte e-ticaret pazarına olan ilgi artmakta ve bu paralelde bilişim teknolojilerinin ekonomik boyutu da büyümektedir. Dünya da 2016 e-ticaret hacmi perakende sektöründe 2 trilyon dolara ulaşmıştır. E-ticaret ile birlikte istihdam, bilişim teknolojisi ve her alanda yapılmaya başlayan elektronik ticaretin önlenemez bir hızla büyüdüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Entelektüel Sermaye, İnternet, Bilgi Ekono-misi, Bilgi Toplumu

898

E-COMMERCE AND E-COMMERCE IN THE WORLD ON A SWOT ANALYSIS

Abstract

The rapidly developing e-commerce has positive and negative consequences. The growth of e-commerce is also important for the informal economy. E-commerce has spread with the Internet.

The researches show that approximately 7 billion uses internet according to the 2016 data portion. This user number is increasing rapidly. For instance, while the user number is approximately 360 million in 2010, it reached 3 billion in 2016. With the developed technology the interest in e-commerce market and eco-nomic aspects of information technology amplifies this parallel. 2016 e-commerce volume in the world has reached 2 trillion dollars in the retail sector. So along with e-commerce, employment, information technology, and electronic commerce which has started to be made in every area are growing fast and unavoidably

Key Words: E-Commerce, intellectual capital, Internet, Information Econo-mics, Information Society

Giriş

Dünya da geleneksel ticaretin etkisi e-ticaret ile değişime uğramıştır. Her geçen gün dünya ticaretindeki payı büyüyen e-ticaret hacmindeki artış, ülkelerin ekonomik, sosyal ve idari yapılarını da değişikliğe uğratmaya başlamıştır. Artık ülkelerde e-ticaret kurallarına uygun yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. E-devlet, e-noter, e-satış, .. gibi kavramlar hukuk terminolojisine girmiştir.

Elektronik ticaretin ekonomik etkileri, dünyadaki geleneksel ticaret anlayışından yeni ekonomiye geçiş sürecinin hızlanmasına sebep olmaktadır. Bu etkilerin ekonomilere olan olumlu katkıları ülkelerin elektronik ticaretin gelişmesi yolunda sürekli olarak yeni önlemler alması ve düzenlemelere gitmesi ile doğru orantılı olmaktadır (Marangoz,2011).

E-Ticaret

Farklı tanımları bulunan e-ticaret terimi genel olarak **“fiziksel iletişim olmaksızın yapılan sanal ortamdaki her türlü ticari faaliyetlerdir.”**

şeklinde tanımlanabilir. Farklı kaynaklardan alınan tanımlar da şöyledir; Dünya Ticaret Örgütü'nün yaptığı e-ticaret tanımı;

-“e-ticaret; mal ve hizmetlerin üretim, reklâm, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağı üzerinden yapılmasıdır1.

-İş bankası yayınlarından 2013 yılında hazırlanan “Dünya da ve Türki-ye’de E-Ticaret sektörü” adlı çalışmasında e-ticaret şöyle tanımlanmıştır. Mal ve hizmetlerin internet üzerinden alım-satımıdır (Sezgin,2013,s:1).

-Ekonomi Bakanlığının resmi internet sitesinden yapılan tanım ise şöyledir; Elektronik ticaret, mal ve hizmetlerin üretim, tanıtım, satış, si-gorta, dağıtım ve ödeme işlemlerinin bilgisayar ağları üzerinden yapılmasıdır. Elektronik ticaret, ticari işlemlerden biri veya tamamının elektronik ortamda gerçekleştirilmesi yoluyla reklam ve pazar araştırması, sipariş ve ödeme ile teslim olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 17/12/2015).

-Elektronik ticaret sanal ortamdaki, mal ve hizmet ticareti, ürün tasarımı, üretim, pazarlama, reklam, tanıtım, sipariş verme, sözleşme yapma, banka işlemleri ve fon transferi, mühendislik hizmetleri, kamu alımları, elektronik para (sanal para) çıkarma, borsa işlemleri, elektronik noter-lik, fikir mülkiyet haklarının devri, kiralama işlemlerinin tümüdür (Bozkurt,2011,s:18).

E-ticaret, Elektronik Fon Transferi (ETF), Elektronik Veri Değişimi(EDI/ Electronic Data Interchange) ve tüm kredi kartı işlemlerini içerecek şekilde bütün finansal ve ticari işlemler tanıma dahil edilmekte; diğerlerinde ise, e-ticaret işlem ve ödemenin internet gibi açık bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştirilen, tüketiciye yönelik perakende satışlarla sınırlandırılmaktadır (Yaltı, 2003:1-2)

E-Ticaret Uygulaması

E-Ticaret uygulamasında taraflar sıralanırken, sözleşme hukuku çerçevesinde e-ticarete özel durumlarla beraber diğer etki alanları da dikkate alınmalıdır. Bu etki alanları içinde kamusal görev üstlenecek olan kurum-larda yer almalıdır. Buna göre; e-ticaret kapsamında; *Alicılar, Satıcılar,*

Üreticiler, İmalatçılar, Komisyoncular, Sigorta Şirketleri, Nakliye Şirket-leri, Özel sektör bilgi teknolojileri, Sivil toplum örgütleri, Üniversiteler, Onay kurumları, Elektronik noter, Dış ticaret müsteşarlığı, Gümrük müs-teşarlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Diğer kamu kurum ve kuruluşları da yer almalıdır (Kuşçu,2010:5).

E-Ticaret Uygulamalarında Hukuki Yapı

E-Ticarete ait hukuki yapı günümüzde en önemli sorunlardandır. Fiziksel görüşme olmadan yapılan ticari faaliyetlerde taraflar ödeme ve ürün görme gibi işlemleri güvene dayalı yapılmaktadır. Bu durumun hukuki yaptırımlarla desteklenmesi gerekmektedir. Ancak Türk hukuk sisteminde henüz elektronik ticaretin hukuki boyutunu konu alan müstakil bir düzenleme yoktur. Ancak elektronik ticaretin sorunlarına çözüm üretmek adına kanunlarla desteklenen düzenlemeler yapılmaktadır.

-Ön bilgilendirme formu düzenlenmesi

-Mesafeli satış sözleşmesi düzenlenmesi başlıca yenilik kabul edilen düzenlemelerdendir.

E-Ticaret Çeşitleri

Yukarıda sayılan araçlar kullanılarak yapılan e-ticaret şekilleri şöyledir.

-İşletmeden İşletmeye (B2B)=Business to Business

B2B kavramı tedarikçiler ve iş ortakları arasında süregelen uzun ve karmaşık iş süreçlerini internet üzerinden gerçekleştirmeye yarayan iş mo-delidir. Alım satımda yer alan tüm firmalar internet üzerinden direkt olarak birbiri ile temas halinde olduklarından telefon, fax toplantı gibi zaman alıcı unsurlar ortadan kaldırılıyor ayrıca maliyetlerinden de kurtulmuş olunuyor.

-İşletmeden Tüketiciciye (B2C) = Business to Consumer

Ürünleri müşterilere aracısız, hızlı ve düşük maliyetle sunmaya ya-ryan en hızlı metod olarak görülür. Müşterilere ürünler hakkında bilgi verme işlemleri yapılmakta ve müşterilerinde ücretsiz bir şekilde karşılaştırma yapması sağlanmaktadır¹.

E-Ticaretin Faydaları

Dünyada son 10 yılda 10 kattan fazla büyüyenii e-ticaret, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını, şirketlerin özellikle de perakendecilerin ise iş modellerini yeniden şekillendirmektedir. Hızlı büyümesine yakın gelecekte de devam edecek e-ticaretin, toplum ve ekonomiye de sayısız faydası bulunmaktadır (Kantarıcı,Özalp,vd, 2017)

Hızlı büyümesine yakın gelecekte de devam edecek e-ticaretin, toplum ve ekonomiye de sayısız faydası bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;

- Ekonomide kayıt dışılığı azaltır;
- Verimliliği, rekabet gücünü ve işletmelerin büyümesine sağladığı destekle istihdamı artırır.
- Lojistik, Bilgi İşlem Teknolojileri gibi etkileşimde bulunduğu ve hizmet aldığı sektörleri geliştirir
- Fiziksel dünyada gereken pek çok maliyet unsurunun olmaması sayesinde, KOBİ'lerin büyük şirketlerle rekabet edebilmelerini sağlar.

¹ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/eticaret.pdf> (erişim tarihi: 12/08/2014)

- Ürünlerin yurtdışı tanıtımının daha kolay, hızlı ve düşük maliyetle yapılmasını sağlarken şirketlerin ihraç potansiyellerini artırır, girdi maliyetlerini düşürür.
- Gerek işletme ve tüketiciler, gerekse de hükümetler tarafından fark edilip hızla benimsenen bu faydalar sayesinde, e-ticaret büyümeye/yaygınlaşmaya devam etmekte ve dünyada ticaret anlayışını yeniden şekillendirmektedir.
- Firmanın internet üzerinden müşterilerine bilgi sunabileceği 7/24 açık bir şubesi oluşur.
- Elektronik ortamda saniyeler içinde veriler aktarıldığından zamandan tasarruf gerçekleşir.
- Müşteri için daha fazla ürün seçeneği sunulmaktadır.
- Sanal mağazanız , maddi yükünüzü azaltılabilir.
- Stok , maliyet bilgileri elektronik ortamda olduğu için tedarikçi firma stok yapmak durumunda kalmaz.
- Stokunda ne kadar ürünü olduğunu ve bu ürünlerden kaç tane sattığını bilir.
- Tedarikçinin büyük bir ofise ihtiyaç duymadan internet üzerinden sanal alışveriş merkezini oluşturmasına olanak sağlar.
- İnternet gibi global bir ortamda kolay kolay dalgalanma olmayacağı için enflasyon nedeniyle zarar oluşmaz gibi birçok yararları sayılabilir² .

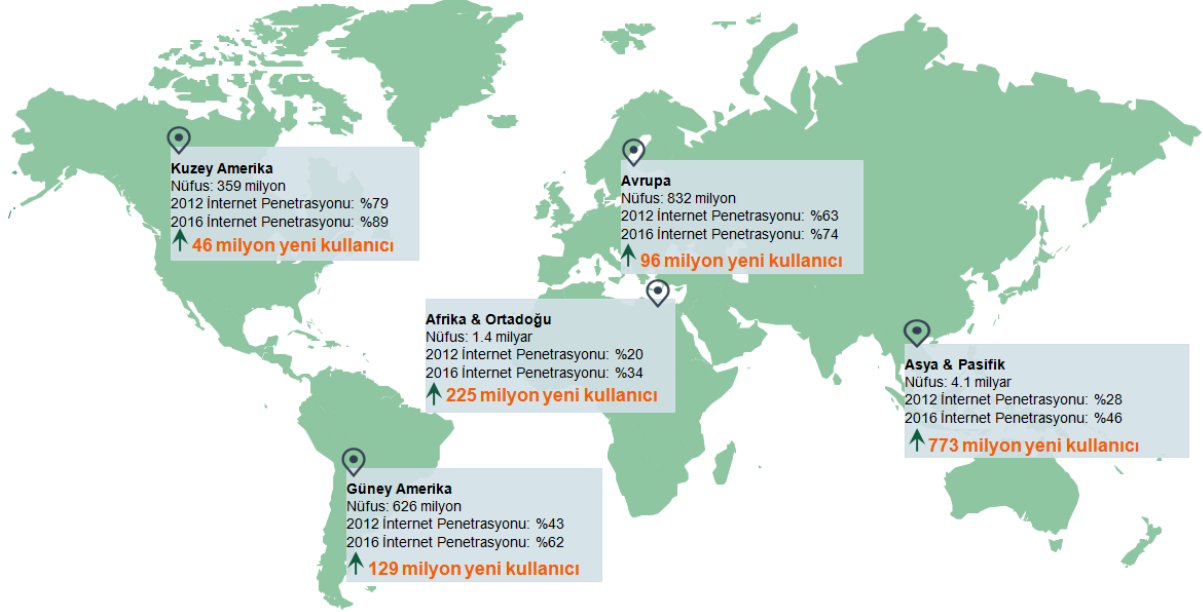
Dünya da E-Ticaret Uygulamaları

2016 itibarıyla dünya nüfusu 7.4 milyara ulaşmıştır. İstatistiklere göre dünya nüfusunun yaklaşık %46'sı, diğer bir deyişle 3.4 milyar insan internet kullanıcısı haline gelmiştir.

2000 yılından bu yana, dünya nüfusu yılda ortalama %1.1 artış gösterirken, internet nüfusu dediğimiz toplam internet kullanıcı sayısı, her yıl yaklaşık %13.2 artış göstermiş ve internetin yayılımı hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bugün, dünya nüfusunun neredeyse yarısı internet kullanıcısı haline gelmiş olsa da, internet nüfusu önümüzdeki dönemde de hızla büyümeye devam edecektir. İnternetin bölgelere göre dağılımına baktığımızda, dünya nüfusunun %70'inden fazlasını oluşturan Asya ve Afrika'da internet penetrasyonunun ortalamanın altında, sırası ile %46 ve %34 seviyesinde kaldığını görmekteyiz. Bu bölgelerdeki yüksek nüfus ve düşük penetrasyon, potansiyelin ve artış trendinin devam edeceğinin ilk göstergesidir(Kantarıcı, Özalp, vd,2017)

²[http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/elektronik_ticaret\(1\).pdf](http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/elektronik_ticaret(1).pdf)

Şekil 1: Dünya da İnternet Nüfusu ve Penetrasyonu

Kaynak³

Kuzey Amerika : %89 359 milyon,

Avrupa :%74 832 milyon,

Afrika & Ortadoğu : %34 1.4 milyar,

Asya & Pasifik :%46 4.1 milyar

Güney Amerika :%62 626 milyon kullanıcı bulunmaktadır. Toplam 7.3 milyar kullanıcıya ulaşmıştır.

2012 – 2016 yılları arasındaki kullanıcı sayılarındaki değişime de bakıldığında 4 yılda

- Kuzey Amerika'da 46 milyon,
- Avrupa'da 96 milyon
- Asya & Pasifik'te 773 milyon,
- Afrika ve Ortadoğu bölgesinde ise 225 milyon yeni internet kullanıcısı olmuştur.

Gelişmiş ülkelerin belli bir doyumluk seviyesine ulaşması ile ibre gelişmekte olan ülkelere doğru dönmektedir.

³ https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf

Genç nüfusun artışı internet popülasyonunun geleceği için önemlidir, çünkü genç nüfusun yeni teknolojileri öğrenme, sahiplenme ve kullanma eğilimleri, diğer yaş gruplarına göre çok daha yüksektir.

E-ticaretin dünya genelinde ulaştığı rakamlar

- ▶ E-Ticaret pazarındaki gelir 2018’de 1.785.733 milyon ABD Doları tutarındadır.
- ▶ Bu tutarın 2023 yılına kadar 2.734.414 milyon ABD Doları pazar hacmiyle sonuçlanan, % 8.9’luk bir yıllık büyüme oranı göstermesi beklenmektedir.
- ▶ Uluslararası ticarete 2018 yılı itibariyle 524.872 milyon ABD Doları ile ihracatta en büyük hacme sahip olan pazar moda sektörüdür.
- ▶ Dünyada son 10 yılda 10 kattan fazla büyüyen e-ticaret, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını, şirketlerin özellikle de perakendecilerin ise iş modellerini yeniden şekillendirmektedir.
- ▶ Kullanıcı penetrasyonu 2018’de %54,9 olup, bu oranın 2023’te % 61,8’e ulaşması beklenmektedir.
- ▶ 2018 verileri Kullanıcı başına ortalama gelir 633.69 ABD Doları tutarındadır.
- ▶ Dünya çapında e-ticaret geliri geçtiğimiz yıla göre %14, kullanıcı sayısı ise %3 oranında artış göstermiştir.

Türkiye’deki e-ticaret rakamları ise

- E-Ticaret pazarındaki gelir 2018’de 5.955 milyon ABD Doları tutarındadır.
- Bu tutarın 2023 yılına kadar 6.853 milyon ABD Doları ulaşması öngörülmektedir.
- % 2,8 yıllık bir büyüme oranı göstermesi beklenmektedir.
- Pazarın en büyük segmenti 2018’de 2,061 milyon ABD Doları pazar hacmine sahip elektronik ve medyadır.
- Kullanıcı oranı 2018’de % 47.9 olup, 2023 yılına kadar % 51.1 oranına ulaşması beklenmektedir.

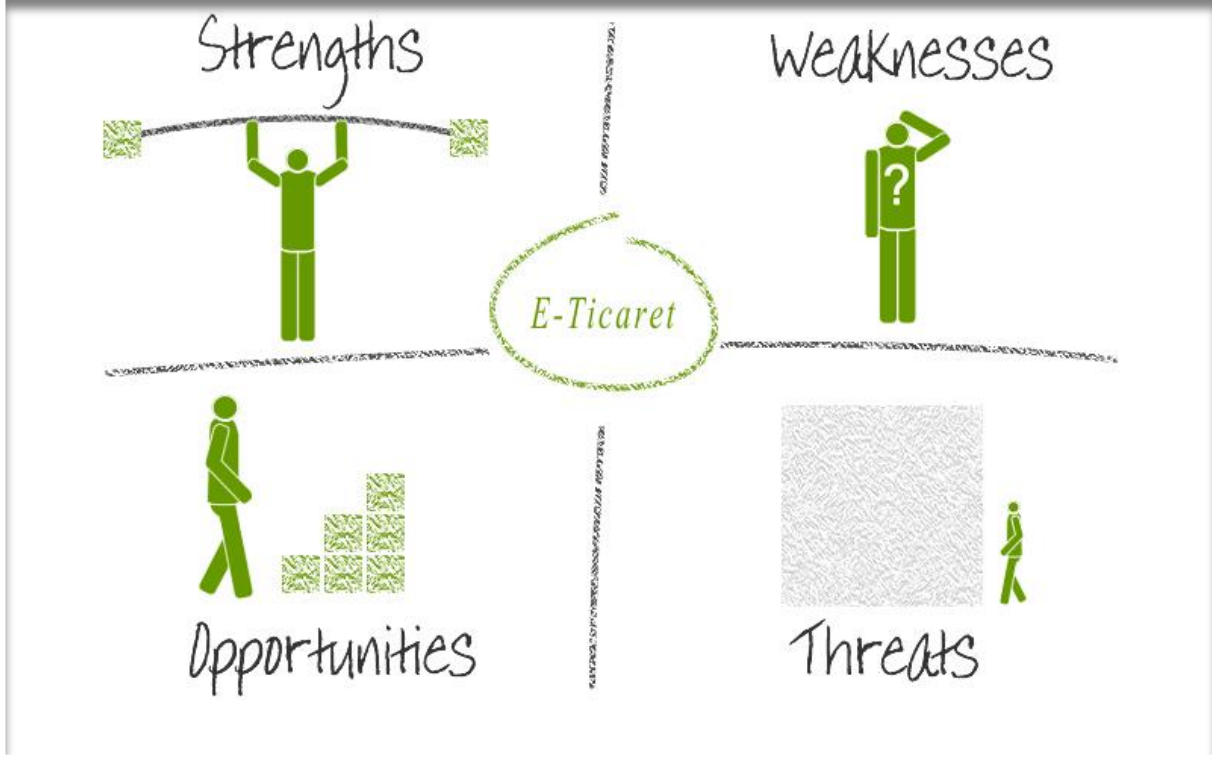
E-Ticaret Ve Swot Analizi

Pazarlama stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan, işletmenin güçlü (strength) yönleri ile zayıf (weakness) yönlerini; bu yönlerin ve dış etkenlerin ortaya çıkardığı fırsatları (opportunities) ve tehditleri (threats) masaya yatırıp inceleme biçimine SWOT analizi adı verilmektedir.

Elektronik ticaret öyle bir hedef ki bu hedefe giden birden fazla yol mevcuttur. Bir işletme, bir yönetici, ya da iş yerinin patronu olarak ortadaki çeşitli yollardan hangisinin seçileceği, kimlerle birlikte bu yola çıkılacağı, hangi duraklardan geçileceği, bu uzun yolda hangi hızla ilerlenileceği konusunda mutlaka endişeler ve öğrenilmek istenen çok şey olduğu ortadadır.

Karar mekanizmasının e-ticaret ile ilgili fırsatları, tehditleri, zayıf ve güçlü yanları onların hata yapmadan ilerlemelerine yardımcı olacaktır.

E-Ticaret Swot Analizi

Güçlü yanları

Yeni pazarlara ulaşabilme yolları her an çoğalmaktadır,
Rekabette avantajlı duruma geçmek için mücadele imkanları fazladır,
Maliyeti düşüren ortamlar bulunmaktadır. Birden fazla site üzerinden rekabet imkanı vardır.
Tekrar eden resmi prosedürlere ihtiyaç duyulmamaktadır.
Müşteri odaklı pazarlama yapılabilmektedir.
7/24 çalışma imkanı olan ve tüm dünyaya açılan bir yapı vardır.

Zayıf yanları

Teknolojik alt yapı sorunu bir anda tüm pazarla irtibatınızı koparabilmektedir.
Bilinen geleneksel ticaret yapısından uzaktır.
E-ticaret güvenliği önemli bir sorundur.
Bilişim teknolojilerinin gelişimi ile sürekli
Maliyet artırıcı ve gelişimi olan yatırımlar yapma zorunluluğu,
Finansal getirilerdeki belirsizlik,

Destek ve danışmanlık gerektiren bir iş olması,
Ekip olarak çalışılması zorunlu bir yapı olması.

Fırsatlar

Sürekli yenilik yapabilme imkanı mevcuttur,
Pazarda bir anda herkese ulaşabilme imkanı mevcuttur, bundan dolayı da hızlı satış ve stok eritme, anında nakte çevirme gibi politikalardan hemen sonuç alma fırsatı vardır,
Teknik bilgi ile kişisel zekanın birleşmesi ile olacak her türlü yenilik ek maliyet gerektirmeden hemen uygulanabilme imkanı vardır,
Elektronik Ödeme sistemlerinden yararlanarak vadeli satış imkanları vardır,
Rakiplerden erken başlama fırsatı vardır.
7 milyarlık dünya nüfusuna uygun her çeşit ürünü satma imkanı vardır.
Tek e-ticaret sitesi ile binlerce farklı ürünü ek masraf olmaksızın pazarlama imkanı vardır.
İstenen ürün yelpazesini değiştirme, geliştirme vb yenilikleri hızlı bir şekilde (normal iletişim kanallarından çok hızlı) duyurma imkanı vardır.

Tehditler

Teknik bilgi ve tecrübe eksikliği
Kalifiye teknik elemanlara tam bağımlılık durumu,
İnternet ortamına tam bağımlılık durumu,
Yapısal problemler,
Tanınma ve tutunma sorunları bulunmaktadır. Milyarlarca site içerisinde kendini gösterme sorunu,
Sürekli ve çok hızlı hareket halinde olan bir ticaret ortamında bir anda sizi geride bırakabilecek çok fazla sayıda rakip olması,
Ürünlerin gerçekliği hakkında doğrulayıcı bilgi teyid mekanizmasının olmaması,
Hukuki açıdan alt yapı yetersizliği ve kanun boşluklarından dolayı dolandırıcılık için son derece uygun bir ortam olması,
Yapılan sözleşmelerin online ortamlarda kimlik teyitleri, yaş teyitleri gibi bir çok alanda doğruluğunun bilinmemesi,
Hükümsüz sözleşmelerde tarafların yeterliliğinin ve hak aramada muhatabın olmama ihtimali,
Dolandırıcılık durumunda faili bulmanın imkansız olması,
Dünyanın başka bir yerinden işlem yapan kişi ile yanınızda işlem yapan kişiyi bilemiyorsunuz. Yani yer tespit sorunu vardır.

Sonuç ve Değerlendirme

E-Ticaret değerlendirilirken hem alıcı hem de satıcı açısından değerlendirilmesi gereken bir yapıdır. Ancak projeler ve araştırmalar genellikle satıcı odaklı olmaktadır. Bundan dolayı ekonomik büyüme,

yaratılan istihdam, teknolojik olarak gelişim ve beşeri sermayede ilerleme gibi üretim açısından bakıldığı görülmekte ve son derece teşvik edilmektedir.

Bunların yanında alıcı açısından da güçlü bir tüketici kanununa ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bunun e-ticarete uyarlanan e-hukuk tarafının da olmasına dikkat edilmelidir. Ama e-ticaret günümüz dünyasında en düşük maliyetli ve en geniş satış ağının kurulmasına imkan veren tek ticaret sistemidir. Bunun avantajlarından faydalanan ülkeler büyümede fırsatlar yakalayabilirler.

Kaynakça

Bozkurt, V.,(2002), “Elektronik Ticaret”, Alfa Yayınları, İstanbul

Kantarcı, Ö.,Özalp, M.,Sezginsoy,C.,Özaşkınlı,O.,(2017), Dijitalleşen Dünya da Ekonominin İtici Gücü,:E-Ticaret,Tüsiad Yay.,2017

Marangoz, M.,(2011), ”Girişimciler için sınırsız e-ticaret”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Sayı:6 dergipark.org.tr/download/article-file/818583

Sezgin, A.,(2013), Dünyada ve Türkiye’de e-ticaret sektörü, ekonomi. isbank.com.tr/(erişim:15/10/2015)

Yaltı, B., (2003)., Elektronik Ticarete Vergilendirme, Der Yayınları, İstanbul

İnternet Siteleri

www.ekonomi.gov.tr, 17/12/2018

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/eticaret.pdf> (erişim tarihi:12/03/2019)

[http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/elektronik_ticaret\(1\).pdf](http://www.selcuk.edu.tr/dosyalar/files/074/elektronik_ticaret(1).pdf) (10/03/2019)

https://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_ETicaret_Raporu_2017.pdf

DÖVİZ KURU GETİRİ VOLATİLİTESİNİN MODELLENMESİ: DOLAR VE EURO SERİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba NUR TOPALOĞLU

Şirnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Sağlık Yönetimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ERGİN ÜNAL

Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu

Bankacılık ve Finans Bölümü

Öz

Çalışmada, Dolar ve Euro döviz kuru serilerinin 01/01/2005 – 02/04/2019 dönemine ilişkin volatilitte tahminleminin yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak ilgili dönemin günlük verileri kullanılarak sürekli getiri hesaplanmıştır. Volatilitte tahmini için serilerin durağanlığı sağlanmış olup, Schwarz bilgi kriteri esas alınarak en uygun ARMA başlangıç modeli Dolar için ARMA(0,3), Euro için ise ARMA(3,0) olarak belirlenmiştir. Belirlenen başlangıç modeline ilişkin yapılan testler sonucunda her iki seri içinde değişen varyans, otokorelasyon ve doğrusal olmayan unsurların varlığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ARMA modelinin yerine ARCH/GARCH modellerine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkarılmıştır. Dolar ve Euro serisi için en uygun tahmin modeli olarak ARCH(1) belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, Dolar serisinde geçmiş dönemli şokların cari dönemdeki volatilitteyi 0.45, Euro serisinde ise 0.41 etkilediği tespit edilmiştir. Her iki döviz kuru için de 2006, 2008 ve 2018 yıllarında varyansın daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Volatilitte, Koşullu Değişen Varyans Modelleri, ARCH Modeli.

MODELING OF FOREIGN EXCHANGE RETURN VOLATILITY: AN APPLICATION ON DOLLAR AND EURO SERIES

Abstract

In this study, it is aimed to make estimation of volatility of Dollar and Euro exchange rate series for 01/01/2005 - 02/04/2019 period. For this purpose, firstly daily returns were calculated by using the daily data of the related period. For the estimation of volatility, the stability of the series is provided and ARMA (0.3) for the dollar and ARMA (3.0) for the Euro are determined as the most appropriate ARMA starting model based on the Schwarz information criterion. As a result of the tests conducted for the determined starting model, the variance, autocorrelation and nonlinear elements were determined in both

series. For this reason, ARCH/GARCH models is needed instead of ARMA model. ARCH(1) has been determined as the most appropriate estimation model for the Dollar and Euro series. As a result of the analysis, it was determined that the current volatility in the Dollar series affected 0.45 in the current period and 0.41 in the Euro series. For both exchange rates, it was observed that the variance was higher in 2006, 2008 and 2018.

Key Words: Exchange Rate, Volatility, Conditional Variable Models, ARCH Model.

1. Giriş

Bretton Woods sistemin yıkılışı sonrası geçilen esnek döviz kur uygulamalarının piyasaları ne yönde etkilediği fazlaca tartışılan konular arasında yer almaktadır. Uluslararası ticaret ve özellikle finans piyasalarında bulunan ekonomik aktörlerin üzerinde durduğu önemli konular arasında yer alan döviz kuru oynaklığı ve piyasalarda oluşturacağı belirsizlik söz konusu tartışmanın temel sebebi niteliğini taşımaktadır. Özellikle cari açık sorunu yaşayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ve ekonomik büyümelerini artırma amacındaki gelişmiş ülkelerin ihracat artırma odaklı fiyatlama noktasında kur oynaklığını dikkate alma zorunlulukları diğer bir sebeptir. Döviz kurunun esnek kur uygulaması dışında dalgalı bir yapıya sahip olmasının temel nedenlerinden biri, uluslararası döviz piyasasının hiç kapanmayan ve tüm dünya genelinde alım satımın yapılabildiği bir piyasa yapısına sahip olmasıdır (Sengupta & Sfejr, 1997, akt: Sevim ve Doğan, 2016). Bu durum ise finansal risk boyutunu artırmakta ve döviz kuru volatilitelerini belirleyebilmeyi diğer bir deyişle öngörebilmeyi zorunlu hale getirmektedir. Diğer yandan döviz kurundaki volatilitenin pek çok etkene bağlı oldu da göz ardı edilmemelidir. Faiz oranları ve enflasyon, siyasi gelişmeler, manipülasyonlar, sosyolojik yapı gibi etkenler bunlardan sadece birkaçıdır. Bu yüzden her ne kadar döviz kurunu tahmine etmek zor olsa da politika yapıcılar ve finansal aktörler için hayati öneme sahiptir. Bu aşamada yaşanan manipülasyonlar ve pek çok ekonomik olgunun kısa süreli etkisinin dışında uzun vade de sürse bile belli bir bant içerisinde olacağı bilinmektedir

Döviz kuru oynaklığının tahmin edilmesinde makroekonomik göstergeler yanında finansal pek çok model geliştirilmiştir. Varyans ve Standart Sapma, Tarihi Simülasyon, Üssel Ağırlıklı Hareketli Ortalama (EWMA) Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) (Kanat Ve Tetik, 2016: 125) bunlardan birkaçıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Dolar/Euro’ da meydana gelen oynaklığı en iyi modelleyen yaklaşımı belirlemek olup, çalışmada Türkiye için Dolar ve Euro serilerine ilişkin getiri volatiliteler tahminlemesi geleneksel değişen varyans modelleri olan ARCH ve GARCH modellerine dayanarak yapılmaktadır. Bu amaçla 01/01/2005 – 02/04/2019 dönemlerine ait kullanılan günlük döviz kuru volatiliteler serisinin durağanlığı detaylı olarak incelenmekte ve Dolar Euro volatiliteler tahmin modelleri, ekonometrik model seçme kriterleri ve tahmin performanslarına göre kıyaslanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünü takiben literatür taraması yapılmakta olup ikinci bölümde bu çalışmada kullanılan veri seti, çalışmada başvurulan ekonometrik yöntemler, model tahmin sonuçları ile elde edilen Dolar/Euro volatiliteler bulguları tartışılmakta ve model seçimi analizi yapılmaktadır.

2. Literatür Taraması

Reel döviz kuru oynaklığının incelendiği çalışmaların çoğunda ARCH ve GARCH tekniklerinden faydalanılmakla beraber farklı yöntemlerinde kullanıldığı görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’ de döviz kuru volatilité modellemesine ilişkin literatürde yer alan bazı çalışmalar ve çalışmalardan edinilen bulgular özetlenmektedir.

Güloğlu ve Akman (2007), çalışmalarında 2001-2007 tarihli verileri için ARCH, GARCH ve SWARCH yöntemlerini kullanarak döviz kuru oynaklığını modellemişlerdir. Bulguları arasında ARCH ve GARCH yöntemlerinin yüksek ve bir oynaklık öngördüğü sonucuna ulaşp, SWARCH modelini de tahmin modeli olarak kullanılması yer almaktadır. Benzer şekilde Gür ve Ertuğrul çalışmalarında (2012), Türkiye’de döviz kuru volatilitésini ARCH, GARCH ve SWARCH modelleri kapsamında Temmuz 2001-Mayıs 2010 dönemi günlük verilerine göre modellemektedirler. Çalışmalarında SWARCH modelinin diğer modellere nispeten daha başarılı volatilité tahmin modeli olduğunu belirtmektedirler. Yine 2012 yılında yapılan çalışmalardan biri olan Uysal ve Özşahin çalışmalarında 2001-2010 dönemleri için aylık TL/dolar döviz kuru endeks değerlerindeki mevcut volatilitéyi modellemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre GARCH(1,1) modeli, Türkiye ekonomisinde reel efektif döviz kuru oynaklığını gideren en uygun model olarak belirlenmiştir.

Soytaş ve Ünal (2010) TRL/USD, TRL/EURO ve TRL/GBP serilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında AR ve ARMA modelleri ve ARCH süreçlerini kullanmışlardır. Bulguları USD serisi için üstel ağırlıklı hareketli ortalama yöntemi (EWMA), GARCH(1,1) ve GJR-GARCH(1,1) modelleri, EUR serisi için GARCH(1,1) ve GBP serisi içinde EWMA modeli en uygun modeller olduğu yönündedir.

Sağlam ve Başar (2016) çalışmalarında Türkiye için USD, EUR ve GBP değişkenlerini, ARCH, GARCH, EGARCH, TARARCH yöntemler ile modellemiş olup, EUR ve USD değişkenleri için en iyi modellerin piyasadaki asimetrik modeller olduğu, GBP değişkeni volatilitésini açıklayan en iyi modelin ise, simetrik modeller olduğunu tespit etmişlerdir.

İşçioğlu ve Gülay (2018) çalışmalarında döviz kuru volatilité modellenmesinde GARCH, EGARCH ve TARARCH yöntemlerini 2010-2017 dönemleri için incelemiş ve modellerin tamamında oynaklığın kalıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dünya literatüründe döviz kuru volatilitésini modellemesi ile ilintili yapılan ilk çalışma Bollerslev (1987)’e ait olup, çalışmada Dolar/Paund ve Dolar/Mark kurlarındaki volatilité modellenmiş ve GARCH(1,1)-t olarak belirtilen modelin günlük döviz kuru ve hisse senedi fiyat verilerini tahminlemede uygun model olduğu tespit edilmiştir. Brooks ve Burke (1998), Singh(2002), Horwath ve Fiser (2009)’ a ait çalışmalarda yine GARCH yöntemine yönelik modelleme yapılmıştır. West ve Cho (1995) çalışmasında dolar kuru volatilitésinin kısa dönemli tahminlemesinde GARCH modelinin iyi sonuçlar veririrken, uzun dönemde aynı durumun geçerli olmadığını belirtmektedir.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada, Dolar ve Euro döviz kuru serilerinin 01/01/2005–02/04/2019 dönemine ilişkin günlük verileri kullanılarak volatilité tahminlemesinin yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Dolar ve Euro serilerine ilişkin ilgili veriler investing.com veri tabanından sağlanmıştır. Serilere

ilişkin fiyat verileri kullanılarak sürekli getiriler aşağıdaki formül doğrultusunda hesaplanmıştır.

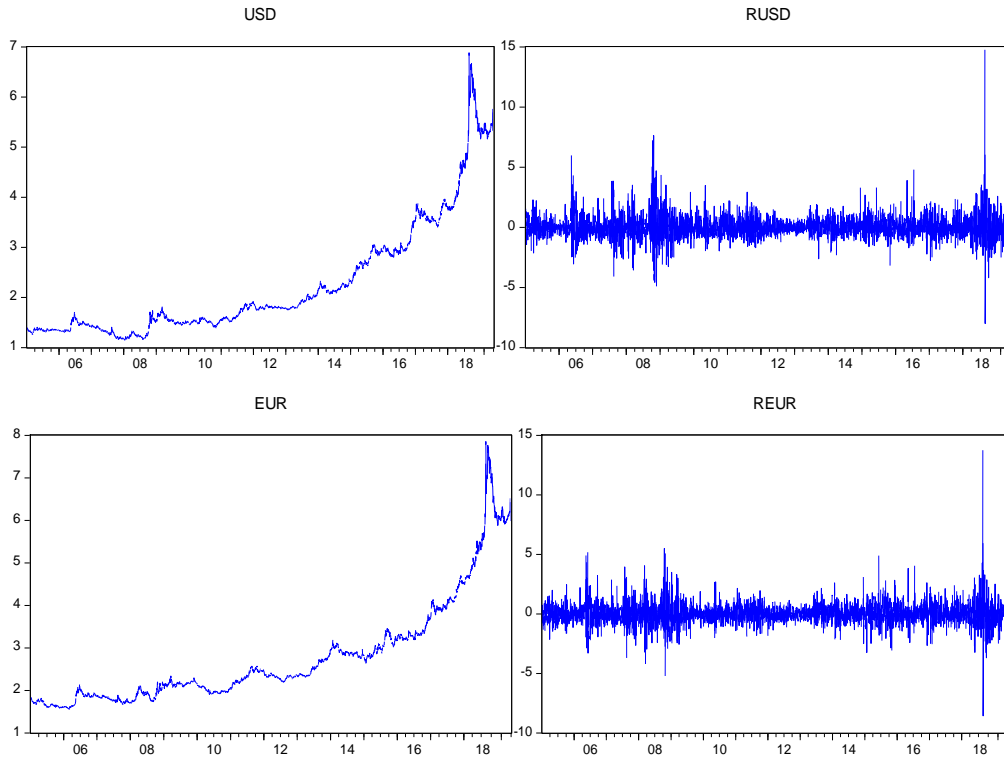
$$R_t = \ln\left(\frac{P_t}{P_{t-1}}\right)$$

(1)

Dolar ve Euro serilerine ilişkin volatilitenin tahminlenmesinin yapılabilmesi için ilk olarak serilerin birim kök içerip içermediğine birim kök testleri ile bakılmaktadır. Birim kök testleri sonrasında volatilitenin tahminlenmesi için en uygun başlangıç modeli Schwarz bilgi kriteri esas alınarak belirlenmektedir. Sonrasında belirlenen başlangıç modeline ilişkin serilerin değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının olup olmadığı ve serinin doğrusal olmayan unsurlar içerip içermediği incelenmektedir. Serilerde bu problemlerin varlığı söz konusu ise belirlenen başlangıç modeli volatilitenin tahmini için yeterli olmamakta ve ARCH/GARCH ailesi ile volatilitenin tahmini yapılmaktadır.

4. Analiz ve Bulgular

Dolar ve Euro döviz kuru serilerine ilişkin 01/01/2005 – 02/04/2019 döneminde volatilitenin tahminlenmesinin yapılabilmesi için ilk olarak serilerin birim kök içerip içermediği araştırılmıştır. Serilere ilişkin fiyat ve getiri grafikleri Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Serilere İlişkin Fiyat ve Getiri Grafikleri

USD ve EUR döviz kuru serilerine ilişkin grafikler incelendiğinde, fiyat serilerinin her iki döviz kurunda da artan bir trend izlediği dalgalanma özelliği gösterdiği ve durağan yapıda olmadıkları

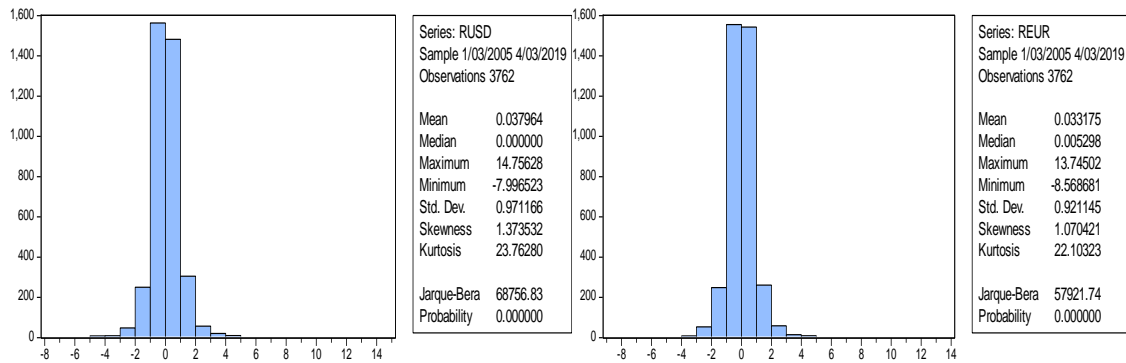
söylenmektedir. Getiri serileri ise her iki döviz kurunda da sabit bir ortalama değer etrafında dalgalanma özelliği göstermekte olduğu gözlemlenmekte ve serilerde durağanlığın sağlandığı söylenebilir. Bu doğrultuda her iki seride de 2006, 2008 ve 2018 yıllarında volatilité kümelenmesinin gerçekleştiği söylenebilir. Getiri serilerine ilişkin grafikte gözlemlenen durağan yapının birim kök testleri ile sınanması gerekmektedir. Tablo 1’de serilere ilişkin birim kök testleri sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

USD/TL							
	Test	Fark	Yüzde	Kritik Değer	t-istatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Sabit	ADF	Düzy	% 1	-3.431904	-39.08036	0.0000	I(0)
			% 5	-2.862112			
			% 10	-2.567118			
	PP	Düzy	% 1	-3.431904	-59.25008	0.0001	I(0)
			% 5	-2.862112			
			% 10	-2.567118			
Trend ve Sabit	ADF	Düzy	% 1	-3.960481	-39.14649	0.0000	I(0)
			% 5	-3.411001			
			% 10	-3.127314			
	PP	Düzy	% 1	-3.960481	-59.30642	0.0001	I(0)
			% 5	-3.411001			
			% 10	-3.127314			
EUR/TL							
	Test	Fark	Yüzde	Kritik Değer	t-istatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Sabit	ADF	Düzy	% 1	-3.431904	-39.27037	0.0000	I(0)
			% 5	-2.862112			

			% 10	-2.567118			
			% 1	-3.431904			
PP	Düzey	% 5	-2.862112	-58.20013	0.0001	I(0)	
			% 10	-2.567118			
			% 1	-3.960481			
ADF	Düzey	% 5	-3.411001	-39.32393	0.0000	I(0)	
			% 10	-3.127314			
Trend ve Sabit							
			% 1	-3.960481			
PP	Düzey	% 5	-3.411001	-5824812	0.0000	I(0)	
			% 10	-3.127314			
H₀=Birim Kök Vardır. H₁=Birim Kök Yoktur.							

Tablo 1’de gösterilen ADF ve PP birim kök test sonuçları incelendiğinde USD ve EUR için hesaplanan olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05’ten küçük olduğu gözlemlenmekte ve sıfır hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla her iki döviz kuru serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer varsayım olan normal dağılım ve tanımlayıcı istatistiklere ilişkin sonuçlar Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Şekil 2’de yer alan tanımlayıcı istatistik sonuçlarına bakıldığında her iki döviz kurunun da incelenen dönemde ortalama değerlerinin pozitif getiriye sahip olduğu gözlemlenmektedir. USD serisi için minimum getiri -7.996, maksimum getirisi ise 14.756 olarak gözlemlenirken EUR serisi için minimum

getiri -8.568, maksimum getirisi ise 13.745 olarak gözlemlenmektedir. Serilere ilişkin Jargue-Bera olasılık değeri incelendiğinde her iki seride de kritik değer olan 0.05'ten küçük gerçekleştiği gözlemlenmekte ve serilerin normal dağıldığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Serilere ilişkin başlangıç modeli belirlemede en uygun ARMA modeli Schwarz Bayesyan Bilgi Kriteri (SBIC) esas alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda 5. Gecikmeye kadar AR (p) ve MA (q) değerleri için hesaplanan kombinasyonlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Schwarz Bilgi Kriterine Göre ARMA(p/q) Seçimi

USD						
p/q	0	1	2	3	4	5
0	2.781283	2.784481	2.786596	2.776354	2.778472	2.780659
1	2.784471	2.786660	2.784904	2.778475	2.780660	2.781838
2	2.786660	2.780898	2.782880	2.780657	2.782339	2.782698
3	2.776770	2.778781	2.780958	2.782801	2.784435	2.786552
4	2.778779	2.780966	2.781975	2.784973	2.786906	2.788285
5	2.780963	2.783136	2.782663	2.784848	2.788379	2.790587
EUR						
p/q	0	1	2	3	4	5
0	2.675524	2.677266	2.679298	2.667195	2.669350	2.671357
1	2.677242	2.679429	2.676072	2.669338	2.671376	2.673411
2	2.679423	2.678268	2.674929	2.671323	2.673464	2.673227
3	2.667161	2.669036	2.671187	2.673361	2.675501	2.676381
4	2.669078	2.671201	2.673371	2.675312	2.677359	2.677111
5	2.671177	2.673364	2.672981	2.676109	2.676900	2.679299

Tablo 2 incelendiğinde SBIC bilgi kriterlerine göre USD serisi için en düşük katsayıya sahip ARMA (0,3) modeli, EUR serisi için ise en düşük katsayıya sahip ARMA(3,0) modeli en uygun model olarak belirlenmiştir. Seriler için en uygun başlangıç modeli belirlendikten sonra serilere ilişkin volatilité tahminin yapılabilmesi için değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının olup olmadığı incelenmiştir.

Serilere ilişkin değişen varyans ARCH LM testi ile sınanmış olup test sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. ARCH LM Değişen Varyans Test Sonuçları

USD				
ARMA (0,3) Gecikme	F İstatistiği	F İstatistiği Anlamlılık	Gözlenen R ²	R ² Anlamlılık
1	312.0239	0.0000	288.2621	0.0000
5	116.6644	0.0000	505.6248	0.0000
10	59.79035	0.0000	517.0278	0.0000
20	32.10863	0.0000	483.5507	0.0000
30	21.95425	0.0000	563.8091	0.0000
EUR				
ARMA (3,0) Gecikme	F İstatistiği	F İstatistiği Anlamlılık	Gözlenen R ²	R ² Anlamlılık
1	276.2446	0.0000	257.4704	0.0000
5	123.9350	0.0000	532.6680	0.0000
10	62.80764	0.0000	539.3686	0.0000
20	33.46550	0.0000	570.4741	0.0000
30	23.36212	0.0000	594.2082	0.0000

ARCH LM test sonuçları incelendiğinde her iki seri içinde 30. Gecikme değeri ve sonrası için hesaplanan olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'ten küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda hata terimlerine ilişkin varyansın sabit olduğunu ifade eden yokluk hipotezi reddedilmiş ve her iki seride de değişen varyans sorunun varlığı tespit edilmiştir. Otokorelasyon varsayımına ilişkin test sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Hata Terimleri Korelogramları

USD					
ARMA (0,3) Gecikme	1	5	10	20	30
AC	0.277	0.153	0.068	0.041	0.032
PAC	0.277	0.053	0.015	-0.004	570
Q-İstatistik	288.56	826.65	939.68	1163.3	1266.6
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
EUR					
ARMA (3,0) Gecikme	1	5	10	20	30
AC	0.262	0.084	0.039	0.026	0.025
PAC	0.262	-0.003	0.021	0.003	-0.021
Q-İstatistik	257.74	784.38	833.26	955.58	1023.1
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Q istatistiği olasılık değerine bakıldığında her iki döviz kuru serisi içinde 30. Gecikme ve sonrası değerleri için hesaplanan olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'in altında olduğu tespit edilmiştir ve serilerde otokorelasyon sorununun bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Bir diğer varsayım seride doğrusal olmayan unsurların yer alıp almadığıdır. serilerde doğrusal olmayan unsurların olup olmadığı, Ramsey Reset ve Brock, Dechert ve Schienkman (1987) BDS Doğrusallık testleri ile incelenmiş olup analize ilişkin sonuçlar Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. BDS Doğrusallık Test Sonuçları

	Boyut	BDS İstatistik	Std. Hata	z-istatistik	Olasılık Değeri
	2	0.025509	0.001560	16.35349	0.0000
	3	0.047983	0.002474	19.39127	0.0000
	4	0.064063	0.002942	21.77677	0.0000
	5	0.073726	0.003061	24.08189	0.0000
	6	0.077316	0.002948	26.22636	0.0000
EUR	Boyut	BDS İstatistik	Std. Hata	z-istatistik	Olasılık Değeri
	2	0.025830	0.001545	16.71600	0.0000
	3	0.048346	0.002451	19.72704	0.0000
	4	0.063855	0.002913	21.92071	0.0000
	5	0.072629	0.003031	23.96379	0.0000
	6	0.076549	0.002918	26.23529	0.0000

BDS test sonuçları incelendiğinde, her iki döviz kuru serisi içinde BDS testi olasılık değerlerinin 0.05 kritik değerinin altında olduğu görülmektedir. Serilerde değişen varyans, otokorelasyon sorunları ve doğrusal olmayan unsurlar tespit edilmiş bu nedenle ARMA modelinin yerine ARCH/GARCH modellerine ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkarılmıştır. USD ve EUR döviz kuru serisine ilişkin volatilité tahminlemesi için ARCH(p) ve GARCH(p,q) simetrik modelleri kullanılmıştır. Çalışmada p ve q değerleri, anlamlılık ve parametre kısıt koşulları dikkate alınarak belirlenmiştir. USD ve EUR serileri volatilité tahmin modellerine ilişkin analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. ARMA(0,3) USD, ARMA(3,0) EUR Volatilite Tahmin Modelleri Sonuçları

Seri	Modeller	Katsayılar							
		α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
USD	ARCH (p=1)	0.529	0.455	-	-	-	-	-	-
	ARCH (p=2)	0.412	0.319	0.247	-	-	-	-	-
	ARCH (p=3)	0.327	0.289	0.188	0.192	-	-	-	-
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^q \alpha_j u_{t-i}^2$							
USD	GARCH (p=1, q=1)	0.017	0.129	-	-	0.857	-	-	-
	GARCH (P=1,q=2)	0.022	0.175			0.380	0.427		
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^p \beta_i h_{t-i}$							
EUR	ARCH (p=1)	0.488	0.419	-	-	-	-	-	-
	ARCH (p=2)	0.407	0.334	0.179	-	-	-	-	-
	ARCH (p=3)	0.343	0.279	0.126	0.177	-	-	-	-
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^q \alpha_j u_{t-i}^2$							
EUR	GARCH (p=1, q=1)	0.034	0.151	-	-	0.810	-	-	-
	GARCH (P=1,q=2)	0.046	0.210			0.271	0.465		

$$h_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_i u_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^p \beta_i h_{t-i}$$

USD ve EUR döviz kuru serileri için simetrik modeller ile volatilité tahminlemesi gerçekleştirilmiştir. Modellere ilişkin katsayılar hesaplanmış ve hesaplanan katsayıların ARCH ve GARCH modellerine ilişkin kısıtları aşım aşmadıkları incelenmiş olup döviz kurlarına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Tablo 6’da incelenen modeller haricindeki diğer modeller denenmiş ancak modellerin geçerli olması için gerekli şartlar olan negatif katsayı taşıyımama ya da olasılık değérlerinin anlamsız olmaması gibi kısıtlarından dolayı analize dâhil edilmemiştir. Her iki seri içinde volatilité tahminlemesi için kısıtları aşım modellerde değışen varyans ve otokorelasyon sorunlarının giderilip giderilemediği incelenmiş ve en uygun volatilité modeli ona göre belirlenmiştir. Değışen varyans için yapılan ARCH-LM testine ilişkin analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. ARCH LM Değışen Varyans Test Sonuçları

		F istatistiği	F İst. Olasılık	Gözlenen R2	R2 Olasılık
USD(ARMA0,3)	ARCH (1)	2.4879	0.1148	2.4876	0.1147
	ARCH (2)	0.6839	0.4083	0.6841	0.4081
	ARCH (3)	1.9793	0.1595	1.9793	0.1595
	GARCH (1,1)	0.6384	0.4243	0.6386	0.4242
	GARCH (1,2)	0.0233	0.8785	0.0233	0.8785
EUR(ARMA3,0)	ARCH(1)	0.6915	0.4057	0.6917	0.4056
	ARCH (2)	0.4726	0.4918	0.4728	0.4917
	ARCH (3)	1.4324	0.2314	1.4326	0.2313
	GARCH (1,1)	0.1400	0.7083	0.1400	0.7082
	GARCH (1,2)	0.4004	0.5269	0.4005	0.5268

ARCH-LM değışen varyans test sonuçları incelendiğinde her iki döviz kuru serisinde de ARCH(1), ARCH(2), ARCH(3), GARCH(1,1) ve GARCH(1,2) modellerinde değışen varyans sorununun

giderildiği tespit edilmiştir. Hata terimlerine ilişkin bir diğer sınama olan otokorelasyon varsayımına ilişkin sonuçlar Tablo 8’de sunulmaktadır.

Tablo 8. Hata Terimleri Korelogramları

		AC	PAC	Q-İstatistik	Olasılık
USD(ARMA0,3)	ARCH (1)	-0.026	-0.026	2.490	0.115
	ARCH (2)	-0.013	-0.013	0.684	0.408
	ARCH (3)	-0.023	-0.023	1.981	0.159
	GARCH (1,1)	0.013	0.013	0.639	0.424
	GARCH (1,2)	-0.002	-0.002	0.023	0.878
EUR(ARMA3,0)	ARCH(1)	-0.014	-0.014	0.6924	0.405
	ARCH (2)	-0.011	-0.011	0.4733	0.491
	ARCH (3)	-0.020	-0.020	1.4340	0.231
	GARCH (1,1)	0.006	0.006	0.1402	0.708
	GARCH (1,2)	-0.010	-0.010	0.4010	0.527

Q istatistik olasılık değerleri incelendiğinde her iki döviz kuru serisi için de ARCH(1), ARCH(2), ARCH(3), GARCH(1,1) ve GARCH(1,2) modellerinde otokorelasyon sorununun giderildiği tespit edilmiştir. Analiz sonuçları ARCH-LM değişen varyans test sonuçlarını destekler nitelikte gerçekleşmiştir. volatilité tahminlemede kullanılmak üzere tespit edilen ARCH(1), ARCH(2), ARCH(3), GARCH(1,1) ve GARCH(1,2) modellerinden en uygun olanı seçmek için model karşılaştırılması yapılmıştır. Model karşılaştırması için Theil Eşitsizlik Katsayısı (TIC), Kök Ortalama Kare Hata (RMSE) ve Ortalama Mutlak Hata (MAE) katsayıları hesaplanmıştır. Çalışmada, döviz kuru serilerinde model karşılaştırması için RMSE katsayıları esas alınmıştır. Yapılan analize ilişkin sonuçlar Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. Volatilite Modeli Karşılaştırmaları

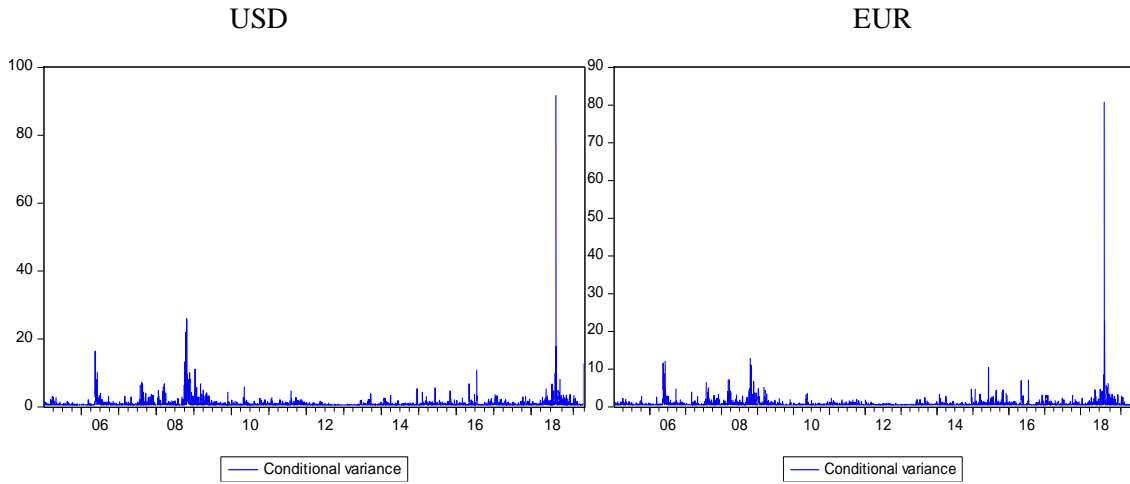
Seri	Modeller	TIC	RMSE	MAE
USD	ARCH(1)	0.981936	0.971256	0.638646
	ARCH(2)	0.982406	0.971266	0.638630
	ARCH(3)	0.982404	0.971265	0.638630
	GARCH (1, 1)	0.983232	0.971283	0.638603
	GARCH (1, 2)	0.985633	0.971339	0.638532
EUR	ARCH(1)	0.979252	0.921356	0.617076
	ARCH(2)	0.982980	0.921426	0.617027
	ARCH(3)	0.982787	0.921427	0.617033
	GARCH (1, 1)	0.991645	0.921613	0.616966
	GARCH (1, 2)	0.991567	0.921611	0.616965

Serilere ilişkin Kök Ortalama Kare Hate(RMSE) katsayı değerlerine bakıldığında en küçük değer USD serisi için 0.971256 olarak ARCH(1) modelinde, EUR serisi içinse en küçük değer 0.921356 yine ARCH(1) modelinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle her iki seri içinde en uygun volatilite tahmin modeli olarak ARCH(1) modeli belirlenmiştir. USD ve EUR döviz kuru serilerine ilişkin ilgili dönemdeki volatilite tahmin sonuçları Tablo 10’da sunulmaktadır.

Tablo 10. Volatilite Tahmin Sonuçları

Seri	Modeller	Katsayılar							
		α_0	α_1	α_2	α_3	β_1	β_2	β_3	γ_1
USD	ARCH(1)	0.529	0.455	-	-	-	-	-	-
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^q \alpha_j u_{t-i}^2$							
EUR	ARCH(1)	0.488	0.419	-	-	-	-	-	-
		$h_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^q \alpha_j u_{t-i}^2$							

Her iki döviz kuru serisi için volatilité tahminine en uygun model ARCH(1) olarak tespit edilmiştir. ARCH modelinde α_0 sabit katsayısının 0'dan büyük çıkması ve olasılık değerinin de anlamlı olması gerekirken, modeldeki ARCH etkisini ifade eden α_1 katsayısının da 1'den küçük çıkması ve anlamlı olması gerekmektedir. ARCH modelinin geçerliliğinin ön koşullarından biri de α_0 ve α_1 katsayılarının pozitif olması gerekmektedir. USD ve EUR serileri için hesaplanan katsayılar incelendiğinde gerekli koşulları sağladığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda her iki seride de geçmiş dönem şokların cari dönemdeki volatilitéyi etkilediği tespit edilmiştir. Modellere ilişkin katsayılar incelendiğinde geçmiş dönem şoklarını gösteren α_1 katsayısının USD serisi için 0.45, EUR için ise 0.41 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda da USD serisinde geçmiş dönemli şokların cari dönemdeki volatilitéyi %45, EUR serisinde ise % 41 etkilediği söylenebilmektedir. USD ve EUR serileri için tahmin edilen ARCH(1) modeli sonrası döviz kurlarına ilişkin elde edilen koşullu değişen varyans grafikleri Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3. USD ve EUR Döviz Kurlarına İlişkin Getiri Serilerinin Koşullu Varyansı

USD ve EUR serilerine ilişkin koşullu değişen varyans grafikleri incelendiğinde her iki döviz kurunun da en yüksek değeri 2018 yılında aldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca 2006 ve 2008 yıllarında da varyansın yükseldiği görülmektedir. Bu doğrultuda 2008 küresel finansal krizin, ülkede yaşanan olayların ve uluslararası ilişkilerin döviz kurlarını etkilediği söylenebilir. Ek olarak 2008 küresel krizinden kaynaklı meydana gelen şokun USD döviz kuru getiri serisine etkisi EUR döviz kuru getiri serisine olan etkisinden daha fazla olduğu da söylenebilir.

5. Sonuç

Ekonomide yaşanan belirsizliğin sebep olduğu oynaklık finansal piyasaları olumsuz yönde etkilemektedir. Finans piyasalarında bulunan ekonomik aktörlerin üzerinde durduğu önemli konular arasında yer alan döviz kuru oynaklığı ve piyasalarda oluşturacağı belirsizlik finansal sistemde aksaklıklar yaratmakta ve performans düşüklüğüne sebep olabilmektedir. Bu nedenle piyasalarda gözlemlenen volatilitenin sebeplerinin belirlenmesi ve ön görülmesi önem arz etmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, Dolar ve Euro döviz kuru serilerinin 01/01/2005–02/04/2019 dönemine ilişkin günlük verileri kullanılarak volatilité tahminlemesinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak Dolar ve Euro serilerinin 01/01/2005–02/04/2019 döneminin günlük verileri kullanılarak sürekli getiri

hesaplanmıştır. Ardından serilerin durağanlığı sağlanmış ve serilere ilişkin en uygun ARMA başlangıç modeli Dolar için ARMA(0,3), Euro için ise ARMA(3,0) olarak belirlenmiştir. Belirlenen başlangıç modeli için yapılan analizler sonucunda her iki seride de değişen varyans ve otokorelasyon problemi ve doğrusal olmayan unsurların varlığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ARMA modeli volatilitate tahmini için yetersiz kalmış ve ARCH/GARCH türevi modeller kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Dolar ve Euro serisi için en uygun tahmin modeli olarak ARCH(1) belirlenmiştir.

Hem Dolar hem de Euro serisinde geçmiş dönem şokların cari dönemdeki volatilitateyi etkilediği tespit edilmiştir. Modellere ilişkin katsayılar incelendiğinde geçmiş dönem şoklarını gösteren α_1 katsayısının USD serisi için 0.45, EUR için ise 0.41 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultu da USD serisinde geçmiş dönemli şokların cari dönemdeki volatilitateyi %45, EUR serisinde ise % 41 etkilediği söylenebilmektedir. Ayrıca her iki seride de 2006, 2008 ve 2018 yıllarında varyansın yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

Bollerslev, T. (1987). A Conditionally Heteroskedastic Time Series Model For Speculative Prices And Rates Of Return. *Review of Economics and Statistics*, 69(3):542-547.

Brooks, C. & Burke, S.P. (1998). Forecasting Exchange Rate Volatility Using Conditional Variance Models Selected By Information Criteria. *Economics Letters*, 61(3): 273-278.

Güloğlu, B. & A. Akman (2007). Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının SWARCH Yöntemi İle Analizi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 512(4): 43-51.

Gür, T. H. & Ertuğrul H. M. (2012). Döviz Kuru Volatilitesi Modelleri: Türkiye Uygulaması. *İktisat İşletme ve Finans*, 27 (310): 53-77.

Horvath, R. & Fiser, R. (2009). Central Bank Communication And Exchange Rate Volatility: A GARCH Analysis. *William Davidson Institute Working Paper*, No. 962.

Tetik N. & Kanat E. (2016). Döviz Kuru Riskinin Ölçülmesinde GARCH Yönteminin Uygulanması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17.

İşçioğlu, F. & Gülay E. (2018). ABD Doları/Türk Lirası Döviz Kurunun Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri İle İncelenmesi: Türkiye Örneği. *UİİİD-IJEAS*, 20: 151-168.

Sağlam, M. & Başar M. (2016). Döviz Kuru Oynaklığının Öngörülmesi: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31): 23-29.

Singh, T. (2002). On The GARCH Estimates Of Exchange Rate Volatility İn India. *Applied Economics Letters*, 9(6): 391-395.

Soytaş, U. & Ünal, Ö.S. (2010). Türkiye Döviz Piyasalarında Oynaklığın Öngörülmesi ve Risk Yönetimi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 121-145.

Sengupta, J. K., & Sfejr, R. E. (1997). Modelling Exchange Rate Volatility. *International Journal of Systems Science*, 28(6): 617-624.

Sevim, C. & Doğan, T.T. (2016). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi. Ege Akademik Bakış, 16(2): 303-318

Uysal D. & Özşahin, Ş. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Volatilitesinin ARCH ve GARCH Modelleri ile Tahmini. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim Tarihi:13.06.2019, <http://bd.dergi.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/963-published.pdf>.

West, K.D. & Cho, D. (1995). The Predictive Ability of Several Models of Exchange Rate Volatility. Journal of Econometrics, 69: 367–391.

AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME ÇABALARI VE BUNUN SONUCU OLARAK SCHENGEN

Arş. Gör. Ammar SEVGİLİ

Şırnak Üniversitesi

Öz

Tarih boyunca Avrupalı devletler sürekli bir çatışma içinde olmuş ve bu çatışmalardan sonra anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu anlaşmalar neticesinde sürekli birleşme ve bütünleşme planları yapılmıştır. Fakat bu bütünleşme ve birleşme çalışmaları İkinci Dünya Savaşı'na kadar somut bir şekilde karşılık bulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalılar insan haklarına, demokrasiye, liberal ekonomiye bağlı ve sınırların olmadığı, serbest dolaşımın ve ortak pazarın olduğu, ekonomiye dayalı ortak kimlik olgusu üzerinden yeni temeller oluşturmuştur. Bu olgular ve fikirler sonucunda AET oluşturulmuş ve günümüz Avrupa Birliği'nin temelleri atılmıştır. Sürekli ortak kimlik ve Avrupalılık vurgusu yapan bu devletler, bütünleşme çabalarının doğal bir sonucu olarak Almanya, Fransa ve BENELUX ülkeleri arasında 1985 yılında Schengen Anlaşmasını imzalamışlardır. 1990 yılında bu anlaşmanın uygulanmasını sağlayacak olan Schengen II Anlaşması imzalanmış ve ancak 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. İç sınır kontrollerinin ortadan kalktığı ve vatandaşlara serbest dolaşım özgürlüğü veren bu anlaşma 1997 yılında Amsterdam Anlaşmasıyla AB Hukuki statüsünün bir parçası haline gelmiştir. Schengen'e dahil olan ülke sayısı her geçen gün artmış ve günümüzde 26 üyeye ulaşmıştır. Günümüz Avrupa Birliği'ne baktığımızda sürekli birlik mesajları veren güçlü bir yapı görünse de en küçük sorunlar da bile birbirine sırt çevirdiklerini görmekteyiz. Göçmen korkusu nedeniyle Schengen Anlaşmasının ruhuna aykırı hareketlerin olması ve bunların uygulamaya geçirilmesi Schengen'in geleceği ile ilgili soru işaretlerine sebebiyet vermiştir. Avrupalı liderler zorluklarla karşılaştıklarında, ekonomik sıkıntılar yaşadıklarında ortak politikalarından taviz vermeye eğilimli bir politika izlemişlerdir. Bu da Avrupa Birliği'nin geleceği açısından vahim bir durumu gözler önüne sermektedir. Avrupa'da Schengen örneğinde olduğu gibi ortak kimlik meselesi üzerinden kurulan veya geçmişte gerçekleştirilmeye çalışılan bütünleşme çabalarının, kendi aralarında meydana gelen savaşlar neticesinde ortaya çıktığı gibi, yine birleşme çabalarının kendi ulusal çıkar ve ideolojileri sebebiyle dağıldığı görülmektedir. Buda Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan siyasi birliğin gerçekleşmesinin neredeyse imkansız olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Schengen, Avrupa, bütünleşme, ortak kimlik, AB.

1.Giriş

Avrupa'da iç sınır kontrollerinin kaldırılıp vatandaşlara serbest dolaşım hakkının verilmesi olarak nitelendirilen Schengen'den bahsetmeden önce, Schengen'in ortaya çıkmasına sebep olan tarihsel süreçten ve Avrupa'nın bütünleşme çabalarından bahsetmek gerekir. Avrupa'nın tarihine bakıldığında birçok kez birleşme ve bütünleşme çabası içinde olduğu görülmektedir. Bu bütünleşme çabalarına değinmeden önce Avrupa kavramından ve bu kavramın nereden geldiğinden bahsetmek gerekir. Kelime

anlamı olarak ‘Güneşin Battığı Yer’ anlamına gelen ‘Europe’ kelimesi Fenike kökenlidir. Avrupa kavramı ilk defa Mitolojik kavramlarda karşımıza çıkmaktadır. Fenike kralının kızı olan Europe’ya aşık olan Tanrı Zeus, onu Girit’e getirir. Burada doğan üç çocuktan birinin adı Minos’tur. Minos Uygarlığı Avrupa’nın en eski uygarlığı olarak kabul edilir. Ayrıca ‘Avrupa’ kelimesi MÖ 7. Yüzyılda, Yunanlılar tarafından yaşadıkları yerin kuzeyinde bulunan ve bilinmeyen bölgenin adı olarak kullanıldı. (Meral, 2009)

2. Avrupa Tarihine Kısa Bir Bakış

Avrupa’ya doğru yönelen Kavimler Göçünün bir sonucu da Roma İmparatorluğu’nun Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılması olmuştur. Bu göç uzun vadede Batı Roma’nın yıkılmasına sebep oldu. Batı Roma’nın yıkılmasıyla Avrupa’da siyasi istikrar bozuldu ve uzun süre sosyal düzen sağlanamadı. Halk can ve mal güvenliğini sağlamak için yerel güçlerin etrafında birleşmeye başladılar. Böylece Feodalite dediğimiz sistem ortaya çıkmış oldu. Feodalite Rejimi güçlü krallıkların oluşması önünde en büyük engel olmuştur. Krallar ellerinde güçlü topları olmadıkları için Feodallerin yönetiminde bulunan şatoları ele geçiremediler. Bu yerel güçlere ‘Senyör’ denilirdi. Senyörler dış güçlere karşı Hristiyanlığın savunucusu oldular ve böylece Kilisenin desteğini arkalarına aldılar. Avrupa’da Feodalitenin yıkılmasının bir sebebi de Haçlı Seferleri olmuştur. Son olarak topun icat edilmesi Feodalitenin tamamen kalkmasına yol açmıştır. (Roberts, 2015)

Artık Avrupa’da güçlü kilise yönetimi ve krallıklar dönemi başlamıştır. Katolik kilisesinin lideri Papalar 9.yüzyıldan itibaren krallara taç giydirmeye başladılar. Bu uygulama Papanın siyasi bir güç haline geldiğini gösterir. Papaların Haçlı seferlerini düzenlemeleri, kralları aforoz etme yetkisine sahip olmaları ve kilisenin geniş topraklara hakim olması, siyasi güce sahip olmaları ile ilgilidir. Dolayısıyla Avrupa’da Hristiyanlık tekeli altında yönetilen bir düzen vardır. Yani Hristiyanlık ve Papa, Avrupa’da sadece dini ve kültürel bir yapı değil aynı zamanda siyasi bir otorite olarak da görülebilir. (Roberts, 2015)

3. Tarih Boyunca Avrupa’da Bütünleşme Çalışmaları

Avrupa’daki bütünleşme çabaları tarih boyunca devam etmiştir. Fakat 2. Dünya Savaşına kadar olan dönemde bu çabalar bir türlü somut olarak hayata geçirilememiştir. Kilise döneminde ve Aydınlanma sonrası dönemde Avrupalıların birbirleriyle olan ilişkilerine ve birleşme çabalarına birkaç cümleyle değinmek gerekir.

3.1. 9.Yüzyıl Sonrası Avrupa Ve Kiliseye Bağlılık

Avrupa’da bütünleşmenin ve birleşmenin Avrupalılık Kavramı altında ilk önemli adımı olarak 7. Yüzyılın başları gösterilebilir. 800’de Kutsal Roma İmparatoru ilan edilen Charlemagne Avrupa’yı büyük ölçüde denetimi altına aldı ve ilk kez Avrupalılık kavramını bütünleşmenin bir aracı olarak kullandı. Bundan dolayı daha sonraları kendisine ‘Avrupa’nın Babası’ ismi verilecektir. Bu dönemden başlayarak 14. Yüzyılın başlarına kadar Avrupalılık Hristiyanlıkla özdeş şekilde kullanıldı ve Hristiyanlık kavramı dışında farklı bir arayış içine girilmedi. Bu süre zarfında Avrupa’nın birleşme çabaları da hep Hristiyanlık olgusu üzerine olmuştur. Örneğin 14. Yüzyılın başlarında Fransa liderliğinde kurulacak bir Hristiyan Ülkeler Konfederasyonu önerilmiştir (Davies, 2006). Ayrıca Pierre

Dubois 1306 yılında yayımlanan ‘De Recuperatione Terre Sancte’ (Haçlı Ruhü ile) adlı eserinde din olgusunun devletlerin birleşmesi üzerindeki etkisini vurgulamayı amaçlamıştır.

3.2. Aydınlanma Sonrası Avrupalılık Kavramına Farklı Bir Bakış

14. yüzyıldan itibaren gelişen Rönesans ve Reform Hareketleri sonucunda dini otoriteler yerini daha dünyevi iktidarlara bıraktı. Skolastik Düşüncelerin yıkılıp, Hristiyanlıktan uzaklaşılana bu dönemde ilk defa farklı bir Avrupalılık Kavramı üzerinde duruldu. Rönesans ve Reform Hareketlerinin sonucunda bir Aydınlanma Dönemi başlamıştır.

Avrupa’da bütünleşme fikirleri ele alınırken, bu yoldaki en önemli etkenlerin birinin savaşlar olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Hatta bütünleşme tarihini savaşlar tarihi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan ulus devletler arasında sürekli bir çatışma durumu, savaş durumu ve bunun sonucunda anlaşmalar olmuştur. Her savaştan sonra birleşme fikirleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1648 yılında 30 Yıl Savaşları sonrasında imzalanan Vestfalya Anlaşmasından sonra küçük ulus devletler ortaya çıkmıştır. Bu ulus devletler, dinden ziyade daha kapsayıcı ve tarafsız anlamda bir ortak payda arayışına girmişlerdir. İşte Avrupalılık Kavramı böyle bir arayışa cevap olmuştur. (Çilingir, 2007) Bu savaşlar ve imzalanan barış anlaşmaları sonucunda ‘Avrupa Federasyonu’ fikri gelişmiştir. (Erdenir, 2010) Bu fikirleri ortaya koyan düşünürlerden biride Immanuel Kant’tır. Alman düşünür I. Kant, ‘Ebedi Barış Üzerine’ adlı eserinde barış ve güven ortamını sağlayacak bir ‘Avrupa Birleşik Devleti’nden bahsetmiştir (Akçay, Argun, & Akman, 2011). 1819’da Prusya’da Maassen Tarifesi’nin kabulüyle ilk kez iç ticari engeller kaldırıldı. 1834’de Alman prenslikleri arasında Gümrük Birliği kuruldu. Bu Gümrük Birliği tüm Avrupa’ya yaygınlaştırılmaya çalışılsa da ticari ve siyasi rekabetler kıtadaki birliğin tamamen sağlanmasına engel olmuştur. Özellikle Fransa ve Almanya arasındaki bu rekabet yüzünden istenilen birleşme sağlanamamış hatta bu rekabet 1. Dünya Savaşı’nın başlamasının nedenlerinden biri olmuştur.

İki Dünya Savaşı arasında geçen sürede birleşme çabaları devam etmiştir. Avusturyalı Richard Coudenhove Kalergi’nin 1926’daki “Pan-European Union” kongresi ve Fransız devlet adamı Briand’ı 1930’da ortaya attığı “Avrupa Federal Birliği” fikri sonuçsuz kaldı. 1930’ların gerilimli Avrupası’nda böyle bir federasyon çabası sonuçsuz kalmıştır. Avrupa’da siyasi birlikteliğin sağlanmasının, ekonomik iş birliği ile sağlanabileceğini savunan Fransız Devlet Adamı Briand, bu görüşü ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) öncüsü sayılabilir.

4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bütünleşme Yolunda Somut Adımlar

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’daki entegrasyon çabaları daha etkin ve somut bir şekilde devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşının yıkıcı ve harap edici etkilerinin olması birleşme ve barış içinde yaşama isteğini üst safhaya çıkarmıştır. Bu dönemden sonra birleşme çabalarının ilk defa somut bir şekilde hayata geçmesinin başlıca sebepleri vardır.

1 – İki Dünya savaşı atlatmış, siyasi ve ekonomik etkinliğini dünya nezdinde yitirmek üzere olan Avrupa, gücünü doğuda Sovyet Rusya’ya batıda da ABD’ye kaptırmıştır. Yüzyıllar boyunca dünyanın ekonomik, kültürel ve siyasi merkezi olan Avrupalı Devletler, hem dış tehditlerden korunmak hem de eski konumlarını yeniden elde etmek amacıyla beraber hareket etmeleri gerektiğini anlamışlardır.

2 – İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve ortak tehdit olarak görülen Sovyet tehdidine karşı ABD Avrupalıların ortak hareket etmesini desteklemiştir.

3 – İki Dünya Savaşı atlatmış ve büyük yıkıma uğramış olan Avrupa, yeni bir büyük savaşın önlenmesi gerektiğini fark etmiştir. Özellikle Almanya ve Fransa'nın birbirinden bağımsız bir şekilde izledikleri politika ve kendi aralarında ki çekişme olası bir savaşı tetiklemektedir. Bunu önlemenin tek yolu da özellikle bu iki devletinde içinde bulunduğu bir işbirliğinin yürütülmesinden geçmektedir.

4 – Meydana gelen ve gelebilecek olan uluslararası sorunlara karşı ancak uluslararası örgütlenme ve uluslararası işbirliği ile çözüme kavuşulabileceği fark edilmiştir.

5 – Demokrasi, insan hakları, liberal ekonomi, serbest ticaret alanları gibi ortak değerlere, ortak tarihe ve ortak bir kültüre sahip olduklarını vurgulayan Avrupalılar bu ortak değerler etrafında birleşmek istemişlerdir. Bir bütünleşme hareketinin başlayabilmesinin ön koşulu budur.

Her ne kadar birleşme fikirleri ortaya atılsa da bu entegrasyonun ne şekilde olacağı hakkında farklı görüşler sunulmuştur. Bunların başlıca şunlardır:

1-Enternasyonalizm (Hükümetlerarasıcılık) denilen fikre göre ülkeler siyasal egemenliklerini devretmeden sadece anlaşmalar, sözleşmeler yoluyla iş birliğinin sağlanmasını amaçlamışlardır. İngiltere, Danimarka gibi ülkeler bunu desteklemişlerdir.

2-Federalistlere göre ise doğrudan Avrupa'da Siyasi ve Ekonomik konular da dahil her alanda egemenliğin devredildiği Federalist bir devletin kurulması fikridir. Bu fikir Fransa'nın öncülüğünde destek bulmuştur.

3-Neo-Fonksiyonalistlere(Yeni İşlevselcilik) göre ise asıl amaç Federalistlerde olduğu gibi egemenliğin uluslar üstü bir güce devredilmesidir. Fakat bunu doğrudan değil dolaylı bir yoldan yapmayı amaçlamışlardır. Bunun için öncelikle ekonomik iş birliği çatısı altında birleşilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Açıkmeşe, 2004).

4.1. Benelux Birliği

Tüm bu nedenlerin sonucunda artık Avrupa'da ayrışmadan çok birleşme ve bütünleşme konuşulmaya başlanmış ve bunun için somut adımları atılmıştır. Atılan ilk adımlardan biri BENELUX birliğinin kurulmasıdır. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ülkelerinin ekonomik iş birliğinden oluşmaktadır.

Federalist arayışlar içinde olan tüm örgütler 1947 yılında Avrupa Birliği Hareketleri Uluslararası Komitesi'ni kurmuşlardır. Bu komitenin öncülüğünde Hollanda'nın La Haye kentinde Mayıs 1948'de düzenlenen Avrupa Kongresinde 'Avrupalılara Mesaj' başlığı altında **malların, insanların ve düşüncelerin serbestçe dolaşacağı bir Avrupa dileği** belirtilmiştir.

4.2. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

Atılan bu küçük adımlar (BENELUX) ve iyi dilekler neticesinde daha geniş kapsamlı birleşme sürecini başlatan olay Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın kendi adıyla anılan Schuman Planı'nı 9 Mayıs 1950'de ilan etmesidir. Bu bildiriye göre Alman ve Fransız Kömür ve Çelik endüstrileri uluslararası ortak bir çatı altında birleştirilecektir. Bu amaçla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturulacak ve bu oluşum diğer Avrupa ülkelerinin katılımına açık olacaktır. Schuman Bildirisi, Avrupa Federasyonunu kurulması için atılan ilk somut adım olmuştur. Amaç Fransa ve Almanya'nın

olası savaş durumunu yok etmek ve ekonomik iş birliğini sağlamaktır. Nihayet bu gelişmeler neticesinde 1951 yılında Almanya, Fransa, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Paris Anlaşmasıyla AKÇT resmen kurulmuş oldu ve bu anlaşma 1952 yılında yürürlüğe girdi. Böylece dönemin en önemli ticaret malları olan Kömür ve Çelik uluslararası bir yönetim altına girmiş ve ortak bir karar mekanizması oluşturulmuştur. Bu oluşumu amaçları, ortak bir pazarın yaratılması ve işçilerin serbest dolaşımı olarak özetlenebilir (Kıraç & İlhan, 2010).

4.3. AET ve EURATOM

50 yıllığına imzalanan AKÇT çok kısa sürede başarılı bir ivme kazandı. Bu başarılı girişim örneği neticesinde, ekonomik entegrasyonun ötesinde bir bütünleşme fikri gelişmeye başladı. 1955 yılında Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henry Spaak başkanlığında toplanan bir komitenin hazırladığı ve Spaak Raporu olarak bilinen rapor, AKÇT üyesi ülkelerin dışişleri bakanları tarafından 1956 yılında görüşülüp kabul edildi. Bu görüşmeden sonra 25 Mart 1957 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve AET'yi kuran Roma Anlaşması imzalanmıştır. Atom enerjisinin barışçıl hedefler için kullanılmasını sağlamak için kurulan EURATOM, AKÇT gibi ekonomik amaçları içeren bir iş birliğiydi. AET ise ekonomik birleşmenin ötesinde siyasi birleşmenin ilk adımıdır (Reçber, 2012) 1957 Roma Anlaşmasına göre **AET'nin temel amacı Gümrük Birliğinin sağlanması ve Ortak bir Pazarın oluşturulması** olmuştur. Bu oluşumun hedeflerini şöyle özetlemek mümkündür (Tatoğlu, 2006):

- 1- Ekonomik politikaları uyumlaştırılması,
- 2 -Tarım, ulaştırma ve ticaret alanlarında ortak politikalar yaratılması,
- 3 -Üye devletler arasında gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması,
- 4 -Üçüncü devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması,
- 5 -Malların, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı,
- 6 -Üyeler arasındaki ilişkilerin ve refah düzeylerinin dengeli ve sürekli gelişimi.

AKÇT'nin kurulmasından sonra Roma anlaşmasıyla kurulan EURATOM ve AET 1965 yılına kadar farklı organlara sahip oluşumlardı. Farklı hukuki statüleri olan bu örgütler 1965 yılında imzalanan Füzyon Anlaşmasıyla birleşerek ortak bir yönetim altında birleştiler. Bu anlaşmanın 1967 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte üç organizasyonun ortak tanımı olarak AVRUPA TOPLULUĞU kavramı ortaya çıktı (Tatoğlu, 2006).

5. Schengenin Doğuşu

Avrupa'da bütünleşme sürecinin doğal bir sonucu olan Schengen'e geçmeden önce Schengen'in ne olduğundan ve Avrupalılık kavramından bahsetmek gerekir. Aynı zamanda, günümüzde 26 üye ülkenin bulunduğu bu anlaşmanın tarihsel sürecinden, hangi ülkelerin Schengen Alanına ne zaman ve nasıl üye olduğundan, yapılan anlaşmalardan ve İngiltere gibi önemli ülkelerin bu oluşuma nasıl baktıklarına da değinmekte fayda vardır.

5.1. Schengen Nedir

Schengen Alanı Avrupa'da ki halk topluluklarının arasındaki sınırların kaldırılması fikrinden ortaya çıkan bir anlaşmadır. Hiçbir sınır kontrolünün olmadığı, sanki tek bir devletmiş gibi vatandaşların rahat bir şekilde ülkeler arasında seyahat edebildiği bir yaklaşımdır. Yani tek bir Avrupalılık anlayışı benimsenerek atılan bir adımdır (Schengen Bölgesi, 2019). Bu adımın atılmasındaki nedenlerden

bahsetmek gerekir. Bunun sebebinden bahsederken Avrupa'da ki ortak kimlik meselesine değinmek gerekmektedir. Avrupa sınırlarının neresi olduğu tartışılırken farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Avrupa sınırlarının neresi olduğu nereden başlayıp nerede bittiği hakkında kesin bir sonuca varılamazken asıl bahsetmemiz gereken nokta Avrupalılığın ne olduğudur.

5.2. Avrupalılık Kavramının Tanımlanması

Tarih boyunca Avrupalılığın ne olduğu kimin Avrupalı olduğu ile ilgili farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerden en çok tartışılan iki yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi Avro-Milliyetçilik Kavramıdır. Avrupa Milliyetçiliği denilen bu yaklaşımda, Avrupalıların ortak bir tarih ve kültür temelinde birleştiği iddiası vardır. Klasik Yunan tarihinden Roma imparatorluğuna, Rönesans ve Reform hareketlerinden Sanayi Devrimine ve Aydınlanma Çağına kadar geçen ortak bir süreç vurgulanmıştır. Bu süreçle gelen ortak kazanım ve ortak miras vurgusu yapılmıştır ve günümüz Avrupası'nın bu temeller üzerinden şekillendiği iddia edilmiştir. Fakat bu düşünce hiçbir zaman sağlam temeller oluşturamamış ve ciddi eleştiriler almıştır. Ortak bir tarihten bahsederken sadece başarılı dönemlerden söz edilmiş hiçbir zaman olumsuzluklardan bahsedilmemiştir. Ayrıca Avrupa tarihinden bahsedilirken hiçbir dış etkenin varlığından söz edilmemiştir. Ruslar, Ortodokslar ve Müslümanlar gibi Avrupa tarihine doğrudan etki eden unsurların varlığından hiç bahsedilmemiştir. Ayrıca ortak bir tarihten söz edilmesine rağmen Avrupa Devletleri bu süreçten aynı şekilde etkilenmemişlerdir. Örneğin Fransa'da Fransız Devrimi yaşanırken Doğu Avrupa Devletlerinin çoğunda bu devrimden ve Aydınlanmadan bahsetmek imkansız olacaktır. Tüm bu nedenlerden ola çıkarak Avro Milliyetçilik sağlam bir zemine oturtulamamış ve ciddi anlamda destek görememiştir (Satur, 2010).

Avrupa Milliyetçiliği eleştirileri yapılırken ve eksiklikleri dile getirilirken bunların yanında Avrupalılık Kavramına daha modern tanımlamalar getirilmiştir. Aydınlanma Çağının doğal bir sonucu olarak İnsan Haklarına dayalı, Demokratik, Liberal, hukukun üstünlüğünü savunan tüm Avrupa'da kabul görecektir daha kapsamlı bir fikir ortaya atılmıştır. Daha sağlam temellere dayanan bu fikir daha çok rağbet görmüş ve Avrupa Topluluğu bütünleşme, genişleme ve derinleşme çabalarını, anlaşmalarını bu ortak kimlik anlayışı üzerinden şekillendirmiştir. 1980'lerin başlarında ortak kimlik oluşturma ve bütünleşmenin ileriye taşınması konusunda arayışlar daha da artmıştır. Bu noktada ileriye sürülen en önemli söylem de üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılması olmuştur (Erdenir, 2010).

Schengen Alanı da, bu bütünleşme ve ortak kimlik anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. AB ekseninde bir bütünleşmeden bahsedilecek olursa Schengen Anlaşmasının konuşulması gereken en önemli konuların başında gelmektedir. Zira Avrupa Birliği anlayışına ve temellerine baktığımız zaman en önemli kural; kişilerin ve malların, AB ortak pazarı içerisinde serbest dolaşımıdır. AB'ye tam üye olan ülkelerin vatandaşları, AB sınırları içerisinde dilediği gibi serbest dolaşma hakkına, çalışma hakkına ve öğrenim hakkına sahiptir. Engel konulamaz (Dilbirliği, 2013).

5.3. Luxemburg'ta Bir Köy

İşte tamda bu anlayışın sonucunda Avrupa Birliğinin 5 üye ülkesi olan, BENELUX ülkeleri, - Belçika, Hollanda, Lüksemburg- , Almanya ve Fransa arasında 1985 yılında Schengen Anlaşması imzalanmıştır. Lüksemburg, Almanya ve Fransa sınırlarının tam kesiştiği bir noktada bulunan Schengen köyü 600 kişilik bir nüfusa sahiptir ve başkent Lüksemburg'a 40 kilometre uzaklıktadır. Bünyesinde 14. Yüzyıldan kalan bir şato ve bir de Butik Otel bulunduran Schengen'i önemli yapan nokta Avrupa için

bir dönüm noktası olan Schengen Anlaşmasının burada imzalanmış olmasıdır (Gezimanya, 2013). Buna göre Anlaşmaya üye olan ülkeler kendi içerisinde ki sınırları kaldıracak, dolayısıyla iç kontroller ortadan kalkacaktır. Bu kontroller sadece üye ülkelerin dışarıya bakan sınırlarında yapılacaktır. Bunun bir sonucu olarak bu ülkelerden birinden vize alan bir vatandaş doğal olarak anlaşmaya üye diğer ülkelerde de bu vizeden yararlanabilecektir. Dolayısıyla, Schengen Alanı sadece iç sınırlardaki kontrollerin kaldırılmasını değil; aynı zamanda ortak vize politikasını, polis ve yargı iş birliğini, kaçak göçmenlerin tespit edilip geri gönderilmesi ve Schengen Bilgi Sistemi (SIS) gibi ortak kurallar bütünü oluşturmaktadır.

5.4. Üye Ülkeler

1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşmasının daha kapsamlısı 1990 yılında Fransa, Almanya ve Lüksemburg'un içinde geçen Moselle Nehrinin ortasında bir teknede imzalanmıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi ise ancak 5 yıl sonra 1995 tarihinde olmuştur (Üstün). Bu tarihe kadar anlaşmaya üye ülkelerin sayısı artmıştır. Kurucu 5 ülke yanı sıra ilk olarak 26 Mart 1995 yılında, Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya ile sınırlar kaldırılmıştır. 1997 yılında Avusturya, 2000 yılında Danimarka, İsveç, Finlandiya ve 2001 yılında ise birliğe üye olmayan İzlanda ve Norveç'te bu anlaşmaya katılmışlardır ve bu ülkeler arasında sınırlar tamamen kaldırılmıştır. 2004'te Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve 2007'de ise Slovenya ve Çek Cumhuriyeti Schengen bölgesine katılmışlardır (Dilbirliği, 2013).

Kısaca özetlemek gerekirse, görüldüğü gibi Schengen Avrupa Birliği'nden bağımsız bir anlaşma olarak doğmuştur. Avrupa Birliğine üye 22 ülke Schengen Alanına giriyorken, İngiltere, İrlanda ve Kıbrıs sınır güvenliklerini korumayı amaçlayarak kendi istekleriyle, daha sonra sınır problemleri yaşayan Romanya ve Bulgaristan ve en son 2013 yılında AB'ye üye olan Hırvatistan Schengen Alanına dahil olmamışlardır. Dolayısıyla AB'ye üye olan ülkelerin tamamı buna dahil olmamıştır. Ayrıca AB'ye üye olmayan 4 ülke Schengen Alanına dahil olmuştur. Bunlardan İzlanda ve Norveç 2001 yılında, İsviçre 12 Aralık 2008 yılında en son olarak da Lihtenştayn 19 Aralık 2011 de bu anlaşmaya dahil olarak sınırları ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak günümüzde Scengen alanına dahil olan 26 ülke vardır (Karluk, 2014).

5.5. İngiltere'nin Schengene Bakışı

Ülkelerin Schengen'e farklı bakış açılarıyla bakmalarının belli başlı sebepleri vardır. İngiltere Avrupa Birliği ülkesi olmasına rağmen Schengen Anlaşmasına katılmak istememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri İngiltere'nin coğrafi konumudur. Bir ada ülkesi olan İngiltere diğer Avrupa ülkelerinin aksine sınır kontrolleri noktasında daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Ada ülkesi olmasından dolayı üçüncü ülkelere karşı kara sınırını kontrol altına almak zorunda olmayan İngiltere, hava ve deniz yolunu kolay bir şekilde denetimi altına almayı başarmıştır. Diğer ülkeler uzun kara sınırlarına sahipken İngiltere'nin böyle bir sorunu yoktur. Ayrıca İngiltere'nin kendini diğer Avrupa ülkelerinden üstün gördüğü ve her birleşme ve bütünleşme sürecinde muhalefet olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Saygın & Ultan, 2016).

5.6. Schengen Anlaşmasının Uygulanması (Schengen II)

Schengen Anlaşmasının 2. si olan ve 1990 yılında imzalanan 'Schengen Anlaşmasının Uygulanmasına

İlişkin Konvansiyona da değinmekte fayda vardır. 142 maddeden oluşan Schengen II Anlaşması, anlaşmanın nasıl uygulanacağı, sorunların ne şekilde çözüleceği, sınır dışı etme kuralları, silah ve uyuşturucu kontrolü ve mültecilerin ülkeye girmesi ile ilgili konuları kapsamaktadır. Asıl amaç iç sınırların kaldırılması olan bu anlaşma aynı zamanda ortak bir güvenlik ve adaletin oluşturulmasını da sağlamaktadır. Schengen Anlaşmasının uygulanmasına ilişkin olan Schengen II Anlaşmasının bazı önemli maddeleri vardır: (Schengen Bölgesi Ülkeleri Listesi, 2018)

- Schengen Anlaşması'nı uygulayan ülkelerin vatandaşları, iç sınırlarında herhangi bir noktadan kontrole tabi kalmadan geçiş yapabilirler.
- Anlaşmayı uygulayan bir ülke tarafından üçüncü bir ülke vatandaşına, belli bir bölge için kısıtlama taşımayan bir vize verildiğinde bu vize, sahibine, aynı amaç ve vizenin geçerlik süresi boyunca, sınır kontrolü olmadan diğer anlaşma ülkelerine giriş yapma hakkı verir.
- Anlaşmaya taraf bir ülkede ikamet izni alan herhangi bir üçüncü ülke vatandaşı, diğer ülkelere her 6 aylık dönem için 90 güne kadar vize gerektirmeksizin geçerli pasaportu ile seyahat edebilir.
- Schengen ülkelerinde uyumlaştırılmış vize politikası (vatandaşları için vize gereken üçüncü ülkelerin ortak bir listesi)
- Ortak Schengen standardına göre belirlenmiş dış sınır kontrolleri
- Tüm Schengen ülkeleri için, Schengen alanı içinde kişisel kimlik ve diğer bilgileri sağlayan Schengen Bilgi Sisteme giriş
- Yakın polis idaresi ve adli iş birliği
- Uyuşturucu ile ilgili suçlara karşı ortak çabalar

Bu anlaşma ile görüldüğü gibi sınır kontrollerinin güvenliği, üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanacak olan vize politikası, Schengen anlaşmasına dahil ülkelerin vatandaşlarının Schengen Alanında nasıl dolaşacağı, dış sınır kontrollerinin uygulanması, kolluk kuvvetleri ve adli personelin görevleri, suç unsuru sayılan kaçakçılık, uyuşturucu maddeleri gibi bazı konularda işbirliğinin sağlanması gibi tüm Avrupa ülkelerini ilgilendiren konular üzerinde mutabakata varılmıştır. Anlaşılacağı gibi Schengen Anlaşmasının yasal dayanağı 1990 yılında imzalanan Schengen Konvansiyonu'dur.

5.7. Schengen Bilgi Sistemi (Schengen Information System – SIS)

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ortak kurallar bütününden biri sayılan Schengen Bilgi Sisteminden de (Schengen Information System – 'SIS') bahsetmek gerekmektedir. Üye ülkeler her ne kadar iç sınır kontrollerini ortadan kaldırımlarsalar da güvenliklerini ve bilgi ağlarını sağlayacak bir sisteme ihtiyaç duymuşlardır. Schengen ülkeleri arasındaki uluslararası bilgi ağı oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu ağ sayesinde üye ülkeler pek çok kişisel veriye ulaşma olanağı elde etmişlerdir. Bu bilgi ağı, ülkelerin kendi bilgi ağları ile birlikte merkezi bir sisteme bağlanmıştır. Schengen Bilgi Sisteminin amacı, kişilerin serbest dolaşımında, göç politikalarında ve vize politikalarında üye ülkeler arasında işbirliğinin

sağlanmasıdır.

Bu sistem sayesinde, dış sınır kontrolleri güçlendirilmiştir. Bilgisayarlaştırılmış ve otomatikleştirilmiş bu sistem sayesinde sisteme dahil olan ülkeler çok geniş bir bilgi ağına sahip olmuşlardır. Böylece Schengen ülkelerinin dış sınırlarından içeriye girmek isteyen üçüncü ülke vatandaşlarının hareketlerinin kontrollü ve düzenlenmesi sağlanmıştır (Schengen Information System, 2019).

5.8. Avrupa Tek Senedi

Avrupa'da bütünleşme sürecinden ve iç sınır kontrollerinin ortadan kaldırılmasını hedefleyen Schengen'den bahsederken aynı amaca hizmet eden Avrupa Tek Senedinin yeri yadsınmaz. 60'lı ve 70'li yıllarda Avrupa entegrasyon sürecinde bazı olumsuz olaylar meydana gelmiştir. 1973 yılında ki Petrol Krizi sonrası yaşanan ciddi ekonomik bunalım üye ülkeleri zor durumda bıraktı. Genişlemeden ve derinleşmeden ziyade daha korumacı bir politika izlenmeye başlandı. Her ne kadar 1968 yılında Gümrük Birliği tamamlanmış olsa da, hala ortak bir pazar aşamasına geçilemiyordu. Bu ekonomik sorunları aşmak ve ortak bir pazar oluşturmak için Schengen Anlaşmasının imzalandığı tarih olan 1985 yılında Beyaz Kitap yayınlandı. Roma Anlaşmasına dayanılarak kurucu anlaşmada değişikliğe gidildi. Bu çerçevede ortak bir pazarın kurulması ve serbest ticaretin sağlanması için 1 Temmuz 1987 yılında Avrupa Tek Senedi yürürlüğe girdi. Böylece Schengen ile benzer hedefi olan Avrupa Tek Senedi bütünleşme sürecinin önemli bir ayağı olmuş oldu (Kocaman, 2016)

5.9. Schengen'in AB Çerçevesine Girmesi

Avrupa Birliğinden bağımsız bir şekilde ortaya çıkan Schengen Anlaşması hukuki bir değişiklikle 1999 yılında Avrupa Birliği sözleşmesinin bir parçası haline getirilmiş ve mülteciler konusunda ortak hareket etme kararı alınmıştır. Schengen Anlaşmasının imzalandığı zamanlar AET'ye üye 12 ülkenin birbirleriyle anlaşamamalarından dolayı AB hukukuna dahil edilmeyen Schengen, sadece uluslararası bir anlaşma olarak 26 Mart 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB Hukuk normlarına dahil olmayan bu anlaşma vatandaşlar arasında da endişeyle karşılanmıştır. Schengen'e üye ve Schengen'e üye olmayan ülkeler arasında, vatandaşların sürekli iç kontrollere maruz kalacak ikili bir yapının bulunması önemli bir sorundu. İşte bu noktada anlaşmanın yürürlüğü girmesinde 2 yıl sonra 2 Ekim 1997 yılında Amsterdam Anlaşması ile Schengen mekanizması AB hukukuna katıldı (Dağdemir, 2001).

1997 yılında imzalanan Amsterdam Anlaşmasına eklenen protokol ile, Schengen Anlaşmasına dahil olan tüm maddeler, AB çerçevesine dahil edilmiş ve böylece, Avrupa Tek Senedi'nin de hedeflediği kişilerin serbest dolaşımına yönelik çok önemli bir adım atılmıştır. Bu hukuki birleşmenin nihayete ermesi için, Avrupa Konseyi tarafından alınan bir kararla 1 Mayıs 1999 yılında Schengen Sekreteryası, Konseyin Genel Sekreterliği ile birleştirilmiştir. Böylece birbiriyle aynı amacı taşıyan iki hukuki düzenlemenin birleştirilmesi sağlanmış ve AB kurumlarının Schengen ülkelerine uyumlu bir hale getirilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla anlaşmaya taraf olan ülkelerin, ayrı ayrı veya bazı grupların birlikte hareket ederek bu anlaşmayı iptal etmelerinin veya değişiklik yapmalarının önüne geçilmiştir. Hatta sınır kontrollerinde yapılacak olan tüm değişikliklerin AB komisyonunun onayına sunulması zorunluluğu getirilmiştir (Dilbirliği, 2013).

6. Schengene Katılımlarda Ortaya Çıkan Sorunlar

Dışarıdan mükemmel bir oluşum gibi görünen Avrupa Birliğinin ve bu ülkeler arasında imzalanan anlaşmaların, ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda nasıl sekteye uğradığına değinmek gerekmektedir. Schengen Anlaşması, göçmen sorunu ve Doğu-Batı Avrupa arasındaki uçurum gibi sebeplerden dolayı özellikle son dönemlerde sekteye uğramaya başlamıştır. Bunlardan bazılarına değinmekte fayda vardır.

6.1. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri Sorunu

Avrupa Birliği'nin Genişleme politikalarının bir sonucu da Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılım süreçleri olmuştur. 12-13 Aralık 2002 yılında ki Kopenhagen Zirvesi'nde, Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın bulunduğu 10 Aday ülke ile Katılım Anlaşmasının 16 Nisan 2003'de imzalanmasının ve bu ülkelerin Mayıs 2004'den itibaren Avrupa Birliği'ne katılımlarına yönelik karar alınmıştır. Nitekim kararlaştırıldığı gibi 2003 tarihinde Atina'da imzalanan anlaşma 2004'de yürürlüğe girmiş ve bu 10 ülke birliğin yeni üyeleri olmuştur (Güreşçi & Atsan, 2009). İşte tam da bu nokta da doğruya doğru genişleyen Avrupa'da sınır kontrolü sorunlarının ortaya çıkması gündeme gelmiştir. Schengen'in AB çerçevesine eklenmesinden dolayı aday ülkelerin de Schengen Anlaşmasına dahil olması gerekmektedir. Yeni katılan 10 ülkenin Schengen Alanına dahil edilmesi kontrollerin zorlaşmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla bu ülkelerin AB'ye katılımları ile Schengen Alanında bazı önlem ve kuralların düzenlenmesine yol açmıştır. Fakat, söz konusu ülkelerin Schengen Birleşmelerinin uygulanması Avrupa Konsey kararına bağlanmıştır. Konsey bu ülkelerin katılım başvurusu için gerekli koşulları sağladıklarının tespitini yaptıktan sonra, Parlamento da Schengen Protokolünün uygulanması açısından bu karar tartışılacaktır. Yani AB'ye katılımdan sonra ülkeler doğrudan Schengen'e dahil olmayacaklar ve Schengen'e katılım için gereken tüm şartların sağlanması için her bir ülke ile ayrı ayrı değerlendirme süreci başlayacaktır. Bu şartlar arasında; üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanacak olan vize politikaları, entegre edilmiş dış sınır kontrolleri, Schengen Alanı içinde serbest dolaşım ile ilgili kurallar bulunmaktadır. Söz konusu şartlar sağlandıktan sonra, AB Bakanlar Konseyi iç sınır kontrollerinin kaldırılması hakkında karar verecek ve böylece bu ülkeler Schengen Bölgesine dahil edileceklerdir. Dolayısıyla bu 10 ülkenin Schengen Alanına dahil edilmesi öyle görüldüğü gibi kolay olmamış ve ancak bu şartlar sağlandıktan sonra ülkeler bu alana dahil edilmiştir (Gençtürk, 2012)

6.2. Romanya ve Bulgaristan Sorunu

Schengen'e katılımda ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri de Romanya ve Bulgaristan'ın durumudur. Bilindiği gibi Romanya ve Bulgaristan diğer Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile tam üyelik için aynı dönemde başvurmuş olmasına rağmen diğer ülkelerden 3 yıl sonra yani ancak 2007 yılında birliğe dahil olabilmişlerdir. AB'nin 6. Dalga genişlemesi olarak da nitelendirilen bu yeni üyeler ile birlikte Avrupa Birliğinin sınırları ilk defa Karadeniz sınırlarına ulaşmıştır. Avrupa'da bazı mecralar tarafından bu iki ülkenin hazır olmadıkları halde birliğe üye edildikleri tartışmaları vardır. Birliğin en zayıf ve en fakir iki ülkesi olan Romanya ve Bulgaristan aynı zamanda yolsuzluklarla ve organize suçlarla ciddi anlamda mücadele etmektedir. Bu iki ülkenin 2011'de Schengen Bölgesine dahil edilmesi öngörülmüştü. 2011'de Avrupa Parlamentosu'na teklif götürülmüş ve bu istekleri onaylanmıştı. Fakat Hollanda hükümetinin, bu iki ülkede meydana gelen organize suçlar ve yolsuzlukla mücadele tedbirlerinin yetersiz olduğu iddiasıyla bu istekleri Eylül 2011'de Bakanlar Kurulu tarafından reddedilmiştir. Ayrıca

kurulda Türkiye üzerinden Romanya ve Bulgaristan'a gelen kaçak göçmenlerin potansiyel tehlikesine dikkat çekilmiştir. Hollanda ile birlikte Almanya, Belçika, Fransa, Finlandiya, Danimarka ve Avusturya'da bu iki ülkenin Schengen Alanına dahil olmasına karşı çıkmışlardır (Koçak & Gündüz). AB Kurul Sözleşmesi gereği vatandaşlara her ne kadar 1 Ocak 2014 tarihi itibarıyla tam serbest dolaşım hakkının vereceği öngörülse de bu süre yeniden ertelenmiştir. Bu konu ile ilgili Avrupa Konseyi günümüze kadar birkaç kez toplanmış olsa da bir türlü Romanya ve Bulgaristan'ın Schengen Alanına dahil edilmesi kararlaştırılamamıştır. Şu anki haliyle, ülke vatandaşlarına verilen dolaşım hakkı 3 ay ile sınırlıdır. Bu ülkelerden gelen AB üyesi vatandaşları, geldikleri ülkelerde iş bulup çalışırlarsa oraya yerleşme hakkına sahip olacaklardır, aksi takdirde 3 ay sonunda ülkeyi terk etmek zorunda kalacaklardır. Ancak AB üyesi ülkeler ile ilgili ciddi anlamda bir kontrol mekanizması olmadığı için, gelen vatandaşlar bu ülkelerde yasa dışı bir şekilde yaşamaya devam etmektedirler (Çelikkafa, 2011)

7. Schengen Ülkeleri Arasındaki Anlaşmazlıklar ve Schengen'in Geleceği

Schengen Anlaşması AB'nin en başarılı politikalarından biri olarak değerlendirilmekteydi. Şu an 26 ülkeyi kapsayan Schengen Bölgesi 400 milyon kişilik bir nüfusa ve 4 milyon kilometrekareden fazla bir alana sahiptir. Fakat görünürde çok güzel bir uygulama olsa da özellikle Batı Avrupa ülkeleri arasında önemli sorunlar baş göstermiştir.

Arap Baharı sonrası 2011 yılında Kuzey Afrika'dan İtalya'ya doğru çok büyük göç dalgaları yaşanmıştır. Bu göç dalgasının tümünü kaldıramayan İtalya göçmenleri diğer Avrupa ülkeleriyle paylaşmak istemiştir. Özellikle Fransa ile bu konuda ciddi gerginlikler yaşanmıştır (Akdoğan & Sağıroğlu, 2017). Göçmenleri kabul etmek istemeyen Fransa iki ülke arasında iç sınır kontrollerine başlamıştır. Ayrıca Danimarka'da suçluları ve kaçak göçmenleri bahane ederek Almanya sınırında sürekli kontrollere başlama kararı almıştır. Schengen Ruhuna aykırı hareket eden bu iki ülke 26 ülkeyi kapsayan Schengen Alanının, serbest dolaşım hakkının ve iç sınır kontrollerin kaldırılmasının sorgulanmasına sebep olmuştur.

Kuzey Afrika'dan gelecek olan kaçak göçmen akını nedeniyle bazı Avrupa ülkeleri, Schengen Alanında ki seyahat serbestisinin kısıtlanmasını istemişlerdir. Fransa, Almanya ve İspanya içişleri Bakanları tarafından ortaya konulan görüşte, Avrupa Komisyonunun sadece Schengen Alanını tehlikeye düşürecek durumlarda devreye girmesini, bunun dışındaki durumlarda bu kararın üye ülkelere bırakılmasını istemişlerdir. Bu üç ülkenin talebi diğer AB ülkeleri tarafından da desteklenmiş ve AB tarafından yeni bir düzenleme getirilmiştir. Yeni düzenlemeye göre, daha önce sadece doğal afetler ve terör tehdidi gibi olağanüstü hallerde devreye konulan sınır kontrolleri, artık 'yasadışı göçmen akımı' durumunda da devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu karar bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. AB Komisyonu ve AB Parlamentosu, sınır kontrollerinin devletlerin inisiyatifine bırakılmasının, Avrupa Birliği vatandaşlarının serbest dolaşım hakkını kısıtlayacağını savunmuşlardır (Yücel, 2017).

8. Türkiye – AB arasında Serbest Dolaşım Konusu

Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri AET'nin kurulması ve Türkiye'nin 1959 yılında AET'ye başvurmasından beri çok çalkantılı dönemler geçirmiştir. Avrupa Birliğine dahil olmak isteyen Türkiye ile AET arasında ortak üyelik anlaşması 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. 70'li ve 80'li yılların Türkiye'sinde ekonomik bunalımlar ve siyasi çekişmeler yaşanmıştır. Bu yüzden ortak üyelik süreci durgun geçmiştir. 1970'te imzalanan ve 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokolde malların, kişilerin,

hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı konusunda mutabık kalırsa da kişilerin serbest dolaşımı hakkında ki maddeler detaylı ve bağlayıcı olmamış sadece temenni şeklinde kalmıştır. 1987 yılında Türkiye AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş, fakat AB, 1989 yılında olumsuz görüşünü açıklamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri bağlamında 1 Ocak 1996 yılında AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği sağlanmıştır. Ticarete vergilerin aşamalı olarak sıfıra indirilmesini öngören Gümrük Birliği, AB ve Türkiye arasında önemli bir gelişme olmuştur. 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye aday üyelik statüsü verilmiş ve 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla de tam üyelik müzakereleri başlamıştır. Fakat bu müzakereler Kıbrıs sorunu, Fransa gibi ülkelerin Türkiye'nin tam üyeliğine kesin olarak karşı çıkması gibi sebeplerle askıya alınmış ve günümüzde durma noktasında gelmiştir (Samur, 2010)

Türk vatandaşlarının Avrupa'da serbest dolaşımı konusu Türk siyasetinde ve gündeminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Hatta AB-Türkiye ilişkilerinin merkezinde serbest dolaşım konusunun olduğu söylenebilir. Türk vatandaşlarının serbest dolaşımını engelleyen yasal düzenlemeler AB-Türkiye arasında ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Günümüz Avrupa'sında yaşayan 32 milyon göçmenin yaklaşık 2,5 milyonu Türklerden oluşmaktadır. Daha önce imzalanan Ankara Anlaşması ve Katma Protokolde Türkiye vatandaşlarına serbest dolaşım hakkı verileceğine dair maddeler yer alsa da bunlar hiçbir zaman yürürlüğe geçmemiştir. Avrupa bunun yerine vize kolaylaştırma anlaşması önermiştir. Bu anlaşmaya göre Türkiye üzerinden Avrupa'ya iltica eden Afganlı, Iraklı, İranlı, Suriyeli ve diğer mülteciler yakalandığı zaman Türkiye'ye iade edilecek bunun karşılığında vize serbestisine kavuşacaktı. Oysa mahkeme kararlarında bile sporculara, iş adamlarına ve sanatçılara vize hakkı verilmişti. Yani Avrupa Birliği vize politikasının hayata geçirilmesi için AB sınırlarına kaçak yollarla giren ve yaşayan Türkleri ve Türkiye üzerinden gelen yabancıların Türkiye tarafından geri alınmasını şart koşmuştur (Tınç, 2014)

Türkiye geçtiğimiz yıllarda 'Geri Kabul Anlaşmaları' yapmış ve bunun sonucunda Avrupa Komisyonu Türk Vatandaşları için 'Vize Kolaylığı' ve akabinde 'Vize Muafiyeti' için çalışmalar başlatmıştır. Türkiye gerekli şartları yerine getirmesine rağmen Avrupa Devletleri bu konuda net bir tavır takınamamışlardır. 2011 de toplanan AB Adalet ve İçişleri Konseyinden Türkiye'yi bağlayıcı bir karar çıkmamış ve bunun sonucunda Türkiye beklentilerin karşılanmadığını belirterek Geri Kabul Anlaşmasını uygulamayacağını dile getirmiştir (Batır, 2017). Günümüz de AB-Türkiye ilişkilerinin durma noktasına gelmiştir. Bu noktada Türkiye ve AB arasındaki serbest dolaşım meselesinin kısa vadede çözüme kavuşması imkansız gibi görünmektedir.

9. Sonuç

Avrupalı Devletlerin birlik olma çabaları tarih boyunca devam etmiştir. Fakat aynı zamanda bu devletler devamlı bir çatışma içinde de olmuşlardır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi bu çatışmalar sonucunda zarar görmüşler ve bu zararların telafı edilmesi ve birlik oluma söylemleriyle çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Fakat bu bütünleşme ve birleşme çalışmaları İkinci Dünya Savaşı kadar somut bir şekilde karşılık bulamamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupalılar İnsan Haklarına, Demokrasiye, Liberal Ekonomiye bağlı ve sınırların olmadığı, serbest dolaşımın ve ortak pazarın olduğu, ekonomiye dayalı ortak kimlik olgusu üzerinden yeni temeller oluşturmuştur. Bu olgular ve fikirler sonucunda AET oluşturulmuş ve günümüz Avrupa Birliğinin temelleri atılmıştır.

Sürekli ortak kimlik ve Avrupalılık vurgusu yapan bu devletler, bütünleşme çabalarının doğal bir sonucu olarak Almanya, Fransa ve BENELUX ülkeleri arasında 1985 yılında Schengen Anlaşmasını imzalanmıştır. 1990 yılında bu anlaşmanın uygulanmasını sağlayacak olan Schengen II Anlaşması imzalanmış ve ancak 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. İç sınır kontrollerinin ortadan kalktığı ve vatandaşlara serbest dolaşım özgürlüğü veren bu anlaşma 1997 yılında Amsterdam Anlaşmasıyla AB Hukuki statüsünün bir parçası haline gelmiştir. Schengen'e dahil olan ülke sayısı her geçen gün artmış ve şu an günümüzde 26 üyeye ulaşmıştır. AB üyesi tüm ülkeler bu alana dahil olmadığı gibi, AB'ye üye olmayan bazı ülkeler de Schengen alanına dahil olmuştur.

Günümüz Avrupa Birliğine baktığımızda sürekli birlik mesajları veren güçlü bir yapı görünse de en küçük sorunlar da bile birbirine sırt çevirdiklerini görmekteyiz. Göçmen korkusu nedeniyle Schengen Anlaşmasının ruhuna aykırı hareketlerin olması ve bunların uygulamaya geçirilmesi Schengen'in geleceği ile ilgili soru işaretlerine sebebiyet vermiştir. Avrupalı liderler zorluklarla karşılaştıklarında, ekonomik sıkıntılar yaşadıklarında ortak politikalarından taviz vermeye eğilimli bir politika izlemişlerdir. Bu da Avrupa Birliğinin geleceği açısından vahim bir durumu gözler önüne sermektedir.

10. Kaynakça

Çelikkafa, M. (2011, Ocak 11). Romanya ve Bulgaristan'a Schengen engeli. dw.com/tr: <https://www.dw.com/tr/romanya-ve-bulgaristana-schengen-engeli/a-14761053> adresinden alındı

Çilingir, S. (2007). AVRUPA KİMLİĞİ VE ULUS-DEVLET MODELİ. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 44-53.

Açıkmeşe, S. A. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. Uluslararası İlişkiler, 1-32.

Akçay, E. Y., Argun, Ç., & Akman, E. (2011). AB'İN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 117-131.

Akdoğan, M., & Sağıroğlu, C. (2017). İtalya ve Suriyeli Mülteciler: Avrupa'nın Zorlu Sınavı. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 146-161.

Batır, K. (2017). Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme. Yönetim Bilimleri Dergisi, 585-604.

Davies, N. (2006). Avrupa Tarihi. İstanbul: İmge Kitabevi.

Dağdemir, E. U. (2001). Avrupa Birliğinin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Anlaşması Çerçevesinde bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 21-41.

Dilbirliği, M. (2013, Mart 14). Schengen ve serbest dolaşım! www.dunyabulteni.net: <https://www.dunyabulteni.net/avrupa-birligi/schengen-ve-serbest-dolasim-h251501.html> adresinden alındı

Erdenir, F. H. (2010). Avrupa Kimliği. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Güreşçi, E., & Atsan, T. (2009). Avrupa Birliği'nin 2004 Yılı Genişleme Süreci Öncesinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Tarım Politikasına (OTP) Uyumları ve Karşılaştırılması. Tarım Ekonomisi Dergisi, 55-61.

- Gençtürk, T. (2012, Ağustos 7). Schengen Anlaşması ve Schengen Alanı. tuicakademi.org: <http://www.tuicakademi.org/schengen-anlasmasi-ve-schengen-alani/> adresinden alındı
- Gezimanya. (2013, Ekim 15). Schengen İsmi Nereden Gelmektedir? <https://gezimanya.com/>: <https://gezimanya.com/ipluclari/schengen-ismi-nereden-gelmektedir> adresinden alındı
- Üstün, N. (tarih yok). Schengen Anlaşması ve Geleceği. Etüd-Araştırma Servisi (Konya Ticaret Odası).
- Kıraç, S., & İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. Milli Eğitim Dergisi, 191-201.
- Karlık, R. (2014). Avrupa Birliği / Kuruluşu Gelişmesi Genişlemesi Kurumları. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Koçak, O., & Gündüz, R. (tarih yok). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi.
- Kocaman, M. E. (2016). Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Gelişimi ve Türkiye'nin Rolü. SOBİAD, 251-277.
- Meral, O. (2009, Mart 29). Europa. <https://tarihinizinde.com/>: <https://tarihinizinde.com/europa/> adresinden alındı
- Reçber, K. (2012). Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Roberts, J. M. (2015). Avrupa Tarihi. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ .
- Samur, H. (2010). Avrupa Birliğinin Yolu Türkiyeden Geçer. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 145-167.
- Saygın, D., & Ultan, M. Ö. (2016). Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz. Güvenlik Stratejileri, 71-102.
- Schengen Bölgesi. (2019). avrupa.info.tr: <https://www.avrupa.info.tr/tr/schengen-bolgesi-602> adresinden alındı
- Schengen Bölgesi Ülkeleri Listesi. (2018, Aralık 18). www.schengenvisainfo.com/tr: <https://www.schengenvisainfo.com/tr/schengen-bolgesi-ulkeleri-listesi/> adresinden alındı
- Schengen Information System. (2019, Haziran 19). <https://ec.europa.eu>: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen-information-system_en adresinden alındı
- Tınç, M. R. (2014). 1963 ANKARA ANLAŞMASI VE SCHENGEN ANLAŞMASI: TÜRK VATANDAŞLARININ VİZESİZ DOLAŞIM HAKKI. TAAD, 207-241.
- Tatoğlu, E. (2006). Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi (1951- 1995). Ankara: Ankara Üniversitesi, TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ.
- Yücel, S. Y. (2017). Avrupa'nın Mültecilerle İmtihanı. SETA, 1-31.

BULANIK AHP VE BULANIK TOPSIS TEMELLİ RİSK DEĞERLENDİRME

Arş.Gör.Dr. Burak Efe

Necmettin Erbakan Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

Öz

Bu çalışma bulanık AHP ve bulanık TOPSIS yöntemlerini birleştirerek hata türü ve etkileri analizi (HTEA) yaklaşımının eksikliklerinin üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca doğrusal programlama yaklaşımı firma kapasitelerini incelemek için kullanılmıştır. Önerilen yaklaşım bina yapımındaki risk değerlendirme için uygulanmıştır. HTEA'daki olasılık, şiddet ve saptanabilirlik parametrelerinin ağırlıkları bulanık AHP kullanılarak belirlenmiştir. Hata türlerini sıralamak için bulanık TOPSIS yaklaşımı önerilmiştir. Literatürdeki HTEA ile ilgili çalışmalar sadece hata türlerinin sıralanmasıyla uğraşmaktadır. Bu hata türleri için önlem alacak firmanın kapasiteleri incelenmemiştir. Bu durum uzun dönemde firmanın bütçe ve zaman gibi kapasitelerinin dikkate alınmamasından kaynaklı problemler meydana getirebilir. İnşaat birçok süreçten oluştuğu için bir süreçte fazla zaman ve bütçe ayrılması diğer süreçlerde bu kaynakların az kullanılmasına sebep olabilir. Bu çalışmada bu açığı kapatmak için doğrusal programlama yaklaşımı önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk değerlendirme, matematiksel model, HTEA, bulanık TOPSIS, bulanık AHP.

938

1. Giriş

Her bir karar verici, tecrübe ve bilgisine göre seçim süreci hakkında farklı görüşlere sahip olabilir. Grup karar verme ortamında her bir karar verici değerlendirme sürecinde bir grup görüşü elde etmek için görüşlerini sunarlar. Karar vericilerin özelliklerine bağlı olan karar verici ağırlıkları bir grup görüşü elde etmek için önemlidir. Doğru şekilde belirlenmeyen ağırlıklar hatalı grup görüşü üretebilirler. Bu durum maliyet kaybı ve zaman israfına sebep olur. Bu makale, Ölçer and Odabaşı (2005) tarafından önerilen özellik temelli birleştirme tekniğini (ÖTBT) bu eksikliğin üstesinden gelmek için kullanır. Bu makale bir inşaat firması için muhtemel hata türleri arasındaki en yüksek riskli hata türünü belirlemek için bir analitik yaklaşım sağlamayı amaçlamaktadır. Literatürde, çeşitli çok kriterli karar verme metodları HTEA'nın eksikliklerinin üstesinden gelmek için incelenir. Bu makale bir inşaat firmasında risk değerlendirme için yazılım seçiminde Efe (2016) tarafından önerilen bütünleşik bir yaklaşımı önermiştir. Literatürde ÖTBT temelli grup karar vermeli bütünleşik bulanık genişletilmiş AHP- bulanık TOPSIS yaklaşımı kullanılarak risk değerlendirme çalışmasına rastlanmamıştır. Ayrıca, literatürdeki çalışmaların aksine bu çalışma bir iş sağlığı ve güvenliği politikası oluşturmak için doğrusal matematiksel model önerir. HTEA sadece hata türlerini sıralamakla uğraşır fakat bu durum firmanın kapasitesini göz ardı ederek yapılır. Firma iş sağlığı ve güvenliği politikası oluştururken zaman ve bütçe gibi kapasitelere sahiptir. Firmalar birçok alt sistemden oluşan karmaşık bir sisteme sahiptir. Bu

çalışmadaki matematiksel model yardımıyla bu eksiklik ortadan kaldırılır. Bu çalışmada matematiksel model bütçe kısıtını, zaman kısıtını ve düzeltilebilecek risk sayısı kısıtını inceler. Bu çalışma HTEA temelli risk değerlendirmeye yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Risk değerlendirmede kriterlerin öncelikleri bulanık genişletilmiş AHP kullanılarak belirlenir. Karar vericiler Tablo 1'deki dilsel ifadeleri kullanarak kriterler için ikili karşılaştırma matrisleri sunmuşlardır. ÖTBT üç karar vericinin görüşlerini tek bir grup görüşüne indirmek için kullanılır. İnşaat firmasındaki hata türlerinin sıralaması bulanık TOPSIS yaklaşımı kullanılarak belirlenir. Karar vericiler kriter temelli hata türlerinin değerleri için görüşlerini Tablo 2'deki dilsel ifadeleri kullanarak sunarlar.

Tablo 1. Risk değerlendirmenin kriterleri için dilsel değerler

İfade	Sayısal karşılık
Mutlak güçlü (MG)	(7/2,4,9/2)
Çok güçlü (ÇG)	(5/2,3,7/2)
Biraz güçlü (BG)	(3/2,2,5/2)
Zayıf (Z)	(2/3,1,3/2)
Eşit (E)	(1,1,1)

Tablo 2. Hata türlerinin sıralaması için dilsel değerler

İfade	Sayısal karşılık
Mutlak zayıf (MZ)	(0,0.1,0.2)
Çok zayıf (ÇZ)	(0.1,0.2,0.3)
Zayıf (Z)	(0.1,0.3,0.5)
Oldukça zayıf (OZ)	(0.4,0.45,0.5)
Orta (O)	(0.3,0.5,0.7)
Oldukça iyi (OI)	(0.5,0.55,0.6)
İyi (İ)	(0.5,0.7,0.9)
Çok iyi (Çİ)	(0.8,0.9,1)
Mutlak iyi (Mİ)	(0.9,1,1)

2. Uygulama

Risk değerlendirme süreci; risk değerlendirmeyi yapacak karar vericilerin belirlenmesi, hata türlerinin belirlenmesi, değerlendirme aşamasında incelenen O,Ş, ve S risk faktörlerini belirleme, risk faktörlerini ağırlıklandırma ve hata türlerinin değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bina yapımındaki gerçek bir uygulama önerilen yaklaşımın etkinliğini göstermek için sunulmuştur. Firma yöneticileri iş sağlığı ve güvenliği açısından bina yapımındaki duvar örme işleriyle ilgili hata türlerini elemek istemektedirler. Bu yüzden iş sağlığı ve güvenliği alanında uzman olan üç kişilik bir uzman komitesi atamışlardır. İlk elemeyen sonra otuz beş hata türü ileri değerlendirme için analiz edilmiştir. E1, E2, ve E3 olan üç kişilik bir uzman ekip bir bina yapımı için demir işleriyle ilgili en yüksek riskli hata türünü belirlemek amacıyla bir ankete cevap vermişlerdir. Bu çalışmada önerilen bulanık genişletilmiş AHP ve bulanık TOPSIS yaklaşımı inşaat firmasındaki hata türlerini sıralamak için kullanılır. Karar vericilerin

görüşlerinin tercih ilişkileri Tablo 1’de gösterilen dilsel değişkenler kullanılarak hata türlerinin sıralamasını ve kriterlerin önceliklerini belirlemek için incelenirler. Tablo 3 kriter temelli hata türleri için uzman görüşlerini sunmaktadır.

Tablo 3. Dilsel değişkenli kriter temelli hata türleri

	E1			E2			E3		
	O	O	O	O	S	D	O	S	D
HT1	M	G	FP	VG	FG	P	G	FP	AP
HT2	M	G	FP	FG	M	FP	M	FP	FG
HT3	M	FP	G	FP	FP	M	VP	P	FG
HT4	M	AG	VP	FP	AG	AP	FP	VG	AP
HT5	G	FP	G	VG	FP	M	M	P	FG
HT6	M	G	M	G	FG	G	G	AG	FG
HT7	G	FP	G	VG	FP	VG	P	VP	AG
HT8	G	FP	G	G	FP	FG	G	VP	G
HT9	G	FP	G	VG	FP	FG	M	M	AG
HT10	M	FG	FG	VP	G	G	FP	M	VP
HT11	G	FP	G	FG	VP	M	FG	FP	FP
HT12	M	M	M	VG	G	G	VG	FP	FP
HT13	G	FP	G	P	FP	VG	M	AP	G
HT14	G	FP	G	VG	VP	FG	VG	FP	FP
HT15	G	FP	G	FP	VP	M	M	FP	FG
HT16	G	FP	G	VG	FP	VG	FG	M	AG
HT17	G	FP	G	VG	FP	G	FG	FP	VG
HT18	M	G	FG	M	FG	VG	VP	G	VP
HT19	M	G	FG	P	FG	FP	FP	G	M

HT20	M	G	M	FP	VG	G	G	FG	VP
HT21	M	G	FG	M	M	P	FP	AG	M
HT22	FG	G	M	P	FG	FP	P	G	FG
HT23	M	G	G	VG	VP	FP	FG	FP	AG
HT24	M	FP	FG	VP	G	P	M	FP	FG
HT25	FG	G	M	FP	M	M	M	M	P
HT26	M	FP	G	VP	P	G	FP	VP	FG
HT27	M	G	M	FG	FG	FP	P	FG	FG
HT28	M	VP	FG	FG	P	FP	FG	AP	FP
HT29	M	FG	M	VG	M	VG	G	FP	FG
HT30	FG	FG	M	FP	G	FG	FP	M	P
HT31	M	M	FP	VP	FG	VP	VP	P	FG
HT32	M	M	G	FG	M	FG	FP	M	G
HT33	FG	G	FP	FP	FG	P	P	AG	P
HT34	M	G	FP	M	M	G	M	M	FP
HT35	M	G	FP	VP	FG	VP	VP	VG	FG

Bu çalışmada olasılık ve şiddet kriterleri maliyet kriteri iken saptanabilirlik kriteri ise fayda kriteridir. Pozitif ideal çözüm (A^+) ve negatif ideal çözüm (A^-) fayda kriteri için sırasıyla $\omega^+ = (1,1,1)$ $\omega^- = (0,0,0)$ olarak ele alınmıştır. Her bir hata türünün pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümden uzaklıkları hesaplanır. En önemli hata türü bulanık TOPSIS yaklaşımının heterojen ve homojen sonuçlarına göre sırasıyla 0.5201 ve 0.5199 yakınlık katsayısı değerli hata türü 4 seçilir.

2.1. Doğrusal Programlama

Matematiksel model ve kullanılan notasyonlar aşağıda sunulmuştur:

Notasyonlar

x_i : İkili değişken, hata türü i düzeltilirse 1'e eşit

CC_i : Hata türü i 'nin yakınlık katsayısı değeri

c_i : Düzeltici olaydan sonraki toplam maliyet

b_i : Düzeltici olay olmaksızın toplam maliyet

t_i : Hata türü i 'yi düzeltmek için gerekli zaman

Amaç fonksiyonu

$$\min \sum_{i=1}^n CC_i .x_i \quad (1)$$

Denklem (1), yakınlık katsayısı temelli doğrusal programlama için amaç fonksiyonunu göstermektedir.

Kısıtlar

$$\sum_{i=1}^n c_i .x_i + b_i .(1 - x_i) \leq \text{bütçe} \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^n t_i .x_i \leq \text{zaman} \quad (3)$$

$$\sum_{i=1}^n x_i \leq \text{düzeltilbilir risk sayısı} \quad (4)$$

$$x_i = 0 - 1 \quad (5)$$

Denklem (2), firmanın ilgili sürecin iş sağlığı ve güvenliği politikası için belli bir bütçe ayırabileceğini göstermektedir. Hata türlerinin düzeltici olay olduğu veya düzeltici olay olmadığı durumlar için bütçe kısıtlamasını göstermektedir. Firma, çalışma ortamında birçok hata türüyle karşılaşabilir fakat bazı sınırlamalar yüzünden onların hepsini düzeltemez. Düzeltici olay gerçekleşikten sonra hata türlerinin etkisi azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir. Firma, düzeltici olaylar olmadan devam ederse uzun dönemde bazı problemlerle karşılaşabilir. Bu durum firmaya yüksek maliyetler getirebilir. Denklem (3) hata türleriyle uğraşmak için firmanın ayırdığı zamanı göstermektedir. Denklem (4) firmanın uğraşabileceği maksimum hata türü sayısını göstermektedir. Denklem (5) ikili değişkeni göstermektedir. Hata türü i düzeltildiğinde 1'e eşittir.

Tablo 4. Doğrusal programlama sonuçları

25000	20	11	1,4,6,12,14,20,21,25,30,33,35
25000	20	12	1,4,6,12,14,19,20,21,25,30,33,35
25000	20	13	1,2,4,6,12,14,19,20,21,25,27,30,33
25000	20	14	1,4,6,12,14,19,20,21,22,25,27,30,33,34
25000	20	15	1,4,6,10,12,14,18,19,20,21,22,27,30,33,34

*Düzeltilen riskler: CR, Maksimum düzeltilecek risk sayısı: MDRS

3. Sonuç

Matematiksel modelden elde edilen sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 4’teki sonuçlar yardımıyla firma kendisine göre en uygun iş sağlığı ve güvenliği politikasını seçmelidir. Hata türü 12, 14, 20, 25, 33 ve 35 önerilen yaklaşımın karar vericilerin heterojen olduğu durumun sonucuna göre ilk on hata türü arasındadır. Matematiksel modelin sonuçlarına göre iş sağlığı ve güvenliği politikasının bazısı için bu durum geçerli değildir. Önerilen yaklaşım ve matematiksel modelin sonuçlarında hata türü 4 en önemli hata türü olarak belirlenmiştir.

Kaynakça

- Chin, K.S., Wang, Y.M., Ka Kwai Poon, G., Yang, J.B. (2009). Failure mode and effects analysis using a group-based evidential reasoning approach. *Computers & Operations Research*, 36, 1768–1779.
- Efe, B., 2016. An integrated fuzzy multi criteria group decision making approach for ERP system selection. *Applied Soft Computing*, 38, 106-117.
- Efe B., Kurt M., Efe Ö. F. (2017). An integrated intuitionistic fuzzy set and mathematical programming approach for an occupational health and safety policy. *Gazi University Journal of Science*, 30(2), 73-95.
- Liu H. C., You J. X., You X. Y., Shan M. M., A novel approach for failure mode and effects analysis using combination weighting and fuzzy VIKOR method, *Applied Soft Computing* 28 (2015) 579–588.
- Olcer, A.I., Odabasi, A.Y., 2005. A new fuzzy multiple attributive group decision making methodology and its application to propulsion/manoeuvring system selection problem. *European Journal of Operational Research*, 166, 93–114.

PHYSICAL WORKLOAD CAPACITY BASED ASSEMBLY LINE BALANCING PROBLEM

Arş.Gör.Dr. Burak Efe

Necmettin Erbakan Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

Abstract

This paper investigates Assembly Line Worker Assignment and Balancing Problem (ALWABP), focusing specifically on productive workload differences, to minimize the number of workstations. Most of the published papers on assembly line balancing problems (ALBP) are focused only on the task processing times. However, this may cause an overload in work assignments for certain workers. A work-overload may cause fatigue and thus lead to a decrease in line efficiency and factory productivity, and also result in an increase in quality problems and work-related injuries. To avoid the negative implications of work-overload conditions, this paper assigns tasks among workstations without exceeding the cycle time or physical workload capacity (PWLC). This study proposes a binary (0-1) integer linear programming (BILP) for ALWABP, where PWLC is considered. Efficiency of the model is shown on a real-life application in a textile firm. An ALWABP is considered taking into account the processing times and physical workloads for a textile factory assembly line of 51 tasks. All workstations are balanced in terms of physical workload and processing times.

Key Words: Human factors, assembly line worker assignment and balancing problem, linear programming, physical workload capacity

1. Introduction

Real-life production processes are usually composed of a wide variety of tasks that require different levels of worker qualifications. A worker with lower qualifications can be substituted by one with higher qualifications at a higher cost; however, minimum required worker qualifications for any line should be met for all assembly stations (Sungur and Yavuz, 2015). When workers have excessive workload due to environmental or physical reasons, their efficiency for repetitive tasks can reduce, reducing also total business productivity; furthermore, product quality might suffer. When workers perform assigned tasks, they may be exposed to some risks due to task overloading (Choi, 2009). On the other hand, allocation of extra physical workload capacity (PWLC) to a workstation may also decrease the work efficiency and line operation efficiency. Despite these potential adverse outcomes, appropriate physical workload allocation has been mostly disregarded in Assembly Line Worker Assignment and Balancing Problem (ALWABP) solutions.

Baraldi and Kaminski (2011) showed that ergonomic stations afford workers and the company advantages such as higher product quality, prevention of illnesses, increased production productivity, and quality. Papers in the area of occupational health and ergonomics have shown that extreme workload is one of the significant causes of work-related injuries. Therefore, PWLs must be considered to reduce and prevent work-related injuries when assembly line balancing is undertaken (Mutlu and Özgörmüş, 2012).

In many developed countries, the labor force is quickly aging. Occupational needs, however, have not reduced despite workers' decline of PWLC with age. An average reduction of 20% in PWLC has been reported between the ages of 40 and 60 years; this decline results from reductions in aerobic and musculoskeletal capacity. Such declines can cause significant increases in work-related injuries and illness (Kenny et al., 2008).

2. Literature review

Prior works in the Assembly Line Worker Assignment and Balancing mostly consider assignment of tasks to stations to be completed by a minimum number of workers. In very few instances, the physical nature of the tasks (e.g., physical demand level, or posture) is considered. We provide a summary of our findings from the relevant papers.

Kara et al. (2014) incorporated an ergonomic constraint to the ALBP and show the validity of the proposed model through examples. Mutlu and Özgörmüş (2012) considered the PWL of a task in fuzzy terms and recommended a fuzzy linear programming (FLP) model. The recommended approach is implemented to an ALBP in a textile firm and to a select set of benchmark problems from the literature to show the influences of PWLs. Choi (2009) presented a zero-one integer programming model that integrates PW with different risk factors and processing times for the ALBP. Test results show that this algorithm ensures well-balanced job allocation strategies; it also can be used as a decision-making tool by operation managers. This model is simple to implement and its results are consistent with the genetic algorithms that the author has tested separately. Moreira and Costa (2013) investigated the ALBP with heterogeneous workers while considering job rotation schedules, and presented a hybrid algorithm that combines a mixed integer programming (MIP) and local search. The achieved results display that this method is flexible, accurate, and fast when compared with other select methods. Araújo et al. (2015) presented a linear mixed-integer formulation and two heuristic solution methods to solve the parallel ALWABP.

Dong et al. (2014) presented a 0-1 stochastic programming model to minimize the absolute deviation of workloads. A simulated annealing was developed to solve the problem. Dörmer et al. (2013) developed heuristic solution procedures to minimize the workload variability in an assembly line within the automotive industry. Al-Hawari et al. (2015) presented a multiple-assignment genetic algorithm approach to minimize workload variations between workstations of an assembly line. Bautista et al. (2016) considered ergonomic risk attributes in an assembly line.

3. Mathematical modeling

This model is concerned with the objectives of minimizing the number of stations. The works in literature have not taken into account the personal characteristics to minimize the number of stations. The mathematical model is presented below along with the notations used.

Notations

x_{ihj}	Binary variable, equal to 1 only if task j is assigned to personnel h in workstation I
j, t	Task
N	Set of tasks
H	Set of available personnel
I	Set of workstations
y_{ih}	Binary variable, equal to 1 only when personnel h is assigned to workstation I
C	Cycle time
p_{hj}	Processing time for task j when personnel h executes it
PW_{hj}	Physical workload for task j when personnel h executes it
a_i	Binary variable, equal to 1 when station i is open
$PWLC_h$	Physical workload capacity of personnel h

$$\text{Min } Z = \sum_{i \in I} a_i \quad (1)$$

Subject to:

$$\sum_{h \in H} \sum_{i \in I} x_{ihj} = 1 \quad \forall j \in N, \quad (2)$$

$$\sum_{i \in I} y_{ih} \leq 1 \quad \forall h \in H, \quad (3)$$

$$\sum_{h \in H} y_{ih} = 1 \quad \forall i \in I, \quad (4)$$

$$\sum_{h \in H} \sum_{i \in I} i \cdot x_{ihj} \leq \sum_{h \in H} \sum_{i \in I} i \cdot x_{iht} \quad \forall j, t \in N, j < t \quad (5)$$

$$\sum_{j \in N} p_{hj} \cdot x_{ihj} \leq C \cdot a_i \quad \forall h \in H, \forall i \in I \quad (6)$$

$$\sum_{j \in N} x_{ihj} \leq N \cdot y_{ih} \quad \forall h \in H, \forall i \in I \quad (7)$$

$$\sum_{j \in N} PW_{hj} \cdot x_{ihj} \leq PWLC_h \quad \forall h \in H, \forall i \in I \quad (8)$$

$$y_{ih} \in \{0,1\} \quad \forall i \in I, \forall h \in H, \quad x_{ihj} \in \{0,1\} \quad \forall i \in I, \forall h \in H, \forall j \in N,$$

The objective function (1) minimizes the number of stations under PW and processing time constraints. The constraint (2) explains that each task in the assembly line must be executed because all tasks must be completed to obtain an output. The constraints (3) and (4) provide that each personnel is assigned to only one workstation and there is only one personnel in each workstation. The constraint (5) shows the precedence constraints between tasks. The constraints (6) and (7) define that every personnel h should be assigned to workstation i can have more than one task, whenever given cycle time C is not overcome. The constraint (8) shows that each personnel h, who executes tasks j should be assigned to workstation i, does not exceed his PWLC.

The mathematical model is utilized to define the assigned personnel to the assembly line. Fig.1. shows the precedence relations of the assembly line. Table 1 indicates the physical workload and processing time of each task. The physical workload capacity of each personnel is defined as 20. Namely, the total physical workload of assigned tasks to the personnel in the assembly line does not exceed to 20. The obtained results from mathematical model are presented in Table 2. The average of the station times of the 6 stations that are assigned according to a method is defined. The absolute difference between this average value and each station time is found. Thus the deviations from the average value so the imbalances in the assembly line are determined. For example, station times in the proposed method are determined 108, 110, 99, 88, 97 and 103. The absolute difference between each station time and the average value of station times (100.83) is computed. These absolute differences are summed up.

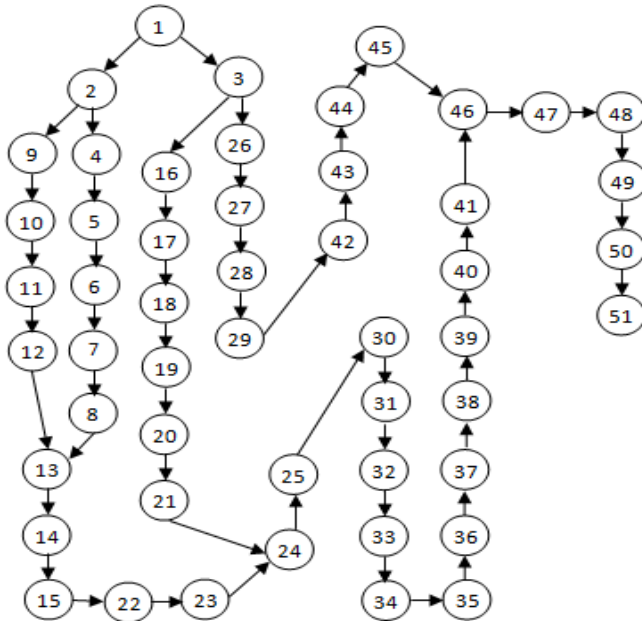

Fig. 1. The precedence relations of the application problem

Table 1. Physical workload and processing time of each task

Task	PW	PT	Task	PW	PT	Task	PW	PT	Task	PW	PT	Task	PW	PT
1	2	11	12	0	20	23	3	19	34	0	18	45	4	11
2	3	6	13	1	10	24	3	11	35	1	5	46	1	14
3	3	7	14	2	20	25	4	13	36	0	17	47	2	6
4	2	5	15	3	10	26	1	19	37	2	10	48	2	7
5	1	6	16	1	9	27	1	12	38	2	18	49	3	11
6	4	14	17	0	8	28	3	17	39	2	9	50	1	13
7	3	5	18	1	5	29	3	10	40	1	17	51	2	16
8	0	16	19	4	11	30	1	20	41	2	19			
9	4	16	20	1	9	31	2	8	42	3	8			
10	0	7	21	2	18	32	3	11	43	0	12			
11	4	8	22	3	8	33	1	9	44	0	16			

* PT: Processing time, PW: Physical workload

Table 2. The results of the mathematical model

Stations	Tasks	Worker	Closeness coefficient	Station time	Total physical workload
1	1,2,3,9,10,11,16,17,18,26,27	1	0,6073	108	20
2	4,5,6,12,19,20,21,28,29	2	0,5887	110	20
3	7,8,13,14,15,22,23,24	3	0,5312	99	18
4	25,30,31,42,43,44,45	4	0,5248	88	14
5	32,33,34,35,36,37,38,39	5	0,5225	97	11
6	40,41,46,47,48,49,50,51	6	0,5211	103	14

5. Conclusion

The benefit of this paper is to overcome the drawback of the assembly line balancing problem. Defining processing time and physical workload of each task according to each personnel is very tedious and time consuming activity for a manager. The manager determines an expert team to evaluate the capabilities of each personnel. This paper added physical workload capacity to assembly line balancing problem as a new constraint.

References

Al-Hawari, T., Ali, M., Al-Araidah, O., Mumani, A. (2015). Development of a genetic algorithm for multi-objective assembly line balancing using multiple assignment approach, *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 77 (5-8), 1419-1432.

Araújo, F.F.B., Costa, A.M., Miralles, C. (2015). Balancing parallel assembly lines with disabled workers, *European Journal of Industrial Engineering*, 9 (3), 344-365.

Baraldi, E. C., Paulo, C. (2011). Ergonomic planned supply in an automotive assembly line. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 21(1), 104–119.

Bautista, J., Batalla-García, C., & Alfaro-Pozo, R. (2016). Models for Assembly Line Balancing by temporal, spatial and ergonomic risk attributes. *European Journal of Operational Research*, 251(3), 814-829.

Choi, G. (2009). A goal programming mixed-model line balancing for processing time and physical workload. *Computers & Industrial Engineering*, 57(1), 395-400.

Dong, J., Zhang, L., Xiao, T., & Mao, H. (2014). Balancing and sequencing of stochastic mixed-model assembly U-lines to minimise the expectation of work overload time, *International Journal of Production Research*, 52(24), 7529-7548.

Dörmer, J., Günther, H.-O., Gujjula, R. (2013). Master production scheduling and sequencing at mixed-model assembly lines in the automotive industry, *Flexible Services and Manufacturing Journal*, 27 (1), 1-29.

Kara, Y., Atasagun, Y., Gökçen, H., Hezer, S., Demirel, N. (2014). An integrated model to incorporate ergonomics and resource restrictions into assembly line balancing, *International Journal of Computer Integrated Manufacturing* 27 (11), 997-1007.

Kenny, G. P., Yardley, J. E., Martineau, L., & Jay, O. (2008). Physical work capacity in older adults: Implications for the aging worker. *American Journal of Industrial Medicine*, 51(8) 610-625.

Moreira, M. C. O., Costa, A. M. (2013). Hybrid heuristics for planning job rotation schedules in assembly lines with heterogeneous workers. *Int. J. Production Economics*, 141(2), 552-560.

Mutlu, Ö., & Özgörmüş, E. (2012). A fuzzy assembly line balancing problem with physical workload constraints, *International Journal of Production Research*, 50(18), 5281-5291.

Sungur, B., Yavuz, Y. (2015). Assembly line balancing with hierarchical worker assignment, *Journal of Manufacturing Systems*, 37(1), 290-298.

OECD VE BRICS ÜYESİ ÜLKELERİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARINA GÖRE KÜMELEME ANALİZİ İLE SINIFLANDIRILMASI

Arş.Gör.Dr. Nurettin Mentuş

Dicle Üniversitesi

Öz

İnsanlık her dönemde enerjiye ihtiyaç duymuştur. Ancak sanayileşme ile birlikte artan refah ortamı enerjiye duyulan ihtiyacı çok ciddi oranda arttırmıştır. Özellikle gelişmiş toplumlarda kesintisiz bir enerji talebi bulunmaktadır. Mevcut durumda en çok enerji talebi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda OECD ve BRIC üyesi ülkeler enerji tüketiminde en üst sırada yer alan ülkeler arasındadırlar. Kolay ulaşımı imkanından dolayı enerji temininde fosil yakıtlar ilk sırada yer almaktadır. Ancak fosil yakıtların tükenecek olması dünya ekonomilerine yön veren ülkeleri, artan enerji taleplerini karşılayabilmek için farklı alternatiflere yöneltmektedir. Bu kapsamda son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar artmaktadır. Bu çalışmada Çok değişkenli istatistik tekniklerden biri olan kümeleme analizi yardımı ile OECD ve BRICS ülkeleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki katkılarına göre sınıflandırılmıştır. Tüm yenilenebilir enerji kaynakları için yapılan kümeleme analizi sonucunda Çin yalnız başına bir küme ABD, Kanada ve Brezilya bir küme ve Diğer 37 OECD ve BRICS ülkeleri bir küme oluşturmuşlardır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından Hidroelektrik verileri hariç tutularak yapılan analizde ise Çin ve ABD bir küme diğer 39 ülke bir küme olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler Yenilenebilir Enerji, OECD, BRICS, Kümeleme Analizi

CLASSIFICATION OF OECD AND BRICS MEMBER COUNTRIES ACCORDING TO THEIR RENEWABLE ENERGY SOURCES BY CLUSTER ANALYSIS

Abstract

Humanity has needed energy in all periods. However, the welfare environment increasing with industrialization has significantly increased the need for energy. There is a demand for uninterrupted energy especially in developed societies. In the present situation, the highest demand for energy originates from developed and developing countries. In this context, OECD and BRICS member countries are among the top countries in energy consumption. Fossil fuels are on the first rank in the supply of energy due to easy access. However, the fact that the fossil fuels will become extinct directs world economies to different alternatives to meet the increasing demands for energy. The investments in renewable energy sources in recent years are within this scope. In this study, OECD and BRICS countries were classified according to the contributions of their renewable energy sources in energy production using the cluster analysis, which is one of multivariate statistical techniques. As a result of

cluster analysis performed for all renewable energy sources, while China formed a cluster alone, USA, Canada and Brazil formed a cluster and the Other 37 OECD and BRICS countries formed a cluster. In the analysis performed by excluding Hydroelectric data from renewable energy sources, China and USA were determined as a cluster while the other 39 countries were determined as a cluster.

Key Words: Renewable Energy, OECD, BRICS, Cluster Analysis

Giriş

Enerji ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında en önemli etkenler arasında yer almaktadır (Aksoy, Çalikoğlu, Aras, & Karakoç, 2013, s. 3). Bugün 7,4 milyar olan Dünya nüfusu 2040 yılında 9,2 milyara ulaşması beklenmektedir. (Exxonmobil, 2018) Hindistan nüfusunun 2040 yılında 1,6 milyara ulaşacağı ve Hindistan'ın dünyanın en kalabalık ülkesi olacağı tahmin edilmektedir. Kentleşme oranı 2016 yılında %54 iken bu oranın 2040 yılında %63 seviyelerine ulaşacaktır (2017 Elektrik Üretim Sektör Raporu, 2018). Hızlı nüfus artışı, kentleşme, küresel alanda değişen ve gelişen alışkanlıklar enerjiye olan talebin sürekli artan bir grafik sergilemesine neden olmaktadır. Çevre ve orman bakanlığının 2011 yılında yayınladığı çevre ve temiz enerji raporunda yıllık enerji talebinin ortalama yıllık %2,4 olduğu ve bu oranın gelişmekte olan ülkelerde ortalama %4 civarında seyrettiği belirtilmiştir.

Tablo1. Enerji Yıllık Ortalama Talep artışı

ÜLKELER	YILLIK TALEP ARTIŞI
Dünya ortalaması	2.4
Gelişmiş Ülkelerin Ortalaması	<2.0
Gelişmekte olan Ülkelerin Ortalaması	4.1
Türkiye ortalaması	6-8

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Çevre ve Temiz Enerji; Hidroelektrik (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 2011, s. 7)

Yapılan yeni tahminler neticesinde 2040 yılında küresel enerji talebi 2015 yılına göre %41,6 artış göstererek 19.299 MTEP (milyon ton eşdeğer petrol) olması beklenmektedir. 2015-2040 yılları arasında OECD ülkelerinde enerji talep artışı yıllık ortalama 0,2'lik bir değer ile seyir ederken OECD dışı ülkelerde yıllık ortalama %1,4 lük bir artış oluşacaktır. 2040 yılında enerji tüketiminde ilk üç ülkenin Çin, A.B.D ve Hindistan olması beklenmektedir (2017 Elektrik Üretim Sektör Raporu, 2018). Çin ve Hindistan 2040 yılında küresel talebin yaklaşık %45 'lik bir kısmına neden olurken, tüm talebin %70' i OECD dışı hızlı nüfus artışı olan ülkelere kaynaklanacaktır (Exxon Mobil 2018 Enerji Görünümü: 2040'a Bakış, 2018, s. 2).

Enerji talebine olan artış beraberinde enerji enstrümanlarına olan ilgiyi de artırmaktadır. Özellikle kolay temin edilmesi ve çabuk kullanılabilir olması nedenlerinden dolayı fosil yakıtlar enerji temininde ilk

sırada yer almaktadırlar. Küresel anlamda fosil yakıt kullanımı en üst seviyelere çıktıktan sonra azalacağı düşünülmektedir (Veziroğlu & Sümer, 2008, s. 49).

İlk başlarda katı, sıvı ve gaz olarak tasnif edilen enerji formları 20. Yüzyılın ortalarından itibaren “yenilenebilir” ve “yenilenemeyen” şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Buna göre yenilenemeyen enerji kaynakları; petrol, doğal gaz, kömür ve nükleer kaynaklar gibi sıralanabilir. Yenilenebilen enerji kaynakları ise yakacak odun, jeotermal, hidrolik, güneş, rüzgar, biyogaz olarak sınıflanabilir (Aruoba-Alpar, 1992: 89-90; Bahar, 2005, s. 35-36). Bu sınıflandırmadaki kaynakları kısaca;

- Hidrolik: hidroelektrik santraller yardımı ile suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi ile elektrik elde edilmesi prensibine dayanır.
- Jeotermal: Yerkabuğundan çıkan sıcak su ve buhardan enerji elde etme prensibine dayalıdır. Konut ve seralarda ısınma amaçlıda kullanılmaktadır.
- Güneş Enerjisi: Güneş yardımı ile hem sıcak su elde etmek hem de elektrik üretmek amacıyla kullanılmaktadır. Fotovoltaik paneller yardımı ile elektrik enerjisi, düz kolektörler yardımı ile sıcak su elde edilir.
- Rüzgâr: güçlü rüzgarların rüzgar türbinlerini döndürerek elektrik elde edilmesi prensibine dayalıdır.
- Biyogazlar, Biyoyakıt ve katı atıkların oksijensiz fermantasyonu sonucunda ortaya çıkan gazlardır şeklinde açıklayabiliriz (Ayçim Selam, Özel, & ARIOĞLU AKAN, 2013, s. 321).

Enerji tüketimi, üretim maliyetleri dikkate alındığında, enerji tüketimi üretiminden fazla olan ülkeler açısından dışa bağımlılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Buna ilave olarak enerji kaynaklarına yakın olan ülkeler üretim maliyetleri açısından avantajlı konuma gelmektedirler ve enerji piyasasında etkin rol oynarlar. Fosil temelli yakıtların sonlu bir ömre sahip olması mevcut enerji kaynaklarının çok dikkatli kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca ülkelerin alternatif enerji araçlarına yönelmelerine neden olmaktadır (Tezcan, 2014, s. 120) .

Yenilenebilir enerji kaynakları bu noktada gittikçe önemli bir hale gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının doğayı kirletmemesi ve sürekli bir enerji sağlaması yönü ile enerji piyasasındaki payı sürekli artma eğiliminde olacaktır. Mevcut durumda her ne kadar yenilenebilir bazı kaynaklardan enerji temini maliyetli olsa da (Güneş gibi) yeni teknolojik gelişmeler bu sorunu zamanla ortadan kaldıracaktır.

OECD ve BRICS ülkelerinin Dünya ekonomisindeki yeri dikkate alındığında hızlı ekonomik büyümeleri enerjiye olan taleplerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu artan enerji talebini karşılamada yenilenebilir enerji, hem çevreci hem sürdürülebilir enerji kaynağı olması açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada enerji kullanımı açısından ilk sırada yer alan OECD ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) üyesi ülkelerin yenilenebilir enerji tüketimleri açısından nasıl bir dağılım gösterdiği araştırılmaya çalışılmıştır. Hangi ülkelerin benzer olduğu ortaya konulmuştur. Böylece enerji tüketimi ile ülkelerin sınıflandırılarak kendi kategorisinde olması tahmin edilen ülkeler açısından bir farklılaşma olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. OECD ve BRICS Üyesi Ülkelerde Enerjinin Genel Durumu

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 1960 yılında 18 Avrupa ülkesi ile Kanada ve ABD'nin öncülüğünde kurulmuştur. Bugün bünyesinde Kuzey ve Güney Amerika'dan Avrupa ve Asya-Pasifik

ülkelerine kadar 36 ülkeyi ortakları arasında bulundurmaktadır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin çoğunu içinde bulundurmakla birlikte Meksika, Şili ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri de içermektedir. Ayrıca son zamanlarda hızlı büyüme gösteren Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler ile yakın temas halindedir. Bu üç ülke ile 39 ülke neredeyse Dünya ticaretinin ve yatırımının %80'nini oluşturmaktadır (OECD, 2019).

Ünlü iktisatçısı Jim O'Neill 2001 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ekonomik performanslarına dikkat çekmiş ve "yükselen ekonomiler" olarak nitelendirmiştir. 2008 küresel finans krizinden sonra ABD merkezli tek orjinli sistem sorgulanır hale gelmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yeni arayışlara yönlendirmiştir (Dilek, İstikbal, & Yanartaş, 2018). Çok kutuplu bir ekonomik denge arayışlarına yeni bir alternatif blok olarak düşünülen BRIC ilk zirvesini 2009 yılında yapmış ve 2011 yılında 3. zirvede Güney Afrika'nındı katılımı ile BRICS halini almıştır (www.infobrics.org, 2019). 2015 yılında üye ülkelerin 3.1 milyarı geçen nüfusu ile dünya nüfusunun %41 ine sahip olan BRICS ülkeleri, 2018 verilerine göre küresel ekonominin %23.2 sine ve Toplam Dünya GSYH sınıfında da %32 sine sahiptirler (wikipedia, 2019). Terry McKinley ve Francis Cripps küresel makro-ekonometrik model olan CAM (Cambridge-Alphametrics Model) kullanarak BRICS ülkeleri için yaptıkları gelecek senaryosunda küresel büyümenin itici gücü olacağını belirlemişlerdir (McKinley, 2018).

Tablo 2. GSYH Ya Göre Ekonomik Yıllık Ekonomik Büyüme Tahminleri Tablosu

Bölgeler	2008-2017	2018-2022	2023-2030
Dünya	1.7	2.4	2.5
Amerika Birleşik Devletleri	0.7	1.4	1.3
Avrupa	0.6	1.5	1.8
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	0.8	1.2	1.4
BRICS	5.4	4.7	4.5
Diğer Gelişmekte Olan Ekonomiler	1.1	2.8	2.8
Gelişmekte olan ekonomiler	2.6	2.5	2.9

*Veri Kaynağı: CAM Dünya Veri Bankası (WD) ve Temel Senaryo (McKinley, 2018)

2008-2017 yılları arasında GSYH ya göre büyüme oranları tüm dünyada %1,7 olarak gerçekleşmesi beklenirken bu oran BRICS ülkelerinde %5.4 olarak gerçekleşmiştir. 2023-2030 senaryosunda ise tüm bölgeler dikkate alındığında en büyük büyüme BRICS ülkelerinde gerçekleşecektir (McKinley, 2018).

OECD ve BRICS ülkelerinin 2008-2017 yılları arasında birincil enerji tüketimi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. OECD ve BRICS Ülkelerinin 2008-2017 Yılları Arasında Birincil Enerji Tüketimi

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 %Artı ş
Avustralya	128,9	128,2	129,2	133,5	132,0	132,9	135,1	138,0	139,5	139,4	0,2%
Avusturya	35,3	34,3	35,5	33,4	35,0	34,8	33,7	33,7	34,9	35,9	3,3%
Belçika	67,5	62,5	66,6	61,9	59,5	60,9	56,8	58,0	62,4	62,3	0,1%
Kanada	320,7	303,7	310,5	323,2	319,9	331,5	335,4	331,1	339,0	348,7	3,2%
Şili	32,2	31,5	31,7	34,5	35,3	35,7	35,1	35,9	37,6	38,3	2,2%
Çek Cum.	44,0	41,7	44,0	42,6	42,2	42,1	40,5	40,5	39,8	41,6	5,0%
Danimarka	19,9	18,7	19,7	18,7	17,3	18,1	17,5	16,9	17,4	17,3	-0,4%
Estonya	5,8	5,1	6,2	6,2	6,3	6,8	6,5	6,1	6,0	6,8	13,8%
Finlandiya	31,4	29,2	31,9	29,3	28,4	28,0	27,0	27,6	28,3	27,6	-2,3%
Fransa	261,9	248,0	256,0	247,2	247,4	250,3	240,6	242,3	238,9	237,9	-0,1%
Almanya	335,5	315,0	328,7	317,0	321,3	330,7	317,2	323,3	328,2	335,1	2,4%
Yunanistan	33,9	33,1	31,8	31,0	29,5	28,0	26,4	26,6	26,6	27,6	4,3%
Macaristan	25,3	23,3	23,8	22,9	21,3	20,3	20,3	21,4	22,0	23,2	5,8%
İzlanda	4,6	4,7	4,7	4,7	4,8	4,9	5,0	5,2	5,2	5,3	3,3%
İrlanda	16,9	15,4	15,4	14,4	14,2	14,0	13,9	14,8	15,4	15,6	2,0%
İsrail	23,3	22,3	23,7	24,2	25,3	24,9	23,3	24,6	24,9	25,8	4,1%
İtalya	181,5	169,6	174,9	171,0	164,6	158,0	149,1	152,2	153,8	156,0	1,8%
Japonya	516,9	472,3	503,8	477,8	475,0	471,3	456,7	453,0	451,2	456,4	1,4%
Güney Kore	241,2	242,3	259,7	273,0	276,3	276,7	279,3	284,9	292,2	295,9	1,6%
Lüksembur g	4,2	4,0	4,3	4,1	4,1	3,9	3,7	3,6	3,5	3,7	4,8%

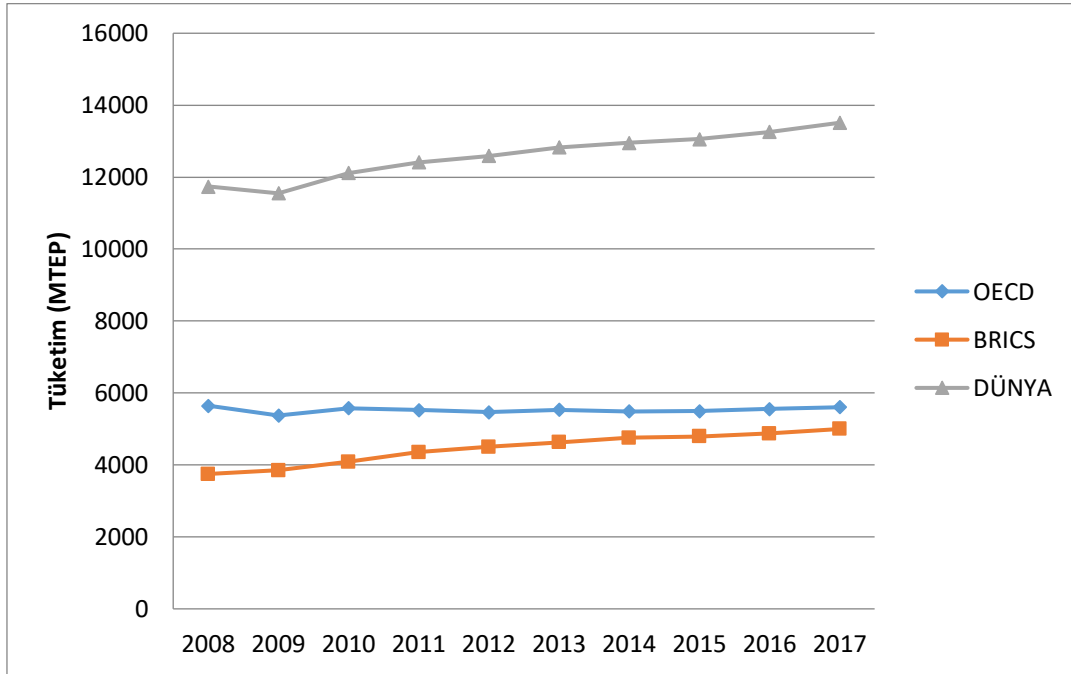

Meksika	170,8	169,5	174,6	183,1	184,2	185,7	185,2	181,6	194,9	189,3	-2,6%
Hollanda	93,6	91,9	97,0	92,9	89,4	87,3	82,2	83,3	85,2	86,1	1,3%
Yeni Zelanda	19,5	19,4	20,0	19,8	20,0	20,2	21,1	21,3	21,7	22,1	2,2%
Norveç	46,8	43,7	41,9	42,8	47,6	44,8	46,3	47,0	47,3	47,5	0,5%
Polonya	97,4	93,9	100,1	100,6	97,6	97,9	94,3	95,3	99,5	102,1	2,9%
Portekiz	24,3	24,5	25,8	24,6	22,5	24,6	24,8	24,7	26,8	26,4	-1,4%
Slovakya	18,1	16,5	17,5	16,9	16,3	16,9	15,6	15,8	15,8	16,2	2,8%
Slovenya	7,9	7,4	7,3	7,1	6,9	6,8	7,0	6,4	6,9	6,9	0,9%
İspanya	154,5	143,5	146,6	143,8	143,0	135,7	133,3	135,3	136,7	138,8	1,8%
İsveç	53,6	49,0	51,9	51,8	55,1	51,9	52,1	53,4	52,8	54,4	3,3%
İsviçre	29,9	30,0	29,2	27,7	29,3	30,2	28,9	28,3	27,3	26,4	-2,9%
Türkiye	100,8	102,2	107,7	115,1	122,3	121,6	125,6	137,5	144,4	157,7	9,5%
İngiltere	219,2	208,4	213,5	202,0	204,5	203,7	192,0	194,4	192,2	191,3	-0,1%
A.B.D	2267,9	2159,3	2235,6	2216,7	2161,0	2221,1	2246,2	2227,0	2228,0	2234,9	0,6%
Letonya	3,9	3,7	4,2	3,7	3,9	3,7	3,4	3,5	3,8	4,2	11,2%
Litvanya	8,3	7,6	5,6	5,9	5,9	5,4	5,2	5,5	5,6	5,7	3,3%
Toplam OECD	5647,6	5375,4	5580,5	5525,3	5469,4	5531,3	5486,4	5500,1	5555,4	5610,8	0,99%
Çin	2231,2	2329,5	2491,3	2690,1	2799,1	2907,0	2973,5	3009,8	3047,2	3132,2	3,1%
Hindistan	476,3	512,0	538,0	570,7	600,3	623,6	666,8	686,9	722,3	753,7	4,6%
Rusya	676,6	644,6	668,2	691,7	694,7	683,9	689,6	676,8	689,6	698,3	1,5%
Brezilya	240,3	238,9	263,6	276,6	283,5	294,3	301,8	299,1	293,0	294,4	0,8%

Güney Afrika	125,4	125,1	126,5	124,8	123,0	123,8	125,5	120,6	123,0	120,6	-1,6%
Toplam BRICS	3749,8	3850,1	4087,7	4353,9	4500,6	4632,7	4757,3	4793,1	4875,1	4999,1	2,54%

(BP Statistical Review of World Energy 2018)

BP 2018 Dünya Enerji İstatistikleri raporuna göre; 2017 yılı sonunda dünya birincil enerji tüketimi %2,2 artış göstermiştir. En çok enerji tüketen ülke 3132,2 mtep ile Çin, ikinci ülke 2234,9 mtep ile ABD ve üçüncü ülke ise 753,7 mtep ile Hindistan olmuştur. Enerji tüketim artışı en çok %13,8'lik artış oranı ile Estonya'da gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri toplam tüketimin % 41,5'ini BRICS ülkeleri ise toplam tüketimin %37 sini gerçekleştirmiştir. Dikkat edilirse Dünya birincil enerji tüketiminin %78,5 i OECD ve BRICS üyesi ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir (BP, 2018).

ŞEKİL 1. 2008-2017 yılları arası OECD ve BRICS Üyesi Ülkelerin Birincil enerji Kaynakları Tüketim Değişim Grafiği

Şekil 1 e göre; 2008-2017 yılları arasında tüm dünyada birincil enerji kaynakları tüketimi 2009 yılından sonra sürekli bir artış eğilimindedir. OECD ülkelerinde bu artış yatay bir seyir izlemekle birlikte BRICS üyesi ülkelerde dünyadakine benzer olarak sürekli artan bir grafik sergilemektedir. OECD ve BRICS üyesi ülkelerin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelleri Terawatt-Saat türünden aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. OECD Ve BRICS Üyesi Ülkelerin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyelleri

		Toplam Yenilenebilir**	Güneş*	Rüzgar*	Hidroelektrik*	Jeotermal, Biyokütle ve Diğer*
1	Avustralya	25,15	8,85	12,67	13,69	3,64
2	Avusturya	12,50	1,34	6,53	39,10	4,64
3	Belçika	15,41	3,05	6,64	0,27	5,72
4	Kanada	45,60	3,25	32,54	396,89	9,82
5	Şili	13,46	4,04	3,80	22,34	5,62
6	Çek Cum.	7,73	2,19	0,59	1,87	4,95
7	Danimarka	20,98	0,79	14,78	0,02	5,41
8	Estonya	2,01	0,01	0,71	0,03	1,29
9	Finlandiya	16,36	0,03	4,80	14,79	11,53
10	Fransa	41,47	9,16	24,32	49,22	7,99
11	Almanya	198,06	39,90	106,61	19,70	51,55
12	Yunanistan	9,81	4,00	5,54	4,03	0,27
13	Macaristan	3,25	0,41	0,76	0,22	2,08
14	İzlanda	5,18	0,00	0,01	14,06	5,17
15	İrlanda	8,27	0,01	7,45	0,70	0,81
16	İsrail	1,76	1,66	0,03	0,02	0,07
17	İtalya	68,37	25,21	17,66	36,25	25,51
18	Japonya	98,94	62,30	5,74	79,24	30,90
19	Güney Kore	16,04	6,36	1,99	2,99	7,69
20	Lüksemburg	0,48	0,10254	0,23866	0,08	0,14
21	Meksika	19,58	0,61	11,74	31,69	7,23

22	Hollanda	17,50	1,88	10,58	0,06	5,04
23	Yeni Zelanda	10,76	0,07	2,20	25,22	8,49
24	Norveç	3,13	0,03	2,85	141,42	0,25
25	Polonya	21,18	0,17	14,91	2,57	6,11
26	Portekiz	16,51	0,87	12,26	5,76	3,39
27	Slovakya	2,32	0,59	0,01	4,41	1,72
28	Slovenya	0,55	0,28	0,01	3,91	0,26
29	İspanya	69,53	14,36	49,12	18,48	6,06
30	İsveç	29,84	0,19	17,33	64,73	12,33
31	İsviçre	3,66	1,58	0,11	32,03	1,98
32	Türkiye	29,36	2,73	17,86	58,45	8,77
33	İngiltere	92,91	11,48	49,61	5,94	31,83
34	A.B.D	418,94	77,88	256,82	296,52	84,24
35	Letonya	1,09	0,00	0,15	4,37	0,93
36	Litvanya	1,85	0,07	1,35	0,57	0,43
37	Çin	471,69	108,18	286,08	1155,77	77,42
38	Hindistan	96,42	21,52	52,63	135,65	22,28
39	Rusya	1,20	0,54	0,14	183,28	0,52
40	Brezilya	97,93	0,71	42,73	369,45	54,49
41	Güney Afrika	8,73	3,67	4,60	0,86	0,47

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy June 2018 * Terawatt-Saat **Hidroelektrik Hariç

2. Yöntem ve Bulgular

2.1 Amaç Kapsam ve Yöntem

Araştırmanın amacı OECD ve BRICS üyesi ülkelerin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyellerine göre sınıflandırmak, benzer özellik taşıyan ülkeleri belirlemek ve elde edilen sonuçlar ışığında öneri

sunmaktadır. Çalışmada ülkeler rüzgar, güneş, hidroelektrik ve jeotermal-biokütle ve toplam yenilenebilir enerji potansiyellerine göre karşılaştırılmışlardır. 36 OECD üyesi ülke ve 5 BRICS üyesi ülkenin 2017 yılı yenilenebilir enerji verileri BP Statistical Review of World Energy June 2018 raporundan derlenmiştir. Sınıflandırma için Kümeleme analizi kullanılmıştır.

Kümeleme analizi, verileri olguların temel özelliklerini önceleyerek gruplandırılan çok değişkenli analizlerden bir tanesidir. Burada amaç verileri benzer özellikleri ile gruplandırmak ve araştırmacılara veriler hakkında özet bilgiler sunmaktır (Kalaycı, 2010, s. 349).

Kümeleme analizi araştırma konusu olan veri setini ölçülmek istenen değişkenlere göre benzer özellikte olanlarını bir kümeye toplamaya çalışır. Böylece elde edilen kümelerin kendi içlerinde oldukça benzer ve kendi aralarında ise olabildiği kadar farklı yapıda olması arzu edilir (Alpar, 2013, s. 317). Kümeleme analizinde bu gruplandırmalar benzerlik veya uzaklık ölçüleri üzerinden yapılır. Benzerlik ölçüleri gözlemler ya da değişkenler için yakınlık değeri verir. Benzer olan gözlemler büyük benzerlik değerine, zıt veya benzemez gözlemler küçük benzerlik değerine sahiptir (Alpar, 2013, s. 168). Veri setinin kategorik ya da metrik olmasına göre benzerlik ölçüleri değişiklik gösterir. Değişkenler kategorik ise ortaklık (association measures of similarity) metrik ise korelasyon ve uzaklık ölçüleri ile yapılır. Hem kategorik hem de metrik bir veri setinde ise mutlak sapmalar veya farklar karesi yöntemi kullanılır (Karagöz, 2016, s. 890).

Kümeleme analizinde genel olarak kümelemelerde kullanılacak olan yöntem aşamalı kümeleme ve aşamalı olmayan kümeleme yöntemleridir. Aşamalı kümeleme yöntemi kullanılırken bir alt aşamadaki küme setleri bir sonraki aşamadaki kümeleri oluşturmak için kullanılır. Uzaklık veya benzerlik ölçüleri dikkate alınır ve sonuçların kolay okunabilmesi için ağaç (dendrogram) veya buz saçağı (icicle plot) grafiklerinden yararlanılır. Gözlem sayısının az olması istenir genel olarak $n < 300-400$ idealdir. Bu sayı maksimum 1000 olabilir. Aşamalı kümeleme yöntemi genel anlamda Birleştirici ve Ayrıştırıcı kümeleme yöntemleri olmak üzere iki yöntem ile çalışır. Birleştirici yöntemde başlangıçta her gözlem tek başına bir küme olarak kabul edilir ve sonraki aşamada en yakın iki gözle bir kümede toplanır. Her aşamada küme sayısı azaltılarak devam eden bir mekanizmaya sahiptir. Ayrıştırıcı kümelemede ise birleştirici yöntemin tersi işleyişe sahip bir mekanizma vardır (Alpar, 2013, s. 322). Analiz için SPSS 22 paket programından faydalanılmıştır.

Çok çeşitli birleştirici kümeleme yöntemi olmakla birlikte çalışmamızda Ward yöntemi kullanılacaktır. Çalışmada kullanılan değişkenler;

1. Rüzgar Enerjisi Üretimi (TeraWatt-Saat),
2. Güneş Enerjisi Üretimi (TeraWatt-Saat),
3. Hidro-elektrik Üretimi(TeraWatt-Saat),
4. Jeotermal-BioKütle ve Diğer* (*Sınır değeri altında ve elektrik üretimi için kullanılmayan)

olarak belirlenmiştir.

2.2 Bulgular

OECD ve BRICS üyesi ülkelerin öncelikle hidrolik, güneş, rüzgar ve Diğer(Biokütle, jeotermal) enerji kaynakları açısından kümeleme analizi yapılmıştır. Ward yönteminde kümeleme yapılırken kareli Öklid

uzaklık hesaplama kullanılır (Özdamar, 2010). Dendrogram sonuçları ve Aglomeratif çizelge aşağıda verilmiştir.

Hidrolik+Güneş+ Rüzgar+Diğer enerji üretim değerleri için benzerlikler gösteren Aglomeratif çizelge Tablo5 ile verilmiştir.

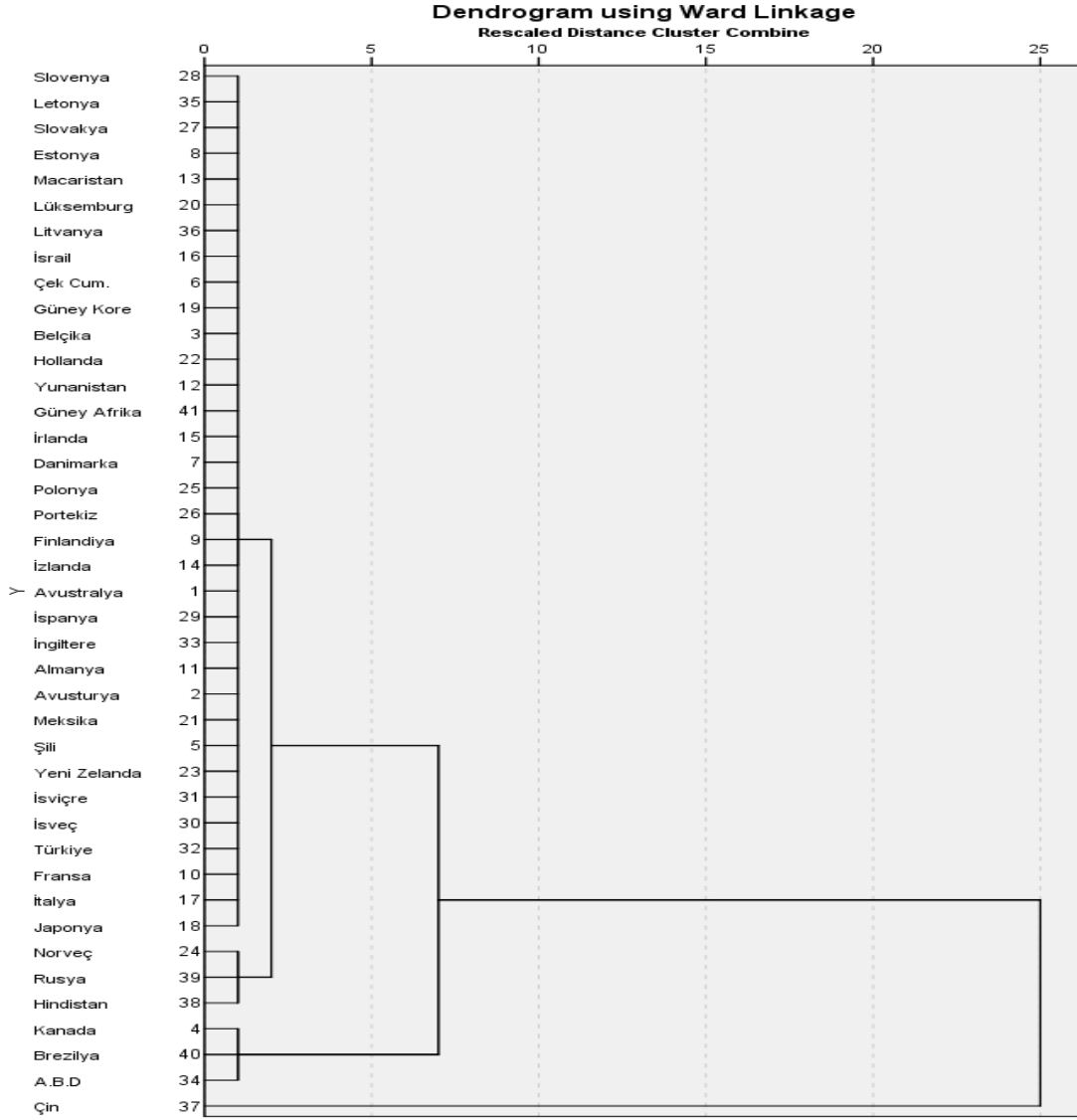
Tablo 5. Aglomeratif Çizelge

Aşam a	Birleştirilmiş Küme			Son Aşam a	Birleştirilmiş Küme				Son Aşam a
	Küm e 1	Küme 2	Katsayı		Aşam a	Küme 1	Küme 2	Katsayı	
1	28	35	,381	3	21	1	9	552,141	25
2	8	13	,792	5	22	3	8	697,483	27
3	27	28	1,822	15	23	2	5	853,638	31
4	20	36	2,899	5	24	10	30	1029,612	28
5	8	20	4,934	6	25	1	7	1337,488	27
6	8	16	7,900	15	26	29	33	1752,406	33
7	7	25	11,60 7	13	27	1	3	2236,871	36
8	12	41	17,15 6	11	28	10	17	3101,848	31
9	3	22	25,84 5	17	29	24	39	3981,918	32
10	6	19	39,90 6	20	30	4	40	5411,051	37
11	12	15	55,58 4	17	31	2	10	7236,417	34
12	5	23	72,94 0	19	32	24	38	10074,96 7	38
13	7	26	94,52 3	25	33	11	29	13491,37 9	35

14	30	32	123,9 3	24	34	2	18	18293,57 8	35
15	8	27	155,1 7	22	35	2	11	29014,27 8	36
16	9	14	187,1 5	21	36	1	2	43351,46 3	38
17	3	12	228,0 1	20	37	4	34	86036,54 8	39
18	2	21	272,6 6	23	38	1	24	137931,4 2	39
19	5	31	340,9 5	23	39	1	4	466954,2 8	40
20	3	6	414,7 3	22	40	1	37	1738708, 2	0

Birikimli (Yığışmalı) tabloda kümelerin kümelenme süreçleri anlatılmaktadır. 1. Aşamada birbirine en yakın iki ülke verilmiştir. Bu ülkeler Slovenya ve Letonya'dır. İki ülke arasındaki mesafe Kareli Öklid uzaklığı ile ölçülmüş ve değer olarak 0,381 belirlenmiştir. Son aşama da verilen değer bu iki ülkenin 3. Aşamada yanlarına yeni bir ülke eklenerek küme oluşturduğunu belirtmektedir. Bu ülke 27 ile kodlanan Slovakya'dır. 2. Aşamada Estonya ile Macaristan bir küme oluşturmuş ve bu ülkelere 6. Aşamada Lüksemburg dahil olmuştur. Son verilere gelindiğinde ülkeler arasındaki mesafe giderek artmıştır. Birbirine en benzemez ülkeler Avustralya ile Çin olarak gerçekleşmiş ve aralarındaki uzaklık 1738708,2 olarak belirlenmiştir. Dendrogramlar yardımı ile bu durum takip edilebilir. Birbirleri ile en çok benzeşik ülkeler 1 birimlik bir mesafede küme oluştururken bir birleri ile en az benzeşik gruplar 25 birimlik mesafede küme oluştururlar.

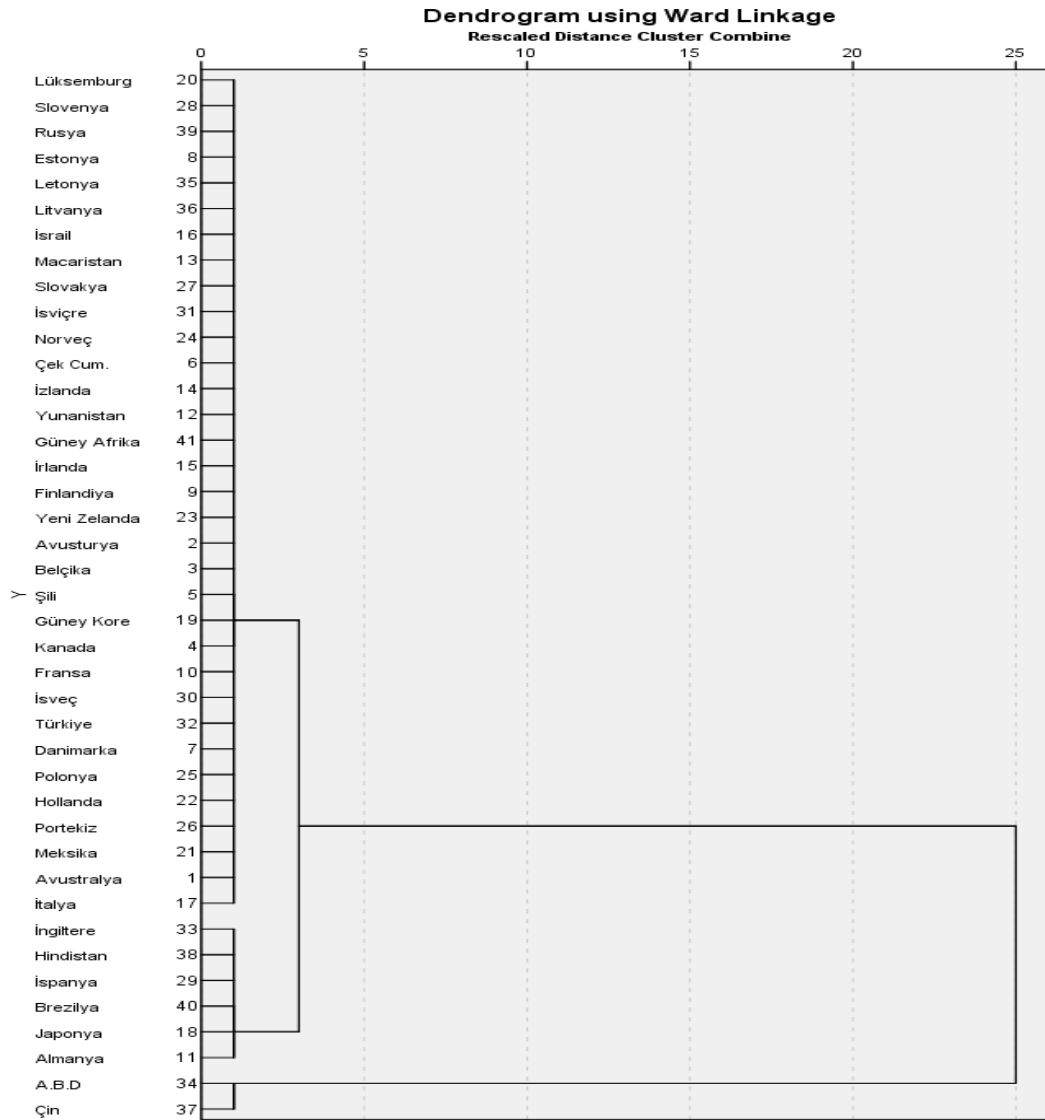

Şekil 2. Ward's Yöntemi İle Oluşturulan Dendrogram

Şekil 2 den anlaşılacağı üzere Yenilebilir enerji kaynakları potansiyelleri açısından ülkeleri 3 kümeye ayırabiliriz. Çin tek başına bir küme, Kanada Brezilya ve ABD bir küme ve diğer 37 ülke (Avustralya, Avusturya, Belçika, Şili Çek Cum., Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Lüksemburg, Meksika Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Letonya, Litvanya, Hindistan, Rusya, Güney Afrika) bir küme oluşturmaktadır. 2017 yılı verilerine göre Dünyada en çok enerji tüketen ve üreten ülke Çin'dir. İkinci ülke ABD ve Üçüncü ülke Hindistan olmuştur. Bu anlamda yenilenebilir enerji üretimleri açısından Çin'in en büyük üretime sahip olması ve diğer ülkelerden ayrışması en çok enerji tüketmesi durumu ile anlamlı görünmektedir. Hindistan,

Norveç ve Rusya ayrı bir grup oluşturmakla birlikte bu grup daha sonra 3 birimlik mesafede diğer kalan ülkeler ile aynı kümeye dahil olmuştur. Hindistan en çok enerji tüketen üçüncü ülke olmasına rağmen yenilenebilir enerji üretimi açısından diğer ülkelerden belirgin olarak farklılaşmamıştır. ABD Kanada ve Brezilyanın ayrı bir grup oluşturması ancak Hindistan'ın az yenilenebilir enerji üreten ülkeler ile aynı grupta yer alması Hindistan'ın daha çok yenilenebilir enerji yatırımlarına odaklanması gerektiğini düşündürülebilir. Ayrıca su gücü ile elektrik üretimi diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre daha eski bir yöntemdir bu nedenle ülkelerin Güneş ve rüzgar ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre daha fazla üretim gücüne sahip olmaları doğaldır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında hidrolik güç haricinde diğer kaynaklar açısından ülkelerin sınıflanmasında bir değişiklik olup olmadığı incelenmiştir.

Güneş +Rüzgar ve Diğer (Biyokütle ve Jeotermal) kaynak üretim miktarları için yapılan kümeleme analizi sonucunda elde edilen Dendrogram Şekil 3 ile verilmiştir.

Şekil 3. Güneş+Rüzgar ve Diğer Yenilenebilir Enerji Kaynakları İçin Dendrogram

Şekil 3 e göre Çin ve ABD bir küme Diğer 39 ülke bir küme oluşturmuştur. Başlangıçta İngiltere, Hindistan, İspanya, Brezilya, Japonya ve Almanya bir grup oluştursa da 3 birimlik bir mesafede diğer ülkeler ile (Çin ve ABD hariç) ortak bir kümede birleşmiştir.

K Ortalamalar Yöntemi

K ortalamalar yöntemi küme sayısı önceden belirlenir. OECD ve BRICS üyesi ülkelerin yenilenebilir enerji üretimleri (Güneş, Rüzgar, Hidrolik ve Diğer Yenilenebilir) K ortalamalar Yöntemi ile gruplandırılmak istenildiğinde üç gruba ayrılacağı önceki bölüm çerçevesinde düşünülmüştür.

Yapılan analiz sonuçları aşağıdaki gibidir

Tablo 6. K Ortalamalar Sonucu Oluşan Kümeler

Küme Sayısı	Küme Numarası	Küme Elemanları
K=3	1. Küme	Çin
	2. Küme	Avustralya, Avusturya, Belçika, Şili Çek Cum., Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Lüksemburg, Meksika Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere, Letonya, Litvanya, Hindistan, Rusya, Güney Afrika
	3. Küme	Kanada, ABD, Brezilya

K ortalamalar Yöntemi ile yapılan kümeleme sonucunda Çin tek başına bir küme ABD Kanada ve Brezilya bir küme ve diğer 37 ülke ise bir küme oluşturmaktadır.

Tablo 7. Final Küme Merkezleri

	Küme 1	Küme 2	Küme 3
Güneş	108,1790000	6,2144289	27,2775167
Rüzgar	286,0810000	12,6495759	110,6956000
Hidrolik	1155,77	27,51	354,29
Diğer	77,42	7,92	49,52

Tüm kümelerde en büyük ortalama Hidrolik değişkeninde gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Final Kümeleri Arası Uzaklıklar

Kümeler	1	2	3
1		1167,459	824,904
2	1167,459		344,335
3	824,904	344,335	

Birbirine en yakın kümeler 2. ve 3. Kümeler olurken en uzak kümeler ise 1. ve 2. kümelerdir.

3. Sonuç

Son yüzyılda sanayi devrimi ardından artan refah talebi ekonomik gelişmelerle birlikte enerji, ülkelerin başlıca problemlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler artan enerji talebini karşılamak için alternatif yöntemler yönelmektedir. Klasik yollardan enerji temini daha çok yanma temellidir ve fosil yakıtlardan sağlanmaktadır. Ancak fosil yakıtların sonlu ömürlü olmasından dolayı enerjide meydana gelecek bir darboğazı önlemek adına ülkeleri son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu çalışmada da Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerini içlerinde barındıran OECD ve BRICS üyesi ülkelerin yenilenebilir enerji tüketimlerine göre sınıflandırılması amaçlanmıştır. 36 OEC ülkesi ve 5 BRICS ülkesinin 2017 yılı yenilenebilir enerji üretimleri temel alınarak kümeleme analizi yapılmıştır. Hem Hiyerarşik kümeleme analizi hem de Hiyerarşik olmayan K ortalamalar yöntemleri ile kümeleme analizleri yapılmıştır. Öncelikle Güneş, Rüzgar, Hidroelektrik ve Diğer (Jeotermal ve Biokütle) için sonuçlar bulunmuştur. Analiz sonucunda Çin tek başına bir küme oluşturmuş, Kanada, Brezilya ve ABD bir küme ve diğer ülkeler bir küme oluşturmuşlardır. Bu durum Çin'in Dünyanın en çok enerji tüketen ülkesi olması durumuyla örtüşmektedir. En çok enerji tüketimine sahip ülke olmasının yenilenebilir enerji açısından da bu alana en çok ilgi gösteren ülke olması ile açıklanabilir. İkinci küme ise ABD, Kanada ve Brezilya ülkelerinden oluşmaktadır. Dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasında ilk onda olan bu üç ülke yenilenebilir enerji üretimi açısından aynı kümede toplanmışlardır. 2018 yılı verilerine göre dünyanın ilk 20 ekonomisi sırasıyla ; ABD, Çin, Japonya, Almanya, İngiltere Hindistan, Fransa, Brezilya, İtalya, Kanada, Güney Kore, Rusya, Avustralya, İspanya, Meksika, Endonezya, Türkiye, Hollanda, Suudi Arabistan ve İsveç tir. (www.egezegen.com, 2019) Hindistan, Rusya ve Norveç kendi aralarında bir grup oluşturmakla birlikte 3 birimlik bir mesafede diğer ülkeler ile birleşip aynı kümeye dahil oldukları gözlenmiştir. Hindistan Dünya ekonomisinde ilk 10 da ve en çok enerji tüketen ülkeler sıralamasında üçüncü ülke olmasına rağmen yenilenebilir enerji üretimi açısından diğer ülkelere farklılaşmaması düşündürücüdür. Hindistan'ın yenilenebilir enerji konusunda daha çok yatırım yapması önerilebilir. Bu üç grup ülke incelendiğinde Norveç ve Rusya'nın hidrolik gücü çok belirgin bir şekilde öndedir. Ancak diğer yenilenebilir enerji kaynaklarındaki üretim azlığı farklı bir gruplandırma içerisinde olmamalarının nedeni olabilir.

Her bir ülkenin kendine has önde olduğu farklı yenilenebilir enerji kaynakları mevcuttur. Hidrolik enerji daha eski bir enerji temin yöntemi olması nedeni ile diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına kıyas ile ülkelerin daha çok sahip oldukları bir enerji sağlama aracıdır. Bu neden ile hidrolik hariç diğer

yenilenebilir enerji kaynakları için kümeleme analizi tekrarlanmış ve Çin ile ABD bir küme öteki ülkeler başka bir küme oluşturmuşlardır. Özellikle ekonomisi güçlü olan ülkelerin yenilenebilir enerji üretimlerini artırmaları gerekmektedir. İngiltere, Hindistan, İspanya, Brezilya, Japonya ve Almanya bir grup oluştursa da 3 birimlik bir mesafede diğer ülkeler ile (Çin ve ABD hariç) ortak bir kümeye dahil olmuşlardır. İlk tasnifte birlikte olan Norveç ve Rusya hidrolik gücün analize alınmadığı yeni durumda diğer ülkeler ile aynı bloğa dahil olmuştur.

Hiyerarşik kümeleme analizinde oluşacak küme sayıları önceden belli değildir. Bu sonuçlar ışığında K ortalamalar yöntemi ile küme sayısı üç seçilerek tüm yenilenebilir enerji kaynakları üretimleri için yeniden kümeleme yapılmış ve yine Çin tek başına bir küme, ABD, Kanada ve Brezilya bir küme diğer 37ülke bir küme oluşturmuştur. Bu kümelerden 2. Ve 3. Küme birbirine en yakın kümeler olurken 1. Ve 3. Kümeler birbirine en uzak kümeler olmuşlardır.

Her ne kadar enerji talebi ile orantılı bir yenilenebilir enerji talebi ile karşılaşılıyor olsa da ülkelerin mutlaka mevcut taleplerden daha fazla yenilenebilir enerji kaynakları yatırımlarına yönelmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Aksoy, S., Çalikoğlu, E., Aras, H., & Karakoç, N. (2013). Enerji Yönetimi Ve Politikaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Alpar, R. (2013). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ayçim Selam, A., Özel, S., & ARIOĞLU AKAN, Ö. M. (2013). Yenilenebilir Enerji Kullanımı Açısından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(Özel Sayı), 317-334.

Bahar, O. (2005). Türkiyede Enerji Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi, 35-59.

BP. (2018). BP Statistical Review of World Energy 2018. <http://bp.com/statisticalreview>.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. (2011). Çevre ve Temiz Enerji: Hidroelektrik. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı.

Dilek, Ş., İstikbal, D., & Yanartaş, M. (2018). Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: BRICS. Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı).

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi. (2018). Exxon Mobil 2018 Enerji Görünümü: 2040'a Bakış.

Elektirik Üretim Anonim Şirketi. (2018). 2017 Elektrik Üretim Sektör Raporu. Ankara: Strateji Daire Başkanlığı Stratejik Planlama Müdürlüğü.

Exxonmobil. (2018). Outlook for Energy: A View to 2040.

Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Şehir: Asil Yay. Dağıtım.

Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS23 Uygulamalı İstatistiksel Analiz. Ankara: Nobel Akademik Bas. Yay. Dağ.

McKinley, T. (2018, 4 20). BRICS to Play a Leading Role in Driving Future Global Economic Growth. [www.ineteconomics.org: https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/brics-to-play-a-leading-role-in-driving-future-global-economic-growth](https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/brics-to-play-a-leading-role-in-driving-future-global-economic-growth) adresinden alınmıştır

OECD. (2019, 01 02). [www.oecd.org. http://www.oecd.org/about/membersandpartners/](http://www.oecd.org/about/membersandpartners/) adresinden alınmıştır

Özdamar, K. (2010). Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Tezcan, N. (2014). OECD ve BRIC Ülkelerinin Enerji Göstergeleri Açısından Çok Boyutlu Ölçekleme İle Karşılaştırılması. İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 25(77), 119-135.

Veziroğlu, N. T., & Sümer, Ş. (2008). 21st Century's energy: Hydrogen energy system. Energy Conversion and Management, 1820-1831.

wikipedia. (2019, 1 10). [www.enwikipedia.org. https://en.wikipedia.org/wiki/BRICS](https://en.wikipedia.org/wiki/BRICS) adresinden alınmıştır

[www.egezegen.com. \(2019, 1 20\). https://egezegen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralamasi/](https://egezegen.com/ekonomi/dunyanin-en-buyuk-ekonomileri-siralamasi/) adresinden alınmıştır

[www.infobrics.org. \(2019, 1 10\). http://infobrics.org/page/history-of-brics/](http://infobrics.org/page/history-of-brics/) adresinden alınmıştır

ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ STOK VE HASILATLARININ ULUSLARARASI MUHASEBE STANDARTLARINCA RAPORLANMASI

Arş. Gör. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Dicle Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Özel sağlık kuruluşları tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de devlet destekli sağlık kuruluşlarının hizmet yükünü önemli ölçüde azaltmaktadır. Kamuya sağlık hizmeti vermenin yanı sıra devlet destekli sağlık kuruluşlarından farklı olarak kâr amacı güden özel sağlık kuruluşları yaptıkları faaliyetlerin doğal bir sonucu olarak gelir elde etmektedirler. Gerek hizmet üretimi ve gerekse faaliyetlerinin tabiatı gereği bazı stoklara sahip olmaları sebebiyle özel sağlık kuruluşlarının stok ve hasılat hesapları oluşmaktadır.

Uluslararası muhasebe standartları (UMS) ülkelerin ticari faaliyetlerinin kendi sınırlarını aşır küresel boyuta gelmesinin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Muhasebe işlemlerinin ortak bir dili olan uluslararası muhasebe standartları ticari faaliyetlerin her sahasında olduğu gibi özel sağlık kuruluşlarının muhasebe kayıtlarının ve raporlamalarının dünya ile ortak bir kayıt sistemi olması anlamında önem arz etmektedir.

Bu çalışma özel sağlık kuruluşlarının stok ve hasılat hesaplarının uluslararası muhasebe standartlarına göre raporlanmasını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Muhasebe Standartları, Hasılat, Stoklar, Özel Sağlık Kuruluşları

REPORTING OF INVENTORY AND REVENUES OF PRIVATE HEALTH ORGANIZATIONS IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

Abstract

Private health organizations are significantly reducing the service burden of state-sponsored health organizations in our country as well as in the whole world. In addition to providing health services to the public, private health organizations, which are for profit unlike government-funded health organizations, generate acquire income as a natural result of their activities. Due to the fact that both the production of services and the nature of their activities have some stocks, the inventory and revenue accounts of private health organizations are formed.

International Accounting Standards (IAS) have emerged as a need for countries ' commercial activities to exceed their limits and reach a global dimension. International Accounting Standards, which are a common language of accounting transactions, are important in the sense that the accounting records and

reporting of private health organizations are a common registration system with the world, as in all areas of commercial activities.

This study covers the reporting of stock and revenue accounts of private health organizations according to international accounting standards.

Key Words: International Accounting Standards, Revenue, Inventories, Private Health Organizations

Giriş

Toplumun sağlıklı yaşam düzeyini korumaya çalışan ve hastalıkları tedavi veya rehabilite eden bununla beraber olası hastalık risklerine karşılık önlem olarak çalışan sistem sağlık hizmetleri sistemidir. Sağlık hizmetleri söz konusu işlevlerini geçmişten günümüze farklı destekçiler tarafından sürdürmüştür. İnsanlık tarihinden itibaren hastalıklar da insanla beraber var olmuş ve insanlar bu hastalıklara karşı kendi dönemlerinin gelişmişlik düzeyine paralel olarak farklı tedavi şekilleri ile mücadele etmiş veya tedbirler almıştır. Eski dönemlerde özellikle vakıf veya zengin şahısların destekleri ile sunulan sağlık hizmetleri günümüzde artık devlet veya özel sektör eli ile insanlara ulaştırılmaktadır. Birer işletme olarak düşünüldüğünde sağlık hizmetlerini sunan kurumları kamu sağlık işletmeleri ve özel sağlık işletmeleri olarak incelemek mümkündür. Kamu sağlık işletmelerinde birincil amaç hastalıkları tedavi etmek ve koruyucu önlemler almaktır. Özel sağlık işletmelerinde birincil amaç yine insan sağlığının korunması ve hastalıkların önlenmesi olmakla beraber bir sektör olarak düşünüldüğünde özel sağlık işletmeleri ikincil amaç olarak kâr elde etmek ve bun sayede sağlık hizmetlerini daha geniş çapta sunmak istemektedirler. Özel sağlık işletmelerini konu edinen bu çalışmada özel hastanelerin stoklarının veya faaliyetleri sonucu elde ettikleri hasılatlarının nasıl raporlanması gerektiği anlatılmıştır. Türkiye’de Tek Düzen Hesap Planına (TDHP) göre kaydedilen işlemlerin Uluslararası Muhasebe Standartlarının (UMS) Stoklar Standardına göre nasıl raporlanması gerektiğine dair örnekler verilerek bu anlamda UMS’nin öngördüğü kayıt şekilleri anlatılmıştır.

1. Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetleri bireyden başlamak üzere toplumun sağlıklı yaşam sürmesini ve sağlıklı yaşam düzeyini artırmak suretiyle farklı sağlık çalışmalarını kapsamaktadır. Öncelikle sağlıklı bireylerden başlayarak sağlığın korunması akabinde hasta bireylerin tedavisinin yapılması ve nihayetinde rehabilite edilmeye muhtaç bireylerin rehabilitasyonunun yapılması sağlık hizmetlerinin temel fonksiyonlarındanır.

1.1. Sağlık Hizmetleri Kavramı

Sağlık hizmetleri kavramı öncelikle sağlık veya sağlıklı olma yada sağlığını devam ettirme ile ele alınacak bir kavram olması hasebiyle öncelikle sağlık kavramına dair kısa tanım yapılması gerekmektedir.

“Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesine Yönelik Ottawa Sözleşmesi”¹ ‘nde Sağlık kavramını temel insan haklarından biri olarak ele alınmış ve huzur, yeterli ekonomik kaynak, gıda ve barınma, istikrarlı bir

¹ Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesine Yönelik Ottawa Sözleşmesi, DSÖ, Cenevre, 1986

eko-sistem ve sürdürülebilir kaynak kullanımını içeren bazı ön şartları vurgulamaktadır. Bu ön şartların kabul edilmesi, sosyal ve ekonomik koşullar, fiziksel çevre, bireysel yaşam tarzları ve sağlık arasındaki kaçınılmaz bağlantıları öne çıkarmaktadır. Bu bağlantılar, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi tanımının merkezindeki bütüncül sağlık anlayışı için temel sunmaktadır (Sağlık-Bakanlığı, 2011: 1).

İnsan ve diğer canlı türlerinin temel amaçlarından birinin nesli sürdürmek olduğu düşünüldüğünde neslin devamının sağlıklı bireyler veya türler vesilesi ile mümkün olduğu açıkça anlaşılacaktır. Dolayısıyla insan üzerinden hareketle sağlıklı bireylerin de sağlıklı yaşamlarının çoğu zaman yalnızca kendi kendine değil çeşitli sağlık hizmetleri veya sağlık yardımları ile daha kolay olacağı söylenebilir.

İnsan türünün dışında örneğin gelişmiş bazı bitki türlerinin, tehlikeli bir durumu sezdiği andan kapanması veya geri çekildiği hatta bir adım ötesi; bazı böcekleri yemek suretiyle hayatta kaldıkları bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Nitekim hayvanlarda da yaşamını sürdürme dahası sağlığını korumaya yönelik davranışlarının da içgüdü ile yaptıkları bilinmektedir. En bilinen örnek olarak keçinin gözünden katarakt oluşması onu içgüdüsel olarak çeşitli bitkilere sürerek bir tür göz ameliyatı gerçekleştirmesi açıklayıcı bir örnektir (Akdur, 1999: 1).

Türkiye’de sağlık hizmetleri geçmişe dönük incelendiğinde Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki sağlık hizmetleri ve Cumhuriyet dönemi sonrası sağlık hizmetleri olarak iki temel dönemin olduğu görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, zamanın şartlarına göre oldukça gelişmiş bir sağlık hizmeti sunulmuştur. Bu sağlık hizmetleri de çoğunlukla vakıflar üzerinden verilmek suretiyle gerçekleşmiştir.

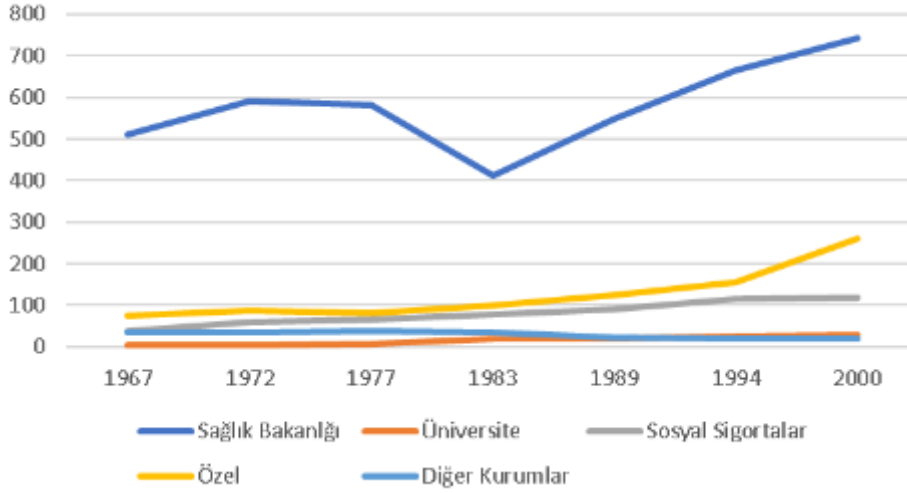
Osmanlı devletinde sağlık hizmetleri 19. Yüzyılın başlarına kadar sağlık kuruluşlarının görünümü veya uygulamaları noktasında Selçuklu dönemi sağlık hizmetlerinin bir çeşit devamı gibi devam etmiştir. Genellikle iki dönemde de vakıflar veya zengin kişi ya da kuruluşların hizmetleri olarak devam eden sağlık sektörü 19. Yüzyılda oldukça ciddi yeniliklerle devam etmiştir. Özellikle yaygın bulaşıcı hastalıklara karşı alınan önlemlere yönelik ciddi sağlık politikaları yürütülmüştür. Devlet destekli hastaneler kurulmuş ve bunlar hakkında yasal düzenlemeler yapılmıştır (Çavdar & Karıcı, 2014: 255).

1920 TBMM’nin açılması ile Sağlık Bakanlığı kurulmuştur. 3 Mayıs 1920’de 3 sayılı kanun ile kurulan Sağlık Bakanlığının merkez örgüt ve taşra teşkilatı yeniden yapılandırmıştır. İlk Sağlık Bakanı olan Dr. Adnan Adıvar döneminde çeşitli sebeplerden ötürü sağlık hizmetlerin kaydının tutulması düzenli bir şekilde yapılmamıştır (Çakmak & Çakmak, 2017: 49).

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan yeni sağlık politikalarını dönemlere ayırmak gerekirse bunu 5 ayrı dönemde incelemek mümkün olacaktır. Birinci dönem 1920 ile 1938 arası dönemde Sağlık Bakanlığının kurulduğu ve takip eden yılları kapsamaktadır. Sağlık bakanlığının bu dönemde çıkardığı kanunlar sonraki dönemler ve hatta bugünkü sağlık politikalarının temelini oluşturmuştur. İkinci dönem 1938 ile 1960 arasında özellikle Sağlık Bakanı Behçet Uz tarafından gerçekleştirilen ve “Birinci Sağlık Planı” denilen politikaları da içine alan dönemdir. Üçüncü dönem 1960 ile 1980 sonrası dönemde Devlet Planlama Teşkilatının da kurulması ile daha da önem verilen sağlık hizmetlerinin olduğu dönemdir. Özellikle 1960 Anayasasında 48 ve 49. Maddelerde sağlık ve sosyal güvenlik devletin temel görevleri arasında tanımlanmıştır. Dördüncü dönem olan 1980 ile 2000 arası dönemde Sağlık Bakanlığı örgütlenmesi ve sorumlulukları ile ilgili kanun hükmünde kararname çıkarılmasıyla sağlık politikalarında köklü değişiklikler yapılmıştır. 2000 ve sonrasını kapsayan dönemde de farklı etkili proje

ve programlar yürütülmüştür. “Sağlıkta Dönüşüm Programı” gibi programlar vesile ise sağlıkta kalitenin sürekliliğine dair çalışmalar devam etmiştir (Kasapoğlu, 2016: 135-145).

1967-2000 Yılları İtibariyle Yataklı Sağlık Kurumları Sayısı

Kaynak: (Şener, 2019: 1)

Türkiye’de de genelde bütün kamu hizmetleri özel de ise sağlık hizmetleri konusunda gelişmiş ülkelere benzer bir seyir ortaya çıkmıştır. Uzunca bir süre büyük oranda kamu tarafından sağlanan sağlık hizmetleri 1980’li yılların ardından özel kuruluşların önemli oranda yer almaya başladığı bir özelliğe kavuşmuştur. Son 30 yılda liberal ve muhafazakâr partiler tarafından yönetilen Türkiye’de sağlık alanında ciddi iyileşmeler olmuş, sağlık hizmetlerinin altyapısı ve klinik boyutunda ciddi iyileşme sağlanmıştır (Kurt & Demirhan, 2018: 300).

2. Sağlık İşletmeleri

İşletme, planlı ve sistemli bir şekilde bir araya gelen ve mal veya hizmet üretmek üzere üretim yapan birimlere verilen isimdir. İşletmeler, kendi varlıklarını devam ettirme, kâr elde etme ve topluma hizmet etme amaçları üzere faaliyet gösterirler. İşletmelerin hizmet verme amaçları veya özellikleri dikkate alındığında sağlık işletmeleri de bu anlamda toplumun sağlığına hizmet etmeyi temel amaç edinen işletmeler olarak incelenebilmektedir.

Sağlık işletmeleri Dünya çapında olduğu gibi Türkiye’de de devlet tarafından destekli kamu sağlık işletmeleri ve yine devlet tarafından destekli ama özel sektör niteliğinde sağlık hizmeti veren özel sağlık işletmeleri olarak temel iki grupta faaliyet göstermektedirler.

2.1. Kamu Sağlık İşletmeleri

Devlet tarafından destekli olarak faaliyet gösteren hastaneler sonuç itibariyle bir hizmet verdiklerinden ötürü işletme tanımında incelenebilmektedir. İşletmelerin hedef kitlesi müşteriler olduğu düşünüldüğünde kamu hastaneleri devlete ait birimler olması yönüyle hedef kitlesi olan hastalar (müşteriler) hali ile özel sağlık işletmelerine göre oldukça fazladır. Doktor ve diğer sağlık

personellerinin de bizzat devlet tarafından istihdam edildiği göz önüne alındığında kamu hastanelerinin önemi ve büyüklüğü daha net anlaşılacaktır.

Çalışmanın temel konusu, gelir elde eden birimler olarak özel sağlık işletmeleri olduğundan kamu sağlık işletmeleri ile ilgili detaya girilmemiş, özel sağlık işletmelerine ağırlık verilmiştir.

2.2. Özel Sağlık İşletmeleri

Sağlık işletmeleri toplumun sağlıklı yaşama düzeyinin artırılması ve birey ve çalışan sağlığının korunmasına yardımcı olan ve bunu teşvik eden kuruluşlardır (Yerebakan, 2000: 19). Özel sektörde de bu hizmetleri sunan özel sağlık işletmeleri topluma yönelik koruyucu rehabilite edici hizmetleri sunmaktadır. Özel sağlık kuruluşları tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de devlet destekli sağlık kuruluşlarının hizmet yükünü önemli ölçüde azaltmaktadır.

27.03.2002 tarih ve 24708 sayılı Resmi Gazete'nin Özel Hastaneler Yönetmeliğinde özel hastanelerin aşağıdaki şekilde kurulabileceği belirtilmiştir.

Özel hastaneler, dört klinisyen uzmandan az olmamak kaydıyla Bakanlıkça belirlenen toplam kadrolarının en az dörtte biri sayısında klinisyen uzman ile faaliyete başlayabilirler. Toplam kadronun dörtte üçünün iki yıl içinde aktif hale getirilmesi zorunludur. İki yıl içinde aktif hale getirilemeyen kadrolar kaybedilir. Kalan dörtte birlik kadrolar, Bakanlıkça kullanımına izin verilmesi halinde aktif hale getirilir. Klinisyen uzman sayısı dördün altına düşen hastanelerin faaliyeti iki yıla kadar süreyle askıya alınır. Bu süre sonunda uzman hekim eksikliğini gideremeyen özel hastanenin ruhsatı iptal edilir (ResmiGazete, 2002: 1).

Kamuya sağlık hizmeti vermenin yanı sıra devlet destekli sağlık kuruluşlarından farklı olarak kâr amacı güden özel sağlık kuruluşları yaptıkları faaliyetlerin doğal bir sonucu olarak gelir elde etmektedirler. Gerek hizmet üretimi ve gerekse faaliyetlerinin tabiatı gereği bazı stoklara sahip olmaları sebebiyle özel sağlık kuruluşlarının stok ve hasılat hesapları oluşmaktadır.

Sağlık işletmeleri, hizmet işletmesi olduklarından dolayı, muhasebe sistemlerinin işleyişi üretim ve ticaret işletmelerine göre farklıdır. Bu nedenle, sağlık işletmelerinde yönetim bilgi sistemleri ve buna bağlı olarak muhasebe bilgi sistemleri oluşturulurken farklılıklar dikkate alınmalıdır (Coşkun & Güngörmüş, 2009: 20).

Özel sağlık işletmelerinde ortaya çıkan gelir ve hasılatın kaydedilmesi ve raporlanması ülkemizde uygulanan ve Vergi Usul Kanunu'na belirlenen Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) uyarınca yapılmaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) farklı muhasebe kayıtlarına yenilikler getirdiği gibi sağlık işletmelerinde yapılacak olan muhasebe işlemleri için de bir takım farklılıklar getirmiştir.

3. Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS)

Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) muhasebede ortak bir dil ihtiyacının bir sonucu olarak doğmuş ve dünyanın farklı ülkelerinde işletmelerin muhasebe ve raporlamada kullanabilecekleri ve tek tip haline getirilmiş standartlar bütünüdür.

Globalleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan ve ülkelerin birbirleri olan ticari işlemlerinde raporlamanın anlaşılabilir olmasını sağlayan UMS, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurumu

(UMSK) tarafından yayımlanmaktadır. İlk olarak 1973 yılında söz konusu nedenlerden dolayı zaruri olarak kurulan Uluslararası Muhasebe Standartlar Komitesi (IASC) ismi ile kurulan bu kurul daha sonra bazı ihtiyaçlara yeteri kadar cevap vermediği düşünülerek 2001 yılında güncellenmiştir. Londra’da çeşitli ülkelerin muhasebe kurum veya temsilcilerinden oluşan bir heyetle yapılan toplantı sonucu eskisinden bağımsız bir kurul olarak UMSK kurulmuştur.

41 adet standardı yayımlayan UMSK belirli bir tarihe kadar standartları Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) olarak yayımlarken daha sonra standartların ismini Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) olarak yayınlamıştır. UMS ile UFRS arasında anlam bakımından herhangi bir farklılık bulunmamakla beraber iki standart da UMSK tarafından yayımlanmakta ve ihtiyaç görüldüğü zamanlarda standartlar güncellenmekte veya kaldırılmaktadır.

Özel sağlık işletmelerinde bulunan stoklar ve faaliyetlerden elde edilen hasılatlar UMS’nin Soklar Standardına göre raporlanmaktadır.

3.1. Stoklar

UMS 2 Stoklar başlığı altında incelenen Stoklar;

- İşin normal akışı içinde yani olağan işletme faaliyetleri kapsamında satılmak üzere elde tutulan,
- satılmak üzere üretilmekte olan,
- ya da üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır (UMS, 2019: 2).

Bununla beraber stoklar; Tekrar satılmak üzere satın alınan ticari malları kapsar. Örneğin perakendeci tarafından tekrar satılmak için satın alınan ve satışa hazır ticari mal, ya da tekrar satılmak üzere alınan satışa hazır arsa ve binalar ticari mal olarak stoklar kapsamında yer alır. Stoklar aynı zamanda işletme tarafından üretilen mamulleri ya da üretimde olan yarı mamulleri ve üretim sürecinde kullanılmak üzere bekleyen ilk madde ve malzemeleri de kapsar (UFRS, 2019 1).

Stoklar, maliyet değeri ile net gerçekleşebilir değerinin düşük olanı üzerinden ölçülür. Stokların maliyeti; tüm satın alma maliyetlerini, dönüştürme maliyetlerini ve stokların mevcut konumuna ve durumuna getirilmesi için katlanılan diğer maliyetleri içerir (UMS, 2019: 2).

3.2. Hastane Açısından Stoklar

Hastaneler açısından stoklar değerlendirildiğinde diğer işletmelerden farklı bazı yönleri görülmektedir. Hastanelerde talep önceden tahmin edilemez bundan dolayıdır ki bazı malzemelerin stoklanması mümkün olamamaktadır. Yada stoklandığı takdirde büyük maliyetlere katlanma riski bulunmaktadır. Zira bu stokların bazıları pahalı aynı zamanda kısa ömürlüdür. Bu sebeple hastanelerde stoklar ya bozulmayan mallardan oluşmakta veya malzemeler ihtiyaç olduğu anda tedarik edilmektedir.

Hastane faaliyetlerine dair UMS muhasebe kayıtları esas faaliyetler veya diğer faaliyetlere göre farklılık göstermektedir.

4. Örnek Uygulamalar

Örnek 1

A isimli hasta 20 Kasım 2018 tarihinde X Özel Hastanesine muayene olmak üzere gelip 30 TL hastane kayıt ücreti öder.

-----20/11/2018-----

100 Kasa		30 TL
679	Diğer Olağan Gelir ve Karlar*	30 TL

-----.../.../...-----

*Hastane kayıt işleminden elde edilen gelir hastanelerin esas faaliyeti olmadığından bu hesaba kaydedilmiştir.

Örnek 2

Yapılan muayene sonrası, yapılan bir takım tetkiklerden sonra A isimli hastaya cerrahi müdahale gerektiği söylenmiş. Hasta A ameliyat günü olan 10.12.2019 tarihinde 2.200 TL ücret yerine hastaneye fark ücreti olarak KDV dâhil 1.836 TL öder.

-----10/12/2018-----

100 Kasa	1.836 TL	
600	Yurt İçi Satışlar*	1700 TL
391	Hesaplanan KDV**	136 TL

-----.../.../...-----

*Esas faaliyet olması sebebiyle 600 hesabına kayıt yapılmıştır.

** Hastane işlemlerinden KDV % 8 olarak hesaplanmaktadır.

Örnek 3

Ameliyat sonrası serviste tedavisi devam eden hasta A, dönem sonu (31 Aralık) geldiğinde henüz taburcu olmamıştır. Muhtemel taburcu tarihi 10 Ocak 2019'dur.

-----31.12.2018-----

622	Satılan Hizmet Maliyeti	XXX
154	Tamamlanmamış Hizmet Mal.*	XXX
741	Hizmet Üretim Maliyeti Yans. Hes.	XXX

-----31.12.2018-----

* Yılsonu geldiğinde dönemsellik ilkesi gereği ve UMS'nin "tamamlanma derecesi" kuralı gereği hastanın muhtemel taburcu tarihi olan 10 Ocak'a kadar olan ücreti maliyetlere ve gelirlere yansıtılmaz. Yalnızca yılsonuna kadar olan miktar kaydedilir.

Sonuç

UMS, ülkeler arasında ortak bir dil olmakla sektörlerin muhasebe kayıtlarında bir standartlaşmayı sağlamıştır.

Ülkemizde henüz yasal zemini oluşmamasından dolayı tüm işletmelerde (mal-hizmet) kullanılmayan UMS, kullanıldığı takdirde muhasebenin temel kavramlarından biri olan «dönemsellik» ilkesi daha doğru anlaşılmalı olacaktır.

Raporlama dönemlerinden henüz gerçekleşemeyen hastane gelirleri UMS nin öngördüğü şekilde tamamlandığı düzeyde kaydedilmesiyle hastanelere ait finansal durum tabloları gerek karlılık gerekse denetim açısından daha anlaşılır daha şeffaf hale gelecektir.

Kaynakça

Akdur, R. (1999). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslama. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Coşkun, A., & Güngörmüş, A. H. (2009). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2'ye Göre Muhasebeleştirilmesi. Mali Çözüm Dergisi(95), 19-34.

Çakmak, Ş., & Çakmak, D. (2017). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi Ve Sağlıkta Dönüşüm Programı. Sağlık Yönetimi Dergisi, 1(1), 48-57.

Çavdar, N., & Karıcı, E. (2014). XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme. Turkish Studies, 9(4), 255-286.

Kasapoğlu, A. (2016). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 19(2), 131-174.

Kurt, M. E., & Demirhan, Y. (2018). Olası Diyarbakır Şehir Hastanesi' Nin İlimiz Sağlık Sektörü Ve Hizmetlerine Etkisi: Swot Analizi Bağlamında Bir Değerlendirme. II. Uluslararası Ekonomi Siyaset ve Yönetim Sempozyumu (s. 299-307). Diyarbakır: Dicle Üniv. İİBF.

ResmiGazete. (2002). Özel Hastaneler Yönetmeliği. 27.03.2002 Tarih ve 24708 Sayılı Resmi Gazete.

Sağlık-Bakanlığı. (2011). Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü. Ankara: Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü.

Şener, S. (2019). Türkiye'de Özel Sağlık Kuruluşlarında Acil Tıp Uzmanlığının Gelişimi. Haziran 28, 2019 tarihinde Mobil-ed: <https://www.mobil-ed.net/acil-tip-bulteni/i/574/turkiyede-ozel-saglik-kuruluslarinda-acil-tip-uzmanliginin-gelisimi> adresinden alındı

UFRS. (2019). UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat. Haziran 30, 2019 tarihinde KGK: http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TFRS/TFRS_15.pdf adresinden alındı

UMS. (2019). UMS 2 Stoklar Standardı. Haziran 30, 2019 tarihinde KGK: <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TMS/TMS%202.pdf> adresinden alındı

Yerebakan, M. (2000). Özel Hastaneler Araştırması. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

USING CAMEL MODEL TO EVALUATE THE FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM PUBLIC AND PRIVATE BANKS IN TURKEY

Almabrok. AHMID

Ph.D. student at Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, -Accounting and Finance- Ataturk university

Dr. Ensar AĞIRMAN

Lecturer at Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, -Accounting and Finance- Ataturk university

Asso Prof Ramazan YANIK

Lecturer at Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, -Accounting and Finance Ataturk university

Abstract

In this paper we examine the financial performance by using CAMEL model: evidence from public and private banks in Turkey. The period is the ten years from 2008 until 2017. Our study using time series data linear regression on financial ratios (CAMEL) to examine the financial performance of these banks according to their profitability, Capital adequacy, Asset quality (Solvency) , Management quality, Earning diversification (operationally efficient) and Liquidity. The study found that the financial performance of Public banks better than private banks in asset quality and Liquidity on the other hand private banks better in management quality. Our findings show the difference in profit efficiency between privately held and publicly banks.

JEL Classification: G21, G28, G32.

Key Words: banking, Financial Performance, linear regression

Introduction

Financial performance of the banks one of the most wide research area, many studies were done in this filed however few of studies were done about CAMEL model to evaluate the financial performance: evidence from public and private banks in Turkey. The public banks are (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, İller Bankası, Türk Eximbank, and Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası) and private banks are (Adabank, Akbank, Anadolubank, Fibabanka, Şekerbank, Turkish Bank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Aktif Yatırım Bankası, Diler Yatırım Bankası, GSD Yatırım Bankası, İstanbul Takas ve Saklama Bankası. Nurol Yatırım Bankası and Türkiye Sınai Kalkınma Bankası).

In this paper the research question is (which kind of bank performed better financially private or public banks in Turkey?)

The hypotheses **H0** (Financial performance is better at private banks than in public banks).

And **H1** ((Financial performance is not better at private banks than in public banks).

This study show us the financial performance in the private and public banks. Also it helps the investors to take some decisions, moreover also the management sector in each group is going to correct their mistakes and to avoid them in the future. Also it useful for the shareholders, employees and whole economy as well.

The research divided into four sections the first section is introduction and the second section is literature review the third section the data and methodology the forth section is the results and discussions and the fifth is conclusion.

Literature review

According to (Jensen & Meckling, 1976) the performance of the publicly traded firms should be weaker if the managers of publicly traded banks are not the owners. However, there are some advantages for a firm to be publicly. (Fama & Jensen, 1983) mentioned something very important for consideration in commercial banking that separation of ownership and control is an opportunity to hire and motivate specialized talent.

According to (Gorton and Rosen 1995) in the US during the 1980s, the agency issues contributed to the extreme bank risk, for instance managers of publically traded banks, faced with the prospect of a declining stock price, sought to bolster returns.

Some studies look at ownership concentration (Aebi,Sabato, & Schmid, 2012; (Erkens, Hung, & Matos, 2012), (Kwan 2004), a non-econometric study, this is the only paper deal with this issue and this region while some study examine the performance of public trade and they do not see the differences when we compare it with privet trade.

According to Kwan's (2004) who examined the financial performance at privet and public trade over eighteen years from 1984 to 2001 by using return on assets and return on equity, found that the privately held commercial banks better performance than the others.

Some other studies search on efficiency and ownership such as Vennet (2002) by using revenue, cost, and profit efficiency examined the financial performance found that international banks more efficient than specialized banks. Other studies for example Isik and Hassan (2003a), Sathye (2003), and Hauner (2005) found result which is similar to the previous in (Turkey, India, and Austria and Germany, respectively) banks owned by the government more efficient than the privet one. By the opposite of that, some of other studies found that privet banks more effective than state banks such as Chen (1998) and Mercan, Reisman, Yolalan, and Emel (2003). By examining German banks Isik (2008) and Altunbas, Evans, and Molyneux (2001) found that privet banks are not more effective banks but they found that public and mutual banks have small cost and profit which counted as advantages over private banks. According to Sturm and Williams (2004), Isik and Hassan (2003a), and Isik (2008) examined the efficiency of foreign and domestic banks in Australia and Turkey and found that foreign banks are more efficient.

on the hand Ataulloh and Le (2006) studied the foreign and domestic banks in India and Pakistan in the period 1991-1992 and their result showed that foreign banks are less efficient before the period of liberalization however more efficient after liberalization.

Beatty, Ke, and Petroni (2002) earnings declines are reported less in publicly traded BHCs. there should be better monitoring of managers in privet banks because the marginal cost of acquiring information is less.

Saunders, Strock, and Travlos (1990), Demsetz, Saidenberg, and Strahan (1997a, 1997b) and Forssbaeck (2011) these studies examine agency problems at US commercial banks and the effect on risk taking for large institutions although do not evaluate the effect of ownership on returns.

Sangmi and Nazir (2010). Evaluate the financial performance of the two major banks operating in northern India by using CAMEL Parameters, through this model, it is highlighted that the position of the banks under study is sound and satisfactory so far.

Ongore and Kusa, (2013). Studied on moderating effect of ownership structure on bank performance are scanty. The findings showed that bank specific factors significantly affect the performance of commercial banks in Kenya, except for liquidity variable.

By using CAMEL model. Ahsan. (2016). analyze the financial performance of three selected Islamic Banks over a period of eight years (2007-2014) in Bangladeshi. It is found that all the selected Islamic Banks are in strong position on their composite rating system.

KS et al. (2018). –by using CAMEL model. The performance of five top banks have been evaluated and comparison has been made in India.

Data and Methodology

Financial performance of banks examined in many study. In this study the ratios and data were collected form (TBB- Türkiye Bankalar Birliği) from 2008 to 2017 from private and public banks in Turkey. Two groups one for the private banks the second group for the public banks.

Our method is based on (CAMEL) ratios, Firstly according to Ondes et al. (2019), Hempel and Simonsos (1999), capital adequacy could be measure by equity/ Total asset in order to show the capital strength. It can be measure by the Average equity / Average liabilities and that is according to Ansari and Rehman (2011), Iqbal (2001), Hassan and Bashir (2003) and Ondes et al. (2019). Secondly the asset quality which show the financial strength also risk and solvency ratio can be measured by Total Loans and Receivables / Total Assets. Thirdly Management quality could contain number of ratios for example Non int exp / avg asset. Fourthly operational ratio (earning diversification) it can be measured by many ratios for example this study will be, Net interest margin Iqbal (2001) and Hassan and Bashir (2003). Fifthly, Liquidity ratio which shows the responses of the banks in needs of the liquid, and in this study it can be measured either by Net loans / Tot assets or liquid asset/ tot asset. This liquidity has be high capacity and effortless. Sinkey, Joseph (2000). Last but not least profitability ratios were measured by return on average assets (ROA) = Earnings after tax / Average assets and Return on average equity (ROE) =Earnings after tax / Average equity which were used by Sabi (1996), Samad and Hassan (1999), Ansari and Rehman (2011) and Bilal and Amin (2015).

Linear Regression:

According to Abdul Hadi et al (2018) employed as a base-line analysis and used as an estimation model for this static panel data framework. Also Ismal (2010) examined the impact of bank size (measured in total assets, total loans and total deposits) on bank profit performance using OLS. Moreover Abedin, & Dawan (2016) used OLS (a panel data analysis) for evaluating the profitability of the banking sector in Bangladesh. In this paper linear regression and ANOVA are used.

$$PERFi,t = ROAi,t \text{ OR } ROEi,t, \text{ } PERFi,t = \beta^0 + \beta^1 CAi,t + \beta^2 AQi,t + \beta^3 MQi,t + \beta^4 EDi,t + \beta^5 Li,t + \epsilon i$$

Where:

PERF=performance

i= firm

t= time, year

ROA=Return on asset

ROE= Return on equity

CA= Capital adequacy

AQ= Asset quality (solvency)

MQ = Management quality

ED= Earning diversification (Operational)

L= Liquidity

ϵ = Error term

Table 1

Capital adequacy ratio	solvency ratio (asset quality)	Management quality	Operational ratio (earning diversification)	Liquidity ratio
Equity / tot asset	Total Loans and Receivables* / Total Assets	Non int exp / avg asset	Net interest margin	liquid asset/ tot asset
C	A	M	E	L

Table 1 showed the ratios and their abbreviation which used in this study. The current study measure these ratios and compare them to evaluate the financial performance of privet and public banks in Turkey.

Results and Discussions

Table 2 for public banks where the dependent variable is ROE, shows the model summary and overall statistics. We found that R square = .825% that means the linear regression explain 82.5% of the variance in the data. The Durbin-Watson $d=1.265$ which is not between the critical values of $1.5 < d < 2.5$ and therefore we can assume that there is first order Linear auto-correlation in the data.

Table 2

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.825 ^a	51.077	5	54	.000	1.265

a. Predictors: (Constant), L, C, M, A, E

b. Dependent Variable: ROE

Table 3

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3268.231	5	653.646	51.077	.000 ^b
	Residual	691.046	54	12.797		
	Total	3959.277	59			

a. Dependent Variable: ROE

b. Predictors: (Constant), L, C, M, A, E

H0: The model is not significant.

H1: The model established is significant.

Table 3 shows Sig = 0.000 which less than 5% therefore the model is significant and we reject H0, also shows the F-test, the linear regression's F-test has the null hypothesis that there is no linear relationship between the two variables. With F= 51.077 and 59 degrees of freedom the test is highly significant, thus we can assume that there is a linear relationship between the variables in our model

Table 4

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	48.416	6.416		7.546	.000
C	-.268	.041	-.790	-6.557	.000
A	-.432	.063	-.762	-6.912	.000
M	-1.057	.746	-.091	-1.417	.162
E	2.862	.635	.516	4.507	.000
L	-.371	.087	-.406	-4.286	.000

a. Dependent Variable: ROE

H0: C,A,M,E and L variables has no effect on ROE.

H1: C,A,M,E and L variables has an effect on ROE.

Table 4 shows H0 is rejected for C, A, E and L because the Sig value is less than 0.000. Therefore, these variables have an effect on the ROE. On the other hand M has no effect on ROE.

Private ROE

Table 5

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.352 ^a	15.674	5	144	.000	.656

a. Predictors: (Constant), L, E, M, C, A

b. Dependent Variable: ROE

Table 5 for private banks and the dependent variable is ROE shows the model summary and overall statistics. We find that R square = .352% that means that the linear regression explain 35.2 % of the variance in the data. The Durbin-Watson $d=0.656$ which is not between the critical values of $1.5 < d < 2.5$ and therefore we can assume that there is first order Linear auto-correlation in the data.

Table 6

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2641.824	5	528.365	15.674	.000 ^b
	Residual	4854.060	144	33.709		
	Total	7495.884	149			

a. Dependent Variable: ROE

b. Predictors: (Constant), L, E, M, C, A

H0: The model is not significant.

H1: The model established is significant.

Table 6 shows Sig = 0.000 which less than 5% therefore the model is significant and we reject H0, also shows the F-test, the linear regression's F-test has the null hypothesis that there is no linear relationship between the two variables. With $F= 15.674$ and 50 degrees of freedom the test is highly significant, thus we can assume that there is a linear relationship between the variables in our model.

Table 7

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	20.722	9.039		2.293	.023
C	-.245	.036	-.902	-6.822	.000
A	-.133	.095	-.467	-1.403	.163
M	1.172	.439	.189	2.670	.008
E	1.367	.310	.561	4.407	.000
L	-.105	.093	-.382	-1.121	.264

a. Dependent Variable: ROE

H0: C,A,M,E and L variables has no effect on ROE.

H1: C,A,M,E and L variables has an effect on ROE.

Table 7 shows H0 is rejected for C, M, and E because the Sig value is less than 0.000. Therefore, these variables have an effect on the ROE. On the other hand A and L has no effect on ROE.

Conclusion

Financial performance of the banks one of the most wide research area, many studies were done in this filed however few of studies were done about the effect of CAMEL model on the firm performance: evidence from public and private banks and none of the study was about turkey.

The study is about 6 public banks and 15 private banks and we used linear regression model, the paper found that performance of Public banks better then private banks in asset quality and Liquidity on the other hand private banks better in management quality when we used ROE as independent variable. And shows that the model we used is appropriate for this kind of data.

Our limitation that the banks are not equal in the number of data that is why we chose the linear regression instead of others because we have banks and variables also we have time series. Also we used just for turkey that is data not enough we should use for more than countries for example ERU region.

Reference

- Abdul Hadi, A. R., Hussain, H. I., Suryanto, T., & Yap, T. H. (2018). Bank's performance and its determinants: evidence from Middle East, Indian sub-continent and African banks. *Polish Journal of Management Studies*, 17.
- Abedin, M. T., & Dawan, M. M. (2016). A Panel Data Analysis for Evaluating the Profitability of the Banking Sector in Bangladesh. *Asian Journal of Economics and Empirical Research*, 3(2), 163-171.
- Aebi, V., Sabato, G., & Schmid, M. (2012). Risk management, corporate governance, and bank performance in the financial crisis. *Journal of Banking & Finance*, 36(12), 3213-3226.
- Ahsan, M. K. (2016). Measuring financial performance based on CAMEL: A study on selected Islamic banks in Bangladesh. *Asian Business Review*, 6(1), 47-56.
- Altunbas, Y., Evans, L., & Molyneux, P. (2001). Bank ownership and efficiency. *Journal of Money, Credit and Banking*, 926-954.
- Ansari, S., & Rehman, K. (2011). Comparative financial performance of existing Islamic Banks and contemporary conventional banks in Pakistan. In *Proceedings 2nd International Conference on Economics, Business and Management*.
- Ataullah, A., & Le, H. (2006). Economic reforms and bank efficiency in developing countries: the case of the Indian banking industry. *Applied Financial Economics*, 16(9), 653-663.
- Beatty, A. L., Ke, B., & Petroni, K. R. (2002). Earnings management to avoid earnings declines across publicly and privately held banks. *The Accounting Review*, 77(3), 547-570.
- Bilal, M., & Amin, H. (2015). Financial Performance of Islamic and Conventional Banks During and After US Sub-prime Crisis in Pakistan: A Comparative Study. *Global Journal Al-Thaqafah*, 5(2), 73-87.
- Chen, T. Y. (1998). A study of bank efficiency and ownership in Taiwan. *Applied Economics Letters*, 5(10), 613-616.
- Demsetz, R. S., Saldenber, M. R., & Strahan, P. E. (1997a). Agency problems and risk taking at banks. Federal Reserve Bank of New York. Working Paper 9709.
- Demsetz, R., Saldenber, M. R., & Strahan, P. E. (1997b). Franchise value, ownership structure, and risk taking at banks. In *Federal Reserve Bank of Chicago Proceedings* (No. 551).
- Erkens, D. H., Hung, M., & Matos, P. (2012). Corporate governance in the 2007–2008 financial crisis: Evidence from financial institutions worldwide. *Journal of Corporate Finance*, 18(2), 389-411.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Separation of ownership and control. *The journal of law and Economics*, 26(2), 301-325.
- Gorton, G., & Rosen, R. (1995). Corporate control, portfolio choice, and the decline of banking. *The Journal of Finance*, 50(5), 1377-1420.
- Hassan, M. K., & Bashir, A. H. M. (2003, December). Determinants of Islamic banking profitability. In *10th ERF annual conference, Morocco* (Vol. 7).

- Hauner, D. (2005). Explaining efficiency differences among large German and Austrian banks. *Applied Economics*, 37(9), 969-980.
- Hempel, G. H., & Simonson, D. G. (1999). *Bank Management*, John Wiley&Sons. Inc., New York.
- Iqbal, M. (2001). Islamic conventional banking in the 1990s: A comparative study. *Islamic Economic Studies*, 8, 1-28.
- Isik, I., & Hassan, M. K. (2003). Efficiency, ownership and market structure, corporate control and governance in the Turkish banking industry. *Journal of Business Finance & Accounting*, 30(9-10), 1363-1421.
- Isik, I. (2008). Productivity, technology and efficiency of de novo banks: A counter evidence from Turkey. *Journal of Multinational Financial Management*, 18(5), 427-442.
- Ismal, R. (2010). *The management of liquidity risk in Islamic Banks: the case of indonesia* (Doctoral dissertation, Durham University).
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of financial economics*, 3(4), 305-360.
- KS, M. N., Thomas, A., & Abraham, C. M. (2018). Performance Evaluation of Public Sector Banks based on Camel Methodology. *Performance Evaluation*.
- Kwan, S.(2004).Risk and return of publicly held vs. Privately owned banks. In *Beyond Pillar 3 in international banking regulation: Disclosure and market discipline of financial firms*. In Conference proceedings, economic policy review (pp. 97–107). Federal Reserve Bank of New York, 10.
- Mercan, M., Reisman, A., Yolalan, R., & Emel, A. B. (2003). The effect of scale and mode of ownership on the financial performance of the Turkish banking sector: results of a DEA-based analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 37(3), 185-202.
- Ondes, T., Ahmid, A. F., & Faraj, A. (2019). Financial Performance of Islamic Banks in Turkey and the United Kingdom: A Comparative Study. *European Scientific Journal*, ESJ, 15(4), 87.
- Ongore, V. O., & Kusa, G. B. (2013). Determinants of financial performance of commercial banks in Kenya. *International journal of economics and financial issues*, 3(1), 237-252.
- Sabi, M. (1996). Comparative analysis of foreign and domestic bank operations in Hungary. *Journal of comparative Economics*, 22(2), 179-188.
- Samad, A., & Hassan, M. K. (1999). The performance of Malaysian Islamic bank during 1984-1997: An exploratory study. *International Journal of Islamic Financial Services*, 1(3), 1-14.
- Sangmi, M. U. D., & Nazir, T. (2010). Analyzing financial performance of commercial banks in India: Application of CAMEL model. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 4(1), 40-55.
- Sathye, M. (2003). Efficiency of banks in a developing economy: The case of India. *European journal of operational research*, 148(3), 662-671.

Saunders, A., Strock, E., & Travlos, N. G. (1990). Ownership structure, deregulation, and bank risk taking. *The Journal of Finance*, 45(2), 643-654.

Sinkey Jr, J. F., & Carter, D. A. (2000). Evidence on the financial characteristics of banks that do and do not use derivatives. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 40(4), 431-449.

Sturm, J. E., & Williams, B. (2004). Foreign bank entry, deregulation and bank efficiency: Lessons from the Australian experience. *Journal of Banking & Finance*, 28(7), 1775-1799.

Vennet, R. V. (2002). Cost and profit efficiency of financial conglomerates and universal banks in Europe. *Journal of Money, Credit and Banking*, 254-282.

Appendix

ROA Public banks

Table 8

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.785 ^a	39.495	5	54	.000	.714

a. Predictors: (Constant), L, C, M, A, E

b. Dependent Variable: ROA

Table 9

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	82.701	5	16.540	39.495	.000 ^b
	Residual	22.615	54	.419		
	Total	105.315	59			

a. Dependent Variable: ROA

b. Predictors: (Constant), L, C, M, A, E

Table 10

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	.055	1.161		.048	.962
C	-.004	.007	-.079	-.589	.558
A	-.004	.011	-.040	-.328	.744
M	.072	.135	.038	.534	.596
E	.870	.115	.962	7.571	.000
L	-.029	.016	-.195	-1.854	.069

a. Dependent Variable: ROA

ROA Private Banks

Table 11

Model Summary^b

Model	Change Statistics					Durbin-Watson
	R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.527 ^a	32.046	5	144	.000	.575

a. Predictors: (Constant), L, E, M, C, A

b. Dependent Variable: ROA

Table 12

ANOVA^a

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	213.961	5	42.792	32.046	.000 ^b
Residual	192.290	144	1.335		
Total	406.251	149			

a. Dependent Variable: ROA

b. Predictors: (Constant), L, E, M, C, A

Table 13

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	-1.852	1.799		-1.029	.305
C	-.013	.007	-.210	-1.855	.066
A	.020	.019	.305	1.073	.285
M	.362	.087	.251	4.147	.000
E	.472	.062	.831	7.638	.000
L	.012	.019	.194	.664	.508

a. Dependent Variable: ROA

ULUSLARARASI İŞLETMECİLİKTE MARKALAŞMA SÜRECİ: GIDA SEKTÖRÜNDE AL-ŞERİF MARKA ÖRNEĞİ

İdris ÜREK

Şirnak Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası Ticaret ve Finans Ana Bilim alı

Burak ÇEKİN

Şirnak Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası Ticaret ve Finans Ana Bilim alı

Öz

Günümüzde ulaşım, iletişim ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, uluslararası ticarete ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmaktadır. Ekonomik rekabetin yoğun yaşandığı iş dünyasında, farklılaşmak, yenilenmek ve değişime uyum sağlamak vazgeçilmez bir olgu haline gelmiştir. Yerel markalara sahip olan işletmeler, rekabet gücünü, pazar paylarını ve maliyet avantajlarını kaybetmemek için, uluslararası pazarlara açılarak küresel marka olma yolunda ilerlemek istemektedirler. İşletmeler uluslararası markalaşma sürecinin aşamalarını planlı ve etkin uygulayarak sürdürülebilir bir büyüme yakalayabilirler. Bu büyüme, yerel markayı önce bölgesel daha sonraki aşamada küresel marka seviyesine ulaştırabilecektir. Bu çalışmanın amacı; marka ile markalaşmanın önemini ortaya koymak ve uluslararası markalaşma sürecinde işletmelerin uygulayabileceği stratejileri açıklamaktır. Cizre’de gıda sektöründe faaliyet göstermekte olan Topal Group’ a ait Al- Şerif markasının gelişim süreci incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Markalaşma, Uluslararası İşletmecilik, Al Şerif Markası

Giriş

Hızlı değişen ve gelişen dünyada işletmeler, teknolojinin ve iletişimin gelişmesiyle ulaşamadıkları tüm dış pazarlara açılabilme fırsatını bulmuşlardır. Bu fırsat ile birlikte işletmeler, uluslararası pazarlarda maliyet avantajını elde etme, yeniliklere uyum sağlama ve aynı zamanda hedefledikleri tüketici kitlesine kendisini ifade edebilme şansını yakalamışlardır. İşletmeler küreselleşen dünyada devamlılıklarını sağlayabilmek için, tüketicilerin değişen ihtiyaçlarına uygun global kalitede ve standartlarda üretim

yapabilme becerilerini geliştirmekte ve ürünlerini dünya pazarlarında buluşturmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası arena da markalaşma kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir. Çünkü işletmeler veya ülkeler artık markalarıyla tanınır hale gelmiş durumdadırlar.

Günümüzde uluslararası pazarlarda yeniliklerin artması, işletmeler arasında yoğun bir rekabet ortamının oluşmasına neden olmaktadır. İşletmeler bu artan rekabet karşısında ürününü fiziksel farklılıklar yapmak yerine markalaşmaya gitmektedir. İşletmeler böylelikle tüketicilerin dikkatini çekmek, tüketicilerde farklı bir imaj bırakmak ve rekabet üstünlüğü elde etmek için stratejiler geliştirmektedirler.

Bu çalışmada, marka ve markalaşmanın önemini, Cizre ilçesinde faaliyet göstermekte olan, Topal Group'un hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda yer edinmeye başlayan Al-Şerif markasının gelişim süreci incelenmiştir.

1.1. Marka

Marka, her ne kadar yeni fark edilmeye başlasa da, aslında çok eski zamanlardan beri hayatımızın içerisinde yer alan bir kavramdır. Marka, dilimize İtalyanca kökenli bir kelime olan “marca” sözcüğünden girmiştir. Marka oldukça geniş bir kavramdır. Marka tanımı ile ilgili birden fazla tanımlama yapmak mümkündür. Markanın konusu bir ürün veya hizmet olduğu gibi bilim, sanat, teknoloji, spor, kişi, yayın, şehir vb. gibi akla gelebilecek her nesne veya madde marka konusu olabilmektedir. Marka farklı olmaktır. Marka tüketicilerin hem gönlüne hem de zihnine hitap etmektedir. Çünkü piyasada yer alan çok fazla aynı özelliklere sahip ürün ve marka olduğundan, bu marka kargaşasının içinde tüketicilerin kararlarını etkilemek ve önemli bir imaj oluşturmak gerekmektedir. Markanın ayrıcalığı olmalı, tüketici zihninde de yer edinmelidir. Bir

marka, tüketici zihninde ne kadar ayrıcalıklı hale gelirse, “gerçek marka” tanımına o kadar yaklaşır (Knapp, 2000). Markalaşma, temelde bir üreticinin ürününü bir diğerinden ayırt etmeye yönelik olarak yüz yıllardır kullanılan bir ayırıştırma yöntemidir (Engin, 2016) Marka, bir ticari mal veya hizmeti herhangi nesneyi, benzerlerinden ayırmaya yarayan özel ad, işaret veya ayırmaç olarak tanımlanabilir (Ayhan, 2012).

Marka benzer ürün ve hizmetlerin başkalarının ürün ve hizmetlerinden ayırt etmek üzere kullanılan veya belirli bir hizmetin sunulması sırasında kullanılan ayırt edici işaret marka olarak tanımlanmaktadır (Çakırer, Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri, 2013). Amerikan Pazarlama Derneği'nin marka tanımlaması ise şöyle: “Marka, bir satıcı veya satıcı grubunun ürün ve hizmetlerini tanımlamayı ve rakiplerinden ayırtırmayı amaçlayan bir isim, bir terim, işaret, sembol veya tasarımdır.” (Odabaşı & Oyman, 2002)

1.2. Markanın Önemi

Dünya artık fiziki varlıklar dünyası kadar fiziki olmayan varlıklar dünyası haline gelmiş, bu fiziki olmayan varlıkların en önemlisi arasında marka gelmektedir (İlgüner, 2015). Günümüz iş dünyası için marka, çok önemli ve değerli bir varlık haline gelmiştir. Marka talebi oluşturur, çalışanın motivasyonunu artırır, müşteriye güven verir, firmayı değerli kılar ve finans sektöründe ikna edicidir (Çakırer, Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri, 2013). Rekabetin hızla artmasıyla, üreticilerin farklılaştırılmış ürün sunma çabaları, teknolojik değişimler, tüketicilerin ürün hakkında bilgi sahibi olması ve uluslararası rekabet markalamaya verilen önemin artmasına neden olmaktadır (Alan & Yeloğlu, 2013). Marka

kavramı tüketicinin tekrarlanan satın alma davranışları ile satış rakamlarının arttırılması, promosyon maliyetlerinin düşürülmesi ve aynı zamanda firmanın rekabete karşı direnç gösterebilmesini sağlar (Durmak & Ertürk, 2016).

Marka kalitenin göstergesi ve şirketin piyasadaki imajını oluşturan marka sahibi için en büyük sermayedir. Marka tüketici açısından da önemlidir. Tüketici talep ettiği ürünü markasından tanır, diğer ürünler arasında seçmesi kolaylaşır ve zaman maliyeti bakımından avantajlı olur. Markalar artık ekonomiklerde güçlü bir olgu haline gelmiş durumdadırlar. Ekonomide güçlü olan ülkelere bakıldığından markaları ile ön plana çıkmaktadır. Dünya da güçlü markalara sahip olan ülkeler aynı zamanda siyasi, sosyal, demokrasi, bilim ve teknolojik bakımından da güçlü olan ülkeler konumundadır. Günümüzde ülkeler veya işletmeler markaları ile tanınır hale gelmişlerdir. Tanınmış kimlik kazanan markalar, çoğu ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası kadar değer yaratmaktadır. Apple bunun en bariz örneğidir. Apple'ın piyasa değeri 180 geride bıraktı. Apple bir ülke olsaydı dünyanın 21 büyük ekonomisine sahip olacaktı.

Markada önemli bir husus olan işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluklarıdır. Marka toplumla özdeşleşen bir olgu olduğundan toplumdan kopuk davranamazlar. Sosyal sorumluluk işletmelerin beraber yaşadığı topluma karşı sorumlu ve duyarlı olmalıdır. (Çakırer, Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri, 2013). Markaların sosyal sorumluluğu toplumun maddi ve menave değerleriyle uyumlu olmasıdır. Aksi halde sosyal sorumluluk ekseninde faaliyet sürdüremeyen markalar tüketicilerin imajını etkilemede başarılı olması beklenemez.

1.3. Markanın Kimliği

Nasıl ki her insan bir kimliğe sahipse, markalarda aynı şekilde bir kimliğe sahiptir. Her markanın bir kimliği olması gereklidir: çünkü kimlik markayı diğer markalardan ayırtırmakta ve farklı kılmaktadır (çakırer, 2013). Bir markayı tarif ederken, bir kişinin adını, yaşını, memleketini veya kişisel özelliklerinin tarif etmek gibi tanımlanabilir (Aaker, 2009). Kimlik markayı tanıtmada ve tüketicide farkındalık yaratmada önemli rol oynamaktadır. Marka kimliği ile marka imajı arasındaki bağ güçlü olduğu sürece marka o denli başarılı olur. Bir markanın ürünü satın alırken sadece ürünle kalmayıp hem markanın kişiliğini hemde diğer yararlı yönlerini satın alınmaktadır.

1.4. Markanın Kişiliği

Marka kişiliği, bir marka ile bağdaştıran beşeri özelliklerin bir kümesi olarak tanımlama yapmak mümkündür (Aaker, 2009). Markanın kişiliği bir insanın kişilik özellikleri gibi belli izlenimlere dayanır (çakırer, 2013). Marka ortaya çıktığı yer olsun veya hitap ettiği tüketici toplulukları olsun bazı kişilik özellikleri üzerinde etkilidir. Örneği yapılan araştırmalar sonucu coca cola'nın gerçek ve otantik olduğu algılanırken, Pepsi genç ve heyecanlı algılanmaktadır. Bundan dolayı markanın kişiliği ile tüketici arasında bazı duygulara hitap etmektedir.

1.5. Markanın İmajı

İmaj, bir nesne veya bir varlık hakkında diğer kişilerin zihninde oluşan pozitif veya negatif düşünce olarak tanımlanabilir (çakırer, 2013). İmaj bir marka için son derece önemlidir. Bir marka tüketiciyi olumlu şekilde etkilediği sürece başarıyı yakalamış olur ve sürekliliği devam eder. Her marka tüketici olumlu imaj bırakmak için stratejiler geliştirmektedir. Markanın imajını etkileyen bir takım öğeler

bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; genel özellikler , duygular ve izlenimler, ürün algılanması, inançlar ve tutumlar ve en önemlisi markanın kişiliğidir. Marka imajı belirlenirken bir takım faktörler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ürünle ilgili diğer bir kısmı da tüketicinin istek ve ihtiyaçları ilgilidir. Tüketicinin marka tercihinde marka imajı önemli rol oynamaktadır. Çünkü herhangi bir markanın ürünü satın almada markanın tüketici zihninde bıraktığı izlenim etkilidir. Şayet olumlu izlenim yaratmışsa tercih sırasından öncelikle olur. Bir tüketicinin olumlu izlenimi diğer çevredeki tüketicileride etkiler böylelikle zincir uzar ve marka zihinlerde yer edinir. Bu durumun tam terside mümkündür.

1.6. Markanın Bilinirliği

Markanın bilinirliği tüketici zihnindeki yer edinen güçlü varlığıdır. Diğer bir ifade ile marka bilinirliği, tüketici zihninde markanın ne güçte yer edindiğini rakipleri ile karşılaştırmalı olarak aldığı yeri ifade etmektedir (Çakırer, 2013). Markalar geliştirdikleri reklam ve pazarlama stratejilerle tüketicileri etkilemek ve onları ikna etmek için bir takım faaliyetlerde bulunmaktadır. Teknoloji ve iletişimdeki hızlı yenilikler, marka üreticilerin tüketiciye kendini tanıtmada önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle cep telefonların hayatımıza girmesi ile ve sosyal medyanın çok hızlı gelişmesi, bunun farkında olan üreticiler reklam stratejileri ile kişinin cebindeki telefonu bibord olarak kullanabilmektedir. Durum böyle olunca marka bilinirliği hakkında kısa sürede bilgi edinmek mümkün olabilmektedir.

1.7. Marka Sadakati

Marka, tüketicilere, hakkında bilgi edindikleri ürünleri denemek ve bunlar arasında ikna olduklarını yeniden satın almak, tam tersi durumda; ikna olmadıkları ürünü tekrar satın almaktan kaçınmak imkânı vermektedir (İmrak, 2015). Marka sadakati kavramı, talep eden kişinin markaya olan inancının göstergesidir. Diğer bir ifade ile tüketicinin markaya olan tutkunluğunu ve bağlılık derecesini gösterir. Marka sadakati bir markanın ürününe bağlılık veya tekrar satın alma davranışı olarak değerlendirilebilir. Marka üreticileri ürünlerini tüketici ile buluştururken, en çok üzerinde durdukları önemli hususlardan birisi de kendi markasına bağlı ve sadık bir müşteri profili yaratmaktır. Müşterilerin bir markayı sürekli ve düzenli olarak bağlı kalması ve tercih etmesinde markanın müşterinin zihninde bıraktığı pozitif algıdır. Tüketicilerin markaya sadakatli olması, markanın kimliği, imajı, kişiliği ve bilinirliği önemli rol oynamaktadır.

2. Markalaşma

Markalaşma olgusunun en önemli bileşeni üreticilerin isim, ad verdikleri, sembollerle tüketicilerin zihninde yer edindikleri markalarının hukuksal anlamda koruyabilmeleridir (Kaptanoğlu, Kılıçarslan, & Tosun, 2019). Markalaşma, ürün ve hizmetlerini farklılaştırmak ve pazarda pay sahibi olmak isteyen işletmeler için yatırım gerektiren önemli stratejik bir değerdir (Onay & Özbaysal, 2017). Markalaşma, maddi unsurlar kadar maddi olmayan psikolojik unsurları da kullanarak bağlılıklar kurma yoluyla bir şirketin, ürünlerini ve hizmetlerini piyasada farklılaştırmasıdır. (Ayvaz, 2005). Markalaşma piyasaya yeni çıkan ürünün tanınma, isim yapma ve sunduğu hedef kitle veya pazar tarafından kabul edilme sürecidir (Deniz, 2010). Markalaşma bilinme tanınma imaj oluşturma aşamasıdır. Markalaşma çok önemli bir yatırımdır.

Günümüzde ulusal veya uluslararası işletmeler arasında markalaşma yarışı hız kazanmaktadır. Bu yarıştan kopmak istemeyen işletmeler, farklı olmak ve farklılık yaratmak için markalaşma yoluna gitmekte, tüketiciyi etkilemek ve piyasada itibar sahibi olmak için marka yaratma çabası içinde olurlar. İşletmeleri de markaya veya markalaşmaya iten en önemli unsurda, hızlı değişen sınırsız istek ve ihtiyaçları olan tüketici davranışlarıdır. İşletmeler, kuşakların değişmesiyle doyma derecesi farklı olan bir jenerasyonla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kuşağın algılarını değiştirmek bu kuşağa hitap etmek işletmelerin daha fazla yenileşmeye, kalite sunmaya ve markalaşmaya sevk etmektedir.

Markalaşma da en önemli alt yapı işletmelerin kurumsallaşmasından geçer. Kurumsallaşmadan markalaşmak rekabet üstünlüğü olan firmalarla rekabet etme durumunu güçleştirmektedir. Ulusal veya uluslararası işletmeler için kurumsallaşma işletmenin sürekliliği için hayati önem taşımaktadır. Kurumsallaşmanın ne kadar önemli olduğunu Murat Ülker'in şu sözlerinden anlamak mümkündür; "kurumsallaşma bizim için esastır, gerekirse şirket için kendimi bile sistem dışı bırakabilirim."

3. Uluslararası Markalaşma

Küreselleşen dünyada rekabet markalar arasında sürdüğünden, markalaşma bir işletmenin en stratejik yatırımlarından biri haline gelmiştir (Vuran & Afşar, 2016). Günümüzde dünya yeni bir değişimin içine girmiş bulunmaktadır. Bu değişimin genel olarak tanımlanan adı globalleşmedir. Bu kavramın ortaya çıkmasıyla beraber, dünya ekonomisinde kalite, rekabet ve fiyat gibi faktörlerin önemi artmıştır (Çakırer, Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri, 2013). Ticaretin önündeki engellerin kalkması ve uluslararası ticaretin tamamıyla serbestleşmesi ile beraber rekabetin artmasına neden olmaktadır. Globalleşmenin bu derece artması ve teknolojinin hızla gelişmesi dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Durum böyle olunca tüketiciler piyasadaki mal ve hizmetler hakkında yüksek derecede bilgi sahibi olmuş ve en iyisini talep etmeye başlamışlardır. İşletmeler bu durumun farkında olduğundan dolayı kaliteli, yenilikçi ve yüksek standartlarda mal ve hizmet üretmeye tüketicinin taleplerine uygun hareket etmeye sevk etmiştir. Bu kalite ve yenilikleri özellikle markalaşarak tüketicilerde olumlu bir imaj bırakarak sunmaya çalışmaktadır.

Markalaşarak mal ve hizmet üreten işletmeler hem kârlarını maksimize eder hem de piyasada daha tanınmış hale gelirler. Markalaşan işletmeler ve ülkeler refah düzeyi yüksek ve kalkınmada yüksek standartları yakalamış durumdadırlar.

4. Uluslararası İşletmecilik

Bu kavram genellikle yurt dışında bir veya daha fazla ülkede faaliyet gösteren şirketler için kullanılmaktadır. (Mutlu, 1999). Çokuluslu işletme üretim faaliyetlerini sağlayan ve aynı zamanda yatırımın ilave karlılığını gerçekleştirmesi için farklı ülkelerde üreten ve pazarlama faaliyeti yapan bir organizasyondur (Tağraf, 2002). Uluslararası işletmecilik veya diğer ifadeyle çok uluslu işletmeler birden fazla ülkede mal ve hizmet üreten şirketlerdir. Uluslararası işletmeler kâr en üst düzeye çıkarmak, maliyet, vergi, politik gibi avantajlardan yararlanmak için birden fazla ülkede faaliyete sürdürmektedirler. Ekonominin küreselleşmesi, gümrük ve ekonomi anlaşmaların iyileşmesi, teknolojinin hızlı artması ve önemlisi toplumdaki iletişim artmasıyla çok uluslu şirketlerin sayısında artış göstermiştir. Çok uluslu şirketler faaliyet yürüttükleri ülkenin maddi, manevi, sos yo-kültürel ve siyasi değerlere uygun faaliyette bulunurlar. Çokuluslu işletmeler adından anlaşılacağı üzere, birden fazla ulusun kültürünü yansıyan ve birden fazla farklı kültürdeki tüketicilere hizmet veren şirketlerdir.

Uluslararası şirketler faaliyet sürdüğü her ülkede o ülkenin sos-yo politik ve hukuk yapısına uygun faaliyet göstermektedir. Ve faaliyet yürüttüğü ülkenin şirketymiş gibi tüketici ile olumlu ilişkiler kurmaktadır. Durum böyle olunca çokuluslu şirket faaliyet yürüttüğü ülkenin insanıyla sıcak ilişkileri sayesinde, çoğu zaman yabancı bir şirket olduğu tüketiciler tarafından fark edilmemektedir. Bu durum çokuluslu işletmeler için zorunluluk gerektiren bir stratejidir. Bu şekilde hareket etmeyen uluslararası işletmeler girmiş olduğu ülkede kalıcı olması söylenemez.

Çokuluslu şirketler küreselleşmede önemli rol oynamaktadır. Uluslararası ulaşım, iletişimin araçlarının gelişmesi uluslararası ticaret ve sermayenin dolaşımının önündeki engellerin azalması ve uluslararası işletmelerin faaliyetlerin artması küreselleşmeyi hızlandıran nedenleridir (Geryeşil, 2004). Küreselleşmenin hızlı artmasıyla çokuluslu şirketlerinin sayılarını artırmaktadır. Çok uluslu şirketlerin önündeki ticaret ve sermaye engellerin hafifletilmesi dünya ekonomisinin birbirine yakınlaşmasına olanak sağlamaktadır. Durum böyle olunca çokuluslu şirketler daha fazla ülkede faaliyet gösterip daha fazla tüketici hizmet sunmaktadır.

Sınırların anlamını yitirdiği yenedünya düzeninde uluslararası işletmeler, hedef pazarlarını tüm dünya ülkelerini kapsayacak şekilde genişletirler. Uluslararası işletmeler, üretimini faaliyet yürüttüğü ülkede yapacağı gibi üçüncü bir ülkede üretim yapıp mal ve hizmetlerini başka ülkede pazarlayabilir.

5. Gıda Sektöründe Al Şerif Marka Örneği

Topal Group ticaret hayatına 1982 yılında Mehmet Şerif Topal'ın bakkal dükkânı açması ile başlamıştır. Piyasadaki arz ve talebe göre bakkal dükkânın yanında 1990'lı yıllarda toptan ve perakendecilik üzerine ticarete başlayan Topal Group 1996 yılına kadar sürdürmüştür. 1996 yılında Topal Gıda şirketinin kurulmasıyla ticaret hayatında kurumsal olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Uzun süre boyunca gıda sektöründe faaliyet sürdürmesiyle farklı markaların yurtdışı ve yurtiçi temsilciliklerini yapması marka fikrinin oluşmasına neden olmuştur. Pazarlama sektöründe tanınmış olması ve piyasa tarafından tanınması şirketin markalaşmasında büyük rol almıştır. Yaptığı işin hakkını veren ve dürüst ticaret ahlakından ödün vermeyen şirket kısa sürede faaliyet yürüttüğü bölgede sevilen bir şirket imajı oluşturmuştur. Distribütörlüğünü yaptığı markaların faaliyet alanlarının ve yönetimlerinin değişmesi ve bu değişen faaliyet alanları ve yöneticileri ile çıkan bazı problemlerin yaşanması Topal Grobu markalaşmaya iten önemli bir etken olmuştur. Markalaşmak için adım atan şirket faaliyet yürüttüğü bölgenin avantaj ve dezavantajlarını göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Özellikle Irak ve İran gibi ülkelere yakın bir coğrafya da faaliyette bulunması markalaşma sürecini hızlandırmıştır. Diğer önemli etken birisi de Irak üzerinden orta doğuya açılan Habur Sınır Kapısına yakın olmasıdır. Habur Sınır Kapısı ülkemizin en çok ihracat yaptığı ikinci sınır kapısıdır. Habur hem ülke ekonomisine hem de bulunduğu bölgenin ekonomisine büyük katkılar sunmaktadır. Ve Topal Groub'un Habur Sınır Kapısına yaklaşık olarak 40 km uzaklıkta olması şirkete önemli ulaşım avantajı sağlamaktadır.

Tüm bu durumları göz önünde bulunduran Topal Group gıda sektöründe 2009'dan itibaren AL ŞERİF markasını kurmaya karar vermiştir. AL ŞERİF markası adı altında et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, zeytin ürünleri, unlu mamuller, reçel, tahin, helva, pişmaniye, kaymak, künefe ve turşu ürünleri gurubunda olmak üzere 12 farklı ürün ile 9 farklı tesis de private label üretim yapılmaktadır.

Şirket AL ŞERİF markasını ulusal pazardan önce ilk olarak uluslararası pazarlara açılmayı hedeflemiştir. Ortadoğu pazarına yakın olması Irak'a komşu olan Şırnak Cizre de faaliyet sürdürmesi ve en önemlisi Habur gümrük kapısına olan yakınlığı, Ortadoğu pazarına girmesini hızlandırmıştır. İlk olarak Irak pazarına girmeyi hedefleyen şirket yöneticileri Irak'a yapılan bazı seyahatler sonucunda karar vermiştir. Irak hedef pazar seçilmesinde, en çok ihracat yapılan ülke sıralamasında yer alması ve büyük bir talebin olmasıdır. Irak pazarının sosyal, kültürel ve inanç değerleri ile olan benzer yönlerinin olması bu pazarı seçmede ve markasını pazarlamada kolaylık sağlamıştır.

İlk defa Irak pazarına açılan şirket Irak pazarını güney ve kuzey olarak iki coğrafi bölge olarak ayırmıştır. İki coğrafi bölge olarak ayırmasının sebebi ise kuzeyi ile güney arasındaki gümrük farklılıklarıdır. Şirket kuzey illerinde tek gümrük tarifesi ile karşı karşıya kalırken, güney illerine indiğinde ise ikinci kez gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Hâlihazırda Topal group Irak'ta 14 farklı merkezde(il) bayilikleri mevcuttur.

Şirket her uluslararası şirket gibi uluslararası pazarlarda bazı problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Bunların en başında ülkeler arasındaki çıkan politik krizlerdir. Ortadoğu coğrafyasında bulunan büyük devletlerin askeri faaliyetlerinin varlığı ve Ortadoğu'daki siyasi çıkmazlar, hem ulusal hem de uluslararası ekonomileri etkilemekte ve böylelikle bölgede faaliyet sürdüren şirketleri de olumsuz etkilemektedir. Diğer önemli bir etken ise Ortadoğu'da bulunan illegal örgütlerin anarşist faaliyetleri hem ülke ekonomisini hem şirket faaliyetlerinin olumsuz etkilemektedir.

Marka adı tüketici davranışlarını etkileyen önemli bir değerdir. Tüketicilerin geneli sadece bir markanın adını telaffuz edebildikleri marka adı egemenliğidir (Aeker, Güçlü Markalar Yaratmak, 2009). AL ŞERİF markası ilk bakıldığında yabancı bir markaymış gibi algılansa da yerli bir markadır. Bu algı ise AL kelimesinden kaynaklanmaktadır. Al Şerif markası ilk olarak Ortadoğu pazarına açıldığından dolayı Arapça olan AL kelimesini kullanmıştır. Al kelimesi Arapçada değerli olan önemli olan anlamlarını taşımaktadır. Şerif ise Topal Groubun kucusu olan Mehmet Şerif Topal'ın isminden alınmaktadır. Şerif ismi ise hem Türkçede hem de Arapça da kullanılan bir isimdir. Şerif; kutsal, şerefli, soylu ve temiz anlamlarına gelmektedir. Bu şekilde tüketicide olumlu bir marka imajı ve kişiliği bırakmaktır. Dolayısı ile Al ve Şerif isimleri birbirini tamamlayan nitelikte olan anlamlı ve güzel bir isimdir. Ve bu şekilde müşterinin dikkatini cezbe dilmektedir.

Al Şerif markasının logosundaki renkler ise marka gıda sektöründe faaliyette bulunduğu için pastörize renkler kullanılmıştır. Logodaki kırmızı renk kırmızı etin renginden alınmaktadır. "AL ŞERİF" yazısının beyaz renk ile yazılması ise süt ve süt ürünlerindeki beyazlığı göstermektedir. Yine logonun altında bulunan yeşil yapraklar ise doğayı ve doğallığı temsil etmektedir. Logo da bulunan "Doğal Lezzet" sloganı ise müşterilerin fabrikasyon ve doğal olmayan ürün algısını değiştirmek için bu sloganı kullanmıştır. Doğal lezzet sloganının kullanmasının en önemli nedeni ise hangi ürünün en iyi ve en doğal yerde yetiştiriliyorsa ürünün yörede üretilmesidir. Bunları sırasıyla söylemek gerekirse; et ve et ürünlerin en iyi yapıldığı Kayseri, mandıracılığın en iyi yapıldığı Konya, zeytin ürünleri için Manisa, turşu ve turşu ürünleri için İzmir ve tatlı ürünlerinin en yapıldığı İstanbul da üretilmesidir. Bu şekilde müşterilerine 12 farklı kategoride ürün sunup 9 farklı tesiste üretim yapmaktadır.

Bu şirketler; Topal Gıda, Umut Gıda, Topal Lojistik, Bağ ithalat/ihracat yurt içinde, Mirzin Company, Al Jamell Company, Ticaret Mazyara Arka şirketleri yurtdışında faaliyet yürütmektedir. Topal Group

halen bölgede 20 firmanın distribütörlüğünü yapmakta olup, 2005 yılında Irak Zaho da kurulmuş olan Al Jamell şirketi ile ihracat devam etmektedir. 2014 ise İran da kurulan Mazyara Ticaret adı ile kurulan şirket ise İran pazarına açılmıştır. Topal Group 15 firmanın ürünleri ile birlikte Irak'ta distribütörlükler ile devam etmektedir. Topal Group bünyesinde farklı alanlarda yedi şirket ve üç marka bulunmaktadır. Daha çok uluslararası pazarda faaliyet sürdüren Topal Group ulusal pazar da Şırnak ve Mardin bölgesinde ürün pazarlamaktadır. Group uzun vadede iç pazarın genelinde yer edinmeyi hedeflemektedir.

Sonuç

Günümüzde ileri düzeyde gelişen teknoloji ile insanların bilgiye ulaşma konusunda tüm engelleri kaldırmaktadır. Hal böyle olunca insanlar herhangi bir marka veya ürün hakkında istediği zaman bilgi sahibi olabilirken ve bunu elde etmede önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu durumun farkında olan işletmeler kalite ve standartlardan ödün vermeden markalaşmaya gidilmektedir. Her geçen gün yeniliklerin ortaya çıkması tüketicilerin herhangi bir ürün seçmede kararsız bırakmaktadır. Hâlbuki tüketicinin zihninde yer alan bir marka olunca bu kararsızlık giderilmektedir. Marka bu nedenden dolayı tüketicide kararsızlığı gideren ve ürün seçiminde önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Küreselleşen ve rekabet yarışının çok yoğun yaşandığı yenedünya düzeninde marka yaratmak veya markalaşmak ve bunu sürdürmek oldukça zordur. Böyle bir pazarlama ortamında marka olmak ve tüketicilerin algılarını değiştirmek önemli bir değerdir. Günümüzde marka çok önemli ekonomik rol üstlenmektedir. Markaya ve markalaşmaya önem veren firmalar uluslararası ekonomik arenada en güçlü ekonomik aktörler haline gelmiştir. Uluslararası Marka Değerlendirme Kuruluşu olan Brand Financ'ın her yıl açıklamış olduğu en değerli markalar listesine bakıldığında güçlü markalara sahip olan ülkeler en güçlü ekonomilere sahip olan ülkeler konumundadır. Bundan dolayı günümüzde markalaşmak hem firmaların hem de ülke politikaların vazgeçilmez stratejileri haline gelmektedir. Marka yolunda önemli çalışmalar yürütülmediği takdirde dünyanın en değerli 500 markası listesine girmek hayalden öteye geçmeyecektir.

Bu çalışmada Şırnak Cizre de Faaliyet göstermekte olan Topal Group'un bünyesinde olan Al Şerif markasının gelişim süreci incelenmiştir. Bu çalışmada ele alınan bilgiler şirket yöneticileri ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda ele alınmıştır. Al Şerif markası 2009 yılında Topal Group bünyesinde kurulmuştur. Al Şerif markası gıda sektörü üzerine kurulan bir markadır. Al Şerif markası adıyla et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, zeytin ürünleri, unlu mamuller, reçel, tahin, helva, pişmaniye, kaymak, künefe ve turşu ürünleri gurubunda olmak üzere 12 farklı ürün ile 9 farklı tesis de private label üretim yapılmaktadır. Markanın ismi AL Arapça kökenli olup önemli, değerli anlamları taşır. Şerif ismi ise firmanın korucu olan Mehmet Şerif Topal'ın isminden alınmaktadır. Logosu pastörize renklerden oluşmaktadır. Kırmızıyı et renginden, beyazı süt renginden ve yeşil renkli yaprakları ise doğallıktan almaktadır. “Doğal Lezzet” sloganı denmesinin nedeni ise ürünlerin Türkiye'nin doğal olarak yetiştirildiği bölgelerde üretmesidir.

Topal Group Al Şerif markasıyla uluslararası pazarlarda müşterilerine hizmet sunmaktadır. Şirketin Şırnak Cizre de olması, yani Ortadoğu'ya yakın bir coğrafyada kurulmuş olması Ortadoğu pazarına yönelmeyi hızlandıran önemli bir etken haline gelmiştir. Başta Irak olmak üzere en büyük pazar payı Ortadoğu pazarıdır. Ulusal pazarda ise Şırnak ve Mardin bölgesinde tüketicilerle buluşmaktadır.

Al Şerif markası uluslararası kalite standartlarından ödün vermeden daima yeni, kaliteli ve güvenilir bir marka olarak her tüketiciye en iyi şekilde ve en iyi şartlarda hizmet sunmaya devam etmektedir. Müşteri memnuniyetini her şeyin üstünde tutan firma, hem ülkenin menfaatlerini hem de bölgenin dinamiklerini koruyarak ticaret hayatında faaliyetlerini geliştirmeye devam etmektedir. Şirket başta Al Şerif markası olmak üzere ve diğer markaları ile kısa vade de Ortadoğu'nun tüm ülke pazarlarında yer almak, uzun vade de ise Asya, Avrupa ve balkan ülkelerine açılmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (2009). Güçlü Markalar Yaratmak. (E. Demir, Çev.) İstanbul: MediaCat.
- Aaker, D. A. (2009). Güçlü Markalar Yaratmak. (E. Demir, Çev.) İstanbul: MediCat Yayınları.
- Aaker, D. A. (2009). Güçlü Markalar Yaratmak. İstanbul: MediaCat.
- Alan, H., & Yeloğlu, O. (2013). Markalaşma ve Yenilikçilik. İktisadi Yenilik Dergisi, 13-26.
- Ayhan, A. (2012). Örneklerle Yedi Adımda Markalaşma. İstanbul: sistem yayıncılık.
- Ayvaz, C. (2005). Kobi Marka İlişkisi. Uzmanlık Tezi. Ankara: Türk Patent Enstitüsü Markalar daire Başkanlığı.
- Çakırer, M. A. (2013). Marka Farkındalığı. M. A. Çakırer içinde, Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri (s. 33-34). Bursa: Ekşn Yayınevi.
- çakırer, M. a. (2013). Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri. Bursa: Ekin.
- Çakırer, M. A. (2013). Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Çakırer, M. A. (2013). Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri. Bursa: Ekin Yayınları.
- Çakırer, M. A. (2013). Marka Yönetimi ve Marka Stratejileri. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Çakırer, Mehmet Akif. (2013). Marka Yönetimi ve Marka Sratejileri. Bursa: Ekin.
- Çakırer, Mehmet Akif. (2013). Marka yönetimi ve Marka Stratejileri. Bursa: Ekin.
- Deniz, E. (2010). Markalaşma ve Reklam (2 b.). İstanbul: Kumsaati.
- Durmak, Y., & Ertürk, S. (2016). Marka Uygulamaları ve Önemi. nternatonal Journal of Academic Value Studies, 82-93.
- Engin, H. B. (2016). Markalaşma kavramı çerçevesinde marka ederi. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 277-294.
- Geryeşil, G. S. (2004). Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri . Dokuz Eylül Üniveristesii Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 147-157.
- İlgüner, M. (2015). Derinliğine Marka. İstanbul: Markating Yayınları.
- İmrak, S. (2015). Marka Kişiliğinin; Marka İmajı, Genel Memnuniyet Ve Sadakat Üzerindeki Etkisi. Gazi ünivesitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 91-104.
- Kaptanoğlu, R. Ö., Kılıçarslan, M., & Tosun, A. (2019). Marka Ve Marka Farkındalığı. The Journal of Social Science, 248-266.

Knapp, E. D. (2000). Marka Akli. İstanbul: Mediacat.

Mutlu, E. C. (1999). Uluslararası İşletmecilik. İstanbul: Beta.

Odabaşı, Y., & Oyman, M. (2002). Pazarlama İletişimi Yönetimi. Eskişehir: Kapital Yayınları.

Onay, M., & Özbaysal, T. (2017). Markalaşmanın uluslararasılaşmaya Etkisi: Turquality Örneği. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 184.

SÖZLÜĞÜ, T. D. (tarih yok). www.tdk.com.tr. Türk Dil Kurumu. adresinden alındı

Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33-47.

Vuran, Y., & Afşar, A. (2016). İşletmelerde Marka ve Marka Stratejileri. international Journal of Academic Value Studies, 28-39.

Faydalanılan Siteler:

1. <http://tdk.gov.tr/>
2. <https://www.brandfinance.com/>
3. <http://www.guvenborca.com/>
4. <https://www.turquality.com/>

ETNİK ÇATIŞMA SONRASI TOPLUMSAL BELLEK: BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ

Burcu Tugay¹

İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Öz²

Belleğin sadece kişiye özgü bir nosyon olmadığı, toplumsal olarak da inşa edildiği gerçeği kavramı sosyolojik, siyasi ve hatta psiko-politik bir perspektiften incelemeyi mümkün kılmıştır. Bu nedenle bellek; disiplinlerarası, çok disiplinli ve hatta kimi zaman bir disiplinle sınırlanamayan bir kavramdır. Bellek veya hafıza ile kastedilen, geçmişle güncel arasında bağ kurmaktan ziyade depolanan anıların gerekli yerlerde açığa çıkarılıp duygusal doyumu yaşatmasıdır. Kolektif bellek; bir topluluğun geçmişini, kültürel kodlarını ve kimliğini oluşturmasının yanında grubun kitlesel mobilizasyonunu sağlayan ortak kimliğin keşfi olması açısından da önemlidir. Dönemin şart ve imkanlarına göre şekillenmesi nedeniyle özellikle büyük savaşlar ve çatışmalar sonunda elde edilen zafer veya kayıplar hafıza/bellek çalışmaları için önemli bir çıkış noktasıdır. Bunlar kitlelerin yok olma korkusuna karşı verdikleri mücadelenin de bir argümanıdır. Müze, arşiv, anıt, meydan ve albüm gibi birçok hatırlamaya yardımcı argümanlar aslında yok olma korkusuna karşı verilen mücadelenin ürünleridir. Etnik çatışma sonrası hafızayı güçlendirmeye yönelik birçok girişim buna örnek oluşturur. Çatışmalarda kitlelerin kahramanlıkları, fedakarlıkları, kayıpları ve zaferleri savaş sonrası nesilden nesile aktarılan bir dizi söylemsel ve literatüre geçen anma mekanları oluşturulacaktır. Etnik çatışmanın bir örneği olan Bosna Savaşı sonrası toplumun hafızasına yer eden veya sonraki nesillere aktarılan seçilmiş olaylar; kültür, kimlik ve tarihin kesişme noktası olmakta ve bu olaylara yönelik unutulma korkusu canlı tutulmaktadır. Çatışma sonrası edebiyat, tarih, siyaset gibi pek çok bilim alanı da yaşanan travmaları canlı tutmanın önemli bir aracıdır. İstiklal marşı, anıt heykeller, cepheler, müzeler ve hatta okullar hafızanın kaybını önleyen hafıza mekanlarıdır. Ortak bir kimlik oluşturmanın yanında toplumların ihtiyacı olan aidiyet duygusunun ve büyük grup kimliğinin güçlenmesine de yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Mekân, Çatışma, Etnisite, Kimlik

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Siyasal), e-posta: burcutugay@hotmail.com

² Doktora tez çalışmasından türetilen bu makale 03.05.2019 tarihinde Şırnak Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

SOCIAL MEMORY AFTER ETHNIC CONFLICT: THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

The fact that memory is not only a personal notion, but also socially constructed has made it possible to examine the concept from a sociological, political and even psycho-political perspective. Therefore memory; it is an interdisciplinary, multidisciplinary and sometimes not limited to a discipline. Memory means that the memories stored in the past, rather than the connection between the past and the present, are revealed in the necessary places and experience emotional satisfaction. Collective memory; It is not only important for the formation of the history, cultural codes and identity of a community, but also for the discovery of a common identity that enables the mass mobilization of the group. As the period is shaped according to the conditions and opportunities, especially the victories or losses resulting from the great wars and conflicts are an important starting point for the memory / memory studies. They are also an argument for the struggle of the masses against the fear of extinction. Many recollective arguments, such as museums, archives, monuments, squares and albums, are in fact the products of the struggle against the fear of extinction. Many attempts to strengthen memory after ethnic conflict are examples. In the clashes, a series of discursive and literary commemorative venues will be created, where the heroism, sacrifices, losses and victories of the masses are transferred from generation to generation after the war. Selected events, which are the memory of society after the Bosnian War, which is an example of the ethnic conflict and passed on to the next generations; it is the intersection point of culture, identity and history and the fear of being forgotten about these events is kept alive. Post-conflict literature, history, politics, and many other fields of science are an important tool for keeping traumas alive. The national anthem, memorial statues, facades, museums and even schools are memory places that prevent the loss of memory. In addition to establishing a common identity, it will also help strengthen the sense of belonging and the large group identity that societies need.

Key Words: Memory, Place, Conflict, Ethnicity, Identity.

1.Giriş

Etnik çeşitliliği başta olmak üzere 350 yıl içerisinde ard arda sistematik mezalimler ve uluslararası sistemin güçlü aktörlerinin de durumu fırsata çevirmesi Bosna'nın kaderini tayin etmiştir. Süreç içerisinde Bosna halkı farklı din ve kültüre ayak uydurmaya, göç edilmeye zorlanmıştır. Sırp Hırvat Sloven Krallığında ve Yugoslavya döneminde Sırların 'Büyük Sırbistan' hayali farklı etnik grupların bir arada yaşamasını zorlaştırmıştır. Bosna bu durum içerisinde kendi güvenliği açısından rasyonel ve değişken bir profil sergilemektedir.

İnsanlar coğrafi uzaklıkları, buldukları ortamın niteliği ve dış dünyadan habersizlikleri neticesinde farklı kültürler yoğurmuşlar ve soyutlamanın sonucu olarak farklılıklar nüksetmiştir. Ancak Balkanlar'da dil, din, ırk gibi çeşitli yönlerden farklı olan gruplar, bir zamanlar bir arada yaşayabiliyorken uluslararası sistemin getirmiş olduğu değişiklikler sayesinde farklı ideoloji, amaç, yeniden kimlik üretimi gibi nedenlerle birbirlerini ötekileştirme ve insan-dışlaştırma (dehumanization)

süreçleri geçirmişlerdir. Bunun sonucunda yaşanan toplu ölüm (Holocaust) ve travmalar, etnik grupları ileriki süreçte bir takım duyguların devinim geçirmesine ve travmaların kendini yeniden üretmesine neden olmuştur. Bu duyguları canlı tutmak ve gelecek nesillere aktarmak için Pierre Nora'nın ifade ettiği şekilde hafıza mekânları oluşturmuşlardır.

Bosna Hersek'te yaşayan üç farklı grup için (Boşnak, Hırvat, Sırp) karşı bellek üretimi söz konusudur. Bu bellek inşasına yardımcı unsurların objektif olması ve hatta gerçekleşmiş olması gerekmez. Önemli olan anlatılar ve mitlerdir. Mitler grup üyelerini bir arada tutan tutkaldır. Bu birleştirici güç insanların bir arada yaşamalarına duygusal bir anlam yükleyerek sosyal yaşamı kolaylaştırmaktadır.

2.Etnisite, Milliyetçilik ve Etnik Gruba Dair Kavramsal Çerçeve

Etnisite kavramı hakkında genel kabul görmüş bir tanımlama olmaması nedeniyle farklı kavramların ikamesi olarak ve muğlak anlamlarda kullanıldığı görülebilir. Etnik kelimesi gibi etnisite kavramı da anlamı doğum yeri, kavim, bölge gibi kavramları çağrıştıran anlamı halk anlamına gelen Yunanca 'ethnos' kelimesinden türemiştir. Kavram, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade etmekle beraber (Kurubaş, 2008: 13) yanında insanların bir etnik gruba mensubiyet yoluyla sahip oldukları sosyal ve kültürel farklılıkları barındırmaktadır. Siyasal akımların doğmasında başat unsur olma özelliği ile etnisite kavramı; felsefe, psikoloji, antropoloji, sosyoloji, siyaset, arkeoloji, biyoloji gibi farklı birçok disiplinin ilgi odağında olması nedeniyle disiplinlerarası/interdisipliner bir kavramdır. Çeşitli ideolojilerde türlü anlamlar yüklenen etnisite kavramı yeni değildir, ancak interdisipliner inceleme aracı olmasını yeni olarak değerlendirmek mümkündür. Etnisite kavramı soy, kök, kanbağı, akrabalık gibi kavramları çağrıştırsa da literatürde kimlik, ırk ve azınlık kavramları ile ikame kullanıldığını görebilmek mümkündür. Etnisite doğu kültüründe azınlığı simgeleyen, değiştirilemez, kadersel bir anlam muhteva ederken; Batı kültüründe çoğunluğa da atıf yapan, insan iradesiyle ve demokrasi aracılığıyla değiştirilebilen bir anlam ifade etmektedir. Etnisite kavramına yönelik primordial ve araçsalcı kuramlar kavramın kuramsal tartışma zeminini oluşturmaktadır. Priordialistlerin etnisiteyi doğuştan kazanılan özellikler, kanbağı, akrabalık gibi kavramlarla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmasına karşılık araçsalcılar, etnisiteyi daha çok siyasi elitlerin kitle veya bireyleri ortak amaçlara ulaşması için kullandığı psikolojik ve sosyolojik bir argüman olarak açıklamaya çalışmaktadır. (Kurubaş, 2008: 13)

Hakkında çok fazla kuramsal tartışma bulunan milliyetçilik kavramı, genellikle ayrıştırıcı özellikleri çağrıştırmaktadır. Ancak modern çağın kolektif bilincini yaratması ve devlet inşa sürecinde etkisi nedeniyle kavramı sadece çatışmalar ve buhranlarla ilişkilendirmemek gerekir. Ayrıca kavramın sadece siyasi içerikle ele alınmaması aynı zamanda kültürel ve kişisel bir kimlik meselesi olduğu gerçeğinin de altı çizilmesi gerekir (Calhaun, 2007: 3). Ancak son iki yüzyıldır kavramı olumsuz çağrışımlarla ilişkilendirmekle de belirgin bir hata yapıldığı söylenemez. Hobsbawm'ın ifade ettiği gibi milliyetçilik 1914 yani Birinci Dünya Savaşı öncesinde barışla ilişkilendirilebilirdi. Ancak savaş sonrası artan milli etnik sorunların kökeninde yine savaş sonrası gerçekleştirilen Versay, Triannon, Sevr gibi anlaşmaların var olduğunu ifade etmektedir. Yani etnik milliyetçiliğin radikal bir zeminde kendini göstermesi insanlığın yarattığı ilk felaket olan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından olmuştur. (Hobsbawm, 1993: 8)

Modern dünyadaki en zorlayıcı kimlik mitlerinden olan milliyetçilik, değişik görüngüler almaktadır. Milli kimliğe dayalı mitlerin toprak, vatan ve ırk gibi kavramlara yansıtılması dünyanın pek çok yerinde

patlak veren çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır. (Smith, 2017: 9) Smith'e göre tarihi toprak, ülke, ortak mitler ve tarihi bellek, ortak kitlesel kamu kültürü, ortak yasal hak ve görevler, ortak ekonomi milli kimliği oluşturan unsurlardır. (Smith, 2017: 33) Milliyetçilik çalışmalarının önemli isimlerinden olan milliyetçiliğin rasyonalist ve elitist teorisyenlerini farklı alanlarda eleştiren Walker Connor'un eserlerine yönelik birçok inceleme yazısı mevcuttur. Connor, milliyetçilik teorisyenlerini milliyetçiliğin psikolojik doğasına verili yaklaşımları ve ulusların şekillenmesinde rasyonel açıklamalar arayışları gibi gerekçelerle eleştirmiş, modernleşme-küreselleşme ve etnik köken-gelenek arasında doğru bir korelasyon geliştirmiştir. (Kaya, 2005: 467-468)

Walker Connor'a göre etnik grup, gerçek veya farazi ortak köken duygusuna sahip diğer tanımlı bir gruptur. Etnik grup kavramını ilk inceleyen ise sosyolog Max Weber'dir. Weber'e göre etnik grup fiziksel tip ve geleneklerin benzerlikleriyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır. Smith, Fransızca adıyla etni olan etnik bir grubun altı ana ilkesini kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve dayanışma duygusu ile ilişkilendirmektedir. Smith'e göre belli bir nüfus bu niteliklerin ne kadarına sahipse ideal etnik topluluk tipine o ölçüde ulaşmaktadır. (Smith, 2017: 42) Bu anlamda etnik ayniyet veya aidiyet kavramına dikkat çekmekte yarar vardır. Etnik ayniyet duygusunu ortaya çıkaracak olan ortak bir soy ve farazi bir ecdattır. Horowitz'in de ifade ettiği gibi evlat ve ecdat bağlarıyla güçlendirilmeyen soy miti olmadan etniklerin hayatta kalması son derece güçtür. (Smith, 2017: 43) Etnik kimliğin en önemli boyutu ise kabullenen ve sorgulayan olarak müttefik ve hasımlar arasında yapılan ayırmadır. Burada biz-öteki ayırımını güçlendiren unsurlar olarak biz'in üstünlüğünü işaret eden semboller, seremoniler ve gelenekler ön plana çıkarılmaktadır.

Bergholz, milliyetçiliği kitlelerin güvensizlik ve şiddet durumunda aniden üretilebildiği ve kapsayıcı bir olgu olarak nitelendirmektedir. (Bergholz'dan akt. Anderson, 2018:104) Destekleyici argüman olarak Calhaun, etnik milliyetçi mücadelelerin ardında milliyetçiliğin biçimlendirdiği kolektif kimlik ve gurur örüntüleri yatmakta olduğunu belirtir. Calhaun, ulus kavramının tanımlanması için asgari şartlar olarak toplumsal dayanışma, ulus üyeleri arasında bütünleşme, kolektif kimlik ve bütünü parçası olma kapsamında bireysel bir kimlik anlayışının gerekliliğinin yanında, Benedict Anderson'un Hayali Cemaatler olarak nitelendirdiği milliyetçiliğin söylemsel oluşumunu öne sürmektedir. Ulus retoriğinin önemli unsurları ise sınırları olan toprak/nüfus, bölünmezlik, egemenlik veya egemenlik ülküsü, meşruiyet, halkın kolektif olaylara katılımı, doğrudan üyelik (eşitlik), kültür, zamansal derinlik (ortak bir tarih), ortak mezhep veya ırk özellikleri, toprakla tarihi veya kutsal bir bağ olarak ele alınabilir. Ancak Calhaun, Connor gibi kesin bir ulus tanımının olmadığını da ifade ediyor. (Calhaun, 2007:2-6)

Connor, *Nationalism and Ethnic Politics* eserinde devlet ve ulus ayırımına dikkat çekmektedir. Devlet; bölge (sınır), nüfus ve hükümet gibi kavramlar üzerinden açıklanabilen somut bir kavramdır. Ancak insan özel bir ulusa ait olduğunu bilen ve bu ulus tehdit edildiğinde ulus kimliğine özel bir anlam yükleyen bir varlık olduğundan hareketle, grup üyelerinin ulus kavramı kendilerini diğerlerinden farklı karakteristik özelliklere sahip olduğunu öngörerek psikolojik olarak örmektedir. Yani ulus, grubun kendi kendini tanımlaması (self-defining) veya öz farklılaştırılmasıyla (self-differentiating) oluşmaktadır. Connor, etnik grupların gün geçtikçe veya modernite ilerledikçe tam bağımsızlıktan daha az bir şeyi kabul etmekte isteksiz olduğunun pek çok kanıtı olduğunu bir takım örneklerle izah etmektedir (Connor: 2017:91-94). Çok uluslu devletin içinde siyasi olarak baskın bir etnik grupta, devlet

ve ulus kavramları aynı görülebilir ancak bunun azınlıklar için geçerli olmayacağını söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan siyasi gelişmeler, etnik ulusal bilincin bir siyasi güç olarak zayıflamadığını hatta kesinlikle yükseliş içinde olduğunu göstermekte olduğunun da altını çizmektedir. (Connor: 2017:96)

3.Etnik Çatışma Alanı Olarak Bosna Hersek

Süper güçlerin rekabetinin hissedildiği Soğuk Savaş sonrası dünya barışı gerçekleşmemiş aksine Soğuk Savaş sonrası 1990'lı yıllar beklenen huzur ortamının yerine binlerce ölümlü sonuçlanan küçük çaplı ve etnik sebepli iç savaşların arttığı yıllar olmuştur. Balkanlarda çıkan çatışmaların temeli ise Sırpların Eski Yugoslavya'nın tümüne hakim olma çabası ve birbirine geçmiş dini ve millî unsurlara dayanır. Çatışmaya yönelik daha özel bir bakış açısı geliştirecek olursak maddi (coğrafi şartlar, eşitsiz toplum, ayrımcılık) ve maddi olmayan (kimlik yadırgama, ötekileştirme, etnik nefret) nedenler Bosna'da çatışma dinamiklerini etkileyen unsurlar olmuştur.

Bosna'da yaşanan talihsiz olayları gündeme getiren pek çok paradigma olduğu gibi Avrupa'nın arka bahçesi olarak nitelendirilen Balkanlar'da jeopolitik unsuru da mutlaka göz önünde tutmak gerekir. Nicolas Spykman 'Geography and Foreign Policy' başlıklı makalesinde Balkan yarımadasında her vadi ve plato dağ duvarları tarafından izole olduğunu ve bunun da çeşitli grupların kendi kültür ve değerlerini yani sosyal, siyasi ve dini karakteristiğini koruma güdüsünü yarattığını ifade etmiştir. Bu tespitin Bosna jeopolitiğinde ne denli yerinde olduğu ortadadır. Velikonja, Bosna Hersek'i farklı dinler, ulusal mitolojiler ve devletçilik kavramları arasında karşılaşmalar, yüzleşmeler, sembiyozlar, geçişler veya çatışmalar için iyi bir sahne olarak değerlendirmektedir. (Velikonja, 2003:5) Yani aslında Bosna Hersek'i birçok farklı nosyonu küçük bir alanda değerlendirebileceğimiz minyatür bir Balkanlar olarak değerlendirilebilir.

Tito Yugoslavyası döneminde etnik milliyetçilik baskılanmış ve Bosna'daki üç etnik grup Sırp Hırvatçası dilini Latin ve Kiril alfabesi ile sorunsuz kullanabilmiştir. Ancak birçok parametrenin yol açtığı çatışma, etnik çizgiler üzerinden gerçekleştirilmiştir. (Dobbins et al. 2013:96-97) 1980 lerin başında Yugoslavya'da politik ekonomik faktörler özellikle Bosna'ya göre çok daha yüksek refah seviyesinde olan Sırp ve Hırvat elitleri arasında finansal transferler etnik gruplar arasındaki gerilimi tırmandıran faktörlerdir. Özellikle Tito öldükten sonra önemli devlet ganimetlerinin Sırbistan tarafından ele geçirilmesi gerilimi tırmandıran bir ayrıntıdır. Yaklaşık 100.000 ölümlü sonuçlanan Bosna Savaşı, etnik ayrımcılığın giderek yoğunlaştığı bir savaş olmuştur. Sonuç olarak karşılıklı barış anlaşmasına rağmen etnik nefretin yoğun olduğu savaş sonrası bir alan yaratılmıştır. (Dobbins et al. 2013:97)

Bosna Hersek'te 1995 yılı Dayton Barış Antlaşması ile savaş ortamı son bulsa da etnik gruplar arasındaki çatışma süregelmiştir. Bastırılan, ifade edilemeyen ve sonuçsuz kalan birtakım unsurlar hafızanın aktarımına sebep olmuş ve yeni çatışma dinamiklerinin zeminini hazırlamıştır. Görülmektedir ki etnik gruplar arası çatışma tehdidi, uzlaşma ile gerçekleştirilen bir çatışma çözümü sürecinin sonunda sona ermiş değildir. Boerhout barış anlaşmasının savaş esnasında açığa çıkan etnonasyonel bölünmeyi ve ayrışmayı kurumsallaştırdığını, bölgeyi zayıf bir merkezi hükümetin yönettiği iki yarı otonom varlığa böldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca anlaşma sonrası Bosna Hersek, bir dizi politik kültür ve anayasal problemle karşı karşıya kalmıştır. İki otonom yapı birbirinin muhalefetini temsil etmekte ve bir güç

boşluğu meydana gelmektedir. Bu güç boşluğu ve etnoulusal homojen toplulukların coğrafi olarak ayrılması içinden çıkılması güç derecede ekonomik, kurumsal ve sosyal sorunlara yol açmıştır.

Bosna'ya her ne kadar barış geldiğini söyleyebilirsek de Bosna Hersek fonksiyonlarını yerine getirebilen ve kendi kendine yetebilen bir devlet değildir. 1990'ların başında çatışmayı yaratan jeopolitik faktörler değişse de etnik ayrım faktörü ve barış anlaşması sonrası işlevsiz hükümet düzenlemeleri çatışma ortamının yerini almıştır. (Dobbins et al. 2013:113)

4.Çatışma Sonrası Kolektif Hafıza ve Mitler/Anlatılar

Hafıza genellikle kişisel bir veri olarak ele alınsa da Emile Durkheim'in 'Elementary Forms of Religions Life' eseriyle kavramın kolektif bir veri olarak da incelenebileceğini göstermiştir. Durkheim bu klasiği ile atasal geçmişin transferini sağlama aracı olarak kolektif kimliği ve paylaşılan geçmişi sosyal farkındalıkla yeniden inşa eden grup ritüelleri ve sembollerin önemine dikkat çekmiştir. (Jacobs, 2010: 15)

Durkheim'in öğrencisi hafıza çalışmalarının önde gelen ismi Maurice Halbwachs, 'the Social Frameworks of Memory' eserinde kent simgesi, resimleme gibi hafızanın yerleşim yerlerinin önemini ve mitlerin, anlatıların ve sembollerin hafıza aktarımındaki rolünü incelemektedir. Halbwachs'ın çalışmalarından yaklaşık 60 yıl sonra sosyal ve grup kimliğinin dönüşümüne karşılık olarak kolektif hafıza çalışmalarına kitlesel travmalar da dahil edilerek devam edilmiştir. (Jacobs, 2010: 16)

Hafıza aynı zamanda depolanan anıların gerekli yerlerde açığa çıkarılıp işlevini göstermesi olarak da ele alınmalıdır. (Kırcı, 2015:9) Hafıza, unutmak özelliği ile de dikkat çekicidir. Unutmak, insan hayatında yaşamın devamlılığını sağlamak ve motive edici bir güç olarak kitleleri harekete geçirmesi gibi özellikleri nedeniyle insanların en büyük edinimlerindedir. Hafıza, disiplinler arası, çok disiplinli, sınırı olmayan ve hatta kimi zaman bir disiplinle sınırlanamayan bir kavramdır. (Garde-Hansen, 2011: 16) Bunun yanında kolektif hafıza; sosyal politik bir yapı, devamlı, çok yönlü, fonksiyonel, kesin, belirgin ve öyküsel olması ile de dikkat çekicidir. (Neiger vd, 2011 5) Halbwachs'a göre hafıza, geçmiş hatıralardan değil yeniden üretim sürecinden meydana gelmektedir. Bu yeniden üretimde birey, hafızanın yeniden üretim aracı olarak anıları ana aktör olarak devreye girmekte ve toplumsal belleği oluşturan bir evinimi ortaya çıkarmaktadır.

Hafızanın dönemin şart ve imkanlarına göre şekillenmesi gibi bir özelliği sayesinde her koşulda varlığını korumaktadır. Mesela yazıyı benimsememiş toplumlar türkü, şiir, şarkı gibi sözlü olarak veya resim, mimari çalışmaları gibi bu olguyu canlı tutabilmekte ve ortak bir duyguyu hakim kılabilirlerdir. Burada yaşanan büyük olaylar, travmalar ve etkileşimler önemli rol oynamaktadır. Bilindiği gibi özellikle büyük savaşlar ve çatışmalar ve sonunda elde edilen zafer veya kayıplar hafıza çalışmaları için büyük bir çıkış noktasıdır. İşte bu noktada müze, arşiv, anıt, meydan ve albüm gibi birçok hatırlamaya yardımcı argümanlar aslında yok olma korkusuna karşı verilen mücadeledir. Hafıza aktarımının nesilden nesile geçmesinin araçları olarak bu argümanlar zamandan bağımsız bir şekilde ortak bir his oluşturmak yolunda inşa edilmiş aracı unsurlardır. (Kırcı, 2015: 4) Kültüre katkıda bulunan resmi ve resmi olmayan anımlar hafızayı kuvvetlendirici unsurlardır. (Neiger vd, 2011: 58) Kültürel hafıza, mimari stillerle, geleneklerle, periyodik pratiklerle varlığını canlı tutmaktadır. (Erll, Nünning, 100)

Mitler ortak hisleri ve acıları ortaya çıkararak birleştirici bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine mitler geçmişin şartları ile günün şartları arasındaki farkı bulanıklaştırarak yüzeysel çıkarımlar yapılmasına katkıda bulunur. Bergholz, şiddet ve şiddetin anıları mental şablonlar üreterek sadece milliyetçiliği değil etnik gruplar arası dayanışmayı ilerletebileceğini belirtmektedir. (Bergholz'dan akt. Anderson, 2018:104)

Düşmanlık ve toleranssızlık kavramları diğerleri olarak adlandırılan toplumun üyelerinin buldukları yeri ev olarak görmelerini zorlaştırmaktadır. Bu derin ayrımcılık, önyargı, yerinden edilme duygusal yaralanmalara sebep olmaktadır. Murer, bunun retorik olarak “kovulanların” kendi mahallelerine, fiziksel şiddeti meşrulaştıran kültürel uygulamalarına veya sosyal ağlarına geri çekildikleri kısır bir döngüye yol açabileceğini ifade etmektedir. Bu durumun ardından doğal olarak müttefikler arasında ahlaki ve sosyal destek arama eyleminin çoğunlukla ayrılma/kopuş olarak okunabileceğini ifade ediyor. Murer, farklılığın fiziksel olarak tehlikeli sonuçlar yaratabilecek söylemsel bir tuzak olduğunu ifade ediyor. (Murer, 2011:19)

Derin etnik düşmanlık hisseden tarafın eylemi olarak şiddet faktörü, gruplaşmayı (groupism) güçlendirmekte ve farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede gelecekte kurban grupların işleyen (kolektif şiddeti) gruplara karşı misilleme üretmesini sağlayan motivasyonlar inşa edilmektedir. Bergholz ‘mutually reinforcing fears’ olarak tanımladığı grup korkularını şiddetin gelecek eylemlerini haklı çıkaran söylemler olarak ifade etmektedir. (Bergholz'dan akt. Anderson, 2018:104)

Murer, kolektif kimlik krizinin sonucunda grup kimliği (group-selves) ve düşman ötekiler (enemy-others) ayırımına ışık tutmaktadır. Tehdit koşulları altında kitle veya kolektivite, kendisinin tanıdık ancak yabancı hissettiği kısmı çıkarıp itiraz sürecine girebilir. Kestiği bu kısma ise kırılgenlikle ilgili istenmeyen özellikleri aksettirmesi süreci travmaya cevap/karşılık veya yansıtma (projection) olarak algılanabilir. Burada öykü ve anlatılar oldukça belirleyici olmaktadır. Öyküler ve yansıtımlar, eski ve ardıl olayların sembol ve kalıntılarıyla yüklüdür. Anlatıların amacı farkındalık yaratmaktır.

Bosna Hersek'te baskıcı sosyo-politik iklim ve yoğun ulus inşa sürecinde anıtlar, kolektif mağduriyeti birleştirici gücünden ziyade bölünme kaynağı olarak kullanılmaktadır. Yani Sırp ve Boşnaklar arasında bir karşı bellek üretimi canlanmaktadır. Özellikle kozmopolit Saraybosna'da milliyetçi hegemonik anlatılara karşı güçlü bir direnç bulunmaktadır. Oysa ki pek çok Saraybosnalı (eskiler), savaştan önce barış içinde bir arada yaşamının kolay olduğu Saraybosna'da kuşatma sonrası kozmopolit yapının bozulduğu ve karma ilişkilerin ve bölünmenin hakim olduğunu ifade etmektedir. Yine Saraybosna derken sadece Bosna Hersek'in hakim olduğu Saraybosna değil Doğu Saraybosna (İstocna Sarajevo) olarak bilinen bölgenin Republika Srpska'ya ait olduğunu ve savaşın etkilerinin Saraybosna'nın savaş sonrası görünümünün anlatıların da etkisiyle ne denli değiştiğini göstermektedir. (Boerhout, 2016:182) Boerhout takip eden satırlarda seçilmiş travma ve stratejik unutmaya bazı örnek olaylara (askeri anıtlarla devletin verdiği mesaj, cadde isimleri, köprüde ölenlerin hatırlanma şekli vs) atıfta bulunuyor.

Bosna Hersek'in savaş anılarını canlı tuttuğu hafıza mekânları arşiv, müze, anıt, edebiyat, film gibi pek çok alana yayılmıştır. Yine en az bu hafıza mekânları kadar etkili olan eski Saraybosnalıların acı ve kederlerini anlatıları da hafızanın geçişini kolaylaştıran etmenlerdir. Bu mekânlar sadece kendi sınırları içerisindeki insanların hafızasını şekillendirmekle kalmamakta turistik amaçla yolu Bosna Hersek'e düşenlerin de bilincini etkilemektedir. Saraybosna Katliam Müzesi, Saraybosna Savaş Tüneli, Kuşatma

Sırasında Öldürülen Çocuklar Anıtı, Srebrenica Soykırım Mezarlığı, Tjentiste Mezar Anıtı gibi anıt ve müzelerin yanında Grbavica, Savrseni Krug, Zvot Je Cudo, karşı bellek üretimine katkıda bulunabilecek Lepa Selam Lepo Gore, Gori Vatra, No Man's Land gibi filmler acı hatıraların kendini yeniden ürettiği ölümsüz hafıza mekânlarıdır. Sadece acıları canlı tutmak amacıyla değil de geçmişteki barış ortamına ve barış içinde bir arada yaşamaya duyulan özlemi ortaya çıkarmak için de hafıza mekânları oluşturulmuştur. Bunun en belirgin örneği ise savaş esnasında Hırvatlar tarafından yıkılan ve tekrar 2004 yılında inşa edilen kardeşliğin sembolü 'Mostar Köprüsü'dür.

Sonuç

İki Dünya Savaşı ve ardından ideolojik zeminde gerçekleşen Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde dengeleri alt üst edecek yeni bir çatışma modeli olarak etnik çaplı ve mikro milliyetçi dalgalarla gerçekleşen çatışmalar gündeme gelmiştir. Uluslararası sistem yeni bir çatışma modeline çabuk teslim olmuş ve çatışma çözümünde ABD, Rusya ve AB gibi güçler arasında post komünist düzen sonrası yeni bir hegemonya savaşı başlamıştır. Ancak Avrupa'nın Balkanlar'da baş gösteren etnik milliyetçi savaşta başarısızlığı 20. Yüzyılda etnik katliam gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Ne yazık ki 1992 Bosna Savaşı'nda Sırlara pozitif anlamda farklı tavır takınılmış ve Bosnalı Müslümanların Sırlarca katliamına zemin hazırlanmıştır. Ne zaman krize müdahale edeceğini çok iyi ölçen ABD, Bosna katliamı sonrası çatışma çözümünde oldukça aktif hareket etmiş ve Bosnalıları kaos ortamından kurtaran ancak yönetsel ve idari anlamda yepyeni yapısal sorunları gündeme getiren Dayton Barış Anlaşması'na giden süreci yönetmiştir.

Bosna'yı, Sırp tarafından yönetilen bir Sırp Cumhuriyeti ve bir karma Müslüman-Hırvat Bosna-Hersek Federasyonu olmak üzere iki "tarafa" ayıran Dayton Anlaşması, barışı sağlayacak bir sistem yerine her an savaşa girmeye açık bir yönetim biçimini getirerek etnik farklılıkların aktive olmasına müsaade eden bir zemin sunmaktadır. Gerek anayasal çerçevede olduğu gibi maddi yapısal bozukluklar gerekse travma, madun edilme, acıları unutturmama mücadelesi gibi manevi gerekçeler barış içinde bir arada yaşamayı imkansızlaştırıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyin olduğu gibi kitlelerin de hafızası ve psikolojisi vardır. Kitleler, travmalarını canlı tutmak için çeşitli hafıza mekânları ve söylemlerden yararlanarak Vamık Volkan'ın da ifade ettiği üzere yas tutma sürecini tamamlamaya çalışmaktadırlar. Ancak Bosna Savaşı'nın hemen ardından yas tutamadıkları ve krizi sonlandırma mücadelesi verdikleri için travmalarını derinleştirmişlerdir. Savaş sonrası acılarına uluslararası anlamda gösterilen haklılık ve savaş suçu söylemleri, Boşnaklar için madun bir profil yaratmıştır.

Kaynakça

Bergholz, Max. *Violence as a Generative Force: Identity, Nationalism, and Memory in a Balkan Community*. Cornell University Press, 2016. JSTOR, www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt2050wtn.

Boerhout, L. (2016). *Sarajevo's Markers of Memory: Contestations and Solidarities in a Post-War City*. In Üngör U. (Ed.), *Genocide* (pp. 177-196). Amsterdam: Amsterdam University Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1d8hb37.11>

Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*, çev: Bilgen Sütçüoğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Connor, W. (1970). Ethnic nationalism as a political force. *World Affairs*, 133(2), 91-97.
- Dobbins, J., Miller, L., Pezard, S., Chivvis, C., Taylor, J., Crane, K., . . . Mengistu, T. (2013). Bosnia and Herzegovina. In *Overcoming Obstacles to Peace: Local Factors in Nation-Building*(pp. 93-124). RAND Corporation. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt3fgzrv.13>
- Garde-Hansen J.(2011). *Media and Memory*.Edinburg University Press
- Hobsbawn, Eric J., (1993) 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çeviren: Osman Akınbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Kaya, Ayhan. *Nations & Nationalism*. Jul2005, Vol. 11 Issue 3, p467-469. 3p. DOI: 10.1111/j.1354-5078.2005.214_3.x. , Veritabanı: Political Science Complete
- Kırcı, A.B. (2015) *Zamana Direnmek: Kişisel Hafıza Mekanları*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Kurubaş, E. (2008). *Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki*.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and foreign policy, I. *American Political Science Review*, 32(1), 28-50.
- Murer, Jeffrey; *Constructing the enemy-other: Anxiety, trauma and mourning in the narratives of political conflict*, *Psychoanalysis, Culture & Society*, 2009, s. 109-130.
- Murer, J.S., 2011. Security, Identity, and the Discourse of Conflation in Far-Right Violence. *Contemporary Voices: St Andrews Journal of International Relations*, 2(2). DOI: <http://doi.org/10.15664/jtr.188>
- Neiger, Motti, Oren Meyers and Eyal Zandberg (2011). *On Media Memory:Collective Memory in a New Media Age*. Pallgrave Macmillian Memory Studies
- Velikonja, M. (2003). *Religious separation and political intolerance in Bosnia-Herzegovina*. College Station: Texas A & M University Press.
- Volkan, V. (1997) *Blood Lines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Zelizer, Barbie (2008a). "Journalism's Memory Work." *Media and Cultural Memory*. Astrid Erll, Ansgar Nünning (der.) içinde. Berlin, NY: Walter de Gruyter. 379-389.

1980 SONRASI TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN ANALİZİ

Çiğdem AYHAN

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

Doç. Dr. Savaş EDOĞAN

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Öz

Bir ekonomide uygulanan makroekonomik politikaların esas amacı, ülke ekonomisinin iç ve dış dengesini aynı zamanda gerçekleştirmektir. Fiyat istikrarı, tam istihdam ve beraberinde bunlarla uyumlu ekonomik büyüme iç dengeyi ve sürdürülebilirliği sağlarken, toplam gelir ve giderlerin birbirine denk olması ise dış dengeyi sağlamaktadır. Ülkenin uluslararası ekonomik ilişkileri incelenirken ödemeler bilançosunun kalemlerinden biri olan cari işlemler hesabı önem arz etmektedir. Bu çalışmada 1980 sonrası Türkiye’de cari işlemler dengesinin analizi üzerine araştırma yapılmıştır. 1980 -2012 verileri baz alınarak yapılan çalışmada 1980 yılı sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte cari işlemler açığı kavramından daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. Başta ABD de olmak üzere birçok ülkede küresel cari hesap açığının artması ile ticari kaygılar gündem konusu olmuştur. Aynı zamanda yüksek cari açıkların finanse edilebilmelerinin yanı sıra bu açıkların sürdürülebilirliği de dikkat çekmektedir. Türkiye’de cari işlemler açığının en önemli nedeni dış ticaret açığıdır. 1980 öncesi ithal ikameci üretim politikası izlenmiş ve ihtiyaç duyulan bütün malların yurt içinde üretilmesine çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önü açılmış ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulanmaya başlanmıştır. Ancak gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmadan başlayan bu dışa açılma süreci ihtiyaç edilenden daha fazlasının ithal edilmiş ve netice itibariyle dış ticaret açığıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi dışa açılmayla beraber cari işlemlerde oluşabilecek dengesizliğin kaldırılması yolunda önceden gerekli önlemler almalı ve doğru politikalar uygulamalıdır. Son yıllarda büyüme sürecini devam ettiren Türkiye ekonomisi ihtiyacı olan sermayeyi düşük maliyetli ve uzun vadeli alt yapısını oluşturamadığından meydana gelen dış ticaret açığını sıcak para gibi kısa vadeli sermaye hareketleri yerine uzun vadeli doğrudan yatırımların çekilmesi yoluyla finansmanı sağlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Sürdürülebilirlik, GSYİH, Cari İşlemler Açığı, Dış Ticaret Açığı, Finansman

ANALYSIS OF THE CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY AFTER 1980

Abstract

The main purpose of the macroeconomic policies implemented in an economy is to achieve the internal and external balance of the country's economy at the same time. While examining the country's international economic relations, current account, which is one of the items of balance of payments, is important. The current account deficit in Turkey in 1980 after studies have been conducted research on the analysis of the balance. In the study based on 1980 -2012 data, after the liberalization of capital movements after the elimination of obstacles, the concept of current account deficit began to be mentioned more. In many countries, especially in the USA, commercial concerns have been the subject of the agenda due to the increase in the global current account deficit. At the same time, the sustainability of high current account deficits attracts attention, as well as the financing of high current account deficits. Turkey is the most important reason for the current account deficit of foreign trade deficit. Before 1980, import substitution production policy was followed and all necessary goods were produced in Turkey. With the decisions of January 24, 1980, the country paved the way for free trade with the foreign world and began to implement an export-based economic growth model. However, this process of opening out without the necessary legal and structural arrangements has been imported more than needed and consequently resulted in foreign trade deficit. Therefore, the way to remove the imbalance may occur in the current process, along with the economy opening up to outside of Turkey should take the necessary measures to advance and implement the right policies. capital it needs Turkey's economy maintained its growth in recent years should provide low-cost and long-term occurring in foreign trade could create the infrastructure rather than short-term capital movements, such as outdoor hot money through the withdrawal of long-term direct investment financing.

Key Words: Current Account Deficit, Sustainability, GDP, Current Account Deficit, The foreign trade deficit, Finance

1.Giriş

Dünyada finansal küreselleşme olgusunun hız kazanmasında etken olan ekonomik gelişmeler ABD bünyesinde ve çoğu 1940'lı yılların sonrasında oluşturulan IMF, Dünya Bankası, GATT ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı - Organisation For Economic Cooperation And Development (OECD) gibi uluslararası kuruluşların önemi oldukça büyüktür. Bu ekonomik kuruluşların da etkisiyle 1950'ler ve 1960ye'lar da yeni bir küreselleşme olgusu meydana gelmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ile sabit kur sistemi terk edilmiş ve gelişmiş ülkeler başta ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya arka arkaya sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmalarıyla ikinci küreselleşme dönemi başlamıştır. Sermaye hareketlerinde ki kısıtlanmaların kaldırılması finansal küreselleşme yolunda dönüm noktası olmuştur.(Aktan ve Şen, 1999: 11)

1980 ve sonrası küreselleşme sürecinin üçüncü ve diğerlerinden farklı bir dönemidir. Bu dönemde bilim ve teknolojiye meydana gelen evolüsyonlardan ötürü bu döneme Bilgi Çağı da denilmektedir. Üçüncü

küreselleşmeye kadar gelişen 10' ar yıllık süreci Oran kısaca üç başlık altında özetlemiştir. (Oran,2001:9)

1970'lerde dünya ekonomisine çok uluslu şirketlerin hakim olması;

1980'ler Batı'nın teknoloji icatlarıyla meydana getirdiği Komünikasyon Devrimi;

1990'lar SSCB'nin dağılmasıyla güç dengesinin yok olması ve Batı'nın yeniden tek güç haline gelmesidir.

Geçmiş yıllardan gelen finansal küreselleşme süreci dünya ekonomilerini etkisi altına almaya devam ederken 1980 senesine gelindiğinde dünya ve Türkiye ekonomisi açısından oldukça mühim yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Finansal küreselleşmenin hız kazandığı bu dönem ülke ekonomilerinin önündeki sermaye kısıtlamalarını kaldıran dışa dönük sanayileşme ve liberal politikaların uygulanmaya konulduğu dönemdir. Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla uygulamaya geçirdiği liberal politikalarla piyasa ekonomisine geçerek finansal küreselleşme sürecinde yerini almıştır. Türkiye de 1980 öncesi enflasyon oranları gündem konusuyken uygulanmaya konulan ekonomik liberalizasyon politikalar sonrasında cari açık kavramını gündeme getirmiştir. 1980 den itibaren beliren cari işlemler açığı özellikle 2000'li yıllarda kendini iyice hissettirerek Türkiye ekonomisinin en önemli sorunu haline gelmiştir. Bununla beraber cari açığın açık/GSYİH oranının %5'i aşmaması durumunda kriz ortamının oluşmayacağı yönünde görüşlerinin yanı sıra cari açığın finansmanı sağlandıkça sorun olmadan sürdürülebileceği yönünde de görüşler söz konusudur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ödemeler Dengesi ve Ana Hesap Kalemleri

2.2. Ödemeler Dengesi

Bir ülkenin uluslararası piyasalarla olan ekonomik ilişkilerinin belli bir dönem süresince sistematik olarak kayıt altına tutulduğu rapordur. Bir ekonominin kendisi dışında dünyanın kalan bölümünden aldığı ve dünyanın kalan bölümüne verdiği pay ve sorumluluklarından oluşan parametreler ödemeler bilançosunda kaydedilmektedir(TCMB,2005:2).

Bir ekonomi de bir yıldan fazla ikamet eden şahısların belirli periyotlarda ülke dışında yine bir yıldan fazla ikamet eden şahıslarla yapmış oldukları ekonomik ilişkilerin düzenli olarak kayıt edildiği yazanaktır(Eğilmez ve Kumcu, 2003: 219; Seyidoğlu,2013:329). Yani şahısların ülke vatandaşı olmaksızın buldukları ülkede bir yıldan fazla ikametleri söz konusuysa ödemler bilançosunda yerleşik sayılacaklarından diğer ülkelerle yapılan ekonomik faaliyetlerin kaydedildiği yerdir.

Ödemeler bilançosu istatistikleri bir yıllık bir dönemde ekonomik ve finansal işlemlerin meydana getirdiği net açık ve fazlayı göstermektedir. Ödemeler dengesinde yapılan işlemler artı ve eksi olmak üzere iki ayrı yerde kaydedilir(çift kayıt ilkesi). Kayıt altına alınan işlemlerin artı olan yani alacaklı olan kısmına mal ihracatı, hizmet ihracatı, sermaye ithali, turizm gelirleri kaydedilirken eksi yani borç olarak kaydedilen kısımda ise mal ithalatı, hizmet ithalatı, sermaye ihracı, turizm giderleri yer almaktadır. Alacaklı işlemler aktif olan borç işlemleri ise pasif olan taraftır. Yapılan bu işlemleri basit olarak aşağıdaki tabloda özetlemek mümkündür.

Aktif Pasif

Mal ihracatı	Mal ithalatı
Hizmet ihracatı	Hizmet ithalatı
Sermaye İthalı	Sermaye ihracı
Turizm gelirleri	Turizm giderleri

Tablo 1: Ödemeler Bilançosunda Kayıt Altına Alınan İşlemler

Burada çift kalem sistemine göre artı olan kalemlerin toplamı ile eksi olan kalemlerin toplamının eşit olması yani yapılan tüm işlemlerin toplamının sıfır olması esasına dayanmaktadır(Halil SEYİDOĞLU, age, s.387).

Ödemeler Dengesi=Cari İşlemler Hesabı + Sermaye Hesabı + Finans Hesabı + Net Hata ve Noksan Hesabı + Rezerv Varlıklar = 0

(Bu denklemin aldığı işaret içinde bulunduğu vaziyete göre artı yerine eksi de olabilir)

Artı olan tarafa kaydedilen (mal ihracatı, hizmet ihracatı, sermaye ithali, turizm gelirleri) parasal kalemlerde varlık azalışını yükümlülük artışını gösterirken, eksi olan tarafa kaydedilen(mal ithalatı, hizmet ithalatı, sermaye ihracı, turizm giderleri) parasal kalemlerde varlık artışını, yükümlülük azalışını gösterir(TCMB, age,s.5).

Eksik veya fazla olan kayıtlar net hata ve noksanı göstermektedir. Kayıt dışılık, kayıt zamanındaki uyumsuzluklar, hatalı yapılan anketler, bildirimlerdeki yanlışlıklar (gümrük bildirimlerindeki hatalar gibi), net hata ve noksanı sebebiyet veren örnekler arasındadır(Eğilmez, 2017).

Uluslararası iktisadi işlemlerin ödemeler bilançosunda iki başlık altında kayıt altına alınan işlemler vardır bunlardan birincisi;

Otonom işlemler(dengesizlik doğuran “gap making”): Normal piyasa şartlarında meydana gelen yani ekonomik ve parasal sebeplerle ödemeler bilançosuna bağlı olmadan kendiliğinden gelişen işlemlerdir. Otonom işlemler uluslararası iktisadi ilişkilerde önemli ölçüde etkilidir. Bu etkinin nedeni ise dış ödemeler bilançosunda söz konusu ülkenin açık ya da fazla vermesi otonom işlemlerin neticesinde ortaya çıkar. Bundan dolayıdır ki otonom işlemlere “**dengeşizlik doğuran” (gap making)** işlemler denilir.

İkincisi ise;

Denkleştirici İşlemler (dengeşizlik gideren “gapfilling”):Ödemeler bilançosundan kaynaklanan yani otonom işlemlerin sonucudur. Alacak ve borç toplamları otonom işlemlerde birbirilerine eşit ise ödemeler bilançosu dengede, alacaklı kalem borç kaleminden büyükse fazlalık, borçlu kalem alacaklı kalemden büyükse ödemeler bilançosunda açık vardır. İşte bu devrede otonom işlemlerin bir sonucu olarak denkleştirici işlemler “**dengeşizlik gideren” (gap filling)** devreye girer. Örnek verilecek olursa otonom işlemler sonucunda açık olduğunu düşünelim bu açığı finanse etmek için ülke merkez bankası,

ımf gibi resmi rezervli kaynakları kullanarak ya da kısa süreli dış borçlanma yoluna giderek dengesizliği gidermek amacıyla yapılan işlemlerdir.

Resmi rezervli kaynaklarının çalışma şekli; bir ülkeye giren döviz ülkeden çıkan dövizlerden fazlaysa (**dış ticaret fazlası**) bu da döviz arzının döviz talebinden çok olduğunun bir sonucudur ve bu sonuç döviz kurlarında düşme meydana getirir. Merkez bankası resmi döviz rezervlerini arttırmak için piyasadan döviz satın alarak sorunun önlemeye çalışır. Eğer tam tersi bir durum yaşıyorsa yani ülkeye giren döviz ülkeden çıkan dövizden az ise (**dış ticaret açığı**) döviz arzının döviz talebinden az olmasından dolayı döviz kurlarında yükselme meydana gelecektir. Bu seferde merkez bankası piyasaya döviz satıp resmi döviz rezervlerini azaltarak sorunu çözme yoluna gidecektir.

Ödemeler bilançosunda otonom işlemlerle denkleştirici işlemler arasında bir çizgi çekilir. Çizginin üzerindeki yere “otonom” çizgi üstü işlemler, açık yaratıcı işlemler (above the line transactions), çizginin altındaki yere “denkleştirici” çizgi altı işlemler, açık kapayıcı işlemler (below the line transactions) kaydedilir.

Otonom İşlemler(Dengesizlik Doğuran, Gap Making)	1.CARİ İŞLEMLER HESABI a-mal dengesi b-hizmetler dengesi c-yatırım gelirleri dengesi d-cari transferler dengesi
Çizgi Üstü İşlemler(Açık Yaratıcı, Above the Line Transactions)	2.SERMAYE VE FİNANS HESAPLARI a-Sermaye Hesabı b-Finans Hesabı (Doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler ve diğer yatırımlar)
Denkleştirici İşlemler (Dengesizlik Gideren, Gap Filling)	Rezerv Varlıklar
Çizgi Altı İşlemler (Açık Kapayıcı, Below the Line Transactions)	3.NET HATA VE NOKSANHESABI

Tablo 2: Otonom ve Denkleştirici İşlemler Tablosu

Bir ülkenin enflasyon oranı, büyüme hızı, gelir dağılımı, istihdam, dış borçlanma, döviz kuru gibi makroekonomik göstergeleri ödemeler bilançosuyla yakından alakalıdır. Bundan dolayıdır ki ödemeler bilançosu iktisadi politikaların tayin edilmesinde kullanılan esas araçtır.

Bir ülkenin başka bir ülkedeki yerleşiklerle olan iktisadi eylemlerini analiz edebilmek için ödemeler bilançosu tablosu oldukça önemlidir. Ödemeler bilançosunu daha önemli hale getiren ise uluslararası işlemlerde kendi parası kabullenilmemiş ülkelerin yabancı para elde etme olanaklarının olmasıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 251). Bu sebeple bir ekonominin ödemeler bilançosunun açık vermesi, o ekonominin borçlu olan kalemde yer alarak ödeme gücündeki aksaklığı gösterir. Bir ülke eğer dış açık veriyorsa bu ülkenin parası yabancı ülkelerin paraları karşısında değer kaybettiğinin işaretidir (Dinler, 2005: 514).

Ödemeler bilançosu doğrudan ya da dolaylı yabancı yatırımcıları da yakından ilgilendirir. Ödemeler bilançosunda ki gelişme ve değişimleri analiz eden yatırımcı bu doğrultuda yatırım yapmayı yapmayacağına karar verir.

Belirli periyotlarda açıklanan ödemeler bilançosunun istatistiksel verilerinin elde edildiği başlıca kaynaklar vardır. Hesap türlerine göre değişen bu kaynaklar(TCMB, 2005a:12-13);

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)ve Türkiye’de ki bankaların dövizli işlem raporları
- Türkiye İstatistik Kurumu Tarafından yayımlanan dış ticaret verileri
- TÜİK’in mal ticaretiyle alakalı navlun, sigorta gelir ve gider verileri
- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, TCMB ve TÜİK tarafından yapılan anketler
- Kuruluşların kendilerinden alınan veriler
- Yurtdışındaki yerleşik olanların portföy yatırımlarına dair saklama hizmeti sunan bankalarda saklanan stok veriler
- Doğrudan yatırım anketleri
- Görsel ve yazılı basın

Tablo 3’ de herhangi bir ekonominin dış ödemeler dengesinin daha anlaşılır olabilmesi için ödemeler bilançosunun ana kalemleri ve onların alt kalemleri gösterilmektedir.

Alacak - Borç

1.CARİ İŞLEMLER HESABI		
a)Mal İhracat ve ithalatı	(+)	(-)
DIŞ TİCARET BİLANÇOSU	(+)	(-)
b)Hizmet İhracatı ve İthalatı	(+)	(-)
c)Uluslararası Faktör Gelir ve Giderleri	(+)	(-)
d)Tek Yanlı Transferler	(+)	(-)
1- Özel Bağış ve Hediyeler	(+)	(-)
2- Hükümet Transferleri	(+)	(-)
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	(+)	(-)
2.SERMAYE HESABI (Finans Hesabı)		
a)Uzun Ömürlü Sermaye	(+)	(-)
1-Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	(+)	(-)
2- Özel Portfölyo Yatırımları	(+)	(-)
3- Resmi Sermaye İşlemleri	(+)	(-)
b)Kısa Süreli Sermaye (Denkleştirici Olmayan)	(+)	(-)
SERMAYE İŞLEMLERİ BİLANÇOSU	(+)	(-)
3.NET HATA-NOKSAN HESABI		
Çizgi Üstü İşlemler		
4.RESMİ REZERVLER HESABI		
1-Kısa Süreli Resmi Sermaye	(+)	(-)
2-Döviz	(+)	(-)
3-Parasal Altın	(+)	(-)
4-SDR ve IMF Rezerv Pozisyonu	(+)	(-)
RESMİ REZERVLER BİLANÇOSU		

Kaynak: TCMB

Tablo 3:Ödemeler Bilançosu Tablosu

3.Ödemeler Bilançosunun Ana hesap Grupları

3.1.Cari İşlemler Hesabı

Ödemeler bilançosu dengesinin en önemli kalemi olan cari işlemler hesabı mal ve hizmet ihracat ve ithalatıyla ülkeye giren ve çıkan dövizlerin, yatırımların gelir ve giderlerinin, ülkeye giren çıkan cari transferlerin kaydedildiği yerdir. Cari işlemler hesabının dört alt kalemi bulunmaktadır bunlar; mal dengesi, hizmet dengesi, yatırım gelirleri dengesi ve cari transferler dengesidir.

Başka bir ifadeyle cari işlemler hesabı ülke içinde ve ülke dışında ki ekonomik birimlerin mal, hizmet ve mülkiyeti el değiştirmek koşuluyla parasal hareketliliği ifade etmektedir. (Eğilmez ve Kumcu 2004: 241)

Cari işlemler dengesini aşağıdaki formül yoluyla bulmak mümkündür.

Cari Denge =(mal ihracatı gelirleri + satılan hizmetlerden sağlanan gelirler + diğer gelirler) – (mal ithalatı giderleri + satın alınan hizmetlere ödenen giderler + diğer giderler) +/- cari transferler

Bu formülde üç denge halinden biri olabilir. Yukarıda gösterilen cari denge formülünün ilk parantezinin içindeki denklemin toplamı ile cari transferlerin toplamı ikinci parantezin içindeki denklemin toplamından büyük ise cari fazla, tam tersi yani küçük ise cari açık, bu iki denklem birbirine eşit ise cari denge söz konusudur (Eğilmez, 2012).

Bir ekonominin cari işlemler hesabının sonucunda elde ettiği geliri giderinden fazla olduğu görünüyorsa cari işlemler fazlası vardır eğer giderlerden daha küçük ise cari açık var demektir. Cari işlemler hesabı günümüz ekonomileri ve bilhassa gelişmekte olan ekonomiler için önem arz etmektedir. Ekonomik büyümenin daha istikrarlı bir yol alarak ilerlemesi için cari işlemler hesabının dengede olması oldukça önemlidir. Cari işlemler dengesinin bozuk olması yani mal ve hizmet ticareti ve cari transferlerden elde edilen gelirlerin az olması ve giderleri karşılayamaması durumunda ülke karşısına cari açık sorunsalı çıkmaktadır. (Peker ve Hotunluoğlu, 2009:222). Böyle bir durumla karşı karşıya kalan ülke ekonomisinin istikrarlı büyümesinin sürdürülebilirliğine zarar vermektedir.

Cari işlemler hesabı ülkelerin cari yılda ürettikleri mal ve hizmet ihracat ve ithalatını kapsadığından bir ekonominin diğer bir ekonomi ile yaptığı finansal faaliyetleri ve ulusal geliri ile ilişkilidir. Yurt içinde üretilip ihraç edilen mallar ,O ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın bir bölümüdür. Bir ülkenin İthalatı ise dışarıdan alınan mal ve hizmetlere yapılan harcamalarıdır. Dolayısıyla açık ekonomilerde milli gelirin GSYİH belirlenmesinde cari işlemler dengesi oldukça önem arz etmektedir. Milli gelir hesaplanırken ihracat (X) toplam harcamaları arttırırken, İthalat (M) toplam harcamaları azaltmaktadır(Seyidoğlu, 2007:319).

Açık ekonomide milli gelir denklemi; (Eğilmez, Kumcu, 2011:211-212)

$$Y= C+I+G+(X-M)$$

Y=Milli Gelir

G=Devlet Harcamaları

C=Toplam Tüketim

X=İhracat

I=Toplam Yatırım

M= İthalat

İhracat ve ithalat bir ekonomideki yerleşiklerle başka bir ekonomide ki yerleşiklerin toplam mal ve hizmet alışverişini içermektedir. Bundandır ki $(X-M)$ cari işlemler dengesini bize vermektedir.

Tüketilmeyen kullanılabilir gelirin tasarruf olduğunu varsayacak olursak eğer, kullanılabilir gelir;

$$Y-T = C + S$$

Y=Milli Gelir, T=Vergileri, C=Tüketim, S=Toplam Özel Kesim Tasarrufları

1 ve 2 numaralı eşitliklerin bir arada yazılmasıyla;

$$(S-I) + (T-G) = (X-M)$$

$(S-I)$ = Özel kesimin tasarruf-yatırım dengesi

$(T-G)$ =Kamu kesimi finansman dengesi

$(X-M)$ = Cari açık dengesi

3. eşitlikten yola çıkacak olursak cari açık dengesi, özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ve kamu kesimi finansman dengesinin toplamları sonucu oluştuğunu görürüz.

- Özel kesim, tasarruflarının üstünde yatırım yaparsa yani yapılan yatırımın finansmanı tasarrufu geçiyorsa $(S-I) < 0$, kamu kesimi de finansman açıkları verdiği taktirde,cari işlemler açığı $(X-M) < 0$ ile karşı karşıya kalmamız söz konusudur. Başka bir ifadeyle ancak yurt dışından tasarrufların ithal edilmesiyle yurtiçi tasarruf açığının finansmanı sağlanmaktadır.

Bir ekonomide yurt içi tasarruf yurtiçi yatırımdan fazlaysa bu fazla tasarruf yabancılara borç verilmek üzere kullanılmaktadır. Borç olarak verilen bu fonlar yabancılardan daha az mal ve hizmet üretmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla borç veren ekonomi de ticaret fazlası görülmektedir. Tam tersi yatırım tasarrufun üzerindeyse ihtiyaç olan dışarıdan borçlanarak finansman yatırım finansmanı sağlanır. Bu da dışarıdan daha az mal ve hizmet ürettiğimizden dolayı ithal ihtiyacı doğurur. Bu durum da borç alan ekonomi de ticaret açığının var olduğunu bir sonucudur. (Mankiw,2010:132)

Kısaca yapılan yatırımlar tasarruftan fazla ise bu yatırımların finansmanı için fon ithalatı yapılır (Dış ticaret açığı).Eğer ki tasarruflar yatırımların üzerindeyse dışarıya fon ihracatı yapılır (Dış ticaret fazlası).

3.2.Cari İşlemler Hesabına Kaydedilen İşlemler;

1.Mal Ticareti

2.Hizmet İhracatı ve İthalatı

3.Tek Yanlı (karşılıksız) Transferler

Yıllara Göre Dış Ticaret,1980-2018

foreign trade by years, 1980-2018

İHRACAT exports		İTHALAT imports		DIŞ TİCARET DENGESİ Balance of foreign trade	DIŞ TİCARET HACMİ volume of foreign trade	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI Proportion of imports covered by exports %	
YILLAR	Değer value%	Değişim change%	Değer value%	Değişim value%	Değer value%	Değer value%	
1980	2910122	28,7	7909364	56,0	-4999242	10 819 486	5466290,4
1981	4702934	61,6	8933374	12,9	-4230439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0

1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9

2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 766	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	-84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	-56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	-76 806 711	390 792 592	67,1

2018*	167 923 862	7,0	223 046 879	-4,6	-55 123 017	390 970 741	75,3
-------	----------------	-----	----------------	------	-------------	----------------	------

Kaynak: Tuik

Tablo 4: Dış Ticaret Verileri

Dış ticaret açığı, cari işlemler dengesinin en önemli alt kalemidir. Mal ihracatı ve ithalatı, dış ticaret dengesini oluşturduğundan ve bu bağlamda cari dengeyi de belirleyen ana unsurdur. Ülkelerin enternasyonal finansal faaliyetlerinin büyük bir bölümünü mal ihracatı ve mal ithalatı kapsar. Mal ticaretine iktisadi faaliyetlerin somut bir göstergesi de denilebilir. Çünkü ülke ekonomisinde meydana gelen uzun vadeli gelişmelerin (üretim, teknoloji, verimlilik vs.) neticesi olarak bilinebilir (Dağ,2014,Seyidoğlu,1999:389).

Diğer bir ifadeyle cari işlemler açığının temelinde yatan, dış ticarete meydana gelen açıklardır. Türkiye de 1980 yılına kadar dış ticaret çok az bir paya sahipken 1980 ekonomik liberalleşme kararları sonrasında dünya ekonomileri ile bütünleşmeye başlamasıyla dış ticarete büyük ölçüde gelişmeler yaşandı. Netice itibariyle Türkiye'nin dış ticaretinin GSYİH içindeki payı gözle görülür oranlarda artsa da ithalatın ihracattan daha yüksek seviyelerde seyretmesi dış ticaret açığının giderek artmasına neden olmuştur. 1980 de dış ticaret açığı 4, 9 milyar dolarken, 1990'da 9, 3 milyar dolar, 2000 yılında 26, 7 milyar dolar, 2011'de 105, 9 milyar dolara çıkarak dış açık en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye 1996 senesinde Gümrük Birliği'ne dahil olduktan dış açık artmış ve kriz dönemleri dışında ihracatın ithalatı karşılama oranı bazı yıllarda % 65'in altında kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Türkiye'nin dış ticaretinin bakışsız konstrüksiyonu cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyen etmenler içerisinde yer almaktadır(Kutlay,2015:5,Çelik 2011:120).

Türkiye ekonomisi yapısı itibariyle üretimde dışa bağımlı (ham madde ve malzeme, yatırım malları ithalatı) performans sergilemiştir. İhracatta rölatif olarak iyileşme olsa da, iç pazara yönelik kesimin büyümesi, plasman ve tüketim malı isteminin uyardığı ithalat artışı sebebiyle meydana gelen dış ticaret açığı, cari işlemler dengesinde ve makroekonomik stabilizasyonda riskli hale gelmiştir(Saygılı vd,2010: 10).

4.Türkiye'de Cari Açığın Finansmanı

Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin yurt içi tasarruflarının az olmasından dolayı yatırımlarının finansmanını ekseriyetle dış kaynakla sağlamaktadırlar. Bu kaynaklar düzgün kullanılmadığından bir yandan büyüme gerçekleşirken bir yandan da tasarruf oranında iyileşme olmadığından, yatırımlarda borçlanarak elde edilen kaynakların faizini ödemek için yine dış kaynağa başvurulmaktadır. Bu nedenle ülke ekonomisinde cari açığın sürdürülebilirliği git gide sorun teşkil etmeye başlarken ekonomik açıdan da tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Araştırmalar sonucu bir ülkenin cari açığının GSYİH' na oranının %5 düzeyini geçmesi durumu, cari açık için sorunsalının başladığı seviye olarak kabul edilir. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'de 1994, 1999 ve 2001'de yaşanan ekonomik krizlerin nedenleri başında cari açığın sürdürülemeyecek düzeye

gelmesi olmuştur. Son 20 senenin cari işlemler dengesi verileri, cari açığın oluşumunda başlıca sebep olarak ithalata bağlı büyümeden kaynaklı dış ticaret açığı olduğunu göstermektedir.

Cari açık veren ülkeler, bu açığı ya dış borç yoluyla, ya varlık satma yoluyla ya da altın, döviz rezervlerini kullanarak finanse ederler.

Cari işlemler finansmanı cari işlemler dengesinin alt kalemlerinden biri olan finans hesabıyla finanse edilir.

Finans Hesabı; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevlere yatırımlar, diğer yatırımlar rezerv varlıklardır. Finans hesabı içerisinde yer alan diğer kalemler hesabında yer en önemli kalem dış borçlanmadır. Dış borçlanma yoluyla finanse edilen cari işlemler hesabı dış borç stokunun artmasına yol açar. Cari açık finansmanında en doğru olan yöntem uzun vadeli ve borç yaratmayan doğrudan yatırımlar, portföy hesabında yer alan bankalar ve hazine tahvil ihracı ile diğer yatırımlarda yer alan yurt dışından elde edilen uzun vadeli banka kredileri ve diğer sektör kredileridir. Risk teşkil eden finansman kaynakları ise kısa vadeli ve borç yaratan portföy hesabında yer alan borç senetleri, diğer yatırımlarda yer alan ticari krediler, mevduatlar ve diğer yükümlülüklerdir. Kaba tabirle sıcak para olarak adlandırılan, bir ülkedeki yüksek faizlerden faydalanmak için yapan kısa vadeli dış borç ile hisse senetlerine müteveccih portföy yatırımları aracılığıyla o ülkeye giriş yapan dövizlerdir. Bu dövizlerin sıcak para olarak isimlendirilmesinin sebebi yatırım sahiplerinin risk gördükleri anda dövizlerini geri çekip gitmeleridir.

Cari işlemler hesabının finansmanı alt kalemi olan finans hesabı yoluyla giderilmediği takdirde ödemeler dengesinin alt kalemi olan net hata ve noksan yoluyla finanse edilir. Bu kalem sağlıklı finansman kaynağı olmamakla beraber, kayıt dışı döviz girişi ve çıkışlarının net dengesini verir ve eğer net değer pozitif ise cari açık finanse edilir. Net hata ve noksan kalemi de yetersiz kaldığında cari açık finansmanı resmi rezervler yoluyla sağlanır. Resmi rezervler hesabı ise merkez bankasındaki döviz, altın ve IMF gözetiminde SDR den(özel çekme hakları) oluşur.

Sonuç olarak cari açığın kapatılması yönünde ekonomide orta ve uzun vade de düzenlenecek yapısal dönüşüm esas amaç olmalıdır. Kısa vade de ise esas amaç cari açığın büyüklüğü değil cari açığın finansman şekli olmalıdır(Eşiyok,2012: 63). Zira dış ticaret açığının milli ekonomiye en büyük zararı finansman şeklinde saklıdır. Cari açığın tek başına büyüklüğünden ziyade kalitesiz finansmanı reel sektörde istikrarsızlık ve müphemiyet olarak aksetmektedir. Cari açığın hiçbir şekilde güvenilir olmayan sıcak para girişleriyle finanse edilmesi reel sektörde istikrarsızlık ve istihdam kayıplarına neden olmaktadır (Yeldan,2013b).

5.Sonuç

Tarih boyunca Türkiye ekonomisinin ilerleme sürecinde dönemsel olarak karşıya kaldığı ekonomik sorunlar farklılık göstermiştir. 1980 öncesi Türkiye’de ithal ikameci politikalar uygulanmış ve dönemin günümüzde ki cari açık gibi kronikleşmiş sorunsalı enflasyondur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önü açılmış ve ihracata dayalı büyüme modeli uygulamaya konulmuştur. Uygulanan politikalarla enflasyon çift haneli rakamlardan tek haneli rakamlara inmiş ancak 2000’li yıllarda artış trendinde yer alan sorun cari açık olmuştur. Türkiye ekonomisi her ne kadar ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapsa da üretimde ithalata bağımlı

olması ve iç tasarruf oranlarının yetersizliği yatırımların dış borçlanma yoluyla gerçekleşmesi, dış borç stokunda artışlar meydana getirerek dış ticaretin açık vermesine yol açmaktadır. Bunlara ek olarak enerjide dışa bağımlılık dış açığın büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Yüksek faiz- düşük kur politikası ithalata teşvik ederek cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye ekonomisinin bu yapısal sorununu ortadan kaldıran uzun vadeli önlemler almak yerine cari açığın finansmanı sağlandığı sürece sürdürülebilir düşüncesiyle hareket edilerek cari açığı finanse etmenin yoluna gidildi. Böylece cari açığın büyüklüğünden ziyade finansmanı önem kazandı. Cari açığın finansmanı kadar nasıl finanse edildiği de önem arz etmektedir. Son yıllarda sıcak para girişleriyle cari açığın finansmanının sağlanması piyasalar da ekonomik kriz olasılığı oluşturduğu gibi makroekonomiyi de olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle sıcak para gibi kalitesi düşük kısa vadeli finansman yerine, kalitesi yüksek, uzun vadeli doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uzun vadeli dış borçlanma biçiminde ülkeye giriş yapan döviz daha sağlıklı finansman biçimi olacaktır.

6.Kaynakça

Aktan, C. & Şen, H.(1999). ‘‘Globalleşme’’s.2, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen

Cari Açık Dersi <http://www.mahfiegilmez.com/2012/02/cari-ack-dersi.html>

Cari Açığın Finansmanı ve Kırılganlık <https://vergi.alki.net/cari-acigin-finansmani-ve-kirilganlik>

Çelik, T. (2011). Long Run Relationship Between Exportand Import:Evidence From Turkey For The Period of 1990-2010,International Conference On Applied Economics – ICOAE

Dağ, H. (2014). Cari İşlemler Dengesi, <http://www.huseyinagir.com/wp-content/uploads/2014/10/CAR%C4%B0-%C4%B0%C5%9EELEMLERENGES%C4%B0.pdf>, E.T.11.10.2015

Dış Ticaret İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Dinler, Z. (2005). İktisada Giriş (11 b.), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Eğilmez, M. ,& Kumcu, E.(2004). Ekonomi Politikası, İstanbul, Remzi Kitabevi, Haziran.

Eşiyok, B. A.(2012).Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Çözüm Önerileri, İktisat ve Toplum Say 16

Kutlay, M. (2015). The Turkish Economy at a Crossroads: Unpacking Currents Account Challenge, IAI Working Paper 10

Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi, (Çev. Ömer Faruk ÇOLAK), Efil Yayınevi, 1. Basım, Ankara, s.132.

Net Hata ve Noksan Tartışmaları <http://www.mahfiegilmez.com/2017/02/net-hata-ve-noksan-tartismalar.html>

Oran, B. (2001). Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, 4.Baskı, Ankara.

Ödemeler Dengesi www.tcmb.gov.tr

Peker, O., & Hakan H. (2009) ‘‘Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi’’, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi; 23–3).

Saygılı, Ş. ; Cihan, C.& Yalçın, C. ,Hamsici, T.(2011). Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı, T.C Merkez Bankası, No:10/02

Seyidoğlu, H. (1999).”Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama”,Turhan Kitabevi

Seyidoğlu, H. (2007). Uluslararası İktisat, İstanbul, Güzem Can Yayınları

Seyidoğlu, H. (2009/2013). "Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama", İstanbul, Güzem Can Yayınları.

Yeldan, E. (2013b). Cari Açık Mistisizmi, Cumhuriyet Gazetesi

ŞIRNAK TARIM SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Ebru OĞUZ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü

Esra OĞUZ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü

Öz

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların beslenebilmesi için gereken gıda maddeleri ile hammaddelerin temini tarım sektörüyle sağlanmakta ve bu sektörün de ikamesi bulunmamaktadır. Türkiye, özellikle Anadolu tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Bu uygarlıklarda tarımsal faaliyetler, bölgenin iklim çeşitliliği nedeni ile çok çeşitli alanlarda yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu uygarlıkların en önemlileri, Asurlar, Hititler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar olmuştur. İnsanların toprağı işlemesi, topraktan ürün elde etmesi ve hayvancılık yapması faaliyetlerine tarım denir. Topraklardan tarım alanı olarak yararlanma geniş ölçüde yer şekillerine ve iklime bağlıdır. Ülkemizde nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımdan sağlar. Ayrıca tarım, insanların temel besin maddelerini karşılaması, dış satımında önemli bir yere sahip olması ve ülkemizdeki birçok sanayi kolunun hammaddesini karşılaması nedeniyle ülke ekonomisindeki önemini korumaktadır. Çalışmada Şırnak ilinin Türkiye ile meyve, sebze ve tahılları karşılaştırılarak tarımda ekim alanı, üretim miktarı, verimlilik ve ağaç sayısı yönünden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Şırnak, Türkiye

Abstract

The agricultural sector, regardless of the level of development of countries, has an important place in the economic life of all countries. Because, the foodstuffs and raw materials required for the nutrition of the people are provided by the agricultural sector and there is no substitution for this sector. Turkey is an especially geography has hosted various civilizations throughout the history of Anatolia. In these civilizations, agricultural activities were carried out in a wide range of areas due to the climate diversity of the region. The most important of these civilizations were Assyrians, Hittites, Seljuks, Anatolian Seljuks and Ottomans. The activities of the people to process the soil, to obtain the product from the soil and to make livestock are called agriculture. The use of soils as agricultural land depends largely on landforms and climate. In our country, a significant part of the population provides for their livelihood from agriculture. In addition, agriculture, people to meet the basic nutrients, have an important place in the export of the country and many of our country's raw material to meet the raw material of the country continues to be important in the economy. Working with the fruit of Sirnak province in Turkey,

vegetables and cereals by comparing the agricultural cultivation area, production levels will be analyzed in terms of productivity and the number of trees.

Key Words: Agriculture, Sirtak, Turkey

Dünyada Tarımın Tarihsel Gelişimi

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne derece olursa olsun, bütün ülke ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanların beslenebilmesi için gerekli olan gıda maddeleri ile hammaddelerin temini tarım sektöründen sağlanmakta ve bu tarım sektörünün de ikamesi bulunmamaktadır.

Geçmişe baktığımızda tarım sektörünün gelişimi, uzun yıllar boyunca büyük engeller ile karşı karşıya kalmıştır. 18. yüzyıl'a kadar toprak ve bitkilerin besin ihtiyacını giderebilmek için sadece hayvan gübreleri kullanılmış, toprak her yıl nadasa bırakılmış ve toprağa her yıl farklı bir bitki ekilmiştir. Gerek yeterli hayvan gübresinin bulunamamasından dolayı gerekse her yıl nadasa bırakılması sonucunda, tarımsal üretim sınırlı kalmıştır. Daha sonraları İngiltere başta olmak üzere batı dünyasında şalgam ekiminin başlamasıyla birlikte toprakların nadasa bırakılma zorunluluğu ortadan kalkmış ve şalgam hayvansal üretimde hayvanların kış yiyeceği olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Şalgam ekimi ile birlikte, daha çok hayvana besin sağlanmış ve hayvansal üretim artmıştır. Hayvan sayısında görülen artış ile birlikte, hayvansal gübrelerde de bir artış gözlenmiştir. Dünyada tarım sektöründe yaşanan bir diğer önemli gelişme ise İngiliz çiftçiler tarafından geliştirilen dörtlü ekim nöbeti sisteminin kurulmasıdır. Bu geliştirilen sistem sayesinde toprağa ardışık olarak buğday, şalgam, arpa ve yonca ekilmesiyle tarımda verim artışı yaşanmaya başlamıştır. Tarım sektöründe yaşanan bir diğer önemli gelişme ise 1840 yılında Alman kimyacı Justos von Liebig'in potasyum, fosfor ve azotun bitkilerin gelişimi üzerindeki olumlu etkisini tespit etmesi ve bu bilgi ışığında yapay gübreyi icat etmiş olmasıdır. Yapay gübrenin icadıyla verim artışı ve toprakların yeni yöntemler ile işlenmesi sonucunda tarımsal faaliyetlerin pazar payı artmakta ve tarım sektörü ekonomik bir güç haline gelmeye başlamıştır. Bu süre zarfında ülkelerin ve dolayısıyla kişilerin gelirlerinde yaşanan artışlar ve dünya ticaretindeki gelişmelerle birlikte kişi başına düşen tüketim de artış göstermiştir. Bu paralel olarak tarımsal mamullerin üretiminin gelecekte de artış göstermesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra dünyada yaşanan önemli ekonomik dalgalanmaların etkisiyle, birçok tarımsal mamulün fiyatlarında artışlar meydana gelmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) raporlarına göre, tarımsal mamullerdeki fiyat artışlarının devam etmesi ile birlikte, gelecekte Afrika Kıtası başta olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkelerinin gıda temini sorunu yaşayacağı ve 2025 yılında Afrika Kıtası'nın 1 milyarı aşan nüfusunun sadece %25'ini besleyebilecek kapasiteye sahip olacağı tahmin edilmektedir (Doğan vd.,2005:31,32).

Türkiyede Tarımın Tarihsel Gelişimi

Ekonomi, sınırlı sayıdaki üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişim), toplumu oluşturan bireyler için gerekli olan bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere, nasıl ve hangi alternatiflerde kullanılacağını inceleyen bir bilim dalıdır. Ülke ekonomilerini oluşturan faaliyet kolları ise ekonomik sektörleri oluşturmaktadır. Tarım sektörü de ülke ekonomilerini oluşturan temel sektörlerden biridir. Günümüzde tarım denildiği zaman genellikle akla ilk gelen kavram bitkisel üretimdir. Oysa tarım çok daha kapsamlı ve geniş bir kavramdır. Tarım, bitkisel üretimin yanı sıra hayvancılık, su ürünlerini,

ormancılığı da kapsamaktadır. Tarım genel anlamda “bitkisel ve hayvansal ürünlerin; üretilmesi, kalite ve veriminin yükseltilmesi, uygun koşullarda saklanması ve korunması, işlenip değerlendirilmesi ile pazarlanması” şeklinde tanımlanmaktadır (Doğan vd.,2015:30).

Türkiye, özellikle Anadolu olmak üzere tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Bu uygarlıklarda tarımsal faaliyetler, bölgenin iklim çeşitliliği nedeni ile çok çeşitli alanlarda yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bu uygarlıkların en önemlileri, Asurlar, Hititler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar olmuştur.

Eski bir coğrafya olan Anadolu’da, eski dünyanın ticaret merkezi olmasının da verdiği canlılıkla, çok çeşitli tarımsal faaliyetler eski devirlerden beri süre gelmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde toprakların mülkiyeti devletin olmuş ve kullanma hakkı kişilere verilmiştir. Özellikle Osmanlılardaki toprak düzeni, tarımsal faaliyetlere önemli ölçüde yön vermiştir. Bu dönemde tarım politikaları, askeri varlığın oluşturulması, vergilerin toplanması ve büyük şehirlerin gıda ihtiyacının karşılanması amaçlarına hizmet etmiştir (Yavuz ve Çağlayan, 2005:1).

Tarım Sektöründe Yerine Getirilmesi Beklenen İşlevler

1. Tarımın Birinci İşlevi: İnsanların Besinsel Gereksinimlerini Sağlama

Tarımın ilk önde gelen işlevi, vatandaşların temel ihtiyaç maddesi olan gıda ürünlerini karşılamaktır. Tarımsal anlamda ilk faaliyetlerin başladığı zamanlardan beri tarım sektörünün bu işlevi devam etmektedir. Bu anlamda da tarım sektörü hem stratejik hem de evrensel bir öneme sahiptir. Dünyada hiçbir ülke beslenme açısından bir başka ülkeye bağımlı kalmak istememektedir. Ülke ekonomisi içinde tarım sektöründe yer alan çiftçilerin üretimine baktığımızda tüketenlerden çok daha fazla üretim yapmaktadırlar. Böylece hem kendi ihtiyaçlarını karşılamakta hem de diğer bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Nüfusunun %7’si tarım sektöründe faaliyette bulunan yüksek gelirli ülkelerde bir tarımcı ailesi kendisine ilave olarak ayrıca elli kişiyi doyuracak kadar tarımsal ürün üretmeyi başarırken, nüfusunun %60’ı tarım sektöründe faaliyette bulunan az gelişmiş olan ülkelere, bir çiftçi ailesi kendisine ilave olarak ancak tarım dışında faaliyette bulunan iki kişiyi besleyebilecek kadar tarım ürünü üretebilmektedir. Ülkeler arasındaki verimlilik artışı karşılaştırıldığında az gelişmiş olan ülkelere son yıllardaki verimlilik artışı sağlanmış olsa da, günümüzde tarım kesimi tarım dışı kesimin gıda ihtiyacını yeterli oranda karşılayamamaktadır (Öztuna, s:27).

2. Tarımın İkinci İşlevi: Endüstriyel Sektöre Hammade Üretmek

Tarım sektörü temel fonksiyonu olan kişilerin gıda ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra hizmet sektörüne mal, sanayi sektörüne de hammadde sağlamaktadır. Sanayi devrimi öncesi gelişmelere baktığımızda, tarımsal ürünler beslenme amacı dışında el işlerinde, giyim ve temizlik gibi alanlarda da kullanılabilirdi. Sanayi devriminden sonra tarıma dayalı endüstrilerin de gelişmesiyle beraber endüstriyel hammadde üretimine yönelik tarımsal mallara olan talepte büyük ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Bu anlamda da pamuk, kauçuk, yün, sabun üretiminde artışlar gözlenmiştir. Bu artışlarla birlikte ilerleyen zamanlarda bu mallar yerine ikame edilen mallar üretilmiştir. Örneğin; sabun yerine sentetik deterjan, pamuk yerine sentetik lifler üretilmiştir. Tarım sektörünün işlevine diğer bir açıdan bakacak olursak, tarım üreticileri pamuk ürettiklerinde çok kazanmazken, bunu hammadde olarak

kullanan tekstil sektörü çok iyi gelirler elde etmektedir. Aynı durum patates üreticileri için de geçerlidir. Patates üreticileri çoğu zaman maliyetinin altında ürünlerini satarken, patates kullanılarak cips üreten firmalar yüksek gelirler elde etmektedirler. Yani bir taraf kar sağlarken, diğer taraf zarar elde edebilmektedir.

Konuyu diğer yönüyle ele alırsak, tarım sektörü sanayi sektörüne hammadde sağlarken, sanayi sektörü de tarım sektörü için alet ve makine gibi sanayi malları üretmektedir. Aslında bu noktada her iki sektör birbirini tamamlamaktadır. Öncelikle sanayi sektörü tarım ile ilgili araç-gereci sağlayacak daha sonra tarım sektörü de sanayi sektörüne hammadde üretecektir (Akman, 2006:5).

3. Tarımın Üçüncü İşlevi: Toplumun Sağlığını ve Ruhsal Dengesini Sağlama

Tarımı, geniş anlamda ormanları ve geniş alanları da kapsayan, kırsal kesim olarak niteleyebiliriz. Bu anlamda, tarım, gıda maddeleri ve endüstriyel sektöre hammadde üretimi yanında, aynı zamanda toplumun sağlığını ve ruhsal dengesini de korumaktadır.

Kent, sınırlı bir ekonomik alanda, çok sayıda insan barındırarak, onların günlük gereksinimlerine yanıt veren mal ve hizmetleri, en iyi seçim imkanlarıyla sunmaktadır. Bir yandan iş olanakları, öte yandan her türlü mal ve hizmetleri kolaylıkla temin olanaklarını sağlayan kentte yaşam, ilk bakışta kırdaki yaşama göre oldukça büyük avantajlara sahiptir. Ne var ki, insan sağlığı ve iç huzuru yönünden, kentleri kırlarla karşılaştığımızda, kent yaşamının sunduğu avantajların, kentlilere pahalıya mal olduğunu görürüz. Endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaştığı büyük kentlerde, ısınma için kullanılan enerjinin neden olduğu hava kirlenmesi yanında, endüstriyel üretimin her aşamasında ortaya çıkan sıvı ve gaz şeklindeki atıklar ve egzoz gazları, giderek havayı daha çok kirletmektedir. Bir yandan kirli havayı teneffüs etmek zorunda kalan, öte yandan kent gürültüsünde sersemleyen insanoğlu, eve gidiş geliştiki zaman kaybından ve yorgunluktan ruhsal sağlığını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kent yaşamını ruhsal gerginlikle birlikte, kişilerin çalışma kapasitelerini düşürürken, sosyal ve ailevi ilişkilerinin de zayıflamasına neden olmaktadır.

İnsanların iç huzurunu sağlayan yeşil alanların mahvedilmemesi gerekir. Dünya nüfusunun artışıyla birlikte, göl, nehir ve hatta denizler kirlenirken, yeşil alanlar, ormanlar tahrip edilmektedir. Medeniyetler, ormanları çöle dönüştürmekte büyük beceriye sahiptirler. İnsanoğlunun ruhsal sağlığının korunabilmesi için, başta ormanlar olmak üzere, tüm yeşil alanların tahribinin önlenmesi, yok olanın yeniden yetiştirilmesi ve iyileştirilmesi gerekir.

Bir ülkenin normal bir orman varlığına sahip olabilmesi için, ormanlık alanların uygun bir dağılışı o ülkenin topraklarının %30'unun üzerinde bir alanı kapsamaları gerekmektedir. Ülkemiz topraklarının %25'i ormanlarla kaplıdır. Ancak mevcut ormanlarımızın %40'ı iyi kalitededir. Topraklarının ormanlarla kaplı kısmı, Finlandiya'da %69'a İsveç'te %53'e, Yugoslavya'da %36'ya Fransa'da %20'ye, Yunanistan'da %16'ya inmektedir. Ormanlık yönünden, ülkemizden daha kötü durumda olan ülkeler olmasına karşın, orman varlığımızın yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Mevcut orman varlığımızı korumak ve yeni ormanlar yetiştirmeye yönelik, bilinçli bir orman politikasının izlenmesi kaçınılmazdır (Dinler,2006:59).

4. Tarımın Dördüncü İşlevi: Kalkınmanın Finansmanını Sağlama

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları konusunda geliştirilen teorileri başında, “Üç Sektör Kuramı” gelmektedir. Bu teori, az gelişmişliği yapısalıcı teori ile açıklayan C.Clark ve S.Kuznets tarafından ileri sürülmüştür. Ekonomide tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere toplam üç sektör bulunmaktadır. Bu sektörler içinde, kalkınma sürecinin yapısal değişim için de üç şekilde gerçekleştiğini savunmaktadırlar (Yavilioğlu, 2002:52). Bunlar;

- Milli gelir içinde tarımın payı azalmakta, sanayi ve hizmetlerin payı artmaktadır.
- Tarımın aktif nüfus içindeki payı azalırken sanayi ve hizmetlerin payı artmaktadır.
- İmalat sanayi içinde tüketim malı üreten alt sektörlerin payı azalırken, ara malı ve yatırım malı üreten alt sektörlerin payı artmaktadır.

Bu teorinin sonucuna bakarsak, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının ilk aşamasında tarım gerekli iken, ilerleyen aşamalarda sanayi ve hizmetler sektörünün önem kazandığını görmekteyiz. Özellikle günümüz bilgi toplumu ve küreselleşme hareketleri ile birlikte hizmetler sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle de ekonominin büyümesi, hizmetler sektöründe çalışan aktif nüfusun artışına bağlanmıştır.

Ekonomik kalkınmada tarımın rolü ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde tarım hâkim sektör konumundadır. Ekonomik kalkınmayı başlatmak için gerekli altyapının hazırlanarak, ülkedeki bölgesel piyasaların ulusal piyasalara açılması gereklidir. Bu temel altyapıların öncelikle yapılabilmesi için gerekli finansmanın sağlanacağı sektör, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörüdür (Yenilmez, Bayraç,2005:23).

Geçmiş dönemlerde ekonomik kalkınmanın finansmanını sağlamak amacıyla çeşitli ülkelerde izlenen vergileme politikaları;

a. Fransa’daki Emek Vergisi Örneği

Fransa’da “Eski Rejim” döneminde (1789 Fransız İhtilalinden önceki dönem), köylülerden angarya adı altında bir ayni vergi alınmıştır. Bu vergiye göre her köylü, ayda üç gün, kendine gösterilen, yol ya da köprünün yapımında çalışmak zorundaydı. Bu vergi sayesinde, Fransa’nın en iyi yolları yapılmış ve bu yollar söz konusu ülkenin gelişmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Böyle bir emek vergisi ile ekonomik kalkınma için en önemli yapılardan biri olan yolların yapımını gerçekleştiren Fransa, ilginç bir örnek sergilemektedir.

Öte yandan Çin Halk Cumhuriyeti’nde de Fransa’daki angarya benzeri vergilere sıkça başvurulduğu görülmektedir. Tutariter, yönetimlerce alınan bu vergilerin uygulanmasının, güçlü bir devlet otoritesi gerektirdiği, tartışma götürmez (Dinler, 2006:64).

b. Japonya’daki Arazi Vergisi Örneği

Arazi vergisi, yüksek oranlı olması halinde tasarımcıları, topraklarını verimli bir şekilde işletmeye, bunu yapamadıkları taktirde ise, topraklarını ellerinden çıkarmaya itebilecek nitelikte bir vergidir. Yüksek arazi vergisi uygulanması halinde topraklarını yeterince işletme olanağına sahip olmayan arazi sahipleri, ellerindeki topraklarının bir kısmını elden çıkarmak zorunda kalmaktadırlar. O halde yüksek oranlı arazi vergileri, bir yandan torak reformu işlevini fiilen gerçekleştirirken, öte yandan hem tarımda verimliliğin artmasını hem de ekonomik gelişme için gerekli fonun vergi olarak alınmasını sağlamaktadırlar.

Japonya'nın geçmişte uyguladığı yüksek oranlı arazi vergisi deneyimi, ekonomik kalkınma eşiğinde olan az gelişmiş ülkeler için ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Japonya'da 1813 yılında yapılan arazi reformuyla, tarımsal araziler üzerinde oldukça büyük bir arazi vergisi kondu. Mahsulden değil de arazinin değeri üzerinden alınan bu vergi, sabit oranlıydı ve tahsilatı nakden yapılıyordu. Böylece, toprak sahipleri hem topraklarını en verimli bir şekilde işletmek, hem de vergilerini ödemek için, pazara yönelik üretimde bulunmak zorunda kalıyorlardı. Japonya bu tarihlerde, vergi gelirlerinin %80'ini arazi vergilerinden elde ediyordu. Modern Japonya'nın endüstriyel gelişmesinde, 1880'lerde üretimin üçte birine kadar yükselen bu vergilerin katkısı yadsınamaz.

Japonya'da kalkınmanın ilk dönemlerinde tarımsal vergileme ve tarım sektörünün gelişmesinde arazi vergilerinin önemli rolü olmuştur. Ne var ki, Japon ekonomisinin hızlı gelişmesi oldukça karmaşık bir olaydır ve bir tek faktöre bağlanamaz. Japon kalkınmasında tarımdan tarım dışına yönelen fonlar kadar ve hatta daha da önemli bir diğer faktörün, tarımdan tarım dışına yapılan iş gücü transferi olduğunu belirtmek gerekmektedir (Dinler,2006:64,65).

c. Sovyet Rusya'da Tarımın Vergilendirilmesi

Marksist rejimin uygulandığı ülkelerde, kalkınmanın ilk dönemlerinde, ekonomik gelişmenin finansman yükünün tarımdan sağlanılmasına çalışılmıştır. Zira Marksist rejimler, Karl Marx'ın teorisindeki gibi endüstrileşmeyle birlikte işçi hareketi sonucu değil de, yeterince endüstrileşmemiş ülkelerde, 20. yüzyılda ihtilalle uygulanma alanı bulmuştur. Bu nedenle genellikle bu ülkelerde, tarım sektöründen endüstriyel sektöre fon aktararak, ekonomik gelişme, planlı bir şekilde sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarım sektörünün ekonomik gelişmeye katkısı, Sovyet Rusya'da kolhoz'ların ürünlerinin yaklaşık %20 ile %50'sini değerinin çok altındaki fiyatlardan teslimi şeklinde gerçekleştirilmek istenmiştir. Kolhoz'ların ürünlerinin, resmi kuruluşlara düşük fiyatlarla "zorunlu teslimleri" şeklindeki fiyat politikası, tarım sektörünün oldukça yüksek oranda aynı vergilenmesinden başka bir şey değildir. 1938 yılında çiftçiler piyasa değeri 53 ruble olan çavdarı 9 rubleden resmi kuruluşlara teslim etmek zorundaydılar. 1917 Ekim ihtilalini izleyen 40 yıl boyunca, Sovyet Rusya'da kalkınmanın ağır yükü, bu zorunlu teslimlerle, tarım sektörüne yüklenmiştir. 1956-58 yılında çavdarın piyasa fiyatı 85 ruble iken Kolhoz'lar üretimlerinin bir kısmını 30 rubleden, piyasa değeri 92 ruble olan buğdayı 28 rubleden, piyasa değeri 1451 ruble olan pamuk elyafını ise üçte bir fiyattan, 556 rubleden, devlete teslim zorundaydılar.

Kolhoz'ların zorunlu teslimleri ve dolayısıyla tarımsal ürünlerde çift fiyat, tarım dışı sektörlerin geliştiği 1958 yılından sonra kaldırılmıştır. Sovyet ekonomisinin finansman yükünü kırk yıla yakın bir süre sırtında taşıyan Sovyet tarımında verimliliğin ve dolayısıyla tarımsal gelirin düşük olmasına şaşmamak gerekmektedir (Dinler, 2006:65,66).

Türkiye'de ve Şırnak'ta Tarım Alanları ve bu alanların Kullanımı

İnsanların toprağı işleme, topraktan ürün elde etmesi ve hayvancılık yapması faaliyetlerine tarım denir. Topraklardan tarım alanı olarak yararlanma geniş ölçüde yer şekillerine ve iklime bağlıdır. Ülkemizde nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımdan sağlar. Ayrıca tarım, insanların temel besin maddelerini karşılaması, dış satımında önemli bir yere sahip olması ve ülkemizdeki birçok sanayi kolunun hammaddesini karşılaması nedeniyle ülke ekonomisindeki önemini korumaktadır.

Tablo 6. Türkiye’de tarım alanlarının tarım ürünlerine göre dağılımı

Yıllar	Toplam Alan	Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı	%	Sebze Bahçeleri Alanı	%	Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı	%	Süs Bitkileri Alanı
2007	248.873.935	169.449.599	68%	8.147.859	3,27%	29.087.004	12%	-
2008	245.052.225	164.602.571	67%	8.357.953	3,41%	29.499.804	12%	-
2009	242.946.808	162.174.208	67%	8.113.128	3,34%	29.429.844	12%	-
2010	243.942.052	163.330.020	67%	8.015.980	3,29%	30.105.797	12%	-
2011	236.137.614	156.915.671	66%	8.096.419	3,43%	30.911.356	13%	42.198
2012	237.819.993	154.633.765	65%	8.267.360	3,48%	32.009.607	13%	47.895
2013	238.055.119	156.128.995	66%	8.084.876	3,40%	32.320.346	14%	45.037
2014	239.407.138	157.818.172	66%	8.035.763	3,36%	32.428.112	14%	48.909
2015	239.336.141	157.230.212	66%	8.081.714	3,38%	32.838.481	14%	45.972
2016	237.111.371	155.746.391	66%	8.041.419	3,39%	33.292.166	14%	48.438

Kaynak: TÜİK

Tablo 1’de verilen 2007-2016 yılı verilerine bakılarak tarım alanları ve bu tarım ürünlerinin dağılımı hakkında genel bir bilgiye ulaşılabılır. Türkiye’de tarım alanlarının %67’si katma değeri düşük olan tahıllar, %3,4 ünü katma değeri yüksek olan sebzeler, %13 ünü katma değeri yüksek olan meyveler ve çok az kısmını da süs bitkileri oluşturmaktadır.

Tablo 7. Şırnak'ın tarım alanlarının tarım ürünlerine göre dağılımı

	Toplam Alan	Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı		Sebze Bahçeleri Alanı		Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı		Süs Bitkileri Alanı
2007	1.059.227	986.318	93%	9.120	0,86%	21.289	2,01%	
2008	991.291	937.101	95%	5.783	0,58%	4.421	0,45%	-
2009	1.166.379	1.096.696	94%	13.290	1,14%	14.193	1,22%	-
2010	1.038.029	983.012	95%	6.234,0	0,60%	16.022,0	1,54%	-
2011	1.006.632	949.119	94%	4.978	0,49%	16.453	1,63%	-
2012	953.130	884.576	93%	6.273	0,66%	18.264	1,92%	-
2013	1.013.083	943.231	93%	8.016	0,79%	19.815	1,96%	-
2014	1.002.162	930.037	93%	8.999	0,90%	20.764	2,07%	-
2015	944.625	867.102	92%	9.951	1,05%	22.949	2,43%	-
2016	778.838	718.347	92%	9.815	1,26%	23.306	2,99%	-

Kaynak: TÜİK

Şırnak ilinin tarım alanlarının tarım ürünlerine göre dağılımına bakıldığında 2007-2016 yıllarında Şırnak'ta tarım alanlarının %92'sinin tahıllardan, %0,86 sı sebzeler, %1,9'unu meyveler oluşturmaktadır.

Türkiye'nin toplam tarım alanının ürün gruplarına göre dağılımı verildikten sonra, tahıllar, sebzeler ve meyveler ürün grupları ürün bazlı incelenerek tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye'de ekim alanı en yüksek tahıllar (2016 yılı)

Ürün	Ekilen Alan
Mısır	64.332.724
Çavdar	25.979.540
Buğday	12.386.724
Pamuk	8.320.196

Arpa	8.221.173
Ayçiçeği	7.201.081
Mercimek	5.950.032
Nohut	3.595.289
Patates	2.609.135
Yulaf	1.146.493

Kaynak: TÜİK

Tablo 3'te 2016 yılında Türkiye'de ekim alanı en yüksek olan tahıllar hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgilere göre ekim alanı en yüksek olan tahılların başında mısır, çavdar, buğday vb. oluştururken ekim alanı en düşük tahılların başında ise yulaf gelmektedir.

Tablo 9. Şırnak'ta ekim alanı en yüksek tahıllar (2016 yılı)

Ürün	Ekim alanı
Buğday	580.839
Pamuk	42.101
Mısır	18.766
Mercimek	13.585

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin verileri verildikten sonra Şırnak verileri Tablo 4'te verilerek Türkiye karşılaştırması yapılmıştır.

2016 yılında Şırnak ilinde ekim alanı en yüksek olan tahılların başında buğday gelir iken en düşük ekim alanına sahip tahıllardan ise mercimek gelmektedir.

Tablo 10. Şırnak'ta ekim alanı azalan tahıllar ve Türkiye karşılaştırması

	Şırnak			Türkiye		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Susam	650	15	-98%	430.000	289.332	-33%
Nohut	14.590	373	-97%	6.060.000	3.595.289	-41%

Mercimek	137.850	13.585	-90%	3.790.000	2.354.743	-38%
Arpa	151.720	24.659	-84%	32.500.000	25.979.540	-20%
Pamuk	205.680	84.202	-59%	12.800.900	8.320.196	-35%
Fasulye	490	230	-53%	1.550.000	898.197	-42%

Kaynak: TÜİK

2004-2016 yılları arasında Türkiye ve Şırnak ilinin ekim alanları azalan tahılların karşılaştırması Tablo 5'de verilmiştir. Tabloya bakıldığında Şırnak ilinde susam %98 azalırken Türkiye'de de %33 azalmaktadır. Diğer tahıl ürünlerine bakıldığında ise nohut, mercimek, arpa, pamuk ve fasulye hem Türkiye hem de Şırnak ilinde azalış olduğu görülmektedir.

Tahıl üretiminde Türkiye ve Şırnak karşılaştırması

Türkiye, sahip olduğu toprak, su kaynakları ve iklim şartlarından dolayı tarım potansiyeli yüksek bir ülkedir. Türkiye'de tahıl üretimi, tarım sektörünün olduğu kadar genel Türkiye ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle tahıl, oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Tahıl üretimi dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun beslenmesinde büyük önem taşımaktadır. Sadece insan beslenmesinde değil, hayvan varlığının yem ihtiyacı olan dane ve saman, tahıl üretimi ile karşılanmaktadır. Tahıl, ekonomik ve sosyal yaşantıda diğer tarım ürünlerine göre daha büyük bir önem ve ağırlığa sahiptir. Ayrıca, ihracat açısından da önem taşımaktadır.

Tablo 11. Türkiye ve Şırnak'ta tahılların üretim miktarı (2016 yılı)

Ürün	Türkiye	Şırnak	Şırnak'ın Toplam üretimdeki %
Buğday	20.600.000	176.612	0,86%
Mısır	6.400.000	16.140	0,25%
Arpa	6.310.000	5.609	0,09%
Fasulye	235.000	27	0,01%
Nohut	455.000	48	0,01%
Mercimek	345.000	2.530	0,73%
Pamuk	2.856.000	31.345	1,10%
Susam	19.521		- %

Kaynak: TÜİK

2016 yılında Türkiye ve Şırnak'ta tahılların üretim miktarlarının karşılaştırması Tablo 6'da verilmiştir. Tablo da buğdayın üretim miktarı Türkiye'de 20.600.000 olduğu ve bu miktarın 176.612 Şırnak ilinde üretilen buğday oluşturulduğu görülür. Diğer bir deyişle Şırnak 'ta üretilen buğday miktarı Türkiye'deki üretim miktarını %11,5 azaltmaktadır. Susam üretim miktarına bakıldığında ise Türkiye'de 19.521 iken Şırnak'ta susam üretimi yapılmamaktadır.

Tablo 12. Şırnak'ta üretim miktarı azalan tahıllar ve Türkiye karşılaştırması

	Şırnak			Türkiye		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Susam	39	1	-97%	23.000	19.521	-15%
Nohut	1.268	48	-96%	620.000	455.000	-27%
Mercimek	15.575	2.530	-84%	480.000	345.000	-28%
Arpa	33.471	5.609	-83%	8.100.000	6.310.000	-22%
Mısır	19.489	16.140	-17%	3.000.000	6.400.000	113%

Kaynak: TÜİK

Tablo 7'de 2004-2016 yılları arasında Şırnak'ta ve Türkiye'de üretim miktarı azalan tahıllar verilmiştir. Ülkede yaşanan kuraklık, doğal afetler, kentleşme vb. etkenlerden dolayı üretim miktarında azalmalar görülmektedir. Verilere bakıldığında en büyük değişimin Şırnak ili için %97 oranında azalma, Türkiye de ise %15 oranında azalmayla susam gelmektedir.

Türkiye'de verimliliği etkileyen faktörler; sulama, gübre kullanımı, tohum ıslağı, makine kullanımı, toprak analizi, toprak bakımındır. Tarımda sulama sorunu çözüldüğünde üretim artar, buna bağlı olarak da verimlilikte artış görülür.

Türkiye ve Şırnak'ta tahıl üretiminde verimlilik

Türkiye'de tahıl üretimi, tarım sektörünün olduğu kadar genel Türkiye Ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle tahıl, oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendirmektedir. Tahıl üretimi dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun beslenmesinde de büyük önem taşımaktadır. Sadece insan beslenmesinde değil, hayvan varlığının yem ihtiyacı olan dane ve saman da tahıl üretimi ile karşılanmaktadır. Tarımda üretimin artması ya kullanılan girdilerin artırılması ya da verimin yükseltilmesi ile aynı girdi ile daha çok çıktının elde edilmesi olur. Bu anlamda verimliliğin yüksek olması ülkede tarım üretiminin yükselmesine olanak sağlayacaktır.

Tablo 13. Türkiye ve Şırnak'ta tahıllarda verimlilik (2016 yılı)

Ürün	Türkiye'de verim (kg/dekar)	Şırnak'ta verim(kg/dekar)	Şırnak'ta verimliliğin Türkiye verimliliğine oranı
Buğday	942	648	69%
Mısır	563	860	153%
Arpa	546	238	44%
Fasulye	265	120	45%
Nohut	129	130	101%
Mercimek	150	186	124%
Pamuk	687	745	108%
Susam	68	-	0%

Kaynak: TÜİK

Tablo 8'de 2016 yılı verilerine göre Türkiye ve Şırnak'ta tahıllarda verimlilik rakamları verilmiştir.

Tabloya göre Şırnak'ın buğday, arpa ve fasulye ürün gruplarında verimliliğinin Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Pamuk ve nohut ürün gruplarında ise Türkiye ile hemen hemen aynı verimlilik düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Türkiye'de ağaç sayısı en fazla olan meyveler (2016 yılı)

Ürün	Ağaç Sayısı
Fındık	360.416.783
Zeytin	147.403.130
Elma	52.639.426
Kayısı	15.585.516
Şeftali	14.733.367
Nar	13.858.784

Armut	11.193.426
Portakal	9.950.058
İncir	9.712.882
Erik	8.959.383
Limon	8.819.861
Ceviz	8.171.185

Kaynak: TÜİK

Türkiye meyve ağaçlarının genel durumu Tablo 9’da değerlendirildiğinde; 2016 yılına göre meyve ağaçlarında ilk sırayı fındık ağacı alırken son sırada ise ceviz ağacı bulunmaktadır.

Tablo 15. Şırnak’ta ağaç sayısı en fazla olan meyveler (2016 yılı)

Ürün	Ağaç Sayısı	Şırnak’taki ağaç sayısının Türkiye’deki ağaç sayısına oranı
Elma	27.705	0,05%
Nar	15.630	0,11%
Ceviz	13.402	0,16%
Antep fıstığı	10.660	0,25%
Badem	7.310	0,11%
Armut	7.250	0,06%
İncir	7.150	0,07%
Erik	6.850	0,08%
Dut	2.940	0,12%

Kaynak: TÜİK

Şırnak’ta ise 2016 yılı verileri Tablo 10’da verilmiştir. Bu verilere göre ilk sıralamayı elma ağacı alırken son sırada ise dut ağacı gelmektedir.

Tablo 16.Şırnak'ta ağaç sayısı azalan meyveler ve Türkiye karşılaştırması

	Şırnak			Türkiye		
	2004	2016	Değişim	2004	2006	Değişim
Nar	6.290	15.630	148%	3.200.000	13.858.784	333%
Vişne	162	61	-62%	5.000.000	5.971.149	19%
Erik	17.310	6.850	-60%	7.600.000	8.959.383	18%
Ayva	2.950	1.200	-59%	3.150.000	3.378.035	7%
Ceviz	25.675	13.402	-48%	4.200.000	8.171.185	95%
Armut	13.350	7.250	-46%	10.420.000	11.193.426	7%
Kiraz	382	555	45%	8.750.000	21.313.912	144%
Şeftali	3.625	2.400	-34%	12.500.000	14.733.367	18%
İncir	5320	7.150	34%	9.700.000	9.712.882	0%
Kayısı	2.400	1.780	-26%	11.500.000	15.585.516	36%
Elma	27.705	23.295	-16%	34.840.000	52.639.426	51%
Antep fıstığı	9.175	10.660	16%	26.500.000	42.570.004	61%
Dut	3.215	2.940	-9%	2.130.000	2.401.965	13%
Badem	7.220	7.310	1%	3.450.000	6.663.996	93%

Kaynak: TÜİK

Türkiye ve Şırnak ili arasındaki 2004-2016 yılları arasındaki meyve ağaç sayısı karşılaştırması tablo 11 de verilmiştir. Tablo değerlendirildiğinde Şırnak'ta nar ağaç sayısı %148 artarken Türkiye'de aynı doğrultuda %333 artmaktadır. Bunun yanı sıra Şırnak'ta elma ağaç sayısında %16 azalış görülürken Türkiye'de ise bu oran %51 oranında arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 17. Türkiye’de artışta olan Şirnak’ta azalışta olan ağaç sayısı

	TÜRKİYE			ŞIRNAK		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Ceviz	4.200.000	8.171.185	95%	25.675	13.402	-48%
Elma	34.840.000	52.639.426	51%	27.705	23.295	-16%
Kayısı	11.500.000	15.585.516	36%	2.400	1.780	-26%
Vişne	5.000.000	5.971.149	19%	162	61	-62%
Şeftali	12.500.000	14.733.367	18%	3.625	2.400	-34%
Erik	7.600.000	8.959.383	18%	17.310	6.850	-60%
Dut	2.130.000	2.401.965	13%	3.215	2.940	-9%
Ayva	3.150.000	3.378.035	7%	2.950	1.200	-59%
Armut	10.420.000	11.193.426	7%	13.350	7.250	-46%

Kaynak: TÜİK

2004-2016 yılı verilerine bakıldığında Tablo 12’de Türkiye’de artışta Şirnak’ta azalışta olan meyve ağaçlarının başında ceviz ağacı gelmektedir. Bunu sırasıyla elma, kayısı, vişne, şeftali, erik, dut ve ayva ağacı izlemektedir.

Tablo 18.Şirnak’ta ağaç sayısı artan meyveler ve Türkiye karşılaştırması

	ŞIRNAK			TÜRKİYE		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Nar	6.290	15.630	148%	3.200.000	13.858.784	333,1%
Kiraz	382	555	45%	8.750.000	21.313.912	143,6%
İncir	5.320	7.150	34%	9.700.000	9.712.882	0,1%
Antep fıstığı	9.175	10.660	16%	26.500.000	42.570.004	60,6%
Badem	7.220	7.310	1%	3.450.000	6.663.996	93,2%

Kaynak: TÜİK

2004-2016 yılı verilerine bakıldığında Tablo 13’de Şırnak’ta %34 artış da olan incir ağacı, Türkiye’de ise %0,1 artış da olduğu görülmektedir. Bu karşılaştırma sonucunda Şırnak’ta artış da olan ürünlerin Türkiye’de de artış da olduğunu göstermektedir.

Tablo 19.Şırnak’ta verimi en çok düşen ilk 10 meyve ve Türkiye karşılaştırması

	ŞIRNAK		TÜRKİYE	
	2004	2016	2004	2016
Elma	119	81	208	219
Üzüm	3.511	831	3.878	2.922
Nar	39	23	23	34
Ceviz	37	34	30	24
Dut	21	18	23	30
İncir	51	19	28	31
Ayva	30	18	25	37
Kayısı	22	12	28	47
Badem	17	12	11	13
Armut	26	21	31	42

Kaynak: TÜİK

Şırnak ilindeki verimliliğin düşmesinin başlıca sebepleri arasında yer şekilleri, sulama, toprak yapısı vb. etkenler yer almaktadır. Tablo 14’te 2004-2016 verilerine bakıldığında da Şırnak’ta verimi en çok düşen ilk 10 meyvenin ilk sıralamasında üzüm gelmektedir. Bundan kaynaklı olarak Türkiye’deki üzüm miktarında da azalış görülmektedir.

Tablo 20.Türkiye'de en çok üretimi yapılan meyveler (2016 yılı)

Ürün	Üretim miktarı
Üzüm	4.000.000
Elma	2.925.828
Portakal	1.850.000
Çay	1.350.000
Mandalina	1.337.037
Zeytin	1.300.000
Kayısı	730.000
Kiraz	599.650
Şeftali	585.210
Armut	472.250

Kaynak: TÜİK

Türkiye gerek iklim şartları gerekse coğrafi yapısı bakımından birçok meyve ağacını yetiştirmek için elverişli bir ülkedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak 2016 yılı verileri doğrultusunda Türkiye’de en çok yetişen meyve ağaçları Tablo 15’de verilmiştir. Bunların başında üzüm, elma, portakal, çay, mandalina, zeytin, kayısı, kiraz, şeftali ve armut gelmektedir. Üzüm verimliliği kg/dekar ile ölçülürken diğer meyveler ise kg/meyve ağaç sayısı ile ölçülmektedir.

Tablo 21.Şirnak'ta en çok üretilen meyve miktarı (2016 yılı)

Ürün	Miktar
Üzüm	6.981
Ceviz	460
Elma	455
Nar	367
Armut	155
Erik	148

İncir	139
Badem	85

Kaynak: TÜİK

Şırnak'ta ise Tablo 16'da 2016 yılına ait üretimi en çok yapılan meyvelerin başında üzüm gelmektedir. Bunu sırayla ceviz, elma, nar, armut, erik, incir ve badem izlemektedir.

Tablo 22.Şırnak'ta azalışta olan meyve üretim miktarı ve Türkiye karşılaştırması

	ŞIRNAK			TÜRKİYE		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Ayva	89	21	-76%	80.000	126.400	58%
Kayısı	52	21	-60%	320.000	730.000	128%
Elma	1.117	455	-59%	2.127.120	2.791.380	31%
Armut	341	155	-55%	320.000	472.250	48%
Ceviz	956	460	-52%	126.000	195.000	55%
İncir	270	139	-49%	275.000	305.450	11%
Erik	263	148	-44%	210.000	297.589	42%
Antep fıstığı	65	45	-31%	30.000	170.000	467%
Badem	121	85	-30%	37.000	85.000	130%
Dut	66	53	-20%	50.000	71.724	43%
Şeftali	51	45	-12%	335.000	585.210	75%

Kaynak: TÜİK

2004-2016 yılı Şırnak'ta azalışta olan meyve üretim miktarı ve Türkiye karşılaştırması Tablo 17'de verilmiştir. Tablo ya bakıldığında ayva için Şırnak'ta %76 azalırken Türkiye'de ise bu oranda %58 bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 23. Türkiye’de en çok sebze ekilen alan (2016 yılı)

Ürün	Ekilen alan
Domates	1.806.873
Karpuz	919.927
Biber	815.632
Kavun	786.632
Kabak	724.086
Soğan	691.998
Fasulye	495.639
Salatalık	369.250
Lahana	250.859
Sarımsak	141.362

Kaynak: TÜİK

Türkiye gerek sebze üretim alanı gerekse sebze üretim miktarı bakımından dünyada sayılı ülkeler arasındadır. Sahip olduğu ekolojik özellikler nedeniyle sebze üretiminde büyük bir potansiyele sahiptir.

Türkiye’de 2016 yılı en çok sebze ekilen alanlara Tablo 18’de bakıldığında ekim alanı en fazla olan sebzenin domates olduğu tabloda verilmiştir. Bunu sırasıyla karpuz, biber, kavun vb. sebzeler izlemektedir.

Tablo 24. Şirnak’ta en çok sebze ekilen alan (2016 yılı)

Ürün	Ekilen alan
Kavun	4.438
Karpuz	3.936
Domates	516
Salatalık	247
Biber	247
Soğan	132

Fasulye	130
Patlıcan	118

Kaynak: TÜİK

Şırnak'ta 2016 verilerine göre ekim alanı en fazla olan sebzeler Tablo 19'da verilmiştir. Bunların başında kavun ve karpuz gelirken diğer sebzeler de bunları izlemektedir.

Tablo 25.Şırnak'ta ekilen alan sayısı azalan sebzeler ve Türkiye karşılaştırması

	Şırnak			Türkiye		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Lahana	10	20	100%	283470	250.859	-12%
Bamya	30	2	-93%	81.320	56.047	-31%
Soğan	300	132	-56%	924.940	691.998	-25%
Domates	1.120	516	-54%	2.048.890	1.806.873	-12%
Kavun	8.350	4438	-47%	926.350	786.632	-15%
Salatalık	370	247	-33%	450.430	369.250	-18%
Marul	20	15	-25%	218.730	205.802	-6%
Fasulye	170	130	-24%	562.710	495.639	-12%
Biber	280	247	-12%	780.830	815.632	4%
Karpuz	4.430	3936	-11%	1.170.740	919.927	-21%

Kaynak: TÜİK

Tablo 20'de Şırnak ve Türkiye de ekilen alan sayısı azalan sebzelerin karşılaştırması yapılmıştır. Tablodan hareketle 2004-2016 yılları arasında ekim alanı azalan lahananın Şırnak'ta %100 azalırken Türkiye'de ise %12 azalış görülmektedir.

Tablo 26.Türkiye’de en çok üretimi yapılan sebzeler (2016 yılı)

Ürün	Üretim miktarı
Domates	12.600.000
Karpuz	3.928.892
Soğan	2.120.581
Kavun	1.854.356
Salatalık	1.811.681
Biber	1.385.901
Lahana	785.971
Fasulye	638.532
Marul	478.442

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de üretimi en fazla yapılan sebzelerin 2016 yılına göre sıralanışı Tablo 21’de verilmiştir. Tablodan hareketle en yüksek üretimi olan sebzenin domates, üretimi en az olan sebzenin ise marul olduğu görülmektedir.

Tablo 27.Şirnak’ta en çok üretimi yapılan sebzeler (2016 yılı)

Ürün	Ürün miktarı
Kavun	6.603
Karpuz	2.388
Domates	1.348
Patlıcan	282
Biber	202
Fasulye	72
Lahana	12

Kaynak: TÜİK

Tablo 22’de 2016 yılına göre Şırnak’ta en çok üretimi yapılan sebzelerin başında kavun gelirken üretimi en az olan sebzelerin başında lahanalar gelmektedir.

Tablo 28.Şırnak’ta üretimi azalan sebzeler ve Türkiye karşılaştırması

	ŞIRNAK			TÜRKİYE		
	2004	2016	Değişim	2004	2016	Değişim
Bamya	15	1	-93%	43.000	29.529	-31,3%
Marul	90	7	-92%	362.000	413.374	14,2%
Kavun	32020	6603	-79%	1.750.000	1.854.356	6,0%
Soğan	320	79	-75%	2.247.000	2.255.060	0,4%
Karpuz	9180	2388	-74%	3.825.000	3.928.892	2,7%
Balkabağı	31	16	-48%	72.000	96.268	33,7%
Patlıcan	463	282	-39%	900.000	854.049	-5,1%
Biber	148	202	36%	10.850.000	1.385.901	-87,2%

Kaynak: TÜİK

2004-2016 yıllarında üretimi azalan sebzelerin Şırnak ve Türkiye karşılaştırması Tablo 23’de verilmiştir. Tablodan hareketle Şırnak’ta %93 üretimi azalan bamyanın Türkiye genelinde de %31,3 lük bir azalışta olduğu görülmektedir.

Sonuç

Şırnak’ta katma değeri daha yüksek meyve ve sebze üretimi arttırılmalıdır. Susam, nohut mercimek gibi bazı tahılların üretimi son 15 yılda çok büyük düşüşler yaşamıştır. Bu ürün grupları özellikle incelenmeli, Buğday, arpa fasulye gibi bazı ürünlerde dekar başına verimlilik Türkiye ortalamasının neredeyse yarısına tekabül etmektedir. Bu ürün gruplarında bu verimlilik farkının nedenleri incelenmelidir. Vişne, erik, elma, kayısı ve ceviz gibi bazı meyvelerin ağaç sayısı son 15 yılda Türkiye geneli artarken Şırnak’ta büyük düşüşler yaşanmıştır. Ayva, kayısı, elma ve armut gibi bazı meyvelerin Türkiye geneli üretimi artarken Şırnak’ta üretimi düşmüştür. Elma, üzüm, nar ve ceviz gibi bazı meyvelerde ciddi oranda verim düşüşü görülmüştür. Bamya, soğan, domates ve salatalık gibi bazı sebzelerin ekim alanında önemli düşüşler olmuştur.

Kaynakça

Akman, M. (2006). *Türkiye’de 1990 sonrası uygulanan tarım politikalarının bütçe politikaları çerçevesinde incelenmesi* (Doctoral dissertation, DEÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Aydemir, C., & PIÇAK, M. (2008). EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNDE TARIM-SANAYİ İLİŞKİLERİNİN SEKTÖRLER ARASI BÜTÜNLEŞMEYE ETKİLERİ.

Başarı, A. (2008). *Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Politikasının Tarım İşletmelerine Etkilerinin Araştırılması: Samsun İli Örneği* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi. 19 Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı).

Bayraç, H. N., & Yenilmez, F. (2005). Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 23-42.

BAYRAMOĞLU, Z. (2010). TARIMSAL VERİMLİLİK VE ÖNEMİ. *Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi*, 24(3), 52-61.

Çakmak, B., Yapılar, T., & Aküzüm, T. (2006). Türkiye’de tarımda su yönetimi, sorunlar ve çözüm önerileri. *TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Su Politikaları Kongresi*, 2, 349-359.

Çakmak, E. (2010). *Tarımsal yayımı geliştirme projesi (TARGEL) kapsamında tarım danışmanlığı sisteminin inceleme ve değerlendirilmesi* (Master's thesis, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Demirci, S. (2000). *Doğrudan gelir sistemi ve uygulamaları: literatür incelemesi*. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı.

DEMİRTAŞ, N., & Tosun, D. (2005). Türkiye'de tarımın sanayi ile entegrasyonu, ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 27-34.

Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze tarımsal gelişmeler. *SDÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-12.

Dinler, Z. (2006). *Tarım ekonomisi*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜNÜN İKTİSADİ GELİŞİMİ VE SORUNLARI: TARİHSEL BİR BAKIŞ. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 29-41.

Eğri, A. G. T. (2014). 2000 Sonrası Türk Tarım Politikalarında Dönüşüm ve Çiftçi Algısı: Kırklareli Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 89-104.

Güreşçi, E. (2009). KIRSAL GÖÇ VE TARIM POLİTİKASI ARASINDAKİ İLİŞKİ. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 51-67.

Güreşçi, E., & Yurttaş, Z. (2008). KIRSAL GÖÇÜN NEDENLERİ VE TARIMA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM İLİ İSPİR İLÇESİ KIRIK BUCAĞI ÖRNEĞİ. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(1 ve 2), 47-54.

Kandemir, O. (2011). Tarımsal destekleme politikalarının kırsal kalkınmaya etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 103-113.

Karaer, F., & Gürlük, S. (2011). Gelişmekte olan ülkelerde tarım-çevre-ekonomi etkileşimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 197-206.

Menek, M., & KIZILASLAN, H. (2008). Doğrudan Gelir Desteğinin Üreticiler Üzerine Etkisi (Tokat İli Merkez İlçe Örneği). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2008(1), 53-63.

Mustafa, A. C. A. R., & Bulut, E. (2009). TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARINDA SON GELİŞMELER. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 1-19.

Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de tarım politikası arayışları.

Turhan, Ş. (2005). Tarımda sürdürülebilirlik ve organik tarım. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1 ve 2), 13-24.

Yalçinkaya, N., Yalçinkaya, M. H., & Çilbant, C. (2006). Avrupa Birliği'ne yönelik düzenlemeler çerçevesinde Türk tarım politikaları ve sektörün geleceği üzerine etkisi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 97-118.

YAPAR, A. G. S. (2005). TÜRKİYE'DE TARIMSAL EKONOMİ VE "DESTEKLEMEME" POLİTİKASININ BİR ARACI OLARAK DOĞRUDAN GELİR DESTEĞİ SİSTEMİ. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2005(2), 21-37.

YAVİLIOĞLU, C., & Başbakanlık, Ö. İ. B. GERİ KALMIŞLIK OLGUSU VE EKONOMİSTİK KALKINMA TEORİLERİ (ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM).

Yavuz, F. (2005). Türkiye'de Tarım. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1-252.

YILMAZ, H., Demircan, V., & Dernek, Z. (2011). Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 248-265.

TÜRKİYE’DE OKUL KÜLTÜRÜ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ: BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI

Emrullah PALA

Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Doç. Dr. Hacı İsmail ARSLANTAŞ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Arş. Gör. Bünyamin HAN

Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de son 10 yılda okul kültürü konusunda yayımlanmış çalışmalarını incelemektir. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin hangi konuları kapsadığı, hangi yol ve yöntemlerle yapıldıkları, okul kültürünü hangi boyutlarda incelediği, bu çalışmalar yapılırken ne tür veri toplama ve veri analiz yöntemleri kullanıldığı, ne tür bulgulara ulaşıldığı ve bu bulgulardan yola çıkılarak nasıl sonuçlar elde edildiği detaylı bir biçimde ortaya koyulmaktadır. Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri içerisinde sık kullanılan bir içerik analizi çalışmasıdır. Bu araştırmanın içerik analizi meta-sentez tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan çalışmalar; Türkiye’de 2008-2018 yılları arasında okul kültürü konusunda yayımlanmış makalelerdir. Bu kapsamda; “okul kültürü” anahtar kelimesiyle “DergiPark” ve “Google Akademik” veri tabanlarından yapılan aramalar sonucunda ulaşılan 37 adet makale incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul, kültür, meta-sentez,

ANALYZING THE STUDIES CONDUCTED IN TURKEY ON THE FIELD OF SCHOOL CULTURE BY USING THE METHOD OF META-SYNTHESIS

Abstract

The aim of this study is to examine the studies published in the field of school culture in Turkey for the last 10 years, to demonstrate; the methods and the ways in which these studies are conducted, which dimensions of school culture are examined, what kind of data collection and data analysis methods are used, the findings having been discovered and how the results are obtained from these findings in a detailed way. This research is a content analysis study which is the most commonly used method in qualitative research methods. The content analysis of this research is carried out by using the meta-synthesis technique. The sample group of this research is 37 articles among the ones published in the field of school culture in the last 10 years (between the years 2008-2018) in Turkey as a result of searches conducted in "Dergipark" and "Google Scholar" databases with the keywords of "school culture".

Key Words: School, culture, meta-synthesis

Giriş

Tarihin başlangıcından bu güne kadar insanlar çevrelerini tanımak ve keşfetmek amacıyla bir araya gelerek gruplar oluşturmuşlardır. Sergilenen bu davranış biçimi ilk kez kültürün ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur (Williams ve Dobson ve Walters, 1994). Genel tanımıyla kültür; doğada var olan her şeye karşılık insanoğlunun ortaya koyduğu maddi, manevi her şeydir. Bu tanımın içerisinde örf, adet, gelenek ve göreneklerle, yemek yeme alışkanlığı, giyinme gibi insan ile alakalı her şey kültürü meydana getirmektedir (Demirel, 2012).

Kültür, bir toplumun yaşamını şekillendiren ve etkileyen değerler ile bu değerleri denetleyen normlar örüntüsünü oluşturur (Başaran, 2008). Birey, toplumun kültürünü öğrenmeye aile içerisinde başlamakta ve diğer yaşam alanlarında da bunu devam ettirmektedir (Hofstede, 1991, Akt. Turan, Durceylan ve Şişman, 2005). Kültür aynı toplum içerisinde farklılıkları azaltarak kişinin sosyalleşmesine ve topluma uyum sağlamasına yardım ederken diğer taraftan, toplumlar arasında bazı farklılıklar yaratır. Bu açıdan kültür, toplumsal kimliğin oluşmasında, bir milleti diğerlerinden ayırt etmede önemli bir rol oynar (Doğan, 2009). Örgütlerin varlığı, aynı toplum içerisinde bulunan insanların işbirliği gereksiniminden kaynaklanmaktadır (Aydın, 2010). İnsanlar tarafından oluşturulmuş örgütler kendilerine özgü kültürler geliştirirler (Kaya ve Demirtaş, 2009). Bu yöntemle oluşturulan örgüt kültürü, örgütün birimlerini hep bir arada tutarak örgütlere belirgin bir kimlik kazandırır (Hoy ve Miskel, 2010).

Örgüt kültürü, her örgütte benzerlik gösteren değerlerin, inançların, normların, çeşitli tören ve ritüellerin, erkek ve kadın kahramanların, örgüt üyelerinin paylaştıkları anahtar değerlerin, örgüt üyelerinden yerine getirmeleri beklenen temel görevlerin, belirlenen amaç ve sistemleri çerçevesinde oluşturulan sorumlulukların, örgütün çevrede tanınmasını sağlayan ilişki biçimlerinin, gelecek için beslenen hayallerin, özlemlerin, korkuların öykü ve efsanelerin toplamı olarak tanımlanabilir (Terzi, 2007; Dolunay, 2007; Eren, 2005).

Örgütlerin ortaya çıkması aynı toplum içerisinde yaşayan insanların birbirleriyle işbirliği yapma ihtiyacından dolayı meydana gelmiştir (Aydın, 2010). İnsanlar tarafından meydana getirilen örgütler aynı zamanda kendilerine has bir kültür ortaya çıkarırlar (Demirtaş, 2010). Bu yolla ortaya çıkan örgüt kültürü, örgütün birimlerini bir arada tutarak örgütlere ayırt edici bir kimlik kazandırır (Hoy ve Miskel, 2010). Örgüt kültürü, örgütün üyelerine ve yapılan işin özelliğine göre kendine özgü şekline bürünür ve örgüt içinde sahip olunan ortak anlamlar yaratarak örgütsel yaşamı şekillendirir. Her örgütü oluşturan insanlar farklı oldukları için, örgütlerin sahip oldukları kültür de kendine özgüdür ve örgütleri birbirinden ayıran özellikler barındırır (Demirtaş, 2010). Örgütler amaçlarını gerçekleştirebilmek için içerisinde buldukları toplumun kültüründen ihtiyaç duydukları değerleri, örgütün üyeleri aracılığıyla örgütsel yaşama dahil ederler. Buldukları toplumdan elde ettikleri değerler ve normlara kendi ürettiği değerleri katarak toplumdan ve diğer örgütlerden farklılaşıp, kendi kültürel kimliklerini oluştururlar.

Toplumsal örgüt olan okullar, belirli bir program etrafında, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmayı amaçlayarak; öğrencilere bilgi, beceri ve alışkanlıklar edindirmeyi hedefler. Bir ulusun geleceğini etkileme kuvvetine sahip olan okulların güçlü bir kültürlere sahip olmaları beklenir. Bu beklenti, okulun

toplumu meydana getiren bireyleri eğitmesinden kaynaklanır. Her okul, genel anlamda “burada işleri yapma yöntemimiz” şeklinde ifade edilen farklı bir kültür geliştirirler (Deal ve Peterson, 1999).

Okul kültürü okulun bulunduğu sosyal çevrenin üyeleri tarafından geçmiş süreç içerisinde aktarılan normlar, değerler, inanışlar, törenler, ritüeller, gelenekler ve mitleri barındıran anlam örüntülerinden meydana gelmektedir (Çelik, 2000; Maslowski 2001). Örgüt kültürünün kalbini değerler meydana getirir (Posner, 2010), ancak diğer öğeler de kültür içerisinde önemli bir konumdadır.

Okul kültürü okulun kendine ait değer, inanç ve normlarının bir araya gelmesi olarak görülebilir. Her örgütte olduğu gibi her okulun da kendine ait bir kültürü vardır. Bu kültür zaman içinde şekillenir, gelişir ve o okula özgü bir yapı kazanır. Okul kültüründe başarı, destek ya da bürokrasi ağırlıklı bir oluşumun hâkim olmasına bağlı olarak öğretmenlerin davranışlarında çeşitlilikler görülür. Destek kültürünün ağır bastığı bir okulda öğretmenler arasında işbirliği ve yardımlaşma kültürü daha fazla görülürken, bürokrasi kültürünün baskın olduğu bir okulda merkezi bir oluşum ve katı bir hiyerarşi dikkat çekebilir (Özdemir, 2012). Dolayısıyla okullardaki kültürün, okullardaki çalışan ve öğrencilerin sosyalleşmesine imkan sağlayacak, onlara görev ve sorumluluklarını hissettirecek tarzda oluşturulmalıdır. Aynı zamanda, okul kültürü dünden bugüne kültür mirasını aktaracak bir şekilde oluşturulmalıdır (Özan ve Demir, 2011)

Okul kültürü, okulda çalışan öğretmenler-akademisyenler, memurlar ya da öğrencilerin davranışlarında kendini göstermektedir. Farklı okulların farklı kültür yapıları, üyelerin işbirliği, yeniliklere ayak uydurma, problem çözmede tercih ettikleri yöntemler gibi farklı davranış tarzlarına sahip olmalarına neden olmaktadır (Alemdar ve Köker, 2013).

Sahip olunan okul kültürü, kurumun hem iç hem de dış dünyasını etkilemekte ve aynı zamanda iç ve dış dünyadan da etkilenmektedir. Her okulda iyi ya da kötü, kuvvetli ya da zayıf bir kültür oluşumu ile karşılaşmaktadır. Bu durumda mevcut kültür oluşumunun da bir takım olumlu veya olumsuz yanları ile karşılaşmak kaçınılmazdır. Okulların kuvvetli ve iyi kültürlere sahip olması, hedeflerine ulaşmalarına büyük katkı sağlamaktadır (Doğan, 2014). Güçlü bir okul kültürünün meydana gelmesinde işbirliğine dayalı liderlik, öğretmen işbirliği, mesleki gelişim, ortak hedefler, meslektaş desteği ve beraber öğrenme kültürü etkili olmaktadır (Ada ve Ayık, 2008).

Bir okuldaki kültür, ortak amaçlara yönelme konusunda pusula görevi görür ve nelerin başarılması gerektiğine dair normların oluşmasını sağlar. Bu nedenle, böyle bir kültürün meydana getirilmesi, okulda başarının desteklenmesi ve devam ettirilmesi için temel gerekliliktir (Sergiovanni, 2001). Örgüt kültürü, kâr amacı taşımayan örgütler açısından özellikle çok önem arz etmektedir. Çünkü bu örgütlerde iş görenleri birlikte tutan güç, paylaşılan ortak hedef ve değerlerdir. Bu açıdan örgüt kültürünün zayıf bir hal alması, örgütün kuruluş amacından kopmalara neden olabilir (Woodbury, 2006). Örgüt kültürü, okul gibi informal tarafı ağır basan bir örgütün verimliliğini ve etkililiğini belirleyen önemli bir etkenlerdir.

Bu araştırmada Türkiye’de son yıllarda okul kültürü konusunda yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Bu konuda yapılan çalışmaların hangi yol ve yöntemlerle yapıldıkları, okul kültürünün hangi boyutlarla incelendiği, bu çalışmalar yapılırken ne tür veri toplama ve veri analiz yöntemleri kullanıldığı, ne tür bulgulara ulaşıldığı ve bu bulgulardan yola çıkılarak nasıl sonuçlar elde edildiği detaylı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Bu araştırma sonucunda Türkiye’de yapılmış olan okul kültürü çalışmalarının

hangi konularda, hangi amaçlarla yürütüldüğü, uygulamalar arasında ne tür benzerlik ve farklar olduğu ve hangi türden çalışmalara ihtiyaç duyulduğu detaylı bir şekilde ortaya konulacağı için, araştırmacılara yol göstereceği beklenmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan bir içerik analizi çalışmasıdır. Bu araştırmanın içerik analizi meta-sentez tekniği kullanılarak yapılmıştır. Meta-sentez, aynı konu alanında yapılan çalışmaların belirli temalar veya ana şablonlar oluşturularak eleştirel bir yaklaşımla yorumlanması ve sentezlenmesidir. Meta sentez araştırmaları ile belirli bir alanda yapılan çalışmaların nitel yöntemlerle ele alınıp benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılarak ortaya konulması ve bütün çalışmalara ulaşma fırsatı olmayan araştırmacı, öğretmen ve diğer ilgili şahıslara zengin bir başvuru kaynağı oluşturması amaçlanır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu araştırmada da araştırmacılar tarafından Türkiye’de okul kültürü ile ilgili yayınlanmış çalışmaların (makalelerin) nitel yöntemlerle analiz edilmesi ve eğilimin nasıl olduğunun tespit edilmesi amaçlandığından meta-sentez çalışması kullanılmıştır.

2.2. Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalar

Bu araştırmada; Türkiye’de son 10 yılda (2008-2018 yılları arasında) okul kültürü konusunda yayımlanmış makalelerden, “okul kültürü” anahtar kelimeleriyle “DergiPark” ve “Google Akademik” veri tabanlarından yapılan aramalar sonucunda ulaşılan aşağıdaki 37 adet makale incelenmiştir.

M1.	Şahin, S. (2011). Öğretimsel Liderlik ve Okul Kültürü Arasındaki İlişki (İzmir İli Örneği). Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11(4), 1909-1928.
M2.	Yılmaz, S , Bülbül, T . (2017). Merkezi Sınavların Okul Kültürüne Yansımalarının Değerlendirilmesi. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7 (2), 578-617.
M3.	Şahin-Fırat, N. (2010). Okul müdürü ve öğretmenlerin okul kültürü ile değer sistemlerine ilişkin algıları. Eğitim ve Bilim, 35(156).
M4.	Erdoğan, H. (2017). Okul Kültürünün Etkilendiği ve Etkilediği Faktörler. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12).
M5.	Demirtaş, Z. (2010). Okul Kültürü İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki. Eğitim ve Bilim, 35(158).
M6.	Yavuz, Y. ve Yılmaz, E. (2012). Resmi ve Özel İlköğretim Okullarının Okul Kültürü Üzerine Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 1(3), 76-90.
M7.	Sezgin, F. (2010). Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının Bir Yordayıcısı Olarak Okul Kültürü. Eğitim ve Bilim, 35(156).
M8.	Sakız, H. (2016). Göçmen Çocuklar ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Çalışması. Göç Dergisi, 3(1), 65-81.

M9.	Demirtaş, Z. (2010). Liselerde Okul Kültürü İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13).
M10.	Koşar, S. ve Çalık, T. (2011). Okul Yöneticilerinin Yönetimde Gücü Kullanma Stilleri İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 17(4), 581-603.
M11.	Demirtaş, Z. ve Ekmekyapar, M. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değerlere Dayalı Yönetim Uygulamalarının Okul Kültürüne Etkisi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 18(4), 523-554.
M12.	Yaman, E. (2010). Psikoşiddete (Mobbinge) Maruz Kalan Öğretim Elemanlarının Örgüt Kültürüne ve İklimine İlişkin Algıları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(1), 449-578.
M13.	Alemdar, M. Y. ve Köker, N. E. (2013). Öğrencilerin Okul Kültürü Algısı Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği. Global Media Journal: Turkish Edition, 3(6).
M14.	Yaman, E., Karakulah, D. ve Dilmaç, B. (2013). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Değerlerini Yordayan İki Önemli Değişken: Siber Zorbalık Eğilimleri ve Okul Kültürü Arasındaki İlişki. Değerler Eğitimi Dergisi, 11(26), 323-337.
M15.	Demirkol, A. Y. ve Savaş, A. C. (2012). Okul Müdürlerinin Örgüt Kültürü Algılarının İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012(25), 259-272.
M16.	Yeşilyurt, E. (2009). Okul Kültürünün Öğretim Başarısına Olan Etkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri (Elazığ İli Örneği). Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2), 195-214.
M17.	Şimşek, Y. ve Altınkurt, Y. (2010). Endüstri Meslek Liselerinde Görev Yapan Öğretmenlerin Okul Kültürüne İlişkin Görüşleri. Milli Eğitim Dergisi, 40(187), 372-390.
M18.	Ayık, A. ve Fidan, M. (2014). İlköğretim Kurumlarında Örgütsel İletişim İle Okul Kültürü Arasındaki İlişki. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(29).
M19.	Demir, Ö., Kaya, H. İ., ve Metin, M. (2012). Lise Öğrencilerinde Okul Kültürünün Bir Ögesi Olarak Okul Yasam Kalitesi Algısının İncelenmesi. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2(4), 9-28.
M20.	Bektaş, F. (2010). Örgütsel İmaj ve Örgüt Kültürü: Öğretmen Adayı Örneğinde Nedensel Bir Araştırma. Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama, (1), 5-18.
M21.	Ada, Ş. ve Ayık, A. (2008). İlköğretim Okullarında Okul Kültürü. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (16).
M22.	Şahin, M. (2013). Okul Kültürünün Bir Ögesi Olarak Okul Törenleri. Milli Eğitim Dergisi, 43(199), 169-185.
M23.	Kantek, F., Baykal, Ü. ve Altuntaş, S. (2010). Okul Kültürü Ölçeğinin Geliştirilmesi. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 13(4).
M24.	Akan, D. (2016). Okul Kültürü Bağlamında İlköğretim Kurumlarında Etkili Okul Değerlendirilmesi. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 1096-1116.
M25.	Şimşek, A., ve Babaoğlu, E. (2015). Okul Yöneticilerinin Okul İklimine İlişkin Görüşleri. İlköğretim Online, 14(4), 1222-1240.

M26.	Karadağ, N., ve Özdemir, S. (2015). Okul Kültürünün Oluşturulması ve Geliştirilmesine İlişkin Okul Müdürü Görüşleri. International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), 3(4), 259-273.
M27.	Türkmenoğlu, G , Bülbül, T . (2015). Okul Yöneticilerinin Göreve Geliş Biçimlerinin Okul Kültürüne Yansımaları. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (2).
M28.	Doğan, S. (2014). Okul Kültürünün Akademisyen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(1).
M29.	Güçlü, N., Yıldırım, K., ve Daşcı, E. Güçlü ve Zayıf Kültürel Özellikler Açısından Okul Kültürünün İncelenmesi. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(3), 91-111.
M30.	Özer, N., ve Akbaş, M. Ortaokul Öğretmenlerinin Okul Kültürü Profili ve Örgütsel Güvene İlişkin Algıları Arasındaki İlişki. Milli Eğitim Dergisi, 45(211), 63-86.
M31.	Şişman, M., Güles, H., ve Dönmez, A. (2010). Demokratik Bir Okul Kültürü İçin Yeterlilikler Çerçevesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 167-182.
M32.	Korkut, A., ve Hacıfazlıoğlu, Ö. (2011). Öğretmenlerin Okul Kültürünü Algılama Düzeyleri: Büyükçekmece Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 37(37).
M33.	Ayık, A., ve Şayir, G. (2015). Öğretmenlerin Algılarına Göre Öğrenen Örgüt ve Okul Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İlköğretim Online, 14(2).
M34.	Öztürk, Z., ve Maral, S. (2015). İlkokul ve Ortaokul Müdür Yardımcılarının Örgütsel Bağlılıklarının Bir Yordayıcısı Olarak Okul Kültürü (Yalova İli Örneği). İşletme Araştırmaları Dergisi, 7(2), 63-86.
M35.	Yalçın, M., ve Karadağ, E. (2013). Hizmetkar Liderlik ve Okul Kültürü: Bir Yapısal Eşitlik Modellemesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2).
M36.	Aslan, M., Özer, N., ve Bakır, A. A. (2009). Okul Kültürüne İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. İlköğretim Online, 8(1).
M37.	Özdemir, S. (2012). İlköğretim Okullarında Okul Kültürü İle Örgütsel Sağlık Arasındaki İlişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 4(4), 599-620.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmaya dâhil edilen bütün çalışmaların ilgili kısımları detaylı bir şekilde okunmuş ve elde edilen bilgiler kâğıt üzerine not alınmıştır. Sonrasında veriler yeniden kontrol edilerek gereksiz olan ifadeler çıkarılmış ve her bir çalışmaya dair özet veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Çalışmalar, araştırma problemleri göz önünde bulundurularak tek tek incelenmiş ve her bir temaya ilişkin kodlar oluşturulmuştur. Ayrıca veri karışıklığı olmaması için incelenen her bir çalışma M1, M2,..., M37 şeklinde kodlanmış ve araştırmada kodlar bu şekilde kullanılmıştır. Araştırmada her bir problem sorusuna cevap verebilmek için nicel ve nitel çalışmalardan elde edilen veriler, sorunun amacıyla ilişkili olarak tablo şeklinde sunulmuştur. Verilerin bu şekilde sunulmasındaki gaye hem görsel olması hem de gerçekleştirilen çalışmalar hususunda bütüncül fikir edinme imkânı tanınmasıdır. Tablolarda istatistiksel olarak sadece frekanslara yer almaktadır. Her bir tablo ile ilgili genel bir betimleme yapıldıktan sonra çalışmalarda bulunan benzerlik ve farklılıkların neler olduğu içerik analizi tekniği kullanılarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, yapılan veri analizinin neticesinde elde edilen bulgular sunulmuştur.

3.1. İncelenen Çalışmaların Konuları

Araştırma dâhilinde incelenen çalışmaların konularını gösteren tablo ve açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. İncelenen Çalışmaların Konuları

Konular	Çalışmalar	f
Yönetici ve öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algıları	M3, M4, M6, M15, M17, M21, M24, M25, M26, M32, M33, M36	12
Örgüt kültürünün bazı değişkenlerle ilişkisi (örgütsel bağlılık, örgütsel iletişim, örgütsel imaj, örgütsel güven ve örgütsel sağlık)	M7, M18, M20, M30, M34, M37	6
Öğrencilerin okul kültürüne ilişkin algıları	M6, M13, M19, M23	4
Okul kültürü ve başarı arasındaki ilişki	M5, M9, M16	3
Okul kültürünün özelliklerini ortaya çıkarmak	M29, M31	2
Liderlik ve okul kültürü arasındaki ilişki	M1, M35	2
Akademisyenlerin okul kültürüne ilişkin algıları	M12, M28	2
Yönetim tarzı ve okul kültürü arasındaki ilişki	M10, M11	2
Göçmen çocukların okul kültürüne etkisi	M8	1
Siber zorbalık ve okul kültürü arasındaki ilişki	M14	1
Okul kültürünün alt öğeleri (törenler)	M22	1
Yönetici atama biçiminin okul kültürüne etkisi	M27	1
Merkezi sınavların okul kültürüne yansımaları	M2	1

Tablo 1’de görüldüğü üzere incelenen çalışmalarda en yaygın olarak amaçlanan durum, yönetici ve öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algılarını belirlemektir. Okul kültürünün diğer bazı değişkenlerle olan ilişkisini ifade etmeyi amaçlayan çalışmaların ise yaygınlık açısından tabloda ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Okul kültürünün, yönetici ve öğretmenlerin yanında önemli bir diğer ögesi olan öğrencilerin okul kültürüne ilişkin algılarını ortaya çıkarmayı amaç edinen çalışmaların yalnızca 4 adet ile sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Tabloda da belirtildiği gibi bazı konularda diğerlerine kıyasla daha fazla sayıda çalışma yapılmıştır.

3.2. İncelenen Çalışmalarda Kullanılan Yöntemler

Araştırma dâhilinde incelenen çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri tablo ve açıklamalarla aşağıda ifade edilmiştir.

Tablo 2. İncelenen çalışmalarda kullanılan yöntemler

Araştırma Yöntemi	Çalışmalar	f	
Nicel	Tarama	M1, M3, M5, M6, M7, M9, M10, M11, M14, M16, M17, M19, M21, M24, M25, M29, M30, M32, M34, M37	20
	İlişkisel araştırma	M15, M18, M33	3
	Nedensel	M20, M35	2
	DeneySEL	M13	1
Nitel	Durum çalışması	M2, M8, M26, M27, M28	5
	Olgu bilim	M12, M36	2
	Genel tarama	M4	1
Alan yazın derleme	M22, M31	2	
Metodolojik çalışma	M23	1	

Tablo 2’de görüldüğü üzere incelenen çalışmaların büyük bir bölümünde nicel araştırma yöntemleri içerisinde bulunan tarama yöntemi tercih edilmiştir. Tarama yönteminin kullanıldığı çalışmaların çoğunda az sayıda ölçme aracı ile veri toplandığı ve kısa süreli araştırmalar yapılarak mevcut durumun ifade edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Tablonun bütününe bakıldığında araştırmaların büyük bir bölümü nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Okul kültürü, sosyal bilimlere özgü bir konu olmasına rağmen, sosyal bilimlerde sıklıkla başvuru nitel araştırma yöntemleri az sayıda kullanılmıştır. İncelenen çalışmaların içerisinde 1 adet okul kültürünü, diğeri ise okul kültürünün bir ögesi olan törenleri konu alan 2 adet alan yazın derlemesi olan çalışma vardır. Tabloda da görüldüğü üzere 1 adet metodolojik bir çalışma mevcuttur. Bu çalışma bir okul kültürü ölçeği geliştirmek amacıyla yapılmıştır.

3.3. İncelenen Çalışmaların Örneklem Grubu

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların örneklem grupları aşağıdaki tabloda detaylı bir biçimde verilmiştir. Tablo 3’e göre araştırmalarda en çok seçilen örneklem grubu öğretmenlerden oluşmaktadır ve bu grup içerisinde en çok tercih edilenler ise ilkökullarda görev yapan öğretmenlerdir. Araştırmacılar tarafından sıklık durumuna göre tercih edilen örneklem grupları sırasıyla; okul yöneticileri, öğrenciler, akademisyenler, alan yazın ve velilerdir.

Tablo 3. İncelenen çalışmalarda seçilen örneklem grupları

Örneklem grubu	Çalışmalar	f	
Öğretmenler	İlkokul	M1, M3, M4, M6, M7, M10, M11, M18, M21, M24, M29, M32, M33, M35, M37	15
	Ortaokul	M4, M29, M30	3
	Lise	M2, M4, M16, M17, M29	5
Öğrenciler	İlkokul	M5, M6	2
	Ortaokul	M14	1
	Lise	M9, M19	2
	Lisans	M13, M20, M23	3
Okul yöneticileri	M2, M3, M4, M8, M15, M21, M24, M25, M26, M27, M32, M34, M36	13	
Akademisyenler	M12, M28	2	
Veliler	M2	1	
Alan yazın	M22, M31	2	

3.4. İncelenen Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 4. İncelenen çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları

Veri toplama aracı	Çalışmalar	f
Ölçek	M1, M3, M5, M6, M7, M9, M10, M11, M14, M15, M18, M19, M20, M21, M23, M25, M30, M32, M33, M34, M35, M37	22
Görüşme	M2, M4, M8, M12, M27, M28, M36	7
Anket	M13, M16, M17, M24, M26, M29	6
Alan yazın	M22, M31	2
Kişisel bilgi formları	M25, M23	2

Tablo 4'e göre, incelenen çalışmalarda en yaygın kullanılan veri toplama aracı ölçeklerdir. Bu ölçekler genellikle örgüt/kurum/okul kültürü ölçeği olarak adlandırılan ölçek türleridir. Bu ölçeklerin tamamı

nicel araştırmalarda kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda ise daha çok görüşme tekniği ile veriler toplanmıştır. Çalışmalarda kullanılan kişisel bilgi formları iki çalışmada anketlerle beraber kullanılmışlardır.

3.5. İncelenen alışmalardan Elde Edilen Sonuçlar

Aşağıda araştırma dhiline incelenen çalışmalarda elde edilen sonuçlar tablo ve açıklamalarla ifade edilmiştir.

Tablo 5. İncelenen çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar

Sonuçlar	alışmalar	f
Üretimsel liderliğin okul kültürünün tüm boyutları üzerinde önemli bir etkisi vardır.	M1	1
Merkezi sınavlar ortaöğretim kurumlarında rekabet kültürü meydana getirir ve bu durum öğrencilerin ruhsal durumlarına ve davranışlarına yansır.	M2	1
Okul müdürleri, okul kültürünü öğretmenlerden daha olumlu ve daha yüksek düzeyde algılamaktadırlar.	M3, M32	2
Okul yöneticisi ve öğretmenler; sağlıklı bir okul kültürü oluşturmanın ancak okulun tüm paydaşlarının katkılarıyla ve bir sürece bağlı olarak oluşturulabileceği görüşündedirler.	M4	1
Okul kültürü ve ğrenci başarısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.	M5, M9, M16	3
Özel okulda çalışan öğretmenler okul kültürüne ilişkin özellikleri devlet okulunda çalışan öğretmenlerden daha önemli bulmuşlardır. Öğrencilerin okul kültürü algılarında ise durum bunun tam tersidir.	M6	1
Öğretmenlerin duygusal ve normatif bağlılık biçimleri okul kültürünün destek, başarı ve görev boyutları ile pozitif ilişki içerisinde-dir.	M7	1
Okul yöneticileri göçmen çocuklara ayrıştırılmış ortamlarda eğitim verilmesi görüşündedirler.	M8	1
Kişilik gücü ve ödül gücü okul kültürünü destekleyen önemli g tipleridir.	M10	1
Değerlere göre yönetimin okul kültürünün tüm boyutları üzerinde anlamlı etkisi vardır.	M11	1
Olumsuz rgt kültürü psikoşiddeti tetiklemektedir.	M12	1
Okul kültürü boyutlarından sembol algısı bir st sınıfa geçtikçe düşmektedir.	M13	1
Siber zorbalık ile okul kültürünün alt boyutu olan katı kurallara bağlılık arasında pozitif düzeyde ilişki vardır.	M14	1
Okul ncesi okul müdürleri, lise ve ilköğretim müdürlerine göre daha az saldırgan savunmacı örgüt kültürüne sahiptir.	M15	1
Endüstri meslek liselerinde okul kültürü birçok boyutta “vasat” düzeydedir.	M17	1

Okul kültürü ve örgütsel iletişim arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.	M18	1
Sosyal etkinlikler, değer eğitimi ve okul ikliminin demokratik anlamda düzenlenmesi öğrencilerin okul yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlar.	M19	1
Örgütsel imaj, örgüt kültürünün %50' sini yordamaktadır.	M20	1
İlköğretim okulları, yönetici ve öğretmen görüşlerine göre, güçlü ve etkili fakat geliştirilmesi gereken bir okul kültürüne sahiptirler.	M21, M24	2
Okul törenleri, güçlü, etkili ve kaliteli bir okul için önemli öğelerden biridir.	M22	1
Geliştirilen okul kültürü ölçeğinin geçerli ve güvenilir olup hemşirelik eğitimi veren kurumlarda öğrenci değerlendirmelerini belirlemek amacıyla kullanılabilir.	M23	1
Okul yöneticilerinin görüşüne göre okullar, geleneksel örgüt kültürü boyutunda orta düzeyde; çağdaş örgüt kültürü boyutunda ise yüksek düzeydedir.	M25	
Okul müdürleri okul kültürlerini tanımlarken genellikle bürokratik/hiyerarşik kültür, rol ve görev kültürünü ön plana çıkaracak unsurlara vurgu yapmışlardır	M26	1
Yöneticilerin tamamı, okul yöneticilerinin sınavla göreve gelmeleri gerektiğini düşünmekte ve çoğu, yöneticilerin eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitime sahip olmaları gerektiği görüşündedir.	M27	1
Okul kültürü akademisyenlerin ve öğrencilerin okula bağlılığını, kurumdaki iletişim, motivasyonunu, sorumluluk bilincini, aralarındaki etkileşimi; öğrencilerin okula bakış açısını ve öğrenci başarısını etkilemektedir.	M28	1
Türk okullarında uyum yaklaşımının baskın olduğu görülmüştür.	M29	1
Destekleyici ve yenilikçi kültür tipi meslektaşta duyulan güven düzeyinin, bürokratik ve destekleyici kültür tipi ise müdüre duyulan güven düzeyinin anlamlı bir yordayıcısıdır.	M30	1
Demokratik bir okul kültürü içinde eğitim gören öğrenciler, sorunlara karşı duyarlı, üretken ve sorumlu birer vatandaş olarak yetişirler.	M31	1
Öğrenen örgüt boyutlarının okul kültürünün tüm boyutlarıyla pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.	M33	1
Okul yöneticilerinin duygusal ve normatif bağlılık düzeyleri, devam bağlılığı düzeyine göre daha yüksektir.	M34	1
Hizmetkâr liderliğin okul kültürü üzerine doğrudan etkisinin olmadığını görülmüştür.	M35	1
Katılımcılar okul kültürünü tanımlarken okuldaki insan ilişkilerinin niteliği ve değişime açık olma, adil kurumsal işleyiş gibi olumlu bazı kurumsal özellikleri vurgulamışlardır.	M36	1
Okul kültürünün destek, bürokratik ve görev boyutları okul sağlığının akademik önem boyutunu pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.	M37	1

Tablo 5’te görüldüğü üzere incelemeye konu olan 37 araştırmada belirlenen 33 farklı sonuca ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar incelendiğinde yalnızca 3 tane sonucun frekansı 1’den yüksektir. Başka bir ifadeyle sadece tek bir çalışmayla sınırlı olamayan 3 sonuç vardır. Okul kültürü ve öğrenci başarısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bütün çalışmalar, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. İncelenen 2 çalışmanın sonucuna göre, okul müdürleri, okul kültürünü öğretmenlerden daha olumlu ve daha yüksek düzeyde algılamaktadırlar. Farklı 2 araştırmada ulaşılan bir başka sonuca göre ise ilköğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenler buldukları okulların kültürlerini olumlu ve güçlü fakat daha fazla geliştirilmesi gereken bir düzeyde bulmuşlardır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’de okul kültürü alanında yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar tartışılmakta ve öneriler yer almaktadır. Bulgular incelendiğinde, Türkiye’de 2008-2018 yılları arasında belirtilen alanda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak okullarda çalışan yönetici ve öğretmenlerin okul kültürü algılarını ortaya çıkarmayı amaçladıkları görülmüştür. Bu bağlamda, okul kültürünün bir diğer önemli ögesi olan öğrenciler ile ilgili çalışmalar yeteri kadar yaygınlık kazanmamıştır. Okul kültürü alanında sıkça başvuru alan bir diğer konu ise, okul kültürünün liderlik türleri, örgütsel imaj, örgütsel bağlılık, yöneticilerin kullandıkları güç stili, örgütsel iletişim ve örgütsel sağlık gibi farklı değişkenlerle olan ilişkisini ortaya çıkarma amacıyla yapılan çalışmalardır.

İncelenen çalışmalar kullandıkları yöntem açısından değerlendirildiğinde, çok yaygın bir şekilde nicel araştırma yöntemlerine başvurulduğu görülmektedir. Bu durum neredeyse incelenen bütün nicel araştırmalarda kalabalık örneklem gruplarının tercih edilmiş olması ve bu gruplara ölçek veya anket gibi veri toplama araçlarının uygulanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Okul kültürü üzerine yapılan çalışmalar tercih ettikleri örneklem gruplarına göre incelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır. Araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilen örneklem grubu öğretmenlerdir, bu grubu okul yöneticileri takip etmektedir. Bu durumun sebebi, öğretmenler ve yöneticilerin okul kültürü açısından incelendiklerinde, araştırmacılar tarafından okul kültürünün en önemli 2 ögesi olarak kabul edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin bu 2 gruba kıyasla, önemli bir öge olmalarına rağmen, örneklem grubu olarak daha az tercih edildikleri görülmüştür. Seçilen bu örneklem grupları ise neredeyse tamamen kamu okullarından tercih edilmiştir, başka bir ifadeyle özel okullar 1 araştırma dışında tercih edilmemiştir. Etkili bir okul kültürü oluşturmada göz ardı edilemeyecek ölçüde katkı sağlayan veliler ise yalnızca 1 araştırmada örneklem grubu olarak seçilmiştir. Bunun sebebi velilere ulaşmanın diğer gruplara kıyasla daha fazla çaba gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde, az sayıdaki nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniğinin aksine, araştırmacılar daha çok nicel araştırmalar yürüttükleri ve kalabalık örneklem grupları tercih ettikleri için bu gruplardan veri toplamak amacıyla ölçekler kullanmışlardır. Araştırmacılar seçtikleri örneklem gruplarının okul kültürü algılarını ortaya çıkarmak amacıyla okul kültürü ölçekleri, okul kültürünün farklı değişkenlerle ilişkisini elde etmek için ise bu değişkenlere ait farklı ölçekler kullanmışlardır.

İncelen çalışmalar sonuçları bakımından değerlendirildiğinde okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin çalıştıkları okulların kültürlerini genel anlamda olumlu bulmakla birlikte, bazı araştırmalarda katılımcılar mevcut kültürün geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Yapılan çalışmalara göre okul yöneticilerinin okul kültürünü öğretmenlere kıyasla daha olumlu buldukları sonucuna varılmıştır. Okul kültürünün farklı değişkenlerle olan ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlayan incelenen bütün çalışmalarda, okul kültürünün ele alınan değişkenlerle (örgütsel imaj, örgütsel iletişim, örgütsel başarı, örgütsel bağlılık, örgütsel sağlık vb.) anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur. Bunun yanı sıra öğrenci başarısı ve okul kültürü üzerine yapılan bütün çalışmalarda, öğrenci başarısının okul kültürü ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar değerlendirildiğinde, ilerde okul kültürü alanında çalışma yapacak araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

Yapılacak çalışmaların Türkiye genelini temsil etmeleri açısından daha geniş örneklem gruplarıyla yapılması önerilir. Araştırmacıların çalışmalarını okul kültürünün önemli öğeleri olan öğrencileri, velileri ve çevreyi de daha çok kapsayacak şekilde genişletmeleri önerilir.

Kaynakça

- Ada, Ş. ve Ayık, A. (2008). İlköğretim okullarında okul kültürü. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 26-39.
- Alemdar, M.Y. ve Köker, N. E. (2013). Öğrencilerin okul kültürü algısı üzerine ampirik bir araştırma: Ege üniversitesi iletişim fakültesi örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 3(6), 230-261.
- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 16-30.
- Aydın, M. (2010). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatiboğlu.
- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel Davranış*, Ankara: Feryal Matbaası.
- Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel davranış ve insanın üretim gücü*. Ankara: Ekinoks.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- Çelik, V. (2000). *Okul kültürü ve yönetimi*. Ankara: Pegem A.
- Çelik, V. (2009). *Okul Kültürü ve Yönetimi*, Ankara: Pegem A.
- Deal, T. E. ve Peterson, K.D. (1999). *Shaping school culture: the heart of leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Demirel (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Demirtaş, Z. (2010). Okul Kültürü ile Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim*, 35 (158), 3-13.
- Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji: kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem A.
- Doğan, S. (2014). Okul kültürünün akademisyen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 27(1), 207-230.

Dolunay, S. K. (2007). Okul kültürü ve Türkçe öğretmeni. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 9-22.

Eren, E. (2005). *Stratejik yönetim ve işletme politikaları*. İstanbul: Beta Y.

Eyüboğlu, Ö. (2006). *Okul Kültürün Oluşturulmasında Öğretmenlerin Rolü*, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Flient N. (2000). Culture club: An investigation of organizational culture. *Paper Presented At The Annual Meeting Of The Australian Association For Research In Education*, Sydney.

Handy, C. B. (1981). *Understanding organizations*. London: Hazell Watson & Viney Ltd, Aylesbury.

Harrison, R. (1972). *Understanding your organization's character*. Harvard Business Review, 50(23), 119-128.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim yönetimi: teori, araştırma ve uygulama (Çeviri Editörü: Selahattin Turan)*. Ankara: Nobel Y.

Kaya, H. ve Demirtaş, Z. (2009). Okul kültürünün öğrenci başarısı üzerine etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 55–67.

Ledoux, M. W. (2005). School culture in action. *Journal of Education for Teaching* 31(3), 237–239.

Maslowski, R. (2001). *School culture and school performance: An explorative study into the organizational culture of secondary schools and their effects*. Twente: Twente University Press.

Özdemir, A. (2006). “Okul Kültürünün Oluşturulması ve Çevreye Tanıtılmasında Okul Müdürlerinden Beklenen ve Onlarda Gözlenen Davranışlar”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (4), 414-418.

Özdemir, S. (2012). İlköğretim okullarında okul kültürü ile örgütsel sağlık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 599-620.

Özkalp, E., Arıcı, H., Bayraktar, R., Aydın, O., Erkal, B., ve Uzunöz, A. (2005). *Davranış Bilimlerine Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Y.

Posner, B. Z. (2010). Another look at the impact of personal and organizational values congruency. *Journal of Business Ethics*, 97, 535-541.

Sergiovanni, T. (2001). *The principals: a reflective practice perspective*. Boston: Allyn and Bacon

Şişman, M. (1994). *Örgüt Kültürü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Y.

Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem A.

Terzi, A. R. (2005). İlköğretim okullarında okul kültürü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 11, 423-442.

Terzi, A. R. (2007). Üniversite öğrencilerinin fakülte kültürüne yönelik algıları. *Millî Eğitim Dergisi*, (176), 98-108.

Turan, S., Durceylan, B. ve Şişman, M., (2005). Üniversite yöneticilerinin benimsedikleri idari ve kültürel değerler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 181-202.

Williams, A., Dobson, P., Walters, M.,(1994). *Changing Culture: New Organisational Approaches, 2nd edition*. Institute of Personnel Management, Cromwell Press, Wiltshire, UK.

Woodbury, T. J. (2006). Building organizational culture, world by world. *Leader to Leader*, (39), 48-54.

Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2004). Eğitim bilimleri fakültesi öğrencilerinin fakülte kültürüne ilişkin algıları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(1), 101-122.

FIRSAT EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA KIRSALDA OKUYAN ÖĞRENCİLERİN AVANTAJLARI*

Erkan Keleş

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN

Siirt Üniversitesi, BESYO

Öz

Bu araştırmanın temel amacı kırsal kesimde okuyan öğrencilerin, kent merkezinde okuyan öğrencilere göre avantajlı durumlarını incelemektir. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanuna göre eğitim ilkelerinden birisi fırsat eşitliğidir. Bu doğrultuda her ne kadar fırsat eşitliği bir ilke olarak kabul edilse de son dönemlerde hızlı değişimin ve okullaşma oranındaki hızlı artışın fırsat eşitliğini önemli ölçüde etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Ulusal alanyazın incelendiğinde kırsal kesimde okuyan öğrencilerin durumlarıyla ilgili olarak genellikle negatifiklere odaklanıldığı, pozitifliğin arka planda tutulduğu görülmektedir. Birçok parametrede bakıldığında bu durumun gerçeklik payı da yüksektir. Fakat kırsal kesimlerde okumanın da beraberinde getirdiği birtakım güzellikler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmayla kırsal kesimde okuyan öğrencilerin pozitif yönlerinin öne çıkarılması, farklı bir bakış açısı oluşturacaktır. Araştırma bu yönüyle önem arz etmektedir. Araştırma nitel yöntemli olup betimsel tarama modelindedir. Araştırma kapsamında yapılandırılmış görüşme formu kırsalda ve kent merkezinde çalışan öğretmenlere uygulanmıştır. Araştırma sonunda öğretmenler kırsalda okuyan öğrenciler için sınıf mevcudunun çoğunlukla az olması, çevre güvenliği ve zararlı alışkanlıklardan korunma ihtimalinin yüksek olması, sağlıklı beslenme, ulaşım kolaylığı, doğayla barışık yaşam ve teknolojinin olumsuzluklarından daha az etkilenme gibi avantajlar olduğunu öne çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsalda Okuyan Öğrenciler, Fırsat Eşitliği, Köy öğrencileri

ADVANTAGES OF STUDENTS STUDYING IN THE COUNTRYSIDE IN THE CONTEXT OF OPPORTUNITY EQUALITY

Abstract

The main objective of this research is to study the advantageous situation for students studying in rural areas according to the students studying in the city center. According to the Basic Law of national education numbered 1739, one of the principles of education is equality of opportunity. The equality of

* Bu çalışma 2019 yılında Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezsiz Yüksek Lisans dönem projesi için hazırlanan projeden türetilmiştir.

opportunities and possibilities in accordance with the equal conditions of women and men in education is recognised by the Ministry of National Education. Although the equality of opportunity is considered as a principle, it is thought that the rapid increase in recent times and the rate of schooling has shaped this balance. In the Study of national field type and research, it is seen that students studying in rural areas are often focused on negativity and positivity is kept in the background. In this study, the positive aspects of students studying in rural areas will create a different perspective. Research is important in this aspect.

Key Words: students studying in the countryside, equal opportunities, advantages of equal opportunity.

Giriş

Eğitim, bir toplumun kendi kuşaklarına bilgi ve beceri kazandırma adına sistemli olarak yürüttüğü kültür ve bilgi işidir. Toplumlar ve medeniyetler kendi kuşaklarını yetiştirmek için eğitime müracaat etmektedir. Eğitim, bir toplumun dünyadaki statüsünü ve refah seviyesini belirlemektedir. Eğitim, bir toplumun biyolojik, siyasi, ekonomik ve sosyolojik boyutunu belirleyen planlı ve kontrollü eylemlerin bütünüdür. Sosyal bağlamında bakıldığında eğitimin bir vazifesi de kültürel öğeleri yeni kuşaklara aktararak toplumsal devamlılığı sağlamak ve teknolojik gelişmelere paralel olarak nitelikli kuşakları yetiştirmektir. Birey açısından ise “eğitim genel anlamda bireyde davranış değiştirme sürecidir. Diğer bir deyişle, eğitim sürecinden geçen kişinin davranışlarında bir değişme olması beklenmektedir” (Varış, 1981).

“Eğitim, en genel anlamıyla insanları belli amaçlarına göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Günümüzde okullar eğitim sürecinin en önemli kısmını oluşturur. Eğitim yalnız okullarda yapılmaz. Günlük hayattaki eğitim-okul bitişikliği, eğitim denince okulu anımsatır. Oysa okul dışında da gençleri ve yetişkinleri bir mesleğe hazırlamak ve onların hayata uyumlarını kolaylaştırmak için açılmış kısa süreli eğitim veren kurumlar vardır. Ayrıca eğitim ailede, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdukları çeşitli gruplar içinde de yer alır. En geniş anlamı ile eğitim toplumdaki "kültürleme" sürecinin bir parçasıdır” (Fidan, 2012).

“Bireyin hayatını dengeli bir şekilde sürdürebilmesi ve içinde yaşadığı topluma sağlıklı bir şekilde uyum sağlayıp, yapıcı bir üye olarak katkıda bulunabilmesi için gerekli davranış örüntüleriyle donanmış olması gerekmektedir. Birey ve toplum açısından çok büyük önem taşıyan bu durum, ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. Bu yönde verilen uğraşlar insanlık tarihi kadar eskidir ve hala da devam etmektedir” (Özkan, 2006).

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa göre eğitim ilkelerinden birisi fırsat eşitliğidir. Eğitimde kadın-erkek herkese eşit koşullar doğrultusunda fırsat ve imkân eşitliği Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tanınır. Maddi imkânlar doğrultusunda fertlere en yüksek öğrenim kademesine kadar bursluluk, yatılı, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanır ve gerekli destek sağlanır. (MEB, 1973)

Ülkemiz 7 coğrafi bölgeden oluşmaktadır. Bu yedi coğrafi bölgenin tamamında 81 vilayet bulunmaktadır. Bölgeler ve vilayetler arasında ekonomik ve kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Bu vilayetler arasındaki eşitsizliğe gidermek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından fırsat eşitliği ilkesi karara bağlanmıştır.

“Modern demokrasilerde en yaygın eşitlik türü olan “fırsat eşitliği” toplumsal, siyasal ve ekonomik kökenlerine bakılmaksızın, herkesin yetenek ve becerileri ölçüsünde yarışabileceğini öngören liberal bir ilkedir” (Ünal ve Özsoy, 1998). "Eğitimde fırsat eşitliği" kavramı, eğitim hizmetlerinden yararlanmada, tüm öğrencilerin yeteneklerini en elverişli biçimde geliştirmede eşit şansa sahip olmalarıdır” (Tezcan, 1985). “Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak sosyal devlet olmanın şartları arasında yer almaktadır. Sosyal devletler eğitimde fırsat eşitsizliğini en aza indirgeyebilmek için sürekli gayret içinde olmuşlardır” (Kılıç ve Tanman, 2009).

Fırsat eşitliği okuyan her öğrenciye eşit imkânda eğitim vermeyi esas alır. Fırsat eşitliği, okuyan fertlere devlet tarafından başarıma şansının tanınması olarak da karşımıza çıkar. Kısacası öğrencide var olan kabiliyetler doğrultusunda öğrencinin gizil gücünü keşfetmesine olanak tanıyan bir ilkedir.

“Bireylere eşit eğitim şansının sağlanması denilince, kaynaklara ulaşabilme ya da onlardan yararlanma imkânının verilmesi akla gelmektedir. Devletin eğitim açısından sunduğu imkânlardan her birey eşit olarak yararlandığında, fırsat eşitliği belli bir oranda sağlanmış olmaktadır. Bu sunulan imkânlardan yararlanılamaması, eğitimde fırsat eşitsizliğine yol açmaktadır. Eğitim eşitliğinin sağlanabilmesi için, bireye bunun gereği olan maddi imkânların sunulması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle bu imkânlar bireyler tarafından devletten istenebilmelidir. Aksi halde hukuksal olan eşitlik fiili eşitliğe dönüşmez” (Tunç, 1969).

1066

Her ne kadar fırsat eşitliği Milli Eğitim’de bir ilke olarak kabul edilse de son dönemlerde hızlı değişimin ve okullaşma oranındaki hızlı artışın fırsat eşitliğini önemli ölçüde etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Ulusal alanyazın incelendiğinde kırsal kesimde okuyan öğrencilerin durumlarıyla ilgili olarak genellikle negatifiklere odaklanıldığı, pozitifliğin arka planda tutulduğu görülmektedir. Birçok parametrede bakıldığında bu durumun gerçeklik payı da yüksektir. Fakat kırsal kesimlerde okumanın da beraberinde getirdiği birtakım güzellikler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmayla kırsal kesimde okuyan öğrencilerin pozitif yönlerinin öne çıkarılması, farklı bir bakış açısı oluşturacaktır. Araştırma bu yönüyle önem arz etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı kırsal kesimde okuyan öğrencilerin, kent merkezinde okuyan öğrencilere göre avantajlı durumlarını incelemektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel yöntemli olup betimsel tarama modelindedir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak betimsel analizler yapılmış olup frekanslar çıkarılmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış görüşme formu tek sorudan oluşmaktadır. Görüşme formu tek bir sorudan oluşup bireylere kendini ifade etme imkânı tanımaktadır.

“Araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırmacı soruları önceden hazırlar;

ancak görüşme sırasında araştırılan kişilere kısmi esneklik sağlayarak oluşturulan soruların yeniden düzenlenmesine, tartışılmasına izin verir. Bu görüşme tekniğinde, araştırılan kişilerin de araştırma üzerine kontrolleri söz konusudur” (Ekiz, 2009).

Araştırmanın Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma grubu 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılında Siirt ili merkeze bağlı ortaokullarda çeşitli branşlarda çalışan 25 öğretmen ve Siirt/Kurtalan’a bağlı kırsal ortaokullarda çeşitli branşlarda çalışan 25 öğretmenden oluşmuştur.

Çalışma grubu çeşitli ortaokullarda çalışan öğretmenlerle birlikte yapılmış olup katılım sağlayan öğretmenler rastgele belirlenmiştir. Şehir merkezlerinde ve kırsal alanda çalışan ve araştırmaya katılan öğretmenler ile ilgili cinsiyet, kıdem ve çalıştığı alan ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1: Çalışmaya katılan katılımcı öğretmenlere ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir

		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	19	%38
	Erkek	31	%62
Kıdem	1-3 Yıl	34	%68
	4-6 Yıl	9	%18
	7-... Yıl	7	%14
Çalıştığınız Yer	Şehir Merkezi	25	%50
	Kırsal Alan	25	%50

Katılımcıların %38’i kadın, %62’si de erkek öğretmenlerin kalımıyla oluşturulmuştur. Öğretmenlerin çalıştığı sahaya göre %50’sini kırsal alan, %50’sini şehir merkezi olmak üzere belirlenmiştir. Öğretmenlerin yıllara göre kıdemleri de şu şekildedir: 1 ile 3 yıl arası çalışan öğretmenler %68’ini, 4 ile 6 yıl arası çalışan öğretmenler %18’ini, 7 yıl ve üzeri çalışan öğretmenler ise %14’ünü oluşturmuştur.

Tablo 2; Çalışmaya katılan öğretmenlerin, çalıştıkları alanlar, cinsiyet ve kıdemlerine ait dağılım bilgileri Tablo 2’de gösterilmiştir.

		Kırsal Alan	<i>f</i>	%	Şehir merkezi	<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	K4, K7, K8, K9, K10, K13, K24, K31, K34, K44, K45	11	%52	K14, K15, K17, K19, K25, K26, K29, K37, K38, K49	10	%48
	Erkek	K1, K2, K3, K5, K12, K16, K18, K20, K21, K27, K36 K39, K43, K48	14	%48	K6, K11, K22, K23, K28, K30, K32, K33, K35, K40, K41, K42, K46, K47, K50	15	%52
Kıdem	1-3	K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K13, K16, K20, K24, K27, K31, K34, K36, K39, K43, K44, K45, K48	21	%42	K14, K15, K17, K23, K25, K26, K29, K35, K37, K38, K49, K50	12	%24
	4-6	K18, K21,	2	%4	K6, K11, K19, K30, K32, K33, K40, K46, K47	9	%18
	7-...	K1, K12	2	%4	K22, K28, K41, K42,	4	%8

Katılımcılar cinsiyetlerine göre çalıştıkları alan belirlenmiş olup kadın öğretmenlerin 11’inin kırsal alanda, 10’nun da şehir merkezlerinde görev yaptığı görülmektedir. Erkek öğretmenler ise 14’ünün kırsal alanda, 15’inin de şehir merkezinde görev yaptığı belirlenmiştir.

Katılımcılara ait kıdem bilgileri şu şekildedir: Katılımcıların 1-3 yıl arasındaki kıdemleri kırsal alanda 21 (%42) kişiye, şehir merkezinde ise 12 (%24) kişiye tekabül etmektedir. Katılımcıların 4-6 yıl arasındaki kıdemleri kırsal alanda 2 (%4) kişiye, şehir merkezinde 9 (%18) kişiye tekabül etmektedir. Katılımcıların 7 ve üzeri yıllardaki kıdemleri kırsal alanda 2 (%4), şehir merkezinde 2 (%4) olacak şekilde belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada ölçme aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Genel olarak nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılır. Bu yöntemde sorular önceden hazırlanır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, katılım gösteren öğretmenlerinden, kırsalda yaşayan öğrencilerin şehir merkezinde okuyan öğrencilere göre avantajlı durumlarının neler olduğuna dair bilgi almak amacıyla

hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcıları tanılayıcı 3 soru ve 1'i açık uçlu sorudan oluşmak üzere 4 sorudan meydana gelmektedir. Görüşmelerin zamanı planlanmış olup görüşme hakkında ön bilgi katılımcılara verilmiştir. Açık uçlu soruda “sizce kırsalda okuyan öğrencilerin avantajları nelerdir?” ifadesi yer almıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde katılımcıların verdikleri cevaplara göre temalar belirlenmiştir. Temalar, alt temalara ayrılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda öğretmenlere ait bilgiler frekans (f) ve yüzdelik (%) dilim olacak şekilde kullanılmıştır. Katılımcılar “K1, K2, K3...” şeklinde kodlanmış olup genel bilgiler bu kodlara göre belirlenmiştir.

Bulgular

Bu kısımda araştırmada yer alan katılımcı öğretmenlere yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtasıyla bir soru sorulmuştur. Katılımcılar tarafından sorular cevaplanmıştır. Verilen cevaplara göre temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Temaların belirlenmesinde katılımcılara ait ifadeler, örnek ifadeler başlığı altında verilmiştir. Temalar, alt temalar, kodlar ve örnek ifadeler tablo halinde verilmiş olup tablonun betimlenmesinde frekans çıkarma yoluna gidilmiştir.

Araştırmada yer alan katılımcıların “Kırsal kesimde okuyan öğrencilerin şehir merkezinde okuyan öğrencilere göre eğitim yönünden avantajları nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar temalar halinde Tablo 3'tedir.

Tablo 3: Katılımcıların araştırma sorusuna yönelik vermiş oldukları cevaplara ait tema tablosu

Temalar	Alt Temalar	Kodlar	f	Örnek ifadeler
Teknoloji	+ Sosyal medya ile mesafe. + Teknolojiden uzak olma + Teknolojinin olumsuzluğu + Elektronik aletlere uzak olma + İnternet oyunlarından uzak kalma	K3, K5, K8, K9, K12, K15, K17, K22, K22, K23, K26, K29, K30, K42	14	+ Teknolojik aletler az olduğu için bireyler derslere önem verir. + Sosyal medya ve internet gibi dikkat dağıtıcı unsurların olmaması önemlidir. + Teknolojinin kısıtlı olması öğrencilerin okul dışındaki zamanlarını zararlı şeylere yönelmelerini kısıtlar.
	+ Sınıf mevcudunun az olması + Öğretmenin zaman avantajı + Birebir eğitimin sağlanması	K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K18, K21, K27, K28, K30, K31, K38, K39,		+ Sınıf mevcudlarının az olması öğretmenin zamanının verimli kullanılmasına vesile olur.

Sınıf Mevcudu	+ Verimli dersler	K40, K44, K46, K50,	24	+ Sınıf mevcutlarının az olmasından dolayı öğrenciler birebir eğitim alabilirler. + Öğrencinin az olmasından dolayı tüm öğrenciler derse katılımı sağlanılabilir ve verimli dersler işlenebilir.
Kötü Alışkanlık Kötü Alışkanlık	+ Sigara bağımlılığının olmaması + Alkol ve uyuşturucudan uzak bir ortam + Kötü alışkanlık riskinden uzak ortam	K11, K12, K17, K20, K30, K39, K42	7	+ Kırsaldaki öğrencilerin alkol ve uyuşturucu gibi tehlikeli maddelere ulaşmasının daha zor olması + Madde kullanımının temin edilmesi ve ulaşılmasının zor olması + Öğrencilerin birçok zararlı ortamdaki uzak olması
Doğal Ortam	+ Doğayı Tanıma + Doğa şartlarına uyum + Doğayla iç içe olma + Yapararak yaşayarak öğrenme + Doğal yaşantıları gözleme	K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K30, K35, K39, K41, K43, K48,	13	+ Doğa ile iç içe bir öğrenme ortamı vardır. + Doğanın resim, hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerine birçok katkı sağlaması + Öğrenciler doğayı daha yakından tanır.
Güvenlik	+ Okul çevresinde tehlikenin olmaması + Okul çevresinin olumlu etkileri + Okul çevresinde madde tacirlerini olmaması	K3, K7, K10, K11, K12, K13, K20, K22	8	+ Kırsalda bulunan okulların çevresinin sakin olması + Öğrencilerin şehrin kaotik yaşantısından uzak olması + Akran zorbalığının daha az görülmesi + Okul çevresindeki tehlikenin az olması

Çevre	+ Gürültü kirliliğinin olmaması + Dikkat dağıtıcı unsurların olmaması + Çevrenin olumlu etkileri + Hava kirliliği	K2, K5, K10, K11, K21, K22, K23, K28, K29, K37, K38, K47, K48, K50,	14	+ Kırsal alanda hava ve gürültü kirliliğinin şehir merkezine göre çok az olması + Şehrin gürültü ve çevre kirliliğinden etkilenmezler. + Eğitimi aksatacak çevre uyarıcılarının az olması
Beslenme	+ Doğal beslenme + Doğal ve organik tüketim	K1, K11, K17, K30, K35, K41, K47,	7	+ Öğrencilerin doğal beslenmeleri sayesinde daha dinç, daha verimli, çalışmalarına katkı sağlar.
İlişkiler	+ Sosyal ilişkiler + Öğrenci - öğrenci ilişkisi + Öğretmen – veli ilişkisi + Öğretmen – öğrenci ilişkisi + Aile okul ilişkisi	K3, K6, K8, K9, K10, K12, K13, K18, K19, K22, K23, K24, K30, K31, K32, K38, K40, K42, K44, K45, K46, K48, K49, K50	24	+ öğretmen veli ilişkisi açısından eğitim daha olumludur. + Öğrenciler birbirlerini tanıdıkları için arkadaşlık ilişkileri daha iyidir. + Öğrenme ortamları ve öğrencilerin arkadaşlarıyla kurdukları ilişkilerdeki samimiyetin daha fazla olması + Aile ile okul birliğinin iç içe olması
Ulaşım	+ Taşınmalı eğitimin devlet tarafından karşılanması + Trafik sorununun olmaması + Öğrencinin tek başına okula gidebilmesi	K1, K5, K6, K11, K45, K46, K50	7	+ Trafik sorunlarının olmaması okula ulaşmaya kolaylık sağlar + Ulaşım açısından okulların yakın olması + Ulaşım daha avantajlıdır. + Öğrenci tek başına güven içinde okula gidebilir.
	+ Yapararak yaşayarak öğrenme	K3, K4, K5, K8, K11, K12, K14,		+ Bazı öğrenme alanlarını doğal yaşantılardan

Eğitsel Düzenler	+ İlk elden somut örneklere ulaşma + Yaşama yakınlık ilkesi + Analitik düşünme + Doğal yaşantıları gözleme	K16, K17, K18, K19, K21, K22, K25, K27, K42, K43, K48	18	hareketle öğrenme imkânı sağlar + Örgün eğitim hayatla iç içe olduğundan dolayı radikal eğitimle birleşir, öğrencilerin yaşamında bir okul haline gelir. + Köy koşullarının zorluklarını gören öğrenciler eğitime motive olur.
------------------	---	---	----	--

Araştırmada yer alan katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan hareketle şu temalar belirlenmiştir: Teknoloji, sınıf mevcudu, ulaşım, kötü alışkanlık, doğal ortam, güvenlik, çevre beslenme, ilişkiler, ulaşım, eğitsel düzenler gibi.

Teknoloji

14 katılımcı “teknoloji” temasına vurgu yapmış; teknolojiden, sosyal medyadan, elektronik cihazlardan, internet ve internet oyunlarından uzakta kalan öğrencilerin daha verimli olabileceğine dair katılımcılar tarafından fikir verilmiştir. Katılımcılar tarafından teknoloji bir olumsuzluk olarak görülmüştür.

K1: “Teknolojinin olumsuz etkilerinden daha uzaktırlar”

K3: “ Sosyal medya unsurlarında uzak durmaları”

K8: “Teknolojik imkânların azlığını fırsata çevirerek birinci elden bilgi kaynaklarına ulaşma oranı artar”

K12: “ Çağımızda kullanım amacına göre çok büyük rahatlık sağlayan ve aynı oranda büyük sıkıntılara sebebiyet veren iletişim araçlarına (internet, bilgisayar) ulaşımın biraz zor olması, kitaptan korkan bir neslin tekrar kitaplara yönelebilmesine olanak tanır.”

K17: “ Günümüz teknoloji bağımlısı olan öğrencilerin bu bölgelerde daha az olduğunu düşünüyorum.”

K33: “ Kırsaldaki öğrenciler şehrin düzgün olmayan sosyal hayatından uzak olduğu için teknolojinin olumsuz etkilerine de uzak kalıyorlar.

K42: “ İnternet bağımlılığının olmaması”

K43: “ Teknolojinin zararlı etkilerinden uzakta olduklarından dolayı öğrenciler derslerine odaklanırlar.”

Sınıf Mevcudu

24 katılımcı tarafından “sınıf mevcudu” teması üzerinde durulmuştur. Öğretmenler kırsalda bulunan okulların sınıf mevcudunun azlığını bir avantaj olarak görmüşlerdir. Katılımcılar ders zamanının verimli geçmesine, birebir eğitimlerin olabileceğine ve derslere aktif katılımın olabileceğine dair fikir vermişlerdir.

K6 : “ Sınıf mevcutlarının az olmasıyla öğrencilere daha yakın davranma ve daha yakın ilgi gösterilebiliyoruz.”

K7: “ Kırsal kesimde okuyan öğrencilerin sınıf mevcudu çoğunlukla şehir merkezindeki okulların mevcuduna göre daha azdır. Bu da kırsalda okuyan öğrencilere bir avantaj sağlar.”

K9: “ Sınıf mevcutları az olduğu için eğitim-öğretimde öğrencilerle birebir ilgilenmek daha iyi oluyor.”

K12: “ Sınıf mevcutlarının kalabalık olmaması hem öğretmen hem öğrenci için büyük bir avantaj sağlar. Birebir öğrenciyle ilgilenme ve özellikle bilinmeyen konulara yönelme oranı daha yüksek olur”

K21: “ Sınıflardaki mevcut bakımından şu anda şehirdeki öğrencilere göre çok avantajlıdır. Neredeyse birebir ders işlenebilir okullar var.

K31: “ Sınıftaki öğrenci azlığından dolayı öğretmenin öğrenciye daha fazla zaman ayırmasında öğrenciler avantajlıdır.”

Kötü Alışkanlıklar

7 katılımcı “kötü alışkanlıklar” teması üzerinde durmuştur. Kırsalda okuyan öğrencilerin şehir merkezinde okuyan öğrencilere göre kötü alışkanlıklardan uzak olduğu üzerinde durulmuştur. Kırsal alandaki öğrencilerin sigara, alkol ve uyuşturucudan uzak bir mekânda oldukları katılımcılar tarafından ifade edilmiş olup, öğrencilerin bu yönüyle avantajlı oldukları dile getirilmiştir.

K11: “ Kötü alışkanlık edinme riskinin daha az olması.”

K12: “ Okul önlerinde çocukların iki kuruş parasına göz diken, yeni heyecanlar, yeni bir şey denemek isteyen gençlerin uyuşturucu maddeye ulaşımı kırsal kesimde biraz daha zor olması ve uyuşturucu madde kullanımının olmaması.”

K20: “Şehir merkezlerinde birçok zararlı ortam ve zararlı alışkanlıkların olması aileleri tedirgin etmektedir. Kırsal kesimler bu bakımdan daha güvenilirdir.”

K30: “ Teknolojinin bağımlılığından biraz daha uzaktadırlar.”

K42: “ Madde kullanımı ile tanışması ve madde temin etmesinin olanaksız olması

Doğal Ortam

13 katılımcının vermiş olduğu soruya cevaben “doğal ortam” teması belirlenmiştir. Katılımcılar tarafından kırsalda okuyan öğrencilerin avantajlı durumları şunlardır: Doğayı tanıma, doğa şartlarına uyum, doğayla iç içe olma, yaparak yaşayarak öğrenme, doğal yaşantıları gözleme gibi.

K21: “Doğayla iç içe, yaparak-yaşayarak öğrenme ortamı vardır.”

K25: “ Bazı öğrenme alanlarını doğal yaşantılardan hareketle kavrayabilirler”

K26: “ Kırsal kesimde öğrencileri motive edebilecek doğal yaşam vb. unsurlar mevcuttur.”

K27: “ Doğa, tabiat ve hayvanlarla iç içe olmaları hayat bilgisi gibi derslerde avantaj sağlamaktadır.”

K30: “ Öğrencilerin doğal ortamda yaşamaları sağlık yönünden bir avantajdır.”

K39: “ Doğayla iç içe bir eğitim ortamına sahipler.”

K41: “Doğayı iyi tanırlar ve doğa şartlarına daha iyi uyum sağlarlar.”

K43: “Doğal ortamda yaşadıklarından dolayı analitik düşünme becerileri gelişmektedir.”

K48: “Doğal yaşamla iç içe olup tarla, bağ, bahçe gibi işlerle uğraştıklarından pratik anlamda gelişim gösterirler.

Güvenlik

8 katılımcı tarafından “güvenlik” teması üzerinde durulmuştur. Kırsaldaki okulların şehir merkezindeki okullara göre güvenlik durumlarını şu şekilde belirlenmiştir: Okul çevresinde tehlikenin olmaması, okul çevresinin olumlu etkileri, okul çevresinde madde tacirlerini olmaması, okul çevresini sakin olması.

K3: “Kırsalda bulunan okulların her anlamda sakin olması.”

K7: “Şehir merkezindeki okulların çevresinde daha fazla tehlike varken bu durum kırsal alanlardaki okullarda daha azdır.”

K10: “Çevrenin olumlu etkileri ve çevrenin güvenilir olması.”

K12: “Kırsal alanlardaki okulların çevresinde uyuşturucu tacirlerinin bulunmaması”

K20: “Birçok zararlı ortamdan uzak olan kırsal alandaki öğrenciler, aileleri tarafından okula gönderildiklerinde herhangi bir tedirginlik yaşamamaktadırlar.

Çevre

Katılımcıların vermiş olduğu soruya cevaben “çevre” teması belirlenmiş olup 14 katılımcı tarafından bu tema üzerinde durulmuştur. Katılımcılar gürültü kirliliğinin olmaması, dikkat dağıtıcı unsurların olmaması, çevrenin olumlu etkileri, hava kirliliğinin olmaması gibi özelliklerin kırsal alanda olumlu etki yarattığına işaret etmişlerdir.

K5: “Şehir gürültüsünden uzak ve dingin bir zihne sahiptirler.”

K21: “Kırsal alanda hava ve gürültü kirliliği şehre göre daha az olduğu için öğrenciler eğitim yönüyle avantajlı konumdadırlar.”

K29: “Okul çevresinde dış uyarıcıların (kafeler, oyun salonları vs.) az olması öğrencileri sosyal yönden gereksiz ilişkilerden uzak tutar ve dersler yönelimi artırır.

K38: “Kırsal alandaki öğrenciler şehrin gürültüsünden, kirli havasından ve daha uzakta sakin bir ortamda eğitim alıyorlar.”

K48: “Şehir hayatının gürültü ve kargaşalı toplumsal yapısından uzakta oldukları için sosyal ve psikolojik anlamda olumlu etkilenirler.”

Beslenme

Katılımcıların 7’si “beslenme” temasına yönelmiştir. Kırsalda okuyan öğrencilerin doğal beslendiğini, organik ürünler tükettiğini belirten katılımcılar; öğrencilerin daha dinç ve daha verimli ders alabildikleri üzerinde durmuşlardır.

K1: “Köylerde öğrencilerin beslenmesi daha doğaldır.”

K11: “Öğrencilerin beslenme koşullarının daha sağlıklı olması.”

K17: “ Taşınmalı eğitimin sağlandığı kırsal okullarda öğrencilerin yemek ihtiyaçları devlet tarafından sağlanmaktadır.

K30: “ Kırsalda bulunan yatılı okullarda beslenme ve barınma ihtiyaçları devlet tarafından temin edilmektedir.”

K35: “ Öğrenciler organik besinler tükettikleri için sağlıklı ve dinçtirler.”

İlişki

Katılımcılara sorulan soruya cevaben “ ilişki” teması belirlenmiştir. 24 katılımcının üzerinde durduğu bu tema çeşitli alt temalara ayrılmıştır. Bu temada; öğrenci-öğrenci, öğretmen-öğrenci, öğretmen-veli, aile-okul ilişkileri üzerinde duran katılımcılar daha samimi bir atmosferin olduğunu belirtmişlerdir.

K3: “ Öğretmen-öğrenci-veli arasındaki iletişimin daha etkin olması.”

K8: “ Sınıf mevcudu az olduğundan dolayı öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci etkileşimi artar.

K9: “ Öğretmen- öğrenci bağından çok öğrencilere anne, baba, abla, abi gibi öğrencilerin bireysel sorunlarıyla ilgilenebiliyoruz.”

K12: “ İlişkilerin sıcak olması olumlu bir hava yaratmaktadır. Öğretmen-öğrenci-veli işbirliği yüksek seviyede olduğu için öğretmenin sınıf yönetimi ve disiplin konusunda sıkıntı çekmeyeceğini düşünüyorum.

K13: “ Veli-öğretmen ilişkisinin samimi bir şekilde ilerlemesi.”

K19: “Sosyal anlamda insan ve arkadaşlık ilişkilerinde samimiyet vardır.”

K23: “ Kırsal alandaki eğitim ortamının daha samimi ve sıcak olduğunu düşünüyorum.”

K24: “ Kırsal kesimde okuyan öğrencilerin şehir merkezindeki öğrencilere göre arkadaşlık, komşuluk ilişkileri daha çok gelişmiştir.”

K38: “ Öğretmen-öğrenci ilişkisi şehir merkezine göre daha güçlüdür ve öğrencilere gösterilen ilgi, sınıf mevcudunun azlığından dolayı daha fazladır.”

K45: “ Arkadaşlık kurmada pek sıkıntı yaşamayan öğrenciler, birbirilerini tanıdıkları için arkadaşlık ilişkileri iyidir.”

K48: “Öğrencilerin yaşamış oldukları kırsal kesimde sosyal ilişkiler daha samimi ve yoğun geçmektedir. Bundan dolayı bu ilişkiler sosyal gelişimi olumlu yönde etkiler.

K49: “ Kırsal kesimdeki öğrencilerin, arkadaşlarıyla kurdukları ilişkilerin samimiyetinin daha yüksek olduğunu düşünüyorum. Bu da öğrenme ortamını olumlu etkilemekte ve öğrenmeye katkı sağlamaktadır.

Ulaşım

7 katılımcı ulaşım teması üzerinde durmuştur. Bu tema katılımcılara sorulan soruya cevaben belirlenmiş olup taşımali eğitimin ücretsiz olması, trafik sorunu olmaması ve öğrencinin tek başına okula gidebileceği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

K1: “Kırsalda bulunan çoğu okulun ulaşım açısından daha yakın olması.”

K5: “ Kırsalda taşımali eğitimin devam etmesi ve taşıma ücretinin devlet tarafından karşılanması”

K6: “ Öğrencilerin huzur içinde tek başına okula gidebileceği bir ortam olması.”

K11: “ Ulaşım sorununun olmaması.”

K45: “ Ulaşım avantaj olur. Öğrenciler okula gidip gelmekte pek sıkıntı yaşamazlar.”

K50: “ Trafik sorunu olmadığı için öğrenciye okula hazırlanması ve uyku zamanını ayarlaması için bol zaman verir.”

Eğitsel düzenler

Son olarak belirlenen “eğitsel düzenler” temasına 18 katılımcı işaret etmiştir. Katılımcılar kırsalda okuyan öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme, ilk elden somut örneklerle ulaşma, yaşama yakınlık ilkesi, analitik düşünme, doğal yaşantıları gözleme gibi eğitimi katkı sağlayacak avantajlı durumları vurgulamıştır.

K4: “ Yaşama yakınlık ilkesinden yararlanma oranı daha yüksektir. Kazanımları yaparak-yaşayarak ve uygulamalı bir şekilde öğrenme avantajları mevcuttur.

K8: “Örgün eğitim hayatla iç içe olduğundan dolayı okul öğrenme merkezi haline gelir.”

K12: Sınıf mevcutlarının azlığından dolayı birebir eğitim olanağı sağlar.

K18: “ Öğrencilerin eğitimle ilgili örneklerle ilk elden somut örneklerle ulaşma imkânı sağlar.

K25: “ Bazı öğrenme alanları öğrencilerin yaşantılarına göre düzenlenilir.”

K43: “ Doğal ortamda kaldıklarından dolayı analitik düşünme becerileri de gelişmektedir.”

Sonuç

Fırsat eşitliği bağlamında kırsalda okuyan öğrencilerin şehir merkezinde okuyan öğrencilere göre avantajlı durumlarını inceleyen bu araştırma, kırsalda okuyan öğrencilerin dezavantajlarına değil, avantajlarına odaklanmayı amaçlamaktadır. Söz konusu olan bu çalışmaya 25’i kırsal alanda, 25’i şehir merkezinde olmak üzere toplamda 50 katılımcı öğretmenle gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılardan 14’ü “teknoloji” temasına odaklanmış, teknolojinin zararlarından uzak olan öğrencilerin daha verimli olacağı yönünde düşüncelerini belirtmişlerdir. Katılımcılar; öğrencilerin teknolojinin noksanlığını fırsata çevirmelerini, sosyal medya unsurlarından uzak durmaları, internet bağımlısı olmadıklarını, teknolojinin olumsuz etkilerine uzak kalmalarını, internet ve oyun salonlarına ulaşmamaları adı altında fikirlerini beyan etmişlerdir.

Katılımcıların 24'ü “sınıf mevcudunun” az olmasının üzerine odaklanmıştır. Sınıf mevcudun az olması öğretmen ve öğrenci tarafından bir avantaj olduğunu dile getiren katılımcılar sınıf içi iletişimin, eğitim ve öğretimin olumlu bir şekilde gelişeceğini dile getirmişlerdir. Sınıf mevcudunun az olması; öğrenciye daha yakın davranma, yakın ilgi, öğrenciyle birebir eğitim, etkili eğitim, katımlı ders işleme, öğretmene ve öğrenciye bol zaman sunma imkânı sağlamaktadır. Katılımcıların çoğu kırsaldaki sınıf mevcudlarının şehir merkezindeki sınıflara göre az olduğunu ve bunun eğitim için bir imkân olduğunu dile getirmişlerdir.

“Kötü alışkanlıklar” üzerinde duran 7 katılımcı; kırsalda okuyan öğrencilerin ortam ve çevre itibariyle kötü alışkanlık edinme riski şehir merkezinde okuyan öğrencilere göre yok denecek kadar az olduğunu ifade etmişlerdir. Kırsalda okuyan öğrencilerin sigara, alkol, uyuşturucu vb. zararlı maddeleri temin etmeleri ve bu tür zararlı maddelerle tanışmanın zor olduğunu, bu yönüyle kırsaldaki öğrencilerin avantajlı olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Kırsalda okuyan öğrencilerin “doğal ortama” sahip olduğunu dile getiren 13 katılımcı; doğada öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme gerçekleştirebileceğine, bazı öğrenme alanlarının doğal yaşantılara göre düzenlenebileceğine, doğal ortamda yaşadıklarından dolayı analitik düşünme becerilerinin geliştirebileceklerine, köyde yaptıkları işlerle pratik kazanabileceklerine odaklanmışlardır.

Kırsal alandaki öğrencilerin “güvenliği” üzerinde duran 8 katılımcı; kırsalda bulunan okulların çevresi itibariyle sakin ve güvenilir olması, okul çevresinde tehlikelerin az olması, öğrencilerin huzur içinde tek başına okula gidebilecekleri bir ortam olması, okul çevresinde öğrencileri kötü alışkanlıklara itecek tacir ve akranların bulunmaması üzerinde durmuştur.

“Çevre” temasına odaklanan 14 katılımcı; okul çevresinde gürültü ve hava kirliliğinin olmayışını, okul civarında kafe ve oyun salonları gibi dış uyarıcıların olmayışını, şehir gürültüsünden uzak dingin bir kafaya sahip oldukları için sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkilenmeyişi ve bunlarında eğitim ve öğretime olumlu yansıtıldığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların 7' si kırsal alandaki öğrencilerin “beslenmesi” üzerine odaklanmış olup kırsal alanda okuyan öğrencilerin daha doğal besinlerle beslendiklerini, taşınmalı ve yatılı okullarda okul süreci boyunca beslenme, taşınma ve barınma ihtiyaçlarının devlet tarafından sağlandığını, öğrenciler organik besinler tükettiği için daha sağlıklı ve dinç olduklarını dile getirmişlerdir.

Kırsaldaki öğrencilerin “ilişki” boyutu üzerinde duran 24 katılımcı; kırsaldaki öğrencilerin ilişkilerinin samimi ve candan olduğunu, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin şehir merkezine nazaran daha güçlü olduğunu, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin daha yüksek olduğunu, öğretmen-öğrenci-veli işbirliğinin yüksek seviyede olduğunu ve bu ilişkilerin de eğitim-öğretime olumlu bir hava kattığını ifade etmiştir.

7 katılımcı “ulaşım” sıkıntısının olmadığını dile getirmiş. Ulaşım açısından avantajlı olan kırsaldaki öğrenciler trafik ve trafik gürültüsü ile karşılaşmadıklarını dile getiren katılımcılar taşınmalı eğitimin olduğu okullarda taşıma ücretinin devlet tarafından sağlandığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazıları taşınmalı eğitimin olmadığı köylerde okul yakın olduğu için öğrenciler tek başlarına yürüyerek okula gitmektedirler. Burada dikkat edilecek nokta ortamın güven ve huzur verici olduğunu dile getiren

katılımcıların bazıları, bu öğrencilerin daha olgun olacağını, ileride bağımsız iş yapabileceklerine dair açıklamalarda bulunmuşlardır.

“Eğitsel düzenler” teması üzerinde durduğumuzda 18 katılımcı bu konuyu ifade etmiştir. Katılımcılar sınıf mevcudunun azlığından dolayı birebir eğitim yapabildiklerini, bazı öğrenme alanlarını öğrencilerin yaşantılarına göre düzenleyebildiklerini, yaşama yakınlık ilkesinden faydalandıklarını ve bunlara dair bol örnekler verebildiklerini söylemişlerdir.

Sonuç olarak kırsalda bulunan öğrenciler teknolojinin olumsuzluklarından uzakta bir eğitim almaktadırlar. Sınıf mevcudunun az olmasından dolayı verimli ders işleme, etkileşim ve dönütlerin yüksek olduğu, öğrencilerin birebir ders alabilme imkânlarının olduğu tespit edilmiştir. Kırsaldaki öğrencilerin kötü alışkanlıklardan uzak bir mekânda eğitim aldıkları, buldukları ortamlarda sigara, alkol ve çeşitli zararlı maddelerin bulunmayışı bu alandaki öğrenciler için bir avantaj olduğu neticesine varılmıştır. Doğal ortamda büyüyen öğrencilerin okullarının bulunduğu ortam ve çevre itibarıyla güvenlik açısından bir sakınca bulunmadığı, okul çevresinin güvenilir olduğu, okul çevresinde gürültü ve hava kirliliğinin az olduğu öne çıkarılmıştır. Öğrencilerin ilişki boyutlarının daha samimi olduğu, öğretmen öğrenci ilişkilerinin daha güçlü olduğu, öğretmen - öğrenci - aile işbirliğinin ve ilişkilerinin yüksek seviyede olduğu yine eğitsel düzenlerin çevreye, öğrencilerin yaşamına ve deneyimlerine göre düzenlendiği görüşleri ağırlık kazanmıştır.

Kaynakça

Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.

Kılıç ve Tanman. (2009). İlköğretim Okullarında Eğitimde Fırsat Eşitsizliği. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*(9), 2.

MEB. (1973, 6 14). Milli Eğitim Temel Kanunu, Kanun numarası 1739,. *Resmî Gazete*, 12(14574).

Özkan, H. H. (2006, Mart). Popüler Kültür ve Eğitim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 29-38.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tunç, S. (1969). *Türkiye’de Eğitim Eşitliği*. Ankara: Başnur Matbası.

Ünal, L. I. & Özsoy, S. (1998). Modern Türkiye’nin Sisypheos miti: Eğitimde fırsat eşitliği. (Ed.F. Gök , 75. Yılda Eğitim (ss. 39-72). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı

Varış, F. (1981). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Ankara Eğitim Fakültesi Yayınları

BELEDİYE BAŞKANLIĞI İLE BELEDİYE MECLİSLERİ ARASINDA İDARİ İLİŞKİLER VE VESAYET DENETİMİ GERİLİMİ

Doç. Dr. Bedrettin KESGİN

Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Öz

1980'li yıllardan itibaren etkisini gösteren küreselleşme, toplumdaki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal olarak sistemlerin yeniden inşa edilmesine neden olmuştur. Bu süreçte Türkiye'de Büyükşehir Belediye idaresi şeklinde yeni bir yönetim modeli ortaya konularak yerel idareler konusunda farklı bir yönetim sisteminin başlangıcı yapılmıştır. 2000'li yıllardan itibaren de bu yerel yönetim modeli, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 İl Özel İdaresi Kanunu ile reform edilerek yerel alanda ihtiyaç duyulan yönetim ve hizmet anlayışına doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Sonrasında 2012 yılında yapılan 6360 sayılı yasayla hem yetki hem de görev bakımından Büyükşehir Belediyelerine (BŞB) geniş bir sorumluluk verilmesiyle ortaya çıkan yeni yerel yönetim sisteminin tek merkezli bir otoriter yapıya dönüştürüldüğü iddialarının tartışılmasına neden olmuştur. Ancak 31 Mart 2019 yerel yönetim seçim süreci oldukça farklı bir boyutta yeni bir tartışma alanı açarak önceki eleştiri ve tartışmaları geride bırakmıştır. Bu bağlamda Belediye Başkanı ile Belediye Meclisi arasındaki yetki ve görev kullanımını konuları Mart 2019 yerel yönetim seçimlerinin ortaya çıkardığı yeni tartışma alanı olmuştur. Özellikle Belediye tüzel kişiliğini temsil eden Belediye Başkanı ile Belediyenin karar organı olan Belediye Meclisinin yapısının siyasal yönden farklılaşabilmesi yerel alandaki hizmet, denetim, yetki ve görev gibi konularda aksaklıkların oluşabileceği yönünde tartışmalar başlatılmıştır. Çalışmada yerel halk tarafından seçilen Belediye Başkanı ile yine yerel halk tarafından belirlenen Belediye Meclisinin görev, yetki ve hizmetler bakımından karşılıklı olarak çıkarılabilecek olan denetim ve yaptırım şekilleri tartışılmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Büyükşehir Belediyesi, Denetim, Vesayet Denetimi.

THE TENSION OF ADMINISTRATIVE RELATIONS AND TUTELAGE SUPERVISION BETWEEN MAYORSHIP AND CITY COUNCIL

Abstract

Globalization has caused a new construction of social, economic, cultural and political systems since the 1980s. During these years, Turkey went through a new period in local administration soon after Metropolitan Municipality. From the year 2000 to date, this local administration method has been reformed through Metropolitan Municipality Law numbered 5393 and Provincial Directorate of

Administration Law numbered 5302 and it has evolved into a required system for administration and services in local areas. Following the Law numbered 6360 in 2012, metropolitan municipalities were given a wide range of responsibilities in terms of authority and responsibilities and a hot debate aroused on the fact that these new local administration systems were changed into monocenter authority. However, the local administration election held on 31, March, 2019 has opened up a completely new argument and surpassed almost all of former criticisms and debates. The use of authority and responsibilities between mayor ship and city council has caused a new debate since March, 2019. Especially, the political changes occurred in mayor representing legal entity of the municipality and the structure of city council as the decision-maker of the municipality have made people argue that some inconveniences might exist in service, supervision, authority and responsibilities in local areas. In the study, we aimed to make people argue and commence thinking on potential supervision and sanction implementations that might result from mayorship and city council both of which were elected by local people.

Keywords: Local Administrations, Metropolitan Municipality, Supervision, Tutelage.

Giriş

Belediye başkanı ile belediye meclisi arasında yaşanan ilişkilerin şekli yerel yönetimlerin etkinlik, verimlilik, demokrasi gibi konularda güçlü bilgi ve yaklaşımlar sunmaktadır. Bu durum 31 Mart 2019 yerel yönetim seçim sürecinde ortaya çıkan yeni tartışma alanı ile daha da belirgin hale gelmiştir. Bu çerçevede “Güçlü başkan zayıf meclis” ya da tersi durum günümüz büyükşehir belediyeleri için oldukça önemli bir tespit olmuştur. Çünkü hizmet yaklaşımı ile siyasi eğilim konularında belediye başkanı ile meclislerin farklılaşması demokrasinin vazgeçilmezi olan belediye yönetimleri için yeni bir tartışma alanını oluşturmuştur. Özellikle büyükşehir belediye meclislerinin belediye başkanlarına göre daha ikincil olmaları, büyükşehirden ilçe belediyesine, il belediyesinden belde belediyesine etkilerinin yaşanabileceği bir etki zincirine işaret etmiştir. Böyle bir durumda büyükşehir belediye meclisleri özelinde demokrasi ve katılım için daha anlamlı organlar olmasına karşın belediye meclislerinin yetki, görev ve sorumlulukları belediye başkanına göre daha sınırlı kalmıştır. Bundan dolayı da demokratiklik, etkinlik ve verimlilik ilkeleri birbirlerini tamamlayıcı olmaktan çıkarak alternatifi konumuna doğru evrilmeye başlamıştır (Kesgin: 2015:169).

31 Mart 2019 yerel yönetim süreci Belediye Başkanı ile Belediye Meclisi arasındaki yetki ve görev kullanımı ile ilişkiler yeni tartışma alanı olmuştur. Belediye Başkanı ile Belediyenin karar organı olan Belediye Meclisinin yapısının siyasal yönden farklılaşabilmesi yerel alandaki hizmet, denetim, yetki ve görev gibi konularda aksaklıkların oluşacağı tartışmaları olmuştur. Bu bakımdan yerel halk tarafından seçilen Belediye başkanı ile meclisinin görev, yetki ve hizmetler bakımından karşılıklı ilişkileri tartışılmıştır.

Güçlü Yerel Yönetim Birimi Olarak Belediyeler

Tanzimat’la birlikte başlatılan belediyeler, Cumhuriyet döneminde de devam ettirilerek günümüze kadar Türkiye’de yerel yönetim sisteminin merkezinde kalan idari birimlerden birisidir. Halka en yakın yönetim birimi olan belediyeler, hem demokrasi ve katılım yönünden hem de hizmetlerin verimliliği konularında en etkili yönetim şeklidir. Bu çerçevede sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal özelliklerine göre ülkelerin yönetim sistemlerinde belediyeler oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda

Türkiye’de çeşitli yasal reform ve düzenlemelerle belediyeler yapılandırılıp¹ yönetim sistemindeki varlıkları sürdürülmüştür.

Tanzimat Dönemi

Tanzimat’ın ilanına kadar eyalet sisteminin hâkim olduğu Osmanlı’da yönetim şekli eyaletler, sancaklar, kazalar ve köylerden oluşan bir yönetim kademesi kurulmuştur. Askeri esasların ve toprak yönetim sistemine dayalı kurulan bu idari kademelenme sadece Osmanlı Devletine özgü bir model olmuştur. Bu yönetim modeli belli bir düzeye kadar âdem-i merkeziyete izin vermiş fakat merkeziyetçi yanının daha ağır geldiği bir yönetim biçimi sergilemiştir. Eyaletlerin merkezi yönetime tam olarak bağlı olmadığı ancak tam da bağımsız kalmadığı, tüzel kişiliklerinin, seçilmiş meclislerinin ya da belediye başkanı gibi yerel halk tarafından seçilen yöneticileri olmamıştır (Nadaroğlu, 2001: 177).

Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi küresel ölçekte etkileri olan büyük hareketlerden Osmanlı Devleti de etkilenerek geleneksel yönetim şeklini değiştirilmeye başlamıştır. Özellikle ticari noktada şehir idarelerinin yetersiz kalması kent yönetim şeklinin sorgulanmasını hızlandırmıştır. Bu süreçte hem sosyal hem siyasi hem de ekonomik değişimlerin toplum hayatında hızla yayılması Osmanlı Devleti’nin şehir idaresindeki yönetim anlayışının yeniden ele almasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı yaşadığı Kırım Savaşı sonucunda İstanbul’da günümüz büyükşehir belediyesinin temeli olan İstanbul Şehremaneti’ni kurmuştur. 1854 yılında çıkarılan Şehremaneti Nizamnamesi ile 15 kişiden oluşan şehir meclisi ile bu meclisin kuruluşu, görev ve gelirleri belirlenmiştir. İstanbul Şehremaneti kurulduktan sonra 1857 yılında çıkarılan Nizamname ile de günümüzdeki ilçe belediyelerine benzeyen Belediye Daireleri kurulmuştur. Bu ilçe belediyelerinin 7 kişiden meydana gelen belediye meclisleri olmuştur (Toksöz, 2015: 3-4).

Osmanlı Devleti döneminde taşrada belediyelerin kurulması 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile başlamış ve 1871 yılındaki İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile de mecburi hale getirilmiştir. Böylece Osmanlı’da bu tarihten sonra il, liva ve ilçe merkezlerinde belediyeler kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca 1876 yılında kabul edilen Anayasası ile de belediyeler anayasanın güvencesi altında olan anayasal kurumlar haline getirilmiştir. Anayasa’nın 112. maddesine göre İstanbul ve diğer yerlerdeki belediye işlerini seçimle iş başına gelen belediye meclisleri tarafından yürütülecektir (Toksöz, 2015: 4).

Osmanlı’da yerel yönetim konusunda belediyelerle ilgili gerçek anlamda bir adım atılması ise I. Meşrutiyetin ilanı ile gerçekleştirilmiştir. Çünkü 1876 tarihli Anayasası’ndan ilham alınarak ilk kez Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul için 1877 yılındaki Dersaadet Belediye Kanunu ve İstanbul dışındaki şehirler için Vilayet Belediye Kanunu ile belediyelerin kurularak yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir. Bu kanunlarla birlikte belediyelere ait özel bir tüzel kişilik kazandırılmıştır (Özer ve Akçakaya, 2014: 71).

Dersaadet Belediye Kanunu ile kurulan meclis yapısı, günümüzdeki büyükşehir belediye meclisi yapısına büyük oranda benzer bir yapıda olmuştur. Kanuna göre İstanbul’da 20 ilçe (daire) belediyesi

¹Yerel hizmetlerin daha etkin, verimli ve halkın beklentilerine daha duyarlı bir şekilde sunulmasına yönelik arayışlar, çıkartılan belediye yasalarına yansıtılarak belediye yasalarında bu ilkeler temel amaç olarak ortaya konulmuştur. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla ortaya çıkan ve işletme yönetiminin alanına giren bu ilkeler kamusal alana etki etmesiyle birlikte yerel yönetimlerde de katı bürokratik, merkeziyetçi yapı yerine daha esnek, hesap verebilen, şeffaf, katılımcı bir anlayışla birlikte verimlilik ve etkililik hedeflenmiştir (Kesgin: 2015: 165-166).

kurulmuş ve her ilçede seçimle iş başına gelen, sayısı 8-12 arasında değişen bir meclis şekli oluşturulmuştur. İlçe belediye başkanları bu meclislerin başkanlığını yürütürken İstanbul Şehremanetinin (günümüz büyükşehir belediyesi) de 6 üyeli bir Şehremaneti Meclisi olmuştur. Ayrıca Şehremanetinde ilçe belediye meclisleri ile Şehremaneti Meclisi üyeleri arasından seçilen 2'şer üyeden oluşan bir Cemiyet-i Umumiyye-i Belediye kurulmuştur. Şehremaneti Belediye Başkanı başkanlığında çalışan bu meclise ilçe belediye başkanları da üye olmuştur. Cemiyet-i Umumiyye-i Belediye Meclisi yılda iki kez, birer aylık süreler şeklinde toplantı düzenleyerek ilçe belediyelerinin bütçeleri ile faaliyetlerini görüşüp onaylama şeklinde görevler üstlenmiştir (Toksöz, 2015: 5).

Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nda belediyeler Tanzimat Dönemi'ne kadar Batılı tarzda kurulamamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat'la modern anlamda belediyeler kurularak farklı şekillerde teşkilatlanma ve görev değişikliğine uğramıştır. Ancak Osmanlı'dagenel olarak yönetimde güçlü merkeziyetçi bir devlet yapısının olması nedeniyle belediyecilik anlayışı merkeziyetçi bir anlayışla kurulmuş ve merkezi idarenin bir parçası olmuştur. Böylece belediyeler, merkezi yönetimin etkisi altında varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda belediyeler uzunca bir süre Batılı tarzda özerk bir yönetim anlayışıyla çalışamamış ve Cumhuriyet ile ancak bu statüleri elde etmeye başlamıştır. Dolayısıyla yerel yönetim olarak belediyeler tüzel kişilik ve özerklik tanınması, meclis çalışmalarına halkın katılımı, seçimle iş başına gelmesi gibi konularda geç kalınmıştır.

Cumhuriyet ile başlayan yeni dönemde kamu yönetimi bağlamında Osmanlı'dan alınan idari alandaki kurum ve kuruluşlar yeniden ele alınarak yönetim şekil ve organları ile örgütlenme biçimleri değiştirilmiştir. Bu dönemde yerel yönetimler konusundaki yenilikler siyasi bir organdan ziyade idari bir organ olarak değerlendirilerek örgütlenme şekilleri yeniden ele alınmıştır (Ökmen ve Parlak, 2010: 137). Bu çerçevede ilk olarak 1924 Anayasası'nın 90. maddesi yerel yönetimlere ilişkin olarak hazırlanarak il, kasaba ve köylere tüzel kişilik verilmiştir.

1930 yılında Cumhuriyet döneminin ilk belediye kanunu olan 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunu ile köy dışında kalan bütün yerleşim yerlerinde kanun kapsamında belediyeler kurulmuştur. Bu kanun 2005 yılında yeni belediye kanunu çıkarılana kadar 75 yıl yürürlükte kalmış ve belediyelerin anayasası ismi ile anılmıştır. 1580 sayılı kanunla illerde belediye sayısı hızlı bir şekilde artmış ve yasanın 19. maddesi gereği belediyelere verilen zorunlu ve isteğe bağlı görevler yerine getirilerek kentlerdeki yerel halkın müşterek ve medeni olan diğer ihtiyaçlarının da karşılamasını öngörmüştür (Keleş, 2009: 57).

1982 Anayasa'sında belirtildiği üzere çeşitli özel amaçlar taşıyan ve yerel yönetim birimi olan büyükşehir belediyeleri 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulmuştur. 9 Temmuz 1984 yılında yürürlüğe giren 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile birlikte büyükşehir yönetimi için kurulan bu belediyeler, şehirlerde nüfusun hızla artması, kentleşmenin yayılması, küreselleşme ve yerelleşme eğilim ve etkileri, gelişen kente özgü sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümünü hedeflemiştir. Bu tarihten itibaren farklı yıllarda çıkarılan yasal düzenlemelerle birlikte büyükşehir belediyelerinin hem sayı ve fonksiyonları hem de idari teşkilatı ve kaynakları gözden geçirilmiştir. Bu yasalar içerisinde en temel değişikliği 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile en son 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu gerçekleştirmiştir (Karakılçık, 2016: 182-187).

Belediye Başkanı'nın Görev ve Yetkileri

Genel olarak yerel yönetimler özel de ise belediyelerin var olma amacı, yerel halkın müşterek ihtiyaçlarını, halk tarafından seçilen yerel yönetim birimlerinin organları ile idarecileri tarafından ve yerel kaynaklarla karşılandığı, bu sürece halk katılımının da sağlandığı yönetim yapısı oluşturmaktadır. Dolayısıyla halka en yakın yönetim birimi olan belediyelerin temel oluşum sebebi yerel ihtiyaçların karşılanması için hizmet üretmek ve ürettiği hizmeti sunmaktır. Bu çerçevede belediye başkanının yasadan doğan görev ve yetkileri vardır. Belediyenin hem organlarından birisi olan hem de tüzel kişiliğini temsil eden belediye başkanının görev ve sorumluluklarını 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 38. maddesi şöyle sıralamıştır.

- Belediye teşkilâtının en üst amiri olarak belediye teşkilâtını sevk ve idare etmek, belediyenin hak ve menfaatlerini korumak.
- Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak.
- Belediyeyi devlet dairelerinde ve törenlerde, davacı veya davalı olarak da yargı yerlerinde temsil etmek veya vekil tayin etmek.
- Meclise ve encümene başkanlık etmek.
- Belediyenin taşınır ve taşınmaz mallarını idare etmek.
- Belediyenin gelir ve alacaklarını takip ve tahsil etmek.
- Yetkili organların kararını almak şartıyla sözleşme yapmak.
- Meclis ve encümen kararlarını uygulamak.
- Bütçeyi uygulamak, bütçede meclis ve encümenin yetkisi dışındaki aktarmalara onay vermek.
- Belediye personelini atamak.
- Belediye ve bağlı kuruluşları ile işletmelerini denetlemek.
- Şartsız bağışları kabul etmek.
- Belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak.
- Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak.
- Temsil ve ağırlama giderleri için ayrılan ödeneği kullanmak.
- Kanunlarla belediyeye verilen ve belediye meclisi veya belediye encümeni kararını gerektirmeyen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak.

Belediye Meclisi'nin Görev ve Yetkileri

5393 sayılı Belediye Yasası'nın on yedinci maddesi "Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur" şeklinde tanımlayarak belediye meclisinin yapısına işaret etmiştir. Dolayısıyla belediye meclisi belediyenin organlarından bir tanesidir.

Belediye meclis üyeleri, 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları Ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun gereğince seçilen üyelerden oluşmaktadır. Meclis üye sayısı, 2972 sayılı yasanın 5. maddesinin b fıkrasında yer verilen yerleşim yerinin nüfusuna göre belirlenmektedir. Ayrıca büyükşehir belediye meclisinde yer alacak üye sayısına ilişkin yöntem de 2972 sayılı yasanın 6. maddesinde ele alınmıştır.

Belediye meclisinin görev ve yetkileri 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 18. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre meclisingörev ve yetkileri şöyledir:

- Stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmek.
- Bütçe ve kesinhesabı kabul etmek, bütçede kurumsal kodlama yapılan birimler ile fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyleri arasında aktarma yapmak.
- Belediyenin imar plânlarını görüşmek ve onaylamak, büyükşehir ve il belediyelerinde il çevre düzeni plânını kabul etmek. Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır.
- Borçlanmaya karar vermek.
- Taşınmaz mal alımına, satımına, takasına, tahsisine, tahsis şeklinin değiştirilmesine veya tahsisli bir taşınmazın kamu hizmetinde ihtiyaç duyulmaması hâlinde tahsisin kaldırılmasına; üç yıldan fazla kiralanmasına ve süresi otuz yılı geçmemek kaydıyla bunlar üzerinde sınırlı aynı hak tesisine karar vermek.
- Kanunlarda vergi, resim, harç ve katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler için uygulanacak ücret tarifelerini belirlemek.
- Şartlı bağışları kabul etmek.
- Vergi, resim ve harçlar dışında kalan ve miktarı beşbin YTL'den fazla dava konusu olan belediye uyuşmazlıklarını sulh ile tasfiyeye, kabul ve feragat karar vermek.
- Bütçe içi işletme ile 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununa tâbi ortaklıklar kurulmasına veya bu ortaklıklardan ayrılmaya, sermaye artışına ve gayrimenkul yatırım ortaklığı kurulmasına karar vermek.
- Belediye adına imtiyaz verilmesine ve belediye yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına; belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek.
- Meclis başkanlık divanını ve encümen üyeleri ile ihtisas komisyonları üyelerini seçmek.
- Norm kadro çerçevesinde belediyenin ve bağlı kuruluşlarının kadrolarının ihdas, iptal ve değiştirilmesine karar vermek.
- Belediye tarafından çıkarılacak yönetmelikleri kabul etmek.
- Meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerlerine ad vermek; mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesine karar vermek; beldeyi tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek.
- Diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek.
- Yurt içindeki ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına; kardeş kent ilişkileri kurulmasına; ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptırma, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek.
- Fehri hemşehricilik payesi ve beratı vermek.
- Belediye başkanıyla encümen arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamak.
- Mücavir alanlara belediye hizmetlerinin götürülmesine karar vermek.
- İmar plânlarına uygun şekilde hazırlanmış belediye imar programlarını görüşerek kabul etmek.

Belediye Meclisi ile Başkan Arasındaki İdari İlişkiler ve Denetim

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar geçen sürede belediye meclisleri tarafından belediye başkanları seçilmiştir. Güçlü belediye meclisi uygulaması 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra güçlü belediye başkanı şekline dönüştürülmüştür. Daha sonrasında 1984 yılında çıkarılan BŞB yasası ile Büyükşehir Belediye meclislerinin belediye başkanı karşısındaki konumu daha

da geri planda kalmıştır. Öyle ki belediye meclisinin BŞB başkanını düşürme yetkisinde düzenleme gidilerek belediye meclisinin güvensizlik oyundaki 2/3 çoğunluk oranı, 3/4 oranına çıkarılmıştır (Toksöz, 2015: 7-9).

2000’li yıllardan sonra günümüzdeki mevcut yapının kurulmasına temel olan yerel yönetim reformları ile belediyeler ve diğer yerel idare birimleri kurulmuştur. Bu bağlamda 2004 ve 2005 yıllarında çıkarılan Belediye Yasası ile Büyükşehir Belediye Yasası belediye meclisleri ile belediye başkanı arasındaki ilişki ve denetimin yeniden ele alınmasına olanak sağlamış ve 2012 yılında yapılan 6360 sayılı yasa ile de BŞB’ler merkezi yerel idare olmuştur. Böylece günümüzde belediye meclisi ile belediye başkanı arasındaki idari ilişkiler şekillendirilmiştir.

2012 yılında 6360 sayılı Yasa ile yerel yönetimler konusunda Büyükşehir Belediyeleri temel aktör konumuna dönüştürülmüştür. Çünkü bu yasa ile nüfusu 750 binin üzerinde olan illerde Büyükşehir Belediyesi (BŞB) kurularak il özel idareleri ile köylerin tüzel kişilikleri sonlandırılmış (Arıkboğa, 2015: 56). Dolayısıyla belediyelerin ve belediye meclislerinin hizmet ve çalışmaları bu derecede önem arz etmiş ve sorumlulukları da daha da artmıştır. Sonuç itibarıyla 6360 sayılı yasayla BŞB’lere geniş bir sorumluluk verilmesiyle ortaya çıkartılan yeni yerel yönetim sisteminin tek merkezli bir otoriter yapıya büründürüldüğü gibi çeşitli yönlerden iddialar tartışılmıştır. Ancak 31 Mart 2019 yerel yönetim seçim süreciyle de yeni yerel yönetim modelinde Belediye Başkanı ile Belediye Meclisi arasındaki yetki ve görev kullanımı konuları gündeme gelmiştir. Özellikle belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğunun siyasi yönden farklı fikir ve düşünceye ait temsilcilerden olması durumunda belediyelerin etkili hizmetler sunma, verimli çalışmalar yapma gibi konularda aksama ve eksikliklerin yaşanabileceği ya da bunların yapılamayacağı gibi konularda tartışmalar yapılmıştır.

Mart 2019 yerel yönetimler seçim sürecinde ortaya çıkan tartışmalarda belediye başkanı ile belediye meclisinin siyasi yönden farklılaşmasının yetki ve görevler bağlamında çekişmelere neden olabileceği üzerinde durulmuştur.²Tarafların yasadaki kaynaklı yetki ve görevlerini kullanırken çekişmeli durumlardan kaynaklı yerel nitelikli hizmetlerinde olumsuz yönde etkileneceği iddiaları ortaya atılmıştır. Özellikle BŞB’lerinde meclis ve belediye başkanının siyasi yönden farklı düşünce veya görüşe sahip olduğu bir yapıda yerel hizmetlerin yürütülmesinde belediyelerin çalışmasının zor olacağı konusunda tartışmalar yapılmıştır.

Günümüz Büyükşehir Belediye meclislerinde uygulanan temsil sisteminden kaynaklı BŞB meclislerinin üyelerinin farklılaşabilmektedir. Başka bir anlatımla BŞB meclisleri diğer belediye meclisine göre tek bir siyasi fikrin çoğunlukta olduğu yapıda olabilmesi görece daha zordur (Arıkboğa, 2015: 50-51). Farklılaşan meclis yapısında hizmetlerle ilgili politika ve programların planlanıp uygulamasında zorlukların olma olasılığı yüksektir.

Belediye meclisi, belediyenin tek karar organı (5393/17) olmasından kaynaklı belediyenin stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerini ve personelinin performans ölçütlerini

²Seçim sürecindeki tartışmalarda kullanılan “topal ördek” benzetmesi, belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğunun farklı siyasi düşünceden kaynaklı olmasında oluşabilecek olumsuzluklara işaret etme amacıyla örnek olarak verilmiş ve yerel hizmetlerde oluşabilecek eksiklik veya aksaklıklar belirtilmeye çalışılmıştır (<https://www.milligazete.com.tr/haber/1938061/erdogandan-imamogluyla-ilgili-ilk-aciklama-topal-ordek-kime-denir> ; <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/04/03/baskan-erdoganin-ekrem-imamoglu-icin-dedigi-topal-ordek-kavrami-nedir-ne-demek-topal-ordek-ne-anlama-geliyor>; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-de-topal-ordek-pozisyonunda-baskan-cok/103875>).

görüşüp karara bağlayan (5393/18-a) organdır. Belediyeye ait stratejik plan ile kalkınma plan ve programının yapılıp meclise sunulmasından sorumlu olan kişi ise Belediye Başkanı'dır. Çünkü stratejik plân ve performans programı bütçenin hazırlanmasına esas teşkil ettiği için belediye bütçesinin hazırlanıp görüşülmesinden önce belediye meclisinde stratejik plân ve performans programının görüşülerek karara bağlanma zorunluluğu bulunmaktadır (5393/41). Bu bağlamda iki belediye organının iç içe geçtiği bir sistemde bu organların farklılaşması belediye hizmetlerinin verimliliğini ve hızlandıracaktır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre ise belediye meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları mevcuttur. Yasanın 25. ve 26. maddelerine göre belediye meclisi, bilgi edinme ve denetim yetkisini denetim komisyonu, soru, genel görüşme, faaliyet raporunu değerlendirme gibi yollarla kullanabilmektedir. Bu bağlamda belediye meclisi belediye başkanının yaptığı iş ve eylemler konusunda denetim ve bilgi alma yetkisine sahiptir. Bu çerçevede il ve ilçe belediyeleri ile nüfusu 10.000'in üzerindeki belediyelerde, belediye meclisi, her ocak ayı toplantısında belediyenin bir önceki yıl gelir ve giderleri ile bunlara ilişkin hesap kayıt ve işlemlerinin denetimi için kendi üyeleri arasından üçten az beşten çok olmamak üzere bir denetim komisyonu oluşturmaktadır. Komisyon belediye birimleri ve bağlı kuruluşlarından her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilmekte ve çalışmasına ilişkin raporunu mart ayının sonuna kadar meclis başkanlığına sunmaktadır. Konusu suç teşkil eden hususlarla ilgili olarak meclis başkanlığı tarafından yetkili mercilere suç duyurusunda bulunmaktadır.

5216 sayılı yasaya göre Büyükşehir belediye meclisi, büyükşehir belediyesinin karar organıdır (5216/12) ve belediye sınırları içindeki ilçe seçim çevreleri için tespit edilen belediye meclisleri üye sayısının her ilçeden tespit edilen üyelere oluşur ve her ayın ikinci haftası önceden belirlenen günde toplanır. 5216 sayılı yasanın 12. maddesi gereği Büyükşehir ilçe belediye meclisleri ile bunların çalışma usul ve esaslarına ilişkin diğer hususlarda Belediye Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Bu bağlamda Büyükşehir belediye meclisi çalışma usul ve esaslarına ilişkin konularda 5393 sayılı Belediye Kanuna tabi olmuştur (Günday, 2011: 516).

Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 14. maddesine göre belediye başkanı, hukuka aykırı gördüğü belediye meclisi kararlarını 7 gün içinde yeniden görüşülmek üzere belediye meclisine iade edebilir. Yeniden görüşülmesi istenilmeyen kararlar ile yeniden görüşülmesi istenip de büyükşehir belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ısrar edilen kararlar kesinleşir. Büyükşehir belediye başkanı, meclisin ısrarı ile kesinleşen kararlar aleyhine idarî yargıya başvurabilir. Ayrıca meclisin kesinleşen kararları, kesinleştiği tarihten itibaren en geç 7 gün içinde mahallin en büyük mülki amirine gönderilir.

Büyükşehir belediye meclisi, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve katılanların salt çoğunluğu ile karar alır. Ancak, karar yeter sayısı üye tam sayısının dörtte birinden az olamaz. Oylamada eşitlik olması durumunda meclis başkanının bulunduğu taraf çoğunluk sayılır. Gizli oylama sonucunda eşitlik çıkması halinde oylama tekrar yapılır, yine eşitlik bozulmaz ise başkan kura çeker (Günday, 2011: 516).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 15. maddesine göre de büyükşehir belediye meclisi, üyeleri arasından seçilecek en az 5, en çok 9 kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir. İhtisas komisyonları, her siyasi parti grubunun ve bağımsız üyelerin büyükşehir belediye meclisindeki üye sayısının meclis üye tam sayısına oranlanması suretiyle oluşur. İmar ve bayındırlık komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu, plân ve bütçe komisyonu, eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonu ile ulaşım

komisyonunun kurulması zorunludur. İhtisas komisyonları görev alanları ile ilgili işler görüşüldükten sonra büyükşehir belediye meclisinde karara bağlanmaktadır. Bu bağlamda belediye meclisi üyeleri arasından kurulan bu komisyonların çalışmalarına belediye başkanları katılamamaktadır. Ancak 6360 sayılı yasa ile yetkileri güçlenen belediye başkanı komisyon kararlarına etki etme olasılığı güçlendirilmiştir (Aksu Çam, 2015: 124). Böylece belediye meclisine karşı belediye başkanı komisyon çalışmaları üzerinden güçlü olmasının yolu da kurulabilmektedir.

Belediye meclislerinde siyasi fikir ve düşünce yönünden çoğunlukta olan grup, meclis kararlarında doğrudan etkili olan baskın grup olmaktadır. Böyle bir siyasi bileşime sahip mecliste de kararlar bu baskın grubun isteği yönünde şekillenebilmektedir. Böyle bir meclis yapısında belediye başkanı hukuka aykırı gördüğü belediye meclisi kararlarını yedi gün içinde yeniden görüşülmek üzere belediye meclisine iade etme yetkisini kullanabilecektir. Buna karşılık baskın tek bir siyasi grubun olmadığı meclisler de ise işbirliğine dayalı ve yerel koalisyonların kurulduğu bir meclis yapısı içerisinde müzakereci ve ortak kararların alındığı bir karar süreci ortaya çıkabilecektir (Arıkboğa, 2015: 65).

Sonuç

2004 yılından itibaren yerel idarelerde başlatılan reformlarda yerelleşme eğilimleri görülürken bu durum sonraki reform sürecinde merkezileşme eğilime doğru tekrardan evirildiği tartışılmalıdır. Dolayısıyla yerelleşme fikri, yetki ve görev paylaşımı ile demokrasinin güçlendirilmesi olarak iki boyutta öne çıkarılmıştır (Aksu Çam, 2015: 111-112). Ancak yerel yönetim alanında 2012 yılında yapılan yasal düzenleme ile büyükşehir belediyeleri üzerinden başlatılan yerelde merkezileşme tartışmaları 2019 yılının Mart ayında yapılan yerel yönetim seçimi ile belediye başkanı ile belediye meclisi arasındaki yetki ve görev ile hizmet etme tartışmalarına doğru evirilmiştir.

2012 yılındaki yerel yönetim reformuyla oluşturulan güçlü belediye başkanı karşısında aynı fikresahip çoğunluğun oluşturduğu belediye meclislerinin de demokrasi yönünden etkili ve güçlü olduğu yaklaşımı savunularak yetki ve hizmet tartışmaları yaşanmaktadır. Bu durum siyasal bağlamda belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğunu ayırdığı durumda yetki tartışmalarıyla yerelde hizmet etme ve hizmetlerde verimlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi konularda geri kalma sorunun oluşabileceği söylenebilir. Dolayısıyla belediye başkanı ile belediye meclisleri yerel hizmetlerde birbirine ikame etme yerine birbirini destekleyen ve güçlendiren bir belediye organları konumuna tekrardan taşınmalıdır. İki belediye organının görev ve yetkileri birbirine yaptırım uygulama aracı yerine yerelde hizmetlerin daha etkili ve verimli bir şekilde üretilmesi konusunda bir aracı olacak şekilde kullanılmalıdır.

Kaynakça

Aksu Çam, Ç. (2015). “Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Adana Örneği” (Derleyen: Pınar Uyan Semerci), Yerel Demokrasi Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi, ss. 111-132, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

Arıkboğa, E. (2015). “Türkiye’de Dönüşen Büyükşehirler ve Yerel Siyaset” (Derleyen: Pınar Uyan Semerci), Yerel Demokrasi Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi, ss. 49-71, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

Erder, S., İncioğlu, H. ve Uyan Semerci, P. (2015). “Büyükşehir Belediye Meclislerinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Genel Değerlendirme” (Derleyen: Pınar Uyan Semerci), Yerel Demokrasi

Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi, ss. 273-283, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

Günday, M. (2011). İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, 10. Baskı, Ankara.

Karakılıçık, Y. (2016). Yeni Yerel Bölgesel Gelişmeler Işığında Yerel Yönetimler, “İl Ölçekli” Yeni Büyükşehir (Bütünşehir) Düzenlemesi Göre. Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Mart, Ankara.

Keleş, R. (2009). Yerinden Yönetim ve Siyaset. Cem Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul.

Kesgin, B. (2016). “Sosyal Hizmet Ve Sosyal Yardımda Büyükşehir Belediyeleri İle İlçe Belediyeleri Arasında Nasıl Bir Dağılım Yapılabilir?”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, ss. 447-462.

Kesgin, B. (2016). “Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi Ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü”, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 4, ss. 319-340.

Kesgin, B. (2015). “Etkinlikle Demokratiklik Arasında Belediyeler”, International Journal of Economic and Administrative Studies, Issue:14 Winter, pp. 157-176.

Nadaroğlu, H. (2001). Mahalli İdareler. Beta Yayıncılık, İstanbul.

Ökmen, M. ve B., Parlak. (2010). Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler İlkeler Yaklaşımlar ve Mevzuat. Alfa Aktüel Yayınları, 2. Baskı, Şubat, Bursa.

Özer, M. A. ve M., Akçakaya. (2014). Teorik Boyut Yerel Yönetimler. Gazi Kitabevi, Eylül, Ankara.

Suğur, N. (2015). “Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Eskişehir Örneği” (Derleyen: Pınar Uyan Semerci), Yerel Demokrasi Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi, ss. 165-183, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

Toksöz, F. (2015). “Giriş” (Derleyen: Pınar Uyan Semerci), Yerel Demokrasi Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi, ss. 1-13, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

5393 sayılı Belediye Kanunu.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu.

2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları Ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun.

6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

<https://www.milligazete.com.tr/haber/1938061/erdogandan-imamogluyla-ilgili-ilk-aciklama-topal-ordek-kime-denir> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

<https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/04/03/baskan-erdoganin-ekrem-imamoglu-icin-dedigi-topal-ordek-kavrami-nedir-ne-demek-topal-ordek-ne-anlama-geliyor> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-de-topal-ordek-pozisyonunda-baskan-cok/103875> (Erişim Tarihi: 25.04.2019)

AB ORTAK TARIM POLİTİKASI VE TÜRKİYE TARIMINA ETKİSİ

Nurettin BİLGİ

Şırnak Üniversitesi

Öz

Sahip olduğu tarım kaynakları bakımından önemli potansiyel barındıran Türkiye’de tarıma dönük politikalar araştırmacılar açısından ilgi çekici niteliktedir. Yarı asrı aşkın süredir Avrupa Birliği (AB) üyesi olma yolunda ilerleyen Türkiye’de tarım politikaları, AB üyeliği gündeminden de oldukça etkilenmiştir. AB uyum süreci kapsamında yürürlüğe konması istenen yasal düzenlemelerin yanı sıra kurumsal eşgüdümün sağlanması bakımından Türkiye’den AB Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde hareket etmesi de beklenilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Birliği ülkelerinde oluşan gıda yetersizliği sorunu, gıda arz sorunu ve tarımda çalışan bireylerin sorunları gibi sorunsallara çözüm bulmak adına Avrupa Birliği tarafından oluşturulan OTP’ye yönelik olarak Türkiye’nin uyumlu bir süreç yürüttüğü bilinmektedir. Bu çalışmada, Avrupa Birliği’nin ilk ortak politikası olan ve birlik bütçesinin de yaklaşık %50’sini oluşturan Ortak Tarım Politikası’nın Türkiye tarımına, çiftçisine ve ekonomisine olan etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada, OTP’nin Türkiye tarımına olası olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışma, tarım sektöründe yaşanan sorunlara koşturarak izlenebilecek muhtemel çözüm önerilerine yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliği, Türkiye Tarım politikası

1089

THE EFFECT OF THE EUROPEAN UNION COMMON AGRICULTURAL POLICY ON TURKISH AGRICULTURE

Abstract

The agriculture-oriented policies in Turkey which has got important agricultural potentials are interesting for researchers. Agricultural policy of Turkey on track to become a member of EU for more than half a century is also heavily influenced by the EU agenda. EU harmonization process within the scope of the requested legislation to be enacted as well as act the framework of EU Common Agricultural Policy from Turkey for institutional coordination (CAP) is also expected. As known, Turkey has coherent process with Common Agricultural Policy is generated by EU for finding solution to problems like food shortages, food supply and agricultural's workers problems in countries of EU after Second World War. In this study, focuses effects of Common Agricultural Policy which European Union's first common policies and represents about 50 % the budget's of union, on the agriculture of Turkey, Turkish farmers and the economy. Here, it is focused on the positive and negative effects of CAP on the Turkey's agriculture. In addition, the study includes possible solutions that can be followed in parallel to the problems in the agricultural sector.

Key Words: Common Agricultural Policy, Europe Union, Turkey Agricultural Policy.

Giriş

Tarım, insanoğlunun geçmişten bugüne yaşamını sürdürmesinde kilit bir role olan temel gereksinimlerden biri olması itibariyle insan yaşamında hayati bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra tarımla uğraşan birey, aile, topluluk ve en önemlisi de devletler için bir ekonomik getiri kaynağıdır. Ekonomik ve toplumsal düzenin devamı için bu kadar önem arz eden bir kaynağın gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılması adına devletler çeşitli önlemler almaktadırlar. Bu önlemlerin alınmasında tarımla uğraşan bireylerin sorunları da etkili olmuştur.

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı sonrası AB ülkelerinde oluşan gıda yetersizliği sorunu, gıda arz sorunu ve tarımda çalışan bireylerin sorunları başta olmak üzere birçok soruna çözüm bulmak adına AB tarafından oluşturulan Ortak Tarım Politikası (OTP) üzerinde durulmuştur. OTP, birliğin ilk ortak politika olması ve birlik bütçesinin yaklaşık yarısını oluşturması açısından önemlidir. Ortak Tarım Politikasının oluşturulmasındaki amaçlar, ilkeleri ve politika araçlarının neler olduğuna değinilmiştir. Politika oluşturma sürecinde temel alınan değerlerin zamanla değişimine ve bu değişimde etkili olan noktalara değinilmiştir.

AB'nin uyguladığı tarım politikasına birlik içindeki mekanizmalardan ve birlik dışı ülkelere yapılan eleştirilere değinilmektedir. Son bölümde ise AB üyeliğine aday olan Türkiye'nin bu süreçte uyguladığı tarım politikalarında Avrupa Birliği'nden ne derece etkilendiği ve olası bir üyelikte OTP'nin Türkiye tarımına yapacağı etki üzerinde durulmuştur.

1. AB Ortak Tarım Politikası

Ortak Tarım Politikası, 1958 Roma Antlaşması ile temelleri atılan ve Avrupa Birliği'nin ilk ortak politikasıdır. Birlik bütçesinin yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. OTP, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tarım politikalarının ortak bir payda da birleştirilmesi ve tarım konusunda alınacak ekonomik ve siyasi kararların ortak bir sistemde ele alınmasını sağlamayı amaç edinir.

Mevcut dönemin siyasi ve ekonomik yapısı AB'nin ortak bir tarım politikası oluşturmasında etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da başlayan gıda kıtlığı, tarımda dışa bağımlılığın artması, nüfusun büyük bir kısmına tekabül eden tarım çalışanlarının gelirlerinin artırılmak istenmesi ve ulusal tarım politikaları arasındaki derin farklılıkların giderilmek istenmesi etkili olmuştur. Nüfusunun önemli bir kısmını çiftçilerin oluşturduğu Fransa ortak politikanın oluşmasında etkili olmuştur.

1.1. Ortak Tarım Politikasının Amaçları ve İlkeleri

1.1.1. Amaçları

“AB'nin 1962'de uygulamaya koyduğu Ortak Tarım Politikası (OTP) ile üreticilerin tarımsal ve yaşam standartlarıyla ilgili sorunları ile tüketicilerin gıdaya yönelik sorunlarına çözüm bulmak amaçlanmıştır. OTP'nin amaçları Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda ayrıntılı olarak ele alınarak sıralanmıştır. Maddeler,

- Tarımda verimlilik oranının yükseltilmesi

- Tarımsal pazarlarda istikrarın sağlanması
- Sağlanan gıdaların uygun fiyatlardan tüketiciye ulaştırılması
- Gıda temini ve gıdaya erişebilmeyi güvence altına almak
- Tarım sektöründe çalışan bireylerin yaşam ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla, çalışanlara daha iyi bir yaşam standardı sağlamak.

1.1.2. Ortak Tarım Politikasının İlkeleri

AB Ortak Tarım Politikasında istediği hedefleri gerçekleştirmek gayesiyle üç ana ilke belirlemiştir. Bunlar ortak pazar, birlik tercihi ve mali dayanışma ilkeleridir.

Ortak Pazar: Üye ülkelerin tarım ürünlerinin ülkeler arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan serbest dolaşım hakkına sahip olmasıdır. Piyasa bütünleşmesi veya tek Pazar olarak da ifade edilebilir.

Birlik içinde ortak rekabet kuralları, üye ülkelerde istikrarlı bir döviz kuru ve dış pazarlara karşı sınırlarda ortak bir koruma kalkamı oluşturulacak ve üreticilere adil bir gelir sağlamak şartıyla her ürün için tek fiyat uygulaması hayata geçirilecektir (Dura ve Atik, 2017: 353-354). İlk etapta döviz kurlarındaki dalgalanmalardan dolayı arzulanan başarı elde edilmemiş ancak günümüzde tarımsal ürünlerin üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlanmıştır.

Birlik Tercihi: Birlik içinde üretilen tarımsal ürünlere öncelik verilmesidir. Bu ilkeye göre üye ülkelerde üretilen tarım ürünleri ithal tarım ürünlerine karşı korunacağı gibi, birlik üyesi ülkelerin ihrac edeceği tarım ürünlerine de sübvans uygulanacaktır. Bu uygulama ile kendi birlik üreticilerini dış ülkelerden koruma ve onlarla rekabet edebilme gücünü arttırmak amaçlanmaktadır. Üreticilerin dış rekabetten korunması, iki temel mekanizmasıyla sağlanmıştır: Prelevman ve ihracatta iade uygulaması (Dura ve Atik, 354).

Mali Dayanışma: OTP tarafından yapılan tüm harcamaların birlik üyesi devletler tarafından karşılanmasını ifade eden ilkedir. Ortak Pazar ve birlik tercihi ilkelerinin hayata geçirilmesi için, ortak bir mali dayanışmaya ihtiyaç duyulmuştur. OTP harcamalarının üye ülkeler tarafından ortaklaşa tedarik edilmesini amaçlayan ilke çerçevesinde birlik bütçesi içerisinde “Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu” FEOGA oluşturulmuştur.

1.2. Tarım Politikasının Araçları

Ortak tarım politikasının uygulanması için Avrupalı çiftçilere daha iyi fiyat desteği sağlamak için çeşitli politika araçları oluşturuldu. Bunlar ortak piyasa düzenlemeleri, fiyat politikası araçları, yapısal politikalar, finansman mekanizması ve karar mekanizmasıdır.

1.2.1. Ortak Piyasa Düzenlemeleri

Ürün bazında düzenleme yapılır. Ortak bir fiyat sistemi temel alınarak ürüne iç piyasada destek, dış piyasa da ise koruma sağlanır. Ortak piyasa düzenlemeleri üçe ayrılır:

i. Müdahale ve Koruma Düzenlemeleri, fiyatların belli bir noktanın altına düşmesini engellemek amacıyla, birliğin müdahale mercilerince yapılan müdahale alımları ve düşük ücretli yerli olmayan ürünlere karşı uygulanan ithalat vergileri ve ihracat iadelerini oluşturmaktadır.

ii. Koruma Düzenlemeleri, düşük ücretli yerli olmayan ürünlere karşı oluşturulan mekanizmada esas itibariyle gümrük vergileri, fiyatlarının belli bir düzeyin altına inmesi durumunda da ek vergiler tahsil edilmesi durumunda devreye girer.

iii. Doğrudan Destek Düzenlemeleri, GATT kapsamında dış rekabetle baş edemeyen ürünler ile üretimi belli bir uzmanlık gerektiren ve bazı yörelerin tek geçim kaynağını oluşturan bazı ürünler için üreticilere yapılan doğrudan yardımları kapsamaktadır.

1.2.2. Fiyat Politikası Araçları

Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi sonucu üretici gelir düzeyinde yaşanan azalmayı engellemek amacıyla oluşturulmuştur. 1962 yılından itibaren uygulanmaya başlanan bir sistemdir. İlk olarak tahılda uygulanmış ve her yıl ortak fiyatlar saptanarak ortak politikaya katkı yapılmıştır. Fiyatların düşmesi halinde, pazara müdahale edilmesi ve aradaki farkın desteklerle, birlik bütçesinden karşılanması OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmasının temelini oluşturmaktadır (Bayraç ve Yenilmez, 2005: 26).

Birlik bütçesinin yaklaşık yarısını kapsayan Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA), Ortak piyasa düzeninin uygulandığı sistemde fiyat rejimi piyasa içi ve piyasa dışı politikalar olarak ikiye ayrılır. Yani iki farklı fiyat tarifesi uygulanmaktadır. Bu fiyat politikaları şunlardır:

i. İç Piyasaya Yönelik Ortak Fiyat Politikası, hedef ve müdahale fiyatları ile belirlenmektedir. Hedef fiyat çiftçilerin gelir düzeyini ortalama düzeyde tutacak tavan fiyatı belirleyecek, tüketicilerin de yüksek fiyat artışlarından korunmasını sağlamak nedeniyle oluşturulan politikadır.

ii. Dış Piyasaya Yönelik Fiyat Politikası, ithalat ve ihracata göre fiyat politikası değişmekte olup; İthalat politikası, kapsamında DTÖ Tarım Anlaşmasıyla belirlenen tarife üst sınırları çerçevesinde gümrük vergileri belirlenmektedir.

İç piyasada hedef fiyat, müdahale fiyat ve gösterge fiyat politikaları uygulanırken; dış piyasada ise eşik fiyat, prelevman sistemi, ihracatta iade sistemi, tarımsal ithalatta fiyat politikası ve tarımsal ihracatta fiyat politikası uygulanmaktadır.

1.2.3. Yapısal Politikalar

Avrupa Birliği ülkeleri arasında coğrafi koşullar, çiftçinin nitelikleri, üretim teknikleri vb. yönlerden yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle uygulanan politikalar her ülke açısından aynı etkiyi vermemiştir. Bunun için bu farklılıkları ortadan kaldıracak politikalar izlenme kararı alınmıştır. 1970'li yıllarda yapısal politikalar başlamış ve 1980'li yıllarda ise çok boyutlu politikalar yapılmıştır. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesi amaçlanmış ve bu amaca yönelik politikalar ileriki dönemlerde de izlenmiştir.

1.2.4. Finansman Mekanizması

Avrupa Birliği, ortak tarım politikasını Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan (FEOGA) finanse etmektedir. FEOGA 1962 yılında oluşturulmuştur. FEOGA dışında başka fonlarda vardır.

FEOGA iki bölümden oluşmaktadır:

i. Garanti Bölümü, ortak piyasa düzenleme giderlerine kaynak sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu düzenlemeler, stok fazlalarının satın alımı veya ihracatın teşvik edilmesi gibi konuları kapsamakta ve

ayrıca Garanti bölümü fonun en önemli kısmını oluşturmaktadır. Garanti bölümü topluluk bütçe kalemlerinde zorunlu giderler arasında yer almaktadır

ii. Yönlendirme Bölümü, tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin alınmasında ve kırsal kalkınma alanında yapılacak reformlara katkı sağlamak amaçlanır.

AB’de ortak fiyatlar, genellikle dünya fiyatlarının üzerindedir. Bu durum, üretimin fazla olması ve stokların artmasına neden olmaktadır. İzlenen yüksek fiyat politikaları üretici gelirlerinin yüksek olmasına yol açarken, oluşan stok ürünlerin

(tereyağı dağları, süt ve şarap gölleri vb.) ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu stoklar, birlik bütçesine ağır bir mali yük getirmiş ve kıt kaynakların israf edilmesine yol açmıştır (Karluk: 312).

1.2.5. Karar Mekanizması

Ortak tarım politikası, diğer ortak politikalara göre üye ülkelerin karar alma sürecinde daha çok etkilidir. Komisyon tarafından oluşturulan kararlar, komisyon tarafından kabul edilerek uygulanır.

1.3. Ortak Tarım Politikası Reformları

Topluluk üretimin tüketimden fazla olması sonucu ortaya çıkan üretim fazlasına çözüm bulmak için belli düzenlemeler yapmıştır. 1968 yılında Manshold Planı ile başlayan süreç günümüze kadar devam etmiştir.

“OTP’da yapılan reform çalışmaları; 1968-1989, 1990-1997 ve Gündem 2000 ve sonrası olmak üzere üç dönemde ele alınmaktadır”(Bayraç ve Yenilmez: 28).

1.3.1. 1968-1989 Dönemi

OTP için yapılan ilk reform çalışması 1968 yılındaki Manshold Planı’dır. *“Manshold Planı, üretim fazlası sorununu önceden dile getirmesi ve sorunların giderilmesini yapısal bir değişime dayandırması açısından önemli bir reform talebidir. Radikal değişiklikler öngördüğünden politik açıdan yapılabilir bulunmamış ve yürürlüğe konmamıştır. Ancak ileriye doğru önemli etkileri olmuştur”* (Akder, 2016: 475).

1970’li yıllarda ortak sorumluluk vergisi ve 1980’li yılların başında garanti eşiği reformları faaliyete geçmiştir. İlk reform olan Ortak Sorumluluk Vergisi, Süt ürünleri sektöründe süt fazlalığının mali yükünün üreticiyle paylaşılması fikriyle uygulanmaya başlanan ve 1992 yılına kadar sürdürülen çalışmadır. İkinci reform olan garanti eşiği ise üretim fazlası olan ürünlerin üretim miktarı, tahmini tüketim miktarı, ihracat durumu gibi unsurlar dikkate alınarak maksimum üretim eşiği saptanması durumudur. Ancak bu reformlardan istenen sonuç alınamamıştır. 1983 yılında daha kapsamlı bir reform yapılmıştır. 1985 yılında “Yeşil Belge” adlı raporla tarımda yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1988 yılında da çeşitli reformlar yapıldı. *“Ancak 1988 reformlarında da stok birikimlerini önleyemedi. Ancak Garanti Fonu’nun FEOGA içindeki payını önemli ölçüde azalttı”* (Dura ve Atik).

Avrupa Birliği uyguladığı politikalarla ithalatçı konumundan ihracatçı konuma gelmeyi başarmıştır. Bu durum birliğe ihracat yapan ABD başta olmak üzere diğer ülkelerin tepkisini çekmiştir. AB’nin tutumunun GATT kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmış ve bu durum GATT’ın 1986 yılında başlattığı Uruguay Görüşmelerine taşınmış ve 1994’de alınan kararla sonuçlanmıştır.

1.3.2. 1990-1997 Dönemi

Sorunların – başta finansman - devam etmesi üzerine AB ülkeleri çözüm için 1992 yılında bir araya geldiler. Üye ülkeler artan finansman yükünün giderek artmasını ciddi sorun oluşturduğunu ve bunun bir çözüme kavuşturması gerektiğini ifade etmişlerdir. Tarımın ülke ekonomileri içindeki payının az olmasına rağmen Fon'a bu kadar ödenek ayrılması tepkilere neden olmuştur. Bu duruma en çok tepkiyi ise Fon'dan az yararlanan ülkeler göstermiştir. Üye devletlerin tarım bakanlarının yaptığı uzun görüşmeler sonucu MacSharry reformları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. MacSharry reformundaki sonucunda üye devletler üzerindeki OTP'nin finansman yükünü azaltmak oldu. Bu uygulamayla birlikte çiftçilerin geliri azalmış ve çiftçilerin azalan gelirinde oluşan kayıpları telafi etmek için doğrudan gelir desteği sağlanmıştır.

Doğrudan gelir desteğiyle üretim fazlasının önüne geçmekte amaçlanmıştır. 1992 düzenlemeleri ve Uruguay Görüşmeleri sonucunda çiftçilere sağlanan destekler fiyat desteklerinden ziyade, çiftçinin mevcut durumdaki gelirini sürdürmesini sağlayacak yardımlar, çevre ve kırsal peyzajın korunması için yapılan ödemeler, kırsal kalkınma teşvikleri ve geçiş dönemi düzenleme yardımları olarak ifade edilebilir. Bu dönemde AB ile diğer ülkeler – başta ABD – arasında tarımsal ürün ticareti konusundaki anlaşmazlıklar devam ederken 1994'de nihai anlaşma imzalandı. GATT yerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuruldu.

1999 yılına gelindiğinde OTP'nin yeniden yapılandırılması tartışmaları yapılmıştır. AB'nin tarımsal nüfusu azalmasına rağmen tarıma ayırdığı bütçe, Birliğin genişlemesi ve doğrudan gelir desteğindeki adaletsiz dağıtım yeni tartışma konuları olmuştur. Bunun yanında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin hızlandırılması, toprağın daha rasyonel kullanılması gibi daha kapsamlı yapısal reformlarla desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

1.3.3. Gündem 2000 ve Sonrası

Gündem 2000 paketi OTAP tarihindeki en köklü ve geniş perspektifli reformları içermekle birlikte, Macsharry reformlarının devamı niteliğindedir ve 1999'da tamamlanmıştır (Dura ve Atik, 368). Gündem 2000'de yapısal, sosyal, bölgesel ve çevresel politikalara ağırlık verilen bir reform sürecine girilmiştir.

Bu kapsamda 21. yüzyılda OTP'nin işleyişine yön verecek yeni amaçlar aşağıdaki biçimde belirlenmiştir (Tan ve Dellal, 11). Bunlar:

- i. Birlik üreticilerinin iç ve dış alanda rekabet gücünün artırılması,
- ii. Ürün güvenliğinin sağlanması,
- iii. Tarım toplumunun yaşam kalitesi ve gelir düzeyinin artırılması,
- iv. Çevre korumanın OTP ile bütünleştirilmesi
- v. Tarım üreticilerine alternatif iş olanakları yaratılması,
- vi. Tarım alanındaki AB mevzuatının sadeleştirilmesidir. 2002-2003 döneminde de reformlar devam etmiştir. Gelecek dönemlerde izlenecek politikalar ve uyulacak olan kurallar için çeşitli reformlar yapılmıştır”.

OTP uygulamalarında karşılaşılan zorluklar ve yeni gelişmeler göz önüne alındığında; OTP ve kırsal kalkınma politika ve planları çerçevesinde önümüzdeki birkaç yılda çeşitli reformların yapılması söz konusu olacaktır (Nazlı ve Küden, 2012: 94).

2. Türkiye'nin Ortak Tarım Politikasına Uyum

Türkiye'de tarımın bir politika olarak ele alınması 2000'li yılların başında gerçekleştirmiştir. 2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunu ile tarım politikası yasal bir çerçeveye alınmıştır. Türkiye, AB ve dünya tarımı, hızlı ve sürekli değişen bir değişim süreci içerisinde. Bu süreçte Türkiye tarımının şekillenmesinde; iç pazara yönelik yapılan reformlar, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve AB Ortak Tarım Politikası etkili olmuştur.

Türkiye'nin AB üyeliğinde ortak tarım politikası önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde en kapsamlı ve hassas konu Türk tarımının OTP'ye uyumudur (Kilit, 2013: 78). Türkiye, AB'ye üyelik yolunda Avrupa Birliği mevzuatının önemli bir kısmını oluşturan tarım politikasıyla entegre olmuş bir politika izlemeye gayret etmiştir. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Türkiye ve AB arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Antlaşmayla Türkiye ve AB'nin birbirine karşı yükümlülükleri olmuştur. Bu antlaşmayla gümrük birliğinin oluşturulması ve malların ülkeler arasında serbest dolaşımı hedeflenmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Türkiye arasında gümrük duvarlarını ortadan kaldıracak olan gümrük birliği uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihle beraber Türkiye, Avrupa'ya sınırlarını açarak tarımda korumacı yapısını terk etmiştir. *"Türkiye ile AB arasında tarım ürünlerinde tercihli bir ticaret ilişkisi bulunmaktadır."* (Gündüz ve Kaya, 2007: 313). AB tarafından tarım ürünleri gümrük birliğine dâhil edilmemiş, sadece işlenmiş tarım ürünleri gümrük birliğine dâhil edilmiştir (Rehber, 2013: 301). Dâhil edilmemesindeki amaç Türkiye tarımının AB tarımı ile rekabet edecek düzeyde olmaması olarak açıklanmıştır. AB Ortaklık Konseyi, Türkiye tarımının, AB tarımı karşısında zarar görmemesi için rekabet edecek düzeye ulaşması ve OTP ile uyumlu bir politika oluşturulması şartıyla Türkiye'ye Konsey tarafından ek süre tanınmıştır.

Türkiye'nin AB tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda tarımsal ürünlerin gümrük birliğine dâhil edilmesinde bir değişiklik olmayacak ancak, AB Türkiye tarımının gelişmesi için Türkiye'ye yardım edecektir (Dinler, 2008: 380). Uyum süreciyle birlikte AB tarafından Türkiye yapılacak olan maddi ve teknik desteklerden Türkiye tarımı faydalanmış olacaktır. Türkiye tarımı OTP ile uyumlu çalışmaya başladığı zaman gıda güvenliği ve sağlığı ile standartlara uygun kaliteli ürünlerin yetiştirilmesi söz konusu olacaktır. Bu durumun ise gerek AB gerekse diğer dış ülkelere olan tarımsal ürün ihracatını arttıracakları öngörülmektedir. AB içinde aynı ürünleri yetiştiren üreticilerin birlikler çatısı altında toplanarak örgütlenmeleri üreticilerin sorunlarına çözüm bulmayı ve pazarlamayı kolaylaştırırken; o alanda kaliteyi de arttırmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği durumunda bu sisteme Türkiye'deki üretici kesimlerinde dâhil olması sağlanmış olacaktır. Türkiye, OTP ile kazanacağı serbest dolaşım hakkı ile Avrupa'da az yetiştirilen veya iklimden dolayı yetiştirilemeyen tarımsal ürünlerini satacağı büyük bir pazara sahip olmuş olacaktır. Tarımdaki yapısal sorunlara rağmen AB'ye adapte olmaya çalışan Türk tarımında, işletmelerin küçük oluşu, arazilerin çok parçalı olması, sulamadaki yetersizlikler ve kırsal kalkınma sorun yaşanan başlıklar olarak ön plana çıkmaktadır (Kilit, 2013: 90).

OTP'nin 21. yüzyıl tarım politikasını şekillendiren Gündem 2000 reformlarında ele alınan çevre koruma ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi politikalarının Türkiye'de de hayata geçirilmesi tarımın

gelişmesini sağlayabilir. Türkiye’de kırsal kalkınmanın desteklenmesi, kırsaldaki tarımın gelişmesine, kırsalda yeni iş sahalarının açılmasına ve kırsal göçün yaşanması sağlanabilir. Bu sürecin gerçekleşmesi şehirlerdeki işsizlik, güvenlik ve altyapı başta olmak üzere birçok soruna çözüm olanağını da doğurmuş olacaktır. Çevrenin korunmasıyla ilgili reform çalışması hayata geçirildiğinde sürdürülebilir tarımın yapılmasında da bu çalışma önemli bir çözüm geliştirici görevi görecektir. “*Sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınma, balıkçılıkta kaynak yönetimi ve pazar denetimi Türkiye'nin yenilenemeyen kaynaklarının kaybını engelleyecektir*” (Eraktan, 2006: 66).

Türkiye tarımının OTP ile uyumunda karşılaşacağı birtakım sorunlar mevcuttur. Türkiye’nin AB tam üyelik sürecinin tamamlanmasıyla devreye girecek olan OTP beraberinde Türk tarımı için belli risk ve belirsizlikler getirecektir. Önemli bir risk, Türk tarım üreticisine karşı oluşacak olan rekabet ortamıdır. Tarımsal altyapı ve politikalar oluşturulmadan AB ile yapılacak olan ortaklık Türk tarımının bu süreçte rekabet edememesini ve Türk tarımının darboğaza girmesine neden olacaktır. Bu olumsuz tablodan en çok etkilenecek olan ise hâlihazırda yerli tarım üreticisi olacaktır. AB, son dönemlerde tarımsal destekleri sürekli azaltmış- özellikle Mac Sharry reformuyla getirilen doğrudan gelir desteği uygulaması – ve yeni üye olacak olan ülkelere tarımsal harcamaları kısıtlayıcı politikalar izlemeleri şartını getirmiştir. Türkiye’nin tam üyeliği durumunda aynı prosedürün uygulaması halinde Türk tarımı – özellikle üretici – büyük zarar görecektir. Bu durum OTP’nin Türk tarımı için arzu edilen destekleyici-koruyucu özelliğinin gerçekleşemeyeceğini göstermektedir (Dinler:386).

Belli tarım ürünlerine uygulanan kotalar ve bütçesinde tarıma kısıtlı bir bütçenin ayrılması şartı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi Türkiye’ye ait bazı tarım ürünlerinin gümrüksüz ve kotasız Birlik üyesi ülkelere girmesi Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir. Türk tarımının OTP’ye uyumu halinde, OTP kapsamında giderek önem kazanan kırsal ve çevresel destekler ile kırsal alana yönelik diğer AB kaynaklarının da yetersiz kalması durumunda, Türk çiftçisi ciddi bir refah kaybıyla karşılaşabilecektir (Bayraç ve Yenilmez: 37).

Bu çerçevede siyasal mekanizmalar, uluslar arası birlik veya anlaşmalara taraf olurken milli menfaatleri göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Türkiye, uluslararası anlaşmalara taraf olması nedeniyle tarımda oluşan ya da oluşabilecek olası olumsuz etkilere karşı tarımsal alanda yapıcı politikalar yürütmek zorundadır. Tarımın giderek artan stratejik önemi de göz önüne alındığında, tarımda oluşacak bir girdabın ulusal anlamda ciddi bir egemenlik ve güvenlik sorunu oluşturacağı bilinmelidir. Bu amaçla tarımı ve yerli tarım üreticisini korumaya yönelik planlı çalışmalar yapılmalıdır.

Sonuç

Ortak Tarım Politikası Avrupa Birliği’nin ilk ve en yüksek bütçeli ortak politikasıdır. Uygulanma durumu, bütçesi ve üye ülkeler arasındaki etkinliği de göz önüne alındığında Birliğin uyguladığı diğer ortak politikalardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Savaş sonrası ortaya çıkan gıda yetersizliği ve çiftçilerin geleceği sorunları temelli oluşan ortak politika anlayışı daha sonraki süreçte üye ülke ürünlerin ihracatına giden zemini hazırlamıştır. Ortak Pazar ve ülkeler arası serbest dolaşım tarım politikasının etkinliğini önemli ölçüde arttırmıştır.

Ortak Tarım Politikası, AB içindeki tarımın gelişmesinde ve dünyadaki diğer tarım ülkelerine rakip duruma gelmesini sağlamıştır. Uygulanan politikalar zamanla çeşitli değişimlere uğramıştır. Uygulanan politikalar gerek içeride gerekse dışarıda bazı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. AB içindeki

eleştirilerin temelini şeffaflık oluştururken; dışarıdan yapılan eleştiriler ise OTP'nin kendi yerli üretimlerini kısıtladığı yönündedir. AB'ye üyelik hedefindeki Türkiye ise üyelik sürecinde AB'nin ortak tarım politikasına uygun kanuni düzenlemeler yapma ihtiyacı duymuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin olası tam üyeliğinin teknik ve yasal açıdan olumlu yanları olmakla birlikte üretim noktasında yerli üreticiyi olumsuz etkileyen durumu, Türkiye tarımı açısından bazı riskler getirmektedir.

Tarım, stratejik önemi gün geçtikçe daha çok ön plana çıkmakta ve ülkeler açısından ciddi bir güvenlik sorunu oluşturacak düzeye gelmektedir. Siyasal otoriteler, uluslararası anlaşmalara taraf olurken bu düsturları göz önünde bulundurmalı ve siyasal politikaları bu yönde belirlemelidirler. Türkiye için önemli ve vazgeçilmez bir ekonomik getiri kaynağı olan tarım için siyasal mekanizmaların, üreticiyi koruyan yapıcı politikalar uygulama noktasında asgari bir özen göstermesi gerekmektedir. Dünya siyasetinde önemli bir aktör olmanın yolu bu politikaları uygulamaktan geçmektedir.

Kaynakça

Akder, Ahmet Halis (2016), *Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar: Tarım Politikası*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bayraç, Naci ve Yenilmez, Füsün (2005), Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Etkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Eskişehir.

Dinler, Zeynel (2008), *Tarım Ekonomisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Dura, Cihan ve Atik, Hayriye (2007), *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Eraktan, Gülcan (2006), Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasında Değişim Doğrultuları ve Türkiye İçin Önemi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, No:2, s. 47-67.

Gündüz, Yılmaz ve Kaya, Mehmet (2007), Avrupa Birliği Tarım Politikası ve Türkiye'de Organik Tarımın Geliştirilmesi Üzerine Olası Etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 313.

Karluk, Rıdvan (2002), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Betaş Yayınları, İstanbul.

Kilit, Gökhan(2013), *Sorularla AB Politikaları ve Türkiye: Ortak Tarım Politikası*, İKV Yayınları, Yayın No:266, İstanbul.

Nazlı, Recep ve Küden, Ayzin (2012), AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Ankara, 94.

Rehber, Erkan (2013), *Tarım Ekonomisi*, Bursa: Ekin yayınevi.

Tan, Sibel ve Della, İlkay (2003), Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, Nüsha: 1, Ankara.

KAMU ÇALIŞANLARININ TÜKETİCİ KARAR VERME TARZLARININ İNCELENMESİ (ŞIRNAK İLİ ÖRNEĞİ)

Uğur DAYANAN

Şırnak Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın amacı, Şırnak ilinde görev yapmakta olan kamu çalışanlarının tüketici karar verme tarzlarını belirlemektir. Tarama modeli esas alınarak gerçekleştirilen bu araştırmanın evrenini, Şırnak ili merkezinde bulunan resmi kurumlarda görev yapmakta olan 5624 kamu personeli oluşturmaktadır. Örneklem, evrene bağlı olarak basit tesadüfi örneklem alma yöntemiyle Şırnak merkezde bulunan resmi kurumlarda görev yapan 950 kamu personeli olarak seçilmiştir. Katılımcılara tüketici karar verme tarzlarını belirlemeyi amaçlayan ve Dursun, Alınçık ve Tümer Kabadayı tarafından 2013 yılında dilimize uyarlanmış olan Tüketici Karar Verme Envanteri uygulanmıştır. Toplanan ölçeklerde eksik doldurulan veya boş iade edilen 152 ölçek geçersiz sayıldıktan sonra kalan 651 ölçekte bulunan cevaplar istatistiksel analiz programına girilerek veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin alt boyutlarında katılımcıların kişisel değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Tüketici karar verme tarzı.

1098

Abstract

The purpose of this research is to determine the style of consumer decision making of public employees working in the province of Şırnak. The population of this research, which is based on the screening model, is composed of 5624 public personnel working in the official institutions in the center of Şırnak. The sample was selected as 950 public personnel who work in official institutions in Şırnak center by using simple random sampling method depending on the universe. The Consumer Decision Making Inventory, which was adopted by Dursun, Alınçık and Tümer Kabadayı in 2013, was applied to the participants in order to determine consumer decision-making styles. After the sum of 152 scales that were filled or empty returned in the scales were declared null and void, the answers in the remaining 651 scales were entered into the statistical analysis program and the data were analyzed. As a result of the analyzes, it was determined that there were significant differences in the sub-dimension of the scale according to the personal variables of the participants.

Key Words: Consumption, Consumer decision making style

Giriş

Ülkelerin toplumsal refahı sağlayabilmesi ve istikrarlı bir büyüme hızı yakalayabilmesi, birçok makroekonomik göstergenin yanı sıra önemli bir finansal derinliğe ve çağdaş pazarlama tekniklerine sahip olmayı gerektirebilir. Keza etkili bir finansallaşma süreci, üretim olanaklarının artmasına; Üretilen ürün ve hizmetlerin sorunsuz ve planlı pazarlanması ise ekonomik dinamizmin gelişmesine ivme kazandırabilir. Burada önemli olan kıstas, tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını elinde tutan hane halkının bu sürece nasıl dahil olduğudur. Hane halkının özellikle tüketim kararları bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Bilgi karmaşasının çok yoğun yaşandığı, hal ve mahalle pazarı kavramlarının yerini lüks alışveriş merkezleri ve süper marketlere bıraktığı, istenilen birçok ürün ve hizmetin bir telefonla veya mail ile kapıya ulaştırıldığı günümüz ekonomisinde tüketicilerin karar verme tarzlarını belirlemek oldukça güç olabilmektedir. Bireyler karar verirken dilediği sayıda ürünü inceleme fırsatı bulmakta, bir ürüne bağlı kalmamakta ve her an farklı davranışlar sergileyebilmektedirler. İktisat literatüründe bu durum "istek" olarak yer almakta ve sınırsız sayıda isteğin olabileceğine değinilmektedir (Ünsal, 2017:s-1). Bu durumda isteklerin sonsuz olması birçok tüketici davranışı olması anlamına gelebilir.

Tüketicilerin çok farklı davranışlarda bulunması sadece istekle açıklanabilecek bir durum değildir. Tüketiciler ürünle ilgili yaşadığı deneyimlerden, arkadaş veya yakın çevre tarafından yapılan önerilerden, ürün veya hizmet satışından sonra yakınsama hizmeti olarak bilinen müşteri hizmetlerinin tutum ve davranışları gibi bir çok çevresel, demografik, coğrafik, psikolojik unsurdan etkilenebilmektedir (Nas, 2010:s-2). Bütün bu süreçler tüketicilerde belirli bir davranış biçimi oluşturmakta ve bu davranış stilleri bir ürünün üretilip üretilmemesinde veya bir hizmeti tercih etme hususunda önemli rol oynayabilmektedir (Nutt, 1979, s. 85). Hane halkının tüketim ile ilgili verdiği kararlar hem finans sektöründe hem de pazarlama sektöründe de olumlu ve olumsuz etkiler yaratabilir. Özellikle pazarlama şirketleri açısından tüketicilerin ne yönde karar aldıkları, stratejik öneme sahip olabilmektedir (İslamoğlu, 2003:5). Bankalar başta olmak üzere birçok finansal kuruluşun da müşteri ve hedef odaklı çalıştığı düşünüldüğünde, finans sektörünün de tüketici davranışlarından bağımsız olmadığı belirtilebilir. Bu karmaşık yapıda özellikle bir çok kültüre uyarlanabilen Tüketici Tarzları Envanteri gibi tüketici davranışlarını belirli sorularla tespit etmeye yönelik çalışmaların, hem tüketici karar verme süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına hem de bir takım analizler yardımı ile ilgili şirket, kurum ve kuruluşların faaliyetlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Dursun, Alnıaçık ve Kabadayı, 2013). Ayrıca tüketici karar verme tarzlarının bu yönüyle ekonomi alanında birçok çalışmaya kaynak teşkil edeceği tahmin edilmektedir.

Bu çalışmanın da amacı, sabit bir geliri olması açısından tüketici kesimin önemli bir bölümünü oluşturan Şırnak ilindeki kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına etkisinin incelenmesi (tüketici karar verme tarzları düzeyinin belirlenmesi) ve Şırnak nezdinde yerel ekonomiye katkısının analiz edilmesidir.

Kavramsal Çerçeve

Finansallaşma, Pazarlama ve Tüketici Davranışları

Finansallaşma veya finansal derinlik, finansal işleve sahip bütün kurum ve kuruluşların ekonomideki etkisinin veya rolünün artmasıdır (Epstein, 2005:3). Bir başka deyişle finansal derinlik kavramı, finans

sektöründe yaratılan fonların, reel kesime aktarılma oranını ya da ülkelerin para arzındaki artış oranını ifade etmektedir (<https://www.paraborsa.net>). Söz konusu finansal kurumlar bankalar, borsalar, portföy yönetim şirketleri, sigorta şirketleri gibi fon alıcı ve satıcılarını bir araya getiren kurumlardan oluşmaktadır. Ülkelerin finansal derinliğini artırması yaşanabilecek ekonomik krizleri en az hasarla atlattırması anlamına gelebilir. Nitekim birçok ülkede parasal krizlerin ciddi sorunlara sebebiyet vermesinin temel sebeplerinden biri dışa bağımlılık yani ithalat oranının yüksek olması olarak görülebilir. Bu konuda geliştirilen önemli çözüm önerilerinden birisi de para stokunu güçlü tutmaktır. İşlevi ve tanımı göz önüne alındığında finans sektörünün en önemli görevi para stokunu geliştirerek ülke ekonomisine katkı sağlamaktır yorumu yapılabilir. Finans sektörünün bu görevini ifa edebilmesi ise finansal çeşitliliğin artışıyla, finans piyasalarındaki araç ve kurumların fazlalığıyla, kısacası finansal derinlikle mümkün olabilir (Oskay, 2000:12).

Tüketici istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, hangi hedefin pazarlarda daha başarılı olacağına dair araştırmaların yapılması ve analizi, yapılacak analizlerden sonra pazara yönelik uygun mal ve hizmet üretimi faaliyeti "pazarlama" olarak tanımlanabilir. Bir diğer ifade ile pazarlama, müşteri ilişkilerinin belirli yönetici ve çalışanlar ile işletme faaliyetlerine uygun olarak yönetilmesidir (Mucuk, 2004). Tanımlara bakılacak olursa, pazarlama ve finansallaşma sürecinin en önemli unsurunun tüketici veya diğer adıyla müşteri olduğu sonucuna varılabilir. Eğer bir hedef kitle yok ise üretilen mal veya hizmetin bir anlam ifade etmeyebilir. Firmalar veya ticari amaçlı kurum ve kuruluşlar ancak belirli bir kesime mal veya hizmet üretimi yaparak kar elde edebilirler. Bu nedenle tüketici kesiminin ihtiyaç, talep ve isteklerinin doğru analizi, sağlıklı bir pazarlama sürecinin başlangıcı açısından oldukça önemli olabilir. Yine birçok ülkede kurum ve kuruluşlar tüketicileri(müşterileri) sınıflara ayırmakla kalmayıp tüketicilerin davranışlarını ve günlük alışkanlıklarını takip eden sistemler geliştirip bu doğrultuda pazarlama faaliyetleri yürütebilmektedirler. Örneğin; Gelişen teknoloji ve hızla yaygınlaşan internet kullanımı ile birlikte üretici firmalar tüketici kesime daha rahat ulaşabilmekte, yer ve zaman sorununu ortadan kaldırmakta, bilhassa zaman baskısından yakından kamu personelleri için internet üzerinden alışverişi çok daha cazip hale getirebilmektedir (Archer vd., 2000:388). Bu bağlamda üretici firmalar ürünlerinin satışlarını artırabilmek adına internet üzerinden bir takım soru formları ile tüketicilerin yaşam tarzlarının belirlenmesine yönelik faaliyette bulunabilmektedirler. Benzer şekilde birçok işletme broşür ve/veya anket yöntemi ile elde ettiği veriler sayesinde tüketicilerin ihtiyaçlarına yönelik ürün tespiti yapabilmektedirler. İşte bu noktada sorulması gereken soru "hangi tüketici için hangi soruların sorulması sağlıklı olacaktır ve doğru sonuca ulaştıracaktır" sorusu olmalıdır. Bugün dahi ekonomi çevrelerince bu soru araştırılmakta ve akademik çalışmalara konu olabilmektedir. Çünkü tüketicilerin talep veya ihtiyaçları globalleşen dünya ile birlikte hızla değişebilmekte, belirli bir dönem için çok tutulan bir ürün kısa süre sonra akıllara dahi gelemeyebilmektedir. Tüketicilerin bir bölümü pahalı ürünleri kaliteli bulurken bir diğer bölümü pahalılığı tuzak olarak görebilmektedir. "Moda odaklılık yaşam tarzı mıdır yoksa gereksiz bir harcama mı?" ikilemeleri üretici firma veya kuruluş tarafından hangi ürünün nasıl üretileceğine dair karar verilmesi açısından gündemi belirleyebilmektedir.

Ticari veya mesleki amaç gütmeyen iktisadi mal veya hizmet talebinde bulunan gerçek veya tüzel kişilere "tüketici" denilmektedir (info@hukukdestegi.com Erişim, 28.12.2018). Tüketilen her mal veya hizmet iktisadi olamayacağı gibi iktisadi olarak üretilen mal ve hizmetleri de tüketen her kişi tüketici olarak adlandırılmamaktadır. Tüketici olabilmek için iktisadi mal ve hizmeti ticari olmayan amaçlarla

kullanmak gerekir. Tüketici sınıflandırılması yapılırken bu kıstas göz ardı edilmemelidir. Tüketici-fayda ilişkisi pazarlama faaliyetinin temel unsurudur ve amaç tüketici için fayda üretici firma ve kuruluş için ise kardır.

Birçok tüketici hızla gelişen ticaret dünyasında ne alacağını veya nasıl bir hizmetin kendisine fayda sağlayacağını çoğu zaman belirleyemeyebilir. Veya tam rekabet piyasasının günümüz piyasalarında etkisini neredeyse yitirmesi sebebi ile malın homojenliğinin kalmaması, tüketicinin net bir fiyat bilgisine sahip olamaması gibi unsurlar tüketiciyi alışveriş yapmaktan uzak tutabilir. İşte bir bireyin bir malı veya hizmeti ne zaman alacağı, alıp almamakta kararsız kalması, karar verse dahi o üründe sabit bir fikrinin olup olmaması gibi davranışlar tüketici davranışları olarak ifade edilmektedir (Walters, 1974:6-7). Bir tüketici bir ürünü satın alıp kullanabileceği gibi, tekrar satışa konu edebilir veya farklı tasarruflarda bulunabilir. Bütün bu süreçler tüketici davranışları olarak nitelendirilir (Bozkurt, 2004:92).

Tüketici davranışlarını incelemek için genel olarak 4 modelden faydalanılmaktadır. Bunlar, fayda maliyet analizine önem veren ekonomik insan modeli, yönlendirmelere açık ve ürünler hakkında çok fazla fikir sahibi olmayan pasif insan modeli, araştırmayı seven ve ihtiyaca yönelik tedbirler alan çözümcü insan modeli ve duygularını tüketimden ayıramayan duygusal insan modelleridir (Bozkurt, 2004:101-102). Modellere göre kimi insanlar için para değil duygu önemlidir. Ürünü almak için duygularına hitap etmesi yeterlidir. Kimisi için ise son kuruşun dahi önemi vardır. Tüketiciler bu davranışları ile toplam tasarruf ve yatırım kararlarına etki ederek bir pazar oluşumu sağlarlar (Kotler, 2005:178). O halde bir pazarlamacı aktif bir pazarlama faaliyeti için tüketicilerin davranışlarını iyi özümsemeli ve bu doğrultuda kararlar almalıdır (Yağcı-İlarslan, 2010:139). Moda odaklı bir tüketici için sıradan ürünleri sunmak veya bütçesi dar bir tüketici için lüks markalarla pazarlama faaliyetinde bulunmak süreci zorlaştırabileceği gibi ekonomik döngüyü de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuzluklardan etkilenilmemesi için tüketici sınıflandırılmasının yapılması ve tüketicilerin karar verme tarzları hakkında ip ucu veren bilgi ve belgelerin incelenmesi faydalı olacaktır.

Tüketici Karar Verme Tarzları İle İlgili Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış

Tüketici kavramı, alışveriş güdümüne sahip bir bireyi ya da insanlar topluluğunu çağrıştırmaktadır. Bir insanın bir çok yaşam tarzı olabilir. Kim kiminle nasıl yaşamakta sorusunu merak eden bir birey aynı zamanda sosyal medya alışkanlığına sahip olamayabilir. Ya da futbolu çok yakından takip eden bir birey spor ürünlerine hiç ilgi duyamayabilir. Bu durum günümüz ekonomisinde sınırsız sayıda tüketici alışkanlığı ve tüketici karar tarzları olduğu anlamını doğurabilir (Lin, 2003:5). Bu nedenle bütüne hitap eden tek bir ölçümlemeye rastlanmamakla birlikte 1986 yılında Sproles-Kendall tarafından geliştirilmiş tüketici tarzları envanteri ölçeğinin tüketicilerin karar verme tarzları için genel geçerliliği olduğu kabul edilmektedir. Ölçek, düşünsel ve duygusal 8 boyutlu 40 soruluk 5 aralıklı likert tipi altı sorudan oluşmuş ve ABD'de yapılan bir çalışma baz alınarak kişisel faktör analizi yardımı ile denenmiştir. Sproles-Kendall, tüketicilerin çoğunun ölçekte yer alan iki veya en çok üç boyutun etkisinde kalarak karar verdikleri varsayımında bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan TTE, tüketicilerin dokuz alt boyutta karar verme tarzını ölçmektedir. Ölçeğin boyutları ise Dursun, Alınacak ve Tümer Kabadayı (2013:303) tarafından ise aşağıdaki gibi açıklanmaktadır;

1. **Mükemmeliyetçilik-yüksek kalite odaklılık:** Orijinal TTE ile benzer bir yapıya sahiptir ve tüketicilerin satın alma sırasında ürün kalitesine ne kadar odaklandıklarını ölçmektedir.

2. **Marka odaklılık-“fiyat =kalite” bilinci:** Orijinal TTE ile benzer yapıya sahip bu faktör, ürün kalitesinin markanın fiyatı ve prestiji yardımıyla öngörülmesi nedeniyle bilindik ve pahalı markaları satın alma eğilimini ölçmektedir.
3. **Moda odaklılık:** Orijinal TTE’nde tüketicilerin yenilik ve moda takibine ilişkin özelliklerini bir arada ölçen “yenilik ve moda odaklılık” faktörü, düşük faktör yükleri ve çapraz yüklenmeler nedeniyle bir miktar değişmiştir. Yenilikçiliği ölçen iki sorunun çıkarılmasıyla bu faktör “moda odaklılık” şeklinde sadeleştirilmiştir. Faktör, tüketicilerin karar verirken modayı takip etmeye ne kadar odaklandığını ölçmektedir.
4. **Fiyat odaklılık:** Orijinal TTE’ndeki “fiyat” ve “düşünmeden alışveriş” faktörlerinden birer sorunun bir araya gelmesiyle “fiyat odaklılık” faktörü ortaya çıkmıştır. Bu faktör, satın alma kararlarında ürün fiyatlarının düşük olmasına ve harcanacak para miktarına ne kadar dikkat edildiğini ölçmeye yöneliktir.
5. **Düşünmeden-dikkatsiz alışveriş:** Orijinal TTE ile benzer yapıya sahip bu faktör, tüketicilerin alışverişlerinde özensiz davranma, hızlı ve düşünmeden karar verme eğilimini ölçmektedir.
6. **Bilgi karmaşası yaşama:** Orijinal TTE’nde tüketicilerin çeşit ve bilgi fazlalığından dolayı karar vermede zorlanma özelliğini ölçmeye yönelik olan faktör, bu araştırmada iki boyuta ayrılmıştır. Bu boyutlardan biri “bilgi karmaşası yaşama” olarak isimlendirilmiştir. Bu faktör, ürünler ile ilgili bilgi fazlalığından dolayı tüketicilerin zihin karışıklığı yaşama durumunu ölçmeye yöneliktir.
7. **Alışkanlık-Marka bağlılığı odaklılık:** Orijinal TTE ile benzer yapıya sahip bu faktör, tüketicilerin belirli favori markaları tekrar ve düzenli olarak satın alma eğilimini ölçmektedir.
8. **Alışverişten kaçınma:** Bu faktör, orijinal TTE’nde zevk ve eğlence amaçlı alışveriş yapma eğilimini ölçmeyi amaçlayan ters (reverse) sorulmuş soruları içermektedir. Bu araştırmada, söz konusu soruların faktör yüklerinin yönlerinin değişmesinden dolayı ters özellikli bir faktör oluşmuştur. Tüketicilerin alışverişten hoşlanmama ve bunu bir zaman kaybı olarak görme özelliklerini ölçen bu ters faktör “Alışverişten kaçınma” şeklinde isimlendirilmiştir.
9. **Kararsızlık:** Bu faktör orijinal TTE’ndeki çeşit ve bilgi fazlalığından dolayı akıl karışıklığı yaşama faktörünün ikiye bölünmesiyle belirmiştir. Karar vermede ve seçim yapmada tüketicilerin yaşadığı zorluğu ölçen bu faktör “kararsızlık” olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Literatür incelendiğinde tüketici karar verme tarzlarını ele alan çeşitli araştırmaların (Dursun, Alnıaçık, Tümer Kabadayı, 2013; Ünal,Erciş,2006;Ceylan,2013;Engizek, Şeker kaya,2016; Birol,2014) mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan bu araştırma ise kamu personellerinin, tüketici karar verme tarzlarının düzeyini incelemeyi konu almakta ve bu bağlamda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarını incelemek amacıyla yapılan bu araştırmanın cevap aradığı sorular aşağıda verilmiştir:

1. Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarının düzeyi nasıldır?
2. Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin puanları yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin puanları kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin puanları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli ile çalışmanın yapıldığı evren ve örneklem, verilerin toplanması, çözümlenmesi ve analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Tarama modeli esas alınarak gerçekleştirilen bu araştırma, kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Tarama modelleri, araştırma konusunu kendi içinde olduğu gibi tanımlamayı; olayların nedenlerine ilişkin bilgi vermekten ziyade var olan durumun betimlenmesini sağlayan modellerdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014:177-178).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Şırnak ili merkezinde bulunan resmi kurumlarda görev yapmakta olan 2480 kamu personeli oluşturmaktadır. Örneklem, evrene bağlı olarak basit tesadüfi örneklem alma yöntemiyle Şırnak merkezde bulunan resmi kurumlarda görev yapan 950 kamu personeli olarak seçilmiştir. Ölçekler, seçilen örnekleme araştırmacı tarafından ulaştırılmıştır. Ölçeklere ilişkin gerekli açıklamalar hem idarecilere hem de kamu personellerine anlatılarak araştırmaya katılımın önemi vurgulanmıştır. Dağıtılan 950 ölçekten 783 ölçek geri toplanabilmiştir. Toplanan ölçeklerdeki cevaplar gözden geçirilmiştir. Eksik doldurulan veya boş iade edilen 152 ölçek geçersiz sayıldıktan sonra kalan 651 ölçekte bulunan cevaplar istatistiksel analiz programına girilerek veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, araştırmaya katılan kamu personellerinin yaklaşık %42,4'ünün kadın, %57,6'sının ise erkek olduğu görülmektedir. Kamu personellerinin %17,3'ünün 20-24 yaş, %32,6'sının 25-29 yaş, %27,9'unun 30-34 yaş, %8,9'unun 35-39 yaş, %6,6'sının 40-44 yaş, %6,8'inin ise 45 yaş ve üstü kamu çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı kamu personellerinin %32,6'sının 1-3 yıl, %30,5'inin 4-6 yıl, %16,1'inin 7-9 yıl ve %20,8'inin ise 10 yıl ve üstü bir kıdeme sahip oldukları belirlenmiştir. Katılımcı kamu personellerinin medeni duruma göre dağılımlarının ise %48,7 evli, %51,3 bekar şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarını incelemek amacıyla yapılan araştırmada kullanılan form iki bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin ilk bölümünde araştırmaya katılan kamu personellerinin kişisel özelliklerine ilişkin bilgiler elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgiler bölümü yer almaktadır. İkinci bölümde ise kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarını belirleyebilmek amacıyla tüketici karar verme tarzları ölçeği kullanılmıştır.

Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Sproles&Kendall (1986) tarafından geliştirilen ve Dursun, Alnaçık ve Tümer Kabadayı (2013) tarafından dilimize uyarlanmış olan ölçek, beşli likert tipindedir. Ölçekte 22 madde bulunmaktadır. Başlangıçta tüketicilerin sekiz temel karar verme özelliğinin ölçümü için geliştirilen ve daha önce bir çok ülkede genellenebilirliği test edilen Tüketici Tarzları

Envanteri'nin Türk tüketicilerinden oluşan bir örneklem üzerinde geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesi ve bu çerçevede uyarlanmış bir ölçüm modeli oluşturarak, bu ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirliğinin sınanması amaçlanmıştır. Analiz sonuçları, örnekleme yer alan tüketicilerin karar verme tarzlarını daha iyi yansıtan 22 sorudan oluşan dokuz faktörlü bir ölçüm modelini ortaya çıkarmıştır (Dursun, Alınacak ve Tümer Kabadayı, 2013).

Ölçeğin, güvenilirlik değerleri, Cronbach' s Alpha güvenilirlik analizi yapılarak belirlenmiştir. Gerçekleştirilen bu araştırmada ise ölçeğin uygulanmasından sonra elde edilen verilerin güvenilirlik değerleri, Cronbach' s Alpha katsayısı ile hesaplandığında ölçeklerin alt boyutlarına ait güvenilirlik değerleri tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1: Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeğinin Güvenilirlik Değerleri

Güvenirlik Analizi (Croanbach Alfa(α) Katsayısı)	
Alt Boyutlar	Ölçeğin α değeri
Mükemmeliyetçilik	,80
Marka odaklılık	,77
Yenilik- moda odaklılık	,77
Fiyat odaklılık	,80
Düşünmeden alışveriş	,79
Bilgi karmaşası yaşama	,76
Alışkanlık odaklılık	,77
Alışverişten kaçınma	,81
Kararsızlık	,78

Tablo 1' de görüldüğü üzere TTE' ye ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, ölçeğin alt boyutlarına ait güvenilirlik değerleri incelendiğinde, alışverişten kaçınma alt boyutunda $\alpha=,81$ ve marka bağımlılığı alt boyutunda $\alpha=,76$ değerleri arasında olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuçlar "alışverişten kaçınma" alt boyutu dışında her bir alt boyuta ait güvenilirliğin orta düzeyde olduğunu ($,60 < \alpha <,80$) ifade etmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının sahip olduğu değerler ölçeğin genel olarak güvenilirlik değerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2014).

Verilerin Analizi

Araştırmada yer alan veriler, kamu personellerine uygulanmış olan ölçeklerden elde edilmiştir. Bu verilerin analizi, istatistiksel veri analiz programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler veri analiz programına işlenirken ölçekte yer alan her bir madde 1-5 arasında kodlanarak işlem gerçekleştirilmiştir. Kodlamalarda olumlu yanıtta başlanarak olumsuz yanıtta doğru 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde derecelendirme yapılmıştır. Ölçeklerde yer alan ters maddeler belirtilenin tersi şeklinde derecelendirilerek analiz edilmiştir. Araştırma verilerine normallik testi uygulanmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiğinden, verilere parametrik testler uygulanmıştır. Veriler çözümlenirken öncelikle

bağımsız değişkenlere ilişkin sayı (N), aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma (Ss) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Bağımsız ortalamalar arasındaki farkı test etmek için t- testi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda bulunan bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Ayrıca araştırmanın amacı ve alt amaçları doğrultusunda oluşturulan problemlere ilişkin bulgular analiz edilerek tablolar halinde sunulmaktadır. Sonuçlar bu bulgulara göre yorumlanmaktadır.

1. Kamu Personellerinin Tüketici Karar Verme Tarzlarına İlişkin Bulgular

Bu alt probleme ilişkin bulgulara ait veriler tablo 2. de verilmiş olup yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 2: Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

	N	\bar{X}	Ss
Marka odaklılık		3,60	1,06
Yenilik-moda odaklılık		2,85	1,08
Fiyat odaklılık		2,87	1,13
Düşünmeden alışveriş		3,44	1,05
Bilgi karmaşası yaşama	620	2,72	1,07
Alışkanlık odaklılık		3,07	1,02
Alışverişten kaçınma		3,08	1,11
Kararsızlık		2,97	1,17
Marka odaklılık		3,04	1,16

Tablo 2' de görüldüğü gibi kamu personellerinin göre karar verme tarzlarından mükemmeliyetçilik alt boyutunda algılarının en yüksek ($\bar{X}=3,60$) olduğu; dikkatsizlik alt boyutunda ise algılarının en düşük ($\bar{X} = 2,72$) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun kabul edilebilir bir tüketici karar verme tarzı düzeyi olduğu söylenebilir. Şırnak ilindeki kamu personellerinin de bütçe odaklı yaklaşım içinde oldukları, bir ürün satın almadan önce parasının karşılığını mal veya hizmet olarak alıp almadıklarını sorguladıkları bir yaklaşım içinde oldukları eldeki bulgulara dayanılarak söylenebilir.

2. Kamu Personellerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Tüketici Karar Verme Tarzlarına İlişkin Bulgular

Bu alt probleme ilişkin bulgulara ait veriler tablo 3' de verilmiş olup yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 3:Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarına ilişkin t-Testi Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Boyut	Cinsiyet	N		t	Sd	P
Mükemmeliyetçilik	Kadın	263	3,61	,362	1,05	,718
	Erkek	357	3,58	,363	1,07	,717
Marka odaklılık	Kadın	263	2,94	1,771	1,09	,077
	Erkek	357	2,78	1,769	1,08	,077
Yenilik-Moda odaklılık	Kadın	263	3,01	2,525	1,14	,012*
	Erkek	357	2,77	2,521	1,12	,012
Fiyat odaklılık	Kadın	263	3,40	-,807	1,06	,420
	Erkek	357	3,47	-,807	1,06	,420
Düşünmeden alışveriş	Kadın	263	2,89	3,524	1,06	,000*
	Erkek	357	2,58	3,531	1,07	,000
Alışkanlık odaklılık	Kadın	263	3,19	2,583	,962	,010*
	Erkek	357	2,98	2,617	1,05	,009
Bilgi karmaşası yaşama	Kadın	263	3,20	2,425	1,12	,016*
	Erkek	357	2,99	2,411	1,08	,016
Alışverişten kaçınma	Kadın	263	2,76	-3,860	1,13	,000*
	Erkek	357	3,12	-3,891	1,18	,000
Kararsızlık	Kadın	263	3,14	1,948	1,16	,052

Erkek	357	2,95	1,946	1,15	,052
-------	-----	------	-------	------	------

*p<,05

Tablo 3' de görüldüğü gibi Şırnak ilinde örnekleme dahil olan katılımcılardan kadın kamu personellerinin algılarında erkeklere göre yenilik-moda odaklılık ($\bar{X}=3,01$), düşünmeden alışveriş ($\bar{X}=2,89$), alışkanlık odaklılık ($\bar{X}=3,19$) ve bilgi karmaşası ($\bar{X}=3,20$) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bir birey olarak kadın personellerin kişisel ihtiyaçlarının nispeten bazı alanlarda (giyim, kozmetik ürünler gibi) doğal olarak erkek personellere göre daha fazla olması bu anlamlı farklılığı açıklayabilir. Aynı şekilde elde edilen bir diğer bulguya göre erkek katılımcıların algılarında alışverişten kaçınma alt boyutunda ($\bar{X}=3,12$) kadın katılımcıların algılarına göre anlamlı bir farklılık olduğu sonucu, zaruri ve kişisel ihtiyaçların farklılığı varsayımına dayandırılabilir.

3. Kamu personellerinin yaş değişkenine göre tüketici karar verme tarzlarına ilişkin bulgular

Bu alt probleme ilişkin bulgulara ait veriler tablo 4' de verilmiş olup yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 4: Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarının Anova testi puanlarının yaş değişkenine göre dağılımı

Boyut	Yaş	N	\bar{X}	F	Sd	P
Mükemmeliyetçilik	20-24	107	3,39	1,076	1,14	,373
	25-29	202	3,67		1,03	
	30-34	173	3,63		,986	
	35-39	55	3,65		1,06	
	40-44	41	3,62		1,15	
	45+	42	3,50		1,21	
Marka odaklılık	20-24	107	2,77	4,768	1,18	,000*
	25-29	202	3,12		1,07	
	30-34	173	2,77		1,05	
	35-39	55	2,84		1,01	
	40-44	41	2,50		1,09	
	45+	42	2,48		,940	

Yenilik- odaklılık	moda	20-24	107	2,84	3,630	1,07	,003*
		25-29	202	3,00		1,15	
		30-34	173	2,97		1,17	
		35-39	55	2,80		1,17	
		40-44	41	2,54		1,16	
		45+	42	2,30		,848	
		20-24	107	3,47		1,23	
25-29	202	3,47	1,09				
Fiyat odaklılık	30-34	173	3,48	569	,879	,724	
	35-39	55	3,32	1,13			
	40-44	41	3,25	1,06			
	45+	42	3,34	,978			
	20-24	107	2,90	1,17			
	25-29	202	2,91	1,04			
Düşünmeden alışveriş	30-34	173	2,54	6,751	,979	,000*	
	35-39	55	2,88	1,16			
	40-44	41	2,19	,935			
	45+	42	2,28	1,05			
	20-24	107	3,05	1,11			
Alışkanlık odaklılık	25-29	202	3,29	,983			
	30-34	173	3,00	5,610	,945	,000*	
	35-39	55	3,17	1,12			
	40-44	41	2,50	,935			
	45+	42	2,78	,891			

Bilgi karmaşası yaşama	20-24	107	3,01	2,234	1,16	,049*
	25-29	202	3,25		1,08	
	30-34	173	3,07		1,07	
	35-39	55	3,02		1,17	
	40-44	41	2,76		1,06	
	45+	42	2,83		1,09	
Alışverişten kaçınma	20-24	107	2,81	2,820	1,22	,016*
	25-29	202	2,89		1,21	
	30-34	173	3,18		1,04	
	35-39	55	3,17		1,25	
	40-44	41	2,95		1,30	
	45+	42	2,62		1,01	
Kararsızlık	20-24	107	2,91	1,106	1,24	,356
	25-29	202	3,13		1,13	
	30-34	173	3,07		1,083	
	35-39	55	3,09		1,15	
	40-44	41	2,84		1,24	
	45+	42	2,83		1,31	

*p<,05

Tablo 4'de görüldüğü gibi katılımcılardan 25-29 yaş arasında olanların yenilik-moda odaklılık ($\bar{X}=3,12$), düşünmeden alışveriş (dikkatsizlik) ($\bar{X}=2,91$), bilgi karmaşası yaşama ($\bar{X}=3,25$) ve kararsızlık ($\bar{X}=3,13$) alt boyutlarında; 30-34 yaş aralığında olanların alışkanlık odaklılık ($\bar{X}=3,00$) ve alışverişten kaçınma alt boyutunda ($\bar{X}=3,18$); diğer yaş gruplarına göre algılarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durumda katılımcılardan 30-34 yaş arası grubun alışverişten kaçınma alt boyutunda algılarının yüksek olması ilk başta şaşırtan bir sonuç olarak yorumlanabilir ancak beklenenin aksine bu yaş grubunun masraflarının az olduğu, sadece belirli markalarda ürünler tercih ettikleri ve gelirlerinin bir kısmını tasarruftan yana kullanmaya elverişli oldukları söylenebilir.

4. Kamu Personellerinin Kıdem Değişkenine Göre Tüketici Karar Verme Tarzlarına İlişkin Bulgular

Bu alt probleme ilişkin bulgulara ait veriler tablo 5' de verilmiş olup yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 5: Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarının anova testi puanlarının kıdeme göre dağılımı

Boyut	Kıdem	N	\bar{X}	F	Sd	P
Mükemmeliyetçilik	1-3	202	3,52	3,255	1,07	,021*
	4-6	189	3,55		1,09	
	7-9	100	3,51		1,04	
	10+	129	3,85		1,99	
Marka odaklılık	1-3	202	2,77	4,518	1,10	,004*
	4-6	189	3,08		1,11	
	7-9	100	2,66		1,01	
	10+	129	2,79		1,06	
Yenilik-moda odaklılık	1-3	202	2,75	3,044	1,12	,028*
	4-6	189	3,07		1,13	
	7-9	100	2,85		1,20	
	10+	129	2,76		1,11	
Fiyat odaklılık	1-3	202	3,59	2,537	1,07	,056
	4-6	189	3,35		1,07	
	7-9	100	3,30		1,07	
	10+	129	3,43		,975	
Düşünmeden alışveriş	1-3	202	2,76	1,928	1,07	,124
	4-6	189	2,82		1,10	

	7-9	100	2,63		1,014	
	10+	129	2,55		1,07	
	1-3	202	3,12		,989	
	4-6	189	3,16		1,08	
Aalışkanlık odaklılık	7-9	100	3,00	1,538	,955	,204
	10+	129	2,93		,996	
	1-3	202	3,14		1,09	
	4-6	189	3,07		1,10	
Bilgi karmaşası yaşama	7-9	100	3,03	,335	1,12	,800
	10+	129	3,05		1,11	
	1-3	202	3,01		1,17	
	4-6	189	2,96		1,21	
Aalışverişten kaçınma	7-9	100	2,87	,305	1,07	,822
	10+	129	3,00		1,21	
	1-3	202	3,05		1,14	
	4-6	189	3,03		1,16	
Kararsızlık	7-9	100	3,10	,265	1,08	,850
	10+	129	2,97		1,25	

*p<,05

Tablo 5'de görüldüğü gibi katılımcılardan 10 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanların mükemmeliyetçilik ($\bar{X}=3,85$), 4-6 yıl kıdeme sahip olanlar marka odaklılık ($\bar{X}=3,08$) ve yenilik-moda odaklılık ($\bar{X}=3,07$) alt boyutlarında; algılarının diğer katılımcılara göre yüksek olduğu bulgulanmıştır. Araştırmada 10 yıl ve üstü kıdeme sahip olanların mükemmeliyetçilik alt boyutunda algılarının yüksek olması; yaş ve çalışma yılı olarak belirli bir kıdeme sahip olan katılımcıların alışveriş veya hizmet alım satımında en iyiyi aramaları veya fayda-maliyet analizine dayanarak alışveriş yapmayı daha çok tercih ettikleri şeklinde açıklanabilir. 4- 6 yıl kıdeme sahip personellerin marka ve moda alt boyutlarındaki algı farklılıkları ise en iyiyi arama çabası ve dolayısıyla günün modasına ulaşmada, en çok tercih edilenin en iyi olduğu yönünde bir algı yaratılması ile ilişkili olabilir.

5. Kamu personellerinin medeni durum değişkenine göre tüketici karar verme tarzlarına ilişkin bulgular

Bu alt probleme ilişkin bulgulara ait veriler tablo 6' da verilmiş olup yorumları tablonun altında yapılmıştır.

Tablo 6: Kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarının t- testi puanlarının medeni duruma göre dağılımı

Boyut	Medeni Durum	N	\bar{X}	T	Sd	P
Mükemmeliyetçilik	Evli	302	3,53	,362	1,07	,143
	Bekar	318	3,65	,363	1,09	,144
Marka odaklılık	Evli	302	2,74	1,77	1,04	,011*
	Bekar	318	2,96	1,77	1,98	,011
Yenilik-moda odaklılık	Evli	302	2,71	2,52	1,06	,001*
	Bekar	318	3,02	2,52	1,10	,001
Fiyat odaklılık	Evli	302	3,41	-,807	1,11	,438
	Bekar	318	3,47	-,807	1,01	,438
Düşünmeden alışveriş	Evli	302	2,59	3,52	1,06	,005*
	Bekar	318	2,83	3,53	1,09	,005
Alışkanlık odaklılık	Evli	302	2,99	2,58	1,11	,056
	Bekar	318	3,15	2,62	1,13	,056
Bilgikarmaşası yaşama	Evli	302	3,09	2,42	1,20	,847
	Bekar	318	3,07	2,41	1,11	,847
Alışverişten kaçınma	Evli	302	3,06	-3,86	1,14	,055
	Bekar	318	2,88	-3,89	1,07	,054
Kararsızlık	Evli	302	3,04	1,95	1,07	,984
	Bekar	318	3,03	1,94	1,08	,984

*p<,05

Tablo 6'da görüldüğü gibi bekar katılımcıların marka odaklılık ($\bar{X}=2,96$), moda odaklılık ($\bar{X}=3,02$) ve düşünmeden alışveriş (dikkatsizlik)($\bar{X}=2,83$) alt boyutlarında evli katılımcılara göre algılarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Düşünmeden alışveriş alt boyutu bir bütçeleme olmadan gelirini gelişigüzel kullanmak olarak yorumlanmalıdır. Bu durumda her üç alt boyut için bekar katılımcıların algılarının yüksek çıkması günümüz tüketici profili düşünüldüğünde sıra dışı bir sonuç olmadığı söylenebilir. Asgari ücretli olsa dahi bekar bir kamu çalışanının tüketime veya alışverişe ayıracığı bütçenin evli bir kamu personeline göre daha fazla olması beklenmektedir. Bu durumda bütçe biraz göz ardı edilebilir ve moda için uygun ya da istenilen markaya yönelik mal ve hizmet alışverişi söz konusu olabilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Şırnak ilindeki kamu personellerinin tüketici karar verme tarzlarının düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; katılımcıların çoğunluğunun 25-39 yaş grubunda bulunan, bekar ve ortalama 1 ile 9 yıllık kıdeme sahip kamu personellerinin oluşturduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada katılımcıların özellikle mükemmeliyetçilik alt boyutunda algılarının yüksek olması ve 20-24 yaş arası grubun bütçeyi göz ardı ederek plansız ve düzensiz alışveriş yapması (dikkatsizlik) beklenen sonuçlar iken, 20-24 yaş grubu katılımcıların alışverişten kaçınma alt boyutunda algılarının yüksek olması ve 10 yıl üstü kıdeme sahip katılımcıların moda odaklılık alt boyutunda algılarının yüksek olması araştırmada dikkat çeken sonuçlar olmuştur. Son yıllarda yaşanan kur farklılıkları, enflasyon oranlarının önceki yıllara göre artış göstermesi ve Şırnak ilinde tercih edilen ürüne yönelik alternatif pazarların sınırlı olması gibi unsurlar 20-24 yaş arası grubu katılımcıların alışveriş yapmaktan çekinmesini anlamlandırmaya yardımcı olabilir. Ayrıca ilgili yaş grubunun moda odaklılık ve marka odaklılık alt boyutlarında da algılarının yüksek olduğu bulgulanmıştır. O halde yaşanan fiyat artışları veya istenilen ürünün fiyatının geçmiş yıllardaki fiyatlarına nazaran pahalılaşması, tercih edilen markaların ithal ürün olması durumunda olduğundan daha da yüksek bir fiyatla piyasaya sunulması, 20-24 yaş arası katılımcıların alışverişten kaçınma alt boyutunda algılarının yüksek olmasının nedeni olarak görülebilir.

10 yıl ve üstü kıdeme sahip katılımcıların moda odaklılık alt boyutunda algılarının yüksek olması iki farklı şekilde yorumlanabilir. İlk olarak 10 yıl ve üstü kıdeme sahip katılımcıların tüketim alışkanlıklarının yaştan ve kıdemden bağımsız olarak devamlılık arz ettiği ve zamanın şartları ne olursa olsun yaşamlarında moda unsurunun önemli bir yere sahip olduğudur. İkinci olarak ise internet üzerinden internetin yaygınlaşması veya internet üzerinden yapılan alışveriş sayesinde pazar dünyasının genişletilmesinin, 10 yıl ve üstü kıdeme sahip katılımcılara modayı takip etme açısından avantaj sağladığı düşünülebilir.

Şırnak ilindeki kamu personellerinin birçok ilde olduğu gibi mesai kavramı nedeni ile alışverişe zaman ayıramaması, bulunduğu şehirdeki ürünlerden memnun olmaması ve bu nedenlerle daha pratik bir alışveriş türü olan internette alışveriş yöntemini tercih etmeleri, ekonomik faktörler ve çevresel faktörler, son yıllarda tüketici alışkanlıklarını ve karar verme tarzlarını etkilemiş olabilir. Bunun en somut örneği ise ABD-ÇİN ticaret savaşlarına dahi konu olan Huawei marka cep telefonu ürünlerinin kullanımının yaygınlaşmasıdır. Geçmiş yıllarda şartlar ne olursa olsun Apple marka ürünler yüksek kalite bekleyen ve eğlence -haz odaklı müşteriler (moda odaklılık-fiyat odaklılık-alışkanlık odaklılık) için vazgeçilmez bir ürün iken; neredeyse aynı özelliklere sahip ve fiyat olarak bütçeye daha uygun olan

Huawei marka ürünler bu kesimin ilgisini çekmeye başlamış ve fayda-maliyet analizi çerçevesinde bir düşünce oluşmasını sağlamıştır. Böylelikle dikkatsizlik, moda odaklılık ve alışkanlık odaklılık alt boyutlarından mükemmeliyetçilik alt boyutuna doğru anlamlı bir değişkenlik söz konusu olmuştur.

Sağlıklı bir şekilde büyümeyi hedefleyen şirket ve kurumların elindeki kaynakları çok iyi bir şekilde değerlendirmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle iktisadi meselenin temel unsuru olan "ne, nasıl, kimler için" üretilen sorusunun cevaplanmasına yardımcı olabilecek çalışmalardan birisi de tüketici karar verme tarzlarının belirlenmesidir. Söz konusu kuruluşların yöneticileri tarafından stratejik açıdan devamlılığı olan müşterilerin tespit edilmesi(marka bağımlılığı alt boyutundaki müşteriler için), yeni müşteri kazanımı açısından müşteri taleplerinin anlaşılması (mükemmeliyetçilik, fiyat odaklılık, marka odaklılık alt boyutlarındaki müşteriler için) ve bu yönde üretimin sağlanması, farkındalık yaratacak faaliyetlerle şirkete sempati sağlanması (kararsızlık, alışverişten kaçınma alt boyutundaki tüketiciler için) şirketin sürdürülebilir karlılığını olumlu yönde etkileyebilir. Karlılığı sağlayabilen bir şirket ise yapacağı yatırımlarla istihdam sağlayabilir ve üretim yolu ile yerel ekonomik bütçelere katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Archer, N., & Yuan, Y. (2000). Managing business to business relationship throughout the e-commerce procurement life cycle. *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy*, 10(5), 385–395.
- Bozkurt, İ. (2004). İletişim Odaklı Pazarlama Tüketiciden Müşteri Yaratmak, 2.Baskı, İstanbul: Mediacat.
- Dursun, İ., Alınçık, Ü., & Tümer Kabadayı, E. (2013) Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Yapısı ve Boyutları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 293-304.
- Epstein, G. (2005) "Introduction: Financialization and the World Economy", Epstein, G. (der.), *Financialization and the World Economy*, Cheltenham: Edward Elgar, 3-16.
- İslamoğlu, A.H. (2003). Tüketici Davranışları, İstanbul: Beta.
- KOTLER, P.(2005). Principles of Marketing, Prentice Hall, Tenth Edition.
- Lin, Fang-Yi. 2003. "An Analysis Of Hospitality Consumer Lifestyles In The
- Lysonski, S., Durvasula, S. and Zotos, Y. (1996). Consumer Decision-Making Styles: A Multi-Country Investigation. *European Journal of Marketing*, 30(12), 10.
- Mitchell Vincent-Wayne, Gianfranco Walsh 2004, "Gender Differences in German Consumer Decision-Making Styles" *Journal of Consumer Behaviour*, Jun Vol:3, No:4, s:331-346.
- MUCUK, İ. (2004). "Pazarlama İlkeleri", Türkmen Kitabevi, 14.Baskı.
- Nas S, (2010). Karar Verme Stillere Bilimsel Yaklaşımlar, "*Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi*" 2(2).
- Nayeem, Tabmid. (2012). Decision-Making Styles of

IndividualistandCollectivistAutomobile Consumers in Australia. *International Journal of Business & Management*, 7(16): 44-55.

Nutt, P.C. (1979): TheInfluence of Decision Style on Use of DecisionModels. *Technological Forecastingand Social Change*,14, 77-93.

OSKAY, S. (2000), "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı ve Türk

Finans Sistemi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 75(10): 9-18.

Siu Noel, Y. M., Wang Charlie C. L., Chang, Ludwig M. K., &Hui, Alice S. Y. (2001). Adapting Consumer Style Inventory to Chinese Consumers: A Confirmatory Factor Analysis Approach. *Journal of International Consumer Marketing*, 13(2), 29-48.

Sproles, G. B.,&Kendall, E. (1986). A Methodology for Profiling Consumers' Decision-Making Styles. *TheJournal of Consumer Affairs*, 20(2): 267-279.

Ünal, S. ve Erciş, A. (2006). Tüketicilerin Kişisel Değerlerinin Satın Alma Tarzları Üzerindeki Etkisi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 23-48.

Ünsal, E. M. (2017). *Mikro İktisat*, Ankara: Murat Eğitim Kurumları.

Walsh, G.,Mitchell, V.W. & Henning-Thurau, T. (2001). German Consumer DecisionMaking Styles. *TheJournal of Consumer Affairs*, 35(19): 73-95.

Walters, C.G. (1974). *Consumer BehaviorTheoryandPractice*, Homewood, IL.: Richard D. IrwinCo.

Yağcı, M.İ. & İlarıslan, N. (2010). Reklamların ve Cinsiyet Kimliği Rolünün Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), 138-155.

<https://info@hukukdestegi.com> [Erişim Tarihi:08.02.2019]

<https://www.paraborsa.net>. [Erişim Tarihi: 08.02.2019]

İSLAM EKONOMİSİ PERSPEKTİFİNDE ADİL EKONOMİK DÜZENİN VERGİLENDİRME ESASLARI

Yasin ZARARSIZ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Geçmişten günümüze devletlerin gelirlerinin büyük çoğunluğunu temin ettiği kaynak vergilerdir. Devlet, vergileri; yol, su, elektrik, sağlık gibi hizmet çalışmalarını yani kamu ihtiyaçlarını gidermek amacıyla topladığı gibi ülke güvenliğini sağlamak amacıyla da toplamaktadır. Devlet vatandaşlarından, kurum veya kuruluşlarından; kanun ve bunun getirdiği belirli ölçülerde, zorla ve karşılıksız olarak vergi toplamaktadır. Özellikle Kapital Dünya Ekonomisinin söz sahibi olduğu günümüz dünyasında devletler, halktan toplamış olduğu vergiler gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu adaletsizliği gidermek için devletin vergileri toplarken halkın, kurum ve kuruluşların; gelir durumu, ödeme gücü vb. gibi durumları göz önünde bulundurması gerekmektedir. İşte bu çalışmada günümüz dünyasında devletlerin toplamış olduğu vergilerin toplum içerisinde gelir dağılımında adaletsizliğe nasıl neden olduğu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak yine bu çalışmada; İslam Ekonomisi ışığı altında özellikle Türkiye üzerinden, Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın ekonomik doktrin olarak ortaya koyduğu, bir ekonomik sistem olan Adil Ekonomik Düzenin vergiyle ilgili esaslar baz alınarak günümüz vergi sistemlerinin, devletin vergi gelirlerinin gelir dağılımında meydana getirdiği adaletsizliğin giderilmesi için çözüm yolları sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Adil Ekonomik Düzen, Vergi

THE ISLAMIC ECONOMY PERSPECTIVE OF FAİR ECONOMIC ORDER TAXATION GUIDELINES

Abstract

From the past to the states revenues provided by the majority of the source program sponsorship The duties of the state; road water, electricity, work such as the health service to address the needs of the public that is collected in order to provide the security of the country as the collection. The citizens of the state institutions or organizations; in accordance with the law and the specific dimensions of this force is bad and the tax collection. In particular the capital of the world economy in the world today as the owner of the states collected by the public for taxes on income distribution causes injustice. To compensate for this made the people of the state to collect taxes, institutions and organizations as the

status of the payment is the challenge etc. it is necessary to consider the states. Facts about this study collected by the participating states in the world today taxes on income distribution within the community how are caused by injustice. It is also connected to this study under the light of the Islamic Economy; especially via Turkey, Prof. Necmettin Erbakan's economic doctrine as an economic system is a Fair Economic order based on the principles of tax tax systems today the tax revenues of the state income distribution of the solution to eliminate this injustice has been righted put on the ways to reveal study.

Key Words: The İslamic Economy, Fair Economic Order, Tax

Giriş

Devletin; dış tehditlere karşı kendini savunmak, iç güvenliğini ve asayişi sağlamak, yatırımlar yaparak büyüyüp gelişmek, bir takım hizmetlerde bulunarak halkının eğitim ve refah seviyesini artırmak gibi temel amaçları vardır. Devlet, gereksinim duyduğu maddi kaynakları karşılamak için elde ettiği gelirlerin büyük bölümünü halktan vergi alarak temin etmektedir. Bu geliri ise devlet, vergi adı altında kendi ülkesinde bulunan şahıs ve kurumlardan, miktarınca ve ihtiyacı olan gelirin ne kadar olduğuyula ilgili olarak üretilen mal ve hizmetlerden kanun yoluyla ücretlendirerek yapmaktadır.

Bireyler ve kurumlar açısından vergi, devlete karşı en önemli ödevlerden biridir. Dolayısıyla vergi, şahıslar ve kurumların devlet ile aralarında yaptıkları sosyal bir sözleşme de denebilir. Bireyler ve kurumlar, ihtiyaçlarını karşılamak için devlete nakdi kazancından belli bir miktar vererek devletin vermiş olduğu hizmetlerinden yine devlete ödedikleri vergiler oranında yararlanmaktadır. İşte bu durumda hem devlet hem de vatandaş ve kurumlara, ödev ve sorumluluk düşmektedir. Bu karşılıklı ilişkiyi sağlayan faktör vergidir. Bu bağlamda vergi, devlete mal ve hizmet üretimi için kaynak oluşturmaktadır.

Mevcut ekonomik sistemler, ekonomide ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalar, arz-talep dengesizliği gibi sorunlara karşı getirdikleri çözümler tam çare olamamaktadır. Buna bir örnek olarak yaşanan büyük ekonomik krizler gösterilebilir. Adil Ekonomik Düzen, ekonomideki bu gibi bozulmalara İslam Ekonomisi perspektifinde çözüm yolları getiren bir sistemdir. Adil Ekonomik Düzen, Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın ileri sürdüğü ekonomik doktrin olarak; son derece uygun, üretimin adil dağıldığı, atıl kalmayan, tam kapasite ile çalışan, her zaman piyasada dengenin olduğu üretim odaklı bir ekonomik sistemdir. Adil ekonomik düzenin getirdiği vergi düzeni, diğer ekonomik sistemlerinkinden farklıdır. Bu farklılık; devletin vergiyi şahıs ve kurumlardan tüketim üzerinden değil, verginin hangi durumlarda nasıl, ne miktarda, neye göre alınacağı ile ilgili olarak üretim üzerinden vergilendirme esasını kabul etmektedir.

İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, dolaylı vergileri gelir dağılımında adaletsizliğe neden olması gerekçesiyle reddetmektedir. Ayrıca üretimi teşvik ederek sermaye sahiplerinin, elinde sermayesi olmayanları sömürmesine izin vermemektedir. Adil Ekonomik Düzen, sermayeyi üretime ve yatırıma çevirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı doğrultusunda, vergi doktrininin İslam Ekonomisi kaynaklarından yararlanılarak devletin gelirlerini vergi yoluyla nasıl temin ettiği ve günümüz dünyasında vergi sistemlerinin gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan durumlar gelir dağılımındaki adaletsizliği gösteren Gini katsayısından yararlanılarak AB üyesi ülkeler ile Türkiye kıyas edilerek Adil Ekonomik Düzenin vergilendirme esasları anlayışıyla değerlendirilmiş ve sorunlara çözüm yolları sunulmuştur.

1. Vergi ve Türleri

Vergi, devletin kamu hizmetlerini karşılamak için siyasal otorite ve gücüne dayanarak gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve malları üzerinden belli miktar kanun yoluyla aldığı paradır (Seyidoğlu, 2002: 695). Anayasamızın 73. Maddesinde, herkesin kamu giderlerini karşılamada mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu; vergi yükünün adil, dengeli dağılımının maliye politikasının bir sosyal amacı olduğu ve bu yükümlülüklerin değiştirilmesi ve kaldırılması kanunla mümkün olduğu belirtilmiştir. (<http://www.tbmm.gov.tr>, erişim: 21.12.2018) Bu bağlamda verginin kamu harcamalarını karşılamak için devletin kendine oluşturduğu gelir kaynaklarında; devlet vergiyi karşılıksız, zorla, para ve mal şeklinde almaktadır. Para şeklinde alınan vergiler nakdi, mal şeklinde alınan vergiler ise aynı vergilerdir. Dolaysız vergilere emlak vergisi, kurumlar vergisi, gelir vergisi, veraset ve intikal vergisi ile motorlu taşıtlar vergisi örnek iken; dolaylı vergilere ise KDV, ÖTV, harçlar, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, akaryakıt tüketim vergisi, taşıt alım vergisi ve gümrük vergisi örnek olarak verilebilir (<http://m.muhasabedersleri.com>, erişim: 22.11.2018).

Tablo 1: 2000-2016 Yılları Arası Türkiye'de Toplanan Vergilerin Türlerine Göre Oransal Dağılımı

Yıllar	Dolaysız Vergiler			Topl am	Dolaylı Vergiler			Topl am
	Gelir Vergisi	Kurumlr Vergisi	Servet Vergisi		KDV	ÖTV	Diğer Vergiler	
2000	23,8	9,6	1,1	34,5	30,0	17,7	17,8	65,5
2001	29,2	9,3	1,1	39,6	28,5	18,0	13,9	60,4
2002	23,0	9,4	1,3	33,7	30,7	24,2	11,4	66,3
2003	20,2	10,3	2,7	33,2	28,4	27,4	11,0	66,8
2004	21,2	10,5	1,6	33,3	30,5	26,5	9,7	66,7
2005	20,5	10,1	2,2	32,8	28,7	27,9	10,6	67,2
2006	21,1	8,1	2,3	31,5	30,1	26,9	11,5	68,5
2007	22,5	9,0	2,4	33,9	28,3	25,6	12,2	66,1
2008	22,6	10,1	2,4	35,1	27,8	24,9	12,2	64,9
2009	22,3	10,5	2,7	35,5	27,2	25,3	12,0	64,5
2010	19,2	9,9	2,5	31,6	29,7	27,2	11,5	68,4
2011	19,2	10,6	2,5	32,3	31,0	25,3	11,4	67,7

2012	20,3	10,4	2,5	33,2	29,2	25,7	11,9	66,8
2013	19,5	8,9	2,4	30,8	30,9	26,2	12,1	69,2
2014	21,0	9,2	2,3	32,5	29,1	25,8	12,6	67,5
2015	21,0	8,2	2,3	31,5	29,7	26,0	12,8	68,5
2016	21,1	9,4	2,3	32,8	28,5	26,2	12,5	67,2

Kaynak: www.muhasabat.gov.tr (Muhasebat Genel Müdürlüğü) ve www.gib.gov.tr (Gelir İdaresi Başkanlığı).

Türkiye’de vergiler, toplanma şekliyle gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Bunun başlıca nedeni dolaylı vergilerin ağırlığıdır. Dolaylı vergilerin ağırlığı, tüketicinin vergi yükünü artırmakta ve üretim üzerinden alınan vergi oranlarının az olması nedeniyle de gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Tablo 1’de Türkiye’de toplanan dolaylı vergilerin 2000-2016 yıllarında, oranın iki katını aştığı görülmektedir. İlgili yıllarda dolaylı vergi gelirinin oran olarak arttığı, dolaysız vergi gelirinin ise azaldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığını göstermektedir.

Tablo 2: 2000-2016 Yılları Arası Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerdeki Vergilerin Türlerine Göre Oransal Dağılımı

İlkele r	2000		2005		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀	D ₀
İman ya	5,1	4,9	8,7	1,3	9,8	0,2	9,3	0,7	8,1	1,9	6,9	3,1	6,7	3,3	6,4	3,6	5,3	4,7
vustu rya	2,6	7,4	3,0	7,0	3,2	6,8	2,9	7,1	2,7	7,3	1,5	8,5	0,9	9,1	0,0	0,0	2,5	7,5
elçik a	2,4	7,6	2,5	7,5	4,1	5,9	3,6	6,4	3,5	6,5	2,4	7,6	2,3	7,7	2,4	7,6	3,5	6,5
ulgar istan	6,6	3,4	7,2	2,8	4,4	5,6	3,6	6,4	5,1	4,9	4,1	5,9	2,3	7,7	3,2	6,8	3,0	7,0
ek Cum.	7,7	2,3	5,3	4,7	1,4	8,6	3,0	7,0	4,0	6,0	4,0	6,0	1,8	8,2	2,9	7,1	2,8	7,2

anim arka	5,8	4,2	5,7	4,3	5,9	4,1	6,2	3,8	5,7	4,3	5,1	4,9	2,8	7,2	4,7	5,3	5,3	4,7
stonya	1,4	8,6	5,1	4,9	7,3	2,7	8,2	1,8	7,6	2,4	5,0	5,0	5,0	5,0	4,6	5,4	6,1	3,9
inlandiya	8,6	1,4	3,7	6,3	5,2	4,8	6,2	3,8	7,0	3,0	6,6	3,4	6,3	3,7	5,6	4,4	6,1	3,9
ransa	4,9	5,1	6,6	3,4	7,6	2,4	5,6	4,4	4,5	5,5	4,0	6,0	4,5	5,5	4,8	5,2	5,2	4,8
ırvatistan	.y.	.y.	.y.	.y.	3,8	6,2	3,8	6,2	5,0	5,0	5,0	5,0	5,4	4,6	6,6	3,4	6,2	3,8
ollanda	9,5	0,5	1,5	8,5	9,8	0,2	9,8	0,2	0,5	9,5	1,3	8,7	0,9	9,1	8,8	1,2	9,4	0,6
ngiltere	4,3	5,7	3,5	6,5	4,7	5,3	5,4	4,6	6,7	3,3	7,0	3,0	7,7	2,3	7,5	2,5	7,1	2,9
rlanda	9,2	0,8	2,2	7,8	1,6	8,4	5,7	4,3	4,8	5,2	5,4	4,6	5,6	4,4	4,3	5,7	4,4	5,6
spanya	1,7	8,3	1,9	8,1	1,2	8,8	0,1	9,9	9,6	0,4	1,1	8,9	1,8	8,2	2,5	7,5	2,4	7,6
sveç	1,3	8,7	2,6	7,4	8,2	1,8	5,4	4,6	6,0	4,0	5,5	4,5	5,1	4,9	4,3	5,7	5,1	4,9
talya	0,3	9,7	1,4	8,6	8,6	8,5	1,5	9,7	0,3	0,6	9,5	0,5	1,0	9,0	0,6	9,4	8,8	1,2
ıbris	2,2	7,8	1,5	8,5	8,2	1,8	7,4	2,6	8,4	1,6	6,9	3,1	8,9	1,1	9,6	0,4	0,9	9,1
etonya	2,9	7,1	1,0	9,0	0,5	9,5	1,5	8,5	1,1	8,9	1,3	8,7	1,9	8,1	1,9	8,1	1,3	8,7

itvan ya	9,8	0,2	5,1	4,9	1,9	8,1	2,7	7,3	9,8	0,2	9,1	0,9	9,1	0,9	8,4	1,6	7,6	2,4
ükse mbur g	7,3	2,7	9,0	1,0	4,9	5,1	6,7	3,3	7,1	2,9	7,2	2,8	8,7	1,3	5,1	4,9	3,5	6,5
acari stan	2,7	7,3	3,0	7,0	6,5	3,5	3,3	6,7	3,1	6,9	3,5	6,5	3,0	7,0	2,7	7,3	0,7	9,3
alta	7,2	2,8	5,5	4,5	0,4	9,6	1,5	8,5	9,6	0,4	8,2	1,8	8,5	1,5	8,6	1,4	7,4	2,6
olon ya	3,7	6,3	6,1	3,9	6,1	3,9	7,3	2,7	5,1	4,9	5,7	4,3	5,4	4,6	4,9	5,1	5,2	4,8
ortek iz	7,5	2,5	3,7	6,3	9,9	0,1	9,4	0,6	0,2	9,8	4,6	5,4	6,4	3,6	7,4	2,6	8,8	1,2
oman ya	3,5	6,5	0,8	9,2	6,3	3,7	8,3	1,7	9,3	0,7	8,3	1,7	7,2	2,8	6,8	3,2	3,6	6,4
lovak ya	2,6	7,4	7,3	2,7	5,4	4,6	4,5	5,5	2,9	7,1	1,8	8,2	0,7	9,3	9,5	0,5	8,1	1,9
loven ya	8,1	1,9	4,0	6,0	3,3	6,7	4,1	5,9	5,7	4,3	8,0	2,0	7,4	2,6	7,1	2,9	6,2	3,8
ürki ye	6,4	3,6	7,2	2,8	8,4	1,6	7,7	2,3	6,8	3,2	9,2	0,8	7,5	2,5	8,5	1,5	7,2	2,8
unani stan	7,7	2,3	7,3	2,7	0,6	9,4	9,1	0,9	5,5	4,5	7,1	2,9	1,2	8,8	2,1	7,9	2,1	7,9
B-28	8,3	1,7	0,0	0,0	0,7	9,3	0,9	9,1	0,8	9,2	0,3	9,7	0,5	9,5	0,4	9,6	0,2	9,8

Tablo 2’de 28 Avrupa Birliği ülkesinin ortalama değerleri baz alındığında, 2000-2016 yılları arası dolaylı vergilerden elde edilen gelirin %48,3’ten %50,2 oranına yükseldiği ve yine aynı yıllar arasında dolaysız vergilerden elde edilen gelirin %51,7’den %49,8 oranına düştüğü görülmektedir. Bu durum, AB üyesi ülkelerde ve özellikle Türkiye’de toplanan vergilerin, gelir dağılımında gün geçtikçe daha fazla adaletsizliğe neden olduğunu göstermektedir.

2. İslam Ekonomisi Perspektifinde Vergi ve Kaynakları

2.1. Kur’an-I Kerim’de Vergi Yerine Geçen Vergi Türleri

Temizlik, arıtma, bereket manalarına gelen zekât; insanların cimrilik, bencillik gibi duygulardan ve kul hakkından manevi yönden arınmasına vesile olur. Bu yüzden insanı manevi olarak arıtmak manasında ona zekât adı verilmektedir. Zekât, zorunlu olup sadece fakirlerin, muhtaçların, vergi memurlarının, bazı sosyal harcamaları icrası vb. ihtiyaçları için servetten alınan vergilerdir. “Sadakalar(zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, İslam’a kalpleri ısındırılacak olanlar, köleler(özürlülüğüne kavuşturulacak), borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”(Tevbe 9/60) ayetiyle zekât konusu belirtilmiştir.

Öşür; zorunlu olup devletin ihtiyaçları için tarımsal üretimden alınan vergidir. Ayrıca zekat yükümlülüğü getirilmeden arazi mahsullerinden alınan bir vergidir. (Döndüren, 2000: 39) Öşrün farz olması Kuran, sünnet ve icma delillerine dayanır. Allahu Teala şöyle buyurur: “Hasat günü ürünün hakkını, zekatını verin.”(Enam 6/31) “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temizinden, harcayın.(Bakara 2/268) Zekata “nafaka” denildiği gibi, çeşitli ayetlerde “infak etmek“ zekat vermek anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber(sav) şöyle buyurmuştur: “Yağmur veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulak olan yerlerin ürünlerinden 1/10(öşür), hayvan gücü veya taşıma su ile sulanan topraklardan ise 1/20 zekat gerekir.”(Buhari, Hadis 55) Irmaklar veya yağmur sularının suladığı topraklardan öşür, develer yardımıyla sulanan topraklardan 1/20 zekat vermek gerekir.(Döndüren, 2000: Tirmizi-Zekat Hadisi 14)

Cizye; zorunlu olup gayrimüslim erkeklerden yılda bir defa can ve mal güvenliklerini sağlamak için alınan, baş vergisi de denilen vergidir. Bu vergiden kadın, çocuk ve ihtiyar erkeklerden savaşmakla mükellef olmadıkları için cizye vergisi alınmamaktadır.(Tümer, 1993: 42-45)

İane (Yardımlaşma); Kuran’da ianeyi emreden ayet ve hadislerde naslarda açık olarak zikredilmese de genel zararı önlemek için özel zararın göze alınması, çok iyinin az iyiye, az zararın çok zarara tercih edilmesi gibi İslam’ın temel ilkelerine istinaden içtihaden koyulabilecek vergidir. Zekat, humus, öşür, cizye özel vergi iken, iane sürekli değişen ve gelişen iktisadi olgu içerisinde ortaya çıkan içtihaden konulabilecek vergidir. “İyilikte ve fenalıktan sakınmada yardımlaşın”(Maide 5/3) ayeti iane vergisine kaynak oluşturmaktadır.

Ganimet (Humus); düşman ile yapılan savaşta ele geçirilen para, değerli eşya, gayrimenkul gibi değerli maldır. 1/5’i(humus) devlete aittir. Bu sayede tahrip olan araç ve gereçler ile savaş masrafları tazmin edilmiş olmaktadır. Aksi halde yağmacılık gibi değerlendirilir. Bu da İslam ruhuyla bağdaşmayan bir durumdur. (Badem, 2017:8 5) Ganimetlerin vergi olarak kabul edilmesi gerekir. Zira ganimetlerin 1/5’i Allah ve Resul’un adına devlete verilmek zorundadır. “Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir

şeyin 1/5'i mutlaka Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."(Enfal 8/48)

2.2. İslam Ekonomisi Kaynaklarından Hadis ve Sünnetlere Göre Vergiler

Cahiliye döneminde Arabistan'da toplumun ileri gelen isimleri, pazarlara getirilen ticari mallardan meks veya uşur adı altında belirli oranlarda vergi alırdı. Asrı Saadet döneminde Peygamber efendimiz(sav), bu ticari mallar ve pazarlarda alınan vergiler üzerinde ıslahatlar yaparak zamanın yeni kurulan İslam Devletinin hazine ve vergi sisteminde yeni adımlar atmıştır. İslam Ekonomisi tarihi kaynaklarına göre peygamber efendimiz zamanında Müslüman olan devlet, kabile veya kişilerden ithal edilen ticari mal ve pazar malları üzerinde vergi alınmazdı. Müslümanlardan sadece uşur vergisi alınmaktaydı. Sonuç itibariyle pazar ve çarşılara getirilen mallar üzerinde vergi gelirleri düşük seviyede kalmıştır. Hz. Ömer zamanında gümrük vergisi ilk defa uygulanarak İslam Ekonomisi perspektifinde bac ve damga vergisi gibi yeni kavramlar getirilmiştir. (<http://www.islamansiklopedisi.info>, erişim: 04.12.2018) Hz. Ömer zamanında İslam Devletinin genişleyen sınırları ile bu topraklarda yaşayan gayrimüslimler çoğunlukta kalmış; çarşı, pazar gibi gümrük ve ticaret üzerinde alınan vergiler artmıştır(Fayda, 2018). Gümrük ve ticaret vergileri oran üzerine değil, ticareti yapanın Müslüman olup olmamasıyla alakalıydı. İslamiyet öncesi ve sonrasında kervan ticareti üzerinden alınan vergiler, Emeviler döneminde değişime uğrayarak hayvan adedi, yükün ağırlığı, cinsi gibi özellikler üzerinden alınmaya başlanmıştır. (<http://www.islamansiklopedisi.info>, erişim: 04.12.2018)

Peygamber Efendimiz(sav) şöyle buyurmuştur: "Yağmur veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulak olan yerlerin ürünlerinden 1/10(öşür), hayvan gücü veya taşıma su ile sulanan topraklardan ise 1/20 zekât gerekir."(<http://www.hadis.ihya.org>, erişim: 21.12.2018) hadisi toprak ürünlerinde zekat(vergi) alınacağını gösterir. Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen hadiste altın ve gümüş; mübadele aracı olması bakımından Hz. peygamber 5 ukiyeden(=200 dirhem) az olan gümüşte zekat olmadığı(Buhari, Hadis 32), ayrıca gerek para gerekse külçe gümüşün 1/40 oranında zekata tabi olduğu rivayet edilmiştir(Buhari, Hadis 38). Hayvanlarda; deve, koyun, sığır gibi hayvanların zekatı varken, Hz. Peygamber(sav): "Sizi at ve kölelerin zekatından muaf tuttum." (Buhari, Hadis 45) ve "Müslümanlara kölesi ve atından dolayı zekât yoktur" (Buhari, Hadis 46) hadisleriyle atların zekattan muaf tutulduğunu göstermektedir.

2.3. İslam Ekonomisi Kaynaklarından İcma ve Kıyasa Göre Vergi

Kuran'ı Kerim'de çeşitli vergi türlerini belirten zekat, cizye, fey, haraç vb. gibi kelimeler bulunmakla birlikte bir bütün halinde vergiyi ifade eden bir kelime yoktur. Hadislerde bu terimlerin yanında özellikle cahiliye döneminin haksız uygulamalarını yansıtan gümrük ve pazar yeri vergisi anlamında meks terimi kullanılmaktaydı. Uygulamada ilk olarak, fetihler döneminde vergi vb. yükümlülükleri belirtmek üzere kullanılan terimler arasında bir yeknesaklık yoktur. Aynı vergi farklı bölgelerde farklı isimler altında alınırken farklı vergiler bazen aynı adla alınmaktaydı. Ancak rivayetler Araplar tarafından Suriye, Irak ve Mısır'da öteden beri lafızdaki benzerliğe rağmen baş vergisiyle toprak vergisinin ayrıldıklarını işaret etmektedir.

Haraç kelimesi bir taraftan vergiyi ya da devlet gelirlerini ifade etmesi açısından genel, arazilerden alınan nakdi veya aynı toprak vergisini ifade etmesi açısından özel bir anlam taşımaktadır. Harç ve haraç kelimeleri vergi, pazar resmi, baş vergisi gibi anlamlar taşır. İslam coğrafyasının genişlemesiyle meks,

daribe, vezife, baibe, kulef sultaniyye, resm(rüsum), avarız, bac terimlerine rastlanılmıştır. Terimin genelde nasların belirlediği şeri ve mali yükümlülüklerin yanı sıra mükus, rüsum, mukarrerat, cevali, mevrisül haşriyye, remy gibi örfi nitelikteki vergi türlerini de kapsadığı kabul edilmektedir. Memlûkler döneminde resmül-gazem, resmül-cumus, rüsumul-vilayet kelimesi; Osmanlılarda ise resim kelimesi vergiyi göstermek üzere yaygın biçimde kullanılmaktaydı. Ayrıca Arapçada faraza tabiri vergi veya tarh etmek manasına gelmektedir. Günümüz Arapçasında vergi daha çok desibe kelimesiyle ifade ediliyor. (Erkal, 2013: 197-207)

İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, dolaylı vergilerden olan KDV, ÖTV, gümrük gibi vergileri adil görmediği için kabul etmemektedir. Zenginden fakire fon aktarımı olan zekâti kural olarak koyarak sadakayı ve karşılıksız borç vermeyi (karz-ı hasen) teşvik eder. Bunun yanında insanları tembelliğe iten unsurları ortadan kaldırarak üretimi teşvik eder ve emeğe bir kutsiyet atfederek ilk planda tutar. Sermayenin yatırıma ve üretime dönüşmesini sağlayarak ekonominin sömürülmesine müsaade etmez. Belli bir kesimin sermayeyi elinde tutmasına karşı gelerek parayı kazanç vesilesi olmaktan çıkarır, israfı da yasaklar. İç ve dış açıkları ortadan kaldırarak enflasyonunun ve borçlanmanın yolunu kapatır.(Sugözü, 2017: 189)

3. Literatür Taraması

Şahbaz ve Saruç (2012) makalesinde sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi üzerinde yapılan analiz sonucunda, devletine güvendiğini belirten öğrenciler ile vatandaşlık bilinci yüksek olan öğrencilerin yüksek vergi ahlakına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca dini inançları kuvvetli olan bireylerin dini referanslara dayandırılan vergiler konusunda daha hassas oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ersin ve Yıldırım (2015) makalesinde Adil Ekonomik Düzen ve İslam Ekonomisi karşılaştırıldığında Adil Ekonomik Düzenin İslami hassasiyetler içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzende bazı farklılıkların olduğu ve bu farklılığın İslam Ekonomisinden değil mevcut düzene karşı daha farklı bir sistem getiren Adil Ekonomik Düzenen kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Kazancı (2016) makalesinde serbest piyasanın İslam Ekonomisi ile özel mülkiyet, miras, konut dokunulmazlığı, yabancı sermaye serbestisi, uluslararası ticaret, bireylere sağlanan teşebbüs özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, fiyatların serbestçe belirlenip devletin sınırlı müdahalesi açısından hem serbest piyasa hem de İslam Ekonomisinin birbiriyle uyum içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. İslam Ekonomisinde toplumsal çıkarlar ön plandayken serbest piyasada bireyler ön planda tutulmaktadır. Bu bağlamda İslam Ekonomisi, sadece bir serbest piyasa ekonomisi değil; devletin de lüzumlu hallerde sisteme katkı yaptığı, paylaşımcı, toplumcu, insani ve ahlaki unsurları da içeren bir sosyal piyasa ekonomisidir.

Özmen'in (2016) yapmış olduğu çalışmada geçmişte dünya uygarlıkları arasında büyük bir öneme sahip BRIC-T ülkelerinde vergi gelirlerinde belirleyicilerinin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada 1996-2013 yıllarını kapsayan vergi seti yardımıyla panel birim kök, panel eş bütünleşme testlerinde yapılan Ampirik analizlerde elde edilen bulgular, oluşturulan modellerdeki değişkenlerin toplam vergi gelirleri üzerindeki beklenen etkisini gösterdiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Bulgular ekonomik, mali, sosyal ve siyasi değişkenlerin toplam vergi gelirleri üzerinde önemli ölçüde belirleyici role sahip olduğunu göstermektedir.

Kuran(2004), İslam Ekonomisi doktrininin 20. yy. ortalarında İslam'ın sosyal rolü üzerine tartışmalara girdiğini, İslami öğretilere göre ekonomilerin yeniden yapılandırıldığını ileri sürmüştür. En görünür pratik başarısının ötesinde faizlerin önlenmesi için İslami bankaların kurulması, İslami ekonomik davranış normlarını desteklemiştir. Timur Kuran, İslam Ekonomisi doktrininin basit, tutarsız ve büyük ölçüde mevcut ekonomik zorluklarla alakasız olduğunu savunmaktadır. Birkaç Müslümanın bunu ciddiye aldığını gözlemleyerek, pratik uygulamaların verimlilik, büyüme veya yoksulluğu azaltma üzerine fark edilebilir bir etkisi olmadığını teyit etmiştir. İslam Ekonomisinin asıl amacının, ekonomik gelişme değil kültürel küreselleşmeye direnmek için farklı bir İslami kimliğin geliştirilmesi olduğunu ileri sürmüştür.

Sugözü (2017), dinlerin ekonomisinin olup olamayacağı veya diğer dinlerin ekonomisi olmadığı halde neden İslam'ın ekonomisinin olduğu tartışmaların odak noktası olduğundan bahsetmiştir. Bu noktada en temel tartışma, İslam Ekonomisi üzerinden İslam'da yalnızca birkaç ekonomik temel prensip varken bu birkaç temel prensip üzerine bir ekonomik modelin inşa edilip edilemeyeceği hususunun tartışılmasıdır.

Şenyüz'e (2014) göre hukuk devleti anlayışında meydana gelen değişikliklerden vergi olgusu önemli ölçüde etkilenmektedir. Bunlardan biri de vergi adaletinin ulaştığı aşamadır. Verginin adaletli olması anayasalara giren bir norm olmakla birlikte normun hayata geçirilmesi de vergilendirme yetkisine sahip olan devletin sorumluluğundadır. Devlet tarafından ekonomik ve sosyal şartlar oluşmadan gelişigüzel yapılan vergi afları mükellefler arasında yatay vergi adaletini ve rekabet eşitliğini bozan en önemli unsurlardan biridir. Bu yüzden, devletin vergi adaletini zedeleyecek düzenlemelerden özellikle kaçınması gerekir.

4. Adil Ekonomik Düzenle Gelir Dağılımı ve Vergi

Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş düşüncesinde savunmuş olduğu Adil Ekonomik Düzen sistemi; adil gelir dağılımını amaçlayan, faiz, enflasyon, dolaylı vergiler ve sigorta güvencesini de içinde barındırdığı ekonomik sistemdir.(Sugözü, 2017:197) Adil Ekonomik Düzenin getirmiş olduğu adil gelir dağılımı, İslam Ekonomisinin temel ilkelerinden biridir. Bu ilkelere göre, sınıfsal farklılıklar ve belli gruplara verilen imtiyazlara karşı, bu grupların kazanmış oldukları maddi ve manevi hakların eşit dağılımı esas alınarak gelir dağılımında ekonomik anlamda denge oluşturulmaktadır.(Mevdudi, 2016: 162-163).

Adil Ekonomik Düzenin ekonomik olarak tanımladığı sorunlar beş tanedir: Faiz, haksız alınan vergi, karşılıksız basılan para, kambiyo ve kredilerdir. (<http://www.birikimdergisi.com>, erişim: 14.12.2018) Adil Ekonomik Düzen; herkesin hakkını aldığı, devletin herkese fırsat eşitliği sunduğu bir sistemdir. Bu sisteme göre faiz olmayacak, haksız vergiler kaldırılacak, paranın değeri hakkı neyse o ölçüde olacak, para sağlam olacak ve son olarak krediler iş yapacak kişilere adil şekilde verilecektir. Adil ekonomik düzende herkes bir iş sahibi olacak ve gelir dağılımı adil dağılacağı için işverenler iş kurmak için gerekli kredi teminini sağlamak amacıyla işçi alımlarını artıracaktır. Bu durumda işsizlik azalacak, piyasa canlanacaktır. Piyasada herkes üretime katkıda bulunacağı için enflasyon artışı önlenecek, üretim fazlalığından dolayı fazla ürün ihraç edilerek ihracatı artıracak ve en sonunda gelir dağılımında eşitlik sağlanarak Adil Ekonomik Düzen sistemi kurulmuş olacaktır.

Adil Ekonomik Düzen; doğrudan faiz, haksız vergiler, darphanede basılan karşılıksız paralar ve kaydi paralar, kambiyo ile bankacılık sistemi kredi oranlarındaki adaletsiz dağıtıma karşı

gelmektedir.(Erbakan, 2017: 54) Bugün özellikle Türkiye’de vergilerin büyük bir kısmını, dolaylı vergiler üzerinden geliri yoksulluk sınırının altında olan yani yoksul kesim ödemektedir. Dolaysız vergiler tanım olarak gerçek veya tüzel kişilerin kazandıkları gelir ve kurumlar vergisi gibi kâr üzerinden alınan vergilerdir. Dolaylı vergiler ise yine gerçek veya tüzel kişilerin üretim, tüketim, satış ve dış ticaret üzerinden alındığı vergilerdir.(Önal, 2006: 27) Devlet, vergi gelirlerinin yaklaşık %65’ini dolaylı vergilerden karşılamaktadır ve bunda en çok payı yoksulluk sınırının altında olan düşük gelirli kişiler oluşturmaktadır. (<http://www.mahfiyegilmez.com>, erişim: 07.12.2018)

Türkiye, sıklıkla başvurduğu iç borçlanmaya karşı zengin iş adamları, özel bankalar, özel kuruluşlar gibi gerçek veya tüzel kişilerden borç almaktadır. Bunun sonucunda borç verenler verdikleri borçlar karşılığı faiz almakta ve devlet bu faizi, borç aldığı kişilere halktan almış olduğu vergilerle temin etmektedir.(Erbakan, 2017: 58) Bu bağlamda toplanan vergiler faiz ödemesine gitmektedir. Türkiye’de üst gelir grubuna verilen teşvikler ve desteklemeler alt grubun emeğinin sömürülmesine yol açmakta, vergilerin üst gelir gruba verilen teşviklerle alınmaması sonucu oluşan vergi kaybı da alt gelirli gruptan temin edilmesine neden olmaktadır. Özellikle KDV, ÖTV, damga, gümrük gibi dolaylı vergiler ülkede alt ve üst gelir grubundakiler arasında gelir farkının büyümesine ve dolayısıyla da gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır.

4.1. Adil Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı

Gini katsayısı, 1912 yılında sosyolog ve istatistikçi Corrado GINI tarafından gelir dağılımındaki adaleti ölçmek için geliştirilmiş bir katsayıdır (<http://m-karar-com.cdn.ampproject.org>, erişim; 11.04.2019). Gini katsayısı, gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren katsayıdır. 0, tam adaletin sağlandığını, 1 ise tam adaletsizliği gösteren katsayıdır. Yani Gini katsayısı 1’e yaklaştığında gelir dağılımında adaletsizliğe, 0’a yaklaştığında ise gelir dağılımında adaletli dağılımın sağlandığını göstermektedir. Türkiye’nin gelir dağılımındaki adaletsizliğini gösteren aşağıdaki tabloya göre gelir dağılımı yüzdelik olarak beş gruba ayrılmıştır. İlk grup gelir dağılımında milli gelirden en düşük pay alan, beşinci grup ise milli gelirden en yüksek pay alan gelir grubunu göstermektedir. 2006-2017 yılları arası gelir dağılımına bakıldığında; ilk grubun gelirinin 5,1’den 6,3 oranına yükseldiği; beşinci grupta ise 48,4 oranından 47,4 oranına düştüğü görülmektedir. Genel itibarıyla düşük ve orta gelirli 1, 2 ve 3. grupların gelirlerinin arttığı ve yüksek gelirli 4. ve 5. grupların ise gelirlerinin azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın sebebi, vergi indirimi ve asgari ücret gibi uygulamaların etkisinin düşük gelirli gruptakiler üzerindeki olumlu yansımalarıdır.(Erçakar ve Güvenoğlu, 2018: 44)

Tablo 3: 2006-2017 Yılları Türkiye Hanehalkı Gelir Dağılımı (%20) ve GİNİ Katsayısı

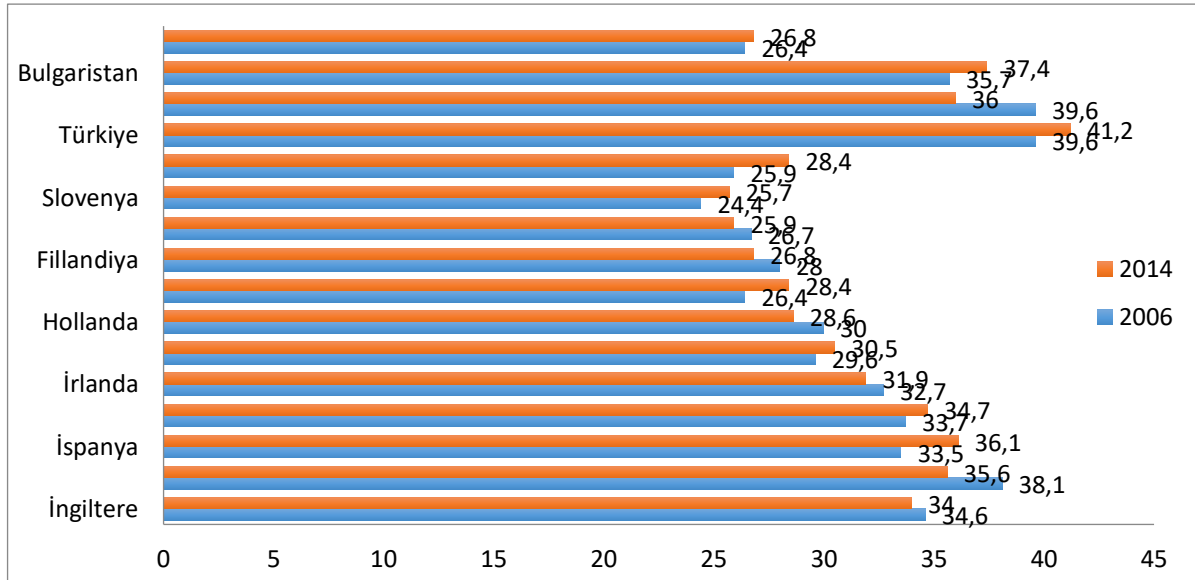
YILLAR	(1)%20	(2)%20	(3)%20	(4)%20	(5)%20	GİNİ Katsayısı	P80/P20
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	39,6	9,5
2007	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	38,4	8,1
2008	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	39,0	8,0
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	39,0	8,5

2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	38,8	8,0
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	40,0	8,0
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	40,2	7,9
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	40,2	7,6
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	41,2	7,4
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	42,9	7,6
2016	6,2	10,6	15,0	21,1	47,2	41,9	7,7
2017	6,3	10,6	15,1	21,4	47,4	42,0	7,5

Kaynak: TÜİK ve Dünya Bankası verileri alınarak ortalama olarak oluşturulmuştur.

Tablo 3'te Türkiye'nin Gini katsayısının 2006-2017 yıllarında %39,6'dan %42,0 oranına yükseldiği görülmektedir. Bu da Türkiye'de gelir dağılımında adaletsizliğin arttığını göstermektedir.

Grafik 1: 2006 ve 2014 Yılı Bazı Ülkelerin Gini Katsayıları

Kaynak: Dünya Bankası verileri alınarak oluşturulmuştur.

Grafik 1'de Türkiye ve Avrupa'daki bazı ülkelerin gelir dağılımları gösterilmiştir. Grafiğe göre gelişmiş ülkelerin daha adil bir gelir dağılımına sahip olduğu görülmektedir. 2006 yılı verilerine göre Türkiye, Romanya (39,6) ile birlikte gelir dağılımında en adaletsiz dağılımı gösteren ülke iken, en adil gelir dağılımına sahip ülke Slovenya'dır(24,4). 2014 verilerine göre ise en adaletsiz gelir dağılımına sahip ülke Türkiye(41,2) iken, en adil gelir dağılımına sahip ülke yine Slovenya'dır(25,7). Grafikte İsveç, Finlandiya, Danimarka, Çekya ve Slovenya gibi ülkeler (%25-30) ile Türkiye'nin(%39-42) Gini katsayıları kıyas edildiğinde; Türkiye'nin daha adaletsiz bir gelir dağılımına sahip olduğu görülmektedir (<http://www.mahfiegilmez.com>, erişim: 07.12.2018).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, gelir dağılımında adaleti sağlamak için hızlı büyümeyi esas alması gerekmektedir. Dolayısıyla hem sanayileşme hem de büyümeyi olumlu etkileyecek olan fiziki ve beşeri yatırımlar, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımındaki adaletsizliğini ortadan kaldıracaktır. (Hazman, 2011:207) Aksi takdirde gelir dağılımının adil olmaması, bu gibi ülkelerde sosyal refah düzeylerinin; eğitim, sağlık ve beslenme gibi imkânların yeteri düzeyde sağlanamamasına ve sonuç itibarıyla de bu ülkelerin büyümesini, gelişmesini ve sosyal refahını olumsuz etkileyecektir. (Karaman ve Özçalık, 2007: 26) İşte bu büyümeyi, gelişmeyi ve sosyal refahın artıp azalmasına neden olan en büyük etken, halkına karşı sorumlu olan devletin vergi sistemidir. Devletin vergileri toplarken halkının gelir dağılımındaki adaleti ön planda tutması gerekir. Aksi halde devlet halktan haksız kazanç elde ederek adaletsiz bir yönetim ile halkını sömürmüş olacak ve dolayısıyla toplum içerisinde zengin ve fakir bir sınıfın oluşmasına neden olacaktır.

Sistem sağlayıcılar, mevcut vergi sistemlerinin alternatifini söyleyerek bütün dünyaya sistemlerini empoze etmektedir. Bu sistemlerini de kredi, kambiyo, darphane, vergi ve faiz mikrobu denilen beş sömürü aracıyla gerçekleştirmektedir. (Erbakan, 2017: 51) Hâlbuki İslam Ekonomisi, bu sistemlerden önce var olup kaynağını Kur'an, hadis, icma ve kıyasa dayandıran; dünya coğrafyasında belli dönemler söz sahibi olmuş bir sistemdir. Bugün yine İslam Ekonomisi getirmiş olduğu, Kapital ve Komünist Ekonomik Sistemlere özellikle vergi sistemi normlarıyla karşı gelerek bireylerin gelirlerinde adilane bir dağılım sağlamaktadır.

5. Adil Ekonomik Düzendeki Vergilendirme Esasları

Adil Ekonomik Düzendeki vergi, devletin de birey ve kurumlar gibi hakka uyması gereken ve bundan kendine düşen payını, yapmış olduğu hizmetler ve katkıları karşılığında almasını sağlayan bir sistemdir. Adil Ekonomik Düzen, hakkı üstün tutan bir yapıda olması nedeniyle devletin elinde bulundurduğu gücü istediği gibi vergi koyarak gerçekleştirmesine izin vermemektedir. Mevcut vergi sistemlerinin gelir dağılımında bozukluğa neden olması, ülkenin gelişmişlik düzeyini düşürmekte ve halkın vergiler altında ezilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Adil Ekonomik Düzen, Kapital Ekonomisinin getirmiş olduğu bütün vergilendirme esaslarına karşı gelmektedir. (Erbakan, 2017: 95) Yine Adil Ekonomik Düzen, günümüz vergi sistemini kabul etmemekte, devletin halktan cebren aldığı vergi yerine; üretimi oluşturan dört faktörün (toprak, girişimci, sermaye, emek) yanına ortaklık statüsüyle devleti beşinci faktör olarak kabul etmektedir. Devlet de üretim aşamasında güvenlik, huzur ve asayiş gibi görevleri dışında; su, elektrik ve yol gibi genel hizmetleri görmesi şartıyla üretime ortak olmakta ve bu ortaklıkla beraber üretimde genel hizmetleri görmesi karşılığında elde ettiği hak karşısında vergi yerine kendi payını almaktadır.

Kıtlık ve daralma dönemlerinde devlet daha fazla gelire ihtiyaç duymakta ve gelir vergisi oranları artmaktadır. Bundan dolayı devlet daha fazla borçlanmaya gitmekte, bütçe ve cari açıklara neden olmaktadır. Ayrıca sermaye üzerinden alınan vergilerden dolayı sermaye sahipleri her yıl vergi verecekleri için üretim yapmadan boş vakte zaman ayıramayacaktır. Çünkü ellerinde bulunan sermayeden dolayı ödemeleri gereken vergiyi üretim yaparak ödemek zorundadır. Eldeki para bu durumda sürekli çalışacağı için ekonomi canlı kalacaktır. (<http://acikerisim.tbmm.gov.tr>, erişim:15.12.2018) Bugünkü sistemlerde bankaya yatırılan sermayeler, piyasa düzeyinde atıl kalmakta ve piyasanın durgunlaşmasına neden olmaktadır. Devlet, durgun piyasayı canlandırmak için para basarak ya da borç alarak piyasaya para sürmektedir. Faiz sisteminin olmadığı Adil Ekonomik Düzendeki,

finans sektörü yerine sanayi sektörüne ve yatırıma, sermaye girişi olacağı gibi vergiler de sermayeden alındığı için fiyatlar sürekli dengeye gelecek ve gelir dağılımı adil olacaktır. Bu bağlamda elde tutulan paranın servet üzerinden alınan vergi nedeniyle bundan vazgeçilecek, faizin olmayışı ile eldeki para zaten değer kaybetmediği için başkalarına borç olarak verilecektir. Bundan dolayı vergi vermekten kurtulacak olan sermaye sahibi ayrıca başkasına verdiği borç nedeniyle de piyasayı canlandıracaktır. Sonuçta para piyasadan çıkmadığından enflasyon da fiyatlar da yükselmeyeceği gibi faizin yer almamasıyla beraber bu borç verme işlemiyle para da değer kaybına uğramayacaktır. (<http://acikerisim.tbmm.gov.tr>, erişim:15.12.2018)

Mevcut düzende vergiler gelir üzerinden peşin olarak üretimden önce alındığı için üretimi sağlayacak olan işverenler, daha fazla yatırım yapmaktan ve işçi çalıştırmaktan vazgeçmektedir. Bu durumda işverenler arta kalan sermayelerini ticarete yatırmakta ve üretimin de azalmasıyla işsizliğin artmasına neden olmaktadır. İşte bu duruma karşı çıkan Adil Ekonomik Düzen, gerekli olan sermayeyi; yatırım ve üretim yerine tesis ve fabrika yapımına aktararak daha fazla üretim ve istihdam oluşturacaktır. Devletin bundan dolayı daha fazla vergi geliri olacağı için hem milli gelirin hem de bütçenin daha fazla artmasını sağlayacaktır (<http://www.necmettinerbakan.net>, erişim: 20.12.2018). İşte tüm bunlar dikkate alındığında, günümüzde giderlere göre gelir toplama anlayışı yerine gelirlere göre verimli ve dengeli harcama prensibi uygulanarak Adil Ekonomik Düzende toplumun refah artışıyla birlikte adil gelir dağılımı sağlanmış olacaktır.

a. Verginin Devlet Hizmeti Karşılığı Alınan Bir Hak Olması

Adil Ekonomik Düzende devlet, ekonomik yapıda kanun çıkartarak her şeye vergi koyamaz. Bu çerçevede devletin ekonomide üretim faktörlerindeki yeri, ortaklık konusunda ürettiği hizmetler ve elinde bulundurduğu kıymetli kalemlerdir. Yani devlet ortaklık payında, kendisine düşen işletmenin üretim aşamasındaki su, yol, elektrik gibi hizmet ve katkıları karşılığında hakkını almaktadır (Erbakan, 2017: 99). Bundan dolayı da Adil Ekonomik Düzende devlet, hiçbir vergiyi haksız olarak alamaz.

b. Tek Bir Verginin Olması Şartı

Adil Ekonomik Düzende üretim faktörleri; toprak, emek, sermaye, girişimci ve devlet şeklinde beş faktörden oluşmaktadır. Üretim aşamasında devlet; su, elektrik, yol, güvenlik gibi genel hizmetleri yerine getirmekte ve ortaklık sıfatı karşılığında tek bir vergi ile hakkını almaktadır. (Erbakan; 2017: 99) Ayrıca Adil Ekonomik Düzende devlet; sahip olduğu madenler, nehirler, sahiller, hazineye bağlı boş toprak, ormanlar, göller gibi çeşitli sebeplerle şahıs veya vakıflara kullanılabilecek değerli kıymetler karşılığında tek bir vergi alacaktır.

c. Üretim Cinsi Üzerinden Vergi Alınması

Adil Ekonomik Düzende üretilen ve ticareti yapılan malın kendi cinsinden vergi alınması durumu vardır. Koyundan koyun, buğdaydan buğday, motordan motor, ev eşyasından ev eşyası gibi buna birçok örnek verilebilir. Ömer İbnul Hattab(r.a) rivayetine göre Resulullah(sav) şöyle demiştir: ” Altın altınla, buğday buğdayla, arpa arpayla ve kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribadır.” (<https://kuranvehadis.com>, erişim: 22.12.2018) Riba kelime olarak borçludan borç süresi karşılığında alınan fazlalık anlamına gelmektedir. Bunun Türkçeye göre anlamı ise faizdir. (<https://sorularlaislamiyet.com>, erişim: 22.12.2018)

d. Gelir Üzerinden Verginin Alınmaması Durumu

Adil Ekonomik Düzenle devletin üretime beşinci faktör olarak katılması, bu üretimde sağladığı katkı ve hizmetler karşısında aldığı pay, vergiyi oluşturmaktadır. Yani üretim faktörlerinde bulunan herkes yaptığı katkı karşılığında hakkını almaktadır. (Erbakan; 2017: 100) Adil Ekonomik Düzen, özellikle Kapital sistemin getirisi olan vergi çeşitliliğine karşı gelerek tek vergi sistemini savunmakta ve esnafın, tüccarın, köylünün, işçinin, memurun ve sanayicinin çeşitli geliri üzerinden vergi yükünü kaldırmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilerde üretici vergi vermemekte, sanki tüketici ile üretici arasında bir tahsildar memuru gibi çalışmaktadır. Dolaylı vergilerden elde edilen gelirin fazla olması; düşük ve yüksek gelirli kişilerden aynı miktar vergi alınmaktadır. Dolayısıyla üreticinin ödemesi gereken vergiyi, dolaylı yoldan tüketici ödemekte ve düşük gelirli kişilerden daha fazla vergi alınması da gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır.

e. Beyana Göre Vergi Alınması

İnsanlar Adil Ekonomik Düzenle ahlaken dürüstlük ilkesine uyacakları için vergi kaçırmadan ellerine geçen gelirlerini eksiksiz beyan edecek ve beyan ettikleri gelirleri üzerinden vergi alınacaktır. Adil Ekonomik Düzenin yapısı gereği vergiler üretenden alınacaktır. Herkes üretim aşamasında bir katkıda bulunacağı için vergiler adil olarak alınacaktır.(Erbakan; 2017: 102) Üretim faktörlerine dâhil olan devlet, payından fazla almaya çalıştığı anda kendisinin koruduğu ürün mallarına tabiri caizse hırsızlık yapmış olacaktır. Bu söz konusu olmayacağı için herkes kendi düşen payını alacaktır. Bu örnekle açıklanacak olursa; bir bireyin 200 koyunu olsun. Bu koyunları otlatmak için devletin sahip olduğu meralar kullanılarak koyunları koruma karşılığında, devlet koyun sahibinden yılda (1/40 oranında) 5 koyun alacaktır. Koyun sahibi 200 olduğu halde 120 koyun beyan ederse devlet yılda 3 koyun alacaktır. Bu koyunların başına iş gelirse(hastalık, kurt saldırısı, hırsızlık vb.), devlet koyun sahibinin zararını tanzim etmek üzere 120 koyunun üzerinden hesap edecektir. Bu durumda 80 koyunun zararı tanzim edilmemiş olacaktır. Yani koyun sahibinin zararı, koyunların tamamını beyan etmediği için 80 koyun olacaktır. Hâlbuki dürüst olup 200 koyununu beyan etse, devlet bütün koyunların zararını üretime ortak olduğu için karşılayacak ve dolayısıyla koyun sahibi hiçbir zarar etmeyecektir. Adil Ekonomik Düzenle vergi kaçırmak, bunun denetlenmesi gibi durumlar söz konusu olmayacağı için, devlet de vergi kaçırıcıların tespiti ve denetimini yapmakla uğraşmayacaktır.(Erbakan; 2017: 102-103) Bundan dolayı da devlet bu gibi durumlarla ilgilenmeyeceği için üretime odaklanacaktır.

f. Üretim Üzerinden Alınan Verginin Yasal Yolunun Önünün Açılması

1982 Anayasasının 73. Maddesine göre; "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği aşağı ve yukarı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir." denmiştir. (<http://www.tbmm.gov.tr>, erişim: 21.12.2018) Adil Ekonomik Düzenle hak üstün tutulduğu için gücünü anayasadan alacak ve kanunlar, kararname, tüzükler, genelgeler gibi değiştirilebilir kuralları kabul etmemektedir.(Erbakan; 2017:103) Bu durumda karar alıcıları vergi oranlarını keyfi uygulamaları artırıp azaltmaları engellenecektir. Dolayısıyla Adil Ekonomik Düzenle devletin vergi kanunu çıkarmasına da izin verilmemektedir.

g. Ödenen Vergi Miktarına Göre Devlet Hizmetlerinden Yararlanma

Adil Ekonomik Düzenle üretimi gerçekleştiren beş ortak faktörün, devletin sahip olduğu kaynaklardan da yararlanabilecekleri durumlar göz önüne alındığında, devlete ödedikleri pay miktarınca devletin hizmetlerinden yararlanmaktadır.(Erbakan; 2017:101) Çünkü devlet üretimden alacağı 1/5 oranda bir kazanç elde edecektir. Bu kazancı kimlerin ne miktarda 1/5 oranında sahip olacağı üretime yaptıkları katkılarla belirlenmektedir. Örneğin; üretimde bulunan faktörler, devlete verdikleri pay karşılığı o miktarda devletten kredi alabilecektir. Bunun yanında devlet, üretimde katkıda bulunanlara genel hizmetlerden yararlandırma imkanı sağlayacaktır. Devlet, bir nevi sigorta görevi görmektedir. Üretilen malların zararlarının tazmini, doğal felaketler, hırsızlık vb. gibi mala veya üretime gelebilecek her türlü zararı devlet karşılayacaktır. (Erbakan; 2017: 101) İşte bu durumdan dolayı üretim düzeyinde devlete ne kadar çok pay verilirse o kadar derecede devletin sağlamış olduğu hizmet ve katkılardan da o ölçüde yararlanmış olacaktır.

h. Adil Ekonomik Düzenin Vergi Barışını Esas Alması

Mevcut vergi sistemlerinde devlet ile halk arasında bir çatışma vardır. Halk, daha çok vergi kaçırma peşindeyken, devlet is vergi alacağı düşüncesindedir. Adil Ekonomik Düzenle bu durum bir çatışma şeklinde değil, üretime ortak olma şeklindedir. Fazla kazanmanın yolu vergi kaçırmak veya daha fazla vergilendirmek değil, her zaman için daha fazla üretmektir.(Erbakan; 2017:107-109) Zira Adil Ekonomik Düzen ortaklık düzeni olduğu için herkes üretime katkıda bulunmak zorundadır. Günümüzde devlet, sahip olduğu kıymetler için gelebilecek zararlar karşısında güvenlik ve sigorta işleri için daha fazla vergi almak istemektedir. Bu durumda üretici daha az beyan etmektedir. Üretici bir nevi üretiminin üzerinden vergi kaçırmakta ve devlete daha az vergi ödemektedir. Bu bağlamda hem devlet hem de üretici çıkar çatışması yüzünden zarar etmektedir.

i. Adil Ekonomik Düzen Vergilendirme Sisteminin Sosyo-Ekonomik Yapıyı Güçlendirmesi

Adil Ekonomik Düzenle vergi sistemi, toplumun sosyo-ekonomik yapıdaki dengesi ön planda tutularak oluşturulmaktadır. Mevcut sistemlerin faiz karşısında ürün fiyatlarını artırdığı, ayrıca bu ürünlerin üzerindeki vergilendirmelerin de fiyatların olması gerekenden çok daha fahiş noktalara gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla düşük gelirliler, zulme uğramakta ve geçimleri için güçlük çekmektedir(Erbakan; 2017: 109). Vergi, mevcut sistemlerde gelir üzerinden alındığı için, sosyo-ekonomik durum toplumsal yapıyı bozacaktır. "... fey (servet) içinizden yalnızca zenginler arasında dönüp dolaşan bir zenginlik olmasın..."(Haşr; 59:7) ayetiyle Allah'ın bu duruma karşı çıktığı görülmektedir.

Sonuç

Adil Ekonomik Düzen, sistematüğını İslam Ekonomisinden alan, Kapital ve Komünist ekonomik sistemlere karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan sistemdir. Dolayısıyla Adil Ekonomik Düzene İslam Ekonomisinin ekonomik bir modeli de denebilir. İki arasında pek fark yoktur. Ancak, mevcut düzenin bazı farklılıklarına karşı İslam Ekonomisinin cevap veremediğı konularda Adil Ekonomik Düzen cevap vermekte ve çağın getirilerine alternatif çözüm önerileri sunmaktadır. Adil Ekonomik Düzen bu bağlamda İslam Ekonomisinin kaynaklarından olan; Kur'an, sünnet, icma ve kıyası baz alarak oluşturduğu bir ekonomik sistemdir.

Adil Ekonomik Düzen ekonomik sistemini ileri süren Erbakan, İslam'ın getirmiş olduğu ekonomik sistemle örtüştürerek; hakkın, sosyal adalet, emek, adil gelir dağılımı ve sermaye ilkeleri arasında ilişki kurarak ekonomide her zaman dengenin sağlanacağını ileri sürmüştür. Adil Ekonomik Düzen, devletin vergi gelirlerinin dağılımındaki adaletin sağlandığı zaman ekonomik ve sosyolojik manada geliri artan bireylerin refah artışıyla birlikte milli gelir ve büyümede de artış sağlanacaktır.

Adil Ekonomik Düzen, üretimi odak noktasına getirerek artan yatırımla birlikte bireylerin refah seviyesinin yükseldiği ve piyasaları canlandırarak milli geliri artıran, dolayısıyla da kişi başına düşen gelirin artmasıyla birlikte gelir dağılımında adilane dağılımın gerçekleştiği ekonomik bir sistemdir. Adil Ekonomik Düzen, üretimi gerçekleştirmek için üretim kaynakları olan ücret, rant, kar ve ortaklığı üretim faktörleri açısından tam ve etkin şekilde, verimli olarak kullanmaktadır. Ekonomik kalkınma ve büyüme anlamında da adil olarak toplumun her kesiminden hissedilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Adil Ekonomik Düzen, üretim üzerinden almış olduğu vergilerle, bu adilane gelir dağılımını sağlamış olmakta, devletinden huzur ve güven duyan toplum oluşmasını sağlayarak toplum içerisinde yaşayan insanların mutluluğunu bütün topluma indirgeyen bir sistem getirmektedir.

Devletin vergi oranlarını artırması sonucu ortaya çıkan, vergi üzerinden gelir kaybıyla gelen yeni vergilendirmeler halka bir zulüm olmakta ve Kapital ekonominin getirileriyle de halkın sömürülmesine neden olmaktadır. Sonuç itibarıyla halk arasında sömürülen hep düşük gelire sahip olanlar olmakta ve kazanan ise yüksek gelirliler olmaktadır. Çünkü üretim üzerinden alınmayan vergiler, tüketicinin üzerinden alınarak hem zenginin ödemesi gereken verginin geliri düşük olan halk tarafından ödenmesine hem de bu halkın zorunlu ihtiyaçlarından imtina etmek zorunda bırakılmasına neden olmaktadır. İşte Adil Ekonomik Düzen bu duruma karşı çıkmakta, üretim aşamasında genel hizmetler karşılığı devlete ortaklık payı vererek halkın sömürülmesine neden olan mevcut vergi sistemini ortadan kaldırarak gelir dağılımında adaleti sağlayacak olan ekonomik sistemi getirmektedir.

Mevcut sistemlerde en genel ve en çok kullanım alanı bulan Kapital ekonomi, küresel bazda bütün dünya üzerinde faiz sistemini devreye sokarak bir nevi sömürü anlayışını finans sektörü üzerinden işletmeye çalışmaktadır. Faizin sömürü aracı olarak kullanılması ve yanında kredi, vergi, sosyal güvenlik, kambiyo gibi diğer sömürü araçlarıyla birlikte ekonomik yapı, fakirden al zengine ver anlayışına neden olduğu görülmektedir. Özellikle vergilendirme modelleri, gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Adil Ekonomik Düzen sistemine kadar, Kapital Dünya Ekonomisinin getirisi olan mevcut vergilendirme sistemi, gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Buna karşın alternatif bir sistemin ortaya koyulamaması, bu sistemin ne kadar güçlü olduğunu da göstermektedir. İşte bu çalışmada; Adil Ekonomik Düzen, dünya ekonomik sistemlerinin vergi sistemleri üzerinde oluşturduğu gelir dağılımı adaletsizliğine karşı gelerek, özellikle Türkiye üzerinden örnek oluşturulabilecek bir sistem ile bütün dünyaya İslam Ekonomisi perspektifinden ekonomik bir düzen getirilmiş ve verginin gelir dağılımında adaletsizliğini giderecek çözüm yolları sunulmuştur.

Kaynakça

ANADALU AJANSI, <http://www.trthaber.com/m/?news=135-milyar-liralik-tesvik-alacak-projeler-belli-oldu&newsid=359696&categoryid=7>, Erişim: 06.12.2018

BADEM, Mustafa. (2017), Modern Vergi ve Klasik Zekat Anlayışı Üzerine Tahliller, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c 6. (Sayı: 11), "Vergi Türleri", s.78; "Humus Vergisi", s.85; "İane Vergisi", s.85

BAL, Oğuz. (2014), İslam İktisadı'nın Kilometre Taşlarından Ebu Yusuf'un İktisadi Düşüncesi, Mülkiyete Konu Olmayan Madenler, c. 1, sayı 2, s. 19

DÖNDÜREN, Hamdi. (2000), Altınoluk Dergisi, Zekat, Öşür ve Vergi, sayı 178, Tirmizi, Zekat 14, s.39
<https://islamekonomisi.org/zekat-osur-ve-vergi/>, Erişim: 22.04.2018

ERBAKAN, Necmettin.(2017) Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen, MGV Yayınları, 3. Baskı, s.54-111

ERKAL, Mehmet. (2013), 'Zekat', c.44, s.197-207

ERÇAKAR, Mehmet Emin ve Hüseyin Güvenoğlu.(2018), Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal KorumaHarcamalarına Bir Bakış, International Congress Of Management, Economy And Policy İsimliKongrede Bildirisi, İstanbul, Sayı: 1, S. 44-45

ERSİN, İrfan, Cengizhan Yıldırım. (2015), İslam Ekonomisi Çerçevesinde Necmettin Erbakan'ın Adil DüzenSöylemi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bolu, c.15, sayı.1, s. 143-173

FAYDA, Mustafa.(2018), Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi veya Uşur, <http://dergiler.ankara.edu.tr/>, erişim: 04.12.2018

GÜLER, Hünkar, Ekrem Toparlak. (2018), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi, İstanbul İktisat Dergisi, Araştırma Makalesi, İstanbul, s.171

HAZMAN, Gülsüm Gürler. (2011). Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), s.205-216

<http://acikerisim.tbmm.gov.tr>, erişim:15.12.2018

<https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.PCAP.CD&country=TUR#>, erişim: 25.02.2019

<https://kuranvehadis.com/node/142>, erişim: 22.12.2018

<http://m-karar-com.cdn.ampproject.org/v/s/m.karar.com/fast-pages/google/yazarlar/mustafa-morgil/gini-katsayisi-ve-gelir-dagilimi-sorunu-9410?amp/>, erişim; 11.04.2019

<http://m.muhasabedersleri.com/butce.vergi/vergi-2.html>, erişim: 22.11.2018

<https://sorularlailamiyet.com/kaynak/faiz-ve-riba-nedir>, erişim: 22.12.2018

<http://tuik.gov.tr>

<http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5679/islami-ekonomi-ve-refah-in-adil-ekonomik-duzeni#.XBNdZA8V-E>, erişim:14.12.2018

<http://www.hadis.ihya.org/buhari/fasil/27.html>, erişim: 21.12.2018, Buhari, Kitabüz-Zekat, Hadis32, Hadis 38, Hadis 45, Hadis 46, Hadis 55,

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=140261>, erişim: 04.12.2018

<http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/gelir-daglmnda-duzelme-yok.html?m=1>, erişim: 07.12.2018

<http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/gelir-daglmnda-son-durum.html>, erişim: 07.12.2018

<http://www.necmettinerbakan.net/kitaplar/adil-duzen---10.-baski.pdf>, erişim: 20.12.2018

<http://www.tbmm.gov.tr>>anayasa2018, erişim: 21.12.2018

KARAMAN, Banu, Melih Özçalık.(2007), Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücüYönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Manisa, c.14 (1), s. 25-41

KAZANCI, Fatih. (2016), Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz,Fatih Kazancı, cilt 2 sayı 3, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/303962>, erişim: 25.12.2018

KURAN, Timur. (2004), Princeton Üniversitesi Yayınları, İslam ve Mammon: İslamcılığın Ekonomik Çıkmazları

MEVDUDİ, Ebu’l Ala.(2016), İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri, Çıra Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.162-383

ÖNAL, Ezgi Şen, 2006. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 27

ÖZMEN, İbrahim.(2016), Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: BRIC-T, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, cilt 16, sayı, 32, s. 232-252

SEYİDOĞLU, Halil. (2002), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Can Yayınları, İstanbul, s. 695

SUGÖZÜ, İbrahim Halil. (2017), İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, s.189-202, <http://www.turkishstudies.net>, erişim: 21.10.2018

SUGÖZÜ, İbrahim Halil. (2017), İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, sayı: 12/8, s.197, <http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=11651&Detay=Ozet>, erişim: 21.12.2018

ŞAHBAZ, Kadriye İzgi, Naci Tolga Saruç (2012), Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Sakarya Üniversitesi Örneği, Sakarya, cilt1, sayı 4, s.57-81, <http://dergipark.gov.tr/sid/issue/30090/324702>, erişim: 25.12.2018

ŞENYÜZ, Doğan. (2014), Hukuk Devleti Perspektifinden Adil Vergileme ve Vergi Afları, TESAM Akademi Dergisi, cilt 1, sayı 2, s. 81-96

TÜMER, Günay. (1993), TDV, İslam Araştırma Merkezi, ‘‘Cizye’’, c.8, s. 42-45 <https://islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=cizye>, erişim: 22.04.2018

YAZIR, Elmalılı Hamdi. (2006).Kuran-ı Kerim Açıklamalı Meali, Ebabil Yayıncılık, İstanbul, Bakara 2/268, Tevbe 9/29, 60, Enam 6/31, Maide 5/3, Enfal 8/48, Haşr 59/7

www.gib.gov.tr, erişim: 01.12.2018

www.gib.gov.tr, (Gelir İdaresi Başkanlığı)

www.muhasibat.gov.tr, (Muhasebat Genel Müdürlüğü)

'ZEKAT VERGİ MİDİR?' VE 'ZEKAT VERGİ YERİNE GEÇER Mİ?' SORULARINA İSLAM EKONOMİSİNDEN BİR BAKIŞ

Yasin ZARARSIZ

Şırnak Üniversitesi

Berivan GÜRBÜZ

Şırnak Üniversitesi

Öz

Devletlerin veya yerel yönetimlerin yasalara ve bazı kurallara bağlı kalarak gerçekleştirdikleri hizmet karşılığında, hizmet ücretlerinin üstüne eklenerek para karşılığında toplanan vergi, tarih boyunca hemen her toplumda karşımıza çıkmaktadır. Zekat ise, İslam dininin beş şartından biri olup, sahip olunan mal ve paranın kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılmasıdır. Bu çalışmada İslam anlayışına göre "Zekat vergi midir?" ve "Zekat vergi yerine geçer mi?" sorularına cevap vermeye çalışılmıştır. Günümüzde Zekat ile vergi arasındaki ilişki tartışma konusu teşkil etmektedir. Dolayısıyla Müslüman toplumların yaşadıkları devletler içerisinde bu durum güncel ve gündemdeki bir ekonomik sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zekat ile verginin arasındaki ilişkide, birbirinin yerine geçip geçmeyeceği konusunda iki ayrı görüş vardır. Zekatın vergi yerine geçeceği görüşünde olanlar; verginin niyet ile zekat yerine geçebileceği ve şariat hükümlerince alınan vergilerin de zekat yerine geçeceğini ileri sürerler. Zekatın vergi yerine geçemeyeceği görüşünde olanlar ise; zekatın şekil, şart ve amaç yönünden verginin yerine geçemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda, çalışmada İslamiyet ile var olan zekatın vergi yerine geçip geçemeyeceği konusuna İslam Ekonomisi perspektifinde açıklık getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Zekat, İslam, Türkiye

'GIVE ZAKAT TAX?' AND 'REPHACES THE GIVE ZAKAT TAX?' QUESTIONS ASSESSMENT OF THE İSLAMİC PERSPECTİVE

Abstract

The laws of the states or local governments in accordance with the rules and some of the cost of the service in the service fees for money by adding them to the top of the tax collected during the date the persistence of almost every society. The Islamic religion in order to give Zakat is one of the five resorts owned property and money 40'one in every year as a gift may be evenly distributed. According to the Islamic understanding of this study "give Zakat tax?" and "replaces the give Zakat tax?" questions answer study. Give Zakat today and the relationship between the tax continues to pose a topic of discussion. Therefore the Muslim communities within their states this status is up to date and an economic agenda in the persistence of. The relationship between the tax give Zakat, interchangeable offers peace of , there are two separate field of view. Say the tax will replace of Zakat; tax those with the intent to find and give Zakat Muslim Sheria

instead of the provisions will give Zakat taxes will also place the otherwise forward. Instead of the tax say the past of Zakat if those; of Zakat figure in the direction of the tax terms and purpose is no substitute forward starts. In this context the study with Islam of Zakat decide whether the tax in place in the opening of the Islamic Economy perspective.

Key Words: Tax, Zakat, İslam, Turkey

Giriş

Bir ülkenin, dış tehditlere karşı kendini savunmak, iç güvenliğini sağlayıp yatırımlar yaparak geliştirmek, hizmet ederek halkının eğitim ve refah seviyesini artırmak gibi temel amaçları vardır. Tüm bunları karşılamak için de belirli maddi kaynaklara ihtiyacı vardır. Bunu da büyük oranda halkından vergi alarak temin eder. İslam hukukuna göre yönetilen devletlerde bu ihtiyaç zekat, öşür, cizye, iane(yardımlaşma) gibi vergilerle karşılanmaktadır. Asrı saadet döneminde; zekat, fitre, sadaka, kurban kesmek gibi mali yönü olan ibadetler gönüllü bağışlar ve savaşlarda elde edilen ganimetler aracılığı ile herkesin temel ihtiyacını karşılayabildiği bir yapı sağlanabilmişken ilerleyen dönemlerde ihtiyaçların artması, kamu harcamaları kalemlerinin artması ve devlet sisteminin gelişmesi ile maddi sorumlulukların artmasından dolayı vergi alınmaya başlanmıştır.

Vergi, ilk çağlardan itibaren devletlerin ihtiyaçlarını karşılamak için alınmaktadır. Verginin tarihsel geçmişinden hareketle, ilk çağlardan günümüze kadar verginin tanımı ve toplanma amaçlarının çok değişmediği görülmektedir. Vergi, sadece oran olarak değil, tür olarak da artış veya azalış gösterebilmektedir. Verginin amacı, devletin ihtiyaçlarını karşılayacak kaynak oluşturmaktır. İslam dininin ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri toplanmaya başlanan zekat, günümüzde farklı olarak toplanmaktadır. Yani zekatı geçmişte devlet toplarken, günümüzde zekatı toplayan bir kurum yoktur. Zekatın toplanma amacı, belirli mal ve paraya sahip kişilerden kırkta bir oranında belli kişilerce devletin kendi adına toplatıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktır. İslam dininin ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren devlet eliyle toplanmaya başlanan zekat, günümüzde özellikle nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de devlet eliyle toplanmamaktadır.

Zekat, İslam’ın beş şartından biri olan Allah’ın belli kişilerden toplanmasını emrettiği, bazı kriterleri taşıyan kişilere verilmek üzere toplanarak sahip olunan mal ve paranın kırkta bir oranında dağıtılması işlemidir. Vergi ise, kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla, kişilerden ve kuruluşlardan kanun yoluyla toplanan paradır. Bu çalışmada günümüz tartışma konularından biri olan “Zekat vergi midir?” ve “Zekat, vergi yerine geçer mi?” sorularına cevap verilerek zekat ve verginin benzerliklerinden hareketle birbirinin yerine geçip geçmeyeceği konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1. Vergi

Vergi, devletin üretimden aldığı paraya verilen isim olup bunun ekonomide birbirine yakın çeşitli vergi tanımları yapılmıştır. Vergi, kamu giderlerini karşılamak üzere, devletin tek taraflı olarak ve vergileme yetkisine dayanarak, kişilerin gelirlerinden ve maaşlarından aldığı ekonomik değerdir. Başka bir deyişle vergi, devletin özel ve tüzel kişilerden, hukuki ve siyasi zorunlulukla, karşılıksız olarak aldığı hasılattır (Eskicioğlu, 2018). Umumi menfaatlerin idaresine memur olan devletin de diğer faktörler gibi bir gelire muhtaç olması son derece tabiidir. Bu sebeple devlet de üretimden bir pay alma hakkına sahiptir. İşte

devletin, üretimden, dolayısıyla gelir ve servetten almış olduğu bu hisseye vergi adı verilmektedir. Bu halde devlet, dolaylı veya dolaysız olarak, üretim hizmetlerine katılmakta ve bu hizmete karşılık, üretimden vergi adı altında kendisine düşen payını almaktadır.

İbn-i Haldun'a göre vergi mutlaka genel ilkelere dayandırılması gerekir. Zengin, soylu, hükümdara yakınlık nedeniyle kimse vergiden muaf tutulmamasını ve vergilerin bireylerin ödeme gücüne göre alınması ayrıca; tarafsızlık, adalet, eşitlik, genellik ve ödeme gücüne gibi vergileme ilkelerinin ihlali, devletin zayıflamasının temel nedeni olarak görmektedir. İbni Haldun'un bir hükümdara yazmış olduğu mektupta ise vergi ile ilgili olarak, toplanan malları hak edenler arasında doğruluk ve eşitlikle bölmesini, şerefinden dolayı şeref sahibine ve zenginliğinden dolayı zengine aynı muamelede bulunmamasını, hükümdara hizmette bulunanlara vergi ödemekten muaf tutmamasını, iradeleri ve güçleri dışında kimseyi vergi ödemeye zorlamamasını, adalet haricinde tekliflerde bulunmaması gerektiğini iletmiştir. (Gökbunar; Kömürçüler; Yalçın, 2011)

Vergi, fiyatın belirlenmesinde önemli rol oynar. Vergi oranlarının yüksek olduğu şehirlerde malların maliyetini artırarak fiyatların artışına neden olur. İbni Haldun'a göre ücretler, kar ve vergilerin dengede olması gerekir. Aksi takdirde ücretler çok yüksek olursa enflasyon ortaya çıkar. Karın çok düşük olması girişimcilerin sermayelerini yenilememe ve arttırmama gibi problemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olur. Karın yüksek olması ise enflasyonun girişimcileri zor durumda bırakmasına neden olur. Vergilerin düşük olması ise devlet hizmetlerinin sekteye uğramasına, yüksek olursa da girişimcilerin yatırımda bulunmasını engelleyecektir. O halde devletin ticaretle uğraşması üreticiler için zarar açıktır ve bu durum vergi düzenini bozmasına neden olacaktır.

İbni Haldun devletin almış olduğu vergi oranlarına karşı görüş ve analizlerinde, çok ağır vergiler kişilerin devlete olan güvenini kıracağını ve bu durumda toplumda düşük hayat standardında yaşamak zorunda kalan bireylerin aidiyet bağlarını zayıflatacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla geliri azalan bireylerin ödediği verginin de azalması nedeniyle devlet gelirinin azalması, devletin gücünün de zayıflamasına neden olacaktır. Devletin sürekliliğinin sağlanması ve gücünün artması ise verginin bireylere yük getirmeden hakkaniyetle alınması ile gerçekleşebilecektir.(Candan, 2007: 242)

İbni Haldun, devletin vergi oranlarını artırmakla vergi gelirlerini arttırmayacağını çünkü vergi yükü artınca vatandaşların çalışma ve kazanma arzularının azalacağını belirtmektedir. Bu konuyla ilgili olarak: "Vergiler artınca pazara keset gelir çünkü çalışma hevesi bozulmuş teşebbüsün şevki kaybolur. Bu hal umranın çözüldüğünü ve çökmekte olduğunu ilan eder. Zararı ise hanedanlığa aittir. Bu vaziyet, devlet çökene kadar devam eder" şeklinde ifade etmiştir. İbni Haldun'un 13.yy'da ileri sürdüğü vergi oranlarının optimum bir orandan sonra artırıldığında vergi gelirlerinin artmadığı aksine azaldığı, iktisadi faaliyetlerde bu gerileme olduğu görüşü 1970'lerin sonunda Arthur B. Laffer tarafından Laffer Etkisi şeklinde ifade edilmiştir. Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN çeşitli çalışmalarında bu etkiyi Haldun-Laffer Etkisi olarak adlandırmıştır. İbni Haldun genellikle kişisel kazançlar üzerinden alınacak olan vergilerin girişimcilik, yapıcılık ve çalışma gayretlerini olumsuz etkileyeceğini; alış verişler üzerindeki düşük oranlı vergilerin ekonomik açıdan daha uygun olacağını ileri sürmüştür.(Gökbunar, Kömürçüler, Yalçın, 2011)

Vergi, tarihi ve sosyal bir sistemdir. İnsanların siyasi bir organizasyonu olarak bir araya geldiği tarihten itibaren verginin de var olduğu söylenebilir. Verginin uzun bir tarihi geçmişe sahip olması ve bu süreç içerisinde devlet kavramına yönelik felsefi ve ideolojik bakış açıları, verginin değişik şekillerde tanımlanmasına ve alınmasına yol açmıştır. Ekonomik mübadelelerin gelişmediği dönemlerde vergi,

toplumu meydana getiren bireylerin emeklerinin katılımı ile karşılanırken, aynı mübadele döneminde vergiler “mal” ya da “aynı” olarak ödenmekteydi. Paralı mübadele döneminin başlamasından bu yana, vergiler çoğunlukla nakdi olarak alınmaya başlanmıştır.(Maçın, 2014: 159) Günümüzde vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak üzere kişilerden cebren ve karşılıksız olarak topladığı ekonomik değerdir. Vergi, devletin mali gücünü meydana getiren kaynak olarak, kişilerin de temel vatandaşlık görevi olduğundan modern hukuk, iktisat ve maliyenin yanı sıra siyaset ve kamu yönetiminde de ana konulardan birini teşkil etmiştir. Önceleri bireylerin ortak harcamalara gönüllü ve yardım niteliğinde katılımı ile başlayan ve devlet teşkilatının oluşmasıyla genel nitelikte ve zorunlu bir yükümlülüğe dönüşen, bu sebeple toplumların tarihi kadar eski bir geçmişi bulunan verginin İslami öğretisi ve uygulamadaki yerinin kavranabilmesi için bu konuda geliştirilen terminolojinin, fakihlerin geliştirdiği teorilerin tarihten günümüze kadar çok sayıda İslam devletindeki uygulamaların ele alınması gerekir. Belli bir döneme ve uygulamaya göre yapılan değerlendirmelerin kurumsal gelişmeleri bütünüyle yansıtması mümkün olmadığı gibi sadece İslamiyet’in ortaya çıktığı dönemi incelemek de yeterli olmayacaktır. Buradaki vergi tamamen meşruiyet sebebi ve şer’iliğin ibadet niteliği taşıyıp taşımadığı hususlarında yapılacak olan değerlendirmeler de son derece önemlidir.(Erkal, 2013: 197-207)

1.1 Verginin Özellikleri

Vergi devlet tarafından alınır, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak için toplanır, kişilerin ödeme güçleri oranında alınır, karşılıksız ve zorunlu bir ödemedir, son olarak da vergiler ekonomik bir değerdir. (<http://www.dersmuhasabe.com/butceleme-notlari/vergi-nedir.html>, erişim: 22.04.2018)

1.2. Vergi Çeşitleri

a-)Gelir üzerinden alınan vergiler; gelir ve kurumlar vergisi şeklinde iki çeşittir. Gelir vergisi, kişilerin belirli bir zaman içinde elde ettikleri kazanç ve iratlardan alınan vergilerdir. Kurumlar vergisi; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler ile iş ortaklıklarının kazançlarından oluşan vergilerdir. (Maçın, 2014: 179)

b-)Servet üzerinden alınan vergiler; şahıslara ait menkul ve gayrimenkul malların, mülkiyet veya transferi nedeniyle değerleri üzerinden alınan dolaysız vergiler olarak tanımlanabilir. Servet üzerinden alınan vergiler; emlak, veraset ve intikal ile motorlu taşıtlar vergisidir. Emlak vergisi; gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan bina ve araziden alınan özel nitelikte bir servet vergisidir. Motorlu taşıtlar vergisi, her türlü motorlulara, deniz ve hava taşıtlarından aracın ağırlığı, yaşı ve motor gücü dikkate alınarak hesaplanan vergilerdir.(Maçın, 2014: 179)

c-)Harcama üzerinden alınan vergiler; KDV, ÖTV, gümrük vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi, değerli kağıtlar vergisi ve harçlar harcama üzerinden alınan vergileri oluşturmaktadır.(Badem, 2017: 78)

1.3 Verginin İlkeleri

- Vergide adalet ilkesi; kişilerin asgari geçim sınırlarının vergi dışında tutulması, bu sınırın üzerinin vergilendirilmesi esasıdır.
- Vergide kesinlik ilkesi; verginin konusu, oranları, ödeme yeri ve zamanı, ödeme şekli vergi konularına açık ve net şekilde belirtilmesidir.

- Vergide ekonomiklik ilkesi; vergi uygulama ve vergiyi toplama maliyeti, elde edilen vergi hasılatına göre yüksek bir seviyede olmamasıdır.
- Vergide uygunluk ilkesi; verginin mükellefler açısından en uygun ve doğru bir zamanda en uygun biçimde alınmasıdır.
- Verginin yasallığı ilkesi; vergileme ilkelerinin oluşumunda anayasaya ait maddelerin tamamının dikkate alınmasını gerektiren ilkedir. (<https://www.frmartuklu.org/konu/verginin-ilkeleri-nelerdir.210502/>, erişim: 22.04.2018)

1.4 İslam'da Vergi

Kuran'da çeşitli vergi türlerini belirten zekat, cizye, fey, haraç vb. gibi kelimeler bulunmakla birlikte bir bütün halinde vergiyi ifade eden bir kelime yoktur. Hadislerde bu terimlerin yanında özellikle cahiliye döneminin haksız uygulamalarını yansıtan gümrük ve pazar yeri vergisi anlamında meks terimi kullanılmaktaydı. Uygulamada ilk fetihler döneminde vergi vb. yükümlülükleri belirtmek üzere kullanılan terimler arasında bir yeknesaklık yoktur. Ancak rivayetler Arapların Suriye, Irak ve Mısır'da öteden beri lafızdaki benzerliğe rağmen baş vergisiyle toprak vergisinin ayrıldığını işaret etmektedir. İslam coğrafyasının genişlemesiyle meks, daribe, vezife, baibe, kulef sultaniyye, resm(rüsum), avarız, bac terimlerine rastlanılmıştır. Vergi koymayı belirtmek üzere tavzif, farz, darb; vergi toplamak için cibayet; vergi vermek için ihraç, ita gibi terimler kullanılmıştır. Harç ve haraç kelimeleri vergi, pazar resmi, baş vergisi gibi anlamlar taşır. Günümüz Arapçasında vergi daha çok desibe kelimesiyle ifade edilir. Terimin genelde nasların belirlediği şeri, mali yükümlülüklerin yanı sıra mükus, rüsum, mukarrerat, cevali, mevrisül haşriyye, remy gibi örfi nitelikteki vergi türlerini de kapsadığı kabul edilir. Bu tür vergilerin en yaygını uşurdur. Çeşitli bölgelerde bac, damga ve gümrük terimleri de meks ile eş anlamlıdır. Darb kökünden gelen daribe geçmişte de kullanılmakla birlikte bugünkü şeran farz kılınanlar dışında devletin kişiler veya mallar üzerine yüklediği mükellefiyettir. Memlükler döneminde resmül-gazem, resmül-cumus, rüsumul-vilayet terkiplerine rastlandığı gibi resim Osmanlılarda da vergiyi göstermek üzere yaygın biçimde kullanılmıştır. (Erkal, 2013: 197-207)

İslam Ekonomisi, dolaylı vergilerden olan KDV, ÖTV, gümrük vergisi gibi vergileri kabul etmemektedir. Çünkü bu durum adil değildir. Zenginden fakire fon aktarımı olan zekatı kural olarak koymaktadır. İslam Ekonomisi bunun fazlası olan sadakayı ve karşılıksız borç vermeyi (karz-ı hasen) teşvik eder. Bunun yanında insanları tembelliğe iten unsurları ortadan kaldırarak üretimi teşvik etmekte olup, emeğe bir kutsiyet atfederek onu birinci planda tutmaktadır. Sermaye tarafından ekonominin sömürülmesine müsaade etmez. Sermayeyi ise aktif hale getirerek yatırıma ve üretime dönüşmesini sağlar. Belli bir zümrenin sermayeyi elinde tutmasına müsaade etmeyerek parayı kazanç vesilesi olmaktan çıkardığı gibi israfı da yasaklar. İç ve dış açıkları ortadan kaldırmayı hedefleyerek enflasyonunun ve borçlanmanın yolunu kapatır.(Sugözü, 2017: 189)

Hız. Peygamber(sav) devrinden itibaren İslam devletlerinde vergi memurları için kullanılan genel terim amil olmakla birlikte farklı dönemlerde farklı isimler de kullanılmıştır. Vali, arif, aşir, cabi, emin, hazini, sai, mütevellî, muhassıl, beytülmal emini, musaddık kelimeleri bunlardandır. Resuli Ekrem'in Medine'ye hicretinin ardından gümrük memurlarına "huşşar" adı verilmiştir. Gümrük resminin toplanması için görevlendirilen kişilere mekkas, aşir, amil, bacdar, damgacı, gümrük emini, gümrükçü denilmiştir. Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda devlete ait vergi ve resimleri toplayan görevlilere muhassıl adı verilirdi. Mütessellim ise Osmanlı devletinde Tanzimat'tan önce vali ve mutasarruflar adına vergi toplamakla görevli

memuru ifade ederdi. (Erkal, 2013: 197-207) İslam'da öteden beri, toplanan vergi ve zekatla birlikte vergi memurlarının da maaşı ödenmekteydi.

Osmanlıda şeri ve örfi olmak üzere iki çeşit vergi vardır:

- Şeri vergiler; Müslüman halktan alınan zekat, ganimet(humus) ve öşür, Müslüman olmayan halktan alınanlar da haraç ve cizyedir. Zekat, Müslüman halktan 1/40 oranında alınan bir vergidir. Zekat başlangıçta dini bir mükellefiyet anlayışıyla alınırken daha sonra zorunlu bir mükellefiyet haline getirilmiş olup; hayvanlardan ağnam vergisi, zirai ürünlerden aşar (öşür) vergisi, mal ticaretinde(ithalatta ve ihracatta) gümrük resmi ve madenlerden de devlet hissesi adı ile alınmaya başlanmıştır. Haraç, tımar sisteminde uygulanan eyalet ve sancaklarda ziraat yapılan miri arazi kullanıcısı gayrimüslimlerden arazinin alanı dikkate alınarak yılda bir kez haraci muvazzafa, bu arazilerden elde edilen hasılattan(yani ürün ve meyveden) da haracı muhaseme(gayrisafi hasılatın 1/10'undan yarısına kadar değişik oranda alınan haraç) olarak alınan vergidir. Cizye ise yine Müslüman olmayan ve buluğa ermiş erkek kişilerden, himaye edilmeleri ve askerlik hizmetinden mafiyetleri dolayısıyla yılda bir kez alınan bir baş vergidir.

-Örfi vergiler; padişahın vergilendirme yetkisini kullanması sonucu konulan(yani hükümdarın iradesi ile tarh olunan) çok sayıda örfi vergi vardır. Bunların başlıcaları, yapılan idare ve yargı hizmetleri karşılığı bu hizmetlerden yararlananlardan alınan Rusum-ı Örfiye ve devletin savaş gibi ani masraf gerektiren veya sonraları acil ihtiyaç duyulan hallerde İmdadiye-i Şerifiye ve İmdadiye-i Hazariye gibi adlarla hane reislerine tarh ettiği Tekalif-i Divaniye(avarız vergiler) adlarını taşıyan vergilerdir.(<http://www.osmanlidevleti.gen.tr/osmanli-devletinde-vergi-sistemi/>, erişim: 22.04.2018)

1.5 Kur'an-I Kerim'de Vergi Yerine Geçen Vergi Türleri

-Zekat; temizlik, arıtma, bereket manalarına gelir. Zekat, insanların cimrilik, bencillik gibi duygulardan ve kul hakkından manevi yönden arınmasına vesile olur. Bu yüzden insanı manevi olarak arıtmak manasında ona zekat adı verilmektedir. Özellikle zekat, devlete belirli yerlere harcaması için zenginler tarafından verilen bir vergi türüdür. Zekat, zorunlu olup sadece fakirlerin, muhtaçların, vergi memurlarının, bazı sosyal harcamaları icrası vb. ihtiyaçları için servetten alınan vergilerdir. Zekat bu harcamaları finanse eder. "Sadakalar(zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekat toplayan memurlar, İslam'a kalpleri ısındırılacak olanlarla(özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."(Tevbe 9/60) zekatla ilgili ayette belirtilmiştir.

-Öşür; zorunlu olup devletin ihtiyaçları için tarımsal üretimden alınan vergidir. Ayrıca zekat yükümlülüğü getirilmeden arazi mahsullerinden alınan bir vergidir. Daha sonraları zekat yükümlülüğünün gelmesi ile miktarı belirlenerek öşür adını almıştır. Bu tür arazilere de öşür arazisi denilmiştir.(Döndüren, 2000: 039) Öşür arazilerde elde edilen tarım ürünlerinden zekatın farz olması Kuran, sünnet ve icma delillerine dayanır. Allahu Teala şöyle buyurur: "Hasat günü ürünün hakkını, zekatını verin."(Enam 6/31) "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temizinden, harcayın.(Bakara 2/268) Zekata "nafaka" denildiği gibi, çeşitli ayetlerde "infak etmek" zekat vermek anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: "Yağmur veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulak olan yerlerin ürünlerinden onda bir(öşür), hayvan gücü veya taşıma su ile sulanan topraklardan ise yirmide bir zekat gerekir."(Buhari, Hadis 55) İrmaklar veya yağmur sularının suladığı topraklardan öşür, develer

yardımla sulanan topraklardan yirmide bir zekat vermek gerekir.(Döndüren, 2000: Tirmizi-Zekat Hadisi 14)

-Cizye; zorunlu olup da kişi başına alınan vergidir. Bu tür vergiler cizye, haraç adı altında alınır. Gayrimüslim erkeklerden yılda bir defa can ve mal güvenliklerini sağlamak için alınan, baş vergisi de denilen vergidir. Bu vergiden kadın ve çocuklar, ihtiyar erkekler savaşmakla mükellef olmadıkları için cizye vergisi alınmamaktadır.(Tümer, 1993: 42-45)

-İane (Yardımlaşma); Kuran'da ianeyi (yardımlaşmayı) emreden ayet ve hadisler ile naslarda açık olarak zikredilmese de seddi zeria, fethi zeria, genel zararı önlemek için özel zararın göze alınması, çok iyinin az iyiye, az zararın çok zarara tercih edilmesi gibi İslam'ın temel ilkelerine istinaden içtihat yolu ile koyulabilecek vergidir. Zekat, humus, öşür, cizye gibi vergiler özel vergidir. İane vergisi ise sürekli değişen ve gelişen iktisadi olgu içerisinde ortaya çıkan içtihaden konulabilecek vergilerdir. İyilikte ve fenalıktan sakınmada yardımlaşın(Maide 5/3) ayeti iane vergisine kaynak oluşturmaktadır.

-Ganimet (Humus); düşman ile yapılan savaşta elde geçirilen para, değerli eşya, gayrimenkul gibi değeri olan mallardır. Beşte biri(humus) devlete aittir. Bu sayede tahrip olan araç ve gereçler ile savaş masrafları harcamaları tazmin edilmiş olmaktadır.(Badem, 2017:85) Ganimetlerin vergi olarak kabul edilmesi gerekir. Zira ganimetlerin beşte biri Allah ve Resul'un adına devlete verilmek zorundadır. "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."(Enfal 8/48) Ganimet savaş tazminatları içerisinde değerlendirilmektedir. Çünkü İslam, ganimeti; savaş giderleri ve savaşta kaybedilen mallar ve canlar karşılığında tazminat olarak almaktadır. Aksi durumda yağmacılık gibi değerlendirilir. Bu da İslam ruhuyla bağdaşmayan bir durumdur.(Badem, 2017: 85)

2. Zekat

Zekat, İslam'ın beş şartından biri olup zorunlu bir ibadettir. Zekat, Arapçada saflık ve temizlik manalarına gelir. "Onların mallarından saka al, bununla onları temizlemiş, arındırmış olursun."(Tevbe 9/104) Bu emir doğrultusunda Allah Resulü (sav) zekat düşen çeşitli mal ve varlıklardan kesilecek en az miktarı belirlemiştir. Bu kesintiler;

- Altın, gümüş ve nakit paradan oluşan birikimlerden, yıllık yüzde 2,5
- Yağmur sularıyla beslenen araziden alınan tarım ürünlerinden yıllık yüzde 10
- Mülk sahibinin kendi çabalarıyla suladığı araziden alınan tarım ürünlerinden, yıllık yüzde 5
- Kişisel arazilerde bulunan ve işlenen madenlerden ya da gömülü hazineden yıllık yüzde 20
- Üretmek ya da satmak amacıyla beslenen koyun, keçi, inek ve deve gibi büyükbaş hayvan ve benzeri hayvan sürülerinden belirlenen oranlarda kesintiler yapılır.(Mevdudi, 2016: 121)

Toplumdaki ekonomik dengesizliğin yol açabileceği olumsuz sonuçların azaltılabilmesi için zekat önemli bir araçtır. Zekat, son derece önemli olan insani meziyetlere ve psikolojik faktörlere işaret etmektedir. Allah ve elçisinin benzetmesinde Müslümanlar bir vücut, bir bünye gibidir. Zekat sosyal denge ve adalettir. "Onların mallarından sadaka(zekat) al. Onunla kendilerini temizlemiş ve arınıp geliştirmiş olursun."(Tevbe 9/104) "Sizin dostunuz, ancak Allah, onun elçisi ve boyun bükerek namazı kılan, zekatı veren müminlerdir."(Maide 5/56) Ayetlerinde geçen temizlenme ve arınma kelimeler ise zeminin ruh ve nefsinin, mal ve servetin, hem maddi hem de manevi yönden temizlenme ve arınmasını içine almaktadır. Zekat veren başta cimrilik olmak üzere birçok kötü huy ve alışkanlıktan arınır. Cimrilik fert ve toplum için

kötü bir hastalıktır. Bu hastalık kişiye mal uğruna kan dökmeye, vatana ihanete, devlet malını yemeye kadar götürür. İşte zekat, verildiği oranda, ödeyenin duygularını mala tutkunluk zilletinden nimetlere şükürdür. Zengin, sadece kötü huy ve duygularını gidermekle kalmaz, onun malını da başkalarının haklarından temizler. Zekat, servet biriktirip onu atıl hale getirmenin amansız düşmanıdır. Zekat, sermayeyi yatırıma zorlar. Zekatın vucub sebebi zenginliktir. Zekat; Müslüman, hür, akıllı, baliğ, tabii ihtiyaçlarından fazla artırıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle malik olan ve bu malik oluşunun üzerinden bir (ay) senesi geçen kimselere farzdır.

Zekatın mal ile şartlarında bir malın zekata tabii olması için tam mülk olma, artırıcı özelliğe sahip olma, nisaba ulaşmış olma, tabii ihtiyaçlardan fazla olma, üzerinden bir yıl geçmiş olma gibi şartların arandığı görülür. Bu şartları fakihler zekat tahsil ve usul esasını ölçü olarak ve İslamiyet'in ilk yıllarındaki uygulamalara bakarak çıkarmışlardır. Hanefilerin zekat hukuk bakımından görüşü ise, tam mülkiyet, nema, ihtiyaç fazlası olma, nisab, yillanma, borç karşılığı olmamasıdır. Zekatın geçerlilik şartları ise niyet ve temlik (mülkiyete geçirmek) şartıdır.(Özel, 2017)

Zekatı ödemek için bir zaman yoktur. Altın, gümüş ve parada, ticaret malları ve hayvanlarda zekat, bir kameri yılın tamamlanması ile farz olunur ve bu mallardan zekat her senede bir defaya mahsus olarak ödenir. Toprak ürünlerinden zekat, senede kaç kere ürün alınır o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi iki kere zekat verir. Zekat, toplanıp hak edenlere dağıtılması işi devlet tarafından ele alınması gereken bir görevdir.

Zekat, sermayenin özgürce dolaşımını ve dolaşımın tıkanması halinde engellenen sermayenin serbest bırakılmasını da sağlar. Zekat, toplumdaki hiçbir bireyi yiyecek, giyecek, korunma, sağlık, çocuk bakımı ve temel eğitim gibi temel ihtiyaçlardan yoksun bırakılmayacağını teminatıdır. Zekat, muhtaç kadın ve çocuklar gibi hayatlarını kazanmayan, geçici işsizler ve hayatlarını kazanacak imkanlardan yoksun olan, ancak yeterli finansal destek verildiğinde kendi ayakları üzerinde durabilen kimseler ya da kayba uğrayanlar için gerekli yardımları garanti altına alır. Allah yolunda harcanan her şey karzı hasendir(karşılıksız borç vermek). Allah adına verilen faydalı bir borçtur ve borcun geri ödenme sorumluluğunu, Allah kendi üzerine aldığını şu ayetiyle bildirmektedir: "İnsanların mallarından artsın diye verdiğimiz faiz Allah katında artmaz. Ama Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekat ise, işte kat kat artıranlar onlardır."(Rum 30/39)

2.1. Zekata Tabi Olan Mallar

Zekat ödeme sorumluluğu yaşa değil sahip olunan mülke(nisap) bağlıdır. Ve sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: ihtiyaçtan arta kalanı.(Bakara 2/220)

i-) Altın ve gümüş; mübadele aracı olması bakımından Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen hadiste Hz. peygamber 5 ukiyeden(=200 dirhem) az olan gümüşte zekat olmadığı(Buhari, Hadis 32) ayrıca gerek para gerekse külçe gümüşün 1/40 oranında zekata tabii(Buhari, Hadis 38) olduğunu iletmiştir. Gümüşün zekat nisabı 200 dirhem, oranı da 1/40'tır. Altında ise Din İşleri Yüksek Kurulu nisabın esas alınmasında 20 miskal altının 80,18 gr, 200 dirhem gümüşün ise 561,2 gr olmasını hükmetmiştir. Altın ve gümüşün zinet eşyası konusu tartışılan konudur. İmam Şafii, İmam Malik ve Ahmet bin Hanbel'e göre mübah olan kadın süs eşyası nisaba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, o günkü altın fiyatı ile 1/40 zekat verilir. Madeni ve kağıt paraların zekatı da o günkü altın veya gümüş fiyatı karşılığına çevrilerek zekat olarak 1/40 oranında verilir.

ii-) Ticaret malları; sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirilirse üzerinden bir yıllık sürenin geçmesi şartıyla, tüccar sene sonu sahip olduğu mallarının değerini hesaplayarak 1/40'ını zekat olarak verir. Hanefilere göre ticaret mallarının zekatı hesap edilirken borçlar çıkarılır. Şafilere göre ise borç zekatı etkilemez.

iii-) Toprak ürünleri; yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde öşür(1/10), kova (el emeği) ile sulananların nisabı, öşür(1/20) vardır (Buhari, Hadis 55) hadisi toprak ürünlerinden zekat alınacağını gösterir.

iv-) Bal ve diğer hayvan ürünleri; Hanefi ve Hanbeli fakihleri balın zekat mallarından olduğu ve baldan 1/10 oranında zekat alınacağı görüşünü savunurken; Şafii ve Maliki mezhebi fakihleri ise sahih bir haberin mevcut olmadığı, balın süt gibi bir hayvan ürünü olduğu, sütün zekata tabi olmadığına görüş birliği bulunduğunu ve balın zekata tabi olmaması gerektiğini ileri sürerler.

v-) Maden ve deniz mahsulleri; "Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz"(Bakara 2/268). Burada infak etmek, tefsircilere göre zekat veriniz anlamındadır. Madenler üç çeşittir: Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler; altın, gümüş, demir, bakır vb. gibi. Eritilmeye elverişli olmayan katı madenler; mermer, kireç, kömür vb. gibi. Sıvı olup katılaşmayan civa, petrol vb. gibi madenlerdir. Deniz ürünleri ise Hz. Ömer aşıpla istişareden sonra amber, Allah'ın nimetlerinden biridir. Güzel kokulu kimi maddelerin genel adı olan amber ve onun gibi denizden çıkarılan diğer kıymetlerde 1/5 oran vardır.(Bal, 2014: 19)

vi-) Hayvanlar; deve, koyun, sığır gibi hayvanların zekatı varken, Hz. Peygamber(sav): "Sizi at ve kölelerin zekatından muaf tuttum" (Buhari, Hadis 45) ve "Müslümanlara kölesi ve atından dolayı zekat yoktur" (Buhari, Hadis 46) anlamında atları zekattan istisna ettiğini gösteren iki hadis nakledilir.

Ayrıca sınaî, servet, yatırım ve üretim araçları; bina ve nakil vasıtaları gibi gelir getiren mallar ile maaş, ücret ve serbest meslek kazançlarından da zekat verileceği hakkında fakihlerin ortak görüş içerisinde oldukları söylenebilir.(Özel, 2017)

2.2 Zekat Kimlere Verilir

Sadaka(zekat) Allah'tan bir farz olarak fakirler, miskinler, zekat işlerinde çalışanlar(amiller), kalpleri İslam'a ısındırılacaklar, köleler(özürlüleştirme için), borç altında olanlar, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir, hakimdir.(Tevbe 9/60) Ayetiyle zekatın kimlere verileceği hususundaki zümreler belirlenmiştir.

2.3. Zekat Kimlere Verilmez

Ana, baba, eş ve çocuklarına, Müslüman olmayanlara, zenginlere, zekat mükellefinin yakın akrabalarına, henüz temyiz gücünde olmayan çocuklara, çalışma gücüne sahip olanlara ve Hz. Peygamberin yakınlarına zekat verilmez. Bu konu peygamber efendimizin(sav) emriyle, kendisini ve yakınlarını her türlü töhmet ve şaibeden uzak tutmak istemiştir. (Buhari, Hadis 57)

2.4 Zekat Yükümlüsü Olmanın Şartları

- Zekat, yükümlüsü ile ilgili olması bakımından; Müslüman olmak, temyiz gücüne sahip ve ergin olmak, hür olmak.

- Zekat, mal ile ilgili olması bakımından; malın tam mülk olması, malın artırıcı(nami) olması, malın nisap ölçüsünde olması, malın borç karşılığı olmaması, malın üzerinden bir yıl geçmiş olmasıdır.(Dalgın, 2004: 45)

3. Verginin Zekâtla Olan İlişkisi

Maverdi, eserinde yazmış olduğu “sadakanın”; zekâtın da sadaka demek olduğunu, her ne kadar kelimeler farklı olsa da manalarının bir olduğunu ileri sürmüştür. Ayetlerde geçen zekât, sadaka, hak, infak, ihsan ve iane (yardımlaşma) kelimeleri aynı anlamda yani zekât (vergi) manasında anlaşılmıştır. “namazı kılın, zekâtı verin.”(Nur 24/57), “Ey Muhammed! Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak, al.”(Tevbe 9/104), “Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır.”(Zariyat 51/20),”Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azap vardır.”(Tevbe 9/85), “Ey insanlar! Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infak edin.”(Bakara 2/268), “Allah yolunda malınızı ve canınızı harcayın.”(Bakara 2/196), “İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın(iane).”(Maide 5/3) Şu halde zekâtın, genel manada, bütün vergileri ifade etmek üzere, bugünkü deyimle vergi demek olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Muhammed Hamidullah, bu konuda şöyle demektedir: ”Zekât tabiri bir Müslümanın, Müslüman bir hükümette ödediği vergi manasına gelir. Gerek Hz. Peygamber (sav) gerekse halifeler devrinde, Müslümanlardan tahsil edilen bütün vergiler, bu tabirle ifade edilmiştir. Bu bağlamda İslamiyet’in ilk yıllarında zekatın İslam devletinin vergisi olduğunu söylenebilir. Vergiyi iktisatçılar çeşitli şekillerde tarif ettikleri gibi zekâtı da İslam hukukçuları, birbirine yakın anlamda zekât tarifi yapmıştır. Konunun bakış açısına göre en yakın tarif İslam hukukunda zekât; belli bir malın, belirlenmiş şartlar içerisinde, hak sahiplerine temlik edilmesidir. (Eskicioğlu, erişim: 21.04.2018)

İslamiyet’in ilk yıllarında vergi ile zekât aynı anlama gelmekteydi. İslam hukukçuları zekâtı vergi üzerinden tanımlarken temizleme ve üreme olarak iki manada incelemektedir. Zekât, % 2,5’ten % 20’ye kadar değişen oranlarda, mal ve tasarruf üzerinden zorunlu olarak alınan bir vergidir. Özellikle günümüzde zekât bir vergi olarak değil, İslam’ın bir şartı olarak kabul edilmelidir. Yani İbadet olduğu unutulmamalıdır. İslam devleti zekâtın toplanması ve dağıtılması ile ilgili uygun mekanizmaların kurulması ve işletilmesine ek olarak gelir vergisi ve diğer vergileri alma ve bu yolla gelir elde etme hususunda yetkilendirilmiştir. Vergi alma, devletin yönetim işleri için vatandaşlarından yardım istemesidir. Zekât ile devletin topladığı tüm diğer kesintiler birbiri ile yer değiştiremeyecek ve bu durum ne zekatın yerine başka bir şey konulması ne de zekattan vazgeçilmesine sebeptir. (Mevdudi, 2016: 369) İslam’da, zamanın değişmesiyle hukuki düzenlemelerde bazı değişikliğe gidilebilmektedir. Temel prensip veya içtihatlar, diğer ekonomik sistemlerin prensipleri ile uyuşabilir ya da farklılıklar olabilir. İslam Ekonomisinin, Kapitalist veya Sosyalist iktisadi sistemleri ile benzerlik göstermesi onu hükümsüz kılmaz. Kapitalizm ve Sosyalizm arasına sıkışmış iktisadi düşüncelerin hiçbiri İslam dininin temel iktisat sistemi kuralları ile uyuşmamaktadır. Bu durumda İslam âleminin zorunlu olarak bu sistemlerin dışında yeni bir Ekonomik Sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.(Sugözü, 2017: 191) Baktığımız zaman Dünya Kapital Ekonomik Sistemi, fakirden alıp zengine veren bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam Ekonomisi ise zekat müessesesiyle bu durumu tersine çevirmekte, belirli kriterlerle zenginden fakire dağıtımı sağlamaktadır.

Zekat, İslam anlayışında sadece dini bir yükümlülük değil, aynı zamanda zenginliğe bağlı yasal bir zorunluluk olarak da kabul edilerek alınmaktadır. Öyleyse zekât, dini bir mükellefiyet olarak ibadet, bir vatandaşlık görevi olarak da vergi niteliğindedir. Zekât vermemek dinen bir günah iken, zekâtın vergi

olarak verilmemesi ise hukuken suçtur.(Maçın, 2014: 207) Devlet gelirlerinin faktörü olan; yolsuzluk, ölçü ve tartıda yapılan hile, meşru olmayan mülkiyet, kul hakkına girerek zenginleşme veya haksız rekabet, rüşvet, israf, gasp, karaborsa (ihtikar), tefecilik, vb. konuları yasaklarken, zekat, sadaka ve karz-ı hasen vb. gibi konularla adil gelir dağılımı dengesi sağlanmaktadır.(Sugözü, 2017: 191)

Vergi, devletin tek taraflı olarak ve vergileme yetkisine dayanarak, kişilerin gelir ve mallarından aldığı ekonomik değer olduğu için kamu harcamalarını finanse etmek için fert ve işletmelerden karşılıksız ve kanunen alınmaktadır. O halde vergi, alacak-borç ilişkisi olmaktadır. İslam devletleri talep ettiği vergilerin zaman içinde çeşitlenmesi ve miktar bakımından artması üzerine zekât ile vergi mukayese edilmeye başlanmış ve devlete vergi ödemekle zekât sorumluluğunun düşüp düşmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Adil gelir dağılımını gerçekleştirmeye yönelik tedbirlerden olan ve zenginin malından bir kısmının fakire verilmesi konusunu ele alan zekâtın verilmesi de Müslümanlara kesin bir şekilde emredilmiştir. (Sugözü, 2017: 191) Hz. Peygamber ve sahabe efendilerimiz döneminden itibaren belirli malların zekâtının devlet tarafından toplanıp sosyal ve kamusal alanlara harcanmıştır. İbn Teymiyye, devlet başkanının aldığı zekâtları, zekât şart yerlerine ödenmemesi durumunda farz olan mükellefiyet, zekâtı sarf yeri dışında harcayan devlet başkanlarına zekâtın verilmemesi gerektiğini ancak ikrah altında olup istenileni yapmaması durumunda zararla karşılaşacak kişilerin ödediklerinin zekât yerine geçeceğini ifade etmiştir. Nevevi de, devlet başkanı haracı, öşür yerine geçsin diye tahsil ederse bu durumda farzın düşüp düşmeyeceği hususunda ihtilaf olduğunu ve farzın düşeceğini ifade etmiştir.(Özdemir, 2013:2)

Verginin, iktisadi ve hukuki temele dayandırılarak açıklanması, zekâta benzerliği açısından dikkate değer bir husustur. Bilindiği gibi zekâtın şartlarından biri olan nisab, kişinin zekat vermekle mükellef olabilmesi için sahip olması gereken asgari mal miktarını ifade etmektedir. Dolayısıyla İslam anlayışına göre kişinin vergi ile mükellef tutulabilmesi için belli bir zenginlik seviyesine ulaşması gerekmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (sav)'in, bazı servet ve gelirler için belirlenmiş olduğu matrah ve oranlar, bireylerin iktisadi gücüne göre vergilendirilme esasını ortaya koymaktadır. Zekâtın İslam'ın beş temel esaslarından biri kabul edilmesi, onun hukuki temelini oluşturmaktadır. O yüzden İslam anlayışına göre zekat, devleti de aşan bir yükümlülüktür. (Maçın, 2014: 160)

Adil Ekonomik Düzen konusunun vergi ile ilgili kuralları İslam Ekonomisi ile bire bir uyuşmaktadır. Zira İslam kaynaklarında gelirden vergi alınmasına dair bir kural bulunmamakla birlikte, İslam kaynaklarında tüketim üzerinden alınan bir vergi de yoktur. Tüketimden vergi alınması yani dolaylı vergiler, son dönemde ortaya çıkmış ve yaygın hale gelmiştir. Adil Ekonomik Düzen bu tür dolaylı vergiler tamamen kaldırılmaktadır. Günümüzde çok vergili sistem uygulansa da vergileme yetkisinin sürekli suiistimal edilmesi ve keyfi olarak pek çok konu üzerinden vergi alınması, vergi sisteminin doğru olmadığını göstermiştir. Bu nedenle son yıllarda yapılan araştırmalara göre vergileme yetkisinin sınırlandırılması yönündeki görüşler ve uygulamalar önem kazanmıştır. Bu da göstermektedir ki İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen vergi sistemi, günümüz kamu maliyesinin tam olarak ihtiyaç duyduğu bir vergi sistemi ortaya koymaktadır. Türkiye'de Zekât konusunda 54. Refahiyol Hükümeti tarafından Fak-Fuk-Fon'un (Fakir Fukara Fonu) tarihte ilk defa tamamen amacına yönelik olarak kullanılması ve yoksullara devlet eliyle yardım yapılması, devlet eliyle kurulacak bir zekât fonunun yeni İslam Ekonomisi Sisteminin uygulanabilirliği tartışma konusunu sonlandıracaktır.(Sugözü, 2017: 202)

3.1. Verginin Zekat Yerine Geçmeyeceği Görüşü

Günümüzde hem vergi hem de zekat; şart, şekil ve amaçlarının farklı olmasından dolayı birbirlerinin yerine geçememektedir. Verginin toplama ve dağıtım organizasyonunu yapan devletin İslam devleti olmaması durumu, zekatın verginin yerine geçmesini de engellemektedir. Bazı ayet ve hadislerde emredilen ve yasaklanan durumlar da verginin zekat yerine geçmesini engelleyici bir sebeptir. Verginin zekatın yerine geçmesi halinde, İslam'ın esaslarından biri olan zekat ibadetinin zamanla unutulmaya ve önemini yitirmeye sebep olacağı endişesi vardır.(Özdemir, 2013: 2) Zekat, Allah tarafından konulmuş, Kur'an'da yazılı, kalıcı ve değişmez hükümdür. Vergi ise kanunla konulan, beşeri otoriteye bağlı olup değiştirilebilir hükümdür. Vergi, miktarı ve oranları kanunla düzenlenirken, zekatın miktarı ve oranları ise Hz. Peygamber(sav) tarafından belirlenmiştir. Zekatın sarf yerleri ayetle belirlenmiştir. Devlet zekatı toplarsa istediği gibi tasarruf edememektedir.

Bu görüşü savunan fakihler: Ebu Bekir El Ameş, Maliki fakihlerinden İliş, Nasır El Hakkani, Şafiilerden İbn Hacer El Heytami, Hanefilerden Meşeyahu Belh bu görüştedir. Zulmen alınan öşür ya da vergiler niyet edilse bile zekat yerine geçmez. Son dönem fakih ve müftülerinden Reşit Rıza, Muhammed Ebu Zehre, Karadavi, Halil Gönenç, Hayrettin Karaman ve Diyanet İşleri Başkanlığı da vergi ile zekatın farklı konular olduğu ve birbirinin yerine geçmeyeceği görüşünü kabul etmiştir.

3.2 Verginin Zekat Yerine Gececeği Görüşü

Zekat da vergi de toplumsal yaşamın gereklerindedir. Zekatı kaide olarak devlet tahsil eder, ilgili yerlere safeder. Vergi tahsili de devlet idaresine veya onun yetki devrinde bulunduğu kamu kurum ve kuruluşlarına aittir. Zekat mükellefi, kendisi için menfaat gözetmez. Vergi mükellefi de kendisine bir menfaat beklemeyiz. Hem zekat hem de verginin ali hedeflerinin yanında iktisadi, içtimai hedefleri vardır.(Özel, 2017)

Enes bin Malik, köprü girişlerinde verilen vergilerle öşürün zekat olarak geçerli olabileceğini beyan etmiştir. Hanbeli mezhebi fakihlerinden İbn Müflik de bu görüşü tekrarlamıştır. Köprülerde tahsil edilen vergiler, uygun yerlere harcanmamasına rağmen zekat sayılabilecektir. İbn Teymiyye kendinden nakledilen bir görüşe göre vergilerin zekat yerine geçeceğini ifade etmiştir. Sonra ise aksini söylemiştir.

Zekat verginin yerine geçeceği görüşünü şarta bağlayanlar; Ahmet bin Hanbel, niyet şartı ile yöneticilerin halktan zorla aldıkları verginin zekat yerine geçeceğini, İbn Teymiyye devlet başkanının adil olup, alınan öşür gibi vergilerin şeriat hükümlerince harcama yapıyorsa zekat yerine geçeceğini; yönetici zalim olup, zekat ve öşür vergilerini uygun yerlere harcamıyorsa o zaman onlara verilmemesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Hanefi mezhebinden Şemsüleimme es Serahsinin görüşünü tekrar edenler, zekata niyet edilip vergi verildiğinde verginin zekat sayılacağı görüşünde olanlar: Tahir bin Ahmet Abrirreşid el Buhari, Kadıhan, Mevsili, İbn Şihne, Bezzaziye, Kaşani, el Timurtaş, Muhammed bin Abdullah ve el Haskefi'dir.

Sonuç ve Öneriler

Zekat ve verginin mukayesesinden çıkan sonuca göre tanım, amaç, mahiyet ve kapsam bakımından birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Biri diğerinin dengi veya alternatifi değildir. Dolayısıyla fertlerin hem zekat, hem de vergi ile mükellef tutulmaları meşrudur. Buna göre, zekatını ödeyenlerin vergi vermekten kaçınması veya vergi verenlerin zekat vermekten imtina etmeleri uygun olmayacaktır. Zekat sisteminin oluşturulması; devletin halkına fırsat eşitliğinin sunmasını, vergi kaçırmanın azalmasını, vergi gelirini artırıp fakir ve fukaralara düzenli yardımın sağlanması gibi bir çok yarar sağlayacaktır.

Zekat, toplumsal yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlamaya katkıda bulunduğu gibi Allah'ın emirlerini yerine getirmeye yönelik bir ibadettir. Vergi ise devletin emirlerini yerine getirmeye yönelik vatandaşlık görevidir. Günümüzde ilk İslam devleti uygulamalarından farklı olarak zekatı devlet toplamamaktadır. Devlet fakirlere zekatı dağıtmamaktadır. Devlet vergiyi tek eliyle toplamakta ve bunu halkın genel ihtiyaçlarını karşılanacağı bir fon oluşturmaktadır. Vergiler ile yapılan harcamalar herkes tarafından kullanılmaktadır. Zekat ise halkın içinde kimin ihtiyacı varsa ona verilir. Zekat, ihtiyacı olan kişiler için toplanma amacına göre bireylere verilirken; vergi ise yapılan harcamalardan ihtiyaç sahibi olmayanlar da yararlanmaktadır. Bu bağlamda sadece ihtiyaç sahiplerine doğrudan yardım götürülmesi konusunda zekatın vergilerden daha adil olduğu görülmektedir.

Zekat ve verginin birbirinin yerine günümüz koşullarda geçmesi mümkün görünmemektedir. O niyetle verilse bile özellikle günümüz sistemlerinin zekatın dağılımı sorununu ortaya çıkaracaktır. Çünkü zekat, vergi gibi herkesin kullanımına açılacak bir durum değildir. Toplanan vergilerin karşılığında yapılan hizmetlerden herkes eşit ölçüde yararlanırken zekatta böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Zekatın belli kişilerden alınıp belli kişilerin yararlanabileceği durumlar söz konusudur. Mevcut sistemlerde bu konuyla alakalı yapılan bazı çalışmalarda zekat verenlerin vergi muafiyeti getirilmesi söz konusudur. Ancak kabul edilen ekonomik sistemlerden olan Kapitalist ve Sosyalist sistem, dünyanın her yerine egemen olduğundan zekatın tekrar devlet aracılığıyla toplanıp dağıtılmasını engellemektedir. Özellikle laik bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti devletinde vergi sisteminin İslami bir yapıda olmaması da bu durumu engellemektedir. Bunun gerçekleşmesi ise İslam Ekonomisi Sistemindeki vergilendirme esaslarının geçerli olup uygulanmasıyla olacaktır.

İslam Ekonomisi, Allah'ın ve Hz. Peygamber(sav)'in emir ve buyrukları ile hadis ve sünnetler uygulanarak gerçekleşecektir. Bunun uygulanması için özellikle nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde vergi sisteminin zekat adı altında İslami Vergi Sistemi Ağı kurulmasıyla gerekmektedir. İslami vergi sisteminin kurulması için öncelikle laik olan ülkemizin İslami Vergi Sistemine göre sistemini değiştirmesi ve büyük çoğunluğu Müslüman olan halkının inançlarına göre yeni bir vergi sistemi oluşturması gerekmektedir. Çünkü anayasamızın 24. Maddesinde geçen "Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir ve 14. Madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir." hükümleri İslam'ın şartlarından biri olan zekat verme ibadetini yerine getirmemiz için devletin zekatı toplamakla görevli olduğunu, inanç ve ibadet hürriyetimizin anayasamızda güvence altına alınmıştır. Ancak ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen zekat ibadetinin yerine getirilebilmesi için karar verici organları tarafından bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Devletin vergi konusunda tekel olup vergiyi toplayarak gerekli harcamalar, tasarruflar, yatırımlar vb. gibi kendi işleyişini sağlayacak kaynak tahsisini yapmaktadır. Zekat konusunda ise ibadet eksikliğimize neden olan zekatın devlet eliyle toplanıp dağıtılmasında bu görevin yerine getirilmediği görülmektedir. Bu bağlamda mevcut düzende zekat ve vergi, birçok konuda birbirinden ayrılmaktadır ki; bu durum zekatın verginin yerine geçemeyeceğini göstermektedir.

Kaynakça

BADEM, Mustafa. (2017), 'Modern Vergi ve Klasik Zekat Anlayışı Üzerine Tahliller', Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c 6. (Sayı: 11), "Vergi Türleri", s.78; "Humus Vergisi", s.85; "İane Vergisi", s.85

- BAL**, Oğuz. (2014), İslam İktisadı'nın Kilometre Taşlarından Ebu Yusuf'un İktisadi Düşüncesi, 'Mülkiyete Konu Olmayan Madenler', c. 1, sayı 2, s. 19
- CANDAN**, Nesrin. (2007), Yönetim ve Ekonomi, "İbni Haldun'un Gözüyle Kamu Maliye Yaklaşımı", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, c.14, sayı 2, s.242
- DALGIN**, Nihat. (2004), Zekat Hükümleri, "Zekat Yükümlüsü Olmanın Şartları", OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 16, s.45
- DÖNDÜREN**, Hamdi. (2000), Altınoluk Dergisi, Zekat, Öşür ve Vergi, sayı 178, s.39, Tirmizi, Zekat 14, <https://islamekonomisi.org/zekat-osur-ve-vergi/>, erişim: 22.04.2018
- ERKAL**, Mehmet. (2013), "Zekat", c.44, s.197-207
- ESKİCİOĞLU**, Osman; Modern Vergi Anlayışı ve Zekat, "Vergi Kavramı ve Zekat" <https://islamekonomisi.org/modern-vergi-anlayisi-ve-zekat/>, erişim: 21.04.2018
- GÖKBUNAR**, Ramazan, Emin KÖMÜRCÜLER ve A. Zafer YALÇIN. (2011), Mali Sosyolojide İbni Haldun'un Yeri, "Vergileme" <http://www.adilmedya.com/mali-sosyolojide-ibn-i-haldunun-yeri/> erişim: 21.04.2018
- <http://www.dersmuhasabe.com/butceleme-notlari/vergi-nedir.html>, Verginin Tanımı ve Özellikleri, "Verginin Genel Özellikleri", erişim: 22.04.2018
- <https://www.frmartuklu.org/konu/verginin-ilkeleri-nelerdir.210502/>, Verginin İlkeleri Nelerdir?, "Vergi İlkeleri", erişim: 22.04.2018
- <http://www.hadis.ihya.org/buhari/fasil/27.html>, Buhari, Kitabüz-Zekat, Hadis32, Hadis 38, Hadis 45, Hadis 46, Hadis 55, Hadis57, erişim: 21.04.2018
- <http://www.osmanlidevleti.gen.tr/osmanli-devletinde-vergi-sistemi/>, Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi, "Örfi Vergiler", erişim: 22.04.2018
- <http://www.tbmm.gov.tr>, erişim: 22.05.2019
- MAÇİN**, Hasan. (2014), İslam Hukukunda Zekat Matrahları ve Vergi İlişkisi, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, "Vergi Kavramı", s.159-160; "Servet Vergileri", s.179; "Zekat Vergi İlişkisi", s.207
- MEVDUDİ**, Ebul Ala. (2016), İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri, Çıra Yayınları, İstanbul, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı", s.121, "Zekat ile Vergi Arasındaki Fark", s.368
- ÖZDEMİR**, Ahmet.(2013), Ekev Akademi Dergisi, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Zekâtve Vergi Mükellefiyetinde Fırsat Eşitliği ve Adaletin Sağlanması, "Zekât-Vergi Mukayesesi", sayı 56, s.2
- ÖZEL**, Ramazan. (2017), Zekat Nedir, Kimlere Verilir ve Nasıl Hesaplanır, <http://www.islamveihsan.com/zekat-nedir-kimlere-verilir-nasil-hesaplanir.html>, erişim: 22.04.2018
- PANORAMA KİTAP**. (2016), Kuran-ı Kerim Türkçe Meali; 'Tevbe 60', s.325, 'Enam 31', s.216, 'Bakara 268', s.73, 'Maide 3', s. 174, 'Enfal 48', s. 303, 'Tevbe 104' s. 336, 'Maide

56”, s. 191, “ Rum 39”, s. 729, “Bakara 220”,s.56, “Nur 57”, s. 629, “Zariyat 20”, s. 977, “Tevbe 85”, s. 331, “Bakara 196”, s.49

SUGÖZÜ, İbrahim Halil. (2017), İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, “Giriş”, s.189, s191, s. 202, <http://www.turkishstudies.net>, erişim: 21.4.2018

TÜMER, Günay. (1993), TDV, İslam Araştırma Merkezi, “Cizye”, c.8, s. 42-45 <https://islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=cizye>, erişim: 22.04.2018

www.İslamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=zekat, erişim: 22.04.2018

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE BEKLENTİLERİNİN ANALİZİ: ELAZIĞ VE MALATYA İLLERİ UYGULAMASI

Doç.Dr. Özcan DEMİR

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Enes POLAT

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Muhasebe meslek mensuplarının taşıdığı önemli sorumluluklarından biride şirketlerin bünyesinde bulundurduğu bilgileri kullanma yetkisi olan ve şirketin ihtiyaçları üretirken toplumun çıkarlarını da göz ardı etmemesidir. Meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde bir takım sorunlarla karşılaşmalarına ve beklentilerine yol açan etkenlerden biride bünyelerinde bulundukları sosyal sorumluluk duygusundan kaynaklanmaktadır. Yapılacak faaliyetlerle birlikte karşılaşılan bu sorunlarda ortadan kalkacaktır.

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın 2 temel amaç etrafında gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri esnasında karşılaştıkları sorunları tespit ederek, bu sorunların çözümü noktasında bağlı oldukları meslek odalarından beklentilerini ortaya koymaktır. İkincisi ise, muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlara ve meslek odalarından beklentilerine ilişkin görüşlerinin, demografik özellikler ve faaliyet gösterilen ekonomik çevre açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Bu doğrultuda hazırlanan anket formu Elazığ ve Malatya illerinde faaliyetlerde bulunan muhasebe meslek mensuplarına uygulanmış ve elde edilen verilere göre muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorun ve beklentilere genellikle katıldıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, meslek mensuplarının söz konusu mesleki sorun ve beklentilere ilişkin görüşlerinde de bazı demografik değişkenlere ve faaliyet gösterilen ekonomik çevreye göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Meslek Mensubu, Meslek Mensuplarının Sorunları Ve Meslek Mensuplarının Beklentileri.

ANALYSIS OF THE PROBLEMS AND EXPECTATIONS OF THE ACCOUNTING PROFESSIONAL MENSIONS: ELAZIĞ AND MALATYA PROVINCE APPLICATION

Abstract

Accounting professional, information required by the persons and organizations that have information status of enterprises are produced. The working environment brought about by this sense of social responsibility led to some open encounters and expectations in the professional activities of the professionals. It is also a direction determinant that aims to eliminate these problems.

In this comprehensive study, there are two basic designs. First of these, I believe in the goals of the accountants, approaches the problems in this regard, depending on the solution of these problems determine the expectations from the professional chambers. Secondly, we are approaching the problems of professional accountants and we prefer to see whether they show your views on your expectations from the chambers of profession, your demographic characteristics and your environment-friendly situation in our fields of activity. In Elazığ and Malatya provinces, according to the data obtained from the audit professionals in the fields of activity, the occupational problems and expectations of professional accountants were observed. In addition, there are significant differences in terms of demographic variables and activities related to the environment and environment related to your interviews.

Key Words: Professional Accountant, Problems of Professional Members, Expectations of Professional Members.

1. Giriş

İşletmelerin karar vermelerinde doğru ve güvenilir bilgiye duyulan ihtiyaçlardan dolayı, her geçen gün günümüz ekonomisindeki muhasebe mesleğinin önemini daha da arttırmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının oluşturduğu muhasebe birimi bu bilgilerin esas kaynağıdır. Bu anlamda finansal tablolar aracılığıyla kamuoyuna sundukları bilgilerin doğruluğu ve güvenilir bilgilerin sorumluluğu muhasebe meslek mensuplarına aittir (Tugay ve Tekşen, 2014: 224).

Uzun yıllar boyunca muhasebe mesleğinin insanların vergilerini nasıl ve ne şekilde ödeyeceğini hesapladığı olarak bilinmiştir. Ancak işletmelerin vergilerini hesaplama ve ekonomik hareketlerinin not edilmesinin ötesinde, ellerinde bulunan fonksiyonlarla birlikte elde ettikleri bilgileri kullanabilme yetisine muhasebe meslek mensupları sahiptir (Altan, 2004: 30). Bu sebeple gelişen dünyayla birlikte muhasebe mesleğinin sorumlulukları da bu denli artış göstermektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının 1989 yılında yürürlüğe giren 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik kanunu ile yasal bir düzene konulan muhasebecilik ve malî müşavirlik mesleğinin alanı açık bir şekilde kanunda belirtilmiştir (Aydemir, 2015: 72). Bu çerçevede, mesleğin çalışma alanı gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

-“Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kâr-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.

- Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, malî mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.

- Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, malî tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak şeklinde ifade edilmiştir. Serbest muhasebeci mali müşavirleri ise bu belirtilen işleri herhangi bir yere bağlı olmadan yapanlara denilmiştir” (Aydemir, 2015: 72).

Bu anlamda yapmış olduğumuz bu çalışmayla da, Elazığ ve Malatya illerinde faaliyetlerini sürdüren muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar ve meslek odalarından beklentilerini tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Daha sonrada Elazığ ve Malatya illerinde faaliyetlerini sürdüren 254 muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunları ve meslek odalarından

beklentilerini analiz edilip elde edilen veriler değerlendirilmiş olup bu meslek mensuplarının sorunlarına çözümüne yönelik geliştirilen öneriler ile araştırma sonuçlandırılmıştır.

2. Literatür

Altan (2004) yaptığı, “Muhasebecilik Mesleğinin Toplumda Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmasıyla, Türkiye’de Muhasebecilik mesleğinin ne kadar ve nasıl tanındığı ölçülmeye çalışılmış ve çalışmasında muhasebe mesleğinin yeteri kadar tanınmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Uzay ve Güngör (2004) “Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması” adlı yapmış oldukları çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının sorun ve beklentilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda muhasebe meslek mensuplarının krizden etkilendikleri, meslek mensuplarının mükelleflerine sadece temel muhasebe hizmetleri verdikleri, meslek mensupları arasında haksız rekabet yaşandığı, muhasebenin vergi odaklı olmasının problemlere yol açtığı, vergi mevzuatının basitleştirilmesi gerekliliği, özellikle muhasebe standartları konusunda eğitim, haksız rekabetin önlenmesi ve değişikliklerin bildirilmesi konularında beklentiler olduğunu tespit edilmiştir.

Kalaycı ve Tekşen (2006) “Muhasebe Mesleğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Isparta İl Merkezi Uygulaması” adlı yapmış oldukları çalışmada, muhasebe mesleğinde karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla Isparta ilinde yapılmıştır. Bu bağlamda muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentileri arasında mesleki düzenlemelerde ilgili kurumlarla işbirliği yapılması, eğitim çalışmalarının artırılması, meslek mensupları arasındaki haksız rekabete çözüm bulunması, mesleki düzenlemelerdeki değişikliklerin iletilmesi tespit edilmiştir.

Alagöz ve Ceran (2007) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları, Meslek Örgütünden Beklentileri İle Mesleki Vizyon Algılarını Belirlemeye Yönelik bir Araştırma: Konya İli Uygulaması” adlı yapmış oldukları çalışmada, Konya ilindeki (354 meslek mensuplarına) muhasebecilerin karşılaştığı sorunları; ücret kaynaklı sorunlar, yeni düzenlemelerle birlikte iş yükünde sürekli artışların olması kamu kurumları arasındaki iletişimsizlik vb. şeklinde belirlenmiştir.

Yıldırım (2007) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlere İlişkin Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi” adlı çalışmasıyla, muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerine yönelik tutumlarını araştırmış ve söz konusu çalışmada mesleki stajların daha iyi düzenlenmesi gerektiği, meslek odalarının eğitim, iletişim ve bilgilendirme çabalarının ve meslek mensuplarının ücretlerinin artırılması gerektiği konusunda talepler tespit edilmiştir.

Zeytin (2007) “Bağımsız Muhasebe Meslek Mensuplarını Hata ve etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler” adlı çalışmasıyla, meslek mensuplarını hataya iten en önemli sebep olarak “mevzuatın sürekli değişmesi” gösterilmektedir. Ayrıca etik dışı davranışı engelleyen en önemli faktörün devlete olan bağlılık ve bunu izleyen diğer faktörlerin ise vicdan, utanma duygusu ve alınacak ceza korkusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tetik, Kınay ve Ciğer (2008) “Antalya İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Durum Analizi ve Beklentilerini Saptamaya Yönelik Bir Araştırma” adlı yapmış oldukları çalışmada, Antalya ilindeki araştırmalarında il merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren 121 muhasebe meslek elemanına anket uygulamışlardır. Anket sonuçlarına göre en önemli sorunlar; mükelleflerden istenilen ücretin tahsil edilememesi, eğitilmiş eleman bulamama ve haksız rekabet biçiminde sayılmıştır. Doğu Anadolu bölgesinin 7 ilini kapsayan araştırmasında Bilen (2008) muhasebe meslek elemanlarının yaşadığı en önemli sorunları;

tahsilat, kalifiye eleman bulamama, mevzuatın çok sık değişmesi, ücret yetersizliği, belgesiz muhasebecilik işlemleri ve yoğun rekabet olarak tespit edilmiştir.

Özulucan vd. (2010) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Güncel Sorunları, Uygulamada Karşılaştıkları Yetersizlikler Ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Unvanları Ve Mesleki Deneyim Süreleri Yönüyle İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Araştırma” adlı yapmış oldukları çalışmada, Türkiye genelindeki muhasebe meslek mensuplarının güncel sorunlarının belirlenmesi, uygulamada görülen yetersizlikler ve meslek odalarından beklentileri ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapmış ve çalışmada meslek mensuplarının mesleklerini yaparken karşılaştıkları sorunlar, uygulamada karşılaştıkları sorunlar ve oda yönetiminden beklentileri tespit edilmiştir.

Biyan (2012) “Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmasıyla, SMMM’lerin günlük işlerini tamamlayabilmek için, normal çalışma saatlerinden çok daha fazla çalışmak zorunda kaldıklarını, kalifiye eleman bulamadıklarını, tahsilât sorunu ve meslek elemanları arasında haksız rekabet yaşandığını, kanun, tüzük ve yönetmelik gibi yasal düzenlemelerin anlaşılır olmaktan uzak olduğunu, SMMM’lerin %89,7’inin TURMOB’un meslek elemanlarının haklarını yeterince korumadığını düşündüğünü tespit edilmiştir.

Gökgöz ve Zeytin (2012) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentileri: Bilecik ve Yalova İlleri Uygulaması” adlı yapmış oldukları çalışmada, Bilecik ve Yalova illerindeki muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunları ve beklentilerini belirlemek için 127 meslek mensubuna ulaşılarak anket yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgilerle birlikte sorun ve beklentiler tespit edilmiştir.

Tuğay ve Tekşen (2014) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları: Burdur İlinde Bir Araştırma” adlı yapmış oldukları çalışmada, Burdur ilinde bağımsız olarak çalışan muhasebe meslek mensuplarına yönelik anket uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre, muhasebe meslek mensuplarının sorunları olarak muhasebeciden az vergi ödetmesinin istenmesi, çok sık mevzuat değişikliklerinin olması, bazı meslek mensuplarının düşük ücret karşılığında defter tutması, yoğun iş yükü, ücretlerin tahsilinde yaşanan problemler vb. tespit edilmiştir. Mükelleflerden beklentiler açısından ise mükelleflerin belgeleri zamanında teslim etmeleri, vergi ödemelerini mükelleflerin kendilerinin yapması ve sahte belge düzenlememeleri ön plana çıkmıştır.

Aydemir (2015) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentiler” adlı çalışmasıyla, muhasebe meslek mensuplarını karşılaştıkları sorunlar ve beklentilere tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada bu amaçla 428 adet anket çalışması web ortamından ilgili kişilere ulaştırılarak anket sorunları cevaplandırılmıştır. Anketlere verilen cevaplarla “İş yüklerinin ağır olması, bazı meslek mensuplarının tarifenin altında defter tutması, mükelleflerin ücretlerini ödememeleri ya da çok geç ödemeleri” en büyük sorunları olarak tespit edilmiştir. Yaklaşık %67’yle ankete katılanların mesleğini gerçekleştirirken bir sağlık sorunuyla karşılaştıkları belirlenmiştir.

Gürbüz ve Şahin (2015) “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem-Analiz” adlı yapmış oldukları çalışmada, yapmış olduğu bu araştırmayla da nitel ve nicel araştırma yöntemleri ele alınarak, iki farklı araştırma türünün öğrenilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bilimsel araştırma sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için veri analizi üzerinde durulmuş ve sonuçta okuyucunun bilimsel araştırma sürecinde yetkinliğinin artırılması hedeflenmiştir.

Deran vd. (2016) “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunları Ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Demografik Özellikler Ve Faaliyet Gösterilen Ekonomik Çevre Açısından Değerlendirilmesi: Ordu Örneği” adlı yapmış oldukları çalışmada, birlikte muhasebe meslek mensuplarını karşılaştıkları sorunlar ve beklentilerini belirlemeye çalışılmıştır. Çalışmada da meslek mensuplarının beklentilerine ilişkin demografik özellikler ve faaliyet gösterilen ekonomik çevre açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede de ordu ilinde faaliyet sürdüren 131 meslek mensubuna anket uygulayarak sorunlar ve beklentiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Demir ve Sezgin (2017), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişlik Düzeyleri İle Örgütsel Bağlılık Kavramı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Trb1 Ve Trc2 Bölgesindeki İşletmelerde Yapılan Bir Çalışma”, adlı yapmış oldukları çalışmada, özellikle bu faktörlerin giderilmesi konusunda mevzuat ve odalara önemli roller düştüğü belirlenmiştir.

Durmuş ve Sekizsu (2017), “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Değerlendirmeleri Ve Sorunlarının Analizi: Malatya İli Örneği” adlı yapmış olduğu çalışmada, mesleğin defter tutma dışında danışmanlık, bilirkişilik, müşavirlik vb. birçok fonksiyonu olduğu belirtmiştir. Bu fonksiyonlarında meslek mensuplarının iş yükünü arttırdığı, daha fazla mesleki eğitim ve bilgiye ihtiyaç duyduğu, gelişen teknolojiye uyum ve dil problemleri ortaya çıkardığı görülmüştür. Bu çerçevede muhasebe meslek mensuplarının mesleki değerlendirmeleri, karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın amacı, evreni ve örnekleme, sınırlılığı, yöntemi ve çalışmada kullanılan tekniklere ilişkin bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmakta olup birinci amacı, Elazığ ve Malatya illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini sürdürdükleri sırada karşılaştıkları sorunları ve bu sorunların çözümü noktasında meslek odalarından beklentilerini tespit etmektir. İkinci amacı ise, meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlarına ve beklentilerine yönelik görüşlerinin, sahip oldukları demografik değişkenler ile faaliyet gösterdikleri ekonomik çevre (Elazığ ve Malatya illerinde) açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Elazığ ve Malatya illerinde faaliyet gösteren TÜRMOB’ dan ruhsat almış, bağımlı ve bağımsız muhasebe unvanlarına sahip muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odaları’ndan (Eylül 2018 tarihi itibarıyla) alınan bilgiye göre odaya kayıtlı 735 muhasebe meslek mensubu bulunmaktadır. Bu illerde faaliyet gösteren tüm meslek mensuplarına ulaşmanın mümkün olmadığından hareketle, seçilen kolayda örnekleme seçim yöntemi kapsamında 400 meslek mensubu ile araştırma yapılması düşünülmüşse de, ancak 254 meslek mensubuna anket formları ulaştırılarak geri bildirim sağlanmıştır. Örnekleme ana kütleli %29 oranında temsil etmektedir.

3.3. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışmanın amacı paralelinde test edilecek hipotezlere aşağıda yer verilmiştir.

H1: Muhasebe meslek mensuplarının yaşları ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H2: Muhasebe meslek mensuplarının öğrenim düzeyleri ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H3: Muhasebe meslek mensuplarının mezun olunan bölümleri ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H4: Muhasebe meslek mensuplarının deneyim süreleri ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H5: Muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetleri ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H6: Muhasebe meslek mensuplarının mesleki unvanları ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H7: Muhasebe meslek mensuplarının ekonomik çevrelerinde gösterdikleri faaliyetleri ile karşılaştıkları sorulara katılım düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Yukarıda belirlenen hipotezler, çalışmanın yöntemi bölümünde açıklanan analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.

3.4. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknik

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket formları oluşturulmuştur.

Çalışmada anket yönteminin uygulanabilmesi için hem literatürden (Deran, vd. (2016), Alagöz ve Ceran (2007), Aydemir (2015), Gökgez ve Zengin(2012)) ve edinilen bilgiler ışığında hem de meslek mensupları ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda bir anket formu hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde, meslek mensuplarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara, ikinci bölümde meslek mensuplarının faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları sorunlara, üçüncü bölümde ise bu sorunların çözümüne yönelik meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerine yönelik önermelere yer verilmiştir. Anket formunda yer alan önermelerin, çalışma konusunu ölçmedeki başarısını test edebilmek için yapılan güvenilirlik analizine göre ise Cronbach Alfa değeri 0,886 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan Cronbach Alfa değeri, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan 0,70'in üzerinde olduğu için anketlerin verileri kullanılarak yapılan analiz sonuçlarının güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Güvenirliliği sınanan anket formu, meslek mensuplarının elektronik posta adreslerine gönderilerek anket verileri elde edilmeye çalışılmış ve örneklem büyüklüğü olarak tespit edilen anket sayısına ulaşılmıştır.

Çalışmaya ilişkin yeterli anket sayısına ulaşıldıktan sonra meslek mensuplarının demografik özelliklerinin, mesleki faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunların ve bu sorunların çözümü noktasında meslek odalarından beklentilerine yönelik katılım düzeylerini tespit etmek amacıyla frekans dağılımlarından, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının, karşılaştıkları sorunlara bakış açılarının yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezuniyet bölümlerine ve deneyim sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak (H1, H2, H3 ve H4 hipotezlerini test etmek) amacıyla Kruskal Wallis tekniği kullanılmıştır. Cinsiyetlerine, unvanlarına ve faaliyet gösterdikleri ekonomik çevrelere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak (H5, H6 ve H7 hipotezlerini test etmek) amacıyla Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis Testi sonucu meslek mensuplarının yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezun

oldukları bölümlere ve deneyim sürelerine göre ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ise Mann Whitney U Testinden yararlanılmıştır. Parametrik olmayan istatistiksel tekniklerden biri olan Kruskal Wallis Testi, ikiden veya daha fazla bağımsız değişkenlerin bağımlı bir değişkene göre alınan ortalamaları arasındaki farkın belirlenen güven aralığında anlamlı olup olmadığını; Mann Whitney U Testi ise birbirinden bağımsız iki örneklemin aynı değişkene ilişkin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını analizi yapılırken kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 226).

3.5. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bulguları bölümünde, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine, faaliyetlerini sürdürdükleri sırada karşılaştıkları mesleki sorunlarına ve meslek odalarından beklentilerine ilişkin yapılan analiz sonuçlarına ve yorumlarına yer verilmiştir.

3.5.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerini Tespit Etmeye Yönelik Analiz Sonuçları

Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik yapılan frekans analizi sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	198	75
	Bayan	66	25
Yaş	20-30	40	15
	31-40	127	48
	41-55	71	27
	55 ve Üzeri	26	10
Öğrenim Düzeyi	Lise	32	12
	Ön Lisans	69	26
	Lisans	143	54
	Yüksek Lisans	18	7
	Doktora	2	1
İşletme	İşletme	119	45
	İktisat	74	28

Mezun Olunan Bölüm	Maliye	34	13
	Diğer	37	14
Mesleki Unvan	Bağımlı	41	15,6
	Bağımsız	223	84,4
Mesleki Deneyim Süresi	0-10	61	23
	11-15	69	26
	16-25	84	32
	25 ve Üzeri	50	19
Faaliyet Gösterilen Yer	Elazığ	82	31
	Malatya	182	69

Tablo 1 incelendiğinde, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının %75'inin (198 kişi) erkek, %25'nin (66 kişi) kadın ve en fazla 31-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyleri bakımından meslek mensupları değerlendirildiğinde en fazla lisans, en az ise doktora düzeyinde mezuniyete sahip oldukları tespit edilmiştir.

Meslek mensupları mezun oldukları bölümlere göre karşılaştırıldığında % 45'lik (119 kişi) oranla en fazla işletme bölümü, en az ise % 13'lük (34 kişi) oranla Maliye bölümünden mezun oldukları görülmektedir. Mesleki unvanları açısından meslek mensupları incelendiğinde, en fazla bağımsız unvanına sahip olan meslek mensuplarının Elazığ ve Malatya merkezlerinde faaliyet gösterdiği ve yarısından fazlasının 15 yıl üzerinde deneyime sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılan meslek mensuplarının büyük bir kısmının Malatya ilinde faaliyetlerini devam ettirdikleri Tablo 1'den görülmektedir.

3.5.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunlarını Tespit Etmeye Yönelik Analiz Sonuçları

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla Tablo 2'de tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikleri

Mesleki Sorunlara İlişkin Önergeler	Ortalama	Standart Sapma
A1. Meslek mensupları sürekli değişen bürokrasi ve iş yükü ile daha fazla sorumluluk yüklenmektedir.	4,21	1,012
A2. Meslek mensuplarının kazançları arasında aşırı dengesizlik bulunmaktadır.	3,62	1,124
A3. Meslek mensupları arasında yoğun rekabet bulunmaktadır.	3,92	1,012
A4. Nitelikli eleman istihdamında güçlük çekilmektedir.	3,81	1,069
A5. Meslek mensupları için ortaya konan tarifeler güncel şartlarla uyumlu değildir.	4,02	1,012
A6. Meslek mensuplarının müşterilerine ve işverenlerine danışmanlık hizmetleri zamanlarının çoğunu almaktadır.	4,16	0,982
A7. Meslek mensupların müşterilerden doğan sıkıntılarında en önemlilerinden biri maaş ve hizmet ödemeleri alanında yaşanmaktadır.	4,12	0,984
A8. Yeni gelişmeler ve değişen mevzuata uyum konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır.	3,82	1,110
A9. Meslek mensuplarının müşteri kaynaklı en çok karşılaştıkları sorun; vergi matrahının az gösterilmesi konusudur.	3,89	1,112
A10. Müşterilerden istenilen belge ve bilgi trafiğindeki aksamalar, işle ilgili yoğunluk ve sıkıntıya yol açmaktadır.	4,16	0,981

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunları ile ilgili önermelere katılım düzeylerini gösteren ortalama değerler incelendiğinde, ortalamaların 4'e yakın ve üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Ortalamaların 4'e yakın ve üzerinde gerçekleşmesi, meslek mensuplarının Tablo 3'de yer alan sorunlara katıldıklarını ortaya koymaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının Tablo 2'de yer alan önermelerden en fazla $4,21 \pm 1,012$ ortalama ile "Meslek mensupları sürekli değişen bürokrasi ve iş yükü ile daha fazla sorumluluk yüklenmektedir." önermesine; en az ise $3,62 \pm 1,124$ ortalama ile "Meslek mensuplarının kazançları arasında aşırı dengesizlik bulunmaktadır." önermesine katıldıkları görülmektedir. Bu paralelde meslek mensuplarının çözüm bekleyen birçok sorunu bulunmakla birlikte, en fazla katılım gösterdikleri A1 mesleki sorunun diğer sorunlara göre en acil çözüm bekleyen sorun olduğu anlaşılmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunlarına ilişkin Tablo 2'de yer alan görüşlerinin; yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezuniyet bölümlerine ve mesleki deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Kruskal Wallis analizi yapılmıştır. Söz konusu analiz sonucunda elde edilen bulgulara Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		Kruskal Wallis	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (P)
A1	Yaş	4,978	3	0,152
	Öğrenim Düzeyi	1,112	3	0,812
	Mezuniyet Bölümü	3,502	3	0,302
	Deneyim Süresi	3,672	3	0,292
A2	Yaş	0,874	3	0,912
	Öğrenim Düzeyi	5,919	3	0,092
	Mezuniyet Bölümü	2,641	3	0,511
	Deneyim Süresi	0,712	3	0,911
A3	Yaş	3,642	3	0,286
	Öğrenim Düzeyi	1,482	3	0,714
	Mezuniyet Bölümü	3,722	3	0,414
	Deneyim Süresi	5,884	3	0,091
A4	Yaş	3,382	3	0,342
	Öğrenim Düzeyi	0,262	3	0,962
	Mezuniyet Bölümü	5,42	3	0,142
	Deneyim Süresi	0,084	3	0,968
A5	Yaş	0,997	3	0,875
	Öğrenim Düzeyi	0,532	3	0,892
	Mezuniyet Bölümü	1,963	3	0,656
	Deneyim Süresi	2,992	3	0,432
	Yaş	2,397	3	0,512

A6	Öğrenim Düzeyi	1,812	3	0,572
	Mezuniyet Bölümü	11,554	3	0,007
	Deneyim Süresi	0,375	3	0,902
A7	Yaş	3,572	3	0,313
	Öğrenim Düzeyi	5,002	3	0,102
	Mezuniyet Bölümü	2,452	3	0,523
	Deneyim Süresi	5,302	3	0,182
A8	Yaş	3,197	3	0,405
	Öğrenim Düzeyi	3,601	3	0,401
	Mezuniyet Bölümü	1,498	3	0,670
	Deneyim Süresi	2,103	3	0,702
A9	Yaş	4,312	3	0,272
	Öğrenim Düzeyi	0,787	3	0,935
	Mezuniyet Bölümü	3,470	3	0,297
	Deneyim Süresi	2,311	3	0,602
A10	Yaş	1,487	3	0,602
	Öğrenim Düzeyi	4,422	3	0,270
	Mezuniyet Bölümü	2,929	3	0,342
	Deneyim Süresi	0,092	3	1,097

Tablo 3 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının, “Meslek mensuplarının müşterilerle ve işverenlerine danışmanlık hizmetleri zamanlarının çoğunu almaktadır”(A6) mesleki sorununa ilişkin görüşlerinde mezuniyet bölümlerine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu soruna ilişkin farklılık haricinde, muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunlarına ilişkin görüşlerinin yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezuniyet bölümlerine ve deneyim sürelerine göre anlamlı farklılık göstermediği ortaya konulmuştur. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensuplarının A6 kodlu önermenin dışında, diğer sorunlarında görüş birliği içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Meslek mensuplarının A6 önermedeki mesleki soruna yönelik görüş farklılıklarının hangi mezuniyet bölümüne sahip meslek mensupları arasında ortaya çıktığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi yapılmış, analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4 'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının A6 Mesleki Sorununa İlişkin Görüşlerinin Mezuniyet Bölümlerine Göre Karşılaştırılması/Mann Whitney U Testi Sonuçları

Mezuniyet Bölümü	Mezuniyet Bölümü	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Anlamlılık (P)	
Kaynaklı diğer işleriyle de ilgilenilmesi iş yoğunluğuna neden	İşletme	İktisat	49,41	618	0,004
		Maliye	39,12	201,10	0,309
		Diğer (...)	46,02	591,12	0,056
	İktisat	İşletme	34,33	1674	0,003
		Maliye	8,11	41,12	0,222
		Diğer (...)	11,10	174	0,306
	Maliye	İşletme	41,16	202,12	0,362
		İktisat	8,05	36,02	0,282
		Diğer (...)	8,10	119,4	0,716
	Diğer (...)	İşletme	48,12	601,02	0,056
		İktisat	11,13	152	0,302
		Maliye	8,84	129,12	0,741
p<0,05 anlamlılık düzeyinde					

Tablo 4'de üniversitelerin farklı bölümlerinden mezun olan meslek mensuplarının A6 sorununa katılım düzeylerinin anlamlılık değerleri incelendiğinde, işletme ile iktisat bölümlerinden mezun olan meslek mensuplarının söz konusu soruna ilişkin katılım düzeylerinin anlamlılık değerlerinin $p=0,003<0,05$ şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Bir başka ifadeyle “Müşterilerden istenilen belge ve bilgi trafiğindeki aksamalar, işle ilgili yoğunluk ve sıkıntıya yol açmaktadır” sorununa ilişkin görüşlerinde, işletme bölümü mezunu meslek mensupları ile iktisat bölümü mezunu meslek mensupları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu soruna iktisat bölümünden mezun olan meslek mensupları, işletme bölümünden mezun olan meslek mensuplarına göre daha fazla katıldıkları ortaya konmuştur.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunlarına ilişkin görüşlerinin; cinsiyetlerine, mesleki unvanlarına ve faaliyet gösterdikleri ekonomik çevreye göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Söz konusu test tekniği kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına Tablo 5’da yer verilmiştir.

Tablo 5. Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Önergeler/Değişkenler		Sınıflamalar	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Anlamlılık
					(P)
A1	Cinsiyet	Erkek	47,02	3402	0,602
		Kadın	51,12	821	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	39,17	272	0,662
		Bağımsız	49,34	3950	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	42,31	2521	0,363
		Malatya	52,33	1703	
A2	Cinsiyet	Erkek	48,20	350,20	0,423
		Kadın	40,30	683,00	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	31,70	212,50	0,178
		Bağımsız	48,30	4997	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	41,14	2350,50	0,004
		Malatya	58,12	1900	
A3	Cinsiyet	Erkek	45,02	3390	0,302
		Kadın	49	802	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	32,03	180,00	0,1255
		Bağımsız	45,21	4005	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	41,20	2502	0,128
		Malatya	54,02	1704	
	Cinsiyet	Erkek	45,95	3470	0,801

A4		Kadın	45,05	726	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	39,02	230,00	0,397
		Bağımsız	47,10	3971,00	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	45,12	2602,0	0,342
		Malatya	51,02	1567,00	
A5	Cinsiyet	Erkek	49,12	3508	0,430
		Kadın	39,34	699,00	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	47,12	284,00	0,899
		Bağımsız	44,42	3900,00	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,51	2568,50	0,435
Malatya		51,23	1612,00		
A6	Cinsiyet	Erkek	47,12	3452	1,102
		Kadın	48,01	791,50	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	41,88	270	0,661
		Bağımsız	47,21	3960	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	44,23	2502	0,240
Malatya		52,28	1703		
A7	Cinsiyet	Erkek	44,21	3340,00	0,442
		Kadın	52,31	846,00	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	28,13	156,50	0,044
		Bağımsız	49,24	4030,00	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	45,22	2687,50	0,423
Malatya		50,34	1620,50		
	Cinsiyet	Erkek	47,08	3280	0,463

A8		Kadın	50,68	872	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	47,02	251	0,901
		Bağımsız	43,98	3882	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	44,51	2532	0,334
		Malatya	50,95	1600	
A9	Cinsiyet	Erkek	46,08	3302,50	0,315
		Kadın	53,07	869,50	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	42,31	267,50	0,775
		Bağımsız	48,09	3945,00	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	48,12	2717,50	0,732
Malatya		42,90	1485,50		
A10	Cinsiyet	Erkek	47,52	3438,50	0,822
		Kadın	43,21	751,00	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	43,12	258,50	0,831
		Bağımsız	47,42	3930,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,22	2481,50	0,048
Malatya		53,12	1720,50		

Tablo 5’da da görüldüğü gibi, Malatya’da faaliyet gösteren meslek mensupları ile Elazığ’da faaliyet gösteren meslek mensuplarının A2 ve A10 sorunlarına ilişkin anlamlılık değerleri, standart anlamlılık değeri olarak kabul edilen 0,05 değerinden küçük gerçekleşmiştir. Dolayısıyla “Meslek mensuplarının kazançları arasında aşırı dengesizlik bulunmaktadır” ve “Malatya ile Elazığ arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyinin farklı olması, müşteri sayısı ve buna bağlı olarak kazançların meslek mensupları arasında adaletsiz bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır” sorunlarına bakış açıları arasında, Malatya’da faaliyet gösteren meslek mensupları ile Elazığ’da faaliyet gösteren meslek mensupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu sorunlara, Malatya’da faaliyet gösteren meslek mensuplarının, Elazığ’da faaliyet gösteren meslek mensuplarına oranla daha fazla katıldıkları belirlenmiştir.

3. 5. 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Analiz Sonuçları

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetleri sırasında karşılaştıkları sorunlarına ve bu sorunlara ilişkin görüşlerinde farklılık olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılan analiz sonuçlarına yukarıda yer verilmiştir. Bu bölümde ise muhasebe meslek mensuplarının yukarıda belirtilen sorunların çözümüne yönelik meslek odalarından beklentilerini tespit edebilmek ve bu beklentilerin meslek mensuplarının demografik ile faaliyet gösterilen ekonomik çevre değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir.

Bu paralelde muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerinin tespiti amacıyla, beklentilerin ortalama ve standart sapma değerlerine (tanımlayıcı istatistiklerine) Tablo 6'de yer verilmiştir.

Tablo 6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Odalarından Beklentilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikleri

Meslek Odalarından Beklentilere İlişkin Önermeler	Ortalama	Standart Sapma
B1. Mesleğin imajına yönelik çalışmalara ağırlık vermek	4,26	0,912
B2. Mesleki faaliyeti ile ilgili görsel ve yazılı medya araçlarından etkin kullanımı sağlamak, bu çevrelerle yakın ilişkiler tesis etmek	4,08	0,904
B3. Haksız rekabeti önleme ve adaleti sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak	3,98	1,112
B4. Üyeleri ile genel kural toplantıları dışında toplantı ve bilgi alışverişi ve sosyal yaşama yönelik etkinlikler yapmak	4,42	0,810
B5. Güncel mevzuat ve uygulamalar konusunda hizmet içi eğitim, konferans gibi çalışmalarda öncü rol üstlenmek	3,96	0,91
B6. Stajyer ve eğitim konularında düzenlemeler yapmak	4,12	1,041
B7. Uyuşmazlıklarda devreye girmek ve sorunların çözümünün bir parçası olarak rol üstlenmek	4,13	0,946
B8. Meslek mensuplarını müşteri odaklı sorunlarında hakem rolü üstlenmek ve bu kapsamda üyelerine hukuksal destek sunmak	4,06	0,898
B9. Meslek mensuplarının iş yeri açma ve müşteri portföyü oluşturmada destek ve yardımlarda bulunmak	4,16	0,921
B10. Meslek odasının üyelerinin yoğun katılımı ile yıllık bilgilendirme eğitim ve sunumları yapmak	4,18	0,927

Tablo 6 incelendiğinde, Muhasebe meslek mensuplarının mesleki beklentileri ile ilgili önermelere katılım düzeylerini gösteren ortalama değerler incelendiğinde, ortalamaların 4'e yakın ve üzerinde gerçekleştiği

görülmektedir. Ortalamaların 4'e yakın ve üzerinde gerçekleşmesi, meslek mensuplarının yer alan beklentilere katıldıklarını ortaya koymaktadır.

Meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerine yönelik önermelerin ortalama değerleri incelendiğinde, en fazla $4,42 \pm 0,810$ ortalama ile "Üyeleri ile genel kural toplantıları dışında toplantı ve bilgi alışverişi ve sosyal yaşama yönelik etkinlikler yapmak" önermesine; en az ise $3,96 \pm 0,910$ ortalama ile "Güncel mevzuat ve uygulamalar konusunda hizmet içi eğitim, konferans gibi çalışmalarda öncü rol üstlenmek" önermesine meslek mensuplarının katıldıkları tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerine ilişkin katıldıkları görüşlerinin; yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezuniyet bölümlerine ve mesleki deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis Testi kullanılmış ve analiz sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Beklentilerine Yönelik Görüşlerine İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		ChiSquare	df	Anlamlılık (P)
B1	Yaş	3,902	3	0,311
	Öğrenim Düzeyi	1,867	3	0,627
	Mezuniyet Bölümü	4,403	3	0,188
	Deneyim Süresi	0,807	3	0,917
B2	Yaş	8,002	3	0,048
	Öğrenim Düzeyi	2,689	3	0,398
	Mezuniyet Bölümü	0,870	3	0,798
	Deneyim Süresi	1,823	3	0,648
B3	Yaş	6,218	3	0,092
	Öğrenim Düzeyi	7,343	3	0,089
	Mezuniyet Bölümü	2,567	3	0,483
	Deneyim Süresi	5,547	3	0,112
B4	Yaş	3,197	3	0,403
	Öğrenim Düzeyi	0,867	3	0,798
	Mezuniyet Bölümü	2,269	3	0,497
	Deneyim Süresi	4,079	3	0,302

B5	Yaş	7,998	3	0,044
	Öğrenim Düzeyi	1,302	3	0,767
	Mezuniyet Bölümü	5,468	3	0,166
	Deneyim Süresi	2,465	3	0,427
B6	Yaş	8,702	3	0,023
	Öğrenim Düzeyi	0,724	3	0,917
	Mezuniyet Bölümü	0,734	3	0,832
	Deneyim Süresi	5,765	3	0,143
B7	Yaş	6,295	3	0,108
	Öğrenim Düzeyi	2,766	3	0,472
	Mezuniyet Bölümü	6,432	3	0,127
	Deneyim Süresi	2,099	3	0,602
B8	Yaş	0,507	3	0,952
	Öğrenim Düzeyi	0,447	3	0,963
	Mezuniyet Bölümü	10,621	3	0,017
	Deneyim Süresi	2,486	3	0,502
B9	Yaş	8,187	3	0,037
	Öğrenim Düzeyi	1,233	3	0,782
	Mezuniyet Bölümü	3,097	3	0,417
	Deneyim Süresi	5,878	3	0,132
B10	Yaş	3,243	3	0,331
	Öğrenim Düzeyi	4,191	3	0,211
	Mezuniyet Bölümü	0,678	3	0,812
	Deneyim Süresi	0,517	3	0,987

Tablo 7’de yer alan önermelerin anlamlılık değerleri incelendiğinde, B2, B5, B6 ve B9 önermelerinin anlamlılık değerlerinin, standart anlamlılık değeri olan 0,05’den küçük olduğu görülmektedir. Söz konusu önermelerin anlamlılık değerlerinin 0,05’den küçük gerçekleşmesi, muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından “Mesleki faaliyeti ile ilgili görsel ve yazılı medya araçlarından etkin kullanımı sağlamak, bu çevrelerle yakın ilişkiler tesis etmek “Güncel mevzuat ve uygulamalar konusunda hizmet içi eğitim, konferans gibi çalışmalarda öncü rol üstlenmek”, “Stajyer ve eğitim konularında düzenlemeler yapmak” ve “Meslek mensuplarının iş yeri açma ve müşteri portföyü oluşturmada destek ve yardımlarda bulunmak” beklentilerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, B8 önermesinde yer alan “Meslek mensuplarını müşteri odaklı sorunlarında hakem rolü üstlenmek ve bu kapsamda üyelerine hukuksal destek sunmak” Beklentisine ilişkin meslek mensuplarının görüşlerinin, mezuniyet bölümlerine göre de anlamlı farklılık gösterdiği ortaya koyulmuştur. Bu farklılıklar haricinde (B2, B5, B6, B8 ve B9 önermelerinde) meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerine ilişkin görüşlerinin yaşlarına, öğrenim düzeylerine, mezuniyet bölümlerine ve mesleki deneyimlerine göre farklılık göstermediği Tablo 7’den anlaşılmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının B2, B5, B6 ve B9 beklentilerinin hangi yaş gruplarında, B8 beklentisinin ise hangi mezuniyet bölümleri arasında ortaya çıktığını tespit edebilmek için Mann Whitney U testi kullanılmış ve analiz sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Odalarından Beklentilerine İlişkin Görüşlerinin Yaşlarına ve Mezuniyet Bölümlerine Göre Karşılaştırılması/Mann Whitney U Testi Sonuçları

Önermeler/Değişkenler		Yaş Grupları	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Anlamlılık (P)
B2	20-30	31-40	13,82	312,50	0,259
		41-55	19,98	661,50	0,731
		55 ve Üzeri	17,11	518	0,407
	31-40	20-30	16	87	0,218
		41-55	30,98	1083,50	0008
		55 ve Üzeri	26,91	823	0,903
	41-55	20-30	20,01	648,50	0,719
		31-40	33,04	1083,50	0,008
		55 ve üzeri	26,98	817	0,033
	55 ve Üzeri	20-30	17,11	518	0,412
		31-40	26,97	823	0,914
		41-55	27,61	824	0,037

B5	20-30	31-40	14,96	349	0,218
		41-55	21,02	671	0,172
		55 ve Üzeri	16,91	535	0,942
	31-40	20-30	11,27	51	0,251
		41-55	29,58	969,50	0,598
		55 ve Üzeri	24,01	711,50	0,038
	41-55	20-30	19,95	678	0,163
		31-40	29,67	961,50	0,648
		55 ve üzeri	25,79	783	0,014
	55 ve Üzeri	20-30	18,12	535,50	0,108
		31-40	24,01	705	0,062
		41-55	26,02	791	0,014
B6	20-30	31-40	14,07	312	0,209
		41-55	19,44	628,50	0,446
		55 ve Üzeri	17,12	506,50	0,056
	31-40	20-30	19,02	94	0,217
		41-55	30,97	1009	0,148
		55 ve Üzeri	25,47	751	0,302
	41-55	20-30	18,73	626,50	0,442
		31-40	31,11	1015	0,189
		55 ve üzeri	26,68	793	0,008
	55 ve Üzeri	20-30	17,35	506	0,056
		31-40	24,82	752	0,294
		41-55	27,15	787	0,008

B8	20-30	31-40	27,65	379	0,037
		41-55	48	227	0,063
		55 ve Üzeri	30,12	389,50	0,167
	31-40	20-30	27,08	379	0,037
		41-55	16	75	0,006
		55 ve Üzeri	15,24	191,50	0,512
	41-55	20-30	48	227	0,063
		31-40	16	75	0,006
		55 ve üzeri	8,12	101,50	0,006
	55 ve Üzeri	20-30	30,12	389	0,167
		31-40	15,24	191,50	0,512
		41-55	8,12	101,50	0,006
B9	20-30	31-40	14,35	312,50	0,265
		41-55	18,74	641	0,762
		55 ve Üzeri	16,98	509	0,138
	31-40	20-30	15,96	87	0,239
		41-55	30,88	1035,50	0,081
		55 ve Üzeri	26,27	784	0,585
	41-55	20-30	19,05	641,50	0,728
		31-40	30,78	1035,50	0,081
		55 ve üzeri	27,25	796	0,012
	55 ve Üzeri	20-30	16,98	509	0,138
		31-40	26,26	784,50	0,585
		41-55	26,29	796	0,012

Tablo 8 incelendiğinde, meslek odalarından B2, B5, B5 ve B9 beklentilerde, 41-55 yaş aralığında olan meslek mensupları ile 55 yaş ve üzeri olan meslek mensupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca B2 beklentiye ilişkin görüşlerinde, 31-40 yaş aralığında olan meslek mensupları ile 41-55 yaş aralığında olan meslek mensupları arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

İstatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilen bir diğer beklenti olan B8. Beklentiye ilişkin görüş farklılığının ise İşletme ile İktisat; iktisat ile Maliye; Maliye ile Diğer bölümlerden mezun olan muhasebe meslek mensupları arasında ortaya çıktığı Tablo 8’den görülmektedir. Kısaca söz konusu beklentiler için farklı yaş grupları ve farklı bölümlerden mezun olan meslek mensuplarının görüşlerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentilerine ilişkin görüşlerinin; cinsiyetlerine, mesleki unvanlarına ve faaliyet gösterdikleri ekonomik çevreye göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Mann Whitney U testi kullanılmış ve analiz sonuçlarına Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9. Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Odalarından Beklentilerine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Önergeler/değişkenler		Sınıflamalar	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	Anlamlılık (P)
B1	Cinsiyet	Erkek	44,12	3182,50	0,015
		Bayan	59,04	997	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	33,88	205	0,246
		Bağımsız	47,75	3981,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	41,79	2463	0,061
		Malatya	51,41	1721	
B2	Cinsiyet	Erkek	45,15	3295	0,228
		Bayan	53,49	891	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	33,59	201,50	0,183
		Bağımsız	45,83	3991	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,93	2551	0,317
		Malatya	50,05	1628,50	
	Cinsiyet	Erkek	45,00	3307,50	0,245
		Bayan	49,62	886	

B3	Mesleki Unvan	Bağımlı	37,00	223	0,329
		Bağımsız	45,92	9961,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	41,64	2379	0,009
		Malatya	54,07	1801	
B4	Cinsiyet	Erkek	44,32	3237,50	0,067
		Bayan	54,78	942	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	40,65	234	0,517
		Bağımsız	45,92	3948,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	45,43	2611	0,587
		Malatya	46,84	1579,50	
B5	Cinsiyet	Erkek	44,80	3241	0,071
		Bayan	54,84	939	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	39,11	244,50	0,547
		Bağımsız	47,25	3941	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,41	2469	0,073
		Malatya	51,50	1718,50	
B6	Cinsiyet	Erkek	45,67	3318,50	0,378
		Bayan	49,93	864	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	49,65	297	0,771
		Bağımsız	45,83	3898,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	41,80	2405	0,023
		Malatya	52,53	1771	
Cinsiyet	Erkek	43,42	3265	0,108	
	Bayan	55,16	922		

B7	Mesleki Unvan	Bağımlı	41,12	247	0,569
		Bağımsız	45,75	3937,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	42,37	2498	0,121
		Malatya	52,14	1687,50	
B8	Cinsiyet	Erkek	44,03	3347	0,497
		Bayan	50,18	839	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	39,59	247	0,558
		Bağımsız	47,42	3948,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,02	2453	0,065
		Malatya	51,39	1731	
B9	Cinsiyet	Erkek	45,35	3287,50	0,192
		Bayan	52,39	905	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	35,15	207	0,243
		Bağımsız	47,12	3973,50	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	43,79	2586	0,493
		Malatya	47,66	1597	
B10	Cinsiyet	Erkek	45,35	3295,50	0,204
		Bayan	53,47	898	
	Mesleki Unvan	Bağımlı	34,65	210,50	0,271
		Bağımsız	47,58	3968	
	Faaliyet Yeri	Elazığ	44,74	2537,50	0,252
		Malatya	50,79	1649	

Tablo 9 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından, “Haksız rekabeti önleme ve adaleti sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak” (B3) ve “Stajyer ve eğitim konularında düzenlemeler yapmak”

(B6) beklentilerine ilişkin görüşlerinin, muhasebe meslek mensuplarının faaliyet gösterdikleri yerlere göre anlamlı farklılık gösterdiği ve söz konusu beklentilere Elazığ'da faaliyet gösteren meslek mensuplarının, Malatya'da faaliyet gösteren meslek mensuplarına göre daha fazla katıldığı tespit edilmiştir.

“Mesleğin imajına yönelik çalışmalara ağırlık vermek” (B1) beklentisi konusunda ise muhasebe meslek mensuplarının cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık ortaya çıktığı ve söz konusu beklentiye kadın meslek mensuplarının, erkek meslek mensuplarına göre daha fazla katıldıkları tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışmamız Elazığ ve Malatya illerinde yapılmıştır. Anketimizin sorulara katılım düzeyleri incelendiğinde Malatya'daki muhasebe meslek mensuplarının Elazığ'daki meslek mensuplarına göre daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir. Buradaki temel sebebinde Malatya'daki muhasebe meslek mensuplarının daha fazla sayıda ve çeşitli mükellef gruplarına hitap etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının %75'i erkek, %25' ise bayan ve bunların %85'i de 31 yaş üstündedir. Muhasebe meslek mensuplarının eğitim durumlarına göre kıyaslandığında ise bunun %54' ü ile en fazla lisans mezunu olduğu görülmekte ve %2 ile en az olarak da doktora mezunları tespit edilmiştir. Mezun olunan bölümler de ise en fazla %45 ile işletme, en az olarak da %13 ile maliye bölümü tespit edilmiştir. Unvan olarak bakıldığında ise %84,4 ile büyük bir bölümü bağımsız çalışan muhasebe meslek mensupları oldukları ortaya çıkmıştır. Elazığ ve Malatya illerindeki muhasebe meslek mensuplarının deneyim süreleri açısından değerlendirildiğinde ise %77 ile 10 yıl üzeri deneyime sahip olanların sayısal üstünlüğü görülmektedir.

Çalışmamızda mesleki sorunlara yönelik uygulanan Kruskal Wallis testi ile araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunları mezuniyet bölümlerine göre anlamlı bir farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur. Karşılaşılan bu farklılıkların ise sadece belirli olarak bir tek “Meslek mensuplarının müşterilerine ve işverenlerine danışmanlık hizmetleri zamanlarının çoğunu almaktadır.”(A6) numaralı soruda olduğu tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentileri genellikle üst segmentte gerçekleşmiş olup adeta odanın meslek mensuplarına ihtiyaç duydukları her alanda destek sunmaları talep edilmektedir. Özellikle yapılan Mann Whitney U Testi ile belli alanlarda farklılıklar olsa da temel alanlarda muhasebe meslek mensuplarının yaş, öğrenim düzeyi, mezuniyet kategorisi ve mesleki deneyim açısından aralarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Farklılık genellikle staj eğitimi, meslek mensubu iş yeri açma, portföy oluşturma, güncel mevzuattan haberdar olma ve odanın hizmet içi eğitim (konferans) gibi çalışmalarda çalışmalar da ortaya çıkmaktadır.

Cinsiyet konusunda muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından sorun ve beklenti analizleri incelendiğinde anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Yalnız mesleğin imajına yönelik beklentilerde kadın muhasebe meslek mensupları erkeklerden daha farklı bir davranış gösterdikleri görülmektedir. Bu da mesleğin imajı yönünden kadın mükellefleri daha fazla farkındalık beklentilerinin bir göstergesidir.

Yapmış olduğumuz çalışmada parametreler arasında çok fazla bir farklılık bulunmadığı gerek cinsiyet gerek faaliyet yeri gerekse mesleki unvan açısından beklentilere bakış tarzının bir mesleki aidiyet kavramıyla izahı mümkündür.

Elazığ ve Malatya illerinde muhasebe meslek mensuplarının sorunlarına yaklaşım tarzlarının çalışmamızdaki önermelere katılım dereceleri yüksek düzeyde gerçekleşmiş yine bu sorunların çözülmesinde hemen hemen

tek adresin oda olduğu gösterilmekte ve odanın adeta sorunların çözümünün bir odak noktası olması gerekliliği belirtilmiştir. Çalışmamızdan çıkan sonuçlarda meslek odalarının; mesleğin ifa edilmesi ve görevlerinin sorunsuz bir şekilde yerine getirilmesi için yasal platformlarda ve düzenlemelerde paydaş olarak yer alması ile odalar daha fazla sorumluluk ve çalışmaların üstesinden gelebileceği yapıya ulaşabilecektir.

Kaynakça

Alagöz, A. & Ceran, Y. (2007). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları, Meslek Örgütünden Beklentileri İle Mesleki Vizyon Algılarını Belirlemeye Yönelik bir Araştırma: Konya İli Uygulaması", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14, 291-312.

Altan, M. (2004). "Muhasebecilik Mesleğinin Toplumda Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 11, Konya, s.29-54.

Aydemir, O. (2015). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentiler", Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 67, s. 71-84.

Bıyan, Ö. (2012). "Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi", Sosyo Ekonomi, S.1, s. 106-134.

Demir, Ö. & Sezgin, E.E. (2017). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişlik Düzeyleri İle Örgütsel Bağlılık Kavramı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Trb1 Ve Trc2 Bölgesindeki İşletmelerde Yapılan Bir Çalışma", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 10(3), s. 33-54.

Deran, A.; Erduru, İ. & Keleş, D. (2016). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Sorunları Ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Demografik Özellikler Ve Faaliyet Gösterilen Ekonomik Çevre Açısından Değerlendirilmesi: Ordu Örneği", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S. 32, s. 84-109.

Durmuş, A. F. & Sekizsu, H. (2017). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Değerlendirmeleri Ve Sorunlarının Analizi: Malatya İli Örneği", International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), Sayı:16, s. 429-438.

Gökgöz, A. & Zeytin, M. (2012). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentileri: Bilecik ve Yalova İlleri Uygulaması", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 17 (1), 477-493.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2015). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem-Analiz," Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kalaycı, Ş. & Tekşen, Ö. (2006). "Muhasebe Mesleğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Isparta İl Merkezi Uygulaması", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 31, 90-101.

Özulucan, A.; Bengü, H.Ö. & Fevzi, S. (2010). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Güncel Sorunları, Uygulamada Karşılaştıkları Yetersizlikler Ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Unvanları Ve Mesleki Deneyim Süreleri Yönüyle İncelenmesi: Türkiye Genelinde Bir Araştırma" Muhasebe ve Denetime Bakış, 31: 41-64.

Tetik, N.; Kınay, F. & Ciğer, A. (2008). "Antalya İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Durum Analizi ve Beklentilerini Saptamaya Yönelik Bir Araştırma", Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.38, ss. 70-79.

Tuğay, O. & Tekşen, Ö. (2014). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları: Burdur İlinde Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, ss. 223-232.

Uzay, Ş. & Güngör, Ş. (2004). “Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 22: 94-104.

Yıldırım, S. (2007). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlere İlişkin Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi”, Muhasebe ve Denetime Bakış, 23: 33-46.

Zeytin, M. (2007). “Bağımsız Muhasebe Meslek Mensuplarını Hata ve etik Dışı Davranışlara Yönlendiren Faktörler”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Resmi Gazete, 03-01-1990 tarih ve 20391 Sayılı RG, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20391.pdf>

ÜRÜN VE SÜREÇ İNOVASYONUNU ETKİLEYEN BİR FAKTÖR OLARAK DESTEKLEYİCİ LİDERLİK VE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi RAMAZAN VEDAT SÖNMEZ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

Öz

Firmalar karlılıklarını sürdürmek ve yoğun rekabet ortamında pazar payını korumak için büyük çaba harcamakta, değişik yol ve yöntemleri kullanmaktadırlar. Firmaların bu amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları önemli bir unsurda inovasyon faaliyetleridir. İnovasyon faaliyetleri firmalarda iç ve dış çevre unsurları tarafından etkilenmektedir. Firmalarda inovasyon çalışmalarını etkileyen bir diğer husus, belirlenen amaç etrafında üyeleri toplayan ve birleştiren liderliktir. Bu çalışmamızın amacı ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerinin destekleyici liderlik tarafından etkilenip etkilenmediğini tespit etmek, varsa aralarındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın ana kütlesini Gaziantep organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan Eruslu plastik şirketi üretim biriminde çalışan 98 iş gören oluşturmaktadır. Anket yöntemi kullanılarak yapılan araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımı ve çoklu regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada; destekleyici liderliğin ürün ve süreç inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Ürün inovasyonu, Süreç İnovasyonu, Liderlik, Destekleyici Liderlik

1177

SUPPORTİNG LEADERSHİP AS A FACTOR AFFECTİNG PRODUCT AND PROCESS İNOVATİON AND A RESEARCH

Abstract

Companies make a great effort to maintain their profitability and protect their market share in the intense competition. An important element that companies use to realize these goals is innovation activities. Innovation activities in companies are influenced by internal and external environmental factors. Another element that impacts innovation efforts of companies is the leadership that unites members around the intended purpose of the company. This study aims to determine whether product and process innovation activities are affected by supportive leadership and, to reveal the relationship between them, if there exists. Ninety-eight employees working in the production unit of the Eruslu plastic company operating in Gaziantep organized industrial zone participated in the study. The frequency distribution and multiple regression analysis were used to analyse the data gathered based on questionnaire method. The study revealed that supportive leadership has a significant impact on product and process innovation.

Key Words: İnnovation, Product İnnovation, Process İnnovation, Leadership, Supportive Leadership

1.Giriş

Günümüz iş dünyasında firmalar yeni bilgiler elde etme ve bu bilgileri ürünlere dönüştürme, sonuçta karlılığı sağlama ve rekabet gücünü artırmak için yoğun çaba harcamaktadırlar. Bu çaba ile birlikte, dinamik bir özelliğe sahip olan tüketicilerin zevk ve tercihlerinde meydana gelen değişime ayak uydurmak amacıyla firmalar, sürekli bir yenilik yapma ihtiyacı ile faaliyetlerine devam etmektedirler. Bu gelişmelere paralel olarak firmalar yeni ürünler üretmekte, ürünlerini daha ucuz ve daha kaliteli üretmek amacıyla yeni süreçleri kullanmaktadırlar. Firmaların bu şartlar altında faaliyette bulunmaları, inovasyon çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. En basit tanımı ile inovasyon eldeki bir bilginin iktisadi veya sosyal bir fayda yaratmak amacı ile kullanılması, yeni bir ürüne, üretim sürecine, yönetim şekline ya da pazarlama yöntemine dönüştürülmesi faaliyetidir.

İnovasyon faaliyetlerinin ülke ekonomisi ve firmalar üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. İnovasyon, istihdamın artmasında, kalkınmada ve bireysel refah seviyesinin yükselmesine katkı sunmaktadır. Firmalar açısından ise; maliyetlerin azaltılması, pazar payının artması, kaynakların verimli kullanılması, karlılık ve rekabette güç kazanma konularında önemli rol oynamaktadır.

Üyeleri etrafında toplayan, grubu oluşturan, hedef belirleyen, problem çözen birey olarak liderlerin, firmalardaki fonksiyonları önemlidir. Liderler yönetim fonksiyonlarını yerine getirirken çeşitli yaklaşım tarzlarını sergilerler. Firmalarda genellikle, demokratik, otokratik, dönüşümcü, destekleyici, karizmatik liderlik yaklaşımlarından söz edilebilir.

Firmaların inovasyon faaliyetleri, örgüt kültürü, yönetim tarzı, kullanılan teknoloji, hata yapmaya tanınan tolerans, ar-ge çalışmaları gibi birtakım hususlardan etkilenmektedir. Firmada uygulanan liderlik şeklide inovasyon faaliyetlerini, teşvik etmesi, desteklemesi veya engellemesi açısından önem kazanmaktadır. Çalışmamızın amacı; işgörenlerin bakış açılarıyla firmalardaki destekleyici liderlik uygulamalarının ürün ve süreç inovasyonu faaliyetleri üzerine etkisini araştırmak, varsa aralarındaki bağlantıyı incelemektir. Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde inovasyon, ürün ve süreç inovasyonu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde liderlik ve destekleyici liderlik yaklaşımı incelenmiş olup, üçüncü bölümde ise destekleyici liderlik tarzının ürün ve süreç inovasyonu üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Anket çalışması yapılarak elde edilen veriler spss paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada; destekleyici liderliğin ürün ve süreç inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

2. İnovasyon

Günümüz ürün pazarlarında, ürün çeşitliliği hızla artmakta adeta ürün yağmuru yaşanmaktadır. Ürün yağmuru ile birlikte firmalar arasında ürünün satışı ve pazarlanması konularında yoğun bir rekabet bulunmaktadır. Firmalar bu yoğun rekabet ve baskı altında faaliyetlerine devam etmekte, pazar paylarını korumak ve artırmak için çaba harcamaktadırlar. Bu çabalardan biride firmaların yürüttüğü inovasyon faaliyetleridir.

İlk defa Avusturyalı İktisatçı Joseph Schumpeter tarafından kullanılan inovasyon kavramı Latince bir sözcük olan innovatus kelimesinden türemiş olup, Türkçe 'de yenilik, yenileşim gibi kavramlarla ifade edilmeye çalışılsa da bu kavramlar tam olarak inovasyon kavramını karşılamamaktadır. Çünkü yenilik kavramında eskiden kurtulma, eski olanı dışlama mantığı hakimdir. Oysa İnovasyon kavramı yeni bir

ürün, süreç ve uygulamayı ortaya koymakla birlikte, mevcut bulunan bir takım ürün ve süreçlerde değişiklikler yaparak, bunların faydasını artırarak süreci tamamlayabilmektedir. İnovasyon süreci yenilikten ziyade sonucu; değişim ve farklılaştırmaya bağlı ekonomik ve toplumsal bir sistemi ifade etmektedir. Ünlü yönetim ustası Peter Drucker, bir firma yöneticisinin düşebileceği en büyük tuzağın yenilik ve inovasyonu birbiri ile karıştırması olacağını ifade etmektedir (Elçi, 2007: 1-2).

Schumpeter, 1934'te İngilizce yayınlanan kitabında, inovasyon kavramını, tüketicilerin bilmediği ve tanımadığı bir ürünü ya da mevcut bir ürüne yeni bir özellik katarak pazara sunulması; üretimle ilgili yeni bir yöntemin uygulanması, yeni bir pazarın açılması; yarı mamul veya hammaddenin tedariki hususunda yeni bir kaynağın bulunması; bir üretim biriminin yeni organizasyon ve yönetime sahip olması olarak açıklar. Bununla birlikte, girişimci bireylerin inovatif davranışlarıyla pazarın dengesini bozduğunu ve ekonomik hayatta devamlı dinamizm yarattıklarını belirtir (Elçi ve Karataylı, 2008:1). Schumpeter, inovasyonu yeni üretim teknikleri, yeni ürünler, hizmet ve organizasyon yapıları olarak ifade etmektedir (Balzat, 2002). Genel olarak ar-ge ve üretim aşamasını da kapsayan inovasyon, eldeki bir bilginin faydalı ve yeni bir mal veya hizmetin üretilmesinde, pazar ve tüketicilere sunulmasında ve ürünlerin kullanımında kolaylığı da kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir. Bir başka ifade ile inovasyon, bir fikrin buluş aşamasından uygulama aşamasına kadar götürülmesi sürecidir (Barutçugil, 1981: 12-13).

İnovasyon konusunda yapılan çalışmaların öncülerinden sayılan Eurostat ve OECD'nin beraber yayınladığı Oslo Kılavuzun' da (2005) inovasyon; önemli ölçüde geliştirilmiş veya yeni ürünün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni örgütsel yöntemin veya yeni pazarlama yönteminin işletme içi uygulamalarında, dış ilişkilerde, işyeri organizasyonunda uygulanması olarak açıklanmıştır. İnovasyon ile ilgili yapılan bu tanım incelendiğinde; inovasyon ürün, süreç, pazarlama ve organizasyonel inovasyonu olmak üzere dört farklı şekilde incelenmektedir.

Firmalar açısından oldukça önemli bir kavram olan inovasyon, ürün satışını, karlılığı, verimliliği artırdığından, mevcut pazar payının korunmasını, büyütülmesini ve yeni pazarlara girilmesini sağladığından önemli bir rekabet aracıdır. İnovasyon faaliyetlerinin ön plana çıktığı, kârlı, verimli ve rekabette güçlü firmaların faaliyette bulunduğu ekonomiler gelişir, kalkınır ve küresel pazarlarda rekabet avantajı elde ederler (Tutar vd. 2007: 196)

İnovasyon faaliyetlerinin ülkelerin rekabet gücünde de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Küresel pazarlarda yaşanan yoğun rekabet ortamında, yüksek rekabet gücüne sahip olan Japonya, Hollanda, İsveç ve Singapur gibi ülkeler incelendiğinde rekabet üstünlüğünün ucuz emekten değil, beyin gücüne ve yaratıcılığa bağlı olduğunu görebiliriz. Bu pazarlarda rakiplerine oranla daha yenilikçi, kullanım kolaylığı sağlayan, üstün niteliklere sahip, yeni, farklı, ilginç, dayanıklı ürün ve hizmetleri piyasaya sunabilen ülkeler ve firmalar yüksek satış miktarlarına ulaşabilmektedir. Bu süreci yakalamayan veya başaramayan firmaların zor durumda kaldıkları ve belirli bir süre sonra pazarlardan çekilmek zorunda kaldıklarını görebilmekteyiz.

Ülkemiz açısından bakıldığında ise; dış ticarete ihracat ve ithalat arasındaki olumsuz farkın, birtakım sektörlerde rekabet gücümüzdeki zayıflıktan kaynaklandığı görülmektedir. Rekabet gücümüzü artırmak ve rakiplerden bir adım öne çıkabilmek için; farklılık, yenilik, yaratıcılık ve inovasyon gibi kavramlara önem verilmeli ve bunlara uygun çalışmalar gerçekleştirilmelidir (Kavrakoğlu, 2006: 166).

2.1. Ürün İnovasyonu

Firmaların pazar başarısını ve rekabet gücünü oldukça yakından etkileyen ürün inovasyonu; farklı bir ürün geliştirmek veya mevcut ürüne birtakım eklemeler yaparak, ürünü değiştirmek suretiyle pazara sunulmasını ifade eder. Oslo kılavuzunda ürün inovasyonu; özellikleri ya da kullanım amaçları açısından önemli ölçüde iyileştirilmiş/geliştirilmiş veya yeni bir ürünün üretilmesi, tüketicilere sunulması olarak açıklanmaktadır. Bu açıdan ürün inovasyonu, parçalar da, bir takım teknik özelliklerde ve malzemede, kullanım kolaylığında, elde bulunan yazılım veya diğer fonksiyonel özelliklerde önemli iyileştirmeleri içerir. Ürün inovasyonu sadece yeni bir ürünün ortaya konulmasını değil, aynı zamanda mevcut ürünler de de birtakım değişiklikler yapılarak faydasını ve katma değerini artırmak suretiyle de gerçekleştirilebilir (Oslo: 2005; Arslan, 2014: 17). Nano-teknoloji ile üretilen boyalar, Eczacıbaşı yapı grubu'nun kokusuz klozeti, su geçirmeyen kumaşlar, ürün inovasyonuna örnek olarak gösterilebilir. Bu ürünler dikkate alındığında, pazara farklı ve yeni birtakım ürünler sunulduğu, ürünlerin tüketicilere bir takım yeni kolaylıklar sağlayarak, firmanın ürünlerine olan talebi artırma gücüne sahip olduğunu ifade edebiliriz.

2.2. Süreç İnovasyonu

Süreç inovasyonu; maliyetleri azaltmak ve kaliteyi artırmak amacıyla farklı ve yeni bir dağıtım veya üretim yönteminin geliştirilmesi, mevcut yöntemlerin revize edilerek, iyileştirilip daha etkin ve verimli hale getirilmesi olarak ifade edilmektedir. Süreç inovasyonu faaliyetlerinde başarılı olan örgütler, bir taraftan maliyetlerini azalırken, diğer taraftan üretimde verimliliği sağladıkları görülmektedir (Ettlie ve Reza; 1992; 796).

Sürece yönelik inovasyon çalışmaları, önemli bir biçimde geliştirilmiş veya daha önce kullanılmamış bir üretim ve dağıtım şeklinin uygulanması sürecini kapsar. Bir hizmeti veya ürünü üretme ya da pazara sunmanın geliştirilmiş veya yeni bir yolunu ifade eder. Süreç inovasyonu faaliyetleri, kaliteyi artırmak, teslimat ve birim üretim maliyetlerinin azaltmak veya önemli derecede iyileştirilmiş yeni ürünlerin üretilmesi ve teslim edilmesi amacıyla yapılabilir (Kurtuluş, 2012: 7). Bu inovasyon türünde esas amaç üretim ve dağıtım maliyetlerini azaltarak işletmenin karlılığına katkı sunmaktır. Süreç inovasyonuna en güzel örneklerden bir tanesi bilgisayar destekli tasarım ve üretim sistemidir. Bu sistemle firmalar üretim ve tasarım maliyetlerini azaltırken hata yapma oranını da en aza indirmektedir. Genellikle üretim firmalarında uygulama alanı bulan süreç inovasyonu maliyetlerdeki azaltıcı etkisiyle rekabette önemli bir güç olarak görülebilmektedir.

3. Liderlik

Liderlik kavramı insanoğlunun birlikte bir amacı veya hedefi gerçekleştirme nedeni ile bir araya gelme ihtiyacının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların grup, topluluk ve örgütlü olarak yaşamaya başladıkları andan itibaren liderlik kavramından bahsetmemiz mümkündür. Bir başka ifade ile liderlik, beşerî ve toplumsal yaşamın unsurlarından biridir. Lider, grup üyelerince bilinen, hissedilen, buna karşılık netlik kazanmamış olan ortak arzuları ve düşünceleri, benimsenebilir bir hedef etrafında faaliyete getiren kimsedir. Liderin grup üyelerini etkilemesi ve yönlendirebilmesi sahip olduğu güce bağlıdır. Lider bu etkileme gücünü, kişisel özelliklerinden, bilgisinden, yeteneklerinden ve toplumsal saygınlığından alabilir. Lider bu etkinliğini sürdürülebilmek amacıyla ödüllendirme, ceza ve yasal birtakım yetkilerini kullanabilir (Erdoğan, 2008:181).

Liderliğin oluşması için formal organizasyonların mevcudiyeti ve kişinin resmi yetkilerle donatılması şart değildir. Belirli durumlarda informal bir şekilde oluşan grup veya topluluklarda da liderlik sürecinin olduğu görülmektedir. Oldukça geniş yetkilere sahip olmasına rağmen, grubunu peşinden sürükleyemeyen ve yönlendiremeyen yöneticiler olduğu gibi, mahallelerde oluşan gruplarda, çocukların kendi aralarındaki oyunlarında, formal olmayan organizasyonlarda rastlandığı gibi herhangi resmi (formal) yetkisi olmamasına rağmen büyük bir kitleyi yöneten ve peşinde sürükleyen informal liderler de olabilir (Koçel, 2003: 584).

Liderlik, başta yönetim bilimi, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında araştırma konusu olmaktadır. Farklı farklı disiplinlerin araştırma konusu olması nedeniyle kavram değişik şekillerde tanımlanmıştır.

Liderlik; insanlarla ilgili talepler, beklentiler ve görevle ilgili ihtiyaçlar arasında dengeyi sağlamaktır (Michael, 2006: 90). Bir başka açıdan liderlik, belirli bir kişiye veya gruba ait amaçları gerçekleştirmek üzere bireyin başkalarına ait faaliyetleri yönlendirmesi ve etkilemesi sürecidir (Ataman, 2002: 455). Liderlik, işgörenleri heyecanlandıran, yönlendiren, onlara enerji veren ve örgütün tamamında hissedilen bir olgu olmakla beraber, bireylerin kendilerini önemli hissetmeleri, öğrenme ve yeteneklerinin ortaya çıkması ve bireylerin kendini grubun bir parçası olarak görmeleri açısından önemli bir süreçtir (Bennis, 1989: 23). Bu tanımlardan yola çıkarak ortak paydaların ön plana çıktığı bir tanımlama yapmak gerekirse liderlik; belirlenmiş birtakım hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla bir araya gelmiş bir grup veya topluluğu, yönlendirmek, etkilemek, sevk ve idare etmek olduğunu ifade edebiliriz.

3.1. Destekleyici Liderlik

İlgili literatür incelendiğinde çoğu kez, uyumlu lider veya bireye dönük lider olarak ifade edilen destekleyici lider; üyeleri ve izleyicileri arasındaki ilişkisini arkadaşlık, dostluk bağlamında yürütmesine dayandıran liderlik şeklidir. Liderin bu tür davranışı işgörenlerin iş başarıma güçlerini ve iş tatminini olumlu olarak etkilediği görülmektedir (Erdoğan, 1997: 349).

Bilgi akışının yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya açık olduğu destekleyici liderlikte, ödül ve katılım sistemi uygulanmakta, üyeler ve izleyiciler karar alma süreçlerine katılmamakla birlikte, alınan kararlarda görüş ve önerileri dikkate alınmaktadır (Çetin ve Beceren, 110-132: 2007).

Destekleyici liderlik; örgüt içerisinde düzeni sağlayan, güven veren ve tutarlı olan, eleştirilere açık olan, üyelerinin yeni fikirlerini teşvik eden, iş ortamında astlarına arkadaş ve dostça davranan, mutluluk ve refahlarını gözetken yönetici davranışı olarak tanımlanabilir. Bu tip liderler, izleyicilerin problemleri ile ilgilenmek, çabalarını desteklemek, olumlu örgüt iklimi yaratmak konularında çaba gösterirler (Yiğit, 2004: 164).

Destekleyici liderlik şeklini benimseyen firma yöneticileri, çalıştıkları takım arkadaşları ile iyi ilişki kurabilmek ve bu ilişkiyi firma başarısı etrafında yürütme eğilimi içinde bulunurlar. Bu fonksiyonu yerine getirmek için, empati kurma, duygusal zekâ, iş görenleri motive edebilme becerisi, öz bilinç yeteneklerine sahip olması gerekmektedir (Dalgın, 2008: 51). Liderin iş görenlerle ile iyi ilişkiler kurması bir taraftan karşılıklı bir güven ortamı yaratırken, diğer taraftan olumlu bir örgüt ikliminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

4. İnovasyon ve Liderlik İlişkisi

İlgili literatür incelendiğinde liderlik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalara rastlanmaktadır. Bayram (2013:65), İstanbul'un farklı ilçelerinde, farklı sektörlerde faaliyet gösteren 57 firma yöneticisi ile yapmış olduğu anket çalışması sonucunda, demokratik liderlik değişkeninin inovasyon üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucunu elde etmiştir. Adıgüzel (2017: 66), Marmara bölgesinde bulunan organize sanayi bölgelerine yönelik 715 beyaz yakalının katıldığı çalışmada, dönüşümcü ve etkileşimsel liderliğin, ürün, teknolojik ve yönetim inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Şan (2018: 65), İstanbul ilinde, şişli bölgesinde bir lojistik firmasının 100 çalışanına yönelik olarak yapmış olduğu anket çalışmasında, otokratik liderlik algısı ile inovasyon algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir.

5. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, firmalardaki destekleyici liderlik uygulamalarının, ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerini etkileyip etkilemediğini tespit etmek, bir başka ifade ile işletmelerdeki destekleyici liderlik ile ürün ve süreç inovasyonu faaliyetleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın, destekleyici liderlik, inovasyon, ürün ve süreç inovasyonu kavramları üzerinde tartışma, fikir üretme ve yeni araştırma imkanları yaratacağı, var olan durum hakkında daha gerçekçi değerlendirmelerin yapılacağı ve araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan işletmelerin ve araştırmacıların faydalanacağı umulmaktadır.

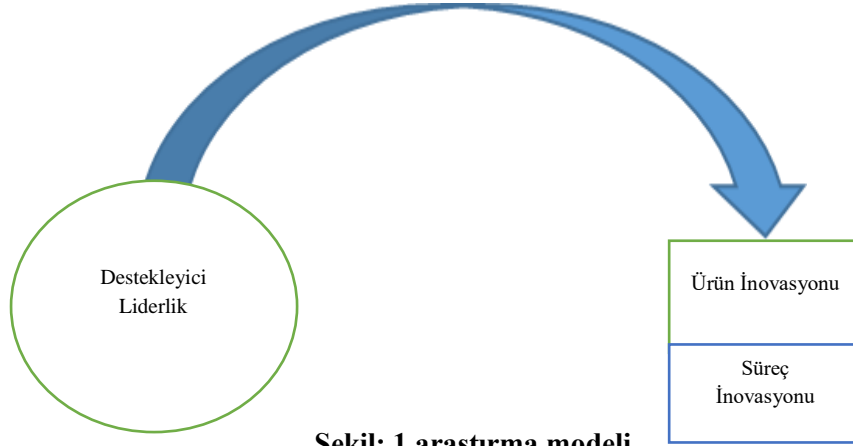
6. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama işleminde anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket 3 bölümden oluşmakta olup, 5'li likert tipi ifadeler içermektedir. Anketin birinci bölümünde demografik özellikleri belirleme yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde, destekleyici liderlik uygulamalarını belirlemeye yönelik ifadelerin bulunduğu anket yer almaktadır. Ankette, destekleyici liderlik özelliklerini belirlemeye yönelik toplam 13 ifade bulunmaktadır. Söz konusu anket, Karayel (1999) tarafından geliştirilen ve Tuncay (2017) tarafından Liderlik Davranışlarının Çalışanların İş Doyum Düzeyi Üzerindeki Etkilerine Yönelik Belediye Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, başlıklı yüksek lisan tezinden alınmıştır. Üçüncü bölümde ise işletmelerdeki inovasyon çalışmalarını tespit etmeye yönelik, Vila ve Kuster (2007: 26-27) tarafından oluşturulan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte ürün ve süreç inovasyonunu değerlendirmek üzere toplam 15 ifade bulunmaktadır. Ölçek Bıçkes (2011: 340) tarafından hazırlanan "Örgütsel Öğrenme, İnovasyon ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiler" isimli çalışmadan alınmıştır. Söz konusu ölçekte tarafımızdan bazı değişiklikler yapılmıştır.

7. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın ana kütlelerini Gaziantep organize sanayi bölgesinde faaliyette bulunan Eruslu plastik şirketi üretim biriminde çalışan 98 iş gören oluşturmaktadır. Firmada de üretim biriminde çalışan işgörenlerin tümüne anket formları dağıtılmış olup, tamamından geri dönüş sağlanmıştır. Ancak 2 anket formu yanlış ve eksik bilgi içerdiğinden, kapsam dışı bırakılarak 96 anket değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'a (2004: 50) göre evren sayısı 100 olduğunda, ana kütle temsil eden örneklem sayısının 92 olduğu ifade edilmiştir. Buna göre 96 iş gören sayısı 98 iş görenden oluşan bir ana kütle temsil edebilecek yeterliliktedir.

8. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

H₁: Destekleyici Liderliğin Ürün İnovasyonu Üzerinde olumlu Bir Etkisi Vardır.

H₂: Destekleyici Liderliğin Süreç İnovasyonu Üzerinde olumlu Bir Etkisi Vardır.

9. Metot

Verilerin analizi; tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Çalışmada iki grup ortalaması değerinden farklı olup olmadığının test edilmesi için bağımsız t testi analizi uygulanmıştır. Üç ve üzerinde grubun karşılaştırılmasında varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Boyutlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır.

10. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Anket çalışmasında inovasyon ile ilgili 15 adet ifadenin güvenilirliğinin test edilmesi amacı ile Co. Alpha katsayısı belirlenmeye çalışılmış, çalışma sonucunda Co. Alpha katsayısı 0,97 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen katsayı ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak çalışmadan herhangi bir soru çıkarmaya gerek olmadığı görülmektedir. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile 15 ifadenin bulunduğu ölçeğe faktör analizi uygulaması yapılmıştır.

Tablo:1 İnovasyon Alt Boyutları

Alt Boyutları	Açıklanan varyans (%)	KMO	İç tutarlılık
Süreç İnovasyonu	%45	0,94	0,76
Ürün İnovasyonu	%33		0,79

Faktör analizi sonucunda iki adet alt boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar süreç ve ürün inovasyonu boyutu olarak adlandırılmıştır. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,94 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı yapılan 96 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlett testi sonucuna göre ($p=0,01$, $p<0,05$) elde edilen boyutlar yapısal olarak anlamlıdır. Süreç inovasyonu boyutunun açıklanan varyansının %45, ürün inovasyonu boyutunun ise %33 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo:2 Destekleyici Liderlik Ölçeği

Ölçek	Açıklanan varyans (%)	KMO	İç tutarlılık
Destekleyici Liderlik	%70	0,91	0,96

Anket çalışmasında Destekleyici Liderlik ile ilgili 13 adet ifadenin güvenilirliğinin test edilmesi amacı ile Co. Alpha katsayısı belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Co. Alpha katsayısı 0,96 olarak tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda tek bir temel boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar Destekleyici Liderlik boyutu olarak adlandırılmıştır. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,91 olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı yapılan 96 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlett testi sonucuna göre ($p=0,01$, $p<0,05$), elde edilen boyutlar yapısal olarak anlamlıdır. Elde edilen temel boyut toplam varyansın yaklaşık olarak %70'ni oluşturmaktadır.

11. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmaya dahil edilen katılımcıların %21'i kadın ve %79'u erkek bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların %33'ü 18-25 yaş, %44'ü 26-33 yaş, %23'nün 33-41 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo: 3 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	76	79,2
Kadın	20	20,8
Total	96	100,0
Yaş	n	%
18-25	32	33,3
26-33	42	43,8
33-41	22	22,9
Total	96	100,0
Eğitim	n	%
İlkokul	25	26,0
Ortaokul	17	17,7
Lise	26	27,1
Yüksekokul	14	14,6
Üniversite	14	14,6
Total	96	100,0
Hizmet Süresi	n	%
1-5 Yıl	49	51,0
6-10 Yıl	36	37,5
11-15 Yıl	11	11,5
Total	96	100,0

Katılımcıların %26'ı ilköğretim, %18'i ortaokul, %27'i lise, %15'i yüksek okul, %15'si lisans, düzeyinde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %51'i 1-5 yıl, %38'i 6-10 yıl, %12'nin 11-15 yıl arasında hizmet yılı olduğu görülmektedir.

Tablo: 4 Destekleyici Liderlik ve Ürün- Süreç İnovasyonu arasındaki ilişkinin tespit edilmesi.

Boyutlar		Destekleyici Liderlik	Ürün İnovasyonu	Süreç İnovasyonu
Destekleyici Liderlik	r	1	0,816**	0,884**
	p		0,01	0,01
Ürün İnovasyonu	r		1	0,855**
	p			0,01
Süreç İnovasyonu	r			1
	p			

Destekleyici liderlik tarzı ile ürün inovasyonu arasında pozitif yönde, oldukça güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu, destekleyici liderlik tarzının artmasının ürün inovasyonu olumlu düzeyde etkileyeceği görülmektedir ($r=0,816$, $p=0,01$). Elde edilen bu sonuca göre; ele alınan hipotezlerden, “H₁: Destekleyici Liderliğin Ürün İnovasyonu Üzerinde olumlu Bir Etkisi Vardır.” Hipotezi kabul görmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç, destekleyici liderlik tarzı ile süreç inovasyonu arasında pozitif yönde, oldukça güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu, destekleyici liderlik algısının artmasının süreç inovasyonu olumlu düzeyde etkileyeceği bilgisidir ($r=0,884$, $p=0,01$). Bu sonuca göre, ele alınan hipotezlerden; “H₂: Destekleyici Liderliğin Süreç İnovasyonu Üzerinde olumlu Bir Etkisi Vardır.” Hipotezi kabul görmüştür.

Sonuç olarak, destekleyici liderliğin ürün ve süreç inovasyonu ile pozitif düzeyde etkili olduğu görülmüştür.

12. Sonuç ve Öneriler

Örgütler, ekonomik olarak amaçlarına ulaşmak ve rekabet ortamında ayakta kalabilmek için, ulusal ve uluslararası pazarlarda yoğun bir çaba harcamaktadırlar. Örgütlerin amaçlarına ulaşması örgüt içi ve örgüt dışı birtakım hususlardan etkilenmektedir. Bu hususlarla birlikte, örgütlerin sevk ve idaresinde uygulanan liderlik tarzının da belirlenen amaçlara ulaşmada önemli bir etken olduğu ifade edilebilmektedir. Liderler bir taraftan hedeflerin belirlenmesinde, diğer taraftan da bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde güçlü bir işlev görmektedirler.

Örgütlerde üyeleri yönlendiren ve yöneten liderler, işlevlerini yerine getirirken farklı liderlik şekillerini sergilerler. Liderlerin sergiledikleri bu yönetim şekilleri; otokratik, demokratik, katılımcı, dönüşümcü veya karizmatik liderlik olabilmektedir. Liderlerin üyelerini sevk ve idare ederken benimsedikleri bir diğer liderlik şeklide destekleyici liderliktir.

Bu çalışmamızın amacı; destekleyici liderliğin ürün ve süreç inovasyonu üzerinde etkisini belirlemek ve varsa aralarındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktır.

Araştırmamızdaki katılımcıların %21'i kadın ve %79'u erkek bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların %33'ü 18-25 yaş, %44'ü 26-33 yaş, %23'nün 33-41 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların %26'ı ilköğretim, %18'i ortaokul, %27'i lise, %15'i yüksekokul, %15'si lisans, düzeyinde eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %51'i 1-5 yıl, %38'i 6-10 yıl, %12'nin 11-15 yıl arasında hizmet yılı olduğu görülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre, firmalarda uygulanan destekleyici liderlik şekli ile ürün ve süreç inovasyonu arasında pozitif yönde, oldukça güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu, destekleyici liderlik tarzının artması, ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerini olumlu düzeyde etkileyeceği görülmüştür.

Modern ekonomi de faaliyette bulunan örgütler, maliyetlerini azaltmak, karlılıklarını sürdürmek ve müşterilerin değişen zevk ve tercihlerine ayak uydurabilmek için ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerini yerine getirmek konusunda çaba göstermek durumundadırlar. Örgütler ürün ve süreç inovasyon çalışmalarını gerçekleştirirken birtakım unsurlardan etkilenmektedir. Ar-ge çalışmaları, rakipler, iletişim şekli, yönetim tarzı, teknoloji inovasyon çalışmalarını etkileyen sadece birkaç unsurdur. Örgütlerin gerçekleştireceği ürün ve süreç inovasyon çalışmaları başarısını etkileyen bir diğer husus örgüte hâkim olan liderlik şekli olduğu ifade edilebilir. Liderler örgüt içinde sergiledikleri davranışlar ile inovasyon ve diğer çalışmaları etkileyebilmekte ve bu çalışmalara yön verebilmektedir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre, destekleyici liderliğin ürün ve süreç inovasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Destekleyici liderliğin uyumu ön plana çıkarması, bireye önem vermesi, yapılan işlerde ve alınan kararlarda iş görenleri dikkate alması ve özellikle yeni bir takım fikir ve uygulamaları teşvik etmesi bu sonucun elde edilmesinde rol oynadığı sonucuna varılabilir.

Örgütlerdeki inovasyon ve ürün/süreç inovasyon çalışmalarını teşvik eden ve inovasyon çalışmalarına ivme kazandıran önemli hususlardan biri de yanlışlığa ve hatalara tanınan toleranstır. Destekleyici liderliğin, yapılan hataları bir dereceye kadar tolere etmesi ve iş görenleri cesaretlendirmesi bu sonucun elde edilmesinde bir başka etken olabilir. Hata yapmaktan çekinmeyen veya yapacağı hatalardan dolayı yönetim tarafından cezalandırılmayacağını hisseden iş görenler, yeni fikirleri ve süreçleri uygulamada cesaretle davranabilecektir. Yeni fikir ve süreçleri uygulayan işgörenlerin ürün ve süreç inovasyonu süreçlerine katkı sunacağı, bu süreçleri hızlandıracağını ifade edebiliriz.

Destekleyici liderlik tarzında, alınan kararlarda üyelerde görüş bildirebilmektedirler. Alınan kararlarda iş gören fikirlerinin dikkate alınması, yönetime üretilecek ürünler ve kullanılacak süreçler ile ilgili yeni birtakım bilgilerin ulaşmasını sağlayabilecektir. Bu durum örgütlerin yeni ürün üretmesine ve yeni süreçleri kullanılmasına yol açabilecektir. Bu fikirler örgüt bünyesinde yapılan ürün ve süreç inovasyonlarına katkı sunabilecektir.

Ürün ve süreç inovasyonlarını teşvik eden ve hızlandıran bir diğer husus yönetimin bu konudaki desteğidir. Destekleyici liderlik tarzında üyeler yeni yol ve yöntemler için teşvik edilmekte ve desteklenmektedir. Bu destek örgüt içinde işgörenlerin yeni ürünlerin üretilmesini ve yeni süreçlerin kullanılmasını cesaretlendirmekte, işgörenlerin ürün ve süreç inovasyonu alanındaki çalışmalarını hızlandırabilmektedir.

Uyumlu lider veya bireye dönük lider olarak da ifade edilen destekleyici lider; üyeleri ve izleyicileri arasındaki ilişkisini arkadaşlık, dostluk bağlamında yürütmesine dayanmaktadır. Liderin bu davranışları işgörenlerin iş tatmini ve işlerini başarıma güçlerini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilmektedir. İşgörenlerin iş tatmini ve iş başarıma güçlerinin artması, yeni fikirlerin, yeni ürünlerin ve yeni süreçlerin kullanılmasını da teşvik edebilecektir.

Sonuç olarak destekleyici liderlik tarzının örgütlerdeki ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerine uygun bir ortam sunduğu, işgörenleri teşvik ettiği, iş tatmini ve iş başarıma güçlerini artırdığı, yeni fikirlerle açık olduğu, yapılan hataları belirli bir düzeye kadar tolere ettiği, uygun bir örgüt iklimi yarattığından dolayı ürün ve süreç inovasyonu çalışmalarına ivme kazandıracığı ve önemli katkı sunacağı, ürün ve süreç inovasyonu faaliyetlerinde başarılı olmak isteyen örgütlerin destekleyici liderlik tarzını benimsemeleri ve bu liderlik tarzı ilkelerine önem vermeleri gerektiği ifade edilebilir.

Araştırmacılar, bu konudaki çalışmayı daha büyük bir evrenle ve farklı sektörlerde yaparak literatüre katkı sağlayabilirler. Bununla birlikte inovasyonun ve liderliğin diğer türleri dikkate alınarak değişik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Arslan, M. (2014). Düşünmenin Zirvesi İnovasyon, Final Yayınları, İstanbul
- Aslan, Ş. (2009). Duygusal Zekâ ve Dönüşümcü Etkileşimci Liderlik, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ataman, G. (2002). “İşletme Yönetimi Temel Kavramlar Yeni Yaklaşımlar”, Türkmen Kitapevi, İstanbul, s.455
- Barutçugil, İ.S. (1981). Teknolojik yenilik ve araştırma–geliştirme yönetimi, Bursa: Bursa Üniversitesi Basımevi.
- Bennis, W. (1989). Why Leaders Can't Lead, San Fransisco, Jossey-Bass, Publishers
- Bıçkes, D.M. (2011). Örgütsel Öğrenme, İnovasyon ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiler: İnovasyonun Aracılık Etkisine Yönelik Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Christina, O. (2008). “Leadership”, DK Publishing, USA, 2008, s.5.
- Çetin N. G., Beceren E. (2007). “Lider Kişilik: Gandhi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Volume: 3, Sayı: 5,
- Elçi, Ş. (2007). İnovasyon, Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı, Technopolis Group,
- Erdoğan, B.Z. (2008). Kariyere İlk Adım, Ekin Yayınları, Ankara
- Erdoğan, İ. (1997). İşletmelerde davranış. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi yayını:272.

- Eren E. (2000), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Beta Basım Yayın, İstanbul,
- Ettlie, John E. ve Reza, Ernesto M. (1992), "Organizational Integration and Process Innovation", The Academy of Management Journal, 35(4), October, ss. 795–827
- Genç, N., (2007). Yönetim ve Organizasyon Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, 3.Basım, Ankara.
- Güney Salih, Yönetici ve Yönetilen Açısından Disiplin Ve Moral, 21.YY. da Liderlik Sempozyumu, DHO Matbaası, İstanbul, 1997, s.212.
- Karayel B. (1999). İşletme Yöneticilerinin Önderlik Davranışları ve İşgören Tatmini Üzerine Etkileri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaya, A. (2006). Yönetimde İnsan İlişkilerinin Sırları, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- Kurtuluş M. F. (2012). Eğitimde İnovasyon: Öğretmen ve Öğrencilerin İnovasyona Bakışı ve Yeterliliğinin Sorgulanması, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze: Yüksek Lisans Tezi.
- Michael WILLIAMS "Mastering Leadership", Second Edition, Thorogood Press, UK, 2006, s.90
- OECD- Oslo Manual (2005). Yenilik verilerinin toplanması ve yorumlanması için ilkeler, OECD ve Eurostat ortak yayımı
- Tamer Koçel, (2003). İşletme Yöneticiliği, 9.b., İstanbul: Beta Yayınları, Eylül 2003, s:584-587
- Tuncay, H. (2017). Liderlik Davranışlarının Çalışanların İş Doyum Düzeyi Üzerindeki Etkilerine Yönelik Belediye Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi.
- Yiğit, Arzu (2004). Hastanelerde Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Zel, U. (2001). Kişilik ve Liderlik, Ankara: Seçkin Yayıncılık

BİNA YAPIMINDA DEMİR İŞLERİYLE İLGİLİ RİSK DEĞERLENDİRME1

Burak Efe

Necmettin Erbakan Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

Mustafa Kurt

Gazi Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı olabilirlik ortalama değeri ve olabilirlik derecesi temelli yeni bir aralık tip-2 bulanık sayı temelli TOPSIS metodunu sunmaktır. Bu çalışma alternatifleri değerlendirmek için aralık tip-2 yamuksal bulanık sayılı yaklaşık pozitif ve negatif ideal çözümleri kullanmaktadır. Bu çalışma bir karşılaştırma indeksi belirlemek için mevcut TOPSIS'deki mesafe ölçümleri yerine olabilirlik ortalama ve olabilirlik derecelerini kullanmaktadır. Her bir alternatifin olabilirlik derecesi temelli yakınlık katsayısı yaklaşık pozitif ve negatif ideal çözümlere göre hesaplanmıştır. Bu çalışmanın diğer bir faydası geleneksel HTEA'nın eksikliklerinin üstesinden gelmektir. Geleneksel HTEA'da O, Ş ve S gibi risk faktörlerinin değerleri çarpılarak elde edilen RÖS metodu birçok eksikliğinden dolayı literatürde eleştirilmektedir. Bu çalışmada ilk olarak bu risk faktörlerinin ağırlıklarını belirlemek için karar vericilerin öznel görüşleri birleştirilmiştir. Bu ağırlıklar riskleri sıralamak için TOPSIS metodunda kullanılmıştır. TOPSIS metodu sonucu bulunan değerler firma kapasitelerini ele alan bir doğrusal programlamada kullanılarak firma için bir iş sağlığı ve güvenliği politikası önerilmiştir. Önerilen model bir inşaat yapımındaki demir işleriyle ilgili riskleri değerlendirmek için uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: HTEA, TOPSIS, bulanık mantık

1. Giriş

HTEA imalat ve hizmet sistemlerindeki potansiyel hataları elimine etmek, tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir risk değerlendirme yöntemidir. Hata türü, tasarım amacını gerçekleştirirken parçada, alt sistemde, sistemde, süreçte vb. potansiyel olarak hatanın olabileceği durumlar olarak tanımlanmaktadır. Bir parçadaki hata türü başka bir parçada hata türünün sebebi olabilir (Wang vd., 2009). HTEA'nın diğer risk değerlendirme araçlarından farkı, hata olduktan sonra bir çözüm bulmak yerine sistemin önceden tespit etmesiyle bağlantılı olarak problemlerin yok edilmesidir. Bu durum karar vericilere mevcut programları düzeltmeye, hataların olabilirliğini azaltmak için önerilen faaliyetleri gerçekleştirmeye ve tehlikeli kazalardan sakınmaya yardım etmektedir. Günümüzde,

¹ "İş güvenliğinde risk değerlendirme için karar destek modeli önerileri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

HTEA havacılık, otomotiv, nükleer, elektronik, kimya ve tıp teknolojilerini kapsayan endüstrinin birçok alanında yaygın olarak kullanılmaktadır (Liu vd., 2012). Bir sistem, tasarım, süreç veya hizmet genellikle çok hata türü ve etkisine sahiptir. Bu durumda, her bir hata türü ve etkisini risk değerlerine göre önceliklendirmek ve değerlendirmek gerekmektedir. Yüksek riskli (veya en tehlikeli) hata türü en öncelikli olarak düzeltilmelidir. Geleneksel HTEA risk öncelik sayısı (RÖS) metodunu kullanarak hata türlerinin risk önceliklerini belirlemektedir. Geleneksel HTEA bir hatanın meydana gelme olasılığının (O), şiddetinin (S) ve saptanabilirliğinin (D) çarpımı olan RÖS ile hata türlerinin risk önceliklerini belirler.

$$RÖS = O \times S \times D \quad (9)$$

Efe vd. (2016) HTEA için PROMETHEE yaklaşımını önermişlerdir. Efe vd. (2017) sezgisel bulanık küme temelli AHP – VIKOR bütünleşik yaklaşımını HTEA için önermişlerdir.

2. Demir işleriyle ilgili risk değerlendirme

Bu çalışma kapsamında ilk olarak yapılacak HTEA temelli risk değerlendirmesi inşaat sektöründe bir firma için uygulanmıştır. İnşaat firmasındaki demir işleriyle ilgili HTEA Tablo 2.5'te gösterilmiştir. Bu çalışma TOPSIS metodunun genişletilmiş olarak olabilirlik derecesi temelli aralık tip-2 bulanık sayılı (AT2BS) TOPSIS metodunu önermiştir. TOPSIS metodundaki kesin sayılara karşın bulanık TOPSIS metodunun faydası alternatifleri değerlendirmek için bulanık sayıları ele almasıdır. Tip-1 bulanık sayılar, bulanık sayıları ifade etmek için kesin üyelik derecelerini incelemektedir. Fakat AT2BS, tip-1 bulanık sayılarından daha fazla belirsizliği ele almaktadır. AT2BS gerçek hayat uygulamalarında belirsizliği ve bulanıklığı anlatmak için ilave bilgiyi bize sağlamaktadır. Bu çalışma karmaşık problemlerdeki öznel fikirlerin daha fazla belirsizliğini modellemek için AT2BS kullanarak TOPSIS metodunu genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı olabilirlik ortalama değeri ve olabilirlik derecesi temelli yeni bir AT2BS TOPSIS metodunu sunmaktır. Bu çalışma alternatifleri değerlendirmek için aralık tip-2 yamuksal bulanık sayılı yaklaşık pozitif ve negatif ideal çözümleri kullanmaktadır. Bu çalışma bir karşılaştırma indeksi belirlemek için mevcut TOPSIS'deki mesafe ölçümleri yerine olabilirlik ortalama ve olabilirlik derecelerini kullanmaktadır. Her bir alternatifin olabilirlik derecesi temelli yakınlık katsayısı yaklaşık pozitif ve negatif ideal çözümlere göre hesaplanmıştır.

Bu çalışmanın diğer bir faydası geleneksel HTEA'nın eksikliklerinin üstesinden gelmektir. Geleneksel HTEA'da O, Ş ve S gibi risk faktörlerinin değerleri çarpılarak elde edilen RÖS metodu birçok eksikliğinden dolayı literatürde eleştirilmektedir. Bu çalışmada ilk olarak bu risk faktörlerinin ağırlıklarını belirlemek için karar vericilerin öznel görüşleri birleştirilmiştir. Bu ağırlıklar riskleri sıralamak için TOPSIS metodunda kullanılmıştır. TOPSIS metodu sonucu bulunan değerler firma kapasitelerini ele alan bir doğrusal programlamada kullanılarak firma için bir iş sağlığı ve güvenliği politikası önerilmiştir. Önerilen model bir inşaat yapımındaki demir işleriyle ilgili riskleri değerlendirmek için uygulanmıştır.

2. 1. 4. Bina yapımındaki demir işleriyle ilgili risk değerlendirme uygulaması

Risk değerlendirme süreci; risk değerlendirmeyi yapacak karar vericilerin belirlenmesi, hata türlerinin belirlenmesi, değerlendirme aşamasında incelenen O, Ş, ve S risk faktörlerini belirleme, risk faktörlerini ağırlıklandırma ve hata türlerinin değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bina yapımındaki gerçek bir uygulama önerilen yaklaşımın etkinliğini göstermek için sunulmuştur. Firma yöneticileri iş sağlığı ve güvenliği açısından bina yapımındaki demir işleriyle ilgili hata türlerini elemek istemektedirler. Bu yüzden iş sağlığı ve güvenliği alanında uzman olan beş kişilik bir uzman komitesi atamışlardır. İlk elemeden sonra onbir hata türü ileri değerlendirme için analiz edilmiştir. E1, E2, E3, E4, ve E5 olan beş kişilik bir uzman ekip bir bina yapımı için demir işleriyle ilgili en yüksek riskli hata türünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu hata türleri uzman görüşleri dikkate alınarak belirlenmiş olup Tablo 2.6'da verilmiştir.

Tablo 2.6. Demir işleriyle ilgili hata türleri

HT1	Bağ teli kullanımı
HT2	Demirlerin istiflenmesi
HT3	Temele indirilen demir yüklerinin tek bir noktaya indirilmesi
HT4	Temel demir imalatının hep aynı yönde yapılması
HT5	Vinç operatörünün yükü indirmesi
HT6	İşçinin talimatlara uymaması
HT7	Temel demir örme işinde sehpa demire bağlanması
HT8	Beton içerisindeki demir parçalarının uç kısımlarının açıkta durması
HT9	Demir vb. ağır yüklerin elle taşınması
HT10	Demir bağının boğdurulmadan yalnızca bağ teli ile bağlanarak taşınması
HT11	Çelik hasır ve sehpa taşınırken eksik zincirle taşınması

Risk değerlendirmeyi etkileyen üç risk kriteri hata türünün olasılığı (O), hata türünün şiddeti (Ş) ve hata türünün saptanabilirliği (S). O ve Ş risk kriterleri maliyet kriterlerini, S risk kriteri ise fayda kriterini göstermektedir. Karar vericilerin önem dereceleri grup karar verme probleminde onların farklılıklarını göstermek için atanmıştır. E1, E2, E3, E4 ve E5 karar vericilerinin önem dereceleri sırasıyla (0.30, 0.20, 0.25, 0.15, 0.10) olarak belirlenmiştir. Karar vericiler kriterlerin önem derecelerini belirlerken öznel görüşlerini dilsel değişkenler yardımıyla ifade etmektedirler. Bu risk kriterlerinin ağırlıklarını belirlemek için karar vericilerin öznel görüşleri birleştirilmektedir. AT2BS temelli TOPSIS aşaması kriterler temelli hata türlerini sıralamak için kullanılır ve risk değerlendirme süreci tamamlanır. Risk değerlendirme süreci Şekil 2.2’de gösterilmiştir. Önerilen yaklaşım HTEA kullanılarak bir bina yapımındaki demir işleriyle ilgili riskleri değerlendirmek için uygulanmaktadır. Tablo 2.7’de gösterilen dilsel ölçek kullanılarak karar vericilerin öznel görüşleri kriterlerin önceliklerini elde etmek ve hata türlerini değerlendirmek için belirlenir. Beş karar verici Tablo 2.8’de gösterildiği gibi kriterlerin önem derecelerini belirlemişlerdir.

Tablo 2.7. AT2BS ve dilsel terimler arasındaki dönüşüm

Dilsel terim	Yamuksal AT2BS
Çok düşük (ÇD)	(0.08,0.11,0.15,0.18;0.8),(0.04,0.09,0.17,0.22;1)
Düşük (D)	(0.20,0.25,0.33,0.36;0.8),(0.17,0.22,0.38,0.43;1)
Orta (O)	(0.40,0.45,0.54,0.57;0.8),(0.30,0.40,0.60,0.66;1)
Yüksek (Y)	(0.77,0.80,0.86,0.90;0.8),(0.72,0.75,0.90,0.95;1)
Çok yüksek (ÇY)	(0.95,0.97,0.98,0.99;0.8),(0.92,0.96,0.99,1.00;1)

Tablo 2.8. Beş karar verici için kriterlerin önem dereceleri

Kriter	Karar verici				
	E1	E2	E3	E4	E5
O	O	Y	Y	O	Y
Ş	Y	ÇY	ÇY	Y	ÇY
S	O	O	O	Y	O

Karar vericilerin önem dereceleri temelinde karar vericilerin öznel görüşleri birleştirilir. Birleştirme sürecinden sonra kriterlerin önem dereceleri için beş karar vericinin birleştirilmiş görüşlerinin sonucu Tablo 2.9’da gösterilmiştir.

Birleştirme süreci diğer kriterler için de benzer şekilde yapılmıştır. Olabilirlik derecesi temelli TOPSIS metodu aralık tip-2 bulanık küme ortamında hata türlerini sıralamak için önerilmiştir. Beş karar verici kriter temelli alternatiflerin değerlerini belirlemek için Tablo 2.7’de gösterilen dilsel değişkenleri kullanırlar. Beş karar vericinin üç kriter temelli onbir hata türü için öznel görüşleri Tablo 2.10’da gösterilmiştir.

Tablo 2.10. Alternatifler için değerlendirme verisi

	E1			E2			E3			E4			E5		
	C ₁	C ₂	C ₃	C ₁	C ₂	C ₃	C ₁	C ₂	C ₃	C ₁	C ₂	C ₃	C ₁	C ₂	C ₃
HT1	ÇY	O	D	ÇY	D	D	O	D	O	O	O	O	ÇD	Y	ÇY
HT2	Y	ÇD	ÇY	O	Y	ÇY	O	D	Y	D	D	O	O	Y	D
HT3	D	O	O	D	O	Y	O	O	Y	O	O	O	ÇD	O	ÇY
HT4	D	O	O	D	O	Y	D	O	Y	ÇD	ÇD	ÇD	ÇD	O	ÇY
HT5	Y	ÇY	ÇD	D	ÇY	Y	O	ÇY	ÇY	O	D	ÇY	O	Y	ÇY
HT6	ÇY	Y	Y	ÇY	Y	Y	O	Y	Y	O	O	Y	D	O	ÇY
HT7	O	O	O	ÇY	O	O	O	ÇY	Y	O	D	ÇY	ÇD	Y	ÇY
HT8	O	ÇD	O	O	Y	Y	D	Y	Y	Y	D	Y	ÇD	O	ÇY
HT9	Y	D	ÇY	Y	Y	O	O	O	Y	ÇY	O	ÇY	Y	O	ÇY
HT10	Y	Y	Y	O	Y	O	Y	Y	ÇY	Y	O	ÇY	Y	Y	ÇY
HT11	Y	Y	Y	O	Y	O	O	Y	Y	Y	Y	ÇY	O	Y	ÇY

Tablo 2.10’da gösterilen dilsel değerlendirmeler Tablo 2.7 kullanılarak AT2BS’ye dönüştürülür. Karar vericilerin önem dereceleri temelli grup görüşü elde edilir ve üç kriter temelli hata türleri için birleştirilmiş AT2BS değeri Tablo 2.11’de gösterilir.

Her bir alternatif \tilde{v}_i ve yaklaşık pozitif ideal çözüm \tilde{v}_i^+ arasındaki olabilirlik dereceleri $p(\tilde{v}_i \succ \tilde{v}_i^+)$ Eş. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** kullanılarak hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2.15'te gösterilmiştir. Her bir alternatif \tilde{v}_i ve yaklaşık negatif ideal çözüm \tilde{v}_i^- arasındaki olabilirlik dereceleri $p(\tilde{v}_i \succ \tilde{v}_i^-)$ Eş. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** kullanılarak hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2.15'te gösterilmiştir. Burada, Ş kriteri temelli HT1 ve yaklaşık pozitif ideal çözüm arasındaki olabilirlik derecesinin $p(\tilde{v}_{21} \succ \tilde{v}_2^+)$ hesaplaması örnek olarak gösterilmiştir.

Her bir alternatif için olabilirlik derecesi temelli yakınlık katsayısı PC_i Eş. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** kullanılarak hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2.16'da sunulmuştur.

Tablo 2.16. Olabilirlik derecesi temelli yakınlık katsayıları

	HT1	HT2	HT3	HT4	HT5	HT6	HT7	HT8	HT9	HT10	HT11
PC_i	0,4307	0,5684	0,5651	0,5925	0,4415	0,4851	0,4948	0,5485	0,5228	0,4648	0,4600
Sıra	1	10	9	11	2	5	6	8	7	4	3

Onbir hata türünün olabilirlik derecesi temelli yakınlık katsayıları artan sıraya göre sıralanmış ve Tablo 2.16'da gösterilmiştir. HT1 (Bağ teli kullanımı) bina yapımındaki demir işleriyle ilgili en yüksek riskli hata türü olarak PC_i değerlerine göre belirlenmiş ve ilk olarak elenmesi gereken risk olduğu tespit edilmiştir. Diğer hata türlerinin sıralaması HT5, HT11, HT10, HT6, HT7, HT9, HT8, HT3, HT2 ve HT4 olarak belirlenmiştir.

2.1.6. Doğrusal Programlama

Firma yöneticileri bazı şartları içeren bir iş sağlığı ve güvenliği politikası belirlemişlerdir. Yöneticiler HTEA sonuçlarının iş sağlığı ve güvenliği politikası oluşturmak için yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü HTEA metodunun firmanın kapasitelerini göz ardı ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, önerilen metot ve karşılaştırılan metotların sonuçları farklıdır. Bu durum uzun dönemde bazı problemlere sebep olabilir. Bu çalışmada bu kısıtlamaları ortadan kaldırmak için doğrusal programlama yaklaşımı önerilmiştir. Firma iş sağlığı ve güvenliği politikasına göre bütçe kısıtı, zaman kısıtı ve düzeltebileceği risk sayısı kısıtını sunmuştur. Firma 20000 TL'lik bütçe, 6-12 hafta

arası zaman ve 5-8 düzeltilebilir risk sayısını kısıt olarak belirlemiştir. 6, 9 ve 12 hafta olmak üzere 3 farklı zaman belirlenmiştir. 5, 6, 7 ve 8 olmak üzere 4 farklı düzeltilebilir risk sayısı belirlenmiştir. Toplam olarak 12 farklı durum belirlenmiştir ve kendisi için en uygun durumu seçmesi için firmaya sunulmuştur. Yakınlık katsayısı temelli doğrusal programlama GAMS yazılım programlamada kodlanmıştır.

Matematiksel model ve kullanılan notasyonlar aşağıda sunulmuştur:

Notasyonlar

x_i : İkili değişken, hata türü i düzeltilirse 1'e eşit

CC_i : Hata türü i 'nin yakınlık katsayısı değeri

c_i : Düzeltici olaydan sonraki toplam maliyet

b_i : Düzeltici olay olmaksızın toplam maliyet

t_i : Hata türü i 'yi düzeltmek için gerekli zaman

Amaç fonksiyonu

$$\min \sum_{i=1}^n CC_i \cdot x_i \quad (10)$$

Eş. (1), Tablo 2.16'daki yakınlık katsayısı temelli doğrusal programlama için amaç fonksiyonunu göstermektedir.

Kısıtlar

$$\sum_{i=1}^n (c_i \cdot x_i + b_i \cdot (1 - x_i)) \leq \text{bütçe} \quad (11)$$

$$\sum_{i=1}^n t_i \cdot x_i \leq \text{zaman} \quad (12)$$

$$\sum_{i=1}^n x_i \leq \text{düzeltilebilir risk sayısı} \quad (13)$$

$$x_1 + x_5 + x_{11} \geq 2 \quad (14)$$

$$x_i = 0 - 1 \quad (15)$$

Eş. (2), firmanın ilgili sürecin iş sağlığı ve güvenliği politikası için belli bir bütçe ayırabileceğini göstermektedir. Hata türlerinin düzeltici olay olduğu veya düzeltici olay olmadığı durumlar için bütçe kısıtlamasını göstermektedir. Firma, çalışma ortamında birçok hata türüyle karşılaşabilir fakat bazı sınırlamalar yüzünden onların hepsini düzeltemez. Düzeltici olay gerçekleştikten sonra hata türlerinin etkisi azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir. Firma, düzeltici olaylar olmadan devam ederse uzun dönemde bazı problemlerle karşılaşabilir. Bu durum firmaya yüksek maliyetler getirebilir. Eş. (3) hata türleriyle uğraşmak için firmanın ayırdığı zamanı göstermektedir. Eş. (4) firmanın uğraşabileceği maksimum hata türü sayısını göstermektedir. Eş. (14) hata türleri arasındaki birliktelik kısıtını göstermektedir. Eş. (14) iş sağlığı ve güvenliği politikası uygulandığında hata türü 1, 5 ve 11'den en az ikisinin gerçekleşmek zorunda olduğunu göstermektedir. Eş. (5) ikili değişkeni göstermektedir. Hata türü i düzeltildiğinde 1'e eşittir.

Tablo 2.19. Doğrusal programlama sonuçları

Bütçe	Zaman	DRS	DR
20000	9	5	2,3,4,5,11
20000	9	6	2,3,4,5,8,11
20000	9	7	1,2,3,4,5,8,9
20000	9	8	1,2,3,4,5,7,8,9

*Düzeltilen riskler: DR, Düzeltilebilecek risk sayısı: DRS

Sonuç

Matematiksel model çözüldükten sonra elde edilen sonuçlar Tablo 2.19'da sunulmuştur. Tablo 2.19'daki sonuçlar yardımıyla firma kendisine en uygun iş sağlığı ve güvenliği politikasını belirleyebilir. Hata türü 1, 5 ve 11 AT2BS TOPSIS metodunun sonucuna göre ilk üç hata türünden biri olmasına rağmen matematiksel modelin sonucuna göre iş sağlığı ve güvenliği politikalarının hiçbirinde birlikte ele alınmamıştır.

Kaynakça

Liu, H.C., Liu, L., Liu, N., Mao, L.X. (2012). Risk evaluation in failure mode and effects analysis with extended VIKOR method under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 39(17), 12926-12934.

Wang Y. M., Chin K. S., Poon G. K. K., Yang J. B. (2009). Risk evaluation in failure mode and effects analysis using fuzzy weighted geometric mean. *Expert Systems with Applications*, 36, 1195–1207.

Efe, B., Yerlikaya, M.A., Efe, Ö.F. (2016). İş Güvenliğinde Bulanık Promethee Yöntemiyle Hata Türleri ve Etkilerinin Analizi: Bir İnşaat Firmasında Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 126-137.

Efe, B., Efe, Ö. F., Kurt, M. (2017). An integrated intuitionistic fuzzy set and mathematical programming approach for an occupational health and safety policy. *Gazi University Journal of Science*, 30(2), 73-95.

JAVS congress

ÖRGÜTSEL ADALETİNİN ÖRGÜTSEL SINIZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞININ ARACILIK ROLÜ

Dr. Öğretim Üyesi Mehtap Öztürk

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Kemalettin Eryeşil

Sırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi S. Hikmet Gezici

Sırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, çalışanların, örgütsel adalet algılarının örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sinizme olan etkisini tespit etmek ve örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizme olan etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü olup olmadığını saptamaktır. Araştırma, Konya'da özel sektörde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerde çalışan 446 iş görenden oluşan bir örneklem üzerinden test edilmiştir. Araştırma sonucunda, örgütsel adalet ve örgütsel vatandaşlık davranış arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilirken, örgütsel adalet ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada iş görenlerin örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizmi azaltmasında örgütsel vatandaşlık davranışının etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada, örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm üzerindeki etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür. Araştırmanın bulgularından hareketle, işgörenlerin örgütsel adalet algılarının örgütsel vatandaşlık davranışını etkilemek suretiyle örgütsel sinizme dolaylı katkı sağladığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Örgütsel Sinizm, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of organizational justice perceptions on organizational citizenship behavior and organizational cynicism and to determine whether organizational citizenship behavior has a mediation effect in the relationship between organizational justice and organizational cynicism. The research was tested on a sample of 446 employees working in large scale enterprises operating in the private sector in Konya. As a result of the research, a positive and statistically significant relationship was found between organizational justice and organizational citizenship behavior, while it was concluded that there was a negative and statistically significant relationship between organizational justice and organizational citizenship behavior and organizational cynicism. In the study, it was found that organizational citizenship behavior was effective in reducing organizational cynicism of employees' perception of organizational justice. In addition, it was found that organizational citizenship behavior has a mediating role in the effect of perceptions of organizational justice on organizational cynicism. Based on the findings of the study, it can be stated that employees' perceptions of organizational justice contribute indirectly to organizational cynicism by affecting organizational citizenship behavior.

Key Words: Organizational Justice, Organizational Cynicism, Organizational Citizenship Behavior.

1. Kavramsal Çerçeve

Günümüz küreselleşen iş dünyasında dinamik bir çevrede faaliyet gösteren örgütlerin rekabetçi bir ortamda ve sürekli değişimin yaşandığı bir iklimde varlıklarını devam ettirebilmeleri sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmelerine bağlıdır. Bu ortamda örgütlerin çevrelerindeki değişime adapte olabilmeleri ve sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edebilmeleri için sahip oldukları en önemli kaynak insan faktörüdür. Günümüz örgütlerinin nitelikli işgücünü cezbetme, elde tutma ve onları örgütsel amaçlar doğrultusunda başarılı bir şekilde yönetmek amacıyla insan sermayesine odaklandığını ifade etmek mümkündür (Kanten, 2016: 4). Çalışma yaşamında insan sermayesinin önem kazanmasıyla birlikte çalışan davranışları her yönüyle inceleme konusu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışanların örgütlerinden elde ettikleri kazanımlar, bu kazanımları ortaya çıkaran prosedürler ve yöneticileriyle olan ilişkilerinin adilliği konusundaki algılarını ifade eden kavram örgütsel adalettir (Yürür, 2009: 167).

Örgütsel adalet kavramı ilk kez 1987 yılında Greenberg tarafından kullanılmıştır. Greenberg (1987) örgütsel adaleti, çalışanların örgütsel politikalara, uygulamalara ve kararlara ilişkin adalet algılamaları ve bu algıların çalışanların davranışları üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik girişimler olarak tanımlamıştır (Greenberg, 1990: 400). Literatüre bakıldığında örgütsel adalet kavramının çeşitli araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Johnson vd. (2006)'a göre örgütsel adalet kavramı, "çalışma ortamında insan kaynaklarının bireysel ve örgütsel sonuçların adil olduğunu düşünmesi" olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel adalet, "çalışanların işyeri prosedürlerini, etkileşimlerini ve sonuçlarını adil olarak görme derecesi" olarak tanımlanmaktadır (Akram vd., 2016: 115).

Örgütsel adalet kavramının temeli J. Stacy Adams tarafından geliştirilen "Eşitlik Teorisi"ne dayanmaktadır (Rahman vd., 2016: 189). Bu teoriyle ortaya çıkan örgütsel adalet kavramı, bireylerin kendi aralarında adil veya adaletli ilişkiler sürdürmek ve haksız veya adil olmayan ilişkilerden kaçınmak için motive olduklarını vurgulamaktadır (Hassan, 2002: 56). Bu teoriye göre, çalışanlar sadece ödüllendirme miktarıyla ilgilenmez (Rahman, vd., 2016: 189), aynı zamanda kendi örgütünde verdiği emek karşılığında aldıkları kazançları, aynı iş ortamında veya başka iş ortamlarındaki benzer pozisyondaki çalışanların verdiği emek ve elde ettikleri kazançlarla karşılaştırdığını ortaya koymaktadır (Özkalp ve Kirel, 2016: 291). Bu bağlamda, çalışanlar işyerindeki kural ve prosedürlerin tüm çalışanlar arasında adil bir şekilde uygulanmasını, eşit işe eşit ücret ödenmesini, örgüt içindeki belli başlı sosyal hak ve olanaklardan bütün çalışanların eşit biçimde yararlanma beklentisi içinde olurlar. Çalışanların örgütsel adalet algılamalarının odağında örgütsel sonuçlar ve bu sonuçların karşılaştırılması bulunmamaktadır. Bununla birlikte, örgüt içindeki kural ve prosedürlerin uygulanış tarzıyla çalışanlar arasındaki etkileşim ve çıktıları da çalışanların adalet algılamalarının odak noktasını oluşturmaktadır (Özdevecioğlu, 2003: 78). Bu doğrultuda, örgütsel adalet algısı çalışanların örgütsel sonuçlarına etki eden ve örgüt içi davranışsal süreçlere öncülük eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Örgütsel adaletin öncülü olduğu ve iş yerinde çalışanların yaşadıkları adaletsizlik algılamaları sonucunda örgütlerine karşı geliştirdikleri tutumlardan biri de örgütsel sinizmdir.

Örgütsel davranış alanında yapılan çalışmalarda 1990'lı yıllardan itibaren yer almaya başlayan örgütsel sinizm (Kanter ve Mirvis, 1989; Reichers vd., 1997; Dean vd., 1998), işten ayrılma niyeti, iş tatminsizliği, örgütsel bağlılığın azalması, psikolojik sözleşme ihlali, tükenmişlik gibi negatif örgütsel sonuca neden olan bir kavramdır (Chiaburu vd., 2013: 181). Çalışanların örgütlerine karşı negatif tutum sergilemelerine neden olan örgütsel sinizmin öncüllerin ve sonuçların tespiti örgütsel psikoloji literatüründe uzun yıllardır araştırılmaktadır (Andersson ve Bateman, 1997; Brandes, 1998; Abraham, 2000; Wanous vd., 2000; Abraham; 2004; Bedeian, 2007; Watt ve Piotrowski, 2008; Chiaburu vd., 2013). Örgütsel sinizme yönelik çalışmalarda kavram birçok perspektiften ele alınmış ve kavrama yönelik farklı tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Reichers vd. (1997: 48) sinizmi örgütsel değişim açısından ele alarak, tamamen veya açıkça başarılı olmayan bir değişim girişimine yönelik çalışanın liderline duyduğu inanç kaybı olarak tanımlamıştır. Dean vd. (1998: 344-345) literatürde yapılan sinizm çalışmalarını inceleyerek, kavramın kişilik, toplumsal/kurumsal, mesleki, çalışan ve örgütsel değişim sinizmi olarak çeşitli şekillerde ele alındığını belirterek, örgütsel açıdan sinizmi çalışanın örgütün bütünlükten yoksun olduğu düşüncesiyle örgüte karşı bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak geliştirdiği negatif tutumları olarak ele almıştır. Örgütsel sinizmin öncülü olan örgütsel adalet ile örgütsel

sinizm arasındaki ilişki literatürde çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmış (Bernerth vd., 2007; Wu vd., 2007; Peng ve Zhou, 2009; Tayfur vd., 2013; Mathur vd., 2013; Trinkner ve Cohn, 2014; Shaharruddin vd., 2016; Biswas ve Kapil, 2017) ve aralarında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın bir diğer değişkeni olan örgütsel vatandaşlık davranışı ise örgütte çalışanların görev tanımlarında bulunmayan gönüllü ekstra rol davranışları olarak ifade edilmektedir (Organ, 1997: 95). Örgütsel vatandaşlık davranışı çalışanın örgüte karşı olumlu tutumunu teşvik eden, yararlı ve arzu edilen davranışları kapsayan çalışanların bireysel çabalarını ve dolayısıyla performansını artıran işbirlikçi davranışlar olarak tanımlanmıştır (Niehoff ve Moorman, 1993). Organ (1990) sosyal mübadele ilişkileri çerçevesinde çalışanların örgütlerinin adil olduğuna dair inançları olduğunda gönüllü ekstra rol davranışı gösterdiklerini belirtmiş, Hochwarter vd. (2004) de çalışanların örgüte karşı sinik tutumlar geliştirdikleri durumlarda örgütsel ortamdaki olumsuz tutumlarını destekleyecek davranışlara yönelerek adaletsizlik algısı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını azaltma gibi davranış eğiliminde bulunacaklarını ifade etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, çalışanların örgütlerinde adaletsizlik hissetmeleri örgütsel sinizmi artıran bir durum olarak değerlendirilmiş ve çalışanların sinik tutumlarını destekleyen bir tutum olarak örgütte ekstra rol davranışı, görev ve iş tanımlarında zorunlu tutulmayan prososyal örgütsel davranış olarak nitelendirilen (Meydan ve Basım, 2015) örgütsel vatandaşlık davranışlarını da azaltma eğiliminde olacakları ileri sürülmektedir.

2. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın veri setinin oluşturulmasında anket yönteminden yararlanılmış olup araştırma Konya'da özel sektörde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerde çalışanlar üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada veriler Likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla cevaplayıcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmada örnekleme dahil edilecek çalışanların belirlenmesinde benzer çalışmalarda kullanılan (Cui vd., 2003; Zhou, 2004) kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örnek büyüklüğünün hesaplanmasında Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)'dan yararlanılmıştır. Araştırma evreni olarak seçilen Konya'da özel sektörde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerde çalışan 446 işğörenden oluşan bir örneklem üzerinden test edilmiştir.

- **Örgütsel adalet ölçeği:** Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Gürbüz ve Mert (2009) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan “Örgütsel Adalet Ölçeği” 18 ifade ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. İlgili boyutlar etkileşim adaleti, prosedürel adalet ve dağıtım adaletidir.
- **Örgütsel sinizm ölçeği:** Brandes vd. (1999) tarafından geliştirilmiş olan “Örgütsel Sinizm Ölçeği” 13 ifade ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. İlgili boyutlar, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyut olarak ele alınmaktadır.
- **Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği:** Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlanan “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” 19 ifade ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. İlgili boyutlar diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik, sivil erdem'dir.

Hipotez: “Çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışları örgütsel adalet ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye aracılık eder.”

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	\bar{X}	SD	1	2	3
Örgütsel Adalet	3,95	0,42	(0,787)		
Örgütsel Sinizm	3,64	0,51	-,531**	(0,805)	
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	3,91	0,45	,785**	-,648**	(0,871)

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının örgütsel adalet ölçeğinin 0,787, örgütsel sinizm ölçeğinin 0,805 ve örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği için 0,832 olduğu tespit edilmiş ve ölçeklerin yüksek derecede ($0,60 > \alpha > 0,80$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde, çalışanlarının örgütsel adalet (Ort.=3,95; S.S.=0,42), örgütsel sinizm (Ort.=3,64; S.S.=0,51) ve örgütsel vatandaşlık davranışı düzeylerinin (Ort.=3,91; S.S.=0,45) yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma değişkenlerine ilişkin pearson korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, örgütsel adalet ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönlü ($r=0,785$, $p<0,01$) istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgütsel adalet ve örgütsel sinizm arasında ($r=-0,531$, $p<0,01$), örgütsel sinizm ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında yüksek düzeyde ($r=-0,648$, $p<0,01$) negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi ve değişkenler arasında ileri sürülen ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla regresyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Aracılık Testine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı		Örgütsel Sinizm	
Tahmin Değişkenleri	b	S.H.	b	S.H.
Örgütsel Adalet	0,8472	0,1086	-0,0730	0,2455
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	-	-	-0,6768	0,2273
Sabit	0,5644	0,4310		
		$R^2=0,6156$	$R^2=0,4210$	
		F= 60,8672; p < .001	F=13,4536 ; p < .001	

Çalışanların örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm üzerindeki etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü olup olmadığını test etmek amacıyla bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Bootstrap yönteminin Baron ve Kenny’nin (1986) geleneksel aracılık yönteminden ve Sobel testinden daha güvenilir sonuçlar verdiği öne sürülmektedir (Gürbüz, 2019; Hayes, 2018; Preacher vd., 2007). Analizler Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process makro kullanılarak yapılmıştır. Analizlerde bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği kullanılarak yapılmıştır. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde, araştırma hipotezlerinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki değerlerin (confidence interval, CI) sıfır (0) değerini kapsamaması gerekmektedir (MacKinnon vd., 2004).

Çalışanların örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm üzerinde dolaylı etkisi olup olmadığı Bootstrap tekniği ile elde edilen güven aralıklarına göre tespit edilmiştir. Buna göre, örgütsel adaletin örgütsel sinizm üzerinde dolaylı etkisinin anlamlı olduğu, dolayısıyla örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel adalet ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir ($b = -0,5734$; %95 BCA CI $[-0,2499; -0,9507]$). Bootstrap analizi neticesinde düzeltilmiş yanlılık ve hızlandırılmış güven aralıkları değeri (BCA CI) sıfır değerini kapsamamaktadır. Aracılık etkisinin tam standardize etki büyüklüğü (K^2) $-0,4713$ olup bu değer yüksek değere yakın bir etki büyüklüğü olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar ışığında araştırma hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç

Yapılan araştırma sonucunda örgütsel adalet ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönlü istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu ve örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel adalet arasında yüksek düzeyde negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel adalet ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye aracılık ettiği tespit edilmiştir. Bu bulguların yanı sıra yapılan çalışma bazı sınırlılıklar da içermektedir. Araştırma kapsamında yapılan anket sonucunda analize dahil edilen katılımcıların sayısı model testi açısından yeterli olsa da araştırmanın genelleştirilmesi açısından bir sınırlılık olarak dikkate alınmalıdır. Ayrıca katılımcıların özel sektörde belirli pozisyonlarda görev yapan, belirli sayıda çalışandan oluşması da bir sınırlılığa işaret etmektedir. Dolayısıyla, nicel ve nitel olarak farklı örneklem gruplarıyla yürütülecek çalışmalar daha genellenebilir sonuçlara ulaşma imkânı sağlayabilecektir. Bunların yanı sıra araştırmanın kesitsel veri kullanılarak gerçekleştirilmiş olması sonuçların değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269.
- Abraham, R. (2004). *Organizational cynicism: Definitions, bases, and consequences*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press.
- Akram, T., Haider, M. J., & Feng, Y. X. (2016). The effects of organizational justice on the innovative work behavior of employees: an empirical study from China. *Innovation*, 2(1), 114-126.
- Andersson, L. M., & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 18(5), 449-469.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Basım, H. N., & Şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 83-101.
- Bedeian, A. G. (2007). Even if the Tower Is “Ivory,” It Isn't “White:” Understanding the Consequences of Faculty Cynicism. *Academy of Management Learning & Education*, 6(1), 9-32.
- Bernerth, J. B., Armenakis, A. A., Feild, H. S., & Walker, H. J. (2007). Justice, cynicism, and commitment: A study of important organizational change variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.

- Biswas, S., & Kapil, K. (2017). Linking perceived organizational support and organizational justice to employees' in-role performance and organizational cynicism through organizational trust: A field investigation in India. *Journal of Management Development*, 36(5), 696-711.
- Brandes, P. M. (1998). Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences.
- Brandes, P., Dharwadkar, R., & Dean, J. W. (1999). Does organizational cynicism matter? Employee and supervisor perspectives on work outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, 2, 150-153, Philadelphia.
- Chi Cui, C., Lewis, B. R., & Park, W. (2003). Service quality measurement in the banking sector in South Korea. *International Journal of Bank Marketing*, 21(4), 191-201.
- Chiaburu, D. S., Peng, A. C., Oh, I. S., Banks, G. C., & Lomeli, L. C. (2013). Antecedents and consequences of employee organizational cynicism: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 83(2), 181-197.
- Dean Jr, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Greenberg, J. (1987). A taxonomy of organizational justice theories. *Academy of Management Review*, 12(1), 9-22.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: Yesterday, today, and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Gürbüz, S. (2019). Sosyal Bilimlerde Aracı Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hassan, A. (2002). Organizational justice as a determinant of organizational commitment and intention to leave. *Asian Academy of Management Journal*, 7(2), 55-66.
- Hayes, J. (2018). The theory and practice of change management. Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire.
- Hochwarter, W. A., James, M., Johnson, D., & Ferris, G. R. (2004). The Interactive Effects of Politics Perceptions and Trait Cynicism on Work Outcomes. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 10(4), 44-57.
- Johnson, R. E., Selenta, C., & Lord, R. G. (2006). When organizational justice and the self-concept meet: Consequences for the organization and its members. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 99 (2), 175-201.
- Kanten, P. & Kanten, S. (2016). *Örgütlerde davranışın aydınlık ve karanlık yüzü*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kanter, D. L., & Mirvis, P. H. (1989). *The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusionment*. San Francisco: Jossey-Bass.
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99-128.
- Mathur, G., Nathani, N., & Dubey, S. (2013). Perceived organizational politics, organizational justice, cynicism and OCB: A demographic study of academicians. *Review of HRM*, 2, 61-73.
- Meydan, C. H., & Basım, H. N. (2015). Örgütsel Vatandaşlık Davranışında Kontrol Odağı, Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Bağlılığın Etkisi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 15(1).
- Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management journal*, 36(3), 527-556.

- O'Connell, B. J., Holzman, H., & Armandi, B. R. (1986). Police cynicism and the modes of adaptation. *Journal of Police Science & Administration*, 14(4), 307-313.
- Organ, D. W. (1990). The Motivational Basis of Organizational Citizenship Behavior, B. M. Staw and L. L. Cummings (Eds.), *Research in Organizational Behavior*, CT: JAI Press, Greenwich, 289-291.
- Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human Performance*, 10, 85-97.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 77-96.
- Özkalp, E., & Kirel, Ç. (2016). *Örgütsel Davranış*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Peng, Z., & Zhou, F. (2009). the moderating effect of supervisory conscientiousness on the relationship between employees' social cynicism and perceived interpersonal justice. *Social Behavior and Personality*, 37(6), 863.
- Preacher, K. J., Rucker, D. D., & Hayes, A. F. (2007). Addressing moderated mediation hypotheses: Theory, methods, and prescriptions. *Multivariate Behavioral Research*, 42(1), 185-227.
- Rahman, A., Shahzad, N., Mustafa, K., Khan, M. F., & Qurashi, F. (2016). Effects of organizational justice on organizational commitment. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(3S), 188-196.
- Reichers, A. E., Wanous, J. P., & Austin, J. T. (1997). Understanding and managing cynicism about organizational change. *The Academy of Management Executive*, 11, 48-59.
- Shaharruddin, S., Ahmad, F., & Muhaizam Musa, M. (2016). Cynicism in Organizations: Does Organizational Justice Matter?. *International Journal of Research*, 49.
- Tayfur, O., Bayhan Karapinar, P., & Metin Camgoz, S. (2013). The mediating effects of emotional exhaustion cynicism and learned helplessness on organizational justice-turnover intentions linkage. *International Journal of Stress Management*, 20(3), 193.
- Trinkner, R., & Cohn, E. S. (2014). Putting the "social" back in legal socialization: Procedural justice, legitimacy, and cynicism in legal and nonlegal authorities. *Law and Human Behavior*, 38(6), 602.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E., & Austin, J. T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group & Organization Management*, 25(2), 132-153.
- Watt, J. D., & Piotrowski, C. (2008). Organizational change cynicism: A review of the literature and intervention strategies. *Organization Development Journal*, 26(3),
- Wu, C., Neubert, M. J., & Yi, X. (2007). Transformational leadership, cohesion perceptions, and employee cynicism about organizational change: The mediating role of justice perceptions. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 327-351.
- Yürür, Ş., Keser, A., & Yılmaz, G. (2009). *Örgütsel adalet*. (Edt. Keser, A., Yılmaz, G. & Yürür, S.). Çalışma Yaşamında Davranış: Güncel Yaklaşımlar, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Zhou, L. (2004). A dimension-specific analysis of performance-only measurement of service quality and satisfaction in China's retail banking. *Journal of Services Marketing*, 18(7), 534-546.

BEKLENMEDİK POLİTİK OLAYLARIN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BİR OLAY ÇALIŒMASI ÖRNEĐİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Yunus YILMAZ

Dicle Üniversitesi, İİBF, İŒletme Bölümü

Öz

Hisse senedi getirilerindeki dalgalanmalar, gündemdeki politik olaylardan bağımsız olarak hareket etmez. Özellikle gerçekteŒme tarihi bilinmeyen politik olaylar, yatırımcılar üzerinde psikolojik etki oluŒturur ve bu da fiyatları etkiler. Ülkenin siyasi yönetiminde yaŒanacak belirsizlik ve gerginlik borsaya yansiyacak ve hisse senetleri bu durumu fiyatlayacaktır. Herhangi bir yetkilinin istifası, devlet başkanının sağlığı, siyasi partiler arasındaki çekiŒmeler veya ülke gündemine oturan bir yolsuzluk olayı hisse getirilerini etkileyecektir.

Bu çalıŒmada, Türkiye'nin siyasi gündeminde önemli yer eden 10 adet beklenmedik politik olayların BIST-100 endeks getirileri üzerinde anormal getiri elde edilmesine yol açıp açmadığı araŒtırılmıŒtır. Anormal getiriler olay çalıŒması (event study) yöntemi kullanılarak ölçülmüŒtür. Elde edilen bulgulara göre, özellikle olay tarihinde beklenenden istatistiki anlamlılığa sahip anormal getiriler ortaya çıktığı görülmüŒtür.

Anahtar Kelimeler: Beklenmedik Politik Olay, Getiri, Olay ÇalıŒması

1208

THE EFFECTS OF UNEXPECTED POLITICAL EVENTS ON SHARES: A CASE STUDY

Abstract

Fluctuations in stock returns do not act independently of the political events on the agenda. Political events, especially those whose date of occurrence are unknown, have a psychological impact on investors, which affects prices. Uncertainty and tension in the political management of the country will be reflected in the stock market and stocks will price this situation. The resignation of any official, the health of the president, conflicts between political parties or corruption on the agenda of the country will affect the returns of shares.

In this study, an important place in Turkey of which 10 units unexpected political events on the political agenda abnormal returns BIST 100 index returns were investigated as to whether or ways to obtain. Abnormal returns were measured using the event study method. According to the findings, abnormal returns with statistical significance than expected were observed especially at the date of the event.

Key Words: Unexpected Political Event, Return, Event Study

¹ Bu çalıŒma "Hisse Senedi Getirileri Üzerinde Beklenmedik Olaylar Ve Politik Seçimlerin Etkilerinin AraŒtırılması: BIST'te Bir Uygulama" baŒlıklı doktora tezinden türetilmiŒtir.

1. Giriş

1.1. Hisse Senetlerinde Getiri Kavramı

Hisse senetlerinin el değiştirdiği piyasalar, uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalar olarak tanımlanır. Gelişmiş ülkelerde etkin olarak çalışan bu piyasalar gelişmekte olan ekonomilerde daha az etkin olmasına rağmen, ülke ekonomisinin barometresi olarak ifade edilmektedir. Özellikle yabancı yatırımcıların bu piyasa üzerinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir (Aktaş ve Akdağ, 2013: s.51).

Hisse senedi sahipleri fonlarını hisse senetlerine yatırırken, kendilerine belli bir verim sağlamasını beklerler (Ceylan ve Korkmaz, 2012: s.446). Yatırımdan elde edilen getiri, belirli bir dönem içindeki yatırım değerindeki değişim ile bu yatırımdan bu dönem içinde elde edilen faiz ya da temettü geliri toplamının ilk yatırım tutarına oranıdır (Karan, 2013: s.132).

Hisse senedi yatırımcıları temelde iki tür getiri elde ederler. İlki anonim şirketlerin bir yıl boyunca elde ettikleri kârın ortaklara dağıtılmasından sağlanan kâr payı (temettü) geliridir. Borsada hisseleri işlem gören dolayısıyla SPK'ya tabi anonim şirketler, kârlarını SPK tarafından her yıl kamuya açıklanan oran ve esaslar dâhilinde nakden ya da kâr payını sermayeye ilave ederek hisse senedi ihracı ile dağıtabilir. Hisse senetleri borsada işlem görmeyen yani halka kapalı anonim şirketler ise dağıtılabilir kârlarının en az %20'sini birinci temettü olarak dağıtmak zorundadır. İkincisi ise; zaman içinde hisse senedinin değerinde meydana gelen artıştan elde edilen sermaye kazancıdır (Afşar, 2013: s.43). Daha açık bir ifadeyle hisse senedine yatırım yapan yatırımcıların getirileri, şirketin bir yatırım dönemi boyunca elde ettiği kârdan, hisse başına ödenen miktar olarak ifade edilen temettü ve hisse senedinin piyasa fiyatındaki artıştan oluşmaktadır (Üstünel, 2000: s.4).

1.1.2. Basit Getiri

Bir varlığın t zamanındaki fiyatını P_t olarak alırsak ve bu varlığın $t-1$ ile t zamanları arasındaki *basit net getirisi* R_t , fiyat değişiminden kaynaklanan getirisi aşağıda verilen formül aracılığıyla bulunur.

$$R_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}}$$

R_t = Hisse senedinin getirisi

P_t = t dönemindeki hisse senedi fiyatı (satış fiyatı)

P_{t-1} = $t-1$ dönemindeki hisse senedi fiyatı (alış fiyatı)

1.1.3. Bileşik Getiri

Bir payın her ay sonunda satılıp tekrar alınması durumunda başlangıç dönemindeki değerinin kaç katına ulaştığını gösteren getiri, bileşik getiri olarak ifade edilir.

1.1.4. Beklenen Getiri

Bir varlık veya yatırımdan beklenen getiri %100 kesinlikle tahmin edilemiyorsa, bu varlık veya yatırımın riskli olduğu ifade edilir. Riskli bir varlığın getirisi de, ancak bir olasılık dağılımı olarak tahmin edilebilir. Olasılık dağılımı, yatırımdan beklenen olası getirilerden her birini ve her bir getirinin yatırımcı tarafından subjektif olarak tahmin edilen gerçekleşme olasılığını göstermektedir (Gürsoy, 2007: s.222).

Belli bir dönemde elde edilen getiriler ile bu getirilerin gerçekleşme olasılıklarının çarpımları toplamı beklenen getiriyi tanımlamaktadır. Buna göre;

$$E(r) = \sum P_{ij} R_{ij}$$

$E(r)$: i varlığının beklenen getirisi,

P_{ij} : i varlığının j gerçekleşme olasılığını,

R_{ij} : i varlığının j olasılığa ait getirisini temsil etmektedir (Yörük, 2000: s.23).

1.1.5. Anormal Getiri

Anormal getiri, referans alınan bazı varlıklardan elde edilen getiriler ile bir varlığın getirisi arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Basit getiri kullanıldığında i varlığının anormal getirisi;

$$Z_{it} = R_{it} - R_{0t}$$

olmaktadır. R_{0t} referans olarak alınan varlığın getirisidir (Campbell ve Mackinlay, 1997: s.12-13).

Anormal getiri bir yatırımcının normal olarak alması gereken getiriden farklı olan getiriye verilen isimdir. Normal olarak elde edilmesi gereken getiri, endeks düzeyi veya CAPM'e göre olması gereken getiri olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, anormal getiri ise, normal olarak elde edilmesi gereken söz konusu getirinin üzerinde bir yatırım aracından elde edilen getirdir.

Bu çalışmada anormal getirilerin hesaplanmasında, BIST-100 endeks getirisi kullanılmıştır. Pazar getirisi olarak alınan BIST-100 endeks getirisinden farklı olarak ortaya çıkan getiri **anormal getiri** olarak tanımlanmıştır.

1.1.6. Kâr Payı Getirisi

Kâr payı getirisi, şirketlerin yılsonunda elde ettikleri kârın ortaklara dağıtılması sonucu ortakların elde ettikleri gelirdir (SPK Yayınları, 2016: s.3).

1.1.7. Sermaye Kazancı

Sermaye getirisi (kazancı), varlığın alım fiyatı ile satılacağı fiyat arasındaki farktır (Hiriyappa, 2008: s.40). Zaman içinde payların değerinde meydana gelen artıştan elde edilen gelir sermaye getirisidir (SPK Yayınları, 2016: s.3).

2. Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Faktörler

Hisse senedi fiyatlarına etki eden birçok faktör mevcuttur. Bu faktörler, işletme ile ilgili faktörler ve işletme dışı faktörler olarak ikiye ayrılabilir. İşletme ile ilgili faktörler; kâr dağıtım politikası, sermaye arttırımı, içerden öğrenenler ticareti, manipülasyon, finansal yapı, işletmenin faaliyet konusu ve teşvikler olmak üzere yedi başlıkta incelenmektedir. İşletme dışı faktörler de, makroekonomik faktörler ve diğer faktörler olarak ikiye ayrılır. Makroekonomik faktörler; faiz oranı, döviz kuru, para arzı, enflasyon, gayri safi milli hasıla, petrol fiyatları ve altın fiyatları olarak başlıklandırılır. Diğer faktörler ise çalışmanın konusu ile ilgili olduğu için kısaca aşağıda değinilmiştir.

2.1. Diğer Faktörler

Hisse senedi fiyatına etki eden fakat işletme ile ilgili faktörlerden veya makroekonomik faktörlerden olmayan diğer faktörler; Siyasi faktörler, Spekülasyon ve Anomaliler olarak ele alınabilir.

2.1. Spekülasyon

Spekülasyon, malın kullanımıyla elde edilecek faydadan değil, geçerli olan fiyattaki bir değişim beklentisinden kaynaklanan, ilerideki bir tarihte malın yeniden satış (veya alış) niyetiyle alınması (veya satılması) işlemidir. Spekülatörler kısa sürede büyük getiri sağlayacağını ümit ettikleri fırsatları aramaktadır. Gerçek yatırımcıların ilgi duyduğu emniyetli kazançlardan ziyade, çok daha kısa bir zaman dilimi içerisinde anormal ve yüksek düzeylerdeki getiri oranlarıyla ilgilenmektedirler. Yani spekülatörler menkul kıymetlerden elde edilecek gelirlerle değil, onların sağlayacağı sermaye kazançlarıyla ilgilenmektedirler (Birgili, 1994: s.10-11).

2.2. Anomaliler

Eugene Fama, menkul kıymet fiyatlarının, etkin bir piyasada piyasaya giren tüm bilgiyi yansıttığını ve bundan dolayı hiçbir yatırımcının piyasa ortalamasının üzerinde bir getiriye sahip olamayacağını ileri sürmüştür. Yatırımcılar, yatırım kararı alırken rasyonel olarak davranmaktadırlar ve bu nedenle piyasadaki tüm bilgileri etkin olarak kullandıkları için hiçbir yatırımcı diğerinden ortalama olarak daha fazla kazanç sağlayamaz (Fama, 1965: s.34-105).

2.3. Siyasi Faktörler

Borsalarda işlem gören hisse senetleri içinde buldukları ülkedeki politik beklentilere ve olaylara çok fazla duyarlı olan yatırım araçlarıdır. Siyasi istikrarsızlığın oluşması ve seçim tartışmalarının yoğun bir gündem oluşturması gibi durumlar hisse senetlerinin kırılganlığını daha da artırmaktadır. Yapılan çalışmalar, siyasi faktörlerin finansal faktörlerden daha fazla etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Siyasi istikrarsızlığın yüksek olduğu ülkelerdeki sermaye piyasaları bu durumdan oldukça fazla etkilenir. Politik belirsizliğin olduğu ülkelerdeki piyasalar, yatırımcılar tarafından riskli olarak görülür ve bu piyasalara yatırım yapmaktan uzak dururlar.

Siyasi seçimler sermaye piyasalarındaki konjoktürü neredeyse her zaman etkilemektedir. Özellikle seçim sonucunda bir koalisyon hükümeti kurulması durumu söz konusuysa yatırım araçları bu duruma genelde negatif tepki verirler. Seçim sonucunda devletçi politika uygulayan bir partinin iktidara gelme ihtimali varsa, hatta bu parti güvenoyu alana kadar piyasalar durma noktasına gelir. Fakat serbest piyasa görüşünü benimseyen ve ekonomik kalkınma amacı olan bir siyasi partinin iktidara gelme ihtimali güçlü ise piyasalarda belirgin bir canlanma olur (Bakkal vd., 2012: s.121-122).

3. Politik İklim ile İlişkili Olaylar

Politik iklim öncelikle, politik seçimler sonucu ortaya çıkan hükümet etme yani siyasi yönetimde bulunma durumunu akla getirirse de aslında daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Burada önemli olan politik istikrardır ve piyasa tarafından istikrarın korunacağına dair güçlü sinyallerin alınmasıdır.

Sadece sık hükümet değişimleri değil, yönetimde radikal politika değişiklikleri ve toplumsal çatışmalara yol açabilecek siyasi çalkantılar da politik iklim kapsamında değerlendirilmektedir.

Ülke yönetiminin belirlendiği politik seçimler, politikacılar arasındaki gerginlikler, başka ülkelerle olan siyasi krizler, yargı cephesinde siyaseti ilgilendiren davalar gibi pek çok olay politik iklim kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Beklenmedik Politik Olaylar

Sıra	Olay Tarihi	Olay ile İlgili Açıklama
1	15.07.2016	Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde, kendisine “Yurtta Sulh Konseyi” adını veren FETÖ mensubu askerler tarafından, ülke yönetimini ele geçirmek amacıyla askeri bir darbe girişiminde bulunuldu. Başarısız olan menfur girişimde 251 vatandaş hayatını kaybetti, 2196 kişi ise yaralandı.
2	16.06.2014	CHP ve MHP 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi için, İslam Konferansı Örgütü eski genel sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu’nu ortak aday olarak desteklediklerini açıkladılar.
3	17.12.2013	Yolsuzluk ve rüşvet iddiasıyla ilgili açılan soruşturma kapsamında aralarında bakan çocukları, belediye başkanı, banka yöneticileri ve işadamlarının da bulunduğu 37 kişi gözaltına alındı.
4	30.07.2008	Adalet ve Kalkınma Partisine açılan kapatma davasında karar Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç tarafından açıklandı. Ak Parti Kapatılmadı, hazine yardımı 1/2 oranında kesildi.
5	17.03.2008	Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Adalet ve Kalkınma Partisi hakkında "Laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne kapatma davası açtı.
6	27.04.2007	TBMM’de, 11. Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan ilk tur oylamada Abdullah Gül 357 oy aldı. Ancak oylamaya 361 milletvekili katıldı, CHP “toplantı yeter sayısı olan 367 sağlanmaması” nedeniyle Anayasa Mahkemesinde dava açtı. Mahkeme toplantı yeter sayısına ulaşamadığı için 11. Cumhurbaşkanlığı seçimini geçersiz saydı. Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayımlanan bir açıklama, hükümete yapılmış bir muhtıra olarak değerlendirildi. Hükümet cephesinden bu açıklamadan daha

		sert açıklama yapılarak Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağı bir kurum olduğunun altı çizildi.
7	04.02.1997	Ankara Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesine tepki olarak, tanklar Sincan sokaklarından geçti. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, bu durumun "Demokraside Balans Ayarı" olduğunu söyledi.
8	17.04.1993	Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal Ankara'da vefat etti.

4. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı Türkiye'de meydana gelen 8 adet beklenmedik politik olayın Borsa İstanbul'da hisse senedi getirileri üzerinde meydana getirdiği etkiyi ölçmektir. Seçilen söz konusu olaylar ülke gündeminde oldukça yer edinmiş ve finansal piyasaları etkilediği düşünüldüğü için çalışmaya alınmışlardır.

5. Araştırma Yöntemi

Çalışmada olay çalışması (event study) yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışması, meydana gelen belirli bir olayın varlık getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Bu yöntemin amacı, belirli bir olaya ilişkin bilginin piyasaya ulaşması ile piyasanın tepkisinin olayın gerçekleşme öncesi ve sonrasında anormal getirileri inceleyerek ortaya koymaktır. Ayrıca olay çalışması yöntemi piyasanın ortaya çıkan bilgiyi yansıtıp yansıtmadığını test etme imkânı vermektedir.

Sosyal, kültürel ve toplumsal olaylar ile politik seçimler gibi nitel olayların nicel değerler üzerine etkisinin ölçümü olay çalışması yöntemi ile mümkündür (MacKinley, 1997: s.35). Olay çalışması, herhangi bir olayın hisse senedinin piyasa değerini arttırdığı veya artırmadığı konusunda sonuçlar çıkarılmasını sağlayan bir yöntemdir. Olay çalışmaları, piyasaya ulaşan haber ve bilgilere hisse senedi fiyatlarının hangi hızda fiilen tepki verdiğini ölçmek için kullanılır (Kaderli, 2007: s.147). Başka bir tanımla olay çalışması, belirli bir periyot veya birkaç periyotta bir olayın etkisi hakkında sonuç çıkarma ve tahminde bulunmaya imkan tanıyan ekonometrik bir yaklaşımdır (Serra, 2002: s.5).

Yatırımcılar bir olaya olumlu tepki gösteriyorsa, olay tarihinin etrafında olumlu anormal hisse senedi getirileri beklenir. Alternatif olarak, eğer bir olaya yatırımcılar olumsuz tepki gösteriyorsa, negatif anormal hisse senedi getirileri beklenir. Dolayısıyla, endeksler kullanılarak analiz edildiğinde, anormal getiriler, sermaye piyasasının belirli olaylara tepkisini değerlendirmek için bir araç sağlar. Borsa endeksleri rassal değişkenler olmaları nedeniyle herhangi bir gün için ortalamadan sapmaları beklenmektedir. Fakat endeksi etkileyebilecek olayların etkisine bağılı olarak, bazı günler getirilerde meydana gelen sapmalar büyük, normal olarak beklenen aralığın dışında, istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum piyasanın o gün gerçekleşen olayı önemli bulduğunu göstermektedir (Chen ve Siems, 2004: s.351).

Hisse senedi veya endeks getirisinin, olay günü etrafındaki getirilerin aynı günlerdeki normal getirilerden yüksek ya da düşük olan kısmı anormal getirileri göstermektedir (Saens and Sandoval, 2005: s.311).

Ortalama düzeltilmiş getiri yöntemine göre, olay öncesi ve sonrası günler için anormal getiriler aşağıdaki formül (1) yardımıyla hesaplanmıştır (Chen ve Siems, 2004: 352):

$$AR_{it} = R_{it} - \bar{R}_i \quad (1)$$

Formüldeki AR_{it} , herhangi bir t günündeki anormal getiriyi; R_{it} , t gününde gözlenen mevcut endeks getirisini; \bar{R}_i ise tahmin dönemi olan (-30, -11) periyodundaki endeks getirilerinin ortalamasını temsil etmektedir.

Daha sonra hesaplanan AR değerleri, ilgili dönemin standart sapmasına bölünerek standartlaştırılmış ve t değerlerine ulaşılmıştır (Ada vd., 2013: 27).

$$SAR_{it} = \frac{AR_{it}}{\sigma_i} \quad (2)$$

Örneklem büyüklüğü 30'dan küçük olduğu için, olay penceresi günlerinde anormal getiriler t testi ile hesaplanmıştır. Hesaplanan “ t ” skoru, bu çalışma için kritik değer ile karşılaştırılmıştır. Buna göre %95 güven aralığı için, t skoru 2,086'dan büyükse veya -2,086'dan küçükse fark istatistiksel olarak anlamlı ve söz konusu gün için anormal getiri ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

AR'lerin standartlaştırılmasından sonra, olay penceresi içerisinde farklı dönem aralıklarında kümülatif ortalama anormal getiri(CAAR) olup olmadığını ölçmek için anormal getiriler kullanılarak, kümülatif ortalama anormal getiriler formül (3) yardımıyla hesaplanmıştır.

$$CAAR = \sum_{t=T_1}^{T_2} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n AR_{it} \quad (3)$$

Kümülatif ortalama anormal getirilerin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını tespiti aşağıdaki formül (4) ile bulunan t -testi sonucuna göre yapılmıştır (Hendricks ve Singhal, 2008: 782).

$$t(CAAR) = \sqrt{\frac{1}{n.k}} \sum_{t=T_1}^{T_2} \sum_{i=1}^n \frac{AR_{it}}{\sigma_i} \quad (4)$$

Yukarıdaki (4) numaralı formül kümülatif ortalama anormal getirilerin anlamlılığını belirlemede kullandığımız t -testi değerini ifade etmektedir.

6. Literatür Özeti

Kim ve Mei (2001) yaptıkları çalışmada Hong Kong'daki kötü haberlerin piyasada hisse senedi getirilerine nasıl bir etki ettiğini araştırmışlardır. Hong Kong borsasında 1989-1993 döneminde günlük endeks değerleri ve politik haber başlıklarının analiz edildiği çalışma sonucunda, kötü haberlerin hisse getirileri üzerinde önemli bir etki sahibi olduğu tespit edilmiştir (Harold vd., 2001: s.1003).

Mutan ve Topçu (2009) çalışmalarında 1990-2009 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen ekonomik, politik, çevresel, askeri ve terör kaynaklı 10 tane beklenmeyen olayın sermaye piyasası üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analizlerde olay çalışması metodolojisini İMKB 100 endeksinin günlük bazda kapanış değerleri ile kullanmışlardır. Bulgular sonucunda en düşük anormal getiri 19 Şubat 2001 krizinde %-14,92 olarak çıkmış, kümülatif anormal getirilerde ise en düşük %-33,48 ile Irak'ın Kuveyt'i işgali olayında ortaya çıkmıştır (Mutan ve Topçu, 2009: s.1-19).

Kaya ve diğ. (2017) 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen menfur darbe girişiminin BIST-30 ve BIST-100 endeksleri üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi ile analiz etmişlerdir. Olayın 15 gün öncesi ve 15 gün sonrasının olay penceresi olarak alındığı çalışmada, bu iki endeksin 30, 60, 90 ve 120 günlük tahmin süresi

içerisinde, olaydan beş gün önce başlamak üzere kümülatif anormal getirilerde artış görülmüştür. Bu sonuç bazı yatırımcıların, darbe girişiminin piyasada olumlu karşılanacağı düşüncesi ile pozisyon aldıklarını göstermektedir (Kaya vd., 2017: s.56-67).

Mandacı (2003) Türkiye’de yapılan dört genel seçimin İMKB-100 endeksi üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemi ile incelemiştir. Otuz günlük olay penceresinin kullanıldığı çalışmada 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinden bir gün önce pozitif anormal getiri ortaya çıkmış, seçimlerden bir gün sonra ise negatif anormal getiri ortaya çıkmıştır. Fakat 2002 seçimlerinden bir gün önce negatif getiri elde edilirken, bir gün sonra pozitif getiri elde edilmiştir. Anormal kümülatif ortalama getiriler ise olay sonrası dönemde istatistiksel anlamlılığa sahipken olay öncesi dönemde bu anlamlılık söz konusu değildir (Mandacı, 2003: s.1-16).

Ada ve diğ. (2013) çalışmalarında, 1988-2011 döneminde Türkiye’de yapılan politik seçimler ve referandumlar ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi olay çalışması yöntemiyle incelemiştir. Seçim tarihlerinden 15 gün önce ve sonrasında olay penceresi olarak alındığı çalışmada, BIST-100 endeksinde anormal getiriler elde edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Kümülatif ortalama anormal getiriler incelendiğinde özellikle seçimlerden sonra istatistiksel anlamlılığa sahip anormal getiriler olduğu ortaya çıkmıştır (Ada vd., 2013: s.23-40).

7. Araştırma Bulguları

Tablo 2: Olay Penceresi Günlerindeki AR Değerleri

Gün	15.07.2016		16.06.2014		17.12.2013		30.07.2008	
	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.
t-5	0,017	1,376	0,001	0,109	0,000	0,015	0,030	1,775
t-4	0,025	2,060	0,007	0,705	0,001	0,036	0,014	0,772
t-3	0,002	0,189	- 0,037	- 3,814	- 0,010	- 0,666	- 0,032	- 1,856
t-2	0,017	1,187	0,007	0,676	0,015	1,116	0,019	1,104
t-1	0,005	0,352	- 0,015	- 1,499	0,011	0,776	0,030	1,621
t	- 0,073	- 4,810	- 0,021	- 2,210	- 0,053	- 3,710	0,059	3,171
t+1	- 0,010	- 0,660	0,002	0,267	0,008	0,535	0,023	1,110

t+2	- 0,017	- 1,147	- 0,002	- 0,183	- 0,031	- 2,191	0,019	0,829
t+3	- 0,045	- 3,200	0,010	1,114	0,009	0,651	0,006	0,277
t+4	0,002	0,153	- 0,011	- 1,192	- 0,021	- 1,479	- 0,025	- 1,093
t+5	0,033	2,386	0,009	0,912	0,012	0,888	- 0,004	- 0,179

Tablo 3: Olay Penceresi Günlerindeki AR Değerleri (Devam)

Gün	17.03.2008		27.04.2007		04.02.1997		17.04.1993	
	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.
t-5	0,000	- 0,006	0,017	1,343	- 0,102	- 4,774	0,027	1,237
t-4	0,041	1,561	- 0,012	- 0,897	0,010	0,495	0,002	0,093
t-3	0,020	0,774	0,017	1,334	0,021	1,039	- 0,009	- 0,407
t-2	- 0,044	- 1,699	- 0,009	- 0,667	- 0,039	- 2,134	0,017	0,809
t-1	0,000	0,013	- 0,027	- 2,681	- 0,033	- 1,877	0,051	2,234
t	- 0,078	- 3,218	- 0,046	- 4,213	- 0,084	- 5,159	- 0,116	- 5,243
t+1	0,035	1,421	- 0,038	- 3,578	0,005	0,317	- 0,002	- 0,091
t+2	0,006	0,256	0,011	1,055	0,028	1,755	0,039	1,600

t+3	- 0,026	- 1,107	0,013	1,190	- 0,020	- 1,010	- 0,007	- 0,277
t+4	- 0,004	- 0,166	- 0,009	- 0,744	- 0,008	- 0,291	0,008	0,356
t+5	0,036	1,414	- 0,006	- 0,537	- 0,013	- 0,385	0,023	1,054

Beklenmedik politik olaylarla ilgili Tablo 2 ve 3 incelendiğinde olay günü itibariyle tüm olayların %95 güven aralığında anormal getiri ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu olaylardan sadece 30.07.2008 tarihli olayda pozitif anormal getiri görülürken, diğer tüm olaylarda negatif anormal getiri ortaya çıktığı görülmektedir.

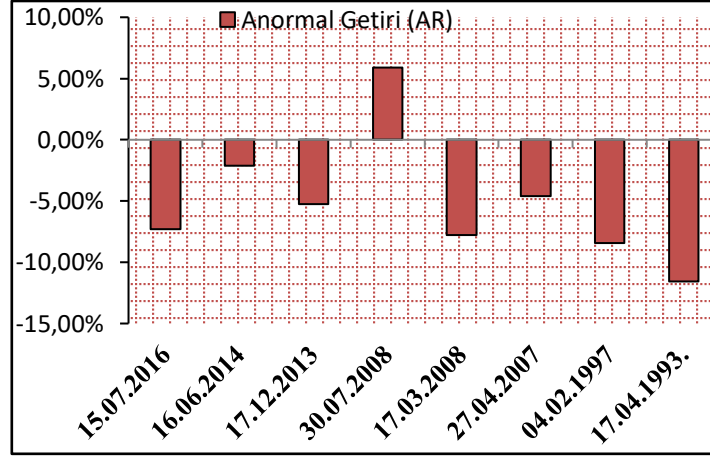
Hisse senedi getirilerini en fazla etkileyen olay, 17.04.1993 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefat ettiği tarih olmuştur. Olay günü ve olaydan önceki birinci gün istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmakta, olay günü %-11,6 oranında anormal getiri ortaya çıkmıştır. Görevi başındaki bir Cumhurbaşkanı'nın vefat etmesi piyasa tarafında negatif karşılanmıştır.

Hisse senedi getirilerini en fazla etkileyen ikinci olay ise 04.02.1997 tarihinde ve olay günü beklenenden negatif yönde ve anlamlı %-8,4 anormal getiri ortaya çıkaran olay olmuştur. Ayrıca olaydan önceki ikinci, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci günlerde anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Bu olay, Ankara Sincan'da sabah saatlerinde zırlı araçların caddelerden yürütüldüğü ve Genelkurmay İkinci Başkanı'nın bu olayı "Demokraside balans ayarı" olarak nitelendirdiği olaydır.

En fazla etkiye sahip üçüncü olay ise 17.03.2008 tarihli ve %-7,8 anormal getiri ortaya çıkaran olaydır. Bu tarih, iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'ne Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından "Laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine kapatma davası açıldığı tarihtir.

Hisse senedi getirilerini etkileyen bir sonraki olay ise 15.07.2016 tarihinde meydana gelen olaydır. Olay günü istatistiksel anlamlılığa sahip %-7,3 oranında anormal getiri ortaya çıkmıştır. Ayrıca olaydan sonraki üçüncü ve beşinci günlerde de anlamlı farklılıklar gözlenmektedir. Bu tarih, kendilerine "Yurtta Sulh Konseyi" adını veren FETÖ mensubu askerler tarafından, ülke yönetimini ele geçirmek için menfur bir darbe girişiminde buldukları tarihtir.

Olay günü ve olaydan önceki dokuzuncu ve onuncu günlerde istatistiksel anlamlılığa sahip ve pozitif değer taşıyan tek olay ise 30.07.2008 tarihindeki olaydır. %5,9 anormal getiri ortaya çıkaran bu olay, Adalet ve Kalkınma Partisine açılan kapatma davasında, Anayasa Mahkemesi'nin kararı açıkladığı tarihteki olaydır. Karara göre, parti kapatılmadı ancak partiye yapılan hazine yardımı yarı yarıya azaltıldı. İktidardaki partinin kapatılmaması, piyasa tarafından olumlu karşılanmış ve pozitif yönde bir etkiye yol açmıştır.

Grafik 1. Beklenmedik Politik Olayların Olay Gününde Anormal Getirileri

Grafik 1’de de görüldüğü üzere, beklenmedik politik olayların büyük bir kısmı sonucunda negatif anormal getiri ortaya çıkmıştır. En yüksek %-11,6 oranıyla, negatif değere sahip olayların piyasayı ciddi derecede etkilediği gözlenmektedir.

Tablo 4: 4 ve 6 Günlük Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler

		4 Günlük CAAR	6 Günlük CAAR
15.07.2016	Darbe girişimi	4,498*	4,243*
16.06.2014	Ekmeleddin İhsanoğlu'nun adaylığı	-0,649	-0,457
17.12.2013	Yolsuzluk ve Rüşvet iddiası ile yapılan tutuklamalar	3,325*	3,206*
30.07.2008	Ak Partinin kapatılması davasında karar açıklandı	-2,686*	-2,327*
17.03.2008	Ak Partinin kapatılması için dava açıldı.	-1,873**	-1,589**
27.04.2007	e-muhtıra olayı	-2,616**	-2,216*
04.02.1997	Tankların caddelerden geçişi	-0,673	-0,419
17.04.1993	Turgut Özal'ın vefatı	-3,223**	-2,379**
*0,01, **0,05 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.			

Tablo 4’te görüldüğü gibi politik olaylar arasında piyasayı en fazla 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişimi etkilemiştir. Bu olay %1 istatistiki anlamlılığa sahip dört günlük CAAR değeri en yüksek etkiyi ortaya koymuştur. İkinci en yüksek etki ise 17.12.2013 tarihli olay, üçüncü en etkili olay ise 17.04.1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın vefatı olmuştur.

Tablo 5: Olay Penceresi İçinde Anormal Getiriler

Gün	AR	t-İstatistiği
t-5	0,0040	1,0449
t-4	-0,0017	-0,4789
t-3	-0,0036	-0,8349
t-2	-0,0025	-0,5640
t-1	-0,0021	-0,4273
t	-0,0262	-5,3368
t+1	0,0049	1,0203
t+2	0,0069	1,4186
t+3	0,0005	0,0930
t+4	-0,0176	-3,3620
t+5	0,0013	0,2545

8. Sonuç

Beklenmedik politik olaylar içerisinde hisse senedi getirilerini en fazla etkileyen olay, 17.04.1993 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın vefat ettiği tarih olmuştur. Olay günü istatistiksel olarak anlamlı düzeyde %-11,6 anormal getiri ortaya çıkmıştır. Görevi başındaki Cumhurbaşkanı’nın hayatını kaybetmesi piyasada en yüksek olumsuz etkiyi oluşturmuştur. Mevcut Cumhurbaşkanı’nın hayatını kaybetmesi ve yenisinin kim olacağı belirsizliği, piyasada ortaya çıkan etkiyi artırdığı ifade edilebilir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın vefat tarihinde, Mutan ve Topçu (2009) çalışmalarında %-11,02 değerinde anormal getiri ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Piyasanın en fazla tepki verdiği ikinci olay ise 04.02.1997 tarihinde ve olay günü beklenenden negatif yönde ve anlamlı %-8,4 anormal getiri ortaya çıkaran olay olmuştur. Bu olay, Ankara Sincan’da sabah saatlerinde zırlı araçların caddelerden yürütüldüğü olaydır. 28 Şubat sürecinin başlangıcı sayılan bu olay, piyasada negatif yönlü anormal getiriler ortaya çıkarmıştır.

En fazla etkiye sahip üçüncü olay ise 17.03.2008 tarihli ve %-7,8 anormal getiri ortaya çıkaran, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne Yargıtay tarafından kapatma davası açıldığı tarihteki olaydır. Açılan dava ile iktidardaki partinin kapatılması söz konusu olduğundan dolayı, olumsuz bir tepki anlamında negatif AR değeri ortaya çıkmıştır.

Hisse senedi getirilerini etkileyen bir sonraki olay ise, %-7,3 oranıyla, FETÖ mensubu askerler tarafından 15.07.2016 tarihinde askeri bir darbe girişiminde bulunduğu tarih oluşturmaktadır. Her ne kadar başarısız bir darbe girişimi olsa da, piyasa bu girişimden oldukça etkilenmiştir.

Beklenmedik politik olaylar arasında olay günü istatistiki anlamlılığa sahip ve pozitif değer taşıyan tek olay ise 30.07.2008 tarihindeki olaydır. %5,9 anormal getiri ortaya çıkaran bu olay, Adalet ve Kalkınma Partisine açılan kapatma davasında, Anayasa Mahkemesi'nin kapatılmama kararını açıkladığı tarihteki olaydır. İktidardaki partinin kapatılmaması, piyasa tarafından olumlu karşılanmış ve pozitif yönde bir etkiye yol açmıştır. Beklenmedik politik olaylar ile ilgili CAAR değerlerine bakıldığında hemen hemen tüm olaylar için istatistiki anlamlılığın mevcut olduğu görülmektedir.

Beklenmedik politik olay olarak incelenen sekiz adet olayın hepsinde istatistiki anlamlılığın mevcut olduğu görülmüştür. Anormal getirilerin varlığı yarı kuvvetli formda etkin bir piyasada söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle Borsa İstanbul yarı kuvvetli formda etkin değildir yorumunu yapmak doğru olacaktır.

Kaynakça

- Afşar, M, (Ed), (2013). Finansal Ekonomi, 2.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Aktaş, M ve Akdağ, S, (2013). Türkiye'de Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatları ile İlişkilerinin Araştırılması, International Journal Social Science Research, 2 (2), 50-67.
- Andrew H. Chen ve Thomas F. Siems,(2004) "The Effects of Terrorism On Global Capital Markets", European Journal of Political Economy, 20, 349-366.
- Bakkal, M, Bakkal, S, ve Şükrü Suha Öztürk, (2012). Sermaye Piyasalarında Hisse Senetleri ve Hisse Senetlerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler, Birinci Baskı, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 121-122.
- Birgili, E, (1994). Tasarrufların Yönlendirilmesinde Hisse Senedi Verimlilik Analizi ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 10-11.
- Campbell, J, Y., Andrew W. Lo ve A. Craig Mackinlay, (1997). The Econometrics of Financial Markets, Princeton University Press, 147-181.
- Ceylan, A ve Korkmaz, T, (2012). İşletmelerde Finansal Yönetim, 12.Basım, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Chen, A. H., Siems, T. F. (2004). The Effects of Terrorism on Global Capital Markets. European Journal of Political Economy, 20, 351.
- Fama, E. F., (1965). The Behavior of Stock-Market Prices, The Journal of Business, 38 (1), 34-105.
- Gürsoy, C. T, (2007). Finansal Yönetim İlkeleri, 2.Baskı, Doğu Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Harold Y. Kim ve Jianping P. Mei, (2001). What Makes The Stock Market Jump? An Analysis of Political Risk on Hong Kong Stock Returns, Journal of International Money and Finance, 20, 1003-1016.

Hiriyappa. B, (2008). Investment Management Securities and Portfolio Management, New Age Publishers, New Delhi.

Kaderli, Yusuf, (2007). Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü İle İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 36, Ekim, 140-158.

Karan, M. B, (2013). Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi, 4.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Kaya, İzzet, Köylü, M. K. ve Burhan Günay, (2017). 15 Temmuz Darbe Girişiminin BIST 30/100 Endeksleri Üzerine Etkisinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2), 56-67.

MacKinley, A.C. (1997). Event Studies in Economics and Finance. Journal of Economic Literature, 35, 13-39.

Mandacı, P. E, (2003). İMKB'de Genel Seçimler Öncesi ve Sonrasında Anormal Fiyat Hareketleri, İMKB Dergisi, 7(27), 1-16.

Mutan, O. C, ve Ayhan Topçu, (2009). Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990–2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi”, SPK Araştırma Raporu, 1-19.

Saens, R., and E. Sandoval. (2005). Measuring Security Price Performance Using Chilean Daily Stock Returns: The Event Study Method. Cuadernos De Economia 42: 307-328.

Selver Seda Ada, Mehmet Bolak ve Ömür Süer, “Politik Seçimler, Referandumlar ve Hisse Senedi Getirileri: İMKB Örneği”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 50(579), 2013, 23-40.

Serra, A. P. (2002). Event Study Tests – A Brief Survey, Working Papers da FEP- Faculdade de Economia do Porto, No: 117, May.

T.C. Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, (2016). Sermaye Piyasası Araçları, SPK Yayınları, Ankara.

Üstünel, İ. E, (2000). Durağan Portföy Analizi ve İMKB Verilerine Uygulanması, İMKB Yayınları, Ankara.

Yörük, N, (2000). Finansal Varlık Fiyatlama Modelleri ve Arbitraj Fiyatlama Modelinin İMKB'de Test Edilmesi, İMKB Yayınları, İstanbul.

TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN SAVAŞ HAREKETLERİ İLE İLİŞKİLİ OLAYLARIN BIST-100 ENDEKS GETİRİSİNE ETKİLERİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Yunus YILMAZ

Dicle Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Öz

Ekonomik ve politik istikrarsızlıkla birlikte ülkedeki güven ortamını sarsması nedeniyle savaş hareketleri en önemli politik risk kaynaklarından birisidir. Savaş durumu ortaya çıktığında piyasalarda yatırım faaliyetleri kesintiye uğrar ve çok yönlü ekonomik kayıplar yaşanır. Sermaye piyasaları ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, politik ve sosyal olaylara duyarlı olduğu gibi diğer ülkelerle olan diplomatik olaylara karşı da son derece duyarlıdır.

Bu çalışmada, 2001-2016 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen savaş hareketleri ile ilişkili 12 adet beklenmedik olayın BIST-100 endeks getirileri üzerinde anormal getiri ortaya çıkarıp çıkarmadığı araştırılmıştır. Söz konusu olayların etkisi olay çalışması yöntemi kullanılarak, endeks getirilerinin geçmiş dönemdeki ortalamalardan sapma büyüklüğü ile ölçülmüştür. Bulgulara göre, olay günü itibariyle beklenenden anlamlı seviyede ve negatif yönde anormal getiri ortaya çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Beklenmedik Olay, Savaş, Olay Çalışması, Anormal Getiri

1222

REALIZED THE WAR MOVEMENT EVENTS ASSOCIATED WITH THE EFFECTS of ISE 100 INDEX RETURNS IN TURKEY

Abstract

War movements are one of the most important sources of political risk because of economic and political instability, as well as shaking the confidence environment in the country. When the war situation arises, investment activities in the markets are interrupted and multi-faceted economic losses are experienced. Capital markets are sensitive to the economic, political and social events of the country as well as to the diplomatic events with other countries.

In this study, between the years 2001-2016 war movements occurring on unexpected events associated with the 12 ISE 100 index returns in Turkey were investigated by uncovering and removing abnormal returns. The effect of these events was measured by using the event study method and the magnitude of the deviation of the index returns from the averages in the previous period. According to the findings, significant and negative abnormal returns were observed as expected on the day of the event.

¹ Bu çalışma "Hisse Senedi Getirileri Üzerinde Beklenmedik Olaylar Ve Politik Seçimlerin Etkilerinin Araştırılması: BIST'te Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Keywords: Unexpected Event, War, Event Study, Abnormal Return

1. Giriş

Eugene Fama, piyasanın etkin bir piyasa olması halinde fiyatların piyasaya giren tüm bilgileri taşıdığını ve bu nedenle herhangi bir yatırımcının piyasadaki ortalama getirinin üzerinde bir getiri elde edemeyeceğini ifade eden *Etkin Piyasalar Hipotezini* ileri sürmüştür. Buna göre yatırımcıların tüm bilgilere kolaylıkla ulaşmaları ve etkin bir şekilde kullanmaları, yatırım kararlarını alırken rasyonel davranışları varsayımı altında ortalama olarak hiçbir yatırımcı diğerlerinden daha fazla bir kazanç sağlayamaz.

Piyasanın etkin olduğu bir durumda, fiyatları etkileyen ve gerçekleşme zamanı önceden bilinen bir olay, meydana gelmeden önce yatırımcılar tarafından dikkate alınır ve böylece olay tarihine yaklaşıldıkça olayın etkisi fiyatlara yansıtılacağı için olay etrafında anormal getiri elde edilmesi söz konusu olmayacaktır. Olay tarihi önceden bilinmeyen olaylarda ise olayın gerçekleşmesi sonucu olayla ilgili bilgi, çok hızlı bir şekilde piyasaya ulaşacak ve fiyatlar bu bilgiye göre yeniden şekillenecektir. Piyasanın etkin olmadığı durumda ise, yatırımcıların gerek bilgiye zamanında ulaşma gerekse bu bilgileri en ideal bir şekilde kullanma bakımından birbirlerinden farklı yeteneklere sahip olduğundan, bilgi düzeylerinin de farklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle olaylarla ilgili bilgiler piyasaya ve tüm yatırımcılara eş zamanlı olarak ulaşmadığı ve yatırımcıların farklı bilgi düzeylerine sahip olmalarından dolayı fiyatlar da bilgiyi yansıtmamakta, sonuç olarak anormal getiri elde edilmesi mümkün olmaktadır.

Menkul kıymet piyasalarında işlem gören hisse senetleri, özellikle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, politik ve toplumsal olay ve beklentilere aşırı derecede duyarlı olan yatırım araçlarıdır. Öyle ki hisse senedi yatırımcıları, yatırım yaptığı ülkede yaşanabilecek hükümet krizleri, uluslararası gerginlikler, terör saldırıları veya savaş durumu gibi birçok faktörü de satın almış olmaktadır. Hisse senetleri yatırımcılar için birçok risk faktörünü taşımaktadır. Bu riskler arasında, politik güçlerin; ekonomik, politik ve sosyal çevredeki ilişkiler üzerinde ortaya çıkarabilecekleri olumsuz etkilerini ifade eden “politik risk” en önemli risk faktörlerinden birisidir. Olası ekonomik veya siyasi krizler, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar, yabancı sermaye yatırımlarındaki azalmaların yanısıra terör, doğal afet, savaş, yerel grup çatışmaları gibi durumlar da politik risk kapsamı altında sayılmaktadır.

Hisse senedi fiyatları, önem derecesine göre farklı olmakla birlikte piyasaya ulaşan her türlü bilgi ve olayın etkisi ile değişim gösterebilmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan fiyat değişimi, bu bilgilere göre fiyatların yeniden şekillenmesi ve bilginin fiyatlara yansıtılması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde yatırımcıların hisse senetlerinden elde edeceği getiriler de bu bilgi ve olaylara göre değişim gösterecektir.

Etkin bir piyasada, bütün bilgiler tüm yatırımcılar tarafından serbestçe elde edilebilmekte, aynı şekilde işlem gören bütün finansal araçlar istenilen miktar ve hacimde alınıp satılabilmektedir (Madura, 2015: s.300). Piyasa etkinliği, hisse senedi fiyatlarının piyasaya giren bilgi türlerine verdikleri tepkiye göre: Zayıf Form, Yarı Kuvvetli Form ve Kuvvetli Form olarak üç gruba ayrılır.

1.1. Zayıf Form Piyasa Etkinliği

Hipotezin en düşük derecesi olan zayıf form piyasa etkinliğinde, hiçbir yatırımcının geçmişteki fiyat hareketlerine bakarak normalin üstünde bir getiri elde edemeyeceği kabul edilir. Bu nedenle teknik analiz gibi benzer hiçbir analizin fiyatları tahmin etmede yararı yoktur (Fama, 1970: s.383-417). Menkul kıymetler halka ilk arz tarihinden itibaren, fiyatları etkileyecek tüm bilgileri yansıtır. Bu nedenle zayıf form etkin piyasada fiyatlar incelenerek anormal kâr elde edilemez (Kahraman ve Erkan, 2005: s.11-24). Başka bir ifadeyle cari menkul kıymet fiyatları, geçmişteki getirileri ve piyasadaki diğer bilgileri yansıtır. Geçmiş fiyat hareketlerinden yararlanarak gelecekteki fiyatları tahmin etmeye çalışmak, o menkul kıymeti satın al ve elde tut yönteminin izlenmesiyle sağlanacak getiriden daha fazla bir getiri sağlamaz (Ross vd., 1996: s.345).

1.2. Yarı Kuvvetli Form Piyasa Etkinliği

Hipotezin ikinci derecesi yarı kuvvetli formda etkin bir piyasada, geçmiş fiyat hareketlerinin yanında, kamuya açıklanmış bilgilerle normalin üstünde getiri sağlanamayacağı varsayılır. Dolayısıyla şirketle ilgili kamuya açıklanan tüm bilgiler ve finansal tablolar yatırım kararı için etkili olmamalıdır. Bu tür etkin piyasada şirketler tarafından yapılan açıklamalar, yapılan tahminler anında piyasaya dağıldığı için menkul kıymetler de bu bilgiler ışığında yeni fiyatını bulacak ve yine piyasadaki hiçbir yatırımcı normalüstü getiri elde edemeyecektir (Taner ve Kayalidere, 2002: s.3).

1.3. Kuvvetli Form Piyasa Etkinliği

Etkin piyasalar hipotezinin en yüksek derecesi olan kuvvetli form etkin piyasada ise yatırımcılar, kamuya açıklanmamış özel bilgilerle dahi normalin üstünde getiri elde edemeyecekleri kabul edilmektedir. Yani bu form etkin piyasada hiç kimse anormal kazanç elde edemez. Çünkü kamuya duyurulsun veya duyurulmasın tüm bilgilerin çok hızlı bir şekilde, bütün yatırımcılara ulaşacağı ve bu nedenle de söz konusu bu bilgilerin çok hızlı olarak fiyatlara yansıtacağı varsayılır (Fama, 1970: s.383-417). Sonuç olarak; zayıf formda etkin, yarı kuvvetli formda etkin ve kuvvetli formda etkin piyasalar birbirinden bağımsız değildir. Piyasanın yarı kuvvetli formda etkin olabilmesi için zayıf formda da etkin olması gerekmektedir. Aynı şekilde, piyasanın kuvvetli formda etkin olabilmesi için hem zayıf, hem de yarı kuvvetli formda etkin olması gerekmektedir. Aksi takdirde piyasa, fiyatlar ile ilgili tüm bilgileri içermez (Aydeniz, 2008: s.4).

2. POLİTİK RİSK

Risk kavramının birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Çift taraflı tanıma göre risk; beklenen değerde meydana gelen olumlu veya olumsuz sapmadır. Tek taraflı tanıma göre ise risk; beklenen değerde meydana gelen olumsuz sapmadır (Aydeniz, 2008: s.4). Literatürde daha çok tek taraflı tanımın ifade ettiği risk kavramı kullanılmaktadır. Risk genel olarak sistematik risk ve sistematik olmayan risk olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Sistematik risk, sistematik faktörlere bağlı olarak varlığın değerinde değişime yol açan ve çeşitlendirme yoluyla tamamen yok edilemeyen risktir. Tüm yatırımcılar, ellerindeki varlık veya borçların değerlerindeki değişim ile ekonomik faktörlere bağlı olarak bu riskle karşılaşır (Mandacı, 2003: s.70). Sistematik riskler: Enflasyon riski, Faiz oranı riski, Kur riski ve Politik risk gibi farklı başlıklara ayrılmaktadır. Sistematik olmayan riskler ise çeşitlendirme yoluyla ortadan kaldırılabilen ve firmanın kendi özelliklerinden kaynaklanan risklerdir. Bu risk grubu; yönetim riski, finansal risk, faaliyet riski, teknolojik risk ve vade riski gibi başlıklar altında incelenmektedir

(Reitwiesner ve Huther, 2000: s.9). Sistematik riskler arasında yer alan politik risk, bu çalışmanın konusu ile yakından ilgili olması nedeniyle aşağıda geniş bir şekilde açıklanmıştır.

Uluslararası şirketler, yatırım kararlarını vermeden önce yatırım yapmayı planladıkları ülkenin politik koşullarını, yatırımın belirleyicisi olarak değerlendirirler. Politik açıdan hükümetin istikrarlılığı ve sağlamlığı yatırımı çekmede önemli bir faktördür. Rekabetin yoğunlaşması işletmeleri yerel ve bölgesel olmaktan öteye uluslararası alanda faaliyet göstermeye zorlamaktadır. Hiçbir büyük veya küçük şirket, faaliyet göstereceği ülkedeki politik çevreyi göz ardı ederek hayatiyetini sürdüremez (Moura vd., 2011: s.289).

Ülkeler arası sermaye yatırımlarında özellikle hesabedilmesi gereken önemli bir faktör olan politik risk, ister bireysel ister kurumsal bir yatırımcının uluslararası yatırımları sırasında karşılaşılabileceği ve sağlanacak nakit akımlarını olumsuz etkileyebilecek hükümet faaliyetlerini ifade etmektedir (Bekaert, 2016: s.1-23). Politik risk, bir şirketi yurt dışında yatırım yapmaktan caydırabilir; başka bir deyişle, bir ülkenin siyasi ortamındaki belirsizlik düzeyinin yüksekliği, yabancı sermayeyi ülkeye çekmekte zorluk yaratabilir (Keegan ve Green, 2015: s.129).

2.1. Savaş Hareketleri

Savaş hareketleri bir ülkenin çeşitli nedenlerle diğer bir ülkeye karşı açıkça düşmanlık gösterdiği durumdur. Bu durum sıcak temasın yaşandığı çatışmalardan, diplomatik ilişkilerin kesildiği soğuk savaşa kadar değişik seviyelerde oluşabilmektedir. Politik risk kaynaklarının en etkili olan savaş, işletmelerin yatırımlarına açık bir şekilde etki eder. Fiziksel tesislerin apaçık ortadan kaldırılmasının haricinde savaş ekonomiyi bozar ve çok yönlü şekillerde kayıplar getirir. Savaş durumu, sadece çatışan ülkelerde değil diğer ülkelerde de politik riske neden olabilmektedir (Howell ve Chaddick, 1994: s.76). Ülkedeki güven ortamını sarsması, ekonomik ve politik istikrarsızlığa yol açması nedeniyle savaş hareketleri politik risk kaynağı olarak ortaya çıkmakta ve yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ekonomilerdeki yatırımları da olumsuz etkilemektedir. Yatırımcılar savaş hareketleri nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak yatırım faaliyetlerinin kesintiye uğraması veya kaynaklarında zarara uğrama gibi olumsuzluklara maruz kalabilmektedirler (Ramady, 2014: .55-60).

Diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sıcak temasların yaşandığı ortamlara kadar uzanan savaş hareketlerinin, çatışan ülkeler ile birlikte çevredeki ülkeleri de politik riske maruz bıraktığı görülmektedir. Örneğin 1990-1991 döneminde yaşanan Körfez krizi bir yandan Türkiye'nin kamu finansman açıklarının artmasını etkilemiş diğer yandan da yatırım ortamını olumsuz etkilemiştir (Arasıl vd., 2017: s.6). 2003 yılının Mart ayında başlayan ABD ile Irak arasındaki savaş, çevre ülkelerdeki uluslararası işletmelerin politik risklerle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu denli büyük savaş hareketlerinin oluşması durumunda ülkelerdeki zararlar sadece o ülkelerde yatırım yapan uluslararası işletmelerle sınırlı kalmayıp ticari ilişkilere de sıçrayabilir (Gegez vd., 2003: s.153).

Ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden, sıcak çatışmaların yaşanması durumuna kadar uzanabilen savaş hareketleri, güven ortamını sarsması ve ekonomik istikrarsızlığa yol açması gibi etkilere yol açabilir. Savaşın ekonomik etkileri sadece savaşı yaşayan ülkelerde değil, komşu ülkelerde ve hatta bazen tüm dünya ülkelerinde görülmektedir. 20.03.2003 tarihinde ABD'nin Irak'ın işgalinde, Türkiye fiili olarak savaşın içinde bulunmasa da Irak ile sınır komşusu olması, yoğun ekonomik ve kültürel ilişkilerin bulunması nedeniyle bu savaştan etkilenmiştir. Ayrıca 11 Eylül saldırısı olarak

bilinen 11.09.2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleleri'ne yapılan saldırılar tüm dünya piyasaları gibi Borsa İstanbul'u da etkilediğinden, bu kategori içerisinde çalışmaya dâhil edilmiştir. Savaş hareketleri ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz 12 adet olay aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Savaş Hareketleri İle İlişkili Olaylar

Sıra	Olay Tarihi	Olay ile İlgili Açıklama
1	24.08.2016	Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye sınırındaki terör tehdidine karşı bir operasyon başlattı. Sınır ötesi operasyona “Fırat Kalkanı” adı verildi.
2	24.11.2015	Suriye sınırında Türkiye hava sahasını ihlal eden Su-24 tipi bir Rus savaş uçağı, Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldü.
3	22.02.2015	Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre; Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu bulunduğu yerden, Suriye'de sınıra mücavir Suriye Eşmesi köyünün kuzeyinde ve aynı büyüklükte başka bir araziye taşındı.
4	11.06.2014	Musul'daki Türkiye Başkonsolosluğu, DAESH militanları tarafından ele geçirilerek, toplam 49 kişiden oluşan personel rehin alındı.
5	23.03.2014	Genel Kurmay Başkanlığı, Suriye'ye ait MIG-23 tipi savaş uçağının sınır ihlali yapması gerekçesiyle düşürüldüğünü duyurdu.
6	04.10.2012	Hükümete sınır ötesi operasyon yetkisi veren tezkere, TBMM Genel Kurulunda 320 evet, 129 ret oyu ile geçti.
7	22.06.2012	Türk Hava Kuvvetlerine ait F-4 Phantom keşif uçağı radar testi yaparken sınır ihlali gerekçesiyle Suriye tarafından düşürüldü.
8	31.05.2010	İsrail, Gazze'ye insani yardım götüren Mavi Marmara adlı gemiye kanlı bir baskın düzenledi. 30 ülkeden 700'e yakın gönüllüyü taşıyan gemiye yapılan baskında 9 kişi katledildi.
9	04.07.2003	Kuzey Irak'taki Süleymaniye kentinde Türk Özel Timi Bürosu'nu basan ABD askerleri, 11 Türk askerini

		gözümlüne alarak Kerkük'e götürdü. Olay, Türkiye'de uzun süre tartışıldı.
10	20.03.2003	ABD kuvvetleri Bağdat'ı bombalamaya başladı. Böylece ABD tarafından Irak'ın işgali başlamış oldu.
11	01.03.2003	TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi, TBMM Genel Kurulu'nda yapılan kapalı oturumda reddedildi.
12	11.09.2001	New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kulelerine yolcu uçaklarıyla saldırı düzenlendi. Saldırılarda üç bine yakın kişi hayatını kaybetti.

3. Literatür Taraması

Abadie ve Gardeazabal (2003) İspanya'nın Bask bölgesinde meydana gelen çatışmaların ekonomiye etkilerini olay çalışması yöntemi ile incelemişlerdir. Söz konusu bölgenin 1970'lerde henüz çatışmalar başlamadan İspanya genelinde on yedi bölge içerisinde milli gelir sıralamasında birinci sırada olmasına rağmen, yaklaşık otuz yıl sonra politik karmaşa içinde kalmasıyla bu sıralamada oldukça geriye düştüğünü belirtmişlerdir. Araştırmalarında ateşkes dönemi olan 1998-1999 dönemi özellikle olmak üzere hisse senedi fiyatlarında yükselişler yaşanırken, ateşkesin olmadığı dönemlerde düşüşler yaşandığını belirtmişlerdir (Abadie ve Gardeazabal, 2003: s.113-132).

Şahin ve diğ. (2017) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde sınır ihlali gerekçesiyle bir Rus savaş uçağını düşürmesi ile ortaya çıkan Uçak Krizi'nin Borsa İstanbul'daki etkilerini araştırmışlardır. BIST Gıda ve İçecek Endeksi'nde yer alan 21 şirket ile BIST Turizm Endeksinde yer alan 6 şirket hisse senetlerinin bu krizden etkilenme düzeyleri olay çalışması yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre BIST Gıda, İçecek Endeksinde bulunan şirket hisse senedi fiyatları, bu olaya genel olarak negatif tepki vermiş, BIST Turizm Endeksindeki şirket hisse senedi fiyatlarında ise olay sonrası dönemde pozitif anormal getiri değerleri ortaya çıkmıştır. Dahası kümülatif ortalama anormal getirilerin çoğunluğunun negatif olduğu gözlenmiştir. Ayrıca (-15, +15) olay penceresi içindeki bazı günlerde istatistiki olarak anlamlı sonuçların bulunması Borsa İstanbul'un yarı kuvvetli formda etkin olmadığını ifade etmektedir (Şahin vd., 2017: s.473-485).

Şimşek ve Ada (2013) çalışmalarında, 1990-2012 yılları arasında Kuveyt'in işgali ile başlayıp, Fitch'in Türkiye'nin kredi notunu arttırması ile sonlanan, 14 adet beklenmedik olayın Türkiye'de dolar kur fiyatına etkilerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla (-5, +5) olay penceresi kapsamında olay çalışması yöntemini kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, özellikle olay sonrası dönemde sonuçların istatistiki olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır (Şimşek ve Ada, 2013: s.48-62).

Mutan ve Topçu (2009) çalışmalarında 1990-2009 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen ekonomik, politik, çevresel, askeri ve terör kaynaklı 10 tane beklenmeyen olayın sermaye piyasası üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analizlerde olay çalışması metodolojisini İMKB 100 endeksinin günlük bazda kapanış değerleri ile kullanmışlardır. Bulgular sonucunda en düşük anormal getiri 19 Şubat 2001 krizinde %-14,92 olarak çıkmış, kümülatif anormal getirilerde ise en düşük %-33,48 ile Irak’ın Kuveyt’i işgali olayında ortaya çıkmıştır (Mutan ve Topçu, 2009: s.1-19).

4. Araştırmanın Amacı Ve Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı 2001 ile 2016 yılları arasında Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren 12 adet savaş hareketlerinin Borsa İstanbul’da hisse senedi getirileri üzerinde meydana getirdiği etkiyi ölçmektir. Seçilen söz konusu olaylar ülke gündeminde oldukça yer edinmiş ve finansal piyasaları etkilediği düşünüldüğü için çalışmaya alınmışlardır.

4.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmada olay çalışması (event study) yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışması, meydana gelen belirli bir olayın varlık getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Bu yöntemin amacı, belirli bir olaya ilişkin bilginin piyasaya ulaşması ile piyasanın tepkisinin olayın gerçekleşme öncesi ve sonrasında anormal getirileri inceleyerek ortaya koymaktır. Ayrıca olay çalışması yöntemi piyasanın ortaya çıkan bilgiyi yansıtıp yansıtmadığını test etme imkânı vermektedir.

Sosyal, kültürel ve toplumsal olaylar ile politik seçimler gibi nitel olayların nicel değerler üzerine etkisinin ölçümü olay çalışması yöntemi ile mümkündür (MacKinley, 1997: s.13). Olay çalışması, herhangi bir olayın hisse senedinin piyasa değerini arttırdığı veya artırmadığı konusunda sonuçlar çıkarılmasını sağlayan bir yöntemdir. Olay çalışmaları, piyasaya ulaşan haber ve bilgilere hisse senedi fiyatlarının hangi hızda fiilen tepki verdiğini ölçmek için kullanılır (Kaderli, 2007: s.147). Başka bir tanımla olay çalışması, belirli bir periyot veya birkaç periyotta bir olayın etkisi hakkında sonuç çıkarma ve tahminde bulunmaya imkan tanıyan ekonometrik bir yaklaşımdır (Serra, 2002: s.5).

Yatırımcılar bir olaya olumlu tepki gösteriyorsa, olay tarihinin etrafında olumlu anormal hisse senedi getirileri beklenir. Alternatif olarak, eğer bir olaya yatırımcılar olumsuz tepki gösteriyorsa, negatif anormal hisse senedi getirileri beklenir. Dolayısıyla, endeksler kullanılarak analiz edildiğinde, anormal getiriler, sermaye piyasasının belirli olaylara tepkisini değerlendirmek için bir araç sağlar (Chen ve Siems, 2004: s.351).

Borsa endeksleri rassal değişkenler olmaları nedeniyle herhangi bir gün için ortalamadan sapmaları beklenmektedir. Fakat endeksi etkileyebilecek olayların etkisine bağlı olarak, bazı günler getirilerde meydana gelen sapmalar büyük, normal olarak beklenen aralığın dışında, istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum piyasanın o gün gerçekleşen olayı önemli bulduğunu göstermektedir (Chen ve Siems, 2004: s.351).

Hisse senedi veya endeks getirisinin, olay günü etrafındaki getirilerin aynı günlerdeki normal getirilerden yüksek ya da düşük olan kısmı anormal getirileri göstermektedir (Saens ve Sandoval, 2005: s.311).

Ortalama düzeltilmiş getiri yöntemine göre, olay öncesi ve sonrası günler için anormal getiriler aşağıdaki formül (1) yardımıyla hesaplanmıştır (Chen ve Siems, 2004: 352):

$$AR_{it} = R_{it} - \bar{R}_i \quad (1)$$

Formüldeki AR_{it} , herhangi bir t günündeki anormal getiriyi; R_{it} , t gününde gözlenen mevcut endeks getirisini; \bar{R}_i ise tahmin dönemi olan (-30, -11) periyodundaki endeks getirilerinin ortalamasını temsil etmektedir.

Daha sonra hesaplanan AR değerleri, ilgili dönemin standart sapmasına bölünerek standartlaştırılmış ve t değerlerine ulaşılmıştır (Ada vd., 2013: 27).

$$SAR_{it} = \frac{AR_{it}}{\sigma_i} \quad (2)$$

Örneklem büyüklüğü 30'dan küçük olduğu için, olay penceresi günlerinde anormal getiriler t testi ile hesaplanmıştır. Hesaplanan " t " skoru, bu çalışma için kritik değer ile karşılaştırılmıştır. Buna göre %95 güven aralığı için, t skoru 2,086'dan büyükse veya -2,086'dan küçükse fark istatistiksel olarak anlamlı ve söz konusu gün için anormal getiri ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

AR'lerin standartlaştırılmasından sonra, olay penceresi içerisinde farklı dönem aralıklarında kümülatif ortalama anormal getiri(CAAR) olup olmadığını ölçmek için anormal getiriler kullanılarak, kümülatif ortalama anormal getiriler formül (3) yardımıyla hesaplanmıştır.

$$CAAR = \sum_{t=T_1}^{T_2} \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n AR_{it} \quad (3)$$

Kümülatif ortalama anormal getirilerin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığının tespiti aşağıdaki formül (4) ile bulunan t -testi sonucuna göre yapılmıştır (Hendricks ve Singhal, 2008: 782).

$$t(CAAR) = \sqrt{\frac{1}{n.k}} \sum_{t=T_1}^{T_2} \sum_{i=1}^n \frac{AR_{it}}{\sigma_i} \quad (4)$$

Yukarıdaki (4) numaralı formül kümülatif ortalama anormal getirilerin anlamlılığını belirlemede kullandığımız t -testi değerini ifade etmektedir.

5. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışmada, savaş hareketleri ile ilişkili olayların BIST 100 endeks getirisine olan etkisini araştırmak için ileri sürülen hipotezler şunlardır:

H_0 = Savaş ile ilişkili olayların gerçekleştiği olay günü etrafındaki 5'er günlük sürede, anormal getiri elde edilemez ve böyle bir durumda piyasa yarı kuvvetli formda etkindir.

H_1 = Savaş ile ilişkili olayların gerçekleştiği olay günü etrafındaki 5'er günlük sürede, anormal getiri elde edilebilir ve böyle bir durumda piyasa yarı kuvvetli formda etkin değildir.

6. Bulgular

Tablo 2: Olay Penceresi Günlerindeki AR Değerleri

Gün	24.08.2016	24.11.2015	22.02.2015	11.06.2014	23.03.2014	04.10.2012
-----	------------	------------	------------	------------	------------	------------

	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.
t-5	0,006	0,262	-	-	0,001	0,076	-	-	0,014	0,964	-	-
t-4	0,000	-	-	-	-	-	0,016	1,590	0,022	1,404	-	-
t-3	0,004	0,151	-	-	0,012	1,080	0,004	0,395	-	-	0,002	0,322
t-2	-	-	0,000	0,024	0,012	1,016	0,001	0,109	-	-	0,004	0,264
t-1	-	-	-	-	-	-	0,007	0,705	-	-	-	-
t	-	-	-	-	0,011	0,942	-	-	-	-	0,000	0,038
t+1	0,011	0,447	0,007	0,432	0,007	0,572	0,007	0,676	0,016	1,107	0,006	0,878
t+2	0,006	0,267	-	-	0,004	0,296	-	-	0,047	3,154	-	-
t+3	-	-	0,007	0,460	-	-	-	-	-	-	0,008	0,998
t+4	-	-	-	-	-	-	0,002	0,267	0,031	2,097	0,004	0,533
t+5	-	-	0,019	1,261	-	-	-	-	0,010	0,728	0,016	1,718
Gün	22.06.2012		31.05.2010		04.07.2003		20.03.2003		01.03.2003		11.09.2001	
	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.	AR	t- istat.
t-5	0,001	0,054	0,011	0,939	0,004	0,279	0,002	0,071	-	-	0,005	0,209

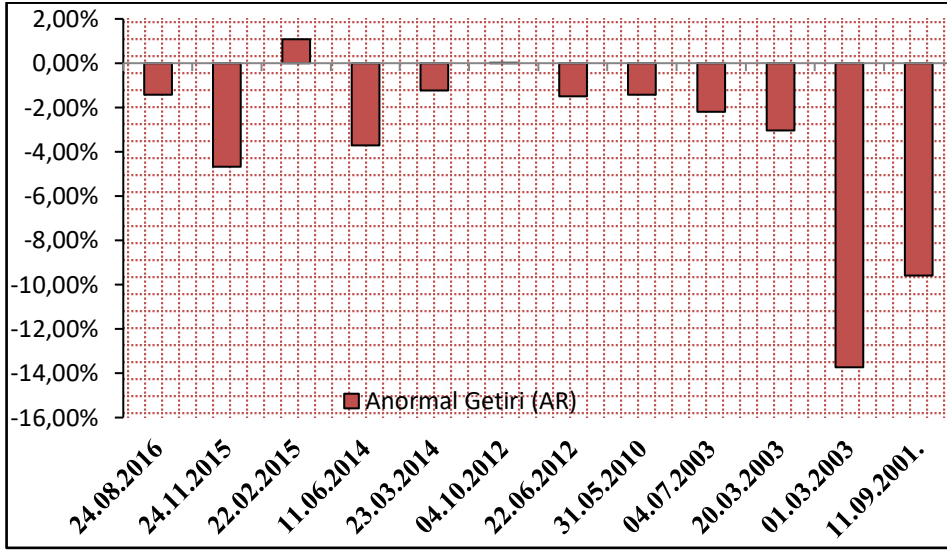
t-4	0,019	1,834	-	-	-	-	-	-	-	-	0,020	0,809
t-3	0,004	0,407	0,037	1,562	-	-	-	-	-	-	-	-
t-2	0,019	1,795	0,009	0,392	-	-	0,113	3,080	0,015	0,773	-	-
t-1	0,002	0,197	0,013	0,549	0,001	0,042	-	-	0,004	0,225	-	-
t	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
t	0,015	1,372	0,014	0,593	0,022	1,272	0,030	0,795	0,137	7,167	0,096	4,701
t+1	0,011	1,100	0,004	0,168	-	-	-	-	0,043	2,274	-	-
t+2	0,017	1,612	0,016	0,617	0,020	1,271	-	-	0,011	0,598	-	-
t+3	-	-	0,005	0,177	-	-	0,034	0,904	-	-	-	-
t+3	0,006	0,596	-	-	0,016	0,991	0,034	0,904	0,004	0,187	0,007	0,364
t+4	0,027	2,785	-	-	0,006	0,453	0,023	0,634	0,006	0,289	0,028	1,327
t+4	0,011	-	0,011	0,390	-	-	-	-	-	-	-	-
t+5	-	-	-	-	0,007	0,498	0,017	0,474	-	-	-	-
t+5	0,011	1,137	0,002	0,066	-	-	-	-	0,020	1,031	0,030	1,492

Savaş hareketleri ile ilişkili olayların AR değerlerinin gösterildiği Tabloya göre; bu kategoride 24.11.2015, 11.06.2014, 01.03.2003 ve 11.09.2001 tarihlerindeki olaylar olay günü itibariyle beklenenden anlamlı seviyede anormal getiri ortaya çıkardığı gözlenmektedir.

Piyasada en fazla etki oluşturan olay, %-13,7 AR değeriyle 01.03.2003 tarihinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarih, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmesine ilişkin tezkerenin, TBMM'nde reddedildiği tarihtir. Bu karar ile ABD'nin Irak'a girmek için Türkiye'de asker konuşlandırma isteği reddedilmiş oldu. ABD gibi tüm dünya piyasalarında dominant etkisi olan bir ülke ile ters düşmek anlamını taşıyan bu karar piyasalar tarafından olumsuz fiyatlanmış ve bu grup içerisinde en yüksek negatif etkinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Olay günü negatif yönlü, olaydan sonraki birinci gün ise pozitif yönlü anlamlı seviyede farklılıklar görülmektedir.

İkinci en yüksek etki ise % -9,6 oranında AR değeri ile 11.09.2001 tarihinde, New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerine yolcu uçaklarıyla yapılan saldırı sonucu ortaya çıkmıştır. Olaydan sonraki birinci günde istatistiki anlamlılığa sahip ve negatif yönlü farklılıklar bulunmaktadır.

Hisse senedi getirilerini en fazla etkileyen bir sonraki olay ise, % -4,7 oranı ile 24.11.2015 tarihinde ortaya çıkmıştır. Bu tarih ise Rusya'ya ait bir savaş uçağının Türk Hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldüğü tarihtir.

Grafik 1. Savaş Hareketleri İle İlişkili Olayların Olay Gününde Anormal Getirileri

Grafik 3.6'da görüldüğü gibi, savaş hareketleri kategorisindeki iki olay dışındaki tüm olayların piyasada negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. 22.02.2015 tarihinde meydana gelen olayda, olay günü anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen pozitif anormal getiri ortaya çıkmış, olay öncesi dördüncü günde istatistiki anlamlılığa sahip farklılıklar görülmektedir. Bu tarih, Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun Suriye içlerinde bulunduğu yerden, sınıra mücavir Suriye Eşmesi köyündeki bir araziye taşındığı tarihtir.

Tablo 3: 4 ve 6 Günlük Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler

		4 Günlük CAAR	6 Günlük CAAR
24.08.2016	Fırat Kalkanı Harekâtı	0,656	0,666
24.11.2015	Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi	-2,299*	-2,010*
22.02.2015	Süleyman Şah Türbesinin Taşınması	-0,546**	-0,188
11.06.2014	Musul Başkonsolosluğuna Saldırı	-2,448*	-2,308*

23.03.2014	Suriye Savaş Uçağının Düşürülmesi	-0,593	-1,113
04.10.2012	Sınır Ötesi Harekât Tezkeresinin Kabulü	0,631**	0,951**
22.06.2012	Türk Savaş Uçağının Düşürülmesi	0,399	-0,404
31.05.2010	Mavi Marmara Gemisine Saldırı	0,204	0,204
04.07.2003	Türk Askerlerinin ABD’ce Alıkonulması	-1,385*	-1,230*
20.03.2003	ABD’nin Irak’ı İşgali	-0,843*	-0,692*
01.03.2003	ABD Askerleri için Tezkerenin Reddi	-3,405	-2,713**
11.09.2001	İkiz Kulelere Saldırı	-5,091*	-4,676*
*0,01, **0,05 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.			

Tablo 4: Tüm Olaylara Ait Olay Penceresinde Anormal Getiriler

Gün	AR	t-İstatistiği
t-5	-0,0001	-0,0157
t-4	-0,0029	-0,5998
t-3	-0,0080	-1,6430
t-2	0,0127	2,4110
t-1	-0,0093	-1,6697
t	-0,0345	-6,3879
t+1	0,0007	0,1241
t+2	0,0002	0,0340
t+3	-0,0022	-0,4125
t+4	0,0073	1,3350
t+5	0,0001	0,0225

Tablo 4'te sunulan bulgulara göre, savaş hareketleri kategorisinde olay günü %-3,45 oranında ve istatistiki anlamlılığa sahip anormal getiri ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde olaydan önceki ikinci günde, beklenenden pozitif yönde ve anlamlı farklılığa sahip anormal getiri gözlenmektedir. Ayrıca olay öncesi günlerde negatif AR değerlerinin, olay sonrası günlerde ise pozitif AR değerlerinin yoğunluğu dikkati çekmektedir.

7. Sonuç

Savaş hareketleri ile ilişkili olaylardan elde edilen bulgulara göre; olay günü için 24.11.2015, 11.06.2014, 01.03.2003 ve 11.09.2001 tarihli olaylar beklenenden anlamlı seviyede anormal getiri ortaya çıkarmıştır.

Piyasada en yüksek etkiye sahip AR değeri %-13,7 oranı ile 01.03.2003 tarihinde meydana gelmiştir. İkinci en yüksek etki ise %-9,6 AR değeri ile 11.09.2001 tarihinde, New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerine yolcu uçaklarıyla yapılan saldırı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Chen ve Siems'in (2004) Dow Jones endeksi üzerinde yaptıkları çalışmalarında ulaştıkları %-7,1 oranında anormal getiri değeri ile paralellik göstermektedir.

Üçüncü en yüksek etki ise %-4,7 oranı ile 24.11.2015 tarihinde ortaya çıkmıştır. Bu tarih ise bir Rus savaş uçağının Türk Hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldüğü tarihtir. Türkiye ve Rusya arasındaki olumlu politik ilişkilerin kesilmesine ve bazı yaptırımlar uygulanmasına yol açan bu olay, piyasa tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiş ve negatif bir etki ile fiyatlara yansımıştır.

Bulgulara göre savaş hareketleri ile ilişkili olaylar etrafında istatistiki anlamlılığa sahip anormal getiriler elde edildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla etkin piyasa hipotezi ile çelişen bir durum ortaya çıktığını, bu da piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığı sonucunu göstermektedir.

Kaynakça

Abadie, A ve Javier Gardeazabal, (2003). The Economic Cost of Conflict: A Case Study of the Basque Country, *American Economic Review*, 93, 113-132.

Arasıl, Ö, Saygılı, F, Şebnem Sayılğan ve Ahmet Burçin Yereli, (2017). 5 Nisan'dan 5 Temmuz'a 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İlk Üç Aylık Değerlendirilmesi ve İstikrarın Sağlanmasına Yönelik Öneriler, İzmir Ticaret Odası, Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2017, <http://ahmetburcinyereli.com/5N5T.pdf>

Aydeniz, E. Ş, (2008). İşletmelerde Gelecek (Futures) ve Opsiyon Sözleşmeleri ile Risk Yönetimi, Arıkan Yayınevi, İstanbul.

Bekaert, G, Campbell R. Harvey, Christian T. Lundblad ve Stephan Siegel, (2016). Political Risk and International Valuation, *Journal of Corporate Finance*, 37, 1-23.

Chen, A. H., Siems, T. F. (2004). The Effects of Terrorism on Global Capital Markets. *European Journal of Political Economy*, 20, 351.

Diogo Faria de Moura vd., (2011). An Analysis of the Political Risks Environment in American Developing Countries, *International Journal of Academic Research*, 3 (4), 289.

- Fama, E. F., (1970). Efficient Capital Markets: A Review of theory And Empirical Work, *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Gegez, E, Arslan, M, Cengiz, E, ve Uydacı, M, (2003). *Uluslararası Pazarlama Çevresi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Howell, L, D. and Brad Chaddick, (1994). Models of Political Risk For Foreign Investment and Trade: An Assessment of Three Approaches, *The Columbia Journal of World Business*,
- Kaderli, Yusuf (2007), Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü İle İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 144-154.
- Kahraman, D. ve Mehmet Erkan, (2005). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Tesadüfi Yürüyüş Testi, *Yönetim ve Ekonomi*, 12 (1), 11-24.
- Karan, M, B, (2013) *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, 4.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Keegan, W. J. ve Mark C. Green, Çeviri Rezan Tatlıdil, (2015). *Küresel Pazarlama*, 7.Baskıdan çeviri, Nobel yayınları, Ankara.
- MacKinley, A.C. (1997). Event Studies in Economics and Finance. *Journal of Economic Literature*, 35, 13-39.
- Madura, Jeff, (2015). *Financial Markets and Institutions*, 11.Baskı, Cengage Learning, Stamford.
- Mandacı, P, E, (2003). Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 67-84
- Mutan, O, C, ve Topçu, A, (2009). Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990–2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi, *SPK Araştırma Raporu*, 1-19.
- Ramady, M, A. (2014). *Political, Economic and Financial Country Risk, Analysis of the Gulf Cooperation Council*, Springer International Publishing, Switzerland, 55-60.
- Reitwiesne, B ve Huther, A, (2000). Wertorientierte Entscheidungsunterstützung, *Diskussionspapier WI 55 Universität Augsburg, Augsburg*.
- Ross, S, A., Randolph W Westerfield ve Jeffrey Jaffe, (1996). *Corporate Finance*, 6.Baskı, McGraw-HillCompanies.
- Saens, R., and E. Sandoval. (2005). Measuring Security Price Performance Using Chilean Daily Stock Returns: The Event Study Method. *Cuadernos De Economia* 42: 307-328.
- Serra, A. P. (2002). Event Study Tests – A Brief Survey, *Working Papers da FEP- Faculdade de Economia do Porto*, No: 117, May.
- Şahin, E, Konak, F ve S. Serdar Karaca, (2017). Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizinin Borsa İstanbul Gıda, İçecek ve Turizm Endeksleri Üzerine Etkisi, *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 473-485.
- Şimşek, E. ve Ada, S. S, (2013). The Effects Of Unexpected Events Between 1990-2012 On Dolar Selling Price In Turkey, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21, 48-62.
- Taner, T, ve Koray Kayalıdere, (2002). 1995-2000 Döneminde İMKB'de Anomali Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi*, 9 (1-2), 3.

JAVScongress

الرّبا وأضراره الاجتماعيّة

Ahmad Said AL-HUSSEIN*

سيطر الرّبا على النّاس حتّى أصبح ركيزة أساسيّة في الاقتصاد، وهو من أعظم المحرّمات في الإسلام، ومن أكبر الكبائر ومن الموبقات، والرّبا آفة خطيرة على الأمة الإسلاميّة وعلى كلّ دول العالم، والمؤلّم في الأمر أنّ تجد النّظام الرّبوي في الوقت الحاضر هو أساس التّعامل للنّظم الاقتصاديّة المعاصرة، أجمع العلماء على تحريمه، فهو من كبائر الذّنوب، ودلّ على ذلك الكتاب والسنة والإجماع، والرّبا له أضرار أخلاقيّة وروحيّة واجتماعيّة، وأضرار الرّبا لا تحصى، ويكفي أن نعلم أنّ الله تعالى لا يحرم إلّا كلّ ما فيه ضرر ومفسدة خالصة، أو ما ضرره ومفسدته أكثر من نفعه، انتشر الرّبا في هذا العصر انتشاراً بالغاً، وكثرت صيغه وأنواعه، وأبيح تحت مسمّيات جديدة .

الهدف من البحث : التّعريف على الرّبا وأضراره من النّاحية الاجتماعيّة .

الكلمات الدّالة: الإسلام، الرّبا، النّظام الرّبوي، أضرار الرّبا.

FAİZ ve TOPLUMSAL ZARARLARI

Riba (faiz), ekonominin merkezine yerleşecek kadar insanlara hükmetti. O, İslam'da en büyük haramlardan, büyük günahlardan ve cürümlerden sayılır. Faiz, İslam milleti ve tüm dünya ülkeleri için ciddi bir tehlikedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Faiz sisteminin günümüzde modern ekonomik sistemlerin temelini yerleşmiş olması acı vericidir. Alimler faizin haram olduğuna ve büyük günahlardan olduğuna dair ittifak etmişlerdir. Ayrıca bu hurmet, kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Faizin ahlaki, psikolojik ve toplumsal zararları vardır. Zira faizin zararları sayılamayacak kadar çoktur. Allah'ın zarar ve bozgunculuk dışında veya zararı faydasından daha fazla olan şeylerin dışında hiçbir şeyi yasaklamadığını bilmek yeterlidir. Günümüzde faiz, son derece yayılmıştır. Faizin türü ve çeşitleri çoğalmış ve yeni isimler altında mübah kılınmıştır.

Konunun hedefi: Faizi tanımlamak ve toplumsal zararları hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: İslam, faiz, faiz sistemi, faizin zararları.

* Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belegatı Anabilim Dalı, ahmadian1@hotmail.com.

المقدمة

إنّ شريعة الله مبنية على حكم بالغة ومصالح جمّة، تعود على البشريّة بالخير والسّعادة، وصلاح الحال والمال في معاشهم ودنياهم وأخراهم، سواء علّم البشر هذه الحكم وتلك المصالح أم خفيت عليهم، فهي كلّها عدل ورحمة وحكمة، ولما كان الرّبّ من أشدّ أنواع الظلم حرّمه الله في جميع الشرائع، فنجدته سيطر على الاقتصاد العالمي حتّى أصبح ركيزة أساسية في الاقتصاد، فارفق النّاس وأذاهم في معيشتهم، وارفقهم اجتماعياً واقتصادياً. وإنّ انتشار هذه الظّاهرة والتّساهل في شأنه هو نذير شؤم على المجتمع بأسره فضلاً عن أفرادهم ومؤسّساته، وما تعانيه المجتمعات الإنسانيّة اليوم من حصار خانق، وأزمات اقتصادية حادّة طالت كافّة فئات المجتمعات، والمؤلم في الأمر أن تجد النّظام الرّبوي في الوقت الحاضر هو أساس التّعامل للنّظم الاقتصاديّة المعاصرة.

1 - تعريف الرّبّ

الرّبّ لغة: في لسان العرب: هو الزّيادة، وقال تعالى: { أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ }¹. أي أكثر عدداً. ربا الشّيء، يربو ربواً ورباء: زاد ونما. وأربيته نمّيته، وفي التّنزيل العزيز { وَيُرَبِّي الصّدقاتِ }² أي يزيدها وينمّيها. والمرابي: الذي يأتي الرّبّ. ومنه أخذ الرّبّ الحرام، قال الله تعالى: { وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبّاً لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوَ عِنْدَ اللَّهِ }³. يعني به دفع الإنسان الشّيء ليعوّض ما هو أكثر منه⁴. والرّبّ الزّيادة⁵.

في النّهاية في غريب الحديث والأثر⁶: (ربا) ... قد تكرّر ذكر الرّبّ في الحديث والأصل فيه الزّيادة. ربا المال يربوا ربواً إذا زاد وأرتفع، والاسم الرّبّ مَفْصُور وهو في الشّرع: الزّيادة على أصل المال من غير عَفْدٍ تَبَائِعٍ وله أحكام كثيرة في الفقه. يقال: أربى الرّجل فهو مُرَبٍ. ومنه حديث الصّدقة: (فَنَرَبُو فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ). ومنه الحديث (مَنْ أَجْبَى فَقَدْ أَرَبَى)⁷.

وفي تاج العروس⁸: (ربا) الشّيء يربو (ربوا كعلو).

1 - سورة النحل، الآية: 92.
2 - سورة البقرة، آية 276 .
3 - سورة الروم، الآية 39 .
4 - ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمّد بن محمّد بن مكرم، لسان العرب، دار صادر، 2003 م، الجزء 6 ، مادة: ربو .
5 - القرطبي، محمّد بن أحمد الأنصاري ، الجامع لأحكام القرآن تفسير القرطبي، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي، مؤسسة الرسالة ، ط 1 ، 1427هـ - 2006م.
6 - ابن الأثير الجزري ، مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمّد بن محمّد بن محمّد ابن عبد الكريم الشيباني ، النّهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي - محمود محمّد الطناحي، المكتبة العلميّة، بيروت، 1399هـ - 1979م، 2 / 264 .
7 - أبو عبد الله محمّد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي، الملقب بفخر الدين الرازي، مفاتيح الغيب = التفسير الكبير، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط 3 ، 1420 هـ، 7 / 72 .
8 - تاج العروس - 1 / 8397

وقال الحافظ في الفتح: أصل الرِّبَا الزَّيَادَةُ، إمَّا في نفس الشَّيْءِ، وإمَّا مقابله كدرهم بدرهمين، ويطلق الرِّبَا على كلِّ بيعٍ محرَّمٍ أيضاً⁹.

قال الرَّاعِبُ: هو الزَّيَادَةُ على رأس المال، والرِّبَا - بالميم - لغة فيه على البدل، لكن خصَّ في الشَّرِيعَةِ على وجه دون وجهه. والرَّبْوَةُ والرَّبَائِيَّةُ: ما ارتفع من الأرض، ومنه قوله تعالى: { وَأَوْيَيْنَاهُمَا إِلَى رِبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ }¹⁰. أي أرض مرتفعة، وسمَّيت الرَّبْوَةُ رَابِيَةً كَأَنَّهَا ربت بنفسها في مكان، وقوله سبحانه: { فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً }¹¹. أي زائدة، وأرَبَى الرَّجُلُ: دخل في الرِّبَا. وهكذا نجد أنَّ الرِّبَا في اللغة: النَّمُو والزَّيَادَةُ والعلو.

قيل: الرِّبَا في الأصل: هو الزَّيَادَةُ، ربا المال يربو: زاد. وكتبت بالواو مراعاة للأصل، وهو المصدر.

قال الفراء: إنَّما كتبه بالواو لأنَّ أهل الحجاز تعلَّموا الكتابة من أهل الحيرة، ولغتهم الرِّبُو، فعلموهم صورة الحروف، وكذلك قرأها أبو السَّمال العدوي، وقرأ الأخوان بالإمالة لمكان الكسرة، والباقون بالتَّخْمِيمِ¹².

والقرآن الكريم بيِّن لنا أنَّ مشتقَّات هذه المادَّة تشتمل على معنى النَّمُو والزَّيَادَةُ والعلو، وقال تعالى: { أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ }¹³. أي أكثر في المال والعدد، وقال تعالى: { فَأَخْتَمَلِ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا }¹⁴. أي طافياً فوق سطحه.

الرِّبَا اصطلاحاً: الرِّبَا هو الزَّيَادَةُ في أشياء مخصوصة، والزَّيَادَةُ على الدَّيْنِ مُقَابِلُ الأجل مطلقاً. وقيل: هو الزَّيَادَةُ في بيع شئنين يجري فيهما الرِّبَا¹⁵.

وقد اختلف الفقهاء في تحديد معناه تبعاً لاختلافهم في مدلوله عندهم. والهدف هو توضيح الخفاء وإزالة الغموض.

عرّفه الحنفية، بأنّه: الفضل الخالي عن العوض في البيع¹⁶.

9 - التهانوي، ظفر أحمد العثماني، أعلاء السنن، إدارة القرآن والعلوم الإسلامية، كراتشي، باكستان، 1717 هـ، 14 / 537 . النووي، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري، صحيح مسلم بشرح النووي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط2، 1392 هـ، 8 / 11 .

10 - سورة المؤمنون، آية 50 .

11 - سورة الحاقة، آية 10 .

12 - أبو العباس أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة الحسني الأنجزي الفاسي الصوفي ، البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، تحقيق: أحمد عبد الله القرشي رسلان، طبعة الدكتور حسن عباس زكي، القاهرة، 1419 هـ، 1 / 309 .

13 - سورة النحل، آية 92 .

14 - سورة الرعد، آية 17 .

15 - العثيمين، محمد بن صالح ، الشرح الممتع على زاد المستنقع، تحقيق: عمر بن سليمان الحفيان، دار ابن الجوزي، ط 1 ، 1422 هـ - 2002م، 8 / 387 .

16 - السرخسي شمس الدين ، المبسوط، دار المعرفة ، بيروت، لبنان، ط 1 ، 1409 هـ - 1989 م ، 12 / 109 .

عرّفه الشافعية، بأنه: عقد على عوض بعوض مخصوص غير معلوم التّماتل في معيار الشّرع حالة العقد أو مع تأخير في البديلين أو أحدهما¹⁷.

عرّفه الحنابلة، بأنه: تفاضل في أشياء، ونسأ في أشياء، مختصّ بأشياء¹⁸.

يقول ابن حجر: عدّ الرّبا كبيرة هو ما أطبقوا عليه اتباعاً لما جاء في الأحاديث الصّحيحة من تسميته كبيرة، بل هو أكبر الكبائر وأعظمها .

2 - أنواع الرّبا

الرّبا يطلق على: ربا الفضل، و ربا النسيئة و ربا اليد.

2 - 1 - ربا الفضل

هو زيادة عين مال شرطت في عقد بيع على المعيار الشّرعي عند اتّحاد الجنس¹⁹.

وهو الزيادة في مبادلة مال ربويّ بمال ربويّ من جنسه²⁰.

وعن عثمان بن عفان - رضي الله عنه - أنّ رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قال: لا تبيعوا الدّينار بالدّينارين، ولا الدّرهم بالدّرهمين²¹.

وعن أبي سعيد الخدري - رضي الله عنه - قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (الذهب بالذهب، والفضّة بالفضّة، والبرّ بالبرّ، والشّعير بالشّعير، والتّمر بالتّمر، والملح بالملح، مثلاً بمثل، يداً بيد، فمن زاد أو استزاد فقد أربى، الأخذ والمعطي فيه سواء)²².

ومن قائل: الحكمة هي منع الاحتكار في هذه الأصناف، لأنّ شيوع التّفايض في الأصناف السّتة وما يشبهها يؤدّي إلى احتكارها عند منتجها، فيتبادلونها فيما بينهم، وينتفعون على بيعها بأعلى الأثمان لمن ليس عنده شيء، وهذا احتكار آثم وذريعة إلى ربا الدّيون المحرّمة لذاتها²³.

17 - الشربيني، مغني المحتاج على متن منهاج الطالبين، اعتنى به: محمّد خليل عيتاني، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 1، 1997 م، 2 / 30. السبكي، تكملة المجموع، 10 / 22 .

18 - منصور بن يونس بن إدريس البهوتي، شرح منتهى الإرادات المسمى دقائق أولى التّهي لشرح المنتهى، عالم الكتب، بيروت، لبنان، ط 1، 1414 هـ - 1993 م، 2 / 64.

19 - عمر بن عبد العزيز المتترك، الربا والمعاملات المصرفية، تحقيق: بكر أبو زيد، دار العاصمة، ط 2، 1416 هـ، 55.

20 - انظر: ابن قدامة، موفق الدين أبي محمّد عبد الله بن أحمد بن محمّد، المغني، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي - عبد الفتاح الحلوي،

دار عالم الكتب، ط 3، 1417 هـ - 1997 م، 6 / 53 .

21 - مسلم، كتاب المساقاة والمزارعة، باب الربا، برقم 1585.

22 - مسلم، كتاب المساقاة والمزارعة، باب الربا، برقم 1584.

23 - إبراهيم زكي الدين، نظرية الربا المحرم، دار مطابع الشعب، القاهرة، مصر، 1964م، 127. عمر بن عبد العزيز المتترك، الربا والمعاملات المصرفية، 127 .

عن فضالة بن عبيد الله الأنصاري، قال: أُتِيَ رسول الله - صَلَّى الله عليه وسلّم - وهو بخيبر بقلادة فيها خرز، وذهب، وهي من المغنم تباع، فأمر رسول الله - صَلَّى الله عليه وسلّم - بالذهب الذي في القلادة فَنَزَعَ وحده، ثم قال لهم رسول الله: (الذهب بالذهب وزناً بوزن)²⁴

2 - 2 - ربا النسيئة

النَّسَاءُ معناها لغة: التَّأخِيرُ والتَّأجِيلُ، يقال نَسَأْتُ الشَّيْءَ، إِذَا أَجَلْتَهُ وَأَخَّرْتَهُ، قال الله - تعالى -: { إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ... }²⁵.

وعن أبي هريرة - رضي الله عنه - قال: قال رسول الله - صَلَّى الله عليه وسلّم - : (مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ أَوْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ)²⁶. الأثر بمعنى العمر، وقال الشاعر زهير بن أبي سلمى:

والمَرْءُ ما عاش مَمْدُودٌ له أمل لا تَنْتَهِي العَيْنُ حَتَّى يَنْتَهِيَ الأثر

وربا النسيئة: هو تأخير القبض في بيع كل جنسين اتفقا في علّة ربا الفضل. وربا النسيئة: هو الذي كان مشهوراً في الجاهلية، لأنّ الواحد منهم كان يدفع ماله لغيره إلى أجل، على أن يأخذ منه كلّ شهر قدراً معيّناً، ورأس المال باقٍ بحاله، فإذا حلّ طالبه برأس ماله، فإنّ تعدّد عليه الأداء زاد في الحقّ والأجل، وتسمية هذا نسيئة مع أنّه يصدّق عليه ربا الفضل؛ لأنّ النسيئة هي المقصودة منه بالذات²⁷.

ولقد قال رسول الله - صلى الله عليه وسلّم - فيما رواه البخاري في صحيحه: (الربا في النسيئة) وربا النسيئة هو المنصوص على تحريمه في القرآن الكريم، وهو أن يزيد المدين في الدين في نظير التأجيل، فهو زيادة بسبب النسيئة: أي التأجيل²⁸.

2 - 3 - ربا اليد

وهو البيع مع تأخير قبضهما أو قبض أحدهما²⁹.

وربا اليد فهو في حالة تأخير القبض، أي حالة البيع الحال المنجز مع تأخير القبض، وأطلق على هذا النوع اسم ربا اليد، أخذاً من قوله - صلى الله عليه وسلّم - : (يداً بيد) . في أحاديث الأصناف الستة، وقالوا: إنّ هذه العبارة موجبة للتقاضي قبل التفريق، ويدلّ على هذا قوله - عليه السلام - في حديث عمر:

24 - مسلم، كتاب المساقاة والمزارعة، باب بيع القلادة فيها خرز وذهب، برقم 1591، وانظر: شرح النووي، 17/11.

25 - سورة التوبة، آية 37 .

26 - محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري، كتاب البيوع، باب من أحب البسط في الرزق، دار ابن كثير، 1414 هـ / 1993 م، رقم الحديث 1982.

27 - سعيد بن علي بن وهف القحطاني، الربا أضراره وأثاره في ضوء الكتاب والسنة، تقديم: صالح بن فوزان الفوزان، مؤسسة الجريسي، الرياض، السعودية، بدون تاريخ، 26 .

28 - محمد أبو زهرة، بحوث في الربا، دار الفكر العربي، القاهرة، بدون تاريخ، 20 .

29 - الشربيني، محمد الخطيب، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، دار الفكر، بيروت، 2 / 21.

(إلا هاء وهاء). أي: خذ وهات، وإذا تفرّق المتبايعان قبل أن يتقابضا صار ربا، وانفسخ العقد³⁰. وقال ابن الأثير: هاء وهاء أنه يقول كلّ واحد من البيعين هاء فيعطيه ما في يده³¹.

3 - الربا في الجاهلية

كان الربا منتشراً في عصر الجاهلية انتشاراً كبيراً، وقد عدّوه من الأرباح العظيمة، روى الإمام الطبري - رحمه الله - بسنده في تفسيره عن مجاهد أنه قال: كانوا في الجاهلية يكون للرجل على الرجل الدين فيقول: لك كذا وكذا، وتؤخر عني فيؤخر عنه³². وذهب البعض إلى أنّ ربا الجاهلية خاص بالزيادة على الدين المستحق مقابل تأجيله، ولا يشمل ما إذا كانت الزيادة في العقد الأول³³.

وقد كان الربا في الجاهلية في التضعيف، وفي السنّ كذلك، فإذا كان للرجل فضل دين على آخر فإنه يأتيه إذا حلّ الأجل، فيقول له: تقضيني أو تزيدني؟ فإن كان عنده شيء يقضيه قضاة، وإلا حوّله إلى السنّ التي فوق سنّه من تلك الأنعام التي هي دين عليه، فإن كان عليه بنت مخاض، جعلها بنت لبون في السنة الثانية، فإذا أتاه في السنة الثانية ولم يستطع القضاء، جعلها حقة في السنة الثالثة، ثم يأتيه في نهاية الأجل فيجعلها جذعة، ثم رباعياً، وهكذا حتى يتراكم على المدين أموال طائلة³⁴.

قال مالك في الرجل يكون له على الرجل مائة دينار إلى أجل، فإذا حلّت قال له الذي عليه الدين بعني سلعة يكون ثمنها مائة دينار نقداً بمائة وخمسين إلى أجل هذا بيع لا يصلح ولم يزل أهل العلم ينهون عنه، قال مالك وإنما كره ذلك لأنه إنما يعطيه ثمن ما باعه بعينه ويؤخر عنه المائة الأولى إلى الأجل الذي ذكر له آخر مرة، ويزداد عليه خمسين ديناراً في تأخيره عنه فهذا مكروه ولا يصلح. وهو أيضاً يشبه حديث زيد بن أسلم في بيع أهل الجاهلية أنهم كانوا إذا حلّت ديونهم قالوا للذي عليه الدين أما أن تقضي وإما أن تربني، فإن قضى أخذوا وإلا زادهم في حقوقهم وزادهم في الأجل³⁵.

فقد نهى الله ذلك الأمر الربوي الشنيع، فهذا قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافاً مُّضَاعَفاً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ³⁶.

فالربا في الجاهلية كان يُعدّ من الأرباح التي يحصل عليها ربّ المال، ولا يهّمه ضرر أخيه الإنسان سواء ربح أو خسر، أو أصابه الفقر، أو غير ذلك من الأضرار، المهم أنه يحصل على المال الطائل، ولو أدّى ذلك إلى إهلاك الآخرين، وما ذلك إلا لقبح أفعال الجاهلية وفساد أخلاقهم.

30 - عمر بن عبد العزيز المترك، الربا والمعاملات المصرفية، 140. عثمان بن علي الزيلعي فخر الدين - أحمد الشلبي شهاب الدين، تبين الحقائق شرح كنز الدقائق وبهامشه حاشية الشلبي، المطبعة الأميرية الكبرى ببولاق، ط 1، 1314 هـ، 4 / 89 .

31 - محمد علي الشوكاني، نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار، تحقيق: محمد صبحي بن حسن حلاق، دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، ط 1، 1427، 10 / 160 .

32 - الطبري، تفسير الطبري = جامع البيان عن تأويل أي القرآن، 67/3.

33 - عمر بن عبد العزيز المترك، الربا والمعاملات المصرفية، 152 .

34 - عمر بن عبد العزيز المترك، الربا والمعاملات المصرفية، 21 .

35 - مالك بن أنس، موطأ مالك، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، مصر، 1406 هـ - 1985 م، 672/2. القرطبي، أحكام القرآن، 3 / 672 .

36 - سورة آل عمران، الآية: 130.

4 - حكم الربا

اجمع العلماء على تحريمه، فهو كبيرة من كبائر الذنوب، دلّ على ذلك الكتاب والسنة والإجماع، فالقرآن الكريم تحدّث عن الربا في عدّة مواضع مرتّبة ترتيباً زمنياً، ففي العهد المكي نزل قول الله - سبحانه -: { وَمَا آتَيْتُمْ مِّن رَّبَا لِيَرْبُؤَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ }³⁷.

وفي العهد المدني نزل تحريم الربا صراحة في قول الله - سبحانه -: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ }³⁸

- قال الله تعالى: { الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ }³⁹. يقول الحق جلّ جلاله: الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا أي: يأخذونه، وإنما خصّ الأكل لأنه أعظم منافع المال، لا يَقُومُونَ من قبورهم يوم البعث إلا كما يقوم المجنون الذي يتخبطه الشيطان من أجل المسّ الذي يمسه يقوم ويسقط، روي أنّ بطونهم تكون أمامهم كالبيت الضخم، يقوم أحدهم فتميل به بطنه فيصرع، وقال ابن عطية عن أكل الربا: أنّ الطمع والرغبة تستقرّه حتى تضطرب أعضاؤه، وهذا كما تقول لمسرع في مشيته يخلط في هيئة حركاته إمّا من فزع أو غيره: قد جنّ هذا، وقد شبه الأعمى ناقته في نشاطها بالجنون في قوله:

وَتُصْبِحُ عَنْ غِيبِ السُّرَى وَكَأَنَّهَا أَلَمَّ بِهَا، مِنْ طَائِفِ الْجِنَّ، أَوْلَقُ⁴⁰

1243

يبين لنا الأعمى من خلال ماقاله: أنّ الناقة تدمن السير طول الليل، وتصبح بعد هذا الجهد المتصل الشاق موفورة النشاط، كأنّ بها مسّ من الجنون. وهذه الناقة تشبه أكل الربا.

وعن أبي هريرة رضي الله عنه، أنّه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ رَجَالًا بَطُونُهُمْ كَالنَّبُوتِ، فِيهَا حَيَاتٌ تُرَى مِنْ خَارِجِ بَطُونِهِمْ، فَقُلْتُ: مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جِبْرِيْلُ؟ فَقَالَ: أَكَلَةُ الرِّبَا)⁴¹.

وقال سبحانه وتعالى في شأن اليهود حينما نهاهم عن الربا وحرّمه عليهم، فسلكوا طريق الحيل لإبطال ما أمرهم به، قال سبحانه في ذلك: { وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكَلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا }⁴².

37 - سورة الروم، آية 39 .

38 - سورة آل عمران، آية 130 .

39 - سورة البقرة، الآية 275.

40 - الأعمى، ميمون بن قيس، ديوان الأعمى الكبير، 33 .

41 - أبو العباس أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة الحسني الأنجزي الفاسي الصوفي ، البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، 1419 هـ، 1 /

309 .

42 - سورة النساء، الآية: 161.

وآخر ما ختم به التشريع قول الله سبحانه: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ }⁴³. وهذه الآية ردُّ قاطع على من يقول: إنَّ الرِّبَا لا يحرم إلا إذا كان أضعافاً مضاعفة، لأنَّ الله لم يبيح إلا ردَّ رؤوس الأموال دون الزيادة عليها.

والرِّبَا من كبائر الإثم، فعن أبي هريرة أن النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - قال: (اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ، قَالُوا: وَمَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسِّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالنَّوَالِي يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْعَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ)⁴⁴.

وعن عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه - عن النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قال: (الرِّبَا ثلاثة وسبعون باباً أيسرها مثل أن ينكح الرَّجُلُ أُمَّهُ، وإنَّ أربى الرِّبَا عرض الرَّجُلِ المسلم)⁴⁵.

نص النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - على تحريم الرِّبَا في ستَّة أشياء: الذهب، والفضة، والبر، والشعير، والتَّمْر، والملح. وقال جميع العلماء سواهم: لا يختص بالستَّة، بل يتعدى إلى ما في معناها، وهو ما يشاركها في العلة.

قال الإمام ابن تيمية - رحمه الله تعالى -: اتَّفَقَ جمهور الصَّحَابَةِ، والتَّابِعِينَ، والأئمَّة الأربعة على أنه لا يباع الذهب، والفضة، والحنطة، والشعير، والتَّمْر، والزَّيْب، بجنسه إلا مثلاً بمثل، إذ الزيادة على المثل أكلٌ للمال بالباطل⁴⁶.

5 - أضرار الرِّبَا الاجتماعيَّة

لا يشكُّ المسلم في أنَّ الله - عزَّ وجلَّ - لا يأمر بأمر ولا ينهاي عن شيء، إلا وله فيه حكمة عظيمة، فإنَّ عَلِمْنَا بالحكمة، فهذا زيادة علم والله الحمد، وإذا لم نعلم بتلك الحكمة، فليس علينا جناح في ذلك، إنَّما الذي يُطلب منَّا هو أن نُنْفَذَ ما أمر الله به، وننتهي عمَّا نهى الله عنه ورسوله - صلى الله عليه وسلم -. قال الله تعالى: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)⁴⁷.

ومن أضرار الرِّبَا:

5-1 - الرِّبَا يوئد الكراهية والعداوة بين أفراد المجتمع:

⁴³ - سورة البقرة، آية 278 - 279.
⁴⁴ - الشوكاني اليمني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله، نيل الأوطار، تحقيق: عصام الدين الصباطي، دار الحديث، مصر، ط 1، 1413هـ - 1993م، 7 / 297. عدد من المختصين بإشراف صالح بن عبد الله بن حميد، نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم، دار الوسيلة، جدة، المملكة العربية السعودية، ط 4، بدون تاريخ، 11 / 5314.

⁴⁵ - محمد علي الشوكاني، نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار، تحقيق: محمد صبحي بن حسن حلاق، دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، ط 1، 1427، 10 / 150.

⁴⁶ - محمد بن عبد الله الزركشي أبو عبد الله، شرح الزركشي على متن الخرقى، تحقيق: عبد الملك بن عبد الله بن دهيش، مكتبة الأسد، مكة المكرمة، ط 3، 2009 م، 2 / 307. انظر: الشرح الكبير، 11/12، انظر: علاء الدين أبو الحسن علي بن سليمان المرادوي الدمشقي الصالحي الحنبلي، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف، دار إحياء التراث العربي، ط 2، بدون تاريخ، 5 / 11.

⁴⁷ - سورة آل عمران، الآية: 130.

أَنَّ الرَّبَّ فِيهِ ظُلْمًا وَاضِحًا، لِأَنَّ فِيهِ أَخَذَ مَالٌ مِنْ غَيْرِ عَوْضٍ، لِأَنَّ مَنْ يَبِيعُ دَرَهْمًا بِدَرَهْمَيْنِ إِلَى أَجْلِ يَحْصِلُ لَهُ زِيَادَةٌ مِنْ غَيْرِ جَهْدٍ، وَلَا عَمَلٍ، وَلَا تَعَرُّضٍ لِرَبْحٍ وَخَسَارَةٍ، وَإِنَّمَا يَعِيشُ عَلَى كَدِّ وَسَعْيِ الْآخَرِينَ، فَهُوَ يَشَارِكُ الْعَامِلَ فِي مَعْمَلِهِ وَالتَّاجِرَ فِي مَكْسَبِهِ، وَالزَّارِعَ فِي زَرْعِهِ، وَالصَّانِعَ فِي مَصْنَعِهِ، مَنْ غَيْرِ أَنْ يَقُومَ هُوَ بِأَيِّ عَمَلٍ، وَإِنَّمَا تَأْتِيهِ أَرْبَاحُهُ وَهُوَ آمِنٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ غَيْرِ كَدِّ وَمَشَقَّةٍ، وَبَيْنَمَا غَيْرُهُ كَادِحٌ، مُتَوَقِّعٌ لِلْخَسَارَةِ فِي عَمَلِهِ وَمَالِهِ، وَقَدْ أَشَارَ الْقُرْآنُ الْكَرِيمُ إِلَى هَذِهِ الْحِكْمَةِ، حَيْثُ سَمَّى الْمُرَابِي ظَالِمًا مُحَارِبًا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ، قَالَ تَعَالَى: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرَّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسٌ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ }⁴⁸.

وفي نظر بعض النَّاسِ أَنَّ الْمُرَابِي إِنْسَانًا لَنِيمًا، قَالَ ابْنُ عَطَا اللَّهِ فِي الْحَكْمِ: لَا تَرَفَعَنَّ إِلَى غَيْرِهِ حَاجَةٌ هُوَ مُورِدُهَا عَلَيْكَ، فَكَيْفَ يَرْفَعُ غَيْرَهُ مَا كَانَ هُوَ لَهُ وَاضِعًا، وَمَنْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَرْفَعَ حَاجَتَهُ عَنْ نَفْسِهِ، فَكَيْفَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَكُونَ لَهَا مِنْ غَيْرِهِ رَافِعًا؟⁴⁹. وَمِنْ كَلَامِهِمُ الْبَدِيعِ: " قَرَعَ بَابَ اللَّئِيمِ قَلَعَ نَابَ الْكَرِيمِ " وَكَمَا قَالَ أَحَدُ الشُّعْرَاءِ:

إذا احتاج الكريمُ إلى اللئيمِ فقد طابَ الرِّحِيلُ إلى الجحيمِ⁵⁰

وأنشد ابن الجوزي في الصِّفوة:

لَا تَحْسَبَنَّ الْمَوْتَ مَوْتَ الْبَلِيِّ فَإِنَّمَا الْمَوْتُ سُؤَالُ الرَّجَالِ
كِلَاهُمَا مَوْتُ وَلَكِنَّ ذَا أَشَدُّ مِنْ ذَاكَ لِذَلِكَ السُّؤَالِ⁵¹

فَالرَّبَا يَكُونُ مَعُولٌ هَدِيمٌ يَهْدِمُ الرِّوَابِطَ الْإِنْسَانِيَّةَ وَالْاجْتِمَاعِيَّةَ بَيْنَ طَبَقَاتِ النَّاسِ، وَيَقْضِي عَلَى كُلِّ مَظَاهِرِ الشَّفَقَةِ وَالْحَنَانِ، وَالتَّعَاوُنِ وَالْإِحْسَانِ فِي نَفُوسِ الْبَشَرِ، بَلْ إِنَّهُ لِيَزْرَعُ فِي الْقَلْبِ الْحَسَدَ وَالبِغْضَاءَ، وَيُدْمِرُ قَوَاعِدَ الْمَحَبَّةِ وَالْإِخَاءِ، وَمَنْ الْمَقْطُوعُ بِهِ أَنَّ الْإِنْسَانَ الَّذِي لَا تَسْكُنُ قَلْبُهُ مَعَانِي الشَّفَقَةِ وَالرَّحْمَةِ، وَلَا يَعْرِفُ مَعْنَى لِلْأَخُوَّةِ الْإِنْسَانِيَّةِ، سَوْفَ يَعْذَمُ كُلَّ احْتِرَامٍ أَوْ عَطْفٍ مِنْ أَبْنَاءِ مَجْتَمَعِهِ، وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ بِعَيْنِ الْإِزْدِرَاءِ وَالْإِحْتِقَارِ، وَكَفَى بِمَنْ يَتَنَاوَلُونَ مَرَضَ الرَّبَا مَقْتًا أَنَّهُمْ أَعْلَنُوا عَلَى أَنْفُسِهِمُ الْحَرْبَ مِنَ اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيهِمْ مِنْ مَصِّ لِدِمَاءِ الْبَشَرِ عَنْ طَرِيقِ اسْتِعْلَالِهِمْ حَاجَتَهُمْ وَاضْطِرَارِهِمْ. لِذَا قَرَّرَ الْإِسْلَامُ تَحْرِيمَ الرَّبَا، وَمَنْ يَتَعَامَلُ بِالرَّبَا فَإِنَّهُ ظَالِمٌ وَذَلِكَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: { وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسٌ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ }⁵². فَهُوَ إِذْ ظَلَمَ لِلنَّفْسِ وَظَلَمَ لِلْآخَرِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ حَرَّمَ الظُّلْمَ، وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: (مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ)⁵³.

48 - سورة البقرة، آية 278 - 279 .

49 - ابن قضيبة البان الحلبي، عبد الله بن محمد حجازيين عبد القادر بن محمد، اعتنى بها: عمرو سيد شوكت، دار الكتب الوطنية، بيروت، لبنان، بدون تاريخ، 43 .

50 - محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 2، 1391 هـ - 1972م، 3 / 35 .

51 - المناوي القاهري، زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، المكتبة التجارية الكبرى، مصر، ط 1، 1365 هـ، 3 / 34 .

52 - سورة البقرة، آية 279 .

53 - الصنعاني، محمد بن إسماعيل بن صلاح بن محمد الحسني، التتويؤ شرح الجامع الصغير، تحقيق: محمد إسحاق محمد إبراهيم، مكتبة دار السلام، الرياض، ط 1، 1432 هـ - 2011 م، 10 / 427 . المناوي، الإمام الحافظ زين الدين عبد الرؤوف، التيسير بشرح الجامع الصغير،

والرِّبَا تَقْتُلُ مِشَاعِرَ الشَّفَقَةِ عِنْدَ الْإِنْسَانِ وَ مُضَادٌ لِمَنْهَجِ اللَّهِ تَعَالَى، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: { يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ }⁵⁴. وَقَالَ تَعَالَى: { وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّاً لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ }⁵⁵.

والآيتان دالّتان على مباركة المال بالصدقة لترغيبهم فيها، ومحقه بالربا لترهيبهم وتنفيرهم منه، لاسيما أنّ النفوس البشرية تحبّ تملك المال وتنميته وتموّله، فقد تتعاس عن الصدقة شحاً به، وتتعامل بالربا تنمية له، فبين الله - تعالى - أنّ البركة تحصل بالصدقة، والمحق يحصل بالربا. وأمر الرسول - صلى الله عليه وسلم - بالترحم، والتعاطف، والتكاتف بين المسلمين، وقال عليه الصلاة والسلام: (مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم كمثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى)⁵⁶.

والشاعر حاتم الطائي يبيّن لنا في إحدى قصائده أنّه إنسان كريم يساعد المحتاجين، ولا يستغلهم، ولا يعبد المال، ولا يحرم أحداً منه عند الضرورة والحاجة، حتّى يسود التعاون في المجتمع، قال:

إِذَا كَانَ بَعْضُ الْمَالِ رَبّاً لِأَهْلِهِ فَآتِي بِحَمْدِ اللَّهِ مَالِي مُعَبِّدٌ

بيّن لنا المفسّر الأندلسي ابن أبي الزمّين (ت 399 هـ)، في تفسيره استشهداً لكلمة (عبّدت) التي وردت في الآية الكريمة { وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ }⁵⁷. أي: اتّخذتهم عبداً. تشبيهاً بالمرابي الذي يتخذ المال ملكاً لنفسه كالعبيد⁵⁸.

فالإسلام جاء بشريعة سمحاء ألّف بين قلوب الناس، وبنى مجتمعاً فاضلاً يتعاون فيه المؤمنون على التعاون والبرّ والتّقوى، والخير في المجتمع، ونصرة الحقّ، ومؤازرة أهله، ونصرة المظلوم، والوقوف إلى جانبه، والأخذ على يد المفسدين، وإصلاح ذات البين، والسعي لوحدة الصّف، وتآلف القلوب، وبناء المجتمع الواحد، كما قال الشاعر غانم الرّوحاني:

بِفَضْلِ اللَّهِ تُمُّ التَّعَاوُنِ أَرْسَتْ أُمَّمٌ صُرُوحاً مِنَ الْمَجْدِ فَوْقَ الْقِمَمِ
فَلَمْ يُبَيِّنْ مَجْدٌ عَلَى فِرْقَةٍ وَلَنْ يَرْتَفِعَ بِاخْتِلَافٍ عِلْمٌ
مَعاً لِلْمَعَالِي يَدَاً بِالْيَدِ نَشِيدُ الْبِنَاءِ بِكُلِّ الْهَمِّ
فَمَبْدَاً التَّعَاوُنِ مِنْ دِينِنَا بِهِ اللَّهُ فِي مُحْكَمَاتِ حَكْمِ
فَمُدُّوا أَيْدِيكُمْ إِخْوَتِي نَعِيدُ بِنَاءِ مَجْدِنَا فِي شَمِّ

مكتبة الإمام الشافعي، الرياض، ط 3، 1408هـ - 1988م، 2 / 866. الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني، فتح الباري شرح صحيح البخاري، رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي، دار المعرفة، بيروت، 10، 1379 / 440.

54 - سورة البقرة، آية 276.

55 - سورة الروم، آية 39.

56 - عبد الله بن عبد المحسن بن عبد الرحمن التركي، مجمل اعتقاد أئمة السلف، وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد، المملكة العربية السعودية، ط 2، 1417هـ، 1 / 89. البخاري، كتاب الأدب، باب رحمة الناس واليهائم، برقم 6011، ومسلم، كتاب البر والصلة، باب تراحم المؤمنين وتعاطفهم وتعاضدهم، واللفظ له برقم 2586.

57 - سورة الشعراء، آية 22.

58 - Emin Cengiz, *Endülüş Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenin Örneği*, Ed. İbrahim Baz, Yaşar Acat, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, Mardin 2018, s. 239.

قال الشاعر أحمد شوقي:

إِنَّ التَّعَاوُنَ قُوَّةٌ عُلوِيَّةٌ تَبْنِي الرِّجَالَ وَتُبْدِعُ الأَشْيَاءَ

تتضح أهمية الرّحمة والتّعاون في الإسلام، وتكمن في أنّها أهم الرّكائز التي يقوم عليها المجتمع المسلم في كافة مكوناته.

والظاهر أنّ مَحَقَّ الرّبا للمال يكون في الدّنيا والآخرة لعموم النّصوص وعدم تخصيصها المحق بدار دون أخرى:

5-1-1 - ومن صور محقه في الدّنيا:

عدم بركنه، وإنفاقه فيما لا يعود على صاحبه بالنّفع، بل ينفقه فيما يضرّه، ليفينه أنّه كسب خبيث فينفقه في خبيث أيضاً، فيكتسب به إثمين: إثمًا في الاكتساب، وإثمًا في الإنفاق، ذلك أنّ كسب المال من حرام لا يجيز إنفاقه في الحرام كما يظنّ كثير ممّن يخوضون في الحرام. ثمّ إنّ من اشتغل حاجة الفقراء، وأكل أموال النّاس بالرّبا فإنّهم يبغضونه ويلعنونه ويدعون عليه، ممّا يكون سبباً لزوال الخير والبركة عنه في نفسه وماله، قال الله تعالى: { فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا * وَأَخَذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهِوا عَنْهُ وَأُكِّلِهِمُ أَمْوَالُ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا }⁵⁹.

لذا دعا الرّسول إلى الرّحمة والتّعاون، قال عليه الصّلاة والسّلام: (الرّاجِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ، ارْحَمُوا مَنْ فِي الأَرْضِ يَرْحَمَكُمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ)⁶⁰.

1247

إنّ التّعاون إشاعة الشّعور بواجب التّراحم في صفوف الجماعة عن طريق التّواصي به، والتّحاضّر عليه، واتّخاذها واجباً جماعياً فردياً في الوقت ذاته، يتعارف عليه الجميع، ويتعاون عليه الجميع، وقال أحد الشعراء⁶¹:

لولا التّعاون بين النّاس ما شرفت نفس ولا ازدهرت أرض بعمران

فالرّحمة والتّعاون حسنة مأمور بها أمر إيجاب أو استحباب، وذلك لأنّ ديننا الإسلاميّ يدعو إلى الوحدة والمودة والإخاء، ويدعو المؤمنين جميعاً إلى التّعاون على الخير في جميع مجالات الحياة، فبفضل التّعاون تتقدم الأمم وتزدهر.

59 - سورة النساء، الأيتان: 160-161.

60 - ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامي بن محمّد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، ط 2، 1420هـ - 1999م، 8 / 409. عبد الله بن محمّد الغنيمان، شرح كتاب التوحيد من صحيح البخاري، مكتبة الدار، المدينة المنورة، المملكة العربية السعودية، ط 1، 1405هـ، 1 / 262. علي بن سلطان محمّد القاري، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، تحقيق: جمال عيناوي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ط 1، 2001م، 9 / 182. فيصل بن عبد العزيز بن فيصل ابن حمد المبارك الحريملي النجدي، تطريز رياض الصالحين، تحقيق: عبد العزيز بن عبد الله بن إبراهيم الزبير آل حمد، دار العاصمة للنشر والتوزيع، الرياض، المملكة العربية السعودية، ط 1، 1423هـ - 2002م، 1 / 174.

61 - حسين بن محمّد المهدي، صيد الأفكار في الأدب والأخلاق والحكم والأمثال، 303.

5-1-2 - ومن صور محقه في الآخرة:

عدم تسخيرها في الطاعة لعلمه أنه محرّم، ولو تصدّق به، أو حجّ، أو أنفق في وجوه البرّ لكان حرياً بالرد، وعدم القبول، لأنّ الله - تعالى - طيب لا يقبل إلا طيباً، ثم إنّ ما يحصل له من شدّة الحساب والعذاب المرتّب على الرّبا في البرزخ، وعند النّشر من أعظم المحق، ذلك أنّ الأصل في المال منفعة ينفع صاحبه، والمرابي عاد عليه ماله بالضرر. وثبت عن النّبّي أنّه قال: (الرّبا وإنّ كُتِرَ فإنّ عاقبته تُصيرُ إلى قُلٍّ)⁶²، بمعنى قلّة أي أنّه يؤول إلى قلّة لما يفتح على فاعله من البلايا والمصائب التي تجتاح ما جمعه وتهلكه. وأكل الرّبا مُتَوَعِّدٌ بالنّار إن لم يتب، قال الله تعالى: { وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ }⁶³.

قال المناوي - رحمه الله -: أي أنّه وإن كان زيادة في المال عاجلاً يؤول إلى نقصٍ ومحقٍ أجلاً بما يفتح على المرابي من المغارم والمهالك، فهو ممّا يكون هباءً منثوراً. قال الطيّب: والكثرة والقلّة صفتان للمال لا للرّبا، فيجب أن يقدر: مال الرّبا، لأنّ مال الرّبا ربا⁶⁴.

ولا يشكّ مؤمن أنّ القليل المبارك من المال خير من الكثير المحقّق البركة، ولو كان الكثير محلّ إعجاب النّاس وتطلعاتهم ورغباتهم، ولذا قال الله تعالى: { قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ }⁶⁵.

5-2 - الرّبا سبباً لإزدياد الفقر

تفتّني ظواهر الأنانيّة، وعبادة المال، والحرص على كنزه، أنّه يقتل روح الشّفقة بالفقراء، ويعوّد النّباطو في عمل الخير والإحسان. وإذا ما استمرّ العالم على ظاهرة تفتّني الرّبا، وارتباط المعاملات الماليّة به، فإنّ النّهاية المحتومة: ازدياد الفقر والجوع حتّى يهلك أكثر البشر، واجتماع المال في خزائن فئة معدودة من كبار المرابين، وهذا ما جعل أحد كبار الاقتصاديين الأوروبيين يطلق على الرّبا: تجارة الموت، فيقول: الرّبا تجارة الموت، ومن شأنه أن يشعل الرّأسماليّون الحرب وإن أكلت أكبادهم في سبيل مضاعفة رأس المال ببيع السّلاح⁶⁶. وقال تعالى: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِنْ لَمْ تَقْعُوا فَأَدْثُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ }⁶⁷ وهذا هو الأصل في تحريم الإسلام على أهله المعاملة المعروفة باسم الرّبا.

نرى قلوب النّاس فارغة من معاني الرّحمة والتّعاون، يأكل قوئهم ضعيفهم، ويستغلّ غنيهم فقيرهم، ولا فضل للغنيّ سوى أنّه ذو مالٍ، ولا ذنب للفقير سوى أنّ ظروف حياته لم تهَيّئ له موادّ الغنى وسُبل

62 - شرف الدين الحسين بن عبد الله الطيّبي، شرح الطيّبي على مشكاة المصابيح المسمى بـ (الكاشف عن حقائق السنن)، تحقيق: عبد الحميد هندوي، مكة المكرمة، الرياض، ط 1، 1417 هـ - 1997 م، 7 / 2135. عبد الحق بن سيف الدين بن سعد الله البخاري الذّهلي الحنفي، لمعات التنقيح في شرح مشكاة المصابيح، تحقيق وتعليق: الأستاذ الدكتور تقي الدين الندوي، دار النوادر، دمشق، سوريا، ط 1، 1435 هـ - 2014 م، 5 / 538.

63 - سورة البقرة، الآية: 275.

64 - المناوي، محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 2، 1391 هـ - 1972 م، 4 / 50.

65 - سورة المائدة، آية 100.

66 - مجلة الاقتصاد الإسلامي، عدد: 91، جمادى الآخرة، 1409 هـ.

67 - سورة البقرة، آية 278 - 279.

الكسب، وفي هذا الجوّ المظلم تفتق جشع الأغنياء عن هذه المعاملة، وتقاصوا ممّن يُداينونهم بقرضٍ أو ثمنٍ - في مقابلة تأجيل القضاء - زيادةً عن رؤوس أموالهم، واتخذوا ذلك سبيلاً لجمع الأموال وتكديسها من دماء المحتاجين، وبذلك نشأت الرّاسماليّة الطّاغية، فمزّقت الإنسانيّة، وجعلت أفرادها أشبه بحيوان الغاب، الغنيّ يطمع، فيفترس الفقير، والفقير يحقد، ولكلّ سلاحه الذي يقتل به أخاه، يقول المتنبي :

يَجْنِي الْغِنَى لِلنَّامِ لَوْ عَقَلُوا مَا لَيْسَ يَجْنِي عَلَيْهِمُ الْعُدْمُ
هُمُ لِأَمْوَالِهِمْ وَأَسْنُ لَهُمْ وَالْعَارُ يَبْقَى وَالْجُرْحُ يَلْتَنُّ⁶⁸

يقول اللّثام مملوكون لأموالهم لأنهم يتعبون في حفظها وجمعها ومنعها وهي كأنها تشير عليهم بأن يصونها، ولا يبذلوا فيطيعونها ولا يملكونها، هم لأنهم ليست لهم قدرة على البذل لها، ولا أن يكسبوا بها محمّدةً في الدّنيا، أو أجراً ومثوبةً في العقبى، فإنّهم هم للأموال وليست لهم، بهذا يوصف اللّثام المكثر كما قال أيضاً أبو تمام:

فلمالك العبد المذل إذا غدا وهم لمالهم المصون عبيد

وقال الشّاعر عبد العزيز بن محمّد بن عبد المحسن السّلمان، مخاطباً الذي أكل المال بالباطل، قائلاً:

فَيَا أَكَلَ الْمَالِ الْحَرَامَ أَبِنَ لَنَا بِأَيِّ كِتَابٍ حَلَّ مَا أَنْتَ تَأْكُلُ
أَلَمْ تَدْرَ أَنَّ اللَّهَ يَدْرِي بِمَا جَرَى وَبَيْنَ الْبَرَايَا فِي الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ
حَنَانِيكَ لَا تَظْلِمُ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَبِالْبَعْثِ عَمَّا قَدْ تَوَلَّيْتَ تُسْأَلُ
وَتُوقَفُ لِلْمَظْلُومِ يَأْخُذُ حَقَّهُ فَيَأْخُذُ يَوْمَ الْعَرْضِ مَا كُنْتَ تَعْمَلُ⁶⁹

فالإسلام يعتمد في بناء المجتمع على جملة من المبادئ، أهمّها في الجانب الماديّ من الحياة: مطالباً كلّ فرد من أفراد المجتمع بالعمل على تحصيل رزقه الذي يكفل حاجته، ويوفّر له حياة ونفسية هادئة، وأشعر الإسلام - بهذا الجانب - الأغنياء الذين آتاهم الله من ماله، أنّ هذا المال وإن كان معقوداً في ملكيته بأسمائهم، إلّا أنّ حقّ الانتفاع به مشترك بينهم وبين إخوانهم الفقراء، الذين يكوّنون المجتمع معهم، ويكون راحته من راحتهم، واضطرابه من اضطرابهم، مُشترك بينهم وبين المصالح العامّة التي تحتاج إليها الجماعة في راحتها واستقرارها وإدارة شؤونها، وبعد هذا أوجب الإسلام مدّ يد المعونة إلى الفقراء والمساكين وأرياب الحاجات. بهذا الوضع الذي انتهجه الإسلام في بناء المجتمع، وربط به بين أفرادها بما يجعلهم كالبنيان يشدّ بعضه بعضاً، وكالجسم الواحد إذا اشتكى منه عضو تداعت له سائر الأعضاء بالسهر والحمّى.

5 - 3 - تفكك روح التعاون بين أفراد المجتمع

الرّبا من أخطر الأمراض التي تدمر المجتمعات الإنسانيّة إذ تجعل المجتمع ينقسم إلى قسمين، قسم

68 - أبو الحسن علي بن أحمد بن محمّد بن علي الواحدي، شرح ديوان المتنبي، 77 .
69 - عبد العزيز بن محمّد بن عبد المحسن السّلمان، موارد الظمان لدروس الزمان، لا يذكر اسم المطبعة، المملكة العربية السعودية، ط 30 ، 1982 م، 5 / 62 .

دائن وهم قلة قليلة، وقسم آخر وهم الأغلب مدين وما يتبع ذلك من اثارة الضغينة والحقد بين أفراد المجتمع، ويؤدي بالنهاية إلى دمار وهلاك المجتمع، وإن الربا يؤدي إلى عدم وجود القرض الحسن بين أفراد المجتمع، مما يسيء إلى روح التعاون بين أفرادهم، وبالتالي يسيء إلى الروابط والعلاقات العائليّة والاجتماعيّة، فتصبح العلاقة بين الناس علاقة ماديّة بحتة وليست علاقة إنسانيّة تعاونيّة.

فالإسلام يدعو إلى الخير والتعاون، ويأمر بالعطف على الفقراء والمساكين، وذوي الحاجات، قال الله تعالى: { وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ }⁷⁰. فلا نجاة، ولا خلاص، ولا سعادة، ولا فكاك من المصائب، إلا باتّباع المنهج الإسلامي القويم واتّباع ما جاء به من أحكام وتعاليم. وأمر الرسول - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بالتّراحم، والتّعاطف والتكاتف بين المسلمين، فقال عليه الصّلاة والسّلام: (المؤمن للمؤمن كالبنيان يشدُّ بعضُه بعضاً، وشبك بين أصابعه)⁷¹.

هذا حديث عظيم، فيه الخبر من النّبيّ صلى الله عليه وسلم عن المؤمنين أنّهم على هذا الوصف، ويتضمّن الحثّ منه على مراعاة هذا الأصل، وأن يكونوا إخواناً متراحمين متحابين متعاطفين، يحبّ كلّ منهم للآخر ما يحب لنفسه، ويسعى في ذلك، وأنّ عليهم مراعاة المصالح الكليّة الجامعة لمصالحهم كلّهم، وأن يكونوا على هذا الوصف.

وقد بيّن الله فضل من أعان عباده المؤمنين، ونفس عنهم الكرب، فعن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النّبي - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أنّه قال: (مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَىٰ مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ)⁷².

وقد لعن الله كلّ من اشترك في عقد الرّبا، فلعن الدائن الذي يأخذه، والمستدين الذي يعطيه، والكاتب الذي يكتبه، والشّاهدين عليه، وقال النّبي - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : (لعن آكل الرّبا، وموكّله،

⁷⁰ - سورة المائدة، آية 2 .

⁷¹ - الزحيلي ، وهبة بن مصطفى، التفسير المنير في العقيدة والشريعة والمنهج، دار الفكر المعاصر ، دمشق، ط 2 ، 1418 هـ ، 10 / 303 .
زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن، السلامي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي، روائع التفسير (الجامع لتفسير الإمام ابن رجب الحنبلي)، جمع وترتيب: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمّد، دار العاصمة ، المملكة العربية السعودية ، ط 1 ، 1422 هـ - 2001 م ، 2 / 285 .

⁷² - عمر بن عبد الرحمن القزويني أبو المعالي، مختصر شعب الإيمان للبيهقي، تحقيق : عبد القادر الأرنؤوط، دار ابن كثير ، دمشق، 1405 هـ ، 1 / 42 . فيصل بن عبد العزيز بن فيصل ابن حمد المبارك الحريملي النجدي، توفيق الرحمن في دروس القرآن، حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه: عبد العزيز بن عبد الله بن إبراهيم الزبير آل محمّد، دار العاصمة ، الرياض، المملكة العربية السعودية ، دار العليان للنشر والتوزيع، القصيم ، بريدة، ط 1 ، 1416 هـ - 1996 م ، 1 / 75 .

وكاتبه، وشاهديه، وقال: هم سواء⁷³.

والرّبَا هو السّبب الرّئيسي لانتحار كثير من المقترضين الذين عجزوا عن سداد ديونهم ، وهو السّبب في انتشار الجريمة والانتقام بين أصحاب رؤوس الأموال وكبار المرابين، ممّا يكون سبباً في رفع الأمن، وبسط الخوف والذّعر في المجتمعات، والله سبحانه وتعالى حرّم الظلم، كما جاء في الحديث القدسيّ على لسان رسولنا محمّد — صلى الله عليه وسلم —: (يَا عِبَادِي: إِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالُمُوا).

الخاتمة

للربا أضرار اجتماعيّة واقتصاديّة جمة تؤثر على حياة الفرد والأسرة والمجتمع، وهذا ما أكّدته الدّيانات السّماويّة والدّراسات الاقتصاديّة والاجتماعيّة، وأيضاً أكّدته نتاجات الحضارة وخبرات البنوك، وتجارب المرابحين والتّجار، كلّ هؤلاء يؤكّدون أنّ الرّبَا مرض سرطاني يجب أن يُستأصل من جذوره لكي تعيش الشّعوب بأمان، ويعمّ الرّخاء، ويحيى النّاس على الحبّ والتّآخي، والشّعور بالمسؤوليّة تجاه الآخرين.

المراجع والمصادر:

- القرآن الكريم.
- إبراهيم زكي الدين، نظرية الربا المحرم، دار مطابع الشعب، القاهرة، مصر، 1964 م.
- ابن الأثير الجزري، مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد بن محمد بن محمد بن عبد الكريم الشيباني، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي، محمود محمد الطناحي، المكتبة العلمية، بيروت، 1399 هـ - 1979 م.
- ابن قدامة، موفق الدين أبي محمد عبد الله بن أحمد بن محمد، المعنى، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي - عبد الفتاح الحلو، دار عالم الكتب، ط 3، 1417 هـ - 1997 م.
- ابن قضيبة البان الحلبي، عبد الله بن محمد حجازي بن عبد القادر بن محمد، اعتنى بها: عمرو سيد شوكت، دار الكتب الوطنية، بيروت، لبنان، بدون تاريخ.
- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر القرشي الدمشقي، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، ط 2، 1420 هـ - 1999 م.
- ابن منظور، أبو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم لسان العرب، دار صادر، 2003 م.
- أبو العباس أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة الحسيني الأتجري الفاسي الصوفي، البحر المديد في تفسير القرآن المجيد، تحقيق: أحمد عبد الله القرشي رسلان، طبعة الدكتور حسن عباس زكي، القاهرة، 1419 هـ.
- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة، بيروت، لبنان، ط 1، 1422 هـ.

- التهانوي، ظفر أحمد العثماني، أعلاء السنن، إدارة القرآن والعلوم الإسلامية، كراتشي، باكستان، 1717 هـ، 14 / 537 .
- الزحيلي، وهبة بن مصطفى، التفسير المنير في العقيدة والشريعة والمنهج، دار الفكر المعاصر، دمشق، ط 2، 1418 هـ.
- السرخسي شمس الدين، المبسوط، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 1، 1409 هـ - 1989 م.
- الشافعي، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني، فتح الباري شرح صحيح البخاري، رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فواد عبد الباقي، دار المعرفة، بيروت، 1379.
- الشربيني، مغني المحتاج على متن منهاج الطالبين، اعتنى به: محمد خليل عيتاني، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 1، 1997 م.
- الشوكاني اليمني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله، نيل الأوطار، تحقيق: عصام الدين الصبابي، دار الحديث، مصر، ط 1، 1413 هـ - 1993 م.
- الصنعاني، محمد بن إسماعيل بن صلاح بن محمد الحسني، التتويز شرح الجامع الصغير، تحقيق: محمد إسحاق محمد إبراهيم، مكتبة دار السلام، الرياض، ط 1، 1432 هـ - 2011 م.
- العثيمين، محمد بن صالح، الشرح الممتع على زاد المستقنع، تحقيق: عمر بن سليمان الحفيان، دار ابن الجوزي، ط 1، 1422 هـ - 2002 م.
- القاري، علي بن سلطان محمد، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، تحقيق: جمال عيناوي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ط 1، 2001 م.
- القرطبي، محمد بن أحمد الأنصاري، الجامع لأحكام القرآن تفسير القرطبي، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي، مؤسسة الرسالة، ط 1، 1427 هـ - 2006 م.
- الكلثاني، محمد بن إسماعيل بن صلاح بن محمد الحسني، تحقيق: محمد إسحاق محمد إبراهيم، مكتبة دار السلام، الرياض، ط 1، 2011 م.
- المرادوي دمشقي، علاء الدين أبو الحسن علي بن سليمان الصالحي الحنبلي، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف، دار إحياء التراث العربي، ط 2، بدون تاريخ.
- المناوي القاهري، زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، المكتبة التجارية الكبرى، مصر، ط 1، 1365 هـ.
- المناوي، الإمام الحافظ زين الدين عبد الرؤوف، التيسير بشرح الجامع الصغير، مكتبة الإمام الشافعي، الرياض، ط 3، 1408 هـ - 1988 م.
- المناوي، محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 2، 1391 هـ - 1972 م.
- النووي، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري، صحيح مسلم بشرح النووي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط 2، 1392 هـ.
- زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن، السلامي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي، روائع التفسير (الجامع لتفسير الإمام ابن رجب الحنبلي)، جمع وترتيب: أبي معاذ طارق بن عوض الله بن محمد، دار العاصمة، المملكة العربية السعودية، ط 1، 1422 هـ - 2001 م.
- سعيد بن علي بن وهف القحطاني، الربا أضراره وآثاره في ضوء الكتاب والسنة، تقديم: صالح بن فوزان الفوزان، مؤسسة الجريسي، الرياض، السعودية، بدون تاريخ.
- شرف الدين الحسين بن عبد الله الطيبي، شرح الطيبي على مشكاة المصابيح المسمى بـ (الكاشف عن حقائق السنن)، تحقيق: عبد الحميد هندواوي، مكة المكرمة، الرياض، ط 1، 1417 هـ - 1997 م.
- عبد الحق بن سيف الدين بن سعد الله البخاري الذهلوي الحنفي، لمعات التنقيح في شرح مشكاة المصابيح، تحقيق وتعليق: الأستاذ الدكتور تقي الدين الندوي، دار النوادر، دمشق، سوريا، ط 1، 1435 هـ - 2014 م.

- عبد الله بن عبد المحسن بن عبد الرحمن التركي، مجمل اعتقاد أئمة السلف، وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد، المملكة العربية السعودية، ط 2 ، 1417هـ.
- عبد الله بن محمد الغنيمان، شرح كتاب التوحيد من صحيح البخاري، مكتبة الدار، المدينة المنورة، المملكة العربية السعودية، ط 1 ، 1405 هـ .
- عثمان بن علي الزيلعي فخر الدين - أحمد الشلبي شهاب الدين، تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق وبهامشه حاشية الشلبي، المطبعة الأميرية الكبرى ببولاق، ط 1 ، 1314 هـ .
- عدد من المختصين بإشراف صالح بن عبد الله بن حميد، نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم، دار الوسيلة، جدة، المملكة العربية السعودية، ط 4، بدون تاريخ.
- عمر بن عبد الرحمن القزويني أبو المعالي، مختصر شعب الإيمان للبيهقي، تحقيق: عبد القادر الأرناؤوط، دار ابن كثير ، دمشق، 1405 هـ .
- عمر بن عبد العزيز المترك، الربا والمعاملات المصرفية، تحقيق: بكر أبو زيد، دار العاصمة، ط 2، 1416 هـ .
- فيصل بن عبد العزيز بن فيصل ابن حمد المبارك الحرملني النجدي، توفيق الرحمن في دروس القرآن، حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه: عبد العزيز بن عبد الله بن إبراهيم الزير آل محمد، دار العاصمة ، الرياض، المملكة العربية السعودية ، دار العليان للنشر والتوزيع، القصيم ، بريدة، ط 1 ، 1416 هـ - 1996 م .
- مالك بن أنس، موطأ مالك، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، مصر، 1406هـ - 1985م .
- محمد أبو زهرة، بحوث في الربا، دار الفكر العربي، القاهرة، بدون تاريخ.
- محمد بن عبد الله الزركشي أبو عبد الله، شرح الزركشي على متن الخرقى، تحقيق: عبد الملك بن عبد الله بن دهب، مكتبة الأسدى، مكة المكرمة، ط 3 ، 2009 م.
- محمد بن علي بن محمد الشوكاني، فتح القدير، اعتنى به وراجعه: يوسف الغوش، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 4 ، 2007 م.
- محمد عبد الرؤوف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، دار المعرفة، بيروت، لبنان، ط 2، 1391 هـ - 1972م.
- محمد علي الشوكاني، نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار، تحقيق: محمد صبحي بن حسن حلاق، دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، ط 1 ، 1427.
- محمد علي الشوكاني، نيل الأوطار من أسرار منتقى الأخبار، تحقيق: محمد صبحي بن حسن حلاق، دار ابن الجوزي، المملكة العربية السعودية، ط 1 ، 1427.
- مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت ، لبنان، 2010 م.
- فخر الدين الرازي، أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي، مفاتيح الغيب = التفسير الكبير، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط 3 ، 1420 هـ.

Cengiz, Emin, Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği, Ed. İbrahim - Baz, Yaşar Acat, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Birinci Baskı, Mardin 2018.

الموارد المالية وسبل تنميتها من خلال السنة النبوية

Finans Kaynaklarının Nebevi Sünnete Göre Geliştirilmesi

Doç. Dr. Mohammed Al İbrahim

Dr. Ahmet Özdemir

(Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı)

Özet

İslam dini, ekonomik kazancı şeri hükümlerin bir gayesi olarak görerek Müslümanları günlük hayattaki ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlamak için ticari faaliyette bulunmaya, çalışmaya ve üretmeye teşvik etmiştir. Dolayısıyla dinimiz alın teri, emek ve sermayeye önem atfetmiştir. Müslüman kişi İslam'ın uygun gördüğü usulle çalışır ve infakta bulunursa bu davranışıyla, günlük hayattaki ihtiyaçlarını karşıladığı ve toplumsal olarak ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı gibi Allah'ın rızasına uygun hareket ettiği için söz konusu ticari faaliyetten sevap da kazanmaktadır. Ancak eldeki mali kaynakları, İslam'ın meşru görmediği faiz, kumar, haksız kazanç, karaborsa ve gasp gibi gayri meşru yollarla kazanır veya tüketirse bu davranışıyla da haram işlemiş olmaktadır. Müslüman kişi, mal ve mülkün asıl sahibinin Allah olduğu ve kendisinin bu konuda bir vekil konumunda olduğunu bildiği için sahip olduğu mali imkanları Allah ve resulünün arzu ettiği istikamette harcar. Bu tebliğde İslam dinine göre mali kaynakların neler olduğu, söz konusu ekonomik kaynakların Kur'an ve sünnete uygun bir şekilde nasıl geliştirileceği ve İslam'a göre bu husustaki ilke ve prensiplerin neler olduğu tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Kuran, sünnet, iktisat, ticaret.

المقدمة:

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين، أما بعد:

فإن الإسلام أولى المال عنايةً تامة، وجعله أحد مقاصد الشريعة، وذلك أن المال عصب الحياة، وعمودها الفقري؛ لذلك حثَّ المسلم على العمل والإنتاج ليحقق المرء لنفسه ما يريد من مأكل وملبس ومسكن، ويُمكنه به تحصيل الأجر والثواب في إنفاقه على الأرحام، وفي سبيل الله تعالى، وبناء المساجد، وتجهيز الغزاة وغيرها، إن سلك الطرق المشروعة في كسبه وإنفاقه.

وقد يكون المال بيده فيقوده إلى الهلاك إذا تتبع جمع المال وتنميته بطرق ملتوية محرمة، كالتعدي على أموال الناس وأكلها بالباطل عن طريق الرشا والربا، والغش والاحتكار والقمار، والتجارة المحرمة، أو المنهي عنها شرعاً مما لا يجوز بيعه أو شراؤه.

والمسلم يعلم أن المال مال الله، وما هو إلا نائب عنه ومستخلف فيه، فإنه لا يتصرف فيه إلا بما يرضي الله ورسوله، أخذاً وعطاءً كما يتصرف الوكيل بمال موكله، كما قال الله عز وجل في كتابه الكريم: ﴿وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ﴾ [الحديد: 7]، والقرآن الكريم والسنة النبوية فيهما من النصوص ما يضبط تصرفات المسلم في نشاطه الاقتصادي إباحةً وحرمة، لذا رأيت أن أكتب في طرق كسب المال وسبل تنميته في ضوء الكتاب والسنة، أو: (الموارد المالية: إدارتها وتنميتها في السنة النبوية).

هذا وإنني لأعلم أن البحث على إطلاقه واسعٌ ومتشعب، إلا أنني سأحاول جاهداً إن شاء الله تعالى أن أوجزه حسب الوقت المتاح دون إسهابٍ ممل أو اختصارٍ مخل، وسيكون من المقدمة: التي أبين فيها أهمية المال، وتنوع كسبه بين ممدوح ومذموم، وأن السنة النبوية فيها من الضوابط التي تحد تصرفات المرء ليسير على منهج الإسلام في حياته كلها.

أما **المبحث الأول**: فسأبحث فيه بعض طرق كسب المال المشروعة من تجارة، أو زراعة أو صناعة، أو مهنٍ وخدماتٍ أخرى، يقوم بها الفرد المسلم بعد معرفته بما يحلُّ منها وما يحرم.

وأما **المبحث الثاني**: فسيكون عن بعض وسائل جمع المال بالطرق المحرمة، كأكل أموال الناس بالباطل عن طريق الربا والرشوة، وأكل مال اليتيم، والتطيف في الميزان، أو السرقة والغصب وغيرها، وبيان أثر ذلك على الفرد والمجتمع.

وأما **الخاتمة**: فسأذكر فيها أهم ما توصلت إليه من نتائج، وما يمكن أن أوصي به نفسي وغيري، لعل الله أن يجعل خواتمنا على خير، وأن يكون هذا العمل وغيره متقبلاً مع الإخلاص في القصد والنية، والحمد لله رب العالمين.

1. أهمية المال ومكانته:

للمال أهمية كبرى في الإسلام، وهو ركنٌ من أركانه وقاعدةٌ من قواعده الأساسية؛ لأن الزكاة عبادة مالية وهي أحد أركان الإسلام، بل أن هناك أموراً أخرى تحتاج إقامتها إلى المال، فالصلاة تحتاج لبناء المساجد وما يتعلق بها، والحج لا يستطيع الناس القيام به إلا بالمال، وكذلك الوقف والصدقة وصلة الرحم وغيرها من أعمال الخير لا بد لها من المال، وكذلك الجهاد وتبليغ الدعوة إلى الله يحتاج إلى مال، لذلك ترى كثيراً من المحسنين يُسبَلون أموالهم في سبيل الله، فينتفع بها الغني والفقير والمسافر والمقيم، فلا تمتد يد أحدهم إلى الناس يسألونهم فيذلون أنفسهم ويريقون ماء وجوههم عند الحاجة.

ولأهمية المال جاء ذكره في القرآن الكريم في أكثر من ثمانين موضعاً (86) فالمال ملك لله تعالى ونسبته إليه نسبة حقيقية، وإذا أضيف للإنسان فهي نسبة مجازية، ومراعاة لفطرته التي تحب امتلاك المال وتسعى في جنبه والحرص عليه، قال تعالى: ﴿وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ﴾ [النور: 33]، فإذا ما عرفنا ذلك لم يكن تصرفنا فيه كسباً وإنفاقاً إلا على الوجه الذي ينفع عباد الله ومن الوجه الذي يرضي الله تعالى لأننا مسؤولون من أين اكتسبناه وفيه أنفقناه.

ومن ملك المال عاش في عزّة وكرامة، فهو يعطي ولا يطلب، وينفق ولا يسأل، ومن قلّ ماله أو كان فقيراً هان على غيره وضعف في نفسه، كما الدول إذا ملكت المال كانت لها القوة والمنعة فعز جاهها وهابها عدوها لما تملك من عدة وعتاد.

ومع ما للمال من أهمية فهو وسيلة لا غاية، يسعى المرء للحصول عليه من أجل نفسه وأهله وعياله وقضاء حاجاته { **وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ولا تنسى نصيبك من الدنيا** } [القصص: 77].

2. طرق كسب المال:

الكسب في اللغة: طلب الرزق، وأصله الجمع، قال سيبويه: كَسَبَ أصاب، واكتسب: تصرف واجتهد⁽⁷⁴⁾

واصطلاحاً: ما يتحراه الإنسان مما فيه اجتلاب نفع وتحصيل حظ⁽⁷⁵⁾....

أما طرق كسب المال فهي كثيرة ومتعددة ومتنوعة المصادر: منها المشروع المحمود، ومنها الممنوع المذموم، ومن هنا فإنه يجب على المرء أن يعرف الأحكام الشرعية التي توصله إلى الطرق المحمودة؛ ليقبى نفسه من الوقوع في المحرمات المهلكات فيكون ماله صالحاً وقد أطعم أهله وولده صالحاً، لقوله صلى الله عليه وسلم: (**فأيا ما جسد نبت من سحت فالنار أولى به**)⁽⁷⁶⁾ وقد أمر الإنسان بالكسب والعمل مهما كان وقلّ نتاجه، فعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (**لأن يحتطب أحدكم حزمة على ظهره خير من أن يسأل أحداً فيعطيه أو يمنعه**)⁽⁷⁷⁾ كما أمر بأكل الطيبات والإنفاق منها.

قال تعالى: { **يا أيها الذين آمنوا أنفقوا من طيبات ما كسبتم ومما أخرجنا لكم من الأرض** } [البقرة: 267].

وأفضل الكسب ما كان بعمل اليد، فعن المقدم بن معد يكرب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (**ما أكل أحدٌ طعاماً قط خيراً من أن يأكل من عمل يده**، وإن نبي الله داود عليه السلام كان يأكل من عمل يده)⁽⁷⁸⁾.

- انظر: الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية: إسماعيل بن حماد الجوهري، ط4، دار العلم للملايين 74 بيروت، 1407هـ-1987م. 41/2، لسان العرب: ابن منظور محمد بن مكرم، دار صادر بيروت، ط1: 5/3870، مادة كسب.

- انظر: مفردات القرآن: الحسين بن محمد الأصفهاني، دار القلم دمشق: 2/297.⁷⁵

- ينظر: موارد الظمان إلى صحيح ابن حبان: نور الدين علي بن أبي بكر الهيثمي، تحقيق: حسين أسد: 76 41/5. الاحسان: 111/3-112، برقم: 1720، واسناده قوي.

- أخرجه البخاري: صحيح البخاري: محمد بن إسماعيل البخاري، تحقيق: مصطفى البغا، دار ابن باب كسب الرجل وعمله بيده، 57/3 برقم(1968). ومسلم: صحيح مسلم: كثير، ط3، 1407هـ-1987م. مسلم بن الحجاج النيسابوري، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار احياء التراث العربي بيروت. كتاب الزكاة، باب كراهة السؤال، برقم (1042).

- أخرجه البخاري: باب كسب الرجل وعمله بيده، 57/2، برقم (1966)، مسند أحمد: أحمد بن حنبل،⁷⁸ دار الرسالة، ط1، 1421هـ-2—1م: 418/28، برقم: 17181.

a. المبحث الأول: طرق الكسب المشروعة

جمهور العلماء على أن طرق الكسب المشروعة تكون في الزراعة، والتجارة والصناعة، والإجارة، وهذه هي الطرق الرئيسية.

أما الزراعة: فعني بها العناية بالأرض وفلاحتها، وهذا يشمل الإنتاج النباتي والحيواني، لسد حاجات الإنسان من مأكلي وملبسي ومسكن ولذا؛ تعتبر من أكثر أنواع النشاط الاقتصادي الذي يحتاجه سكان الأرض قال تعالى: {يَأْيُهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ} [البقرة: 267] وقال صلى الله عليه وسلم: (ما من مسلم يغرس غرساً أو يزرع زرعاً فيأكل منه طيرٌ أو إنسانٌ أو بهيمةٌ إلا كان له به صدقة)⁽⁷⁹⁾، وقال تعالى: {وَإِنْ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ نَسَيْتُمْ مِمَّا فِي بَطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ} [المؤمنون: 21].

وأما التجارة: فقد ورد ذكرها في القرآن الكريم مراتٍ متعددة، قال تعالى: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُوا إِلَيْهَا} [الجمعة: 11]، وقال أيضاً: {يَأْيُهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ} [الصف: 10] وقال أيضاً: {إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ} [النساء: 9]، ففي هذه الآيات وغيرها حثٌ على امتهان التجارة والعمل بها، ففيها البركة والنماء، وقد امتهنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فإنه سئل أي الكسب أطيب؟ قال: (عمل الرجل بيده وكل بيع مبرور)⁽⁸⁰⁾، ولا بد لها من أن تتحقق فيها الشروط الشرعية كالرضا، وطيب النفس، مع البعد عن كل ما يخالف شرع الله تعالى، إضافةً إلى تحقق العوامل التي تشجع النشاط التجاري، ومن أهمها: إمكانية الاتصال وسهولته، والاتفاقيات التجارية، والدعاية للسلع التجارية، فإذا ما توفرت هذه العوامل وانتفت عوامل أخرى معيقة للنشاط التجاري، كالأزمات السياسية والحروب، والسياسات التجارية والمالية للحكومات، حققت التجارة ما يراد منها من نماءٍ، وقُلَّت الأسعار، وازداد النشاط، ولم تتكدس رؤوس الأموال بيد حفنة من الناس تريد امتصاص دمائهم وأموالهم، فما الصراع الدائرة رحاه في العالم إلا صراع بين من يملك ومن لا يملك⁽⁸¹⁾ فعن كعب بن عياض رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن لكل أمةً فتنه وفتنة أمتي المال)⁽⁸²⁾، وعن عبد الله بن عباس رضي

- أخرجه البخاري: كتاب الحرث والمزارعة: باب فضل الزرع والغرس إذا أكل منه، 3/ 103، برقم: 79.

(2195). ومسلم: باب فضل الغرس والزرع، برقم: (1553).

ذكره مجمع الزوائد: نور الدين علي بن أبي بكر الهيثمي، دار الفكر بيروت، 1412هـ: 102/4، 80 برقم (6212) وقال: رواه الطبراني في الأوسط والكبير ورجاله ثقات.

- ينظر: الموارد الاقتصادية: محمد أزهري السماك، طبع: مطابع جامعة الموصل، 1978-1979م: 81.

ص46.

- أخرجه سنن الترمذي: محمد بن عيسى، تحقيق: أحمد شاكر، دار التراث العربي بيروت: محمد بن 82 عيسى، تحقيق: أحمد شاكر، دار التراث العربي بيروت: كتاب الزهد، باب: ما جاء أن فتنة هذه الأمة في المال، 147/4، برقم: (2336)، وقال: هذا حديث حسن صحيح غريب، إنما نعرفه من حديث معاوية ابن صالح، والحاكم في المستدرک على الصحيحين: الحاكم أبي عبد الله النيسابوري، - 405، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، ط1، 1411هـ-1991م، دار الكتب العلمية بيروت: كتاب الرقاق: 4/ 254، وقال: هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه.

الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال (لو كان لابن آدم واديان من مالٍ لابتغى ثالثاً ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب ويتوب الله على من تاب) (83).

وأما حرفة الصناعة: ففي القرآن الكريم ورد ذكر بعض الصناعات التي قام بها بعض الأنبياء كما في قوله عن نوح عليه السلام: ﴿ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا لَهُ [المؤمنون: 27] ، وقد امتنَّ الله على داوود عليه السلام أن علمه صنعة لبوس قال تعالى: ﴿ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَعَلَّمَاهُ صِنْعَةَ لِبُوسٍ لَكُمْ لَتَحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴾ [الأنبياء: 79-80] ، ونقل عن ابن عباس رضي الله عنهما أن داوود كان زراداً، وكان آدم حراثاً، وكان نوح نجاراً، وكان ادريس خياطاً، وكان موسى راعياً.

هذه هي أهم الطرق المشروعة للكسب إن قام بها الإنسان مبتغياً بذلك وجه الله تعالى وملتمزاً آداب الشريعة في العمل نماً الله في رزقه وزاد في أجره وبارك فيه وفي ماله.

وهناك طرقٌ فرعية في الكسب منها ما يكون بعوضٍ وأخرى بغير عوض ومنها ما تكون بغير عمل وأخرى لا بد لها من عمل.

أما المكاسب بعوض: فإما أن تكون عن مالٍ كالبيع، وإما أن تكون عن عمل كالإجارة وغيرها، وأما التي بغير عوض: كالميراث والغنيمة والهبة، والأحباس وإحياء الموات والصيد والحطب وغيرها...

وسواء كانت طرق الكسب أصيلةً أو فرعيةً فما دامت مشروعةً وبشروطها التي أباحتها الشريعة فليس في ذلك من حرج في تناولها أو العمل بها.

b. المبحث الثاني: الطرق المحظورة لكسب المال:

أولاً: طرقٌ نُهي عنها لذاتها: كالسرقة وما يلحق بها مما هو على شاكلتها، إلا أنه لا يعاقب فاعلها كالمختلس والمنتهب والغالّ والخائن.

أ_ السرقة: وهي أخذ الشيء من الغير على وجه الخفية، وشرعاً: أخذ مكلّفٍ عاقلٍ بالغٍ خفيةً قدر عشرة دراهم مضروبة محرزة بمكان بلا شبهة⁽⁸⁴⁾، فإذا كانت أقل من عشرة دراهم فلا يجب الحد على من أخذها؛ لكن يجب عليه رد ما أخذه ويعزّر تعزيراً يليق به لقوله صلى الله عليه وسلم (على اليد ما أخذت حتى تؤديه)⁽⁸⁵⁾ فإذا توافرت الشروط وجب الحد وهو القطع كما في قوله تعالى: ﴿ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا

- أخرجه البخاري: باب ما يتقى من فتنة المال: 8/ 92، برقم: (6436)، وابن صحيح ابن حبان: محمد⁸³ في باب ذكر بن حبان البستي، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيروت، ط2، 1414هـ-1993م. البيان بأن قوله: لو كان لابن آدم واديان من ذهب...، 8/ 30، برقم(3237)، وفي مجمع الزوائد: 7/ 296، برقم(11510)، وقال: رواه أحمد، ورجاله رجال الصحيح.

- ينظر مختار الصحاح: محمد بن أبي بكر الرازي، مكتبة لبنان بيروت، 1415هـ-1995م: ص326،⁸⁴ المصباح المنير: 1/ 274، التعريفات: ص156.

- أخرجه سنن أبي داود: سليمان بن الأشعث السجستاني، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، دار الفكر بيروت، والمكتبة العصرية بيروت: كتاب البيوع برقم(3561)، والترمذي في البيوع برقم(1266)،⁸⁵

أيديهما جزاءً بما كسبا نكالاً من الله والله عزيزٌ حكيم} [المائدة: 38]، وأما الخائن والمختلس والمنتهب فقد (ليس على خائنٍ ولا منتهبٍ ولا مختلسٍ قطعٌ) (86). قال النبي صلى الله عليه وسلم

ب_ القمار: وهو الخداع، وكل لعب يشترط فيه غالبٌ من المتغالبين شئٍ من المغلوب فهو قمار (87).

وكل ما كان يعتمد على الحظ فهو قمار كالانصيب وغيره، وهو حرام بكل صورته وأنواعه لقوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ{

[المائدة: 90].

ج_ الغصب وهو لغةٌ: أخذ الشئِ ظلماً وقهراً سواء كان مالاً أو غيره، أو هو أخذ مالٍ متقوم بغير إذن مالكة بلا خفية (88)، وهو حرامٌ شرعاً لقوله تعالى: { وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالِكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ } [البقرة: 188].

كل المسلم على المسلم حرام، دمه وماله وعرضه (89). (ولقوله صلى الله عليه وسلم

ج_ الرِشوة: وهي ما يعطيه المرء لحاكم أو غيره ليحكم له، أو يحمله على ما يريد، أو ما يعطى لإبطال حق أو إحقاق باطل (90)، قال تعالى: { وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالِكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا

وقال: حديث حسن صحيح، وقال في التوضيح بشرح الجامع الصحيح: 16 / 463، رواه أصحاب السنن الأربعة، وحسنه الترمذي، والحاكم، وقال: صحيح على شرط البخاري، ونازعه صاحب الإلمام-ابن دقيق العيد- المتوفى 702هـ، وذكره ابن حزم بأن قال: الحسن لم يسمع من سُمرة.

- أخرجه أبو داود: كتاب القطع في الخلسة، 4 / 551، برقم (4391)، والترمذي: كتاب الحدود، باب ما 86 ماء في الخائن والمختلس 4 / 52، برقم (1448) وقال: هذا حديث حسن صحيح، والعمل على هذا عند أهل العلم، والنسائي: كتاب قطع السارق: باب ما لا قطع فيه، 8 / 88، وابن ماجه كتاب الحدود: باب المنتهب العلم، والخائن والسارق، 2 / 864.

وقد ضعّف هذا الحديث جماعةً بحجة أن ابن جريج لم يسمع من أبي الزبير.

_ والمختلس: أخذ الشئِ بسرعة وعلى غفلة، الصحاح: 5 / 64.

_ والمنتهب: أخذ المال على وجه الغلبة والقهر: المصباح المنير: 2 / 627.

_ ينظر التعريفات: ص 229. 87.

_ ينظر التعريفات: ص 208. 88.

- ينظر الجمع بين الصحيحين: عبد الحق الإشبيلي، - 582، اعتنى به: حمد بن محمد الغماس، ط 1، 89

1419هـ-1999م، دار المحقق للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية. باب في البر والإثم وصلة

الرحم، 3 / 672.

- ينظر التعريفات: ص 148، والمصباح المنير: 1 / 228. 90.

من أموال الناس بالإثم وأنتم تعلمون} [البقرة: 188]، وقد لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم الراشي والمرتشي⁽⁹¹⁾.

د - والبيوع المحرّمة: كبيع الميتة، والدم، ولحم الخنزير، والأصنام. والأصل فيها قوله صلى الله عليه وسلم فيما رواه جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم فتح مكة يقول: (إن الله ورسوله حرّم بيع الخمر والميتة والخنزير والأصنام. فقيل: يا رسول الله أرأيت شحوم الميتة فإنها تطلى بها السفن، ويدهن بها الجلود، ويستصبح بها الناس؟ فقال: لا هو حرام. ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك: قاتل الله اليهود إن الله لما حرّم شحومها جملوه، ثم باعوه فأكلوا ثمنه)⁽⁹²⁾.

وقوله: لا هو حرام أي: لا تبيعوها فإن بيعها حرام، والضمير يعود على الصحيح إلى البيع لا على الانتفاع.

وهناك أنواعٌ تلحق بهذا النوع وهي كثيرةٌ لم أذكرها خشية الإطالة.

ثانياً: ما نهى عنها لصفةٍ فيها: كبيع الغرر⁽⁹³⁾، وتلقي الركبان⁽⁹⁴⁾، والنجش⁽⁹⁵⁾، والعينة⁽⁹⁶⁾، وبيع العربون⁽⁹⁷⁾، وبيعتين في بيعة⁽⁹⁸⁾، وبيع الثمار قبل بدو صلاحها⁽⁹⁹⁾.

هذا ما أردت الكتابة والبحث فيه وقد ذكرت في المقدمة أن البحث طويلٌ ومتشعبٌ، وما ذكرته كان على الاختصار والله أعلم، والحمد لله رب العالمين.

- أخرجه: أبو داود في كتاب الأفضية باب: في كراهية الرشوة، 300/3، برقم (3580)، والترمذي في 91 كتاب الأحكام، باب ما جاء في الراشي والمرتشي في الحكم، برقم (1337) وقال: هذا حديث حسن صحيح، وابن ماجه: كتاب الأحكام باب التغليظ في الحيف والرشوة، 2775/2.

- أخرجه البخاري: كتاب البيوع، باب بيع الميتة والأصنام، 84/3، برقم (2236)، ومسلم في كتاب 92 المساقاة، باب تحريم بيع الخمر والميتة، 1307/3، برقم (1581).

- وهو: الخطر، ونهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الغرر، وهو مثل بيع السمك في الماء 93 والطير في الهواء. ينظر: الصحاح 768/2.

- يعني: تلقى القادمين إلى المدينة، وشراء منهم سلعتهم المعدّة للبيع. ينظر: معجم لغة الفقهاء: 226/1. 94

- وهو: أن تُزاد في المبيع بثمن كثير؛ لينظر إليك الناظر فيقع فيه. ينظر مقاييس اللغة: 394/5. 95

- وهي: أن يستقرض رجلٌ من تاجرٍ شيئاً فلا يقرضه قرصاً حسناً بل يعطيه عيناً، ويبيعها من المستقرض 96 بأقل من القيمة. ينظر: التعريفات: 48/1.

- وهو: أن يدفع المشتري للبائع شيئاً جزءاً من الثمن، على أنه إن أخذ السلعة كان ما دفعه جزءاً من 97 الثمن، وإن عدل عن الشراء كان ما دفعه للبائع. ينظر: معجم لغة الفقهاء: 114/1.

- وهو أن يقول: بعتك هذا الثوب نقداً بعشرة، ونسيئةً بخمسة عشر، فلا يجوز. ينظر النهاية في غريب 98 الحديث، 173/1.

- وتسمى: المخاضرة، لأن المتبايعين تبايعا شيئاً أخضر بينهما. ينظر تاج العروس، 352/6. 99

3. وختاماً أقول:

إن للمال أهمية عظيمة في حياة المرء وذلك لما فيه من توفير الحياة الكريمة له، وقد حثَّ الإسلام على العمل والإنتاج، وحذَّر من الخمول والكسل، ودعا إلى الكسب المشروع، ونهى عن الكسب الممنوع، وبينه في كتاب الله الكريم، وسنة المصطفى صلى الله عليه وسلم، فالحلال بيِّن والحرام بيِّن وما على المسلم إلا أن يسلك ما أمر الله به ورسوله ليحظى بالفوز يوم اللقاء ويحشر مع الأنبياء والشهداء ويفوز بالجنة وينجو من النار والحمد لله رب العالمين.

قائمة المصادر والمراجع:

- _ القرآن الكريم.
- _ التعريفات: علي بن محمد الجرجاني، دار الكتاب العربي، بيروت، ط1، 1405هـ-1985م.
- _ التوضيح لشرح الجامع الصحيح: ابن الملقن عمر بن علي-804، ط1، 1429هـ-2008م، دار النوادر، دمشق.
- _ الجمع بين الصحيحين: عبد الحق الإشبيلي، -582، اعتنى به: حمد بن محمد الغماس، ط1، 1419هـ-1999م، دار المحقق للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية.
- _ سنن أبي داود: سليمان بن الأشعث السجستاني، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، دار الفكر بيروت، والمكتبة العصرية بيروت.
- _ سنن الترمذي: محمد بن عيسى، تحقيق: أحمد شاکر، دار التراث العربي بيروت.
- _ الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية: إسماعيل بن حماد الجوهري، ط4، دار العلم للملايين بيروت، 1407هـ-1987م.
- _ صحيح البخاري: محمد بن إسماعيل البخاري، تحقيق: مصطفى البغا، دار ابن كثير، ط3، 1407هـ-1987م.
- _ صحيح مسلم: مسلم بن الحجاج النيسابوري، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار احياء التراث العربي بيروت.
- _ صحيح ابن حبان: محمد بن حبان البستي، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة بيروت، ط2، 1414هـ-1993م.
- _ فتح الباري شرح صحيح البخاري: أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، دار المعرفة بيروت، 1379هـ.
- _ لسان العرب: ابن منظور محمد بن مكرم، دار صادر بيروت، ط1.
- _ مجمع الزوائد: نور الدين علي بن أبي بكر الهيتمي، دار الفكر بيروت، 1412هـ.

- _ مختار الصحاح: محمد بن أبي بكر الرازي، مكتبة لبنان بيروت، 1415هـ-1995م.
- _ مسند أحمد: أحمد بن حنبل، دار الرسالة، ط1، 1421هـ-2—1م.
- _ مفردات القرآن: الحسين بن محمد الأصفهاني، دار القلم دمشق.
- _ موارد الظمان إلى صحيح ابن حبان: نور الدين علي بن أبي بكر الهيثمي، تحقيق: حسين أسد.
- _ المستدرک علی الصحیحین: الحاكم أبي عبد الله النيسابوري، - 405، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، ط1، 1411هـ-1991م، دار الكتب العلمية بيروت.
- _ الموارد الاقتصادية: محمد أزهر السماك، طبع: مطابع جامعة الموصل، 1978-1979م.

تقييم الأداء المالي للمصارف الإسلامية باستخدام مؤشرات الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية
دراسة تحليلية لعينة من المصارف الإسلامية المدرجة في سوق العراق
للأوراق المالية للفترة من (2015 - 2017)

المدرس المساعد
فرهاد ميكائيل طاهر
والاقتصاد جامعة دهوك - كلية الإدارة

المستخلص

يعد تقييم الأداء المالي من الضمانات الأساسية واللازمة لنمو واستمرار المصارف بصورة عامة والإسلامية منها بصورة خاصة، لذا قام الباحث بدراسة تطبيقية على القوائم المالية لعينة من المصارف الإسلامية المدرجة في سوق العراق للأوراق المالية (السوق النظامي)، على اعتبار أن القوائم المالية تعد مدخلات لعملية التحليل المالي، لذا فإنه من الضروري دراسة هذه القوائم وتحليلها وتفسيرها بما يساعد في عملية تقييم الأداء المالي للمصارف الإسلامية وبالتالي تكون مفيدة في عملية اتخاذ القرارات.

هدفت الدراسة إلى تقييم الأداء المالي للمصارف الإسلامية (عينة الدراسة) التي تعمل ضمن القطاع المصرفي الخاص من خلال استخدام (مؤشرات الربحية، مؤشرات السيولة ومؤشرات القدرة الإيفائية) عن طريق استخدام مجموعة من النسب المالية، ومن (2017-)، والبالغ عددها (4) مصارف، والتي تشكل (57%) من 2015 خلال تحليل بيانات المصارف (عينة الدراسة) للفترة من (مجموع المصارف الإسلامية المدرجة في سوق العراق للأوراق المالية (السوق النظامي)، ومن ثم قام الباحث بتقديم مجموعة من المقترحات على ضوء الدراسة التطبيقية والنتائج التي تم التوصل إليها.

Abstract

The evaluation of the financial performance is considered to be one of the basic crucial and guarantee for the growth and continuity of banks in general and the Islamic Banks in particular. Therefore, the researcher applied study on the financial statements sample of Islamic Banks that has been listed in the Iraq Stock Exchange, because the financial statements are inputs to the procedure of financial analysis. Thus, it is necessary to study, analysis and interpret these financial statements, because it helps in the procedure of evaluating the financial performance of Islamic Banks and therefore useful in the decision-making.

The aim of this research is to evaluate the financial performance of Islamic Banks as a sample, which are operating under the private banking sector through (Liquidity analysis, profitability analysis and financial solvency analysis), through the utilising the range of financial ratios and banking data analysis as a sample for the period between 2015 - 2017 for (4) Islamic Banks, which constitute of 57% of the total listed Islamic Banks on the Iraq Stock Exchange. Eventually, the researcher illustrate the results reached and the number of proposals and recommendations.

المقدمة

يقوم العمل المصرفي على ثلاثة أسس هامة تميز المصارف عن غيرها من مؤسسات الأعمال، هذه الأسس تكتسي أهميتها من خلال تأثيرها الملموس على تشكيل السياسات الخاصة بالأنشطة الرئيسية التي تمارسها المصارف المتمثلة في قبول الودائع وتقديم القروض والخدمات المالية الأخرى، تتمثل هذه الأسس في الربحية، السيولة والأمان، فإدارة المصرف مطالب دائما بتحقيق أكبر قدر من العوائد وتعظيم ثروة الملاك، إذ أن المعيار الأساسي لمدى كفاءة الإدارة، هو حجم الأرباح التي تحققها، فإذا حققت الإدارة أرباحا أكثر، فإن ذلك يعني أنها أكفأ من غيرها، أما فيما يتعلق بالسيولة فإنها (قدرة المصرف على الوفاء بالتزاماته المتمثلة في مجابهة طلبات سحب المودعين، ومقابلة طلبات الائتمان والخدمات المالية الأخرى)، وهذا يعني أن على المصارف التجارية أن تحتفظ بنسبة سيولة تمكنها من الوفاء بالتزاماتها في أي لحظة، فالمصارف لا تستطيع تأجيل سداد ما عليها من مستحقات ولو لبعض الوقت، أما الأمان أو ما يطلق عليه بالقدرة الإيفائية فإن المصارف لا تستطيع أن تستوعب خسائر تزيد عن رأس المال الممتلك فأى خسائر من هذا النوع معناه التهام جزء من أموال المودعين، وبالتالي أفلاس المصرف، وبناءً على ماسبق هناك تعارض واضح بين الأهداف الثلاثة السابقة، وهو ما يمثل مشكلة لإدارة المصرف.

ويُعد الأداء المالي من خلال ما يتضمّن من مؤشرات، أهمها: (مؤشرات الربحية، مؤشرات السيولة ومؤشرات القدرة الإيفائية) من أهم مجالات الأداء الذي يمكن للمدراء من خلاله تحديد نقاط القوة والضعف الداخلية في المصرف. ومن هنا تظهر أهمية الأداء المالي

الجيد بالنسبة للمصارف وعلى إختلاف أنواعها وطبيعة عملها، وجاء البحث لتقييم أداء المصارف الإسلامية عينة الدراسة باستخدام عدداً من مؤشرات الربحية، مؤشرات السيولة ومؤشرات الربحية. وقُسّم هيكل البحث إلى أربعة مباحث، حيث تناول المبحث الأول منهجية البحث، في حين خصص المبحث الثاني الإطار المفاهيمي للمصارف الإسلامية والأداء المالي، وذهب المبحث الثالث إلى تحليل نسب الأداء المالي (الإطار التحليلي)، وقد إنتهى البحث بالمبحث الرابع الذي تضمن أهم ما توصل اليه الباحث من استنتاجات ومقترحات.

المبحث الأول

منهجية البحث

يتناول المبحث تحديد المنهجية العلمية التي تم اعتمادها متضمنة مشكلة الدراسة وأهميته وفرضياته وكما يلي:

أولاً- أهمية البحث:

تتلور أهمية البحث من خلال الإطار النظري ونسب الاداء المالي التي تناولها، كما تبرز أهمية البحث من خلال عرض تلك المؤشرات والمفاهيم عن نسب الاداء وعلاقتها مع بعضها متمثلة بالسيولة المصرفية والربحية والقدرة الإيفائية التي يحققها المصرف. اما الأهمية الميدانية فتتجسد في التطبيق على عينة البحث على مستوى المصارف الإسلامية والتي يمكن أن تسهم في تحديد أوجه القصور لدى إدارات تلك المصارف في الوصول الى الاهداف الرئيسية للمصرف واتخاذ القرارات المناسبة وتحقيق أهدافه.

ثانياً- مشكلة البحث:

تعد الموائمة بين اسس العمل المصرفي والمتمثلة في الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية احدى اهم المشاكل التي تواجه مدراء المصارف، لان هناك تعارض واضح بين الاسس الثلاثة، وهو ما يمثل مشكلة الإدارة المصرفية، وبناءً على ما سبق وبسبب ان اغلب حالات الفشل المصرفي يعود الى عدم اهتمامها بنسب الاداء المالي التي تركز على هذه الاسس، لذلك فان مشكلة البحث تتجسد في الانعكاسات التاثيرية لنسب الاداء المالي على الوضع المالي للمصرف، لذا سعى الباحث الى طرح عدد من التساؤلات ذات العلاقة بمشكلة البحث :

1. ما مدى امكانية المصارف عينة البحث الاعتماد على مؤشرات الاداء التشغيلي في تحقيق الموائمة بين الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية؟
2. ما مدى أهمية مؤشرات الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية لتقييم الوضع المالي للمصارف عينة البحث؟

ثالثاً- فرضيات البحث:

يمكن صياغة فرضيات البحث وكما يلي :

الفرضية الأولى

امكانية المصرف الإسلامي تحقيق التوائم بين قدرتها على سداد التزاماتها عند الاستحقاق وعند الطلب وبين ربحيتها وفقاً لمؤشرات الأداء التشغيلي

الفرضية الثانية

امكانية المصرف الإسلامي تحقيق التوائم بين قدرتها الإيفائية وربحيتها وفقاً لما تعرضه مؤشرات الأداء التشغيلي .

رابعاً- أهداف البحث:

يهدف البحث الى تشخيص واقع الاداء المالي للمصارف الإسلامية (عينة البحث) في العراق خلال فترة البحث وباستخدام مؤشرات (الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية) والتعرف على انعكاسات الاداء التشغيلي المالي في قدرة المصارف على سداد التزاماتها وتحقيق أهدافها الربحية والقدرة على مواجهة الأزمات والاضطرابات وعدم الاستقرار المالي للمصارف الإسلامية عينة الدراسة.

خامساً- ابعاد البحث:

البعد المكاني: المصارف الإسلامية المسجلة في سوق العراق للاوراق المالية (السوق النظامي)

البعد الزماني: يغطي البحث المدة بين سنة 2015 وسنة 2017.

البعد الموضوعي: تقييم الاداء المالي للمصارف الإسلامية باستخدام مؤشرات الربحية والسيولة والقدرة الإيفائية.

سادساً- أساليب جمع البيانات:

تم الاعتماد في الجانب النظري على مصادر متنوعة من كتب وبحوث ودراسات وفي جانبه التطبيقي اعتمد البحث على التقارير الصادرة من الجهات الرسمية كالبنك المركزي العراقي وسوق العراق للاوراق المالية.

سابعاً- محددات البحث:

يمكن تلخيص محددات البحث بالاتي

1. لم يتمكن الباحث من تغطية كافة المصارف الإسلامية المدرجة في سوق العراق للاوراق المالية بسبب عدم توفر المعلومات المالية عنها خلال فترة البحث .

2. لم يتمكن الباحث من توسيع مدة البحث وذلك بسبب اقرار البنك المركزي العراقي بالزام المصارف والشركات المدرجة في سوق العراق للاوراق المالية على اعداد القوائم المالية وفق المعايير الدولية اعتباراً من عام 2015.

ثامناً- مجتمع وعينة البحث:

يتكون مجتمع البحث من المصارف الاسلامية المدرجة في سوق العراق للأوراق المالية (السوق النظامي) والتي يبلغ عددها (7) سبعة مصارف اسلامية، وتكونت عينة البحث العمودية من اربعة مصارف اسلامية، والتي تشكل (57%) من مجتمع الدراسة وكما (يوضح أهم البيانات 1)، وتم إختيار هذه المصارف لتوفر المعلومات المالية خلال فترة الدراسة، والجدول (1) هو موضح في الجدول الخاصة بالمصارف عينة البحث.

1(الجدول)

أهم البيانات الخاصة بالمصارف (عينة البحث)

ت	المؤشرات المصرف	تاريخ التأسيس	رأس المال التأسيسي (مليون دينار)	رأس المال في سنة 2017 (مليون دينار)
1	العراقي الاسلامي للاستثمار والتنمية	1992	126	250.000
2	مصرف كردستان الدولي الإسلامي للاستثمار والتنمية	2005	50.000	400.000
3	مصرف ايلاف الاسلامي	2007	8	250.000
4	المصرف الوطني الاسلامي	2005	25.000	251.000

المصدر: اعداد الباحث على الموقع الرسمي للبنك المركزي العراقي

تاسعاً-الدراسات السابقة

1. دراسة (عاصي، 2010) تقييم الاداء المالي للمصارف الاسلامية، دراسة تطبيقية على البنك الاسلامي الاردني للتمويل والاستثمار

هدفت الدراسة الى تشخيص طبيعة العلاقة بين هيكل المطلوبات، وهيكل الموجودات، ودرجة توظيف الموارد المتاحة، وبين أداء المصرف، وتحديد طبيعة العلاقة بين درجة تنوع استثمارات المصرف ودرجة المخاطرة، والرقابة المالية اللاحقة على نشاط البنك الإسلامي الأردني للتمويل والاستثمار من خلال تقييم أدائه، وذلك باستخدام عدة مؤشرات مالية، وتوصلت الدراسة الى ان الارباح السنوية للمصرف في ارتفاع مستمر مما يدل على ان للمصرف الاسلامي يتمتع بكفاءة عالية في أدائه المالي.

2. دراسة (مقداد وحلس، 2005) دور البنوك الإسلامية في تمويل التنمية الاقتصادية في فلسطين

هدفت الدراسة الى التعرف على واقع المصارف الاسلامية ودورها في تمويل التنمية، ودور هذه البنوك في تمويل الاستثمار عموماً والاستثمار طويل الاجل على وجه الخصوص، وقام الباحثان بقياس اداء المصارف الاسلامية بتحليل حجم الاستثمار والودائع المصرفية، وتوصلت الدراسة الى ضعف دور المصارف المبحوثة في تمويل التنمية بسبب عدم الاستقرار الاقتصادي والسياسي، وحدائفة تجربة المصارف الاسلامية في فلسطين وعدم وجود تشريعات مناسبة التي تنظم علاقة المصارف الاسلامية مع البنوك التجارية، وقدمت الدراسة مجموعة من المقترحات من اهمها على المصارف الاسلامية المبحوثة الاهتمام بالتخطيط ودعم دراسات الجدوى الاقتصادية للمشاريع المتوقع تمويلها بالمشاركة.

3. دراسة (البقاعي، 2011) تجربة المصارف الاسلامية في سورية – الواقع والمعوقات

هدفت الدراسة الى معرفة واقع المصارف الاسلامية في سورية وتحديد المعوقات التي تقف امام المصارف الاسلامية في سورية وسبل معالجتها، وقام الباحث بتحليل الموجودات والودائع وحجم التمويل الممنوح من قبل المصارف الاسلامية العاملة في سورية، وتوصلت الدراسة الى ارتفاع حجم موجودات المصارف الاسلامية العاملة في سورية بنسب كبيرة خلال السنوات القليلة من عملها، مما يدل على انها تسهم في جمع تجميع المدخرات الوطنية اللازمة لتمويل الاستثمارات، واقترحت الدراسة ضرورة قيام المصارف الاسلامية بزيادة عدد فروعها والخدمات التي تقدمها.

4. دراسة (جميل وسعيد) تقييم اداء المصارف التجارية باستخدام مؤشرات السيولة والربحية

هدفت الدراسة الى الدخول في تفاصيل التفاصيل العلمي لتقييم الاداء في المصارف من خلال التعرف على النسب والمؤشرات المالية المستخدمة في عملية التقييم واستخدامها في تقييم اداء المصرف عينة البحث، وتوصلت الدراسة الى خصوصية المؤشرات والنسب المستخدمة في تقييم اداء المصارف بسبب طبيعة النشاط الذي تزاوله المصارف، ومن اهم هذه المؤشرات هي مؤشرات السيولة والربحية. وتختلف الدراسة الحالية عن الدراسات السابقة من عدة نواحي منها، المؤشرات المستخدمة في الدراسة تختلف عن الدراسات السابقة؛ فمؤشرات السيولة والربحية والامان لم نجدها في الدراسات السابقة بل اكتفت باستخدام مؤشر او مؤشرين فقط، بالإضافة الى اختلاف الحدود المكانية والزمانية للدراسة الحالية، بالإضافة الى طبيعة وحجم عينة الدراسة.

المبحث الثاني الإطار النظري للبحث

يتناول هذا المبحث الإطار النظري للبحث من خلال المحاور الآتية:
أولاً- مفهوم المصارف الإسلامية:

تعد المصارف إحدى أهم وأقدم المؤسسات المالية الوسيطة، وظيفتها الأساسية قبول الودائع (الجارية والتوفير والثابت) من وحدات ذات الفائض المالي (الأفراد والمؤسسات والحكومة والمؤسسات الأجنبية)، وإعادة استخدامها وتوجيهها إلى الوحدات ذات العجز المالي (الأفراد والمؤسسات والحكومات) في شكل منح الائتمان، والقيام بتقديم الخدمات المالية والاستشارية المتنوعة (العلي، 2013:12)، وهو مكان التقاء عرض النقود والطلب عليها، أي أن البنوك تعمل كأوعية تتجمع فيها المدخرات ومن ثم تتولى عملية ضخ هذه الأموال إلى الأفراد على شكل استثمارات أي أنها حلقة وصل بين المدخرين والمستثمرين (مامندي، 2012:23)، ولا يمكن تجاهل الدور الإيجابي الذي يلعبه الجهاز المصرفي في الخدمات والتمويل والاستثمار، وفي مختلف النشاطات المالية والاقتصادية والاجتماعية، فالمصارف اليوم تنظم وتسهل عمليات التعامل بين الأفراد ومؤسسات المجتمع، وللاستفادة من هذا النشاط المهم والحيوي للاقتصاد والمجتمع ولكن باليات تتوافق مع مقاصد الشريعة الإسلامية ظهرت فكرة الصيرفة الإسلامية (عاصي، 2010:11).

فالمصارف الإسلامية مؤسسات تجارية يستهدف المساهمون والمستثمرون الحصول على الربح وفق ضوابط الشرع، بمعنى الابتعاد عن أي نشاط تشوبه الحرمة والاحتكار والمقامرة، وعلى المصارف الإسلامية القيام بالمشاريع التي تستثمر أموالها بالأساليب والمعايير الدولية ووضع دراسات الجدوى وتقويم المشروعات على أساس الربح من جهة وعلى أساس التكلفة والمنفعة من جهة أخرى (احمد، 2008:103).

عرفت المصارف الإسلامية من قبل اتفاقية إنشاء الاتحاد الدولي للبنوك الإسلامية في الفقرة من المادة الخامسة بأنها (المصارف والمؤسسات المالية التي ينص قانون أنشائها ونظامها الأساسي على الالتزام بمبادئ الشريعة وعدم التعامل الفائدة اخذا وعطاء" (فراخ: 2014:24).

وعرفت بانها مؤسسات مصرفية هدفها تجميع الأموال والمدخرات من كل من لا يرغب في التعامل بالربا (الفائدة) ثم العمل على توظيفها في مجالات النشاط الاقتصادي المختلفة وكذلك توفير الخدمات المصرفية المتنوعة للعملاء بما يتفق مع الشريعة الإسلامية ويحقق دعم أهداف التنمية الاقتصادية والاجتماعية في المجتمع (مبارك ويونس، 1996:173).

وعرفت على أنها "مؤسسة مالية ومصرفية، اقتصادية واجتماعية، تسعى إلى جذب الموارد المالية من الأفراد والوحدات الاقتصادية المختلفة، وتعمل على استخدامها الاستخدام الأفضل، مع أداء الخدمات المصرفية المتعددة، وتعمل على تحقيق العائد المناسب لأصحاب رأس المال كما تسهم في تحقيق التكافل الاجتماعي في المجتمع وتلتزم بمبادئ ومقتضيات الشريعة الإسلامية وذلك بهدف تحقيق التنمية الإيجابية، الاقتصادية والاجتماعية، للأفراد والمؤسسات" (عبدالفتاح، 2003:86).

ومن خلال التعريفات والمفاهيم السابقة، يمكن اعطاء مفهوم شامل للمصارف الإسلامية (بأنها مؤسسات مالية وسيطة تهدف إلى تحقيق الربح من خلال القيام بدور الوساطة المالية بين الوحدات الاقتصادية المختلفة، وتقديم مجموعة من الخدمات المالية شأنها شأن المصارف والمؤسسات المالية الأخرى من ايداع وسحب وتحويل وتحصيل وغيرها من الخدمات، ولكن باليات وادوات تنسجم مع مقاصد الشريعة الإسلامية)، ونستخلص ما يأتي:

1. أن المصرف الإسلامي يعتبر مؤسسة مالية ومصرفية يعمل في حقل المال ويقوم بأداء كافة الخدمات المصرفية المتعددة والمعروفة في مجال المصارف.
2. تسعى المصارف الإسلامية إلى جذب الموارد من الأفراد خلال نظام الإيداع متعدد الأجل وكذلك الادخاري والاستثماري.
3. تسعى المصارف الإسلامية إلى تحقيق العائد المناسب على استثماراتها المختلفة حتى يتحقق الربح لأصحاب رؤوس الأموال والمودعين والمستثمرين وبما يمكن هذه المصارف من تحقيق النمو المستمر.
4. تلتزم البنوك الإسلامية بالعمل في جميع أنشطتها وممارستها بمبادئ ومقتضيات وتوجيهات الشريعة الإسلامية.

ثانياً- نشأة وتطور المصارف الإسلامية:

تعد ظاهرة المصارف الإسلامية حديثة مقارنة بالمصارف التجارية والمؤسسات المالية الأخرى، حيث تعود فكرة انشائها من تجربة بنوك الادخار الألمانية التي ظهرت بعد الحرب العالمية الثانية والتي كانت سبباً في انتعاش الاقتصاد الألماني، وكان الدكتور (احمد النجار)¹⁰⁰ أول من ربط العلاقة بين هذين النوعين من المصارف رغم اختلافهما في إحدى الأسس الرئيسية والمتمثلة في استعمال الفائدة، فأخذ من بنوك الادخار الألمانية تنظيمها وادارتها وحذفت منها المعاملة بالفائدة (نسيبة، 2016:8).

ويعد بنوك الادخار في مصر عام 1963 أولى المؤسسات المالية التي طبقت تعاليم الشريعة الإسلامية في العمليات المالية وماتبعها من محاولات مماثلة في باكستان، إلى ظهرت أول مصرف إسلامي باسم مصرف دبي الإسلامي سنة 1975م، وبعدها

¹⁰⁰ ولد الدكتور أحمد عبد العزيز النجار عام 1932 بمدينة المحلة في مصر، درس أحمد النجار الإدارة الاقتصاد في جامعة القاهرة، وبعث إلى بريطانيا عام 1956، وإثر إبعاده بريطانيا للمبعوثين المصريين كافة في العام نفسه بسبب حرب قناة السويس، بعث إلى ألمانيا الاتحادية، واهتم في دراسته العليا بموضوع اتحاد بنوك الادخار المحلية في ألمانيا: الائتمان التبادلي، التسليف الشعبي، وكان هذا النظام المصرفي يهتم بتعبئة المدخرات الصغيرة في الريف وخاصة من "Schulz-Delitzsch (1808-1883)" التسليف الزراعي، ونظام "شولز ديليتش" قطاع الفلاحين وبغية صغار المدخرين (الطلبة والعمال وربات البيوت).

انشئ بنك فيصل الاسلامي المصري وبيت التمويل الكويتي وبنك فيصل الاسلامي السوداني، وبعدها انتشرت المصارف الاسلامية الى اكثر من (500) بنك ومؤسسة مالية اسلامية بموجودات تقدر بـ (1.6) ترليون دولار (بنعلي، 2019:1).

ثالثاً- الاداء المالي:

يحتل الاداء المالي للمصارف أهمية خاصة في كل المجتمعات والنظم الاقتصادية، نظراً لندرة الموارد المالية مقارنة بالإحتياجات الكبيرة لها. لهذا يعد من أهم التحديات التي يواجهها مديرو المصارف، هو كيفية استخدام الموارد المالية المتاحة لهم بأفضل استخدام. ويتجلى هدف تحليل الاداء المالي للمصارف في توفير المعلومات المالية لكل الأطراف المهتمة بالنشاط المصرفي للوقوف على نقاط القوة والضعف فيه (جميل و سعيد، 2004:112).

تعد عملية تقييم الاداء احد ابرز الوسائل التي يجب ان تعتمد عليها ادارة المصرف كمصدر للمعلومات التي تعكس جهودها من خلال بيان نقط القوة والضعف، وتزداد اهميتها مع توسع حجم أنشطة المصارف، فضلاً عن المنافسة التي تحيط بعالم المصارف (المشهداني، 2004:28).

ويُعرف الاداء المالي بأنه: مدى تحقيق القدرة الإيرادية في المصارف، إذ يعني قدرة المصارف على توليد إيراداتها سواء من أنشطتها الجارية، أو الرأسمالية، أو الإستثنائية (حمزة، 2012: 64)

وهي أداة إستراتيجية مهمة يمكن للمديرين استخدامها في تحديد مستوى الاداء الكلي للمصارف، فضلاً عن ما تؤثره من نقاط قوة وضعف داخلية، وأن المصارف ذات الاداء المالي العالي تكون أكثر قدرة على الإستجابة في تعاملها مع الفرص والتحديات البيئية الجديدة، كما أنها تتعرض لضغط أقل من أصحاب المصالح والحقوق مقارنة بغيرها من المصارف والتي تعاني من الاداء المالي المتردي (البرواري، 2013: 21).

ثانياً: المؤشرات الكمية في تقييم الاداء المالي:

تعد مؤشرات تقييم الاداء في المصارف معايير تحدد من خلالها مدى تحقق الاهداف الموضوعة او المخططة، والتي تساعد في تحسين الاداء ومراجعة الاهداف الاستراتيجية باستمرار، فهي تحدد الفروق بين المستهدف والفعلي لتحديد سبل العلاج الملائمة (ولش، 2010:69).

وهي المؤشرات التي توضح رقمياً ما تم تحقيقه من الاهداف، وتشمل مؤشرات الربحية، مؤشرات السيولة ومؤشرات الامان، ويمكن تحديد وتلخيص المؤشرات المستخدمة في الدراسة من خلال الجدول 2.

الجدول (2)

المؤشرات الكمية المستخدمة في الدراسة

المؤشر	الصيغة الرياضية
مؤشرات الربحية	1. العائد على حقوق الملكية = صافي العائد السنوي ÷ حقوق الملكية × 100
	2. العائد الى اجمالي الاصول = صافي العائد السنوي ÷ مجموع الاصول × 100
	3. العائد الى الموارد المتاحة = صافي العائد السنوي ÷ (حقوق الملكية + الودائع) × 100
مؤشرات السيولة	1. نسبة التداول = الاصول المتداولة / الخصوم المتداولة × 100
	2. الموجودات السائلة الى الودائع = الاصول المتداولة / الودائع × 100
مؤشرات القدرة الايفائية	1. القدرة على رد الودائع = حقوق الملكية ÷ اجمالي الودائع × 100%
	2. حقوق الملكية للموجودات الخطرة = حقوق الملكية ÷ الاصول الخطرة × 100%

المصدر : (جميل، 2012:118)(احمد، 2008:94)

تعد المؤشرات اعلاه مرتبطة باهداف المصرف الرئيسية، فمؤشرات الربحية تتعلق بمستوى الربحية التي يسعى المصرف الى تحقيقها، اما مؤشرات الامان فتعكس مستوى الامان وتحقيقه خلال ممارسة المصرف لنشاطه، وان اعتماد قياس وتقييم الاداء من قبل المصرف يتيح لها امكانية تحديد الانحرافات وتحديد اسبابها وكيفية معالجتها واتخاذ القرارات المناسبة في الوقت المناسب وتحسين مستوى الاداء، على العكس في حالة عدم ممارسة تقييم الاداء من قبل المصرف في ظل الظروف السائدة في اقتصاد السوق والمتمثلة بالمنافسة وعدم الاستقرار والتقلبات والازمات، قد يؤدي الى افلاس المصرف، لذلك يعد تقييم الاداء من الادوات التي يستند عليها في عملية صياغة القرارات السليمة التي تضمن نجاح المصرف في ممارسته لنشاطه (خالص، 2014:397).

المبحث الثالث الجانب التطبيقي للبحث

أولاً- الوضع القانوني للمصارف الإسلامية في العراق

من أجل تنظيم عمل المصارف الإسلامية في العراق وفروع المصارف الأجنبية التي تمارس الصيرفة الإسلامية وحفاظاً على سلامتها وسلامة النظام المصرفي، شرع القانون رقم (43) لسنة 2015، وفقاً للمادة (5) يسمح للمصرف الإسلامي بممارسة الأنشطة المصرفية ومنها (البنك المركزي العراقي، قانون المصارف الإسلامية لسنة 2015):

1. أعمال التمويل والاستثمار في مختلف المشاريع والأنشطة بما لا تخالف الشريعة الإسلامية.
 2. إبرام العقود والاتفاقيات مع الأفراد والشركات والمؤسسات والهيئات في داخل العراق وخارجه بما لا يخالف الشريعة الإسلامية.
 3. المساهمة في رؤوس أموال المصارف الإسلامية المجازة داخل العراق بعد استحصال موافقة البنك المركزي.
 4. تأسيس محافظ استثمارية وقبول الأوراق التجارية والمالية وتقديم التمويل لأغراض التعامل بالعملة الأجنبية.
- أما بخصوص تأسيس مصرف إسلامي فيخضع إلى قانون الشركات رقم (21) لسنة 1997 وقانون الشركات العامة رقم (22) لسنة 1997 وقانون المصارف رقم (94) لسنة 2004 على أن يتضمن عقد تأسيسه ونظامه الداخلي التزاماً بممارسة الأعمال المصرفية المسموح بها بدون فائدة اخذاً وعطاءً وفقاً لصيغ المعاملات المصرفية التي لا تتعارض مع أحكام الشريعة الإسلامية، وساهمت الوضع التشريعي في العراق إلى فتح المجال أمام تأسيس المصارف الإسلامية في العراق والجدول (3) يوضح هيكل الجهاز المصرفي الإسلامي في العراق لسنة 2018

جدول (3) هيكل الجهاز المصرفي الإسلامي في العراق لغاية سنة 2018

ت	اسم المصرف	رأس المال مليون دينار	سنة التأسيس
1	النهرين الإسلامي	125	2015
2	ايلاف الإسلامي	250	2001
3	العراقي الإسلامي للاستثمار والتنمية	400	1993
4	كوردستان الدولي الإسلامي للاستثمار والتنمية	400	2005
5	الوطني الإسلامي	251	2008
6	دجله والفرات للتنمية والاستثمار (وصاية)	112	2005
7	التعاون الإسلامي	144.5	2007
8	البلاد الإسلامي للاستثمار والتمويل	250	2006
9	جيهان للاستثمار والتمويل الإسلامي	255	2008
10	ابو ظبي الإسلامي	25	2010
11	البركة التركي	50	2011
21	المستشار الإسلامي للاستثمار والتمويل	100	2018
13	أور الإسلامي للاستثمار	101.35	2018
المصارف الإسلامية (شركات التحويل سابقاً)			
1	العالم الإسلامي	250	2016
2	الجنوب الإسلامي	250	2016
3	الرواحل الإسلامي (وصايا)	250	2016
4	العربية الإسلامي	250	2016
5	نور العراق الإسلامي	250	2016
6	زين العراق الإسلامي	250	2016
7	الدولي الإسلامي	100	2016

2017	250	القابض الإسلامي للتمويل والاستثمار	8
2017	250	الإنصاري الإسلامي للاستثمار والتمويل	9
2017	100	الثقة الدولي الإسلامي	10
2017	100	الراجح الإسلامي للاستثمار والتمويل	11
2017	250	للاستثمار والتمويل القرطاس الإسلامي	12
2018	100	اسيا العراق الاسلامي	14
2018	100	المشرق العربي الإسلامي للاستثمار	15

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على الموقع الرسمي للبنك المركزي العراقي.

ثانياً- الإطار النظري للعلاقة بين السيولة والقدرة الايفائية والربحية

تعد مشكلة الموازنة بين السيولة والربحية والقدرة الايفائية احدى اهم المشاكل التي تواجه ادارة المصارف، ويتم التعرف على طبيعة المشكلة وتشخيصها من خلال قانمتي الميزانية والدخل بوصفهما المدخل في ادارة المؤسسة المالية، فالسيولة هي قدرة المصرف على سداد التزاماتها حين الاستحقاق او حين الطلب، والربحية هو مفهوم نسبي من الربح، والقدرة الايفائية هي القدرة النهائية على اعادة سداد الالتزامات، ولما كان مجموع الالتزامات على المصرف تساوي مجموع المطلوبات لذا فان القدرة الايفائية تعني القدرة النهائية للمصرف على اعادة دفع الودائع لكل المودعين (الجميل، 2012:125). ويقتضي الأمر التعرض إلى الربحية والسيولة والمركز المالي للمصرف، فالمصارف تعتبر مؤسسات للإقراض ويعمد المشرفون على إدارته إلى السعي إلى تحقيق ربح لحملة الأسهم، والمصارف في نفس الوقت هي مؤسسات لها سلطة خلق النقود ذلك لأن خصومها من الودائع هي عبارة عن نقود (ودائع تحت الطلب) أو شبه نقود (ودائع لأجل) ومع مثل هذا النوع من الخصوم فإن المصارف تواجه مشكلة السيولة ذلك لأن هذه المصارف لا بد وأن تكون مستعدة لدفع نقود حاضرة لأصحاب الودائع، فالمشكلة الأساسية في إدارة المصارف هي التعارض بين الربحية وبين السيولة وبين المركز المالي للبنك، فالأصول ذات السيولة التامة أي الأصول النقدية لا تحقق أي عائد والأصول الأكثر ربحية لا يمكن تحويلها إلى نقود فوراً وبدون خسارة والمركز المالي للمصرف إنما يتطلب أن تكون قيمة أصول البنك كافية لتغطية الخصوم والتركيز على الربحية قد يؤدي إلى وضع يكون فيه التحويل المفاجئ للأصول التي تدر عائداً إلى نقود سائلة يضر بالمركز المالي للبنك، ولذلك فإن المشرفين على إدارة المصرف يجب عليهم الوصول إلى وضع التوفيق بين هذه الأهداف المتعارضة فيجب ان تختار الأصول بحيث يمكن تحقيق التوازن بين الربحية والسيولة والمركز المالي للبنك (محمد، 2016:27)

ثالثاً- تحليل المؤشرات المالية للمصارف عينة الدراسة:

1. نسب الربحية

تشير نسب الربحية إلى قياس قدرة المصرف على تحقيق الأرباح وبالتالي إلى تعظيم تعظيم ثروة الملاك، وتقاس تلك القدرة بمجموعة من النسب تطلق عليها نسب الربحية، حيث يقيس ما يحصل عليه الملاك من وراء استثمارهم لأموالهم في نشاط البنك، (المرعاني، 2005: 41) ويمكن تلخيص نتائج تحليل نسب الربحية بالشكل الآتي:

1. العائد على حقوق الملكية (ROE) Return On Equity

تستخدم هذه النسبة لقياس العوائد المتحققة للمساهمين في المصرف، أو المالكين ويعد من المقاييس المهمة لأنه يتأثر بكيفية تحقيق المصرف لمعظم العوائد الأخرى، ويُعد العائد على حق الملكية مقياساً مهماً لكل من المساهمين الحاليين والمحتملين لأنه تزداد نسبة العائد على حق الملكية كلما تحسن الأداء المالي للمصرف، ويدل ارتفاع هذا المعدل على سلامة أداء المصرف (المرعاني، 2005: 41)، ويمكن احتساب هذه النسبة وفقاً للصيغة التالية:

معدل العائد على حق الملكية = صافي العائد السنوي / حقوق الملكية × 100

يُبين الجدول رقم (4) ان معدل العائد على حقوق الملكية كان متذبذباً خلال فترة الدراسة حسب المتوسط العام للمصارف (تم ارتفعت في العام 2017 إلى 5.093%)، لتتخف في العام 2016 إلى (5.303% المبحوثة، ففي سنة (2015) بلغت النسبة (5.642%)، أما على المستوى الجزئي، اظهرت نتائج التحليل بان اعلى متوسط للعائد على حق الملكية كان للمصرف الوطني الاسلامي 9.886% وينسبة (9.886%) حيث تجاوزت عن نسبة المتوسط العام، وهذا يدل على كفاءة ادارة المصرف في تحقيق العوائد لمالكي المصرف، يليها مصرف كوردستان الدولي الاسلامي بنسبة (7.936%) متجاوزاً عن نسبة المتوسط العام، أما المصارف التي لم تتجاوز المتوسط العام فهي مصرف (العراقي الاسلامي ومصرف ابلان الاسلامي) وبمعدل (2.712% ، 0.851%) على التوالي وهذا يدل على انخفاض الأداء المالي للمصرفين في تحقيق العوائد للمساهمين في المصرف.

الجدول (4)

العائد على حقوق الملكية للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	2.826	2.663	2.647	2.712
مصرف كردستان الدولي الاسلامي	8.366	8.488	6.953	7.936
المصرف الوطني الاسلامي	9.892	7.567	12.199	9.886
مصرف ايلاف الاسلامي	0.130	1.653	0.769	0.851
المتوسط العام	5.303	5.093	5.642	5.346

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

ROA (Return On Assets) العائد على اجمالي الاصول)

تُعد هذه النسبة من النسب المهمة المستخدمة في قياس ربحية العمليات، وذلك بحكم كون هذه النسبة معياراً لقياس مدى كفاءة الإدارة في الاستخدام الأمثل لموجوداتها وفي تحقيق الأرباح، فكلما ارتفعت هذه النسبة دلّ ذلك على ارتفاع كفاءة المصرف في استخدام موجوداته والعكس صحيح. وتعتبر هذه النسبة عن مدى فعالية المصارف في تحويل الأموال المستثمرة إلى أرباح (الشوارة، 2013: 317). ويقاس العائد على اجمالي الاصول بالمعادلة الآتية:

معدل العائد على مجموع الاصول = صافي العائد السنوي / اجمالي الاصول × 100

أظهرت نتائج التحليل في الجدول (5) بان معدل العائد الى مجموع الاصول لم يكن مستقراً خلال فترة الدراسة، فحسب مؤشر (في العام 2015 لترتفع في العام 2016 الى 2.523% المتوسط خلال سنوات الدراسة لنسبة العائد الى مجموع الاصول كانت (خلال فترة 2.617%)، وبالمقارنة مع المتوسط الكلي والبالغ (2.614%) ثم انخفضت مرة اخرى في العام 2017 الى (2.712%) الدراسة، فان افضل نتيجة حققتها المصارف عينة الدراسة كانت في العام (2017).

وبوضح الجدول رقم (5) وحسب المتوسط العام لنسبة العائد على الموجودات للمصارف الاسلامية (عينة الدراسة) بلغت (2.617)، خلال مدة الدراسة، مما يشير إلى قلة كفاءة إدارة المصارف الاسلامية في استخدام موجوداتها وأسلوب توظيفها لأموالها % وقدرتها على تحويل موارد المصرف إلى أرباح صافية، وتشير نتائج التحليل إلى أن المصارف التي تجاوزت نسبة العائد الى الموجودات (على التوالي، وهذا يدل 3.984% ، 4.504% فيها، كانتا مصرف كردستان الدولي الاسلامي والمصرف الوطني الاسلامي وبنسبة (على كفاءة الادارة في استخدام موجوداتها وأسلوب توظيفها لأموالها وقدرتها على تحويل موارد المصرف إلى عوائد صافية، والإستخدام الجيد لموجوداته في تحقيق الأرباح من مختلف أنشطته، أما أدنى متوسط لنسبة العائد الى الموجودات، كان مصرف ايلاف الاسلامي (1.567%) ومصرف العراقي الاسلامي بنسبة (0.554%).

الجدول (5)

العائد على مجموع الاصول للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	1.636	1.556	1.509	1.567
مصرف كردستان الدولي الاسلامي	4.263	4.913	3.907	4.361
المصرف الوطني الاسلامي	4.130	3.318	4.504	3.984
مصرف ايلاف الاسلامي	0.064	1.063	0.536	0.554
المتوسط العام	2.523	2.712	2.614	2.617

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

2. العائد الى الموارد المتاحة

يعد معدل العائد الى الموارد المتاحة (حقوق الملكية + الودائع) من النسب المهمة في تقييم اداء المصرف، حيث تقيس العائد الملائم من استثمار الاموال المتاحة، ويعد من اهم مؤشرات الربحية فهو يصلح لتقييم اداء المصرف في المجالات الادارية كافة (عاصي، 2010:116)، ويقاس العائد على اجمالي الاصول بالمعادلة الاتية:

معدل العائد الى الموارد المتاحة = صافي العائد السنوي / (حقوق الملكية + الودائع) × 100

اظهرت نتائج التحليل كما في الجدول (6) بان معدل العائد الى الموارد المتاحة نحو الانخفاض من سنة الى اخرى، فموجب (في العام 2015، لتتخف في 3.454% المتوسط للمصارف عينة الدراسة وحسب السنوات لنسبة العائد الى الموارد المتاحة كانت)، وبالمقارنة مع المتوسط الكلي للمصارف عينة 3.346%)، ثم انخفضت مرة اخرى في العام 2017 الى (3.370% العام 2016 الى) الدراسة ولجميع السنوات فان افضل نتيجة حققتها المصارف عينة الدراسة كانت في العام (2015). اما على المستوى الجزئي للمصارف عينة الدراسة خلال فترة الدراسة، وبالمقارنة مع المتوسط العام لمعدل العائد الى الموارد (اظهرت النتائج إلى أن المصرف الوطني الاسلامي ومصرف كوردستان الدولي الاسلامي قد تجاوزا 3.390% المتاحة والبالغ (على التوالي، وهذا يدل على كفاءة الادارة في استخدام الموارد المالية المتاحة لديها، أما (5.175%) (5.915% المتوسط العام وينسب) وجاء مصرف ايلاف الاسلامي اخيرا 1.801% أدنى متوسط لنسبة العائد على الموارد المتاحة، فبلغ في المصرف العراقي الاسلامي (0.669% بنسبة) .

الجدول (6)

العائد الى الموارد المتاحة للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	1.826	1.729	1.848	1.801
مصرف كوردستان الدولي الاسلامي	5.315	5.690	4.520	5.175
المصرف الوطني الاسلامي	6.597	4.739	6.411	5.915
مصرف ايلاف الاسلامي	0.079	1.322	0.605	0.669
المتوسط العام	3.454	3.370	3.346	3.390

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

ثانيا- تحليل مؤشرات السيولة

توضح نسب السيولة قدرة المصرف على مواجهة التزاماتها، وتستخدم عن مدى كفاية الاصول السائلة لمواجهة الالتزامات (اذا كانت نقوداً او يمكن تحويلها الى نقدية بسهولة في فترة قصيرة، Liquid قصيرة الاجل (لطي، 2005:341) والاصول تعتبر سائلة (احمد، 2008:94)، ومن المؤشرات المهمة في تحليل السيولة هي نسبة التداول ونسبة الاصول المتداولة الى الودائع، وتستخدم نسبة التداول لمعرفة ما اذا كان المصرف له القدرة على مواجهة التزاماتها قصيرة الاجل، فاذا كانت النسبة متدنية فان المصرف ستجد صعوبة في مواجهة تلك الالتزامات، اما اذا كانت النسبة مرتفعة فان المصرف القابلية والقدرة على مواجهة جميع التزاماتها، واهم هذه النسب هي نسبة التداول ونسبة الاصول المتداولة الى الودائع (احمد، 2008:98).

اظهرت نتائج التحليل في الجدول (7) بان نسبة التداول مرتفعة وفي جميع المصارف، خاصة في العام 2016، اما على (، يليها 769.426% المستوى الكلي وحسب متوسط سنوات الدراسة يلاحظ بان المصرف العراقي الاسلامي قد سجل اعلى نسبة بر)، وجاء كل من مصرف ايلاف الاسلامي ومصرف الوطني الاسلامي 620.174% مصرف كوردستان الدولي الاسلامي بنسبة (على التوالي. وهذا يعكس على ان جميع المصارف عينة الدراسة لها القدرة على مواجهة التزاماتها (292.749%) (563.757% وينسب) قصيرة الاجل.

الجدول (7)
نسبة التداول للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	863.593	935.220	509.464	769.426
مصرف كردستان الدولي الاسلامي	474.294	688.577	697.651	620.174
المصرف الوطني الاسلامي	257.192	309.671	311.385	292.749
مصرف ايلاف الاسلامي	461.970	442.373	786.928	563.757
	514.262	593.960	576.357	561.527

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية
كما اظهرت نتائج التحليل في الجدول (8) بان نسبة الاصول المتداولة الى الودائع ايضا مرتفعة وفي جميع المصارف بالرغم
(حسب متوسط %431.312 من تذبذبها بين سنوات الدراسة، حيث يلاحظ بان مصرف ايلاف الاسلامي قد حققت اعلى نسبة تبلغ)
(، في حين جاء كلا من مصرف كردستان %364.604 سنوات الدراسة، وجاء المصرف الوطني الاسلامي في المرتبة الثانية بنسبة)
(على التوالي. %319.276)(%321.536 الدولي الاسلامي والمصرف العراقي الاسلامي وينسب)
الجدول (8)

نسبة الاصول المتداولة الى الودائع للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	282.092	296.179	379.557	319.276
مصرف كردستان الدولي الاسلامي	321.181	330.373	313.056	321.536
المصرف الوطني الاسلامي	461.262	354.836	277.713	364.604
مصرف ايلاف الاسلامي	277.232	539.582	477.121	431.312
	335.442	380.242	361.862	359.182

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

ثالثاً- نسب الملاءة المالية (القدرة الايفائية):

هناك مجموعة من النسب التي تستخدم من قبل المصارف لتقييم مدى ملاءة راس المال (القدرة الايفائية) وتحقيق الامان
لاصحاب حقوق الملكية والمودعين ومن هذه النسب، نسبة حقوق الملكية الى الودائع والتي تستخدم للتعرف على قدرة المصرف من
تغطية الودائع بالاعتماد على حقوق الملكية، ونسبة حقوق الملكية الى الاصول الخطرة والتي تقيس قدرة المصرف من تغطية الموجودات
الخطرة بالاعتماد على حقوق الملكية . (الجميل، 112:150) (عاصي، 2010:118).

واظهرت نتائج التحليل وكما هو موضح في الجدول (9) بان جميع المصارف تتمتع بقدرة ايفائية عالية وتحقق مستوى عالي
من الامان للمالكين وللمودعين، كما تظهر بان جميع المصارف عينة الدراسة لها القدرة وبنسب متفاوتة على تغطية جميع ودائعها من
(تلاها مصرف كردستان الدولي الاسلامي %308.645 اموالها الخاصة، وجاء مصرف ايلاف الاسلامي في المرتبة الاولى وبمعدل)
(%159.491)(%199.595)، في حين جاء المصرف العراقي الاسلامي والمصرف الوطني الاسلامي وبنسب (%187.777 بنسبة)
على التوالي .

الجدول (9)

نسبة حقوق الملكية الى الودائع للمصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	182.475	184.994	231.316	199.595
مصرف كوردستان الدولي الاسلامي	174.190	203.355	185.785	187.777
المصرف الوطني الاسلامي	200.178	167.550	110.744	159.491
مصرف ايلاف الاسلامي	157.013	400.075	368.848	308.645
	178.464	238.994	224.173	213.877

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

اما بخصوص نسبة حقوق الملكية بالنسبة للاصول الخطرة، أظهرت النتائج في الجدول (10) وحسب متوسط سنوات الدراسة بان مصرف كوردستان الدولي الاسلامي تمتلك اعلى نسبة لحقوق الملكية الى الاصول الخطرة وله القدرة على تغطية اصوله الخطرة (، فين حين بلغت هذه النسبة في %140.626)، وجاء المصرف العراقي الاسلامي في المرتبة الثانية ونسبة (%590.892 بنسبة) مصرف ايلاف الاسلامي (%127.867)، ويلاحظ بان المصارف عينة الدراسة لها القدرة على تغطية اصولها الخطرة من اموالها الخاص ما عدى المصرف الوطني الاسلامي الذي يعاني بنسبة قليلة من عدم الملاءة حسب هذا المؤشر حيث بلغت النسبة فيه (%89.369) وكما هو موضح في الجدول (9). (100%) وهي اقل (%89.369)

الجدول (10)

نسبة حقوق الملكية الى الاصول الخطرة في المصارف (عينة الدراسة) للفترة 2015 لغاية 2017

السنوات	2015 %	2016 %	2017 %	M %
المصرف العراقي الاسلامي	124.849	147.841	149.187	140.626
مصرف كوردستان الدولي الاسلامي	347.797	687.884	736.994	590.892
المصرف الوطني الاسلامي	61.469	59.293	147.345	89.369
مصرف ايلاف الاسلامي	116.793	126.199	140.608	127.867
	162.727	255.304	293.533	237.188

المصدر: إعداد الباحث بالإعتماد على البيانات المنشورة في سوق العراق للأوراق المالية

اختبار فرضيات الدراسة

1. الفرضية الاولى

بالرجوع الى الجداول الخاصة بتحليل مؤشرات تحليل السيولة رقم (7)(8) ومؤشرات تحليل الربحية (4)(5)(6)، حيث اظهرت النتائج بان نسبة التداول لدى جميع المصارف عينة البحث خلال الفترة 2015-2017 مرتفعة ولها القدرة على مواجهة التزاماتها (كانت نسب %514.262 عند الطلب او الاستحقاق، وحسب متوسط العام للمصارف عينة البحث لسنة 2015 كانت نسبة التداول) ونسبة العائد %2.523 ونسبة العائد الى مجموع الاصول (%5.303 الربحية وفي نفس العام كالاتي: نسبة العائد الى حقوق الملكية) ارتفعت نسبة العائد الى مجموع الاصول %593.960، وفي العام 2016 ارتفعت نسبة التداول الى (%3.454 الى الموارد المتاحة) وعلى التوالي، %3.370 (%5.093) وانخفضت نسبة العائد الى حقوق الملكية ونسبة العائد الى الموارد المتاحة الى (%2.712 الى) بينما انخفضت %5.642، ارتفعت نسبة العائد الى حقوق الملكية الى (%576.357 وفي العام 2017 انخفضت نسبة التداول الى)، وبناءً على ما سبق %3.346 وانخفضت ايضا العائد الى الموارد المتاحة الى (%2.614 نسبة العائد الى مجموع الاصول الى) وحسب المؤشرات اعلاه يمكن القول بان على المصارف الاعتماد على هذه المؤشرات لتحقيق التوائم بين السيولة الربحية وبالتالي قبول فرضية البحث الاولى والقائلة امكانية المصرف الاسلامي تحقيق التوائم بين قدرتها على سداد التزاماتها عند الاستحقاق وعند الطلب وبين ربحيتها وفقا لمؤشرات الأداء التشغيلي.

2. الفرضية الثانية

بالرجوع الى الجداول الخاصة بتحليل مؤشرات تحليل القدرة الايفائية رقم (9)(10) ومؤشرات تحليل الربحية (4)(5)(6) ، حيث اظهرت النتائج بان جميع المصارف عينة البحث تتمتع بقدرة ايفائية عالية وتحقق نسبة عالية من الامان للمالكين والمودعين خلال الفترة 2015-2017 ، وحسب متوسط للمصارف عينة البحث العام لسنة 2015 كانت نسبة حقوق الملكية الى الاصول الخطرة (ونسبة العائد الى مجموع الاصول %5.303) كانت نسب الربحية وفي نفس العام كالاتي: نسبة العائد الى حقوق الملكية (%162.727) ، وفي العام 2016 ارتفعت نسبة حقوق الملكية الى الاصول الخطرة الى (%3.454) ونسبة العائد الى الموارد المتاحة (%2.523) (وانخفضت نسبة العائد الى حقوق الملكية ونسبة العائد الى (%2.712) ارتفعت نسبة العائد الى مجموع الاصول الى (%255.304) (وعلى التوالي، وفي العام 2017 ارتفعت نسبة حقوق الملكية الى الاصول الخطرة الى (%3.370) (%5.093) الموارد المتاحة الى (%237.188) (2.614) بينما انخفضت نسبة العائد الى مجموع الاصول الى (%5.642) ، ارتفعت نسبة العائد الى حقوق الملكية الى (%3.346) وانخفضت ايضا العائد الى الموارد المتاحة الى (% الاعتماد على هذه المؤشرات لتحقيق التوائم بين القدرة الايفائية والربحية وبالتالي قبول فرضية البحث الثانية والقائلة امكانية المصرف الاسلامي تحقيق التوائم بين قدرتها الايفائية وربحيته وفقا لما تعرضه مؤشرات الأداء التشغيلي.

المبحث الرابع الاستنتاجات والمقترحات

أولاً- الاستنتاجات:

1. تبين من الجانب النظري أن الصيرفة الاسلامية اصبحت ظاهرة عالمية ولم تبقى تمارس في الدول الاسلامية فقط.
2. اظهرت نتائج التحليل بان المصارف الاسلامية تحتفظ بمعدلات عالية من السيولة مما اثر سلباً على ادائها ودورها في الاقتصاد وفي المجتمع العراقي.
3. اظهرت نتائج التحليل بان القائمين على ادارات المصارف تمارس السياسة المتحفظة فيما يتعلق بمنح التسهيلات المصرفية والقيام بدورها التمويلي.
4. تبين من النتائج وجود قلة كفاءة لدى إدارة المصارف المبحوثة في استخدام موجوداتها وأسلوب توظيفها لأموالها وقدرتها على تحويل موارد المصرف إلى أرباح صافية.
5. تبينت النتائج بان معظم المصارف الاسلامية لا تعمل بكل الامكانيات المالية المتاحة لديها.
6. عدم الاستقرار السياسي والاقتصادي والامني اثرت وبشكل كبير على اداء المصارف الاسلامية حيث ان اغلب مؤشرات الاداء تحسنت في العام 2017 بعد ان كان ضعيفا في الاعوام 2015-2016.

ثانياً- المقترحات:

1. على المصارف الاسلامية القيام بالتخطيط ودعم المشاريع عبر اليات وادوات مطابقة مع مقاصد الشريعة، والعمل على جمع المدخرات وتوجيهها نحو الاستثمار ودعم التنمية الاقتصادية.
2. العمل على ابتكار اساليب تمويلية واستثمارية جديدة مما يؤدي الى زيادة العوائد وبالتالي تعظيم القيمة .
3. على المصارف الاسلامية العمل على توسيع انشطتها وفروعها بعد الاستقرار الامني والاقتصادي التي شهدتها العراق بعد العام 2017.
4. على المصارف الاسلامية الإستمرار على تقدمها ونموها لمواجهة المنافسة ومواكبة التطورات التي تحدث في العالم.
5. على المصارف الاسلامية العمل على تحقيق التوائم بين السيولة والقدرة الايفائية والربحية، من خلال إعادة النظر في سياساتها التمويلية والاستثمارية.

المصادر

أولاً- الوثائق والنشرات الرسمية:

1. البنك المركزي العراقي، قانون المصارف الاسلامية .
2. التقرير السنوي لسوق العراق للأوراق المالية لعام 2017.

ثانياً- الرسائل و الأطاريح الجامعية:

1. البقاعي، انس، (2014)، تجربة المصارف الاسلامية (الواقع والمعوقات)، مجلة جامعة دمشق للعلوم الاقتصادية والقانونية، المجلد (30)، العدد (1).
2. بنعلي، فؤاد، (2019)، البنوك الاسلامية في اوربا، الواقع والتحديات، مجلة الاقتصادية الاسلامية العالمية، العدد (شباط)، 2019.
3. جميل، سنان زهير وسعيد، سوسن احمد، (2007)، تقييم اداء المصارف التجارية باستخدام نسب السيولة والربحية، بالتطبيق على مصرف الموصل للتنمية والاستثمار، مجلة تنمية الرافدين، 85، (29).
4. حمزة، بن خليفة، (2012)، دور قائمة التدفقات النقدية في تقييم الأداء المالي للمؤسسة- دراسة حالة مؤسسة توزيع وصيانة العتاد الفلاحي لسنة (2009-2010)، رسالة ماجستير، كلية الاقتصادية والتجارية وعلوم التسيير، جامعة محمد خيضر- بسكرة، الجزائر.
5. خالص، صالح، (2014)، تقييم كفاءة الاداء في القطاع المصرفي، ملتقى المنظومة المصرفية الجزائرية والتحول الاقتصادي - الواقع والتحديات، 14-15/9/2014، كلية العلوم الإنسانية و العلوم الاجتماعية جامعة الشلف، الجزائر.
6. عاصي، امارة محمد يحيى، (2010)، تقييم الاداء المالي للمصارف الاسلامية، دراسة تطبيقية على البنك الاسلامي الاردني للتمويل والاستثمار، رسالة ماجستير، جامعة حلب، الجمهورية السورية.
7. عبدالفتاح، عبد الحميد، (2003)، الادارة الاستراتيجية في البنوك الاسلامية، البنك الاسلامي للتنمية، المعهد الاسلامي للبحوث والتدريبات، بحث (66)، جدة، المملكة العربية السعودية.
8. فراح، عماد، (2014)، دور البنوك الاسلامية في تحقيق التنمية المستدامة، رسالة ماجستير، جامعة العربي بن مهيدي، الجمهورية الجزائرية.
9. محمد، قبلي، (2016)، التحليل المالي في البنوك التجارية، دراسة حالة بنك CPA، رسالة ماجستير، الملحق الجامعية - مغنية، كلية العلوم الاقتصادية وعلوم التسيير، الجزائر.
10. المرعاني، بيار محمد رشيد عمر، (2005)، أثر بعض مستلزمات إدارة الجودة الشاملة في الأداء المالي المصرفي- دراسة على مجموعة مختارة من المصارف الأهلية العاملة في إقليم كردستان ومحافظة نينوى، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الإدارة والاقتصاد، جامعة دهوك، العراق.
11. المشهداني، خالد حمادي، تقييم كفاءة الاداء الصناعي للدار الجامعية للطباعة والنشر والترجمة فرع الموصل، مجلة تنمية الرافدين، العدد 74، 2007.
12. مقداد، محمد ابراهيم وحلس، سالم عبدالله، (2005)، دور البنوك الاسلامية في تمويل التنمية الاقتصادية في فلسطين، مجلة الجامعة الاسلامية، سلسلة الدراسات الانسانية، المجلد (13)، العدد (1).
13. نسبية، سنوسي، (2016)، مساهمة المصارف الاسلامية في التنمية الاقتصادية، رسالة ماجستير، جامعة محمد خيضر- بسكرة، الجزائر.

ثالثاً- الكتب:

1. احمد، عبد الوهاب يوسف احمد، التمويل وادارة المؤسسات المالية، الطبعة الاولى، دار الحامد للنشر والتوزيع، الاردن، 2008.
2. الجميل، سمر كوكب، (2012)، المدخل الى ادارة المؤسسات المالية (نظريات وتطبيقات)، الطبعة الاولى، دار ابن الاثير للطباعة والنشر، جامعة الموصل.
3. سيارن ولش، اهم النسب والمؤشرات في عالم المال والاعمال، (كتاب مترجم)، دار شماع للنشر والعلوم، الجمهورية السورية، (2010).
4. الشواورة، فيصل محمود، (2013)، مبادئ الإدارة المالية (إطار نظري ومحتوى عملي)، الطبعة الأولى، دار المسيرة للنشر والتوزيع والطباعة، عمان، الأردن.

5. عبد المنعم محمد مبارك، محمود يونس: اقتصاديات النقود والصرافة والتجارة الدولية، الدار الجامعية، الإسكندرية، 1996.
6. العلي، اسعد حميد، ادارة المصارف التجارية، مدخل ادارة المخاطر، الاردن، 2013.
7. مامندي، غازي، ادارة البنوك، اربيل، 2012.

CURRENT ACCOUNT AS AN EXCHANGE RATE ANCHOR: COULD IT WORK?

Prof. Dr. Recai AYDIN

Faculty of Political Science, Social Sciences University of Ankara

Abstract¹

Following the complete collapse of Bretton-Woods system in 1973, almost all developed economies abandoned all efforts to sustain a fixed exchange rate regime and adopted floating exchange rate regime. However, majority of the developing countries continued to use fixed exchange rate regime of some sort. Capital flight and speculative attacks are generally considered to be a major threat to financial stabilization of the country under the open economy with fixed exchange rate regime. This study proposes a crawling peg or fixed nominal exchange rate using periodic current account values or targets rather than the inflation rate differentials as an anchor. This study suggests that speculative attacks can be avoided or fought more effectively if the central bank uses the proposed method in this study.

Keywords: Current Account Balance, Portfolio Investments, Crawling Peg, Exchange Rate Regimes, Nominal Anchors.

1277

Introduction

Conventional international macroeconomics theory suggests that foreign currency market will eventually reach to equilibrium if the market is free, meaning if the country has a freely floating exchange rate regime, and the market will be brought to near equilibrium by central bank through usage of its foreign currency reserves if the country has a fixed exchange rate regime (Thirlwall, 1980). This is considered to be the natural result of the notion of balance of payments to be equal to zero in the medium and long run.

If it can be maintained, the benefit of a fixed exchange rate regime is obvious; it creates stability and confidence in the business sector as it reduces the uncertainty in the market significantly. That idea together with the desire to promote international trade flows led to the establishment of fixed exchange rate system of the Bretton-Woods conference. However, by early 1970s, it was generally understood and agreed that it would almost be impossible to have a world with continuously fixed exchange rate system due to ever changing prices and resulting price differentials. Moreover, mostly small economies but in some cases even large economies were subjected to speculative attacks when the market players sensed their weaknesses in their reserves.

¹ I thank Dr. Sejma Aydin from Internatonal University of Sarajevo, whom I plan to develope the model for this paper together with, for her valuable comments and contribution.

Following the complete collapse of Bretton-Woods system in 1973, almost all developed economies abandoned all efforts to sustain a fixed exchange rate regime and adopted floating exchange rate regime. However, majority of the developing countries continued to use fixed exchange rate regime of some sort. Therefore, often, these countries faced with the inevitable need for a significant devaluation of their domestic currency as higher domestic inflation rates and changes in their international competitiveness made the fixed exchange regime very hard to sustain, which eventually led to even higher and unanticipated inflation rates. As a result, during the 1980s and 1990s, many of these countries moved towards flexible exchange rate system. Maintaining flexible exchange rate regime is believed to avoid real exchange rate overvaluation and therefore helps the country to accommodate external shocks with less damage in the real economy.

However, many emerging and smaller economies still insisted of some sort of a fixed exchange rate regime. Yet many of these countries were plagued with higher inflation rate than developed countries. In late 1970s, the idea of using nominal anchors was introduced by economists to create a sort of fixed exchange rate regime, where the changes in exchange rate were often but predetermined, in order to reduce inflationary pressures in countries with relatively high inflation rates. Nominal exchange rate has been used as an anchor in anti-inflationary programs in many countries.

In last decades, many developing countries implemented various anti-inflationary or stabilization programs. It is widely accepted that fixed exchange rate regime cannot be maintained in the long run when the domestic inflation rates are significantly higher than international inflation rate. This policy results in overvaluation of domestic currency which leads to current account deficits and depletion of central bank reserves in the absence of enough capital inflow, and eventually to devaluation. Therefore, in 1990s, a number of countries dealt with this situation by opting for an adjustable, or crawling peg, exchange rate regime. In this regime, the nominal exchange rate was periodically adjusted according to inflation rate differentials expected or anticipated. However, the effectiveness of using nominal exchange rates as an anchor in fighting against inflation is debatable. It failed in reaching desired targets in many experiments such as Chile in 1982 and Turkey in early 2000s. The reasons for this failure is beyond the scope of this paper.

Capital flight and speculative attacks are generally considered to be a major threat to financial stabilization of the country under the open economy with fixed exchange regime. When a small country with open economy is under speculative attack, a usual prescription by IMF or economists is to switch to floating exchange rate in order to allow market forces to work freely and effectively. In other words, it is often thought that the market will adjust quickly to internal and external shocks under floating regime and therefore speculative attacks are avoided. Turkey experienced exactly this situation in 2001 and switched to floating regime with the encouragement and support of IMF. It is widely believed that floating exchange rate regime works like a cushion and absorb the shocks in the event of capital flight. However, in the summer of 2018, Turkey faced with capital flight and speculative attack fueled by political tension with US even though the country was and is still under floating regime. The choice of exchange rate regime has not protected Turkey from this fate. How can we explain this? This paper aims to answer this question to certain extent.

This paper is not a theoretical paper but merely is an attempt to open a door for a discussion with new and unconventional potential solution to the issue of optimal exchange rate regime choice and consequent speculative attacks that emerging markets face frequently. The author intends to develop an appropriate international macroeconomic model that can explain and hopefully prove the point of this paper in future studies.

Literature Review

Literature on exchange rate regimes is abundant and it provides various types of exchange rate regime practices around the world. The choice of optimal exchange rate regime is still largely debated issue in international macroeconomics (Bubula and Otker-Robe, 2002). Petra (2008) lists the following exchange rate regimes in practice: fixed exchange rate, floating exchange rates, managed floating exchange rates, target bands, soft peg regimes (crawling pegs and conventional pegs) and hard peg regimes (currency boards and monetary unions). As this paper mainly focuses on a sort of crawling peg exchange rate system, the literature review section will be limited to theory and practices of crawling pegs.

In a typical soft crawling peg system, the monetary authority sets a predetermined and preannounced future exchange rates based on certain rate of devaluation or revaluation of its currency against another currency or basket of foreign currencies. These predetermined exchange rate values include daily or weekly or sometimes even monthly adjustments in small amounts mainly determined by the expected or targeted inflations rates². As it is well known, high inflation rates under fixed exchange rate regime causes real exchange rate appreciation in the long run, leading to a loss of competitiveness of the country. Thus, the crawling peg mechanism is preferred by countries with chronically high inflation rates.

Almost all tablita experiences supported by IMF failed miserably and led to financial crisis³. The failure resulted in substantial losses and macroeconomic destabilization, and even political destabilization in some countries. Mishkin (1998) accurately states that exchange rate pegging reduces the independency of the central bank in monetary policy, exposes the country to the transmission of shocks from the partner countries, increases the likelihood of speculative attacks and, more importantly, it can increase financial fragility and vulnerability of the country. He states that an exchange rate pegging is a dangerous choice for controlling inflation in emerging market countries because of the devastating effects on the economy that financial crises can bring. Mishkin (1998) suggests that increasing the independence of central bank together with a nominal anchor, monetary targets or inflation targets, could work better than exchange rate pegging. It should be noted that the method proposed in this study is new and unique. Therefore, to the best knowledge of the author, there has been no study analyzing or suggesting an anchor for exchange rate pegging similar to the one proposed here.

Recent Developments in Turkish Balance of Payments

² This practice is also called as “tablita”.

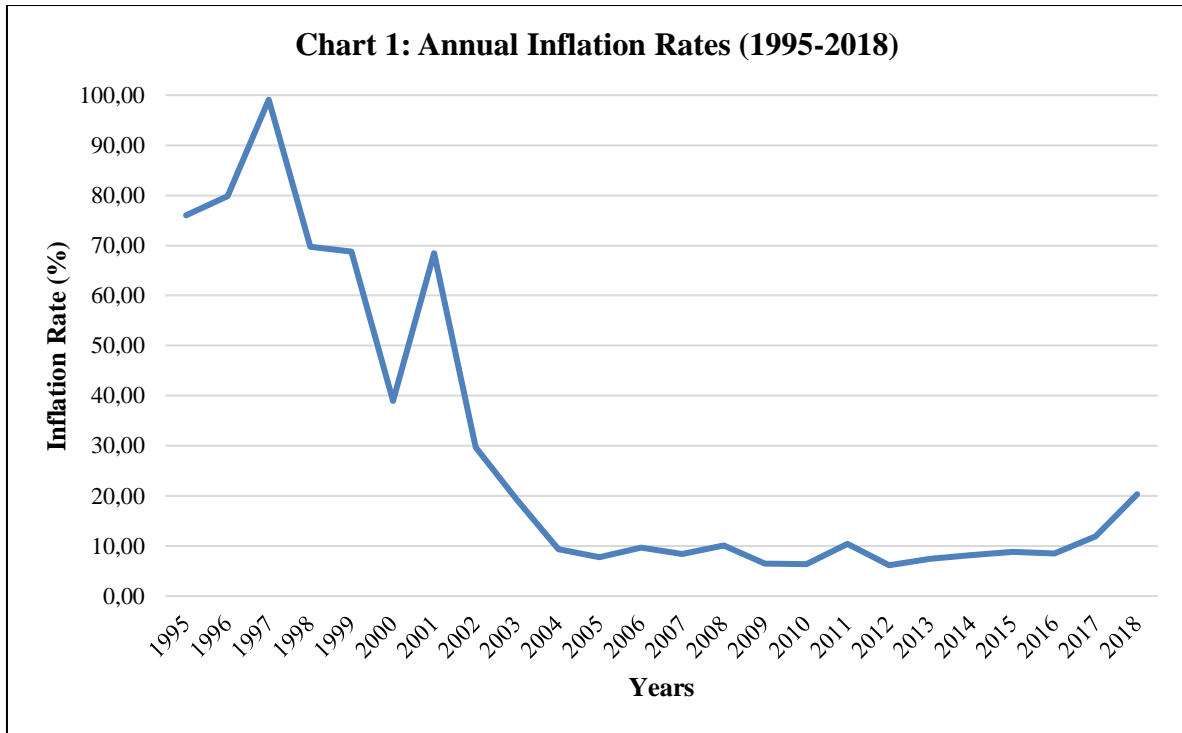
³ For example; Argentina in 1981 and 2002, Chile in 1982, Mexico in 1994, Thailand in 1997, Russia in 1998 and Turkey in 2001.

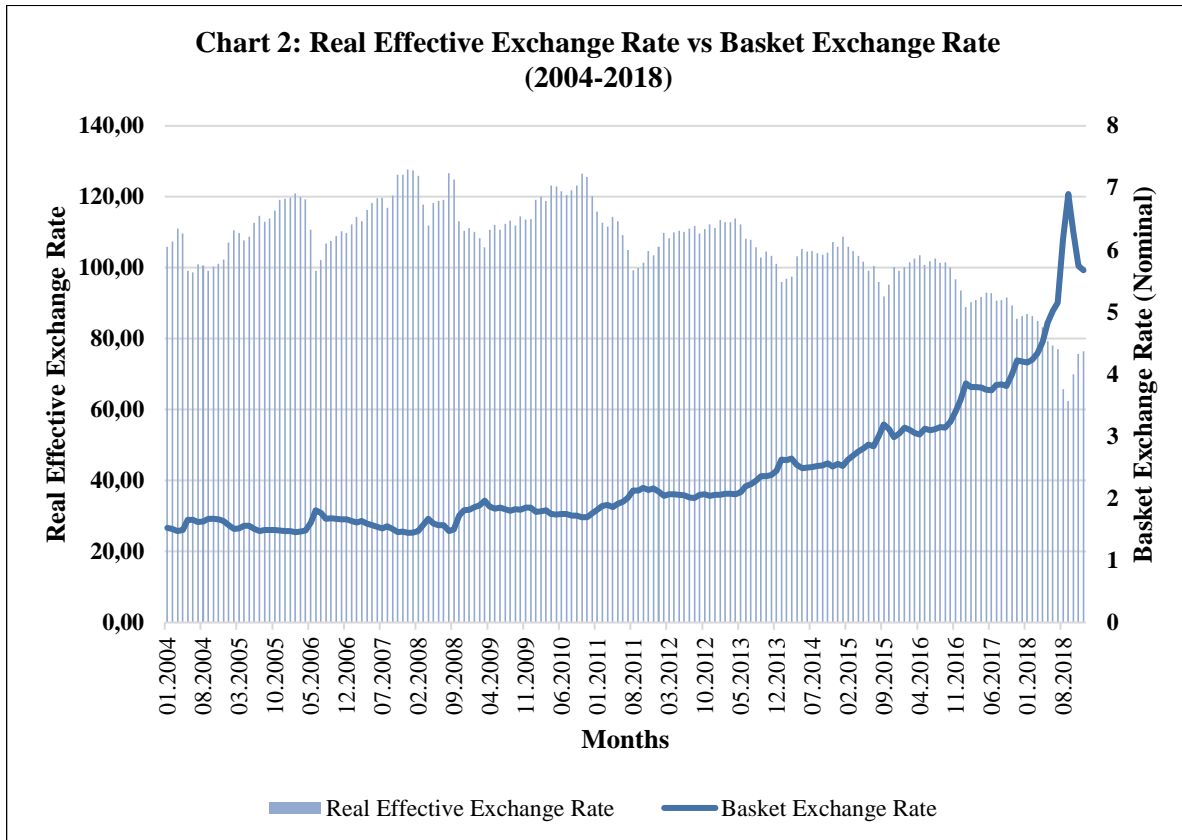
After a long period of chronic high inflation in late 1980s and during 1990s, Turkey signed its 17th stand-by agreement with IMF that prescribed crawling peg or tablita system to Turkey. Even though the prescription seemed to work initially, problems soon began to appear in late 2000 and eventually the financial collapse occurred in February 2001 initiated by a political crisis between the prime minister and the president of Turkey. Thus, as we mentioned above, Turkey switched to floating regime with limited central bank intervention in February 2001. The value of USD jumped from 0,66 to 1.48 TL initially and later relatively stabilized around 1.5-1.7 TL until the snap elections towards the end of 2002. Newly elected government, in November 2002, declared its commitment to the stand-by agreement and followed the recommended prescription effectively. Then, Turkey signed its 18th stand-by agreement in February 2002 and 19th stand-by agreement in January 2005. The last two stand-by agreements helped Turkey to recover from the 2001 collapse and also to restructure its financial system. These developments led to a gradual success in fighting chronic inflation and inflation rates fell to single digit levels for the first time after almost 25 years (See Chart-1).

Turkey has always had sizeable current account deficit together with relatively high inflation. Economic theory suggests that a gradual depreciation of Turkish Lira is expected in the long run, mainly because real effective exchange rate would increase due to high chronic inflation leading to a real appreciation of Turkish Lira and loss of international competitiveness for Turkey. Thus, this would result in worsening current account balance. In Turkey, with the initial success of the new government in bringing stability and confidence in the market, the basket exchange rate⁴ stabilized within the band of 1.45-1.75 TL in the period of 2004-2009 (See Chart 2). However, even though the anti-inflationary policies were rather successful to bring the annual inflation rates down to single digit figures, the Turkish currency continued to be getting overvalued in the same period as it can be seen in Charts 1, 2 and 3.

⁴ Basket in Turkey consists of 50 percent USD and 50 percent EUR.

Source: Turkish Statistical Institute

Source: Central Bank of the Republic of Turkey

The situation is similar after 2009, with the brief exception of 2009 period which happened as a result of global financial crisis. After 2009, Turkish Lira continued to appreciate in real terms with inflow of international capital to Turkey as it was the case for most developing countries as a result of unprecedented monetary easing by all major central banks. All these developments led to increase in credit expansion, fast economic growth and significant increase in current account deficit. Table 1 presents the comparative figures of foreign direct investment⁵, current account deficit in million USD and also as a percentage of real GDP.

As it can be seen in Table 1, Turkey has experienced large current account deficits, especially in 2010-2013 period where the ratio of current account deficit to Real GDP reached to almost 9 percent. This level of current account deficit is clearly unsustainable. During this period, Turkish Central Bank tried to implement policies in order to reduce growing current account deficit, however, its impact on the exchange rate was not significant. During 2005-2013, Turkish banks and companies heavily borrowed in USD and EURO. Turkish government almost did nothing to limit this tendency⁶. Worsening political relations between Turkey and the U.S. as well as EU along with the military coup attempt in

⁵ Including real estate purchases by foreigners which accelerated following the legal changes implemented by the new government in 2003.

⁶ Ironically, Turkish government took steps in this direction in early 2018 and announced that only companies with foreign exchange revenue could borrow in foreign currencies, which seemed too late.

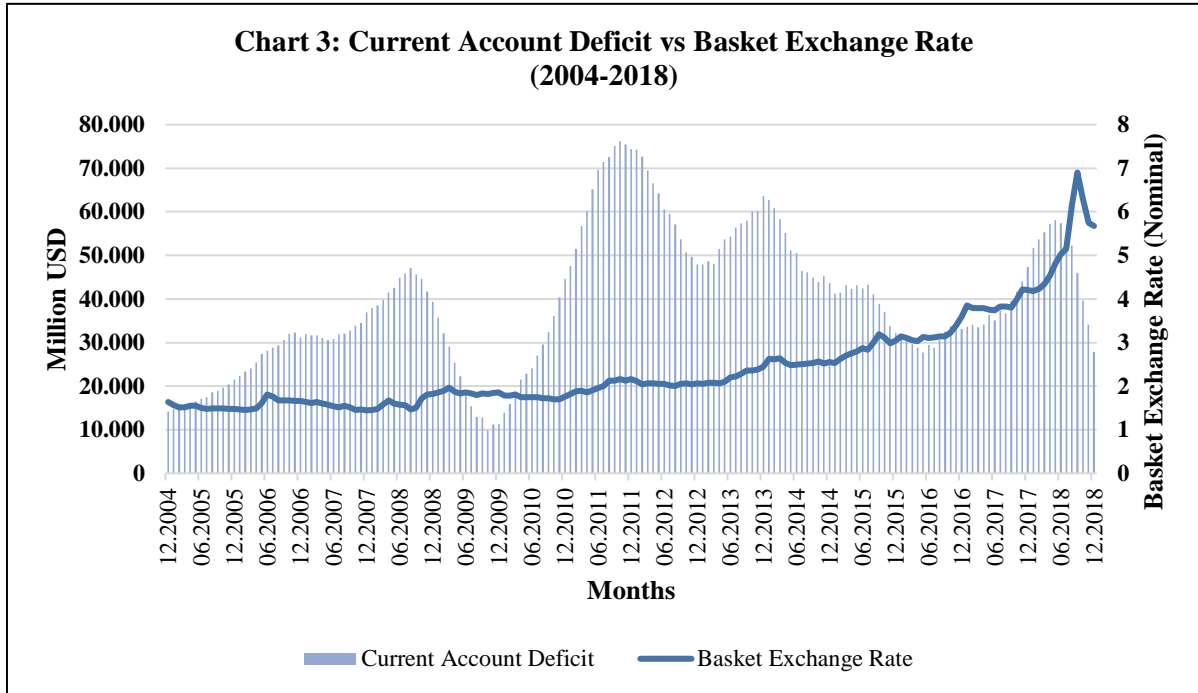
summer of 2016 triggered capital flight and speculative attack. As a result, Turkish Lira depreciated against USD and EURO significantly and this caused a heavy burden on companies with foreign currency liabilities.

Table 1: Comparative Table for FDI and Current Account Deficit (2004-2018)

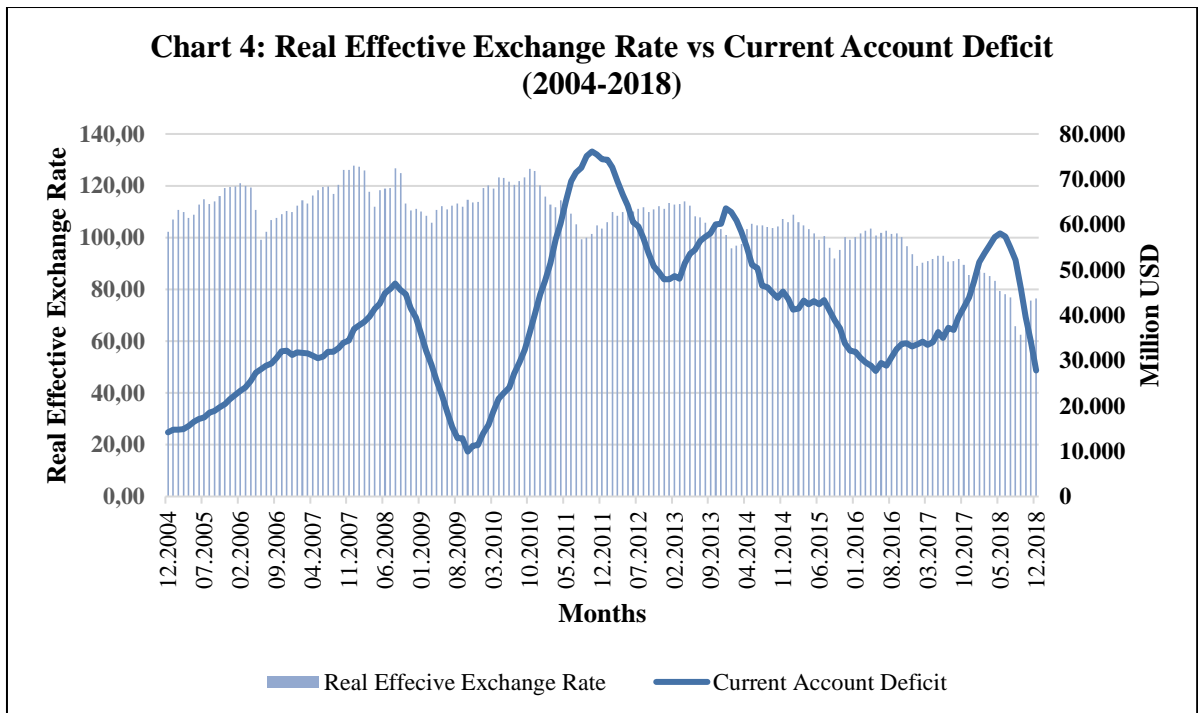
Year	Total FDI	Current Account Deficit (CAD)	CAD/GDP (%)
2004	2.785	14.729	3,5
2005	10.031	22.408	4,2
2006	20.185	31.848	5,7
2007	22.047	37.867	5,5
2008	18.269	35.721	5,1
2009	8.585	13.941	1,8
2010	9.095	47.580	5,8
2011	16.114	74.294	8,9
2012	13.286	47.879	5,5
2013	13.563	62.789	6,7
2014	13.119	41.251	4,7
2015	18.002	31.935	3,7
2016	13.343	33.578	3,8
2017	10.904	51.681	5,5
2018	13.163	27.600	3,5

Source: Turkish Ministry of Commerce

In Turkish situation, massive inflow that Turkey faced until 2013 created a pressure on the value of USD and EURO and Turkish Lira appreciated significantly. That harmed the terms of trade for Turkey enormously. This could have been avoided if the market forces had worked as expected and exchange rate had adjusted accordingly. Unfortunately, it did not happen. Massive inflow of foreign currency led to substantial increases in foreign exchange reserves of the central bank since foreign currency coming through foreign direct investment and portfolio investment were exchanged in to Turkish Lira by banks and eventually finding its way to the central bank reserves as commercial banks needed domestic currency to meet the demand. This led to reduction in domestic interest rates and relaxed environment for lending. Large loans were given by commercial banks to riskier construction projects like shopping malls and infrastructure investments.

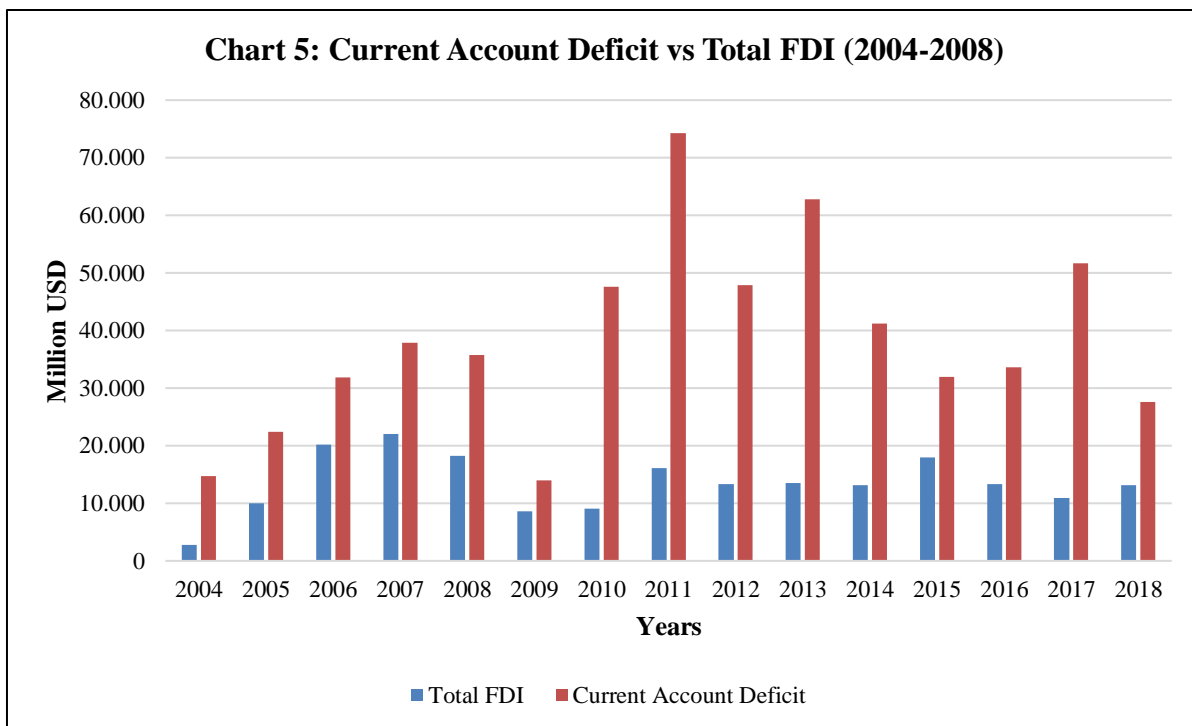

Source: Central Bank of the Republic of Turkey

Source: Central Bank of the Republic of Turkey

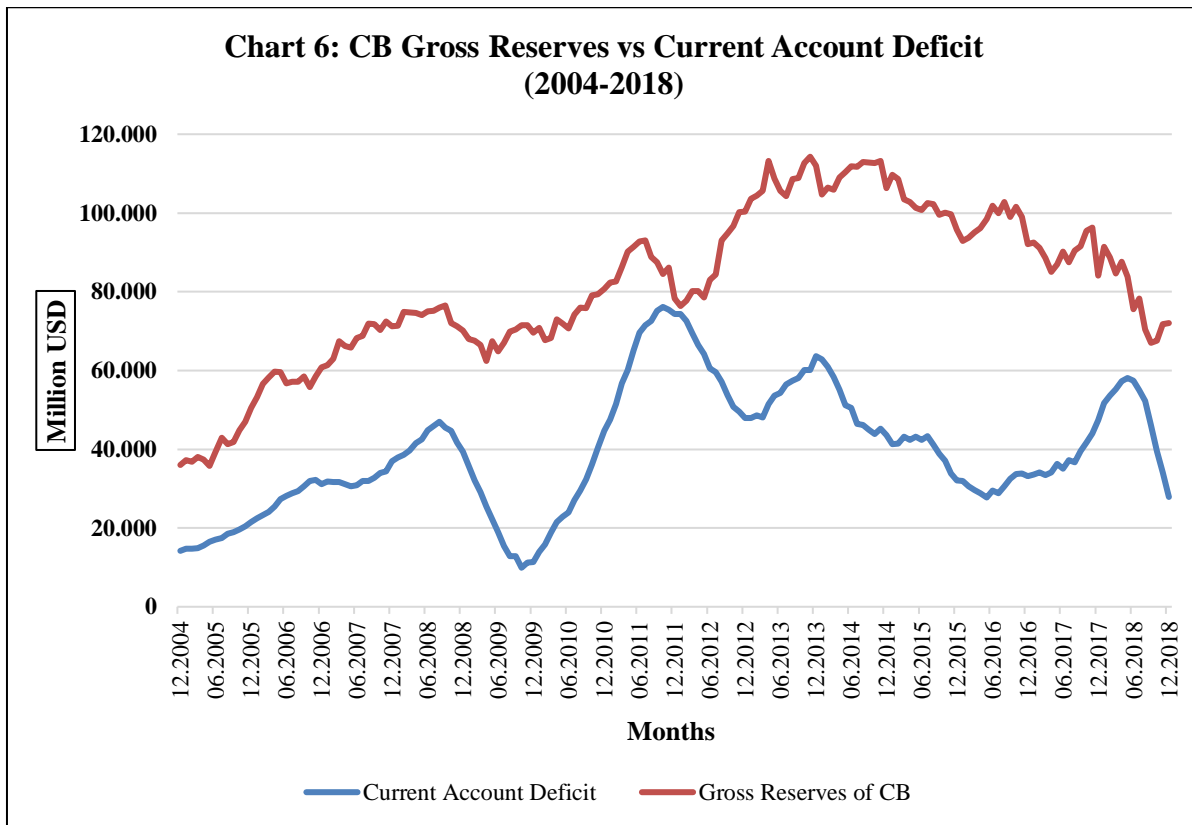
In some cases, developers of shopping malls or residential high-rise builders opted for foreign currency loans since the interest rates were low on these type of loans. They considered this type of investment as low-risk investments since their business models were built on renting those shops and residential luxury apartments in USD or EUR denomination. Also, privately owned construction companies undertook large infrastructure projects with the guarantee of Turkish government such as major bridges and highways under Built-Operate-Transfer scheme. They had agreed with the government for the usage fee or tolls to be determined in USD or EUR. However, they went into big trouble as increasing political tension and resulting capital flight led to sudden and unexpected increase in the value of USD and EUR against Turkish Lira. In a short period of time, many developers and construction firms found themselves in insolvent situation.

Source: Turkish Ministry of Commerce

As Chart 5 exhibits, current account deficit can only be partially financed in Turkey by the foreign direct investment. In addition, FDI is very sensitive to the political situation and Turkey’s relationship with the U.S and the EU. As pointed out earlier, nominal exchange rate in Turkey did not respond much to this deficit in 2010-2013 period where the current account deficit reached to its record levels. It has shown signs of weakness in the last quarter of 2013 during and after popular unrest in Istanbul which began after the decision to cut the trees in Taksim Gezi Park for a public construction project. It gained momentum after the two infamous implicit coup attempt through judiciary system to government in charge in December 17 and 25. However, as it can be seen in Chart 6, the foreign currency reserves of central bank continued to increase even after all these events and substantial current account deficits. According to the analysis of the data in Chart 6, the correlation coefficient between CB’s foreign

currency reserves and current account deficit in 2004-2018 period found to be positive 0.574. This finding supports the claim of this paper that the current account deficit was largely being financed by massive amounts of portfolio investments and foreign borrowing by private sector. Even more so, the inflow exceeded the amount of financing needed. This situation is also evident in Table 2, where private sector external debt more than quadrupled in 2004-2018 period. The table also reveals that the fragility of Turkish economy is mainly the result of the amount of short-term debt of Turkey, which is much higher than the CB reserves almost in all periods in the table.

Source: Central Bank of the Republic of Turkey

Table 2: External Debt Statistics of Turkey (2004-2018)

Year	Total Debt	Public Sector Debt	Private Sector Debt	Short Term Debt*	Long Term Debt*
2004	161.160	113.971	47.189	32.203	128.957
2005	170.780	106.553	64.227	38.914	131.866
2006	208.006	115.048	92.958	42.852	165.154
2007	249.932	119.444	130.488	43.142	206.790
2008	280.878	129.152	151.726	52.512	228.366
2009	268.886	133.692	135.194	48.977	219.909

2010	291.861	153.063	138.798	77.241	214.620
2011	305.544	153.614	151.930	83.117	222.427
2012	342.407	170.856	171.551	102.443	239.964
2013	392.984	194.673	198.311	133.277	259.707
2014	406.015	192.975	213.040	135.141	270.874
2015	400.503	184.796	215.707	105.372	295.131
2016	409.764	191.828	217.936	101.614	308.150
2017	455.082	215.838	239.244	119.689	335.393
2018	444.561	219.708	224.853	116.793	327.768

Source: Central Bank of the Republic of Turkey

Discussion

The main motivation for this proposal comes from significant structural changes that the world economy has been experiencing in last three decades a result of globalization and technological change. In the past, current account was the major part of balance of payments. Capital and financial account was not that significant in size due to limited international capital and financial movements. However, with the globalization and electronic funds transfer technology, today capital account is large in size and, more importantly, has become more significant in the determination of market exchange rates as the volume of capital flows are gigantic. Portfolio investments (also known as hot money) are the main source of instability in the medium and longer run for relatively small and open economies like Turkey. The main idea is to create a cushion for potential unanticipated flight of hot money. We can use what Turkey has been experiencing since 2003 as an example to clarify our view.

In a way, this paper claims that the correct (or true exchange rate so to speak) exchange rate could have been determined in the market correctly if there were no short-term capital movements. These capital flows distort the market and create artificial excesses in the market, hence driving exchange rate down and overvaluing the domestic currency. If this happens in a country with higher inflation rates thus with higher nominal interest rates, this eventually would attract even more short-term foreign capital inflow as a natural result of interest parity condition. That is how portfolio investments create artificial abundance of foreign currency and distortion in the exchange market. Also, relatively cheaper borrowing opportunity with the expectation of even lower exchange rates (i.e cheaper foreign currency) in the future fuels the desire in foreign borrowing. As explained above, this is exactly what happened in Turkey in 2004-2013 period.

In order to deal with this problem, in this paper, a different type of anchor for stabilization is proposed: using current account deficit or current account deficit plus net foreign direct investment (we can call this net short-term external financing needed) values as an anchor for nominal exchange rate in a small open economy. Thus, the monetary authority determines a reasonable or acceptable level of current account deficit target (or current account deficit plus net foreign direct investment target) and fix the exchange rate or basket exchange rate according to this target for a definite period of time. This period

of time can be a month or three months⁷. The key difference from other crawling pegs is the anchor. We propose using periodic current account values or targets rather than the inflation rate differentials. As a matter of fact, quarterly or annually reported current account values already include the impact of inflation differentials as well as other factors which may affect current account.

The proposed method is quite similar to Federal Reserve or Central Bank monetary board policy interest rate meeting decisions. As Central Bank board members evaluate the latest economic data to determine the size and direction changes in policy interest rate, the same or similar board can decide about the correct or right exchange rate for the next period. After all, what central bank does is to guess the correct rate by trial and error given the available data and signals. They simply correct their mistakes in their next meeting or in an emergency meeting if they made a mistake or if the economic situation changes unexpectedly. In other words, the important point is not to be exactly accurate but rather keeping the nominal exchange rate close to the true value that is whatever it would have been if the markets were functioning properly in the absence of distortion created by short-term capital movements.

This study suggests that this attack could be avoided or fought more effectively if the central bank had used our proposed method. Beginning from 2005-2006, once it is confirmed that excessive amount of foreign portfolio investment, Turkish Central Bank could switch to a fixed exchange rate regime and announce that the target for the central bank was to make sure that the true market exchange rate would prevail. In order to determine that Central Bank could track the changes in current account balance and foreign direct investment monthly, quarterly and annually and then announce the new adjusted exchange rates. We do not propose any specific formula or method on how to determine the true exchange rate in this paper.

With this method, reasonable amount or rate of current account deficit is achieved by keeping the nominal exchange rate higher through Central Bank involvement and true value of Turkish Lira could be prevailed in the market. In addition, borrowing in foreign currency by banks to finance long-term domestic investments and by companies due to attractiveness of foreign currency borrowing must have been limited. In other words, only firms with revenues in foreign currency must be allowed to borrow from international markets. The logical result of this policy could be an increase in the foreign currency reserves of Central Bank and increase in domestic money supply. However, this excess foreign currency reserves can serve as a cushion to capital flights as we mentioned above. Undesired increases in domestic money supply can be dealt with sterilization. Potential cost of holding unnecessarily high foreign currency reserves might be considered as a collateral damage of the deliberate policy choice, which might be evaluated as a relatively low cost if the policy could actually avoid financial destabilization caused by capital flight and speculative attacks.

⁷ It is more logical to use 3-months period as most balance of payment accounts may require more than a month to finalize and verify th numbers.

Conclusion

This study aims to find a reliable solution for the choice of optimal exchange rate regime for emerging economies which are exposed to speculative attacks even under floating exchange rate regime. The study suggest that this objective could possibly be achieved by using a sort of crawling peg or fixed exchange rate regime where the current account deficit can be used as an anchor to determine the right exchange rate for the next period. Monetary authorities can adjust and modify this rate in every meeting using the economic data and indicators as an evaluation tool.

It should be noted that this study does not suggest that the target current account deficit (or current account deficit plus net foreign direct investment, if this version is used) to be equal to zero. A quantitative target or a percentage target of current account deficit to Real GDP in terms of a narrow or broad band can be selected and tracked by the monetary authority carefully for potential adjustments. In addition, emergency meetings can be held to make adjustments in the announced exchange rate when there are unexpected sudden developments in the market. Another possible solution that needs to be reviewed could be allowing the exchange rate to float within announced band.

References

Evrensel, Ayse Y. (2004). IMF Programs and Financial Liberalization in Turkey. *Emerging Markets Finance & Trade*, 40 (4): 5-19.

Bubula, Andrea and Inci Otker-Robe (2002). The Evolution of Exchange Rate Regimes Since 1990: Evidence from De Facto Policies, IMF Working Paper, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02155.pdf>

Christmann, Petra (2008). Note on Exchange Rate Regimes. https://www.researchgate.net/publication/228179784_Note_on_Exchange_Rate_Regimes [accessed May 2019].

Cumby, Robert E. and Sweder van Wijnbergen (1987). Financial Policy and Speculative Runs with a Crawling Peg: Argentina 1979-1981, NBER Working Paper No. 2376.

Ellis, Colin and Emilia Gyoerk (2019). Investigating the Economic and Financial Damage around Currency Peg Failures, *Journal of Risk and Financial Management*, MDPI, Open Access Journal, 12(2): 1-16

Edwards, Sebastian (1993). Exchange Rates as Nominal Anchors, *Weltwirtschaftliches Archiv* 129 (1): 1-32.

Mishkin, Frederic S. (1998). The Dangers of Exchange-rate Pegging in Emerging-market Countries, *International Finance*, 1: 81-101.

Schweickert, Rainer (1994). Stabilization and Real Adjustment in Emerging Market Economies- Lessons from Macroeconomic Reforms in the Southern Cone, *Intereconomics*, 29 (5): 245-253.

Thirlwall A.P. (1980) Balance-of-Payments Accounting and the Foreign-Exchange Market. In: Balance-of-Payments Theory and the United Kingdom Experience. Palgrave, London

ANKARA-İZMİR YÜKSEK HIZLI TREN HATTININ AHP İLE DEĞERLENDİRİLMESİ VE LOJİSTİK ÖNEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk EFE
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Öz

Ulaştırma ve lojistik alanında önemli projelerin gerçekleştiği Türkiye’de, ulaştırma sistemleri için de farklı alternatifler geliştirilmektedir. Bunlardan müşterilerin en çok ilgisini çeken ulaştırma türü de yüksek hızlı tren (YHT) sistemleridir. Ekonomik, teknolojik, ekolojik ve sosyal birçok durumdan dolayı YHT tercih edilmektedir. Bu nedenle, YHT hat etkinliğinin önceden değerlendirilmesi önemlidir. Bu çalışmada yapımı devam eden Ankara-İzmir YHT hattının değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi analitik hiyerarşi prosesi (AHP) kullanılmıştır. Yapılmış olan ve yapılacak projeler ile hatların birleşmesi, hattın geçtiği önemli yerler, şehirlerin nüfus sayısı, erişilebilirlik, lojistik açıdan önemli noktalara erişim gibi çok yönlü bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak değerlendirme kriterleri arasında “entegrasyon” ile “demografik özellik” kriterlerinin daha fazla öneme sahip oldukları hesaplanmıştır. YHT hattının, hat üzerindeki şehirlerin lojistik önemine önemli bir katkı sağlayacağı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Hızlı Tren Hattı, Analitik Hiyerarşi Prosesi, Demiryolu, Lojistik

1291

USING ANALYTIC HIERARCHY PROCESS FOR EVALUATION OF ANKARA-İZMİR HIGH SPEED RAIL LINE AND THE IMPORTANCE OF LOGISTICS

Abstract

In Turkey, where important projects are materialized in transportation and logistics field, different alternatives are developed for transportation systems. Among these, high-speed train (HST) systems are the most popular transportation modes. HST is preferred for many economic, technological, ecological and social situations. Therefore, it is important to evaluate the efficiency of the HST line in advance. In this paper, it is made the evaluation of the Ankara-İzmir HST line. The analytical hierarchy process (AHP), which is one of the multi-criteria decision making methods, is used in the evaluation. A multi-criteria evaluation is made such as the merger of the projects with the projects that will be carried out, the places where the railway passes, the population number of the cities, accessibility and accession to significant logistical places. As a result, among the evaluation criteria, “integration” and “demographic characteristics” criteria were found to have more importance. The HST line will contribute to the logistics importance of the cities on the line.

Key Words: High Speed Rail Line, Analytic Hierarchy Process, Railway, Logistics

1. Giriş

Ulaştırma ve lojistik sistemi, insan ihtiyaçlarının tedarik edilmesi amacıyla oluşmuş ekonomik, teknolojik, ekolojik, güvenli ve hareketli bir yapıya sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca devamlı gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Ulaşım; insan, hayvan ve malların ihtiyaçlar doğrultusunda başka bir yere taşınmasına denir. Bu durum beraberinde bir ekonomik maliyete neden olmaktadır. Ekonomik nedenler, zaman ve ulaşımın güvenilirliği alternatif ulaşım yollarının da kullanılması gereksinimini ortaya çıkarmıştır [1]. Yolcu taşımacılığının yanı sıra yük taşımacılığı ile de geniş kullanım alanı bulunan demiryolu ulaşımı, gelişim göstermeye devam etmektedir [2]. Ülkemizde yüksek hızlı tren projeleri de yapılmaya devam etmektedir. Bütçe ve zaman açısından alternatif projelerin seçilmesi ve önceliklendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır Bu çalışmada da yüksek hızlı tren hattının değerlendirilmesinde AHP yönteminden faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde literatürdeki çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde AHP yönteminden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren (YHT) hattı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra hattın AHP yöntemindeki aşamalar açıklanarak uygulanmıştır Çalışmanın beşinci bölümünde ise değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Literatür Araştırması

Raylı sistemler, çeşitli uygulamalar ile literatürde yer almaktadır. Mateus vd. [3], ÇKKV kullanarak YHT için olası istasyon yerlerinin seçimini yapmışlardır. Kılıçlar vd. [4], YHT'nin tercih edilme sebeplerini araştırmışlardır. Akgüngör ve Demirel [5], çalışmalarında Ankara-İstanbul YHT hattını, Süt vd. [1] Ankara-Sivas YHT hattını incelemişlerdir.

3. Analitik Hiyerarşi Prosesi

ÇKKV yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi, Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiştir. AHP yönteminin adımları aşağıda verilmiştir [6]:

Adım 1: Problemin hiyerarşik yapısının oluşturulması

Adım 2: İkili karşılaştırma matrisinin oluşturulması

Adım 3: Göreceli önem ağırlıklarının belirlenmesi

Adım 4: Tutarlılık oranının hesaplanması

Adım 5: Alternatiflerin sıralanması

4. Ankara-İzmir YHT Hattının AHP ile Değerlendirilmesi

Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren hattının inşa süreci devam etmektedir. Mevcut Ankara-İzmir demiryolu 624 km'dir. 4.5 milyar TL'lik projeye, en fazla 250 km/saat hıza uygun, çift hatlı yeni yüksek hızlı demiryolu yapımı hedeflenmiştir. Proje tamamlandığında seyahat süresi 14 saatten 3.5 saate düşecektir. Yılda 6 milyon yolcunun taşınması planlanmaktadır. YHT hattındaki durakların şu sırayla olması planlanmıştır; Polatlı – Uşak – Salihli – Turgutlu – Manisa – İzmir.

Hattın belirlenen güzergahı Şekil 1'de gösterilmiştir [7]

Şekil 1. Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren Hattı

Hatta ait değerlendirme girdileri [1];

- Mevcut demiryolu, otoyolları, havayolları ile bağlantı
- İllerin Nüfusu
- Önemli noktalara, lojistik merkezlere yakınlık
- Eğitim kurumları
- Sanayi altyapısı
- Hat boyunca düşünülen projeler olarak ele alınmıştır.

Ankara-İzmir YHT hattındaki iller, önemli nüfusa sahip üniversiteleri barındırmaktadır. Özellikle sağlık alanında öne çıkan bu üniversiteler, sağlık ve termal sektöründe ihtiyaç duyulan hizmetlerin insanlara ulaştırılması anlamına da gelecektir. Gıda alanında önemli bir kent olan Afyonkarahisarın lojistik önemi daha da artacaktır. Ankara-İzmir hattında ve çevresinde bulunan şehirlerdeki üniversite öğrenci sayıları Ankara'da 294.406, İzmir'de 174.809, Afyonkarahisar'da 45.499, Uşak'da 31.731, Manisa 54.301 öğrenci bulunmaktadır [8].

4.1. Kriterlerin Belirlenmesi

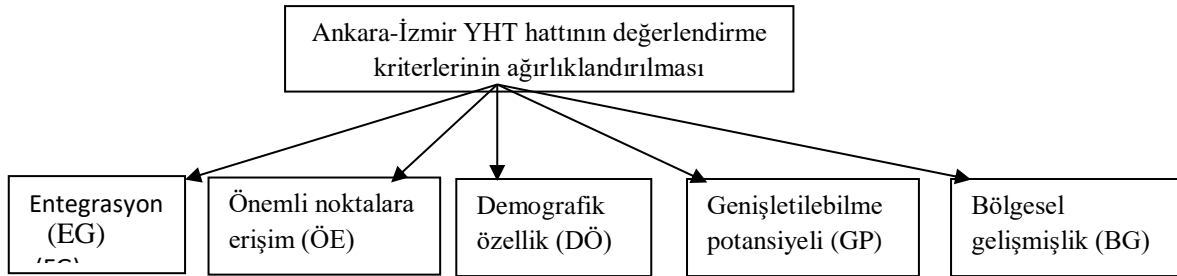
Uzman akademisyen görüşleri doğrultusunda 5 ana kriter belirlenmiştir. Belirlenen bu kriterler açıklamaları ile birlikte Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değerlendirme kriterleri

Kriterler	Açıklama
Entegrasyon (A)	Hattın raylı sistemler, otoyollar ile olan bağlantısının sağlanması kriteridir
Önemli Noktalara Erişim (B)	Lojistik merkezlerine, turizm noktalarına erişimin sağlanması kriteridir
Demografik Özellik (C)	Hat güzergahı boyunca toplam nüfus, öğrenci/çalışan nüfusu olarak değerlendirilmeye alınan kriterdir.
Genişletilebilme Potansiyeli (D)	Hattın yeni projeler ile genişletilebilme durumu kriteridir.

Bölgesel Gelişmişlik (E)	Hattın ve hattı kapsayan il ve çevre illerin bölgesel gelişmeye katkısının değerlendirildiği kriteridir.
--------------------------	--

Probleme ait hiyerarşik yapı, Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Karar Hiyerarşisi

4.2. AHP Uygulaması

Tablo 2’de kriterlerin ikili karşılaştırmaları gösterilmektedir. Kriter ağırlıkları Tablo 3’deki gibi hesaplanmıştır.

Tablo 2. İkili Karşılaştırma Matrisi

	EG			ÖE			DÖ			GP			BG		
EG	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50	0,67	1,00	1,50	0,67	1,33	2,50	0,67	1,67	2,50
ÖE	0,67	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,67	2,50	0,67	1,00	1,50	0,67	1,00	1,50
DÖ	0,67	1,00	1,50	0,40	0,67	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	2,00	3,50	0,67	1,33	2,50
GP	0,40	0,83	1,50	0,67	1,00	1,50	0,29	0,67	1,50	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,50
BG	0,40	0,67	1,50	0,67	1,00	1,50	0,40	0,83	1,50	0,67	1,00	1,50	0,67	1,00	1,00

Tablo 3. Her Bir Kriterin Ağırlığı

Entegrasyon	0,20902
Önemli Noktalara Erişim	0,20813
Demografik Özellik	0,21503
Genişletilebilme Potansiyeli	0,18186
Bölgesel Gelişmişlik	0,18596

5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Ulaştırma ve lojistik uygulamaları güncelliğini her daim korumaya devam edecektir. Bu nedenle farklı ulaştırma sistemlerinin kullanılması, bunların sürekli olarak değişmesi kaçınılmazdır. Bu tür sistemlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmak için farklı disiplinlerden çalışmaların yapılması önemlidir. Bu çalışmada Ankara-İzmir YHT hattı AHP yöntemiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda kriterlerin önem seviyeleri sırasıyla “demografik özellik” (0,21503) ve “entegrasyon” (0,20902), “önemli noktalara erişim” (0,20813), “bölgesel gelişmişlik” (0,18596) ile “genişletilebilme potansiyeli” (0,18186) gerçekleşmiştir.

Türkiye’de önemli bütçeler ayrılarak çok önemli ulaşım ve lojistik projeleri gerçekleştirilmektedir. Yapılan yatırımların verimliliğini artırmak için sürekli iyileştirme ve geliştirme faaliyetlerinin yapılması gerekmektedir. Son yıllarda demiryolu hatlarında meydana gelen kazalar ve aksamalar da göz önüne alındığında yapılacak veya yapılmış raylı sistem hatların birçok yönden değerlendirilmesi, muhtemel problemlere karşı önleyici çözümler sunacaktır. Gelecek çalışmalarda farklı çok ölçütlü karar verme tekniklerinden faydalanılarak çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

1. Süt, N. İ., Hamurcu, M., Eren, T. Analitik Hiyerarşi Süreci Kullanılarak Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Hat Güzergahının Değerlendirilmesi, *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 3(3): 22-30, 2018.
2. D. Levinson, J. M. Mathieu, D. Gillen and A. Kanafani, "The full cost of high-speed rail: an engineering approach," *The Annals of Regional Science*, vol. 31 (2), pp. 189-215, 1997.
3. R. Mateus, J. A. Ferreira and J. Carreira, "Multicriteria decision analysis (MCDA): Central Porto high-speed railway station," *European Journal of Operational Research*, vol. 187(1), pp. 1-18, 2008.
4. A. Kılıçlar, Y. Sarı and C. Seçilmiş, "Yolcuların ulaşım aracı olarak yüksek hızlı treni tercih nedenleri üzerine bir araştırma," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 195-216, 2010.
5. A.P. Akgüngör and A. Demirel, "Evaluation of Ankara - Istanbul high speed train Project," *Transport*, vol. 22(1), pp. 1-3, 2007.
6. Saaty, T. L., *Axiomatic Foundation of the Analytic Hierarchy Process*, Management Science, 1986. 32 (7), 842-843.
7. <https://tr.railturkey.org/2016/05/27/ankara-izmir-yuksekk-hizli-tren-hatti/> Erişim Tarihi: 20.04.2019.
8. <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim tarihi: 20.04.2019

AVRUPA BİRLİĞİ KIRSAL ALAN SINIFLAMASINA GÖRE TÜRKİYE'DE BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRETİM DEĞERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN PANEL VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ¹

Mustafa KAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Arzu KAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Önder Volkan BAYRAKTAR

Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Özet

Kırsal alan kavramı içerisinde barındırdığı öğelerin çeşitliliğinin çok olması nedeni ile tanımlanması konusunda değişik görüşler hakimdir. Türkiye’de kırsal alan kavramının tanımlanmasında yerleşim yerlerinin nüfusu dikkate alınırken, ortaklık başvurusunda bulunduğumuz 1959 yılından bu yana tarım ve kırsal kalkınma politikalarının da dahil olduğu bir çok reformları yaptığımız ve yapmaya da devam ettiğimiz Avrupa Birliği’nin (AB) kırsal alan tanımında sadece nüfus değil bunun yanında km²’deki nüfus yoğunluğu da göz önüne alınmaktadır. Türkiye’de sanayi ve hizmetler sektörünün gün geçtikçe Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı artarken tarımın payı azalmakta kırsal alanda da tarım sektöründe dönüşümler göze çarpmaktadır. Kentleşmenin artması, kırsal alanda genç nüfusun tarımda kalma eğilimlerinin düşmesi, tarımın getiri yönü ile diğer sektörlerle göre avantajını kaybetmesi bu dönüşümde büyük rol oynamaktadır. Bu çalışmada 1995-2018 yılları arasında AB kırsal alan sınıflaması baz alınarak illerin kırsallık durumlarına göre tarımsal üretim değerlerindeki değişim panel veri analizi ile incelenmiştir. Ayrıca yıllar bazında yapılan bu yeni sınıflamaya göre bölgeler arasında demografik değişim ve tarım sektöründeki dönüşüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda yeni sınıflamaya göre Türkiye’de toplam tarımsal alanın %60,20’sinin baskın kırsal alanlarda, %32,40’ının geçiş (orta) bölgelerinde geri kalan kısmın ise kentsel alanlarda olduğu hesaplanmıştır. Kentsel alanlarda tarımsal alanlar azalırken özellikle hayvancılık (büyükbaş) konusunda olumlu yönde gelişmeler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal alan, tarımsal üretim değeri, sektörel dönüşüm

¹ Bu çalışma 02-04 Mayıs 2019 tarihleri arasında Şırnak Üniversitesi tarafından düzenlenen “Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi”nde sözlü olarak sunulmuştur.

ANALYSIS OF THE CHANGES IN CERTAIN AGRICULTURAL INDICATORS OF TURKEY BY THE EUROPEAN UNION RURAL AREA CLASSIFICATION

Abstract

There are different opinions about the definition of the concept rural area because it has contained various elements. In Turkey, while taking account of the number of population of the settlements in the definition of the concept of rural areas, the population and population density in km² are taken into consideration on definition of rural area in European Union (EU) for which Turkey many reforms including agriculture and rural development policy were filed and has been being made since 1959. While the share of industry and service sectors in Gross Domestic Product (GDP) has been increasing day by day, the share of agriculture sector has been decreasing, and the transformations of agriculture sector in rural area are outstanding. The increase in urbanization, falling the tendency level of the young population to stay in agriculture sector, the loss of agriculture sector's advantage over other sectors in terms of income play a major role in this transformation. In this study, the changes in agricultural production values were analyzed by panel data analysis between 1995-2018 years according to the EU rural area classification of Turkey's provinces. In addition, demographic change between the regions and the transformation in the agricultural sector were tried to be demonstrated according to this new classification made on a yearly basis. In conclusion, according to a new classification of rural areas, 60.20% of total agricultural land in Turkey is in the predominant rural area, 32.40 of it is in intermediate area, and the rest of it is in urban areas. While agricultural areas in urban areas are decreasing, especially animal husbandry (bovine) developments have been determined positively.

Key Words: Rural area, Agricultural production value, sectoral transformation

1. Giriş

Kalkınma kavramının klasik bakış açısından sıyrılıp sadece ekonomik büyümeye odaklanan değil kültürel, sosyal, kurumsal, siyasal ve tarihsel yapıyı da içine alan refah ve sürdürülebilirlik kavramı ile birleşmesi endojen kalkınma anlayışını ortaya çıkarmıştır. Böylece 1970'li yıllardan sonra süreç kavramın merkezden planlanan yapıdan çıkıp alanda harekete geçirilen ve yerel dinamiklere dayalı bir anlayışa dönüşmesini sağlamıştır. İç dinamiklerin ön plana gelmesi ile kalkınma kavramının boyutlandırılmasında mekânsal sınırlandırmaların daha da önemli olmasına neden olmuştur. Bütünsel bir kalkınma anlayışı yerine bölgesel ve yerel anlayış bazı ayrımların daha fazla gündeme getirilmesini sağlamış ve bu açıdan en önemli ayrımlardan bir tanesi de kırsal kent ayrımı olmuştur.

Tarihsel süreçte kırsal kavramı ile tarım kavramı çoğu zaman birlikte kullanılmış ve hatta kalkınma çalışmalarında tarımsal ve kırsal kalkınma süreçleri birlikte anılmıştır. Tarım sektörünün kalkınma çalışmalarının başladığı ilk sektör olması ve çoğunlukla da kırsal alana dayanması tarih boyunca kırsal ve tarımsal kalkınma kavramının birlikte değerlendirilmesine neden olmuştur. Fakat artık kırsal kalkınma artık sadece sektörel yaklaşımı veya tarımsal kalkınmayı içermemektedir. Büyüme yerine kalkınma, üretim yerine paylaşım, satış yerine pazarlama, ulusal ölçek yerine yerel kalkınma, homojen toplum yapısı yerine farklı toplum dinamikleri giderek ön plana çıkmaktadır (Gülçubuk ve ark., 2010:2)

Kırsal kalkınma denilince öncelikle tanımlanması gereken en önemli kavram "kırsal alan" tanımıdır. Kalkınmanın sınırlarının çizilmesi ancak kırsal ve kentsel sınırların çizilmesi ile mümkün olacaktır. Kırsal kavramı esas itibarıyla mekana ait bir kavram olup, mekanın çok sektörlü genel karakteristiğini yansıtmaya yönelik bir kavram olarak kullanılmaktadır (OECD, 1998:22-23). Nüfus yoğunluğu, tarımın ekonomideki payı, arazi kullanımı ve coğrafi uzaklık gibi temel parametrelerle açıklanmaya çalışılan kırsal alanlar için küresel düzeyde kabul edilmiş bir tanım yoktur (Öğdül ve ark., 2007:4). Bu nedenle

kırsal alan tanımının dinamik yapısı nedeni ile ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bu durum tüm dünya üzerinde mekânsal alanların karşılaştırılmasında sorunlar çıkarmaktadır.

Kırsal alan tanımı konusunda uluslararası alanda Avrupa Birliği (AB) ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin tanımları temel alınabilecek en önemli ortak yaklaşımlar içerisinde gösterilebilir. Her iki yaklaşımında en önemli ortak özelliği kesin sınırlar ile kır ve kent ayrımı yapılması yerine kademeli bir yapının oluşturulmasıdır (Öğdül ve ark., 2007:6). Kırsal alanların geçmişe kıyasla ekonomik ve sosyal açıdan çeşitlilik arz eden daha heterojen bir yapıya kavuşması ve farklı kalkınma dinamiklerine sahip olması, çözülme derecelerini de farklılaştırmaktadır. Kentlere en yakın kırsal alanlar ile en uzak alanlar çözülmeye en açık kırsal alanlardır. En yakın alanlar, kentlere eklemlenmek suretiyle sosyo-ekonomik yapısının dönüşmesi, en uzak alanlar ise zamanla artan nüfus kaybı nedeniyle çözülme olgusundan en çok etkilenen alanlardır. Ara kademedeki kırsal alanlar ise çözülmeye karşı daha dirençli alanlardır. Aynı zamanda kırsal alanlar göç, yaşlanma, düşük öğrenim seviyesi, düşük işgücü verimliliği ve kamu hizmetlerinin düşüklüğü yönü ile dezavantajlı alanlar olarak görülmektedir (OECD, 2006:24-39).

1994 yılında İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından geliştirilen ve temel amacı üye ülkeleri bir arada kıyaslamak olan bölge tipolojilerinin belirlenmesinde “OECD bölge tipoloji”si olarak ifade edilen tanımın üç aşaması bulunmaktadır (OECD, 2011: 3-4);

I. Aşama; Nüfus yoğunluğunun km^2 'de 150'nin altında olması durumunda bu alanda (NUTS 5 belediye düzeyinde) yaşayan nüfus (veya topluluk) kırsal, değilse kentsel nüfus kabul edilmektedir

II. Aşama; Söz konusu kırsal nüfus büyüklüğüne göre bölgenin karakteristiği belirlenmektedir. Şöyle ki; bir bölge nüfusunun;

- % 50'sinden fazlası kırsal nüfus ise “kırsallığı baskın bölge”
- % 15-50'si kırsal nüfus ise “ara bölge”
- % 15'inden azı kırsal nüfus ise “kentselliği baskın bölge”

olarak kabul edilmektedir.

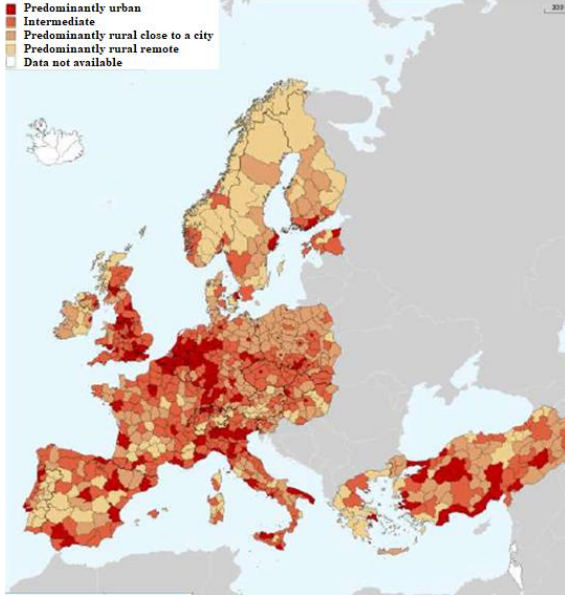
III. Aşama; Belirli büyüklükteki kentsel merkezlerin varlığına göre bölgenin kırsallık düzeyi kesinleştirilmektedir. Buna göre;

- “kırsallığı baskın bölge” kabul edilen bir bölgede, nüfusu 200 binden fazla ve bölge nüfusunun % 25'inden fazla olan bir kentsel merkez var ise bu bölge nihai durumda “ara bölge”
- “ara bölge” kabul edilen bir bölgede, nüfusu 500 binden fazla ve bölge nüfusunun % 25'inden fazla olan bir kentsel merkez var ise bu bölge nihai durumda “kentselliği baskın bölge” kabul edilmektedir.

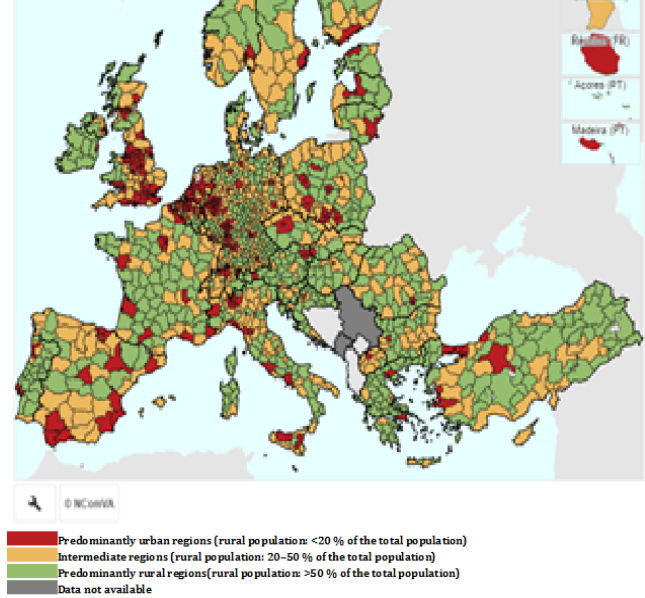
2009 yılında OECD (OECD Working Party on Territorial Indicators (WPTI)) kırsal alan tanımını güncelleyerek nüfus yoğunluğuna ilave olarak özellikle metropollere yakınlık durumuna göre 5'li bir sınıflandırma oluşturdu. Buna göre yeni sınıflandırmada; Baskın Kentsel (Predominantly Urban (PU)), şehir merkezine yakın ara bölge (Intermediate Close to a city (INC)), uzak ara bölge (Intermediate Remote (INR)), şehre yakın baskın kırsal (Predominantly Rural Close to a city (PRC)), ve uzak baskın kırsal (Predominantly Rural Remote (PRR)) (OECD, 2011:5) olarak tanımlamalar yapılmıştır (OECD, 2011: 5) (Grafik 1).

AB'de ise bölgelerin tipolojilerine göre bölünmesinde OECD ile benzer yaklaşımı takip etmektedir. EUROSTAT tarafından kentsel eşik değer olarak nüfus yoğunluğu 300 kişi/km^2 ve minimum toplam nüfusu 5 bin kişi olarak belirtilmektedir. Buna göre kırsal alanda yaşayan nüfusun oranı yüzde 50'den fazla ise “baskın kırsal”, yüzde 20 ila yüzde 50 arası ise “ara kırsal” ve yüzde 20'den az ise “kentsel

alan” olarak tanımlanmaktadır. Diğer kısımlar ise OECD tanımı ile aynı olarak ifade edilmektedir (EUROSTAT, 2019) (Grafik 2).

Grafik 1. OECD tanımlamasına göre bölgesel sınıflandırmalar (OECD, 2011:7)

Grafik 2. EUROSTAT tanımlamasına göre bölgesel sınıflandırmalar (EUROSTAT, 2019)

Türkiye’de kırsal alanlar esasen ilk kez 18.03.1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu ile nüfus büyüklüğü ölçütü kullanılarak yapılan köy ve kasaba tanımlarıyla işaret edilmiştir. Bu kanuna göre nüfusu; 2.000’den az yerleşmeler “köy”, 2.000 ile 20.000 arasında olanlar “kasaba” ve 20.000’den fazla olan yerleşmeler ise “şehir” olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 1924).

Günümüzde, Türkiye’de mekânsal istatistik üretimine esas kırsal alan tanımlarında, nüfus eşiği ve idari statü ölçütleri kullanılmaktadır. TÜİK tarafından nüfus eşiği ölçütüne göre (kır-kent tanımı), nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri “kent”, 20.000 ve daha düşük nüfusa sahip olanlara “kır” olarak tanımlanmaktadır. Yine TÜİK tarafından idari statü ölçütüne göre (köy-şehir tanımı), il ve ilçe merkezleri “şehir”; belde ve köylerse “köy” olarak kabul edilmektedir (TÜİK, 2019a). Bu ölçüt şu an Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarına temel teşkil eden Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020) belgesinde de kullanılmaktadır. Fakat 6 Aralık 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6360 Sayılı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” (Resmi Gazete, 2012) Türkiye’de kırsal alan kavramındaki belirsizliği arttırmış ve bu tarihten itibaren kırsal alan istatistikleri yayınlanmamaya başlanmıştır. Yasanın sadece kırsal alan kavramında değil aynı zamanda en azından sosyo-kültürel açıdan olumsuz sonuçlarının olduğu belirlenmiş olup (Tek ve Karaoğlan, 2018: 725-726), akademik alanda Türkiye’nin kırsal alan kavramı ve buna dayalı çalışmalarında da bir belirsizlik ortaya çıkarmıştır.

Kırsal alan tanımlanması konusundaki belirsizlikler ve istatistik oluşturma konusundaki sıkıntılar kırsal alandaki gelişmelerin takibini zorlaştırmaktadır. Kırsal alanın dinamik ve çok yönlü boyutu nedeni ile tek bir sektör ile sınırlamak yanlış olur. Buna rağmen tarımın kırsal alandaki ağırlığı devam etmekte ve kırsal alan göstergelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye tarımsal üretim değeri açısından Avrupa’da 1. Dünyada 7. sırada olduğu belirtilmektedir (TİM, 2016; TARIMORMAN, 2019:9). Fakat son yıllarda arz yönlü sıkıntılar gıda enflasyonu başta olmak üzere üretimi, tüketimi ve ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüzde küreselleşmenin getirdiği en önemli etkilerden biri olarak kentsel alanlarda meydana gelen artışlar gösterilmektedir. Bu durum kırsalda kentsel alanlara olan göç,

genç nüfusun kırsal alanda ve tarımda kalmak istememesi, kırsal alanda yaşlanma gibi sorunları beraberinde getirmekte ve tarımsal üretimimizin sürdürülebilirlik boyutunu olumsuz etkilemektedir.

Kır kent ayrımı politikaların oluşumu kadar planlamanın yapılması içinde önemlidir. Kırsal alanlar tarımsal üretimin yoğun olarak yapıldığı yerler olarak bilinmektedir. Türkiye’de idari yönlü olarak (Büyükşehir Yasası) yapılan politika değişimlerinin yarattığı bir diğer temel problem ise tarımın kentlere taşınması şeklinde görülmektedir. Özellikle köylerin mahalleye dönüşmesi ve kırlıktan kentsel statüye geçişleri kent saçakları olarak tanımlanan bu alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu alanlarda tarım sektörünün halen baskın olması kentsel alanlarda tarımsal üretimin daha da arttığı şeklinde istatistiklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tarımsal göstergelerdeki bu değişimler kır kent ayrımı konusundaki politikalarla yakından ilgilidir. Bu çalışma ile AB kırsal alan sınıflamasına göre Türkiye’nin kırsal, geçiş ve kentsel alanlarında tarım sektöründeki bazı göstergelerdeki değişim yıllar ve yapılan tipoloji sınıflandırmasına göre incelenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini TÜİK Bölgesel İstatistiklerine göre İstatistiki Bölge Sınıflaması 3 (NUTS 3) baz alınarak 1995-2018 yılları arasında elde edilen bazı tarımsal göstergeler oluşturmaktadır. Bu göstergeler Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmada kullanılan değişkenler, kısaltmalar ve veri kaynakları

Değişkenin adı	Değişkenin Kısaltması	Değişkenin Birimi	Kaynak
Bitkisel Üretim Değeri	BÜD	1.000 TL	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Hayvansal Üretim Değeri	HÜD	1.000 TL	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Ekilen Alan	EkA	Hektar	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Nadas Alanı	NadA	Hektar	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Uzun Ömürlü Bitkiler Ekim Alanı	UzA	Hektar	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Küçükbaş Hayvan Adedi	KBH	Baş	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/
Büyükbaş Hayvan Adedi	BBH	Baş	https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistati stik/

Kaynak: TÜİK, 2019b

AB 2013 NUTS 3 bölgelerine göre yapılan bölgesel sınıflandırma listesi baz alınarak Türkiye’de ki illerin baskın kentsel, ara bölge ve baskın kırsal olarak sınıflandırılması sağlanmıştır. AB EUROSTAT içerisinde 3 farklı yıla ait sınıflama bulunmaktadır. Bunlar 2010 yılı (2010 yılı NUTS versiyonu ve 2006 Geostat popülasyon gridlerine dayanmakta), 2013 yılı (2013 yılı NUTS versiyonu ve 2010 Geostat popülasyon gridlerine dayanmakta) ve en son liste ise 2016 yılı (2016 yılı NUTS versiyonuna dayanmakta) yılında yayınlanmıştır (EUROSTAT, 2019). Türkiye’de 2013 yılından bu yana kırsal alana dayalı istatistikler üretilmediğinden dolayı EUROSTAT 2013 yılı sınıflaması baz alınmıştır (2010 yılı sınıflandırması ile 2013 yılı sınıflandırması aynıdır). Elde edilen sınıflamaya göre Türkiye’de 81 ilin 5 ili baskın kentsel alan (% 6,17), 27 ili ara bölge (%33,33) ve 49 il ise baskın kırsal (%60,49) bölge olarak görülmektedir.

Yapılan sınıflandırma baz alınarak il bazında 1995-2018 yılları arasında çalışmada dikkate alınan tarımsal göstergeler 3 gruba ayrılmış ve elde edilen veriler yardımıyla değişkenlere ait zaman serileri oluşturulmuştur. Veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. Ekonometrik çalışmalarda; zaman serisi verileri, kesit verileri ve zaman serisi verileri ile kesit verilerin birleşimi olan karma veriler olmak üzere

üç tür veri kullanılır. Eğer aynı kesit zaman içinde izleniyorsa bu tür karma verilere panel veri adı verilir (Gujarati, 1999:859).

Panel veri analizi yardımı ile EkA, NadA ve UzaA değişkenlerinin BÜD değişkeni; BBH ve KBH değişkenlerinin HÜD değişkeni üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bitkisel ve hayvansal üretim değerleri TÜİK Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE 2003=100) dikkate alınarak reel değerlere çevrilmiştir (TÜİK, 2019c). Araştırmada tam logaritmik form kullanılmıştır. Öncelikle oluşturulan modelde birim ve zaman etkilerinin varlığını ve türünü sınavıp uygun modele karar verilmiştir. Bunun için hem birim hem de zaman etkilerinin yer aldığı iki yönlü modelin geçerliliğini test etmek amacıyla en çok olabilirlik üzerinden yapılan Olabilirlik Oranı (LR) testine bakılmıştır. Bu test klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek amacı ile kullanılmaktadır. Burada H_0 hipotezi klasik model doğrudur şeklinde kurulmaktadır. Test istatistiği denklem 1’de verilmiştir (Tatoğlu, 2013:168-187).

$$LR=2[1(kısıtlı)-1(kısıtsız)] \quad (1)$$

Burada 1 (kısıtlı) klasik modele ait olabilirlik fonksiyonu, 1(kısıtsız) ise tesadüfi etkiler (rassal) modeline ait olabilirlik fonksiyonunu ifade etmektedir.

Panel veri için model tahmininde önemli varsayımlardan biri hata terimlerinin bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olması ($E(u_{it}/X_{it})=0$) varsayımdır. Panel veride modele dahil edilmeyen değişkenler sabit etkili veya tesadüfi etkili olarak panele katılır. $H_0: E(u_{it} | X_{it})=0$ hipotezi altında, model katsayı tahminlerinin tutarlı olup olmadıkları Hausman (1978) tarafından önerilen Hausman testi ile sınavabilir (Gülel, 2018: 182) Uygulamada genelde sabit etkili ve tesadüfi etkili modellerin karşılaştırılması olarak yorumlanan Hausman testi, tutarlı tahminlerin elde edilmesi yönünde doğru modelin kullanılması kararını vermeyi sağlayan bir testtir (Baltagi, 2005:66-70). Testte H_0 hipotezi “parametreler arası fark sistematik değildir” şeklindedir (Tatoğlu, 2013: 188; Güriş, 2015:70)

Panel veri analizlerinde ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ile ilgili araştırma yapmadan önce, ele alınan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının araştırılması gereklidir. Geleneksel birim kök testleri, genellikle yatay kesit bağımsızlığı varsayımı altında çalışmaktadır. Yatay kesit bağımsızlığı varsayımını kullanabilmek için modele alınan panel verinin çok büyük bir yatay kesitten oluşması gerekmektedir. Yatay kesit ve zaman boyutlarının küçük olduğu panel modellerinde kesitler arasında ciddi korelasyonlar ortaya çıkabilir (Pesaran, 2004). Yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması durumunda geleneksel panel tahminleri ile yapılan tahminler tutarsız parametreler üretebilirler (Chudik ve Pesaran, 2013). Panelin zaman boyutunun, yatay kesit boyutundan büyük olması durumunda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Çarpımı (LM) testi kullanılmaktadır. Modelimizin zaman boyutu 24, yatay kesit boyutu 3 olduğu için sabit etkiler modelinde Breusch-Pagan LM testi kullanılmıştır. Tesadüfi etkiler modelinde yatay kesit bağımlılığının test etmek için hem sabit hem de tesadüfi etkiler modelinde kullanılan PesaranCD Test ve Frees Q Testi kullanılmıştır (Ün, 2018: 90-95). Araştırmada eğim katsayısının homojenliğini araştırmak için Swamy (1971) tarafından geliştirilen Swamy’nin S Testi kullanılmıştır (Tatoğlu, 218: 70-71,97).

Araştırmada birim kök sınavı yapılmıştır. Birim kök testi ile serilerin durağanlık araştırmaları yapılmaktadır. Birim kökün bulunduğu serilerden elde edilen sonuçlar yanlış olabilmektedir. Değişkenler arasındaki bağlanım sahte regresyon olarak boyutlanabilmektedir. Birim kök testi ile daha önce yapılan ve varsayımları ortaya koyulan birçok çalışma bulunmaktadır (Maddala ve Wu, 1999; Kao ve Chiang, 2000; Hadri, 2000; Choi, 2001; Levin ve ark., 2002; Im ve ark., 2003). Bu çalışmada panel veri modellerinde birim kök sınavı yapmak için kullanılan değişkenlerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil CADF panel birim kök testi ile araştırılmıştır. İkinci nesil birim kök testleri, kesit birimleri arasındaki korelasyon durumunda ortaya çıkabilecek sonlu örnek özelliklerindeki sapmayı gidermek amacı ile geliştirilmiştir (Şak, 2018;261-309).

Çalışmada hem iki yönlü sabit etkiler (HÜD Değişkeni için) hem de iki yönlü rassal (tesadüfi) etkiler modelleri (BÜD Değişkeni için) dikkate alınmıştır. İki yönlü sabit etkiler modelinin genel gösterimi şu şekildedir (Denklem 2) (Greene, 2010:59);

$$y_{it} = x'_{it}\beta + c_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Çalışmada dikkate alınan iki yönlü sabit etkiler modeli şu şekilde gösterilebilir (Denklem 3) (Greene, 2010:59);

$$LNHÜD_{it} = (\alpha_{it} + \mu_{it} + \gamma_{it}) + \beta_{1it}LNBBH_{it} + \beta_{2it}LNKBH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

BÜD bağımlı değişkenin hesaplanmasında ise iki yönlü rassal etkiler modellerinden En Çok Olabilirlik Yöntemi tercih edilmiştir. Sabit ve rassal etkiler modelleri arasındaki temel farklılık kukla değişkenlerin oynadığı role dayanır. Rassal etki modelinde kukla değişkenler bir hata terimi olarak dikkate alınır (Keser ve Çetin, 2016: 214). İki yönlü rassal etkiler modeli şu şekilde gösterilmektedir (Denklem 4);

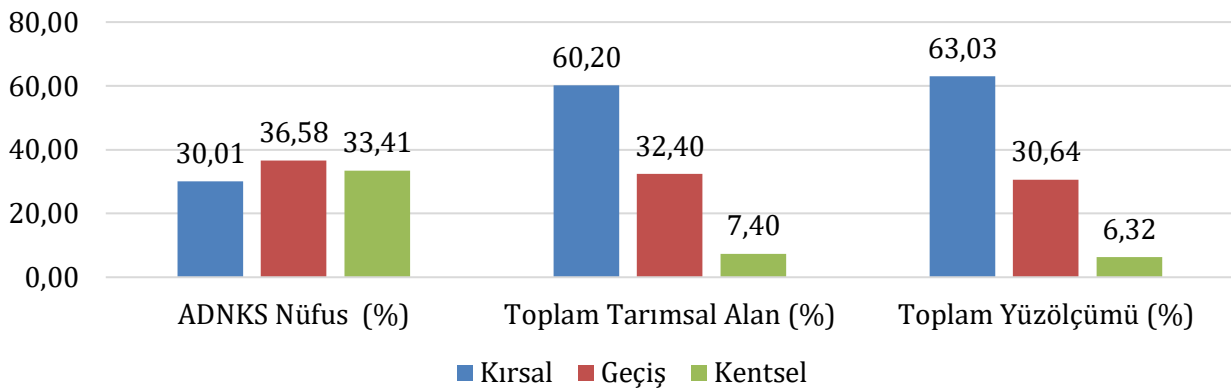
$$y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + (\alpha_{it} + \mu_{it} + \gamma_{it}) \quad (4)$$

Bu modelde hata teriminin bu şekilde iki bileşenli olması otokorelasyon sorununa neden olabilmektedir. Bu nedenle otokorelasyon sorunundan arındırmak üzere hata kovaryans matrisi yoluyla türetilen Genelleştirilmiş EKK yöntemi tahmincileri kullanılmaktadır (Ekinci 2011:7). Çalışmada kullanılan iki yönlü rassal etkiler modeli şu şekilde gösterilebilir (Denklem 5);

$$LNBÜD_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}LNEkA_{it} + \beta_{2it}LNNadA_{it} + \beta_{3it}LNUzA_{it} + (\alpha_{it} + \mu_{it} + \gamma_{it}) \quad (5)$$

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

AB bölgesel tipoloji sınıflaması farklı yıllarda güncellenmiş olsa da (2010, 2013 ve 2016) 2010 ve 2013 yıllarındaki Türkiye’de sınıflama içerisine giren illerde bir değişiklik bulunmamaktadır. AB bölgesel tipolojiye göre yapılan sınıflandırma neticesinde, Türkiye’nin toplam 81 ilinin 50 tanesi kırsal, 27 tanesi geçiş ve geriye kalan 4 il ise kentsel alan sınıfına girmektedir (EUROSTAT, 2019). Yapılan sınıflandırmaya göre kırsal alan toplam ülke nüfusunun %30,01’ini, toplam tarımsal alanın %6,20’sini ve toplam yüzölçümünün ise %63,03’üne denk gelmektedir (Grafik 3). Yeni sınıflandırmaya göre oluşan bölgelerin nüfus sayıları birbirine yakın olmasına rağmen kapladıkları alan bakımından kırsal alanlar Türkiye’de önemli yer kaplamaktadır.

Grafik 3. 2018 Yılı AB Bölgesel Tipolojisine Göre Türkiye’de Bölgelerin Nüfus (Kişi), Tarımsal Alan (Ha) ve Yüzölçümü (Km²) Dağılımı (%) (TÜİK, 2019b)

Kırsal alan denilince akla ilk gelen sektörlerin başında tarım gelmektedir. Türkiye’de tarım sektöründeki en önemli yapısal sorunların başında, tarım arazilerinin parçalı ve küçük oluşu, tarımda yaşlanma, kırsal alandan özellikle tarımdan çekiliş ve göç gibi hususlar gösterilmektedir (Günaydın, 2006; Kan ve ark.,

2018). Özellikle toplam faktör verimliliği (TFV) konusunda yapılan çalışmalar Türkiye'nin tarımda 2000'li yıllara kadar TFV konusunda istenilen düzeyde olmadığı hatta azalmaların yaşandığı (Avcı ve Kaya, 2008; Armağan ve ark., 2010) gösterirken 2000'li yıllar sonrasında tarım sektöründeki verimlilik artışından bahsedilmekte olup (Eroğlu ve Bozoğlu, 2017; Karaman ve Özalp, 2017: 215-217; yapılan bir çalışmada Türkiye'de tarım sektöründe verimlilik artışının %1 civarında olduğu belirtilmektedir. Bu artış içerisinde TR1 Bölgesi (İstanbul ili) önemli derecede verimlilik artışı göstermiştir (TFV'nde yıllık %10,7 büyüme) (Karaman ve Özalp, 2017). Özellikle tarımda yapısal sorunların aşılması konusunda Miras Kanunu'ndaki değişme ile işletme ölçeğinin küçülmesinin önüne geçilmesi amaçlanmış, tarımsal destekler, Genç Çiftçi Proje Desteği, Kırsal Kalkınma Altyapı Desteği, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) destekleri gibi bazı önemli destekler ile de hem tarımsal üretimi canlandırmaya hem de kırsal ve tarımsal nüfusu yerinde tutulması öngörülmüştür.

TÜİK Bölgesel İstatistiklere bakıldığında ise AB bölgesel tipoloji sınıflandırmasına göre oluşturulan bölgelerdeki nüfus hareketleri Türkiye'de özellikle kırsal alanlarda yapılan çalışmaların etkinliği konusunda bilgi verebilmektedir. Yapılan bölge tipolojisi sınıflandırmasına göre 2008-2018 yılları arasında bölgelerin net göç hızları incelendiğinde kırsal alandan özellikle kentsel alanlara olan göç net bir şekilde görülmektedir. Buna göre kırsal alandan yılda yaklaşık 100.650 kişinin 1/3'ü geçiş bölgelerine 2/3'ü ise kentsel alanlara göçmektedir. Bu nüfusun önemli bir kısmının ise tarımdan kopan gençler oluşturmaktadır (TÜİK, 2019b).

Türkiye'de tarımda yapısal problemlerimiz devam etmekte olup son yıllarda en fazla konuşulan ise tarımsal üretim değerine bağlı olarak tarım sektöründe yer alan işletmelerin gelirlerin düşüklüğüdür. Özellikle maliyet enflasyonuna bağlı olarak gübre ve mazot fiyatları başta olmak üzere fiyat artışları tarımsal üretimin cazibesinin kaybolmasına neden olmaktadır. Ürün girdi pariteleri incelendiğinde 1 kg bitkisel ürün başına alınabilecek gübre ve mazot miktarı ve 1 kg hayvansal ürün başına alınabilecek yem miktarı özellikle 2017 ve 2018 yıllarında önemli bir azalma göstermiştir (TEPGE, 2019). Üretim değerindeki bu düşüş üreticileri geçim yönü ile zorlamakta ve tarım sektörünün git gide avantajının kaybetmesine neden olmaktadır. Bu da başta kırsal alandan kentsel alanlara doğru bir göçü de tetikleyen en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

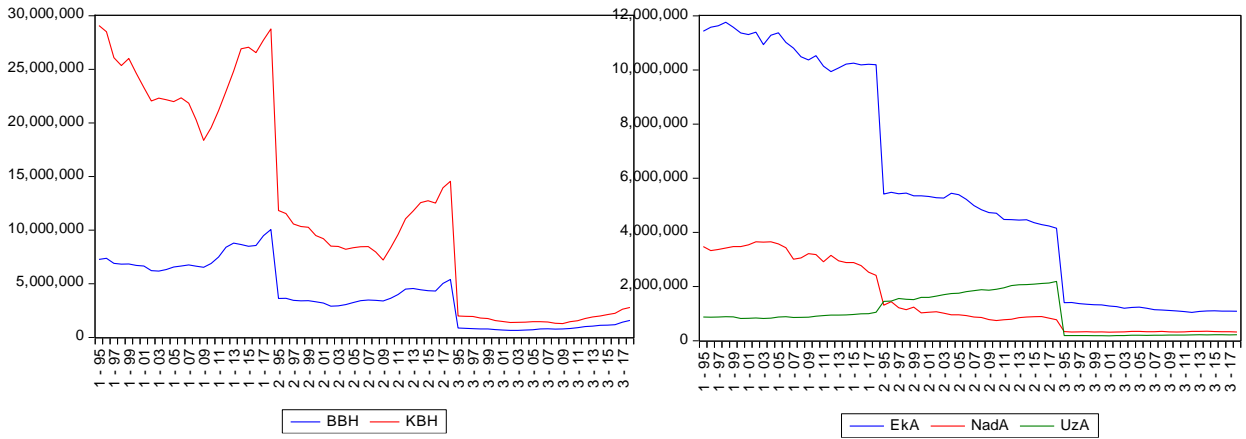
Bu çalışma ile AB sınıflamasına göre yapılan tipolojiler bazında tarımda bazı göstergelerdeki değişimin üretim değerine yansımaları incelenmiştir. Çalışmada ele alınan BÜD, HÜD, EkA, NadA, Uza, KBH ve BBH tarımsal göstergelerindeki değişimin yıllara ve kırsal alan tipolojilerine göre değişim Grafik 4'de gösterilmiştir. ÜFE ile arındırılmış BÜD ve HÜD değerlerinin AB bölgesel tipoloji sınıflandırmasına göre gelişmeleri incelendiğinde kırsal ve kentsel alanlarda BÜD'de 2018 yılında 1995 yılına göre negatif yönlü bir değişim var iken geçiş alanlarında ise pozitif yönlü bir gelişme söz konusudur (Grafik 4). BÜD değerinin değişmesinde EkA, NadA ve Uza değişkenlerinin etkisi önemlidir. BÜD ve HÜD değişkenlerinin ÜFE ile enflasyondan arındırılması üretim değerlerindeki değişimin fiziksel boyutunu daha çok ön plana çıkarmaktadır. Türkiye genelinde BÜD değişkeninin ise %2,19 civarında azaldığı hesaplanmıştır. Bu azalmada her ne kadar NadA %31,45 oranında azalsa da toplam EkA değişkeninin %15 civarında azalması (bu azalma geçiş ve kentsel alanlarda çok daha fazla, %23,30 ve %22,57) etkili olmuştur. Ekilen alan değişimlerinde yağlı tohumlar, yem bitkileri, zeytin ve meyvelik alanları artış yönlü olarak, tahıllar, tekstil bitkileri, tütün, şekerpancarı, baklagil ve yumru bitkiler ile bağ alanları ise azalış yönlü olarak etkili olmuştur (TÜİK, 2019b). Genel olarak Türkiye'de BÜD değişkeninin çok fazla değişmemesi bu alanda üretim yapan üreticilerin gelir seviyelerine bitkisel üretimin etkisinin olmadığını göstermektedir.

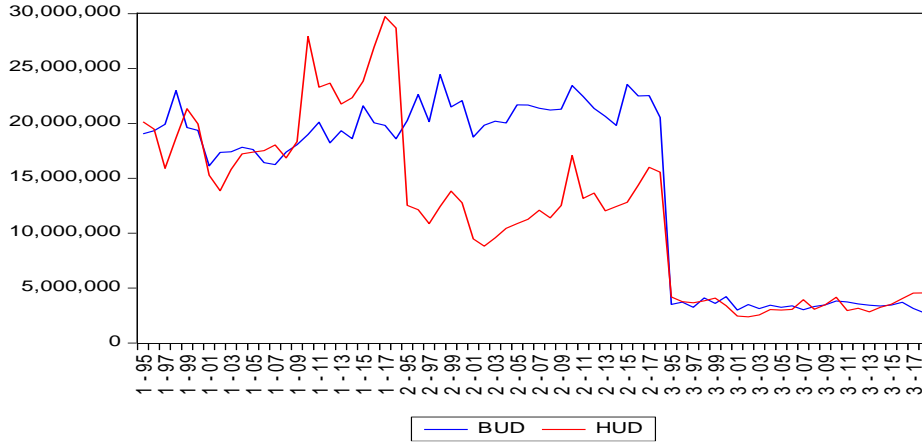
HÜD değerinde ise kırsal ve kentsel alanlarda pozitif, geçiş alanlarında ise negatif yönlü bir değişim belirlenmiştir. HÜD değişkeni canlı hayvan değeri ve hayvansal ürünler değeri verilerinden oluşmaktadır. HÜD değişkeninin bu iki veri üzerinden analiz ettiğimizde ise canlı hayvan değerlerinde her 3 bölgede pozitif yönlü artış olurken (%74,56; %74,41; %114,40), hayvansal ürün değerlerinde tüm 3 bölgede de negatif yönlü bir değişim vardır (-%15,52; -%40,02; -%64,56). Toplam hayvansal üretim

değerinde(HÜD) ise kırsal ve kentsel alanlarda pozitif, geçiş bölgelerinde ise negatif yönlü değişim söz konusudur (%42,42; -%45,79; %8,57) (Grafik 4). Türkiye’de HÜD değerindeki artışın en önemli kaynağı canlı hayvan değerindeki artıştır.

Türkiye toplam tarımsal üretim değeri (TTÜD) konusunda kırsal alanların katkısı devam etmektedir. Fakat bu katkı BÜD açısından olmayıp HÜD değeri içinde daha çok hayvan değerlerinin artışı yönü ile yaşanmaktadır. Özellikle kentsel bölgelerde bu durum kendini daha net şekilde göstermektedir. Bu artışta Türkiye’de 1995-2018 yılları arasındaki BBH miktarındaki artışın etkisi çok büyüktür. Son yıllarda Türkiye’nin canlı hayvan ithali yapması ise bu durumun oluşmasında önemli bir etken oluşturmuştur. Canlı hayvan ithalatı büyük oranda büyükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. 2008 ve 2009 yıllarında yapılan büyükbaş ithalatı damızlıklardan oluşurken 2010 yılından sonra besi amaçlı ve kasaplık sığır ithalatı başlamıştır (Saygın ve Demirtaş, 2017). 2011 yılı ithalatın en büyük değere ulaştığı yıldır. Damızlık sığır ithalatı, kasaplık sığır ithalatı ve sığır eti ithalatı içinde en büyük pay kasaplık sığır ithalatına aittir (Tapkı ve ark. 2018: 335). Bu durum kendisini büyük baş canlı hayvan varlığında da kendini göstermektedir. 1995 yılına Türkiye büyük baş canlı hayvan sayısı %44,56 oranında artarken bu artış içerisinde kırsal alandan (%38,26) daha çok geçiş (%48,47) ve kentsel bölgelerin payı vardır. Özellikle kentsel bölgelerdeki büyükbaş hayvan sayısındaki artış %80,71 civarındadır.

Bir diğer önemli durum ise küçükbaş hayvan varlığında yaşanmıştır. Kırsal alanlarda koyun varlığı azalırken (-%5,60), geçiş (%25,94) ve kentsel alanlarda (%40,16) koyun sayısı artmıştır. Keçi sayısı ise 3 bölgede de artış içerisinde olup sırası ile %20,91, %16,28 ve %39,71 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2019b). Türkiye’de toplam 81 ilin %61,73’ünün kırsal, %33,33’ünün geçiş ve %4,94’ünün ise kentsel sınıflandırmada yer alması kırsaldaki değişimlerin tüm Türkiye üzerindeki etkisinin daha fazla olmasına neden olmaktadır. Özellikle kentsel alanlardaki HÜD değerlerindeki artışlarda büyükbaş hayvan ithalatı tarımla ilgisi olmayan insanların kentsel alanlarda hayvan üretimi konusunda tarım sektörüne girişi ve Büyükşehir Yasası ile oluşan kentsel saçaklarda tarımın özellikle de hayvancılığın yoğun olarak yapılması da etkili olabilir.

Grafik 4. Modele Alınan Tarımsal Değişkenlerin Bölgelere ve Yıllara Göre Değişimi

Türkiye’de tarımda özellikle 2001, 2007, 2008 ve 2011 yıllarında tarımsal kuraklığın etkisi ile önemli miktarda azalmalar meydana gelmiştir. Bu azalmalar başta fiziki olarak bitkisel üretim miktarında azalmalara neden olurken, bunun yanında meydana gelen kaba yem açığı hayvancılığı da olumsuz yönde etkilemiştir. 2007 ve 2008 yıllarında iki yıl üst üste yaşanan büyük kuraklık önce sütte, sonra da ette krize yol açmış ve bunun sonucunda krizin çözümü için iç piyasayı ithalatla düzenleme yolu seçilmiştir ve 2010 yılında canlı hayvan ve et ithalatına başlanılmıştır. Bunun yanı sıra 2001, 2007-2008 ve 2018 yılı ekonomik krizleri de tarım sektöründe özellikle maliyet enflasyonuna sebep olmuş ve üreticinin gelirinde ciddi kayıplar yaşanmıştır.

Çalışmada BÜD bağımlı değişkeni EkA, NadA ve UzA bağımsız değişkenleri ile HÜD bağımlı değişkeni ise BBH ve KBH bağımsız değişkenleri ile tahmin edilmiştir. Tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Öncelikle birim ve zaman etkisinin birlikte olup olmadığını test etmek amacı ile en çok olabilirlik (LR) üzerinden yapılan test sonucu BÜD ve HÜD için kurulan modelde H_0 hipotezi red edilmiştir (LR Test Ki Kare_{BÜD}: 27,46 p:0,00; LR Test Ki Kare_{HÜD}: 14,73 p:0,00). Buna göre H_0 hipotezinin red edilmesi birim, zaman veya her iki etkinin birlikte olduğu için bir sonuç ortaya çıkmıştır. Hangi etkilerinin olduğunu bulmak için birim ve zaman etkileri her iki model için ayrı ayrı test edilmiştir. Sonuç olarak BÜD değişkeninin tahmininde zaman etkisinin olduğu tek yönlü modellerin (LR_{TİP}:0,00 p:1,00; LR_{YİL}:27,46 p:0,00), HÜD değişkeninin tahmininde ise sadece zaman değişkeninin etkisinin olduğu tek yönlü modellerin ele alınması gerektiği anlaşılmıştır (LR_{TİP}:0,19 p:0,33; LR_{YİL}:12,34 p:0,00). Sabit etkili ve rassal etkili modeller arasında tercih yapabilmek için Hausman Testi kullanılmış ve sonuçlar Çizelge 2’de sunulmuştur. Çizelge 2 incelendiğinde Hausmann Test sonucuna göre BÜD modelde H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre rassal etkili modele ait tahmincilerin modelde kullanımının doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hausmann Test sonucuna göre HÜD modelde H_0 hipotezi red edilmektedir. Buna göre sabit etkili modele ait tahmincilerin modelde kullanımının doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak çalışmada BÜD değişkeni tek yönlü rassal etkiler modeli tahmincisine göre HÜD değişkeni ise tek yönlü sabit etkiler modeli tahmincisine göre tahmin edilmiştir.

Çizelge 2. Rassal ve Sabit Etkili Model Seçiminde Kullanılan Hausman Testi Sonuçları

LN _{BÜD}	Sabit Etki (a)	Rassal Etki (b)	a-b	Standart Hata
LNEkA	0,02	0,39	-0,37	0,22
LNNadA	-0,18	-0,02	-0,16	0,07
LNUzA	0,13	0,59	-0,46	0,20
Hausmann Test (Ki Kare)	5,30			
P Olasılık Değeri	0,15			
LN _{HÜD}				
LNBBH	0,42	0,81	-0,40	0,14

LNKBH	-0,68	0,02	-0,70	0,13
Hausmann Test (Ki Kare)	51,17			
P Olasılık Değeri	0,00			

Panel veri analizlerinde; veri setleri hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutuna sahip olduğu için belirli bir zaman dilimi içerisinde birbirleri üzerine etkilerinin olmadığını veya zaman serisine gelecek bir şokun yatay kesit birimlerini aynı dereceden etkilediğini varsaymak (homojenite varsayımı) mantıklı değildir. Bunun için Swamy(1971) tarafından üretilen ve Hausman (1978) türü bir test olan Swamy Testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucu değişkenlerin homojen olduğu varsayımı olan H_0 hipotezi red edilmiştir (Çizelge 3). Homojenlik testi sonucunda da H_0 hipotezinin red edilmesi bölgeler arasında farklı coğrafi yapı, iklim gibi hususlardan dolayı homojen bir yapının olmaması teorik olarak beklenen bir durumdur.

Homojen olmadıkları belirlenen değişkenler için yatay kesit bağımlılığının test edilmesi önemlidir. Zaman serilerine uygulanacak birim kök testine karar vermeden önce panel veride yatay kesitler arasında korelasyonun (yatay kesit bağımlılığı) varlığı Breusch-Pagan LM testi ile incelenmiş ve test sonucuna göre yatay kesit bağımlılığının varlığına karar verilmiştir. Çizelge 3 incelendiğinde BÜD ve HÜD değişkenlerinin tahmin edildiği modellerde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmektedir (H_0 hipotezi red edilmiştir). Buna göre BÜD bağımlı değişkeni için bölgelerde meydana gelen EkA, NadA ve UzA ile ilgili değişimler ve bu değişimlere neden olan politikalar bölgeler arasında etkileşim içerisindedir. Aynı durum HÜD değişkeni için de geçerli olup BBH ve KBH ile ilgili değişimler ve bu değişimlere neden olan politikalar bölgeler arasında etkileşim içerisindedir.

Çizelge 3. Homojenlik (Swamy S Testi) ve Yatay Kesit Bağımlılığı (Breusch-Pagan LM Test, Pesaran CD_{LM} , Frees Q Test) Testleri Sonuçları

	LNBÜD Modeli (Rassal Etkiler Modeli)	LNHÜD Modeli (Sabit Etkiler Modeli)
Breusch-Pagan LM Test Değeri		29,45***
Pesaran CD Testi	5,42***	5,01***
Frees Q Testi	0,96***	0,95***
Ki-Kare (Swamy S Testi)	15,05*	24,50***

Ekonometrik tahminlerde zaman serilerinin durağanlığı önemlidir. Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde sahte regresyon problemiyle karşılaşabileceğini belirtmiştir. Kesit birimleri arasında korelasyon olma durumunda ortaya çıkabilecek sonlu örnek özelliklerindeki sapmayı gidermek amacı ile ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır. İkinci nesil birim kök testleri, birimler arasındaki kesitsel bağımlılığı dikkate alarak durağanlığı inceler. Yatay kesit bağımlılığının varlığı belirlenen seriler için daha güvenilir ve tutarlı sonuçlara ulaşabilmek için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen Pesaran CADF Testi kullanılmış ve sonuçlar Çizelge 4'de verilmiştir. Çizelge 4 incelendiğinde tüm seriler için sabitli ve trendsiz modellerde düzeyde değişkenlerin durağan olmadığı ve serilerin birim kök içerdiği belirlenmiştir. Verilerin ilk farkları alınarak yapılan birim kök testi sonucunda ise serilerin birinci değer farklarının birim kök içermediği yani durağan olduğu görülmüştür.

Çizelge 4. Birim Kök Analizinde Kullanılan Pesaran CADF Testi (T Değeri) Sonuçları

Değişkenler	I(0)		I(1)	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
LNBUD	-2,45	0,11	-6,14	0,00
LNEkA	-1,27	0,81	-3,87	0,00
LNNadA	-1,72	0,53	-4,99	0,00
LNUzA	-1,97	0,35	-5,20	0,00
LNHUD	2,07	0,29	-5,15	0,00

LNBBH	-1,83	0,45	-3,76	0,00
LNKBH	-1,04	0,90	-3,44	0,00

Çalışmada, tek yönlü sabit etkiler modeli kullanılarak LNHÜD bağımlı değişkeni LNBBH ve LNKBH değişkenleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Bunun için Gölge Değişkenli En Küçük Kareler yöntemi kullanılmış ve zaman dönemleri ve bölgeler için gölge değişken tanımlaması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 5’de gösterilmiştir. Çizelge 5 incelendiğinde zaman değişkeni açısından bakıldığında ele alınan yılların 1998, 1999, 2000 ve 2010 yılları haricinde değişkenler negatif eğimli olarak bulunmuştur. Özellikle 2010 yılında hayvan ithali 2010 yılı değişkeninin değerinin pozitif olmasında önemli bir etki yaptığı düşünülmektedir. Özellikle 2001-2002-2012-2013-2014-2015 ve 2018 yıllarındaki yıl değişkenlerine ait katsayılar istatistiki olarak önemli bulunmuştur. Türkiye’de değişik araştırmalar ile 1995 yılından sonra 2001, 2006, 2007, 2008 ve 2014 yılları kurak yıllar olarak belirtilmektedir (Türkeş ve ark., 2009; Türkeş, 2013; MGM, 2019). Kurak yılların en büyük sorunu kaba yem sıkıntısı oluşturması olup bu durum hayvancılığı önemli derecede etkilemektedir. Çalışma sonuçları ile kurak yılların etkisi görülebilmektedir.

Çizelge 5. Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli (Gölge Değişkenli En Küçük Kareler)

LNHÜD	Katsayı	Standart Hata	T değeri	P Olasılık Değeri	%95 Güven Aralığı	
LNBBH	1,20	0,38	3,14	0,00***	0,43	1,98
LNKBH	-0,29	0,31	-0,94	0,35	-0,92	0,33
1996	-0,06	0,09	-0,68	0,50	-0,24	0,12
1997	-0,13	0,09	-1,44	0,16	-0,31	0,05
1998	0,00	0,09	0,01	1,00	-0,18	0,18
1999	0,10	0,09	1,07	0,29	-0,09	0,28
2000	0,02	0,09	0,17	0,87	-0,17	0,20
2001	-0,26	0,09	-2,76	0,01***	-0,44	-0,07
2002	-0,26	0,09	-2,86	0,01***	-0,45	-0,08
2003	-0,16	0,09	-1,79	0,08*	-0,35	0,02
2004	-0,09	0,09	-0,94	0,36	-0,28	0,10
2005	-0,13	0,10	-1,30	0,20	-0,33	0,07
2006	-0,17	0,11	-1,59	0,12	-0,39	0,05
2007	-0,08	0,12	-0,69	0,50	-0,31	0,15
2008	-0,20	0,12	-1,60	0,12	-0,45	0,05
2009	-0,12	0,14	-0,83	0,41	-0,40	0,17
2010	0,15	0,13	1,14	0,26	-0,11	0,41
2011	-0,19	0,13	-1,41	0,17	-0,46	0,08
2012	-0,25	0,14	-1,81	0,08*	-0,53	0,03
2013	-0,38	0,13	-2,84	0,01***	-0,65	-0,11
2014	-0,31	0,12	-2,52	0,02**	-0,55	-0,06
2015	-0,23	0,11	-2,01	0,05**	-0,46	0,00
2016	-0,12	0,12	-1,01	0,32	-0,35	0,12
2017	-0,16	0,13	-1,19	0,24	-0,43	0,11
2018	-0,26	0,14	-1,78	0,08*	-0,55	0,03
SABİT	2,90	0,78	3,73	0,00***	1,33	4,47

*%90; **%95; ***%99 güven sınırında istatistiki olarak önemlidir.

Bitkisel üretim açısından bakıldığında ele alınan değişkenlerle ilgili olarak birim etkiler ile zaman etkileri Olabilirlik Oranı (LR) ile test edilmiştir. Yapılan test sonucu birim etkilerinin olmadığı, zaman etkilerinin var olduğu belirlenmiştir. Hausman testi ile çalışmanın tek yönlü rassal etkiler modeline göre tahminlemesi yapılmıştır. Yapılan tahmin sonucunda LNBÜD değişkeni üzerinde NadA değişkeni dışında bütün değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. NadA değişkenindeki artışın BÜD değerine eksi yönlü olması ise teorik olarak beklenen bir durumdur. Türkiye’de 1995-2018 yılları arasında ÜFE ile arındırılan BÜD değişkeninin düşmesi üretimde azalma ile yorumlanabilir. Bu azalmada kırsal alanlar ve kentsel alanlar önemli rol oynamaktadır (-%2,41 ve -%21,84). Ekim alanların daralması, iklim değişimi sonucu başta kuraklık gibi yaşanan sıkıntılar ve Türkiye’de 1998-1999, 2001, 2008 ve 2018 ekonomik krizlerinin yarattığı maliyet enflasyonu BÜD değeri üzerinde baskı yaratan

diğer hususlardır. Modelden görüldüğü üzere bitkisel üretimde uzun ömürlü bitkilerin bulunduğu alanların BÜD değeri üzerindeki etkisinin tek yıllık bitkilere göre bu dönemde daha fazla olduğu söylenebilir. Bunda ekilen alanlarda sadece yağışa bağlı tarım sistemlerinin hakim olması etkili olabilir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Tek Yönlü Rassal Etkiler Modeli (Ençok Olabilirlik Yöntemi)

LNBÜD	Katsayı	Standart Hata	Z değeri	P Olasılık Değeri	%95 Güven Aralığı	
LNEKA	-0,02	0,08	5,23	0,00***	0,25	0,54
LNNadA	-0,06	0,06	-0,38	0,7	-0,14	0,09
LNUzA	0,59	0,02	27,17	0,00***	0,55	0,63
SABİT	2,63	0,011	24,07	0,00***	2,41	2,84
Log Likelihood	92,07					
Wald Chi2 (3)	19968,04	Olasılık	0,00			
Random-effects Parameters	Estimate		Std. Err.	[95% Conf. Interval]		
_all: Identity sd(R.YIL)	0,07		0,01	0,05	0,09	
sd(Residual)	0,05		0,01	0,04	0,06	
LR test vc. Linear regression	Chi2(1)		27,46	Prob.	0,00	

*%90; **%95; ***%99 güven sınırında istatistiki olarak önemlidir.

4. Sonuç

Çalışma sonucunda AB kırsal alan sınıflamasına göre yapılan kırsal, geçiş ve kentsel alan ayırımına göre Türkiye’de tarım sektöründeki BÜD ve HÜD değişkenlerindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. HÜD değişkeninde birim ve zaman etkili olurken BÜD değişkeni için ise zaman etkili olduğu belirlenmiştir. Türkiye 1995-2018 yıllarında reel fiyatlara göre BÜD değişkeni genelde azalma içindeyken, HÜD değişkeni artış eğilimindedir. HÜD değişkeninin artmasında hayvansal ürünlerdeki artıştan çok hayvan değerlerindeki artış etkili olmuştur. Bunda da ithal yolla gelen hayvanlar etkili olmaktadır. HÜD değişiminde tipolojilerin etkili olması da önemlidir. Yapılan AB tipoloji sınıflaması hayvancılıkta tipolojiler arası farklılığı göstermekte ve zamana göre meydana gelen değişimde ise tipolojiler etkili olmaktadır. Özellikle kırsal alanda ve geçiş bölgelerde hayvancılık önemini korumaktadır. HÜD değerinin değişiminde BBH değişkeni istatistiki olarak önemli çıkması KBH konusunda istenilen gelişmelerin sağlanmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Zaman boyutu ile bakıldığında hayvan ithalatı ve kurak mevsimlerin etkisi ile yem sıkıntısı HÜD değerlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

BÜD değişkeninde ise tipolojik sınıflamanın etkisinin önemli olmaması, zaman boyutunun önemli olması BÜD değişkeninin yorumlanmasında farklı bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. BÜD değişkeni Türkiye’de negatif eğilim içindedir. Eğilimin negatif olmasında ekilen alanların (Eka) daralması etkili bir faktör olarak gösterilebilir. Tipolojik ayırımında birimler arası etkinin olmaması buna rağmen kırsal bölgeden geçiş ve kentsel bölgelere geçiş olması göç eden kişilerin kırsal ile özellikle de tarım ile bağıni koparmadığı yorumu getirilebilir. Bu sonuç AB tipoloji ayırımı kırsal alanda bitkisel üretimin halen önemli ölçüde geçiş ve kentsel bölgelerden yürütüldüğünü göstermektedir.

İl bazında tipolojik sınıflama AB ile kıyaslama açısından bir avantaj sağlasa da Türkiye’de kırsal alan tanımı konusunda detaylı bir çalışma gereklidir. 3’lü bir kategorik sınıflama yerine örnekleri de var olan

kırsalın baskın ve baskın olmayan, kentsel alanlarında baskın ve baskın olmayan şekilde sınıflandırması avantaj oluşturacaktır. Bu çalışma sonuçları AB sınıflamasına göre Türkiye'nin kırsallık yapısındaki tarımsal değerlerdeki değişimlerin zaman boyutları ekonomik ve iklimsel gelişmelerle uyumluluk göstermektedir. Türkiye'deki tarım sektöründeki gelişmelerin hayvancılık boyutu önem kazanırken bitkisel boyutunun ikinci planda kaldığı görülmektedir. Yapılan sınıflandırma sonucu kırsal alanda tarım önemini korurken kentsel ve geçiş alanlarda bitkisel üretim konusunda gerilemeler göze çarpmaktadır. 1995 yılında kentsel alanların toplam HÜD değeri içindeki payının %11,39'da %9,34'e düşmesine karşın bu değişim BÜD'de %8,22'den %6,56'a düşüş şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum kentleşme baskısının tarım üzerindeki etkisi olarak belirtilebilir.

Sonuç olarak yapılan çalışmaların etki değerlendirmesi, zaman ve panel seri analizleri ile değişimlerin ortaya konulması önemlidir. Tipolojik tanımlamalar bölgesel politikaların yönlendirilmesi ve kaynak kullanım etkinliği açısından temel başlangıç noktasıdır. Türkiye'de bu konudaki eksiklik ve veri bulma konusundaki sıkıntılar yapılan çalışmaların değerlendirilmesini sınırlandırmaktadır. Uluslararası alandaki bu sınıflandırmalar karşılaştırmalar açısından önem taşımakta olup ileriye taşınması gereklidir.

5. Kaynakça

- Armagan, G., Ozden, A., & Bekcioglu, S. (2010). "Efficiency and total factor productivity of crop production at NUTS1 level in Turkey: Malmquist index approach", *Qual. Quant*, 44(3): 573-581.
- Avcı, M.A., & Kaya, A. (2008). "Geçiş ekonomileri ve Türk tarım sektöründe etkinlik ve toplam faktör verimliliği analizi (1992-2004)", *Ege Akademik Bakış*, 8(2): 843-860.
- Baltagi, H.D. (2005). "Econometric Analysis of Panel Data". 3rd ed., John Wiley & Sons Ltd, England.
- Choi, I. (2001). "Unit root tests for panel data", *Journal of International Money and Finance*, 20: 249-272.
- Chudik, A., & Pesaran M.H. (2013). "Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors", Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute, Working Paper No. 146, Dallas.
- Ekinci, A. (2011). "Sermaye Hareketleri Büyüme İlişkisi", *Anadolu International Conference in Economics II*, 15-17 Haziran, Eskişehir.
- EUROSTAT. (2019). "Methodology (Urban-Rural Typology)", Luxembourg: European Union Statistical Office (EUROSTAT). Erişim Tarihi:13.04.2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/rural-development/methodology>
- Greene, W. (2010). "Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data", MIT Press, London.
- Gujarati, D. (1999). "Temel Ekonometri", Literatür Yayıncılık, İstanbul, Çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen.
- Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., & Kepoğlu, A. (2019). "Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri" Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15.01.2010, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1-19, Ankara.
- Günel, F.E. (2018). *Mekansal Panel Veri Modelleri Ed.: Giriş*, S. "Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi", s:172-186, DER Yayınları:481, İstanbul.
- Günaydın, G. (2006). "Türkiye'de tarım sektörü", *Tarım ve Mühendislik*, 76-77:12-27
- Güriş, S. (2015). "Stata ile Panel Veri Modelleri", DER Yayınları, İstanbul.

- Hadri, K. (2000). "Testing for stationarity in heterogeneous panel data", *Econometrics Journal*, 3: 148-161.
- Im, K.S., Pesaran, M.H., & Yongcheol, S. (2003). "Testing for unit roots in heterogeneous panels", *Journal of Econometrics*, 115: 53-74.
- Karaman, S., & Özalp, A. (2017). "Türkiye tarım sektörü bölgesel toplam faktör verimliliğinin malmquist endeksi ile belirlenmesi", *JAFAG*, 34 (1), 209-217
- Keser, H.Y., & Çetin, I. (2016). "Kara ile çevrili olmanın ihracat üzerine etkisi: gelişmekte olan Avrupa ve Orta Asya ülkeleri üzerine bir analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(1):199-230.
- Kan, M., Kan, A., & Doğan, H.G. (2018). "Kırsal Alanda Tarımda Yaşlanmayı Önlemek İçin Genç Çiftçi Desteği Perspektifinden Bir Bakış." *Uluslararası Katılımlı XIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kitabı*, 12-14 Eylül 2018, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 44, Kahramanmaraş.
- Kao, C., & Chiang, M.H. (2000). "On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data", *Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, 15: 179-222.
- Levin, A. Lin, C.F., & Chu C-S. J. (2002). "Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties", *Journal of Econometrics*, 108: 1-24.
- Maddala, G.S., & Wu, S. (1999). "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics Special Issue*, 0305-9049.
- MGM (Meteoroloji Genel Müdürlüğü). (2019). "Kuraklık İzleme Sistemi 3.0.", Erişim Tarihi: 24.04.2019, <http://kuraklikizle.mgm.gov.tr/>
- OECD. (1998). "Agricultural Policy Reform and the Rural Economy in OECD Countries", Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Erişim Tarihi: 14.04.2019, https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-reform-and-the-rural-economy-in-oecd-countries_9789264162532-en
- OECD. (2006). "The New Rural Paradigm: Policies and Governance", Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Erişim Tarihi:14.04.2019, https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-new-rural-paradigm_9789264023918-en#page1
- OECD. (2011). "OECD Regional Typology", Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Erişim Tarihi: 13.04.2019, https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf
- Öğdül, H., Uluçay, H., & Öngel, S. (2007). "Kent Çevresindeki Kırsal Alanlarda Değişim Biçimleri" Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, Proje No: SOBAG – 105K076, Mart 2007, İstanbul.
- Pesaran, M.H. (2007). "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2):265-312
- Resmî Gazete. (1924). "442 sayılı Köy Kanunu", Erişim Tarihi:13.04.2019, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>
- Resmî Gazete. (2012). "6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Erişim Tarihi:13.04.2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm>
- Saygın Ö., & Demirbaş N. (2017). "Türkiye’de kırmızı et sektörünün mevcut durumu ve çözüm önerileri", *Hayvansal Üretim Dergisi*, 58(1):74-80.

- Şak, N. (2018). “Panel Birim Kök Testleri”, Alınmıştır: Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi. (ed.) Güriş, S. DER Yayınları, Yayın No:481, İstanbul.
- Tapkı, N., Kaya, A., Tapkı, İ., Dağistan, E., Çimrin, T., & Selvi M. H. (2018). “Türkiye’de büyükbaş hayvancılığın durumu ve yıllara göre değişimi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23(2):324-339.
- TARIMORMAN (Tarım ve Orman Bakanlığı). (2019). “Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2003-2011 Stratejik ve Rekabete Dayalı İktisadi Bir Sektör Olarak Ele Alınan Tarımın; Yapısal Değişim ve Dönüşüm Dönemi”, Erişim Tarihi: 24.04.2019, <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyegenel.pdf>
- Tatoğlu, F. Y. (2013). “Panel Veri Ekonometrisi; Stata Uygulamalı”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tatoğlu, F. Y. (2018). “İleri Panel Veri Analizi; Stata Uygulamalı”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tek, M. & Karaoğlan, B. (2018). “6360 Sayılı Yasaya İlişkin Akademisyenlerin Bakışı Üzerine Değerlendirmeler”, International Journal of Academic Value Studies, 4(21):711-728.
- TEPGE (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü). (2019). “Tarım Ürünleri Piyasaları (Değişik Ürünlere Ait Raporlar)”, Erişim Tarihi: 14.04.2019, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Menu/27/Tarim-Urunleri-Piyasaları>
- TİM. (2016). “Tarım Raporu 2016”, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi. Erişim Tarihi:13.04.2019, http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tarim_raporu_2017.pdf
- Türkeş, M., Akgündüz, A. S., & Demirörs, Z. (2009). “Palmer Kuraklık İndisi’ne göre İç Anadolu Bölgesi’nin Konya Bölümü’ndeki kurak dönemler ve kuraklık şiddeti”, Coğrafi Bilimler Dergisi 7: 129-144.
- Türkeş, M. (2011). “Akhisar ve Manisa yörelerinin yağış ve kuraklık indisi dizilerindeki değişimlerin hidroklimatolojik ve zaman dizisi çözümlemesi ve sonuçların çölleşme açısından coğrafi bireşimi”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 9, 79–99.
- TÜİK. (2019a). Kır-Kent Tanımı. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi:13.04.2019, <http://www.resmiistatistik.gov.tr>
- TÜİK. (2019b). “Bölgesel İstatistikler”, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi:16.04.2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=178&>
- TÜİK. (2019c). “Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi, 2003=100, CPA 2008 Kısım, Bölüm ve Gruplarına Göre Tarihsel Seri”, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi:13.04.2019, tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2102
- Ün, T. (2018). Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Testi, Ed.: Güriş, S. “Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi”, s:90-95, DER Yayınları:481, İstanbul.

TÜRKİYE'DE COĞRAFI İŞARET SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELERİN YANSIMALARI

Mustafa KAN

**Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
Arzu KAN**

**Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
Önder Volkan BAYRAKTAR**

¹Siirt Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü

Öz

Bir sinai mülkiyet hakkı olan coğrafi işaret, kalite, farklı bir ürün, üretildiği alan ile özdeşleşmiş, beşeri unsurların katkısının bulunduğu ve aynı zamanda da bir kültürün yansıması olarak algılanmaktadır. 1995 yılında Türkiye'de 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile sistemimize girmiş olan, Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinin de etkisi ile 2016 tarihli ve 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ile Türk Patent ve Marka Kurumu eli ile yürütülen coğrafi işaret sistemimizde Nisan 2019 tarihi itibari ile tescilli 417 ürün bulunmaktadır. Bu ürünlerin 267 adedi Mahreç İşareti 150 adedi ise Menşei İşaretidir. Bu çalışma ile Türkiye'de coğrafi işaret sistemindeki gelişmeler irdelenerek, yeni sistemle birlikte meydana gelen değişimler istatistiklerle ortaya çalışılmıştır. 2016 yılında yeni Kanun ile birlikte meydana gelen ürün başvuru sayısındaki artış Türkiye'de coğrafi işaretli ürünlere karşı pozitif algının bir göstergesidir. Bu nedenle bu alanda yapılacak desteklemeler ve alana özgü politikalar kırsal alanda kalkınmayı pozitif yönlü etkileyecek bir ortam oluşturacağı düşünülmektedir.

1312

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaret, Sınai Mülkiyet Kanunu, Yöresel Ürün, Kırsal kalkınma

REFLECTIONS OF DEVELOPMENTS IN GEOGRAPHICAL INDICATION SYSTEM IN TURKEY

Abstract

Geographical indication, which is an industrial property right, is perceived as a quality mark, differentiated products/goods, identified with the area where it is produced, the contribution of the human elements and also a reflection of the culture. It was entered into our system with 555 Decree Law (Delegated Legislation) and then 6769 No. Industrial Property Law has been accepted in 2016 with the impact of the harmonization process to the European Union (EU). Turkish Patent and Trademark Agency is responsible official institution to carry out the system in Turkey. There are 417 registered products in the Geographical Indication System of Turkey as of April 2019. 267 of these products are Protected Geographical Indication (PGI-Mahrec Mark) and 150 are Protected Designation of Origin (PDO-Mensei Mark-Origin Marks). This study examined the developments in the geographical indications system in Turkey, and the changes that occur with the new system has to be put forward by statistics. With the new law in 2016, the increase in the number of applications is an indication of a positive perception towards geographical indication products in Turkey. Therefore, support and field specific policies in this area are expected to create an environment that will positively affect development in rural areas.

Key words: Geographical Indication, industrial property rights, local product, Rural development

Giriş

Türkiye’de coğrafi işaretler ilk defa 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Uygulama Şeklini Gösterir Yönetmelik ile sistemimize girmiştir. Daha sonra 22.12.2016 yılı kabul tarihi olan 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ile yasal zemini güçlenen coğrafi işaretler Kanun kapsamında “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir.” (Resmi Gazete 2017) şeklinde tanımlanmakta olup menşei ve mahreç olmak üzere iki farklı şekilde tescile konu olabilmektedir. Coğrafi işaret konusunda gerek Türkiye’de gerekse uluslararası arenada yapılan çalışmalar coğrafi işaretleri farklı boyutları ile incelemiş ve özellikle yerel kalkınma konusunda önemli bir dinamik oluşturduğu konusunda hem fikir oldukları görülebilir (Wilson vd. 1999, Treager 2003, Lopez & Martin 2005, Treager vd. 2007; Kan & Gülçubuk, 2008; Kan vd., 2010; Orhan, 2010; Çalışkan & Koç, 2012; Kan & Gülçubuk, 2012; Kan & Gülçubuk, 2013; Kan vd., 2013; UNCTAD, 2015; Çukur & Çukur, 2017; Beletti vd., 2017; FAO, 2018; ARISE+IPR, 2019). Coğrafi işaretleri önemli kılan özellik ise yerel ürün ve tatların bu sistem içerisinde koruma altına alınabileceği ve bunun yerel ekonomik kalkınmada bir kalkınma aracı olarak kullanılabileceği olgusudur. Bu nedenle coğrafi işaretler başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede gelişen bir trend olarak karşımıza çıkmakta, kültürel ve yerel mirasın hem korunması hem de sürdürülebilirliğini sağlaması açısından da gündemden düşmemektedir (Kan ve ark. 2012). Günümüzde birçok yönden avantaj ve dezavantajları konusunda değerlendirilen coğrafi işaretler (Kan, 2011; Marescotti, 2003; Drahos, 2017) sadece Avrupa değil, Asya ve Afrika ülkelerinde de son yıllarda önemli gelişmeler göstermeye başlamıştır.

Türkiye’de coğrafi işaret sistemi 2016 yılında yayınlanan Kanun ile önemli bir sürece girmiştir. Coğrafi işaretlerle birlikte geleneksel ürünlerin de koruma altına alındığı yeni Kanun ile Türkiye’de farklı özelliklere sahip yerel ürünlerin potansiyellerinin değerlendirilmesi için önemli bir adım atıldığı söylenebilir. Fakat önemli olan sayısal bir çoğunluktan çok kalitatif büyüklüktür. Bu nedenle ürün seçiminden sistemin kurulmasına kadarki tüm süreç çok iyi planlanmalıdır. Büyük ölçekte başarımın elde edilmesi için süreklilik, kontrol ve zaman gerektirmektedir. Sadece örgütsel ve kurumsal yapılar için değil aynı zamanda pazarlama ve yasal yaptırım gibi devam eden operasyonel işlemler için de önemli maliyetler çıkabilir. Bazı durumlarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygun planlama ve yönetim yapılmaksızın yapılan coğrafi işaret girişimleri için yapılan sınırlı kaynaktan heba edilebilir ve bir sonuç elde edilemeyebilir (Kan vd., 2017). Coğrafi işaretler, özellikle çıktılarını ayırt edici özelliklere sahip olmayan ürünler için uygulanabilir bir seçenek değildir. Sadece bir ürün için coğrafi işaretinin alınmış olması için bu işaretin alınması, eğer o ürünün gerçekten ayırt edici farklı bir özelliği yoksa istenilen başarı elde edilemeyebilir.

Bu çalışmanın amacı; 22/12/2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ile değişen Coğrafi İşaret sisteminin yansımalarını istatistiki olarak değerlendirmektir. Bu kapsamda Türkiye’de coğrafi işaret sistemindeki gelişmeler irdelenerek, yeni sistemle birlikte meydana gelen değişimler istatistiklerle ve kaynak taramaları ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Türk Patent ve Marka Kurumunun yayınladığı coğrafi işaret istatistikleri ve ürünlere ait tescil belge ve bilgileri (Türk Patent, 2019), Avrupa Birliği’nin “DOOR: Database of Origin and Registration” (EU, 2019) sistemi içindeki bilgiler ve coğrafi işaret konusunda yapılan çalışmalar oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı; 22/12/2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ile değişen Coğrafi İşaret sisteminin yansımalarını istatistiki olarak değerlendirmektir. Bu kapsamda;

- Kanun ile beraber menşei ve mahreç işaretindeki değişimler
- Kanun ile beraber coğrafi işaret konularındaki değişimler
- Kanun ile beraber coğrafi işaretlerin mekânsal dağılımındaki değişimler
- Coğrafi işaret ve bölgesel gelişmişlik (SEGE-2011 İndeksi) arasındaki ilişkiler incelenmiştir.
- Kanun ile beraber uluslararası alandaki değişimler.
- Tüketicilerin ödeme isteklilikleri (Kaynak taraması) yapılmıştır.

Ayrıca verilerin değerlendirilmesinde İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE-2011) verileri (Kalkınma Bakanlığı, 2013), ve İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS-2) (Planlama, 2019) kullanılmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde temel istatistiki tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda tanımlayıcı istatistiklerden frekansların belirlenmesi ve aritmetik ortalamaların elde edilmesi kullanılmıştır. Ayrıca Kanun öncesi ve sonrasını değerlendirmede t testinden, iki seri arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ise Pearson Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır (Kesici & Kocabaş, 2007).

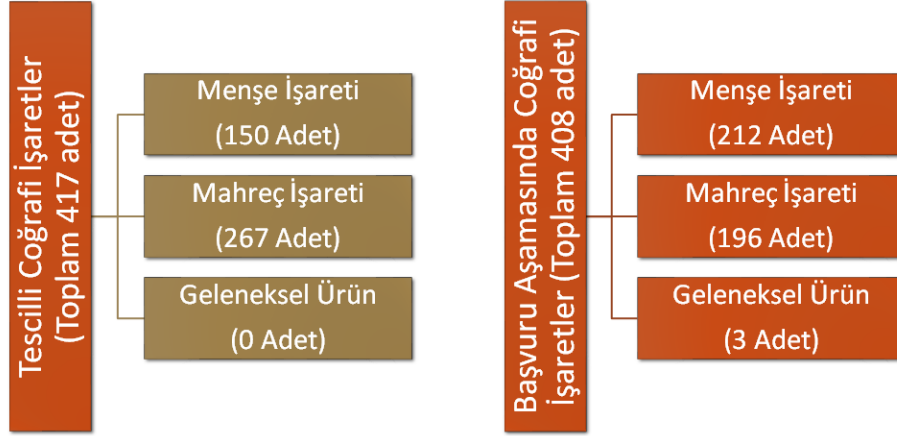
Bulgular ve Tartışma

Türkiye’de 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) İkinci Kitapta yer alan Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı bölümünde coğrafi işaret ve geleneksel ürüne konu olacak ürünler, “Doğal ve beşerî unsurların bir araya gelmesi sonucu gıda, tarım, maden, el sanatları ürünleri ve sanayi ürünlerinden bu Kitapta yer alan şartlara uygun olanlar, tescil edilmesi şartıyla, coğrafi işaret veya geleneksel ürün adı korumasından yararlanır” şeklinde belirtilmektedir (Resmi Gazete, 2017). Coğrafi işaret içerisinde 2 türlü tescilden bahsedilmekte olup “Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlar” menşe adı olarak tescil edilmektedir (Resmi Gazete, 2017). Niteliklerini ancak ait olduğu yöre içinde üretildiği takdirde kazanabilen menşe adına sahip ürünler sadece ait oldukları coğrafi bölgede üretilmektedirler. Menşe adına sahip ürünlere Devrek Bastonu, İznik Çinisi, Finike Portakalı, Malatya Kayısı, Gemlik Atı, Afyon Mermeri, Eskişehir Lüle Taşı örnek gösterilebilir.

“Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlar” ise mahreç işareti olarak tescil edilmektedir (Resmi Gazete, 2017). Mahreç işaretlerinde, ürünün özelliklerinden en az birisinin o yöreye ait olması gerekmektedir. Bu nedenle menşe adından farklı olarak yöre dışında da üretilebilmesi söz konusudur. Ürünün yöre ile bağı sadece ünü de olabilir. Mahreç işaretine Kütahya Çinisi, Şile Bezi, Kayseri Mantısı, Antep Baklavası, Zile Pekmezi, Hereke İpek Halısı, Sürmene Bıçağı, Hatay Defne Sabunu örnek olarak gösterilebilir.

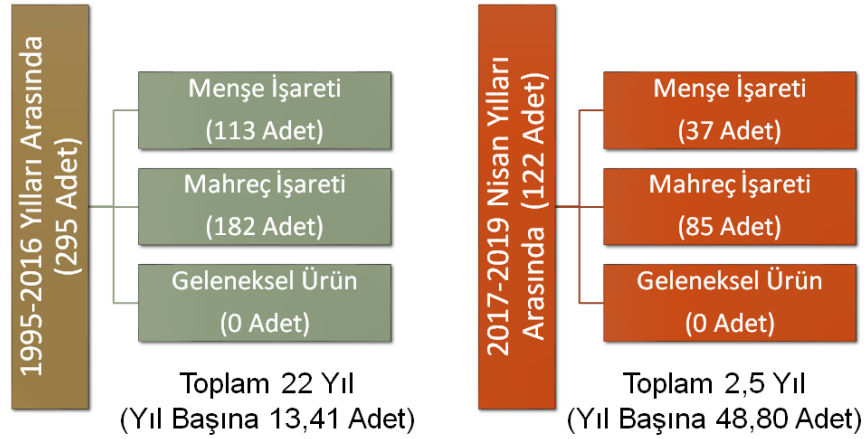
1995 yılında yayınlanmış olan 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname (KHK)’ye göre önemli değişiklikler içeren Kanun ile birlikte Türkiye’de coğrafi işaret tescili konusunda önemli bir sıçrama yaşanmıştır. Türkiye’de 1997-2019 yılları arasında coğrafi işaret tescili alan veya başvurusu incelemede bulunan ürünlerin istatistikleri Grafik 1’de detaylı olarak yer verilmektedir. 1995-2017 yılları arasında coğrafi işaret tescili almış 197 ürün bulunmaktadır. Ocak ayında yürürlüğe giren 6769 sayılı SMK ile birlikte Türk Marka ve Patent Kurulu tarafından 2017 yılı

itibariyle 114 ürün daha tescillenmiş ve %57'nin üzerinde bir artış ile toplamda coğrafi işaretli 311 ürüne ulaşılmıştır. Nisan 2019 tarihi itibariyle coğrafi işaretli ürün sayısı 417'e çıkmıştır. Aynı tarih itibariyle 408 ürün ise tescil aşamasında olup başvuru işlemleri devam etmektedir (Türk Patent, 2019).

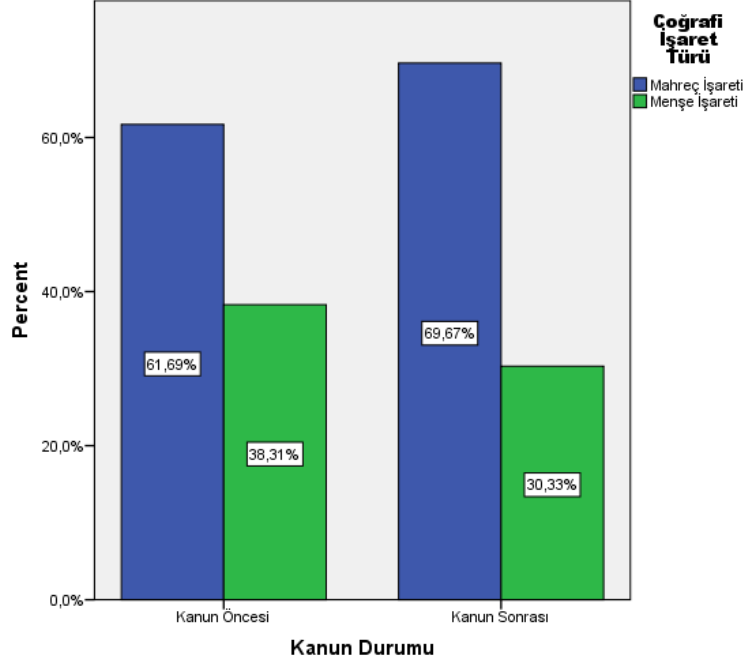
Şekil 1. Coğrafi işaret tescili almış olan ürünlere ait istatistikler (Türk Patent Marka Kurumu (2019) coğrafi işaret verilerinden derlenmiştir.)

SMK öncesi ve sonrasında coğrafi işaret ve geleneksel ürün tescilli ürün sayısındaki değişimlere bakıldığında SMK öncesi yıl başına 13,41 adet tescilli ürün düşerken SMK sonrası yıl başına 48,80 adet ürün düştüğü görülmektedir. SMK sonrası tescil sayısındaki artış hem tescil prosedüründeki kolaylıklar (Resmi gazete yerine Bültende yayınlama) hem de coğrafi işarete karşı aratan ilginin bir göstergesidir.

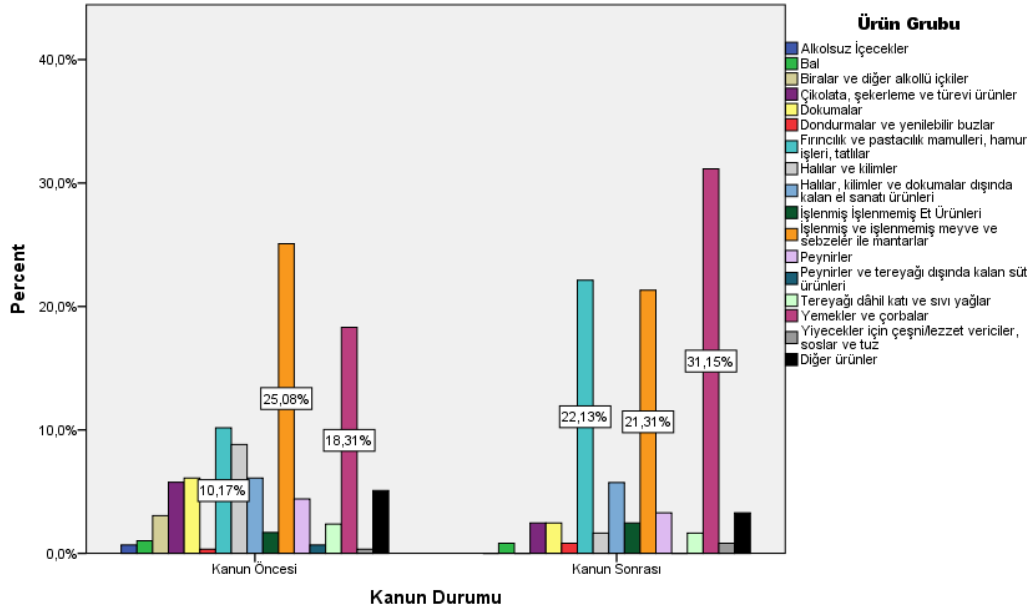
Şekil 2. SMK öncesi ve sonrası tescil sayıları ve değişimi (Türk Patent Marka Kurumu (2019) coğrafi işaret verilerinden derlenmiştir.)

Coğrafi işaretli ürünlerin SMK öncesi ve sonrası tescil türüne göre dağılımına bakıldığında Grafik 3'de yer aldığı üzere SMK öncesi toplam 295 adet coğrafi işaretli üründen %61,69'unun mahreç işareti, %38,31'inin ise menşe adı olarak tescillendiği görülmektedir. SMK sonrası ise bu oranlar sırasıyla %69,67 ve %30,33 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3). Özellikle SMK sonrası mahreç işareti başvurularında önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Mahreç işareti tescili ile menşe işareti tescili karşılaştırıldığında menşe işareti ürünler konusunda spesifik bulgu ihtiyaçları bu gelişmelerin yaşanmasındaki temel nedenlerden biridir.

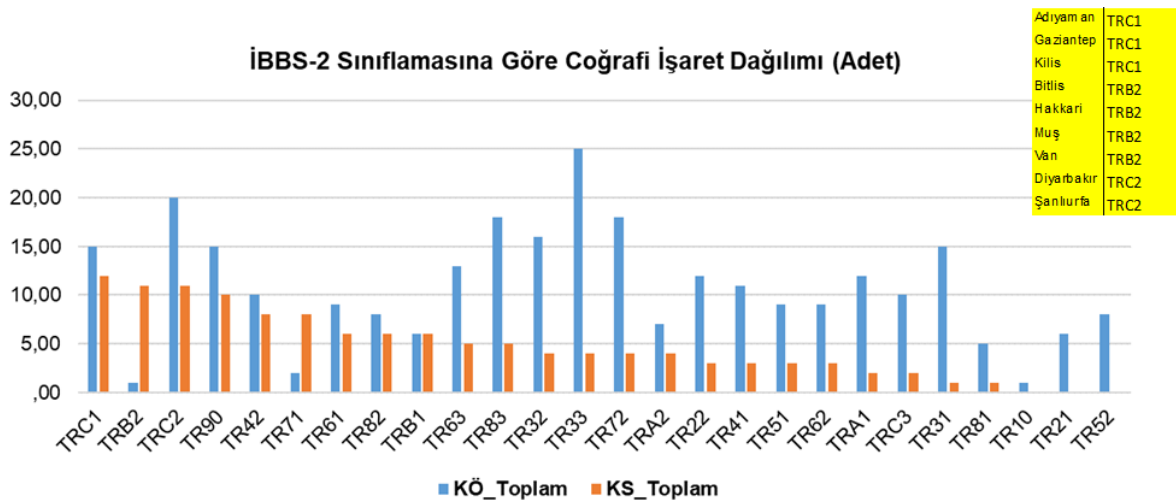
Şekil 3. Coğrafi işaretli ürünlerin SMK öncesi ve sonrası duruma ve tescil türüne göre dağılımı (Türk Patent Marka Kurumu (2019) coğrafi işaret verilerinden derlenmiştir.)

Türkiye’de coğrafi işaret tescilinde 3 ürün grubu ön plana çıkmaktadır. Bunlar “Fırıncılık ve Pastacılık Mamulleri, Hamur İşleri, Tatlılar (Grup 1)” “ İşlenmiş ve İşlenmemiş Meyve ve Sebzeler ile Mantarlar (Grup 2)”, ve “Yemekler ve Çorbalar (Grup 3)”. SMK öncesi ve sonrası durum incelendiğinde her 3 grupta da sayısal artış olmasına rağmen Grup 1 ve Grup 3 oransal payı artarken, Grup 2’nin oransal payı azalmıştır. Bunun en önemli nedeni Grup 2’deki ürünlerin çoğunlukla menşei, Grup 1 ve Grup 3’deki ürünlerin ise çoğunun mahreç işaretine sahip olmalarıdır (Şekil 4). Özellikle Türkiye’de iller arasında yöresel yemekler konusundaki rekabet ve coğrafi işaretler konusundaki mikro milliyetçilik her ilin veya bölgenin en azından yöresel yemekler konusunda coğrafi işarete sahip olma arzusunun tetiklenmiştir. Bu da genellikle mahreç işareti tescili boyutuyla gelişmenin daha fazla yaşanmasına yol açmıştır. Bu noktada Belediyelerin, Ticaret ve Sanayi Odalarının ve Ticaret Borsalarının destekleri önemlidir.

Şekil 4. SMK öncesi ve sonrası coğrafi işaretli ürünlerin tescil edilen ürün grubu türüne göre dağılımı (Türk Patent Marka Kurumu (2019) coğrafi işaret verilerinden derlenmiştir.)

Türkiye’de coğrafi işaret tescilinin dağılımında en önemli göstergelerinden biri de İBBS-2’ye tescilli coğrafi işaret dağılımıdır. Şekil 5 incelendiğinde İBBS2’ye göre SMK öncesi ve sonrası dağılımlar görülmektedir. Özellikle SMK öncesine göre sonrasında TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) ve TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) bölgelerinde önemli artışlar görülmektedir. Bu bölgeler Türkiye’de gastronomi turizmi açısından da en önemli bölgelerindedir.

Şekil 5. Tescilli coğrafi işaretli ürünlerin SMK Öncesi ve sonrası İBBS-2’ye göre dağılımı (Türk Patent Marka Kurumu (2019) coğrafi işaret verilerinden derlenmiştir.)

Mülga Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılan illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ile tescill ettirilen ürün sayısı arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde SMK

öncesi ve sonrası tescil ettirilen menşei ve mahreç işareti ile SEGE-2011 arasında ilişkiler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. SMK öncesi her iki tescil işareti ile SEGE-2011 arasında pozitif yönlü ilişki var iken SMK sonrası mahreç işareti ile tescil ve SEGE-2011 arasında ters yönlü ilişki çıkmıştır. Buradan SEGE değeri düşük olan illerin SMK sonrası daha fazla mahreç işareti tescili aldıklarını söylemek mümkündür. Aynı zamanda yeni kanun ile birlikte az gelişmiş bölgelerde coğrafi işaretler konusunda farkındalık olduğu gibi girişimlerde artmış olduğunu söylemek yanlış olmaz

Tablo 1. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE-2011) ile SMK öncesi ve sonrası mahreç ve menşei işareti tescili arasındaki ilişki

		Kanun Öncesi		Kanun Sonrası	
		Mahreç	Menşe	Mahreç	Menşe
SEGE_2011	Pearson Correlation	0,19	0,24	-0,19	0,22
	Sig. (2-tailed)	0,08***	0,03**	0,09***	0,05**
	N	81	81	81	81

*%90, **%95***%99 güvenilirlikte istatistiki olarak anlamlıdır.

Coğrafi işaret tescilindeki başvuru ve artış aynı zamanda Türkiye’de coğrafi işaretli ürün algısının da pozitif yönlü geliştiğinin bir göstergesidir. Özellikle coğrafi işaretli ürünlere karşı artan talep bu tür ürünlerin tüketiciler için önemli bir kalite göstergesi olduğu anlamına gelmektedir. Bu kalite göstergesi tüketicilerin bu tip ürünlere yönelik ödeme istekliliğini de pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye’de bu konuda yapılan bazı çalışmalarda bu sonuçlar açıkça görülmektedir. Ayvalık Zeytinyağı talebi, coğrafi işaretli olmayan rakiplerine kıyasla %58 daha fazla iken, yine aynı ürün için tüketicilerin %82 daha fazla ödemeyi kabul ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır (Zuluğ, 2010). Tüketicilerin %58.9’unun coğrafi işaretli bir gıdaya daha fazla ödeyeceği saptanmıştır (Meral & Şahin, 2013). Tüketicilerin, 2 ve 3 TL’lik fiyattan yabancı orijinli ancak 4 ve 5 TL’lik fiyattan ise yerel orijinli Amasya, Isparta ve Bayramiç elmalarına daha fazla ödeme istekliliğine sahip oldukları belirlenmiştir (Topçu & Yalçın, 2016). Tüketicilerde coğrafi işaretli ürün daha kaliteli, daha sağlıklı, daha güvenilir algısı oluşturduğundan coğrafi işaretli tüketicilerin coğrafi işaretli Gemlik zeytinine ortalama %29,8 daha fazla ödeyebilecekleri tespit edilmiştir (Aytıp & Şahin, 2014). Finike Portakalı ve Tavşan Yüreğir Zeytini için Antalya’da yapılan bir çalışmada coğrafi işareti bilen tüketicilerin gelirinin artışı ile bu tür ürünlere daha fazla ödeme istekliliğinin artma olasılığı olacağı belirlenmiştir (Çakaloğlu & Çağatay, 2017). Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılan bir çalışmada; kültür ve gelenek, kalite ve güvenilirlik coğrafi işaretli ürün algısını etkilerken, coğrafi işaretli ürün algısı da daha fazla fiyat ödeme eğilimini etkilediği bulunmuştur (Toklu vd. 2016). İzmir bölgesinde tüketiciler ile yapılan bir çalışmada elde edilen sonuçlar, tüketicilerin geleneksel yöntemlerle üretilen tulum peynirlerine yaklaşık %15 daha fazla ödemeye istekli olduklarını göstermektedir (Adanacıoğlu vd., 2018).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye uygun iklim ve çevre şartları sayesinde kendine özgü ün ve şöhrete sahip olabilecek birçok ürüne sahip olma imkânına sahiptir. İklimsel avantajı farklı özellikte birçok tarım ürününün üretimine, gelenek ve kültürü ise farklı lezzette gıda ve yemek kültürünün oluşmasına izin vermektedir. Bu nedenle Türkiye coğrafi konumu gereği yerel-yöresel ürünleri en iyi şekilde değerlendirebilecek ve bunlara bağlı sistemleri kurup yerel kalkınmada kullanabilecek pozisyonda bir ülkedir.

Coğrafi işaret tescili ile belirli bir coğrafyadan kaynaklanarak belirgin nitelikleriyle ün kazanmış ürünlerin “gerçek üreticileri” adına kayıt altına alınmasıdır. Böylece üretim metodu ve kalite tescil ile garanti altına alınır, denetimlerle sürdürülür. Tescil; ortak bir mülkiyet hakkı sağlar. Sadece tescil sahipleri değil ürünle ilgili herkesin menfaatine hizmet eden kolektif tanıtım araçlarıdır. Tescil ettirene “rakipleri engelleme” veya “piyasa hakimiyeti kurma” hakkı vermemektedir.

Ekonomik önemi açısından coğrafi işaretli ürünler;

- Değer yaratmakta
- İstihdam ve üretim alanlarında canlılık yaratmakta
- Kaliteye yönlendirmekte
- Kırsal nüfusu korumak ve göçü önlemekte
- Geleneksel bilgi ve kültürel değerleri korumakta
- Ürün taklitçiliği ile mücadelede kullanılabilen potansiyel araçlardır.

Kanun ile birlikte; Coğrafi İşaret için başvuru sayısı arttığı gibi yılda tescillenen ürün sayısı da yaklaşık 3,5 kat artmıştır. Daha çok tescil amacı ile mahreç işaretlerine yönelme olmuştur. Kanun öncesinde Menşei/Mahreç dengesi 0,62 iken Kanun sonrasında 0,44'e düşmüştür. Kanun sonrası özellikle yemek ve çorba grubu tescilli coğrafi işaret artışı dikkat çekicidir. Türkiye gastronomi turizmi açısından eşsiz bir ülke olup bu tür ürünlerle coğrafi işareti birleştirip gastronomi turizmi desteklenmelidir. Yeni Kanun öncesi Türkiye'deki coğrafi işaret başvurusu konusundaki ilk hareketler gelişmiş bölgelerde iken Yeni Kanun ile birlikte az gelişmiş bölgelerde coğrafi işaret konusunda farkındalık artmış ve buna bağlı olarak başvuru ve tescilli ürün sayısı artmıştır. Özellikle Güneydoğu illerinde (TRC1, TRB2, TRC2) kanun sonrası farkındalık artışı görülmekte buna bağlı olarak ta tescilli coğrafi işaret sayısı artmıştır. Türkiye'de yapılan değişik çalışmalar tüketicilerin coğrafi işaretli ürünlere karşı daha fazla ödeme istekliliğine sahip olduğunu göstermiştir. Bu da coğrafi işaretli ürünlere karşı talebin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kantitatif rakamlardaki büyümeler Türkiye'de coğrafi işaret konusunda önemli bir algının oluştuğu görülmektedir. Türkiye'nin son 3 yılda AB nezdinde coğrafi işaret başvurusu yapılan ürün sayısı büyük bir artış göstermiştir. Bu da ürünlerin yurtdışında da korunmasının öneminin kavrandığını göstermektedir. Fakat yine de AB nezdindeki tescilli coğrafi işaret ürünümüzdeki sayısal artış halen istenilen düzeyde değildir. Bu da Türkiye'de coğrafi işaretlerin istenilen düzeyde kullanılmadığı ve başarı için de istenilen düzeyde coğrafi işaret sisteminin kurulmadığının göstergesidir. Coğrafi işaretli ürünlerin sürdürülebilirliği ancak sistemin kurulması ile mümkündür. Sistemin kurulmadığı coğrafi işaretin sürdürülebilir olmayacağı ve popüler bir yaklaşımdan ileri gidilemeyeceği aşikârdır. Bu nedenle coğrafi işaret sisteminde üreticilerin sahiplendiği ve üretici örgütlerinin daha fazla işin içinde olduğu hatta başında olduğu modellerin gelişmesi gereklidir. Başarı için örgütlenme, bilgilendirme, network ve koordinasyon, veri tabanı, reklam ve tanıtım çalışmalarının içerildiği coğrafi işaret sisteminin kurulması ve yönetilmesi gereklidir.

Kaynakça

ARISE+IPR, (2019). Geographical Indications in The AESEA Region, A Booklet on ASEAN Geographical Indications Procedure and Products. Erişim Tarihi: 19.03.2019, https://euipoef.eu/sites/default/files/arise-docs/2019/ASEAN_GI-Booklet.pdf

Adanacioğlu, H., Çobanoğlu, F. & Yılmaz, H.İ. (2018). “Tüketicilerin Geleneksel Peynirlere Ödeme İstekliliği: Tulum Peyniri Örneği”. Uluslararası Tarım, Çevre ve Sağlık Kongresi, 26 - 28 Ekim 2018, .331-340, Aydın, Türkiye

Aytop, Y. & Şahin, A. (2014). “Coğrafi İşaretli Gemlik Zeytinine İlişkin Tüketici Tercihleri: Kahramanmaraş Kent Merkezi Örneği”. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 3-5 Eylül 2014, 1301-1308, Samsun.

Beletti, G., Maescotti, A. & Brazzini, A. (2017). “Old World Case Study: The Role of Protected Geographical Indications to Foster Rural Development Dynamics: The Case of Sorana Bean PGI”. (Eds) Van Caenegem, W. And Cleary, J. The Importance of Place: Geographical Indications as a Tool for Local and Regional Development, 2553-276, Springer International Publishing AG, 287p.

Çakaloğlu, M. & Çağatay, S. (2017). Coğrafi İşaretler ve Değişen Tüketici Algısı: Finike Portakalı ve Antalya Tavşan Yüreği Zeytini Örnekleri. Journal of Agricultural Economics Research 3(1):52-65.

Çalışkan, V. & Koç, H. (2012). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Dağılım Özelliklerinin Ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi, Doğu Coğrafya Dergisi, 28: 193-214.

Çukur, F., & Çukur, T., (2017). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İli Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi, 23(2): 187-194.

DOOR, (2019). DOOR: Database of Origin and Registration Erişim Tarihi: 28.04.2019, <https://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html>

Drahos, P. (2017). Sunshine in a Bottle? Geographical Indications, the Australian Wine Industry, and the Promise of Rural Development. The Promise and Problems of Geographical Indications for Local and Rural Development. (2017). In I. Calboli & W. Ng-Loy (Eds.), Geographical Indications at the Crossroads of Trade, Development, and Culture: Focus on Asia-Pacific (pp. 257-436). Cambridge: Cambridge University Press.

FAO, (2018). Strengthening Sustainable Food Systems Through Geographical Indications; An Analysis of Economic Impacts. Ed: Vandecandelaere, E., Teyssier, C., Barjolle, D., Jeanneaux, P., Fournier, S., Beucherie, O. Erişim Tarihi: 15.04.2019. <http://www.fao.org/3/I8737EN/i8737en.pdf>

Kalkınma Bakanlığı, (2013). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011). Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara. Erişim Tarihi: 15.04.2019, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/tckb_seg_e_2013.pdf

Kan, M. & Gülçubuk, B. (2008). Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (Journal of Agricultural Faculty of Uludağ University), 22(2):, 57-66.

Kan M., Gülçubuk B., Kan A. & Küçükçongar M. (2010). Coğrafi İşaret Olarak Divle Tulum Peyniri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12(19): 15-23.

Kan M. (2011). “Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Etkisi: Akşehir Kirazı Araştırması”. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Kan M., Gülçubuk B. & Küçükçongar M. (2011). “Coğrafi İşaretlerin Kırsal Turizmde Kullanılma İmkanları”. 1.Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu 13-15 Eylül 2011, Karaman

Kan, M., Gülçubuk B., Peker K., Kan A. & Küçükçongar, M., (2013). “Türkiye’de Yerel Kalkınma Dinamiklerini Harekete Geçirmede Bir Araç; Yerel Ürünler”. 2.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 16-17 Mayıs 2013, Elazığ.

Kan, M. & Gülçubuk, B. (2012). “Are Geographical Indications an Opportunity for Local Economic Development; A Case of Akşehir Kirazı (Cherry of Akşehir)”. 1.Uluslararası Disiplinlerarası Sosyal Araştırmalar Konferansı, 17-21 Haziran 2012, Bursa

Kan M., & Gülçubuk B., (2013). “Coğrafi İşaretlerin Yerel Kalkınma Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Akşehir Kirazı Araştırması Bulguları”. Ulusal KOP Bölgesel Kalkınma Konferansı, Konya.

Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A. % Doğan, H.G. (2017). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerle İlgili Uygulamada Yaşanan Sorunlara Sınai Mülkiyet Kanun Tasarısı Çerçevesinden Bir Bakış. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, Ocak 2017, Sayı:13 s:129-145.

Kesici, T. & Z. Kocabaş. (2007). Biyoistatistik. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Yayın No: 94, Ankara.

Lopez XAA & Martin BG. (2005). Tourism and Quality Agro-Food Products: An Opportunity For The Spanish Countryside. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 97(2): 166–177

Marescotti, A. (2003). “Typical Products and Rural Development; Who Benefits From PDO/PGI Recognition?” 83rd EAAE Seminar. Food Quality Products in the Advent of the 21st Century: Production, Demand and Public Policy 4th-7th Septmeber, 2003 - Chania, Greece. Erişim Tarihi: 22.04.2019,

<http://www.fao.org/fileadmin/templates/olq/documents/documents/cherry%20of%20Lari%20marescot ti.pdf>

Meral, Y. & Şahin, A. (2013). Tüketicilerin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı: Gemlik Zeytini Örneği. KSÜ Doğa Bil. Derg., 16(4):16-23

Orhan, A. (2010). Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde “Coğrafi İşaretlerin” Kullanımı: İzmit Pışmaniyesi Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(2): 243-254.

Planlama, (2019). Türkiye’deki İstatistiksel Bölge Birimleri (İBB). Erişim Tarihi: 28.04.2019, <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb>

Resmi Gazete, 2017. 22.12.2016 tarih ve 6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu. Yayın Tarihi: 10 Ocak 2017. Erşişim Tarihi: 23.04.2019, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf>

Toklu, İ.T., Ustaahmetoğlu, E. & Öztürk Küçük, H. 2016. Tüketicilerin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı Ve Daha Fazla Fiyat Ödeme İsteği: Yapısal Eşitlik Modellemesi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi, 23(1):145-161.

Topçu, Y. & Yalçın, S. (2016). Tüketicilerin bölge orijinli/coğrafi işaretli elma tüketim tercihleri için ödeme istekliliği. XII: Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 475-484, Isparta.

Treager, A. (2003). From Stilton to Vimto: Using Food History to Re-think Typical Products in Rural Development. Sociologia Ruralis, 43(2): 91-100.

Treager A., Filippo A., Giovanni B. & Marescotti A., (2007). Regional foods and rural development: The role of product qualification. Journal of Rural Studies, 23(2007): 12-22.

Türk Patent, (2019). Türk Patent ve Marka Kurumu Coğrafi İşaret İstatistikleri. Erişim Tarihi: 15.04.2019, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/>

UNCTAD, (2015). Why Geographical Indications for Least Developed Countries (LDCs)? Erişim Tarihi: 15.04.2019, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/aldc2015d4_en.pdf

Wilson, N. Vanittersum, K. & Fearn, A. (1999). “Co-Operation And Co-Ordination In The Supply Chain: A Comparison Between The Jersey Royal And The Opperdoezer Ronde Potato”. The socio economics of origin labelled products in agri-food supply chains : spatial, institutional and co ordination aspects (Le Mans, 28-30 October 1999) 67th European Association of Agricultural Economics Seminar, pp. 95-102 Le Mans , France.

Zheng, H. (2017). “A Unique Type of Cocktail: Protection of Geographical Indications in China”. The Promise and Problems of Geographical Indications for Local and Rural Development. (2017). In I. Calboli & W. Ng-Loy (Eds.), Geographical Indications at the Crossroads of Trade, Development, and Culture: Focus on Asia-Pacific (pp. 257-436). Cambridge: Cambridge University Press.

Zuluğ, A. (2010). “Coğrafi İşaretili Gıdalara İlişkin Tüketici Tercihleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Örneği”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir. 186s.

TÜRKİYE'DE SOSYAL BELEDİYECİLİK VE SOSYAL BÜTÇE UYGULAMALARI: VAN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Berivan GÜRBÜZ

Şırnak üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Şırnak üniversitesi, İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi

Öz

Belediyeler; "fen ve imar işleri" ile beraber sosyal, kültürel, ekonomik ihtiyaçlarını da yerine getiren hizmetler üretmeye ve bu hizmetlere yönelik sosyal politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Sosyal belediyecilik, çocuklara, gençlere, yaşlılara, kadınlara, toplumdaki tüm dezavantajlı unsurlara yönelik özel hizmetler sunmakta ve özel politikalar üretmek olarak tanımlanır. Sosyal belediyecilikte amaç; yardıma ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunların ortadan kaldırılması, insanların mutlu, huzurlu, güvenli bir refah ortamında yaşamalarının planlanmasıdır. Sosyal politikaların uygulanmasına yönelik harcamalar, bütünsel olarak sosyal harcamalar olarak tanımlanabilir. Belediyelerin sosyal politikalar şemsiyesi altında yaptığı sosyal harcamalar, sosyal bütçe olarak değerlendirilebilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun pek çok maddesinde, sosyal belediyeciliğe kanuni altyapı oluşturabilecek hükümler bulunmaktadır.

Yapılan bu iki kanun belediyelere sosyal belediyecilik anlayışı gereği hizmet ve yardımlar konusunda genel anlamda yetki vermiştir. Böylelikle hazırlanmış olan çalışmanın öncelikli olarak hedefi Van Büyükşehir Belediyesinin sosyal hizmetlere ayırmış olduğu giderlerle beraber sosyal belediyecilik düşüncesi ve öneminin faaliyete geçmesidir. Bu hedefler doğrultusunda Van Büyükşehir Belediyesi maddi imkanları ve çalışma raporları üzerinden durum değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Belediyecilik, Sosyal Bütçe, Sosyal Harcamalar, Van Büyükşehir Belediyesi

Giriş

Günümüzde sosyal sorunların artmasına paralel olarak merkezi hükümetin çözüm konusunda yerel yönetimlere daha fazla rol yüklediği görülmektedir. Belediyelerin yerel statüde olması ve daha çok hizmet alanları içerisinde yaşayan insanlara götürdükleri yardımlar, hizmetler ve bununla beraber kurulan iletişimle oluşan iyi ilişkiler sayesinde orada yaşayan insanları daha fazla tanımak, her zaman hesap verebilmek gibi nedenler birçok sosyal alanda iyileştirme sağlamıştır.

Bu durumda dünyada yaşanan gelişmeler doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı 2004/148 sayılı Sosyal Hizmetler ve Yardımlar konulu Genelge ile 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda sosyal hizmet ve yardımlara ilişkin önemli düzenlemelere yer verilmiştir (Hazman, 2010: 146). Ayrıca 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde sosyal hizmet ve yardım hizmetlerini yapmak veya yaptırmak belediyelerin görevleri arasında sayılmaktadır.

Sosyal belediyecilik ismi üzerinde belediyelerin uygulama sahasına girerek temel bir mekanizma haline geldiği söylenebilir. Belediyelerin ana fonksiyonlarının yanında sosyal eğilimler sergilemesi de belediyeler açısından birçok kazanımlar sağlamaktadır.

Ayrıca 5393 Sayılı Belediye Kanunu (md. 38/n) ile 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (md. 18/m) belediye başkanına “bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanma” yetkisi vermiştir. Bununla birlikte 5393 Sayılı Belediye Kanunu (md. 60/i), 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (24/j) belediyenin/büyükşehir belediyesinin giderleri arasında “dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizlere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar” olduğu belirtilmiştir. Belediyeler yaptıkları bu hizmetleri insanları rencide etmeyecek onları kötü anlamda etkilemeyecek şekilde yapmak mecburiyetindedirler. (Kesgin, 2012: 176-178)

Ekonomi politikası üzerinde önemli bir yeri olan maliye politikasının değerli konumunda olan bütçe politikası sosyal bütçe ile ilgili sosyal işlevini yansıtmaktadır. Belediyeler sosyal bütçe yoluyla sosyal sorunlara çözüm getirecek faaliyetler için harcama yaparlar. Çalışmanın konusu, Sosyal Belediyecilik, sosyal bütçe ve Van Büyükşehir Belediyesi örneğidir

Çalışmanın amacı belediyelerin gelişen “Sosyal Belediyecilik” ve “Sosyal Bütçe” anlayışının tanımlanarak belediyeler nezdinde uygulama alanlarının incelenmesi ve sosyal belediyecilik anlayışının pekiştirilmesini sağlamak ve bunu Van Büyükşehir Belediyesi bağlamında değerlendirilerek sunulmasıdır. Çalışmanın önemi; sosyal sorunların çözümü konusunda yapılan uygulamaları bir adım öteye taşıyan ve geniş bir uygulama alanı bulan Sosyal Belediyecilik ve sosyal bütçe kavramlarının ele alınması bunun yerel yönetimler ile ilişkisinin gösterilmesi, sosyal belediyecilik kavramının gerekliliğini göstermesi ve

sosyal belediyecilik anlayışının Van Büyükşehir Belediyesinde ne gibi çalışmaların yol almasını sağladığı ve bu uygulamalara ayrılan bütçenin göstermesi bakımından bu çalışma son derece önemlidir. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları yerel yönetimler ve izdüşümünde gelişen sosyal belediyecilik ve sosyal bütçe anlayışının Van Büyükşehir Belediyesi örneği bağlamında ele alınması ile sınırlı tutulmuştur. Değerlendirme yapılırken belediye bütçeleri ve faaliyet raporlarındaki harcama verileri ve stratejik planlama raporları baz alınmıştır. Çalışmada sosyal belediyecilik, sosyal belediyeciliğin tanımı ve kapsamı, işlevler, belediyelerin sosyal ve kültürel faaliyetleri, belediyelerin sosyal belediyecilik ile ilgili faaliyetleri ve sosyal bütçe konuları üzerinde durulmuştur. Van Büyükşehir Belediyesi'nin Sosyal belediyecilik Uygulamaları ve sosyal bütçesi konuları üzerinde durulmuştur.

Sosyal Belediyecilik Kavramı

Modern sosyal devlet anlayışı, toplumdaki refah düzeyi bakımından var olan farklılıkları gidermeye çalışmakta ve orta tabaka oluşturmak amacıyla daha çok alt gelir gruplarının sosyal ekonomik durumlarını sosyal politika araçlarıyla iyi duruma getirmeyi amaçlamaktadır. Yoksulları, yardım ve bakıma muhtaç kişileri korur ve çeşitli hizmetleri sunmak için sosyal kurumlarını tesis etmektedir. Diğer yandan koruyucu ve önleyici politikalar aracılığıyla toplum sorunlarını gidermeye çalışan, çeşitli baskılar içerisinde bulunan kişi ve grupları koruyan bir yapıdadır (Seyyar, 2002: 496).

Sosyal devlet, maddi ve manevi yönden ihmal edilen kişilerin, toplum içerisinde sosyal destek talebinde bulunma hakkını sunmaktadır. Çünkü günümüz demokratik toplum yapısında bireylerin toplum içerisindeki beklentileri günden güne artmıştır. Farklılaşan bu beklentiler kente özgü altyapı hizmetleri ile sınırlı olmayıp, sosyal, kültürel ve çeşitli danışmanlık hizmetler şeklinde geniş bir yelpaze meydana gelmektedir(www.sosyalhizmetuzmani.org_ Erişim tarihi: 16.03.2019).

Devlet ihtiyaçların karşılanması ve hizmetlerin yerine getirilmesini iki yönetim düzeyinde sağlar: İlki merkezi idare, ikincisi ise yerel idarelerdir. Yerel idarelerin en etkin ve en önemli teşkilatı olan belediyelerin görev ve sorumlulukları 5393 sayılı yasanın 14.maddesinde tanımlanmıştır: ”Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi

ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır” (5393 sayılı Belediye Kanunu,2005: Madde 14).

Sosyal belediyecilik; “yerel idareye sosyal alanlarda planlama ve düzenleme işlevi yükleyen, bu çerçevede kamu harcamalarını konut, sağlık, eğitim ve çevrenin korunması alanlarını kapsayacak şekilde sosyal amaca kanalize eden; işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal dayanışma ve entegrasyonun tesis edilmesi ile sosyo-kültürel faaliyet ve çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarının yapılması için bilinçli politikalar üretmesini öngören; bireyler ve toplumsal kesimler arasında zayıflayan sosyal güvenlik ve adalet mevhumunu güçlendirmeye yönelik olarak yerel idarelere sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevleri yükleyen bir modeldir” şeklinde tanımlanmaktadır(Akdoğan, 2006: 44).

Belediyeler, kendi sınırları içerisinde yaşayan halkın üç farklı kaynaktan gelen sorunlarıyla ilgilenmektedir. Gelir düzeyi düşük olan insanlar, istihdam sorunu, dilenmek, suçluluk, ve buna benzer problemler, ayrıca belediyelerin sorumlu oldukları sınırlar içerisinde oluşan doğal afet mağduriyetleri, insan ve çevresel sebeplerden dolayı karşılaşılan sorunlar bununla beraber yaşlı, çocuk ve engellilerin karşılaştıkları problemler söylenebilir. (Ateş, 2009: 92).

Türkiye’de Sosyal Belediyeciliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türkiye’de belediyelerin toplum içerisinde etkin ve önemli bir konuma gelmesi Cumhuriyet dönemiyle birlikte düzenlenen ve 2005 yılına kadar yürürlükte kalan 1580 sayılı yasa ile olmuştur. 1580 sayılı yasa ile belediyelere geniş yetkiler verilmiş olsa da kaynak yetersizliklerinden dolayı bu kurumlar görev ve yetkilerini etkin biçimde yürütememiştir (<http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2019).

1950’li yıllardan itibaren yaşanan hızlı nüfus artışı, kentlere kayan yoğun göç, belediyelerin kaynaklarını kentsel alt yapı sorunlarına yöneltmiş, kentin sosyo-kültürel yönüne istenilen ölçüde önem verilmemiştir (Ersöz, 2011: 144-145). Sosyal, ekonomik ve siyasi olarak değişimlerin yaşandığı 1960’lı ve 1970’li yılların siyasal ortamı, “toplumcu belediyecilik” anlayışının oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu anlayış yeni belediyecilik hareketi veya demokratik belediyecilik hareketi olarak adlandırılmaktadır (Güler, 2009: 125-126).

1980’li yıllarda yerel yönetimlerin üstlendiği roller değişim geçirmeye başlamıştır. Merkezi yönetim tarafından belediyelere ayrılan bütçedeki pay artırılmış. Yerel özerklik, küreselleşme olgusu, yerelleşme politikaları, yerel yönetim ve Avrupa Birliğinin yerindelik ilkesi yerel yönetimleri etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Toprak, 2009: 14). 1990’lı yıllarda önceki dönemlere oranla gelirleri artan bazı belediyeler, Kendi ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal yardım ve hizmet eksenli sosyal politika önlem ve analizlere daha çok pay ayırmaya başlamışlardır. Sosyal yardımlar nicelik ve nitelik bakımından değişim geçirmiştir (Çelik, 2010: 69). Temeli 1990’lı yıllarda atılan sosyal belediyecilik anlayışı, 2000’li yıllarda yeni bir anlam kazanmış ve belediyeler yerel halka verdikleri hizmet alanının genişletmişlerdir (Ersöz, 2011: 144-145).

Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları

Yerel yönetimlerin maddi durumu yeterli olmayan insanlara yönelik çalışmalar yapması yararlı ve

etkileyici kararlar verip bu kararları uygulaması, belediyelerin kuruluş felsefeleri ile doğru orantılıdır. Demokratik yapıda olan yönetimler de ekonomik düzeyleri, adaletsizlikleri, azaltarak, siyasi kültüre ve topluma yönelik yerel demokrasiyi sağlamlaştırarak başarabilirler. (Smith, 1996: 163).

Belediyelerin, yoksulluğa karşı mücadeledeki rolü ve sosyal yardım sağlama konusundaki başarısı, yoksulluk probleminin hafifletilmesinde ve çözülmesinde önemli bir etkisi vardır. Birleşmiş Milletler, Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinde yoksulluğun önüne geçilmesinde yerel yönetimlerin ve belediyelerin değerini şöyle belirtmiştir. (Vanderschueren; Wegelin; Wekwete, 2003: 1-72'den akt. Hazman, 2010: 145).

- Sosyal yardım sosyal hizmetler konusunda belediyelerin değeri merkezi otoriteler tarafından bilinmeli ve yerel yönetimlere, belediyelere, kent olarak yoksul bireyleri azaltmaya yönelik verilen imkanlar fazlalaşmalıdır.
- Yerel yönetimlerin yoksulluk ile baş edebilmesi için sorumluluklarını arttıracak şekilde karar verme ve uygulama durumunda özgürlük sağlanmalıdır.
- Sosyal politika üretme ve uygulama da yerel yönetimler den yararlanılmalıdır.

Türkiye'de yerel yönetim denildiğinde akıllara köy, il özel idaresi ve belediye gelmektedir. Diğerlerinden ayrı olarak belediyeler son yıllarda sosyal belediyeciliğe zemin hazırlama bakımından ön plana çıkmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu da Belediye Kanunu'ndan geri kalmamaktadır. Örneğin 7. maddenin (v) bendine göre "...yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kursları açmak, işletmek ve işletirmek..." belediyelerin yapması gerekenler arasında sayılmaktadır. Böylelikle Büyükşehir belediyeleri ve diğerleri toplum içerisindeki tüm eşit şartlar da olamayan insanlara her türlü sosyal, kültürel destek ve hizmetleri götürebileceklerdir. (Ateş, 2009: 92-95). Belediyelerle ilgili bir diğer kanun olan 1580 sayılı kanun da belediyelere birçok yapılması gereken sorumluluklar yüklenmektedir. Bu sorumluluklardan bazıları ise şunlardır:

- Aileleri olmayan, sokakta kalan çocukları, akli dengesi yerinde olmayan insanları, kazaya veya çevresel mağduriyete uğramış bireyleri korumak ve gözetmek.
- Maddi imkanları olmayan yoksul ailelere, öksüz, yetim, kimsesiz olan çocukların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek (sağlık, beslenme, barınma, giyinme, eğitim) gibi imkanlar sağlamak.
- Yetimhane yapmak.
- Kalacak yeri olmayan insanlara, kimsesiz olan bireylere istihdam sağlamak. Çocuk ve kadınları korumak.
- Ucuz belediye meskenleri yapmak
- Yoksul ailelere kalacak evler yapmak ve idare etmek.
- Muhtaçlar için iane sandıkları tesis ve idare etmek.
- Fiziksel ve zihinsel özürlü olan insanlara sosyo-kültürel alanda ücretsiz imkanlar tanımak, belediyelerin hizmet verdiği bir çok işletme alanlarında engellilerinde çalışmasına olanak sağlamak.
- Toplum için okuma alanları açmak, kütüphaneler kurmak.
- Genç bireyler için top sahaları, bölgenin ihtiyaçlarına göre tesisler açmak ve işletilmesine

olanak sağlamak.

- Belediyenin sosyal kültürel anlamda oluşumlar içerisinde olması halk sinemaları, tiyatrolar, halk müzeleri gibi yerler açmak ve işletilmesine olanak sağlamak.
- Genç ve yetişkin engelli bireyler için meslek ve beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri açmak.

Belediyelerin sosyal belediyeçilik anlayışıyla yapması gereken sorumlulukların, götürülmesi gereken hizmetlerin çeşitleri, verimliliği, yoğunluğu bakımından belediyelerin sahip olduğu imkanlar hizmet verdikleri sınırlar içerisinde yaşayan insanların yapısı, yaşam standartları ve özelliklerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Akdoğan'a (1999) göre sosyal belediyeçiliğin görevleri sosyalleştirme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon, yönlendirme ve rehberlik etme, yardım etme, gözetme ve yatırımdır. Sosyal belediyeçilik mantığını benimsemiş bir belediye, ilk olarak kentinde ikamet eden insanların sosyal yapısını ortaya koymalıdır. Ateş'e (2009: 93) Ülkelerin sosyal hizmet kurumları devletin imkanları çerçevesinde yaşam şartları iyi olmayan, engelli kişiler gibi yardıma muhtaç olan insanlara onları da rencide etmeyecek, onları kırmayacak bir şekilde çevreleri ile uyumlu bir yaşama devam edebilmeleri için sağlanan tüm yardımlar olarak söylenebilir. Toplumun yardıma ihtiyacı olan kesimlerine, daha iyi şartlar ve imkanlar sağlamak amacıyla hareket eden sosyal hizmetler ve bu hizmetlerden faydalanan kesimler şöyle açıklanabilir. Çocuklara yönelik olarak; Eğitim almalarının sağlanması, beslenme düzenlerinin oluşması, evi olmayan sokakta yaşayan çocukların tekrar topluma kazandırma çalışmalarının yapılması, küçük çocuklar için kreşlerin açılması, sağlık hizmetlerinin verilmesi ve çeşitli sosyal, kültürel alanda etkinlikler gerçekleştirilmesi, kentlerde geçim sorunlarından dolayı göçlerin en az seviyeye indirilmesi, yaşam standartlarının artırılması, yerel yönetimlerle ortak çalışarak gerekli önlemlerin alınması, mevcut olan sosyal hizmetler kavramının geliştirilmesi ve toplumsal ilerleme sağlanarak yeni sosyal hizmet imkanları oluşturulması gerekmektedir.

Sosyal Bütçe Anlayışı

Günümüzde klasik devlet bütçesi uygulamalarından farklı bütçe türleri ortaya çıkmıştır. Bu farklı bütçe türlerinden bir tanesi de sosyal bütçedir. Sosyal bütçe; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yardım harcamalarının toplumdaki dezavantajlı kesimlerin olumlu yönde etkilemesini amaç edinen bütçe türüdür (Şeker, 2011: 22).

Bu bağlamda sosyal bütçe; sosyal adaleti, barışı, huzuru, gelişmeyi ve gelir adaletini sağlamada önemli bir araçtır. Ayrıca sosyal bütçe; sosyal devletin gereği olarak vatandaşların yaşam standartlarını ve sosyal rahatlıklarını arttırmada kullanılması gereken değerli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla sosyal bütçenin toplumdaki belirli bir zümrenin değil tüm toplum üyelerinin refahını ve huzurunu gerçekleştiren bir bütçe şeklidir. Sosyal bütçenin bu fonksiyonu hem anayasada hem de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanununda yer alan mali saydamlık, hesap verilebilirlik ilkeleriyle uyumlu bir şekilde kendini göstermektedir.

Bütçe kanunlarla düzenlenir. Bütçenin eki olarak sosyal bütçe de kendi içerisinde düzenlenmektedir. Dünya'da en bilinen sosyal bütçe Fransız bütçesi örneğidir. Bütçenin ekinde yer almaktadır (Şeker, 2011:22). Sosyal bütçenin; bütçenin ekinde yer almasında ve harcama kalemlerini göstermesinden yararlanılarak sosyal harcama kalemlerini yapan kuruluşların bütçeleri bir araya getirilebilir. Sosyal bütçenin incelemelerinde ve hazırlanışında fonksiyonel sınıflama tercih edilir. Bu tercihin nedeni ise mali şeffaflık ilkesidir. Sosyal bütçeye ayrılan ödeneklerin kullanılması ve denetlenmesi önem arz eder. Ülkemizde bütçenin denetimini Sayıştay üstlenmektedir. Dış denetim ile sosyal bütçenin hem

performans hem de yargısal denetimi yapılabilir. Bütçe, devletin sosyal politikalarıyla uyumlu olabilme mevcudiyetini taşır. Stratejik planlamaya uygun ve harcama boyutuyla performans esaslı olmak zorundadır (Deles, 2010: 7).

Sosyal bütçenin sonuç esaslı sosyal harcamaların yoksul insanlara yönelik yönelmediği ve doğru yerlerde ulaşım ulaşamadığı konusu da önemlidir. Sosyal bütçe, bütçenin hazırlanması ve uygulanması olarak temel ilkelere bağlı kalınarak hazırlanmalı ve asıl bütçeye ek oluşturmalıdır. Böylece sosyal devletin başarısı daha net anlaşılır (Erdoğan, 2008:107).

Sosyal Harcama Türleri ve Bütçedeki Karşılıkları

Sosyal harcamalar fonksiyonları itibarıyla sosyal ihtiyaçları karşılama ve sosyal sorunlara çözüm getirme şeklinde iki amaç altında incelenebilir:

Sosyal İhtiyaçları Karşılama: Sosyal ihtiyaçlar, bireylerin içinde bulunduğu toplumun geleneksel standartlarını paylaşma hakkına, yeterliliğine veya katılımına vurgu yapan, göreceli bir çerçevede ele alınmıştır. Sosyal devlet anlayışında, ihtiyaç kavramı içerisinde tasarlanıp uygulamaya konulmak için değerlendirilmiştir. Bu nedenle de bireysel ihtiyaçlar toplumsal ihtiyacın önemli bir bileşeni şeklinde değerlendirilmiştir. (Özbaran, 2004: 53).

Sosyal Sorunlara Çözüm Getirme: Sosyal sorunlara çözüm getirme anlayışında, yoksulluk ve sosyal dışlanma; eğitim hakkından yararlanmama, hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi sosyal sorunlar karşısında geliştirilen çalışmaların bütünüdür. Bu bağlamda sorunları çözmeye yönelik, yoksulluğu ve işsizliği azaltma; gelir dağılımını iyileştirme; ayrımcılıkları sonlandırma ve dezavantajlı kesimleri koruma sosyal sorunlara çözüm getirmedeki temel politikalarıdır. Sosyal ihtiyaçları yerine getirme, sosyal problemlere çözüm bulabilme işlevlerinin yanında, sosyal gelişmeyi ve iyileşmeyi sağlama da sosyal harcamaların fonksiyonları arasında sayılabilmektedir. (Buğra ve Keyder, 2006: 9).

Van Büyükşehir Belediyesi'nin Sosyal Belediyecilik ve Sosyal Bütçe Uygulamaları

Belediye bütçeleri bir mali döneme göre gelir ve gider tahminlerini gösterip, gelirlerin alınmasına ve gider olabilecek harcamaların yapılmasına olanak veren belgedir. Belediye bütçelerinde ayrıca gelecek iki senenin gelir, gider tablolarını da içermektedir. Bütçeler de gelir ve gider dengesi çok önemlidir. Ancak günümüzde belediyeler merkeze bağlı bir yapı da buldukları için kaynak sıkıntısı yaşamaktadırlar. Tüm belediyelere verilen görevler, belediyenin içerdiği sorumluluklar ve bunları gerçekleştirme potansiyelleri değişiklik göstermektedir. Bu değişiklikler aynı zamanda ekonomik açıdan gider olarak yansımaktadır.

Sosyal belediyeciliğin uygulama da somut yansıması olan sosyal bütçe ihtiyaç analizlerine göre hazırlanmalıdır ve uzun süreli olan sosyal hizmetleri kapsamalıdır. Bütçenin sosyal bütçe olabilme özelliğini engelleyen faktör ise istihdam artırıcı önlemlerin bütçe içerisindeki zorunluluğunun yeteri kadar olmamasıdır. Sosyal belediyecilik anlayışıyla uygulanan çalışmalar belediyelerin ekonomik yapısı ve buldukları kentlerin ihtiyaç ve taleplerine karşı farklılık göstermektedir. Van Büyükşehir Belediyesi ise öncelikle eğitimi arttırmak, yoksulluk ile mücadele ve yoksunluk alanlarına önem vermektedir. Belediye bu alanlarda fırsat eşitliğini yaratma çabasında olmaktadır.

Van Büyükşehir Belediyesi sosyal problemlere yönelik hedeflerini ve bu hedefler doğrultusunda gerekli çalışmaların yapıldığı kesimleri belediyenin faaliyet planlamasında açık olarak belirtmiştir. Toplum içerisinde eşit şartlar da bulunmayan kesimler için çok geniş yer ayrılmıştır. Belirlenen faaliyetler öğrencilere eğitimleri için burs verilmesi, engelli vatandaşlara yönelik ulaşım imkanları, maddi

yardımlar, yaşlı insanlar için ev temizlik bakım hizmetlerinin götürülmesi gibi çalışmalar yapılmaktadır. (Koç ve Ökmen, 2015: 69-84).

Van il belediyesi, 6360 sayılı, On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür¹.

Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım

Van Büyükşehir Belediyesi'nde sosyal belediyeçilik faaliyetlerinin "Sağlık İşleri", "Kültür ve Sosyal İşler", "Sosyal Hizmetler" birim/daire başkanlıklarına tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir. Bu birimlerin bünyesinde sosyal belediyeçilik olarak değerlendirilen ve kent genelinde yaptığı birçok uygulaması ve projesi bulunmaktadır. Aşağıda tamamlanmış ve devam eden projeler yer almaktadır. Çalışmada kullanılan veriler Van Büyükşehir Belediyesi'nin resmi web sitesinden, faaliyet raporları, stratejik planlama raporlarından ve belediye yetkililerinden temin edilmiştir. Kurumun üç yıllık bütçe tahmini ve bütçe gerçekleştirmeleri tablosu aşağıdadır;

Tablo 1. Üç Yıllık Bütçe Tahmini ve Bütçe Gerçekleştirmeleri Tablosu

Bütçe Yılı	Gider Bütçesi	Gerçekleşen Gider Bütçesi	Gerçekleşme Oranı %	Gelir Bütçesi	Gerçekleşen Gelir Bütçesi	Gerçekleşme Oranı %
2017	663.700.000	624.053.529	94	663.700.000	528.681.252	80
2016	660.000.000	452.365.458	69	660.000.000	430.882.832	65
2015	525.000.000	470.171.171	90	525.000.000	374.833.571	71

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 1, 2015 yılı verilerine göre Van Büyükşehir Belediyesi gelir-gider bütçe dengesine baktığımızda yaklaşık olarak 95 milyon TL bütçe açığı ortaya çıktığı görülmektedir. 2016'da bütçe açığı yaklaşık olarak 22 milyon TL'ye inmiş de 2017'de yine bütçe açığı artarak yaklaşık 96 milyon TL olmuştur. Tablodaki verilere göre bütçe hesaplamasında tahmin edilen ile gerçekleşen arasında hiçbir yılda hedef tutturulamamıştır. Bu hedefe (%94,02) 2017 yılında yaklaşılmıştır. Ayrıca gelir-gider bütçe tablosunda en az açık 2016 yılında gerçekleşmiştir. Bu üç yıl baz alındığında bütçe açıklarının sürekli olduğu ve hedeflenen ile gerçekleşen bütçenin bir türlü hedefe ulaşamadığı görülmektedir. Bütçe gelir gider dengesine en çok 2016'da gerçekleşmiştir. Bütçenin tahmini ve gerçekleşme oranları göz önünde tutulduğunda ise bu orana en yakın 2017 yılında gerçekleşmiştir. Van Büyükşehir Belediyesinin özellikle de bütçe giderlerini karşılamada bütçe gelirlerinin az olması bütçe açığının daha fazla artmasına neden olmaktadır.

Üç yıllık bütçe tahmini ve bütçe gerçekleştirmeleri tablosu incelendiğinde, bütçe giderleri bütçe gelirlerinden; 2015 yılında 95.337.599 TL, 2016 yılında 21.482.625 TL ve 2017 yılında 95.372.277 TL fazla olup, bütçe açığı borçlanma yoluyla finanse edilmiştir.

¹ 6360 sayılı kanunun büyükşehir belediyesine yönelik getirdiği yeniliklerin başında; büyükşehir belediye sınırının il mülki idare sınırı olarak belirlenmesi; büyükşehir ilçelerin mülki idare sınırları içerisinde yer alan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliğinin kaldırılması, köylerin mahalle, belediyelerinin ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçe belediyesine dahil edilmesi; il özel idarelerinin tüzel kişiliği ile bucak teşkilatının kaldırılması bulunur (Resmi Gazete, 06.12.2012).

Tablo 2. Üç Yıllık Bütçe Giderlerinin Ekonomik Sınıflandırması Tablosu

	Bütçe Gideri Türü	2015 Gerçekleşme	2016 Gerçekleşme	Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	2017 Gerçekleşme	Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)
1	Personel Giderleri	85.513.280	94.722.641	10,77	93.617.023	-1,17
2	Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	14.730.025	16.364.725	11,10	15.734.323	-3,85
3	Mal ve Hizmet Alımı Giderleri	200.746.368	244.873.156	21,98	282.815.340	15,49
4	Faiz Giderleri	0	0		2.974.437	
5	Cari Transferler	7.431.296	13.200.584	77,64	11.078.931	-16,07
6	Sermaye Giderleri	159.740.204	73.361.851	45,93	129.604.197	176,66
7	Sermaye Transferleri	2.010.000	8.342.500	415,05	74.483.519	892,82
8	Borç Verme	0	1.500.000		13.745.759	916,38
	Bütçe Giderleri Toplamı	470.171.171	452.365.458	-3,79	624.053.529	37,95

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2'ye göre Van Büyükşehir Belediyesinin bütçe gider türleri incelendiğinde, bütçeden en fazla payın üç yılda da mal ve hizmet alım giderleri kalemi oluşturduğu görülmektedir. 2016'da bütün bütçe kalemlerinde artış olurken, 2017 yılında personel, SGK ve faiz giderleri kalemlerinde azalma gerçekleşmiştir. Diğer kalemlerde yine artış gözlenmiştir. Bütçe giderlerinin 2016'da %3,79 azaldığı ve 2017 yılında %37,95 arttığı görülmektedir. Ayrıca bütçe giderleri kalemleri arasında Van Büyükşehir Belediyesi'nin dengeli bir gider dağılımının olmadığı da görülmektedir.

Üç Yıllık Bütçe Giderlerinin Ekonomik Sınıflandırması Tablosu incelendiğinde, 2017 yılında 2.974.437,01tl faiz gideri gerçekleşmiş olup 2015 ve 2016 yıllarında muhasebeleştirme hataları nedeniyle faiz giderleri kaleminde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 2017 yılında yapılan yatırımlar sayesinde bir önceki yıla göre Sermaye Giderleri kaleminde %176,66 oranında artış gerçekleşmiştir. 2017 yılında Sermaye Transferleri kaleminde yer verilen 74.483.519,20 TL tutarında kayıt Büyükşehir Belediyesinin ortağı olduğu şirketlere taahhüt edilen sermaye artırım kararlarının yerine getirilmesinden kaynaklanmaktadır. 2017 yılında Cari Transferleri kaleminde 11.078.930,55 tutarından harcama yapılmıştır. Önceki yıllara oranla harcamalarda azalış olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Birimleri ve Sosyal Harcama Gerçekleşmeleri (TL)

Kurumlar	Bütçe İle Verilen				Harcanan			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Kadın ve Aile Hiz.Daire Başkanlığı	1.000.000	1.350.000	6.000.000	4.000.000	0	955.405	4.287.549	1.223.428
Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı	2.197.189	4.350.000	9.000.000	9.000.000	1.770.580	5.719.850	10.316.755	8.744.410
Kültür ve Sosyal İşler D.Başk.	12.063.568	9.073.873	8.000.000	8.000.000	5.828.271	8.299.000	7.069.492	9.272.609
Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı	2.476.228	3.440.000	11.000.000	10.000.000	1.561.137	946.056	9.683.028	6.745.102
Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı	8.290.638	4.928.000	30.000.000	29.050.000	4.198.274	2.013.900	12.924.040	12.132.284

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait faaliyet raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3 verilerine göre Van Büyükşehir Belediyesinin sosyal hizmet birimlerine harcanan giderler incelendiğinde, 2014 ve 2015 yılında en fazla bütçe ayrılan ve harcanan sosyal hizmetler birimi kültür ve sosyal işler daire başkanlığı birimi olmuştur. 2016 ve 2017 yıllarında bu durum değişerek tarımsal hizmetler dairesi başkanlığına bütçeden en fazla pay ayrılan ve harcanan birim olmuştur. Bu durum Van Büyükşehir Belediyesinin 2014 yılında turistik yapılara başta daha fazla önem verildiği ve daha sonra da tarımsal faaliyetlere yöneldiğini göstermektedir. Ayrıca Van Büyükşehir Belediyesinin sosyal hizmetler birimlerine ayırmış olduğu bütçesinde en az harcama yapılan birim oran olarak kadın ve aile hizmetleri daire başkanlığı olurken, en fazla bütçeden ayrılan pay ile harcama yapılan birim oran olarak sosyal hizmetler daire başkanlığı olmuştur.

Tablo 4. Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmet Projeleri Gerçekleşmeleri (2017, TL)

FAALİYETLER	2017 KAYNAK İHTİYACI			2017 HARCANAN
	BÜTÇE İÇİ	BÜTÇE DIŞI	TOPLAM	
1	Anne ve çocuk sağlığı eğitimi verildi. Katılımcı Hayri Gözlükgiller anne ve çocuk sağlığı semineri vermiş olup kitap dağıtılmıştır.450 kişiye eğitim verilmiştir.	13.000	13.000	13.000
2	Halk Oyunları minikler dalında kurslar açılmıştır.2017 yılı içerisinde 300 kişi kurslardan yararlanmış olup eğitimler devam etmektedir.			
3	Van Büyükşehir Belediyesi ve Van İl Müftülüğü tarafından ortaklaşa düzenlenmiş olan kız çocuklarına yönelik Kuran Kursları düzenlenmiştir. Kurslardan 200 kişi yararlanmışdır. Kurslar devam etmektedir.			
4	Van Büyükşehir Belediyesi ve KOSGEB tarafından ortaklaşa düzenlenmiş olan "UYGULAMALI GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİ" verilmiş olup kursa katılıp başarıyla bitiren 600 kişiye sertifikaları verilmiştir.	60.000	60.000	60.000
5	Kadın ve Aile Yaşam Merkezimizde Müzik, El Sanatları atölyeleri, Takı Tasarım Kursları, Resim Kursları ve Kadın spor Merkezi açılmış olup kurslar devam etmektedir. Kurslardan 2017 yılı içerisinde 250 kişi faydalanmıştır.	200.000	200.000	200.000
6	Erciş, Edremit, Gevaş, Gürpınar ilçelerimizde Anne ve çocuk sağlığı eğitimi verildi. Katılımcı Hayri Gözlükgiller anne ve çocuk sağlığı semineri vermiş olup kitap dağıtılmıştır. 800 kişiye eğitim verilmiştir.	35.000	35.000	35.000
7	Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile Van Büyükşehir Belediyesi tarafından ortaklaşa imzalanan protokole istinaden "HASTA REFAKATÇİ MİSAFİRHANESİ" tüm masrafları Van Büyükşehir Belediyesi tarafından karşılanmak üzere açılmış olup 52.000 vatandaşımıza hizmet vermiştir. İlgili Misafirhane KASIM 2017 tarihi itibariyle Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına devredilmiştir.	250.000	250.000	250.000

8	23. Doğu Akdeniz Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı (EMİTT FUARI) katılımı sağlanmış olup fuarda yaklaşık 5.000 kişiye Van tanıtımı yapılmıştır.	79.684		79.684	79.684
9	Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile Van Büyükşehir Belediyesi ile beraber "VAN AKADEMİK BAŞARIYI ARTIRMA PROJESİ" kapsamında Belediye Başkanlığı TEOG- YGS sınavlarına yönelik 100.000 adet kaynak sağlamıştır. Eğitimler Sürekli Eğitim Merkezi ve Belediye Kültür Merkezinde devam etmektedir.	58.687		58.687	58.687
10	1.cisi düzenlenen "VAN ALIŞVERİŞ GÜNLERİ FESTİVALİ (Van Shopping Fest)'ne Van Büyükşehir Belediyesi olarak katılım sağlanmıştır.	153.388		153.388	153.388
11	Van Büyükşehir Belediyesi olarak "18 MART ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNİ ANMA PROGRAMI" düzenlenmiştir. Programa 5.000 dolayında kişi katılım sağlamıştır.	99.427		99.427	99.427
12	NEVRUZ BAYRAMI için İranlı turistleri karşılama programı düzenlemiştir. Programa 3.000 kişi katılım sağlamıştır.	10.000		10.000	10.000
13	2 Nisan Van'ın Düşman İşgalinden Kurtuluşunun 99. Yılı kapsamında Van Büyükşehir Belediyesi tarafından etkinlikler düzenlenmiştir. Etkinliklere 5.000 kişi katılım sağlamıştır.	160.532		160.532	160.532
14	23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlama etkinlikleri düzenlenmiştir. Etkinliklere 3.000 civarında katılım sağlanmıştır.	111.799		111.799	111.799
15	Mayıs ayında Belediye Mehter Takımı kurulmuş olup il genelinde belirli program dahilinde faaliyetlerine devam etmektedir.	63.000		63.000	63.000
16	Kadınlar Kooperatifi 380 kovan ile doğal bal üretimi yapmaktadır.	30.000		30.000	30.000
17	Hıdrellez şenlikleri katılımı düzenlenmiştir.	15.000		15.000	15.000
18	19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik Ve Spor Bayramı etkinliklerine katılım sağlanmıştır.	90.293		90.293	90.293
19	Trafik Haftası etkinliği kapsamında etkinlik düzenlenmiştir.	23.187		23.187	23.187

20	Dünya Çevre Günü etkinliklerine katılım sağlanmıştır.	36.934		36.934	36.934
21	Bizim Eller Van, Mayewsky'nin Doğu Anadolu Raporu, Bir Zamanlar Van adlı 3 adet kitabın basımı yapılmıştır.	100.000		100.000	100.000
22	Havaalanı kavşağından şehir merkezine kadar 210 adet demir aparatlı bayrak asımı yapılmıştır.	133.552		133.552	133.552
23	Van Valiliği ile beraber 15 Temmuz Milli İrade Günü Etkinliği düzenlenmiştir.30.000 kişi katılım sağlamıştır.	250.000		250.000	250.000
24	15 Temmuz Milli İrade Günü konulu fotoğraf sergisi düzenlenmiştir.	8.732		8.732	8.732
25	Amatör Kulüpler futbol sezonu açılışına katılım sağlanmıştır.	20.000		20.000	20.000
26	Mevlid, Regaip, Miraç, Berat Kandilleri ve Kadir Gecesi programları düzenlenmiştir.	70.000		70.000	70.000
27	8.Van Denizi Su Sporları Festivaline katılım sağlanmıştır.	70.000		70.000	70.000
28	30 Ağustos Zafer Bayramı Etkinliklerine katılım sağlanmıştır.	70.000		70.000	70.000
29	Cadde Ve sokaklardaki görüntü kirliliğinin önüne geçmek amacıyla afiş ve pankart asım noktaları yapılmıştır.	57.950		57.950	57.950
30	Anadolu Müzik Cemiyeti Van Şubesi tarafından Türk Halk Müziği Konseri düzenlenmiş olup konsere 500 kişi katılım sağlamıştır. Konserler 2018 yılında da devam edecektir.	5.000		5.000	5.000
GENEL TOPLAM		2.275.164			

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2017 yılı faaliyet raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 4 incelendiğinde Van Büyükşehir Belediyesi bütçesi Sosyal Hizmet projelerinde toplam 2.275.164 TL harcanmıştır. Bunda en büyük pay Van Valiliği ile beraber 15 Temmuz Milli İrade Günü Etkinliği ve Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile Van Büyükşehir Belediyesi tarafından ortaklaşa imzalanan protokole istinaden "Hasta Refakatçi Misafirhanesi" adlı projelere bütçeden 250 şer bin TL harcanmıştır. Bu iki proje belediyenin toplam harcamalarının yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır. En düşük pay olarak da Anadolu Müzik Cemiyeti tarafından düzenlenen konsere 5 bin TL harcanmıştır. Bu proje ise belediyenin toplam harcamasının % 0,2'sini oluşturmaktadır.

Tablo 5. Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal Yardım Gerçekleşmeleri (2017)

FAALİYETLER	BİRİ M	2016 GERÇ	2017 GERÇ	2018 HEDE	2019 GERÇ
-------------	-----------	--------------	--------------	--------------	--------------

			EKLE ŞEN	EKLE ŞEN	FLEN EN	EKLE ŞEN
Veri Tabanı Oluşturulması	Engelli vatandaş veri tabanı oluşturulmuştur	KİŞİ		75		
Nakdi Yardım Ve Sosyal Kart Desteği	Van İl Genelinde Sosyal Yardım amacıyla ayni ve nakdi yardım yapılması, Dezavantajlı vatandaşların hayata katılmalarını artırıcı etkinliklerin düzenlenmesi, Engellilere tekerlekli sandalye dağıtılması ve ihtiyaç sahibi bireyler için veri tabanı oluşturulması çalışmaları yapılmıştır	AİLE	241	1.463	1.500	
Aşevinden Sıcak Yemek Dağıtımı	Tüm Dezavantajlı Grupların yaşam koşullarını iyileştirmek ve Geçim Stratejilerine destek olmak amacıyla İl genelinde yıllık yaklaşık 500 Aile ayni ve nakdi yardım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.	ADET	452.19 4	514.87 3	550.00 0	
Mobil Çorba Aracı İle Ücretsiz Çorba Dağıtımı	Van bölge eğitim ve arş. Hast. Y.Y.Ü. D. Odabaş tıp merkezi ve işçi pazarında,3 ayrı noktada çorba dağıtımı yapılmıştır.	ADET	357.50 0	481.53 5	550.00 0	
Ramazan Ayı İftar Programı Düzenlenmes i	İlimize bağlı merkez ilçelerde iftar yemeği verilmiştir	ADET		25.400	26.000	
Ramazan Ayında Gıda Kolisi Dağıtımı(201 6 Yılında Yüksekova'd an Gelen Aileler Dahil)		KOLİ	9.300	2.500	2.500	
Engelli Vatandaşlara Hasta Bezi Dağıtımı	Engelli hasta vatandaşlara hasta bezi ve hemşire eldiveni dağıtılmıştır	AİLE	272	1666	1700	

Engelli Ücretsiz Ulaşım Kartı Dağıtımı	Elektronik BELVAN KART sistemi uygulamasına kadar Engelli vatandaşlara ücretsiz ulaşım kartı dağıtılmıştır.	ADET	998	669		
Engelli Aracı İle Bireylerin Kamu Kurum Ve Kuruluşlarına Nakli	Engelli vatandaşların sağlık kuruluşlarına sağlık kuruluşlarından evlerine nakli çalışması devam etmektedir	ADET	935	860	900	
Yaşama İlk Adım Projesi	Yeni doğum yapan ailelere anne ve bebek bakım seti dağıtılmıştır.	ÇANT A	4200	800		
Branda Yardımı	Toprak damlı ihtiyaç 233 sahibi ailelere branda yardımı yapılmıştır.	M2		35.000	40.000	
Refakatçi Misafirhanesi	Komşu illerden ilimize gelen hasta refakatçilerinin barınma hizmeti verilmeye devam etmektedir.	KİŞİ		15.000	15.000	
Engelli Hizmetleri	İlimizde bulunan Engelli Aracı şarj istasyonlarının genel bakımı ile engelli bireylere ait tekerlekli sandalye bakım onarımları ve engelli vatandaşlara medikal malzeme (Görme engelliler için baston, süregen engellilere solunum cihazı ve ekipmanı vb.) ile inşaat malzemesi yardımı yapılmıştır.			106.403		
Taziye Evlerine Malzeme Yardımı	Taziye evlerine masa ve sandalye yardımı yapılmıştır.			134.708		

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2017 yılı faaliyet raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 5'e göre Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal yardım için ayrılan bütçede 2016 yılı için en yüksek değer 452.194 TL ile aşevinden sıcak yemek dağıtım faaliyeti için harcanmıştır. En düşük değer ise nakdi yardım ve sosyal kart desteğine harcanmıştır. 2017'de en yüksek pay 514.873 TL ile aşevinden sıcak yemek dağıtım faaliyeti olurken, en düşük pay ise 75 TL ile veri tabanı oluşturulması için harcanmıştır. 2018 yılı faaliyet raporunda ise belediye bütçesinden en fazla harcama yapılan kalemler 550.000 TL ile aşevinden sıcak yemek dağıtım faaliyeti ve mobil çorba aracıyla ücretsiz çorba dağıtım

faaliyeti olurken, en düşük harcama ise engelli aracı ile bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarına nakil faaliyetinde bulunarak harcama yapılmıştır. Genel olarak 3 yıllık dönem karşılaştırıldığında bütçeden en yüksek pay aşevinden sıcak yemek dağıtım faaliyeti için harcanırken, en düşük pay ise veri tabanı oluşturulması için harcanmıştır.

Tablo 6. Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal Harcama Gerçekleşmeleri (2017, TL)

FAALİYETLER	2017 KAYNAK İHTİYACI (TL)			2017 HARCANAN
	BÜTÇE İÇİ	BÜTÇE DIŞI	TOPLAM	
Nakdi Yardım	793.872			793.872
Ayni Yardım	410.650			410.650
Aşevinden Sıcak Yemek Dağıtımı	3.098.238			3.098.238
Mobil Çorba Aracı İle Ücretsiz Çorba Dağıtımı	240.768			240.768
Ramazan Ayı İftar Yemeği	254.000			254.000
Ramazan Ayında Gıda - Sahur Kolisi Dağıtımı	292.159			292.159
Hasta Bezi Dağıtımı	185.949			185.949
Branda Yardımı	81.125			81.125
Refakatçi Misafirhanesi	252.920			252.920
GENEL TOPLAM				5.609.680

Kaynak: Van Büyükşehir Belediyesi 2017 yılı faaliyet raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 6 da 2017 yılı için Van Büyükşehir Belediyesi sosyal harcama için toplam 5.609.680,50 TL bütçeden kaynak ihtiyacı ortaya çıkmış ve aynı miktarda da harcama yapılmıştır. Belediye bünyesinde bütçe içi en yüksek kaynak ihtiyacı ve harcanan miktar 3.098.238 TL ile aşevinden sıcak yemek dağıtım faaliyeti olurken, en düşük ise 81.125 TL ile branda yardımı faaliyeti olarak Van Büyükşehir Belediyesi sosyal harcama gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Van ili özelinde konu değerlendirildiğinde Van Büyükşehir Belediyesi, 2014-2017 yılına kadar bütçeyle hizmet üreten bir kurum olduğundan bu geleneğini meydana gelen depremden sonrada değiştirmemiş ve sosyal belediyecilik faaliyetlerini ile diğer hizmetlerini devam ettirmiştir. Gelirlerinin azalmasına rağmen, hizmetlerini aksatmaması beraberinde borçlanmayı getirmiştir. Belediyenin borç içerisinde olması, projelerin yapımına başlanmasını geciktirmiştir. Çalışmada da görüldüğü üzere Van Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal harcamaları özellikle son yıllar da hızlı bir şekilde artış göstermiştir. 2016 ve 2017 yıllarının harcama detaylarına bakıldığında yaşlı, yoksul ve öğrenciler başta olmak üzere birçok kesime hizmet götürülmüştür. Hasta refakatçi misafirhanesi, sürekli eğitim merkezi, kadın ve aile yaşam

merkezi, evde destek hizmetleri gibi hizmetlerle yoksulluğa; festivaller, müzik ve tiyatro günleri gibi hizmetler ile de belde halkının yoksunluğa dair ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır.

Destek Hizmetleri Müdürlüğü, Sağlık İşleri Müdürlüğü, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü, sosyal belediyeçilik anlayışıyla çalışmalarına devam etmektedir. Faaliyet gösteren bu müdürlüklerin de etkisi ile Van Büyükşehir Belediyesi'nde uyum içerisinde çalışma eksikliği yaşandığı görülmektedir. Çalışmada da görüldüğü gibi, görev karmaşıklığını önlemeye yönelik bir takım düzenlemelere gidilmişse de henüz sistemli bir yapı oturtulamadığını söylemek mümkündür. Van Büyükşehir Belediyesi'nin bütçesi incelendiğinde, Bütçe giderleri bütçe gelirlerinden; 2015 yılında 95.337.599 TL, 2016 yılında 21.482.625 TL ve 2017 yılında 95.372.277 TL artış olup, bütçe açığı borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Bu durum kaynak eksikliğini göstergesidir. Türkiye'de genel problem olan yerel yönetimler içerisindeki kaynak yetersizliği sorunu Van Büyükşehir Belediyesi içinde geçerlidir. Belediyedeki kaynak yetersizliği sorunu hizmet verimliliği ve çeşitliliğinde bir azalmaya sebep olmadığı görülmektedir. Van Büyükşehir Belediyesi gönüllülük esaslı çalışma ve kent içerisinde yardımlaşma zinciri oluşturmaya çalışmaktadır. Örnek olarak yaşlı yardıma ihtiyacı olan kişilerin kişisel bakımlarının gönüllü kişiler tarafından yapılması kuaförlerin o insanların saçlarını yapmaları bu etkileşime güzel bir örnek olarak gösterilebilir. Bu organizasyonlarla belediye ekonomik anlamda yük altına girmemiş olup, yardım da bulunan insanlar içinde gönüllülük bilinci sosyal sorumluluk bilinci gelişmiş, ihtiyacı olanlara yardım edilmiş olmaktadır. Van Büyükşehir Belediyesi burada sadece aracı konumda bulunarak organizasyonu sağlamaktadır.

Van Büyükşehir Belediyesi'nin harcamaları sosyal bütçe kapsamında incelendiğinde ve yıllar itibariyle harcama düzeyleri göz önüne alındığında harcamaların arttığı görülmektedir. Yaşanan iki büyük deprem nedeniyle Belediye hizmet binalarının kullanılamaz olması ve bundan dolayı yeni hizmet binalarının farklı yerlerde, birbirinden kopuk bulunması, geçmişte plansız ve çarpık bir kentleşme sürecinin yaşanmış olması, kurumlar arasında koordinasyon eksikliğinin yaşanıyor olması, kurumsallaşma sürecinin henüz tamamlanmamış olması, belediyenin gelir kaynaklarının kısıtlı olması, engelli vatandaşlara yönelik uygulamaların yetersiz olması Van Büyükşehir Belediyesi'nin stratejik planlama raporunda kurumun zayıflıkları olarak da belirtilmiştir. Kurumun üstünlüklerinin yanı sıra zayıflıklarının da belirtildiği bir özeleştirme mekanizması geliştirmiş olması hizmetlerin kalitesi ve verimliliği açısından olumlu bir unsurdur.

Van Büyükşehir Belediyesi özelinde yapılan yardımların hak eden insanlara ulaşmasını sağlamıştır. Oluşturulan sistemle sosyal yardım yapılan bireylerle iletişim kesilmemiş, bireyin sosyal yardıma muhtaçlık durumu ortadan kalksa da psikolojik olarak desteklenmiştir. Deprem gibi bir felakete karşılaşılmış ve bireye öncelikle temel ihtiyaç olan gıda yardımı yapılmış, ardından psikolojik yardımla desteklenmiştir. Ailelere geniş çaplı psikososyal destek verilmiştir.

Van Büyükşehir Belediyesi çalışmaları ile kentte sosyal bilinci sağlamaya yönelik hedefini devam ettirmeli, işsizlik sorununu en aza indirecek çalışmalar yapmalı, sağlık ve aileye yönelik hizmetlerine daha fazla bütçe ayırmalıdır. Bütçedeki gelir-gider dengesizliğinin giderilmesi ve sosyal hizmetlerde gönüllülerin katkı vermeleri belediyenin raporlarında kendisine daha geniş ve veri bazlı yer bulmalıdır. Belediyenin kendi içerisindeki müdürlüklerde düzenli bir çalışma ortamı tam anlamıyla sağlanmalı ve daha sonra belediye bütçesine sosyal bütçe belgesi de eklenmelidir. Bütün bu yapılması gerekenler neticesine Van'da maksimum kentli memnuniyetini sağlamak mümkün olacaktır.

Sosyal belediyeçilik anlamında Van Büyükşehir Belediyesi'nden yola çıkarak bir önermede bulunmak gerekirse, belediyelerin öncelikle sosyal belediyeçilik kavramı üzerinde ortak bir görüş belirtmeleri

gerekmektedir. Kavram oluşturulurken il belediyelerinin uygulamalarının yanında ilçe belediyelerinin uygulamalarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla beraber kaymakamlıklar ve valiliklerde sistematik belediyeçilik üzerinde kavramın tanımlanması ve hizmet üretimine katkı sağlanması gerekir. Verilen katkı belediyelerde oluşabilecek kaynak israfının önünü kesecektir. Ayrıca her ne kadar sosyal belediyeçilik belediye hizmetleri içinde atfedilse de sadece belediyenin üstlendiği bir hizmet türü değildir. Sosyal belediyeçilik yönetim alanında paydaşları olan bir hizmet alanıdır. Sivil Toplum Kuruluşları, üniversiteler ve kamu kuruluşları vakıf dernek gibi kurumlarla birlikte bu projeleri gerçekleştirmek konusunda belediyelerin hizmet kalitesini yükselteceği gibi, toplumun taleplerine doğru hizmetler verilmesinin önünü açacaktır. Van örneğinde, bu yönetim anlayışının ideal olmasa da ideale yakın uygulandığı görülmektedir. İl Milli Eğitim Müdürlüğü, STK, Kaymakamlıklar gibi birimlerle iş birliği yapılmıştır. Belediyelere ayrılan genel bütçedeki oran artırılırsa belediyelerin özellikle eğitim kültür alanındaki sorumluluklarını yerine getirmesi daha kolay hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- Ateş, H. (2009). “Sosyal Belediyeçilik”. *Çerçeve Dergisi*, 88-95.
- Akdoğan, Y. (1999). “Sosyal Belediyeçilik”. *İstanbul Dergisi*.
- Bilici, N. (2008). *Vergi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Bozkurt, M. (2005). “Sosyal Devlet”. *ODTÜ Sosyal Demokrasi Topluluğu Açılım Dergisi*
- Buğra, A. ve Çağlar K. 2006, “Önsöz”, Ayşe Buğra Ve Çağlar Keyder (Der.), Sosyal Politika Yazıları, Burcu Yakut Çakar Ve Utku Barış Balaban (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. Ve Ç. K. (1999). “Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış Ve Sosyal Politika, Zenginlerimiz Nerede?”. *Toplum ve Bilim*.
- Çelebi, A. (2003). *Liberal Ekonomik Düşünce de Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu*, Manisa: Emek Matbaası.
- Çelik, A. (2010). “Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım, Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, *İ.Ü Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42, 69.
- Deles, M., and R. Vergara. (2010). *Social Budgeting*.
- Erdoğan, M. ve E. Yenigün. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bütçe – Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Ersöz, H. (2011). “Sosyal Politikada Yerelleşme”, (Yayın No:2010-99), İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Güler, M. (2009). *Toplumcu Belediyeçiliğin Doğuş Koşulları Üzerine*, İhsan Kamalak ve Hüseyin Gül (Der), *Yerel Yönetimlerde Toplumcu Belediyeçilik: Teorik Yaklaşımlar Türkiye Uygulamaları*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Hazman, G. G. (2010). “Kentsel Yoksulluk Sorunu ve Belediyelerin Rolü”, *Türk İdare Dergisi*, 467, 135-152.
- Kaya, E. (2009) “Yoksullukla Mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin Sosyal Yardım Modeli” Sosyal Yardımlaşma Uzmanlık Tezi, T.C Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Kesgin,

B. (2012). “Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 169-180.

Koç, N. ve M. Ökmen. (2015). ‘Sosyal Belediyecilik Anlayışı Çerçevesinde Seçilmiş Belediyelerin Sosyal Bütçelerinin Değerlendirilmesi’, *Maliye Dergisi*, 168, 69-84.

Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmaya Giriş*, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Özbaran, H. (2004). “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türüne Göre İncelenmesi”. *Sayıştay Dergisi*, 53.

Palabıyık, H. ve Ş. Sefer. *Sosyal Belediyecilik Ve Selçuklu Belediyesi*.

Pekküçükşen, Ş. (2011). *Toplumsal Açından Yaşam Kalitesi*.

Serter, N. (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İstanbul: İ.Ü.İktisat Fakültesi Yayınları,

Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Beta Yayınları.

Seyyar, A. (2005). Yerel Kamu Yöneticileri Sosyal Devletin Görevlerini Ne Derece Yerine Getirebilmektedir? İdarecinin Sesi, *Türk İdareciler Derneği'nin Mesleki Ve Kültürel Yayın Organı*, 19, 109.

Şefkat Evleri Örneği, Yerel Yönetimler Kongresi, Bildiriler Kitabı, Yerel Yönetimler Kongresi, 2004, Biga/ Çanakkale.

Şeker, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Rehberi*, İstanbul: Tesev Yayınları.

Şenkal, A. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa Basın Yayım.

Şentop, M. (2006). Anayasa ve Sosyal Devlet, *Sosyal Politikalar Dergisi*, 1.

T.C. Sayıştay Başkanlığı (2018), Kamu İdareleri Denetim Raporları, <https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=103>, (Erişim tarihi: 21.03.2019)

Tomruk, G. (2006), “21.Yüzyılda Kalkınma Stratejileri ve Yoksulluğun Azaltılması: Türkiye Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.

Toprak, D. ve C. Şataf. (2009). “Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı”, *Sosyal Ve Beşeri İlimler Dergisi*, 1, 14.

Tüğen, K. (2011). *Devlet Bütçesi*, İzmir: Bassaray Matbaası.

Van Büyükşehir Belediyesi (2018). ‘‘ 2014-2017 Yılı Faaliyet Raporları’’, Van: Van Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Yıldırım, S. (1993). *Yerel Yönetim ve Demokrasi*, İstanbul.

Zengin, E. (1999). “Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım”, *Türk İdare Dergisi*, 422.

URL1:http://tese.org.tr/wpcontent/uploads/2018/11/yerel_yonetimlerde_sosyal_butceyi_izleme_por.pdf (Erişim tarihi: 23.03.2019)

URL2: <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> (Erişim tarihi: 18.03.2019)

URL3: www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalbelediyecilik.htm, (Erişim tarihi: 16.03.2019)

URL4: <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismaniyi-fonu/icerik>, (Erişim tarihi: 23.03.2019). tesvik-

JAVS congress